Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidade do Porto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

IHS
BIBLIOTECA DE LOYOLA.
Sala 1
Estante 3
Plúteo 8

30,6

Universidad de Deusto
Biblioteca

A. P.

CATENA

IN EXODVM EX AVctoribus ecclesiasticis plus minvs sexaginta, iisqve partim Græcis, partim Latinis, connexa, Auctore Aloysio Lippomano Metonẽsi episcopo, coadiutoréq; Veronensi.

Habes hìc studiose lector penuarium ita copiosum adeóque refertum, ut nihil eorum quæ ad explanationem Exodi faciant, seu historiam, seu mysticam intelligentiam spectes, desiderare queas.

Accessit præterea index quadruplex, videlicet rerum memorabilium, Hebræarum Græcarúmque dictionum, Auctoritatum postremò sacræ scripturæ obiter explicatarum.

Es del Coll.º R.l de Loyola en librería

PARISIIS,

Apud Carolam Guillard, viduam Claudij Cheuallonij, sub Sole aureo, & Gulielmum Desboys sub Cruce alba, via ad diuum Iacobum.

M. D. L.

Cum priuilegio.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aloysius Lippomanus episcopus Methonensis & coad-

IVTOR VERONENSIS SERENISSIMO
domino Ioanni tertio Lusitaniæ & Algarbiorum Regi
inuictissimo S. D.

IHS

CVM adhuc apud te Apostolicæ legationis munere fungens,serenissime atque inuictissime Rex,moram traherem , semélque inchoatam super veteri testamẽto sanctorũ patrum Catenam(quantùm mihi per occupationes licebat)prosequerer,eò rem deduxi,vt Exodũ ante meum istinc discessum totam absoluerim. In qua postea polienda in Italiam reuersus,totum annum,præsertim Tridẽti, vbi concilij Oecumenici gratia commorabar,consumpsi.Denique cùm pro captu virium satis expolitam putarem,déque ea inuulganda ad communem hominum vtilitatem imprimendáque cogitarem, quod antea in altera Catena super Genesi feceramus,quam quò tutiùs prodiret,Pauli tertij pontificis maximi augustissimo numini dicaramus , aliquod huic quoque validissimum parandum præsidiũ fuit,quo protecta obtrectatorum aculeos non timeret.Nec in eo quærendo diutiùs laboraui.Statim enim istinc vsque veluti clarissimum sidus tu meis oculis affulsisti,cui quicquid est hoc muneris nuncuparem. Cùm(vt illa interim nil me ratio moueret,quod tam magnum huic libro defensorem paro)ob singularẽ illam tuam erga me beneuolentiam,quæ & semper fouit præsentem , & in absentem tãtùm abest vt deferbuerit extinctáque sit,vt facta auctior longè ampliórque videatur, adeò vt (si vera mihi referuntur) palàm omnibus profitearis, neminem istuc põtificium nuncium accessisse,qui tibi(quæ tua summa humanitas est,non meritum nostrum) æquè atque nos fuerit charus . Tum quia Catena eadẽ tuo istic in regno contexta est à nobis & cusa,vt nescio quo pacto suamet sponte mihi è manu elaberetur,gestirétque istuc vbi orta est,veluti in patriã reuerti.Demum & illud(quod præcipuè me mouisse fateor) accesit , eximia illa tua in deum pietas & religio, qua sola sicut mortales reliquos omni virtutum genere excellis,ita ipsas cunctas quæ te exornant virtutes, permaximè superas.Cui enim iustiùs sancta hæc , quàm tibi corpore & mente sancto mitti dicaríque oporteat ? Alius forsitan hîc scholæ memor,inclytæ memoriæ Emanuelem regem patrẽ tuum diuino penitus & non humano præsidio ad regni solium euectum proferret in medium, diceret eius prælia , & inuictum in rebus maximis peragendis animum describeret, pérque tanti culminis gradum te venisse iactaret.Alius(ne quod in radice fuit, in virga defuisse crederetur)ingentes tuas contra Christi nominis hostes (cum his enim duntaxat, non autem cum fidelibus bellum tibi perpetuum est)& è cœlo partas victorias recenseret, & quo pacto procul à tuis regionibus , ínque alio ferè orbe terrarum,ignoto atque intentato apud seculum prius prælia domini præliaris, vtq; per tuas illic inuictissimas legiones, imperio & auspicio tuo non vicos,non oppida,sed regna amplissima Christo & opulentissima subiicis,vexillúmque illic sanctissimæ crucis defigis, & adorandum proponis . Pacem alius regni tui solidam & pacatissimam extolleret , ob quam etiam in veri Salomonis similitudinem, regis pacifici nomen meritò consecutus esse diceris,& magnificatus super omnes reges vniuersæ terræ . Fui ego in regno tuo mẽses circiter septem supra biẽnium, Deum testor,nullum me buccinæ sonitum,aut tubarum, nullum toto illo tempore tormentorum strepitum exaudisse, nullum armatum, vel qui præiret (quod vulgò faciunt)vel qui latus tegeret aspexisse.Vbi verò à tuis finibus recessi,& ad alia regna perueni,ecce tanquã in orbem alium egresso, omnia illico ardere,omnia misceri,omnia armorum tumultu perstrepere visa sunt.Direpta ac combusta vbique oppida occurrebãt,viæ grassatoribus obsidebantur , cædes vbique fiebant.Quid verbis opus est ? vestigio dimoueri sine præsenti exitio non licebat. Bone Iesu, nonne regnum istud tuum in quo vera pax, veráque religio sedes perpetuas fixerunt , non regnum huius mundi,sed cœleste potiùs & diuinum dicendum est,in quo Angeli pacis deo summo omnium regi cum timore & reuerentia humiliter inseruiunt?Vbi obsecro,in regno tuo seditio & discordia? vbi comes,marchio,dux,& omnis post regiam principalis dignitas non tuo nutui in omnibus obtemperans,ac pedum tuorum scabellum,non te suppliciter adorans? Alius denique animi tui clementiam & benignitatem qua cunctis parcis, nemini noces, omnibus prodes , laudibus prosequeretur : & quomodo qui vnus omnibus præsis, æquè adiri te à cunctis sinis,ac si illorum sis vnus omnino & priuatus.Castissimum prædicaret tuum & serenissimæ vxoris Catherinæ connubium, quo ita inuicem iuncti estis,vt non coniuges , sed fidei calore amantissimi in Christo frater & soror esse videamini . Adderet illustrissimorum fratrum & sororis eximiam erga te reuerentiam , vt post deum ipsum, te vnum suspiciant, colant,venerentur. His etiam subnecteret nusquam à religione abhorrentem, sed verè Christianam tui filij principis educationem,vt puer tenellulus adhuc deum maturo & senili iam studio colat,bellum acerrimum cum vitiis gerat,illustres regiásque virtutes toto animo amplexetur(quod regum puẽri facere non semper solent) vt è cœlo lapsus,non in terris natus esse videatur.Adiungeret præterea animi tui tẽperantiam & fortitudinem,& quàm constanter,quàm moderatè,tot fratrum,tot filiorum funera perpessus sis,vt penè non senseris dolorem orbitatis tuæ licet acerbissimum,qui regnum vniuersum exanimarat, quod sanctissimam filiam tuam Hispaniarũ principissam, immò sidus illorum populorum, immatura morte nouissimè præreptam , non quasi mortuam , sed quasi proficiscentem defleueris. Hæc(inquam)omnia alius ingentibus præconiis extolleret. Ego autem domini mei Iesu Christi ciúsque gloriæ amator,Christianum regẽ non nisi ex iis quæ Christiani principis maximè propria sunt, quæq; ipse vidi, sensi, & expertus sum,laudari per me velim. Quæret aliquis, quæ nam illa sunt?Præcipuus dei cultus,eiúsque religionis propagandæ studiũ vix credibile,cura deinde in subleuandis egenis immensa quædam & ardentissima . Nempe quis alter diuinis laudibus persoluendis rege meo feruẽtior?Quis ecclesiasticorũ rituũ diligẽtior,obseruator aut peritus magis?adeò vt ne transuersum quidẽ (vtdicitur)vnguẽ, sacerdotes in eius cõspectu à statis sibi regulis discedere audeant, & penè in adagium abierit

Universidad de Deusto
Biblioteca

istic, adesse cæremoniarum magistrum, cùm rex in templo adest. Quis malarum bestiarum quæ vineam domini sabaoth demoliuntur, hæreticorum videlicet, insectator ac confector acerbior? Quis clericorum & monachorum greges vsque in terras vltimas ingentioribus sumptibus traiiciendos curauit, ad veram illic pietatem Christique euangelium disseminandum? Quæ templa, quæ xenodochia amplissima non eius pecuniis extructa? Qui sacri virorum & mulierum cœtus non illius opibus sustentati sunt? Quis clericorum, virginum, orphanorum, viduarum pauperúmque nobilium non eius liberalitate subleuatus? Quem nudum & clinicum non regis vestimenta texerunt? In quorum se indigentiam non effudit prompta & festina largitio? Angusta misericordiæ eius tota quãta est Lusitania fuit, vnde & ad exteras quoque exire & erumpere nationes compulsa est. Nam & Romæ mons pietatis quem vocant, qui gratis pauperibus mutuatur, eius liberalitate auctus est, & Compostellanum diui Iacobi celeberrimum templum, & Deiparæ montisferrati virginis nominatissimæ in Hispaniis ædes, transmissa per viros sanctos & fideles pro lampadibus in eis cõtinuè arsuris munificẽtia, eius largitate exornatæ sunt. Quid illos referre opus est, qui in studiis literarum Conimbricæ quo in loco florentissima nuper vniuersitas ab eo instituta est, Compluti, Salamanticæ, Parrhisiis & vbique terrarum eius subsidiis nutriuntur? Tempus me omnino deficeret, si eius omnes in hoc genere virtutes euoluere & recensere voluero. Quæ summæ & illustres per se, eare præcipuè illustrantur, quòd & seipsum prius totum deo viuam & placentem hostiã obtulit. Quid enim prodest sanctorum vsibus ministrare, monachorum & sacrarum virginum fouere collegia, Ecclesiis offerre quamplurima, sibi autem semet reseruare? & quod deus à nobis in primis quærit, cor scilicet, id vnum dare nolle, sibi id habere? Hoc est (vt Ambrosius inquit) verè sacrificium primitiuum, quando vnusquisque se offert hostiam, & à se incipit, vt postea munus suum possit offerre. Hic est verus enimuero principatus, hoc solium supremum, hoc aurum, hæc purpura nobilis est. Hæc regium diadema plus gemmis ab India petitis insigniunt & exornant. Laudent igitur alij quæ fors aliqua ex parte cum regibus & principibus aliis illi possunt esse communia, hęc ego quæ ipsius ita sunt peculiaria vt alterius esse non videantur, semper laudabo. Et dum vitæ huius fruar aura, spondeo, promitto, polliceor, illum mea lingua resonabit, illi mei dedicabuntur labores, illi meum sudabit ingenium. Illũ meo animo inhærentem penitúsque defixum, legent reges, legent sacerdotes, monachi, virgines, viduæ, orphani, simúlque in vnum diues & pauper, vt qui cum Christo perpetuò victurus est in cœlis, in terris quoque dum licet, in ore mortalium diutiùs viuat. Habeto interim benignissime rex hanc nostram Catenam pignus & arrabonem nostræ in te propensissimæ voluntatis, & ex hoc tenui satis humilique principio, quid in posterum subsequuturũ sit perpendito. In ea quo spiritu locuti sint sancti illi patres qui priscis temporibus floruerunt, cognoscere poteris nostrorum tenuium collatione. Sed fortassè non ita commodè plenóque hausto sumi illa grandia potuissent, ni nostra hæc exilia subnexuissem. Verùm & alia ratione non futilem (vt opinor) hunc nostrum laborem aut inanẽ putabis. Diuersa quidem interpretatio (vt testatur Augustinus) plus adiuuit intelligentiam quàm impediuit, si modò legentes non sint negligentes. Et nonnullas obscuriores sententias plurium codicum sæpe manifestauit inspectio. Vale inuictissime & magnanime rex, etiam atque etiam vale, quem dominus noster Iesus Christus cui per fidem & bona opera gratissimus es, sospitem in hoc seculo ad omnium vtilitatem & incolumẽ diutiùs seruet. Demum ab regno hoc caduco & mortali, ad æterni illius gloriã post longam senectam felicissimè trãsferat.

Datum Tridenti nono Calendas Ianuarij, Anno millesimo quingentesimo quadragesimo sexto.

OVia eadem nobis in hoc opere est intentio, quæ etiam in Genesi fuit, isdẽmque modus & ordo qui ibi, & hîc seruatus est, ideo ad ea prælegenda te candidissime lector mittimus, quæ ad sanctissimum dominum nostrum Paulum Romanum pontificem, & ad lectorem ante Genesis expositionem scripta sunt. Quę cùm aliquatenus prælibaueris, ad sacrã hanc Exodum legendam securus accedere poteris. Noluimus enim omnia illa hîc repetendo, & moras tibi innectere, & fastidium non mediocre parere.

Id nobis vnũ duntaxat necesse esse hoc in loco visum est, indicasse scilicet, qui & quot sint sancti patres & doctores illi, tum Græci tum Latini, ex quibus quæ in Exodo inseruimus, desumpta fuere. Sunt autem qui hîc inferiùs recensentur.

Ex Latinis,

Cyprianus
Zeno episcopus Veronensis
Hilarius
Ambrosius
Hieronymus
Augustinus
Gregorius magnus
Leo papa
Isidorus episcopus Hispalensis
Maximus episcopus Taurinensis
Isychius
Prosper Aquitanensis episcopus
Eucherius
Beda
Strabus
Gilbertus
Alcuinus
Sixtus papa
Bernardus
Gillebertus de Hollandia
Guerricus abbas Igniacensis
Ioannes abbas Calemarij
Hugo de sancto Victore
Rupertus
Rabanus
Ordinaria
Interlinearis
Thomas Aquinas
Caietanus
Auctor catenæ.

Ex Græcis,

Philo Iudæus
Dionysius Areopagita
Irenæus episcopus Lugdunensis
Iosephus
Origenes
Antonius abbas
Athanasius
Basilius
Gregorius Nazianzenus
Gregorius Nyssenus
Chrysostomus
Cyrillus
Eusebius Cæsariensis
Eusebius Emesenus
Theodoretus
Acacius
Damascenus
Diodorus
Epiphanius
Hirenæus Antiochenus
Euthymius monachus Zigabonus
Collationes patrum
Philo episcopus
Dionysius alter
Seuerus Antiochenus episcopus
Seuerus alter
Seuerianus
Oecumenius
Sexta Synodus
Isidorus Pelusiota
Græcus incertus auctor.

Scias autem (quod & in Genesi admonuimus) cùm Basilium, Chrysostomum, Cyrillum, vel ex Græcis alium quempiam sacrorum doctorum sine loci in quo illa dicit assignatione in medium afferimus, nos ex Græca Catena Latinos factos, ita vt reperimus adduxisse. Vbi verò ex nostra sententia alicubi eos loquentes induximus, nunquam sine libri & loci in codice præsignatione, vbi quæ dicuntur inueniri possint, prout in Latinis scriptoribus fecimus, reperientur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

INDEX COPIOSISSIMUS insignium rerum per Catenam in Exodum passim selectarum.

Aaron Paulum figurauit 33.K
Aarõ quomodo dicitur Propheta Moysi. 51.I.K
Aaron an in cõflatione vituli veniat excusandꝰ. 319.L.M.320.B.C.& seq.
Aaron octo vel nouẽ vestibus ornatus asscribitur. 294.H.295.B.G.296.A.B.C.& quid significent.296.A.& seq.
Aaron stupenda tentatio. 320.E
Aaron excusatio à fabrica vituli insufficiens est. 326.F.G
Aaron populum multiplici malo inuoluit. 327.G
Aaronis habitus militaris propemodum fuit. 293.H
Abagarus desiderauit faciem & figuram Christi videre. 170.K.L
Abel per insitam sibi legem cognouit aliquid esse deo offerendum. 163.K
Abominabilis est superbis humilitas, & iniustis iustitia. 63.C
Abominationes Aegyptiorum quales fuerunt. 63.A.B.& seq.
Abraham & Ioseph fuerunt Christiani. 177.E.F
Acceptio rei alienæ potest tripliciter se habere. 211.A
Actus Apostolorum non suscipiunt Manichæi. 228.G.H
Adam quamdiu ieiunauit in paradiso fuit. 239.B
Adam non pro quantitate morsus sui peccauit. 135.M
Aditorem diaboli quomodo se quisque agnoscat. 5.E
Adonai septimum nomen diuinum.46.E.& seq. 47.A
Adonai dominus Hebræis dicitur. 264.G
Adorationem imaginũ ad earum exemplar referimus. 170.D
Adoratores diaboli corpus ipsius facti sunt. 326.L
Aduentum postremum deus mediæ nocti comparauit. 90.I
Adulter non potest solus adulterium committere. 171.F
Adulter & adultera quomodo peccant contra præceptum, Non mœchaberis. 185.K.L
Adulterorum quàm graue damnationis periculum.186.K.L. quod tam viris quàm mulieribus prohibetur.
Adulterium graue est,& naturæ iniuria.186.G.& ex concupiscentia nascitur.I. quæ mater est adulterij. Ibidem.
Adulterium viri & vxoris par peccatũ est. 185.M.186.A.B.& seq.187.F
Adulterium & fornicatio propter multa prohibetur. 187.I.K
Adulterium non est naturalis appetitus. 190.C
Aegyptus hunc mundum figurat. 2.F
Aegyptus seculi forma est. 57.E
Aegyptus aduentu Christi misericordiam consecuta est. 122.G.H
Aegyptus dicitur domus seruitutis. 175.I
In Aegyptum quidam feliciter descenderũt, alij infeliciter. 149.F.G
Aegyptium in se occidere quid. 114.C.D
Aegyptij prima plaga maris rubri triplex incurrerunt malum. 112.F
Aegyptij cur ad tot prodigia non fuerunt territi ac moti. 67.B
Aer appellatione cœlorum aliquando comprehẽditur. 195.M
Aetates hominis quomodo dirigendæ. 101.H.I
Aeternum quomodo accipiendum sit in sacra scriptura. 87.A
Aeternum tẽporis longitudo, quam noster intuitus permetiri non potest. 122.C
Aeternum quid sit. 199.H
Aethiopissa quam Moyses duxit vxorem gentilis erat.15.G. quæ ecclesiam ex gentibus congregandam à Christo figurabat. Ibidem.
Affectus hominis est duplex. 225.M
Afflictiones quomodo decet tolerare. 13.K.L.M
Afflictiones à domino prædicantur affligendis. 26.G.H.I
Afflictos dominus intuetur si sui sint, & clament ad eum. 21.I
Agnus immolatus Christi figura fuit innocentis. 82.C.& quomodo sine macula sumendus. F
Agnus cur sumendus erat ab ouibus & capris. 82.H.I
Agnus futuri agni fuit typus, sicut & sanguis. 89.M.90.A
Agnus integer assandus in vna domo, & in eadem totus edendus. 96.E
Agnus quare decima die accipiebatur quartadecima occidendus. 81.B.C
Agnus vespertinus & matutinus oblati quotidie à Iudæis quid significabant. 305.E.F
Agni edendi conditiones. 80.K.L.& significatio.I.M
Agni immolatio subsequente primogenitorum morte quid figurabat. 81.E.F
Agni immaculati conditiones. 82.G
Agni paschalis sacramentum celeberrimum erat inter cætera sacramenta. 82.C
Agnum crudum Iudæi comedunt, hæretici verò coctum aqua. 85.C
Alæ aquilarum duo designant testamenta. 155.E
Alienigenæ respectu Hebræorum qui dicebantur.96.C.& qui poterant comedere pascha. H.97.A
Allegoria quid sit. 151.A
Allegoria sola in sacro eloquio, historia sola interdum, vtraque verò simul seruanda est. 194.I
Altare primùm à Moyse ædificatum. 143.M
Altare exterius, & interius quid figurant. 274.M
Altare de terra quomodo fieri præcipitur, cùm factum fuerit æneum. 196.H. de cuius constructione duplex præceptum. Ibidem.
Altare de terra facere quid sit. 197.I.198.C
Altare prius iussum est de terra, secundum de lignis & ære. 272. E. F. Tertium lapideum. G
Altaris Moysi varia descriptio. 273. A. & sequen.
Altaria duo in populo Israel constituta. 307.E.F.& quid figurarent.G.& seq.
Amalech erat de semine Esau.143. C. qui primus Israel post egressum impugnauit. Ibidẽ.
Amalechitæ quomodo tantam pœnã & vindictam meruerint. 145.E.F
Amalechites regio in deserto ad meridiem Iudæ. 142.M
Amare securè quid sit. 259.A
Ambitionem nostram deus recidere facit. 343.H
Amicus legis amicus quoque dei est. 329.B
Amicus diu quæritur, vix inuenitur, difficilè seruatur. 336.D
Amicitia vera in amore dei est. 336.E
Amicitiæ fomentum est subuentio in necessitatibus. 211.K
Anagoge quid sit. 251.A
Ancillarum Hebræarum conditiones. 200.H.I.K.201.A.& seq.
Angelus quomodo dictus est deus Abrahã &c. 16.G.H
Angelus dicitur Christus, verbum, filius dei.17.A.& seq.18.A.& seq.
Angelus diuersis speciebus apparuisse dicitur, qui tamen deus erat. 17. A. & sequen. 18. A.& seq.
Angelus non est missus in rubum vt loqueretur, sed ad duo alia officia. 19.G
Angelus cur Moysen in via ad Aegyptum occidere voluit. 37. K. & sequen. 38. A. & sequen.
Angelus quodammodo hominis frater est. 40.E
Angelus custos nobis diuinitus datus est. 40.F
Angelus malus Aegyptios percussit. 89.C.D
Angelus qui populũ Israel præcedebat à columna differebat. 109.M
Angelus in cœlo qui noluit panem verum comedere, cecidit, & factus est diabolus. 129.G
Angelus dicitur Christus ac redemptor noster. 239.M.231.A
Angelus dicitur Ioannes Baptista. 231.A
Angelus vel angelo similis deum videre potest. 346.G.H
Angeli ante Christi incarnationem sub personã domini apparuerunt,& locuti sunt. 347.M
Angeli sciunt peccata quæ facimus. 355.I.K
Angelos Græcè nuncios vocamus.227.F.231.A
Angelica natura homine prius creata est. 329.C
Angelica natura carnalibus oculis videri non potest. 347.M
Angelicæ virtutes nostris calamitatibus commouentur. 331.A
Anima nostra aut à legitimo rege regitur, aut à tyranno vastatur. 4.M
Anima in erroribus & ignorãtia viuẽs, in Aegypto viuit. 92.L
Anima quæ ad tenebras ducitur, non in die sed in nocte repetitur. 158.M
Anima dæmonibꝰ prostituta plurimos habet amatores. 171.A
Anima nostra quæ deo vult appropinquare eluet se à corpore. 360. G. quæ se ad carnalia reflectatur, in vitia labitur plurima.H
Anima fatigatur sicut & corpus. 321.B.C
Anima ad deum appetendum facta est. 138.B
Anima potentiam habet promerẽdi naturaliter. 344.H
Anima duo exigit vt mereatur. 344.H
Anima terrenis absoluta cupiditatibus sursum fertur. 350.I
Anima postquam semel osculata est verbum dei, semélque gustauit,cupit attrahi vt sequi possit. 360.E.F
Anima in arbitrio suo creata est.190.D. ideo potest non irasci, & non concupiscere si vult. Ibidem.
Anima pro diuersis actionibus diuersa nomina sortitur. 388.F
Animam quærere in bonum & in malum dicitur. 34.E
Anima si currus est, vide ne equus caro sit. 116.M
Animæ pro hominibus ponuntur. 2.B
Animæ per concupiscentiam fornicantur. 190.E
Animæ substantia solet in scripturis triplici distantia comprehendi. 265.L
Animæ principale secundum Platonem est in cerebro, secundum Christum verò in corde. 301.L
Animarum solus deus creator est. 214.C
Animarum rectores qualiter præesse & prodesse possint. 329.H
Animas generare & parturire. 2.A
Animus nimis intẽtus humanis actionibus deo minus intendit. 150.E
Animus non ingemiscit quamdiu peccatũ in mortali nostro corpore regnat. 16.D
Animalia immunda lex à sacrificio separauit. 100.B
Animalia bruta cur occidantur si quem hominẽ occiderint. 206.L.M.207.A.B
Animalia cornuta munda sola reputabantur. 307.M
Annus Solaris & annus Lunaris in quo differunt. 79.K.L.M
Annus communis & annus embolismalis. 79.L
Appetitus rationalis liber arbitrio est sub potestate habens irrationales passiones. 190.K
Appetitus carnalis est appetitus nostler. 191.H
Apostoli & doctores pugnãt aduersus hostes filiorum Israel. 5.B
Apostoli sine scripto plurima tradiderunt.170.K.L
Apostoli figurabant episcopos sicut discipuli domini simplices sacerdotes. 291.E.F
Apostoli sunt radix credentium omnium. 2.F
Apostoli viderunt Christum in ipsa carnis veritate,sed fide intus viderunt. 340.C
Appropinquare deo nemo potest,qui prius sordes animi sui non eluerit. 19.K
Appropinquare deo qui prohibentur. 158.B
Aqua est signum vitæ. 30.E.F
per Aquam Aegyptij voluerunt perdere Iudæos, sed deus per aquam perdidit Aegyptios. 148.L.M
Aqua fluuiorum Aegypti quomodo conuersa est in sanguinem. 56.H.I
Aqua quotidie in diuersa mutatur. 56.H.I
Aqua in sanguinem versa mundanam significat sapientiam.57.F.& primum decalogi signat præceptum.G
Aqua de petra in Raphidim non est aqua cõtradictionis. 141.D
Aqua sine prædicatione dominicę crucis ad nullos vsus futuræ salutis vtilis est. 126.E
Aquæ populum designant. 120.B.C
Aquæ marinæ amaræ & salsissimę possint fieri dulces. 124.L.M
Aquarum mutatio diuersa. 141.B
Arbor bona malos fructus facere potest,& mala bonos. 151.E
Arca testimonij fuit Christi figura.245.G.H.& sequen. Et beatæ Mariæ virginis. K. & seq. ecclesiæ sanctæ. 248.K.L
Arca Moysi significat saluatoris nostri incarnationem. 244.F.L.M
Arca testamenti in sancta sanctorum reposita est. 269.F
Arca tria cõtinebat, quæ tria potissima in rebus humanis figurabant. 255.L
Arca Moysi ecclesiam figurabat. 377.A
Arca non continebat nisi duas tabulas mandatorum,& non omnes libros Moysi. 385.M
Arca fuit figura Christi. 387. A. quæ locum dei ducentis tenebat. Ibidem & B
Arcæ & eorum, quæ ad eam spectabant figura & significatio. 247.M.248.A.& sequen.
Arcæ Moysi compositio & mensura.243.H.& sequen. quæsedes domini erat, vnde dabat oracula.K
Arcæ dei signa & mirabilia. 244.B.& seq.
Arcæ mensura quid significet. 244.G.& sequen.
Arcæ Noe significatio. 268.D.& seq.
Arcæ duæ fuerunt in veteri lege. 246.C
Argentum & aurum ab Aegyptiis petere. 27.L.M.28.A
Arma inuincibilia quibus deus prostrat tyrannos sunt terror & tremor. 91.C
Arma diaboli gentes erant.92.I. quæ nunc sunt membra Christi.K
Arrabo & pignus differunt. 215.I
Arrogantia ex alto in imum deiicit. 149.F
Artes mechanicæ à deo sunt. 314.I
Artes liberales ab iniustis possessoribus auferẽdæ. 92.H
Ascenderũt populi & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistiim. 103.B.C
Assumitur dei nomen ad multa. 176.E
Assumitur nomẽ dei in vanũ multipliciter. 176.G.& sequen.
Astra cœlestia nõ regunt animas vt putant astrologi. 168.D
Attributa dei quę & qualia sunt. 46.I.M
Auaritia in partes rapinæ obtinuit principatũ. 107.K
Auaritia votis quatuor trahitur vitiorũ. 107.M
Auaritia vincitur liberalitate. 191.B. ob quam Iudas magistrum tradidit. Ibidem.
Auaritiæ studentes deum non timent. 152.E
Auaritiæ studens vermibus consumendus tradetur. 136.F
Auarus diuitias recondens mammonæ seruit. 134.D
Auari non deo seruiunt,sed mammonæ. 231.K
Auari similes sunt Iudæis seruantibus manna in crastinum. 133.I.& seq.
Auditor verbi dei quis dignus esse potest. 157.E
Aurum signat excellentiam sanctitatis. 151.I
Aurum offerre ad tabernaculum quid sit. 370.L
Auxilium dei nunquàm deest in necessariis. 5.G.H.I
Azyma quid Iudæis repræsentabat. 87.I
Azyma præcepta & azyma necessitatis. 91.E

B

Baptismus per mare rubrum figuratur. 111.E.F.G
Baptismus omnia peccata delet. 113.I.114.A
Baptismus qui per aquam conficitur,domini mortem denunciat. 237.B
Baptismus est fundamentum pœnitentiæ. 359.K
Baptismi effectus. 120.H.I
Baptismi aqua quomodo accipiat virtutem sanguinis Christi. 237.A.D
Baptismo purgẽtur necesse est qui ecclesiæ ianuas ingrediuntur. 310.M
Barba signum viriliratis est.298.F.quo signo natura virum & mulierem distinguit. Ibidem.G
Batus continet tres amphoras. 139.E.F
Beati sunt imitandi. 243. B. quia subueniunt miseris. Ibidem.
Beelzebub interpretatur patronus muscarum. 272.G
Bella an sint licita. 144.C.D
Benedicere deum panibus & aquis quid sit. 229.F.sed tam in corporalibus quàm in spiritualibus.G
Benedictio sermonis dei quomodo acquirẽda est. 151.C
Benedictio domini olim prolium erat abundantia. 229.K. sicut maledictio sterilitas. Ibidem.
Benedictionem dei spernens facilè à diabolo superatur. 190.G.H
Benedictionem aliquam sancti in hac vita accipiunt. 231.E
Benefacere deus semper paratus est. 217.I
Beneficium dei conferens homini ad salutem est effectus prædestinationis. 345.C
Beneficium maius hominis non est quàm gratia præsens. 334.L
Beneficia populo Israel à deo exhibita. 131.C.D. quæ ipsum ad cultum eius prouocabãt. Ibidem. E.F
Beneficia dei in Israelitas exhibita. 145.F
Beneficiorum facilè obliuiscuntur magnates. 3.B
Beneficiis susceptis gratum se præstans dignus est accipiendis. 114.G
Beseleel quomodo fuerit filius Huri filij Hur filij Caleph. 114.G.M
Bitumen quid sit,& eius natura. 9.G
Blasphemantes dominum morte plectebantur. 203.E.G
Blasphemiæ & detractiones &c. prohibentur in falso testimonio. 189.A
Bonitas diuina nos præuenit vt innocentes faciat. 354.A
Bonum causa mali esse non potest. 74.K
Bonum nostrum quid & quale sit. 213.E.F
Bonum & malum à deo sunt. 324.C
Boni patris familias est curare si sedula sit familia in agendis. 15.A
Bonorum omnium radix est vnius dei diligentissima notitia. 230.I
Bona sensibilia sunt connaturalia homini. 321.B
apud Bonos pium ac syncerum est, quod vitiosi oderunt. 63.M
Bos quinque vtilitates habet, ideo fur quinque boues pro vno reddebat. 208.E.H.209.M
Brachium dei dicitur filius dei. 48.E
Brachium dei filius eius dicitur. 116.E
Buccinæ sonus siue tubæ vocem prædicatorum designat. 162. H.I.& veritatis prædicationem. Ibidem.& seq.
Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum & eligere bonum. 27.H
Byssus linum est tenuissimum & cãdidissimum. 241.K
Byssus quomodo fiat. 275.I

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ades solitudo est super vrbē Petram. 124.D
Cæcitatis magnus supplicium. 77.A
Cani sunt hominum prudentia & senectus vita immaculata. 233.G
Caiphas iniquè iudicauit, quia iniquus pontifex erat. 297.H
Calami septem candelabri, septem designabant planetas. 256.B
Calceamenta Moysi deposita. 18.H.& seq. 20.G. & seq. 21.B.& seq.
Calceamenta in pedibus habere in comestione agni quid figurat. 85.G.H.I, 86.E.F.I
Campsores multa furta committunt. 188.E
Candelabrum Moysi sculptum Romæ in hodiernum diem videtur. 252.B
Candelabrum Moysi Christum figurabat incarnandum. 253.C. & seq. eius verò partes fidei athletas. D.E.F. vel præsentem ecclesiam designat. H
Candelabrum Christum designabat. 387.C.D
Candelabrum septem ramorum spiritus sancti gerebat imaginem. 378.F. vel Christum. G
Cantici Moysi præconia. 115.B.C
Cantica fidelium quatuor sunt. 114.G
Caput subiectorū sunt cuncti qui præsunt. 151.H
Carmen aliquando in bono aliquando in malo accipitur. 114.I
Carmina plerique in sacris scripturis cecinisse referuntur. 114.I.K.& seq.
Caro misera vsque adeò vitiata est peccato vt nō possit via regia incedere. 48.G
Carnes agni quomodo edendæ. 84.I.& seq.
Caro non carnes pro homine. 132.M
Caro in omnibus fuit subdita animæ, quandiu anima fuit subdita deo. 164.F.G
Caro per ieiunium debilitatur. 192.E
Caro animæ fraterno copulatur consortio. 329.E
Carnis resuscitatæ conditio ad animam. 348.F
Castitatis puritas præstantissima est omnium virtutum. 97.K
Castitatis nomen dupliciter accipitur. 357. D.E
Causa prima cognoscendo se cognoscit omnes causas secundas. 338.E
Cæremoniæ significationes & figuræ sunt futurorum. 89.F
Cæremoniæ quare populo Israeli fuerunt præpositæ. 232.I
Cæremoniæ à patriarchis & lege Moysi deriuatæ sunt ad gentes. 310.E
Cæremonias veteres obseruare tanquam necessarias hæreticum est. 198.F
Cæremoniæ sunt pædagogus ad vlteriorem cultum qui fide, spe, & charitate deo exhibetur. 374.D
Cæremonias Iudæorum odiuit anima domini. 337.F
Ceremonialia veteris legis erant quatuor. 87.B
Chanaan terra multa figurabat. 47.G.H
Chanaan fuit filius Cham à quo tota Palestina à Sidone vsque ad Gazam. 121.D
Chananæorum interpretatio. 27.G
Charitas proximi initium est salutis, conseruatio iustitiæ, & odium iniquitatis. 12.C
Charitas omnibus præceptis negatiuis conformis est. 175.G
Charitas plenitudo legis est. 258.G. quomodo autem vera sit. M
Charitas probari solet per solam odij aduersitatem. 259.A. quæ est vestis nuptialis. Ibid.
Charitas deum simul & proximū diligit. 284.E
Charitas Moysi erga populum suum delinquentem. 330.F
per Charitatē fraternam ascenditur ad dei dilectionem. 259.I
Charitas perfecta est, & plenitudo legis. 360.H
Charitatis duo sunt præcepta. 30.K
Charitatis oblationes primitiæ domino sunt. 241.D
Charitatem dei seruare volens à deo custoditur. 13.G
Charitate frigescente cor à bonis silet. 109.E
Cherub vniuersale nomen ad omnem figuram. 257.F
Cherubim nomen est angelicarum virtutum. 246. F. & singulariter dicitur Cherub. Ibid. & G.H.& seq.& eorum figuræ. I.M
Cherubim super arcam quid figurabant. 247.M. 248.A.& seq.G.& seq.
Cherubim non fecit Salomon iuxta descriptionem Moysi hic mandatam. 247.A.B
Chirographum peccati deleuit Christus. 120.H
Chore figura fuit hæreticorum. 50.A
Chorus quid sit. 122.H.123.M
Christus radix est Apostolorum. 2.F
Christi passione exactor tributorum cessauit 5.F
Christus an apparuerit Moysi in rubo, an angelus. 16.G.& seq.
Christus dei sapientia est, initium operum dei est. 17.I.M
Christus est, & semper est, quia est, qui est. 23.D. qui & commune substantiæ nomē sibi propriū vendicat. E
Christus per humilitatem suscitauit quæ per superbiam corruerant. 41.B.C
Christus tam ex tribu Iuda quàm ex tribu Leui ortus est. 49.H.I.M
Christus notus est pluribus modis. 50.M
Christus cur se tentare permisit. 54.A
Christus quare passus est post æquinoctium vernale. 81.H.I
Christi passio per legem antiquam præfiguratur. 82.B
Christus nouissimis temporibus veniens plenitudinem legis consummauit. 88.B
Christus in cœna figuram agni implenit. 90. C.D
Christus solus ineffabiliter conceptus. 98.E.F
Christus quomodo columna ignis, & columna nubis dicitur. 104.L.M.105.A.B
Christus præsens adest in susceptione sacramentorum. 111.C
Christus quomodo glorificatus est. 116.I.K.& quomodo glorioſe glorificatur. K
Christus pater noster est qui nos genuit, & fecit. 117.F
Christus cur missus est in Aegyptum fugiens Herodem 122.G
Christus quomodo acquisiuit quos ipse creauerat. 123.B.C
Christus est manna intelligibile, sensibile verò rudior legis disciplina. 129.D
Christus cœlestia terrenis coniunxit. 129.G
Christus quanto plura in Iudæos conferebat beneficia, tanto pluribus eum afficiebāt iniuriis. 141.H.I.& seq.
Christus in monte legem domini docuit discipulos & in descensu plebem. 141.H
Christus vera petra percussus aquas noui testamēti produxit. 141.M.142.A.E.F
Christus & spiritus sanctus suauem nobis legem fecerunt. 146.F.G
Christiano instantiùs orandū est. 146.L. qui orādo pro seipso & contra diabolū pugnat. Ibid.
Christus solus legem perfectissimè impleuit. 155.I
Christus est matri suæ vnigenitus sicut & primogenitus. 100.F. qui est primogenitus omnium creaturarum. 101.C
Christus sua gesta secundū veritatem operatus est. 170.H.I
Christus est lauacrum quo solo fideles mundantur in ecclesia, & mortem euadunt. 211.G
Christus in carne visus est & passus. 235.H
Christus quadraginta diebus iciunans de diaboli tentationibus triumphauit. 239.A
Christus potest dici frater Moysi. 281.H
Christus dictus est lapis angularis & lapis fundamentalis. 284.B
Christus à carne existendi initium non habuit 293.C
Christus qualis est rex tales facit suos. 243.G
Christus multis typis adumbratur. 309. A. qui pro ecclesia semper orat. Ibidem.
Chrisma conficitur quo sacerdotes vnguntur. 312.I
Christorum in veteri testamento quot sunt genera. 312.I
Christus non potuit sanguinem suum fundere donec fieret homo. 236.H. quo fuso tam Iudæorum quàm Gentilium sacrificia abrogata sunt. I
Christus cum ecclesia sua est vsque ad consummationem seculi. 337.L
Christus pro inimicis orauit, Stephanus, Paulus. 330.G. Moyses. H.I
Christus Paulo cùm ecclesiam persequeretur reuelatus est. 339.D
Christus potest dici descendisse cum Moyse sicut & angelus. 353.G
Christus per singula tabernaculi membra designatus. 253.F.G.& seq.
Christus caput est ecclesiæ tanquam propitiatorii. 377.F
Christus per euangelicam doctrinam vniuersas diaboli vires euertit. 387.B
Christus totus integritate tabernaculi designatus. 386.& ipsa arca. 387.A.B
Christus per sanctos viros portatur. 387.B. qui Iudæis propter maiores suos & legem debebatur. C
Christus dicitur agnus, pastor, & ostium. 388.E.F
Christi ministrum qualiter se quisque agnoscat & gaudeat. 5.E
Christi passio & resurrectio figurabatur in immolatione agni, & transitu Israelis, & submersione Pharaonis. 81.E.F
Christi passio nostra redemptio est, mors eius vita nostra est. 146.A
Christi per humilitatem incarnatio. 196.F
Christum qui sequitur præparent se ad pugnam. 145.I
Christum plures audierunt ex quo prudentiores facti sunt. 151.D
Christiani hominis gressus à Christo dirigitur. 104.M
Christianorum mysteria anteriora sunt quàm Iudæorū. 135.F.& diuiniora sacramenta quàm Iudæorum. Ibidem. & G
Cibus & infantium & grandium. 138.D.E
Cinamomi calamus est virgultum duorum cubitorum in India & Aethiopia. 311.I

Circūcisio spiritualis qualis sit. 39.D
Circumcisio & sabbati obseruatio an iustificarēt hominem. 316.M
Circumcisionis vtilitas. 96. I. & eius differentia à baptismate. Ibid.
Circūcisionem deus Abrahæ præcepit. 179.L
Ciuitas cœlestis ante Christi ascensionem ex solis creditur extitisse angelis, postea verò ex magna animarum copia. 243.A
Ciuitates refugij tam filiis Israel quàm aduenis constituæ sunt. 202.D
Clamat ad dominum pupilla oculi interdū quādo lingua silet. 108.M.109.A
Clamare in toto corde quid sit. 109.B
Clamet spiritu quisquis desiderat clamorem suū ad deum peruenire. 109.H
Clamor in scripturis non vocis sed cordis est. 108.M.109.A
Clamor si fiat corde, etiam silente corporis voce, deum non latet. 109.A.B
Clamor vocis inanis est, si non fiat intento corde ad dominum. 109.A
Clamor orantis quid sit. 109.D. qui aliquādo in bona, aliquando in mala significatione capitur. E
Clamat iustus, clamat & impius. 109.E
Clerici alienis locupletantur laboribus. 320.L
Clericorum insolentia turbat & molestat ecclesiam. 320.
Colere deum non solum minis, sed & præmiis alliciuntur homines. 177.H
Colere aliud est, aliud adorare. 169.B
Cœlibes curtalem vitam eligant. 263.F
Cœlum in crucis modum disponitur. 146.B
Cogitatio in peccatum luxuriæ est perfectum peccatum. 186.G.H
Cogitationes immundæ, quæ ad luxuriam, inuidiam, & vanam gloriam pertinent. 191.I
Cogitationum tria sunt genera. 191.G.& seq.
Cogitatus hominum in manu dei sunt. 10.K
Cognitio dei sine dilectione non sufficit ad mhabitationem dei. 242.G
Cognitio dei per quamcūque similitudinem creatam non est visio essentiæ ipsius. 348.H
Coluber mortem Christi præfigurabat. 29.I
Columna Iudæis exeuntibus Aegyptum vice solis & lunæ erat. 104.A. & seq. & quid figurabat. H.I.K.L
Columna nubis & columna lucis quid significent. 111.H.I. 112.A. quæ vnica fuit. B
Commixtio piorum cum impiis exigit in hac vita magistratum & gladium. 13.C
Commodare contingit dupliciter. 211.M. 212.A
Communio alicuius personæ interdicitur fidelibus dupliciter. 357.C
Concupiscentia mala quid deterius. 76.K
Concupiscentia est propria passio mulierum. 187.F
Concupiscere rem proximi non est furari in pluribus, furari verò est concupiscere rem proximi. 188.B
Concupiscere aliud est, aliud velle. 190.E
Concupiscentia velut ignis incēditur. 190.B. quæ data est ad liberorum procreationem, non ad adulterium, scortationem & lasciuias. C
Concupiscentia carnis, & concupiscentia animæ in quo differunt. 190.C.D
Concupiscentia sola non damnat, nisi consentiat voluntas. 190.E
Concupiscentia homicidij cur non prohibetur sicut luxuriæ & furti. 191.K.L
Concupiscentia dupliciter capi potest. 191.K
Concupiscentia rei alienæ propter multa prohibetur. 191.I.M. 192.A.& seq.
Concupiscentia sensualitatis non est contra præcepta decalogi. 191.K
Concupiscentia multiplex. 192.H.I
Concupiscentiæ remedium. 190.E.F
Cōcupiscentia in nobis operatur iniquitatem, ira verò destruit. 190.I
Concupiscentia quandocūque adest, vel cum veniali vel cum mortali adest. 192.B
Concupiscentiam humanam deus erga duo postremaa præcepta refrenat. 189.I
Confessio non sit ficta. 63.H.I
Confessio Pharaonis mera fuit hypocrisis. 70.B
Confessio non quælibet oris vera est. 70.C
Confessio duplex est. Ibid.
Confessio peccatorum cum fictione etiam sæpius iterata non prodest. 74.E
Confessio fidei latroni paradisum aperuit. 109.C
Confidendum est domino, qui & eximit suos, & consolatur in se sperantes. 11.A
Confugiendum est ad deum in aduersis. 41.K
Confusionem incidēt qui in ciuitatibus & diuitiis spem habent. 281.E
Conscientia quomodo examinanda. 5.E
Conscientia bona in opere dei affert gaudium. 33.F
Consilij diuini rationes nobis perscrutigare non licet. 75.K
Cōsilij naturā, non personarum consulentiū qualitas attendenda est. 153.A
Consilio plerique carere malunt, quàm admonitione peccatum emendare. 152.M
Consilia patrum & superiorum non sunt contemnenda. 153.A.B
Consilia duo afferenda ad legem. Ibid.
Constantia piis necessaria est. 45.E
Constantinus recusauit iudicare episcopos coram illo accusatos. 216.K
Consuetudo res difficilis quæ vix abstrahi potest. 176.D
Contemptor dei per superbiam peccat. 72.F
Contemptus præcepti dei quantum sit malum. 65.E
Contemptus mandati dei est causa grandinis, & aliarum afflictionum. 69.C
Contentio & rixa in quo differunt. 203.H
Continentia sanctificatio appellatur. 186.K
Contraria vitia præceptorū legis omnes clamant esse mala. 164.B.C
Contumelia in parentes punitur morte. 203.G
Cor Pharaonis cur dicitur induratum. 51.M 52.C
Cor regis etiam impiissimi in manu dei est. 57.B
Cor durum quid sit. 65.D. sed & quod nec deum timet, nec hominem reuertur. Ibidem
Cor peccatoris reprobum quale sit. 71.G
Cor Pharaonis diuersis modis se habuit in decē plagis Aegypti. 66.G.H
Cor eius qui deum ore non honorat, prope deum esse non potest. 151.B
Cor speculationis loco poni videtur. 383. G. & brachia operationis. ibid.
Corripimur hic à domino, vt in futuro requiem consequamur. 171.I.K
Corpus Christi cibus est. 135.A.B.& seq.
Corpus Christi conficit ecclesia exiguis panibus, & sanguinem modico vino. 136.A
Corporis sessio tranquillitatis mentis indicium est. 150.A
Corpus est indumentum animæ. 157.F
Corpus Christi nos omnes sumus. 253.D.E
Corpus erit particeps visionis diuinæ post resurrectionem. 348.G
Corpore Christi ad vitam æternam omnes alimur. 387.C
Corona arcæ non erat rotunda, ideo propriè dicebatur limbus. 243.L
Corona decoris quid sit. 384.E.F
Cotturnix quomodo legem denotabat. 129.E
Creatio à deo solo. 167.H
Creationis memoria septima quaque die, septimo quoque mēse, septimo quoque anno Iudæis inculcatur. 223.G.K.L
Creatoris virtutem per creaturarum pulchritudinem considimus. 347.F
Creatores non dicuntur dæmones faciētes res mirabiles. 53.E.F. sicut nec patres generantes filios. H. nec agricolæ producentes fruges. H. nec boni angeli, quantūuis accelerent fructū. Ibid. sed nec Magici. I
Creatura cuncta dei pugnat cōtra impios pro fidelibus. 75.H
Creaturæ omnes domino obediūt præter impios. 58.C
Credere in deum conditorem nemo potest, nisi crediderit prius de sanctis eius vera esse quæ scripta sunt. 113.E
Crimen apud deum & homines infame est percutere parentes. 203.B
Crucifixi imaginem quare licet sibi fingere. 169.M.170.A
Crux ipsa funda est quā Dauid Goliath prostrauit. 142.A. figurata per signum Thau. Ibid. & per multas alias figuras. Ibid.& B.C
Crux Christi per aratrum figuratur. 146. B. per cœlum. Ibid. per malum nauis. A. per incessum hominis. B
Crux domini salutem generi contulit humano. 145.M
Crucis virtus & efficacia. 142.B.C
Crucis signo scinditur mare, terra colitur, cœlum regitur, homines conseruantur, infernæ resecrantur. 146.B
Crucem Christi quomodo adoramus. 170.K
Culpæ quo maior est, eo maiora sunt quærenda suffragia. 330.A
Culpantur plura in bellis. 144.B.C
Cultellus lapideus non erat de necessitate circūcisionis. 38.E
Cultus generaliter pertinebat ad populum, specialiter ad sacerdotes. 96.A.B
Cultus idoli non solum interiori signo, sed & exteriori prohibetur. 169.I
Cultus dei & idolorum differentia. 196.B.C
Cultus dei duo respicit. 257.A
Cultus prohibiti, stellarum, elementorum, hominū, animum, suiipsius. 168.C.& seq.
Cultus deorum primò absque simulachris, deinde cum simulachris. 169.G
Cultus exterior signū est cultus interioris. 214.F
Cultus disparitas non caret periculo. 357.I
Cupidi semper soliciti sunt acquirere, & acquisita custodire. 191.M
Cupiditas cur in primo præcepto non prohibetur, cum sit radix omnium malorum. 175.F
Cupiditas quando est peccatum mortale. 192.B
Cupiditates animi quatenus fugiendæ. 190.H
Curiosus nemo sit in rebus diuinis. 157.M
Curiositas periculosum vitium est. 162.L
Cyathus & phyala in quo differunt. 249.K
Cynipes muscæ exiguæ aculeis permolestæ. 60. H.& seq. quas quidam fuisse credunt pediculos. I.K
Cyrus adhuc puer gesta rege digna gerebat. 12.M

Universidad de Deusto
Biblioteca

D

Daniel & si iuuenis leonũ ora cõstrinxit, draconem cõfregit, &c. 143.A
Daniel tres hebdomadas cõsummauit ieiunus. 178.B
Daniel ieiunio leones ieiunare docuit. 361.G
Dauid Uriæ coniugem ideo concupiuit quia incautè respexit. 190.A
Dauid in monte Moria sacrificauit ante templi ædificationem. 196.M.197.A
Dauid à Beseleel fertur traxisse originẽ. 314.G
Dæmones quantumuis res mirabiles faciant, non dicuntur creatores. 53.E.F.
Dæmones possunt humores interiorum & exteriorum sensuum commouere. 54.I
Dæmones habent potestatem supra corpora, & supra æstimationem hominum. 212.M
Dæmonum inuocatio coniunctа est infidelitati. 213.B
Dæmonibus in operibus carnis seruire nihil durius. 48.M
Dæmonum vehicula modò homines sunt, modò eorum affectus 123.K
Debitum rationis duplex est. 215.M
Decalogus exeunti populo de Ægypto lex prima data est. 182.C.D
Decalogus vnica potuit inscribi tabula. 325.D
Decalogi verba decem ad legem naturæ pertinent. 163.H
Decalogi diuisio in decem. 165. D. & seq. Et antria sunt ad deum vel quatuor. Ibidem.
Decem plagæ Ægyptiorum comparantur castigationi nostræ. 92. I.M. 93. A. Calamitatibus Christianorum. B. Persecutionibus tyrannorum. B. & seq.
Decem præcepta legis promulgauit deus per seipsum. 164.K
Decimam partem dare nolentibus deus nouem partes aufert. 217.H
Decimam reddat qui peccatorũ suorum desiderat indulgentiam promereri. 217.K
Decimæ ex debito requiruntur. 217.K. quas qui dare noluerit, res alienas inuasit. Ibidem.
Decimæ nobis magis q̃ deo proficiunt. 217.F.G quę de omnibus laboribus debẽtur. G. & seq.
Decimæ & primitiæ non sunt propriè sacrificia. 218.I
Decimę nec sunt sacrificia nec oblationes. 370.F
Decimarum determinatio introducta est institutiõe diuina. 218.D. quia iudicialis erat. Ibid.
Decimarum persolutio quandam significat perfectionem. 218.E. & ex instituto ecclesiæ obligat. E.F
Decimas fraudantes quæ pœna puniantur domino. 217.C. & seq.
Decimas dando non solum abundantiam fructuum, sed & corporis sanitatem consequeris. 217.G
Decimas soluere tenẽtur homines partim iure naturali partim institutione ecclesiæ. 218.F
Decimum præceptum decimæ plagæ comparatur. 92.C.D
Defendens se potest esse sine peccato, & cum peccato veniali, & cum mortali. 203.H.I
Deleri de libro viuentium est anathema fieri à deo. 330.C
Deleri de libro vitæ an quis possit. 331. K.I.M. 332.L
Delitiæ admissæ sunt posteaquam desiit perfectio. 361.C
Denarius numerus secunda est vnitas triangula. 259.B. & vnam trinitatis vnicæ fidem significat. Ibidem.
Depositarius non tenetur ad restitutionem, si res depositа absq; sua culpa subtrahatur. 211.B.I
Depositum potest perdi dupliciter. 211.L
Deprecatio iusti non prodest his qui nolunt pœnitere. 334.L
Deprecatio Moysi præstitit vitam cœlicolis similem. 353.D
Descendere in mundum q̃o quis dicitur. 21.F.I
Desperandum non est de alicuius salute antemortem. 74.F
Desperatio sequitur ex multitudine peccatorum 34.L.M. 35.E
Desperatio nulla cadit in sacerdotem deo dignũ. 329.L
Desyderium humanum totum impletur ex dei visione. 344.H. & est multiplex. Ibidem.
Detractiones Iudæorum in Christum. 339.K.L
Detractores quàm iniustè agant. 189.C. qui nisi famam restituant saluari non possunt. Ibidẽ.
Deuotio mentis quæritur ad petendam dei misericordiam. 109.B
Deus cur voluit Israel descendere in Ægyptum qui nihil sine ratione vult aut iubet. 1.H
Deus prouidentiæ suæ opera aquè per mulieres exequitur atque viros. 10.H
Deus habet ministros suos per quos agit omne quod bonum est. 5.D.E
Deus an Moysi in rubo apparuerit, an angelus. 17.B.C
Deus cur illo tempore in flamma ignis apparuit Moysi. 17.G.H
Deus multipliciter ignis dicitur. 18. D. & seq. 21.C
Deus non nisi se auctore cognoscitur. 19.A
Deus in mundum descendere dicitur quando nouum in creatura operatur. 21. F. Cum iuuare & exaudire nos incipit. I. Cùm afflictos liberat de manibus affligentium. K. Cùm carnem in virgine sumpsit. 22.A
Deus quomodo veritas est. 20.M.21.A
Deus agit per homines quod per se agere posset. 21.M
Deus sui origo est, nec aliunde habet principium. 23.E
Deus speciatim in se credentium deus est. 22.M. 23.A
Deus tantũ est, nõ nouit fuisse, & futurum esse nõ nouit. 23.L. qui est sine præterito & futuro. M
Deus largiendo terrena suadet ad cœlestia. 21.G
Deus est primum mouens, à quo cætera omnia mouentur. 24.F
Deus nihil operatur contra naturam. 26.M. nec præcipere quid potest contra virtutem. Ibid.
Deus reuelat iudicium & seueritatem suam aduersus eos qui aliis inferũt iniuriam. 27.D.E
Deus si iusserit aliena bona rapere, aut furari nõ committitur rapina aut furtum. 27.C. nec homicidium, si iusserit occidere. Ibidem. D
Deus & os sanctorum aperit. 32. A. & aures. Ibid. & oculos. Ibid. & B.
Deus non deserit hominem nisi prius ab homine deseratur. 34.L
Deus quomodo sit causa indurationis. 36.G
Deus cur aliquos indurari permittit. 35.C
Deus per prophetas omnia sapienter agit. 41.I
Deus partitur suarum gratiarum dona. 50.I
Deus multiphariã dicit. 50.M.51.A.B. & seq.
Deus aliquando nuncupatiuè, aliquando essentialiter. 51.D.E.
Deus vtitur cordibus malis ad id quod facturus est bonis. 51.L
Deus quare non vocauit Pharaonem ad pœnitentiam. 60.D
Deus non est auctor peccati. 65.E
Deus nemini malorum auctor est. 66.K. quomodo ergo Pharaonem induraſſe dicatur. Ibidem. L
Deus variis modis suam potentiam & virtutem ostendit. 66.B.C. quamuis omnia scipso perficere posset. C
Deus in homine non causat malitiam, sed superiusto iudicio permittit aliquos ruere in peccatum propter præcedentes iniquitates. 68.A
Deus quid facit erga reprobos. 67. M. quia iniquitatem reprobis non facit. 68.A
Deus hominis voluntatem inclinat ad bonum & ad malum diuerso modo. 68. A.B.C
Deus qui Iudæorum erat, factus est Chrisiliano-rum. 67.H
Deus vtitur creatura sua secundum eius merita ad gloriam suam. 68.C. qui malitiã ordinat, sed non causat. D
Deus quare tandiu impium & obduratum toleraut Pharaonem. 68.F
Deus cor Pharaonis obdurauit, quia misericordiam emollire noluit. 71.B
Deus Ægyptios modò verbis modò plagis castigabat. Ibidem.
Deus cùm præcedẽtibus peccatis irascitur, permittit vt cęcet animas etiã in alia labatur. 71.B.C
Deus quomodo est causa excæcationis & obdurationis, & quomodo non. 71. D.E.F. & seq.
Deus est causa vniuersalis illuminationis animarum. 71.D.E
Deus proprio iudicio lumen non immittit his in quibus obstaculum inuenit. 71.E. quomodo nõ apponit gratiam. Ibidem.
Deus specialiter dicitur esse deus Iustorũ tripliciter. 72.E
Deus dicitur aliquibus esse causa peccati quia non confert eis auxilium ad vitandum peccatum. 74.L. Vel diun negat eis gratiã ad corda eorum immutanda. M
Deus quomodo transire dicitur. 84. A.D
Deus percutit impios non per seipsum, sed per angelos malos. 84.C
Deus pronior inuenitur ad beneficia quàm nos ad precationes. 87.D
Deus cùm loquitur fidelis est, cuius sermo sacramentum est. 101.D
Deus quos scit non crediturosreliquit in tenebris quas ipsi sibi elegerunt. 105.K.L
Deus quomodo Pharaonem & seruos eius induravit. 105. I.K.L. 106.K.L
Deus laboribus tentando probat quos beneficio afficit. 107.C
Deus diuinum suis mittit adiutorium, vbi humanum deficit auxilium. 108.I
Deus non includitur loco. 109.D
Deus quomodo resipicere dicatur. 111.M
Deus dicitur vir belli, vir bellorum, vel vir bellicosus. 115.K.L
Deus masuetissimus vitiis nostris ad iracundiam prouocatur. 118.C. nec alias habet passiones. Ibidem.
Deus redemit populum suum ex Aegypto, non pecunia, sed miraculis. 119.K
Deus exaudit impias Iudæorum murmurationes. 128.E
Deus non statim punit, sed pœnitentiam nostræ conuersionis expectat. 131.B
Deus cur tantam vindictam exercet in Amalechitas. 145.E.F
Deus an bellum possit iubere. 144.D.E
Deus non minus voluntatem habet tribuendi quàm tu petendi. 147.A

Deus,

Deus multis familiaris fuit prophetis, sed non sicut Moysi. 152.K
Deus dona sua vnicuique pro sua voluntate distribuit. 152.G
Deus quomodo dicatur habere alas. 154.E
Deus venit ad hominem, quando illi sua beneficia largitur. 155.L. recedit verò quãdo beneficia sua subtrahit. Ibid.
Deus descẽdere in mundũ quomodo dicit. 156.F
Deus multipliciter dicitur ignis. 159.B.C
Deus multis modis loqui dicitur. 159.L.M. 160. A. & seq.
Deus quomodo dicitur in montem Sinai descendisse. 159.E. 160.I
Deus non vult vt eius essentiã in hoc seculo inuestigemus. 161.A. sed eius voluntatem. Ibid.
Deus cur in caligine Iudæis apparuit. 162.C
Deus hominem creans, omnẽ naturaliter ei scientiam legis inseruit. 163.I
Deus quomodo sit solus colendus. 165.K.L.M
Deus flagella mittit nõ solũ in homines, sed & in agros eorum propter peccata. 165.M.166.A. & sequen.
Deus quomodo dicitur iustus. 166.E
Deus quomodo vnus est sibi. 167.M. qui nihil in se habet nisi se. Ibid.
Deus dicitur à videndo. 168.E.F
Deus animæ fornicanti dat libellum repudij. 171.B.C
Deus indignari se dicit & irasci, quando vult misereri. 171.D
Deus animam quam sibi desponsit in fide, non vult in peccato remanere. 171.H.I
Deus zelotes quid significat. 173.E
Deus per ipsam essentiam est ipsa bonitas. 174.F quam nullus odio habere potest. G
Deus tantæ seueritatis est, vt puniat impietatem in septimã generationem. 174.M. 175.A
Deus nõ sinit malos impunitos. 174.M. benignior tamen in pios, quàm seuerus in impios. Ibid.
Deum venerari debemus primò corde, secundò ore, tertiò opere. 178.G
Deus solus omnium animarum sanctarum pater est. 182.M
Deus per angelos loquebatur populo Israel. 193.I.M
Deus tentat metaphoricè. 194.F
Deus quatenus est cognoscibilis. 195.D.E.F
Deus nulla re indiget. 214.C
Deus quasdã creaturas suo nomine dignatus est. 216.I.M.217.B
Deus per minuta admodum animantia suis auxiliatur. 229.M
Deus cur non omnes terras promissas cõcesit Hebræis. 230.G
Deus nullo continetur loco. 234.F
Deus natura inuisibilis est. 235.B
Deus visus est à patribus, sed in aliena forma. 235.D. per quasdam imagines. E.F
Deus in templo manufacto habitat. 242.D.E. & in domo sacrata per spiritualem cultum. E
Deus quomodo specialiùs dicatur esse in templo, quàm in aliis locis. 242.G.H
Deus habitat in omnibus per fidem, quæ per dilectionem operatur. 242.F
Deus inhabitat in omnib⁹ creaturis per essentiã, per potẽtiam, & præsentiam. 242.F. spiritualiter tamen in sanctis. Ibid. sed & in pueris baptizatis. Ibid.
Deus quomodo est in omnibus rebus per essentiã, potẽtiam, & præsentiam. 304.H. sed vltra est in rationali creatura tanquam habitans in templo suo. I

Deus formæ corporis definitus non est. 317.F
Deus cur legem populo Indæorum & tot beneficia contulit. 317.I
Deus cur potius decalogum in tabulis lapideis, quàm ligneis &c. 318.D
Deus ostẽdit se teneri posse ne faciat quod minatus est. 322.F. & licet summus, vnius iusti preces admittit. G.H
Deus non hominibus, sed vitiis irascitur. 324.B
Deus est omnia sanctis. 327.H
Deus populum peccantem non vocat suum. 333. K.L.M. 334.C
Deus dicitur scire quæ illi placent, nescire quæ displicent. 338.C. Sic humiles nouit, superbos autem ignorat. Ibid.
Deus quatenus in patria videri potest. 234.G.H & sequen.
Deus omnium vniuersalium & singularium cognitionem habet. 338.D
Deus cognoscit res quomodo esse rebus tradidit. 338.F. qui immediatè operatur in rebus omnibus. G
Deus cur huic & non illi confert gratiam, quam neuter posit promereri. 344.F
Deus in hac vita videri non potest, sicuti in vita æterna videri potest. 346.D. quia in natura sua videri non potest. E
Deus infigurabilis omnino est. 247.B
Deus non apparuit Moysi in specie quam videre cupiebat. 347.K
Deus à nullo potest hic videri sicuti est. 348.C. sed sicut ipse vult. D. & seq.
Deus cur dicitur inuisibilis. 348.I. & quomodo videatur à beatis. Ibid.
Deus ab homine puro per essentiã videri non potest. 348.G. 349.E.F
Deus est inuisibilis & inenarrabilis ab omnib⁹ quæ ab eo facta sunt, non tamen incognitus. 349.I
Deus in hoc videtur, vt nunquam desinas ad eũ respicere. 350.L
Deus misericordia sua vincit peccata mortaliũ. 353.C
Deus non pugnat aduersus leges suas. 353.L
Deus fegetem cordis nostri illuminans, auget nos & multiplicat. 355.M
Dei cultores plures præter Iudæos fuerunt. 17.C
Dei auxilia instis proxima. 5.G.H
Dei est mentem vitiosam emollire. 36.G
Dei maior est benignitas, quàm humana fragilitas. 48.K. cuius non minor est clemẽtia. Ibid.
Dei cognitio etiam apud gentes olim erat. 148.K
Dei præsentia commouentur corda ad dei timorem. 162.K
Dei nomen assumere in vanũ dilectioni dei omnino aduersum est. 175.M
in Deum nõ credit, nisi qui scripta patriarcharũ & prophetarum credat. 113.E.F
Dei potentiam serui preces impediunt. 322.F. sicut dei sententia sanctorum precibus frangitur. Ibidem
Dei nomina duodecim dei proprietates ostendentia. 355.A.B
Deo nil magis proprium quàm esse intelligitur. 23.B. cuius in substantiæ essentia est. C
ex Deo est quicquid charitati prodest & fidei inter homines. 150.M
Deo nõ placet laudari sine timore. 119.F. cui propriũ est p sola laudabilia opera timeri. Ibid.
Deo & electis seruiunt omnia. 202.I
Deo magis familiaris & amicus est, in quo plus operum suorum ineſſe perſpexerit. 336.C
Deum esse quinque viis probari potest. 24.E

& sequen.
Deum videre simpliciter bonũ, curiosè verò velle videre, malum. 156.H
Deum dari & deum esse differunt. 51.A
Deum fide cognoscimus. 265.L
Deum aliquem ex nomine cognoscere quàm sit grande. 314.K.L
Deum patrem audiamus, quem videre non possimus. 234.G
Deum nemo vidit vnquam. 346.D.E
Deum nulli mortaliũ apparere in sua essentia Ut dei dicunt, citra mortis discrimen. 348.M
Deum nemo ita videre potest, vt videndi desinat desyderium. 350.L
Dij dicuntur angeli, pphetæ, sacerdotes. 51.D.E.F
Dij multi & domini multi appellãtur. 165. G.H.I
virga Dei postea dicitur, quę prius dicta est virga Aaron & virga Moysi. 143.A
Dij alieni qui dicuntur. 175.L
Dij vocantur sacerdotes. 199.I
Dij aliquando viri sublimes, & sapientes. 216.I aliquando electi prædicatores. Ibid. aliquando sacerdotes, aliquãdo angeli. Ibid. aliquãdo iudices. 217.A
Deorum nomina à vitiis imposita. 196.E
Deos quosdam cœlestes, alios terrestres, & alios subterraneos Ægyptij existimabant. 68.K
Dextera patris dicitur filius dei. 116.E
Dextera domini quæ sit. 117.I.M
Diabolus quare dicitur rex Ægypti, & quę sint eius opera. 5.A
Diabolus maximè persequitur bonos, malos verò, quia amici eius sunt. 5. D. & bonos per malos persequitur. Ibid.
Diabolus scit nõ posse nutriri fœminas, nisi prius mares occidantur. 8.I.K
Diabolus os susurronũ, & detrectatorum aperit. 31.I.M
Diabolus & ministri eius semper volunt mala opera fieri. 44.H. nec nos sinunt ad cœlũ oculos leuare. Ibid. sed diuersis ac grauibus comprimunt tentationibus. K
Diabolus quomodo aggrediendus & vincendus est. 56.C.D.E
Diabolus ἀντονοματικὲ dicitur inimicus. 120.D
Diabolus mercatur plurimos pecunia sua. 123.C.D
Diabolus pater sceleris est quo Christus est crucifixus. 171.F
Diabolus aliam legem super legem naturæ seminauit. 164.F
Diaboli ministri q̃ diuersi sunt à ministris dei. 5. D. & eorum varia opera. Ibid. & seq.
Diaboli tot sunt seruitutis iuga quot vitia, tot onera quot peccata. 5.F
Diaboli castra non sunt timenda. 5.G.H
Diaboli potestas in humano genere maximè per luxuriam præualuit. 85.F
Diaboli arma, gentes erant. 92.I. vas diaboli, cauo peccatoris. Ibid. quam Christus vas fecit electionis. Ibid.
Diabolo tradimur, cùm deserimur à deo. 52.B
Diabolo quo ordine resistendum est. 45.I.K.L
Diabolũ contra se pugnantẽ tãdiu quisq; nõ sentiet, q̃diu opera illius exercere voluerit. 145.I
Dicta sapientũ à Gentilib⁹ nõ sunt spernenda. 152.H
Dies & menses secundum lunæ cursum Iudæi cõputant. 81.B
Dies septem solennitatis Paschæ quid signant. 88.E.F
Dies tertius tertij mensis quinquagesimus fuit à paschate Iudæorum. 158.G.161.I
Dies quomodo obseruare licet. 226.F
Difficultas multa est in actib⁹ & in fide. 105.M

Dignitates

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dignitates & temporales & ſpirituales vendens ſuctum committit.188.E.F.
Digitus dei, manus dei, & brachium dei.60.M. 61.A.& ſeq.ſed & digiti dei.D
Digitus dei appellatus eſt ſpiritus ſanctus. 116.C.D
Digitus dei ſpiritus dei intelligitur. 250.I
Diligere mundū & ea quę in mundo ſunt, Aegyptius languor eſt.126.D
Diligere parentes poſt deum pietas eſt. 182.M
Diligere omnes debemus, ſed non omnibus benefacere poſſumus.183.D
Dilectio ficta non durat in aduerſis. 107.A
Dilectio in deum perfecta nō eſt quę in miniſtros eius odio tenuatur.113.E
Dilectio proximi certus gradus eſt ad dilectionem dei.182.G
Dilectio proximi per miſericordiæ cōpaſſionem commendatur.214.G
Dilectio proximi in duob⁹ præceptis ſubdiuiditur.258.M
Diſcere tutius eſt quàm docere, & tacere quàm loqui.22.C
Diſciplina quæuis bona, & laudabilis conſuetudo apud gentes à lege dei ſumpſit exordium. 310.E
Diſciplinæ Philoſophorum non ſunt omnino reiiciendæ.28.A.B
Diſcipuli Chriſti & diſcipuli Synagogæ in quo differunt.95.B
Diuites in quibus differant ab auaris. 133.K.L. 134.A.& ſeq.
Diuitiæ ſpiritualiter proſunt ad eleemoſynas & ſacrificia.188.G
Diuitiæ & bona temporalia vix bona fide tractantur.211.H
Diuina eſſentia eſt actus purus. 195.D
Diuina ſunt magna diſcretione ſcrutanda.162.L
Diuinatores peccant contra primum præceptum. 168.F
Doctor à deo diſcere debet quod doceat eccleſiā. 195.F
Doctor ſe debet infirmitati audientium contrahere.251.G.H
Doctores ſancti vicenario numero exprimuntur. 266.B
Doctrina ſpiritus coronans animam, in fine ſecurus ad tribunal Chriſti accedit.353.B
Doctrinæ quæ gētes poſſident à Chriſtianis ſunt auferendæ.92.H
Dominus ſe deum Hebræorum nūcupare dignatus eſt.64.G
Dominus quomodo cor peccatoris obdurare dicitur.71.C
Dominus præſens eſt fidelibus & piis. 73.C
Dominus quamuis omnipotens in puniendis malis, aliquādo vult habere cooperatores. 73.M
Dominus impios humiliat & ſuperbos. 91.A
Dominus pugnat pro fidelibus. 112.G
Dominus ſua munera largitur, quando, & quibus voluerit.137.F
Dominus conſeruat eos qui ſeruant legem eius in perpetuam felicitatem.175.B
Dominus non ea tantum quæ offeruntur, ſed voluntatem reſpicit offerentium.233.B
Dominus nouit conditiones fragilitatis humanę. 356.H
Domino, apparente plurimi Iudæi occæcati ſunt gentes verò illuminatæ ſunt.35.L
Dominationes nihil aliud ſunt quàm ordo quidam & multitudo dominorum. 165.H
Dominica die primò data eſt Iſraeli māna. 128. K.& in Sabbato non pluit.Ibidem.
Dominica dies in deſerto ſub figura prælata eſt ſabbato.128.K
Dominicæ diei obſeruatio ex conſuetudine eſt eccleſiæ.179.E.nec in ea ita arcta eſt prohibitio ſicut in die ſabbati olim fuit.Ibid.180.K
Dominico die corpus lauare peccatū nō eſt.181.E & quæ opera illo die fieri debēat.Ibid.& F
Domus pro familia interdum ſumitur. 6.M. 7.D.E
Domus ſacrata dicitur templum. 242.F
Domos ædificare ſpiritales quid. 8.A
Donatio mala furtum eſt. 188.D
Donum ſancti ſpiritus pignus dicitur. 219.E
Dona dei ſanctis per ſpiritum ſanctum diuiduntur.317.G
Duodecim patriarchæ figurabant. 12. Apoſtolos.2.F
Duodecim fontes in Helim duodecim figurant Apoſtolos.126.H.I.& c.vel doctores.M
Duodecim maris rubri diuiſiones. 110.E.G.111.E
Duodenarij numeri ratio. 126.M.

E

Ebrietas dominum non recipit, ſpiritum ſanctū expellit.362.E. Quod ebrietas perdiderat inedia reperit. 362.F
Eccleſia piorum velut caſtrorum acies terribilis eſt impiis.3.F
Eccleſia per filiā Pharaonis deſignatur, & diaboli filia intelligitur.11.G
Eccleſia dei quotannis ſolennem ritum immolationis agni obſeruat.81.M.82.A
Eccleſia ſine cruce ſtare non poteſt. 146.A
Eccleſia mane viſitanda. 151.C
Eccleſia non eſt ſine præſidibus vel cuſtodibus ſufficientibus relinquenda.238.C
Eccleſia ſancta locus eſt Chriſti. 259.A
Eccleſia hoc per ſpiritū agnoſcit quod per literam ſynagoga prius agnoſcere non potuit.365.F
in Eccleſia ſtare propriè, extra quam nemo ſtat. 20.H.I
Eccleſia per tabernaculum Moyſi figurata eſt. 376. A.E.F.G.cuius columnę fuerunt Apoſtoli & doctores.G
Eccleſia quaſi aurum radiare debet.376.M.quæ per quatuor mundi partes tenditur.377.A
Eccleſia vna eſt electorum præcedentium & ſeq. 278.B
Eccleſia Chriſti figurata eſt per talarem tunicam pontificis.383.K
Eccleſia conſtructa eſt primo mēſe.386.G.& ſeq.
Eccleſiæ per totum orbem ad fundendas deo preces ædificantur.7.L.M
Eccleſiæ ad aſyla publicè deputantur. 202.I
Eccleſiæ ſola vnitas deum videre meretur. 233.F
Eccleſiæ prepoſitorum cura. 263.A.B
Eccleſiæ myſteria vulgata ſunt per totum orbem terrarum.276.M
Eccleſiæ longitudo & latitudo. 277.K.L
Eccleſiam ex gentibus congregatam Aethiopiſſa Moyſi vxor figurabat.15.G.H
Editio Latina nec à Græcis nec ab hæreticis vituperanda eſt.65.B
Edom terra eſt in qua habitauit Eſau. 121.C
Ego ſum qui ſum nomen naturæ diuinæ eſt.23.M 24.A.& ſeq.
Electorum omnium eadem erunt præmia, ſed pro diuerſis differentia meritis.288.F
Eleemoſyna ſi ob laudem fiat, inanis eſt gloria. 388.L
Eleemoſynam ſi de ſuperfluo non dederimus, res alienas inuaſimus.217.L
Elegit dominis ſenes ad imperium, & ſummum ſacerdotium.52.I
Elementa etiam contra naturam ſuam deus ſibi obtemperantibus ſeruire compellit.110.E
Ephi continet tres modios. 139.E.F
Ephod veſtis humeralis. 242.C.D
Ephod præcipuum erat ſummi ſacerdotis ornamentum.282.C.& duplex fuit Hebræis.F
Ephod quid ſit. 382.E
Epiſcopi non ſunt temere reprehendendi.130.I.K
Epiſcoporum negligentia mater eſt inſolentiæ clericorum.320.K.L
Equus Iudam figurat. 116.L. peccatorem. 117.C. mundum.D
Equi dicuntur qui bonos perſequūtur. 116.L.ſed & qui aſcenſorem habent diabolum.Ibidem. 117.C
Errata aliena quando licet reprehendere.150.H
Error Porphyrij circa beatitudinē ætā.348.F.G
Errores Arij & Eunomij circa filium. 166.K
Errores multorum circa trinitatem. 166.K.L
Eruditio omnium rerum nil nobis prodeſt, niſi ſcientia dei coronemur.293.I
Eſaias quomodo viderit deum. 235.C.D
Eſaias fertur occiſus quia dicebat ſe vidiſſe deum.346.L.M.licet Moyſes dicitur vidiſſe.Ibidem.
Eſaiam interfectum ob duas cauſas Iudæi dicunt.339.C
Eſſentia diuina per naturas rerum materialium videri non poteſt.348.G
Eſſe nomen eſt incommutabilitatis.23.E.& ſeq. cui noſtrum eſſe comparatum, non eſſe eſt.L
Etham deſertum magnum. 113.A.& ſeq.
Ethnici debitores ſunt Chriſtianis. 91.L
Euangelium cum lege conſonat. 105.M
Euangelium quomodo per paucos in orbem vniuerſum diſperſum.239.G.& ſeq.
Euangelij ſacramentum eius ſpirituſſanctī deſcē ſu completur.161.I
Euangelia docent qualiter Chriſti charitas ſit ſeruanda.259.C
Euangelicus ſermo & trinitatis fides ſemper ſit in pectore eius qui vult pontificatū gerere.369.B
Euchariſtiæ ſacramenti figura. 84.H.& ſeq.
Euchariſtiæ ſacramenti inſtitutio. 90.C.D
Euchariſtiæ ſacramentum quomodo diuidūdum ſit.129.K.L.M.130.A.B
Euchariſtiæ ſacramentum multipliciter eſt figuratum.304.M.305.A.& ſeq.
Eutrapelia virtus eſt circa ludos. 321.E
Excommunicationis ſententia in quos ſit ferenda.357.C.D.
Excuſationis mos in peccatis. 326.F
Exercitus domini contra Pharaonem & ſeruos eius.74.C
Exercitium honeſtiſsimum eſt curare pecora.14.I
Exodus vnde dicitur. 1.D
Exodus præſentis eccleſiæ omnia ſacramenta exprimit.1.B.Cui⁹ neceſſaria eſt meditatio. Ibi.
Exodus inter quinque libros Moyſi excellit. 389.F
Expiationis dies erat decimus Decēbris.307.D

F

Facere pro ſacrificare ponitur. 303.F
Factor non factura adorandus eſt. 169.K
Facies non ſemper dicitur hominis. 132.C
Facies dei cognitio diuinitatis eius. 341.A.& inuiſibilis eſſentiæ diuinitatis filij dei.Ibid. reſpectus gratiæ dei.B. vel notitia.Ibid.
Facies dei præſentiam diuinam ſignificat. 72.F
Faciem dei homo videre non poteſt. 339.D
Falſum teſtimonium habet triplicem deformitatem.188.M.189.A. quod etiam extra iudicium prohibetur.Ibid.& B
Falſum teſtimonium habet triplicem deformitatem. 220.C
Fama eſt homini ſuper omnia chara. 189.C
Fames audiēdi verbum dei multos compellit intrare Aegyptum. 43.D
ſi Fames & egeſtas opprimant mūdum hoc ſit ex ira dei propter contemptum pauperum, & decimarum. 217.E
Fermentum nulla ratione Græci ſacramento Euchariſtiæ admiſcent. 84.I.M
Ferrum ad inſtrumenta ſacrificiis opportuna non admittebatur. 272.I
Feſtum Paſchæ, quomodo celebrandum.83.E.& cur fugientibus Iudæis celebrandum præcipitur. E.F
Feſtum paſchæ primum omnium inſtitutū eſt pro cuſtodienda republica Iſraelis. 86.M
Feſtum tabernaculorum cur faciebant Iudæi mēſe ſeptimo. 96.K.L
Feſto die quid agendum ſit. 137.B.G.H
Feſta Hebræorum & eorum cauſæ. 223.D.E
Feſta duobus modis celebrare debemus. 178.M. 179.A
Feſtorum Hebræorum figuralis ratio. 226.H.I
Feſtis diebꝰ circa tria occupari debemꝰ.179.B.C
Feſtis tribus apparebat omne maſculinum coram domino. 358.K.359.A.B
Feſtiuitates præcipuę tres per annum iubētur obſeruari Iudæis. 224.D.& ſeq.
Fides & humilitas à domino exauditur in ſanctis. 59.K
Fides paſſionis Chriſti ab Iſraelitis exigebatur. 81.F.G
Fides virtutum & operū primogenita eſt. 92.D
Fides partus ſit noſter, nutrimenta noſtra præcepta ſint naturæ. 101.H
Fides Iethro de deo tot auditis miraculis.149.A
Fides vna, deus vnus, vna eccleſia gentium & Iudæorum. 155.H
Fides rectæ pietatis firmiſſima baſis eſt. 176.A
Fides vera præſtigia repudiat dæmonum.212.M
Fides & opera ex fide ſunt ornamenta fidelium. 335.G
Fidem violantibus non eſt violanda fides. 64.F
Fidem in deum & in omnes ſanctos eius habere quomodo poſsibile eſt. 113.D. quæ in deum perfecta non eſt, ſi in miniſtros eius infidelitate tenuatur.E
Fidelis mens nunquā certius auxilium inuenit, q̄ ſi ad deum in tribulatione recurrat. 45.G
Fideles omnes intra corpus eccleſiæ conſtituti, alij ſancti, alij peccatores. 375.F
Fidelium & infidelium differentia in aduerſis. 107.C
Fidelium animæ per charitatem coniunctæ ſunt. 260.A
Figura nouarum rerum erant vetera. 142.D.E
Figura & res figurata non ſunt idem. 129.I
Figuræ multæ paſſionis Chriſti apud prophetas. 81.F
Filia Pharaonis eccleſiam ex gentibus cōgregatam deſignabat.11.D.& ſeq.ſed etiam gratiam.12.A
Filiam vendere quibuſcūque rationibus impium eſt. 201.C
Filius dei in rubo Moyſi locutus eſt. 18.F.19.A
Filius damnationis poſt tot portenta, & tot clades non fit melior. 74.M
Filius dei eſt manna verū de cœlo datū.126.C.D
Filius iniquus iniqui patris non ſolum pro ſuis, ſed & p paternis punietur peccatis. 173.B.C
Filius dei viſibilis eſt in homine, & cōtrectabilis deus. 350.E
Filius dei dicitur dextera dei patris. 116.E.& brachium.Ibidem.
Filius dei quomodo viſus ſit à patribus.346.H. ſcilicet Abrahæ & Iacob.Ibid.& Moyſi.I
Filij Iſrael in Aegypto ſuſpirabant ad terram ſibi promiſſam. 3.C
Filij dei quī dicuntur, & quomodo. 36.I.M
Filij fidelium ad timorem dei nutriri debent. 71.K.L
Filij paruuli cur ſæpius à dæmonibus arripiuntur.173.C.ſed & prouectiores.Ibid.
Filij hæreditario malo puniuntur pro patribus. 174.A.B.pœna vero temporali.175.B
Filij in parentum peccatis nutriti proniores ſunt ad peccandum. 174.F
Filij quomodo puniuntur pro parentibus in tertiam & quartam generationem. 354. D.E. L.M.355.A
Filii emendati non portabunt iniquitatem patrū impiorum. 355.A
Filii qui pro parentum peccatis puniūtur in tertiam & quartam generationem. 353.I.K.L
Filiorum pœna pro delicto parentum dicitur de filiis natis poſt delicta parentum. 174.C
Filiorum peccata ſeparata ſunt à peccatis parentum. 175.C
Filios Iſrael cur deus in Aegypto affligi permiſit. 3.D
Finis beatitudinis hominis eſt adhærere deo. 213.G
Finis vniuſcuiuſque deo præcognitus eſt ante ortum. 331.A
Finis dicitur propter quem ſunt omnia quæcūq; aliquo ſunt officio. 365.E
Finem vituperabilem præſcientia dei ignorare non poteſt. 331.A
Flagellæ diuina quantum proſint. 41.A.B
Flumen Aegyptium quare vertitur in ſanguinē. 56.G.H.&c.
Fœlicitas piorum odium auget impiorum. 3.E
Fœlicitas magna homini, ſi beneficiis reſpondeat creatoris. 147.A
Fœlicitatis futuræ meminit Moyſes. 348.K.L
Fœmina in ſacris ſcripturis quid ſignificet. 8.H. & ſequen.
Fœminarum Hebræarum caſtitas & miſericordia. 6.E.F
Formido de futuris, pauor de præſentib⁹. 123.A
Fornicādo impoſsibile eſt intrare in regnū cœlorum.186.K.etiam ſi innumera bona opera fecerit.Ibidem.
Fornicatio animæ quid ſit. 172.I
Fornicatio ſimplex an prohibeatur per decalogum. 185.K.L.186.C.& ſeq.
Fornicatio quædam ſpiritualis dicitur. 357.E
Fornicatio etiā extenditur ad quæuis genera ſuperſtitionū.187.B.C.& ad hereſim.C.D.G.H
Fornicationis pugna violenta eſt. 146.H. quam vincere nequeunt qui aliis virtutibus non minuuntur.I
Fornicationem ſimplicem aſſerere non eſſe peccatum mortale, hæreſis eſt. 187.G.H
Fortitudo & ſanctitas in deo in quo differunt. 120.I.K
Frandes in mercationibus furta ſunt. 188.D.E
Fugit Moyſes, fugit Iacob, fugit Dauid, fugit Chriſtus, fugit Paulus. 13.H.I
Fugit à facie dei, q̄ idigⁿ eſt cōſpectu dei. 149.I
Fur nocturnus nō pertinet ad homicidium, ſecus de ſure diurno. 209.A.B.& ſeq.
Fur quare plus de bobus & ouib⁹ reddere tenebatur, quàm de aliis rebus. 208.E.H.K.L.M
Fur ſuſpēdēdus nō deſſeret de ſalute ſua. 208.M
Fur dicitur hæreticus. 210.A.& ſeq.
Fur nō ſolum in maioribus, ſed & in minoribus iudicatur. 188.A
Furis pœna habentis adhuc furtum apud ſe & non habentis diuerſa. 209.F
Fures ſunt tyranni, Simoniaci. 188.E
Furor contra parentes, indicium eſt corruptiſſimi animi. 203.B
Furtum non fuit Iudæis tollere ſpolia Aegyptiorum. 26.L.M.27.A
Furtū dicit̄ q̄cquid alterius dāno ḡritur. 187.M
per Furtum quod contra dei præceptum ſubducis, de cœlo perdes. 188.B
Furtum multis committitur modis. 188.C.& ſeq.
Furtum punitur pœna lege taxata. 208.L
Furti plures ſunt differentiæ. 70.K
Furti peccatum cæteris periculoſius. 188.F. quia non facilè de illo ſatisfit.Ibid.
Furti nomine rapina quantò deterior, tantò magis prohibetur. 188.H

G

Galbanus ferulæ ſuccus eſſe dicitur. 313.E.F
Gedeon quomodo peccauit faciēs Ephod ī ciuitate ſua.282.A.et ſeq.
Generatio quarta à Iacob terminatur ad Moyſen. 49.F
Generatio tertia & quarta quibus filios pro delictis parentum punit deus, poteſt ſeptima intelligi. 174.M
Generationum ſpiritalium quædam maſculinæ ſunt, aliæ fœmineæ. 101.G.& ſeq.
Gentes circūo Iſrael, aſſumptæ ſunt in ius primogenituræ. 37.F
Gentes quæ dominum penitus contempſerunt, per vnius obedientiam iuſtificatæ ſunt. 232.E
Gentes colebant cœleſtia corpora, &c. 229.B.C
Gentilibus nihil eſt inſipientius. 152.L
Gloria dei exaltata eſt per totum orbem propter plagas Aegyptiorum. 71.H
Gloria dei dupliciter dicitur. 131.A
Gloria ſenum cani ſunt. 233.G
Gloria dei viuens homo eſt. 349.K
Gloria multipliciter dicitur. 388.I. & præcipuè in ſacris ſcripturis. Ibid.& K.L
Glorificari, & glorioſe glorificari differunt. 116.I.K
Gomor ſiue Gomer quid ſit. 133.A.& ſeq.
Gomor, Gomer, vel Homer quid ſit. 139.F
Gomer ſiue Homer, qui & Chorus dicitur, quid ſit. 303.L
Gradus in trinitate faciunt qui per gradus ad altare aſcendunt. 197.L
Grandines generātur ex naturalibus cauſis, quas deus adminiſtrat prout vult. 69.C
Gratia de cœlo ad Iudæos in ſabbato ſuo nō deſcendit, in dominica autem deſcendit. 128.K
Gratia dei murmurantibus manna de cœlo & aquam de terra produxit. 142.H.I
Gratia euāgelij firmauit legem infirmam. 146.F
Gratia ſine libero arbitrio hominis non vult neque currit. 345.F
Gratiæ vſus à deo eſt. 345.D

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gratia dei nostrum liberum excitat arbitrium. 343.I.gratia quidem præuenicns,quod comitatur cooperans.Ibidem.
Gratiæ conferēdæ opiniones variæ.344.F.G.& quid am errores.Ibidem.
Gratiæ deo quales referri debeant. 115.B
Gratiam respiscentiæ deus non largitur nisi petatur.63.K
Gratitudo & beneficentia sectanda. 3.C
Gratitudinem duplicem exigit deus pro beneficio redemptionis.98.M
Gratitudinem testari opus est deo acceptissimum. 101.B

H

Hæresis Pelagianorum circa merita. 345.B
Hæresis Cherinthi circa initiū Christi.360.B
Hæretica turpitudine nihil turpius. 198.B
Hæreticus quisq; nomē dei assimit in vanū.58.K
Hæreticus ascendit equos per superbiam. 107.I
Hæreticus vel schismaticus alienus est à populo dei.201.M
Hæreticus vel schismaticus aliquem excutiēs de gremio ecclesiæ grauissimè peccat.206.H.I
Hæretici assumentes sacram scripturam ad sensum suum,non deum verum habent.197.H
Hæretici per dolum aliquem seducentes morte digni sunt.204.C
Hæretici vocantur sures. 210.A.B.C
Hæretici sunt occidendi. 215.F
Hæreticorum opiniones lapides quidā sunt.194. L.quibus hæretici obruuntur.Ibidem.
Hebræi minus quàm aliæ gentes norunt historias & rerum naturas.241.L
Hebræi aduersus Amalechitas armis Aegyptiorum submersorum ad littus eiectis.143.C
Hebræi ante legem datā literas habuerunt.152.I
Hebræi pro suo more mensuræ genera per oua explicant.303.L
Hebræis mos erat libros suos vocare à primis illius libri dictionibus.1.D
Helias virgo fuit. 147.L
Helias in monte Carmeli altare ædificauit.197. A.De duodecim lapidibus.C
Helias post quadraginta dierum ieiunia curru igneo ad superna cœlorū translatus est.239.A
Herodes ad eadem crudelitatis conuersus est cum Pharaone argumenta.11.E
Hieroboam descendēs in Aegyptū accepit vxorem à Susachim rege Aegypti.149.G
Historia quid sit. 250.M
Holocaustum domino gratum erat ex parte operantis,& non operis operati.299.I
Holocausti sacrificium à tribus commendatur. 299.G.H
Homerus deos suos mutabiles dixit. 322.H
Homicida per industriam, insidias, vel dolum designatur.203.
Homicida est diabolus, & qui fratri suo mala persuadet.184.G.M
Homicidam nolentem cur dominus fugere iubet. 202.C
Homicidæ sunt non solum qui gladio occidunt, sed qui odiosē viuunt.65.H
Homicidium diaboli inuentum est. 184.I. quod minus est malū quod possit inferri proximo.K
Homicidium ex ira generatur. 184.H. licet aliquando opportunè fiat.I
Homicidiū iniustam hoīs occisionē sonat. 185.H
Homicidium repentinum dei iudicio scripturæ attribuit.202.F
Homicidium nullū sit sine dei prænidentia.202.I interdū in bonū occisi,interdū occisoris. Ibid.
Homicidij crudelitas obnoxia sit morti diuino iudicio.206.M
Homicidia quo odio deus vlciscatur. 206.I.M
Homo propositus est quasi medius inter iustitiam & iniustitiam,luxuriam atque modestiā.&c. 14.E
Homo quanuis imperitus mutis animalibus comparatus dicitur eloquens.30.H
Homo penes appetitum sensitiuum pecoribus comparatur.65.G
Homo indebitè occidi non potest quauis lege posita.77.H
Homo peccato suo seipsū vēdit diabolo.123.C.D
Homo quomodo sit iniquus.144.K.& quomodo iustus.L
Homo aut deū patrē habet aut diabolū.171.E.F
Homo conditus est vt rationalis omnis irrationalis creaturæ rex.190.L
Homo ante legem de duobus superbiebat.317.M 318.A
Homo ꝓhibetur de suis meritis gloriari. 342.M
Hominis natura libertatem maximè amat. 5.C
Hominis perfectio consistit in honore dei & proximi.183.C
Homini naturale est per sensus duci in notitiam intelligibilium.33.H
Homini nihil est anima sua coniunctius. 182.L
Homines submersi nō naturaliter natant vsquequo crepuerit fel.119.K
Honestas decet maxima sacerdotes domini virtutum.197.G
Honor parentū in suo gradu seruandus est.182.G
Honor debitus parētibus qualis est. 181.M.182. A.contra quem Scribæ & Pharisæi decreuerant.Ibidem.B
Honor parentum vitā meretur diuturnam.203.B percussio autem immaturam mortem.Ibidem.
Honorem diuinum aliis exhibere dignum est pœna mortis.314.D
Horeb mons dei in regione Madian. 16.G
Horeb seu Choreb mons est in regione Madian. 140.M
Hostis dū oras ꝑmitur,dū cessas erigitur. 146.L
Humanitatis Christi ad superbiam diaboli collatio.41.B.C
Humilitas gloriosa virtutum regina. 50.L
Hur dicitur à Indæis filius Mariæ & Caleb, ab aliis maritus eius.238.G
Hypocritarum fides fragilis est. 107.A

I

Dolum quomodo nihil est. 168.M. 169.F
Idolum facere sibi, & Idolum facere differunt.168.M.169.H
Idolum vnum pluraliter deos appellat. 318.M. 319.A
Idola Aegyptiorum. 63.B.65.F
Idolorum detestatio. 196.C.& seq. 213.D.& seq.
Idololatrarum fatuitas. 196.C.& seq.
Idololatris non facilè est deum ignoscere. 332.H
Idololatria est fornicatio spiritualis & scortatio. 357.I
Idololatriæ & sacrilegia Iudæorum.169.D.E.F
Iccur concupiscentiæ instrumētum. 300.D.301.L
Iciunare frequenter in nobis virtutum portio dei est.336.C
Iciunat Moyses qui non peccarat, & ignoscitur peccantibus.360.L
Iciunemus vt ad paradisum reuertamur, à quo eiecti sumus quia non iciunauimus. 361.A
Iciunauerunt Moyses, Helias & ipse Saluator quadraginta diebus.362.E.F.364.C
Iciunante Moyse populus fatur Idola fabricabat.325.I
Iciunium quantum sit bonum. 239.B
per Iciunium mandata dei digito in tabulis conscripta Moyses suscepit.361.C
Iciunium reducat nos in paradisum, à quo nos eiecit cibus. 239.B
Iciunium Moysi quantum profuit populo Israel. Ibidem.
Iciuniū Christi dupliciter testē prius habuit.240.L
Iciunium vetustum munus est.360.L.& lege antiquius.Ibidem.
Iciunium detulit Iudæis legem de monte. 360.L
Iciunium Heliam magnæ visionis spectatorem reddidit.361.E.tres pueros in fornace seruauit.F.G.Danielem à leonibus defendit.Ibid.
Iciunium contra dæmonum exercitum sunt arma.362.B
Iciunij numerus quadragenarius est legitimus. 239.A. quod custodire debemus.B
Iciunij efficacia. 324.K
Iciunij quadragesimalis vtilitas. 139.L.M
Iciunij quædam est imago paradisi commoratio. 360.M
Iciunij vetustas à patribus ad nos vsque per filios conseruata est.361.B.C
Iciunij & abstinentiæ decus antiquissimum est. 361.C
Iciunij vires & effectus plurimi. 361.C.D.& sequent.& præconia multa.G.& sequen.362. A.& sequen.
Iciunij Christi & Moysi differentia. 362. H.& cur Christus esuriit, & non Moyses.I. & seq.
Ieiunio Samuel conceptus est, Samson fortissimus factus,prophetæ geniti.361.D.E
Ieiuniorum vtilitas temporibus Christianis clarius patuit.238.L
Ieiuniorum gratia proximum Moysen diuinitatis consortio faciebat.336.C
Ieiuniorum excusationes nimis leues & debiles. 361.A.& seq.
Iephte an iustè occiderit filiam. 184.F
Ierusalem & Iudæa domus est libertatis. 175.I
Iesus non corporalibus sed spiritualibus oculis videt.193.B.ideo Iudæi eū nō viderūt. Ibid.
Iesus quando videtur & quando non. 193.B.C
Iesus secundum quod verbum est, non corporalibus,sed spiritualibus oculis videtur.234.F
Iethro an sacerdos fuerit, an princeps populi nescitur,vnū tamen dei cultor credit.14.I.15.B
Iethro pietas erga Moysen vnde profecta est. 15.B.C
Iethro socer Moysi veri dei cultor erat. 17.C
Iethro multis effertur nominibus. 34.C
Iethro obtulit ex fide sacrificia deo. 149.A.B
Iethro non in Raphidim, sed iuxta mōtem Sinai visitauit generum suum Moysen. 148.E
Iethro quomodo potuit consulere Moysen generum suum cùm esset summus propheta. 150.E
Iethro non frustra venit ad Moysen. 151.A. cui dedit vtile consilium. Ibidem.& L
Iethro an deum verum coluerit, & illi sacrificauerit.152.E
Iethro quantumuis barbarus Moysen deo plenū docuit.152.L.M
Ignis multipliciter attribuit deo.18.D.et seq.19.I
Ignis quomodo prohibebatur Iudæis accendi. 366.I.K

Ignis

Ignis natura & virtus duplex. 371.F.G
Illusio qua deus illusit Aegyptios qualis fuit. 71.H.I
Imago plura significat. 169.K
Imaginis honor ad exemplaris transfertur honorem. 170.G.& seq.
Imagines non sunt tollendæ ab ecclesia. 169.K.L. quarum vsus maximè vtilis. 170.A
Imagines quæ venerandæ.170.A.& sequen. quarum vsus ab Apostolis ad hæc tempora continuatus.B.C
Imagines præcipuè his qui ignorant literas, seruiunt. 170.D.E.F
Imagines venerabiles Christiani non deos appellant. 170.I
Imaginum institutio in ecclesia triplex fuit.170.L
Immolatio agni paschalis signat immolationem Christi. 86.H
Impedimenta transitus ad vitam quæ sunt.20. E.F
Impietas Israelitarum in Moysen & Aaron.45. A.B
Impietas malo præsente deum iustum fateri cogitur. 69.L
Impietas fidei inimica. 108.A
Impietates tyrannorum fert dominus ad exercitium sanctorum. 75.G
Impius in deum non potest in homines esse pius. 41.E
Impius sæpe punitur vt aliis exemplo sit, & vtilitati. 67.E.F
Impij reges dominum non reuerentur. 41.E
Impij tandem coguntur cognoscere iustitiam dei atque potentiam. 52.F
Impij propter flagitia sunt deteriores. 57.D
Impij tolerantur vt habeāt spatium pœnitentiæ. 68.F
Impij vexati multa vouere solent,quæ liberati nō soluunt. 70.B
Impiorum studia velint nolint conuertuntur contra quod intendunt. 10.H
Impiorum obduratio in gloriam dei redundat. 52.D. qui nec miraculis emendantur.Ibidem.
Impiorum orationes temporalibus nonnunquam remunerantur. 63.K
Impiorum inobedientia deus bene vtitur. 79. B. C.& hoc ad multa.C
Impiorum malus exitus. 112.G
Impios mentiri & ridere dei cultum & fideles nō est rarum. 73.D
Impios ob impietatem suam deus sæpe molestat. 77.G
Impios potius pœnitet pietatis quàm impietatis. 106.F.quia bonum indicant malum.Ibidem.
Improbi flagellati nō emendantur.65.E.sed sunt piis exemplum ad iustitiam sectandam.Ibid.
Impudentiæ est dicere Moysen veneficiis miracula fecisse. 54.A
Incolumitas animæ quàm corporis magis cogitanda est. 35.F
Inducre Christum nudum quid sit. 82.B
Indurare dicitur deus cor Pharaonis. 34.L.M
Indurare Pharaonem quomodo dicitur deus. 52. A.& sequen.
Induratio est impiis mala,deo autem & electis bona. 36.H
Induratio cordis dupliciter considerāda. 36.I.K
Induratio cordium nō est actio dei positiua. 71.F
Infidelitas præter cætera peccata maximè separat & elongat à deo. 326.B
Ingratitudo hominum huius seculi. 3.C
Ingratitudo Israelitarū in Moysen.13.C.D.in quo Christum ipse figurauit.D
Ingratitudo perpetua populi Iudaici. 124.H
Ingrauatur cor à malitia. 35.H
Inimicus familiaris vincitur quatuor modis. 192.C.& seq.
Inimici nullius esse debemus quantū in nobis est. 227.I.228.H.& seq.
Iniquitas in deo non est in eo quòd ab æterno reprobat malos. 67.M.68.C
Iniquitas sola iure damnatur eorum quæ humana infirmitas timet. 144.K
Iniquitates patrum portant qui imitatores eorū in nequitia sunt.171.K.L.172.A.L.173.B.C. G.H.174.A
Iniquis tādiu subiecti sumus, quamdiu in ignorantia dei perstitimus. 16.D
Iniuria oppressus expectet diuinā vindictā. 27.F
Iniuriam proximi in lege sua dominus præcipuè prohibet. 188.C
Iniuriari proximo in iudicio prohibetur tribus modis. 189.B
Innocēs probatus nocens an sit occidendus.222.E
Inobedientia est dei iussionem pro sua libidine mutare. 62.M
Insurgentes in deum & in seruos eius, tandem à deo confunduntur, conteruntur, & consumuntur. 116.H
Instrumenta opportuna sacrificiis. 272.I.& seq.
Intellectus dupliciter potest attingere cognitionem naturæ alicuius. 195.D.& seq.
Intellectus mentem hominis super hæc omnia rapit. 348.A
Inuadens aliquē iniustè peccat mortaliter.203.H
Inuidiæ vel odij proprium. 36.C.D
Inuidiæ motus in deo non est.174. H. nec quænis animi passio. Ibidem.
Inuisibilis deus inuisibiliter videtur. 234.F
Inuisibile dicitur aliquid dupliciter. 195.E
Ioab profugus in tabernaculum cur non gaudebat immunitate. 202.L.M
Ioannes Baptista vnigenitus fuit, & primogenitus. 90.G
Iochabeth mater Moysi erat soror carnalis Caath. 49.F.G.quæ figurabat Ecclesiam.M
Ioseph pro salute fratrum premissus in Aegyptū, quem secuti sunt fratres. 1.F.G
Ioseph.12.mensibus seruiuit Putiphar, & 12. annis in vinculis fuit & mortuus est primus omnium fratrum 2.M
Ioseph in plurimis Christum figurauit. 3.G
Ioseph in patria terra venditus solus ex fratribus in illam reuectus est. 103.K.L.104.E
Iosue erat de tribu Ephraim. 143.B
Iosue an quadraginta diebus iciunauerit. 325.E
Irascitur deus piis quando corripit, & meliores reddit. 33.E
Irasci naturæ est, exequi autem iracundiam voluntatis. 205.F
Irasci deus quomodo dicitur. 323.E.F.324.B.C
Ira quædam modesti est, & quædam stulti. 78. M.79.A
Ira à deo missa in peccatores est pœna à deo illata.118.D.quæ comparatur igni, & peccatores stipulæ. Ibidem.
Ira dei non perturbatio mentis est. 166.E
Ira cauenda est quinque modis.185.B.& seq.& est ira triplex.C.D.& seq.
Ira cadit in sapientem, sed moderata. 185.C.& aliquādo est virtus,aliquando non.Ibid.& D
Ira aliquando est peccatum mortale, aliquando veniale. 185.D
Ira quid sit.185.D.& in quo differt ab odio.E.F
Ira mater est homicidij, sicut cōcupiscētia adulterij. 186.I
Ira & concupiscentia inimici nostri sunt. 190.I
Iræ dei vindicta ipsius est. 214.M
Iræ quæ moderatione tractanda. 327.I.K
Iræ ex ratione dispēsata fortitudinē patientiámq; & constantiam parit. 327.H.I.K
Ira dei grauis est, & importabilis indignatio, si desistat sua gratia. 335.A
Iræ dei an quis resistere possit. 322.I.K
Iræ dei restitit Moyses, Aarō.322.K.Phinees,Dauid,Helias. Ibidem.
Iram dei non esse naturalem perspicuum est.118.C
Irreuerentia magna deo irrogatur afferendo eum in testem falsi. 177.A
Israel carnalis intrauit in Aegyptum,à qua exiuit dei gratia liberatus. 1.I
Israel cur descenderit in Aegyptum. 1.H
Israel ob suam culpam in exilium missus est,qui ideo in iustitia profecit. 1.H.I
Israel multa Idololatriæ accepit vulnera. 319.K
Israel duplex est,secundum carnem & secundum spiritum. 317.A
Israelitæ deo offerunt quod abominantur Aegyptij. 64.B
Israelitæ primus dei populus,quorum primogenituram gentes acceperunt. 90.H
Israelitæ primum sacerdotium in Aegypto,secundum in eremo obtulerunt. 102.K
Israelitarū varij ī Aegypto labores.4.D.& seq.
Israelitis afflictio non accidit viuēte Ioseph. 2.I
Iudas quomodo equus erat. 116.L
Iudas arbor quondam bona fecit tandē fructus malos. 151.E
Iudas proditor quibus diaboli armis est superatus. 190.H
Iudaicus populus duo mala commisit. 140.E
Iudaicus populus incipit esse populꝰ Moysi ex pecato. 322.C
Iudaicum excidium siue exilium nunc passim videtur. 335.C
Iudæi spiritui sācto semp rebelles fuerūt.19.H.I
Iudæi veteres sperando Christum futurum redemptorem Christiani erant. 67.H
Iudæi an licitè spoliauerint Aegyptum. 77. E.F. G.Et quomodo.F.G.& seq.
Iudæi circa deum omnium bonorum largitorem fuerunt contumaces. 89.I
Iudæi multam prædam ex Aegypto asportauerūt.91.H.& hoc pro mercede quā Aegyptiis seruierant.I.K.& seq.
Iudæi adhuc sedent ad aquas Marath, quibus nondum monstratum est lignum. 126.H.I
Iudæi à domino in deserto in tribus tentati, infidi reperti sunt. 133.D
Iudæi negatores patris & filij. 233.F
Iudæi multas excellentias à deo concessas propter peccata sua amiserunt. 247.I.& seq.
Iudæi frustra gloriantur de obseruatione legali sabbati.316.M.& quòd soli legem à deo acceperint. 317.E
Iudæi vanè se iactant non descendisse ab iis qui Idololatriæ dediti non fuerint. 319.K.L
Iudæi semper fecerunt quæ dei placitis aduersata sunt. 321.M
Iudæorū crudelitas & persecutio in patriarchas & prophetas. 14.C
Iudæorū errores & sacrilegia in deserto.233.A.B
Iudæorum excidium nō solum ab hominibus, sed etiam à deo factum est. 247.I.& seq.
Iudæorum peccata gentilium peccatis conformia erant. 321.H
Iudæis quomodo ignotus Christus.386.M.& eorum improperia in eum. Ibidem.
Iudex vice dei tria exerceat in populo. 150. K. quibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibus quartum addere potest.150.Ibid.
Iudicum piorum conditiones. 150.D
Iudicum bonorum conditiones. 152.D.E
Iudicum diligentia in iudicandis pauperum causis. 221.A.B
Iudicium & iudicia in quo differunt. 198.G
Iudicij dei vltio & ira. 120.D
Iudicialia præcepta in lege noua non obligant. 198.F
Iuge sacrificiũ à sex cõmendatur.303.M.304.A
Iumentum tangens montem quare occidebatur. 156.I
Iurare dominus dicitur, sicut irasci, dormire vel vigilare. 99.C.D
Iurat deus non ideo quòd fide credẽtis indigeat. 101.D.sed ne nostra claudicet fides.E
Iurat falsò tam qui iurat falsum cognitum, quàm qui dubium. 176.M
Iurat quis falsum, non autem falsò. 176.M
Iurare permittit deus per nomen suum. 224.A. sed per nomen deorũ & idolorũ prohibet.B.C
Iurans pro peccato faciendo assumit nomẽ dei in vanum.176.H.& sic iurans periurus est.I
Iurans non facere bonum contra iustitiam facit. 176.I
Iurans dubius assertiuè, periurus est. 176.M
Iurantem deum sæpius scriptura describit.99.C. 101.D.E
Iuramentum dei ad patres irritari non potuit. 16.A
Iuramentum est sicut medicina. 176.H
Iuramẽtum est mortale ex proprio genere. 177.A
Iuramentum quantum sit detestãdum. 177.C.D. & cui pœnæ obnoxium.E.F
Iuramentum in iudicio quomodo prestandum & exigendum. 211.H
Iuramentum quãto studio prohibetur. 176.A.B. & quare priscis concessum.D
Iuramenti frequentia inducit periurium. 176.M
Iuramenta quædam legitima sunt. 177.E.F
Iusiurandum habet comites veritatem, iudicium, & iustitiam. 224.B
Iustificatio incipit à timore. 164.G.H
Iustificatur qui propriũ peccatum confitetur.59.F
Iustificationes dicuntur præmia quædã obseruãtium legẽ, vel pœnæ transgredientium. 215.L. M.vel omnia præcepta legis.216.A
Iustificationes populi Iudaici cur ita dicebãtur. 232.E
Iustitia dei Israel Ægyptũ seruiturus intrauit, gratia dei inde illum eduxit. 1.I
Iustitia dei nostra est. 143.A
Iustitiæ partes sunt facere bonum, & dimittere malum. 176.H
Iustus & mundus differunt. 222.A.B
Iter ad virtutes difficile est. 105.M.106.A. quod non agitur sine tentationum fluctibus. Ibid.& B.

L.

LActucę cũ quib⁹ comedebatur agnus erãt commemoratio amaritudinis seruitutis in Ægypto. 82.M.83.A.G.84.M
Lætitia inepta est filia gulæ. 321.G
Lamina aurea maximũ erat põtificis dec⁹.293.C
Languores Ægyptij plurimi sunt. 126.D.E
Lapides preciosi pectoralis siue rationalis. 285.D.& seq.G.& seq.
Lapidum preciosorum nomina & vsus. 288.A.& seq.quid designant & figurant.Ibid.
Lasciuia semper iuncta est saturitati. 239.B
Latria seruitus deo debita. 213.E.216.F
Lectis dormire eburneis quam delectationem affert. 181.G
Leuare manus ad dominum quid sit. 145.L.M
Leuitarum officium erat transferendi tabernaculi. 381.A
Leuitica tribus tota dicata est deo. 328.L
Legislator habeat apud populum suum authoritatem & fidem. 156.A
Legũlatorum errores.158.K.L. & quantum à vera pietate abfuerunt.158.L
Lex spiritalis est, & spiritaliter intelligẽda. 7.H
Lex Moysi primò paruula, iuncta verò ecclesiæ fortior fit. 11.G.& seq.
Lex virtutis est in depellenda iniuria.12.D. quã qui non depellit si potest, tã est in vitio, quàm ille qui facit.Ibid.
Lex si secundum literam accipiatur, satis amara est. 126.A.B.C
Lex non sola annunciat Christum. 142.A
Lex data est vt pugnare doceret. 146.E
Lex quomodo per Christum temperata est. 146.F
Lex Moysi data est quinquagesimo à Paschate die, sicut noua lex. 162.B
Lex non mundum, sed Christus sua paßione mũdum à laqueo mortis liberauit. 27.I
Lex domini sit semper in ore fidelium. 99.I.K.L
Lex dei est voluntatis dei cognitio. 153.E
Lex dei Iudæis data est cum timore & portentis horrendis.159.D.Christianis verò cum consolationibus, spe, & charitate.Ibid.
Lex quãuis bona, tumultum excitat in conscientia peccatorum. 159.E
Lex bona à bono deo data est. 164.D
Lex ad quid data est. 164.E.F
Lex quadruplex inuenitur. 164.F.& seq.
Lex naturæ quid sit.164.F.& quomodo non excusatur per ignorantiam.Ibidem.
Lex naturæ per legem concupiscentiæ destructa erat. 164.G
Lex euangelica lex est amoris. 164.H
Lex omnium bonorum futurorum vmbram continet. 177.H
Lex seruitutis impleta est crucifixo Christo. 178.D
Lex naturalis per se discitur. 180.E
Lex mundana indicat dicta & facta, sed diuina etiam cogitata. 191.L.192.E
Lex vetus, lex timoris dicitur. 194.C
Lex est quædam ars humanæ vitæ instituendæ. 198.L
Lex vetus in grauioribus criminibus pœnã mortis inflixit. 199.I.K
Lex talionis in veteri lege. 204.G.H.I.& seq.
Lex furti distincta est in quinq; partes. 208.I.K
Lex vetus duplex erat. 239.K
Lex vetus cur soli Moysi committitur, lex autem euangelii duodecim Apostolis. 239.F.G
Lex dei in arca posita erat. 244.A.& seq.
Lex per Moysen data, infirma est sine Christo. 281.G
Lex cur non antiquis patribus sed tantùm Moysi data est. 317.B
Lex gemina est, naturalis & scripta. 317.D
Lex vet⁹ homines dupliciter ordinabat ad Christum. 317.H
Lex vetus cur potius populo Iudæorum data sit, quàm cæteris populis. 317.K. & hoc per angelos.I
Lex duobus hominum generibus imponitur.317.M. & cõuenientißimè data est tempore Moysi.Ibidem.
Lex & euangelium familiare & consonum habent colloquium. 337.F
Lex decem præceptorum de fide in deum, & de charitate in proximum proponitur populo. 353.E
Lex spiritalis aurum requirit ad tabernaculum quod intra nos est. 370.L
Legis figuræ aduentu Christi cessarunt. 129.D
Legis timoris & amoris triplex differentia. 164.H
Legis vtilitas quanta sit. 189.L.M.190.A
Legis Mosaicæ vtilitas. 268.A.B
Legis veteris radix à ieiunio cœpit. 360.L
Legem naturæ patres prisci nouerunt. 163.K.L. & custodierunt per singula præcepta decalogi.Ibidem.
Legem naturalem totus etiam orbis terrarum accepit.164.A.B.sed legere noluit.B.C
ante Legem Moysi primogeniti erant sacerdotes, & duplicem accipiebant portionem. 218.F
Legem Moyses scripsit, sed deus mandata. 238.B
Legem non implet nisi charitas. 317.G
Legem veterem oportuit dari inter legem naturæ, & legem gratiæ. 318.A
Leges diuinitus hominibus præscriptę habẽt differentiam. 198.B
Leges sunt domini dei. 158.K
in Lege nil nisi Christus annunciatur. 237.G
Liber vitæ Exodus dici potest. 2.F
Liber vitæ in deo dicitur metaphoricè. 331.K.qui dicitur prædestinatorum conscriptio.L.M
Liber vitæ est conscriptio ordinatorum in vitam æternam. 331.M. & firma notitia de prædestinatis.332.L
Libri sunt conscientiæ nostræ. 355.I.K
Liberos arbitrio nos fecit dominus. 191.A
Libertas voluntatis ostenditur in Pharaone. 35.I.K
Liberum arbitrium tanquam virtutis constitutiuum habemus. 190.M
Liberum arbitrium lædi non debet, licet omnia dei sint. 343.F.G
Liberum arbitrium præuenitur gratia, comitatur gratia, & sine illa nihil peragit diuinum. 343.M
Liberum arbitrium nostrum cum gratia bonum agit. 353.M
Liberum arbitrium nostrum gratiam dei sequitur. 354.A
Libero arbitrio humana prædita est natura. 35.K
Libero arbitrio vti & paßionibus dominari irrationalibus virtus est. 191.A
Libido tendentibus ad viam perfectionis arma voluptatis obiicit. 146.G
Lignum missum in Marath cuius virtutis erat. 124.I.& seq.
Lignum in aquas Marath missum, lignũ crucis figurabat. 126.E.F.G.& seq.
per Lignum à secundo Adam victus est serpens, qui primum Adam per lignũ vicerat.142.A
Ligna Sethim igne vicino non cremantur. 273.G
Ligna Sethim imputribilia. 163.I
Limbi mensæ vel coronæ siue labij descriptio. 249.A.& seq.
Literæ Hebrææ quando cœperint esse. 152.I
Literæ nudæ insistere impium est. 173.G
Lucernæ septem candelabri septem signant dona spiritussancti. 254.I.K.156.D
Locus triplex vbi semen verbi dei cadit & deperit. 117.I
Locus hominis ipse conditor est. 138.C.D
Locus deputatus sacrificiis, in Silo, Nobe, Gabaõ, & tandem Ierusalem. 197.A
Locusta

Locusta multa singulariter plus sonat quàm locustæ multæ. 72.G
Locusta paruulum animal est.73.M. eius natura. Ibidem.& 74.A
Locusta regem non habet.75.A.quæ linguam adulantium figurat.Ibidem. & B.vel mendacium hæreticorum.C
Locustæ populum Iudæorum significant.232.G.H
Locutio dei ad Moysen fuit interna. 34.F
Locutio dei tribus modis accipitur. 46.C
Locutio diuina duobus modis distinguitur. 159.H.& seq.
Locutiones dei factæ Moysi, duę fuerunt.161.E.F
Loquentes contra creatorem vani sunt. 32.B.C
Luctus Iudæorum in quibus cõsistebat. 335.F.G
in Ludo excessus est peccatum mortale. 321.F
Ludi inordinatè sumpti à diabolo dantur.321.E
in Ludis an poßit esse aliqua virt⁹.321.B.& seq.
in Ludis tria sunt præcipuè cauenda. 321.D
Lumen gloriæ dupliciter menti infunditur.340.F
Lumen intellectuale excedens lumẽ naturalis rationis requiritur ad prophetiam. 351.L
Lumen dupliciter alicui inesse potest. 351.L
Luna quartadecima feria quinta cõtigit in tempore comestionis agni. 88.B.C
Lupus non comedit carnem lupi. 184.M
Luto immũdo melius est pollui q̃ peccatis.343.I.K
Lux in sensibilibus est principiũ videndi.195.D
Luxuriari vbi quis cœperit, incipit deuiare à fide vera. 320.G
Luxuria omni immunditiæ & turpitudini carnis præest. 107.K. cuius quadriga multis subest vitiis.L.M
Luxuriosum terra deuorat. 120.K.L
Luxuriosi vt plurimum sunt largi. 107.M

M

MAdiam vrbs est trans Arabiam. 13.F
Magdalus ciuitas Ægypti. 105.F
Magistratus ciuilis potest ad explorandam veritatem exigere iuramentũ. 211.H
Magi Pharaonis diuina potentia superãtur.53.D
Magi Pharaonis quomodo aquam in sanguinem, vertere potuerint, cùm omnes aquas Moyses vertisset. 56.L.M.57.A
Magi Pharaonis cur defecerunt in tertia plaga. 61.B.C
Magi Pharaonis dicẽtes, Digitus dei est hic, typum hæreticorum habuerunt. 61.H
Magi viso vnico signo cœlesti dei filio crediderunt. 122.G.H
Maiores honore, ætate, & cura, cum reuerentia suscipiendi sunt. 148.G
Maledictio in patrem & matrem multipliciter fit.203.F.& hoc per modum cõtumeliæ. Ibid.
Maledicta in hominẽ redundant in deum.130.L
Malefici arte dæmonum res mirabiles subito faciunt. 54.B.E.F
Malefici Pharaonis à Moyse tertio victi sũt.66.D
Malefici, magi, ĩcãtatores, & mathematici. 212.L
Malefici qui dicuntur. 212.L.M
Malitia nihil aliud est nisi peccatum, & abusus, & inobedientia legis dei. 191.A
Man vnde causam & nomen sumpserit. 137.K
Mandatum vnum & idem si seruetur, vitam: si nõ seruetur, generat mortem. 126.D
Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, sed non lex, mandatum Christi. 184.G.H
Mandato dei de expolianda Ægypto quomodo obediendum erat. 26.K.L.M
Mandata dei Moyses nõ audiuit priusquam veniret ad montem Sinai. 175.K
Mãdata domini operibus iustis exequutus, diuina protectione dignus est.240.B. post quæ requiem dominus promittit æternam.C
Mandatorum dei prima vox de libertate profertur. 175.K
in Mandatis dei ambulet fideliter qui vult aduersariis suis terribilis fieri. 76.I
Mandatis perfectis ad dilectionem dei crescitur 182.G.in qua est tota perfectio. Ibidem.
Manichæi nõ verẽtur plures adorare deos.166.D
Manichæi credunt inimicos etiam dæmones virtute præcepti diuini, esse diligendos. 227.M
Manna non pluit in die qua primum pascha fit, pluit quando secundum fit. 128.M
Manna sensibile, intelligibile figurabat. 129.D
Mãna panis nomine appellatur.131.B.sed & panis angelorum. 132.B
Manna etiam nunc in plerisque locis super virgulta colligitur. 132.M
Manna Christus dicitur 134.M.135.A. & verbum dei.H.I.quo nihil dulcius. Ibidem.
Manna Syrorum lingua significat quid est hoc. 135.E.F.H
Manna seruatum in diem sabbati non putrescebat, sed quare aliis diebus seruatum. 136.B
Mãna si verbũ Christi est, quomodo vermes facit. 136.C.D
Manna Maria virgo dicitur. 136.D
Manna an panis dicatur, & quomodo panis angelorum, & cur non redderet hominem incorruptibilem. 139.A.B
Manna calore solis liquefiebat, ignis autem calorem sustentabat. 139.A
Manna quomodo in aere & ex qua materia potuerit generari. 139.C
Manna Christum figurabat.139.G.H.vel Eucharistiæ sacramentũ.139. H.quod est æterna dominicæ paßionis memoria.Ibid.
Mannæ sapor ex tribus constabat. 137.I
Mannæ deserti forma & figura.132.F.G.& seq. & quare sic vocatum.I.K
Mansio Iudæorum in Ægypto. 430. annorum, computandorum à promißione facta Abrahæ. 94.B.& seq.
Mansio duodecima. 153.M. in qua media pars Exodi, totus Leuiticus liber, & Numerorum præcepta descripta sunt.Ibid.
Manus Moysi leprosa & postea sana synagogam & ecclesiam figurabat. 30.C.D
Manus dei patris eius filius accipitur. 64.H. eius potestas.Ibid. eius flagellum.Ibid. & I.
Manus in cœlum per eleemosynam leuans iugiter in cœlo thesaurizat. 145.L
Mara, vel Marath fluuius cuius aquæ amaræ erant, sed per ligni iniectionẽ factæ sunt dulces. 124.D.& seq.
Marath intellige aquas occidentis literæ. 126.E cuius aquæ legem veterem significant.F
Mare rubrũ in diuisiones diuisum est quot erant tribus Israel. 110.E.G.111.E
Mare rubrum à Græcis dicitur, ab Hebræis autem mare cannæ.116.B. vel caricosum à caricibus, vel papyrosum.Ibid.
Maria virgo per rubum ardentem designata.20.A.B.M.21.B.C
Maria apud Grecos & Latinos dicitur, Miriam dißyllabum apud Hebræos. 122.I.& seq.
Maria quia Moysi propter vxorem detraxit, percussa est lepra. 130.I
Maria virgo per arcã Moysi figurata. 245.K. & seq.246.A.& seq.
Mariæ virginitatis præconia. 98.E
Martyris fidei finis. 263.F
Martyres super tyrannos victores euaserunt. 120.A.B
Matutina custodia. 113.G.H.& vigilia.H.I
Melchisedech fuit initiũ sacramenti Eucharistiæ. 135.G
Mendacium quoduis cauendum est. 6.I.K
Mendaciũ quoduis an sit cõtra præceptũ Nõ loqueris contra proximum falsum testimonium. 188.I.K.189.H
Mendacium quoduis iniquitas est, & omnis iniquitas mendacium. 221.L
Mendacium est malum ex genere.221.M. quod tamen triplex est. Ibid.& 222.A
Mendacij reus est, qui non restituit aliena suæ fidei commissa. 92.H
Mẽdacia obstetricum an deus remunerauit. 6.G. & seq.quæ fuerunt venialia. M.7.A.& seq.
Mendaciorum multa sunt genera. 221.K.quorum quodlibet veritati aduersatur. Ibidem.
Mensa pacis & fidei typum ecclesiæ gerebat. 378.A
Mensæ & quæ ad eam pertinebant descriptio. 249.A.& seq.
Mẽsis primus apud Hebręos vocatur Nisan.79. I.K.quem nos Aprilem dicimus.K.80.B.C.D
Mensis Martius apud Hebræos dicitur Adar. 79.L
Mẽse primo erexit Moyses tabernaculum. 385.K. sed secundi anni.386.G. quo ecclesiæ significat constructionem. Ibidem.& H
Mensium ordinatio est in repub.necessaria. 80.D
Mensura communis edendi omnibus esse debet. 135.K
Mentiuntur aliqui pro seipsis multipliciter. 189. F.& sequen.
Mercenarius quis dicitur. 97.B
Merces iustorum felicitas perpetua, impiorum, fremitus, dolor parturientium, &c. 123.L
Mercedem suã recepit, qui pro opere gloriã quærit ab hominibus. 241.D.E
Mercurius Trismegistus dicitur fuisse Iethro socer Moysi. 13.I
Meritum importat quandam æqualitatem iustitiæ. 208.E
Meritum à deo est si & voluntas. 344.E
ob Merita patrum sæpe meruerunt Israelitæ liberari. 19.D
Merita martyrum & opera iustorum apud deum multum valent. 332.E
Merita quæ nobis mediante gratia & libero arbitrio eueniunt. 344.B.& seq.
Merita nostra spei quædã sunt seminaria, charitatis incentiua, prædestinationis indicia, &c. 344.E
Merita bona sunt à deo, & sunt prædestinationis effectus. 345.B
Merita consequentia gratiam non sunt ratio miserendi vel prædestinandi, sed sola dei voluntas. 345.D
Meßiæ aduentus probatur præteritus.83.K.L.M
Milites an iustè bellare poßint. 144.D.E
Milites Ioannis sequantur consilium. 389.K
Minæ quantumlibet graues, reprobos non conuertunt. 64.I
Ministeria nostra absq; cooperatione spiritus sancti parum conducunt ad conuertendũ impiũ. 73.G
Ministri nouæ legis maioris sunt perfectionis q̃ ministri veteris legis. 218.F
Ministrorum verbi officium quale sit. 162.K
in Ministrorum cultus diuini institutione tria fiebant. 305.G.H

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mirabilia in transitu maris rubri. 110.I.L.M
Mirabilia facta dei an possint humanis verbis compensari. 115.B
Mirabilia in morte domini. 269.M
Miraculum duplex fuit in grandine in Aegypto. 69.E.G
Miracula, signa, ostenta, & indicia in quo differunt. 52.C.D
Miracula cur magicis artibus fiant. 53.E.L
Miracula vera non possunt fieri nisi virtute diuina. 54.C
Miracula nemo præsumat nisi domino inspirante. 53.C
Miracula an fieri possint à dæmonibus. 54.D
Miracula quomodo fieri possint à malis. 58.F.G
Miracula præcipua duo in liberatione Israel de Aegypto. 98.C. pro quorum memoria duas grauissimas constituit leges.D
Miracula quædam in Aegyptios facta sunt à solo deo, quædam ab eodem mediante Moyse vel Aarone. 69.C.D.E.74.M.75.E
Miracula impiis perniciem inducunt, & duplo damnant perfidos & ingratos.113.D.sed piis ad salutem prosunt. Ibidem.
Miraculorum quædam sunt vera, quædam fantastica. 54.C
Misereri cui dignum est potest intelligi dupliciter. 345.B
Misericordia dei quosdam indurari non permittit. 35.B
Misericordia quæ miserum cor faciat dolentis miseria aliena. 166.F
Misericordia sola diligentibus deum posita est. 171.K.L
Misericordia verum sacrificium est. 213.L
Misericordia etiam homo afficitur circa animalia. 225.M.226.A
Misericordia dei gratuita & spontanea est omnibus. 343.K
Misericordia dei sola liberat.345.E.quæ secundum tria attenditur. Ibidem.& seq.
Misericordia diuinæ non meritis sed soli diuinæ voluntati ascribitur. 345.F
Misericordiæ signum est pœnam differre peccati. 172.A
Misericordiæ affectus unde consurgit. 225.M
Mitræ seu tiaræ figura. 292.G.& seq.
Mœchari & concupiscere uxorem proximi in quo differunt. 185.I. Item & fornicatio & Mœchia.K
Mœchia etiam fornicatio simplex dicitur. 185.L
Mœchiæ nomine prohibetur omnis illicitus concubitus. 187.L. & omnis illegitimus illorum membrorum usus. Ibidem.
Moab urbs Arabiæ ab uno filiorum Lot.121.C. quæ nunc Areopolis dicitur.D
Monachi & virgines ad faciem ministrant domino suo. 336.F. seculares verò tanquam qui sunt in agro famuli.G
Mons hæreditatis domini in quo plantauit tabernaculum suum,qualis sit.123.H.qui significat statum gloriæ beatorum.I.vel ipsum cœlum.K
Mons hæreditatis domini est mons Sion. 121.M
Mons dei dictus est mons Sinai. 148.E
Montis sublimitas legis Moysi perfectionem indicabat. 240.A.B
Morbi plurimi ex repletione procedunt, nulli ex ieiunio. 361.A.B
Mores idololatrarum sequuntur plerique Christiani. 321.G.H
Mouere est educere aliquid de potètia ad actum. 24.E
Moyses expositus noluit ubera nisi matris fugere 9.H. diuina pietate in salutem populi seruatus.I. 10.A
Moyses expositus matris uberibus restituitur lactandus. 11.A
Moyses unde dicatur. 11.B. qui Græcè Monios, Hebraicè verò Mose.C. Circa quem quæcunque contigerunt,non humanæ,sed diuinæ mentis fuerunt.F
Moyses fratrem iniuriam perpetientem vindicauit. 12.F.G.& seq.
Moyses occidendo Aegyptium an peccauerit.12.G.& sequen.
Moyses quare fugit Aegyptum. 13.H.I
Moyses in multis Christum figurabat. 14.A.B.& sequen.
Moyses quadragenarius erat cùm fugit ad Iethro in Madiam. 14.M
Moyses pauit oues Iethro quadraginta annis.16.H.20.B. cuius vita in tres partes diuiditur æquales. Ibidem.
Moyses cur iussus sit calceamẽta soluere.18.G.H
Moyses pastor in multis Christum figurabat. 20.K.L
Moyses agnoscendo suam insufficientiam sit domino donante sufficiens. 22.D
Moyses cur mittitur à domino ad Pharaonẽ. 27.I
Moyses cur cum miraculis ad Pharaonem est missus & ad populum Israel. 28.H.& seq.
Moyses prius eloquens cum deum loquentem audiuit, tunc linguæ suæ imbecillitatem cognouit. 30.K.M.31.A.C
Moyses an sacerdos esset an laicus.33.G. qui & virga sua miracula fecit.H
Moyses missus ad populum Israel in multis Christum figurabat. 33.I.K
Moyses in via ad Aegyptum uxorem suam remisit ad socerum. 37.K.L. Quam illi socer in desertum reduxit. Ibidem.
Moyses an sit excellentissimus prophetarum. 46.E
Moyses octogesimo ætatis suæ anno stetit coram Pharaone. 52.G.& seq.
Moyses & Aaron fratres quare simul à deo mittuntur.52.I.qui pauco tempore ita egerunt.K
Moyses à Pharaone rogatus dominum orat, licet sciret Pharaonem non seruaturum promissum. 63.I
Moyses præsentibus idololatris noluit præces fundere. 62.I
Moyses non omnia signa virga effecit, sed manu & verbo. 75.G
Moyses legem domini in monte Sina acceptam docuit populum Israel. 141.H
Moyses cum Aaron & Hur orat in monte cum bellantibus.143.D.E.non armis sed precibus pugnans. Ibidem.
Moyses bella gessisse calumnioſè reprehenditur. 144.K
Moyses orans elevatis manibus in monte Christum figurabat. 145.M
Moyses ex quo prophetare cœpit,uxorẽ suam non cognouit. 148.B
Moyses in omni difficultate graui consulebat deum. 150.A.B.C
Moyses audiuit socrum inferiorem, & sapiẽtior redditus est. 151.D
Moyses propheta summus,& omni sapiẽtia præditus,consilium accepit à Iethro. 152.H
Moyses ab extraneo cum mansuetudine consiliũ accepit. 152.M
Moyses non erubescit argui à socero, & doceri. 153.A.B
Moyses omnium prophetarũ prudentissimus fuit. 153.B. qui habebat legem dei in corde suo scriptam.E
Moyses mediator inter deum& populum.155.L. 158.A
Moyses non est conferendus cum cæteris legumlatoribus. 158.K
Moyses eruditus in omni sapientia Aegyptiorum. 169.A
Moyses quadraginta diebus, & iterũ aliis quadraginta diebus ieiunauit. 178.A.B
Moyses ter ad dominũ in montem ascẽdit. 235.K
Moyses viso deo ieiunauit quadraginta diebus & quadraginta noctibus. 236.E
Moyses legẽ accepturus quadraginta dies & noctes absque cibo potúque transegit.239.A.B
Moyses quare quadraginta diebus mãsit in monte cum domino. 240. F. & totidem ieiunauit.K.L
Moyses quomodo prius deum in lumine vidit & postea in caligine. 240.G.& seq.
Moyses quamuis iram dei repressit non caruit zelo bono. 328.C
Moyses de ieiunio legem dedit, de vino non dedit.324.I.cui ieiunanti lex datur.K
Moyses cur fregit tabulas decalogi. 325.I.K.L. 326.I
Moyses & Iosue immunes fuerunt à peccato populi. 337.A
Moyses vidit deum per essentiam.340.G.341.I. 342.H
Moyses desyderans deum videre docetur quomodo deus potest videri. 351.D
Moyses an fuerit cornutus. 363.B.C.& sequen.
Moyses in lege solam faciem habet glorificatam. 364.H
Moyses quibus mensibus in montem ascendit,stetit,& descendit. 385.K.L
Moyses Christi figura erat. 387.F
Moyses cur tabernaculum propter nubem ingredi non potuit, qui nubem cum domino in monte ingressus est. 388.H.I
Moysi parentes & cognatio. 8.M. 9. A. & seq. Eius educatio.D.& seq. Cui magis profuerũt Insidiæ quàm nocuerint. Ibidem.
Moysi multa acciderunt quæ derelinquẽtibus impietatem accidere solent. 13.I.K
Moysi modestia erga socerum suum. 34.C.& seq.
Moysi vita sub compendio. 35.K.L
Moysi genealogia. 103.E.F
Moysi virtutes & eminentiæ. 152.K.L
Moysi vltio in idololatras. 327.H.& seq.
Moysi promissa quotidie complentur in mysteriis ecclesiæ Christi. 346.B
Moysen quare non ejecerit Pharao ex Aegypto tanquam seditiosum. 76.H.I
Moysen quomodo scierit deus.338.B.C.& propter quas virtutes.C
In Moyse tria acta nostro mediatori comparanda reperiuntur. 9.M.10.A
Mulier à mollitie dicta est. 124.A
Mundana sapientia vel Philosophia fide trinitatis vincitur. 61.I
Mundanorum auctorũ propè omnis cura de verbis est. 166.G
Munditiem internam non solum quærit deus, sed & externam. 310.F
Munditia quantum necessaria sit. 312.C
Mundities vitæ pietatis pars non parua est. 105.A
Munera accipere quid sit.222.F.quorum tres sunt acceptiones. Ibidem.& K
Munera oblata ad constructionem tabernaculi. 241.H.I.& quid significent.242.K.L.M
Murmur Iudæorum contra deum & Moysen. 127.G.H
Murmurabant Iudæi in deserto contra deum,nũc passim & vbique murmurant contra Christũ. 129.A.B
Murmurantes contra dei seruos, & eis contradicentes,tandem à deo puniuntur. 130.F
Murmurantibus nonnunquam dat deus quæ cupiunt,sed eorum malo. 132.A
Musca nulla visa est vbi fundebatur sanguis sacrificiorum Hebræorum. 272.G
Muscæ animalia dæmoniaca sunt. 272.H
Mutuum & depositum in quo differunt. 211.H
Myrrha arbor in Arabia quinque cubitorum. 311.K
Mysteria noui testamenti in veteri per ænigmata sunt descripta. 14.D.E
Mysteria Christianorum prius fuerunt quàm Iudæorum. 111.I
Mysteria ostensa Iudæis ad correctionem, scripta sunt propter nos. 127.H

N

Naason ex tribu Iuda ortus frater Elisabeth vxoris Aaron. 49.I
Nascimur in libertate, morimur in seruitute. 146.C
Nathan arguit Dauid de peccato. 147.M.& ob hoc pœnituit, quia sciebat graviter se peccasse. 148.A
Natura simplex multiplici antefertur. 167.K
Natura diuina potest considerari dupliciter. 229.B
Natura ipsa boni operis magistra est. 317.D.E
Natura diuina inuisibilis vbique tota est. 339.E
Naturæ opera perfecta absolutáque sunt. 197.C
Negligentia cauenda est diebus festis. 179.A
Nemo ex omni parte fœlix & perfectus. 50.I
Nemo existimet se omnia consecutũ,etiamsi multis donis sit præditus 152.G
Neomenia denotat saluatoris aduentum. 386.K. & illius mysteria.Ibid.& seq.
Nisan cur primus Iudæorum constituitur mensis. 80.A.& seq.
Nisan primus mensis est Hebræorum.99.A.partim Aprili partim Martio respondens.Ibid.
Nisan Hebræis, Xanticus Græcis, Aprilis verò Latinis dicitur. 224.G
Nobilitas in Ecclesia non ex genere, sed ex gratia & donis spiritalibus censenda est. 153.C
Nocumenta quæ proximo inferuntur ad quatuor reducuntur. 184.C.D
Nocumenta in proximum includuntur in tribus præceptis. 189.A
Noe scientia naturali cognouit quid mũdum vel immundum animal. 163.K
Nomen dei Tetragrãmaton idẽ est quod, Qui est. 25.C.D
Nomen dei tetragrammaton. 46.I.K.M
Nomen dei assumunt in vanum poetæ. 58.H.I
Nomen dei narrari in omni terra quid sit. 68.E
Nomen dei quomodo nominandum. 176.A. & seq.
Nomen dei quomodo invocandum est. 176. C.D & quomodo non invocandum.C
Nomen dei simitur ad quinque. 176.I
Nomine dei sermone quotidiano abuti est contra hoc præceptum de non iurando. 177.C.D
Nomine suo cognosci à deo quàm bonũ sit.314.L
Nomine suo Moyses quomodo à deo cognoscitur. 341.K.& seq.342.A
Nomina Patriarcharum sepius in scriptura inculcantur. 1.K.L
Nomina rebus quare imponantur. 23.A
Nomina locorum antiquitate mutata sunt. 139.E
Nomina noua fingenda sunt rebus nouis. 388.K
Nominum impositio multipliciter fit. 11.C
Nouum præceptum nouæ plagæ cõparatur. 76.K
Noui testamẽti gratia in veteri velabatur.144.H
Nouit vbique suos deus,& seruat. 78.K
Nocte media consilit qui est in summo peccati. 92.B
Numeratio prima populi Israel primo anno exitus Aegypti. 381.F
Numerus vicenarius vtriusque testamenti coniunctionem significat. 310.B

O

Obdurare per iustitiam quomodo dicitur deus. 35.F
Obduratio sequitur ex desperatione. 34.L.M.nec dei potentia compellante perficitur.M.35.A.& seq.
Obduratio impiorũ in gloriã dei redundat.52.D
Obduratio & excæcatio duo important. 71.D
Obdurationis causa non est deus, sed homo. 76.E. nisi privatiuè non impartiendo gratiam.F
Obedientia & fide vincunt fideles. 112.L
Obedientiam duplicem requirit deus. 154.I. pro quatuor promittit præmia. K.& seq.
Obediendum est præpositis.130.G.H.quia eorum detractio ad Christum refertur & pertinet. Ibidem.& I.
Oblatio de melioribus fieri debet. 102.D.E
Oblatio dicitur cùm deo aliquid offertur.370.F
Obstetrices quomodo duæ solum ponantur.5.C.I. M.6.B.& earum pietas in pueros,& timor in deum.Ibid.D
Obstetrices Aegyptiæ an fuerint mentitæ.6.E.F. G.& an pro mendacio vel misericordia deus eis benefecit.G.& seq.7.C
Obstetrices Aegyptiæ possunt excusari à mendacio. 7.F
Occidunt quidam corpus,quidam animam,quidam vtrũque. 185.A.& seq.
Occidere tyrannũ aut magistratum an liceat alicui pro sua libertate. 40.M.41.A
Occidere hominem contingit multipliciter. 184. M.185.A
Occidẽs hominẽ lege naturali occidatur. 202.H
Occidentes plerique ab homicidio liberantur. 203.A
Ocium quantũ sit in sabbato vitandũ. 179.A.B
Ocio inerti indulgere,vacare tantũ ab opere,cultus dei non est. 137.B
Ociosum verbum quid sit. 222.C
Octauum præceptum octauæ plagæ Aegyptiorũ comparatur. 75.B
Octaua mansio filiorum Israel in Sin. 128.K.L
Oculo nequam nihil tenebrosius. 76.L.M
Oculis mentis beati possint videre deum. 234. H.I.K.& seq.
Odium & amor dei in corde sunt. 192.F
Odio dignus est si aliud quàm profitetur exercet. 147.A
Odio ne habetur deus ab homine. 174.F.G
Offerãtur deo & sensus & sermo & vox.371.A
Offerentis conditiones duæ sunt. 241.E
Offerentium bona voluntas, non oblationũ quãtitas facit gratas primitias. 241.G
Officium & finis in quo differunt. 365.E
Officia publica sua temeritate nemo invadat,sed dei vocationem expectet. 22.K
Omnipotentia dei in cæde primogenitorum refertur. 92.A
Omnipotentia dei demonstratur, ex eo quod est deus exercituum. 233.A
Onus animæ vel pondus est peccatum. 179.A
Onyx gemma candoris vnguis humani. 282.I
Operatio hominis interior nõ est principaliter hominis,sed deo attribuenda. 345.G
Opertum nihil est quod non reueletur,neque occultum quod non sciatur. 13.F
Opes collectę p impostũras maledictę sunt.134.G
Optimi semper inter pessimos periclitantur. 13.F
Opus seruile est opus corporale.178.M. sed opus liberum est opus animæ.Ibid.
Opera bona ex gratia pertinent,quæ ex fide pendent. 102.A
Opera nostra ad deum dirigamus, & eius nobis aspiret favor. 102.F
Opera bona reconduntur vt fiant cibus in vita æterna. 129.B.C
Opera bona manus nostras eleuãt ad dominum. 145.L
Opera misericordiæ ab omnibus naturaliter laudantur. 164.C.D
Opera corporalia possunt fieri in sabbato propter quatuor. 178.M.179.H.I.180.B.C
Opera sunt necessaria post baptismi gratiã.284. A.quæ ratione indigent fide ratio operibus. Ibid.& B.
Opera artificialia an spiritui sancto tribuenda sint. 314.G
Opera domini cuncta in sapientia fiunt. 374.E
Operum fructus duntaxat nobiscum in futuram vitam portabimus. 136.G.H
Operibus bonis in hoc seculo instantes, in requiẽ à domino ducuntur æternam. 162.A
Oraculi triplex genus apud Hebræos. 242.C
Orandum nobis est vt dignetur dominus aperire os nostrum. 32.C
Orandum est etiam pro impiis si petant. 63.K
Orandum pro inimicis. 330.F.G.& seq.
Orandum est vbicũque fuerimus. 109.C
Orando ad dominũ corde clamandũ est.109.A
Orari vult deus etiam à sanctis. 109.I
Orare elevatis manibus præcipimur. 146.B
Orare non minus obligamur,quàm edere vel bibere. 146.M
Orare pro inimicis melius est, quàm pro amicis. 330.K
Orando Moyses populum in impietatem prolapsum seruauit. 353.D
Orans Moyses pro populo non impetrauit. 332. F.G.nec Hieremias.G.nec Noe. Daniel, Iob. Ezechiel.G
Orantes ad dominũ sicut Moyses facile à domino ab insidiis hostium liberantur. 113.L.M
Oratio pro peccatoribus eam postulantibus non est neganda. 74.E
Oratio quantũ plerisque meruit,& omnibus meriti potest. 109.B.C.D
Oratio digna exauditione divina. 109.E.F.& quæ vera est & deo gratissima.I
Oratio in tribulatione aut tentatione non inaniter fit ad deum. 125.B
Oratio in vltionem inimici dirigitur. 143.E.F
Oratio ingis,infirmitas hostis. 146.M
Orationis veræ virtus. 140.I
Orationis virtus & effectus. 143.D.& seq.
Orationis instantia & virtus. 146.H.& seq. 147.A.& seq.
Orationis assiduitas tandem meretur exaudiri. 214.K

Universidad de Deusto
Biblioteca

Orationi insistentes facilè tentationes vincunt & tribulationes. 145.L.M
Orationes quæ non tantùm voce sed & corde fiùt vaæ sunt, sed viles. 109.B
Orationes agendæ etiam in ecclesia, quòd oratio multorum feruentior sit & exaudibilior. 143.D
Orationibus quanto affectu indulgendum est. 106.E
Ordinatum à deo ita certum est ac si iam adimpletum. 120.A
Ordo in ecclesia dei seruandus. 39.K
Ortygometra idem quod coturnix. 138.M
Os quod aperit diabolus, & quod aperit deus nõ est facile discernere. 31.M
Ouis quatuor habet vtilitates, ideo fur quatuor omnes pro vna reddebat. 208.E.H.209.M

P

PActum in Mara cum antiquis patribus factum deus renouauit. 125.D.E
Pala est pars anuli plana & latior. 283.F
Panis nomine omnis ciborum dicitur apparatus. 15.B
Panis angelorum cur manna dicitur. 139.B.C
Panes azymos comedere. 84.I
Panes propositionis ipsi sacerdotes ferere, demetere, molere & coquere debebãt. 249.K. nec dabantur nisi mundis. Ibidem. & renouabantur singulis sabbatis. M. 130.D
Panes azymos & non fermentatos cur Iudæi iubebantur offerre. 226.M.227.A
Panes propositionis doctores spirituales designãt, vel Christum. 251.H.I.& in quo differunt. I
Panibus domini mane repleri quid. 131.E.F
Paradisi appellationes variæ. 351.B
Parentes dant filio tria. 183.D.E
Parentes honorantibus quinque desiderabilia promittuntur. 183.F.G
Parentes honorandos esse Christus nos in cruce docuit. 203.E
Parentum doctrina & monitio ad filios. 15.E.F
Parentum bonorum facta iuuant sæpe merita filiorum. 19.D
Parẽtibus quid debeatur vi quarti præcepti. 183.A.& seq.
Parentibus maledicentes maledicuntur à deo. 183.G. & iniuriantes illis mortem acquirunt. Ibidem. H
Parentibus spiritualibus etiam honor debetur sicut & carnalibus. 183.H.I
Parentibus à filiis debita. 203.B
Parentibus negligentibus imputantur peccata filiorum. 207.D
Pars domini quomodo efficiamur. 169.B
Particularia quomodo cognoscuntur in suis singularibus. 338.E.F
Participatio dei est videre deum, & frui benignitate eius. 349.G
Parvulus quid est nisi humilis & infirmus. 164.D.E
Pascha in quo tempore & mense obseruari debet. 79.I.& seq.
Pascha Christianum celebrandum est dominica prima post paschã Iudæorum. 80.A
Phascha vnde dicatur. 82.C.83.H
Pascha domini celebrare perpetuũ quid sit. 88.H
Pascha Iudaicum vmbra erat nostri. 90.A
Pascha comedere quis dignus est. 97.B.& seq.
Pascha propter occisionem ouis pertinet ad fidem Christi. 102.A
Paschã verum facientes azyma cum amaritudinibus comedunt. 125.L
Paschã secundum faciebant immundi, cùm cœpit manna pluere. 128.L.M
Pascha primum Iudæorum fuit, secundum Christianorum. 128.M
Pascha celebrandum est cum azyma synceritatis & veritatis. 360.A
Paschę solennitas cuius sit virtutis. 84.E.F
Paschę solennitas quo ritu celebrabatur antiquitus. 87.A.& seq.
Paschæ obseruatio fuit prima omnium lex Israelitarum. 98.C
Paschæ præconia. 102.L
Paschæ alia solennitas, alia azymorum. 224.F
Paschalis obseruatio memoriale erat liberationis ex Aegypto. 96.E
Phasę qui licitè comedere possunt. 96.A
Phasę paschã, id est, transitus. 83.& seq.
Phasę celebratio cur fuerit instituta. 315.L
Passio Christi à prophetis præuisa est. 81.F
Passio Christi est semper nobis memorãda. 84.H
Passionis dominicæ sacramentum oblatione panis & vini celebramus. 259.F
per Passionem Christi omnia mysteria legis & prophetarum aperta fuerunt. 271.F
Passiones non omnes virtuti contrariantur. 185.C
Passiones irrationales subordinantur rationi. 190.K.& quæ & quales sint. L.
Pastores erant Aegyptiis abominabiles. 63.L.M
Pater & filius & spiritus sanctus tres dici possunt. 42.A
Pater innascibilis nunquam sine verbo est. 51.B
Pater deus nunquam potuit esse sine filio. 167.E.F.G.& seq.
Pater peccati diabolus est. 171.F
Pater in seipso & in filiis sepissimè punit. 173.C
Pater non nisi filio visibilis est. 350.E
Patris & filij & spiritus sancti vna deitas & dominatio. 353.H
Patrem nullus vidit nisi filius. 160.I.K
Patrem nemo vidit, nisi qui ex patre natus est. 347.E
Patres sancti plures filios & paucas aut nullas filias genuerunt. 148.D
Patres prisci non solùm præcepta naturæ, sed & multa euangelica cognouerunt. 163.L.M
Patres veteris testamẽti deum viderunt per quasdam imagines. 235.E.F.& seq.
Patientia dei quibusdam vtilis est, quibusdã inutilis. 60.A
Patiẽtia vera & rationabilis quæ dicitur. 368.K
cum Patientia dei malus fiebat obstinatior Pharaonis animus. 71.B
Patienter ferendum est si dominus nostris orationibus non affulserit. 238.K
Patriarchæ quatuor ordinibus in scripturis numerantur. L.
Paulus ad tertium cœlum raptus audiuit Christũ, & sapientior factus est. 151.D
Paulus & Moyses eadẽ charitate petiũt anathema fieri pro populo. 331.E.332.C.D
Pauli in raptu mens illustrata fuit per modũ passionis transeuntis. 340.G
Pauperis causa non semper ex clementia iudicanda est. 220.M
Pauperum oppressio est peccatum clamans in cœlum. 15.M
Pauperum oppressio clamat in cœlum, & à deo dissimulari non potest. 21.I
Pax significat sanitatem, incolumitatem, & valetudinem. 196.I
Pax transitoria vestigium pacis æternæ. 328.A
Pace nihil præstantius. 14.B
Peccare solum possumus per dicta, facta, vel cogitata. 42.B.C.& seq.
Peccare aliquos deum facere impossibile est. 74.K
Peccans venialiter in sabbato non violat sabbatum. 380.B
Peccatum opus seruile est. 179.A.M.18.B
Peccatum originale à parentibus trahimus. 173.B
Peccatum Iudæorũ circa vitulum maximum fuit, quod vix adhuc est expiatum. 321.H
Peccatũ quodnis formaliter cõsistit in auersione à deo. 326.B
Peccatum infidelitatis maius est omnibus peccatis. 326. præcipuè quæ contingunt in peruersitate morum. Ibidem.
Peccatum Aaronis in vitulum non remansit impunitum. 327.C
Peccatum Idololatriæ Iudæorum quando punitum est. 333.B.C.D.335.A
Peccatum nullum superat diuinam propitiationẽ. 354.D
circa Peccati quantitatẽ quadruplex gradus attendendus est. 208.& seq.
Peccata suã non redimens, morti sempiternæ semetipsum addicit. 102.H
Peccata parentum in ramis, non in radice puniuntur. 172.D.& seq.
Peccata carnalia maioris sunt infamiæ & minoris culpæ quàm spiritualia. 187.K
Peccata filiorum quomodo patribus nõ nocent & peccata patrum filiis. 174.B
Peccata quædam ad damnum pertinent, non ad interitum. 206.B
Peccata maiora maiori pœna digna sunt. 208.E
Peccata contra naturam penes quæ attendantur. 213.B
Peccata ex gula procedentia. 320.G.& seq.
Peccatorum tria sunt genera. 354.C
Peccatorum nostrorum memoria toties erudimur, quoties aduersis premimur. 125.F
Peccatorum maximum est colere dæmonia. 168.C. quo tamen peccãt qui diuinationibus & sortilegiis intendunt. Ibidem. & seq.
Peccatis suis vnusquisque venditur, & à creatore suo discedit. 123.C
Peccator quisque quadriga est diaboli. 107.I
Peccator à conspectu dei fugit. 149.I
Peccator quisque fœuit in deum peccando. 172.F
Peccatores persequuntur studiosos. 5.D.E
Peccatores respiscant si non velint grauioribus suppliciis obiici. 63.H
Peccatores quosdam deus non conuertit, non tamẽ eos ad peccandum inducit. 74.I
Peccatores nascuntur filij diaboli per peccatum. 171.E.F
Peccatores puniuntur in quartam generationem, diligentes verò deum præmiantur in mille generationes. 172.M.174.H.L.M.175.C.D
Pectorale ornamentum in pectore summi sacerdotis. 242.C
Pecunia diaboli homicidium, adulterium, furtũ, &c. 123.C.D
Pelagiani nolunt primitias suas deo offerre. 242.I
Pelagianorum error circa dei gratiam. 274.H.I
Pentecostes festum quare institutum. 156.E
Pentecostes præ cæteris venerabilis festum. 162. B. tempus futuræ resurrectionis indicat. Ibidem.
Pentecostes solennitas. 161.I

Pẽtecostes festum quinquagesima die post Paschã celebrari iubetur. 224.K.L.M.225.D
Pentecostes solennitas dicitur hebdomadarum. 358.I. in memoriam datæ legis in monte Sinai. Ibidem.
Percutiens principem vel personam in dignitate constitutam morte plectendus est. 204.M
Percussio solã patris aut matris morte punitur. 203.B
Periurium in decalogo cur prohibetur, & non blasphemia. 176.E.F
Periurium quibus verbis prohibetur. 177.A
Periurus iniuriatur deo, crudelis est sibi, & noxius hominibus. 176.G.H
Permissio dei communiter eius actio vocatur. 36.G
Perseuerantia omnes virtutes in horreum domini congregat. 359.M
Persecutiones in hoc mundo non sunt timendæ. 5.G.& quare. Ibid.& seq.
Persecutiones bonis etiam maximè cooperantur in bonum. 4.F.G.L
Persecutores Christianorum figurabat Pharao. 107.H.I
Petra Christi nomen adepta est. 142.E. cuius figuræ multæ præcesserunt. Ibid.& F.
Petra Christus est super quam dominus fundauit ecclesiam. 351.E.G.H
Petræ cum virga percussio est Christi in sua passione exaltatio. 142.A
Petræ foramen oculus fidei dicitur. 351.F
Petrus media nocte dominum negauit, luce adueniente fleuit amarè. 92.B
Petrus post peccatum percussionis gladij factus est pastor ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Aegyptium rector synagogæ. 12.G
Petrus quare permissus est tentari. 104.E
Petrus à petra quæ Christus est, sortitus est nomen. 351.E
Petrus peccans diabolo inspirante, postquam illum dominus respexit, fleuit amare. 355.M
Pharao in omnib⁹ plagis quàm variè se habuit. 69.L.M
Pharao tria scelera occidendo pueros commisit. 8.D
Pharao fuit sibiipsi causa indurationis, & non deus. 52.D.E
Pharao imago est omnium qui in impietate sua obdurati sunt. 60.E
Pharao nomen regum Aegyptiorum, sicut Augustus Romanorum. 67.H
Pharao cur persequitur Iudæos fugientes. 106.F.G.H
Pharao cum seruis quomodo intrabat mare rubrum viso miraculo. 110.M
Pharao decem plagis admonitus, ad extremum maris rubri fluctibus est obrutus. 112.L
Pharao non humana sed diuina virtute periit. 116.F
Pharaonis cor in decem plagis Aegypti variis modis induratum est. 66.G.& seq.
Pharaonis crudelitas & tyrannis in pueros etiã nondum natos. 5.L.6.D.E.8.B.C.D
Pharaonis durities non ex deo, sed ex ipso Pharaone ortum traxit. 61.F
Pharaonis cor quomodo deus induxit. 71.G
Pharaonem non diuina potentia, sed diuina patientia induxit. 34.M.35.A.& seq.& diuina clementia & benignitas obstinatũ reddidit. F. 36.B
Pharaonem pœnitet obsecutum esse diuinæ voluntati. 106.F
Pharaones dicebantur reges Aegyptiorum. 3.A
à Phares ad Naason generationes quinque numerantur. 103.F
Philistiim terra nunc dicitur Ascalon. 103.B
Philosophia moralis & naturalis coniungi potest. 39.E
Philosophi si quæ fortè vera fidei nostræ accommoda dixerunt, tanquam iniusti possessores spoliandi sunt. 27.M.28.A
Phinees an peccauerit occidendo Madianitam. 12.H.I.
Pietas ac religio est, quicquid in gratiam dei sit. 12 H
Pietas vera etiam in prosperis deum iustũ agnoscit. 69.I
Pietas superna agit in nobis aliquid sine nobis. 353.M
Pietas vera præponit diuina humanis. 327.H
Pietas vera non stat in artificioso eloquio. 388.B
Pietate misericordiæ nihil est omnium virtutum dignitate præstantius. 97.K
Pignus quatenus proximo reddendum. 215. I.K
Pignus donum spiritus sancti, peccati confessio. 219.E.F
Pij cum timore & reuerentia de deo cogitant, impij cum blasphemia. 19.H
Pij inter calamitates huius mundi patri misericordiarum adhærent. 78.K
Piorum & impiorum discrimina. 3.F
Piis hominibus nihil grauius, quàm blasphemia in deum. 323.H
Plagæ Aegyptiorum eruditio sunt totius orbis terrarum. 71.H
Plagæ diuinitus irrogantur, & tamen nullus dei metus. 166.A.B
Plenilunium in quo Christus immolatus est, plenitudinem temporis significat. 81.H
Plenitudo sabbati erit in requie sempiterna. 367.M
Pluuia siue grando non potest in Aegypto generari. 69.F
Pœna grauis non solùm pro grauitate culpæ, sed propter alias causas infligitur. 208.C
Pœna vnius alter punitur. 174.D.E
Pœnæ eorum qui persequuntur fideles, qui nolunt audire prophetas. 109.L
Pœnæ spirituales non sunt medicinales tantùm. 174.D
Pœnæ comminatio in duobus solùm primis præceptis est. 176.L.M
Pœnæ quæ in veteri lege pro criminibus infligebantur. 199.I.K
Pœnas à deo inflictas miramur, non tamen peccata pro quibus infliguntur. 166.B.C
Pœnitentia ficta impiorum non est omnino contemnenda. 59.L.M
Pœnitentia Pharaonis etiam ficta, à domino aliquomodo respecta est. 59.L.M. etsi non ad præmia æterna, tamen ad temporalia. Ibid.
Pœnitentia vera constat vera agnitione peccatorum, & vera emendatione vitæ. 60.E
Pœnitentia vnius plus deus commouetur, quàm iustorum merito delectetur. 147.A
Pœnitentia gentium, ruina est Iudæorum. 330.E
Pœnitentia citra iciunium vana est. 360.M
Pœnitentiæ vires & vtilitas. 147.A.B
Ponderum nomina & valores. 381.E
Pontificis duo sunt opera. 147.C
Pontificis conditiones. 369.A.& seq.
Pontificis vox tanquam buccina intelligitur. 387.B
Pontifices debent quatuor habere. 296.D.E
Pontifices summi Israelitæ induti Ephod & rationali scisciabantur oracula. 287.H.I
Pontificum consecratio quomodo olim fiebat. 305.H
Populus diaboli persequitur populum Christi. 5.E
Populus dei qui est in ecclesia multa patitur. 44.G.H
Populus Israeliticus quo ordine liberatus sit ex Aegypto. 44.L
Populus qui deum sequitur, accipit sabbatum. 137.K
Populus Israel cur non ascendit cum Moyse in mõtem ad deum. 154.D. & quomodo electus est in dei populum. E.F.& seq.
Populus dei vel peculium eius qui sunt. 154.H.I
Populus legem accepturus nõ solùm sanctificari, sed & vestimenta lauare debet. 156.C. 157. A.B
Populus Israel stabat certo ordine circa montem Sinai. 159.B
Populus Iudaicus semper promptus fuit ad idololatriam. 321.G
Portare iniquitatem alterius quid sit. 175.C
Portentum non fit virtute naturæ. 34.K
Potentia maiestatis dei à nulla potest creatura cõprehendi. 240.D
Præceptum secundum legis contrariatur secundæ plagæ Aegyptiorum. 58.I.K.L
Præceptum sabbati, & iudiciale quando data sint. 125.B.& seq.
Præceptum primum tres actiones exteriores prohibet. 169.I.& integratur quatuor negationibus. Ibidem.
Præceptum primum decalogi. 165.D.G.& seq. 166.H.& seq.
Præceptum primum obseruare quinque nos inducunt rationes. 168.E.F
Præceptum secundum quid prohibeat. 176.D.E
Præceptum secundum ad filiũ dei pertinet. 177.F
Præceptum tertium exterior est dei cultus per signum communis beneficij. 177.G.& sequen. 178.G
Præceptum de sanctificatione sabbati partim morale, partim cæremoniale est. 178.E.F.G
Præceptum tertium habetur quinque rationibus. 178.G.H.& seq.
Præceptum de obseruando sabbato ad spiritum sanctum pertinet. 181.H
Præceptum de non occidendo non extenditur ad feras, aues, altilia, bestias, pisces & herbas, vt putãt Manichæi. 184.D.E.K. sed ad scipsum. E.F.I.M
Præceptum de furto multis rationibus cauendum est. 188.F
Præceptum aliquod dupliciter est figurale. 198.K
Præceptum decimarij partim morale, partim iudiciale erat. 218.C.F
Præcepti primi sensus. 175.D.E
Præcepti tertij determinatio est cæremonialis, non moralis. 180.H.I.& seq.
Præcepti primi replicatio. 196.G
Præcepto de honore parentum cur additur promissio. 183.K.L.184.A.B
Præceptæ decalogi aliquomodo mutabilia sunt, aliquomodo immutabilia. 77.I
Præceptæ quatuor circa præcepta celebrandum. 87.E.K.L
Præcepta diuina nullam humanam recipiunt dispensationem. 91.L. dominus tamen quando vult soluit. Ibidem.
Præcepta vel consilia vel etiam permissa pro temporum diuersitate mutantur. 144.I

Universidad de Deusto
Biblioteca

Præcepta quo ordine populo tradenda. 155.C
Præcepta decalogi ordinãtur ad dilectionem dei & proximi. 175.H. quę prima ratio est seruãdi omnia præcepta. Ibid.
Præcepta libero populo dantur. 180.D
Præcepta moralia in quo differant à cæremonialibus. 180.H
Præcepta legis quæ per figuram dicta post Christi aduentum seruari non possunt. 181.C.D
Præcepta ad deum, tria: ad proximum, septẽ. 181. K. 182.H. quamuis ad deum quatuor, & sex ad proximum. Ibid. & seq.
Præcepta quæ sunt erga proximum legem adiuuant naturalem. 181.K. sed absque dilectione dei ad vitam non profuerunt æternam. Ibid.
Præcepta priora dantur in ordine ad deum, posteriora in ordine ad proximum. 183.L.M
contra Præceptum de non occidendo tripliciter est erratum. 184.K
Præcepta negatiua magis vniuersalia quàm affirmatiua, quantum ad tempora & personas. 187.K.L
Præcepta duo sunt: Non mœchaberis, & Nõ concupisces vxorem proximi tui. 189.L
Præcepta cæremonialia, iudicialia, & moralia quomodo differant. 195.H
Præcepta iudicialia & cæremonialia per legem nouam euacuata sunt. 198.E.F
Præcepta sunt de his quæ sunt agenda. 215.L. ad quorum implectionem ex duobus homo inducitur. Ibid. & M.
Præcepta iudicialia aliquid significabant futurum. 218.D
Præcepta cæremonialia & iudicialia in quo differunt. 218.E
Præcepta cæremonialia quia erant signum futuri ideo præsente figura cessauerunt. 218.H
Præcepta duo iunguntur populo relatiuè ad angelum. 227.G
Præcepta euangelica custodire iussit Esaias. 221. B.C
Præcepta cæremonialia à deo per Moysen sunt data populo. 315.H
Præcepta legis vel sunt moralia, cæremonialia, vel iudicialia. 216.A
Præcepta à populo Israel obseruanda, à paschali solennitate incipiunt. 359.K
Præceptorum genus duplex in veteri lege. 164.I
Præceptorum moralium triplex est gradus. 195.H
Præceptorum decalogi succinctus epilogus. 192. I.K.L.195.H. & seq.
Præceptorum quædam obligant, & quædam nõ. 198.I.K
Præceptis diuinis obsequendum est, etiam si mundus contranitatur. 6.D
in Præceptis iustitia est, in mandatis charitas. 215.M
Præceptis dei laudandi sumus. 297.M
Præcipiens dominus ad animam loquitur. 190. D.E
Precatio ingenium etiam malum facilè ad misericordiam & clementiam pertrahit. 353.C
Preconis officium sumit qui ad sacerdotium ascẽdit. 290.K
Preces piorum pro impiis etiam exaudiuntur. 59.L.M
Prædestinatio est ordinatio sanctorum ad vitam æternam. 332.L
Prædestinati eliguntur à deo ad vitam æternam habendam. 331.L.332.L.M. & hoc dupliciter. Ibidem.
Prædicatio verbi dei res magna est, & functio prophetica. 28.G
Prædicationis officium quomodo appetendum, & quomodo declinandum. 30.K.L
Prædicationem euangelij sequitur persecutio. 45.E
Prædicatorum conditio difficilis. 45.E.F
Prædicatorum sermo secundum auditorum intellectum formari debet. 162.H
Prælatorum error subditos errare facit. 151.F
Præparari omnes oportet qui deo coniũgi student. 157.F.G
Præparatio quę requiritur ad percipienda sacramenta. 311.A. & seq.
Præpositis obediendum est vice dei, sed non contra deum. 217.B
Præscientia sola dominus neminem punire sustinet. 36.A
Præsciuit deus Pharaonis incredulitatẽ, nec propterea eum antea puniuit. 36.A
Præuaricatio non est vbi lex non est. 44.G
Primitiæ ad quoddam genus oblationum pertinent. 218.G. & seq. & ideo obligant ex institutо & consuetudine ecclesiæ. I
Primitiæ non solum segetum, sed & pecuniarum offeruntur domino. 241.B.C.D
Primitiæ sunt oblationes & non sacrificia. 370.F
Primitias nostras quomodo deo offeramus. 217. M. 218.A. & seq.
Primogenitus quomodo dicitur Israel. 36.I.M. 37.A.B.C. & quomodo ciectus est à iure primogenituræ. F
Primogenitus est non tantùm post quẽ & alij, sed ante quem nullus. 90.E.F
Primogenitus dicitur etiã si nullus ipsum sequatur frater. 90.G. & seq.
Primogeniti non semper accipiunt hæreditatem. 37.B
Primogeniti patriarcharum vt plurimum à iure primogenituræ excluſi sunt. 92.D
Primogenita Ægypti cur deus occidivoluit. 90. H. & cur nocte & non die. H.I. & cur media nocte. I.K. & an in qualibet domo. K.L.M. 91.A
Primogenita hominum deus redimi iubet. 100. D.E
Primogenita quæ dicuntur. 218.M
Primogenita masculina non fœminina offerebãtur domino. 358.C
Primogenita asini oue mutare quid. 359.L
Primogenitorum Aegyptiorum mors quid figurabat. 86.B.C. & seq.
Primogenitorum cędes quid designat. 92.B.C. & sequen.
in Primogenitorum Aegyptiorũ cæde agnoscitur dei omniscientia. 91.M. omnipotentia. 92.A. seueritas erga impœnitentes, clementia & misericordia, & veritas verbi dei. Ibidem.
Primogenitorum Israelis sanctificatio. 98.E. & seq.G. & seq. quorum masculi soli sanctificabantur. Ibidem.
Primogenitis leguntur secundò geniti sæpe præelecti. 358.D
Prima lex à deo data Iudæis est de paschali solennitate. 99.H
Primo præcepto deus addit minas, & promissiones, pœnas & præmium. 174.M
Primi fieri velimus vbi cuncta sunt veneranda & splendida. 389.L
Princeps mundi per exaltationem Christi in crucẽ iectus est foras. 142.A
Principis virtus prima est timor dei. 151.M
Principis conditiones quatuor. 152.A
Principes antiqui non educarunt filios ad delitias. 14.K
Principes populi quales oportet esse. 151.A
Principes pagani honorem sacerdotibus impendere nouerunt. 216.K
Principibus siue magistratibus negligentibus imputantur peccata subditorum. 207.D
Principia omnium bonorum ascribe deo, & non tibi. 360.B
Promissa quatuor desiderabilia seruantibus dei præcepta. 229.F.G
Promissa à deo conceduntur seruantibus mãdata eius. 230.G
Promissio dei in aduersis fidem confernat & desperationem fugat. 107.H
Promissiones à deo factæ Iudæis habebant conditiones. 155.B
Propheta duobus modis dicitur. 51.H.I
Prophetæ iusserunt bella gerere, quæ Apostoli prohibent. 144.I
Prophetæ non solum sermone sed & visione, & actibus prophetabant. 349. K. sed & Christum hominem videbant. Ibidem. & L. non tamen faciem domini manifestè viderunt. M. 350.A
Prophetales visiones quæ & quot sunt. 342.C. & seq. & differentia earum ad alias visiones. Ibidem.
Prophetia duplicem potest habere interpretationẽ. 342.C.D
Prophetia pertinet ad cognitionem. 351.L
Propitiatorium tabella quædam super arcam. 246.E
Propitiatorium Moysi dominum Saluatorem significat. 248.D. & seq.G
Propitiatorium dicitur Christus dei & hominum mediator. 377.E
Prouidentia dei quanta erga suos. 139.D
Prouidentiæ diuinæ opera qualia sunt. 43.B.C
Prouidentiam diuinã per hæc infima philosophi cognouerunt. 244.D
Pseudoprophetæ etiam fures dicuntur. 187.M
Pudicitiam solam nouit conscientia, cæteras virtutes cæteri. 295.G
Punire malos non est effusio sanguinis, sed legum ministerium. 184. D. L. sicut & bellа gerere. F
Punitio peccatorum in bonis temporalibus. 166. A. & seq.
Pusillus est qui scandalizari potest. 206.F
Pythagoras de genere Iudæorum fertur natus. 281.C. qui docuit discipulos multa Moysi dogmata. Ibidem.

Q

Quadragenarius numerus cõuenit peccatoribus & ieiunio & orationi, & sacco &c. 362.F
Quadragenarij numeri ratio. 139. K. L. sed bonus ille numerus qui cœlum aperit. Ibidem.
Quadragesimæ obseruatione & iustificamur & pascimur. 139.L
Quadragesimæ ieiunium in quibus figuratũ est. 139.K.L
Quadragesimæ supputatione operum nostrorum decimas deo offerimus. 217.L.M
Quadragesimæ ostenditur nobis sacramentum per Moysi & Heliæ ieiunium. 238. L. 239.A
Quadragesimæ ieiunium cur per quadraginta dierum numerum custoditur. 239.B.C
Quadraginta dies mysticum numerum designant 238.M. & eius rationes. Ibidem.
Quadraginta anni deserti, & quadraginta mansiones populi mysticè quadragesimę tempus figurant. 239.C
Quadraginta dies ieiunauit Moyses, Helias & Christus. 239.A.B.C. & seq.
Quadraginta dierum noctiumq, ieiunio Moyses meruit cum deo loqui, & legem recipere. 336.B.C
Quadraginta dierum ieiuniis reconciliatur deus. 336.C. aperiuntur cœli, inferna reseruantur. Ibid.
Quadraginta dierum noctiumq, ieiunio Christus virtutes suas dedicauit. 336.C
Quadraginta numerus semper afflictionis & pœnitentiæ est. 362.E.F
Quadruplex ordo in aliquo præcepto inueniri potest. 198.I.M
Quærere animã in bonum & in malum dicitur. 34.E.G
Qualiter obduratur qui ad correctionem castigari à domino non meretur. 35.A.B
Quartadecima dies immolationis agni decalogi legem & quatuor euãgelia figurabat. 82.B.C
Quartadecima mensis comederũt pascha in Ramesse, quintadecima die venerunt in Sochoth filij Israel. 98.M
Quartum supplicium Pharaonis & Aegyptiorũ. 61.L.M.62.A. & seq.
Quarta mansio filiorum Israel Phihahiroth. 105. F. quæ Israelitis periculo fuit. H
Quatuor ordinibus patriarchæ in scripturis numerantur. 1.L
Quatuor ordines quibus patriarchæ numerãtur, Apostolis conueniunt 2.F
Quatuor prima signa Aegypti facta sũt ab Aaron duo sequentia à deo, quatuor postrema à Moyse. 75.E
Quatuor castra reperiuntur circa tabernaculũ domini posita. 141.F
Quatuor apparuerunt super montem Sinai. 158. H. 160.H
Quatuor ætates quibus deus punit filios in tertiã & quartam generationem. 172.F.G
Quatuor climata terræ promissionis ad quatuor mundi partes. 230.F
Quatuor circuli arcæ Moysi quatuor sunt euangelia per quatuor mundi angulos prædicãda. 245.A. & seq.
Quatuor sensus literales. 250.M.251.A
Quatuor virtutes cardinales & earum proprietates. 270.B
Quatuor colores vestium pontificis quatuor figurant elementa. 296.E
Qui est, nomẽ est eternitatis. 23.G. rem nõ nomẽ significat. I. deo patri & filio, & spiritui sancto commune. K. nomen proprium dei. 24.I. & sequen.
Quies est animæ delectatio. 321.C
Quietes tres animæ ante supremam. 179.D.E
Quinquagenarius numerus, iubileum, & æternã requiem significat. 259.M
Quinquagenarius numerus ad remissionem peccatorum pertinet. 276.E
Quinque genera hominum peccãt contra hoc præceptum de falso testimonio. 189.C. & seq.
Quinque libri Moysi continent principium mundi, medium & consummationem. 389.F
Quinta generatione ascenderunt Israelitæ ex Aegypto. 143.C
Quinta generatione ascenderũt filij Israel de terra Aegypti. 103.G
Quintum præceptum quintæ plagæ comparatur. 65.G

R

Raab an excusetur à mendacio. 6. F. G. 7. A.B
Radix patriarcharum Iacob: Apostolorum, Christus: omnium credẽtium, Apostoli. 2.F
Rameſſe vrbs quam ædificauerunt Israelitæ in Aegypto. 93.G.H. quam quidam Thebaida dicunt. I
Ranæ carmina poetarum figurant. 58.H.I. vel etiam ipsos poetas. I
Ranarum tria sunt genera. 58.G
Raphidim locus in deserto iuxta montem Horeb. 140.C
Ratiocinari & intelligere hominum est. 65.G
Ratio quæ præsidet inferiores motus frænare debet. 65.G
Ratio operibus, & opera ratione indigẽt. 284.B
Rationale dicitur בִּצִּין Hebræis, & λόγιον Græcis. 383.C. sermonem figurat euangelicum. E.F. & duplex est. Ibidem.
Rationale quid sit, & quæ eius forma & figura. 285.A.B. quod & pectorale. B.C
Rationale in medio pectore positũ terram in medio elementorum sitam designat. 287.M. quod duplex est. 288.F.I
Reconciliatio talis sequi debet, qualis præcessit offensa. 205.F
Rector semper cogitatione sit mundus. 289.F
Rectores summa cogitare, inferiores inferiora gerere debent. 151.H
Redemptor noster purus homo nõ est. 85.B. sed est Alpha & ω. C
Redemptor humani generis per propitiatoriũ designatur. 248.A
Reddendũ est proximo si quid nostra vel nostrorum opera ipsum læsimus. 209.I
Refugium vltimum iustorum in angustiis est clamare ad dominum. 140.K
Regnauerunt Patriarchæ & Prophetæ, sed non Apostoli & martyres. 144.G.I
Religio est quæ debitum deo reddit famulatum. 312.D
Religio præferenda est necessitudini. 327.H
Religionis præcipuum impedimentum. 169.G
Remedia contra concupiscentias. 192.C. & seq.
Renes primæ sunt concupiscentiæ officia. 300.F
Reprobatio peccatorũ vnde causam habeat. 331. A.B. & seq.
Reprobi sibi sunt causa damnationis. 67.M.68. A. & seq.
Requies, vita æterna. 341.B. vel terra promissionis. Ibidem.
Rebus corporeis insunt quædam seminariæ rationes. 53.D.E
Respublica quomodo gubernanda. 153.E.F
Respublicæ quomodo conseruãtur incolumes. 3.F
Respublicæ diuinitus constituuntur. 158.K
Respiscentiam meditamur & pollicemur donec præsens malum effugerimus. 74.F
Resurrectio prima est remissio peccatorum. 95. I. Secunda verò, est corporum resurrectio. Ibid.
Resurrectio Christi cur dilata est in diem tertium. 157.H
Retis suæ craticulæ altaris varia descriptio. 273.A. & seq.
Reges ignorare non debent quæ statum suum decent. 3.B
Reges & principes vi quarti præcepti sunt honorandi. 183.I.K
Reges & principes violenter furantur. 188.C.D
Romani diu sine simulachris deos coluerunt. 169.G
Rubus dicebatur ardere in igne, & non comburi 17.A. & seq.G. & seq.19.I
Rubus ardens incombustus potest ecclesiam designare. 20.F.G
Rubus ardens quare non combustus sit. 17.G.19. I.20.A
Rubo ardẽte & incõbusto Iudaicus populus designatur. 19.I.20.B

S

Sabbath & sabbatizare significat & quiescere. 137.H
Sabbatizat dignè qui ab opere malo cessat. 181. G. aliàs culpabiliter sabbatizat. Ibidem. & H
Sabbatismus quid significat. 177.K.L
Sabbatum qua veneratione sanctificandum. 61. F.G
Sabbati præceptum quando datum est. 125.B
Sabbatum septima dies obtinuit. 177.M
Sabbatum vacatione operum à deo honoratũ est. 179.K. cuius obseruationis duæ rationes sunt. Ibidem.
Sabbatum obseruare quilibet tenetur. 179.M. in cuius obseruatione duo sunt considerãda. Ibidẽ.
Sabbatũ cur deus benedixit & sanctificauit & non alios dies. 180.G
Sabbatum iuxta literam obseruare impossibile est. 181. A. sed quomodo possit seruari. A. B.C
Sabbati violatio cur deo displicet. 137. F.G. & quid die sabbati agendum. G.H.I.M
Sabbati obseruatio sit in spe quietis futuræ. 180. L.M. & spiritualiter obseruandum præcipitur. M. abstinens ab opere seruili. Ibidem. à peccato. Ibidem.
Sabbati obseruatio. 223.K.L.M
Sabbati sanctificatio partim cæremonialis, partim moralis erat. 315.H. & est primum in lege mandatum. M
Sabbati instituendi & obseruãdi rationes. 315. M. 316. A. & seq.H
Sabbata quatuor memorantur in sacra scriptura. 178.E
Sabbata perseuerantiam totius diei erga deum edocebant. 316. K. per quæ non iustificabatur homo. Ibidem. & L
Sacerdos est vt populus. 151.H
Sacerdos magis peccat quàm laicus, & episcopus quàm sacerdos. 187.G
Sacerdos prædicationis nescius est tanquàm præco mutus. 290.K
Sacerdos summus apud Iudæos Christum figurabat. 270.A
Sacerdotis perfectio tota in operibus & doctrina veritatis consistit. 291.C
Sacerdotis virtutes & perfectiones ex vestibus Aaronis desumuntur. 298.A. & seq.
Sacerdoti impingitur populi in deum præuaricatio. 326.B
Sacerdotes maximè decet hospitalitas & beneficentia. 15.A
Sacerdotes populi Israel qui dicebantur ante legem datam. 161.C.H
Sacerdotes qui appropinquant deo, sanctificentur. 156.D
Sacerdotes decẽtibus vtantur vestibus. 280.G
Sacerdotum est legem dei & voluntatem annunciare populo. 130.M
Sacerdotum maiorum & minorum consecratio quomodo fiebat. 305.H.I

Universidad de Deusto
Biblioteca

In sacerdotibus nihil plebeium requiri, nihil populare, nihil commune cum multitudine. 281.C
Sacerdotalis dignitas quanta sit. 281.C.D
Sacerdotium primogenitorum erat in Christo repositum. 102.I
Sacerdotium nemo sibi ambire debet. 280.F
Sacerdotium vicarium positum est in Leui donec verum veniret sacerdotium. 102.I.K
in Sacerdotio Christi duo possunt considerari. 305.D
Sacramẽtum corporis & sanguinis Christi quàm necessarium sit. 81.L.*sine quo & baptismo non profuisset passio eius. Ibid.*
Sacramenta quibus præsens ecclesia instituitur, in Exodo exprimuntur. 1.B.C
Sacramenta veteris legis erant tria. 87.B
Sacramenta veteris legis quæ erant. 96.*A*
Sacramenta Christianorum anteriora sunt sacramentis Iudæorum. 135.F.G
Sacramentis veteris legis tria erant necessaria. 96.B.C
Sacra eloquia qualitates exprimunt causarum. 158.L.M
Sacra multa erant in lege veteri ad solennitatem pertinentia. 223.D.E
Sacra quæ deus à nobis exigit. 311.G.H
Sacrificare de fermento laudem. 84.K
Sacrificare dicitur multipliciter. 170.H
Sacrificare alteri à deo, & furari honorem dei. 214.F
Sacrificium offerre deo nihil aliud est quàm deũ colere. 55.L
Sacrificium verum non est quando sit extra Ecclesiæ vnitatem. 97.D
Sacrificium corporis & sanguinis sui dominus per semetipsum tradidit. 131.H
Sacrificium soli deo debetur. 213. G.H. *quod offertur ad aliquid significandum.* 214.C.D
Sacrificium purum esse debet. 360.*A*
Sacrificia animalium vnigeniti mortem designabant. 78.C
Sacrificia spiritaliter possunt, quæ modo carnaliter non possunt. 153.I
Sacrificia quæ deo specialiter fiebant. 218.I
Sacrificia propriè dicuntur quando circa res deo oblatas aliquid fit. 370.E
Salomon sapientiam nõ perseueraturus nocte accepit. 159.*A*
Salus Iudæorum sine sanguine esse non poterat. 84.E
Salus volentis & currentis, est dei miserentis & fauentis. 346.C
Samson an fuerit sui homicida. 184.F
Sanctificare quid sit. 98.K
Sanctificare & consecrare montem. 161.E
Sanctificare in diem tertium. 157.I.158.*A*
Sanctificari est etiam abstinere à licitis. 157. B. *Sed & ab vxoribus. Ibidem. &* C.D. 158.C
Sanctificari quæ dicuntur. 179.M
Sanctificatio sacerdotum, regum & vasorum quare fiebat per vnctionem. 297.F.298.E
Sanctificatio & animi & corporis mundatio est. 156.E.F. *vel ad illa admonitio.M*
Sanctitas eadem domino & seruis debetur. 113.F
Sanctitas est propria deo. 291.K.L
Sanctitatis nomen duo videtur importare. 312.B. *quæ attribuitur his qui diuino cultui applicãtur.* C.D
Sanctum accipitur duobus modis. 178.L.M
Sanctus est omnis locus in quo Christus fuerit. 19.K
Sanctus non quærit requiem, sed tribulationem. 125.L
Sancti pennas habent aquilæ, & pennas columbæ. 115.M
Sancti sine voce clamant ad dominum. 108.I
Sancti non agnoscunt excellentiam suam. 366.C
Sanctorũ opus proprium est pascere oues, prodesse multis, &c. 17.C
Sanctorum obedientia & deuotio in gloriam dei redundat. 52.D
Sanctis cohabitare quantum bonum sit. 59.K.L. *qui non nisi ad gloriam dei orare consueuerunt.* L
Sanctuarium vel sanctimonium dicitur tabernaculum dei vel templum. 121.M
Sanctuarium cur sibi dominus fieri iubet. 242.H
Sanguis euangelij auro legis preciosior est. 293.K
Sanguinis agni immolati notæ tres. 84.G.H.I
Sanguine agni immolati cur liniebantur postes & superliminaria domorum. 82.L.M
absque Sanguine nihil penè in veteri testamento emundabatur. 236.G
Sapientia incomprehensibilis in scripturis latet. 139.H
Sapientia deus est omnium viuentium oculis occulta. 235.D
Sapientia dei Christus est. 237.F
Sapientia in corde hominis à domino est. 315.C
Sapiẽtia dei quomodo pro hac vita videri potest. 339.M
Sapientia Beseleelis & cæterorum artificum donum dei est. 372.I
Sapiẽtiæ huius mũdi conditiones. 64.*A.A quibus à scitur. Ibidem.*
Sapientiæ instorum conditiones. 64.*A.B*
Sapientiæ amator extitit Salomon. 151.C
Sapientiam quæ deus est, nemo vidit qui adhuc carnaliter viuit. 347.G
Satanas quomodo vincendus. 45.I.K.L
Satanas deo permittente fortis est, resistente verò impotentissimus. 60.M
Satanas primus est inter dæmones. 123.K
Satanas quibus cautelis & armis nos aggrediatur. 190.G.H
Saturitas nequitiæ probrique initium est. 362.B
Saturno dicatum sabbatum gentiles dicebant. 179.I
Saulus ecclesiam persequens de cœlis vocatus. 12.F
Saulus arbor quõdam mala fecit fructus bonos. 151.E
Scandalizari non est perfectorum. 206.F
Scandalum est pedis impactio quod hominem cadere facit. 72.L
Scandalum quantum sit vitandum. 204.B 206.*A.B*
propter Scandalum Pharisæorum Christus nõ dimisit prædicationem. 208.*A*
Scientia spiritualium patrum crevit per incrementa temporum. 46.E
Scientia quæ motus corporum cœlestium traduntur, probatur à sacra scriptura. 80.D
Scientia dei longè differt à scientia nostra. 338.F
Scientia nostra non est penitus vniuoca cum scientia dei. 338. F. *Ideo secundum quid imitatur scientiam dei. Ibidem.*
Scimus cum necesse nõ est, in necessitate nescimus. 21.G
Scire dei probare, sed nescire est reprobare. 341.I
Scirpus genus aquosæ geneſtæ. 9.G
Scribi in libro vitæ aut deleri dupliciter intelligitur. 331.K.332.L.M
Scriptura sancta, historia, moralitate, & allegoria constans, nullis hæreticorum dogmatibus potest dirumpi. 380.I
Scripturæ sacræ mater lingua Hebræa est. 11.M
Scripturam sacram ausus temerare æterna morte morietur. 157.K
Seculum totum vitæ spacium significat. 89.G.H
Seculum longitudinem dicit temporis, sed cuius est aliquis finis. 122. B. *sicut in seculum seculi, & in secula seculorum. Ibidem.*
Seculum præsens figuraliter Aegyptus appellatur. 175.H
Seculum, seculum seculi, & secula seculorũ in quo differunt. 199.G
Secunda lex data Iudæis est de offerendis primogenitis. 99.M.101.B.C
Semen verbi dei triplici loco deperit. 117.I
Senario numero perfectio operum, septenario requies designatur animarum. 226.D
Sentire sublimè de se nemo debet. 153.*A*
Separationem filij à patre corporalem dominus non iubet, sed spiritualem. 182.L
Sephora typum tenet ecclesiæ. 39.C.D
Septem peccata mortalia de superbia tãquam de radice oriuntur. 231.C
Septenarius numerus omne præsens tempus ostendit. 178.D
Septenarius ex ternario animæ, & quaternario corporis constat. 182.I
Septenarius numerus sanctus vocatur. 223. K.L. *quod & philosophi & medici probant. Ibid.*
Septima dies mortuorum ætas intelligitur. 136.G
Septimum mandatũ dei comparatur septimæ plagæ Aegypti. 70.I.K.L
Septuaginta animæ Aegyptum ingressæ prædicatores designabant. 2.G
Septuaginta fontes in Helim septuaginta figurabant discipulos. 126. H.I. *&c. vel martyres.* 127.*A*
Sequi deum ducem quid sit. 351.D
Sequentes Christum necesse est ad pugnam procedere. 145.I
Sermo diuinus optimè cultus crescit in immensum. 2.E
Sermo legis habet scientiæ gloriam, sed secatam. 365.M
Serpens qui per lignum primum vicerat Adam, per lignum à secundo Adam victus est. 142.*A*
Seruile opus quod ad carnis pertinet voluptatem. 87.F
Seruire deo quomodo oportet. 41.L.M
Seruitus deo debita in quo consistat. 213.G
Seruitus triplex est. 179.M.180.*A.B*
Seruitia coacta deus non vult. 369.E
Seruus Iudæus non erat simpliciter seruus. 200.G
Seruum domini esse quanta sit dignitas. 336.F.G
Seruorum Hebræorũ conditiones. 199.*A.& seq.*
Sethim interpretantur spinæ. 263.I
Sex dies in lege populus operari, septima quiescere sex annis arare, septimo iussus est quiescere. 161.M.162.*A*
Sex ciuitates refugij quæ sint. 202.D
Sexto præcepto sexta dei plaga opponitur. 66. L.M. *cui meritum pœnam præfigit.* 66.M
Sexta mansio in Helim. 126.I
Sexta dies parasceue dicitur. 136.G. *quæ est sexta in qua nunc sumus ætas. H. in qua duplum colligendum est. Ibidem.* 137.B
Siclus secundum siclum sanctuarij viginti oboli sunt. 90.F
Siclus templi quatuor habebat drachmas, & drachma quinque obolos. 309.F.G
Signa quæ fecit dominus Iudæis. 356.E.F
Similitudo in quo differt ad Idolo. 169.*A.F*
Sinai mons deserti Madian iunctus Horeb. K. 16.G.L.M
Sinai mons nomen à rubo accepit. 17.B
Sinai interpretatur rubi, Sin, rubus. 161.I.& *significat Ecclesiam.* 162.C
Sinai mons Sion montem figurauit. 162.I.M
Singulare pro plurali sæpe ponitur in sacris literis. 78.L
Sinus dei patris quid est. 346.E
Sitiunt iusti, sitiunt peccatores. 141.L.M
Sochoth prima mansio Iudæorum. 93.H.95.B
Socoth inter Aegyptum & confinia Eremi situs. 103.M
Sol est causa vniuersalis illuminationis corporũ. 71.E
Solennitates domini cur seruandæ sunt. 73.B
Solennitates fidelium nil aliud sunt quàm memoriæ diuinorum beneficiorum. 87.C
Solennitates septem temporales & vna continua in veteri lege erant. 225.C.& *seq.*
Solennitates veteris legis institutæ sunt in cõmorationem alicuius diuini beneficij. 315.K.L
Sortes Pythonésque consulens ecclesiam dei relinquit. 322.D
Sortilegarum miseria dolenda. 213.*A*
Spiritus sanctus digitus dei dicitur. 116.C.D.& *sempiterna patris diuinitas.* E
Spiritus sanctus multotiens exprimit scripturas. 118.L
Spiritus dei, & spiritus iræ dei. 118.L.M
Spiritus sanctus in dei natura confitendus est. 167.*A.B*
Spiritus sanctus est deus per cuius inhabitationẽ fideles dicuntur templum dei. 242.F
Spiritus sanctus spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. 314.F
Spiritus sanctus digitus dei dicitur. 317.H. *ideo lex dei digito dei scripta dicitur. Ibidem.*
Spiritus vnus est prophetarum & idem apostolorum, idem & artificium, &c. 372.G.H
Spiritualia cum terrenis in hoc permixto mundo currunt. 27.G.H
Spolia Aegyptiorum tollere quid sit. 27.L.M. 28.*A*
Spolia ab Aegyptiis non sunt furto sublata, sed merces est reddita. 91. L. *& quid significent.* 92.G
Stacte gũmi est arboris myrrhę. 311.K.L.313.D.E
Stadium est vita præsens hominis. 35.L
Stagnum sulphuris diabolo & angelis eius præparatum est in perpetuum. 120.D
Stare quis propriè dicatur. 20.H.I
Stare, sedere, iacere, ambulare, &c. quomodo homines dicuntur. 355.H.I. *& quomodo deus. Ibidem.* K
Status quisque ex domesticis fructificet deo. 389.I.K
Sterilitas mulierum & animalium sæpe contingit propter peccata hominum. 229.H
Studium scripturarum melius est inter cæteras occupationes. 192.E
Studia quæ in hac vita suscipimus vestes sunt. 158.D
Subditorum vita torpescit quando prælatorum vita languet. 151.F
Subuentionis facilitas in lege multipliciter instituitur. 211.K.& *seq.*
Superbam diaboli contumaciam Pharao suo seruo exprimit. 41.D
Superbia radix cuncti mali. 231.C
Superbiæ effectus. 41.*A. quæ est principium morborum.* B.E
Superstitiones omnes procedunt ex aliquo pacto cum dæmonibus inito. 168.B
Superstitiones quantum vitandæ. 175.E
Superstitiones augiorum, & obseruationis temporum &c. prohibentur per præceptum, Non mœchaberis. 187.B.C
Supplicium humanum non sufficit deo pro peccato in iudicio dei satisfacere. 208.M
Supplicia externa iurum possint pro tempore augeri. 208.D.E
Sur desertum est vbi angelus inuenit Agar ancillam Sarę. 124.D
Synagoga quid mercedis ab ecclesia accepit. 11.I
Synagoga Iudæorum nolens conuerti, cõdignam recepit vltionem. 332.I.K

T

Tabernaculum verum dei exemplar fuit tabernaculi Moysi. 241.*A*
Tabernaculum in duas partes diuidebatur. 271.I.K
Tabernaculum Moysi primo factũ deinde cætera per ordinem. 368.*A.& seq.*
Tabernaculum Moysi Ecclesia est in huius vitæ erem o constituta. 375.E
Tabernaculum in ecclesiæ typum factum est. 376. *A.E.F.G.& totum vniuersum.* 385.C
Tabernaculum mense primo quo mundus est conditus, erectum est. 385.K.386.I.K. *& sequen.* 387.I.*& seq.*
Tabernaculum ecclesiam præsentem significat. 389.E.F
Tabernaculum terrenum exemplum erat cœlestis. 389.H
Tabernaculi Moysi constructio. 257.D.*& seq.*
Tabernaculi & templi ratio literalis & figuralis erat. 271.G.H
Tabernaculi erectio, & partium eius ordinatio. 387.H.*& seq.* 388.*A.& seq.*
In Tabernaculo Moysi tria continebantur. 255. I.K. *per quæ designantur tria quæ sunt in cœlesti seculo.* K
Tabulæ decem præceptorum appellãtur testificatio. 306.G
Tabulæ lapideæ Moysi cur fractæ sint. 324.M
Tabulæ quas fregit Moyses à deo erant, posteriores verò ab homine diu mãsuræ. 363.M.364. *A.& quid significent.* 364.*A.& seq.*
Tabularum fractio figura est noui testamenti. 326.G.H
Tabularum conscriptio secunda absque ieiunio non potuit impetrari. 362.F
Tabulas quas Moyses dei digito conscriptas accepit ieiunio, has ebrietas contudit. 361.D
Talaris tunica typus erat carnis Christi. 290.H *vel virtutẽ in sacerdote à capite ad pedes.* M
Talentum vulgare cõtinet sexaginta libras. 253. *A. maximum verò centum librarum.* H
Talẽtum duplex, commune & sanctuarij. 281.E
Templum dei dici potest omne illud in quo deus habitat. 242.E
Templum de ratione sua est quod sit habitaculum dei. Ibidem.
Templũ deo institutũ est propter duo. 257.*A.B*
Templi Salomonis & tabernaculi Moysi comparatio. 256.G.*& seq.*
Templi vel tabernaculi vnitas, dei vel ecclesię vnitas. 271.I
Templi ignominia est vnde recesserit spiritus sanctus. 269.M
Templa omnia & idola Aegyptiorum ceciderunt in nocte exitus Israel de Aegypto. 84. *A.B*
Tenebræ quomodo dicuntur palpabiles. 75.F
Tentat deus, sed non nisi metaphoricè. 125.C
Tentando & murmurãdo populus Iudaicus peccauit. 129.L.M
Tentare veritatem dei perfidiæ crimen est. 137.G
Tentare deum quid sit. 140.E
Tentauit populus dominum ad petram Horeb. 141.E
Tentare solet diabolus piorum corda prauis cogitationibus. 190.G. *nostris affectibus quasi armis vsus. Ibidem.* & H
Tentat deus, homo, diabolus. 194.D
Tentatur homo à deo, vt diaboli tentatoris fraudes vincat. 129.M.130.*A*
Tentãtur aliter plati & aliter subditi. 130.G.H
Tentatur pastor fidelis à deo. 333.I
Tentatio Iudæorum in deum peccatum fuit. 127.I. *& triplex.* K
Tentatio tertia in quam inciderunt filij Israel. 137.E.F
Tentatio sæpe per oculos trahitur. 190.*A*
Tentatio & probatio in quo differunt. 194.D
Tentationis triplici generi opus est triplex munimentum. 191.D
Tentationi perfectæ tria cõcurrũt. 127.M.128.*A*
In Tentationibus sine cessatione orandum. 143.I
Tentatus est homo à diabolo, & victus est: tentatur homo à deo, & vincit. 129.M
Tentati in præceptis domini non inueniuntur fideles. 126.C
Tentati Iudæi fame, siti, & aliis calamitatibus manifestant corda sua plena esse impietate. 128.G
Tentorium distinguitur à tabernaculo diuino. 384.I.*& seq.* 385.L
Terra promissionis cur primo possessa fuit à Chananæis maledictis. 27.G
Terra promissionis appellatur habitaculum sanctum dei. 120.*A*
Terra promissionis à tribus nominatur. 122.*A*
Terra promissionis à mõtibus denominat. 121.L
Terrenum terrã decorat. 120.K
Tertia mansio Israelis Etham. 104.H
Tertio præcepto decalogi contrariatur tertia plaga. 61.F
Testamentum vetus timorem exigebat & seruitutem. 100.H. *nouum verò spiritus libertatem & amorem. Ibidem.*
Testamentum nouum nomine Iesu significatur. 239.K.L.M
Testamentum vetus in nouo dilucidatum. 266.C
Testis falsus quis dicitur. 188.I.*& qualis eius pœna.* 189.B.C
Thermothe filia Pharaonis Moysen nutriri curauit. 9.G.H. *alster Thermut.* 10.G
Thomæ miraculum cum maledixisset percussori. 228.B
Thymiama quid significat. 314.*A.& seq.*
Thymiama incensum preciosum. 378.K. *quod ex quatuor fiebat odoribus.* I
Thuristicatio vetus cæremonia quare in lege noua obseruatur. 198.F
Timere pœnam non est deum timere. 70.E
Timor dei quantum prosit. 71.L.M
Timor dei præseruat à malis. 68.I. *etiam si fuerit seruilis. Ibidem.*
Timor fi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Timor filialis in mediis etiam malis exercetur & proficit. 106.L
Timor seruilis impiorum non diutius durat quã sensus plagarum. 106.L
Timor humanus in animo iudicis multarum est causa iniuriarum. 151.M
Timor ad vetus testamentum, sicut dilectio ad nouum pertinet. 193.I
Timor & amor duæ sunt differentiæ veteris & noui testamenti. 228.C
Tintinabula in fimbria vestis sacerdotalis linguas per ecclesiam vniuersalem dispersas significabant. 290.L.M
Tonitrua appellantur voces dei. 70.C
Transfiguratio Christi figurata est in Moyse cùm legem acciperet. 240.F
Transire ad vitam qua via oportet. 20.C.& seq.
Tres dies quid mystice designẽt. 41.M.42.A.B & sequen.
Tres dies profectus Moyses. 104.G
Tribus regia & sacerdotalis in Aaron coniunctæ sunt. 49.M
Tribuni dicuntur quòd tribui præsint. 151.B
Trinitas est deus. 168.A.& vnus deus. *Ibidem. Et numerus absque numero. Ibidem.* B
Trinitas sancta oculis mentis videri potest. 234. K.nec tantum inuisibilis natura, sed & incõmutabilis. 235.B
Trinitatis discretio. 166.L.M.167.A.& seq.
Trinitatis mysterium in constructione tabernaculi ostenditur. 315.F. sicut in baptismo & transfiguratione. *Ibidem.*
Trinitatem substantialem confessi sunt Moyses & prophetæ. 353.I
Tunicam talarẽ ecclesia Christi repræsentat. 383. H.& mentis ad cœlestia eleuatio. 384.B
Tympanum quid sit. 122.H.123.M
Tyrannorum semper crescit improbitas. 4.L
Tyrannorum excidium redemptio sit piorũ. 15.L

V

VAcandum est deo primùm & posteà seculo. 151.C
Vanum dicitur tripliciter. 176.G.H
Vasa iræ cur permittantur à deo. 67. I.& sequen.
Vasa misericordiæ quæ sunt. 67.I.K.L
Velamen faciei Moysi est adhuc super cor Iudæorum. 365.K.M
Velamina tria in tabernaculo expandebantur. 388.F
Velum duplex erat in templo Iudæorum, sicut in tabernaculo. 271.E. quæ duplicem velationem designabant. *Ibidem.*
Veniam consequitur delictorum & spem vitæ æternæ, qui pœnitẽtiam agit peccatorum. 353.H
Venire ad deum quomodo possibile sit. 155.A.B
Verbera quædam dicitur Aaron inferre Pharaoni, quædam Moyses, & quædam dominus. 69.C.D
Verbum dei dicitur angelus qui Moysi apparuit. 17.C.D.K.19.K
Verbum dei falsitas est iudicio impiorum. 42.B
Verbum dei habens Iudæorum spolia habet. 92. H.I.K
Verbum dei dicitur panis, caro, & lac. 131.F
Verbũ dei visum est apostolis & auditũ, non solũ secundũ corpus, sed secundũ verbum. 193.A
Verbum dispensatum paternæ gratiæ factus est ad vtilitatem hominum. 349.I
Verbum dei plerig, gustauerunt, & tunc dissolui cupierunt. 360.E.F
Verbum vnum multa sunt, & multa verba vnũ verbum est. 372.G
Verbum est iustitiæ, verbum castitatis, verbum prudentiæ &c. 372.G
Verbi appellatio in dei filio de sacramento natiuitatis est mysterium. 51.B
Verbi dei virtus & efficacia. 158.E
Verba dei festis diebus audienda. 179.C.D
Verba iocosa vel facta ludicra sunt. 321.F.& possunt secundum rationem dirigi. *Ibidem.*
Veritas turbationes animi repellit. 20.M.& est intellectio eius quod verè est. 21.A
Veritas Christi mendacium Antichristi deuorabit, sicut virga Moysi virgas Magorũ. 55.G
Veritas potest pro loco & tempore reticeri. 76.E
Veritas prima non est nisi à deo. 176.I
Veritas ex sola ecclesia conspicitur. 351.H
Veritatis auditorum diuersitas. 57.E.F
Veritatis testimonia extorquere ab inuitis est potentiæ diuinæ proprium. 61.E
Veritatis oppositum tenebræ est. 194.L
Veris initio pascha celebratur, in quo deus cœlum & terram fecit. 79.I
Vermes fiunt in nobis ex verbo dei. 136.D
Vespera præsentis seculi ætas nouissima. 82.I
Vespera quartidecimi diei in qua pascha celebratum est & agnus immolatus quid significant. 88.F.G
Vespere veterem vitam mane nouã figurat. 131.I
Vestimenta pontificis. 383.I.K.& eorum significatio.L.M. 384.C.D.G.385.G
Vestis nuptialis est charitas. 259.A
Vestes sacerdotales. 280.K
Vestibus mundis in plena congregatione & publica incedendum est. 156.F
Via trium dierũ qualis sit. 27.K.L.41.M.42.A
Via peccandi triplex est. 117.H.& triplex bene agendi.I
Via seculi quàm periculosa. 281.E
Via dei est omnis actio, quam incarnata sapientia gessit temporaliter. 340.M
Via quam Iudei peccantes deseruerunt, via dei, & via vitæ est. 322.C
Viator quis dicitur. 20.C.D
Victoriam Moyses non suæ fidei, sed diuinæ bonitati refert acceptam. 114.G
Videre deum quid sit. 193.B.C.*qui viderũt eum, & qui non viderunt. Ibidem.*
Videre pro generali sensu poni solet, non solũ corporis, sed etiam animi. 193.D.E
Videre deum cupientes quomodo præparari debent. 235.A
Videre deum pro hac vita quomodo sit possibile. 336.H.& seq.339.A.& sequen.
Vidit Abraham deum, vidit & Iob, Moyses, Esaias, Ezechiel, Daniel. 339.H.*sed aliter & aliter. Ibidem.* I.340.C
Videre deum quomodo potuerunt Iacob, Moyses, & Esaias. 346.D.E.& quæ requiruntur ad deum videndum.G.H
Videre deum verè. 346.L.& quomodo possibile sit eum videre. 347.A.B.C
Videre deum homini impossibile est. 349.M
Videre deum est ipsum sequi corde ac animo sem per quocunque ducat. 351.D
Viduis succurrendum est. 214.I.& seq.
Vindicta peccantium quanto serior tanto iustior. 112.L
Vindictam infert deus cum trãquillitate. 215.A
Vinum à Noe inuentum primò illum læsit. 361.C
Vini abstinentia matrem Samsonis fœcundauit. 324.K
Vir sanguinum crudelitatis & homicidiorum tristè carnificium significat. 38.H
Vir veritatis qui sectatur veritatem. 151.M
Vir & vxor pari peccato peccant si aliis misceantur. 185.M.186.A.& seq.
Viri & vxoris commixtionem dicere esse peccatum mortale, hæreticum est. 187.H
Viri non minus peccant mœchando quàm vxores propter tria. 187.F.G.L
Virga Moysi crucem domini præfigurabat. 29. E.F. *vel est diuinitatis potestas.* F. *Vel Christus.* G.H. *Vel eius humanitas.* I.K.L. *Vel genus humanum.* 30.B
Virga Moysi præcepta dei significat. 33.K.L
Virga Moysi qualiter edebat miracula. 33.H.I. *quæ etiam virga dei dicebatur.* 34.G
Virga dei, virga Moysi, & virga Aaron eadem. 53.A.B
Virga Moysi verus serpẽs erat, non autem virgæ Magorum Pharaonis. 54.B.C.K.L
Virga qua Pharao cum tota Ægypto superatur, crux Christi est. 55.A. *per quam mundus hic vincitur, & princeps eius superatur. Ibidem.* & B.K
Virga Moysi an vim quandam habuerit efficiendi miracula. 55.E
Virga Moysi crucẽ signat, quæ si eleuata non fuisset populus dei periisset. 111.A.B
Virga Moysi cuius virtutis erat, & à quo illam habebat. 124.I.& seq.
Virgas operæ dæmonum verti in serpentes non est impossibile. 54.F.G.& seq.
Virginitas inter ecclesiæ membra eximium tenet locum. 263.D
Virtus spiritus sancti in discipulis figurata fuit in Moyse. 161.I.K.L.M
Virtus moralis est habitus secundum rationem operans. 321.E
Virtus summa est mereri esse seruum dei. 336.F
Virtutis cogitatio iocunda est. 10.C.D
Virtutis opus detestatur luxuriosus belluo. 63.M
Virtutes quædam sinistræ contrariæq; sunt. 89.C. *Quædam verò dextræ. Ibidem.*
Virtutes non possunt cum vitiis pariter morari. 231.C.D
Virtutes sunt tres quibus ecclesiæ perfectio constitit. 266.B.F
Virtutes comparantur ornamentis tabernaculi. 368.I.& seq.*per quas ornatur ecclesia. Ibid.*
Virtutum omnium dei cognitio fundamentum est. 176.A
Visio dei quanto esset desiderio Moysi & sanctis patribus. 339.A.& seq.
Visio dei triplex. 340.C.D.E
Visio bona quam paracletus adueniens inducit. 340.E
Visio dei per essentiã sit per lumen gloriæ. 340.F
Visio qualiter se habet ad prophetiam, & de multiplici visione. 342.C.& seq.
Visio dei præmium est laboris nostri. 347.I
Visionis dei multæ excellentiæ. 344.I.K.L
Visionis corporalis per lumen corporale, & intellectualis per intellectuale manifestatur. 351.K
Visioni contemplationis sufficit lumen naturale. 342.F
Visionem dei cæteris anteponens laudandus est. 339.K
Visitat dominus peccatores dum punit eos. 333.A
Visitatio dei multiplex. 39.L.M
Vita humana mutationi semper exposita est. 10.C *quæ fluctus aquarum dicitur.* D
Vita iusti dies, peccatoris verò nox accipitur. 104.K

Vita præsens præparationis dies est, in qua præparandum est necessarium ad futurum. 136.G
Vita filiorum à parentum amicitia sumit exordium. 182.H
Vita longior aliquando est causa mortis corporalis & spiritualis. 183.G
Vita actiua & cõtemplatiua ex dei sunt gratia. 201.F.*quarum altera est necessaria ad vitam beatam, altera vtilis. Ibid.*
Vita æterna omnibus est promissa iustis. 250.K
Vita contemplantium veritatem nihil adeò est similius felicitati æternæ. 344.M
Vita hominis visio dei est. 349.K
Vitæ actiuæ alij prodesse cupiunt, alij contemplatiuæ. 30.K.L
Vitæ longitudo an sit desideranda. 182.D.E.F
Vitæ terminus certus an definitus sit. 229.I
Vitam perfectã quærenti melius est in itinere mori, quàm viam non ingredi. 108.D
Vitam longam obedientibus sibi pollicetur deus, sicut intempestiuam mortem non obedientibus. 229.H.I
ad Vitam æternam ordinatur quis vel ex prædestinatione, vel ex gratia. 331.M.*primi nunquã delentur de libro vitæ, secus de aliis.* 332.A
Vitã præbere nõ potest, quod vita non est. 346.K
omne Vitæ nostræ tempus stadium quoddam debemus putare virtutum. 239.A
Vitium quodque habet in corde nostro propriam stationem. 231.C
Vitia vnde præcipuè originem sumunt. 191.C. & sequen.
Viriis omnibus quomodo dominari debemus. 114.A.& seq.
Viuenti bene & iustè, nihil terribile imminet. 66.D
Vltio diuina ira vel furor dei dicitur. 323.F
Vnctiones multiplices. 313.A.& simul multiplices vncti. *Ibid.*
Vndecima mansio Israelis in Raphidim. 140.C
Vngueta quibus vngebantur pontifices, reges, & prophetæ habebant mysteria sua diuersa. 298.F
Vngutorum quot genera sint in veteri testamento. 312.L.313.A
omnis Vnigenitus est primogenitus, non contrà. 90.E.F.& seq.
Vnitas reproborum pernicio sa est probis. 111.I.K
Vnitas bonorum malis obest. Ibidem
Vnitas operationis est sicut vnitas diuinitatis. 118.I
Vocatio hominis est duplex. 26.A
Vocatio diuina talis est qualis vocatio Israeliticipopuli ex Ægypto. 44.K.L.& quomodo sectanda. I.M
Vocationem dei sequitur multa pericula, quæ nõ propterea contemnenda est. 13.I.& seq.
Voluntas humana quomodo diuinæ conformari debet, & eius sequi imperium. 26.M
Voluntas solummodo deuotæ mentis opus. 109.C
Voluntas legi dei subiecta omnes animales motus facilè sibi subiicit. 190.M
Voluntas apud deum pro facto reputatur. 191.L. 192.C
Volũtas in auxilium, auxilium reputatur in meritum. 344.E
Volũtas hominis mouetur à deo ad bonũ. 345.G
Voluntatis iustæ & iniustæ diuersum meritum. 208.E.F
in Voluntate hominis est origo vitiorum. 63.K
Voluntates duas habemus sicut duas naturas. 190.C
Voluptas atque luxuria amaritudine terminantur. 125.L
Voluptas & concupiscentia consistunt in iecore. 301.L
Voluptas penè semper comitatur epulas. 320.I. & sequen.
Voluptatibus dediti mares occidũt, fœminas vitificant. 7.H.& seq.
Vox dei super montem Sinai æquè à distantibus atque propinquis audiebatur. 164.L
Vox quid sit. 193.F. & *vox domini quid. Ibid.* & G.
Vocem cordis potius quàm oris deus exaudit. 109.G.H
Vrim & Tummim, iudicium & veritas. 287.D. & seq.G.& seq.
Vsura quibus modis fiat. 188.E
Vsura cauenda est. 215.C.& seq.
Vulgi perpetua instabilitas. 45.E
Vultus Moysi fulgor est legis, non in litera, sed in intellectu. 365.C
Vxor mœchando committit tria grauia peccata. 187.D.E. & *maximum furtum cõmittit.* 187. E.F.& *ideo est sacrilega, proditrix, & furatrix.* F
Vxor alienigena ducebatur in matrimonium, si idololatriæ cultum dimittere vellet. 357.H
Vxorem Moyses habuit. 147.I. *Petrus. Ibid.*
Vxores alienigenas acceperũt Moyses, Iudas, Ioseph, & Booz. 148.D

Z.

ZElare qualiter dicitur deus. 172.I
Zelans quomodo dicitur dominus. 170.M.171.A.& seq.& auertere à nobis zelum suum. D.E.F
Zelotes quomodo dicatur dominus. 174.M.& quomodo seuerus. *Ibid.*
Zelotes siue zelans aut zelator quare & quomodo dicitur deus. 356.K.& seq.357.A
Zelus dei pro gentibus ignorãtibus prius legem. 120.B
Zelus dei nõ est cruciatus animi quo maritus cruciatur erga vxorem. 166.E
Zelus hominis in quo differt à zelo dei. 166.E.F
Zelus viri coniugati vnde oritur. 170.M.171.A
Zelus dei in peccatores quid sit. 172.H.I
Zelus domini quomodo discedit ab aliquo. 171.C.D
Zelus dei in nos charitatẽ suam declarat. 173.F
Zelus quidam est motus animi. 356.M
Zelus est amor intensus nõ patiens consortium in amato. 356.M
Zodiaco & nominibꝰ signorũ eius vtimur, prout à gentibus habemus. 287.M.288.A

Finis Indicis Sententiarum.

AVCTORITATES EX veteri testamento.

Gene.2.
Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea. 2.B
Gene.3.
Cùm audisset vocem domini deambulantis, &c. 159.M.160.A
Gene.15.
Scito quòd peregrinum futurum sit semẽ tuũ, &c. 94.E.G.H.103.E.F
4.Reg.2.
Pater mi, pater mi currus Israel, & auriga eius. 116.M
Iob.42.
Non estis locuti coram me rectum, &c. 31.A.B
Psal.4.
Irascimini & nolite peccare. 327.I
Psal.4.
Signatum est super nos lumen vultus tui domine. 164.F
Psal.8.
Quoniam videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum. 61.D
Psal.18.
Cœli enarrant gloriam dei. 195.B.C
Psal.28.
Afferte domino filij dei, afferte domino filios arietum. 263.C
Psal.37.
Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. 35.H
Psal.44.
Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem, &c. 298.G
Psal.77.
Et tentauerunt deum in cordibus suis, vt peterẽt escas animabus suis. 127.I
Psal.79.
Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros dei. 123.F
Psal.83.
Quàm dilecta tabernacula tua domine virtutum. 241.A
Psal.86.
Fundamenta eius in montibus sanctis, &c. 37.I
Psal.88.
Tu humiliasti sicut vulneratum superbũ. 92.E.F
Psal.104.
Conuertit cor eorum vt odirent populum suũ. 4.F
Psal.115.
Calicem salutaris accipiam, &c. 344.A.B
Psal.118.
Quomodo dilexi legem tuam domine, tota die meditatio mea est. 46.E
Psal.122.
Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbam Aaron. 298.F.G
Psal.129.
A custodia matutina vsque ad noctem speret Israel in domino. 113.G
Psal.135.
Qui diuisit mare rubrum in diuisiones. 110.E.G
Prouerb.9.
Sapientia ædificauit sibi domum, &c. 265.G
Prouerb.18.
Peccator cùm venerit in profundum malorum cõtemnit. 34.M.35.E
Cantic.1.
Nigra sum, & formosa. 15.H
Esaiæ.6.
Ecce ego mitte me. 30.K.31.A
Esa.3.
Mundamini qui fertis vasa domini. 289.F
Esa.6. Luc.4.
Spiritus domini sup me, eo quòd vnxerit me, &c. 82.F.G
Esa.18.
Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumen Aethiopiæ, &c. 10.B
Esa.26.
In vtero accepimus & parturiuimus spiritum salutis. 101.G.H
Esa.66.
Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum

Universidad de Deusto Biblioteca

dum meorum. 242.D

Hiere.1.

A.a.a.domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum. 30.K.31.A.H

Hiere.13.

Sana me, & sanabor: saluum me fac, & saluus ero &c. 344.A

Thren.2.

Non taceat pupilla oculi tui. 109.A

Thren.4.

Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus. 151.I

Ezechiel.18.

Anima quę peccauerit ipsa morietur. 174.B

Ezechiel.19.

Filius non portabit iniquitatē patris &c. 353.L

Abac.3.

Ascende super equos tuos, & equitatus eius salus. 117.A

AVCTORITATES EX nouo testamento.

Matth.5.

Si quis te percusserit in maxillā tuā dextrā, &c. 145.B

Ibidem.

Qui irascitur fratri suo reus erit iudicio. 185.E

Matth.6.

Nolite soliciti esse in crastinum. 134.G

Matth.13.

Omnis scriba doct⁹ in regno cœlorū, &c. 129.E

Matth.26.

Reconde gladium in vaginam: qui enim gladio vsus fuerit, gladio cadet. 12.F

Matth.vlti.

Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. 111.C

Marc.7.

Relinquentes mandata dei vt traditionem vestram seruetis. 164.I

Luc.1.

Et virtus altissimi obumbrabit tibi. 315.F

Luc.2.

Tulerunt eum in Ierusalem, vt sisterent eum domino. 100.F.102.I

Luc.4.

Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, &c. 144.C

Luc.10.

In hoc gaudete quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. 341.L

Ibidem.

Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. 344.M

Luc.11.

Si autem ego in digito dei eiicio dæmonia, &c. 60.M.61.A

Luc.12.

Hac nocte repetent animam tuam abs te. 158.M

Ibibem.

Sint lumbi vestri præcincti &c. 250.F

Luc.15.

Gaudium erit in cœlo super vno peccatore pœnitentiam agente &c. 147.A

Luc.16.

Recepisti bona in vita tua. 118.A

Ibidem.

Habent Moysen & prophetas. 162.D

Ioan.1.&.1.Ioan.4.

Deum nemo vidit vnquam. 194.M.336.H

Ioan.5.

Est qui accusat vos Moyses. 326.H

Ioan.6.

Verba quæ locutus sum vobis spiritus & vita sunt. 129.L

Ioan.8.

Abraham vidit diem meum, vidit & gauisus est. 193.B

Ioan.14.

Domine ostende nobis patrem & sufficit nobis. 339.I.K.340.B.C

Ibidem.

Tanto tempore vobiscum sum & non cognouistis me, &c. 162.H

Ibidem.

Philippe qui videt me videt & patrem. 193.C

Ioan.17.

Pater clarifica filium tuum &c. 162.F.G

Ibidem.

Et ego pro eis sanctifico meipsum. 157.H

Ioan.vlti.

Quia vidisti me Thoma, credidisti. 193.E

Rom.2.

Secundum duritiam tuam & impœnitens cor thesaurisas tibi iram &c. 71.D

Rom.7.

Inuenio aliam legē in membris meis repugnantem legi mentis meæ. 164.G

Rom.8.

Quis poterit nos à charitate Christi separare, &c. 162.E

Rom.9.

Nec volentis, nec currentis, sed miserentis est dei. 343.G.H.M

Ibidem.

Si autem deus volens ostendere iram, & demonstrare patientiam suam, &c. 67.I.& seq.

Ibidem.

Optabam anathema esse à Christo. 330.C

Rom.10.

Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti. 22.A

1.Corinth.6.

Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia &c. 153.C

1.Corinth.10.

Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, &c. 129.H.I

1.Corinth.11.

Hæc in figura contingebant illis. 111.H

Ibidem.

Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat. 219.M

2.Corinth.2.

Christi bonus odor sumus. 60.A.B

2.Corinth.9.

Qui parcè seminat parcè & metet, &c. 241.D.E

Galat.4.

At vbi venit plenitudo temporis misit deus filium suum vnigenitum &c. 81.H

Philip.1.

Coarctor enim duobus, desyderium habens dissolui & esse cum Christo. 3.I

Hebr.6.

Non rursum iacientes fundamentum pœnitentię. 359.K

Hebr.11.

Fide dereliquit Aegyptum, non veritus animositatem regis. 13.G

Hebr.12.

Sed accessistis ad Sion montem, &c. 162.L.M

Act.2.

Factus est repentè de cœlo sonus &c. 159.I

Act.20.

Vos autem posuit spiritus sanctus episcopos regere ecclesiam domini &c. 155.H

1.Pet.2.

Vos autē genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. Ibidem.G

Ibidem.

Deponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, &c. 125.I

1.Io.3.

Qui odit fratrem suum homicida est. 65.H

Apoc.6.

Et vidi, & ecce equus albus, & qui sedebat super illum habebat arcum, &c. 244.M

VOCES GRAECAE passim explicatæ.

Ἀγκῦλαι, ansulæ, vncini. 258.B

ἀμίαντον, lignum incremabile. 273.H

ἀποσκευή, substantia, supellex. 93.H.I.K

αὐλαῖα, aulea, tapeta. 275.B.C

αὐλή, atrium, aula. Ibidem.

ἀφαίρεμα, demptio. 369.K

βασιλεὺς, rex apud Grecos. 264.G

γνωστῶς, dicitur manifestè. 339.E

δήλωσις & ἀλήθεια, manifestatio & doctrina seu veritas. 287.M.288.G. quæ Heb. dicuntur Vrim & Tummim, Iudicium & veritas. 287.D.& seq.

δικαιώματα, iustificationes vocant. 232.E

δουλεία, debetur deo tanquam domino. 230.I

ἐγκωμιαστικὸν, hoc est laudatorium. 115.C

ἐπωμὶς, superhumeralis vestis. 280.I. quæ & ἔνδυμα. Hebraicè verò Ephod.

ἐπωμὶς, superhumeralis vestis. 242.C

ἐτάκησαν, dissoluti sunt, liquefacti sunt. 121.G

Κρεάγρα, fuscinula siue tridens. 272.L.274.E

λατρεία non debetur nisi deo tanquā deo. 230.I

λόγος, verbum dei validum & acutum. 237.G

λόγος, ambiguum est, verbum vel rationem significans. 285.A. inde λόγιον, & λογικόν. Ibid.

λουτήρ, peluis, luter. 310.F

μικρόκοσμος, id est minor mundus, homo dicitur. 296.F

μονογενὴς, vnigenitus. 218.M

ὀπὴ, foramen, cauerna. 349.A

πάσχειν, pati dicitur, à quo pascha. 83.I

ποδήρης, vestis talaris. 242.C.280.L

πρωτογεννήματα, primitiæ dicuntur. 219.B

πρωτογενὴς, primus à patre genitus. 218.M

πρωτότοκος, primus ex matre natus. 218.M

πρωτότοκα, primitiui animalium fœtus. 218.M.219.B

ὕαλη, vitrum, vnde phyala. 249.K

HEBRAEAE VOCES suis locis explicatæ.

א

אהל tabernaculum, operimentum, & tentorium. 260.K

אביב nouas fruges adhuc virescentes significat. 99.B

אביב est maturitas. 224.H

אבנט cingulum, baltheum, vel zonam dicere possumus. 292.I. quod est septimum sacerdotis ornamentum.L

אבנים bases, fulcimenta, sustentacula, fundamenta. 264.G

אבנים sedes parturientis. 5.M

אור illu-

אור illuminare seu lucere. à quo אורים vrim illuminationes. 287.E

אל primum dei nomen quod septuaginta θεὸν. 115.G. qui dicitur à fortitudine G.H

אפלה caligo, horror. 75.G.H

אמונה fidem, veritatem, credulitatem, & stabilitatem indeficientem significat. 143.H

אנה causare, occasionem præbere, fortuito occurrere, aut euenire. 202.G

אסף collectio siue congregatio redditur. 225.B.C

אצל separare significat. 236.C

אף furor & nares. 118.E

אפד Heb. ἐπωμὶς, Græc. superhumerale appellatur. 281.L. forma & figura eius. Ibid. & M. 282.D

ארר maledicere, & execrari. 217.B.

ארבה locusta. 72.G

אתי id est, mecum, vel coram me. 196.G

ב

בער pascere, demetere, & lędere significat. 209.G

ברח fugere propriè dicitur. 267.F

בריחם vectes significat. 267.D

בצע auaritia, cupiditas, lucrum, & rapina. 152.B

ג

גג solarium, tectum 378.I

גור habitare, à quo גרת habitans, dicitur. 27.B

ד

דבר verbum, rem, negotium significat. 13.E

דבר pro quacunque re etiam tantilla accipitur. 64.L

דמע lachrymæ. 218.K.L

דרור libertatem & electionem significat. 311.L

דרך viam significat. 340.K

דשן cinis, à quo דשן colligere cineres. 272.I

ה

הלם percutere, quassare, excidere. 285.G

המם occidere significat. 230.A

הרס destruere, dissipare, conterere, & deponere. 116.G

ו

ויהם interfecit, conturbauit, perturbauit signat. (112.D

ורה docere, ostendere. 125.A

ז

זכר recordari, meminisse, seu memorari significat. 224.D

זחח leuare & separare. 287.A

זר labium, coronam siue limbum significat. 243.M.249.D

זר circulus, limbus, labiū. 376.M. corona. 377.I

זרה zara, alienum siue externum. 307.A

ח

חגג & sacrificare & festum celebrare significat. 40.L

חתר fodere, siue perfodere significat. 209.C

חוה videre, aspicere, contemplari significat. 236.F

העדת testimonium. 138.K

חיל robur, fortitudo, & virtus. 152.B

חכם sapiens fuit, sapuit. 3.E

חכמה sapientiam significat. 280.H

חמד concupiscere, & desiderare. 359.A

חמשים quid significet. 103.G.& seq.

חק pactum, præceptum, statutum, legitimum, ritū, &c. 125.D

חקת ritus, cultus, statutum, legitimum, præceptū. 87.I

חקה cultum, pactum, statutum, ritum, & legem significat. 99.K

חרטמים magos, maleficos, præstigiatores, incantatores, & ariolos significat. 58.H

חשב cogitare significat. 257.G. Inde participiū

חשב cogitans, vel opus plumarium. Ibid.

חשן Heb. Græcè λόγιον, Latinè rationale. 284.M

חתן cognatū & socerū significat. 147.K.150.A

ט

טף substantia, suppellex. 93.K

י

יאל iurare, placere, acquiescere, & consentire significat. 15.B

ירות manus, vel incastraturæ. 264.A. vel anguli.F

יבל Iobel, cornu, aut buccina, vel sonus ab illis. 156.L.M

יה octauum nomen dei. 115.D

יהוה trinitatis mysterium continet. 287.F.293.B.C

יהוה nomen dei tetragrammaton. 115.I. quod est nomen dei propriissimum.K

ים mare significat. 74.G. sed pro occidēte & parte occidentali sæpius ponitur. Ibidem.

ינה contristare, affligere, decipere, spoliare. 214.H

יסר fundare, fundamenta iacere, & constituere, vnde יסור fundamentum, basis. 299.B

יעד conuenire, statuere, & constituere. 247.F

יעה afferre siue remouere. Inde יעים forcipes vel palæ, aut scopæ. 272.K

יצה egredi significat. 78.F

ירה proiicere, & iaculari significat. 115.L

ירך id est, latus siue hastile 251.M

ירק spargere, aspergere, dispergere, fundere, effundere. 272.L

ירש depauperare. 118.H

יריעת tentoria, cortinæ, aulæa. 257.H

כ

כבד honor, gloria. 342.G

כבוד gloriam & honorem significat. 238.H

כהן significat sacerdotem, magistratum populi. 14.H

כתף humerus, latus. 382.F

כי significat quoniam vel quia, &c. 174.I

כיור concha, labrum, aut solium, vel lauachrum. 310.F

ככר talentum, vel massa. 253.A

כסף argentum, pecunia, moneta. 210.I

כפי manus, palma, vola. 352.C

כפר remouit iram, placauit, cōdonauit iniquitatem vel peccatum. 246.E.F

כפרת tegmen, operimentum, velamen, vel cœlum. 246.E

כפרת tegumentū, vel cælum. 377.C. propitiatorū.

ל

לב cor, medium animalis. 17.A

לב cor significat 287.K

לחץ arctare, coarctare, opprimere, affligere, atterere, tribulare. 214.H.223.B

לעמת subter, è regione, ex aduerso, aut contra significat. 249.H

מ

מאדמים ruffæ, rubentes. 241.L

מכון firmitas, basis, habitatio, sedes. 121.M

מלא initiare, implere, & consecrare significat. 298.M

מלא spica frumento plena. 218.K.L

מכבר cribrum, craticula, rete, cancellus. 273.E

מכנסי Heb. Græc. περισκελῆ, Latinè feminalia vel braccæ. 296.B

מחר hoc est cras. 143.B

מחתרת fossio, effosio, & fossa. 209.C

מלא implere significat. 285.F

מנחה Latinè sacrificia, Græcè θυσίαν, Chaldaicè munus 388.D

מסכנות thesauros significat & munitiones.

מקדש sanctuarium, tabernaculum, templum. 242.G

מקרא vocatio, conuocatio, lectio. 87.G

מקשה ductile metallum, vel percussum malleo. 246.K

מקשה ductile, malleatum. 377.D

מצנפת mitra, tiara, galerus. 292.B.G. quæ & cidaris dicitur. 293.C.E.297.F

מעיל vestis talaris, tertium sacerdotis indumentum. 289.K. vestis superhumeralis, quæ & dalmatica dicitur.M

מפתים prodigia & portenta. 34.K

משך substrahere & abstrahere significat. 156.M

משכלה infœcundum, abortientem, siue abortum facientem sonat. 229.K

מתנים lumbi, renes. 295.C

מתכנת numerus, mensura, & compositio. 42.M

נ

נבל defluere, decidere, cadere, euanescere, & stultum esse significat. 150.F

נגע tangere. 89.B

נדב voluntariè seu spontè offerre vltroneum affert seu liberalem esse significat. 241.F

נגש accedere seu appropinquare dicitur. 232.D

נחל hæreditare, & possidere significat. 355.F

נחל hæreditare & possidere. 323.M

נטף stacte, quod sonat stillam vel guttam. 313.E

נוע mouere, commouere, concutere, agitare, vagari & expauescere significat. 194.C

נכר alienigena, extraneus. 96.C.D

נמגו defluxerunt, dissoluti sunt. 121.G

נס ad multa æquiuoca dictio. 144.A

נקה nakka mūdum esse, seu innocētem esse, mūdare & parcere significat. 177.C

נפש refrigerare, requiescere, recreari, & respirare significat. 223.M

נושבת habitabilem, habitandam, & habitatā significat. 139.D

נשא nasa sumere seu iurare signat. 177.B

נתן dare, sinere, vel permittere. 89.E

ס

סבל ferre, pati, sustinere. 12.C

סגלה peculium, peculiare, &c. 154.M

סור recedere, declinare, & diuertere est. 17.I

סוס tam equum, quàm equū cum ascēsore signat. 122.F. siue ipsum equitatum. Ibid.

סין octaua est mansio. 127.D.E.F

סנה rubus, arbor sterilis & senticosa. 17.B

סף limen, peluim, & craterem significat. 89.A

ע

עבד diuinum cultum significat. 22.G

עבודה seruitus, opus, cultus, ministerium. 281.A

עגת subcineritius panis. 94.A

עזב relinquere seu dimittere, & adiuuare seu subleuare significat. 221.D

עלה adducere & offerre significat. 233.D

עלם semper, in seculum, in æternum, & in perpetuum. 323.M

עולם æternum vel seculum significat. 89.G. aliquando æternitatem, aliquando quinquaginta annos. 199.G

עזי fortitudo mea. 115.E

על in, super. 273.E

עלל facere, operari, deuastere, illudere, vindemiare significat. 71.K

עמד stare significat. 141.A

עמד stare, subsistere, sustentare, & statuere significat. 68.D

ענה & respondere & testificari significat. 189.H

עלה holocaustum. 299.I

ענה

Universidad de Deusto
Biblioteca

עָנָה cantare, vociferare. 325.H
עֲקָרָה sterilem significat. 229.K
עָצַם valuit, seu fortis fuit. 2.K
עֵרֶב mixtura seu turba, &c. 62.C
עֵרֶב mixtio hominū vel diuersarum rerū. 93.M
עָרַף excerebrare, exceruicare. 100.C
עָרַף deceruicare, cernicem seu cerebrum cædere, vel confringere. 358.E
עָשָׂה celebrare & colere significat. 333.G
עָתַר impēsè, forti, deuotoq; spiritu precari. 70.B

פ

פְּדוּת redemptio, liberatio. 62.E
פָּלָה separare, diuidere, mirificare, & mirabile facere. 341.F
פָּלָה separare & mirificare significat. 62.E
פָּסַל dolare, præcidere, sculpere. 352.H
פֶּסֶל sculptile, idolum, simulachrum, imago, statua dicitur. 169.K
פֶּטֶר apertio, aperiens, vel primogenitum. 100.A
פָּקַד censere, numerare, cōputare, precipere. 380.M
פָּרִים id est, tauros, vitulos, aut boues significat. 233.D
פְּרֶךְ duritia, sæuitia, rigor. 4.I
פָּרַע vacare, & ociosum esse significat. 41.L
פָּרַע vacare, dissipare, ociosum esse. 327.F
פָּרַק diuidere, lacerare, & excutere. 326.F
פָּרַק confringere, diuidere, separare, dissoluere, dilacerare, & excutere significat. 319.F
פָּרַץ percutere, diruere, & dissipare. 161.B
פָּקַד non solum visitare, sed recordari significat. 25.I
פֶּסַח pascha, id est, transitus. 83.I. & seq.
פְּתִיל fascia, vitta, vel filum. 292.B

צ

צָבָא militare, exercitum ducere, ad bellum procedere, excubare. 379.H
צָדָה venari, & insidiari. 202.G
צִין trigesimaseptima mansio. 127. F. quæ & Cades dicitur. Ibidem.
צָפָה cooperire, tegere. 249.I
צָפָה operire significat. 377.I
צֹר petram significat, aliquando gladium. 38.F

ק

קָדַד verticem capitis demittere. 40.A
קֹדֶשׁ sanctitas, sanctificatio aut sanctū. 366.H
קָדְקֹד verticem capitis significat. 40.A
קָלַל maledicere, despicere, vilipendere, inhonorare. 217.A.B
קָמִים aduersarij, hostes, inimici. 116.G
קִנְאָה affectus inter amantes, zelus, & affectus circa iniurias & contumelias. 174.K
קָנָה possidere, acquirere. 121.K
קָצָה extremitas, finis, summitas. 377.D
קָרָא occurrere, vocare, & inuocare significat. 41.H
קֶרֶן cornu significat 363.B.C
קָרַן radians. 363.B
קַרְסִי circuli, uncini, fibulæ. 258.E

ר

רַב multum, magnum, fortem significat. 3.D
רֵעַ socius, sodalis, amicus, vel proximus dicitur.
רֵעַ proximum, socium, & amicū significat. 203.I
רָחַם leuare, eleuare, & separare significat. 301.F
רָפָא & dominum & medicum significat. 125.G
רָפָה otio torpere, vacare, ociosum esse. 42.M
רַק tantum seu tantummodo significat. 74.F
רָקִיק placenta, crustula, laganum, id est, panis tenuis. 296.M
רָקַם variegare, polymitare. 270.I
רָשָׁע impium, improbum, iniquum, violētum, & reum significat. 13.B

ש

שֵׁשׁ byssum significat. 241.K
שֹׁהַם smaragdus, vel onyx. 282.L
שָׁוְא saue, aliquando vanum, frustrā, inane, vacuum, siue gratis significat. 177.B
שָׁחָה adorare, & incuruare se significat. 148.F
שָׁחַת perdere, disperdere, delere, & corrumpere significat. 205.H
שָׁחַת corrumpere, dissipare, perdere, disperdere & peccare significat. 322.B
שָׁלַב coniungere & connectere significat. 264.A
שָׁלַח extendere, mittere & propriè manū. 26.K
שָׁמַד & שָׁמַע in quo differunt. 39.M. 41.E
שָׁמַע audire, & obedire significat. 234.C
שָׂעַר portam significat. 277.B
שָׂפָה littus riui, vel labium fluminis. 55.K
שָׁרַץ pro creari in morem reptilium. 2.K
שָׁרַץ in modum piscium & reptilium multiplicari. 58.B

ת

תֵּבָה arca dicitur. 9.I
תֹּלֶדֶת tam generationes quàm cognationes significat. 49.F
תְּלָאָה laborem, tribulationem, molestiā. 148.H
תָּמַם complere, perficere, immaculatum esse. 287. E. à quo תֻּמִּים Tummim, veritas, perfectio. Ibidem.
תָּמִיד ingiter, semper. 287.B
תָּמִים immaculatum & integrū significat. 80.L
תְּרוּמָה oblatio, eleuatio, vel anathema. 241.C. & aliquando pro primitiis, pro ritu oblationis, pro donatione vel cōtributione, & pro liberali dono. Ibidem. à verbo רוּם exaltare, eleuare. D
תָּצַפָּה tegere & cooperire significat. 267.K

FINIS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

A

In nomine sanctissimæ & indiui-

DVAE TRINITATIS, PATRIS, ET
Filij & Spiritus sancti, Amen.

ALOISII LIPPOMANI EPISCOPI METONEN-

sis, & coadiutoris Veronensis, sanctorum Patrum tam Græ-

B corum quàm Latinorum super sacram
Exodum Catena.

PRÆFATIO.

RABANVS IN EXODVM.

INter cæteras scripturas quas Pentateucus legis continet, meritò liber Exodi eminet, in quo penè omnia sacramenta quibus præsens ecclesia instituitur, nutritur, & regitur, singulariter exprimũtur. Nam ibi per corporalem exitum filiorũ Israël de Aegypto terrestri, noster exitus de spirituali Aegypto demonstratur. Ibi per transitum maris rubri, & Pharaonis atque Aegyptiorum summersionem, baptismi mysterium, & spiritualiũ hostium interitus figuratur. Ibi typici agni immolatio, & Paschæ celebratio, veri agni pas-

C sionem, ac nostram redemptionem insinuant. Ibi manna de cœlis, & potus de petra egenti populo dantur, vt doceat nos cœlestem panem & potum vitæ desiderare. Ibi præcepta atque iudicia populo dei in monte trãdũtur, vt discamus supernis subiici disciplinis. Ibi tabernaculi constructio, atque vasorum eius simul cum cultu & sacrificiis fieri iubetur, vt sanctæ ecclesiæ mirabilis ornatus, & spiritualium sacrificiorum ritus in hoc insinuetur. Ibi spiritualis vnctionis & thymiamatis odoramenta conficiuntur, vt sanctificatio spiritus sancti, & orationum sacrarum mysterium nobis commendetur. Hæc enim omnia non solùm præcedentium patrum dictis ita explicata inuenimus, verùm ipsorum Apostolorum traditione ac scripturis certissimè percepimus. Nam Paulus ad Corinthios scribens, ita ait: Nolo autem vos ignorare fratres, quòd patres nostri omnes sub *1.Cor.10.*
nube fuerunt, & omnes per mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt. Bibebant autem de spirituali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Sic & Ioannes euangelista, cùm in euangelio *Ioan.19.*
D suo dominicam passionem describeret, vbi ad illum locum peruentum est, quo in cruce pendentium latronũ crura frangerentur, hinc testimonium sumens, ait: Ad Iesum autem cùm venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura, sed vnus militum lancea latus eius aperuit, & continuò exiuit sanguis & aqua. Et paulopost, Facta sunt, inquit, hæc, vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Quapropter videtur mihi huius libri necessaria esse meditatio, in quo sacramentorum atque mysteriorum cœlestium tanta vis existit, vt non solùm euãgelicis, sed etiam legalibus ad Christi cultum pleniter instruamur traditionib⁹.

AVCTOR CATENAE. Hic autem liber Græcè ἔξοδος, Exodus, quod exitus Latinè sonat, nuncupatur. Quod nomen ab insigni illo & stupendo miraculo habet, quo filij Israël egressi sunt ex Aegypto, & pristinam diũque expectatam libertatem recuperauerunt, de quo in prima eiusdem voluminis parte agitur. Ab Hebræis autem וְאֵלֶּה שְׁמוֹת Veelle semoth, id est, Et hæc nomina, dicitur, accipientibus scilicet à primis ipsius libri di-

E ctionibus appellationem. Qui mos est plerisque aliis locis seruatus, nam & Geneſis appellatur Beresith, id est, In principio, & Leuiticus Vaicra, id est, Et vocauit, & cætera. Incipit autem liber iste in Hebræo à coniunctione copulatiua et, quòd ad priorem pendeat librum, & in eo continuetur historia filiorum Israël, postquam descenderunt in Aegyptum, quam in præcedenti libro Moyses describere cœpit.

EIVSDEM IN LIBRVM EXODI PERIOCHA.

In Exodo de multiplicatione, afflictione, & egressu agitur filiorum Israël ex Aegypto, de decem plagis, de decalogo, de arca fœderis, tabernaculo, altari, ac vestibus Aaron.

EIVSDEM IN PRIMVM EXODI CAPVT ARGVMENTVM.

Israëlis multiplicationem nouus Pharao onerum impositione, masculorum cæde & submersione, nisi obstetricum industria obstitisset, impedire satagit.

CAPVT PRIMVM.

F *HAec sunt nomina filiorum Israël, qui ingressi sunt in Aegyptũ cum Iacob. Singuli cum do-* *Lectio prima.*
mibus suis introierunt. Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Zabulon, & Beniamin, Dan, & Neptalim, Gad, & Aser. Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Iacob, Septuaginta. Ioseph autem in Aegypto erat.

RVPERTVS SVPER EXODVM. Qua causa vel quo ordine intrauerit Israël in *Lectio prima. Psal.104.*
Aegyptum, & Iacob accola factus sit in terra Cham, præcedentis libri Geneseos extrema parte narratum est, scilicet quia vocauit dominus famem super terram, & omne firmamentum panis contriuit. Sed præmisit ante eos virum, non pro meritis ipsorum: nam in seruum venundatus est Ioseph, & humiliauerunt in compedibus pedes eius, ferrumq; pertransiit animam eius, patienter sustinẽtis, spemq; suam in deo ponentis, donec veniret verbum eus. Tandem venit, & eloquium domini inflammauit eum tanquam lucernam celso candelabro dignam, lumenq; eius claresceré cœpit ab interpretatione somnio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum. Proinde misit rex & soluit eum, misit princeps populorum, & de carcere dimisit eum, de cõpedibus ex- G
pediuit eum. Dicensq; num inuenire potuimus virum qui spiritu dei plenus sit? constituit eum dominum do-
mus suæ, & principem omnis possessionis suæ, vt erudiret principes eius sicut semetipsum, & senes eius prudẽ-
tiam doceret, deinde iuxta cõiectoris veritatem, vocauit dominus (vt iam dictum est) famem super terram, &
ob hoc intrauit Israël in Aegyptum, & habitauit in terra Gessen, & possedit eam, auctusq; est & multiplicatus
nimis. Hæc (inquam) præcedentis libri extrema parte narrata sunt. Deinceps sequentis huius libri Exodi pri-
mæ partes illud continent, quia conuertit cor eorum vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos e-
ius, & quia misit Moysem seruum suum, Aaron quem elegit ipsum, posuit in eis verba signorum suorum. Vni-
uersо igitur Israëli, beatę genti, & populo quem elegit dominus in hæreditatem sibi, primum iustitiæ ac salu-
tis instrumentum est, scire & confiteri quòd suam ob culpam in hoc exilium proiectus sit, procul à facie dei,
longè à terra viuentium, in qua debuit videre bona domini, per solam autem gratiam fieri, quòd quandoque H
eripitur de præsenti seculo nequam, & transfertur in regnum filij dilectionis dei. Verùm huius confessionis
scientiam Israël idem non apprehendisset, nisi similitudinis extrinsecus accidentis introductione ad intelle-
ctum iustitiæ profecisset. Vt ergo similitudo idonea paruulis introducendis non deesset, factum est, vt ille par-
ticularis siue carnalis Israël intraret in Aegyptum, tali causa vel ordine, vt suæ culpæ fuerit quatenus intraret,
dei autem gratiæ, quatenus inde liberatus exiret. Ecce enim quærenti cur factum sit, vt intraret ille in Aegy-
ptum, si respondeas, quia deus ita fieri voluit, verum quidem est quod dicis, sed minus quàm veritas habet,
responsum tuum comprehẽdit. Restat enim adhuc quæri, cur ita voluerit deus. Deus nempe iustus est, & nihil
est quod sine ratione velit, aut iubeat fieri. Prosequente ergo rationis inquisitione, responderi oportet, idcirco
deum hoc voluisse, quia domus Israël peccauit, fratrem enim suum in seruum vendidit. Ob hoc iustè deus il-
lud voluit, propter hoc famem vocauit, & illi tanquam duro exactori reos suos iustè tradidit, vt abigeret in
Aegyptum, in illud ergastulum, quo præmiserant fratrem suum. Sanè pater Israël liber fuit à culpa, idcirco I
Gene. 46. pereunte ac subsequente consolatione intrauit. Audiuit enim deum patris sui Isaac per visionem nocte vocã-
tem se, & dicentem sibi, Ego sum fortissimus deus patris tui. Noli timere, & descende in Aegyptum, quia in
gentem magnam faciam te ibi. Ioseph quoque ponet manum suam super oculos tuos. Ita ille quia sine culpa,
idcirco cum gratia intrauit, domus autem eius quia culpam admisit, sub virga districtionis coërcenda, iustè
ad ergastulum nesciens ambulauit. Itaque dei iustitiæ fuit, quòd populus ille seruiturus in Aegyptum in-
trauit, gratiæ verò (vt prædictum est) quòd illum deus eduxit. His itaque præmissis, deinceps liberatricis
gratiæ mysteria secundum scripturæ huius ordinem sunt pertractanda. *Hæc* igitur (inquit) *sunt nomina filiorum Israël qui ingressi sunt in Aegyptum cum Iacob: singuli cum domibus suis introierunt.* BEDA SVPER EXODVM. Quod
ait cum domibus suis, pro animantibus intelligendum est, siue pro viris ac mulieribus. AVCTOR CATE-
NAE. Idem autem est quod in Hebræo habetur: אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ Is vbetho bau, Quisque cum domo sua ingres-
sus est. Ponitur igitur domus pro familia. Vnde & Chaldaica editio habet, singuli cũ viris domus suæ introi- K
erunt. Glorioſum itaque ac admirabilem exitũ filiorũ Israël de Aegyptiaca durissima seruitute describit Moy-
ses in hoc secundo libro diuinæ legis, & tractare incipit quo ordine, quáue virtute & magnificentia deus prę-
stiterit ea locupletissimè quæ promiserat iandudum Abrahæ & semini eius, Genesis cap. quintodecimo. Re-
petit autem paucis quę de ingressu Israëlis in Aegyptũ scripta sunt, vt hac orationis figura paret sibi viam ad
describendum exitum illius è captiuitate. Ait ergo. *Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Zabulon, & Beniamin, Dan, & Neptalim, Gad, & Aser.* RVPERTVS. Hoc libri principium & si ad solam literam spectes, periti histo-
riographi laudem egregiam possidet, qui quod in precedenti libro latius dixerat, hoc ipsum breuiter hìc repe-
tere idoneum ratus est. Poterat enim ab eo quod infra sequitur ordiri sic: Ioseph mortuo, & vniuersis fratribus
eius, omnique cognatione sua, filij Israël creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis
impleuerunt terrã. Essetq; huiusmodi principium fini præcedentis libri satis cohærens atq; contiguũ. Sed vo-
luit libri huius corpus exhibere integrum, idcirco caput præmisit eximium, nominibus scilicet filiorum Israël L
qui introierunt in Aegyptum, veluti quibusdam stellis illustratum. Hæc planè capitis illustratio, tam pro hi-
storiæ, quàm pro allegoriæ digna expectatione valet, quia videlicet quorum, siue secundum literam, siue secũ-
dum spiritum in hoc libro continetur exitus de Aegypto, rectè eorundem introitus præsentatur in principio.
BEDA. Quatuor autem ordinibus Patriarchæ in scripturis numerantur. Primo natiuitatis, vt in Genesi, v-
bi illorum natiuitas narratur. Secundo benedictionis, vt in eodem capite quadragesimonono. Tertio liberta-
tis, vt erga tabernaculum fuerunt. Quarto narrando, vt hìc in Exodo, qui tres supradictos non seruat. AV-
CTOR CATENAE. Nam primo ponuntur, Ruben, Simeon, Leui, Iudas, Isachar, Zabulon, quos genuit Ia-
cob ex Lia, eo quo hìc ponuntur ordine, deinde Beniamin, quem ex Rachele suscepit: Posteà Dan, & Neptalim,
quos ex Bala ancilla Rachelis: demùm Gad, & Aser, quos ex Zelpha Liæ famula. Præponitur igitur Beniamin
Dan & aliis, non quòd esset maior natu, sed quoniam ij essent filij ancillarũ. Vel ideo vt instruat nos, ne in or-
dine natiuitatum & nominum curiosi simus, cùm qui certè vltimus fuit filiorum Iacob & ipsius Rachelis, M
multis primitus genitis anteferatur. Frequenter autem in scriptura Patriarcharum nomina è quibus Israëliti-
cum genus descendit, inculcantur, partim vt conseruetur distinctio tribuum, cuius obseruatio necessaria fuit
in republica Israëlitica, propter diuisionem terræ, & propter regnum ac sacerdotium: partim vt maneret certi-
tudo eius gẽtis, quam deus elegit, vt in ea conseruarentur Decalogus & promissiones de Christo, ex qua Chri-
stus nasciturus erat secundum carnem. Postremo, vt (quod est præcipuum) declaretur, quàm firma & quàm in-
uiolata sit veritas diuinarum promissionũ. Dominus enim deus noster promisit Abrahæ tãtam seminis mul
tiplicationem, quanta est arena maris, & multitudo stellarum in cœlo. Suspice (inquit) cœlum, & numera stel-
las, si potes. Sic erit semen tuum. Hæc autem promissio videri potuisset vana infirmioribus, cùm vnus esset
Abraham, vnus Isaac, in quo vocabatur semen Abrahæ. Vnus & Iacob, cui promissio Abrahæ dicta applica-
batur. At in Iacob cœpit quidem promissio dei caput suum parumper attollere. Habuit enim is duodecim fi-

lios

A lios, ex quib⁹ familia Iacob vsque ad septuaginta animas aucta est. Ad gloriam igitur dei pertinet, & ad fidem
promissorum eius, nominum designatio, duodecim filiorum Iacob, qui cum nepotibus multis & vxoribus in-
gressi sunt Aegyptum, ex quibus tantus postea numerus processit, vt cum sexies centenis milibus egressi sint,
præter paruulos & vxores. Erat itaque iam tunc vnicuique filiorum Israël propria domus ac familia, seruorum
nimirùm & ancillarum cum illorum vxoribus. Quorum omnium vnicus Patriarcha erat, & felix auus tantæ
posteritatis. *Erant igitur omnes animæ eorum qui egressi sunt de femore Iacob, septuaginta.* ORIGENES SVPER
EXODVM. Secundum aliam literam, erant omnes animæ egressæ de femore Iacob septuaginta. Ego *Homil. 1.*
autem non puto quòd quilibet hominum possit animam gignere, nisi siquis fortè talis sit, qualis ille qui dice-
bat, Nam & si multa milia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres: nam in Christo Iesu per
euangelium ego vos genui. Isti tales sunt qui generant animas, & parturiunt eas, sicut & alibi dicit, Filioli mei
B quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Alij enim huiusmodi generationis curam, aut nolũt
habere, aut nequeũt. Denique statim in initiis ipse Adam qui dicit, Hoc nũc os de ossibus meis, & caro de car- *Genes. 2.*
ne mea: nec tamẽ addidit, & anima de anima mea. Sed velim mihi diceres ô Adam, si os de tuis ossibus agno-
uisti, & carnem de tua carne sensisti, cur non intellexisti etiam animam de tua anima processisse? Si enim om-
nia quæ in te erant tradidisti, cur non etiam animæ facis cum cæteris mentionem, quæ melior totius hominis
pars est? Sed videtur per hæc intelligentibus indicium dare, quod cùm dicit, os de ossibus meis, & caro de car-
ne mea, quæ de terra sunt, sua esse profiteri, non audere verò sua dicere, quæ scit non esse de terra. Sed & Laban
similiter cùm dicit ad Iacob, Quoniam os meum & caro mea es tu: nec ipse amplius aliquid videtur audere
suum dicere, nisi quod terrenæ consanguinitatis agnoscit. Quid ergo hic dicemus fratres, nisi quòd in vsu esse
creditur, animas pro hominibus appellari? GRAECVS. Eos autẽ qui Aegyptũ ingressi sunt, enumerat, vt cũ
tot milia gentis Israëliticæ in sequẽtibus legeris, diuinæ benedictionis quæ Abrahæ facta est, muneri ascribas.
CCAIETANVS SVPER EXODVM. Erant igitur omnes animæ eorũ qui egressi sunt de femore Iacob, a-
nimæ septuaginta. Intellige vt exposuimus superius in capitulo Geneſis quadragesimo sexto, hunc numerum,
quoniam repetitio est intelligenda secundum prius dicta. AVCTOR CATENAE. Sensum ex verbis He-
braicis clarum reddidit doctus Interpres, transferens hoc in loco, Omnes animæ eorum qui egressi sunt ex fe-
more Iacob. Nam apud illos sic legitur וַיְהִי כָּל נֶפֶשׁ יֹצְאֵי יֶרֶךְ יַעֲקֹב שִׁבְעִים נָפֶשׁ Vaihi col nephes ioze ierech Iaakob
sibim naphes: id est, Fuerunt autem omnes animæ egressæ de femore Iacob, septuaginta animæ. Chaldaica etiã
sic, Erantq; omnes animæ egredientium de femore Iacob, septuaginta animæ. Computantur autem hoc in
numero nõ tantũ filij quos ipse Iacob genuit, sed etiam eius nepotes, hoc est filij filiorũ. Nec hìc dicitur septua-
ginta ingressas animas Aegyptũ, sed egressas de lũbis Iacob: quo fit vt septuaginta numerentur, excluſis duabus
fœminis Dina & Sara filia Aser, cõnumeratis autem mortuis in terra Chanaam duobus filiis Iuda, & genitis in
Aegypto duobus filijs Ioseph, deniq; & ipso Iacob. Sic enim numerãdo, inuenitur summa numeri septuaginta.
D In Geneſis autem quadragesimo sexto capite, sexaginta sex intrasse Aegyptum cum patre Iacob scribuntur: id
quomodo intelligendũ, ibidem vide, vt videas nulla contradictione laborare sacram scripturam. Eadem autẽ
diuersitas in numero hìc apud Septuaginta Interpretes reperitur, quę & superius. Nam hi huic numero addunt
quinque. Græcè igitur sic legitur hìc, Ἦσαν δὲ πᾶσαι ψυχαὶ αἱ ἐξελθοῦσαι ἐξ ἰακὼβ, πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Erant autẽ
omnes animę quæ egressæ sunt ex Iacob, quinque & septuaginta. Sed de hoc vide in Geneſi. *Ioseph autem in Aegypto erat.* Quasi dicat, causa descensus eorum in Aegyptum, fuit Ioseph, quod is gratia valeret apud regem
Aegypti. Quo etiã in loco populus Israël breui in immensum auctus est, in persecutionibus etiam atrocissimis,
diuino munere & miraculo, vt discamus non desperare in aduersitatibus à domino immissis fidelibus, quę si-
gna esse consueuerũt fauoris diuini, & proximæ redemptionis & gratiæ.
ORIGENES. Videtur mihi vnusquisque sermo scripturæ diuinæ similis esse alicui seminum, cuius natu *Mystice.*
ra hęc est, vt cùm iactum fuerit in terram, regeneratum in spicam, vel in quancunque aliam sui generis speci-
E em, multipliciter diffundatur, & tanto cumulatius, quanto vel peritus agricola plus seminibus laboris impen-
derit, vel beneficium terræ fœcundioris indulserit. Sic ergo efficitur, vt culturæ diligentia, exiguũ semen (ver-
bi causa) sinapis, quod est minimum omnium, efficiatur maius omnibus oleribus, & fiat arbor, ita vt veniant
volatilia cœli, & habitent in ramis eius. Ita & hic sermo qui nunc nobis ex diuinis voluminibus recitatus est,
si peritum inueniat, & diligentem colonum, cùm primo attactu videatur exiguus & breuis, vt cœperit excoli,
& spiritualiter retractari, crescit in arborem, in ramos, & in virgulta diffunditur, ita vt possint venire disputa-
tores, & rhetores huius mundi, qui velut aues cœli leuibus pennis, verborum duntaxat pompa, excelsa sectã-
tur & ardua, & rationibus capti, velint habitare in ramis istis, in quibus non loquendi decor est, sed ratio viu-
endi. Videamus ergo quid statim in initiis Exodi lectio cõtineat, & qua possumus breuitate, quantum ad æ-
dificationem auditorum sufficit, persequamur. Si tamen precibus vestris iuuetis, vt adsit nobis sermo dei, &
ipse dux nostri dignetur esse sermonis. BEDA. Primùm igitur titulus iste, Hęc sunt nomina, radix verbi po-
F test dici. Verbum autem volumẽ vsque ad finem. Mos est autem scripturæ diuinæ, radicem verbi plantare an-
tequam indicet mysteria. Iacob etiam filiorum suorum dicitur radix, filiúque plebis, sic Christus Apostolorum
radix est, Apostolique omnium credentium. Hęc autem sententia euangelicam sententiam significat, qua dici-
tur, Hæc sunt nomina duodecim Apostolorum. Sed & præsens recapitulata sententia, qua hìc duodecim Pa-
triarchæ, sicut & in Geneſi nominãtur, significat duodecim Prophetas in veteri, & duodecim Apostolos in no-
uo testamento. Idcirco verò filij Israël hic primò dicuntur ante patrem suum, quia illis plebs proprior erit quã
Israël. Hic autem liber vitæ dici potest, quo etiam totus canon vocari vocabulo dicitur, eorum scilicet, quo-
rum nomina scripta sunt in libro vitæ. IDEM, ISIDORVS SVPER EXODVM, RABANVS, IN-
TERLINEARIS, ET ORDINARIA. Vndecim ergo filij Iacob qui ingressi sunt cum eo in Aegy-
ptum, siue magis duodecim, addito videlicet Ioseph, significant Apostolorum ordinem, de quibus saluator ip-
se ait, Sicut misit me pater, & ego misi vos in mundum. Aegyptus enim hic mũdus esse figuraliter multis pro-

 phetarum

Universidad de Deusto
Biblioteca

phetarum vocibus approbatur. Hi enim singuli cum domibus suis mundũ hunc ingressi sunt,id est,cum imitatoribus actuum,vel cogitationum,vel virtutum.Sed & ordines quatuor quibus Patriarchæ numerãtur, Apostolis ipsis conueniunt.Primo natiuitatis,id est,vocationis à Christo,vt Petrus,& Andreas.Secundo,liberalitatis,vt de Petro dicitur: Tu es Petrus,& super hanc petram ædificabo ecclesiam meam. Tertio, benedictionis,vt Ioanni competit in præmiis. Quarto,narrandi,id est, quomodocunque commixtim numerantur. Septuaginta verò animæ quæ simul in Aegyptum cum prædicto Patriarcha introisse describuntur, prædicatorũ ordinem typicè designant, quia septuaginta duos discipulos ad prædicandum dei verbum in toto orbe saluator miserat, vt Pentateuchum legis spiritualiter seruandum docerent. Aliter, hæ septuaginta animæ quæ in Aegyptum ingressæ sunt, mysticè in numero remissionis accipiuntur, scilicet vt huic seculo quod per Aegyptum figurabatur,post tanta peccata & sacrilegia,donaretur remissio peccatorum.Ioseph autem erat in Aegypto.Et de redemptore nostro Ioannes scripsit,quia in mundo erat,& mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognouit.

Ioan.1.

2 *VO mortuo,& uniuersis fratribus eius,omníque cognatione sua, filij Israël creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt,ac roborati nimis,impleuerũt terram. Surrexit interea rex nouus super Aegyptum,qui ignorabat Ioseph.Et ait ad populum suum,Ecce populus filiorum Israël multus,& fortior nobis est.Venite,sapienter opprimamus eum,ne fortè multiplicetur,& si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris,expugnatísque nobis,egrediatur de terra.*

2 RVPERTVS. Digné in foribus collaudato fabricæ architecto,iam gradiamur intus, & hãc domum perspiciamus scripturæ latissimæ,quam extruxit, refertam thesauris cœlestibus. *Quo* igitur,inquit,*mortuo,& uniuersis fratribus eius,omníque cognatione sua,filij Israel creuerunt,& quasi germinantes multiplicati sunt,ac roborati nimis, implenerunt terram.*

CAIETANVS. Hyperbole est,magnam eorum multiplicationem significans,tanquam vsque adeò creuerint, vt repleta sit terra Aegypti illis Hebræis. AVCTOR CATENAE. Quod dicitur omni cognatione sua,idem est quod apud Hebræos habetur.וְכֹל הַדּוֹר הַהוּא vecol hador hau, Atque tota generatio illa.Sic & Septuaginta & Chaldaica,siue atque totum hoc seculum,scilicet mortuum est,id est,homines illius ętatis.Quod dicit,vt ostendat afflictionem non accidisse Israëliticis viuente Ioseph.Deinde nec discrepant ab Hebraica lectione quæ ponuntur ad designandum Israëlis multiplicationem in Aegypto,postquam Iacob & filij eius mortui sunt,vt scriptura vix inueniat satis verborum,quibꝰ hanc multiplicationem explicet. Nam quod in nostra litera dicitur,Græca & Chaldaica,filij Israël creuerunt,Hebraicè est פָּרוּ paru,germinauerunt,hoc est,ita fructiferi fuerunt,quemadmodum arbores fructus ferunt, siue instar seminum in terra proiectorum, vel herbarum vltro ex ea nascentium.Et quod apud nos est,Et quasi germinantes multiplicati sunt,ibi est וַיִּשְׁרְצוּ וַיִּרְבּוּ vaisrezu vairbu,hoc est,& ebullierunt(in morem scilicet reptilium aut aquatilium) & multiplicati sunt magna copia.Vel secundũ alios,vermiúmque more scaturiebant,aucti in immẽsum.Aut,Nati sunt in multitudine: siue, K generatione aucti sunt,& multiplicati sunt. Est nanque שָׁרַץ Saraz verbum, procreari in morem reptilium, vt sunt ranæ, formicæ,& locustæ,quæ semper in maximo producuntur numero. Vel in morem piscium, qui fœtũ edunt multiplicem & numerosum. Sic filij Israël, qui cum septuaginta animabus descẽderunt in Aegyptum, creuerunt in ducentis annis in multa centena milia hominum.Septuaginta,καὶ ἐπληθύνθησαν καὶ χυδαῖοι ἐγένοντο, Et multiplicati sunt,& abundantes fuerunt.Chaldaica,Et nati sunt in multitudinem. Quæ omnia magnã eorum copiam significant.Sic & quod sequitur,Ac roborati nimis, ibi est(vt omnino innumerabilis multiplicatio significetur) וַיַּעַצְמוּ בִמְאֹד מְאֹד vaiáazmu bimod meod, Et roborati sunt ingenti fortitudine valde nimis. vel,Et roborati supra modum,hoc est,vehementissimè.Est enim verbum עָצַם hazam, quod valuit, siue fortis fuit significat,Vnde etiam hazum, fortis atque robustus descendit.Septuaginta, καὶ κατίσχυον σφόδρα σφόδρα, & inualuerunt valde nimis.Chaldaica,Et roborati sunt vehemẽter nimis.Roborati autem nimis dicuntur,quia personarum pluralitas,virium quoque potentiam affert, animorum quoque consensu & affinitate, fortior fit L necessitudo familiarũ.Denique quod in nostra lectione est,impleuerunt terram, idem est quod in Hebræo habetur: וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ אֹתָם vatimmale haárez otham,& impleta est terra ab eis,siue ex eis.Sic & Chaldaica, vel secundum alios,vt terra ipsis impleretur.Septuaginta autem actiuè interpretati sunt,videlicet ἐπλήσθυνε δὲ ἡ γῆ αὐτοὺς,Multiplicauit autem terra illos. Terram autem illam intellige, in qua filij Israël habitabant. Rectissimè ergo locum vertit interpres.Hac igitur verborũ copia nihil aliud vult scriptura, quàm vt commendet & inculcet nobis veritatem diuinarum promissionum.Vbi autem commendatur veritas dei,ibi admonemur nos ad habendam fidem promissionibus dei, & ad perdurãdum in fide & bonis operibus in omnibus afflictionibus.Quando verò Ioseph post patrem obierit,facilè supputatur, si mora Iacob in Aegypto cum ipsius ætate cũ ingrederetur,centum & triginta annorum, cum ætate Ioseph supputẽtur,qui triginta annorũ tunc erat, mortuus est autem ætatis suæ anno centesimo decimo.Omnes autem fratres Ioseph in Aegypto mortuos & sepultos scriptura commemorat,ne extra patriam mori grauiter ferant,qui in patriã cœlestem regenerantur per dei M gratiam,in qua ciues dei constituuntur. Tota quoque generatio obiit. Ea scilicet hominum ætas finita est, & annorum vitæ finis qui cum Iacob ingressi fuerant, vt eorum nemo prorsus superuiueret. Tanto tempore in Aegypto exularunt filij promissionum,vt longanimitatem discamus ad dispensationes diuinas nobis promissas,nemo iam de seculo quod Ioseph vixerat superarat, qui de visis Ioseph gestis quidpiam narrare posset. Vt verò quæ ad hanc historiam pertinent certiùs noscas, scribunt Hebræi, Ioseph duodecim mensibus seruisse in domo Pothiphera,& duodecim annis in vinculis fuisse:nam trigesimo ætatis suæ anno productus est ad Pharaonem,quo anno obiit Isaac auus eius.Successerunt septem anni saturitatis,deinde anno secundo, postquam fames inualuit,venit ad eum Iacob in Aegyptum,quando scilicet fuit trigintanouem annorum.Mortuus verò est ipse Ioseph primus omnium fratrum suorum,cùm scriptura dicat,Mortuus est Ioseph,& fratres eius,fuitq;, cùm moreretur,centum & decem annorum.Breuiorem itaque habuit vitã,quàm singuli fratres sui. Leui verò longiss-

A longissimè vixit, quippe qui centesimũ trigesimum septimũ attigit annum,nec afflicti sunt filij Israël quandiu ille vixit.Effluxerunt autem à morte Leui vsque ad exitum de Aegypto,cẽtum & sedecim anni,à principio verò mundi vsque ad exitum de Aegypto,fluxerunt duo milia annorum, & quadringẽti quadraginta octo anni, fuerúntque filij Israël in Aegypto ducentis & decẽ annis. *Surrexit interea rex nouus super Aegyptum,qui ignorabat Ioseph.*

RABANVS. In chronicis Eusebij & Hieronymi legimus, quod post ingressum Iacob in Aegyptum, primus Amosis regnauerit annis vigintiquinque. Post quem Nebron annis tredecim. Dehinc Aenomaphis annis viginti & vno. Post hũc Mephres annis duodecim.Post quem Mispharmurusis annis viginti sex.Post eum Tithimoris annis nouem.Deinde Amonaphis annis triginta vno,sub quo Amram genuit Moysen, cum esset annorum septuaginta. ORDINARIA. Omnes autẽ reges Aegyptiorum, Pharaones prius appellabantur, sicut nunc Ptolemęi,& Arsacidæ reges Persarum, & Cæsares Augusti Romanorum,habebãt tamen propria vo-
B cabula,sicut ille sub quo Ioseph in Aegypto fuit,Mephres vocatus fuit,à quo vsque ad Cẽchren,qui filios Israël afflixit,& in mari rubro periit,multi Pharaones fuerunt. CAIETANVS. Si Iosepho creditur,ideo nouus dicitur rex iste, quia ex alia familia ortus erat. Ex eo tamen quod ignorasse dicitur Ioseph, videtur quod non Aegyptius fuerit, nam Ioseph notus fuerat familiis omnibus Aegyptiorum. Prę ferunt autem verba Esaiæ capite quinquagesimo secundo quòd fuerit Assyrius:nam dicit, in Aegyptum descendit populus meus à principio, & Assur absq; causa calumniatus est eum. Hic enim rex nouus est, qui oppressit absq; vlla culpa populum Israël. AVCTOR CATENAE. Surrexit interea rex, &c.Nouus rex nouam inducit faciẽ regno cum legibus nouis,& rarò meliora sequuntur.Facilè beneficiorũ obliuiscuntur magnates.Aliquot iam seculis obierat Ioseph,vt de facie eum rex nouus nouisse non potuerit.Magis autem ingratitudo notatur regis & stultitia,imprudentiáque earum rerum quæ reges scire debent. Non solum futura, sed & præterita non ignorare oportet mundi rectores & magnos principes.In hoc igitur rege,qui non nouerat Ioseph,id est, beneficia quæ Ioseph cõ
C tulerat in Aegyptios,qui longè dissimilimus ei Pharaoni sub quo Ioseph vixit,describitur,obseruandi veniunt mores huius seculi,in quo maxima inuenitur hominũ ingratitudo.In rebus enim humanis fere fieri solet quod Pindarus in Isthmiis ait, Vetus beneficium oblitioni,& quasi somno traditur.Quid ergo? num quia sic se habent mores hominum,approbandi sunt & imitandi, vt & veterum beneficiorum quæ in nos collata sunt,obliuiscamur,& propter hominum ingratitudinem nihil cuiquam boni præstemus?Absit.Scriptura enim non cõmemorat hos hominum mores,vt commendet, sed vt detestetur ipsos,& admoneat nos, quo sinamus mundũ cum malis suis moribus valere,sectemur autem gratitudinem & beneficentiam, vt faciamus nos hominibus, quod volumꝰ vt faciãt homines nobis.Hæc enim(inquit Christus)est lex & Prophetæ. *Et ait ad populum suum, ecce populus filiorum Israel multus & fortior nobis est. Venite,sapienter opprimamus eum, ne fortè multiplicetur, & si ingruerit contra nos bellum, addatur inimicis nostris,expugnatísque nobis egrediatur de terra.* RVPERTVS. Hic nempe si prudẽter legas, necessario subintelligis filios Israël solitos fuisse suspirare ad terram quæ patribus eorum repromissa fuerat. Hoc au-
D ditum à patribus venientibus filiis, spem verbosam auscultantibus, Aegyptiis iracundam excitabat inuidiam. Bene ergo rem aperit,dum præmisso,ne si ingruerit cõtra nos bellum,non addidit, expugnatis nobis obtineat terram,sed egrediatur è terra. GRAECVS. Sapienter opprimamus eum, hoc est,arte ac fallacia eum affligamus,neque enim Hebræos manifestè angere poterãt, cùm nullam huiusce rei vel leuissimam causam haberẽt. Cæterùm deus Israëlem afflictari permisit, vt & Aegyptiorum deos odio haberent, atque alacrius ex Aegypto egrederentur,quod æquo animo non fecissent, si in Aegypto victum,tranquillámque vitam habuissent. AVCTOR CATENAE. Ecce populus filiorum Israël multus & fortior nobis est.Parui refert quod dictionẽ Hebraicam רַב Rab aliqui maior verterunt,vt dicant,Maior & fortior.Nam & multum & magnum,ac copiosum significat. Eleganter etiam apud nos redditum est,venite, sapienter opprimamus eum, quod Hebraicè est הָבָה נִתְחַכְּמָה לוֹ Haba nithchacema lo,Eia callide agamus contra eum:vel,agite sapiẽtes simus propter eum:aut,sapientiores simus illo:siue,agite,callide circunueniamus eum. Est enim in hithpael הִתְחַכֵּם à חָכַם chacham ver-
E bo, quod sapiẽs fuit,siue sapuit significat.Vnde Chaldaica, Venite, sapiẽter agamus cõtra eos.Et est sensus, inueniamus rationem aliquam callidam & subtilem, qua opprimere possimus illum ne multiplicetur. Septuaginta,δεῦτε οὖν κατασοφισώμεθα αὐτοὺς venite, sapienter opprimamus eos. Quod etiã sequitur, expugnatísque nobis egrediatur de terra,nõ distat in sensu ab Hebræo,quod est huiusmodi, וְנִלְחַם בָּנוּ וְעָלָה מִן הָאָרֶץ Venilcham bánu vehala min haárez,Et pugnet contra nos,ascendátque de terra.Vel,atque nos oppugnet, & hinc abeat: siue secundum alios,fieret enim si nobis bellum ingruat,vt iunctus hostibus contra nos pugnaret, atque ex terra migraret.Quæ tamen omnia idem innuunt.Chaldaica etiam,& inient contra nos bellum,& ascendent de terra. Septuaginta verò vt apud nos legunt.Sic igitur piorum felicitas odium auget impiorum. Iámque eam gẽtem ex qua tanta salus Aegyptiis fuit,tam immaniter affligere nefas erat. Nũquam nobis excidere sinamus quæ vel dominus ipse,vel per homines nobis fecit. Fortior quoque fit populus Israël ob mediocres labores & lacticinia,dum interim libidine & luxu Aegyptij eneruantur,& molliores existunt.Venite,sapienter,& cætera.Con
F silium capiunt nocendi peregrinis. Callide consultant,astutèque circunueniunt filij huius seculi,& sapientiores ad malum sunt semper filiis Dei. Suis semper solent velle rebus consulere per fas & nefas. Mutuum sese exhortantur, ad praua studia & ad crimina consentientes. Piorum ecclesia velut castrorum acies terribilis est impiis,semper sibi timent impij, præsumit semper sæua perturbata conscientia, molitur & insidias ex mendacio permota,timet vbi non timendum. Impij affligere semper consueuerunt pios, non contra. Pij enim in bono vincunt malum,& illorum patientia abutentes impij, thesaurizant sibi iram Dei in diem iræ & iusti iudicij. Vide igitur crudelis & impij tyranni mentem malam. Timens enim ne multiplicatis Israëlitis ipse opprimatur,& illi liberi euadant,vt impius est,ita impias etiam rationes sectatur,quibus sperat se euasurum periculum.At contra pius quispiam rex,pia etiam consilia sectatus esset ad cauenda pericula, videlicet instituisset moderatam imperij administrationem,& gubernasset subditos in iudicio & iustitia.Hæc enim sunt quibus conseruantur imperia,& quibus Respublicæ incolumes consistunt.Sed impius Pharao longè alia consilia cogitat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mystic. Ser. 84. ORIGENES, ET AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Audiuimus in lectione quæ lecta est fratres dilectissimi, quòd mortuo Ioseph, filij Israël creuerũt, & multiplicati sunt nimis, & quasi herba germinauerunt. Quid est hoc fratres? Donec viueret Ioseph non referuntur creuisse filij Israël, nec quòd multiplicati sunt nimis, nec aliquid omnino in his de augmentis & numerositate memoratur. Sed posteaquam mortuus est, germinasse dicuntur, cùm vtique sub patrocinio & defensione Ioseph magis debuerãt crescere & multiplicari. Ego credens verbis domini mei Iesu Christi, in lege & Prophetis iota quidem vnum, aut vnum apicem non puto esse mysteriis vacuum, nec puto aliquid horum transire posse, donec omnia fiant. Verùm quoniam exiguæ capacitatis sumus, ea nunc tantùm pulsemus, quibus tutius incedamus. Quæ ergo in illo Ioseph figurata sunt, in nostro Ioseph, id est, domino Christo in veritate completa sunt. Prius enim quàm moreretur ille qui distractus est triginta argenteis ab vno ex fratribus suis Iuda, id est, antequam crucifigeretur Ioseph noster, pauci in eum crediderunt. Postquam verò pro omnibus gustauit mortem, per quã destruxit eum qui habebat mortis imperium, id est, diabolum, & resurrexit, in vniuerso mundo multiplicati sunt & creuerũt Israëlitæ, id est, populi Christiani. Sic & ipse dominus in euangelio dixit: Nisi granum frumenti cadens in terra *Ioan. 12.* mortuum fuerit, ipsum solum manet. Si autem mortuum fuerit, multum fructum affert. Postea verò quàm passione pretiosum granum frumenti mortuum est & sepultum, per vniuersum mundum de illo vno grano, messis Ecclesiæ pullulauit, & in omnem terram exiuit sonus Apostolorum, & in fines orbis terræ verba eorum: nam per ipsos sicut scriptum est, Verbum domini crescebat, & multiplicabatur. Non enim sicut antea in Iudæa tan- *Psal. 75.* tùm notus est deus, nec solùm in Israël nomen eius colitur, sed à solis ortu vsque ad occasum nomen illius collaudatur. ORIGENES. Hæc quantum ad mysticum pertinet intellectum. Sed & moralem in his non omittamus locum: ædificat enim animas auditorum. Igitur & in te si moriatur Ioseph, id est, si mortificationem Christi in corpore tuo susciпias, & mortifices membra tua peccato, tunc in te multiplicabũtur filij Israël. Filij Israël sensus boni & spirituales accipiuntur. Si ergo sensus carnis mortificentur, sensus spiritus crescunt, & quotidie emoriẽtibus in te vitiis, virtutum numerus augetur. Sed & terra te multiplicat in operibus bonis, quæ per officium corporis ministrantur. Verùm si vis vt ostendam tibi de scripturis quis est quem terra multiplicauerit, intuere Apostolum Paulum quomodo dicit: Si autem viuere in carne, hic mihi fructus operis est, & *Philip. c.1.* quid eligam ignoro. Coarctor enim ex duobus, desiderium habens dissolui & esse cum Christo, multo enim melius, permanere autem in carne magis necessarium propter vos. Vides quomodo hæc terra multiplicat? Dum enim manet in terra, id est, in carne sua, multiplicatur condendo ecclesias, multiplicatur acquirendo populum deo, & ab Hierusalem in circuitu vsque ad Illyricum, dei euangelium prædicando. Sed videamus quid additur in consequẽtibus. Surrexit autem (inquit) rex alius in Aegypto, qui nesciebat Ioseph, & dixit genti suæ: Ecce gens filiorum Israël grandis multitudo est, & valet super nos. Si de hoc altius sentiendum est, potest videri rex iste qui nescit Ioseph, diabolus insipiens ille qui dixit in corde suo non est deus, genti suæ, hoc est, apostaticis angelis colloqui, & dicere, Ecce genus filiorum Israël magna multitudo est, de his scilicet qui possunt mente deum videre, & potentior est nobis. Venite itaque, circunscribamus illos, ne fortè increscant, & cum acciderit nobis bellum, consentiant & hi cum aduersariis, & expugnantes nos, exibunt de terra nostra. Sed vnde hoc sentit diabolus? vnde intelligit quia magna gens sit Israël, & ipso fortior, nisi quia sæpe congressus est, sæpe habuit luctamen, & sæpe superatus est? Scit enim & ipsum Iacob luctatum esse, & adiutorio angeli obtinuisse aduersarium, & inualuisse cum deo. Non dubito quin & aliorum sanctorũ senserit luctamen, & spiritalia pertulerit sæpe certamina, & inde dicit, quia gens filiorum Israël magna est valde, & valet super nos. Sed & illud quod timet, nequando eueniat eis bellum, & consentiant aduersariis eius, & deuictis eis discedant de terra sua, videtur mihi ex his quæ sanctis Patriarchis & Prophetis de aduẽtu Christi nonnunquã indicata fuerant præsensisse, & inde scire quod sibi immineat bellum. Sentit venturum qui exuat principatus eius & potestates, & cum fiducia triumphet eos, & affigat in ligno crucis suæ, sentit se derelinquendum à filiis Israël, & quia cõsentient aduersario eius, & adiicientur ad dominum. In his ergo præuenit, in his occupat mẽtes, quæ ad hoc factæ sunt, vt videant deum. Et conuocata omni gente sua, circunuenire & circunscribere cupit in hominibus rationabilem sensum, qui nunc figuraliter dicitur Israël. Prospicit tamẽ vt dictum est, imminere sibi bellum, & maturum gentis suæ affuturum sentit exitium. Ideo dicit, quia gens Israël valet super nos. Vtinam & de nobis hoc dicat, sentiat nos valere super se. Quomodo sentire hoc poterit? si cùm mihi cogitationes iniicit malas & concupiscentias pessimas, ego non suscipiam, sed iacula eius ignita scuto fidei repellam, si in omnibus quæcunque suggerit menti meæ, ego memor Christi mei domini, dicam: Vade retro Satana, scriptum est, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. RABANVS. Nos etiam si de substantia nostra gratias agamus omnium bonorum largitori, & misericordiam de illa impendamus in proximos nostros egentes, iungamúrque per obedientiam prædicatoribus veritatis, dicet de nobis spiritualis Pharao, filij Israël præualuerunt nimis super nos, & iunguntur inimicis nostris, quia præualebimus illi, & eo inuito pergimus de terra sua, deponentes veterem hominem cum actibus eius, atque relinquentes imaginem terreni paretis nostri, induemus nos imaginem cœlestis redemptoris. RVPERTVS. Nouus igitur spiritualiter Aegypti rex, qui sic sollicitus est, & sic loquitur, diabolus est, rex Aegypti, id est, tenebrarum princeps, rex (inquam) Aegyptiorum, id est, omnium superborum, domino ad beatum Iob dicente, quia ipse est rex super omnes filios superbiæ. Ecce (inquit) populus multiplica- *Iob. 41.* tus, & fortior nobis est, & cætera. Hoc iratus dixit, quia vidit & doluit, per fraudem suam non perire benedictionem potuisse creatoris, qua in electorum prædestinatione primis parentibus nostris benedicens (inquit) *Gen. 1.* Crescite & multiplicamini, & replete terram, & subiicite eam. Nam de reproborum luxuriante propagine, post- *Gen. 3.* modum dixit ad mulierem seductam, Multiplicabo ærumnas tuas, & conceptus tuos. Verùm quantacunque inuidia locutus sis ô diabole, hoc verum dixeris, & hoc sine mẽdacio locuti sunt omnes Aegyptij satellites tui, quia multiplicati, & fortior vobis populus sumus, & si ingruerit, imò dudum ingruit, contra vos bellum, principe belli Christo filio dei, suæ crucis attollente vexillum, addimur inimicis vestris, scilicet sanctis ac beatis angelis

A angelis, quibus fortioribus caduca terga vertistis fugiendo, expugnatísque vobis egredimur è terra, quia cœlum nos expectat.

PRæposuit itaque eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus. Aedificauerúntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phitom & Ramesses. Quantóque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant. Oderántque filios Israel Aegyptij, & affligebant, illudentes eis & inuidentes, atque ad amaritudinem perducebant uitam eorum operibus duris luti & lateris omníque famulatu, quo in terræ operibus premebantur. 3

Præposuit itaque eis magistros operum, vt affligerent eos oneribus. RVPERTVS. Subauditur, vt non liberet eis coniu- 3
B gales complexus inire, filiosq; procreare, labore vel iniuria voluptatis obliuionem afferente. AVCTOR CATENAE. Præposuit itaque eis magistros operum. Pro hoc est in Hebræo וַיָּשִׂימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים Vaiazimu halaf sare misim, Et posuerunt super eum (nempe populum Israël) principes tributorum. Vel constituerunt igitur super illum principes, tributa exigentes. Septuaginta, ἐστησάτησαν ἐπ' αὐτοὺς ἄρχοντας, præfectos operum. Per magistros itaque seu præfectos operum, hos exactores intellexit interpres. Chaldaica, Et constituerunt super eos principes malefacientes, vt affligerent eos in operibus suis. Tributis igitur onerabãt Aegyptij Israëlem, & insuper laboribus assiduis conficiebant ad eneruandum vires populi, & extenuandum vim generandi proles, omnibus modis annitendo, vt neque numero, neque diuitiis augerentur, sed labore & ferendis oneribus affligerentur ad maciem, & animorum angustias. *Aedificauerúntque urbes tabernaculorum Pharaoni, Phitom & Ramesses.* PHILO. Sic Iudæi ad vrbes, domos, mœniáque ædificanda à rege delegati sunt. RVPERTVS. Hoc agebat naturæ hostis demens & inefficax, qui quasi sole æstiuo radices arborum ne in flores aut poma prorumperent, exurere certa-
C bat. Aestu nãque laboris operosi, naturæ radix nõ aresçit, sed potius post laborẽ, cibi, potúsque, ac somni auidior fit, quibus rebus voluptas non emori solet, sed refota gliscere & prorumpere gestit. Frustra igitur sic inuidia pugnabat, præsertim vbi cœli ros & terrę pinguedo, id est, dei & patrum benedictio, sterilem esse Israëlem non sinebat. HVGO DE SANCTO VICTORE IN ANNOTATIONIBVS SVPER EXODVM. Aedificauerunt vrbes tabernaculorum Pharaoni, Phitom & Rameses. In Hebræo vbi nos habemus tabernaculorum, est quidem sermo qui transpositione puncti modo ad dexteram, modo ad sinistram, vel sonat in voce miscenoth, & significat pauperũ: vel sonat mischenot, & significat positionum: & secundum hoc quod prior vox subinnuit, vrbes pauperum ædificatas intelligitur, vrbes prius debiles, & pauperum mansiones, operatione Hebræorum fortiores effectas. Secundum hoc autem quòd mischenot significat positionum, intelligitur ita fortes vrbes cõpositas, quòd thesauri regis reponerẽtur ibi in custodia pro firmitudine loci, siue ante fuerint ibi vrbes, siue non. CAIETANVS. Quod hic legitur, ædificauerunt vrbes tabernaculorum, iuxta He-
D bræum habetur, vrbes munitionum, hoc est, ad seruanda ea quæ pro munimine patriæ recõdenda sunt. AVCTOR CATENAE. In Hebræo est dictio מִסְכְּנוֹת Mischenoth, quæ thesauros significat, vel loca in quib⁹ reponũtur triticum, oleum, vina & huiusmodi, nam & thesaurus idem est quod reconditorium. Vnde Chaldaica legit, vrbes thesaurorũ: Alij verò, vrbes pro opibus reponendis: & aliqui, quæ essent repositoria transtulerũt. Eadem dictio etiam munitiones significat, vt sunt arces ac præsidia, quæ ab Hebræis etiã tabernacula nuncupantur. Quod potissimum intellexerunt Septuaginta, vertentes hic πόλεις ὀχυρὰς, ciuitates munitas. Quam sententiam secutus est & alibi Interpres. Nam præter alia loca Paralipomenon capite octauo, quod hic vertit vrbes tabernaculorũ, ibi ciuitates munitissimas interpretatus est. Dũ ergo vertit Interpres ciuitates tabernaculorum, id indicat, quod Hebræi ad labores & onera coacti, arces munitissimas, tutissimáque præsidia ædificarunt Pharaoni. Quem morem etiam hodie seruant principes, rusticos ad construendum mœnia ac propugnacula cogẽtes. Sic igitur miseri Israëlitæ non tam vrbes extruere, quàm extructas roborare arcibus, turribus, ac
E propugnaculis pro thesauris reponendis, & milite seruando, ad prouinciæ totius oppressionem compellebantur. Granaria etiam, ac rerum repositoria extruere voluit rex sibi in vrbibus ad suam libidinem, non ad prouinciæ & regni solatium vel tutelam. Abundant autem apud Septuaginta post dictiones Phitom & Rameses, verba multa quæ non sunt in Hebræo, videlicet καὶ ὦρ, καὶ ἦσιρ ἡλιούπολις, & On, quæ est Heliopolis. Et hoc sæpe reperies apud Septuaginta, quod ex vno loco facilè in alterum sententię trãsponuntur, vbi aliqua arriserit similitudo. Itaque quod erat superius positum in Genesi capite quadragesimo primo de vrbe Heliopoleos, & hic transpositum est. Verùm Pharao impia sua tyrannide adiuuabat potius contra suam ipsius voluntatem, quàm impediebat multiplicationem seminis Abrahæ, nam sequitur. *Quantóque opprimebant eos, tanto magis multiplicabantur & crescebant.* Et continuò. *Oderántque filios Israel Aegyptij, & affligebant, illudentes eis & inuidentes, atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris omníque famulatu, quo in terræ operibus premebantur.* PHILO IVDAEVS. Alij siquidẽ lateres ex humo formabãt, alij vndiq; paleas afferebant, eo quod eæ aptę ad solidandos lateres sint.
FAVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Consumi præcepit rex impius Hebræos lu *Serm. 89.* to, latere, paleis denegatis, vt tandem afflicti si bellum contingeret Aegyptiis, non valerent resistere ciuitati. Leuantur ergo machinæ vsque ad cœlum, turres eminent, & aptissimè construunt fabricam, non quod deessent ędificia ciuitati, sed populum perire quærebat, qui diuino fauore pollebat. Augetur populus dum opprimitur, & dum putat minui, quotidie crescit. Plus insequitur, quasi posset vincere, quos diuina maiestas prędixerat esse victores. RVPERTVS. Notandum verò valde est, quid de hoc Psalmista senserit. Nam cùm dixisset, Et auxit populum suum vehementer, & firmauit eum super inimicos eius, ita subiunxit, Conuertit cor *Psal. 104.* eorum, vt odirent populum eius, & dolum facerent in seruos eius. Quid enim? Nunquid hoc dicendo, odientes Aegyptios iustificat, aut odium eorum excusat? Non vtique. Sed nimium peccatores fuisse indicat, quos tales deus inueniret, vt ex conspectis beneficiis suis cor eorum in odium seruorum suorum conuerteret. Non enim sic intelligendum est, quòd cor eorum de bono conuerterit in malum, quòd de corde bono cor

 fecerit

Universidad de Deusto Biblioteca

fecerit malũ,ſed ſic, conuertit cor eorũ in odiũ,quemadmodũ ſol molle lutũ cõuertit in durũ.Sed de hoc alias, G
vbi deus loquitur,ego indurabo cor Pharaonis & ſeruorũ eius.Hic illud dixiſſe ſufficiat , quòd lutoſam illorũ
gratiã,in qua dudũ Iſraël exceperant propter Ioſeph,feliciũ aduenarũ ita ſplẽdor vſsit,vt in odij duritiẽ cõuer-
teret,& vnã & meritam illis pœnã deus retribueret,vt quia non ſolũ non cõpatiendo,verùm etiã illudendo,af-
fligebant eos,idcirco quemadmodũ illa luti & lateris opera prius mollia, deinde coquẽte igni fiebant dura, ſic
eorũ corda paulatim æterna indurarentur impœnitentia. CAIETANVS. Quod dicitur,& affligebant illu-
dẽtes eis & inuidentes,iuxta Hebręũ habetur, Et fecerũt ſeruire Aegyptij filios Iſraël in fractione. Et eſt ſenſus,
quòd fecerunt eos ſeruire vſque ad confractionem virium . Ita quòd duo præmittit, & quòd exoſos haberent
tanquam abominabiles filios Iſrael (quod antiquus Interpres appellauit odium)& quòd ſupra vires grauabant
eos. Quod autem ſequitur, atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris,
omníque famulatu,quo in terræ operibus premebãtur.Appellatione terræ intellige agrum ſiue campum, quo-
niam ſic ſonat textus Hebraícus. Manifeſtat enim quòd nõ ſolùm in his quæ ad ædificiũ ſpectabant, ſed etiam H
in iis quæ ad campũ ſpectabant, cogebantur ſeruire. AVCTOR CATENAE. Pulchrè Interpres hic ex-
preſsit,Oderántque filios Iſraël Aegyptij,quod in Hebręo habetur: וַיָּקֻצוּ מִפְּנֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל vaiacúzu mipene bene
Iſraël,Et nauſeam habuerunt à facie filiorum Iſraël.Ex odio enim magno ad nauſeam alicuius deuenitur.Alij
verterũt , Vt nauſeam cõciperent à filiis Iſraël.Alij,& tędio afficiebantur, ſeu & anguſtias patiebantur propter
filios Iſraël. Nonnulli,Ita vt moleſtia afficerentur,vel tędebat eos vitę propter filios Iſraël, viſa ſcilicet proſpe-
ritate Iſraëlitarum.Nec deſunt qui ediſſerant, & ſtomachabantur in filios Iſraël. Chaldaica verò,Et tribulatio
erat Aegyptiis propter filios Iſraël. Septuaginta, καὶ ἐβδελύσσοντο οἱ αἰγύπτιοι ἀπὸ τῶν υἱῶν ἰσραὴλ , Et abomina-
tionem habuerunt Aegyptij à filiis Iſraël.Quæ omnia eundem ſenſum habent. Quod verò apud nos ſequitur,
Et affligebãt,illudentes eis & inuidẽtes,ita eſt in Hebręo, וַיַּעֲבִדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרֶךְ vaiahabídu mizráim
eth bene Iſraël bephárech. Et fecerũt ſeruire Aegyptij filios Iſraël cum tyrannide,ſiue in duritia,vel per violen-
tiam,vel durè.Sic & Chaldaica.Alij,in ſeruitutem itaque redegerunt Aegyptij filios Iſraël,ídque cum ſæuitia, I
dixerunt. Nam dictio פֶּרֶךְ duritiam, ſęuitiam & rigorem ſignificat. Eſtq; ſenſus , quod Aegyptij compulerunt
Iſraëlitas eis ſeruire duriſsimè,citra vllam clementiam & miſericordiam.Septuaginta etiam, καὶ κατεδυνάστευον
οἱ αἰγύπτιοι τοὺς υἱοὺς ἰσραὴλ βίᾳ,Et oppreſſerunt Aegyptij filios Iſraël vi.Denique quod Latinus interpres ponit,
Atque ad amaritudinem perducebant vitam eorum operibus duris luti & lateris, omníque famulatu, quo in
terræ operibus premebantur, non deuiat ab Hebraico , quod eſt huiuſmodi, וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר
וּבִלְבֵנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בַּשָּׂדֶה אֵת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ בָהֶם בְּפָרֶךְ Vaimararu eth chaiehem bahaboda caſa bechómer
vbilbenim vbcol haboda baſade,eth col habodatham aſer hábdu bahem bephárech. Vnde amara facta eſt illis
vita eorum, in ſeruitute illa dura, in cemento & in lateribus, atque in omni miniſterio rurali:nam omnis ſer-
uitus illorum quam illis ſeruiebant,erat tyrannica.Alij,Hinc facta eſt illis vita amara,in ſeruitute illa graui ac
dura,nempe luto & lateribus,omníque ſeruitio ruris.In ſumma,omnis ſeruitus qua illos premebant,ſęuiſsima
erat.Alij,Et amaritudine affecerunt vitam illorum ſeruitute inclementi, in luto(ſubintellige parando)lateri- K
búsque,& in omni opere ruſtico,fuítque omnis eorum ſeruitus qua ſeruierunt ipſis,dura , vel citra miſericor-
diam,& inhumana.Demum alij,& amaritudinibus affecerũt vitam eorum opere duro, in luto,& in lateribus,
& in omni opere in agro,cum omni opere eorum,quibus operati ſunt durè,vel quo ſeruiebant cum violentia,
verterũt. Chaldaica legit,Et ad amaritudinẽ perduxerunt vitam eorũ in ſeruitute dura, in luto & in lateribus,
& in omni ſeruitute in agro , in omnibus operibus ſuis, quibus eos grauiter ſeruire fecerunt. Septuaginta etiã,
καὶ κατωδύνων αὐτῶν τὴν ζωὴν ἐν τοῖς ἔργοις τοῖς σκληροῖς, ἐν τῷ πηλῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ, καὶ πᾶσι τοῖς ἔργοις τοῖς ἐν τοῖς πεδίοις
κατὰ πάντα τὰ ἔργα, ὧν κατεδουλοῦντο αὐτούς. Et afflixerunt eorum vitam in operibus duris, in luto & lateritio, &
omnibus operibus quæ in agris,ſecundum omnia opera, quibus in ſeruitutem redegerunt eos.Quorum omniũ
vna eadémque ſententia eſt.Nempe quòd afferre ex agris cogebantur paleas,lapides & cementum,aquam & re-
liqua ad ędificia comportare. Iudęi dicunt etiam ſtercora ex vrbibus coactos exportare ac fęces. Dicat igitur
ſanctus Propheta,Quo magis affligebat Hebræos Pharao,hoc magis diuina clementia creſcebant, dilatabãtur L
& erumpebant.Bonis nãque perſequutiones etiam maximæ cooperantur in bonum,impij autem homines etiã
beneficiis ſuis inſidiantur,mala rependunt,crudelia machinantur, quæ tamen à domino moderantur, & pro-
ſperantur electis. Aegyptij abominantur & deteſtantur Iſraëlitas, pro faſtu & ſuperbia odiunt & conculcant.
Ad grauiſsima autem quæq; opera , improba ſęuitia ſua, & violenter protrudebãt,non equidem in vniuerſum
perdendo,ſed atterendo vires,premebant corpora laboribus,& ſubſtantiam tributo exhauriebant.Sic enim ty-
rannorum ſemper creſcit improbitas ex licentia in ſubiectos,vt quod iure poſſunt violenta ſæuitia proſequã-
tur.Ita autem adimebant Aegyptij Iſraëlitis omnem vitæ iucunditatem, ac perpetua vexatione obruebant, vt
maluerint mori,quàm tam miſerrimè viuere.

Myſticè. Vbi ſupra ſer.84. 1.Cor.10.

AVGVSTINVS. Hęc fratres ſecundũ quod dicit Apoſtolus in figura contingebant populo Iudæorum,
ſcripta ſunt autem propter nos . Quod in illis carnaliter figurabatur,in nobis ſpiritualiter adimpletur. Et nos
ergo ſi diligẽter attẽdimus,intus in nobis in homine interiori hęc fieri frequẽter agnoſcimus.Anima enim no- M
ſtra aut à legitimo rege regitur,aut à tyranno vaſtatur . Si enim deo adiuuante piè viuimus, ſi de charitate,de
miſericordia,& de patientia atque pœnitentia, cęteríſque his ſimilibus cogitamus,licet adhuc in Aegypto, id
eſt,in carne ſimus, tamen à Chriſto rege gubernamur, & ipſe regit nos in luto & latere, ſed non conſumit, nec
nos curis terrenis, vel nimiis ſollicitudinibus atterit & affligit.Si verò anima noſtra cœperit declinare à deo,&
ea quæ ſunt turpia & inhoneſta ſectari, tunc prudentia carnis quæ inimica eſt deo,repudiato rege Chriſto,ſub
dit infelicia colla tyrãno. Quod cum fuerit factum,alloquitur gentẽ ſuam,id eſt,corporis voluptates,& vitio-
rum ducibus ad conſilium cõuocatis, initur deliberatio aduerſus filios Iſraël,id eſt,aduerſus cogitationes ſan-
ctas, & acceptabiles deo, quomodo circunueniantur,quomodo opprimantur, vt luto & lateribus affligantur.
Non nobis hæc ad hiſtoriam tantum ſcripta ſunt,nec putandum eſt diuinos libros, Aegyptiorum geſta nar-
rare

A rare,ſed quæ ſcripta ſunt,ſicut Apoſtolus ait, ad noſtram doctrinam & commonitionem ſcripta ſunt,vt tu qui *Rom.15.*
hæc audis, & gratiam baptiſmi iam conſequutus es, & annumeratus es inter filios Iſraël, & ſuſcepiſti in regem
Chriſtum,ſi poſt hoc declinare volueris,& pro cupiditate opera ſeculi agere,actus terrę & luti, id eſt,luxurioſa
explere miniſteria,agnoſcas & intelligas,quia ſurrexit in te rex alius qui neſcit Ioſeph.Rex Aegypti ipſe diabo-
lus,te cogit ad opera ſua,non iuſtitiæ,ſed iniquitati ſeruire.Ipſe facit laterem ſibi operari & lutum. Ipſe te ſub
præpoſitis,magiſtris,& compulſoribus ad opera terrena & luxurioſa plagis & verberibus agit.Ipſe eſt qui te fa-
cit diſcurrere per ſeculum,maris ac terrę elementis pro cupiditate turbari.Ipſe eſt rex Aegypti,qui te forũ pul-
ſare litibus facit,& pro exiguo terræ ceſpite propinquos iurgiis fatigare. Ipſe eſt qui te perſuadet luxuria caſti-
tati inſidiari,decipere innocentiam,in domum tuam quę ſunt fœda,foris quę ſunt crudelia,intra cõſcientiam
quę ſunt flagitioſa committere. Si ergo tales videris eſſe actus tuos, ſcito te regi Aegypti militare,id eſt, non
Chriſti,ſed diaboli ſpiritu agi. ORIGENES.Propterea ergo Pharao ſtatuit magiſtros operum qui nos artes
B ſuas doceant,qui nos artifices malitię faciant,qui nobis magiſterium malorum prębeant. Qui nos Phitom &
Rameſſes ciuitates ędificare compellãt,quarum altera os defectionis,vel os abyſsi: altera,commotio tineę in-
terpretatur. Vides quales ſibi ciuitates ędificari pręcepit Pharao?Os(inquit)deficiens, deficit. Nanq; os cũ mẽ-
dacium loquitur,à veritate & probationibus deficit. Ille enim ab initio mendax fuit, & ideo tales ſibi ciuita-
tes ędificari vult:vel etiam os abyſsi,quia abyſſus perditionis & interitus eſt locus.Et alia eius ciuitas commo-
tio tineę eſt.Omnes enim qui eum ſequuntur, ibi congregant theſauros ſuos,vbi tinea exterminat,& vbi fures
effodiunt & furantur.Et quia multi ſunt iſti magiſtri & doctores malitię,quos pręfecit Pharao , & eſt ingens
multitudo huiuſcemodi compulſorum, qui omnes exigunt , imperant , & extorquent opera terrena,ideo ve-
niens dominus Ieſus Chriſtus,fecit alios magiſtros & doctores,qui pugnantes aduerſum illos, & ſubiicientes
omnes eorum principatus,& poteſtates, & virtutes , defendant à violentiis eorum filios Iſraël,& doceant nos
opera Iſraëlitica,& rurſum doceant nos mente deum videre,& relinquere opera Pharaonis, exire de terra Ae-
C gypti,abiicere Aegyptios & barbaros mores,deponere totum veterem hominem cum actibus ſuis, & induere
nouum qui ſecundum deum creatus eſt, renouari ſemper de die in diem,in imaginem eius qui fecit nos in lau
dem & gloriam ſuam. CYRILLVS. Poſtquam graui atque exitiali domino ſubiecti ſumus, Satanam dico,
luto ac laterum coctione contriti ſumus, hoc eſt, noxiis circa terram ſtudiis non ſine ſudore impenſis.
Neque enim à laboribus liber eſt,qui huiuſce vitę ſtudiis, vanis licet atque inutilibus, diſtractus eſt. Operum
verò pręfectos,eorum videlicet quę ſibi maxime placent,Satanã & impuros dęmones cõſtituit, qui variis ani-
mi affectibus mentem eorum qui terrena ſapiunt,aggrauent,verentes (vt opinor) ne otioſi ab operibus , mentis
oculum ad deum leuantes,à Satanę iugo collum eximant. Hominis enim natura libertatem maximè amat.
Quod verò Satanas cęteríque immundi ſpiritus in glorię ac diuitiarum loco habeant,diſtractionem hanc va-
nam,ſtudiáque ac labores circa ea quę ad carnem pertinent, quodam propemodum ęnigmate vel illud ſatis
indicarit,quod populus Iſraël lutóque ac lateribus coquendis contritus, Pharaoni vrbes ędificauit. AVGV- *Vbi ſupra*
D STINVS. Certiſsimum eſt etiam fratres chariſsimi, quia quomodo tunc Aegyptij filios Iſraël multis tribu- *ſer.85.*
lationibus ad amaritudinem perducebant, luto & lateribus eos affligentes, & in hoc tempore diabolus & an-
geli eius,fideles Chriſtianos, & bonis operibus deditos,impugnare vel inquietare nõ ceſſant.Hoc tamen ſcito-
te, quia diabolus non perſequitur niſi bonos. Malos enim,luxurioſos,cupidos, & ſuperbos,perſequi diabolus
non conſueuit.Amici enim ſunt ſui, & ſemper voluntates illius faciunt. Et in tantum eos non perſequitur, vt
etiam per illos alios perſequatur. Malos enim homines diabolus quaſi malleos vel flagella habere conſueuit.
Denique non perſequitur bonos,niſi per malos.Habet ergo deus miniſtros ſuos , habet & diabolus adiutores
ſuos. Deus enim per homines bonos tanquam per miniſtros ſuos, agit omne quod bonum eſt : diabolus verò
per homines malos velut per ſatellites ſuos, exercet omne quod malum eſt. Diabolus per malorum auaritiam
veſtitos expoliat,Deus per homines bonos veſtit nudos.Diabolus per impios & ſuperbos, etiam & eos qui pa-
cem habere videntur,ad ſcandala vel lites inſtigat: Deus per pios & humiles, diſcordes quoque pacificat.Et
E quoniam longum eſt ire per ſingula,vt pro certo cognoſcat & intelligat charitas veſtra, quia ſicut omne quod
bonum eſt,per bonos homines agit deus,ita omne quod eſt crudele & impium, per malos homines conſueuit
exercere diabolus.Denique conſiderate fratres, & corporalibus etiã oculis videbitis, quomodo populus diabo-
li perſequitur populum Chriſti,dum adulteri perſequuntur caſtos , inſectantur ſobrios ebrioſi, humilibus in-
ſidiantur ſuperbi,benignos inuidi,largos cupidi,& eos qui manſuetudinem vel patientiam retinent, affligere
non deſinunt iracundi. Et ideo conſideret vnuſquiſque conſcientiam ſuam, & ſi ſe videt & in cogitatione &
in opere ſemper quod bonum eſt diligere,& quod honeſtum eſt iugiter exercere, miniſtrum ſe dei eſſe cogno-
ſcat & gaudeat. Qui verò ſeipſum interrogans, viderit quod malum eſt non ſolum cogitare, ſed etiam dicere
vel exercere,adiutorem diaboli ſe eſſe intelligat ſimul & dicat, & dum adhuc peccatrix anima in corpore ſuo
tenetur incluſa,cum dei adiutorio de poteſtate diaboli ſe conetur eruere. RVPERTVS. Sed & nos de illo
Pharaone & illis Aegyptiis,aliquid dicamus,de quibus nos Chriſti gratia liberauit. Cuius ſapientis & ſapien-
F ter opprimentis,quàm grauia ſint onera quibus humanum genus afflixit,iandudum perſentiſcere cœpimus, ex
quo vocem audiuimus in euangelio ſuo ſic dicentis liberatoris, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati *Matth.11.*
eſtis,& ego reficiam vos.Tollite iugum meum ſuper vos,quia mitis ſum & humilis corde,& inuenietis requiẽ
animabus veſtris.Iugum enim meum ſuaue eſt, & onus meum leue. Nam antequam hoc dixiſſet, nos laborem
noſtrum neſciebamus,imò peccati oneribus delectabamur, ſub quibus & animę ſenſum vitę expirauerant, &
corpora noſtra inſtante mortalitate languebãt.Tot autem iuga ſunt ſeruitutis illius,quot vitia:tot onera, quot
peccata,quę perſequi nimis longum & difficile,imò impoſsibile eſt.Hoc tantum dixerim,quia ex quo intrauit
Iſraël in Aegyptum,vſque ad veſpertinam immolationem agni,id eſt , ex quo Adam de paradiſo cecidit, vſq;
ad paſsionem Chriſti filij dei,non ceſſauit ille exactor,non quieuit tributum, non ſolutum eſt iugum domi-
nantium. Nam ex tunc facta eſt pax, reddita libertas,nec enim vt antè, ita nunc agit quicquam pro imperio,
veruntamen

Universidad de Deusto
Biblioteca

veruntamen vt latro insidiosus post nos incedit,& inuidus insectatur liberatos vacuas esse gemens vrbes,quas G
ædificauimus illi,Phitom,id est,os abyssi,vnde nos Christus eduxit:& Ramessen,id est, tineam, à qua medicus
Cap.10. ille capita nostra purgauit. CYPRIANVS DE EXHORTATIONE MARTYRII. Sed & ex hoc lo-
co alia nobis perquã necessaria traditur admonitio,nẽpe timendas nõ esse iniurias & pœnas persequutionum:&
ne expauescat quis ad pressuras & persecutiones quas patitur in hoc mundo, quia maior est dominus ad prote-
1.Ioan.4. gendum,quàm zabulus ad impugnandum, Ioannes in epistola sua ponit & dicit, Maior est qui in nobis est,
Psal.117. quàm qui in isto mundo.Item in psalmo, Non metuam quid faciat mihi homo, dominus mihi auxiliator est.
& 19. Et iterum,Isti in equis,nos autem in nomine domini dei nostri magnificabimus.Ipsi obligati sunt & ceciderũt,
nos autem surreximus,& erecti sumus.Et adhuc fortius docens & ostendens spiritus sanctus castra zabuli non
Psal.26. timenda, & si bellum nobis hostis indixerit , in ipso magis bello spem nostram consistere, & congresione illa
iustos ad diuinę sedis & salutis æternę pręmium peruenire,in psalmo ponit & dicit,Si directa in me fuerint ca- H
stra,non timebit cor meum.Et si exurrexerit super me bellum,in illud ego sperabo.Vnam petij à domino,hanc
requiram,vt inhabitem in domo domini per omnes dies vitæ meę . Item in Exodo declarat scriptura diuina,
pressuris multiplicari nos potius & augeri,dicens, Quantóque eos deprimebant, tantò plures fiebant, & inua-
Apoc.2. lescebant magis.Et in Apocalypsi protectio diuina promittitur in passionibus nostris. Nihil(inquit)horum ti-
meas,quę passurus es.Nec alius securitatem nobis pollicetur & protectionem, quàm qui & per Esaiam prophe-
Esa.43. tam loquitur , dicens , Noli timere, quia ego te redemi , & vocaui te in nomine tuo , meus es tu . Et si per-
transieris per aquam,tecum sum,& flumina te non inundabunt.Et si pertransieris per ignem, ignis non com-
Matth.10. buret te,quoniã ego dominus deus tuus sum,qui te saluũ facio.Qui & in euangelio promittit auxiliũ diuinum
dei seruis in persecutionibus non defuturum, dicens, Cum autem vos tradiderint , nolite cogitare quomodo
Marc.13. aut quid loquamini,dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini:nõ enim vos estis qui loquimini,sed spiri
Luc.21. tus patris vestri qui loquitur in vobis.Et iterum,Ponite in cordibus vestris nõ præmeditari excusare: ego enim I
dabo vobis os & sapientiam,cui non poterunt resistere aduersarij vestri. Sic & in Exodo ad Moysem contan-
Exod.4. tem,& ad populum trepidantem deus loquitur,dicens,Quis dedit os homini?& quis fecit mutum?& quis sur-
dum?& quis videntem & cęcum?nónne ego dominus deus?Et nunc perge,& ego aperiam os tuum,& instruam
te quid loquaris. Nec difficile est deo aperire os hominis deuoti sibi, & confessori suo inspirare constantiam &
Num.22. fiduciam loquẽdi,qui in Numeris aduersus Balaam prophetam etiam asinam fecit loqui . Quare in persecutio-
nibus nemo cogitet quòd periculum diabolus importet, sed consideret quòd auxilium deus pręstet , nec men-
tem labefaciat humana infestatio,sed corroboret fidem diuina protectio , quando vnusquisque secundum do-
minica promissa & fidei suę merita,tantum accipiat de dei ope, quãtum se credit accipere , nec sit quod omni-
potens pręstare non possit,nisi accipientis fides caduca defecerit.

4. *DIxit autem rex Aegypti obstetricibus Hebræorum,quarum una uocabatur Sephora,altera Phua,præci-*
piens eis,Quando obstetricabitis Hebræas, & partus tempus aduenerit , si masculus fuerit , interficite K
illum:si fœmina,reseruate. Timuerunt autem obstetrices deum, & non fecerunt iuxta præceptum regis
Aegypti,sed conseruabant mares.Quibus accersitis ad se,rex ait,Quidnam est hoc quod facere uoluistis,ut pue-
ros seruaretis:Quæ responderunt, Non sunt Hebrææ sicut Aegyptiæ mulieres : ipsæ enim obstetricandi habent
scientiam,& priusquàm ueniamus ad eas,pariunt.Bene ergo fecit deus obstetricibus, & creuit populus , confor-
tatúsque est nimis:& quia timuerunt obstetrices deum,ædificauit eis domos.

4. ORIGENES. Multa quidem aduersum gentem dei molitur rex iste , qui non nouit Ioseph, & artes no-
Homil.2. cendi nouas semper inquirit . Verùm nunc calliditas eius supereminet modum, cùm obstetricum ministerio
sobolem gentis conatur extinguere, quarum arte solet vita seruari , Quid enim dixit? *Dixit autem* (inquit) *rex*
Aegypti obstetricibus Hebræorum,quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua, præcipiens eis, Quando obstetricabitis Hebræas , & partus L
tempus aduenerit, si masculus fuerit , interficite illum: si fœmina , reseruate. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE
Ser.89. TEMPORE. O prodiga furoris audacia.Necdum natis pœna mandatur, & ante principium vitæ periculum
concitatur. Cohibe nefarie homo insaniam tuam, quos necdum vides insequeris ? Quid scelestius? nondum
natos occidis?seruet ordinem feritas tua,nascantur antè quos punias. HVGO DE SANCTO VICTO-
RE. Quidam dicunt istas duas fuisse Hebræas,vnde maluerunt infantes seruare,Alij potiùs Aegyptias.Vnde
commendabilior fuit earum pietas. Sed quæritur quomodo duæ tãtùm obstetrices potuerint sufficere toti re-
gno? Ad quod respondetur has duas esse prælatas , & multas sub se habere subiectas obstetrices. CAIETA-
NVS. Meo iudicio nõ est perspicuum an duæ istæ obstetrices vice omnium obstetricum vocatæ fuerint tan-
quam præcipuæ,ac à quibus aliæ pendebant,an solæ istę fuerint nominatæ ad extinguendos filios Hebręorum
nobilium & artificum,qui non affligebantur in propriis personis ad huiusmodi vilia seruitia. Hoc enim secun
dum magis quadrat communi consuetudini , non enim solita est inter obstetrices præsidentia , vt alię quibus- M
dam sint subditę: sed quadrat vt quemadmodum viliores Hebręorum afflixit rex operibus vilibus , ita aduer-
sus nobiles & vrbanos Hebręos,excogitauerit extinctionem per istas obstetrices. AVCTOR CATENAE.
Dixit autem rex Aegypti obstetricibus Hebręorum, & cętera. Parum est quod loco eius quod apud nos est,
Pręcipiens eis,in Hebręo habetur וַיֹּאמֶר Vaiómer,Et dixit,siue dixit inquã. Vitauit enim interpres verbi repeti-
tionem,& vim eius magis expressit. Quod verò dicitur,& partus tempus aduenerit , si masculus fuerit , in He-
bręo est, וּרְאִיתֶן עַל הָאָבְנָיִם אִם בֵּן Vrithen hal haabnáim im ben,& videritis in ipsis sellis quod sit filius.Capitur
enim dictio abnáim, pro sede magna super qua mulier parturit,vt sit à radice ben,cũ littera aleph heemãthica,
vel à בָּנָה quod est ędificare , & pueros gignere,prępositione aleph.Familiare enim est Hebręis filiorum procrea-
tionẽ nominare ędificationem. Alij sedem esse dicũt in qua recipitur fœtus,dum cadit ex vtero matris.Nec de-
sunt qui dicãt vocem hanc significare vuluam, & per vuluam significari fœtum, quasi dicat, cùm videritis fœ-
tum qui

A tũ qui egredietur ex vtero matris.Aliqui locũ ita vertũt,Et videritis super sellas,si filius est. Aliqui,Et videbitis
iuxta parturiẽtiũ sedes,si masculus fuerit.Demũ alij,Videritisq; eas in partu,filiũ parturire.Chaldaica habet,Vi
debitis in partu si filius fuerit . Septuaginta, καὶ ὦσι πρὸς τῷ τίκτειν, ἐὰν μὲν ἄρσεν ᾖ,Et fuerit ad pariendũ,siquidẽ ma-
sculus fuerit.Quæ omnia sensum Latini interpretis nõ immutãt.Deniq; quod is ait,Si fœmina,reseruate,idẽ est
quod Hebraicè legitur: וָחָיָה Hi vacháia,illa viuet,vel tum viuet.Chaldaica , Reseruabitis eã . Septuaginta,
περιποιεῖσθε αὐτό, Reseruate illã:refert enim θῆλυ præcedẽs. Quia igitur consiliũ regis de opprimẽdis Israëlitis
per exactores operũ parũ processerat , Quantò enim plus opprimebantur Israëlitæ, tanto magis multiplicaban-
tur,rex alia aggreditur via.Ac vocatis duabus obstetricibus mandat crudeliter,vt tempore partus in ipsis sel-
lulis super quibus mulieres pariunt, masculos Hebræorum clam interficiant, ac fingant ipsos ita mortuos na-
tos,fœminas autem de quibus defectionem minimè dubitabat, & quibus ad libidinem , seruitium vel artifi-
B cium vti volebat, reseruent. Duarum autem tantùm obstetricum meminit,cùm permultæ aliæ essent,quia se-
cundum aliquos hæ præfectæ omnibus regni obstetricibus erant, & locum principem obtinebant inter alias,
quas Aegyptias potius quàm Hebræas extitisse verisimilius est . Impudentissima autem & maximè execranda
tyranni crudelitas intelligitur,quòd fœminarum quoque officio tunc obesse conatur, cùm maximè illis neces-
saria est fides & commiseratio. *Timuerunt autem obstetrices deum,& non fecerunt iuxta præceptum regis Aegypti, sed conserua-*
bant mares.Quibus accersitis ad se,rex ait,Quidnam est hoc quod facere voluistis,vt pueros seruaretis? Quæ responderunt, Non sunt He-
bręę sicut Aegyptiæ mulieres:ipsæ enim obstetricandi habent scientiam,& priusquàm veniamus ad eas,pariunt. AVGVSTINVS. *Vbi supra.*
Præstiterunt contra regis imperium partum ministræ, noluerunt exercere ad perniciem quod didicerant ad
salutem, facilius Hebræas mulieres quàm Agyptias parere dicentes:nec illis obstetricum ministeria sunt neces
saria,quibus deus prouenit ad animas liberandas.O magnum humanitatis ingenium, & pium pro salute men-
dacium.Tantum timuerunt obstetrices deum,vt præcepta regis contemnerent,& mulierum sacraria conserua-
C rent. CAIETANVS. Vbi Latinus interpres ait, ipsæ enim obstetricandi habent scientiam,iuxta Hebræum
habetur,Quia viuaces ipsæ,& priusquam veniamus ad eas, pariunt. Nihil dicitur de scientia, sed de robore,
quod sunt adeo viuidæ, vt prius pariant, quàm obstetrix adueniat. AVCTOR CATENAE. Sed con-
seruabant mares,subaudi in vita. Sic & in Chaldaica : est enim in Hebræo, וַתְּחַיֶּיןָ אֶת הַיְלָדִים Vatechaiéna eth
hailadim,Conseruauerúntque filios in vita.Vel viuificauerúntque pueros:seu,pro vt habent Septuaginta,ma-
res, id est, seruauerunt mares natos,dederunt operam vt incolumes mares æditi in lucem, seruarentur. Et He-
braismus est. Alij, seruarúntque filios viuos, verterunt. sed omnium idem est sensus. Quod verò sequitur,ip-
sæ enim obstetricandi habent scientiam,Hebraicè legitur כִּי חָיוֹת הֵנָּה Chi chaioth hénna,Quoniam viuaces il-
læ, vel sunt enim viuaces, vel vegetæ. Vel secundum alios,Viuaciores,aut robustiores, Quasi dicat,Id accidit
quòd seruati sint mares,quoniam mulieres Hebrææ viuaciores ac fortiores sunt , neque ope nostra indigent,
nam priusquàm veniat ad eas obstetrix, pariunt.Chaldaicus autem Interpres quem Latinus sequutus est, ver-
D tit,Quia ipsæ sapientes sunt.Id est nouerunt artẽ obstetricandi, & obstetrices non expectant. Septuaginta verò
neutrum commemorant,neque obstetricandi pęritiam,neque robur ac fortitudinem. Habent enim οὐχ ὡς αἱ
γυναῖκες αἰγύπτιαι, αἱ ἑβραῖαι, τίκτουσι γὰρ πρὶν ἢ εἰσελθεῖν πρὸς αὐτὰς τὰς μαίας, καὶ ἔτικτον , Non sicut mulieres Ae-
gyptiæ Hebręæ,pariunt enim priusquàm ingrediãtur ad eas obstetrices, & pepererũt. Sic igitur obstetrices ma-
gis metuerunt illum,qui potest & animam & corpus perdere in gehẽna,quàm eum qui corpus tantũ,non item
animam occidere potest.Et plus obedierunt præcepto dei,quàm principis sui cõtraria iubẽtis, & masculos con
seruauerũt.Sic obsequendũ diuinis præceptis,etiã si mundus contrà nitatur,cuius gubernator est omnipotens.
Vides hîc quoq; vt semper aliàs,quomodo dominus infirma mundi eligit, vt confundat fortia. Fœminæ enim
istæ virili animo resistunt tyrannidi, cùm tot centena milia virorũ dissimulant, domino sic disponente.Scie-
bat enim iam tunc deo magis obediendũ quàm hominibus,& in re tam crudeli nullum habere locum quãlibet
potestatẽ.Vocatis igitur ad se obstetricibus rex ait,Quidnã est hoc quod facere voluistis, vt pueros seruaretis?
E Vitio dat virtutem & timorem dei , sèque contemptum impius rex conqueritur . Quid autem immanius co-
gitari potuit,quàm infantes occidere,paruulos necare,innocentibus qui nec dum lucem aspexerant , vitam eri-
pere & lucem?Audet tamen hæc sceleratus rex tenebrarum,duntaxat propter tyrannicam libidinem regnandi,
tentare & vrgere,quę cùm ipsum quoque aggredi pudet,manum fœminę perficere cogit , & non obedientem
audet culpare:vult enim infantes perdere per eas,per quas seruari solent,& publicam tyrãnidem occultare cru-
delitate occulta,vix ęstimanda nequitia,interim tamen cupit bonus palàm videri,qui clam est pessimus. Cùm
verò propter hanc causam increparentur à rege, & ad supplicium vocarentur obstetrices, excusant se dicentes,
Mulieres Hebręorum superare fortitudine vel scientia pariendi mulieres Aegyptiacas,& ideo parere sine obste-
tricibus.Hebręorum enim fœminę sicut castiores erant,sic & in partu fortunatiores,domino promouente opus
suum in fidelibus.Viuidiores esse dicuntur, quia à maritis suis religiosius amatę , & tractatę castius. Non sunt
(inquiunt)Hebręę sicut Aegyptię.Nam vt sunt fortes & viuaces,pręueniunt nos,vt nostra ope non indigeant.
F *Bene ergo fecit deus obstetricibus,& creuit populus, cõfortatúsque est nimis.* CAIETANVS. Quemadmodum de vulgo He-
bręo afflicto operibus,dixerat,quod inter afflictiones multiplicabatur, ita de vrbanis Hebręis dicit quòd inter
istos conatus regios creuit populus valde. AVCTOR CATENAE. Bene fecit ergo deus obstetricibus, &c.
Pietas ad omnia valet,remuneratione expectat,& experitur in pręsenti & in futuro . Quid ni domino placuis-
set misericordia fœminarum,quæ plus valet quàm sacrificium,& à sanguine innocentum custodisse manus, &
adiuuisse opus dei,ad gloriam ipsius & electorum salutem ? Nullum sinit dominus irremuneratum bonum ex
fide opus.Hac via adauctus est dei populus,& numero roboratus & gratia,plurisque valuit fœminarum pietas,
quàm obfuerit domino miserante tyranni malignitas. *Et quia timuerunt obstetrices deum,ædificauit illis domos.* AVGV-
STINVS CONTRA MENDACIVM. Quãdo nobis de scripturis sanctis mẽtiendi proponuntur exem- *Cap.15.*
pla,aut mendacia non sunt,sed putantur esse dum non intelliguntur , aut si mendacia sunt,imitanda non sunt
quia iusta esse nõ possunt.Nam quod scriptum est benefecisse deũ obstetricibus,& cum Raab Hiericuntina me-
retrice,

Universidad de Deusto
Biblioteca

retrice,non ideo factum est,quia mentitę sunt,sed quia in homines dei misericordes fuerunt. Non est itaque in G eis remunerata fallacia,sed beneuolentia: benignitas mentis, non iniquitas mentientis. Sicut enim mirum absurdúmque non esset, si alio prius tempore commissa ab eis aliqua opera mala, deus propter posteriora opera bona vellet ignoscere, ita mirandum non est, quòd vno tempore,in vna causa, deus vtrunque conspiciens, id est, factum misericorditer, factúmque fallaciter, & bonum remunerauit, & propter hoc bonum, malum illud ignouit.Restat itaque vt intelligamus,illis mulieribus vel in Aegypto, vel in Hierico pro humanitate & misericordia redditam fuisse mercedem, vtique temporalem, quę quidem & ipsa æternum aliquod etiam illis ne-
Cap.17. scientibus,prophetica significatione figuraret. Sed dicet aliquis,ergó ne obstetrices illæ atque Raab melius fecissent,si nullam misericordiam præstitissent,nolendo mentiri?Immo verò illæ mulieres Hebrææ, si essent tales de qualibus quærimus, vtrum sit eis aliquando mentiendum, ne aliquid falsi dicerent, & fœda ministeria de paruulis occidendis liberrimè recusarent.Sed inquies,ipsæ morerentur. At vide quid sequatur, Morerentur e- H nim futuræ in æterna felicitate,mortem perpessæ pro innocentissima veritate. IDEM IN QVAESTIONI-
Quæst.1. BVS SVPER EXODVM. De obstetricum mendacio quo fefellerunt Pharaonem, ne occiderent masculos Israëlitas quando nascebantur, dicentes non ita parere mulieres Hebræas sicut pariebant Aegyptiæ, Quæri solet vtrum talia mendacia approbata sunt auctoritate diuina, quandoquidem scriptum est, deum benefecisse obstetricibus,sed vtrum pro misericordia ignoscebat mendacio, an & ipsum mendacium dignum præmio iudicabat,incertum est.Aliud enim faciebant obstetrices viuificando infantes paruulos, aliud Pharaoni mẽtiendo.Nam in illis viuificandis opus misericordiæ fuit,mendacio verò illo pro se vtebantur,ne noceret illis Pha-
Apoc.14. rao,quod potuit non ad laudem,sed ad veniam pertinere.Neque hîc auctoritatem ad mentiendum esse propo-
Philip.3. sitam mihi videtur eis de quibus dictum est, Et non est inuentum in ore eorum mẽdacium.Quorundam enim vita longè inferior à professione sanctorum, si habeat ista mendaciorum peccata, proiectu ipso & indole feruntur,præsertim si beneficia nondum norunt expectare cœlestia, sed circa terrena occupantur. Qui autem ita I viuunt,vt eorum conuersatio sicut dicit Apostolus,in cœlis sit,non eos existimo linguæ suæ modum,quantum ad veritatem promendam attinet,falsitatémq; vitandam, exemplo illo obstetricum debere formare. IDEM
Locution.1. IN LIBRO DE LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Et quia timuerunt obstetrices deum,ædificauit illis domos.Nunquid antea domos non habebant,an ad diuitias hoc verbum pertinet,vel potius ad aliquas rei familiaris idoneas facultates?Simile enim huic videtur quod ait Iacob socero suo volenti eum adhuc apud se tenere, Nunc ergo quando faciam & ego mihi domum. Dixerat enim quòd creuerant pecora Laban sub illo,sicut & ipse Laban cõfessus fuerat,dicens,Benedixit mihi deus in introitu tuo.Cùm ergo dicit, quando faciam & ego mihi domum,subintelligitur, sicut & tu: hoc enim videtur valere quod ait, & ego, vt ad ipsam domum faciendam pertinere videatur,quòd consequenter à Laban merces ipsa statuenda proponitur. GRE-
Cap.2.& 3. GORIVS DECIMO OCTAVO MORALIVM. Summoperè cauendum est omne mendacium, quam-
Sap.1 uis nonnunquam sit aliquod mendacij genus culpæ leuioris, si quisquam vitam præstando mentitur. Sed quia K
Psal.5. scriptum est,os quod mentitur occidit animam,Et perdes omnes qui loquuntur mendacium:hoc quoque mendacij genus perfecti viri summoperè fugiunt,vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant,dum præstare vitam carni nituntur alienæ, quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credimus relaxari.Nam si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis hæc facilè abstergitur, quam mater boni operis pietas ipsa comitatur? Nonnulli verò de obstetricum fallacia conantur asserere, hoc mendacij genus non esse peccatum,maximè quòd illis mentientibus scriptum est, quia ædificauit illis dominus domos.In qua magis recompensatione cognoscitur quid mẽdacij culpa mereatur.Nam benignitatis earum merces quæ eis in æterna potuit vita retribui,pro admissa culpa mendacij, in terrenam est recompensationem declinata, vt in vita sua quam mentiendo tueri voluerunt, ea quæ fecerunt bona reciperent, & vlterius quod expectarent mercedis suæ præmium,non haberent. Nam si subtiliter perpendatur, amore vitæ præsentis mentitæ sunt,non intentione mercedis.Parcendo quippe conatæ sunt infantiũ vitam tegere,mentiendo suam. L
Et licet in testamento veteri nonnulla possint talia reperiri,penè nunquam tamen hoc vel tale genus mendacij à perfectis admissum studiosus ibi lector inueniet, quanuis mendacium quandam tenere veritatis imaginem videatur,& sub veteri forsitan testamento minoris culpæ esse potuit, in quo per taurorum, hircorúmque victimas,sacrificium non fuit ipsa veritas,sed vmbra veritatis. Nam in testamento nouo præceptis altioribus manifestata per carnem veritate proficimus, iustúmque est vt facta quædam quæ in illo populo vmbræ veritatis deseruierant,deseramus.Siquis verò per testamentum vetus vult suum tueri mendacium, quia minus illic quibusdam fortasse nocuerit,dicat necesse esse,rerum alienarum raptum,dicat retributionem iniuriæ(quæ infirmis illic concessa sunt)sibi nocere non posse. Quæ omnia cunctis liquet quanta animaduersione veritas insequitur,quæ nobis iam significationis suæ vmbra postposita,in vera carne declaratur. THEODORETVS. Aedificauit illis domos: vel,secundum aliam literam,Fecerunt sibi domos.Pharaone iubente vt mares perderent ob pietatem legi nefariæ haud quaquam obtemperare voluerunt, quamobrem illas deus remunerans, bono- M
rum affluentiam illis elargitus est. GRAECVS. Domos non manu factas appellat,sed quales ait Dauid,Domus Israël benedicite domino. & Esaias, Audite ergo domus Dauid, cognationes ac familias domos vocans. Auxit ergo illis deus cognationes ac genus, atque in celebres familias diffusæ sunt. EVSEBIVS CAESARIENSIS. Domos non manu factas, sed in cœlis sitas, tales enim ædificant hi qui deo placent. Vel aliter, Quia Israëlis genus seruarunt, illarum genus deus multiplicauit.Vel aliter,Fecerunt sibi domos,videlicet extra vrbem,ne ingressæ masculorum cædem patrare cogerentur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Mentitæ sunt quidem obstetrices,sed propter pietatem veniale fuit earum mendacium. Misericordiam exhibuerũt infantibns,sed propter mendacium diminutum est meritum,& cõuersum in temporale præmium, & ita vtrunque quodam modo minuit alterum,& reducit ad mediocritatem,id est, tam culpa mendacij meritum pietatis, quàm pietas damnationem mendacij.Aedificauit illis domos,abundantiam tribuendo vel filios.Aliter, Aedificauit

A ficauit illis, scilicet Hebræis ædificauit Pharao domos,quia eos qui fuerant in Gessen collecti,voluit vt sparsim in Aegypto habitarent quatinus facilius masculi geniti opprimerentur ab Aegyptiis. RVPERTVS. Hic importunè nimis de mendacio disputatur,quòd non iustificari possint obstetrices mentiendo, dicentes, Non sunt Hebręæ mulieres sicut Aegyptiæ:ipsę enim obstetricandi habent scientiã,& priusquàm veniamus ad eas, pariunt.In tempore nanque parientibus aderant,de quibus dictum est, quia cõseruabant mares.Quòd si quis-
quis procul ea obiicit,restat vt Raab meretricem mẽdacij redarguat,quæ tollens duos exploratores quos Iosue *Iosue.2.*
miserat,abscondit, & quærentibus ait, Fateor venerunt ad me,sed ego nesciebam vnde essent:cúmque porta clauderetur in tenebris,& illi pariter exierunt,nescio quò abierunt: persequimini citò,& comprehendetis eos. Ergo qui obstetrices pro tot infantibus seruandis mentientes accusant, consequitur vt multo magis pro duobus hominibus liberandis mentientem non iustificent Raab, quam & prophetica simul & euangelica iustificat
B auctoritas.In euangelio nanque,Christi mater assumitur,& parens veritatis,quæ Christus ipse est,quia sic men- *Matth.1.*
tita est Raab,Salmon quippe genuit Booz de Raab. Et Propheta de eadẽ in typum ecclesiæ de gentibus præci-
nit,Memor ero Raab & Babylonis.Apostolus autem vsque adeò nullam omnino veritatem charitati præpo- *Psal.86.*
nit, vt optet ipse anathema esse à Christo, qui subauditur veritas, pro charitate,id est, pro fratribus suis, qui sunt cognati eius secundum carnem, qui sunt Israëlitæ. Prædixerat enim quia neque mors, neque vita,neque *Rom.9.*
angeli, neque principatus, neque potestates,neque virtutes,neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque fortitudo,neque profundum,neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei. Nullas igitur quasi mendacij tenebras ascribamus lucido charitatis operi,vbi sic homicidam impium fefellerunt,vt vitam reseruarent hominum,præsertim cùm deus hoc ipsum laude & remuneratione dignum duxerit, scriptura continuò dicente,Bene igitur fecit deus obstetricibus, & quia timuerunt obstetrices deum, ædificauit illis domos, subauditur,æternas. Aeternum quippe est,quod deus ædificat. THOMAS. Mendacium obstetricum potest
C dupliciter considerari. Vno modo quantũ ad affectum beniuolentiæ in ludæos,& quantũ ad reuerentiam di- *2.2. q. 110.*
uini timoris,ex quibus commendatur in eis indoles virtutis,& sic debetur eis remuneratio æterna. Vnde Hie- *ar.4. in 4. respon.*
ronymus exponit quod deus ædificauit illis domos spirituales. Alio modo considerari potest, quantum ad ipsum exteriorem actum mendacij, quo quidem non potuerunt æternam remunerationem mereri,sed fortè aliquam remunerationem temporalem, cuius merito non repugnabat deformitas illius mendacij, sicut repugnabat merito remunerationis æternæ,sic intelligenda sunt verba Gregorij,nõ quòd per illud mendaciũ mererentur amittere remunerationem æternam,quam iam ex præcedenti affectu meruerant. CAIETANVS. Et quia timuerunt, & cætera. Hic meritum apud summum iudicem manifestatur, non mendacium officiosum(quod peccatum fuit veniale) sed timor dei iudicis vniuersalis. Præmium autem quantum litera sonat, temporale describitur,nam ædificatio domus, aut materiale ædificium, aut fœcunditatẽ successiuam qua cõstruitur progenies,significare cõsueuit,propriè loquendo.Si tamẽ transferatur ad significandũ cõstructionẽ opulentiæ, vel
D ad constructionem domorum spiritualium pro vita futura,nullus error est. AVTCTOR CATENAE. Et quia timuerunt obstetrices deum, ædificauit eis domos. Pro hoc est in Hebræo: וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים Vaiaas Lahem battim,Et fecit eis domos,ita & Chaldaicus Interpres, sed idem est cum sensu Latino. Vario modo locus iste exponitur.Aliqui enim sic edisserunt:Quandoquidem obstetrices deũ timuerũt, & nõ occiderunt pueros, contigit ampliari Israëlitas, & eorum familias multiplicari, vt ex eis processerint regiæ & læuiticæ prosapiæ. Quod ita exponunt, quia hoc loco habetur relatiuum לָהֶם id est, eis, masculinum, & non fœmininum, quasi referat Israëlitas, non autem obstetrices. Alij quoniam hoc relatiuum quandoque & ad fœminas refertur, & ם pro כ accipitur, vbi circunstantia literæ id ipsum manifestè permittit.Proinde & ad Aegyptiacas obstetrices referũt relatiuum masculinum,pro mascula earum fortitudine & dexteritate,pro qua eas & misceri Israëli deus voluerit,& illustrari earum familiam, ac honore præcipuo inter alias numerari.Domus enim vt Germanica,& Italica,ita & Hebraica phrasi significat nobilem familiam,vt secundo Regum septimo, Prædicit tibi dominus
E quod faciat tibi domum. Tertij dicunt quod deus fecit illis domos, id est, familias, hoc est, reddidit illas fœcundas ex viris suis, ac numerosissima donauit prole, & propterea vsus est Moyses relatiuo masculino, quia nomen à viris accipiunt familiæ. Volunt nonnulli Hebraismum esse, cuius superius facta mentio est,hoc est, auxit deus earum rem familiarem, fortunasque ac diuitias multiplicauit.Nec desunt qui dicant posuisse deum in corde Israëlitarum, vt extruerent obstetricibus domos fortes, in quibus tutæ essent à malorum incursu. Septuaginta autem in antiqua editione non vertunt deum eis domos ædificasse,sed eas sibi.Quod & à Theodoro viro Græco doctissimo reprehenditur, qui cum editione Aquilæ, Symmachi, ac Theodotionis emendauit codices Septuaginta. Ait enim, clarius interpretati sunt alij interpretes.Nõ enim obstetrices fecerunt sibi domos, sed deus fecit eis domos,non quidem manu factas, sed quales ait Dauid, Domus Israël benedicite dominum. Quare hodie lectura Septuaginta in Complutensi editione,ab Hebraico & à nostra litera non dissidet:Habet enim, ἐποίησεν ἑαυτοῖς οἰκίας, Fecit(nempe deus quem prius dixerat obstetrices timuisse) sibi ipsis
F domos. An autem Aegyptiæ obstetrices verè mentitæ sint coram Pharaone, dicentes, Hebrææ mulieres pariunt, priusquàm venerit ad eas obstetrix,quæritur,& si sunt mentitæ, quomodo deus compenset mendacium beneficiis.Et respõdetur. Potest fortasis ita factum esse, vt obstetrices clàm significauerint mulieribꝰ Hebræis, quid ipsis à rege demandatum sit, ac iusserint eas non prius vocare obstetrices, quàm pepererint. Si ergo hoc factum est, obstetrices non sunt mentitę coram rege,sed id tantùm celauerunt, quod non necessario coram rege confitendum erat.Et hoc est prudentiæ.Quod si verò in partu Hebræarum præsto adfuerunt,& dixerunt coram rege se non præsto adfuisse,tale certè mendaciũ est,quod nec est iustificandum,nec in exemplum mentiendi trahendum,sed sentiendum est,obstetrices mendacio suo verè peccasse,& infirmiores fuisse coram Pharaone,quàm par sit.Perfectæ enim fidei fuissent, ingenuè detrectare impium mãdatum regis,& veritatem confiteri. Sed rex(inquies) occidisset eas. Esto sanè,non occidisset tamen animam, sed tantũ corpus, imò ne corpus quidem occidisset, sed aliquot tantùm annos vitæ corporalis abstulisset,interim verò tam corpus quàm ani-

mam

Universidad de Deusto Biblioteca

mam in æternam felicitatem conseruata fuissent. Peccatum autem, ac præsertim mendacium, occidit animã. G
Anima occisa & perdita, quid reliquum est, nisi vt vel tandem corpus etiam occidatur & pereat? Cur ergo di-
citur deus benefecisse obstetricibus? Benefecit non propter mendacium, sed quia obedierunt magis deo quàm
regi, in conseruandis masculis. Ac deus peccatum mendacij misericorditer obstetricibus ignouit, quia & ipsæ
crediderunt in semen Abrahæ promissum, ex qua etiam fide conseruarunt masculos. Obedientiam autem fidei
in conseruandis masculis liberaliter remunerauit.

Misticè. ORIGENES. Si secundum historiæ narrationẽ suscipienda essent quæ scripta sunt, videretur hoc quod
dicit scriptura: quia nõ fecerunt obstetrices secundũ quod præcepit eis rex Aegypti, stare non posse. Nõ enim in-
ueniũtur obstetrices nõ viuificasse fœminas, quas pręcepit rex Aegypti viuificari. Sic enim ait, siquidẽ masculus
est, occidite illũ: si fœmina, viuificate. Et si nõ fecerunt obstetrices sicut pręceperat rex Aegypti, debuerãt vtique
sicut masculos viuificabant cõtra pręceptũ regis, ita fœminas occidere, vt & hoc esset cõtra pręceptũ regis. Nam
fœminas viuificasse, secundũ pręceptũ est fecisse Pharaonis. Hęc interim propter eos qui amici sunt literę, & nõ H
putant legem spiritalẽ esse, & spiritaliter intelligendã. Sed nos qui omnia quæ scripta sunt, nõ pro narrationibus
antiquitatũ, sed pro disciplina & vtilitate nostra didicimus scripta, hæc quæ legũtur, etiã nunc fieri, non solũ in
hoc mũdo, qui Aegyptus figuraliter dicitur, sed in vno quoq; nostrũ deprehẽdimus. Requiramus ergo quomo-
do rex Aegypti, qui est princeps huius mũdi, viuificari mares nõ vult, fœminas vult. Si meministi, sæpe ostendi-
mus disputantes, quod in fœminis caro, & affectus carnis designetur, vir autem rationabilis sensus, & intelle-
ctualis sit spiritus. Sensum autem rationabilem, qui potest cœlestia sapere, qui potest intelligere deum, & quæ
sursum sunt quærere. Hunc odit Pharao rex & princeps Aegypti, hunc necari cupit & interimi. Cupit autem
quęcunque carnis sunt viuere, & quæ ad materiam pertinent corporalem, hæc non solùm viuere, sed & augeri,
& excoli cupit. Vult enim vt omnes carnalia sapiant, temporalia desiderent, quæ supra terrã sunt quęrant, nemo
eleuet ad cœlum oculos suos, nemo requirat vnde huc venerit, nemo patriam paradisum recordetur. Cùm ergo
videris homines in voluptatibus & deliciis vitam ducere, luxu fluitare, epulis, vino, conuiuiis, cubilibus, & im- I
pudicitiis operã dare, in istis scias, quod rex Aegypti masculos necat, & viuificat fœminas. Si verò rarũ quem-
que videas vnum ex mille ad dominum conuerti, oculos sursum erigere, quæ perpetua sunt & æterna quærere,
contemplari non ea quæ videntur, sed quæ non videntur, odisse delicias, amare continentiam, luxuriam fuge-
re, excolere virtutes, istum quasi masculum, quasi virum necari cupit Pharao, persequitur, insectatur, mille ad-
uersus eum machinis pugnat. Odit tales, viuere eos in Aegypto non sinit. Inde ergo est, quòd in hoc mũdo serui
dei, & omnes qui deum quærunt, despectui habentur & contemptui. Inde contumeliis expositi sunt, inde re-
plentur opprobriis, inde odia in eos & persecutiones agitantur, quia odit eos Pharao, huiusmodi mares odit,
qui fœminas amat. Iste etiam obstetrices corrumpere aggreditur, & per ipsas implere quod desiderat, quarum
etiam nomina nobis per prouisionem spiritus sancti, qui hæc scribi voluit, indicãtur. Sephora (inquit) vna, quæ
interpretatur passer: & Phua, quæ apud nos, vel rubens, vel verecunda dici potest. Per has igitur necari mares,
& viuificare solas fœminas quærit. Sed quid dicit scriptura? Et timebant (inquit) obstetrices deum, & non fece- K
runt sicut præcepit eis rex Aegypti. Istas obstetrices dixerũt ante nos quidam rationabilis eruditionis formam
tenere. Obstetrices enim mediæ quædam sunt, & tam masculos nascentes, quàm fœminas fouent. Eruditio er-
go ista communis rationabilis scientiæ, ad omnem propemodum peruenit sensum, omnes instruit, omnes fo-
uet. Siquis in ea virilis animi fuerit, & voluerit cœlestia quærere, & diuina sectari, veluti medicatus & fotus
per huiusmodi eruditiones, ad diuinorum intelligentiam paratior veniet. Est enim vna velut passer, quæ cel-
siora docet, & rationabilibus doctrinæ pennis in altum volare prouocat animos. Alia quæ rubens est, vel vere-
cunda, moralis est, mores componit, verecundiam docet, instituit honestatem. Mihi tamen quoniam dicit de
his Scriptura, quia timebant deum, & non fecerunt præcepta regis Aegypti, vidẽtur obstetrices istæ duæ vtrius-
que testamenti figuram seruare, & Sephora quæ passer interpretatur, Legi quæ spiritualis est, posse cõferri: Phua
verò quæ rubens, vel verecunda est, indicare euangelia, quæ Christi sanguine rubent, & per vniuersum mun-
dum passionis eius rutilant cruore. Ab his ergo animæ quæ nascuntur in Ecclesia, velut obstetricibus me- L
dicantur, quia ex scripturarum lectione cuncta in ea eruditionis medicina confertur. Tentat tamen Pharao per
hæc necare Ecclesiæ masculos, cùm studiosis quibusque in scripturis diuinis hæreticos sensus, & peruersa do-
gmata suggerit, sed stat immobile fundamentum dei. Timent enim obstetrices deum, id est, timorem dei do-
cẽt, quia initiũ sapiẽtię timor domini. Sic denique cõpetentiùs aptari puto, & illud quod in posterioribus scri-
ptum est, vbi dicit, Quia timebant obstetrices deum, fecerunt sibi domos. Quod dictum nullam consequẽtiam
secundum literam habere potest. Quis enim ordo est, vt dicat, quia timebant obstetrices deum, fecerũt sibi do-
mos? quasi propterea domus fiat, quia timetur deus. Hoc si ita accipiatur vt scriptum est, non solùm nihil con-
sequentiæ, sed & inanitatis plurimum habere videbitur. Sin autem videas quomodo Scripturę noui ac veteris
testamenti timorem dei docentes, domos Ecclesiæ faciant, & vniuersum orbem terræ orationum domibus re-
pleant, tunc quod scriptum est, rationabiliter scriptum videbitur. Sic ergo istæ obstetrices, quia timent deum,
& timorem dei docent, non faciunt præceptum regis Aegypti, sed viuificant masculos suos, nec tamen dicitur M
quia paruerint præcepto regis Aegypti, vt viuificarent fœminas. Ego confidenter audeo dicere secundum Scri
pturæ sensus, obstetrices istæ non viuificant fœminas. Neque enim vitia docentur in Ecclesiis, aut luxuria
prædicatur, aut peccata nutriuntur, hoc enim vult Pharao, cùm viuificari fœminas iubet, sed sola virtus exco-
litur, & ipsa sola nutritur. Verùm hæc ad vnumquemque nostrum referamus. Et tu si times deum, non facis
præceptum regis Aegypti. Ille enim tibi præcipit, vt in deliciis viuas, vt diligas præsens seculum, vt præsentia
concupiscas. Tu si deum times, & exhibes obstetricis officium animæ tuæ, si ei salutem conferre cupis, non
facis hæc, sed viuificas masculum qui in te est, interiorem tuum hominem medicaris & foues, & ipsi per actus
aut intellectus bonos, vitam conquiris æternam. AMBROSIVS DE FVGA SECVLI. Quod autem de
Cap.8. Hebræis mulieribus habes, quia Hebrææ prius pariunt quàm veniant obstetrices, ideo dicitur, eo quòd animæ
iustorum

A iustorum non expectent artes & disciplinas propter inuentionum genera, nec requirant adiumenta generandi,
sed sponte partus suos fundant, expectationémque præueniant. HIERONYMVS SVPER ESAIAM. *Cap.65.*
Domus in quibus habitaturi sunt qui ædificant eas, vel virtutes intelligendæ sunt, vel diuersæ mansiones apud
patrem, quas iugiter possidebit, qui eas ædificauerit. Quales sibi ædificasse, & obstetrices dicuntur in Exodo,
quæ timebant deum, licet scriptum sit in Hebraico, à deo eis ædificatas domos, quia timuerunt eum. Et Iacob
quia simplex erat, siue vt Græcè dicitur ἄπλαστος, id est, nequaquam fictus, nec talis quales in Petri epistola con- *2.Petri 2.*
demnãtur, de quibus ait: In auaritia fictis sermonibus de vobis negociãtur. Idcirco habitabat in domo, quam
Esau qui feris delectabatur & syluis, possidere non potuit. Talem domum & saluatoris in Euangelio verba de-
scribunt: Omnis qui venit ad me, & audit sermones meos & facit eos, similis erit viro prudenti, qui ædificauit *Matth.7.*
domum suam super petram, & reliqua.

B *Præcepit ergo Pharao omni populo suo, dicens, Quicquid masculini sexus natum fuerit, in flumen pro-* 5
iicite: quicquid fœminini, reseruate.

ORIGENES. Vbi vidit Pharao quod per obstetrices non posset necare masculos Israël. *Præcepit omni* 5
populo suo, dicens, Quicquid masculini sexus natum fuerit, in flumen proiicite: quicquid fœminini, reseruate. AVGVSTINVS IN *Serm.86.*
SERMONIBVS DE TEMPORE. Incredulus Pharao hîc in alterum se nocendi aditum vertit, vt quod
occultè antea tentauerat, in populis palàm faceret, omnem Hebræam masculinam prolem iussit occidi. Quod
vbi ad aures matrum rumor aduexit, pulsatum est planctibus cœlum, & cùm ab ipsis vberibus auulsa proles ra-
peretur ad mortem, succedebat dolor vincens parturientis dolorem. Nulla tamen mater infelicior fuerat, nisi
quæ fœcundior erat. Optabant omnes steriles esse, quàm fœcundæ parerent. Quid impie insanis? quid crudeli-
C ter sæuis? licet plurimis insontium mortes acerbas inferas, & animas miserorum crudeliter cremes, tibi necis
augetur, & pœnę non detrahitur meritum. Audistis nefariam, crudelissimámque vocem durissimi Pharaonis,
masculos in amnem proiicite, fœminas viuificate? Iubet hostis in flumen paruulos proiici, iubet innocentes
crudeli morte necari. Non prohibet nasci, dum natos decernit occidi. Quos enim necdum viuere natura con-
cesserat, eos sentẽtia iã sustinet ad pœnã. O noua & inaudita crudelitas. Antè iudiciũ celebratur, quàm reus ipse
dãnetur. Antè sentẽtia profertur, quàm obnoxius sentẽtiæ demonstretur. Vtique reorũ mos est, vt reatus sui sen-
tentiã expectare soleant. Nec enim reus potest antè dãnari, quàm eius culpa cœperit manifestari. Hi verò nec rei
nati, nec reatus sui sentẽtię merito mancipati. Nascebãtur enim nõ vt vitę salutis perciperent fructũ, sed vt essent
quos crudelitas seculo faceret luctũ. Nunc præcipis, quod factũ deberes vlcisci. Nõ natorum pietas, non parentũ
dolor te flectit, qui inter infantium mortem parentúmque dolorem, sæuitię tuæ expleri sententiam gaudes.
O parentum vota crudelia, lætitia luctibus immutata, ad facinus profuit, quicquid in eorum felicitate proces-
D sit. Gaudebat lætissimus hostis inter madentes omnium fletus. Quantæ perierunt dolentium preces, quantæ
incassum effusæ sunt lachrymę, quanti gemitus vlulatúsque multorum, cùm parentes manibus natos exponi
viderent, qui simile nihilominus mox facturi fuissent? Suos iam casus in aliis alij cernebant, alij continentes
filios suos, cùm iam celare non possent, exponebant: alij mox editos exposuerunt, ne quanto retinerent tar-
dius, tantò emitterent crudelius. Quanti pro filiis optauerunt mori, quanti sententiam contemnere volue-
runt tyrãni? Satiemus (inquiũt) eum, & nostro mœrore eius sæuitiam repleamus. RVPERTVS. Tria sce-
lera subsequenter commisit Pharao. Primum, quod hoc intendit opprimendo filios Israël, quatinus voluptate
generandi emortua, filij non procrearentur. Secundum, quòd obstetricum dolo agere nisus est, vt nati par-
uuli clam interimerentur. Tertium, cùm aperta sęuiens persecutione, præcepit omni populo suo, vt masculos
in flumen proiicerent, fœminas autem viuificarent. AVCTOR CATENAE. Quicquid masculini sexus,
&c. Hîc aduerte quòd litera Hebraica est, תַּשְׁלִיכֻהוּ tasllichúhu, Exponite, seu abiicite, vel proiicite eum, de flu-
E mine autem nulla mentio. Interpres autem Chaldaicam & Septuaginta sequutus, qui & ipsi habent, in flumen
proiicite eum, illud addidit. Quòd fortè ita facere eis congruum visum est, ob id quod Moysi contigit. Vide
autem vt impius princeps semper in peius proficiat. Non successerat consilium eius per obstetrices in occidẽ-
dis infantibus. Sæuit igitur nunc publicè in masculos Hebręorum, Aegyptiisque liberam potestatem concedit
proiiciendi eos, & submergendi in aquis. Quid hac sæuitia crudelius dici potest? Hîc vidisses miserrimam
conditionem Israëlitarum. Quid ergo Pharao hac crudelitate conficit? num extirpat genus Hebræorum radi-
citùs? Minimè omnium, non enim est consilium aduersus dominum. Voluit dominus Hebræos multiplicari.
Et hanc voluntatem declarauit multis promissionibus. Multiplicabo (inquit) semen tuum sicut stellas cœli,
& velut arenam quæ est in littore maris. Pharao autem voluit Hebræos deleri. Et hanc voluntatem declarat tot
impiis mandatis. Vter ergo inter hos præualuit? certè domini voluntas ita promouit, vt Pharao longè aliud
agens adiuuerit potius voluntatem dei tyrannide sua, quàm impedierit. Creuit enim (inquit Scriptura) populus,
F & confortatus est nimis. Sic igitur per gradus aucta sæuitia, signum fuit instantis salutis, non enim permittit do
minus suos diuexari supra quàm ferre possunt. Perspiciens impiissimus tyrannus non se clam posse satis malo-
rum inferre piis, hypocrisim abiicit, & manifestè se quàm crudelis sit, explicat. Edictúmque nefandum, quod
obstetricibus solis iniunxerat, procedere non videns, pro duabus fœminis, totum suum impiissimum substi-
tuit populum, impio regi consentaneum in crimine, vt complex tandem fiat in perditione. Claret enim po-
puli odium & crudelitas, qui obsequi tam feralibus iussis non dubitat, nec refragatur. Sed vrgebat pariter
omnes iudicium dei, vt Sodomorum more consciscerent sibi perniciem vniuersalem. Filios abiicere iubentur,
& filias seruare ad libidinem impiissimorum. Ad cacumen igitur iam peruenerat atrocitas humana, ideo statim
opportunè adest pietas diuina.

PROSPER DE PROMISSIONIBVS ET PRAEDICTIONIBVS DEI. Quod creuit plebs *Mysticè.*
Israël, & multiplicata est in Aegypto, factum est mysticè per fidem seminis Abrahæ, vt in Christo multiplice-
tur, sicut

Universidad de Deusto
Biblioteca

Par.1. cap.32. tur, ſicut promiſſum eſt, tanquam arena maris. Licet Pharao diabolus ſæuiens pœnas exquirat, quibus interficiat G innocentes necandos in fluuio, quòd multiplicari videt, minuendos arbitrans, ne populus augeatur. Augetur tamen dei iuſſu moriendo populus, fruſtata potentia ſæuientis, quod etiam noſtris prouenit martyribus, & maximè paruulis, qui pro Chriſto ab Herode occiſi, pretioſa grana dum ſata ſunt, fidei ſeges multa ſurrexit Eccleſiæ. ORIGENES. Præcepit Pharao omni populo ſuo, dicēs: Omne maſculinum quodcunque natum fuerit Hebrēis, in flumen proiicite, & omne fœmininum viuificate. Videte quid princeps huius mūdi præcipit ſuis, vt infantes noſtros rapiant, & in flumen proiiciant, primæ ſtatim natiuitati noſtrorum inſidiantes continuò, vt cùm vbera Eccleſię prima contigerint, irruant, diripiant, perſequantur, vndis & fluctibus huius ſeculi abſorbeāt. Videte quid audiatis, ſapientia dei per Salomonem dicit, Intelligibiliter intellige quæ apponuntur tibi. Videſtatim vt natus, immo vt renatus fueris, quid tibi imminet. Hoc illud eſt quod in Euangelio legis, quia Ieſus ſtatim vt aſcendit de baptiſimo, ductus eſt à ſpiritu in deſertum, vt tentaretur à diabolo. Hoc ergo eſt quod & in H hoc loco Pharao præcepit populo ſuo, Hebræos infantes ſtatim vt nati fuerint, inuadant, diripiant, aquis ſubmergant. Hoc fortaſsis eſt quod & per Prophetam dicitur, Quia intrauerūt aquæ vſque ad animam meam. Defixus ſum in limo profundi, & non eſt ſubſtantia. Sed propterea Chriſtus ſuperauit & vicit, vt tibi vincēdi iter aperiret. Propterea ieiunans vicit, vt & tu ſcias huiuſmodi genus dæmoniorum ieiuniis & orationibus ſuperandum. Propterea & oblata ſibi omnia regna mundi, & gloriam eorum contemnit, vt & tu contemnens gloriam mundi, poſsis ſuperare tentantem. Aegyptij ergo quibus Pharao dedit præcepta, fœminas tantùm viuificant, oderunt maſculos. Oderunt nanque virtutes, vitia tantùm & voluptates nutriunt. HIERONY-

Cap.2. MVS IN ECCLESIASTEN. Vbicunque ergo in Scripturis fœmina legitur & ſexus fragilior, ad materiæ intelligentiam transferamus. Vnde & Pharao non vult maſculos viuificari, ſed tantùm fœminas quæ mate-

Num.25. riæ ſunt vicinæ. Et contrario nullus ſanctorum niſi perrarò fœminas genuiſſe narratur. Solúſque Salphaath

Gen.30. qui in peccatis mortuus eſt, omnes filias genuit. Iacob inter duodecim Patriarchas, vnius filiæ pater eſt, & ob I

Cap.3. ipſam periclitatur. GRAECVS. Quicquid maſculini ſexus, &c. Hoc præcipitur, quia humani generis tyranno fœmininus ſexus, hoc eſt, mens humanis atque inanibus affectionibus prædita, amica eſt: virtutis verò conſtantia ac tenor, non item. HIERONYMVS IN NAHVM PROPHETAM. Quis non dicat ſpecioſam Niniuen, animam naturā pulchram, luxuria & voluptatibus huius ſeculi delinitam, in muliebres delicias peruenisſe, & virilitate perdita elanguiſſe in fœminam? Si enim iuſti anima in perfectum virum veniens, & conditionis ſuæ ſeruans rigorem, adhærēnſque deo, vnus cum eo efficitur ſpiritus: cur non econtrario anima quæ amat mundum vnum cum mundo fiat, & in mollitiem redacta fœmineam, virilem perdiderit rigorem? Ego puto ob hanc cauſam in Exodo præcipere Pharaonem, vt omne maſculinum quod natum eſt Hebræis, mittatur in fluuium, & omne fœmineum viuificetur. Neque enim poterat rex Aegyptius qui dicit alibi,

Exech.29. Mea ſunt flumina, & ego feci ea, quicquam aliud niſi hoc iubere, vt quodcunque eſt Hebræorum, & eorum qui per ſeculum iſtud tranſeunt, forte & virile mittatur in aquas, & per fluenta earum deferatur in mare. Et econ- K trario quicquid fœmineum & molle formoſum videretur in ſeculo, hoc viuificetur, adoleſcat & generet. Simúlque conſidera quod Aegyptius Imperator viros Hebræorum non poſsit occidere, nec eos qui iam egreſsi ſunt de infantia, ſed quorum ætas adhuc tenera eſt, & molle corpus, & profectus incipiens, ſcit non poſſe nutriri fœminas, niſi interfecti fuerint maſculi. Vult itaque in Hebræis quicquid forte eſt & virile, hoc gurgite ſui fluminis ſuffocare, vt quæ fœminea ſunt, liberius ſola ſuccreſcant. CYRILLVS. Ante etiam domini ſaluatoris aduentum, mas ille animus ac virilis, in mundo non erat, ſed in mundanis voluptatibus velut in cœno volutabatur. At poſtquam Emanuel nobiſcum eſſe, atque inter eos qui bello Satanæ infeſtabantur, enumerari voluit, reuera maſculus (neque enim ad peccandum vnquam emolliri potuit) ab initio huiuſce ſeculi principem latuit.

IN CAPVT SECVNDVM EXODI ARGVMENTVM. L

Auctoris Catenæ. *Moyſes aquis expoſitus & inde extractus, in aula regia à matre ſua enutritus, propter homicidium in Madiā fugit, vbi duxit vxorem. Torquentur interim Iſraelitæ, & anxiè ad deum clamant.*

Lectio prima. EGreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui. Et accepit uxorem ſtirpis ſuæ, quæ concepit & peperit filium, & uidens eum elegantem, abſcondit tribus menſibus. Cumque iam celare non poſſet, ſumpſit ſiſcellam ſcirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, poſuítque intus infantulū, & expoſuit eum in carecto ripæ fluminis, ſtante procul ſorore eius, & conſiderante euentum rei.

Lectio 1. *Egreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui. Et accepit vxorem ſtirpis ſuæ.* INTERLINEARIS. Quia M patruelis, id eſt, amita ipſius. RVPERTVS. Notandum, quòd vbi obſtetrices deum timentes in ſancta ſcriptura nominatas eſſe iure voluit, pro eo quòd charitatem vtilem præpoſuere vero inutili, dixit enim, quarum vna vocabatur Sephora, altera Phua, illic patrem & matrem Moyſes nominibus ſuis non expreſsit, ita dixiſſe contentus: Egreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui, accepta vxore ſtirpis ſuæ. Veruntamen alibi non quidem amota hac humilitate, ſed obſeruata lege hiſtoriæ, & nomen patris Amram, & matris nomen ponit Iochabeth, quæ peperit ei, inquit Aaron, Moyſen, & Mariam. Ex hoc autem principio di-

Exod.6. cendum, quia non factum eſt de omnibus impium regis imperium, dicentis: quicquid maſculini ſexus natum fuerit, in flumen proiicite: quicquid fœminei, reſeruate. Alioquin quomodo alius ante hunc elegantem infantulum, ſcilicet Aaron euaſit, triennio natus ante eum? Nempe cùm dictum ſit quia poſt hæc, ſubauditur impia regis edicta, vir ille de domo Leui egreſſus eſt, & accepit vxorem, ſine dubio & Aaron poſt hæc, eadem natus fuit

A fuit. Siquidem vna eadēmque vxor illi (vt dictū eſt) peperit Aaron, Moyſen, & Mariam. Quòd autem triennio ſenior Moyſe Aaron fuerit, manifeſtiùs poſtmodum ſcriptum eſt, hoc modo, Erat autem Moyſes octoginta annorum, & Aaron octoginta triū, quando loquuti ſunt ad Pharaonem. Sed & paruulos, & viginti annorum iuuenculos in exitu ſuo filij Iſraël habuerūt. Claret igitur quòd non impletum eſt vniuerſum nequam regis præceptum, alioquin non fuiſſet in exitu Iſraël de Aegypto, vir inter eos infra ætatem octoginta annorum, neque ante Moyſen quidem, ſed tamen poſt illud regis præceptum euaſiſſet Aaron. CAIETANVS. Egreſſus eſt poſt hæc vir de domo Leui. Iuxta Hebræum non habetur, Poſt hęc, ſed abſolutè legitur, Et iuit vir de domo Leui. Quando autem iuerit, textus non dicit, ſed ex eo quòd iſta eadem mulier antequā cōciperet Moyſen, genuerat Aaron & Mariam, narrat Moyſes factum longè antè. Et accepit vxorem ſtirpis ſuæ. Iuxta Hebræum habetur, Et accepit filiam Leui. Niſi in capitulo ſexto apertè diceretur, quòd accepit amitam ſuam, poſſet admitti ſenſ⁹ Interpretis antiqui, vt appellaretur filia Leui, eo quòd eſſet de ſtirpe Leui. Sed ex eo quòd dicitur amita, inſinuatur quòd verè erat ſoror Caath patris iſtius viri, & filia immediatè Leui Patriarchę. Non tamen intelligas

B hanc fuiſſe genitam à Leui ante ingreſſum vel in ingreſſu Aegypti, ſed longè pòſt, nam Leui quinquagenarius ad ſummum erat in ingreſſu Aegypti, & vixit annis centum triginta ſeptem, vt inferius patet, ac per hoc longè pòſt potuit generare hāc filiam, & genuit in Aegypto, vt inferius ſcribitur. AVCTOR CATENAE. Verum quidem eſt quòd in litera noſtra abundant dictiones duæ, videlicet, Poſt hæc, quæ non ſunt in Hebræo. Et quod apud nos eſt, Et accepit vxorem ſtirpis ſuæ, ibi legitur: וַיִּקַּח אֶת בַּת לֵוִי Vaikkach eth bath Leui, Et accepit, ſeu tulit, vel duxit filiā Leui: ſubaudi vxorem. Sic & Chaldaica. Septuaginta verò, καὶ ἔλαβεν ἐκ τῶν θυγατέρων Λευί, καὶ ἔσχεν γυναῖκα, Et accepit de filiabus Leui, & habuit eam: ſupple & hic, vxorem. Hic autem Leuita, fuit Amram, qui amitam ſuam, patris ſui ſororem duxit in vxorem, nempe Iochabeth. Filiam autem Leui, vel mulierem de ſtirpe Leui intellige, prout etiam Interpres noſter intellexit, & Septuaginta, vel propriè, natam ſcilicet ex Leui. Nam Iochabeth filiā fuiſſe Patriarchæ Leui clarè Numeri vigeſimo ſexto habetur, vbi dicitur, At verò Caath (quem paulò ſuprà filium dixerat Leui) genuit Amram: qui habuit vxorem Iochabeth filiam Leui, quæ nata eſt ei in

C Aegypto. Hæc genuit viro ſuo Amram filios, Aaron, & Moyſen, & Mariam ſororem eorum. Videmus ergo iterum iuſtos ante legem ſeruaſſe, id quod poſtea lege conſtituendum erat, vt matrimonia intra tribus contraherentur, exemplóque Patriarcharum affinitates cum conſanguineis iungerētur, intra tamen non prohibitos gradus, & ſeruata honeſtate publica. *Quæ concepit & peperit filium, & videns eum elegantem, abſcondit tribus menſibus.* PHILO IVDAEVS. Natus infans, mox vrbaniorem præ ſe ferebat vultum, quàm quis de priuato homine ſuſpicari poſſet, adeò vt parentes quantum poſſent tyranni edicta facilè paruipenderent. CHRYSOSTOMVS IN ACTA APOSTOLORVM HOMILIA XVI. Itaque mirabile hoc eſt. Hic circunueniens genus noſtrum, afflixit patres noſtros vt exponerent infantes ſuos, ne eſſent fœtus eorum vitales. Circunueniēs, inquit, inſinuando clandeſtinam cædem: ideo & ſubdidit hoc dicens, Vt exponerent infantes ſuos. Quo tempore natus eſt Moſes, & ἀστῖον, id eſt, gratus erat deo. Hoc mirabile, quòd futurus præfectus, neque poſt hæc, neque ante hoc, ſed in ipſo medio furore naſcitur, & educatur menſibus tribus in domo patris: quando igitur humana ſpem o-

D mnem negant, etiam abiecerunt illum, tunc diuina diſpenſatio clarè fulſit. Expoſitum autem illum ſuſtulit filia Pharaonis, & eum nutriuit ſibi pro filio. Nuſquam templum, nuſquam ſacrificium, quum tantæ diſpenſationes factæ ſunt. Et enutritus eſt in domo barbarica, & inſtitutus eſt Moſes in omni ſapientia Aegyptiorum: erat autem potens in verbis ac operibus. IDEM CHRYSOST. HOMILIA LIIII. Hoc enim mirabile eſt, quòd non per ea quæ videntur ſecuritatis eſſe, ſed planè per contraria, omnia pro nobis fiunt. Et vt diſcas, iuſsit *Exod.1.* Pharao in flumen proiici pueros: niſi proiecti fuiſſent pueri, non fuiſſet ſeruatus Moſes, non in aula educatus fuiſſet. Quando ſeruabatur, non erat in honore: quando expoſitus eſt, tunc factus eſt in honore. Hoc faciebat deus declarans ſuam omnipotentiam ac ſapientiam, quàm facilè ei ſit ſeruare. Minatus eſt illi Iudæus dicens, Nunquid me occidere tu vis? & hoc illi profuit, ſingulariq; diſpenſatione factum, ita vt ipſe videret viſionem illam, quæ eſt in ſolitudine, & vt conuenienti tempore impleatur, vtq; philoſopharetur in ſolitudine, ac ſecurè viueret. Et in omnibus Iudæorum contra illum inſidiis idem fit. Tunc clarior prodit, vt quum inſurgerēt con-

E tra eum & Aaronem, clariorem eum fecerunt, vt indubitata fieret eius ordinatio, & ita etiam in poſterum laminæ æreæ admiratione factæ ſunt. Scitis enim opinor hiſtoriam, & ideo narrationem prætercurro. RVPERTVS. Litera præſens diligētiùs intuenda eſt, ſic enim videtur ſignificare, quòd cùm omnes infantuli proiicerentur, mater huius propter elegantiam ſtudioſior facta, tribus eum abſonderit menſibus, vt ſaltem hic ſeruaretur aliis pereuntibus. Verùm huic ſenſui, quæ prædicta eſt, euidentiſsima ratio refragatur. Potius ergo illud conſtat, ne propter elegantiam eius, quæ iam ardere cœperat, magis inflammaretur inuidia, etenim breuiter quidem & parcè de ſemetipſo loquens Moyſes, dixit, infantem ſe eſſe elegantem, ſed reuerà tanta fuit elegantia, quanta diuinum illum ſplendorem præſignari decuit, quo poſtea facies eius ex collocutione dei ſplendida facta eſt. Neque enim elegantia ſtudioſa nato mox infantulo ineſſe potuit. AVCTOR CATENAE. Quæ concepit & peperit filium, & cætera. Naſcitur tunc ſalutis auctor, dum maximè gloriatur perditionis crudelitas. Et vbi ſpes omnis deiinit & humanum auxilium, tunc incipit diuinum. Filius naſcitur mortis, qui morti

F expoſitus viuificet morituros. Elegantia formæ non rarò fauorem conciliat, maximè verò filiorum ad matres. Pietatis affectus in fœmina ſalutem inſtituit plurimorum. Sic domino omnia famulantur, etiam naturales affectus. Tametſi pars aliqua puerorum fuerit fortaſsis interempta, multi tamen ſeruabantur, alius alia via. Veriſimile tamen eſt prouidentia dei ordinatum, vt pauci admodum occiſi ſint, domino ſuam clementiā citiùs, & manum adiutricem in tempore porrigente. Tribus menſibus ſeruat & non amplius, quia fortaſsis regis ſcriptiniū per domos ſingulas inſtabat, quod tribus quibuſque menſibus fieri conſueuerat. Alij dicunt tribus menſibus, id eſt, tandiu quandiu potuit, non potuit autē diutiùs. *Cunq; iam celare non poſſet, ſumpſit ſiſcellam ſcirpeam, & liniuit eam bitumine ac pice, poſuítque intus infantulum, & expoſuit eum in carecto ripæ fluminis, ſtante procul ſorore eius, & cōſideratē euentum rei.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

RVPERTVS. Quantum ad literam fugitiua matris pietas,& dolenda insinuatur sedulitas,veruntamen G non sine fide & spe, qua tutori deo pupillum suum committebat, in quo gratiæ eius elegantia præfulgebat, magnum quidem cœli ciuem,sed in terra nimiè peregrinantem. Scirpus nanque genus aquosæ genestæ est, sine nodo, papyrus leuis canna, de qua Lucanus sic inquit, Cùm tenet omnia Nilus, conseritur bibula memphitis cymba papyro. Bitumen autem contra sentinam aquæ tenacissimum præsidium est. RABANVS. Natura nanque bituminis est,vt in viminalibus vasculis posita, accessum posit aquæ coërcere. Illic ergo mittentes infantem,& circa fluuium ponentes,eius salutem deo reliquerunt.Thermothe igitur erat filia regis.Hæc dum luderet circa littus fluminis,portari à fluuio illud vas conspiciens,præcepit vt adse ille alueus portaretur.Venientibus autem qui ad hoc fuerant destinati cum alueo, videns infantem, valde gauisa est propter magnitudinem & speciem eius. Tanto enim studio deus circa Moysen vsus est, vt ab ipsis qui propter eius natiuitatem decreuerant interimere omne genus Hebræorum, alimento & cura dignus haberetur. Iussitque mulierem adduci H Thermothe regis filia,quæ daret infanti mamillam. Quo non accedente ad illius vbera, sed euitante, & hoc in multis mulieribus faciente, Maria assistens his quæ fiebant, non quasi videretur ex operibus ei inter alios astare,ait,Frustra ô regina has mulieres ad nutrimentum infantis vocas,quæ nullam ad eum cognationem habent. Si verò quandam Hebraicarum mulierum adduci præceperis, puto tanquam contribulis suæ poterit vbera accipere. Cúmque putaretur bene dixisse, iussit hanc ire, vt aliquam quæ lactare eum posset, adduceret. Illa verò accepta huiusmodi potestate, reuersa est agens matrem nulli cognitam:infansq; gratè quodammodo eius accessit ad vbera: & supplicante regina, commissum est ei cum omni diligentia pueri nutrimentum: cui secundum euentum rerum,nomen impositum est,eo quod de flumine sit leuatus. RVPERTVS. Hoc ergo fatégit quantum potuit,quantumuis infans scirpeo cophino suauiter cubaret, vt leui papyro conserta, cymba, sine pondere supernataret,& bituminata sentinam omnem aquæ excluderet. AVCTOR CATENAE. Pro eo quod apud nos est,sumpsit fiscellã scirpeã,Hebraicè est וַתִּקַּח לוֹ תֵּבַת גֹּמֶא Vatikkach lo tébath góme, Et tulit ei I arcã arundineã,siue iunceã,id est,quæ puero apta esset.Alij,Et accepit sibi nauiculã,siue arculã scirpeã verterũt. Sed idem est sensus cum litera nostra. Chaldaica, Et accepit ei arcam scirpeam. LXX. prout habetur in editione Complutensi, ἔλαβεν αὐτῷ ἡ μήτηρ αὐτοῦ θήκην, Accepit illi mater eius arculam. Nec dicitur scirpeam, siue papyream,licet fortè in antiquis aliquibus exemplaribus reperiatur. Et fortè verisimilius quod ex papyro esset, eo quòd propria illius fluminis sit, at scirpus siue iuncus etiam reliquorum. Sciendum verò Origenis & Augustini temporibus apud LXX. non θήκην sed θίβην legi, inusitatum apud Græcos nomen. Vnde Augustinus ait in locutionibus super Exodum. Quid sit thibin ideo difficile est nosse, quia nec Græcus Interpres ex Hebræo nec Latinus ex Græco vertit hoc nomen, sed transtulit vt inuenit. Hæc ille. Nam in Hebræo thebath arca dicitur,quam(vt dicunt aliqui)exprimere volentes LXX. ipsam vocem non immutarunt, sed θίβην protulerunt. Et licet dicat Origenes thibin esse tegimen ex papyro contextum, patet non esse verum, nam thebath significat omnem arcam, siue papyream, siue ligneam. Arca enim Noe theba vocatur, quæ tamen non erat scirpea. K Nos verò potius scriptoris vitium fuisse crediderimus (hoc enim vt alias sæpe monuimus, crebro inoleuit, vt vna litera in dictione pro alia ponatur)& apud viros doctos LXX. fuisse primo θήκην, id est, arculam scriptum, prout est modò in Complutensi editione. At transcribentis ex exemplari errore factum, vt pro κ sumpto β, & primo κ in ι commutato (cuius facilis mutatio cùm sonus idem remaneat) & θίβιν pro θήκην redditum fuisse, cuius significationem ad noscendum difficile esse dicit Augustinus. Sed iam satis de re non multi momenti. Quidam inter Hebræos doctissimus dicit vocem Hebræam gome, significare lignum admodum leue, quale est arundo marina. Quod etiam dicitur,Stante procul sorore eius, & considerante euentum rei, idem est quod in Hebræo dicitur: וַתֵּתַצַּב אֲחֹתוֹ מֵרָחֹק, לְהֹדַע מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ Vatèthazzab achotho merachok, ledeha ma iéhase lo. Et collocauit se soror eius à longè, vt cognosceret quid illi fieret. Vel, stabat autem soror eius à longè, vt sciret quid accideret ei. Chaldaica, Et stetit soror eius procul, vt sciret quid fieret de eo. LXX. καὶ κατεσκόπευεν ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ μακρόθεν, μαθεῖν, τί τὸ ἀποβησόμενον αὐτῷ, Et speculabatur soror eius de longè, vt disceret quid accideret illi. Et hæc dicitur fuisse Maria. Vides ergo non omittendum ingenij & artis obsequium, vbi etiam L speratur dei affuturum auxilium. Leui & vili fiscella fertur & seruatur totius populi dei salus, & diuinæ misericordiæ felicissimum vasculum. Quodcunque inuenerit manus serui dei ad pietatis officium opportunum, instanter operetur ad gloriam & proximorum salutem. Omni diligentia incumbunt, vt tuto reponatur infantulus exponendus. Non minori fide quàm olim Noe arcam quoque suam disposuit, nihil omittendo eorum quæ fieri poterant, reliquum diuinæ prouidentiæ commendando, cui & omnium operum nostrorum euentus est committendus. Prospiciebant omnia pro salute pueri, Escam tantùm domino committebant qui eam dat omni carni,etiam pullis coruorum inuocantibus eum. Sic Ismaël seruatus est, sic Helias & Prophetæ, non derelinquitur iustus. Arcam autem parauerunt scirpeam, siue de papyro, quæ propria fortassis est Nili, vnde commodissimè conficiuntur etiam naues. Arculam ergo reponunt cum puero in locum caricum plenum, quasi syluam papyrorum ad littus fluminis. Stante (inquit) procul sorore eius, & considerante euentum rei. Exposititius infantulus curæ quidem dei committitur, sed tamen interim non cessat humana sedulitas M instincta diuino, qui vt finem decreuerit operis, sic ad finem media ordinare non omittit. Non semper miraculis opus est, sed admodum rarò. Non est tentanda bonitas & potentia dei. Affectus carnales, quales hîc in sorore,piorum seruiunt saluti,& non rarò quoque religioni.

Mystice. Par.1.ca.33 PROSPER. Figuræ succedunt figuris,dum tamen omnes actiones Christum Ecclesiamq; significent. Tria igitur quædam in isto Moyse acta nostro mediatori comparanda reperiuntur, futurum scilicet in carne sacerdotem,aquam fluminis in baptismo,lignum etiam quo pepedit in cruce. GRAECVS. Moyses igitur infans Christum ob diuinitatis innocentiam significat, cuius patris nomen silentio prætermittitur, cùm tamen nominari potuisset, quia & Christus secundum carnem patrem reuerà non habuit:putabatur enim(ait Euangelista)filius Ioseph.Elegans verò,quia & de domino scriptũ est,Speciosus forma præ filiis hominũ. CYRILLVS.

Mater

A Mater filiũ Moysen in fiscella concluſit, quia & synagoga Christũ ex se secũdum carnem natum in monumẽto cõclusit.Mater Moysen exposuit, & synagoga Christum tãquã à se alienũ segregauit:sed Pharaonis filia,hoc est, Ecclesia è gentibus congregata illum susceþit, idque apud aquas,baptismi videlicet mysteriũ innuens,ibi enim Christus inuenitur. Deinde è fiscella educitur, quia Christus in sepulchro, & inter mortuos liber fuit. RABANVS. Parentes quoque Moysi quorum fidem & opera lex naturalis decorabat,Patriarchæ sunt, à quibus ipse Moyses,& illi qui legem literæ acceperunt,nati sunt. Tribus ergo mensibus Moyses in domo parentum natus occultatur,cùm lex vetus tribus temporibus in Iudaica plebe,ante aduentum Christi lateret,hoc est,sub iudicibus,sub regibus,sub sacerdotibus, donec venit ipse qui legem dedit, & per totam mundi latitudinem spiritualiter eam obseruandam gentibus tradidit. RVPERTVS. Sed & aliter. Totum mysticè administran-
B dæ per Moysen scripturæ prælagium est.Elegans quippè infantulus vili scirpo collocatur,quia futurum erat eo scribente,vt elegantia spiritus, vilitate literæ tegeretur. Ipse papyrio scriptoris eiusdem futuri calamum præsignat,ituri cum impetu fluminis,qui lætificat ciuitatem dei,contra illa vasa papyri,id est,vasa scriptorum falsitatis, de quibus per Prophetam dicitur, Væ terræ cymbalo alarum, quæ est trans flumina Aethiopiæ, quæ mit- *Esa.18.*
tit in mare legatos suos in vasis papyri super aquas. Nec enim terra illa, scilicet Diabolus, siue Antichristus, in terreno corpore futurus(qui propter superbiam dicitur cymbalum alarum, id est, accentus blasphemiarum)aliud mittit quàm mendacium per legatos suos paganos,suos hæreticos in mare huius seculi in suis vasis papyri, id est scriptoribus suæ partis,vnde aduersus deum consistit,quo contra per hunc elegantem infantulum missurus erat deus elegantiam veritatis. GREGORIVS NYSENVS DE VITA MOYSI. Considerandum etiam quòd cùm masculinam Iudæorum prolem tyranni lex occidendam statuit, tunc Moyses nascitur. Quó nam igitur pacto dicet quispiam,si tunc fortè à tyrãno lex aduersus infantes lata est, cùm Moyses in matris ventre ferebatur,huiusmodi ego partum imitari potero? Nec enim in potestate hominis est, cùm voluerit
C nasci.Sed hoc literalis sensus historiæ est, quæ vt ad mores accommodetur,altius intelligẽda.Cuncta ergo quæ in mutatione ac fluxu posita sunt,nunquam firma manent,sed alterum ex altero gignitur,& aut ad melius, aut ad peius semper exitus fit.In hominibus autem carnalis hæc & perturbationum plena dispositio, quæ tyranno ac hosti humani generis placet,ac ideo eam fouet,vitáque donat,per muliebrem sexum ostenditur. Virilis verò partus hosti cõtrarius,ac suspectus,virtuosam vitam significat. Est autem vita humana mutationi semper supposita. Quare oportet, cùm non sit æterna, & immutabilis,semper nasci. Sic autem nasci non aliena fit appetitione,nec extrinsecus,vt in corporali natiuitate, sed electione propria vnusquisque nascitur. Vnde fit vt nos ipsi patres simus nostri, qualescunque nos volumus electione gignentes, & aut marem aut fœminam, vitij aut virtutis ratione fingentes. Itaque licet nobis profectò, cùm audiamus quanta hostis noster afficitur mœstitia masculinæ prolis, id est, virtuosi viri natiuitate, licet (inquam) nobis mares nos ipsos gignere, ac parentibus nostris, cogitationibus scilicet bonis, quæ virtutem pariunt afferre: iocunda enim est cogitatio virtutis. Quæ
D voluptas facilè facit, vt in virtute perseueremus, vt contra tyrannicas etiam leges atque instituta viuamus. Id igitur ænigmate historiæ veritas nos docet,vt omni diligentia studeamus in hoc partu qui in nobis est,ita nasci,vt hosti nostro partus noster molestus sit: nemo enim hostis mœstitiam affert, nisi ea signa ostendat, quibus ille victum se posit cognoscere. Est autem eiusdem voluntatis masculam edere prolem, ac eam conuenienter nutrire,& quomodo in aquis saluari posit prouidere.Nam qui hosti partus suos interficiendos condonant,hi nudos filios fluctibus exponunt. Fluctum autem aquarum hanc vitam dico, in qua perturbationibus alternis multi obruuntur.At verò cogitationes rectæ rationesq;,virilis partus parentes, fiscella muniunt quos genuerũt ne vndarum impetu confringantur, atque submergantur. Est autem veluti virgulis diuersis compacta fiscella, doctrina(vt arbitror)ea,quæ multis atque variis disciplinis in vnum collecta, super fluctus huius vitæ fert, neque immergi patitur, sed impetu exagitata, tandem ad ripam extra huius vitæ turbationes animum educit. Natura quidem ipsarum rerum ita fieri crediderim.Videmus enim re ipsa, si quis turbini ac procellis humanæ
E vitæ resistit, nec se obrui patitur,eum à corrupta hominum societate ac vita,tanquam onus graue reiici atque repelli:quam qui effugit, vagitũ imitetur Moysi, nec lachrymis parcat. Lachryma enim fidelis quædam custos eorum est,qui veram quærunt virtutem. ORIGENES. Sed & nunc insidiantur Aegyptij, si fortè Hebræis nascatur aliquis masculus,vt statim persequantur & interficiant, nisi caueant, nisi obseruent,& occultent germen masculinum: denique refert scriptura,quòd de tribu Leui quædam genuit masculinum, & videns infantem esse elegantem,occultauit eum mensibus tribus. Vide si non propterea nobis præcipitur, ne bonos actus in publico geramus, ne iustitiam nostram coram hominibus faciamus ,sed vt clauso ostio oremus patrem in occulto,& quod facit dextera nostra,nesciat sinistra.Nisi enim in occulto fuerit, diripietur ab Aegyptiis,inuadetur,in flumen iactabitur,vndis & fluctibus submergetur.Ergo si facio eleemosynam, quia opus dei est, masculum genero.Sed si ita faciam,vt hominibus innotescat,& ab hominibus laudem quæram,& non eam occultauero, rapta est ab Aegyptiis eleemosyna mea,& in flumen demersa est,& tãto labore tantóque studio Aegyptiis masculum genui. Propterea ô vos populus dei qui hæc auditis, nolite putare (vt sæpe iam diximus) veterum
F vobis fabulas recitari,sed doceri vos per hæc, vt agnoscatis ordinem vitæ, institutaq; morum, fidei virtutisque certamina.Videntes ergo isti de tribu Leui elegantem esse infantem, celauerunt eum mensibus tribus.

Ecce autem descendebat filia Pharaonis ut lauaretur in flumine, & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei.Quæ cùm uidisset fiscellam in papyrione,misit unam è famulabus suis,& allatã aperiẽs, cernénsque in ea paruulum uagientem, miserta eius, ait, De infantibus Hebræorum est hic. Cui soror pueri, Vis (inquit) ut uadam, & uocem tibi mulierem Hebræam quæ nutrire posit infantulũ? Respondit, Vade. Perrexit puella, & uocauit matrem suam. Ad quam locuta filia Pharaonis, Accipe (ait) puerum istum, & nutri mihi, ego dabo tibi mercedem tuam. Suscepit mulier & nutriuit puerum, adultúmque tra- 2

 didit filiæ

Universidad de Deusto Biblioteca

didit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptauit in locum filij, & uocauit nomen eius Moyses, dicens, quia de aqua tuli eum. G

Ecce autem descendebat filia Pharaonis vt lauaretur in flumine, & puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei. RABANVS. Thermut hanc vocatam fuisse dicunt proprio nomine. AVCTOR CATENAE. Ecce autem descendebat. Nihil refert quòd in Hebræo legitur, וַתֵּרֶד בַּת פַּרְעֹה Vatéred bath Paro, Descendit autem filia Pharaonis, nempe ex palatio quod in alto erat situm, ad flumen. Et puellæ eius gradiebantur per crepidinem aluei, id est, deambulabant per concauitatem ripæ fluminis, quod in Hebræo legitur, וְנַעֲרֹתֶיהָ הֹלְכֹת עַל יַד הַיְאֹר, Venaharothéa hólchoth hal iad haior, Et puellæ eius deambulabant, seu gradiebantur iuxta ripam fluminis, sic & Chaldaica: vel, in littore fluminis. Vel secundum alios, Et puellæ eius ibant iuxta locum fluminis. Septuaginta, καὶ αἱ ἅβραι αὐτῆς παρεπορεύοντο ἐπὶ τὸν ποταμὸν, Et ancillæ eius gradiebantur super flumen. Quasi dicat, sola remansit cum vna ex ancillis in illo loco vt sese lauaret, reliquæ verò expatiabantur super ripam fluminis, qui Nilus fuisse dicitur, quem H Gion esse tenemus ab horto voluptatis egredientem. Deus itaque prouidentiæ suæ opera æquè per mulieres exequitur atque viros. Fœminæ non raro causa sunt magnæ salutis, sicut & pernitiei. Lotionis casualis, & carnalis instituti opus quis credidisset in operis diuini promotionem futurũ? Quem rex pater persequitur ad mortem, illum dominus per filiam nutriendum destinat. Sic solent studia impiorum, velint nolint, cõuerti cõtra quàm intendant: non est consilium contra dominum. Vt rumpantur tibi ilia Pharao, tu in tua aula nutrire & educare cogeris eum, qui saluaturus est eos quos tu persequeris, & te digna morte puniturus, dum in peccatorum abyssum perueniẽs satis deum irritaueris. *Quæ cùm vidisset fiscellam in papyrione, misit vnam è famulabus suis, & allatam aperiens, cernensq́; in ea paruulũ vagientẽ, miserta eius, ait, De infantibus Hebræorum est hic.* THEODORETVS. Sed vnde Pharaonis filia Moysen Hebræum esse deprehendit? Infantis circũcisio id illi declarauit, atque hinc manifestè colligitur, Aegyptios per id tempus adhuc circuncisionem non admisisse, sed postmodum ad Hebræorum imita- I tionem circuncisionis legem statuisse, vnde per Hieremiam vniuersorum deus loquitur, Visitabo super omnes circuncisos præputium suum, super Aegyptum, & super filios Edom, & cætera. CAIETANVS. Locum autem quem prius appellauit carectũ, appellat modò Interpres papyrionem, incertus fortè, an caricibus an papyris abundaret locus ille. Referentibus autem puellis gradientibus in ripa, quod infra papyros seu iuncos esset arcula, direxit oculos filia Pharaonis in iuncetum, seu papyrionem, & vidit ibidem esse arculam, & misit pro ea. Et aperta, vidit infantulum plorantem ac circuncisum, & inde cognouit infantem Hebræorum esse. AVCTOR CATENAE. Quæ cùm vidisset fiscellam in papyrione, & cætera. Eadem est sententia in Hebræo videlicet: וַתֵּרֶא אֶת הַתֵּבָה בְּתוֹךְ הַסּוּף וַתִּשְׁלַח אֶת אֲמָתָהּ וַתִּקָּחֶהָ. Vatere eth hateba bethoch hasuph, vatislach eth amatha vatikkacheha, Et vidit arculam in medio carecti vel iunceti, & misit famulam suam (scilicet cuius opera in lauando vtebatur, vt tolleret illam, siue, & accepit eam. Alij vertunt, Et misit brachium suum, & accepit eam. Cui versioni assentitur & Chaldaicus Interpres, habens, Et vidit arcam in medio carecti, & extendit brachium suum, & tulit eam. Nam & suph scirpus est, carex, iuncus & papyrus, quandoq; autem & carectum signi- K ficat, id est, locum caricum plenum, quem hic Interpres papyrionem vocauit, sepem scilicet, & quasi syluam papyrorum, & ama ancilla, siue cubitus reddi potest. Septuaginta aliquanto dissimilius vertunt, καὶ ἰδοῦσα τὴν θίβην ἐν τῷ ἕλει, Et videns arculam in palude, sed sententia eadem omnium est. Fletus itaque iste infantis commiserationis fit occasio fœminæ, reuera autem diuinæ opis imploratio erat. Crudelitati patris obstitit filiæ clementia, vt sunt cogitatus & voluntates hominum in manu dei. Cognitus est autem Moyses à filia Pharaonis quòd esset ex pueris Hebræorum, non solùm quia scire poterat de edicto patris circa occisionem puerorum, sed quia circuncisum conspexit, quam eo tempore nondum vt postea, Aegyptios suscepisse credibile est. *Cui soror pueri, Vis* (inquit) *vt vadam, & vocem tibi mulierem Hebræam quæ nutrire posit infantulum? Respondit, Vade. perrexit puella, & vocauit matrem suam. Ad quam locuta filia Pharaonis. Accipe (ait) puerum istum, & nutri mihi, ego tibi dabo mercedem tuam, suscepit mulier & nutriuit puerum, adultumq́; tradidit filiæ Pharaonis. Quem illa adoptauit in locum filij.* AVGVSTINVS. Cùm passim paruu- *Vbi supra.* lorum corpuscula deiicerentur in flumine, Moysen manus excepit humana, quem pro totius vindictæ causa L quærebant. Nam cùm Pharaonis filia viridanti in ripa tremula posceret fluenti lauacra, inuenit in loculo quem pater non posset nutrire supplicio. Ad quem educandum in nutricem mater adducitur, ad alendum occasio coniunxit affectum, quem regis diuiserat metus. Nouum miraculum, genus fecit misericordiæ filia parricidæ. Nam dum paruulum seruat ignara, patrem decipit incauta. Dignum malitiæ eius sceleris erat, vt filiæ prouisione periret, qui genitrices interdixerat parturire. Competens processit diuina vindicta, vt suis affectibus puniretur, & Moyses pro aliis eruendis erueretur. CAIETANVS. Quem illa adoptauit in locum filij. Hinc Moyses eruditus fuit in omni sapientia Aegyptiorum, vt Stephanus dixit Actorum septimo. Consentaneum enim est rationi, vt filia Pharaonis prouiderit vt adoptiuus filius erudiretur, cùm esset ei tam charus, vt putaretur eius filius, vt ad Hebræos dicitur capite vndecimo. AVCTOR CATENAE. Et vocem tibi mulierem Hebræam quæ nutrire posit infantulum? Idem sensus est in Hebræo, videlicet, וְקָרָאתִי לָךְ אִשָּׁה מֵינֶקֶת מִן הָעִבְרִיֹּת וְתֵינִק לָךְ אֶת הַיָּלֶד Vekaráthi lach issa meneketh min hahibriioth, vethenik lach eth haiáled, Vt vocẽ ad te mu- M lierem nutricẽ ex Hebræis, quæ tibi lactet puellum, siue lactare posit puerum? Vel secundũ alios, & vocabo tibi mulierẽ lactãtem ex Hebræis, & lactabit tibi puerum. Chaldaica, Nunquid ibo & vocabo tibi mulierem nutricẽ de Iudæis, & lactabit tibi puerum? Septuaginta θέλεις καλέσω σοι γυναῖκα τροφεύουσαν ἐκ τῶν Ἑβραίων, καὶ θηλάσει σοι τὸ παιδίον, Vis vocem tibi mulierem quæ nutriat ex Hebræis, & lactabit tibi infantulum? Sequitur, respõdit, Vade. Breuitati consulẽs doctus Interpres, tres Hebraicas dictiones sine sententiæ detrimento dimisit, videlicet לָהּ בַּת פַּרְעֹה Labath Paro, hoc est, Respõdit ei filia Pharaonis. Clarius autem Hebræus exprimit quod apud nos legitur, Perrexit puella, & vocauit matrem suã. Nam ibi est: אֵם הַיָּלֶד Em haiáled, Et vocauit matrẽ pueri. Sic & Septuaginta. Chaldaica autẽ habet, eiusdẽ pueri. Quod autẽ dicitur, Adultũq; tradidit filiæ Pharaonis. Quẽ illa adoptauit in locũ filij, nõ discrepat ab Hebræo, quod est huiusmodi, וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַתְּבִאֵהוּ לְבַת פַּרְעֹה וַיְהִי לָהּ לְבֵן Vaigdal haieled vattebiehu le bath Paro váihi la leben: Adoleuit, siue creuit autẽ puer, & aduxit eum ad filiam Pharao-

A Pharaonis, seu tradidit eum filiæ Pharaonis. Et fuit illi in filium, seu factus est ei loco filij. Sic & Chaldaica & Septuaginta. Subordinatione itaque diuina euadit vnicus ille Moyses, contra quem solum fuerat excogitata, & à dæmone suggesta vniuersalis crudelitas: vt discamus vbique cõfidere domino, qui mirabiliter eximit suos & consolatur in se sperantes. Plenam fide fuisse familiam Amram tunc quoque, vel ex Moysi sanctitate coniicitur, pro qua quoque remuneranda etiam in præsenti insigni beneficio affecit eas, vt quem exposuerant prouidentiæ dei, ipsum reciperent cum pace Regis, dêque ipsius alimonia non propriis impendiis alẽdum sic, vt matris quoque vberibus restitueretur lactãdus: quo quid erat mirabilius? Sed sic dominus agit cum suis fidelibus. Matrem igitur vocat pueri puella, vt sit illustrius beneficium, & amplior iucunditas domino sese totos credentium, fruiturq; auctoritate filiæ Pharaonis, cui pater negare nihil poterat. Tantúmque abfuit vt Moyses perire potuerit per Regis crudelitatem, vt ipsum quoque intra regiam aulam suam educari oportuerit. Intra aulam B certè proficere commodiùs potuit scientia rerum multarum ob consortia sapientum, experientia rerum omnium, auctoritate quoque crescere, velut adoptiuus filius reginæ, & potentia rerum agendarum. Sic igitur parabatur à rege contra regem volente deo. Vides ergo quomodo prouidentia dei per homines quasi per media agit. *Et vocauit nomen eius Moyses, dicens, quia de aqua tuli eum.* RABANVS. Aquam enim Mos Aegyptij vocant, Is, saluatus. Componentes itaque hæc, ex ambobus Moyses ei nomen imposuerunt. AVGVSTINVS. A fluctibus itaque mystica lingua Moyses nomen accepit, & Pharaonis necem quam præparauerat in nomine, in flumine maris inuenit. CAIETANVS. Apud Hebræos autem non Moyses, sed Moses appellatur quasi tractus. Verùm nomen Aegyptium tractum ex aquis significat. AVCTOR CATENAE. Quia de aqua tuli eum. Sic & Septuaginta. Hebraicè est: מְשִׁיתִהוּ Mesithíhu, Extraxi eum, à Mosa verbo, quod extrahere seu educere significat. Ita habet & Chaldaicus Interpres, sed idem est sensus. Mase ergo, Latinè significat extractio. Trãslatiuum autem verbum esse Mose in significato extrahẽdi de lingua Aegyptiaca in Hebræam, verisimile est, quan C doquidem filia Pharaonis Aegyptium illi nomen non Hebræum indidit, vt videtur. Verùm in linguam sanctam & nomen versum est, & accommodatum ad suum etymon. Et tradit Abenezra, quòd lingua Aegyptiaca vocatus fuerit Monios, quod Hebraicè sonat Mose, ídque dicit se habere ex libro quodam Arabico, cuius titulus est, Cultura terræ. Sed siue à masa verbo Hebraico, siue à mos Aegyptiaco descendat Mose, patet corruptè Moyses tam à Græcis quàm à Latinis proferri, cùm Moses dicendum esset, quandoquidem & etymologia ita pronunciandum demonstret, & non alio modo proferatur Hebraicè. Eadémque in hoc nomine corruptela, quæ & in cæteris nominibus. Nec ab re dictum est, quòd Moyses sumptus fuerit ex aquis prouenietibus ab illo fonte qui diuiditur in quatuor capita, id est, à nomine magno dei, vt nomen eius indicat. Nam משה Mose reuolutum, more Hebræorum, dicit השם Hasem, id est, ipsum nomen, aut virtus eius, quæ peculiariter ei data est. Hinc & ipsi peculiariter ipsum nomen reuelatum est. Sic itaque nomina infantibus imponuntur, non importunè ab euentibus. Et externis rebus aliquid profiguratur à prouidentia dei. Aquis extrahitur qui filios Israël de aquis tribulationis erat liberaturus, & per mare sicco pede educturus.

D ISIDORVS. Moyses (vt vidisti) ad ripam fluminis expositus reperitur, & dominus Iesus cuius Moyses ty- *Mistice.* pum induerat, ad flumen lauacri, & ad aquam baptismatis à credentibus inuenitur. Plorabat infans, quia Christus veteris hominis quem induerat, peccata deflebat. Vnde & ad resuscitandum Lazarum fleuit, Iudæorum deplorans perfidiam. Filia Pharaonis descendens ad lauacrum fluminis, collegit infantẽ, Ecclesia ex gẽtibus lauacri salutaris sanctificationem desiderans, excepit Christum à synagoga matre carnali expulsum quasi infantem quia tunc paruulus videbatur, cùm in homine cerneretur. Inuenit illa Moysen inclusum in vasculo tibin, quod ex multis agrestibus virgulis fit: inuenit Christum Ecclesia recõditum in cordibus sanctorum, qui in vnitatem sui contexti, ex multorum fratrum membris, omnes vnum in Christo corpus effecti sunt, & eum religiosa obseruatione suscipientes tuentur. BERNARDVS IN SERMONIBVS. Quod ait Apostolus Ioannes, *Serm. 1. in octa. paschæ.* Hic est qui venit per aquam & sanguinem Iesus Christus, non in aqua solùm, sed in aqua & sanguine, ad Moysi E differentiam arbitror accipiendum. Moyses quidem in aqua venit, à qua & nomen accepit, vt Moyses vocaretur. Recolant quibus nota est historia veteris testamẽti, quemadmodum in Aegypto dum paruuli omnes Israëlitici germinis necarentur: expositum in aquis Moysen tulerit filia Pharaonis. Et vide si non manifestè Christi, & in hoc ipso videtur præcessisse figura. Simili nempe cùm Pharaone etiam Herodes suspitione laborans, ad eadem conuersus est crudelitatis argumenta, sed eodem modo est & ipse delusus. Vtrobique pro vnius suspecta persona trucidatur numerositas puerorum. Vtrobique qui quærebatur euadit. Et quomodo Moysen filia Pharaonis: ita Christum quoque Aegyptus quæ non immeritò Pharaonis intelligitur filia, suscipit conseruandum. Manifestè tamen plusquàm Moyses hic: vt pote qui venerit non in aqua tantùm, sed in aqua & sanguine. Aquæ enim multæ, populi multi. Venit ergo in aqua tantùm, qui congregauit quidem populum, sed populum non redemit. Nam & ipsa quoque de seruitute Aegyptia liberatio, non Moysi, sed agni sanguine facta est: liberandos nos præfigurans à vana nostra conuersatione huius seculi, sanguine agni immaculati Christi Iesu. Hic est verus legifer noster: apud quem copiosa est redemptio. Mortuus est enim non tantùm pro gente: sed vt filios dei qui F dispersi erant congregaret in vnum. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Sicut *Serm. 86.* ergo Moyses à matre sua proiicitur, & à Pharaonis filia inuenitur atq; colligitur, sic & Christus dominus à synagoga de qua natus est repudiatur, & ab Ecclesia inuenitur atque suscipitur. THEODORETVS. Quòd autem ex Iudæis Christus natus sit cognouit gentium Ecclesia. Mater verò ipsius Moysi cùm Iudea esset, filium à gentili educandum suscipit, quia Israëlis populus per Ecclesiæ ex gentibus congregatæ prædicationem, fidem Christi in nouissimis temporibus accipiet. EVSEBIVS. Seruatus est igitur Moyses per symbola communis salutis Ecclesiæ. Nam & arca è ligno fuit, & lignum super aquam ferebatur, & quæ eum suscepit, non Iudæa, sed Aegyptia fuit. Quæcunque enim circa Moysen contigerunt, non humanæ sed diuinæ mentis fuerunt. Qui etiam flens in fiscella inuentus est, quia & Iudæorũ immanitatẽ deplorãs Christus ait, Foderunt manus meas, &c. ORIGENES. Singula hæc immẽsis repleta mysteriis, tempus exigũt grãde, & totius diei spatia si in his con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

his consumamus, vix fortasse sufficiat. Breuiter tamen aliqua nobis pro Ecclesiæ ædificatione pulsanda sunt. G
Puto & ego filiam Pharaonis Ecclesiam quæ congregatur ex gentibus videri posse, quæ quãuis impium & iniquum habeat patrem, tamen dicitur ad eam; Audi filia & vide, & obliuiscere populũ tuum, & domũ patris tui.
Psal.44. AVGVSTINVS. Pharao enim in diaboli typum accipitur; cuius filia Ecclesia intelligitur. Quòd autem
Ioan.8. pater eius Diabolus antea fuerit, dominus in Euangelio Iudæos increpans, ostendit dicens, Vos ex patre diabolo estis. Qui ergo dicit, Audi filia, pater est. Et ille qui admonetur obliuiscendus, pater nihilominus nominatur. Ac sic deus pater admonet, vt diabolum patrem debeat derelinquere. ORIGENES. Hæc ergo est quæ exiit de domo patris, & venit ad aquas, vt lauaretur à peccatis quæ contraxerat in domo patris sui. Denique statim viscera miseriæ cordiæ suscipit, & miseratur infantem. Hæc ergo Ecclesia ex gentibus veniens, in pallude inuenit iacentem Moysen, abiectum à suis & expositum, dat eum nutriri, & nutritur apud suos, ibi agit infantiam. Cùm autem fortior factus est, tunc inducitur ad eam, & adoptatur in filium. Moyses autem quia lex appellatur, in multis locis iam sæpe disertum est. Veniens ergo Ecclesia ad aquas baptismi, suscepit etiam legem, H
quæ tamen lex erat intra tibin conclusa, pice & bitumine oblita. Tibis genus est tegminis, ex virgis aut ex papyro contextum, vel etiam ex arborum cortice formatum, intra quod iniectus infans videbatur expositus. Iacebat ergo lex conclusa intra huiuscemodi tegmina, & pice ac bitumine oblita, vilibus & terreis Iudæorum sensibus sordebat obsepta, vsque quo Ecclesia veniret ex gentibus, & assumeret eam de luteis & palustribus locis, atque intra veræ sapientiæ aulas & regalia tecta conscisceret. Hæc tamen lex infantiam suam apud suos transigit. Apud illos enim qui spiritaliter eam intelligere nesciunt, paruula est & infans, & lactentium habens cibos. Cùm verò ad Ecclesiam venit, cùm Ecclesiæ ingreditur domum, fortior est & validior Moyses. Amoto enim velamine literæ, perfectus in lectione eius cibus, & solidus inuenitur. Quid tamen est quòd & mercedem nutrimentorum à filia percipit Pharaonis, illa apud quam lex & nata est, & nutrita? Quid est quòd synagoga accipit de Ecclesia? Puto illud intelligi posse, quod idem Moyses scribit, dicens, Ego in non gentem, in æmulationem vos inducam: in gentem insipientem, in ira vos concitabo. Et synagoga ergo de Ecclesia istud mer- I
cedis accipit, vt vltra idola non colat. Videns enim eos qui ex gentibus sunt, ita ad deum conuersos esse, vt vltra idola nesciant, deum præter vnum neminem venerentur, ipsa erubescit idola vltra iam colere. Istud ergo recipit beneficij de Ecclesia synagoga, quod ei paruulã nutrisse visa est legem. Sed & nos etiam si Pharaonem habuimus patrem, etiam si nos in operibus malis genuit princeps huius mundi, cùm venimus ad aquas, assumamus ad nos legem dei, nec nobis sordeat literæ eius vile tegumen & obscurum, quæ parua eius sunt & lactentia, concedamus: quæ perfecta & valida sunt, sumamus, atque hæc intra cordis nostri tecta regalia collocemus. Grandem & validum habeamus Moysen, nihil de eo paruum, nihil humile sentiamus, sed magnificum totum, totum egregium, totum elegãs. Totum enim magnum est, quicquid spiritale, quicquid sublimis intelligentiæ. Et oremus dominum Iesum Christum, vt ipse nobis reuelet, & ostendat quomodo magnus est Moyses,
Vbi supra. & quomodo sublimis. Ipse enim reuelat quibus vult, per spiritum sanctum. PROSPER. Aliter. Descendens filia Pharaonis lauari in flumine, cuius noster Moyses per lignum consecrauerat aquas, agnouit quòd de K
infantibus Hebræorum esset, Eúmque suscipiens, educauit vt filium. Dum descenderet ad Christum doctrina huius mundi, abluta spiritali vnda, deposuit superbiam: suscipiensq; quasi grandis paruum, per humilem gra-
Psal.44. tiam Ecclesiæ sociata personæ, quæ filia Christi efficitur mater. Propter quod scriptum est, Pro patribus tuis
1.Cor.2. nati sunt tibi filij. Sic dum erudiendum suscipit, eruditur. Stulta enim mundi elegit deus, per quæ sapientiam mundi euacuet. Omnis etenim Philosophia Christianæ cessit doctrinæ, quam vtiliter expugnans, inimicorum iaculis destruxit inimicos, sicut Moyses ab Aegyptiis eruditus, illico expugnauit Aegyptios, vt in rubro mari tanquam in baptismo, omnis superbia mergeretur. GREGORIVS NYSENVS. Sed & nunc quencunque regis sterilis filia, doctrina videlicet exterior, quæ semper parturit, & nunquam viuum educit partum, quę nullum vnquam tantis laboribus condignum fructum produxit, quæ vterum inflat quasi aliquod viuum prolatura, & tandem imperfecta & inania semper suo abortu edit, in filium adoptauerit, eo vsque se falsæ matris filium vir bonus profitebitur, quousque imperfectior atque tenerior ætas sit. Qui verò ad maiorem iam ætatem L
perúenit, eum pudebit eius se falsõ filium appellari, quæ naturaliter sterilis atque inanis est, nisi tandem vera foueatur doctrina. Quare tantùm Aegyptiorum assidebit Reginæ, quantum opus erit ad hanc inferiorem doctrinam percipiendam, ne omnino expers humanorum præceptorum esse videatur: deinde ad propriam matrem totus recurret, quam vel quando sterilis reginæ filius putabatur, non omnino reliquerat. Id enim mihi videtur historia nobis significare, cùm asserat matris propriæ lacte Moysen enutritum oportere. Vel cum exterioribus in tenerioribus annis dati sumus, Ecclesiæ lacte nutriri, mores, consuetudines, exquisitámque viuendi normam, quibus altius animus ascendit, perdiscere ac obseruare. RVPERTVS. Vis (inquit) vt vadam, & vocem tibi Hebræam mulierem, quæ nutrire possit infantulum? Respondit ei, Vade. perrexit puella, & vocauit eius matrem, & cætera. Et hoc futuri præsagium, quòd filia Pharaonis infantulum sic inuenit, & tali nutrice alitum sibi in filium adoptauit. Futurum erat quidem, vt scholæ gentilium, sanctarum complaceret elegãtia scripturarum. verbi gratia, Ptolemæo Philadelpho, qui cùm omnium scripturarum vtilium studio flagraret, leges M
quoque dei per istum conscriptas sibi in Græcum transferri summa instantia deposcens, accepit ab Eleazaro Iudæorum Pontifice septuaginta Seniores, quibus ea interpretantibus, relegens oppidò lætatus est. Nam quod hic egit, simile quodãmodo fuit, quod soror pueri, scilicet Maria, quæ procul stetit, præstolans euentũ rei, matrem eius vocauit, quæ & nutriuit infantem, & adultũ tradidit filiæ Pharaonis. Mater quippe sanctæ scripturę huius, lingua Hebræa est, quam ad interpretãdum vel transferẽdum in Græcum euocare, illa vera Philosophia persuasit, vt prædictum est. Porrò elegans infantulus elegãti prospiciens è cœlo, miserationis occursu exceptus est, vt & matri suæ cui natus fuerat, non periret, & aliam matrem præpotentem adoptandus inueniret, cuius auctoritate omni quoque scientia Aegyptiorum, vt in actibus Apostolorum legimus, eruditus est. HVGO DE SANCTO VICTORE. Sed & iuxta sensum alium, Moyses iuxta flumen, significat quemlibet hominem

A hominem iuxta fluuium præsentis seculi positum, filia regis gratiam designat, quæ quẽlibet ad vitam prædestinatum de fluxu seculi liberat, & in filium adoptat, vt qui prius fuerat filius iræ, deinceps existat filius gratiæ. Quę tradidit eum mulieri Hebrææ, scilicet matri eius Ecclesiæ, vt quę gratia regenerauerat, Ecclesia nutriat, quę videlicet sancta Ecclesia, mulier rectè dicitur, quia sponso suo Christo fideliter multos fideles parit & nutrit. Et hæc est Hebræa, id est, transiens, quia non habet hîc manentem ciuitatem, sed futuram inquirit.
In allegor. in Exod. cap.1.

IN *diebus illis postquam creuerat Moyses, egressus ad fratres suos, uidit afflictionem eorum, & uirum* 3.
Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus suis. Cúmque circunspexisset huc atque illuc, & nullum adesse uidisset, percussum Aegyptium abscondit sabulo. Et egressus die altero, cõspexit duos
Hebræos rixantes, dixítque ei qui faciebat iniuriam, Quare percutis proximum tuum? Qui respondit, Quis te
B *constituit principem & iudicem super nos? Num occidere me tu uis sicut heri occidisti Aegyptium? Timuit Moyses, & ait, Quomodo palàm factum est uerbum istud? Audiúitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere*
Moysen. Qui fugiens de conspectu eius, moratus est in terra Madian, & sedit iuxta puteum.

In diebus illis postquam creuerat Moyses, egressus ad fratres suos, vidit afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem quendam 3.
de Hebræis fratribus suis. RVPERTVS. Postquam creuerat Moyses hoc factũ est, id est, per annos quadraginta.
Sic enim Stephanus protomartyr in concione Iudæorum orationem faciens, loquitur: Cùm autem impleretur *Act.7.*
ei quadraginta annorum tempus, ascendit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israël, & vidisset quendam iniuriam patientem, vindicauit illum, & fecit vltionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Aegyptio. CAIETANVS. Moyses nobilis, immo illustris, erat in ciuitate regia habitans, & propterea egressus dicitur ad fratres suos, hoc est, ad Hebræos laborantes & afflictos, tanquam ad fratres suos. Et si Iosepho creditur, ante hunc egressum fuerat Moyses imperator exercitus Aegypti aduersus Aethiopes, erat enim tunc quadragenarius. Vi-
C dit autem (inquit) afflictionem eorum, & virum Aegyptium percutientem quendam de Hebræis fratribus suis. Mon dicit percussurum, vel quòd percusserat, sed actualiter percutientem. Nec dicit quo genere percussionis, an videlicet percussione mortifera, vel castigationis, seu paruæ læsionis. AVCTOR CATENAE. Viditq; afflictionem eorum. In Hebræo legitur בסבלתם Besiblotham, id est, laborem, vel onera, aut sufferentiam laboriosam illorum. Significat enim סבל ferre, pati, sustinere, & similia. Chaldaica, & vidit seruitutem illorum. Septuaginta vt apud nos legunt, afflictionem. De pueritia tam Moysi quàm Christi domini pauca scribuntur in sacris. Iam igitur ad gesta transit, quæ in aula regia fecerit constitutus. Creuit autem Moyses corpore, viribus, iustitia, pietate, & zelo. Charitas autem proximi initium fit salutis, conseruatio iustitiæ, & odium iniquitatis. Fratrum amator non in aula vacabat libidini: sed ad fratrum miserias intentus erat, si quomodo consolari posset cõsilio vel opere tantis oppressos laboribus & ærumnis. Saltem ex hoc loco & facto coniectari potest sæuitia inexplebilis Aegyptiorum: quandoquidem hic Aegyptius non contentus miseria oneratorum, sarcinis &
D tributo ac cordis amaritudine, etiam percutiẽdo impellebat iniquè fratrem & virum bonum: id Moyses ferre non poterat. Vides autem hîc verbum fratris quàm latè pateat, fratres enim dicuntur omnes qui sunt de eadem gente, nec tamen qui ex eodem vtero geniti. *Cúmque circunspexisset huc atque illuc, & nullum adesse vidisset, percussum*
Aegyptium abscondit sabulo. AMBROSIVS PRIMO OFFICIORVM. Non in viribus corporis & lacertis *Cap.36.*
tantummodo fortitudinis gloria est, sed magis in virtute animi, neque in inferenda, sed in depellenda iniuria lex virtutis est. Qui enim non repellit à socio iniuriam si potest, tam est in vitio, quàm ille qui facit. Vnde sanctus Moyses hinc prius orsus est tentamenta bellicæ fortitudinis. Nam cùm vidisset Hebræum ab Aegyptio iniuriam accipientem, defendit ita vt Aegyptium sterneret, atque in arena absconderet. Salomon quoque ait, Eri- *Pro.24.*
pe eum qui ducitur ad mortem. Vnde igitur hoc, vel Tullius vel etiam Panætius, aut ipse Aristoteles transtulerint apertum est satis, quanquam etiam his duobus antiquior dixerit Iob: Saluum feci pauperem de manu potentis, & pupillum cui adiutor non erat, adiuui. Benedictio perituri in me veniebat. AVGVSTINVS VI- *Iob.29.*
EGESIMO SECVNDO CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM. Vt interim omittam, quòd cùm percussisset Aegyptiũ quanquã illi deus non præciperet, in persona tamen prophetica ad hoc diuinitùs fieri per- *Cap.70.*
missum est, vt futurũ aliquid præsignaret, vnde nũc non ago, sed omnino tanquã nihil significauerint facta illa, discutio: consultaq; illa æterna lege, reperio non debuisse hominem ab illo qui nullam ordinatam potestatem gerebat, quamuis iniuriosum & improbum, occidi. Veruntamen animæ virtutis capaces ac fertiles, præmittũt sæpe vitia, quibus hoc ipsum indicent, cui virtuti sint potissimùm accommodatæ, si fuerint præceptis excultæ. Sic enim & agricolæ, quam terram viderint, quamuis inutiles, tamen ingentes herbas progignere, frumentis aptam esse pronunciant: & vbi filicem aspexerint, licet eradicandam sciant, validis vitibus habilem intelligunt, & quem montem oleastris syluescere aspexerint, oleis esse vtilem, cultura accedente non dubitant: sic ille animi motus, quo Moyses peregrinum fratrem à ciue improbo iniuriam perpetientem, non obseruato ordine po-
F testatis, inultum esse non pertulit: non virtutum fructibus inutilis erat, sed adhuc incultus, vitiosa quidem, sed magnæ fertilitatis signa fundebat. Ipse denique per angelum suum diuinis Moysen vocibus euocauit in monte Sina, per quem liberaretur ex Aegypto populus Israël, eumq; miraculo visionis in rubo flammante & non ardente, verbisq; dominicis ad frugem obedientiæ præparauit: qui etiam Saulum Ecclesiam persequẽtem de cœlo vocauit, prostrauit, erexit, implcuit, tanquam percussit, amputauit, inseruit, fœcundauit. Illa nanque Pauli sæuitia, cùm secundum æmulationem paternarum traditionum persequebatur Ecclesiam, putans officium deo se facere, tanquam syluestre erat vitium, sed magnæ feracitatis indicium. Hinc erat etiam illud Petri cùm euaginato gladio, volens defendere dominum, aurem persecutoris abscidit, quod factum dominus satis minaciter cohibuit, dicens, Recõde gladium: qui enim gladio vsus fuerit, gladio cadet. Ille autem vtitur gladio, qui nulla *Matth.26.*
superiori ac legitima potestate vel iubente vel concedente, in sanguinem alicuius armatur. Nam vtique dominus iusserat, vt ferrum discipuli eius ferrent, sed non iusserat vt ferirent. Quid ergo incongruum, si Petrus post

Universidad de Deusto
Biblioteca

hoc peccatum factus est pastor Ecclesiæ, sicut Moyses post percussum Aegyptium factus est rector illius synagogæ? Vterque enim non detestabili immanitate, sed emendabili animositate iustitiæ regulam excesit: vterque odio improbitatis alienæ, sed ille fraterno, iste dominico: licet adhuc carnali, tamen amore peccauit. Resecãdum hoc vitium vel eradicandum: sed tamen tam magnum cor, tanquam terra frugibus, ita ferendis virtutibus excolendũ. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. De facto Moysi cùm occidit Aegyptium ad defendẽdos fratres suos, satis disputauimus in illo opere quod de vita Patriarcharum aduersus Faustum scripsimus. Vtrum indoles in eo laudabilis fuerit qua hoc peccatum admiserit, sicut solet vbertas terræ etiam ante vtilia semina quadam herbarum quamuis inutilium feracitate laudari, an omnino ipsum factum iustificandum sit: Quod ideo non videtur quia nullam adhuc legitimam potestatem gerebat, nec acceptam diuinitùs, nec humana societate ordinatam. Tamen sicut Stephanus dicit in Actibus Apostolorum, putabat intelligere fratres suos, quòd per eum deus daret illis salutem, vt per hoc testimonium videatur Moyses iam diuinitùs admonitus, quod scriptura eo loco tacet, hoc audere potuisse. RVPERTVS. Cùm enim hæc dicit Protomartyr, profectò illud significat, quòd Moyses gentis suæ liberatorem fore se præsciret. At illi, inquit, non intellexerunt, id est, intelligere noluerunt. EVSEBIVS. Interfecit Moyses Aegyptium, non furori cedens, neque ira superatus, sed zelo erga deum inductus. Cæterùm quicquid in gratiam dei fit, pietas ac religio est. Et si homicidium sit, propter deum iam non est cædes. Nam & Phinees qui duos vna manu occiderat, audiuit, stetit Phinees & placauit, & cessauit quassatio, & reputatum est ei ad iustitiam. Diuersum enim est interfectoris & pie agentis propositum. Tantumq; ipsius Phinees præclarum facinus valuit, vt iram dei restingueret: & quod antea ipsius pater Aaron ad altare præstiterat, id Phinees homicidium, immo pietas potuit. THOMAS. Moyses videtur Aegyptium occidisse quasi ex inspiratione diuina auctoritatem adeptus, vt videtur per hoc, quod Act. 7. dicitur, quòd percusso Aegyptio æstimabat Moyses intelligere fratres suos, quoniam dominus per manum ipsius daret salutem Israël. Vel potest dici, quòd Moyses occidit Aegyptium defendendo eum, qui iniuriam patiebatur, cùm moderamine inculpatæ tutelæ. Vnde Ambrosius dicit in libro de officiis, quòd qui non repellit iniuriam à socio, cùm potest, tam est in vitio, quàm ille qui facit, & inducit exemplum Moysi. Vel potest dici, sicut dicit Augustinus in quæstionibus Exodi, quòd sicut terra ante vtilia semina, herbarũ inutilium fertilitate laudatur, sic illud Moysi factum vitiosum quidem fuit, sed magnæ fertilitatis signum gerebat, inquantum scilicet erat signũ virtutis eius, qua populũ liberaturus erat. CAIETANVS. Antiqua quæstio de excusatione facti huius. Apparet enim ex textu quòd inexcusabile sit. Nam ex eo quòd non defensionis necessitate, sed vltionis gratia occidit Aegyptium (vt testatur circũspectio an aliquis esset testis) officium iudicis superauit Moyses. Et propterea nisi diuina auctoritate excusetur (contra quam militat huiusmodi circunspectio, nam signum est humanæ cautelæ, non diuinæ inspirationis) nullam video excusationem certam. Quod ideo dico, quia si certum esset quòd Aegyptius ille fuisset præpositus ad affligendum filios Israël, potuisset Moyses causam populi Israël agens, occidere præpositum illum tanquam publicum hostem, vt hoc facto inchoaretur liberatio Israëlis. Et hac ratione videtur vsus Stephanus Actuum septimo, dicendo, quòd Moyses putauit filios Israël intelligere per hoc factum liberandos seipsos à seruitute Aegyptiaca per ipsum Moysen, tanquam agentem causam communem, deo principaliter efficiente. Quòd verò Aegyptius ille fuerit præpositus, innuere videtur verba textus, dicẽdo, Et vidit afflictionem eorum, siue in oneribus eorum, & vidit virum Aegyptium percutientẽ, & cætera. Ex eo enim quòd visio onerum præmittitur, signum est quòd exactor onerum erat percutiens Aegyptius. AVCTOR CATENAE. Cúnque circunspexisset huc atque illuc, & cætera. Amor iustitiæ, proximi necessitas, & improba violentia Moysen impulit vt ab iniuria fratrem defenderet. Nemo autem hîc affectibus blãdiatur. Non sine vrgente & magna causa occidit Aegyptium. Denique singularia facta illa, & cœlitùs destinata fieri à deo, non debẽt ab hominibus vitiari, sed cum timore recoli. Et primi vehemẽtesq; motus, nonnihil excusationis habent etiam in humano iure, licet non semper, & pro toto. Nobis ad regulam & legem dei viuendum est. Prouidentia quoque dei sese semper exerit, & semina quædam futurorum præostẽdit. De eo autem quòd Moyses occidit Aegyptium, variæ sunt sententiæ. Alius accusat, alius excusat homicidium eius. Nos autem cum pluribus sanctis patribus tenemus, quòd nõ temeritate carnis, nec vitiosa radice, sed ardore virtutis, motu spiritus, & heroico impetu diuinitùs excitato hoc fecerit. Erat enim iam tum in magistratum, ducem & seruatorẽ Israëlis, à deo destinatus, nondum quidem publicis miraculis, quemadmodum postea reuelatur, sed certo tamen decreto dei. Quos autem deus ad conficiendas res heroicas eligit, in iis operatur etiam priusquã electionem suam publicè declaret, singulares quosdam & admirabiles animorum impetus, quibus tanquam præuiis testimoniis significat, eiusmodi homines ad res maximas gerendas destinatos esse. Sic impulit deus Phinees, nõdum quidem summum sacerdotem, sed tamen ad summum sacerdotium destinatum, vt arrepto pugione transfoderet virum Israëlitam, publicè cum Madianitico scorto fornicantem. Sic impulit Dauidem, nondum publicum regem, attamen diuina vnctione in regem electum, vt magno animo armatum Goliath inermis aggrederetur, atque trucidaret. Sic impulit (vt & externum exẽplum attingam) Cyrum adhuc puerũ, & pro filio pastoris habitum, in primum tamen Persici regni Monarcham diuinitùs destinatum, vt tãquam rex inter pueros puerilem institueret Rempublicam, ac inobediẽtes castigaret. Et cùm ea res ad Astyagen delata esset, ac Astyages Cyrum puerum reprehenderet, quòd ipse serui filius, cæcidisset flagellis ingenuos pueros, respondit Cyrus magna constantia, se vt regem fecisse. Qui certè heroicus animus in puero diuinitùs excitatus est, vt statim à pueritia signi ficaretur, hunc puerum ad gerẽdas magnas res, à deo ordinatum esse. In horum catalogum etiam Moyses referẽdus est, quem cùm deus ab vtero matris elegisset in ducẽ & seruatorẽ Israëlis ex Aegyptiaca tyrãnide, impulit etiam occulto spiritus tractu, vt occideret impium Aegyptium. Tantùm igitur abest, vt hoc homicidio peccauerit aduersus deum, vt potius diuinæ vocationi seruierit, ac insinuauerit Israëlitis, se in hoc officiũ diuinitùs vocatum esse, vt defendat Israëlitas ab iniuria. Atque hoc exemplũ ponendum est, non inter generalia, quę imitanda sunt, sed inter personalia, quæ admiranda sunt, non autem imitanda nisi ei, qui πλήρωμα spiritus, eodem animi

Quæst.

Act. 7.

2.2.q.60. ar. 6.ad.2.

animi impetu ad aliquid conficiendum diuinitùs excitatur. *Et egressus die altero, conspexit duos Hebræos rixantes, dixitque ei qui faciebat iniuriam: Quare percutis proximum tuum? Qui respondit, Quis te constituit principem & iudicem inter nos? Num occidere me tu vis sicut heri occidisti Aegyptium?* RVPERTVS. Hanc vnius negationem omnibus Iudæis ascribit Stephanus; dicens, Hic est Moyses, quẽ negauerunt, dicentes, Quis te constituit principem & iudicem? Et rectè. Nam cunctis profitentibus, vni negare non licuisset, præsertim pro omnibus, quia non dixit, super me, sed super nos. Amplius autem iniustam negationem exaggerans, inculcat, & replicat, illum principem designans & iudicem Hunc (inquit) deus principem & redemptorem misit, hic eduxit illos. Hic est Moyses, qui dixit filiis Israël, Prophetam vobis suscitabit dominus de fratribus vestris, tanquam meipsum audietis. Hic est qui fuit in ecclesia in solitudine cum angelo, qui loquebatur ei. Porrò talis egressus Moysi ad fratres suos, vt videret afflictionem eorum, illa negatio quam Apostolus in catalogo patrum fide nobilium commemorat, rectè esse dicitur, qui sic ait, Fide Moyses grandis factus negauit se esse filium filiæ Pharaonis, magis eligens affligi cũ populo dei, quàm temporalis habere peccati iocunditatem: maiores diuitias æstimans Thesauro Aegyptiorum, improperium Christi, aspiciebat enim in remunerationem. AVCTOR CATENAE. Dixitque ei qui faciebat iniuriam. Vnicum est hîc Hebraicum verbum רָשָׁע Rasaha, quod impium, improbum, iniquum, violentum, & reum significat, vnde diuersi diuerso modo reddiderunt. Nam alij, & ait violento: Alij verò, ad reum, dixerunt. Caldaica habet, Et ait impio. Septuaginta vt in nostra litera. Sed horum omnium vnus est sensus, quod dixit ei qui inferebat iniuriam. Sequitur. Quis constituit te principem & iudicem super nos? Parũi refert quod deest vna dictio quæ legitur in Hebræo לְאִישׁ Leis, In virum, vt dicat: Quis constituit te in virum principẽ & iudicantem super nos: Et ita etiam habet Chaldaica. Deinde, Num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? In Hebræo sic legitur, הֲלְהָרְגֵנִי אַתָּה אֹמֵר כַּאֲשֶׁר הָרַגְתָּ אֶת הַמִּצְרִי Halhargeni atha omer caaser haragta ethhamizri, Nunquid vt occidas me tu dicis hoc? Sicut occidisti Agyptium. Et ita est in Chaldaica. Vel, Nũquid vt me occidas tu loqueris, sicut interfecisti Agyptiũ? Septuaginta vt in litera nostra. Et est vnus omniũ sensus, Tu queris seu cogitas sicut occidisti illũ, interficere etiã me. Quasi dicat, tu es violẽtus & homicida, idcirco emẽda teipsum. Videns itaque Moyses prima die necessariã fuisse suam ad populum dei vigilantiã, etiam secundo die progreditur ad fratrũ salutẽ, & iam Hebræos inuenit fratres litigãtes, quod equè ferre iustitiæ zelo ardẽs nõ potuit. Vnicuiq; enim nouerat dominũ mãdasse de proximo suo, iuuãdo scilicet & defendẽdo. Qui respõdit (inquit) Quis constituit te principẽ, & cætera? Sic impij loquũtur dum impietatẽ defendũt, neminẽ habere volũt iudicẽ vel magistrũ. Cũ his soli egeãt magistro, quib⁹ libertas pernicies est tã ipsis quã aliis: iustis enim nõ est posita lex, & magistratu nõ indiget vindicãte, sed protegente. Omnino enim cõmixtio piorũ cũ impiis exigit in hac vita magistratum & gladium. Sic domesticorũ perfidia periculosior est bonis viris nõ rarò quã extraneorũ: pericula enim ex falsis fratribus incidũt frequẽter. Obiter quoq; notat hîc ingratitudo Hebraici populi, qui beneficiũ nõ agnoscit. Eã siquidẽ mercedẽ ex beneficio suo refert Moyses, quã ferè oẽs benefactores ab ingratis, & pacificato res ac sequestres à partibus suis referre solẽt. Impius enim Israëlita reiicit Moysen, & accusat ipsum homicidij. Quis te, inquiens, cõstituit principem & iudicem super nos? num occidere me tu vis, sicut heri occidisti Aegyptium? Vide maximam indignitatem & ingratitudinem. Moyses reliquerat regiam aulam propter Israëlitas, vt significaret ipsis, se ad liberandum ipsos ex Aegyptiaca tyrannide diuinitùs ordinatũ esse. Sed ecce statim reiicitur ab ipsis, vix dum elementis liberationis inchoatis. Nunquid ergo quem homines reiecerunt, eum etiã Dominus deus noster reiecit? Minimè omnium. Hunc Moysen (inquit Stephanus) quem negauerunt dicentes, quis te constituit principem & iudicem, hunc inquam, Deus principem & redemptorem misit per manum angeli, qui apparuit illi in Rubo. Hic eduxit illos, edens prodigia & signa in Aegypto, & in mari rubro, & in deserto annis quadraginta. Quod Moysi contigit, idem etiam contigit domino nostro Iesu Christo, de quo scriptum est: Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. Hæc exempla cùm propter multa alia tum etiam potissimùm propter hoc nobis proponuntur, vt in ingratitudine hominum & contemptu nostri bene confidamus, & in benefaciendo non defatigemur. Et si enim homines nos abiiciunt, non tamen abiicit nos deus: sed potius tantò magis nos agnoscit, quantò turpius homines nos conculcant. Et quanquàm homines ingrati sint, ac immemores beneficiorum, deus tamen gratissimus est, & nec obliuiscitur poculi aquę frigidæ sitienti in nomine suo exhibitæ. *Timuit Moyses, & ait, Quomodo palàm factum est verbum istud?* AVGVSTINVS DE LOCVTIONIBVS IN EXODVM. Septuaginta habẽt, si sic diuulgatum est verbum hoc. Duo sunt in hac locutione attendenda, primo quia pendet sententia, & sic dimissa est. Deinde quia verbum pro facto posuit. AVCTOR CATENAE. Quomodo palàm factum est verbũ istud? Hebraicè est: אָכֵן נוֹדַע הַדָּבָר Achen nodaha hadabar, Verè notum factum est verbum. Et ita habet Chaldaica. Nam Achen dictio, certè, verè, siquidem, ergo, itaque significat. Alij, Certè nota facta est hæc res. Alij, profectò hoc negotium palàm factum est, verterunt, id est, hoc meum factum (nempe quod interfecisset Aegyptium) innotuit. Dabar enim (vt sæpius dictum) & verbum, & rem siue negotium significat. Sed nulla est inter hos, quod ad sensum attinet, differentia. Nam & litera nostra admirantis est factum fuisse proditum. Timuit igitur Moyses etiã ex iusto opere propter iniustos homines: semper enim periclitantur inter pessimos optimi. Leuis occasio arripitur contra pios. Sciebat tyrannidem regis grassaturam ob Aegyptium occisum, quãtumlibet indignè: liber planè futurus & tutus ac absque timore, si Israëlitarum plurimos occidisset. Hoc quoque exemplo discimus nihil opertum esse quod non reueletur, & occultum quod non sciatur. Aures habere syluas, & campum oculos. *Audiuitque Pharao sermonem hunc, & quærebat occidere Moysen. Qui fugiens de conspectu eius, moratus est in terra Madian, & sedit iuxta puteum.* HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Madian, vrbs ab vno filiorum Abraham ex Cethura, sic vocata. Est autem trans Arabiam ad Meridiem in deserto Saracenorum contra orientem maris rubri, vnde vocantur Madianæi, & Madianæa regio. Legimus & filias Obab soceri Moysi, filias Madian, sed hæc alia ciuitas Μωάβ eius, iuxta Arnonem & Areopolim, cuius nunc ruinæ tantũmodo demonstrantur. EVSEBIVS. Egregia egressus, pastor Moyses efficitur in deserto, neque tamen conqueritur.

Si quis

Deut. 18.

Hebr. 11.

Locution. 5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Si quis enim velit charitatem dei seruare, siue pauper sit, siue in vrbe, siue in carcere, à deo custoditur, non indi- G
gnatur, omnia æquo animo fert. Huius rei exempla habes in scripturis. RVPERTVS. Qui fugiens de conspe-
ctu eius, moratus est in terra Madian. Hoc est, etiam quod ad Hebræos loquitur Apostolus, Fide dereliquit Ae-
gyptum, non veritus animositatem regis. Vnde autem hoc, quòd nõ veritus animositatem regis? videlicet, quia
fugiens animos regis, non tamen armaturam deposuit zeli, eadem quippe iustitia vel pietate, septem filias sa-
cerdotis Madian à pastoribus defendit, & oues earum adaquauit, qua & virum percusserat Aegyptium, eo quòd
percussisset quendã de Hebræis fratribus suis, & qua nihilominus altera die Hebræos rixantes conspiciens, eũ qui
faciebat iniuriã corripuit, vnde inuisibilẽ quẽ tanq̃ videns sustinuit, videre meruit. AVCTOR CATENAE. Au
diuitque Pharao sermonẽ hunc, vel rem hãc, q̃ scilicet Moyses occidisset Aegyptiũ, & quærebat occidere Moy-
sen. Quifugiens de conspectu eius, moratus est, seu habitauit in terra Madian & sedit iuxta puteũ. Midian legũt
Hebræi, nõ Madian, estque apud eos dyssyllabum. Multa autem hîc subaudienda sunt, eiusmodi: Vbi cùm ali- H
quandiu moratus esset, quieuit, & sedit aliquando iuxta puteum. Specimẽ igitur ingenij Mosaici statim intelle
xit Pharao, sed opprimere non est permissus. Aula ergo nutritus ob fratrũ salutẽ, & pro iusto opere fit pastor in
eremo. Interim verò circa fontes frequenter fiunt dispensationis diuinæ exordia, & numinis familiarior præ-
sentia, vt patet ex Genesi. Nõ poterat diu latere homicidiũ Aegyptij. Sed hoc iniquius q̃ ab Israëlitis impio re-
gi defertur, quia fratrum erat fidelissimus & iustus defensor. Fugit igitur Moyses, ne citra vocationem dei ma
nifestis periculis sese obiiceret, ac deum tẽtaret: fugit, vt voluntati dei, qua perspicuè tum ex contumelia ab im
pio Israëlita allata, tũ ex insidiis regis, intelligebat se in exiliũ diuinitùs extrudi, obsequeretur: fugit, vt interea
temporis de vocatione dei firmiùs certificaretur: fugit, vt opportuniori tempore ad liberãdos Israëlitas reuer-
teretur. Sic fugit Iacob fratrem suum Esau è terra promissionis. Sic fugit Dauid Saulem. Sic fugit Christus la-
pidaturos ipsum. Sic fugit Paulus præfectum regis Aretæ è Damasco. Sic & Christus ad Apostolos suos dixit:
Si persecuti vos fuerint in ciuitate hac, fugite in aliam. Fuga igitur Moysi nõ fuit impietas, sed obedientia erga I
deum, & patientia, qua Moyses in incommoda exilij lõgè omnium grauissima, sese æquo animo iniecit. Et cùm
exilium in domino patienter susceperit, Dominus deus noster tanta clementia ipsum complexus est, vt fecerit
ipsi exilium non solùm tolerabile, verùm etiam iucundum, ac liberauerit ipsum ab exilio, & reduxerit ad popu-
lum suum Israël honorificentissimè, quemadmodum postea sequitur. Sed quò Moyses fugit, & quo mysterio?
Nónne ad Madianitas fugit, progeniem quippe Abrahæ ex Cetura? Et hoc, vt inde sumeret vxorem sibi con-
uenientem, & ex progenie sua, & vt inde influxum ac robur regionis illius susciperet: & qui omni sapientia Ae-
gyptiorum (vt Lucas narrat) præditus erat, instrueretur quoque doctrina Mercurij Trismegisti, qui (vt nonnul-
li viri insignes affirmant) Iethro fuit, & septinomius. Horum enim doctrina adeò consimilis fuit, vt Artabã-
nus eandem vtriusque doctrinam fuisse existimauerit: tanquam conuenientem cum diuina, quam ipse Moyses
postea suscepit. Sed obserua obsecro in Moyse, quid accidere soleat his, qui derelicta impietate, sectantur voca-
tionem dei. Moyses enim dereliquit aulam regiam, in qua videbat se non posse piè viuere, & coniunxit se cum K
Israëlitis, vt vocationem dei sequeretur. Mox igitur cooriuntur in ipsum quasi collecta manu, paupertas, igno-
minia, contemptus, non ab Aegyptiis tantùm, sed etiam à suis ipsius Israëlitis, ad quos liberandos aulam dere-
liquerat, insidiæ regis, pericula mortis, fuga, exilium, & quicquid est huiuscemodi calamitatum. Solenne au-
tem est, vt qui relinquit impietatem, & sectatur vocationẽ dei, maximis statim periculis & calamitatibus obii-
ciatur. Vnde Christus emissurus Apostolos ad prædicandum euangelium quod erat mandatum dei: Ecce ego,
inquit, mitto vos sicut oues in medio lupõrum. Tradent vos in concilia, & eritis odio habiti ab omnibus pro-
pter nomen meum. Non enim est discipulus supra præceptorem, neque seruus supra dominum. Si ipsum pa-
trem familiâs vocauerũt Beelzebub, quantò magis domesticos illius? Quod accidit ei qui sectatur publicã fun
ctionem à deo mandatam: hoc idem accidit vnicuique priuatam vocationẽ dei sectanti, vt si artifex mechani-
cus abominatur imposturas, & administrat artificium suum iustè ac legitimè, continuò obiicitur periculis pau-
pertatis, famis & aliorum malorum, cùm interim videat eos artifices, qui dant operam imposturis, magnas opes L
parare. Quid igitur faciemus? Abiiciemús ne vocationem dei, vt vitemus pericula & aduersitates? Hoc autem
non esset pericula vitare, sed iuxta prouerbium, Pluuiam fugere, & in fluuium incidere: temporalia quædam &
momentanea pericula vitare, perpetuo autem exitio sese obnoxium reddere. Ac Satanæ quidem consilium est,
vt immissis afflictionibus deterreat nos à sectanda vocatione dei, & reuocet ad impietatem. Consilium autem
dei est, vt immissis afflictionibus probet ac exerceat fidem nostrã, & declaret nobis per afflictiones virtutẽ suã,
adeóque subinde maiores benedictiones per eas conferat. Quare tantò magis perseuerandum est in obedientia
dei, quantò grauiores calamitates in nos exurgunt. Deinde, quòd Moyses non regerit ingrato maledictum, sed
consultat de salute sua, decet nos vt non regeramus maledicta maledictis, sed potius admoneamur ex aduersa-
riorum maledictis, vt nobis salus nostra curæ sit. Et si quidem meriti sumus maledictum, caueamus, & resipi-
scamus: si autem immeriti, tantò diligentius innocentiam cõseruemus, quãtò sollicitiùs Satan eam impugnat.
Mystice. AVGVSTINVS VIGESIMO SECVNDO CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM, INTER- M
LINEARIS, ET ISIDORVS. Secundum altiorem autẽ sensum, postquam creuit Moyses, egressus est ad
fratres suos, & dominus Iesus Christus triginta annorum factus, exiuit ad prædicandum Iudæis de quibus di-
cit ipse, Nunciabo nomen tuum fratribus meis. Omnes enim in Christo fratres sumus, vnum patrem deum ha-
bemus. GRAECVS. Vel egressus dicitur ad fratres suos, quia Christus formã serui accipiens, & semetipsum
exinaniens, non ob carnem tantùm qua indutus erat, sed & propter animi beneuolum affectũ, Apostolos fratres
suos vocauit. IIDEM QVI SVPRA. Sic igitur egressus dominus noster vidit afflictionem eorum qui e-
rant in mundo, qui festinanter transeũt viam huius seculi, ac misertus est. Denique ab Aegyptio iniuriam per-
petientem inultum esse non perferens Moyses, fratrem defendit, & eundem Aegyptium occidit. Cuiuis hoc
in loco facillimè occurrit, iniuriosum nobis in hac peregrinatione diabolum, à domino Christo per mortem
suam nobis defensis occidi. Hoc tamen prius cum circunspectione factum, quia discretè omnia prospiciens
saluator

A saluator noster, non potẽtia, sed sapiẽtia vicit superbũ humani generis hostẽ. Quod verò in sabulo arenæ obruit
interemptum, manifestum est eius iam morticinam præsentiam in eis latere, quibus fluxę & aridæ sunt mentes,
nec stabile habent fundamentum. Vnde & Ecclesiam dominus in petra ædificat, & eos qui audiunt verbum
eius, & faciunt, cõparat prudenti viro, qui ædificat domum suam supra petram, ne tentationibus cedat & cor-
ruat. Illos autem qui audiunt, & non faciunt comparat stulto ædificanti super arenam, cuius tentata domus
ruinam efficit magnã. PROSPER. Occidit ergo Aegyptium Moyses, eúmque obruit arena, & hoc agit Moy- *Par. 1. cap.*
ses noster Mediator Christus, eruens animas de potestate tenebrarum, in illa multitudine spiritalis seminis A- *33. & 34.*
brahæ, quæ creuit vt arena maris. Obruit Aegyptium, dum clamant dæmonia expulsa, Quid nobis & tibi Iesu
fili Dauid? venisti ante tempus perdere nos. Vidit etiam Moyses alia die secum Hebræos altercantes, cœpítque *Mar. 1.*
eos componere ad pacem, dicẽs, Viri fratres vt quid alterutrum nocetis? Dixítque ille qui alteri iniuriam facie-
B bat: Quis te statuit iudicem vel principem nobis? Nunquid & me vis occidere, quemadmodum occidisti hester-
na die Aegyptium? Et noster Moyses mediator Christus clamat per Dauid, Cum his qui oderunt pacẽ eram pa- *Psal. 119.*
cificus, cùm loquebar illis, impugnabant me gratis. Et alibi, Retribuebant mihi mala pro bonis. RABANVS. *Psalm. 47.*
vel in eo quòd rixãtes duos Hebræos Moyses pacificare voluit, eiusdem Christi domini typum tenet, qui duo-
rum populorum discordiam pacificare studens in semetipso, angulari videlicet lapide, consociauit atque co-
adunauit. GRAECVS. Moysẽs igitur pacem ac concordiam inter fratres Hebræos conciliabat, quia profe-
ctò pace atque vnanimitate nihil præstantius, aut melius dici potest. Idq̃ & verus Moyses Christus fecit, qui
fuit pax nostra, qui dicebat, Pacem meam do vobis. RABANVS. Qui verò iniuriam fecit proximo, & recon- *Psalm. 47.*
ciliatorem inhonestè spernens repulit, Iudaicum populum demonstrat, qui prædicationem Christi, verbum re-
conciliationis ingratè suscepit. Hostísque verus credentis populi semper fuit, sicut in Euangelio legitur, quòd
cæco nato à Christo illuminato, maledixerunt, ita dicẽtes, Tu discipulus eius sis, nos autem Moysi discipuli su-
C mus. Et alibi, Nolumus (inquiunt) hunc regnare super nos. RVPERTVS. Vnde & sanctus Protomartyr po- *Ioan. 9.*
puli sui infatuatam malitiã in eo quo supra diximus loco nouissima exclamatione cõdemnat, Dura (inquiens)
ceruice & incircũciis cordibus & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri, & vos. Quem
Prophetarũ non sunt persecuti patres vestri? Nẽpe subauditur, Moysen negauerunt, Samuelẽ abiecerunt, Dauid
de regno exturbauerunt, alios lapidauerũt, alios secuerunt, alios in occisione gladij interfecerunt. Tandem ita
concludit, Et occiderunt eos, qui pronunciabãt de aduentu iusti, cuius nunc vos proditores & homicidę fui-
stis. Igitur Moyses in exemplum huius negatus est à dicẽtibus, Quis te constituit principem & iudicem super
nos? Videlicet quemadmodum negãdus erat iustus à dicentibus, Non habemus regem nisi Cæsarem: & quem- *Ioan. 19.*
admodum hic negatus à suis, abiit acquirere sibi Ecclesiam de gentibus, sic Moyses negatus fugit suos, & vxo-
rem accepit alienigenam, de filiabus sacerdotis Madian. PROSPER. Quòd & per Prophetam de ipso domi- *Vbi. 5. capi.*
no prædictum dudum antè fuerat, videlicet, Ecce elongaui fugiens, & mansi in solitudine. RABANVS. Fu- *34.*
D ga igitur Moysi qua ab Aegypto recedens, migrauit in terrã Madian, significat quod Redemptor noster deserẽs *Psalm. 54.*
ciuitatem Iudaici populi, migrauit in Apostolis ad gentes conuocandas, vbi contradictione primitùs inuenit,
postea deuotam obedientiam, quod bene exprimunt ipsa nomina. Aegyptus enim quæ interpretatur tenebræ,
significat tenebras mentium infideliũ. Madian autem contradictio vel responsio, demonstrans gentes primùm
contradicentes euangelicæ prædicationi. Vnde & Simeon de Christo in euangelio ad Mariam dixisse legitur, *Luc. 2.*
Iste erit in ruinam & in resurrectionẽ multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Posteà pia deuotione
& bonis operibus respondentes sibi. PHILO EPISCOPVS. Eum qui interfectus est, vnũ ex præfectis Ae-
gyptijs fuisse tradunt. Cæterùm Iudæi Moysen relegant, quem tamen Aegyptij seruarũt, illúmque ob beneficia
in eos collata relegant. Quo iam confugiat? Aegyptij non suscipiunt, Israëlitæ persequuntur, quo inquàm con-
fugiat, nisi ad gentes? Vides mysteria noui testamenti in veteri per ænigmata descripta. Transit igitur Moyses
ex Aegypto in Madian, & Christus ex Iudæa in Galilæã. BEDA. Sed & per Moysi timorẽ timor Christi ex par-
E te carnis pronunciatur, vt est, Si possibile est, transeat à me calix iste. Et per hanc fugam, Christi per Mariam &
Ioseph fuga in Aegyptũ à potestate Herodis, vt Moysi à Pharaone. GREGORIVS NYSENVS. Sed & in
sensu alio inimici duo inter se colluctantes, Hebræus atque Aegyptius, inter quos medius factus Moyses, cùm
eos conciliare non potuisset, Aegyptium interfecit, Pietas atque impietas. Primam scripturæ sacræ per Hebræũ
significatæ instituunt, alteram secularis ac exterior doctrina nugis suis insinuat, quam qui Moysen imitatur,
vno ictu reluctantem occidit, nec aduersus piissimam fidem insurgere ipsam patitur: quãquam etiam latiùs id
accipere pro omni virtute ac vitio possimus. Est enim quasi medius inter iustitiam ac iniustitiã, luxuriam at-
que modestiam, humilitatem atque superbiam, cæteráque huiusmodi propositus homo. Docet igitur nos exẽ-
plo suo Moyses radicitùs tollenda esse vitia, virtutem autem tanquam naturæ nostræ consentaneam ample-
ctendam esse atque fouendam. Rixa verò quæ inter Iudæos facta sedari à Moyse non potuit, nostrorum sunt
de dogmatibus Ecclesiæ colluctationes: quas si sic sedare nõ possimus vt iniuriantẽ deprimamus, fugiendum
F protinus ad sublimiorem, sacramentalémque doctrinam, ac alienigenæ rursus, si res ita cogit, id est, seculari
doctrinæ parumper cohabitandũ: vt prauos pastores à puteis expellamus, versutos videlicet hos, malignósque
doctrinæ professores, qui rerum scientia ad ignorationem creatoris abutuntur. AVCTOR CATENAE. In
eo itaque quod Moyses percusit Aegyptium, & eum sub sabulo sepeliuit, docemur occidendum esse ac sepe-
liendum animalem hominem, antequàm rerũ diuinarũ negotia pertractẽtur. An fortè (vt altiùs conscẽdamus)
quia deus data illa virtute vt dictum est, iussit vt periculum faceret de virtute Aegyptiaca, magica prorsus ac
dæmoniaca: vt per hunc occisum ac sepultum in sabulo indicaretur, quòd superare & collidere debebat omne
robur Aegyptiorum, & tradere ipsum sepulturæ in arena maris, loco quippe huiusmodi potestatibus conue-
nienti. Hinc à peritis solent expulsi dæmones ad deserta & arida loco relegari, cuius operis faciendi aliud in-
dicium fuit, quando virga Aaron virgas magorum Aegyptiorum deuorauit.

Erant

Universidad de Deusto
Biblioteca

4 ERant autem sacerdoti Madian septem filiæ quæ uenerant ad hauriendam aquam,& impletis canalibus G adaquare cupiebant greges patris sui. Superuenere pastores,& eiecerunt eas. Surrexitque Moyses, & defensis puellis adaquauit oues earum. Quæ cum reuertissent ad Iethro patrẽ suũ,dixit ad eas: Cur uelocius uenistis solito? Responderunt: uir Aegyptius liberauit nos de manu pastorum. Insuper & hausit aquã nobiscum, potumque dedit ouibus. At ille, ubi est inquit? Quare dimisistis hominem? Vocate eum ut comedat panem. Iurauit ergo Moyses quod habitaret cum eo. Accepitque Sephoram filiam eius, quæ peperit ei filium quem uocauit Gersan, dicens, Aduena fui in terra aliena. Alterum uerò peperit quem uocauit Eliezer, dicens, Deus enim patris mei adiutor meus,& eripuit me de manu Pharaonis.

4 GREGORIVS NYSENVS. Ciuitatũ turbationibus omnino relictis, & secũ viuere volenti, quid con H tigerit Moysi, auscultа. *Erant autem* (inquit) *sacerdoti Madian septem filiæ, quæ venerant ad hauriendum aquam,& impletis canalibus adaquare cupiebant greges patris sui.* AVCTOR CATENAE. Primo sciendum, dictionem כֹּהֵן Chohen Hebraicam, quandoque ministrum dei, id est, sacerdotem, quandoque magistratum populi, & in rebus temporalibus prælatum ac principem significare: Et hinc factum, quod hoc in loco aliqui, Erant sacerdoti Madian septem filiæ vt Septuaginta. Aliqui, Principi Madian, vt Chaldaica, verterũt. Habet enim ipsa editio וּלְרַבָּא Vlrabba, quod principem significat. Deinde quod sequitur, Quæ venerãt ad hauriendam aquam, & cætera. Non deuiat ab Hebræo vbi legitur: וַתֹּאבְנָה וַתְּרַלֶּנָה וַתַּשְׁקֶאנָה אֶת צֹאנָהּ לְהַשְׁקוֹת צֹאן אֲבִיהֶן Vatabóna vatidléna vatemalléna eth hárhatim, łehaskoth zon abihen, Et venerunt, & hauserunt, impleuerúntque canales, vt potarent oues patris sui, Vel potum darent pecudibus patris sui. Alij vertunt, Quæ venerant hausturn, vt implerent canales, adaquarẽntque oues patris sui. Chaldaica. Et veniebãt, & hauriebant, & implebant canales vt adaquarent oues patris sui. Apud Septuaginta primo abundãt hæc omnia verba post, Erãt autẽ sacerdoti Madian septẽ filiæ I ποιμαίνουσαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἰοθόρ, pascẽtes oues patris sui Iethro. Deinde legit παραγενόμεναι δὲ ἄντλουν ἕως ἐπλησαν τὰς δεξαμένας, στησαι τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῶν Ἰοθόρ. Cum venissent autẽ, hauriebant quoad impleuerunt canales, vt adaquarent oues patris sui Iethro. De quo tamen nomine hoc in loco nulla mẽtio fit in Hebræo. Hunc autem siue sacerdotem, siue principem Madianitarum, siue vtrumque, verisimile est fuisse cultorem vnius dei omnipotẽtis, vnici ac veri. Virgines olim iam sæpè legimus ouiũ pastores, id quod arguit insignem castimoniam illorum temporum ac hominum. Nec mirum si magnorum virorum filiæ alendorum gregum curam haberent, cùm istę essent antiquorum diuitiæ. Exercitium ergo honestissimum & sacrosanctum est curare pecora, & ex illis victitare. An autem verè sacerdos fuerit Madian, an princeps regionis illius, incertum est, nam (vt dictum est) sacerdos quandoque pro principe ponitur, vt secundo Regum octauo dicitur, filij autẽ Dauid sacerdotes erãt. *Superuenere pastores & eiecerunt eas. Surrexitque Moyses,& defensis puellis, adaquauit oues earum.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Constat per hoc negocium quod ab vno fieri non potuit, K Moysen non fuisse solum, sed comites duxisse secum. AVCTOR CATENAE. Quod apud nos legitur, Et defensis puellis, adaquauit oues earum, idem est quod habetur in Hebræo: וַיּוֹשִׁעָן וַיַּשְׁקְ אֶת צֹאנָם Vaiósian, vaiásk eth zonam, Et liberauit eas, & adaquauit oues earum. Ita & Septuaginta & Chaldaica. Est enim verbum יָשַׁע Iasaha quod seruare, adiuuare, adesse, & liberare significat. Moyses igitur imbelles propugnat virgines, memor gestorũ Eliezer & Iacob. Charitas nõ est otiosa, vbique reperit & semper occasionem consulendi tam viris quàm fœminis, tam foris quàm domi, tam proximis quàm alienis, omnes enim vbique gentium fratres agnoscit, & debitricem se nouit omnium. Obserua hìc quoque in filiabus istis veterum principum consuetudinẽ. Hi enim educarunt liberos suos nõ ad delicias, sed ad labores. Et tanto honestius sibi duxerunt laborare, quanto id ordinationi diuinæ, & naturæ humanæ magis q̃ otio indulgere conuenit. Deinde vide iniquitatem pastorum. Reiiciunt enim nulla legitima causa, sed mera tantùm lasciuia & petulantia puellas à potandis gregibus suis, vel quòd puellæ propter imbecillitatem virium suarum iniuriæ facilè paterent, vel quòd pa- L stores vt homines impij, sacerdotem patrem puellarum oderant. Fortè consuetudo erat, vt priùs congregarentur greges omnes antequàm biberẽt, sicut Geneseos vigesimo nono dicitur, sed quia ad horam hauriẽdi aquam venerant puellæ, ideo à pastoribus eas defendit Moyses. *Quæ cũ reuertissent ad Iethro patrem suum, dixit ad eas, Cur velocius venistis solito?* INTERLINEARIS. Iste Iethro Raguel, & Cinæus dicitur. AVCTOR CATENAE. Quæ cũ reuertissent ad Iethro patrem suũ. Emendatiores antiqui codices habẽt Raguel nõ Iethro, est enim in Hebræo אֶל רְעוּאֵל El Rehauel, ad Raguel. Et ita est Græcè & Chaldaicè. Quod verò sequit̃, cur velocius venistis solito? Sub aliis verbis idẽ est sensus in Hebræo, videlicet מְדֻעָ מְהַרְתֶּן בֹּא הַיּוֹם Madduah miharten bo haiom: Cur festinastis venire hodie? Alij vertũt, Quare tã festinãter venistis, seu rediistis hodie? Chaldaica, Quid est hoc φ velocius solito hodie venistis? Est enim מָהַר Mahar verbum, quod festinare, accelerare & citò venire significat. Et Septuaginta, τίότι ἐτάχυνατε τοῦ παραγενέσθαι τήμερον, Quare festinauistis adueniendo hodie? Is autem Raguel secundũ aliquos nõ fuit Iethro, sed pater ipsius, auus virginũ. Iethro autẽ etiã alio nomine Hobab dicitur, & so- M cer Moysi, nec rarũ est in diuinis scripturis, patrem dici qui auus sit. Alij eundem esse volunt Iethro & Raguelem, Hobab & Cynæum, vt non solùm binominis, sed etiam quadrinominis fuerit. Erat autem sacerdos Madian, siue Iethro intelligas siue Raguelem: succedebant enim etiam digni filij in sacerdotio apud gentes, sicut & apud Iudæos. Quadragenarius verò erat Moyses cùm ad hunc sacerdotem profugit. Elapsis autem secundum Iudæos quadraginta annis, deus illi apparuit, & ad tam præclarum ducatum elegit iam octogenarium, sapientia & vitiorum omnium victoria consummatũ. *Responderunt, vir Aegyptius liberauit nos de manu pastorum. Insuper & hausit aquam nobiscum potumque dedit ouibus. At ille, vbi est inquit? Quare dimisistis hominem? Vocate eum, vt comedat panem.* Eleganter expressit doctus Interpres Hebraicum, Insuper & hausit aquam nobiscum, nam ibi est וְגַם דָּלֹה דָּלָה לָנוּ Vegam dalo dála lánu, Et insuper hauriens, siue hauriẽdo hausit nobis. Et Hebraismus est. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta, καὶ ἤντλησεν ἡμῖν, Et hausit aquam nobis. Quod autem sequitur, At ille, in Hebræo

In annot. in Exodũ.

est

A est וַיֹּאמֶר אֶל בְּנֹתָיו Vaiómer el benothaf, Et dixit filiabus suis. Ita habet Chaldaica & Septuaginta: sed more suo breuitati studuit Interpres. Aegyptius videbatur ex habitu Moyses, & strenuus propugnator virginum iniuriam passarum, qui liberauerat eas de manu pastorum, & citiùs eas domum remiserat, vt pater quoque mirarẽtur: vnde & quærebat qua ratione sic reditum festinassent. Boni enim patrisfamilias est curare si sedula sit familia in agendis, morarum quoque causas inquirere, maximè filiarum, quas decet promptitudo, & in mandatis diligentia. Hauriendo (inquiunt) hausit nobis hoc est, diligenter & magna cum fide, multóque sudore. Et di xit ad filias suas, vbi est? Quare dimisistis hominẽ, & cætera. Sacerdotes maximè & suam familiam decet hospitalitas & beneficentia, & vt nullius operam gratis accipiant, sed liberales sint & benefici, etiam ignotis, maximè autẽ peregrinis: & his præcipuè, quos impigros, ac ad labores honestos alacres conspicimus, non passim otiose circum vagantibus. Interim tamen decorum seruatur, quia assuetæ non erant domum ducere ignotos. Patris
B autem erat gratiam referre beneficio. Mos autem est scripturæ, panem, omnem ciborum nuncupare apparatum, & ita hoc in loco accipitur. *Iurauit ergo Moyses quòd habitaret cum eo.* EVSEBIVS. Nusquam scriptura Iethro idolorum sacerdotem fuisse tradit, sed gentis. Nonnulli dixere ex Abraham progenitum fuisse, idcóque religiosum ac pium extitisse, qua ex re Moyses quoque ad eum confugit. Madian nanque Abrahæ & Cethuræ filius fuit, vnde Madianitæ ortum traxerunt, vt ait scriptura. HVGO DE SANCTO VICTORE. Iurauit ergo Moyses quòd habitaret cum eo, id est, pactum iniuit post multa verba habita ad inuicem, de aliis antequàm ad pactũ accederent, quæ tamen tacentur. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur, Et voluit Moyses habitare cum eo. Nulla est mentio iuramenti, sed liberæ voluntatis. AVCTOR CATENAE. Quanquã maior pars recentiorum, & quidem eruditorum virorum, cum Chaldaica editione quæ habet hoc in loco, Et voluit Moyses habitare cum eo, conueniant, & verbum reddant, & consensit, seu acquieuit, aut cœpit Moyses vel placuit Moysi habitare cum viro illo, tamen Hebraicum verbum נָאַל Iaal vltra prædicta omnia etiam iu-
C rare significat. Vnde non male vertit Interpres, Et iurauit. Iuramento enim potuit se obstringere Moyses sacerdoti, vt non discederet citra illius consensum. Potuit etiã in animo suo firmiter decernere habitare cũ eo iuxta dictum Prophetæ, Iurani & statui, & cætera. Septuaginta autem habent, κατῳκίσθη, Et habitauit Moyses, vel collocatus est. Sic eadem sententia à diuersis per diuersa verba exprimitur. Placuit igitur Moysi habitare cum viro tam hospitali, qui honestè ipsum ignotum susceperisset. GREGORIVS NYSENVS. Tanta autem fuit sacerdos iste ad pernoscenda ingenia hominum, morésque comprehendendos prudentia prædituς, vt vnica re gesta, quam Moyses aduersus pastorum vim magno animo fecerat, adolescentis virtutem conspexerit, quod non proprio lucro, aut laude commotus, pro iustitia pugnauerit, sed iustum ipsum, per se ac natura sua honestum iudicans, pastores qui nihil in se ipsum peccarunt, castigauit, eorúmque iniuriam repulit. Quapropter virtutem Moysi admiratus, præstantiorem ipsam aliorum diuitiis existimans, filiam ei tradidit in vxorem, facultatémque fecit, vt ipse quãcumque viuendi rationem vellet, eligeret. *Accepitque Sephoram filiam eius, quæ peperit ei filium quem vocauit Gersan, dicens, Aduena fui in terra aliena. Alterum verò peperit, quem vocauit Eliezer, dicens,*
D *Deus enim patris mei adiutor meus,& eripuit me de manu Pharaonis.* CAIETANVS. Tota ista particula de hoc secũdo filio superflua est, nõ enim habetur in textu Hebraico aliquid de hoc secũdo filio, aut de nomine, aut de ratione nominis eius, sed post illa verba, Aduena fui in terra aliena, immediatè subiungitur, post multum verò temporis mortuus est rex Aegypti. AVCTOR CATENAE. Primùm, quod in nostra litera est, Accepitque Sephoram filiam eius vxorem, idem est quod in Hebræo sub aliis verbis dicitur וַיִּתֵּן אֶת צִפֹּרָה בַּת יִתְרוֹ לְמֹשֶׁה Vaitten eth zippora bitto le Mose, Et dedit Sephoram filiam suam Moysi, subintellige vxorem. Ita habent Septuaginta & Chaldaica. Quem vocauit Gersan. Verùm eius Hebraicum nomen est גֵּרְשֹׁם Gersom. Quod verò sequitur, Alterum verò peperit, quẽ vocauit Eliezer, dicens, Deus enim patris mei adiutor meus, & eripuit me de manu Pharaonis, non est in canone Hebraico, nec habetur in Chaldaica, sed tantùm apud Septuaginta. De hoc secundo filio infra decimo octauo fit mentio, & ponuntur ibi eadem verba quæ hìc habẽtur, è quo loco Græci & Latini illa huc transposuerũt.
Gratiam igitur promeruerat honestas morum, iustitia & beneficentia vtrinque, & morum æquabilitas intan-
E tum conciliauerat animos vtrorumque, vt Iethro non dubitauerit filiam dare extraneo nuper primùm recogni to. Discimus filias non nisi dignis & probatæ honestatis viris elocandas. Quæ peperit ei filium, quem vocauit Gersan, & cætera. Vt nomine filij admoneatur diuinæ clementiæ, qua deus ipsum in exilio ita complexus est, vt non solùm reddiderit ipsi propitios homines ignotos, verùm etiam dederit ipsi in terra aliena vxorem, filiam sacerdotis, & liberos. גֵּר enim significat peregrinũ, & שָׁם illic. vnde nomen Gersom deriuatum est, quia (inquit) peregrinus fui in terra aliena. Secundum verò filium vocauit Eliezer, vt & hoc nomine admoneatur de diuinis beneficiis, quæ ipsi in exilio contigerunt. Eliezer enim significat, Deus adiutor meus, אֵל enim significat deum, עֵזֶר adiutorem, quia (inquit) deus patris mei adiutor meus, & eripuit me de gladio Pharaonis. Hoc exemplo primùm admonentur parentes, vt liberos suos aspiciant, non, vt impij, tanquam irritamenta auaritiæ, sed tanquã monumenta diuinæ beneficentiæ, & excitentur ad gratiarum actionem, & obedientiam deo præ-
F standam. Deinde monentur omnes exules, vt exilia sua, & alia aduersa fortiter ferant, & bene confidant. Domini enim est terra & plenitudo eius, qui & in Moyse declarauit, quòd confidentes in ipsum, in medio etiam exilio conseruet, ac magnis beneficiis afficiat, adeóque nunquam sinat ipsos tentari supra id quod possunt, sed faciat vna cum tentatione prouentum, vt possint sufferre. Sancti itaque sciunt se aduenas & peregrinos in hoc seculo, beneficiorum dei memoriam perennem instituunt sibi nominibus filiorum. Vt quandocunque liberos aspicerent vel vocarent, diuinorum beneficiorum recordatione permouerentur ex nomine, contra Christianos, quorum nonnulli non sanctorum, sed gentilium nomina filiis imponunt, vel quorum significationes non intelligunt.

RABANVS. Mysticè autem, sedit Moyses iuxta puteum, ad quem venerant septem filiæ sacerdotis Ma- *Mysticè.*
dian ad hauriendas aquas, vt adaquarent greges patris sui. Quibus aduersabantur pastores, sed Moyses defensis puellis, adaquauit oues earum. Sic & redemptor noster scientiæ legis, seu mundanæ sapientiæ præsidens vementibus

Universidad de Deusto Biblioteca

nientibus ad se septem ecclesiis de domo diaboli, spiritualem doctrinam impendit, quas possent sensus cordis G
sui refocillare,& sibi obedientibus potum vitæ tribuere,falsósque pastores, hoc est, Philosophos, seu idolorum
sacerdotes à læsione earum compescuit. Quòd autem Raguel admiratus est filias suas velociùs solito venisse,
stuporem diaboli de veloci conuersione gentium ad fidem Christi significat,quia promptiores fuerunt ad obe-
dientiam Euangelij, pro qua etiam mori paratæ erant, quàm vnquam in eius cultu vel idolatria existerent.
Serm.86. AVGVSTINVS. IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Sed & in eo quòd Moyses abiit in regionem
longinquam,& accepit Aethiopissam vxorem, Agnoscite fratres non paruum esse mysterium. Aethiopissa illa
ex gentibus erat, quam beatus Moyses duxit vxorem, quia & Christus ex gentibus sibi sociaturus erat Ec-
clesiam. Moyses dereliquit populum suum in longinquis regionibus,& Aethiopissę coniungitur:& Christus de-
relicto populo Iudæorum,de extremis regionibus Ecclesiæ sociatur, illi vtique quæ dicit in Psalmis,A finibus
Psal.60. terræ ad te clamaui. Audi ex persona Ecclesiæ in Canticis canticorum. Ait Ecclesia, Nigra sum, & formosa. H
Quid est,Nigra sum,& formosa, nisi nigra per naturam,formosa per gratiam?Nigra originali peccato,formo-
Cantic.1. sa baptismi sacramento. RABANVS. Peperit autem Sephora Moysi duos filios, quorum alter Gersan,alter
verò dictus est Eliezer. Cùm enim redemptor noster de Gentili populo Ecclesiam septiformem spirituali con-
iugio sibi copulauit,quæ licet munere spiritus sancti septiformis sit, tamen vna est in fide catholica, de qua in
Cantic.6. Cantica canticorum dicit,Vna est Columba mea,electa genitricis suæ. Hæc vnum genuit filium qui vocatur
aduena, & alterum qui vocatur dei adiutorium, quæ nomina bene conueniunt populo Christiano, ex cir-
cuncisione & præputio conuocato. Aduenæ enim sunt, qui in incolatu istius mundi à cœlesti patria modò
peregrinantur,sed tamen dei adiutorio nunquam carebunt. THEODORETVS. Moyses ergo qui alienige-
nam in vxorem duxit, Christum præfigurat,qui Ecclesiam ex gentibus congregatam, sibi in fide sponsam co-
pulauit & nominauit. CYRILLVS. Sed contemplare quæso, quòd vna Leui filia sacrum Moysen genuit,
filiæ verò Iethro plures genuerunt: vna enim est Iudæorũ multitudo,ex qua Christus secundum carnem natus I
est, Multæ autẽ Gentium filiæ,hoc est,multitudines in mũdo degentiũ.Relicta igitur Christus synagoga vnde
natus erat, ad multos Gentiũ greges se se cõtulit,quos peruersi pastores infestabãt, hoc est,huius mundi rectores
ac principatus, quos tamen greges Christus seruauit. Nec tantùm seruauit, sed & pastor quemadmodum &
Moyses fuit,falsorum pastorum, imò luporum rabiem vlciscens, & greges suos aqua in vitam saliente,hoc est,
cœlesti prædicatione & gratia potans. GREGORIVS NYSENVS. Sed & tropologicè. Cùm versutos
hos malignæ doctrinæ professores, à puteis repulerimus, sic viuemus, vt pugnantibus non misceamur, nec
perturbemur reluctatione multorum. Sed motus animi omnes tanquam oues pastori, sic rationi obtemperan-
tes gubernabimus:qua quidem in norma viuendi perseuerantibus, mirabili suo veritas splendore nobis appa-
rebit,animíque oculos subaperiet atque illuminabit.

5 *POst multum uerò temporis mortuus est rex Aegypti.Et ingemiscentes filij Israël propter opera uocife* K
rati sunt. Ascẽdítque clamor eorũ ad deum ab operibus,& audiuit gemitũ eorũ,ac recordatus est fœde-
ris quod pepigerat cũ Abraham,Isaac,& Iacob.Et respexit dominus filios Israël, & cognouit eos.

5 *Post multum verò temporis mortuus est Rex Aegypti. Et ingemiscentes filij Israel,propter opera vociferati sunt.* INTERLINEA-
RIS. Corde scilicet & ore. RVPERTVS. Quare dum viueret Pharao nõ ingemuerũt , nõ vociferati sunt fi-
lij Israël ad dominũ?videlicet quia nimietas oppressionis ingemiscere non sinebat, vociferari prohibebat.Hoc
nanque habet violenta tyrannorũ vis ,vt eis quos opprimunt,liberationẽ optare,pro crimine audaciæ vel cõtu
maciæ sit.Et quidẽ gemebant priùs afflicti Aegyptijs illudẽtibus,atque ad amaritudinẽ vitam illorũ perducẽti-
bus,sed differt,vtrũ quis clanculo gemat,tacitoq; gemitu dolorẽ sub pectore cõsumat, an publico conuentu,in
auditu quorũlibet,clamosam in altũ depromat querelã.Vnde cuidã victo sub victoris potentia dictũ est fauen
do,O miseri quorũ gemitus edidere dolorẽ.Qui te nõ pleno pariter planxere theatro.Ergo & antè filij Israël ge-
mebant quidẽ,sed nõ audebant gemere palã,nunc autẽ quia mortuus est Pharao rex Aegypti,publicis cõuenti- L
bus gemuerunt,gemitumq; in cœlum sustulerunt. CAIETANVS. Aduerte hic diuinæ prouidentiæ suauem
dispositionẽ. Quando enim vult exaudire,excitat peccatores, excitat homines grauatos tẽporalibus malis vt
recurrant ad ipsum. AVCTOR CATENAE. Post multũ verò temporis, idem est quod in Hebræo habetur,
וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם Vaihi baiamim hárabbim hahem,Et fuit post dies multos hos, sic & Septuaginta. Chal-
daica quoq;,Et factũ est post multos dies, annos scilicet quadraginta secundũ nonnullos Hebræorũ.Quod au-
tem dicitur,propter opera vociferati sunt,Chaldaica exponens hoc quid sit, ait, Ingemuerũt filij Israël propter
duram seruitutem quæ erat super eos.Igitur tyrannorum excidium redemptio fit piorum, nisi malo peior suc-
cedat, nondum completis peccatis subditorum. Solent oppressi semper meliora sperare ex morte præsiden-
tium,raro autem sentire.Hic autẽ mortuo rege nihil laboris & onerum minuitur filiis Israël. Clamant ergo ad
dominũ:& vexatio dat intellectum.Mala enim quæ nos hîc premunt, ad deum confugere cogunt. *Ascendítque*
clamor eorum ad deũ ab operibus. INTERLINEARIS, Id est,pro operibus. CAIETANVS. Priùs descripsit M
quòd suspirarunt & clamarunt filij Israël oppressi ab oneribus,modò describit quòd clamor tantę fuit vis,vt
ascenderet ad deũ ex seruitiis.Decet nanq; vt afflictio tam crudelis seruitutis,vires præbuerit clamori ad perue
niẽdũ ad aures summi iudicis. AVCTOR CATENAE. Ascẽditq; clamor eorũ ad deum ab operibus, id est,
exaudiuit eos deus propter seruitutẽ illã.Et Hebraismus est.Oratio siquidẽ humiliatorum & indignè afflicto-
rum,nubes penetrat.Est enim pauperum oppressio,peccatum clamans in cœlum.*Et audiuit gemitum eorum.* CAIE-
TANVS. Significatur consequenter,quòd clamor laborum perueniens ad summum iudicem, ad similitudi-
nem excitãtis,prouocauit eum ad auscultandũ clamorẽ personarũ,hoc est, quid ipsi volunt. AVCTOR CA-
TENAE. Loquitur scriptura de deo humano more. Tunc enim vulgo aliquem dicimus clamorẽ alicuius au-
dire, cũ ei opem ferre incipit. Hic tandẽ orasse leguntur filij Israël,quia liberandi describuntur. *Ac recordatus est*
fœderis quod pepigerat cum Abraham,Isaac,& Iacob. RVPERTVS.Id est,nõ oblitum se esse ostendit.CAIETANVS.

Con-

A Consequenter adhuc humano more loquendo , audito desiderio Hebræorũ recordatus est,hoc est,ad similitu-
dinem recordati,cõtulit Israëlitarũ clamorẽ cum fœdere inito cũ Patriarchis de liberatione eorũ. AVCTOR
CATENAE.Maxima spes incessit pios,dum superabundat impietas eo,vt se ipsam tandẽ ferre non possit,sed
suo ipsius pondere collabatur.Iuramentũ quoq; dei ad patres irritari non potuit,licet iam diutius dilatũ fuisset.
Et respexit dominus filios Israel. CAIETANVS. Tandẽ iustus dominus in omnibus verbis suis,memor promissio-
nis suæ,respexit miserationis oculis filios Israël,Isaac,& Abrahæ,propter merita patrũ respexit illos. AVCTOR
CATENAE. Et respexit deus filios Israël,id est, vidit quomodo palã & publicè affligerentur, cognouit præ-
terea cogitationes Aegyptiorũ,quomodo scilicet illos perdere volebant.Vnde hîc Chaldaica,Et nota fuit corã
domino subectio filiorum Israël.Vel vidit filios Israël,hoc est, misertus est eis.Sic & dominus cũ esset in atrio
principis sacerdotum,& Petrus deorsum illũ ter negasset,conuersus respexit eum,hoc est,misericordiæ suæ ocu
B lis intuitus est,& à peccato releuauit.Interim autẽ tolerãtia & longanimitas docetur, dum nõ resistit tantus po
pulus durissimo scilicet seruitio pressus,non sese violenter eripit,non effugit. *Et cognouit eos.* AVGVSTINVS Locut.
IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Vel secundum aliã literam, Et innotuit illis pro eo reposi-
tum est innotuit,quod egit in eis,quibus dei curam erga se intelligerent. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ ha-
betur,& cognouit deus,nec aliquod est pronomen: propterea ad causam refertur notitia. Ita quod post miseri-
des oculos erga afflictos,humano more describitur,quòd summus iudex cognouit merita causæ,ex qua cogni-
tione processit(vt infra scribitur)deliberatio descensus ad liberãdum Israël afflictum iniustè. AVCTOR CA
TENAE.In Hebręo est:וַיֵּדַע אֱלֹהִים Vaiẽdaha elohim,Et cognouit eos,id est,ad cognoscẽtis similitudinẽ sese ha
buit erga eos maximæ dilectionis signa exhibendo,vt in consequentibus palã fiet.Ad dominum igitur clamat
ac suspirat populus,qui ipsos cognoscere incipit,id est se clementẽ ostendit, liberatorem mittens.Vnde & Chal
daica hoc in loco declarans quid sit cognoscere dei,ait, Et dixit in verbo suo vt liberaret eos. Quod autem est
C apud Septuaginta,καὶ ἐπεγνώσθη αὐτοῖς,id est,Et cognitus est eis,iuxta superiorem sensum intelligitur, videlicet
quòd liberando eos mirabili modo deus,egit vt ab eis cognosceretur pro deo suo,sicut dicit Moyses in Canti-
co,Iste deus meus,& glorificabo eum, deus patris mei,& exaltabo eum.Item quis similis tui in fortibus domi-
ne,quis similis tui? magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis,& faciens mirabilia.Agnoscit autem ma
ximè deus,& certò exaudit eos, quos feruenter orare donauerit.

RABANVS. Sed & spiritaliter,postquàm Moyses in terra Madian vxorem suscepit,mortuus est rex Aegy- Mysticè.
pti,quia postquàm Christus in toto orbe terrarum per Euangelium gentes ad fidem conuocauit, destructus ac
minoratus est principatus Diaboli,qui per idololatriam captiuum anteà tenebat mundum.Et ingemiscentes fi-
lij Israël,propter opera vociferantur,cùm credentes ex carnis corruptione dolent, & ex peccati contagione la-
chrymas pœnitentiæ ad pias aures conditoris emittunt. De quibus meritò dicitur, quòd ascendit clamor eo-
rum ad deum ab operibus, & audiuit gemitum eorum, ac recordatus est fœderis quod pepigerat cum Abra-
ham, Isaac, & Iacob, quia oculi domini super iustos,& aures eius ad preces eorum,& ex omnibus tribulationi-
D bus eorum liberauit eos. ORDINARIA. Sed & in te nisi moriatur rex Aegypti, non cognoscis te oppri-
mi seruitute Aegypti, & operibus luti & lateris,nec corde ingemiscis nec vociferaris ad dominum, vt libe-
ret te. RVPERTVS. Iuxta ergo Anagogen morale est,quod præsenti loco scriptura intendit. Quandiu vi-
uit Pharao, id est, quandiu regnat peccatum in mortali nostro corpore,non ingemiscit animus, neque ad
dominum vociferatur, sed libens, & seruitutis pessimæ laborem, vel contraria onera sentiens, subigitur ope-
ribus duris luti ac lateris,omníque famulatui quo in terræ operibus premitur. Gemit quidem vtcunque & su-
spirat,interdum etiam plorat.Sed differt vtrum quis gemendo & plorando lutum lauet,an luti operibus abie-
ctis, melius propositum arripiat,& pro auxilio dei fortiter in cœlum clamet.Et si moriatur impius rex Aegypti,
si iuxta Prophetam computrescat iugum à facie olei, cessẽtque amor peccandi vera confessione spiritus sancti,
tunc ingemiscit Israël,& liberè vociferatur,ascendítque ad dominum clamor eius,& audit liberator gemitum
eius. CYRILLVS. Quãdiu ergo in ignorantia dei persistimus,tandiu iniquis subiecti sumus,& peccati volu-
E tabris inuoluimur,accerbos atque immites horum præfectos habentes impuros dęmones. Quum autem deum
cognouerimus,libertatis gratia nos sequetur.

AVCTORIS CATENAE IN CAPVT EXODI TERTIVM, ARGVMENTVM.

Moyses pascit oues, videt deum in rubo, Mittitur ad filios Israel & Pharaonem oppressorem.

CAPVT TERTIVM.

MOyses autem pascebat oues Iethro soceri sui sacerdotis Madian. Cúnque minasset Lectio.
F *gregem ad interiora deserti, uenit ad montem dei Horeb. Apparuítque ei dominus in flam*
ma ignis de medio rubi, & uidebat quòd rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo
Moyses, Vadam & uidebo uisionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. Cer-
nens autem dominus quòd pergeret ad uidendum, uocauit eum de medio rubi, & ait, Moy-
ses Moyses. Qui respondit, Adsum. At ille, Ne appropies (inquit) huc, solue calciamen-
tum de pedibus tuis: Locus enim in quo stas, Terra sancta est. Et ait, Ego sum deus pa-
tris tui, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Abscondit Moyses faciem suam: non enim audebat aspi-
cere contra deum.

GRE-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lectio.1. GREGORIVS NYSENVS. Montanam ac solitariam vitam Moyses elegerat, vbi à turbatione pro- G
cul remotus, in ouium cura sibi in deserto attendebat. Quo in genere vitæ non paruo transacto spatio, mirabi-
lem, dicit hæc historia ipsum vidisse visionem. Ea verò fuit huiusmodi. *Moyses autem pascebat oues Iethro soceri*
sui sacerdotis Madian. Cúnque minasset gregem ad interiora deserti, venit ad montem dei Horeb. Apparuitque ei dominus in flamma ignis
de medio rubi. HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Choreb mons dei in regione Madian,
iuxta montem Sina supra Arabiam in deserto, cui iungitur mons & desertum Saracenorum, quod vocatur
Pharan. Mihi autem videtur quòd duplici nomine idem mons, nunc Sina, nunc Choreb vocetur. AVGV-
Cap.13. STINVS SECVNDO DE TRINITATE. Apparuitque ei dominus, vel secundum aliam literam,
Angelus in flamma ignis, & cætera. Et hic primo Angelus domini dictus est, deinde deus. Nunquid ergo Ange-
Rom.9. lus est deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob? Potest ergo rectè intelligi ipse saluator, de quo dicit Apo-
stolus, Quorum patres, & ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in se- H
cula. Qui ergo super omnia est deus benedictus in secula, non absurdè etiam hic ipse intelligitur deus A-
braham, & deus Isaac, & deus Iacob. Sed cur prius Angelus domini dictus est, cùm de rubo in flamma
ignis apparuit, vtrum quia vnus ex multis angelis erat, sed per dispensationem personam domini sui ge-
rebat, an assumptum erat aliquid creaturæ, quod ad præsens negocium visibiliter appareret, & inde voces
sensibiliter ederentur, quibus præsentia domini per subiectã creaturam corporeis etiam sensibus hominis sicut
oportebat, exhiberetur? Si enim vnus ex Angelis erat, quis facilè affirmare possit vtrum ei filij persona nun-
tianda imposita fuerit, an spiritus sancti, an dei patris, an ipsius omnino Trinitatis, quæ est vnus & so-
lus deus, vt diceret, Ego sum deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob? Neque enim possumus dicere
deum Abraham, & deum Isaac, & deum Iacob, filium dei esse, & patrem non esse aut spiritum sanctũ, aut ipsam
Trinitatem quam credimus & intelligimus vnum deum, audebit aliquis negare deum Abraham & deũ Isaac
& deum Iacob? Ille enim non est illorum patrum deus, qui non est deus. Porrò si non solùm pater deus I
Rom.9. est, sicut etiam omnes hæretici concedunt, sed etiam filius, quod velint nolint coguntur fateri, dicente Apo-
stolo, Qui est super omnia deus benedictus in secula, & spiritus sanctus dicente ipso Apostolo, Clarificate ergo
1.Cor.6. deum in corpore vestro, cùm supra diceretur, Nescitis quoniam corpora vestra templum in vobis est spiritus-
sancti, quẽ habetis à deo, & hi tres vnus deus, sicut catholica sanitas credit, non satis elucet quam in Trinita-
te personam, & vtrum aliquam, an ipsius Trinitatis gerebat ipse Angelus, si vnus ex cæteris angelis erat. Si au-
tem in vsum rei præsentis assumpta creatura est, quæ & humanis oculis appareret, & auribus insonaret, & ap-
pellaretur Angelus domini, & dominus & deus, non potest hic deus pater intelligi, sed aut filius, aut spiritus
sanctus, quanquam spiritum sanctum alicubi Angelum dictum non recolam, sed ex opere possit intelligi.
Dictum enim de illo est, Quæ ventura sunt annunciabit vobis. Et vtique Angelus Græcè, Latinè nuntius in-
terpretatur. De domino autem Iesu Christo euidentissimè legimus apud Prophetam, quòd magni consilij an-
gelus dictus sit, cùm & spiritus sanctus & dei filius sit deus & dominus angelorum. PHILO IVDAEVS. K
Cùm igitur eduxisset Moyses gregem in locum aquis irriguũ & floridum, vbi multa pecudibus herbarum ex-
hibebatur copia, et in conuallem iam deuenisset, videt hic prodigiosum spectaculum. Et quantum quis suspi-
cari posset, erat ea visio atque præsentia eius qui est, vocetur autem angelus, eo quòd quæ ventura essent, de-
nunciabat. EVSEBIVS. Pauit autem Moyses oues quadraginta annis. Huius enim vita in tres æquales
numeros diuisa est. Quum quadraginta annorum esset, fratres suos intuisit, & persequutionem passus est.
Quadraginta annos natus, pastor efficitur. Quadraginta annos populo præsidet, vt Aegyptiorum doctri-
nam per quadraginta annos ediscceret, quæ verò ad pastorem ouium pertinent, quadraginta annorum nume-
ro doceretur, propterea quòd per quadraginta annos oues ratione præditæ illi credendæ erant. At omnis qui-
dem principatus ac præfectura molestia non caret, ouium dico atque equorum, atque huiuscemodi animan-
tium, non æquè tamen vt ouium rationalium, cùm eiusdem cum præfecto honoris atque naturæ consortes
sint. ISIDORVS. Hic Hebræi dicunt, propterea in rubo apparuisse deum Moysi nõ in alio ligno, ne fortè L
exculperent in eodem Iudæi idolum. Semper enim deus abstulit occasionem idololatriæ. RVPERTVS. Est
autem hic ordo verborum, Filij Israël ingemiscentes propter opera vociferati sunt ad dominum, dominus
autem audiẽs gemitũ eorũ, apparuit Moysi in flãma ignis de medio rubi, vbi pascebat oues Iethro soceri sui Ma-
dian sacerdotis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum loco verborum, ad interiora deserti, habetur, retro
desertum. Et quoniam antè & retro opponuntur, relatiuè ad Madian descriptum videtur retro. Mons autem
Sinai appellatur mons dei, eo quòd ibidem deus legislator apparuit, & à nomine postea impositio prænomina-
uit illum Moyses. Et quoniam non in quamcunque partem montis Sinai, sed in illam quæ appellatur Choreb,
venit Moyses, Ideo ad significandum in specie partem montis Sinai (quæ pars habet formam cuiusdam parui
montis) apposuit ad Choreb. Quod autem in vulgata editione scribitur, Apparuitque ei dominus in flamma
ignis, iuxta Hebræum habetur, Et fuit visus Angelus dei ipsi. Ita quòd non deus, sed angelus eius visus descri-
bitur. Et in qua etiam specie visus fuerit ei Angelus ostenditur, in specie scilicet flammæ ignis, ex interioribus M
ruborum nascentis, tanquàm ex lignis, ex quibus nutriri solet flamma ignis. AVCTOR CATENAE. Moy-
ses autem pascebat oues Iethro soceri sui. Rectè redditum est verbum Hebraicum חֹתֵנוֹ Chóthno, Soceri sui.
Nam licet חֹתֵן affinem etiam, & quemlibet cognatum significet, hic propriè socerum reddit, vt Chaldaica quo-
que editio, & omnes recentiores docti verterunt. Septuaginta etiam habentes, πενθεροῦ αὐτοῦ, soceri sui.
Cúnque minasset gregem ad interiora deserti. Hebraicè est: וַיִּנְהַג אֶת הַצֹּאן אַחַר הַמִּדְבָּר Vainhag eth hazon
achar hãmidbar, Et duxit oues post desertum, hoc est, in penitissimam partem deserti, quod Latinus interpres
expressit, dicens, Ad interiora deserti. Septuaginta, ἐις ἐσχατον, in desertum dixerunt. Chaldaica, Et minauit
oues ad locum optimi pastus in deserto. Sequitur, Venit ad montem dei Horeb. Nempe hoc per anticipatio-
nem dictum est, nondum enim mons dei appellabatur. Sic autẽ dictus posteà, quia illic deus reuelatus sit Moy-
si, & dederit in eo legem & præcepta. Vnde Chaldaica, Et venit in montem Horeb, vbi reuelata est gloria dei,
habet

A habet. Aut fortè quia mons ingens fuerit, sicut aliàs exercitus dei dicitur, exercitus magnus. Denique quod
ait, Apparuítque ei dominus in flamma ignis de medio rubi, Hebraicè est מַלְאַךְ יְהוָה Malach iehoua, Angelus
domini. Sic & apud omnes editiones habetur. Dicunt autem quidam per Angelum domini intelligi verbum
dei, alij ipsum Angelum deum repræsentantem, & in eius persona loquentem, qui & postea dicetur dominus.
Dicuntur enim Angeli de nomine mittentis. Quia ergo Interpres sentit deum Angelũ illum fuisse, vt etiam ex
toto capite colligitur, sequutus est non verbum, sed sententiam, & apparuit ei deus, non Angelus transtulit.
Vbi verò habemus, In flamma ignis, Hebraicè est בְּלַבַּת אֵשׁ Belabbath es. Et volũt nonnulli Labbath hîc idem
esse quod לֵב Leb, id est, cor, vt dicatur, de corde ignis, id est, de medio ignis. Quia enim cor in animantibus
medium locum obtinet, ideo cor accipitur pro medio cuiuscunque rei. Alij dicunt vocem Hebræam Labbath
significare flammam, vt sit in flãma ignea, vel ignis, vt vertit Interpres. Denique quæ apud nos rubus dicitur, in
B Hebræo est סְנֶה Sene. Est autem arbor sterilis & senticosa, quam auis citra deplumationem intrare non potest,
vt Hebræi dicũt, crescens in deserto, à quo nomine & arbore mons Sinai nomen acceperit, siue quòd in eo loco
ruborũ magna copia fuerit, vel quòd ibi rubus extiterit, in qua dominus Moysi apparere dignatus est. An autẽ
qui Moysi hîc apparuit, & cũ eo locutus est, verè angelus vel deus fuerit, quæstio est. Et potuit quidẽ fieri, vt sub
præsentia Angeli deus sese ostẽderet, & tamẽ per ea quę fierẽt, esse deus cognosceretur, vt habetur hoc libro capi-
te vigesimotertio. Vbi deus alloquitur populũ, Ecce ego mitto Angelũ meũ, obserua eũ, quia in medio eius sum.
Deum enim vti est, nemo vidit vnquã. Qui ne nominari quidẽ potest, nedũ videri. Videmus autẽ hic eundẽ ap-
pellari angelũ & deum, idq; nomine illo tetragrãmaton quod in solũ deum potest cõpetere. Nã vbi dicitur, cer-
nens autẽ dominus quòd pergeret ad videndũ, Hebraicè est nomen tetragrãmaton. Sciendũ tamen huiusmodi
dei apparitionẽ Moysi factã, per creaturã subiectã extitisse, quia in Angelo & per Angelũ apparebat ei, & loque-
batur. Sed nec ipse Angelus in forma sensibili & humana, aut visibilis in propria persona ei ostensus est. Vnde
C nec Moyses Angelũ sciuit esse iuxta rubum, vel in igne quẽ vidit, quando primitùs ignẽ ipsum cõspexit. Verùm
sicut Angelus in humana forma quãdoque apparet, ita nunc in ignis specie, quemadmodum & Apostolis spi-
ritus sanctus in igneis linguis apparuit. Sanctorum igitur opus proprium est pascere oues, prodesse multis, ob-
sequi & inseruire, manuum labore comparare victum & amictum, quibus & contenti sunt, idque sine pro-
ximorum iniuria. Rependit socero gratiam diligenter pecora custodiendo. Madianitarum sacerdos erat, ve-
ri dei cultor, vt videamus, etiã Iudæorum testimonio, præter Iudæos fuisse complures veri dei cultores. Soli-
tudinis interiora loca, hoc est, posteriora penetrando adiit, ne alteri pastori præriperet commoda pascuorum.
Vtq; tutior esset ab hostibus, quò & mente quietiore quæ dei erant meditaretur homo sanctus, à deo electus,
& oraret commodiùs deum pro populo captiuo, & afflictissimis fratribus. Istis sanè mediis peruenitur ad
montem dei, ad locum exauditionis. Horeb mons siccus, pluuiis destitutus, ouibus aptior & orationi: dum
enim premimur egestate, confugere cogimur ad panem vitæ. Angelus domini apparuisse hîc scribitur Moysi,
D qui & ipse dominus deus omnipotens esse multipliciter ostenditur. Verbum scilicet dei, quod in principio
erat apud deum, & per quod facta sunt omnia, per quod locutus est deus Patriarchis & Prophetis multipha-
riam multísque modis, quandoquidem ipsum verbum, & deus benedictus in secula, in propria substantia vi-
deri non potest. Dicitur quoque Angelus magni consilij, per quem quæ ventura essent, & patris consilia cir-
ca humanum genus, hominibus reuelauit, propterque beneficium salutis electorum descendit ad homines,
& annunciauit quæcunque pater vellet, verbum scilicet caro factum, & inter homines conuersatum, ple-
númque gratiæ & veritatis. *Et videbat quod rubus arderet, & non comburetur.* THEODORETVS. Rubus
qui ardebat neque tamen comburebatur, dei potentiam benignitatémque declarat, quòd videlicet ignis ru-
bum qui facilè cremari solet, non consumeret. Cæterùm mea quidem sententia aliud quoque significatur,
Israëlem ab Aegyptiis inimicis atque infestatoribus haudquaquam consumendum fore. Non desunt qui
dixerint deum in rubo apparuisse, propterea quòd nemo deum ex rubo sculpere possit, neque enim à verosi-
E mili abest id quoque Iudæos ausuros fuisse, si deum in alia planta visum esse cognouissent. EVSEBIVS.
Moyses quæ ad exercendam vitam pertinent impleuit, Aegyptij quod crudelitatis est, Israëlitæ quod humili-
tatis atque afflictionis, Deus quod veracis ad Abraham promissionis. Moyses quidem pascebat, Deus autem
apparuit. Ignis longè apparebat in rubo pugnans: Natura ipsa freno coercita ignis erat in rubo, & rubus ignem
habebat in sinu, & non comburebatur. Admirabile erat visum, & præter naturam spectaculum. PHILO IV-
DAEVS. Erat ibi rubus, plantula videlicet spinosa ac debilissima, atq; ea, à nemine admoto igne, repentè tota
accendi visa est. Quam cùm ignis radicitùs occupasset, & ingenti flamma omnes ramos ac cacumen teneret, ea
tamen perinde manebat illęsa, ac si superne fons delaberetur, incendiúmq; reprimeret, & quasi materia incorru-
ptibilis esset, non ea esset igni pabulũ, sed cõtrà ea nutriretur ab igne. In media verò flamma, forma præstantissi-
ma visa est, quæ nulli harũ rerum quæ videntur esset similis, Diuinissimũ simulacrũ. CAIETANVS. Mira-
bile verè fuit, quod multitudo ruborũ, & (vt arbitror) virentibus foliis ardebat flãma ignea, & tamẽ nihil perde-
F bat suæ viriditatis. AVCTOR CATENAE. Et videbat quod rubus arderet, idẽ quod in Hebrẽo dicitur
וְהַסְּנֶה בֹּעֵר בָּאֵשׁ Vehinne hasene boher baes, Et ecce rubus ardebat in igne, vel igni, vt habẽt Chaldaica & Se-
ptuaginta. Moysi igitur in rubo apparuit deus, vel Angelus in persona dei, dumosa scilicet & spinosa, quę admo-
ta igni sine humano opere, repẽte tota accẽdi visa est, quam cũ ignis corripuisset ingẽti flãma, illęsa tamẽ mane-
bat, quasi incorruptibili esset materia, & ab igne potiùs nutriretur. Ea autẽ forma dominus amicis suis apparet,
vnde opportunè significetur id quod intẽdit. De fornace enim crudelissimę seruitutis liberandi erant filij Israël
in qua cremabãtur, sed non consumebãtur. Ideo in rubo ardente Moysi apparet, sed non cõbusto. Deus suos vri
sinit, sed nõ cõbustos absumi. GREGORIVS NYSSENVS. Cũ igitur in medio claróq; die alia præstãtior
quàm solaris lux, circa oculos suos effulsisset, cuius rei insolentia cũ respexisset ad mõtem, arbustũ ardens scri-
bitur aspexisse, cuius rami cum arderent, quasi continua irrigatione viresccbant, admiratus secũ *Dixit Moyses,*
Vadã & videbo visionẽ hanc magnã, quare nõ cõburatur rubus. ne videlicet oculos solũ, verũ etiã (quod mirabilius est) au-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ditum radiis eius lucis illuminaret. Natura enim lucis illius, veluti in duorum obiecta sensuum diuisa, vt in G oculos splendore radiorum fulgebat, sic in auditum immortale dogmatũ intonabat. RVPERTVS. Magnam (inquit) visionem videbo. Verè magna fuit illa visio, & cunctorum per fidem videntium vocibus prædicatur hactenus in toto mundo. Et huius causa visionis, si deo illustrante animaduersa fuerit, declaratio est operis subsequentis, & ipsa intellectum dat paruulis. Hoc ergo primùm quærimus, cur eo tempore tali pro causa deus apparens homini, potiùs in flamma ignis quàm in alia aliqua qualibet specie videri voluerit? Deinde quare rubus ardens non combustus sit? Deus inuisibilis, qui nec loco circunscribitur, nec vllis sensibus corporis percipitur, quotiens visibiliter hominibus apparet, rebus ipsis congruam assumit speciem, propter quas apparere dignatur. Quis autem visionis huius magnæ subsequentes effectus fortissimos atque clarissimos fuisse nesciat? Nam & si tunc non fuimus, attamen potentiæ vel virtutis dei, quam tunc notam fecit, claritas magna lucet nobis, & terribiliũ eius miraculorum memoria mirabilis in oculis nostris est. Vnde & H
Exod.15. hodiéque mirãtes dicimus, Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui? magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciés mirabilia? Item dextera tua domine magnificata est in fortitudine. Et his similia. Rectè igitur in igne, quod elementum forte ac lucidum est, deus hîc apparuit, fortitudinem suam quodammodo præparans, cum dicit, Ego scio quòd non dimittet vos Pharao rex Aegypti vt eatis, nisi per manum validam. Item ad Pharaonem, Idcirco autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen
Exod.9. meum in omni terra. CAIETANVS. Literalis ergo ratio, quare in tali specie apparitionem hanc elegerit deus, est vt talem se exhiberet deus in huiusmodi apparitione, qualis futurus erat in populo Israël, liberando ipsum de Aegypto. Nam descensus iste (vt ipse deus testatur) fuit ad liberandum Israël de Aegypto. Perspicuum est autem, quòd deus liberando Israël de Aegypto, fuit in ipso populo tanquam ignea flamma, lucens multitudine prodigiorum, & ardens in eorum cordibus ad exeundum de Aegypto, ita vt nullus remaneret. Sic tamen in eis ardebat, vt nihil eorum consumeret, vsque adeò, vt cum infantibus, mulieribus, pecoribus, & vniuersis facultatibus, & demum sanitate corporis (ita quòd nullus in tanta multitudine erat æger) adduxerit eos. Dixit I
ergo Moyses, Vadam & videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus. Viso effectu (hoc est, rubos ardentes non lædi ab igne) deliberauit Moyses ire ad videndum causam quare rubi non consumerentur. AVCTOR CATENAE. Vadam & videbo. In Hebræo est אסורה נא Asúra na, hoc est, Recedam, siue declinabo nunc, & videbo, & cætera, id est, recedam de loco isto, in quo isto, & vadam ad videndũ visionem hanc: סור Sur enim verbum, recedere, declinare, & diuertere est. Vnde & Chaldaica hoc in loco habet, Declinabo nunc, & videbo, &c. Septuaginta autem, παρελθὼν ὄψομαι, Accedens videbo. Non temerè euulganda sunt spectra, sed antea diligentiùs exploranda, ne subsit error ac deceptio. Dicere autem Moysi, est cogitare & proponere. Secedere volebat à pecore, & accedere propiùs locum rubi ardentis. Ingens enim sibi in solitudine miraculum videbatur, non comburi rubum tanto igne inuasum, & multo tempore. Opus domini arbitrabatur, & portentum aliquod minimè sibi negligendum: Non enim frustra deus miracula edit. Et in- K
super vir dei diuino spiritu impellebatur ad opus quod dominus destinauerat. *Cernens autem dominus quòd pergeret ad videndum, vocauit eum de medio rubi.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Dominus in angelo, an dominus angelus, ille qui dictus est, Magni consilij Angelus, & intelligitur Christus. Supra enim dixit, Apparuit illi angelus domini in flãma ignis in rubo. HILARIVS QVAR-
Quæst.3. *Esa.9.* TO DE TRINITATE. Videamus an etiam alibi præterquam ad Agar hic Angelus dei deus esse sit cognitus. Cognitus planè est. Neque solùm deus, sed etiam deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob repertus. Angelus enim domini Moysi de rubo apparuit, dominus de rubo loquitur, vocem eius intelligendam existimas, vtrum eius qui visus est, an alicuius alterius? Hic mendacij locus nullus est. Ait enim scriptura, Apparuit autem illi Angelus domini in flamma ignis de rubo. Et rursum, Vocauit eum dominus de rubo, Moyses Moyses. Et respondit, Quid est? Et dixit dominus, Ne accesseris huc, solue calciamentum de pedibus tuis, locus enim in quo stas, terra sancta est. Et dixit ei, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Qui ap- L
paruit in rubo, de rubo loquitur, & visionis locus vnus & vocis est, neque alius quàm qui est visus auditur. Quia qui Angelus dei est cum videtur, idem rursum cum auditur est dominus, ipse verò qui auditur, dominus deus est. Deinde Abrahæ, Isaac, & Iacob, deus esse cognoscitur. Cùm Angelus dei dicitur, non proprius sibi ac solitarius esse monstratur. Etenim dei Angelus cùm dominus & deus nuncupatur, in honore naturæ suæ & nomine prædicatur. Habes ergo Angelum qui de rubo apparuit, & dominum & deum. IDEM LI-
Vbi supra. BRO DVODECIMO. Christus cùm dei sapientia sit, dicitur in Scriptura quòd ipse sit initium operum viæ dei. Nec, vt opinor, ambigitur, ait enim, Ego sum via, & nemo vadit ad patrem, nisi per me. Via est, dux euntium, festinantium cursus, ignorantium securitas, & quædam nescitarum ac desideratarum rerum magistra. Ergo viarum initium, & in opera dei creatur, quia & via est, & deducit ad patrem. Sed creationis huius quæ à seculis est, ratio quærenda est. Nam vltimæ dispensationis sacramentum est, quòd etiam creatus in corpore, viam se dei operum est professus. Creatus autem est in via dei à seculo, cùm ad conspicabilem M
speciem subditus creaturæ, habitum creationis assumpsit. Videamus itaque in quas dei vias, & in quæ dei opera à seculis creata sit nata ante secula ex deo sapientia. Vocem deambulantis in Paradiso Adam audiuit. Putás ne deambulantis incessum, nisi in specie assumptæ creationis auditum, vt in aliqua creatione consisteret, qui inambulat fuerit auditus? Non requiro qualis ad Cain, & Abel, & Noe locutus sit, & benedicens quoque Enoch qualis affuerit. Angelus ad Agar loquitur, & vtique idem deus est. Nunquid speciei eiusdem est, cùm Angelus videtur, cùm est in ea natura qua deus est? Certè species Angeli ostenditur, vbi posteà dei natura memoratur. Sed quid de Angelo dicam? Homo ad Abraham venit. Nunquid secundum hominem in creationis istius habitu Christus talis asisstit, qualis & deus est? Sed homo loquitur, & corpore asisstit, & cibo alitur, veruntamen deus adoratur. Certè qui antè Angelus, nunc etiam homo est, ne naturalem hanc esse dei speciem diuersitas huius ipsius assumptæ creationis pateretur intelligi. Adest autem ad

Iacob

A Iacob etiam vsque ad luctæ complexum in habitu humano, & manum conserit, & membris nititur, & lateribus inflectitur, & in omni motu nostro incessúque consistit. Sed idem postea & Moysi esse ignis ostenditur, vt naturæ creatæ tum potiùs ad speciem, quàm ad substantiam naturæ fidem disceres. Habuit tum in se potestatem conflagrandi, nec tamen naturalem suscipiens vrendi necessitatem, quia sine rubi damno conflagratio ignis apparuit. Curre per tempora, & intellige qualis visus sit, vel Iesu Naue nominis sui Prophetæ, vel Esaiæ etiam cum Euangelico testimonio visum prædicanti, vel Ezechieli vsque ad conscientiam resurrectionis assumpto, vel Danieli, hominis filium in æternorum seculorum sempiternitate confitenti, & cæteris aliis quibus se in habitu variæ creationis ingessit, in viis dei & in opera dei, ad cognitionem scilicet dei, & nostræ æternitatis profectum. GREGORIVS IN PRAEFATIONE MORALIVM. Angelus qui Moysi *Cap.2.*
B apparuisse describitur, modò Angelus, modò dominus memoratur, Angelus videlicet propter hoc quod exterius loquendo seruiebat, Dominus autem dicitur, quia interius præsidens, loquendi efficaciam ministrabat. Cùm ergo loquens ab interiori regitur, & per obsequium Angelus, & per inspirationem dominus nominatur. SEVERVS. Quanam ratione idem est Angelus domini & dominus. Dominus enim impropriè iis quæ extra deum sunt ascribitur, propriè verò soli deo. Canit enim propheta Dauid, Cognoscant quia nomen tibi dominus, tu solus altissimus super omnem terram. GRAECVS. Visus quidem est Moysi non dominus, sed Angelus, vocauit verò illum non Angelus, sed dominus. Dominus enim ordinabat, Angelus verò diuinis verbis ministrabat. Sed ne semel quidem in sacris literis facilè inuenias deum aut dominum Moysi visum esse, quod de tribus tantùm Patriarchis Abraham, Isaac, & Iacob, vt eximium quoddam legere licet. Vt ex hac re vel manifestè colligi possit, vniuersam legem iis qui in deserto degebant, per Angelos tanquam rudium atque infantium ac paruulorum Pædagogos datam esse. IDEM. Obseruãdum est autem, quòd ignis in rubo Moysi non loquitur, neque ignis populo in monte legem tulit, Sed deus in igne. Quare cùm infra Moy-
C ses dicit, Ignis consumens est dominus deus, causam continuò subdit, Deus zelotes. Zelus igitur dei, vel pro nobis, vel contra nos vehemens, ignis consumens est. AVCTOR CATENAE. Cernens autem dominus quòd pergeret ad videndum. Hic apud Hebraicum fontem est nomen domini tetragrammaton, videlicet יהוה quod soli deo vero competit. Est autem eadem dictio סר Sar quæ & supra, vt dicatur, Cernens autem dominus quod diuerteret seu declinaret ad videndum, ita habet & Chaldaica. Quod igitur Scriptura antea dixit, Angelum domini apparuisse in flammeo incendio rubi, nunc autem dicat ipsum dominum ex rubo clamasse ad Moysen, non pugnat secum. Domini enim dei nostri est auctoritas & magisterium, Angelorum autem est ministerium, qui, nomine, præsentia, & mandato domini agunt quod agunt. Vnde & in psalmo dicitur, Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem. Proposuit autem deus Moysi ob oculos miraculum ardentis rubi, vt hoc cœlesti testimonio certificet Moysen, hanc vocationem quæ sequitur, esse verè diuinam, & vt Moyses hoc miraculo persuasus, certissimè credat, vocem ex rubo aclamantem, non
D hominis aut spectri alicuius, sed veri dei per Angelum voluntatem suam annunciantis, vocem esse. THO- *Cap.10.*
MAS SVPER ESAIAM. Non mirum autem videri debet si dominus deus in flamma ignis seruo suo *in fine.*
apparuerit, cùm ipse ignis dicatur, primo quia subtilis. Et quantum ad hoc primo dicitur subtilis quantum ad substantiam, quia dicitur spiritus, Ioannis quarto, Spiritus est deus. Secundo quantum ad scientiam, quia penetrabilis, Hebræorum quarto, Viuus est sermo dei & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti. Tertio quantum ad apparentiam, quia inuisibilis, Iob vicesimo octauo, Vnde ergo sapientia? & infra eodem, Abscondita est ab oculis omnium viuentium. Secundo quia lucidus. Quòd autem sit lucidus patet, Primo quia manifestat quantum ad intellectum psalmus, In lumine tuo videbimus lumen. Secundo quia delectat quantum ad affectum, Tobiæ quinto, Quale gaudium est mihi qui in tenebris sedeo, & lumen cœli non video? Tertio quia dirigit quantum ad actum, Esaiæ sexagesimo, Ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Tertio quia calidus. Et hoc primo quia viuificat, Iob trigesimo nono, Tu forsitan in puluere
E calefacies ea: Threnorum primo, De excelsis misit ignem in ossibus meis, & erudiuit me. Secundo quia purgat, Ecclesiastici trigesimo octauo, Vapor ignis vrit carnes eius, & in calore fornacis concertatur. Tertio quia deuastat, Deuteronomium trigesimo secundo, Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. Quarto quia leuis. Et hoc primo propter motum, quia vniuersa propter semetipsum operatus est dominus, Prouerbiorum sextodecimo. Secundo propter situm, quia in altis habitat, Psalmo centesimo duodecimo. Tertio propter incommistionis modum, Sapientiæ octauo, Attingit autem vbique propter mundiciam suam. Vapor est enim virtutis dei. IDEM SVPER EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Hoc *Cap.12.*
autem quod deus dicitur ignis, non dicitur secundum Dionysium propter hoc quod sit aliquid corporeum, *Lect.5.*
sed quia intelligibilia designantur per sensibilia, inter quæ ignem reperimus habere maiorem nobilitatem, & *in fine.*
maiorem claritatem, item maiorem actiuitatem, item maiorem altitudinem in situ. Item est magis purgatiuus & consumptiuus. Ideo deus præcipuè nominatur ignis propter eius claritatem, quia lucem habitat inac-
F cessibilem, prima ad Timotheum sexto. Item quia maximè actiuus, Esaiæ vicesimo sexto, Omnia opera nostra operatus est in nobis. Item altior est in situ, Psalmo centesimo duodecimo, Excelsus super omnes gentes dominus &c. Item purgat peccata & quasi cõsumit. Vnde dicitur hîc quod est ignis cõsumens, scilicet peccata, Malachiæ tertio, Ipse enim quasi ignis conflans. Et sequitur, & purgabit filios Leui. Supra primo, Purgationem peccatorum faciens. Itẽ consumit peccatores puniendo, Supra quarto, Terribilis est quædã expectatio & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios. Et ideo quia ista nobis promissa sunt, Esaiæ decimo, Erit lumen Israël in igne, & sanctus eius in flãma, Et Psalmista ait, Ignis ante ipsum præcedet, & inflãmabit in circuitu inimicos eius, debemus studere ad seruiendũ & placendum deo. *Et ait, Moyses Moysi.* AMBROSIVS LIBRO PRIMO DE *Cap.5.*
FIDE. Non pater in rubo, non pater in eremo, sed filius Moysi locutus est. Denique de ipso Stephanus dixit, Hic est qui fuit in Ecclesia in eremo. Hic est ergo qui legem dedit, ipse qui locutus est Moysi, dicens, Ego sum deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. Hic est deus Patriarcharum, hic est deus Prophetarum. CAIE-

Universidad de Deusto
Biblioteca

TANVS. Et ait, Moyses Moyses, Excitantis est conduplicatio. AVCTOR CATENAE. Vel G replicata nominis vocatio, gratiam testatur dei & clementiam, sicut & olim ad Abraham. Quòd etiam nomine suo vocat, manifestè indicat summam dei curam erga homines, quippe quod ipsos etiam ex nomine suo, quod minimum homini est, nouerit, quemadmodum aliàs Christus dicit, etiam capillos capitis nostri apud deum numeratos esse. *Qui respondit, Adsum.* CAIETANVS. Promptitudinis est. AVCTOR CATENAE. Sancti vt diuinam intelligunt voluntatem, statim obsequuntur, sponte & vltro se permittunt prouidentiæ dei, resignati ad omnia, dicendo, Ecce adsum, præsto sum, iubeas quæ velis. *At ille, Ne appropies (inquit) huc, Solue calciamẽtum de pedibus tuis, Locus enim in quo stas, terra sancta est.* GREGORIVS NYSSENVS. Vetat ad montem calceorum pondere pressum accedere, soluerèque iussit calciamenta, ac demum nudo pede terram illã attingere, quæ diuina luce resplẽdebat. THEODORETVS. Nõnulli tradiderunt Moysen iussum fuisse vt calciamenta solueret, hoc est, vt huius vitæ curas atque solicitudines deponeret. Quidam vt nudis pedibus H locum sanctum esse declararet. Mihi verò neutrum horum probatur. Primùm quidem nondum in Pontificem, aut Prophetam creatus erat, Deinde iam deus ipse locum illum consecrauerat, ideóque terram sanctam appellat. Superuacaneum verò mihi videtur dicere, Moysen pedibus suis locum sanctificare. Duas igitur res hoc loco significare mihi videtur. Primo ipsum magis ac magis religiosum ac reuerentem his verbis dominus Moysen reddit, vt cum tremore mandata auribus accipiat. Tum etiam iam nunc eruditur, qua ratione sacerdotes in tabernaculo deo ministrent. Nudis enim pedibus sacerdotale munus obibant. DIODORVS. Quidam dixerunt, ideo Moysi iussum fuisse vt calciamenta solueret, ne vxorem accipiens in Aegyptum descenderet, cùm populum ex Aegypto educturus esset. Alij verò vt Moysi legem daret, Sacerdotes sine calciamentis officio suo fungi debere in tabernaculo. Hi mihi parùm considerasse videri solent, alia longè maiora magísque necessaria Moysi prædocenda fuisse, quæ tamen hoc loco silentio prætermissa sunt. Quid? quòd hoc idem Iosue I præceptum est, cùm tamen nihil horum illi declarandum aut mandandum esset. Reliquum itaque est vt causam afferamus quare id iussum fuerit. Benedictus es (inquit) & benedicis & sanctificas locum super quem incesseris, cùm sis sacerdos ac spiritu plenus. Solue igitur calciamentum pedum tuorum, vt nudis pedibus terram in qua stas sanctifices. EVSEBIVS. Num igitur calciamentum terram inquinabat? Esto, soluit Moyses calciamenta, nónne super terram illa deposuit? Nimirum illud sibi vult, Moysen attendere vbi sit, quis præsens, quis locum sanctificans. Vt igitur disceret dei præsentiam ibi esse, neque ignem secundum naturam suam rubum comburere, terram sanctam vocat, vt à loco præsente agnoscat. HVGO DE SANCTO VICTORE. Locus igitur in quo stas terra sancta est. Non propter aliud nisi propter diuinam præsentiam. CAIETANVS. Prima ergo actio congruens deo relatiuè ad Moysen, est inhibitio appropinquandi, adiuncto mandato reuerendi etiam locum, quia sanctus est, & non calcandus opertis, sed nudis pedibus in signum reuerentiæ. Ad deum enim curam omnium habentem spectat mandare ea quæ sunt reuerentiæ. Sanctus autem locus ille dicitur, eo quòd diuina electione dicatus est mõs ipse ad apparitiones diuinas. AVCTOR CATENAE. K Ne appropies (inquit) huc. Solue, &c. Calciamentorum depositio necessaria erat, quia eam dominus præcipiebat, idque non sine causa. Nam certè ad legis reuerentiam ibi dandæ seruire debebat, & ad prouocandam deuotionem & attentionem cum animi humilitate, qua suscipiendum erat dei mandatum. Nam vt subdit, locus ille erat sanctus, scilicet propter eius præsentiam, in quo dominus sese reuelabat, & ex quo Moysen mittebat ad liberandum Israëlem, in quo populus illi erat sacrificaturus, & legem suscepturus, & dominus cum suo electo plurima locuturus & acturus, ac nouam Rempublicam ecclesiasticam & ciuilem in populo Israël instauraturus, ideo augustum haberi & sacrosanctum volebat. Fortè quid propriè velit secundum literam sibi hoc præceptum de exuendis calceis, videtur petendum esse è duodecimo capite huius libri. Ibi enim mandat dominus, vt vescentes agno paschali habeant calciamenta in pedibus, quibus admoneantur, sibi abeundum, & in aliam regionem proficiscendum esse, & vt postea in celebratione agni paschalis reuocent, sibi hac calciamentorum cerimonia in memoriam, profectionem & liberationem ex Aegypto. Quòd si indumentum calceorum L significat profectionem ex loco, certè exutio calciamentorum significabit mansionem in loco. Dominus igitur iubet Moysen calciamenta exuere, vt hac cerimonia admoneat ipsum, ne vltra pergat, sed sistat gradum & attendat, quid ipsi mandetur. Quasi dicat, Ne appropies huc ad rubum, sed siste gradum, & animaduerte magna diligentia, quid te velim, & quid iubeam. Locus enim in quo stas, terra sancta est, hoc est, in hoc loco mandabo tibi rem sanctissimam, videlicet, vt Israëlem ex Aegypto liberes, & ad hũc locum ducas, in quo & ipsam sanctam legem daturus sum. Potest etiam expositio huius loci peti ex quarto capitulo libelli Ruth, vbi sic legitur. Hic erat mos antiquitùs in Israël inter propinquos, vt si quando alter alteri suo iuri cedebat, vt esset firma concessio, soluebat homo calciamentum suum, & dabat propinquo suo. Hoc erat testimonium cessionis in Israël. Ex hoc igitur loco notabis, soluere calciamentum significare cessionem de suo iure, & facilè iudicabis, quid sibi velit dominus, quòd iubeat Moysen calciamentum suum soluere. Nam Moyses tradiderat sese iam totum in functionem pastoralis officij, & noctes atque dies hoc vnum agebat, vt pasceret gregem fidei suæ commissum. M Prætereà minauerat gregem in desertum Sinai, non vt illic aliquid diuini quæreret, iudicabat enim esse locum prophanissimum, quippe qui ardore solis sterilis reddebatur, sed vt quæreret gregibus suis pascua. Postquam igitur venisset ad montem Horeb, apparet ipsi dominus è flammeo incendio rubi, & iubet ipsum calceos exuere, vt hac cerimonia admoneat eum, quo de pastorali officio tanquam de iure suo cedat, & sectetur eam vocationem, ad quam nunc ipsum ordinaturus sit. Solue (inquit) calciamentum de pedibus tuis, quia volo vt non amplius agas pastorem ouium, sed vt de hoc officio cedas, & resignes te totum meæ vocationi, ad quam nunc te ordinabo. Non pasces amplius oues affinis tui, sed pasces Israëlem populum meum, & liberabis eum ex Aegypto. Præterea existimas hunc locum desertum nullis diuinis rebus aptum, Ego autem volo vt de hac opinione cedas. Hæc enim terra sancta est, quia in hoc loco ego memetipsum verum dominum, & deum Abraham, Isaac, & Iacob, tibi reuelo, & ex hoc loco mitto te ad liberandum Israëlem. In hoc similiter loco daturus sum

A sum legem meam sanctam, & instaurabo nouam rempublicam in populo meo sancto. In horum omnium testimonium, volo vt soluas calciamenta de pedibus tuis, & audias, quid tibi præcipiam. *Et ait, Ego sum deus patris tui, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob.* HILARIVS QVINTO DE TRINITATE. Non est de deo humanis iudiciis sentiendum. Neque enim nobis ea natura est, vt se in cœlestem cognitionem suis viribus efferat. A deo discendum est, quid de deo intelligendum sit, quia non nisi se auctore cognoscitur. Adsit licet secularis doctrinæ elaborata institutio, adsit vitæ innocentia, hæc quidem proficient ad conscientiæ gratulationem, non tamen cognitionem dei consequentur. Moyses in Reginæ filium adoptatus, & omnibus Aegyptiorum doctrinis eruditus, cùm vtique ex naturæ affectu Hebræi iniuriam morte Aegyptij vltus esset, deum tamen paternarum benedictionum nesciebat. Nanque ob metum cædis proditæ Aegyptum derelinquens, cum in terra Madian pastor ouium esset, ignem in rubo sine concrematione ru-
B bi contuens, deum audiuit, & nomen interrogauit, & naturam cognouit. Neque enim hæc de deo nisi per deum cognita esse potuissent. Loquendum ergo non aliter de deo est, quàm vt ipse ad intelligentiam nostram de se locutus est. Angelus dei est qui in igne de rubo apparuit, & de rubo in igne deus loquitur, habes dispensationem in angelo, quia in angelo officium est non natura, habes in naturæ nomine deum, qua angelus dei deus est. Sed fortè non verus est. Nunquid non verus est deus Abrahæ, & deus Isaac, & deus Iacob? Horum enim angelus de rubo loquens, deus in æternum est. Et ne adoptiui nominis vtercris occasione, loquitur ad Moysen deus ille qui est. Ita enim scriptum est, Dixit autem dominus ad Moysen, Ego sum qui sum. Et dixit, Sic dices filiis Israël: Qui est, misit me ad vos. Cœptus ab angelo dei sermo est, vt sacramentum intelligatur humanæ salutis in filio. Idem deus Abrahæ, & deus Isaac, & deus Iacob est, vt ei naturæ suæ nomen sit. Mittit deinde ad Israël deus qui est, vt verè intelligeretur esse quod deus est. Quid ad hæc inefficax hæreticæ impietatis stultitia væsano spiritu mentiris, & contra tantorum Patriar-
C charum scientiam generosi seminis tritico vrendam zizaniam sator nocturnus interseris? Sed si Moysi crederes, crederes & deo dei filio, nisi fortè negabis quòd de deo Moyses locutus sit. Qui cùm negare volueris, audies verbis dei, Si enim credieretis Moysi, credieretis forsitan & mihi, de me enim ille scripsit. Arguit te planè, arguit ille toto legis volumine, quam manu mediatoris per angelos dispositam suscepit. Et quære an qui legem dederit, deus verus sit, cum vtique mediator sit ille qui dederit. HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD GALATAS. In omni veteri testamento vbi angelus primùm visus refertur, *Cap.3.* & postea quasi deus loquens inducitur, angelus quidem verè ex ministris pluribus quicunque sit visus, sed in illo mediator loquitur qui dicit, Ego sum deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Nec mirum si deus loquatur in angelis, cùm etiam per angelos qui in hominibus sunt, loquatur deus in Prophetis, dicente Aggeo, Et ait angelus qui loquebatur in me: ac deinceps inferente, Hæc dicit dominus omnipotens. Neque enim angelus qui esse dictus fuerat in Propheta, ex sua persona audebat loqui, Hæc dicit dominus omnipotens.
D BERNARDVS SVPER CANTICA. Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Cur- *Ser.15.* rite gentes, ad manum est salus: effusum est nomen, quod quicunque inuocauerit, saluus erit. Angelorum deus etiam hominum deum se nominat. RABANVS. Hinc autem ostenditur quòd præcedentia facta bonorum parentum sæpe adiuuant merita filiorum, quia amor quem ipsi fide & bonus operibus à deo promeruerunt, redundat in filios. Vnde Israëlitæ sæpe de angustiis ob merita patrum meruerunt liberari, & in libro Regum, seu Paralipomenon est scriptum, quòd dominus dixerit Salomoni peccanti, Quia habuisti hoc *1.Par.2.9.* apud te, & non custodisti pactum meum, & præcepta mea quæ mandaui tibi, disrumpens scindam regnum tuum, & dabo illud seruo tuo. Veruntamen in diebus tuis non faciam, propter Dauid patrem tuum. De manu filij tui scindam illud, nec totum regnum auferam, sed tribum vnam dabo filio tuo, propter Dauid seruum meum, & Hierusalem quam elegi. Item Ezechiæ duci populi mei, Hæc dicit dominus deus pa- *4.Reg.20.* tris tui Dauid, Audiui orationem tuam, & vidi lachrymam tuam, ecce sanaui te, &c. CAIETANVS.
E Ego sum deus patris tui, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Postquam docuit Moysen ea quæ erant reuerentiæ, tum causæ apparentis miraculi, tum loci, manifestat eidem quis ipse loquens est, dicendo, Ego, non qui videtur, sed qui loquor (qui enim videbatur erat angelus in specie flammæ, qui autem loquebatur erat deus) ego (inquam) qui loquor deus patris tui. Hebræo more primùm summatim, deinde per partes idem dicit, dicendo, deus patris tui, non alios patres intelligit quàm Abraham, Isaac, & Iacob, sed primùm omnes tres sub communi ratione patris Moysi sigillatim nominat, vt se esse illum deum manifestet, qui tot promisit Abrahæ, Isaac, & Iacob, cui hæreditario iure tenetur Moyses cultum exhibere imitando patres suos. Manifestare dignatus est dominus Iesus in Euangelio in his verbis contineri mysterium resurrectionis, quatenus continetur in eis immortalitas animarum Abrahæ, Isaac, & Iacob, quia non est deus mortuorum, sed viuorum, hoc est, quia deus non dicitur deus alicuius nisi viui. Nam dicendo deus Abrahæ, significatur deus qui veneratur ab Abraham: constat autem deum non venerari à mortuis, sed à
F viuis. AVCTOR CATENAE. Ego sum deus patris tui, &c. Omnipotens conditor & rector omnium, qui tunc nominari volebat, deus Abraham: deus Isaac, & deus Iacob, ob ipsorum fidem & obedientiam, Is hodie dicitur vnus, solus, & verus omnium gentium deus, omnium qui sunt secundum fidem, deuotionem & obedientiam, Abrahæ & sanctorum filij, & posteritas longè illis gratior, quàm secundum carnem nati, & semper spiritui dei resistentes, Prophetarum interfectores, hi veri dei cultores nunc sunt vt arena maris innumerabiles. Hic est autem vnus de præcipuis locis qui præ aliis in hoc secundo libro Moysi obseruandi veniunt. Nam ex hoc loco probat saluator noster resurrectionem mortuorum aduersus Sadducæos, Non esse (inquiens) mortuorum deum, sed viuentium. EVSEBIVS. Horruit autem Moyses ad illud spectaculum, horribilis fuit auditus, & non sine perturbatione voluptas, ob id reueritus faciem suam auertit. Vnde sequitur. *Abscondit Moyses faciem suam, non enim audebat aspicere contra deum.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAIETANVS. Non solùm fecit iussa desistendo à cœpta appropinquatione & excalciando se, G sed tegmine nescio quo abscondit faciem suam. Et ratio subditur, quia timebat respicere contra deum. Audita præsentia dei, timuit oculos suos versus flammam illam in qua loquebatur deus dirigere, & propterea ad cautelam ne respiceret, faciem suam texit. Et meritò, nam summo iudici debetur timor reuerentialis ab hominibus. Si quæris quorsum apparuit angelus, si deus ipse loquitur ac cognoscitur loquens: respondetur, quòd angelus non est missus ad hoc, vt loqueretur (in cuius signum non est missus in specie hominis, aut cuiuscunque habentis instrumenta loquendi, sed in forma flammæ ignis quæ suapte natura muta est) sed missus est ad duo officia. Alterum est, nunciandi facto tempus diuini mysterij, & hoc effecit apparitione in flamma ardente & non consumente rubos: hoc enim miraculo excitauit Moysen ad quærendam causam, ac per hoc ad audiendum diuini consilij mysterium. Alterum est, formandi voces sermonis diuini ad Moysen. Ille enim sermo fuit angeli, vt formantis voces loco omnium concurrentium in nobis ad for- H mandum sermonem, & fuit dei vt loquentis. AVCTOR CATENAE. Quod dicitur apud nos, Abscondit Moyses faciem suam, id quomodo fecerit exponit Chaldaica, inquiens, Et inclinauit Moyses vultum suum. Quod verò sequitur, Non enim audebat aspicere contra deum, in Hebræo habetur כִּי יָרֵא מֵהַבִּיט Chi iare mehabbit, Quoniam timebat respicere, &c. Sed hoc nihil est. Vultum autem abscondit Moyses, præ timore aspiciendi eum qui lucem habitat inaccessibilem & inuisibilem creaturæ, à cuius maiestate pertimescunt & reuerentur omnia. Pij homines cum timore de deo cogitant & reuerentia, Impij cum blasphemia cordis. In omni loco oculi domini contemplantur bonos & malos, etiam in intimis solitudinibus.

Mysticè. Vbi supra. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Mysticè autem Rubus ille, genus est spinarum. Ardebat enim & non consumebatur. In rubo significata est synagoga Iudæorum. Multo enim tempore in eis feruor & flamma sancti spiritus fuit, & tamen ita contra dei gratiam rebelles semper spiritui sancto restiterunt, vt eorum peccata vel sacrilegia igne sancti spiritus consumi non possent. CYRIL- I LVS. Rubus spinosa admodum planta, significat diuinum lumen, humanæ naturæ quæ ob transgressionem propemodum spinosa erat, particeps futurum. IDEM. Diuinam naturam sacræ literæ igni assimilant, propterea quòd viribus polleat, & facilè huc illúcque discurrat: ligno autem & herbis, hominem è terra formatum. Itaque ait, Deus noster ignis consumens est, Et homo sicut fœnum dies eius, sicut flos agri sic efflorescet. Sed quemadmodum ignem rubus ferre non potest, ita neque humanitas diuinitatem. In Christo tamen hæc duo conuenerunt: habitauit enim in illo plenitudo diuinitatis corporaliter, sicut scriptum est. Et qui lucem inaccessam habitat deus, in templo è virgine sumpto habitauit, seipsum (vt ita dicam) demittens & contrahens, vt ab humana natura capi posset. Quòd autem carnem suam aptam natam corrumpi, corruptione superiorem reddiderit, quasi quodam ænigmate rubo ab igne minimè cremato declarauit. Habitauit etiam in nos verbum patris non pœnas exigens, sed summa benignitate refulgens. Terram autem sanctam vocat quæ rubis referta erat, quia omnis locus in quo Christus fuerit, sanctus est. Quin etiam re- K ctè admodum in deserto visus est, quod Ecclesiam è gentibus collectam figurat, ad quam ipse loquitur, Lætare sterilis sitiens. Moyses etiam calciamenta soluere iubetur, quæ interitum sine dubio significant, quòd è pellibus mortuorum confecta sunt, quia vtique Christus inaccessus est iis, qui sub lege & pædagogo sunt. Atque etiam eum qui ad contemplandum deum accedit, necesse est vt se à mortuis carnalibúsque phantasiis absoluat. GRAECVS. Nemo enim deo appropinquare potest, qui priùs sordes animi sui non eluerit, atque ita fiet, vt & deo proximus sit, & alios seruare ac liberare idoneus fiat. SEVERVS. Vbi sunt qui dicunt, quî fieri potest vt deus carni copulatus sit, quo pacto corporis expers corpori coniunctum est? Hoc rubi ignisque miraculum, totum illud mysterium graphicè describit. CHRYSOSTOMVS. Quemadmodum etiam rubus ardebat, neque tamen comburebatur, eadem ratione corpus illud mortuum quidem est, sed à morte nequaquam perpetuò detineri potuit. SEVERVS. Dei filius qui & angelus dictus est, quia consilium æterni patris enunciauit, in rubo apparuit, in figuram beatæ virginis. Quemadmodum enim ignem L rubus ferre ac tolerare non potest, ita & humanitas diuinitatem. THEODORETVS. Quod autem rubus arderet & non consumeretur, indicabat vnicum dei filium hominem factum, & virginalem vterum inhabitantem, matri suæ virginitatem integram conseruaturum. GREGORIVS SVPER EZECHIE-

Hom.3. LEM. Moyses cum de ardenti rubo vocatus fuisset, accessit propiùs vt videret visum, & ecce rubus ardebat & non consumebatur. Magnum est hoc miraculum. Si solam in eo historiam requiras, est vnde legentis nutriatur animus, vt videas quod in ligno ignis ardeat & non consumat. At verò si typicam intelligentiam quæras, quid flamma nisi legem de qua scriptum est, In dextera eius ignea lex? Et quid rubus ille, nisi Iudaicum populum designauit, peccatorum suorum spinis obsitum? Sed rubus ardens consumi non potuit, quia Iudaicus populus & ignem quidem legis accepit, & tamen peccatorum suorum spinas non deseruit, nec eius vitia diuini sermonis flamma concremauit. Fortasse in hoc facto alius maiora per typum contemplari desiderat. Huius quia sensus excrescit, eleuantur pariter & rotæ. Inter homines enim perfectus ho- M mo factus est vnicus dei filius, qui sua peccata non habuit, sed spinas nostræ nequitiæ susceptit, atque vsque ad passionem pro nobis humiliari dignatus est, & in semetipso ignem tribulationis nostræ susceptit. Sed arsit, & non arsit, quia ex humanitate est mortuus, & tamen immortalis ex diuinitate permansit. Susceptit à nobis vnde sacrificium fieret pro nobis, & tamen impassibilis atque incommutabilis permansit in propriis, vt

Sermone de sancta Maria. nos commutaret à nostris. BERNARDVS IN SERMONIBVS. Amplectamur igitur Marię vestigia fratres mei, & deuotissima supplicatione beatis illius pedibus prouoluamur. Teneamus eam, nec dimittamus donec benedixerit nobis. Potens est enim, nempe vellus est medium inter rorem & aream, mulier inter solem & lunam, Maria inter Christum & Ecclesiam constituta. Sed fortè miraris non tam vellus opertum rore, quàm amictam sole mulierem. Magna siquidem familiaritas, sed mira omnino vicinitas solis & mulieris

A lieris. Quomodo enim in tam vehementi feruore, tam fragilis natura subsistit? Meritò quidem admiraris Moyses sancte, & curiosius desideras intueri. Veruntamen solue calciamenta de pedibus tuis, & inuolucra pone carnalium cogitationum, si accedere concupiscis. Vado (inquit) & videbo visionem hãc magnam. Magna planè visio, rubus ardens sine combustione: magnum signum, mulier illæsa manens amicta sole. Non est rubi natura opertum vndique flammis, manere nihilominus incombustum, non mulieris potentia vt sustineat solis amictum. Non est virtutis humanæ, sed nec angelicæ quidem: sublimior quædam necessaria est. Spiritus sanctus (inquit) superueniet in te. IDEM SVPER MISSVS EST. Quid igitur rubus iste Mosaicus portẽ- *Hom.2.* debat, flammas quidem emittens, sed non ardens, nisi Mariam parientem, & dolorẽ non sentientem? CHRYSOSTOMVS. O ergò rube quam vidit Moyses in monte ardentem & minimè combustã, virgo Maria quæ genuisti, neque tamẽ corruptionẽ passa es. EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Ru-

B bus, vt quidam opinantur, Mariæ virginis præfiguratio est, eo quòd quasi de humani corporis rubo, saluatorẽ tanquam rosam emiserit, aut quòd vim diuini fulgoris, sine viri assumptione pertulerit. In Exodo, Apparuitq; dominus in flamma ignis de medio rubi, & videbat quòd rubus arderet, & non combureretur. Aliàs rubus ardens nec consumptus, Iudaicum populum signauit, quòd & legis dei flammam præcepit, & tamen peccati pœnã nequaquam vitauit. GREGORIVS VIGESIMOTERTIO MORALIVM. Moyses admixtus Aegy *Cap.20.* ptiis, quasi vigilabat mũdo, ideo vocem domini in Aegypto positus nõ audiebat. Sed extincto Aegyptio postquàm in desertum fugit, dum illic quadraginta annis deguit, quasi ab inquietis terrenorũ desideriorũ tumultibus obdormiuit, & ideo diuinam vocem percipere meruit. Cùm enim mes ab exterioribus sopitur, verbum dei penetratur veracius. Aurem quippe cordis turba terrenarum cogitationum perstrepens claudit. Non enim perfectè homo sufficit ad vtraque diuisus, quia si exterius auditum aperit, interius obsurdescit. IDEM VIGE-

C SIMO OCTAVO MORALIVM. Sæpe verò simul & terrenis & cœlestibus substantiis per angelos loqui- *Cap.4.* tur deus, sicut ad Moysen in monte cùm visionis suæ verba edidit, ignem rubúmque sociauit, atque aliud superius, aliud inferius iunxit. Quod tamen tunc solùm agitur, cùm ex ipsa aliquid coniunctione signatur. Nam per succensum rubum Moysen alloquens, quid aliud ostenditur, nisi quòd eius populi ductor fieret, qui & legis flãmam perciperet, & tamen peccati spinam nequaquam vitaret. Vel quòd ex illo populo exiret qui in igne deitatis, carnis nostræ dolores quasi rubi spinas susciperet, & inconsumptam humanitatis nostræ substantiam, etiam in ipsa diuinitatis flamma seruaret. IDEM QVINTODECIMO MORALIVM. Sed & in eo quod ait *Cap.27.* Moyses, Vadam & videbo visionem hanc magnam, quod iuxta Septuaginta, Transibo & videbo, legitur, magnum nobis mysterium indicatur. Viator quippe dicitur, qui præsentem vitam, viam sibi esse, & nõ patriam attendit, qui in dilectione prætereuntis seculi cor figere despicit, qui non remanere in transeuntibus, sed ad æterna peruenire concupiscit. Qui enim in hac vita viator esse non appetit, huius vitæ prospera minimè contemnit,

D & ea quę ipse desiderat, cùm abundare aliis viderit, miratur. Vnde Dauid propheta quoniã à dilectione præsen- *Psal.36.* tis seculi iam corde transierat, iniqui gloriam describens, dicebat, Vidi impium superexaltatum & eleuatum sicut cedros libani. Sed quia cor huic mundo non subdidit, hunc iure despexit, dicens, transiui, & ecce non erat. Esset quippe aliquid in eius æstimatione impius, si ipse ab hoc seculo per intentionem minimè transisset. Sed is qui non transeunti magnum aliquid esset, transeunti animo quàm nihil esset apparuit, quia dum æterna retributio cogitatur, præsens gloria quàm sit nulla cognoscitur. Hinc Moyses cùm supernæ contemplationis gloriam quæreret, dixit, Transiens videbo visionem. Nisi gressum cordis à seculi amore remouisset, nequaquam intelligere superna potuisset. Hinc Hieremias propheta luctum cordis sui cõsiderari deposcẽs ait, O vos omnes *Thren.1.* qui transitis per viam, attendite & videte si est dolor sicut dolor meus: qui enim præsentem vitam non quasi viam transeunt, sed quasi patriam attendunt, luctum cordis electorum considerare nesciunt. Illos ergo vt dolorem suum considerent exquirit, quos in hoc mundo contigit animum non fixisse. AMBROSIVS LIBRO *Cap.14.* PRIMO DE POENITENTIA. Et ideo transeamus ignem adolescentiæ, ardorémque iuuenilis ætatis,

E transeamus aquam, non remaneamus in aqua, ne flumina nos profunda concludant. Transeamus magis, vt & nos dicamus, Torrentem pertransiuit anima nostra. Qui enim transit, saluus est. Denique dominus sic ait, Si *Psal.123.* transeas per aquam, flumina te non concludent. Et Propheta dicit, Vidi impium superexaltatum vltra cedros *Esa.43.* libani, & transiui, & ecce non erat. Transi secularia, & cecidisse aspicies altitudines impiorum. Moyses quo- *Psal.36.* que transiens secularia flumina, vidit visum magnum, & ait, Transiens videbo hoc visum. Si enim fuisset in corporis vitiis, & seculi istius lubricis voluptatibus, tanta non vidisset mysteria. Trãseamus ergo & nos ignem hunc libidinis quem timens Paulus, sed nobis timens, qui castigando corpus suum fecerat vt iam non timeret sibi, dicit nobis, Fugite fornicationem. Fugiamus ergo tanquam sequentem, quæ non post nos, sed in nobis *1.Cor.6.* sequitur. Nosmetipsos ergo videamus diligenter, ne dum illam fugimus, nobiscum eam portemus. Volumus enim plerunque fugere, sed non penitùs eam de nostro excutimus animo. Tollimus eam magis quàm relinquimus. Transiliamus ergo eam, ne nobis dicatur, Ambulate in igne flammæ vestræ quam accendistis, *Esa.50.*

F quoniam sicut ille qui alligat ignem in sinu, vestimenta comburet: sic qui ambulat super ignem, pedes comburat necesse est: quoniam scriptum est, Ambulabit quis super carbones ignis, pedes autem non comburet? *Prouer.6.* Grauis ignis est, & ideo non demus illi alimenta luxuriæ. HIERONYMVS SVPER PSALMOS. *Psal.141.* Transiens videbo hanc visionem magnam. Si non transierit, hoc est, omnia vitia: non potest videre magnam visionem. Magna autem visio: quia rubus ardebat, & non incendebatur. Ardebant spinæ, hoc est, peccata. Hoc igne mundatur & Esaias: iste est enim carbo qui tetigit labia eius, qui erat super altare. *Esa.6.* Huius carbonis meminit & propheta Dauid, Sagittæ potentis acutæ cum carbonibus desolatoriis. Iste car- *Psal.119.* bo desolator est, solitudinem facit, & peccatorem purgat. IDEM. Sic & Rebecca abiit interrogare, non *Psal.36.* de loco ad locum, sed de vita ad vitam: & Moyses solutis vinculis pedum, transiuit videre rubum. Et tu *Gen.24.* si apponas animum, vt transeas à morte ad vitam, non pedum gressibus, sed animi virtute, diriguntur à domino gressus tui. ISIDORVS. Alij in rubo flammante, & non vrente, Ecclesiam in-

 telligunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

telligunt inflammari perſequutionibus,& eam loquẽte in illa domino,non perire. Quod verò dominus Moyſi G
in eodem rubo apparuiſſe legitur, oſtendit non alibi quàm in Eccleſia eum credentibus apparere, quia nullus
digne conſiſtere, vel demùm videre poteſt,niſi qui cuncta terrena & mortalia depoſuerit vitia, quod ſignifica-
Cap.10. bant illa Moyſi calciamenta depoſita. AMBROSIVS LIBRO SEPTIMO SVPER LVCAM. Calcia-
menta nanque de corio mortui animãtis confici ſolent,nihil autem in nobis dominus mortale vult eſſe. Mor-
tale igitur atque terrenum calciamentum iubetur ſoluere cùm mitteretur ad populum liberãdum. Huius enim
miniſter muneris timere nihil debet, nec à ſuſcepto officio mortis periculo retardari. Ipſe enim cùm defenſio-
nem fratrum, hoc eſt, Iudæorum, voluntarius recepiſſet, calumniæ terrore reuocatus eſt ab incepto, & fugit ex
Aegypto. Et ideo cùm dominus affectum eius probaſſet, conditionem autem vidiſſet infirmam, animi eius
menſiſque veſtigium mortalibus vinculis cenſuit exuendum. Id ergo huius iniunctione præcepti ſignificabat
dominus,vt vocaturus populũ ad dei regnũ,prius carnis exuuias deponeret,& nudo ſpiritu veſtigióque mentis H
incederet. IDEM IN PSALMVM CXVII. Vtamur ergo corpore tanquam calciamento ad inferiora o-
pera virtutis,ad miniſterium, non ad præcipitium, ad obſequium, non ad delectationem, ad obedientiam,
non diſſentionem, & in via ſapientiæ veſtigium collocemus, ne greſſus noſtros vis torrentis aliqua con-
cludat.Ideo ad Moyſen dictum eſt, ſolue calciamentum. Dictum eſt & ad Ieſum Naue: de Chriſto autem di-
Matth.3. ctum non eſt,ſed magis ſcriptũ eſt, dicente Baptiſta,Poſt me venit vir,cuius non ſum dignus calciamenta por-
tare,quia illi bene admonentur,vt ſoluant calciamentum ſuum,qui ſine peccato eſſe non poterant. Hic autem
non ſolùm calciamentũ nõ ſoluit,ſed etiã calciamenta aliorũ abſoluit,quia nõ ſolùm corpus ſuũ à peccatis im-
Epiſt.82. mune ſeruauit,ſed etiã omniũ dedit indulgẽtiã peccatorũ. IDEM EPISTOLARVM LIBRO DECIMO.
Deut.5. State igitur in corde veſtro,ne quis vos ſubruat, ne quis poſsit ſubuertere. Docuit nos Apoſtolus quid ſit ſtare,
hoc eſt, quod Moyſi dictũ eſt, Locus enim in quo ſtas terra ſancta eſt. Nemo enim ſtat,niſi qui fide ſtat,niſi qui
fixus ſtat ſui cordis ſentẽtia.Alibi quoque legimus, Tu autem hîc ſta mecũ.Vtrũque ad Moyſen à domino dictũ I
eſt,vbi tu ſtas terra ſancta eſt, & hîc ſta mecum, hoc eſt, mecum ſtas, ſi ſtes in Eccleſia. Ipſe enim locus eſt ſan-
ctus,ipſa terra fœcunda ſanctitatis, & opima virtutum meſsibus. Sta ergo in Eccleſia, ſta vbi tibi apparui, ibi
ego tecum ſum.Vbi eſt Eccleſia,ibi firmiſsima ſtatio tuæ mentis eſt,ibi fundamentum animi tui,vbi tibi de ru-
bo apparui.Tu rubus,ego ignis in rubo:ego in carne propterea ignis,vt tibi luceam,vt tuas ſpinas,& tua pecca-
ta conſumam,& meam tibi demonſtrem gratiam. ISIDORVS. Habet & aliam figuram id quod Moyſes
excalceari iubetur.Veterum nanque conſuetudo erat,vt ſi ſponſa ſponſum repudiare vellet,diſcalcearetur ille,
& hoc eſſet ſignum repudij.Proinde Moyſes excalceari iubetur, ne ad Eccleſiã quæ in rubo ſignificabatur,quaſi
ſponſus calceatus accederet.Hæc enim Chriſto ſeruabatur,qui verus ſponſus erat.De quo dicit Ioannes, cuius
non ſum dignus corrigiam ſoluere calceamenti,vtique ſicut dictum eſt Ioſue & Moyſi. AMBROSIVS DE
Cap.4. BENEDICTIONIBVS PATRIARCHARVM. Saluator noſter expectatio gentium dicitur, eo quòd
omnis ſpes Eccleſiæ in ipſo recumbat.Ideo dicitur Moyſi ſolue calciamentum pedum tuorum,ne ipſe ſponſus K
Eccleſiæ crederetur,qui dux plebis eligebatur.Ideo ſoluit calciamentũ ſuum Ieſus Naue,vt venturo tanti mu-
Luc.3. neris gratiam & ipſe ſeruaret. Ideo dicit Ioannes, Poſt me venit vir, cuius non ſum dignus ſoluere corrigiam
Ioan.3. calciamentorum eius. Ideo dicit,Qui habet ſponſam ſponſus eſt,amicus autem ſponſi qui ſtat & audit eum,&
gaudio gaudet, hoc eſt, ipſe ſolus vir eſt Eccleſiæ, hic eſt expectatio gentium, huic deferentes copulæ gratiam
nuptialis calciamentum ſuum ſoluerunt Prophetæ.Hic ſponſus eſt,ego amicus ſponſi,gaudeo quia venit,quia
vocem audio nuptialem, quia iam non dura peccatorum ſupplicia, dura legis tormenta, ſed remiſsionem cri-
Vbi ſupra. minum,vocem lætitiæ,ſonum iocunditatis,exultationem feſti nuptialis audimus. PROSPER. Sed & ali-
Ioan.10. ter.Paſcebat Moyſes oues Iethri ſoceri ſui in eremo. Et noſter mediator Chriſtus paſcens oues dicit, Paſtor bo-
nus animam ſuam ponit pro ouibus ſuis. Terribili viſione motus Moyſes, pergit videre cur ignis in montem
Luc.12. deſcenderat,rubum minimè concremaret. Noſter Moyſes teſtatur ignem ſe veniſſe mittere in terram, quẽ vti-
liter vult amplius inflammari.Ipſe enim dicit,Ego ſum ignis,vitia,non homines conſumens. Vocatus Moyſes L
dum pergit in montem conſcendere,dicitur ei, ſolue calciamenta de pedibus tuis, vt ſint liberi & ſpecioſi pe-
Cap.16. des mediatoris annunciantis bona. AMBROSIVS PRIMO DE SPIRITV SANCTO. Deus etiam
ignis conſumens eſt,ſicut Moyſes dicit.Vidit enim ipſe in rubo ignem, & audierat deum tunc quando vox fa-
cta eſt de flamma ignis ad eum dicens,Ego ſum deus Abraham,& deus Iſaac, & deus Iacob. Vox ergo de flam-
ma,& in rubo flamma,& flamma non noxia.Vrebatur enim rubus,& non exurebatur,eo quòd illo myſterio do
minus figuraret,quia illuminaturus ſpinas noſtri corporis aduenireret,nec conſumpturus ærumnoſos, ſed miti-
gaturus ærumnas,qui baptizaret in ſpiritu ſancto & igni,vt gratiam tribueret,peccata cõſumeret. Ergo in ſpe-
Act.2. cie ignis deus ſeruato propoſito. In actibus quoque Apoſtolorum cùm ſupra fideles Spiritus ſanctus deſcẽdiſ-
ſet,ignis ſpecies videbatur.Sic enim habes, Et factus eſt ſubitò de cœlo ſonus tanquam vi magna ſpiritus ferre-
Iudic.7. tur,& repleuit totam domum vbi erant ſedentes, & viſæ ſunt illis diſperſæ linguæ tanquã ignis.Vnde & illud,
Quando Gedeon ſuperaturus Madian,trecentos viros iuſsit hydrias ſumere,& in hydriis faces accenſas habe- M
re,& in dextris tenere tubas.Ita noſtri acceptũ ab Apoſtolis ſeruauere maiores,quod hydriæ ſint corpora noſtra
figurata de limo,quæ timere non norunt,ſi feruore gratiæ ſpiritalis igneſcant,& Ieſu domini paſsionem cano-
ræ vocis confeſsione teſtentur. GREGORIVS NYSENVS. Deus veritas eſt,quæ tũc in vepribus Moyſi
enarratio de vita Moyſi p. 564 viſa eſt, ad quam nos adducit rectè viuendi ratio, & perturbationum animi propter veritatem repulſio. Quæ
quidem veritas non de cælo illuceſcit,ne à ſtellis defluxa lux videatur,ſed à rubo,ipſoq; ſpinoſo, ab humanita-
te videlicet ſaluatoris effulgens, ad cognitionem ſui per euangelicam nos tubam reuocat. Hinc etiam myſte-
rium illud virginis figuratum eſſe, quis non viderit? Ab ea nanque deitatis lux aſſumpta carne illuxit homi-
nibus, eámque omni modo incorruptam ſeruauit, virginitatis viriditate nullo pacto commutata. Quæ quidẽ
lux cùm nobis illuxerit, primo docebit quid faciendum ſit, vt poſsimus ad veritatis radios accedere. Quòd
calcei ſoluendi, eiiciendúſque ſit vndique omnis amictus pelliceus, ac terreſtris & ſordidus paſsionum æſtus,
vt ipſius

A vt ipſius qui eſt,cognitio poſsit ſuſcipi,quæ opiniones de eo qui non eſt, falſas penitùs repellit. Hæc enim eſt(vt
ego ſentio)veritatis diffinitio,firma eius qui eſt intellectio: falſitas enim eſt phantaſtica quædam circa id quod
non eſt comprehenſio,quaſi ſubſiſtat quod non eſt. Veritas autem eſt eius quod verè eſt firma intellectio. Longis
autem ſpaciis temporum altiori per quietem animo meditari oportet, vt firmiter intelligere poſsis,quid ſit quod
verè eſt,quod natura ſua eſt,quid quod non eſt, quod ſolum eſſe videtur, cùm per ſe atque naturam ſuam mini-
mè ſubſiſtat. Mihi enim videtur magnus ille Moyſes ea in viſione didiciſſe, nihil earum rerum, quæ aut ſenſu
comprehenduntur,aut mente perſpiciuntur,præter ſupremam eſſentiam,quæ omnium cauſa eſt,& à qua omnia
dependent,verè ſubſiſtere.In nullo enim cæterorum impendentia perſpici poteſt, ita quod abſque participatio-
ne veri entis poſsit eſſe.Solum in eodem modo ſemper ſe habet,nunquam augetur, nunquam minuitur, æqua-
liter ad omnem mutationem,tam ad peius,quàm ad melius immutabile: peius enim ibi aut malum nõ eſt, me-
lius inueniri non poteſt. Quare ſolus nulla re alia indiget,& ſolius cuncta indigent,ſolum cuncta appetunt, ſo-
B lo cuncta participant, & quæ participant per participationem, & ſunt, & bene ſunt. Quod autem participatur,
nunquam imminuitur.Id igitur profectò eſt, quod verè eſt, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc acce-
ſſerit Moyſes,& nunc quicunque,ſicuti ille à terreſtri ſe ac pellicio abſoluit amictu,diuinam ex rubo lucem pro-
ſpiciens,quæ videlicet ex carne nos illuminauit, quæ eſt lux vera,& ipſa veritas, vt euangelium dicit, tunc talis
efficitur, vt alios quoque in libertatem vendicare, tyrannidis iniuſtum principatum deponere, ſernientes deni-
que ipſos in terram repromiſsionis reducere poſsit. RVPERTVS. Quare rubus non comburitur,& Moy-
ſes tanquam comburendus appropinquare prohibetur,niſi ſoluat calciamentum de pedibus ſuis? Hoc enim ni-
mirum ita dixit,tanquam continuò comburi potuiſſet appropiando, niſi ſoluiſſet calciamentũ de pedibus ſuis.
At certè rubus non comburebatur,& virgultis quorum de medio lucebat ſanctus ignis, erat innoxius. Quid er-
go hoc ſibi vult? illud nempe,quia deus noſter ignis quidem conſumens eſt,veruntamen igni elementario nul- Deut.4.
tum diſsimilis iſte ignis eſt.Ignis nãque corporeus,quo in corporalibus adminiſtrationibus vtimur,quod quar-
C tum mundi elementum dicimus,res ipſas comburit,quibus continetur, procul autem poſitis innoxius eſt. Deus
autem noſter verus & perpetuus ignis,ſuam è contrario naturam vel potentiam exerit.Nam illis intra quos eſt,
non ſolùm innoxius, verùm etiam ſalutaris & clementiſsimus eſt, longè autem poſitis, & dignè appropinquare
nolentibus,nimium damnoſus exiſtit,de qualibus Pſalmiſta dicit, Sicut fluit cera à facie ignis,ſic pereãt pecca- Pſal.67.
tores à facie dei.Quod in beata virgine Maria clarius atque conſpicabilius eſt. Totus enim hic ignis, ſubaudi-
tur nouem in vtero eius menſibus habitauit, & leuem carnis,vel animæ eius ſtipulam, ſiue fœnum, non ſolùm
non combuſsit,verùm etiam maiore cum virginitatis honore,gratiáque formati exinde hominis,quem aſſum-
pſit perenniter illuſtrauit.Et ad illud templum ignis æterni quantò quis per fidem propiùs accedit,tantò decen-
tius illo igne fulgeſcit.Nam è contrario quantò longiùs,ſiue Iudæus, ſiue Paganus, ſiue hæreticus abſiſtit, tantò
citius vt cæra liqueſcit,cùm ignis ille apparuerit.Hoc interim appropinquãtibus nobis agendum eſt, vt calcia-
mẽta nõ habeamus in pedibus quę fiunt de mortuorũ animaliũ pellibus,id eſt,vt mortuorũ mortifera,& in pec-
D catis ſuis morientiũ exempla nõ imitemur.Nã ille quidem corporaliter nudis pedibus accedere iuſſus eſt,quod
eſt ſolẽne humilitatis inſtrumentũ,nobis autẽ hoc ſpiritualiter ita vt prædiximus agendũ eſt,ſcientes quia deus
noſter,ad quẽ accedimus,nõ eſt mortuorũ,ſed viuentiũ. CYRILLVS. Sed vide legis Moſaycę imbecillitatẽ.
Vniuerſorũ deus manifeſtũ ſe facit, faciẽ tamen atque oculos Moyſes auertit, vt vel ex hoc manifeſtè intelligi
poſsit,filios Iſraël gloriã filij dei cõtra intueri nõ ſuſtinuiſſe. BERNARDVS SVPER CANTICA CAN-
TICORVM. Crediderim ego quoque abſcondiſſe Moyſen faciem ſuam etiam in hac parte fulgentem, eo
quòd illo adhuc in tempore nemo aut rarus erat, qui reuelata facie gloriam iſtam ſpeculari ſuſtineret. AM- 1.ad Theſſ.
BROSIVS SVPER EPISTOLAS PAVLI. Et accedens (inquit ſcriptura) Moyſes auertit ſe, quia non cap.5.
potuit conſiderare ſeu reſpicere in faciem dei.Deus ergo eſt,quia filius dei verus eſt.

E *VI ait dominus,Vidi afflictionem populi mei in Aegypto & clamorem eius audiui,propter duritiam* 1
eorum qui præſunt operibus,& ſciens dolorem eius,deſcendi ut liberem eum de manibus Aegyptiorũ,
& educam de terra illa in terram bonam & ſpacioſam,in terram quæ fluit lacte & melle, ad loca Cha
nanæi,& Hethæi,& Ammorræi,& Pherezæi,& Heuæi,& Iebuſæi. Clamor ergo filiorum Iſraël uenit ad me
uidíque afflictionem eorum qua ab Aegyptiis opprimuntur. Sed ueni,& mittam te ad Pharaonem, ut educas po
pulum meum filios Iſraël de Aegypto.

Cui ait dominus,Vidi afflictionem populi mei in Aegypto, & clamorem eius audiui, propter duritiam eorum qui præſunt operibus,& 2
ſciens dolorem eius, deſcendi vt liberem eum de manibus Aegyptiorum,& educam de terra illa in terram bonam & ſpacioſam, in terram
quæ fluit lacte & melle,ad loca Chananæi,& Hethæi,& Ammorræi,& Pherezæi,& Heuæi,& Iebuſæi. INTERLINEARIS. Vi-
di afflictionem,&c.id eſt,miſertus ſum vt liberem. BEDA IN HOMILIIS. Vidit(inquit Matthęus euã- Homilia in
geliſta) Ieſus hominem ſedentem in telonio Matthæum nomine, & ait illi,ſequere me. Vidit autem non tam die ſancti
F corporeis intuitibus,quàm internis miſerationis aſpectibus, quibus & Petrum negantem vt reatum ſuum co- Matthæi.
gnoſcere ac deflere poſſet,reſpicere dignatus eſt. Quibus populum ſuum Aegyptia ſeruitute depreſſum, vt eri-
peret aſpexit, dicẽs ad Moyſen,Vidẽs vidi afflictionem populi mei qui eſt in Aegypto,& gemitum eius audiui,
& deſcendi liberare eum. EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Deſcẽdere autem di-
citur deus in mundum, quando aliquid nouum quod antea non fuerat, in creatura humana operatur. AV-
GVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod verò ait, In terram fluentem lac & Quæſtio.4.
mel,quæritur vtrum ſpiritualiter accipere debeamus, quia ſecundum proprietatem non hoc erat illa terra quæ
data eſt populo Iſraël, an locutionis eſt, qua id ad laudem vbertatis & ſuauitatis referatur. GREGORIVS Hom.33.
IN HOMILIIS. Iſraëlitico enim populo ex Aegypti terra liberãdo,repromiſsionis terra promittitur, & cũ
vocandus eſſet ad dona cœleſtia,terrenis promiſsionibus ſuadetur. Cur hoc? Vt dum eſſet aliquid quod de vi-
cino

Universidad de Deusto
Biblioteca

cino perciperet,illud iam fidelius crederet,quod de longinquo audire potuisset.Carnalis enim populus si par- G
ua non acciperet, magna non crederet. Omnipotens ergo deus largiendo terrena, suadet ad cœlestia, vt perci-
piens quod videret,sperare disceret quod minimè videbat.Et tātò solidior de inuisibilibus fieret,quantò eum
Psal. 104. ad spei certitudinem visibilia promissa fulcirent. Vnde rectè quoque per Psalmistam dicitur, Dedit eis regio-
nes gentium, & labores populorum possederunt, vt custodiant iustificationes eius, & legem eius requirant.
BERNARDVS SECVNDO DE CONSIDERATIONE. Rem dico ignotam nemini, & nunc me-
mini notam.Nempe sic se habent mortalium corda,quod scimus cùm necesse non est, in necessitate nescimus.
Moyses educturus populum de terra Aegypti,meliorem illis iuxta verbum domini pollicitus est terram.Nam
quando ipsum aliter sequeretur populus solam sapiens terram? CAIETANVS. Vidi afflictionem, &c.
Quatuor dicit,vidisse afflictionem,audisse clamorem,sciuisse dolorem, & descendisse ad liberandum. Ratio-
nem sui descensus ad loquendum in illa flamma, ad apparendum Moysi per flammam in rubo, reddit deus ex
parte cognitionis,& ex parte intentionis,tum liberandi à termino à quo,tum ducendi ad terminum ad quem, H
terram scilicet lacte & melle manantem. Et est sermo metaphoricus, ad significandum benignitatem terræ
ad fructus & delicias. AVCTOR CATENAE. Vidi afflictionem,&c.In Hebræo est רָאֹה רָאִיתִי Rao rai-
thi,Videndo seu videns,vidi, ita & apud Septuaginta.Quod aliqui declarant, vertentes, Omnino vidi. Deest
autem,Qui est,nã in Hebræo est אֲשֶׁר בְּמִצְרָיִם Aser bemizràim, Qui in Aegypto, & ita apud Septuaginta habe-
tur.Chaldaica,Reuelata est coram me subiectio populi mei qui est in Aegypto.Sed hæc parua sunt quæ anno-
tentur.Quod verò sequitur,propter duritiam eorum qui præsunt operibus, rectè expresit Interpres noster He-
braicum מִפְּנֵי נֹגְשָׂיו Miphne nógsaf. A facie exactorum eius,id est,propter exactores eius, & ita habet Chaldai-
ca. Septuaginta uerò,ἀπὸ τῶν ἐργοδιωκτῶν,propter operum præfectos.Et sciens dolorẽ eius.In Hebræo hæc clau-
sula coniuncta est superiori,& ita legitur,כִּי יָדַעְתִּי אֶת מַכְאֹבָיו Chi iadáeti eth machobaf, Quoniam cognoui do-
lorem eius,seu dolores eorum.Sic & Chaldaica,Quoniam reuelati sunt coram me dolores eorum. Septuagin-
ta, οἶδα γὰρ τὴν ὀδύνην αὐτῶν,Scio enim dolorem eorum.Sed hæc sensum non immutāt. Descendi וָאֵרֵד Vaered I
est in Hebræo,id est,& descendi, & in omnibus editionibus. Et educã de terra illa,ibi est וּלְהַעֲלֹתוֹ מִן הָאָרֶץ הַהִוא
Vlhahalotho min haárez hahi,Et ascendere eum,siue eos faciam de terra hac,seu ista.Ita habet Chaldaica. Se-
ptuaginta autem prout apud nos.Sed & hæc leuia sunt. Dicat igitur dominus,Videndo vidi afflictionem po-
puli mei:qua verborum geminatione, vehementia, certitudo,& celeritas significatur. Nemo ergo dum premi-
tur,cogitet deum sui oblitum,vel nescire suos.Afflictos precipuè intuetur,si tamen populus suus sint & esse cu-
piant, in cœlum clamẽt ad deum,non ad humanum brachium.Clamat in cœlum pauperum oppresio, & à deo
dissimulari non potest, Quæ & tantò magis domino displicet,quantò minus ipsi se vindicare volunt vel pos-
sunt. Et descendi.Descendere deus dicitur, cùm iuuare & exaudire nos incipit, nam omne auxilium de cœlo
est.Is ascendere facit de angustiis ad promissam quietem,ad terram fluentem lacte & melle, id est, optimis qui-
busque fructibus,& rebus delicatissimis abundantem.Quia enim populum suum in manu valida& robusta:in
signis & portentis mirabilibus erat liberaturus dominus, ideo descendi ait, vt idem sit descendere, & quod se- K
quitur liberare eum de manibus Aegyptiorum. Chananæorum, & reliquorum impiissimorum hominum pec-
cata iam ferè completa erant,tempúsque appetebat à domino constitutum, & iam exercitatio fidei piorum ab-
soluta erat.Iam loco cessuri impij erant,& expellendi à fidelibus.Iam promissiones dei complendæ, & fidei fru
ctus maturuerant.Satis maturè deus admonuerat impios in scelere pergentes semper,non potest deus non pu-
nire qui iustus est.Pessimi Chananæi erant,quibus expulsis,terram eorum Hebræis possidendam tradidit. Qui
dum non perstant in mandatis dei, & ipsi à gentibus affliguntur, & captiui abducuntur. Tacentur autem hic
Gergezæi populi,quia(vt dicunt Hebræi) non contenderunt bello aduersus filios Israël, sed è terra ante eorum
ingressum sponte recesserunt. Vel ideo omittuntur, quòd illi populi gentibus cæteris minores fuerint. Scien-
dum quoque,quòd omnes hæ septem gentes propagatæ sunt à Chananæo, atque ideo nõ raro in Scriptura vno
nomine Chananæi vocantur.Pherezæi autem putantur fuisse Sidonij. *Clamor ergo filiorũ Israel venit ad me, vidíque*
afflictionem eorum qua ab Aegyptiis opprimuntur. RVPERTVS. Notandum quòd cùm dixisset, clamor filiorum L
Israël venit ad me,addidit secundum aliam literam, vndique, vt subaudias tam ab Aegyptiis opprimentibus,
quàm à filiis Israël ingemiscentibus.Vtrinque enim venit clamor,sed modo valde diuerso. Nam clamor filio-
Quæstio. 5. rum Israël,tãquam defensorem vel iudicem ad irã prouocantium ascendit ad dominum. AVGVSTINVS
Aegyptiorum autem, sicut clamor Sodomorum, quo iniquitas sine timore & verecũdia significatur. CAIE-
TANVS. Reddita ergo ratione sui descensus in specie sensibili visu & auditu,reddit rationẽ mittendi Moy-
sen ad exequendum intentionem iam dictã, propterea enim easdẽ repetit causas. AVCTOR CATENAE.
Clamor ergo filiorum,&c. In Hebręo est וְעַתָּה הִנֵּה צַעֲקַת Vehatta hinne zahakath,Et nunc ecce clamor,&c. Ita
& in Chaldaica & apud Septuaginta,quasi dicat,Iam iam habiturus sum rationem clamoris eorum. *Sed veni,*
& mittam te ad Pharaonem,vt educas populum meum filios Israel de Aegypto. RVPERTVS. Prius veni,deinde mittam
te,dixit. Hoc non leue est in ore dei præsenti ac corporaliter astanti dixisse, veni. Non(inquam) leue est, neque
deinceps leuiter actum,vt qui corpore deo præsens aderat,animo quoque ad obediendum parato adesset. Palã M
est ex subsequentibus, quia nondum venerat quo totiens ire iussus fuerat. AVCTOR CATENAE. Sed
veni. Deest dictio nunc, Est enim in Hebræo וְעַתָּה לְכָה Vehatta lecha,Et nunc veni. Sic & apud Septuaginta &
Chaldaicam.Poterat vno verbo vel occidere Pharaonẽ cùm toto exercitu vna nocte,sicut primogenitos Aegy-
ptiorum & exercitum Sennacherib, vel etiam trãsferre momẽto totum populum, sed per homines agit quod
vult,& quando vult,cui obsequendum sit ab omni creatura,& in omnibus.
Mysticè. PROSPER. Iubetur Moyses pergere ad filios Israël,& ad Pharaonem regem Aegypti,vt populum dei(quo-
rum clamor duræ seruitutis ascenderat)dimitteret ex terra sua,mediationémque futuram susciperet. Per Mat-
thæum euangelistam dicit noster mediator dominus Iesus, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus
Israël. SEVERVS. Sed quid ait dominus? Videns vidi afflictionem populi mei in Aegypto,Ipse & in no-
uissimis

A uissimis temporibus super omne genus nostrum misericorditer flexus est,quòd ab acerbis operum exactoribus,
Dæmonibus videlicet vexabatur. Velocitèrque per Esaiæ prophetiam seipsum festinantem exhibuit, vt aufer-
ret ab iniquo spolia, quæ nos miseri mortales eramus. HESYCHIVS. Et sciens dolorem eius descendi.
Hoc quidem loco de Iudæis hæc dici videntur, de vniuersa tamen humana natura dicuntur, pro qua & carnẽ
sumere descendit,quod sanè temporibus Moysi non fuit: sed postmodum inter homines peregrinante dei filio
factũ est. IRENAEVS LIBRO QVARTO ADVERSVS HAERESES. Ait diuinus Apostolus, Finis *Cap. 26.*
legis Christus ad iustitiam omni credenti. Et quomodo finis legis Christus,si nõ initium eius esset? Qui enim
finem intulit,hic & initium operatus est.Ipse est qui dicit Moysi,Videns vidi vexationem populi mei qui est in
Aegypto, & descendi vt eruam eos, ab initio assuetus verbum dei ascendere & descendere propter salutem eo-
rum,qui male haberent.

B *DIxítque Moyses ad deum,Quis sum ego,ut uadam ad Pharaonem, & educam filios Israël de Aegypto?* 3
Qui dixit ei, Ego ero tecum, & hoc habebis signum quòd miserim te. Cùm eduxeris populum meum de
Aegypto,immolabis deo super montem istum. Ait Moyses ad deum, Ecce ego uadam ad filios Israël,&
dicam eis,Deus patrum uestrorum misit me ad uos. Si dixerint mihi,quod est nomen eius? quid dicam eis? Dixit
dominus ad Moysen, Ego sum qui sum. Ait, sic dices ad filios Israël, Qui est,misit me ad uos. Dixítque iterum
deus ad Moysen,Hæc dices filiis Israël:Dominus deus patrum uestrorum,deus Abrahã, & deus Isaac, & deus
Iacob,misit me ad uos. Hoc nomen mihi est in æternum,& hoc memoriale meum in generatione & generationẽ.
RVPERTVS. Primum dicenti, veni, *Dixit Moyses ad deum, Quis sum ego, vt vadam ad Pharaonem, & educam filios* 3
Israel de Aegypto? INTERLINEARIS. Quasi dicat,dei est non hominis hoc facere. RVPERTVS. Bo-
num quidem & imitatione dignum humilitatis exemplum est,deo vocanti ad tantum támque gloriosum mi-
C nisterium dicere, Quis ego sum? vt pro conscientia vel æstimatione ipsius, subaudiatur nullus. BER-
NARDVS DE ORDINE VITAE. Moyses hic sicut & Hieremias, quod poterat per gratiam, excusabat
per verecundiam. Tutius enim est discere quàm docere,tacere quàm loqui. CAIETANVS. Prima igitur
excusatio Moysi ex agnitione propria se tenet. Longè enim imparem se agnoscit ad vtrũque officium, videli-
cet eundi ad Pharaonem,& educendi filios Israël de Aegypto. AVCTOR CATENAE. Vide quomodo
Moyses hanc vocationem excipiat. Quis sum ego (inquit)vt vadam ad Pharaonem, & educam filios Israël de
Aegypto? Hæc non est vox inobedientiæ,sed est agnitio & confesio suæ imbecillitatis.Pastor sum,& vix oues
à bestiis defendo,quomodo igitur possem Israëlitas à Pharaone omnibus bestiis sæuiore defendere? Nec arma
mihi sunt,nec exercitus militaris.Et regnum Aegypti potẽtissimum est,populus autem Israël planè imbellis &
oppressus. Et accedit huc,quod non pateat mihi liber reditus ad Aegyptum propter homicidium,qua igitur fi-
ducia inflatus, tantum facinus auderem? Quanquam autem ipsa imbecillitas obsequendi vocationi dei, sit
D pœna peccati,tamen agnoscere hanc imbecillitatem non est peccatum, sed est primus gradus ad veram iustitiã,
& placet deo.Dum igitur Moyses agnoscit suam insufficientiam, fit domino donante sufficiens. Prophetandi
& regendi populum arduum munus cum tremore & humilitate suscipiendum est & cunctanter. RVPER-
TVS. Quapropter talem velut ex abrupto salientem eius percunctationem, placido vultu suscipiens domi-
nus deus *Dixit ei, Ego ero tecum, & hoc habebis signum quod miserim te.Cum eduxeris populum meum de Aegypto, immolabis deo su-*
per montem istum. Ac si dicat,Et si tu nullus es,Ego dominus,qui deus patris tui,deus Abraham,deus Isaac,& deus
Iacob sum,ego(inquam)ero tecum,in ore tuo verba proferens, & in manu tua signa faciens,ex hoc(inquam)si-
gnificabitur omnibus quod miserim te,sine quo non potest homo quicquam facere.Proinde cum eduxeris po-
pulum meum de Aegypto,Tu præsenti non ingratus visioni,sed agendarũ memor gratiarum, immolabis deo
super montem istum.Bonum(inquam)hoc,& imitandum placidæ humilitatis exemplum est. Veruntamen nec
illud contemnendum,quòd quidam eiusdem,id est,prophetalis ordinis vir, magnam & ipse videns visionem,
E scilicet deum sedentem super solium excelsum & eleuatum,& ea quæ sub ipso erant implẽtia templum,Eidem
domino percunctanti ac dicenti,quem mittam,&c.Continuò & alacriter se offerens dixit, Ecce ego,mitte me.
Cum igitur quis ad hoc vocatur à spiritu sancto, vt mittatur contra Pharaonẽ,id est,contra diabolum,scilicet
vt aliquo fungatur ministerio salutis animarum, sic inter hos viam teneat regiam, vt nõ declinet ad dexteram
siue ad sinistrã, videlicet vt nec nimius sit in recusando nec preceps in acceptãdo. Nam hinc pertinaciæ, illinc
præsumptionis cauendum est vitium. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et hoc habebis signũ,Cum
eduxeris.Quomodo posset esse signum quod futurũ remotum erat,rei quam nuper facturus fuit?Dicimus itaq;,
Habebis signũ hoc,scilicet quod miserim, id est, quod mitto te, sit tibi signũ quod educes filios Israël de Aegy-
pto,vt hoc,scilicet cũ eduxeris,sit principiũ alterius narrationis. CAIETANVS. Ego ero tecum.Omnia sup-
plet,dicẽdo,ego ero tecum.Et hoc habebis signum quòd miserim te.Aduerte prudens lector,quòd quia occul-
F tus est literalis sensus huius particulæ,oportet exactè intueri textũ.Est itaque germanus sensus,quòd pronomen
hoc,demonstrat subiunctum opus tam populi quàm dei. Et est sermo de signo quo cognoscetur quòd Moyses
est missus à deo.Ac si apertius fuisset dictum,& hoc quod subiungam,erit signum tibi,erit velut character tuus,
erit signum quo cognosceris ab habentibus mundos oculos, quòd ego misi te, quòd non malis artibus aggres-
sus fueris opus eductionis filiorũ Israël de Aegypto.Sciebat enim deus non defuturos, qui dicerẽt Moysen ma-
gicis artibus miracula fecisse,quibus eduxit filios Israël de Aegypto,& propterea præuenit dando signum,quòd
ab habẽtibus oculos nõ ægros,cognosceretur Moyses missus à deo.Cũ eduxeris populum meũ ex Aegypto, im-
molabis deo super montem istum.Iuxta Hebræum habetur,seruietis deo super montem istum. Et particula su-
per montem istum, non refertur ad seruietis, sed ad deum, nunquam enim populus super montem illum ser-
uiuit, cùm nunquam illuc ascenderit:sed deus legem dans, apparuit super montem illum,& apparenti deo su-
per illum montem, exiens populus de Aegypto, seruiuit commorando iuxta montem. Ipsa itaque seruitus deo
apparenti

Universidad de Deusto
Biblioteca

apparenti super montem Sinai legislatori, exhibita tam à Moyse quàm ab aliis, signum est quòd Moyses non G
malis artibus, sed à deo missus eduxit populum de Aegypto. Malæ enim artes non ducunt ducem populi simul
cum populo ad seruitutem veri ac supremi iudicis, cui peccata omnia displicent, cuius seruituti peccata omnia
aduersantur, & propterea significanter dixit, seruietis, comprehendēdo cum populo ipsum Moysen. Ita quòd si-
gnum hoc vires habet vtrinque, & ex parte communis seruitutis deo, & ex parte futuræ apparitionis diuinæ su-
per montem illum, dando legem. AVCTOR CATENAE. Cum eduxeris populum meum. Pronomen
meum non legitur Hebraicè, sed apud Septuaginta. Est enim הָאֱלֹהִים Haham populum. Siue populum illum, vel
istum. Immolabis deo, Hebraicè est תַּעַבְדוּן tahabdun, coletis, seu seruietis. Ita est in Chaldaica, & apud Septua-
ginta, vel adorabitis deum iuxta hunc montem, in quo post mensem vobis daturus sum legem. Nam habad He-
braicè, omnem diuinum cultum significat, non tantùm immolationē. Sed hæc parua sunt. Prædicit ergo deus
fore, vt omnis Hebræorum multitudo Aegypto egressa, eum ad montem illum adoratura sit. Cum igitur Moy- H
ses agnosceret se imbecilliorem, quàm vt posset tantam vocationem exequi, addit deus clementissimam pro-
missionem suam, qua nil maius, excellentius, fortius, aut armatius extimari potest. Ex cuius fide satis virium cō-
ciperet ad exequendam vocationem dei. Domino nanque adiuuante & præcipiente, nihil fit impossibile, quā-
tumlibet arduum. Signa dei alterius sunt generis quàm humana, quia quæ futura dominus prædicit, impediri
non possunt. Ista enim fidem præexigunt, hæc præcedunt. Est autem sensus, Hoc erit tibi signum, tu oculis vi-
debis, rèque ipsa comperies, te à me missum esse liberatorem Israëlis, quum tu & populus stabitis hac in regio-
ne mihi sacrificaturi. Iosephus intelligit signum pro gratiarum actione, vt sit sensus, Offeres pro gratiarū actio-
ne cum eduxeris populum istum, sacrificium in hoc monte. Sunt qui referant hoc signum ad rubum ardentem,
sed si probè expēdas hæc verba, nihil aliud sunt quàm asseueratio, & quasi cōfirmatio prioris promissi per pro-
phetiam, vt sit sensus, Ego non solùm promitto tibi auxilium meum in liberando Israële ex Aegypto, sed etiam
prædico tibi, quòd Israëlem liberatum & saluum ad hunc montem perduces, vt in hoc mōte & holocausta of- I
feratis, & institutionem nouæ Reipublicæ in Israële accipiatis. Quare confide, & vocationem meam obedien-
ter capeile. Addit autē dominus hanc prophetiam de seruiendo aut sacrificando ipsi in monte Horeb, non tan-
tùm hoc nomine, vt prior promissio, Ego ero tecum, vehementius inculcaretur, sed etiam vt Moyses haberet
quod apud Pharaonem prætexeret, ad arripiendam occasionem liberandi Israëlis. Sic enim postea dicit Domi-
nus ad Moysen, Dices ad Pharaonem, Dominus deus Hebræorum vocauit nos. Ibimus viam trium dierum in
desertum, vt immolemus domino deo nostro. Ad eundem modum additur etiam prophetia pro signo & con-
firmatione ei promissioni, quam prædicauit Esaias regi Ezechiæ, Quarto regum decimonono. Promittit enim
dominus Ezechiæ liberationem ab exercitu Sēnacherib, & quò ea promissio vehementius inculcaretur, addit,
Tibi Ezechia, hoc erit signum, comede hoc anno quæ repereris, in secundo autem anno quæ sponte nascuntur,
porrò in tertio anno seminate & metite, plantate vineas, & comedite fructus earum. Hoc signū nihil aliud est,
quàm prophetia, qua prior promissio asseueratur, adeóque quodammodo apertiùs explicatur. Et est vulgaris ho K
minum consuetudo, quòd promissionibus suis futura quædam, tanquam signa asseuerandi gratia adiiciant, vt
pater dicit filio, Promitto tibi hæreditatem omnium bonorum meorum, atque adeò quò magis fidem verbis
meis adhibeas, prædico tibi, quòd in hac ipsa domo habitaturus sis, in qua ego nunc habito. Et sic etiam in aliis
promissionibus hominum fieri solet, nam hoc de patre exempli tantùm gratia recitaui, vt videas non esse in-
usitatum quòd dominus addat promissioni Moysi rem futuram pro signo, & asseueratione promissionis. Ha-
bet nunc vocationem Moysi ad ducatū Israëlis, & promissionem quæ adiecta est vocationi. Ex qua re nos ad-
monemur, vt nullus inuadat publica officia, priuata sua temeritate, sed expectet vocationem dei, & interea tē-
poris præsenti vocationi diligenter seruiat. Nemo enim existimare debet, quòd si dominus velit ipsum ad ma-
iora & clariora officia quàm nunc fungatur, vocare, non possit ipsum in humili & abiecto vitæ genere inue-
nire. Vides enim hoc loco, quòd dominus inuenerit Moysen in officio pastorali, & in deserto, ac vocauerit
ipsum ad ducatum Israëlis. Inuenit & Saulem in quærendis asinabus patris sui, & elegit eum in regem Israël. L
Inuenit & Dauidem post fœtantes, vt psalmus ait, & vnxit ipsum in regem, pro Saule. Inuenit & Ionam pro-
phetam in ventre cœti in medio maris, & coëgit cœtum vt euomeret ipsum, quo mitteretur Ecclesiastes ad
Niniuitas. Quare non est opus vt malis artibus cōtendas ad ampliora & clariora officia, sed sectare diligenter
præsentem vocationem, & age ea, quæ sunt iusta & legitima, & si placueris domino, certè magna diligentia ef-
ficiet, vt audias, Euge serue bone & fidelis, supra pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam. RVPER-
TVS. Interim faciem suam absconderat Moyses, id est, stabat demisso capite, sed sic absconditus inueniri,
sic demissus magis merebatur à domino subleuari. Nam accrescente paulatim gratiæ fiducia, Ait ad deum
Ecce ego, vadam ad filios Israel, & dicam eis, Deus patrum vestrorum misit me ad vos. Si dixerint mihi quod est nomen eius? quid dicā eis?
Videlicet quia nomen dei fanaticus error commune fecerat multis, idcirco proprium quærebat vocabulū hu-
ius dei qui loquebatur sibi. Nam & si sunt (inquit Apostolus) qui prædicantur dij, siue in cœlo, siue in terra, si-
quidem sunt dij multi & domini multi, nobis tamen vnus deus pater. HIRENAEVS ANTIOCHE- *1.Cor.6.*
NVS. In me ipsum intuens ait Moyses, dubius animi sum, & consilij inops, cùm dicturus sim ad vniuersum M
populum, Deus patrum misit me ad vos. Verborū pondera cum mea imbecillitate conferens, anxius admodū
sum. Statim enim illi ad me dicent, Deum patrum nostrorum ad nos te allegasse dicis, Nomen ipsius, si ita est,
nobis explica. EVSEBIVS. Vides ergo Moysen legationem recusantem, idque maximè ob Israëlitas, &
illorum incredulitatem declinantem. CAIETANVS. Interrogationis autem necessitatem demonstrat
ex parte petentis populi. Nec audet petere proprium nomen, sed quærit quid ipse responsurus sit petentibus ab
eo proprium nomen dei, cōmunia enim nomina iam nota erant. AVCTOR CATENAE. Ecce ego va-
dam, &c. Quomodo de te (inquit) filiis Israël loquar, déque mandatis tuis persuadebo, cuius ego nomen igno-
ro? Indica ergo mihi quo voceris nomine, ne me irrideat populus, si eius ad se præcepta iactem, cuius ne no-
men quidem teneam. Nihil enim prædicandum sine verbo dei, cui populus fidelium credere obligatur. Ingens
autem

A autem Israëlitarum dignitas notatur, quòd omnium creator speciatim ipsorum deus dici voluit, hoc est,
fidelium, toto sibi corde fidentium. Vt autem probè intelligamus quid sibi Moyses hac interrogatione velit,
obseruandum est, quòd nomina rebus in hoc imponantur, vt res ipsæ per nomina significentur, explicentur
& cognoscantur. Cùm igitur Moyses inquirit hoc loco nomen dei, inquirit non literas tantùm & syllabas,
sed multo magis inquirit tam manifestam dei reuelationem & cognitionem, vt possit Israëlitas ad creden-
dum vocationi dei sibi mandatæ, non aliter persuadere, quàm si deum ipsum personaliter & visibiliter con-
spiciendum, ac manibus palpandum proponeret. Et est sententia, Quod ad me quidem attinet, certus sum
nunc, me diuinitùs ad liberandum Israëlem vocatum, sed non video, quomodo possim Israëlem inducere,
vt credat me ad hoc officium destinatum. Dicent dominum non apparuisse mihi, dicent me narrare somnia
capitis mei. Quare si vis, vt vadam ad educendum Israëlem ex Aegypto, necesse est, vt maiestatem tuam ita mi-
B hi reueles, & cognitam tradas, vt possim eam Israëlitis manifestè ob oculos ponere, & incredulis sensibiliter
obtrudere. Prima ergo vt vides, Moysi excusatio fuit ex imparitate sua, secunda ex nominis dei ignoratione.
EVSEBIVS. Sed quæris nomen dei ô Moyses, Et quis illum denominauit? Quis enim prius illo fuit, vt
appellationem discas? Quis verò illi similis fuit, vt id faceret? Eius qui nullo nomine explicari potest, nomen
quæris. Sed vide domini responsionem. *Dixit dominus ad Moysen, Ego sum qui sum. Ait, Sic dices ad filios Israel, Qui est, misit me ad vos. Dixitque iterum deus ad Moysen, Hæc dices filiis Israel, Dominus deus patrum vestrorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, misit me ad vos. Hoc nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem.* HIERO-
NYMVS AD MARCELLAM. Sextum nomen dei est, Aser Ehie, quod in Exodo legitur, Qui est, mi-
sit me. HILARIVS PRIMO DE TRINITATE. Admiratus sum planè tam absolutam de deo si-
gnificationem, quæ naturæ diuinæ incomprehensibilem cognitionem aptissimo ad intelligentiam humanam
sermone loqueretur. Non enim aliud proprium magis deo quàm esse intelligitur, quia id ipsum quod est, ne-
C que desinentis est aliquando, neque cœpti, & id quod incorruptæ beatitudinis potestate perpetuum est, non
potuit aut poterit aliquando non esse. Quia diuinum omne neque abolitioni, neque exordio obnoxium est,
& cum in nullo à se dei desit æternitas, dignè hoc solum quod esset, ad protestationem incorruptæ suæ æter-
nitatis ostendit. AMBROSIVS DE FIDE CONTRA ARRIANOS. Bene quod de deo legis, scri- *Cap.4.*
ptum, Ego sum qui sum, & qui est misit me, Et ipse saluator dominus, Hæc est (inquit) vita æterna, vt cogno- *Ioan.17.*
scant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum. Est ergo in substantia essentia sua deus, cuius
cognitio vita æterna est, qui & tantus est, quantum dici non potest. Qui tunc dignè æstimatur, cùm inæsti-
mabilis dicitur, vtique velis, an nolis. Ergo ipsum quod est, hoc est, substantiæ huius rei quæ esse defendi-
tur, quod tamen iam dictum est quantum & quale sit, nec mente concipi, nec sensu æstimari, nec animo de-
finiri potest, dummodo constet esse quod esse creditur, vt de eo ipso quod deus est, inde sit filius, vt verus sit
filius, & verus sit pater in filio, & filius in patre. Hoc erit homousion, id est, vnius substantiæ cum patre. Si-
D cut ipse dominus ait, Ego in patre, & pater in me. Ego & pater vnum sumus, Et ego de patre exiui. Et qui me *Ioan.14.*
videt, videt & patrē. Non immeritò quia filius dei de deo patre natus est, & ideo de vnitate substantiæ, & de *Ioan.10.*
maiestate deitatis vnū sunt. Sicuti & Hieremias prophetauit, Quis stabit in substantia domini, & videbit ver-
bum domini? Et iterum, Si stetissent in substantia mea, & si audissent verba mea, auertissem eos ab studiis
eorum pessimis. Et apud Salomonem, Substantia mea dulcedo mea est. IDEM LIBRO QVINTO DE *Cap.2.*
FIDE. Est Christus, & est semper. Qui enim semper est, est: Christus autem semper est, de quo dicit Moy-
ses, Qui est, misit me. Erat vtique Gabriel, erat Raphaël, erant Angeli, sed semper esse qui aliquando non fue-
rint, nequaquam pari ratione dicuntur. In Christo autem sicut legimus, non fuit est, & non: sed est in illo
fuit, vnde verè dei solius est esse, qui semper est. IDEM OCTAVO EPISTOLARVM. Interrogabat *Epist.63.*
Moyses, Quid dicam illis si requirant quis est dominus qui misit te, & quod est nomen illi? Dixit dominus,
Ego sum qui sum. Dices, qui est, misit me. Hoc est verum nomen dei esse semper. Vnde & Apostolus de Chri- *2.Cor.1.*
E sto, dei enim filius Christus qui in nobis est, qui per nos prædicatus est per me, & Syluanum, & Timotheum, non
fuit in illo (inquit) est & nō, sed est in illo fuit. HIERONYMVS SVPER EPISTOLAM AD EPHE- *Cap.3.*
SIOS. Loquitur in Exodo dominus, Ego sum qui sum. Et hæc dices filiis Israël, Qui est misit me ad vos.
Nunquid solus deus erat, & cętera non erat? Vtique Angeli, cœlum, terra, vel maria, & ipse Moyses cui dominus
loquebatur, & Israël & Aegyptij ad quos & contra quos princeps & aduersarius mittebatur, erant. Et quomo-
do nomen commune substantiæ sibi proprium vendicat deus? Illa vt diximus causa, quia cætera vt sint dei
sumpsere beneficio, Deus verò qui semper est, nec habet aliundè principium, & ipse sui origo est, suæq; causa
substantiæ, non potest intelligi aliunde habere quod substitit: nam & in igni, aliud est calidum, aliud calefa-
ctum. Ignis absque calore intelligi non potest: cætera quæ ex igni calefiunt, calorem illius mutuantur, &
paulatim si ignis abscesserit, calore tenuato, redeunt in naturam suam, & nequaquam calida nuncupantur.
IDEM SVPER SECVNDAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS. Qui est misit me. Ille enim *Cap.3.*
F verè est, qui semper idem est. IDEM SVPER EZECHIELEM. In tantum populus Israël in Aegypto *Cap.20.*
constitutus ignorabat deum, vt missus ad eos Moyses. Si interrogauerint, ait, me, quis misit te? quid dicam
eis? Dic (inquit) ad eos, Qui est misit me. In Aegypto igitur notus factus est populo & semini domus Iacob:
quando leuauit manum suam pro eis contra Aegyptios, & dixit, Ego sum dominus deus vester, & elegit eos,
vt educeret de terra Aegypti, ad terram fluentem lacte & melle. Necdum enim capere poterant solidum ci-
bum, sed quasi paruuli atque lactentes, melle & lacte indigebant infantiæ. AVGVSTINVS DE EO
QVOD DICTVM EST A DEO AD MOYSEN EGO SVM QVI SVM. Esse, nomen est incom-
mutabilitatis. Omnia enim quæ mutantur, desinunt esse quod erant, & incipiunt esse quod non erant. Esse
verum, esse syncerum, esse germanum, non habet nisi qui non mutatur. Ille habet esse cui dicitur, Muta-
bis ea, & mutabuntur, tu autem idem ipse es. Quid est, Ego sum qui sum, nisi æternus sum? Quid est, ego *Psal.101.*
sum qui sum, nisi mutari non possum? Nulla creatura, non cœlum, non terra, non Angelus, non virtus,
non

Universidad de Deusto
Biblioteca

non sedes, non dominationes, non potestates. Cùm ergo sit hoc nomen æternitatis, plus est quod dignatus G
est habere nomen misericordiæ. Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, illud in se, hoc ad nos.
Si enim hoc solũ esse vellet, quod est in se, quid essemus nos? Si intellexit immo quia intellexit Moyses cùm ei di
ceretur, Ego sum qui sum, Qui est, misit me, multũ hoc credidit esse ad homines, multũ hoc vidit distare ab ho-
minibus. Qui enim hoc quod est, & verè est intellexerit dignè, & qualitercunque lumine veracissimæ essentiæ
vel strictè sicut coruscatione afflatus fuerit, longè se videt infra, longè remotissimum, longè dissimillimum,
Psal.30. sicut ille ait, Ego dixi in ecstasi mea. Assumpta enim mente vidit nescio quid, quod plus ad illum erat, hoc
erat quod verum erat. Dixi (inquit) in ecstasi mea, Quid? Proiectus sum à facie oculorum tuorum. Cùm ergo
ad id quod dicebatur, non ad id quod videbatur, longè se imparem videret Moyses, & quasi mittus capacem,
vnde inflammatus ipso desiderio videndi quod est, dicebat deo cum quo loquebatur, Ostende mihi temet-
ipsum, quasi verò ab illa excellentia essentiæ longè dissimilis desperaret, erigit desperantem, quoniam vi-
dit timentem, tanquam diceret, Quoniam dixi, Ego sum qui sum, & qui est, misit me, intellexisti quid sit H
esse, & desperasti te capere, erige spem: Ego sum deus Abraham, Isaac, & Iacob, sic sum quod sum, sic sum
ipsum esse, sic sum cum ipso esse, vt nolim hominibus deesse. Si quomodo possumus dominum quærere &
Act.17. inuestigare eum qui est, & quidem non longè positum ab vnoquoque nostrum, in illo enim viuimus & mo-
uemur & sumus. Laudemus ergo ineffabiliter eius essentiam, & amemus misericordiam. IDEM DVO-
Cap.11. DECIMO DE CIVITATE DEI. Ego sum qui sum. Cùm enim deus summa essentia sit, hoc est, sum-
mè sit, & ideo immutabilis sit, rebus quas ex nihilo creauit esse dedit, sed non summè esse sicut ipse est, & aliis
dedit esse amplius, aliis minus, atque ita naturas essentiarum gradibus ordinauit. GREGORIVS NYS-
SENVS. Deus fuit quidem semper, estque, & erit. Immo verò semper est. Nam fuit aut erit, diuisiones sunt
fluxæ naturæ, & temporis cui subiicimur nos, At deus semper est. Quo nomine ipse seipsum appellauit, cùm
Moysen alloqueretur in monte. Totum enim in seipsum esse complectitur, quod neque cœpit vnquam, ne-
que desinet quasi quoddam essentiæ pelagus infinitum & immensum, omnem & naturæ, & temporis rationem I
transcendens. DIONYSIVS. Appellauit seipsum qui est, non enim secundum aliquam quantitatem ac
dimensionem est, sed simpliciter & interminabiliter, totum esse in se comprehendens. PHILO IVDAEVS.
Dixit Moyses, At si percunctati ex me fuerint quod nomen ei sit qui me miserit, eisque dixero, ne me quidem
posse hoc explicare, nonne eos circunuenire ac fallere videbor? Tum deus, Responde (inquit) quod ego sum
ille qui est, vt intelligant quantum inter eum qui est & qui non est intersit, doceantur insuper nullum mihi
propriè nomen conuenire, qui solus habeo ipsum esse. BASILIVS. Ego sum qui sum. Id ex perso-
na dei dictum fuisse nemo inficiari potest. Nam istud qui sum, vnam eandemque, ac communem essen-
tiam significat. Deus verò Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, cum articuli additione dictum est, vt
vnius cuiusque personæ diuisionem declararet. EVSEBIVS. Propterea quod dictio quæ nominis ex-
pertem explicaret, inueniri non potuit, dic (inquit) qui est, Nam vox illa qui est, rem non nomen dei signi-
ficat. Qui est, hoc est, qui per se est, qui à nullo esse habet. SEVERVS. Quum omnium deus non tan- K
tum Abraham, Isaac, & Iacob, deus fuerit, sed etiam Ioseph, ob insignem eius pietatem ac virtutem, trium
tamen se deum esse fatetur, vt sanctissimam Trinitatem innueret, idque ita esse articuli additio ter repetita
manifestissimè declarat. Nam cùm nominum Monadem præmisisset, videlicet qui est, Dominus, & deus,
statim tertiam hypostaseon significantiam subiunxit. Qui est enim, & de patre, & filio, & spiritu sancto æquè
dicitur. Eadem ratione Dominus, & pater, & filius, & spiritus sanctus dicuntur esse. Similiter dei nomen pa-
Cap.33. tri, & filio, & spiritui sancto ascribitur. GREGORIVS DECIMOOCTAVO MORALIVM. Ad
Moysen dicitur, Ego sum qui sum: & dices filiis Israël, Qui est misit me ad vos. Solus quippe veraciter est,
qui solus incommutabiliter permanet. Nam omne quod modò sic & modò aliter est, iuxta non esse est: per-
manere enim in statu suo non potest. Atque aliquo modo ad non esse itur, dum ab eo quod fuerat, semper ad
aliud per momenta temporum ducitur: vt ergo in participatione illius essentiæ aliquid simus, cognoscamus L
Hom.2. nosmetipsos, quia prope nihil sumus. IDEM SVPER EZECHIELEM. Esse enim dei, est æternum
hunc atque incommutabilem permanere. Nam omne quod mutatur, desinit esse quod fuit, & incipit esse quod
non fuit: Dei verò esse, est dissimiliter nunquam esse. Vnde ad Moysen dicitur, Ego sum qui sum, & dices filiis
Iacobi.1. Israël, Qui est misit me ad vos. Iacobus quoque ait, Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis ob-
umbratio. RABANVS. Deus solus qui exordium non habet, essentiæ nomen verè tenuit, & hoc enim
nomen ad sanctum Moysen per Angelum est delatum. Tanquam in eius comparatione qui verè est, eo quòd
incommutabilis est, ea quæ commutabilia facta sunt, quasi non sint. Quod enim dicitur fuit, non est, &
quod dicitur erit, nondum est. Deus autem tantùm est, non nouit fuisse, & futurum esse non nouit. Solus
autem pater cum filio & spiritu sancto veraciter est, cuius essentiæ comparatum esse nostrum, non esse est.
Vnde & in colloquio dicimus, Viuit deus, qui essentia vitæ viuit, quam mors non habet. INTERLI-
NEARIS. Ego sum qui sum, &c. Quasi dicat, qui propriè & immutabiliter sum, stabilisque manens do M
cuncta moueri. Qui non recèns sum deus, cui attestantur tres probati & examinati testes, quorum testimo-
nium verum est. Et quia hi testes viuunt in æternum, ideo hoc memoriale meum in generatione & genera-
tionem. BEDA. Ego sum, id est, qui cum patribus vestris fui, qui sum, id est, vobiscum. Vel ego sum
qui sum, id est, sine præterito & futuro. RVPERTVS. Ego sum qui sum, &c. Ad vnam percunctatio-
nem duo reddidit, quia fortis erat inquisitor, qui pulsabat, fortis (inquam) vera fortitudine, quæ est virtus
Exod.32. humilitatis, quæ & vsu vel exercitio diuinæ collocutionis, in tantum robur excreuit, vt fortem & iratum
deum postmodum tenere posset, stans in conspectu eius in confractione cordis. Duo (inquam) nomina sua
deprompsit, quorum alterum, scilicet Ego sum qui sum, naturæ est: alterum verò gratiæ vel dignationis, vi-
delicet Deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob, quod nomen mihi (inquit) est in æternum. Et hoc quia gra-
tiæ est, idcirco iam suprà non interrogatus vltro protulerat, dicendo, Solue calciamentum de pedibus tuis,

locus

A locus in quo stas, terra sancta est, Ego sum deus patris tui, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Verùm hîc
addidit quod illic non dixerat, hoc nomen mihi est in æternum, scilicet propter dignè nominandam fidem
illorum vel obedientiam illorum, in qua peregrinos & hospites se esse confessi sunt super terram, meliorem
expectantes patriam, id est, cœlestem. Ideo enim (inquit Apostolus) non confunditur eorum vocari deus. Hoc Heb.11.
ergo (inquit) nomen mihi est in æternum, & hoc memoriale meum, subauditur secundum ea quæ opera-
tus, vel operaturus sum in illis adoratoribus meis, & in semine eorum. His duobus sumptis, Ego sum qui
sum, sic dices filiis Israël, qui est, misit me ad vos, iterúmque hæc dices filiis Israël, dominus deus patrum
vestrorum, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob, misit me ad vos. Ergo non esse deos consequitur
eos, quos nescivit Abraham, quos Isaac ignorauit, quos Iacob non cognouit. Et hoc pro tempore & re hîc
opportunè responsum est, scilicet vt cessent filij Israël quasi pro multitudine deorum proprium dei sui quæ-
B rere vocabulum, hoc tantùm scire contenti, quòd iste qui mittit ad eos Moysen, non vt cæteri, falsò dicitur
deus, sed est. Præterea non solùm multitudini illorum qui non sunt, sed & omni numerositati creatura-
rum se eximit creator, dicendo ego sum. Quid enim? Nunquid aliquid eorum quæ creata sunt, simpli-
citer vel absolutè esse dicendum est? Non vtique, quia nihil eorum simplex, vel incompositum est. Quic-
quid enim præter deum est, ex materia simul & forma constare dicitur, vt manifestum est. Verbi gratia, sta-
tua cuius est materia æs, forma autem quælibet effigies quam finxit artifex, vt puta Iouis aut Serapis. Proin-
de quod statuam vocamus, non est quod est, nam non vnum idémque aut simplum est. Sed nec ipsum
quidem æs, simplum quid est, quippe cuius materia terra est, ab ipsa multùm differens æris specie. Terræ
quoque nomen à forma tractum est, dicitur enim terra, quod sit gratis & sicca, suúmque esse sumpsit ex
hyle, quam materiam creatam esse constat informem. At verò dei substantia, forma simplex est sine mate-
ria vlla, ac proinde est quod est, nec enim potest illi quicquam inesse, præter id quod substantialiter est:
C nec enim potest hoc esse subiectum, nec ab aliquo accidente quemlibet motum siue mutationem admit-
tit, videlicet cum sit forma carens materia, vnde pateretur accidentia? Denique quod formata quælibet, ho-
mo siue iumentum, & cætera vicibus permutantur, hoc illis ipsorum materia fert. Inde homo quasi flos
egreditur, & conteritur, & fugit velut vmbra, & nunquam in eodem statu permanet. Inde est quod sicut Iob.13.
herba mane transit, mane floret, vespere decidit, indurat ac æscit. Igitur deus qui non formatus, sed Psal.89.
forma tantùm est, rectè tam diis, qui dicuntur quidem, sed non sunt, quàm creaturis omnibus, quarum
diuersissimæ formationes, vel naturæ sunt, solum se excipiens, suum edixit proprium vocabulum, dicendo,
Ego sum qui sum, & hæc dices filiis Israël, qui est, misit me ad vos. BERNARDVS QVINTO DE
CONSIDERATIONE. Nunc iam transi spiritus istos, si fortè cum sponsa dicere possis & tu, Paululum
cum pertransissem eos, inueni quem diligit anima mea. Quis est? Non sanè occurrit melius quàm qui est. Hoc Cant.3.
ipse de se voluit responderi, hoc docuit, dicente Moyse ad populum, ipso quidem iniungente, Qui
D me ad vos. Meritò quidem. Nil competentius æternitati, quæ deus est. Si bonum, si magnum, si beatum, si
sapientem, vel quicquid tale de eo dixeris, in hoc verbo instauratur, quod est, est. Nempe hoc est ei esse,
quod hæc omnia esse. Si & centum talia addas, non recessisti ab esse. Si ea dixeris, nihil addidisti. Si non
dixeris, nihil minuisti. Iam si vidisti hoc tam singulare, tam summum esse, nónne in comparatione huius
quicquid hoc non est, iudicas potiùs non esse quàm esse? Quid item deus? sine quo nihil est. Tam nihil esse Ioan.8.
sine ipso, quàm nec ipse, sine se potest. Ipse sibi, ipse omnibus est. Ac per hoc quodammodo solus est ipse, qui
suum ipsius est & omnium esse. IDEM IN SERMONE DE NATIVITATE DOMINI. Loqui-
tur dominus ad Moysen de liberatione Israëlis, & post multam dei & Moysi confabulationem, Propheta sub-
tiliter inquirit nomen eius. Et dominus dicit, Ego sum qui sum, hoc est, nomen meum in æternum. Hæc
dices filiis Israël, Qui est, misit me ad vos. Perterritus Moyses inextricabilis auctoritate vocabuli, ac si di-
ceret, hoc excedit intellectum meum, non possum capere nisi effundatur, audiat à maiestate, Ego sum deus
E Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Vides effusionem, Ecce deus angelorum vocat se deum hominum.
HVGO DE SANCTO VICTORE. Ego sum qui sum. Ac si diceret, nomen meum non dicam eis, qui
scilicet nomen meum scire deberent, & est ironicè dictum. Quasi diceret, nomen meum ignoratur? Vel sic.
Ne diffidas quid loquaris, & quid dicas ei, quia ego sum qui tecum sum, id est, quo iuuante facies illa mi-
racula. Vel aliter. Ego sum qui immutabiliter sum, cuius nomen proprium est ens. THOMAS. Deum 1. par. q. 2.
esse quinque viis probari potest. Prima autem & manifestior via est, quæ sumitur ex parte motus, certum est art. 3. per
enim, & sensu constat aliqua moueri in hoc mundo. Omne autem quod mouetur, ab alio mouetur. Nihil totum.
enim mouetur, nisi secundum quod est in potentia ad illud ad quod mouetur. Mouet autem aliquid secun-
dum quod est actu. Mouere enim nihil aliud est, quàm educere aliquid de potentia in actum. De potentia
autem non potest aliquid reduci in actum, nisi per aliquod ens actu, sicut calidum in actu, vt ignis facit li-
gnum quod est calidum in potentia, esse actu calidum, & per hoc mouet & alterat ipsum. Non autem est
F possibile, vt idem sit simul in actu, & potentia secundum idem, sed solùm secundum diuersa. Quod enim
est calidum in actu, non potest simul esse calidum in potentia, sed est simul frigidum in potentia. Impos-
sibile est ergo quod secundum idem & eodem modo aliquid sit mouens & motum, vel quod moueat seip-
sum. Omne ergo quod mouetur, oportet ab alio moueri. Si ergo id à quo mouetur, moueatur, oportet &
ipsum ab alio moueri, & illud ab alio, hîc autem non est procedere in infinitum, quia sic non esset aliquod
primum mouens, & per consequens nec aliquod aliud mouens, quia mouentia secunda non mouent, ni-
si per hoc quod sunt mota à primo mouente, sicut baculus non mouet, nisi per hoc quod est motus à
manu. Ergo necesse est deuenire ad aliquod primum mouens, quod à nullo mouetur, & hoc omnes in-
telligunt deum. Secunda via est ex ratione causæ efficientis. Inuenimus enim in istis sensibilibus esse or-
dinem causarum efficientium, nec tamen inuenitur, nec est possibile, quòd aliquid sit causa efficiens

sui

Universidad de Deusto
Biblioteca

sui ipsius, quia sic esset prius se ipso, quod est impossibile, non autem est possibile quòd in causis efficientibus G
procedatur in infinitum, quia in omnibus causis efficientibus ordinatis, primum est causa medij, & medium
est causa vltimi, siue media sint plura, siue vnũ tantùm: remota autẽ causa remouetur effectus. Ergo si non fuerit
primũ in causis efficientibus, non erit vltimũ nec mediũ. Sed si procedatur in infinitũ in causis efficientibus, nõ
erit prima causa efficiẽs, & sic nõ erit nec effectus vltimus, nec causæ efficiẽtes mediæ, quod patet esse falsum. Er-
go est necesse ponere aliquã causam efficientẽ primam, quam omnes deũ nominãt. Tertia via est sumpta ex pos-
sibili & necessario, quæ talis est. Inuenimus enim in rebus quędã quæ sunt possibilia esse & nõ esse, cùm quędam
inueniãtur generari & corrũpi, & per consequẽs possibilia esse & nõ esse. Impossibile est autẽ omnia quę sunt ta
lia, semper esse, quia quod possibile est nõ esse, quandoq; nõ est. Si igitur omnia sunt possibilia nõ esse, aliquãdo
nihil fuit in rebus. Sed si hoc est verum, etiã nunc nihil esset, quia quod non est, non incipit esse nisi per aliquid
quod est. Si igitur nihil fuit ens, impossibile fuit quòd aliquid inciperet esse, & sic modo nihil esset, quod patet
esse falsum. Non ergo omnia entia sunt possibilia, sed oportet aliquid esse necessarium in rebus, omne autem H
necessarium vel habet causam suæ necessitatis aliunde, vel non habet: non est autem possibile quod proce-
datur in infinitum in necessariis quæ habent causam suæ necessitatis, sicut nec in causis efficientibus, vt
probatum est. Ergo necesse est ponere aliquid quod sit per se necessarium, non habens causam necessitatis
aliunde: sed quod est causa necessitatis aliis, quod omnes dicunt deum. Quarta via sumitur ex gradibus qui
in rebus inueniuntur. Inuenitur enim in rebus aliquid magis & minus bonum, & verũ & nobile, & sic de aliis
huiusmodi: sed magis & minus dicuntur de diuersis, secundum quod appropinquant diuersimodè ad ali-
quid quod maximè est, sicut magis calidum est, quòd magis appropinquat maximè calido. Est igitur ali-
quid quod est verissimũ & optimũ & nobilissimũ, & per consequẽs maximè ens. Nã quę sunt maximè vera, sunt
maximè entia, vt dicitur secundo Metaphysicorũ. Quod autem dicitur maximè tale in aliquo genere, est cau-
sa omnium quæ sunt illius generis, sicut ignis qui est maximè calidus, est causa omnium calidorum, vt in
eodem libro dicitur. Ergo est aliquid quod omnibus entibus est causa esse & bonitatis & cuiuslibet perfe- I
ctionis, & hoc dicimus deum. Quinta via sumitur ex gubernatione rerum. Videmus enim quòd aliqua quæ
cognitione carent, scilicet corpora naturalia, operantur propter finem, quod apparet ex hoc, quod semper
aut frequentius eodem modo operantur, vt consequantur id quod est optimum. Vnde patet quòd non à casu
sed ex intentione perueniunt ad finem. Ea autem quæ non habent cognitionem, non tendunt in finem, nisi
directa ab aliquo cognoscente & intelligente, sicut sagitta à sagittante. Ergo est aliquid intelligens, à quo
omnes res naturales ordinantur ad finem, & hoc dicimus deum. IDEM. Hoc autem nomen, qui est, tri-
Vbi supra q. 13. ar. 11. in cor. quæ. plici ratione est maximè proprium nomen dei. Primo quidem propter sui significationem: non enim signifi-
cat formam aliquam, sed ipsum esse, vnde cùm esse dei sit ipsa eius essentia, & hoc nulli alij conueniat vt su-
pra ostensum est, manifestum est quòd inter alia nomina hoc maximè propriè nominat deum. Vnumquod-
que enim denominatur à sua forma. Secundo propter eius vniuersalitatem. Omnia enim alia nomina, vel
sunt minùs communia, vel si conuertantur cum ipso, tamen addunt aliqua supra ipsum secundum ratio- K
nem. Vnde quodammodo informant & determinant ipsum. Intellectus autem noster non potest ipsam dei
essentiam cognoscere in statu viæ secundum quod in se est, sed quemcunque modum determinet circa id
quod de deo intelligit, deficit à modo quod deus in se est. Et ideo quanto aliqua nomina sunt minùs determi-
nata, & magis communia & absoluta, tantò magis propriè dicuntur de deo à nobis. Vnde & Damascenus di-
cit quod principalius omnibus quæ de deo dicuntur nominibus, est Qui est, totum enim in seipso compre-
hendens velut quoddam pelagus substantiæ infinitum & indeterminatum, quolibet enim alio nomine deter-
minatur aliquis modus substantiæ rei, sed hoc nomen qui est, nullum modum essendi determinat, sed se ha-
bet indeterminatè ad omnes, & ideo nominat ipsum pelagus substantiæ infinitum. Tertio verò ex eius signi-
ficatione, significat enim esse in præsenti, & hoc maximè propriè de deo dicitur, cuius esse non nouit præte-
ritum vel futurũ, vt dicit Augustinus in quinto de Trinitate. CHRYSOSTOMVS IN CAPVT IOAN-
Hom. 14. NIS PRIMVM. Hoc nanque dilectissimi filij tantùm est, qui multùm genitori suo fidit, neque ipso vlla ex L
parte sit inferior, æqua hoc cognitio significat. Vis & sempiternum intelligere? audi Mosen quid de patre lo-
quatur. Nam cùm peteret si interrogaretur à Iudæis, quis ipsum miserit, quid iuberet responderi: Dic, inquit,
Qui est misit me. Hoc enim verbum, Qui est, sempiternum & sine principio, & verè, & propriè esse significat.
AVCTOR CATENAE. Dixit deus ad Moysen, Ego sum qui sum. Hebraicè ita legitur locus iste אֶהְיֶה אֲשֶׁר
אֶהְיֶה Ehie aser ehie, Ero qui ero, & ita etiam habet Chaldaica, pro ero, ac si dicat, is sum qui ero. Orationem esse
concisam ostendit Thara accentus Hebraicus qui ponitur in Ehie. Alij vertũt, Ero quia ero, pro ero, ero enim.
Vt aser sit coniunctio, non relatiuũ. Hoc est, qui est, qui fuit, & erit, futurũ enim tria tempora comprehẽdit, quasi
dicat deus æternus. Alij dicunt hanc esse loci sententiam. Ego ô Moyses, sicut ero tecum, ita ero cum Israëlitis,
vt educam eos ex Aegypto. Vel ego ero cum ipsis in hac afflictione, quemadmodũ ero cum ipsis in alia afflictio-
ne. Dicunt quidam id cum maiestate quadam dixisse deũ, nolentem exprimere quis esset. Nec desunt qui locum
simpliciùs exponant, hoc modo videlicet, Supra dixit dominus ad Moysen, Ero tecũ, idem verbum, & eandem M
promissionem repetit nunc deus, & inculcat eam Moysi, vt reuocet ipsum à curiosa inquisitione arcanæ naturę
dei, ad obseruationẽ reuelatæ promissionis, & manifestati verbi dei, vt sit sensus: Dixi antea, Ero tecũ, Quo ver-
bo manifestè promisi, me præsentaneo meo auxilio adfuturũ tibi, & impleturũ promissiones, quas Patriarchis
pollicitus sum. Vade igitur, & sis hac manifesta promissione contẽtus. Sufficit tibi & populo meo, vt cognosca-
tis voluntatẽ meam reuelatione verbi mei, Ero qui ero. Reuelaui tibi voluntatẽ meam promissione, quę est, Ero
tecũ, præter hũc reuelãdi modũ qui est per verbũ meũ, aliũ nõ assumã. Hic modus satisvnicuiq; sufficiet ad saluté,
donec futurũ seculũ reuelatũ fuerit. Tũc enim vnusquisq; cognoscet deũ, sicut nũc ipse à deo cognoscitur. In præ-
senti autẽ seculo sufficit vobis (inquit dominus) verbũ promissionis meę, intra quẽ reuelãdi modũ me cõtinebo.

Quare

A Quare volo vt hanc promissionem meam, adeóque veritatem omnium promissionum quas Patriarchis pol-
licitus sum, populo Israël inculces, & dicas, Ero, misit me ad vos, hoc est, deus qui promisit Patriarchis
omnem benedictionem in semine Abrahæ, qui est deus verax, & seruat quod promisit, is, inquam, Deus mi-
sit me, vt educam, vos ex Aegypto. Verùm hæc quidem omnia secundum Hebræorum expositiones. Sed
quoniam futura pro præsentibus ac præteritis solent vsurpari in Hebræa lingua sicut & lingua Italica, & aliis
quamplurimis, dicimus Latinum interpretem rectè vertisse, Sum qui sum, sicut & Septuaginta fecerunt,
habentes ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. Ne autem somnia ex nostro capite afferre dicamur, quòd futura pro præsentibus
Hebraicè vsurpentur, duo tantùm ad præsens afferentur exempla. Primum est Geneseos capite trigesimo septi-
mo, vbi Latinè dicitur de Ioseph, inuenisse eum errantem, quendam virum, qui eum hoc modo interroga-
uit: מַה תְּבַקֵּשׁ Ma tebakkes, quod si Latinè reddas, dices, quid quæres? quid vestigabis? patet tamen de
B præsenti fieri interrogationem. Secundum est Iob capite primo, vbi in nostra editione habetur, vnde ve-
nis, Hebraicè est: מֵאָיִן תָּבֹא Meain tabo, quæ si Latinè reddenda sunt, dicendum esset vnde venies, quo nihil
esset absurdius, etiam apud Hebræos. Innumerabiliáque alia dimittuntur exempla, ne in re manifesta tem-
pus conteratur. Rectè igitur hoc in loco vertit interpres, Ego sum qui sum, quod nil aliud est, quàm
quod in Hebræo legitur, Ero qui ero. Dei autem nomen esse, quia est, ideo dicitur, eo quòd à seipso sit sem-
per, & omnibus quæ sunt gratis esse præbeat, & in esse conseruet. Quod non solùm Christiani docent ac
sentiunt, sed etiam Platonici, dicentes, Deum omnis essentiæ, omnisque vitæ plenitudinem esse, id ipsum
tam illi quàm etiam Aegyptij ipsi ab hoc loco didicisse creduntur. In quorum templis scriptum erat de Deo
optimo maximo, Ego sum quod fuit, quod est, quódque futurum est. Velum meum nemo vnquam reue-
lauit, hoc est, imperscrutabilis est abyssus perfectionum mearum, vt qui perscrutator esse præsumat diuinæ
maiestatis, opprimendus sit ab illius gloria. Totum enim ipsum esse complectitur in se, quod neque cœpit vn-
C quam, neque desinet, sed est quasi quoddam essentiæ pelagus infinitum & immensum, omnem & naturæ &
temporis rationem transcendens. Præstátque & excellit omnia quæ quoquomodo bonum participant, quod
primo bonum est, & quod non est aliud quàm ipsum bonum. Vbi autem hîc scribitur, Qui est, misit me ad
vos, in Hebræo sicut & antea scribitur אֶהְיֶה ehie, Ero. Vox eadem est futuri substantiui à verbo הָיָה hoc
est fuit. Et quidam etiam hîc verterunt, Ero, quasi dicat, Deus cuius nomen est, Ero, misit me ad vos. Vn-
de & Chaldaica habet, Qui ero. Alius vertit, sum misit me ad vos. Sed & quod vertit Interpres, bene vertit,
idem est enim dicere, qui est, & sum. Instruit enim hîc deus Moysen de dicendis ad populum quæ aptiùs sub
tertia quàm sub prima persona illi referẽda erant. Vnde & Septuaginta hîc habent ὁ ὤν, qui est. Dicit ergo, Qui
est, vel qui erit semper, nusquam & nunquam defuturus, misit me ad vos. Sciendum autem, quòd nomen tetra-
grãmaton quod proprium dei nomẽ esse existimatur, & quod apud Hebræos quasi proferri non potest, non est
alia vox, non aliud nomen, quàm id de quo disseritur hîc, id est, qui est, quod Græcè melius ὁ ὤν. Est enim vox
D futuri tẽporis verbi substantiui. Nam prima vox eius verbi est: הָיָה hoc est, fuit, cui in futuro tertiæ personæ ad-
ditur iod, fitq; יִהְיֶה, id est, erit, atque ipsum est nomen tetragrãmaton duntaxat protracta iod, vt fiat vau. Puta-
músque olim loco eius quod nũc est vau, fuisse iod, facilisq; est à iod, ad vau transitus, propter maximã affinita-
tem. Atque ex hoc Exodi loco natũ putamus nomen tetragrãmaton. Nomen scilicet, quo seipsam diuinitas ap-
pellauit, ab essendo, quanquam eo, in libro Geneseos vsus sit Moyses. Vtq; hoc clarius percipias, vbi in nostra edi
tione habetur, Dixitque iterum dominus ad Moysen, Dominus deus patrum vestrorum, deus Abraham, deus
Isaac, & cætera, Hebraicè in ipso exordio ponitur. יְהוָה hoc est, nomen tetragrãmaton, id est, qui est deus patrum
vestrorum, deinde subdit, hoc nomen mihi est in æternum. Neque de alio nomine intelligit, quàm eo, quod ex-
posuerat Moysi, scilicet, qui est. Nomen ergo tetragrãmaton tempus futurum est verbi substantiui, sub ea forma
quam exposuimus. Atque idem est, vbi dixit ero qui ero, & ipsum nomen quadriliterum. Nam si ipsum inter-
pretari voluerimus, dicemus, qui est vel erit, sine relatiuo, quod fit secundum idioma Hebræorum, in quo rela-
tiua sæpe dimittuntur. Hæc dicimus non ignorantes diuum Hieronymum tanquam duo diuersa nomina po-
E nere nomina tetragrãmaton, & qui est: sed siquis prudentissimè cõsiderarit, inueniet hęc vera esse, consentiente
etiam Theodoreto apud Græcos, qui Syriacè & Hebraicè erat peritissimus. Sequitur. Hæc dices filiis Israël,
Dominus deus patrum vestrorum, deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob, misit me ad vos. Hoc nomen sci-
licet Ehie, mihi est in æternum, & hoc memoriale meum in generatione & generationem, id est, istud erit mihi
nomen æternum, siue istud nomen meum est, per quod homines recordabuntur mei. Et Hebraismus est. Pa-
làm hîc se à potentia & maiestate dominum appellat, qui se paulò antè ab essentia appellauerat deum esse. Do-
mini autem nomen nonnihil seueritatis præsefert, non enim solùm bonus est deus, sed iustus etiam & potens,
qui vt omnibus exponit bonitatem suam, ita & malorum vindex est iustissimus. Talis haberi vult semper &
ab omnibus, quin & post hanc quoque vitam erit deus, eo fruentur electi, impij quoque potentem & iustis-
simum experientur.

F INTERLINEARIS. Quod deus præcipit Moysi vt sibi in monte immolet, id spiritualiter *Mysticè.*
nobis indicat, quòd in eminentia virtutum debet esse qui deo vult immolare. AVGVSTINVS. Sed
& quod dicit deus Moysi, Ego sum, qui sum: &, Qui est, misit me ad vos, diuinitatis substantiam signat. Cùm
autem dicit, Ego sum deus Abraham, & deus Isaac, & cætera, mysterium susceptæ incarnationis insinuat, quia
de illis secundum carnem generatus agnosceretur.

VAde, & congrega seniores Israël, & dices ad eos: Dominus deus patrum uestrorum apparuit 4
mihi, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob, dicens, Visitans uisitaui uos, & uidi omnia quæ
acciderunt uobis in Aegypto, & dixi ut educam uos de afflictione Aegypti in terram Chana-

Universidad de Deusto
Biblioteca

næi & Hethæi, & Ammorræi, & Pherezæi, & Heuæi, & Iebuſæi, ad terram fluentem lacte & mel- G
le, & audient uocem tuam. Ingredieriſque tu & ſeniores Iſraël ad Regem Aegypti, & dices ad eum, Dominus deus Hebræorum uocauit nos. Ibimus uiam trium dierum in ſolitudinem, ut immolemus domino deo noſtro. Sed ego ſcio quòd non dimittet uos Rex Aegypti ut eatis, niſi per manum ualidam. Extendámque manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mirabilibus meis quæ facturus ſum in medio eorum, Poſt hæc dimittet uos. Dabóque gratiam populo huic coram Aegyptiis, & cum egrediemini, non exibitis uacui, ſed poſtulabit mulier à uicina ſua, & ab hoſpita ſua, uaſa argentea & aurea, ac ueſtes, ponetíſque eas ſuper filios & filias ueſtras, & ſpoliabitis Aegyptum.

H

4 CAIETANVS. Finita interlocutoria reſponſione, redit deus ad iniungendam legationem manifeſtando modum quo Moyſes hac legatione fungi debet, videlicet vt priùs congreget ſenes Iſraël. Ait ergo, *Vade & congrega ſeniores Iſrael.* Intelligo autem per ſenes, eos qui habebantur in populo primates ad decernendum ea quæ contingebant, quorum conſilio & auctoritate res populi gubernabantur, ſiue eſſent iudices electi, ſiue non. AVCTOR CATENAE. Quæ enim ad populum vniuerſum attinent ardua negocia, primùm ſenioribus ſunt proponenda, non ſtatim promiſcuæ multitudini non ſemper meliora ſentienti, ſed inſtruenda prius eſt & præparanda ſapienter, alioqui non eſt tuta vulgi ſententia, ſed magis periculoſa, etiam conſentientis. Prudentium eſt iudicare proponenda, eorum ſcilicet, qui ætate & exercitatione longæua ſapientiam nacti ſunt. *Et dices ad eos: Dominus deus patrum veſtrorum apparuit mihi, deus Abraham, & deus Iſaac, & deus Iacob, dicens.* INTERLINEARIS. Deus vtique ab- I
ſconditus à ſeculis & generationibus. CAIETANVS. Eadem dei nomina repetuntur, eiſdem rationibus manifeſtanda ſenibus, quibus manifeſtanda dicta ſunt populo. AVCTOR CATENAE. Nouerant ſiquidem ſeniores promiſsiones Patriarchis factas à domino, qui poſteris narrauerunt quæ futura illis, & dominum deum patrum ſuorum inuocabant, qui vt veritas eſſet & bonitas, certiſsimè completurus eſſet benedictiones promiſſas, licet neſcirent quando & quomodo. *Viſitans viſitaui vos, & vidi omnia quæ acciderunt vobis in Aegypto, & dixi vt educam vos de afflictione Aegypti in terram Chananæi, & Hethæi, & Ammorræi, & Pherezæi, & Heuæi & Iebuſæi, ad terram fluentem lacte & melle, & audient vocem tuam.* INTERLINEARIS. Viſitans viſitaui vos. Geminatio verbi, confirmatio eſt. Et audient vocem tuam, id eſt, obedientes erunt. CAIETANVS. Prædicit enim Moyſi deus fructum fidei in ſenibus Iſraël, vt confidentius vadat. AVCTOR CATENAE. Quoniam פָּקֹד pakad apud Hebræos non ſolùm viſitare, ſed recordari ſignificat, hinc factum eſt quòd ipſi hîc ſicut & in multis aliis locis, accipiant pro recordari, di- K
cúntque, Recordans recordatus ſum veſtri. Et ita etiam habet Chaldaica. Et eſt ſenſus, Tandem recordatus ſum veſtræ afflictionis, qua ab Aegyptiis opprimimini. Septuaginta habent prout in noſtra editione. Sed tamen idem eſt ſenſus vtrobique. Pari modo quod ſequitur, Et vidi omnia quæ acciderunt vobis in Aegypto, non diſcrepat ab Hebræo: וְאֵת הֶעָשׂוּי לָכֶם בְּמִצְרָיִם Veeth hehaſui lachem bemizráim, Et eius quod factum eſt vobis in Aegypto, vel vt habet Chaldaica, Et omnium quæ facta ſunt vobis in Aegypto, ſubauditur recordatus ſum. Aut ſi legis, Viſitans viſitaui vos, ſubaudi, Vidi, vel ſcio. Sic & quod dicitur, Et dixi vt educam vos de afflictione Aegypti, non diſſentit ab eo quod eſt in Hebræo, אַעֲלֶה áhale, Et dixi, Aſcendere faciam vos, ſic & Chaldaica, hoc eſt, decreui educere vos de ſubiectione Aegyptiorum. Et hæc eſt recordatio domini, ſiue viſitatio prædicta. Tunc enim noſtri recordatur, ſeu nos viſitat, cum de tribulatione liberat. Septuaginta, καὶ εἶπα, ἀναβιβάσω ὑμᾶς, & dixi, Reducam vos, & cætera, Quod idem eſt. Hic igitur alloquitur Moyſen deus, diſtuliſſe quidem iram ſuam contra Aegy- L
ptios, ſed nunc malitiam ipſorum tanto durius & grauius puniendam. Viſitans viſitaui (inquit) vos, hoc eſt, viſitando viſitabo (vtitur enim præterito pro futuro propter rei certitudinem adimplendæ) vos meos filios, & dignè compenſabo quicquid indignè contra vos præſumitur ab Aegyptiis. De afflictione autem Aegypti educere vult, non de ea quam patiebantur Aegyptij, ſed de ea qua filij Iſraël ab Aegyptiis affligebantur. Sæpe autem nominantur nomina ſex gentium, & terræ eorum, quia impenſiſsimè eam deſiderabant filij Iſraël, ſepulturæ locum parentum ſuorum, & hæreditatis iure illis debitam, quia promiſſam à domino. Non ſolùm verò facta hominum, ſed & voluntatum conſenſus, & diſſenſiones domino prænota ſunt. Prædicit enim hîc deus quid ſeniores & populus tam fidelium quàm Aegyptiorum facturi ſint & conſulturi. Nam de populo Iſraël ait, Et audient vocem tuam. Credent (inquit) & acquieſcent tibi. Seniores enim illi prudentes erant, promiſsiones Patriarchis de liberatione eorum poſteritatis ex Aegypto, introductionéque in terram Chanaam factas nouerant. Et quoniam deus ad Abraham M
dixerat, Generatione quarta reuertentur huc, tempus à deo præfixum ex numero generationum adimpletum
Gene.50. eſſe cernebant per annorum decurſus. Vide autem dei optimi maximi ſapientiam. Quia moriens Ioſeph ſic prædixerat, Poſt mortem meam deus viſitabit vos, & aſcendere faciet de terra iſta, vt in memoriam ſuggerat eis prædictionem illam, ac tempus de quo loquutus fuerat Patriarcha impletum doceat, ait ad Moyſen, Viſitans viſitaui vos, & dixi vt educam vos, ſeu aſcendere faciam de afflictione Aegypti, & cætera. Sciendum verò viſitationem dei hîc accipi pro miſericordia & gratuito eius auxilio, ſicut & in Pſalmo centeſimo quinto,
Luc.1. Viſita nos in ſalutari tuo. Et in cantico Zachariæ, Viſitauit nos oriens ex alto. Aliàs autem frequenter
Soph.1. pro diuina caſtigatione ſumitur, prout dominus per Sophoniam conteſtatur, Viſitabo ſuper omnem qui
Pſalm. 88. arroganter ingreditur. Et in pſalmo, Viſitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum

A rum. *Ingredieriſque tu & ſeniores Iſrael ad Regem Aegypti, & dices ad eum, Dominus deus Hebræorum uocauit nos.* THOMAS SVPER EPISTOLAM AD ROMANOS. Vocatio hominis eſt duplex, *Ca.8.lect.6*
vna exterior quæ fit ore prædicatoris, Prouerbiorum nono, Miſit ancillas ſuas vt vocaret ad arcem. Hoc modo deus vocauit Petrum & Andream, vt dicitur Matthæi quarto. Alia verò vocatio eſt interior, quæ nihil eſt aliud quàm quidam mentis inſtinctus, quo cor hominis mouetur à deo ad aſſentiendum his quæ ſunt fidei vel virtutis. Eſaiæ Quadrageſimoprimo, Quis ſuſcitauit ab oriente iuſtum, & vocauit eum vt ſequeretur ſe? Et hæc vocatio neceſſaria eſt, quia cor noſtrum non ſe ad deum conuerteret, niſi ipſe deus nos ad ſe traheret. Ioannis ſexto, Nemo poteſt venire ad me, niſi pater meus traxerit eum. Threnorum quarto, Conuerte nos domine ad te, & conuertemur. Et etiam hæc vocatio eſt efficax in prædeſtinatis, quia huiuſmodi vocationi aſſentiunt. Ioannis ſexto, Omnis qui audit à pa-
B tre meo & didicit, venit ad me. IDEM SVPER EPISTOLAM AD GALATAS. *Ca.1.lect.4*
Eſt autem duplex vocatio. Vna exterior, qua & Apoſtolus vocatus fuit ex cœleſti voce. Actorum nono, Saule Saule quid me perſequeris? Item ibidem, Vade in ciuitatem, & cætera. Sic etiam dominus alios Apoſtolos vocauit, & Moyſen ac ſeniores Iſraël. Alia eſt interior, quando deus vocat per quendam inſtinctum interiorem, quò deus per gratiam tangit cor vt conuertatur ad ipſum. Et ſic vocat à mala via in bonam, & hoc per gratiam ſuam non noſtris meritis. Romanorum octauo, Quos prædeſtinauit, hos & vocauit. Eſaiæ quadrageſimo quinto, Ego ſuſcitaui eum ad iuſtitiam. Amos quinto, Qui vocat aquas maris, & cætera. CAIETANVS. Inſtruit legatum ſuum deus quid propoſiturus ſit Regi, auctoritatem legantis ex proprio nomine, & ex cultu Hebræorum proponendam docet, vt ex proprio nomine præeminens omnibus cognoſcatur: ex cultu verò Hebræorum perpendatur, quòd eius intereſt curare vt ſibi ſacrificetur ab Hebræis. AVCTOR CATENAE. Et dices ad eum. In Hebræo eſt
C in plurali, videlicet וְאָמַרְתֶּם Vaamartem, Et dicetis. Sic & Chaldaica. Sed interpres Septuaginta ſequutus, in ſingulari reddidit, vt ſubaudias, tu cum ſenioribus. Sequitur, Dominus deus Hebræorum vocauit nos. Iuxta Hebræum ſic habetur נִקְרָה עָלֵינוּ Nikra halênu, occurrit, apparuit, obuius factus eſt nobis. Eſt enim paſsiuum à קָרָה. Verùm quoniam ſimillima ſunt apud Hebræos קָרָא vocandi verbum, & קָרָה quod ſignificat occurrere. Quin immò infra eodem capite quinto vbi eadem quæ hîc ponuntur, re-
cenſentur, verbum נִקְרָא ſcribitur per א. ideo interpres Septuaginta ſequutus, qui & ipſi προσκέκληται ἡμᾶς, id eſt, vocauit nos, habent, eodem modo vertit. Sed hoc parum eſt. Chaldaica editio legit, Dominus deus Iudæorum inuocatus eſt ſuper nos. Moyſes igitur coram Pharaone non ſolus, ſed ſeniorum præſentia & auctoritate comparere iubetur, & inſtare diligenter pro receſſu. Maioris enim auctoritatis fuit ire cum antiquioribus populi, quàm ſi ſolus profectus fuiſſet. Eſt ſiquidem ſenum præſentia veneranda. *Ibimus viam trium dierum in ſolitudinem, vt immolemus domino deo noſtro.* RVPERTS. Hoc ita factum eſt.
D Tranſito nanque mari rubro, cùm ceciniſſet Moyſes & filij Iſraël carmen hoc domino, dicentes, Cãtemus *Exod.15.*
domino, glorioſe enim honorificatus eſt, equum & aſcenſorem proiecit in mare. Ingreſsi ſunt (inquit) in deſertum Sur, ambulauerúntque tribus diebus per ſolitudinem, & non inueniebant aquam, & venerunt in Marath. Ecce qualem viam Hebræis exituris de Aegypto, & ad terram promiſsionis ituris, dominus deus ipſorum coram Pharaone profiteri imperat. CAIETANVS. Aduerte prudens lector, quòd deus mandat Moyſi vt proponat Pharaoni non integrum negocium intentum, ſed minimam eius partem, ſed principium eius, videlicet ire in deſertum itinere trium dierum ad ſacrificandum deo. AVCTOR CATENAE. Ibimus viam trium dierum. Parum eſt quod in Hebræo eſt וְעַתָּה נֵלְכָה נָּא Vehatta nêlcha na, Et nunc ibimus obſecro. Vel vt habet Chaldaica, Et nunc eamus obſecro. Septuaginta, πορευσόμεθα ὁδόν, Ibimus igitur, & cætera, quaſi dicat, proinde per te nobis liceat ire per deſertum itinere trium dierum, vt immolemus domino, deus enim Hebræorum vult à nobis coli extra Ae-
E gyptum. Ideo autem tam breue petere temporis ſpacium iubetur, vt Pharao ad id concedendum moueretur, & ipſis non immineret periculum à perſequutione Aegyptiorum, nam ſi longius tempus peteret, excuſaretur ille non concedens, tanquam qui de fuga Iſraëlitarum iure ſuſpicaretur. Sed dicet aliquis, Docêt ne deus Moyſen mentiri, & fingere quod non eſt verum? Abſit. Aliud eſt diſsimulare, aliud mentiri. Diſsimulare eſt hominum prudentum: Mentiri autem eſt hominum vanorum & impoſtorum. Iubet igitur dominus Moyſen diſsimulare coram Pharaone profectionem in terram Chanaan. Quid enim ad Pharaonem, quòd populus dei poſſeſsurus erat terram Chanaan, patribus ipſorum à deo promiſſam? Et interim iubet eum prætexere immolationem in deſerto. Hoc autem non erat mendacium, ſed veritas rei. Supra enim dixit, Seruietis deo ſuper monte iſto. Et poſtea in Exodo vigeſimo quarto, obtulerunt in eo loco holocauſta, & immolauerunt ſacrificia & victimas pacificas Domino de bobus. Quare nemo poteſt mendaciis ſuis ex hoc loco patrocinium quærere. Vel dic ſimplicius, quòd mons
F Sinai verè triduano itinere diſtat ab Aegypti finibus, quò pergere iubentur à domino, Nihil dolo agit diuina veritas & iuſtitia, omnium dominus eſt, nemini facit iniuriam. Tempus aderat vltionis diuinæ de impio rege & regno. Summa tamen manſuetudine tyrannum atrocem aggreditur, quam cum contemnit impietas, non accuſabitur dei iuſtitia, nec impiorum excuſabitur peruicacia & impietas. *Sed ego ſcio quod non dimittet vos Rex Aegypti vt eatis niſi per manum validam.* INTERLINEARIS. Quaſi dicat, Meum tamen eſt monere, vt ille inexcuſabilis ſit. Manum autem validam, apertam intelligit potentiam. CAIETANVS. Non ſolùm inſtituit Legatum ſuum deus de principio legationis, ſed etiam de vniuerſo progreſſu, tum ex parte Pharaonis non dimiſſuri, tum ex parte ipſius dei mirabilia facturi. AVCTOR CATENAE. Niſi per manum validam. Hebraicè eſt: וְלֹא בְיָד חֲזָקָה Velo biiad chazaka, Niſi in manu valida. Septuaginta, μετὰ χειρὸς κραταιᾶς, cum manu valida. Chaldaica, Niſi per Timorem fortem, hoc eſt,

Universidad de Deusto
Biblioteca

niſi per magna & ſtupenda miracula. Sunt autem qui pro niſi, vertant neque, vt ſit ſenſus, neque ſi vi- G
derit manum dei potentem & miracula ſtupenda, & confeſſus fuerit digitum dei eſſe, hoc eſt, diuinitùs ea
fieri, permittet vos abire. In quo notatur impiorum infidelitas, qui non conuertuntur quibuſcunque mira-
culis. Dicat itaque dominus, Noui ego quòd niſi prius maximis conſpectis prodigiis dimiſſurus ſit vos,
niſi Angelo dei ab Aegyptiis protegente, & inuoluente hoſtes calamitatibus maximis & multis. Deni-
que non prius quàm robur meum concludat impium & comprehendat. Hoc autem vaticinio reuelat
deus Moyſi indurationem Pharaonis, ex qua Iſraëlitæ plurimum affligentur, priuſquàm dimittantur ab Ae-
gypto. Eſt autem domino deo noſtro ſolenne vt prædicat futuras afflictiones & calamitates his, qui vo-
cationem dei ſectaturi ſunt. Sic Apoſtolis ad prædicandum Euangelium miſsis prædicitur, Tradent vos
in conciliis, & in Synagogis ſuis flagellabunt vos. Et iterum, Si me perſequuti ſunt, & vos perſequen-
tur. Abſque ſynagogis facient vos. Et veniet tempus, vt quiſquis interficiat vos, arbitretur ſe obſequium H
præſtare deo. Sic cùm Paulus vocaretur ad Apoſtolatum, dicitur, Ego oſtendam illi quanta oporteat
eum pro nomine meo pati. Quid ergo cauſæ eſt, quòd afflictiones prædicuntur? Primùm prædicuntur,
vt ſciamus eas non euenire neſciente aut negligente, ſed maximè ſciente & permittente deo. Nihil au-
tem permittit deus accidere ſuis, niſi quod ipſis in bonum cedit. Quare prædicit eis futuras afflictio-
nes, vt poſtquàm euenerint, ſciant eas adiumento eſſe ipſis in bonum. Deinde prædicuntur, vt pij præ-
parent & muniant ſe ſe fide ad tentationes, ne poſtquàm euenerunt afflictiones, offendantur, & vocatio-
nem dei deſperati abiiciant. Vnde & Chriſtus poſtquàm prædixiſſet afflictiones Apoſtolis futuras, addit,
Hæc locutus ſum vobis, vt non ſcandalizemini, vt cùm venerit hora eorum reminiſcamini, quia ego
dixi vobis. Poſtremò prædicuntur, vt hac occaſione deus maiores addat promiſsiones, & fidem no-
ſtram fortiùs confirmet, ac gloriam ſuam magis conſpicuam reddat. Non enim prædicit deus futuras af-
flictiones, quòd velit his perdere ambulantes in vocatione dei, ſed quòd velit eos ſeruare, & magnitu- I
dinem maieſtatis ſuæ in ipſis ſeruandis reuelare. Vnde cùm Chriſtus Apoſtolis prædiceret, Plorabitis &
flebitis vos, mundus autem gaudebit, vos verò contriſtabimini, mox addit: Sed triſtitia veſtra vertetur
in gaudium. Et iterum videbo vos, & gaudebit cor veſtrum, & gaudium veſtrum nemo tollet à vobis.
Et confidite, quia ego vici mundum. Sic & hoc loco cùm deus prædixiſſet Moyſi futuras calamitates
in Aegypto, addit magnificas promiſsiones, dicens, *Extendámque manum meam, & percutiam Aegyptum in cunctis mira-
bilibus meis, quæ facturus ſum in medio eorum, poſt hæc dimittet vos.* RVPERTVS. Ad hoc autem & manum vali-
dam exerit, ad hoc (inquam) vt eant, non per viam terræ Philiſtiim, quæ vicina eſt ſed per ſolitudinem, ad hoc
tantùm vt immolent domino deo ſuo. INTERLINEARIS. Exeram ergo manum meam ad fe-
riendum Aegyptios plagis, & ſignis tot quæ nemo alius fecit, vt omnes videant, ne poſsint excuſari, vt
tunc demum victi flagellis, dimittant vos. CAIETANVS. Summariè pertranſitur, nam ſubiun-
cta inferius, innuunt quòd deus vniuerſa mirabilia decem plagarum Aegypti prædixit Moyſi. AVCTOR K
CATENAE. Extendámque, ſeu mittam manum meam, vtrumque enim ſignificat verbum שָׁלַח Sa-
lach. Quod declarans Chaldaica, ait: Mittámque ſtatim plagam fortitudinis meæ. Sequitur, Et percutiam
Aegyptum in cunctis mirabilibus meis, id eſt, omnibus operibus meis mirandis, hoc eſt, miraculis meis
æditis. *Dabóque gratiam populo huic coram Aegyptiis, & cùm egrediemini, non exibitis vacui, ſed poſtulabit mulier à
vicina ſua, & ab hoſpita ſua, vaſa argentea & aurea, ac veſtes, ponetíſque eas ſuper filios & filias veſtras, Et ſpolia-
bitis Aegyptum.* AVGVSTINVS DE LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM.
Locut.10. Alia litera habet, poſcet mulier à vicina, ab inquilina ſua, vaſa argentea & aurea, & veſtem. Græcus autem ha-
bet συνοίκου, à cohibitatrice ſua, hoc eſt, quod Latini aliqui interpretati ſunt, à concellaria. IDEM DE
Quæſt.6. QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod verò mandauit dominus Hebræis vt ac-
ciperent ab Aegyptiis vaſa argentea & aurea, & veſtem, atque addidit, & prædabimini eos, mandati
huius non poteſt eſſe iniuſtum iudicium. Mandatum enim dei eſt, de quo non iudicandum, ſed ei ob- L
temperandum fuit. Ille enim nouit quàm iuſtè mandauerit, ad ſeruum pertinet obedienter facere quod
mandauit. RVPERTVS. Sed non iniuſta præceptio. Aegyptij nanque violenter ſubegerant Iſ-
raël, qui non erat vernaculus aut emptitius, illudentes ei, & affligentes operibus luti ac lateris. Iuſta er-
go vice ſpoliare habebant oppreſſores ſuos, veluti non dominorum direptores, ſed vt verè hoſtium vi-
ctores, quatenus dolore auri & argenti ſui, nimium concitati perſequerentur abeuntes, & ita perirent in
mari, tranſeunte ad ſalutem Iſraël. HVGO DE SANCTO VICTORE. Tradunt He-
bræi, quòd tantam gratiam habuerint à domino filij Iſraël coram Aegyptiis, vt dono poſtularent eo-
2.2.q.66. rum vaſa, & ipſi darent. Noſtri verò expoſitores dicunt veriſimilius, mutuo accepiſſe. THOMAS.
art.5.ad.1. Accipere rem alienam, vel occultè vel manifeſtè auctoritate iudicis hoc decernentis, non eſt furtum,
quia iam ſit ſibi debitum per hoc quod ſententialiter ſibi eſt adiudicatum. Vnde multominus fur-
tum fuit quòd filij Iſraël tulerunt ſpolia Aegyptiorum de præcepto domini hoc decernentis, pro affli- M
ctionibus quibus Aegyptij eos ſine cauſa afflixerunt, & ideo ſignanter dicitur, Iuſti tulerunt ſpolia impio-
Vbi ſup.q. rum, Sapientiæ decimo. IDEM. Nec obſtat ſi dicatur, Nullus tenetur aliquid facere contra virtu-
104.art.4. tem, ſed inueniuntur aliqua præcepta dei contra virtutem, ſicut præcepit Abrahæ, quòd occideret filium
ad 2. innocentem, vt habetur Geneſis vigeſimo ſecundo, Et Iudæis vt furarentur res Aegyptiorum, vt habetur
Oſee.1. Exodi duodecimo, quæ ſunt contra iuſtitiam: & Oſeæ, quòd acciperet mulierem adulteram, quod eſt con-
tra caſtitatem, ergo non in omnibus eſt obediendum deo. Quia reſpondetur, quòd ſicut deus nihil operatur
contra naturam, quia hoc eſt natura cuiuſcunque rei, quod in ea deus operatur, operatur tamen aliquid con-
tra ſolitum curſum naturæ. Ita etiam deus nihil poteſt præcipere contra virtutem, quia in hoc principaliter
conſiſtit virtus, & rectitudo voluntatis humanæ, quòd dei voluntati conformetur, & eius ſequatur imperium,
quanuis

A quanuis ſit contra conſuetum virtutis modum. Secundum hoc ergo, præceptum Abrahæ factum quòd
filium innocentem occideret, non fuit contra iuſtitiam, quia deus eſt auctor mortis, & vitæ. Similiter
nec fuit contra iuſtitiam, quòd mandauit Iudæis, vt res Aegyptiorum acciperent, quia eius ſunt omnia,
& cui voluerit dat illa. Similiter etiam non fuit contra caſtitatem præceptum Oſeæ factum, vt mulie-
rem adulteram acciperet, quia ipſe deus eſt humanæ generationis ordinator, & ille eſt debitus mo-
dus mulieribus vtendi, quem deus inſtituit, vnde patet, quòd prædicti nec obediendo deo, nec obedi-
re volendo, peccauerunt. CAIETANVS. Non oportet ergo ſolicitum eſſe de furti crimine in eo
quod diuina iuſſione fit, cùm ipſe ſit dominus rerum & perſonarum, quanuis etiam humana ratione li-
ceat publicos hoſtes ſpoliare. Egreſſus igitur promittitur Hebræis, non ſolùm pace, ſed diuitiis donandus.
AVCTOR CATENAE. Daboque gratiam populo huic coram Aegyptiis, id eſt, reddámque popu-
B lum hunc gratiſsimum Aegyptiis. Chaldaica, Et dabo populum hunc in gratiam in oculis Aegyptio-
rum. Et Hebraiſmus eſt. Septuaginta, pro vt apud nos habent. Sequitur, Et ab hoſpita ſua, idem eſt quod
Hebraicè legitur וּמִגָּרַת בֵּיתָהּ Vmigarath betha. Quo loco Chaldaica habet, A propinqua domus ſuæ. A-
lij verò, ab habitante in domo ſua: & alij, à cohabitatrice domus ſuæ verterunt. Sed vna omnium eſt
ſententia. Eſt enim גֵּרֶת participium fœmininum à verbo גּוּר, quod habitare, aduenam eſſe, ſiue incolere
ſignificat, vbi ה propter regimen migrauit in thau, ת heæmantico præcedente. Septuaginta vt eſt in
Complutenſi editione, in genere maſculino reddunt, πάροικος καὶ συσκηνίου αὐτῆς, A vicino & cohabi-
tatore, ſeu domeſtico ſuo. Velint igitur nolint impij, domino volente miteſcere coguntur in pios, & be-
nefacere vel inuiti, maximè inimicis, & hoſtiliter exoſis. Dei omnia ſunt quæ creata ſunt, & cui vo-
luerit ea donat ſine cuiuſcunque iniuria. Seruire compulſi fuerant gratis in grauiſsimo iugo ſeruitutis Iſ-
raëlitæ & variis inſuper exactionibus depauperati, quibus nunc iuſſu dei merces redditur abundanter. Non
C peccat qui quod dominus iubet exequitur, qualiacunque iubeat, quia nihil niſi ſanctum & iuſtum vult ac
præcipit. Eóque ipſo iuſtum fit quod dominus mandat, etiam ſi ab homine ignoretur. Non aliena ſed pro-
pria abſtulerunt Iſraëlitæ. Sine dei præcepto nihil volenti proximo rapiendum, qui debita non reddit, amit-
tet propria. Lex quidem domini iubet, Ne fureris: ſed dominus legem dat, non accipit. Eſt enim ſu-
pra omnem legem. Quare ſi iuſſerit aliena bona rapere aut furari, non iam committitur rapina aut fur-
tum, ſed præſtatur mandato dei obedientia. An non omnia Aegyptiorum bona, domini erant? Po-
tuit igitur ea dominus auferre Aegyptiis, & aliis tradere. An non aliàs dominus iubet Iſraëlitas occide-
re Chananæos & Iebuſæos? Et quanquam generale præceptum eſt, Non occidas, tamen Iſraëlitæ occi-
dendo Chananæos non peccarunt, ſed obedierunt vocationi dei. Sic & in hoc loco potuiſſet deus man-
dare, vt Iſraëlitæ Aegyptios prorſus trucidarent, & ſi Iſraëlitæ feciſſent, non incurriſſent peccatum ho-
micidij, ſed præſtitiſſent deo obedientiam. Cùm igitur iubeat eos ſpoliare Aegyptios, & ipſi obſequantur,
D quemadmodum poſtea capite duodecimo ſcriptum eſt, non commiſerunt rapinam lege domini prohibitam,
ſed fecerunt opus obedientiæ, ad quod manifeſto verbo dei vocabantur, manente interim illæſa auctо-
ritate & ſeueritate eius legis, quæ naturali rationi inſculpta eſt, & poſtea reuelatur & confirmatur diuini-
tùs, Non fureris, propterea quòd prærogatiuæ paucorum non aboleant generales leges & præcepta perſo-
nalia, nec ad exemplum trahi debeant, nec perſonam tranſgrediantur. Noluit ergo deus quòd populus Iſraë-
liticus ex Aegypto vacuus egrederetur, ſed cum argento & auro. Siue in præmium laboris, quem mul- *Exod.12.*
tum fruſtra filij Iſraël Aegyptiis impenderant, Siue quia Aegyptij ob proteruiam & rebellionem ipſo-
rum in deum, meruerunt bonis mobilibus ſpoliari, Siue vt amota ſede Mammonæ, ſeu Iouis Ammo-
nij Aegypto præſidentis, faciliùs ipſe collideretur. Cæterùm quòd deus promittit Iſraëlitis theſauros Ae-
gyptiorum, primùm reuelat iudicium & ſeueritatem ſuam aduerſus eos, qui inferunt aliis iniuriam. De-
inde reuelat clementiam ſuam erga ſufferentes iniuriam, & confirmat fidem eorum, adeóque monet ip-
E ſos ad patientiam in ferendis iniuriis. Nam Aegyptij affecerunt multo iam tempore Iſraëlitas maximis
iniuriis, & oppreſſerunt eos crudeliſsima tyrannide. Nunc autem promittit deus Iſraëlitis vaſa argentea
& aurea, ac veſtes Aegyptiorum, & quod promittit, præſtat etiam ipſis. Dicit enim Moyſes poſteà, Pe-
tierunt ab Aegyptiis vaſa argentea & aurea, veſtémque plurimam, & dominus dedit gratiam populo co-
ram Aegyptiis vt commodarent eis, & ſpoliauerunt Aegyptios. Hoc enim exemplo declarauit deus,
quòd theſauri eorum, qui ex alienis iniuriis diteſcunt, obnoxij ſint ſpoliis & rapinis, & quòd pij qui af-
ficiuntur iniuria fruantur, tandem illorum theſauris, qui ipſos iniuſtè oppreſſerunt. Vnde Eſaias Quar-
todecimo dicit, Erunt capientes eos qui ſe ceperant, & ſubiicient exactores ſuos. Sic Dauid reſtitutus
eſt in regnum Saulis, è quo Saul Dauidem nondum publicè in regem electum, per iniuriam expule-
rat. Sic Mardocheus ordinatus eſt in locum Aman, à quo ad ſuſpendium quærebatur, quemadmodum ſcri-
bitur in libro Eſther. Sic Daniel liberatus eſt à lacu leonum, & conſtitutus eſt in eorum honorem & ma-
F ieſtatem, quorum calumniis & falſis accuſationibus ad leones damnatus fuerat, vt eſt in Daniele, capite ſex-
to. Quare etiamſi iniuria opprimaris, noli tamen animum deſpondere, & nomen dei conuiciis inceſſere, ac
iniuriam iniuria rependere, ſed perſeuera in obedientia dei, expecta dominum, & compenſabit damnum tuũ,
multo maiori commodo, quàm vnquam optaueris.
BEDA. Primùm congregatio ſeniorum ſignificat, quia ſimilia ſimilibus congregari debent. Senex
enim ſermonem ſenibus nunciare debet. Spiritualiter quoque à domino legi dicitur, ſanctos in vni- *Myſtic.*
tate pacis congregare. Viſitans viſitaui vos. Viſitans in veteri teſtamento impletur, viſitaui verò in
nouo. Et audient vocem tuam. Hoc dominus ad legem loqui intelligitur, quòd viri Iſraël, id eſt, iuſti,
verba legis audiunt. RVPERTVS. Iam verò locis aliis dictum eſt, quòd terræ viuentium
figuram geſtauerit terra quam repromittit dominus, & quæ reuerà riuis fluit lactis & mellis. Etenim ſi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

cat populum illum à Pharaonis seruitute liberatum, in illam terram dominus induxit, sic vniuersam electorum multitudinem, à iugo Diaboli solutam, supernæ patriæ restituit, de qua malignos spiritus sub his nominibus intelligendos expulit. Chananæus nanque possidens, Ammorræus amarus, Gergezæus colonum eiiciens, Iebusæus calathus, Hethæus formidans, Pherezæus separans, Heuæus ferus interpretatur: quæ cuncta in malo accipi, & malignis spiritibus valent vtiliter ascribi. AVCTOR CATENAE. Si ergo quæritur cur terra promissionis seu visionis possessa primo fuerit à Chananæis maledictis, Respondetur, Quia communiter anima imagine dei fulgens, à corpore & carne possidetur, antequàm ipsa caro siue corpus in seruitutem spiritus redigatur. Sic fuit populus dei sub seruitute Aegyptiaca, antequàm legem susciperet. Pari modo Christus fuit potestati perfidorum Pharisæorum ac Gentilium obnoxius, & à Diabolo (teste Matthæo) assumptus, antequàm regnum vniuersorum adipisceretur. Sic quoque fuit totum genus humanum priùs sub peccato, deinde sub gratia. Hac enim serie spiritualia cum terrenis in hoc permixto mundo currunt, iuxta illud Apostoli, Priùs quod animale, deinde quod spiritale. Sed & cùm terra illa patribus promissa peculiari dono dicitur fluere lacte & melle, non de lacte caprarum aut ouium, & melle apum est sermo, nam multæ aliæ regiones in huiusmodi fertiliores sunt. Sed (vt communiter sapientes asserunt) per lac intelligitur sapientia rerum diuinarum, per mel verò gustus ipsarum. Et cùm huiusmodi lacte & melle præcipuè cibatus fuerit Christus, hinc de ipso scriptum est, Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. Nec enim per butyrum pecudum, vel mel apum quis vnquam discet bonum à malo secernere. Lacti autem comparatur, & ab eo denominatur hæc sapientia, quia pascit illos de quibus dicitur, Nisi efficiamini sicut paruuli, non intrabitis in regnum cœlorum. Quo lacte abundauit terra illa, quia inde venit Euangelium, Prophetia, & Lex quantumuis in Sina data fuerit. Cùm Sina (teste Apostolo) iungatur Hierusalem coniunctione videlicet superna. RABANVS. Quod autem dominus Moysen ad Pharaonem misit, ad castigandam contumaciam eius, & postremò ad interfectionem illius, significat dominum legem suis se missurum ad destruendum principatum diaboli, & humanum genus à cultura eius abstrahendum. Et sicut non Moyses, sed dominus populum liberauit de seruitute Aegyptiorum, sic non lex mundum, sed Christus sua passione & resurrectione, à laqueo mortis liberauit. GREGORIVS. Tunc nanque Moyses ad vocandum dei populum missus est, cùm iam Pharao duris operibus ad opprimendum fuerat exercitus, vt Israëlitarum mentes Aegypto deformiter inhærentes, alius dum vocaret quasi traheret, alius impelleret dum sæuiret, & plebs in seruitio turpiter fixa, vel prouocata bonis, vel malis impulsa, moueretur. Hoc quotidie agitur, dum de prædicatis cœlestibus præmiis, sæuire in electos reprobi permittuntur, vt si ad promissionis terram vocati exire negligimus, pressuris saltem sæuientibus impellamur, atque hæc Aegyptus, videlicet vita præsens, quæ nos oppresserat blandiens, adiuuet premens, & quæ dum fouens seruitutis iugum contriuit, libertatis viam dum cruciat ostendat. Hæc itaque causa est, quod ab iniustis iusti permittuntur affligi, vt scilicet dum futura audiunt bona quæ cupiant, patientur etiam mala præsentia quæ perhorrescant, atque ad faciliorem exitum dum amor prouocat, cruciatus impellat. RVPERTVS. Quòd autem viam trium dierum in solitudinem ire, & deo sacrificare præcepit dominus, id nobis indicat, quòd quisquis Hebræum, id est, transitorem se esse, & de Aegypto exisse profitetur, vt transeat opus est secundum nomen Hebræorum, quorum dominus deus, ad patriam cœlestem, non habens hîc manentem ciuitatem, sed futuram inquirens, hanc viam teneat, solitarius incedat, id est, remotus tam ab Aegyptiis, quàm à Philistiim. Aegyptij nanque tenebrosi, Philistiim portione cadentes interpretantur. Et talium vtique societas illi cauenda est, qui ad hæreditatem dei peruenire, qui domino deo suo immolare cupit victimas iustitiæ. BERNARDVS IN SERMONIBVS. Viam etiam trium dierum eas necesse est in deserto, si gratum deo tuo offerre volueris sacrificium, & triduo sustineas Saluatorem, si miraculi panibus desideras satiari. Prima est dies timoris, dies (inquam) declarans & illuminans tenebras tuas, interiores scilicet, & horrendum gehennæ supplicium demonstrans, in quo sunt tenebræ exteriores: huiusce modi siquidem cogitatio sicut ipsi nostis, nostræ solet exercere primordia conuersionis. Secunda est pietatis dies, qua respiramus in luce miserationum dei. Tertia dies est rationis, in qua veritas innotescit, vt tanquam ex debito quodam naturæ sine aliqua contradictione creatori subiecta sit creatura, seruus seruiat redemptori. AMBROSIVS DE ABRAHAM PATRIARCHA. Salutaris quoque hic numerus, & conueniens sacrificaturis. Rectè enim tertio die celebratur Trinitatis sacrificium. RVPERTVS. Daboque populo huic gratiam coram Aegyptiis, Et cùm egrediemini non exibitis vacui, sed postulabit mulier, & cætera. nos iuxta anagogen egredientes (vt dictum est) omni auro & argento, cunctisque preciosis vestibus spoliare debemus Aegyptum, vt siue aurei Dialecticorum circuli, siue argenteæ Rhetorum phaleræ sint, siue quarumlibet artium philosophicarum telæ, ac vestes, quibus Aegyptus male vtens mendacium ornat ac vestit, non remaneat horum quicquam, quin cum huiusmodi Hebræis transeat in seruitium verbi dei, ad ornatum veritatis, ad famulatum dominæ nostræ sapientiæ cœlestis. Is ipse Moyses cùm dicuntur hæc, primus hoc modo spoliauit Aegyptum. Fuit enim (vt iam superiùs dictum est) eruditus omni sapientia Aegyptiorum, sed eadem spolia contulit (vt hæc scriptura testatur) in thesaurum domini dei sui. Hæc (inquit) ponetis super filios vestros & super filias vestras, id est, docebitis eos tollere quæ huiusmodi sunt Aegypti spolia, vt sciant omnia probare, quod bonum est tenere, ab omni specie mala se abstinere. ORDINARIA. Argentum ergo & aurum ab Aegyptiis petimus, vnde tabernaculum deo fabricemus, cùm Poëtas & Philosophos legimus vt diuinam scripturam sapientiùs & facundiùs legamus. AVGVSTINVS SECVNDO DE DOCTRINA CHRISTIANA. Philosophi siquidem qui vocantur, siqua fortè vera & fidei nostræ accommoda dixerunt, maximè Platonici, non

Matth.4. *1.Cor.15.* *Esai.7.* *Matth.18.* *Gal.4.* *Heb.11.* *Serm.de.7. panibus.* *1.Thes.5.* *Cap.40.*

A non solùm formidanda non sunt, sed ab eis etiam tanquam iniustis possessoribus in vsum nostrum vendicanda. Sicut enim Aegyptij non solùm idola habebant & onera grauia, quæ populus Israël detestaretur & fugeret, sed etiam vasa atque ornamenta de auro & argento, & vestem quæ ille populus exiens de Aegypto, sibi potius tanquam ad vsum meliorem clanculo vendicauit, non auctoritate propria, sed præcepto dei ipsis Aegyptiis nescienter commodantibus ea, quibus non bene vtebantur. Sic doctrinæ omnes gentilium, non solùm simulata & superstitiosa figmenta, grauesque sarcinas superuacanei laboris habent, quæ vnusquisque nostrum duce Christo de societate gentilium exiens, debet abominari atque deuitare, sed etiam liberales disciplinas vsui veritatis aptiores, & quædam morum præcepta vtilissima continent, déque ipso vno deo colendo nonnulla vera inueniuntur apud eos, quod eorum tanquam aurum & argentum, quod non ipsi instituerunt, sed de quibusdam quasi metallis diuinæ prouidentiæ, quæ vbique infusa est, eruerunt, & quo per-
B uerse atque iniuriose ad obsequia dæmonum abutuntur, cùm ab eorum misera societate sese animo separat, debet ab eis auferre Christianus ad vsum iustum prædicandi Euangelij. Vestem quoque illorum, id est, hominum quidem instituta, sed tamen accommodata humanæ societati, qua in hac vita carere non possumus, accipere atque habere licuerit in vsum conuertenda Christianum, nam quid aliud fecerunt multi boni fideles nostri? Nónne aspicimus quanto auro & argento, & veste suffarcinatus exierit de Aegypto Cyprianus doctor suauissimus, & martyr beatissimus? Quanto Lactantius? Quanto Victorinus? Optatus, Hilarius? Vt de viuis taceam, Quanto innumerabiles Græci? Quod prior ipse fidelissimus dei famulus Moyses fecerat, de quo scriptum est, quòd eruditus fuerat omni sapientia Aegyptiorum. Quibus omnibus viris superstitiosa gentium consuetudo, & maximè illis temporibus, cùm Christi iugum decutiens, Christianos persequebatur, disciplinas quas vtiles habebat, nunquam cõmodaret, si eas in vsum vnius dei colendi, quo vanus idolorum cultus extingueretur conuersum iri suspicaretur. Sed dederunt aurum & argentum, & vestem suam exeunti po-
C pulo dei de Aegypto, nescientes quemadmodum illa quæ dabant, in Christi obsequium redderentur. Illud enim in Exodo factum, sine dubio figuratũ est, vt hoc præsignaret, quòd sine præiudicio alterius, aut paris, aut melioris intelligentiæ dixerim.

IN QVARTVM EXODI CAPVT ARGVMENTVM.

Moyses tribus signis à deo acceptis in Aegyptum cum vxore & liberis proficiscitur, Vxor verò eius circumciso primogenito discedit à Moyse, Aaron frater illi occurrit.

D

CAPVT QVARTVM.

RESpondens Moyses ait: Non credent mihi, neque audient uocem meam, sed dicent, non apparuit tibi dominus. Dixit ergo ad eum, Quid est quod tenes in manu tua? Respondit, Virga. Dixitque dominus, Proiice eam in terram. Proiecit, & uersa est in colubrum, ita ut fugeret Moyses. Dixitque Dominus, Extende manum tuam, & apprehende caudam eius. Extendit, & tenuit, uersaque est in uirgam. Vt credant (inquit) quòd apparuerit tibi dominus deus patrum suorum, deus Abraham, & deus Isaac, & deus Iacob. Dixitque dominus rursum, Mitte manum tuam in sinum tuum. Quam cùm mi-
E sisset in sinum, protulit leprosam instar niuis. Retrahe ait, manum tuam in sinum tuum. Retraxit, & protulit iterum, & erat similis carni reliquæ. Si non crediderint (inquit) tibi, neque audierint sermonem signi prioris, credent uerbo signi sequentis. Quòd si nec duobus quidem his signis crediderint, neque audierint uocem tuam, sume aquam fluminis, & effunde eam super aridam, & quicquid hauseris de fluuio, uertetur in sanguinem.

Lectio.v.

AVCTOR CATENAE. Quia ingenium Israëlitarum non ignorabat Moyses, quòd dura cerui ce & increduli essent, & quoniam etiam piorum more qui temerarij & præsumptuosi non sunt, nihil de se magni præsumebat, ideo diuinum implorare auxilium deliberat, vnde. *Respondens Moyses ait, Non credent mihi, neque audient vocem meam, Sed dicent, non apparuit tibi dominus.* RVPERTVS. Iusta dei expectatio, nam veridi-
F ca est, & sana hæc hominis oppositio. Non credent (inquit) mihi, subauditur, nisi signa viderint. Nam vsque hodie Iudæi signa petunt, & Græci sapientiam inquirunt. CAIETANVS. Sed occurrit quæstio, quónam pacto licitè responderit Moyses, non credent mihi, cùm deus prædixerit ei, audient vocem tuam. Si enim Moyses credidit deo, non erat locus respondendi non credent mihi: si verò non credidit deo, peccauit. Solutio est, quòd verbum dei, audient vocem tuam, de senibus Israël est: verbum autem Moysi, non credent mihi, incredulitatem populi obiicit. Ac si apertiùs dixisset, quamuis senes credant mihi populus tamen non credet quòd tu mihi apparuisti, ac me miseris, & cætera, dicendo non apparuit tibi deus, directè negantes deum nominatum à Moyse, visum fuisse à Moyse. AVCTOR CATENAE. Ecce non credent mihi, neque audient vocem meam, hoc est, non parebunt mandatis meis. Quasi dicat, Ego nunc certus sum me diuinitùs vocatum ad liberandum Israëlem, & satis eruditus sum quid eis concionari, quásque promissiones dei ipsis inculcare debeam. Et quanquam seniores (vt promittis) crediturí sint, propter

Lectio.v. *1.Cor.1.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

promissiones ad Patriarchas dictas,non tamen fortasse populus,nec ꝙ me dominus & non alium vocauerit,vt G
liberem eum ex Aegypto. Cur igitur vanum laborem, & mihi longè omnium periculosissimum suscipiam? Et
profectò res magna est prædicatio verbi dei, & functio prophetica. Quis enim facilè credat alicui dicenti, do-
minum sibi apparuisse, hócque & illud loquutum fuisse? Sunt siquidem non negligenter spiritus probandi si
ex deo sint. Vt interim taceatur ducatus tãti, & tam inobedietis populi. Tertia igitur Moysi excusatio est ex po
puli incredulitate. RVPERTVS. Ergo dominus hæc opponente placidè sustinens, *Dixit ad eum: Quid est quod*
tenes in manu tua? CAIETANVS. Estq; nomen domini tetragrammaton, hoc est, Iehouah in Hebræo,
quo frequenter vtitur in hac materia legationis & liberationis, tum vt nouiter manifestatum nomen magni-
ficetur, tum vt ab ipso omnia pendere discamus. AVCTOR CATENAE. Cùm necessario subintelliga-
tur dictio illa Dominus, consultò ab interprete Latino dimitti potuit. Rectè autem vertit, Quid est quod te-
nes in manu tua? Est enim Hebraicè מַזֶּה בְיָדֶךָ Maze biiadecha, Quid hoc in manu tua? Et מַזֶּה Maze idem est H
quòd מַה זֶּה Ma ze. Interrogat autem dominus, non quidem ignorans, sed occasionem præstans responsionis,
quæ faceret ad rem quæ instituebatur. Vel sicut dominus in Euangelio saturaturus tot millia hominum, priùs
interrogat discipulos, quot panes haberent, vt posteà recordati exiguum fuisse numerum panum, meliùs intel-
ligerent miraculi magnitudinem: ita nunc ob eandem causam interrogat dominus, quid sit quod in manu ha-
beat: consueuit enim repentina nouitas obliuionem inducere. Virga autem fuit pastoralis, de qua Iudæi mise-
ri fabulãtur quædam necromantica, omnia leuiùs credentes, & sibiipsis persuadentes, quàm ea quorum fide
saluarentur. *Respondit, virga. Dixítque dominus, Proiice eam in terram. Proiecit, & versa est in colubrum, ita vt fugeret Moyses.*
GRAECVS. Timebat Moyses ne apud filios Israël mendax & vaniloquus haberetur, cùm deum sibi appa-
ruisse diceret, propterà miracula facere iubetur, mutante deo virgam in serpentẽ, vt posthac non sponte venisse,
sed dei iussu crederetur. BEDA. Quod verò ad historiam pertinet, Virga quæ in manu Moysi fuerat, & in
colubrum versa est, significat vt Moyses dei potestati crederet, & plebs Moysi, & Moyses Pharaonem non time- I
ret. Aliter, virga versa in colubrum, plagam à deo significat quæ Aegyptiis, noceret, & Israëli non noceret. Fuga
quoque Moysi, fugam populi à facie Pharaonis, vel Moysi infidelitatem designat. THEODORETVS. Vel
primum signum dedit deus, virgæ in serpentem mutationem, quia cùm Pharao rationis particeps esset, crude-
litatem aduersus Iudæos exercuerat, & speciem suam ad imaginem dei factam, ferinam ostenderat, virgam
qua illum flagellauit, in serpentem mutari iussit, vt illius feritatem argueret, & inimicitias declararet. Nam in
serpentem dictum erat, Inimicitias ponam inter te & inter mulierem. AVCTOR CATENAE. Et Versa
est in colubrũ, ita vt fugeret Moyses. Sententia eadem retenta est: ita enim apud Hebræum legitur וַיְהִי לְנָחָשׁ וַיָּנָס
מֹשֶׁה מִפָּנָיו Vaihi lenachas, vaiánas Mose miphanaf, Et fuit, siue factus est coluber, & fugit Moyses à facie eius.
Chaldaica, & versa est in colubrum, & fugit Moyses à facie ei⁹. Septuaginta, καὶ ἐγένετο ὄφις, καὶ ἔφυγε μωϋσῆς
ἀπ' αὐτοῦ, Et facta est coluber, & fugit Moyses ab eo. Quod igitur fugerit Moyses à facie serpentis, indicat veri-
tatem miraculi. Nec enim ignorasset ille siqua naturalis virtus fuisset in virga, nec fugisset nisi ex inopinato K
terrore serpentis. Virtutem autem faciendi signa miraculosa deus promittit hîc, & concedit Moysi ad gloriam
dei, & ad populi redemptionem. Vt sic armatus procedat contra hostes fideliũ, sicut & Christus Apostolos hi-
sce armis instruxit, Marci vltimo. *Dixítque dominus, extẽde manum tuam, & apprehende caudã eius. Extendit, & tenuit, versúsque*
est in virgam. GREGORIVS NYSSENVS. Vt disceret Moyses quanta diuinitùs virtus sibi præstaretur, ita
deo iubente huiusceemodi periculo vsus est. Virga manu in terram proiecta, in colubrum vertitur, rursúsque
recepta, vt virga priùs erat subitò facta est. BEDA. Colubri autem in virgam resolutio, Plebis de seruitute
Aegyptiorum resolutionem designat. AVCTOR CATENAE. Extendit, & tenuit, versáque est in virgam.
Breuitati studens interpres, sensum tenuit, verba autẽ plura sunt in Hebræo: וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיַּחֲזֵק בֹּן וַיְהִי לְמַטֶּה בְכַפּוֹ
Vaisllach iado vaiachazek bo, vaihi lematte becapo, Et misit, siue extendit manum suam, & tenuit, siue appre-
hendit illum, scilicet colubrum, vel illam, caudam nempe, factúsque est virga in manu eius. Vel sicut habet
Chaldaica, Versáque est in virgam in manu eius, subaudi, cauda colubri. Sic & Septuaginta. Vide hîc Moysi L
obedientiam. Quicquid deus præcipit, ipse statim sine cunctatione exequitur. Hæc igitur signa non edidit
deus ad suscitandam fidem in Moyse iam fideli, sed vt doceret quibus modis portenta exhibiturus esset popu
lo persuadendo. Infidelibus per miracula consulitur non fidelibus, & eis ad salutem tantùm prosunt, quos
sine miraculis trahere consueuit clementia dei & electio. Iam viderat signũ rubi ardentis & non combusti. In
signum ergo sacrarum rerum faciẽdarum data fuit Moysi conuersio virgæ in serpentem, & è conuerso, vt indi-
caretur quòd prouincia quæ difficilis videbatur, facilis foret, vbi diuina virtus assisteret. Vel vt via quæ vide-
batur horrida, & propter Pharaonis duritiem, fugienda, tandem demonstraretur suauis. *Vt credant (inquit) quòd*
apparuerit tibi dominus deus patrum suorum, deus Abraham, deus Isaac & deus Iacob. Vt credant inquit. Abundat inquit &
additũ est ab interprete. Hebraicè enim legitur לְמַעַן יַאֲמִינוּ Lemáhan iaamínu, Vt credant. Sic habent omnes e-
ditiones. Alij autẽ verterunt, ob eam rem, siue propterea credent, & subaudiendum est, cùm feceris hoc signũ,
Et hæc etiam versio stare potest, nam dictio lemáhan, & propterea, & vt significat. Sed & secundum editio- M
nem nostram subaudiri debent nõnulla, velut, Istud facies coram filiis Israël, vt credant, & cætera. Vel, hoc fe-
ci coram te, vel, præcepi tibi vt facias, vt credant. Aut denique, proiice vt credant, id est, vt videntes tale
miraculum credant. Populus igitur etiam post signa exhibita à Moyse non credebat, sicut & Pharao, & o-
mnes impij. Nihilominus tamen hæc dominus præsciens signa fieri ordinat, vt perfidi spectatores omni ca-
reant excusatione, & iustitia condemnationis clarior elucescat. *Dixítque dominus rursum: Mitte manum tuam in si-*
num tuum. Quam cum misisset in sinum, protulit leprosam instar niuis. Vbi nos habemus leprosam, Chaldaica habet albam:
est enim quędã lepræ species valde candida. *Retrahe (ait) manum tuam in sinum tuum. Retraxit, & protulit iterum & erat simi-*
lis carni reliquæ. GREGORIVS NYSSENVS. Vt adhuc diuinam clariùs secum nosceret esse virtu-
tem, manus in sinu recondita, in niueum candorem immutatur: & iterum in eundem sinum immissa, in
pristinam rediit naturam. CYRILLVS. Manum autem Moysi leprosam in integrum deus restituit, vt
scirent

A scirent nihil esse quod à deo fieri nõ possit, & facile illi esse eos ex Aegyptiaca seruitute ac morbo eripere. Aliud
quoque hæc nobis significant. Hebræi nanque in Aegypto commorantes à maiorum suorum religione ac pie-
tate exciderant, & ad omne propemodum immunditiæ genus delapsi erant, & iámque illorum mens non ani-
mata sed extincta erat: immunditiæ enim & mortis lepra signum est. Ex hac etiam re Moyses à deo edoctus est,
immunditiam omnem ac sordes Iudæorum facilè elui posse, quotiensçunque deus illos ad se admitteret, &
quasi in sinu suo iterum eos reconderet. THEODORETVS. Genus Iacob religiose educatum, Aegy-
ptum intrauit, ibíque Aegyptiorum impuritatem didicit. Verùm ab illa seruitute liberatus, vniuersorum deum
cognouit. Per immutationem itaque manus leprã populi Israelitici declarauit, itèmque eiusdem curationem.
Ad hæc aliud quoddam dominus deus dispensauit. Quia enim legem de leprosis positurus erat, eósque im-
mundos appellaturus, nihil autem quod voluntarium non sit immundum est, legislatoris manum leprosam
B reddidit, hac ratione perfectos docens, nihil huiusmodi immundum esse: manus enim illa quæ tot rerum mi-
racula effecit, cùm priùs lepra infecta esset, postea tamen diuinis signis summinístrauit, atque elemẽta commu-
tauit. Simul etiam ipsum legislatorem admonuit ne elatè de se sentiret, sed per leprosam manum naturæ suæ
imbecillitatem agnosceret, ac memoria teneret. RVPERTVS. Quia ratio consentit, vt in ore duorum
aut (vt multum) trium testium stet omne verbum, idcirco duo hæc signa pro testibus dextra leuaq; cõposuit.
AVCTOR CATENAE. Retraxit & protulit iterum, & cætera. Ex hoc loco sicut ex multis aliis videre *Deut. 19.*
licet, quàm prudens & elegans fuerit Latinus Interpres, qui multa Hebraica, in pauca Latina verba, sensu tamen
semper seruato, redegit, vt repetitionum laborẽ, & Hebraismos euitaret. Sic enim est apud Hebræum וַיָּשֶׁב יָדוֹ
אֶל חֵיקוֹ וַיּוֹצִיאָהּ מֵחֵיקוֹ וְהִנֵּה שָׁבָה כִּבְשָׂרוֹ: Vaiáseb iado el cheko, vaiózia mécheko vehinne sába chibsaro, Et re-
duxit manum suam in sinum suum. Et protulit, seu eduxit eam de sinu suo, & ecce reuersa seu restituta est sicut
caro eius, id est, in formam carnis reliquæ. Sic est in Chaldaica. Septuaginta, καὶ πάλιν ἀπεκατεστάθη εἰς τὴν χροᾶν
C τῆς σαρκὸς αὐτοῦ, Et rursus restituta est in colorem carnis suæ. Sicut ergo lepra à solo deo curatur, facileque est
deo, modò velit, vt facillimum est de sinu manum exponere: sic solus deus populum suum quãtumuis depres-
sum & afflictum liberabit & educet, sæuiat licet & renitatur tyrãnus. *Si non crediderint (inquit) tibi neque audierint*
sermonem signi prioris, credent verbo signi sequentis. RVPERTVS. Addit & tertium tanquam à tergo consequentem
testem, eos qui duobus testimoniis non crediderint, quasi sanguinea mortis pœna condẽnantem. AVCTOR
CATENAE. Parui refert quòd dictionem קל kol bis positam, quæ vocem significat, Latinus Interpres semel
fermonem, deinde verbum reddiderit, nam sensus est, quod si non paruerint Israëlitæ sermonibus tuis, si non
crediderint verbis tuis quæ confirmaueris priore miraculo, certè credent cùm posteriore illis fidem feceris. Si-
gnis igitur & vocibus referat fidelibus deus voluntatem suam, humanóque loquendi modo vbique scriptura
loquitur, & deus cum hominibus sermonem habet: agit & ludit veluti pater cum infantulo, vt nunc vno, nunc
altero signo alliciat ad confidentiã & amorem suum, & vt nunciis suis fidem astruat, non quòd is quoquomo-
D do nostra fide indigeat, sed ad nostrum prouentum duntaxat. *Quòd si nec duobus quidem his signis crediderint, neque*
audierint vocem tuam, sume (inquit) aquam fluminis, & effunde eam super aridam, & quicquid hauseris de fluuio, vertetur in sanguinem.
EVSEBIVS. Vide quomodo proponuntur signa Israëlitis vt pote infidelibus. CAIETANVS. Defi-
ciunt hîc duæ dictiones. Legendum est, Vertetur in sanguinem in sicco. Significatur enim quòd effusa in ter-
ram siccam aqua, vertetur in sanguinem. AVCTOR CATENAE. Et hic effugit Interpres phrasim He-
braicam, nihil tamen de sensu omittens. Est enim apud Hebræum: וְהָיוּ הַמַּיִם אֲשֶׁר תִּקַּח מִן הַיְאֹר וְהָיוּ לְדָם בַּיַּבָּשֶׁת
Vehaiu hamáim aser tikkach min haior, vehaiu ledam baiabbáseth, Et erunt aquæ illæ quas tuleris de flumine,
erunt (inquam) seu fient sanguis in arida, siue in sicca humo. Sic & Chaldaica, Et aquæ quas tuleris de flumine,
vertentur in sanguinem in arida. Septuaginta etiam, καὶ ἔσαι τὸ ὕδωρ ὃ ἂν λάβῃς ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ αἷμα ἐπὶ τοῦ ξηροῦ,
Et erit aqua quam accipies à flumine, sanguis super aridã. Sed hoc idem cum Latina editione. Est ergo sensus,
Si non crediderint sermonibus tuis quos prioribus duobus signis confirmaueris, tunc fac & tertium signum
istud, & credent. Tertium ergo signum instruit de aquis vertendis in sanguinem, quo signo indicatur ventura
E Aegyptiis internetio, si prioribus signis Moyses nihil promouerit, idque nõ absque sanguinis effusione, quod &
tandem in primogenitorum occisione, & exercitus submersione experti sunt. Loquitur ergo deus nobis per mi-
racula quotidiana, siquidem animum aduertere voluerimus.
INTERLINEARIS. Et hæc quidem iuxta literam. Quod verò dixit Moyses ad dominum, Non cre- *Mystice.*
dent mihi, neque audient vocem meam, id nobis secundum spiritum indicat, quòd Christo non erant credi-
turi Iudæi, vnde per vnum ex Prophetis dicitur, Domine quis credidit auditui nostro? AVGVSTINVS
IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Dixit dominus ad Moysen, Quid est quod tenes in manu tua? *Serm. 86.*
Respondit, Virga. Virga illa (fratres charissimi) crucis mysterium præferebat. Sicut enim per virgam Aegyptus
decem plagis percutitur, ita & per crucem totus mundus humiliatur & vincitur. Et sicut Pharao & populus eius
per virgæ sacramentum affligitur, vt ad seruiendum deo dimittat populum Iudæorum, ita diabolus & angeli
F eius per crucis mysterium fatigantur & premuntur, vt à dei seruitio reuocare non possint populum Christia-
num. Quòd autem virga proiecta in terram, versa est in serpentem, quid significet videamus. Serpens pro sa- *Matth. 10.*
pientia reputatur, sicut dominus in euangelio, Estote (inquit) prudentes sicut serpentes. Virgam crucem diximus
figurasse. Crux ergo quæ infidelibus stultitia esse creditur, sicut dicit Apostolus, Gentibus stultitia, posteaquam *1. Cor. 1.*
in terram missa est, id est, ad passionem domini, præparata, versa est in serpentem, hoc est, in sapientiam: & in
tantam sapientiam, quæ omnem mundi istius sapientiam deuoraret: denique omnes serpentes quos magi in-
cantationibus suis fecerant deglutiuit. Per virgam ergo Aegyptus flagellatur, & per crucem mundus vincitur,
& diabolus superatur. GREGORIVS. Vel Moyses Iudaicus populus, virga diuinitatis potestas, serpens
Christi mortalitas: quia enim per serpentem mors, per serpentem mortalitas signatur. Vel quia scriptum est,
Matthæi decimo, Estote prudentes sicut serpentes: & quia summa prudentia dei incarnata est, verè eius morta-
litas in serpente figuratur. Vnde Ioannis tertio dicitur, Sicut exaltauit Moyses serpentem in deserto, ita exalta-
ri oportet

Universidad de Deusto
Biblioteca

ri oportet filium hominis. Moyses virgam tenuit, quia Iudaicus populus ante redemptionis aduentum in dei G
potestate confisus est. In terram proiecit, quia per Patriarchas & Prophetas deum incarnandum nunciauit. Virga in colubrum vertitur, quia Christus deus in se permanens, mortalis est in homine factus. Sed & Moyses colubrum conspiciens, pertimuit & fugit, quia Iudaicus populus dum Christum mortalem vidit, deum credere expauit. Cui iubetur vt caudam teneat, quia populus qui modò credere recusat, in extrema corporis dominici parte, id est, posteriori tempore Ecclesiæ, scilicet in fine mundi, sese ad fidem colliget, colubri caudam tenens, quia eum quem mortalem ante despexerat, in vltima parte Ecclesiæ redemptorem suum confitebitur. Mox serpens in virgam redit, quia vt Iudaicus populus in Christum crediderit, mox ad iudicium in potestate diuinitatis suæ apparebit, vt iam serpens virga sit, quia qui in terra homo despectus est, de cœlo veniens super angelos videbitur deus. CYRILLVS. Omnis ferè animantis principium caput est, cauda verò finis. Agedum igitur vniuersum genus humanum in præsentia pro vno aliquo animali habeatur. Apprehendit itaque caudam H
Christus, quia in nouissimis temporibus ad nos tanquam caudam accessit, & ad ipsum vsque caput. Adamum peruenit. ISIDORVS. Virga in serpente, Christus in morte, & tamen expauit & fugit Moyses. Quid est ab illo serpente fugisse Moysen, nisi quòd legitur in Euangelio factum, mortuus est Christus, & expauerunt discipuli, & ab illa spe in qua fuerunt, recesserunt? Sed quid dictum est? Apprehẽde caudam eius. Quid est cauda, nisi posteriora? Hoc significauit, Posteriora mea videbis. Primo enim factus est serpens, sed cauda apprehensa facta est virga, quia primo occisus est, posteà peractis omnibus, ad id quod fuerat, resurgendo reuersus est, vbi per vitæ reparationem morte consumpta, nihil in eo serpentis apparuit. Est etiam in cauda serpentis seculi finis, quia sic mortalitas Ecclesiæ per lubrica temporum voluitur, alij eunt, alij veniunt. Per mortem tanquam per serpentem, mors seminata est. Sed fine nouissimo velut cauda seculi, redibimus ad manum dei, atque apprehensi reparabimur, & nouissima inimica morte destructa, resurgentes in dextera dei virga regni erimus. RVPERTVS. Postquàm superius horum testium veritatem, siue testimoniorum constantiam literalem omnes agnoI
uimus, mysticam iam & nos auctoritatem requiramus. Nam sicut populus in Aegypto seruiens, vniuersam proculdubio multitudinem electorum in hoc mundo peregrinantium, sic signa hæc per quæ debuit vel potuit agnoscere tempus visitationis suæ significare debuerunt alia signa meliora, per quæ debuit aut potuit cognoscere tempus eius (quæ per Christum facta est) redemptionis suæ. Quid igitur virga hæc, nisi illam significat humanitatem Christi filij dei, quæ de radice Iesse sumpta est? Tunc enim veraciter in terram proiecta est, atque in colubrum versa, ita vt fugeret Moyses, quãdo vnigenitus dei filius per assumptionem humanitatis in hunc mundum venire, & mortem subire dignatus est, ita vt in eum credere fugiat ille carnalis Israël. Hoc facto extende (inquit) manum tuam, & apprehende caudam eius, scilicet vt iterum vertatur in virgam, quia videlicet postquàm omnia consummata sunt, qui mortuus fuerat, iterum rediit in vitam. Et bene per colubrum mors Christi præfigurata est, quia per astutiam colubri mors euenit humano generi, quam in corpore suo Christus veraciter
Rom.6. susceptt. Moyses ergo caudam colubri apprehẽdit, & coluber in virgam rediit, quia fides electorum passionem K
vel mortem Christi consecuta est, qui resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Quis igitur tãtus, vt aperiat oculos, & legis videat sacramẽta, nisi ei Christus demõstret? Non Moyses tãtus. Denique iubẽte domino, virgam proiecit, & facta est serpens, & fugit ab ea, apprehendit caudam serpentis, & facta est virga, & adhuc non cognoscebat mysterium, quo declarabatur descensurum in terras dominum Iesum, qui cùm se exinanisset, poni in crucem, & deponi pateretur in tumulum, quasi serpens de virga factus, quia in tumulum proiectus, de quo secundum oracula legis resurgens, in gloriam dei diuinæq; sedis regale consortium, de serpente remearet. Apprehendamus ergo & nos caudam serpentis illius crucifixi, vt potestatem eius regiam possimus agnoscere. IDEM IN LIBRO DE SALOMONE. Sic igitur Moyses virgam proiecit in terram, quæ in similitudinem est comparata serpentis, quæ & ipsa imago erat corporis domini. Ideo omnium Aegyptiorum potestatem is, quia tantæ virtutis in se typum gerebat, absorbuit. GREGORIVS NYSSENVS. Virgæ igitur L
in serpentem conuersio, neminem Christianorum conturbet, quoniam ad incarnationem verbi etiam à nobis accommodatur. Nam & animal id quamuis parum accommodari sacris mysteriis posse videatur, ipsa tamen euãgelica veritas hanc imaginẽ non omnino contemnit, cùm dicat, sicut Moyses exaltauit serpentẽ in deserto, sic filiũ hominis exaltari oportet. Cuius ratio patet, nam cùm diuinæ literæ peccati patrem serpẽtem nominẽt, profectò quod à serpente natum est, serpens est. Quam ob rem peccatum parentis sui nomen meritò susceptt, serpensq; iure appellatur. At verò dominum propter nos peccatum esse factum Apostolicus sermo testatur: susceptt enim mortalitatem nostram, qui peccando mortales facti sumus. Si peccatum serpens est, dominus autem peccatum factus est, patet quòd sequitur, nam qui peccatum factus est, serpens factus est. Et id propter nos, vt Aegyptios serpentes, qui per magos viuificari videntur, consumat & destruat, quo facto rursus in virgam vertitur, qua delinquentes castigantur & consolantur, qui arduam ac difficilem virtutis peragunt viam, baculo fidei optima spe innixi. Est enim fides rerum quas speramus subsistentia, quas quicunque mente concepit, quasi deus M
eorum fit, qui veritati resistentes, carni ac falsis rebus attendunt, quibus inane quoddam esse videtur, cum audire qui est. Ait enim Pharao, quis est cuius vocem exaudiam? nõ cognosco dominum, solum autem putatur honorabile ac iocundum, quod terrestre atque carnale est, quòdque corporis sensus nimia voluptate titillat. Qui verò lucis splendore corroboratus est, ingentesque hinc vires & auctoritatem in aduersarios cepit, is sicuti athleta satis exercitatus, confidenter ac magno animo in hostem descendit, Virgam illam in manu retinens, fidei videlicet ensem, quo serpentes Aegyptiorum confodiet atque vincet. CYRILLVS. Diuina scriptura dei verbum virgæ assimilare consueuit, propterea quòd omnes per illud confirmari solent. Verbo enim domini cœli firmati sunt. Et, Confirmat autem iustos dominus. Aliter quoque, virga regni indicium est, regnat autem per filium vniuersorum deus & pater. Ipse est virga de radice Iesse, quæ nos omnes consolatur, vti scriptum est, Virga tua & baculus tuus ipsa me consolata sunt. Virga itaque & filius est. Sed quandiu fuit (vt ita dicam) in

manu

A manu patris, & in diuinitatis excelsitatem, nondum similis nobis factus, tandiu errabamus rebus creatis cultum exhibentes, & postquam propriæ gloriæ excelsitatem, vt sic dixerim, dereliquit, & qui manus patris dicitur, nobis assimilari voluit, quos ipsemet malos vocat cùm ait, Si igitur vos cùm mali sitis, nostis bona data dare filiis vestris, ipsum quodammodo in serpentem conuersum esse dicimus. Malus quippe serpens homo est, si cum diuina mansuetudine comparetur. Mutata est igitur virga in serpentem. Vnicus enim dei filius homo factus est, & inter iniquos computari non recusauit. Quem tamen Iudæi minimè dilexerũt, sed ab eo aufugerunt, hoc est enim quòd Moyses à facie serpentis fugit. Sed tamen Israël tandem aliquando Christum apprehendet, & tunc cognoscet Christum non malum, sed bonum fuisse, illúmque esse veram omnium virgam, hoc est, firmamentum. IDEM. Timor verò propter veterem transgressionem deterrebat Moysen, præceptum verò fiduciam præstabat vt serpentem in manus sumeret, qui de integro in lignum conuersus est, vt ostenderetur, serpentem
B illum per lignum in corpore humano morti cessurum, & initium signorum à ligno inchoandum. AVCTOR CATENAE. An in virga illa demonstrabatur quòd genus humanum arbor & virga, in horto delitiarum plantata, cedens diabolo & serpenti, diabolica & mortifera effecta fuit, sed per verum liberatorem Christum à conditionibus serpentinis erui debebat, ac reduci in pristinam virgæ formam? Cuius mysterij Moyses in familia illa particulari, typum gessit. An generaliter docebamur, quòd omne opus diuinum in terram proiectum, id est, viribus terrenis derelictum, horridum apparet, sed iussu ac fauore diuino resumptum, suaue redditur? ISIDORVS. Datur posteà aliud signum Moysi. Mitte (inquit) manum tuam in sinum tuum. Et misit. Produc (inquit) eam, & produxit, & inuenta est alba, id est, immunda, hoc est leprosa. Albor enim in cute, lepra est non candor. Ipsa enim hæreditas dei, id est, populus eius foras ab eo missus, inmundus factus est, sicut scriptum est de ea, Vt quid auertis faciem tuam, & dexteram tuam de medio sinu tuo? Sed quid ille ait? Reuoca eam in si- *Psal.73.*
num tuum. Reuocauit & reuersa est ad colorem suum. Sic & plebs Iudæa nunc aliena est à sinu dei, & foris im-
C munda remansit, sed reuocat eam, & redit ad pristinum colorem, dum agnouerit dominum saluatorem. Nunc enim cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intrauerit, & sic omnis Israël saluus fiat. RVPERTVS. Post primum ergo signum, pars maxima Iudaicæ gentis resilit, & credere renuit. Cui ergo comparabitur? Mitte (inquit dominus) manum tuam in sinum tuum. Quam cùm misisset in sinum, protulit leprosam, albam instar niuis. Nempe manus protracta de sinu leprosa, synagoga est à gratia dei proiecta, Ex quo latus saluatoris sui lancea rupit, retracta est manus illa de sinu eius, peccatorum suorum lepra candente perfusa. Quod longè Propheta præuidens, gemebundus ait, Vt quid auertis manum tuam, & dexteram tuam de medio *Psal.73.*
sinu tuo in finem? Ecce videmus populũ illum à castris dei segregatum, & ad arbitrium summi sacerdotis haud dubiè lepræ condemnatum, habentem vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, clamantem, id est, diffiteri non valentem contaminatum se ac sordidum. Nuda est lepra, facies autem velamine perfidiæ cõtecta. AVGVSTINVS. Quòd itaque misit Moyses manum suam in sinum suum, & protulit eam leprosam, &
D iterum misit, & protulit sanam, & carni reliquæ similem, non ociosè debemus accipere. In manu illa typus synagogæ vel Ecclesiæ gerebatur. Sicut prior fuit populus Iudæorum, posterior gentium, ita antè fuit synagoga quàm Ecclesia. Sed quia Ecclesia eligitur, & synagoga repudiatur, ideo in primis manus Moysi leprosa efficitur, & posteà carni reliquæ similis redditur, ac sic synagoga propter infidelitatem leprosa relinquitur. Ecclesia autem quasi manus sana ad omne opus apta præeligitur. GREGORIVS NYSSENVS. Nos verò commutationem dexteræ fidem incarnationis verbi accipimus. Nam si Moyses his nixus miraculis, à seruitute tyranni Hebræos liberauit, non iniuria incarnationis mysterium, quo & diabolus depositus, & humana natura liberata est, per hæc arbitramur significari, præsertim cùm tam prophetica, quàm euangelica auctoritas ad hanc nos inducant sententiam. Propheta enim dicit, Hæc est mutatio dexteræ excelsi. Nam & si natura diuina nullo pacto mutari queat, in eo tamen quòd ad assũmendum hominem descendit, imbecillitatémque nostram verè susceptt, commutata dicitur, & sicut Moysi manus è sinu educta visa est commutata, rursumq; in sinum reducta
E in naturam suam reducta est. Simili quoque modo vnigenitus dei filius cùm in sinu patris est, dextera excelsi est: cùm verò è sinu patris ad nos visitandos descendit, secundum nos factus, quanuis immutabilis sit ipse natura, commutatus tamen dicitur. At verò postquam morbos nostros sanauit, naturámque nostram in sinum suum reduxit (sinus autem filij pater est) tunc ipse non mutatus, quippe qui impassibilis atque incõmutabilis est, mortalem hanc & corruptibilem naturam, in immortalitatem atque immutabilitatem conuertit. ISIDORVS. Deinde aquæ missæ in terram à Moyse verterunt in sanguinem, id est, populi in sanguinis Christi fidem. Aquæ enim ait Apocalypsis quas vidisti, populi sunt & gentes. CYRILLVS. Aliter. Vitæ quidem signum est aqua, reuerà nanque cùm necessaria est, tum maximè vsui his qui in terra degunt. Filius igitur è patre tanquam in flumine quod omnibus vitam præstat, natus est: quòd autem filius non externæ sit à patre substantiæ, sed ex ipso patre secundum naturam existat, Moyses edocebatur, quin potius & nos ipsi. Capies (inquit) ex aqua fluminis, & effundes in terram. Id enim ænigmate quodam mysterium incarnationis filij insinuat. Vnicus enim dei
F filius cùm vita sit, & tanquam ex flumine deo & patre, modo quodam qui explicari non potest natus, quodam modo humanitati quæ ex terra constat, se se miscuit, quemadmodum aqua terræ. IDEM. Et vide quòd nisi Moyses aquam in terram fudisset, neutiquam in sanguinem mutata esset, quod planè domini mortis indicium est. Verbum enim è deo genitum, si absque humanæ carnis indumento consideretur, vita & auctoritate præsens est. At postquã in carne habitauit, tunc planè tunc secundum hominem quem assumpsit, mortuum esse dicitur. RVPERTVS. Vel his duobus signis attestantibus, quisquis non credit, quòd qui mittendus erat iam venerit, isque sit Iesus Christus, qui solus à Pharaone spirituali, scilicet diabolo, liberare nos potuit, restat vt tertium contra illum impleatur signũ, scilicet, vt quicquid hauserit de fluuio, vertatur in sanguinem, id est, quicquid attingere tentauerit, de scripturarum fluentis, male necessariò intelligat ad suam damnationem.

Ait Moyses,

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 *Ait Moyses, Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudius tertius, & ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum. Dixit dominus ad eum, Quis fecit os hominis, aut quis fabricatus est mutum & surdum, uidentem & cæcum? Nonne ego? per ge igitur, & ego ero in ore tuo, docebóque te quid loquaris. At ille: Obsecro domine (inquit) mitte quem missurus es. Iratus dominus in Moysen, ait, Aaron frater tuus Leuites scio quòd eloquens sit. Ecce ipse egredietur in occursum tuum, uidénsque te lætabitur corde. Loquere ad eum, & pone uerba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo, & in ore illius, & ostendam uobis quid agere debeatis. Et ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autem eris ei in his quæ ad deum pertinent. Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.*

2 ORIGENES. Donec esset Moyses in Aegypto, & erudiretur omni sapientia Aegyptiorum, non erat gra- H
Homil.3. cili voce, nec tardus lingua, nec profitetur se esse ineloquentem. Erat enim quantum ad Aegyptios, & sonoræ vocis, & eloquentiæ incomparabilis. Vbi autem cœpit audire vocem dei, & eloquia diuina suscipere, tunc sensit exilem & gracilem vocem suam, tardámque & impeditam esse suam intelligit linguam, tunc se pronunciat mutum, cùm cœpit agnoscere verum illud verbum, quod erat in principio apud deum. Sed quò facilius quod dicimus possit aduerti, vtamur huiusmodi similitudine. Mutis animalibus, quanuis sit imperitus & indoctus, rationabilis homo si comparetur, videbitur eloquens ad comparationem eorum quæ & rationis & vocis expertia sunt: Si verò eruditis & eloquentibus viris, atque in omni sapientia probatissimis conferatur, ineloquens & mutus videbitur. At si ipsum quis contempletur diuinum verbum, ipsámq; diuinam respiciat sapientiam, quantæuis sit eruditionis & quantæcunque sapientiæ, multo amplius quàm apud nos sunt pecudes, ipse apud deum mutum se animal profitebitur. Hoc nimirum erat Moyses, quod & beatus Dauid intuens, & tali ordine semetipsum ad diuinam sapientiam librans, dicebat, Vt iumentum factus sum apud te. Secundum hoc ergo & Pro- I
phetarum maximus in præsenti lectione *Ait Moyses, Obsecro domine, non sum eloquens ab heri & nudius tertius, & ex quo locutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum.* Omnes enim homines ad comparationem verbi diuini,
Cap. 1. non solùm ineloquentes, sed & muti putandi sunt. HIERONYMVS SVPER HIEREMIAM. Detestatur Propheta officium quod pro ætate non potest sustinere: eadem verecundia qua & Moyses tenuis & gracilis vocis esse se dicit. Sed ille quasi magnæ robustæq; ætatis corripitur, huic pueritiæ datur venia, quæ verecundia & pudore decoratur. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM.
Quæst.7. Quod ait Moyses ad dominum, precor domine, non sum eloquens ante hesternum, neque ante nudius tertianum diem, neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo, intelligitur credere, posse fieri dei voluntate subitò eloquentem, cùm dicit, Neque ex quo cœpisti loqui famulo tuo, tanquam ostendens fieri potuisse, vt ante hesternum & nudius tertianum diem, qui eloquens non fuisset, repentè fieret, ex quo cùm illo dominus loqui cœpit.
BASILIVS. Ad illam vsque horam Moyses quanuis omni Aegyptiorum sapientia præditus esset, mini- K
mè celeri lingua se esse cognouerat, at postquam deum loquentem audiuit, tunc linguæ suæ imbecillitatem a-
1.Par. ca.7 gnouit, quæ nulla ratione magnitudinem ac pondus mandatorum sustinere posset. GREGORIVS IN PASTORALI. Nonnunquam prædicationis officium & nonnulli laudabiliter appetunt, & ad hoc nonnulli laudabiliter coacti pertrahuntur, quod liquido cognoscimus, si duorum Prophetarum facta pensamus, quorum vnus vt ad prædicandum mitti debuisset sponte se præbuit, quò tamen alter pergere cum pauore recusauit. Esaias quippe domino quærenti quem mitteret, vltro se obtulit, dicens: Ecce ego, mitte me. Hieremias
Esa.6. *Hierem.1.* autem mittitur, & tamen ne mitti debeat humiliter reluctatur, dicens: A, a, a, domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum. En ab vtrisque exteriùs diuersa vox prodiit, sed non à diuerso fonte dilectionis emanauit. Duo quippe sunt præcepta charitatis, dei videlicet amor, & proximi. Per actiuam igitur vitam prodesse proximis cupiens Esaias, officium prædicationis appetit. Per contemplatiuam verò Hieremias amori conditoris sedulò inhærere desiderans, ne mitti ad prædicandum debeat cõtradicit. Quod ergo laudabiliter alter appetiit, L
hoc laudabiliter alter expauit. Iste ne tacitæ contemplationis lucra loquendo perderet, ille ne damna studiosi operis tacendo sentiret. Sed hoc in vtrisque est subtiliter intuendum, quia & is qui recusauit, plenè non restitit: & is qui mitti voluit, ante per altaris calculum se purgatum vidit: ne aut non purgatus adire quisque ministeria sacra audeat, aut quem superna gratia eligit, sub humilitatis specie superbè contradicat. Quia igitur valde difficile est purgatum se quemlibet posse cognoscere, prædicationis officium tutiùs declinatur, nec tamen declinari (vt diximus) pertinaciter debet: cùm ad suscipiendum hoc superna voluntas agnoscitur. Quod Moyses vtrũque miro opere expleuit: qui præesse tantæ multitudini & noluit, & obediuit. Superbus enim fortasse esset, si ducatum plebis innumeræ sine trepidatione susciperet: & rursum superbus existeret, si auctoris imperio obedire recusaret. Vtrobique ergo humilis, vtrobique subiectus, & præesse populis semetipsum metiendo noluit, & tamen de imperantis viribus præsumendo consensit. Hinc ergo quique præcipites colligant, cum quanta culpa
ex appetitu proprio cæteris præferri non metuunt: si sancti viri plebium ducatum suscipere deo etiam iubente M
timuerunt. Moyses suadente domino trepidat: & infirmus quisque vt honoris onus suscipiat anhelat: & qui ad casum valde vrgetur ex propriis, humerum libenter opprimendum ponderibus submittit alienis: quæ egit fer-
Homil.8. re non valet, & auget quæ portet. IDEM SVPER EZECHIELEM. Occulta atque profunda dei iudicia cogitare, quid est aliud quàm alas deponere, id est, de nulla iam virtute confidere, sed sub magno timore trepidare: Siue enim omnipotentis dei naturam considerent, siue eius iudicia perpendant, trepident, pertimescant. Eis ergo quasi alas deponere, est virtutes quas habent humiliare. Sic Abraham alas deposuit, qui quando
Gene.18. loqui cum deo cœpit, puluerem & cinerem se esse cognouit, dicens: Loquar ad dominum meum cùm sim puluis & cinis. Sic Moyses alas deposuit, qui eruditus omni scientia Aegyptiorum, mox vt verba domini audiuit, verba se non habere deprehendit, dicens: Obsecro domine non sum eloquens ab heri & nudius tertius. Ex quo enim loquutus es ad seruum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum. Ac si apertè diceret: Postquam à te verba

A verba vitæ audio, confusum me in verbis prioribus agnosco. Sic Esaias, cuius vita domino ad prædicandum placuerat, cùm eundem dominum cõtemplatus, carbone de altari in ore tactus est, ait: Væ mihi quia tacui, quia *Esa.6.*
vir pollutus labiis ego sum. Ecce ad superiora subleuatus sibimetipsi de labiorũ pollutione displicuit. Nisi enim
cœlestis munditiæ alta conspiceret, esse se iudicabilem non inuenisset. Sic loquente domino Hieremias clamat,
A, a, a, domine deus, ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Iuxta enim ea verba quæ audiebat, verba se non habe- *Hierem.1.*
re cognouerat. Sic Daniel sublimem visionem videns: per plurimos dies elanguit & ægrotauit. Quia & hi qui *Dan.8.*
in virtutibus fortes sunt, cùm altiora dei conspiciunt, in sua sibimet æstimatione infirmi atque imbecilles fiunt.
Sic beatus Iob de quo dominus amicis illius dixit, Non estis locuti coram me rectum, sicut seruus meus Iob; *Iob.42.*
cùm verba dei colloquentis audiret, respondit, dicens: Insipienter locutus sum, & quæ vltra modum excederent
scientiam meam. Et paulopost: Idcirco ipse me reprehendo, & ago pœnitentiam in fauilla & cinere. Qui enim *Ibidem.*
B quantum ad homines sapienter loquutus fuerat, loquentem sibi deum audiens, insipienter se locutum fuisse reprehendit, quia in contemplatione veræ sapientiæ sua ei sapientia viluit. Ad vocem ergo desuper venientem
animalia alas deponunt, quia virtutem dei siue in natura sua contemplari requiramus, siue in occultis iudiciis
inuestigare cogitemus, pro eo quòd eius alta nobis impenetrabilia sunt, nostra nobis siqua inesse bona credebantur, vilescunt. Et qui in quantulacunque scientia volare credebamur, inuisibilem super nos naturam, & impenetrabilia eius iudicia perpendentes, submissis alis humiliter stamus. THEODORETVS. Sed qua
de causa vniuersorũ deus cùm Moyse ministro vteretur, eum & exili voce, & tardiore lingua esse voluit? Quia
hac ratione diuinam potentiam clarius indicabat. Quemadmodum enim & piscatores, & publicanos, & coriarium veritatis præcones, & Euãgelicæ pietatis ministros elegit, eadem ratione per hominem exilis vocis, & tardioris linguæ, Aegyptiorum sapientes rubore cõfudit. GRAECVS. Septuaginta verò Interpretes οὐ χ ἑυλα-
λος, hoc est, facilis ad loquendum trahstulerunt, quia Moyses non velox, sed tardus erat ad loquendum, atque
C ita se assuefecerat, vt tutius cautiúsque loqueretur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Non sum
eloquens ab heri & nudius tertius. Nota quòd per interualla temporum loquebatur deus ad Moysen. Vnde dicit ab heri & nudius tertius non sum eloquens in comparatione dei. Quidam dicunt Moysen propterea non
esse eloquentem, quia diu moratus fuerat in terra Madian, vnde oblitus erat aliquantulum linguæ Aegyptiæ.
Aaron autem semper in Aegypto morabatur, quare datur ipse Interpres ad Pharaonem. RVPERTVS. Claret igitur ex hoc loco, quia cuncta hæc non vno die dicta vel acta sunt, ex eo videlicet quòd ait, ab heri & nu-
dius tertius, & cætera. Nempe nudius tertius idem est, ac si dicas, nunc dies est tertius, Ex quo (inquit) locutus es
ad seruum tuum. Ac si diceret, Antequam loquereris ad seruum tuum, videbar mihi eloquens, & velocis linguæ
& expeditæ: nunc autem, ex quo loqui cœpisti, & occulta sapientiæ tuæ manifestare mihi, hoc de me didici &
sensi, quòd eloquens non sim, neque tam expeditæ linguæ, vt ea quæ nunc agenda intelligo, dignè valeam co-
ram hominibus eloqui. Moyses nanque propheta esse incipiens, & illa intus flamma illustratus, quam foris vi-
D derat, tanta sibi imponi mysteria sentiebat, quantis administrandis indignum se & imparem rectè & laudabiliter se iudicare poterat. CAIETANVS. Textus hic sic habetur iuxta Hebræum, Obsecro Adonai, non vir
verborum ego, etiam ab heri, etiam à nudius tertius, etiam ex quo loqui tuum ad seruum tuum, quoniam grauis ore, & grauis lingua ego. Adonai numeri est pluralis, significans domini mei. Et cùm manifestè habeat suum
singulare, & debuisset dici Adoni, hoc est, domine mi, dicendo domini mei, insinuat cõsuetudinem fuisse apud
Hebræos quæ nunc est in vulgari Italico, vt magnates alloquamur in numero plurali. Dicendo autem non vir
verborum ego, significat quòd est homo paucorum verborum, cuius contrarium exigitur ad legatum persua-
siuum, mittebatur enim ad persuadendum populo. Hæc autem paucitas sermonis, non noua sed antiqua erat
Moysi, & propterea dixit, etiam ab heri, etiam à nudius tertius, ac si apertius dixisset, paucitas verborum natura-
li consuetudine mecum est. Quòd autem subdit, etiam ex quo sermo tuus ad seruum tuum, sufficienter verifi-
cãtur intelligendo, quòd ex quo locutus es ad seruum tuum, non cessauit ista paucitas verborum, sed perseuerat
E mecum, ad significandum, quòd locutio dei non abstulit à Moyse huiusmodi impedimentum. Ratio autem talis consuetudinis redditur, tum ex parte oris, tum ex parte linguæ. In qua ratione relucet prudẽtia Moysi, quòd
cum videret habere se impedimenta ad pulchrè loquendum, sermonis parcum seipsum reddidit, consuetudine
parùm loquendi. Et cùm grauitas linguæ & oris, tarditatem pariat, non oportet balbutiẽtem intelligere Moy-
sen. Sed organa sermonis habuisse tarda, vt defectus potius opponatur facundiæ, quàm locutioni. Hic enim
defectus sufficiebat ad excusationem Moysi ne mitteretur. AVCTOR CATENAE. Non sum eloquens
& cætera. Sensum ex verbis elicuit Interpres, quæ huiusmodi sunt in Hebræo לֹא אִישׁ דְּבָרִים אָנֹכִי Lo is debarim anochi, Non vir verborum, siue sermonum ego, id est, eloquẽs & disertus non sum. Et Hebraismus est. Sen-
tentia autem est inabsoluta, deest enim, Ne mittas me, quasi dicat, Obsecro domine, ne mittas me, nõ enim sum
eloquens, quales oportet esse eos qui verba apud principem facturi sunt. Chaldaica & Septuaginta prout apud
nos. In eo verò quod sequitur, Ab heri & nudius tertius, est dictio, etiam, bis posita in Hebræo, videlicet גַּם, vt
F dicatur, etiam ab heri, etiam à nudius tertius. Et Hebraismus est, pro nunquam fui eloquens. Chaldaica etiam,
ab heri & nudius tertius. Septuaginta, οὐχ ἑυλαλος εἰμι πρὸ τῆς ἐχθὲς ὐδὲ πρὸ τῆς τρίτης ἡμέρας, Non eloquẽs sum
ante heri, neq; ante tertiã diem. Sequitur, & ex quo locutus es ad seruũ tuum. Hebraicè est גַּם מֵאָז דִּבֶּרְךָ אֶל עַבְדֶּךָ
Gam meaz dabbercha el abdẽcha, Sed &, vel, etiam, seu, & ex tũc verbi tui ad seruum tuum, hoc est, ex eo tem-
pore quo locutus es mihi seruo tuo, subauditur, Nosti me non esse eloquentem. Chaldaica, Et ex tempore quo
locutus fuisti cum seruo tuo. Septuaginta, ὐδὲ ἀφ' ὗ ἤρξω λαλεῖν τῷ δεράποντί σου, Neque ex quo cœpisti loqui ser-
uo tuo. Demum quod dicitur, Impeditioris & tardioris linguæ sum, Hebraicè legitur, כִּי כְבַד פֶּה וּכְבַד לָשׁוֹן אָנֹכִי
Chi chebad pe vchbad lason anochi, Quia grauis oris, & grauis linguę ego. Seu grauis ore, & grauis lingua ego,
id est, tardus sum ad loquendum, & lingua impedita: Hebraismus. Alii, Quia os graue, & lingua grauis est mihi
verterunt. Hoc est, postquam verba vitæ à te audio, confusum me in prioribus verbis agnosco. Chaldaica verò,
Quoniam grauis loquelæ, & linguæ profundæ ego sum. Septuaginta, ἰσχνόφωνος καὶ βραδύγλωσσος ἐγώ εἰμι, Gra-
cili voce

Universidad de Deusto
Biblioteca

cili voce,& tarda lingua ego sum. Quæ omnia à sententia nostræ editionis non dissentiunt. Et est quarta Moysi excusatio ex impeditiori lingua. Dicat igitur Moyses, Exonera me quæso domine hac vocatione. Ad confiendam enim tantam rem quam iubes, maximè omnium necessaria est eloquentia. Ego autem non sum præditus dono eloquentiæ,non solùm ab heri & nudius tertius,hoc est,superioribus annis,quibus ego egi pastorem ouium,& magis balatum ouium, quàm studium eloquentiæ obseruaui, sed etiam ab eo tempore, quo te mihi reuelasti, & mecum collocutus es,videor mihi videre me factum esse multo grauioris, impeditioris & tardioris linguæ ac sermonis, quàm antea, tãtum abest,vt sentiam me ex colloquio tuo magis idoneum ad capessendam hanc vocationem factum esse. Quare aut exonera me(vt dixi)hac tua vocatione,aut exorna me etiam dono eloquẽtiæ. Tametsi igitur Moyses pius vir erat, fragilitate tamen carnis metuit ac resilit,detrectat officium, grauatim acceptat iussa dei coniuncta periculo. Ex animo liberationem populi cupit vir fidelis, reclamat tamen pro carnis imbecillitate. Sed & queritur se ex eo tempore quo secum dominus loqui nuper cœperit,sic stupidum factum esse,vt iam planè loqui nesciat,quo enim magis mens humana in deum eleuatur,hoc magis extra se rapitur. Stupet ad alloquiũ dei caro, vehemens est & efficax sermo domini. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Despectus igitur erat Moyses, nec sibi idoneus
Hierem.1. videbatur,cùm ad liberandum Hebræorum populum mitteretur. Despectus erat Hieremias, qui dicebat,Dominator domine, ecce nescio loqui, quia iuuenis sum ego. Sed faciliùs iste despectus eligitur. Denique dicitur ei,Noli dicere quia iuuenis sum ego,quia ad omnes quoscunque misero te,abibis,& omnia quæcunque mandauero tibi,loqueris. Ne timeas à facie eorum,quia ego tecum sum dicit dominus,vt liberem te. Despectus erat ille publicanus,qui oculos ad cœlum non audebat leuare,& ideo facilius quàm ille pharisæus exaudiebatur. Omnis enim qui se exaltat,humiliabitur,& qui se humiliat,exaltabitur. ORIGENES. Quia igitur in id intelligentiæ profecit,vt agnosceret semetipsum,in quo est pars maxima sapientiæ,remunerat eum diuina dignatio. Audi quàm opimis magnificisque muneribus. *Dixit* (inquit) *dominus ad eum, Quis fecit os hominis? aut quis fabricatus est mutum & surdum,videntem & cæcum? Nonne ego?* RVPERTVS. Sine dubio subaudiendum,quòd is qui hæc omnia fecit,ipse linguam paulò ante hebetiorem, citò acuere possit. Obiectionem enim Moysi tanquam rectitudinem amplectens dominus,hæc respondit ei. INTERLINEARIS. Et perinde est ac si dicat,qui hęc feci,
Cap.7. tibi vsum horum dare possum. HIERONYMVS IN ECCLESIASTEN. Disce opera dei quia nemo poterit corrigere quod ille imminuit,id est,sufficit tibi de scripturis sanctis, siue ex ipsa cõtemplatione elementorum scire & intelligere quæ facta sunt,non tamen causas rationésque perquirere, quare vnumquodque sic factum sit,vel aliter fieri debuisse quàm factum est. Verbi gratia, siquis velit quærere cur Moysi ita loquatur deus: Quis fecit mutum & surdum, videntem & cæcum? nonne ego dominus deus? Et dicat, Cur cæcus & surdus, & mutus ita creati sunt,& cætera his similia. CYRILLVS. Ego(inquit) deus,vt omnium rerum opifex facilè opera mea corrigere atque emendare possum. Eadem ratione ille qui cæcus natus fuerat, non ob aliquod parentum suorum peccatum ita editus in lucem fuerat,sed vt inde per gloriam accresceret. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quis fecit os hominis? quasi dicat, Qui os do, verba dare possum. Quis fabricatus est mutum & surdum,videntem & cæcum? His instrumentum dedi,alteri instrumentum, alteri cum instrumento officium. Qui ergo oculo dedi visum,& ori verbum dare possum. Perge igitur. AVGVSTINVS. Sunt ve-
Quæst.2. rò qui deo calumniantur,vel scripturæ potius veteris testamenti, quia dixerat deus, quòd ipse fecerat cæcum & mutum. Quid ergo dicunt de domino Iesu Christo apertè in euangelio dicente, Ego veni, vt qui non videant,& qui vident,cæci fiant? Quis autem nisi insipiens crediderit, aliquid homini secundum vitia corporalia posse accidere, quod deus nolit? sed eum iustè totum vellenemo ambigit. CAIETANVS. Verbum dominus,in Hebræo legitur,Nonne ego iehouah. Testatur enim ipse deus quòd ipse fons essendi est ita fons essendi, quod est etiam causa non essendi. Priuationes enim significatæ per surdum & mutum, sunt species non essendi. Et per hoc respondetur Moysi,monstrando quòd in potestate sua est,& facere,& tollere,& supplere omnia impedimenta quantuncunque naturalia. AVCTOR CATENAE. Quis fecit os hominis, & cætera. Pulchrè vertit Interpres verbum שׂם sum bis hîc positum,quod ponere significat,semel fecit,deinde fabricatus est. Vnde Chaldaica,Quis posuit(habet) os homini,aut quis posuit mutum, aut surdum, aut videntem, aut cæcum? Sed idem est sensus. Quasi dicat,Quis donauit hominem facultate loquendi? Scio (inquit) qualis sis, cùm ego vsum sensuum,& dem & adimam,mihi ergo fidere debes,non tuas apud te vires metiri. Nec enim humana membra ipsa, nec horum vsus dei euadunt prouidentiam, omnia enim dominus moderatur quæ condidit.

Perge igitur,& ego ero in ore tuo,docebóque te quid loquaris. ORIGENES. Vel secundum aliam literam, Aperiam os tuum,& instruam te quæ oporteat loqui. Beati sunt quorum deus aperit os, vt loquantur. Prophetis deus aperit os,& replet illud eloquio suo,sicut in præsenti dicit Moysi. Sed & per Dauid dicit deus,Dilata os tuum,& replebo illud. Similiter & Paulus dicit,Vt detur mihi sermo in adapertionem oris mei. Eorum ergo qui verba dei loquuntur,os deus aperit. Vereor autem ne sint aliqui,quorum è contrario os diabolus aperiat. Nam qui loquitur mendacium, certum est quia diabolus aperiat os eius, vt mendacium loqueretur. Qui falsum testimonium dicit,qui scurrilitates ac turpitudines,& cætera huiusmodi de ore suo proferunt, diabolus aperuit os eorum. Vereor ne & susurronum, & detractorum os diabolus aperiat, sed & eorum qui ociosa verba proferunt, pro quibus reddenda in die Iudicij ratio est. Iam verò qui iniquitatem in excelso loquuntur,qui negant dominum meum Iesum Christum in carne venisse,vel qui spiritum sanctum blasphemant,quibus neque in præsenti, neque in futuro seculo remittetur, quis dubitet quòd os eorum diabolus aperiat? Vis tibi & hoc de scripturis ostendam,quomodo huiusmodi hominibus,qui aduersum Christum loquuntur, os diabolus aperit? Vide quid scriptum est de Iuda,quomodo refertur,Quia introiuit in illum Satanas, & quia misit in cor eius diabolus, vt traderet dominum. Ipse ergo aperuit os eius,vt loqueretur cum principibus & pharisæis, quomodo eum traderet accepta pecunia. Vnde mihi videtur non esse paruæ gratiæ intelligere os quod aperit deus, & intelligere os quod aperit diabolus. Non est sine sancti spiritus gratia huiusmodi os, & verba discernere. Et ideo in diuisionibus spi-

rantibus spiritalium gratiarum additur etiam hoc, quòd datur quibusdam discretio spirituum. Ergo spiritalis est gratia, per quam spiritus discernitur, sicut & alibi dicit Apostolus, Probate spiritus qui ex deo sunt. Sed sicut deus aperit os sanctorum,ita puto quòd & aures sanctorum deus aperiat, ad audienda diuina verba. Sic enim dicit Esaias propheta, Dominus mihi aperuit aurem,vt sciam quando oporteat dici verbum. Sic & oculos aperit dominus, sicut aperuit oculos Agar,& vidit puteum aquæ viuæ. Sed & Helisæus propheta dicit, Aperi domine oculos pueri,vt videat,quia plures nobiscum sunt quàm cum aduersariis. Et aperuit (inquit) dominus oculos pueri,& ecce totus mons plenus erat equitibus,& curribus,auxiliisque cœlestibus. Circundat enim angelus domini in circuitu timentium eum,vt eripiat eos. Aperit ergo(vt diximus)deus & os, & aures, & oculos, vt vel loquamur,vel cernamus,vel audiamus quæ dei sunt. Sed & illud non ociosè accipio, quod dicit Propheta, Eruditio(inquit)domini,aperuit mihi aurem: hoc mihi videtur ad nos,id est,communiter ad omnem dei Ec-
B clesiam pertinere. Si enim in domini eruditione versemur, aperit & nobis aurem domini eruditio. Auris verò quæ per eruditionem domini aperitur,non semper aperta est, sed aliquando aperta, aliquando clausa est. Audi legislatorem dicentem,Ne respexeris auditum vanum. Si quando ergo vana dicuntur, si quãdo inania,inepta, turpia, prophana, scelesta proferuntur, qui nouit domini eruditionem,claudit aures,& auertit auditum,& dicit,Ego autem sicut surdus non audiebam, & sicut mutus, qui non aperuit os suum. Si verò ad vtilitatem animæ pertinent quæ dicuntur,si de deo sermo est,si mores docet,virtutes inuitat, vitia resecat, patere debent aures huiusmodi eloquiis,& non solùm aures,sed & cor, & mens, & tota ad huiusmodi auditum, animæ iauua pandenda est. Summa tamen moderatione præcepti vsa est lex,vt non diceret,non audies auditum vanum, sed non recipies. Nam vana frequenter audimus. Marcion quæ loquitur vana sunt. Valentinus quæ loquitur vana
C sunt,& omnes qui contra creatorem deum loquuntur,vana sunt quæ loquuntur. Sed tamen frequenter nos audimus ea, vt aduersum ea respondere possimus, ne fortè subripiant simplicioribus quibusque fratrum nostrorum per sermonis ornatum. Audimus ergo hæc, sed non recipimus. Dicta sunt enim de ore illo quod diabolus aperuit. Et ideo orandum nobis est,vt dignetur dominus aperire os nostrum, vt possimus & contradictores reuincere,& obturare os quod diabolus aperuit. Hæc de eo quod scriptum est,Ego aperiã os tuum, & instruam te quæ oporteat loqui. AVGVSTINVS. Quod dominus ad Moysen dicit,Sed nũc vade tu,& ego aperiam *Quæst.9.* os tuum,& instruam te quæ locuturus es, satis hîc apparet, non tantùm instructionem oris, sed ipsam etiam apertionem ad dei voluntatem & gratiam pertinere. Non enim ait,Tu aperi os tuum, & ego instruam te, sed vtrumque ipse promisit, aperiam & instruam. Alibi autem dicit in Psalmo, Dilata os tuum, & adimplebo illud. *Psal.80.* Vbi significat in homine voluntatem accipiendi quod deus donat volenti, vt ad voluntatis exordium pertineat,Dilata os tuum: ad dei autem gratiam,& adimplebo illud. Hîc verò & aperiam os tuum,& instruam te.

IDEM IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Et ideo,fratres charissimi,auxiliante domino bona iugiter cogitemus, vt os nostrum non crudelis aduersarius, sed deus pius aperiat. Ex abundantia enim cordis
D os loquitur. Vnusquisque nostrum cuius præsentiam susceperit in corde,ipsius verba proferre consuevit ex ore. Nostrum autem cor aperiatur Christo, & claudatur diabolo, vt in nobis impleatur illud quod de domino & populo sancto scriptum est,Et habitabo(inquit)in eis,& inambulabo. Et iterum, Ego & pater veniemus,& man- *Leuit.26.*
sionem apud eum faciemus. Qui semper quod iustum est loquitur,& deus in illo habitat, & ipse in deo. AMBROSIVS LIBRO PRIMO EPISTOLARVM. Sed & ipse dominus dicebat Apostolis os suum ape- *Epist.28.*
riens,Accipite spiritum sanctum,quo declarauit se esse qui Moysi dixerat,Ego aperiam os tuum,& instruam te quid debeas loqui. Ergo hæc sapientia diuina inenarrabilis,impermixta, atque incorrupta, sanctorum animis sui infundit gratiam, & cognationem reuelat, vt speculentur eius gloriam. CAIETANVS. Ego ero in ore tuo,docebóque te quid loquaris. Vtrumque defectum suppleturum se pollicetur deus. Et defectum quidem naturalium organorum, dicendo, Et ego ero cum ore tuo: defectum verò verborum ex consuetudine parùm loquendi,dicendo,Et docebo te quid loquaris. AVCTOR CATENAE. Perge igitur, siue & nunc vade,
E Et ego ero in,siue cum ore tuo. Est enim dictio עִם Im,quæ vtrumque significat. Id est,adero ori tuo,& te facundum reddam. Chaldaica,Et nunc vade,& verbum meum erit in ore tuo: loco cuius Septuaginta dixerunt, καὶ ἐγὼ ἀνοίξω τὸ στόμα σου, & ego aperiam os tuum. Vide quomodo promittit se deus affuturum ori eius. Nos enim in diuinis rebus muti sumus. Sed admonemur ne cogitemus qualiter aut quid loquamur,ipse enim dominus dat os & sapientiam,vbi oportet ad gloriã dei loqui. INTERLINEARIS. At Moyses humiliter adhuc se excusans,& digniorem se mitti desiderans, *Obsecro (inquit) domine, mitte quem missurus es.* EVSEBIVS. Moyses quantum ad liberationem Israëlis,ex Aegypto pertinebat,prompto animo mãdatum dei non recusabat, quantum verò ad populi sui,vt beneficium dei libenti atque alacri animo susciperet,persuasionem attinebat,id verò inuitus recusabat. CYRILLVS. Nunquam defuerunt,neque nunc desunt qui humanam gloriam præsentémque splendorem magno opere sectentur, at non talis Moyses fuit, sed cùm esset maximè diuino dicto auscultans,ad populum tamen mittendus,Obsecro(inquit)domine, mitte alium quem missurus es. Qua ex re (vt
F ita dicam)deum contentiosum aduersum se reddidit, suæ videlicet imbecillitatis confessione, & honorificæ legationis recusatione. Quare bene se illud sapientis habet, Ne quæras fieri iudex, ne fortè non possis peccata auferre. GREGORIVS TRICESIMO QVINTO MORALIVM. Debet obedientia & in aduer- *Cap.13.*
sis ex suo aliquid habere, & rursum in prosperis ex suo aliquid omnimodo non habere, quatenus & in aduersis tanto sit gloriosior,quanto diuino ordini etiam ex desiderio iungitur,& in prosperis tanto sit verior, quanto à præsenti ipsa quã diuinitùs percipit gloria,funditùs ex mente separatur. Sed hoc virtutis pondus melius ostendimus, si cœlestis patriæ duorum hominum facta memoremus. Moyses nanque cùm in deserto oues pasceret, domino per angelum in igne loquente, vocatus est vt eripiendæ omni Israëlitarum multitudini præsset, sed quia apud se mente humilis extitit,oblatam protinus tanti regiminis gloriam expauit, móxque ad infirmitatis patrocinium recurrit,dicẽs: Obsecro domine non sum eloquens,ab heri enim & nudius tertius ex quo cœpisti loqui ad seruum tuum,tardioris & impeditioris linguæ sum factus. Et se postposito,alium deposcit dicẽs, Mitte quem

Universidad de Deusto
Biblioteca

quem missurus es. Ecce cum auctore linguæ loquitur,& ne tanti regiminis potestatem suscipiat, elinguem se es- G
se causatur. Paulus quoque diuinitùs fuerat, vt in Hierusalem debuisset ascendere admonitus, sicut ipse Galatis
dicit, Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam, assumpto Barnaba & Tito, ascendi au- Galat.2.
tem secundum reuelationem. Isq; in itinere cùm prophetam Agabum reperisset, quanta se aduersitas in Hiero-
solymis maneret audiuit. Scriptum quippe est, quòd idem Agabus zonam Pauli suis pedibus inserens dixit, Vi-
rum cuius hæc zona est, sic alligabunt in Hierusalem. A Paulo autem protinus respondetur: Ego non solùm al-
ligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum pro nomine Iesu, neque enim preciosiorem facio animam meam
quàm me. Præceptione igitur reuelationis Hierosolymam pergens, aduersa cognoscit, & tamen hæt libèter ap-
petit, audit quæ timeat, sed ad hæc ardentior anhelat. Moyses itaque ad prospera de suo nihil habet, quia præci-
bus renititur, ne Israëliticæ plebi præferatur. Paulus ad aduersa etiam ex suo voto ducitur, quia malorum im-
minentium cognitionem percipit, sed deuotione spiritus etiam ad acriora feruescit. Ille præsentis potestatis glo H
riam deo voluit iubente declinare, iste deo aspera & dura disponēte, se studuit ad grauiora præparare. Præeun-
te ergo vtrorumque ducum infracta virtute instituimur, vt si obedientiæ palmam apprehendere veraciter niti-
mur, prosperis huius seculi ex sola iussione, aduersis autem etiam ex deuotione militemus. CAIETANVS.
Germanus sensus est, quòd cùm Moyses quatuor obiectiones seu excusationes attulisset, ne mitteretur legatus
ad huiusmodi liberationem populi, primam ex imparitate sua, secundam ex ignoto nomine dei, tertiam ex in-
credulitate populi,& quartam ex negata facundia, cùm videret quòd huiusmodi excusationes non acceptaren-
tur à deo, conuertit se demum ad humiliter supplicandum, vt non mitteretur ipse sed alius, non hic vel ille, sed
quem deus elegerit mittendum. Ita quòd supplicatio hæc principaliter tendit ad hoc, vt ipse Moyses non mit-
tatur. Sed ne videatur impedimentum petere tanti boni (liberationis videlicet populi) format supplicationem
petendo vt mittat alium sibi beneplacentem. AVCTOR CATENAE. Mitte quem missurus es. Senten-
tia eadem est in Hebræo, videlicet, שְׁלַח נָא בְיַד תִּשְׁלָח Sèlach na biiad tiſlach, Mitte nunc per manum quem I
mittes, siue illius quem missurus es. Quasi dicat, Mitte quemcunque volueris magis idoneum iuxta beneplaci-
tum tuum, modò ne me mittas minus idoneū ad hoc munus. Deficit autem hîc relatiuum אֲשֶׁר vt vides, quod
est vnum de tribus vocabulis quæ frequenter apud Hebræos non exprimuntur, sed subticentur in sacra scriptu-
ra. Alij vertunt,& nunc mitte per manum illius quem soles mittere. Dicúntque deum ante Moysen alios etiam
misisse Prophetas, qui populum Israël erudirent, atque ex his quempiam voluisse hîc intelligere Moysen. Alij
de Aaron fratre Moysi intelligunt, qui posset & sciret loqui, sicut Septuaginta sentire videntur, προχείρισαι ὃνπέ-
μενον ἄλλον, ὃν ἀποστελεῖς, Elige potentem alium, quem mittas. Editio quoque Chaldaica, & ipsa ferè in eandem
sententiam, obsecro domine mitte nunc per manum illius qui dignus est vt mittatur. Nobis videtur magnus
Propheta alluisse ad verum & vniuersalem omnium redemptorem, ignorans quòd ipsum præcedere deberet
typicus & figuratiuus redemptor. Nam ipsum vniuersalem redemptorem Moyses diuino lumine illustratus,
venturum prænouerat, nec tamen se in ipsius figuram præcessurum sciebat. An id dixit, indignum se tanto ne- K
gocio existimans? Quod facere solent prudentiores viri, minus quàm possint, de se præsumentes. Cuius contra-
rium temerarij & arrogantes efficiunt. Alij locum hunc ita vertunt, Mitte quæso in manu cuius mittes, hoc est,
citò mitte quem missurus es. Vt in manu mittere, idiotismo Hebraico sicut & germanico, sit sine dilatione mit-
tere, hoc est, expeditè & subitò. Quod intelligunt etiam ipsi de Christo statim mittendo, qui ab exordio mundi
fuerit expectatus à sanctis, veluti perfectus liberator futurus fidelium, quod latere Moysen non potuit, quem sta-
tim voluisset perfecta redemptione occurrere, si domino placuisset. *Iratus dominus in Moysen, ait, Aaron frater tuus*
Leuites, scio quòd eloquens sit. Ecce ipse egredietur in occursum tuum, videnſque te lætabitur corde. Loquere ad eum, & pone verba mea in ore
eius, & ego ero in ore tuo & in ore illius, & ostendam vobis quid agere debeatis. Et ipse loquetur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autem
Quæst.10. *eris ei in his quæ ad deum pertinent.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM.
Quemadmodum posit intelligi irascens deus, quia non sicut homo per irrationabilem perturbationem, per
omnia tenendum est vbi tale aliquid scriptura dicit, ne de hoc eadem sæpe dicenda sint. Sed meritò quæritur, L
cur hîc iratus de fratre Moysi dixerit, quòd illi ipse loqueretur ad populum: videtur enim tanquam diffidenti
non dedisse facultatem, quam daturus erat,& per duos agi voluisse, quod etiam per vnum posset, si credidisset.
Veruntamen eadem verba omnia diligentius considerata, non significant iratum dominum pro vindicta de-
disse Aaron. Sic enim dicit, Nonne eece Aaron frater tuus Leuites, scio quia eloquens est, loquetur ipse. Quibus
verbis ostenditur deus increpasse potius eum, qui timeret ire quòd ipse esset minus idoneus, cùm haberet fra-
trem per quem posset ad populum loqui quod vellet, quoniam ipse erat gracilis vocis,& linguæ tardioris, quan-
quam de deo totum sperare deberet. Deinde eadem ipsa quæ paulò antè promiserat, & posteaquam iratus est,
dicit. Dixerat enim, Aperiam os tuum,& instruam te: nūc autem dicit, Aperiam os tuum & os eius,& instruam
vos quæ faciatis: sed quoniam addidit, & loquetur ipse tibi ad populum, videtur oris apertio præstita, propter
quod dicit Moyses linguæ se tardioris. De vocis autem gracilitate nihil ei dominus præstare voluit, sed propter
hoc, adiutorium fratris adiunxit, qui posset ea vti voce, quæ populo docendo sufficeret. Deinde quod paulopost M
ait, Et loquetur ipse tibi ad populum & ipse erit os tuum, & sic subauditur ad populum. Et cùm dicit, Tibi lo-
quetur ad populum, satis indicat in Moyse principatum, in Aaron ministerium. Deinde quod ait, Tu autem illi
eris in iis quæ ad deum, Magnum hîc fortasis perscrutandum est sacramentum, cuius figuram gerat, velut me-
dius Moyses inter dominum & Aaron, & medius Aaron inter Moysen & populum. ORIGENES. Non
solùm igitur Moysi promittitur os aperiri à domino, sed & Aaron. Dicitur enim & de ipso, Ego aperiam os
tuum,& os illius,& instruam vos quæ faciatis. CAIETANVS. Iuxta verò Hebræum habetur iste textus,
Et iratus est furor domini in Moysen,& dixit. Ira dei testatur Moysen petiisse vt non mitteretur: si culpa vacas-
set petitio Moysi, nequaquam iratus fuisset deus, sed eo ipso quòd iratus describitur, manifestatur culpa Moysi,
nam ira dei iustitia est punitiua. Et verè culpa fuit, post omnes excusationes suppletas, adhuc instare vt non
mitteretur, cognita siquidem sufficienter diuina voluntate, non est fas etiam humiliter supplicando, petere

oppositum

A oppositum. Verùm quòd leuis culpa fuerit, testatur litera, dicendo non quòd iratus est deus, sed quòd
iratus est furor dei, vt more humano significaretur ira per modum passionis repentinæ, ac si de homine lo-
quendo diceremus, quòd accensa est cholera eius, tanquam non ipse ex proposito sit iratus, sed cholera eius.
Pari siquidem similitudine describitur furor dei iratus, tanquam non ipse deus, sed repentinus furor ira-
tus fuerit, culpa siquidem Moysi deum more humano exigit scribi tanquam repentè excandescentem. Et
nominatur ipse fons essendi, in quo nulla est passio aut propassio, vt intelligamus quòd ipse summus es-
sendi fons curam habet horum minimorum. Aaron frater tuus Leuites scio quòd eloquens sit. Iuxta He-
bræum habetur, An non Aaron frater tuus Leuites sciui quòd loquendo loquetur ipse? Quemadmodum
culpam Moysi testatur ira dei, ita rationem culpæ manifestat hæc dei sententia. Nam ex hac sententia ha-
betur, tum quòd Moyses nimis ponderauit defectum suæ facundiæ, tum quòd minus circunspectus fuit
B non considerando facundiam fratris sui, & quòd in promptu erat vti fratre suo facundo ad persuaden-
dum populo. Huc enim tendit sententia ista, dicendo, an non sciui? Ac si apertiùs dixisset, cur non
considerasti quòd ego sciui facundiam fratris tui, & ipsum darem tibi vt organum tuum ad persuaden-
dum populo? Ecce ipse egredietur in occursum tuum. Notitiæ propriæ de Aaron facundia, adiungit
promptitudinem Aaron ad idem, vt vndique culpa Moysi appareat. Quod autem subiicit, ipse loque-
tur pro te ad populum, & erit os tuum, tu autem eris ei in iis quæ ad deum pertinent, id indicat, quòd
ipse Aaron fungetur officio oris tui relatiuè ad populum, tu autem fungeris officio oris dei relatiuè ad
Aaron. Moyses enim reuelabat diuina, & dirigebat Aaron, Aaron verò communicabat ea populo persua-
dendo. AVCTOR CATENAE. Iratus dominus in Moysen. Idem est quòd in Hebræo legitur
וַיִּחַר אַף יְהוָה. Vaíchar aph iehoua, Iratus est furor domini: sic & Chaldaica. Septuaginta autem, καὶ
θυμωθεὶς ὀργῇ κύριος, Et iratus ira dominus. Locutio est. Sequitur, Aaron frater tuus Leuites, scio quòd e-
C loquens sit. Succinctius loquutus est Interpres quàm Hebraicum, ibi enim est הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי
כִּי דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא Halo Aharon achicha haleui, iadaétti chi dabber iedabber hu, Nonne Aaron fratrem tuum
Leuitam noui, quòd loquendo loquetur ipse? Quasi dicat, scio necesse esse vt vtaris opera Aaron fratris
tui, illèque pro te loquatur, cùm sis impedito ore. Alij vertunt, An non Aaron frater tuus Leuita? Scio
quòd loquens loquetur ipse. Quasi dicat, scio quòd frater tuus loquetur pro te, vel, nonne noui fratrem
tuum Leuitam locuturum pro te? Chaldaica, Ecce Aaron frater tuus Leuita: notum est coram me quòd
ipse loquens loquetur. Septuaginta, ἰδοὺ Ἀαρὼν ὁ ἀδελφός σου ὁ Λευίτης, ἐπίσταμαι, ὅτι λαλῶν λαλήσει ἀυ-
τοῖς σοι. Non ecce Aaron frater tuus Leuita, scio quòd loquens loquetur ipse tibi, hoc est, pro te. Idem
autem dicunt, quòd & Latina innuit editio. Additur deinde, Ecce ipse egredietur. Verbum יָצָא, Ioze,
aliqui in præsenti reddunt, dicentes, Etiam ecce ipse egreditur in occursum tuum. Sed hoc nihil est. Se-
quitur, Loquere ad eum, & pone verba mea in ore eius, & ego ero in ore tuo & in ore illius, & osten-
D dam vobis quid agere debeatis. Verba דִּבֶּרְתָּ dibbarta, & שַׂמְתָּ samta, quoniam præcedit litera וְ Vau, ali-
qui futura reddiderunt, & dictionem עִם im, cum, verterunt: item הוֹרֵיתִי horethi, docebo, ita vt dicant,
Et loqueris cum eo, & pones sermones, vel verba ista in ore suo, & ego ero cum ore tuo, & cum ore eius,
& docebo vos quid acturi estis, seu quid agere debeatis. Sed sensus est idem cum litera nostra, id est,
· Narra ei legationem istam, vel doce eum quæ ego dixi tibi esse dicenda, & moderator ero oris, siue ser-
monis vestri. Id quod pro magno concedi sibi orauit Apostolus, inquiens, Vt detur mihi sermo in appertio- *Ephe.6.*
ne oris mei. Et sancta Esther dominum exorauit, Da in ore meo sermonem benesonantem. Vnde in pro- *Esther.14.*
uerbiis legitur, Cor hominis disponit viam suam, sed domini est gubernare linguam. Demùm quod a- *Pro.16.*
pud nos est, Et erit os tuum, tu autem eris ei in his quæ ad deum pertinent, sic in Hebræo legitur,
וְהָיָה הוּא יִהְיֶה לְךָ לְפֶה וְאַתָּה תִּהְיֶה לּוֹ לֵאלֹהִים Vehaia hu íhie lecha lephe, veatta íhie lo lelohim, Et erit,
ipse erit tibi in os, siue pro ore, vel vice oris, & tu eris ei in deum, siue pro deo, vel vice dei. Id est, vte-
E ris eo interprete, tu verò narrabis ei quæ ego dixero tibi, & te consulet tanquam me. Vel elohim capitur hîc
pro duce, seu principe, magistro & præceptore, sicut Phe pro Interprete. Vnde Chaldaica more suo diffici-
lia explicans, habet, Et ipse erit interpres tuus, & tu eris ei in principem, hoc est dux verbi. Septuaginta
habent vt in nostra editione, quæ fortasse modestiæ causa noluit sequi textum Hebraicum, vt diceret,
Et eris ei in deum. Quid igitur deus ad hanc inobedientiam Moysi? Vide summam & inexplicabilem
clementiam domini. Irascitur tantùm illi, non tamen abiicit, non ferit fulmine, quassatum calamum non
confringit, linum fumigans non extinguit, sed maiori cura & diligentia imbecillem & meticulosum ho-
minem ad obedientiam inuitat. Irascitur autem deus piis, dum corripit, & meliores reddit, & non pro
voto carnis exaudit, dum non patitur moras necti in opere suo, non autem irrationabili perturbatione
sicut homo. Ac primùm, nè desperet Moyses propter ineloquentiam suam, non mutat quidem tardita-
tem linguæ eius. Non enim vni dat cuncta, sed adiungit illi Aaron fratrem, virum eloquentissimum,
F quem dominus æquè iam promouerat animo ad opus diuinum vt Moysen, sed alia via, inspiratione
scilicet interna. Variæ enim sunt vocationes seruorum dei ad ministerium electorum. Leuites autem
Aaron dicitur, addito cognationis nomine, quia fortè alij erant in populo qui Aaron appellabantur, vel
quia eximius doctor & Propheta illo tempore nominatus in Israël. Is(inquam) cùm sit disertus & eloquens, pro
te loquetur, ecce enim veniet tibi obuiam, tèque cùm viderit, valde lætabitur in corde suo. Vterque ad opus
dei, & salutem fratrum alacer extitit. Bona conscientia in opere dei affert gaudium, & est quasi iuge cõuiuium,
Loquere(ait) ad eum, & pone verba mea in ore eius, & cætera. Posuit quidē Moyses sermones dei in ore Aaron,
cùm omne negocium illi commisit ad populum alloquendum. In negociis dei quantumuis infirma sit caro, non
tamen cõcidendum est. Adest enim suis dominus, & rebus consulit etiam desperatissimis. Et ipse loquetur pro
te ad populum, & erit os tuum, tu autem eris ei in his quæ ad deum pertinent, siue in deum. Officio(ait) oratoris

Universidad de Deusto
Biblioteca

fungetur Aaron,pro te loquetur,& erit tibi interpres. Tu autem eris eius magister,quoniam voluntatem domini G
ei patefacies,qui licet pro te loquuturus sit,non tamen eum tibi,sed te ei præficiam.Quòd autem nostri temporis male sentientes homines, ex hoc loco ansam sibi assumunt dicendi, etiam sacerdotes tametsi ex eorum ore lex dei cunctis requiręda sit,subditos tamen esse in illorum foro secularibus magistratibus, sicut Aaron ex mandato domini Moysi subditus fuit,duabus rationibus inefficacissimum est argumentum.Primùm quidem,quia Aaron cùm hæc dicta sunt,nondum erat sacris initiatus,nec summi sacerdotij honore decoratus,& cuncta quę hîc pro populi liberatione Pharaoni & Israëlitis dicenda proponuntur,ante Aaron ordinationem peracta fuisse constat.Secundò,quia & si Aaron fuerit inunctus sacerdos à Moyse, illique subditus factus, Moyses tamen non fuit princeps secularis,siue magistratus laicus vt præsumitur ex aduerso,sed etiam ipse sacerdos iuxta illud psalmi,Moyses & Aaron in sacerdotibus eius,& vbique is legitur sacerdotali functus officio.Quinimmo totã scripturam rectè intuẽti clarè patebit,Sacerdotale munus maiestati regiæ,ducibus & principibus seculi,magistrum H
& præceptorem extitisse, illósque in omnibus agendis direxisse. Sed hæc cursim delibata tantùm sufficiant pro illorum ostendenda vanitate,qui huiusmodi errores in populis disseminant. *Virgam quoque hanc sume in manu tua, in qua facturus es signa.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Non solùm ea quæ fecit ad Israël, sed & illa quæ fecit coram Pharaone,quæ omnia videtur hîc distinxisse,sed scriptura præterit hic,ne bis narret. CAIETANVS. Poterat deus conferre Moysi vt sine virga faceret miracula, sed maluit quòd mediante virga miracula faceret,ad hoc vt sensibiliter cognoscerent homines,quòd ipse Moyses faceret miracula, videndo quòd eleuata seu applicata virga per manum Moysi,sequebantur statim miracula. Naturale siquidem est homini, per sensus duci in notitiam intelligibilium. AVCTOR CATENAE. Virgam quoque hanc sume in manu tua.Fortè exprimere volentes de qua virga intelligeret dominus, Septuaginta Interpretes addiderunt τὴν σφενδόνην εἰς ὄφιν, versam in serpentem.Sed non est in Hebræo. Virga autem Moysi aliquando dei dicitur, qui sua virtute miracula edidit, non naturalibus viribus virgæ,sed tamen signum auctoritatis diuinæ erat,quam & ad I
significandum dei potentiam dominus instituerat, Moysiq; auctoritatem populo terribilem, præ se ferre debebat.Sic enim vulgo prodest regius apparatus, & virgæ imperialis terror, vt faces olim Romani præsidis. Alioqui nulla edebat portenta Moysi virga vel baculus,sed virtus altissimi.

Mystică. Par.1.cap. 34. PROSPER. Sed altiùs nos sacræ scripturæ verba speculantes, dicamus, quòd sicut iubetur Moyses pergere ad filios Israël, & ad Pharaonem regem Aegypti, vt populum dei (quorum clamor duræ seruitutis ascenderat) dimitteret ex terra sua, mediationémque futuram susciperet, sic per Matthæum dicit noster Mediator, Non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Excusat Moyses, quòd sit impeditus lingua & gracili voce.Dicit etiam idem mediator noster ludæis,Sermo meus non capit in vobis.Rursum instanti deo vt pergeret, omni ex parte excusat Moyses, dicens: Domine prouide alium quem mittas, vt vox mediatoris nostri infirmitatis humanæ susceptæ, signaretur dicentis, Pater si fieri potest transeat à me calix iste. K
Dicitur Moysi vt sibi socíet Aaron fratrem suum, ipséque ad deum agenda suscipiat, ille ad populum, Et quæ signa & prodigia in manu & in virga traduntur. Dicitur etiam nostro Mediatori, Dabo tibi gentes hæreditatem, & possessionem tuam fines terræ, reges eos in virga ferrea. Paulum verò electum qui loqueretur ad populum, per Aaron significatum possumus intelligere, de quo Mediator noster in deum, ipse ostendit, Ananiæ dicens, Vas est mihi electionis homo iste, vt ferat nomen meum coram gentibus & regibus, & filiis Israël. CHRYSOSTOMVS IN ILLVD PSAL. QVIS EXVRGET, & c. Virgæ intelliguntur præcepta legis, dicente Apostolo: Quid vultis, in virga veniam ad vos?Et, Reges eos in virga ferrea. Et alio loco: Virgam virtutis suæ emittet dominus ex Sion. Et ipse Moses virgam ferebat quam ante Pharaonem proiiciebat. Intelligitur in virga, vt dixi, vigor legis. Præfigurabat ecclesiam vbique diffusam. RVPERTVS. Tandem aperuit quid vellet, quò tenderet totiens excusando Moyses. Mitte (inquit) domine, quem missurus es. Quem enim dominus missurus erat cùm L
hæc diceret, nisi illum qui nunc missus est, quem Patriarcha Iacob annunciauerat, expectationem fore gentium, desiderium collium æternorum? Non ergo ex diffidentia, salutari imperio ministrare recusabat, sed sciens quòd ministerium suum nihil ad perfectum duceret, audebat vrgere dominum, vt mitteret eum qui mittendus, & perfectam salutem operaturus erat. Iratus dominus in Moysen, ait, Aaron frater tuus Leuites, scio quòd eloquens sit, & cætera. Iratus (inquit) dominus in Moysen. Multum irasci visus est, quia tenerum pietatis desiderium valde afflixit, in eo quòd ad postulata non respondit. Præ ira (inquit) humano generi debita, Christum suum differens, de illo siluit, & hæc & hæc alia pro aliis dixit. Hos gẽminos ire iussit, Moysen tanquam legem, Aaron tanquam sacerdotium, sed vterque homo, & neuter deus & homo, & proinde nihil ad perfectum adduci poterat eorum ministerio. Quid enim magnum erat educere populum de loco in locum, de Aegypto in terram Chanaam, scribere occi- *2.Cor.3.* dentem literam, & non viuificantem conferre gratiam? offerre pro populo sanguinem hircorum, aut M
Heb.9. vitulorum, & non saluum facere populum à peccatis eorum? Nempe hoc vnum erat illi necessarium, educi vel transire de peccato ad iustitiam, de morte ad vitam, de tenebris ad lucem, de hoste ad dominum, de diabolo ad deum,quod per solum faciendum erat, & nunc factum est,filium dei vnigenitum, deum & hominem Iesum Christum. Iratus igitur in Moysen est, inquit, id est, non ita propitius fuit Moysi, vt non differret complere desiderium obsecrantis, vt dicenti, mitte quem missurus es, saltem diceret, mittam post tot annos, vel illo tempore, indignum eum arbitratus scire tempora vel momenta, quæ posuisset in sua potestate. CYRILLVS. Et ex quo locutus es ad seruum tuum,impeditioris & tardioris linguæ factus sum.Lex vetus quodammodo tardæ linguæ fuit,& dei voluntatem balbutiens. Os verò Moysi bene sonãs,fuit Christus, qui figuras in veritatem trãstulit. AMBROSIVS LIBRO DE ABRAHAM PATRIAR-

APATRIARCHA. Denique Moyses eruditus erat in omni sapientia Aegyptiorum, sed abiecit, eam præferens Aegypti thesauris opprobrium pro Christi nomine.Nam si illam iudicasset alicuius momẽti esse sapiẽtiam, non vtique dixisset, Precor domine non sum dignus ante hesternam & nudius tertianam diem, neque ex quo cœpisti loqui seruo tuo. Gracili enim collocutione, & tardiore lingua ego sum. Denique quasi inerudito respondetur ei, quòd eruditur à domino, Ego aperiam os tuum, & instruam te, quod debeas loqui. Prælatum autem mysterium, quòd lex non satis plena erat vt persuaderet populis, & gentes vocaret, vel quia claudebat vsque ad Christi aduentum. Qui exponens nobis prophetica oracula, & proferens lectionis veteris testimonia, veluti quoddam os legis aperuit, vt fidei clamor in totum peruenire orbem. CYRILLVS.

Ait deinde Moyses, Obsecro domine, mitte quem missurus es. Veniat (inquit) legislator verus ille Christus. Sed quia nondum plenitudo temporis aduenerat, propterea minimè exauditus est. Neque enim lex sa- B
tis virium habebat,vt vniuersam terram seruare posset,hominémque è diabolo tyrannide liberare.

ABiit Moyses,& reuersus est ad Iethro socerum suum. Dixitque ei, Vadam & reuertar ad fratres meos in Aegyptum,ut uideam si adhuc uiuant. Cui ait Iethro, Vade in pace. Dixit ergo dominus ad Moysen in Madian, Vade, & reuertere in Aegyptum, mortui sunt enim omnes qui quærebant animam tuam. Tulit ergo Moyses uxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum, reuersúsque est in Aegyptum, portans uirgam dei in manu sua.Dixitque ei dominus reuertenti in Aegyptum, Vide ut omnia ostenta quæ posui in manu tua,facias coram Pharaone.Ego indurabo cor eius,& non dimittet populum.Dicésque ad eum: Hæc dicit dominus,Filius meus primogenitus Israël.Dixi tibi, Dimitte filium meum ut seruiat mihi, & noluisti dimittere eum.Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum. 3

C *Abiit Moyses, & reuersus est ad Iethro socerum suum.* RVPERTVS. Vel secundum aliam literam, Cognatum 3
suum, quem sic appellat propter filiam eius, quam vxorem duxerat, id est, socerum suum. GRAECVS. Celat autem Moyses socerum suum Iethro legationem suam, ne fortè in suspicionem veniens id Moysen odio inductum facere, eum detineat, ne populum suum inuisere posit. AVCTOR CATENAE. Obsequitur tandem Moyses vocationi diuinæ, & accingit se itineri. Vide autem virtutem Moysi. Non inflatur vocatione sua,non iactat dignitatem suam aduersus affines, sed tanto modestius sese gerit, tam erga affines quàm vxorem, quanto digniorem reuelationem dei habeat. Ac primum, non discedit ex Madian, nisi salutato prius Iethro socero, vel vt quidam interpretantur, affine suo. Exemplum modestiæ est. Quam modestiam obseruasset etiam Iacob discessurus è Mesopotamia, erga socerum suum Laban, nisi multis argumentis sensisset Laban hac virtute magis efferari quàm mitigari. Hic autem socer Moysi septem fertur habuisse nomina, Raguel siue Rehuel, Iether, Iethro, Cinæus, Hobab, Heber, Phutiel. Quanquam quidam putent, Rehuel esse
D nomen patris eius. *Dixítque ei, Vadam & reuertar ad fratres meos in Aegyptum, vt uideam si adhuc uiuant. Cui ait Iethro, Vade in pace.* RVPERTVS. Non dixit ei Moyses, vadam vt fratres meos educam de Aegypto iuxta dei mei imperium,qui mihi apparuit,eo quòd viderit afflictionem,& audierit clamorem eorum, sed secretum hoc tenuit, Vadam (inquiens) ad fratres meos in Aegyptum, vt videam si adhuc viuant. Non enim suam sed dei gloriam quærebat, quam ille satis opportuno tempore sine præcurrente vocis suæ nuncio visurus erat. Igitur quicunque hic est, quicunque hunc imitatur, huic superfluum sit propalare gratiam sibi collatam coram hominibus vt videatur ab eis,sed opportunum tempus expectet, donec vltro clarescat secretum dei, & opportunè lucescat lux eius coram hominibus, vt videant & glorificent patrem deum qui in cœlis est. AVCTOR *Matth.5* CATENAE. A domino missus Moyses fratribus liberandis, & amicus dei electus, & tantorum miraculorum gratia sublimatus, socerum suum non negligit, sed ipsius consensum exposcit, à quo & dimittitur non sine iactura pecoris interim & familiæ. Qui licet extranei essent populi sacerdos vel prælatus, patitur tamen
E absentiam tanti viri,zelantis honorifico zelo pro sua gẽte, & amicitiæ officiis incumbentis. *Dixit ergo dominus ad Moysen in Madian, Vade, & reuertere in Aegyptum, mortui sunt enim omnes qui quærebant animam tuam.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, Vade, perge in Aegyptum, & cætera. *Loc.19.* Multa in his verbis genera locutionum notanda sunt. Primo vade, perge in Aegyptum, tanquam non sufficeret tantùm vade, vel tantùm perge. Deinde mortui sunt omnes, qui quærebant animam tuam, cùm solum regem Aegypti scriptura dixerit mortuum, & de solo antea dictum fuerit, quòd Moysen quærebat occidere. An ipse post alios inimicos vltimus mortuus est? Quod si ita est, non locutio sed sensus est. Item qui quærebant animam tuam, non in malo tantùm, sed etiam in bono dici solet in scripturis. Nam sicut hic in malo dictum est, sic etiam in psalmis, Confundantur & reuereantur, qui quærunt animam meam. In bono, Pe- *Psal.39.* riit fuga à me, & non est qui requirat animam meam. Nisi fortè aliquid distare dicitur inter quærentes & re- *Psal.141.* quirentes, vt illud in malo, hoc in bono intelligendum sit. RVPERTVS. Mortuus igitur fuerat ille Pha-
F rao, qui audiuit quòd occidissent Aegyptium, & quærebat occidere Moysen, & hic post multum tempus, vt supradictum est, id est, post alios quadraginta annos, sicut Stephanus protomartyr in actibus Apostolorum testatur, mortuus fuerat. HVGO DE SANCTO VICTORE. Iste Pharao qui modò regnabat, non fuit ille quem Moyses fugit pergens in Madian. CAIETANVS. Modus autem quo hæc Moysi dicta sunt à deo,ex eo quòd non est limitatus,intelligendus est internus, solitò scilicet modo alloquẽdi Prophetas interna reuelatione. Facta est autem hæc reuelatio non solùm ad prosequendum cœpta, sed principaliter ad exeutiendum timorem ab animo Moysi, vt securus reuerteretur in Aegyptum. AVCTOR CATENAE. Sciendum quòd apud Septuaginta hîc abundant multa verba, quæ non sunt in canone Hebræo.Nam postquàm dixerũt, βάδιζε ὑγιαίνων, Vade sanus. Addũt, μετὰ δὲ τὰς ἡμέρας τὰς πολλὰς ἐκείνας, ἐτελεύτησεν ὁ βασιλεὺς Αἰγύπτου, Post autem dies multos illos, mortuus est rex Aegypti. Credimus autẽ ex fine secundi capituli huiusmet libri hoc desumptum, & huc aduectum, cuiusmodi multa sunt in editione Septuaginta. Dixit ergo dominus ad Moysen

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Madian. Iam verò dixerat. Dicunt nanque Hebræi, ordinem non esse requirendum in sacris literis. G Mortui sunt enim omnes qui quærebant animam tuam, id est, qui volebant te occidere. Hebraismus. Vnde Chaldaica habet, Quia mortui sunt omnes viri qui quærebant interficere te. Voluntas itaque & facultas obtenta eundi in Moyse, citiùs scribitur, quàm præceptio dei. Iubetur autem à domino vt redeat in Aegyptum, & consolatur de morte hostium, quo confidentius redeat, sicut & Ioseph cum Christo & beata Virgine ex Aegypto vocatur per angelum. *Tulit ergo Moyses vxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum, reuersusq; est in Aegyptum, portans virgam dei in manu sua.* CAIETANVS. Ne intelligas vnum dunraxat, sed Hebræo more multitudo asinorum appellatur asinus. AVCTOR CATENAE. Virga verò dei appellatur, per quam deus facturus erat miracula, siue per quam iam fecerat. Accepit itaque Moyses vxorem suam & filios, quia marito non sine vxore viuendum, nec proles negligenda, si tamen ab opere dei non remoretur, & à domino inspirante permoueatur. Filij quoque eius in plurali hic describuntur, cum in superioribus vnus tantùm Gerson fuerit nominatus. Moyses cum virga dei, hoc est, signo apostolatus & ducatus pergit, etiam cum vxore & filiis. H Non enim torus immaculatus, & casta generatio præiudicat, vel impedit gratiam diuini spiritus, & colloquia dei in sanctis, quibus omnia sancta sunt & munda. Sed quid hæc (inquies) res tanti momenti est, vt commemoretur à scriptura? Nihil est otiose additum. Scriptura enim vult indicare, quàm fidelis & prudens pater familiàs fuerit Moyses, vt mariti habeant exemplum administrandæ familiæ suæ fideliter & prudenter. Moyses enim, & si in maximum officium à deo vocatus est, non tamen prius dereliquit vxorem & liberos, quàm fuerint impedimento vocationi suæ, quemadmodum mox sequitur. Dixit enim dominus, Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ. Et quod deus coniunxit, homo non separet. Quare vxor legitima nunquam est derelinquenda, nisi certa & specialis vocatio dei aliud iusserit. Ad hæc vides etiam in Moyse prudentiam, quòd non cogat vxorem & liberos, tantum iter pedibus facere, sed auehat eos asino. Hoc est quod Petrus docet, Viri (inquiens) cohabitent secundum scientiam, velut infirmiori vasi muliebri, impartientes honorem, tanquam etiam cohæredes gratiæ vitæ, & cætera. *Dixitque ei dominus reuertenti* I *in Aegyptum. Vide vt omnia ostenta quæ posui in manu tua facias coram Pharaone.* CAIETANVS. Interpres vniuit diuersas sententias. Iuxta Hebræum habetur, Et dixit dominus ad Moysen, In ire tuo ad reuertendum in Aegyptum, vide omnia prodigia quæ posui in manu tua, & facies ea coram Pharaone. Vbi clarè patet quod in litera non dicitur tempus istius allocutionis diuinæ fuisse quando reuertebatur Moyses, sed litera sonat potius quod prius fuerit ista allocutio, eo quòd monet vt in ipso itinere consideret Moyses omnia mirabilia posita in potestate ipsius Moysi. Et hoc ex textu habetur, quòd deus iam reuelauerat Moysi omnia mirabilia quæ facturus erat in Aegypto. AVCTOR CATENAE. Dixitque ei dominus reuertenti in Aegyptum: Hebraicè ita legitur hic locus, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּלֶכְתְּךָ לָשׁוּב מִצְרַיְמָה׳ Vaiómer ichoua el Mose, belechtecha lasub mizráima. Et dixit, seu, dixerat autem dominus ad Moysen, Cùm ieris, seu perrexeris vt reuertaris in Aegyptum. Et ita habet Chaldaica. Alij vertunt, cùm reuersus fueris in Aegyptum. Alij cùm ingressus fueris atque reuersus in Aegyptum. Nonnulli, dum redeundo ieris in Aegyptum, vide, & cætera. Sic & Septuaginta, Εἶπε δὲ K κύριος πρὸς μωϋσῆν, πορευομένῳ σοι καὶ ἀποστρέφοντος εἰς αἴγυπτον, ὅρα. Dixit autem dominus ad Moysen, Abeunte & reuertente in Aegyptum, vide, & cætera. Quorum omnium vna est sententia, dixisse dominum ad Moysen hæc verba, non dum reuerteretur in Aegyptum, sed quòd consideraret omnia portenta posita in manu sua, vt faceret ea coram Pharaone, postquàm ipse ingressus fuisset Aegyptum. Verùm hoc parum est. Ostenta autem dicuntur quæ Hebraicè sunt. מֹפְתִים Mophthim, hoc est, prodigia, vel portenta, & sunt mira quæ sua magnitudine portendunt. Est autem מוֹפֵת mopheth, idem ferè quod אוֹת oth, nisi quòd signum latiùs sese extendit, quàm prodigium. Dicimus enim signum fœderis, signum vexilli, sed prodigium tantùm se extendit ad portentum, quod non fit virtute naturæ. Quæ posui (inquit) in manu tua, id est, in potestate tua, & quæ poteris cùm voles facere. Reuelatur igitur iterum deus Moysi, & renouat mandatum suum, de edendis miraculis in Aegypto coram Pharaone, vt illud tenaciùs memoria teneat, nihilque prætermittat de his quæ sibi à domino fuerint iussa, ad ipsius gloriam & magnificentiam in omnes gentes manifestandam. *Ego indurabo cor* L
Serm. 88. *eius, & non dimittet populum.* AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Quotiens lectio ista recitatur fratres charissimi, in qua frequenter audimus cor Pharaonis dominum induraſſe, non solum laicis, sed etiam aliquibus clericis solet scrupulum generare. Dicunt enim aliqui inter se. Cur enim iniquitas illa Pharaoni imputatur, cùm dominus cor illius obduraſſe referatur? Et quia de hac re immundissimi Manichæi sacrilego furore scripturam veteris testamenti reprehendere solent, Rogo vos fratres charissimi diligenter attendite, quia etsi non quantum debemus, certè vel quantum possumus, breuiter volumus charitati vestræ suggerere qualiter obdurationem illam debeatis accipere. Primo hoc fideliter & firmiter credat dilectio vestra, quia nunquam prius deus deserit hominem, nisi prius ab homine deseratur. Cùm enim & semel, & secundo, & tertio, vnusquisque grauia peccata commiserit, expectat tamen illum deus, sicut per Prophetam dicit, vt conuertatur & viuat. Cùm verò in peccatis suis cœperit permanere, de multitudine pecca-
Ezech. 33. torum nascitur desperatio, ex desperatione obduratio generatur. Dum homines negligentes imprimis despi- M
ciunt peccata sua, quia parua sunt, crescentibus minutis peccatis adduntur etiam crimina, & cumulum
Prouer. 18. faciunt, & demergunt. Quod cùm factum fuerit, impletur hoc quod scriptum est, Peccator cùm venerit in
Rom. 2. profundum malorum, contemnit. De talibus & Apostolus dicit, Ignoras quod patientia dei ad pœnitentiam te adducit? Tu autem secundum duritiam cordis tui & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ. Et de tali obduratione etiam alibi legimus, Equus indomitus euadit durus, & filius remissus euadit
Eccle. 30. præceps. Et iterum de corrigendo filio scriptura loquitur. Vnde ait, Tunde latera filij tui dum infans est,
Vbi supra. ne induret, & non consentiat tibi. Ista enim testimonia scripturarum ideo charitati vestræ insinuare volui, vt intelligatis quòd & obduratio non dei potentia compellente perficitur, sed dei remissione vel indulgentia generatur, ac sic Pharaonem non diuina potentia, sed diuina patientia credenda est obduraſſe. Denique quotiens

A quotiens eum dei plaga percussit, afflictus pœnituit. At vbi ei remissio diuina indulgentiam dedit, iterum se in superbiam elatus erexit. Hoc ergo diffinitissimè credite fratres, & hoc intelligite, quia quotiens dominus dixit, Ego indurabo cor Pharaonis, non aliud intelligi voluit, nisi ego (inquit) suspendo plagas meas & flagella, vnde eum per indulgentiam meam contra me obdurari permitto. Sed fortè aliquis dicat, Quare illum deus parcendo indurari fecerit, & quare flagella remouerit? Hoc loco securus ego respondeo. Ideo deus totiens flagella remouit, quia Pharao pro ingenti cumulo peccatorum suorum non tanquam filius ad emendationem meruit corripi, sed tanquam hostis permissus est indurari. Tantæ enim illius iniquitates præcesserunt, & deum totiens sacrilego ausu contempserunt, vt in illo impleretur quod de talibus spiritus sanctus dixit, In labore hominum non sunt, & cum hominibus non flagellabuntur. Ideo tenuit eos superbia, operti sunt iniquitate & *Psal. 72.*
impietate sua. Prodiit quasi ex adipe iniquitas eorum. Ecce qualiter obduratur, qui ad correctionem castigari
B à domino non meretur. De illis autem quos indurari dei misericordia non permittit, Scriptum est, Flagellat *Heb. 12.*
deus omnem filium quem recipit. Et iterum, Ego quos amo, arguo & castigo. Et iterum, Quem enim diligit *Apoc. 3.*
dominus, corripit. De hac obduratione etiam Propheta ex persona populi ad dominum clamat, dicens, Indu- *Prouerb. 3.*
rasti cor nostrum, ne timeremus te. Quod vtique non est aliud, nisi deseruisti cor nostrum, ne conuerteremur *Esa. 63.*
ad te. Quam rem multis præcedentibus sacrilegiis in populo Iudæorum impletam esse cognouimus. Nemo ergo cum Paganis aut Manichæis dei iustitiam reprehendere aut culpare præsumat, sed certissimè credat, quòd Pharaonem non dei violentia, sed propria iniquitas, & indomabilis superbia contra dei præcepta totiens feC cerit obdurari. Quid est autem quod dixit, Ego indurabo cor eius, nisi cùm abfuerit gratia mea, obduret illum nequitia sua? Et vt hoc euidentius possit agnosci, aliquam similitudinem de rebus visibilibus charitati vestræ præponimus. Sicut enim quotiens nimio frigore aqua constringitur, solis calore superueniente resoluitur, & discedente eodem sole, iterum obduratur: ita nimirum peccatorum frigore refrigescit charitas multorum, &
C velut glacies obdurantur, & cùm eis iterum calor diuinæ misericordiæ superuenerit, resoluuntur. Ille vtique calor, de quo scriptum est, Non est qui se abscondat à calore eius. Quod etiam erga Pharaonem impletum esse *Psal. 18.*
cognoscimus, à quo quotiens flagella remota sunt, contra deum se obduratus erexit, quotiens verò afflictus est, humiliter supplicauit. Quare autem deus noster non omnes ita misericorditer flagellat, vt nullum contra se obdurari permittat? Aut illorum iniquitati qui obdurari merentur, ascribendum est, aut ad inscrutabilia dei iudicia referendum, quæ plerunque sunt occulta, nunquam tamen iniusta. Nobis ergo sufficiat piè & humiliter credere illud quod Apostolus dixit, Nunquid iniquitas apud deum? Absit. Et illud quod in cantico con- *Rom. 9.*
sueuimus psallere, Deus fidelis, in quo non est iniquitas. Vnde sicut iam superius suggessi de Pharaone, hoc *Deut. 32.*
sine aliqua dubitatione credamus, quòd eum non tam dei potentia, quàm dei patientia fecerit obdurari. Quam rem etiam ipso confitente euidenter agnoscimus. Sic enim ipse cùm castigaretur, iustitia compellente pro-
D fessus est, Dominus iustus, ego autem & populus meus impij. Qua ergo conscientia Christianus deum iniustum *Exod. 9.*
esse conqueritur? Nam & in tantum non eum deus irreuocabiliter obdurauit, vt post decem plagas populum dei non solùm dimitteret, sed etiam exire compelleret. Quod enim decem plagis percussus fecisse legitur, post primam castigationem implere potuisse cognoscitur. Quam rem etiam circa vernaculos nostros exercere consueuimus, quos nimis delicatè, aut satis remissè nutriuimus, vel quibus frequenter peccantibus indulgemus. Cùm enim peiores de ipsa remissione redduntur, solemus ex his exprobrantes dicere, Ego te talem feci, ego tibi parcendo proteruiam tuam negligentiámque nutrui. Et hæc non dicimus, quod ex voluntate nostra in tantam sint superbiam deuoluti, sed quia magis de bonitate vel indulgentia nostra fuerint obdurati. Ita & deus de Pharaone fecisse dignoscitur, dum ab illo pro ineffabili bonitate plagas suspendit, ille obdurato cor-
de contra deum superbus erigitur. Ego vobis fratres charissimi hæc suggerendo, quasi indicula quædam directa & obscura insinuare curaui. Vos verò si pio & fideli animo sicut cosuestis, scripturæ diuinæ sacramenta percipitis, domino donante plenius quod rei veritas habeat, cognoscitis. Nos verò fratres charissimi, qui in ve-
E ritate agnoscimus, quòd ex multitudine peccatorum desperatio nascitur, & ex desperatione obduratio generatur, secundum illud quod supra dictum est, Peccator cùm venerit in profundum malorum contemnit, *Pro. 18.*
quotiens nobis aliqua peccata surrepserint, sine vlla mora medicamentum eleemosynæ vel pœnitentiæ festinemus animarum nostrarum vulneribus prouidere. Vtiliter enim malagma vel fibula calidis adhuc vulneribus apponitur, & citò ad sanitatem vulnus reducitur, quod putrescere longa abusione non sinitur. Et ideo quotienscunque delinquitur, peccata nostra iudices nos sentiant, non patronos, accusatores suos, & non defensores esse cognoscant, secundum illud quod scriptum est, Iniquitatem meam ego cognosco, & peccatum meum *Psal. 50*
contra me est semper. Tu agnosce, & deus ignoscit. Nam quo pacto deus dignetur ignoscere, quod in se homo dedignatur agnoscere? Quomodo enim si aliqua plaga, aut aliquod vulnus in corpore nostro superuenerit, sine aliqua mora medicamenta quærimus, & medicamenta apponere festinamus: ita & in animæ vulneribus exercere debemus, ne fortè si plus de corporibus quàm de animæ salute solliciti sumus, iniusto iudicio ancil-
F lam dominæ præferentes, increpationem propheticam mereamur excipere, Homo (inquit) cùm in honore esset *Psal. 48.*
non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. Hoc enim nobis oportet, vt plus de animæ quàm de corporis incolumitate cogitemus, & imaginem dei ita in nobis studeamus excolere, vt ante tribunal æterni iudicis sine confusione venire possimus. GREGORIVS VNDECIMO MO- *Cap. 5.*
RALIVM. Ego indurabo cor eius. Obdurare quippe per iustitiam dicitur deus, quando cor reprobum per gratiam non emollit. DIODORVS. Ego indurabo cor Pharaonis. Ab adhortatione incœpit deus, deinde postquam Pharao credere, eique obtemperare recusauit, mediocres in illum plagas induxit. Sic igitur dum parcit deus, indurat, idque Moyse precante vt à flagellis temperaret. Nam & Moysen à deo exaudiri par erat, vt ostenderetur Moysen maximum prophetam à deo missum. Quod tamen Pharaonem magis ac magis durum reddidit. Increduli nanque dum castigantur, sese remittunt, dum verò à flagellis liberi fiunt, in duritia sua persistunt. Deus itaque sua clementia ac benignitate Pharaonem obstinatum reddidit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Neque tamen deum à flagellis incipere operæpretium erat, ne durus atque immitis videretur. Satius enim G fuit Pharaonis incredulitatem dei benignitate declarari, quàm nimia seueritate illius misereri, sed deum calumniari quòd à benignitate non cœpisset. THEODORETVS. Facillimum deo erat post primam Pharaonis contumaciam atque incredulitatem funditùs illum perdere, Verùm ineffabili longanimitate vsus mediocri illum castigatione ad sanitatem redigere volebat. Hæc verò illum magis renitentem reddebat. Dum enim deum nullis maioribus plagis vti posse existimat, mediocria ista flagella contemnit. Atque hæc ita sese habere historia manifestè declarat. Primo enim cùm diuina illa verba audisset, Emitte populum meum vt mihi sacrificent in deserto, suscipiens ait, Quis est dominus? non audiam vocem illius. Non noui dominum, & Israëlem non dimittam. Deinde virga in serpentem mutata, ait diuina scriptura, Et confirmauit se cor Pharaonis, & non exaudiuit eos, sicut locutus fuerat dominus. Et statim subdit, Dixit autem dominus ad Moysen, Ingrauatum est cor Pharaonis vt non emittat populum. Vtraque verò voluntatem li- H beram declarant. Corroboratum est videlicet cor Pharaonis, & ingrauatum est cor Pharaonis. Ingrauatur quippe cor à malitia. Idq; nos admodum manifestè Dauid edocet, dicens, Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus graue grauatæ sunt super me. Zacharias quoque iniquitatem vidit plumbi talentum in ore ferentem. Cor verò contumacia præditum corroborari atque inualescere dicitur, dum deo obsistit, & illius potentiam superare nititur. Contra verò cor pium deo sese subiicit, propheticam adhortationem secutus, Subditus esto domino, & ora eum. Resistens verò & lapideum obdurescit. Vnde vniuersorum deus per Moysen victorem cantum canens de Pharaone ex Aegyptiis, ait, Descenderunt in profundum quasi lapis. Et rursus, Descenderunt quasi plumbum in aquis vehementibus. Nam quia cor suum grauauerunt, descenderunt quasi lapis, quoniam verò obdurauerunt, descenderunt in profundum quasi lapis. Cæterùm quòd deo aduersari, & duri cordis esse, iram atque vltionem diuinam incurrat, testatur Apostolus, dicens, An ignoras quòd benignitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiem tuam atque impœnitentiam the- I saurizas tibi iram in die iræ & reuelationis & iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique iuxta opera sua. Ad hæc illud considerandum est, quòd si naturâ malus Pharao fuisset, neutiquâ sententiam mutasset. At verò videmus illum flagellis emolliri, longanimitate verò obdurescere. Castigatus enim legislatori supplicabat, Orate pro me, dicens: & rursus, Dominus iustus, Ego verò & populus meus impius. Vltione autem cessante, indurabatur & aggrauabatur, & mandatis diuinis contradicebat. Ac rursus cùm omne muscarum genus Aegyptum inuasisset, vt in desertum proficiscerentur, deóque sacrificarent concessit, Moyse verò precante cùm muscarum plaga cessasset, statim cor illius ingrauatum est. Idem etiam in iumentorum interitu atque aliis plagis fecit, in his omnibus voluntatem suam liberam esse ostendens, idque cùm etiam ipsius Magi diuinam potentiam confessi essent. Quod verò dictum est, Et induratum est cor Pharaonis sicut locutus est dominus Moysi, dei præscientiam declarat, perinde quasi diceret, Nihil horum latebat vniuersorum deum, sed id omne à principio prædixit. Hæc à me dicta sunt, vt ostenderem & Pharaonem liberæ voluntatis fuisse, & deum haudqua- K quam Pharaonis cor indurasse. Vt verò hæc similitudine quadam à nobis explicentur, Sol iste caloris sui vi ceram quidem humidam, lutum verò siccum reddit, & hanc mollem, illud durum efficit. Quemadmodum igitur hic sol vna atque eadem vi, contraria inter se efficit: consimiliter ex dei longanimitate alij vtilitatem ac fructum, alij detrimentum damnúmque accipiunt. Itémque hi emolliuntur, illi obdurescunt. Id ipsum & dominus in euangeliis declarauit, In iudicium (inquit) veni in mundum, vt qui non vident, videant, & qui vident, cæci fiant. Hoc verò neutiquam dei propositum esse significat, neque enim huiusce rei gratia venit, sed id quod erat ostendit: Ipse enim omnes vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire. Verùm quia humana natura libero arbitrio prædita est, qui crediderunt, salutem consequuti sunt, qui secus à salute hospites atque alieni effecti sunt. Hac ratione Iudas quum prius cerneret, Apostolus enim erat, postmodum oculos mentis amisit. Contrà diuinus Paulus quum prius cæcus esset, posteà lumen recepit. Atque ita factum est, vt domino apparente, plurimi Iudæorum occæcati sint, Gentes verò illuminatæ sint. Neque verò, quia futurum L erat, vt multi minimè crederent, ideo dominum hominem assumere non debuisse, id enim totum orbem terrarum salute priuasset. Ad hunc modum & diuinissimus ille Simeon ait, Ecce iste positus est in ruinam & resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur. Illud quoque sciendum est, quòd præsentem vitam vniuersorum deus stadium esse hominibus ostendit, vt in hoc stadio certantes proprium vnusquisque propositum declaret. At verò deus ipse in futuro seculo cùm iustum iudicium fecerit, hos quidem vt victores athletas coronabit, hos verò supplicio sempiterno condemnabit, vtpote qui vitam male atque peruerse egerint. Sed quoniam non omnes futuram vitam fore credunt, sapienter admodum vniuersorum deus & quosdam male viuentes hoc in seculo punit, quorundam verò è contrario virtutes pietatémque testificatur. Huiusce rei causa diuinissimus Apostolus alios vasa iræ, alios vasa misericordiæ nominauit, quia & illos puniendo iustitiam suam deus declarat, hos verò cura sua ac prouidentia gubernando, misericordiam suam manifestè declarat, vt qui in virtutis stadio sese diligenter atque legitimè exercuerint. Quin etiam cuique facile M videre licet, Medicos cùm sectione aut adustione vtûtur, occultos humores, & difficiles morbos summouente atque educente, & latétes effectus aperire: Eadem ratione vniuersorũ deus cogitationes malas in lucem profert, dum castigat, hoc enim in Deuteronomio ad Israëlem dicit, Et recordaberis cũcti itineris per quod adduxit te dominus deus tuus quadraginta annis per desertũ, vt affligeret te, atque tẽtaret, & nota fieret quæ in tuo animo versabantur, vtrũ custodires mãdata illius an non. Rursus quemadmodũ Medici eos qui immedicabili morbo vexantur, coram multis secare solent, non tantũ vt iis auxiliũ atque opem aliquã ferant, optimè enim morbum illorum insanabilem esse sciunt, sed vt discipulis suis medendi rationem hoc pacto ostendant. Sic Pharaonem immanissima atque ferina mente præditum, deus variis atque omnigenis suppliciis ac plagis affecit, vniuersos hac ratione homines docens, se illũ vnum esse qui hominem à se creatum dirigat atque gubernet, iisque qui iniuria afficiuntur, opẽ iustè ferat, itemq; eos qui iniurij sunt, iustè vlciscatur. Hoc enim & ad ipsum Pharaonẽ ait,

Idcirco

A Idcirco seruatus es, vt ostendam in te fortitudinem meam, & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra. Quòd verò rerum circa Pharaonem à deo gestarum fama in omnem terram emanauerit, testatur Raab meretrix quæ exploratoribus ait, Timor vester, & tremor vester cecidit super nos. Audiuimus enim quemadmodum dominus deus vester rubrum mare exiccauerit ante vos. Testãtur & Philistiim, qui cùm arcam longè cernerent, clamabant, Væ nobis Philistiim, hic est deus qui percussit Aegyptum. Sed quæritur cùm deus Pharaonis incredulitatem præscierit, cur illum antea non puniuit? Quòd enim præscierit, declarat, cùm ait, Noui enim quòd non dimittet vos Pharao rex Aegypti nisi per manum validam, extendénsque manũ percutiã Aegyptios. Pius tamen ac bonus dominus neminem ex sola præscientia punire sustinet, sed rerum finem expectat, iusti- B tiámque vltionis diuinæ omnibus indicat. Atque etiam illius malitiam prius exercitam fuisse, quàm puniretur, iustitiam dei vel maximè commendat. Nam si antequam illum argueret vltus esset, & crudelis & iniustus quibusdam videri potuisset. At verò nunc & dei æquanimitas, & illius feritas atque impietas conuicta est.

RABANVS. Quomodo hic dominus dicit, Indurabo cor eius, & non dimittet populum, cùm Apostolus taliter de eo referat, dicens, Qui vult omnes homines saluos fieri, & ad agnitionem veritatis peruenire? Indurare ergo dominus Pharaonem dicitur, non quòd ipse eum durabilem & inobedientem faciat, sed quòd induratum, ne eum corrigat, iusto iudicio derelinquat. INTERLINEARIS. Et perinde est dicere, ego indurabo cor eius, ac si diceret, indurari permittam. RVPERTVS. Homini qualem ignorat Apostolus, imò qui in Apostolo loquitur Christus, dicens, O homo tu quis es qui respondeas deo, nunquid dicit figmentum ei, qui se finxit, quid me fecisti sic? & cætera. Homini (inquam) id est, secundum carnem sapienti, scrupulum fecit & suspitionem generauit hic locus, vbi cùm dixisset deus, Vide vt omnia ostenta quæ posui in manu tua facias coram Pharaone, continuò subiunxit, Ego indurabo cor eius, & non dimittet populum. Dicit enim, Quid ergo adhuc queritur? Voluntati eius quis resistit? Verùm hic talis idcirco offendit, quia flammæ eius- C dem quæ illic apparuit Moysi, diuinam lucem non attendit, vt sciat quid sibi desit. Deest enim quod quærat, prius quàm suam, quæ prædicta est, querelam proferat, videlicet vt quando dicit deus, Ego indurabo, modum indurationis non penitùs ignoret homo, id est, quid agente deo duratus fuerit Pharao. Quid enim? Nunquid iniquitas apud dominum? Nunquid gloriam suam quærens deus, cor Pharaonis, quod prius tenerum fuerit, indurasse putabitur, vt per occasionem duritiæ eius, ipse mirabilia faciendo glorificaretur? Absit. Non hoc sensu accipiat homo dixisse deum, indurabo. Sed enim ille oderat filios Israël, omnésque Aegyptij vt suprà dictum fuit, & ipsum odium surrexerat ex inuidia dicentium, Ecce populus filiorum Israël multus & fortior nobis est, *Exod.1.* & cætera. Nec enim aliter iuxta Psalmistam, Conuertit cor eorum vt odirent populum eius, nisi dum benedicit, & multiplicat populum suum, cor eorum inuidens profecit. Immo conuersum est in asperum odium. Est *Psal. 104.* autem inuidiæ vel odij proprium, vt quanto eis, quibus inuidetur, maiora conferuntur beneficia, tanto magis ipsa inuidia vel odium confirmetur. Siquidem quo amplius splendescit cui inuidetur, tanto magis indurescit, D atque vritur inuidus. Pleni sunt libri talium exemplis. Veruntamen vel vnum proferamus exemplum. Pulsatus deus est à propheta dicente, Quare fecisti nos domine errare à viis tuis, & quare cor nostrum indurasti, ne timeremus te? Primùm hoc modo respondet eidem prophetæ, Quæsierunt me qui ante non interrogabant, *Esa.63.* inuenerunt me, qui non quæsierunt. Deinde dicit & patri filius dei, Ecce ego, ecce ego ad gentem quæ non in- *Ibidem.65.* uocabat nomen meum. Nempe idem est, ac si dicat, In eo feci vos ô Iudæi de viis meis errare, & in eo cor vestrum indurau i ne timeretis me. In eo (inquam) quòd non à quærentibus me gentibus inueniri volui, quarum salutem vos odio habetis. Nam propter odium illorum vos indurati estis, & eos in via socios habere non ferentes, auersi estis. Ita licet aliud intendens, ego vos errare feci de viis meis, & cor vestrum indurau i. Igitur dum dicit deus, Ego indurabo cor Pharaonis, subaudiendum est, non eum corrumpendo, sed filios Israël quos iniquè odit ipse, compatienti charitate visitando. Hoc enim ego quidem facio intentione charitatis, sed illi in- * uidenti proficiet ad duritiem cordis, ad incrementum odij. Sic vno eodémque solis iucundo lumine, & gla- E cies dura liquescit, & lutum molle durescit. Idcirco sæpius quidem sic dicitur in sequentibus, Indurauítque dominus cor Pharaonis, & non dimisit populum, sed & nonnunquam sic habes, quia ipse Pharao indurauit cor suum. THOMAS SVPER EPISTOLAM AD ROMANOS. Ego indurabo cor Pharaonis. *Cap.9.* Circa hanc indurationem videtur esse duplex dubitatio, primò quidem, quia duritia cordis ad culpam perti- *lect.3. circa finem.* nere videtur, secundum illud Ecclesiastici tertio, Cor durum male habebit in nouissimo. Si ergo deus indurat, sequitur quòd sit auctor culpæ. Contra quod dicitur Iacobi primo, Deus intentator malorum est. Ad quod dicendum, quòd deus non dicitur indurare aliquos directè, quasi in eis causet maliciam, sed indirectè, in quantum scilicet ex his quæ facit in homine intus vel extra, homo sumit occasionem peccati, & hoc ipse deus permittit. Vnde non dicitur indurare quasi immittendo maliciam, sed non apponendo gratiam. Secunda dubitatio est, quia ipsa obduratio non videtur diuinæ voluntati posse ascribi, cùm scriptum sit prima ad Thessalonicenses quarto, Hæc est voluntas dei, sanctificatio vestra. Et prima ad Timotheum secundo, Qui vult om- F nes homines saluos fieri. Ad quod dicendum est, quòd tam misericordia quàm iustitia dispositionem voluntatis important: vnde sicut miseratio attribuitur diuinæ voluntati, ita & id quod est iustitiæ. Sic ergo intelligendum est cui vult miseretur, scilicet per suam misericordiam, & quem vult indurat, per suam iustitiam. Quia illi quos indurat, hoc merentur, vt indurentur ab ipso. IDEM SVPER EPISTOLAM AD *Cap.3. lect. 2. post principium.* HEBRAEOS. Cor durum sonat in malum. Durum est quod non cedit, sed resistit impellenti. Et sic dicitur cor hominis durum, quando non cedit diuinæ iussioni, Ecclesiastici tertio, Cor durum male habebit in nouissimo, Romanorum secundo, Secundum duritiam tuam & cor tuum impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ. Hæc autem induratio ex duobus causatur. Ex vno quasi negatiuè, scilicet ex deo non apponente gratiam, Romanorum nono, Cuius vult deus misereatur, & quem vult indurat. Ex alio verò positiuè, & hoc modo indurat se ipsum, non obediẽdo deo, & non aperiendo cor suum gratiæ, Zachariæ septimo, Cor suum posuerũt vt adamantem, ne audirẽt legẽ, & verba quæ misit dominus exercituũ spiritu suo per manũ prophetarũ priorum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAIETANVS. Ego indurabo cor eius. Relinquendo ipsum sibi ipsi. Sic enim deus indurat animum, non G positiuè sed negatiuè. AVCTOR CATENAE. Solenne est in sacris literis, permissionem dei, actionem illius vocare, ita vt illa quæ deus permittit, eundem agere dicas, præsertim quando oppositum fieri non valet, nec res illa vitari potest nisi deo auxiliante. Itaque deus est causa indurationis & obstinationis, non directè influendo malitiam, aut culpam causando, sed indirectè, & quasi per accidens, inquantum iusto iudicio gratiam subtrahit, aut non confert. Quemadmodum sol recedendo ab hemisphærio nostro est causa frigoris & corruptionis, & nauta per suam absentiam est causa periclitationis nauigantium. Etenim dei solius est, mentem vitiosam ad pœnitentiam emollire, conuertere & saluare. Iuxta hunc modum loquendi Psalmista loquitur, Declinasti semitas nostras à via tua. Esaias quoque dicit deo, Quare nos errare fecisti à viis tuis, induraſti corda nostra, ne timeremus te? Sed in Ezechiele dominus protestatur, Propheta cùm errauerit, ego dominus decepi prophetam illum. Per quem loquendi modum innuitur, quòd sine opere & gratia dei nil boni habemus aut possumus. Id ergo est dicere, Indurabo cor Pharaonis, videlicet subtraham ab eo gratiam meam, quæ mollificare so- H let cor hominis. Vel ab obduratione in qua est, non liberabo, quod ipsum quidem & ad gloriam dei, & in bonum fidelium cedit. Mala quidem est perniciosaque induratio impiis, sed bona deo & vtilis electis, cuius voluntatis diuinæ ratio imperscrutabilis est. Vt autem hæc melius intelligamus, Pharao erat homo impius, & peccatorum fascibus depressus. Vbi autem impio quem spiritus dei non immutat, nec eius gratia illuminat, proponitur verbum dei & miracula eius, ibi ille subinde magis ac magis impius redditur, idque non vitio verbi dei & miraculorum eius, sed vitio impietatis, quæ est in impio, & non potest ferre bona pietatis. Nam quemadmodum cæcutiens, quanto certiùs oculos suos in radios solis intendit, tanto magis excæcatur, non solis, sed imbecillium oculorum vitio: ita quanto maiora bona impio, qui spiritu dei intrinsecùs non immutatur, obiceris, tanto peior efficitur, non vitio bonorum, sed vitio impietatis suæ. Quare cùm dominus dicat, Ego indurabo cor Pharaonis, non habet hanc sententiam, Ego faciam Pharaonem peccare, sed ego obiiciam Pharaoni verbum meum & miracula mea, ex quibus ille cùm sit impius, magis ac magis indurabitur, sed hac induratione I ego bene vtar in gloriam nominis mei, vt illustrioribus miraculis vos ex Aegypto liberem. Confidite igitur, & nolite Pharaonis obduratione moueri, quo minus vocationem meam sectemini. Dices autem, si deus nouit naturalem impietatem Pharaonis, & præuidit indurationem eius, cur non immutauit animum eius, vt verbo dei obsequeretur? Hæc quæstio nihil ad nos pertinet, sed reiicienda est ad imperscrutabilem maiestatem dei. Et audiendus est Paulus, Cui vult (inquiens) miseretur, & quem vult indurat. Et, ô homo tu quis es, qui ex aduerso respondes deo? Num dicit figmentum ei qui finxit, cur me finxisti ad hunc modum? An non habet potestatem figulus luti, vt ex eadem massa fingat, aliud quidem vas in honorem, aliud verò in ignominiam? Est & cum ipso exclamandum, O profunditatem diuitiarum & sapientiæ, & cognitionis dei, quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius. Sciendum autem quòd induratio cordis dupliciter considerari potest. Vno modo inquantum est peccatum, Altero inquantum est quædam pœna peccati. Inquantum est peccatum deus non est eius causa, vt dictum est, sed liberum hominis arbitrium. Inquantum verò est pœna peccati, K quoniam in perpetrati peccati pœnam iustè subtrahit deus gratiam suam, cuius est cor molle reddere, qua subtracta humani cordis induratio sequitur in malo suo, deus est causa indurationis prædictæ. Cæterùm animus noster ex hoc loco in aduersis confirmandus est, ne auocemur aduersis à vocatione dei ad inobedientiam. Nam quemadmodum deus prædicit Moysi & Israëlitis, quæ mala ipsis euentura sint priusquam ex Aegypto egrediantur, & prædicit ea, non vt deterreat ipsos à vocatione dei, sed potius vt retineantur in ea, & meminerint hæc mala non nisi permittente deo euenire, vt gloria dei illustrior, & salus ipsorum nobilior reddatur: ita quæcunque aduersa accidunt nobis ambulantibus in via dei, non accidunt nobis ignorante deo, non enim cadit capillus de capite nostro sine voluntate patris: sed accidunt deo optimè sciente, & beneuolenter permittente, vt quo maiora sunt aduersa, eo glorioſior sit liberatio. Sequitur, & non dimittet populum. Subaudi nisi post multas plagas & flagella ei per me inflicta. Alij esse Hebraismum dicunt, ac &, poni pro vt. Essèque sensum, ex L hac induratione fiet, vt non dimittat populum Pharao. *Dicésque ad eum, Hæc dicit dominus, Filius meus primogenitus Israel. Dixi tibi, Dimitte filium meum vt seruiat mihi, & noluisti dimittere eum. Ecce ego interficiam filium tuum primogenitum.* HILARIVS DVODECIMO DE TRINITATE. Nunquid pictori pictura filius, aut gladius fabro filius, aut architecto domus filius? Hæc enim opera efficientium sunt, at verò patri solus qui ex eo nascitur, filius est. Et nos quidem filij deo, sed per facturam filij. Fuimus enim aliquando filij iracundiæ. Sed filij deo per spiritum adoptionis effecti, & dici id meremur potius, quàm nascimur. Et quia omne quod fit, antequam fiat, non fuit, nos cùm filij non fuissemus, ad id quod sumus efficimur. Ante enim filij non eramus, sed postquam meruimus hoc, sumus. Sumus autem non nati, sed facti, neque generati, sed acquisiti. Acquisiuit enim sibi deus populum, & per hoc genuit. Genuisse autem deum filios, nunquam cum proprietatis significatione cognoscimus. Non enim ait, filios meos genui & exaltaui, sed hoc tantum, filios genui & exaltaui. Nisi fortè in eo quod ait, Filius primogenitus meus Israël, quisquam hoc quod primogenitus meus dixit, ad detrahendam filio proprietatem M generationis intelliget, vt quia & de Israël dixerit meus, assumptio factorum filiorum pro natiuitatis proprietate vsurpata sit. Et idcirco non sit natiuitati dei proprium, quod de eo dictum est, Hic est filius meus dilectus, cùm meus etiam illis proprium esse dicatur, quos non natos esse manifestum est. Non natos autem esse, licet nati esse dicantur, vel eo docetur, cùm dicitur, Populus qui nascetur, quem fecit dominus. Ergo populus Israël nascetur vt fiat. Neque per id quod nasci dicitur, non intelligitur & fieri. Ex adoptione enim est filius, non ex generatione, neque ei proprietas, sed nuncupatio est. Nam licet primogenitus meus de eo scriptum sit, longè tamen multúmque differt, filius meus dilectus, & filius primogenitus meus. Vbi enim natiuitas est, ibi filius meus dilectus. Vbi verò electio ex gentibus est, & adoptio per voluntatem est, ibi filius primogenitus meus. Hîc quod suus est, ad primogenitum est, illic quod suus est, ad filium est: & in natiuitate filij primũ suus est, & sic dilectus. In electione primùm primogenitus, & sic postea suus. Vt adoptato ex omnibus populis filio Israël,

proprium

Psal.43. Esa.63. Ezech. 14.

A proprium esset, quod primogenitus est. Nato verò vnigenito deo, manifestum sit, proprium esse quòd filius sit. Non est itaque vera & perfecta natiuitas, vbi deputatur magis quàm generatur, quia non ambiguum est eum populum qui in filium nascatur, & fieri. Quod autem sit, cùm non fuisset, & per id quod factum est, dicitur nasci, non est in eo vera natiuitas, qui antè aliud quàm natum est fuerit. Et idcirco fuit antequàm nasceretur, id est, antequàm fieret, quia qui ex gentibus filius est, gens est, antequàm filius est, ac per id non verè filius, quia non semper filius. Vnigenitus autem deus, neque fuit aliquando non filius, neque fuit aliquid antequàm filius, neque quicquam aliud ipse nisi filius. Atque ita qui semper est filius, non reliquit id de se intelligentiæ, ne aliquando non fuerit. HIERONYMVS SVPER ESAIAM. Filius primogenitus meus Israël. Populum Israël quos seruos communi lege condiderat, in filios vertit. Denique & dominus in Euangelio *Cap.1.* apostolis repromittit, quòd si fecerint volũtatem eius, iam non appellet eos seruos, sed amicos. Quòd si super- *Ioan.15.* B bierit Israël, audiens se esse primogenitum, intelligat primogenitum idcirco se dici, quia secundi filij significetur ex gentibus. Non enim appellatur vnigenitus, qui excludat cæteros fratres: sed primogenitus, vt monstret & alios sequuturos: & tamen iuxta mysteria scripturarum, non primogeniti accipiunt hæreditatem, sed secundi. Primogenitus fuit Cain, sed Abel munera placuerunt deo. Primogenitus Ismaël, sed Isaac accepit hæreditatem. Primogenitus Esau, sed benedictionem patris Iacob supplantator præripuit. Primogenitus Ru- *Gene.4.* ben, sed tamen benedictio seminis Christi transfertur ad Iudam. Itaque illi iuxta vocationis ordinem primi fuerunt, & appellabantur caput: nos secundi qui dicebamur cauda, versi sumus in caput, & dei appellamur filij. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei fieri. Nec accepimus spiritum seruitutis *Ioan.1.* in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba pater, quia perfecta dilectio foras mittit timorẽ. *Rom.8.* RABANVS. Filium primogenitum Israël vocat, quia in Patriarchis primus electus est, ad vnius dei fidem, & notitiam, ac legem literæ percipiendam, postea quidem per Euangelium Gentes ad fidem Christi con- C uocandæ erãt. INTERLINEARIS. Et quia primitiua Ecclesia de Iudæis. RVPERTVS. Cùm (inquit) omnia ostenta quæ posui in manu tua feceris coram Pharaone, & ille indurato corde non dimiserit populum, tandem dices ad eum, Filius meus primogenitus Israël, & cætera. Quanuis etiam si solus esset dei populus ille Israël, posset tamen dici primogenitus, sed non è conuerso, Omnis primogenitus vnigenitus. Hoc quod dicit, filius meus primogenitus Israël, minoris filij, scilicet respectu gentilis populi dictum oportet intelligi. Et iusta quidem comparatione populo illi pro parte electorum concedimus omne priuilegium primogeniti, quibus (vt Apostolus dicit) credita sunt eloquia dei, quorum est adoptio filiorum, *Rom.3.* & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, quorum patres, ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Verùm vbi primogenitus iste iuniori fratri inuidet, & odio eius cæcatus, offendit in lapidem offensionis & petram scandali, intrare non vult in domum *Luc.15.* patris, pro eo quòd frater suus venit, & pater lætus vitulum saginatum occidit illi: vbi (inquam) sic agit pri- D mogenitus, talem illum fatemur primogenitum, qualis fuit Cain, qualis Ismaël, qualis Esau. Notandum quippe, quòd præter Sem primogenitum Noe, cunctos fere Patriarcharum primogenitos, aut propria nequitia destruxit, aut diuina auctoritas iunioribus postposuit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Dicésque ad eum, Hæc dicit dominus, & cætera. Hæc sunt ea quæ Moyses dixit Pharaoni in vltima plaga, vnde ponit hîc verba præteriti temporis, quibus significatur præcessisse alias comminationes, vt est, dixi tibi, & noluisti. His verbis in vltima plaga exprobrat ei contemptum dei in præcedentibus admonitionibus. CAIETANVS. Filius quidem adoptione, primogenitus autem inter populos. Nullum enim populum adoptauit deus ante adoptionem populi Israël. Dicit tamen genitum, eo quòd non prius fuit populus, & deinde adoptatus in filium, sed adoptio populi facta est adhuc populo existente in patrum lumbis, Abrahæ, Isaac, & Iacob, & propterea populus, genitus est iam adoptatus in filium, & recto ordine dicitur filius meus, primogenitus meus Israël Ex eo autem quod ait, Ego interficiam filium tuum primogenitum, clarè apparet, E quòd terminum legationis reuelat ac docet. Postremus enim sermo Moysi ad Pharaonem fuit de morte primogenitorum. Et reuelauit hæc, ad manifestandum quòd induratio Pharaonis ad dimittendum populum, perseuerabit vsque ad cladem primogenitorum. AVCTOR CATENAE. Filius meus primogenitus Israël. Ac si dicat, ex omnibus mortalibus hunc mihi delegi populum, qui dignior cunctis est, & cui maiora bona reseruantur. Respicit autem ad promissionem Abrahæ dictam, Statuam pactum meum inter me & te, & inter semen tuum post te in generationibus suis fœdere sempiterno, vt sim deus tuus & seminis tui post te. Et mox, Ero deus eorum. Fideles autem, & fideliũ filij, & nepotes, primogeniti dei dicuntur, quia apud deum electi ante mundi constitutionem, & benedicti, quorum etiam specialem deus curam agere videtur. A quibus amari vult amore filiali. Quos qui offendit, pupillam domini offendit. In quos collata beneficia quasi deo exhibita munerabũtur, & qui spernit eos, deũ spernit. Dixi tibi, dimitte filiũ meũ, & cætera. Tibi refertur non ad Moysen, sed ad Pharaonem, cui iterum atq; iterũ deus mãdat Israëlitici populi manumissionem, vt F fiat induratus & inobediens domino, tanto inexcusabilior. Maximam plagam inobedientiæ quam illaturus erat primum comminatur, quo magis terreat, & tam clementia dei, quàm Pharaonis improbitas clarior appareat. Quod etiam dicitur, Dixi tibi, dimitte, aliqui sic exponunt, Ego dico tibi vt dimittas filium meum, & si nolueris, occidam primogenitum tuum. Hoc autem postea impletum est, non tantùm in primogenito Pharaonis, sed etiam in omnibus primogenitis Aegypti, quemadmodum scribitur capite vndecimo. Significat autem se hoc miraculo (cùm opponit inter se ex antithesi Israëlem & Aegyptios) manifestè declaraturum, ac tanquam cœlesti signaculo comprobaturum quòd non Aegyptius, sed Israël sit populus dei electus, & quòd ad Israëlem pertineant iura cœlestis primogenituræ. Ac talis quidem populus fuit Israël ante aduẽtum Iesu Christi, postquàm autem venit Christus, & Euangelium eius in toto orbe terrarum reuelatum est, Israël eiectus est è iure primogenituræ, & gentes incircunciſæ assumptæ sunt in populum dei, & in ius primogenituræ, quemadmodum Prophetæ vaticinati sunt, & Paulus ad Romanos capite nono, decimo & vndecimo, copiosè explicat.

Alij

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alij interficiam primogenitum tuum, exponunt, id est, electa, præcipua, & pretiosa tua omnia perdam. Occisio autem primogenitorum vltima fuit & maxima, præter submersionem in mari rubro. G

Mystice. GRAECVS. Quod ait, Vade, mortui sunt enim qui quærebant animam tuam, Hoc & beato Ioseph beatæ Mariæ viro Angelus dixit. Ex quibus omnibus satis ostenditur, Moysen Christi typum fuisse. INTERLINEARIS. In eo verò quod Moyses tulit vxorem suam & filios, ac super asinum imposuit, spiritaliter dominum nostrum figurat Iesum Christum, qui Ecclesiam & singulos sanctos, super seipsum qui est asinus fortis, qui peccata nostra portauit, vt stultitiam & lasciuiam carnis suæ opprimerent, imposuit.

4 *VMque esset in itinere in diuersorio, occurrit ei dominus, & uolebat occidere eum. Tulit ilico Sephora acutißimam petram, & circuncidit præputium filij sui. Tetigítque pedes eius, & ait, Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum, postquàm dixerat, sponsus sanguinum tu mihi es* H *ob circuncisionem.*

4 GREGORIVS NYSSENVS. Descendente Moyse in Aegyptum, adducentéque secum vxorem alienigenam, & liberos sibi ex ea natos, Angelus obuiam factus, timorem mortis ei intulisse fertur. Quem mulier circuncisionis filij sanguine facilè placauit. Vnde sequitur sacra dei historia. *Cùm esset in itinere in diuersorio, occurrit ei dominus, & volebat occidere eum.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER *Quæst.11.* EXODVM. Alia litera habet, Et factum est in via ad refectionem obuiauit ei Angelus, & quærebat eum occidere. Primùm quæritur, quem volebat Angelus occidere, vtrum Moysen, quia dictum est, occurrit ei Angelus, & quærebat eum occidere. Nam cui putabitur occurrisse, nisi illi qui vniuerso suorum comitatui præfuit, & à quo cæteri ducebantur? An puerum quærebat occidere, cui mater circuncidendo subuenit, vt ob hoc intelligatur occidere voluisse infantem, quia non erat circuncisus, atque ita sancire præceptum circun- I cisionis, seueritate vindictæ? Quod si ita est, incertũ est prius, de quo dixerit, quærebat eum occidere, quia ignoratur quem, nisi ex consequentibus reperiatur, mira sanè locutione & inusitata, vt prius diceret, occurrit ei, & *Psalm. 86.* quærebat eum occidere, de quo nihil antea dixerat. Sed talis est in Psalmo, Fundamenta eius in montibus sanctis, diligit dominus portas Sion. Inde enim Psalmus incipit, nec aliquid de illo vel de illa dixerat, cuius fundamenta voluit intelligi, dicens, Fundamẽta eius in montibus sanctis. Sed quia sequitur, Diligit dominus portas Sion, fundamenta vel Domini vel Sion, & ad facilioré sensum magis Sion, vt fundamenta ciuitatis accipiantur. Sed quia in hoc pronomine, quod est eius, genus ambiguum est, Omnis enim generis est hoc pronomen, id est, & masculini, & fœminini, & neutri: in Græco autẽ in fœminino genere dicitur αὐτῆς, & habet codex Græcus αὐτοῦ, cogit intelligere non fundamenta Sion, sed fundamenta domini, id est, quæ constituit dominus, de quo dictum est, ædificãs Hierusalẽ dñs. Nec Sion tamen, nec dominũ antea nominauerat, cùm diceret, Fundamenta eius in montibus sanctis, sic & hîc nondum nominato infante, dictum est, Occurrit ei, & quærebat eum K occidere, vt de quo dixerit, in consequentibus agnoscamus, quanquam & si de Moyse accipere quisquam vo- *Serm.86.* luerit, non est magnoperè resistendum. IDEM IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Forsitan enim in hoc loco possumus intelligere, quòd displicuerit deo quare Moyses tanta mirabilia facturus, vxoris impedimentum secum ducere vellet in Aegyptum. Vnde datur intelligi, quòd ex illo loco remiserit vxorem suam ad socerum suum. Nam in tantum sine illa descendit in Aegyptum, vt postea iam in eremo constituto Moysi, ipsam vxorem suam (sicut legimus) Iethro cognatus suus adduxerit. INTERLINEARIS. Quod ergo ait, occurrit ei dominus, & voluit occidere eum, vel de Moyse, vel de infante incircuncisо intelligitur. THEODORETVS. Angelus Moysen interficere volebat. Vxor verò Moysi suspicata huiusce iræ causam esse, quòd filium alterum è filiis suis incircuncisum reliquisset, legémque Hebræorum præuaricata fuisset, confestim filium suum circuncidit. Nonnulli verò tradunt in causa fuisse, quòd cùm ad liberandos sui generis ac gentes homines missus esset, comitem itineris sui vxorem habere voluerit. Hi si- L bi considerandum esse existiment, id Moysen necessariò fecisse, ne videlicet socer eius in suspitionem veniret, aliam vxorem in matrimonium sibi copulare velle, priorémque contemptui habere, sed sciret Moysen sine contemptione vxoris suæ diuino mandato obtemperare, statim igitur sumpta Angeli occasione, vxorem suam domum patris sui remeare iussit. Quódque hæc ita se se habeant, manifestè historia docet. Nam post egressionem ex Aegypto, quum mare rubrum transissent, atque in Sina montem peruenissent, Socer Moysi ad illum vnà cum filia sua ipsius vxore aduenit. Aliquid ergo aliud sibi Angelus volens, gladium nudatum ostendit. Nam quia magnus Moyses Pharaonem formidabat, ac sæpenumero formidinem hanc declarauerat, modò dicens, Quis sum ego vt eam ad Pharaonem regem Aegypti? modò, Mitte alium quem missurus es: & rursus, Tenui voce tardáque lingua ego sum, idcirco supplicium illi Angelus comminatur, timore timorem expellens, itémque maiori minorem. Perinde quasi per nudatum gladium diceret, Pharaonem times, magis me time, qui nemine cernente, plagam tibi facilè inferre possum. ISIDO- M RVS PELVSIOTA. Angelus Moysi in Aegyptum descẽdenti obuiã factus, illúmque interficere volens, non vt homicidium quod iam antea ab illo patratum fuerat vlciscereturi, gladium aduersum illum intendit, sed vt illum in crimen vocans quod legem transgressus esset. Nam cùm à deo in latorem legis electus esset, illámque omni diligentia seruare deberet, illam primus transgressus est, incircuncisos liberos in Aegyptum ferens, idque mandatum illud euacuans, quo solo Iudæi à cæteris gentibus distinguebantur. Postquàm autem vxor eius Sephora peccati velut conscia lapide accepto filium circuncidit, & ad Angeli pedes procidit, statímque ipse discesset, illud diuinę indignationis causam fuisse arbitratus est, quòd vxoris fides coniecerat. DIO- DORVS. Non video quo pacto Angelus Moysen occidere voluerit. Nonnulli existimant Moysen id ab Angelo fieri putasse, quòd negligenter se gereret in eductione populi Israël ex Aegypto, secúmque impedimenta, hoc est, vxorem liberósque asportaret, atque ideo illam cum liberis domum suam remisisse, vxorem verò Sephoram

Aphoram aliam huius indignationis causam suspicatam fuisse, quia scilicet Moyses liberos suos non circunci- disset, quam suspicionem Angelus confirmasse videri potest, qui auditis verbis Sephoræ, Stetit sanguis circuncisi filij mei, contiauò discessit. Enimuero si id verum est, quod Sephoræ in suspicionem venit, non video qua ratione Angelus altero filio non circuncisо discesserit. Ad hæc si hac de causa Moyses occidendus erat, quòd filios non circuncidisset, quamobrem filios Hebræorum in deserto natos non circuncidit? Sed nimirum id totum, ea de causa factum est, vt Moyses qui Pharaonis timore correptus erat, adeò vt mittenti se deo diceret, Obsecro domine mitte alium quem missurus es, tanquam ab Angelo interficiendus, mortis suę discrimen quod euaserat secum in mente circunferret, & timor vehemens quem illi Angelus incusserat, Pharaonis timorem vt clauus clauum truderet. Neque verò mirum cuiquam videri debet, causam hanc ab Angelo
B ga Balaam Angelus fecit, silentio prætermissam, occasionem verò discedendi Angelus ex verbis Sephoræ nactus est. Tale quid etiam er- primò quidem cùm à Balac accersitus esset proficisci verens, postquàm verò in petitione Balac perstabat, vt abiret promisit quidem, sed cùm in via esset, illum gladio educto quasi occidere vellet, timore perculsit, non vt illum occideret, sed vt à muneribus ac voluntate regis Balac alienum atque auersum efficeret, & ad obtemperandum deo promptiorem redderet, & per causam asinæ quæ de via declinauerat, ait Angelus se illum non occidisse, cùm tamen illum occidere minimè in animo haberet, sed tantummodo illi diuinum timorem incutere. EVSEBIVS. Propterea Angelus Moysen interficere volebat, quòd secum vxorem ac liberos ferret, quasi egressionem ex Aegypto minimè crederet, sed auditis Angeli comminationibus ad socerum illam remisit. Quòd verò hac de causa id factum sit, non quia filios non circunciderat, hinc liquidò colligi potest, quòd eos qui in deserto nati sunt, incircuncisos reliquit. Non est igitur cur de circuncisione Iudæi se magnificè iactent. EVSEBIVS EMESENVS. Hoc loco exultat Iudæus, & ait, Circuncidit mulier filium, neque tamen Moyses occisus est, tantum circuncisio potest. Verùm ô Iudæi,
C si vnius filij circuncisio patris corpus seruauit, quare factum est, vt alterius præputium patrem non læserit? Nam si circuncisio in causa fuisset vt propheta non occideretur, nulla profectò ratione in deserto natos incircuncisos reliquisset, sed hanc causam fuisse vxor ipsa coniecit, sed id factum est, quia secum vxorem cum filiis ferebat, quare & illam ad socerum remisit. RVPERTVS. Et volebat (inquit) occidere eum. Quare? Quia filios suos non circunciderat. Verùm hoc obsistente vxore alienigena facere nequiuerat in terra alienigena, in terra non sua. Igitur vidente Sephora volebat dominus occidere eum, vt qua ratione noluerat adduci, præsentia periculi cognosceret salutare esse semini Abrahæ, omne masculinum eius circuncidi. CAIETANVS. Cúmque esset in itinere in diuersorio occurrit ei dominus, & volebat occidere eum. Nomen est tetragrammaton, ad contestandum quòd quanuis summus sit, ad ima tamen in sensibili specie hominis armati tanquam quærentis occidere Moysen, descendere non aspernatur. AVCTOR CATENAE. Licet textus habeat vt vertit Interpres וַיִּפְגְּשֵׁהוּ יְהוָה Vaiphgesehu iehoua, Et occurrit illi dominus, Septuaginta ta-
D men alio modo verterunt, συνήντησεν αὐτῷ ἄγγελος κυρίου, occurrit illi Angelus domini, quod & Chaldaica habet editio. Nam promiscuè loquũtur sacræ literæ, eodem nomine tum deum, tum angelos appellantes. Et tolerari potest, vt Angelus sumpta viri forma minaretur Moysi, quod fortè de deo non posset sine perturbatione cogitari. Et hoc modo exponunt ferè omnes Hebræi, dicúntque Moysen grauissimo morbo fuisse correptum propter omissam filij circuncisionem quem ex Madianitide muliere susceperat, saltem cum peruenisset in diuersorium. Cæteri verò interpretes alij deum, alij angelum verterunt, & causam occisionis afferunt, quòd secum vxorem duceret & filios, cùm ad tantum dei opus pergeret, qui sibi impedimento omnino essent futuri. Vel quia cum timore magno ad Pharaonem proficiscebatur. Cùm igitur esset Moyses in diuersorio in itinere cum vxore & liberis, contigit vt ei occurreret dominus, seu Angelus domini ab eo missus, & dei personam referens sicut & alibi, iratus contra Moysen, & quærens occidere eum. RVPERTVS, ET INTERLINEARIS. Nihil ergo cunctata, quid potius eligeret, viri necem, an filiorum circuncisionem,
E & quasi cognoscens quare dominus vellet Moysen interficere, *Tulit ilico Sephora acutissimam petram, & circuncidit præputium filij sui.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Quare non dicit filiorum? Quia forsitan mater vnum sibi, videlicet maiorem natu, propriũ & incircuncisum retinuerat. Alterum verò Moyses qui circuncisus erat, quasi suum circunciderat, quod etiam innuitur ex interpretationibus nominum. Vel forsitan solum maiorem filium secum ducebant, & minorem apud auum reliquerant. THOMAS. Cultellus autem lapideus *3.par.q.70 art.3. ad secundum.* non erat de necessitate circuncisionis, vnde non inuenitur tale instrumentum præcepto diuino determinatum, neque etiam communiter tali instrumento Iudæi vtebantur ad circuncidendum, sicut neque modò vtuntur. Leguntur tamen aliquæ circuncisiones famosæ cultello lapideo factæ, sicut legitur Exodi quarto, Quod tulit Sephora acutissimam petram, & circuncidit præputium filij sui. Et Iosue quinto dicitur, Fac tibi cultellos lapideos, & circuncide secundò filios Israël, per quod figurabatur circuncisionẽ spiritualem esse fiendã per Chri-
F stum, de quo dicitur prima Corinthiorum decimo, Petra autem erat Christus. CAIETANVS. Tulit ilico Sephora, & cætera. Hinc habetur, quòd apparitio ista sensibilis fuit communis etiam vxori Moysi, & quòd intercessit sermo sensibilis de incircuncisо filio. Ita quòd dicendo, & quæsiuit interficere eum, breuissimè significatur, quod in specie illa hominis apparẽs armatus, & motu, & actione, & verbis præ se ferebat se quærere Moysen, vt occideret eum, quia filius eius erat incircuncisus. Et propterea vxor cauens marito, circuncidit filium. Sed superest dubium, quare vnus tantùm filius narratur circuncisus, cùm clarè testetur litera, quòd Moyses ducebat secum vxorem & filios. Solutio est, quòd Sephora circuncidit omnes filios, sed scriptura quemadmodum dixit, super asinum, significando omnes asinos super quos equitabant, ita dicit filij sui, significando omnes filios suos. AVCTOR CATENAE. Tulit ilico Sephora acutissimam petram. צֹר Zor habetur in Hebræo, quod quandoque significat petram acutissimam vt gladius, in tantum vt quandoque accipiatur pro ipso gladio. Vnde non male vertit Interpres, licet nec Chaldaica nec Septuaginta habeant dictionem durissimam. Mulier itaque cuius consilio fortè opus neglectum vel vetitum erat, intelligens

ob eam

Universidad de Deusto
Biblioteca

ob eam causam iratum dominum, mox temerè saxum arripiens, puerum circuncidit, ne quid mali pateretur G maritus. *Tetigítque pedes eius, & ait, Sponsus sanguinum tu mihi es.* INTERLINEARIS Tetigítque pedes eius, id est, Sephora pedes Angeli. Vel sanguis effluens pedes pueri, Dixítque, sponsus sanguinum tu mihi es. Angelo hoc blandiendo dicit Sephora, quasi sicut carnaliter nupsi Moysi, ita tibi effusione sanguinis filij mei. RABANVS. Vel mater gentilis nouitatem rei admirans, ignara præcepti quod Abraham datum est de circuncisione, ad Moysen dicere potuit, Sponsus sanguinum tu mihi es, ac si diceret, ritus gentis tuæ cogit me sanguinem fundere filij mei ob circuncisionem, quod aliis gentibus moris non est facere. RVPERTVS. Tetigítque pedes eius, videlicet mariti Moysi. Vt quid autem tetigit pedes eius? Videlicet vt dimitteretur. Nam protinus sequitur, Et dimisit eum postquàm dixit, sponsus sanguinum tu mihi es, ob circuncisionem. Idcirco tetigit pedes, id est, importunè supplicauit, ne illum longius sequi compelleretur, exterrita vel imparata tantis visionibus, vtpote quibus gentiliter viuens, nondum interesse merebatur. Tangens ergo pedes eius, di- H xit, Sponsus sanguinum tu mihi es. Non dixit vir sanguinum, ne coniugij, sed crudelitatis respectu hoc dixisse putaretur. Siquidem vir sanguinum, crudelitatis & homicidiorum in communi vsu significat, triste carnificium. Melius ergo (quanuis impropriè) dictum est, sponsus sanguinum, id est, quanuis sponsus non consueuerit dici, nisi dum est in celebratione nuptiarum. CAIETANVS. Tetigítque pedes eius. Sephora vt seruaret Moysen, non solùm circuncidit filium, sed etiam iecit se ad pedes domini inuadentis Moysen, vt etiam sic placaret eum. Intelligimus enim hinc, quòd apparens dominus etiam post circuncisum puerum non desistebat à comminatione Moysi, & propterea Sephora tetigit pedes domini persequentis Moysen, Et dixit, sponsus sanguinum tu mihi es. Ad complendum facta & dicta à Sephora, subiungit præoccupando Moyses hæc verba Sephoræ ad maritum, vt ipsemet Moyses testatur. Creditur itaque quòd dominus instabat persequendo Moysen, donec Sephora circuncidit omnes filios, & adhuc expectauit vt illa iaceret se ad pedes eius, rogando vt desisteret. Si enim alter filius circuncisus antè fuisset, non dixisset nunc Sepho- I ra propter circuncisionem, Moysi, sponsus sanguinum tu mihi. Hæc enim verba nunc dicta insinuant, quòd tunc incœpit effundi sanguis filiorum eius in circuncisione. AVCTOR CATENAE. Tetigítque pedes eius, scilicet Moysi, secundum Hebræos, proiecit enim præputium præcisum filij sui ad pedes mariti, ac sanguine illos tinxit. Apertè autem verbo וַתִּגַּע Vatagaha fœminini generis indicatur, Sephoram proiecisse præputium, quod Latinè indicari per verbum non potuit. Commoditas est autem non modica Hebræis vsus generis vtriusq; in verbis, qua carent etiam Græci. Et ait, sponsus sanguinum tu mihi es, Id est, Tu qui es sponsus meus occidendus eras, propter omissam filij tui circuncisionem. Quasi dicat, Angelus dei te interfecisset, nisi circuncidissem filium tuum Eleazarum. Quidam putant hoc dictum à matre ægreferente filium circuncidi, & arguente maritum inclementiæ, quasi dicat, Non abhorres à fundendo sanguine filij tui, dum iubes illum circuncidi? erat enim Madianitis, huius cærimoniæ insolens. Quod tamen vltimum non ita omnibus placet, quia dicunt Madianitas non fuisse Gentiles, cùm de stir- K pe essent Abrahæ, nec ignaros circuncisionis. Alij exponunt sponsus sanguinum tu mihi es, id est, quasi denuo desponsata in sanguine, qui ipsum Moysen à morte præseruauerat, diceret, Iam mihi ob hanc circuncisionem, quasi nouus factus es sponsus, quem Angelus domini per mortem mihi ferè subtraxerat. Sunt & qui dicant, Propter te qui es sponsus meus, ne te Angelus occideret, sanguis filij mei effusus est. Alius quidam ita ediserit: Video me multa passuram pericula tecum, vt mihi sponsus sanguinis futurus sis. Omnes enim qui piè volunt viuere, & ad seruitium dei se se accingunt, crucem ferre & persecutiones cogentur. Sponsi itaque sanguinum sunt & dicuntur prophetæ, prædicatores, fideliúmque prælati, pro continuis eorum periculis, quibus cum familia inuoluuntur ob veritatem & ingratitudinem. Non desunt autem qui dicant, Sephoram cum circuncideret præputium filij petra, vulnerasse etiam pedes filij, Quódque dixit, sponsus sanguinum tu mihi es, blandientis voce ad eundem filium protulisse, morisque fuisse mulieribus Hebræis vocare circuncisos pueros, sponsos suos, & ideo eam alloqui hoc loco filium suum, O fili sponsus es mihi, L tinctus sanguine non cædis, sed circuncisionis. Quasi dicat, propter te morietur maritus meus, quod die octauo non circunciderit te. Demum nonnulli hæc omnia ad Angelum domini referunt, quasi proiecerit Sephora præputium filij sui domino, quod tanta indignatione exigere subitò videbatur. Quódque ait, sponsus sanguinum tu mihi es, ita dictum intelligunt, Domine deus per sanguinem filij mei quem tantopere zelas effundi, sponsus meus à te mihi condonetur. Cui expositioni & si duriuscula videatur, fauet tamen illi mirum in modum Chaldaica editio, difficilium locorum enodatrix, ita inquiens, & obtulit coram eo (nempe Angelo) abscissum filij præputium, & ait, Propter sanguinem circuncisionis huius detur mihi sponsus meus. Id innuunt & Septuaginta, apud quos ita legitur, καὶ προσέπεσε πρὸς τοὺς πόδας αὐτοῦ, καὶ ἔπεμψ, ἔσκ τὸ ἄιμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου, Et procidit ad pedes suos (subaudi Sephora ad pedes Angeli) & dixit, Stetit sanguis circũcisionis filij mei, supple ad placandũ te infensum marito meo. Ita tota hęc narratio variè à doctoribus explicatur. *Et dimisit eum, postquàm dixerat, sponsus sanguinum tu mihi es ob circuncisionem.* AVGVSTINVS IN M *Vbi supra.* QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, & recesit ab eo, propter quod dixit, Stetit sanguis circuncisionis. Intelligatur ergo hoc si fieri potest, quid sibi velit, ideo recesisse Angelum ab interfectione cuiuslibet eorum, quia dixit mulier, stetit sanguis circuncisionis infantis. Non enim ait, recesit ab eo propter quod circuncidit infantem, sed quia stetit sanguis circuncisionis, non quia cucurrit, sed quia stetit, magno nisi fallor sacramento. INTERLINEARIS. Vel irata Sephora circuncisо puero, reuersa est in Ma- *Vbi supra.* dian ad patrem suum cum paruulis. Vnde postea legitur quod Iethro occurrerit Moysi in deserto, dicens, En *Quæst.13.* ego & vxor tua, & pueri tui. AVGVSTINVS. Nam quidam putauerunt propter hoc Angelum terruisse, ne ad impedimentum ministerij quod diuinitùs impositum Moyses gerebat, fœmineus sexus comitaretur. CAIETANVS. Et dimisit eum. Hic faciendus est punctus. Et quoniam dimisit seu recesit masculini generis est apud Hebræos, manifestè patet, quòd non ad Sephoram, sed ad dominum refertur. Et est planus sensus

A sensus quòd dominus persequens Moysen, postquam Sephora tetigit pedes domini, cessauit à persecutione Moysi, & recesit ab eo (scilicet Moyse) tanquàm placatus. Postquàm dixerat. Iuxta Hebræum habetur, Tunc dixit, Sponsus sanguinum tu mihi es, ob circuncisionem. Ecce ipse Moyses testatur, quòd vbi dominus cessauit à persecutione Moysi, Sephora versa ad maritum, dixit illa verba, sponsus sanguinum tu mihi. Et exponit Moyses quare dixerit Sponsus sanguinum, videlicet propter circuncisionem, quæ cum effusione sanguinis fit. AVCTOR CATENAE. Et dimisit eũ, nempe Angelus, Moysen. Est enim וַיִּרֶף Vaireph, futurum masculinum à רָפָה Rapha, quod propter vau fit præteritum, & nullo modo ad Sephoram accommodari potest. Vnde & Septuaginta, καὶ ἀπῆλθεμ ἀπ' αὐτοῦ ὁ ἄγγελος, Et abiit ab eo Angelus. Desti- tit (inquit) hoc facto Angelus à persequendo Moysen ad mortem, iam sanguine circuncisi placatus, quem exigere videbatur signum fidei à pergente iam obedire dei verbo, & accincto ad opus domini. Alij verò ex- B ponunt, Et dimisit eum, subaudi morbus, id est, recesit à Moyse ægritudo quæ eum apprehenderat, & restitutus est sanitati, postquàm filius eius circuncisus est. Tertij dicunt, quod Moyses dimiserit filium suum, & remiserit eum vnà cum matre & altero filio ad patriam Madian. Postquàm (inquit) dixerat, Sponsus sanguinum tu mihi es ob circuncisionem. In Hebræo est: אָז אָמַרְתָּ חֲתַן דָּמִים לַמּוּלוֹת Az ámra chathan damim lamuloth. Tunc dixit (scilicet Sephora, est enim præteritum fœmininum) Sponsus sanguinum ob, siue propter circuncisionem, id est, occidendus eras propter omissam filij tui circuncisionem. Aut vertendum, Illa autem dixerat, sponsus sanguinum es ob circuncisionem, id est, propterea quòd vidisset paruuli filij sui sanguinem fundi. Vel dic vt supra, ne eadem totiens inculcentur. Cùm ergo discessit Angelus à Moyse, tunc Sephora dixit hæc verba. Vel & prius dixit, quando puerum circuncidit, & tunc quando recesit Angelus à Moyse. Vide autem quomodo Chaldaica legat hunc locum, & cum dimisisset eum, tunc dixit, Nisi propter sanguinem circuncisionis huius condemnatus erat ad mortem sponsus meus. Declarat enim quid im- C portent verba illa, sponsus sanguinum tu mihi es. Septuaginta verò habent, διότι ἔιπεμ, ἔσκ τὸ ἄιμα τῆς περιτομῆς τοῦ παιδίου μου. Quoniam dixit, stetit sanguis circuncisionis filij mei, Et est sensus, quòd Angelus abiit à Moyse, propterea quia Sephora protulit hæc verba. Quæ omnia à Latina lectione non deuiant, quod ad sententiam attinet.

RABANVS. Et hæc quidem secundum historiam. Secundum mysterium verò, Sephora typum te- *Mysticè.* net Ecclesiæ de gentibus, quæ præputium filij sui, id est, populi gentilis, acutissima petra, hoc est doctrina spiritussancti, siue illa petra de qua dicit Apostolus, Petra autem erat Christus, docet expoliationem vete- *1.Cor.10.* ris hominis cum actibus eius, vt mundent se ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore dei. Tunc enim stat sanguis circuncisionis, quando absorbebitur id quod mortale est à vita, & corruptibile hoc induerit incorruptionem. Tunc enim veraciter circuncisionis sacramentum finitur, quando vltra iam non licebit peccare, nec pugnam carnis refragantis sustinere. RVPER- D TVS. Cæterum & quotidie filios suos mater Ecclesia circuncidit circuncisione spirituali, ne fides Christi moriatur in illis, tangítque pedes eius, dicítque inter circuncidendum filiis suis, Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exempla, vt sequamini vestigia eius, & his similia. Sed & quod discesserit Sephora à Moyse, & postea ad eum reuersa sit cum filiis suis, à mysterio non vacat. Alienigena quippe vxor Moysi Sephora, quod interpretatur pulchritudo siue placens, alienigenam (vt superius dictum est) gentium significat Ecclesiam. At illa non interfuit victoriæ quam vir eius Christus de principe tenebrarum diabolo moriendo consummauit, sed solus vir ille pugnauit, solus triumphauit. Postquàm autem antiquorum populum sanctorum de tenebris inferni per suum sanguinem eripuit, tunc & ipsa accessit, tunc adducta est in equis & quadrigis Euangelicis, & victoriæ sacramentum in baptismate suscepit. CYRILLVS. Figura igitur hæc manifestè explicat, quòd per sanguinem Christi mors superata est, ipsáque sanctorum patrum multitudo seruata est, imò verò vniuersum genus quod Christum dominum ætate præcessit. Pro omnibus nã- E que mortuus est, omniúmque in ipso mors soluta est. GREGORIVS NYSSENVS. Sed & Moysen sequitur coniunx alienigena, hæc videlicet est iuxta alium sensum humana eruditio, cuius sunt nonnulla ad liberorum procreationem vtilia. Moralis enim naturalisque philosophia coniungi potest, profecto sublimiori vitæ, charissimáque coniunx eius ac socia fieri, dum eius partus nihil alienigeni sceleris secum adducat. Quod nisi quis circuncidat atque auferat, mortis periculum Angelus obuiam factus incutiet, quem vxor Moysi tunc placauit, cùm ablatione præputij, quo alienigenæ cognoscuntur atque contaminantur, mundum filium suum effecerit. Quod quidem ænigma historiæ facilè quis per ea, quæ dicta sunt, ad Christianæ virtutis, pietatisque incrementum adaptare poterit. Habet enim Philosophia seculi, partus, humanáque disciplina carnale quoddam præputium, quo circunciso quod relinquitur, Israëliticæ inuenitur esse nobilitatis, vt exempli causa, immortalem esse animum Philosophi perhibent, id pium est. De corporibus in corpora transire volunt, & de rationali natura etiam in rationis expertem transilire nonnulli asserunt, hæc quasi F præputium circuncidenda sunt, procúlque omnino abiicienda. Deum esse non negant, creatorémque omnium à quo cuncta dependeant verè asseuerant, ac rationibus quantum fieri potest demonstrant, sed creatori materiam veluti egenti artifici supponunt multáque alia huiusmodi sunt veris excogitata rationibus, sed absurdis atque falsis oppositionibus maculata, quæ si tollemus, propitius nobis dei Angelus fiet horum dogmatum partu, tanquam non diuino, & ab Ecclesia Christiana alieno, exultans.

Dixítque dominus ad Aaron, Vade in occursum Moysi in desertum. Qui perrexit obuiam ei in 5 *montem dei, & osculatus est eum. Narrauítque Moyses Aaron omnia uerba domini pro quibus miserat eum, & signa quæ mandauerat. Venerúntque simul, & congregauerunt cunctos senio- res filiorum Israël. Locutúsque est Aaron omnia uerba quæ dixerat dominus ad Moysen, & fecit signa*

coram

Universidad de Deusto
Biblioteca

coram populo, & credidit populus. Audierúntque quod uisitasset dominus filios Israël, & quod respexisset afflictionem eorum, & proni adorauerunt. G

5 GREGORIVS NYSSENVS. Cum iam omni numero virtutis, longáque præmeditatione exercitationéque ac demum diuinæ lucis visione à terrenis in altiora fuit eleuatus Moyses, placabilis & optata fratris sibi occursatio facta est, diuinitùs vt ei obuiam veniret excitati. De qua nunc fit sermo. *Dixítque dominus ad Aaron, Vade in occursum Moysi in desertum.* INTERLINEARIS. Vel hæc dixit dominus Aaron interius inspirando, vel per aliquem exterius monendo. AVCTOR CATENAE. Et hinc est quòd primo Regum secundo dicitur ad Heli sacerdotem domini qui de Aaron descendit, Nunquid non apertè reuelatus sum domui patris tui cum esset in Aegypto? *Qui perrexit obuiam ei in montem dei, & osculatus est eum.* CAIETANVS. De monte Sinai est sermo, qui mons dei dicitur, eo quòd ibi apparuit deus legislator. Moyses enim nominat montem nomine solito in populo Israël post acceptam legem. Scripsit enim hæc post datam legem. AVCTOR CATENAE. Declarat hîc Chaldaica de quo monte intelligat Moyses, nempe Horeb, qui idem est cum Sina, vt aliàs dictum est, inquiens, Et occurrit ei in monte vbi reuelata fuerat gloria dei. Sic igitur Moyses & Aaron ambo in solitudine initiantur, vt præsint populo dei per verbum. Idq; fit ad montem dei, vt semper deum præ oculis teneant. Verbo & signis doctrina scilicet & operum exemplis præsint commissæ plebi. Idipsum quoque consentiente charitate concordes, & in votis proficiendi ecclesiæ consentaneis, hoc enim osculum significare videtur. *Narrauit itaque Moyses Aaron omnia verba domini pro quibus miserat eum & signa quæ mandauerat.* Vbi apud nos legitur, pro quibus miserat eum, alij vertunt, Qui miserat eum. Et vtroque modo reddi potest, Est enim in Hebræo אֲשֶׁר שְׁלָחוֹ Aser selacho. Et tam ad verba, quàm ad dominum relatio referri potest. Aser siquidem dictio relatiua, prout est omnis generis, sic est omnium casuum, & vtriusque numeri. Chaldaica quidem ad verba refert, sicut & nostra habet editio. Septuaginta etiam, apud quos est, οὓς ἀπέστελε πρὸς αὐτὸν, Quos (videlicet sermones) misit ad eum, scilicet Moysen, deus. Quod autem sequitur, & signa quæ mandauerat, in Hebræo est: וְאֵת כָּל הָאֹתֹת אֲשֶׁר צִוָּהוּ Veeth col haothoth aser ziuahu. Et cuncta, siue omnia signa quæ mandauerat ei. Sed hoc parum est. Quid itaque dominus ab vtrisque exigeret officij ad fratres, & ob quæ mitteret ambos dominus nescienti Aaron, & credulo Moyses narrat, & instruit, paratúmque inuenit, & ad salutem fratrum propensum, fidémque firmat ex miraculis tam iam exactis quàm patrandis. Commendatur autem hoc loco externum ministerium verbi dei. Dominus reuelat se Aaron, non tamen indicat ipsi negocium liberationis, sed remittit ipsum ad Moysen, vt ex eo discat, quid agendum sit. Sic Paulus rapitur in tertium cœlum, non autem baptizatur illic, sed mittitur ad ipsum Ananias. Sic angelus apparet Cornelio centurioni, non tamen prædicat ipsi Euangelium de Christo, sed iubet ipsum vocare Petrum, vt ex eo audiat, quid ad salutem ipsius necessarium sit. Hæc exempla confirmant auctoritatem ministrorum dei, videlicet sacerdotum eius, à quibus & non ab aliis, dispensationem verborum legis accipere debemus, nec nouas de cœlo reuelationes expectare. Habemus hoc in loco etiam exemplum veritatis diuinarum promissionum. Supra enim dixit deus Moysi & Aaron, Ecce ipse egredietur in occursum tuum, & cætera. Quod ergo deus promisit, hoc nunc præstitit. *Veneruntque simul, & congregauerunt cunctos seniores filiorum Israel.* INTERLINEARIS, Quorum scilicet vigebat consilium & sapientia, vt res maioris esset auctoritatis. AVCTOR CATENAE. Seniores in primis colliguntur ad mandatum domini, quia populi maxima multitudo non potuit. Senatoribus ergo populus obediat, sed tamen & ipsi quoque prophetis, & à domino missis apostolis qui verbo dei crediderint, obsequantur. Sic enim decet seruari ordinem in Ecclesia dei. *Locutúsque est Aaron omnia verba quæ dixerat dominus ad Moysen.* CAIETANVS. Ecce Aaron est os Moysi alloquendo senes Israël, & manifestando quæ dicta fuerant à deo Moysi. AVCTOR CATENAE. Et quia in aliquibus exemplaribus inuenimus hoc in loco ita scriptum, Locutúsque est ad Aaron omnia verba, & cætera sciendum præpositionem, Ad, neque in Hebræo, neque in Chaldaica, neque apud Septuaginta, neque demum in antiquis Latinis exemplaribus inueniri. *Et fecit signa coram populo.* CAIETANVS. Vide progressum. Primùm congregat vterque senes Israël, & Aaron loquitur coram senibus, deinde Moyses fecit signa non coram senibus duntaxat, sed coram populo. Ad Moysen siquidem immediatè ante nominatum, refertur verbum fecit. Et est sermo de tribus signis, quorum mentio facta est in principio huius Capituli. *Et credidit populus.* Ecce plusquàm promissum fuerat. Nam non solùm senes populi, sed etiam populus credidit Moysen missum esse à deo ad liberandum populum. *Audierúntque quod visitasset dominus filios Israel, & quod respexisset afflictionem eorum, & proni adorauerunt.* INTERLINEARIS. Humiles, videlicet corde & corpore. THOMAS SVPER ESAIAM. Nota verò quòd est visitatio domini multiplex. Prima condemnationis. Hieremiæ octauo, In tempore visitationis suæ corruent. Secunda correptionis. Psalmus, Visitabo in virga iniquitates eorum. Tertia consolationis. Lucæ primo, Visitauit nos oriens ex alto. Et de hac sermo est Exodi quarto, Audierúntque quòd visitasset dominus filios Israël. CAIETANVS. Rationem reddit Moyses honoris exhibiti deo à populo. Audiendo enim quod deus visitasset eos, mittendo prophetam Moysen, & quod prouidisset de Redemptore eorum, incuruauerunt se, & adorauerunt deum gratias agentes ei. AVCTOR CATENAE. Audierúntque quod visitasset dominus, id est, intellexerunt & cognouerunt, quod recordatus fuisset dominus filiorum Israël, sic enim Et Chaldaica habet, loco verbi visitasset, sed idem est cum nostra editione. Septuaginta autem hoc in loco non וַיִּשְׁמְעוּ Vaisimehau, Et audierunt, Sed וַיִּשְׂמְחוּ Vaismehu, id est, Et lætati sunt, legisse videntur, quòd loco, audierunt, ἐχάρη ὁ λαός verterunt, hoc est, Et lætatus est populus. Estq; inter vtrumque verbum, non mediocris similitudo. Nam שָׂמַח quod lætari significat, simillimum est huic שָׁמַע id est, audiuit

Cap. 8. in fine.

vnde

A vnde alterum pro altero legisse videntur. Quod autem sequitur, Et proni adorauerunt, id est quod Hebraicè legitur וַיִּקְּדוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ Vaikkedu vaistachauu. Et inclinauerunt, seu incuruauerunt se, vel verticem, & adorauerunt. Alij, Et vertice inclinato adorauerunt, verterunt. Chaldaica, & incuruati sunt, & adorauerunt. Septuaginta, κύψας δὲ ὁ λαὸς προσεκύνησαν, Inclinatus autem populus adorauerunt. Quæ omnia idem dicunt. Et secundum quidem Hebræos significat prædicta dictio קָדַר Kadad, verticem capitis terræ demittere: & dicunt quòd deriuatur à dictione קדקר Kodkod, quæ significat verticem capitis. Ad populum igitur conuenientem loquuntur Moyses & Aaron verba domini, miraculorum signis persuadent, non ab alio se missos quàm à domino deo patrum suorum, qui dudum promissa iam nunc explere beneficia statuisset, & ideo gratias agunt Israëlitæ dominum adorando.

INTERLINEARIS. Sed & quibuslibet sanctis qui membra sunt summi sacerdotis, dicitur *Mysticè.*
B quòd vadent in occursum Moysi in desertum, quoniam in solitudine melius intelligitur legis mysterium.
ORIGENES. Occurrit autem Aaron Moysi. Vbi ei occurrit? in quali loco? Interest enim vbi occurrat Moysi is, cuius os aperiendum est à deo. Occurrit enim (inquit) in montem dei. Vides quia meritò aperitur os eius, qui potest occurrere in montem dei? Petrus & Iacobus & Ioannes montem dei ascenderunt, vt transformatum Iesum videre mererentur, & Moysen cum ipso, atque Heliam viderent in gloria. Et tu ergo nisi ascenderis ad montem dei, & ibi occurreris Moysi, id est, nisi excelsum legis ascenderis sensum, nisi ad spiritalis intelligentiæ cacumen euaseris, non est os tuum apertum à domino. Si in humili loco literæ steteris, & historiæ textum iudaicis narrationibus innectas, non occurristi Moysi in montem dei, nec os tuum aperuit deus, neque instruxit te, quæ oporteat te loqui. Nisi ergo Aaron occurrisset Moysi in monte, nisi eius sensum sublimem vidisset & arduum, nisi excelsam eius intelligentiam perspexisset, nunquàm ei loquutus fuisset verba dei, neque virtutem signorum prodigiorúmque tradidis-
C set, neque participem eum tanti mysterij conscium isset.
PROSPER, INTERLINEARIS, ET AVCTOR CATENAE. Sicut autem Moyses & Aaron Hebræo populo prædicantes, missos se à deo, vt eos ex Aegypto eruerent, firmauerunt, quos audiens populus ingeniculans adorauit, quibus & signa facientibus credidit, Sic prædicantibus Apostolis & Paulo gentibus ac Iudæis, & salutem animarum per Christum fiduciali ter promittentibus, ac domino cooperante, & sermonem eorum confirmante, dum signa innumerabilia facerent, ad agnitionem dei populum mira celeritate conuerterunt, ipsósque auditores suos ex futuro dei iudicio eruerunt.
GREGORIVS NYSSENVS. Sed & id quod Aaron frater Moysi diuinitùs monitus obuiam illi prodiit, & paulò pòst in concionem ab vtrisque populus conuocatur, libertásque tam laboriosæ seruituti præponitur, si tropologicè accipiamus, tunc manifestè diuinum ad virtutem nobis patrocinium concedi reperiemus, cùm virtuosè iam ac piè vixerimus. Quod quidem patrocinium prima
D generationis & creationis nostra antiquius est, priùs enim creatum, sed tunc apertissimè apparet, cùm nos ipsos attentione ac cura meliori vitæ tradiderimus, ac pro zelo fidei & virtutis certamina sucipimus grauiora. Verùm ne ænigma historiæ per ænigmata exponi videatur, latiùs quod sentio explanandum est. Occultior quædam traditio est, verus sermo ad nos vsque descendit, quo creditur postea, quàm in peccatum natura nostra lapsa est, non omnino à clementia diuina neglectam, neque absque suo patrocinio dimissam, sed Angelorum qui natura incorporei sunt, aliquem in adminiculum cuique constitutum fuisse, naturæq; nostræ corruptorem in omnibus contra annitentem, prauum aliquem atque maleficum dæmona ad male viuendum homines impellentem, ad singulos destinasse. Horum autem medium factum hominem, quorum alter virtutis præmia (quæ spe atque fide præparantur) cogitationibus offert, alter titillationes & voluptates carnis suggerit, animúmque suum, quasi speculum bonorum, quæ firmæ spei nostræ proposita sunt, effecerit, ita vt mentis oculo oblatas diuina gratia virtutis species queat reci-
E pere. Tunc ei manifestius fratris adminicula vndique apparent, secum aduersus hostes armati, frater enim quodammodo hominis animo Angelus est, rationali quippe ac intellectuali natura secum annectuntur, qui tum maximè nobis assistere videtur, cùm Pharaoni appropinquamus. Nemo autem historiæ veritatem per omnia nos cogat ad propositum accommodare, nec si quid non consentaneum huic tropologiæ in historia veniat, idcirco vniuersam hanc intelligendæ scripturæ viam aspernetur atque contemnat, sed recordetur ab initio statim nos dixisse magnorum virorum vitas ad exemplum, & imitationem diuinitùs nobis esse propositas. Itaque cum per eorundem rerum seriem, per eosdem vitæ casus, aut materiem minimè possimus eos imitari, quomodo enim iterum in Aegypto eo pacto erit populus? aut quomodo tyrannus muliebrem prolem viuificare, masculinam occidere reperiet? cæteráque omnia quæ historia conscribit, vbi quis inueniet? nullibi profectò. Quare quoniam eisdem in rebus beatos viros imitari non possumus, ad moralem vitam ab historica serie omnia traducamus, quæ bene viuendi rationibus congruunt.
F Potuit enim profectò deus ad posteriorem perfectionem priscorum vitam in exemplum altiùs intellectam accommodare. Quare si quid historiæ dictum non omnino proposito conuenit, id prætermittentes, ne series expositionis intercidatur, quæ idonea sunt coniúgemus. Hæc dixi ne quis mihi obiiciat, congruè quidem hîc, pro Aaron fratre Moysi maiore, Angelum custodem nobis diuinitùs datum nos subintellexisse, nam & prior natura angelica est, & intellectuali ac incorporali, cum humano videretur animo conuenire, nec dubitare se auxilio nobis maximè tunc esse, cùm aduersus incorporales hostes insurgimus, non tamen rectè pro hoc, quasi fratre nobis Angelo semper Aaron capi posse. Nam cùm Aaron dux Hebræis ad idololatriam fuisse videtur, vt historia tradit, quomodo eum pro duce pietatis Angelo positum ab historia credendum est? Hoc igitur prætermittendum forsan erit, si omnino accommodari non possit, quanuis Angeli quoque nomen, vt & fratris, ad vtramque partem à scriptura positum inueniamus, non enim dei solùm, verùm etiam Satanæ angelum dicimus, nec bonum tantùm, sed etiam prauum fratrem

nomi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nominamus. Fratres enim (inquit scriptura) sint in necessitatibus vtiles, in meliorem hîc partem fratris G
nomen accipiens: in peiorem autem accipit, cùm dicit, omnis frater calcaneo supplantabit. verùm exquisitiùs hæc in loco suo considerabimus. Qui autem visione diuinæ lucis seipsum corroborauit ac talem fratrem adeptus sit, qui sibi adesse in periculis non timeat, is iam confidenter populum alloquatur, & in memoriam paternæ nobilitatis adducat, sententiámque dicat, quomodo simum ac lateres, alióque seruiles labores effugere poterit. Sed diligenter aduertendum oro, ne nos fugiat, quod apertissimè historia ipsa prædicat. Videmus enim Moysen antea, quàm perfectiore se virtute firmauerit, duos inter se contendentes homines conciliare nequiuisse. Postea verò cùm sibi ipsi longo temporum spacio vacauerit, à multis hominum millibus facilè in protectorem recipi. Magna igitur voce scripturæ auctoritas clamare videtur, non insiliendum esse ad docendum instituendámque multitudinem nisi prius magna diligentia, magnisque laboribus eam fueris auctoritatem adeptus, vt auditores verbis tuis facilè acquiescant. H

IN CAPVT QVINTVM EXODI ARGVMENTVM.

Moyses & Aaron apud Pharaonem dei legatione funguntur, quam contemnens grauiùs premit Israelitas ad dominum conquerentes. Incusantur à populo Moyses & Aaron.

CAPVT QVINTVM.

Lectio. 1. POst hæc ingressi sunt Moyses & Aaron, & dixerunt Pharaoni, Hæc dicit dominus I
deus Israël: Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto. At ille respondit: Quis est dominus ut audiam uocem eius, & dimittam Israël? Nescio dominum, & Israël non dimittam: Dixerúntque, Deus Hebræorum uocauit nos, ut eamus uiam trium dierum in solitudinem, & sacrificemus domino deo nostro, ne fortè accidat nobis pestis aut gladius. Ait ad eos Rex Aegypti: Quare Moyses & Aaron sollicitatis populum ab operibus suis? Ite ad onera uestra.

Lectio. 1. ORIGENES. Videamus nunc ingressi ad Pharaonem Moyses & Aaron quid dicunt. *Post hæc* (inquit) *ingressi sunt Moyses & Aaron, & dixerunt Pharaoni, Hæc dicit dominus deus Israel: Dimitte populum meum vt sacrificet mihi in de-* K
serto. CAIETANVS. Nulla fit mentio seniorum, cùm tamen dominus ordinauerit capitulo tertio, Ingredieris tu & seniores Israël ad Regem Aegypti. Solutio est, vel quòd senes comitati sunt, nec aliter exprimuntur quàm in istis duobus præcipuis, vel quòd illud mandatum intelligitur mutatum quando datus est Aaron coadiutor Moysi, nam mandatum illud factum fuerat prius, & quasi loco seniorum surrogatus est Aaron quo ad legationem. Subiuncta tamen verba Pharaonis (ite ad onera vestra) innuunt senes Israël affuisse, & ad eos dictum esse, ite ad onera vestra. Nomen autem proprium veri dei proponunt Pharaoni, tum ob auctoritatem, tum ob veritatem. Adiungunt autem, deus Israël, ad significandum quòd quia colitur ab Israël vt deus iudex, eius interest cura populi Israël. Propter quod appellat ipsum populum meum, Dimitte (inquiens) populum meum, vt sacrificet mihi in deserto. AVCTOR CATENAE. Vt sacrificet mihi in deserto. Verbum חגג Chagag, & sacrificare, & festum celebrare significat. Vnde aliqui L
hîc transtulerunt, Vt festum diem, siue festa celebrent mihi in deserto. Alij, Vt diebus festis mihi sacrificent in deserto. Sed eadem vbique est sententia. Chaldaica est cum Latina interpretatione. Septuaginta ἵνα ἑορτάσωσι, vt festum agant. Moyses igitur primùm grauatim subit prouinciam agendi cum mundi principibus, sed postquàm subiit, strenuè omnia agit, exemplum magnanimitatis, fortitudinis & constantiæ. Vt sacrificet (inquit) mihi in deserto, hoc est, oblationes & hostias offerat, quod fit in festiuitatibus. Habes hîc in Moyse & Aaron primum clarissmum obedientiæ exemplum. Et si enim sciebãt hoc negocium constare maximo vitæ suæ periculo, quippe quod à rege tanquàm auctores seditionis excipiendi essent, neglectis tamen omnibus periculis obediunt vocationi dei, & intercedunt pro Israëlitis, vt dimittantur ad sacrificandum domino. Deinde obseruandum est etiam in Moyse & Aaron exemplum charitatis erga proximos suos. Moyses enim potuisset iustam sibi imaginari causam negligendi Israëlitas, propterea quòd antea reiectus fue- M
rat ab ipsis, sed tanta charitate complectitur eos, vt maluerit vnà cum fratre suo Aaron extrema quæque pericula perferre, quàm saluti ipsorum deesse. Egregium charitatis exemplar, quod & in Christo nobis imitandum proponitur. Hoc (inquit Christus) est præceptum meum vt diligatis inuicem, sicut ego dilexi vos. Maiorem hac dilectionem nemo habet, vt quis animam suam ponat pro amicis suis. Postremò habes quoque in Moyse & Aaron præclarum exemplum modestiæ. Hi enim, tametsi habebant mandatum liberandi Israëlitas à tyrannide Pharaonis, & Pharao erat rex longè omnium impiissimus, atque à domino manifestis verbis condemnatus, non tamen armant Israëlitas suos aduersus regem, legitimum magistratum in Aegypto, non trucidant tyrannum gladio, sed continent se se intra teminos suæ vocationis, & obsecrant Pharaonem obedienter, iuxta mandatum domini, & iuxta officium subditorum, vt dimittat Israëlem. Dominus enim non dixit, Ingredere ad Pharaonem, & trucida eum, tanquàm rabidum canem, sed ait: Ingredieris tu & seniores Israël ad

regem

A regem Aegypti, & dices, Dominus deus Hebræorum vocauit nos, ibimus viam trium dierum in solitudinem, vt immolemus domino deo nostro. Quòd si non licuit Moysi & Aaron trucidare Pharaonem, vt liberarent Israëlitas suos à tyrannide eius, cui obsecro nunc liceret absque expresso & manifesto verbo dei, gladium aduersus legitimum magistratum suum accipere, & se se violenter in libertatem vindicare? *At ille respondit, Quis est dominus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israel? Nescio dominum, & Israel non dimittam.* ORIGENES. Vides quid agit cruda superbia? donec in laboribus hominum non est, & cum hominibus non flagellatur, propterea tenuit eum superbia. Denique videbis eum paulo pòst quantum proficit in flagellis, quantò melior B verberatus efficitur. Iste qui modò dicit, nescio dominum, postea cùm vim senserit verberum, dicturus est, orate pro me dominum, & non solùm hoc, sed etiam contestantibus Magis fatebitur, quia digitus dei est in virtute signorum. Nemo ergo ita ineruditus diuinæ sit disciplinæ, vt flagella diuina perniciem putet, vt verbera domini pœnalem credat interitum. Ecce Pharao durissimus, tamen proficit verberatus. Ante vergnoscere, quòd merueris pœnam. CYRILLVS. Contumeliose admodum loquitur Pharao, & aduersus dei gloriam audacter insurgit, Et quis hic dominus sit se nescire profitetur, neque se populum Israëliticum dimissurum arroganter iactat: neque tamen Moyses his verbis commotus à legatione cessat: sed diuinam voluntatem perfici debere contendit. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Ideo autem vni- *Lib.12.de*
uersitatis creator & medicus deus causam principiúmque morborum superbiam esse cognoscens: contrariis *spiritu*
sanare contraria procurauit, vt ea scilicet quæ per superbiam corruerant, per humilitatem resurgerent. Ille *superb.c.8.*
nanque dicit, In cœlum conscendam: hic dicit, Humiliata est in terra anima mea. Ille dicit, Et ero similis altissimo: hic cùm esset in forma dei, exinaniuit semetipsum formam serui accipiens: humiliauítque se factus *Esa.14.*
obediens vsque ad mortem. Ille dicit, Super astra dei exaltabo solium meum. Iste dicit, Discite à me quia C *Philip.2.*
mitis sum & humilis corde. Ille dicit, Nescio dominum, & Israël non dimittam: Iste dicit, Si dixero quia *Esa.14,*
non noui eum, ero similis vobis mendax, sed noui eum: & mandata eius seruo. Ille dicit, Mea sunt flu- *Matth.11.*
mina, & ego feci ea. Iste dicit, Non possum ego à me ipso facere quicquam, sed pater meus in me manens, *Ioan.7.*
ipse facit opera. Ille dicit, Mea sunt omnia regna mundi & gloria eorum: & cui voluero do ea. Iste cùm di- *Ioan.14.*
ues esset, pauper effectus est, vt eius inopia nos diuites redderemur. Ille dicit, Sicut colliguntur oua quæ de- *Luc.4.*
relicta sunt: sic vniuersam terram ego congregaui, & non fuit qui moueret pennam, & apperiret os, & ganni- *2.Cor.8.*
ret. Iste dicit, Similis factus sum pellicano solitario, vigilaui, & factus sum sicut passer solitarius in tecto. *Esa.10.*
Ille dicit, Exiccaui vestigio pedum meorum omnes riuos aggerum: hic dicit, Nunquid non possum rogare *Psal.101.*
patrem meum, & exhibebit mihi modò plusquam duodecim millia legiones angelorum? Si principalis ruinæ *Esa.37.*
causam & salutis nostræ fundamenta perspeximus, à quo & qualiter vel ista iacta sint, vel illa emerserint, *Matth.26.*
quemadmodum deuitare tam atrocem mortem superbię debeamus, vel illius ruina, vel huius doceamur exem- D
plo. RABANVS. Superbam diaboli contumaciam, Pharao suo sermone exprimit: qui subdi deo noluit, sed æqualem dixit se esse altissimo: quia nisi per tormenta coactus, deo non vult impendere, vnde in Euangelio cùm deum tentaret, quasi dubitans de eius diuinitate ait, Si filius dei es, dic vt lapides isti, panes fiant. Sed postea quasi ab ipso verberatus, quodammodo supplicationis vocem emittit: quam nisi coactus nequaquam expenderet. CAIETANVS. Quis est dominus, vt audiam, &c. Non quærit scire quis est deus absolutè, sed quis relatiuè ad ipsum Pharaonem, ad hoc vt pareat ei ad dimittendum Israël. Contemptum verò admiscet dicendo, non noui deum, & Israël non dimittam. Si animo inquirendi notitiam veritatis formasset quæstionem, non intulisset ex sua insciti detentionem populi Israël, sed cùm verè nesciret deum tam absolutè quàm relatiuè ad ipsum (hoc enim raris hominibus concessum est) nec crederet summum deum curare quod ipse Pharao dimittat Israël, contempsit mandatum diuinum, allegando insciti am propriam. Ex hoc autem colloquio clarè apparet, quòd nomen domini tetragrámaton proferri potest, & prolatum est à Moy- E
se & Aaron coram Pharaone, & repetitum ab ipso Pharaone. AVCTOR CATENAE. Quia verbum שמע Samaha, & audire & obedire, seu parere significat, hinc est quòd aliqui hoc in loco, pro, vt audiam, reddunt, vt obediam, vel paream voci eius. Vnde Chaldaica, Vt obediam verbo eius. Septuaginta habent sicut & nos. Sed idem sensus est vtrobique. Impij itaque reges dominum non reuerentur, sed rerum se dominos non dei seruos arbitrantur. Quum non alia ratione præfecti sint populis, quàm vt ipsi domino obedientes, ipsius voluntatem doceant, inculcent & manuteneant in subditis suis. Impius in deum, non potest in homines esse pius. Quis (inquit Pharao) tam potens est, vt rex Aegypti eum audiat, id est, obsequatur. Vide autem quo se extendat cæca superbia, vt naturalem etiam rationem deum esse noscentem obnubilet penitùs & extinguat, *Psal 13.52.*
iuxta id quod scriptum est, Dixit insipiẽs in corde suo, non est deus. Et in Iudith libro Holofernes ait ad Achior, *Iudith.6.*
Ostendam tibi quòd non sit deus nisi Nabuchodonosor. *Dixerunt, Deus Hebræorum vocauit nos, vt eamus viam trium*
dierum in solitudinem, & sacrificemus domino deo nostro, ne forte accidat nobis pestis aut gladius. AVGVSTINVS IN QVAE- F
STIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur, quomodo populo dicatur, quòd mandauit deus eiectum se eos de Aegypto in terram Chanaan, Pharaoni autem dicatur, quòd trium dierum iter exire vellent in desertum, & immolare deo suo ex mandato eius. Sed intelligendum est, quamuis deus sciret quid esset facturus, quoniam præsciebat non consensurum Pharaonem ad populum dimittendum, illud primò dictum esse quod etiam primitus fieret, si ille dimitteret, vt enim sic fierent omnia, quemadmodum consequẽs scriptura testatur, Pharaonis contumacia meruit & suorum. Neque enim mendaciter deus iubet quod scit non facturum cui iubetur, vt iustum iudicium consequatur. GRAECVS. Et sacrificemus domino deo nostro. Ac si dicant, Neque enim ô Aegyptij deum diis vestris similem colimus ac veneramur, Vitulum videlicet, aut suem, aut capram, aut hominis simulachrum, aut volucrum adumbratam imaginem, aut denique repẽtium imagines in ficubus collocatas, sed à nobis Hebræis deus ac dominus inuocatur, hoc vniuersum fabrefactus est. Magnus

Universidad de Deusto
Biblioteca

itaque, & qui diis Aegyptiorum nulla ratione conferendus sit, quíque omnes res creatas infinitè excellat, est He-G
bræorum deus, qui in desertum nos vocat, vt placitum illi sacrificiũ illuc afferamus. CAIETANVS. Deus Hebræorum vocauit nos, &c. Iuxta Hebræum autem sic legitur, Deus Hebræorum fuit obuius super nos, ibimus obsecrò viam triũ dierum in solitudinẽ, vt sacrificemus domino deo nostro, ne quando occurrat nobis in peste aut in gladio. Ad ipsum enim deum refertur occursus cum peste aut bello, non enim casui, sed diuinæ prouidentiæ, plaga pestis aut belli attribuitur. Respondent itaque quæsito, manifestando modum quo deus se habere curam dimissionis eorum manifestauit, & vbi dixerant, deus Israël, nunc dicunt, deus Hebræorum, altiùs repetendo quis relatiuè ad homines est deus, videlicet quòd non nouus est deus Israël, sed ab antiquo fuit deus Hebræorum filiorum Heber, cuius tempore diuisæ sunt linguæ. Cultum itaque ab antiquo exhibitum deo ab Hebræis priusquam Israël gigneretur commemorant, vt notum ac veneratum antiquissimis patribus deum manifestent, & quòd ipse deus non quæsitus fuit obuius ipsis Israëlitis, occurrendo de supernis, vt hinc H
discat Pharao diuinam curam populi Israël compertam esse in tali occursu. Et est sermo de apparitione in flamma ruborum. Et exponendo mitigant petitionem. Petierant enim dimitti populum, mitigando declarant peti
vt dimittatur populus ad eundum in desertum itinere trium dierum ad sacrificandum deo. Sic enim præcepegis negaret absolutè dimissionem populi Israël. Nec mendacium, sed silentium interuenit integræ veritatis. Ituri enim erant itinere trium dierum, & longiore itinere, sed hoc tacuerunt, sacrificaturi deo ituri erant, & hoc dixerunt. AVCTOR CATENAE. Deus Hebræorum vocauit nos. Quia verbum קרא occurrere, vocare & inuocare significat, ideo hîc aliqui vertunt vt Latina editio, & Septuaginta, προσκέκληται, vocauit. Chaldaica inuocatus est super nos, Et alij, occurrit, vel apparuit nobis. Sed non est diuersitas in sensu. Quod etiam sequitur, Vt eamus, Hebraicè est נלכה נא Nélcha na, Eamus, vel ibimus nunc, siue quæso. Quasi dicat, oramus liceat nobis per te ire viam trium dierum, &c. Et sacrificemus. Et prout positum est, nam ad hoc di- I
cunt velle ire vt sacrificent. Ne fortè accidat nobis pestis aut gladius. In Hebræo est פן יפגענו בדבר או בחרב Pen iphgahênu badẽber ô bechâreb, Ne fortè occurrat nobis, seu irruat in nos (scilicet deus) cum, siue in pestilentia aut gladio, id est, interficiat si non paruerimus, peste aut bello. Chaldaica, Ne fortè accidat nobis mors aut occisio. Septuaginta, μὴ ποτε σωσαντήσῃ ἡμῖν θάνατος ἢ φόνος, Ne fortè occurrat nobis mors vel cædes. Sed hæc idem cum litera nostra. Dicant ergo Moyses & Aaron, deus Hebræorum inuocatur super nos, illius nos cultores sumus, & hunc profitemur, qui patribus nostris beneficiis commendatus est, & nobis promissis, qui nunc euocat nos ad suum cultum. Liceat per te igitur nobis viam conficere tridui in solitudinem, vt sacrificemus domino deo nostro. Hic status est & summa orationis. Non autem totam profectionem regi proponunt, idque non sine legitima causa: omnia enim deus per Prophetas sapienter agit, & imperscrutabili consilio, & interim non fallit qui non omnia prædicit hosti crudeli, qui gloriam dei, & fratrum piorum & oppressorum salutem intendit. Deum autem occurrere fidelibus, est succurrere. Precibus & sacrificiis cordis amolienda sunt K
seculi incommoda. In aduersis confugiendum est ad deum. Sunt qui per tres dies, tres hîc menses intelligant, nam mense ab exitu de Aegypto tertio, venerunt filij Israël ad montem Sinai, & ibi domino sacrificauerunt, vt infra decimo nono capitulo habetur. In sacra enim scriptura sicut diem quandoque pro anno (vt Ezechielis quarto legitur) ita hîc diem pro mense poni asserũt. *Ait ad eos rex Aegypti. Quare Moyses & Aaron sollicitatis populum ab operibus suis? Ite ad onera vestra.* INTERLINEARIS. Terreni videlicet laboris. CAIETANVS. Dictio interpretata sollicitatis, sonat, facitis vacare, & hoc consonat adiunctis operibus. Arguit Pharao Moysen & Aaron, quòd occasionem dent populo cessandi ab operibus in seruitium regis. Et nominat Moysen & Aaron tanquam personas sibi notas, & capita huius petitionis, immo tanquam confictores diuinæ apparitionis ad leuandum populum. Huc enim tendit reprehensio quòd faciant vacare populum ab operibus suis, Ite ad onera vestra. AVCTOR CATENAE. Quare Moyses & Aaron sollicitatis populum ab operibus suis, id est, L
vacare, seu cessare facitis, prout habet Chaldaica, vel auertitis, iuxta Septuaginta. Est enim verbum פרע pharaha, quod vacare, & otiosum esse significat. Et est sensus, Quare populum subleuatis, & falsis persuasionibus imbuitis? interímque opera intermittuntur, pendent machinæ interruptæ, conaminíque eum ab hoc seruitio auocare? Sic igitur occasiones perquiruntur ab impiis contra ministros dei mendaciter & per calumnias, quum veritas prædicatur, & vitia taxantur tyrannorum, qui se malunt coli & reuereri, quàm deum. Otio resolui populum criminatur & distrahi, qui nimios labores & importabilia tantùm onera recusat, quasi idem sit otio resolui, & onera mediocria ferre?

Mystice. ORIGENES. Dixerunt Moyses & Aaron Pharaoni, Hæc dicit dominus, Dimitte populum meum vt seruiant mihi in eremo. Non vult Moyses vt populus in Aegypto positus seruiat domino, sed vt exeat in desertum, & ibi seruiat domino. Hoc est, sine dubio quod ostendit, quia donec quis in tenebris secularibus manet, & in negociorum obscuritate versatur, non potest seruire domino. Non enim potest duobus dominis M
seruire, non potest domino seruire & Mammonæ. Exeundum nobis igitur est de Aegypto, relinquendus est mundus, si volumus deo seruire. Relinquendus autem dico, non loco, sed animo, non itinere proficiscendi, sed fide proficiendo. Audi hæc eadem Ioannem dicentem, Filioli nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt, quoniam omne quod est in mundo, desiderium carnis est, & desiderium oculorum. Et quid tamen dicit? Quomodo, vel quatenus proficisci iubet ex Aegypto, videamus. Viam (inquit) trium dierum ibimus in Eremo, & ibi immolabimus domino deo nostro. Quæ est via trium dierum quę nobis incedenda est, vt exeũtes de Aegypto, peruenire possimus ad locũ in quo immolare debeamus? Ego viã, illũ intelligo qui dixit, Ego sum via, veritas & vita. Hæc via triduo nobis incedenda est. Qui enim confessus fuerit in ore suo dominum Iesum, & crediderit in corde suo quod deus illũ suscitauit à mortuis tertia die, saluus erit. Hæc ergo est tridui via

per quam

A per quam peruenitur in locum, in quo domino immoletur, & reddatur sacrificium laudis. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Viam trium dierum ibimus in solitudinẽ, &c. Hęc quidem vo- *Ser. 90.*
lebat Moyses, sed contradicebat Pharao, & nõ volebat filios Israël à se longè discedere. Nõ volebat princeps huius mundi exercitũ domini trium dierũ sacramenta cognoscere, illa vtiq; sacramẽta, de quibus Propheta dixit, Viuificabit nos post duos dies, in die tertio suscitabit nos. Prima dies passio domini saluatoris est. Secunda qua descendit ad infernum. Tertia autem resurrectionis est dies. Et ideo in die tertia deus antecedebat eos per diem in columna nubis, per noctem autem in columna ignis, ducitúrque populus per mare rubrum. Tres enim dies non incongruè possumus dicere, patrem & filium & spiritum sanctum, quia & pater dies est, & filius dies est, & spiritus sanctus dies est, & hi tres vnus dies. ORIGENES. Et hæc quantum ad mysticum pertinet intellectum. Si verò etiam moralem, qui nobis perutilis est, requiramus locum, iter tridui de Aegypto proficiscimur, si
B ita nos ab omni inquinamento animæ & corporis, ac spiritus conseruemus, vt quemadmodum dixit Apostolus, integer spiritus noster, & anima & corpus in die Iesu Christi seruetur. Tridui iter proficiscimur de Aegypto, si rationalem, naturalem, moralem sapientiam de rebus mundanis auferentes, ad statuta diuina conuertimus. Tridui iter de Aegypto proficiscimur, si purificantes in nobis dicta, facta, vel cogitata (Tria sunt enim hæc, per quæ peccare homines possunt) efficiamur mundi corde, vt possimus deum videre. Vis autem videre quòd huiusmodi sunt; quæ in scripturis indicat spiritus sanctus? Pharao hic, qui est princeps Aegypti, vbi se videt vehementius perurgeri vt dimittat populum dei, secundo loco hoc cupit impetrare, ne longius abeant, ne totum triduum proficiscantur, & dicit, non longè abeatis. Non vult longe à se fieri populum dei? vult eum si non in facto, vel in sermone peccare: si non in sermone, vel in cogitatione delinquere. Non vult vt totum à se triduum proficiscantur: vult in nobis vel vnum diem suum habere, in aliis duos, in aliis totum triduum ipse possidet. Sed illi beati, qui integrum triduum ab eo secedunt, & nullam in eis suam possidet diem. AVGV- *Vbi supra*
C STINVS. Via igitur trium dierum potest intelligi, bene cogitare, bene loqui, bene operari. Et re vera qui hoc agit, & tota animi virtute custodit, non in nocte, sed in die ambulat, nec filius tenebrarum, sed filius lucis efficitur, & impletur in illo illud quod Apostolus dicit, Fuistis aliquando tenebrę, nunc autem lux in domino, vt *Ephes. 5.*
filij lucis ambulate. Quando fuimus tenebræ fratres? vtique quando vias noctis ambulauimus, id est, quando malum cogitauimus, malum diximus, malum etiam operati sumus. Postea verò venientes ad Christum, per ipsius gratiam relinquamus opera tenebrarum, & bene cogitando, bene loquendo, bene operando viam lucis currere festinemus. Istæ ergo sunt tres viæ per quas peruenitur ad cœlum, sicut & illæ tres aliæ sunt per quas amatores mundi perueniunt in infernum, hoc est, malum cogitare, malum dicere, malum facere. Ista est lata & spatiosa via quæ ducit ad perditionem, & per istas vias diues purpuratus descendit in infernum, per illas verò alias Lazarus ad Abrahæ peruenire meruit sinum. Istas tres vias obsidet inimicus, sicut de Pharaonis exercitu *Exod. 14.*
legimus, Electos ascensores ternos stantes demersit in mare rubrum. Qui sunt isti electi ascensores? Electi vti-
D que à diabolo ad luxuriam, ad malitiam, ad omnium malorum caput superbiam. Et hi ergo terni stantes, istas tres obsident vias vt ille aut hominem ad opera mala subuertat, aut ille sermonem malum eliciat, aut ille cogitationem iniquam extorqueat. Sed felix est qui totas tres istas vias deo adiuuante deuitãs, per totum triduum de Pharaonis societate discedit, ita vt nullum ille diem subtrahat inimicus, nec splendorem fidei eius vertat in noctem. Et ideo fratres, faciamus illud quod scriptum est: omni custodia serua cor tuum. Consideremus cum dei adiutorio, & custodiamus corda simul & conscientias nostras. Et si est quisquam in nobis *Prou. 4.*
cui cogitationem malam inimicus eliciat, quantum potest laboret, vt vel in sermone non peccet, vt si eum diabolus vnum diem rapuit, & conuertit in noctem, vel secundum diem in illo obtinere non possit. Si verò & hoc subtilitate callidissima potuerit obtinere, vt malum & corde cogitemus, & ore loquamur, si iam duos dies perdidimus, vel vnum diem cum dei adiutorio conseruemus, ne etiam nos vsque ad opera mala possit nequitia inimici subuertere. Si verò & hoc factum est, non tamen de misericordia desperemus, sed
E citò per pœnitentiam de luto fecis pedes animæ nostræ excutere festinemus. ORIGENES. Non autem putetis, quia tunc tantummodo eduxit Moyses populum de Aegypto. Et nunc Moyses quem habemus nobiscum (habemus enim Moysen & Prophetas) id est, lex dei vult te educere de Aegypto, si audiamus eam, vult te longè facere à Pharaone, eruere te cupit de opere luti & palearum, si tamen audias legem dei, & spiritualiter intelligas. Non vult te in carnis, & tenebrarum actibus permanere, sed exire ad eremum, venire ad locum perturbationibus & fluctibus seculi vacuum, venire ad quietem silentij. Verba enim sapientiæ in silentio & quiete discuntur. Ad hunc ergo locum quietis cùm veneris, ibi poteris immolare domino, ibi legem dei, & virtutem diuinæ vocis agnoscere. Propterea ergo cupit te Moyses eruere de medio fluctuantium negociorum, & de medio perstrepentium populorum, propterea cupit te exire de Aegypto, id est, de tenebris ignorantiæ, vt legem dei audias & lucem scientiæ capias. Sed obsistit Pharao, relaxare te non vult rector tenebrarum harum, non vult te abstrahi de tenebris suis, & ad scientiæ lumen adduci, & audi quid dicit, Quis est domi-
F nus, vt audiam vocem eius, & dimittam Israël? Nescio dominum, & Israël non dimittam. Audi quid respondet princeps huius mundi, Nescire se deum dicit. Sed vide in Euangeliis, quomodo verberatus emendet hanc vocem, scriptum est enim quia clamauerunt dæmones ad dominum, & dixerunt, Quid venisti ante tẽpus torquere nos? Scimus te qui sis, tu es filius dei viui. Vbi tormẽta senserunt, sciunt dominũ. Ante flagella dicit, nescio dominũ, & Israël non dimitto, sed postea Israël dimittit, & non solùm dimittit, sed ipse perurgebit eũ exire. Nulla enim societas lucis ad tenebras, nulla pars fideli cum infideli. Sed quid adhuc addit in respõsis suis? Quare (inquit) Moyses & Aaron peruertitis populum ab operibus? Discedite vnusquisque ad opus vestrũ. Donec secũ est populus, & lutum operatur ac laterem, donec in paleis occupatus est, nõ putat eũ esse peruersum, sed recto itinere incedere. Si verò dicat, volo ire viam triũ dierum, & seruire domino, peruerti populum dicit per Moysen & Aarõ. Hoc quidẽ dicebatur antiquis. Sed & hodie si Moyses & Aaron, id est, propheticus & sacerdotalis sermo animã sollicitet ad seruitiũ dei, inuitẽtq; eã exire de seculo, renũciare omnibus quę possidet, operam

Universidad de Deusto Biblioteca

dare diuinæ legi, & sequi verbum dei, continuò audies dici ab his qui Pharaoni vnanimes & amici sunt, Vi- G
dete quomodo seducuntur homines, & peruertuntur, quales adolescentes ne laborent, ne militent, ne agant ali-
quid quod eis prosit, relictis rebus necessariis & vtilibus ineptias sectantur & otium. Hæc erant tunc verba Pha-
raonis, hæc & nunc amici eius & familiares loquuntur. GRAECVS. Aegyptus tenebræ interpretatur. Par
est igitur ac necessarium, nos qui spirituales sumus, spiritualiter his quæ vmbris ac figuris circũuelata sunt, ope-
ram nostram conferre. Oportet enim nos ab omni tenebricosa re discedere ac resilire, regionémque à tyranno
Satana hactenus dominatam relinquere, viámque non dæmonibus subiectam insistere, sed legitimum viuendi
genus aggredi, atque ita fiet vt iustitiæ fructus domino sacrificare valeamus.

2 *DIxítque Pharao: Multus est populus terræ. Videtis quòd turba succreuerit, quantò magis si dederitis eis*
requiem ab operibus? Præcepit ergo in die illo præfectis operum & exactoribus populi, dicens, Nequa- H
quam ultra dabitis paleas populo ad conficiendos lateres, sicut priùs, sed ipsi uadant & colligant stipu-
las, & mensuras laterum quos priùs faciebant, imponetis super eos, nec minuetis quicquam. Vacant enim, & idcir-
co uociferantur, dicentes, Eamus & sacrificemus deo nostro. Opprimantur operibus, & expleant ea, ut non ac-
quiescant uerbis mendacibus.

2 GREGORIVS NYSSENVS. Postquam dei famuli Moyses & Aaron, cum tyranno de libertate populi
ex dei mandato locuti sunt, ille magis irritatur, imperat duriora, vt non solùm luto, sed paleis stipulísque colli-
gendis afflicti Iudæi contabescãt. Ait ergo: *Dixítque Pharao, Multus est populus terræ.* CAIETANVS. Quãuis
non exprimatur quibus dixerit, subiuncta tamen manifestant, quòd dixerit illis quibus incumbebat cura operis
Hebræorum. Et hinc apparet, quòd edictum de exponendis infantibus abrogatum fuerat, alioquin non rediret
Pharao ad primum remedium opprimendi populum oneribus, nec tam multiplicatum testaretur. *Videtis quòd* I
turba succreuerit, quantò magis si dederitis eis requiem ab operibus? INTERLINEARIS. Id est, si non exerceatis eos in
operibus terrenis. CAIETANVS. Horrentis est negligentiã præfectorum concedentem otium Israëlitis.
AVCTOR CATENAE. Videtis quòd turba succreuerit, & cętera. Hebraica litera est huiusmodi: וְהִשְׁבַּתֶּם
אֹתָם מִסִּבְלֹתָם Vehisbattem otham misiblotham, Et cessare seu quiescere facitis eos ab operibus suis. Ita habet &
Chaldaica. Vel cessare fecistis, aut facietis ab oneribus, seu laboribus suis. Hoc est, populus tam multus est, & eis
otij copiam datis, & ipsi freti multitudine, intermittunt opus, & cogitant de rebellando. Vel cùm multus sit nũc
populus iste, reuocabitis ne eos à laboribus eorum? Quasi dicat minimè. Et hunc sensum fortè sequũtur Septua-
ginta habentes, μὴ οὖν καταπαύσωμεν αὐτοὺς ἀπὸ τῶν ἔργων, Non igitur cessare faciamus eos ab operibus. Dicit igi-
tur Pharao, Si laboribus tantis ac ærumnis oppressi, tantoperè tamen crescunt & multiplicantur in nostrã per-
niciem, & ad suam libertatem, quantò magis si otio vacent, & molliter viuere permittantur? *Præcepit ergo in die*
illo præfectis operum & exactoribus populi, dicens. CAIETANVS. Priùs rationẽ proposuit ex multiplicatione Israë- K
litarum, deinde præceptum adiunxit. Non sunt autem isti præfecti, illi qui inferius referuntur flagellati seu per-
cussi. Isti enim præfecti erant à Pharaone, & præerant exactoribus: illi autem Hebræi erant, & instituti ab exa-
ctoribus. AVCTOR CATENAE. Præcepit ergo in die illo præfectis operum, & exactoribus populi. He
braicè est הַנֹּגְשִׂים בָּעָם וְאֶת שֹׁטְרָיו Hanogsim baham veeth sotraf, Exactoribus qui erãt in populo, & præfectis eius.
Dicúntque exactores esse publicorum operum, qui ex aula Pharaonis instituti, demensum præscribebãt pro per-
sonis & temporibus exhibendum in laboribus. Quibus suberant ex filiis Israël selecti, qui præfecti populi dice-
bantur, & illum ad opus vrgebant, quos Hebræi præcones & sollicitatores pro singulis operibus vocabãt, ratio-
nem exactoribus reddituri. Alij è contrà, præfectos populi, angustiatores eius ex domo Pharaonis fuisse dicũt,
exactores autem, sollicitatores ex Hebræis, qui præfectis Aegyptiis rationem operum reddebant. Chaldaica ferè
vt apud nos legit, videlicet, Et præcepit Pharao in die illo præfectis populi, & exactoribus eius. Septuaginta, τοῖς
ἐργοδιώκταις τοῦ λαοῦ καὶ τοῖς γραμματεῦσι, præfectis operum & scribis. *Nequaquam vltra dabitis paleas populo ad con-* L
ficiendos lateres, sicut priùs, sed ipsi vadant & colligant stipulas, & mensuras laterum quos prius faciebant, imponetis super eos, nec minue-
tis quicquam. INTERLINEARIS. Paleæ dabantur, vt admixtione earum tenacius fieret opus, vel vt ex eis
lateres coquerentur, ideo autem maximè in Aegypto lateres fiebant, vt inde ciuitates fierent, quia ibi lapides
non abundant. CAIETANVS. Dictio interpretata conficiendum, si Latinus sermo admitteret, interpre-
tanda esset laterandum, perinde enim in Hebræo habetur, ac si diceremus ad laterãdum lateres. Quod ideo di-
xerim, vt percipiatur necessitas seu vtilitas paleę seu fœni ad lateres. Hinc enim insinuatur, quo ad ipsam cõpo-
sitionem laterum cõferebant. AVCTOR CATENAE. Vtitur profectò hic Hebraismus nomine & ver-
bo ab eadem radice formatis, scilicet לִלְבֹּן הַלְּבֵנִים Lilbon halebenim, ad laterificãdos lateres, seu vt laterificent
lateres, id quod rectè nostra editio vertit & Chaldaica, Ad conficiẽdos lateres. Septuaginta etiam, εἰς τὴν πλιν-
θουργίαν, In laterificium. Quod etiam sequitur hîc & paulò inferius, sicut priùs, egregiè vertit Interpres Hebrais-
mum כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם Chithmol silsom, Sicut heri & nudius tertius, quem tamen retinent Chaldaica & Septua- M
ginta. Sed & quod subiungitur, Et mensuram laterum, quia dictio מַתְכֹּנֶת Mathechóneth, significat numerũ,
mensuram, & compositionem, hinc est quod aliqui hîc habent, Et numerum laterum, vt est in Chaldaica. Ali-
qui, Et constructionem laterum, vt vertunt Septuaginta τὴν σύνταξιν. Aliqui, Et summam. sed vbique est idem
sensus. Præscriptum ergo iamdudum fuerat operis demensum per dies singulos, hoc sic cõtinuari præcipitur, vt
tamen stipulas antea præbitas à præfectis, nunc quoque ipsimet corradere & constipulare cogantur, vt non so-
lùm numerum totum reddant quotidie laterum, sed insuper paleas sibi conquirant. *Vacant enim, & idcirco vo-*
ciferantur, dicentes, Eamus & sacrificemus deo nostro. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Pigri ipsi.
Pigritiæ attribuitur religio. AVCTOR CATENAE. Vacant enim, id quod Hebraicè legitur כִּי נִרְפִּים
הֵם Chi nirpim hem. Quoniã otio torpent vel vacãt, siue otiosi sunt: Aut, sunt enim remisso animo. Quæ omnia
significat verbum רָפָה Rapha, vt sit sensus, dissoluti seu laxati sunt ab opere & labore. Est autem nirpim par-
ticipium

A ticipium passiuum primæ, à dicto verbo deriuatum. *Opprimantur operibus, & expleant ea, vt non acquiescant verbis men-*
dacibus. INTERLINEARIS. Vide quomodo princeps Aegypti quicquid contra se dicitur, mendacium
dicit. GRAECVS. Obseruandum etiam reges Aegypti eiusdem animi ac sententiæ aduersum Hebræos
fuisse, vt propemodum mentem hanc per manus inter se tradiderint. CAIETANVS. Ex hoc autem loco
clarè apparet quòd Pharao existimabat Moysen & Aaron finxisse diuinã apparitionem. AVCTOR CATE-
NAE. Opprimantur operibus. Succinctè collegit Interpres Hebraicũ, ibi enim est: תִּכְבַּד הָעֲבֹדָה עַל הָאֲנָשִׁים Ti-
chbad hahaboda hal haanasim, Aggrauetur seruitus, seu opus super viros. Sic & Chaldaica. Septuaginta verò,
βαρυνέσθωσαν τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τούτων, Aggrauentur opera horum hominum. Quod est idem, Quod verò se-
quitur, Et expleant ea, ibi legitur וְיַעֲשׂוּ בָהּ Veiahasu ba, Et occupentur in eo, scilicet opere, & ita habet Chaldai-
ca. vel, Et faciant in eo, aut expleant illud: siue, qua (nempe seruitute) se se exerceãt. Septuaginta, καὶ μεριμνάτωσαν
B ταῦτα, Et curent hæc. Sed omnia ista vnum significant. Demum quod dicitur, vt non acquiescant verbis men-
dacibus, Hebræum habet: וְאַל יִשְׁעוּ בְּדִבְרֵי שָׁקֶר Veal isau bedibre sáker, Et non aspiciant, siue aduertãt verba mẽ-
dacij. Vel, Et non respiciant ad verba vana, siue res vanas. Seu, Et ne confidant in verbis mendacij. Aut, Vt non
attendant verbis fallacibus. Chaldaica, Et non occupentur in verbis otiosis. Septuaginta, καὶ μὴ μεριμνάτωσαν ἐν
λόγοις κενοῖς, Et non curent in rebus vanis. Et eadem sunt cum litera nostra. verba autem vana & fallacia, siue
mendacia, appellat verba Moysi & Aaron, quibus fallere & decipere dicebat populum Israëlitarum. Vide quo-
modo mendacium habetur quicquid pauperes pro se allegant. Et quomodo verbum dei falsitas est iudicio im-
piorum. Cultus dei stultitia illis est, vanitas ac risus. Tyrannorum profectò hîc mores describuntur, & ferocita-
tis exempla, qui dum deus populum è seruitute & captiuitate vocat, indurati grauiùs premunt. Interim seruos
suos deus maiori exponit periculo, & inuidiam maiorem erga Pharaonem conflat. Sed sic regere debent qui iu-
dicio diuino propediem regno pellendi sunt. Talia sunt opera prouidentiæ diuinæ, ita initia sancta, grauia sunt
C & difficilia: laborandum tamen est sudandúmque verbi ministris. Nemo ad summam requiem sine summo la-
bore vnquam contendit. Sic igitur libertati viam aperit atque parat grauato populo nimia crudelitas exactionũ
INTERLINEARIS. Pharao dicens, Multus est populus terræ, Diaboli typum significat inuidẽtis quòd Mysticè.
dei populus crescat. Præcipit etiam præfectis operum & exactoribus populi, hoc est, dęmonibus qui præsunt di-
uersis vitiis, vt populo non dent paleas, id est, fidelibus vilem & paruum victum subtrahant, vt ipsi vndecun-
que illum acquirant, & tamen opera mala non minus faciant, sicut prodigo filio euenisse legimus, ad hoc vt
operibus suis opprimantur. Vacant enim (inquit) & idcirco vociferantur, dicentes, Eamus sacrificemus deo no-
stro, gratis enim victualia habentes recedere à nobis volunt: non enim deo seruire possunt & Mammonæ. Op-
primantur operibus, luti videlicet & carnis, vt obliuiscantur deum suum. Sæpe etiam vi mala facere dæmones
compellunt, si blanditiis nequeunt. BERNARDVS IN SERMONIBVS PARVIS. Historiam hanc Ser.34.
summatim delibantes, mortalitatis fructus decerpamus. Fames coegit Israël intrare in Aegyptum: statim re- Gen.42.
D perit ibi nouum dominum: & de libero seruus efficitur, ex illius regionis inhabitatione redigitur sub potestate &.43.
Pharaonis, qui masculos præcepit interfici, fœminas reseruari. Israël operibus luti & lateris duriter affligitur,
Pharao paleas ministrat laborantibus. Fames coëgit, non fames panis, neque sitis aquæ, sed audiendi verbum Exod.1.
dei, compellit multos intrare Aegyptum, hoc verbum dei est lux vera quæ illuminat omnem hominen venien- Ioan.1.
tem in hunc mundum. Vnde Psalmista, Præceptum domini lucidum illuminans oculos. Qui hanc lucem se- Psal.18.
quitur, non ambulat in tenebris, sed habet lumen vitæ. De luce præceptorum transitur ad lumen præmiorum.
Qui huius diuini verbi patitur egestatem cogitur intrare Aegyptum, id est, tenebras. Inuoluitur enim tene-
bris ignorantiæ: & subiacet dominio Pharaonis, id est, diaboli, qui princeps est Aegypti, hoc est, tenebrarum:
iuxta illud Apostoli, Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & po- Ephes.6.
testates: aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiæ in cœlestibus. Sub iugo Pha-
raonis fiunt lutea opera, id est, dissoluta & sordida. Ab ipso dantur paleæ, id est, leues cogitationes. Palea-
E rum est leuiter accendi, & in momento consumi. Sic & malæ cogitationes à diabolo immissæ, citò in menti-
bus nostris accenduntur carnis mollitie consentiente. Sed si viriliter studeamus resistere, deo iuuante protinus
extinguuntur. Paleis accensis coquebatur lutum & solidabatur in lateres, & prauæ cogitationes quæ sunt lu-
tum, paleis delectationis accenduntur. Quæ cùm transeunt in actum, tunc decoquuntur: cùm verò ducuntur
in consuetudinem, tunc solidantur. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Nec hoc quidem præ- Coll.21.
tereundum putamus, quòd frequentissimè seniores nostri idcirco sacris Quadragesimæ diebus maximè impu- Cap.28.
gnari omne monachorum genus antiqua inimicæ gentis consuetudine testabantur, & ad transmigrandum de
suis sedibus acrius perurgeri, eo quòd secundum illam similitudinem qua tunc Aegyptij filios Israël violentis
afflictionibus opprimebant: nunc quoque verum Israël, id est, monachorum plebem intellectuales Aegyptij
duris ac lutulentis operibus incuruare conentur, ne per amicam deo quietem, terram Aegyptiam deserentes, ad
eremum virtutum salubriter trãseamus. Ita vt aduersum nos Pharao infremens dicat, otiosi sunt, & idcirco vo-
F ciferantur, dicentes, Eamus & sacrificemus domino deo nostro: opprimantur laboribus, & solliciti sint in operi- Exod.5.
bus suis: & non sint solliciti in verbis vanis. Nam vtique vanitas impiorũ sanctum domini sacrificiũ quod non
nisi in eremo liberi cordis offertur, summam esse astruit vanitatem. Abominatio est enim peccatori religio.

IGitur egressi præfecti operum & exactores ad populum, dixerunt: Sic dicit Pharao, Non do uobis pa- 3
leas. Ite & colligite sicubi inuenire poteritis, nec minuetur quicquam de opere uestro. Dispersúsque est
populus per omnem terram Aegypti ad colligẽdas paleas. Præfecti quoque operum instabant, dicentes,
Complete opus uestrum quotidie, ut prius facere solebatis, quando dabantur uobis paleæ. Flagellatíque sunt qui
præerant operibus filiorum Israël, ab exactoribus Pharaonis dicẽtibus: Quare non impletis mensuram laterum
sicut prius, nec heri, nec hodie? Veneruntque præpositi filiorum Israël, & uociferati sunt ad Pharaonem, dicen-

Universidad de Deusto Biblioteca

tes, Cur ita agis contra seruos tuos? Paleæ non dantur nobis, & lateres similiter imperantur. En famuli tui fla- G
gellis cædimur, & iniustè agitur contra populum tuum. Qui ait, Vacatis otio, idcirco dicitis, Eamus & sacrificemus domino. Ite ergo, & operamini. Paleæ non dabuntur uobis, & reddetis consuetum numerum laterum. Videbántque se præpositi filiorum Israël in malum, eo quòd diceretur eis, Non minuetur quicquam operis de lateribus per singulos dies.

3 AVCTOR CATENAE. Post narrata domini mandata ad regem, opprimit ille Israëlitas multo grauiori tyrannide quàm antea. Vetat ne paleæ dentur ad conficiendos lateres, sed vt ipsi paleas colligant. Mandat vt nihilominus conficiant statutum numerum laterum, perinde ac si adhuc darentur ipsis paleæ. Et cùm Israëlitæ non possent illud præstare, percutiuntur præpositi eorum vsque adeò vt iam tum primùm inciperent res Israëlitarum in peiori statu esse quàm vnquam in Aegypto fuerint, & videretur prorsus conclamatum esse de salute H
ipsorum. Id ergo nunc sacra prosequitur historia, inquiens. *Igitur egressi præfecti operum & exactores ad populum, dixerunt, sic dicit Pharao, Non do vobis paleas.* Sicut & superius, in omnibus editionibus præterquam Septuaginta legitur, præfecti populi & exactores eius. De quibus etiam dic vt supra, Nō do vobis paleas. Hebraismus est, pro non daturus sum vobis posthac paleas, quæ de regia domo seu publicis impensis dari consueuerant. Vnde Chaldaica habet, Non ego dabo vobis paleas. Sic igitur ad calamitatem laborum in corpore adiicitur mētium quoque perturbatio, quum audiunt nullam ipsis haberi commiserationem vel gratiam. Augeríque crudelitatem eorum quos præfectos acceperant operum, vt adigantur ad extremam desperationem, vt dominum etiam deum suum dubitent sibi propitium & clementem, de cuius iam pietate in se Prophetas audierant, hos nunc mentitos credere incipiunt, tentatione adacti præualida. *Ite & colligite sicubi inuenire poteritis, nec minuetur quicquam de opere vestro.* Impossibilia imbecillis imperantur à tyrannis. Non enim ostenditur modus & locus inueniendi paleas, sed iubentur quærere alicubi, si apud aliquem valeant inueniri, quasi dicāt, siue contingat inuenire vos paleas, siue mi- I
nùs, curabitur tamen à vobis decretus quotidie numerus laterum sine clementia. *Dispersúsque est populus per omnem terram Aegypti ad colligendas paleas. Præfecti quoque operum instabant, dicentes, Complete opus vestrum quotidie, vt priùs facere solebatis quando dabantur vobis paleæ.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et exactores vrgentes, dicentes. Præfecti enim maiores erant. AVCTOR CATENAE. Ad colligendas paleas. In Hebræo est: לְקֹשֵׁשׁ קַשׁ לַתֶּבֶן Lekoses kas latében, Ad colligendas stipulas, seu quisquilias pro paleis, id est, quibus palearum vice vterentur. Chaldaica, Ad colligēdas stipulas & paleas. Septuaginta, συναγαγεῖν καλάμην εἰς ἄχυρα, Vt congregaret stipulam in paleas, id est, ad vsum palearum. Quod autem sequitur, Præfecti quoque operum instabant, Hebraicè legitur וְהַנֹּגְשִׂים אָצִים Vehanogsim azim, Et exactores vrgebant. Sed idem cum litera nostra. Quod verò subiungitur, Complete opus vestrum quotidie, vt priùs facere solebatis, quando dabantur vobis paleæ, idem est quod ibi legitur: כַּלּוּ מַעֲשֵׂיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ כַּאֲשֶׁר בִּהְיוֹת הַתֶּבֶן Callu mahasechem debar iom biiomo, caaser bihioth hatében, Implete opus vestrum rem de die in diem, siue rem diei in die suo, perinde ac si adessent paleę. Alij reddunt, per- K
ficite opera vestra per singulos dies, quemadmodum cùm erat palea. Alij, perficite opus vestrum, cuiusque diei demensum suum, perinde ac dum erant vobis paleæ. Hoc est, facite vt reddatis pensum diurnum in tēpore suo, quemadmodum faciebatis cum dabatur vobis palea. Chaldaica ferè habet vt in litera nostra: Septuaginta, συντελεῖτε τὰ ἔργα τὰ καθήκοντα καθ' ἡμέραν, καθάπερ καὶ ὅτε τὸ ἄχυρον ἐδίδοτο ὑμῖν, Complete opera pertinētia per diē, sicut & quando palea dabatur vobis. Coacti sunt itaque Israëlitæ labore multo colligere paleas, & contrahere ex tota Aegypto pro lateribus conficiendis, ex non vna aliqua terra, sed circunfusi vndique non sine grandi fatigatione vsque ad ludibrium impiorum. Quis tunc credidisset hunc populum tam afflictum habere deum clementem & potentissimum, qui in extremam miseriam protruderet cultores suos? Non hæc fieri poterant sine fidei tentatione in piis, & sine blasphemiis irridentium deum Israëlis. Sic ergo tum maximè populus dei affligitur, cùm propinqua est salus ac liberatio. His autem (inquit dominus) fieri incipientibus, suspicite atque attollite capita vestra, ecce enim appropinquat redemptio vestra. *Flagellatíque sunt qui præerant operibus filiorum Israel, ab exa-* L
ctoribus Pharaonis, dicentibus, Quare non impletis mensuram laterum sicut prius, nec heri nec hodie? HVGO DE SANCTO VICTORE. Nota quòd diuersi erant præpositi, quidam de Hebræis qui verberabantur, quidam de Aegyptiis qui verberabant illos, & violenter exigebant opera ab ipsis præpositis Hebræis. CAIETANVS. Hinc clarè apparet discretio præfectorum quam suprà diximus. AVCTOR CATENAE. Ab exactoribus Pharaonis, dicentibus. Summat doctus Interpres quæ multis verbis habentur in Hebræo אֲשֶׁר שָׂמוּ עֲלֵהֶם נֹגְשֵׂי פַרְעֹה לֵאמֹר Aser Sámu halehem nogse pharho lemor, Quos constituerāt, seu posuerunt super eos exactores, seu præfecti Pharaonis, dicentes. Ita habet Chaldaica, ita & Septuaginta. Et est sensus, quòd præpositi operum filiorum Israël percussi, erant constituti ab exactoribus Pharaonis, vt præessent Israëlitis, & vrgerent eos ad opera. Quod verò positum est, Mensuram laterum, Hebraicè est חֻקְּכֶם לִלְבֹּן chakchem lilbon, quod & pensum, & demensum, & statutum, & præceptum vestrum lateritium, aut in lateribus conficiendis, seu, vt laterificaretis, verti potest. Chaldaica numerum vestrū vt conficeretis lateres dicit. Septuaginta, συντάξεις ὑμῶν τῆς πλινθείας, cōstructiones M
vestras lateritij. Deinde more solito Interpres Hebraismū restringens, scitè vertit, sicut prius, nec heri, nec hodie. Loco cuius est ibi: כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁם גַּם תְּמוֹל גַּם הַיּוֹם Chithmol silsom gam temol gam haiom. Sicut heri & nudius tertius, etiā heri, etiā hodie, Vel sicut iā pridē, sic hodie. Et est sensus prout in litera nostra. Chaldaica, Vt cōficeretis lateres sicut nudius tertius, nec heri, nec hodie Septuaginta, καθάπερ καὶ ἐχθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν, καὶ τὸ τῆς σήμερον, Sicut & heri & tertia die, & quod hodie. Cędebātur itaq; nō solū ij qui laborabāt, sed sollicitatores & pręcones operum de filiis Israël instituti vapulabāt, si quando numerū integrum laterum, pensum diurnum non obtulissent pręfectis regiis, qui Aegyptij erāt. Contra rationē & omnē humanitatē de industria exigebāt opus factu nō possibile, vt occasio haberetur eos durissimè affligēdi. *Venerúntque præpositi filiorū Israel, & vociferati sunt ad Pharaonē, dicētes, Cur ita agis cōtra seruos tuos? Paleæ nō dātur nobis, & lateres similiter imperātur. En famuli tui flagellis cædimur, & iniustè agitur cōtra populū tuum*

A *tuum.* CAIETANVS. proponunt pœnam illatam, proponunt & culpam nullam, eo quòd impossibile exigatur, vt hinc iniustitia manifesta appareat. AVCTOR CATENAE. Et lateres similiter imperantur, idē est quod Hebraicè legitur וּלְבֵנִים אֹמְרִים לָנוּ עֲשׂוּ Vlbenim omrim lánu hasu, Et lateres, seu lateritium dicunt nobis facite. Sic & Chaldaica & Septuaginta. Quod verò apud nos est, Et iniustè agitur contra populum tuum, in Hebræo legitur וְחָטָאת עַמֶּךָ Vechatath hammécha. Quod variis modis exponitur. Alij nanque reddunt, Et peccabit populus tuus, dicúntque futurum esse pro præsenti, id est, peccat, quasi dicat, peccati reus iudicatur, Vel punitur perinde quasi peccarit in regiam maiestatem detrectando mandatū regis. Vt חָטָאת sit sicut חַטָּאָה, Et Thau ponitur vice He, & Aleph quiescit. Alij exponunt, Et peccatum populi tui, scilicet Aegyptij est, iniustè nos affligendo, vel peccatum populi tui, scilicet super te est, qui iniustè nos percutit, siue peccatum est populi tui quia sic sæuitur in populum tuum Hebræum, quasi in peccatorem. Vertunt nonnulli, Et punitur populus
B tuus. Chaldaica, Et peccat super eos populus tuus. Septuaginta, ἀδικήσεις οὖν τὸν λαόν σου, Iniuria ergo afficies populum tuum. Coguntur itaque miseri Hebræorum præcones, sollicitatores & scribæ Regem accedere, & conqueri præfectorum insolentiam & crudelitatem, sed vanè omnia. Iniustè inquiunt, agitur contra populum tuum. Peccatum populo tuo imputas, quasi dicant: Nos quidem cædimur, at peccatum & culpa non nostra est, sed populi non potentis absoluere opus quod iniungitur, aliena culpa cædimur, & ad impossibile miseri compellimur. Non sunt autem iuxta Latinam editionem ausi apertè dicere, iniustè agis contra populum tuum, ne Regem offenderent, & vt honori deferrent regio, sed iniustè agitur, scilicet ab exactoribus tuis, & contra intentionem tuam, nec tamen propter hoc remissionem aliquam inuenerunt. *Qui ait, Vacatis otio, idcirco dicitis, eamus, & sacrificemus domino.* INTERLINEARIS. Tanquam dicat, beneficium subtraho, quia non agnoscitis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, pigri vos, pigri. Pigritiam imponit exaggerando, & attribuendo illi religionem eorum. AVCTOR CATENAE. Qui ait, Vacatis otio. Hebraicè est
C נִרְפִּים אַתֶּם נִרְפִּים Nirpim attem nirpim, Otiosi vos, siue estis otiosi. Ita habet & Chaldaica: siue, Remissi, remissi estis, vel cessatis vos, cessatis. Aut, otio torpetis vos, & vacatis: siue, vacatis, vacatis. Est enim eadem dictio Nirpim, de qua supra. Septuaginta, σχολάζετε, σχολασταί ἐστε, Vacatis, otiosi estis. Quod autem sequitur, Eamus, & sacrificemus, alij verterunt, Ibimus, & sacrificabimus. Sunt enim eędem dictiones de quibus dictum est supra hoc eodem capite. Et ponuntur pro, liceat nobis ire & sacrificare. Indignantis itaque, & crudelissimi tyranni sæuitia exprimitur conduplicatione sermonis, quum dicit, Vacando vos vacantes estis, & remittitis operas otiosi, alioqui non loqueremini de instituto festiuitatis celebrandæ deo vestro in solitudine, falsa fingentes *Ite ergo, & operamini. Paleæ non dabuntur vobis, & reddetis consuetum numerum laterum.* Vbi sperassent clementiam impetrandam, scilicet apud regem, qui vt plurimum præfectis solent esse clementiores, ibi acerbius mandatum inueniunt. Iubentur id ipsum subire onus sine indulgentia, quod causati vt grauissimum fuerant. *Videbántque se præpositi filiorum Israel in malum, eo quòd diceretur eis, Non minuetur quicquam operis de lateribus per singulos dies.* Egregiè locum hunc ver-
D tit, & clarū reddidit Interpres. Et sic etiam habetur in Chaldaica editione. Et est sensus, quòd pręposìti filiorum Israël deprehenderunt se ipsos in malo esse, hoc est, in grauissimis angustiis constitutos, quòd Septuaginta dicunt ἐν κακοῖς, in malis. Vel viderunt secum male agi. In quibusdam etiam Latinis codicibus non in malum, sed in malo legitur, quod tamen sensum non mutat. Eo quòd diceretur eis, non minuetur quicquam operis de lateribus per singulos dies. Hoc idem est quod Hebraicè legitur, לֵאמֹר לֹא תִגְרְעוּ מִלִּבְנֵיכֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ Lemor lo thigrehau milibnechem debar iom biiomo, Eo quòd diceretur eis, subaudi à rege, Vel dicendo (supple ipsi præpositi secum, hæc dicit Pharao) Non minuetur de lateribus vestris de re diei in die suo. Hoc est, non minuetur quicquā de summa vobis imposita, de penso vestro diurno laterum, quin illud reddatis tempore suo. Alij vertunt, Demensum scilicet vniuscuiusque diei. Alij simpliciùs, Non minuetis, seu minuatis quicquam de lateribus vestris per singulos dies, & ita habet Chaldaica. Demum nonnulli, Nihil minuetis de lateribus vestris rem diei in die suo. Septuaginta verò οὐκ ἀπολείψετε ἀπὸ τῆς πλινθείας τὸ καθῆκον τῇ ἡμέρᾳ, Non relinquetis à lateritio
E quod pertinet ad diem. Sed omnium horum sensus idem cum litera nostra. Sic ergo viderunt se afflictos & pressos Israëlitici præpositi, malèque propitios tam Aegyptios quàm regem experiebantur. Tota Aegyptus iniuriarum rea fieri debuit, quæ vnà cum suo rege tota in mari rubro submergenda erat.

RVPERTVS. Et hæc quidem secundum literam plana sunt. Porrò sub litera fulgidus allegoriæ sensus *Mysticè.*
hic est. Pharao quod interpretatur dissipans, diabolus est, & regnum eius mors. Regnauit (inquit Apostolus) ab *Rom. 5.*
Adam vsque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem præuaricationis Adæ: vsque ad Moysen regnauit (inquit) mors, id est, peccatum, per quod mors in hunc mundum introiuit, nullam ante legem ex præceptis iustitiæ contradictionem habuit, cunctis in anima mortuis, & corpore morientibus. Moyses nanque & Aaron contra Pharaonem agentes, legem significant, & legis sacerdotium, per quæ iustitia contra diabolum ad destructionem peccati, & mortis vocem aliquam habere cœpit. At vbi venit mandatum legis, regnans peccatum & mors infremuit. Quid ergo dicemus, inquit idem Apostolus, Lex peccatum? Absit. Sed pecca-
F tum non cognoui nisi per legem. Nam concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret, non concupisces. Occasio- *Rom. 7.*
ne autem accepta, peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Sine lege enim peccatum mortuum erat. Hæc quia melius ex singulis hominibus cognoscitur, continuò sequitur, Ego autem viuebam sine lege aliquando. Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit, &c. Quando enim sine lege viuit homo? tunc videlicet, quando adhuc sine timore peccat, quando nullum adhuc propositum habet vt peccato resistat, sicut verbi gratia, iuuēculus aut adolescentula vaga. Quando autē venit mandatū? tūc profectò, quando metu pœnę futurę veterē proponit consuetudinem relinquere, & propter mandatū iustitiam tenere. Illic pugna est. Nā caro cōcupiscit aduersus spiritū, & spiritus aduersus carnem, & hæc sibi inuicē aduersantur, vt non *Gal. 5.*
quęcunq; volumus, illa faciamus. Talis homo postmodū in eodē Apostolo dicit, Cōdelector legi dei secundum *Rom. 7.*
interiorē hominē. Video autē aliam legē in mēbris meis, repugnātem legi mentis meę, & captiuantē me in lege peccati, quæ est in membris meis. Infelix homo ego, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iesum Christum dominum nostrum. Quando liberat ista dei gratia: tunc videlicet, quando bellicosus animus post tentationes carnis adhuc in corpore manens, consolationis spiritu dimulcetur, & post colaphos stimulantis Satanæ, aurea libertatis torque donatur. Sic vnus homo, sic triplici statu totus proficit mundus. Antequam lex subintraret, regnabat quidem mors, & ille fortis armatus custodiebat atrium suum, erántque in pace omnia quæ possidebat. Veruntamen peccatum non adeò imputabatur, vt & præuaricatio nuncuparetur, vbi enim non est lex, ibi nec præuaricatio, & idcirco lentiùs grassabatur in subditos ille tyrannus. At vbi lex subintrauit, & fortis, illius munitiones explorare venit, ille hoc præsentiens, infrendens fremuit, & tandem captiuorum libertatem suspirantium colla conscidit, donec fortior superueniens vinceret eum, & spolia eius diriperet, cantantibus eis quos liberauit, quia per Moysen lex data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. ORIGENES. Sed & aliter. Non solùm verbis cõtra seruos dei res agitur, sequuntur & verbera. Flagellare iubet Pharao scribas Hebræorum, paleas non dari, opus exigi. Hæc pertulerunt patres, ad quorum figuram sæpe etiam populus dei qui est in Ecclesia patitur. Inuenies enim si consideres eos qui se ex integro principi huius mundi tradiderunt, prosperis successibus agere, omnia eis vt ipsi putant, feliciter euenire, seruis autem dei sæpe nec hæc quidem humani victus humilia & parua succedere. Istas enim puto videri paleas, quæ à Pharaone ministrãtur. Fit ergo sæpe vt deum timentes, vili hoc etiam, & paleis simili indigeant victu. Sæpe etiam persecutiones sustinent tyrannorum, perferunt cruciatus & sæua tormenta, ita vt fatigati nonnulli dicant ad Pharaonem, Vt quid tu affligis populum tuum, Superati nanque verberibus nonnulli à fide decidunt, & confitentur se esse populum Pharaonis. Non enim omnes qui ex Israël, hi sunt Israëlitæ, nec quia sunt semen, sunt omnes & filij. INTERLINEARIS. In eo autem quòd nihil minui vult Pharao de statuto laterum numero, indicatur nobis, quòd continuè vult diabolus & ministri eius opera mala fieri, vt vsu & consuetudine trahatur quisque GREGORIVS NYSSENVS. Tyrannus enim ac hostis noster, humanę naturę deprauator, semper studet, ne ad cœlũ oculos eleuare possimus, sed in terram continuò inclinati, lateres in ea ex luto faciamus. Nam quicquid in hac vita inuenitur, quo quis materialiter ac sensualiter fruatur, id aut ex terra est, aut ex aqua, siue ad ventrẽ, siue ad diuitias pertinens. Horum autem elementorum mixtura lutum fit, quo repleti, qui ad lutosas has inhiant voluptates, nunquam se plenos retinere possunt, sed quamuis semper se impleant, semper tamen vacui sunt. Nam quemadmodum laterum fictor aliud atque aliud lutum formæ qua lateres figurat imponit, adeò vt forma plena semper, & vacua semper luti dici possit, quoniam cùm hoc receperit atque firmauerit, nullus amplius vsus ipsius ad hoc est, sed ad aliud ad quod vacua est. Sic appetendi vis si quis eam his terrenis cupiditatibus replere studeat, & si quod indies cupit assequatur, eóque se repleat, vacua tamen semper est, cùm ea quæ habuit respuat, & in aliud atque aliud continuè feratur. Nec finis miserrimi ardoris cupiditatum esse potest, nisi quis carnalem vitam repellat. Paleæ verò quas lateribus immiscere coguntur, iam à sacratissimo Euangelio, & diuina Apostoli tuba quid significent expositum est. Materiam enim ignis per culmos & paleas ostendi confirmãt, quam quidem materiam ignis is sibi preparat, qui terrenis obruitur voluptatibus. Cùm igitur sententiam Moysi populus comprobasset, libertatisque desiderio exarsisset, incitatur tunc hostis, & maiore labore ipsum comprimere conatur. Quod re ipsa hodie fieri videmus. Nam multi, ne omnes dicam, eorum qui sermonem de libertate receperunt, ac prædicationi euangelicæ paruerunt, ad hunc vsque diem à tyranno ac hoste humani generis multis ac grauibus tentationibus comprimuntur, quibus multi meliores firmioréque in fide facti sunt tanquam aurum igne, sic doloribus comprobati. Nonnulli verò (piget dicere) franguntur aduersis, maluisseq; dicunt non audisse veritatis & libertatis sermonem, quàm ea de causa tam multis laboribus incidisse. Id ipsum tunc quoque fiebat Hebræis ex pusillanimitate, libertatis ministros accusantibus: sed non cessabit ideo prædicatio ad libertatem & veritatem nos reuocãs, etiam si multi quasi pueri atque infantes tentationes pertimescant. AVCTOR CATENAE. Sed & deus in hoc populo Israëlitico, & præcipuè in forma liberationis eius ex Aegypto, publicum proposuit spectaculum, exemplar, & imaginem toti orbi terrarum, vt discamus talem esse rationem omniũ diuinarum vocationum qualis est ratio vocationis populi Israëlitici ex Aegypto. Hæc enim (inquit Paulus) figuræ nostri fuerunt, & in figura contigerunt illis. Scripta verò sunt ad correctionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Populus igitur Israëliticus hoc ordine, hac forma, & his gradibus vocatus est ex Aegypto. Primùm reuelatur eis per Moysen & Aaron subsecutura liberatio, & cõfirmatur miraculis. Deinde postquam fidem adhibent reuelationi, longè crudelius affliguntur quàm antea, cùm adhuc seruirent diis Aegyptiacis, & non requirerent promissiones patriarchis dictas. Postremò autem liberantur ex Aegypto maximis & stupendis miraculis. Idem planè ordo, & iidem gradus in omnibus tam publicis quàm priuatis vocationibus obseruandi sunt. Primo gradu proponuntur nobis promissiones Euangelij dei ad vocationem eius. Pòst, cùm incipimus ex fide Euangelij, vocationem dei sectari, tunc cooriuntur in nos maiores afflictiones, quàm antea, quum sectaremur vocationem Satanæ in incredulitate: & hic est secundus gradus. Ad extremũ tamen contingit nobis tantò clarior salus, quantò grauiores fuerunt afflictiones. Et hic est tertius gradus. Quisquis igitur voluerit sectari vocationem dei, & salutem consequi, necesse habebit sese ad hunc rerum ordinem comparare, vt coortis afflictionibus non despondeat animum, sed potiùs confirmet ex afflictionibus, videlicet, quod versetur in eo ordine, quem deus vocationibus suis præscripsit, & cùm iam secundum gradum, qui est afflictionum attigerit, certissimus sit, quod sit etiam ad tertium gradum, qui est salutis, magna gloria ascensurus.

4 *Occurrérúntque Moysi & Aaron, qui stabant exaduerso egredientes à Pharaone, & dixerunt ad eos, Videat dominus & iudicet, quoniam fœtêre fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius, & præbuistis ei gladium ut occideret nos. Reuersúsq; est Moyses ad dominum, & ait: Domine cur afflixisti populum istum? Quare misisti me? Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem, ut loquerer ex nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberasti eos.*

AVCTOR

A AVCTOR CATENAE. Præfecti Israëlis, qui & ipsi erant Israëlitæ, ab exactoribus Pharaonis ordinati, postquam supplicationibus suis apud regem non impetrauerunt onerum remissionem, sed potiùs audiuerũt, 4
se ideo opprimi, quia petierunt potestatem abeundi in desertum ad sacrificandum domino, non agnoscunt impietatem & indurationem Pharaonis, nec meminerũt verborum domini, quæ Moyses concionatus est, Ego inquiens, indurabo Pharaonem, & non dimittet vos, nisi per manum validã: sed inuehuntur in Moysen & Aaron, & reiiciunt omnem afflictionum culpam in ipsos, qui & si pro salute Israëlitarum vitam suam extremis periculis exposuerunt, tamen nũc necesse habent multo plura aduersa à suis ipsorum Israëlitis, quàm ab ipso Pharaone sufferre. Exemplum impietatis. Impium enim est quòd Israëlitæ transferant culpam maledictionis in eos qui erant ministri benedictionis & liberationis ex Aegypto. Ac non est, vt existimes Moysen & Aaron hoc tantùm loco, in principio huius negocij, à suis Israëlitis audire, trucidatores Israëlis. Dicũt enim, Præbuistis eis gla-
B dium, vt occiderent nos, sed & in processu negotij, quoties aliqua calamitas incidit, toties habentur à suis auctores calamitatis, vt interdum parum absit quin obruantur lapidibus. Sed agè quid sacra hæc lectio dicat videamus. *Occurrerúntque Moysi & Aaron, qui stabant exaduerso egredientes à Pharaone.* CAIETANVS. Ipsi præpositi referuntur manifestè. AVCTOR CATENAE. Qui stabant exaduerso. Idem quòd innuit Hebraicum נִצָּבִים לִקְרָאתָם Nizabim likratham, Stãtium, seu qui stabant in occursum eorum, vel in cõspectu eorum, vt habet Chaldaica. Septuaginta ἐξελθοῦσιν εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, Venientibus (scilicet Moysi & Aaron) in occursum eis. Quod etiam sequitur, Egredientes à Pharaone, intelligitur de ipsis præfectis, non autem de Moyse & Aaron, nam in Hebræo est. בְּצֵאתָם מֵאֵת פַּרְעֹה Bezetham meeth Parho. Quando egrediebãtur, seu cum egrederentur ipsi (nempe præfecti) à Pharaone. Ita & Chaldaica, quod & Septuaginta dixerunt, ἐκπορευομένων αὐτῶν ἀπὸ φαραώ. Exeũtibus illis à Pharaone. Et est sensus, quòd ipsi præpositi dum egrederẽtur à Pharaone, occurrerunt Moysi & Aaron, qui stabãt è regione eorum. Apparet igitur Moysen & Aaron aliquo in loco expectasse regressum exãcto-
C rum à Rege, vt intelligerent quidnam cum eis esset actum. *Et dixerunt ad eos, Videat dominus & iudicet, quoniam fœtêre fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius, & præbuistis ei gladium vt occideret nos.* INTERLINEARIS Ac si dicant, odiosos nos fecistis, & causam occasionis ei præstitistis. HIERONYMVS SVPER ESAIAM. *Cap.66.*
Gladius quo omnis caro est iudicanda, ille accipiendus est: de quo & priùs diximus, & nunc dicemus ex parte, *Psal.7.*
Nisi conuersi fueritis, gladium suum vibrabit. Hunc gladium punitorem carnis peccatricis omniúmque vitiorum, Israëlitæ in manu Pharaonis datum querũtur: Dicúntque Moysi & Aaron, Videat deus vos & iudicet, quia abominabilem fecistis odorem nostrum coram Pharaone, vt daretur gladius in manus eius & interficeret nos. De hoc gladio & in Amos scriptum est, Gladio interibunt omnes peccatores populi: cum vtique & alia sint genera pœnarum. Quicquid ergo pungit & percutit & torquet & cruciat, in scripturis sanctis, gladius appellatur: quo gladio vulnerabuntur siue interficientur, qui dei non fecerint voluntatem: & omisso lumine veritatis, tene- *Amos.9.*
bris se erroris inuoluerint. De quibus scriptum est in Hieremia: Si mutabit Aethiops pellem suam. Et in Sopho-
D nia, Et vos Aethiopes vulnerati siue interfecti gladio meo eritis. BERNARDVS SVPER CANTICA. *Hiere.13. Soph.2.*
Fœtêre fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius. Hoc dicunt isti de opinione. Habent enim & mores colores suos, habent & odores. Neque enim in spiritibus id ipsum est color & odor, non magis quàm in corporibus. Ergo de colore conscientia consultetur, de odore fama. CAIETANVS. Summum autẽ deum appellant vltorem, vtentes solitis loquendi modis metaphoricis, tum similitudine fœtoris, tum similitudine ensis. Nihil enim horum secundum proprietatem, sed secundum Metaphoram valde consuetam hîc dicitur ab afflictis, & à Pharaone desperatis. AVCTOR CATENAE. Videat dominus, & iudicet. In Hebræo est dictio עֲלֵיכֶם halechem, super vos. Vt dicatur, Videat dominus super vos, & iudicet. Ac si dicant, Deus cognita causa iudicet de vobis. Quod dictum declarans Chaldaica, inquit, Appareat dominus super vos, & vindictam sumat. Quia vel qui (אֲשֶׁר aser enim hîc vtroque modo reddi potest) fœtêre fecistis odorem nostrum corã Pha-
E raone & seruis eius, id est, abominabiles reddidistis nos vestris nugis. Et præbuistis ei gladium. Hebraicè est לָתֵת חֶרֶב בְּיָדָם Látheth chéreb biadam, Dando, vel, Vt daretis gladium in manibus eorum, vel, suis. Ita in Chaldaica. Septuaginta, Vt in nostra litera, δοῦναι ῥομφαίαν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, Dare gladium in manus eius. Sed hęc minima sunt. Viles (aiunt) reddidistis & abominabiles nos regi, qui nobis nunc magis irascitur. Huius indignationis vos estis auctores. Gladium dedistis in manum, alioqui furiosi occasionem & ansam præbuistis nos occidendi, magísque grassandi. Ecce quomodo vulgi perpetua instabilitas, & ingratitudo est in eos qui ei maximè consulere pergunt. Semper veritatis & fidei prædicationem atque adeò Euangelij subsequitur persecutio, quæ tamen perseuerantibus in tentatione felici successu absoluitur. Euangeliũ quoddam fuit prædicatio Moysi, quia promissio instantis libertatis. Cui tunc quoque à multis contradicebatur, multi cunctabãtur. E fit tunc quoque scandalum impiis, salus autem credentibus & electis. Constãtia ergo piis necessaria est, ne ob querelas infirmorum concidant, aut cessent in opere dei Euangelistæ, etiam si tumultuentur impij. Sed difficilis omnino conditio prædicatorũ, cùm populum asserere cupiunt à tyrannide, periclitantur vtrinque consolari non possunt op-
F pressos, & regi non obsequi, pernicies habetur. Ita igitur Moyses & Aaron, ita præfecti Israëlitarum, ita demum infelix populus exercebantur, & omniũ fides probabatur *Reuersúsque est Moyses ad dominum, & ait.* CAIETANVS. Ad ipsum fontem essendi reuertitur, mente orando & supplicando, vt pote à quo missus fuerat. *Domine cur afflixisti populum istum? Quare misisti me? Ex eo enim quo ingressus sum ad Pharaonem, vt loquerer ex nomine tuo, afflixit populum tuum, & non liberasti eos.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. *Quæst. 14.*
Non contumaciæ verba sunt vel indignationis, sed inquisitionis & orationis. Quod ex his apparet quæ illi dominus respõdit. Non enim arguit infidelitatẽ eius, sed quid sit facturus aperuit. CAIETANVS. Non prædixerat deus Moysi afflictionem populi augendam absolutè, nec ex legatione sua. Et propterea Moyses orãdo vtrumque admiratur, & quare noua hæc afflictio populi à deo, & quare legauerit ipsum cum tam malo euentu. Nec dicit quare Pharao afflixit populũ, sed quare tu fecisti malum pœnæ hoc populo. Et similiter quare misisti me? Deinde declarat modum quo deus malũ fecit populo, infligente illud Pharaone. Et cõsistit modus in hoc, quòd non

liberauit

Universidad de Deusto
Biblioteca

liberauit populũ ab huiusmodi afflictione,quòd nõ succurrit ne affligeretur. AVCTOR CATENAE. Do- G
mine,cur afflixisti.Idẽ quod est in Hebræo הֲרֵעֹתָה Harehótha,id est,Malefecisti.Et ita habet Chaldaica.Septuaginta,vt apud nos.Alij,Tam iniquè agis cum hoc populo.Alij,Affligis populum istum,verterunt.Sed eadem est sententia apud omnes. Et hoc est dicere, Afflixisti populum istum, id est, affligere Pharaonem permisisti. Sic & quod sequitur,Afflixit populum tuum,Idem habet verbum הֲרַע Heraha,hoc est,malefecit populo huic. Et non liberasti eos.Hebraismum præteriuit Interpres,est enim iuxta Hebrẽũ וְהַצֵּל לֹא־הִצַּלְתָּ אֶת־עַמֶּךָ Vehazzel lo hizzalta eth hammêcha, Et liberando,siue liberans,non liberasti populum tuum,sicut habet & Chaldaica. Septuaginta,sicut apud nos. Alij, Et eruendo non eruisti populum tuum. Fidelis mens nusquam certius auxilium inuenit,quàm si ad deum in tribulatione recurrat. Hunc Moyses anxius adit, murmurationem populi cum afflictione exponit,& piè cum eo expostulat.Liberando(inquit)non liberasti: quasi dicat, Domine promisisti te nos liberaturum, & ecce non præstas, sed indies magis magisque exasperatur in nos tyrannus, grauiusque premit. H
Ecce, ab eo tempore quo loqui cum Pharaone cœpimus, non solùm violentiæ nihil decedit, sed magis etiam ingrauescit.

Mystice. ORIGENES. Sed & spiritaliter isti qui dubij sunt, & in tribulationibus fatigantur, etiam contra Moysen & Aaron loquuntur,& dicunt,Ex qua die intrastis, & existis vos ad Pharaonem, execrabilem fecistis odore nostrum coram eo.Verum dicunt isti, licet ignorent fortasse quod dicunt, sicut & Caiphas ille verum dicebat, Quia expedit vobis,vt moriatur vnus pro populo:sed quid diceret,nesciebat. Nam(vt Apostolus dicit)Christi bonus odor sumus. Sed aliis(inquit)odor de vita in vitam, aliis autem odor de morte in mortem. Ita & propheticus sermo suauis odor est credentibus, dubiis verò, & incredulis, & his qui se populum confitentur esse Pharaonis, odor execrabilis efficitur. Sed & ipse Moyses dicit ad dominum, Quia ex quo loquutus sum cum Pharaone,afflixit populum tuum. Certum est enim, quia antequam sermo dei audiatur, antequam prædicatio diuina noscatur,non est tribulatio,non est tentatio,Quia nisi buccinet tuba, nõ committitur bellum.Vbi verò I
signum belli tuba prædicationis ostenderit, ibi(inquit)sequitur afflictio, ibi omnis tribulationum pugna consurgit. Ex quo ergo loqui cœpit Moyses & Aaron ad Pharaonem, affligitur populus dei. Ex quo in animã tuam sermo dei perlatus est,necessariò certamen intra te virtutibus aduersum vitia suscitatur.Prius verò quàm veniret sermo qui argueret vitia intra te,in pace durabãt. Sed vbi sermo dei facere cœpit vnius cuiusque discrimen, tum perturbatio magna consurgit, & sine fœdere nascitur bellum. Cum iniustitia enim quando potest conuenire iustitia? impudicitia cum sobrietate?cum veritate mendacium?Et ideo non magnoperè perturbemur,si videtur odor noster execrabilis esse Pharaoni. Execrationi namque,& vitiis ducitur virtus.Quin potius vt in posterioribus dicit, quia stetit Moyses ante Pharaonem, stemus etiam nos contra Pharaonem, & non flectamur, sed stemus succincti lumbos nostros in veritate,& calceati pedes in præparatione euangelij pacis. Sic enim nos hortatur Apostolus,dicens,state ergo & nolite iterum iugo seruitutis inhærere. Iterum dicit, In quo stamus, & gloriamur in spe gloriæ dei. Stamus autem confidenter, si dominum deprecemur, vt statuat pedes nostros su- K
per petram,ne nobis illud eueniat,quod idem Propheta dicit, Mei autem paulominus moti sunt pedes, & paulominus effusi sunt gressus mei. Stemus ergo ante Pharaonem, id est,obsistamus ei in certamine,sicut & Petrus Apostolus dicit,cui resistite fortes in fide.Sed & Paulus nihilominus dicit,State in fide,& viriliter agite.Si enim fortiter steterimus,consequetur illud quod orabat Paulus pro discipulis, dicens, Quia deus conteret Satanã sub pedibus vestris velociter.Quantò enim nos constantius & fortius steterimus,tantò infirmior, & inualidior erit Pharao.Si autem nos vel infirmi cœperimus esse,vel dubij,ille aduersum nos validior & constantior fiet. Et verè illud impletur in nobis,in quo Moyses dedit figuram. Cùm enim ipse eleuaret manus, vincebatur Amalech, si verò velut lassas deiiceret, & brachia infirma deponeret, inualescebat Amalech. Ita ergo etiam nos,in virtute crucis Christi extollamus brachia, & eleuemus in oratione sanctas manus in omni loco sine ira & disceptatione, vt domini mereamur auxilium. Hoc idem namque & Iacobus Apostolus cohortatur, dicens, Resistite autem diabolo,& fugiet à vobis. Agamus ergo omni fide, vt non solùm fugiat à nobis, sed & conteratur Satanas L
sub pedibus nostris,sicut & Pharao demersus est in mare,& in profundo abysi extinctus. Nos autem si recedamus de Aegypto vitiorum, fluctus seculi tanquam iter solidum euademus. GREGORIVS VIGESIMO
Cap.14. NONO MORALIVM Cùm lux diuina cor humanum illustrat,mox à diabolo succrescunt tentamenta,vt plus tentationibus se vrgeri sentiant, quàm cùm lucis internæ radios non videbant.Vnde Israëlitæ postquam vocati sunt,contra Moysen & Aaron de crescente labore conqueruntur,dicentes,Videat dominus, &c. Volentibus enim ex Aegypto discedere,paleas Pharao subtraxerat, & eiusdem mensuræ opera requirebat. Quasi ergo contra legem mens submurmurat, post cuius cognitionem tentationum stimulos acriores portat, & in eo quod aduersario displicet, videns sibi crescere labores, quasi fœtêre se in oculis Pharaonis dolet. RVPERTVS.
Sed & secundum priorem sensum, rectè illi ingemiscunt ac dicunt, quoniam fœtêre fecistis odorem nostrum coram Pharaone & seruis eius, & præbuistis ei gladium vt occideret nos, quia videlicet cùm venisset mandatum(inquit Apostolus)peccatum reuixit,ego autem mortuus sum, & inuentum est mihi mandatum quod erat M
Rom.7. ad vitam,hoc esse ad mortem.Nam peccatum occasione accepta per mãdatum seduxit me,& per illud occidit.

IN

A IN CAPVT EXODI SEXTVM, ARGVMENTVM.

Consolatur deus Israelitas terræ Chanaan promissione,recensétque Simeonis,Ruben,& Leui genealogiam vsque ad Moysen.

CAPVT. VI.

B *Dixitque dominus ad Moysen:Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni.Per manum enim fortem dimittet eos,& in manu robusta eiiciet illos de terra sua. Locutúsque est dominus ad Moysen,dicens: Ego dominus qui apparui Abraham, & Isaac, & Iacob in deo omnipotente,& nomen meum Adonai non indicaui eis. Pepigique fœdus cum eis, ut darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ. Ego audiui gemitum filiorum Israël,quo Aegyptij oppresserunt eos,& recordatus sum pacti mei. Ideo dic filiis Israël: Ego dominus qui educam uos de ergastulo Aegyptiorum, & eruam de seruitute,ac redimam in brachio excelso,& iudiciis magnis. & assumam uos mihi in populum,& ero uester deus. Et scietis quòd ego sum dominus deus uester,qui eduxerim uos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim in terram super quam leuaui manum meam, ut darem eam Abraham, Isaac, & Iacob, daboque illam possidendam uobis,Ego dominus.* *Lectio prima.*

Dixitque dominus ad Moysen. EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Hîc nobis illud primùm occurrit, quòd loqui dei est, inuisibiliter sine sono vocis, vel quolibet strepitu, occultè mentibus sanctorum voluntatem suam atque rectum intellectum inspirare,seu futura(sicut in sanctis Prophetis)reuelare. *Lectio 1.*
C Quæ locutio dei(vt quidam volunt)tribus modis accipitur. Primò nanque modo per subiectam creaturã, sicut ad Moysen in rubo apparuit.Vel sicut ad Abrahã atque Iacob,& cæteris sanctis,quibus in Angelis apparere dignatus est.Secundo verò modo in somnis,sicut Iacob,& Zachariæ prophetæ,& Ioseph sponso Mariæ,& sanctis aliis,quibus secretum suum reuelare voluit.Tertio autem modo,cùm neque per creaturã visibilẽ, neque per hominem,sed occulta tãtùm inspiratione inuisibiliter corda suorum tangendo,loquentes efficit,quemadmodum in libris Prophetarum scriptum est,cùm ipsi Prophetæ subitò afflati spiritu diuino,exclamabant, Hæc dicit dominus. *Nunc videbis quæ facturus sum Pharaoni. Per manum enim fortem dimittet eos, & in manu robusta eiiciet illos de terra sua.*
CAIETANVS. Non Pharaonis,sed dei robusta manus significatur, qua occidit primogenitos, ex qua clade Pharao non solùm dimisit, sed eiecit compellendo Israëlitas vt exirent ex Aegypto.Mutationem itaque talem ac tantam pollicetur Pharaonis, vt consoletur populos. Afflictis ergo respondet deus, non tardari succursum, quoniam nunc absque dilatione, videbis mirabilia mea. AVCTOR CATENAE. Et in manu robusta
D eiiciet illos de terra sua. Et hîc est in Hebræo sicut supra וְיָד חֲזָקָה Vbiad chazaka,Et in manu forti, valida, seu robusta.Et ponitur præpositio in,pro per,seu propter.Et verti etiam possetsicut fecit paulo suprà Interpres, Per manum validã,sicut habet Chaldaica.Et est sensus,quòd coactus Pharao à domino,manu forti, magna vi, plagis magnis & ingẽtibus, dimissurus esset Hebræos,& non aliter.Tardè autem pro opinione fidelium deus exaudire videtur,promissáque amicis differt,vnde perfidia crescit impiorum,& credẽtium deo fiducia augetur.Loquitur autem more humano deus,statim iam nunc futura promittens optima,cùm omnia cernuntur exulceratissima,& iudicio humano impossibilia.Dicit itaque, Ego potentiã meam & fortem manum sic in Pharaonem exercebo,vt tandem festinatò cogat abscedere,quos nullo pacto voluit dimittere precantes. *Locutúsque est dominus ad Moysen,dicens,Ego dominus qui apparui Abraham,Isaac,& Iacob,in deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicaui eis:*
INTERLINEARIS. Subauditur sicut tibi.Antiquæ autem promissionis facit mentionem,tanquã in proximo completurus. HIERONYMVS MARCELLAE. Septimum dei nomen ex decem apud Hebræos
E est Adonai, quem nos dominum generaliter appellamus. RABANVS. Eo quòd dominetur cunctæ creaturæ, vel quòd creatura omnis dominatui eius deseruiat. Dominus ergo & deus dicitur, eo quòd dominetur omnibus,vel quòd timeatur à cunctis. GREGORIVS SVPER EZECHIELEM. Hoc autẽ nobis sciẽdum est,quia & per incrementa temporum creuit scientia spiritualium patrum.Plus nãque Moyses quàm Abra *Hom.16.*
ham,plus Prophetæ quàm Moyses, plus Apostoli quàm Prophetæ in omnipotentis dei sciẽtia eruditi sunt. Fallor si hæc ipsa scriptura non loquitur: Pertransibunt plurimi,& multiplex erit scientia. Sed hæc eadem quæ de *Dan.12.*
Abrahã,Moyse,Prophetis & Apostolis diximus,& eiusdem scripturæ verbis si possumus, ostẽdamus. Quis enim nesciat,quia Abraham cum deo locutus est? & tamen ad Moysen dominus dicit, Ego sum deus Abraham,deus Isaac,& deus Iacob, & nomen meum Adonai non indicaui eis. Ecce plus Moysi quàm Abrahæ innotuerat, qui illud de se Moysi indicat,quod se Abrahæ non indicasse narrabat. Sed videamus si Prophetæ plusquam Moyses diuinam scientiam apprehendere potuerunt. Certè Psalmista dicit,Quomodo dilexi legem tuam domine? to- *Psal.118.*
F ta die meditatio mea est. Atque subiunxit: Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Et iterum,Super seniores intellexi. Qui ergo legem meditari se memorat, & super omnes docentes se, *Ibidem.*
ac super seniores intellexisse testatur,quia diuinam scientiam plusquam Moyses acceperat,manifestat.Quomodo autem ostensuri sumus,quia plus sancti Apostoli edocti sunt quàm Prophetæ? Certè veritas dicit, Multi re- *Luc.10.*
ges & Prophetæ voluerunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis,sed non viderũt. Plus ergo quàm Prophetæ de diuina scientia nouerunt, quia quod illi solo spiritu viderant, ipsi etiam corporaliter videbant. Impleta itaque est ea quam superius diximus, Danielis sententia, quia pertransibunt plurimi, & multiplex erit scientia. *Dan.12.*
RABANVS. Sed quomodo nomen hoc eis quibus in deo omnipotente apparuit,non se indicasse asserit? Primùm ad Abrahã dicit,Ego dominus omnipotens,ambula coram me,& esto perfectus. Ponámque fœdus meum *Gen.17.*
inter me & te, & multiplicabo te vehementer nimis. Ecce hîc, & dominum & deum omnipotentem, quod est Adonai, palàm se nuncupauit. Deinde quomodo Isaac nomen eius non est indicatum, ad quem ipse dominus

ait,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ait,Ego ero tecum,& benedicã tibi: Tibi enim & ſemini tuo dabo vniuerſas regiones has,& benedicentur in ſemine tuo omnes gentes terræ? Aut quomodo latuit nomen domini Iacob,qui dixit,Vidi dominũ facie ad faciẽ, *Gen.32.* & ſalua facta eſt anima mea? Sed ſi ſecundum veritatẽ ſcripturã inſpicimus, agnoſcemus aliquid Moyſi reuelatum eſſe,quod anterioribus patribus non eſt intimatum. Quantò enim ipſius veritatis appropinquauit aduentus in carne,tantò manifeſtius reuelata ſunt ſacramenta patribus, quia ipſa dominicæ incarnationis tẽpora naſcendo & moriendo præueniebãt. Inde nunc ad Moyſen dicitur, Egò dominus qui apparui Abraham,& Iſaac,& Iacob in deo omnipotente,& nomen meum Adonai non indicaui eis. Vnde & Dauid dicit, Super omnes docẽtes *Pſal.118.* me intellexi, Et dominus in Euãgelio ad Apoſtolos ait, Beati oculi qui vident,quæ vos videtis. Dico enim vo- *Matth.13.* bis,quia multi Prophetæ & iuſti voluerũt videre quæ vos videtis,& non viderunt, & audire quæ auditis, & nõ audierũt. RVPERTVS. Vel quod hîc dicit, Non indicaui,ſic accipiendum eſt,vt ſubaudias quantæ eſſet potentiæ vel virtutis. Magnalia nanque & terribilia facturus,hæc loquitur, ad oſtenſionem gloriæ nominis ſui, qualia non fecit in diebus Abrahã,Iſaac,& Iacob,quibus tamen in deo omnipotẽte apparuit, quique hoc ipſum quòd omnipotens eſſet,non quæſierunt miraculis explorare,ratione contenti. Vnde & fides eorum glorioſior ac maioris habetur meriti. E contra Pharaonis duritia quæ faciẽdorum cauſa fuit ſignorum, deteſtabilior extitit, & quantò plura facta ſunt,tantò iuſtius æternum contemptor incurrit intentum. Hoc(inquam)cùm dicit,& nomen meum Adonai non indicaui eis, ſubaudiendum eſt, quod iam nunc poſcente cauſa, indicabo tibi,quàm glorioſum & quàm terribile ſit. Nam & paulò antè dixit, nunc videbis quæ facturus ſum Pharaoni,& poſtmo- *Exod.9.* dum dicturus eidem Pharaoni, Idcirco autem poſui te vt oſtendam in te fortitudinem meam. Sanè illud ſcien- *Pſal.104.* dum,quia nomen domini tetragrammaton quod ineffabile dicitur,vbicunque ſcriptum eſt, Hebræus Adonai, & Latinus dominũ dicit, vt verbi gratia, Cõfitemini domino,& inuocate nomen eius, lætetur cor quærentium dominum quærite dominum & confirmamini. CYRILLVS. Et nomen meum Adonai non indicaui eis. Hoc eſt,nomen meum tetragrãmaton,quod deum ſemper viuere ſignificat, Patriarchis non indicaui,neque ſigillatim ipſi Iacob,interroganti, Quod eſt nomen tuum, idque hac ratione à me factum eſt, quia quum pleni fide eſſent,hac re non indigebãt, ſed totum poſteris declaratum eſt,quorum fidei imbecillitas vitulum ſibi in deum factura erat. THEODORETVS. Docet deus Moyſen quanta illum & beneuolentia & honore dignum habuerit: Nomen enim quod Patriarchis non declarauit,hoc illi patefecit. Ait nãque ad eum, Ego ſum qui ſum. Hoc autem apud Hebræos ineffabile habetur,illis nanque lege cautum eſt,ne lingua pronũtient. Quatuor verò literis ſcribitur,quamobrem & tetragrammaton dicitur: id & in lamina aurea inſcribebatur,quæ fróti Pontificis imponebatur,teniis capitis colligatum. Samaritæ illud Meniame nominant,Iudęi verò Aia. Quatuor autem literæ quibus ſcribitur,hæ ſunt,iod,he,vau,he. Nomen verò hoc quatuor literarum eſt, quod deum ſemper viuere atque æternum eſſe ſignificat. Hoc itaque nomen meum neque ipſi Abraham indicaui,neque cęteris Patriarchis,quia nondum tempus aduenerat nominis illius explicandi, quod deum verum ab Idolis diuidit,atque ſecernit. Nam quia & dæmones dij,& domini nuncupati ſunt à cultoribus ſuis, quatuor literarum no- K men dedit deus fidelibus ſuis,quod tamen proferri non liceret. GRAECVS. Vel,Et nomen meum non indicaui eis,hoc eſt,manifeſtum & perſpicuum non feci nomen patris,& filij,& ſpiritus ſancti, ſed quaſi per ænigmata notum feci. BEDA. Ego dominus qui apparui, &c. Ac ſi dicat, ſicut patres veſtri cognouerunt virtutem meam, cùm de inimicis illorum me vindicarem, ſic & vos cognoſcetis in vindicta inimicorum veſtrorum. Et nomen meũ Adonai,&c. quod omnipotens,vel dominus exercituum interpretatur. Et hoc ſic eſt intelligendum,quaſi dixiſſet,non indicaui? vtique indicaui illis,& ſic vobis indicabo. Vel quoniam illi mihi placuerunt, tamen illis non indicaui hoc nomen ſicut vobis. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et nomen meum Adonai,&c. Quaſi dicat,quamuis ego qui ſum omnipotens, apparuerim eis,tamen fortitudinem & potentiam meam ad quam pertinet hoc nomen meum Adonai,non indicaui eis, ſed pietatem aut ſapientiam indicaui,ad quas pertinet El & Eloim. Aut ſic, Nomen Adonai nõ indicaui eis,quod modò indicabo,dans terram promiſſionis filiis Iſraël. Qui ergo hactenus omnipotentem me dixi,nondum me dominum eſſe oſtendi, ſicut L modò faciam,vt ſciant iure ſe poſſidere, quod me tribuente accipiũt. CAIETANVS. Non eſt hîc ſermo de notitia nominis quantum ad ipſam vocem & quid nominis, & confuſam notitiam, quod eſt proprium nomen dei(quo ad hæc enim notum fuiſſe patribus nomen dei non aduerſatur præſenti textui) Sed eſt hîc ſermo de notitia diſtincta rationis nominis. Talem enim notitiam patres non habuerunt, ſed illam docuit deus Moyſen,& per Moyſen filios Iſraël,quãdo è rubo dixit,Ero qui ero,vt declaratum eſt in capitulo tertio. Et conſiſtit ſententia in hoc,quòd patribus manifeſtauit attributa ſua(fortitudinem,potentiã,ſapientiam, bonitatem, & huiuſmodi) & non manifeſtauit eſſentiam ſuam. Patribus manifeſtauit communia ſibi & creaturis, & non manifeſtauit quod ſibi ſoli propriũ eſt. Nam tam El, quàm Saddai, attributa ſunt communia deo & aliis: nomẽ autem meum Iehoua (ſic enim hîc apud Hebręum legitur) mihi proprium eſt,& propterea meum. Sed quorſum hæc in hoc loco dicuntur,quia non videntur ad propoſitum? Sunt quidem, quia deus manifeſtat per hæc verba quòd pluris quodammodo facit Moyſen & filios Iſraël modernos,quàm patres antiquos,dum eis communicat M notitiã ſui quam patribus negauit. Et fuit valde opportuna hæc comparatio,vt afflicti Iſraëlitæ, ex perceptione tanti doni ſperarent firmiter futurã liberationem. Quod autem ſuprà dicitur, Qui apparui Abrahã, Iſaac, & Iacob in deo omnipotẽte,iuxta Hebræum habetur, in El Saddai,hoc eſt,in forti victore. Et eſt ſenſus,quòd manifeſtauit ſe deus patribus,quatenus ſignificatur tam nomine El,quàm nomine Saddai,hoc eſt,quòd manifeſtauit eis ſe fortem & victorem, manifeſtauit autem aduerſus omnes nocere eis volentes, vt hiſtoria Geneſis teſtatur. AVCTOR CATENAE. Ego dominus qui apparui,Hebraicè eſt אֲנִי יְהוָה וָאֵרָא Ani Iehoua, vaera, Ego dominus(ſubaudi ſum) Reuelatúſque fui,&c. Et ita habet Chaldaica,ſeu viſus autẽ ſum. Septuaginta vt apud nos. Eſt autem Iehoua nomen dei,ab eo dictum, quòd ille eſſe facit quod promiſit, id eſt, quia opere complet quod pollicitus eſt. יְהוָה enim deducitur à radice הָוָה haia,quę ſignificat, fuit. Vnde Iehoua ſignificat eũ qui eſt,& aliquid eſſe facit. Quod nomen ſecretiores Theologi trũcum & radicem omniũ diuinorum nominum exiſtimãt.

Quaſi

A Quaſi dicat Moyſi, Ego ſum verax,qui opere completurus ſum quod pollicitus ſum Abrahæ,& cæteris Patriarchis. Sequitur,in deo omnipotẽte. Hebraiſmus eſt,pro in diuina omnipotentia mea. Eſt enim Hebraicè בְּאֵל שַׁדָּי Beel Saddai. Et ſunt duo dei nomina,quæ ſi Latinè velles trãsferre, diceres, In deo deo. Verùm doctus Interpres vt repetitionem vitet,alterum transfert deum, alterum per nominis eiuſdem ſignificationem & virtutem deſignat. Septuaginta alio modo vertunt, Θεὸς ὢν ἀντῶν, Deus exiſtens eorum. Et nomen(inquit)meum Adonai non indicaui eis, ſic habet & Chaldaica. In Hebræo autẽ legitur: וּשְׁמִי יְהוָה לֹא נוֹדַעְתִּי לָהֶם Vſmi Iehoua lo nodaetti lahem, Et nomen meum Iehoua non indicaui eis. Vel, At in nomine meo Iehoua non fui notus, vel non ſum cognitus illis. Non eſt autem (vt vides) nomen Adonai in Hebræo, ſed Interpres Hebræorum morem ſecutus eſt, qui nomen illud diuinum tetragrammaton, non ſua voce ob illius reuerentiam, ſed aliena pronunciãt, ſcilicet Adonai. Ideo etiã Septuaginta per aliud nomen ipſum expreſſerũt, ſcilicet κύριος, id eſt, dominus. Dicitur autem
B nomen hoc dei Iehoua, ſacrum & ineffabile, non quòd vox ipſa exprimi non poſſit, cùm certis conſtet literis & vocalibus & à Pharaone homine iniquiſſimo expreſſa fuerit, ſed quod dei natura maximè per ipſum nomen ſignificata, à nulla creatura exprimi poſſit, cùm ſit infinita, atque ob id ineffabilis. Tot autem tãtáque hîc tam ab Hebræis quàm à Latinis & Græcis, tam veteribus, quàm recentioribus, pro loci huius enodatione conferũtur, vt valde ſit difficile paucis illa recenſere. Nos tamen pro ingenij noſtri imbecillitate, eorũ dicta reſtringẽtes, tribus modis verba hæc diſſeremus. Aliqui enim dicunt ita intelligi debere, In nomine meo Iehoua nõ fui notus antiquis patribus, ſeu non indicaui eis nomen hoc, ſed in deo omnipotente illis apparui, id eſt, omnipotentem me eſſe illis declaraui,& mihi abũdè eſſe diuitiarum, vt illos diuites redderem, verũ opere non compleui quod illis ſum pollicitus. Hoc eſt, promittentem quidem me illis terrã Chananæorum, audierunt & crediderũt, ſed opere promiſſa complentem non viderunt, quemadmodum tu & tui tẽporis homines viſuri ſunt. Tibi igitur in nomine Iehoua cognitus ero, id eſt, videbis me id facere, quod nomen meum ſonat, nempe veracem eſſe, faciẽtem
C eſſe, hoc eſt, quod pollicitus ſum præſtantem, Quódque hic ſit literæ ſenſus, confirmãt ea quæ hoc loco ſequuntur, Pepigíque fœdus cum eis, vt darem illis terram Chanaam,& cętera, quæ ſunt velut explicatio horum verborum, Ego dominus qui apparui Abrahã,&c. Sed quo magis quæ dicta ſunt intelligantur, noſtri dominum deum patribus ſub nomine omnipotentis reuelatum, nam Geneſis decimo ſeptimo dixit ad Abrahã, Ego ſum dominus deus omnipotens, ambula coràm me,& eſto perfectus. Sic & Iſaac benedicens Iacob ait, Deus meus omnipotens benedicat tibi. Alio etiã loco dominus ad Iacob locutus eſt, Ego ſum fortiſsimus deus patris tui. Dicit etiã *Gen.28.* alibi pater Abraham, Leuo manum meã ad dominum deum excelſum poſſeſſorem cæli & terræ. Sic & Noe ſeuerum iudicem deum in deuaſtatione orbis terrarum per diluuium, & Loth in incendio Sodomæ & Gomor- *Gen.6.* ræ experti ſunt: vterque autem etiam miſericordem, dum ambos ab exterminio reſeruauit. Deus igitur antiquis *Gen.14.* patribus per omnipotentiam, creationem, ſcueritatem, atque clementiam reuelatus eſt, non tamen reuelauit ſe ipſis per impletionem earum promiſsionum quas dixit ad Abraham. Nunc ergo(inquit)notificabo me nomine
D יְהוָה reuelabo me præſenti & manifeſta impletione promiſsionum mearum, reuelabo me iuxta ſignificationem nominis mei יְהוָה Sicut enim antea promiſi, ita nunc erit, & implebitur, & confirmabo nomen meũ, quod ſim deus verax,& ſeruans promiſsi. Educam enim vos de terra Aegypti,& introducam in terrã Chanaam. Et quemadmodum antea vocatus ſum deus omnipotens, deus altiſsimus, qui creauit cœlum & terrã, ita nunc vocabor, dominus deus, qui eduxi vos de terra Aegypti. Hunc titulum, hoc epitheton, hoc cognomen parabo mihi nunc impletione promiſsionum mearum, quas dedi Patriarchis. Hæc videtur eſſe ſimpliciſsima ſententia huius loci. Ego apparui patribus in deo omnipotente, &c. Nec huic intelligentiæ obſtat ſi dicatur, deus non impleuit has promiſsiones vitæ Moyſi tempore, cùm ipſe ante ingreſſum filiorum Iſraël in terram promiſsionis, mortuus ſit, quia ſatis eſt quòd Moyſes viderit omnia ad ingreſſum prędambula adimpleta, imò terrã ipſam ante oculos poſitam,& iam iam per filios Iſraël occupandam, vt clarè patet Deuteronomij vltimo. Ipſe quoque Ioſue ſucceſſori ſuo prædixit,& apertè teſtificatus eſt, quòd erat introducturus populum in terram illam, Deuteronomij tri-
E geſimo primo. Eſto quoque quòd Moyſes ingreſſum populi in terram illam oculis propriis non viderit, vidit tamen promiſsionis impletionem ſtatim poſt mortem ſuam in ſuis poſteris, & mundus totus tunc cognouit, deum promiſſa ad Patriarchas facta in omnibus & per omnia compleuiſſe. Alij dicunt diſtinctã & apertam diuinæ eſſentiæ notitiam, quam nudè & ſimpliciter hoc ſanctum nomen deſignat, non tam copioſe & euidenter Abrahæ, Iſaac & Iacob, fuiſſe reuelatam ſicut Moyſi. Vnde ſupradixit ei dominus, Ego ſum qui ſum, per quod ſignificatur neceſsitas & ſtabilitas eſſendi, & plenitudo ipſius eſſe, ac quoddam infinitum ſubſtantiæ pelagus, vt ait Damaſcenus. Item ait deus Numerorum duodecimo de Moyſe, Si quis fuerit inter vos Propheta domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum. At nõ talis ſeruus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſsimus eſt: ore enim ad os loquor ei, palàm & non per ænigmata & figuras deũ videt. Et alibi dicit ſcriptura, quòd loquebatur Moyſes cum deo facie ad faciem, ſicut loquitur amicus cum amico ſuo. Qui etiam diuinam eſſentiam in petra poſitus, eo modo vidit, quo ab homine in humana carne viuenti videri poteſt, certè eo
F modo, quo alius patrum prędecedentium vidit nemo. Ferunt autem diſtinctã notitiam huius ſancti nominis, primùm innotuiſſe Moyſi. Obſeruãdum quoque eſt hoc loco, notitiã huius nominis dei habere ſua incrementa, ſicut hîc manifeſtè dicitur, maiorem cõtigiſſe Moyſi, quàm patribus: quam Paulus aduentu Chriſti adeò auctam eſſe dicit, vt principum & poteſtatum cœleſtium de deo cognitionem auxerit, & in nobis quoque conſummandam confidimus, quando dominum videbimus facie ad faciem. Atque hoc eſt, quod toties in Pſalmis dicitur, Cantate domino Canticum nouum, tanquam dicat: aſsiduè nobis ſuppeditat dominus noua cantandi argumẽta. Tertij de virtute nominis intelligunt, hoc eſt, de poteſtate miracula faciendi, quæ in virtute diuini nominis Moyſes tot & tanta fecit, quot & quanta nullus vnquam Patriarcharum. Fuit autem Moyſi data poteſtas huiuſmodi, quia tota lex ab ipſo deo emanãs, erat per illum publicãda, ideo vt à deo crederetur data lex, meritò virtus nominis huius ipſi Moyſi concedenda erat. Vel vt nõnulli aſſerunt, cùm diaboli poteſtas in Iouis Ammonij figura Aegyptiis præſidentis per Moyſen collidenda eſſet, danda ipſi erat tanta virtus, qua illã comprimere poſ-

ſet

Universidad de Deusto Biblioteca

ſet. Quæ quidẽ virtus in hoc nomine quadrilitero ipſi Moyſi reuelato, vt harũ rerum gnari affirmãt, erat ſolũ G
repoſita. Hinc Moyſes ipſum nomen explicauit, quãdo amoto Aegypti tutore diabolo, totum robur Aegyptio-
rum in mari colliſit. Sunt autẽ ex noſtris qui putent ab hoc nomine Gentiles Iouis nomen pro deo ſuo mutuaſ-
ſe. Parce candide lector prolixitati, eſt enim locus valde difficilis, & ab omnibus locupletiſsimè pertractatus.
Pepigíque fœdus cum eis, vt darem eis terram Chanaan, terram peregrinationis eorum, in qua fuerunt aduenæ. RVPERTVS. Or-
do verborum eſt, Abrahã, Iſaac, & Iacob in deo omnipotẽte apparui, & pepigi cum eis fœdus, vt darem illis ter-
ram Chanaan. Porrò illud ſciendum, non hoc eſſe totum fœdus, vel fœderis cauſam, dare illis terram Chanaan,
Gen.22. ſed partem fœderis pro toto poſuit. Summa nanque fœderis eſt in hoc ſermone, Atque in te benedicẽtur omnes
cognationes terræ, in quo Chriſti filij dei incarnatio promittitur manifeſtè. AVCTOR CATENAE. Non
fruſtrantur piorum ſancta deſideria quantumlibet diutius differantur, tamen tempore ſuo vberrimè conſo-
lantur. Terra Chanaan Patriarchis fuit peregrinatio, prophetis patria, impiis pernicies, fidelibus omnibus figu-
ra futuræ beatitudinis. RVPERTVS. Hac autem propoſitione data, pepigi cũ eis fœdus vt darem eis ter- H
ram Chanaan, nũc promiſsi debitorem ſe iure teneri conſentiens, ſumit & dicit, *Ego audiui gemitum filiorum Iſraël,*
quo Aegyptij oppreſſerunt eos, & recordatus ſum pacti mei. Recordatus ſum (inquit) id eſt, non oblitum me eſſe oſtendi,
ſubauditur, cùm te miſi ſeruũ meum, & Aaron, & poſui in vobis verba ſignorũ meorum. INTERLINEA-
RIS. Dum autem pacti ſe recordatũ dicit, promiſsionis intellige. CAIETANVS. Ne Abraham, Iſaac,
& Iacob ex negata eis notitia antedicta minus reputarentur, ſubiungit deus quòd pepigit fœdus cum eis, & ad
ſimilitudinem recordati deſcendit nunc viſa afflictione populi, vt intelligant quòd ratione patrum priſcorum
miſeretur modernorum filiorum. AVCTOR CATENAE. Quo Aegyptij oppreſſerunt eos. Non immu-
tat ſenſum quod Hebraicè legitur אֲשֶׁר מִצְרַיִם מַעֲבִדִים Aſer Mizráim mahabidim, Quos Aegyptij ſeruire faciũt.
Nam propter hoc Iſraëlitæ ab eis opprimebantur. Chaldaica, Eo quòd Aegyptij ſeruire faciunt eos. Septuaginta,
οἱ αἰγύπτιοι κατεδουλοῦντο αὐτούς, Aegyptij in ſeruitutem redegerunt eos. Gemitus piorum ſunt efficaciſsimæ ora-
tiones apud deum, maximè autem pauperum & oppreſſorum. Audire autem dei, eſt exaudire & gratificari orã- I
tibus. Nulla cadit in deum obliuio, ſed ad modum obliuiſcentis ſe habere videtur afflictis, cùm eis non ſubue-
nit. Obſerua autem, quòd deus in conſolando Moyſe veteres promiſsiones patribus factas repetit duntaxat, &
nihil nouarũ rerum addit, quo auocet nos à curioſitate, ne nouas ſubinde reuelationes de cœlo poſtulemus, ſed
vt aſſueſiamus contenti eſſe verbo dei ſemel reuelato, & ſuis miraculis confirmato. Sic Moyſe, cùm ſemel pro-
poſuiſſet Iſraëlitis ſuis hanc legis ſuæ ſummam: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & confirmaſ-
ſet eam certiſsimis miraculis, ſubinde ita repetit & inculcat, vt iubeat etiam hæc verba ſuſpendere pro ſigno in
manibus, & ſuſpendere inter oculos. Sic & Chriſtus, cùm Euangeliũ ſuum (videlicet quod ipſe ſit expiator pec-
catorum, & reconciliet hominibus patrem) annunciaſſet diſcipulis, & confirmaſſet cœleſtibus teſtimoniis, ita
ſollicitè illud repetit, vt etiam poſt reſurrectionem ſuam ſubinde iteret. Hæc, inquiens, ſunt verba quæ locutus
ſum ad vos cùm adhuc eſſem vobiſcum, quòd neceſſe foret impleri omnia. Ac mox: Sic oportebat Chriſtum pa-
ti, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine eius pœnitentiam & remiſsionem peccatorum. Et cũ K
promitteret ſpiritum ſanctum, non dixit ipſum noua docturum, ſed ſuggeret (inquit) vobis omnia. Quæ? num
noua? Minimè, ſed quęcunque dixero vobis. Continuò autem concludit ſic, *Ideo dic filiis Iſraël: Ego dominus qui edu-*
cam vos de ergaſtulo Aegyptiorum, & eruam de ſeruitute, ac redimam in brachio excelſo & iudiciis magnis, & aſſumam vos mihi in po-
pulum, & ero veſter deus. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ita habetur. Ego dominus. Et educam vos de erga-
ſtulo, &c. Vbi nomen domini eſt tetragrammaton, & vox affirmantis, immo ad ſimilitudinem iurantis, ac ſi di-
xiſſet, loquor in auctoritate & veracitate quæ conuenit mihi qui ſum deus. Propter quod aptè ſubiũgit, Et edu-
cã vos de ergaſtulo Aegyptiorũ, & aſſumam vos mihi in populum, & ero veſter deus. Senſus germanus eſt, ego
efficiam vos populum meum, hoc eſt, dignos vos reddam, vt nomine & cura peculiari ſitis meus populus, vobis
autem ego ero deus, hoc eſt, vos coletis me vt iudicem, vt gubernatorem veſtrum. Collige prudens lector, quot,
quanta & qualia promittit deus tanquam ſub iuramento ad conſolationem afflictorũ. AVCTOR CATE-
NAE. Qui educam vos de ergaſtulo Aegyptiorum, id quod in Hebræo eſt, מִתַּחַת סִבְלֹת מִצְרַיִם Mitáhath ſi- L
bloth mizráim, Deſubter oneribus, Vel de ſub oneribus Aegyptiorum, quæ ſcilicet impoſuerunt vobis Aegyptij.
Quod Chaldaica declarans, ait, Et educam vos de medio tribulationis ſeruitutis Aegyptiorum, ſic & Septua-
ginta, ἀπὸ δουλείας, A ſeruitute. Dicitur autẽ ergaſtulum, quod & vox ſabal ſignificat, id eſt, operatorium, locus
vbi captiui laborare & operari coguntur, ad cuius ſimilitudinem locum vbi filij Iſraël in luto & latere operari
compellebãtur, meritò vocauit ergaſtulum. Quod verò ſequitur, Ac redimam in brachio excelſo, & ita habetur
in omnibus editionibus, Hebraicè eſt נְטוּיָה Netuia, id eſt, extenſo vel extento, à Natà verbo quod extendere ſi-
gnificat, Id eſt, magna vi, vel brachio extento ad percutiendum aduerſarios. Hebraiſmus. Alij intelligunt, exten-
to brachio à cœlo ad terram. Sunt & qui, In brachio exerto vertant, id eſt, aperta potentia, & toti mundo propa-
landa. Sed hæc omnia vnum in ſenſu ſunt cum litera noſtra. Deinde addit, In iudiciis magnis, id eſt, ſignis quæ
faciam inter Aegyptios, vel ſupplicium grauiſsimum ſumendo de illis. Toties igitur libertatem donãdam pro-
mittit, vt perfidiæ crimen clariùs eluceſcat, & dei iuſtitia æquitáſque in improbos. In tanta autem animorum M
perturbatione neceſſaria erat certitudo inſtantis ſolatij, & amoliendorum onerum promiſsio inculcanda, cuius
fide exercerentur ad impetrandum promiſſa. Iudicia autem dei magna dicuntur & fiunt, cùm improbitas &
perfidia dignè traducitur, & publicè punitur à domino. Suſcepit verò Iſraëlitas deus ſibi in populum libera ele-
ctione & bonitate ſua, ad Patriarcharum magis fidem ardentẽ attendens, quàm ad iſtorum merita. Fuerũt enim
in plurimis horum opera mala. Aſſumpturus alioquin ex lapidibus filios Abrahæ, ea parte qua domino placuit
Abraham, quo & iuſtificatus eſt, per fidem ſcilicet viuam, qua domino placent quicunque placẽt: ſicut & abiecti
Iudæi iam dudum ſunt, qui verbo domini, eiúſque prædicatoribus Prophetis credere contempſerunt. Pactum
autem dei cum fidelibus, hoc eſt, vt eorum futurus ſit deus, vtq; coram eo innocenter fideles ambulent, deum
ſuum eſſe credant, auxiliatorem, protectorem, & ſaluatorem. *Et ſcietis.* INTERLINEARIS. Id eſt, experi-
mento

A mento cognoſcetis, *quòd ego ſum dominus deus veſter, qui eduxerim vos de ergaſtulo Aegyptiorum.* CAIETANVS. De
tempore eductionis loquitur, quo occiſis primogenitis, & ſubmerſo Pharaone in mari rubro, cognouerunt ip-
ſum deum ſummum, cultum ab eis, eductorem eorum eſſe. AVCTOR CATENAE. Qui eduxerim vos
de ergaſtulo Aegyptiorum. Hebraicè eſt eadem dictio סִבְלוֹת ſibloth, de qua paulò antè, quam nunc Septuagin-
ta transferunt, ἐκ τῆς δυναστείας αἰγυπτίων, De potentia Aegyptiorum. *Et induxerim in terram ſuper quam leuaui manum*
meam vt darem eam Abraham, Iſaac, & Iacob. RVPERTVS. Per hæc verba palàm facit ad quid dixerit, & nomen
meum Adonai non indicaui eis, videlicet eo quòd nunc leuando manum ſuam, illud indicari velit, in brachio
excelſo & iudiciis magnis. HVGO DE SANCTO VICTORE. Conſuetudo autem eſt iurantis eleua-
re manum ad ſacra, vt per ea confirmet quod iurat, ita & deus dicitur leuaſſe manum ſuam propter illam ter-
ram, vt confirmaret eam in hæreditatem. CAIETANVS. Quod verò ait, Et induxerim vos in terram, &
B cætera, intellige quantum eſt ex parte mea, hoc eſt, ſecũdum præſentem iuſtitiam. Nam ſecus euenit propter im-
pedimentum incredulitatis eorum, duo enim tãtùm viri ex iſtis venerũt in terram illam, vt inferius narratur.
Super quam leuaui manum meam vt darem, &c. More principum iurantium eleuatione manus loquitur deus,
commemorans ſe iuramento adhibito promiſiſſe Abrahæ, Iſaac, & Iacob, terram Chanaan. Et quamuis iuramẽ-
tum hoc non inueniatur ſcriptum alibi (quod videlicet fuerit exhibitum ſingulis, Abrahæ, Iſaac, & Iacob) au-
ctoritas tamen huius commemorationis ſufficit. Licet exactius perſpectus textus, nõ ſonet iuramentum exhibi-
tum ſingulis, ſed iuramentum adhibitum ad dandum terram illam illis tribus, Abrahæ, Iſaac, & Iacob, ad cuius
verificationem ſufficit ſemel iuratum eſſe quòd daret terram illis. Ad quod ſufficit iuramentum ſcriptum Ge-
neſis vigeſimo ſecundo, in quo & ſi non explicitè, implicitè tamen ſignificatur etiam Iacob, vt poſtea deus ipſe
explicauit, apparendo Iacob, nam de Iſaac præſente iuramẽto nulla eſt ambiguitas, cum in ipſo promiſſum iam
eſſet nomen ſeminis Abrahæ. AVCTOR CATENAE. Et induxerim vos. Hebraicè eſt, וְהֵבֵאתִי אֶתְכֶם Ve-
C hebethi ethchem. Et introducam ſeu inducam vos, ſic Septuaginta & Chaldaica. Sed hoc parum eſt. Quod au-
tem ſequitur, ſuper quam ſeu pro qua leuaui manum meam, vt darem, pro iurare poſitum eſt, id eſt, quam ſubla-
ta manu iuraui me daturum Abrahæ, &c. Hebraiſmus. *Dabóque illam vobis poſsidendam ego dominus.* INTER-
LINEARIS. Ac ſi dicat, facere poſſum quod promitto. CAIETANVS. Iurauit dare patribus, affir-
mat ſe daturum iſtis. Et tamen non patribus nec iſtis dedit in ſeipſis, ſed in filiis, vt ſenſus intentus à deo per fa-
cta manifeſtetur. Verùm aduerte quod in Hebræo habetur, Dabo vobis in hæreditatem, vbi vulgata editio ha-
bet poſsidendam. Modus ſiquidem manifeſtatur, videlicet tanquam hæredibus meis, quod ad magnam digni-
tatem filiorum Iſraël ſpectat. Et repetit ſeipſum ſub proprio nomine adimpleturũ, vt ſub proprio nomine quo
omnibus diis præſtat, veneretur ab Iſraëlitis, quos nouerat pronos ad idololatriã. AVCTOR CATENAE.
Dabóque illam poſsidendã vobis. Quia dictio Hebraica מוֹרָשָׁה Moraſaha, à iaras verbo deſcendit, quod tam
hæreditare, quàm poſsidere ſignificat: hinc factum, quòd Interpres poſsidendam: alij vt etiam Chaldaica, in hæ-
D reditatem verterunt. Septuaginta ἐν κλήρῳ, id eſt, in ſorte, dixerunt. Sed idem vbique eſt ſenſus. Repetit ergo ſe
daturum dominus terram toties promiſſam, vt bono animo ſint, & durent in afflictionibus, quo eorũ meritum
indies augeſcat. Ego (inquit) dominus. Solus haberi vult deus, & coli omnipotens, honorémque ſuum alteri non
cedit. A ſe vult impetrari, etiã ſi ad ſanctos prudẽter recurras, omne bonũ, ipſe inuocari tanquã pater luminũ, &
omniũ donorũ largitor optimus. Semper autẽ ſe deum eſſe piis inculcat, vt creſcat fides, ſpes eorum, & charitas.
BEDA. Quod ait dominus Moyſi, Et nomen meum Adonai non indicaui eis, ſic myſticè poteſt intelligi, Myſticè.
quaſi dixerit, in veteri Teſtamento nõ indicaui ſicut in nouo, vel in nouo nõ indicaui ſicut in die iudicij. Quod
verò dicit, Audiui gemitum filiorum Iſraël, Et recordatus ſum pacti mei, intelligitur, quòd dominus recorda-
tus ſit contra diabolum de oppreſsione ſanctorum. An fortè ideo dictum, quia vt ſecretiores Theologi docent,
tanta eſt coniunctio & vnio orationis cum fœdere, vt facta oratione, & effuſo gemitu corã deo, ipſe recordetur
fœderis, quod habet cum creaturis: parcendi videlicet, redimendi, ſaluandi & remunerandi. Nam licet homo
E fœdus per peccatum fregerit: tamen ſi pœnitentia ductus ad deum reuertatur, omnium peccatorum oblitus ipſe
deus, fœderíſque ſui recordatus, dolentem & orantem ſaluat, ſicut ipſemet deus in Ezechiele apertè teſtatur.
RABANVS ET INTERLINEARIS. Ergaſtulum autem Aegyptiorum, tẽtationes huius mundi quibus
tribulantur ſancti, vel corpus humanum, quod cuique animæ carcer eſt, ſignificat. Liberat autem dominus filios
Iſraël in brachio excelſo, hoc eſt, in poteſtate magna & virtute, ſiue in incarnato filio, & precioſo eius ſanguine,
per quem fecit omnia. Qui propter effectum virtutum brachium dei dicitur, cum ſanctos ſuos de poteſtate dia-
boli & ſeruitute peccatorum eruat, & introducat in terram ſpiritualem cœleſtis patriæ, pro qua iurauit, id eſt, fir-
miter promiſit patribus noſtris, Patriarchis, Prophetis, & Apoſtolis, vt daret eam illis in poſſeſsionẽ, & ſemini
eorum, hoc eſt, omnibus qui fidem & opera eorũ fideliter ſecuti ſunt, vt poſsideant illam in ſempiternum. Vel
omnibus ſynceram fidem habentibus, rectam ſpem tenentibus, & ardentem charitatem amplectentibus, quæ in
Abraham, Iſaac, & Iacob ſignificantur.

F
NArrauit ergo Moyſes omnia filiis Iſraël, qui non acquieuerunt ei propter anguſtiam ſpiritus, & opus 2
duriſsimũ. Locutúſque eſt dominus ad Moyſen, dicens, Ingredere, & loquere ad Pharaonẽ regẽ Aegy-
pti, ut dimittat filios Iſraël de terra ſua. Reſpondit Moyſes coram domino: Ecce filii Iſraël non audiunt
me, & quomodo audiet Pharao, præſertim cũ ſim incircũciſus labiis: Locutúſque eſt dominus ad Moyſen & Aarõ,
& dedit mandatũ ad filios Iſraël, & ad Pharaonem regẽ Aegypti, ut educeret filios Iſraël de terra Aegypti.
INTERLINEARIS. Medius inter deũ & populum. *Narrauit Moyſes omnia filiis Iſraël.* Omnia dici., quia 2
nihil de mandatis dei prętermittendũ eſt. AVCTOR CATENAE. Loco dictionis omnia, in Hebræo eſt כֵּן
Chen, id eſt, ſic, vel in hunc modũ. Sed idẽ eſt in ſentẽtia, videlicet, Hęc dixit filiis Iſraël. Vbi habemus magnum
in Moyſe obediẽtiæ exemplũ. Et ſi enim detrectauerat priùs obedientiã, cùm videret Pharaonẽ ad petitionẽ ſuã
Iſraëlitas

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iſraëlitas grauius affligere, verbo tamen dei nunc iterũ animatus & cõfirmatus, obſequitur deo, & repetit Iſraëlitis promiſsiones dei, vt credant & ſequantur vocationem eius. *Qui non acquieuerunt ei propter angustiã ſpiritus & opus duriſsimũ.* RVPERTVS. Hæc videlicet à domino pro conſolatione dicta, vel mandata fuerant. At illi perfectæ fidei ſpem non habẽtes firmam, gemebãt ſub afflictione inimicorũ, & idcirco non acquieuerunt. AVCTOR CATENAE. Qui non acquieuerunt (inquit) ei propter angustiã ſpiritus, adeò enim affligebãtur, vt vix poſſent ſpiritũ trahere. Et opus duriſsimũ. Idẽ eſt quod Hebraicè habetur וּמֵעֲבֹדָה קָשָׁה Vmehaboda kaſa, Et propter ſeruitutẽ durã, Et ita habet Chaldaica. Septuaginta verò ἀπὸ ὀλιγοψυχίας, καὶ ἀπὸ τῆς ἐργασίας σκληρᾶς. Prę puſillanimitate, & prę operibus duris. Nõ igitur acquieſcebãt monitis Iſraëlitę. Excuſatur tamẽ aliquãtiſper rebellio & perfidia, quia angustia ſpiritus ex oneribus remorabãtur. Sic miſera caro peccato in tantũ vitiata eſt, vt nunquã poſſit regia via incedere. In proſpero rerũ ſucceſſu viuit ſecuriſsimè, nullo penè timore dei. In afflictionibus autẽ ita deſperat, vt nullã prorſus conſolationẽ verbi dei admittat, quia diuerſum iuxta externã rerũ ſpeciem ſentit. Vel fortè de cõmuni tantùm populo, qui imminentẽ laboris afflictionẽ, magiſcq; verba Moyſi cõſolantis attendebãt, non autẽ de ſenioribus, nõ acquieuiſſe Moyſi intelligi poteſt. *Locutúſque eſt dominus ad Moyſen, dicens: Ingredere, & loquere ad Pharaonẽ regẽ Ægypti, vt dimittat filios Iſrael de terra ſua.* Vide quot laboribus, & quãto negocio opus ſit, ſi quis iuſſa dei cõplere velit, nulla quies, dilatio, excuſatio, cõſternatio datur Moyſi. Sic ſemper & fortiter perſeuerantèrque dei miniſtros perſtare oportet, & vrgere opus dei. *Reſpõdit Moyſes corã domino, Ecce filii Iſrael non audiũt me, & quomodo audiet Pharao, præſertim cùm ſim incircũciſus labiis?* INTERLINEARIS. Qui debent me tanquã filij dei audire, non audiũt, quomodo audiet ille qui ſemper aduerſatur? HIERONYMVS SVPER EZECHIELEM. In Exodo locutus eſt Moyſes in cõſpectu domini, dicẽs: Ecce filij Iſraël non audierũt me, & quomodo audiet me Pharao? Ego autẽ ſum tardi ſermonis; p quo Septuaginta dixere, ἐγὼ δὲ ἄλογός εἰμι, quod melius habetur in Hebræo: Ego autẽ in circũciſus ſum labiis. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, Ecce ego gracili voce ſum, & quomodo exaudiet me Pharao? Nõ videtur tantũ propter magnitudinẽ populi excuſare de vocis gracilitate, verumetiã propter vnũ hominẽ. Mirũ autẽ ſi tam gracilis, vt nec ab vno homine poſſet audiri. An fortè regius faſtus nõ eos permittebat de proximo loqui? CAIETANVS. Non tertiũ defectũ ſeu impedimentũ intelligo (videlicet oris, linguę, & labiorũ) ſed illud idẽ impedimentũ oris repeti & explicari in labiis, ita quod & ex linguæ, & ex labiorũ mala diſpoſitiõe clauſus ſic reddebatur Moyſes ad loquẽdũ, vt oporteret eũ tardę eſſe locutionis. Et dixit hoc accumulãdo argumenta aduerſus ſui legationẽ ad Pharaonẽ. Quod autẽ Moyſes hęc dixiſſe refertur corã domino, id indicat, ꝙ ipſe eſſendi fons per ſeipſum audit vota noſtra. AVCTOR CATENAE. Reſpõdit Moyſes corã domino. Hebraiſmus eſt, pro, Reſpõdit Moyſes domino. Ecce filij Iſraël nõ audiũt me. verbũ שָׁמְעוּ Sámau, aliqui reddiderũt, audierũt, ſeu obtẽperarunt, vt ſit prętęrito hoc parũ eſt. Pręſertim cùm incircunciſus ſim labiis. Hebraiſmus eſt, id eſt, cũ ſim linguæ impeditioris, Vel cùm habeã labia parũ expedita ad orationis prolationẽ. Quod etiã Chaldaica innuit, habẽs, Et ego ſum grauis loquelæ. Septuaginta ἐγὼ ὁ ἄλογός εἰμι, Ego autẽ balbus, Vel ſine ſermone ſum, id eſt, careo verbis, deſunt mihi ſermones, & labia mea ſunt pinguia, non eſt caro exęcta, quæ orationem impedit. Quãtò igitur ſe minus idoneum putat Moyſes, tantò fit domino promouẽte & volente aptior. Humilibus enim gratiã largitur, & ſuper humiles requieſcit ſpiritus, & ſuper trementes ad verbum dei. Forti argumento nititur Moyſes. Si filij (inquit) Iſraël populẽſſo acquieſcent? Sed maior eſt dei benignitas quàm humana fragilitas. Credit qui à deo patre trahitur. Iterum quoque allegat Moyſes imbecillitatẽ ex lingua vel labiis, quæ habere conqueritur incircunciſa quia infacundus ſit ore, & ruſticus loquela, ſine elegãtia & ſplendore orationis, imperitus ſermone, nõ ſic ſciẽtia, quomodo & Paulus putabat. *Locutúſque eſt dominus ad Moyſen & Aarõ, & dedit mandatũ ad filios Iſrael, & ad Pharaonẽ regẽ Ægypti, vt educerẽt filios Iſrael de terra Ægypti.* ORDINARIA. Nota dei clementiã. Nõ creditur ei à filiis Iſraël, & tamẽ monere nõ ceſſat. Contẽnitur à Pharaone, & lõganimiter expectat. CAIETANVS. Locutúſq; eſt dñs ad Moyſen, &c. Nomẽ eſt tetragrãmaton, ad ſignificandũ quòd illemet mittit vtrũq; qui miſerat Moyſen. Tanquã legatio ſimplex minoris haberetur, adiũgitur iuſsio cogẽs Moyſen & Aarõ ad legationẽ exequendã, tum ad filios Iſraël, qui ob afflictionẽ renuebãt audire, tum ad Pharaonẽ peiora molientẽ. AVCTOR CATENAE. Et dedit mandatum ſubauditur eis. Sic enim eſt Hebraicè וַיְצַוֵּם Vaizauem, Et dedit eis mandatum. Sic eſt in omnibus editionibus, & eſt epilogus breuiſsimus omnium præſcriptorum, & ſumma rerum hactenus geſtarum & gerendarum.

Myſticè. RVPERTVS. Sic nimirũ iuxta Anagogen vbi exacerbatũ pro cõtradictione legis (vt ſupra dictũ eſt) regnũ peccati populũ dei ſub ſuo ſeruitio curuauit (vt ſępe factũ eſt) ita vt diceret, eamus & ſeruiam⁹ diis alienis, fruſtra lex & Prophetæ locuti ſunt, nõ enim eos audierũt. Sic nihilominus nõnunquã in hominẽ qui cõdelectatur quidẽ legi dei ſecundũ interiorẽ hominẽ, ſed aliã patitur legẽ in mẽbris ſuis, repugnantẽ legi mentis ſuæ fruſtra ad horam redargutio fit, proximus enim eſt deſperationi. INTERLINEARIS. In eo etiã quod nõ acquieuerũt ſimonibus in operibus carnis ſeruire. Sed & quod Moyſes reſpõdet coram domino, ſignat quòd ſanctí corã deo loquũtur, alij retro, quia nõ audiũtur. Locutus autẽ dominus dicitur ad Moyſen & Aaron, & dediſſe eis mandatum ad filios Iſraël & Pharaonẽ, quia lex & Prophetę docẽt populũ quæ faciẽda vel fugiẽda ſunt, & increpãt diabolum. AVCTOR CATENAE. In quo & bon⁹ prælatus inſtruitur ne taceat, neq; quę ſubditorũ cõcernunt ſalutem omittat, etiã ſi in principio eũ non audiãt, fortè enim pòſt audituri ſunt. Vnde Apoſtolus ad diſcipulũ ſcribẽs, ait, Prædica verbum, inſta opportunè importunè, argue, obſecra, increpa in omni patientia & doctrina.

Quæſt. 16.

3. Reg. 21.

Rom. 7.

2. ad Tim. 4.

3 Iſti ſunt principes domorũ per familias ſuas. Filij Rubẽ primogeniti Iſraëlis, Enoch & Phallu, Eſron & Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filii Simeon, Iamuël, & Iamin, & Abod, & Iachin, & Soher, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon. Et hæc nomina filiorũ Leui per cognationes ſuas, Gerſon, & Caath

A Caath, & Merari. Anni autẽ uitæ Leui fuerunt centũ triginta ſeptẽ. Filii Gerſon, Lobni & Semei, per cognationes ſuas. Filii Caath, Amrã, & Iſuar, & Hebron, & Oziel. Anni quoque uitæ Caath, centũ triginta tres. Filii Merari, Moli & Muſi. Hæ cognationes Leui per familias ſuas. Accepit autẽ Amrã uxorẽ Iochabeth patruelẽ ſuã, quæ peperit ei Aarõ, & Moyſen, & Mariã. Fuerúntque anni uitæ Amrã centũ triginta ſeptẽ. Filii quoque Iſuar, Chore, & Napheg, & Zechri. Filii quoq; Oziel, Miſahel, & Eliſaphã, & Sechri. Accepit autẽ Aarõ uxorẽ Eliſabeth filiã Aminadab, ſororẽ Naaſon, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar. Filii quoq; Chore, Aſer, & Helchana, & Abiaſab. Hæ ſunt cognationes Choritarũ. At uerò Eleazar filius Aarõ accepit uxorẽ de filiabus Phutiel, quæ peperit ei Phinees. Hi ſunt principes familiarum Leuiticarum per cognationes ſuas.

B RVPERTVS. Poſtquàm incuſationis ſuæ narratiunculam ingreſſus eſt Moyſes, qua dicit ſe incircunciſum labiis, repentè digreſsionem facit huiuſmodi, *Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas.* Cur hoc? Videlicet ob comprobandam veritatem dei qui ad Abraham de hac ſeruitute, & ſubſequenti liberatione filiorum Iſraël antè locutus, cùm dixiſſet, ſcito prænoſcens, quòd peregrinum futurum ſit ſemen tuum in terra non ſua, & ſubiiciẽt eos ſeruituti, & affligent quadringentis annis, ita præfiniuit dicens, Generatione autem quarta reuertentur huc. Vt ergo tempus à deo præfinitum aduentaſſe appareat, generationem filiorum Iſraël intexere incipit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Nota verò quòd non ponit hîc omnes duodecim tribus, ſed tres tantũ, vt ad Leui qui tertius fuit, veniat, & vt ab eo oſtendat prouenisſe Moyſen & Aarõ, de quibus in præſenti agitur, pro quibus totum hoc dicit. AVCTOR CATENAE. Iſti ſunt principes domorum per familias ſuas. Nõ diſcrepat ab Hebraico in ſententia ita habente, אֵלֶּה רָאשֵׁי בֵית אֲבֹתָם Elle raſe beth abotham, Iſti ſunt principes, C vel, iſta ſunt capita (Dictio enim raſe vtrumque ſignificat) domus patrum ſuorum. Sic habet & Chaldaica, id eſt, qui prærant familiis maiorum ſuorum. Vnde & Septuaginta, οἱ ἀρχηγοὶ οἴκων πατριῶν αὐτῶν, id eſt, principes domorum familiarum eorum, verterunt. Catalogus patrum quorundam hîc cõſcribitur vt principalium perſonarum illius temporis, & præteriti merita æternæ memoriæ cõſecrentur, Moyſi ſcilicet, & Aaron, & Phinees, vt appareat vnde nati ſint iſti, per quos ingens hoc negotium redemptionis Iſraëliticæ gentis tantæ deus ipſe perfecerit. Deducitur autẽ proſapia Iacob hîc non niſi ad Leuiticam ſobolem, quæ qualiter profecerit vſque ad Moyſi tempora, per cognationum capita hîc deſcribitur. *Filij Ruben primogeniti Iſraëlis, Enoch & Phallu, Eſron & Charmi. Hæ cognationes Ruben. Filij Simeon Iamuel, & Iamin, & Ahod, & Iachin, & Soher, & Saul filius Chananitidis. Hæ progenies Simeon.* AVGVSTINVS. Sacramenti locum eſſe dubium non eſt, quòd ſcriptura volens originem Moyſi demonſtrare, quod eius actio iam expetebat, à primogenito Iacob, id eſt, Ruben progenies cœpit, inde ad Simeon, inde ad Leui, vltra progreſſa non eſt, quoniam ex Leui Moyſes. Hi autem commemorantur, qui iam commemorati fuerant in illis Septuaginta quinque in quibus Iſraël intrauit in Aegyptum. Non enim primam, neque ſecundam, ſed tertiam tribum, id eſt, Leuiticam deus eſſe voluit ſacerdotalem. CAIETANVS. Sed mirum videtur, cùm ad manifeſtandum ex origine omnibus poſteris de quo Moyſe & de quo Aaron eſſet ſermo hîc, potuiſſet ſolius Leui tribum per capita recenſere vſque ad Aaron & Moyſen, cur meminerit duarum tribuum Ruben & Simeon, & non aliarũ? Solutio eſt, quòd Moyſes non ſolius tribus Leui capita recẽſuit, ne putaretur quòd illos ſolos magnipenderet tanquam ſoli eſſent principes. Meminit autem potius Ruben & Simeon quàm aliorum, quia ambo erant prius nati quàm Leui, vt commemorando capita priorum tribuum, manifeſtet quòd non reputat capita filiorum Leui præeminere aliis capitibus aliarũ tribuum. AVCTOR CATENAE. Et Saul filius Chananitidis, hoc eſt, quem ſuſtulit ex Chananitide. Septuaginta autem habent, ὁ ἐκ τῆς φοινίσσης, Qui ex Phœniſſa, ſubauditur, genitus eſt. Lege vigeſimum nonum caput Geneſis, & videbis quæ dixerit pater Iacob mala de tribus his tribubus, & quæ bona de reliquis. Ne autem quis crederet propter hoc tribus iſtas à deo re- E probatas, & infœcundas redditas, ideo generationem earum deſcribit, non vltra autem progreditur, quia non vero erat ſimile alias tribus ſteriles eſſe, de quibus mira tot prædixerat. Sequitur. *Et hæc nomina filiorum Leui per cognationes ſuas, Gerſon, & Caath, & Merari. Anni autem uitæ Leui fuerunt centum triginta ſeptem.* Aetas Leui filij Iacob tertij, notatur centum annorum & triginta ſeptem fuiſſe, cuius primus filius Gerſon dicitur, cùm tamẽ Moyſi primogenitus Gerſon ſcribatur. Sic igitur Leui inter duodecim Patriarchas vltimus mortuus eſt. Deſcribuntur autem hîc anni vitæ ſuæ vt innuatur, quandiu durauerit, afflictio Hebræorum in Aegypto. Familiæ autem duæ prodierunt ex Gerſon per duos ipſius filios, Lobni dictos & Semei, de quibus ſubdit, *Filij Gerſon, Lobni & Semei, per generationes ſuas. Filij Caath, Amram, & Iſuar, & Hebron, & Oziel. Anni quoque uitæ Caath centum triginta tres.* Per generationes ſuas, Dictio Hebraica לְמִשְׁפְּחֹתָם Lemiſpechotham, & per cognationes, & per familias ſuas reddi poteſt, vtrumque enim ſignificat. Et eſt ſenſus quòd à Gerſon genus duxerunt Lobni & Semei vnà cum familiis. *Filij Merari, Mooli & Muſi. Hæ cognationes Leui per familias ſuas.* Verterunt hîc nonnulli, Hæ famiF liæ Leui per generationes ſuas. Et vtroque modo ſtare poteſt. Nam pluralis dictio תולדת Tholdoth, tam generationes quàm cognationes ſignificat. Et vult dicere: Hi ſunt qui genus ſuum duxerunt à Leui, vnà cum illis quos & ipſi genuerunt. *Accepit autem Amram uxorem Iochabeth patruelem ſuam, quæ peperit ei Aaron, Moyſen, & Mariam.* RVPERTVS. Claret hîc (vt dixi) quartam eſſe generationem. Leui nanque genuit Caath, genuit autem Caath Amram, Amram genuit Aaron, & Moyſen, & Mariam. Idcirco iterum ac terriò repetendo, in ſequentibus deſignat, dicens, Iſte eſt Aaron & Moyſes, hi ſunt qui loquuntur ad Pharaonem regem Aegypti, Iſte Moyſes & Aaron in die qua locutus eſt dominus ad Moyſen in terra Aegypti, vt ſubaudias, qui in generatione ſua quarti ſunt à Leui. Porrò vt ſupradictam digreſſionem pro ſe factam, & idcirco in ſe terminatam ſurſum, à Ruben ſcilicet inciperet, humilitatis prudentia cautum eſt, videlicet ne in tribubus duodecim, ſuæ ſolius, id eſt Leuiticæ, meminiſſe videretur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum hîc habetur, Et accepit Amram vxorem Iochabeth amitam ſuã, quæ peperit ei Aaron & Moyſen. Ita quòd ma-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ter Moysi & Aaron erat soror carnalis Caath, patris mariti proprij. Et hinc patet quòd coniugium cũ amita non G
est contra ius naturæ, ex eo quòd erat licitum in populo dei nulla necessitate cogente ante legem Moysi, quę pro-
hibuit tale coniugium. AVCTOR CATENAE. Accepit autẽ Amram vxorem Iochabeth patruelem suã.
Hebraicè est דֹּדָתוֹ Dódatho. Dictio autẽ Dod, accipitur quandoq; pro patruo, quãdoque pro patruele. Vnde hîc
aliqui reddidẽrũt, Amitam suã, id est, sororem patris sui. Dicuntq; Leui genuisse Caath filiũ, & Iochabeth filiã.
Caath autẽ genuisse Amram, qui patris sui sororem Iochabeth duxit in vxorẽ, filiã scilicet Leui, vt supra Capi-
tulo secundo quoque dicitur. Fuit igitur secundũ hanc cõputationem Moyses propter matrem nepos Leui, &
propter patrem abnepos eius. Alij filiam sororis patris extitisse dicunt, cuius sententiæ est Chaldaica, habẽs, filiã
sororis patris sui. Quidã fuisse volũt filiã patrui: vnde Septuaginta, Θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, dicunt,
id est, filiã fratris patris sui. Demum non desunt qui velint ipsius patrui sororẽ esse. Verè autẽ matertera fuit Io-
chabet marito suo, quia, vt in Numeris habetur, soror erat Caath patris Amrã. Quod autẽ sequitur, Et Mariã, ex H
Septuaginta Interpretibus sumptũ est, habẽtibus, καὶ μαριὰμ τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν, Et Mariam sororẽ eorũ. Nam tam
in Hebræo quàm Chaldaico codice desiderat. *Fueruntq; anni vitæ Amram centum triginta septem. Filij quoque Isuar, Chore, &*
Napheg, & Zechri. Filij quoque Oriel, Misahel, & Elisaphan, & Sechri. Accepit autem Aaron vxorẽ Elisabeth filiam Aminadab, sororem
Naason, quæ peperit ei Nadab, & Abiu, & Eleazar, & Ithamar. THEODORETVS. Vxoris Aaron non tantũ nomen,
sed & fratrem nobis indicauit. Accepit nanque Aaron Elisabeth filiam Aminadab, Naason verò sororẽ in vxo-
rem, peperitq; illi Nadab & Abiu, & Eleazar. Et ipsa Thamar regiæ ac Leuiticæ tribus inter se mixtionẽ satis do-
cet. Naason nempe filius Aminadab, Aminadab verò Aran, Aran ipsius Esron, Esron Phares, Phares Iudæ. Hic
verò Naason princeps fuit tribus Iudæ: ex his dominus noster secundũ carnem natus est. Non itaque sine causa
vtriusque tribus cõmixtionem nos docet, vt dominũ Christum, qui secundũ hominẽ assumptũ, & Rex & sacer-
dos est, ex vtraque ortũ esse declarent. STRABVS. Naason igitur iste princeps fuit tribus Iudæ in deserto. Nõ-
dum enim præceptum erat vt quisque de tribu sua vxorẽ acciperet. AVCTOR CATENAE. Non legimus I
Moysen studiosum assignatorẽ propriæ familiæ suæ, quia filiorũ suorũ hîc nõ meminit, nec alicubi nepotũ suo-
rum, quos plurimos habuisse non est incredibile. Diligentior est autẽ in fratris sui Aaron familiis annotandis,
qui sibi vxorẽ de stirpe Iuda desumpsit nomine Elisabeth filiam Aminadab sororem Naason, qui ambo fuerunt
principes in tribu Iuda. Ex qua sustulit Aaron quatuor filios, quorũ vltimi duo successerũt primis in summo sa-
cerdotio, reliquis suo tẽpore à dño occisis. *Filij quoque Chore, Asser & Helchana, & Abiasab. Hæ sunt cognationes Choritarum.*
Chore filius Isuar, quos genuerit filios describitur, ob speciale negociũ Choritarũ cõtra Aaron & Moysen, schis-
matis scilicet, & inde subsequutę vltionis. *At verò Eleazar filius Aaron, accepit vxorem de filiabus Phuthiel, quæ peperit ei Phi*
nees. Hi sunt principes familiarum Leuiticarum, per cognationes suas. GRAECVS. Cur hoc loco genealogiam ab ipso Ru-
ben contexens, in Leui desinit? Ea nẽpe de causa genus contexit, vt & Leui ortum explicaret, & de Moyse & Aa-
ron diceret, Hi sunt qui loquuntur ad Pharaonẽ regem Aegypti, & cætera. Et quũ supra dicit, Quarta autem ge-
nerationę reuertentur huc, à tribu Leui inchoandũ est, vt pote quæ principatum obtinuerit. Quum autem dicet K
quinta generatione ascẽderunt filij Israël ex Aegypto, à Iacob incipere debemus, propterea quòd magna ac per-
difficilis quæstio mouetur, quomodo dᵉ ipse quartã generationẽ dicat, Moyses verò quintã: quinta nanq; in de-
serto & cecidit, & iacuit: sexta verò terrã pmissionis intrauit. Quintã igitur ab ipso Iacob intelligas necesse est.
AVCTOR CATENAE. Hi sunt principes familiarũ, & cætera. Rectè Hebraicũ vertit interpres אֵלֶּה רָאשֵׁי
אַבוֹת הַלְוִיִּם לְמִשְׁפְּחֹתָם: Elle rase aboth haluiim lemispechotham, Hæc sunt capita, siue hi sunt principes patrum
Leuitarũ per, siue secundũ familias, seu cognationes suas. Et ita habet Chaldaica. Septuaginta ἕυτται αἱ ἀρχαὶ πα-
τριῶν λευιτῶν, κατὰ γενέσεις αὐτῶν, Hi principatus familiæ Leuitarum per generationes eorũ. Et est sensus, isti sunt
qui principẽ locũ tenuerunt inter patres Leuitarũ vnà cũ familiis suis. Non erat autẽ omittenda genealogia for-
tissimi nepotis Aaron ex Eeleazar, Phinees, cuius in sequẽtibus honorifica maximè cõmemoratio erit. Sed no-
tandum quòd necessariũ fuit inter Israëlitas distinctionẽ tribuũ & familiarũ conseruare, principiò propter hãc
causam, quòd terra Chanaan inter singulas tribᵒ distribuenda erat. Deinde quòd sacerdotium & administratio L
diuinorum cultuũ, soli tribui Leui cõmendanda erant. Ad hæc propter benedictiones Iacob, quarũ aliæ aliis
tribubus promissæ erãt. Postremò ad conseruandã certitudinem promissionis de Messia, hoc est, Iesu Christo,
quem Iacob vaticinatus est venturũ de tribu Iuda. Nos autem quia Christus iam aduenit, & nõ habemus rem-
publicam ad formã Mosaicæ legis institutã, non indigemus exacta enumeratione nostrarum familiarũ, sed hoc
tantũ nobis ad salutem necessarium est, vt sciamus nos genus nostrũ spirituale ducere à Christo Iesu per fidẽ, qui
cũ fecerit oẽs in ipsum credentes, reges & sacerdotes, spiritales tamen hostias offerentes, danda nobis est summa
opera ne tantam nobilitatẽ & dignitatẽ peccatis nostris amittamus, sed gratitudine & obedientia cõseruemus.

Mystice. GILBERTVS. Vidisti quõ nõ primã tribũ vel secundã, sed tertiã elegit deus in sacerdotiũ, quia in nomine
sanctæ Trinitatis cõsecrati sunt sacerdotes, vt fidẽ trinitatis in se seruare, & alios studeant docere. BEDA. Nu-
merus autẽ annorũ Leui, mysterium significat, qp à magno vsq; ad paruũ surgit plebs in humilitatẽ descendens:
sed Centũ specialiter perfectionẽ significat. Triginta verò, fidem Trinitatis. Septem, septiformẽ spiritus sancti M
gratiã. Et sicut in hac genealogia principes maximi cõmemorãtur, sic & in Eccl esia maximè principatũ tenẽtes
& ab ipsis secundi. Ruben autẽ & Simeon quorũ anni nõ numerãtur, figurã pœnitentiũ tenent, Leui autẽ & filij
illius quorũ numerantur, perfectorum. STRABVS. Amram verò qui Iochabeth accepit vxorẽ, interpretatur
populus excelsus, qui significat Christũ: Iochabet, dei gratia, quæ designat Ecclesiam. Ex Christo igitur & Eccle-
sia nascitur Moyses, id est, lex spiritualis, & Aarõ scilicet verũ sacerdotium. RVPERTVS. Illud quoq; prę-
tereundum non est, quia primus legis sacerdos Aaron, ex ea tribu accepit vxorem cui verũ in Christo sacerdotium
debebatur. STRABVS. Ideo enim hæ tribus, id est, Leuitica & regalis iam tunc coniungebantur, vt intelli-
geretur Christus rex & sacerdos futurus ex eis. RABANVS. Aminadab autem filius Esrom fuit, filij Pha
res, filij Iuda. Vnde apparet quod regalis & sacerdotalis prosapia, statim in principio legis commixta est, & ideo
nequaquam est dubitandum, quin redemptor noster secundũ Euangelij fidẽ, & de regali & de sacerdotali stirpe
progenitus

A progenitus sit. STRABVS. Quæritur verò cur Chore quẽ pro iniquitate terra viuum absorbuit, in genealogia
iustorum scriptus sit? Nempe quia hęreticos cũ catholicis in Ecclesia significat futuros. BEDA. Sicut ergo Leui,
Caath, Amram, Aaron, & Eleazar, sancti filios sanctos gignentes, doctores ecclesiæ significant, qui doctores par-
turiunt: sic Isaar & Chore figura sunt hęreticorum, hęreticos alios parturientium.

Iste est Aaron & Moyses quibus præcepit dominus ut educerent filios Israël de terra Aegypti per tur- 4
mas suas. Hi sunt qui loquuntur ad Pharaonẽ regẽ Aegypti, ut educant filios Israël de Aegypto. Iste est
Moyses & Aaron, in die qua locutus est dominus ad Moysen in terra Aegypti.

Iste est Aaron & Moyses quibus præcepit dominus vt educerent filios Israel de terra Aegypti per turmas suas. STRABVS. Hoc
ex suo addidit Esdras, qui omnẽ bibliothecam post captiuitatẽ Babylonicam cunctis libris à Nabuchdonosor 4
B sucensis reparauit. Vel ipse Moyses de se tanquã de alio loquitur. RVPERTVS. Notandũ autem, quia primo
sic dicit, Isti sunt Aaron & Moyses, deinde paulò inferius præposterat, Iste Moyses & Aaron. Natiuitatis nanque
ordine, Aaron: vocatione autẽ, vel administrationis priuilegio, Moyses prior est apud deum. CAIETANVS.
Postq̃ autẽ suprà descripti sunt ab origine, describuntur nũc à legatione diuina, ad educendũ filios Israël de Ae-
gypto. AVCTOR CATENAE. Quibus præcepit dñs vt educerent. Hebraicũ verbum הוֹצִיא Hoziu, impe-
ratiuum Hiphil à יָצָא, aliqui vertunt, Educite: & sic est in Chaldaica. Septuaginta vt apud nos habent. Sic &
quod sequitur, per turmas suas, quod Hebraicè est עַל צִבְאֹתָם Hal zibotham, reddunt, per exercitus eorũ, vel se-
cundum exercitus suos. Sic & Septuaginta, σὺν δυνάμει αὐτῶν, Cũ exercitu eorum. Chaldaica, vt in litera nostra.
Sed vtroq; modo legi potest. Hîc ergo ratio notatur descriptę Leuitarũ genealogiæ, quia ex eis orti sunt sanctis-
simi amici dei Moyses & Aaron, liberatores totius Israëlis, quibus loquutus est Dñs. Præmittitur autem Aaron,
C Moysi, vt senior ætate, & de Maria non fit hîc memoria, quia fœminei sexus fragilitas sacris literis non nisi raras
ob causas inducitur. Istis autẽ duobus præcepit deus dicendo, Educite filios Israël de terra Aegypti secundũ ex-
ercitus suos. Nõ necesse est hos versus tribuere Esdrę, quasi resipiat arrogantiã, si de se Moyses hæc scripserit: quũ
non tam sibi ipsi ad laudẽ, quàm ad humiliationẽ & infelicitatẽ maximã carnis hæc illi deus agenda & loquẽda
iniunxerit, cũ infinitis persequutionibus, & ingratitudine maxima populi: cui vellet nollet præfectus est, non ad
ipsius gloriã, sed omnipotentis dei, & ad salutẽ populi. Qui nihil tale aggredi tentasset vnq̃, nisi à dño iussus &
cõpulsus. Felicius carni suæ fuisset aulã regis Aegypti sectari, & infelicissimorum fratrum suorũ sortem mise-
rimam negligere & vitare. Non vitio danda est omnis gloriatio, sed ea tantùm quæ proprias iactat vires, & quæ
sua sunt quærit: non ea quæ vera est, & in gloriã dei proficit decantata & gratiam. *Hi sunt qui loquũtur ad Pharaonem*
regem Aegypti, vt educant filios Israel de Aegypto. CAIETANVS. Hîc describũtur à magnanimitate alloquendi Pha
raonem ad educendũ filios Israël de Aegypto. AVCTOR CATENAE. Hi sunt qui loquuntur, Hebraicè est
D הֵם הַמְדַבְּרִים Hem hámdabberim, Ipsi sunt qui loquebãtur, vel qui loquuti sunt. Sic habetur & in Chaldai-
ea. Septuaginta vt apud nos. Sed vtroque modo reddi potest. Quasi dicat, isti Moyses & Aaron, sunt ho-
mines illi qui missi fuerunt à deo legati ad Pharaonem, vt educerent filios Israël. *Iste est Moyses & Aaron, in*
die qua locutus est dominus ad Moysen in terra Aegypti. HVGO DE SANCTO VICTORE. Ne æquiuocatione
horum nominum de aliis & aliis intelligatur, determinat de illis qui fuerunt in die illa qua locutus est domi-
nus ad eos de educendo populo ex Aegypto. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et fuit in die locutio-
nis domini ad Moysen in terra Aegypti. Hîc deberet incipere Capitulũ septimũ. Nã de scriptis personis Moysi
& Aaron, redit Moyses ad ordinem historiæ ab allocutione diuina in terra Aegypti exhibita, quam cœperat nar
rare. Ad continuandũ siquidem historiã repetit illam allocutionẽ, narrando quid fuit in illo allocutionis tem-
pore post afflictionem populi grauatã. Et nominatur nomẽ dñi tetragrãmaton, vt ipse scilicet fons essendi per
se ipsum curare hæc nostra intelligatur. AVCTOR CATENAE. Iste est Moyses & Aaron. Sciendum hæc
verba in Hebræo non accõmodari cũ sequentibus, videlicet, in die qua locutus est dñs, & cætera, sed statim sub-
E sequi superiora, hoc modo videlicet, Vt educãt filios Israël de Aegypto, Iste, siue is est Moyses, & Aaron. Et tunc
est positum colũ, quod Hebræi vocant Soph pasuk, id est, duo puncta, quæ solent ipsi in fine omniũ clausularũ
ponere. Et licet Aben Esdra fateatur se ignorare, quomodo & ob quam causam pasuk iste in hũc locũ relatus sit,
nos dicimus vel phrasim esse Hebraicã ita quandoq; loquendi, vt infra eodẽ septimo dicitur, Fecit itaq; Moyses
& Aaron sicut præcepit dñs, ita egerũt: aut aliquod latere occultum, quod hactenus forsan non est reuelatũ. Nec
enim apicem vnum in lege superfluum esse credimus. Deinde sequitur וַיְהִי בְּיוֹם דִּבֶּר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם
Vaihi biiom dibber iehoua el Mose beérez mizráim, Et fuit seu accidit, vel factũ est in die qua locutus est dns
cum Moyse, vel ad Moysen in terra Aegypti. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Est autem genus
dicendi Hebraicum, pro accidit autẽ quo die locutus est dominus ad Moysen in terra Aegypti, vt loqueretur il-
li ad hunc modũ & diceret, Ego dominus, & cætera. Tandem etiam se Aaron fratri præponit hîc Moyses, quia
primus à domino vocatus, & dux populi constitutus, à quo & sacerdotij sui omnem honorem esset consequu-
F turus Aaron, & ex cuius verbis & mandatis pendere videbatur à domino.

BEDA. Iste est Aarõ & Moyses, & cętera. Quod hîc Aarõ ppter senectutẽ præponit Moysi, figuraliter cõue- *Mystice.*
nit Christo, is enim cuiᵒ Aarõ nũc typũ tenet, lege senior est. Vbi autẽ inferiᵒ & alibi Moyses ante Aarõ memoratᵘ,
significat, quòd lex speciẽ suã ante sacerdotiũ ostẽdit. Eductio autẽ filiorũ Israël p Moysen & Aarõ de Aegypto
& manu Pharaonis, vbicũq; in hoc libro dicit, eductionẽ hoim de mũdo, & de potestate diaboli, pricipe tenebra
rũ harũ, ad regnũ cœleste p legẽ & sacerdotiũ significat. INTELINEARIS. In eo verò qp dicit, in die qua locutᵘ
est dns ad Moysen, & Aarõ mysteriũ est, qp seruis suis loquit deᵘ in die nõ i nocte, quia in eo tenebrę nõ sunt vllę.

Et loquutus est dominus ad Moysen, dicens, Ego dominus loquere ad Pharaonem Regem Aegypti, §
omnia quæ ego loquor tibi. Et ait Moyses coram domino, En incircumcisus labiis sum quomodo audiet
me Pharao?

Universidad de Deusto
Biblioteca

5 *Et locutus est dominus ad Moysen, dicens, Ego dominus.* INTERLINEARIS. Acsi dicat, cuius dicere facere ō est, cui nemo resistere potest. CAIETANVS. Narratur verò ipsa allocutio dei ad Moysen in Aegypto superius inchoata. Et tanquam superius imcompletè retulerit sermonem dei ad Moysen, repetēdo refert ex integro, inchoans, Ego dominus. AVCTOR CATENAE. Cū (inquit) loquutus est dominus ad Moysen, sic loquutus est. Vnde aliqui ex recentioribus volentes superioribus dictis hunc locum accōmodare, sic verterunt, loquutus (inquā) est Dominus ad Moysen, dicendo, Ego dominus. Alij, loquebatur ad Moysen in hunc modum, Ego dominus. Et tunc optimè cum superioribus hæc dicta copulabuntur. *Loquere ad Pharaonem regem Aegypti, omnia quæ ego loquor tibi.* CAIETANVS. Auctoritatis sunt verba, proponit enim deus auctoritatem suam Moysi, vt reuereatur illam, & absque dilatione exequatur quod præcipit. *Et ait Moyses coram domino.* Nomen est tetragrammaton, & est repetitio superius datæ responsionis deo à Moyse. *En incircuncisus labiis sum, quomodo audiet me Pharao?*

Locut.17. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Vel secundum Septuaginta, Ecce ego gracili voce sum, & quomodo exaudiet me Pharao? Et notandum, quòd exaudiet dixit, non audiet. RVPERTVS. Post prædictam digressionem illud quod supra dicere prosequitur. Nam quod illic dixerat, præsertim cùm incircuncisis labiis sum, hîc idcirco repetit, vt adiiciat quidnam dominus ad hoc respōderit. CAIETANVS. Est ergo repetitio impedimenti recitata, non dicta coram deo. Nam Moyses bis narrat ad continuandam historiam quòd semel à Moyse responsum est deo. AVCTOR CATENAE. En incircuncisus labiis sum, hoc est impeditæ linguæ, vel labia habeo grauia & inexpedita ad pronunciandum verba, ac demum rudis in loquendo sum & ineptus. Quod verò sequitur, Quomodo audiet me Pharao? id quemadmodum intelligatur, declarat Chaldaica, inquiens, Et quomodo acquiescet mihi Pharao? Vt audire sit auribus cordis, videlicet deo obtemperare, & populum dimittere. Nihil autem prohibet dicere, tertio iussum à domino subire populi ducatum, tertio suam allegare Moysen loquelæ imbecillitatē, sed non mereri adimi eam, & naturæ tam modicū defectum emendari, cui tanta miraculorum gratia data est: quin potius Aaronis officio resarciri ordinatur prouidentia dei. Sic deus partitur gratiarum suarum dona, vt nemo sit omni ex parte felix & perfectus. Vni datur gratia hæc, alteri alia, nulli omnes nisi soli domino nostro Iesu Christo.

Mystic. IDEM. Quod toties Moyses replicat, En incircuncisus labiis sum, quomodo audiet me Pharao? Nónne tibi videtur in persona antiquæ legis dictum, Ego quidem notifico, non adimo peccata, pugno contra diabolū, sed non vinco? Veniat ille qui auferat peccata mundi, qui affigens chirographum decreti quod aduersus nos est, cruci suæ, traducat principatus omnes & potestates tenebrarum, cunctósque fideles suos in æterna felicitate Israëlitas faciat, scilicet deum videntes.

IN CAPVT SEPTIMVM EXODI, ARGVMENTVM.

Signa vt cognoscatur deus. Virga Moysi coram Pharaone vertitur in colubrum. Aquæ vertuntur in sanguinem. Idem tentant etiam Magi K *Pharaonis, qui ob id indurator, & populum Israel dimittere non vult.*

CAPVT SEPTIMVM.

Lectio.1. *Dixitque dominus ad Moysen: Ecce constitui te deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus. Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, ut dimittat filios Israël de terra sua. Sed ego indurabo cor eius, & multiplicabo signa & ostenta mea in terra Aegypti, & non audiet uos. Immittámque manū meā super Aegyptum, & ducā exercitum & populū meū filios Israël de terra Aegypti per iudicia maxima. Et scient Aegyptij quia ego sum dominus, qui extenderim manū meam super Aegyptū, & eduxerim filios Israël de medio eorū. Fecit itaque Moyses & Aarō sicut præceperat dominus, ita egerunt. Erat autem Moyses octoginta annorum, & Aaron octoginta trium, quando locuti* L *sunt ad Pharaonem.*

Lectio.1. RVPERTVS. Gloriosa virtutum regina humilitas, quæ in cœlum volare cōsueuit locuta est in Moyse, dicente se incircuncisum esse labiis, & idcirco dignū, ac pro sua reuerentia magnificū accepit responsum, vt audiret homo priuatus, regnātis hominis se esse deū. Ait ergo scriptura, *Dixitq; dominus ad Moysen, Ecce constitui te deū Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus.* Non dixit deus auctor deorū, Ecce constituā, sed ecce constituī te deum Pharaonis, subaudiē, à cōstitutione mūdi, nec enim ille deorū nouo quicq; cōsilio cōstituit, aut destituit. Ac si dicat, Quoniā tu mitissimus virorū, pro tam glorioso negotio, cū Pharaone dimicare, & cū regibus cōfligere te, dignū ducis, atq; hoc modo vsq; ad nouissima terræ te deprimis, ecce ego sustollā te sup altitudinē nubiū, faciāq; te deum, non quem ille fideliter adoret, sed quem seruiliter formidet, vt imperes aquis pro potestate dei, vt ranas crees, vt imperes terræ ac cineri, faciasq; in rege & in exercitu ei⁹ cyniphes & vesicas, imperes aëri, vt pestē valde M grauem generet, imperes igni, vt cū grandine mixtus feratur super peccatores. Ita imperādo elementis, deus eris Pharaonis. Et quia Pharao saltem cum huiusmodi deo loqui nō est dignus, Aaron frater tuus erit propheta tuus, plagas quas tu facies pronunciaturus, siue tanq; minister illaturus. Ergo sunt dij in quorum synagoga (iuxta Psalmistam) stetit deus, quos in medio diiudicat, quibus loquitur, Ego dixi dij estis, & filij excelsi omnes. Non enim
Psal.81. solus hic est, quo Pharao non erat dignus, sed & alij plures, quales cùm commemorasset Apostolus, ita con-
Hebr.11. clusit, dicens, Quibus dignus non erat mundus. HILARIVS SEPTIMO DE TRINITATE. Deum dominum nostrum Iesum Christum his modis nouimus, nomine, natiuitate, natura, potestate, professione: sed de nomine nihil puto ambiguitatis remāsisse. Legimus enim: In principio erat verbū, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Quid calumniæ est, quur non sit quod nuncupatur? Aut nunquid nomen non naturæ significatio est? Et quia contradictio omnis ex causa est, nunc hîc negandi dei quæro causam.

Simplex

A Simplex nanquè nuncupatio est, & caret offendiculo adiectionis alienæ. Verbum enim quod caro factum est, nihil aliud quàm deus est. Non est hîc deputatæ aut assumptæ nuncupationis relicta suspicio, vt ei quod deus est, non ex natura sit nomen. Respice ad cæteras aut deputatiuas, aut assumptiuas appellationes. Ad Moysen dictum est, Dedi te deum Pharaoni. Sed nunquid nō adiecta nominis causa est cùm dicitur, Deum Pharaoni? Aut nunquid dei naturā ei intulit, & non potius in eum qui metueret terrorem, cùm dracones magicos draco Moysi mox virga manens, deuorat? cùm cynomyiam quam immiserat abigit? cùm grandinem potestate qua cuncta uerat auertit? cùm locustas ea virtute qua inuexerat repulit? cùm in operationibus eius Magi confitentur digitum dei esse? Sic Moyses Pharaoni deus datus est, dum timetur, dū oratur, dum punit, dum medetur. Et aliud est, deum dari, aliud est deum esse. In Pharaonē enim deus datus est, cæterū nō ei est & natura, & nomen vt deus
B sit. Memini quoq; & alterius nuncupationis, vbi dicitur: Ego dixi, dij estis. Sed in eo indulti nominis significatio est: & vbi refertur, ego dixi, loquentis est potius sermo, q̄ rei nomen, quia rei nomen intelligentiam rei affert: cæterùm voluntas appellationis ex alio est. Et vbi se nuncupationis autor ostendit, ibi per sermonem autoris est nuncupatio, non naturale nomen in genere. At verò hîc verbum deus est, res existit in verbo, verbi res enunciatur in nomine. Verbi enim appellatio in dei filio, de sacramento natiuitatis est mysterium, sicuti sapientiæ & virtutis est nomen, quæ cùm in dei filium cum substantia veræ natiuitatis extiterint, deo tamen vt sua propria, quanuis ex deo in deum sint nata, non desunt. Non enim sicut, frequenter dictum à nobis est, dei naturam diuisam esse asserimus in filio, sed natiuitatis sacramentum prædicamus. Nec separatio fuit imperfecta, sed progenies perfecta, quia natiuitas non habet detrimentum generandi, cùm profectum teneat nascendi. Et idcirco earum rerum vnigenito deo aptata cognomina sunt, quæ cùm eum subsistentem ex natiuitate consumēt,
C tamen patri non desint exinde mutabilis virtute naturæ. Vnigenitus enim deus & verbum est, sed innascibilis pater nunquam omnino sine verbo est. Non quòd prolatio vocis natura sit filij, sed ex deo deus, cum veritate natiuitatis subsistens, vt à patre proprius, & per naturæ indifferentiam inseparabilis doceretur, significatus in verbo est. Sicut Christus sapientia & virtus est dei, non ille (vt intelligi solet) internæ potestatis, aut sensus efficax motus, sed natura tenens per natiuitatem substantiæ veritatem, his internarum rerum significata nominibus est. Non enim id quod nascendo subsistit, potest id ipsum videri esse quod vnicuique semper internū est. Sed ex æterno deo patre vnigenitus filius in subsistentem deum natus, vt non alienus esse à natura paternæ diuinitatis posset intelligi, per hæc proprietatum nomina subsistens ostensus est, quibus, ex quo subsistiterat, non carebat. Deus igitur qui est, non est aliud quàm deus. Nam cū audio, Et deus erat verbum, non dictum solùm audio verbum, sed demonstratum intelligo esse quod est, quia non sicuti superius in Moyse deo, & in cognominatis diis per appellationem nomen adiectum sit. Hîc autem res significata à substantia est, cùm dicitur: Deus erat. Ecce enim non est accidens nomen, sed subsistens veritas, & manens causa, & naturalis generis proprietas.

AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Notandum, quòd cū ad popu- *Quæst.17.*
D lum mitteretur Moyses, non ei dictum est, Ecce dedi te deum populo, & frater tuus erit tuus propheta: sed frater tuus (inquit) loquetur tibi ad populum. Dictum est etiam erit os tuum, & tu illi quæ ad deum, non dictum est, tu illi deus. Pharaoni autem dicitur Moyses datus deus, & secundum analogiam propheta Moysi Aaron, sed ad Pharaonē. Hîc insinuatur nobis, ea loqui Prophetas dei quæ audiūt ab eo, nihilque aliud esse prophetam dei nisi enunciatorē verborū dei hominibus, qui deū vel non possunt vel nō merētur audire. GREGORIVS *Hom.8.*
SVPER EZECHIELEM. In scriptura sacra aliquando deus nuncupatiuè, aliquando verò essentialiter dicitur. Nuncupatiuè enim dicitur, sicut scriptum est, Ecce constitui te deum Pharaonis. Et sicut Moyses ait, *Exo.22. &*
Si quis hoc vel illud fecerit, applica illum ad deos, videlicet ad sacerdotes. Qui rursum dicit, Diis non detra- *12.*
hes, id est, sacerdotibus. Et sicut Psalmista ait, Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos discernit. *Ibidem.*
Essentialiter autem deus dicitur, sicut ad Moysen dicitur, Ego sum deus patris tui, deus Abraham, deus Isaac, *Psal.31.*
& deus Iacob. Vnde Paulus Apostolus volens nuncupatiuū dei nomen ab essentiali discernere, de Redemptore *Exod.3.*
E nostro locutus est, dicens, Quorum patres, ex quibus Christus secundum carnē, qui est super omnia deus benedictus in secula. Qui enim nuncupatiuè dicitur, deus inter omnia: qui verò essentialiter, deus super omnia est. Vt ergo ostenderet Christū naturaliter deum, non hunc deū tantūmodò, sed deū super omnia esse memorauit, quia & electus quisque sicut præmissimus, vel in exemplo iustitiæ prærogando positus, dici deus potest, sed inter omnia, quoniam nuncupatiuè deus. Christus autem deus est super omnia, quia naturaliter deus. IDEM SVPER *lib.3.cap.4*
PRIMVM LIBRVM REGVM. Per deos quandoq; sublimes & sapientes viri designantur. Nā & ad Moysen dominus dicit, Posui te in deum Pharaonis. Et in legis etiā mandato præcipitur, Diis nō detrahes. THEODORETVS. Moyses Pharaonis deus factus est, quemadmodum deus mandauit Moysi, ita & Moyses ipsi Aaroni, quamobrem & Aaron Moysi propheta nuncupatus est. ACACIVS. Quemadmodum deus per Prophetas loquitur hominibus, ita & Moyses per Aaronē Pharaoni, quare & sermonis sui mentē interpretatur, dicens, &
Aaron frater tu⁹ erit tibi in prophetā. INTERLINEARIS. Ecce cōstitui te deū Pharaonis. Vt scilicet quic-
F quid volueris præcipias ei, sicut deus imperat creaturæ suæ. Sancti enim adoptione dij sunt, quāuis non natura. Et Aaron frater tuus erit ꝓpheta tius, id est, interpres. THOMAS SVPER EPISTOLAM AD HE- *Ca.1.lect.1.*
BRAEOS. Sciendum quòd licet sit tantū vnus deus naturaliter, tamen participatiuè & in cœlo & in terra sunt dij multi, Prima Corinthiorum octauo, Sunt quidem dij multi, & domini multi. Dicuntur enim Angeli dij. Nam Iob primo & secundo dicuntur filij dei. Item Exodi septimo, Cōstitui te deum Pharaonis dicitur ad Moysen. Item ad sacerdotes, Exodi vigesimo secundo, Diis non detrahes. Item ibi, Si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos. Angeli igitur dicuntur dij propter abundantissimam refulgētiam diuinæ claritatis. Iob vigesimo quinto, super quem non fulget lumen illius? Prophetæ verò dicuntur dij, quia ad ipsos sermo dei factus est, Ioannis decimo. Sacerdotes verò, quia dei ministri, Esaiæ sexagesimo primo, Vos sacerdotes domini vocabimini. CAIETANVS. Ecce constitui te deum Pharaonis. Iuxta Hebræum habetur, Vide, dedi te deū Pharaoni. Excusauerat se Moyses ab officio legationis prosequēdæ, tum quòd Pharao non esset eum auditurus, tum

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd ipse esset clausus labiis. Respondet deus quo ad primum, vide, attende, & perpende in quali quãtóque grã G
du constitui te. Nam dedi te vt officio dei fungaris erga Pharaonem. Magnanimus esto, quia loco mei constitui te relatiuè ad Pharaonem, non ibis tanquam inferior, sed tanquam superior eo, vt pote agens deum iudicem Pharaonis. Et Aaron frater tuus erit propheta tuus. Quemadmodum ego per Prophetas loquor Pharaoni & populis, ita tu per prophetam Aaron loqueris ad Pharaonem, ita quòd tu officio dei, Aaron verò officio prophetæ fungetur. Vide lector, quantum eleuet deus impedimentum loquelæ in Moyse. Respondendo enim ad impedimentum labiorum, dat ei Aaron, non interpretem, quemadmodum dederat eundem relatiuè ad Israëlitas, sed eleuat eum in prophetam medium inter Moysen & Pharaonem. AVCTOR CATENAE. Ecce constitui te deum Pharaonis. Hebraicè legitur רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים לְפַרְעֹה Ree nethatticha elohim lepharho, Vide posui seu dedi, vel constitui te deum Pharaoni, id est, vice dei Pharaoni, hoc est, dices nomine meo, & verbis meis Pharaoni quid ego velim. Vel, diuinam quandam prætеferes dignitatem. Sunt qui reddant, Constituite iudicem Pharaoni. Alij, magistrum & dominũ super Pharaonem. Et hoc quia Moyses adeò domino plenus H
fuit, vt contra Pharaonem & omne robur immundorum spirituum, qui Pharaoni & Aegyptiis fauebant, præualuerit. Hinc ipsius Pharaonis Magi coacti fuerunt palàm cõfiteri, quòd digitus, id est, virtus dei esset in Moyse. Qui quidem Moyses ideo dictus fuit plenus deo, quia tot prodigia in Aegyptios exercuit, quæ fieri non potuissent nisi à deo. Alij, quia dictio Elohim etiam angelũ significat, reddiderũt: Constitui te angelum Pharaonis, hoc est, reputaberis in oculis Pharaonis iuxta angelicã dignitatẽ. Chaldaica dixit, Vide quod constitui te principẽ Pharaoni. Septuaginta, vt apud nos. Et Aaron frater tuus erit ppheta tuus, id est, interpres tuus, vt habet Chaldaica, hoc est, exponet voluntatem meam quam à te audiet. Verbisque sequentibus seipsum declarat, cũ dicit, Tu loqueris ei omnia quæ mandabo tibi, Et ille loquetur ad Pharaonem, & cætera. Hoc autem fuit, quia ipse Moyses blæsus & elinguis effectus fuerat. Propheta siquidem duobus accipitur modis. Propriè, & ad hoc requiritur, quòd reuelationem habeat à domino, Vnde primo Regum nono dicitur, Qui hodie dicitur propheta, olim appellabatur videns. Aliquando verò accipitur improprie, pro eo videlicet, qui verba dei denunciat vel I
exponit, licet ea non habeat à deo immediatè. Et hoc modo apud Apostolum accipitur quod dicitur, Itaque fra-
1. ad Co. 14 tres æmulamini pphetare, & loqui linguis nolite prohibere. Talis hoc in loco dicitur futurus Aaron ipsi Moysi, hoc est, interpres & prolocutor. Propter quod dixit propheta tuus, non autẽ propheta meus. Sic igitur Moyses constituitur à deo deus Pharaonis, quia à deo per Moysen compulsus est dimittere Israëlem. Variis & magnis miraculis puniuit eius perfidiam. Occidit eum primo in suo primogenito, deinde cum suo exercitu. Coactus est per manũ domini reuereri Moysen, & toties intercessorem inuocare. Aaron autẽ propheta dicitur, quia interpres ad populum voluntatis diuinæ quam à fratre audiebat, verbi dei prædicator, cui diuina secreta reuelantur à domino, & cuius officium sit orare pro populo. Distribuit ergo dominus officia seruis suis. *Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, & ille loquetur ad Pharaonem, vt dimittat filios Israel de terra sua.* RVPERTVS. Et superius di-
Exod. 4. xerat, Ipse loquetur ad populum pro te, & erit os tuum. Tu autem eris ei in his quæ ad dominum pertinent. Et
est sensus, sicuti si diceretur: Tu deus Pharaonis constitutus, cui ego deus deorum loquor facie ad faciem, vti K
loqui solet homo ad amicum suum, non dignaberis multa loqui, vel orationem protelare cum rege Aegypti, vel faciem tuam aperire popularibus ineruditis, sed loqueris prophetæ tuo Aaron, & contra Pharaonem, & ad populum tuum, exemplo mei, qui nec verborum indiciis ago cum principe tenebrarum, nec passim visibiliter appareo mortalibus filiis hominũ, sed p prophetas meos mando quæ illi audire merentur, vel quod facturus sim iudicium. Porrò tu illi eris in his quæ ad deum pertinent. De te enim loquente pariter & audiente, ille accipiet quid loquatur. Et isti duo homines pauco tẽpore ita egerunt, alter potestatem in sermone habens, alter potestati in faciendis corã Pharaone signis obtẽperans, vsq; ad immolationẽ paschalis agni. AVCTOR CATENAE. Tu loqueris ei omnia quæ mando tibi, subaudi ipsi Aaron. Ita est in Chaldaica, & apud Septuaginta. Verũ quoniam verbũ אַצַוְּךָ Azauẽcha, futurum est, verterunt nonnulli hîc, Mandabo seu mãdauero tibi. sed hoc parũ est. Assigno (inquit) tibi fratrem, qui poterit & faciet quę tu recusas obire munia, contra regem quantumlibet seuerum & atrocem. Certò enim noueris dimissurum aliquando populum, vtcũque recalcitret, & furia agatur. Hæc L
autẽ dixit dominus, vt posthac non opus habeat Moyses se se quoquomodo excusare impeditioris linguæ obstaculo, etiam ad regem. CAIETANVS. Verùm quia dimisio populi non statim erat fienda, sed mediantibus multis signis mirabilibus & iudiciis, ideo subiungit indurationem Pharaonis futuram, & hæc multiplicanda. *Sed ego indurabo cor eius & multiplicabo signa & ostenta mea in terra Aegypti, & non audiet vos. Immittamq; manũ meam super Aegyptũ, & educam exercitũ & populũ meum filios Israel de terra Aegypti per iudicia maxima.* AVGVSTINVS IN QVAE-
Quæst. 18. STIONIBVS SVPER EXODVM. Assiduè deus dicit, indurabo cor Pharaonis, & velut causam infert cur hoc faciat, Et implebo signa mea & portenta mea in Aegypto, tanquã necessaria fuerit obduratio cordis Pharaonis, vt signa dei multiplicarentur vel implerentur in Aegypto. Vtitur ergo deus bene cordibus malis, ad id quod vult ostendere bonis, vel quod facturus est bonis. Et quãuis vniuscuiusq; cordis in malitia qualitas, id est, quale cor habeat ad malum, suo fiat vitio, quod inoleuit ex arbitrio voluntatis, ea tamen qualitate mala vt huc vel illuc moueatur, cũ siue huc siue illuc male moueatur, causis fit, quibus animus propellitur, quæ causæ vt exi- M
stant vel non existant, non est in hominis potestate, sed veniunt ex occulta prouidentia, iustissima planè & sapientissima, vniuersum quod creauit disponentis & administrantis dei. Vt ergo tale cor haberet Pharao, quod patientia dei nõ moueretur ad pietatem, sed potius ad impietatem, vitij proprij fuit. Quod verò facta sunt ea, quibus cor suo vitio tam malignum resisteret iussionibus dei, hoc est enim quod dicitur, induratum, quia non flexibiliter consentiebat, sed inflexibiliter resistebat, dispensationis fuit diuinę, qua tali cordi non solùm iusta, sed euidenter iusta pœna parabatur, qua timentes deum corrigerentur. Proposito quippe lucro, verbi gratia, propter quod homicidium cõmittatur, aliter auarus, aliter pecuniæ contemptor mouetur. Ille scilicet ad facinus perpetrandũ, ille ad cauendũ, ipsius tamẽ lucri propositio in alicuius illorũ nõ fuit potestate. Ita causę veniũt hominibus malis, quæ nõ sunt quidẽ in eorũ potestate, sed hoc de illis faciunt, quales eos inuenerint iam

factos

A factos propriis vitiis ex præterita voluntate. Videndum sanè est, vtrum etiam sic accipi possit. Ego indurabo, tanquàm diceret, quàm durum sit demonstrabo. THEODORETVS. Indurare dicitur deus Pharaonem diuinis mandatis & nuntiis rebellem, & (vt ita dicam) durum in quo characteres diuinæ voluntatis imprimerentur, vt pote qui bonitatem præcipiẽtis nihili faceret, atque etiam bonitatem ipsam adulationẽ imbecillitatẽque interpretaretur, & bonitas Dei quę illum vt pœniteret adhortabatur, obdurationis occasionem dedit. Quũ ergo ait, Ego indurabo cor Pharaonis, vult dicere, Ego voluntatem Pharaonis duram, offirmatam, pertinacẽque esse ostendam. CHRYSOSTOMVS SVPER IOANNEM. Sed ego indurabo cor eius. Ecce aliã Cap. 12.
quæstionem. Non est tamen, si rectè considerabimus. Quemadmodum enim sol debilem oculorum aciem per- Hom. 57.
stringit, non natura sua: ita vsu venit in his, qui diuino non attendunt sermoni, ita & Pharaonis cor indurauisse dicitur, ita his accidit, qui dei verbum oppugnant. Proprium hoc scripturæ: vt illud, Et tradidit eos in repro-
B bum sensum. Et iterum, Abiit à gentibus, hoc est, secessit, eas dimisit. Non enim hæc à deo, sed ab aliorum malitia prouenire ostendit. Cum deserimur à deo, tradimur diabolo: in cuius potestatem redacti, innumeris malis afficimur. Vt ergo auditorem perterreat, inquit, indurauit, & tradidit. Quòd enim ipse non solùm non tradat, sed ne derelinquat quidem, nisi velimus, audi quid dicat? Nónne peccata vestra diuiduntque me à vobis? Et iterũ: Qui longè discedũt à te pereunt. Oseæ autem dicit: Oblitus es legis dei tui, & ego tui obliuiscar. Et ipse in Euan- Oseæ. 4.
gelio: Quoties volui congregare filios vestros, & noluistis? Et iterum Esaias: veni, & non erat homo: vocaui, & Esa. 50.
non erat qui audiret. Hæc autem dicit, vt nostra causa deseri nos, & nobis ipsis perditionis nostræ autores demonstret: deus autem non modò nos derelinquere, & punire vult, sed quoties punit inuitus punit. Nolo (inquit) Ezech. 18.
mortem peccatoris. Christus autem cùm peritura esset Hierusalem, etiam lachrymatus est, quod nos in amicis facimus. GREGORIVS TRIGESIMO PRIMO MORALIVM. Pharaonis cor dominus obdurasse describitur, non quòd ipse duritiam contulit, sed quòd exigentibus eius meritis, nulla illud desuper infusi ti- Cap. 11.
C moris sensibilitate mollìuit. EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Indurare deus dicitur quorundam malorum corda, sicut de Pharaone rege Aegypti scriptum est: non quòd omnipotens deus per potentiam suam eorum corda induret, quod impium est ita credere, sed exigẽtibus eorum culpis, cùm duritiam cordis qua ipsi omnia mala perpetrando inuertunt, non aufert, quasi illos induret, quos iusto iudicio indurari sinit. BEDA. Et multiplicabo signa & ostenta. Per signa plagæ intelliguntur, per ostenta, quod in mari fecit. CAIETANVS. Vel appellat signa ea quæ etiam Magi Pharaonis fecerunt, ostenta verò ea miracula quæ non potuerunt Magi efficere. Iudicia autem eadem miracula, quatenus fuerunt punitiones Aegyptiorum. AVCTOR CATENAE. Immittámque manum meam super Aegyptum. Nil differt quod Hebraicè legitur וְנָתַתִּי אֶת יָדִי בְּמִצְרַיִם Venathatti eth iadi bemizráim, Et ponam, siue extendam manum meam in Aegypto, siue contra, vel super Aegyptum. Quem sensum etiam Interpres retinuit. Septuaginta, καὶ ἐπιβαλῶ τὴν χεῖρά μου ἐπ' Αἴγυπτον, Et iniiciam manum meam in Aegyptum. Chaldaica, Et ponam plagam fortitudinis meæ super Ae-
D gyptum. Declarat enim quid sit extendere seu ponere manum super Aegyptum, videlicet percutere eam plagis. Per iudicia (inquit) maxima siue in iudiciis magnis, id est, puniendo Aegyptios. Hebraismus. Quod & Septuaginta clarius expresserũt, σὺν ἐκδικήσει μεγάλῃ, cũ vltione magna. Chaldaica, per iudicia magna. Impiorũ itaque obduratio in gloriam dei redundat, sicut & sanctorum obedientia & deuotio. Vbi verò multa eduntur miracula, ibi deprehenditur parum loci fidem habuisse. Impij autem miraculis non emendantur, sed obstinatiores euadunt, flagitiis enim suis merentur vt excęcentur & indurentur in gloriam dei & bonum electorum. Sancti autẽ dicuntur exercitus dei, populus dei, & filij Israël. Iudicia dei magna, dicuntur vindictæ publicæ & insignes in manifestè impios, & iustitiæ diuinæ edita mundo exempla. Manum mittere in Aegyptios, est percutere & affligere plagis magnis. Sed quæritur, Cũ dominus sit iustus & rectus, & non peruertat iudicium, quomodo dicitur induraſſe cor Pharaonis, & deinde obstinatum variis afflixisse plagis? Et respondetur, Pharao fuit sibi ipsi causa
indurationis, & non deus. Fuit quidem deus occasio, verùm haud aliter quàm lapis in via, qui prætereuntibus
E iter ostendit, in quem incircunspectus impingit. Noluit enim Pharao cognoscere dominum, & dum eum deus patiẽter sustineret, obstinatior fiebat malus eius animus, atque hoc ipso sibi ipsi fuit causa suæ perditionis, Iuxta
illud Prophetæ, Perditio tua Israël, in me tantummodo auxilium tuum. Alij dicunt, quia Pharao voluit impiè Oseæ. 13.
agere, & deum irritare, in pœnam suorum præcedentium delictorum, sic diuina exigente iustitia, haud dignus fuit vt spiritus domini, hoc est, gratia eius descenderet in eum, & daret illi cor tractabile atque perfectum. Non igitur illi deus duritiam contulit, sed exigentibus illius meritis, nulla cor eius desuper infusi timoris sensibilitate molliuit. Dicunt aliqui dominum induraſſe cor Pharaonis, per multa illa signa quæ fecit in Aegypto, vnde ille nõ melior, sed peior redditus, etiam cùm apertam dei sentiret virtutem, noluit ei dare gloriam debitam, eo videlicet modo, quo & sapientes mundi qui cùm cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt, aut Rom. 1.
gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Propterea tradidit illos deus in reprobum sensum, & in passiones ignominiæ. Vide Apostolum ad Romanos primo capite. *Et*
F *scient Aegyptij quia ego sum dominus, qui extenderim manum meam super Aegyptum, & eduxerim filios Israel de medio eorum.* INTERLINEARIS. Vt experimento, ait, sciant Aegyptij, me potentiam meam quam diu cõtraxeram, extendisse, & liberasse populum meum de manu eorum. Quasi misericordia sit quod putatur ira, vt sciant, inquit, Aegyptij, quia ego sum dominus. CAIETANVS. Directè respondetur tum ad id quod dixerat Moyses, Pharao afflixit populum tuum ex quo loquutus sum, & non liberasti eos. Tum ad id quod dixerat Pharao, Nescio deum, & Israël nõ dimittam. Scient (inquit) tunc Aegyptij, quòd ego deus in extensione manus meæ super Aegyptum. Hoc enim spectat ad tempus vltimæ plagæ. AVCTOR CATENAE. Qui extenderim manum meam super Aegyptum, & eduxerim, & cætera. Aliqui hîc verba Hebraica הוֹצֵאתִי & בְּנִטֹּתִי Bintothi & Hozethi, Cũ extendero seu leuauero, & eduxero verterũt. Sic habet & Chaldaica. Vt sit sensus, Tunc cognoscent Aegyptij me esse dominũ, cũ hæc omnia fecero. Sed & hunc eundẽ sensum habet litera nostra. Sic igit impij vel tandẽ cogũtur agnoscere iustitiã dei atq; potẽtiã, dũ quod omniũ minimè volũt, cõficit: & afflicti admittere co-

Universidad de Deusto
Biblioteca

gũtur,quod sani recusabãt.Tuncq; primũ dei cognitionẽ assequuntur,cũ ipsis ea prodesse nõ potest: sicut & dæ- G
mones Christum agnouerũt ad suam perditionẽ. *Fecit itaque Moyses & Aaron sicut præceperat dominus,ita egerunt.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Quid deesset,si nõ diceretur,ita ege- *Locut.28.*
runt:Sed locutio est. AVCTOR CATENAE. Hebraico igitur more hæc dicuntur, satis enim erat, Fecit
Moyses & Aaron sicut præceperat illis dominus.Iam pariter obsequuntur fratres domino,& diligenter ac fortiter pro fratrum salute discrimini se committunt,arduam prouinciam aggredientes. *Erat autẽ Moyses octoginta an-*
norum,& Aaron octoginta trium,quando locuti sunt ad Pharaonem. RVPERTVS. Hanc primam octogenariam ætatem *Act.9.*
Moysi,Stephanus protomartyr in actibus Apostolorũ ita distinguit:Cũ autem impleretur ei quadraginta annorum tempus,ascendit in cor eius vt visitaret fratres suos filios Israël.Et cum vidisset quendam iniuriã patiẽtem,
vindicauit eum:Et post pauca,Et expletis annis quadraginta,apparuit illi in deserto mõtis Sina angelus in igne
flammæ rubi. Porrò vtrumque, scilicet Aaron & Moysen natum constat post illud impij Pharaonis edictum, H
dicentis:Quicquid natũ fuerit masculini sexus, in flumen proiicite,quicquid fœminei, reseruate.Post hæc enim
scriptura inquit,id est,post ista Pharaonis edicta & acta, egressus est vir de domo Leui,accepta vxore stirpis suæ.
Cum igitur & Aaron,qui de illa vxore triennio ante Moysen natus est, seruatus fuerit,& in exitu Israël de Aegypto,quamplurimi paruuli atque infra viginti annos adolescentuli extiterunt, claret, quia tale nequã regis
edictum non præualuit, & vt nato Moysi timeretur, magis elegantia eius de qua superius dictum fuit,causa
erat.Quando loquuti sunt, inquit,ad Pharaonem Moyses & Aron, Moyses octoginta annorum erat. Porrò cũ
in deserto præfuisset populo quadraginta annis, mortuus est, erátque non plusquàm centum viginti anno-
rum. Non ergo relinquitur opinabili licentiæ locus, vt vel dubitare liceat, multo an pauco tempore corã Pha-
raone steterint in faciendis prodigiis. Nam ne ante quadragesimum annum egressionis ex Aegypto obiisse il- *Deut.8.*
lum suspicari vacet, moriturus ipse in Deuteronomio dicit, En quadragesimus annus est, vt recogites in cor-
de tuo,sicut homo erudit filium suum,sic dominus erudiuit te, & cætera. Additi autem quadraginta prioribus I
Deut.34. octoginta annis, sine dubio fiunt centum viginti omnes anni Moysi, sicut in Deuteronomio scriptum est,
Quia Moyses, centum viginti annorum erat,quando mortuus est. Igitur octogesimo primo ætatis suæ anno in
initio anni,id est,verno tempore,Moyses stetit coram Pharaone,& peractis signis,eodem tempore anni eduxit
filios Israël de terra Aegypti. AVCTOR CATENAE. Elegit dominus senes ad imperium & summum
sacerdotium, qui non solùm annis,sed sapientia quoque, & virtutum omnium consummatione promouerint,
ne si iuuenes fuissent,in tanto negocio multorum hominum ludibrio paterent.

Mystice. IDEM. Fratres duo Moyses & Aaron, quorum vltimus alterius interpres dicitur,à deo simul mittuntur,
ne confunderetur in vno solo duplex dignitas, regia videlicet ac sacerdotalis, quam deus populo illi tribuere
statuerat. Regis enim erat,& vicem dei tenentis, vel dei in humano corpore latitãtis,dare legem:sacerdotis au-
tem,ipsam interpretari. Iuxta illud Aggæi,Interroga sacerdotem legem, & respõdebit tibi.Et sic tradita fuit bi-
fariam lex (vt antiqui Theologi dicunt)scripto videlicet per Moysen & legislatorẽ, & ore tenus siue coram,per K
sacerdotem,vel alium interpretem declarata. RVPERTVS. Sicut autem duo homines isti pauco tem-
pore ita egerunt,ita lex quæ per Moysen data est,& sacerdotium quo primus Aaron functus est,eadem differen-
tia egerunt,vsque ad immolationem paschalis veri agni, scilicet Christi filij dei.Nam postea neque Moyses stat
pro illo populo contra spiritualem Pharaonem,id est,diabolum,sed potius accusat eũdem populum, & de me-
dio sublatum est sacerdotium Aaron,non iam habens altare vel templum.Antea cum legeretur Moyses erãt sa-
cerdotes de genere Aaron,in his quæ ad dominũ pertinent.Formidabant enim Moysen lectione sua, vt facerẽt
sacrificia secundũ exemplar quod in monte viderat,& illi pro populo loquebantur contra Pharaonẽ,id est, dia-
bolum:nunc autem remotis sacerdotibus illis,& statuto sacerdote secundum ordinem Melchisedech, populo
illi os suum clausit,& faciem suam velauit, ad istum conuersus Moyses. RABANVS. Erat autem Moy-
ses octoginta annorum, & Aaron octoginta trium,quando locuti sunt ad Pharaonem. Quid significat hic nu-
merus ætatis legislatoris,& primi sacerdotis secundum legẽ,nisi sacramentũ legis ac sacerdotij? Quando enim L
Moyses & Aaron locuti sunt ad Pharaonẽ,ætas Moysi octoginta erat annorũ, & Aaron octoginta triũ, quia lex
quando ad salutẽ Gentibus per sanctos doctores oblata est,circũcisionem spiritualem perfectè docuit,nec non
& ipsi sancti prædicatores perfectè studebant se ab omni inquinamento carnis & spiritus mundos seruare,& sic
fidem sanctæ Trinitatis perfectè aliis prædicare. STRABVS. Propter circuncisionem igitur quæ octa-
ua die celebrari iussa est, numerus iste positus est. Eandem enim significationem habet octogenarius, quam &
octonarius infra eum minor.

2 *Dixitque dominus ad Moysen & Aaron:Cùm dixerit uobis Pharao,Ostendite signa, dices ad Aaron:*
Tolle uirgam tuam, & proiice eam coram Pharaone, ac uertatur in colubrum. Ingressi itaque
Moyses & Aaron ad Pharaonem, fecerunt sicut præceperat dominus. Tulitque Aaron uir-
gam coram Pharaone & seruis eius, quæ uersa est in colubrum. Vocauit autem Pharao sapientes & M
maleficos, & fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptias & arcana quædam, similiter. Proiecerúntque
singuli uirgas suas, quæ uersæ sunt in dracones. Sed deuorauit uirga Aaron uirgas eorum. Indurat úmque
est cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut præceperat dominus.

2 ORIGENES. Historia quidem famosissima nobis recitata est,& quæ pro sui magnitudine vniuerso mũ-
Hom.4. do sit cognita,per quam designatur,quòd in gentibus signorum ac prodigiorum verberibus Aegyptus cũ Pha-
raone rege castigata sit,vt Hebræorum populum quem ex liberis patribus natum violenter in seruitutem rede-
gerat, ingenitæ redderet libertati. Ait igitur sancta dei scriptura. *Dixitque dominus ad Moysen & Aaron, Cùm dixerit*
Quæst.19. *vobis Pharao, ostendite signa, dices ad Aaron, Tolle virgam tuam, & proiice coram Pharaone, ac vertatur in colubrum.*
AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Hìc certè non ministerio vocis
erat

A erat opus,cùm videbatur velut ex necessitate datus Aaron propter gracilitatem vocis Moysi,sed virga erat pro-
iicienda, vt draco fieret. Cur ergo Moyses ipse non fecit, nisi quia ista mediatio ipsius Aaron inter Moysen &
Pharaonem, alicuius magnæ rei figuram gerit? CAIETANVS. Virga dei, eademque virga Moysi, nunc
primum appellatur virga Aaron,eo quòd in prophetam eleuatus fuerit,& virga illa prophetæ ad faciendum si-
gna erat à deo instituta. Et considerandum, quòd vult deus vt non incipiant facere miracula nisi rogati. Ait
enim, Cùm dixerit vobis Pharao, Ostendite signa, dices ad Aaron, & cætera. AVCTOR CATENAE.
Ostendite signa,sic & Hebraicè,est enim ibi תְּנוּ לָכֶם מוֹפֵת Tenu lachem mopheth, Date, seu ponite vobis,id
est,pro vobis,portẽtum,siue prodigium. Hoc eit,vt probetis verba vestra esse vera, facite signum aliquod.Chal-
daica,Date signum,legit. Septuaginta, Δότε ἡμῖν σημεῖον ἢ τέρας, Date nobis signum vel portentum. Ac vertatur
in colubrum. Idem etiam Hebraicè dicitur: יְהִי לְתַנִּין Iehi letannin, Vt fiat serpens,vel,& fiet draco,vel,erit in
B draconem. Chaldaica, Et vertetur in colubrum. Septuaginta, καὶ ἔσε Δράκων, Et erit draco. Cùm itaque dixerit
vobis Pharao,& cætera.Ecce quomodo nouit futura dominus,tam verba,quàm facta, antequam fiant. Vel si le-
gis,Si dixerit vobis Pharao(nam dictio Hebræa כִּי chi,& cùm,& si,reddi potest,prout nonnulli etiam reddide-
runt)non intelligas quòd dubitet dominus quid futurum sit vt loquatur,sed pro more hominum præcepta dat,
& liberum seruat arbitrium.Virga autem nunc dicitur Aaron, quòd ipsam ad mãdatum Moysi gestaret manu,
& portentis edendis veteretur, quæ cùm alibi dicitur virga dei, ideo est, quia per eam signa diuinæ potestatis o-
stensiua fiebant:cùm autem Moysi,quia illam is gestabat manu,quando in monte illi dominus apparere digna-
tus est, & quoniam ipse etiam virtutes multas in illa fecit ad domini præceptum. *Ingressi itaque Moyses & Aaron*
ad Pharaonem, fecerunt sicut præceperat dominus. Tulitque Aaron virgam coram Pharaone & seruis eius, quæ versa est in colubrum.
AVGVSTINVS. Alia litera habet,Et proiecit Aarõ virgam suam.Si fortè dixisset,proiecit virgam, nul- *Quæst.20.*
la esset quæstio.Quod verò addidit,suam,cùm eam Moyses dederit, non frustra forsitan dictum est. An erat v-
C trique illa virga communis,vt cuiuslibet eorum diceretur,verum diceretur? PROSPER DE PROMIS-
SIONIBVS ET PRAEDICTIONIBVS DEI. Ingressi itaque Moyses & Aaron ad Pharaonem, non *Par.1. cap.*
tantum iussione diuina,verba quæ audierunt narrauerunt,quantum signa quæ data fuerant exhibuerunt.Virga *35.*
nanque quam manu Moyses portabat,coram Pharaone proiecta,effecta est serpẽs. AVCTOR CATENAE.
Tulitque Aaron virgam. Hebraicè est וַיַּשְׁלֵךְ אַהֲרֹן אֶת מַטֵּהוּ Vaiaslech Aharon eth mattéhu,Et abiecit seu pro-
iecit Aaron virgam suam. Sic & Chaldaica, sic & Septuaginta. Quem sensum innuit etiam Interpres. Pharao
itaque iamdudum cõtemptor domini,quem & noluerat scire vel colere,iam nunc incipit exigere signa & por-
tenta,ac in suam damnationem suscipit.Non quia dignus haberetur, sed vt deus suam potentiam manifestaret
mundo.Miracula nemo præsumat,nisi domino imperante,& suo spiritu non dubio inspirante. Cuius solius est
naturæ ordinem inuertere ad gloriam suam,qui condidit & ordinauit vniuersa. *Vocauit autem Pharao sapientes &*
maleficos, & fecerunt etiam ipsi per incantationes Aegyptias & arcana quædam ,similiter:proiecerúntque singuli virgas suas, quæ conuersæ
D *sunt in dracones.* PROSPER. Vt magi Pharaonis diuina potentia superarẽtur,talia signa facere permissi sunt, *Vbi supra.*
inde proiicientes virgas suas, etiam ipsæ serpentum species ostenderunt. AVGVSTINVS. Quid di- *Quæst.21.*
cendum de virgis Magorum, vtrum & ipsæ veri dracones factæ fuerint, An potius videbantur esse quod non
erant,ludificatione venefica? Cur ergo ex vtraque parte & virgæ dicuntur & dracones, vt de figmentis illis ni-
hil differat loquendi modus? Sed demonstrare difficile est, quomodo etiam si veri dracones facti sunt è virgis
Magorum,non fuerint tamen creatores draconum,nec Magi, nec Angeli mali, quibus ministris illa operaban-
tur.Insunt enim corporeis rebus per omnia elementa mundi quædam occultæ seminariæ rationes,quibus cùm
data fuerit opportunitas temporalis atque causalis, prorumpunt in species debitas suis modis & finibus. Et sic
non dicũtur angeli qui ista faciunt,animalium creatores, sicut nec agricolæ segetum vel arborum, vel quorun-
cunque in terra gignentium creatores dicendi sunt, quamuis nouerint præbere quasdam visibiles opportunita-
tes & causas,vt illa nascantur.Quod autem isti faciunt visibiliter,hoc angeli inuisibiliter, deus verò solus verus
E creator est, qui causas ipsas & rationes seminarias rebus ipsis inseruit. Res breuiter dicta est, quæ si exemplis &
copiosa disputatione explicetur,vt facilius intelligatur,longo sermone opus esset, à quo se ratio nostræ festina-
tionis excusat. IDEM TERTIO DE TRINITATE. Hìc video quid infirmæ cogitationi possit *Cap.7.& 8*
occurrere,cur scilicet ista miracula etiam magicis artibus fiant? Nam & magi Pharaonis similiter serpentes fe-
cerunt, & alia similia. Sed illud amplius est admirandum, quomodo magorum illa potentia, quæ serpentes
facere potuit, vbi ad muscas minutissimas ventum est, omnino defecit: cyniphes enim muscularum sunt breuissi-
mæ,qua tertia plaga, superbus populus Aegyptiorum cædebatur. Ibi certè deficientes magi, dixerunt: Digitus
dei est hìc.Vnde intelligi datur,ne ipsos quidem transgressores angelos & aëreas potestates,in imam istam cali-
ginem tanquam in sui generis carcerem,ab illius sublimis ætereæ puritatis habitatione detrusas, per quas ma-
gicæ artes possunt quicquid possunt, valere aliquid nisi data desuper potestate. Datur autem, vel ad fallendos
fallaces, sicut in Aegyptios, & in ipsos etiam magos data est, vt in eorum spirituum seductione viderentur ad-
F mirandi à quibus fiebant,à dei veritate damnandi, vel ad admonẽdos fideles, ne tale aliquid facere pro magno
desiderent,propter quod etiam nobis scripturæ authoritate sunt prodita: vel ad exercendam, probandam, ma-
nifestandámque iustorum patientiam. Neque enim parua visibilium miraculorum potentia. Iob cuncta quæ
habebat amisit,& filios & ipsam corporis sanitatem.Nec ideo putandum est istis transgressoribus angelis ad nu-
tum seruire hanc visibilium rerum materiam, sed deo potius, à quo hæc potestas datur, quantum in sublimi &
spiritali sede incommutabilis iudicat.Nam & damnatis iniquis etiam in metallo seruiũt aqua & ignis & terra,
vt faciant inde quod volunt,sed quantum sinitur,nec sanè creatores illi mali angeli dicendi sunt, quia per illos
magi resistentes famulo dei ranas & serpentes fecerunt. Non enim ipsi eas creauerunt. Omnium quippe rerum
quæ corporaliter visibiliterque nascuntur,occulta quædam semina in istis corporeis mundi huius elementis la-
tent.Alia sunt enim hæc iam conspicua oculis nostris ex fructibus & animãtibus, alia verò illa occulta istorum
seminum semina.Vnde iubente creatore produxit aqua prima natatilia & volatilia. Terra autem prima sui ge-
neris ger-

Universidad de Deusto
Biblioteca

neris germina, & prima sui generis animalia. Neque enim tunc huiuscemodi fœtus ita producti sunt, vt in eis G
quæ producta sunt, vis illa consumpta sit, sed plerunque desunt congruæ temperamentorum occasiones, quibus
erumpant & species suas peragant. Ecce enim breuissimus surculus semen est, nam conuenienter mandatus ter-
ræ arborem facit. Huius autem surculi subtilius semen aliquod eiusdem generis granum est, & hucusque nobis
visibile. Iam verò huius etiam grani semen, quamuis oculis videre nequeamus, ratione tamen coniicere possu-
mus: quia nisi talis aliqua vis esset in istis elementis, non plerunque nascerentur ex terra quæ ibi seminata non
essent, nec animalia tam multa nulla marium fœminarúmque commixtione præcedente, siue in terra, siue in a-
qua, quæ tamen crescunt & coëundo alia pariunt, cùm illa nullis coëuntibus parentibus orta sint. Et certè apes
semina filiorum non coëundo concipiunt, sed tanquam sparsa per terras ore colligunt. Inuisibilium enim semi-
num creator ipse, creator est omniũ rerum, quoniam quæcunque nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis
seminibus accipiunt progrediendi primordia, & incremẽta debitæ magnitudinis, distinctionèsque formarum H
ab originalibus tanquam regulis sumunt. Sicut ergo nec parentes dicimus creatores hominum, nec agricolas
creatores frugum, quamuis eorum extrinsecus adhibitis motibus ista creanda dei virtus interius operetur. Ita
non solùm malos, sed nec bonos angelos fas est putare creatores, si pro subtilitate sui sensus & corporis, semina
rerum istarum nobis occultiora nouerunt, & ea per congruas temperationes elementorum latenter spargunt,
atque ita gignendarum rerum, & accelerandorum incrementorum præbent occasiones. Sed nec boni hæc nisi
quantum deus iubet, nec mali hæc iniustè faciunt, nisi quantum iustè ipse permittit. Nam iniqui malitia volun-
tatem habent iniustam, potestatem autem non nisi iustè accipiunt, siue ad pœnam suam, siue ad aliorum, vel pœ-
nam malorum, vel laudem bonorum. Itaque Apostolus Paulus discernens interius deum creantem atque for-
mantem, ab operibus creaturæ quæ admouentur extrinsecùs, & de agricultura similitudinem assumens, ait:
1.Cor.3. Ego plantaui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Sicut ergo in ipsa vita nostram mentem iustifican-
do formare non potest nisi deus, prædicare autem Euangelium extrinsecùs & homines possunt, non solùm boni I
per veritatem, sed etiam mali per occasionem, ita creationem rerum visibilium deus interius operatur, exterio-
res autem operationes siue bonorum siue malorum, vel angelorum vel hominum, siue etiam quoruncunque a-
nimalium, secundum imperium suum, & à se impertitas distributiones potestatum, & appetitiones commodi-
tatum, ita rerum naturæ adhibet in qua creat omnia, quemadmodum terræ agriculturam. Quapropter, ita non
possum dicere angelos malos magicis artibus euocatos, creatores fuisse ranarum atque serpentium, sicut non
possum dicere homines malos creatores esse segetis, quam per eorum operam video exortam. Sicut nec Iacob
creator colorum in pecoribus fuit, quia bibentibus in conceptu matribus variatas virgas quas intuerentur ap-
posuit. Sed nec ipsæ pecudes creatrices fuerunt varietatis prolis suæ, quia inhæserat animæ illarũ discolor phan-
tasia ex contuitu variarum virgarum per oculos impressa, quæ non potuit nisi corpus quod sic affecto spiritu a-
nimabatur ex compassione cõmixtionis afficere, vnde teneris fœtum primordiis colore tenus aspergeretur, vt
enim sic ex semetipsis afficiantur, vel anima ex corpore, vel corpus ex anima, congruentiæ rationis id faciunt, K
quæ incommutabiliter viuunt in ipsa summa dei sapientia: quam nulla spatia locorum capiunt, & cùm ipsa sit
incommutabilis, nihil eorum quæ commutabiliter sunt deserit, quia nihil eorum nisi per ipsam creatum est. Vt
enim de pecoribus non virgæ, sed pecora nascerentur, fecit hoc incommutabilis & inuisibilis ratio sapiẽtiæ dei,
per quam creata sunt omnia. Vt autem de varietate virgarum, pecorum conceptorum color aliquid duceret,
fecit hoc anima grauidæ pecudis per oculos affecta forinsecus, & interius secum pro suo modulo formandi re-
gulam trahens, quam de intima potentia sui creatoris accepit. Sed quanta sit vis animæ ad afficiendam atque
mutãdam materiam corporalem, cùm tamen creatrix corporis dici non possit: quia omnis causa mutabilis sen-
sibilisque substantiæ, omnisque modus & numerus & pondus eius vnde efficitur vt sit, & natura ita vel ita sit, ab
intelligibili & incommutabili vita, quæ super omnia est, existit & peruenit vsque ad extrema atque terrena mul
tus sermo est, neque nunc necessarius. Verùm propterea factum Iacob de pecoribus commemorandum arbitra-
tus sum, vt intelligeretur si homo qui virgas illas sic posuit, dici non potest creator colorum in agnis & hœdis, L
nec ipsæ matrum animæ, quæ conceptam per oculos corporis phantasiam varietatis, seminibus carne cõceptis,
quantum natura passa est, aspersẽrũt: multo minus dici posse ranarum serpentiúmque creatores angelos malos,
per quos magi Pharaonis tunc illa fecerunt. IDEM IN LIBRO VIGINTIVNIVS SENTEN-
2.Senten.4. TIARVM. Non oportet moueri cùm magicis artibus miracula fiunt, plerunque similia miraculis quæ fiunt
per sanctos dei seruos: sicut scriptum est in Exodo, quòd magi Pharaonis fecerunt nonnulla similiter sicut fecit
Moyses. Non ergo oportet hæc mirari, quia omnia quæ visibiliter fiunt etiam per inferiores potestates aëris hu-
ius, non absurdè fieri posse creduntur. Sed hoc interest, quòd cùm sancti talia faciant, in nomine dei domini
omnium rerum de sublimioribus apparatibus iubetur inferiori creaturæ: Cùm autem mali homines magicis
artibus operantur similia, in manus suas dãtur cùm exaudiuntur à dæmonibus. Digni sunt enim qui tali exau-
ditione decipiantur, vt pœna illis fiat hoc quod videntur impetrare beneficium, cùm eis exhibent quasi priua-
tim aëreæ potestates quædam miracula, vt eos habeant subiugatos, permissu tamen diuinæ prouidentiæ, vt pro M
meritis animarũ sua cuiq; tribuantur. CYRILLVS. Vocauit autẽ Pharao sapientes & maleficos, & cætera.
Vt qui Moysen carperet magos adduxit, perinde quasi diceret, Non vos soli miracula facitis, sed & magi qui a-
pud nos sunt. GRAECVS. Præstigiæ pro miraculis habebantur. Efficacia tamen imposturam coarguit,
quòd virgæ nihil præter speciem haberent, quæ insipientũ oculos facilè decipere posset. THEODORETVS.
Sunt adhuc nonnulli eorum qui impiè viuunt, qui diuinum Moysen præstigiis mira perpetrasse dicant. Id-
circo deus veneficos vt quædam mira facerent permisit, vt quanta inter illos ac Moysen esset differentia decla-
raret. Mutarunt quidem & ipsi virgas in serpentes, sed Moysi virga virgas illorum deglutiuit. Mutarunt & illi
aquam in sanguinem, sed in pristinam naturam illam conuertere non valuerũt. Idem de Ranis dici potest. Nam
quia à deo punitus Pharao plagis diuinitùs inflictis minimè castigabatur, Deus veneficos Pharaonis vltionem
augere mandauit, quasi diceret: Propterea quòd propemodum flagellis delectaris, & per meos ministros te casti-
go, &

A go, & per tuos supplicio te afficio. Videns autem deus Pharaonem magis ac magis obdurescere, veneficorum
efficaciam repressit, quíque maius animal, ranas videlicet, è terra eduxerant, cyniphes minimum animal edu-
cere non potuerunt, verùm dei digitum plagam illam appellarunt. Et vlcera quidem etiam Magorum corpori
inflixit, vt & illi vel ex hoc discerent, quòd non solùm à deo immissas plagas prohibere non possent, sed & ipsi
vnà cum aliis punirentur. Impudentiæ igitur est, dicere Moysen veneficiis aut cantionibus miracula fecisse, cla-
mantibus Magis diuinæ virtutis signa esse. Nam si ea quæ à Moyse fiebant, præstigiæ erant, debuerãt Magi Moy-
sen præstigiarum conuincere & coarguere, nunc verò manifestè digitum dei esse vociferantur. CHRYSO-
STOMVS. Poterat vtique deus Magos ab initio prohibere, sed id facere recusauit, quia longè illustrior est
illa victoria, quum qui ex aduerso pugnam ineant non defuerint. Idcirco & diabolum vt se tentaret permisit,
vt eum deuictũ cerneres, contraq; homines ipsos aduersus illum coronam adeptos. ORDINARIA. Sciẽ-
B dum quia vel diabolicis figmentis spectantium oculos deludebant Magi, vt res in sua natura manentes, aliud
viderentur. Vel dæmones quamuis mali, naturam suam non amiserunt. Ideo dum per incantationem eorum
malefici aliquid efficere conantur, discurrunt per mundum, & subitò semina eorum de quibus hoc agitur, affe-
runt. Sicque ex illis permittente deo nouas rerum species producunt. RVPERTVS. Quod fecit Moyses
tanquam deus Pharaonis, solius diuinæ potestatis est, virgam scilicet inanimatam in verum animal conuertit,
videlicet quia transformauit in colubrum. Magorum autem virgæ erant quod fuerant, sed per incantationes
Aegyptias, & arcana quædam fascinauerant Magi oculos hominum, vt virgæ viderentur eis speciem habere
draconum. HVGO DE SANCTO VICTORE. Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos. Et in
hoc & in aliis sequentibus miraculis semper Pharao recurrit ad Magos suos tentans si possint eadem facere quę
& Moyses faciebat. Non enim putabat ea fieri diuina potestate & voluntate, sed artificio & maleficio Moysi, &
ita si facerent eadem, tunc propter hoc videbatur ei se non debere dimittere populum. Proiecerunt singuli vir-
C gas suas, quæ versæ sunt, & cætera. Totum hoc faciebant dæmones, siue in veritate formas rerum mutantes, sicut
videbatur, siue potius visum hominum decipientes, & Magis illis famulantes: & sic se cogi per incantationes eo-
rum deceptorie simulantes. De illo verò serpente quem fecit Moyses, non est dubitandum quin verus fuerit, &
sibi alios deuoratos incorporauerit. THOMAS. Miraculorum aliqua sunt non vera, sed fantastica facta, 2.2.q.17.
quibus scilicet ludificatur homo, vt videatur ei aliquid, quod non est: quædam verò sunt vera facta, sed non ar. 2. in
verè habent rationem miraculi, quæ fiunt virtute aliquarum naturalium causarum, & hæc duo possunt fieri per cor. quæst.
dæmones, & talia fuerunt miracula Magorum Pharaonis. Si ergo veras ranas & veros serpentes produxerunt, Ibidem ar.
non propter hoc habuerunt veram rationem miraculi, quia virtute naturaliũ causarum facta extiterunt. Sed ve- 1. in resp̃.
ra miracula non possunt fieri nisi virtute diuina, operatur enim ea deus ad hominum vtilitatem, & hoc dupli- Vbi supra.
citer. Vno quidem modo ad veritatis prædicatæ confirmationem. Alio, ad demonstrationem sanctitatis ali-
cuius, quam deus hominibus vult proponere in exemplum virtutis. IDEM SVPER MATTHAEVM. Cap.24.
D Est quæstio, Nunquid dæmones possint facere miracula, dicẽdum quòd non, si propriè sumatur miraculum. col.11.
Quia miraculum propriè non est quod fit præter ordinem alicuius causæ particularis, sed quando præter ordi-
nem totius creaturæ, & hoc fit per solam virtutem diuinam. Sed bene possibile est, quòd creatura superior non
contineatur in ordine creaturæ inferioris. Vnde aliquid fit per virtutem superiorum, quod non fit per virtutem
elementorum. Sic in hominibus aliquis facit per artificium aliquid, quod mirum videtur aliis. Sic de dæmoni-
bus, quia subtilioris sunt intelligentię. Ideo sicut artifices aliqui aliquid faciunt, quod videtur mirum aliis: sic &
dæmones aliqua faciunt naturaliter, quæ videntur nobis mira. Sed quomodo fiat istud: opinio fuit Auicenæ,
quòd natura corporalis obedit ad nutum intelligentiis. Vnde ad apprehensionem immutatur corpus. Sed Au-
gustinus istud amouet, quia non obedit ad nutum alicuius creaturæ, sed solius dei. Ideo dicendum, quòd in re-
bus naturalibus sunt virtutes determinatæ ad procreandum aliqua vt ranas, & huiusmodi. Istas virtutes noue-
runt melius dæmones quàm alij. Et hoc probat Augustinus, quia ignis qui descendit super oues Iob, fuit natura-
E lis. Potest enim excitare corpora, & congregare, vt faciant talia miracula. Illa verò miracula quæ non procedunt
ex virtute alicuius rei naturalis, hæc non possunt facere, scilicet vt mortuus suscitetur. Vnde talia non faciunt
nisi in præstigiis, vt Simon Magus fecit mouere caput. Vnde ista quæ non fiunt ex virtute naturæ, non possunt.
CAIETANVS. Tota hæc sententia seruatur in Hebræo, dictio tamen interpretata arcana, sonat sermo-
nem secretum. Huiusmodi enim locutioni solent vti illi quos vocamus Magos, nam tales incantatores in He-
bræo significantur, qui fortè nominati sunt Iannes & Mambres secunda ad Timothæum tertio. Dico autem
fortè, quia nescio an inter sapientes an inter magos supputandi sint, vtrosque enim textus iste dicit vocatos à
Pharaone. Proiecerúntque singuli virgas suas, quæ versæ sunt in dracones. Non est vertendum in dubium, vir-
gas Magorum versas in serpentes fuisse, cùm textus eisdem verbis vtatur; narrando transmutationem virgæ
Aaron, & transmutationem virgarum Magorum, verè enim mutatæ sunt virgæ in serpentes, quemadmodum
verè mutata est aqua in sanguinem, & verè productæ sunt ranæ. Quod etiam ex eo patet, quòd Magi impoten-
F tes narrantur in textu ad faciendum quartum signum, hæc enim impotentia testatur, quòd non ad apparentias,
sed ad res ipsas faciendas dabant operam Magi. Nec est impossibile opera dæmonum applicantium actiua pas-
siuis verti citò virgas in serpentes, nã videmus aërem verti in aquam statim cùm aqua frigida ponitur in phia-
la vitrea æstiuo tempore, cùm aparet tãquam sudor extra phialam. Intercesit etiam multum temporis spatium
à vocatione Magorum vsque ad proiectionem virgarum coram Pharaone, in quo tempore operabãtur dæmo-
nes, disponendo virgas per naturalia agentia, & sic mutando, vt postea proiectæ verterentur in serpentes. Et hoc
tantò possibilius est, quantò naturalia agentia plus possunt, quatenus sunt instrumenta substantiarum spiritua-
lium, quàm possint virtutibus propriis, vt de motu cœli Philosophi tradunt. AVCTOR CATENAE.
Vocauit autem Pharao sapientes & maleficos. Istud, &, secundum aliquos exponit quid significet sapiẽtes, nem-
pe incantatores & maleficos. Alij dicunt per sapientes intelligi Astrologos, per maleficos siue incantatores, præ-
stigiatores qui rem sub oculis intuentium immutant, per Magos, eos qui ex secretis naturæ mira agere possunt.

Et fecerunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et fecerunt etiam ipsi per incãtationes Aegyptiacas & arcana quædam, similiter. Idem est sensus in Hebræo, sed verba paulò diuersa sunt, videlicet: וַיַּעֲשׂוּ גַם הֵם חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם בְּלָהָטֵיהֶם כֵּן Vaiahasu gam hem chartumme Mizráim belahatehem chen, Et fecerunt etiam ipsi malefici Aegyptiorum, siue Magi Aegypti incantationibus suis sic, vel per incantationes suas similiter, & ita habet Chaldaica. Alij verterunt, susurrationibus suis, id est, verbis secretò prolatis sicut isti Magi proferre solent. Septuaginta in vniuersum omnem incantationem & præstigium intellexerunt, τοῖς φαρμακίοις αὐτῶν ὡσαύτως, quæ vox sonat præstigium & veneficium. Dicitur autem Hebræa dictio לָהַט lahat propriè flamma, & subinde fulgorem lanceæ & gladij significat, & demum ad incantationes extenditur, eo quòd magicæ artes, nedum nominibus & execrationibus fieri soleant, verùm etiam per instrumenta quædam, puta gladios, lanceas, enses, & forbices. Sapientes igitur Pharaonis, nimirum omnes superstitiosis imbuti artibus, quibus Aegptus semper præ aliis omnibus nationibus insaniuit, intelliguntur communiter. Deinde nominantur malefici & præstigiatores hominum sensibus illudentes, magicisque imbuti, abutentes secretorum naturæ viribus ad hominum deceptionem, & qui secreta hominum reuelare præsumunt, vt furta & euentus futurorum, incantationibus suis. Hi impij omnes conantur similia signis Mosaicis, & fidem tentãt piorum, perstringúntque impios conatus Pharaonis, vt malitia excæcetur, & non credat dei seruis, non credat miraculis dei, videns ea æquè fieri à maleficis, non quidem verè, sed præstigiatorum more falsò & apparenter, cùm dei creaturas homo commutare hoc pacto non possit verbis quibuscunque, quæ verbo dei facta sunt. Potuit igitur conuersio prædicta secundum apparentiam fieri. Licet enim corporalis materia non subiiciatur angelicæ virtuti quantum ad transmutationem ipsius ad formam, subiicitur tamen ei quantum ad localem motum. Dæmones ergo propria virtute dimissi, virgas à Magis proiectas, per localem motum imperceptibiliter humano sensui tollere potuerunt, & earum loco serpentes aliunde delatos, vel ibidem, non dæmonum, sed agentis naturalis virtute genitos, supponere. Videmus enim Mimos quosdam per agilitatem manuum & localem motum aliqua sic transmutare, quòd homines non percipiunt, multò melius dæmones, quorum subtilitas & celeritas in motu locali maior est, incomparabiliter hoc possunt, & multò maiora. Item quia abeuntibus sensibilibus, fantasiæ & imaginationes (vt dicitur secundo de anima) remanent, inde est, quòd ex motu locali formarum sensibilium remanentium in virtute fantastica cum humoribus in quibus sunt vt in subiecto, apparent aliqua quæ non sunt. Vnde dicit Philosophus libro secũdo de somno & vigilia, quòd descẽdente plurimo sanguine ad principium sensitiuum, simul descendunt formæ imaginatæ, & sic videntur aliqua quæ non sunt, sicut accidit somniantibus, & hoc modo possunt dæmones humores interiorum & exteriorum sensuum commouere, & ad organa sensuum aliquas formas reducere, ac si venirent ab extra, non solùm in dormientibus, sed etiam in vigilantibus, & sic aliqua esse extra eis videntur, quæ tamen non sunt. Et hoc modo poterãt facere dæmones quòd viderentur virgæ conuersæ in dracones, & tamen de hoc nihil esset extra secundum veritatem. Sunt & qui dicunt quòd dæmones per motum localem actiua naturalia pasiuis applicare possunt, & sic frequenter effectus producere naturales, sicut applicatis lignis ad ignem per manum hominis, generatur ignis in materia lignorum. Illa tamen generatio est ab igne sicut ab agente proprio, ab applicante ligna, ministeriali ter tantùm. Quod licet sit verum, tamen hîc locum non videtur habere, quia licet ex virgis possent generari serpentes per agens naturale, hoc tamen esset per multas transmutationes, & longo tempore, & non ita subitò. Poterant tamen dæmones materiam existentem in propinqua dispositione ad formam serpentis, supponere proprio actiuo, & sic citò generarentur, & in loco virgarum per dæmones supponerẽtur. GREGORIVS NYSSENVS. Cùm verò ad inaudita signa, miraculáque Moyses versus esset, corámque ipsis Aegyptiis virgam suam in colubrum vertisset, Pharao Magorum ineptiis fretus, magis resistebat, hi enim virgas similiter suas in terram proiectas, in dracones mutasse videbantur. Sed qui ex virga Moysi verè animatus erat, Magorum virgas re ligna, visus deceptione dracones, facilè deuorauit. Ait itaque, *Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum.* PHILO IVDAEVS.

Serpens ex virga Moysi effectus, in sublime se extollens, & pectus dilatans, os verò aperiens, serpentes Magorum deglutiuit, vt nemo præstigiis, hominum magnifica dei opera ascribere auderet, sed diuiniorem quandam potentiam homini signorum causam esse confiteretur, cui nihil vnquã difficile factu fuit. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. *Quæst.21.* Si dictum esset absorbuit draco Aaron virgas illorum, intelligeretur verus draco Aaron, phantastica illa figmenta non absorbuisse, sed virgas. Hoc enim potuit absorbere quod erant, non quod esse videbantur, & non erant. Sed quoniam dixit, absorbuit virga Aaron virgas illorum, draco vtique potuit virgas absorbere, non virga. Sed eo nomine appellata res, vnde versa est, non in quo uersa est, quia in id etiam reuersa est, ideo hoc vocari debebat, quod principaliter erat. RVPERTVS. Deuorari ergo, & non deuorare potuerunt, quæ deuoratrices esse videbantur, & non erant. CAIETANVS.

Sed deuorauit virga Aaron virgas eorum. In serpentes mutatas esse virgas tam Aaron quàm Magorum hæc verba literæ testantur. Nam cùm essent in forma serpentium nominantur virgæ, ad significandum, quòd verè virga serpẽs, deuorauit virgas serpẽtes, hic enim est planus literæ sensus. AVCTOR CATENAE. Thaninim ab Hebræis dracones & colubri exponuntur, qui deuorati omnes à virga Aaronis dicuntur. Virga vna virgas plures absorbuit, verus draco phantasticos vicit, hoc enim quod verè erat, deuorare poterat quod tantùm apparebat. *Quæst.22.* *Induratúmque est cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut præceperat dominus.* AVGVSTINVS. Cùm hæc dicuntur, videtur propterea cor Pharaonis induratum fuisse, quia & incantatores Aegyptiorum similia fecerũt, sed consequentia docebunt quanta fuerit illa obduratio, etiam cùm incãtatores deficerent. CAIETANVS.

Humana autem indurationis ratio in promptu est, quia signum factum non excedebat vires secundarum causarum. Et non audiuit eos sicut præceperat dominus. Iuxta Hebræum habetur, sicut locutus est dominus. Et potest referri, vel ad significandam indurationem Pharaonis non affuisse ex improuiso, sed prædictam à deo, vel ad significandum quòd roboratum est cor Pharaonis ad non exequendum dimissionem populi quam dixerat deus. AVCTOR CATENAE. Et non audiuit eos sicut præceperat dominus, subaudi Pharaoni per Moysen vt obtemperaret. Hebraicè legitur hic locus hoc modo: וְלֹא שָׁמַע אֲלֵהֶם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה Velo samaha alehem

A alehem, caaser dibber iehoua, Et non audiuit eos: seu, Non acquieuit eis, sicut locutus fuerat dominus. Ita est & Græcè & Chaldaicè. Hoc igitur secundo miraculo deuorationis auxit Pharao impius, & iam abiectus, damnatúsque diuino iudicio, incredulitatem per mirabilia suorum incantatorum, quos in hoc nutriuit, vt ab illis deciperetur, vt sic ad gloriam dei indurar etur, quod futurum deus prædixerat. De induratione autem hac vide in superioribus.

ORIGENES. Verùm interiora sanctæ scripturæ speculantes, Puto ego (vt sentire possum) quòd Moyses in Aegyptum veniens, & deferens virgam, qua castigat & verberat Aegyptum decem plagis, lex dei sit, quæ data est huic mundo, vt eum decem plagis, id est, decem mãdatis quæ in decalogo continentur, corripiat & emendet. Virga verò per quam geruntur hæc omnia, per quam Aegyptus subiicitur, & Pharao superatur, crux Christi sit, per quam mundus hic vincitur, & princeps huius mundi cum principatibus & potestatibus triumphatur. *Mystice.*

B Quòd autem virga proiecta sit draco, vel serpens, & deuorat Aegyptiorum Magorum serpentes, qui id similiter fecerant, serpentem pro sapientia poni vel prudentia indicat euangelicus sermo, cùm dicit, Estote prudentes tanquam serpentes. Et alibi, Serpens erat prudentior omnibus animalibus, & bestiis, quæ erant in paradiso. Crux ergo Christi cuius prædicatio stultitia videbatur, quam Moyses, id est, lex continet, sicut dominus dixit, De me enim ille scripsit. Hæc inquam crux de qua Moyses scripsit, postquam in terra proiecta est, id est, postquam ad credulitatem, & fidem hominum venit, conuersa est in sapientiam, & tãtam sapientiam, quæ omnem Aegyptiorum, id est, huius mundi sapientiam deuoraret. Intuere ergo quomodo stultam fecit deus sapiẽtiam huius mundi, posteaquam manifestauit Christum, qui crucifixus est, dei virtutem esse & dei sapientiam, & vniuersus iam mundus comprehensus est ab eo qui dicit, Comprehendens comprehendam sapientes in astutia eorum. AMBROSIVS LIBRO TERTIO OFFICIORVM. *Cap.14.* Sed & aliter proiecit Moyses virgam coram Pharaone, & serpens facta, deuorauit serpentes Aegyptiorum: significãs, quod verbum caro fieret, quæ serpentis diri venena vacuaret per remissionem & indulgentiam peccatorum. Virga enim est verbum directum, regale, plenum

C potestatis, insigne imperii. Virga serpens facta est, quoniam qui erat filius dei, ex deo patre natus, filius hominis factus est, natus ex Virgine, qui quasi serpens exaltatus in cruce, medicinam vulneribus infudit humanis. Vnde & ipse dominus ait, Sicut Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltari oportet filium hominis. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. *Cap.29.* Vt scire valeamus qui sit baculus arũdineus super quo domus Israël confidere non debeat, ex contrario baculo & virga domini intelligere poterimus, de qua ad dominum dicitur, Virga tua & baculus tuus, ipsa me consolata sunt. Hanc virgam habuit & Aaron, quæ dracones Aegyptios deuorauit, & quando percussit aggeres Nili, & cyniphes in tota Aegypto generatæ sunt. Moyses quoque iuxta Septuaginta extendit hanc virgam, & leuauit in cœlum, & dominus induxit ventum austrum super terram toto illo die & tota nocte, & mane leuauit vẽtus, & adduxit locustas super omnem terram Aegypti. De hac puto virga scribi & in Numerorũ libro, quod floruerit, & nuces siue amygdalas germinarit. Hãc habebat & Apostolus, *Psal.22.* *Num.17.*

D cùm dicebat, Quid vultis, in virga veniam ad vos? Et qui pascha celebrabant, baculos tenebant manibus, sine quibus imbecillitatem humani corporis sustentantibus, carnes agni comedere non poterant. Hæc est virga de radice Iesse, super quam septem spiritus requieuerunt. Sed non talis Pharao, nec baculus Aegypti, & virga arundinea quæ decipit apprehendentes se, & lacerat humeros eorum, id est, fortitudinem, & quicunque fuerit super eam innixus, dissoluũtur lumbi eius, & stare non potest, nec accinctus renibus, pascha celebrare. Quod his congruit, quorum scrutatur corda & renes deus. GREGORIVS NYSSENVS. Quando aliquis eorum qui virtutis præstantia excellunt, à seruitute ad libertatem submersos in vitiis homines vendicare conatur, tunc cauillator is, qui variis, ut Apostolus ait, aduersus animas nostras vtitur viis, cõtra diuinam institutionem cauillationes fraudulentas inducit. Hæc dico ad Aegyptios dracones respiciens, qui varias fraudes artis diabolicæ ad perniciem hominum excogitatas significant, quas virga Moysi destruit atque consumit, incarnatio videlicet verbi, sicuti iam diximus. Qui autem hanc virtutis ac fidei virgam habet, quæ cum virga veritatis sit, diaboli

E fraudulentas virgas consumit: via recta cõsequenter ad maiora procedit miracula, quæ quidem miracula, non vt terreant audientes, sed vt prosint credentibus fiunt. Nam eisdem miraculis hostes expugnantur, fideles muniuntur, deiiciuntur alieni, eriguntur nostri, illi comminuuntur, nos augemur. SEVERVS. Virgam ferre Moyses iubetur, vt per illam miraculorum vim declararet, vt inde discamus, virgam non aliunde vim miraculaefficiendi habuisse, quàm ob latentem in ea preciosæ crucis figuram, atque sine illa quæ crucis signum fuit, nihil admiratione dignum Moyses fecit. ISIDORVS. Virga Moysi in draconem conuersa, Magorum absorbuit virgas: & Christus postposita gloriæ suæ dignitate, factus est obediens vsque ad mortem, & per ipsam mortem carnis, consumpsit aculeum mortis, attestante Propheta: Ero mors tua ô mors: ero morsus tuus inferne. Indurauit autem dominus cor Pharaonis, scilicet quia diabolum sic indurauit post peccatum, vt pœnitentiæ compunctione nunquam emolliatur, sicut in Iob de eo scriptum est, Cor eius indurabitur quasi lapis. RVPERTVS. Mysticè etiam hic digitus dei clarè præostendit, primum eorum quæ scripturus ipse erat in tabu-

F lis lapideis, Non habebis deos alienos coram me. Virga nãque Moysi versa in colubrum, in mysterio est omnipotens sermo dei, qui missus est in terram in similitudinem carnis peccati. Porrò virgæ Magorum, fallacię sunt dæmonum, qui se pro diis coli fecerunt. At ille, scilicet sermo dei, carne indutus, deos gentium dæmonia esse conuincens, vt solus ipse adoraretur, cunctos fallaces deos deuorauit, dicens publica prædicatione, cum summa potestate, Non habebis deos alienos coram me: volentibus quidem, sed non valentibus operariis mẽdacij contra veritatem stare, quorum illi Magi Pharaonis patres, vel exemplaria prima fuerunt. Quemadmodum enim (inquit Apostolus) Iamnes & Mambres restiterunt Moysi, ita & hi resistunt veritati, homines mente corrupti, reprobi circa fidem, sed vltra non proficient. Insipientia enim illorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum. *2.Timoth.3*

PROSPER. Deuorauit etiam serpens Moysi, Magorum serpentes, vt nostri ducis Christi virga doctrinæ, omnium paganorum hæreticorúmque dogmata, diuina virtute consumpsit: non tantum vt hac actione figurata signarent, quãtum etiam Prophetæ Dauid præconia resonarent, dicentis: Virgam virtutis tuę emittet dominus ex

Universidad de Deusto
Biblioteca

minus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. HIERONYMVS. Demum quemadmodum G signis dei quæ operabatur per Moysen, Magi suis restitere mędaciis,& virga Moysi deuorauit virgas eorum: ita mendacium Antichristi,Christi veritas deuorabit.

3 *Dixit autem dominus ad Moysen,Ingrauatum est cor Pharaonis,& non uult dimittere populum:Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas, & stabis in occursum eius super ripam fluminis, & uirgam quæ conuersa est in draconem,tolles in manu tua,dicésque ad eum,Dominus deus Hebræorum misit me ad te, dicens,Dimitte populum meum ut sacrificet mihi in deserto,& usque ad præsens audire noluisti. Hæc igitur dicit dominus,In hoc scies quòd sim dominus,ecce percutiam uirga quæ in manu mea est,aquam fluminis, & uertetur in sanguinem,pisces quoque qui sunt in fluuio morientur,& computrescent aquæ, & affligentur Aegyptij bi-* H *bentes aquam fluminis.Dixit quoque dominus ad Moysen,Dic & Aaron:Tolle uirgam tuam,& extendè manum tuam super aquas Aegypti,& super fluuios eorum,& riuos ac paludes, & omnes lacus aquarum, ut uertantur in sanguinem,& sit cruor in omni terra Aegypti,tam in ligneis uasis quàm in saxeis.*

3 GREGORIVS NYSSENVS. Cùm consentientes tyranno Aegyptios omnes vidisset in vniuersam eorum gẽtem,nemine omnino excepto,per manum serui sui Moysi intolerabilia infert vulnera. Commouebantur autem iussu eius elementa ipsa. Terra scilicet, ignis,aër, aqua,ad impietatem enim tyranni actiones suas facilè commutabant.Eodem quoque tempore,eodem in loco,Iudæi ab officio non recedentes,nil mali sentiebãt. Aegyptij verò perperam & cogitantes & agentes, acriter plectebantur. Nam aqua per vniuersam Aegyptum in sanguinem iubente Moyse conuersa est,vt vel pisces ipsi crassitudine aquarum carnea morerentur. Iudæis solis sanguis aqua erat limpidior. Hinc necessitate rerum coacti Aegyptij, aquæ quæ apud Hebræos inueniebatur I permixtione, sanguineam aquam suam mitigabant. De hac igitur prima plaga agit nunc sanctus Propheta,inquiens, *Dixit autem dominus ad Moysen.* CAIETANVS. Nomen est tetragrammaton,& vtitur Moyses in hac miraculorum & plagarum materia hoc nomine frequenter, quia nomen nouiter manifestatum, quia primum essendi principium curam habet horum infimorum per singula sigillatim,quia ipse fons essendi est auctor etiam pœnarum, & mutationum omnium ad libitum. *Ingrauatum est cor Pharaonis, & non vult dimittere populum.* INTERLINEARIS. Cùm videlicet deberet emolliri. AVCTOR CATENAE. Et non vult dimittere populum.Coniunctio,Et,nec est in Hebræo,nec in Chaldaica, nec in multis vetustis codicibus Latinis, sed hoc parum est. Graue est itaque(ait dominus)cor Pharaonis, durum, & ad veritatis impressionem & fidei in deum inemollibile. Non vult acquiescere mandatis dei, donec virtutem eius sentiat suo damno. Nemo ad bonam mentem conuertere potest, quos deus semel reprobatos abiecerit. *Vade ad eum mane, ecce egredietur ad aquas, & stabis in occursum eius super ripam fluminis,& virgam quæ conuersa est in draconem, tolles in manu tua.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Ecce egredietur ad aquas, causa scilicet spatiandi. Et stabis in occursum eius super ripam fluminis, nempe Nili. AVCTOR CATENAE. Ecce egredietur. verbum Hebraicum יֹצֵא lozè, quod est participium præsens, vertunt hîc nonnulli, egredietur, sicut & Septuaginta, ἐκπορεύεται. Verùm nulli dubium quòd præsens hîc ponitur pro futuro:nam deus non de hodierno,sed de crastino loquebatur Pharaonis egressu, ad quem doctus interpres respexit,& vertit,Egredietur: sicut & Chaldaica. Vide autem dei præscientiam, indicat namque Moysi quid crastino facturus sit Pharao,vt dum interim aliud is agit ac cogitat,locuturo Moysi occurrat, & verbum domini audiat.Labium autem fluminis, quod propriè significat שְׂפַת sephath dicitur littus riui de Nilo. Voluit autem gestari virgam in manu Moysi, cùm in diuinæ potestatis & auctoritatis indicium, tum in futurorum typum,nempe quia per crucem Christi mirabilia omnia complenda erant,fortè etiam vt intentum incantationibus superstitiosum regem illuderet. Sic enim aliàs mendacio deus occurrit per spiritum, qui etiam mendacio suo egit negocium dei, vt videbat Micheas. Puniuntur siquidem impij per ea quibus peccant.Non quòd Moyses deceperit,sed veris signis mediante virga perpetratis,falsa oppresserit. *Dicésque ad eum, Dominus deus Hebræorum misit me ad te, dicens,Dimitte populum meum vt sacrificet mihi in deserto, & vsque ad præsens audire noluisti.* INTERLINEARIS. Quasi dicat,in arbitrio tuo fuit,vel tenere,vel dimittere. AVCTOR CATENAE. Vt sacrificet mihi in deserto, idem quod Hebraicè legitur וְיַעַבְדֻנִי Veiahabdúni,Vt seruiant mihi, sic & Chaldaica, & Septuaginta, λατρεύσωσί μοι, Nam sacrificium offerre deo, nil aliud est quàm deum colere, & illi seruire.Et vsque ad præsens audire noluisti,id est,noluisti acquiescere, renuisti obtemperare. Improperat igitur primùm culpam,deinde pœnam dignam interminatur contemnenti, alio signo puniendum denuncians, propterea subiungit. *Hæc igitur dicit dominus, In hoc scies quòd sim dominus.* INTERLINEARIS. Cui resistere nemo potest. CAIETANVS. Quia enim dixerat Pharao,nescio dominum,ideo dicitur ei,in hoc scies(hoc est scire poteris)quòd ego sum dominus. *Ecce percutiam virga quæ in manu mea est,aquam fluminis,& vertetur in sanguinem.*

Mirabilis loquendi modus, nam nec Moysi nec deo quadrant hæc verba simul. Nam nec Moyses percussit M virga aquas,nec virga erat in manu dei,sed Moysi. Contextus tamen sonat, quòd sunt verba dei, ita quòd manum Moysi apellat deus manum propriam, quia iam constituerat Moysen deum Pharaonis. AVCTOR CATENAE. Ecce percutiam, siue percutio (nam hoc quoque modo transferunt aliqui verbum מַכֶּה Macce) virga quæ in manu mea est aquam fluminis,vel super aquã fluminis (est enim Hebraicè עַל הַמַּיִם Hal hamáim) quasi dicat, ego dominus iubebo fluuium percuti hac virga quæ in mea est potestate, siue ego Moyses ex parte dei præcipiam, vt Aaron hac virga quam nunc teneo in manibus, percutiat flumen. *Pisces quoque qui sunt in fluuio morientur,& computrescent aquæ,& affligentur Aegyptij bibentes aquam fluminis.* INTERLINEARIS. In qua enecauerunt paruulos Hebræorum, vt bibant sanguinem quem fuderunt. CAIETANVS. Ad literam significatur quòd fatigabuntur Aegyptij cùm non poterunt bibere aquam riui, ex quo soliti sunt haurire aquam.

AVCTOR

A AVCTOR CATENAE. Et computrescent aquæ,& affligentur Aegyptij bibentes aquam fluminis.Sententia eadem est in Hebræo וּבָאֵשׁ הַיְאֹר וְנָלְאוּ מִצְרַיִם לִשְׁתּוֹת מַיִם מִן הַיְאֹר Vbaas haior, venilu mizráim lisstoth máim min haior,Et computrescet fluuius,seu,Et fœtebit flumen. Septuaginta autem ὑποζέσει, id est,feruebit habent.Et laborabunt,seu molestabuntur Aegyptij vt bibant aquam fluminis, vel ad bibendum aquas de flumine. Sic habet & Chaldaica. Et hoc est quod dicit, Non poterunt Aegyptij bibere aquam fluminis, sic enim vertunt Septuaginta. Vel ægrè bibent, aut abhorrebunt à potu aquæ fluminis. Est autem Hebraismus, quem paulopost reddit Interpres, se ipsum declarans. Aqua igitur in sanguinem vertenda prædicitur, piscibus totius fluminis morituris,& Aegyptiis siti laboraturis,vt de flumine bibere non possint nisi sanguinem. *Dixit quoque dominus ad Moysen, Dic ad Aaron, Tolle virgam tuam, & extende manum tuam super aquas Aegypti, & super fluuios eorum, & riuos ac paludes, &*
omnes lacus aquarum, vt vertantur in sanguinem, & sit cruor in omni terra Aegypti, tam in ligneis vasis quàm in saxeis. INTER-
B LINEARIS. Extende(inquit) manum tuam,id est,extende potentiam. AVCTOR CATENAE. Et super fluuios eorum & riuos. Riui sunt qui fluunt ex piscinis & magnis stagnis. Quod autem sequitur,& omnes lacus aquarum,idem est quod dicitur in Hebræo וְעַל כָּל מִקְוֵה מֵימֵיהֶם Vehal col mikue memehem, Et super omnem collectionem,seu congregationem aquarum eorum, seu quam habent.Vel in plurali, super cunctas collectiones aquarum quas habent. Chaldaica, Et super omnem locum congregationis aquarum eorum. Septuaginta, καὶ ἐπὶ πᾶν συνεσικὸς ὕδωρ αὐτῶν,Et super omnem congregatam aquam eorum. Quæ omnia idem dicunt. Quod verò dicitur,tam in ligneis vasis quàm in saxeis,optimè additum est,vasis,ab Interprete,nam in Hebræo est: וּבָעֲצֵים וּבָאֲבָנִים Vbahezim vbaabanim,Et in lignis & in lapidibus, seu,tam in lignis,quàm in lapidibus,subaudi,in quibus aqua continebitur.Sic & Septuaginta verterunt.At Chaldaica,sicut & apud nos legit, videlicet, In vasis quoque ligneis,& in vasis lapideis. Generalis est ergo præceptio, quæ in vniuersum ad omnes aquarum congregationes se extendit,per quam etiam tam putei quàm fontes & cisternæ intelligi possunt.

C ORIGENES. Quis est ille,quem repleat illo spiritu deus,quo repleuit Moysen & Aaron,cùm hæc prodi- *Mystice.*
gia & signa perficerent,vt eodem spiritu illuminatus, possit quæ per illos sunt gesta differere? Aliter enim non arbitror has ingentium rerum varietates ac differentias explanari,nisi eodem spiritu quo gesta sunt, differantur. Quia & Paulus Apostolus dicit quòd spiritus Prophetarum Prophetis subiectus sit.Non ergo quibuscunque ad explanandum dicta Prophetarum, sed Prophetis dicuntur esse subiecta. Verùm quoniam idem beatus Apostolus huius gratiæ,id est,prophetalis doni,tanquam ex parte sit & in potestate nostra,imitatores nos fieri iubet,dicens, Aemulamini autem dona meliora, magis autem vt prophetetis, tentemus & nos æmulationem suscipere bonorum:& si quid est in nobis,à nobis exigere,à domino verò plenitudinem muneris expectare. Pro hoc enim dicitur à domino per Prophetam,Aperi os tuum,& replebo illud. Pro illo verò alia scriptura dicit, Punge oculum, & producit lachrymam: punge cor, & producit sensum. Ne ergo ex desperatione silentio nos tradamus,
D quod vtique non ædificat Ecclesiam dei,de quibus possumus, & in quantum possumus, breuiter disseramus. Illud quidem primùm nobis non inaniter obseruetur, quòd primò quidem Moyses, non intrare permittitur ad Pharaonem,sed occurrere ei ad aquas.Postmodum verò intrat ad eum:post hoc non intrat, sed accersitus accedit.Et in hoc ita arbitror intelligi posse, quòd siue nobis in verbo dei, & religionis assertione certamen est aduersum Pharaonem, siue etiam obsessas ab eo animas à potestate eius conamur eripere, & est nobis in disputatione luctamen,non statim in prima fronte ingredi debemus ad vltima quæstionum loca, sed occurrẽdum nobis est aduersario,& occurrendum ad aquas eius. Aquæ enim eius, sunt auctores gentilium philosophorum. Ibi ergo nobis primùm disputare volentibus, occurrendum est, vt ipsos arguamus, & ipsos erraſse doceamus. Post hoc iam ingrediẽdum nobis est & ad interiora certaminis. Dicit enim dominus, Nisi prius quis alligauerit fortem,non potest introire in domum eius,& vasa eius diripere. Prius ergo nobis alligandus est fortis, & quæstionum vinculis constringendus,& ita introeundum ad diripiendum vasa eius, & liberandas animas, quas deceptionis fraude possederat.Quod cùm sæpius fecerimus,& steterimus contra ipsum: steterimus autem eo modo,
E quo Apostolus dicit,State ergo succincti lumbos vestros in veritate.Et iterum,State in domino,& viriliter agite.Cùm ergo hoc modo steterimus aduersum ipsum,ille artifex antiquus & callidus,etiam vinci se simulabit & cedere, si fortè per hoc negligentiores nos efficiat ad certamen. Sed & pœnitentiam simulabit, & deprecabitur nos discedere quidem,sed nõ lõgè discedere. Vult enim nos esse sibi aliqua ex parte vicinos,vult nos à suis finibus non longè discedere, sed nos nisi ab eo longiùs recedamus, & transeamus mare, & dicamus, Quantum interiacet ortus ab occasu, elongabit à nobis iniquitates nostras, salui esse non possumus. Propter quod deprecemur misericordiam domini, vt & nos eripiat de terra Aegypti, de potestate tenebrarum, & Pharaonem cum exercitu suo tanquam plumbum demergat in aquam validissimam. Nos autem liberati, cum gaudio & exultatione hymnum cantemus domino,glorioſe enim honorificatus est.

F *Fecerúntque ita Moyses & Aaron sicut præceperat dominus, & eleuans uirgam percussit aquam flu-*
minis,coram Pharaone & seruis eius. Quæ uersa est in sanguinem. Et pisces qui erãt in flumine mortui 4
sunt,computruítque fluuius, & non poterant Aegyptij bibere aquam fluuij, & fuit sanguis in tota terra
Aegypti.Fecerúntque similiter malefici Aegyptiorum incantationibus suis.Et induratum est cor Pharaonis, nec
audiuit eos,sicut præceperat dominus.Auertítque se, & ingressus est domum suam, nec apposuit cor etiam hac
uice.Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam ut biberent,non enim poterant bibere aquam
fluminis.Impletíque sunt septem dies,postquam percussit dominus fluuium.

AVCTOR CATENAE. Hîc primùm describitur supplicium,quo deus punit inobedientiam Pharaonis & Aegyptiorum,& vocat ipsos ad obedientiam.Percussu enim virgæ omnes aquæ in Aegypto tam fluuiales
4 quàm fontales,tam in vasis ligneis quàm lapideis,ita conuertuntur in sanguinem, vt nulli vsui aptæ sint, & ita

compu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

computrescunt, vt etiam pisces in ipsis moriantur. Et quanquam Philosophi Aegyptiaci idem videãtur incan- G
tationibus suis facere, ex aqua vel effossa, vel aliunde allata, vanitas tamen ipsorum non constat, miraculum au-
tem per Moysen & Aaron diuina potentia editum septem diebus ita constat, vt Aegyptij necesse habeant aliam
aquam fodere, quam biberent. Horrendum non tam miraculum quàm spectaculum. Sed agè videamus quid
dicat sancta dei scriptura. *Fecerúntque ita Moyses & Aaron, sicut præceperat dominus.* CAIETANVS. Memento
moris Moysi. Nam prius describit summariè integrum factum, dicendo, & fecerunt Moyses & Aaron sicut præ-
ceperat deus, deinde scribit idem, distinguendo factum per partes, & dicendo: *Et eleuans virgam, percussit aquam*
fluminis coram Pharaone & seruis eius, quæ versa est in sanguinem. Et pisces qui erant in flumine mortui sunt, computruítque fluuius, & non
poterant Aegyptij bibere aquam fluuij, & fuit sanguis in tota terra Aegypti. ORIGENES. Quod aquæ fluminis vertun-
tur in sanguinem, satis conuenienter aptatur, vt is fluuius cui Hebræorum paruulos crudeli nece tradiderant,
auctoribus sceleris poculum sanguinis redderet, & cruorem polluti gurgitis, quem parricidali cæde maculaue- H
Cap.18. rant, potando sentirent. AVGVSTINVS LIBRO PRIMO DE MIRABILIBVS SACRAE
SCRIPTVRAE. Primo percussu in sanguinem vertuntur aquæ, ita vt omnes aquæ per totam Aegyptum
mutatæ in sanguinem, animantibus quæ in ipsis erant, mortem præstarent, & per interitum sitis hominibus pœ-
nale facerent exitium. Hæc autem primitùs vindicta Aegyptiis cum rege suo conuenienter euenerat, vt qui dei
populi infantes in flumen iactare præceperat, eiusdem fluminis aqua in sanguinem versa, exitium bibentibus
infereret, & non bibentibus pœnam præstaret. At verò & hoc requirendum est, quod ad præsentis operis propo-
situm respicit, quomodo deus naturæ gubernator naturaliter aquam in sanguinem mutauit. Aqua igitur cuncti
liquoris materia, quotidie per ipsarum rerum ministrationes in diuersa mutatur, dum in vniuscuiusque naturæ
pastum & refectionem indesinenter & naturaliter contrahitur. Cùm enim per vitis arborem infunditur, in
vini saporem & colorem mutatur. Et cùm oliuæ ligni ad excelsas summitates ascẽdit, eadem aqua olei pingue-
dinem facit, & cùm ab apibus in fauos congeritur, mellis dulcedinem operatur, & cùm per palmarum robora I
digeritur, dactylos gignit, & ad siceræ suauitatem expressa peruenit: & cùm in animalium diuersorum pastum
deputatur, in sanguinis substantias diuersas per eandem carnem distinguitur. Nam & nutriendis fœtibus, albi
coloris, & suauissimæ dulcedinis in vberibus lac præparat, & per cuncta reliqua carnis membra rubicundum
sanguini colorem fuscat. Multa sunt præterea sanguinis genera per eandem carnem, quæ vsque ad viginti tria
physiologi dinumerant, ex quibus vrinam, semen, fel nigrum & rufum, saliuas & lachrymas, & cætera esse de-
nunciant, hæc quotidianis administrationibus naturæ suæ varias per partes aqua præparat. Quid ergo capaci-
bus mentibus obstat, si illud quod per tempus longius facit, in momento per iussum potentissimi gubernatoris
naturaliter efficiat? Aqua in sanguinem versa, non contra naturam facit, sed quòd aliis rebus per tempus effice-
ret, iubẽte domino in semetipso protinus operatur. EVSEBIVS. Prima plaga sanguinis iustum iudicium.
Infantium enim sanguine fluuius repletus, in sanguinem conuersus est. Clamabat enim infantium sanguis, fa-
ctum est miraculũ. Nõ inueniebatur aqua, totus enim fluuius sanguis erat. AVCTOR CATENAE. Per- K
cussit aquam fluminis coram Pharaone & seruis eius, quæ versa est in sanguinem. Doctus Interpres breuitati
studens, hîc verborum Hebraicorum repetitionem vitauit, sententiæ tamen integritate seruata. Eiusmodi au-
tem est in Hebræo litera, quæ & in Chaldaica, nempe: Et leuauit virgam (subaudi Aaron) & percussit aquas quæ
erant in flumine ante oculos Pharaonis, & ante oculos seruorum eius, & versæ sunt omnes aquæ quæ erant in
flumine in sanguinem. Hæc illa. Quod autem sequitur, Computruítque fluuius, idem est quod Hebraicè legitur
וַיִּבְאַשׁ הַיְאֹר Vaibas haior, Et fœtuit, seu fœtere cœpit fluuius. Verbum enim Bas, vtrumque significat. Non po-
tuit Aaron manus extẽdere super omnes aquas, sed dum partem aquæ Nili tetigit, omnes aquas Aegypti in san-
guinem vertit. Potentia ipsa dei fluuium tetigit, vt non sit Aaronis miraculum, sed dei. Etiam vbi in domibus
aquæ erant in vasis ligneis & lapidibus, versæ sunt in sanguinem. Vbi igitur Aaron virga sua vsus est ad man-
datum dei, tunc omnes vbique aquæ conuersæ sunt in sanguinem. Afflictique sunt omnes Aegyptij, sanguinem
à domino execratum bibere non potentes, & aquam nusquam inuenientes, sed & pisces mortui sunt, & putredi- L
ne corruperunt aërem. Voluit autem deus hoc miraculo testificari se vnum verum esse deum, voluit & nomen
suum glorioſum reddere in toto orbe terrarum. EVSEBIVS. Hoc peracto miraculo, Magos vocat Pha-
raon, vt illud vel hoc pacto vtcunque posset diminueret, vnde ait: *Fecerúntque similiter malefici Aegyptiorum incanta-*
Quæst.23. *tionibus suis.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur igitur vn-
de aquam in sanguinem verterunt, si tota aqua Aegypti in sanguinem conuersa iam fuerat? Vnde intelligẽdum
est, regionem vbi filij Israël habitabant, plagis talibus non fuisse percussam, & inde potuerunt incantatores a-
quam haurire, quam in sanguinem verterent ad solam demonstrationem magicæ potentiæ. Quanquam potue-
runt etiam, posteaquam illa compressa sunt, facere, sed scriptura citò narrando coniunxit, quod etiam postea fie-
tantummodo in sanguinem versam. Marina igitur aqua in regiam domum afferri poterat, atque in sanguinis
colorem conuerti, id deo illis permittente. GRAECVS. Vel omnino diuina dispensatione factum est, vt M
nonnihil aquæ reliquum fuerit, quæ ab Aaron in sanguinem non sit commutata. Aut eodem momento quo &
Aaron, Magos aquam in sanguinem cõuertisse, aut fortasse à filiis Israël commodatam fuisse. Nec absurdum est
si dicamus, Moysen posteaquam aquam in sanguinem commutarit, illam de integro in pristinam naturam con
uertisse, vt Aegyptiorum Magi haberent vnde artem suam ostentarent. IDEM. Magi itaque aquam ope
dæmonum & dei permissu commutarunt, idque ad tertiam vsque plagam, in quarta demum nihil præterea ef-
ficere potuerunt, vt omnibus notum fieret, quòd ne illa quidem, vi sua effecerant. HVGO DE SANCTO
VICTORE. Quod dicitur hîc, Fecerúntque similiter malefici Aegyptiorum, intelligitur in aliis aquis.
AVCTOR CATENAE. Quod vertit Interpres, incantationibus suis, & in Hebræo est בְּלָטֵיהֶם Belate-
hem, aliqui vertunt, susurrationibus suis, quas dicunt secretas esse orationes, quibus dæmones inuocantur. Si-
milia itaque promiserunt malefici, & partim præstiterunt vidente rege. Non poterant autem aquas vertere in
sangui-

A sanguinem, quæ iam versæ erant, sed vel pro ostentanda superstitiosa malitia adhuc aquæ quædam diuina
permissione extabant, si (vt fieri potest) totũ appelletur à maiori parte, & omnia pro maxima multitudine, vt
est scripturæ consuetudo, ne quis friuolè hîc commentetur. Vel dicere potes, ministerio dæmonum fortasse ad-
uectas fuisse aquas aliunde, id est, ex terra extra Aegyptum, quod facere potuerunt mira celeritate. Quale autem
fuerit hoc Magorum miraculum, dic vt in præcedentibus. *Et induratum est cor Pharaonis, nec audiuit eos sicut præcepe-*
rat dominus. In Hebræo est: כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה Caaser dibber Iehoua, sicut dixerat, vel loquutus fuerat dominus.
Sic habet & Chaldaica, sic & Septuaginta. Induruit nimirum Pharao, & timorem domini agnitionẽmque vo-
luntatis suæ non admisit: non acquieuit votis Prophetarum dei, signáque huiusmodi nihil penes eum obtinue-
runt: quia sic futurum dominus prædixerat, sic stabat ordo prouisionis diuinæ. *Auertítque se, & ingressus est domum*
suam, nec apposuit cor etiam hac vice. Pro hac vice, est in Hebræo לוֹאת lazoth, hoc est, ad hoc. Sic habet & Chaldai-
B ca. Et est sensus, quòd nec mouebat eum tantum periculum: vel non adiecit animum ad huiusmodi factum, nec
corde suo expendit tam insigne miraculum, seu non curauit, deceptus scilicet Magorum miraculis & incanta-
tionibus. Non tamen sinitur à deo Pharao occidere Prophetas, totum etiam Aegypti regnum affligentes, sic est
enim cor regis etiam impiissimi in manu domini. Erat stupenda incredulitas in rege & populo, quam iustitia
dei permittebat in impiis ob crudelitatis suæ maximum quoque crimen, vt & ante mortem affligerẽtur, culpam
agnoscerent, iusto se damnandos iudicio sentirent. *Foderunt autem omnes Aegyptij per circuitum fluminis aquam vt bi-*
berent, non enim poterant bibere aquam fluminis. CAIETANVS. Quemadmodum inter aquarum parua vasa ar-
tificialia, vasa testacea, & siqua erant ærea, exempta fuerunt (quoniam sola lignea & lapidea conuersa sunt in
sanguinem) ita puteales aquæ exemptæ fuerunt, illæ quæ erant putei in potentia. Nam expressè hîc dicitur, quòd
Aegyptij foderunt circa riuum ad habendum aquas pro potu, quia de aquis riui non poterant bibere. Et quo-
niam Aegyptiorum tantùm meminit, innuit quòd Israëlitæ non sunt ex hac plaga afflicti. Modus autem quo
C ab hac plaga euaserunt, non est scriptus. AVCTOR CATENAE. Non enim poterant bibere aquam flu-
minis, idem dicitur in Hebræo, מִמְּצְרִי הַיְאֹר Mimeme haior, De, siue, ex aqua, vel aquis fluminis. Chaldaica, Ex
aquis quæ erant in flumine. Septuaginta, πιεῖν ὕδωρ ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ, Biberẽ aquam à flumine. Sed idem vbique
sensus. Profundè ergo in terra iuxta fluuium foderunt puteos pro habenda aqua, quoniam ex flumine bibere
non valebant. *Impletíque sunt septem dies, postquam percussit dominus fluuium.* CAIETANVS. Quanuis non ex-
plicetur, ex præmissa tamen fossione insinuatur, quòd septem isti dies spectant ad sanguinem aquarum. Si enim
statim cessasset sanguis, non oportuisset circumcirca fodere pro aqua. AVCTOR CATENAE. Impleti-
que sunt septem dies, & cætera, id est, durauit hebdomadam vnam sanguis ille, donec reuerteretur in naturam
aquæ potabilis. Vide autem hîc euentum diuinorum supplíciorum in impiis & incredulis, dominus enim im-
mittit supplicia, non vt perdat, sed vt sanet. Et sicut parens castigat filium virga sua, non vt penitùs opprimat,
sed vt eruditat ipsum, ita deus punit peccatores inobedientes virga supplíciorum suorum, non vt prorsus eos
D conculcet, sed vt ad pœnitentiam reuocet. Vnde & dominus iubet Moysen hæc miracula per virgam edere,
vt significaret, ista supplicia virgam esse parentis erudientis, non gladium carnificis trucidantis. In Pharaone
autem videmus impios tanto peiores fieri, quanto magis supplicia multiplicantur. Et quò altius deus vocat
ipsos per virgam supplíciorum ad pœnitentiam, eò longius recedunt ipsi à pœnitentia. Id quod & Esaias con-
queritur, dicens: Populus non est reuersus ad percutientem se. Quare, ne vnà cum ipsis in virga dei, à deo rece-
damus, summoperè nobis enitendum est, scientibus quòd is semper meminisse solet misericordiæ suæ in vir-
ga supplíciorum suorum promittens resipiscentibus liberationem ex omnibus angustiis & afflictionibus eo-
rum. EVSEBIVS CAESARIENSIS. Mihi autem videtur quòd sermo diuinus non ait septem die-
bus transactis aquam rursus in pristinam naturam rediisse, sed post percussum fluuium, septem diebus interim
expletis, aliud miraculum à deo inchoatum fuisse.

ORIGENES. Vt autem allegoricis legibus nihil desit, Aquæ vertuntur in sanguinem, & sanguis suus Ae- *Mystícè.*
E gypto propinatur. Aquæ Aegypti, erratica & lubrica Philosophorum sunt dogmata, quæ paruulos quosque sen-
su, & pueros intelligentia deceperunt. At vbi crux Christi mundo huic veritatis lumen ostendit, neci suorum in
pœnas & reatum sanguinis exiguntur. Ita enim & ipse dominus dicit, Quia omnis sanguis qui effusus est super
terram, à sanguine Abel iusti vsque ad sanguinem Zachariæ, requiretur à generatione hac. ISIDORVS.
Qui enim in rerum causis carnaliter sentiunt, huiusmodi correptionibus arguuntur, vt ex qualitate pœnarum
proprios agnoscant errores. Licet autem illa in Aegypto corporaliter gesta sint, spiritualiter tamen geruntur in
nobis. Aegyptus nanque seculi forma est. GREGORIVS NYSSENVS. Generaliter primùm quid hęc
miracula intendant, quomódoque fiant perstringamus, deinde facilè singula speculabimur. Veritatis igitur hæc
summa doctrina, ad dispositiones hominum, qui eam audiunt commutari videtur. Nam cùm æqualiter omni-
bus quid appetendum & quid fugiendum sit benignè ostendat, is in luce ambulat, mẽtemq; illuminatam habet,
qui auscultat & paret. Qui verò resistit, & veritatis radios ad animã suam non intromittit, is in tenebris igno-
F rantiæ permanet. Quapropter non est incredibile nihil mali sensisse Iudæos, quãuis vnà cum Aegyptiis qui ve-
xabantur habitarẽt: nam id ipsum altius intellectũ, hodie quoq; fieri videre licet. Non enim ignoramus in ma-
gnis præsertim ciuitatibus, in cõtrarias de veritate opiniones multitudine diuisa, aliis limpidas aquas atque po-
tabiles esse, quæ quotidianis prędicationibus, scripturæq; vocibus in anima sua scaturiũt. Aliis (quoniã peruersis
opinionibus Aegyptiorũ imitãtur malitiã) in sanguinẽ corruptũ Euãgelij atque prędicationis suauissimus potus
cõuertitur, & quod peius est sæpenumero frauduléta hæc Aegyptiorũ, id est, nõ credentiũ perfidia falsitatis ma-
cula in Hebræorũ sanguinẽ potũ, aut cõuertit, aut cõuertere nititur. Conãtur enim friuolis vtẽtes, vanisq; ratiũ-
culis nobis ostẽdere limpidas aquas nostras tales nõ esse, sed nunquã id faciẽt. Nã & si aquarũ superficiẽ quasi ru-
beã apparere cauillationibus efficiãt, bibet tamẽ Israël, id est, dei populus aquã verã, nec & si verisimiliter argue-
omnis qui mãserit, necatur, sicut in sanguine piscis. Mũdana enim sapiẽtia stultũ putat deũ pro hominib⁹ mori:

Universidad de Deusto Biblioteca

huic ergo quicunque adhæserit, viuere non poterit. ORDINARIA. Primum etiam præceptum de colen- G
do vno deo, Non erunt tibi dij alij præter me, prima plaga aqua in sanguinem versa. Cõpara primum præceptum
primæ plagæ, aqua de qua generantur omnia, significat vnum deum, ex quo omnia: sanguis, carnem mortalem.
1.par.ca.36 Aqua ergo versa est in sanguinem, quia commutauerunt gloriam dei incorruptibilis, in similitudinem ima-
1.Cor.15. ginis corruptibilis hominis, & hæc quidem commutatio fit in corde impiorum. PROSPER. Qui igitur
relicto vno vero deo, diis falsis seruiunt, in carne & in sanguine volutantur, & caro & sanguis regnum dei
Psal.105. non hæreditabunt. Corrupti enim mores elementum aquæ corruptum habere meruerunt, ideo aquæ in san-
guinem mutantur, quia sacrificantes filios & filias suas dæmoniis, effuderunt sanguinem innocentem, puri
Matth.9. liquoris fontem verum deum Christum repudiantes, cuius gratia ex fluxu sanguinis mulier sanata, animam
Luc.8. ab idololatriæ fluxu erutam demonstrauit. RABANVS. Quid autem significat, quòd Aegyptij post-
quam aquæ fluminis versæ sunt in sanguinem, foderunt per circuitum fluminis, quærentes aquam vt bibe- H
rent, nisi quòd gentilitas confusa de meditatione secularis Philosophiæ, cùm viderit nihil vitale ac salubre
Ioan.7. sibi illam præbere, istum studet & inuestigando, ac salubriter tractando vsquequaque quærere sapientiæ hau-
stum, quem tamen veraciter non inuenit, nisi perueniat ad fontem vitæ qui ait, Qui sitit, veniat ad me & bi-
Exo.20. bat, & de ventre eius fluent aquæ viuæ. RVPERTVS. Vel aliter. Hæc plaga pœnam significat mandati
illius præuaricatoribus debitam, quod dictum, vel in tabulis scriptum est, Non facies tibi sculptile, neque vl-
lam similitudinem, non adorabis ea, neque coles. Sequitur enim, Ego sum dominus deus tuus, fortis, zelotes,
visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam & quartam generationem. Hoc denique vbi auditum est, &
obseruari cœptum, omnes Aegyptiorum aquæ, id est, idololatrarum conscientiæ sanguineæ factæ sunt, mul-
Exod.5. tum enim sanguinem sanctorum fuderunt, quemadmodum isti Aegyptij, qui pro eo, quia dixerunt filij Israël,
Eamus & sacrificemus deo nostro, crudelius in eos debacchati sunt. Vnde quia masculos eorum in aquam pro-
iecerunt, meritò realiter quoque illis aquæ in sanguinem conuersæ sunt, vt affligerentur bibentes aquam flu- I
minis, & postea persequentes illos in mari rubro submersi sunt. Sic omnibus imitatoribus eorum, adoranti-
bus sculptilia, & in simulachris suis gloriantibus, & propter illa sanguinem fundentibus, sanguinem reddidit
fortis zelotes dominus, vt bibant, & bibentes affligantur, non vno aut duobus, sed totis septem diebus, sicut
scriptum est, Impleti sunt septem dies, postquam percussit dominus fluuium, quo numero significatur vni-
uersitas seculorum. Nam in secula seculorum in sanguinem versi permanebunt fontes aquarum, id est, pro-
funditates sapientium, sculptilia facere scientium, & pro illis veri dei adoratores persequentium. Vnde in Apo-
Apoc.16. calypsi auditur angelus dicens, Iustus es, qui es, & qui eras sanctus, quia hęc iudicasti, quia sanguinem sanctorum
& Prophetarum fuderunt, & sanguinem eis bibere dedisti, vt digni sunt.

IN OCTAVVM EXODI CAPVT, ARGVMENTVM. K

Pharaonis pertinacia in Aegyptum ranæ, cyniphes & muscæ mittuntur, quæ illam diuexant.

CAPVT VIII.

Lectio 1. *DIxit quoque dominus ad Moysen, Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit do-
minus, Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Si autem nolueris dimittere, ecce ego per-
cutiam omnes terminos tuos ranis, & ebulliet fluuius ranas, quæ ascendent & ingredientur
domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos seruorum tuo-
rum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum, & ad te & ad* L
*populum tuum, & ad omnes seruos tuos intrabunt ranæ. Dixítque dominus ad Moysen, Dic
ad Aaron, Extende manum tuam super fluuios & super riuos ac paludes, & educ ranas super terram Aegypti.
Extendit Aaron manum super aquas Aegypti, & ascenderunt ranæ, operuerúntque terram Aegypti. Fece-
runt autem & malefici per incantationes suas similiter, eduxerúntque ranas super terram Aegypti.*

Lectio 1. AVCTOR CATENAE. Secundum supplicium describitur, Ranæ, quas flumina & stagna Aegypti ad
extensionem manus Aaron, tanta multitudine ebullierunt, vt totam Aegyptum operuerint & infecerint.
Quo miraculo deus vocauit iterum Aegyptios ad resipiscentiam, deinde illustrauit nomen suum in toto orbe
terrarum, postremo consecrauit etiam ranas, aut id genus similia, qualia sunt mures, talpæ & alia, in publicum
supplicium peccatorum, & admonitionem ad resipiscentiam. Sed videamus quid de his sacra habeat lectio M
quæ in hunc modum exorditur. *Dixit quoque dominus ad Moysen, Ingredere ad Pharaonem, & dices ad eum: Hæc dicit do-
minus, Dimitte populum meum, vt sacrificet mihi. Si autem nolueris dimittere, ecce ego percutiam omnes terminos tuos ranis.* AVGV-
Locu.35. STINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Sic habet Græcus elegantissima locutio-
ne, vt ranæ ipsæ plaga intelligatur, qua feritur terra Aegypti. AVCTOR CATENAE. Dimitte po-
pulum meum vt sacrificet mihi. Dictio eadem est de qua supra, וְיַעַבְדֻנִי Veiahabdúni, vt seruiant mihi. Et sic est
in omnibus editionibus. Sed idem est cum litera nostra. Terminos autẽ, seu fines posuit pro regionibus. Præmo-
net autem deus verbis & signis ad resipiscentiã impiorũ, quò interim magis sint inexcusabiles, & iustitiæ dei cla-
ritas punientis clarior agnoscatur. Stupẽdæ autem bonitatis diuinæ indiciũ est, quòd id fit tam crebrò & vicibus
repetitis, cùm diuinæ voci ad primum statim auditum fuerit obsequendum. Ecce ego percutiã ait, vt peccatorũ
vindictas nemini quã deo ipsi domino adscribamus. Non est enim in ciuitate malũ quod dominus non fecerit.

Et ebulliet

A *Et ebulliet fluuius ranas, quæ ascendent & ingredientur domum tuam, & cubiculum lectuli tui, & super stratum tuum, & in domos seruo-
rum tuorum, & in populum tuum, & in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum, & ad te & ad populum tuum, & ad omnes seruos
tuos intrabunt ranæ.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam sic legitur, Et eructabit flumen ranas, & Locu.36.
ascendentes intrabunt in domos tuas, & in promptuaria cubiculorum tuorum, super lectos tuos, & in
domos seruorum tuorum, & populi tui, & in conspersis tuis, & in clibanis tuis, & super te & super populum
tuum, & super seruos tuos ascendent ranæ. Notandum quòd in domos, & cætera, cùm dixisset, accusatiuum ca-
sum tenuit, & super lectos, & cætera, vbi dixit super, accusatiuum similiter seruauit. In conspersis autem, & in
clibanis, ad ablatiuum se transtulit. Nam & Græcus mutauit præpositionem, quam non mutat Latinus. Ille enim
habet, εἰς τοὺς οἴκους in domos, in conspersis autem, ἐν τοῖς φυράμασιν. Vbi mirum si non etiam sensus est, non lo-
cutio, vt in conspersionibus & in clibanis exortas ranas forsitan velit intelligi, non extrinsecùs ascendisse vel
B irruisse, & quia eas fluuium eructaturum prædicit, inde impleri omnia. CAIETANVS. Et in domos
seruorum tuorum, & in populum tuum. Ad domos populi referendum est, & in populum tuum. Nam primum
tractat domos Pharaonis & seruorum, hoc est, curialium & populi, deinde tractat de personis, dicendo, &
ad te & ad populum tuum, & ad omnes seruos tuos. Et in furnos tuos, & in reliquias ciborum tuorum. Iuxta
Hebræum habetur, & in pastas tuas. Significatur enim quòd non solùm in habitacula hominum, sed etiam in
ipsa vasa tam in quibus fiunt, quàm in quibus coquuntur alimenta, ingredientur ranæ. AVCTOR CA-
TENAE. Et ebulliet fluuius ranas. Verbum שָׁרַץ Saraz significat in modum piscium & reptilium multipli-
cari. Vnde aliqui verterunt, & scatebit fluuius ranis, id est, reptificabit in maximo numero & multitudine ranas.
Quod & Interpres noster intellexit sub verbo ebulliet, hoc est, producet magnum numerum ranarum. Chal-
daica habet, Et producet fluuius ranas. Septuaginta, ἐξερεύξεται, Eructabit. Quod verò dicitur, Et in reliquias
ciborum tuorum, Hebraicè est: וּבְמִשְׁאֲרוֹתֶיךָ Vbmisarothécha. Est autem dictio Misaroth, à verbo Saar descen-
C dens, quæ & reliquias & cibum significat. Vnde rectè vertit Interpres. Ob quod etiam transferunt quidam, In
cibos tuos. Alij, Et in farinam tuam aquis conspersam, Vel in conspersiones tuas. Alij, Et in pastas tuas verte-
runt. Quibus Septuaginta concordant, dicentes, καὶ ἐν τοῖς φυράμασί σου, Et in massis tuis. Sunt & qui, In pistri-
nã seu panaria tua reddant, & ita etiam habet Chaldaica. Dicúntque Hebraicam vocem Misaroth, locum signi-
ficare in quo subigitur massa ad conficiendum panem, hoc est, vbi pinsitur & fit panis. Alij loca esse dicunt vbi
panis seruatur & reponitur, à שְׁאֵרָה Seera, quod est esca. Deinde quod additur, & ad omnes seruos tuos intra-
bunt ranæ, Hebraicum verbum est יַעֲלוּ iahalu, futurum ab עָלָה Hala, & propriè ascendent redditur, hoc est, a-
dorientur & inuadent te ranæ. Sic habetur in Septuaginta & Chaldaica. Sed sensus est idem cum litera nostra.
Flumen igitur producturum ranas prædicitur, vt egrediantur & penetrent omnia. Omnes enim creaturæ do-
mino obediunt præter homines impios. Ranis autem omnia complebuntur, etiam intima conseruacula reli-
quiarum, non tantùm domus, atria, cubilia, & terras ingredientur, quin & lectulum ac stratum regis & aulico-
D rum, inque furnos & cibos omnes. Id stultitiam arguit Iudæorum, qui piscium genus grande fabulantur. *Dixit
itaque dominus ad Moysen, Dic ad Aaron, Extende manum tuam super fluuium & super riuos ac paludes, & educ ranas super terram
Aegypti.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Extende manum tuam in virga tua super fluuios & su-
per riuos ac stagna, & educ ranas super terram Aegypti. Non enim sine virga, plaga hæc facta est per Aaron.
AVCTOR CATENAE. Extende manum tuam. Iuxta Hebræum addendum est, Cum virga tua. Est
enim ibi בְּמַטֶּךָ Bemattécha. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta etiam, ἔκτεινον τῇ χειρί σου τὴν ῥάβδον, Extende
manu tua virgam. Quódque dicitur, Et educ ranas, quoniam in Hebræo est וְהַעַל Vehâhal, quod est imperati-
uum Hiphil ab eodem verbo עָלָה propriè, Et ascendere fac, verti potest, & ita est in Chaldaica. Septuaginta vt
apud nos. Sed per hoc non variatur sentẽtia. Aaron igitur & virgæ eius tribuitur productio ranarum ex flumi-
nibus, lacubus & fontibus, quod solius erat diuinæ virtutis & operationis, quæ tamen non nisi per virgam mi-
rabilia hæc fieri decreuerat. *Extendit Aaron manum super aquas Aegypti, & ascenderunt ranæ, operuerúntque terram Aegypti.*
E AVGVSTINVS. Iuxta Septuaginta. Et extendit Aaron manum super aquam Aegypti, & eduxit ranas, Locu.37.
& educta est rana, & operuit terram. Repetitio à plurali ad singularem numerum traiecta est, nam vtique rana
pro multitudine ranarum positum est. Nescio quo autem modo per loquendi consuetudinem imbutis sensibus
hominum, sæpe plus videtur quod singulariter, quàm quod pluraliter dicitur. Nam plus accipitur cùm dicitur,
verbi causa, est illic miles, quàm sunt illic milites, est illic piscis, quàm sunt illic pisces. EVSEBIVS. Rur-
sum virga sine qua nihil factum est, fluuium percussit. Audi ista, & vide mysteria. Nam quia Pharao Hebræos
non tantùm in flumine, sed etiam in terra afflixerat, ideo ex vtrisque deus supplicia in Pharaonem eduxit.
THEODORETVS. Illud quoque obseruatione dignum est, Ranas ex aquis eductas fuisse, cyniphes verò
ex puluere, Cynomyam verò vnde voluit deus, vt hinc discerent, quàm facile deo sit etiam absque aquis & ter-
ra producere quæcunque velit. Quin etiam huiusce rei causa, plagarum genera prædixit, vt ne illas sponte sua
aduenisse confingant, sed à deo immissas vel inuiti fateantur. AVCTOR CATENAE. Extendit Aaron
F manum. Hebraica sunt וַיֵּט אַהֲרֹן אֶת יָדוֹ Vaiet Aharon eth iado, Et extendit, seu extendit ergo, vel & leuauit Aa-
ron manum suam. Sic habet Chaldaica, sic Septuaginta. Sed hæc minima sunt. Quod etiam dicitur, Et ascen-
derunt ranæ, sensum Interpres sequutus est, sicut & Chaldaica. Nam Hebraicè in singulari est, videlicet וַתַּעַל
הַצְּפַרְדֵּעַ Vatáhal hazephardéha, Et ascendit rana. Sed singulare pro plurali positum est. Ad extensionem itaque
manus & virgæ patratur miraculum, & operitur tota Aegyptus ranis diuina potentia & prouidentia. *Fecerunt
autem & malefici per incantationes suas similiter, eduxerúntque ranas super terram Aegypti.* AVGVSTINVS IN QVAE-
STIONIBVS SVPER EXODVM. Sed quæritur vnde eduxerint ranas malefici, si iam vbique factum Quæst.23.
erat? Sed similis quæstio est, vnde & aquam in sanguinem verterunt, si tota aqua Aegypti in sanguinem conuer-
sa iam fuerat? Quia ergo suprà quæstionẽ hanc explicauimus, ideo eò lectorẽ mittimus. IDEM IN LIBRO
VIGINTIVNIVS SENTENTIARVM. Non autẽ oportet moueri cur magicis artibus miracula fiũt, Senten.4.
plerũq; similia miraculis quæ fiũt per sanctos dei seruos, sicut scriptũ est in Exodo, quòd Magi Pharaonis fecerũt

 nonnulla

Universidad de Deusto
Biblioteca

nonnulla similiter sicut fecit Moyses. Non ergo oportet hæc mirari, quia omnia quæ visibiliter fiunt, etiam per G
inferiores potestates aëris huius non absurdè fieri posse creduntur. Sed hoc interest, quòd cùm sancti talia faciunt, in nomine dei domini omnium rerum de sublimioribus apparatibus iubetur inferiori creaturæ. Cùm autem mali homines magicis artibus operantur similia, in manus suas dantur cum exaudiuntur à dæmonibus. Digni sunt enim qui tali exauditione decipiantur, vt pœna illis fiat hoc quod videntur impetrare beneficium, cùm eis exhibent quasi priuatim aëreæ potestates quædam miracula, vt eos habeant subiugatos, permissu tamen diuinæ prouidentiæ, vt pro meritis animarum sua cuique tribuantur. STRABVS. Sciendum autem tria esse ranarum genera. Vnum fluuiale & vocale. Alterum minimum quod calamitum dicitur, de quo fertur, quòd si in os latrantis canis proiicitur, statim obmutescit. Tertium maximum, quod rubetum dicitur, pessimum & venenosum, quod vulgo crassantia dicitur. AVCTOR CATENAE. Fecerunt autem & malefici. Dictio חרטמים Chartummim, Magos, Maleficos, Præstigiatores, Incantatores & Ariolos significat. Eduxerúntque ra- H
nas, idem est verbum ויעלו Vaiahalu, Et ascendere fecerunt. Grauis hîc tentatio fidelium oriri potuit, & infidelium verisimilis excusatio parari, ex maleficorum & magorum fallis signis, qui per omnia ferè similia diuinis patrabant: sic enim tentat deus electos ad salutem, impios ad excæcationem & obstinatum animum. Si surrexerit (inquit Moyses) in medio tui propheta, & prædixerit signum atque portentum, & euenerit quod locutus est, & dixerit tibi, Eamus & sequamur deos alienos, quos ignoras, non audies verba prophetæ illius, quia tentat vos dominus deus vester vt palàm fiat, vtrum diligatis eum, an non, in toto corde vestro, & in tota anima vestra.

Mystice. ORIGENES, ET ISIDORVS. Per secundam verò plagam in qua ranæ producuntur, indicari figuraliter arbitror carmina Poëtarum, qui inani quadam & inflata modulatione, velut ranarum sonis & cantibus mundo huic deceptionis fabulas intulerũt. Rana enim est loquacissima vanitas. Ad nihil autem aliud animal illud vtile est, nisi quòd sonum vocis improbis & importunis clamoribus reddit. RVPERTVS. Ter-
Exo.20. tium siquidem legis est mandatum, Non assumes nomen domini tui in vanum. Huius mandati præuaricatoribus fœditatis opprobrium in ranis præfiguratum est. Quinam sunt igitur vaniloqui illi qui nomen dei in vanum assumunt, nisi maximè loquaces poëtæ, non solùm in fluuiis Aegyptiorum, sed in cæterarum fabulantes atque coaxantes paludibus gentium? Vel qui iustius comparantur fœditati ranarum, quàm poëtæ perstrepentes in theatris ridicula figmenta fabularum? Hi planè assumunt nomen dei in vanum, verbi gratia, cum adultero Ioui, & meretriculæ Veneri nomen diuinitatis ascribunt. Et illæ quidem ranæ permolestæ fuerunt, ascendentes & ingredientes domum regis, & cubiculum lectuli eius, & super stratum eius, & in domos seruorum eius, & in populum eius, & in furnos eius, & in reliquias ciborum eius, istæ autem ranæ, id est, fabulosi poëtæ corporaliter aures lectitando, & oculos gesticulando, delectauerunt, sed animis exitiales extiterunt. ORDINARIA.

Exo.20. Secundum præceptum legis, Non accipies nomen dei tui in vanum. Nomen dei veritas est, ipse enim ait, Ego
Ioan.14. sum veritas. Qui loquitur veritatem, de deo loquitur, qui enim loquitur mendacium, de suo loquitur. Veri-
Ioan.8. tem enim loqui, est rationabiliter loqui: vanitatem loqui, strepere est. Secundum ergo præceptum est de dile- K
ctione veritatis, cui contraria est dilectio iniquitatis, loquitur veritas, perstrepit vanitas. Huic contraria est secunda plaga, ranarum abundantia, quarum loquacitas vanitatem significat. Amatores veritatis non accipiunt nomen dei in vanum, quia à veritate in veritatem non recedunt. Qui autem veritati contradicunt, & vanitate decepti decipiunt, ranæ sunt tædium inferentes auribus, non cibum mentibus. Audi homines rationabiliter lo-
Psal.11. quentes, Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum. Audi ranas, Vana locuti sunt
Par.1.ca.36 vnusquisque ad proximum suum. PROSPER. Sed & aliter. Secunda plaga Aegyptiorum est scaturiens ranarum multitudo fœtido squalore omnem contaminans Aegyptum. Secundum quoque mandatum in lege
Exo.20. est, Non accipies nomen domini in vanum. Non enim mundabit dominus talem. Omnis itaque hæreticus, per-
Psal.11. iurus, sacrilegúsque, dum aliud sonat lingua quàm nomen domini, fœtore disputationis suæ, ranarum in similitudinem clamitat contra deum, labia dolosa in corde, & corde loquuntur mala. Nec immerito his animantibus comparantur qui in lacunar rebaptizatorum confectas sordes non abluunt, sed potius cumulant delicta.

GREGORIVS NYSSENVS. Pro ranarum quoque specie deformi atque loquaci, cui dubia vita (nam L
& aquaticum & terrestre id animal est) cuius saltus repens, cuius aspectus turpissimus, cuius è corpore intolerabilis fœtor emittitur, quod domos lectulósque, ipsáque penetralia Aegyptiorum sordidat, & Hebræorum vitam non maculat, varios maliciæ corruptionísque fœtus, qui ex fœtido hominum corde, quasi ex putrido limo nascuntur, intelligimus. Hæc immunda ranarum multitudo, domus eorum qui Aegyptiacè, id est, vitiosè viuere malunt, habitat. In mensis eorum abundat, in lectulis assidet, in abditis eorum omnibus atque reconditis rebus inuenitur. Verè nanque sordida, luxuriosáque vita ex corrupto fœtidóque limo passionum profecta, dubium quoddam animal est, aquaticum scilicet atque terrestre. Homo natura est qui ita viuit, electione verò pecus, pecudéque sordidius. Vnde fit, vt dubium quoddam animal hac vita efficiamur. Nam qui naturam respicit, homines: qui vitam considerat, non homines sed ex brutorum genere nos ipse putabit, cuius quidem bruti signã
tam in vniuersa domo, quàm in singulis inuenias partibus. Nam & in muris & in aulis diuersæ ad luxuriam a- M
nimi picturæ, & in vasis sculpturæ impressæ nequitiam prædicant, quibus cogitatio ad cupiditates suas reuocatur, vituperosi spectaculi visione, ad animam vsque passionum æstu perueniente, ne scilicet cupiditatum ardor extinguatur, aut retundatur. Similiter si mensas, si lectos voluptuosi corruptíque hominis considerabis, id ipsum inuenies. Quòd si recondita abdítaque hominis huiusmodi, non dico vascula, & capsulas (multis enim ea patent) nec aliena sunt à turpitudine vitæ, sed occulta mentis & animi perspicere poteris, iam verò accumulatarum ranarum putredinem reperies fœtidam. At modesti hominis etiam oculus mundus est, & hæc quæ ad luxuriam incitant, spectacula respuit. Mensa quoque similiter communis ac tenuis, non magna carnium aut piscium onerata congerie.

2 VOcauit autẽ Pharao Moysen & Aarõ, et dixit eis, Orate dominũ ut auferat ranas à me, et à populo meo & dimittã populũ, ut sacrificet domino. Dixitq; Moyses Pharaoni, Cõstitue mihi quãdo depcer pro te, & pro ser-

A & pro seruis tuis, & pro populo tuo, ut abigãtur ranæ à te & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tãtũ in flumine remaneãt. Qui respondit, Cras. At ille: Iuxta uerbum tuum (inquit) faciam, ut scias quoniã non est sicut dominus deus noster, & recedent ranæ à te, & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remanebunt. Egressique sunt Moyses & Aaron à Pharaone, & clamauit Moyses ad dominum pro sponsione ranarum quam condixerat Pharaoni. Fecítque dominus iuxta uerbum Moysi, & mortuæ sunt ranæ de domibus & de uillis, & de agris. Congregauerúntque eas in immensos aggeres, & computruit terra. Videns autem Pharao quòd data esset requies, ingrauauit cor suum, & non audiuit eos, sicut præceperat dominus.

B GREGORIVS NYSSENVS. Ranarum irrepens multitudo, quarum generatio non naturali cursu à
elementorum, sed coactis (vt ita dicam) elementis, iubente Moyse facta est, solis turpissima Aegyptiis inferebat fastidia. Iudæorum verò vita nihil ex huiusmodi bestiolis incõmodi patiebatur. AVCTOR CATENAE: Et quia Magi Aegyptiaci potuerunt quidem excitare ranas imaginarias, aut etiam veras, pro vt quidam tenuerunt, sed non potuerunt ranarum multitudinem à Moyse & Aaron excitatam tollere. Rex igitur tam horribili supplicio coactus, iubet Moysen & Aaron pro Aegyptiis intercedere apud dominum vt tollantur ranæ, & polliceatur se Israëlem dimissurum. Sed postquam intercessione Moysi ranæ ablatæ fuerunt, reuocauit rex sententiam suam, & non dimisit Israëlem. Ait ergo: *Vocauit autem Pharao Moysen & Aaron, & dixit eis; Orate dominum vt auferat ranas à me & à populo meo, & dimittam populum, vt sacrificet domino.* INTERLINEARIS. Flagellatus resipiscit qui antè dicebat, nescio dominum. CAIETANVS. Repleta igitur terra ranis, tam productis per Aaron quàm per Magos, impotentibus Magis extinguere ranas, rogat Pharao Moysen & Aaron, vt placent deum, & C
auferat ranas, promittendo dimittere populum. AVCTOR CATENAE. Pharao impius deum timere incipit, sed seruiliter, & intercessionem postulat non syncerè. Supplex autem nunc fit viris dei, quos maximè odiens perditos voluisset simulator pœnitentiæ, quam statim abiicit dum liberatur à malo. Sic facit impia hypocrisis, dum adesse sentit vindictam dei, promittit etenim ea quæ se non facturam planè nouit & proposuit. Sed quæritur, Cur pro amotione secundæ plagæ non autem primæ vocauit rex Moysen & Aaron? Ad quod respondetur, Quia plaga hæc regi & populo infestior erat, quia etiam diuturnior quàm prima, ideo quamuis superbus, necessitate tamen compulsus, eis sese humiliare non erubuit. *Dixítque Moyses Pharaoni: Constitue mihi quando deprecer pro te, & pro seruis tuis, & pro populo tuo, vt abigantur ranæ à te & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remaneant.* INTERLINEARIS. Ac si dicat Moyses, Vt nostra oratione, non fortuito casu, intelligantur recessisse ranæ ab Aegypto. GRAECVS. Videbat Pharao Magos nihil nisi malum malo addere, neque tamen dicebat, Orate pro me vt cesset plaga, idcirco Moyses Pharaoni ait, Constitue quãdo velis vt pro te deum orem, D
vt ne Magi venientes dicerent, per nos factum est vt plaga cessauerit. CAIETANVS. Quod in vulgata editione legitur, Constitue mihi quãdo deprecer pro te, iuxta Hebræum legitur, Gloriare super me, & dic quando deprecer, & cætera. Auctoritatem siquidem limitandi tempus exequendi petita, tribuit Moyses Pharaoni, & hanc appellat gloriationem super ipsum, quia gloriari poterat Pharao, quòd ipse definiret tempus impetrandi per Moysen à deo miraculum hoc. AVCTOR CATENAE. Constitue mihi quando deprecer pro te: Hebraicè sic legitur iste locus, הִתְפָּאֵר עָלַי לְמָתַי אַעְתִּיר לָךְ Hithpaer halai, lemathai ahettir lecha, Gloriare contra me, seu super me, vel de me, quando orem pro te, id est, tu habeas istam gloriam, & hoc honoris assume, vt eligas tibi tempus, etiam designes illud mihi, quando pro te orem, licet talem gloriam ego deberem habere, scilicet vt eligerem ego tempus ad deprecandum pro te. Alij hunc sensum esse volunt, Tunc gloriari poteris, atque bono esse animo, cùm me orante pro te, auferentur ranæ, hanc spem de tuis Magis & ariolis habere non potes. Septuaginta, τάξαι πρός με πότε ἔυξομαι περὶ σοῦ, Constitue ad me (pro mihi) quando orabo (pro orem) pro te. Chal- E
daica, Constitue tibi tempus, quando deprecer pro te. Quod autem sequitur, Vt abigantur ranæ à te & à domo tua, est quidem in Hebræo: verum, Et à seruis tuis, & à populo tuo, desideratur, nec in Chaldaica quidem, nec in Latinis antiquis bonis codicibus scriptum reperitur. Dic igitur (inquit) Moyses, mihi clarè, & apertè significa, quando pro te velis orari. Id loquitur ne incantatores & Astrologi causarentur temporis momentum quod illi ex suo horoscopo venabantur, certum scilicet tempus incumbendi Astrologiæ vel Necromantiæ. Miraculo autem ranarum potentiam suam deus ostendit, qui summum regem vilissimis animalibus ita vincit & domat, vt Moysen pro se precari cogatur & orare. *Qui respondit, Cras. At ille, Iuxta verbum tuum (inquit) faciam, vt scias quoniam non est sicut dominus deus noster, & recedent ranæ à te, & à domo tua, & à seruis tuis, & à populo tuo, & tantùm in flumine remanebunt.*

* AMBROSIVS DE CAIN ET ABEL. Pharao qui opinionibus vanis & inanibus studium impen- *Cap.9.*
debat suum, ranis repleta Aegypto sonum inanem rerum & strepitum varium reddentibus, dicenti Moysi: Constitue mihi quando pro te orem, & pro famulis tuis, & pro populo tuo, vt exterminet dominus ranas, cùm de- F
moræ pœnam Aegypti soluturus excidio. Itaque iste vbi impetrabat immemor fiebat gratiæ, & exaltatus mente carnis suæ, obliuiscebatur deum. Humilitas autem commendabat orationem. Siquidem & Pharisæus ille repre- *Luc.18.*
hensus est, qui ieiunia sua velut beneficia enumerabat, & tanquam obiectabat deo, & se criminum memorabat exortem. Publicanus autem prædicatus est, quia longè stans nolebat oculos ad cœlum leuare, sed percutiebat pectus suum dicens, Domine deus propitiare mihi peccatori. Et ideo diuina eum sententia prætulit dicens, Quia descèdit hic publicanus iustificatus magis quàm pharisæus. Ille enim iustificatur, qui peccatũ proprium confitetur, sicut locutus est ipse dominus, Dic iniquitates tuas vt iustificeris. Et Dauid ait, Sacrificiũ deo spiritus con- *Esa.43.*
tribulatus. Et iterum, Cor cõtritum & humiliatũ deus non spernit. Hieremias quoque ait, Anima in angustiis, & *Psal.50.*
spiritus anxius clamat ad te. Ergo & Pharao & rex Assyrius qui dicebat, Quis deorũ gentiũ istarũ liberabit terrã *Baruch.3.*
suam de manu mea, quomodo liberabit dominꝰ deus tuus Hierusalẽ de manu mea, exaltatione sua electi sunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

THEODORETVS. Pharao cùm scire vellet an Moysi & Aaron preces aliquid apud deum valerent, il- G
los enim per noctem quiescere existimabat, ait, Crastina die, vt ipsemet ad fluuium profectus videret an ranæ cessassent. Quamobrem deus vt Moysi fides haberetur, non tantùm eo ipso tempore quo Moyses constituerat, ranas cessare fecit, sed & eas quæ in terra erant, interire iussit, vt ne easdem rediisse existimarent. CAIETANVS. Noluit in septimum diem differri quemadmodum sanguinem, sed orandi spacium minimum concessit. Eodem siquidem die quo ranæ repleuerunt Aegyptum, hora vespertina credimus sermonem hunc fuisse, ex eo quòd Moyses magnificauit promissionem hanc, subiungendo, At ille iuxta condictum & cætera. Hinc appareret quòd magnum promittebat opus, quod nec Magi poterant efficere, nec natura. De riuo autem est sermo, & de remansione ranarum viuarum, vt etiam ex hoc quòd deus quas vult occidet, & quas vult seruabit, diuinum ostendatur opus. AVCTOR CATENAE. Crastinum petit Pharao, ne fortè ante orationem abeant ranæ, & appareat non à domino, sed naturæ viribus factum. Dominus est qui mortificat & viuificat, deducit ad H
inferos ac reducit. Promissio autem Moysi de eiiciendis die crastina ranis non fuit tentatio dei, vel indiscreta aut imprudens pollicitatio. Cùm enim à principio dictum ei fuerit à domino, Ego cõstitui te deum Pharaonis, proculbio nouit, quòd quæcunque desiderasset, fierent ad nutum eius, præsertim quæ in dei mittentis illum cedebant gloriam. *Egressique sunt Moyses & Aaron à Pharaone, & clamauit Moyses ad dominum pro sponsione ranarum quam condixerat Pharaoni.* CAIETANVS. Feruor orationis internæ significatur clamore. Non enim externa voce, sed interna supplicatione, magna animi eleuatione in deum, clamasse dicitur. AVCTOR CATENAE. Pro sponsione ranarum quam condixerat Pharaoni, id est, rogauit deum vt tolleret ranas, quemadmodum ipse promiserat Pharaoni. Quod & significat Hebraica: עַל דְּבַר הַצְפַרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׂם לְפַרְעֹה Hal debàr hazephardehim aser sam lepharo, Super causa siue negocio ranarum quod proposuerat, seu imposuerat Pharaoni. Et ita est in Chaldaica, id est, pro ranis tollendis, quod se facturum pollicitus fuerat Pharaoni. Alij verterunt, super I
verbo ranarum quod posuit, seu constituit, vel promisit Pharaoni. Alij, Propter ipsas ranas, quas posuit propter Pharaonem, seu posuerat Pharaoni. Septuaginta, περὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν βατράχων ὧν ἔταξατο φαραώ, Pro finitione ranarum, sicut constituit Pharaoni. Quæ omnia idem dicunt. Non erat autem orationis locus in aula rege presente impio. Christus in cubiculum mittit religiose precaturum. Nec leuiter orat, sed clamat, non voce, sed affectu spiritus, quo orant sancti ad dominum pro negocio ranarum auferendo pœnitenti etiam fictè. *Fecitque dominus iuxta verbum Moysi, & mortuæ sunt ranæ de domibus, & de villis, & de agris. Congregauerúntque eas in immensos aggeres, & computruit*
Locu.38. *terra.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta. Et colligebant aceruos aceruos. Hæc repetitio multitudinem aceruorum significat, & est scripturis familiaris. CAIETANVS. Quod Latinè diceremus aceruatim. In multitudinem siquidem aceruorum redegerunt Aegyptij mortuas ranas. Et quia non combusserunt aceruos ranarum, fœtuit terra putrescentibus ranis. Nulla autem virgæ, nulla manus Moysi vel Aaron operatio intercessit, sed deus ipse solus operator miraculi significatur. AVCTOR CATENAE. Fecitque dominus iuxta verbum Moysi, id est, fecit quod petebat Moyses. Hebraismus est. Et mortuæ sunt ranæ de domibus & de villis. Dictionem חֲצֵרֹת Chazeroth, etiam atria significat, vnde K
alij verterunt, de atriis. Et ita habet Chaldaica. Septuaginta, καὶ ἐκ τῶν ἐπαύλεων, Et ex habitationibus. Quod verò ait, Congregauerúntque eas in immensos aggeres, sapientissimè hoc modo mutauit locutionem Hebraicam Interpres. Nam cùm Hebræis superlatiua non sint, id loquendi genus suplent per eandem vocem repetitam, vt est de quo hîc loquimur. Hebraicè siquidem est חֳמָרִם חֳמָרִם Chamarim chamarim, id est, aceruos aceruos, quod intelligitur sicut vertit ipse Interpres. Septuaginta verò (vt iam dictum) penitùs Hebraicum loquendi morem sequuti sunt. Sic & Chaldaica, habens, & congregauerunt eas in aggeres aggeres. Quod autem subditur, & computruit terra, idem est verbum בָּאַשׁ Baas de quo supra, quod aliqui, Fœtuit verterunt, Vt dicant, Et fœtuit terra id est, repleta est fœtore. Septuaginta vt apud nos est, legunt. Chaldaica, non ad terram, sed ad ranas retulit (inquiens) & computruerũt super terram. Fides itaque & humilitas à domino exauditur in sanctis, qui omnia possunt apud sponsum & clementissimum patrem. Tantùm bonum est cohabitare sanctis, & intercessores conse- L
qui, vt iam sæpe didicimus, maximè de Abraham. Nihil enim amicis negat, quia non nisi ad gloriam dei orare consueuerunt. Moriuntur ranæ, non euanescunt, idque domi & foris, ne quis præstigium fuisse æstimet. Ideo & in aceruos frequentes coaceruantur, & cum tempore computruisse scribuntur, vt appareat veras extitisse ranas, non ad illudendum hominibus cõfictas, sed verissimè factas, & perditas virtute dei. Obserua autem hîc ingentem dei clementiam. Et si enim sciebat pœnitentiam Pharaonis fictam esse, aufert tamen ad preces Moysi supplicium, tum vt ipse ostendatur verax in omnibus verbis suis, qui supra dixerat, Ecce constitui te deum Pharaonis, quo dicto significauerat, quòd Pharao ad verbum ipsius affligendus sit, & ad preces ipsius iterum ab afflictione liberandus, tum vt nomen domini & eius omnipotentia, non tãtùm in Aegypto, sed etiam in toto mundo glorificetur. Quo exemplo confirmatur etiam auctoritas earum precum, quas interdum pij pro impiis in hoc seculo fundunt. Tales enim preces, & si non seruant obduratos impios ab æterno supplicio, liberant tamen ipsos interdum à corporali supplicio. Sic seruauit Loth Zoaritas. Sic iubentur Iudæi orare pro pace Babylonis, M
Hieremiæ vicesimo nono, & cætera. Considera etiam hoc in loco, quòd & si pœnitentia Pharaonis fuerit simulata, quia tamen fuit externa quædam honestas, & externa quædam gloria dei, ab ipso aliquo modo respecta est. Dominus enim deus noster in tantum fauet honestati & commendationi nominis sui, vt etiam si proficiscantur ex ficto & simulato corde hominis, non tamen suis præmiis defraudet eam. Non largitur quidem propter ipsam æterna præmia, largitur tamẽ bona corporalia & præmia huius seculi. Exẽplum habes hoc in loco in Pharaone. Habes & exẽplum in rege Saul, primo Regum capite quintodecimo. Et Christus ait, Hypocritæ præstant eleemosynã, vt glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, receperũt mercedem suã, & cætera. Quare & si pij verã pœnitentiã agũt, vt perpetuũ suppliciũ effugiãt, admonẽtur tamẽ hoc loco indurati impij, vt si omnino nó credãt futurã felicitatẽ, aut nó velint propter eam agere pœnitẽtiã, agãt saltẽ vel fictã pœnitẽtiã peccatorũ vt cõsequantur præmia huius seculi quæ sola ipsi sectãtur. *Videns autem Pharao quòd data esset requies, ingrauauit cor suum, &*
non audi-

A *non audiuit eos, sicut præceperat dominus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta, Et vidit Pharao quoniã facta est refrigeratio, & ingrauatum est cor eius, & non exaudiuit eos, sicut dixerat dominus. Hic apparet non illas tantùm fuisse causas obdurationis cordis Pharaonis, quod incantatores eius similia faciebant, verùm etiam ipsam dei patientiam qua parcebat. Patientia dei secundum cor- *Quæst.24.*
randum, non tamen per seipsam inutilis est, sed secundum cor malum, sicut iam diximus. Hoc & Apostolus
da hominum, quibusdam vtilis ad pœnitendum, quibusdam inutilis ad resistendum deo, & in malo perseue-
dicit, Ignoras quia patientia dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam cordis tui & im- *Rom.2.*
pœnitens cor, thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. Nam & alibi cùm diceret, Christi bonus odor sumus in omni loco, etiam illud adiunxit,
& in iis qui salui fiunt, & in iis qui pereunt. Non dixit Christi bonum se odorem esse iis qui salui fiunt,
B malum autem iis qui pereunt, sed tantùm bonum odorem se dixit. Illi verò tales sunt, vt & bono odore pereant, *2.Cor.2.*
secundum sui cordis, vt sæpe dictum est, qualitatem, quæ mundanda est bona voluntate in dei gratiam, vt incipiant ei prodesse iudicia dei, quæ malis cordibus nocent. Vnde ille immutato in melius corde cantabat, Viuet
anima mea & laudabit te, & iudicia tua adiuuabũt me. Non dixit munera, vel præmia tua, sed iudicia tua. Mul- *Psal.118.*
tum est autem vt syncera fiducia dici possit, Proba me domine, & tenta me, vre renes meos & cor meum. Et ne *Psal.25.*
sibi aliquid ex suis viribus tribuisse videretur, continuò addidit, Quoniam misericordia tua ante oculos meos
est, & complacui in veritate tua. Factam erga se commemorat misericordiam, vt complacere posset in veritate,
quoniam vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. GREGORIVS NYSSENVS. Ingrauauit cor
suum. Vides hîc clarè Pharaonem ipsum non deum, cor eius ingrauasse, & obstinatum reddidisse. Quòd si in-
duratum à deo tyrannum fuisse quandoque in scriptura dictum repereris, non te perturbet, neque idcirco ne-
quitiæ suæ pœnas euasisse ipsum putes, quoniam diuina potentia quasi coactus peccaret. Simile nanque id ei est,
C quod diuinus Apostolus de iis, qui conuoluuntur in turpissimis nephandissimisque luxuriæ vitiis dicit, Quod
sicut non probauerunt impij deum habere in notitiam, tradidit eos deus in passiones ignominię. Nam & verbã
scripturæ, quasi diuinitùs eos impulsos ad libidinem, aĉ ignominiæ passionibus traditos sonare videntur. Nec
tamen turpitudini deus quenquam tradit, nec Pharao nolens ab ipso deo in duritiem impellitur, nec vita rana-
rum à virtute conformatur. Nam si dei voluntate atque impulsu ita fieret, nec turpitudinis & vituperationis,
hæ passiones appellarentur, nec vlla esset inter virtutem & vitium differentia. Verum cùm alius hanc, alius il-
lam eligat vitam, & hic virtuose, ille vitiose viuere malit, non iure altiori cuidam necessitati, sed voluntati sin-
gulorum viuendi normam attribuimus. Quomodo igitur vituperationis quisquam passionibus à deo tradatur, ipse Apostolus apertè docet nos, qui non probauit deum habere in notitiam, is cum à deo non defendatur,
nec gratia eius vnde omne bonum est sustentetur (nec enim defendit deus nolentem cognoscere) is inquam, ab
eo turpitudini tradi dicitur. Nam quemadmodum siquis de homine qui in foueam decidit, quoniam solem
D non vidit, idcirco foueam ipsum incidisse asseueraret, nullo nobis modo in mentem veniret, ab irato sole in fo-
ueam ipsum depulsum, sed statim intelligeremus ideo in foueam lapsum, quoniam cæcitate sua solis lucem a-
spicere non potuit: sic oportuit scripturæ quoque huiusmodi locos accipere. Indurauit igitur deus cor Pharaonis, non quia diuina voluntas duritiem in animum eius induxerit, sed quia cùm ipse vitiose viuere maluerit,
non suscepit rationem qua induratum in vitio cor permollitur. AVCTOR CATENAE. Videns autem Pharao quod data esset requies. Rectè vertit locum Interpres. Sic etiam est in Chaldaica. Alij autem Hebraica verba כִּי הָיְתָה הַרְוָחָה Chi háitha háruacha, Quod facta esset respiratio, siue refrigeratio verterunt. Dicúntque dictionem Reuacha, propriè significare liberationem ab aliqua angustia vndique imminenti, ponique
sæpe pro dilatatione & respiratione cordis. Et non audiuit (inquit) eos sicut præceperat dominus. Aut sicut dixerat, vel locutus fuerat dominus, vt iam dictum est, Hebraicè, Chaldaicè & Græcè haberi. Potuerat quidem dei
patientia Pharaonem vocasse, & perduxisse ad pœnitentiam, nisi damnatus fuisset iusto diuino iudicio. Ideo
E semper sibi pergit thesaurizare iram, & iusti iudicij damnationem. Exemplum potius factum contumaciæ, quia
mox vt respiratio illi permittitur ad ingenium redit tyrannus, quem non pudet domino datam fidem & hominibus non seruare, sic enim prædixerat de eo dominus. Habes autem hîc exemplum simulatæ pœnitentiæ.
Pharao enim imago est omnium eorum, qui in impietate sua obdurati sunt. Hi præsenti suppliciorum sensu so-
lent esse religiosissimi, & præ se ferunt maximam pietatem. Hoc autem non faciunt ex fide, sed tantum ex dolore supplicij. Liberati enim à suppliciis, nõ tantùm redeunt ad ingenium, sed peiores etiam fiunt, vt & hinc pro-
uerbium Italicum natum sit, Transito puncto deceptus est sanctus. Sed quæ est huius pœnitentiæ vtilitas? Libe-
rat quidem aliquoties ab extremis suppliciis, sed non liberat ab extremo & perpetuo. Quare vera pœnitentia
capessenda est, quæ constat vera agnitione peccatorum, & vera emendatione vitæ, secundum illud, Declina à
malo, & fac bonum. Itémque illud præcursoris domini, Facite fructus dignos pœnitentiæ. Fructus autem dixit
copiam videlicet bonorum operum designans.
F INTERLINEARIS. Spiritaliter autem, quòd orante Moyse, mortuæ sunt ranæ de domibus, & de vil- *Mystice.*
lis, & de agris, id nobis indicat, quòd aperiente os suum vero legislatore Christo domino, deleta sunt in mundo
figmenta poëtarum. GREGORIVS NYSSENVS. Dicamus autem & iuxta superius cœptum per nos
sensum. Cùm pro Aegyptiis manus Moyses ad deum extenderit, tunc & ipsi ab huiuscemodi abominato rana-
rum morbo liberantur. Hoc ita fieri videmus in hac vniuersi generis hominum à diabolo liberatione, nam qui
prauis cupiditatibus, quasi ranis immundis tabescunt, si ad verum legislatorem Christum respexerint, & eum
manus in cruce extendisse verè crediderint, facilè à cohabitatione ranarum liberantur, mortificato morbo hu-
iusmodi ac putrefacto. Quippe cùm liberatus ab his prauis cupiditatibus homo sit, atque hos serpentinos ani-
mi motus omnino eiecerit, tunc delictorum quæ pestifera cupiditate victus commiserat, acerba nimium ac
fœtida sit recordatio, amaritudinem ex pudore ingentem inferens, vt ad eos Apostolus ait, qui repudiata male
viuendi cõsuetudine, virtutem complexi sunt, quem igitur fructum in his habebatis, quorum nunc vos pudet?

Universidad de Deusto
Biblioteca

3 Dixítque dominus ad Moysen, Loquere ad Aaron: Extende uirgam tuam, & percute puluerem terræ, & sint cyniphes in uniuersa terra Aegypti. Fecerúntque ita. Et extendit Aaron manum uirgam tenens, percussítque puluerem terræ, & facti sunt cyniphes in hominibus & iumentis. Omnis puluis terræ uersus est in cyniphes per totam terram Aegypti. Fecerúntque similiter malefici incãtationibus suis, ut educerent cyniphes, & non potuerunt. Erántque cyniphes tam in hominibus quàm in iumentis. Et dixerunt malefici ad Pharaonem, digitus dei est hic. Induratúmque est cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut præceperat dominus.

3 PROSPER. Tertia plaga Aegyptiorum est, cyniphes toto aëre vibrantes, morsu quoque pestifero mediis
1.par.ca.36 æstibus infestantes Aegyptios, in qua plaga omnis Magorum doctrina defecit. Professique sunt digitum dei esse H
in illa, ipsis quoque vexatis, vacua inanisque eorum remansit astutia. Dicit ergo: *Dixítque dominus ad Moysen, Loquere ad Aaron, extende uirgam tuam, & percute puluerem terræ, & sint cyniphes in uniuersa terra Aegypti. Fecerúntque ita. Et extendit Aaron manum uirgam tenens, percussítque puluerem terræ, & facti sunt cyniphes in hominibus & iumentis. Omnis puluis terræ uersus est in cyniphes per totam terram Aegypti.* PHILO IVDAEVS. Ea bestiola tametsi exigua admodum sit, infestissima tamen solet esse. Non solùm enim summam cutem lædit, pruritum infensum immittens ac noxium, sed etiam interiùs penetrat per nares aut aures. Lædit etiam oculos, nisi quis cautus fuerit. ORIGENES. Hoc animal pennis quidem suspenditur, per aëra volitans, sed ita subtile est & minutum, vt oculi visum nisi acutè cernentis, effugiat, corpus tamen cùm insederit, acerbissimo terebrat stimulo, ita vt quem volitantem videre quis non valeat, sentiat stimulantem. RVPERTVS. Sunt igitur cyniphes muscæ minutissimæ, aculeis permolestæ. GRAECVS. Per hæc autem minima, præstantem atque inuictam potentiam suam deus ostendit.

CAIETANVS. Dictionem Hebraicam Interpres reliquit intactam, & alij intelligunt quasdam subtiles muscas, aculeo quasi terebro lædentes, alij autem pediculos. Et quoniam Hebræorum est hic secundus sensus, & I
dictio Hebraica est nota etiam mulierculis Hebræis, quoad illius primitiuum Chinna, amplectendus est. Pediculorum itaque exuberãtia tanta, vt defensioni locum non relinqueret, intelligitur in hac tertia plaga, tam hominibus quàm bestiis. Quæ non ex aquis vt duæ priores, sed ex terra consurrexit. Et hæc quoque mediante virga per Aaron facta est. AVCTOR CATENAE. Et sint cyniphes in vniuersa terra Aegypti. Hebraicè est וְתְהִי לְכִנִּים Vehaia lechinnim. Et sit (subaudi terra) in cyniphes, hoc est, generentur è terra cyniphes. Et ita legit Chaldaica. Septuaginta, καὶ ἔσονται σκνῖπες, & erunt cyniphes. Alij verterunt, vt sit, siue vertatur, vel conuertetur in pediculos. Dictio autem hæc cyniphes, ab Hebræo desumpta videtur, additis quibusdam literis, videlicet à chinna, chinnam, vel chinnaf, quæ fortè apud alios tum Græcos tum Latinos scriptores non reperiatur. Et ideo Septuaginta, & Interpres vocem Hebraicam intactam reliquerunt. Id quid fuerit diuersa est scriptorum opinio. Alij enim muscarum genus exiguum, sed infestissimum extitisse dicunt, alij pediculos, quidam vermiculos alatos culicibus similes innascentes materiis, qui eroso ligno subinde locum mutant. Quicquid autem sit, hoc ter- K
cetur, vt nomen dei illustretur, & hoc miraculo multitudo pediculorum, aut culicum, aut pulicum, aut cinnicum, aut teredinum, aut aliorum id genus vermiculorum, consecretur in publicum supplicium vrbium ac regionum. Infligitur autem hæc plaga ex terræ elemento, aptè quidem, Israël enim in operibus terrenis, luti & la-
teris afflixerat, vt per quæ peccauerat, per eadem puniretur. *Fecerúntque similiter malefici incantationibus suis, vt educerent*
Locu.40. *cyniphes, & non potuerunt.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Notandum est, fecerunt dictum, pro eo quod est conati sunt facere. Nam vtique si fecerunt similiter, proculdubio eduxerũt cyniphes: sed quia sequitur, vt educerent, & non potuerunt, non ergo similiter fecerunt, sed similiter facere co-
nati sunt. Aut si fortè & ipsi quanuis veneficiis agerent, eadem tamen agendi specie virgam extendebant, quod
Cap.8. scriptura non expresit. IDEM DE CIVITATE DEI LIBRO X. Hæc quæ & quanta sunt quæ per Moysen populo dei de iugo seruitutis eruendo in Aegypto mirabiliter gesta sunt, vbi Magi Pharaonis, hoc est, L
regis Aegypti, qui populum illum dominatione deprimebat, ad hoc facere quędam mira permisi sunt, vt mirabiliùs vincerentur. Illi enim faciebant veneficiis & incantationibus magicis, quibus sunt mali angeli, hoc est, dæmones dediti. Moyses autem tanto potentius, quanto iustius in nomine dei qui fecit cœlum & terram, seruientibus angelis eos facilè superauit. Denique in tertia plaga deficiẽtibus Magis, decem plagæ per Moysen magna mysteriorum dispositione completæ sunt, quibus ad dei populum dimittendum, Pharaonis & Aegyptiorum dura corda cesserunt. Móxque pœnituit, & cùm abscedentes Hebræos consequi conarẽtur, illis diuiso mari
per siccum transeuntibus, vnda hinc atque hinc in sese redeunte cooperti & oppressi sunt. INTERLINEARIS. Fecerunt itaque similiter malefici, manus scilicet extendendo virgas tenentes sicut Moyses & Aaron, sed non potuerunt cyniphes educere. AVCTOR CATENAE. Modus hic loquendi notandus, qui & subinde exponitur, prius pro posteriori ponitur, facere pro ordiri & conari. Duo autem hîc obseruanda sunt. Al- M
terum, Satanam cuius operatione malefici priora miracula ediderunt, potentem quidem spiritum esse si permittat dominus: at si dominus potentiæ eius restiterit, nihil est ipso impotentius. Vide enim quod hoc loco ne potestatem quidem habeat in cyniphes bestiolam minutissimam. Time igitur dominum, & nunquam timebis Satanam. Alterum. Et si impij interdum edunt miracula, dominus tamen semper solet euentum facere, vt electi, si animaduerterint, impostúram Satanæ perspicuè intelligere queant. Suprà, malefici Pharaonis mutauerunt virgas suas in serpentes quemadmodum Moyses, sed virga Moysi deuorauit virgas maleficorum. Hoc autem loco conantur quidem educere cyniphes è puluere, sed non possunt. *Erántque cyniphes tam in hominibus quàm in iu-*
Cap.12. *mẽtis. Et dixerunt malefici ad Pharaonem, Digitus dei est hîc.* HIERONYMVS SVPER MATTHAEVM. Si autẽ
Luc.11. ego in spiritu dei eiicio dæmones. In Luca istũ locũ ita scriptũ legim⁹, Si autẽ ego in digito dei eiicio dęmones.
Deut.9. Iste est digitus quẽ cõfitẽtur & Magi, qui cõtra Moysen & Aarõ signa faciebãt, dicẽtes. Digitus dei est iste, quo tabulæ la-

A bulæ lapideæ scriptæ sunt in monte Sina. Si igitur manus & brachiũ dei filius est, & digitus eius spiritus sanctus: patris & filij & spiritus sancti vna substantia est: nõ te scandalizet membrorũ inæqualitas, cùm ædificet vnitas corporis. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod dixerũt Ma- *Quæst.25.*
gi ad Pharaonem, Digitus dei est hîc: quoniam non potuerunt educere cyniphes, senserũt profectò cùm artium suarum nefariarum scirent potentiam, non talibus artibus, velut potentior in eis esset Moyses, suos conatus fuisse frustratos, vt non possent educere cyniphes, sed digito dei, qui vtique operabatur per Moysen. Digitus autem dei, sicut Euangeliũ manifestissimè loquitur, spiritus sanctus intelligitur. Nanque vno Euangelista ita nar- *Luc.11.*
rante verba domini, vt diceret, Si ego in digito dei eiicio dæmonia, alius Euangelista idipsum narrans expone- *Matt.12.*
re voluit quid sit digitus dei, & ait, Si ego in spiritu dei eiicio dæmonia. Cùm itaque Magi faterentur, quorum Pharao potentia præfidebat, digitum dei esse in Moyse, in quo superabantur, & eorum veneficia frustrabantur:
B tamen induratum est cor Pharaonis nunc mirabili omnino duritia. Cur autem in tertia ista plaga Magi defecerunt, nam plagæ cœperunt ex quo aqua in sanguinem versa est, & sentire & explicare difficile est. Poterant enim & in primo signo deficere, vbi in serpentem virga conuersa est: & in prima plaga, vbi aqua in sanguinem commutata est: & in secunda de ranis, si hoc voluisset digitus dei, id est, spiritus sanctus. Quis enim dementissimus dixerit, digitum dei in hoc signo potuisse conatus Magorum impedire, & in superioribus nequiuisse? Omnino ergo certa causa est, quare illa facere hucusque permissi sunt. Commendatur enim fortasse Trinitas, & quòd verum est, summi Philosophi gentium quãtum in eorum literis indagatur, sine spiritu sancto philosophati sunt, quanuis de patre & filio non tacuerint, quod etiam Didymus in libro suo meminit, quem scripsit de spiritu san-
cto. GRAECVS. Digitum dei efficaciam dei appellat vt declaret hæc diuina potentia, & non humanis viribus fieri, quæ quidem plagæ paulatim inferebantur, atque ideo digitum dei dixit & non manum, cui tamen digito Magi ipsi cesserunt. RVPERTVS, Digitus dei est hîc. Supradictum est quia fecerunt simili-
C ter Malefici incantationibus suis, vt verterent aquas in sanguinem, fecerunt similiter, eduxerúntque ranas super terram Aegypti. In isto defecerunt, & dixerunt ad Pharaonem, Digitus dei est hîc. Hoc dixerunt victi: videlicet ad consolationem pudoris sui. Ac si dicerent: Siquidem pugnaret contra nos homo, preualuissemus: nunc autem qui pugnat, nõ hominis, sed dei digitus est, & idcirco danda nobis est venia, quia vincimur. Quidnam hoc est, quòd malefici incantationibus suis aquas in sanguinem vertere, & ranas educere potuerunt, cyniphes autem nõ potuerunt? An cyniphes videri quoque potuerunt, sed quia molestos aculeos nulli infixerunt, idcirco fallaciter fecisse conuicti sunt? Nempe quia sanguinis horror, & ranarum fœditas comprehenditur solo visu, idcirco præstigiatores ranas falsissimas, & sanguinem fallacem fascinatis oculis ostenderũt. Cyniphes autem quia molesto quoque aculeo, apertè diiudicantur, idcirco non fecerunt, quia quod verum esset, quod veraciter sentiretur, homines sine deo creare non potuerunt. Digitus ergo (inquiunt) dei hîc est. Notum quidem, & celeberrimũ apud fidelem dei Ecclesiam est spiritum sanctum digitũ dei esse, vel dici. Nam & ipse filius de spiritus san-
D cti loquens potentia, Si ego (inquit) in digito dei eiicio dæmonia, profectò peruenit in vos regnum dei. Sed & *Matth.12.*
plures digiti in eiusdem spiritus significatione dicuntur, quemad modum & vnus est spiritus, & tamen septem *Luc.11.*
spiritus ante thronum legimus. Vnde & Psalmista, Quoniam videbo (inquit) cœlos tuos opera digitorum tuo- *Psalm.8.*
rum. Pluraliter dixit digitorum, videlicet ob pluralitatem donorum vnius, eiusdémque spiritus sancti. Sed nũquid homines mente corrupti, videlicet incantatores & malefici illi, ita spiritui proximi erant, vt scienter dicerent, digitus dei est hîc, id est, proprietatem considerando eius personæ, causamq; propter quam diceretur digitus dei? Ergo nec isti à semetipsis locuti sunt, id est, nescientes quid dicerent, proprietatem nobis confessi sunt spiritus sancti, nihil aliud intendentes, nisi vt dicerent, virtus vel operatio dei hîc est. AVCTOR CA-
TENAE. Digitus dei est hîc, id est, hoc sit virtute diuina, non arte magica. Hebraismus. Capitur enim digitus pro potentia, sicut & manus & brachium, & aliquando pro plaga. Vnde Chaldaica habet, Dixerúntque malefici ad Pharaonem, plaga à facie dei est. Confundebantur itaque in minimo Magi, domino sic volente, cuius
E potentiam coacti sunt profiteri nolentes. Potuissent non solùm in tertio, sed & in primo signo defecisse, si domino placuisset. Nũc in minutula re cyniphium dicere coguntur, Digitus dei est, & deficiunt. Fiunt autẽ hęc, vt piorum fides probetur, impiorum audacia confundatur. Non tamen omnium factorum nobis ad viuum est ratio inquirenda. Tales præstigiatores sunt, quicunque simplicium oculos perstringunt, & veritatem obscurant, quorum hypocrisis tandem palàm fiet, vt digitum dei adesse, cognoscant vel inuiti. Vide autem hîc summi dei omnipotentiam, cũ malefici ingenuè confitentur miracula Moysi esse vera, & diuina miracula. Et hoc est maiestatis diuinæ potentiæ proprium, extorquere veritatis testimonium etiam ab aduersariis & inuitis. Idem exemplum habes in Balaam. Numeri vicesimo tertio. Quid ergo ad hęc Pharao? Num quia eius Magi & incantatores perhibent testimonium veritati miraculorum Moysi, relipiscit, & Israëlem dimittit? Nihil minus. Mox enim additur. *Induratúmque est cor Pharaonis.* INTERLINEARIS. Praua quidem qualitate infectum, non emendatum, quanuis deficerent Magi. *Et nõ audiuit eos sicut præceperat dominus.* GRAECVS. Pharao vexatus di-
F missionem Iudæorum pollicetur, cessante plaga indurescit, ex quo manifestè intelligi potest, Duritiem Pharaonis non ex deo, sed ipso Pharaone ortum traxisse, alioqui aut semper durus, aut obtemperans esse debuisset. AVCTOR CATENAE. Sicut præceperat dominus. Sicut dixerat, vel locutus est dominus.

ORIGENES. Spiritualiter autem, hoc animalis genus dignissimè puto arti dialecticæ comparari, quæ *Mystice.*
minutis & subtilibus verborum stimulis animas terebrat, & tãta calliditate circũuenit, vt deceptus nec videat, nec intelligat vt decipiatur. ORDINARIA. Vel tertium præceptum, Memento diem sabbati sanctificare. Quo insinuatur vacatio & tranquillitas mẽtis, quam bona conscientia facit. Ibi sanctificatio, quia ibi spiritus dei. Vnde super quẽ requiescet spiritus meus, nisi super humilem & quietũ, & cætera? Inquieti ergo à spiritu sancto resiliunt, prouocatores rixarum, amatores calumniarum, nec admittunt quietem sabbati spiritualis. Esto ergo mansuetus, non sit tumultus in corde tuo, volitãtibus per corruptionem fantasmatibus, & pungentibus te. *Psalm.45.*
Audi deum dicentem, Vacate & videte, quoniam ego sum deus. Tu per inquietudinem vacare non vis, & cæ-

catus

Universidad de Deusto
Biblioteca

catus exigis videre quod non potes.Attende enim contrariam plagam,cyniphes nati sunt in terra Aegypti de li G
mo,muscæ scilicet minutissimæ,inquietissimæ,inordinatè volantes,in oculos ruentes,& negantes hominibus
requiem, dum abiguntur redeunt, sic fantasmata inquietorum. Præceptum tene, plagam fuge. RVPER-
TVS. Puluerem terræ percutere, & cyniphes facere, est in condemnationem superbiæ hominis qui vtiq; pul-
uis est,talia in scripturis verba facere,quæ sensus audientium quia intelligere digni nō sunt,à vero repellāt,quē-
admodum cyniphes & oculis ne videant,& auribus ne liberè audiant,molestę atque importunę existunt. Verbi
gratia, Quartum legis mandatum est, Memento vt diem sabbati sanctifices. Tali dictione præuentus Aegy-
ptius, qui se dicit Iudæum esse,& non est,nihil aliud hîc imperari arbitratur,nisi sabbatum,qualem odit domi-
Esa. 1. nus, testante ipso cum in Propheta dicit, Neomeniam,& sabbatum,& festiuitates alias non feram. Calendas &
solennitates vestras odiuit anima mea.Ita planè præuentus illud sabbatum, illum septimum diem intelligere
non meretur, quo compleuit deus opus suum quod fecerat,in quo requieuit, cui benedixit, & quem sanctifica-
Gen. 2. uit,sicut ipse ait,Quem pater sanctificauit,& misit in mundum,vos dicitis quia blasphemas, quia dixi filius dei H
Ioan. 10. sum. Sine huius reuerentia sabbati,de quo & Psalmista,Hæc est dies(inquit) quam fecit dominus,exultemus &
Psal. 117. lætemur in ea.Quid sunt in ęstimatione Iudæorum sabbata & aliæ festiuitates, nisi quòd in oculis Aegyptiorū,
importunæ cyniphes, liberū lucis aspectum prohibentes? Itaque in conuertendo aquas in sanguinem,& educē-
do ranas, id est, in prædicando futuras malorum pœnas, & contemnendo loquaces Poëtarum fabulas, inimici
prædicatoribus veritatis vtcunque comparare se possunt, sed vltra non proficient.Non enim quemadmodum
ipsi cæcati sunt,sic versa vice veritatis discipulos per sua sophismata, tanq̄ per cyniphes vagas & volatiles cir-
cunuenire poterunt. AVGVSTINVS AD IANVARIVM, ET ISIDORVS. Quod in tertio
Epist. 119. signo Magi accesserunt,dicentes,Hic digitus dei est, typum hæreticorum atque animositatem habuerunt. De-
clarat hoc Apostolus, dicens, Sicut Iannes & Mambres restiterunt Moysi, sic & hi resistunt veritati homines
mente corrupti,& reprobi circa fidem,sed vltra non proficient:Dementia enim eorum manifesta erit omnibus,
sicut & illorum fuit.Hi autem qui per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt,in signo tertio defece I
runt,fatētes sibi aduersum esse spiritum sanctum,qui erat in Moyse. Tertio enim loco ponitur spiritus sanctus,
qui est digitus dei. Vnde & illi deficientes in tertio signo,dixerunt,Digitus dei hic est. Sicut autem cōciliatus &
placatus spiritus sanctus requiem præstat mitibus & humilibus corde:ita contrarius & aduersus, immites ac su
perbos inquietudine exagitat, quam inquietudinem muscæ illæ grauissimæ significauerunt, sub quibus Magi
Pharaonis defecerunt, dicentes, Digitus dei est hîc,ne intelligant vnde decipiantur. EVCHERIVS DE
FORMVLIS SPIRITALIBVS. Nam vt superius quoque dictum est, Digitus dei dicitur spiritus san-
ctus propter partitionem donorum quæ ab eo dātur vnicuique propria,siue hominum, siue angelorum.In nul-
lis enim membris nostris sic apparet partitio, quàm in digitis. STRABVS. Notandum, quia tertio signo
victi sunt Magi,quia omnis perfidia & mundana sapiētia vel philosophia,fide Trinitatis vincitur: cùm enim
Philosophiam inuenerint, & de machina totius mundi disputauerint,ad cognitionem Trinitatis peruenire ne-
quiuerunt. Per digitum spiritus sanctus intelligitur,non quia minor sit patre & filio,sed quia in digito plurimę K
Cap. 1. diuisiones sunt,& per spiritum sanctum datur diuisio gratiarū. THOMAS IN EPISTOLAS PAVLI.
Lectio. 6. Vel in tertio signo defecisse Magi dicūtur,id est,Philosophi,quia non posuerunt aliquid respondere spiritui san
in fine. cto sicut posuerunt aliquid respondere patri, scilicet ipsum primum principium,& aliquid respondere filio,sci-
licet primam mentem creatam quam vocabant primum intellectum, vt Macrobius dicit in libro super som-
nium Scipionis. ORDINARIA. Sanguis est doctrina Philosophorum, Ranæ figmenta Poëtarum, Cy-
niphes sophismata Dialecticorum, quæ omnia mundum deceperunt.

Dixit quoque dominus ad Moysen: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone, egredietur enim ad
aquas, & dices ad eum: Hæc dicit dominus, Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quòd si non
dimiseris eum, Ecce ego immittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum, & in domos tuas, L
omne genus muscarum, & implebuntur omnes domus Aegyptiorum muscis diuersi generis, & uniuersa ter-
ra in qua fuerint. Faciámque mirabilem in die illa terram Gessen, in qua populus meus est, ut non sint
ibi muscæ, ut scias quoniam ego dominus in medio terræ, ponámque diuisionem inter populum meum &
populum tuum. Cras erit signum istud. Fecítque dominus ita & uenit musca grauissima in domos Pharaonis
& seruorum eius & in omnem terram Aegypti corruptáque est terra ab huiuscemodi muscis.

AVCTOR CATENAE. Quartum supplicium quod immittit dominus Pharaoni & Aegyptiis vt in-
uitet eos ad resipiscentiā,& dimittant Israëlem,& quo cognoscant quis sit verus deus,nempe non dij Aegyptio-
rum,sed deus Patriarcharum,videlicet deus Abraham,deus Isaac,& deus Iacob,quem Moyses prædicat.Et pro-
fectò miraculo cynomyarum quo manifestissimum discrimen factum est inter Israëlitas & Aegyptios, publicè M
manifestatum est quis esset verus deus. Sed agè, quid dicat sacra lectio consideremus. *Dixit quoque dominus ad*
Moysen: Consurge diluculo, & sta coram Pharaone, egredietur enim ad aquas, & dices ad eum, Hæc dicit dominus: Dimitte populum meum
vt sacrificet mihi. INTERLINEARIS. Et sta corā Pharaone,scilicet fortis & immobilis. CAIETANVS.
Quanuis parui referat, scito tamē interpretē sæpe mutare aduerbiū sic, in pronomen hæc,& similiter seruitutē,
in sacrificium. AVCTOR CATENAE. Sunt enim Hebraicę dictiones כה Co, quæ sic, & ויעבדני Veia-
babdúni, vt seruiant redduntur,de quibus & in superioribus.Sed hoc idem importat Latini Interpretis ver-
sio. Progressuro igitur Pharaoni ad aquas iubetur Moyses occurrere, qui fortasse vtcunque ingrediendi ad eū
facultatem non habebat,& hoc quidem mane diluculo.In quo datur intelligi diuina præcepta diligenter & si-
ne dilatione agenda,& resistendum in faciem tyrannis domino id iubente, nullam esse negligendam occasio-
nem pro fratribus iuuandis oppressis. *Quòd si non dimiseris eum, Ecce ego immittam in te, & in seruos tuos, & in populum tuum,*

& domos

A *& domos tuas omne genus muscarum, & implebuntur omnes domus Aegyptiorum muscis diuersi generis, & vniuersa terra in qua fuerint.*
GRAECVS. Pernitiem futuram Pharaoni deus prædicit, ne qua ignorantiæ excusatione vti possit. ISI-
DORVS. Septuaginta Interpretes hoc in loco cynomyā,id est, caninam muscā posuerunt. CAIETANVS.
Vbicunq; in hac quarta plaga legis omnegenus muscarum, seu muscas diuersi generis,seu musca grauissima, &
breuiter muscas,ex officina Interpretum scito legi,nam in Hebręo textu nullū animal nominatur,sed duntaxat
mixtura.Aiunt Septuaginta interpretes introduxisse genus muscarum, & vitio scriptorum introductas cyno-
myas, hoc est,muscas caninas. Quorum autem animalium mixtura fuerit,non est certum.Hebræi doctores pu-
tant fuisse mixturam animalium syluestrium gressibilium,nos autem in expositione Psalmorum secuti sumus
Græcos & Latinos.Nunc autem perscrutando ex proposito textum proprium ex iis quæ in litera dicuntur,neu-
tram sequimur sententiam.Duo nanque de hac mixtura in litera annotauimus.Alterum,quòd domus Pharao-
B nis & Aegyptiorum implebuntur hac mixtura,& hinc apparet, quòd non fuit mixtura animalium magnorum,
vnus enim Leo sufficit ad euertendam domum vnam. Alterum, quòd terra habitata ab Aegyptiis fuit comesta
ab ista mixtura,& hinc apparet, quòd non fuerunt muscæ, quæ principaliter molestæ sunt personis hominum,
nulla enim hominum lęsio in personis,sed tātummodo in domibus,seu terra quam habitabant Aegyptij signi-
ficatur.Dixi autem comesta,quoniam vbi editio vulgata habet, corruptáque est terra, iuxta Hebræam habetur
dictio significans in genere destructionem,ruinam, & huiusmodi. Quam ideo ad speciem comestionis traxi-
ximus, quia Dauid in psalmo septuagesimo octauo sic exposuit, dicendo, Misit in eos mixturam,& comedit
eos. Ex quibus omnibus probabilius apparet,quòd fuerit mixtura animalium, agrestium quidem , sed paruorū,
vt propterea dictum sit in textu Hebraico,& etiam terram,quam ipsi super eam,vbi vulgata editio habet,& vni-
uersa terra in qua fuerint.Ex agrestibus igitur locis in terram habitatam ab Aegyptiis, mixtura animaliū par-
uorum(de quibus aptè dicitur quòd mixtura eorum implebit domos) comedendo destruentium ea quæ erant
C in domibus & ciuitate, venit. Nec propterea excluduntur ab hac mixtura agrestia volatilia, sed agrestia vene-
nosa, quæ personis hominum nocent. AVCTOR CATENAE. Omne genus muscarum,quod Hebrai-
cè est, ערב Harob, Quam dictionem aliqui, mixturam siue turbam, vel miscellaneam ferarum noxiarum ver-
terunt,Hoc est,tam venenosarum quàm rapacium, vt serpentium,draconum,leonum,luporum, pardorū, scor-
pionum,& huiusmodi,aspectu quoque horribilium, & morsu nocentium. Quibus mirum in modum Chaldai-
ca fauet editio,habens,mixtionē bestiarum . Alij cōmixtionem omnimodam, videlicet tam animalium quàm
muscarum hominibus & iumentis noxiarum, interpretati sunt. Alij insecta reddiderunt. Dicúntque vocabu-
lum Harob,propriè significare mixturam collectam ex variis & multis speciebus bestiolarum seu insectorum.
Vnde aliqui hos sequentes,addiderunt, varij generis insecta. Nonnulli, Ferarum genus verterunt. Quidam o-
mnem muscam, hoc est, omne muscarum genus,quam & in Psalmo Hieronymus omnimodam muscam vo-
cat. Et hi cum Latino Interprete conueniunt. Septuaginta verò caninam muscam interpretati sunt, nempe κυ-
D νόμυιαν, non autem κοινόμυιαν, nam tunc esset communis musca.Sequitur autem, Et implebuntur omnes domus
Aegyptiorum,muscis diuersi generis. Parum est quòd in Hebræo non habetur dictio omnes. Legitur autem ea-
dem dictio Harob,vnde diuersimodè vertitur,sicut iam supradictum est, itidem etiam fiet inferius, vbicunque
eadem vox repetetur. Impletura ergo prædicuntur hæc animalia totam terram in qua Aegyptij habitabant,
id enim indicant ea verba,& ipsa terra in qua fuerint, nempe ipsi Aegyptij. *Faciámque mirabilem in die illa terram*
Gessen in qua populus meus est, vt non sint ibi muscæ, vt scias quoniam ego dominus in medio terræ ponámque diuisionem inter populum
meum & populū tuū. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod hîc scri- *Quæst. 26.*
ptura aperuit, ne vbicunque diceret, intelligere debemus & in posterioribus, & in prioribus signis factum esse,
vt terra in qua habitabat populus dei,nullis plagis talibus vexaretur. Opportunum autem fuit,vt ibi hoc apertè
poneretur,vnde iam incipiunt signa quibus Magi similia nec conati sunt facere, proculdubio enim quia vbiq;
fuerant cyniphes in regno Pharaonis, non autem fuerant in terra Gessen,vbi conati sunt Magi similiter facere,
E & minimè potuerunt.Quousque ergo deficerent,nihil de eius terræ segregatione dictum est, sed ex quo cœpe-
runt ea fieri,vbi iam illi similia facere nec conari auderent. CAIETANVS. Dictio interpretata do-
minus,est nomē tetragrammaton,& aptissimè,vt cognoscatur quòd ego primùm essendi principium,ego sum-
mus deus sic sum supra omnia vt etiam sim in medio terræ, in qua habitatis, faciendo talem distinctionem in-
ter terram habitatā ab Israëlitis & reliquam. AVCTOR CATENAE. Faciámque mirabilem in die il-
la terrā Gessen. Quia verbum פלה Phala, & separare & mirificare significat, hinc est quòd dictionem והפליתי
Vehiphlethi,aliqui verterunt,Et separabo,sic facit & Chaldaica,habens, Diuidámque in die illa terram Gessen.
Septuaginta vt apud nos,καὶ παραδοξάσω ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, Et glorificabo in die illa, & cætera. Vt scias(inquit)
quoniam ego dominus in medio terræ, id est, vt intelligas à me hoc fieri in punitionem peccati tui. Quod etiā
sequitur,Ponámque diuisionem,Hebraicè est, פדת Pheduth, quod redemptionem, seu liberationem nonnulli
verterunt,legúntque,Et ponam liberationem,id est,liberabo,hoc est,faciam vt populus tuus lædatur à feris no-
F xiis,& populus meus non lædatur.Quod optimè declarat Chaldaica,inquiens,Ponámque redemptionem popu
lo meo,& super populum tuum inducam plagam. Septuaginta vt apud nos, καὶ δώσω διαστολήν, Et dabo diui-
sionem. Sed videtur Interpres sensum potius quàm verba sequutus,nam puniri Aegyptios, & liberari Israëlitas,
quid est aliud quàm populum à populo diuidi?Mirabile igitur factum promittit, quo & distinguendi sint fide-
les & impij,vt non sit hæc plaga in terra Gessen,quæ colonia erat Israëlitarū.Significat autem fortè priores pla-
gas etiam attigisse Hebræos,quandoquidem non scribuntur excepti tunc vsque ad hunc locum, vbi nunc stan-
tes vel habitantes Israëlitæ immunes ab hac plaga scribuntur. Dominum autem esse in medio terræ aliud nō
est,quàm principem esse & dominum habitatorem illius terræ. *Cras erit signum istud.* Quasi dicat, prædico ti-
bi hæc futura die crastino. Determinat autem dominus diem,ad ostendendam certitudinem verbi sui. *Fecít-*
que dominus ita. CAIETANVS. Nomen est, tetragrammaton. Nec per Moysen,nec per Aaron , per quem
factæ sunt tres primæ plagæ,nec mediante virga aut signo aliquo sensibili fecit deus hoc miraculū,vt textus so-

nat

Universidad de Deusto
Biblioteca

nat,ad tollendum occasionẽ suspicãdi ꝙ in virga esset virtus faciẽdi mirabilia per magicas artes,& nó ipse deus G faceret miracula hæc. *Et venit musca grauissima in domos Pharaonis & seruorũ eius,& in omnẽ terram Aegypti,corruptaq; est terra ab huiuscemodi muscis.* RVPERTVS. Grande spectaculum deus vniuerso orbi præstitit, cũ superbiam Aegy- *Psal.104.* ptiorum non de leonibus & vrsis, sed de ranis domuit & muscis. Dixit (inquit Psalmista) & venit cynomya, id est, canina musca.Dignam quippe illis fecit contumeliam,videlicet caninas sordes,& contumeliosam ipsorum superbiam omni genere muscarum domando. AVCTOR CATENAE. Et venit musca grauissima. Dictio est Harob,quæ variis modis redditur,vnde vide superiorem annotationem,ne sæpiùs idem repetatur.Corruptáque est terra ab huiuscemodi muscis,id est,propter multitudinem muscarum illarum deformata.Et vt Septuaginta habent,destructa.Ob quam etiam plagam credimus habitatores Aegypti pessimè habuisse.Musca autem grauissima hoc in loco secũdum locutionis genus pro multitudine muscarum ponitur.

Mystice. ORIGENES. Quarto in loco Cynomyam Cynicorum sectæ cõparauerim, qui ad reliquas deceptio- H nes suæ improbitatis,etiam voluptatem & libidinem summũ prædicant bonum. Quoniam igitur per hæc singula priùs deceptus est mundus,aduenies sermo,& lex dei,huiusmodi cũ corruptionibus arguit,vt ex qualitate pœnarum,qualitates proprij agnoscat erroris. ISIDORVS. Nam secundũ Septuaginta(vt diximus)cynomya posita est,per quam canini mores significantur,in quibus humanæ mentis voluptas,& libido carnis arguitur.Po- *Cap.28.* test etiã per muscã caninam,hic locus eloquentiam forensium hominũ significare,qua velut canes alterutrò se lacerant. GREGORIVS DECIMO OCTAVO MORALIVM. Quid in hac vita laboriosius, quàm *Exod.16.* terrenis desideriis æstuare? aut quid hîc quietius, quàm huius seculi nihil appetere? Hinc est quòd Israëliticus populus custodiam sabbati accipit in munere. Hinc econtra est Aegyptus muscarum multitudine percussa. Populus nanque qui deum sequitur, accipit sabbatum, id est, requiem mentis, vt nullo in hac vita desiderio carnalium appetitu fatigetur. Aegyptus verò quæ huius mundi speciem tenet, muscis percutitur.Musca enim nimis insolens & inquietum animal est,in qua quid aliud quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? Vnde aliàs dicitur, Muscæ morientes perdunt suauitatem vnguenti, quia cogitationes superfluæ quæ assiduè in animo carnalia cogitante, & nascuntur & deficiunt, eam suauitatem qua vnusquisque intrinsecùs per spiritum vnctus est, perdunt, quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Aegyptus ergo muscis percutitur,quia eorum corda qui terrenam vitam diligunt,dum desideriorum suorum inquietudinibus feriuntur,turpitudinibus cogitationum carnalium ad ima depressa sunt,vt ad quietis intimæ desiderium non leuentur. Vnde cùm mira ope pietatis ad cor veritas venit,priùs ab eo cogitationum carnalium æstus eiicit,& pòst *Matth.9.* in eo virtutum dona disponit. Quod bene nobis sacra Euangelij historia innuit,in qua dum ad resuscitandam filiam Principis inuitatus dominus duceretur,protinus additur,Et cũ ejecta esset turba,intrauit,& tenuit manũ eius,& surrexit puella.Foras ergo turba eiicitur,vt puella suscitetur, quia si non prius à secretioribus cordis expellitur importuna secularium multitudo curarum,anima quæ intrinsecùs iacet mortua, nõ resurgit. Nam dũ se per innumeras terrenorum desideriorum cogitationes spargit, ad cõsiderationem sui sese nullatenus colligit. K *Par.1.cap.* PROSPER. Aliter. Quarta plaga Aegyptiorum Cynomya,caninæ scilicet muscæ,secretis etiã membris pœ- *36.* nas morsibus infligentes. Et quartum mandatum in lege est, Honorandos esse parentes.Quod primũ ad homi- *Matth.12.* nes refertur mandatum,quoniam superiora diuinitati videntur ascripta.Hi verò qui non ea honestate venerã- tur parentes,qua mandatum est,canibus similes rabiem suæ fœditatis exerentes, longè in terra esse non possunt. *Matth.7.* Neque talibus sanctum dandum dominus in Euangelio dicit. A quorum consortio Chananæa fide mundata humili pióque latratu,& sibi gratiam,& filiæ salutem nullis præcedentibus meritis impetrauit.

5 VOcaúitque Pharao Moysen & Aaron, & ait eis: *Ite, & sacrificate deo uestro in terra hac.Et ait* Moyses: *Non potest ita fieri. Abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro. Quòd si mactauerimus ea quæ colunt Aegyptii coram eis, lapidibus nos obruent. Viam L trium dierum pergemus in solitudinem, & sacrificabimus domino deo nostro, sicut præcepit nobis. Dixítque Pharao, Ego dimittam uos ut sacrificetis domino deo uestro in deserto,ueruntamen longiùs ne abeatis. Rogate pro me. Et ait Moyses, Egressus à te orabo dominum, & recedet musca à Pharaone, & à seruis suis, & à populo eius cras. Veruntamen noli ultra fallere, ut non dimittas populum sacrificare domino. Egressúsque Moyses à Pharaone, orauit dominum. Qui fecit iuxta uerbum illius,& abstulit muscas à Pharaone,& à seruis suis & à populo eius. Non superfiut nec una quidem. Et ingrauatum est cor Pharaonis, ita ut ne hac quidem uice dimitteret populum.*

5 RVPERTVS. Ergo potens & magnus Pharao rex Aegypti, à muscis penè victus est. Nam sequitur *Vocaúitque Pharao Moysen & Aaron, & ait eis: Ite, & sacrificate deo uestro in terra hac.* M *Quæst.27.* STIONIBVS SVPER EXODVM. Græcus textus habet hoc loco, Venientes immolate domino deo vestro in terra hac. Nolebat enim eos ire quò dicebant,sed vt illic in Aegypto immolarent,volebat.Hoc ostendunt verba Moysi quæ sequuntur, vbi dicit non posse fieri propter abominationes Aegyptiorum. CAIETANVS. Tentat concedere Pharao partẽ petitionis, videlicet cõmune sacrificium totius populi Israël,infra tamen territorium Aegypti.Ita quòd locum negat petitum. AVCTOR CATENAE. Pharao magnitudine supplicij coactus, permittit quidem Israëlitis vt sacrificent, sed addit, In terra videlicet Aegypti, non in deserto.Hoc autem non est iussioni dei obedire,sed dei iussionẽ pro sua libidine mutare, quod ab inobediẽtia nihil differt. Sic permittunt impij dei cultum,modò priu atis non obsit commodis, & vbi adacti necessitate cum honore sibterfugere non datur. *Et ait Moyses, Non potest ita fieri.* Non discrepat ab Hebræo, vbi legitur, לֹא נָכוֹן לַעֲשׂוֹת כֵּן Lo nachon lahasoth chen,Non rectum,seu non decet fieri ita:sic habet Chaldaica. Alij, Non conuenit ita

A nit ita facere,siue vt sic agamus.Septuaginta vt apud nos. CAIETANVS. Non igitur tam citat impotentiam, quàm non rectitudinem. Et rationem non rectitudinis subiungit: *Abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro. Quòd si mactauerimus ea quæ colunt Aegyptij coram eis, lapidibus nos obruent.* AVGVSTINVS *Quæst.28.* IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Id est,hæc immolaturi sumus,quę abominantur Aegyptij, & propterea in Aegypto non possumus.Hoc manifestant verba quæ adiungit, & dicit, si enim immolauerimus abominationes Aegyptiorum palam ipsis, lapidabimur. Hoc enim nõ intelligentes quidã Interpretes nostri, sic interpretati sunt,vt dicerent, Non potest fieri sic, nunquid abominationes Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro, cùm magis hoc scriptura dixerit,quia Aegyptiorum abominationes immolaturi sunt. Alij verò Latini sic habent, Non potest fieri sic,quoniam abominationes Aegyptiorum non immolabimus domino deo nostro: contrarium sensum facit addita particula negatiua, cùm Moyses dixerit, Non potest fieri sic, B abominationes Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro: & ideo in eremum dicebant se ire velle, vbi Aegyptij non viderent abominationes suas. RABANVS. Abominationes enim, & cætera. Ac si diceret: Non possumus ea animalia quæ abominantur Aegyptij, præsentibus illis domino deo nostro immolare. Oues enim Aegyptij edere dedignantur.Vnde & in Geneti scriptum est,Omnes pastores ouium detestantur Aegyptij. *Gen.46.* Quod autem adiecit, Quòd si mactauerimus ea quæ colunt Aegyptij corã eis, lapidibus nos obruent. Suggillat ipsos Gentiles,eo quòd animalium figuram pro deo summo colebant,ligno & lapidibus impressam.Nam Ammonem Iouem in ariete venerabantur:Anuben in cane:Apin quoque colentes in tauro, & cætera portenta magis quàm numina, quæ ipsa Aegyptus cultu credebat venerari diuino, ideoq; Moyses & Aaron dicebant se ire velle,vbi Aegyptij non viderent abominationes suas immolari. RVPERTVS. Abominationes enim Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro. Quòd si mactauerimus ea quæ colunt Aegyptij corã eis, lapidibus nos obruent. Grauis Aegyptiorũ detestatio,& eorum qui veri adoratores vnius dei esse cupiunt,pulchra instru- C ctio.Primò sciendum,quia de nullo hîc pecore agitur,quòd vel abominandũ,vel colendum sit Aegyptiis,vt domino deo vero mactetur,aut immoletur.Nam per Prophetam ipse loquitur,Holocaustomata vestra addite victimis vestris,& comedite carnes,quia non sum locutus cũ patribus vestris, & non præcepi eis, in die qua eduxi *Hier.7.* eos de terra Aegypti,de verbo holocaustomatum & victimarum, sed hoc præcepi eis, dicens, Audite vocẽ meã, & ero vobis deus,& vos eritis mihi populus,& cætera.Quænam ergo sunt abominationes Aegyptiorũ, nisi fides,& omnes animi virtutes?Vel quæ colunt Aegyptij,nisi omnia vitia? Abominabilis nanque est superbis hu- *Psalm.50.* militas,& iniustis vniuersa iustitia.Dicit autem scriptura: Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum deus non despicies. E contrario tumidam cerucem , & cor crassum Aegyptij colunt: Sed enim hæc primitus mactare debet verus Israël,& tunc demum spiritum contribulatum , & cor offerre contritum atque humiliatum, vt legitimum , & rite ordinatum sit sacrificium. Igitur abominationes (inquit) Aegyptiorum,id est,veritatem & sanctitatem immolabimus, & ea quæ colunt Aegyptij , scilicet omnem fallitatem, D omnémque prauitatem,vnum verum deum colendo in nobismetipsis immolabimus.Sed omnes qui hoc ordine volunt immolare,persecutionem patiuntur.Ait ergo, Quòd si mactauerimus ea,quæ colunt Aegyptij coram eis, lapidibus nos obruent. CAIETANVS. Abominationes Aegyptiorũ immolabimus domino deo nostro. Assertiuè legenda est hæc particula.Reddit enim rationẽ non rectitudinis, quia ea quæ abominantur Aegyptij relatiuè ad occisionem(hoc est)quæ abominantur Aegyptij occidi, sunt ea quæ sacrificabimus domino deo nostro.Redditur autẽ deinde ratio non rectitudinis,quia immineret nobis ex loco periculũ lapidationis.Creditur autem quòd ideo abominabile erat Aegyptiis occidi oues,quia colebant ouem seu arietẽ. Abstinebant etiã Romanorum tempore Aegyptij ab esu animalium omniũ lanatorum,iuxta illud,Lanatis animalibus abstinet omnis mensa. AVCTOR CATENAE. Quòd si mactauerimus ea quæ colunt Aegyptij. Sensum verborum optimè elicuit Interpres,ne iterum eadẽ verba repetere cogeretur,sic enim est Hebraice הֵן נִזְבַּח אֶת תּוֹעֲבַת מִצְרַיִם Hen nizbach eth tohabath mizráim, Quòd si immolauerimus abominationem Aegyptiorum. Septuaginta, E ἐὰν γὰρ θύσωμεν τὰ βδελύγματα τῶν αἰγυπτίων, Si enim sacrificabimus abominationes Aegyptiorum,& cætera. Sic igitur prima clausula interrogatiuè legitur,& est sensus,si sacrificaremus deo nostro abominationẽ vestrã, vestro scilicet ritu,& more,qui nobis abominabilis est,offenderemus deũ nostrũ.Secunda verò clausula affirmatiuè,& est sensus,Si verò abominationẽ nostram, hoc est,ritu & more nostro , qui Aegyptiis abominatio est,sacrificaremus deo nostro coram Aegyptiis,nos lapidarent. Necesse est ergo vt exeamus de Aegypto, si ritè & rectè domino deo nostro sacrificium volumus offerre.Quidam sic interpretantur,Iumenta Aegyptiorum sunt diis eorum quos ipsi timent,& ex illis nos sacrificabimus domino deo nostro?quasi dicat minimè,nam si hoc faceremus corã Aegyptiis,lapidarent nos.Vocat autẽ sæpe scriptura deos gentiũ abominationes. Colebant verò Aegyptij arietem,ideo ipsi abominabantur pastores ouium,præsertim eos,qui vescebantur carnibus ouium aut caprarũ.Quem posteriorẽ intellectũ hauserunt ex Chaldaico Paraphraste, ita dicente in hoc loco:Dixítq; Moyses, Nõ decet ita fieri,,quoniã animal quod Aegyptij colũt,nos immolabimus vt sacrificemus corã dño deo nostro. F Quòd si immolauerimus animal quod ipsi colũt ipsis vidẽtibus,nónne lapidabunt nos? *Viam triũ dierũ pergemus in solitudinẽ,& sacrificabimus dño deo nostro,sicut præcepit nobis.* Postulabant viam triũ dierũ in solitudinẽ, quod & futurũ ipsis Moyses prædixerat ex ore dni,quia in,vel iuxta montẽ Horeb essent dno sacrificaturi,quod & cõtigit suo tẽpore nolentibus Aegyptiis, & perditis iam in mari rubro. *Dixitq; Pharao, ego dimittam vos, vt sacrificetis domino deo vestro in deserto, veruntamen longius ne abeatis. Rogate pro me.* Veruntamen longius ne abeatis. Idẽ dicitur in Hebræo רַק הַרְחֵק לֹא תַרְחִיקוּ לָלֶכֶת Rak harchek lo tharchíku lalecheth,Veruntamen longius non elongabitis eundo. Vel longius ne recedatis abeundo.Alij,Veruntamen elongando non elongabitis eundo, vertunt.Et est sensus,Dabo vobis licentiam,ea lege vt non procul recedatis. Hebraissimus. Quia ergo inuitus permittit abitum, quantum potest detrahit de officio. Loco siquidem deserti assentit, verbo potius quàm animo,vt facta testantur. Audet tamen hypocrisim abscondere postulatione intercessionis pro se,dum sint sacrificia domino exhibituri. *Et ait Moyses,Egressus à te orabo dominum,& recedet musca à Pharaone, & à seruis suis, & à populo eius cras. Veruntamen noli ultra fallere, vt*

non

Locut.43. *non dimittas populum sacrificare domino.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. G Quod ait,& exibit cynomya à Pharaone & à seruis eius, quasi alteri diceret, & exeam à te,& de altero Pharaone subsequeretur à quo esset exitura cynomya, locutio est. AVCTOR CATENAE. Veruntamen noli vltra fallere. Id quod Hebraicè dicitur רק אל יסף פרעה התל Rak al ioseph Parho hathel, Veruntamen ne addat Pharao mentiri,non dimittendo scilicet populum. Hebraismus, pro, Ne tu Pharao amplius fallas. Cùm ergo magnitudo supplicij grauiter Regem affligeret,affirmat tandem Pharao se consensurum abitum in desertum, si modò auferatur plaga. Quid ad hæc Moyses? num quia aliquoties delusus fuit à Pharaone, recusat pro ipso orare? Nequaquam. Etsi enim ex multis argumẽtis suspicabatur regem ficta loqui, & mox reuocaturũ sententiã,sicut antea fecerat,nihilominus tamen patitur sibi satisfieri externa confessione Regis, & offert officium suum regi. Primùm quidem pollicetur se oraturum pro salute Regis & Aegyptiorum, id quod etiam statim reipsa præstat. Deinde admonet Regẽ,vt verè ex animo resipiscat. Noli (inquit) vltra fallere, vt non dimittas H populum sacrificare domino, quasi dicat, Ego quidem tanquam minister dei contentus sum externa tua confessione. Non enim meum est de occultis cordium iudicare,sed vide tu, vt quod verbis affirmas, seriò sentias, & opere ipso compleas. Si enim aliud corde celaueris, quàm ore confitearis, me non dominum deum nostrum decipies, qui tanta potentia præditus est,vt etiam si nunc ad tuam confessionem & meam deprecationem auferat supplicium, tamen si non ex animo resipueris, immittere posit vobis longè maiora & grauiora supplicia. Primùm igitur hac Moysi parẹnesi admonentur omnes peccatores,vt si non velint subinde grauioribus suppliciis obiici, verè & ex animo resipiscãt.Et si enim effugiunt externum supplicium vel publicum,vel priuatum,& imponũt ministris ecclesiæ ficta sua confessione, non tamen imponent deo,nec effugient iudicium dei. Deinde hoc Moysi exemplo admonentur etiam ministri Ecclesiæ,vt peccatores affirmantes se pœnitentiam acturos, non temerè à sacramẽto arceant, etiamsi optimè sciant ipsos sæpenumero in peccata relapsos,& ex multis coniecturis suspicari queant,non perseueraturos in proposito pœnitentiæ. I Etsi enim ministro molestissimũ est, sacramenta porrigere huic qui sæpenumero fictam pœnitentiã professus est,minister tamen non est sapientior domino deo suo,qui nec Iudam apparentẽ adhuc coram Apostolis iustum, & excusantem sese vnà cum aliis Apostolis de proditione,à sacramento corporis sui reiecit:nec melior est deo patre nostro cœlesti, qui sinit solem suũ oriri super bonos & malos. Sed cur postquã egressus foret à Pharaone Moyses, dominum spondet pro eo se deprecaturũ, nisi quia præsentibus Idololatris noluit preces fundere? *Egressúsque Moyses à Pharaone, orauit dominum.*

Cap.14. *qui fecit iuxta verbum illius, & abstulit muscas à Pharaone, & à seruis suis, & à populo eius. Non superfuit ne vna quidem.* AMBROSIVS LIBRO TERTIO OFFICIORVM. Rogatus Moyses, vt his quoque finem exitiis daret,orauit & impetrauit.In illo prædicandum,quòd à fraudis consortio temperauerit,in hoc mirabile, quoniam diuinitùs intenta supplicia, virtute propria etiam ab hoste detorserit. Verè nimium,sicut scriptum est,mansuetus & mitis, sciebat quòd fidem rex non seruaret promisi,tamen honestum putabat vt rogatus oraret,læsus benediceret, appetitus remitteret. CAIETANVS. Non per viam occisionis, sed per viam ablationis cessauit mixtura, sic vt nec vnum quidem animal illius mixturæ remanserit ibidem,& hoc ad contestationem miraculi. K AVCTOR CATENAE. Qui fecit iuxta verbum illius,id est, exaudiuit dominus deprecationẽ Moysi. Hebraismus.Orandum itaq; est etiam pro impiis si petant,sperandum est enim quandiu pro se orare deũ petierint. Exaudit autem in speciem dominus quandoque vota impiorum ad tempus,sed gratiam resipiscentiæ non largitur,quia non petitur,nolunt enim conuerti ad meliora. Temporalia nonnunquam concedit,quæ sola cupiunt & postulant,orãtes magis per alios quàm seipsos, qui gratiam dignè orandi non accipiunt nec desiderant.Interim illis non gaudendum si potiantur cupitis,dum quæ postulantur vicissim non prẹstant,neque mãdata custodiunt. *Et ingrauatum est cor Pharaonis, ita vt ne hac quidem vice dimitteret populum.* AVGVSTINVS IN

Quæst. 29. QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Certè nũc non dictũ est,Ingrauatũ est cor Pharaonis, sed ingrauauit Pharao cor suũ,sic vtique in omnibus plagis.In voluntate quippe hominis est origo vitiorũ,mouentur L autem causis corda hominũ,alia sic,alia verò sic,etiam non diuersis causis, sæpe diuerso modo secundum proprias qualitates,quæ ex voluntatibus veniunt. AVCTOR CATENAE. Et ingrauatum est, & cætera.Sententia integrè retenta,Interpres aliquantulum verba variauit.Sic autem sunt hîc hebraica ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת ולא שלח את העם Vaiachbed Parho eth libbo gam bapáam hazoth, velo sillach, eth haham, Et aggrauauit, seu indurauit Pharao cor suum etiã vice hac,& nõ dimisit populũ,id est,in infidelitate permãsit.Sic habet & Chaldaica.Septuaginta pro hac vice, habent, καὶ ἐπὶ τοῦ καιροῦ τούτου, Et in tempore hoc. Sed idem est. Exauditur itaque Pharao pro reuerentia Moysi à domino,& supplicium immissum ex toto reuocatur,quo fit vt ingratitudine sua duplo sit suo tempore puniendus,& tanto grauiori iudicio obdurandus.

Mysticè. Quæst.28. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod dicit Moyses, Abominationes Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro,intelligendum est mysticè significari,quod etiam de pastoribus diximus,qui erant Aegyptiis abominabiles,& ideo separatam terrã Israëlitẹ acceperunt, cũ venerũt in Aegyptum.Sic enim & sacrificia Israëlitarum abominationes sunt Aegyptiis,sicut iniquis vita iustorũ. AM- M

Epist.4. ad Irenæum. BROSIVS EPISTOLARVM LIBRO PRIMO. Moueri te significasti mihi,eo quòd legeris,Abominanda apud Aegyptios immolemus deo.Sed habuisti quo istud solueres, quia in Genesi scriptum est, ꝙ Aegyptij pastorem pecorum abominabantur.Non vtique propter hominem,sed propter pecora.Illi enim aratro terrã inuertebant.Abraham autem & Iacob,& postea Moyses & Dauid pastores fuerunt,regalem quandã in hoc munere disciplinam induentes.Oderant ergo Aegyptij immolara sacrificia, id est, perfecta studia virtutum & plena disciplinæ.Quod ergo vitiosi oderunt,hoc apud bonos syncerum ac pium est.Opus virtutis detestatur luxuriosus helluo,refugit Aegyptius ita corpus quod illecebras diligit,auersatur animæ virtutes,abominatur imperium,refugit virtutum disciplinas, & omnia opera quæ huiusmodi sunt. Quæ ergo Aegyptius refugit, Aegyptius ille & non homo,hæc tu amplectere,qui habes humanitatis scientiam.Illa autem declina,quẹ illi sequuntur atque eligunt,quoniam duo sibi ista congruere non possunt,prudentia & insipientia. Itaque sicut iis quæ in

quodam

A quodam sensu imprudentiæ atque intemperantiæ sunt,abdicat se prudentia,abdicat continentia,ita eorũ omnis exors insipiens est atque incontinens,quæ in bonis atque in hæreditate sapientis viri sunt & continentis. GREGORIVS VNDECIMO MORALIVM. Huius mundi sapientia est, cor machinationibus tegere,sensum verbis velare,quæ falsa sunt vera ostendere,quæ vera sunt,falsa demonstrare. Hæc nimirum prudentia vsu à iuuenibus scitur, hæc à pueris precio discitur:hanc qui sciunt, cæteros despiciendo superbiunt. Hanc qui nesciunt, subiecti & timidi in aliis mirantur, quia ab eis hæc eadem duplicitas iniquitatis nomine palliatis, diligitur, dum mentis peruersitas, vrbanitas vocatur. Hæc sibi obsequentibus præcipit honorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ vanitate gaudere,irrogata ab aliis mala multipliciùs reddere,cùm vires suppetunt, nullis resistentibus cedere, cùm virtutis posibilitas deest, quicquid explere per malitiam non valent, hoc in pacifica bonitate simulare. At contrà sapientia iustorum est, nil per ostensionem fingere, sensum verbis aperire, vera vt sunt diligere, falsa deuitare, bona gratis exhibere, mala libentiùs tolerare quàm facere, nullam iniuriæ vltionem quærere, pro veritate contumeliam lucrum putare. Sed hæc iustorum simplicitas deridetur, quia ab huius mundi sapientibus puritatis virtus, fatuitas creditur. Omne enim quod innocenter agitur, ab eis proculdubio stultum putatur,& quicquid in opere veritas approbat, carnali sapientiæ fatuum sonat. Quid nanque stultius videtur mundo, quàm mentem verbis ostendere, nil callida machinatione simulare, nullas iniuriis contumelias reddere,pro maledicentibus orare, paupertatem quærere, possessa relinquere, rapienti non resistere, percutienti maxillam, alteram præbere? Vnde bene huius mundi dilectoribus ille egregius dei sapiens dicit, Abominationes Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro? Oues quippe Aegyptij edere dedignantur, sed quod abominantur Aegyptij, hoc Israëlitæ deo offerunt, quia simplicitatem conscientiæ, quam iniusti quique velut infimam abiectámque despiciunt, hanc iusti in virtutis sacrificium vertunt, & excolentes recti puritatem ac mansuetudinem, deo immolant, quam abominantes reprobi C fatuitatem putant. BERNARDVS IN SERMONE DE VERBIS EVANGELII, DIXIT SIMON PETRVS. Oportet itaque nos fratres domare carnem, calcare mundum, vt voluptatem corporis declinantes, caueamus nihilominus seculi vanitatem. Hæ nimirum abominationes Aegyptiorum quas immolamus domino deo nostro. Et totum quod à via vitæ & disciplinæ deterret filios huius seculi, totum quod exercet interim seruos dei, in his duobus est, quæ sub vno versu propheta commendat, Vide inquiens, humilitatem meam, & laborem meum. RVPERTVS. Sed & iuxta anagogen, non auditur Pharao, dicens: Ite, sacrificate domino deo vestro, Sed tantùm in ista terra, cùm dicit apostolica veri sacrificij tuba, Nolite iugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? Aut quæ societas lucis ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? Aut quæ pars fideli cum infideli? Quis autem consensus templo dei cum idolis?

(Margin: Cap.27. — B — Psalm. 24. — 2.Cor.6.)

D

IN NONVM EXODI CAPVT, ARGVMENTVM.

Aegyptus percutitur peste pecorum, vlcerosis vesicis, tonitru, grandine, & fulgure horribili. Peccatum suum agnoscit Pharao, & annuit liberationi populi. Moyses pro eo orat, liberatus ille induratur, & renuit.

CAPVT IX.

E *DIxit autem dominus ad Moysen: Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit dominus deus Hebræorum, Dimitte populum meum ut sacrificet mihi. Quòd si adhuc renuis, & retines eos, ecce manus mea erit super agros tuos, super equos & asinos, & camelos, & oues, & boues, Pestis ualde grauis. Et faciet dominus mirabile inter possessiones Israël & possessiones Aegyptiorum, ut nihil omnino pereat ex his quæ pertinent ad filios Israël. Constituítque dominus tempus, dicens, Cras faciet dominus uerbum istud in terra. Fecit ergo dominus uerbum hoc altera die, mortuáque sunt omnia animantia Aegyptiorum. De animalibus uerò filiorum Israël nihil omnino periit. Et misit Pharao ad uidendum, nec erat quicquam mortuum de his quæ possidebat Israël. Ingrauatúmque* F *est cor Pharaonis, & non dimisit populum.* Lectio.1.

AVCTOR CATENAE. Pharao sæpe quidem hactenus promisit se dimissurum Israëlem, sed idem etiam sæpe nunc fefellit. Quid igitur Moyses? Alius quispiam concitasset fortasis populum suum ad trucidandum regem toties perfidum, aut publicis saltem maledictis tam varium & mutabilem regem proscidisset. Moyses autem vir longè omnium piisimus, etsi sæpenumero delusus est à Pharaone, non tamen mouet seditionem populi sui aduersus regem, non proscindit ipsum conuiciis, nec immittit ei supplicia suo arbitrio, sed relinquit vltionem domino deo suo, & expectat vocationem dei. Memorabile exemplum, quò docemur, quid nobis agendum sit erga eos qui fidem nobis datam violant, & promissa non seruant. Vulgaris enim hominum morbus est, quòd fidem violantibus, etiam ipsi fidem violent, ac existiment sibi licere aduersus peccantes peccare. Sed deus vocat nos non ad exempla peccantium, vt peccata ipsorum imitemur, sed Lectio.2.

ad verbum

Universidad de Deusto Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad verbum suum, & iubet bona pro malis rependere, ac solam dei vocationem expectare & sectari. Sed iam ad G quintam plagam qua dominus percussit Aegyptum accedamus. *Dixit autem dominus ad Moysen, Ingredere ad Pharaonem, & loquere ad eum: Hæc dicit dominus deus Hebræorum, Dimitte populum meum vt sacrificet mihi.* Vel vt seruiat mihi, id est, colat me. Nulla tam difficilis prouincia prophetæ iniungi potest, quam non obeat domino mandante, & fraterna charitate suadente. Ad regem seuerissimum ingredi iussus, non recusat, sed obsequitur vir fidelissimus, tam dei sui seruus, quàm fratrum amator. Voluit dominus eruere suum populum, quod nondum prætexit, nec labores conqueritur, ne exulceret magis per se furiosum, sed suam deus causam allegat, coli se mandat, & ad hoc euocat fideles, quorum non patitur oppressionem, sed vt seipsum oppressum vlciscí parat: quod enim minimo ex seruis dei malum imponitur, hoc sibi refert acceptum. Licet autem sit deus & dominus omnium, deum tamen hîc Hebræorum se nuncupare dignatur benignus dominus, & propter populi veram fidem ac specialem cultum, & vt quantum populum illum diligeret, videret rex H Aegypti. *Quòd si adhuc renuis, & retines eos, ecce manus mea erit super agros tuos, super equos & asinos, & camelos, & oues, & boues, Pestis valde grauis.* EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Manus dei patris, eius filius accipitur, pro eo quòd per ipsum facta sunt omnia, sicut est illud in Esaia, Omnia hæc manus mea fecit, & facta sunt omnia. Aliter verò manus dei eius potestas intelligitur, de qua potestate in Hieremiæ libro prophetæ, Sicut lutum in manu figuli, sic vos in manu mea domus Israël. Item manus domini flagellum accipitur, de cuius percussione in Sophonia propheta scriptum est, Extendam manum meam super Iudam, & super habitantes Israël, & disperdam de loco hoc reliquias Balaam, & cætera. Pro qua domini percussione beatus Iob de semetipso ait, Manus domini tetigit me. Sic & hoc in loco manus domini, eius flagellum accipitur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Ecce manus domini est in pecore tuo quod in campo, in equis, in asinis, in camelis, in bobus, & in ouibus, pestis grauis valde. Primùm enim more suo Moyses vniuersum comprehendit animal in genere, deinde per partes distinguit. Vbi aduerte, quòd in sola animalia campestria sæuitura pestis dicitur. Quinta autem describitur plaga, videlicet mors animantium terrestrium, quadrupedum, gregalium, ad humanos vsus. AVCTOR CATENAE. Ecce manus mea super agros. Ita accipiendum prout est in Hebræo, videlicet בְּמִקְנְךָ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה Bemiknecha aser basade, In pecoribus tuis quæ sunt in agro, Ita est in Chaldaica. Vel super gregem tuum qui est in campo. Sic & Septuaginta, ἐν τοῖς κτήνεσί σου τοῖς ἐν τοῖς πεδίοις, In iumentis tuis quæ in campis. Et est sensus, percutiam pecora & alia animalia peste grauissima. Est enim appositio, manus mea, pestis grauis. Hebraismus. Nec dicit manus tua, vel Aaron, sed manus mea, quia plaga ista sicut & præcedens, à deo immediatè sine cuiusquam ministerio inflicta est. In tribus autem primis, extendisse manum legitur Aaron. Minæ igitur quantumlibet graues reprobos non conuertunt, nec reuocant ad meliorem mentem. Manus domini vltio est digna rependentis, & flagellantis incredulos, non solùm in propriis coporibus, sed & in pecoribus & iumentis, sine quibus vita hominum commodè transigi non potest. Pestis K autem grauis comminatur perditio & mortalitas, id est, pestilẽtia, quam tam anxiè homines expauescunt, vt vix nominare in aliquo idiomate audeant: vnde & Hebreis à re & ente nominatur, ac verbo, hoc est, דָּבָר Deber. *Et faciet dominus mirabile inter possessiones Israel & possessiones Aegyptiorum, vt nihil omnino pereat ex his quæ pertinent ad filios Israel.* Et faciet dominus mirabile, & cætera. Hebraica sic leguntur וְהִפְלָה יְהוָה בֵּין מִקְנֵה יִשְׂרָאֵל וּבֵין מִקְנֵה מִצְרָיִם Vehiphla iehoua ben mikne Israël vben mikne mizraim. Quod & sicut vertit Interpres reddi potest, cùm & Phala verbum mirabile facere, & dictio mikne, possessionem significet. Verùm quia Phala quandoque est diuidere, & mikne pecora, verterunt alij, & distinctionem faciet, seu diuidet dominus inter pecora Israël & inter pecora Aegyptiorum. Sic etiam habet Chaldaica. Septuaginta partim primam, partim secundam sequuntur versionem, ita enim legunt, καὶ παραδοξάσω ἐγὼ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν τῶν αἰγυπτίων, καὶ ἀναμέσον τῶν κτηνῶν ὑῶν Ἰσραήλ, Et mirabilia faciam ego in die illa inter iumenta Aegyptiorum, & inter iumenta filiorum Israël. Vide autem quàm mirabile, quòd in eisdem etiam campis (vt nonnulli asserunt) animalia Aegyptiorum mortua sunt, Filiorum autem Israël præseruata. Licet L enim Aegyptij abstinerent ab esu animalium, nutriebant tamen ea propter seruitia & lanam. Nihil igitur omnino earum rerum periturum promittitur quæ ad filios Israël pertinebant. Parcitur enim fidelibus, vt & in fide proficiant, & ingrati duriùs puniantur. Verbum דָּבָר Dabar, accipitur pro quacunque re etiam minutula, quasi dicatur, vt ne tantillum quidem, vel minimum quippiam apud fideles sit periturum. *Constituitque dominus tempus, dicens, Cras faciet dominus verbum istud in terra*, Id est, rem hanc in hac regione. Hebraismus. Spacium pœnitentiæ & resipiscentiæ, dei clementia prorogat in crastinum, pronior certè, ad miserandum quàm puniendum, quam contemnentes, digniùs castigari cernuntur. Toties iam admoniti rex & aulici, iandudum iudicium dei extimescere debuissent. *Fecit ergo dominus verbum hoc altera die, mortuáque sunt omnia animantia Aegyptiorum. De animalibus verò filiorum Israel nihil omnino periit.* INTERLINEARIS. Vt cultores animalium confunderentur, Et qui deum colunt non animalia, lætarentur, inflixit dominus in ani- M malia hanc plagam. AVCTOR CATENAE. Fecit ergo dominus verbum hoc altera die, hoc est, rem hanc postero die. In Hebræo est מִמָּחֳרָת Mimachorath, A crastino, quod illis est in crastinum, & Græcis, τῇ ἐπαύριον, Crastina. Vbi autem apud nos dicitur, Animantia & de animantibus, Hebraicè scriptum est מִקְנֶה Mikne, quòd alij pecora verterunt, sed est idem cum litera nostra. Denique quod dicitur, Nihil omnino periit, idem est quod Hebraicè legitur: לֹא מֵת אֶחָד Lo meth echad, Nec vnum mortuum est, Ita etiam habet Chaldaica. Septuaginta, οὐκ ἐτελεύτησεν οὐδέν, Non mortuum est quicquam. Intelige autem omnia animalia mortua quæ erant in agris, non autem quæ domi, vel animalia multa, quæ omnia erant Aegyptiorum. Alias nullum relinqueretur animal sequentibus plagis afficiendum, & aduersaretur dicendis infra in septima plaga, vbi commemorantur animantia in agro, & in decima, vbi primogenita

A mogenita animalium referuntur occidenda. Plagam autem inflixit ipse dominus vt promisit: nam fidelis in omnibus verbis suis, & sanctus in omnibus operibus suis. In quo etiam distinctionem ostendit inter obedientes sibi & contemptores, dum pij salui sunt cum suis, impiorum autem facultas perit, non tota quidem, sed magna ex parte. Testatur quoque dominus, quòd is sit verus deus, quem maiores Israëlitarum coluerunt, & cuius verbum Moyses Israëlitis prædicat. Consecratur autem hoc loco, sicuti supplicia quæ supra commemorata sunt, pestis iumentorum in publicum supplicium publicorum scelerum, quæ in vrbibus & regionibus designari solent. Et confirmatur postea verbis legis. In Deuteronomio enim dicitur, Si non audieris vocem domini dei tui, maledicta erunt armenta boum tuorum & greges ouium tuarum. Est & hoc supplicium in nostris regionibus, ac nostris etiam temporibus vulgare. *Et misit Pharao ad videndum, nec erat quicquam mortuum de his quæ possidebat Israel.* Sic legitur in Hebræo hæc litera, prout scilicet est in Chaldaica, Misítque Pharao (subaudi nuncios) & ecce de animalibus filiorum Israël nec vnum B quidem mortuum erat. Sed idem est prorsus cùm litera nostra. Hoc autem omittitur à Septuaginta, non quidem eorum vitio, sed temporum. Quod vel ex eo fit manifestum. Nam subditur in Græcis codicibus, ἰδοὺ δὲ φαραὼ, ὅτι οὐκ ἐπλεύτησεν ἀπὸ τῶν κτηνῶν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὐδέν, Videns (inquit) Pharao quòd non mortuum est à iumentis filiorum Israël quicquam. Desinant igitur Hebræi & Hæretici Latinam hanc nostram vituperare editionem, quà certè nulla melior & elegantior potest inueniri. Illi autem vt sibi maledicendo gloriolam comparent, & religionem nostram vtcunque oblaterent & perturbent: hi verò vt à fallsis suis opinionibus recedere non compellantur, ex qualibet re ansam accipiunt. Sed credant omnes (vt cunctis aduersariis ilia rumpantur) editionem nostram inculpatam esse. Sed ad institutum nostrum redeamus. Contraria iuxta se posita clariùs dinoscuntur. Et amarior est felicitas eius quem odimus, visa, quàm ignorata. Ideo rex edoceri debet de suorum plaga, salutèque Israëlitarum, vt acerbius compungatur. Quia verò mirabilius erat quòd ex animalibus Aegyptiorum & Hebræorum in eisdem campis pascentibus, quæ C erant Aegyptiorum, morerentur, & quæ Hebræorum, seruarentur, quàm quòd terra Gessen ab aliqua plaga esset immunis, non autem alia terra Aegypti, ideo fortè misit Pharao ad videndum hoc mirabile, non autem in superioribus plagis. Vel etiam superius potuit misisse, & non tamen scriptum fuisse, sicut hîc. Pharao autem nec manifestò supplicio, nec manifestò miraculo, quo discrimen factum est inter Aegyptios & Israëlitas, verum deum agnoscit, & ad sanam pœnitentiam inuitatur, sed econtrà fit deterior, vnde subiungitur. *Ingrauatúmque est cor Pharaonis, & non dimisit populum.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quomodo ex contrariis causis facta est hæc ingruatio cordis Pharaonis? Si enim & pecora Israëlitarum morerentur, tunc videretur causa competens qua cor eius ingrauaretur ad contemnendum deum, tanquam si & Magi eius pecora Israëlitarum fecissent mori. Nunc verò vnde debuit ad timendum vel credendum moueri, videns nullum pecus mortuum ex pecoribus Hebræorum, hîc ingrauatus est, id est, illa ingrauatio etiam hucusque progressa est. BERNARD Quæst. 30. DVS PRIMO DE CONSIDERATIONE. Quæris quid sit cor durum. Solum est cor durum quod semetipsum non exhorret, quia nec sentit. Quid me interrogas? interroga Pharaonem. Nemo duri cordis, salutem vnquam adeptus est, nisi quem fortè miserans deus, abstulit ab eo (iuxta Prophetam) cor lapideum, & dedit cor carneum. Quid ergo cor durum? Ipsum est quod nec compunctione scinditur, nec pietate mollitur, nec mouetur precibus, minis non cedit, flagellis duratur. Ingratum ad beneficia est, ad consilia infidum, ad iudicia sæuum, inuerecundum ad turpia, impauidum ad pericula, inhumanum ad humana, temerarium ad diuina, præteritorum obliuiscens, præsentium negligens, futura non prouidens. Ipsum est cui præteritorum, præter solas iniurias, nihil omnino non præterit, præsentium nihil non perit, futurorum nulla nisi fortè ad vlciscendum prospectio seu præparatio est. Et vt in breui cuncta horribilis mali mala complectar, ipsum est, quòd nec deum timet, nec hominem reueretur. AVCTOR CATE- E NAE. Vides igitur quomodo improbi flagellati non emendentur, piis autem exempli loco statuuntur ad iustitiam sectandam & conseruandam. Sed quam dicemus nos in Pharaone tanti stuporis & indurationis causam? num dominum deum nostrum? Absit. Deus enim non est auctor peccati. Num Magos & Philosophos Aegyptiorum? Hi quidem nonnihil adiuuerunt stuporem regis, attamen si ipsi præcipui fuissent auctores indurationis, certè impulissent antea regem ad pœnitentiam, cùm ingenuè fatebantur, miraculum cyniphium esse digitum dei. Relinquitur ergo, ipsum solum regem præcipuam fuisse causam suæ indurationis. Ad hanc autem tam stupidam & pertinacem indurationem maximè omnium peruenit ex contemptu præcepti dei, quod per Moysen prædicabatur. Contemptus enim præcepti dei, tantum malum est, vt non solùm secum afferat omnia scelerum genera, verùm etiam hominem ita excæcet, vt nec suppliciis, nec miraculis conuertatur ad resipiscentiam. Vnde apud Esaiam ad contemptores præcepti dei dicitur, Audite audientes, & nolite intelligere, & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi huius, & aures eius aggraua, & oculos eius claude, ne fortè videant oculis suis. Et Ioannes de Pharisæis contemnentibus F Euangelium Christi ait, Cùm Iesus tam multa signa fecisset coram eis, non credebant in eum. Maxima igitur cura nobis adhibenda est, ne contemnamus mandata dei, ne & vnà cum Pharaone & omnibus impiis, tam horribiliter induremur.

ORIGENES. Quod verò quinto in loco animalium nece vel pecudum Aegyptus verberatur, ve- *Mystice.* cordia in hoc arguitur, stultitiáque mortalium, qui tanquam irrationalia pecora cultum & vocabulum dei diuersis imposuerunt figuris, non solùm hominum, sed & pecudum, ligno & lapidibus impressis, Hammonem Iouem in Ariete venerantes, & Anubin in cane, Apin quoque colentes in tauro, cætera quoque quæ Agyptus deorum portenta miratur, vt quibus cultum credant inesse diuinum, in his viderent miseranda supplicia.

Universidad de Deusto Biblioteca

ORDINARIA. Quintum præceptum eſt,Nõ mœchaberis: Quinta plaga,mors in pecoribus. Cõparemus G
hæc. Da hominem mœchari volentem, coniugio non contentum. Appetitum carnis deuitare non vult, no-
bis pecoribúſque communem, coire enim & generare, etiam pecudum eſt: Ratiocinari & intelligere, ho-
minum eſt. Ratio ergo quæ præſidet, motus inferiores tanquam regina frenare debet, non immoderatè laxa-
re. Ideo pecoribus in natura datum eſt, vt certis temporibus tantùm ad coitum moueantur, interim nanque
motus ipſe torpeſcit: Homo autem ſemper moueri poteſt, quia refrenare motum poteſt: Tibi dominationem
rationis creator dedit, tibi præcepta continentiæ tanquam in beſtias inferiores lora conceſsit. Tenes quod pe-
cus non poteſt, & ſperas quod non poteſt. Laboras in continendo, non pecus. Gaudebis in æternitate, non
pecus. Si opus fatigat, merces conſolatur. Debes interiorem motum frenare, non tanquam pecus in omnia
relaxare. Quòd ſi contempſeris, & imaginem dei quæ in te eſt, poſthabueris, victus cupiditate tanquam di-
miſſo homine, pecus eris, contra illud: Nolite fieri ſicut equus & mulus, in quibus non eſt intellectus. Sed for- H
Pſal.31. tè eliges libera libidine vagari, nulla lege refrenari. Attende plagam, ſi pecus es, ſaltem mori time. PRO-
1.part.2. SPER. Aliter. Quinta plaga Aegyptiorum eſt, omnium pecorum iumentorúmque repentinus interitus. Et
Cap.36. quintum mandatum legis eſt, Non occides. Non igitur qui gladio tantùm, verùm etiam qui odioſe viuunt,
Exod.9. homicidæ ſunt. Dicit enim Ioannes Apoſtolus, Qui odit fratrem ſuum, homicida eſt. Tales velut Aegyptia
1.Ioan.3. animalia repentino impetu corruunt, Quia omnis homicida non habet in ſe vitam manentem. RVPER-
TVS. Hæc igitur peccatorum plaga mandati huiuſmodi flagellum illis pronuntiat, Nam & illic dicitur, non
occides, & hîc occiſoribus infantum filiorum Iſraël, quos in fluuium proiecerunt, mors in aquis eorum con-
ſecutura, eos approximat. Primùm in animalia vindicta graſſatur, non repentè irruens, ſed paulatim ad ipſos
vſque progrediens, ac pedetentim corripiens peccatores, vt inexcuſabiles ſint. Nam de tali retardatione dei
Rom.2. vindictæ Apoſtolus dicit, An diuitias bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis contemnis? Ignoras quo- I
niam patientia dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam, & cor impœnitens, theſau-
rizas tibi iram in die iræ. Cùm ergo hæc dicit, ſubaudiendum eſt, quemadmodum Pharao ſibi theſaurizauit,
cuius exemplum ex auctoritate præſentis ſcripturæ cauendum eſt omni homini, cui qualitercunque peccanti
vindicta quaſi tardè occurrit, ne cùm venerit, tantò copioſior, quantò tardior obueniat duro atque impœniten-
ti, quemadmodum & huic, cui magis ac magis induranti cor ſuum, tandem æternæ iræ totus theſaurus quem
congregauit, in mari rubro incubuit.

2 *ET dixit dominus ad Moyſen & Aaron, Tollite plenas manus cineris de camino, & ſpargat illum*
Moyſes in cœlum coram Pharaone, ſitque puluis ſuper omnem terram Aegypti. Erunt enim in homi-
nibus & iumentis ulcera, & ueſicæ turgentes in uniuerſa terra Aegypti. Tuleríntque cinerem de
camino, & ſteterunt coram Pharaone, & ſparſit illum Moyſes in cœlum. Factáque ſunt ulcera ueſicarum K
turgentium in hominibus & iumentis, nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter ulcera quæ in illis
erant, & in omni terra Aegypti. Indurauítque dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos, ſicut locutus eſt
dominus ad Moyſen.

2 CAIETANVS. Hîc ſexta incipit plaga vlcerum cum inflatione, communis hominibus & iumen-
tis. *Et dixit* (inquit) *dominus ad Moyſen, Tollite plenas manus cineris de camino, & ſpargat illum Moyſes in cœlum coram Pha-*
raone, ſitque puluis ſuper omnem terram Aegypti. PHILO IVDAEVS. Cùm deus tot ſignis ac prodigiis
voluntatem ſuam declaraſſet, quæ longè omnibus oraculis manifeſtiora ſunt, grauioribus tamen pœnis &
plagarum copia indigebant, propterea quòd inſipientes plagis magis quàm verbis caſtigari ſolent. AV-
Queſt.31. GVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera. Sumite vo- L
bis plenas manus fauillæ de fornace, & aſpergat Moyſes in cœlum coram Pharaone, & coram ſeruis eius, &
fiat puluis in tota terra Aegypti. Signa ſuperiora virga fiebant, quam non Moyſes, ſed Aaron, vel extende-
bat ſuper aquam, vel ad terram percutiebat, nunc verò interpoſitis duobus ſignis de cynomya & pecorum
mortibus, vbi nec Aaron nec Moyſes aliquid operati ſunt manu, dicitur vt Moyſes fauillam ſpargat in cœ-
lum de fornace, & hanc ambo ſumere iubentur, ſed ille ſpargere non in terram, ſed in cœlum, tanquam Aa-
ron qui datus erat ad populum, terram percutere deberet, Moyſes verò de quo dictum eſt, Erítque tibi in
iis quæ ad deum, in cœlum iubetur fauillam ſpargere. Quid duo illa ſuperiora ſigna, vbi nec Moyſes, nec
Aaron manu aliquid operantur? Quid ſibi vult iſta diuerſitas? Neque enim nihil. CAIETANVS.
Iuxta Hebræum habetur, Tollite vobis plenos pugillos veſtros ſufflationis fornacis. Nulla camini fit men-
tio, nec exprimitur cinis aut fuligo, ſed materia illa ſignificatur, quam vis flammæ fornacis eleuat, quaſi M
ſufflans, quæ materia cadit extra fornacem, cùm non amplius attingitur ab impetu eleuantis flammæ. Et vi-
detur materia non tam grauis vt cinis, nec tam leuis vt aſcendens fumus, ſed media. Et idem intellige quo-
tiens inferius in hac plaga repetitur cinis camini. Et ſpargat illum Moyſes in cœlum coram Pharaone.
Ambo incipiunt hoc miraculum, dum vterque iubetur implere pugillum illius materiæ, ſolus autem Moy-
ſes ſpargendo perficit actionem. Et hoc eſt, primum ſignum, in quo Moyſes per ſeipſum immediatè coo-
peratus eſt. Sítque puluis ſuper omnem terram Aegypti, & ſint in hominibus & iumentis vlcera & veſi-
cæ turgentes in tota terra Aegypti. Duo effectus ſequuturi prædicuntur, alter pulueris, non in aliqua parte,
ſed in tota terra Aegypti: alter vlcerum inflatorum tam in hominibus quàm in iumentis. AVCTOR
CATENAE. Tollite plenas manus, &c. Parum eſt quòd Hebraicè legitur קְחוּ לָכֶם מְלֹא חָפְנֵיכֶם פִּיחַ
כִּבְשָׁן Kechu lachem melo chaphnechem píach chibſan, Tollite, ſeu accipite vobis plenas volas,
ſeu

A ſeu manus, vel pugillos veſtros fauillæ fornacis. Ita & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Intelligit autem
albam illam fauillam nondum planè verſam in cinerem, qua ſemimortui carbones teguntur. Et erit (in-
quit) puluis. Idem dicitur in Hebræo וְהָיָה לְאָבָק Vehaia leabak, Erítque in puluerem, ſic & Chaldaica, quæ
etiam addit tenuiſsimum, Vel, Et vertetur in puluerem. Septuaginta, καὶ γενηθήτω κονιορτὸς, Et fiat puluis.
Sequitur, Erunt, & cętera, vlcera & veſicæ turgentes. Hoc etiam non diſcrepat ab Hebræo, לִשְׁחִין פֹּרֵחַ אֲבַעְבֻּעֹת
Liſchin poréach abahebbuhoth, In vlcera germinantia veſicas, Vel in ſcabiem producentem puſtulas, aut
veſicas turgentes. Sechin enim, & ſcabiem & vlcus ſignificat. Huic verſioni conſonat & Chaldaica, habens,
Et erit in hominibus & in pecoribus ſcabies germinans veſicas. Septuaginta, ἕλκη φλυκτίδες ἀναζέουσαι, vlce-
ra veſicæ feruentes. Alij, In vlcus germinans, vel producens inflationes. Alij, Apoſtema generans vlcera,
verterunt. Sed omnium ſenſus vnus eſt. Hæc igitur fauilla vel cinis in aërem ſparſa, nutu dei vniuerſam
B ſuperficiem Aegypti in modum pulueris obtexit, & inde ſequuta eſt tam in hominibus, quàm in iumentis
& pecoribus peſtis quædam tumens & ardens, atque in tetrum creſcens virus. Et ſi dixeris, tamen priùs oc-
ciſa fuerunt vniuerſa pecora Aegypti, quomodo igitur hîc narrantur vlceribus percuſſa? Reſpondetur, ſu-
prà ſcribuntur ea pecora interiiſſe, quæ in campo reperta ſunt. Sexta itaque plaga Aegyptiorum deſcribi-
tur, vlcerum ſcilicet & bullarum aut inflationum, ex feruore & incenſione ſanguinis & humorum nomen
habentium apud Hebræos: cùm calor agit in humorem, quem expellendo velut in arbore gemmas pro-
ducit, non ſine magno dolore, propter actionem caloris in frigidum & humidum: quæ enim feruore ca-
rent vlcera, minus dolent. Fuliginem autem proiicit Moyſes ſpectante Pharaone, ne arte aliqua aut in-
cantatione factum ſuſpicari poſsit, ſi clam feciſſet. Potuiſſet etiam deus abſque fuliginis ſparſione immit-
tere has peſtes, ſed variis modis potentiam oſtendit ſuam & virtutem: nonnunquam ſolo verbo, aliquan-
do inſtrumento aliquo & re corporali, vt dum aquam fundi iubet ſuper terram, dum virgam vertit in co-
C lubrum, dum hîc fuliginem ſpargit, vt in omnibus eius potentiam agnoſcamus. Quanquam enim omnia
ſeipſo perficere poſsit deus, accommodat ſe tamen plerunque noſtris infirmitatibus exteriora adhibens, no-
ſtra cauſa quibus caro nitatur. *Tuleríntque cinerem de camino, & ſteterunt coram Pharaone, & ſparſit illum Moyſes in*
cœlum. Factáque ſunt vlcera veſicarum turgentium in hominibus & iumentis, nec poterant malefici ſtare coram Moyſe propter vulne-
ra quæ in illis erant, & in omni terra Aegypti. GREGORIVS NYSSENVS. Non decet hiſtoriæ li-
teram ita ſequi, vt deum putemus cruciatus cauſam, ſed vnumquenque ſua electione ſibi dolores præparaſ-
ſe ac feciſſe credere debemus, vt etiam Apoſtolus ad huiuſcemodi hominem dicit, quòd ſecundum duri-
tiam tuam, quia cor tuum non pœnitet, iram tibi in die iræ ac reuelationis & iuſti iudicij dei congre-
gas, qui vnicuique tribuit iuxta ſuorum operum merita. Nam quemadmodum ſi praui ac pernitioſi humo-
res in præcordiis ac inteſtinis lateant, non accuſatur medicus quòd eos ipſe fecerit, ſi arte ipſos in cutem
vt appareant traxerit, ſed effecit quidem illos inordinata diæta, traxit autem in manifeſtius non imperitus
D medicus, ſic cùm dolores ac cruciatus hominibus à deo factos audimus, intelligere decet à nobis ipſis in-
itia & cauſas earum vexationum fuiſſe. Qui enim bene vixit, huic non tenebræ, non vermes, non gehen-
na, non ignis, non aliud vllum, & nomine & re terribile imminet, ſicut ipſa quoque teſtatur hiſtoria. Nam
cum in eodem ſimul Hebræi cum Aegyptiis eſſent loco, cruciabantur Aegyptij, Hebræis nihil ſentienti-
bus. Quare manifeſtum eſt nihil harum pœnarum abſque noſtra electione ac voluntate poſſe conſiſtere.
RVPERTVS. Nec poterant, inquit, Malefici ſtare coram Moyſe, &c. Ecce tertiò victi ſunt, vnde &
deinceps nulla fit mentio maleficorum, periit enim memoria eorum. Primò virgis ſuis non ſine confuſio-
ne exarmati ſunt, quia virga Aaron deuorauit virgas eorum. Secundo confuſi, quia non potuerunt cyni-
phes educere, dixerunt, digitus dei hic eſt. Hîc iam tertiò ſic ſuperati ſunt, vt non poſſent reſpirare ſpe
vllius victoriæ. Vlceroſi quippe & ipſi, nec iam poterant ſtare coram Moyſe. De ſimili confuſione certi ſunt,
quicũque reſiſtunt veritati, inſipientia enim eorũ (inquit Apoſtolus) manifeſta erit omnibus, ſicut & illorum *2.Tim.3.*
E fuit. CAIETANVS. Et hinc apparet perſeuerantia Magorum aduerſus Moyſen, & quod fortè non
credebant ipſum ſummum deum qui eſt fons eſſendi facere hæc mirabilia, ſed aliquos dæmones. AV-
CTOR CATENAE. Tuleríntque cinerem de camino, vel fauillam de fornace. Factáque ſunt vl-
cera veſicarum turgentium. Rectè vertit Interpres, ſunt enim dictiones eædem quæ ſupra. Alij verò quod
Hebraicè legitur וַיְהִי שְׁחִין אֲבַעְבֻּעֹת פֹּרֵחַ Vaihi ſechin abahebbuhoth poréach, Exortáque eſt ſcabies produ-
cens puſtulas, verterunt. Alij, Et facta ſunt apoſtemata germinantia vlcera. Quidam, Et facta ſunt vlce-
ra, inflationes producentia. Nonnulli denique, Et fuit vlcus inflationum germinans. Chaldaica, Et fuit ſca-
bies & veſicæ multæ. Septuaginta, καὶ ἐγένετο ἕλκη φλυκτίδες ἀναζέουσαι, Et facta ſunt vlcera veſicæ feruentes.
Aiunt ſiquidem in hac plaga primò fuiſſe in hominibus & iumentis veſicas turgentes, id eſt, calefactio-
nem quandam pungentem continentes, quæ poſtquam ruptæ ſunt, facta ſunt vlcera. Sic & quod ſequitur,
Propter vlcera quæ in illis erant, quia eſt eadem dictio ſichin, aliqui propter ſcabiem, vt Chaldaica: alij
F propter apoſtemata, Septuaginta vt apud nos eſt, reddiderunt. Quod verò in noſtra editione legitur, Et in
omni terra Aegypti, & locutio eſt, qua continens ponitur pro contento, vt perinde ſit ac ſi diceret, in omni-
bus hominibus ac iumentis in terra Aegypti conſiſtentibus, Hebraicè ſecundum aliquos nulla eſt locutio, ſed
tantùm, וּבְכָל מִצְרָיִם Vbcol mizráim, Et in omnibus Aegyptiis. Sic habet & Chaldaica. Poſſet tamen etiam red-
di, Et in omni Aegypto, & non diſcreparet à noſtra editione, cui conſentiunt etiam Septuaginta. Sic igitur in
rebus minutiſsimis & contemptiſsimis regum ſuperbam potentiam deus diſturbat ac deiicit, vt videant ty-
ranni quàm nihil ſit eorum faſtus, & quòd non magno exercitu egeat vt eos debellet, qui poſsit hoc ranis,
muſcis & cyniphibus efficere. Nec poterant (inquit) malefici ſtare coram Moyſe, &c. Iam nunc etiam aruſpi-
ces & ſortilegi incipiunt plagis affici puſtularum, vt conſiſtere non poſsint coram ſuo rege. Sic puſtulis propediẽ
ſeſe affligendos timeant, qui regibus aſsiſtentes, conſilio ſuo pios perſequuntur ac perdunt. Eſt itaque & hoc ſup-
plicium conſecratum hoc loco, in publicum publicorum ſcelerum ſupplicium. Et confirmat illud Moyſes

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Deuteronomio vigesimo octauo capitulo. Percutiat te dominus vlcere Aegypti, & partem corporis per G
quam stercora egeruntur, scabie quoque & prurigine, ita vt curari nequeas. *Induravitque dominus cor Pharaonis, & non audiuit eos, sicut locutus est dominus ad Moysen.* ORIGENES. In prima nihilominus plaga vbi aqua in sanguinem vertitur, scriptum est quia induratum est cor Pharaonis. Similiter & in secunda cùm ranæ debulliunt, sed & in tertia cùm cyniphes ingruunt. In quarta quoque cùm cynomya educitur, & in quinta vbi manus domini fit super pecora Aegyptiorum, paria super hoc dicuntur & similia. In hac sexta verò vbi sumpsit fauillam de fornace Moyses, & respersit, & facta sunt vlcera & vesicæ feruentes in hominibus, & in quadrupedibus, & iam non poterant stare malefici in conspectu Moysi, non dicitur quia induratum est cor Pharaonis, sed terribilius aliquid dicitur, scriptum est enim, quia indurauit dominus cor Pharaonis, & non audiuit illos, quemadmodum constituit dominus. Rursum in septima cùm grando & ignis Aegyptum vastat vniuersam, induratur quidem cor Pharaonis, sed non à domino: in octaua vbi locusta producitur, dominus H
dicitur indurare cor Pharaonis. Sed & in nona cùm tenebræ palpabiles fiunt per totam terram Aegypti, Pharaonis cor dominus scribitur indurare. Ad vltimum quoque cùm extinctis primogenitis Aegyptiorum, Hebræus populus discessisset, post multa dicitur, Et indurauit dominus cor Pharaonis regis Aegypti, & seruorum eius, & insequutus est post filios Israël. Sed & cùm Moyses de terra Madian ad Aegyptum mittitur, & præcipitur ei facere omnia prodigia, quæ dedit dominus in manu eius, additur, Facies (inquit) ea in conspectu Pharaonis. Ego autem induro cor Pharaonis, & non dimittet populum meum. Sed & vbi enumerati sunt principes Israël, post pauca addit ex persona domini, Ego (inquit) induro cor Pharaonis, & multiplico signa mea. Quòd si credimus diuinas esse has literas, & per spiritum sanctum scriptas, non puto quòd tam indignè de diuino spiritu sentiamus, vt fortuitu in tanto hoc opere facta sit ista varietas, vt nunc quidem dominus dicatur indurasse cor Pharaonis, nunc autem non à domino, sed quasi sponte induratum dicatur. Equidem confiteor me minus idoneum, & minus capacem, qui valeam in huiusmodi varietatibus I
diuinæ sapientiæ secreta rimari. Paulum tamen Apostolum video, qui propter inhabitantem in se spiritum dei dicere confidenter audebat, Nobis autem reuelauit dominus per spiritum suum. Spiritus enim omnia scrutatur, etiam alta dei. Hunc (inquam) video tanquam intelligentem quid differat induratum esse cor Pharaonis, & indurasse cor Pharaonis dominum dicere. Alibi quidem dicit, An diuitias bonitatis eius, & patientiæ & longanimitatis contemnis? ignoras quia patientia dei ad pœnitentiam te adducit? secundum duritiem autem tuam, & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei. Per quod eum sine dubio, qui sponte induratus est, culpat. Alibi verò velut quæstionem super hoc quandam proponens, dicit, Ergo cui vult miseretur, & quem vult indurat. Dicis itaque mihi, Quid igitur adhuc conqueritur? Voluntati enim eius quis resistit? Addit etiam his, ô homo tu quis es qui contrà respondeas deo? Per quod de eo qui à domino dicitur induratus, non tam quæstionis absolutione, quàm apostolica auctoritate respondit, credo non iudicans dignum pro incapacitate auditorum, chartis & atramento huiusmodi absolutionum secreta committere. Sicut & in alio loco de quibusdam verbis ipse dicit, audisse se quædam, quæ non licet hominibus loqui. Vnde & in consequentibus eum qui non tam studiorum merito quàm sciendi cupiditate secretioribus se quæstionibus curiosus immergit, magnifici doctoris seueritate deterret, cum dicit, O homo tu quis es qui contrà respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit, quid me fecisti sic? &c. Vnde & nobis hæc obseruasse tantùm & inspexisse sufficiat, atque ostendisse auditoribus quanta sint in lege diuina profundis demersa mysteriis, pro quibus dicere in oratione debeamus, De profundis clamaui ad te domine. GRAECVS. Deus nemini malorum auctor est. Ideóque quòd Pharaonem indurasse dicitur, ita intelligendum est: Ecce dimisi illum facere quod constituerat, hoc est, Iudæos affligere, & aduersus illos animum indurare, neque enim deus Pharaonem antequam peccaret occidere debuit, id enim facere deus non solet, vt ne hominis liberam voluntatem tollere videatur. CAIETANVS. In quinque igitur præcedentibus plagis non est nominatus dominus indurans, sed in hac sextà L
dicitur dominus indurans, ad significandum quòd subtractione gratiæ diuinæ fiebat hæc induratio. Ad similitudinem siquidem roboris duri est, resistere deo loquenti per Prophetas suos, per signa, per plagas, &c. AVCTOR CATENAE. Induravítque dominus cor Pharaonis. Agnitam dei virtutem spernere, extio est propinquum.

Mystice. ORIGENES. Vlcera autem & vesicæ cum feruore, sexto in verbere producuntur. Et videtur mihi quòd in vlceribus arguatur dolosa & prurulenta malitia, in vesicis verò tumens & inflata superbia, in feruore demum, iræ ac furoris insania. ORDINARIA. Sextum præceptum, Non occides. Sexta plaga pustulæ in corpore: vesicæ bullientes & scatentes incendia vulnerum: & fauillæ fornacis. Ardent enim homicidæ ira & insania. Si posses videre animas homicidarum, plus plangeres eas, quàm putrescentia cor-
Cap.36. pora vlceratorum. PROSPER. Aliter. Sexta plaga Aegyptiorum est, vesicæ ebullientes, vlceráque manantia. Et sextum mandatum legis est, Non mœchaberis. Quid enim mœchi in anima patiuntur, compacta M
plaga demonstrat. Nisi enim vlcera pessimi amoris, ebulliénsque libido rationem animi perturbarent, adul-
Prouer.6. ter vtique non esset, neque vt scriptum est, per inopiam sensus, perditionem animæ suæ acquireret. Et licet
Heb.13. huiusmodi puniantur etiam hîc legibus humanis, fornicatores etiam & adulteros, vt Paulus noster dicit, iudicabit deus. RVPERTVS. Hæc igitur plaga mandato illi, imò ei qui mandati illius transgressor est, meritam pœnam præsagit. Quid autem est adulter combustus libidinis igne sulphureo, nisi cinis de camino
Osee.7. Omnes enim adulterantes (inquit Propheta) quasi clybanus succensus à coquente. Tollitur ergo & spargitur in cœlum cinis de camino, fiúntque vlcera vesicarum turgentium in hominibus & iumentis, quia rapitur mœchus de perpetrati adulterij incendio, ad cœleste iudicium, & æterna pœna turgens, totúsque vlcerosus, sempiternum in anima & corpore portat incendium.

Dixitque

A *Dixitque dominus ad Moysen, Mane consurge, & sta coram Pharaone, & dices ad eum: Hæc dicit do-* 3
minus deus Hebræorum, Dimitte populum meum ut sacrificet mihi, quia in hac uice mittam omnes pla-
gas meas super cor tuum, & super seruos tuos, & super populum tuum, ut scias quòd non sit similis
mei in omni terra. Nunc enim extendens manum percutiam te, & populum tuum peste, peribísque de terra.
Idcirco autem posui te, ut ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni terra. Adhuc
retines populum meum, & non uis eum dimittere? En pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qua-
lis non fuit in Aegypto, à die qua fundata est, usque in præsens tempus. Mitte ergo iam nunc, & congrega iu-
menta tua & omnia quæ habes in agro. Homines enim & iumenta, & uniuersa quæ inuenta fuerint foris, nec
B *congregata de agris, ciderítque super ea grando, morientur. Qui timuit uerbum domini de seruis Pharao-*
nis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem domini, dimisit seruos suos, &
iumenta in agris. Et dixit dominus ad Moysen, Extende manum tuam in cœlum, ut fiat grando in uniuersa terra
Aegypti super homines & super iumenta, & super omnem herbam agri in terra Aegypti.

AVCTOR CATENAE. Cur obsecro te, ad tot prodigia non fuerunt territi neque moti Aegyptij? An 3
quia dati erant in reprobum sensum, ob multa iniustè in Hebræos perpetrata? An quia adeò scelus & nequitia ipsorum inualuerat: vt (veluti corpus ab ægritudine valde oppressum) susciperent detrimentum ab omnibus, quæ aliis auxilium & fauorem præstare solent? Hinc de Christo prædixit Simeon, quòd positus erat in ruinam multorum, malè videlicet dispositorum. Quanuis ipse venerit, vt omnibus dispositis salutem & medelam tribuat. Sicut ipsemet Christus (iuxta Esaiæ oraculum) apertè testatus est. Septima igitur describitur plaga, cuius
C tamen ex nimia dei bonitate præmittitur admonitio. *Dixítque dominus ad Moysen: Mane consurge, & sta coram Pha-*
raone, & dices ad eum: Hæc dicit dominus deus Hebræorum, Dimitte populum meum ut sacrificet mihi, quia in hac vice mittam omnes
plagas meas super cor tuum, & super seruos tuos, & super populum tuum, vt scias quòd non sit similis mei in omni terra. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, quia hac vice ego mittens, vt ex præsentis temporis participio, intelligamus significari per hanc vicem, vniuersam hanc aggressionem liberandi Israël de Aegypto, ita quòd comprehendit & præteritas & futuras plagas, tanquam sub vna continuata missione, hoc enim significat ego mittens omnes plagas meas. Non dicit omnes plagas, sed apponit meas, quia non omnes plagas absolutè, sed omnes suas (hoc est, à se decretas) mittit. Super cor tuum (inquit) & super seruos tuos, & super populum tuum. Parui refert quòd in Hebræo non habetur super, sed ad, vel in. Non dicit ad personam tuam, sed ad cor tuum, quoniam nunquam læsit personam Pharaonis, nisi quando demum submersit eum in mari. Et tunc etiam mortem illam misit priùs ad cor eius. Vidit enim Pharao omnes decem plagas, & vidit se & suos sub-
D mergi in mari, & singula affecerunt cor eius tristitia. Vt scias quòd non sit similis mei in omni terra. De scientia experimentali est sermo, vt experimento (inquit) cognoscas, quòd non solùm homo, sed nec deus aliquis alius veneratus in quacunque parte mundi, est sicut ego. AVCTOR CATENAE. Dimitte populum meum vt sacrificet mihi, Vel, vt seruiant mihi. Diximus sæpe, quòd vbi translatio nostra habet hoc verbum sacrificare, Hebræus habet עבד Habad, id est, colere, seruire, operari iniunctum opus, quod etiam alicubi sacrificare est, & mactare hostiam. Chaldaica & Septuaginta verbo seruire vtuntur. Quia (inquit) in hac vice mittam omnes plagas meas, &c. Quoniam dictio אל el, & super, & in significat, reddi potest sicut vertit Interpres, & sicut etiam Chaldaica, nempe: Quia in hac vice ego mitto omnes plagas meas in cor tuum, (Aut si mauis dicere in medio tui, capitur enim nonnunquam cor pro medio, id est, vel in te, aut super te) & in seruos tuos, & in populum tuum. Et est sensus, Nisi dimittas populum meum, non cessabo alterum post alterum supplicium tibi immittere, donec tu & tota Aegyptus pereant. Non est enim sermo de hac plaga dun-
E taxat, sed etiam de sequentibus, præuidebat enim dominus Pharaonis duritiam, & eius futurum interitum. Magnam autem habet emphasim hæc comminatio, Cor tuum tangam plagis meis, vt potentiam meam sentias & agnoscas, quam & ferre cogeris, quantumuis resistas. Talibus ergo vos plagis cædam vt corda contabescant, & summo dolore afficiantur: vt vel in pœnis sentiant me deum & dominum, qui beneficiis non sunt emendati. Omnino enim dominus vniuersorum suspiciendus est, & colendus. Vt (inquit) scias quòd non sit similis mei (videlicet in potestate) in omni terra. Vnde & Chaldaica habet, Quoniam non est similis mei dominator in vniuersa terra. Cùm autem dicit, Mane consurge, & sta coram Pharaone, id nobis indicat, quod maturare opus est, humerum exerere, instare diligenter agendis, hoc Prophetas domini decet in opere dei conficiendo, quod est consulere commendatis sibi gentibus. Consistere autem antè tyrannos, est fortiter perseuerare in proposito sancto, etiam si periculum adsit, si tamen certus sit de domini voluntate. GRAECVS. Notandum autem quòd impius sæpenumero è medio non tollitur, vt dum punitur, aliis exemplo
F atque vtilitati sit. *Nunc enim extendens manum percutiam te, & populum tuum peste, peribísque de terra.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Quia nunc misi manum meam, & percussi te & populum tuum in mortalitate, & fuisti deletus è terra. Priùs narrauit se mittentem plagas decem, vt experientia discat Pharao & cætera, modò narrat vltimum supplicium submersionis in mari ipsius Pharaonis & populi eius. Prædicit autem illud non vt futurum, sed vt præteritum, vt factum, propter certitudinem euentus, ad significandum factum iam esse in decreto diuinæ iustitiæ. Et appellauimus submersionem illam mortalitatem, quia carere videmur vocabulo proprio respondente dictioni Hebraicę significāti (vt aiunt) cladem emissam à deo, & istamet dictio scribitur superiùs in quinta plaga, qua mortua sunt cāpestria animalia. AVCTOR CATENAE. Nunc enim extendens manum meam. Hebraicè est, כִּי עַתָּה שָׁלַחְתִּי אֶת יָדִי Chi hatta salachti eth iadi, Quoniam iam, siue iam enim misi, siue extendi manum meam. Chaldaica, Quoniam nunc propè est coram me, vt mittam plagam fortitudinis meæ. Declarat enim quid sit extendere manum suam. Septuaginta, νῦν γὰρ ἀποστείλας τὴν χεῖρά μου,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nunc enim mittens manum meam. Sed omnia hæc vnum dicunt. Peribísque de terra. Futurum passiuum G
est coniugationis piel à חָתַר Chachad verbo, & excinderis, vel deleberis vt Septuaginta, seu vt Chaldaica
legit, consummaberísque reddi potest. Sed hæc non deuiant à sensu literæ nostræ. Alij, Et, succisus es de
terra, verterunt, propter vau quod verbum futurum præcedit, & mutat illud in præteritum, sicut & de וַיַּךְ
Vaach præcedente dixerunt, Et percussi. Vehemens itaque comminatio certæ cladis futuræ ad clemen-
tiam pertinet diuinam, qua omnem videtur mouere lapidem, & multipliciter præmonere, vt malum instans
impij effugere studeant, & nulla excusatione suam impietatem defendere possint in aliquo iudicio. Prædicit
autem quod futurum erat, quando videlicet persequens filios Israël, cùm exercitu suo submersus est in mari
rubro, latúsque in profundum. *Idcirco autem posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, & narretur nomen meum in omni*
Cap.9. *terra.* AMBROSIVS IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Alij codices sic habent: Ad hoc te susci- H
taui, vt ostendam in te virtutem meam. Siue seruaui, siue suscitaui, vnus est sensus. Hoc enim dicit, quia cùm
Pharao, quod nomen regum erat apud Aegyptios, sicut & apud Romanos reges Augusti appellantur. Hic er-
go Pharao, cùm tantis malis esset reus, vt viuere non deberet, nunquam futurus bonus, ne se aut meritò vi-
uere, aut deum quem sæpe fallendum censebat, ad vindictam dandam impotentem putaret, audit à deo: Ad
hoc te seruaui, vt ostendam in te virtutem meam, & vt nuncietur nomen meum in vniuersa terra, vt in hoc
cæteræ gentes addiscerent non esse alium deum præter hunc, qui Iudæorum erat, & factus est Christianorum:
quamuis & illi Christiani fuerint, & nos nunc simus Iudæi propter Iudam, ex quo Christus est secundum car-
nem: quia Iudæi veteres sperando futurum Christum redemptorem, Christiani erant. Nam Raab meretrix
Iosuæ.2. dicit exploratoribus missis à Iesu Naue, qui priùs Auxes dicebatur: Auditæ sunt hîc virtutes & plagæ, quæ I
factæ sunt in Aegypto à deo vestro, & conterriti sunt nimis, timent enim à facie vestra. Ad hoc enim seruа-
tus est Pharao, vt multa signa & plagæ ostenderentur in illum, quasi iam mortuum. Suscitatus autem di-
ctus est, quia cùm apud deum mortuus esset, modicum tempus accepit vt viuere videretur: vt esset, in cuius
pœnam & varia tormentorum genera vsque ad mortem, omnes qui sine deo erant, metu territi, hunc solum
deum esse cum admiratione maxima faterentur, à quo hæ vindictæ sunt. Hoc etiam genere antiqui medici in
hominibus morte dignis, vel mortis sententiam consecutis, requirebant quomodo prodessent viuis, quæ
in homine latebant, apertis his cognoscerent causas ægritudinis, vt pœna morientis proficiat ad salutem
Quæst.32. viuentis. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Idcirco autem posui te,
&c. Alia litera. Et propter hoc ipsum conseruatus es, vt ostendam in te virtutem meam, & vt annuncie-
Rom.9. tur nomen meum in vniuersa terra. Hæc scripturæ verba & Apostolus posuit, cum in eodem loco perdifficili
cili versaretur. Ibi autem & hoc ait, Si autem volens deus ostendere iram, & demonstrare patientiam suam,
sustinuit in multa patientia vasa iræ, parcendo vtique iis, quos malos futuros esse præscierat, quæ vasa di-
cit perfecta in perditionem: Et vt notas (inquit) faceret diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ. Vnde va-
Psal.58. sorum misericordiæ vox est in Psalmis, Deus meus misericordia eius præueniet me, Deus meus demon- K
strauit mihi bona coram inimicis meis, Nouit ergo deus bene vti malis, in quibus tamen humanam natu-
ram non ad malitiam creat, sed eos perfert patienter, quousque scit oportere, non inaniter, sed vtendo
eis ad admonitionem vel exercitationem bonorum. Ecce enim vt annunciaretur nomen dei in vniuersa ter-
ra, vasis misericordiæ vtique prodest. Ad eorum itaque vtilitatem Pharao seruatus est, sicut & scriptura te-
statur, & exitus docet. RVPERTVS. Idcirco posui te, vt ostendam in te fortitudinem meam, &
Rom.9. enarretur nomen meum gentibus in omni terra, &c. Terribilis huius sententiæ Apostolus ita meminit, Igitur
non volentis neque currentis, sed miserentis est dei: dicit enim scriptura Pharaoni, quia in hoc ipsum excitaui
te, vt ostendam in te fortitudinem meam, & annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Protinus quicun-
que est proteruus scrutator iudiciorum dei, dicendo quid adhuc queritur, voluntati eius quis resistit, rectè
indignantem eundem Apostolum audit, O homo, tu quis es qui respondeas deo? An non habet potestatem
figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud in contumeliam? Ita ille qui propter L
suam proteruiam cognitione dei secretorum dignus non est, ab auditorio suo procul repulso, conuertitur
ad eum qui mente subdita in timore domini, vel exiguam rationis stillam, à cœlesti magisterio deposcit,
& dicit huic, Quòd si volens deus ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patien-
tia vasa iræ apta in interitum, vt ostenderet diuitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ, quæ præparauit in glo-
riam, &c. Cùm hæc dicit, profectò deum ab hominum suspitione defendit, ne liceat cuiquam suspicari,
quod idcirco vel Pharao, vel quisquam alius iram sibi iniquam thesaurizauit, quia in hoc ipsum deus il-
lum excitauerit. Nam idcirco potius deus Pharaonem excitauit, subauditur in regnum, & idcirco sum-
mam illi potestatem contulit, quia vas iræ fuit, & quia iandudum aptus erat in interitum, idcirco corri-
Esa.10. piendis superpositus est misericordiæ filiis, vt esset virga furoris, & baculus in manu domini super eos, quos
per tribulationem in gloriam transferre præparauit. Igitur cùm dicit, idcirco excitaui te, subaudiendum
est in regnum, permittendo videlicet non agendo, vt in summum ascenderes imperium, vt haberes pote- M
statem secundum nequitiam vel duritiam cordis tui sæuiendo in populum meum. OECVMENIVS SV-
Cap.9. PER EPISTOLAM AD ROMANOS. Quia in hoc ipsum excitaui te, id est, in hoc te regnare per-
Lect.3. misi, vt demonstretur quàm sim longanimis. Potentia enim dei longanimitatē interpretatur. THOMAS
SVPER EPISTOLAM AD ROMANOS. Ostensum est quòd non est iniquitas apud deum quantum
ad hoc quòd ab æterno reprobat malos. Dicit enim scriptura ex ore dei Exodi nono, Quia in hoc ipsum excitaui
te, vel seruaui te secundum aliam literam, vt ostendam in te virtutem meam, & annuncietur nomen meum in
vniuersa terra. Nostra autem litera sic habet, Et idcirco posui te, vt ostēdam in te fortitudinem meā, vt enarrem
nomen meū in omni terra. Vbi primò considerandum est quid deus circa reprobos faciat, quod ostēdit dicens,
In hoc ipsum seruaui te, id est, dignus eras mori propter mala quæ feceras, suprà primo, Qui talia agūt digni sunt
morte. Sed tamē non statim tibi mortē induxi, sed seruaui te in vita eo fine quo sequitur, vt scilicet ostendā, &c.

Et

A Et in hoc etiam sensu potest legi quod dicitur excitaui te, id est, cùm apud me pro tuis meritis mortuus esses, concessi tibi vitam, quasi te excitarem. In quo apparet quòd deus iniquitatem reprobis non facit, cùm ipsi ex suis meritis essent digni statim cōsumi. Sed hoc ipsum quòd eos seruat in vita, procedit ex nimia sua bonitate, Hieremiæ quartodecimo, Corripe me domine, veruntamē in iudicio & non in furore tuo, ne fortè ad nihilum redigas me. Alio modo potest intelligi, Excitaui te in peccatum, vt deterior fias. Quod quidem non est intelligendum hoc modo, quòd deus in homine causet malitiam. Sed est intelligendum permissiuè, quia scilicet ex iusto suo iudicio permittit aliquos ruere in peccatum propter præcedētes iniquitates, sicut suprà primo dictum est, Tradidit eos deus in reprobum sensum. Sed aliquid amplius videtur mihi in hoc esse intelligendum, quia videlicet instinctu quodam interiori mouentur homines à deo ad bonum & ad malum, vnde Augustinus dicit in libro de gratia & libero arbitrio, quòd deus operatur in cordibus hominum ad inclinādas eorum voluntaB tes quocunque voluerit, siue ad bona pro sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum. Vnde & deus dicitur sæpius suscitare aliquos ad bonum, secūdum illud Danielis tertiodecimo, Suscitauit deus spiritum iuniores. Dicitur etiam suscitare aliquos ad malum faciendum, secundum illud Esaiæ tertiodecimo, Suscitabo Mædos, qui sagittis paruulos interficiant. Aliter tamen ad bona, aliter ad mala. Nam ad bona inclinat hominum voluntates directè & per se, tanquam auctor bonorū, ad malum autē dicitur inclinare vel suscitare homines occasionaliter, inquantū scilicet deus homini aliquid proponit vel interius, vel exterius quod quantū est de se, est inducti⁹ ad bonum. Sed homo propter suam malitiā peruerse vtitur ad malum, suprà secūdo, Ignoras quoniam benignitas dei ad pœnitentiam te adducit, secundum autem duriciem tuam & cor impœnitens, thesaurizas tibi iram in die iræ. Et Iob vigesimoquarto, Dedit ei deus locum pœnitentiæ, & ille abutitur in superbia. Et similiter deus quantum est de se, interius instigat hominem ad bonum, puta regem ad defendendum iura regni sui, vel ad puniendum rebelles. Sed hoc instinctu bono, malus homo abutitur secundum malitiam cordis sui. Et
C hoc patet Esaiæ decimo, vbi dicitur de Assur, Ad gentem fallacem mittam eam, & contra populum furoris mei mandabo illi, vt auferat spolia, &c. Et pòst, Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita æstimabit: sed ad conterendum erit cor eius. Et hoc modo circa Pharaonem accidit, qui cum à deo excitaretur ad regni sui tutelam, abusus est hac excitatione in crudelitatem. Secundo oportet considerare quo fine deus ista partim faciat, & partim permittat. Est enim considerandum, quòd deus operatur in creaturis ad suam manifestationem, secundum illud suprà primo, Inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Vnde & huiusmodi excitatio in hoc ipsum ordinatur & quantum ad præsentes, vt ostendam in te virtutem meam, Exodi nono, Viderunt filij Israël manum magnam quam exercuerat dominus contra Aegyptios, & quantum ad absentes, vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra. Psalmus, Annunciate inter gentes gloriam eius. Sic igitur patet, quòd quantum ad hoc non est iniquitas apud deum, quia vtitur creatura sua secundum
D eius merita ad gloriam suam. Et in hoc eodem sensu potest exponi si dicatur, Posui te, id est, ordinaui maliD tiam tuam ad gloriam meam. Deus enim malitiam ordinat, sed non causat. CAIETANVS. Nihil dicitur de peccato Pharaonis, sed persona eius demonstratur per pronomen te. Non dicit, Feci stare peccatum tuum, aut indurationem tuam, sed feci stare te, vt nullus sit quæstioni locus de ordine huius effectus ad finem vtrumque subiunctum. Primus nanque finis est, vt Pharao experiendo videat diuinæ potentiæ robur, alter est, vt enarretur nomen dei in vniuerso terrarum orbe. Et vtrumque impletum videmus. AVCTOR CATENAE. Idcirco autem posui te, &c. Hebraica hoc in loco sunt huiusmodi וְאוּלָם בַּעֲבוּר זֹאת הֶעֱמַדְתִּיךָ Veulam bahabur zoth hehemadticha. Pro quo sciendum, verbum Hamad, stare, subsistere, substentare, & statuere significare. Vnde nonnulli hîc verterunt, Et vtique, seu profectò ob id feci te stare, Vel feci te manere, id est, nolui te illico ob tuam impietatem exterminare, seu idcirco feci, vel posui te regem, &c. Alij, Vtique ob id conseruaui te, scilicet in vita, & superstitem volui plagis meis, vertunt. Chaldaica, Veruntamen propter hoc substinui te. Septuaginta, καὶ ἕνεκα τούτου διετηρήθης, Et propter hoc seruatus es. Quæ non dissentiunt à litera
E nostra. Quod etiam sequitur, Vt ostendam in te fortitudinem meam, verbum הַרְאֹתְךָ Haróthcha, Vt ostenderem tibi, aliqui: Alij, Vt videre faciam te, vertere voluerunt. Primùm habet Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Demum quod dicitur, Et narretur. Quoniam verbum סָפַר Sapper, est infinitiuum piel, Aliqui, Et vt narrent (subaudi homines) reddiderunt. Et sic est in Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Sed in his omnibus non variatur Latina sententia. Narrari autem nomen dei in omni terra, est celebrem enunciari gloriam diuinam, vbi hactenus veri dei memoria non est habita. Est igitur totius loci huius summa, quasi dicat deus Pharaoni, Possem quidem hoc ipso momento extendere manum meam, & tam sæuam pestem in te ac populum tuum immittere, vt statim omnes de terra periretis, sed ideo posui, excitaui, conseruaui, stare feci, constitui incolumen te hactenus, vt ostendam in te, siue tibi fortitudinem & potentiam meam, multiplicans signa & ostenta mea in terra Aegypti. Et quia corrigi non vis, conuertam indurationem tuam in gloriam meam, & ad extremum demergens te in profundum maris, faciam quòd narretur nomen meum in vniuersa terra. Habes
F hîc perspicuam causam propter quam deus tam diu tolerauit impium & obduratum Pharaonem, videlicet, vt quia Pharao omnino impius esse voluerit, dominus deus noster illustret in ipso lumen suum, nimirum quòd sit deus potens, qui vno verbo posit totam regionem affligere, quòd si deus industrius, qui sciat resistere tam potenti regi, & viribus eius adhuc firmis permanentibus, populum suum liberare, quòd sit deus seuerus, qui ne regi quidem, & clarissimis populis peccantibus parcat, quòd sit etiam deus misericors, qui populum tam clementer defendat, vt propter ipsum, potentissimos monarchas affligat. Commemorat & Paulus aliam causam propter quam deus impios toleret. An diuitias (inquit) bonitatis dei, & lenitatis eius contemnis, ignorans quòd bonitas dei, inuitet te ad pœnitentiam? Tolerantur igitur impij, vt habeant spacium pœnitentiæ. In Euangelio quoque Matthæi alia recensetur causa. Dicit enim Christus: Non eradicetis zizania, ne dum colligitis zizania, eradicetis simul cum illis & triticum. Quare, finite pariter vtraque crescere vsque ad messem, & cętera, hoc est tolerantur impij, ne vnà cum ipsis etiam pij affligantur

Universidad de Deusto
Biblioteca

& pereant. Quicquid igitur bonorum vel malorum experimur, in dei gloriam ordinandum, propter quam & G
omnia fiunt. Cuius sapientia, bonitas & potentia piis apparent vbique in omnibus creaturis: impij autem nec
verberibus, nec ipsa perditione deum cognoscunt & colunt. Glorificatur itaque deus velint nolint etiam in im-
piis: Omnia enim seruiunt creatori. *Adhuc retines populum meum, & non vis eum dimittere? En pluam cras hac ipsa hora grandinem multam nimis, qualis non fuit in Aegypto, à die qua fundata est vsque in præsens tempus.* De qua retentione loquatur do-
minus Chaldaica declarat, inquiens, Adhuc tu subiectum retines populum meum? Hebraicè igitur legitur locus
iste עוֹדְךָ מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי לְבִלְתִּי שַׁלְּחָם Hódcha mistolel beammi lebilti sallecham. Et quia verbum Salal, quod hîc
est participium in Hithpael, multa significat, ideo variis modis redditur. Nam aliqui ita vertunt, Adhuc calcas
populum meum (id est subiicis) vt non dimittas eos? Aliqui, Adhuc eleuaris, seu eleuas te cõtra populũ meum
non dimittendo eum? Quidam, Adhuc tu te aggerem opponis populo meo, &c. Sed idem est sensus vbique
cum litera nostra, cui & Septuaginta consentiunt. Pluam autem grandinem multam nimis, hoc est, grauem ad- H
modum, vel, grauissimam. Fundari verò terra dicitur, cùm ab hominibus incipit habitari & coli. Quia igitur
adhuc velut cohibens (ait dominus) quis aggere posito aquas, ne impetu & excursione erumpentes vagentur li-
berè, sic populũ meum includis, & nondum manumittere deliberas toties plagis admonitus. En pluam cras hac
ipsa hora, &c. Tempus & horam statuit ad diuinæ prouidentiæ certitudinem, virtutisque magnitudinem osté-
dendam, quæ nec in modico impediri potest. Pluuiæ autem non aliunde quàm domino volente proficiscuntur
& depluunt, sicut & grãdines in salutem piorum, cladem autem reproborum. CAIETANVS. Et quia ex-
plicata est primò grauitas grandinis ex singularitate, quòd nunquam fuerit in Aegypto similis, explicatur dein-
de ex effectu mortis hominum & iumentorum in agro, vnde sequitur: *Mitte ergo iam nunc, & congrega iumenta tua, & omnia quæ habes in agro. Homines enim & iumenta, & vniuersa quæ inuenta fuerint foris, nec congregata de agris, cecidérúque super ea grã-*
Quæst. 33. *do, morientur.* AVGVSTINVS. Quid est quod mandauit deus Pharaoni, cùm se facturum magnam gran-
dinem minaretur, vt festinet congregare pecora sua, & quæcunque illi essent in campo, ne grandine intereant: I
Hoc enim non tam indignanter, quàm misericorditer videtur admonere. Sed hoc non facit quæstionem, quòd
deus etiam irascens, temperat pœnam. Illud est quod meritò mouet, quibus nunc pecoribus consulatur, si omnia
mortua fuerunt plaga superiore, vbi scriptum est, quòd discreuit deus inter pecora Hebræorum & Aegyptiorũ,
ita vt illic nullum moreretur, omnia verò Aegyptiorum pecora morerentur. An eo soluitur quæstio, quòd præ-
dixerat ea moritura quæ in campo fuissent, vt hæc accipiantur omnia: intelligantur autem euasisse quæ in do-
mibus erant, quæ potuerunt etiam à dubitantibus colligi, & in domo teneri, ne fortè verum esset quod Moyses
dominum facturum esse prædixerat: & ex his esse in campis iterum poterant, quæ modò admonet congregari in
domos, ne grandine pereant. Maximè quia sequitur scriptura, & dicit, Qui timuit verbum domini seruorum
Pharaonis, congregauit pecora sua in domos: qui autẽ non intendit mente in verbũ domini, dimisit pecora sua
in cãpo. Hoc ergo fieri potuit, quando etiam mortem pecorum minatus est deus, quanquam id scriptura tacue-
rit. THEODORETVS. Propterea quòd dominus benignus est, idcirco pœnas misericordia temperat, nã K
& quidam digni sunt quibus parcatur. Id etiam diuina nos docet scriptura, Qui timuit verbum domini de ser-
uis Pharaonis, fecit confugere seruos suos, & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem domini, dimisit
seruos suos & iumenta in agris. Grandinem verò ac cæteras plagas illis inflixit, vt ostenderet omnium elemen-
torum se esse dominum. Nam quia & Aegyptij ac cæteræ gentes alios deorum cœlestes, alios terrestres, alios ve-
rò subterraneos esse existimabant: & hos quidem terræ, hos verò maris, alios rursum montium, alios camporum
dominationem atque imperium habere: Idcirco vniuersorum deus non tantùm eos per fluuium & terram, sed
& per mare necessariò castigandos ac corripiendos esse existimauit, hac ratione illos docens, se omnium opifi-
cem ac dominatorem esse. Id enim & beatus Moyses ad Pharaonem ait, vt cognoscas quia domini est terra.
AVCTOR CATENAE. Homines enim & iumẽta, &c. Licet locum rectè quo ad sentẽtiam verterit Inter-
pres, propria tamen Hebraica sunt iuxta Chaldaicam editionem, videlicet, Omnes homines & iumẽta quæ in-
uenta fuerint in agro, & non fuerint congregata in domum, descenderítque super ea grando, morientur. Siue, L
& moriẽtur. Est enim, וְתָמֻתוּ Vamẽthu. Dominus itaque etiam cùm irascitur, non obliuiscitur misericordiæ suæ.
Semper enim obuiant sibi dei veritas, id est iustitia, & clementia. Etiam iam damnatos ad pœnam præmonet &
adhortatur à malis, vt sibi prospiciant credentes, & fieri deteriores omittant, sicq; iudicium suum euadent. *Qui timuit verbum domini de seruis Pharaonis, fecit confugere seruos suos & iumenta in domos: qui autem neglexit sermonem domini, dimisit ser-*
uos suos & iumenta in agris. Hebraismum hoc loco egregiè reddidit Interpres, est enim iuxta Hebraicum וַאֲשֶׁר לֹא
שָׂם לִבּוֹ אֶל דְּבַר יְהוָה Vaaser lo sam libbo el debar Iehoua, Et qui nõ posuit, siue apposuit cor suum ad verbum, seu
verbo domini, Quod est monitis diuinis acquiescere. Timor igitur dei præseruat à malis, etiam si fuerit seruilis
& insyncerus. In seruisque Pharaonis erant timentes deum, nimirum non omnes stupidi ad tam præclara por-
tenta dei, qui abominabantur regis atrocissima imperia, aulicorum tamen more muti ad patrocinium pro af-
flictis, & blandiores ad tyranni sæuitiam mitigandum. Præmium autem dignum sortitur perfidia, & qui corri-
gi vel moneri non vult, sibi damnum conscisset, proprię damnationis reus. Domi & foris infelices se sentient, M
qui dei verbo non obaudiunt. *Et dixit dominus ad Moysen: Extende manum tuam in cœlum, vt fiat grando in vniuersa terra*
Quæst. 34. *Aegypti super homines, & super iumenta, & super omnem herbam agri in terra Aegypti.* AVGVSTINVS. Ecce quomodo
iterum Moyses non in terram, sed in cœlum manũ iubetur extendere, sicut superius de fauilla. CAIETA-
NVS. Iuxta Hebræum habetur, super cœlos. Nec situs, sed virtus significatur, super cœlos, hoc est, aërem
in quo generantur grandines. Quamuis etiam possit intelligi extensio manus super aërem, secundum situm,
vt non fuerit extensio directa sursum, sed directa lateraliter, sic enim esset super aërem situaliter. AVCTOR
CATENAE. Extẽde manum tuam in cœlum. Est in Hebræo dictio עַל Hal, quæ in, super, & versus significat.

4 EXtenditque Moyses uirgam in cœlum, & dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac discurrẽtia fulgura
super terram. Pluitque dominus grandinem super terram Aegypti, & grando & ignis mixta pariter
ferebantur

A ferebantur. Tantæque fuit magnitudinis, quanta antè nunquam apparuit in uniuersa terra Aegypti, ex quo gens
illa condita est. Et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta quæ fuerũt in agris, ab homine usq; ad iumen-
tum. Cunctam herbam agri percussit grando, & omne lignum regionis confregit. Tãtùm in terra Gessen, ubi erãt
filij Israël, grando non cecidit. Misitque Pharao, & uocauit Moysen & Aaron, dicens ad eos: Peccaui etiam nũc.
Dominus iustus, & ego & populus meus impii. Orate dominum, ut desinant tonitrua dei, & grando, ut dimittam
uos, & nequaquam hic ultra maneatis. Ait Moyses: Cùm egressus fuero de urbe, extendã palmas meas ad domi-
num, & cessabunt tonitrua, & grando non erit, ut scias quia domini est terra. Noui autem quòd & tu, & serui tui
necdum timeatis dominum deum. Linum ergo & hordeum læsum est, eo quòd hordeum esset uirens, & linum iam
B folliculos germinaret. Triticum autem & far non sunt læsa, quia serotina erant. Egressúsque Moyses à Pharaone
ex urbe, tetendit manus ad dominum, & cessauerunt tonitrua & grando, nec ultra stillauit pluuia super terram.
Videns autem Pharao quòd cessasset pluuia, & grando, & tonitrua, auxit peccatum, & ingrauatum est cor eius
& seruorum illius, & induratum nimis, nec dimisit filios Israël, sicut præceperat dominus per manum Moysi.

AVCTOR CATENAE. Septimum supplicium, grãdo. De quo idem sentiendum est, quod de superio-
ribus, videlicet, quòd hoc supplicio manifestetur gloria nominis dei, & quòd Aegyptij admoneantur ad pœni-
tentiam, & quòd grando consecretur in publicum supplicium regionum, vt inuitet peccatores ad resipiscẽtiam.
Grando enim non est extremum dei supplicium, veluti gladius carnificis, sed est tantùm virga paterna, qua in-
obedientes ad pœnitentiam vocantur. Sic enim dicit dominus in Aggæo capite secundo, Percussi vos vento
C urente, & aurugine, & grandine, omnia opera manuũ vestrarum, & nõ fuit in vobis, qui reuerteretur ad me. Qui-
bus verbis perspicuè significatur, grandinem esse organum, quo deus vocat peccatores ad pœnitentiam. Vnde
& scriptura sæpe hoc supplicium inculcat, Psalmo septuagesimo quinto & centesimo quarto. Quãquam enim
grandines generentur naturalibus causis, tamen quia & harum causarum deus creator & administrator est, quẽ-
admodum habet Psalmus centesimus quadragesimus octauus, grandines pro suppliciis dei agnoscendæ sunt.
Cùm igitur videmus grãdinem in regione nostra, reuocemus nobis in memoriam, ea peccata, propter quæ Ae-
gyptus grandine afflicta est, & sentiamus quia idem supplicium patimur, eadem etiam peccata inter nos grassa-
ri. Est autem Aegyptus afflicta grandine præcipuè propter contemptum mandati dei per Moysen prædicati, &
propter inobedientiam. Agnoscamus ergo ex grandine nostram inobedietiam, vt resipiscamus. Sed iam lectio-
nem ipsam audiamus. *Extendítque Moyses uirgã in cœlum, & dominus dedit tonitrua, & grandinem, ac discurrentia fulgura su-*
per terram. ORIGENES. Aduertendum quòd quædam verbera Aaron inferre dicitur Pharaoni vel Aegy-
D pto, quædam Moyses, quædam verò ipse dominus. Nam in prima plaga cùm aquas vertit in sanguinem, Aaron
dicitur eleuasse uirgam, & percussisse aquam. Sed & in secunda, cùm percussit aquas, & eduxit ranas, & in tertia
cùm extendit manu sua uirgam, & percussit puluerem terræ, & facti sunt cyniphes. In his tribus verberibus, Aa-
ron ministeriũ fuit. In quarto verò dominus fecisse dicitur, vt aduenirent cynomya, & repleret domos Pharao-
nis. Sed & quinto cùm extinguuntur pecora Aegyptiorũ, dominus nihilominus fecisse dicitur verbum hoc. In
sexto verò Moyses aspergit fauillam de fornace, & fiunt uleera, & uesicæ cum feruore in hominibus & pecori-
bus. Sed & in septimo Moyses eleuat manum suam in cœlum, & fiunt uoces in cœlo, & grando, & discurrit ignis
super terram. In octauo quoque idem Moyses extendit manũ suam in cœlum, & dominus induxit ventum tota
die, & tota nocte, & adduxit locustas. Sed & in nono idem nihilominus Moyses extendit manum suam in cœ-
lum, & fiunt tenebræ & caligo super omnem terrã Aegypti. In decimo verò finis & perfectio totius operis à do-
mino ministratur. Ita enim scriptum est, Factum est enim circa mediã noctem, & dominus percussit omne pri-
mogenitum in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis qui sedebat super thronum eius, usque ad primogenitũ
E captiuæ quæ est in lacu, & omne primogenitũ pecoris. CAIETANVS. Extẽditque Moyses uirgam in cœ-
lum. Et hîc quoque habetur super cœlos. Et habetur pronomen suã. Ita quòd Moyses extẽdit manum cum pro-
pria uirga, vt appareat hoc miraculum factum à deo non mediante Aaron, sed Moyse, & uirga eadem, vt mini-
sterialis auctoritas Moysi etiã in superiore aëris regione appareat sensibiliter. Et dominus dedit tonitrua. Iuxta
Hebræum habetur, Et dominus dedit voces & grandinem. Procul dubio per voces intelligũtur tonitrua: in He-
bræo tamen in tota ista plaga non legitur tonitrua, sed voces. Ac discurrentia fulgura super terram. Iuxta He-
bræum habetur, Et iuit ignis ad terram. Omnia more suo Moyses summariè prænarrat, grandinem, tonitrua, &
ignẽ usque ad terram euntem, deinde per partes exequitur. Nec est sermo de igne coruscante in tonitruo, quo-
niam ille micando ad nos venit, hic autem ignis ipse veniebat ad terram, & erat procul dubio exhalatio accen-
sa proiecta ex aëre ad terram, vt subiuncta testantur. AVCTOR CATENAE. Extendítque Moyses vir-
gam in cœlum, siue versus cœlum, vel super cœlum. Omnibus enim modis reddi potest dicto עַל Hal. Et domi-
F nus (inquit) dedit tonitrua & grandinem. Hebraicè est קלת Koloth, id est, voces, sic & Chaldaica & Septuaginta.
Sed mos est Hebræis voces pro tonitruis poni. Quod verò sequitur, Et discurrẽtia fulgura super terram, Hebrai-
cè est וַתְּהַלֶּךְ אֵשׁ אַרְצָה Vattialach es ârza. Et discurrit, seu discurrebat ignis super terram, subaudi de cœlo dela-
tus. Sic & Septuaginta & Chaldaica. Alij verterunt, Et ambulauit, siue ibat ignis per terram. Sed hæc non mul-
tum discrepant à litera nostra. Post iussionem itaque domini, Moyses virgã erexit in altum, & à domino iussus,
signum non omisit, póstque signum, mox euenit promissionis effectus. *Pluítque dominus grandinem super terram Aegypti, & grando & ignis mixta pariter ferebantur. Tantæq; fuit magnitudinis, quanta nunquam apparuit in uniuersa terra Aegypti, ex*
quo gens illa condita est. CAIETANVS. Exequitur Moyses per partes incipiendo à grandine, apponendo su-
per terram Aegypti, in qua non est tanta frigiditas, vt possit in aëre generari pluuia, multóque minus potest ge-
nerari grando. Quod autem dicit, & grando & ignis mixta pariter ferebantur, iuxta Hebræum habetur, Et fuit
grando, & ignis apprehensus inter grandinem. Duplex miraculum, & quòd talis grando fuerit in Aegypto, &

quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd simul cum grandine fuerit ignis. Et hinc apparet quòd violento motu descẽdebat ignis cum grandine ad G terram: ad significãdum enim violentiam motus ignis deorsum,dicitur quòd ignis fuit apprehensus seu captus inter grandines: quamuis nec sic plenè exprimatur participium Hebraicum à tollendo deductũ. AVCTOR CATENAE. Et grando & ignis mixta pariter ferebantur. Hæc clausula ita legitur in Hebræo וְגֶלֶד וְאֵשׁ מִתְלַקַּחַת בְּתוֹךְ הַבָּרָד כְּבֵד מְאֹד Vaihi barad, vees mithlakkáchath bethoch habarad cabed meod, Et fuit grando, & ignis assumptus, siue apprehensus in medio grandinis, grauis valde. Quod apud nos principium est alterius clausulæ. Est autem dictio mithlakkáchath, participium generis fœminini singularis, vocis passiuę, quartæ coniugationis,à verbo לָקַח Lakach,quoniam ignis apud Hebræos est vtriusque generis,frequentiúsque in fœminino quàm in masculino genere reperitur. Alij, Et fuit grando atque ignis intra grandinem receptus, grauissima quidem,verterunt.Chaldaica,Fuitque grando,& ignis discurrens in medio grandinis nimis validus.Et ita validitatem referunt ad ignem, non ad grandinem. Septuaginta, ἦν δὲ ἡ χάλαζα καὶ ὃ πνῦ φλογίζον ἐν τῇ χαλάζῃ, ἦν δὲ Η χάλαζα πολλὴ σφόδρα,Erat autem grando,& ignis ardens in grandine,at grando multa valde.Sed hęc non variant à Latina editione.Deinde quod sequitur,Tantaq; fuit magnitudinis,&c.Doctè quidem Hebraicam phrasin reddidit Interpres, sic enim apud eos habetur אֲשֶׁר לֹא הָיְתָה כָמֹהוּ בְּכָל אֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָז הָיְתָה לְגוֹי Aser lo haia chamóhu becol érez mizráim, meaz háitha legoi,Qualis non fuit, seu fuerat sicut ipsa in vniuersa terra Aegypti,ex eo tempore,siue ex quo facta est,seu fuit in gentẽ,id est,ex quo habitari cœpit.Chaldaica, Cuius similis non fuit in vniuersa terra Aegypti à tẽpore quo fuit in ea populus. Septuaginta, οἵα οὐ γέγονεν ἐν πάσῃ τῇ γῇ Αἰγύπτῳ, ἀφ' ἧς γεγένηται ἕως αὐτῆς ἔθνος, Quæ talis non fuit in Aegypto, ex quo facta fuit in ipsa gens. Narratur itaque hîc adimpletum quod prædixerat dominus.Ignis autem abripiens omnia cum grandine,horribili certè plaga impios absterrere & corrigere non potuit,tanta vis est obstinatæ impietatis.Antiquissima autem est, & legitur passim Aegyptiorum colonia, vt ipsi sibi arrogent summam & multorum valde milium annorum vetustatem, vt est apud Diodorum & reliquos. *Et percussit grando in omni terra Aegypti cuncta quæ fuerunt in agris,ab homine vsque ad iumentum.Cuncta herbam agri percussit grando,& omne lignum regionis confregit.* PHILO IVDAEVS. Cùm Aegyptus in ipsa hyeme ver agat,neque penitus niuem sentiat,subitò tamen aër ille tenuis & temperatus,naturam nouam propemodum induit, vt quæcunque iam virescere incœperant, læderentur. AVCTOR CATENAE. Et omne lignum regionis confregit.Hebraicè legitur וְאֵת כָּל עֵץ הַשָּׂדֶה שִׁבֵּר Veeth col hez hasade sibber,Omnésque arbores agri confregit,Ita etiã legitur in Chaldaica.Septuaginta,καὶ πάντα τὰ ξύλα τὰ ἐν τοῖς πεδίοις συνέτριψεν, Et omnia ligna quæ in agris confregit.Potest etiam verti vt in litera nostra. Replicatione eiusdem rei significant Hebræi excessum ac insignem vehementiam aut multitudinem.Herbam virentem accipiunt pro omni eo quod crescit, vt lignum quoque pro arboribus.Quæ in agro deprehensa sunt animalia,occisa sunt: plurima tamen etiam sub tecta reducta erant à multis. *Tantùm in terra Gessen vbi erant filii Israel,grando non cecidit.* Iterum gratia dei prædicatur,qua suos nouit, prosequitur & defendit pereuntibus impiis. Israëlitis enim nihil in sua regione incommodatur,nec terræ nascentibus,nec animantibus,tuta enim illis sunt omnia. Apparet in tota terra Gessen nihil cõ- K tigisse malorum,quum in ea etiam Aegyptij habitarint,quibus ob consortia piorum damni nihil contigit.In eo autem quòd deus iterum hîc distinguit inter Aegyptios & Israëlitas,manifestè declaratur,eum deum quem Hebræorum Patriarchæ coluerunt,quem Moyses prædicabat,& qui Israëlitas ex Aegypto per Moysen vocabat, solum verum & viuum deum,in secula benedictum esse.Feci(inquit dominus apud Ezechielem) propter nomen meum,vt non violaretur coram gentibus, in quarum medio erat, & inter quas apparui eis, vt educerem eos de terra Aegypti. *Misitq; Pharao, & vocauit Moysen & Aaron, dicens ad eos: Peccaui etiam nunc. Dominus iustus, & ego & populus meus impij.* CAIETANVS. Confitetur saltem fictè, quòd ipse fons essendi iustè punit eum. AVCTOR CATENAE. Peccaui etiam nunc. Dictio הַפָּעַם Hapáham, Et nunc, & hac vice reddi potest, sicut reddidit Chaldaica. Aliud est imminentem sibi pœnam timere, aliud pœnas infligentem dominum. Pharao deum non timet,sed odit: timet autem malum pœnæ, suiipsius amator & cultor,non dei.Inter confitẽdum peccatum perfidiam suam prodit,dicẽs,Hac vice peccaui,quasi prius non æquè peccauerit.Sæpe antè fefellerat: attamen ma- L lo præsente deum iustum fateri cogitur impietas. Vera autem pietas etiam in prosperis deum bonum agnoscit ac iustum.Inter falsa multa,verum quoque loquitur,sed ex hypocrisi,se & populum suum impios nominans potius quàm re vera credens. *Orate dominum vt desinant tonitrua dei & grando,vt dimittam vos,& nequaquam hîc vltra maneatis.* ORIGENES. Sunt in his plagis permultæ obseruationes, in quibus singulis diuinæ demonstrantur indicia sapientiæ.Inuenies enim quòd primo non flectitur Pharao, nec diuinis verberibus cedit, cùm aquæ in sanguinem versæ sunt. In secundo verò parum quid molliri videtur.Vocauit enim Moysen & Aaron, & dixit ad eos, Orate pro me ad dominum,vt tollat ranas à me & à populo meo, & dimittam populum . In tertio Magi cedũt, & dicunt ad Pharaonem, Digitus dei est hic.In quarto per cynomyã verberatus dicit, Euntes immolate domino deo vestro, sed non longius tendetis iter.Orate igitur pro me ad dominum. In quinto nece pecudum cæditur,& non solùm non cedit, sed & amplius induratur.Similiter & in sexto super plagas vlcerum facit. In septimo verò cùm grandine vastatur & ignibus,Misit(inquit)Pharao,& vocauit Moysen & Aaron,& dixit illis,Pec- M caui,& nunc dominus iustus est, ego autem & populus meus impij, Orate igitur pro me ad dominum. In octauo cùm locustis vrgeretur,Et festinauit(inquit) Pharao, & vocauit Moysen & Aaron, dicens, Peccaui ante dominum deum vestrum, & in vos, suscipite peccatum meum etiam nunc, & orate pro me ad dominum deum vestrum.In nono cùm tenebris offunditur,Vocauit(inquit)Pharao Moysen & Aaron,dicens: Ite,seruite domino deo vestro . Iam verò in decimo cùm primitiua hominum extinguuntur & pecorum,Vocauit (inquit) Pharao Moysen & Aaron nocte,& dixit illis,surgite & exite de populo meo,& vos & filij Israël,ite,& seruite domino deo vestro,sicut dicitis.Oues,& boues vestros adsumentes,pergite: sicut dixistis. Benedicite autem & me. Et cogebant Aegyptij populum quamcelerrimè exire de terra Aegypti.Dicebant enim,Quoniam omnes nos moriemur. AVCTOR CATENAE. Orate dominum vt desinant tonitrua & grando. Sensum optimè ex verbis Hebraicis elicuit Interpres hoc in loco,est enim ibi: וְרַב מְהוּמַת קלת אֱלֹהִים וּבָרָד Verab mihioth koloth elo-

him

A him vbarad, Et multum est, seu multum est enim vt fuerint voces, seu tonitrua dei, & grando. Alij reddunt, Et sufficiat, seu Et abundè sat (subaudi domino) vt non sint, Vel si non fuerint tonitrua & grando, id est,satis sit illi tonitrua hæc ingentia,& grandines mississe, vt post hac non fiant. Hinc exponunt ם mem literam bachlam negatiuè,sicut & alij quidam dicentes,Magnum coram me est lucrum, quòd non sint super nos voces illæ execrandæ & grando. Alij verò è contra affirmatiuè, videlicet, Et sufficiat iam esse tonitrua dei & grandinem.Tonitrua autem dei hoc loco,pro magnis & vehementibus tonitruis ponitur,vt alio loco cœli dei,pro cœlis altissimis.Chaldaica longioribus vtitur verbis,hoc modo, Orate coram domino,vt sit à facie eius refrigerium multum,& non sint super nos tonitrua maledictionis huiusce modi à facie domini,neque grando. Septuaginta, καὶ παυσάσθω τὸ γενόμενον φωνὰς θεοῦ, καὶ χάλαζαν,Et cessent fieri voces dei & grando. Quæ omnia idẽ dicunt quod litera nostra.Quod verò sequitur,Vt dimittam vos,& nequaquam hîc vltra maneatis, hîc etiam sensum ex He- B braismo optimè assequutus est Interpres, nam ita legitur וַאֲשַׁלְּחָה אֶתְכֶם וְלֹא תֹסִפוּן לַעֲבֹר Vaasallecha ethchem velo thosiphun lahamod,Vt dimittam, seu & dimittam vos, & non addetis ad manendum. Sic & Septuaginta,Vel nec addetis vt vltra maneatis,scilicet in Aegypto.Quod est idem cum litera nostra.Chaldaica,Et dimittam vos,nec vltra retinebo vos. Orate itaque (ait Pharao ad dominum) & multum scilicet orate (id enim indicat עַתֵּר Hathar verbum)hoc est,impensè,& forti, deuotóque spiritu precemini ne sint vltra tam tremendæ voces,tam horribilia tonitrua & grandines:quòd si impetrabitis, populum illico dimittam, nec sinam vltra subsistere & tardare. Sic solent impij vexati vouere multa & grandia,quæ liberati non seruant. Audacia & hypocrisis quum erumpere non potest,in latebras suas se abscondit,omnia pollicetur, donec quod metuit tollatur,tum ad ingenium redit.Quid igitur hac confessione magis pium videtur? quis hãc confessionem iuxta sonum verborum non egregiè diuinam iudicaret? Sed hæc confessio mera fuit hypocrisis, & profecta est non ex syncera fide,sed ex grauitate supplicij.Quare cessante supplicio,cessat & confessio. Additur enim: Pharao videns quòd C cessasset grãdo & tonitrua,auxit peccatum, & ingrauatum est cor eius,& seruorum eius.Obseruabis igitur, non quãuis confessionem oris, verè piam esse, sed duplicem esse confessionem.Alteram per amorem dei,& hæc cõstat,etiam si accedant aut abeant supplicia,seu aduersitates.Alteram per timorem pœnarum,Et hæc abit,abeuntibus aduersitatibus.Quid ergo? Num quia afflictorum cõfessio potest esse hypocritica & mendax, minister Ecclesiæ non agnoscat eam? Imo agnoscat,idque exemplo Moysi,qui etsi credebat Pharaonem fallere.Dixit enim, Noui quòd tu & serui tui, necdum timeatis dominum deum, nihilominus tamen agnoscit confessionem Pharaonis,& orat dominum,vt desinant tonitrua & grando. *Ait Moyses, Cùm egressus fuero de vrbe, extendam palmas meas ad dominum, & cessabunt tonitrua, & grando non erit, vt scias quia domini est terra.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera,Et desinent voces & grando.Notandum est scripturam voces so- *Locu.45.*
Iere appellare tonitrua,quas voces dei etiam Pharao superius appellauit,dicens, Orate pro me ad dominum, vt desinant fieri voces dei.Vbi & illa locutio est,quòd dixit,desinant fieri voces. CAIETANVS. Extendam D palmas meas ad dominũ.Considera ex hoc loco vsum extendendi manus versus cœlum orãdo.Vt scias(inquit) quoniam domini est terra.Significat,quòd deo incumbit cura terræ,summi enim dei prouidẽtia circa hæc terrena significatur. AVCTOR CATENAE. Et grãdo non erit.In Hebræo est עוֹד Hod,vt dicatur, Et grãdo non erit vltra,siue amplius. Sed hoc subauditur in Latina litera . Apud Septuaginta verò additum est, καὶ ὕετος,& pluuia,Et legitur,Et voces cessabunt & grando, & pluuia non erit amplius . Porrigere autem palmas ad cœlum,ferentis orationis typus est,& mentis eleuationem pariter erigit ac promouet. Fide itaque certus Moyses de dei clementia, promittit se oraturum, sed extra Ecclesiam malignantium, extra vrbem & aulam tam impiam,& se exaudiendum non dubitat ad gloriam dei.Vt scias,inquit,quia domini est terra: quasi dicat,Vt tandem videas dominum esse dominatorem orbis & terræ tuæ,nõ te,Cui ablatam grandinem acceptam feras,non naturę vel casui. *Noui autem quòd & tu,& serui tui necdum timeatis dominum deum.* AVGVSTINVS IN QVAE- *Quæst.35.*
STIONIBVS SVPER EXODVM. Cum fragore cœli qui vehemens erat in grandine,Pharao territus,ro- E garet Moysen vt oraret pro illo confitente iniquitatem suam & populi sui, Moyses ei dixit, Et tu & serui tui scio quòd nondum timetis dominum.Qualem timorem quærebat,cui timor iste nondum erat ei domini timor? Facile est enim pœnam timere,sed nõ est hoc deum timere,illo scilicet domini timore pietatis, quem commemorat Iacob, vbi dicit , Nisi deus patris mei Abraham , & timor Isaac adesset mihi , nunc me inanem dimisisses. CAIETANVS. Prædicit etiam eis,quòd cessante grandine adhuc non timebunt præsentiam summi dei iu- *Gen.31.*
dicis,hoc est,iudicia plagarum harum exercentis. AVCTOR CATENAE. Noui autem quòd tu & serui tui necdum timeatis dominũ deum.Hebraicè est, מִפְּנֵי Mipene,hoc est,à facie domini dei.Hebraismus. Septuaginta, ὅτι οὐδέπω φοβεῖσθε τὸν κύριον, Quòd nunquam timetis dominum. Chaldaica, Noui enim quòd & tu & serui tui adhuc non humiliamini à facie domini dei. Sed hæc eadem sunt cum litera nostra. Hoc (inquit) scio, ait Moyses,quòd nec tu nec serui tui adhuc deum timebitis,tametsi iam tot signa & portenta vidistis,quãquam plura promittatis. Sic plena est terra dei prouidentia circa tam impios quàm sanctos. *Linum ergo & hordeũ læsum* F *est,eo quòd hordeum esset virens , & linum iam folliculos germinaret. Triticum autem & far non sunt læsa,quia serotina erant.* CAIETANVS. Quod dicitur,eo quòd hordeum esset virens,iuxta Hebręum habetur primitiuum.Redditur enim ratio læsi hordei,eo quòd priùs maturescit,& iam in statu erat non herbæ, sed forte plus quàm calami . Nam de lino subiungitur quòd etiam læsum est,quia erat in statu calami, grando enim frangendo calamos, impediebat vegetationem.Triticum autem & far non sunt læsa.Nonnulli hîc legunt & spelta, sed parui refert quia serotina erant. AVCTOR CATENAE. Eo quòd hordeum esset virens.Quia dictio אָבִיב Abib, & virens, & spicam significat. Hinc factum quòd aliqui verterunt , Quoniam hordeum maturuerat , seu maturescebat , vel in spicam cresceret. Aut in spica,scilicet esset. Chaldaica vt apud nos. Septuaginta ἡ γὰρ κριθὴ πεπεττωκυῖα, Nam hordeum germinauerat.Et linum(inquit)folliculos germinaret.Quia גִּבְעֹל & folliculum, & calamum significat,idcirco nonnulli hîc verterunt,Et linum in calamo,subaudi esset,vel in calamum crescebat. Septuaginta τὸ δὲ λίνον σπερματίζον, At linum seminificans . Chaldaica vt apud nos. Sequitur. Triticum autem & far non sunt læsa,

quia

Universidad de Deusto
Biblioteca

quia serotina erant, id est, nondum assurrexerant in calamum, nondum eruperant culmi in nodulos seu folliculos semen continentes, adhuc non apparebant grana, propterea non fuerunt læsa. Et quod natũ de his erat, grandine percussum, cedebat, & non resistebat. Nõ igitur poterant in totum prosterni, sicut si proximè instetisset messis. Vbi verò serotinum legimus, Hebræi aphiloth habent, quasi subobscura, nondum visibilia vel prodeuntia fuerint, sed latentia adhuc sub terra, vel in gramine. Pro fare autem, aliqui verterunt spelta, vel zea, aliqui frumentum, quod idem speltam esse volunt tritico conformem, nisi quòd grana in ipsa arista & extrà, thecis includuntur. *Egressúsque Moyses à Pharaone ex vrbe, tetendit manus ad dominum, & cessauerunt tonitrua & grando, nec vltra stillauit pluuia super terram. Videns autem Pharao quòd cessasset pluuia, & grando & tonitrua, auxit peccatum, & ingrauatum est cor eius & seruorum illius, & induratum nimis, nec dimisit filios Israel, sicut præceperat dominus per manum Moysi.* CAIETANVS. Hactenus de corde Pharaonis fuit sermo, modò adiungitur & curialium, vt manifestetur culpa cõmunis. AVCTOR CATENAE. Auxit peccatum. Hebraicè est וַיֹּסֶף לַחֲטֹא Vaiósseph lachato, Et addidit, seu adiecit peccare aut ad peccãdum, vel vt peccaret, id est, denuo peccauit. Hebraismus. Et ingrauatum est cor eius, & seruorum illius. Iuxta Hebræum legitur וַיְכַבֵּד לִבּוֹ הוּא וַעֲבָדָיו Vaiachbed libbo hu vahabadaf, Et ingrauauit cor suum ipse & serui eius. Sic est in Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Sed hoc parum est. Et induratum nimis, id est, valdè. Cõsultò vitauit hîc repetitionem Interpres Hebraico idiomati propriam, sic enim Hebraicè legitur וַיְחַזֵּק לֵב פַּרְעֹה וְלֹא שִׁלַּח אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Vaiechezak leb Parho velo sillach eth bene Israël, Et obriguit, seu roboratum, vel ingratumque est cor Pharaonis, & non dimisit filios Israël: sic habetur in omnibus editionibus, sed est idem cum Latina editione. Sicut præceperat, Hebraicè est דִּבֶּר Dibber, dixerat, seu loquutus fuerat. Per manum Moysi, id est, per Moysen. Hebraismus. Septuaginta, καθάπερ ἐλάλησε κύριος τῷ μωϋσῆ, sicut loquutus fuerat dominus Moysi. Satis ex præcedentibus patet obedientia Moysi, pietas, charitas, & constãtia. Sicut & pertinacia regis & seruorum consentaneorum in malo, semper peccata exaggerantium, & cordibus obduratorum, domino volente vlcisci sanguinem innoxium, & oppressorum calamitatibus misereri. 1

Mystice. ORIGENES. Hucusque per errorum suorum figuras, mundo supplicia temperãtur. Post hæc verò verbera veniunt, de supernis voces (inquit) tonitrui sine dubio, & grando, & ignis discurrens in grandine. Vide temperamentum diuinæ correptionis, non cum silentio verberat, sed dat voces, & doctrinam cœlitùs mittit, per quam possit culpam suam castigatus agnoscere mundus. Dat & grandinem, per quam & tenera adhuc vastantur nascentia vitiorum. Dat & ignem, sciens esse spinas & tribulos, quos debeat ignis ille depascere. De quo dicit dominus, Ignem veni mittere in terram. Per hunc enim incentiua voluptatis & libidinis consumuntur. ORDINARIA. Aliter septimum præceptum, non furaberis. Septima plaga grando in fructibus. Nemo habet iniustum lucrum sine iusto damno. Dum furaris, acquiris vestem, amittis fidem: lucrum visibile, damnum inuisibile: lucrum de tua ęcitate, damnum de domini nube. Qui enim malo desiderio forinsecus furantur, dei iudi-
Vbi supra. cio intrinsecus grandinantur, & ager cordis eorum deuastatur. PROSPER. Septima plaga Aegyptiorum est grando cum igne permixta, non tantum omne animal, quantum etiam arbusta ipsa virgultáque subuertens. K
Septimúmque mãdatum est, Non furaberis. Comparatio hæc est, fur parietibus domibúsque infert alienis, quod
sæuiens grando agit in campis, obnoxiúsque est legi generali, qua dictum est, Quod tibi fieri non vis, alij ne feceris. RVPERTVS. Sanè verò cùm sint plures differentiæ furti, pessimum illud constat furtum esse, quod
Rom.1. est, vbi grando & nix mixta pariter ferebantur. Reuelatur enim ira dei de cœlo (inquit Apostolus) super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum qui veritatem dei in iniustitia detinent, quia quod notum est dei manifestum est in illis, deus enim illis reuelauit. Hoc denique quod dixerat, qui veritatem dei in iniustitia detinebant, subsequutus exponit, Quia cum cognouissent deum (inquit) non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum, & mutauerunt gloriam L
incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedũ, & serpẽtium. Item quæ sit ira dei, quæ de cœlo super impietatem reuelatur, quæq; hìc per grandinem & ignem designatur, terribiliter exprimit, cùm protinus subdit, Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum in immunditiam, vt contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, &c. Grando hæc & ignis iste, cunctam (inquit) herbã agri percussit, & omne lignum regionis contriuit, quia videlicet hæc quæ prædicta est ignominia secundum Apostolum, cunctam humanæ substantiæ pulchritudinem cœlesti ira in vasis iræ iniecta polluit, vniuersam rationalis creaturæ dignitatem omnino destruxit.

IN CAPVT EXODI DECIMVM, ARGVMENTVM.

Induratur Pharao à deo. Locustæ mittũtur. Orat Moyses pro Pharaone agnoscẽte peccatũ. Postmodum eodẽ remitente tenebræ fiũt palpabiles.

CAPVT DECIMVM.

Lectio prima. *ET dixit dominus ad Moysen, Ingredere ad Pharaonẽ, ego enim induraui cor eius & seruorum illius, ut faciam signa mea hæc in eo, & narres in auribus filii tui, & nepotũ tuorum quoties contriuerim Aegyptios, & signa mea fecerim in eis, & sciatis quia ego dominus. Introierunt ergo Moyses & Aaron ad Pharaonẽ, & dixerunt ei, Hæc dicit dominus deus Hebræorũ: Vsquequo non uis subiici mihi? Dimitte populũ meũ ut sacrificet mihi. Sinautẽ resistis, & non uis dimittere eũ, ecce ego inducã cras locustã in fines tuos, quæ operiet superficiẽ terræ, ne quicquã eius appareat, sed comedatur quod residuũ fuerit grãdini, corrodet enim omnia ligna quæ germinãt in agris. Et implebunt domos tuas, & seruorũ tuorũ, & omniũ Aegyptiorum, quantã non uiderunt patres tui & aui, ex quo orti sunt super terrã usque in præsentẽ diem. Auertitq; se, & egressus* M

est à Pharaone. Dixerũt autem serui Pharaonis ad eũ, Vsquequo patiemur hoc scãdalum? dimitte homines, ut sacrificent domino deo suo. Nónne uides quòd perierit Aegyptus? Reuocauerúntq; Moysen & Aaron ad Pharaonem, qui dixit eis: Ite, sacrificate domino deo uestro. Qui nam sunt qui ituri sunt? Ait Moyses, Cũ paruulis nostris & senioribus pergemus, cum filiis & filiabus, cũ ouibus & armentis. Est enim solennitas domini dei nostri. Et respondit Pharao, Sic dominus sit uobiscum quomodo ego dimittam uos & paruulos uestros: cui dubium est quòd pessimè cogitetis? Non fiat ita, sed ite tantùm uiri, & sacrificate domino, hoc enim & ipsi petistis. Statimque eiecti sunt de conspectu Pharaonis.

GRAECVS. Deus Aegyptiis vt pote rebus à se creatis parcebat, tametsi Idololatrę essent, vt sibi crederent *Leuit.1.*
B atq; obtemperarent, quare illos modò verbis, modò diuersis plagarũ generibus castigabat, idipsum, etiã hoc toto capite agit. Ait ergo, *Et dixit dominus ad Moysen.* CAIETANVS. Octaua hinc incipit plaga locustarũ, cui magnũ pręmittitur monitoriũ videlicet, *Ingredere ad Pharaonẽ, ego enim induraui cor eius & seruorũ illius, vt faciã signa mea hæc in eo.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Tanquã opus habeat deus cuiusquã malitia. Sed sic intelligendũ est, ac si diceret, Ego enim patiẽs fui super eũ & seruos eius, vt nõ eos auferrẽ, vt ordine superueniãt signa mea super eos. Quia cũ patiẽtia dei obstinatior fiebat malus animꝰ, ideo pro eo quod est, patiẽs fui, dicitur, grauaui cor eiꝰ. GREGORIVS VIGESIMO NONO MORALIVM. Semetipsum dominꝰ hãc duritiã gignere perhibet, nõ quò prauorũ mentes ipse ad culpã formet, sed quò à culpa non liberet, sicut hîc scriptũ est, Ego enim obduraui cor Pharaonis. Quod quia misericorditer emollire noluit, profectò districtè se obdurare nũciauit. IDEM SVPER EZECHIELEM. Hoc aũt nobis cũ tremore considerandũ est, quomodo iustus & omnipotẽs deus cũ pręcedẽtibus peccatis irascitur, permittit vt cæcata mens etiã in aliis la-
C batur. Vnde Moyses ait, Nondũ cõpleta sunt peccata Amorrhęorũ. Dauid quoq; ait, Appone iniquitatẽ super iniquitatẽ ipsorũ, vt nõ intrẽt in iustitiã tuã. Propheta etiã alius dicit, Maledictũ & mendaciũ, & homicidiũ, & furtũ, & adulteriũ inũdauerũt, & sanguis sanguinẽ tetigit. Sãguis enim sanguinẽ tãgit, quãdo peccato peccatũ additur, vt ante dei oculos adiũctis iniquitatibꝰ anima cruẽtetur. Paulus Apostolus ait, Vt impleãt peccata sua semp. Ioãni quoq; per angelũ dicitur, Qui nocet, noceat adhuc, & qui in sordibꝰ est, sordescat adhuc. Vnde nũc etiã dns dicit, Si cõuersus iustus à iustitia sua fecerit iniquitatẽ, ponã offendiculũ corã eo. Ac si apertè dicat: Quia videre pœnitẽdo noluit vbi iã impingit, iusto eũ iudicio deserẽs, ponã ei vt & alibi impingat. Quod tamẽ dni ponere, est nequaquã ad peccandũ premere, sed nolle à peccato liberare, sicut & de Pharaone dicitur, Ego indurabo cor *Exod.5.*
eius. Non enim cor peccantis dñs obdurat: sed obdurare dicitur, cũ ab obduratione nõ liberat. Misericors enim deus tẽpus nobis ad pœnitentiã relaxat, sed cũ eius gratię patientiã nos ad augmentũ vertimus, culpæ hoc ipsum tẽpus quod ad parcendũ piè dispositum, districtius ad feriendũ vertit, vt quia reuerti quis etiã spatio tẽporis acce-
D pto noluerit, per hoc mala sua ad reatum augeat, per quod ea diluere potuit, si cõuerti voluisset. Vnde scriptũ est, Ignoras quoniã benignitas dei ad pœnitentiã te adducit? Secundũ duritiã autẽ tuã & cor impœnitẽs, thesaurizas tibi irã in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei. De benignitate ergo omnipotẽtis dei irã sibi in die irę reprobus thesaurizat, quia dũ ad pœnitendũ tẽpus accipitur, & ad peccandũ exhibetur, ipsum remediũ gratiæ vertit in augmentũ culpæ. Vnde & omnipotẽs deus quia collata remedia cõspicit ad culpę augmentũ trahi, ipsam benignitatẽ quã cõtulit, in iudicij districtionẽ vertit, vt inde post amplius feriat, vnde modò amplius expectat. Et quia homo deserere malũ nõ vult vt viuat, auget vnde moriatur. THOMAS. Ego enim induraui cor eiꝰ, *1. 2. q. 79. ar. 35. in cor.*
&c. Dicendũ quòd excęcatio & obduratio duo importãt. Quorũ vnũ est motus animi humani inhęrentis malo & auersi à diuino lumine, & quantũ ad hoc deus nõ est causa excęcationis & obdurationis, sicut nõ est causa peccati. Aliud autẽ est subtractio gratiæ: ex qua sequitur quòd mẽs diuinitus nõ illuminetur ad rectè videndũ, & cor hominis nõ emolliatur ad rectè viuendũ, & quantũ ad hoc deus est causa excęcationis & obdurationis. Est autẽ
E cõsiderãdum, quòd deus est causa vniuersalis illuminationis animarũ, secundũ illud Ioãnis primo, Erat lux vera quæ illuminat oẽm hominẽ venientẽ in hunc mundũ, sicut sol est vniuersalis causa illuminationis corporũ, aliter tamẽ & aliter. Nã sol agit illuminãdo per necessitatẽ naturæ, deus autẽ agit volũtariè p ordinẽ suæ sapiẽtiæ: sol autẽ licet quãtum est de se oĩa corpora illuminet, si quod tamẽ impedimẽtum inueniat in aliquo corpore, reinquit illud tenebrosum, sicut patet de domo cuius fenestrę sunt clausę. Sed tamẽ illiꝰ obscurationis nullo modo causa est sol, nõ enim suo iudicio agit vt lumẽ interius nõ immittat, sed causa eius est solũ ille qui claudit fenestrã. Deus autẽ proprio iudicio lumẽ gratiæ nõ immittit illis in quibus obstaculũ inuenit. Vnde causa subtractionis gratię, est nõ solũ ille qui ponit obstaculũ gratię, sed etiã deus, qui suo iudicio gratiã nõ apponit, & p hũc modũ deus est causa excæcationis, & aggrauationis auriũ, & obdurationis cordis, quæ quidẽ distingũtur secundũ effectus gratiæ, quę & perficit intellectũ dono sapiẽtię, & affectũ emollit igne charitatis. Et quia ad cognitionẽ intellectus maximè deseruiũt duo sensus, scilicet visus & auditus, quorũ vnus deseruit inuẽtioni, scilicet vi-
F sus, alius disciplinæ, scilicet auditus: ideo quãtum ad visum ponitur excæcatio, quantũ ad auditũ auriũ aggrauatio, quantũ ad effectũ obduratio. CAIETANVS. Quoniã induratio cordiũ nõ est actio dei positiua, sed est negatio gratiæ diuinę, nihil prohibet huiusmodi negationẽ ordinari ad efficientiã miraculorũ, cũ neutrũ sit malũ, & vtrũq; sit à deo. AVCTOR CATENAE. Ego enim induraui, vel aggrauaui cor eius, &c. Vt faciã signa mea hęc in eo. Rectè quidẽ sensum verborũ edidit Interpres, quæ eiusmodi sunt in Hebræo לְמַעַן שִׁתִי אֹתֹתַי אֵלֶּה בְּקִרְבּוֹ Lemáhã sithi othothai êlle bekirbo, Vt ponerẽ siue ponã signa mea hæc in medio eius, id est, in regno eius, vt videlicet eo spectãte ederẽ signa mea in gloriã meã. Chaldaica, Vt ponerẽ signa mea hęc in medio eorum. Septuaginta, ἵνα ἐμβῶ ἐπέλθῃ τὰ σημεῖά μου ταῦτα ἐπ᾽ αὐτούς, Vt deinceps superueniãt signa mea hæc super eos, sed hæc idẽ dicũt cũ litera nostra. Nõ habẽt impij quod cauillẽtur hoc loco scriptum esse, ego enim induraui cor eius, & seruorũ eius. Itẽ alibi dictũ esse ab Apostolo, Tradidit illos deus in reprobũ sensum, & cętera, & si quæ sunt similes in scripturis figuræ. Certũ est enim, eas Hebraica phrasi significare permissionẽ, non voluntatẽ efficacẽ seu cogentem

Universidad de Deusto
Biblioteca

gentē,quemadmodū oramus,Ne nos inducas in tentationē, id est,ne sinas nos induci. Indurauit deus cor Pha- G
raonis,quòd permiserit Pharaonē abuti sua volūtate,idq; secundū iustissimū iudiciū suū, qui cor peccatoris re-
probū(quod nec patiētia,nec lōganimitate dei ad pœnitentiā emollitur, nec cōpunctione scinditur, nec timore
frāgitur,nec emollitur amore)in obduratione sua perseuerare permittit, atq; hæc permissio seu dei patiētia, ma-
gis accusat q̄ excusat impiū. Vides enim quot miraculis deus Pharaonē ad pœnitentiā inuitarit, adeò vt fractus
malis cœperit resipiscere, dū vocauit Moysen & Aarō, dicēs ad eos: Peccaui etiā nūc,dns iustus,& ego & populus
meus impij. Verū vbi eū salutaris pœnitētiæ iterū pœnituisset,ac populū dei dimittere noluisset, nec tot tantisq;
miraculis cōmotus ab eorū persequutione destitisset, sed vindictæ cupidine cæcus, diuiso mari sese credere est
ausus, deus summa sua misericordia deploratæ malitiæ finē impositurus, eū cū suo exercitu in mediis oppressit
fluctibus,vt quādo sanari nō posset,saltē citiùs interiret. Atq; hic diligēter intuēda est dei incōprehēsibilis sapiē-
tia ac benignitas,qui adeò malorū hoīm impietatē nō probat, vt nō tantū impios illorū conatus penitus frustre- H
tur,sed eisdē etiā ad bonū & gloriā nominis sui(vt ita dicam⁹)abutatur,quod nō siluit scriptura. In hoc(inquiēs)
excitaui te,id est,permisi te tua volūtate impia abuti, vt ostendā in te virtutē meā,& vt annūtietur nomē meū in
vniuersa terra. Quis enim ignorat quæ fuerit gloria dei ex illo memorabili facinore, nō tantū apud Iudæos, sed
& gētes illustrata? Vt interim Christi gloriā, & triūphū hoc facinore significatū taceamus. Dānationē itaq; mor-
tis meruerūt Aegyptij nimia crudelitate opprimētes Israēlitas, ipsorū autē malo vsus est dns ad totius orbis bo-
nū, vt oīpotentē Israēlitarū deū discerēt,reuererētur ac colerēt oēs gētes & regna, quod factū videre licet in glo-
riā dei. Plagę ergo Aegyptiorū eruditio fiūt nō solū Israēlitarū,sed oīm in toto orbe credentiū & electorū. *Et narres in auribus filii tui,& nepotis tuorū,quoties cōtriuerim Aegyptios,& signa mea fecerim in eis,& sciatis quia ego dns.* AVGVST. IN

Loc.46. LOCVTIONIBVS. Iuxta Septuaginta, Vt narretis in auri⁹ filiis vestris,& filiis filiorū vestrorū, quęcunq; il-
luſi Aegyptiis. Notandū quēadmodū dicatur illusio,ne fortè ita sit dictū, Draco hic quē finxisti ad illudendū ei.
Psal.103. Et illud in Iob, Hoc est initiū figmēti dñi, quod fecit illudēdū ab angelis eius. CAIETANVS. Ad similitudi- I
Iob.40. nē igitur illudētis manifestat deus se facere hęc signa, hoc est, tanquā iocoso contēptu Pharaonis feci hęc in Aegypto. Et verè signa oīa vsq; ad mortē primogenitorū excluſiuè, relata ad diuinā omnipotentiā, similitudinē habēt illusionis, quasi nō serio, sed iocò afflixerit deus Pharaonē & Aegyptios, leuia enim oīa effecit, modò lędēdo, & quasi statim tollēdo læsionē. Ita quòd & ex parte leuitatis plagarū, & ex parte cessationis, similitudo iocosæ af-
flictionis potiusquā rei gestæ serio à summo deo potēte maximas plagas infligere apparet, & propterea illusio vo-
catur Aegypti. Et manifestauit deus hāc illusionis rationē narrandā in succeſſu generationū Israēl, vt discerēt po-
steri, quòd nō ex impotētia immisit deus has plagas paruas, & tot vicibus abstulit, sed ex sapientia volētis primo
ignominiā illusionis exercere in Aegypto, & demū punire, more principiū qui nobilē aliquē aliquātō tēpore il-
lusoria afflictione afficiūt, & demū occidunt. Finis autē hic est, vt populus Israēl etiā in posteris suis cognoscat,
quòd ego qui facio hæc signa, sum ipse fons essendi. AVCTOR CAT. Et narres in auribus filij tui & nepo-
tum tuorū, id est, audiēte filio tuo & nepote tuo. Hic Moyses sustinet personā totius Israēlis, quasi dicat, vt nar- K
rēt Israēlitę filiis suis & nepotibus. Sic igitur capitur filius & nepos prō toto populo, sicut pars pro toto & ecōtrà,
more scripturę. Quoties cōtriuerim Agyptios. Hebraica litera est אֲשֶׁר הִתְעַלַּלְתִּי בְּמִצְרַיִם Aſer hithhallálti bemiz-
ráim. Verbū autē Halal multa significat, nēpe facere, operari, deu astare, illudere, vindemiare. Vnde factū, quòd va-
ria fuerit huius loci redditio: nā Interpres cepit p deu astare. Chaldaica pro facere, inquit enim: Miracula quæ
feci in Aegypto, id est, Aegyptiis in quib⁹ ostēdi opera mea terribilia atq; magna. Sic quidā habēt, quid fecerim,
vel quid operatus sim in Aegypto. Septuaginta, pro illusisti, vt iā dictū est. Alij pro vindemiare, vt dicāt, Quoties
vindemiauerim Aegyptū. Nonulli etiā verterunt, Quæ ego tētauerim in Aegypto. Quorū oīm vnus sensus est cū
versione nostra. Et signa fecerim in eis. In Hebræo וְאֶת אֹתֹתַי אֲשֶׁר שַׂמְתִּי בָם Veeth othothai aſer samti bam. Et si-
gna mea quæ posui in eis. Ita & Chaldaica. Septuaginta, καὶ ἐποίησα, Quæ feci. Sed hæc vnū sunt cū litera nostra. Fi-
lij igitur & nepotes, hoc est, tota posteritas fideliū, ad timorē dei nutriri debēt, & à parētibus diuinis literis insti- L
tui: verbo prædicationis de dei bonitate ac beneficiis iustitia & veritate informādi. Vult enim in primis domi-
nus vocari, haberi domin⁹ deus, & prædicari. Vide autē dei sapientiā, quomodo hac impia indurationē Pharao-
nis & seruorū eius, ad illustrādum nomē suū vtatur. Hac enim occasione tāta edidit miracula in Aegypto. In quē
vsum? Vt narres, inquit, in auribus filij tui & nepotum tuorū, quid egerim in Aegypto, & signa mea quę posui in-
ter eos, vt sciatis quia ego sum domin⁹. Eadē habes in Psalmo septuagesimo septimo, Quāta (inquit) mādauit pa-
tribus nostris nota facere ea filiis suis, vt cognoscat generatio altera. Filij qui nascētur & exurgēt, & narrabūt fi-
liis, vt ponāt in deo spē suā, & nō obliuiscātur operū dei, & mādata eius exquirāt, *Introierūt ergo Moyses & Aaron ad*
Pharaonē, & dixerūt ei, Hęc dicit domin⁹ deus Hebręorū, Vsquequo nō vis subiici mihi. GREGOR. IN SEPTIMO MORA-

Cap.22. LIVM. Libet oculos mētis attollere, & electos dei exteri⁹ oppressos quāte intrinsecus arci prēsidēat videre. Cū-
cta quippe quæ foris eminēt, occultis eorū obtutibus per despectū iacēt. Nā super se interius rapti, in alto animū
figūt, & quæq; in hac vita patiūtur, quasi lōgè infra labētia atq; à se aliena cōspiciunt, atque (vt ita dixerim) dum
mēte extra carnē fieri decertāt, penè ipsa quæ tolerāt ignorāt. In horū profectò oculis quicquid tēporaliter emi- M
net, altū nō est, nā velut in magni vertice mōtis siti, prēsentis vitę plana despiciunt, seq; ipsos per spiritualē celsi-
tudinē transcendētes, subiecta sibimet intus vidēt, quæcunq; per carnalē gloriā foris tumēt. Vnde & nullis cōtra
veritatē potestatibus parcunt, sed quos attolli per elationē cōspiciunt, per spiritus auctoritatē premunt. Hinc est
enim, quòd à deserto Moyses venięs, Aegypti regē ex auctoritate aggreditur, dicēs, Hęc dicit dominus deus He-
Exod.8. bręorū, Vsquequo nō vis subiici mihi? Dimitte populū meū, vt sacrificet mihi. Cui & aliàs dū plagis pressus Pha-
rao diceret: Ite, sacrificate deo vestro in terra ista, aucta protinùs auctoritate respōdit, Nō potest ita fieri. Abomi-
nationes Aegyptiorum immolabimus domino deo nostro? Hinc est quòd peccantē regē Nathan aggreditur, cui
priùs similitudinē perpetratæ prēuaricationis obiiciens, eumq; reū per proprij iudicij vocē tenens, protinus ad-
2.Reg.12. iunxit, dicēs, Tu es ille vir qui fecisti hāc rem. Hinc est quòd vir dei ad destruendā idololatriā, Samariā missus, ad-
Hieroboā regē super altare thura iacientē, non regē veritus, nō formidine mortis pressus, cōtra altare intrepidus
auctoritatem

A auctoritatē liberę vocis exercuit, dicēs, Altare altare, hęc dicit domin⁹ deus: Ecce filius nascetur domui Dauid, Iosias nomine, & immolabit super te sacerdotes excelsorū. Hinc est quòd Achab superbus idolorū seruitio sub- *3.Reg.13.*
actus, cū increpare Heliā præsumeret, dicens: Tu ne es ille vir qui conturbas Israēl? Helias protinus superbi regis *3.Reg.18.*
stultitiā, obiurgationis libera auctoritate percussit, dicens: Nō ego turbaui Israēl, sed tu & domus patris tui, qui *Ibidem.*
dereliquistis mandata domini, & secuti estis Baalim. Hinc est quòd Heliseus verā magistri celsitudinem sequēs,
Ioram filiū Achab ad se cū Iosaphat rege venientē, ex reatu perfidiæ cōfudit, dicens, Quid mihi & tibi est? vade *4.Reg.3.*
ad Prophetas patris tui & matris tuæ. Viuit dominus exercituū, in cuius cōspectu sto, quòd si non vultū Iosaphat
regis Iudæ erubescerē, nec attendissem quidē te, nec respexissem. Hinc est quòd idē vir, Naaman ad se cū equis &
curribus venientē, ante ostiū domus fixit, & talētorum copia ac vestiū fulto nō occurrit: nō ianuā domus aperuit, *4.Reg.5.*
sed vt lauari septies in Iordane debuisset per nunciū iussit. Vnde & idē Naaman iratus recedebat, dicēs, Putabā
B quòd egrederetur ad me, & stās inuocaret nomē dei sui. Hinc est quòd Petrus, cùm eum sacerdotes ac principes
etiā per flagella sæuiētes, in nomine Iesu loqui prohiberēt, cū magna protinus auctoritate respōdit, dicens, Si iu- *Act.4.*
stum est in cōspectu dei, vos potius audire quā deum, iudicate. Non enim possumus quæ vidimus & audiuimus,
nō loqui. Hinc est quòd Paulus cū resistentē cōtra veritatē sacerdotū principē cerneret, eumq; minister illius alla-
pa percussisset, nō maledictū perturbatus intulit, sed repletus spiritu sancto libera voce prophetauit, dicens: Per- *Act.23.*
cutiet te deus paries dealbate. Et tu sedēs iudicas me secundū legē, & contra legē iubes me percuti? Hinc est quòd
Stephanus cōtra vim persequentiū auctoritatē vocis exercere, nec moriturus expauit, dicēs, Dura ceruice & in *Act.7.*
circūcisi corde & auribus, vos semper spiritui sancto restitistis, sicut patres vestri ita & vos. Sed quia sancti viri *Cap.23.*
ad verba tātæ altitudinis ex veritatis, non autē vitio elationis exiliūt, ipsi patēter indicant, qui factis dictisque
aliis & quāta humilitate polleāt, & erga eos quos redarguūt, quāta charitate ferueāt, manifestāt. Superbia quippe
odiū generat, humilitas amorē. Verba itaq; quæ amor exasperat, profectò ex fonte humilitatis emanāt. Quomo-
C do ergo Stephanus proferre increpationē per elationē potuit, qui pro eisdē quos increpauerat, ad deteriora cre-
scētibus, seq; lapidantibus, flexis genibus orauit, dicēs: Domine, ne statuas illis hoc peccatum? Quomodo Paulus *Act.7.*
cōtra gētis suæ sacerdotē ac principē asperitatis verba superbiens intulit: qui humilitate se etiā discipulorū ser- *2.Cor.4.*
uitio substernit, dicēs, Nō enim nosmetipsos prædicamus, sed dominū nostrū Iesum Christū, nos autē seruos ve-
stros per Christū? Quomodo Petrus per elationē principibus restitit, quorum errori cōpatiens, reatū velut excu- *Act.3.*
sat, dicens, Scio quia per ignorantiā fecistis, sicut & principes vestri? Deus autē qui prænunciauit per os omnium
prophetarū pati Christū suū, impleuit sic. Quos ad vitā misericorditer trahit, dicens, Pœnitemini igitur & cōuer- *Ibidem.*
timini, vt deleātur peccata vestra. Quomodo Heliseus videre Naaman ex elatione noluit, qui nō solū se cōspici,
sed teneri etiā à muliere permisit? de qua scriptū est, Cū venisset ad virum dei in montē, apprehēdit pedes eius, *4.Reg.4.*
& accesit Giezi vt amoueret eam, & ait vir dei, Dimitte eā: anima enim eius in amaritudine est. Quomodo He
D lias supbo regi increpationis verba per tumorē intulit, qui ante ei⁹ currū humiliter cucurrit? sicut scriptū est, Ac- *3. Reg. 18.*
cinctisq; lumbis currebat ante Achab. Quomodo vir dei Hieroboam præsentiā ex elatione despexit, qui arentē
dexterā eius saluti pristinæ, protinus ex pietate reparauit? sicut scriptū est, Cumq; audisset rex sermonē hominis *3.Reg.13.*
dei quē inclamauerat cōtra altare in Bethel, extendit manū suā de altari, dicēs: Apprehēdite eum, & exaruit ma-
nus eius. Et paulo post, Orauit vir dei faciē domini, & reuersa est manus regis ad eū, & facta est sicut priùs fuerat.
Quia enim superbia gignere virtutes nescit: quāta ex humilitate prodiit vox increpationis ostēditur, quā signa
comitātur. Quomodo Nathan cōtra Dauid regē per verba increpationis tumuit, qui cū increpāda culpa dees-
set, in terrā se in cōspectu eius pronus strauit? sicut scriptū est, Nunciauerūt regi, dicētes, Ad est Nathan propheta, *2.Reg.12.*
Cumq; introisset ante conspectū regis adorauit eū pronus in terra. Quomodo Moyses regi Aegyptio liberē resi-
stēs, eū despicere potuit, qui deo familiariter colloquēs, sequentē se Iethro cognatū suum humilis adorauit? cuius *Exod.18.*
etiā cōsilio tantā obedientiā præbuit, vt post secreta dei colloquia, magnū luctū inde duceret, quòd foris ab ore
hominis audiret. Ex aliis ergo sanctorū factis discimus, quod de aliis pēsare debeamus. Sāncti etenim viri nec ex
E elatione sunt liberi, nec ex timore submissi, sed cū rectitudo eos ad libertatē vocis erigit, cōsideratio infirmitā-
tis proprię in humilitate custodit. Culpas quippe delinquētiū & si ex alto increpātes feriūt, semetipsos tamē apud
se subtilius iudicātes, quasi in abiectis ponūt, & quo praua in aliis insequuntur, eo ad reprimendos se atrociores
redeunt, rursusq; quo sibimet meliora agētibus nequaquā parcūt, eo vigilantius aliena facta reprehēdunt. Quid
enim de humana potētia mirari exterius poterūt, qui semetipsos quoq; despiciunt, etiā cū intimæ pœnæ iam arcē
sublimitatis apprehēdunt? Idcirco ergo bene foris diiudicāt altitudinē terrenæ celsitudinis, quia intus oculum
nō gratat pōdus tumoris. THOMAS SVPER EPIST. AD ROMANOS. Hæc dicit dominus deus He- *Cap.1.*
brærorū. Quāuis dominus sit deus omniū per creationē & gubernationē, secundum illud infra quarto, dominus *Lect.5.*
omniū, specialiter tamē dicitur esse deus iustorum tripliciter. Primo quidē secundū specialem curam quā de eis
gerit, Psalmus, Oculi domini super iustos. Et alibi dicit, Dominus illuminatio mea. Secūdo per specialē cultum,
Exodi decimo quinto, Iste deus meus & glorificabo eū. Tertiò quia eorū prēmium, Geneſis decimo quinto, Ego
F dominus merces tua magna nimis. CAIETANVS. Parui refert quòd in Hebræo habetur, Vsquequo renui-
sti ad humiliandū te à faciebus meis? Humiliauit se quidē Pharao corā hominibus, & nō corā deo, qui intuetur
cor, & propterea deus dicit ꝙ renuit humiliare seipsum à facie ipsius dei. Et insinuatur per hoc, quòd humilia-
tio Pharaonis corā Moyse, nō solū fuerat ficta, sed etiā quòd nō processerat ex timore præsentiæ diuinæ (quā si-
gnificat facies dei) sed aliūde, puta ex timore afflictionū, quas putabat magicis artib⁹ fieri à Moyse. AVCTOR
CAT. Vsquequo nō vis subiici mihi? Rectè versa sunt Hebraica, quæ sunt huiusmodi, עַד־מָאַנְתָּ לֵעָת תִּכָּנַע
Had mathai meánta lehanoth mipanai, Vsquequo renuis submittere te mihi, vel deprimere te corā me? Alij ver
tūt, vsq; quo renuisti vel nō vis humiliari à facie mea, vel humilis esse corā me, & ita habet Chaldaica. Septuagin
ta, ἕως τίνος οὐ βούλει ὑποταπεῦναί με, Vsquequo nō vis reuereri me? Quę oīa vnū sunt cū litera nostra. Cōtēptor itaq;
dei per superbiā peccat, quæ radix peccati est, & proprij sensus præsumptio, vnde proficiscitur inobedientia: qui
contēptus indulgentiā nō meretur equè vt cōmissa per fragilitatē humanā. *Dimitte populū meū vt sacrificet mihi. Sin au-*

vtem

Universidad de Deusto Biblioteca

tem resistis, & nō vis dimittere eū, ecce ego inducā cras locustā in fines tuos, quæ operiet superficiē terræ, ne quicquā eius appareat, sed comedatur G *quod residuū fuerit grādini, corrodet enim oīa ligna quę germināt in agris.* AVGVST. IN LOCVT. SVPER EXODVM.

Locut.47. Iuxta Septuaginta, Ecce ego induco hac hora crastino die locustā multā. Ecce quēadmodū superius dixit ranā, vbi diximus, plerūq; plus intelligi cū aliquid huiusmodi singulariter dicitur, quā si pluraliter diceretur. Manifestū est enim plus sonare locustā multā, quā si diceret locustas multas. CAIET. Nec detrahit veritati literæ, vt intelligatur humano more, seu hyperbolicè dictū, quòd nihil terræ apparebit, sat est veritati tā ingēs multitudo, vt totā ferè terrā cooperiret. AVCT. CAT. Dimitte populū meū vt sacrificet, vel seruiat, siue seruiāt mihi. Sin autē resistis, & nō vis dimittere eū. Coactus fuit Interpres vt effugeret eorūdē verborū repetitionē, ita vertere Hebraica, quæ sunt huiusmodi כִּי אִם מָאֵן אַתָּה לְשַׁלֵּחַ אֶת עַמִּי Quòd si renuis, vel recusas, aut nō vis dimittere populū meū. Sed hoc idē est qđ vertit Interpres. Ecce inducā cras locustā in fines tuos. locusta Hebraicè dicit̄ אַרְבֶּה Arbe, à רָבָה Raba verbo quod multiplicare significat, eo ꝙ insectū illud semp in immēsum multiplicari soleat nume- H rū. Quę operiet superficiē terrę. Dictionē עַיִן hen quā Interpres superficiē, alij vertūt, aspectū vel colorē terrę. Sed hoc parū est. Ne quicquā eius appareat. Sensum ex verbis vertit Interpres. Est enim Hebraicè וְלֹא יוּכַל לִרְאֹת אֶת הָאָרֶץ, Et nō poterit (subaudi quisquam) videre terrā. Septuaginta, οὐ δυνήσῃ, in 2. psona reddūt, Nō poteris videre terrā. At Chaldaica alio modo habet, Ita vt solis radij nō possint ad eā penetrare. Aliqui, Vt terra videri nō possit, verterūt, prę multitudine. s. locustarū. Totā aūt terrę superficiē, quæ oculus dicitur & aspectus, vel obiectū visus, operitura erat locusta, vt videri terra nō potuerit. Hypbolicè, p more locutionis humanæ, quā sectatur etiā diuin⁹ scriptor, & legislator rudioris populi. Sed comedatur quod residuū fuerit grādini. Paucis exprimit doct⁹ Interpres, quod plurib⁹ verbis scribitur in Hebręo, וְאָכַל אֶת יֶתֶר הַפְּלֵטָה הַנִּשְׁאֶרֶת לָכֶם מִן הַבָּרָד Deuorabítq; residuū euasionis relictę vobis à grādine. i. Quicquid remāserit intactū à grādine. Alij, Depascetúrq; residuū quod seruatū, quódq; relictū est vobis à grādine. Alij, Et comedet residuū quod euasit, quod remanet vobis à grādine. Ita ferè & Septuagīta. Chaldaica, Et cōsumet reliqua quę reseruata & relicta fuerāt vobis à grādine. Quę oīa idē dicūt cū I litera nostra. Quod aūt sequit̄, Corrodet enim oīa ligna quæ germināt in agris, à Chaldaica declaratur hoc modo, & comedet oēs arbores quę germināt vobis in agro. Oīa deuorāda prędicit, nihil reliquū pmanēte ex his quæ grādinē priorē euaserāt, tam arborū fructus, q̄ segetes in agro. Eodē autē anno indicatur facta locustarū plaga, & prior grādinis. Absumpsit enim posterior quod reliquerat prior. Nō sine manifesta virtute dei & miraculo Moyses & Aarō mortē euaserūt, toties affligēdo regē tā cruentū, fortē, & furentē, & populū tam crudelē, & seruos regis. Sic in mediis ignibus seruātur pij, & in aulis regū potentiū, impij volēte dno flagellātur. *Et implebūt domos tuas & seruorū tuorū, & oīm Aegyptiorū, quantā non viderūt patres tui & aui, ex quo orti sunt super terrā, vsq; in presentē diē.* Dictionē אֲשֶׁר ab Interprete quantā redditā, nōnulli, quales verterūt, vt dicāt, Quales nō viderūt, &c. Alij, Quod nō viderūt, legūt .i. quā rē nō viderūt, quib⁹ & Septuaginta cōueniūt, ἃ οὐδέ ποτε ἑωράκασιν, Quæ nunquā viderūt, & cętera, reddētes. Chaldaica nobiscū est, habēs & ipsa, Quantā. Terretur igitur multis verbis rex impi⁹, sed nihil proficitur dno cor illi⁹ ob demerita per subtractionē gratiæ suę indurāte, & peccata peccatis vindicāte. Prędicūtur implēdę do K mus locustis, tā regię q̄ seruorū, totiusq; Aegypti, nunquā retroactis tēporib⁹ visa cuiquā molestia locustarū. Sed dices, cur ad tot pdigia nō fuit mot⁹, & verè cōuersus Aegypti⁹ rex? An quia dat⁹ erat in repbū sensum, ob multa iniustè in Hebręos ppetrata? An quia adeò scel⁹ & nequitia ipsius inualuerat, vt veluti corp⁹ ab ęgritudine valde oppressū, susciperet detrimētū ab oībus quę aliis auxiliū & fauorē pręstare solēt? Hic de Christo prædixit Simeō, ꝙ positus erat in ruinā multorū, male videlicet dispositorū. Quāuis ipse venerit, vt oībus dispositis salutē & medelā tribuat, sicut ipsemet Christ⁹ (iuxta Esaię oraculū) apertè testatus est. *Auertítq; se, & egressus est à Pharaone.* Cū superiora verba dixisset, veluti iracūdus Moyses, toties irritat⁹ pfidia & mēdaciis regis, abiit è cōspectu aulæ. Mirū euadere potuisse eū nisi dno ptectore cōfisum. *Dixerūt aūt serui Pharaonis ad eū, Vsquequo patiemur hoc scādalū? Dimitte homines, vt sacrificēt dno deo suo. Nōnne vides ꝙ perierit Aegyptus?* CAIET. Afflictiones appellāt scādalū, eo ꝙ frequēter velut impingētes Aegyptij cadebāt, modò in iumētis, modò in vlcerib⁹, &c. AVCT. CAT. Vsquequo patiemur hoc scādalū? Hebraicè est עַד מָתַי יִהְיֶה זֶה לָנוּ לְמוֹקֵשׁ Vsq;, siue, Quādiu erit iste nobis offendiculo, seu in offendicu- L lū: siue, Vsquequo erit nobis istud in laqueū? i. quousq; istud quod fit ab istis, nobis dānosum erit? Chaldaica, Vsquequo erit hoc nobis in scādalū? Sic & Septuaginta. Sed hęc idē sunt cū litera nostra. Est autē scādalū pprie pedis impactio, qđ hoīem cadere facit. Dimitte hoīes, vt sacrificēt dno deo suo. Verbū וְיַעַבְדוּ Vt seruiāt, seu colant reddi potest. Sed hoc sensū Latini Interpres nō immutat, vt toties dixim⁹. Nōne vides ꝙ perierit Aegyptus? locus hic variè redditur ab Interpretib⁹, qui tamen oēs nō recedūt à sentētia Latinę lectionis. Est enim iuxta Hebræū: הֲטֶרֶם תֵּדַע כִּי אָבְדָה מִצְרָיִם Nūquid prius vis cognoscere, Aut, Nū ante scire vis ꝙ perierit Aegypt⁹? Alij, Vísne pri⁹ experiri Aegyptū esse perditā? legūt: quasi dicāt, nūquā dimittes populū hūc, quin tota Aegyptus perierit. Aut dimitte populū istū, alioquin actū est de tota Aegypto. Vertūt aliqui, Nōnne antequā scires periit Aegyptus. i. antequā dimitteres eos, voluisti scire ꝙ periit Aegyptus? Nōnulli etiā, Nū adhuc ignoras, Vel nondū scis ꝙ periit Aegyptus? Capiuntq; dictionē, terē, pro adhuc nō, sicuti & Genesis 2. His Chaldaica assentitur editio, habēs, Nūquid adhuc nescis ꝙ perierit Aegyptus? Demū Septuaginta, ἢ εἰδέναι βούλει ὅτι ἀπόλωλεν αἴγυπτος, An scire vis ꝙ periit M Aegyptus? hoc est, vis tātisper ad hos dimittēdos expectare ꝙ Aegyptus pereat? Regē igitur insania percitū serui admonere incipiūt ac audēt. Vsquequo, aiūt, in dorso nostro hęc faba pcudit? vt rex peccet quidē, sed serui & popul⁹ luāt, quāquā nec ipsi quidē sine crimine: quib⁹ nō displicuit, & qui ferre ac videre potuerūt oppressionē peregrinorū & pauperū. scādalū autē nomināt offendiculū, ruinā, & grauissimū casum. Incipiūt autē intercedere serui pro Israëlitis dimittēdis. sic mutari incipiūt res & negotia fideliū. Cupiūtq; coli deū à suo populo, quisquis tādē esset, proprij saltē cōpendij gratia. Nū (aiūt) nōdū nosti perisse Aegyptū ob tuā inobediētiā, & illorū qui dñm deū suū nō sinūtur colere, vt admonētur? *Reuocaueruntq; Moysen & Aaron ad Pharaonē. Qui dixit eis: Ite, sacrificate dno deo vestro.*

Loc.48. *Quinam sunt, qui ituri sunt?* AVGVSTINVS. IN LOCVT. SVPER GENESIM. Iuxta Septuaginta: Qui aūt, & qui sunt qui ibūt? Quotidie dicimus cōsuetudine familiariore q̄, qui, & qui ibūt? AVCT. CAT. Reuocauerūtq; Moysen & Aaron ad Pharaonē. Verbum mutauit nō sensum Interpres. Sic enim est in Hebræo, וַיּוּשַׁב אֶת מֹשֶׁה וְאֶת אַהֲרֹן אֶל פַּרְעֹה Et reduct⁹ est Moyses & Aarō ad Pharaonē. Est enī Iusab futurū passiuū hiphil à radice

A radice Sub, reuersus est, Vnde & Chaldaica, Reductiq; sunt Moyses & Aaron ad Pharaonē. Alij, Et reuocati sunt, alij retracti, verterunt. Septuaginta, καὶ ἀπέστρεψαν, Et reuocauerunt, legunt. Sequitur: Ite, sacrificate, Vel seruite. Qui nam sunt qui ituri sunt? Syncerè vertit Interpres. Est enim in Hebræo: מִי וָמִי הַהֹלְכִים Mi vami hahólchim. Quod aliqui vertunt, Qui verò sunt qui abibunt? Alij, Qui & qui sunt qui eunt? Quibus etiam Septuaginta cōsentiunt. Chaldaica, Qui ituri sunt? Præcipiuntur igit̄ abire & colere dñm, sed non oēs sinuntur: sed qui abituri sint ad sacrificiū perficiēdum inquiritur: quasi dicat̄, Qui sunt tandē illi qui ibunt? vel aliter: vnus & alter tantùm abeant, pauci scilicet, nō oēs, tantū vt cultus deo debitus impēdatur. *Ait Moyses, Cū paruulis nostris & senioribus pergemus, cū filiis & filiabus, cū ouibus & armētis. Est enim solennitas dñi dei nostri.* CAIETANVS. Ratio additur quare omnes ire debent, ex hoc ꝙ imminebat eis festū summi dei. Ad huiusmodi enim festū oportet oēs cōuenire, eo ꝙ deus dat esse oībus. AVCTOR CATENAE. Est enim solennitas dñi dei nostri. Parū est quòd in Hebræo tantùm

B habetur כִּי חַג יְהוָה לָנוּ Chi chag iehouah lanu, Quoniā solennitas, seu festum, vel dies festus dñi nobis est, id est, celebraturi sumus solennitatē dñi: & quia nos (inquit) ei sacrificare oportet, nescim⁹ autē quæ vel quot, ideo & animalia ad immolandū, & iumenta ad mulieres & paruulos subuehendū, nobiscum esse cōuenit. Ad ecclesiā igitur Israëlis non solū adulti iam viri pertinebant tunc sicut & nunc, sed etiā paruuli & fœminę, senes cū iunioribus. Ideo cū omni substantia sua abituros se aperiunt tandē, ad solennitatē dño celebrandā, vt iussi erāt à dño. Solēnitates domini seruandæ sunt ad audientiā voluntatis dei ex lege dei, ad gratiarum actionē pro beneficiis præteritis, & ad orationē pro futuris. Haud dubium cum omissione peccatorum in die festo, quibus dñs nō colitur, sed irritatur. *Et respondit Pharao, sic dñs sit vobiscum, quomodo ego dimittā vos & paruulos vestros.* CAIETANVS. Dictio interpretata, quomodo, sonat sicut. Et est sermo imprecatorius mali, videlicet ꝙ deus non sit cū eis, loquitur enim Pharao imprecādo, solito imprecādi modo apud vulgares etiā hodie. Et tendit sensus ad hoc, vt quēadmodum ego nō dimittā vos, ita nec deus sit vobiscū. Dicit enim affirmatiuas, intēdēdo negatiuas, quoniā sic est

C mos loquēdi in tali imprecationis modo. AVCTOR CATENAE. Sic dñs sit vobiscū, quomodo ego dimittā, & cætera. Sensus est, ita dñs vobis faueat, sicut ego vos cū paruulis vestris sum dimissur⁹, quasi dicat nullo modo hoc permittā. Quod autē rectè versum est ab Interprete, alij paulò diuersiùs Hebraicū interpretantur, etiā ipsi nō incōcinnè. Sic enim sunt verba hoc in loco יְהִי כֵן יְהוָה עִמָּכֶם כַּאֲשֶׁר אֲשַׁלַּח אֶתְכֶם וְאֶת טַפְּכֶם Ihi chen iehoua himmachem, caaser asallach ethchem veeth tappechem, Sit ita dñs vobiscū, cū emisero, vel vt, siue sicut dimittā vos & paruulos vestros, id est, Vellē dñm nō maiori animo esse erga vos vt vos iuuet, q̄ sum ego vt vos dimittā cum paruulis vestris. Ac si dicat, Nunq̄ sum vòs dimissurus cum paruulis. In hunc autē sensum tendit & Chaldaica inquiēs, sic sit verbum domini in adiutoriū vestrū, sicut dimittā vos & familiā vestrā: Idq; est quod vulgo dicitur, ita te deus adiuuet, sicut faciā hoc, quasi dicat nunq̄ faciā. Non desunt qui reddāt, ita fiet, Vel fiat sic, Dominus vobiscum, dimittā vos, & paruulos vestros, Vel, cùm dimittā vos & pubem vestrā. Et sermo est irrisorius & cum sanna, quasi dicat, minimè sum hoc facturus. Imprecatur autē ironicè illis domini præsentiā & au

D xiliū, quos econtrà mallet illo penitùs destitui. Reuera autē pręsens est dominus fidelibus & piis, vel inuitis impiis. Non autem rarum est mentiri & ridere impios dei cultum & fideles, sed non sine dignè subsequente vindicta. Septuaginta vt est in litera nostra legunt: sed vbi nos legim⁹, & paruulos vestros, ipsi τὴν ἀποσκευὴν ὑμῶν, hoc est, supellectilem vestrā semper habent. Verùm omnes loci attestantur id nomen paruulos, nō supellectilē significare. Idq; apertissimū est, & vel ex hoc loco cognoscitur. Mox enim aliquid mali suspicatus est Pharao, vt dixerunt, se suos paruulos secum ducturos, quòd si aliam rem se asportaturos dixissent, nō vsque adeò dubitasset. Præterea repetit Pharao, quæ antè dicta sunt, ac de supellectile nulla mentio exceptis pecoribus siue iumentis: *Cui dubium quòd pessimè cogitetis?* CAIETANVS. Rationem Pharao imprecationis reddit, nitendo conuincere Moysen & Aaron quòd machinantur ad malum, nam in hoc ipso quòd volunt omnes etiā paruulos secum ducere, videre clarè possunt, quòd non ad sacrificandum, sed ad totaliter recedēdum tēdunt, & hoc appellat malū, ad quod directè tēdunt facies eorum. AVCTOR CATENAE. Cui dubiū est quòd pessimè cogitetis? Quasi dicat, sub prætextu sacrificij, recedere vultis à regno meo. Variāt hîc aliquātulum Hebraica in verbis, sed nō in

E sensu, aiunt enim רְאוּ כִּי רָעָה נֶגֶד פְּנֵיכֶם Reu chi raha nēged penechem, Videte quòd, Vel, quia malū est cōtra faciem vestrā, id est, videte ꝙ malitia vestra quā cogitatis, reuertetur in vos. Cuius sentētię videtur esse etiā Chaldaica, inquiēs, Videte quomodo malum quod vos putatis facere, cōtra faciē vestrā stat. Alij, Videte ꝙ malum est vobis proximum, reddunt: seu, Videte quia malum est corā vobis, quasi dicat, Ex facie vestra malum dignoscit̄, & dolum subesse. Nōnulli clariùs, Videte an non malum moliamini? Septuaginta etiā ipsi apertè verterunt, ἴδετε, ὅτι πονηρία πρόκειται ὑμῖν, Videte quòd nequitia inest seu proposita est vobis, Hoc est, quiuis potest videre, quòd vos aliquid mali moliamini. Quæ omnia idem dicunt quod litera nostra. *Non fiat ita, sed ite tantùm viri, & sacrificate domino, hoc enim & ipsi petistis. Statímque eiecti sunt de conspectu Pharaonis.* CAIETANVS. Occasionem accepit huius petitionis Pharao ex eo, quòd à principio petierant licentiam eundi in desertum itinere trium dierum ad sacrificandum domino. Quia enim paruuli idonei non erant ad sacrificandum, ideo dicit, hoc enim & ipsi

F petistis, interpretando petitionem eorum pro idoneis ad sacrificandum. AVCTOR CATENAE. Non fiat ita: de suo posuit verbum Interpres, vt claram redderet orationem, Nam in Hebræo est לֹא כֵן Lo chen, Non sic. Sed ite tantùm viri, & sacrificate, vel seruite domino, aut colite dominum. Hoc enim & ipsi petistis, siue quæritis. Impudens rex non veretur mentiri, cùm nihil tale petierint vnquam Hebræi. Statímque eiecti sunt de conspectu Pharaonis. Verbum Hebraicum est וַיְגָרֶשׁ אֹתָם Vaigāres otham, Et eiecit, seu expulit eos, & cætera, subaudi eiector, & ille qui eiicit. Sic & Chaldaica. Et vocatur talis loquendi modus, locutio truncata. Alij volunt Hebraismum esse, pro Pharao expulit eos à se. Septuaginta, ἐξέβαλον δὲ αὐτοὺς ἀπὸ προσώπου φαραώ, Eiecerunt autem eos à facie Pharaonis scilicet ministri Regis, fortè videntes quia non acquiescerent illius placito. Sed hæc non variant à sensu nostræ lectionis. Non solùm igitur verbis iniuriosis, sed & factis dehonestantur viri dei expulsi, & eiecti à facie Pharaonis & seruorum. Dum autem consummatur impietas & contēptus dei in tyrannis, tūc proxima se prodit oppressorum salus & redemptio. Hic deniq; tyrannus

Universidad de Deusto
Biblioteca

aulicos suos & consultores non audit: exuerat enim omnẽ pudorẽ, omnẽ reuerentiam, tam dei quàm hominum. 6
Vide autẽ hoc in loco in cõuertenda & emollienda indurata impietate Pharaonis operã & oleũ, quod dicit, perdita esse. Non mouetur ad resipiscentiã & verã obedientiã dei, nec verbo dei, nec minis dei, nec suppliciis dei, nec consilio & admonitione suorũ seruorũ, ac cõsiliariorũ. Hoc ergo exemplo primũ admoneamur, ꝙ omnia officia & ministeria nostra per sese sine cooperatione spiritus sancti, & incremento dei, parũ cõducant & efficacia sint, ad cõuertẽdũ vel vnũ impiũ, aut ad qualecũq; bonũ perficiendũ. Quare si aliquid boni per nostra officia & ministeria fiat, nõ est nostræ industriæ aut labori, sed diuinæ clemẽtiæ adscribẽdũ. Deinde admoneamur etiã, vt etsi euẽtus nõ respondet nostro labori & ministerio, nõ tamẽ cessemus ab officio nostro. Indureẽ sanè Pharao subinde magis, ac magis, & sordescat adhuc, nũ ideo & nos sorderemus, & correctionẽ debitã derelinqueremus?

2 *DIxit autem dominus ad Moysen: Extende manum tuã super terrã Aegypti ad Locustã, ut ascendat super eam, & deuoret omnem herbã quæ residua fuerit grandini. Et extendit Moyses uirgã super terram Aegypti, & dominus induxit uentum urentem tota die illa & nocte. Et mane facto uentus urens leuauit locustas. Quæ ascenderunt super uniuersam terrã Aegypti, & sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles, quales ante illud tempus non fuerunt, nec postea futuræ sunt. Operuerúntque uniuersam superficiem terræ, uastantes omnia. Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat. Nihil quoque omnino uirens relictum est in lignis, & in herbis terræ, in cuncta Aegypto. Quamobrem festinus Pharao uocauit Moysen & Aaron, & dixit eis: Peccaui in dominũ deum uestrum, & in uos. Sed nunc dimittite peccatum mihi etiam hac uice, & rogate dominum deum uestrum, ut auferat à me mortem istam. Egressúsque est Moyses de conspectu Pharaonis, & orauit dominum. Qui flare fecit uentum ab occidente uehementissimum, & arreptam locustam proiecit in mare rubrum, non remansit nec una quidem in cunctis finibus Aegypti. Et indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israël.*

2 AVCTOR CATENAE. Quod supra tanto apparatu præmonuerat dominus de missione locustarũ, hîc tandẽ mirabiliter exequitur, quo supplicio non solũ manifestauit & illustrauit nomẽ suum in terra Aegypti, sed etiã deputauit locustas in publicũ & generale suppliciũ regionum, quo deus reuelat iram suã & inobedientiam hominũ punit vt à peccatis resipiscãt. Vnde & in Deuteronomio vigesimo octauo dicit: Si nolueris audire vocem domini dei tui, sementẽ multã iacies in terram, & modicum cõgregabis, quia locustæ deuorabunt omnia. Hæc pestis tãtum exitiũ infert regionibus, si multiplicetur, vt & ab Ethnicis dicatur deorũ ira. Sic igitur de plaga hac loquitur præsens lectio. *Dixit autem dominus ad Moysen, Extende manum tuã super terrã Aegypti ad Locustam, vt ascendat super eam, & deuoret omnẽ herbam quæ residuã fuerit grandini.* CAIETANVS. Ex inferiori regione significat ventura locusta, prædicitur autem quòd non solũ vniuersa herba, sed etiã quicquid illæsum fuit à grandine, consumendum est à locusta. AVCTOR CATENAE. Extende manum tuam super terram Aegypti ad locustam. Hebraicè est בַּארְבֶּה Baarbe, pro locusta, subaudi adducenda, id est, pro locustis adducẽdis, singulare pro plurali, qđ clariùs exprimẽs Chaldaica, habet, Vt veniat locusta. Verũ quia litera ב Beth, in, & pro, quãdoq; significat, sunt & qui in locusta, & qui per locustã reddãt. Verũ prior versio huic loco aptior. Et deuoret omnẽ herbã, deest terræ: est enim in Hebræo הָאָרֶץ Haárez. Quæ residua fuerit grandini. Iuxta Hebræũ legitur אֵת כָּל אֲשֶׁר הִשְׁאִיר הַבָּרָד Eth col aser hisir habarad, Et omne quod residuũ fuit grãdini. Ita videlicet, vt locusta nõ tantũ herbã terræ, sed quicquid euasit plagã grandinis sit deuoratura. Alij reddunt, Et omne quod grando reliquum fecit. Chaldaica, omnia quæ reliquit grando. Septuaginta, καὶ πάντα τὸν καρπὸν τῶν ξύλων, ὧν ὑπελίπετο ἡ χάλαζα, Et omnem fructum lignorum, quæ reliquit grando. Superius igitur scriptum est grandine vastata linum & hordeum, nunc autem triticũ, far, gramen, & herbæ virides arrodenda & absumenda prædicuntur à locustis, vt nihil relinquatur pro hominibus & iumentis. *Et extendit Moyses uirgã super terrã Aegypti, & dominus induxit uentũ urentẽ tota die illa & nocte.*

Cap. 2. HIERONYMVS IN IOEL. Greges locustarum magis auster quàm aquilo consuenit adducere, id est, non ex frigore veniunt, sed ex calore. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, & induxit dominus ventum orientalem: non significatur quòd à meridie, sed ab oriente ascenderunt locustæ. Et hãc quoq; plagam per Moysen mediante solita virga effecit deus. AVCTOR CATENAE. Et dominus induxit ventum vrentem, Hebraicè קָדִים בָּאָרֶץ Kadim baárez, Ventum orientalem super vel in terram, sic habet & Chaldaica. Non dubium autem est esse austrum. Quippe qui sit ventus calidissimus, & à zona torrida profectus, ac propterea imperfectis animalibus generandis aptissimus. Itaque Septuaginta expresse austrũ verterunt, καὶ κύριος ἐπήγαγεν εὖρον νότον, id est, Et dominus adduxit ventum notum, qui & auster. Appellaturq; notus ab humiditate, quæ in rebus omnibus eo flante solet contingere. Errarunt ergo fortasse, qui non intellexerunt hunc ventum esse austrum, & dixerunt hîc de vento calido & sicco scribi. Nullus autem ferè est ventus calidus, qui siccus sit, cùm in ventis, ex caliditate efficiatur humiditas. Atque hoc est quòd locustæ flante borea, omnes extinctæ sunt, & in mare rubrum conjectæ. Moyses igitur virga terram contigit, & potentia dei ventum concitauit, & adduxit vrentem & perniciosissimum ab oriente, qui & locustas adducebat multas nimium. Tota die illa & nocte, cum diluculo sequentis diei, subinde enim augebantur per ventum. Vide autem domini consilium. Quamuis enim per se ipsum omnia possit, in puniendis tamen malis aliquando etiam homines vult habere quasi cooperatores, vt hîc faciendo quòd Moyses extendat virgam super terram. *Et mane facto uentus urens leuauit locustas. Quæ ascenderunt super uniuersam terram Aegypti, & sederunt in cunctis finibus Aegyptiorum innumerabiles.* CHRYSOSTOMVS DE PRINCIPIIS EVANGELII SECVNDVM MARCVM. Locusta animal paruulum est, & inter volatile & reptile medium est. Neque enim à terra satis tollitur, quia si paululum eleuatur, non tam volat quàm salit. Et cum à terra se paululum eleuauerit, iterum pennis deficientibus, cadit in terram. CAIETANVS. Iuxta Hebræum, pro vento vrente ponitur

A nitur orientalis, & pro innumerabilibus, graues valde, nec ad pondus, sed ad efficaciã referitur gratuitas maxima.
AVCTOR CATENAE. Et manè facto, ventus vrens, & cętera, eadẽ est dictio קָדִים Kadim, id est, orientalis, licet aliqui vertant, Eurus. Parũ autem est quòd Hebraicè tota hęc clausula habetur per singularẽ numerum prolata, sicut est & in Chaldaica, videlicet, Factóq; mane, vẽtus oriẽtalis leuauit locustã. Ascẽditq; locusta super vniuersam terrã Aegypti, & mãlit in vniuerso termino Aegypti, nimis valida. Quod Hebraicè est כָּבֵד מְאֹד Cabed meod, Multa nimis, seu grauis nimis. Verũ Interpres ad significatum potius quàm ad verba respexit. *Quales ante illud tempus non fuerunt, nec postea futuræ sunt.* CAIETANVS. Intellige in terra Aegypti. AVCTOR CATENAE. Nunquam fuerunt visæ in tanto numero. Quod prophetico spiritu Moyses protulit, non enim aliter is scire potuit quòd tot locustæ simũl non essent amplius venturæ in terram. *Operuerúntque vniuersam superficiem terræ, vastantes omnia.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et obscurata est terra. Tanta describitur multi-
B tudo, quòd partes aëris propinqui terræ, obscuratæ sunt, tanq̃ nube locustarum operiente eas. AVCTOR CATENAE. Operuerúntq; vniuersam superficiem terræ, vastantes omnia, Hebraicè est, וַתְּכַס אֶת עֵין הָאָרֶץ Vatechsach haárez, Et obscurata, seu contenebrata est terra. Alij, Ita vt tenebresceret, vel obscuraretur terra, verterunt. Hoc est, radium solarem totius terræ Aegypti operuerunt, ita vt prę multitudine earum non potuerit radius solis pertingere vsq; ad terrã. Quod etiam Chaldaica exprimit, dicens, Cooperuitq; terram, ita vt radij solis non possent ad eam peruenire, & obscurata est terra. Septuaginta alium sensum habent, videlicet, καὶ ἐφθάρη ἡ γῆ, Et corrupta est terra. Quanquam & obtenebrata dici possit terra, pro deuastata, ac præ frequentia locustarum in nigrorem conuersa, vt species nulla viroris & florum remãserit. Exponitur enim consequenter, per absumptionem herbarum & foliorum omnium ac fructuum corruptam fuisse, vnde subdit: *Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorum in arboribus fuit, quæ grando dimiserat. Nihil quoque omnino virens relictum est in lignis & in herbis terræ, in cuncta Aegypto.* RVPERTVS. Ecce quales instruxit acies, quibus ex ordinibus sua castra compleuit dominus, pu-
C gnando pro Israël. Ranæ, Cyniphes, Muscæ, atq; Locustæ, fuerunt castrorũ eius acies, & ex huiusmodi cohortibus totas contra fortes Aegyptios composuit legiones. Singuli milites secundum se breues quidem & infirmi, verũ pro exercitibus Pharaonis satis valentes fuere, duce imperio dei. Nempe quòd multus hominum exercitus facere non potuisset, istæ phalanges locustarũ strenua peregêre militia. AVCTOR CATENAE. Deuorata est igitur herba terræ, & cætera. Eadẽ est sententia in Hebræo, sicut & in Chaldaica habetur, Et deuorauit omnẽ herbam terræ, & omnes fructus arboris, quos reliquit grãdo. Pomorũ siquidẽ nomine quo Interpres vtitur, fructus omnes designantur, quos Hebræi פְּרִי Peri vocant. Nihil quoq; omnino virens relictũ est in lignis, & in herbis terræ. Hebraicè est בֶּשַׂע Bahez. Significat autẽ hez, tam lignũ quã arborẽ, vnde Chaldaica transtulit in arboribus, Septuaginta, ἐν τοῖς ξύλοις, In lignis, sicut & apud nos. Quódq; dicitur, Et in herbis terræ, vtraq; editio habet, herbis agri. Est siquidem in Hebræo חַשָּׂרָה Hasade, Quæ & agrum, & terrã significat. Hæc quãuis minima sint, & indigna quæ annotari debeant, attamen tacta sunt, vt fidelissimũ Interpretem à malignorũ cauillis tueaD mur, vt pote qui & doctus & prudens fuerit, & nihil quod ad Græcũ & Hebraicum sermonẽ attinet, ignorauerit.
Quamobrem festinus Pharao uocauit Moysen & Aaron, & dixit eis, peccaui in dominum deum uestrum & in uos. RVPERTVS. Vocauit autẽ Pharao tanq̃ ad deditionem Moysen & Aaron duces tanti exercitus, atq; primates imperatoris ei⁹ dei. Hoc autem & supra dixit, Peccaui etiam nũc, dominus iustus, ego & populus meus impij. Hoc ergo & illud velut dedititius dixit, sed vbi data est requies, velut refuga, indurauit cor suum, nec dimisit filios Israël. Non ergo satis est cuiquam dixisse, peccaui, nec prodesse potest confessio ficta aut coacta. Attamen à locusta victus est fortis rex. Proinde satis eleganter cùm dixisset quodam loco per Prophetam, Et reddam vobis annos quos co- *Iohel. 2.*
medit locusta, bruchus, & eruca, continuò addidit, Fortitudo mea magna, quam misi in vos. Fortitudo (inquit) mea magna, locusta, bruchus, & eruca, subauditur, nõ supernarum virtutum & fortitudinum cœlestium, sed infirmorum, atque imbecillium comparatione hominum, in infirmitate sua superbientiũ, qui certicẽ erigunt contra deum, quam pulici subiiciunt. CAIETANVS. Vel verum dicit, sed non ex corde. Verè enim scriE ptum est, Est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. AVCTOR CATENAE. Mox igit necessitate coactus Rex, vocauit quos nõ ita dudũ eiecerat. Festinauit autẽ, quia periculũ erat in mora. Humilitate autẽ ficta occurrit, qui superbè cõtempserat, Cõfessio enim peccatorũ, cũ fictione etiã sæpius iterata, nõ prodest, sed ipsa vera vnà cũ resipiscẽtia & proposito vitæ melioris. Falsa correctionis vel emendæ promissio, auxit recidiuandi perniciẽ. *Sed nũc dimittite peccatũ mihi etiam hac uice, & rogate dominũ deũ uestrũ, vt auferat à me mortẽ istam.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta. Suscipite igit delictũ *Locut. 50.*
meũ. Hac locutione & ad Ioseph vsi sunt fratres eius, vbi dixerũt, Recipe iniquitatẽ seruorũ dei patris tui. CAIETANVS. Et rogate dnm deum vestrum, vt auferat à me mortẽ istam. Dixerat se peccasse deo & vobis, & pro- *Gene. 50.*
pterea postquã placauit illos, petendo veniã, rogat vt placent deũ. Verè autẽ erat locusta mors vegetabiliũ. AVCTOR CATENAE. Sed nũc dimittite peccatũ mihi, & cætera. Hebraicè legit, וְעַתָּה שָׂא נָא חַטָּאתִי אַךְ הַפָּעַם Vehatta sa na chathathi ach hapáham, Et nũc dimitte obsecro peccatũ meũ saltẽ, vel tãtũmodo hac vice. Ita est in
F Chaldaica. Alij vertũt, Et nũc parce peccato meo tantũ, vel verũtamẽ vice hac. Alij, Ignosce igit quæso peccato, vel nũc quod est idẽ, videlicet, hac tantũmodo vice. Sed & hoc idẽ cũ litera nostra. Sequitur, Et rogate dominũ deum vestrũ, vt auferat à me mortem istam. In Hebræo adest dictio רַק Rak, Quæ tantũ, siue tantũmodo significat. Vt dicatur, Vt auferat à me solũmodo, siue tantũ, vel duntaxat mortem istã, id est, perniciem hãc, videlicet multitudinẽ locustarũ. Huius quoque (inquit) delicti veniã mihi à dño impetrate, nunq̃ posthac à me offendẽdo. Omnes cùm aduersa ingruunt, resipiscentiam meditamur, pollicemur etiam donec præsens malum effugerimus, at parum eorum præstamus quæ promittimus, quod & tota vita nostra testatur. Mortem autem nominat, locustarũ plagam, quia omnibus terræ fructibus viuentes homines destituerat. Non neganda est oratio pro peccatoribus eã postulãtibus. Nescitur enim quando & qua ratione impius cõuertendus: neq; ante mortem de alicuius salute nobis desperandum. Clementia dei toties contempta, conuertenda erat in seueritatem grauissimi iudicij: fit tandẽ furia sæpe læsa patientia. *Egressúsque est Moyses de conspectu Pharaonis, & orauit dñm. Qui flare fecit ventum*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab occidente, & arreptam locustam proiecit in mare Rubrum, non remansit nec vna quidem in cunctis finibus Aegypti. Egressusq; est G
Moyses de conspectu Pharaonis. Interpres Septuaginta imitatus, addidit Moyses, cũ in Hebræo nomen nõ exi-
primatur, sed tantummodo quòd egressus sit à Pharaone, & certũ quòd ambo exierunt. Et orauit (inquit) domi-
num. Simul vocati fratres, pariter exierunt, & alter eorum Moyses orauit ad dominum. Vide suprà quid dicat
scriptura, Dimitte nunc peccatum mihi: Deinde, Et rogate dominũ deum vestrum: Nunc autem, Egressus est, &
orauit. Vt scias frequentes esse numerorum & personarum variationes in sacris literis, sicut & in aliis linguis.
Qui flare fecit ventum ab occidente vehementissimum. Hebraicè וַיַּהֲפֹךְ יְהוָה רוּחַ יָם חָזָק מְאֹד Vaiahaphoch
Iehoua rúach iam chazak meod. Pro quo sciendum, יָם Iam, mare significare. Et quia mare nostrum mediter-
raneum est in parte occidentali respectu terræ promissionis, vel respectu Hierusalem, ideo in sacris literis po-
nitur Iam pro occidente, vel parte occidẽtali. Sic & hoc in loco. Est enim Aegypto idem mediterraneũ mare in
quod Nilus septem ostiis se se infert, ab occasu, ac versus septentrionem. Atque ideo flantibus Etesiis, qui ven- H
ti Aquilonares sunt, cõmoda nauigatio in Alexandriam est. Quæ causa etiam facit, vt intumescat Nilus Ete-
siis, & per totam Aegyptum sese effundat, ventis illum ex aduersa parte retundentibus. Hoc præmisso, sic reddi-
tur locus, Et vertit dominus ventum occidentalem fortissimũ, seu fortem valde, id est, ventum orientalem qui
adduxerat locustas, vertit in ventum ab occidente flantem. Interpres & alij vertunt, Flare fecit scilicet ex con-
traria cœli parte, ventum occidentalem. Chaldaica, Et conuertit dominus ventum occidentalem nimis vali-
dum. Septuaginta, καὶ μετέβαλεν κύριος ἄνεμον ἀπὸ θαλάσσης σφοδρόν, Et proiecit, vel mutauit dominus ven-
tum à mari vehementem. Sed hæc idem cum litera nostra. Et arreptam locustam proiecit in mare rubrum. He-
braicè est וַיִּתְקָעֵהוּ יַמָּה סוּף Vaithkahéhu iamma suph, Et concussit, seu defixit eas in mare rubrum, vel care-
ctosum, Hoc est, cum magna collisione & fragore deiecit eas in mare rubrum, id enim importat verbum תָּקַע
Thakaha. Vocant autem Hebræi mare rubrum, mare suph, hoc est, procellosum vel fruticosum siue algosum. I
Significat enim suph & procellam, & fruticem seu caricem, & algam. Chaldaica & Septuaginta vt apud nos.
Mare igitur rubrum orientale est respectu Aegyptii: ideo occidentali vento liberanda à locustis erat necessariò,
quæ venerant ab ortu. Eurus locustas adduxerat, Zephyrus iterum tollit. Quod solo verbo dominus potest, in-
strumento vtitur creaturæ, vt omnia in eius potestate esse videantur. *Et indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimisit*
Quæst.37. filios Israel. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Beneficium certè
dei commemorauit scriptura quo abstulit locustas, & secuta dixit induratum esse dominum cor Pharaonis, beneficio
vtique suo, & patientia sua, qua illa fiebat obstinatio, dum ei parceretur, sicut omnia mala corda hominum, pa-
Cap.162. tientia dei male vtendo, durescunt. THOMAS TERTIO CONTRA GENTILES. Quãuis quos-
dam peccatores deus ad se non conuertat sed in peccatis secundum eorum merita eos relinquat, non tamen eos
ad peccandum inducit: homines enim peccant per hoc quod deuiant ab ipso qui est vltimus finis. Cùm autem
omne agens agat ad proprium finem & sibi conuenientem: impossibile est quòd deus aliquos peccare faciat. Item bonum causa mali esse non K
vltimo fine qui deus est: impossibile igitur est quòd deus aliquos peccare faciat. Item bonum causa mali esse non
potest: sed peccatum est hominis malum: contrariatur enim proprio hominis bono, quod est viuere secundum
rationem: impossibile est igitur quòd deus sit alicui causa peccandi. Præterea, omnis sapientia & bonitas ho-
minis deriuatur à sapientia & bonitate diuina, sicut quædam similitudo ipsius, repugnat autem sapientiæ &
bonitati humanæ quòd aliquem peccare faciat: igitur multo magis diuinæ. Adhuc, peccatum omne ex aliquo
defectu prouenit proximi agentis, non autem ex influentia primi agentis: sicut peccatum claudicationis pro-
uenit ex indispositione tibiæ, non autem ex virtute motiua: cùm tamen ex ea sit quicquid de perfectione mo-
tus in claudicatione apparet: proximum autem agens peccati humani est voluntas: est igitur defectus peccati
ex volũtate hominis, non autẽ ex deo qui est primus agens: à quo tamen est quicquid ad perfectionem actionis
pertinet in actu peccati. Hinc est quod dicitur Ecclesiastici decimo quinto, Non dicas: ille me implanauit: non
enim necessarij sunt ei homines impij. Et infra, Nemini mandauit impiè agere: & memini dedit spaciũ peccãdi.
Et Iacobi primo dicitur, Nemo cũ tentatur dicat quoniã à deo tentetur: deus enim intentator malorum est. Inue L
niuntur tamen quædam in scripturis, ex quibus videtur q deus sit aliquibus causa peccãdi: dicitur enim Exodi
decimo, Ego indurauí cor Pharaonis & seruorũ illius. Et Isaiæ sexto, Excęca cor populi huí⁹: & aures eius aggra-
ua, & oculos eius claude, ne fortè videat oculis suis & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & cõuertatur:
& sanem eũ. Et Isaiæ sexagesimo tertio, Errare nos fecisti de viis tuis: indurasti cor nostrum ne timeremus te. Et
Romanorũ primo dicitur, Tradidit illos deus in reprobũ sensum, vt faciant quæ nõ cõueniunt. Quæ omnia se-
cundum hoc intelligẽda sunt, quòd deus aliquibus non cõfert auxiliũ ad vitandũ peccatum, quod aliis quibus-
dam confert. Hoc autẽ auxiliũ est nõ solũ infusio gratiæ: sed etiã exterior custodia, per quã occasiones peccandi
homini ex diuina prouidentia tolluntur: & prouocantia ad peccatum comprimuntur. Adiuuat etiam deus ho-
minem contra peccatum per naturale lumen rationis & alia naturalia bona, quæ homini confert. Cùm ergo
hæc auxilia aliquibus subtrahit pro merito suæ actionis secundum quod eius iustitia exigit: dicitur eos obdu- M
rare, vel excæcare, vel aliquid eorum quæ dicta sunt. CAIETANVS. Indurat igitur dominus cor Pharao-
nis, dum negat gratiam suã ad illud immutandũ. AVCTOR CATENAE. Et indurauit dominus cor
Pharaonis, nec dimisit populum, vel vt non dimitteret populum. Dicitur deus cor Pharaonis indurasse, nõ quòd
deus coẽgerit Pharaonem peccare, nec quòd culpa indurationis transferenda sit in deum, qui nec vult, nec ope-
ratur iniquitatem, sed quòd deus obtulerit Pharaoni verbum & prodigia sua, per Moysen & Aaronem, ex qui-
bus Pharao propria voluntate malus, & spiritu sancto destitutus, subinde magis ac magis in corde suo indura-
tus est. Post tot igitur portenta, tot clades, nihil sit melior filius damnationis, cœpta perfidia constat.

Mystice. RABANVS. Primũ illud considerandũ, quòd quædã prodigia fiunt per Moysen, quędam per Aaron, quędã
verò per ipsum dñm, qđ ideo est, vt cognoscamus in quibusdã per sacrificia sacerdotũ, & obsecrationes põtificũ
nos esse purgãdos, quos Aarõ persona designat, In quibusdã per scientiã legis emẽdandos, qđ Moysi designat offi
ciũ. In difficilioribus autẽ ipsi⁹ dni virtute egem⁹. ORIGENES. Quòd autẽ locustarũ in octauo loco sit mẽtio,
puto

A puto per hoc genus plagæ dissidentis semper à se, & discordantis humani generis inconstantiã confutari. Lo-
custa enim cũ regem non habeat, sicut scriptura dicit, vna acie ordinatum ducit exercitum: homines verò cũ ra
tionales à deo facti sint, neque semetipsos ordinatè regere potuerũt, neq; dei regis patiẽter moderamina pertule-
re. GREGORIVS TRIGESIMO PRIMO MORALIVM. Vel locustæ nomine hoc in loco lingua
adulãtis exprimitur: quod exhibitæ cœlitùs Aegyptiæ plagæ testãtur, quæ exigẽtibus meritis corporaliter semel *Cap.20.*
illatæ sunt: sed quę mala prauas mentes quotidie feriant, spiritaliter fignauerunt. Scriptũ nãque est, ventus vrens
Ieuabat locustas: quæ ascenderunt super vniuersam terrã Aegypti, operuerũntq; vniuersam facié terræ vastantes
omnia. Deuorata est igitur herba terræ, & quicquid pomorũ in arboribus fuit. His enim Aegyptus plagis affecta
est, in quibus exteriori percussione cõmota, dolensq; perpenderet, quæ deuastationis damna interius negligẽs to-
leraret: vt dum foris perire minima, sed amplius dilecta cerneret, per corũ speciem, quę intus pertulerat grauio-
B ra sentiret. Quid autẽ per significationẽ locustę portẽdunt, quæ plusq; cætera minima quæq; animantia humanis
frugibus nocent: nisi linguas adulantiũ, quæ terrenorum hominũ mentes siquando bona aliqua proferre conspi
ciunt, hæc immoderatiùs laudando corrumpunt? Fructus quippe Aegyptiorũ est operatio cenodoxorum, quam
locustæ exterminant, dum adulantes linguæ ad appetendas laudes tranlitorias cor operantis inclinant. Herbam
verò locustæ comedunt, quando adulatores quique verba loquentium fauoribus extollunt. Poma quoque ar-
borum deuorant, quando vanis laudibus quorundam iam quasi fortium & opera eneruant. ISIDORVS.
Alio quoque sensu locustæ per mobilitatem leuitatis accipiendæ sunt, tanq̃ vagæ & salientes animæ in seculi
voluptates. ORDINARIA. Octauum præceptum, falsum testimonium non dices, Octaua plaga locusta,
animal scilicet dente noxium. Falsus enim testis nocet mordendo, & consumit mentiendo. Vnde Apostolus, *Gal.5.*
Si mordetis & consumitis, videte ne ab inuicem consumamini. PROSPER. Locustarum ergo multitudo *1.Par. cap.*
vexans omnia, radicitúsque exterminans, falsarius est, multa variáque confingens, qui rodit vt locusta famam, *36.*
C vitam actúsque alienos, donec totum aduersus quem falsa confingit, radicitus exterminet. Sed falsus testis non
erit impunitus. RVPERTVS. Verùm hoc maximè hæretici faciunt, & omnes qui loquuntur menda-
cium. At verò in Apocalypsi Ioannis hæreticorum mendacium & vis per speciem locustarum hoc modo desi- *Apoc.9.*
gnata est. Et ascendit (inquit) fumus putei, sicut fumus fornacis magnæ, & obscuratus est sol, & aër de fumo
putei, & de fumo exierunt locustæ in terram, & hic ventus vrens leuauit locustam, mysticè idem intelligen-
dum, videlicet quia sicut locustæ proprium non habent volatum, sed vento in perniciem Aegyptiorum sunt
leuatæ: sic omnes falsi testes, siue in foro, siue in Ecclesiastico concilio, contra sanguinem proximi, siue contra fi-
dem Christi, falsa de scripturis testimonia proferentes, volare se putant pennis scientię, sed proculdubio per ma-
ne tolluntur vento diabolicæ superbiæ, ad subuersionem audientium, ad perditionem sibi consentientium.

D *Dixit autem dominus ad Moysen: Extende manũ tuam in cœlũ, & sint tenebræ super terram Aegypti*
tam densæ, ut palpari queant. Extenditque Moyses manum in cœlum, & factæ sunt tenebræ horribiles
in uniuersa terra Aegypti. Tribus diebus nemo uidit fratrẽ suũ, nec mouit se de loco in quo erat. Vbicũ-
que autem habitabant filij Israel, lux erat. Vocauitque Pharao Moysen & Aaron, & dixit eis: Ite, sacrificate
domino. Oues tantũ uestræ, & armenta remaneant, paruuli uestri eant uobiscũ. Ait Moyses, Hostias quoque &
holocausta dabis nobis, quæ offeramus domino deo nostro. Cũcti greges pergent nobiscũ, nõ remanebit ex eis ungu
la, quæ necessaria sunt in cultum domini dei nostri, præsertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad
ipsum locum perueniamus. Indurauit autẽ dominus cor Pharaonis, & noluit dimittere eos. Dixitque Pharao ad
Moysen: Recede à me, & caue ne ultra uideas faciem meam. Quocunq; die apparueris mihi, morieris. Respon-
dit Moyses, Ita fiat, ut locutus es, non uidebo ultrà faciem tuam.

E AVCTOR CATENAE. Nonum supplicium, Tenebræ, quæ tribus diebus in Aegypto tam densæ, tamq;
horribiles fuerunt, vt nullus Aegyptiorum potuerit his diebus alterum videre, aut cum altero negociari. Et vt
superiora, ita & hoc supplicium immissum est Aegyptiis, vt verũ deum agnoscerẽt, verbo eius obedirent, resi-
piscerent, ac Israëlitas dimitterent. Sed scripturã ipsam loquẽtem audiamus. *Dixit autem dominus ad Moysen.* CA-
IETANVS. Et hinc nona incipit plaga tenebrarum, quæ etiam facta est per Moysen. Et si rectè supputatũ fue-
rit quatuor prima signa facta sunt per Aaron, duo sequentia, à deo sine opere tam Aaron, quàm Moysi, quatuor
autem sequentia facta sunt per Moysen. *Extende manum tuam in cœlum, & sint tenebræ super terram Aegypti tam densæ, vt*
palpari queant. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Tertio dicitur ad Moy- *Quæst.38.*
sen, Extende manum tuam in cœlum, vt fieret etiam plaga tenebrarum. Nunquam autem dictum est ad fratrem
cius Aaron, vt extenderet manum in cœlum. Quod ergo dictum est ad Moysen, extende manum tuam super
terram Aegypti, & ascendat locusta super terram, credo id significatum, etiam minus posse qui plus potest, non
F autem continuò cui minora conceduntur, posse maiora. INTERLINEARIS. Est autem hyper-
bolica locutio. Tenebræ enim palpari non possunt, sed magnitudinem tenebrarum significauit. AVCTOR
CATENAE. Tam densæ vt palpari queant. Rectè vertit Interpres sensum ex Hebraico, vbi dicitur: וְיָמֵשׁ
חֹשֶׁךְ Veiames chosech. Pro quo sciendum verbum Masas duo significare, videlicet tangere, & auferre. Secun-
dum primum significatum ita redditur locus, Et palpabit tenebras, subaudi quilibet vel aliquis. Vel
etiam palpabitur tenebra. Est enim in Hebræo tenebra singularis numeri. Cum autem tenebræ nihil sint
præter nudam lucis priuationem, quantumlibet densæ, palpari nequeunt, sed ideo dicuntur palpabiles, quia
aëre grossis ac densis vaporibus occupato, velut tangibiles viderentur, vel quia homines palpare facerent vel
palpitare. Sic & luminaria mundi in plena obedientia dei sunt vt creaturis luceant, quando & quantum do-
mino placet, & quibus fauet deus, fidelibus scilicet. Secundum alium significatum ita redditur locus. Et au-
ferat tenebras, hoc est, illæ tenebræ posteriores expellant priores tenebras noctis, sicut lux maior tol-

ſit minorem, id eſt, ſint multò denſiores nocturnis tenebris. Cui intellectui fauere videtur etiam Chaldaica, G habens, Etiam poſtquàm receſſerit obſcuritas noctis. Rectiùs tamen intelligimus palpabiles tenebras, ſicut eſt apud Septuaginta. *Extendítque Moyſes manum in cœlum, & factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Aegypti.* ORIGENES. Notandum, Moyſen non omnia ſigna virga effeciſſe, ſed & manu & verbo, ne virgam magicis artibus factam eſſe arbitrarentur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et fuit obſcuritas caliginoſa in tota terra Aegypti. Ex ſubiuncta caligine apparet ſenſus, videlicet quòd ipſa obſcuritas quæ eſt priuatio luminis cœleſtis, obſcurior reddita eſt, admixta caligine. Conſtituta eſt enim plaga hæc non ſolùm ſuſpenſione cœleſtis lucis ab actu illuminandi Aegyptum, ſed etiam ex adiuncta in aëre caligine. AVCTOR CATENAE. Et factæ ſunt tenebræ horribiles. Non diſſentit ab Hebraico. Vbi eſt חֹשֶׁךְ אֲפֵלָה Chóſech aphela. Significat autem propriè aphela caliginem. Verùm quia caligo eſt cauſa horroris & timoris, ideo ponitur pro horrore. Vnde rectè vertit Interpres, tenebræ horribiles. Alij vertunt, obſcuriſsimæ vel denſiſsimæ, aut caliginoſæ. H Sed omnia hæc vnum ſunt. Septuaginta verò paulò ſecus, σκότος γνόφος, tenebræ, caligo: deinde additur καὶ θύελλα, Et tempeſtas aut procella, quod omnino redundat. Ex alio enim loco, huic ſimili, ſumptum eſt, vt infinita penè eiuſmodi apud eos inueniuntur. Ad cœlum igitur leuat manus Moyſes, & de æthere plaga acceſſitur & cœlis, poſtquàm tot clades in aëre, aquis & terra nihil permouerunt impios. Sic omnis creatura dei pugnat contra inſenſatos & impios pro fidelibus. *Tribus diebus.* CAIETANVS. Cum præcedenti particula iungendæ ſunt iſtę duę dictiones, vt manifeſtè patet in hebraico textu, repetẽte tres dies in ſequenti particula. AVCTOR CATENAE. Eſt & aliud huius rei indicium, quòd colum punctus, quod Hebræi vocant Soph paſuk, & clauſulas à clauſulis diſtinguit, eſt poſitum poſt verba hæc, vt dicatur, Et factæ ſunt tenebræ horribiles in vniuerſa terra Aegypti tribus diebus. Sic habetur in Chaldaica, ſic & apud Septuaginta. *Nemo vidit fratrem ſuũ, nec mouit ſe de loco in quo erat.*

Locut.51. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod Latini hîc habent, Et nemo vidit fratrem ſuum tribus diebus, Græcus noſter habet, Et non vidit nemo fratrem ſuum. I Notandum etiam, fratrem hominis, quemlibet hominem dici. INTERLINEARIS. Nec mouit ſe de loco ſuo. Non quòd penitùs non moueretur, ſed quia de loco in locum migrare non poterant. CAIETANVS. Locus hic iuxta Hebræum habetur, Et non ſurrexit quiſquam de ſubter ſe tribus diebus. Nec intelligo tanto rigore hanc literam, vt triduo nullus alterum viderit, nullus comederit, nullus biberit, niſi fortè iuxta ſe habuerit cibum vel potum, ſed intelligo formaliter, videlicet quòd beneficio lucis cœleſtis nullus viderit alterum, nullus exierit domum, cum quibus ſtat quòd beneficio lucernarum domi ſe cõtinentes comedebant, & bibebant, & coquebant, & cætera. AVCTOR CATENAE. Nemo vidit fratrẽ ſuũ, id eſt, non vidit alter alterũ. Nec mouit ſe de loco in quo erat. Hebraicè וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתַּחְתָּיו שְׁלֹשֶׁת יָמִים Velo kámu is mithachtaf ſelóſeth iamim, Et non ſurrexerunt vnuſquiſq; de loco ſuo tribus diebus. Alij de domo ſua, verterunt, id eſt, ad faciendum opus, & eundũ foras. Alij, de inferioribus ſuis, ſcilicet locis. Nonnulli, de ſubter ſe. Quæ omnia non aliter quidem intelligũtur, quàm vt vertit Interpres. K At Septuaginta paulò diuerſius, ἐκ τῆς κοίτης ἀυτοῦ, Nemo ſurrexit de lecto ſuo: nam de lecto hîc nulla mentio. Chaldaica etiam ſeſe noſtræ editioni conformat, inquiens, Neque ſurrexerunt ſinguli de locis ſuis tribus diebus. Omnia fortaſsis per hyperbolen dicuntur, neque enim immoti ſtabant homines, ſed ad opera & negotia ſua nemo exire poterat. Locus hic dicitur, non in quo quiſque eſſet circumſcriptus, ſed domus aut habitatio in qua manebat. Exteriores tenebras ei offudit deus, quem intus in corde obcæcauerat. Nobis nõ licet diuini cõſilij rationes ſecretas perueſtigare, quare cynomyia, culicibus, grãdine, locuſtis, & aliis tyrannum domare voluerit: cùm abſque his omnibus Aegyptum funditùs vno verbo euertere potuerit. Sic placuit illi, nihilominus corporalibus vtitur inſtrumentis, vt potentiam ſuam nobis pleniùs oſtendat: quòd viliſsimis & abiectiſsimis rebus ſumma quæque & potentiſsima mũdi annihilare poſsit ſi velit. Legimus enim tota regna, totos populos minutis animalibus vaſtatos. *Vbicunque autem habitabant filij Iſraël, lux erat.* GREGORIVS NYSSENVS. Sic igitur aër nullam diei ac noctis faciebat differentiam, Aegyptiis in eadem continuè craſsitudine palpitantibus, at Iudæis nihil noui afferebat. Nec tamen decet hiſtoriæ literam L ita ſequi, vt deum putemus cruciatus cauſam, ſed vnumquẽque ſua electione ſibi dolores præparaſſe ac feciſſe credere debemus, vt etiam Apoſtolus ad huiuſcemodi hominem dicit, quòd ſecundum duritiem tuam, quia cor tuum non pœnitet, iram tibi in die iræ ac reuelationis & iuſti iudicij dei congregas, qui vnicuique tribuit iuxta ſuorum operum merita. Nam quemadmodum ſi praui ac pernitioſi humores in pręcordiis ac inteſtinis lateant, non accuſatur medicus quòd eos ipſe fecerit, ſi arte ipſos in cutem vt appareant traxerit, ſed effecit quidem illos inordinata dięta, traxit autem in manifeſtius non imperitus medicus: ſic cùm dolores ac cruciatus hominibus à deo factos audimus, intelligere decet à nobis ipſis initia & cauſas earum vexationem fuiſſe. Qui enim bene vixit, huic non tenebræ, non vermes, non gehenna, non ignis, non aliud vllum & nomine & re terribile imminet, ſicut ipſa quoque teſtatur hiſtoria. Nam cùm in eodem ſimul Hebræi cum Aegyptiis eſſent loco, cruciabantur Aegyptij, Hebræis nihil ſentientibus. Quare manifeſtum eſt nihil harum pœnarum abſque noſtra electione ac voluntate poſſe conſiſtere. CAIETANVS. Magnum miraculum, vt tam lux cœleſtis, M quàm puritas à caligine, inueniretur in domibus filiorum Iſraël, quarum multitudo non parua inter domos Aegyptiorum inſerta erat, ita vt Iſraëliticæ domus & Aegyptiorum domus alternatim iungerentur, vt ſubiuncta ſigna domorum in plaga primogenitorum teſtantur. Et quòd de domibus ſit ſermo, apparet manifeſtè in textu Hebraico ſic habente, Et omnibus filiis Iſraël fuit lux in ſedibus eorum, vel in habitaculis eorum. Quod ideo annotauimus, ne intelligeretur quòd in vicis publicis in quibus habitabant Iudæi, fuerit lux. AVCTOR CATENAE. Vbicunque autem habitabant filij Iſraël lux erat. Senſum vertit ex Hebraico doctus Interpres, ſic habente: וּלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הָיָה אוֹר בְּמוֹשְׁבֹתָם Vlcol bene Iſraël háia or bemosbotham, Et omnibus filiis Iſraël fuit, vel erat lux in habitationibus ſuis. Sic & Chaldaica, quod etiam Septuaginta ſignificant, ἐν πᾶσιν οἷς κατεγίνοντο, In omnibus in quibus erant, ſeu verſabantur. Vide igitur & hîc manifeſtum inter populum dei & impios illos interſtitium, quo probauit ſe dominus illius

Universidad de Deusto Biblioteca

A illius verum deum eſſe. Tali autem ſupplicio punitæ fuerũt gẽtes idololatræ, quæ nõ homines tantũ, ſed etiam ligna & lapides pro diis coluerunt. Tali ſupplicio animaduerſa eſt illorum cæcitas mentis, & cordis induratio, qui tot cladibus afflicti, ad domini vocem non verè reſipiſcebant, ſed roborabantur magis. Quid ergo ſupplicio tenebrarum inter Aegyptios, & miraculo lucis inter Iſraëlitas, effectum eſt? num Pharao & Aegyptij reſipuerũt? Horror tam ſtupendi ſpectaculi adegit quidem eos ad timorem, & extorſit ex ipſis ſpeciẽ duntaxat quãdam externæ reſipiſcentiæ. *Vocauit enim Pharao Moyſen & Aron, & dixit eis: Ite, ſacrificate domino.* CAIETANVS. Si quæris quomodo vocatus eſt à Pharaone Moyſes, cũ nullus ſurrexerit de loco in quo erat, in prõptu eſt reſponſio, ꝙ abſque pręiudicio veritatis in genere, quod nullus egreſſus eſt domũ, verificatur exceptio miſsi nuncij aduocãdum Moyſen cũ luce ignea: Durantibus enim tenebris fuiſſe vocationẽ iſtam, intelligitur ex eo, ꝙ qualibet tranſacta plaga, ſemper Pharao induratus eſt etiã poſt ſepulturam primogenitorum. Ipſa ergo licentiæ ad ſacrifican- B dum cõceſsio teſtatur, quòd perſeuerabant tenebræ. AVCTOR CATENAE. Ite, ſacrificate. עִבְדוּ Hibdu Hebraicè, verti poteſt, ſeruite. Sic legitur apud omnes. Sed idẽ eſt in ſenſu cũ ſacrificate. Cõmuniter dicitur miſiſſe Pharaonem vocatum Moyſen & Aron poſt triduũ peractarum tenebrarũ, quando lux reuerſa eſt ſuper terram, ſicut etiam fecit poſt mortem primogenitorum. Nam nec in litera habetur, quòd petierit Pharao hanc à ſe plagam auferri, ſicut de ſuperioribus legimus. *Oues tantùm veſtræ, & armenta remaneant, paruuli veſtri eant vobiſcum.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Pharao dixit ad Moyſen & Aarõ, Locut.52. Ite, & ſeruite domino deo veſtro, præter oues & boues relinquite, ſic enim habet Græcus. Valde inuſitata locutio eſt, niſi poſt diſtinctionem ſubinferatur relinquite, & ſubaudiatur, iſta, vt ſit ſenſus, Ite præter oues & boues, & relinquite iſta. Solet enim talis Eclipſis fieri crebrò in locutionibus ſcripturarũ. AVCTOR CATENAE. Quòd ſi dictionem Græcam πλὴν reddas veruntamen, non autem præter, nihil in ſentẽtia erit obſcuritatis, tũc enim dicetur, Veruntamẽ oues & boues relinquite. Quod verò ſequitur, paruuli quoq; veſtri eant vobiſcum. No- C tandum, ꝙ paruuli nomine nonnunquã vtũtur etiã Hebræi pro omni turba imbecilli & imbelli, pro liberis, ſeruis, & famulitio, planeq; pro his quæ inter ſarcinas cẽſentur. Vnde & Chaldaica hoc in loco habet, familia quoq; veſtra eat vobiſcum. Pro quo apud Septuaginta eſt ἡ ἀποσκευή, ſupellex, de qua ſatis dictum eſt in ſuperioribus. *Ait Moyſes, Hoſtias quoque & holocauſta dabis nobis, quæ offeramus domino deo noſtro.* Hæc ſentẽtia ita legitur in Hebræo ſicut & in Chaldaica, Tu quoq; dabis in manibus noſtris hoſtias ſanctas & holocauſta, vt faciamus corã domino deo noſtro. Vel tu etiã dabis in manus noſtras hoſtias & ſacrificia, quæ faciamus domino deo noſtro. Sed idem dicunt quod & litera noſtra. Eleganter autem vertit Interpres quod Hebraicè habetur וְעָשִׂינוּ Vehasinu, vt faciamus. Quanquã etiã Latinè, facere, ſacrificare ſignificet, ſicut & Hebraicè, vt illud, cũ faciã vitulã, quemadmodũ & paulo pòſt, ſeruire pro ſacrificare. Septuaginta verò non mutarunt verbum ὡς ποιήσομεν κυρίῳ τῷ θεῷ ἡμῶν. Sentiunt autem & ipſi quòd Pharao ducere ſecum animalia ſua eis permittat pro illis domino ſacrificandis. Non contentus igitur hominibus Moyſes ſibi ad abeundũ conceſsis, etiã pecora & iumenta exigit ad ſacrificia & ho- D locauſta. Faciemus, inquit, deo noſtro, hoc eſt, ſacrificabim⁹, mactabimus, coquemus, hæc enim pro ratione loci & ſententia capiũtur. Alioqui non ſemper facere ſonat ſacrificare, ſed in loco. *Cuncti greges pergent nobiſcum, nõ remanebit ex eis vngula, quæ neceſſaria ſunt in cultum domini dei noſtri, præſertim cum ignoremus quid debeat immolari, donec ad ipſum locũ perueniamus.* Locut.53. AVGVSTINVS. Et nõ relinquimus vngulã, & cętera, quaſi abductis pecoribus poſſet vngula remanere. Quid enim eſt aliud, nõ relinquimus vngulã, niſi nec vngulã relinquemus? AVCTOR CATENAE. Nõ remanebit ex eis vngula. Vulgaris eſt loquendi modus, cui ſe humiliat ſancta ſcriptura propter imbecillitatem noſtrã, capiturq; vngula pro toto pecore. Quẽ Chaldaica optimè declarat, inquiẽs, Nõ dimittemus quicq̃. Sequitur, Quæ neceſſaria ſunt in cultũ dñi dei noſtri. Hoc ſic iuxta Hebræum legĩt כִּי מִמֶּנּוּ נִקַּח לַעֲבֹד אֶת יְהוָה אֱלֹהֵינוּ Chi mimẽnu nikkach lahabod eth iehoua elohẽnu, Quoniã ex illis, vel eo, nempe pecoribus vel pecore, accipiemus ad ſeruiendũ, vel vt ſeruiam⁹, aut miniſtremus dño deo noſtro. Sic & Septuaginta. Chaldaica etiã, Quoniam ex eis debemus accipere vt ſeruiamus coram dño deo noſtro. Sed hæc ſenſum Latinæ editionis non va- E riant, ſicut nec quæ ſequũtur. Præſertim cũ ignoremus quid debeat immolari, loco cui⁹ eſt in Hebræo וַאֲנַחְנוּ לֹא נֵדַע מַה נַּעֲבֹד אֶת יְהוָה Vaanáchnu lo nedaha ma nahabod eth iehoua, Et nos non, ſiue nondũ ſcimus quid, ſiue in quo ſeruituri ſumus dño, id eſt, ex qua ſpecie ſacrificaturi vel oblaturi. Sic & Chaldaica & Septuaginta, quæ ſunt idem cũ litera noſtra. Volebant igitur & intendebãt Aegyptũ relinquere Hebræi, ſed nõ neceſſe erat ſignificare regi. Falſum quidẽ dici nõ debet, ſed poteſt veritas pro loco & tẽpore reticeri. Ignoramus, ait Moyſes, quid & quantum domino offerendũ ſit donec illò venerimus, prudẽter omnia cauens: potuiſſet enim dicere Pharao, Tot & illa pecora dabo vobis, reliqua mihi ſeruabo. *Indurauit autẽ dñs cor Pharaonis, & noluit dimittere eos.* THOMAS SVPER PRIMVM SENTENTIARVM. Dist.40.q.4.arg.2. in corp. Obduratio dicitur quãdoq; actus volũtatis obſtinatæ in malũ cui pertinaciter adhæret: & ſic cõſtat quòd obdurationis cauſa nõ eſt deus, ſed homo, ſicut nec alicuius actus peccati inquantũ deformis eſt. Quandoq; verò obduratio dicitur ipſa priuatio gratiæ quæ etiã excęcatio dicĩt: quia gratia eſt quoddã lumẽ animæ, & perfectio quædã habilitãs ipſam ad bonũ. Iſtũ autẽ carere gratia ex duobus cõ- F tingit. Tum quia ipſe nõ vult recipere, Tum quia de⁹ nõ ſibi infundit, vel nõ vult ſibi infundere. Horũ autẽ duorũ talis eſt ordo, vt ſecũdũ nõ ſit niſi ex ſuppoſitione primi. Cũ enim deus nõ velit niſi bonũ, non vult iſtũ carere gratia, niſi ſecundũ quod bonũ eſt: ſed quod iſte careat gratia, nõ eſt bonũ ſimpliciter. Vnde hoc abſolutè cõſideratũ, nõ eſt volitũ à deo. Et tamẽ bonũ vt careat gratia, ſi eã habere nõ vult, vel ſi ad eã habendã negligẽter ſe pręparat: quia iuſtũ eſt: & hoc modo eſt volitũ à deo. Patet ergo quòd huius defectus abſolutè cauſa prima eſt ex parte hoĩs, qui gratia caret, ſed ex parte dei nõ eſt cauſa huius defectus niſi ex ſuppoſitione illi⁹ qđ eſt cauſa ex parte hominis. Et per hũc modũ inuenitur dici deus quãdoq; cauſa excęcationis vel obdurationis, nõ quidẽ immittendo malitiã, ſed nõ impartiẽdo gratiã, ꝙ in ipſo eſt. Si enim nõ neceſſariò impartiẽ gratiã: in ipſo eſt & nõ impartiri: vnde ei⁹ qđ eſt nõ impartiri, aliquo modo cauſa eſt. Iſte autẽ defectus poteſt dupliciter conſiderari, ſicut etiã quilibet alius, cũ enim defectus incidat ex defectu cauſæ ſecũdæ, & nõ ex defectu cauſæ primę, quem defectum deus nõ impedit, tamẽ impedire poſſet ne impedimentum naturæ cedat. Si iſte defectus gratię comparetur ad

Universidad de Deusto
Biblioteca

voluntatem quæ est sicut causa proxima:inuenitur voluntas habere causalitatē ad ipsum:quæ bonum propositū non accipit,cùm accipere posit,& ex hoc est culpabilis & vituperabilis:quia malum cuius principium est voluntas,est huiusmodi.Si autē cōparetur ad ipsum deū, non inuenitur causatus ab ipso, sed tantū permissus & ordinatus:vt scilicet sit in pœnā ipsius volūtatis deficere.Vnde dicit Augustinus in primo cōfessionum,Iussisti dne, & sic est, vt omnis inordinatus animus sibi ipsi sit pœna:& talis ordinatio à deo est:vnde respectu ipsius defectus nullam causalitatē habet:sed respectu ordinationis tantū:& hoc significatur cum obdurare dicitur. *Dixitque Pharao ad Moysen:Recede à me,& caue ne vltra videas faciem meā .Quocūque die apparueris mihi,morieris.* AVGVSTINVS. Iuxta Septuaginta,Attende tibi vltra apponere videre faciē meam, pro eo quod est, attende tibi ne vltra videas faciē meam. AVCTOR CATENAE. Impietates tyrannorū fert dominus ad exercitium sanctorū aliquousque: nempe donec extrema moliri cœperint, donec sanguinē & mortem intentauerint, tūc autē proxima eis solet superuenire pernicies.Sic itaq; Pharao Moysen reiicit,& minatur ipsi mortē si redeat.Quęret quispiā,quī factū sit, quòd Pharao,tam diu hactenus tolerauerit Moysen in Aegypto,& aut non expulerit eū ex Aegypto,aut nō gratus sit in ipsum ferro, pręsertim cum habuerit ipsum pro seditioso,& viderit ministerio eius tot mala Aegyptiis accidisse.Ad hoc respōdet scriptura in capite sequēti,dicēs:Fuit Moyses vir magnus valde in terra Aegypti corā seruis Pharaonis & omni populo.Nā Moyses ambulauit in pręceptis dei diligēter & fideliter. Vocat⁹ enim erat diuinitùs, vt ederet miracula in Aegypto,& educeret Israëlitas ex Aegypto. Qui autē ambulat in mandatis dñi,eū facit deus aduersariis & hostibus suis tam terribilē, vt vix contrà mutire audeant.Sic terror dei inuasit omnes per circuitū ciuitates,quando Iacob profectus est in Luzan,quia ambulabat in mandatis eius,& sub protectione illius erat,Genesis trigesimo quinto.Sic immisit dñs terrorem & formidinem in populos qui habitabāt sub omni cœlo,quando Israëlitæ proficiscebantur ad terrā Chanaan,Deuteronomij secundo. Sic deus terribilē faciebat Ioannē Herodi,Matthęi decimo quarto.Et si igitur haberet Moyses Pharaonem infensissimū hostē,tam terribilis tamen factus est Pharaoni à domino deo nostro,vt nequaquam ausus fuerit ferro in ipsum grassari,ne videlicet trucidendo Moysen,concitaret seditionem inter seruos & populum suum, coram quibus Moyses maxima auctoritate præditus erat.Itaq; si & tu volueris aduersariis tuis terribilis fieri, ambula in mandatis dei diligenter & fideliter. Sic enim ne capillus quidem capitis ante legitimum suum tempus, ab aduersariis tuis moueri poterit. *Respondit Moyses:Ita fiat,vt locutus es:non videbo vltra faciem tuā.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Subaudi nisi me accerseris priùs,quia vidit postea eo accersente. AVCTOR CATENAE. Hebraica sunt כֵּן דִּבַּרְתָּ לֹא אֹסִף עוֹד רְאוֹת פָּנֶיךָ Chen dibbarta lo osiph hod reoth panēcha, Scut, aut verum loquutus es, non adiiciam amplius videre conspectum tuum.Hebraismus,pro non videbo te amplius. Chaldaica, Rectè loquutus es,non addam vltra videre faciem tuam.Septuaginta,οὕτως ἐρεῖκας, οὐκ ἔτι ὀφθήσομαί σοι εἰς πρόσωπον,Sicut dixisti,non amplius apparebo tibi in faciem.Sed hæc vnum sunt cum literā nostra. Verè autem contigit Pharaonem non videri à Moyse viuum, sed in littore maris rubri cum exercitu toto mortui pariter, visi sunt . Habet dominus sibi notam mensuram vitæ & indulgentiæ,quam sibi duram crudelitate sua in fratres ascisc unt contemptores iudiciorum dei,& domino deo rebelles.

Mystice. ORIGENES. Nona plaga tenebræ sunt,siue vt mentis eorum cæcitas arguatur,siue vt intelligant diuinę dispensationis & prouidentiæ obscurissimas esse rationes.Posuit enim deus tenebras latibulum suum,quas illi audacter,& temerè perscrutari cupientes,& alia ex aliis asserentes,in crassas & palpabiles errorum tenebras deuoluti sunt. STRABVS. Vel per tenebras arcanum diuini iudicij significatur,quo iustos misericorditer saluat,impios iustè condemnat. ORDINARIA. Nonum præceptum,Non cōcupisces vxorem proximi tui. Nona plaga densæ tenebræ.Est enim quædam mœchia etiam in appetendo vxorem alienam:quādo cuiuis non sufficit sua,etiam alienam tentare.Verè densæ sunt tenebræ.Nihil enim tam dolet patiens: nihil tam nolit pati faciens. Qui hoc facit, verè cæcatur furore horribili. PROSPER. Quid ergo deterius est concupiscentia mala,quæ ita totam excæcat mentem,vt non tantum timorem dei, quantum etiam ipsas pœnas legum infamémque mortem obliuioni dans, nihil in mœcho remaneat luminis, quod non totum occupent ferales tenebræ? Quos verò ex his gratia liberat,admonet & per Apostolū,dicens:Fuistis enim aliquandò tenebræ, nunc autem lux in domino,sicut filij lucis ambulate. RVPERTVS. Hæc tenebrarum horribiliū densitas,rectè Aegyptiis secundum nomen & meritum suum illata est.Aegyptij nanque nomine dicuntur & re scilicet inuidia & odio filiorum Israël,oculi eorum fuerant obtenebrati.Porrò vt ab ipsis Aegyptiorum tenebris teipsum liberes,quæ nona plaga est, & aliud legis mandatum tibi audiendum est, scilicet non concupisces domum proximi tui, nec desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam,nō asinum,non bouem,nec omnia quæ illius sunt. Vt(inquam)cum Agyptiis non maneas in tenebris, sed cū Israël in luce habites, hoc tibi mandatum obseruandum est.Quid enim magis quàm concupiscentiæ oculus totū hominem obscurat?Lucerna corporis tui(inquit dominus)est oculus tuus.Si oculus tuus fuerit simplex,totū corpus tuū lucidum erit: si autem neq; fuerit, etiam corpus tuū tenebrosum erit.Vide ergo ne lumen quod in te est,tenebræ sint.Quid(inquā) tenebrosius oculo nequam?Verbi gratia, cū videt mulierem ad concupiscendū eam, cū intuetur aliquā rem proximi, vt rapiat eam? Nempe hic talis neminem proximū agnoscit.Si enim agnosceret proximum,non faceret in eo quicquā eorum, quæ suadet illi cupiditas,radix omniū malorum. Vnde signāter de Aegyptiis est dictū,quia tribus diebus nemo vidit fratrē suum.Cupiditate nanque præoccupatus animus,non videt fratrem suum, non agnoscit proximum suum,eo tantùm intentus,vt loquatur contra illum falsum testimonium,vt furetur, quia concupiuit quæ illius sunt, vt mœchetur vxorem eius, quia concupiuit eam, quod procul dubio non est videre fratrem, vel agnoscere proximum. AVCTOR CATENAE. Per densissimas quoque atque palpabiles tenebras, designantur eorum qui vitiosis consuetudinibus pressi sunt, detestabiles & apertissimæ excæcationes interiores, qui nullam increpationem suscipiunt, nulli informationi acquiescunt, nulla compunctione emolliuntur , nec à sua prauitate flectuntur, imò in via perditionis , quasi immobiliter stant, infeliciter obdurati , super quos puteus clausit os suū.Impij nāque cū in profundū venerint peccatorum,contēnunt. Pro quibus iugiter est orandū, quia

Locut.54.

Par.1. cap. 36.

Ephes.5.

Matth.6.

A quia à solo cœlesti omnipotentique medico possunt curari. Hoc est autem cæcitatis supplicium quod Moyses minatur impiis,& mandatis dei non obedientibus,Deuteronomij capite vigesimo octauo,Percutiet(inquiens) te dominus amentia & cæcitate ac furore mentis, vt palpes in meridie , sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas. BERNARDVS SVPER CANTICA. Denique quemadmodum olim omni oculo caligante per vniuersam Aegyptum solus in mediis tenebris clarè videbat populus videns deum, id est, populus Israël,dicente scriptura:Quia vbicunque Israël erat, lux erat, sic inter filios tenebrarum in tetra mortis caligine fulgebunt iusti, & videbunt, eo vtique clariùs, quo exuti corporum vmbris . Nam & hi qui antea non respirauerunt, nec enim quæsierunt inspirantis dei lumen , & sol iustitiæ non ortus est eis, hi inquam, ibunt de tenebris in tenebras densiores,vt qui in tenebris sunt,tenebrescant adhuc,& qui vident,videant magis. *Serm.72.*

B

IN CAPVT EXODI VNDECIMVM, ARGVMENTVM.

Dominus iubet spoliare Aegyptios.Mors primogenitorum Aegyptiorum prædicitur Pharaoni.

CAPVT XI.

C *DIXIT dominus ad Moysen, Adhuc una plaga tangam Pharaonem & Aegyptum,& post hæc dimittet uos,& exire compellet.Dices ergo omni plebi ut postulet uir ab amico suo,& mulier à uicina sua ,uasa argentea & aurea . Dabit autem dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis ,fúitque Moyses uir magnus ualde in terra Aegypti coram seruis Pharaonis,& omni populo.* *Lectio 1.*

AVCTOR CATENAE. Comminatio decimi supplicij in hoc capite describitur, quod est occisio primogenitorum . Et cùm in fine superioris capitis describatur paucissimis dissidium Pharaonis ac Moysi , & discessus Moysi à Pharaone,nunc pluribus per figuram ὕστερον πρότερον explicatur,quid inter Pharaonem & Moysen actum sit , priusquam is ab eo recederet . Ac primùm reuelat deus Moysi supplicium occisionis primogenitorum,& pollicetur se hac plaga adacturum Pharaonem vt non solùm dimittat Israëlem , verùm etiam compellat exire ex Aegypto.Repetit etiam promissionem illam quæ suprà capite tertio dicta est,videlicet, quòd Israëlitę exituri sint ex Aegypto,non pauperes,sed diuites,idque spoliis Aegyptiacis. Sed iam ipsam loquentem scripturam audiamus. *Et dixit dominus ad Moysen,Adhuc vna plaga tangam Pharaonem & Aegyptum, & post hæc dimittet vos, & exire compellet.* CAIETANVS. Alloquitur deus Moysen antequam recedat à conspectu Pharaonis. Purè ergo interna fuit hæc allocutio absque abstractione Moysi à sensibus.Reuelat autem ei deus,quòd post vnam plaD gam non solùm vos mittet Pharao , sed etiam mittet vos cum vniuersis quæ vestra sunt , & hoc faciet per modum expellentis.Dixerat enim Pharao quòd remanerent pecora,& propterea reuelatur Moysi, quòd eiectio erit comprehendens omnia,quemadmodum si Pharao sponte mitteret eos cum omnibus suis. AVCTOR CATENAE. Et post hæc dimittet vos. Addendum ex Hebræo aduerbium , hinc,est enim מִזֶּה Mize. Sed Interpres illud subintellexit. Et exire compellet,Hebraicè est: כְּשַׁלְּחוֹ כָּלָה יְגָרֵשׁ יְגָרֵשׁ אֶתְכֶם מִזֶּה Chelallecho cala gares iegares ethchem mize,Cúmque ille emiserit perfectè,siue consumatè, expellendo expellet vos hinc. Alij legunt, ceu missione perfecta,vel, Quasi mittat perfectè , repellendo repellet vos hinc. Quidam , omnino vel plene dimittet,& eiiciēdo eiiciet vos hinc.Quorum omnium idem est sensus sicut in litera nostra,quòd videlicet prorsus,sine vllis exceptionibus vel conditionibus,& vt exponit Rabbi Salomon,in vniuersum,& penitus dimittet vos.Quod optimè significarunt Septuaginta,σὺν πάσῃ ἐκβολῇ,Cum omni eiectione,& expulsione,prius enim dieebat,Dimittam vos,& cætera,modò ne longius abeatis.Deinde,abite,sacrificate domino,veruntamen greges, E & cætera . Chaldaica Interpretatio, Cúmque dimiserit, omnino proiiciet vos hinc . Poterat quidem dominus longè pluribus ac maioribus plagis affecisse Aegyptios,sed decem sufficere decreuit,toties enim commoniti,indurati sunt,& omnem excusationis prætextum amiserunt.Vna restat impiis correptio,mors scilicet primogenitorum,qua cōtempta,summa ipsa perditionis succedit,summersio in mari rubro, qua & funditùs perditi sunt. Sic ergo tandem omnes dimittet(inquit dominus)vt neminem, & nihil eorum velit relinqui , sed omnia pariter abire permittet,imò & eiiciet,statimque abire compellet.Ita velint nolint,impiorum tyrannis confringitur, domini voluntas expletur,& sancti consolantur. *Dices ergo omni plebi vt postulet vir ab amico suo , & mulier à vicina sua, vasa argentea & aurea.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Deus dicit ad Moysen secundum Septuaginta,Alloquere ergo secreto in aures populi, vt petat vnusquisque à proximo, & F mulier à proxima,vasa aurea,argentea, & vestem. Non hinc quisque sumendum exemplum putare debet ad expoliandum isto modo proximum. Hoc enim deus iusit, qui nouerat quid quemque pati oporteret, nec Israëlitæ furtum fecerunt, sed deo iubenti ministerium præbuerunt. Quemadmodum cùm minister iudicis occidit eum quem iudex iusit occidi,profectò si id sponte faciat, homicida est, etiam si eum occidat, quem scit occidi à iudice debuisse.Est etiam ista nonnulla quæstio, Si seorsum habitabant Hebræi in terra Gessen,vbi nec plagæ fiebant,quibus regnum Pharaonis affligebatur,quomodo quisque petit à proximo vel à proxima aurum,argentum,& vestem,præsertim quia vbi primùm hoc mandatur per Moysen, sic positum est,& mulier à vicina sua,& concellania vel concellanea, si ita dicendum est , vel cohabitatrice sua ? vnde intelligendum est,etiam in terra Gessen,non solos Hebræos habitasse,sed eis aliquos Aegyptios in illa terra cohabitatores fuisse ,ad quos potuerunt meritò Hebræorum etiam illa diuina beneficia peruenire , vt hinc eos & diligerent iidem Aegyptij cohabitatores,ac quod petebant, facilè commodarent: nec tamen deus iudicauit ita illos alienos fuisse ab iniuriis & contritionibus quas populus dei pertulit,vt nec isto damno ferirentur, qui plagis illis propterea quod terræ illi parceba- *Quæst. 39*

Universidad de Deusto
Biblioteca

parcebatur,percusi non erant. IDEM IN LOCVTIONIBVS. Notandum etiam ex hoc loco,& Aegyptios Hebræis proximos dictos. BASILIVS. Bona Hebræorum astutia fuit,qua Aegyptios iniustos sui possessores deceperunt,idque dei consilio ac voluntate.Nam & impios deus ob illorum impietatem sæpenumero molestare cõsueuit, quemadmodum & in Deuteronomij libro scriptum est,Ne dicas in corde tuo,quum deleuerit eos dominus deus tuus in conspectu tuo,propter iustitiam meam introduxit me dominus vt terram hãc possiderem , quum propter impietates suas istæ deletæ sint nationes. THEODORETVS. Longum Hebræi tempus in Aegypto in lateribus,muris,vrbibus faciendis consumpserunt.Dominus igitur deus mercedem aliquam laboris sui illos percipere voluit , ideóque hac illos calliditate vti voluit , nam & Aegyptij regi suo in vexandis Hebræis operam suam ac studium addiderunt. HVGO DE SANCTO VICTORE. Dices ergo omni plebi, & cætera. Per recapitulationem debet intelligi hoc esse dictum, & iam antè nunciatum esse à Moyse omnibus Hebræis , vt in vltima plaga tali die hoc facerent. THOMAS. Occisio hominis prohibetur in decalogo secundum quod habet rationem indebiti . Sic enim præceptum continet ipsam rationem iustitiæ. Lex autem humana hoc concedere non potest , quod licitè homo indebitè occidatur , sed malefactores occidi, vel hostes reipublicæ hoc non est indebitum . Vnde hoc non contrariatur præcepto decalogi , nec talis occisio est homicidium quod præcepto decalogi prohibetur , vt Augustinus dicit in primo de libero arbitrio. Et similiter si alicui auferatur quod suum erat, si debitum est quod ipsum amittat, hoc non est furtum vel rapina,quæ præcepto decalogi prohibentur. Et ideo quando filij Israël præcepto dei tulerunt Aegyptiorum spolia, non fuit furtum : quia hoc eis debebatur ex sententia dei . Similiter & Abraam cùm consensit occidere filium, non consensit in homicidium:quia debitum erat eum occidi per mandatum dei,qui est dominus vitæ & mortis . Ipse enim est qui pœnam mortis infligit omnibus hominibus iustis & iniustis pro peccato primi parentis, cuius sententiæ si homo sit executor auctoritate diuina,non erit homicida,sicut nec deus.Et similiter etiam Oseæ accedens ad vxorem fornicariam,vel mulierem adulteram, non est mœchatus nec fornicatus, quia accessit ad eam quæ sua erat secundum mandatum diuinum,qui est auctor institutionis matrimonij.Sic igitur præcepta ipsa decalogi quantum ad rationem iustitiæ quam continent, immutabilia sunt : sed quantum ad aliquam determinationem per applicationem ad singulares actus (vt scilicet hoc vel illud sit homicidium , furtum , vel adulterium,aut non)hoc quidem est mutabile quandoque sola auctoritate diuina,in his scilicet, quæ à solo deo sunt instituta:sicut in matrimonio,& in aliis huiusmodi,quandoque etiam auctoritate humana,sicut in his quę sunt commissa hominum iurisdictioni,quantum enim ad hoc homines gerunt vicem dei,non autem quãtum ad omnia. CAIETANVS. Dices ergo omni plebi.Iuxta Hebræum habetur,Loquere nunc in auribus populi. Reuelat dominus Moysi quòd nunc est tempus exequendi quod olim ei reuelauerat, vt scriptum est in capite tertio.Et dicit in auribus populi,ad insinuandum modum,quo populus instruendus hoc esset, videlicet de aure in aurem, vt postulet, proculdubio non dono, sed mutuo,Vir ab amico suo, & mulier à vicina sua. Iuxta Hebræum habetur eadem dictio fœminini tamen generis, quæ interpretata est ab amico suo,dicendo,vt postulet vir ab amico suo. Quocirca vtrobique est sermo de amicitia, seu societate ab amico suo, vel ab amica sua, à socio suo,à socia sua.Et hæc dixerim,ne fiat vis in verbo vicina. Vasa argẽtea,& aurea,& vestem. Nulla fit mentio vestium in textu Hebraico. AVCTOR CATENAE. Dices ergo omni plebi. Eleganter vertit phrasin Hebraicam דַּבֶּר נָא בְּאָזְנֵי הָעָם Dabber na beazne haham,Loquere, vel dic nunc in auribus populi. Neque significat aliud , quàm quod vertit Interpres noster. Vel, Dic audiente populo. Vnde Chaldaica habet , Loquere nunc coram populo.Septuaginta per loqui in auribus,intelligunt,latenter, & in auricula loqui, vnde verterunt ipsi λάλησον οὖν κρυφῇ εἰς τὰ ὦτα τοῦ λαοῦ, Loquere igitur clam in aures populi . Quod verò sequitur , à vicina sua, Hebraicè est רֵעוּתָהּ Rehutha,amica,seu sodali,vel proxima sua. Sed idem intelligit Interpres per vicinam. Non hinc sumendum est exemplum fraudandi proximos , sed non lædendi peregrinos , & obediendi deo , cuius est terra, & quicquid in ea, vt cui voluerit iustè det ea , qui peccare non potest supra legem legislator & conditor. Interim id quoque discamus, cùm aliquis tibi mutuò dat aut commodatò , acceptum hoc deo referas, qui gratum te fecit creditori,cor flexit,& fauore imbuit. Cùm verò negat,id peccatis tuis ascribas , ob quæ te creditori reddit inuisum. *Dabit autem dominus gratiam populo suo coram Aegyptijs.* ORDINARIA. Qui scilicet habitabant cum Hebræis in terra Gessen,& pro ipsis nouem plagis læsi non erant, ideóque eos diligebant. Decima autem plaga afflicti sunt , cùm discessissent Hebræi ab eis. HVGO DE SANCTO VICTORE. Dabit gratia iam data,quia iam diffinita erat,& propter certitudinem euentus,quod futurum est,significatur vt factũ. IETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Deditque dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis . Reuelatur AVCTOR CATENAE. Cùm in Hebræo sit וְיִתֵּן Vaitten , quod est futurum à Nathan , & propter literam Vau præcedentem , fiat præteritum , dicendum poni hic præteritum pro futuro , quod sæpe fieri in scriptura aliàs diximus.Dabit igitur(inquit)dominus gratiam populo suo coram Aegyptiis,id est, reddet populum suum gratum Aegyptiis . Filiorum hominum corda in manibus dei sunt , vt qui odiosè & crudeliter Israëlitas opprimerant,iam sponte pretiosa quæq; concedant rogantibus,& gratiam rependant minimè vulgarem. *Fuitque Moyses vir magnus valde in terra Aegypti coram seruis Pharaonis, & omni populo.* CAIETANVS. Hæc continuatio literæ manifestat,quòd præcedens particula non refertur præcisè ad futuram gratiam populi, petendo vasa aurea & argẽtea,sed absolutè narrat gratiam iam datam populo Israël coram Aegyptiis,hoc enim insinuatur contexendo,etiam Moyses fuit vir magnus valde, vt intelligamus populum quidem Israël gratiosum Aegyptiis,& Moysen venerandum fuisse coram Aegyptiis,& curialibus Pharaonis.Et scriptum est hoc ad reddendam rationem ex causis humanis tantæ magnanimitatis Moysi , tum in tot priùs gestis , tum in subiunctis verbis coram Pharaone & curialibus. AVCTOR CATENAE. Fuitque Moyses vir magnus , vel vt alij vertunt, maximus,in terra Aegypti,& cætera,id est,maximæ auctoritatis apud Pharaonem & seruos eius. Hæc autem verba videntur quidem præcipuè significare causam , propter quam Aegyptij faciles fuerint ad accommodandã Israëlitis vasa argentea & aurea,videlicet, quòd dominus dederit gratiam Israëlitis coram Aegyptiis,tum propter admiranda miracula,quibus Israëlitæ ab Aegyptiis discernebantur,tum propter ipsum Moysen, per quem tanta miracula edebantur,attamen explicant etiam haud obscurè causam, propter quam Pharao non fuerit ausus ferrũ distringere,vel in Israëlitas,vel in Moysen. Cùm enim & Moyses & Israëlitæ gratiosissimi essent apud omnes Aegyptios , timuit Pharao,ne si quicquam mali inferret Moysi & Israëlitis , concitaret inter Aegyptios seditionem , & exponeret seipsum extremo periculo. En tam terribiles facit deus illos , qui ambulant in diuina vocatione . Fuit igitur Moyses vir magnus , & cætera. Moyses coram hominibus quoque & non solùm coram deo magnus erat . Pietate enim sua fratrum suorum fauorem apud Aegyptios procurabat. Quem & rex quoque impius lædere non audebat.Qui ergo verè magni esse cupiunt, pietati & innocentiæ studeant integritate vitæ & morum.

GREGORIVS VIGESIMO OCTAVO MORALIVM. Hic diligenter considerandum est,quòd *Mystice.* mentes vsui vitæ carnalis inhærentes,euelli ab infimis non possunt,nisi gradatim ducta prędicatione proficiant. *Cap.17.* Hinc quippe est , quòd in Aegypto positis, pio iustóque moderamine latenti eorum concupiscentiæ condescenditur: & vicinorum suorum vasis aureis argenteisque sublatis, discedere iubentur.Qui ad Sina montem ducti, accepta lege, mox audiunt, Non concupisces rem proximi tui . Hinc etiam in lege oculum pro oculo , dentem pro dente præcipiuntur exigere & quandoque tamen reuelata gratia , percusi in maxillam , alteram iubentur præbere.Quia enim semper plus ira in vindicta exigit, quàm iniuria accepit , dum discunt mala non multiplicius reddere, quandoque discerent ea & multiplicata sponte tolerare. Hinc est quod eundem rudem populum à quibusdam prohibuit , quædam verò ei in vsum pristinum seruauit . Sed hæc ipsa tamen in melioris vitæ figura composuit. Bruta nanque animalia idolis in Aegypto mactabant, eique in vsum postmodum animalium mactationem retinuit,sed idolorum cultum vetuit, vt dum de vsu suo aliquid amitteret, consolaretur eius infirmitas per hoc,quod de vsu suo aliquid haberet.Mira autem dispensatione consilij,quod ei dominus de consuetudine carnali retinuit , hoc in figuram spiritus potentius vertit . Quid enim sacrificia illorum animalium nisi vnigeniti mortem designant? Quid sacrificia illorum animalium , nisi extinctionem carnalis vitæ nostræ significant? Vnde ergo imbecillitati populi rudis condescenditur, inde ei per obumbratas allegoriarum species maior fortitudo spiritus nunciatur. AVCTOR CATENAE. Significat etiam spoliatio illa Aegyptiorum,pios homines posse vti eruditione gentilium sapientum in gloriam dei, & ad veritatis declarationem , ac persuasionem honesti.

ET ait,Hæc dicit dominus:Media nocte ingrediar in Aegyptum,& morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum,à primogenito Pharaonis qui sedet in solio eius,usque ad primogenitum ancillæ quæ est ad molam,& omnia primogenita iumentorum.Eritque clamor magnus in uniuersa terra Aegypti,qualis nec antè fuit,nec posteà futurus est.Apud omnes autem filios Israël non mutiet canis,ab homine usque ad pecus, ut sciatis quanto miraculo diuidat dominus Aegyptios & Israël.Descendentque omnes serui tui isti ad me,& adorabunt me,dicentes: Egredere tu,& omnis populus qui subiectus est tibi. Post hæc egrediemur. Et exiuit à Pharaone iratus nimis.

AVCTOR CATENAE. Quemadmodum peritissimus quispiam medicus,validè & ad mortem vsque languentis curationi adhibitus, postquam pharmacis multis variisque medicamentorum vsus generibus, nihil ægrotanti profuit ad sanitatem , sed contrà magis ad morbi increscentiam , vnam quampiam ad extremum validissimam sibi reseruat potionem,quam cùm ebiberit ægrotans, obidque nihil melius habuerit,tunc omnino desperat de eius salute,nec posterius vltrà medicam ei adhibere manum dignatur, ita & non aliter, hac vltima plaga erga Pharaonem vsus est benignissimus dominus,quæ cùm nihil ad resipiscentiam ei contulerit, protinus à deo destitutus,in suaque obcæcatione manere permissus est,nec post hac ei correctio alia adhibita . Quo quidem factum , vt in extremum tandem supplicium semetipsum præcipitem dederit , ac in profundum maris viuus(si tamen viuum dicere eum qui ab eo qui vera vita est, penitus sese elongauerit, fas est)quasi lapis descenderit. Ait igitur præsens sancta lectio. *Et ait, Hæc dicit dominus , Media nocte ingrediar in Aegyptum, & morietur omne primogenitum in terra Aegyptiorum, à primogenito Pharaonis qui sedet in solio eius, vsque ad primogenitum ancillæ quæ est ad molam, & omnia primogenita iumentorum.* CAIETANVS. Non dixit media nocte hac, vel immediatè sequente, quoniam multi dies interceserunt vsque ad mediam noctem quintædecimæ lunæ . Nescitur autem quando fuerit facta reuelatio totius huius plagæ.Superius enim in capitulo quarto legitur reuelata Moysi vna pars istius plagæ, videlicet occisio primogeniti Pharaonis,& fortè tunc ex integro hæc reuelata est, quæ modò manifestatur,quo ad multas particulares conditiones. AVCTOR CATENAE. Et ait, subaudi Moyses. Est enim in Hebræo וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה Vaiomer Mose,Et ait Moyses,Dixit autem,vel, Adiecit Pharaoni Moyses , antequam scilicet egrederetur à facie ipsius,id est,prædixit illi vltimam plagam.Redit enim ad interruptam historiam quæ est in fine capitis præcedentis.Media nocte ingrediar in Aegyptum.Iuxta Hebręum est כַּחֲצֹת הַלַּיְלָה אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרָיִם Cachazoth halaila ani iozebetoch mizraim,Circa mediam noctem,Vel,cùm medium fuerit noctis,siue,Cum mediauerit nox(est enim infinitiuus bachlam)ego egrediar,siue egredior in medium Aegypti, Vel, ego exibo in ipsam Aegyptum.Est enim verbum יָצָא Iaza,quod egredi significat.Verùm quod ad hunc locum attinet, idem est deum ingredi , siue egredi in medium Aegypti. Est siquidem sermo metaphoricus , significans quòd virtus eius omnipotentissima extendetur per totam Aegyptum ad internetionem primogenitorum.Chaldaica habet, Media nocte ego apparebo in medio Aegypti, subaudi per nouum hunc effectum. Septuaginta vt apud nos. A primogenito Pharaonis qui sedet in solio eius.Cùm sit יֹשֵׁב Iozeb participium præsentis temporis , verti potest, sedentis super solium suum , vt referatur ad Pharaonem qui sedebat . Potest etiam verti , sedente super solium eius,vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

eius, vt referatur ad primogenitum sessorem, hoc est, qui iure sessurus erat super solium patris. Cui posteriori sen- G
sui magis fauet Chaldaica, habens, A primogenito Pharaonis qui futurus est vt sedeat super solium regni eius.
Septuaginta, ἀπὸ πρωτοτόκου φαραὼ τοῦ καθημένου ἐπὶ θρόνου, A primogenito Pharaonis qui sedet in throno, & tam ad
Pharaonem sedentem, quàm ad primogenitum sessorem, hoc est, sessurum referri potest. Quæ est ad molam, si-
ue, Qui est post molas (vtroque enim modo verti potest) id est, circumagit molam in pistrino. Primogenita ita-
que impiorum occidenda prædicuntur. Nihil natura profert dignum vita æterna, omnes enim nascimur filij
iræ. Sanctorum autem omnia opera ex dei bonitate seruiunt & conducunt ad vitam æternam, domino enim
moderante proficiunt ad salutem. Apud deum iustum iudicem non est acceptio personarum, siue regis filius, si-
ue in pistrinum damnatus, in impietate sua perditur domino irato. Nihil tam magnum, nihil tam paruum vel
abiectum, cui pepercerit in illa primogenitorum strage. Iure autem & meritò nocte media Aegyptiis deus pla-
gam decimam minatur, vt eorum primogenita deperirent, quia primogenitum eius populum captiuum deti- H
nebant. *Eróque clamor magnus in vniuersa terra Aegypti, qualis nec ante fuit, nec postea futurus est.* Quanto maioris habe-
bantur primogenita quæque, maximè filiorum qui succedebant in potioribus bonis parentum, cæterisque præ-
erant sacrificiis, & duplici portione, vel totali hæreditate, tanto acerbior futurus erat dolor clamantium paren-
tum, tam magno solatio destituendorum vna nocte, vt nemo alterum consolandi otium haberet, vel animum.
Quid enim durius præter mortem accidere posset? sed & morte durior erat futura charissimi, & sæpe vnici hę-
redis præmissio ad sepulchrum. *Apud omnes autem filios Israel non mutiet canis, ab homine vsque ad pecus, vt sciatis quanto mi-* Locut. 56.
raculo diuidat dominus Aegyptios & filios Israel. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXO-
DVM. Elegantissima locutio est, per canem quippe extremum significauit, vel hominum, vel pecorum, ita
commendauit quanta in Hebræis quies futura esset, Aegyptiis acerba orbitate clamantibus. CAIETANVS.
Iuxta Hebræum habetur, Non mouebit canis linguam suam. Tanta quies, tanta securitas ab exterminatore
progenitorum significatur, tam in hominibus quàm in animalibus Hebræorum, quòd non solùm non mouebi- I
tur canis custos ad latrandum, sed nec linguam suam mouebit idem canis, quam potest quiescens mouere.
AVCTOR CATENAE. Apud omnes autem filios Israël non mutiet canis, & cætera. Optimè vertit He-
braica Interpres, sunt enim eiusmodi: וּלְכֹל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יֶחֱרַץ כֶּלֶב לְשֹׁנוֹ לְמֵאִישׁ וְעַד בְּהֵמָה Vlcol bene Israël
Io iecheraz cheleb lesono lemeis vehad behema, Apud cunctos, seu in omnes filios Israel non mouebit, vel non
acuet canis linguam suam, ab homine vsque ad pecus, Vel à viro vsque ad animal. Id est, neque hominibus ne-
que iumentis filiorum Israël, allatrabit vllus canis lingua sua, vt aliquem exterreat. Chaldaica, Nullúmque fi-
(inquit) quanto miraculo diuidat dominus Aegyptios & Israël. Iuxta Hebræum legitur: לְמַעַן תֵּדְעוּן אֲשֶׁר יַפְלֶה יְהוָה בֵּין מִצְרַיִם וּבֵין יִשְׂרָאֵל Lemáhan tédhaun aser iaphle Iehoua ben mizráim vben Israël, Vt sciatis quod diui-
serit, seu distinctionem fecerit, aut discrimen posuerit dominus inter Aegyptios & inter Israël: sic & Chaldaica.
Vel quale discrimen habeat dominus inter Aegyptios & inter Israëlitas. Septuaginta nostræ versioni fauent, K
habentes, ὅπως εἰδῇς ὅσα παραδοξάσει κύριος, Vt scias quanta mirificabit dominus, & cætera. Sed hæc omnia vnum
sunt. Nam & distinctio ipsa futura, maximũ erit miraculum. Sic igitur pij etiam intra calamitates huius mun-
di maximas, quietis & tranquillis cordibus patri misericordiarum adhærent, plena fide freti in deum, scientes
omnia ad dei laudem & gloriam, quam vnicè cupiunt, tandem deuolui, nec esse aduersitatem quæ domino ne-
sciente, vel non ordinante incidat. Nouit vbique suos deus, & seruat, omnibus etiam impiis & dæmonibus ipsis
sæuientibus. Magnum quoque interstitium & chaos est inter iustos & impios, domino discernente tam in præ-
senti seculo quàm futuro. *Descendéntque omnes serui tui isti ad me, & adorabunt me, dicentes, Egredere tu, & omnis populus qui*
subiectus est tibi. Post hæc egrediemur. CAIETANVS. Apparet ex hoc loco quòd coram Pharaone & curialibus
eius, Moyses magnanimiter hæc dicit, Et adorabunt me, dicentes, signum venerationis curuando seipsos Moy-
si, significatur. Egredere tu, & omnis populus qui subiectus est tibi. Iuxta Hebræum habetur, Qui in pedibus tuis,
hoc est, qui pendet à pedibus tuis, à mora & egressu tuo. Post hæc egrediemur. Iuxta Hebræum habetur, Et post L
sic egrediar, prædicit eis & tempus & modum futuri egressus. AVCTOR CATENAE. Et adorabunt
me וְהִשְׁתַּחֲווּ Vehistachauu, est in Hebræo, id est, adorabunt, proni procumbent, incuruabunt se. Omnia enim hæc
verbum שָׁחָה sacha significat. Chaldaica verò habet, Et rogabunt me, & omnis populus qui subiectus est tibi.
Iuxta Hebræum אֲשֶׁר בְּרַגְלֶיךָ Aser beraglécha, Qui sub, vel, in pedibus tuis est. Hebraismus est, pro, qui sunt sub
potestate tua, ac vt reddidit Interpres. Vel pro, qui te, & tuum consilium sequitur. Septuaginta, καὶ πᾶς ὁ λαός σου
οὗ σὺ ἀφηγῇ, Et omnis populus quem tu ducis. Chaldaica, Et omnis populus qui tecum est. Sed omnia hæc vnum
dicunt. Et post hæc egrediemur. Parum est quod Hebraicè legitur אֵצֵא Eze, egrediar. Nam & singulare sæpe pro
plurali ponitur in sacris literis. Verba sunt igitur Moysi ad Pharaonem, præpostero ordine hîc descripta, dicen-
tis ei ex ore domini qui hæc sibi prædixerat. Sic (inquit) fiet. In ea nocte cùm primogenita omnia occidentur,
quod tu nunc non times, quia non credis, te lugente tuum primogenitum, descendent ad me serui tui omnes, M
qui nunc tibi obsequentes, me persequuntur. Illi (inquã) ad me de aula descendent, & reuerentiæ causa, pleni au-
tem perturbatione, adorabunt me, & suppliciter precabuntur, vt sine mora egrediar cum omni populo meo. Di-
cent enim, Egredere ô Moyses cum omni populo, qui sub tuo est imperio, vel qui tecum est, quorum tu impera-
tor es. Tunc ergo tempus mihi erit & meis egrediendi cum damno tuo ô Rex, quod saluus admittere noluisti.
Hæc autem dicere eo tempore ad regem iustus vir ille potuit, qui deum amicum se habere non dubitauit. Ad-
mirabilis sanè est, & illustris creatura homo iustus. Adorabitur enim tempore iudicij ab omnibus impiis, & col-
laudabitur sors eius. *Et exiuit à Pharaone iratus nimis.* HIERONYMVS IN PROVERBIA SALOMO- Cap. 27.
NIS. Quod dicitur, Ira non habet misericordiam, non de omni ira dicitur, nam de mitissimo ac modesto
viro scriptum est, Quia exiit à Pharaone iratus nimis. Sed de ira stulti, cuius in priori versiculo meminerat, quę
vbi excanduerit, mox viscera pietatis amittit, & furori tantùm suo nouit frena laxare. Alioquin de vtili ac ne-
cessaria ira dictum est: Melior est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis.

INTER-

A INTERLINEARIS. Non perturbatione mentis, sed pro duritia Pharaonis, qui tactus tot pœnis non
resipuit, Moyses stupebat & admirabatur. AVCTOR CATENAE. Et exiuit à Pharaone iratus nimis,
id est, valde. Hebraismum reddidit Interpres, Nam apud eos legitur, בְּחֳרִי אָף Bachori aph, Cum, siue, in ira fu-
roris, sic & Chaldaica, id est, vehementissimè iratus. Aliqui reddunt, cum irato vultu. Septuaginta μετὰ θυμοῦ,
cum ira. Quod vt quidam ad Pharaonem referant, videtur tamen ad Moysen referendum potius, quòd his di-
ctis amplius eum non visurus viuum, exierit cum stomacho. Est enim sanctorum ira post diuturnam patien-
tiam intolerabilis impiis. Quod enim vni ex minimis dei fit, domino fit, & à domino vindicatur. Cuius quidem
lenta vindicta, sed durior manet in superbos.

B *Dixit autem dominus ad Moysen: Non audiet uos Pharao, ut multa signa fiant in terra Aegypti. Moyses* 3
autem & Aaron fecerunt omnia signa & ostenta quæ scripta sunt, coram Pharaone: & indurauit domi-
nus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israël de terra sua.

Dixit autem dominus ad Moysen: Non audiet vos Pharao, vt multa signa fiant in terra Aegypti. AVGVSTINVS IN 3
QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta, Non exaudiet vos Pharao, vt multipli-
cem signa mea & portenta mea in terra Aegypti. Tanquam opus fuerit eius inobedientia, vt signa illa multipli- Quæst. 40.
carentur, quæ vtiliter fiebant ad terrendum populum dei, atque ipsa discretione ad pietatem informandum, sed
hoc dei fuit, malitia cordis illius bene vtentis, non Pharaonis, dei patientia male abutentis. CAIETANVS.
Summat Moyses rationem gestorum omnium coram Pharaone, quoniam non amplius redierunt ad Pha-
raonem. Summat autem ad inobedientiam Pharaonis, & multitudinem miraculorum. Et inobedientia Pha-
C raonis vt medium ad finem (multitudinem videlicet miraculorum) significatur, nam dicitur, Non audiet vos
Pharao, vt multa signa fiant in terra Aegypti. Et est sermo de medio sine quo non, inobedientia siquidem Pha-
raonis, non fuit medium per quod deus multiplicauit miracula, sed fuit medium sine quo non multiplicasset
miracula, vt patet in narratione miraculorum superius scripta. AVCTOR CATENAE. Non audiet
vos Pharao, vt multa signa fiãt in terra Aegypti. Hebraicè legitur, לְמַעַן רְבוֹת מוֹפְתָי Lemáhan reboth móphthai,
Vt multiplicentur prodigia mea, siue, Vt multiplicem portenta mea. Sic habet & Chaldaica, sic & Septuaginta,
qui etiam addunt τὰ σημεῖά μου, signa mea, vt suprà visum est. Sic igitur inobedientia impiorum deus bene vtitur
ad suam gloriam, ad mundi salutem, ad solatium credentium. Ideo (inquit dominus) Pharao vos ambos non
audiet, vt multa portenta mea fiant, id est, satis signorum edam, & ostendam potentiam meam in terra Aegypti.
Dictio autem vt, hoc in loco, non ponitur tanquam causa, sed vt consequens. Ex inobedientia enim Pharaonis
D consequuta est multitudo prodigiorum istorum, mors scilicet primogenitorum, diuisio maris rubri, nec non
Aegyptiorum submersio. CAIETANVS. Et quoniam ad hæc duo capita (inobedientiã & multitudinem
miraculorum) summauit Moyses, ideo vtriusque manifestat auctores, & miracula quidem subiungit facta per
Moysen & Aaron coram Pharaone, inobedientiam autem, quia induratit dominus cor Pharaonis ad non di-
mittendum populum, inquiens. *Moyses autem & Aaron fecerunt omnia signa & ostenta quæ scripta sunt, coram Pharaone, &*
indurauit dominus cor Pharaonis, nec dimisit filios Israel de terra sua. THOMAS SVPER IOB. In sacra scriptura Cap. 7. lc. 4
consuetum est dici, quòd deus aliquando indurat vel excæcat, ex hoc quòd gratiam non elargitur, per quam
quis emolliatur & videat. AVCTOR CATENAE. Fecerunt omnia signa & ostenta quæ scripta sunt.
Hebraicè dũtaxat scribitur כָּל חַסְפִּתִים הָאֵלֶּה Col hamóphthim haélle, Omnia portenta hęc. Sic habet & Chal-
daica, sic & Septuaginta, qui tamen addunt ἐν γῇ Αἰγύπτου, In terra Aegypti. Sed hæc sensum Latini Interpretis
non immutant. Epilogo quodam breui concluditur tractatus iste de decem signis iustitiæ dei, & de obduratio-
E ne pessimorum hominum contra creatorem suum, contra dominum deum Israël. Omnia (inquam) quæ coram
Pharaone vno anno sunt gesta, vel vt videtur aliis non vno, sed pluribus, domino exercente suos, indurante
impios, & clementiam suam cum iustitia suo more exemplis mundo monstrante.

IN CAPVT EXODI DVODECIMVM, ARGVMENTVM.

Præceptum & ritus edendi agni paschalis. Azymorum institutio. Filij docendi quid significet paschа. Clades
primogenitorum Aegypti. Spoliatio Aegypti. Egressio filiorum Israel.

CAPVT XII.

F *Dixit quoque dominus ad Moysen & Aaron in terra Aegypti: Mensis iste uobis princi-* Lectio 1.
pium mensium, primus erit in mensibus anni. Loquimini ad uniuersum cœtum filiorum
Israël, & dicite eis. Decima die mensis huius tollat unusquisque agnum per familias &
domos suas. Sin autem minor est numerus ut sufficere possit ad uescendum agnum, assu-
met uicinum suum qui coniunctus est domui eius, iuxta numerum animarum quæ sufficere
possunt ad esum agni. Erit autem agnus absque macula, masculus anniculus. Iuxta quem
ritum tolletis & hœdum, & seruabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hu-
ius, immolabítque eum uniuersa multitudo filiorum Israël ad uesperam.

AVCTOR

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lectio 1. AVCTOR CATENAE. Quod felix fauſtúmque ſit, in hoc duodecimo capite, Iſraëlitæ antea Aegyptiorum ſerui, in libertatem vindicantur, & publicis legibus, in proprium reipublicæ corpus redigi, ac formari incipiunt. Nam cùm hactenus multis annis in Aegypto vixerint, & Aegyptiis ſeruierint, neceſſe habuerunt etiã publicis Aegyptiorum legibus parere, & alienis ordinationibus obedire. Nunc autem, cùm libertas in propinquo eſt, incipit dominus Rempublicam Iſraëlis per Moyſen publicis legibus & ordinationibus conſtituere, vt in hoc populo non ſolùm publica pax, honeſtas & tranquillitas, verumetiam legitimus dei cultus, vera dei religio, & promiſsiones patribus de benedicto ſemine Abrahæ, ſeu de Meſsia dictæ conſeruarentur. RVPERTVS. Reuocemus ad memoriam quòd ab Abraham, tertiam mundi ſumimus ætatem, tertio mundanæ creationis

Genes. diei quadam ſimilitudine reſpondentem, & eius qui ſurſum à ſpiritu timoris tertius eſt ſpiritus ſcientiæ, veras diuitias poſsidentem. Tertio nanque die dicente deo, germinet terra herbam virentem & facientem ſemen, &

Can. 4. lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus ſuum, paradiſum voluptatis plantatam eſſe accepimus. Et hac tertia mundi ætate, loquente pariter & ſcribente eodem deo per Moyſen ſanctam ſcripturam conditam nouimus, verè paradiſum voluptatis, verè deliciarum hortum, hortum concluſum, fontem ſignatum, cuius emiſsiones paradiſus malorum punicorum. Hinc enim cæteræ omnes ſcripturæ habent principium. In illo paradiſo plantauerat dominus deus omne lignum pulchrum viſu, & ad veſcendum ſuaue, lignum etiam vitæ in medio eius. In iſto ſcripturæ paradiſo plantauit pulchra ac ſuauia, Patriarcharum plantaria, & in medio eorum ſpecioſa ligni vitæ, id eſt, Chriſti myſteria. Proinde in hac ætate diutius immoramur, pomorum fructibus delectandum de ſingulis lignorum aliquid carpere cupimus, noua ſemper pulchritudine oculos inuitante, atque ideo auiditate mentis nunquam contenta repoſitis. Cuncta ſiquidem viſu pulchra, cuncta ſunt ad veſcendum ſuauia, lignum enim vitæ eſt in medio eorum, cuncta enim dicta vel acta, in vitæ auctorem Chriſtum reſpiciunt. Igitur quia ad hoc medium, id eſt, paſchalem agnum peruenimus, libet diutius immorari, dulce eſt enim vitæ myſticis fructibus vberius paſci, ita ergo feliciter incipit præſens ſancta lectio. *Dixit quoque dominus ad Moyſen & Aaron in terra Aegypti: Menſis iſte vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni.* AMBROSIVS IN HEXAE-

Libro primo. cap. 4. MERON. De tempore iſtud accipitur, quia de paſcha domini loquebatur, quod veris initio celebratur. In hoc etiam principio menſium deus cœlum & terram fecit, quòd inde mundi capi oportebat exordium, vbi erat opportuna omnibus verna temperies. Vt ergo oſtenderet ſcriptura veris tempora in conſtitutione mundi, ait, Menſis hic vobis initium menſium, primus erit in menſibus anni. Primum menſem, vernum tempus appellans. Decebat enim principium anni, principium eſſe generationis, & ipſam generationem mollioribus auris foueri. Neque enim poſſent tenera rerum exordia, aut aſperioris laborem tolerare frigoris, aut torrentis æſtus iniuriam ſuſtinere. RABANVS. Menſem primum vocat Niſan ſecundum Hebræos, in quo creatum eſt cœlum & terra, & mundi extitit exordium. Cuius menſis plenilunium, poſt æquinoctium vernale ſemper debet attendi. In eo & plebs Iſraëlitarum à ſeruitute Aegyptiorum liberata eſt, & genus humanum per Chriſti ſanguinem a poteſtate diaboli ereptum atque tranſlatum eſt. RVPERTVS. Menſis iſte, inquit. Quis iſte menſis? Is videtur quem illi Niſan, nos Aprilem dicimus. Verùm non quomodo apud nos, id eſt, Romanos, ſic & apud illos menſis vel annus computatur. Nam Romani ſolarem annum in menſes placitos per calendas diuiſerunt. Hebræi ſecundum legem ſolos lunares menſes & annos nouerunt. Vnde quotiens in hac ſcriptura ſancta, ſiue in lege, ſiue ante legem, quota die menſis quid factum, quídue dictum ſit indicatur, nihil aliud quàm lunæ ætas ſignificatur. Et alius quidem triginta, alius autem vndetriginta dierum menſis habetur, videlicet quia lunæ curſus viginti nouem diebus ac ſemiſſe, id eſt, duodecim horis perficitur. Iſte igitur menſis, quem lunam Aprilis menſis dicimus, principium ait vobis menſium erit. Signanter dixit vobis, nam Aegyptiis principium erat menſium, menſis qui September nominatur apud Romanos, & apud illos dicitur Thot. Nec contentus dixiſſe principium menſium, addidit, primus erit in menſibus anni. Principium videlicet menſium, pro verni temporalis naturali ordine, primus in menſibus anni, pro paſchali diuinæ auctoritatis feſtiuitate. Primus enim, id eſt, præcipuus, & cæterorum menſium feſtiuum decus vobis (inquit) habebitur. Huius principij menſium, ſiue primi menſis, hic tenor eſt legitimus, vt poſt lunam menſis Martij, qui apud illos dicitur Adar, ſequens luna ſi vel vno die citius ante æquinoctium plena euenerit, non habeatur principium, vel primus menſis in menſibus anni, ſed ſuperioribus duodecim menſibus additus, annum peragat tredecim menſium. Vnde & græcè emboliſmus, id eſt, ſupercreſcens dicitur. Nam duodecim menſium lunarium, annus communis dicitur, quo prolixior eſt ſolaris annus vndenis diebus. Vnde fit vt multiuagus nuſquam certo loco conſiſtat lunæ diſcurſus, & luna menſis Aprilis, quem propter paſchæ rationem quærimus, nunc in Martium menſem, nunc in Aprilem incidat, nunc aliquot dies menſis Maij occupet, rectius tamen Aprili deputetur. In qua eius vagatione nos tamen certa regula dirigimur, vt poſt æquinoctium vernum, vbicunque primum occurrerit plenilunium, is ſine dubio paſchæ minum dixiſſe, totum eſt intelligendum per recapitulationem, & longè antè dominum dediſſe Moyſi præcepta, & per eum cæteris indicaſſe de agno ſiue hœdo accipiendo, decimo die, & ſeruando vſque in quartum decimum diem primi menſis, & tunc immolando, & de ſuperliminari & poſtibus liniendis ſanguine agni, contra angelum percuſſorem qui tranſiturus erat per Aegyptum ad primogenita Aegypti interficienda, eadem decima quarta nocte, & multa alia iſtis adiacentia, quæ neceſſe eſt eos antè ſciuiſſe, vt in iſta nocte ad exeundum eſſent parati. CAIETANVS. Dixit quoque dominus ad Moyſen & Aaron in terra Aegypti. Poſt egreſſum à Pharaone reuelatio iſta deſcribitur, quia tunc facta creditur. Menſis iſte. De menſe lunari eſt ſermo, & demonſtratur lunatio illa, cuius ad ſolem in ariete oppoſitio eſt prima. Et adiungitur prima, pro cautela, ſi euenirent duæ oppoſitiones lunæ ad ſolem in ariete, altera ad ſolem in principio arietis, altera ad ſolem in fine arietis. Alioquin regulariter ſiue communiter loquendo, oppoſitio lunæ ad ſolem in ariete, conſtituit paſcha Iudæorum, conſtituit primum menſem eſſe menſuram illius lunationis inchoatæ ab initio augmenti illius. Hic eſt menſis primus (quocunque vocetur nomine) perſeuerans ſemper primus iuxta hanc certiſsimam & infallibilem regu-

Iam, quam

A lam, quam ſi Eccleſiaſtici ſequerentur, nunquã erraret paſcha, quemadmodum errat, & frequenter deuiat. Chriſtianum enim paſcha celebrandum eſt dominica prima poſt paſcha Iudæorum, quia verè Chriſtus reſurrexit dominica prima poſt paſcha Iudæorum. Et cauſa errãdi eſt, quia ingreſſus ſolis in arietem (qui appellatur æquinoctium vernale) in calendario Eccleſiaſtico manet fixus in vigeſima prima die Martij, & in cœlo non ſigitur, ſed iam eſt inter decimam & vndecimam diem Martij, & tempore Iulij Cæſaris erat vigeſima quinta die Martij, & tempore natiuitatis Chriſti erat inter vigeſimam quartam & vigeſimam quintam diem Martij. Centeſimo nanque quoque anno experiẽtia teſtatur, vnum diem vel circiter, præoccupari ex eo quòd à vigeſima quinta die Martij migrauit ad decimam. Sed hodie videmus etiam Iudæos errantes in tempore ſui paſchatis. Vobis igitur principium menſium, primus erit in menſibus anni. Aptiſsimè, quando filij Iſraël erigebantur in populum liberum, qui nunquam fuerant populus, quoniam antequam deſcenderent in Aegyptum, nec populum nec

B ciuitatem conſtituerant. Poſtquam autem fuerunt in Aegypto, in principio peregrini inter Aegyptios, poſtea vt ſerui fuerunt, modò autem in populum liberum erigebantur, aptiſsimè (inquam) ordinem anni proprium dat eis deus, vt annus eorum incipiat à primo vere, ita quòd primus anni menſis ſit lunatio, cuius oppoſitio eſt ad ſolem in ariete. Et ſi cõſideraueris ſapiens lector, quòd annus naturaliter incipit à principio motus ſolis, & quòd principium motus ſolis eſt ab ariete, quia ſi ſol (inquiunt philoſophantes) inciperet moueri, inciperet ab ariete, conſequenter perpendes, quòd optimè primus anni menſis decretus eſt, menſis lunationis quam primo replet ſol in ariete, & videbis veriſsimè deum diſpoſuiſſe populo ſuo & anni & menſium principium naturaliſsimum & meritò, quia ipſe diſponit omnia ſuauiter. AVCTOR CATENAE. Primus erit in menſibus anni. Addendum ex Hebræo vobis. לָכֶם Lachem enim ibi eſt, quaſi dicat, Erit vobis menſis præcipuus inter omnes menſes. Hic eſt menſis qui poſtea Chaldaico vocabulo Niſan eſt appellatus, & plerunque reſpondet Martio noſtro, quandoque etiã Aprili. Nam initium eius aliquando præcedit, & aliquando ſequitur æquinoctium vernale, ſe-

C cũdum quod annus emboliſmicus propè vel longè fuerit. Initium autem anni Martium fuiſſe olim etiam Romanis, arguit denominatio Septembris, Octobris, & reliquorum. Admoneri autem fideles debent initio anni vel etiam menſis, beneficiorum dei cum gratiarum actione deferenda, corde, verbis, & opere creatori & nutritori domino. Sicut aſpectus iridis longanimitatis diuinæ & miſericordiæ monimentum eſſe debet ſanctis, vt futuræ fertilitatis à domino gratiam impetrare conentur. Ad primam enim & proximam lunationem, vel ſolis cum luna coniunctionem proximam æquinoctio vernali, menſis primus incipit Hebræis, iuſsione diuina, ex hoc loco, qui & illis Niſan dicitur. Sic ergo principium anni habendum eſt initium ſalutis, & beneficiorum dei. Sed eſt hîc obſeruandum, quòd Hebræi duplicem anni computationem habeant. Alteram à principio menſis תִּשְׁרִי thiſri, qui eſt circa æquinoctium autumnale, & reſpondet plerunque noſtro Septembri. Sed & ſcriptura hunc menſem, ſeptimum vocat, videlicet à menſe Niſan. Et ab hoc menſe incipiunt Hebræi numerare annos ſabbati & iubilei, ac omnium contractuum, qui ſe ad hos annos referunt. Iuſsit enim dominus per Moyſen Le-

D uitici vigeſimo quinto, annum iubilei à menſe ſeptimo numerare. Clanges (inquiens) buccina, menſe ſeptimo, decima die menſis, propiciationis tempore, in vniuerſa terra tua. Sanctificabiſque annum quinquageſimum, & cætera. Alteram computationem anni habent à principio menſis נִיסָן Niſan, qui aliqua ex parte (vt dictum eſt) Martio noſtro reſpondet. Hunc primum anni menſem conſtituit Moyſes, propterea quòd in ipſo liberati ſunt Iſraëlitæ ex Aegypto. Et ab hoc menſe numerantur feſta anni, & reliqua quæ ad feſtorum rationem pertinent. Habent & alias annorum computationes, ſed quæ ad hunc locum nihil pertinent. Eſt autem ordinatio mẽſium anni in republica neceſſaria. Nam cùm reſpublica non poſsit eſſe in religione ſine certis feſtis, in politia ſine certis contractibus, in agricultura ſine certa temporum obſeruatione, neceſſarium eſt, vt annus in certa tempora deſcribatur, quò homines cognoſcant, quid quouis tempore agẽdum ſit. Præterea cùm ſcriptura approbet computationem annorum, & diſtribuat annos in menſes, qui conficiuntur ex motu ſolis & lunæ, manifeſtè etiam approbat eam ſcientiam, qua traduntur motus corporum cœleſtium. *Loquimini ad uniuerſum cœtum filiorum Iſrael,*

E *& dicite eis: Decima die menſis huius tollat vnuſquiſque agnum per familias & domos ſuas.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera. Accipiant ſinguli ouem per domos patriarum. Quas dicat patrias, non facile eſt intelligere, vtrum ciuitates in quibus commanebant, an potius numeroſas familias à cuiuſque velut paternitate propagatas. Hoc enim magis in græco ſignificari perhibetur. RVPERTVS. Tollat vnuſquiſque agnum per familias & domos ſuas. Hoc loco nihil aliud à domo familia differt, niſi quòd à parietibus domus eius habitatores. Per domos (inquit) id eſt, inter domeſticos parietes, & per familias veſtras, id eſt, ſinguli ad eſum familiæ veſtræ tolletis agnum. CAIETANVS. Quot dies præterierint iſtius lunationis, quando dicta ſunt hæc verba, tum dei ad Moyſen & Aaron, tum Moyſi & Aaron ad populum, neſcitur. Hoc tamen ex textu colligitur, quòd in principio lunationis illius hæc fuerunt. Dicẽdo enim menſis iſte, monſtratur inchoatum eſſe menſem, vt pote præſentem. Mandando verò vt moneat filios Iſraël ad habẽdum agnos decima die lunationis illius, inſinuatur, quòd principium menſis erat. AVCTOR CATENAE. Tollat

Locut. 57.

F vnuſquiſque agnum per familias & domos ſuas. Hebraicè eſt: וְיִקְּחוּ לָהֶם אִישׁ שֶׂה לְבֵית אֲבֹת שֶׂה לַבָּיִת Veikchu lahem is ſe lebeth aboth ſe labáith, Tollãt ſibi ſinguli agnum, vel pecudem per, ſiue iuxta domũ patrum, agnum vel pecudem per domum, ſiue pro domo, ſiue per ſingulas domos. Repetitio Hebræis frequens, pro ſibi per ſingulas familias. Domum enim patrum, vocat familiam. Subaudienda præterea dictio, nempe, videlicet, aut ſimilis, in poſteriore parte, hoc pacto, per domum patrum, nempe per ſingulas domos, ſiue familias. Chaldaica, Tollat vnuſquiſque ſibi agnum pro domo paterna, agnum pro domo. Sic & Septuaginta. Quæ tamen idem dicunt cum litera noſtra. Quòd autem aliqui verterunt pecudem, intelligendum eſt de parua pecude, hoc eſt, agno. Nam licet שֶׂה tam agnum quàm hœdum, ac etiam pecudem ſignificet, quia tamen mox ſubditur, agnus anniculus, patet de agno eſſe intelligendum, vt vſus quoque declarat. Fidelis igitur populi Iſraëlitici fidem ſtatim præparat & præinſtruit deus, & præexigit antequam liberentur, dum adhuc ſubſunt tyranno. Proximè ſibi ingruentem redemptionem priùs credi iubet, quàm experiantur: priùs modum gratias repẽdendi inſtituit, quàm

beneficium

Universidad de Deusto
Biblioteca

beneficium largiatur, vt discant credere, sperare in dominum, & amare, vt sciant quibus cerimoniis gratias deo G suo referre debeant, & celebrare panegyricum primum iam redempti. Eligit autem tempus illud, cùm maximè nobis terræ nascentia applaudere primùm incipiunt, & beneficia anni imminẽtis, promittunt ex floribus & graminibus, vt tunc maximè creatorem nostrum agnoscere & collaudare studeamus. Decima itaque die mensis iubetur tollere, hoc est, apparare sibi agnum, vt quartadecima tandem die transitum Phasę exequantur, & solennitatem paschatis celebrent, exituri ea nocte, dum suos primogenitos lamentãtur Aegyptij. Erant autem singulæ duodecim tribuum diuisæ in patrias & familias, familiæ singulæ in domos, in quibus præcipui patres familiarum vocabãtur, & domus patrum. RVPERTVS. Sed fortè familiola tam exigua sit alicubi, vt ad vescendum agnum eadem hora sufficere non possit. Ait ergo: *Si autem minor est numerus vt sufficere possit ad vescendum agnum,*
Loc. eadem. *assumet vicinum suum qui coniunctus est domui eius, iuxta numerũ animarum quæ sufficere possunt ad esum agni.* AVGVSTINVS.

Iuxta Septuaginta. Si autem pauci sint qui in domo, ita vt non sint idonei ad ouem, id est, vt ipsa paucitas nõ H sit idonea ad ouem consumendam, assumet secum vicinum proximum suum, hoc est, ipsa domus assumet vicinum. Hominem proximum pro homine posuit, singularem autem pro plurali. Non enim vnum, sed quot sufficiunt. Animas etiam pro hominibus posuit, à parte totum. THEODORETVS. Iussit autem tot ad esum agni conuenire, quantum satis esset, vt fraternum amorem atque erga pauperes misericordiam illos doceret. Ob id hortatur vt quæ superfuerint comburantur, neque in crastinũ diem conseruentur, vt hac ratione cogeret Iudæos, vt ad festi diei cõmunionẽ egẽtes cõuocarent. RVPERTVS. Non (inquit) licebit vt secũdum quantitatem domesticæ familiolæ suæ maiorem quisque vel minorem tollat agnum, sed erit omnibus secundum æqualitatem. Vt autem non desint qui vescãtur, prouidebit, & de vicina domo sumet domũculæ dominus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Assumet vicinũ, ita tamen vt ille assumptus non idcirco dimittat suum immolare. CAIETANVS. Intellige tamen vicinum, non gentilem sed Israëlitã. AVCTOR CATENAE. I
Sin autẽ minor est numerus vt sufficere possit ad vescendũ agnũ. Hebraica litera est, וְאִם יִמְעַט הַבַּיִת מִהְיוֹת מִשֶּׂה
Veim imhat habáith mihioth mise, Quòd si minor domus, vel familia fuerit ipso agno, hoc est, si pauciores fuerint in domo vna quàm qui pro esu agni necessarij fuerint, vocet alios, & tot, qui sufficere possint. Quod & doctus Interpres reddidit, & Chaldaica etiam habens, Si autem pauci numero fuerint, vt non possint sufficere ad vescendum agnum. Alij vertunt, Et si minor fuerit domus quàm esse agni. Sed idem est. Quod autem dicitur in Latina editione, Assumet vicinum suum, Chaldaica legit, Tollat ipse & vicinus eius qui propinquus est domui suæ, & cætera. Quasi dicat, dominus domus & vicinus eius assumẽt alios secum. Sed hoc etiam in idem recidit. Quę sufficere possũnt ad esum agni. Hebraica sunt אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ תָּכֻסּוּ עַל הַשֶּׂה Is Iephi achlo tachósu hal hase, Singuli pro esu suo numerabitis pro agno. Alij, quantum singuli edant numerabitis ad pecudem, vertunt. Quasi dicat, habita ratione numeri personarum & capitum familiæ, id est, prout numerosa fuerit familia, ita sibi magnam aut paruam familiam adiunget, de viciniori tamen domui suæ. Oportet enim vt agnus ille ambobus sufficiat. Alij, vnumquenque secundum edere eius, vel iuxta esum suum numerabitis super agnum. Nõnulli, singuK li secũdum comestionem suam numerabitis ad agnum, id est, habita ratione cibi quem edere possunt, numerabitis personas ad agnum edendum. Quasi dicat, quisque tot sibi assumat personas, quot sibi satis esse possint ad edendum agnum paschalem. Chaldaica, Singuli iuxta quod possint sufficere ad vescendum, numerabimini ad vescendum agnum. Septuaginta, ἕκαστος τὸ ἀρκοῦν αὐτῷ συναγθμωθήσεται εἰς πρόβατον, vnusquisque quod sufficit sibi connumerabit in agnũ. Quæ omnia idem dicunt quod & litera nostra. Quælibet igitur domus vel familia prium sibi præparet agnum, si ad eius esum sufficiat vna in cœna, sin minus, vicinum sibi socium cœnæ ascíciat.
Quæst. 42. *Erit autẽ agnus absque macula, masculus anniculus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Septuaginta. Agnus perfectus, masculus annicul⁹ erit vobis. Mouere potest ista locutio, quasi agnus possit esse non masculus, nescientem qua necessitate ita sit translatum. Ouis enim transferri debuit, quia Græcus πρόβατον habet, sed πρόβατον in græca lingua generis neutri est, & potuerunt quæ sequuntur omnia conuenire, tanquam si diceret, pecus perfectum, masculum, anniculum erit vobis. Potuit enim dici Latinè masculũ pecus, L quomodo dicuntur mascula thura genere neutro, ouis autem masculus dici non posset, quia fœminini generis est ouis. Item ouis mascula si diceretur, esset absurdius, pecus verò si poneretur, etiam aliud intelligeretur, nec seruaretur sacramẽtum. HVGO DE SANCTO VICTORE. Masculus anniculus. Per duo, n, scribi debet, id est, vnius anni. CAIETANVS. Erit enim agnus absque macula. Etiam iuxta Hebræum habetur perfectus, hoc est, omni ex parte integer, incolumis, atque nõ statim natus masculus, anniculus. AVCTOR CATENAE. Erit autem absque macula. Quoniam dictio תְּמִים thamim, & immaculatũ & integrum significat, verterunt aliqui, Erit autem agnus integer, id est, cui nihil desit, masculus anniculus. Addẽdum ex Hebræo vobis. Legitur enim לָכֶם lachem. Sed hoc parum est. Est enim Hebraismus. Agnus igitur sine macula esse debet, in-
Vbi supra. teger, & omnino sanus, masculus, & vnius anni. *Iuxta quem ritum tolletis & hœdum.* AVGVSTINVS. Septuaginta aliter habent, nempe, Ab agnis & hœdis accipietis illud. Qua in re vt postea dicetur, Christus significari meritò accipitur. Quanquam conentur Iudæi etiam hœdum intelligere accipiendum ad celebrandum pascha, & hoc M etiam dictum esse putant ab agnis & hœdis accipi, tanquam diceret, vel ab agnis agnum, vel ab hœdis hœdum, si illud desit, sumi oportere. Apparet tamẽ in Christo rebus impletis, quid illo præcepto fuerit figuratũ. THEODORETVS. Præcipit itaque eis vt sumant non solùm ex pecudibus agnos anniculos, verùm etiam ex capris hœdos, non vt eadem ratione tam illi quàm isti sacrificarentur, sed vt qui agni copiam haberent, agnum sacrificarent, qui autem eo carerent, hœdum. Idq; decima die primi mensis fieri iubet, vt ante diem festũ omnia præparentur, quartadecima verò die ad vesperã immolatio fiat. RVPERTVS. Iuxta quem ritum, & cætera. Hoc per anticipationem dictum est. Necdum enim ipsum tollendi agnum, dixerat ritum, & iam dicit, iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Et est sensus: Siue agnum, siue hœdum tollat quis, pro causa bene erit, dummodo in tollendo, immolando, vescendo, ritum eundem obseruetis. HVGO DE SANCTO VICTORE. Iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Id est, qui non habebit agnum, saltem hœdum immolet secundum ritum agni.

CAIETA-

A CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Ex agnis & ex capris accipietis. Hinc clarè patet, quòd dictio superius interpetrata agn⁹, cõmunis est tã agno q̃ hœdo, ex eo quòd iubetur accipi ex agnis & capris, hoc est, vel ex ouibus vel ex capris. Nã ex vtrisq; simul impossibile erat illũ sumi, nisi medius sumeretur ex ouibus, & medius ex capris. Quod manifestè repugnat præcepto, ꝙ acceptus seruetur viuus vsq; ad quartãdecimã diẽ. AVCTOR CATENAE. Iuxta quẽ ritũ tolletis & hœdũ. Hebraicè מִן הַכְּבָשִׂים וּמִן הָעִזִּים תִּקָּחוּ Min hachbasim vmin hahizzim tikkáchu, Ex ouibus & ex capris tolletis. Et ponitur &, ꝑ aut, quod frequentissimũ est apud Hebræos. Vnde aliqui, Quẽ ex ouibus aut ex capris accipietis, verterũt. Chaldaica, De agnis & de filiis caprarũ accipietis. Animal ergo vnũ sumetis, siue de ouili siue caprili, ne quis simul cũ agno hœdũ quoq; mactandũ credat, in quẽ errorẽ aliqui prolapsi sunt, cũ tamẽ alterũ per singulas tantũ familias iubeatur occidi, & mãducari. Potest ergo pascha occidi ex agnis, aut ex capris. Ritũ autẽ seruandũ in huiusmodi cõtinuò subnectit,
B *Et seruabitis eum vsque ad quartãdecimam huius.* RVPERTVS. Vt quid verò tãdiu antè tolletis tãto tẽpore seruaturi? videlicet vt dũ ille prẽsto est, causa quoque eius corda vestra sollicitet, ne sitis immemores, vel imparati, quia transeundũ est, dũ ille tot antè diebus de profectione parãda vos admonet. Quoties enim ille balatũ emittit, toties quasi tubæ sonitus, exituras castrorũ acies excitet. INTERLINEARIS. Et seruabitis eum vsque ad quartãdecimã luna. Quia Iudæi secũdũ cursum lunę cõputãt dies & mẽses. AVCTOR CATENAE. Et seruabitis eum vsque ad quartãdecimã diẽ. Hebraicè hoc tam de hœdo q̃ de agno dicitur וְהָיָה לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת
Vehaia lachem lemismereth, Et erit vobis in custodia, siue ad custodiã, aut in obseruationẽ, vel in reseruationẽ. Neque distinguit quẽ intelligat. Ac sicut superius promiscuè locutus est, vt agnus & hœdus tolleretur, ita & nũc. Hoc idẽ innuũt etiã Septuaginta, καὶ ἔσται ὑμῖν διατετηρημένον, hoc est, Et erit vobis reseruatũ. Et Chaldaica litera, Et erit vobis in custodiã. Vtrũque scilicet. Quatuor igitur diebus seruãdus erat domi agnus vel hœdus immolãdus in paschate, ne perfunctoria esset beneficij redẽptionis memoria, & vt iam tunc primũ certò scirẽt & credeC rẽt, se post triduũ redimẽdos, ne interim minus necessaria prouiderẽt ac disponerent ad exitũ de Aegypto, occupati nimirũ interim in vasorũ & vestiũ cõfiscationibus à vicinis Aegyptiis ad mãdatũ domini. *Immolabitq; eum vniuersa multitudo filiorũ Israel ad vesperam.* RVPERTVS. Tot vtique agni vel hœdi erãt, quot in vniuersa multitudine filiorũ Israël domus vel familiæ esse poterãt. Verũtamen rectè immolabit eum, dixit singulariter, non solũ quia plures agni vel plures homines sint (vt Philosophi perhibẽt) participatione speciei, vnus agnus, vel vnus homo, sed quod magis ad rem attinet, quia in omnibus vnitas sacramẽti in cũctis vni⁹ erat futuri, de quo postmodũ dicẽdum erit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Immolabitq; eum vniuersa multitudo filiorũ Israël, non vt omnes vnũ, sed vt nulla domus careat suo. CAIETANVS. Immolabitq; eum vniuersa multitudo filiorũ Israël. Intellige iuxta priùs dicta, hoc est, per singulas domos, singulos. Ad vesperã. Iuxta Hebræum habetur, Inter vesperas. Hora occidẽdi statuitur inter vesperas, hoc est, inter occasum solis, & vesperã, hoc est, declinationẽ solis ad occasum, hoc est, per duas horas vel circiter ante solis occasum, vt habeatur tẽpus cõmodum
D ad excoriãdum & ad coquẽdũ, ita vt statim post solis occasum possint comedere illũ. AVCTOR CATENAE. Immolabitq;, & cætera, ad vesperam. Hebraicè legitur: בֵּין הָעַרְבָּיִם ben haharbáim, Inter vesperas, id est, vesperas duplices. Quod hìc & alibi scriptura habet, intelligẽdũ, vnã eam haberi vesperã qua rota solaris iubaris orizõta iam tenet, & aliã cũ nihil iam superesse videtur luminis de radiis solaribus quibuscũque, tẽpus scilicet crepusculi, quarũ intercapedo vesperarũ, hora integra durat cũ tertia parte horæ. Infra illud tẽpus exituri erãt de Aegyptiacis habitaculis, & sub illud tẽpus phasę edẽdum erat, & edebatur quotannis. Alij mixturã intelligũt illã diei & noctis, quæ scilicet mox post occasum solis cõtingit. An fortè (quia multa in nocte illa peragẽda erãt quæ tam breui tẽporis spacio cõfici nequaquã poterãt) duæ vesperæ totã noctem cõprehẽdunt, ab occasu scilicet solis vsque ad eius ortũ, iuxta illud, Vespere autẽ sabbati quæ lucesit in prima sabbati. Mactare itaque iubentur omnes Israëlitæ vnũ agnum, & per singulas domos idẽ animal eatenus edebatur, quòd mens eadem erat, eadem fides omnium, & gratulatio. Tametsi quælibet familia propriam haberet pecudem, vnitas tamen non à re, sed ab
E vno spiritu, vna mente & fide accipitur.

RVPERTVS. Porrò immolatio agni, quã eadẽ nocte subsequuta est mors primogenitorũ Aegypti, & ortus *Mysticè.*
est clamor magnus, quid significet, iãdudũ totus nouit Israël dei, quia passionẽ significauit Christi filij dei, ꝑ quã & originale peccatũ, & omnia deleta sunt peccata mũdi. Itaq; iã ab hinc narratio tanti operis dei prosequẽda est in laudẽ & gloriã eiusdẽ agni dei, sancti & immaculati, q sol⁹ tulit peccata mũdi, vna tãtũ plaga crucis suę spiritalẽ tãgẽdo Pharaonẽ, vt salutẽ pficeret populi sui, quã lex decẽ prẽceptorũ decretis ad perfectũ adducere nõ potuit. Phasę ergo siue pascha nostrũ immolat⁹ est Christus. Illic figura, hìc autẽ veritas. Illic vmbra, hìc autẽ corpus
1. Cor. 5. est. At verò (inquis) ꝑ eãdẽ fidẽ saluati sunt illi, ꝑ quã saluamur & nos. Acquiescim⁹, quia per eãdẽ fidẽ, sed nõ per eandẽ fidei scientiã, nõ ꝑ eãdẽ fidei cõfessionẽ. Hodie palã exigitur, vt corde credas ad iustitiã, & ore cõfiteari ad
Rom. 10. salutẽ, quia ver⁹ est agn⁹ Christus filius dei, q nos morte sua redemit de morte, q nos sanguine suo cõsecrauit, & resurrectione sua in vitã reparauit. Et hoc præfiguratũ fuisse in illa immolatione paschalis agni, in illo trãsitu fiF liorũ Israël, in illa submersione curruũ, & exercitus Pharaonis, filiis Israël p mare rubrũ trãseũtibus, manifestũ est. Nũquid iã illi habebãt fidei vel cõfessionis scientiã? Et quidẽ Moyses & Prophetę, alij plùs, alij minùs secũdũ placitũ spiritus sancti diuidẽtis singulis, put vult, sacramẽti hui⁹ habuere notitiã, sed qualiter hoc à populo subtegere deberent, in vno Moyse omnibus significatũ est. Vbi enim cognitionẽ secretorũ cœlestium accepit, facies eius secũdum similitudinẽ mẽtis refulsit, sed splẽdorem eundem nõ valẽtibus sustinere filiis Israël, velamine operuit.
Exod. 34. Nũquid splendidã faciẽ tantũ operuit, & splẽdoris causam, scilicet sacramẽtorũ Christi filij dei cognitionẽ, publica cũctis prædicatione aperuit? Nõ vtiq;, sed sicut faciẽ tantũ operuit sub velamine, sic secretũ spiritus abscõdit sub tegumento literæ. Sed & Prophetę palàm annunciare prohibiti sunt. Vnde vni illorum dicitur, Liga te-
Esa. 8. stimonium, signa legem in discipulis meis. Et alij dictum est, Tu ergo signa visionem, quia post dies multos erit.
Dan. 8. Item vade Daniel, quia clausi signatiq; sunt sermones vsque ad tẽpus prẽfinitum. Igitur fides quidem exigebatur à populo Israël, scilicet vt crederet quòd deus patrum suorum, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob, vnus &

Universidad de Deusto
Biblioteca

solus verus deus esset,& quod in semine Abrahæ benedicendæ essent omnes gẽtes. Sed illud ab eis exigi non po-G
1.Cor.2. terat,quod non eis erat annunciatum vt crederent, scilicet quòd hoc modo, vel tali ordine benedictiones illæ implendæ forent in Christo. Si enim cognouissent(inquit Apostolus)nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Quid cognouissent? Sapientiam(inquit)quam loquimur inter perfectos. Sapientiã verò non huius seculi neque principum huius seculi qui destruuntur,sed loquimur sapientiam dei in mysterio,quæ abscõdita est, quam prædestinauit deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principũ huius seculi nouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Itaque & hanc immolationem agni paschalis, & cætera quæcunque (vt ait idem Apostolus)in figura contingebant illis,sic accipimus,& sic legimus, tanquã actuales prophetias vel promissiones Christi vẽturi,clausas sub sigillis,quę solus aperire posset idem agnus dei,quod & fecit,postquam
Luc.24. resurrexit à mortuis,dicente Euangelista,Quia tunc aperuit illis sensum vt intelligerẽt scripturas. Idcirco verò passionis eius mysterium in huiusmodi figuris præfiguratum est, quia non caperet mundus,vt sibi iam tunc di-H
Ioan.1. ctis manifestis prænũciaretur,nec huiusmodi manifestatio spiritus eo tempore ad vtilitatem daretur. Et in hac quidem figura agni(qualis res indita sit)eo maximè clarescit,quòd Ioannes Christum digito demonstrans,Ecce (inquit)agnus dei,ecce qui tollit peccata mundi. Cùm enim hæc dicit, profectò vt est lucerna ardens & lucens, illam nobis illustrat vesperam,qua omnis multitudo filiorum Israël istum(de quo diximus)agnum tali ritu immolauit,& cuncta quæ illic acta sunt in tenebris,hîc in vero lumine manifesta dicit. Cuncta splendida, cuncta diuinæ rationis sunt plena. Primum ipsum quo immolatur agnus, plenilunium, mysticè illa plenitudo tẽporis
Gal.4. est,de qua dicit Apostolus,At vbi venit plenitudo temporis,misit deus filium suum,factum ex muliere,factum sub lege,vt eos qui sub lege erant redimeret,vt adoptionem filiorum reciperemus. In plenitudine nanque tẽporis,id est,quando multis iam impletus erat electorum numerus apud infernalem Aegyptum,redẽptionem suam expectantium,tunc venit filius dei,tunc venit agnus dei,tollere peccata mundi. Quid illud quod non antè, sed post vernum immolatur æquinoctium? Nempe ab æquinoctio verno superare incipit dies noctem, nam ante il-I lud tempus prolixiores tenebras, breuioremq; habemus lucem. Ergo & in hoc mysterium est, quia videlicet ab immolatione agni incontaminati & immaculati Christi,cœpit lux iustitiæ peccatorum tenebras superare. Nam antea longa & profunda peccatorum nox,breuis autem & nubilosa legalis iustitiæ lux erat. Sed & ipsa mẽsis Nisan,id est,Aprilis,verna temperies,cùm tellus reflorescit,totusq; post hyemem quasi post senium,rursum iuuenescit orbis,nonne sensatum hominem docet,quatenus renouatus spiritu mentis suæ,fide viridis,spe lętus,& charitate floridus, paschalis agni epulis interfit spiritualibus? Bene ergo verus iste agnus immolationi suæ tempus ipsum quod typico præscripserat agno,per omnia prouidit. Mense primo,decima die mensis, quo secũdum legem agnus in domos Iudæorum tollebatur,intrauit in sanctam ciuitatem Hierusalem,turbis deducentibus, & quandiu item secundum legem seruatus est,tandiu & iste circa ciuitatem eãdem, & circa templum demoratus est,id est,vsque ad quartamdecimam diem mensis eiusdem,sanctæ scripturæ herbam ruminãs, & ad vitæ æternæ pascua interim suos auditores iugi balatu inuitans. Tandem quartadecima die ad vesperam, vbi illum pas-K chæ veteris agnum comedit cum discipulis suis,tunc ipse noui sacrificij agnus,cõtinuò capiendus,& ducendus ad immolandum,iam in angustia passionis agonizans, priùs propriis manibus deo patri semetipsum immolauit, accipiens panem & vinum, & mira atque ineffabili sanctificationis potentia transferens hæc in corporis & sanguinis sui sacramẽtum. Nam quòd deinde manibus peccatorum crucifixus & mortuus est idem agnus, præteritorum atque præsentium salus omnium cõtinuò fuit,& ad illos qui in inferiori Aegypto, id est,in infernalibus detinebantur tenebris,descendit,quique per quinque retroactas mundi ætates ibidem fuerãt collecti. Vnde & constat rectè quinque diebus,à decima scilicet vsque ad quartamdecimam mensis,agnum seruari,quia videlicet ex quo in typum eiusdem filij dei, primus Abel agnum obtulit,quinque fluxerunt ætates mũdi, quarum in fine immolandus erat hic verus agnus dei. Continuò(inquam) manibus impiorum occisus est filius dei, destructum est regnum mortis,& soluta captiuitas populi dei,non valentibus eos tenere Aegyptiis,quos ita cum principe eorum diabolo mortis præposito, virtus sanguinis Christi obruit, quomodo illos Aegyptios homines, re-L gemq; eorum Pharaonem cum curribus eius profundũ maris inuoluit. Quod verò manibus suis(vt iam dictum est)corpus & sanguinem suum sub specie panis ipse summus pontifex obtulit, & hoc facite in meam cõmemorationem dixit,eorum salus est,qui in ista vita detinentur, quibus Aegyptus hic mundus est, quibus vera captiuitas sub diabolo mundi principe, ignoratio dei est. Nisi enim hoc sacramentum corporis & sanguinis sui cum mysterio baptismi,in quo similitudo est mortis eius,instituisset nobis omnibus quicunque nõdum eramus, siue omnibus qui tunc erant gẽtes,& ad simulachra muta prout tunc ducebãtur euntes,quãdo Christus pro peccatis nostris semel mortuus est,mors eius nihil profuisset. Solos enim illos in illa hora lauit à peccatis,quos siue mortuos,siue viuos,mors eius fideles inuenit. Ritũ ergo legitimũ manducãdi corpus,& bibendi sanguinem domini nostri Iesu Christi,de ritu spiritualiter metiamur illius typici agni, in gloriã & honorẽ huius veri agni dei, qui tollit peccata mundi. AMBROSIVS DE NOE ET ARCA. Primũ illud quod dicitur,Mẽsis iste pri-M mus erit in mẽsibus anni, vide quã bene mysterio de quo agimus cõsonet. Qui enim in gratia primus post perculũ,hic rectè prærogatiuã primi mẽsis accepit. Ergo beneficij sui deus nõ immemor,memor autẽ nostræ iniquiLib.1.c.4. tatis,opus suũ eiusde qua cœpit tẽporis quãtitate reparauit. IDEM IN HEXAEMERON. Regeneratis itaque dicitur, Mensis hic vobis initium mensium, primus est vobis in mensibus anni. Derelinquit enim & deserit qui abluitur,intelligibilem illum Pharaonem principem istius mundi, dicens, Abrenuncio tibi diabole & angelis tuis,& operibus tuis,& imperiis tuis. Nec iam seruiet ei, vel terrenis huius corporis passionibus, vel deprauatæ mentis erroribus, qui demersa omni malitia, vice plumbi, bonis operibus dextra læuáque munitus, inoffenso seculi huius freta studet transire vestigio. RVPERTVS. Decima die (inquit)mensis, tollat vnusquisque agnum per familias & domos suas, & seruabitis eum vsque ad quartamdecimam diem, & immolabit eum omnis multitudo filiorum Israël ad vesperam. Hoc agit solenni ritu omnis Israël, id est, Ecclesia dei, cùm redeunte anni tempore, quo Christus passus est, ante quinque dies sacrosanctæ eius passionis

A sionis, illum eius ingressum in sanctam ciuitatem, atque occursum puerorum cum ramis palmarum, religiosa deductione,vel exceptione,laudes canendo imitatur. Ea sola distantia,vt qualicũque feriarum luna eueniat decima,quæ est secundum Hebræos decima dies mensis,siue luna quartadecima,quæ est quartadecima dies mẽsis, semper tamen in prima hebdomadæ,id est,dominica die,hunc processionis occursum,& in sexta mortẽ, itémque in prima celebret eiusdem resurrectionem, vt qui morte & qui resurrectione eius semel sacratus est dies, is mortis & is resurrectionis memoria per omnes annos sacer perseueret. Cæterùm ad immolationem vel esum agni,non vna vespera, sed totus annus sanctæ Ecclesiæ acceptus est. Quocunque die, quacunque in domo Israël immolare vel edere libet, scripturæ huius mysterium obseruãdum est. HIERONYMVS IN ESAIAM. Cap.53.
Qui igitur oblatus est Pilato,quia ipse voluit, & non respõdit, vt patibulum pro nobis dãnatus ascenderet,ipse
sicut ouis ad occisionem ductus est,& quasi agnus coram tondente obmutuit. Etenim pascha nostrum immola- 1.Cor.5.
tus est Christus,quem Ioannes Baptista monstrabat,dicens: Ecce agnus dei,ecce qui tollit peccata mũdi. Qui &
B in Apocalypsi Ioannis Euangelistæ,agnus occisus sæpe memoratur. Qui de seipso loquitur in Hieremia,Ego au- Hiere.11.
tem sicut agnus innocẽs,& ductus ad victimam,nesciebam. Cùm enim nesciret peccatum, pro nobis peccatum 2.Cor.5.
factus est. Et sicut agnus cùm ducitur ad victimam,non repugnat,sic ille passus est voluntate,vt destrueret eum Heb.2.
qui mortis habebat imperium,humiliãs se vsque ad mortem,& mortem crucis. Hic agnus est,in cuius typo im- Philipp.2.
molabatur agnus,cuius cruor linitus in postibus,exterminatorem fugabat Aegypti, qui nõ solùm sanguine suo
nos redemit, sed & Ianis operuit, vt algentes infidelitate, sua veste calefaceret, & audiremus Apostolum nobis
loquentem: Quotquot in Christo baptizati estis,Christum induistis. Et in alio loco,Induimini Christo Iesu. Gal.3.
INTERLINEARIS. Singulariter autem agnum nominat,quia cùm vnusquisque tolleret, omnes tamẽ Rom.13.
eum significabant, qui singularis hostia futurus erat. RABANVS. Sed & quòd decima die mensis agnus
tollitur,sed non immolatur vsque ad quartam decimam diem, significat quòd per legem quidem Christi pas-
C sio præfigurabatur,tamen non nisi Euangelij coruscante gratia,completur. Denarius enim numerus, propter de-
calogum ad legem pertinet,& quaternarius propter quatuor Euangelia,nouum exprimit testamẽtum. THO- Cap.5.
MAS SVPER PRIMAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS. Inter cætera sacramenta legalia lect.2.
celeberrimum erat agnus paschalis,qui vt præcipitur Exodi duodecimo, immolabatur ab vniuersa multitudine filiorum Israël in memoriam illius beneficij, quo angelus percutiens primogenita Aegypti, pertransiuit domos Iudæorum,quorum fores linitæ essent sanguine agni, vnde nomen paschæ sumitur secũdum quod ibi dicitur,Est enim pascha,id est,transitus domini. Et vltimo virtute huius beneficij transiuit populus mare rubrum, vt dicitur Exodi quartodecimo. Ille enim agnus figura fuit Christi innocentis, de quo dicitur Ioannis primo, Ecce agnus dei. Sicut ergo ille agnus figuralis immolabatur à filiis Israël, vt populus dei liberaretur ab angelo percutiente,& vt transirent mare rubrum liberati de seruitute Aegypti, ita Christus est occisus à filiis Israël, per cuius sanguinem populus dei liberatur à diaboli impugnatione, & seruitute peccati, per baptismum quasi per mare rubrum. Ille autem agnus figuralis pascha Iudæorum dicebatur, quia in signum transitus immolabatur.
D Vnde dicitur Matthæi vigesimo sexto, Vbi vis paremus tibi comedere pascha? id est,agnum paschalem. RV-
PERTVS. Sin autem minor numerus est(inquit) vt sufficere possit ad vescendum agnum, assumet vicinum
suum qui iũctus est domui suæ,& cætera. Numerum hîc mysticè sic penè oportet intelligi, quomodo & in psal-
mo cùm Propheta dicit: Notum fac mihi domine finem meum,& numerum dierum meorum, quis est, vt sciam Psal.38.
quid desit mihi? Numerus enim hominis(vt secundum præsentem causam loquamur)tunc sufficiens est,quãdo
is qui agnum manducat,mysteria eius penetrare prævalet. Sed ad hæc quis tam idoneus? Quis infantiam tãtùm
supergressus est, tantámque dierum bonorum multitudinem collegit, vt ad capiendum totum cibum tam soli-
dum, nihil sibi desit? Ergo quotiens hunc agnum immolamus, rectè paucitatem nostram confitentes in nobis,
quia totum eius mysterium capere non possumus,assumimus vicinum qui coniunctus est domui nostræ,scilicet
Apostolorum & Martyrum chorum,qui per eandem fidem propinqui sunt familiæ Christianæ. Denique sine il-
lorum inuitatione nunquam comedere præsumimus. Dicimus enim cõmunicantes, & memoriam venerantes,
E imprimis gloriosæ semper virginis dei genitricis Mariæ, sed & beatorũ Apostolorũ & Martyrum tuorũ. Quod
idem est, ac si dicamus, in eadem fide nos immolare & comedere agnum dei, in qua virgo concepit & peperit,
quam Apostoli sancti prædicauerũt, pro qua beati Martyres passi sunt. Ita vicinis assumptis,nos per dei gratiam
ad esum agni sufficimus. Quia videlicet, & si totum eius mysterium comprehendere non valemus, satis tamen
est,quia nihil de illo, quod Apostolicæ fidei sit contrarium, sentimus. RABANVS. Hoc etiam quod vni-
cuique agnum iubet sumere per familias & domos suas, & si minor sit numerus edentium qui non possit agni
carnem consumere,mandat vicinum suum qui iunctus est domui eius assumere, quatenus sufficies sit numerus
ad esum agni, Typicè designat, quòd non solùm ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus conuocandi erant ad fidem
Christi,& ad veri agni immolationem. Non enim sola sufficiebat gens Iudæa ad spirituale pascha celebrãdum,
quin etiam gentes quæ vicinæ fuerunt domui Iudæ, adhibendæ erant, quatenus domus dei conuiuantium
numero impleretur, & agni carnes dignè comestæ, fidelibus in pastum vitæ æternæ verterentur. RVPER-
F TVS. Erit autem(inquit)agnus absque macula, masculus, anniculus. Macula peccatum est. At ille peccatum Esa.53.
non fecit,nec inuentus est dolus in ore eius. Erit ergo absque macula, id est, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, in quo nulla est iniquitas. Sed parum haberet gloriæ sola innocentia, si non adesset fortitudo quoque ad agenda perfectæ iustitiæ opera. Erit ergo (inquit) & masculus. Masculus enim, hoc est, fortis,quia nihil fœmineum,hoc est,molle vel fluxum admittit. Vnde & in Apocalypsi dicitur de muliere magna quia peperit filium masculum,qui recturus erat gentes in virga ferrea. Additur adhuc, quia erit anniculus. Apoc.12.
Anniculus, id est, perfectus, perfectionem enim ab illo consequimur, quemadmodum & ipse in Propheta te- Esa.61.
statur, Spiritus domini super me,eo quòd vnxerit me, ad annunciandum mansuetis misit me, vt mederer con- Luc.4.
tritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiam, & clausis apertionem, vt prædicarem annum placabilem
domini, & diem vltionis deo nostro. Annum (inquit) placabilem pro his quos ad gloriam præparauit, & diem

Universidad de Deusto
Biblioteca

vltionis pro his, quos in iram destinauit. Annum quippe placabilem siue acceptabilem, plenam acceptionem G
2.Cor.6. dicit, quam & Apostolus prædicat his verbis, Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis,& cætera.
Psal.64. De huius anni illius, imò & nostri plenitudine, dicitur ei per os Psalmistæ, Benedices coronæ anni benignita-
Li.2.ser.10. tis tuæ,subauditur, cùm venerit ad te omnis caro remuneranda in illa dierum æternorum longitudine. ZE-
NO EPISCOPVS VERONENSIS. Hic est agnus fratres, de quo litare, pascha est domini. Apostolus
quoque Paulus,Pascha nostrum(inquit)immolatus est Christus.Cur autem dignatus fuerit immolari, Ioannes
Baptista antè prædicauit his verbis, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Hic itaque dictus est primi-
tiuus, quia paternæ antiquitatis solus est conscius. Hic maturus, quia post illum est nullus. Hic sempiternus,
quia occisus est, & inuentus est viuus. Hic immaculatus à peccato, quia solus est mundus. Hic salutaris, quia
per ipsum vincimus mortem.Hic masculus,quia dei est virtus. Hic (inquam) agnus perfectus, quia in ipso ma-
gnus ille sacerdos pio mysterio sua victima inclusus, hodie deo reddidit hominem quem litauit. AVGV- H
Qu.est.42. STINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Denique quod ab agnis & hœdis simi-
liter assumi iubetur, non immeritò in incarnationis Christi mysterio accipitur. Quid enim opus erat vel a-
gnum ab ouibus,vel hœdum à capris accipiendum moneri, nisi ille figuraretur, cuius caro non solùm ex iustis,
verùm etiam ex peccatoribus propagata est? GREGORIVS NAZIANZENVS. Vel eligitur non so-
lùm ex agnis, verùm etiam peiore specie, & ex sinistra, quæ hœdis tribuitur in Euangelio, quia non solùm pro
iustis, sed etiam peccatoribus sacrificeatur. RVPERTVS. Aut quia is qui sua non habuit, aliena peccata
portauit, ideo dicit lex,iuxta quem ritum tolletis & hœdum. Sicut enim propter suam innocentiam, in agno,
sic propter iniquitates omnium nostrorum, quas deus posuit in eo, rectè idem figuratur in hœdo. Siue ergo a-
gnus,siue sit hœdus,qui apud illum & illum immolatur,vnus idémque in mysterio est Christus, à suis quia nul-
Esa.53. la sunt,mundus, pro alienis peccatis offerendus.Vel mala extimatione hominum, hœdus, id est, peccator, vera
autem verisimè similitudine, innocentiæ agnus erit. Quod vtrumque Propheta considerans, Et nos (inquit) I
putauimus eum quasi leprosum, & percussum à deo, & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter delicta
nostra, attritus est propter scelera nostra. Et immolabit eum vniuersa multitudo filiorum Israël ad vesperam.
1.Cor.10. Vespera præsens seculi ætas nouissima in qua nos sumus, in quos (vt ait Apostolus) fines seculorum deuene-
runt, rectè dicitur. Porrò vniuersa multitudo filiorum Israël, vniuersitas credentium est. Quæ quantacunque
sit per orbem terrarum diffusa, vnus est agnus quem in tot locis immolat, vnus est panis quem frangit, vnus
est Christus,cuius manducat carnem,& sanguinem bibit.

2 ET *sument de sanguine eius, ac ponent super utrumque postem, & in superliminaribus domorum in qui-*
bus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.
Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantùm igni. Caput cum pedibus eius K
& intestinis uorabitis, nec remanebit quicquam ex eo usque mane. Siquid residuum fuerit, igni comburetis. Sic
autem comedetis illum: Renes uestros accingetis, & calciamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in ma-
nibus, & comedetis festinanter: Est enim phase,id est, transitus domini. Et transibo per terram Aegypti nocte
illa, percutiámque omne primogenitum in terra Aegypti, ab homine usque ad pecus, & in cunctis diis Aegypti
faciam iudicia,ego dominus. Erit autem sanguis uobis in signum in ædibus in quibus eritis, & uidebo sanguinem,
& transibo uos,nec erit in uobis plaga dissipans,quando percussero terram Aegypti.

2 AVCTOR CATENAE. Sicut postea æneus serpens mandato domini in deserto exaltatus, positus fuit
pro signo ad quod aspicientes qui vulnerati fuerant à serpentinis morsibus sanabãtur, sic hoc in loco sanguis a- L
gni positus est in signum dominicæ passionis, & ab exterminatore filij Israël liberati sunt, quorum postes in-
tinxit, de quo latè disseritur modò per singula. *Et sument* (inquit) *de sanguine eius ac ponent super utrumque postem, &*
in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER
Locut.59. EXODVM. Septuaginta sic habent, In quibus manducabunt illa in eis. Cùm enim dixerit in quibus, dixit
etiam in eis, more vsitatissimo. THEODORETVS. Notandum, quòd deus iusserit postes sanguine tin-
gi, vt cùm exterminator transiret vt Aegyptiorum primogenita perderet, sanguinem super postes aspiciens,
Hebræorum domos illæsas transiret. Non quia his natura illa corporis expers indigeret, sed vt illi hoc signo
docerentur, quanta erga illos esset dei cura ac prouidentia. Vtq; nos qui immaculatum agnum sacrificium
deo offerimus, hæc antea in figuram scripta fuisse intelligeremus. CAIETANVS. Non intelligo liniri
debere sanguine postes & superum limen aulæ in qua comedebatur agnus, sed postes & superum limen exter-
næ portæ domus, in qua comedebatur agnus. Alioquin non fuisset signum visibile exterminatori transeunti M
per vicos ad occidendum primogenitos in domibus non signatis sanguine agni, quod tamen fuisse inferius
describitur. *Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus.* THEODORETVS. Cum
lactucis agrestibus edi mandat, vt acerbissimæ in Aegypto seruitutis commonerentur. Per azymos panes non
tantùm itineris feruorem designat cibumq; præpropere atque extemporè paratum, sed etiam vt ostenderet Ae-
1.2.q.102. gyptiacum viuendi institutum,atque rationem minimè obseruãdam esse. Sic enim & dominus in sacris Euan-
ar.5.ad.2. geliis interpretatus est, Attendite vobis à fermẽto pharisæorum & scribarum. THOMAS. Literalis ratio con-
uiuij paschalis fuit in cõmemorationẽ beneficij quo deus eduxit filios Israël de Aegypto, vnde per huiusmodi
conuiuij celebrationẽ profitebãtur se ad illum populũ pertinere,quem deus sibi assumpserat ex Aegypto. Quãdo
enim fuerũt ex Aegypto liberati, præceptũ est eis vt sanguine agni linirẽt superliminaria domorũ, quasi protestã-
tes se recedere à ritibus Aegyptiorum qui arietem colebãt: vnde & liberati sunt per sanguinis agni aspersionem,
vel li-

A vel linitionem in postibus domorum,à periculo exterminij quod imminebat Aegyptiis. In illo autem exitu eo-
rum de Aegypto duo fuerunt, scilicet festinantia ad egrediendum: impellebant enim eos Aegyptij vt exirent
velociter, vt habetur Exodi duodecimo. Imminebátque periculum ei qui non festinaret exire cum multitu-
dine,ne remanens occideretur ab Aegyptiis. Festinantia autem designabatur dupliciter. Vno quidem modo,
per ea quæ comedebant: præceptum enim eis erat quòd comederent panes azymos, in huius signum quòd non
poterant fermentari cogentibus exire Aegyptiis, & quòd comederent assum igni: sic enim velocius præpara-
batur, & quòd os non comminuerent ex eo: quia in festinantia non vacat ossa frangere. Amaritudo autem
quam passi fuerant in Aegypto, significabatur per lactucas agrestes. CAIETANVS. Vide autem diffe-
rentiam. Iugulatio fiebat inter vesperas, manducatio autem nocte, quia manducatio in initio quintidecimi
diei præcipitur:incipit enim dies naturalis apud Hebræos ab initio noctis. Ita quòd manducatio agni pascha-
B lis, erat cœna quidem quartidecimi diei vsualis, & propterea dicitur vespera quartidecimi diei. Secundum
verò festiuitatem, erat sacrificium quintidecimi diei, quia iam incœperat quintusdecimus dies, & propterea
Moyses dicit, & comedent carnes nocte illa, cum lactucis agrestibus. AVCTOR CATENAE. Parum
est quòd in Hebræo in singulari numero legitur,Et edent carnem illam eadem nocte assam igni.Similiter quòd
dicitur,Et azymos panes,Et cum azymis panibus,est enim in Hebræo וּבְצֹות Vmazzoth. Loco cuius aliqui ver-
terunt, Et placentas infermentatas. Sed hæc idem dicunt cum litera nostra. Quod verò apud nos est cum la-
ctucis agrestibus,ibi est עַל מְרֹרִים Hal merorim,cum amaris,vel amaritudinibus. Quamobrem volunt hoc esse
de omnibus herbis amaris & acribus, atque aspero succo madentibus intelligendum. Cui sensui fauet & Chal-
daica, habens, cum amaris herbis. Rabbi autem Salomon, Lactucas agrestes etiam ipse intelligit, secutus fortè
nostrum interpretem, à quo multa etiam didicerunt Hebræi, vt sæpe animaduersum est. Septuaginta quoque
non vertunt lactucas, quæ græcè appellantur θρίδακες, siue θριδάκινα, sed quemadmodum habent Hebraica πικρίδων,
C πικρίδων,hoc est, cum amarulentis, siue subacerbis herbis. Præceptum enim est Hebræis, vt herbas amaras degu-
starent, quo se eo argumento ab acerba & amarulenta seruitute redemptos cognoscerent. Id enim deus dabat
operam,vt sua illis beneficia semper ingereret,quibus ad se diligendum prouocarentur. Eadem fuit ratio, quòd
panis azymus comedebatur, quia is non tam suauis est, vt fermentatus. Ex quibus fiebat, vt præteritam suam
amaritudinem recolerent, & deum qui ab hac eos redemisset, laudarent, si tamen hoc fecerunt, & non aliud
potius.Alij,Cum amarulentis, intellexerunt cum tristitia & amaritudine animi. *Non comedetis ex eo crudum quid,*
nec coctum aqua, sed assum tantùm igni. CAIETANVS. Aiunt dictionem Arabicam, hic esse positam, & signi-
ficare semicoctum. Ita quòd prohibentur non crudum (ferinum siquidem est vesci cruda carne) sed semico-
ctum,quod multi auidiores comedunt. AVCTOR CATENAE. נא Na Hebræis & Syris dicitur,quod
recens est,& non sufficienter coctum, quod aliàs semicrudum dicitur. Agnus ergo paschalis, non est crudus, id
est,semicoctus edendus. Quod autem assum igni, citò paratur, aptum itineri etiam triduano, si lex permisisset.
D *Caput cum pedibus eius & intestinis vorabitis.* CAIETANVS. Superfluit, vorabitis. Ad assationem immediatè
antedictam refertur hæc particula, & significatur, quòd agnus non est assandus concisus in plures partes, sed in-
teger,sic quòd caput sit iunctum ventri, & venter pedibus, & vtrumque capiti. De intestinis autem scito, quòd
cointelliguntur non extracta ex ventre. Intelligimus enim hinc, quòd euulso felle, & visceribus continentibus
fęces eiectis, reliqua in ipso agno relicta, & cocta sint. AVCTOR CATENAE. Caput cum pedibus
eius. Hebraicè est כְּרָעָיו Cherahaf, Cum cruribus eius. Sed idem est. Et intestinis vorabitis. Hæc vltima dictio
Hebraicè non legitur,subintelligenda tamen fuerat aliqua, nempe hæc, vorabitis, vel comedetis. Sic enim ha-
bet Chaldaica,Caput eius cum cruribus & intestinis eius vorabitis.Et intellige præter fel & ilia fæces continen-
tia,quæ sunt abiicienda.Significat enim per partes totum, immundam scilicet extorum partem, & esui aptam.
Vel dependet à superiori membro, quod & hæc assari debeant. Nam cõma nullum inter hanc & superiorem
clausulam positum est, in distinctionis signum. *Nec remanebit quicquam ex eo vsque mane.Si quid residuum fuerit, igni*
E *comburetis.* RVPERTVS. Idcirco secundum literam debet intelligi, quia videlicet qui comedat hoc sa-
crum mane,Hebræus nullus erit,media nocte cogentibus exire Aegyptiis. AVGVSTINVS IN QVAE- *Quæst. 41.*
STIONIBVS SVPER EXODVM. Quæri potest quomodo aliquid superauit,cùm hoc præmoniti fue-
rint, vt si domus non habuerit consumendo pecori idoneam multitudinem, vicini assumantur? Sed intelli-
gitur quoniam dictum est,os non conteretis ab eo, remansura vtique fuisse ossa, quæ igni cremarentur.
AVCTOR CATENAE. Siquid residum fuerit, addendum esset ex Hebræo עַד בֹּקֶר Had boker, vsque
mane. Sed consultò verborum repetitionem prudens vitauit Interpres, cùm necessariò subaudiretur. Possunt
autem etiam hæc de crustulis & neruis, reliquisque quæ edi non possunt, intelligi. THEODORETVS.
Sed quærendum est, cur fugientibus præceperit deus vt festum diem paschæ agerent? Volebat deus salutis,
Iudæorum memoriam nulla obliuione deleri: Ob id & cùm legem daret, dicebat, Cúmque interrogauerit te
filius tuus cras, dicens, Quid est hoc?respondebis ei: In manu forti eduxit nos dominus de terra Aegypti, de
F domo seruitutis. Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primoge-
nitum in terra Aegypti. Huius rei gratia adhortatur eum qui hunc festum diem celebraturus est vt viatoris
habitum & speciem gerat. *Sic autem* (inquit) *comedetis illum:Renes vestros accingetis, & calciamenta habebitis in pedibus, te-*
nentes baculos in manibus, & comedetis festinanter. RVPERTVS. Potest idcirco factum vel dictum intelligi, vt
qua hora fieret clamor in Aegypto, quod mox futurum erat, mortuis omnibus primogenitis, illi essent pa-
rati vrgentibus Aegyptiis, & exire compellentibus, nullámque omnino in proficiscendo moram facere sinen-
tibus. THOMAS. Alio modo designabatur festinantia Israëlitarum, quantum ad modum comeden- *Vbi supra.*
di, dicitur enim: Renes vestros accingetis, calciamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus,
& comedetis festinanter, quod manifestè designat homines existentes in promptu itineris. Ad idem e-
tiam pertinet quod eis præcipitur: In vna domo comedetis, neque feretis de carnibus eius foras, quia
scilicet propter festinantiam non vacabat inuicem mittere xenia. CAIETANVS. Si igitur

Universidad de Deusto
Biblioteca

literalis ratio cærimoniarum quæritur in promptu est, memoria tanti beneficij. Agnus, siue hœdus illa nocte immolandus præcipitur, eo quòd nullum aliud animal tam facilè immolari à singulis domibus poterat cum communi lætitia. Azyma autem ad memoriam reuocatura erant, quod cogentibus Aegyptiis non fuit tempus fermentationi. Et similiter amara, amaritudinem Aegyptiacæ seruitutis præseferunt. Assatio autem ceteris exitus est testis, & similiter modus comedendi more paratorum ad iter. AVCTOR CATENAE. Sic autem comedetis illum: Renes vestros accingetis, & cætera. Vt scilicet accincti esse solent renes eorum qui iter faciunt. Locus hic in Hebræo est prout legitur in Chaldaica, Lumbi vestri sint accincti, calciamenta vestra in pedibus vestris, & baculi vestri sint in manibus vestris. Et comedetis eum festinanter. Alij dixerunt, Cum festinatione, & pro baculi vestri, baculus vester. Sed hæc minima sunt, nec in aliquo deuiant ab editione nostra.

RVPERTVS. Causam autem faciendorum omnium, quæ hîc præcepta sunt, ita subiungit. *Est enim Phase, id est, transitus domini.* Idcirco (inquit) postes vestros sanguine agni signabitis, & hoc ritu carnes eus festinantes comedetis, quia phase est, id est, transitus domini. Sequitur enim & dicit ipse dominus, Transibo per terram Aegypti nocte illa, & cætera. *Serm. de pascha.* GREGORIVS NAZIANZENVS. Hoc venerabile ac diuinum pascha, ab Hebræis pascha secundum eorum linguam vocatur, quæ vox significat transitum, historicè quidem, eum quo ex Aegypto in terram Chananæorum commigrarunt Hebræi: secundum verò spiritum, eum transitum, quo nos ab his caliginosis locis deuolamus ad superos. Et quod solet sæpe in diuinis literis vsu venire, accidisse etiam hoc loco comperimus, scilicet transferri aliqua nomina, quæ aut obscura sint, aut horrida, in alia nomina, quæ & illustriora, & venustiora. Nam hoc nomine putarunt quidam vocari ipsam salutarem seruatoris passionem, ad Græcámque linguam vocem accommodantes, fecerunt ex phasca, pascha. Quod cùm vsus recepisset, iam vehementer inoleuit, assentiëtibus ipsis auribus, vt pote sanctiori nomini. HIERONYMVS SVPER MATTHAEVM. *Cap. 26.* Pascha quod Hebraicè dicitur פסח pèsach, non à passione, vt plerique arbitrantur, sed à transitu nominatur, eo quòd exterminator videns sanguinem in foribus Israëlitarum pertransierit, nec percusserit eos. Vel ipse dominus præbens auxilium populo suo desuper ambulauerit. Lege Exodi librum, de quo plenius si vita comes fuerit, disputabimus. *In titulo psal. 68.* AVGVSTINVS SVPER PSALMOS. Pascha ipsum Latinè transitus interpretatur. Non est enim pascha Græcum nomen, sed Hebræum. Resonat quidem in Græca lingua passionem, quia πάσχειν pati dicitur. Sed consultum Hebræum eloquium, aliud indicat. Quod admonuit etiam Ioannes Euangelista, qui imminente passione cùm veniret dominus ad cœnam, qua commendauit sacramentum corporis & sanguinis sui, ita loquitur, Cùm autem venisset hora qua transiret Iesus de hoc mundo ad patrem: Expresit ergo transitum paschæ. *Ioan. 13.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Est enim phase. Non quia erant transituri filij Israël, sed quia dominus erat transiturus in angelo exterminatore, quod sequens litera innuit, ibi scilicet, Et transibo. CAIETANVS. Quia igitur ad literam transiuit deus per Aegyptum occidendo primogenitos Aegyptiorum ad educendos Israëlitas de Aegypto, in memoriam tanti beneficij institutum est hoc sacrificium ad literam. Et ideo tam ipse agnus, quàm festiuitas, nomen transitus accepit, & vocatur Pesach, quod dicimus pascha, & phase. Transitus autem Iudæorum de seruitute in libertatem, effectus est intentus per transitum dei, à quo nominatur pascha. AVCTOR CATENAE. Est enim phase, id est, transitus domini. Hæ duæ dictiones, id est, transitus, abundant, & additæ sunt à translatore ad designandum quid importet dictio pèsach. Ita est in Hebræo: פֶּסַח הוּא לַיהוָה Pèsach hu laihoua. Pèsach, siue phase est, siue ipsum domini, vel domino. Sensus autem huius loci est, significat transitum domini imminere, id est, horam qua transiturus est dominus domos Aegyptiorum. Sequitur enim, Et transibo, & cætera. Vel phase domino, est scilicet ista solennitas, vel etiã agnus, sic comestus vocabitur phase, sicut & in Euangelio nuncupatur, quando dominus se pascha manducaturum testatur cum Apostolis. Chaldaica, Est enim phase coram domino. Qua dictione & Latini qui ad nos ex Hebræo transferunt, vtuntur. Septuaginta, πάσχα ἐστὶ κυρίου, Pascha est domini. Huius autem nominis variæ interpretationes inueniuntur. Philo Iudæus vult eo nomine significari διαβατήρια, hoc est, non ipsum transitum, sed ea sacrificia, quæ libamus transituri. Iosephus autem interpretatur ὑπερβάσια, transgressus vel progressiones. Symmachus vertit ὑπέρβασιν, hoc est, transcensum. Theodotion verò ipsam Hebræam vocem non interpretatam reliquit φασέχ Quæ quidem vox quid sonet, clarissimum est, neque est opus tot ambagibus. Est enim nomen verbale à pasach transiuit, à quo fit pesech, transitus: atque vbi nos habemus, & transibo vos, Hebraicè dicitur, vphasacti, à quo factum pesach. Non est autem prætereundum silentio, hunc diem adeò sacrum ac venerabilem visum esse Hebræis, vt in eo multis antè annis, præclarissima multa accidisse commemorent, de quibus etiam apud nos fit commemoratio. Sed quod est præcipuum, & omnem eorum facilè potest conuincere pertinaciam, sentiunt nobiscum, eadem die redimendum esse populum Israël à Messia, quem venturum expectant. In libris enim Cabalæ sic scribitur: Et in eadem die, videlicet quinto decimo die mensis Nisan, scilicet Martii, redimendus est Israël in diebus Messiæ, quemadmodum redempti sunt eo die, de quo scribitur, In diebus egressionis tuæ ex Aegypto, ostendam mirabilia. Ecce refragari gens pertinacissima non potest, quin ille sit verus Messias quem colimus ipsi, qui ea die vniuersum redemit orbem. Condemnabuntur igitur ipsismet contra se testimonium ferentibus. Cùm igitur Hebraicè pesach dicatur, variis modis id nomen tam apud nos, quàm apud Græcos corruptum est. Græci enim in aliam vocem eius similem, eam immutarunt, scilicet pascha. Quod nomen quamplurimos decepit, qui putarunt à verbo græco πάσχω duci, quod est patior. Liquet enim non esse vocem Græcam, sed Hebræam corruptam. *Et transibo per terram Aegypti nocte illa, percutiámque omne primogenitum in terra Aegypti ab homine vsque ad pecus.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Quod dicit nocte illa, non ista, signum est per recapitulationem esse dictum quicquid id præcesit de agno paschali, & cæteris cohærentibus.

RVPERTVS. Porrò transire de loco ad locum, dei non est, quippe qui loco nullo tenetur, sed vbique est. Ergo quod dicit, transibo, secundum figuram temporis illius, pro simili dictum est, id est, egrediar ad modum gigantis in fortitudine contra hostem irruentis, & post abscessum suum victoriæ suæ vestigia plena relinquentis planctibus. *Sap. 18.* Vnde liber sapientiæ dicit, Cùm enim quietum silentium tenerent omnia

A omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus exiliens de cœlo, à regalibus sedibus venit. Durus bellator in mediam exterminij terram prosiliit, gladius acutus, insimilatum imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte. CAIETANVS. Et transibo per terram Aegypti, & cætera. Non quòd mouetur deus localiter, sed quemadmodum dicitur metaphoricè irasci, quia ad similitudinem irati punit, seu comminatur, ita dicitur transire de loco ad locum, quia ad similitudinem transeuntis facit effectum, occidit hîc, & illic. AVCTOR CATENAE. Exponit igitur quid Phase significet, transitionem scilicet, & per transitionem domus vel personæ, qua angelus occisor primogenitorum Aegypti, domos Hebræorum sanguine agni notatas in postibus & superliminari parcendo præteriit, & redemptioni mox secuturæ reseruauit. Omnia siquidem nostra facimus, quibus vt fiant auctoritatem & potestatem impartimur. *Et in cunctis diis Aegypti faciam iudicia ego dominus.* HIERONYMVS AD FABIOLAM. Illud Hebræi autumant, quòd nocte qua egressus est populus, omnia in Aegypto templa destructa sunt, siue motu terræ, siue tactu fulminum. CAIETANVS. Qualia fuerint hæc iudicia non est scriptum, rationi tamen consentaneum est, quòd ceciderint, vel deleta, seu comminuta fuerint nocte illa omnia simulachra deorum in Aegypto. Et aptissimè seipsum nominat deus, supremum deorum, à quo omnia habent esse, à quo omnia pendent in propriis esse, in actione exterminatrice primogenitorum & deorum Aegypti, vt ipsius prouidentia ac iustitia intelligatur. AVCTOR CATENAE. Et in cunctis diis Aegypti faciam iudicia, ego dominus, id est, sumam pœnas legitimas de idolis Aegyptiorum. Deiiciam enim eorum idola, vt intelligant me solum deum, quasi dicat, Non solùm ostendam potentiam meam in primogenitos Aegyptiorum, sed etiam in idolis quæ colunt. Vnde Septuaginta vertunt hoc in loco καὶ ἐν πᾶσι τοῖς θεοῖς τῶν αἰγυπτίων ποιήσω τὴν ἐκδίκησιν, Et in omnibus diis Aegyptiorũ, faciã vltionẽ.

Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos, nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Aegypti. HIERONYMVS IN AMOS. Quomodo in iubente patre & faciente filio, facit ipse qui iussit, impleto illo versiculo, Ipse dixit & facta sunt, ipse mandauit & creata sunt. Omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, quod factum est. Sic & in Aegypto vbi primogenita ab exterminatore cædenda referuntur, se dominus facturum testatur. Mandat enim dominus, & ipse percutit per ministros. *Cap. 6. Psal. 148. Ioan. 1.*

RVPERTVS. Non igitur per seipsum percutit, sed potestatem dat angelo percutienti, angelo malo. Sicut & Psalmista testatur, cùm dicit: Misit in eos iram indignationis suæ, indignationem & iram & tribulationem, immissionem per angelos malos. Ergo nec ipsa subita dei, sed missa in eos ira indignationis eius est, quæ transit. Et rectè percussori traduntur angelo malo, postquam subiici noluerunt per semetipsum corripienti, & decem plagis ad pœnitentiam inuitanti deo. Porrò quod ait, & videbo, id est, fidem, vel attentam credentium expectationem approbabo. Non enim obliuiosus est aut errabundus incedit deus, vt nisi signum sanguinis viderit in postibus, nesciat quibus in domibus sit, aut non sit comestus agnus, & errore deceptus, percutiat pariter iustos cum peccatoribus. Ita non quidem sanguis agni bibitus est, alio nanque loco scriptura dicit, Omne quod mo- *Psal. 77.*
D uetur & viuit, erit vobis in cibum, excepto quòd carnem cum sanguine non comedetis, sed nihilominus profi- *Gene. 9.*
cit, cùm eius intuitu non sinitur percussor domum ingredi. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et transiliam super vos. In quo manifestat inter domos Aegyptiorum medias esse domos Hebræorum, quas quasi transiliendo, non percutiebat occisor primogenitorum. Ecce sanguis visibilis à transeunte, ac per hoc vt diximus, linitus in exteriori porta domus. AVCTOR CATENAE. Erit autem sanguis, potest addi ille, propter literam ה he præcedentem. Vobis, id est, in vestram vtilitatem. In signum, subaudi, angelo percutienti. Et transibo vos, potest reddi, super vos, est enim Hebraicè עליכם Halechem. Pulchrè autem declarauit Chaldaica quid innueret hæc metaphora, inquiens, Et miserebor vestri. Vt nihil sit aliud hoc in loco transire dominum super Israëlitas, quàm eorum misereri. Sic & Septuaginta habent, καὶ σκεπάσω ὑμᾶς, Et protegam vos. Nec erit in vobis plaga disperdẽs. Dictionem Hebraicam לְמַשְׁחִית Lemaschith, proprie, in perditionem verti debet. Posset etiam reddi, dum percutiam, vt verba hæc, Et videbo, & cætera, legantur per parenthesin, hoc pacto: Erit au-
E tem sanguis vobis in signum in ædibus in quibus eritis (aspiciam enim sanguinem, & trãsibo vos, nec erit in vobis plaga) dum percutiam, quando & cætera, id est, dum angelus quem mitto, percutiet primogenita Aegypti. Quæcunque autem hîc dicta sunt, nihil penitus à sensu literæ nostræ deuiant. Promittit igitur dominus ea nocte se transiturum domos fidelium, cùm vltionem in Aegyptios dei mandato angelus perficiet, immunésque futuras ipsorum domos à mortuis, & quacunque plaga vastatoris.

CHRYSOSTOMVS. Vides quòd sine sanguine salus esse non poterat, neque iis qui per id tempus, neque iis qui in nouissimis temporibus extiterunt. Nam quemadmodum regiæ statuæ quanuis inanimatæ sint, eos tamen qui ad se confugiunt seruare solent, non quia statuæ sunt, sed quia regem repræsentant: similiter & agni sanguis homines saluos faciebat, non quia sanguis erat, sed quia sanguinem Christi referebat. *Mystice.* GREGO-
RIVS IN HOMILIIS. Sed quæ est ista solennitas, quæ inferni claustra destruxit, & ianuas nobis regni *Hom. 22.*
cœlestis aperuit? Inquiramus subtilius nomen eius. Requiratur egregius prædicator. Videamus quid de eius
F æstimatione denunciet. Ait siquidem, Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Si ergo pascha Chri- *1. Cor. 5.*
stus, pensandum nobis est quid de pascha lex loquitur, vt indagemus subtilius an de Christo dicta videantur. Moyses quippe ait, Et sument de sanguine agni ac ponent super vtrumque postem, & in superliminaribus domorum in quibus comedent illum. Quid sit sanguis agni, non iam audiendo, sed bibendo didicimus. Qui sanguis super vtrumque postem ponitur, quãdo non solùm ore corporis, sed etiam ore cordis hauritur. In vtroque etenim poste sanguis agni est positus, quãdo sacramẽtũ passionis illius cum ore ad redemptionẽ sumitur, ad imitationem quoque intenta mente cogitatur. Nam qui sic redẽptoris sui sanguinem accipit, vt imitari passionem illius necdũ velit, in vno poste sanguinẽ posuit, qui etiam in superliminaribus domorũ ponẽdus est. Quid enim spiritualiter dom⁹ nisi mẽtes nostras accipimus, in quibus per cogitationẽ inhabitamus? Cuius domus superliminare, est ipsa intẽtio quę pręeminet actioni. Qui ergo intẽtionẽ cogitationis suæ ad imitationẽ dominicę passionis dirigit, in supliminari dom⁹, agni sanguinẽ ponit. Vel certè dom⁹ nostrę ipsa sunt corpora, in quib⁹

Universidad de Deusto
Biblioteca

quousque viuimus, habitamus. Et in superliminari domus agni sanguinem ponimus, quia crucem passionis
illius in fronte portamus. ISIDORVS. Sanguine igitur agni liniuntur Israëlitarum postes, ne vastator
angelus audeat inferre perniciem, signantur signo dominicæ passionis in frontibus fideles populi ad tutelam sa-
lutis, vt hi soli ab interitu liberentur, qui cruore dominicæ passionis corde & fronte signati sunt, qui etiam ope-
re loquuntur, Signatum est super nos lumen vultus tui domine. RVPERTVS. Vel aliter notandum, quia
prius oportet domum signari sanguine agni, & tunc demum carnes eius in illa mãducari. Hoc verè legitimum
& necessarium est, nec aliter dignè fieri potest. Etenim prius oportet quemque baptizari in morte agni, id est,
Rom.6. Christi, prius (inquam) complantatum fieri similitudini mortis eius, vt sit & resurrectionis, atque ita consecrata
domo, tunc demum intus mensæ viuificæ participari. Sunt autem notæ sanguinis tres, duæ scilicet in vtroque
poste, tertia in superliminari. In nomine enim patris & filij & spiritus sancti baptizamur, quæ tria nomina, siue
tres personæ sunt, sed vnus deus. Cuius videlicet trini nominis cõfessio, dum fide passionis Christi perornatur, H
vnius ostij duæ postes cum superliminari, agni sanguine titulantur. AVCTOR CATENAE. Quem-
admodum etiam sanguis ille memoriale erat primi agni in postibus, sicut literæ legis in vestibus Iudæorum, fi-
dei quædam attestatio tam foris aspicientibus, quàm intra inclusis cordibus. Sic semper nobis est passio Christi
memoranda, & charitatis maximæ beneficium, quo liberamur à captiuitate vitiorum, siue domum ingredia-
mur, siue exeamus, præcipuum studium nostrum sit dei erga nos beneficia ruminandi, maximè autem redem-
ptionis per agnum dei qui tollit peccata mundi. De fide tali in ipsum, nobis minimè est erubescendum, ideo ad
superliminare, & vtrumque postem sanguis agni ponendus est. GREGORIVS. De quo adhuc agno sub-
ditur. Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus. In nocte quippe agnum
comedimus, quia in sacramento modò dominicum corpus accipimus, quando adhuc adinuicem nostras con-
scientias non videmus. Quæ tamen carnes agni assandæ sunt, quia nimirum dissoluit ignis carnes quas aqua
coxerit, quas verò ignis sine aqua excoquit, roborat. Carnes itaque agni nostri ignis excoxit, quia eum ipsa vis I
passionis illius ad resurrectionem valetiorem reddidit, atque ad incorruptionem roborauit. Qui enim ex mor-
Psal.21. te conualuit, profectò carnes illius ab igne durauerunt. Vnde etiam per Psalmistam dicit, Exaruit velut testa vir-
tus mea. Quid nanque est testa ante ignem, nisi molle lutum? sed ei ex igne agitur, vt solidetur. Virtus ergo hu-
manitatis eius velut testa exaruit, quia ab igne passionis, ad virtutem incorruptionis creuit. Sed sola redempto-
ris nostri percepta sacramenta ad veram solennitatem mentis non sufficiunt, nisi eis quoque & bona opera iun-
gantur. Quid enim prodest corpus & sanguinem illius ore percipere, & ei peruersis moribus contraire? Vnde be-
ne adhuc ad comedendum subditur, & azymos panes cum lactucis agrestibus. Panes quippe sine fermento co-
medit, qui recta opera sine corruptione vanæ gloriæ exercet, qui mandata misericordiæ sine admixtione pecca-
ti exhibet, ne peruerse diripiat, quod quasi rectè dispensat. Hoc quoque peccati fermentum bonæ suæ actioni
Amos 4. miscuerant, quibus Prophetę voce per increpationem dominus dicebat, Venite ad Bethel, & impiè agite. Atque
post pauca, & sacrificate de fermentato laudem. De fermentato nanq; illę laudem immolat, qui deo sacrificium K
de rapina parat. Lactucæ verò agrestes valde amaræ sunt. Carnes ergo agni cum lactucis agrestibus sunt edẽdæ,
vt cum corpus redemptoris accipimus, nos pro peccatis nostris in fletibus affligamus, quatenus ipsa amaritudo
pœnitentiæ, abstergat à mentis stomacho peruersæ humorem vitæ. RVPERTVS. Amplius, carnes agni
Ephes.5. eduntur in nocte assæ igni, quia de spiritu sancto qui æternus est ignis, virgo dominum concepit, & ipse per
satur in altari, operatione nanque spiritus sancti panis corpus, vinum fit sanguis Christi. Signata ergo domo
comedimus, quia videlicet per baptismum consecrato cuique, & à macula veteris cibi, per quem periit huma-
num genus, emundato, corpus & sanguis Christi traditur, quo cibo non superbè fieri velit sicut deus, sed humi-
liter in gratiam filiorum dei adoptari mereatur. Et azymos panes cum lactucis agrestibus. Alterum horum, sci-
licet quod de azymis iubetur, tam in re quàm in mysterio obseruamus, vt videlicet azymum panem ad confi-
1.Cor.5. ciendum Christi corpus habeamus, & mysticè vetus fermentum à nobis, scilicet fermentum malitiæ & nequi- L
tiæ, secundum Apostoli præceptum expurgemus. Alterum verò, id est, quod de lactucis agrestibus præcipitur,
tantùm spiritualiter attendimus, quia videlicet auctor huius sacramenti, non eas corporaliter adhibuit, sed so-
lummodo panem & vinum benedicens, dedit discipulis suis. Vnde mirandum, quo Græcorum consuetudo
auctore tradita inoleuerit, qui fermentatum panem quærunt, & à sacramento Christi azymum reiiciunt, cùm
nulli dubium esse debeat, quòd dominus noster non nisi de azymo illud primitus effecerit. Etenim neque fer-
mentatum nocte illa secundum legis edictum inueniri licebat in cunctis domibus Israël, neque ipse apud se
habendo fermentatum, legitimam porrigere debebat occasionem inimicis suis cùm diceret lex, Qui comede-
rit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israël, tam de aduenis quàm de indigenis terræ. Sed de hoc aduer-
sum illos abundèque iamdudum à Romana sede disputatum est. Porrò azyma & lactucas agrestes vt spiritua-
liter edamus, ab ipsis qui primi hoc egerunt. Apostolis euidens exemplum habemus. Etenim in eo vetus fermen-
tum expurgauerunt, & erant noua conspersio, epulando in azymis synceritatis & veritatis, quia præsens passio M
Ioan.13. Christi mundabat illos ab omnibus peccatis, quibus corruptus homo primus, totam generis sui massam fer-
mentauit. Dixit enim illis in illa cœna sacrosancta hic verus agnus dei, Iam vos mundi estis propter sermonem
quem locutus sum vobis. Nisi enim quia sermonem meum audistis, & credidistis, nequaquam per hanc passio-
nem meam mundaremini. Quasi præteritum dixit, mundi estis, eo videlicet modo, quo postea ibidem ait ad
Ioan.17. patrem: Et iam non sum in mundo, cùm nondum peractum, sed agere cœpisset vt transiret ex hoc mundo. La-
ctucas verò agrestes quæ valde amaræ sunt, simul comederunt, quia profectò propter illa quæ dicebantur, iam
in summa tristitia erant, & per totum triduum amaritudini passionis eius satis molestè communicauerunt.
Eorum ergo exemplo nos carnes agni cum lactucis agrestibus comedimus, cùm corpus redemptoris acci-
pientes, nosmetipsos (vt dictum est) pro peccatis nostris affligimus. AVCTOR CATENAE. Sed &
agni carnes igne assas illi comedunt, qui charitatis diuinæ liberalitatem, qua in æternum sese redemptos,
piè quo-

A piè quotidie memorantur, agnoscunt, decantant, & toto appretiantur affectu. Panem addũt citò parabilem, san-
ctissimum Eucharistiæ sacramentum repræsentantem viaticum pro inopinato festinatóque recessu; semper ad
pietatis opera ex fide prõpti, & sine fermento malitiæ ac nequitiæ posthac viuere cupientes. Cũ picridibus, siue
amaritudinibus, hoc est, vehemẽti dolore suorũ peccatorũ, perpetuaq; eorum detestatione, siue iugi meditatione,
quia vita fidelium mixta est aduersitatibus & persecutionibus, & cruce continua exercenda. Gaudia siquidẽ hu-
ius vitæ, etiam honestissima, cum timore dei moderanda sunt, exemplo omnium sanctorum & Christi. GRE-
GORIVS. Subditur autem, Non comedetis ex eo crudum quid, nec coctum aqua, sed assum tantùm igni.
Ecce iam nos ipsa verba historiæ ab intellectu historico repellunt. Nunquid fratres charissimi, Israëliticus ille
populus in Aegypto constitutus, comedere agnum crudum consueuerat, vt ei lex dicat, Non comedetis ex eo
crudum quid? Vbi & additur, Nec coctum aqua. Sed quid aqua, nisi humanã sciẽtiam designat, iuxta hoc quod
B per Salomonem sub hæreticorum voce dicitur, Aquæ furtiuę dulciores sunt? Quid crudę agni carnes, nisi incõ- *Prouerb.9.*
sideratam ac sine reuerentia cogitationis relictam illius bonitatem significant? Omne enim quod subtiliter co-
gitamus, quasi mente coquimus. Sed agni caro nec cruda edenda est, nec aqua cocta, quia Redemptor noster
nec purus homo ęstimandus est, neque per humanam sapientiam qualiter incarnari deus potuit, cogitandus. O-
mnis enim qui Redemptorem nostrum purum hominem credit, quid iste aliud quàm agni carnes crudas co-
medit, quas videlicet coquere per diuinitatis eius intelligentiam noluit? Omnis verò qui incarnationis eius
mysteria, iuxta humanam sapientiã discutere conatur, carnes agni aqua vult coquere, id est, dispensationis eius
mysterium, per dissolutam vult scientiam penetrare. Qui ergo paschalis gaudij solennitatem celebrare deside-
rat, agnum neque aqua coquat, nec crudum comedat, vt neque per humanam sapientiam, profunditatem illius
incarnationis penetrare appetat, neque in eum tanquam in hominem purum credat, sed assas igni carnes come-
dat, vt dispensari omnia per sancti spiritus potentiam sciat. IDEM IN PRIMVM REGVM. Cru-
C dum autem Iudæi comedunt, aqua coctum hæretici, quia illi eius diuinitatem negant: isti per humanam sapien *Cap.2.*
tiam, & diuinitatis & humanitatis eius sacramenta euacuant. RVPERTVS. Quia ergo ista non capit hu-
mana sapientia, repellitur illa non tam sapientia, quàm curiositas, dum repetendo dicit, Non comedetis ex eo
crudum quid, nec coctum aqua, sed tantùm assum igni. GREGORIVS. De quo adhuc rectè subiungitur.
Caput cũ pedibus eius & intestinis vorabitis. Sicut iam prædiximus fratres, Paulo attestante didicimus, quòd *1.Cor.11.*
caput Christi, deus est, quia Redẽptor noster est alpha & ω, deus videlicet ante secula, & homo in fine seculorũ.
Caput ergo agni vorare, est diuinitatem illius fide percipere. Pedes verò agni vorare, est vestigia humanitatis
eius amando & imitando perquirere. Quid verò sunt intestina, nisi verborum illius occulta & mystica manda-
ta? Quæ tũc voramus, cùm verba vitæ cum auiditate sumimus. In quo deuorationis verbo, quid aliud quàm pi
gritiæ nostræ torpor reprehẽditur, qui eius verba ac mysteria, & per nosmetipsos nõ requirimus, & dicta ab aliis
audimus inuiti? RVPERTVS. Caput cum intestinis vorabitis. Hoc facere omnes communiter possunt,
D singulatim quique adimplere non possunt. In magna nanque & in parua domo, sunt & perfecti, quorum sit soli-
dus cibus, qualis est osseum caput, sunt & paruuli quorum infirmo dente vix intestina mollia terãtur. Denique
caput agni vorare, est alta diuinitatis Christi eloquia viriliter capere, verbi gratia quale est, In principio erat ver *Ioannis.1.*
bum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum. Pedes vorare est, nec illud ignorare, quia verbum caro fa
ctum est. Intestina verò cum pedibus vorare, est singulas infirmitatis eius actiones, siue passiones, in vsum vir- *Hebr.5.*
tutis assumere, verbi gratia, quòd esuriit, quòd fleuit, quòd contristatus est, ad summum quòd tentatus est, pro
similitudine absque peccato. GREGORIVS. Non remanebit ex eo quicquam vsque mane, quia videli-
cet eius dicta magna sunt solicitudine discutienda, quatenus priusquã dies resurrectionis appareat, in hac pre-
sentis vitæ nocte, omnia illius mandata intelligendo, & operando penetrentur. AVCTOR CATENAE.
Totum etiam agnum in solennitate edi, est nihil negligenter agere, diuinis præceptis ad vnguem obsequi, sa-
crosanctum mysterium, designatum huiusmodi dei cerimoniis, cum reuerentia & gratitudine in animum co-
E gitãdo traiicere. Totum Christi fide complecti, corpus scilicet & animam, humanitatem & deitatem, cum do-
ctrina verborum & vitæ, ac miraculorum signis, in profectũ animi susципere, per fidem & spiritum incorpora-
re. GREGORIVS. Sed quia valde difficile est, vt omne sacrum eloquium posit intelligi, & omne eius
mysterium penetrari, rectè subiungitur, Siquid autem remãserit, igne comburetis. Quod ex agno remanet igne
comburimus, quando hoc quod de mysterio incarnationis eius intelligere & penetrare non possumus, potestati
spiritus sancti humiliter reseruamus, vt nõ superbè quis audeat, vel cõtemnere, vel denunciare quod nõ intelli-
git, sed hoc igni tradit, cũ sancto spiritui reseruat. IDEM VIGESIMO MORALIVM. Quæ plerũque *Cap.9.*
humilitas, ea etiam electorum sensibus aperit, quæ ad intelligendum impossibilia esse videbantur. Nam peruer
sæ hæreticorum mentes, dum sibi superbè intellectum tribuunt, quasi certas dare sententias etiam de incogni-
tis præsumũt, vnde fit vt ipsa eos elatio quæ intus apud semetipsos eleuat, à veritate foras repellat, vixq; in dictis
dei exteriora capiant, qui se secreta spiritualia penetrasse singulariter putabant. At contrà hi qui in sancta Eccle-
F sia veraciter sunt humiles, & veraciter docti, norunt de secretis cœlestibus & quædam considerata intellige-
re, & quædam non intellecta venerari, vt & quæ intelligunt, veneranter teneant, & quæ necdum intelligunt,
humiliter expectent. AVCTOR CATENAE. Igne ergo comburenda quæ reliqua fuerint, significat, ni-
hil calcandum vel contemnendum relinquere de mysteriis agni & Christi, nihil verborum dei spernere, quod
non intelligimus, sed sacrificare deo ignorantiam nostram. GREGORIVS IN HOMILIIS. *Vbi suprà.*
Quia verò qualiter edendum sit pascha cognouimus, nunc à qualibus edi debeat, agnoscamus. Sic autem (in-
quit) comedetis illũ, Renes vestros accingetis. Quid in renibus, nisi delectatio carnis accipitur? Vnde & Psal- *Psalm. 52.*
mista postulat, dicens, Vre renes meos. Si enim voluptatem libidinis in renibus esse nesciret, eos vri minimè pe-
tiisset, Vnde quia potestas diaboli in humano genere maximè per luxuriã præualuit, de illo voce dominica di-
citur, Potestas eius in lumbis eius. Qui ergo pascha comedit, habere renes accinctos debet, vt qui solennitatem *Iob.40.*
resurrectionis atque incorruptionis agit, corruptioni iam per vitia nulla subiaceat, voluptates edomet, car-
nem

Universidad de Deusto
Biblioteca

nem à luxuria restringat. Neque enim cognouit quæ sit solennitas incorruptionis, qui adhuc per incontinen- G
Matth. 7. tiam corruptioni subiacet. Hęc quibusdam dura sunt, sed angusta porta est quę ducit ad vitam. Et habemus iam multa exempla continentium. Vnde bene adhuc subditur, Calciamenta habebitis in pedibus. Qui sunt etenim pedes nostri, nisi opera? Quid verò calciamenta, nisi pelles mortuorum animalium? Calciamenta autem pedes muniunt. Quæ verò sunt mortua animalia, ex quorum pellibus nostri muniuntur pedes, nisi antiqui patres, qui nos ad æternam patriam præcesserunt? Quorum dum exempla conspicimus, nostri operis pedes munimus. Calciamenta ergo in pedibus habere, est mortuorum vitam cõspicere, & nostra vestigia à peccati vulnere custodire. Tenentes baculos in manibus. Quid lex per baculum, nisi pastoralem custodiam designat? Et notandum quòd priùs præcipimur renes accingere, postmodum baculos tenere, quia illi debent curam pastoralem suscipere, qui iam in suo corpore sciunt fluxa luxuriæ domare, vt cùm aliis fortia prædicant, ipsi desideriis mollibus enerui- H
ter non succumbant. Bene autem subditur, Et comedetis festinanter, quò mandata dei, mysteria Redemptoris, cœlestis patriæ gaudia, cũ festinatione cognoscere admonemur, & præcepta vitæ cũ festinatione implere. Quia enim adhuc hodie licet bene agere, scimus: vtrum cras liceat, ignoramus. Festinantes ergo pascha comedamus, id est, ad solennitatẽ patriæ cœlestis anhelemus. Nemo in huius vitæ itinere torpeat, ne in patria locum perdat.
Cap. 11. Nemo moras ad appetenda studia innectat, sed cœpta perficiat, ne minimè liceat implere quod inchoat. HIERONYMVS IN HIEREMIAM. Pascha igitur facturi, calciamenta iubentur habere in pedibus. Et Apostolus calciatos prædicat pedes eorum qui Euangelio præparantur, ne dum per seculi huius solitudinem gradiuntur, venenatis pateant animantibus, quæ debent euangelico pede calcari & conteri. BERNARDVS DE VIRTVTE OBEDIENTIAE. In eo quoque quòd filiis Israël præcipitur, vt agnum comedant festinanter, festinanter veri agni comestio signatur implenda: quia verba illa quæ per legem dedit, quæ per semetipsum præsens exhibuit, quæ per Ecclesiæ præpositos tradenda reliquit, veloci sunt obedientia consumenda. Et tu ergo cũ volũtatem cordi, simplicitatem operi, hilaritatem vultui coniunxeris, adde velocitatem, vt sis (iuxta I
Apostolum Iacobum) velox ad audiendum, & ad implendum velocior. AVCTOR CATENAE. Renes accingi, est libidini frena imponere, ne dominetur rationi & sensibus, cùm domino fuerit agenda solẽnitas, pro omni virili incumbere, & alacriter instare, cùm cultui diuino fuerit inseruiendum. Veris autem Israëlitis erit solennitas iugis, & sabbatum ex sabbato, fide, spe & charitate, sine cessatione sacrificare, semper proficisci ex Aegypto tenebrarũ & perfidiæ, ad patriam promissionis. Calciamenta in pedibus, est non habere hic locum manentem, sed futurum inquirere, procedere semper sine impedimento carnalium affectionum, quibus alioqui nimiũ deferre consueuimus, & incunctanter in via domini ambulare. Baculus in manibus, est subsidium laboris amplecti, fragilitate nõ remorari, occasiones retardationis postponere. Comedetis cum festinatione, quæ ex pauore & sollicitudine proueniat. Nihil in via dei negligẽter, sed studiosè agendum, interim tamen semper pauidum esse, ne præsumptione & securitate periclitemur, & remoremur. HIERONYMVS FABIOLAE. Porrò
K quòd ipsa solennitas appellatur Phase, id est, transitus, id nobis indicat, quòd de peioribus ad meliora pergentes, tenebrosam Aegyptum derelinquamus. RVPERTVS. Cæterùm transitus ille Hebræorum, alium
Ioannis. 13. nobis transitum figurauit, de quo dicit Euangelista sanctus, Ante diem festum paschæ, sciens Iesus quia venit eius hora, vt transeat ex hoc mundo ad patrem. Ille enim verè transitus domini, imò omnium nostrum transitus est. Nam illo transeunte ex hoc mundo ad patrem, transiuimus & nos eiusdem patris gratia, de vinculis ad absolutionem, de tenebris ad oculorum nostrorum reuelationem. Transiuit ille de hoc quidem mundo, qui & ipse quodammodo dicitur Aegyptus, transiuit per Aegyptum inferiorem, id est, infernum, qui secundum nomẽ Aegypti verè tam tenebrosa est, & locus horridus. Et quoscunque inuenit illic dignos filios Israël, signatos fide sanguinis sui, à iusto Abel, qui primùm in typum illius obtulit agnum, vsque ad latronem, quem sanguine suo signauit in ipsa hora transitus sui, cunctos liberauit, percutiendo primogenitum Pharaonis, id est, peccatum primæ præuaricationis quod originale dicitur, quod persuasio diaboli generauit. Igitur postes certatim signan-
Rom. 6. di, & carnes agni festinanter edendæ sunt, transit enim dominus, vltra non reuersurus. Mortuus enim semel, re- L
surrexit, & iam non moritur, mors illi vltrà non dominatur. Isto transitu eius contenti estote, & postes signate omnes filij Israël, alium enim transitum sperare non licet. Veniet quidem idem dominus, sed per Aegyptum inferni non transibit amplius. Non vltrà pro illis qui nunc è tenebris exire iussi sunt morietur. HIERONYMVS. Et in cunctis diis Aegypti faciam iudicia, Ego dominus. Spiritualiter dicimus, quòd egredientibus nobis ex Aegypto, errorum Idola corruant, & omnis peruersorum dogmatum cultura quatiatur. RABANVS. Erit autem sanguis vobis in signum in ędibus in quibus eritis, & cætera. Sanguis Christi in signum est credentibus, ne noceat eis exterminator, quia maxima tutela, contra hostes est Christianis, memoria passionis Christi. AVCTOR CATENAE. Sicut ergo quotienscunque Iudæi domum intrantes, aspiciebant sanguinẽ agni in postibus, meminisse debebant cum gratiarum actione beneficij Redemptoris patrum suorum de Aegypto, sic Christianis recordatio sanguinis Christi effusi pro peccatis nostris, indelebiliter imprimẽda est cordibus, vt sem-
Par. 1. ca. 37 per recẽs sit redemptionis nostræ memoria. PROSPER. Vides ergo quomodo in Paschate, quod est transM
itus, omnis actio fidei nostræ, passionisque dominicæ continetur sacramentum. THEODORETVS. Hæc igitur omnia nostrorum mysteriorum sunt ænigmata. Vngimus nanque & nos sanguine agni nostri, non tantũ limen, sed & duos postes, quantum ad id quod oculis cernitur, patet, linguam & labia purgantes ac sanctificantes, quantum verò ad id quod mente tantùm comprehenditur atinet, pro duobus postibus vim illam quæ irascitur & concupiscit. Illud quoque nobis admodum conuenit, quòd non elixas carnes, sed igne tostas comedere præcipit, neque enim literæ tantùm studium nostrum impendimus, sed scriptoris sensa inuestigamus. Neque humanas cogitationes diuinis eloquiis offerimus, nam & Esaias quosdam reprehendit quòd vinum aqua miscerent, sed solo igne diuino vtimur, sancti videlicet spiritus gratia. Quod autem scriptum est, vt nihil carniũ in posterum diem relinqueretur, ita intelligendum est, quòd futura illa vita signis vllis non indiget, in illa enim res ipsas contemplabimur. Ouium verò ossa ij conterunt, qui perperam diuina eloquia interpretantur,

atque

A atque ad suam propriam imbecillitatem illa transferre conantur. Quod autem ait non ex ouibus modò sed etiã hœdis immolandum, diuinam rursus benignitatem commendat. Neque enim pro iustis tantùm, verùm etiam pro peccatoribus salutarem sustinuit passionem. Hunc autem sensum ipse nos docuit. Sanctorum enim congregationem agnis comparauit, peccatorum verò cœtum hœdis. Nam & lex hœdum pro peccato offerebat, atque etiam ex iis qui diuinorum mysteriorum participes sunt, nonnulli vt pote perfecta virtute præditi, tanquã ouẽ sumunt, alij verò vt hœdum, per suorum peccatorum recognitionem, delictorum suorum maculas eluentes. Eadem ratione & seruator noster nõ ex triticeis tãtùm, sed etiã hordeaceis panibus eos qui ad se cõuenerunt satiauit, nobis quoque idem dominus præcepit succinctos lumbos habere, & pedes calciatos, & lucernas accensas, vt domesticos qui dominum suum præstolantur. Sed Hebræi tanquam ab Aegyptiis liberati, atque in terram Chanaan introducti, habitum hunc ac speciem habuerunt: nos verò vt hinc in aliam atque diuersam vitam trãsla-
B ti. Ob id & diuinus Paulus nos adhortatur, clamans, Expurgate vetus fermentum, vt sitis noua conspersio, sicut estis azymi. Et subiunxit, Etenim pascha nostrum pro nobis immolatus est Christus. At mox addidit, Itaq; festũ diem agamus, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis. Superius verò vniuersorum deus salutem gẽtium significauit, nam & proselytos ipsius paschatis participes esse iussit, aduenam enim, proselytum vocat: erit enim (inquit) tanquam indigena terræ. Istud etiam, Et in vna domo edetur, seruant fideles in sola dei Ecclesia diuinorum mysteriorum participes, & hæreticorum synagogas abominãtes. GREGORIVS NYSSENVS. Sed & nos hoc in loco aliquid de tantis mysteriis disseramus. Quid ergo hac historiæ figura docemur? quòd oporteat primas cogitationes, & prima peccandi initia, & vias primas radicitùs tollere. Nam qui principia destruxit, is totum nequaquã admisit. Sic & dominus ipse magna voce per Euangelium clamat, primogenita iubens Aegyptiorum interimere, cùm apertè imperet nos expaueſcere
C adulterij maculam, ac cædis scelus, cupiditate ac ira penitus extinctis: nunquam enim aliquid horum oriri potest, nisi alterum ex ira, alterum ex cupiditate nascatur. Qui primogenitum interimit, is partum quoque qui ex primogenito nascitur, simul interimit. Sicut in occidẽdo serpente, qui caput oppresit atque percusit, is totum quod à capite trahitur corpus mortificauit: quod minimè vnquam fieri poterit, nisi sanguis in ostiis infundatur qui percussorem facilè repellit. Id ergo vtrumque in vnum complectamur: sic enim rectiùs, ac exquisitiùs expo-
tur. Primogenitorum nece, & postium per sanguinem custodia discimus, & illinc primas vitiorum appetitiones tollendas, & hinc primum vitiorum aduersus nos aditum, per verum agnum repellendum esse intelligamus: nõ enim ingressum percussorem eiicere, sed ne omnino subingrediatur cauere lex iubet. Cautio autem & custodia tuta est, vt agni sanguine superliminare simul & postes perungamus: ita per ænigmata nos ea lex instruit, seculi quoque doctrina philosophatur. Nam animam in rationale, cõcupiscibile, ac irascibile Philosophi partiuntur, quorũ duo postrema, irascibile (dico) & concupiscibile, subesse aiunt, ac vtrinque rationale sustinere: rationale
D verò vtrisque innixum vtraque continere, & ab vtrisque sustineri, vt ad fortiter quidem agendum per iram excitetur, ac roboretur, ad boni autem fruitionem concupiscentia efferatur. Quousque igitur anima hoc ordine seipsam tutatur, rectis cogitationibus quasi quibusdam clauis, hunc istorum trium ordinem conseruans, alterum ab altero quo ad virtutis cultum coadiuuatur: ratio enim irascendi & cupiendi vim ad bonum dirigit, & ab illis vt diximus, corroboratur. Si verò is ordo conuersus fuerit, & quod superesse debet subiiciatur, & cupiendi ac irascendi vis rationem de loco suo deiectam conculcet, tunc percussor ingreditur, tunc nulla sanguinis vis ipsi resistit: nihil enim fides in Christum his prodest, qui peruersione huius ordinis corrumpuntur. Primò enim superliminare inungendum, deinde vtrumque postem tangendum sanguine iubet. Quomodo igitur poteris rationem primùm Christi fide communire? cùm eum suprà quęrere iubearis, si supra eam in loco suo non inuenies, nullo certè modo. Nec te turbet, quòd primogenitorum cædem Aegyptiis illatam, & sanguinis effusionem atque inunctionem à Iudæis factam in vnum cõtulimus: vnus enim atque idem homo, & Aegyptius & Iudæus varietate viuendi, & varia voluntate ac electione intelligitur. Itaque si virtuosus esse velit,
E vitiorum radices enecet necesse est, & aditum sanguine, id est, Christi fide inungat, vt tuta virtus perficiatur, ad quem quidem spiritualem legis sensum, quæ sequuntur mirificè congruunt. Iubent enim nutrimentũ assumendum esse, id est, corpus vnde sanguis effusus est, quo repellitur Aegyptiorum percussor, si auditus nostros, id est, tres illas animæ vires illo signatas perspexerit. Accedit, φ edendi modum nõ remissum quendã tradit, vt in conuiuiis fieri solet, vbi conuiuæ sedẽt manibus liberis, & pedibus nõ ad iter calceatis, & ad hæc effusis induti vestibus. Sed contrà quasi ad iter pedes iussit comedendo habere duris calceis calceatos, cingulo sustineri ac compri
mi, vestem ne effundatur, ac in manibus baculum teneri, quo canes arceãtur. In hac itaque dispositione festinãter agnum comedere iubentur, nõ operosa coquorum arte præparatũ, sed igni vt contigit assum, quod verò comedere non possunt, id quoniam osseũ est, igni tradere iubentur. Ex quibus omnibus manifestũ est altius quoddam, hoc comedendi modo voluisse legislatorem nobis ostendere. Quid enim, si rectus, an sedens? si vt ad iter
F calceatus, an aliter? si festinanter an maturè? si baculum manibus teneas, an non? Quid (inquam) ad virtutem colendam, aut fugienda vitia, quod maximè latores legum respiciunt, hæc afferunt? profectò nihil. Cur igitur ita iussit fieri? nisi spiritalem sensum sequamur, nullam idoneam sufficientémque causam poterimus vnquam inuenire. Quare patet etiam à nomine (transitum enim comestionem illam appellauit) quid illis rerum inuoluceris voluerit significare, monet enim per hæc ænigmata, vt considerare ac intelligere velimus, transitum quendam esse hanc vitam nostram. Nam posteaquàm ingressi ad eam sumus, necessitate quadam ad exitum semper cõpellimur, ad quẽ præparatos nos esse vult pedibus & manibus, reliquóq; ad iter apparatu. Ne igitur spinis in hoc arduo viuendi itinere pedes lædantur, non nudis pedibus, sed durioribus calceis communiti itinerare debemus. Spinæ autem, quæ pedibus infixæ non solùm retinent, retardántque, verùm etiam enecant, peccata sunt, à quibus durities calceorũ defendit, continentissima videlicet, tenuis, ac dura vita, quæ debilitat atque frangit spinarum acumina, quibus à paruo tenuíque principio, ad anteriora vsque peccata sic ingrediuntur, vt penitùs occidant. Ad hanc vitam faciendam, talaris vestis & effusa, id est, voluptuosa & vitiosa viuendi ratio, quæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

tio,quæ latissimè patet nimiúmq; effunditur,impediměto est. Quare cingulo quodã sursum trahenda est & coartanda,ne huc atque illuc circunfluat.Cingulus verò,modestia est,& diligens viuendi ratio,quę nos monet ad necessitatem,non ad voluptatem rebus vti.Quòd autem pro modestia cingulum capiatur,etiam membra corporis,quæ cingulo connectuntur,testimonio sunt. Baculus verò quo & feras repellimus,& nonnunquam sustentamur,spes est.Hac enim sola inducimur, vt labores simul & dolores sufferamus, hac fessos animos recreamus, hac fit, vt ardentiùs plerunque in latrantes canes,alienas videlicet à veritate bestias, insurgamus, hac armati longè illas ab ouibus nostris arcemus.Ex igne autem solùm cibus nobis propositus est,quoniam fides,quæ per cibum illum significatur ardentissima esse debet, nihil humidum, aut labile, ac fluens possidens, sed firma ac stabilis, ex qua comedemus quantum nobis possibile. Osseum autem ac durum nobis igni tradimus, quod vt quale sit inspiciatur. Illud teneamus,duo esse diuinorum præceptorum genera.Nam alia huiuscemodi sunt, vt possibile nobis sit ea plenè intelligere, probabilémque de ipsis reddere rationẽ.Hæc nõ ignauiter,nec quasi coacti pertractare debemus,sed vt famescentes comedunt, cùm desiderio scilicet & libenter, vt ad bonam nobis hîc cibus valitudinẽ animæ possit prodesse.Alia sic latent, vt duriora sint,quàm vt vel plenè intelligere,vel reddere rationem queamus,vt siquis quæreret, quænam sit substantia dei, quæ sit necessitas eorum quæ fiunt, aliáque quamplurima quæ curiosi multi quærunt.Hæc omnia spiritui sancto relinquemus, qui dei profunda inuestigat & scit,vt Apostolus ait.Nam ignem pro spiritu capi plerunque in sacris literis, nemo lacte ipsarum nutritus negabit. Hoc est etiam quod sapientia monet,altiora te non quæras,id est,noli ossa Christi conterere,non enim eges scientia ipsorum. Sic educet ab Aegypto Moyses populum, & quicunque eius vestigia sequitur.

1.2. q. 102. art.5.ad.2. Hoc modo ab Aegyptiaci peccati tyrannide omnes liberat, qui ei parent. THOMAS. Per immolationẽ agni paschalis significabatur immolatio Christi,secundum illud primæ ad Corinthios quinto, Pascha nostrum immolatus est Christus.Sanguis verò agni liberans ab exterminatore linitis superliminaribus domorum, significat fidem passionis Christi in corde & ore fidelium,per quam liberemur à peccato & à morte,secundum illud primæ Petri primo, Redempti estis precioso sanguine agni immaculati, comedebantur autem carnes illæ ad significandum esum corporis Christi in sacramento. Erant autem assæ igni,ad significandam passionem vel charitatem Christi. Comedebantur autem cum azymis panibus,ad significandam puram conuersationem fidelium sumentium corpus Christi,secundum illud primæ ad Corinthios quinto,Epulemur in azymis sinceritatis & veritatis.Lactucæ autem agrestes addebantur in signum pœnitentiæ peccatorum,quæ necessaria est sumẽtibus corpus Christi.Renes autem accingendi sunt cingulo castitatis.Calciamenta autem pedum, sunt exempla mortuorum patrum. Baculi autem habendi in manibus, significant pastoralem custodiam. Præcipitur autem quod in vna domo agnus paschalis comedatur,id est,in Ecclesia Catholicorum,non in conuenticulis hereticorum. CYPRIANVS LIBRO PRIMO CONTRA DEMETRIANVM. Denique, Ecce dies do-

Malach.4. mini venit ardens velut clybanus ignis, eruntq; omnes alienigenæ, & omnes iniqui vt stipula,& succendet illos adueniens dies,dicit dominus.Succẽdi & cremari alienigenas præcinit dominus,id est, alienos à diuino genere & prophanos,spiritualiter non renatos,nec dei filios factos.Euadere enim eos solos posse, qui renati & signo Christi signati fuerint,alio in loco dominus loquitur,quando ad vastationem mundi, & interitum generis humani angelos suos mittens,grauius in vltimo comminatur,dicens,Ite,& cædite,& nolite parcere oculis vestris.

Ezech.9. Nolite misereri senioribus atque iuuenibus,& virgines & mulieres & paruulos interficite, vt deleantur. Omnẽ autem super quem signum scriptum est,ne tetigeritis.Quod autem sit hoc signum,& qua in corporis parte positum,manifestat alio in loco dominus,dicens, Transi mediam Hierusalem, & notabis signum super frontes virorum,qui ingemunt & mœrent propter iniquitates, quæ fiunt in medio ipsorum.Et quod ad passionem & sanguinem Christi pertineat hoc signum,& ille saluus atque incolumis reseruetur, quisquis in hoc signo inuenitur, item dei testimonio comprobatur, dicentis: Et erit sanguis in signum vobis super domos, in quibus eritis.Et videbo sanguinem,& protegam vos,& non erit in vobis plaga diminutionis, cùm percutiam, & conteram terram Aegypti.Quod autem antè occiso agno præcesit in imagine,impletur in Christo, sequuta postmodũ veritate.Illic percussa Aegypto, Iudaicus populus euadere non nisi sanguine & signo agni potuit,ita & cùm vastari cœperit mundus & percuti,quisquis in sanguine & signo Christi,inuentus fuerit,solus euadet.

3 *HAbebitis autem hunc diem in monimentum, & celebrabitis eum solennem domino in generationibus uestris cultu sempiterno. Septem diebus azyma comedetis. In primo die non erit fermentum in domibus uestris. Quicunque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israël, à primo die usque ad diem septimum. Dies prima erit sancta atque solennis, & dies septima eadem festiuitate uenerabilis. Nihil operis facietis in eis,exceptis his quæ ad uescendum pertinent, & obseruabitis Azyma. In eadem enim ipsa die educam exercitum uestrum de terra Aegypti, & custodietis diem istum in generationes uestras ritu perpetuo. Primo mense quartadecima die mensis, ad uesperam comedetis azyma, usque ad diem uicesimam primam eiusdem mensis ad uesperam.Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus uestris. Qui comederit fermentatum,peribit anima eius de cœtu Israël,tam de aduenis quàm de indigenis terræ. Omne fermentatum non comedetis, in cunctis habitaculis uestris edetis Azyma.*

3 AVCTOR CATENAE. Quia in custodienda Republica Israëlis, primum omnium institutum est diuinitùs festum paschæ,quod ad religionem pertinet,perspicuè significatur,in ordinãda Republica maximam omnium rationem veræ religionis habendam esse. Pascha autem hoc modo instituitur. *Habebitis autem hunc diem in monimentum,& celebrabitis eum solennem domino in generationibus uestris cultu sempiterno.* AVGVSTINVS IN QVAESTIO-

AQVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod scriptũ est secundum aliam lìteram, Et facietis diem *Quæst.43.* hunc in progenies vestras legitimum,æternum,vel æternalem, quod Græcè dicitur ἀΐδιον, non sic accipiendũ est,tanquam possit istorum prætereũtium dies esse vllus æternus,sed illud æternum est, quod iste significat dies, velut cùm dicimus ipsum deum æternum,non vtique istas duas syllabas æternas dicimus,sed quod significant. Quanquam diligenter scrutandum sit,quomodo appellare scriptura soleat æternum, ne fortè ita dixerit solenniter æternũ,quem nephas habeant prætermittere,aut sua sponte mutare.Aliud est enim quod præcipitur quousque fiat,sicut præceptum est vt septies muros Hierico circumiret arca.Aliud cùm præcipitur sic obseruari aliquid,vt nullus terminus præsiniatur obseruationis,siue quotidie, siue per menses, siue per annos solenniter, siue per multorum vel aliquorum annorum certa interualla.Aut ergo sic appellauit æternum, quod non sua sponte audeant desinere celebrare, aut sicut dixi, vt non ipsa signa rerum,sed res quæ iis significantur, æternæ intelligantur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Habebitis autem hunc diem in monimen-

B tum. Hîc dat præceptum de pascha deinceps celebrando in commemorationem huius facti, quod totum sicut & prædicta, per recapitulationem hîc dicitur, quod ibi notatur, In eadem enim die, educam exercitum, & cætera. THOMAS IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES. Notandum *Cap.2. lect.* quòd cerimonialia veteris legis erant quatuor, scilicet sacrificia, sacra, sacramenta, & obseruantiæ. Sa- 4. crificia immolabantur deo, vt oues, vituli, & huiusmodi. Sacra erant, sicut vasa & solennia tempora. Sacramenta erant tria, scilicet circuncisio, agnus paschalis, & consecratio sacerdotum. Obseruantiæ autem erant ea quæ pertinebant ad singularem conuersationem populi Israël, vt cibi, vestes, & huiusmodi. Quædam verò prædictorum pertinebant ad quosdam, vt sacrificia, vasa, & alia huiusmodi: Quædam ad omnes. Hîc ergo decernitur sacramentum Paschæ. AVCTOR CATENAE. Habebitis autem hunc diem in moni-

C mentum. Aut vt Hebraica, Chaldaica, & Græca habent exemplaria, Et erit dies hic vobis in memoriam, seu memoriale, subaudi tanti beneficij accepti à deo. In generationibus vestris cultu sempiterno. Iuxta Hebræum legitur: לְדֹרֹתֵיכֶם חֻקַּת עוֹלָם תָּחְגֻּהוּ Ledoróthechem Chukath holam techagúhu, In generationibus vestris fœdere sempiterno celebrabitis eum.Sic & Chaldaica. Sed doctus Interpres consultò præteriit verbi replicationem, idiomatis Hebraici propriam. Vertunt alij, Per ætates vestras statuto mundi, vel perpetuo celebrabitis eum, Id est, vos cum posteris vestris statuto sempiterno,hoc est,statu veteris legis durante,celebrabitis illum. Quod Septuaginta νόμιμον αἰώνιον,Legitimum sempiternum dixerunt. Sed hoc nihil discrepat à Latina litera. Videshîc quomodo solennitates fidelium aliud esse non debent,quàm memoralia beneficiorum diuinorum. Non ad carnis voluptatem otio vacandũ,sed domino, rituq; perpetuo,iuxta præceptum & voluntatem domini, non ad libertatem insolenter agendi,ablegatis laboribus seruilibus,quibus præstaret incumbere, quàm legẽ domini præuaricari,& peccare,dominum irritando tibi,cũ reconciliandus potissimũ sit. RVPERTVS. Præclarum autem monimentũ,grande & magnificum memorialis instrumentum,septem diebus non comedere fer-

D mentum:ait enim, *Septem diebus Azyma comedetis.* AVCTOR CATENAE. Azyma, hoc est, infermentatum panem, qui comedendus est in memoriam subitaneæ salutis, vt longè citiùs saluati fuerint, quàm putassent. Pronior enim deus inuenitur ad beneficia,quàm nos ad precationes. RVPERTVS. Hoc igitur summa diligentia cauendum esse, confirmando subiungit: *In die primo non erit fermentum in domibus uestris.* Subauditur, ne dum præsens est, facilius possit quis in præuaricationem labi.Est autem prima dies azymorum, quartadecima mensis. INTERLINEARIS. In die primo.Qui dicitur pascha,cæteri enim dicuntur dies Azymorum. AVCTOR CATENAE. Quod dicitur, Non erit fermentum, Hebraicè est תַּשְׁבִּיתוּ tasbithu, Cessare facietis,vel vt habet Chaldaica, Auferetis,& Septuaginta ἀφανιεῖτε, Expelletis. Sed idem est sensus. Prima ergo die azymorũ omne fermentum cessare debebat, & abiici à domibus fidelium. Tam Septuaginta quàm Chaldaica editio,non fermentatum hîc,sed fermentum legit. *Quicunque comederit fermentatum, peribit anima illa de Israel, à primo die usque ad diem septimum.* RVPERTVS. Ordo verborum est, Quæcunque anima fermen-

E tatum comederit à die primo vsque ad diem septimum, peribit de Israël. CAIETANVS. Anima autem pro vita corporali sumitur.Pœna siquidem mortis decernitur. Et aduerte, quòd more suo Moyses summariè proponit priùs hæc præcepta, quatuor videlicet de festiuitate, de azymis, de non fermentato in domibus, & de pœna comedentis fermentatum,deinde tractat singula. AVCTOR CATENAE. Quicunque comederit,& cætera. Sensus est,Ante illum primum diem auferetis fermentum de domibus vestris, ita vt primo die nullum inueniatur,quia si eo die vsque in septimum quis ex fermentato comederit, proculdubio peribit.Quod autem dicitur,Anima illa,Declarat Chaldaica quid significet,habẽs,Peribit homo ille de Israël. *Dies prima erit sancta atque solennis,& dies septima eadem festiuitate venerabilis.Nihil operis facietis in eis,exceptis his quæ ad vescendum pertinent,& obseruabitis Azyma.* SEVERVS. Secundũ Septuaginta vocatam sanctam appellat, hoc est,à deo & non ab hominibus vocatam. Vel sic, Prima dies sancta erit, Septima verò vocata sancta. In prima nanque neque vocatio, neque cœtus fiebat, sed vnusquisque domi suæ ouem edebat. Septima verò vocatio cœtúsque populorum fiebat. Vtræq; tamen sanctæ. Nihil operis, iuxta Septuaginta additur, seruilis. Seruile opus illud est, quod ad ani-

F mæ vtilitatem non pertinet, sed ad carnis voluptatem, cuius generis sunt Mercatura, Agricolatio, cæteráque huiusmodi. Quare & ouem quæ in foueam ceciderit, educere non prohibet. Itémque in sabatto circuncidi, propterea quòd circuncisio, quæ baptismi figuram tenet, corruptum & veterem hominem deponendum esse declarat. RVPERTVS. Octo dies in primum diem, & septem dies dispartiuit. Nam deinceps ait,Primo mense, quartadecima die mensis ad vesperam comedetis azyma, vsque in diem vicesimam primam eiusdem mensis ad vesperam. Planè hoc dicto dies octauus complexus est. CAIETANVS. Tractat primum præceptum, extendens festiuitatem ad diem septimum,ita quòd in neutro die liceat aliquid operis seruilis facere,exceptis pertinentibus ad præparationem cibi. AVCTOR CATENAE. Dies prima erit sancta, & cætera. Iuxta Hebræum ita habetur locus iste, וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִקְרָא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם Vbáiom hárison mikra kódes vbáiom hasebihi mikra kódes ihie lachem. Sciendum autem dictionem Mikra, nomen

Universidad de Deusto
Biblioteca

nomen verbale esse,à kara verbo,quod vocare significat descendens,& poni posse pro vocatione,conuocatione, & lectione. Vnde ita reddi potest hæc litera,Dies autē prima,siue Die prima erit conuocatio, vel inuocatio, siue lectio sancta,& dies septima,siue die septima conuocatio,vel inuocatio, siue lectio sancta erit vobis. Quod nil aliud est,quàm quod descripsit Interpres,id est,dies vobis erit solennis, in quo conuocari iubebitur populus, & docebitur de lege domini,seu soleniter nomen domini inuocabitur & sanctificabitur. Hoc est ex illis septē diebus primus & septimus erunt vobis solennes. Chaldaica,In die autem primo solennitas sancta erit vobis, in die quoq; septimo solennitas sancta erit vobis. Sic docēda est plebs fideliū, vt legantur publicè vel prædicētur ex lege & sacris literis beneficia dei,quæ præcipuè dieb⁹ istis celebribus populo inculcāda sunt, vt reliquis quoq; diebus spiritui inhæreat voluntas dei & gratia. Ad id autē cōmodius capiendū, à seruili opere omnino cessandem erat Hebræis,vt cōtemplationi legis diuinæ & beneficiorū eius incumberent. Quæ verò ad cibum necessariū attinebant,parari poterāt diebus paschalibus ab Israëlitis,excepta tamen die Sabbati. Si enim festū cadebat in die sabbati,nō licebat hoc fieri. Quanq̄ hoc quod apud nos dicitur,Exceptis his quæ ad vescendū pertinent, & apud Hebræos legitur: אַךְ אֲשֶׁר יֵאָכֵל לְכָל נֶפֶשׁ הוּא לְבַדּוֹ יֵעָשֶׂה לָכֶם Ach aser ieachel lechol néphes,hu lebaddo iehase lachem. Excepto eo,vel tantū id,quod comedetur ab omni anima, hoc solum fiet vobis, seu parabitur à vobis. Et in Chaldaica, sed id quod pertinet ad vescendum omni animæ, illud solummodo fiet vobis. Apud Septuaginta obscurè aliquantulū legitur, videlicet πλὴν ὅσα ποιηθήσεται πάσῃ ψυχῇ. τοῦτο μόνον ποιηθήσεται ὑμῖν, id est,præter ea quæ fient omni animæ,hoc solū fiet vobis. Sed ad hunc sensum intelligendū est,Et obseruabitis azyma,id est,obseruabitis ritum edēdi azymos. Erat enim signū quod Iudæos monere debuit diuinæ liberationis,qui erant eos ab omni amaritudine spiritus. Sunt qui dicāt,Azyma obseruare iussos in memoriā & repræsentationem creationis rerū,quæ facta fuit sine aliqua prætuia corruptione,præter omnē naturæ ordinē, de cuius naturæ operatione dicitur,quòd generatio vnius est corruptio alterius. In illius igitur operationis memoriā iussit deus comedi panes absq; fermento: quod (teste Paulo) vel modicū totā massam corrūpit. *In eadem enim ipsa die educā exercitum vestrū de terra Aegypti,& custodietis diē istum in generationes vestras ritu perpetuo.* CAIETANVS. Pro educā, apud Hebræum legitur, eduxi. Relatiuè autē ad tempus festiuitatis dixit, eduxi: Festiuitas enim nō tunc, sed post eductū populū de Aegypto celebrāda erat anniuersaria in perpetuū. Illa enim prima vice non fuit celebrata festiuitas, vt patet ex eo quòd ipsa quintadecima die iter egerunt,& totius festiuitatis ratio redditur beneficium primi diei, hoc est, quintidecimi diei, in quo deus eduxit eos de seruitute Aegypti. AVCTOR CATENAE. In eadem enim ipsa die educam exercitū vestrum. Hebraicè est הוֹצֵאתִי אֶת צִבְאוֹתֵיכֶם Hozethi eth zibothechem, Eduxi exercitus vestros,id est,omnem numerum filiorum Israël. Est enim præteritum Hiphil. Sic & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Sed hoc minimum est. Habuit enim respectum Interpres ad tempus quo dominus pascha præcipiebat,quando adhuc non exierāt de Aegypto Hebræi. Quod autem sequitur, Ritu perpetuo. Sciendū dictionem חֻקַּת Chukkath,significare,ritum,cultū,statutum,legitimū,præceptum. Vnde diuersimodè reddi potest. Chaldaica habet,Fœdere sempiterno. Septuaginta, Legitimū sempiternū. Sed hęc omnia vnum dicūt. Quod obseruandum est pro omnibus scripturæ locis quæ sequentur,ne id toties repetere insulsum sit,lectorique molestum. Diligenter itaque inculcat religionem azymorum & solennitatis,quia in omnia secula obseruanda fidelibus tunc instituebatur,& nondum completa erat liberatio Israëlis,nec primogenitorum occisio,dum hęc omnia ordinabantur à domino. Quibus exerceri voluit ipsorum fidelitatem quam tantoperè deus exigit ab electis, *Primo mense,quartadecima die mensis,ad vesperam comedetis azyma vsque ad diem vicesimam primam eiusdem mensis ad vesperam.* GRAECVS. Dies itaque à vespera initium capit,atque ita fieri debet, quoniam dies ipsos ex lunæ cursu numerantibus, à quintadecima vsque ad vigesimam primam, numerorum ordo inchoandus est. CAIETANVS. Tractat secundum præceptum, explicando quando incipiunt septem dies, & quota hora finiuntur. AVCTOR CATENAE. Primo mense. Dictio mense,addita est hīc ab Interprete, vt pote quæ necessariò subaudiebatur. Est enim in Hebræo duntaxat בָּרִאשׁוֹן Barison, In primo. Quo loco Chaldaica legit, In mense Nisan, in quartadecima die mensis, & cætera. Primi ergo mensis quartadecima die ad vesperam quintædecimæ incipientis,azyma comedendum præcipitur vsque in vigesimum primum eiusdem mensis, scilicet septem diebus integris. Tot enim diebus commendari & inculcari oportebat memoriam tanti beneficij, vt toto anno obliuio non succederet. RVPERTVS. Protinus adhuc fortissimum vinculum adhibens, proponit sic, *Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris.* CAIETANVS. Loco dictionis, fermentatum legendum est, fermentum. Prohibetur enim etiam haberi fermentum in domibus propriis, illis septem diebus, ne ex consuetudine inaduertenter miscerent fermentum pani. Et hoc erat tertium præceptum. AVCTOR CATENAE. Septem diebus fermentatum non inuenietur in domibus vestris. In correctioribus antiquis codicibus non fermentatum, sed fermentum legitur. Est enim Hebraicè שְׂאֹר Seor. *Qui comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israël, tam de aduenis quàm de indigenis terræ.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Omnis enim qui comederit, & cætera, legitur. Et tractat quartum præceptum, extendendo quantum ad personas, ad peregrinos. Ita quòd ligantur non solùm habitantes in ciuitate, sed etiam vt peregrini morantes in ea, Israëlitæ tamen. AVCTOR CATENAE. Tam de aduenis quàm de indigenis terræ. Hebraismum aptè reddidit interpres. Est enim, בְּעֶר וּבְאֶזְרַח הָאָרֶץ Bager vbezrach haarez, In aduena seu peregrino, & indigena terræ, pro, siue aduena sit, siue indigena terræ. Vocant autem Hebræi aduenam seu peregrinum, vno modo, qui est ex obscura progenie, & non constat ex qua familia prodierit. Et è contrà indigenam, qui est clarus è sua prosapia, cuius antecessores longo tempore vrbem aliquem incoluerunt. Alio modo accipitur Ger, peregrinus siue aduena, pro eo, qui ex paganismo ad iudaismum conuersus, de quo in Leuitico. RVPERTVS. Nec mora quasi currens vno spiritu concludit, *Omne fermentatum non comedetis.* CAIETANVS. Quemadmodum præceptum quartum extensum est quoad personas, ita consequenter extenditur quoad res fermentatas, declarando quòd non solùm panis fermentatus, sed etiam quæcunque fermentata (vt lagana & similia) prohibentur. *In omnibus habitaculis*

A *habitaculis vestris edetis Azyma.* Ad secundum redit̄ur præceptum, videlicet de Azymis,& restringitur præceptum ad morantes in locis vbi habitant Israëlitæ. Et hoc ad excipiendum constitutos in itinere extra loca vbi habitant Iudæi, tales enim impediti erant ab esu azymorum, ad hoc enim adiunctum videtur fuisse, in cunctis habitaculis vestris comedetis Azyma. Ac si apertiùs dixisset, si contingat vos esse extra habitacula Israëlitarum, non ligabimini. AVCTOR CATENAE. Quantum autem ad rationem externæ cęrimoniæ attinet, voluit dominus hac obseruatione posteris inculcarj beneficium, quod Israëlitis in Aegypto contigit. Cùm enim Pharao nullis prorsus nec minis nec suppliciis potuerit moueri, vt Israëlitas liberos dimitteret, tandem tamen potenti manu dei eò necessitatis adactus est, vt non solū dimiserit Israëlitas, sed etiam coëgerit eos exire Aegyptum. Sic enim scriptura dicit, Vrgebant Aegyptij populum de terra exire velociter. Et mox: Coxerunt pastam quam de Aegypto tulerant, & fecerunt subcinericios panes azymos. Neque enim poterat fermentari cogentiB bus exire Aegyptiis, nullámque facere sinentibus moram. Hoc miraculum & beneficium dei voluit spiritus sanctus abstinentia panis fermētati Israëlitis inculcare, quasi diceret, Liberaui vos ex Aegypto mirabiliter, & quāquam Pharao tam durus fuerit, vt nullo pacto, nullis precibus, nullis comminationibus, nullis suppliciis persuaderi potuerit, quò vos dimitteret: Ego tamen hominis pertinaciam tanta potentia confregi, vt non solùm permiserit vos abire, sed etiam tam festinanter abire coëgerit, vt vobis non suffecerit tempus ad fermentandū panem, sed necesse habueritis cum pasta azyma discedere. In huius igitur rei monimentum volo & præcipio, vt septem diebus festi paschæ, non alios panes, quàm azymos comedatis.

AMBROSIVS EPISTOLARVM LIBRO DECIMO. Lex per Moysen data est, gratia autem & veritas per Iesum Christum facta est. Ipse ergo qui legem locutus est, postea veniens per virginem nouissimis temporibus, plenitudinem legis consummauit, quia venit non legem soluere sed impleC re, & celebrauit paschā hebdomadæ, in qua fuit quartadecima luna quinta feria. Denique ipsa die paschā cum discipulis manducauit. Sequenti autem die, hoc est, sexta feria, crucifixus est, luna quintadecima. Sabbato quoque magno illo sextadecima fuit. Ac per hoc septimadecima luna resurrexit à mortuis. Vnde lex paschæ nobis seruanda est, vt non quartamdecimam obseruemus in die resurrectionis, sed in die magis passionis, aut certè aliis proximis superioribus diebus. RABANVS. Sed quid est hoc, quòd paschā celebraturos, septem diebus azyma iubet comedere, nisi quòd omnes qui passionis Christi & resurrectionis eius mysteria fide vera celebrant, oportet vt sine fermento malitiæ & nequitiæ, præsentem vitam quæ septenario dierum numero discurrit, totam incontaminatam ducant? HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Tunc enim verè comedimus septem diebus azyma in requie & securitate rerum omnium, quando fermentum malitiæ & nequitiæ destruentes, manducamus azyma synceritatis & veritatis.

Mystice. Epist.83. Ioannis.1. Matth.5.

Cap.45.

RVPERTVS. In die primo non erit fermentum in domibus vestris. Quid enim, Nunquid de fermento panum cura est deo? An propter peccatum dicit diabolicæ superbiæ, quo fermentatum est genus huD manum in primi parentis præuaricatione? Septem ergo diebus, id est, tota vita nostra, ab hoc fermento caueamus. Nam per gratiam fit, vt primo die non inueniatur, deinceps nostri studij sit, ne iterum corrumpatur. Etenim primo die solennitatis nostræ, id est, mox vt quisque nostrum signatus est Christi sanguine, id est, baptizatus, in illius morte omne peccati veteris fermentum euacuatum est, vestigia eius nulla supersunt, inueniri non potest. AVCTOR CATENAE. Fermento igitur carere debet omnis nostra actio, perfidia scilicet & dolo, quia reficiēdus semper pius est azyma synceritatis & veritatis. Prima die azymorum omne fermentum cessare debet, & abiici à domibus fideliū, ab omni offensa dei cauendum, statim ad recordationem tantorū beneficiorum dei electis omnibus per Christum exhibitorum. Dies (inquit) prima erit sancta atque solennis, & dies septima eadem festiuitate venerabilis. RVPERTVS. Quisnam ille primus dies, nisi is de quo Psalmista, Hæc est (inquit) dies quam fecit dominus: Subauditur, illuceſcere nobis: subiungēs ita, Exultemus & lętemur in ea. Hæc dies planè est Christus, dies magnus & præclarus, in quo de Aegypto exiuimus, in quo de tenebris, voE cati in admirabile lumen, educti sumus. Propter quod dicit, dies prima erit sancta atq; solennis. Itemq; de eodē Psalmista, Cōstituite (inquit) diē solennē in condēsis, vsq; ad cornu altaris, id est, positi in cōdensis, & multiplicitate bonorū operum, Vacate à peccatis secundū diē, quæ illuxit nobis, vsq; quo perueniatis ad cognitionē diuinitatis eius, in cuius fide tanq̄ in altari, quicquid boni in nobis est, deo offerimus. Dies itaq; prima (inquit) sancta erit, atq; solennis. Qui enim velut agnus occisus est ex infirmitate hominis, ipse verus dies æterna claritate fulget ex virtute dei, hanc diē sequuntur nostri dies septem continua celebritate, vt septimus quoq; eadem festiuitate sit venerabilis, tota nāque vita nostra sic agenda est, vt in eo consumatur, à quo cœpit. Tantæ nanq; diligēter obseruandę festiuitatis causam interposuit, In eadē (inquiens) ipsa die educā exercitum vestrū de terra Aegypti. Signanter dixit exercitū vestrū, videlicet quia non ad ocia siue ludicra eximus de terra Aegypti, de domo antiquæ seruitutis, sed ad pugnandū aduersus principes & potestates, aduersus mundi huius rectores tenebrarū harum, cōtra spiritualia nequitię in cœlestibus, quippe cū tempus sit vt regnū dei vim patiatur, & nos violēter agēF do diripiamus illud. Nihil operis facietis in ea, exceptis his quæ ad vescendum pertinent, & obseruabitis azyma. Propugnatoribus nanque regni dei, nihil de omni mundo curandū est, sed iuxta Apostolū habentes victū & vestitum, his cōtenti sint, præoptantes tamē, & primū quærētes panē verbi dei, & interim sine vlla obliuione obseruent azyma, de quibus sæpe dictū est. RABANVS. Vel diē primā, initiū credulitatis, & diē septimā, finē vitæ presentis vocat. Omne enim tempus præsentis vitæ cōuenit veris Israëlitis festiuū ducere, hoc est, in passionis & resurrectionis Christi mysterio honorare, nihilq; operis in illis facere, exceptis his quę ad vescendū pertinēt, quia non licet eis in mundi concupiscētia, & peccatorū operę laborare, sed in meditatione sanctarū scripturarū, atq; in bonis operibus, quæ æternā in cœlis refectionē sanctis præparant, cōtinuò desudare. Vnde sequitur, Primo mēse, quartadecima die mensis, ad vesperam comedetis azyma, vsq; in diē vicesimā primam eiusdē mēsis ad vesperā. INTERLINEARIS. Hoc verè & sanctè effectū est, quando Christus cū discipulis suis cœnauit, illisq; corpus suum & sanguinē dedit. RABANVS. Quid significat vespera quartidecimi diei primi mensis, in quo pascha celebratum

Psalm.117. 1.Pet.2. Psal.117. Ephes.2. Matth.11. 1. ad Tim. 6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

celebratũ est, & agni immolatio perfecta, nisi depositionẽ veteris hominis,& initium cõuersationis nouæ,quod G
Rom.6. in Baptismo,Christi morte figurante inchoatur? Vnde & Apostolus, Quicũque(inquit)baptizati sumus in Christo Iesu,in morte ipsius baptizati sumus.Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte, vt quomodo resurrexit Christus à mortuis per gloriam patris,ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.Ergo à vespera quartidecimi diei primi mensis,vsque ad vesperum diei vicesimi primi eiusdem mensis, per integram videlicet septimanam,azyma iubemur comedere,quia à perceptione sacri baptismatis vsque ad finem vitæ, simpliciter &
1.Pet.2. sine dolo debemus viuere.Vnde & Petrus ait,Deponentes omnem malitiam & omnem dolum,& simulationes, & inuidias,& omnes detractiones, sicut modò geniti infantes, rationabile & sine dolo lac concupiscite, vt in eo crescatis in salutem.Quicũque comederit fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israël, tam de aduenis quã de indigenis terræ,quia nimirum omnis qui dolose viuit,& erronea doctrina pollutus, præsentem vitam vsque ad finẽ perduxerit,tunc separatus de cœtu sanctorum deum videntium, perpetuis cruciatibus sine fine punien- H
dus in æternum peribit.In cunctis habitationibus vestris edetis azyma. AVCTOR CATENAE. Omnis itaque fidelium vita & conuersatio,nihil redoleat, præter synceritatem & veritatem in verbo & opere, hoc est enim pascha domini celebrare perpetuum.Cuius tantùm typus erat Iudæorum festiuitas,quod tamen in illo quoque populo homines spirituales & electi intelligebant,simul ac Christi venturi immolationem præsignatam non ignorabant,sed in eius fide saluabantur.

4 *VOcauit autẽ Moyses omnes seniores filiorum Israël,& dixit ad eos:Ite tollentes animal per familias uestras & immolate Phase.Fasciculúmq; hysopi tingite sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & utrumq; postẽ. Nullus uestrũ egrediatur ostiũ domus suæ usq; mane. Transibit enim dominus percutiens Aegyptios,cúmq; uiderit sanguinem in superliminari & in utroq; poste,transcendet ostiũ dominus,& nõ sinet percussorẽ ingredi domos uestras,& lædere.Custodi uerbũ istud legitimũ tibi & filiis tuis usq; in æternum. Cúmque introieritis terram quam dominus daturus est uobis,ut pollicitus est, obseruabitis cærimonias istas.Et cùm dixerint uobis filii uestri,quæ est ista religio?dicetis eis: Victima transitus domini est, quando transiuit super domos filiorũ Israël in Aegypto, percutiens Aegyptios,& domos nostras liberãs. Incuruatúsq; populus adorauit.Et egressi filii Israël,fecerunt sicut præceperat dominus Moysi & Aaron.*

4 AVCTOR CATENAE. Hactenus scriptũ est,quomodo legem & cerimonias paschales deus Moysi & Aaron reuelauerit,& promulgandas cõmiserit.Nunc scribitur persecutio mãdati, & institutio ad populũ,primũ autem ad seniores,quibus in primis proponẽda sunt mandata,à quibus populus verbo & exemplo subinde induI catur ad obedientiã.Ait ergo: *Vocauit autem Moyses omnes seniores filiorũ Israel,Et dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias uestras,& immolate Phase.* ORDINARIA. Nota quòd non pueris,nõ iuuenibus mandata dei primò cõmunicat,sed seni oribus,quia in senibus est sapientia,& in multo tẽpore prudentia. RVPERTVS. Animal autem dixit generali nomine,tam hœdum significans,quàm agnum,quorum vtrumlibet tolleret quis(vt suprà dictum est)præcipite vobis pecudem per familias vestras.Hinc apparet, quòd principaliter ex pecudibus eligendum erat animal paschale, & deficiente commoditate agni, sumendus erat hœdus. Quia enim iam hæc expresserat scribendo verba dei, ideo scribendo verba propria executoria, summariè scribit. Et quia victus ex pecore sumendus erat,ideo adiungit,trahite.Et immolate Phase,Iuxta Hebræũ habetur, & iugulate pesach, quod(vt dictũ est) dicimus pascha.Agnus autẽ ipse quoque denominatus est pesach,hoc est,transitus. AVCTOR CATENAE. Ite tollẽtes animal per familias vestras.Iuxta Hebræũ ita legitur מִשְׁכוּ וּקְחוּ לָכֶם צֹאן לְמִשְׁפְּחֹתֵיכֶם Mischu vkchu lachem zon lemispechotechem,Extrahite siue trahite,& tollite vobis pecudẽ,siue ouiculam,vel pecora per familias vestras.Extrahite,subaudiendũ est,de ouili,vel trahite,seu ducite ad mactandũ. Chaldaica sic legit, Capite L & tollite vobis de filiis ouiũ per familias vestras.Septuaginta, ἀπελθόντες λάβετε ὑμῖν ἀυτοὶς πρόβατον,id est,euntes accipite vobis ipsis agnũ,Sed hæc non discrepãt à sensu Latinę editionis.Et immolate Phase,id est,victimã quæ transitũ significabat,quãdo dns transiit per Aegyptũ occidens primogenita Aegyptiorũ, præteritis primogenitis Israëlitarũ.Dicit igitur Moyses, Qui inter vos agniculũ vel hœdũ possidẽt,protrahãt & prosternãt immolãdũ,& secundũ familias vestras edendũ parent,vt trãsitus imminẽtis solẽnitas peragat.Dicimus ex hoc loco,præcipuos adesse debere seniores solennitatibus sacris,& specimen præbere obedietiæ & deuotionis ad deũ, minoribus de populo. *Fasciculumq; hysopi tingite sanguine qui est in limine, & aspergite ex eo superliminare & utrũque postem.* AGVSTINVS
Locut.60. IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta legitur,Sumetis autem vobis fasciculũ hysopi,& tingetis ex sanguine qui est iuxta ostiũ,& linietis super limẽ, & super ambos postes de sanguine. Et hîc fasciculus hysopi plures fasciculos significat,sicut rana plures ranas,& locusta plures locustas.Tropus autem istequando fit in rebus quæ à nobis non ita dici solent, obscuritatem facit.
Quæst. 46. IDEM IN QVAESTIONIBVS M SVPER EXODVM. Quæritur autẽ quẽ sanguinẽ dicat iuxta ostium,cũ illius sanguinẽ agni vtiq; velit intelligi,cuius immolatione pascha fit, vtrúmne præcepit eo modo cõsequẽter fieri,quãuis hoc tacuerit,vt idẽ agnus iuxta ostiũ occidat,an(quod est credibilius)ideo dixit ex sanguine qui est iuxta ostiũ, quia vtiq; ille qui liniturus est superlimen & postes, vas ipsum in quo sanguinẽ excepit,iuxta ostiũ posituras est,vt ad manũ habeat quando tingat. RVPERTVS. Fasciculũ(inquit)hysopi tingite in sanguine,qui est in limine.Quasi iam esset sanguis in limine,sic locutus est,& nõ dixit,quẽ poneris in limine.Vnde & qualiter habendus esset sanguis in limine,vtrũ agnus in limine deberet occidi,an alio quolibet modo debuerit illic effundi,incertũ reliquit. Est autẽ hysopus herba humilis,nasciturq; in petrosis locis,& deponit tumorẽ pulmonis. CAIETANVS. Fasciculumq; hysopi accipite. Modus priùs tacitus nunc explicatur,quo sanguine agni linienda erat porta in postibus hinc & inde, & in limine supero. Et intingite in sanguine qui est in limine.Iuxta Hebræum habetur, qui est in malluuio.

Cùm

A Cũ enim iugularetur agnus,supponebatur malluuiũ ad seruandũ sanguinẽ.Et aspergite.Iuxta Hebreũ habetur,& tãgetis ex eo superliminare & vtrũq; postẽ.Nõ per modũ aspergẽdi,sed per modũ liniẽdi præcipitur vsus hysopi, ita quòd fasciculũ hysopi infusum sanguine seruato in malluuio adhibere debebãt ad liniẽdũ vtrũq; postẽ & superliminare,alioquin inuisibilis fuisset sanguis aspersus,præcipuè siccatus media nocte,quãdo exterminator erat trãsiturus. AVCTOR CAT. Fasciculumq; hysopi tingite in sanguine qui est in limine. Dictio Hebraica אֵזוֹב Saph,& limẽ,& peluim,siue craterẽ significat.Hinc factum,quod Interpres limẽ,alij vas seu peluim verterũt.Septuaginta cũ Interprete faciũt,legentes, παρὰ τὴν θύραν, Qui apud ianuã. Chaldaica & recentiores oẽs in aliũ significatũ legunt,Sic enim ait Chaldaicus paraphrastes, Tolletisq; manipulũ hysopi,& tingetis in sanguine qui est in vase.Quo scilicet exceptus fuit sanguis agni.Vel secundũ alios, Qui fuerit in pelui.Hoc tamẽ sensum Latinę editionis nõ immutat.Nã sanguis ille hic seruatus in cratere,poni debebat in limine,seu ianua domus,pro aspersioB ne fiẽda.Et aspergite ex eo superliminare & vtrũq; postẽ.Desunt hîc multę dictiones,quas pro vitãda repetitione cõsultò dimisit Interpres,videlicet מִן הַדָּם אֲשֶׁר בַּסַּף Min hadam aser basaph,De sanguine qui(subaudi fuerit)in limine,siue vase,vel pelui.Præterea verbũ וְהִגַּעְתֶּם Vchigahettem, quod versum est,Et aspergite,reddũt aliqui,Et facietis cõtingere,seu pertingere. Est enim præteritũ hiphil à radice נָגַע Nagaha, tetigit.Chaldaica autẽ legit, Et aspergetis superliminare & duos postes de sanguine qui est in vase.Septuaginta, καὶ θιγεῖτε, Et tingetis.Sed hoc parũ est,idẽ enim importat.Sãguis igitur in phiala vel pelui exceptus,applicabitur ad ostiũ domus,& intincto eidem fasciculo hysopico,triũ calamorũ habẽte longitudinẽ,deliniabitur in postibus ad prospectũ ingredientiũ, & superliminari. *Nullus uestrũ egrediatur ostiũ domus suæ usq; mane.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Hinc apparet, quòd in nocte tantũ acceperũt licentiã,in die autẽ decimoquinto egressi sunt. AVCTOR CAT. Extra domũ illa nocte exire nemo sinebatur,ne in manũ & plagã Angeli percutientis incideret,Oía humano more domino ageẽte cũ fidelibus. *Trãsibit enim dominus percutiẽs Aegyptios, cumq; viderit sanguinẽ in superliminari & in vtroq; poste,trãsciẽdet ostiũ*
C *domus,& nõ sinet percussorẽ ingredi domos uestras & lædere.* HIERONYMVS IN ESAIAM. Sinistræ quædã sunt cõtrariæq; virtutes,veniẽtes vt impleãt furorẽ domini,gaudẽtes in aliena iniuria atq; lætãtes, de quibus & in Psalmis legimus,Misit in eos furorẽ iræ suæ,furorẽ & irã & tribulationẽ,immissionem per angelos pessimos.Ex his est & exterminator in Aegypto,qui postes agni litos sanguine nõ audet intrare, & ille spiritus qui egressus stetit in cõspectu domini,& ait:Ego decipiã Achab.Dixitq; ei dns, Decipies & præualebis:egredere,& fac sic.Vnde in eodẽ regũ volumine Micheas dixit,Vidi dnm Israël sedentẽ super thronum suũ,& ois exercitus cœli stabat circa eũ à dextris & à sinistris.Dexteræ,virtutes sunt eorũ angelorũ qui ad bona mittũtur:Sinistręaũt,eorũ quibꝰ ad puniẽdũ tradimur.Vnde & Apostolus,Quos tradidi(inquit)Satanæ,vt discãt nõ blasphemare. RVPERT. Sicut ex hoc loco cõstat,quãuis dicatur dns Aegyptios percutere,nõ tamẽ per seipsum percutit,sed pcussori,scilicet Angelo malo potestatẽ dat percutiẽdi. STRABVS. Vtrũ percussor,bonus Angelus an malus fuerit,nõ necesse est inquiri,quicũq; enim fuit,præcepto dni obediuit.Sciendũ tamẽ,quia tales pestes mali Angeli facere solẽt,permisD sione dei. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur,Et trãsiliet dns super ostiũ,& nõ dabit vastatorẽ ingredi domos vestras & lædere.Ex Chaldaica officina aiũt prodiisse,sinet siue permittet,tanquã vastator fuerit malæ intẽtionis ad occidẽdũ etiã primogenitos Israël,si deus permisisset. Sed Hebraica litera habet,nõ dabit,& propterea cessat hinc argumẽtũ ꝙ vastator fuerit Angelus malus,nihil enĩ aliud hinc habetur,nisi ꝙ deus nõ ꝑ seipsum, sed Angelũ(hoc est) multitudinẽ angelorũ,occidit primogenitos Aegyptiorũ,præsidẽdo illi multitudini,& ordinãdo,ꝙ domos signatas sanguine agni nõ ingrediãtur, ordinãdo autẽ tãquã si ꝑsens dux diceret,hãc domũ intrate,& hãc nõ,&c. AVCTOR CAT. Trãibit enim dominus percutiẽs.Dictionẽ Hebraicã לִנְגֹּף Lingoph,vertũt nõnulli,Ad percutiendũ,Alij,vt percutiat,siue cędat Aegyptios,id est,primogenita Aegyptiorũ.Et trãscendet ostiũ domus.Hebraicè est וּפָסַח יְהוָה עַל הַפֶּתַח Vphasach Iehoua hal hapethach,Et trãsibit,seu præteribit dns ostiũ. Sic & Septuaginta,Vel trãsiliet dns vltra ianuã illã,aut super ostiũ.Antecedẽs pro relatiuo.Latini dicerẽt,Trãsibit ipse ostiũ.Quid autẽ sit,trãsitus iste domini vltra ianuã,sicut superiùs,nũc quoq; declarat Chaldaica,inquiẽs,E Et miserebitur dominus super ostiũ,id est,ꝓhoim eorũ qui in illa domo fuerint,cuius postes sanguine linitæ extiterint.Et nõ sinet.Sic & Grecè & Chaldaicè,Hebraicè verò est וְלֹא יִתֵּן Velo itten,Et nõ dabit,seu permittet,vel sinet.Vtrũq; enim נָתַן Nathan verbũ significat.Ingredi domos vestras & lædere.Hebraicè est לִנְגֹּף Lingoph,ad percutiendũ,siue vt percutiat,subaudi primogenita.Sed hæc oía idẽ cũ nostra litera.Angelus percutiẽs hîc quoq; dominꝰ nominatur,& proprio suo nomine,& incõmunicabili,quia dominũ repręsentabat,cuiꝰ iudiciũ explebat,& iustitiæ eiꝰ minister operabatur oía,loquẽdo & agẽdo,verbũ enim erat domini,& ipsissima volũtatis diuinę vis & maiestas.Nõ tamen tantũ admonere potuit Angelũ percutientẽ macula sanguinis in limine & postibus,qui sinẽ stigmate internoscebat ianuas domorũ fideliũ,quantũ sacramentũ esse oportebat in oẽs generationes,admonẽs redẽptionis nõ solũ tũc perfectę per Moysen,sed lõge perfectioris olim futurę per Christũ,effusione sanguinis agni immaculati.Superliminare & vtrũq; postẽ aspergẽda mãdat, vt nulla ex parte effugeret aspectũ intrãtium. RVPERTVS. Tandẽ ita cõcludit, *Custodi uerbũ istud legitimũ tibi & filiis tuis usq; in æternũ.* Quod dixit,custodi verF bũ istud,hoc idẽ repetisse cuilibet fortè videatur,dicẽdo paulopost,obseruabitis cęremonias istas,verũ nõ ita est. Verbũ enim.i.ratio,tantũ differt hoc loco à cęrimoniis,quãtũ significatus vel sensus à signis distat & literis.Cęremoniæ nãq; significationes sunt.i.figuræ vel vmbræ futurorum,verbũ autẽ ratio vel veritas sacramẽtorũ quæ in Christo(vt iã pro posse diximus)adimpleta sunt.Rectè ergo cũ dixisset,custodi verbũ istud legitimũ,addidit in æternũ,vbi autẽ dixit,obseruabitis cęremonias istas,nõ addidit in æternũ. Etenim quæcũq; cęremoniæ carnales datę sunt,tẽporalẽ statũ habuerũt,propter trãsgressiones,positę vsq; ad tẽpus præfinitũ,donec veniat,id quod sub ipsis promittebatur,verbũ dni manẽs in æternũ.Porrò qualiter positioni illarũ,cõtrariũ nõ sit illud,quod per Hie- Hier.7.
remiã prophetã dictũ est,Quia nõ sum locutꝰ patribꝰ vestris,nec præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatũ & victimarũ,alio loco plenius erit dicẽdũ. AVCT. CAT. Custodi verbũ istud,&c. Hebraicè italegit: וְשָׁמַרְתֶּם אֶת הַדָּבָר הַזֶּה לְחֹק לְךָ וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם vsmartẽ eth hadabar haze,lechak lecha vlbanẽcha had holã,Et obseruabitis,vel custodietis verbũ seu rẽ istã,i pactũ tibi & filiis tuis vsq; in seculũ,vel ꝑ statuto seculi.

1 m Alij

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alij vertūt, vt ſit tibi & filiis tuis perpetuus ritus. Subaudi tamē ad hæc oīa, ſtatu tuo durāte. Et eſt ſenſus, Erūt cę- G
rimoniæ iſtę vice ſtatuti tā tibi quā poſteris tuis in perpetuū. Trāſitus autē perſonę eſt de plurali ad ſingularē. Sed
hæc nil à ſenſu diſcrepāt Latinę editionis. Diximus autē, ſtatu tuo durante, nō ſine cauſa. Nā dictio עלם holam,
qd apud nos redditur vſq; in æternū, & ſic etiā legit Chaldaica, apud Hebręos tamē & Septuaginta ponitur pro
ſeculo. Quod quidē verbū tam apud Hebręos & Græcos, quā apud nos pro quolibet ſpacio tēporis alicuius vitæ
duratione determinātis ponitur, quēadmodū infra viceſimo primo capitulo dicit, Et erit ei ſeru⁹ vſq; in ſeculū,
vbi ſeculū nō perpetuitatē, ſeu durationis ęternitatē ſimpliciter, ſed totū vitę ſpaciū illius ſerui ſignificat, qui p to
tā ei⁹ vitā in ſeruitute eſſe debebat. Vnde in ſacris ſcripturis vitæ præſentis duratio, ſeculū vocatur & futurę du
ratio, aliud ſeculū per ſe. Et ſic illud Pſalmi quadrageſimi intelligitur, Benedictus dn̄s à ſeculo & vſq; in ſeculū.
Sic & in ſymbolo dicimus, Vitā vēturi ſeculi. Qua ratione antiqui Hebræorū totū Moſaicæ legis durationis tē-
pus ſeculū vnū vocant, & tēpus Meſsiæ ſeculū aliud, propter eorū diſtinctionē, quæ ad vitā ſpiritualē pertinēt in H
vtroq; ſeculo. Vnde cū in præceptis huiuſmodi præſertim cęrimonialib⁹ obſeruādis additur in ſeculū, vel apud
nos in ęternū, vel ſempiternū, intelligi debet p toto legis Moſaicę durationis ſpacio, quę eſt vſq; ad aliud ſeculū.
ſcilicet Chriſti. Et modus hic eſt proprius reſpōdendi Hebræis, cū de euacuatione cęremonialiū in quib⁹ ſæpe di
citur ꝙ ſeruāda ſunt in ſeculū, nos arguūt, quòd ſcilicet pro ſpacio durationis legis Moſaycæ intelligitur, ꝙ ſe-
culū quoddā diſtinctū eſt à ſeculo cōprehendēte ſpaciū durationis legis Meſsiæ. Qui quidē loquēdi modus etiā
cōmuniter tenetur variis in locis ab eorū doctorib⁹ Thalmudicis. Perſtat igitur adhuc Moyſes in pmulgatione
diuinæ legis ad ſeniores de paſchate primo celebrādo, & idipſum in oīa futura ſecula ſucceſſorib⁹ cōmendādo.
Ideo tūc oīa diligēter fieri voluit dn̄s, inque perpetuā rei geſtæ memoriā poſteris inculcari, donec duraret ſemen
Iſraël ſecundū carnē. *Cumq; introieritis terrā quā dominus daturus eſt vobis, vt pollicitus eſt obſeruabitis cęremonias iſtas.* CAIET.
Nō fiat vis in verbo, quia in Hebræo nō cęrimoniæ, ſed ſeruitutis nomē eſt, & ſimiliter cū ſubiūgitur, quæ eſt iſta
religio? Sed ſentētia bene reddita eſt ab Interprete. Nec irrationabiliter ex hac additione ſumitur, quòd pręceptū I
paſchalis immolationis nō obligat populū in via vſque ad terrā promiſsionis, multa enim tacita ſunt à Moyſe
ſcribēdo verba dei, quæ ſuppleta ſunt ſcribēdo verba propria, ne repetitio faſtidio eſſet lectoribus. AVCTOR
CAT. Obſeruabitis cęremonias iſtas. Hebraicè eſt, העבדה הזאת Hahaboda hazoth, Cultū iſtū. Sic Chaldaica &
Septuaginta. Sed idē eſt cū cęremoniis. Nā vox Hebręa Haboda, ſignificat ſeruitutē, miniſteriū, & cultū. Hîc ergo
accipitur pro ritu. *Et cū dixerint vobis filij veſtri, quæ eſt iſta religio? dicetis eis: Victima trāſitus domini eſt, quādo trāſiuit ſuper domos fi-*
liorū Iſrael in Aegypto, percutiēs Aegyptios, & domos noſtras liberās. CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA DE PRO-
DITIONE IVDAE. Iudæi circa deū bonorū ſibi omnium largitorē fuerūt effrenata diffidētia cōtumaces, &
eius beneficia obliuione præteribāt. Nā poſt Aegypti profectionē, viderunt cōſcindi maria, & denuo cōuenire, &
alia multa mirabilia, & dicūt, Faciamus nobis deos, qui nos antecedāt. Adhuc inſpicis quod miraris, & oblitus es
largitoris? Quia igitur inſenſatores & cōtumaces erant, feſtiuitatis celebratione beneficiorū memoriā roborauit,
& ideo paſcha ſacrificari præcepit, vt ſi te filius tuus ipſius paſchæ interrogauerit rationē, reſpōdeas, ꝙ aliquādo K
in Aegypto cum mortis portitor ſperaretur, maiores noſtri ne euerſionē ſuſtinerēt poſtes huius agni ſanguine li-
nierūt, & vaſtator Angelus adueniēs, cū videret illaturus plagā, non audebat intrare, & illa feſtiuitas perpetuā be
neficij memoriā tribuebat. AVCTOR CAT. Quæ eſt iſta religio? Idē quod Hebraicè legitur מה העבדה הזאת
לכם Ma hahaboda hazoth lachē, Quis eſt, Vel quid ſibi vult hic cultus veſter? Sic & Chaldaica, Quid eſt cultus
hic vobis? Ita & Septuaginta. Ac ſi dicat, Cur hūc ritū ſeruatis? Alij, Quid hoc opus vobis? Sed in hūc ſenſum &
ipſi. Victima trāſitus domini eſt. Hoc eſt, ſacrificiū hoc inſtitutū eſt pro miſericordia quā pręſtitit nobis deus quā
do pręteriit domos, &c. Vnde & Chaldaica habet, ſacrificiū pro miſericordia eſt corā domino, זבח Zébach autē,
etiā mactatio, vel oblatio reddi poteſt. Sequitur, Quādo trāſiuit ſuper domos, &c. Hîc etymon ponitur dictionis
peſach. Chaldaica habet, Eo ꝙ miſertus eſt ſuper domos filiorū Iſraël in Aegypto. Septuaginta, ὃς ἐσκέπασε τοὺς οἴ-
κους τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, Qui protexit domos filiorū Iſraël. Sed idē apud oēs ſenſus. Nā trāſitus domini, protectio eſt, &
miſeratio domorū Iſraëliticarū. Docet itaq; ſigillatim, & velut cōceptis verbis celebrari ſacramēta agni paſcha- L
lis, quaſi dicere velit, Dū occiſum in paſchatis ſolēnitate agnū præſcripto more comederitis, in terra pmiſsionis
poſsidēda hūc ritū ſeruabitis, vt quærētibus filiis & nepotibus de agni illius myſterio, ſic reſpōdeatis: Victima (di
cetis) agni illius à nobis nūc comedēdi, demōſtrato eo agno, aliud nō eſt, q̄ trāſilitionis ſacrificiū, qua pertranſiit
deus, & trāſiliuit domos filiorū Iſraël in Aegypto, cū percuteret ipſe Aegyptū, & domos noſtras liberauit iā tūc ea
nocte de captiuitate educēdo. Quib⁹ verbis ſemp ſine dubio vſi ſunt Iſraëlitæ, quoties pariter Phaſe comedebāt,
ſeniore huiuſmodi verbis vtēte ad natu minores. *Incuruatusq; populus adorauit.* Subaudi dn̄m agnoſcēdo beneficiū
dei. Populi igit incuruatio & adoratio poſt auditos hos Moyſi ſermones, fidei & gratitudinis exhibitio & ſignū
erat, ac obediētię, qua lętior eidē nulla vnquā obuenerat. *Et egreſsi filij Iſrael fecerūt ſicut præceperat dominus Moyſi & Aarō.*
Additū eſt hîc in Hebręo כן עשו chen haſu, Ita fecerūt. Hebraiſm⁹ eſt, quē vltro dimiſit doct⁹ Interpres. Statī igi-
tur abierūt, & mādata dn̄i cōplere feſtināt filij Iſraël, pręparātes ſeſe tota fide & diligētia ad paſchale ſacrificiū.
Myſticè. RVPERTVS. Quid autē in ſpiritu aliud hîc de agni ſanguine mādatur, q̄ de veri agni, id eſt, Chriſti filij M
dei ſanguine, qui nō in abſcōdito, vel intus repoſitus, ſed omni mundo palàm expoſitus eſt, vt quicunque domū
ſuā ſignare velit, vt liberetur de manu percuſſoris diaboli, citò inueniat, citò & velociter ſalus illi occurrat, dū-
modo ſic faciat? Tollat faſciculū hyſopi, & intingat in ſanguine, id eſt, recitet ſymbolum, ſpē totā conſtituens in
ſola ſalutifera Chriſti paſsione, & inde tres notulas faciat in vtroq; poſte, & in ſuperliminari, baptizatus videli-
cet in nomine patris & filij & ſpiritus ſancti. Significat enim hyſopus fidem & humilitatē paſsionis Chriſti, per
quā ſuperbię tumor deponitur, quo primus homo corruptus, cōtra ſuū creatorē intumuit. Quod ſperās Pſalmiſta
Pſal. 50. dicebat, Aſperges me domine hyſopo & mundabor, lauabis me, & ſuper niuē dealbabor. Igitur hyſopus tinctus
agni ſanguine, quo dom⁹ ſignatur, humilitas mētis eſt, cū paſsionis Chriſti fide, in quo quiſq; credētiū baptizatur.
CHRYSOSTOMVS. Agn⁹ ergo ille, futuri agni fuit typus, & ille ſanguis, dominici ſanguinis mōſtrabat ad-
uentū, & ouis illa, fuit ſpiritalis ouis exēplum: ille agnus vmbra fuit, hic veritas. Sed poſtquā ſol iuſtitiæ radiauit,

A vmbra ſoluitur luce. Et ideo in ipſa mēſa vtrūq; paſcha & typi & veritatis celebratū eſt. Nā ſicut pictores pingē
dam tabulā veſtigiis quibuſdā adumbrare cōſueuerūt, & ſic colorū varietate perficere, ita & Chriſtus fecit in mē-
ſa, & typū paſchæ deſcripſit, & paſcha veritatis oſtēdit. Vbi vis paremus tibi māducare paſcha? Iudaicum paſcha
erat, ſed vmbra lumini cedat, aduectata imago veritate ſuperetur. INTERLINEARIS. Poſſumus igitur
quod de agno per familias accipiēdo & immolando, ac de ſanguine qui in limine, faſciculo hyſopi ſuper vtrūq;
poſtē & ſuperliminare intingēdo dicitur per oēs Eccleſias vel diuerſos gradus, fide (quę cōparatur grano ſynapis,
quæq; humili deuotione ſuſcepta, oēs animæ affectus purgat) paſsionē Chriſti ſuſcipiendā intelligere, cuius qui-
dē ſanguis eſt nobis ianua vitæ, eoq; vel intentionē mētis, vel frontē corporis eſſe liniendā. AVCTOR CAT.
Faſciculus quoq; hyſopi, humilitatē, amaritudinē, ſalubritatē, coadunationē, & charitatē, nō abſq; cauſa iuſta na-
turali ſignificat, quæ omnia iungēda ſunt ſolēniis paſchalibus. RVPERTVS. Nullus (inquit) veſtrū egredia-
B tur oſtiū domus ſuæ vſq; mane. Et hoc nobis vigilātiſsimè obſeruandū eſt, vt vſq; mane, id eſt, vſq; ad finē huius
noſtræ nocturnę vitæ, intra catholicę Eccleſię clauſtra maneamus, neq; per hęreſes vel ſchiſmata tumultuādo, fo
ras erupiſſe quis inueniatur. Nā quiſquis foris fuerit inuētus, reputabitur Aegyptius, & cū Aegyptiis pariter per-
trāſeuntis domini flagello percutietur. INTERLINEARIS. Vel iuxta, ſeu intra clauſtra mētis debemus cō
uerſari, dū paſcha celebram⁹, ne foras ſicut Dina vagemur, & cū diabolo fornicemur. AVCTOR CATENAE.
Cumq; viderit (inquit) ſanguinē in ſuperliminari & in vtroq; poſte, tranſcēdet oſtiū domus, & non ſinet, &c. Ad
crucis figurā inſinuandā (vt vides) formari mādat ſitū & poſitionē ſanguinis eius, qui ſe dixit oſtiū ouilis Eccle-
ſiaſtici, per quod intrāt fideles & exeūt, vt paſcua inueniant. Cuſtodi verbū iſtud legitimū tibi & filiis tuis vſq; in
æternū. Bene vtiq; & veraciter, nā Iudæi vmbrā & figurā, Nos autē illius dei veri & ſolius, verā recolimus & ce-
lebramus, & vſq; in ſempiternū celebrabimus agni immolationē, & vniuerſalē redemptionē omniū filiorū dei.
Cumq; introieritis (inquit) terrā quā dominus deus daturus eſt vobis, vt pollicitus eſt, obſeruabitis cęremonias
C iſtas. Et cū dixerint vobis filij veſtri, quæ eſt iſta religio? dicetis eis, Victima trāſitus domini eſt, quando tranſiuit
ſuper domos filiorū Iſraël in Aegypto percutiēs Aegyptios, & domos noſtras liberās. O magnū & admirabile ſa-
cramentū. Nōnne tibi videtur Chriſtus dominus ſub his verbis cū venit hora eius vt trāſiret ex hoc mūdo ad pa
trē, & paſcha vetus cū dilectis diſcipulis celebrabat, cōtineri, ſimiliq; ſermone ſtatim ſubinde nouū paſcha inſti-
tuere? Sicut enim dixerat, hoc eſt ſacrificiū phaſe domino, ſic dixit ſacroſancta corporis & ſanguinis ſui inſtituēs
myſteria, Hoc eſt, corpus meū quod pro vobis tradetur. Et, hic eſt calix nouū Teſtamentū in meo ſanguine, hoc fa
cite quotiēſcunq; bibetis in meā cōmemorationē. Quaſi dicat, Nūc vobis nouum inſtituo Teſtamentū, nō carnē
agni, ſed meā oblaturus: non ſanguinē pecuinū, ſed propriū corporis mei effuſurus. Vnde & Apoſtolus, Quotiēſ-
cunq; māducabitis panē hunc, & calicē bibetis, mortē domini annunciabitis, donec veniat. Et idē alibi, Quia er-
go pueri cōmunicauerūt carni & ſanguini, ipſe ſimiliter participauit eiſdē, vt per mortē deſtrueret eum qui ha-
bebat mortis imperiū, id eſt, diabolū, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant ſeruituti.
D Sed & populi incuruatio & adoratio, quid aliud nobis niſi fidelis populi adorationem & venerationem, quam
ſanctiſsimæ exhibet Euchariſtiæ innuunt, ſiue cùm in altari immolatur, ſiue cùm ex eo participatur? Nōnne om-
nes tunc cum humili & pia deuotione profundè ſeſe incuruantes, dicunt, Adoramus te Chriſte & benedicimus
tibi, quia per ſanctam crucem tuam redemiſti mundum? Quàm bene ergo figura rei, veritas vmbræ cōcordat.

Factum eſt autem in noctis medio, percuſsit dominus omne primogenitū in terra Aegypti, à primogenito 5
Pharaonis qui ſedebat in ſolio eius, uſq; ad primogenitū captiuæ quæ erat in carcere, & omne primoge-
nitū iumētorū. Surrexitq; Pharao nocte, & oēs ſerui eius, cūctaq; Aegyptus, & ortus eſt clamor magnus
in Aegypto, neq; enim erat domus, in qua nō iaceret mortuus. Vocatiſq; Pharao Moyſe & Aarō nocte, ait, Surgi-
E *te, egredimini à populo meo & uos & filij Iſraël, ite, & immolate domino ſicut dicitis. Oues ueſtras & armēta aſ-*
ſumite ut petieratis, & abeūtes benedicite mihi. Vrgebātq; Aegyptii populū Iſraël de terra exire uelociter, dicē
tes, oēs moriemur. Tulit igitur populus cōſperſā farinā antequā fermētaretur, & ligās in palliis poſuit ſup hume
ros ſuos. Fecerūtq; filii Iſraël ſicut præceperat dominus Moyſi, & petierūt ab Aegyptiis uaſa aurea & argētea,
ueſtēq; plurimā. Dedit aūt dominus gratiā populo corā Aegyptiis, ut cōmodarēt eis, & ſpoliauerūt Aegyptios.
AVCTOR CATENAE. Ecce iā adeſt ſtupendū illud miraculū, de quo hactenus Moyſes cōcionatus eſt 5
Aegyptiis & Iſraëlitis, nō verbis tantū, verū etiā cęremoniis phaſe. In medio illius noctis, in qua Iſraëlitæ celebra-
bant paſcha iuxta præceptū domini, occiditur omne primogenitū Aegyptiorū, à primogenito Pharaonis vſq; ad
primogenitū captiui & iumentorū. Primogenita verò Iſraëlitarū ſalua manēt. Sic igitur ait, *Factū eſt autē in noctis*
medio, percuſsit dn̄s omnē primogenitū in terra Aegypti. HIERONYMVS ADVERSVS HELVIDIVM. Omnis vni-
genitus, eſt primogenitus, nō oīs primogenitus, eſt vnigenitus. Primogenitus eſt nō tantū poſt quē & alij, ſed ante
F quē nullus. Omne (inquit dn̄s ad Aarō) quod aperit vuluam, ab omni carne quæ offertur dn̄o, ab homine vſq; ad
pecus, tibi erūt, tantūmodo preciis redimāt primogenita hoīm, & primogenita pecorū immūdorū. Definiuit ſer-
mo dei quid ſit primogenitū: Omne (inquit) ꝙ aperit vuluā. Alioqui ſi nō eſt primogenit⁹, niſi is tātū quē ſequūtur
fratres, tādiu ſacerdotib⁹ primogenita nō debētur, quādiu & alia fuerint pcreata, ne fortè partu poſteà nō ſequēte,
vnigenit⁹ ſit, & nō primogenit⁹. Redēptio (inquit) ei⁹ erit ab vno mēſe, ęſtimatio quinq; ſiclorū. Siclus ſecūdū ſiclū
ſanctuarij viginti oboli ſunt. Tātūmodo primogenita vitulorū, & primogenita ouiū, & primogenita caprarū nō
redimes, quia ſancta ſūt. Cogit me ſermo dei, vt oē maſculinū qd aperit vuluā, ſi de mūdis animalib⁹ ſit, deo vo-
uēā, ſi de immūdis, redimā, dās preciū ſacerdoti. Poſſum reſpōdere & dicere: Quid me in vnius mēſis ſtringis ar-
ticulo? Quid primogenitū vocas, quem an fratres ſequātur ignoro? Expecta donec naſcatur ſecūdus. Nihil debeo
ſacerdoti, niſi & ille fuerit procreatus, per quem is qui antè natus eſt, incipiat eſſe primogenitus. Nōnne mihi ipſi
apices loquētur, & me ſtultitiæ redarguēt, eum eſſe dictū primogenitū, qui aperiat vuluā, nō qui habeat & fratres?

Universidad de Deusto
Biblioteca

Denique interrogo de Ioãne, quem constat esse vnigenitũ, an & primogenitus fuerit? Vtrũm ne & ipse secũdum G
legẽ, pro toto ei legi fuerit obnoxius? Ambigi non potest. Certè de saluatore scriptura sic loquitur, Cũ expleti essent dies purgationis eorũ secundum legẽ Moysi, duxerunt eum in Hierusalẽ, vt offerrẽt eum domino, sicut scriptum est in lege domini: Quia omne masculinũ adaperiẽs vuluã sanctum domino vocabitur, & vt darẽt hostias secundũ quod dictum est in lege domini, par turturũ, aut duos pullos columbarũ. Si hæc lex tantũ ad primogenitos pertinet, primogenitum autẽ sequẽtes faciunt, non debuit lege primogeniti teneri, qui de sequẽtibus ignorabat. Sed quia tenetur lege primogeniti, etiã ille quẽ fratres cæteri nõ sequuntur, colligitur eum primogenitum vocari, qui vuluã aperiat, & ante quem nullus sit, nõ eum quem frater pòst genitus subsequatur. Moyses scribit in Exodo, Factum est autem circa mediam noctem, & dominus percussit omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito Pharaonis qui sedebat super thronum eius, vsque ad primogenitum captiuæ, quę est ad lacum, & omne primogenitum pecoris. Respondeo mihi: Qui tunc ab exterminatore fuerant interempti, primogeniti H
fuerunt, an & vnigeniti? Si primogeniti tantùm illi vocantur, qui fratres habent, ergo ab interemptione vnigeniti liberati sunt. Si autem & vnigeniti cæsi sunt, contra sententiã factum est, vt inter primogenitos & vnigeniti morerentur, aut vnigenitos liberabis à pœna, & ridiculus eris, aut si cõfiteberis interfectos, ingratis obtinebimus, & vnigenitos primogenitos appellari. THEODORETVS. Deus autẽ primogenita Aegyptiorũ occidi voluit, propterea quòd Israëlẽ populũ qui primogenitus dei erat, nimis durè tractarunt. Sciendũ tamẽ est, quòd primogenitus etiã fratres habet, primogenitus enim multorũ est primus. Sciãt itaq; Israëlitæ, q̃ primus dei populus appellati sunt, Gẽtes verò qui crediderunt, nõ modò salutẽ cõsecutæ sunt, sed & primogenituræ adepti sunt. Populus enim populũ superabit, & maior seruiet minori. HVGO DE SANCTO VICTORE. Factum est autẽ in noctis medio, & cętera, quasi dicat, dominus cõpleuit sicut antè per Moysen promiserat. RVPERTVS. Verũ cùm posset media die cũctis vigilãtibus idẽ fieri, cur potius medio noctis, dormiẽtes placuit interfici? Videlicet vt historicũ quoq; exẽplũ dormitãtibus proficeret, atq, ad vigilandũ eos percelleret, sciẽtes quia quisquis I
exẽplo Aegyptiorũ thesaurizauerit sibi irã, nihilominus exẽplo illorum improuisam accipiet vindictã. Sic enim & vniuersale iudiciũ duris corde & impœnitẽtibus ex improuiso superueniet, tanquã laqueus & tanquã fur. Id-
Matth. 25. circo dominus aduentũ suũ quo perdẽdi sunt impij, mediæ nocti cõparauit. Verbi gratia, cũ in parabola prudẽtium virginũ atq; fatuarũ dicit, Media nocte clamor factus est, ecce sp̃ōsus venit, exite obuiã ei. Sed & ipse media nocte surrexit, atque in exẽplum discretionis piorũ atque impiorũ, pias mulieres angelica visione & allocutione demulsit, impios autẽ ac fatuos custodes exterruit, & velut mortuos magno terrẽmotu præẽute reddidit.
Psal. 118. Proinde per os Psalmistæ sancta Ecclesia dicit, Media nocte surgebã ad confitendũ tibi. Illud enim tẽpus sacris vigiliis & cõfessioni saluberrimæ deputatũ est, vt videlicet domino profunda nocte confitẽtes, commoneamus nos, quatenus illa hora quæ præuideri nõ potest, nõ simus imparati. CAIETANVS. Factũ est autẽ in noctis medio, &c. Intellige noctẽ quintẽdecimę diei. Nomen domini est tetragrãmaton. Vbi cõsidera, tum quòd percussio attribuitur domino, tum quòd attribuitur ipsi sub hoc nomine, vt intelligamus quòd ipse fons essendi non K
permittẽdo causas secundas facere mala, sed ex intẽtione propria occidit iniquos, siue hoc faciat per causas secundas, siue nõ. Et attribuitur deo huiusmodi primogenitorũ occisio, ad significandũ quòd nõ fuit naturalis, sed miraculosa, propter hoc enim describitur ipse deus transiẽs per Aegyptũ, & transiliẽs domos signatas sanguine, tanquã præsidẽs Angelo vastatori. AVCTOR CATENAE. Ideo autẽ nocte media percussit dominus Aegyptiorũ primogenita, quia nocturno tempore horribiliora sunt omnia aduersa, q̃ interdiu, dies enim nonnihil solationis affert. RVPERTVS. Grande autẽ flagellũ, & mira cõtinuatio percussionis innuitur, scriptura dicente, *A primogenito Pharaonis qui sedebat in solio eius, vsque ad primogenitũ captiuæ quæ erat in carcere, & omne primogenitum iumentorũ.* AVCTOR CATENAE. A primogenito Pharaonis qui in solio eius sedebat. De hoc & in superiomuniter ad primogenitũ, vt etiã fecit Interpres, & Septuaginta. Similiter & Chaldaica, quæ declarat quomodo iam tũ sederet, Qui sessurus (inquit) erat super soliũ regni eius. Alij vertũt, A primogenito Pharaonis sedentis supersoliũ eius, ita vt ad Pharaonẽ sedentẽ referãt in solio suo. Vsque ad primogenitũ captiuæ: sic legũt Chaldaica L
& Septuaginta: Aliqui tamẽ in genere masculino vertũt, Captiui qui erat, &c. Sunt & qui captiuitatis. Sed vbiq; idẽ est sensus. Regis igitur tã impij primogenitus euadere nõ debebat, qui tot filios fideliũ occidi iusserat. Aequè euadere nõ potuerunt infimæ cõditionis homines, omnes enim pariter à planta pedis ad verticẽ conspirauerãt in tis, quicquid amãtissimũ habebãt Aegyptij, etiã in pecoribus, amiserunt, quia filios dei afflixerãt. Quia ergo nihil & præ domino contẽnendum) duriùs plecti nõ poterãt eo tẽpore Aegyptij, quàm primogenitorũ morte, qua tamen pœna nõ emendati, propria sua morte dãnandi erant. *Surrexitq; Pharao nocte, & omnes serui eius, cunctiq; Aegyptus, & ortus est clamor magnus in Aegypto. Non enim erat domus, in qua nõ iaceret mortuus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIO-
Quæst. 44. NIBVS SVPER EXODVM. Cũ primogeniti tantummodo morerentur, quomodo nulla erat domus quę M
non haberet mortuum? An & hoc diuinitùs præscientia dei fuerat procuratum, vt in omnibus omnino essent domibus primogeniti, in quibus percuterentur Aegyptij? Ab hac sanè plaga non sunt putandi immunes fuisse Aegyptij, qui habitabant in terra Gessen, hominum quippe erant vel animalium, non terræ, id est, hominesque & animalia primogenita moriebantur occulto & angelico percussu, non aliquid in terra vel in cœlo factum erat, sicut rana, vel locusta, vel tenebræ, vnde qui habitabant affligerentur. A talibus enim plagis cùm terra Gessen fuisset aliena, proculdubio peruenisset beneficium ad eos Aegyptios, qui in eadem terra cum Hebræis morabantur, hac verò primogeniti eorum omnes percusi sunt. HVGO DE SANCTO VICTORE. Mirum est si in vnaquaque domo fuit aliquis primogenitus. Sed esse potuit in armentis, vel pecudibus, & si in hominibus defuerit, vel cum tali determinatione, in qua scilicet esset primogenitus, non erat domus, &c. Vel forsitan dominus tunc ita fecerat, vt in omni domo esset aliquis primogenitus

A nitus. CAIETANVS. Quòd si adhuc miraris in qualibet domo inuẽtum primogenitũ, respondẽri posset, appellatione primogeniti apud homines intelligi non solũ eum qui primùm natus est, sed etiã eum qui primo nato mortuo, succedit in iuribus primogeniti. AVCTOR CATENAE. Nocte igitur media surgit Pharao terrore perturbatus, nunc perquisiturus seruos dei, quos iam antè eiecerat, & interdixerat aulæ. Sic dominus impios humiliat & superbos. Occupabãtur Aegyptij in sepultura charissimorum pignorum, misera necessitate compulsi, qui filios Israël perditos ad vnum voluissent. *Vocatisque Pharao Moyse & Aaron nocte, ait: Surgite, egredimini à populo meo, & vos & filij Israel.* RVPERTVS. Si nocte vocatis Moyse & Aaron hæc dixit, quomodo illud, quod suprà dictum est, nullus vestrũ egrediatur ostium domus suæ vsque mane, iuxta literã stabit? Sed fuerit hoc illis mane, quod vocati exire compulsi sunt, transacta iam media nocte, & aspirante præsentis lætitiæ luce. Cæterùm
B illi manifestè hanc legem transgressi sunt, qui qua nocte agnum eodem ritu immolauerant, exierunt ad compre hẽdendum dominũ Iesum. Vnde & eos scriptura Prophetica in vno traditore qui cùm accepisset buccellã exiit Ioan. 13.
continuò, cùm esset nox, sic occultè quidem, sed grauiter accusat, Cor eius congregauit iniquitatem sibi, & egre- Psal. 40.
diebatur foras. GRAECVS. Complures quæsierunt cùm in superioribus Moyses dixerit, Non videbo vltrà faciem tuam, nunc ad Pharaonem venerit. Tunc tanquam Pharaoni obtemperans, ait, Dixisti, quasi diceret, quòd dicis facio, & nunc vocatus, propemodum dicens, Dixisti, ecce iterum videbo faciem tuam tanquam regi ausultans. AVCTOR CATENAE. Voluere tamen nonnulli, quòd hæc Moysi & Aaron vocatio facta fuerit à Pharaone per internuncios, per quos etiam eis quòd recederent nunciauerit, ne ipsi contra id quod suprà dixerant non se vltra visuros faciem eius, fecisse videantur, tanquam inconstantes & mutabiles. *Ite, & immolate domino sicut dicitis, oues vestras & armenta assumite vt petieratis, & abeuntes benedicite mihi.* INTERLINEARIS. Id est, gratias agite. RVPERTVS. Tandem duri cordis Aegyptius rex molle aliquid locutus est. Et quidem suprà quoque semel & iterum dixit, peccaui, sed non dixit, abeuntes ignoscite mihi: nunc autem, etiam abeun-
C tes (inquit) benedicite mihi. CAIETANVS. Hoc est, non solùm gratificate pro benedictione vestri, sed etiam pro benedictione mei. AVCTOR CATENAE. Ite, & immolate. Vel: Ite, seruite, Nulla etiam conIunctio intercedit apud Hebræos. Sicut dicitis: כְּדַבֶּרְכֶם Chedabberchem, Iuxta verbum vestrum. Sed idem est cum nostra litera. Quod etiam ait, Vt petieratis, in Hebræo est כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתֶּם Caaser dibbartem, Sicut dixistis: vel vt est in Chaldaica, sicut dicebatis. Sed hoc parum est. Et abeuntes benedicite mihi. In Hebræo est גַּם Gam, etiã, Et benedicite etiam mihi. Pro quo Chaldæus Paraphrastes habet, Orate etiã pro me, Ne scilicet moriar. Sic itaque qui toties mortem minabatur sanctis, nunc suppliciter vocatos exaudit pro voto, largitúrque affatim quicquid optauerant, anxiúsque precatur, vt dominũ pro se orent. Arma dei ineuincibilia sunt terror & tremor, quibus tyrannos prostrare consuenit. *Vrgebántque Aegyptij populum Israel de terra exire velociter, dicentes, Omnes moriemur.* CAIETANVS. Hinc & ex subiunctis in hoc eodem capite apparet, quòd non obstante mandato Moysi vt
D nullus egrederetur domũ vsque mane, vrgentibus Aegyptiis cœperunt eadem nocte versus diem egredi. AVCTOR CATENAE. Vrgebántque Aegyptij, &c. Verba Hebraica וַתֶּחֱזַק מִצְרַיִם עַל הָעָם לְמַהֵר לְשַׁלְּחָם מִן הָאָרֶץ Vatechezak mizráim hal haham, lemaher leſallecham min haarez, Et inualescebat, seu præualescebat (id est, vim faciebat) Aegyptus super populum ad festinandum dimittere illos, vel, vt velociter emitterent eos de terra. Hebraica phrasi, pro, totis viribus Aegyptij vrgebant populum, vt maturè discederent ab Aegypto. Chaldaica, Præualescebántque Aegyptij super populum, vt citò mitterent eos de terra. Alij vertunt, Et fortiter egerunt Aegyptij contra populum, vt festinanter emitterent eos de terra. Alij etiam, Et vim fecit Aegyptus populo festinãdo emittere eos de terra. Quæ omnia idẽ dicunt cũ Latina litera. Septuaginta, καὶ κατεδιάζοντο οἱ αἰγύπτιοι τὸν λαὸν σπεύδειν ἐκβαλεῖν αὐτοὺς ἐκ τῆς γῆς, Et vrgebãt Aegyptij populũ festinãter eiicere eos ex terra. Vt sit sensus, quòd nobiles & principes Aegyptij, populũ Aegyptiorum vrgebãt vt cõpelleret Israëlitas ad velociter recedendũ. Dicentes, Omnes moriemur. In Hebræo habetur: כִּי אָמְרוּ כֻלָּנוּ מֵתִים Chi amru cullánu methim, Quoniã dixerũt, Omnes
E nos morimur. Sic & Septuaginta. Est enim dictio methim, participiũ præsentis tẽporis, id est, actum est de nobis. Chaldaica, Omnes nos mortui sumus, Sed hæc omnia idẽ sunt. Vrgebat sanè Aegyptius populus Israëlitas, ideo iussi erãt festinãdo pascha comedere, & azymis tantũ vesci, ac salsis carnibus. Sic fide stabiles à domino protegũtur, longéq; maiora beneficia assequũtur, quàm sperasse poterãt. *Tulit igitur populus cõspersam farinã antequã fermẽtaretur, & ligans in palliis, posuit super humeros suos.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Nõ ex præcepto dei hoc factũ est, vel ex articulo tẽporis, vt quidã falsò existimant, cũ Hebræi iam longè antè didicerant se illo die exituros ex Aegypto: Sed secundũ consuetudinẽ terræ illius, in qua farina conspergi solet, & ita reseruari, vt quotidie panis coquatur quantũ opus est. CAIETANVS. Discerne prudẽs lector inter azyma præcepta, & azyma necessitatis. Nã azyma in cœna agni paschalis fuerũt ex præcepto diuino, azyma autẽ subsecuta in recessu, fuerũt necessitatis. Sed in anniuersaria memoria, azyma septẽ dierũ sunt ex præcepto diuino in memoriã egressus de Aegypto in azymis. AVCTOR CAT. Tulit igitur populꝰ cõspersam farinã. Hebraica dictio בָּצֵק Bazek, à Bazak verbo descendit, quod subtritũ, siue attritũ esse significat. Est autẽ Bazek massa vel pasta, eo quòd sit terẽdo manibus vel
F pedibus. Vnde hoc in loco nil aliud quã massam dicit ex qua & farina confectã. Vnde pastã suã verterũt aliqui, Nonnulli, massam farinaceam aqua subactam. Alij, conspersionem suam. Septuaginta, ὃ ἔφαγε αὐτοὶ, Farinam suam. Chaldaica, Massam suam. Quæ omnia idẽ significant. Et ligans in palliis, posuit super humeros suos. Hebraicè est: מִשְׁאֲרֹתָם צְרֻרֹת בְּשִׂמְלֹתָם עַל שִׁכְמָם Misarotham zeruroth besimlotham hal sichmam. Pro quo sciendum, dictionem searoth descendere à verbo saar, quod reliquũ esse significat, & propriè significare reliquias ciborum. Potest tamen capi etiã pro cibis. Alij significare volũt panaria, id est, vasa in quibus seruatur massa conspersa. Nõnulli, pro ipsa cõspersione & farina subacta, hoc est, pasta accipiũt. Hinc factũ quòd varia sit loci versio. Quidã enim reddunt, cibos suos ligatos in vestibus super humerũ suum. Vt sit appositio ad massam de qua dixerat, videlicet quòd esset futura pro cibo, quam ligauerunt in vestibus quas super humeros deferebãt in recessu. Alij, Panaria sua inuoluta vestibus super humerũ suum, vertunt, vt tamen continens sit pro contẽto, quasi dicat conspersiones suas cõspersas. Demum alij, Cõspersiones suas, vel pastas suas (id est, farinas subactas) ligatas in ve-

Universidad de Deusto
Biblioteca

stimētis suis. Septuaginta, πρὸ τ̃ ζυμωθῆναι τὰ φυράματα ἀυτῶν, ἐνδεδεμένα ἐν τοῖς ἱματίοις ἀυτῶν ἐπὶ τ̃ ὤμων, Antequā fermentarentur massæ eorū, ligatæ in vestibus eorū super humeros. Chaldaica, Sicut erat in panariis (refert enim massam suā de qua prius) ligatam in palliis suis, super humeros suos impositam. Vides autem in tanta varietate quomodo nulla versio non concordet cum Latina editione. *Feceruntq; filij Israel sicut præceperat dominus Moysi, & petierunt ab Aegyptiis vasa aurea & argentea, vestemq; plurimam.* RVPERTVS. Sic intelligendum est, petierūt ab Aegyptiis, ac si diceretur, quæ petierāt asportauerunt. CAIETANVS. Vestemq; plurimam. Interpres addidit plurimā. Nam iuxta Hebræum habetur, & vestes. Et vbi dicitur, sicut præceperat dominus Moysi, habetur, sicut verbū Moysi. Nec intelligas hoc tunc factū in illo impetu, sed narrari factum prius, ex eo tunc impetu ille effectus secutus est expoliationis Aegyptiorum. Aegyptij siquidem obliti eorum quæ cōmodauerant Israëlitis, impellebant eos vt recederēt, & sic recesserunt cum rebus Aegyptiorum, quas cōmodauerāt eis. AVCTOR CATENAE. Sicut præceperat dominus Moysi. Hebraicè est כִּדְבַר מֹשֶׁה Chidbar Mose, Iuxta, vel secundū verbum Moysi. Sic Chaldaica. Septuaginta, καθὰ συνέταξεν ἀυτοῖς μωϋσῆς, Sicut præcepit eis Moyses. Sed hoc parum est. Nam verbum Moysi, dei erat præceptum. Sequitur, Vestemq; plurimā. Hebraicè est וְשִׂמְלֹת Vsmaloth, Et vestes. Sic Chaldaica: sic & Septuaginta, καὶ ἱματισμόν, Et vestē. Intellexit autem Interpres per vestes in numero plurali id, quod ipse expressit per vestem plurimā in singulari. *Dedit autē dominus gratiam populo coram Aegyptiis, vt commodarent eis, & spoliauerunt Aegyptios.* PHILO IVDAEVS. Post primogenitorū Aegypti internetionem Hebræis expulsis generosi ac nobilis generis sui in mentem venit, atque ob id præclarum facinus quale liberos decet ausi sunt. Multā prædam asportarunt, partim ipsimet gerendo, partim verò iumentis imponendo, neq; id aut auaritia, aut alienæ rei cupiditate adducti fecerūt, sed primum ob diuturnā seruitutem, quam Aegyptiis seruierunt, necessariā mercem referentes, deinde vt talionem rependerent, neque tamen par pari referētes, neque enim libertatis priuatio cum pecuniarum iactura comparari potest, cum pro libertate tuenda hi qui sanę mentis sunt, non tantū facultates, sed & vitā ipsam proiicere non recusent. IRENAEVS ADVERSVS HAERESES LIBRO QVARTO. Qui exprobrāt & imputāt quod profecturus populus iussu dei, vascula omnis generis, & vestimēta acceperit ab Aegyptiis, & sic abierit, ex quibus tabernaculū factū est in eremo, ignorātes iustificationes dei & dispositiones eius, cogitent obsecrò, quòd Aegyptij populi erāt debitores non solū rerū, sed & vitæ suæ propter Patriarchæ Ioseph præcedentē benignitatem. Nobis autem secundū quid debitores sunt Ethnici, à quibus & lucra, & vtilitates percipimus, quæcunq; illi cum labore comparant, his nos in fide cum simus sine labore vtimur. Adhuc populus pessimā seruitutem seruiebat Aegyptiis, quemadmodū scriptura ait, Et cùm vi potestatem exercebāt Aegyptij in filios Israël, & in odium eis adducebāt vitā in operibus duris luto & latere, & omnibus operibus quæ fiebant in campis, per omnia opera quibus eos deprimebāt cum vi. Et ędificauerunt eis ciuitates munitas multum laborātes, & augentes eorū substantias annis multis, & per omnem modum seruitutis, cùm illi non solùm ingrati essent aduersus eos, verū & vniuersos eos perdere vellent. Quid igitur iniustè gestū est, si ex multis pauca sumpserunt, & qui potuerunt multas substātias suas habere, si non seruissent eis, & diuites abire, paucissimā mercedem pro magna seruitute accipientes inopes abierunt? Quemadmodū si quis liber abductus ab aliquo per vim, & seruiens ei annis multis, & augens substantiā eius, post inde aliquod adminiculum consecutus, putetur quidem modica quædā eius habere, re vera autem ex multis laboribus suis & ex acquisitione magna, pauca percipiens discedat, & ex hoc ab aliquo imputetur ei quasi non rectè fecerit, ipse magis iniustus iudex apparebit ei, qui per vim in seruitium fuerit deductus. Sic ergo sunt huiusmodi qui imputant populo pauca de multis laboribus accipienti sibi, & ipsis non imputant qui nullam gratiam ex merito parentum debitam reddiderunt, imò & in grauissimam seruitutem redigentes, maximam ab eis consecuti sunt vtilitatem. AVGVSTINVS. Dedit autem dominus gratiam populo, &c. Iam hoc factum fuerat ante mortes primogenitorū Aegyptiorum, sed nunc per recapitulationē repetitur, non narratum est, quādo factum est. Modò enim fieri quomodo posset, vt in tanto luctu ex mortibus suorum accōmodarent ista filiis Israël? Nisi fortè quis dicat etiā ista plaga non fuisse percussos Aegyptios, qui cum Hebræis inhabitabant terrā Gessen. PROSPER. Iubet igitur deus Moysi sic fieri, vt ab Aegyptiis Hebræi vasa aurea, & argentea, & vestē poscerēt, quibus sublatis expoliarent Aegyptios cōmodantes, vrgente necessitate primæ amissæ sobolis. Sibi quoq; dum metuunt ocyùs Hebræos, cū vniuersis quæ dederunt, pepulerunt, vt redderetur iustis (ait Propheta) merces laborū illorum. Duas enim Aegyptiis construxerunt ciuitates, pro quibus spolia illa non sunt furto ablata, sed merces est reddita. BERNARDVS DE PRAECEPTO ET DISPENSATIONE. Necessarium quod inuiolabile nominaui præceptum, illud intelligo, quod non ab homine traditum, sed diuinitùs promulgatum: nisi à deo qui tradidit mutari omnino non patitur, vt exēpli causa, Non occides, non mœchaberis, non furtum facies, & reliqua illius tabulæ legis scita, quæ etsi nullam prorsus humanam dispensationem admittunt, nec cuiquā hominum ex his aliquo modo soluere aut licuit, aut licebit: dominus tamen horum quod voluit, & quando voluit, soluit, siue cum ab Hebræis Aegyptios spoliari, siue quando Prophetam cum muliere fornicaria misceri præcepit. Quorum vtique alterū, quid nisi graue furti facinus, alterū quid nisi flagitij turpitudo reputaretur: si non excusasset vtrūq; factum auctoritas imperantis? Sanè vbi simile aliquid aliquando à sanctis hominibus fuisse legitur vsurpatum, scriptura non indicante quòd deus ita præceperit, aut eos peccasse fatendū est, sicut homines, aut certè sicut Prophetas familiare dei cōsilium accepisse. Vnde & vnum exemplum pono quod occurrit de Sansone, qui seipsum vnà cum hostibus opprimens interfecit. Quod vtique factum si defenditur non fuisse peccatum: priuatum habuisse consilium indubitanter credendus est, etsi de scriptura hoc non habemus. AVCTOR CATENAE. Dedit autem dominus gratiam populo coram Aegyptiis, hoc est, reddidit illis populum suum gratum. Aegyptiorum admirabilis erat gratia, & fauor subitaneus, ob mortis timorem domino eam incutiente ad Israëlitas, vt ablatio rerum preciosarum ad præceptum domini mirabilior appareat circa suos fideles. Sed quæritur, quæ nominum dei genera ex hoc miraculo illustrentur? Ac primum quidem agnoscitur ex hoc miraculo omniscientia dei. Nam cùm primogenita tantùm & hominum & iumentorum Aegyptiacorū, non item secundò aut

tertiò

Marginalia (left page): G; H; I; Cap.49.; K; Quæst. 45.; L; 1.par.cap. 37.; Psal.77. & 104.; Sap.10.; M; Iudic.16.

A tertiò genita occidātur, manifestè declaratur, proprietates & discrimina humanarū non tantùm rerum, verū etiā bestiarum, adeóque omnium creaturarum, domino deo nostro optimè cognita esse. Deinde reuelatur hoc miraculo omnipotentia dei. In vna nocte vno verbo, occidit tot primogenita in Aegypto. Quis ergo deum tam potentē non timeret? Ad hæc declaratur hoc miraculo seueritas dei erga impœnitētes. Hactenus enim multis suppliciis affecit deus Aegyptios, quod ad verbū dei, non dimitterent Israëlitas. Cùm autem nondum resipiscerent, occidit primogenita eorū, vt palā fiat, impœnitentes non liberari à suppliciis externis, nisi aut resipiscāt, aut perpetuò pereāt. Quis ergo ad tantā seueritatem dei in suppliciis non resipisceret? Præterea reuelatur hoc miraculo clementia & misericordia dei, non solū erga Israëlitas, quorum primogenitis parcit, verùm etiā erga Aegyptios, quorū primogenita tantùm occidit, cùm tamen potuerit ad vnū omnes Aegyptios perdere. Atque hoc illud est quod Propheta ait, Cùm iratus fueris, misericordiæ recordaberis. Postremò obseruatur etiam ex hoc miraculo B veritas verbi dei. Promisit deus verbo suo Israëlitis liberationem, tam à cæde primogenitorū, quàm à seruitute Aegyptiaca. Hanc autem promissionem deus maiori admiratione implet, quàm quisque ratus erat.

HIERONYMVS IN ESAIAM. Spiritaliter autē, quia vespera noctis & tenebrarū principiū est, omnis qui habet initium peccatorū, versatur in vespera. Qui autem venit ad summū, in media nocte consistit. Vnde & in Aegypto primogenita in media nocte cæduntur. Et Apostolus Petrus, antequā gallus cantet, ter dominū negauit: quod media nox intelligitur. Postquā autem nox præcessit, & cœpit dies appropinquare, superatis mediæ noctis tenebris, & gallo lucis nūcio resonāte, fleuit amarè, & intellexit peccatum suū: & eo tempore dicere potuit, Ad vesperā demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. ORIGENES. Ad vltimum primitiuorū infertur interitus, in quo sit fortasse aliquid supra nostrā intelligentiam, quod cōmissum ab Aegyptiis videatur in Ecclesia primitiuorum, quæ adscripta est in cœlis. Vnde & exterminator Angelus ad huiusmodi ministerium mittitur, qui parcat illis tantùm, qui vtrosque postes agni sanguine inuēti fuerint habere signatos. Delentur interim C primogenita Aegyptiorū, siue hos principatus & potestates & mundi huius rectores tenebrarū dicamus, quos in aduentu suo Christus dicitur traduxisse, hoc est, captiuos duxisse, & triumphasse in ligno crucis, siue inuentores falsarū, siue auctores quæ in hoc mundo fuerunt religionū dicamus, quas Christi veritas cum suis extinxit & deleuit auctoribus. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS. In decima ergo plaga in qua primogenita percutiūtur, aut spiritales nequitiæ, aut originalia peccata intelligi possunt, quæ veniente Christo, per mysteriū crucis, & gratiā baptismi, deleri vel extingui manifestissimè comprobātur. PROSPER. Decima plaga Aegyptiorum, est omniū primogenitorū mors. Et decimū mandatum est in lege, Non concupisces vllā rem proximi tui. Primitiuā verò esse concupiscentiā malam Pharaoni diabolus illo ostendit, quòd & ipse cōcupiuit esse quod non erat. Et Adam, quē cupiditas præcipitauit in mortem. Vitia verò angelorum eius, per quem mors introiuit in orbem terrarum, in primitiuis Aegyptiorū in hoc mundo tanquā in Aegypto, dux noster interfecit, dum nos D docet renūciare diabolo, pompis, & Angelis eius, vt vbi abundauit peccatū, superabundet gratia. ORDINARIA. Iurè ergo in primogenitis tuis puniris, qui cupiendo res alienas, quasi iuris vmbrā perquiris, & quæ meliora sunt cordis. Primogenita quidē fides est. Nemo enim bona facit, in quo fides non præcessit. Omnia opera bona sunt filij spirituales, sed inter hos primogenita fides. Quisquis ergo rem occultè cupis alienā, interius fidē perdis occidendo ipsam. Seruis enim non charitate, sed fraude, velut amās eum, quē mori desideras vt succedas. AVCTOR CATENAE. Patriarcharum primogeniti pro maiori parte à iure primogenituræ exclusi sunt, & posteriores iuxta carnem asciti in eorum locum, exempla sunt Seth, Iacob, Iudas, & Effraim. Hoc spiritaliter nobis indicat, quòd naturæ nostræ per peccatum corruptæ, nisi dei gratia reformetur, opera mala sunt, quæ tamē ab ipsa corruptione procedunt. Non igitur egrediemur Aegyptū, nec iter arripiemus ad promissionis terrā, nisi prius Aegyptiaci primogeniti nostri, nempe affectus carnis occidantur. Non enim prius est quod spirituale, sed quod carnale, idipsum autē occidēdum fidelibus. RVPERTVS. Clamor autē magnus qui ortus est in Aegypto, salubriter in interiori auditu fatigat nos, vt nō dormiamus sicut Aegyptij, sed vigilemus, & sobrij simus. E Qui enim dormiunt (inquit Apostolus) nocte dormiunt, & qui ebrij sunt. AVCTOR CATENAE. Quòd autem nulla fuerit domus in Aegypto, in qua nō iaceret mortuus, quid nobis indicat aliud, quàm quòd in regno diaboli tyrannico in peccatis mortui sunt omnes. Sancti autē viuunt & regnant in syncera ac pacata cōscientia, diem domini cum desiderio præstolātes. RVPERTVS. Ait deinde scriptura, quòd vocatis Pharao Moyse & Aaron nocte, ait illis, surgite, egredimini à populo meo vos & filij vestri: Ite, immolate domino sicut dicitis. Oues vestras, &c. Nunquid non & hoc futurū erat, vt ille superbus cuius hic typum gerebat, mollia loqueretur? Nempe sic de illo dominus ad beatū Iob loquitur, dicens, Nunquid multiplicabit ad te preces, aut loquetur ad te mollia? Quis enim dubitet, quòd ei mollia locutus fuerit infernum spolianti, cùm adhuc in corpore viuenti clamauerit, dicens, Quid tibi & nobis Iesu Nazarene? venisti perdere nos, scio quis sis, sanctus dei. Nec enim frustra Propheta dicit in eum, Tu humiliasti sicut vulneratū superbum. Nā sicut superbus, quātumuis ante percussionē F stet rigidus, sub ictu tamen vulneris à tumore descendit, verba deponit, ceruicē demittit, sic superbiæ rex diabolus, quantumlibet antea vt fortis armatus confidēter locutus sit, vbi tamen fortiorem sentit, arma deposuit, spolia reddidit, & mollia nō ex pietate, sed præ dolore locutus est, & adhuc in extremo iudicio molliora cum omni corpore suo locuturus ipse caput iniquorum. Sed non parcam ei (inquit dominus) verbis potētibus, & ad deprecandum compositis, quia videlicet sera & indigna pœnitentia est, quam cruciatus extorquet. Hæc idcirco dicta sint, ne laudātium dominū dignę admirationi, pulcherrimū illud desit miraculū, quòd agnus exiguus vicit, & contriuit leonē maximū, pressítq; os superbi, vt molle proferret eloquiū. INTERLINEARIS ET AVCTOR CATENAE. Exeūtes autem de Aegypto filij Israël, farinā conspersam secum deferunt, in palliis ligatā, ac super humeros impositā. Nempe quia fideles sine fermento malitię & nequitiæ, sed cum azymis synceritatis & veritatis, ac fidei munimentis, & operum exercitatione, exeunt mundū, phase æternum celebraturi in patria promissionis. ISIDORVS. Sed & hoc à nobis modis omnibus si fieri potest, elaborandū est, vt exeuntes à seculi huius illecebris, in noui hominis conuersatione viuamus, relicto pristino homine cum actibus suis.

Marginalia (right page): Abac.3.; Mysticè.; Cap.21.; Matth.26.; Psal.29.; Ser.87.; 1.par.cap. 36.; Esa.14.; Gen.3.; 1.Thess.5.; Iob.40.; Luc.4.; Psal.88.; Matth.12.; Iob.41.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cap.91. IDEM ET AVGVSTINVS VIGESIMO SECVNDO CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM. G
Præcepit dehinc populo dominus per Moysen, vt ab Aegyptiis sibi commoda peterent, quæ auferrentur. Sicque
Moyses & populus proficiscēs, auro & argēto spoliauit Aegyptios iussu domini dei, nihil iniustè iubentis. Quid
ergo hæc præfigurauerunt, nisi quòd in auro & argento ac veste Aegyptiorum, significatę sunt quædam doctri-
Parte 1. næ, quæ ex ipsa consuetudine gentium, non inutili studio discuntur? Siue per hoc significatum est, quòd ex ipsis
Cap.37. gentibus pretiosæ animæ tanquam vasa aurea & argentea, cum suis vtique corporibus, quod vestes significant,
adiungunt se populo dei, vt simul de hoc seculo tanquam de Aegypto liberētur. PROSPER. Sanè expolia-
tos Aegyptios à nostris hac ratione colligimus, quòd omnis mundialis scientia, qua inflati super ea superbiebāt,
moralisque sapientia transiit ad Christū, vt eam humilis recta fide possideat, populúsque iurè superbus amittat.
GREGORIVS NYSSENVS. Oportet nos qui talem ducē Moysen, id est, Christum sequimur, nō omni-
no pauperes esse, nec diuitiarum Aegypti expertes, nec penuriam eorum pati, quæ alienigenis pulchra sunt, sed H
mutuò ab ipsis accipere, ac apud nos retinere. Quod præcepto Moysi tunc in Aegypto populus fecit, nō quia pre-
cia magnæ longæq; seruitutis exigenda putaret, non enim in mendacio exigenda erant. Mendacij quippe reus
est, qui non restituit aliena, quæ restituendi fide interposita sibi commissa sunt. Sed quia nos ea re instruere vo-
luit non esse negligenda bona indignè ab alienis possessa: indigni possessores auri atque argenti erant Aegyptij,
decipiuntur ab Hebræis mutuò petentibus, quæ reddituri non erant, vt quæ dei sunt, ab indignis auferant ipsi,
deo postea ad constructionem tabernaculi oblaturi. Quo Hebręorum facto nos monemur, non esse negligendas
doctrinarum diuitias, quas gentes possident: Moralem, naturalémque Philosophiam, Astronomiam, Geome-
triam, Musicam, Dialecticam, cęteráſque scientias, quibus alieni ab Ecclesia florent, accipere ab illis, ac illos abu-
tentes priuare si possibile est, & in meliores vsus transferre iubemur. AMBROSIVS IN PSALMVM
CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Aliter. Exultat qui habet verbum dei. Habet enim spolia I
multa quæ Iudæis abstulit, habet prostrati hostis exuuias. Sicut Dauid abstulit Goliæ gladium, & ipsius gladio
caput eius execuit, sic vęrus Dauid humilis atque mansuetus dominus Iesus, intelligibilis Goliæ caput armis
ipsius amputauit. Arma enim diaboli gentes erant, fide autem gentium vulneratus, caput quod habebat amisit,
Distracta sunt spolia prostrato, vasa eius direpta, quia alligatus est fortis. Vas diaboli caro erat hominis pecca-
toris, sed postea quàm in Christū credimus, caro nostra cœpit esse vas electionis, vt habes de Apostolo Paulo, qui
ad gentes missus est, dictum à domino Iesu ad Ananiam: Vade quoniam vas electionis mihi est. Meritò ergo
Act.9. vocatum nomen est Christi, Velociter spolia detrahe, diuide citò, quia priusquam sciat puer vocare patrem aut
Esa.8. matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariæ contra regem Aegyptiorum. Ergo rex Assyriorū eorum
scilicet quos vanos sua perfidia fecerat, amisit spolia quæ tenebat. Et vt iterum cognoscas, quia spolia Christus
à diabolo, quæ in Adam ille inuaserat vendicauit, & Saba dona adduxit, viri excelsi ad dominū Iesum alliga-
ti vinculis transierunt, atque illum cœperunt adorare, quia captiuam duxit captiuitatem: ideo caput eius abstu-
lit, vt ipse caput esset corporis interempti. Meritò nunc gentes toto orbe caput regale circunferunt, quia mem- K
bra sunt Christi. Cognouisti de nationibus, cognosce etiam de Iudæis, quibus dominus Iesus abstulit spolia, hoc
est, regnum cœlorum abstulit, & dedit genti facienti fructum eius. Abstulit virtutem panis, & virtutem aquæ,
Prophetam & admirabilem consiliarum, & prudentem architectum, & sapientem auditorem. Illis abstulit, no-
bis dedit. Meritò exulto, sicut qui inuenit spolia multa. Sine labore meo inueni spolia quæ non habebā. Inueni
heptaticum, inueni regnorum libros, inueni prophetarū scripta, inueni Esdram, inueni Psalmos, inueni Prouer-
bia, inueni Ecclesiasten, inueni Cantica canticorum, inueni admirabilem cōsiliarum Christum, inueni Paulum
prudentem architectum, inueni sapientem auditorem populum Christianum, qui nouit ea quæ leguntur audi-
re. Ille enim audit qui ea quæ audit intelligit. Lex spiritalis est. Non illam audit Iudæus qui audit corporaliter,
sed ille audit, qui audit in spiritu. Habent illi libros, sed sensum librorum non habent. Habēt Prophetas, sed non
habent quem illi prophetauerunt. Quomodo enim habent, quem non receperunt? Ideóque cum Moyse & Helia
mihi apparuit, quia ab illis recessit. Multa habet spolia, qui habet dei verbum. Habet resurrectionem, habet iusti- L
tiam, virtutem, atque sapientiam, habet omnia, quia omnia in ipso constant. Hebræi spoliauerunt Aegyptios, &
vasa eorum abstulerunt. Iudæorū spolia habet populus Christianus, & totum habemus quod illi habere se ne-
sciebant. Illi aurum & argentum materiale abstulerunt, nos aurum mentis accepimus, nos acquisiuimus cœlestis
sermonis argentum.

Mystice. ORIGENES. Et hæc quidem de decem plagis quantum ad locum mysticum spectat. Iam verò si etiam
moralis nobis figura tractanda est, dicemus, quòd vnaquæque anima in hoc mundo, dum in erroribus viuit, &
ignorantia veritatis, in Aegypto posita est. Huic si appropinquare cœperit lex dei, aquas ei vertit in sanguinem,
id est, fluidam, & lubricam iuuentutis vitam, conuertit in sanguinem veteris, vel noui Testamenti. Tum deinde
educit ex ea vanam & inanem loquacitatem, & aduersum dei prouidentiam ranarum similem querelā. Purgat
etiam malignas cogitationes eius, & cyniphium mordacitatem similis calliditatis aculeos discutit, libidinum
quoque morsus cynomyę spiculis similes depellit, stultitiámque in ea, & intellectum pecudibus similē delet, per M
quam homo cum in honore esset, non intellexit, sed comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est
illis. Arguit enim & vlcera peccatorum, atque arrogantiæ tumorem, feruorémque in ea fūroris extinguit. Adhi-
bet post hæc etiam voces filiorum tonitrui, id est, euangelicas apostolicásque doctrinas. Sed & castigationem
grandinis admouet, vt luxuriam, voluptatēsque coërceat. Adhibet simul & ignem pœnitentiæ, vt & ipsa dicat,
Nónne cor nostrum ardens erat intra nos? Nec locustarum ab ea subducit exempla, quib⁹ mordeantur, & depa-
scantur omnes inquieti motus eius, & turbidi: quo & ipsa dicat, quòd Apostolus docet, vt omnia sua secundum
ordinem fiant. Vbi verò sufficienter fuerit castigata pro moribus, & pro emēdatioris vitæ correptione coërcita,
cùm auctorem verborum senserit, & confiteri iam cœperit quia digitus dei est, & parum quid agnitionis ac-
ceperit, tunc præcipuè gestorum suorum tenebras videt, tūc errorum suorum caliginem sentit. Cúmque in hoc
venerit, tunc merebitur vt extinguantur in ea primogenita Aegypti. In quo tale aliquid intelligi posse arbitror.

Omnis

A Omnis anima cùm ad supplemētum ætatis aduenerit, & velut naturalis in ea quædā lex cœperit sua iura defen-
dere, primos sine dubio motus, secundum desideriū carnis producit, quos & concupiscentiæ vel iræ fomite vis
incentiua commouerit. Vnde quasi præcipuum, & quod non sit commune cum cæteris hominibus, de solo Chri
sto Propheta dicit, Butyrum & mel manducabit, priusquam faciat aut proferat maligna eligit bonum. Quoniā
priusquam sciat puer bonum, aut malum, resistit malitiæ, vt eligat quod bonum est. Alius autem Propheta tan-
quam de semetipso loquens, dicebat: Delicta iuuentutis meæ, & ignorantias meas ne memineris. Quia ergo pri-
mi isti animæ motus secūdum carnem prolati, in peccatum ruunt, meritò in morali loco Aegyptiorum primi-
tiua ponuntur, quæ eatenus extinguūtur, si reliquæ vitæ conuersatione emendatiorem dirigat cursum. Sic ergo
in anima quam lex diuina ab erroribus susceptam castigat, & corrigit, etiam primogenita Aegyptiorum intelli-
guntur esse deleta, nisi posthæc omnia in infidelitate perduret, & nolit adiūgi Israëliticæ plebi, vt exeat de pro-
B fundo, & vadat incolumis, sed in iniquitate permaneat, & descendat tāquam plumbum in aquam validissimā.
Iniquitas enim secundum Zachariæ prophetæ visum, super talētum plumbi sedet. Et ideo qui permanet in ini-
quitate, tanquam plumbum demergi dicitur in profundum.

RABANVS. Possunt præterea & hæ decem plagæ quibus Aegyptus verberata est propter Israëlitas, Ro- Mystice.
mani regni comparari temporibus, quia hæc in figuram nostri facta sunt. Vterque populus, id est, Israëliticus &
Christianus, vnius dei est, vna populi vtriusque causa. Subdita fuit Israëlitarum synagoga Aegyptiis, subdita
Christianorū Ecclesia Romanis: persequuti sunt Aegyptij, persequuti sunt & Romani. Decem ibi contradictio-
nes aduersus Moysen, Decem hîc editæ aduersus Christum. Diuersæ enim plagæ Aegyptiorum, diuersæ hîc ca-
lamitates Romanorum. Nam vt etiam ipsas inter se plagas (inquantum tamen figura formæ comparari potest)
conferam. Ibi prima correptio habuit sanguinem vulgo, vel emanasse de puteis, vel in fluminibus cōcurrisse: hîc
prima sub Nerone exigit plaga, vt vbique morientium sanguis esset, vel morbis in vrbe correptus, vel bellis in
C orbe profusus. Ibi sequens plaga prodit perstrepentes persultātēsque in penetralibus ranas, inediæ propemodum
causam habitatoribus atque exitij fuisse: hîc sequens sub Domitiano pœna, similiter quādo satellitum militūm-
que eius improbis effrenatisque discursibus, cruentissimi iussa principis exequentium, ad inopiam penè omnes
Romanos ciues adactos, exilióque dispersos coegit. Ibi tertia vexatio habuit cyniphes, musculas scilicet paruis-
simas sæuissimásque quæ mediis sæpe æstibus per loca squalida coadunatim vibrando densatæ, & in illo volatu
adlabi solent, capillisque hominum ac pecudum setis cum vrente morsu inferri: Hic itidem sub Traiano Plaga
Iudæos excitauit, qui cum antè vbique dispersi, ita iam quasi non essent quiescerent, repentino quoque calore
permoti, in ipsos, inter quos erant, toto orbe sæuierant, absque immanibus multarum vrbium ruinis, quas crebri-
terræ motus iisdem temporibus subruerunt. Ibi in quarta plaga muscæ caninæ fuerunt, sæuæ alumnæ putredi-
nis, vermiúmque matres: Hic itidem quarta sub Marco Antonio plaga, lues plurimis infusa prouinciis, Italiam
quoque cum vrbe Roma vniuersam, exercitúmque Romanorum per longinquos limites in diuersa hyberna di-
D spersum, morte dissolutum, putredini simul ac vermibus dedit. Ibi quinta correptio pecorum ac iumentorum
repētino interitu expleta est: Hîc similiter quinta vltio sub Seuero persequutore, creberrimis ciuilibus bellis, pro-
pria viscera & adiumenta reipublicæ, hoc est, plebes prouinciarum, & legiones militum cōminutæ sunt. Ibi sexta
vexatio intulit vesicas efferuescentes, vlceráque manantia: Hîc æquè sexta punitio quæ post Maximi persequu-
tionem fuit, qui specialiter Episcopos & clericos omissa turba populari, hoc est, Ecclesiarum primates cruciari
imperauerat, intumescens crebrò ira atque inuidia, non per vulgi cædem, sed per vulnera morientium princi-
pum ac potentum exaltata est. Ibi septima plaga numeratur coacta in aëre grando profusa, quæ hominibus iu-
mentisque exitio fuit: Hic similiter septima sub Gallo & Volusiano, qui persequutori Decio mox interfecto suc-
cesserant, plaga extitit. Nam tunc pestis infusa est per omnia Romani regni ab oriente ad occidentem spatia,
cúmque omne propemodum genus hominum neci dedit, tunc etiam corrupit latus, infuditque pabula tabo. Ibi
octauam Aegyptiis contritionem fecere excitatæ vndique locustæ, terrentēsque omnia. Hîc octauam æquè in
E subuersionem Romanæ vrbis excitatæ vndique intulere gentes, quæ cædibus atque incendiis cūctas prouincias
deleuerunt. Ibi nona turbatio diuturnas, crassas ac penetrabiles tenebras habuit: plus omnino periculi commi-
nata, quàm fecit: Hîc eadem correptio fuit, cum Aureliano persequutionem decernenti, diris turbinibus, terribi-
le ac triste fulmen sub ipsius pedibus ruit, ostendens quid cum vitio talis exigeret, tantus possit vltor, nisi & cle-
mens esset & patiens. Quanquam intra sex hic menses tres occidui imperatores, hoc est, Aurelianus, Tacitus, &
Florianus, diuersis causis interfecti sunt. Ibi postremò decima plaga quæ nouissima omnium fuit, interfectio fi-
liorum, quos primos quique genuerunt: Hic nihilominus decima, id est, nouissima pœna est, omnium perditio
Idolorum, quæ primitùs facta, imprimis amabant. Ibi rex potentiam dei sentit, probauit, & credidit, ac per hoc
populum dei ire permisit: Hîc quoque hæc omnia fecit, & etiam credidit, ac per hoc populum dei liberum esse
permisit. Ibi postea nunquam populus dei ad seruitutem retractus, Hic nunquam postea populus dei ad idolola-
triam coactus est. Ibi Aegyptiorum vasa pretiosa Hebræis tradita sunt, Hîc Ecclesiæ Christianorū præcipua pa-
F ganorum templa cesserunt. Sanè illud (vt dixi) denunciandum puto, quia sicut Aegyptiis post has decem plagas
dimissos Hebræos persequi molientibus, irruit per superductum mare æterna perditio: ita & nos quidem liberè
peregrinantes, superuentura quandoquidem persequutio gētilium manet, donec mare rubrum, id est, ignem iu-
dicij, ipso domino duce & iudice, transeamus. Hi verò in quos Aegyptiorum forma transfunditur, permissa ad
tempus potestate sæuientes, grauissimis quidem permissu dei Christianos cruciatibus persequūtur. Veruntamen
iidem omnes inimici Christi cum rege suo Antichristo, accepto stagno ignis æterni quod magna impediente
caligine, dum non videtur intratur, perpetuam perditionem immortalibus arsuri suppliciis sortientur.

Profectique sunt filij Israël de Rameſſe in Sochoth, Sexcenta ferè milia peditum virorum, abſque par- 6
uulis & mulieribus. Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis, oues & armenta, & ani-
mantia diuerſi generis multa nimis. Coxerúntque farinam quam dudum conſperſam de Aegypto tule-

rant

Universidad de Deusto
Biblioteca

rant,& fecerunt subcinericios panes azymos. Neque enim poterant fermentari cogentibus exire Aegyptiis, & nullam facere sinentibus moram,nec pulmenti quicquam occurrerat præparare. Habitatio autem filiorum Israël qua manserunt in Aegypto,fuit quadringentorum triginta annorum. Quibus expletis,eadē die egressus est omnis exercitus domini de terra Aegypti. Nox ista est obseruabilis domini,quando eduxit eos de terra Aegypti, hanc obseruare debent omnes filij Israël in generationibus suis.

6 RABANVS. Post commemorationem paschæ & primogenitorum interitum, sermo sequitur de trāsitu filiorum Israël ex Aegypto,prolatus ita: *Profectíque sunt filij Israel de Rameſſe in Sochoth ſexcenta ferè milia peditum virorum, abſque paruulis & mulieribus.* HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Rameſſe, vrbs quam edificauerunt filij Israël in Aegypto,olim autem & vniuersa prouincia sic vocabatur, in qua habitauit Iacob vnà cum liberis suis. Sochoth autem prima mansio filiorum Israël in deserto, postquam de Aegypto sunt profecti, ante-
Quæſt. 47. quam mare transirent rubrum. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, Sustulerunt autem filij Israël de Rameſſe in Sochoth in sexcenta milia peditum viri, præter
Gen. 43. instructum vel censum.Si isto modo potest rectè interpretari quod Græcus habet ἀποσκευὴν, quo verbo non solùm mobilia,verùm etiam mouentia significari indicat scriptura, vbi Iudas loquēs ad patrem suum,dicit: Mittite puerum mecum,& surgentes ibimus,vt viuamus,& non moriamur,& nos,& tu,& substantia nostra. Ibi enim Græcus ἀποσκευὴν,habet,vbi substantiam Latinus interpretatus est, quod aliquando censum interpretantur nostri, sicut nunc instructum dicere voluimus, dum tamen eo nomine & homines & iumenta, vel omnia pecora intelligantur, vbi etiam si viri & vxores possent intelligi, nescio. Sexcenta tamen milia peditum cum scriptura commemoret,addens & dicēs,excepto instructu, vel censu, vel substantia, vel siquo alio verbo melius interpretatur ἀποσκευὴν, manifestū est & homines significatos, siue in seruis, siue in mulieribus, siue in his ætatibus, quæ militiæ non essent idoneæ, vt sexcenta milia peditum in eis solis intelligamus, qui possent militari agmine armari. Quæri autem solet, vtrum ad tantum numerum Hebræi peruenire potuerint per eos annos in Aegypto, quos ostendere consideratus in scripturis numerus potest,qui primum anni quot fuerint,non parua est quæstio. His ergo annis qui inferius describentur, quantum multiplicari potuerint, si fœcunditas hominis consideretur adiuuante illo qui eos voluit valde multiplicari, reperitur non esse mirum, quòd in sexcentis milibus peditum egressus est populus ex Aegypto,excepto cætero apparatu,vbi & seruitia erāt,& sexus muliebris,& imbellis ætas.
INTERLINEARIS. Hęc enim infirma,nec sunt digna numero,quia nec apta bello. Rameſſen autem,quidam Thebaida esse dicunt. CAIETANVS. Quòd Rameſſes in confinibus fuerit Aegypti, hinc insinuatur.Incipit enim Moyses supputare itinera à termino Aegypti in primam mansionem extra Aegyptum. Et quia scribitur Numeri trigesimo tertio, quinta decima die mensis primi venerunt de Rameſſes in Sochoth,insinuatur, quòd multitudo populi Israël erat prope Rameſſes, & quòd in illa ciuitate habitabat tunc Pharao. Ad hoc enim spectare videtur nominatio Rameſſes pro termino à quo recesserunt filij Israël. Certum est enim quòd à ciuitate in qua erat Pharao,recesserunt. Quòd autē locus Sochoth extra terminos Aegypti sit,subiuncta innuūt, sonantia quòd illo die egressus est Israël de terra Aegypti. Absque paruulis & mulieribus. Interpres addidit & mulieribus, subintelligebatur tamen, quoniam masculorum tantùm fit mentio. AVCTOR CATENAE. Absque paruulis & mulieribus.Dictionem mulieribus addidit Interpres,quoniam nec ipsæ recensebātur. Sciēdum autem semper Septuaginta dictionem טף taph ἀποσκευὴν, id est, supellectilē fuisse interpretatos. Et fortasse hoc nomine totam familiam intelligunt,sicut & Chaldaica,quæ hoc in loco habet,Præter familiam. Nam & fa men extenditur.Hoc enim dicimus,quia cùm hîc censeatur numerus virorum,& fiat quædam exceptio, manimilia, excepta supellectile, quæ enim affinitas viris & supellectili? Rectè ergo de tota familia viri illi docti incatus est,non vrbis vel villæ nomen secundum Hebræos, quam aliter nominant Pelusinam. Sexcenta milia penes patrum complente. *Sed & vulgus promiſcuum innumerabile aſcendit cum eis, oues & armenta, & animantia diuerſi generis multa nimis.* INTERLINEARIS. Hi etsi pugnare non possunt,pugnātibus tamen auxilio sunt. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur,Et etiam mixtio multa ascendit cum eis. Mixtura hominum proculdubio non Israëlitarum significatur,famulorum,famularum ac pauperum,qui consueuerant viuere seruiendo Israëlitis.Oues & armenta,& animantia diuersi generis multa nimis.Iuxta Hebræum habetur,Pecus graue valde. Nec ad pondus, sed ad excellentiam, precium ac multitudinem refertur grauitas maxima omnium simul animaliū.
AVCTOR CATENAE. Sed & vulgus promiscuum innumerabile. Egregiè expresit Hebraica verba ערב רב Hèreb rab. Est enim Hèreb, mixtio diuersorum hominum vel diuersarum rerum. Quod ergo ibi dicitur,Mixtio multa,Interpres & Septuaginta,vulgus promiscuum innumerabile,vel multum,rectè transtulerunt. Qui autem hi fuerint,Chaldaica exprimit,inquiens,Extranei quoque multi ascēderunt cum eis. Est autem sensus intentus, quòd qui relicto paganismo ad Iudaismum conuersi sunt, tam de peregrinis quàm de Aegyptiis, mixti sunt inter Iudęos.Et animātia diuersi generis multa valde.In Hebręo: מִקְנֶה כָּבֵד מְאֹד Mikne cabed meod, Grex magnus valde:Vel vt habet Chaldaica,Et pecora multa nimis,vel admodum. Septuaginta, καὶ κτηνῶν πολλὰ σφόδρα.Et iumenta multa valde.Sed hæc idem dicunt cum Latina litera. *Coxerúntque farinam quam dudum conſpertam de Aegypto tulerant, & fecerunt ſubcinericios panes azymos.* Tam in Hebræo & Chaldaica editione, quàm apud Septuaginta vacat dictio, dudum. Et loco farinæ, vbi in Hebræo est בָּצֵק Bazech , de quo suprà dictum est, aliqui transtulerunt pastam, aliqui massam farinaceam,vt dicatur: Coxerúntque pastam, siue massam farinaceam quā de Aegypto extulerant, siue protulerant, vel eduxerant.Et sic habet Chaldaica . Sed idem est cum litera nostra.

Et

A Et fecerūt subcineritios panes azymos,quod Hebraicè est עֻגֹת מַצּוֹת Hugoth mazoth,Placētas,vel infermētatas, vel azymas.Est enim Hugoth,panis subtus carbones & non in fornace coctus,quē Latini subcineritium vocant panem. Massam igitur quā iam pro itinere infermentatā parauerant ad pinsendum, vt hac vescerentur septem diebus iuxta præceptum domini,in placentas coxerunt. Non enim permittebantur tardare ad parandum viaticum.Vnde & sequitur, *Neque enim poterant fermentari cogentibus exire Aegyptiis,& nullā facere sinētibus morā,nec pulmenti quicquam occurrerat præparare.* RVPERTVS. Idē est ac si diceretur,Etiā si non fuissent à fermentato prohibiti,tātā fuit instantia exire compellentium vt non possent fermentari. CAIETANVS. Quanquam ex his verbis, Neque enim poterāt,& cætera,clarè appareat,quòd non voluntatis, sed necessitatis fuerunt azyma tunc. AVCTOR CATENAE. Tota hæc litera ita legitur in Hebræo sicut in Chaldaica, Quia non erat fermentatū, eo quòd eiecti fuerant de Aegypto,& non poterant immorari, viaticum quoque non parauerunt sibi. Sed hæc
B idem penitùs cum litera nostra, vt Interpretem & fidum & doctum simul extitisse intelligas. *Habitatio autē filiorum Israel qua manſerunt in Aegypto, fuit quadringētorum triginta annorū.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta ita legitur locus iste: Incolatus filiorum Israël quem incoluerūt in terra Aegypti & in terra Chanaan, ipsi & patres eorum,anni quadringenti triginta. Illa nimirum computatio quam secutus est Eusebius in historia sua Chronica,perspicua veritate subnixa est.Ab illa enim promissione cō-
putant quadringentos triginta annos, qua vocauit deus Abraham, vt exiret de terra sua in terram Chanaan, quia & Apostolus cùm Abrahæ laudaret & commendaret fidem,in ea promissione qua Christum vult intelligi *Gal.3.* prophetatum,id est,qua promisit deus Abrahæ quòd benedicerentur in eo omnes tribus terræ, Hoc autem dico (inquit)quia Testamentum confirmatum à deo,post quadringentos & triginta annos facta lex,non infirmat ad euacuandas promissiones.Ex illa ergo promisione qua vocatus est Abraham,& credidit deo, post quadringen-
tos & tringinta annos factam legem dicit Apostolus,non ex tempore quo Iacob intrauit in Aegyptum. Deinde
C hoc etiam ipsa hæc scriptura satis significauit. Non enim dixit, Incolatus filiorum Israël , quem incoluerunt in terra Aegypti,anni quadringenti triginta:sed apertè dixit , Quem incoluerunt in terra Aegypti & in terra Chanaan ipsi & patres eorum. Ac per hoc manifestum est, computandum esse tempus etiam Patriarcharum, Abrahæ, Isaac,& Iacob,ex quo peregrinari cœpit Abraham de terra Chanaan , id est,ex illa promissione, in qua eius fidem laudat Apostolus,vsque ad illud tempus,quo ingressus est Israël in Aegyptum. Toto quippe isto tempore peregrinati sunt patres in terra Chanaan, & deinde semel Israël in Aegypto,ac sic completi sunt quadringenti triginta anni à promissione vsque ad exitum Israël ex Aegypto, quādo facta est lex in monte Sina,quæ non infirmat Testamentum ad euacuandas promissiones.Septuagesimo & quinto anno vitæ suæ Abraham, sicut scriptura dicit, egressus est in terram Chanaan , & genuit Isaac , cùm esset annorum centum . Fiunt itaque anni vigintiquinque ex promisione vsque ad natum Isaac.His adduntur omnes anni vitæ suæ Isaac,id est,centū octoginta,fiunt ducenti quinque,tunc erat Iacob annorum centum viginti.Nati sunt enim sexagenario patre gemi-
D ni, ipse & Esau.Post decem autem annos intrauit Iacob in Aegyptum, cùm esset annorum centum triginta, Ioseph autem cùm esset trigintanouem.Fiunt proinde anni à promissione vsque ad ingressum Iacob in Aegyptū, ducenti quindecim . Ioseph autem ab illo trigesimo nono anno ætatis suæ, in quo eum pater in Aegypto inuenit, vixit septuaginta & vnum annos,quia omnes ætatis eius anni centum decem fuerunt. Cùm itaque ad ducentos quindecim annos accesserint septuaginta vnus , fiunt anni ducenti octoginta sex . Restant centum quadraginta quatuor vel quinque , quibus intelligitur seruisse in Aegypto populus Israël post mortem Ioseph.
CYRILLVS. Vbi in Genesi scriptum est , Post quadringentos annos reuertentur filij Israël , annos tantummodo quos in Aegypto vixerunt enumerat,cùm autem hîc dicit quadringentos triginta annos, etiam eos quos in terra Chanaan vnà cum Iacob postquam ille è Mesopotamia redierat,cōprehendit. RVPERTVS. Habitatio autem filiorum Israël qua manserunt in Aegypto, fuit quadringentorum triginta annorum. Hoc si ad
solas quatuor generationes respicias , quia generatione quarta exierunt filij Israël de Aegypto, stare non potest,
E etiam si Leui,Caath & Amran,non priusquam centenarij essent,filios genuissent, & Moyses quartus à Leui iam centenarius coram Pharaone stetisset , præsertim cùm & Leui, & cæteri filij Iacob, iam grandes & singuli cum coniugibus suis & filiis introierunt in Aegyptum.Vnde ergo vel quo potius à principio istos quadringentos triginta annos numeremus Apostolo teste habemus , videlicet à promissione dei Abrahæ facta , cùm ille esset se- *Gal.3.*
ptuaginta quinque annorum.Ab illa ergo hos annos computari oportet,quia cum hac seruitute filiorum Israël, peregrinatio quoque patrum intra quadringentos & triginta annos comprehensa est. Et rectè , Nam & pater Abraham post eandem promisionem primus in Aegypto peregrinatus est . Vnde & reuersus erat quando dictum est ei,Scitò quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua, & subiicient eos seruituti, & affli- *Gen.15.*
gent quadringentis annis , necdum enim impletæ sunt iniquitates Ammorræorum , vsque ad præsens tempus. Vbi notandum,quia non dixit,& affligent quadringentis & triginta.Sed tantùm quadringētis annis,iam enim aliquid de hac summa diminutum fuerat à prædicta confirmatione Testamenti.Itaque summæ quadringento-
F rum triginta annorum, detrahe primùm viginti quatuor annos, qui ex quo locutus est deus ad Abraham, vsque ad natiuitatem Isaac interfuerūt,& * quadraginta annos Isaac ante natiuitatem Iacob. Itémque nonaginta an- *aliàs sexa-*
nos Iacob, quibus exactis genuit Ioseph , ac deinde centum & decem annos Ioseph, quo viuente cuncta fuere *ginta,vt pa-*
prospera, & non remanent seruituti filiorum Israël plures quàm centum quadraginta quatuor anni , sicut an- *tet,Gen.26.*
te nos diligenter à temporum scriptoribus pernotatum est . Et nota diligenter , quia sceleris quod in fratrem suum filij Iacob commiserunt , in decuplum filiis eorum in tertiam & quartam generationem, pœna secundum tempus reddita est. Ille nanque venditus ab eis,quatuordecim annis seruiuit,quippe qui cùm venundatus esset, sedecim erat annorum, quando autem de carcere eductus coram Pharaone stetit , triginta erat annorum. Quatuordecim verò decies multiplicati , centum & quadraginta fiunt . Igitur vt dictum est, in decuplum illis pœna seruitutis repensa est. CAIETANVS. Habitatio autem filiorum Israël, &c. Non est literæ huius sensus, quòd habitatio filiorum Israël in Aegypto fuit quadringentis triginta annis: sed sensus est , quòd peruenit ad

quadringen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

quadringentesimum trigesimum annum peregrinationis Abrahæ de Vr Chaldæorum. Ab illo siquidem tem- G
pore vsque ad exitum de Aegypto, supputatur tempus quadringentorum & triginta annorum. Nam ducenti &
decem in Aegypto, centum triginta vitæ Iacob ante ingressum Aegypti, Sexaginta Isaac ante natiuitatem Ia-
cob, & vigintiquinque Abrahæ ante natiuitatem Isaac, ab egressu de Charan sunt, quibus si addantur anni
quinque, quibus moratus est Abraham in Charan egressus de Vr, vt iret in terram Chanaan (iuxta scripta Ge-
nesis vndecimo) supputantur anni quadringenti triginta. AVCTOR CATENAE. Scito tamen quod
additur in codicibus Græcis ex Septuaginta, καὶ ἐν γῇ χανάαν, Et in terra Chanaan, neque Hebraicè, neque Chal-
daicè haberi, sed hoc fecerũt docti viri, quò ad annorum numerum de quo in litera sermo est, quemadmodum
ex Augustino audiuisti, inoffenso pede venire possent. In hoc igitur quadringentorum triginta annorum nu-
mero collocantur omnes illi anni, qui fluxerunt ab eo tempore, quo dictum est ad Abraham, Peregrinum erit
Gen.15. semen tuum in terra non sua. Sic intelligitur locus iste, nam tempus quo fuerunt in Aegypto, sunt tantùm du- H
cẽti & decem anni. *Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus domini de terra Aegypti.* RVPERTVS. Hoc
dicto palàm innuit scriptura, quia non saltem vna die remorati sunt vltra annos quadringentos triginta.
CAIETANVS. Quibus expletis, &c. Iuxta Hebræum habetur, Et fuit de fine triginta annorum & quadrin-
gentorum annorum, & fuit in proprietate diei istius exierunt omnes exercitus domini è terra Aegypti. Dixerat
quòd habitatio filiorum Israël in Aegypto peruenerat ad quadringentesimum trigesimum annum peregrina-
tionis Abrahæ, subiungit modò, quòd non solùm peruenit ad dictum annum, sed etiam terminauit illum, ita
quòd statim finito anno exierunt. Deinde narrat quòd fuit in corpore seu proprietate istius diei, hoc est, in illo
die immediatè sequente dictum tempus, qui fuit iste dies, tunc quintus decimus mensis primi. Et dicendo om-
nes exercitus, significat & discretionem ordinatam in diuersas partes populi Israël (Puta per tribus suas) & exer-
citus istos non esse Moysi, sed dei, vt non casu, sed diuina prouidentia effectum intelligamus, vt dies paschalis I
liberãs Israël de seruitute Aegypti, fuerit dies immediatè sequens quadringentesimum trigesimum annum per-
egrinationis Abrahæ iussu diuino. AVCTOR CATENAE. Doctus & prudens Interpres paucissimis
verbis expressit, quod plurimis est in Hebræo, videlicet, Quibus expletis eadem die egressus est, &c. Hebraica ve-
rò sunt sicut & in Chaldaica lectione habentur, nempe, Et factum est post quadringentos & triginta annos in
hac eadem die, egressi sunt omnes exercitus domini de terra Aegypti. Quidam verò dictionem מִקֵּץ Mikes, A
fine vertunt, vt dicant, Factum est à fine illorum triginta, &c. Sed hæc non variant à sensu nostræ editionis.
Tam certa autem sunt dei promissa, tam firma, vt mox annis quadringentis triginta completis, ipso eodem die
eduxerit filios Israël. Quanquam sunt qui eadem die non referant ad ingressum Aegypti, ita quòd eadem dies
reuolutis tamen annis, fuerit ingressus & exitus, sed ad egredientes, quia omnes simul egressi sunt eadem die.
Non paruum autem miraculum est, potuisse tot homines eodem die exire captiuitatem, sed domino nihil im-
possibile, cuius miracula iam plura legimus. Et austeritas captiuitatis propensiores reddiderat ad enitendum,
& parati iandudum fuerant verbo dei per Moysen, cui per gratiam dei crediderant. Et iam omnes sumpto K
paschali cibo baculos habentes in manibus, fide certa, dei potentiam præstolabantur, & prohibebantur mo-
ram nectere in tota terra ob mortem primogenitorum in omnibus domibus, vt ne vnus quidem Israëlita ea-
dem hora remanere potuerit, etiam si pariter, & vno statim exercitu non confluxerint. Et nox denique tota
clara erat ex plenilunio, quod quartadecima currebat, clarior ad iter & aptior. *Nox ista est obseruabilis domini quã-*
do eduxit eos de terra Aegypti. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Nox custodiarum ipsa domino ad
faciendum educere ipsos è terra Aegypti. Descripto tempore exitus ex Aegypto relatiuè ad peregrinationem
Abrahæ primi patris proprij Israëlitarum, cui primo facta est promissio terræ Chanaan, ad quam possiden-
dam egrediebantur, describitur idem tempus relatiuè ad vigilantiam diuinam. Et vtitur Moyses metaphora
custodientium secundum nocturnas vigilias. Describit siquidem deum in nocte huius diei quintidecimi ad
similitudinem vigilantis, custodiendo in nocturnis vigiliis, quòd vigilauerit ad faciendum eos exire de Ae-
gypto. Et descripsit hoc ad manifestandam diuinam prouidentiam, tanquam magnæ curæ ei fuerit liberatio L
Israël hac nocte. Est enim casus datiuus, domino. Et vigiliæ nocturnarum excubiarum significantur nomine
custodiarum. AVCTOR CATENAE. Nox est ista obseruabilis domini, &c. Iuxta Hebræum sic legi-
tur, לֵיל שִׁמֻּרִים הוּא לַיהוָה לְהוֹצִיאָם מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם Lel simmurim hu laihoua lehozimam meérez mizráim, Nox cu-
stodiarum, vel vigiliarum, seu obseruantiarum hæc domino, vt educeret eos de terra Aegypti, id est, hac
nocte dominus custodiuit filios Israël, ne læderentur à vastatore, vt educeret eos de terra Aegypti, & assere-
ret in libertatem. Chaldaica, Nox est obseruabilis coram domino, vt educeret eos de terra Aegypti. Septua-
ginta, νὺξ προφυλακῆς ἐστι τῷ κυρίῳ, ὥστε ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς αἰγύπτου, Nox obseruationis est domino, vt edu-
xit eos è terra Aegypti. Sed hæc non discrepant à sensu priori. *Hanc obseruare debent omnes filij Israel in generationi-*
bus suis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Ipsa nox ista domino custodiæ omnibus filiis Israël in
generationibus suis. Ex diuina vigilantia erga filios Israël in nocte ista infert Moyses vigilantiã filiorum Israël
debitã deo supremo in hac eadem nocte anniuersaria in perpetuum. Hæc enim vigilantia significatur, dicen- M
do quòd ipsa nox ista ipsi domino custodiæ (hoc est, erit in custodia) omnibus filiis Israël in generationibus
suis. Est enim nominatiuus pluralis custodiæ, & significantur studia ad gratias agendum summo deo. AV-
CTOR CATENAE. Hanc obseruare debent. Præmittuntur aliquę dictiones in Hebræo, quas pro vita-
tione replicationum præteriit Interpres, videlicet הוּא הַלַּיְלָה הַזֶּה לַיהוָה Hu haláila haze laihoua, Ipsa nox hæc
domino. Vel, nox (inquam) ista erit domino. Aut, Illa (inquam) est nox illa domini. Chaldaica, Hæc est
nox illa coram domino. Sequitur, Hanc obseruare debent omnes filij Israël in generationibus suis. Pro, Hanc
obseruare debent, Hebraicè est שִׁמֻּרִים Simmurim, custodiæ. Vt dicatur, obseruantiæ, siue custodiæ omnibus
filiis Israël in generationibus suis. Et pluralis numeri est Simmurim, quasi dicat, Nox ista obseruabitur ab om-
nibus filiis Israël domino, id est, in honorem domini perpetuis temporibus, & memores erunt quomodo
ego in Aegypto custodierim eos, quando Aegyptiorum primogenita interfeci, & eduxi eos de domo ser-
uitutis

A uitutis. Chaldaica, Obseruanda filiis Israël in generationibus suis. Et Septuaginta, ἐκείνη ἡ νὺξ αὕτη προφυλακὴ κυ-
ρίῳ, ὥστε πᾶσι υἱοῖς ἰσραὴλ εἶναι εἰς γενεὰς αὐτῶν, Illa nox hæc obseruatio domino, vt omnibus filiis Israël sit in ge-
nerationes eorum, id est, Tam magnum hac nocte consequuti sunt beneficium, vt in eius memoriam per om-
nes successiones semper illam habituri sint solennem & domino dicatam. Inculcatur multis paschalis religio,
vt nullis vnquam temporibus intermoriatur eius beneficij rememoratio. Propter hoc miseri & stulti Iudæi suũ
Messiam ea nocte operiuntur cum asino, vt paratos se inueniat, & accinctos ad transmigrandum Hiero-
solymam.

ORIGENES. Doctor gentium in fide & veritate Apostolus Paulus, tradidit Ecclesiæ quam congrega- *Mystice.*
uit ex gentibus, quomodo libros legis susceptos ab aliis, sibique ignotos priùs, & valde peregrinos, deberet ad- *Hom.5.*
uertere, ne aliena instituta suscipiens, & institutionum regulam nesciens, in peregrino trepidaret instrumento.
B Propterea ergo ipse in nonnullis intelligentiæ tradit exempla, vt & nos similia obseruemus in cæteris, ne fòr-
tè pro similitudine lectionis & instrumenti, Iudæorum nos effectos esse discipulos crederemus. Hoc ergo dif-
ferre vult discipulos Christi à discipulis synagogæ, quòd legem quã illi male intelligendo, Christum non re-
ceperunt, nos spiritaliter intelligendo, ostendamus eam ad Ecclesiæ instructionem meritò datam. Iudæi er-
go hoc solùm intelligunt, quia profecti sunt filij Israël de Aegypto, & prima profectio eorum fuerit ex Ra-
messe in Sochoth. Nos verò tanti Apostoli instructi doctrina, si quis est (dicimus) qui proficisci de Aegypto
parat, si quis est qui cupit obscuros mundi huius actus, & errorum tenebras derelinquere, primò omnium ex
Ramesse ei proficiscendum est. Ramesse verò interpretatur cõmotio tineæ. Si ergo vis venire in Sochoth, vt
dominus tibi dux sit, & in columna nubis te præcedat, & sequatur te petra quæ tibi escam spiritalem, & po-
tum nihilominus præbeat spiritalem, proficiscere, & exi ex Ramesse, nec thesaurizes ibi, vbi tinea extermi-
nat, & vbi fures effodiunt & furantur. Hoc est quod apertè & dominus in Euangeliis dicit, Si vis perfectus
C esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœlo, & veni sequere me. Hoc
est, ergo proficisci de Ramesse, & sequi Christum. Videamus autem quis sit & castrorum locus, ad quem ve-
nitur ex Ramesse. Venerunt (inquit) in Sochoth. Sochoth tabernacula intelligi apud Hebræos tradunt In-
terpretes nominum. Cùm ergo derelinquens Aegyptum, discusseris à te tineas totius corruptelæ, & vitiorum
incitamenta reieceris, habitabis in tabernaculis. Habitamus enim in tabernaculis, ex quibus nolumus expo-
liari, sed superuestiri. Habitatio autem tabernaculorum, expeditum & absque vllis impedimentis indicat es-
se eum, qui festinat ad deum. HIERONYMVS FABIOLAE. Mouerunt itaque castra filij Israël de
Ramesses primo mense, quinta decima die mensis primi, altera die post pascha egressi sunt filij Israël in manu
excelsa in conspectu omnium Aegyptiorum, & Aegyptij sepeliebant quos percusserat dominus ex eis, omne
primogenitum in terra Aegypti, & in diis eorum fecit dominus iudicia. Ramesses à quibusdam interpretatur
commotio turbulenta, aut amaritudo, commotióque tineæ: nos autem verius existimamus exprimi tonitruum
D gaudij. Ad hanc vrbem quæ in extremis Aegypti finibus erat, populus congregatus est, qui in desertum exire
cupiebat, eo quòd tumultum seculi derelinquens, mouebatur à vitiis pristinis, & ab exedente se priùs ti-
nea peccatorum, vt omnem amaritudinem vertens in dulcedinem, dei vocem in Sina monte desuper to-
nantis audiret. Quod autem verba diuina & eloquia scripturarum, in istius seculi & mundi rota, tonitruus
appellentur, Psalmista declarat, dicens: Vox tonitrui tui in rota. Et dei patris vocem in baptismo saluato-
ris audientes, tonitruum putauerunt. Cúmque commoti fuerimus ad Euangelicam tubam, & excitati toni-
trui gaudio, eximus in mense primo, quando hyems præterit & abit sibi, quando veris exordium est, quan-
dò terra parturit, quando cuncta renouantur, & eximus quintadecima die mensis primi, in crastinum paschæ
pleno mensis lumine, post esum agni immaculati, & calciatos pedes habentes de Apostolo, & accinctos pudi-
citia lumbos, & baculos in manibus præparatos. Quanuis enim in Aegypto decimaquarta die mensis pascha
facientes, comederimus agnum, tamen tunc nobis lux plena completur, quando in manu excelsa Ramessen
E dimittimus, quæ excelsa dicitur, vel quòd Aegyptum percusserit, vel quòd protexerit Israël videntibus Ae-
gyptiis, qui admirantur nos exire de seculo, & torquentur inuidia, & postea nos tenere cupientes, in persecu-
tionibus suffocantur, quando & Aegyptij sepeliunt primogenitos suos, & patres mortui terrenis operibus, op-
primunt mortuos filios. Mihi videtur Aegyptiorum primogenita, dogmata esse philosophorum, quibus de-
ceptos homines atque irretitos tenebant. Quæ cùm Israël viuus effugerit, circundantur mortuis suis, ne ex-
cuntium imitentur exemplum. Proficiscentes autem filij Israël de Ramesse, castrametati sunt in Sochoth. Se-
cunda mansio. In hac coquunt panes azymos, & primùm tendunt tabernacula, vnde & ex re locus nomen ac-
cepit. Sochoth quippe interpretatur in lingua nostra tabernacula siue tentoria. Et ob hoc septimo mense, quin-
tadecima die mensis solennitas tabernaculorum est. Cùm ergo exierimus ex Aegypto, primùm tabernacula
figimus, scientes nobis ad vlteriora pergendum. Tunc non comedimus de fermento Aegypti malitiæ & ne-
quitiæ: sed vescimur azymis synceritatis & veritatis, domini præceptum opere consummantes: Cauete à fer-
F mento Pharisæorum. In hac nobis præcipitur mansione, vt semper egressionis ex Aegypto memores simus, vt
celebremus transitum, id est, Phase domini, vt primogenita nostri vteri, cunctarúmque virtutum, pro pri-
mogenitis Aegypti quæ percussa sunt, domino consecremus. RVPERTVS. Qui autem profecti sunt,
fuere sexcenta milia virorum absque paruulis. Sed & vulgus promiscuum & innumerabile ascendit cum eis. *1.Cor.10.*
Quanuis non in pluribus eorum beneplacitum fuerit deo, siquidem prostrata sunt corpora eorum in deserto, *Num.14.*
nomẽ tamen filiorum Israël, numerúsque perfectus, scilicet centuplex senarius eos tantùm significat, qui sic
ad Christum veniunt fugientes hunc mundum, vt & digni gratia vel adoptione filiorum dei, & apud patrem
omnes numerati sint. Cæterùm vulgus promiscuum & innumerabile, quod ascendit cum eis, eo ipso quòd
innumerabile fuit, typum eorum gessit, qui quamplurimi ad fidem nominetenus veniunt, & verbotenus con- *Psal.39.*
fitentur se nosse Christum. De qualibus Propheta in Psalmo dicit, Annunciaui & locutus sum, multiplica-
ti sunt super numerum. INTERLINEARIS. Et dominus in Euangelio, Multi sunt vocati, pau-
ci verò

Universidad de Deusto
Biblioteca

ci verò electi. RVPERTVS. Porrò quod sequitur: Coxerúntque farinam quam dudum consperſam de
G Aegypto tulerant, & fecerunt subcineritios panes azymos, neque enim poterant fermentari, &c. Eiusmodi dictio sæpe dicto consentit azymorum mysterio, quia videlicet quòd azymi, id est, synceri de tenebris peccatorum nostrorum exiuimus, non hoc industriæ nostræ, sed diuinæ gratiæ debet ascribi, quæ spiritales Aegyptios cum suo fermento citiùs abſistere compulit. AVCTOR CATENAE. Quin etiam nulla mora nectenda fidelibus Aegyptum exire iusſis, & iam potentibus contendere ad altiora promiſſæ patriæ. INTERLINEARIS. Sicut autem cogunt Aegyptij filios Iſraël exire, ſic & mundus ipſe quandoque compellit fideles ad deum. Et quemadmodum vrgent illi Hebræos, nec ſinunt pulmenti quicquam præparare, ſic obſtant Dæmones, ne Euangelij ſapore auſteritatem legis vel mundani dogmatis condiamus. RVPERTVS. Nox iſta obſeruabilis domino, quando eduxit eos de terra Aegypti. Hanc obſeruare debent omnes filij Iſraël in generationibus ſuis. Nox iſta, ſubauditur quando immolatus eſt agnus, & primogenita Aegyptj cæſa ſunt.
H Equidem alia nox fuit illa cuius in vigilia matutina, reſpiciens dominus ſuper caſtra Aegyptiorum, per columnam nubis & ignis, interfecit eorum exercitum, & ſubuertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum. Verùm nox vna pro duarum noctium rebus geſtis, domino obſeruabilis iuſſa eſt. Et rectè, Nam vna eadémque liberatio Iſraël, quæ in morte primogenitorum inchoata, in ſubmerſione Aegyptiorum cunctorum peracta eſt. Non ergo noua vel præſumpta auctoritate ſancta Romana Eccleſia duarum itidem noctium acta, vna eadémque nocte celebrari inſtituit, vnius ſcilicet, qua comprehenſus, & ad mortem ductus, primogenitum Pharaonis, id eſt, ſuperbiam diaboli cruce ſua transfixit: alterius verò, qua reſurgens à mortuis, plenum gaudium, tam de animarum redemptione quam moriendo acquiſiuit, quàm de corporum reſurrectione quam reſurgendo parauit, toti mundo attulit. Hæc (inquam) duarum noctium acta, vna nocte celebrare inſtituit, in laudem & gloriam veri agni, qui abſtulit peccata mundi, qui mortem noſtram moriendo deuicit, & vitam reſurgendo reparauit. Hanc (inquit) obſeruare debent omnes filij Iſraël. Ita planè faciunt omI nes filij Iſraël, imò omnes filij dei, qui diſperſi fuerant, congregati in vnum, poſt huius noctis ſacramentum, qua Chriſtus dei filius tanquam agnus occiſus pro illis, tanquam leo reſurrexit, noctem iſtam concordi vbique tripudio concelebrant, illam eſſe non dubitantes, de qua ſcriptum eſt, Et nox vt dies illuminabitur, *Pſal.138.* & nox illuminatio mea in deliciis meis. Idcirco noctem æquè vt diem ſequentem ſancta Eccleſia quantum poteſt concelebrat, eodem nanque victorioſæ reſurrectionis obſequio in veſpera, quo & ſequenti die perſultat. Priùs enim veſpertinum quàm matutinum ſacrificium tantæ ſolennitatis immolat. Cur hoc? videlicet quia eſt reſurrectio prima, quæ noctem, & reſurrectio ſecunda, quæ diem illuſtrat. Reſurrectio prima, eſt remiſsio peccatorum, quam renaſcentes ex aqua & ſpiritu ſancto in illa paſchali veſpera accipiunt, & ita iam in anima reſurgunt. Reſurrectio ſecunda, reſurrectio corporum eſt, quæ iam in Chriſto facta, & tandem in omnibus facienda eſt. At verò præſens Eccleſia quæ nox aliquando erat, hac prima reſurrectione fit lux, & ſicut dies illuminatur. Per hanc enim quiſque noſtrum, & nunc dum in corpore eſt, veritate fulget,
K & poſt corporis ſolutionem tota veſpera Sabbati donec luceſcat in prima Sabbati, quæ ipſa octaua erit, illuminatur vt dies, & interim ſola anima ſabbatizat, quia in requie eſt. Rectè igitur ante lucem primæ Sabbati, ipſa veſpera Sabbati iocunditate illuminatur paſchalis ſacrificij, præcentore Chriſto dicente, Et nox vt dies illuminabitur, & nox illuminatio in deliciis meis.

7 *Dixítque dominus ad Moyſen & Aaron, Hæc eſt religio Phaſe. Omnis alienigena non comedet ex eo. Omnis autem ſeruus empticius circuncidetur, & ſic comedet. Aduena & mercenarius non edent ex eo. In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras, nec os illius confringetis. Omnis cœtus filiorum Iſraël faciet illud. Quòd ſi quis peregrinorum in veſtram voluerit tranſire coloniam, & facere Phaſe domini, circuncidetur priùs omne maſculinum eius, & tunc ritè celebrabit, eritque ſicut indi-*
L *gena terræ. Si quis autem circunciſus non fuerit, non ueſcetur ex eo. Eadem lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud uos. Fecerúntque omnes filii Iſraël ſicut præceperat dominus Moyſi & Aaron, & eadem die eduxit dominus filios Iſraël de terra Aegypti per turmas ſuas.*

7 THEODORETVS. Conſequenter admodum iis quæ appoſita ſunt, tertia hæc eſt lex, quam rurſus præter alias duas dixit dominus. Attende autem quàm ſubtiliter Scriptura loquatur, quòd legem hanc de paſchate ab initio non dixerit. Nam ſi illam quum adhuc in Aegypto erant poſuiſſet, antequam ex Aegypto proficiſcerentur, omnis alienigena non comedet ex eo, Itémque, & omnem domeſticum & argento emptum circuncides, & tunc ex illo comedet, nunquam mixta illa turba ex Aegypto profecta el- M
ſet. Vide autem quæ nam ſit iſta lex. *Dixit dominus ad Moyſen & Aaron.* CAIETANVS. Nomen eſt tetragrammaton, quod ſæpiſsimè repetitur, ad manifeſtandum, quòd ipſe fons eſſendi curam habet omnium & ſingulorum circa eductionem populi, & quòd eſt auctor omnium præceptorum pertinentium ad paſcha. *Hæc eſt religio Phaſe.* AVCTOR CATENAE. Dictio חקת Chukkath, vt priùs quoque diximus cultum, ritum ſtatutum, cærimoniam, & legem ſignificat. Vnde omnia hæc verti poſſet hoc in loco. Et eſt ſenſus, hic debet eſſe ritus, hæc obſeruantia, hoc more celebrandum eſt Phaſe. Chaldaica, Hic eſt ritus phaſe, Septuaginta, ὁ νόμος πάσχα, lex paſchæ. Sed idem cum noſtra litera. *Omnis alienigena non comedet ex eo. Omnis autem ſeruus empticius circuncidetur, & ſic comedet. Aduena & mercenarius non edent ex eo.* RVPERTVS. Hæc eſt religio Phaſe. Planè religio ſancta, & iuſta, & bona. Quid enim? Nunquid alienigenam

A alienigenam pro vili conditione refutat? Proculdubio repugnat quod dicitur, Omnis autem ſeruus empticius circuncidetur & ſic comedet. Ergo alienigena quandiu fuerit liber, non veſcetur: vbi autem in ſeruum fuerit emptus, ipſe veſcetur ex eo. Quare? Videlicet quia alienigena, dum liber eſt, poſtquam hodie comederit phaſe, cras vel continuò ſi volet, communicabit ſuperſtitioni Aegyptiæ, non diiudicans inter vtrumque: ſimilitérque mercenarius, quia ſtabilitatem in domo Iſraëlitica non eſt profeſſus, & idcirco non habet vnde ad Phaſe ſemel guſtatum conſtringatur. Igitur deus, non quia ſit deus carnalis Iſraëlitarum tantùm, & non gentium, ſed propter vagam inſtabilitatis licentiam, refutat alienigenam, & mercenarium, cùm admittat ſeruum empticium. THOMAS. Sacramenta in veteri lege propriè dicebantur illa quæ adhibebantur dei cultoribus ad quandam conſecrationem, per quam ſcilicet deputaban- *1. 2. q. 102. ar. 5. in corp.*
B tur quodammodo ad cultum dei. Cultus autem dei generali quidem modo pertinebat ad totum populum: ſed ſpeciali modo pertinebat ad ſacerdotes & Leuitas qui erant miniſtri cultus diuini: & ideo in iſtis ſacramentis veteris legis quædam pertinebant communiter ad totum populum, quædam autem ſpecialiter ad miniſtros, & circa vtroſque tria erant neceſſaria. Quorum primum eſt inſtitutio in ſtatu colendi deum, & hæc quidem inſtitutio communiter quantum ad omnes fiebat per circuncisionem, ſine qua nullus admittebatur ad aliquid legalium, quantum verò ad ſacerdotes per ſacerdotum conſecrationem. Secundò requirebatur vſus eorum quæ pertinent ad diuinum cultum, & ſic quantum ad populum erat eſus paſchalis conuiuij, ad quem nullus incircunciſus admittebatur, vt patet Exodi duodecimo, & quantum ad ſacerdotes oblatio victimarum, & eſus panum propoſitionis, & aliorum quæ erant ſacerdotum vſibus deputata. Tertiò requirebatur remotio eorum per quæ aliqui impediebantur à cultu diuino, ſcilicet immunditiarum, & ſic quantum ad populum erant inſtitutæ quædam purificationes à quibuſdam
C exterioribus immunditiis, & etiam expiationes à peccatis. Quantum verò ad ſacerdotes & Leuitas erat inſtituta ablutio manuum & pedum, & raſio pilorum. Et hæc omnia habebant rationabiles cauſas, & literales ſecundum quòd ordinabantur ad cultum dei pro tempore illo, & figurales ſecundum quòd ordinabantur ad figurandum Chriſtum, vt patebit per ſingula diſcurrenti. CAIETANVS. Quilibet autem non Iſraëlita ſeu filius alieni, more Hebræo dicitur alienigena, quia ſcilicet originem habet ex alieno genere. Aduena & mercenarius. Iuxta Hebræum, Habitans & mercenarius non comedet ex eo. Ne verteretur in dubium quid de cohabitantibus (puta famulis & miniſtris) ſtatuitur quòd ex hoc quòd ſunt mercenarij, ſiue cohabitantes in domo, non poſſunt comedere paſcha. AVCTOR CATENAE. Omnis alienigena non comedet ex eo. Vide quem intelligat hic alienigenam Chaldaica, nempe eum qui ex Iudæis tranſierat ad gentes, & gentilis factus fuerat. Ita enim inquit illa, Omnis filius Iſraël, qui fuerit Apoſtata, non comedet ex eo. Aliqui verò loco alienigenæ vertunt extraneum. Eſt enim dictio
D נֵכָר nechar, quæ vtrumque ſignificat, ſed vtrumque idem eſt. Omnis autem ſeruus emptitius circuncidetur, & ſic comedet. Breuibus ſummauit Interpres Hebraicum, & ſcitè admodum expreſsit, eſt enim ibi hoc modo: וְכָל עֶבֶד אִישׁ מִקְנַת כֶּסֶף וּמַלְתָּה אֹתוֹ אָז יֹאכַל בּוֹ Vecol hèbed is miknath cáseph vmalta otho, az iochal bo, Et omnis ſeruus viri, vel alicuius emptus argento, vel ære, vel acquiſitus pecunia, ſi, vel poſtquam circunciderit eum, tunc comedet ex eo. Sic & Septuaginta, præter quod videtur duo ſeruorum genera diſtinguere, videlicet, πάντα οἰκέτην τινὸς ἢ ἀργυρώνητον, omnem ſeruum alicuius vel emptitium. Quaſi dicat, quomodocunque ſit ſeruus, ſi circuncidatur, comedet phaſe. Chaldaica, Omnis autem ſeruus alicuius emptus argento, ſi circunciderit eum, tunc comedet ex eo. Quæ omnia à ſenſu Latini Interpretis non deuiant. Emptitius verò ſeruus quis dicatur omnes norunt. Aduena & mercenarius non edent ex eo. Dictionem תּוֹשָׁב Toſab à יָשַׁב verbo deſcendentem habitatorem quidam, alij peregrinum, nonnulli aduenam vt Interpres, verterunt. Sed idem eſt quomodocunque vertatur. Is enim dicitur, qui de gentilitate ad populum Iſraël venit, & illis cohabitat etiam fide non conſentiens. Mercenarius verò, genti-
E lis in domo Iudæi pro mercede ſeruiens, etiam ipſe incircunciſus. Quia igitur paſchalis obſeruatio, memoriale erat liberationis ex Aegypto, ideo hoc exteris non competebat. Verùm ad fidem veram conuerſi, & circunciſione initiati, ſolenni totius populi gaudio, iuſtè admitti poterant, & ad publicam gratiarum actionem pertinebant. *In vna domo comedetur, nec efferetis de carnibus eius foras.* RVPERTVS. Hæc iuſsio ſecundum literam illud neceſſariò fieri cogit, quod ſuperius dictum eſt, Si autem minor eſt numerus vt ſufficere poſsit ad veſcendum agnum, aſſumat vicinum ſuum, qui coniunctus eſt domui ſuæ, &c. HVGO DE SANCTO VICTORE. In vna domo, id eſt, vnus in vna, ita quòd nihil efferatur de carnibus. CAIETANVS. Sicut integer aſſandus præcipitur, ita totus in vna domo comedendus, ita quòd nihil eius poſsit extra domum mitti, in memoriam geſtorum prima nocte, videlicet quòd nullus exiuit domum ſuum. *Nec os illius confringetis.* In memoriam celeritatis mandatur, vt non occupent tempus frangendo oſſa, vt comedant medullam. AVCTOR CATENAE. Nec os illius confringetis.
F Hebræum & Chaldaica habent, os ex illo, vel in illo. Eſt enim in Hebræo dictio בּוֹ. Septuaginta ἀπ' αὐτοῦ, Ab eo dixerunt. Sed idem eſt. *Omnis cœtus filiorum Iſrael faciet illud.* CAIETANVS. Hinc apparet, & quòd nullus erat exemptus qui eſſet in congregatione, & quòd nullus ligabatur qui erat extra congregationem in aliis terris, ſed omnes & ſoli commorantes in congregatione filiorum Iſraël, obligabantur ad conuiuium agni paſchalis. AVCTOR CATENAE. Omnis cœtus filiorum Iſraël faciet illud, id eſt, ſacrificabit, vt Hebrææ linguæ eſt proprium. RVPERTVS. Præſcripto autem quòd intus manducari, & nihil de oſsibus eius foras efferri debeat, tandem de illis qui foris ſunt, conſilium dat. *Quòd ſi quis peregrinorum in veſtram voluerit tranſire coloniam, & facere phaſe domini, circuncidetur priùs omne maſculinum eius, & tunc ritè celebrabit, eritque ſicut indigena terræ.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum ita habetur, Et quando peregrinabitur cum vobis peregrinus, & faciet peſach domini, circuncidetur, &c. De gentili habitante in terris

Iudæorum

Universidad de Deusto Biblioteca

Iudæorum est sermo. Et hinc apparet, quòd non de singularibus personis proselytis, sed de patre familiâs qui G
in domo sua vult facere pascha, loquitur, nam à tali exigitur, quòd circuncidat priùs omnem masculum suum,
quemadmodum hoc exigitur à patre familiâs Israëlita. A singularibus autem personis quæ non in propriis do-
mibus, sed iunctæ aliis volebant facere pascha, non exigebatur nisi quòd personæ eorum essent circuncisæ.
AVCTOR CATENAE. Quòd si quis peregrinorum in vestram voluerit transire coloniã, & facere Phase
domini. Ipsa Hebraica sunt huiusmodi וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַיהוָה Vechi iagur ittecha ger vehása pésac lai-
houa, Et quãdo peregrinabitur apud te aduena, & fecerit, id est, facere voluerit, phase domino. Vel, Quòd si quis
peregrinetur apud te aduena, & velit facere Phase domino. Aut, Et si aduena apud te incola fuerit, siue peregri-
natus fuerit tecũ peregrinus, & fecerit pesach domino. Septuaginta, ἐὰν δέ τις προσέλθῃ ἐν ὑμῖν προσήλυτος, καὶ ποιῇ τὸ
πάσχα κυρίῳ, Si autẽ quis accesserit in vobis aduena, & fecerit pascha domino. Chaldaica, Et quando transierit ad
vestram religionem aliquis proselytus, & fecerit phase coram domino. Sequitur, Et tunc ritè celebrabit, Hebrai- H
cè est, וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ Veaz ikrab lahasotho, Et tunc accedet ad faciendũ ipsum, siue vt faciat illud. Sic & Chal-
daica, Sic & Septuaginta. Alij, Et sic accedat vt faciat ipsum, reddunt. Sed hæc idem sunt in sententia cum lite-
ra nostra. Eritque sicut indigena terræ. Vertunt nonnulli וְהָיָה Vehaia, Et sit. Sed hoc nihil est. Sic itaque admit-
tuntur ad esum agni non omnes homines indifferenter, sed tantùm circuncisi. Ac excluduntur quidem alieni-
genæ, aduenæ & mercenarij, sed postquam circuncisi fuerint, admittuntur indifferenter omnes serui & aduenæ.
Et hæc quidem cęremonia necessaria fuit in republica Israëlitica, ne commixtione circuncisorum & incircun-
cisorum, status Reipublicæ Israëliticæ dissiparetur, & semen Abrahæ confunderetur. *Si quis autem circuncisus*
non fuerit, non vescetur ex eo. Idem dicit quod & Hebraicum, וְכָל עָרֵל Vecol harel, Et omnis incircuncisus vel præ-
putiatus, &c. Loco cuius Chaldaica habet, Et omnis prophanus. Hoc autem ideo dicit, ne crederet quis se de
agno comesturum ob id tantùm, quia natura Iudæus, nam illud sine circuncisione non sufficit. CHRYSO-
Hom.40. STOMVS IN CAPVT GENESEOS XVII. Verùm considera dei misericordiam, & ineffabilem eius I
erga nos beneficentiam. Illa enim circuncisio dolorem habet & laborem. Et nulla alia ex circuncisione fuit vti-
litas, quàm hæc sola, quòd ex hoc signo essent cognobiles, & ab aliis gentibus sequestrarentur. Nostra autem
circuncisio vel baptismatis, inquam, gratia, medicinam habet citra dolorem, & innumera bona nobis affert,
& spiritus sancti gratia nos implet, & nullum definitum habet tempus sicut illic: sed licet & in prima & in me-
dia & in vltima ætate hanc non manufactam circuncisionem recipere, in qua non sustinetur labor, sed pecca-
torũ deponuntur onera, & remissio inuenitur omniũ peccatorũ, quæ per totam vitam gesta sunt. IDEM IN
CAP. II. AD ROM. At magnũ quiddã est, inquis, circũcisio. Fateor & ipse: sed tũ cùm intus circũcisionẽ ha
buerit. *Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur apud vos.* CAIETANVS. Ne repetẽda sint dicta, statuitur,
quòd vna sit lex communis circa pascha, Israëlitæ & peregrino habitanti in terris eorum circunciso. AV-
CTOR CATENAE. Et colono qui moratur apud vos. Hebraicè וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם Velager hagar be-
thochchem, Et peregrino qui moratur in medio vestri, Siue incolæ qui inter vos habitat. Septuaginta, K
καὶ τῷ προσελθόντι προσηλύτῳ ἐν ὑμῖν, Et aduenienti aduenæ in vobis. Chaldaica, Et proselyto qui morabi-
tur vobiscum. Sed hæc non discrepant à sensu Latini Interpretis. Et rectè quidem vna eadémque lex vtri-
que imponitur. Quicunque enim ea fecerit quæ lege dei exiguntur, plena fide & obedientia syncera, sine
Locut.62. dubio cœtui filiorum Israël deputabitur, fortior est enim & sacrosanctior cognatio spiritus & fidei, quàm
carnis & sanguinis. *Fecerúntque omnes filij Israel sicut præceperat dominus Moysi & Aaron.* AVGVSTINVS IN
LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta aliam literam, Et aduenientes filij Israël,
fecerunt sicut dominus præcepit Moysi & Aaron, ita fecerunt. Non adderet, ita fecerunt, nisi mos esset
scripturarum. *Et eadem die eduxit dominus filios Israel de terra Aegypti per turmas suas.* INTERLINEA-
RIS. Id est, diuersos ordines, sexus, professiones. RVPERTVS. Dicendo autem eadem die edu-
xit dominus, ad memoriam reuocare contendit, vbi hæc & ea quæ adhuc sequuntur præcepta sint data,
scilicet in Sochoth, vbi primùm tetenderunt tabernacula, profecti de Ramesse. Et ob hoc septimo mense L
solennitas tabernaculorum constituta est, non quòd illuc septimo mense venerint, sed vnum eiusdémque
gaudium exitus, in duas solennitates ita dispartitum est, vt in principio anni, id est, primo mense, solen-
nitas paschæ vel azymorum, in medio autem anni, id est, septimo mense, festiuitas ageretur tabernaculo-
rum, quintadecima die mensis septimi, quota videlicet die mensis primi venerunt in Sochoth, & post er-
gastula Aegyptiorum, propria libertatis suæ tentoria fixerunt. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ha-
betur, Et fuit in proprietate diei istius, eduxit dominus filios Israël de terra Aegypti. Rem gestam narrat,
videlicet quòd in illo die quintodecimo, non Moyses, sed ipse fons essendi eduxit de facto filios Israël
de terra Aegypti. Vt intelligamus quòd illo die omnes exierunt de terra Aegypti, quod fuit mirabile.
AVCTOR CATENAE. Et eadem die eduxit, &c. Hebraicè est וַיְהִי בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא יְהוָה Vai-
hi behẽzem haiom haze, hozi Iehoua, Et fuit in eademmet die eduxit dominus, &c. Vel, Factum est igi-
tur vt in ipsa eadem die educeret dominus. Alij vertunt, Et fuit in corpore diei huius eduxit domi- M
nus. Chaldaica, Et factum est in ipsa die, eduxit dominus. Septuaginta, καὶ ἐγένετο ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ἐξή-
γαγε κύριος, Et factum est in die illa, eduxit dominus. Et Hebraismus est rectè ab Interprete redditus. Breuis ergo
Mysticè. est eorum Epilogus, quæ de agno & paschate prædicta sunt copiosius.
2.Tim.3. RABANVS. Omnis scriptura diuinitus inspirata secundum Apostoli sententiam, vtilis est ad docen-
dum, ad arguendum, ad corrigendum, ad erudiendum in iustitia. Quapropter quisquis sedulus eius est
meditator, internéque eam conspicit, inuenit in sermone suaue documentum, in sensu salubre consilium,
in mysterio honorabile sacramentum. Neque enim solummodo sufficit lectoribus diuinorum librorum sen-
sus historicus, sed etiam diligenter eis est considerandum, quid per allegoriam eis propheticus
sermo innuere velit. Hucusque igitur iuxta literam dictum, dicatur modò secundum viuificantem
spiritum

A spiritum. Dixítque dominus ad Moysen & Aaron: Hæc est religio phase. Omnis alienigena non comedet ex
eo. Alienigenam dicit gentilem, qui necdum sacro baptismate renatus est, cui nullo modo corpus domini-
cum & sanguis tribuendus est, quia sicut extrà est religione, sic debet esse & communione. Seruum verò
empticium mandat circuncidi, vt liceat ei pascha comedere. Quid est seruus empticius, nisi is qui emptus
est pretio sanguinis Christi? Qui primùm debet circuncidi, spirituali vtique circuncisione, non carnis,
sed cordis, & sic agni immaculati corpus comedere. Nam talibus dicit Petrus Apostolus, succincti lum- *1.Pet.1.*
bos mentis vestræ, sobrij, perfecti sperate in eam quæ offertur vobis gratiam, in reuelatione Iesu Christi.
Et paulopòst: Scientes (inquit) quòd non corruptibilibus auro vel argento redẽpti estis de vana vestra con-
uersatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi agni immaculati & incontaminati Christi. Præ-
cogniti siquidem ante constitutionem mundi, manifestati autem nouissimis temporibus propter vos qui
B per ipsum fideles estis in deo, qui suscitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, vt fides vestra & spes esset
in deo, animas vestras castificantes in obedientia charitatis, in fraternitatis amore, simplici ex corde in-
uicem diligentes attentiùs, renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, per verbum dei viui &
permanentis. Aduena quoque & mercenarius pascha edere non possunt. Quis est aduena, nisi is qui nuper ve-
nit ad fidem, nec firmus est in catholica religione? Mercenarius autem ipse est, qui pro terrenis tantùm lu-
cris laborat, & nullum in futuro præmium requirit. Isti sanè non sunt digni accipere corpus Christi, quia
aut eum non firmiter credunt, aut non veraciter amant, ac ideo indigni eius participatione sunt. RV-
PERTVS. Spiritualis ergo phase religio, certum est, quòd nullum admittit nisi seruum empticium, id est,
eum tantũ, qui susceperit per baptismum emptionis, imò redemptionis Christi sacramentũ. Etiam si iam sit Ca-
techumenus, non vescetur, sed quasi mercenarius à cœtu vescentium segregabitur, vt nec saltem consistat in do-
mo, dum hoc phase immolatur, dum à domesticis fidei comeditur. Sed & in alterius sectæ homines, in quoscũq;
C hæreticos, vel schismaticos hoc phase diuidere nefariũ est, etiam si sanguine agni signatos se habere dicant sua-
rum frontium postes. AVCTOR CATENAE. Vides igitur quòd non comedit pascha seruilis ingenij
homo, nec pretio emptus, sed spiritu & veritate per Christum liberatus, fide in deum & operibus tendens, ac ex
seruo filius factus, sacramentis salutaribus initiatus? Sed nec sola cohabitatione & pro mercede, nõ ex dei fide &
tractu spiritus Ecclesiam fidelium frequentantes, mysteriorum participes esse possunt. Perseuerantia est enim
quæ coronat pietatem, & ex corde ac perpetuos cultores requirit, non horarios & mercenarios. THEO-
DORETVS. Aliter etiam hæc ad allegoriam conuertentes, dicere possumus, vernaculos esse inna-
tas atque insitas nobis rationes ac scientias. Emptos verò argento, disciplinas quas audiendo, legendó-
que comparauimus. Vernaculos tamen atque argento emptos circuncidere & purgare debemus, alieni-
genam verò nulla ratione admittere iubet, vt pote qui alienum dogma recipiat. Præterea si in Ecclesia ver-
ba dei comedis, & postmodum aut ad Iudæos aut hæreticos accedis, iam non in domo vna pascha do-
D mini vti iussus es agis. RABANVS. In vna nanque domo (inquit) comedetur, nec efferatis de car-
nibus eius foras. In vna domo agni caro comedi iubetur, quia in vna Ecclesia catholica, mysterium paf-
sionis eius ritè celebratur, nec efferri licet de carnibus eius foras, quia nec pagani, nec Iudæi, nec hære-
tici, nec illi omnino qui extra Ecclesiam sunt, ad hanc communionem admittuntur, quorum fides, do-
ctrina & conuersatio, aliena est à regula Ecclesiasticæ disciplinæ. RVPERTVS. In hoc etiam se-
cundum spiritum vnitas sanctæ Ecclesiæ commendatur attentiùs, scilicet vt manducaturi mensam domi-
nicam, simus domus vna, id est, idipsum dicamus omnes, & non sint hæreses in nobis & schismata.
Tunc enim non in vna domo comeditur agnus, sed foras carnes eius efferuntur, quando indiscretè tri-
buitur scindentibus vnitatem fidei, cùm in scissura mentium deus non sit. Ergo cum præsenti testimo-
nio scripturæ licet confidenter dicere, quia non est verum sacrificium, quod fit extra Ecclesiæ vnita-
tem. AVCTOR CATENAE. In vna ergo domo comedendum est pascha, in vna azymorum con-
E gregatione vnanimi voto, simili fide, concordi charitate, etiam si secundum loca & tempora diuidantur.
Non exportandæ carnes agni paschalis, nihil indignis & canibus illius mysterij proiiciendum, sed ardo-
re fidei cum gratiarum actione ruminandum, & igne charitatis absumendum, deóque dicandum, à quo
omne bonum. RVPERTVS. Nec os (inquit) illius confringetis. Hoc testimonio sanctus Euan-
gelista sic vsus est: Ad Iesum autem cum venissent, vt viderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius *Ioãnis. 19.*
crura. Et subinde, Facta sunt enim hæc, vt scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Ergo &
iuxta proprias vocum significationes, prophetia manifesta est. Et nihilominus tamen quotidie nobis mysticè
obseruandum est, vt os eius non cõminuamus, id est, verbum per quod subsistit cibi & potus huius sacramen-
tum non confringamus, sed integrum atque illibatum custodiamus. Qui enim quippiam de diuinitate agni
huius peruersum sentit, ipse sibi os illius confringit. AVCTOR CATENAE. Os etiam non
confringendum, significat spem futuræ resurrectionis in istis fidelibus, qui dignè phase domini celebra-
F uerint. RABANVS. Os igitur agni non comminuere, est in dispensatione incarnationis Christi,
robur diuinitatis per blasphemiam non corrumpere, quia deus & homo, vnus est Christus. Commi-
nuit ergo ossa agni, qui Christum dicit de Maria virgine purum hominem natum, & non verum Christum.
BERNARDVS IN SERMONIBVS. Sed & ossa quidem iustorum omnino integra atque il- *Ser. de cute, car. & oss. animæ.*
læsa custodiuntur à domino, vt nunquam frangatur propositum cordis eorum, nunquam salubris inten-
tio conteratur, vt videlicet cõcupiscentiæ titillanti etiã detur assensus. Sicut enim peccati cogitatio decolorat,
affectio vulnerat, sic consensus omnino animã necat. Intentionẽ igitur & propositũ mentis ea solicitudine cu-
stodiamus fratres, qua vitã animarũ nostrarũ volumus custodire quoniã istud omnino est peccatũ ad mortem,
cũ ex cõsensu & deliberatione delinquimus, proprio iudicio cõdemnati. Nec ideo sanè id dixerim, vt desperet
si quis fortè delicti huius sibi conscius est: sed vt expauescat præcipitiũ, & qui cecidit, adiiciat citiùs vt resurgat.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Nouerit enim excidisse se à iustitia, quicunque eiusmodi est. Cuius os confractum est & comminutum: nouerit præcisum se à corpore Christi, de quo nimirum legitur, Os non comminuetis ex eo. Vnde & in passione sua licet plagis virgarum in liuorem decolorata sit cutis, vt liuore eius nos sanaremur: licet clauis vulnerata sit caro, & lancea latus eius apertum, vt sanguine eius redimeremur: os tamen non est comminutum ex eo. Propterea & sanctus Dauid, Non est (inquit) occultatum os meum à te quod fecisti in occulto. Et in alio psalmo: Ossa (inquit) mea vt cremium aruerunt. Quod tunc fit, cùm omnem delectationem boni, prorsus amisisse videtur anima: solamque sibi aridæ intentionis fortitudinem reseruasse. Et vide ne fortè tale aliquid etiam beatus Iob pateretur cum diceret, Pelli meæ consumptis carnibus adhæsit os meum, vt videlicet corrupta affectione vix solam sibi intentionem spiritalis cogitatio vendicaret. RABANVS. Quòd si quis (inquit) peregrinorum in vestram voluerit transire coloniam, & facere phase domini, circumcidetur priùs omne masculinum eius, & tunc ritè celebrabit, eritque sicut indigena terræ. Quod est apertè dicere veris Israëlitis, & populo Ecclesiastico verum pascha celebrantibus, si quis infidelis & externus à cultu Christiano, ad hanc communionem se sociare voluerit, expoliet priùs veterem hominem cum actibus eius, & induat nouum qui secundum deum creatus est, in iustitia & sanctitate veritatis. Sicque dignè sociabitur conuiuiis cælestibus, vescetúrque ritè epulis spiritalibus. INTERLINEARIS. Non autem antè, qui enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini. RVPERTVS. Ergo quisquis adhuc peregrinus, & nondum domesticus fidei est, siue ille paganus, siue sit hæreticus, aut certè falsò Iudæus, circumcidatur domino circumcisione cordis & aurium, quod est in Israëlitarum transire coloniam, & tunc vescetur carnibus agni, quæ non debent extra vnam catholicam Ecclesiam efferri. INTERLINEARIS. Si quis autem circumcisus non fuerit, non comedet ex eo. Quia nulla pars immunditiæ cum munditia quæ omnia mundat. SEVERVS. Scimus enim circumcisionem figuram salutaris lauacri tenuisse, per præputij abiectionem significans carnalem natiuitatem abnegandam esse, & in filios dei nos euadere iubens. RABANVS. Eadem lex erit indigenæ & colono, qui peregrinatur apud vos. Quia personarum non est acceptor deus, sed in omni gente qui timet deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Non enim est distinctio Iudæi & Græci, serui & liber, sed omnia & in omnibus Christus. AVCTOR CATENAE. Renati ergo sacramentis paschalibus, circumcisi carne & abluti animi vitiis, fiunt digna membra Ecclesiæ, Patriarcharum legitimi filij, cohæredes Christi, & regni cœlestis consortes. RVPERTVS. Possumus etiam per indigenam & colonum, quorum lex eadem sit, & eum qui ex circumcisione, & eum qui ex præputio est, intelligere populum, quorum alter qui ex circumcisione est, indigena rectè dicitur, alter qui ex præputio, colonus, hospes enim testamentorum, & alienus olim erat à conuersatione Israël. Vtriusque populi eadem lex est, vt tam hic quàm ille, omissis cunctis superstitionibus, vel iustitiis carnis, solam Christi quærant gratiam, & per hunc angularem lapidem, quasi duo parietes in vnam domum conueniant. LEO PAPA. Cùm igitur dilectissimi tanta sit misericordia dei vt etiam de Iudæorum populo multos per fidem iustificare dignatus sit, & nos sub veteri quondam ignorantiæ profunda nocte pereuntes, in patriarcharum societatem & in sortem electi generis adoptarit, ad altitudinem spei nostræ non segniter nequè cum corpore curramus, sed prudenter atque fideliter cogitantes de quali captiuitate & quàm misera seruitute quo precio redempti, & quo brachio sumus educti, glorificemus deum in corpore nostro, vt habitare eum in nobis ex ipsa conuersationis nostræ probitate monstremus. Et quia nihil est in omnium virtutum dignitate præstantius quàm pietas misericordiæ & puritas castitatis: his nos præsidiis specialiùs instruamus, & charitatis opere & nitore pudicitiæ tanquam duabus eleuati alis, de terrenis mereamur esse cœlestes. Quo desiderio quisquis gratia dei adiutus impletur, & de profectu suo non in se sed in domino gloriatur, hic legitimè honorat paschale sacramentum, huius limina vastator Angelus sanguine agni & signo crucis prænotata non intrat. Is plagas Aegyptias non paueſcit, & iisdem aquis hostes relinquit extinctos, quibus est ipse saluatus. Amplectamur itaque dilectissimi purificatis mentibus atque corporibus salutis nostræ mirabile sacramentum, & ab omni fermento malitiæ veteris emundati, pascha domini cum digna obseruatione celebremus, vt regente nos spiritu sancto, à charitate Christi nullis tentationibus separemur, qui in sanguine suo pacificans omnia, in altitudinem paternæ gloriæ se recepit, & humilitatem sibi seruientium non reliquit.

Psalm.138. *Psalm.101.* *Iob.19.* *Act.10.* *Ser.de passione domini.4.*

IN CAPVT EXODI TERTIVMDECIMVM, ARGVMENTVM.

Primogenita deo sanctificanda. Memoria liberationis. Filij quid docendi. Quare Israelitæ profecti per deserta. Ossa Ioseph. Columna nubis.

CAPVT XIII.

Lectio.1. LOcutúsque est dominus ad Moysen, dicens: Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit uuluam in filiis Israël, tam de hominibus quàm de iumentis. Mea sunt enim omnia. Et ait Moyses ad populum, Mementote diei huius in qua egressi estis de Aegypto, & de domo seruitutis, quoniam in manu forti eduxit uos dominus de loco isto, ut non comedatis fermentatum

A *mentatum panem. Hodie egredimini mense nouarum frugum. Cúmque introduxerit te dominus in terram Chananæi & Hethæi & Amorræi & Heuæi & Iebusæi, quam iurauit patribus tuis ut daret tibi, terram fluentem lacte & melle, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto. Septem diebus uescéris azymis, & in die septimo erit solemnitas domini. Azyma comedetis septem diebus. Non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. Narrabísque filio tuo in die illo, dicens, Hoc est quod fecit mihi dominus, quando egressus sum de Aegypto. Et erit quasi signum in manu tua, & quasi monimentum ante oculos tuos, & ut lex domini semper sit in ore tuo. In manu enim forti eduxit te dominus de Aegypto. Custodies huiuscemodi cultum statuto tempore à diebus in dies. Cúmque introduxerit te dominus in terram Chananæi,*
B *sicut iurauit tibi & patribus tuis, & dederit eam tibi, separabis omne quod aperit uuluam domino, & quod primitiuum est in pecoribus tuis, quicquid habueris masculini sexus, consecrabis domino. Primogenitum asini mutabis oue, quod si non redemeris, interficies. Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis precio redimes. Cúmque interrogauerit te filius tuus cras, dicens, Quid est hoc? respondebis ei: In manu forti eduxit dominus nos de terra Aegypti, de domo seruitutis. Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito hominis usque ad primogenitum iumentorum. Idcirco immolo domino omne quod aperit uuluam masculini sexus, & omnia primogenita filiorum meorum redimo. Erit igitur quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid, ob recordationem ante oculos tuos,*
C *eo quòd in manu forti eduxerit nos dominus de Aegypto.*

AVCTOR CATENAE. Primam omnium legem in noua Israëlitarum Republica constat fuisse paschæ obseruationem de qua in præcedẽti capite actum est. Hoc autem in loco describitur secunda lex in nouo populo, quæ est de sanctificatione primogenitorum. Repetitur tamen & interim ac inculcatur esus azymorum, qui septem diebus paschæ obseruari debuit. Nam in liberatione ex Aegypto duo præcipua & maxima omnium miracula edita sunt. Alterum est, quòd dominus in media nocte pertransierit Aegyptũ, & occiderit omnia primogenita Aegyptiorum, pepercerit autem primogenitis Israëlitarum. Alterum, quòd Pharao rex crudelissimus, & quem nullus permouere potuit vt Israëlitas ex Aegypto dimitteret, tanto terrore ex occisione primogenitorũ perculsus sit, vt non solùm dimiserit Israëlitas, sed etiam coëgerit ipsos Aegyptum tanta festinantia relinquere, vt non daretur ipsis vel tantillum spacij, quo conspersam farinam fermentarent. Hæc sunt duo stupenda & memorabilia miracula. Constituit igitur Dominus pro his duobus miraculis, duas grauissimas leges, vt miracu-
D *la tantò diligentius memoriæ mandarentur, quantò maiorem seueritatem leges præ se ferunt. Ac primùm, propter miraculum in primogenitis editum, constituitur lex, vt omnia primogenita Israëlitarum tam de hominibus quàm de iumentis, Domino consecrentur. Deinde propter alterum miraculum, quo Pharao Israëlitas tam festinanter ex Aegypto expulit, vt non habuerint tempus fermentandi conspersam farinam, instituta fuit altera lex de vescendis azymis, septem diebus Paschæ. Hæc lex etiam in præcedenti capite non solùm posita, sed & sæpe repetita est, ac nunc in hoc capite iterum inculcatur. Et cùm antea addita sit pœna seuerissima, Qui comederit, inquit, fermentatum, peribit anima eius de cœtu Israël, Nunc mandatur etiam, vt posteris inculcetur: Narrabis, inquit, filio tuo in die illo dicens, Hoc est quod fecit mihi dominus, quando egressus sum de Aegypto. Quod autem hæc lex de vescendis azymis instituta sit in memoriam eius miraculi, quod antea in Pharaone editum recensuimus, testatur ipsa scriptura dicens: Erit quasi signum in manu tua, & quasi monimentum ante*
E *oculos tuos, & vt lex domini sit in ore tuo, & cætera. Sed agè videamus quid sancta hæc ipsa lectio dicat.*

Lectio.1.

Locutúsque est dominus ad Moysen, dicens, Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vuluam in filiis Israel, tam de hominibus quàm de iumentis. Mea sunt enim omnia. AMBROSIVS SVPER LVCAM. Verbis his legis promittebatur virginis partus. Et verè sanctus, quia immaculatus. Deniq; ipsum esse qui lege signetur, in eundẽ modum ab angelo repetita verba declarant, Quia quod nascetur, inquit, sanctum vocabitur filius dei. Non enim virilis coitus vuluæ virginalis secreta reseravit, sed immaculatũ semen inuiolabili vtero spiritus sanctus infudit. Solus enim per omnia ex natis de fœmina sanctus dominus Iesus, qui terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non senserit, & cœlesti maiestate depulerit. Nam si literam sequamur, quomodo sanctus omnis masculus, cũ multos sceleratissimos fuisse nõ lateat? Nũquid sanctus Achab? Nunquid sancti pseudoprophetæ, quos ad Heliæ preces vltor cælestis iniuriæ ignis absumpsit? sed ille sanctus quem in figura futuri mysterij pia legis diuinæ præscripta signabant, eo quòd solus sanctæ Ecclesiæ virginis ad generandos populos dei immaculatæ fœcunditatis aperiret genitale secretum. Hic ergo solus aperuit sibi vuluam. Nec mirum, qui enim dixerat ad Prophetam: Priusquam te formarem in vtero noui te, & in vulua matris sanctificaui te. Qui ergo vuluam sanctificauit alienam vt nasceretur propheta, hic est qui aperuit matris suæ vuluam vt immaculatus exiret.
Cap.2. *Hierem.1.*

THOMAS. Sicut Gregorius Nyssenus dicit, istud legis præceptum in solo incarnato deo singulariter, & ab aliis differenter impleri videtur, ipse nanque solus ineffabiliter conceptus, & incomprehensibiliter editus, virginalem vterum aperuit, non antea connubio reseratum, seruans & post partum inuiolabiliter signaculum castitatis, vnde quod dicit, adaperiens vuluam, designat quòd nihil antea inde intrauerat vel exiuerat, & per hoc etiam specialiter dicitur masculinus, quia nihil de fœmineitate culpæ portauit. Singulariter etiam sanctus, quia terrenæ contagia corruptelæ immaculati partus nouitate non sentit. RABANVS. Commendat populo per Moysen dominꝰ ereptionis suæ memoriã habẽdã, & Aegyptiorũ interfectionis, vt scirẽt debitores se esse, primogenita sua & primogenita iumentorũ suorum domino offerre, qui in eorum liberatione omnia primogenita

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aegyptiorum extinxit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Sanctifica mihi omne primogenitum, G videlicet pro interfectis primogenitis Aegyptiorum. Sanctificabantur autem ad opus Leuitarum, vt se eis redimerent, quia pro eis domino seruiebãt, & pro toto Israël. CAIETANVS. Præcipitur autem sanctificatio, nõ aliqua interueniente benedictione aut cęrimonia, sed sola recognitione & exhibitione. Cõsistebat enim huiusmodi sanctificatio in hoc, quòd homo recognosceret primogenitũ esse dei, & daret deo. Sanctifica mihi omne primogenitũ quod aperit vuluam in filiis Israël, tam de hominibus, q̃ de iumentis. Masculi enim duntaxat sanctificãdi præcipiuntur, & duæ cõditiones requirebãtur. Altera, quòd esset masculus: altera, quòd esset prima proles. Ita quòd si prima proles fuisset fœmina, masculus qui postea fuisset genitus, nõ erat sanctificandus: quia licet fuisset primogenitus, non tamen erat apertio vuluæ, sed iam inuenerat apertam per priorẽ prolem. Et propterea in litera vtrũque exprimitur. Sed occurrit quæstio, an exigeretur quòd esset masculus prima proles vtriusque parentis, an matris tantũ, an patris tantũ. Et est ratio dubitandi, quia tunc erat licita pluralitas vxorum, & contin- H gere poterat quòd prima vxor genuisset primùm fœminã: & altera postea masculum, hic enim masculus est primogenitus apertio vuluæ, quãuis non sit prima proles patris: & similiter si prima vxor fuisset vidua, quæ alteri viro priùs genuisset, & genuisset primò masculum huic viro, hic fuisset primogenitus, & tamen nõ fuisset apertio vuluæ. Hic ergo primogenitus patris tantùm, ille autem primogenitus matris tantùm. Solutio est, quòd exigitur ad sanctificationem, quòd sit primogenitus vtriusque. Quòd enim relatiuè ad matrem oporteat esse primam prolem, testatur litera dicens, adaperiens, seu apertio vuluæ, quòd verò non sufficiat esse primogenitum matris, testatur scriptura, solum Ruben appellando primogenitum Iacob, cùm tamen iuxta matres, Ioseph esset primogenitus, & breuiter vnius viri fuissent innumeri primogeniti. In litera ergo primogenitus refertur ad patrem, apertio vuluæ ad matrem. Et hæc apparent vera, sistendo in specie humana. Verùm si integrè litera perspiciatur (statuens absque disparitate primogenitum apertionem vuluæ omnis in filiis Israël in homine & in bestia) apparebit quòd exigitur & sufficit quòd sit masculus prima proles matris, I quicquid sit ex parte patris, hoc enim manifestè in armentis naturalium brutorum clarè apparet. Quot ergo vir genuisset masculos primas vxorum proles, tot primogenitos erat deo daturus, quia sic sonat lex diuina, quamuis enim vnus eorum tantùm fuisset primogenitus quoad hæreditatis iura, quilibet tamen ipsorum erat primogenitus, quo ad sanctificationem. Et hunc esse sensum literalem testatur Lucas capitulo secundo, referendo hanc legem sub his verbis, Omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur. Oportuit autem Moysen mentionem facere primogeniti, quia loco primogenitorum occisorum in Aegypto appropriantur deo. Et non superfluè dicitur, quia nec aperire vuluam sufficit (potest enim fœmina aperire vuluam) nec esse primogenitum sufficit, potest enim primogenitus esse & non aperuisse vuluam, vt sæpe contingit primogenitum post sororem genitum esse. Mea enim (inquit) sunt omnia. De primogenitis est sermo, ratio enim redditur sanctificationis eorum, quia dei sunt, iustum est enim vt quæ sunt dei, reddantur deo. AVCTOR CATENAE. Sanctifica, id est, consecra, mihi omne primoge- K nitum quod aperit vuluam. Hebraicè est פֶּטֶר כָּל רֶחֶם Pẽter col rẽchem, Apertionem omnis vuluæ. Quod per appositionem dictum est, primogenitum. quod primò aperit matris vterum. Nam aperire vuluam, est primogenitum nasci. Mea sunt enim omnia. Hebraicè, לִי הוּא Lihu, Meum est, Subaudi primogenitum. Et ita est in omnibus editionibus. Sed hoc à sententia Latinæ literæ non discordat. Sanctificare vno modo quis dicitur, aliquid in vsum dei separare, dedicare & seligere, ita quòd ab eius seruitio nunquam auellatur, & hoc modo tribus Leui fuit domino sanctificata. Altero verò, quod deo oblatum est, precio vel re aliqua redimere vt in alium vsum transferatur, cuiusmodi sanctificatio hoc in loco requiritur primogenitorum. Pro hominis enim primogenito sacerdoti pretium dabatur, pro asini primogenito, ouis. Cuius ratio subditur, Mea sunt enim omnia. Ex quo percussit dominus Aegyptiorum omnia primogenita, ab homine vsque ad iumentum, Hebræorum primogenita seruans, horum primogenita illi obligata remanserunt. *Et ait Moyses ad populum: Mementote diei huius in qua egressi estis de Aegypto & de domo seruitutis, quoniam in manu forti eduxit vos dominus de loco isto, vt non comedatis fermentatum panem.* BEDA. Et de domo seruitutis, &, pro id est. Dicitur autem Aegyptus domus seruitutis, quòd Israël ibi seruiuit. Vel quòd idolis Aegyptiorum seruierunt, siue quòd quinta pars regibus dabatur. CAIETANVS. In præcedenti capitulo promulgauerat Moyses populo præceptum de agno paschali singulis annis immolando, modò promulgat legem de non fermentato & azymis per septem dies singulis annis. AVCTOR CATENAE. Mementote die huius. Verbũ זָכוֹר Zachor potest esse imperatiuum, & tunc vertitur, Memento: aut infinitiuũ, & tũc redditur, Recordari, vt sit sensus, recordari debetis. Et de domo seruitutis. Hebraicè est מִבֵּית עֲבָדִים Mibeth habadim, De domo seruorum. Nec ponitur coniunctio, &, sed tantũ per appositionẽ Aegyptũ vocat domũ seruorum, id est, locum in quo seruiebant seruitutem duram, quasi dicat, de domo in qua serui fuistis. Sic etiã legitur in omnibus editionibus, sed hæc sensum non mutant. In manu enim forti eduxit vos dominus, id est, magnis viribus, magna virtute & fortitudine, vt non comedatis fermentatum panem. Hebraicè, וְלֹא יֵאָכֵל חָמֵץ Velo ieachel chamez, Vt non, M vel ne comedatur fermentatum. Vt scilicet hac ratione memores sitis quomodo non tantùm vi existis ex Aegypto, sed etiam ita festinanter electi fuistis, vt non licuerit immorari diutiùs ad parandum viaticum, nondumque massæ vestræ essent fermentatę, tantũ abest vt vos retinuerint. Chaldaica, Et non comedetur fermentatum. Septuaginta autem habent fermentum. Sed hæc idem dicunt cum litera nostra. Gratitudinem autem duplicem præscriptis verbis deus exigit pro beneficio redemptionis ex Aegypto, memoriam scilicet beneficii sempiternam, & obedientiam, fidemque in dei omnipotentiam & beneuolentiam, vt fidelis credãt omne bonum deum posse & velle. Non vnquam (inquit) excidat vobis tanti beneficij memoria, nunq̃ inueniamini ingrati ei qui exemit vos magnificè de domo seruitutis, de grauissimo duróq; seruitio. *Hodie egredimini mense nouarum frugum.* GRAECVS. Notandũ q̃ in die nouarũ frugũ filij Israël ex Aegypto egressi sunt. Quartadecima mensis quando comedebant pascha, venerũt in Rameſſe, quintadecima die venerũt in Sochoth, vt legimus

A vt legimus in libro Numerorum. HIERONYMVS IN AGGEVM. Nisan apud Hebræos mensis est primus, qui appellatur mensis nouorum, eo tempore quo pascha faciunt, id est, incipiente veris exordio, qui secundum lunæ cursum sæpe quandam partẽ mensis Martij possidet, interdũ incipit in Aprili. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Hodie egredimini mense primitiuo. Ita quòd non significatur mensis ex eo quòd primus inter menses anni statutus sit, sed ex eo quòd est initiũ primi veris, ac per hoc mensis primitiarũ terrę. In regionibus, siquidẽ illis, primitiæ fructuum terrę sunt in principio veris, vsqueadeò, vt tempore paschali primitię frugum offerrẽtur deo. AVCTOR CATENAE. Hodie egredimini mense nouarũ frugũ. Sic est in Chaldaica. Et Septuaginta, ἐν μηνὶ τῶν νέων, In mense nouorum. Hebraicè verò est: בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב Bechodes haabib. Pro quo sciendum, dictionem abib descendere ab abab, quod significat virens, vnde abib nouas fruges adhuc virescentes significat. Significat etiã calamũ in cuius summitate spica est cum nouis frugibus tritici seu hordei. Vnde vertunt hîc aliqui, In mense matureſcentis frugis, alij in mense spicarum: nonnulli intactã dimittunt He- B braicam dictionem, & dicunt, In Mense Abib. Demum aliqui, In mense primitiuorũ. Capitur autẽ pro illo tempore quo fruges ad maturitatẽ tendunt, quod in terra promissionis sit proxima lunatione post æquinoctiũ vernum, hoc est, in principio Aprilis. Qui mensis est ambulationi conuenientissimus, quippe qui nec nimis calidus, nec nimis frigidus est. Nec est mensis qui אָב Ab, id est, Iulius dicitur, sed אָבִיב Abib, Qui primus est institutus in mensibus anni. Alij eundem intelligunt mensem, sed non quo tunc matureſcant fruges, sed quo spicæ exeant è calamis, quod etiam fit mense Martio, vel in principio Aprilis. Vt Mensis quo Israël exiit Aegyptum, dicatur mensis viroris & germinationis, tempus totum vernale, quando omnia florent. Quanquam & à nouis frugibus dicatur, non ob maturitionem, sed floritionem, vnde spes datur prouentuum. *Cúmque introduxerit te dominus in terram Chananæi & Hæthei & Amorræi, & Heuæi, & Iebusæi, quam iurauit patribus tuis vt daret tibi, terram fluentem lacte & melle, celebrabis hunc morem sacrorum mense isto* HIERONYMVS IN AMOS. Iurantem deum C sæpius scriptura describit, primùm in Genesi, Vocauit Angelus domini Abraham secundò de cœlo, dicens: Per memetipsum iurraui (dicit dominus) quia feciſti verbum hoc, & non pepercisti filio tuo charissimo: Benedicens benedicam tibi, & multiplicans multiplicabo te quasi stellas cœli, & sicut arenam quæ est in littore maris. Et in centesimonono psalmo: Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech, quod quicunque est ille qui ad Hebræos scripsit Epistolam, disserens ait, Quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum. Et in hoc eodem Propheta suprà legimus: Iurauit dominus in sancto suo, siue per sanctos suos: quia ecce dies veniunt super vos, & tollent vos in armis siue in contis: & reliqua. Qui ergo priùs in sancto suo, siue per sanctos suos iurauerat, nunc iurat contra superbiam Iacob, vt si non credunt cõminanti, credant iuranti in humanam similitudinem, qui iuramentũ tunc assumunt, quando simplicibus eorum verbis non creditur. Nec mirum est si deus iurare dicatur, cùm dormientibus dormiat, & vigilantibus vigilet, hísque qui sibi thesaurizauerunt irã in die iræ, dicatur irasci. INTERLINEARIS. Idem est iurauit, quod firmiter promisit, ne quis dubitaret. CAIETANVS. Definitur autem tempus seruandæ legis huius, fore tempus habitæ terræ promissionis. Hinc enim clarè habetur, quòd ex ipsa promulgatione legis, dilata est obligatio ad exequendum vsq; ad ingressum terræ promissionis. AVCTOR CATENAE. Celebrabis hunc morẽ sacrorũ. Rectè Hebraicũ expresit, quod est וְעָבַרְתָּ אֶת הָעֲבֹדָה הַזֹּאת Vehabadta eth hahaboda hazzoth, Seruies seruitutem istã, id est, celebrabis ritũ, siue (vt habet Chaldaica) cultũ istũ. Quod nil aliud est quàm quod dixit Interpres, qui sacrorũ nomine, paschales obseruantias in dei honorẽ statutas nuncupauit. Septuaginta, ποιήσεις τὴν λατρείαν ταύτην, Facies seruitutẽ hanc. Non ergo in solitudine iubentur Phasę d'ño celebrare, sed cũ terrã hostiũ suorũ Chananæã acquisierint, promissam patribus, fertilissimã præ reliquis patriã, quod est lacte & melle fluentẽ. Phœnicij enim regio, etiã secundum scriptores Ethnicos, laudẽ habet fertilitatis. Quod autẽ hodie tam miserè squalet, & inculta ac solitaria iacet, propter peccata Israëlitarũ, secundumq; dei iustum iudicium, & veritatẽ verborum eius, necessariò factum videtur. Enumeratis quoque quinque E Gentibus terram promissionis incolentibus, etiam Pherezæos & Gergezæos non recensitos subintelligit, omnes enim sub generali Chananæorum vocabulo comprehenduntur, vt paulo pòst dicturus est, Cumq; introduxerit te dominus in terram Chananæi. Quanquàm apud Septuaginta apertè etiam illi recenseantur. *Septem diebus vescéris Azymis, & in die septimo erit solemnitas domini.* GRAECVS. Septima enim dies azymorum præter alias cœtum populi habebat, & lectiones, sacrificia, & alia quædam. AVCTOR CATENAE. Et in die septimo erit solẽnitas domini, vel dño, id est, in honorẽ domini. Est enim in Hebræo לַיהוָה Laihoua. Erat siquidem dies septima sicut prima celebris, omnibusq; intermediis diebus solennior. Notandum autẽ, quòd in Græcis codicibus hoc in loco ita legitur, ἑξ ἡμέρας, videlicet, sex dies azyma comedetis, quod sobriè intelligendum est. Nam paulo pòst habent, ἑπτὰ ἡμέρας septem dies. Ea igitur ratione factum est, vt sex dies intelligerent qui festum præcedunt septimum, & septima die idem fiendum intenderent. Renouatur itaque præceptum, vt inculcetur mandatum de gratitudine pro beneficio. *Azyma comedetis septem diebus. Non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis.* CAIETANVS. Desunt multæ dictiones. Legendum est, Non apparebit apud te aliquid fermen- F tatum, Et non videbitur tibi fermentum in omni termino tuo. AVCTOR CATENAE. Et verè quidem ita est, nam Hebraicè ita legitur וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ חָמֵץ וְלֹא יֵרָאֶה לְךָ שְׂאֹר בְּכָל גְּבֻלֶךָ Velo ierae lecha chamez, velo ierae lecha seor becol gebulécha, Et non videatur apud te fermentatum, neque videatur apud te fermentum in cunctis finibus tuis. Sic & Chaldaica, & non apparebit tibi fermentatum, neque apparebit tibi fermentum in omni termino tuo. Sic & Septuaginta. Sed doctus & prudens Interpres Hebraicam phrasin restrinxit, & omnia hæc sub pauciſsimis illis verbis expresit. Parum est autem quòd vbi apud nos est, comedetis, verbum יֵאָכֵל Ieachel, ab omnibus comedetur, redditur. Sed hoc sensum non mutat. Vehementer igitur cauetur, ne quacunque ratione fermentum, vel acidum aliquid fermenti loco edant. Solet enim caro affectibus dedita, legibus simpliciter traditis in fraudem vti, velléque circumire & infringere, ne cõtra legem peccasse videatur. Vnde hîc omne acidum prohibetur, quod propinatores facilè pro fermento inducerent.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Narrabísque filio tuo in die illo, dicens, Hoc est quod fecit mihi dominus, quando egressus sum de Aegypto. CAIETANVS. G
Doctrina domestica præcipitur in solennitate paschali. Docemur etiam hinc, vt beneficia exhibita patribus nostris habeamus vt beneficia nobis collata. AVCTOR CATENAE. Hoc est quod fecit mihi dominus, Hebraicè בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְהוָה לִי Bahabur ze hasa iehoua li, Propter hoc quod fecit dñs mihi. Nec moueat ꝙ deest, relatiuũ quod, nã vulgare est apud Hebræos vnã esse ex dictionibus, quæ frequẽter nõ ponitur, & tamẽ subintelligitur. Et est sensus, propter ea signa quæ fecit dominus, videlicet occisa primogenita, celebramus Paschæ istius festũ, in memoriã beneficij accepti. Alij verterũt, Propterea hoc, vel sic fecit mihi dominus, subaudi, vt memores essemus beneficicij accepti, quasi dicat, Deus fecit illa signa, cũ egrederer ex Aegypto, vt perpetuò memores essemus illius beneficij, & quòd semper adesse solet suis in necessitate. Chaldaica, Propter hoc fecit mihi dñs. Sic & Septuaginta. Quod intellige vt dictum est, nec discrepãt hæc à sensu Latini Interpretis. Narrabis itaque filio tuo, id est, filiis & nepotibus tuis in die illo quo scilicet comedes agnum paschalem. Festis diebus parentes ac H doctores narrare debent filiis magnalia dei, patribus olim exhibita ad fouẽdum amorẽ & fidem dei in iunioribus, quibus coalescant, & promoueantur secundum ætatem ad opera pietatis, & suo quoque tempore suis filiis narrare possint ad dei gloriam, & ędificationem Ecclesiæ sanctæ. *Et erit quasi signum in manu tua, & quasi monumentum ante oculos tuos, & vt lex domini semper sit in ore tuo. In manu enim forti eduxit te dominus de Aegypto.* GRAECVS. Translatè dictum est, appensum quid, ab iis qui aliquid annulis suis alligant, vt negotiorum memores sint. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et erit tibi in signum super manum tuam, & in recordationẽ inter oculos tuos, vt sit lex domini in ore tuo. Prima lex data à deo per Moysen populo, fuit de celebritate paschali, & tanti pendẽda censetur, vt assimiletur signo in manu, & pendulo inter oculos ad hunc effectum, vt ista lex summi dei sit in ore semper. Et dixit hæc Moyses, ne crederent quòd sufficeret semel in anno (tempore scilicet paschatis) docere & annunciare tantũ beneficiũ liberationis ex Aegypto, sed quòd esset frequentissima recordatione recolendum, tanq̃ signũ in manu, tanq̃ res pendula inter oculos, & sermone crebro celebrandũ. AVCTOR CATENAE. I
Et erit quasi signum in manu tua, & cætera. Totus iste locus eodẽ modo habetur in Hebræo sicut & in Chaldaica, videlicet, Et erit tibi in signum in manu tua. & in memoriale inter oculos tuos, vt sit lex domini in ore tuo, quia in manu, & cætera. Licet quod dicitur עַל יָדֶךָ Hal iádcha, Alij verterint super manum tuam. Sed hæc idem sunt cum litera nostra. Signum igitur ad manus, & memoriale ob oculos, idiotismus est Hebraicus, quotidiani exercitij. Et perinde est ac si dicatur, externæ istæ cærimoniæ sint tibi non secus ac si quis signum aliquod in manum aut ante oculos ponat, quod eũ perpetuò admoneat, ne velut tardioris memoriæ cómissorum obliuiscatur, aut si excidant, faciliùs reminiscatur. Vt lex domini semper (inquit) sit in ore tuo, id est, vt illam iugiter mediteris ad explendam domini voluntatem, exerceárisque semper in operibus quæ præcepit tibi dominus. His enim fieret, vt potentia, gratia & misericordia dei semper in eis renouaretur, & incalesceret sæpe cor eorum, vt benefactorem tantum redamarent, timerent, colerẽt, & innocenter coram eo ambularent. Quò enim plus amacentia collaudetur & extollatur. Ridendi hîc infelices Iudæi, qui carnaliter tantùm sapientes, hoc dei præceptum in membranula scribunt, & in manu sinistra ligant atq; in capite. Sicut enim talpæ semper solo inhærẽt, sic illi literæ quæ occidit nisi spiritaliter intelligatur, affixi sunt. *Custodies huiusce modi cultum statuto tempore à diebus in dies.* K
INTERLINEARIS. Vt igitur (inquit) non te excuses, cui religio præscripta est, præscriptum seruabis cultum.
CAIETANVS. Semel ergo in anno præcipitur celebratio paschalis. AVCTOR CATENAE. Quod in Hebræo legitur חֻקָּה Chukka, Et cultum & pactũ & statutum & ritũ & legẽ reddi potest. Est enim dictio de qua ter verterunt. Chaldaica, à tempore in tempus. Septuaginta, κατὰ καιρὸν ἐξῆς, Secundum tempora annorum vel partium anni. Sed hotũ omnium idem est sensus cũ litera nostra. Hoc est, Incipies annum ab illis diebus, & reuoluto anno rursus in illis incipies celebrare pascha. Nam cùm annus diebus constet, vtuntur Hebræi quandoque diebus in pluratiuo pro annis. INTERLINEARIS. Deinde quomodo sacrificet primogenita exponit, *Cúmque introduxerit te dominus in terram Chananæi, sicut iurauit tibi & patribus tuis, & dederit eam tibi, separabis omne quod aperit vuluam domino, & quod primitiuum est in pecoribus tuis, quicquid habueris masculini sexus consecrabis domino.* Sicut iurauit L
tibi & patribus tuis, quasi dicat, quorũ meritis introduceris. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SV-
Locut.63. PER EXODVM. Iuxta Septuaginta ita legitur, separabis omne adaperiẽs vuluã masculina dño. Pluralẽ numerũ intulit singulari, quia ipsum quod dictũ est, Omne adaperiens, non vtique in vno, sed in multis accipitur.
Psalm. 77. Similis est locutio, Attendite popule meus. Tale est & quod paulo pòst sequitur, Omne quod aperit vuluã de armentis & pecoribus quæcũq; tibi nata erũt, ipse modus est locutionis. RVPERTVS. Quare cũ suprà dixisset, sanctifica mihi omne primogenitũ, addidit hîc & ibi, qđ aperit vuluã? Videlicet vt dubiũ non esset quod intendit. Vult autẽ primogenitum omnis vteri quod plus est, quàm primogenitum viri. Sæpe enim factũ est & fit, vt plures vnius vxoris viri sint. Ne ergo suspicari liceret quòd de quãlibet multis vxoribus vnũ deberet primogenitum vnus vir, rectè cũ dixisset, omne primogenitũ, addendo quod aperit vuluam, suam exactionem definiM
uit. CAIETANVS. Secunda lex fuit primogenitorũ, & hæc quoq; promulgatur, non obligatura vsq; ad ingressum terræ promissionis. Quam igitur legẽ à deo acceperat Moyses de sanctificatione primogenitorũ, promulgat modò populo. AVCTOR CATENAE. Separabis omne quod aperit vuluã domino. Vide quàm eleganter verbũ expressit Hebraicũ interpres הַעֲבִרְתָּ Hahabarta, Transire facies. Ita enim & Chaldaica habet, pro quo alij, Adduces, verterunt. Sed idem sensus cum litera nostra. Sequitur, Et quod primitiuum est in pecoribus tuis, & cætera. Paucis verbis obscurum Hebraicum doctus Interpres clarum reddidit, ita enim legitur וְכָל פֶּטֶר שֶׁגֶר בְּהֵמָה אֲשֶׁר יִהְיֶה לְךָ הַזְּכָרִים לַיהוָה Vecol péter seger behema aser ihie lecha hazecharim laihoua, Et omnem apertionem, emissionem iumenti vel pecoris quod fuerit tibi, mascula domino, subaudi erunt. Per appositionem dictum emissionem iumenti, id est, omne quod aperit vuluam bestiæ, hoc est, omne primogenitum bestiæ, quæ tua fuerit. Apertionem autem vuluæ, vocat primogenitum. Alij reddunt, Et quodcunque

A cunque eiectitium primò aperuerit pecudem, quæ tibi fuerit: siue, Et quicquid primò aperit vuluam, & emittit animal quod est tibi, masculina domini, vel, mascula domino erunt. Exponunt enim aliqui Hebræi Séger hoc in loco duntaxat, pro emisso fœtu, præsertim qui ante tempus à natura statum emissus fuerit. Sensus igitur secundum istos est, Si tibi fuerit iumentum, cuius vterum fœtus aliquis etiam immaturus, id est, abortiuum quod emittit mater sua non in suo tempore, primò aperuerit, idque masculini fuerit sexus, domini erit. Nam de primogenito quod suo tempore emittitur, iam dixerat, & omnem פֶּטֶר Péter, id est, apertionem, siue omne adaperiens, hoc est, omne primogenitum. Alibi autem ſeger accipitur pro primogenito quod suo tempore emittitur, vt Deuteronomij septimo. Alij, Et omne primogenitum fœtus iumenti quod tibi fuerit, mares domini, subaudi, sunt, vel erunt. Quasi iam loquatur de primogenitis iumentorum, & pauloantè de primogenitis hominum dixerit. Quibus fauet & Chaldaica, inquiens, Et omB nes masculos qui aperiunt vuluam in animalibus, quos habueris sanctificabis coram domino. Sed hi cum priori expositione conuenire videntur. Quæ omnia à literæ nostræ sensu non deuiant. Sic itaque segregatio & oblatio primitiuorum, recognitio est beneficiorum dei quia omnia creauit deus ad hominis vsum, vt beneficum sibi deum agnoscat & colat. *Primogenitum asini mutabis oue, quod si non redemeris, interficies.* AVGVSTINVS. Hoc modo illo locutionis dicitur, quem iam in Genesi notauimus, vbi masculinum pro *Locut.64.* fœminino positum est, de morte Saræ dicente scriptura, Surgens Abraham à mortuo: &, Sepeliam mortuum *Gen.23.* meum, talia sæpe ibi dicuntur de mortua. AMBROSIVS LIBRO SECVNDO DE CAIN ET ABEL. Quoniam immunda animalia lex à sacrificio separauit, & pro his ad vicem munda iussit offerri, Asinæ partum, hoc est, immundum, iubet mutari oue, quæ munda & apta sacrificio est. CAIE- *Cap.2.* TANVS. Quia Asinus animal erat non immolabile, propterea redimendus præcipitur, aut interficiendus. Poterat quippe contingere vt primogenitus Asinæ esset inutilis, ac per hoc dominus eius nollet redimere eum, C & in huiusmodi euentu præcipitur primogenitus ille interficiẽdus, quia videlicet dei est, & non redemptus, derogaret enim decori rei diuinæ, si res dei in prophanos vsus verteretur, vel neglecta seu derelicta haberetur. AVCTOR CATENAE. Primogenitum Asini mutabis oue, sic & Septuaginta, quod Hebraicè legitur תִּפְדֶּה בְשֶׂה Tiphde bese, Redimes pecude, agno vel hœdo. Chaldaica, Redimes agno. Sed hoc in loco idem est redimere & mutare, nam mutando redimebatur. Hoc autem ideo fiebat, quia non licebat consecrare asinum domino, quia immundum erat animal, sed loco illius immolandus erat hœdus vel agnus. Quod si non redemeris, interficies. Verbũ עָרַף Haraph, propriè est excerebrare, seu deceruicare. Vnde hîc vertunt nonnulli, Deceruicabis ipsum. Alij, Franges ei ceruicem. Chaldaica, Mactabis eum, habet. Sed & qui deceruicat, seu frangit ceruicem, interficit. Bene ergo reddidit verbum Latinus Interpres. Et de hoc quidem quantum ad Latinũ & Hebraicum attinet codices, nulla controuersia est, non enim aliter habent Hebraica. At Græci codices hoc in loco permultum ab vtrisque discrepant. Præcipitur enim hîc, vt primogenita eorum animalium, quæ sacrificari non D solent, vt asini & equi, redimantur vel commutentur aliis animalibus sacrificio aptis. Quæ commutatio si facta non fuerit, præcipit vt eius animalis primogenitum non permittatur viuere. Hoc igitur quomodo in codicibus Græcis exprimatur cognoscamus, ἐὰν δὲ μὴ λυτρῶσαι αὐτὸ, id est, Quod si non mutaueris, redimes illud. At nõn ne idem est commutare, & redimere? Aut igitur bene à doctis viris Septuaginta versum, sed scriptorum vel librariorum vitio corruptum, aut mysterium quod nondum intellectum, reuelandum quandoque cui deo placuerit. Asini igitur primogenitum offerri quidem vult, sed redimi oue, vt immundorũ quoq; animalium non spernatur creatura, quæ multifariam hominibus prosunt domino ordinante, cui nihil immundum, sed omnia valde bona. Exceruicatio autẽ fiebat in horrorem ingratitudinis, quia mittendo redemptionẽ, parũ se gratũ esse planè ostendebat dominus pecoris. Vel, quod magis placet, in memoriã extinctionis primogenitorum Aegyptiorum, quando filios Israël eduxit dominus de Aegypto. *Omne autẽ primogenitũ hominis de filiis tuis pretio redimes.* CYRILLVS. Primogenita hominũ redimi iubet, vt homicidiũ vetet, qui omnia vt incorruptibilia essent, creauit. RVPERTVS. Quod hîc dicitur de filiis tuis, subaudiri vult, nõ de alienigenis siue mercenariis, pretio redimes, nõ tam iussio, quàm permissio est. Nam qui pretio redemit, bene quidẽ fecit, veruntamen E Anna quę Samuelẽ non redimere voto proposuit, melius fecit. CAIETANVS. Quia ergo homo immolari nõ potest, redimẽdus pręcipitur, pretio explicãdo inferiùs, vbi lex ista pleniùs tractatur. AVCTOR CATENAE. Pretio redimes, de suo addidit Interpres dictionẽ, pretio, nam nõ est in Hebræo, neq; apud Septuaginta, nec apud Chaldaicã. Hoc autem fecit ꝓpter id quod Numerorũ tertio dicitur, quod quinq; siclis redimebatur anima hominis. In pium autẽ vsum pecunia redemptionis collocanda erat, & digna deo illa sacrificia coëmẽda. Alij quod hîc dicitur, Redimes, subaudiũt, animali mundo, hoc est, loco illius animal mundum immolabitur. RVPERTVS. Hucusq; lex primogenitorũ scripta fuit. Cęterùm illa tam primogenitorum, quàm & posterius natorum lex cómunis est, quę in Leuitico hoc modo scripta est: Cumq; expleti fuerint dies purgationis eius, sci- *Leuit.12.* licet mulieris, quæ filiũ vel filiã peperit, pro filio vel filia deferet agnũ anniculũ in holocaustũ, & pullũ colũbæ, F siue turturem pro peccato ad ostium tabernaculi testimonij, & cætera. Quòd si nõ inuenerit manus eius, nec potuerit offerre agnũ, sumet duos turtures, vel duos pullos columbæ, vnum in holocaustum, & alterum pro peccato, orabit pro ea sacerdos, & sic mundabitur. Itaque primogenitus hominis dupliciter legi debitor fuit, primùm vt domino sisteretur redimendus, deinde vt hostia pro illo sicut pro cæteris daretur. Vtrumque in deductione domini, Euangelista hoc modo denunciauit: Tulerunt (inquit) eum in Hierusalem, vt sisterent eum domino, sicut scriptum est in lege Moysi, quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum do- *Luc.2.* mino vocabitur. Hoc pro lege primogeniti, quia videlicet dominus noster cum sit matri suæ vnigenitus, consequenter est & primogenitus, quamuis non è conuerso primogenitus omnis sit etiam vnigenitus. Sequitur Euangelista, Et vt darent hostiam secundum quod dictum est in lege domini, par turturum, aut duos pullos columbarum. Hoc pro lege matrum communi, quia videlicet sic fieri tam pro filia quàm pro filio lex absque vlla exceptione iussit, non pro redemptione partus, sed pro emundatione parientis. Quo autem

Universidad de Deusto
Biblioteca

iure primogenitum omne exigat, ratione subiuncta manifestat. *Cúmque* (inquit) *interrogauerit te filius tuus cras, dicens,* G *Quid est hoc? Respondebis ei, In manu forti eduxit dominus nos de terra Aegypti, de domo seruitutis.* INTERLINEARIS. Interrogauerit te filius tuus cras, id est, in futuro, solita scripturarum locutio. Ecce quomodo & spiritaliũ, & carnalium patrum est, legem scire, & fidem docere, luxta illud, Interroga patres tuos, & dicent tibi, & cætera. Deut.32. RVPERTVS. Consentimus æquitati quotquot in hoc sanctarum legum auditorio consistimus iurisperiti, vel sensum habentes veritatis, quia ius est, vt pro quorum liberatione, illa corporaliter primogenita cæsa sunt, ab eis liberatori suo deberetur omne primogenitum. AVCTOR CATENAE. De domo seruitutis vel seruorum, id est, de loco in quo seruiebamus duram seruitutem. *Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet nos dimittere, occidit dominus omne primogenitum in terra Aegypti, à primogenito hominis, vsque ad primogenitum iumentorum. Idcirco immolo domino omne quod aperit vuluam masculini sexus, omnia primogenita filiorum meorum redimo.* AVGVSTINVS. Locut.65. Iuxta Septuaginta, Propter hoc ego immolo domino omne quod aperit vuluam masculinũ. Similis locutio H superiori. AVCTOR CATENAE. Nam cùm induratus esset Pharao, & nollet dimittere nos. Sic est in Chaldaica. Idem etiam in Hebræo legitur, videlicet וַיְהִי כִּי הִקְשָׁה פַּרְעֹה לְשַׁלְּחֵנוּ Vaihi chi hiksa parho lerauit sese Pharao ad dimittendum nos, id est, quominus dimitteret nos: & sic est apud Septuaginta. Vetus testamẽtum timorem quidem exigebat & seruitutem, Euangelium autem spiritus libertatẽ & amorẽ: quanq; & inter priscos perfecti fuerint & spiritu liberi, & in nouo populo maxima quoq; pars eorũ sit, qui seruitutis spiritu ducuntur & timore. Cõmemoratio ergo iustitiæ diuinæ contra Pharaonẽ, & beneficia Israëli collata, posteris semper prædicãda erant. Non autẽ statim & sine sudore ingrato semper populo promissa præstitit, sed eos in exemplum toti mundo posuit, vt discerent humanam felicitatem non hîc, sed in alio seculo expectandam. Pios verò homines semper exercendos ab impiis. *Erit igitur quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid, ob recordationem* Locut.66. *ante oculos tuos, eo quòd in manu forti eduxerit nos dominus de Aegypto.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam, Et erit in I signo super manum tuã, id est, super omnia opera, vbi magis sensus est forsitan quàm locutio. ORDINARIA. Hoc vt iam dictum, male intelligẽtes Iudæi pictacia vel phylacteria capitibus circũligabãt, in quibus decẽ verba scripta ante oculos habebant. CAIETANVS. Repetitur præceptum recolendi hanc legem primogenitorum, simile præcepto recolendi legem paschalem. Iubet enim Moyses paris fore diligentię memoriam vtriusque legis. Valde enim priuilegiatæ insinuãtur per hoc istæ duæ leges. AVCTOR CATENAE. Erit igitur quasi signum in manu tua, & quasi appensum quid, ob recordationem ante oculos tuos. Scitè admodum Hebraica verba expresit Latinus Interpres quę sunt huiusmodi וְהָיָה לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְטוֹטָפֹת בֵּין עֵינֶיךָ Vehaia leoth hal iãdcha vltotaphoth ben henécha. Pro quo sciendum secundum Hebræos totaph frontalem quãdam schædã esse, quæ inter oculos, hoc est, super oculos fronti affigebatur, pertingens ab aure vsque ad aurem, in qua certæ quædam sententiæ scribebãtur, nempe hæ, Sanctifica mihi omne primogenitum adaperiens vuluam, & cætera. Et, Audi Israël, Dominus deus noster, dominus vnus est, & cætera. Atque hîc miris vtebantur superstitionibus. K Nam hæc membranula debebat esse de animali mundo, debebat scribi dextra manu, lineæ debebant esse rectis-simę, charta debebat esse integra sine vllo foramine, scribique debebat ex illa parte, qua carnis pecudis membrado multa alia absurda, quæ hîc commemorant Rabini. Huic autem schedæ, siue vittæ seu ornamento, tempoduntur in Euangelio, quòd in fronte, & nõ in corde gestarent legẽ. Seruatur etiã & hodie (vt fertur) is mos apud Hebræos, & in synagogis suspendunt suorum puerorum frontibus & manibus id ornamentum. In lingua verò Chaldaica significat ornamentum frontis vel brachij. Nam secundo Regũ primo, vbi dicitur, Et tuli diadema quod erat in capite eius, & armillam de brachio illius, ibi in translatione Chaldaica ponitur Totaphoth, pro armilla. Sunt & qui dicant dictionem esse Aegyptiam, & idem esse quòd specularia siue cõspicilia, quæ seniores adhibent oculis suis, quò clariùs videant. Aliqui dictionem ipsam accipiunt pro memoriali. His præmis- L sis sic redditur locus, Et erit in signum super manum tuam, vel in manu tua, & in appensum quoddam inter oculos tuos. Sic habet Chaldaica. Alij & in monimentum, vel frontale inter oculos tuos. Quasi divice signi alligati manibus & fronti tuæ. Quidam dixerunt, Et in conspicilia, quasi diceret, Volo vt oculi meorum fidelium iugiter versentur circa legem meam. Septuaginta fortasse existimantes non posse eam vocem Græcè exprimi, Interpretati sunt ἀσάλευτον, id est, inconcussum, immobile, ac firmissimum, quemadmodum & alibi. Hæc igitur Moyses multoties repetit, vt ea durissimis Iudæorum cordibus firmiùs inculcaret. Quemadmodum enim lapis aut ferrum non citò recipit formam imaginis imprimendæ, ita corda illa lapidea, imò & ferrea, frequenti repetitione & incussione egebant, vt tandem diuina testimonia ac manidata firmiter retinerent, quòd legislatorem eorum non latuit. Vt autem discas quid vtilitatis memoria hu- ius miraculi filiis Israël attulerit, & conseruatio legis sanctificationis primogenitorum, scito primùm vo- M luisse dominum miraculum in primogenitos editum hac lege & hoc sumptu inculcare, non quia sufficiat meminisse tantùm rerum in Aegypto gestarum, sed potius vt per harum rerum memoriam, agnosceretur nomen & maiestas dei, videlicet quòd sit deus, quòd is sit verus deus, qui patriarchis reuelatus est, quòd is deus sit omnipotens, quòd sit seuerus erga impœnitentes, quòd sit misericors erga credẽtes & afflictos, quòd sit verax in promissionibus suis. Hæc (inquam) vult deus docere & inculcare, lege ac sumptu sanctificationis primogenitorum. Vbi autem hæc docentur & inculcantur, ibi docetur fides in deum, timor Dei, obedientia erga deum, spes & constantia in omni vocatione Dei & in omnibus aduersis. Vbi autem fides, spes, timor Dei, & obedientia in vocatione Dei habetur, ibi habetur summa salus & perpetua felicitas. Quare cũ deus lege exigit sanctificationem primogenitorum, quid aliud agit, quàm quòd offerat & donet veram salutem & felicitatem, quæ certè multò preciosior est omnibus huius seculi opibus, nedum tantillo primogenitorum sumptu.

Ad

A Ad hæc sicut primitiæ & decimæ exiguntur in lege, non quòd deus indigeat humanis opibus, sed vt homines hoc cultu testentur & confiteantur omnia bona huius seculi diuina esse beneficia: sic & primogenita exiguntur, vt Israëlitæ publicè diuinam clementiam confiteantur. Quemadmodum enim in contractu ciuili, dominus agri repetit in aliquibus regionibus quotannis à colono suo aut obolum, aut pomum, aut pyrum, non quòd hic redditus quicquam augeat opes domini, sed vt colonus hoc redditu confiteatur & testetur, agrum non sui iuris, sed domini esse: ita deus exigit primogenita, non quòd deus indigeat hoc cultu, sed vt homines hac oblatione testentur gratitudinem suam. Testari autem gratitudinem, opus est deo acceptissimum, & inuitat deum ad maiorem liberalitatem. Quare qui ex fide obtulerunt primogenita, consecuti sunt paruo sumptu magna dei beneficia. Deinde fuit & hæc vtilitas legis de sanctificatione primogenitorum, vt sacerdotes haberent vnde viuerẽt, & alij Israëlitæ maiorem terræ partem possiderent. In diuisione enim terræ Chanaan, debebatur etiam tribui B Leui, è qua sacerdotes descẽdunt, portio terræ, sed hi separati sunt in ministerium ecclesiasticum, vt offerrent oblationes pro populo, & docerent legem, & reliquis tribubus datæ sunt eò maiores terræ portiones, quò primogenita decimas & alia ad conseruandam doctrinam religionis conferrent. Israëlitæ igitur hanc acceperunt vtilitatem ex lege primogenitorum, vt ipsi maiores terræ partes possiderent, & doctrina religionis inter ipsos conseruaretur. Et hæc vtilitas tanta est, vt longè maiori sumptu digna esset, quàm sanctificatione primogenitorum. Adhæc promisit deus in lege, quòd qui audierit vocem domini dei sui, & custodierit mandata ac cærimonias eius, benedictus sit in ciuitate & in agro, benedictus sit fructus ventris, fructus terræ, fructus iumẽtorum, armentorum, ouium, & cætera. Inter mandata autem dei non postremum locum obtinet lex de sanctificatione primogenitorum. Quare qui offerebat primogenita ex fide, is reddebatur, non pauperior, sed multò ditior, & consequebatur benedictionem omnium rerum suarum. Quid putás ne hanc vtilitatem indigniorem esse, quàm vt C genitus omnium creaturarum, vt Paulus ait, & qui solus verè deo ita sanctificatus est, vt & omnes sanctificet, ac dei genitos efficiat, quotquot in ipsum credũt. Cùm igitur priùs quispiam Israëlita obtulit primogenita sua, admonitus fuit præter miraculum Aegyptiacum, etiam Christi domini sui, & confirmauit fidem suam, quòd habeat ex Christo in carne futuro benedictionem, iustitiam & vitam æternam. Hęc vtilitas non potest satis verbis explicari. Quare sentiendum est hanc legem de sanctificatione primogenitorum fuisse inter Israëlitas, vt prudentissimam, ita etiam tum ad corporalia, tum ad spiritualia bona vtilissimam.

INTERLINEARIS, ET RABANVS. Spiritaliter primogenita nostra domino offerimus, cùm primordia operum nostrorum illi sanctificamus. Quicquid enim ex vulua bonæ voluntatis ac bonæ cogitationis, *Mystice.* in apertum sani sermonis & bonæ operationis processerit, iurè domino competit, qui dedit ipsum bonum velle & perficere pro bona voluntate. Mea enim sunt, inquit dominus, omnia, quia initium omnis boni à deo, cuius misericordia præuenit & sequitur. AMBROSIVS LIBRO PRIMO DE CAIN ET ABEL. *Cap.10.*

D Quid tam profundi mysterij, tam altæ secretæq; sapientiæ, quàm in quibusdam inuenis verborũ simplicium? Deprehendas licet atque haurias vbertatem gratiæ spiritalis. Chananęi etenim mobiles & inquieti sunt. Cùm igitur in eorum terram fueris ingressus, quos aduertis propter leuitatem, inquietudinem, & instabilitatem morum, possessione deiectos, tu teneto constantiam. Non te vilis ratio, non leuis sermo perturbet. Hoc est enim Chananæus, mobilis sermo, affectus instabilis, & inquieta contentio. Sed magis tranquillitatem cordis, & animi serenitatem placidus seruato, vt tanquam in salo maris tutam nauibus stationem portu quodam tuæ mentis exhibeas. Hanc possessionem tibi dominus pollicetur, & quodam sacramenti promittit vinculo, vt cõstantiam tuam firmet. Neque enim ideo deus iurat, quòd fide credentis indigeat, aut testimoniorum astipulationibus destitutus, suffragium sacramenti requirat, sicut homines qui fidem nobis ascisimus sacramento, & ideo iuramus vt credamur vera dixisse. Deus autem & cùm loquitur fidelis est, cuius sermo sacramentum est. Non enim propter sacramentum fidelis omnipotens deus, sed propter deum etiam fidele sacramentum est. Qua ratione igitur E Moyses iurantem deum inducit? Quia nos vsu quodam mortalium claudimur, & velut echini cortice quodam nos vulgaris opinionis inuoluimus, aut velut cochleæ quæ nisi intra testæ operimentum sint, spirare non possunt, nec aëre liberum capere aut sustinere, sic nos nisi intra quædam humanæ consuetudinis latibula terrena versamur. Vnde quia illud verius solemus credere, quod iureiurando firmatur, ne nostra claudicet fides, iurare describitur deus. Qui ipse non iurat, sed iurantium iudex, & vltor est periurantium. Denique scriptũ est, Iurauit *Psal.109.* dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum. Seruauit vtique quod iurauit, dedit nobis æternum principem sacerdotum, vt & tu quod iuraueris, ita noueris esse seruandum, vt quia per eum iuras qui non mentitur, scias eum futurum si mentiaris vltorem. Expulsis igitur inquietis & mobilibus cogitationibus, dabit tibi deus vacuam possessionem cordis & mentis, vt eam cultu quodam tranquillitatis exerceas, & fructum ex ea capias, nec sustineas in ea Chananæos, hoc est, turbidos sensus recurrere, eradices gẽtilium vitiorum omne conseptum, lucos eorum diruas quibus obumbratur veritas, & quidam liber cœlestis visus cogitationis, horrore te- F nebrosæ disceptationis absconditur. Sed hoc nisi diuino donatus munere efficere non potes, ideo ait, Dabit tibi deus, hoc est, cogitationes optimas, placida consilia, tranquillas inuẽtiones. Cùm dederit hæc, tolles omne quod aperit vuluam masculinum, & sanctificabis domino. Non totum exigit à te deus, qui totum donauit. Multa enim ad vsum substantiæ largitur humanæ, & hoc non potest esse diuinum sacrificium vbi est vsus naturæ. Edere, bibere, dormire, aliáque etiam ministeria corporis, dono sunt tibi collata, non à te relata deo munera. Quicquid autem sanctum cogitaueris, hoc dei munus est, dei inspiratio, dei gratia. Sicut è contrario illa quæ cùm in vsu naturæ humanæ sint, non coinquinant hominem, sed quod exit de ore, furta, falsa testimonia, sacrilegia, hęc sunt quæ coinquinant hominem. Interiora ergo nostra mundemus, vt possit oblatio non displicere. Ibi quæramus omne quod aperit vuluam masculinum, hoc est, iustum & principale quod sanctificare domino debeamus. Neque enim hi nos corporei fœtus atque conceptus, partúsque sanctificant, quibus vulua fœminea deplorato pudore virginitatis aperitur. Nam & si mulier sanctificat virum, & vir mulierem, tamen plerunque contingit

virginis

Universidad de Deusto
Biblioteca

virginis vuluam etiam sine coniugij sanctitate reserari. Neque rursus sola virilis est gratia, mulier autem sanG ctificationis aliena est, aut vtriusque sexus confusa natura est, vt vterque corporeos fundatur in partus. Habent sua munia viri, habent mulieres sexus sui officia discreta. Generatio ista successionis humanæ mulierem decet, impossibilis eadem viro. Ergo si carnis vsui non quadrat hîc sensus, officia animæ discutiamus, istam sanè inuenio quæ nullo discreta sit sexu, & cùm concipit parit. Et sicut fœminis dedit vuluam natura, in qua vniuscuiusque animantis generatio per menstruas formatur ætates, ita est quædam virtus animæ, quæ velut quodam vuluæ genitalis secreto, cogitationum nostrarum susципere semina, conceptus fouere, partus solet edere. Neque
Esa.26. enim aliter diceret Esaias, In vtero accepimus, & parturiuimus spiritum salutis, nisi vuluam animæ nouisset. Harum generationum quædam fœmineę sunt, malicia, petulantia, luxuries, intemperantia, impudicitia, aliáque huiusmodi vitia, quibus animi nostri quædam eneruatur virilitas. Masculinæ sunt castitas, patientia, prudentia, temperantia, fortitudo, iustitia, quibus mens nostra & caro ipsa firmatur, & ad obeunda impigrè munia virtuH tis erigitur. Hos partus aluus ille propheticus parturiuit. Et ideo ait, In vtero accepimus, & parturiuimus spiritum salutis. Masculum igitur & parturiunt & peperit, qui spiritũ salutis effudit. IDEM LIBRO SECUN-
Cap.1. DO DE CAIN ET ABEL. Partus igitur noster fides sit, nutrimenta nostra præcepta doctrinæ sint. His quædam cordis nostri imbuatur infantia, instituatur pueritia, iuueneſcat adoleſcentia, ſenecta caneſcat. Aetas
Sap.4. enim ſenectutis vita est immaculata. Itaque ea demum bona est animæ senectus, quam nullæ perfidiæ inquina-
1.Cor.4. menta maculauerunt. Et ideo partus suos ab hac macula Paulus defendit: Ego vos, inquit, genui in Euangelio, ne cuius sæua insusurratio rudis fidei tentaret infantiam. Masculina igitur generabat, qui in virum perfectũ populos quos docebat, fidei gestiebat vnitate concurrere, & in agnitione filij dei perfectam plenitudinis Christi tenere mensuram. Hoc enim sacrificium acceptabile deo nouerat, de quo scriptum est: Omne quod aperit vuluam masculinum domino. Et quia addidit: Omne quod aperit vuluam de armentis & de pecoribus quæ sunt tibi, masculinum sanctifica domino, ne quid obscuritas habeat, consideremus. Dixerat de principalibus generaI tionibus, hoc est, plenis capacibúsque rationis, addidit & de gregalibus, hoc est, reliquis velut plebeiis sensibus qui irrationabilibus comparantur iumentis. Quæ tamen cùm à rectore aliquo gubernãtur, facilè mansuescunt, & imperata exequi, & iugum subire, & ad vocem magistri accelerare gradum aut sistere, aut deflectere, aut aliqua munia sui operis quæ iubentur, humano quodam famulatu obedire consuerunt. Tantùm valet institutio, vt vincat naturam. Itaque illa quæ consortium nostræ substantiæ non habent, agnoscunt tamen nostræ vocis imperium, & cùm suæ naturæ nullam rationem habeant, nostræ naturæ rationem capessunt, & quodam modo transfusam acquirunt. Equos videmus popularibus incitari studiis, gaudere plausibus, blandiciis delectari magistri. Toruos leones cernimus naturalem feritatem, imperata mutare mansuetudine, suam rabiem deponere, nostros mores sumere. Et cùm sint ipsi terribiles, discunt timere. Cæditur canis, vt pauescat leo: & qui sua iniuria exasperatur, coërcetur aliena, alteriúsque exemplo frangitur. Quotiens parata præda & cibo obuio famem perpeti malunt, dum offensam magistri verentur? Quotiens repentino impulli motu, aperta ad morsus ora iussi J resoluunt? Ita dum nostræ voluntati obsequuntur, suæ obliuiscuntur. Non ita illæ feræ, vel illa armenta equorum, vel genus omne pecudum, quæ sine rectore vagantur vllo, & omni domitoris gubernaculo destituta exagulis animantium commissorum sibi conditione formantes. Videtur ergo & sensuum nostrorum quoddam resoluto prorսat ad irrationabiles delectationes corporis. Mansuetum autem, quod velut duci cuidam moderationi mentis se subiiciat & subdat. Quæcunque ergo eius naturæ reguntur, ea sunt masculina atque perfecta. Quæcunque autem sine duce vllo plebeia præsumptione quadam dominantur, velut ciuitatis alicuius, quæ regis optimatúmque consilio priuata sit, ita corporis sui omnem statum & virilem vigorem muliebri quadam dissolutione effœminant. Ex istis illa lex carnis est, quæ legem apostolicæ mentis impugnans, captiuam trahebat eam quadam lege peccati. Et ideo vt de illo mortis corpore liberaretur, spem suam Paulus omnem, non in sua L virtute, sed in Christi gratia reponebat. Vnde liquet quòd hæ commotiones, quæ secundum legem mentis sunt, diuino fauore præcedunt, alij autem sensus ex voluntate corporea. Illa igitur quæ sancta sunt, primitiua sunt nostrorum sensuum, ista velut de quodam grege sunt, & vtilitate plebeia quod variè videtur Moyses nominibus significasse diuersis. AVCTOR CATENAE. Sanctificatur etiam deo omne primogenitum, quando omnis prouentus hominum in filiis, pecoribus, iumentis, terræ nascentibus, nulli alteri refertur acceptus, quàm soli deo omnipotenti, vt ei soli gratiæ referantur pro omnibus bonis, & eius bonitas in omnibus agnoscatur & reuereatur. Id autem facit omnis filius Israël in spiritu, & quisquis ex omnibus gentibus baptizatus hoc agit, reIudæi. uerà dicitur, & est filius Israël, & pertinet ad Ecclesiam primitiuorum ascriptam in cœlis, vel id audeant negare INTERLINEARIS. Sed & mementote (inquit) diei huius, in qua egressi estis de Aegypto, & de domo seruitutis, quoniam in manu forti eduxit vos dominus de loco isto, vt non comedatis fermentatum panem. Tale est ac si dicat, Memoriter tenete quãta fecit vobis dominus in sancta hac die, qua vera mundo lux efM fulsit, & in qua liberati estis de tenebris huius mundi, & de familia diaboli, in inuincibili filio dei, qui est virtus & sapientia patris, & propter hoc non sumatis panem cœli, & verbum dei in malitia & nequitia. AVCTOR CATENAE. Nos quoque semel à tyrannide diaboli redempti per Christum, summoperè caueamus, ne nos prioribus flagitiis contaminemus, quod est fermentum edere, perperàm nempe agere. INTERLINEARIS. Cúnque introduxerit te dominus in terram Chanaan, hoc est, in præsentem Ecclesiam expulsis inde vitiorum gentibus, quæ paruulorum doctrina & dulcedine fluit cælica, hanc non aliam, celebrabis domino solennitatem, hoc est, spiritalem, quia non prodest extrà celebrare, nisi verè celebritas agatur in mente. AVCTOR CATENAE. Sic quoque nos perfectæ libertatis festum, & phasc domini celeberrimum, in promissa nobis viuentium terra celebrabimus tandem, post transitum maris rubri, & exitum de terra inuia & solitudinum post euictas tentationes, & occisos hostes carnis & sanguinis. INTERLINEARIS. Septem diebus vescēris azymis

A azymis, & in die septimo erit solennitas domini. Toto (inquit) præsentis vitæ tuæ tempore, syncēritatis & veritatis opera facies, & in vera animarum requie, posteà solennem domino celebrabis festiuitatem. Non apparebit apud te aliquid fermentatum, nec in cunctis finibus tuis. Et si sit (inquit) non regnet tamen peccatum in mortali tuo corpore, nec in omnibus Ecclesiæ terminis. Et erit quasi signum in manu, siue super manum tuam, & cætera. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. An intelligitur super o- *Quæst. 48.*
pera tua, id est, quod præferre debeas operibus tuis? pertinet enim pascha propter occisionẽ ouis ad fidem Christi,
& sanguinem quo redempti sumus. Hæc autem fides operibus præponenda est, vt sit quodammodo super manum aduersus illos, qui in operibus legis gloriabãtur, de qua re Apostolus loquitur, & nullum ait posse deo placere sine fide, qui fidem operibus sic anteponit, vt ex illa pendeant bona opera, atque ab ea præueniantur, non vt
ipsa velut meritis bonórum operum retribui videatur. Illa enim ad gratiam pertinent, si autem gratia, iam non
B ex operibus, alioquin gratia, iam non esset gratia. INTERLINEARIS. Custodies huiusmodi cultum statuto tempore à diebus in dies, id est, donec corruptibile hoc induat incorruptionẽ, & donec peruenias ad angelorum societatem. RVPERTVS. Notandum autem, quòd cùm dixisset dominus, Sanctifica mihi omne primogenitum quod aperit vuluam in filiis Israël, tam de hominibus quàm de iumentis, Mea sunt enim omnia. Et ait Moyses ad populum, Memento diei huius in qua egressi estis de Aegypto, & de domo seruitutis, & cætera, hîc internuncius domini alia præloquitur ad populum, & dicit, vt meminerint diei huius, cum eos introduxerit dominus in terram Chananæi, vt custodiant eius cultum statuto tempore à diebus in dies. Hodie mense nouarum frugum, id est, quinto decimo die Aprilis, quo iam secundum temperiem aëris, apud illos primæuæ fruges vesci possunt, hoc intendens, vt agnum & azyma, quorum vsum semel acceperunt, diligenter per
omnes annos obseruent. Hoc dicimus, ne ignoremus quid ludæis respondeamus, arbitrantibus carnales cæremonias suas eiusdem auctoritatis siue stabilitatis esse debere, cuius & illa decem præcepta vitæ quæ in tabulis
C lapideis scripta sunt. Verùm ipse legislator hoc pro summa differẽtia de illis dixit, quia scripta sunt digito dei, quod nusquam dixit, nec dicere debuit de huiusmodi, quas transitorias forè nouerit cæremonias. Et Apostolus cùm dixisset, Hoc autem dico testamẽtum confirmatum à deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta *Gal.3.*
est lex, non irritum facit ad euacuandas promissiones, protinus ait: Quid igitur lex? Propter transgressores posita est, donec veniret semen cui repromiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris, legem cæremoniarum
ordinatam dixit, non in manu vel digito dei, sed in manu mediatoris Moysi, cùm testamentum à deo confirmatum asseruit, sicut econuersò, Moyses præcepta vitæ digito dei scripta dicit, cùm de sacrificiis, vel solennitatibus obseruandis nihil tale dixerit. Igitur non tantùm hîc, vbi Moyses iniussus repetit de azymis, legémque
dat de festis annuis, sed & vbicunque per manum eiusdem mediatoris, populo illi aliqua instituuntur eorum,
sine quibus testamentum à deo cum Abraham confirmatum fuit, sic accipienda sunt, non tanquam iussa, sed
tanquam permissa, videlicet propter transgressiones, vt verissimè Apostolus ait. Vincula enim quædam fuerunt
D propter transgressiones posita, scilicet vt dum talium sacrificiorum vel festorum ritu detinerentur, non vacaret
eis errare à deo suo, in suis adinuentionibus, & illicitis idolorum cultibus. Proinde confidẽtibus in illis loquitur per Prophetam idem deus, Holocaustomata vestra addite victimis vestris, & comedite carnes, quia non sum *Hie.7.*
loquutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, de verbo holocaustomatum & victimarum. Sed hoc verbum præcepi eis dicens: Audite vocem meam, & ero vobis deus, & vos eritis mihi populus. Et ambulate in via, quam mandaui vobis, vt bene sit vobis. Non sum locutus ait, id est, non
præcepi, Nam quæcunque talium velut ex ore meo Moyses iussit, non me iubente, sed me permittente, præcepit.
Et in Dauid: Nunquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Et multa his similia.
INTERLINEARIS. Sed & cùm introductus fueris in terram Chanaan, quicquid habueris masculini *Psal.49.*
sexus, consecrabis domino. Quicquid habueris vtilis & perfecti operis, non fœminini, quod diligit Pharao &
nutrit, domino, non tibi accepta feres. Fœminea enim & mollia deputanda sunt nobis duntaxat, non deo.
E AVCTOR CATENAE. De melioribus etiam oblationem fieri debere ex hoc loco monemur, vt fides & deuotio testetur offerentis, & ne ex necessitate offerre aliquid cernatur, vt conqueritur Malachias, Primogenitum asini mutabis oue, quod si non redemeris, interficies. AMBROSIVS. Si quis sensum spiritalis intel- *Vbi supra. Cap.2.*
ligentiæ hîc altiùs persequatur, considerabit quòd asina laboriosum sit animal, ouis fructuosum. Fructu ergo
dicit mutandum laborem, vt finis operis sit fructus sit. Vel certè hoc modo omnem laborem tuum, omnem industriam puro & simplici commendabis affectu. Si autem non mutabis, inquit, redimes. Iubetur ergo secundum
literam vt animal aliud pro immundo animali offeratur aut precium, ne inter decimas fructuum vel minus aliquid, vel immundum videatur offerri. Intellectus autem profundior, liberandam animam tuam docet, vt desistat ab his, quæ fructum non habent. Qui enim redimit se, liberat, & quodam exuit debito. Relinquenda sunt
opera, quæ verum fructum bonósque processus habere non possunt, qualia sunt ista mũdana, quorum vsus non
potest esse diuturnus, in quibus ipse nudus & veri vacuus effectus est, & quamuis summo quæsitus fuerit labore,
F animam nihil iuuat. Ea enim quæ seruitutem animæ inferunt, inutilia sunt omnia, & si non desit effectus. Magna videtur præliantium victoria, triumphantium gloria, sed frequenter ipsos videmus qui vicerint, rursus bellorum subiacere incertis, & transferri ad hostem euentu prælij, & eo ipso quo victores ante fuerint, fieri miseriores. Opus est ergo vt opera tua ad deum dirigas, & eius tibi aspiret fauor. Athleta ipse qui suis, non alienis decertat viribus, quoties congreditur, dubios casus subire se credit. Et cùm ad coronam peruenerit, intelligit citiùs
hanc mundi gloriam, tanquam coronę ipsius folia marcescere. Gubernator cùm in portus nauim duxerit, vix finem impositum labori putat, & statim quærit laboris exordium. Soluitur corpore anima, & post finem vitæ huius adhuc tamen futuri iudicij ambiguo suspenditur. Ita finis nullus, vbi finis putatur. Vnde votis & pura conscientia, & spiritu charitatis adhæreamus deo nostro, & diuinum nobis conciliemus fauorem, precantes, vt secularibus curis tanquam ab immitibus & agrestibus dominis possimus absolui atque exui, mundanóque exire seruitio, in libertatem supernæ cognitionis, quæ vera & sola est libertas, vocati. GREGORIVS VIGESIMO SEPTI-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Cap.15. MO SEPTIMO MORALIVM. Aliter.Per asinum immundicia,per ouem innocentia designatur. Asini G ergo primogenita oue mutare,est immũdæ vitæ primordia,in innocentiæ simplicitatẽ conuertere, vt postquam peccator illa egit,quæ vt immunda dominus respuit,ea iam agẽda proferat,quæ dei sacrificio imponat. Omnes enim in peccato nati sumus,& ex carnis delectatione concepti,culpam originalem nobis contraximus. Vnde etiam fit,vt voluntate nostra peccatis implicemur. Quisquis ergo post malitiam carnis ad innocentiam conuertitur cordis,primogenitum asini mutat oue,quia prioris vitæ immunditiam ad innocentiam conuertit.Qui enim qualis prius fuit desinit esse,& apprehẽsa carnis munditia innocentiam custodit,in oblationem dei primogenitum asini oue mutauit. INTERLINEARIS. Quod si non redemeris, interficies, id est, si tam infirmus es,vt ad veram innocentiam non possis peruenire,confitere saltem,& damna peccatum tuum. RVPERTVS. Primogenitum asini,& cætera. Cum literali rectitudine moralem quoque suauitatem continet, vt scilicet precedentia carnis opera,posteriore spiritus correctione quisquis superet.Peccatum nanque carnis,primo- H genitum asini,eleemosyna verò qua præcedens peccatum redimitur, rectè dicitur ouis. Quod si non redemeris (inquit)interficies,quia videlicet qui peccata sua redimere renuit,morti sempiternæ semetipsum addicit.Sequitur, Omne autem primogenitum hominis de filiis tuis, precio redimes. Et paulo post, Idcirco immolo domino omne quod aperit vuluam,masculini sexus,& omnia primogenita filiorum meorum redimo. Loquitur dominus in libro Numerorum ad Moysen, dicens: Ego tuli Leuitas à filiis Israël, pro omni primogenito , qui aperit
Num.3. vuluam in filiis Israël.Erúntque Leuitæ mei,meum est enim omne primogenitũ,& cætera.Item numera(inquit) primogenitos sexus masculini à mense & supra, & habebis summam eorum. Tollésque Leuitas mihi,pro omni primogenito filiorum Israël . Quæritur ergo,si omne primogenitum de filiis Israël , precio redemptum est, quo iure tolluntur domino Leuitæ pro omni primogenito filiorũ Israël? vel si Leuitas tollere habebat pro primogenitis,qua rectitudine precium pro primogenitis dari iusserit vel accipi?Ad hæc inquam , sacerdotium verum primogenitorum est: etenim eorum omnium vnus futurus erat, vt fieret sacerdos in æternum secundum ordinem I Melchisedech,quem multis locis scriptura sancta primogenitum appellat, videlicet respectu omnium filiorum
Rom.8. Israël,id est,omnium filiorum dei,vt Apostolus dicit:Nam quos præsciuit, & prædestinauit cõformes fieri imaLuc.2. ginis filij dei,vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.Amplius autem Lucas dicturus, Tulerunt eum in Hierusalem,vt sisterent eum domino,sicut scriptum est in lege domini, quia omne masculinũ adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur,præmisit ita de Virgine,dicens, Et peperit filium suum primogenitum,videlicet vt cognitor legis domini,subaudiat, quod vocaretur domino sanctum, cui summum & verum repositum erat sacerdotium . Porrò illud carnale sacerdotium legis , veri huius sacerdotij vicarium fuit , nec tanquam nec ſ Sarium,vel ad salutem sufficiens positum est, sed quasi pædagogus propter transgressiones , donec veniret cui re-
Gal.3. promiserat sacerdotium, testatur deus dicens, Quod in illo benedicerentur omnes gentes. Ergo quia primogenitorum(vt iam dictum est)sacerdotium erat in Christo repositum , carnale autem sacerdotium , huius fuit vicarium,iustum erat,vt quorum videlicet primogenitorum filij Leui vicem egerunt, eorum quoque ad necessa- K rium victum acciperent pretium,proprios funiculos inter fratres suos filios Israël non habituri,iuxta sententiam
Gene.49. patris sui Iacob,dicentis, Simeon & Leui fratres,vasa iniquitatis bellantia, diuidam eos in Iacob, & dispergam eos in Israël . Igitur propter transgressiones vicarium sacerdotium positum est, donec verum veniret sacerdotium,quod primogeniti est iure,& vacantia primogenita redimebantur,& eorum vicarij sacerdotes ac ministri illorum precio locabantur,ministraturi pro ipsis,donec primogenitus veniret , qui seipsum non redimeret,sed assistens domino per proprium sanguinem, amoto statim vicario, extolleret sacerdotium suum secundum or-
Hom.20. dinem Melchisedech. GREGORIVS SVPER EZECHIELEM. Sciendum autem,quòd Israëliticus populus primum sacrificium in Aegypto obtulit , secundum verò in eremo. Qui enim adhuc mentem habet in seculo,sed boni iam aliquid operatur,deo sacrificium obtulit in Aegypto. Qui verò præsens seculum deserit,& agit bona quæ valet, quasi iam Aegypto derelicta sacrificium præbet in eremo, quia repulso strepitu desideriorum carnalium , in mentis suæ quiete atque solitudine deo immolat quicquid operatur. GREGORIVS L NAZIANZENVS IN SERMONE DE PASCHA. Cæterùm ô pascha magnũ & sacrum , totiúsque mundi expurgatio,tecum enim tanquam cum animato aliquo colloquar.O verbum dei & lumen, & vita,& sapientia,& virtus,etenim cunctis tuis gaudeo nominibus.O mentis magnæ illius fœtus,& cogitatio, & sigillum. O verbum intelligibile, & homo visibilis,qui cuncta fers, coronatus verbo potentiæ , nunc quidem sermonem hunc habes,non vt primitias aliquas, sed forsitan nostræ fructificationis supplementum , eundem gratificum & supplicem,ne mali quicquam patiamur,extra necessaria & sacra, quibus æquè viuimus, corporis quoque tyrannidem,quam contra nos gerit,siste.Cernis qualem domine & qualiter incuruet, nisi per tuum suffragium, aut à te ipso purgemur.Quòd si dignè ex desiderio nostro dissoluemur, & cœlestibus suscipiemur tabernaculis, forsitan & ibi acceptabiliter tibi sacrificabimus super sancto tuo altari. O pater, & sermo, & spiritus sancte, quoniam tibi omnis gloria honor & potestas in secula,amen.

M 2 EGitur cùm emisisset Pharao populum , non eos duxit dominus per uiam terræ Philistiim quæ uicina est, reputans ne fortè pœniteret eum,si uidisset aduersum se bella consurgere,& reuerteretur in Aegyptum sed circunduxit per uiam deserti,quæ est iuxta mare rubrum.Et armati ascenderunt filij Israël de terra Aegypti.Tulit quoque Moyses ossa Ioseph secum , eo quòd adiurasset filios Israël,dicens, Visitabit uos deus, efferte ossa mea hinc uobiscum. Profectique de Sochoth, castrametati sunt in Etham in extremis finibus solitudinis. Dominus autem præcedebat eos ad ostẽdendam uiam per diem in columna nubis,& per noctem in columna ignis, ut dux esset itineris utroque tempore. Nunquam defuit columna nubis per diem, neque columna ignis per noctem coram populo.

AVCTOR

A AVCTOR CATENAE. Hoc illud est quod Moyses in cantico suo ait,Deuteronomij trigesimo tertio, 2 Sicut aquila prouocans ad volandum pullos suos,& super eos volitans,expandit alas suas,& assumpsit eum, atque portauit in humeris suis. Et iterum Deuteronomij capitulo primo,Portauit te dominus deus tuus, vt solet homo gestare paruulum filium suum,in omni via per quam ambulastis,donec veniretis, ad locũ istum. Etenim quemadmodum aquila, præsertim ea , quam Melænaetos vocant , non statim extrudit pullos suos ad prædandum, sed fouet aliquandiu in nido, & postea assuefacit eos paulatim vt volent: & vt prudens parens, non mox recentem infantem suum solido cibo pascit,nec statim à cunabulis obiicit eum grauioribus negociis,sed multis etiam annis lacte pascit, & ludicra proponit, ita dominus deus noster noluit statim Israëlitas suos recèns ex Aegypto liberatos , ac quasi renatos obiicere grauibus bellis Philistinorum , ne tenelli adhuc in fide deterrerentur ab ingressu in terram Chanaan, & redirent in Aegyptum. Quid igitur fecit dominus?Audi.
B *Pharao populum,non eos duxit dominus per viam terræ Philistiim quæ vicina est,reputans ne forte pœniteret eum, si vidisset aduersum se bella consurgere , & reuerteretur in Aegyptum , sed circumduxit per viam deserti , quæ est iuxta mare rubrum.* HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Terra Philistiim illa est , quæ nunc dicitur Ascalon, & circa eam regio Palestinæ.
AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Hic ostenditur omnia fieri debere quæ consilio rectè fieri possunt, ad euitanda quæ aduersa sunt , etiam cùm deus apertissimè adiutor est. *Quæst. 49.*
CYRILLVS. Cùm recto itinere in terram promissionis eos inducere deus posset,longiore tamen via eos deducit,clarè timiditatem illorum prænoscens,qua facilè à deo defecissent,atque in Aegyptum regressi essent.
RVPERTVS. In cantico suo paulò pòst Moyses dicit:Ascenderunt populi,& irati sunt,dolores obtinue- *Exod.15.*
runt habitatores Philistiim,tunc conturbati sunt Principes Edom,robustos Moab obtinuit tremor,obriguerunt omnes habitatores terræ Chanaan.Cùm dixisset,Ascenderunt populi, & irati sunt, quasi quæreres qui populi?&
C quomodo irati sunt?Dolores(inquit)obtinuerunt habitatores Philistiim, & cætera. Principes Edom conturbatos fuisse, robustos Moab tremuisse, omnes habitatores Chanaan obriguisse , Habitatores autem Philistiim doluisse dicit,id est, inuidisse. Igitur maximè habitatores Philistiim erant vitandi, non frustra, quia aliis timentibus soli contra Israël iam hostilem coquebant inuidiam . Sed nunquid dominus contra Pharaonem & Aegyptios pro Israël pugnare poterat, & contra Philistæos non poterat?Planè & contra istos poterat. Sed illa gens erat quam dominus Israëli reseruare decreuerat vtiliter, vt per illam exerceretur, & quasi proximo flagello castigaretur,quotiens legem dei sui relinqueret,quod sæpe futurum erat.Igitur non quasi timidus,vt simplex sermo sonare videtur , sed bene prouidus, non eos duxit per viam terræ Philistiim , sed circunduxit per viam deserti, quæ est iuxta mare rubrum. Circunduxit, & circunducendo erudiuit, sicut ipse hic Moyses ait in cantico Deu- *Deut.32.*
teronomij, Circunduxit eum & docuit, & custodiuit quasi pupillam oculi sui. AVCTOR CATENAE.
Quæ vicina erat, vel quia propinqua esset, distabat enim decem dierum itinere. Quod autem sequitur, Reputans ne fortè pœniteret eum si vidisset aduersum se bella consurgere . Ita legitur in Hebræo
D פֶּן יִנָּחֵם הָעָם בִּרְאֹתָם מִלְחָמָה Chi amar elohim pen innachem haham birotham milchama , Quia dixit deus , ne fortè pœniteat populum,cùm viderint prælium.Sed hoc idem est quod dicit noster Interpres.Sic & Septuaginta.Sic & Chaldaica,nisi quòd vbi apud nos est & Hebræum,Pœniteat populum, ipsa habet, Et formidet populus.Quæ est iuxta mare rubrum, Hebraicè tantùm est יַם כּוּף Iam suph, Maris rubri, Sic habet & Chaldaica. Septuaginta, εἰς τὴν ἔρημον, εἰς τὴν ἐρυθρὰν θάλασσαν,In desertum,in rubrum mare. In quibus omnibus vnus est sensus cum Latina litera , videlicet quòd per vias obliquas deserti duxit dominus populum ad mare rubrum. Palestini pro humanitate sua ad Patriarchas nondum demeruerant exterminium , & Israëlitis non profuisset festinata hereditas.Ideo non per planitiem Palestinæ ducti sunt,ne bello potentium fatigati,reditum meditarentur,sed per Arabiam eos duxit,& eremum,per mare rubrum & inuiam solitudinem , hoc est, montosam & petrosam. Non enim semper dominus vtitur omnipotentia sua contra viam naturæ, non sunt enim sine necessitate multiplicanda miracula. Et non vult dominus contemni beneficia sua ab Israël. Cum ingẽti ergo difficul-
E tate promissa illis patria obtinenda erat. *Et armati ascenderunt filij Israel de terra Aegypti.* AVGVSTINVS. Iuxta *Quæst.53.*
Septuaginta Interpretes , πέμπτη δὲ γενεᾷ ἀνέβησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐκ γῆς αἰγύπτου, id est , Quinta autem progenie ascenderunt filij Israël de terra Aegypti.Vtrum progeniem in centum annis vult computari, & ideo quinta progenie, quia post quadringentos & triginta annos, an per hominum generationes hoc potius intelligendum est, ab ipso Iacob,qui intrauit in Aegyptum vsque ad Moysen, qui cum populo egressus est. Iacob enim primus, secundus Leui,tertius Caath,quartus Amram,quintus Moyses inuenitur. Has autem dicit progenies Latinus Interpres, quas γενεὰς Græci vocant, quæ in Euangelio generationes appellantur, nec numerantur nisi per successiones hominum , non per numerum annorum. HIERONYMVS DAMASO. Cum in Genesi dixerit *Gene.15.*
deus Abrahę,Scito prænoscens quòd peregrinum futurum sit semen tuum in terra non sua,& subiicient eos seruituti,& affligent quadringentis annis.Et paulò pòst, Generatione autem quarta reuertentur huc , quomodo hîc dicitur,Quinta autem progenie ascenderunt filij Israël de terra Aegypti?Sed cum videatur scriptura inter se es-
F se contraria,vtrumque verum est,cùm diuersum sit.Egressi sunt quarta generatione filij Israël de terra Aegypti. Replica genealogiam Leui.Leui genuit Caath,Caath genuit Amram, Amram genuit Aaron, Aaron genuit Eleazar , Eleazar genuit Finees . Caath cum patre suo Leui ingressus est Aegyptum . Rursum Eleazar cum patre Aaron egressus est de Aegypto.A Caath vsque ad Eleazar computantur generationes quatuor,licet quidam velint ab Amram vsque ad Finees, vt nos in Eleazar fecimus , peruenire . Si verò volueris disparem numerum ostendere, quomodo secundum Exodum quinta generatione egressi sunt filij Israël de terra Aegypti, tribus tibi Iudæ ordo numeretur.Iudas genuit Phares, Phares genuit Esrom, Esrom genuit Aram, Arã genuit Aminadab, Aminadab genuit Naason,Naason genuit Salmon.Phares cum patre suo Iuda ingressus est Aegyptum. Naason princeps tribus Iuda in deserto describitur,cuius filius Salmõ terram repromissionis intrauit. Computa à Phares vsque ad Naason,& inuenies generationes quinque , tametsi nõnulli (vt in tribu Leui ostendimus)in Esrom initium faciant,& ad Salmon vsque perueniant.Puto problema dissolutum, quod si displicet, ad compendium

veniam

Universidad de Deusto
Biblioteca

veniam, & dicam in Hebræo non esse diuersum. Aquila nanque qui non contentiosius (vt quidam putant) sed G
studiosius verbum interpretatur ad verbum, in eo loco vbi Septuaginta posuerunt, Quinta autem generatione
ascenderunt filij Israël de terra Aegypti, ita transtulit καὶ ἐνοπλισάμενοι ἀνέβησαν, id est, & armati ascenderunt fi-
lij Israël de terra Aegypti. Licet pro eo quod nos armati diximus, secundum Græci sermonis ambiguitatem, in-
structi, siue muniti propter supellectilem qua Aegyptios spoliauerant, possit intelligi. Existimanti curiositatem
esse finitam maior quærendi ardor exoritur, & ad similitudinem Hieremiæ dissoluor vndique, & ferre non pos-
sum quare Septuaginta, quinta generatione, & Aquila transtulerit armatos. Volumen Hebræum replico, quod
Paulus φαλδώνη iuxta quosdam vocat, & ipsos characteres sollicitiùs attendens, scriptum reperio, וַחֲמֻשִׁים עֲלוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם Vachamusim halu bene Israël meérez Mizráim. In reliqua parte interpretationes nō discor-
dant: omnis pugna de verbo est חֲמֻשִׁים Chamusim, quod his literis scribitur heth, ח mem, מ sin, שׂ iod, י mem, ם
vtrum nam quinque, an munitos sonet. Et quidem quinque hoc sermone dici, negare non possumus, verùm H
quinque plurali numero, non quinta, vt illi interpretati sunt, singulari: Sed nec generatio inuenitur adiuncta,
quæ lingua Hebræa דּוֹר dor dicitur, vt si esset quinta generatione, sermone legeretur illorum דּוֹר חֲמִישִׁי dor chá-
misi. Nunc autem chamusim, id est, quinque, imò quinta, tantùm scriptum est, vt sit quasi sensus: Quinta autem
ascenderunt filij Israël de terra Aegypti, quod quia minus videbatur intelligi, adiuncta generatio est. Aquilam
verò vt in cæteris, & in hoc maximè loco propriè transtulisse, omnis Iudæa conclamat, & synagogarum conso-
nant vniuersa subsellia, quod videlicet idem sermo, & eisdem literis scriptus, diuersas apud eos & voces & in-
telligentias habeat. Ex quibus exempli causa vnum ponimus, vt quod dicimus perspicuum fiat, pastores & ama-
tores eisdem literis scribuntur ר res, ע hain, י iod, ם mem, sed pastores roim רוֹעִים, amatores leguntur רְעִים reim.
Vnde euenit, vt vbi Hierusalem in Prophetis, cum amatoribus suis fornicationis scelere arguitur, ibi in nostris
codicibus, pro amatoribus, pastorum nomen sit immutatum. CAIETANVS. Et armati ascenderunt, &
cætera. Iuxta Hebræum habetur, Quini ascenderunt filij Israël de terra Aegypti. Ordo describitur ascēdentium, I
quòd non turmatim more fugientium, sed ordinatè more exercitus, ascenderunt quini & quini. Quod intelligo
de idoneis ad bellandum, hoc est, à vigesimo vsque ad quinquagesimum annum. AVCTOR CATENAE.

Et armati ascenderunt filij Israël de terra Aegypti. Rectissimè vertit doctus Interpres, Hebraicam dictionem
חֲמֻשִׁים Chamusim, quæ à chames, quod est quinque, descendit. Et quia homines armati quinqueni ordinatim
procedebant ad bellum, ideo dictio hæc pro armatis ponitur. Sic etiam legit editio Chaldaica. Alij accincti
(scilicet armis) in quinta costa, verterunt, quod in idem redit cum nostra versione, eo videlicet, quòd armati per
singulos quinque & quinque incedebant. Fide enim & animositate ascendebant de Aegypto, quia dominum li-
bi præsentem & propitium sentiebant, tot patratis magnalibus cum eis, donec tentatio occurrebat. Nec desunt
qui locum hunc edisserant, quòd quinque turmis ascenderunt sub quatuor vexillis. Nam Moyses cum seniori-
bus Israël in medio quatuor turmarum manebat. Quidam etiam exponunt pro iubilæis, vt sit sensus, Ascende-
runt quinquagenarij, hoc est, iubilæi, seu liberati. Iubilæus enim quinquagesimo quoque anno celebrabatur. De- K
mum alij festinabundi, solliciti, circunspecti & expediti interpretati sunt. Vnde & in Iosue capitulo primo ad
Rubenitas & Gaditas dicitur: Vos transibitis ante fratres vestros accincti, hoc est, solliciti, circunspecti & expe-
diti, tanquam excubias agentes pro fratribus. Quo in loco idem vocabulum, quod hoc loco, ponitur. Et con-
uenit etiam hæc interpretatio cum eo apparatu, quo Israëlitæ iussi sunt edere agnum. Renes vestros (inquit) ac-
cingetis, & calciamenta habebitis in pedibus, tenentes baculos in manibus, & comedetis festinanter. Hic est ap-
paratus eorum qui sunt accincti ad iter. *Tulit quoque Moyses ossa Ioseph secum, eo quòd adiurasset filios Israel, dicens, Visitabit*
vos deus, efferte ossa mea hinc vobiscum. INTERLINEARIS. De quibus dicit Iesus filius Syrac, quòd post mor-
Eccl. 49. tem prophetauerunt, quia scilicet Ioseph, quod post mortem suam futurum erat filiis Israël, prophetauit.

GRAECVS. Ioseph autem patriarchæ ossa significat, propterea quòd Iudæi vtpote infantibus similes, au-
rum atque argentum secum detulerunt, Moyses verò intemerati animi vir, Ioseph ossa deportauit. RVPER-
TVS. Admirandus ordo diuini iudicij. Venditores fratris fecit deus descendere post eum in Aegyptum, & L
non ipsi viuentes viuum reduxerunt, sed ipsis defunctis illic remanentibus, filij eorum mortuum reuexerunt,
eisque in peregrina terra sepultis, hic verò reconditus in terra & hæreditate patrū. AVCTOR CATENAE.

Eo quòd adiurasset filios Israël, dicens, Visitabit vos & cætera. Duos Hebraismos consultò vitauit Interpres
hoc in loco. Primus est כִּי הִשְׁבֵּעַ הִשְׁבִּיעַ Chi hasbêah hisbíah, Eo quòd iuramento adiurasset. Alter פָּקֹד יִפְקֹד pa-
kod iphkod, Visitans, siue visitādo visitabit. Quod subaudi, cùm euenerit, tunc efferte ossa mea hinc vobiscum.
Loco huius Chaldaica habet, Recordans recordabitur vestri deus. Sed hæc omnia idem in sententia cum Lati-
na editione. Sic igitur promissam Ioseph fidem filij vel nepotes seruarunt, de transferendis in Chanaan ossibus,
sicut & ipse patri suo fidem seruauerat. Vltima & pia parentes voluntate non sunt fraudandi à filiis. Et sacrosan-
cta semper fuit apud Hebræos iuramenti religio, quòd inuocatione diuini nominis celebraretur. Et id ipsum fi-
des patriarchæ promeruerat, qui tam firma fide dudum prædixerat dei circa posteros gratiam ac visitationem,
sed fidei suæ memoriale filiis post se relinquere cupiebat. *Profectíque de Sochoth, castrametati sunt in Etham in extremis fini-*
bus solitudinis. HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Etham, castra filiorum Israël in deserto, M
quæ appellatur Ebutham. IDEM FABIOLAE. Ex hoc intelligimus, locum Sochoth adhuc iuxta Ae-
gypti fuisse regiones. In eo enim quod dicitur, quæ est in extremis finibus solitudinis, ostenditur inter confinia
esse eremi & Aegypti. INTERLINEARIS. Vbi scilicet solitudo post finitam Aegyptum incipit ad or-
tum. AVCTOR CATENAE. In extremis finibus solitudinis. Hebraicè est בִּקְצֵה הַמִּדְבָּר Bikze hamidbar.
Et quia keze, finem, extremitatem, summitatem & terminum significat, variè locus reddi potest, videlicet, In
extremitate, vel, In ora, siue fine deserti. Aliqui etiam vertunt, A fine: Chaldaica, Quod est in latere deserti. Se-
ptuaginta παρὰ τὴν ἔρημον, Circa desertum. Quæ omnia idem dicunt cum litera nostra, quæ ad veritatem reddi-
ta est. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset*
Cap. 14. *itineris vtroque tempore.* AVGVSTINVS SECVNDO DE TRINITATE. Quis & hîc dubitet per sub-

iectam

A iectam creaturam, eandémque corpoream, non per suam substantiam deum oculis apparuisse mortalium? Sed
vtrum patrem, an filium, an spiritum sanctum, an ipsam trinitatem vnum deum similiter non apparet. Nec ibi
hoc distinguitur quantum existimo, vbi scriptum est, Et maiestas domini apparuit in nube, & locutus est domi-
nus ad Moysen dicens, Exaudiui murmur filiorum Israël, & cætera. AMBROSIVS IN PSALMVM
CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Præibat igitur illos deus per diem in columna nubis, vt *Exod. 16.*
refrigeraret viantibus, noctu autem in columna ignis, vt viam ostenderet ambulantibus, & tenebras dimoue-
ret. Lex viarum columna erat & ignis & nubis. Denique in columna nubis loquebatur ad eos, vbi volebat exer-
citum requiescere à labore itineris, non mouebatur columna ignis, nec transibat nebula lucis. Quando autem
volebat exercitum mouere, prouehebatur & columna ignis in nocte, columna autem nubis in die. ZENO
EPISCOPVS VERONENSIS. Mira fratres charissimi historiæ sacræ sic est perlecta narratio, cum Is- *Lib. 2.*
B raëlis populus in ortu captiuitatis iugo depressus à rege Pharaone duris conditionibus in Aegypto necaretur, *Serm. 12.*
miseratione dei duce Moyse iussus est proficisci, huic non circulus solis per diem, sed columna nubis: non can-
dida luna, sed ignis columna per noctem iter pandebat ignotum. HVGO DE SANCTO VICTORE.
Vna & eadem columna erat contra calorem obumbrans, & contra tenebras illuminās, vt dux esset vtriusque
temporis CAIETANVS. Non habebat autem formam tētorij, sed formam columnæ tam in nocte quàm
in die, quia non ad operiendum, sed ad monstrandum viam erat, & quoniam eadem est ratio motus & quietis,
ideo columna mota monstrabat viam, quiescens autem monstrabat quietem, vt ex verbis statim subiunctis ma-
nifestatur. AVCTOR CATENAE. Ad ostendendam viam. Hebraicè est לְנַחֹתָם הַדָּרֶךְ Lanchotham ha-
derech, Ad deducendum, seu vt deduceret, vel conduceret eos per viam. Quod Chaldaica latiùs exprimens, ait,
Vt pararet eis locum mansionis in via. Sed hæc non deuiant à litera nostra. Septuaginta, vt apud nos est. Et per
noctem in columna ignis. Adduntur hîc in Hebræo dictiones duæ, nempe לְהָאִיר לָהֶם Lehair lahem, Ad illu-
C minandum, seu vt illuminaret eis. Sic habet & Chaldaica. Vel vt lumen præberet, seu faceret, siue luceret illis.
Septuaginta hîc nihil habent. Quas quidem dictiones Interpres sub sequentibus verbis tacitè expressas putauit,
videlicet, vt dux esset itineris vtroque tēpore: pro quo ita in Hebræo legitur לָלֶכֶת יוֹמָם וְלַיְלָה Lalécheth iomam
valáila, Ad faciendum ambulare, seu quò, vel vt ambularent die ac nocte. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta
verò omnino silent. Quæ tamen omnia virtute continentur in Latina editione. Tam igitur certam curam ges-
sit dominus populi Israëlitici, vt eos interdiu nubes refrigeraret ab æstu solis, nocte verò luceret columna ignis.
Et vt in Leuitico legimus, iuxta verbum eius tentoria figebant & soluebant. Miracula autem talia facit deus vi-
sibilibus rebus ad consolationem populi Iudaici, Nihilominus fidelibus omnibus adest absque istis signis.

Nunquam defuit columna nubis per diem, neque columna ignis per noctem coram populo. INTERLINEARIS. Tradunt
Hebræi, quòd per quadraginta annos columna nubis in die protecti sunt, ne calore solis vrerētur. CAIETA-
NVS. Et quoniam non qualibet nocte ambulabant, sicut nec quolibet die, ideo subiuncta est perseuerantia
D quolibet die, & qualibet nocte. AVCTOR CATENAE. Nunquam defuit columna. Chaldaica quoque,
Nunquam deficiebat, & Septuaginta, οὐκ ἐξέλιπεν, Non defecit. Aliqui autem verbum Hebraicum יָמוּשׁ Iamis,
recedere verterūt, vt dicant, Non recessit, seu nunquam recedebat. Sed hæc idem sunt penitùs cum litera nostra.
Inęstimabilis itaque dei benignitas ad Israëlem, qui tot annis visibili semper illis beneficio adfuit. Et vicissim
improba ceruix rebellium, qui toties à fide & cultu bonitatis dei desciuerunt.

GREGORIVS VIGESIMO QVARTO MORALIVM. Sæpe conuersi quique in ipso adhuc a- *Mysticè.*
ditu inchoationis suæ, vel tranquillitatem pacatissimam carnis, vel dona prophetiæ, vel prædicamenta doctri- *Cap. 13.*
næ, vel signorum miracula, vel gratiam curationis accipiunt: post hæc autem duris tentationis probationibus
fatigantur, à quibus tentationibus adhuc cùm inciperent, valde liberos se esse crediderunt. Quod diuinæ gra-
tiæ dispensatione agitur, ne in inchoatione sua tentationum asperitate frangantur, quia si eorum initia amari-
tudo tentationis exciperet, tam facilè ad ea quæ reliquerant redirent, quàm nec longius discesserant, nam con-
E temptis prius vitiis quasi iuxta positis replicarentur. Vnde & scriptum est, Cùm emisisset Pharao populum, non
eos duxit dominus per viam terræ Philistiim, quæ vicina est, reputans ne fortè pœniteret eum si vidisset aduer-
sum se bella consurgere, & reuerteretur in Aegyptum. Ex Aegypto itaque exeuntibus, è vicino bella subtrahun-
tur: quia derelinquentibus seculum, quædam prius trāquillitas ostenditur, ne in ipsa sua teneritudine atque in-
choatione turbati, ad hoc territi redeant quod euaserunt. Priùs ergo suauitatem securitatis sentiunt, priùs pacis
quiete nutriuntur, post cognitam verò dulcedinem tanto iam tolerabilius tentationum certamina sustinent, *Mar. 9.*
quanto in deo altius cognouere quod ament. Vnde & Petrus priùs in montem ducitur, priùs claritatem trans- *Matth. 26.*
figurationis dominicæ contemplatur, & tunc demum tentari ancilla interrogante permittitur, vt per tentatio-
nem factus sibi ex infirmitate conscius, ad illud flendo & amando recurreret quod vidisset, & cùm eum timoris
vnda in peccati pelagus raperet, esset prioris dulcedinis anchora, quę retineret. INTERLINEARIS. Mare
autem rubrum, baptismum significat, Christi sanguine consecratum, cui vicina est via deserti, quæ est Christus.
F RVPERTVS. Sed & armati (inquit) ascenderunt filij Israël de terra Aegypti. Videlicet in nostri exēplum,
qui non ad otia de Aegypto huius seculi, sed ad bella vocati sumus contra barbaricas acies vitiorum, aduersus
phalanges malignorum spirituum, quāquam ipsi nondum essent idonei ad bellum ante maris rubri transitum,
sicut & nos nihil fortiter agere potuimus, ante perceptum salutare baptismi Christi sacramētum. AVCTOR
CATENAE. Exeuntibus quoque de Aegypto, ossa Ioseph asportanda sunt, quia de valle vitiorum, & de pro-
fundo iniquitatis conuersis, sanctorum patrum qui nos præcesserunt, fides & opera sunt imitanda, quorum se-
quentes vestigia, ab incœpto itinere neque ad dexteram neque ad sinistram declinabimus. ORIGENES.
Sed nec in Sochoth quidem manendum est, vrgenda est profectio. Mouenda sunt castra etiam de Sochoth,
& festinandum est, vt veniamus in Etham. Etham verò in linguam nostram versum, dicūt signa eis. Et meritò.
Hîc enim audiēs dicit, quia deus antecedebat eos per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis.
Non hoc inuenis factum apud Rameſſe, nec apud Sochoth, quæ secunda proficiscentibus castra dicuntur, sed

tertia

Universidad de Deusto
Biblioteca

tertia castra sunt,in quibus siunt signa diuina. Recordare quæ superius lecta sunt, cùm dicebat Moyses ad Pha- G
raonem,Iter trium dierum ibimus in deserto, & immolabimus domino deo nostro. Hoc ergo erat triduum,ad
quod festinabat Moyses,& contradicebat Pharao.Ille enim dicebat,non eatis longiùs.Non permittebat Pharao
ad locum signorum peruenire filios Israël,non permittebat eos in tantum proficere, vt possent tertij diei myste-
riis perfrui.Audi enim Prophetam quid dicit, Resuscitabit nos deus post biduum, & in die tertia resurgemus,
& viuemus in conspectu eius prima dies nobis,passio saluatoris est, & secunda qua descendit in infernum, ter-
tia autem, resurrectionis est dies.Et ideo in hac die tertia deus antecedebat eos per diem in columna nubis, per
noctem in columna ignis.Quòd si secundum ea quæ superius diximus,in his verbis rectè nos Apostolus docet
baptismi mysteria contineri, necessarium est, vt qui baptizantur in Christo, in morte ipsius baptizentur, & ipsi
consepeliantur, & cum ipso die tertia resurgant à mortuis, quos & secundum hoc quod dicit Apostolus, simul
secum suscitauit, simúlque fecit sedere in cælestibus. Cùm ergo tibi tertij diei mysterium fuerit susceptum, in- H
cipiet te deducere deus,& ipse tibi viam salutis ostendere. HIERONYMVS FABIOLAE. Tertia man-
sio offertur post tabernacula,in qua primùm videtur dominus,nocte in columna ignis,& per diem in columna
nubis,vt præcedat populum,& dux itineris fiat. Etham nobis sonat fortitudo atque perfectio, de qua & Dauid
canit,Tu dirupisti flumina Etham,id est,fortes.Grandis est fortitudo Aegyptum dimittere, & in extrema soli-
tudine commorari.Præparemus ergo nobis fortitudinem,assumamus perfectum robur, vt inter errorum tene-
bras, & confusionem noctis, scientiæ Christi lumen appareat. Dies quoque noster nubem, & nox ignem habeat
protegentem,vt his ducibus ad sanctam terram peruenire valeamus. AMBROSIVS IN PSALMVM
CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Illa columna nubis specie quidem præcedebat filios Israël, I
Mysterio autem significabat dominum Iesum in nube venturum leui, sicut dixit Esaias,hoc est,in virgine Ma-
ria, quæ nubes erat secundum hæreditatem Euæ. Leuis erat secundum virginis integritatem: leuis erat quia
non homini quærebat placere,sed domino: leuis erat,quæ non iniquitate conceperat, sed spiritu superueniente
generabat,nec in delicto,sed cum gratia parturiebat. Aliter quoque hanc interpretationem sumere licet. Venit
in nube leui Christus in Aegyptum, hoc est,venit in susceptione corporis in hoc seculum.In nube venit, quem
nebula corporis obumbrabat: sed leuis erat caro, quam nulla sua grauabant delicta. Quomodo enim peccatis
grauaretur suis,qui auferebat omnium peccata populorum? Ecce(inquit Ioannes)agnus dei, ecce qui tollit pec-
catum mundi. Ante hesternum lectum est quia stabat Iesus, & habebat vestimenta sordida, mea enim peccata
portabat: sumpsit vestimenta nostra, vt nos splendore immortalitatis indueret. Venit in nube leui quasi iusti-
cia:iniquitas enim in talento plumbeo sedet, Christus in corde iustorum, in quibus peccata non erant.Et ideo
bene lectum est hodie, Quid retribuam domino pro omnibus quæ retribuit mihi? Pro nobis verbum susceptit
carnis infirmitatem,pro nobis esuriuit, vapulauit, crucifixus est, mortuus est,vt nobis in quibus antè vita igno-
bilis & degener habebatur, inciperet mors esse preciosa. GREGORIVS IN HOMILIIS. Dominus
autem præcedebat (inquit)eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna K
ignis.In igne terror est, in nube autem visionis lene blandimentum. Dies verò vita iusti, & nox accipitur vita
peccatoris.Vnde & conuersis peccatoribus Paulus dicit,Fuistis aliquando tenebræ,nunc autem lux in domino.
In die ergo per nubem columna monstrata est,& in nocte per ignem,quia omnipotens deus & blandus iustis, &
terribilis apparebit iniustis.Istos in iudicio veniens,per lenitatis mansuetudinem mulcet,illos verò per iustitiæ
districtionem terret. IDEM SECVNDO MORALIVM. Aliter. Dominus noster quia saluandis se
peccatoribus dedit,dum eos qui sibi iusti videbantur deseruit,hos qui se iniustos & fatebantur & nouerant, as-
sumpsit.Hinc ipse in Euangelio dicit, Ego in iudicium veni in hunc mundum,vt qui non vident, videant, &
qui vident,cæci fiant. Hinc & columna nubis quæ in eremo populum præibat, splendore ignis, non in die, sed
in nocte radiabat,quia videlicet redemptor noster suæ conuersationis exemplo,ducatum sequentibus præstans,
de iustitia sua confidentibus,nulla luce claruit,peccatorum verò suorum tenebras agnoscentibus,igne sui amo-
ris infulsit. ZENO EPISCOPVS VERONENSIS. Tempus non finit fratres imagini reddere veri- L
tatem. Veruntamen Iudææ quid monumentis tui criminis gratularis? In Aegypto seruisti diu, non forte pere-
grini,sed meritò.Ereptus es inde, non tua euasisti virtute. Columna nubis te perduxit per diem, vt ostenderet
cæcum, ignis columna per noctem, vt admoneret arsurum. IDEM. Aliter. Columna viam demonstrans,
Christus est dominus.Quod autem duplicem nubis & ignis imaginem gerit, iudicia duo designat, vnum aquæ
quod gestum est,ignis alterum,quod futurum. ISIDORVS. Nubes ista præcedes,Christus est.Idem etiam
columna,quia rectus & firmus, & fulciens infirmitatem nostram.Per noctem lucens, per diem non lucens, vt
qui non vident,videant,& qui vident,cæci fiant.Potest & sic non incongruè accipi,quòd Christi sacramentum
tanquam in die manifestum est in carne,velut in nube,in iudicio verò tanquam in terrore nocturno,quia tunc
erit magna tribulatio seculi, tanquam ignis, & lucebit iustis, & ardebit iniustis. PROSPER. Expulsi He-
bræi per eremum ductitantur,quia omni Christiano renuncianti mundo, arcta illi angustaq; necessaria est via,
quæ ducit ad vitam.Huic populo columna nubis in die,& columna ignis per noctē iter ostēdit,quoniam Chri- M
stiani hominis gressus à domino diriguntur, & vias eius volet. RVPERTVS. Vbique in hoc sanctæ scri-
pturæ cœlo lucida occurrunt sydera,omnia in fontem sui luminis,scilicet in verum solem Christum respicien-
tia,& nullus locus vacuus est.Ecce columna nubis per diem, & columna ignis per noctem, dux itineris vtroque
tempore in conspectu filiorum Israël,videlicet iuxta oculorum naturam,qui vt sequi valeāt,& sub sole nubem,
& in nocte facilè dinoscunt ignem. Quis nam hic dux itineris, nisi qui & dux & via nobis est Iesus Christus fi-
lius dei:ipse nempe columna ignis,quia verus deus,ipse idem columna nubis,quia verus homo est.Vnde signā-
ter & propriè loquens scriptura, non dixit, Dominus autem præcedebat eos in columna nubis & in columna
ignis,sed in alio casu,quem accusatiuum dicunt Grammatici in columnam nubis,& in columnam ignis,id est,
sicut columna nubis,& sicut columna ignis.Cùm adhuc esset nox,erat tātum ignis,vbi aut dies gratiæ, vel tem-
pus miserationis aduenit,nubes factus est qui ignis erat,id est,homo,vel caro factus est,carnē induēdo qui deus
erat

Ioan.1.

Psal.115.

Hom.21.

Eph.5.

Cap.30.

Ioan.9.

Vbi supra serm.11.

Serm.14.

Vbi supra cap.37.

Matth.7.

Psal.78.

A erat. Plus est sol igneus, sol iustitiæ in die, quàm ignis splendidus igni verbi prophetici in nocte. Sol vt tolerari
posset venit in nube, id est,deus, vt cum hominibus conuersaretur, venit in carne. Igitur columnæ huius my-
steria nouimus,quæ in nocte,id est,nondum reuelata luce gratiæ,ignis erat,& exiguum, id est, perpaucis in Pro-
phetalem gratiam lucebat, exiguum(inquam)videlicet comparatione diei præsentis, quando totus fons ignis,
verus sol,& fons luminis,totus cum nube suæ carnis venit. Quamuis sit sol in nube, clariùs tamen lucet, quàm
dudum ignis in nocte. Ad quid autem eiusmodi columna nos præcesserit? Videlicet vt ostenderet nobis viam
fugiendi, à Pharaone rege Aegypti, id est, à diabolo principe huius mundi, ad hoc vt aperiret nobis viam ma-
ris rubri, id est, gratiam baptismi sanguine suo rubentis, vt ingressi cum Pharaone Aegyptij post nos in mare,
id est, baptizatos nos in morte Christi persequentes, idololatræ gentes perirent de memoria nostra, cum diis,
imò cum dæmoniis suis,& confunderentur omnes qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulachris suis.
B BEDA. Vel colūna nubis in die,veterem legem cum obscuritate literæ significat,colūna verò ignis, legem *Psal.96.*
noui testamenti. Ignita enim sunt eloquia dei.Et ignea lex in dextera illius,id est,Christus in dextera dei patris.
Aliter. Dies in quo nubes fuit, prosperitatem huius mundi significat cum veteri lege, in qua bona terræ come-
debantur. Columna verò ignis in nocte, nouum testamentum in obscuritate mysteriorum, vel in comparatio-
ne vitæ futuræ. Sicut enim nouum veteri præfertur, ita & dies iudicij nouum superat. Ambulatio quoque fi-
liorum Israël, & in tenebris & in lumine, significat quòd alij ex illis essent in litera de qua dicitur, Litera occi-
dit: alij in sensu, de quo dicitur, Spiritus autem viuificat. Quod autem dicitur quòd deus præcedebat eos, id
nobis indicare videtur, quòd Christus præcesserit nos ostendendo viam veritatis, vt dicitur, Quæ cœpit Iesus
facere & docere,siue in resurrectione,siue in ascensione, siue in sede ad dexteram patris. MAXIMVS EPI-
SCOPVS THAVRINENSIS. Sed & aliter. Sæpe deus quos post iniurias perducit ad requiem, protegit *Homilia 3. Pentecostes.*
eos nubis vmbraculo, sicut filios Israël liberatos de Aegypto nubis columna protexit, & vt post multum labo-
C rem eos in terram repromissionis induceret, refrigerij fouet vmbraculo sicut ait Propheta: Expandit nubem *Psal.104.*
ad protegendum eos.Expandit enim nubem,ne siccitate eremi fatigarentur,etiam solis ardore. INTERLI-
NEARIS. Nunquam defuit columna nubis per diem, neque columna ignis per noctem coram populo,
id est, obscuritas veteris testamenti, & lux Euangelij. BEDA. Et hoc est quod alibi dicit ipse dominus &
saluator,Cœlum & terra transibunt,verba autem mea non transibunt.

IN CAPVT EXODI QVARTVMDECIMVM, ARGVMENTVM.

D *Induratus Pharao insequitur Israelitas & submergitur.Murmurant Israelitæ desperantes de salute.*
Gradiuntur per medium maris siccis pedibus.Laudant deum.

CAPVT XIIII.

E *LOcutus est autem dominus ad Moysen,dicens: Loquere filiis Israël, Reuersi castrametentur è regione Phiairoth, quæ est inter Magdalum & mare, contra Beelsephon. In conspectu eius castra ponetis super mare. Dicturúsque est Pharao super filiis Israël, Coartati sunt in terra, concluſit eos desertum. Et indurabo cor eius, ac persequetur uos, & glorificabor in Pharaone & in omni exercitu eius, Scientque Aegyptij quia ego sum dominus.Fecerúntque ita.* *Lectio i.*

AVCTOR CATENAE. Iubet dominus iam liberatum & manumissum populum retrocedere, & *Lectio ii.*
iterum periclitari ad atrocissimum hostem, tentari de fide iam concepta & comprobata. Impium hostem
animosum fieri, & contra dominum pugnare sinit, fideles autem timere & desperare permittit, vt gloriam
suam mundo ostendat, & à nemine iudicetur, qui solus nouit consilij sui rationem, & quibus modis ac me-
diis opus suum perficere decreuerit. Sed videamus quomodo negocium hoc ad finem vsque perduxerit sa-
pientissimus & omnipotentissimus dominus. *Locutus est autem dominus ad Moysen, dicens.* CAIETANVS.
Nomen est tetragrammaton, quadrans mirabili operi propter quod disponebatur iter ad mare rubrum.
F *Loquere filiis Israel, Reuersi castrametentur è regione Phiairoth, quæ est inter Magdalum & mare, contra Beelsephon. In conspectu eius castra ponetis super mare.* HIERONYMVS FABIOLAE. Quarta mansio filiorum Israël indi-
citur Phihahirot, scribitúrque per literam cheth. Quidam male chiroth, villas putant, errórque manifestus,
quòd pro supradicto elemento, ה, hain literam legant. IDEM DE LOCIS HEBRAICIS. Magda-
lus autem est, ad quam filij Israël cùm exissent de Aegypto peruenerunt, antequam transirent mare rubrum.
Legimus & Ezechiel de Magdalo vsque Sienem. Porrò Hieremias Iudæos qui secum fugerant, Babyloniorum
impetum declinantes,in hac vrbe Aegypti habitasse refert. RVPERTVS. Reuersi (inquit) subauditur
de Etham, vt non irent, sicut iam dictum est, per terram Philistinorum. HVGO DE SANCTO VI-
CTORE. In conspectu eius castra ponetis. Illud eius, potest referri ad Beelsephon, & tunc plana est litera,
vel ad Pharaonem,vt interponatur relatiuum eius ad quod refertur præter consuetudinem,sicut est illud,Fun-
damenta eius in montibus sanctis. CAIETANVS. Non erat autem directa reuersio, sed species quædam
reuersionis ad locum Aegypto propinquiorem eundo, & propterea appellatur reuersio. Et quia dispositionem

Universidad de Deusto
Biblioteca

situs nominatorum locorum nescimus, non possumus declarare qualiter disposita erant hæc quatuor loca relatiuè ad populum, nisi quòd populus castrametatus est inter Migdol (quod corruptè vocatur Magdalum) & mare rubrum, & fortè alia duo loca è regione quoque se mutuò respiciebant. Ita quòd mare rubrum ex vna parte, & Migdol ex opposito quasi per longitudinẽ, & quasi per latitudinẽ, Bahal sephon hinc, & Pihachiroth inde erant, populus autẽ inter hæc iuxta mare. AVCTOR CATENAE. Reuersi castrametẽtur. Parum est quòd in Hebræo est וַיָּשֻׁבוּ וַיַּחֲנוּ Veiasubu veiachanu, Vt reuertantur & castrametentur. Sic & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Quod autẽ dicimus Phiairoth & Beelsephon, singulas dictiones in duas diuidũt Hebræi, dicentes, פִּי הַחִירֹת pihachiroth, & בַּעַל צְפֹן Bahal zephon. Quæ locorũ esse nomina asserunt Hebræi, licet appellatiua videãtur. Chaldaica etiã editio, nomina hæc nõ immutat. Quare nescitur cur hoc primũ Septuaginta verterint, ἀπέναντι τῆς ἐπαύλεως i. è regione videlicet villæ aut stabuli, siue suburbij, licet alia vt propria reliquerint. Locũ autẽ Phiairoth periculosissimũ Israëlitis fuisse credẽdum est, in angustiis nempe mõtium & mari ad latus, quò magis dei gloria innotesceret: nimirũ si eius auxilio (cùm vndiq; essent irretiti & perplexi, vt nusquã pateret effugium) tunc liberarẽtur. RVPERTVS. Quid autẽ hoc præcepto intẽdat dominus, subdẽdo manifestat.

Dicturusq; est Pharao super filiis Israel, Coartati sunt in terra, cõclusit eos desertũ. Id est, hinc terra Aegypti, inde terra Philistiim, atque inde rursus deserto, à quarto climate mari rubro concluſi, effugere non poterũt. INTERLINEARIS.

Dicit Iosephus, quòd ex vna parte mons intrãsgresibilis, ex altera mare coartabat. CAIETANVS. Conclusit eos desertũ, non quo ad spaciũ loci, sed quo ad cõmoditatẽ itineris. AVCTOR CATENAE. Coartati sunt Hebraicè est נִבְכִים Nebuchim. Passiuum est à verbo בּוּךְ Buch, quod propriè significat animo perplexũ, & vsque adeò ambiguum esse, vt nesciat quò se vertat. Vnde & perplexi, & cõfusi, & oberrantes, & irretiti, & cõclusi ab aliquibus vox reddita est. Chaldaica vt apud nos. At Septuaginta, πλανῶνται οὗτοι ἐπ τῆ γῆ legunt, id est, Errant isti in terra. Sed hæc omnia facilè ad idem redigũtur. *Et indurabo cor eius, ac persequetur vos, & glorificabor in Pharaone & in omni exercitu eius.* INTERLINEARIS. Id est, gloriosus apparebo eo cum exercitu suo demerso. RVPERTVS. Ordo præposterus. Nam sensu prius est, & indurabo cor eius, posterius verò dicturusq; est Pharao super filiis Israël. Sed vt cõpetentiùs secundũ personã sermo cõtinuaretur, & indurabo cor Pharaonis, ac persequetur vos ac glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, sic rectè cõmutatũ est. Propriè autẽ secundum historiã dictũ est, & glorificabor, quia videlicet cùm multa fecerit magnalia dominus in Aegypto, nullo magis glorificatus est, quàm eo quòd sic terribiliter Pharaonem & exercitũ eius demersit in mari rubro. IRENAEVS

Cap. 48. LIBRO QVARTO ADVERSVS HAERESES. Sed & indurauit, inquiũt illi, deus cor Pharaonis & famulorũ eius. Qui ergo hæc imputant, non intelligũt in Euãgelio vbi discipulis dicentibus domino, Quare in parabolis loqueris eis? Respõdit dominus, Quoniã vobis est datũ cognoscere mysteriũ regni cœlorũ. Illis autem in parabolis loquor, vt videntes non videãt, & intelligẽtes non intelligãt, vt adimpleretur apud eos prophetia Esaiæ dicẽs, Incrassa cor populi huius, & aures eorũ obtura, & oculos eorũ obcæca. Vestri autẽ beati oculi, qui vident quæ vos videtis, & aures vestræ quæ audiũt, quæ auditis. Vnus enim & idẽ deus, his quidẽ qui non credunt sed nullificant eum, infert cæcitatẽ. Quemadmodũ sol, qui est creatura eius, his qui propter aliquã infirmitatẽ oculorum non possunt cõtemplari lumen eius: his autẽ qui credũt, & sequũtur eum, pleniorẽ & maiorẽ illuminationẽ mẽtis præstat. Secundũ hũc igitur sermonẽ & Apostolus ait in secũda ad Corinthios: In quibus deus, secundum huius excæcauit mẽtes infideliũ, vti non fulgeat illuminatio Euãgelij gloriæ Christi. Et iterũ in ea quæ est ad Romanos, Et quẽadmodum nõ probauerũt deũ habere in notitia, tradidit illos deus in reprobũ sensum, facere quæ non cõueniũt. In secũda autẽ ad Thessalonicẽses, manifestè ait de Antichristo dicẽs, Et ideo mittit deus operationes erroris vti credãt mẽdacio, & iudicẽtur omnes qui nó crediderũt veritati, sed cõsenserũt iniquitati. Sic igitur & nũc, quotquot scit non credituros deus, cùm sit omniũ præcognitor, tradidit eos infidelitati eorũ, & auertit facie ab huiusmodi, relinquẽs eos in tenebris, quas ipsi sibi elegerunt: Quid mirũ si & tũc nunquã crediturũ Pharaonẽ, cum his qui cum eo erant, tradidit eos suæ infidelitati? Quẽadmodum verbum ait de rubo ad Moysen, Ego autẽ scio quoniã non dimittet vos Pharao rex Aegypti abire, nisi cum manu valida. Et quaratione dominus in parabolis loquebatur, & cæcitatẽ faciebat in Israël, vt videntes non viderẽt, sciẽs incredulitatẽ eorum: eadẽ ratione & cor Pharaonis indurabat, vt videns quoniã digitus dei est qui educit populũ, non crederet, sed in infidelitate præcipitaretur pelago, per magicã operationẽ opinatus fieri exitũ eorum, & rubrũ mare nõ ex virtute dei trãsitũ præstitisse populo, sed naturaliter sic se habere. *Scientq; Aegyptij quia ego sum dominus.* RVPERTVS. Id est, nescire non licebit Aegyptiis, quia ego sum dominus, verbi gratia, cùm dicẽt occurrẽtibus sibi aquis, fugiamus Israëlẽ, dominus enim pugnat pro eis contra nos. CAIETANVS. Scientq; Aegyptij quia ego sum dominus. Hoc est, quòd ego qui vocaui vos, qui duco vos, sum supremus deus. *Fecerunq; ita.* AVCTOR CATENAE. Docemur hic ne rei difficultatem, sed mandatum dei semper & illius promissa consideremus, aggrediamúrque infracto pectore quæ ipse iubet, certi opem suam nobis nunquam defuturam.

Mysticè. ORIGENES. Sed videamus nũc quid dicitur ad Moysen, quę via præcipitur eligẽda. De Etham (inquit) cõuersi, iter facite inter Epauleũ, & inter Magdalũ, quod est cõtra Beelsephon. Hæc autẽ sic interpretãtur. Epauleum quidem ascẽsio tortuosa, Magdalũ turris, Beelsephon ascẽsio speculæ vel habẽs speculã. Tu fortasse credebas, quia iter quod deus ostẽdit planũ esset & molle, & nihil prorsus haberet difficultatis aut laboris. Ascensio est & descensio tortuosa. Non enim procliue iter est quo tenditur ad virtutes, sed ascẽditur, & angustè ac difficulter

Matth. 7 ascẽditur. Audi etiam dominũ in Euãgelio dicentẽ, quia arcta & angusta via est, quæ ducit ad vitam. Vide ergo quãtum cõsonat Euangeliũ cum lege. In lege ostẽditur virtutis via ascẽsio tortuosa, In Euãgeliis dicitur, Arcta & angusta via quæ ducit ad vitã. Nonne hic apertè etiã cæci videre possunt, quòd legẽ & Euãgelia vnus atque idẽ spiritus scripsit? Est ergo iter quod incedũt, ascẽsio tortuosa, & ascẽsio speculæ, vel habẽs speculã. Ascensio ad actus pertinet, specula ad fidem. Ostendit ergo, quia & in actibus & in fide multa est difficultas, & multus labor. Multæ enim tentationes nobis occurrunt, multa in fide offendicula volentibus agere quæ dei sunt. Tum deinde in fide multa inuenies tortuosa, plurimas quæstiones, multas obiectiones hæreticorũ, multas cõtradictiones infidelium

A infidelium. Hoc ergo iter agendum est sequentibus deum. Sed est & turris in hoc itinere. Quæ est ista turris: illa nimirũ, quam dominus in Euãgelio dicit, Si quis vestrũ volẽs turrim ædificare, nonne prius sedebit & cõputabit sumptus si habet vnde perficiat. Ista est ergo turris, sedes ardua & excelsa virtutum. Sed videns hæc Pharao, audi quid dicit. Errãt (inquit) isti. Apud Pharaonẽ, qui deũ sequitur, errare dicitur, quia (vt diximus) sapientiæ iter tortuosum est, multos habẽs flexus, multas difficultates, plurimos anfractus. Deniq; cùm cõfitearis vnũ deũ eademq; cõfessione patrẽ & filiũ & spiritũ sanctũ asseris vnũ deũ, quã tortuosum, quã difficile, q̃ inextricabile videtur hoc esse infidelibus? Tum deinde cùm dicis dominũ maiestatis crucifixũ, & filiũ hominis esse qui descẽdit de cœlo, quàm tortuosa hæc videtur, & quã difficilia? Qui audit, si non cum fide audiat, dicit quia errãt isti. Sed tu fixus esto, nec dubites de huiusmodi fide, sciẽs quia deus tibi ostẽdit hanc fidei viam. Ipse enim dixit, Tollentes de Etham castra, collocate ea inter Epauleũ, & inter Magdalũ cõtra Beelsephon. Fugiẽs ergo Aegyptum, venis ad hæc

B loca, venis ad has operũ ascẽsiones & fidei, venis ad ędificiũ turris, venis etiã ad mare, & occurrũt tibi fluctus. Nõ enim iter vitæ sine tẽtationum fluctibus agitur, sicut & Apostolus dicit, Omnes qui volũt piè viuere in Christo, persecutiones patiẽtur. Sed & Iob nihilominus pronunciat, quia tentatio est vita nostra super terrã. Hoc est ergo venisse ad mare. Sed si Moysen, id est, legẽ dei sequẽs, agas hoc iter, Aegyptius te quidẽ persequitur & insectatur, sed mox videbis quid fiat. HIERONYMVS FABIOLAE. Aliter. Phiairoth interpretatur os nobilium. Beelsephõ in linguã nostrã vertitur dominus Aquilonis, aut ascẽsus specularum, aut habens arcana. Porrò Magdal, magnitudo, vel turris. Assumpta igitur fortitudine nobilitamur in domino, & Beelsephõ idoli arcana conenimus, illiusq; magnificẽtiã & turritã superbiã declinamus. Non enim est ab austro, vnde dominus venit, & à meridie, in qua spõsus recũbit in floribus, sed possessor Aquilonis venti frigidissimi, ex quo exardescunt mala super terrã: qui cùm sit frigidissimus, nomine dexter vocatur, falsum sibi assumens vocabulũ virtutis ac dexteræ, cùm

C totus sit in sinistra. RVPERTVS. Reuersi castrametẽtur è regione Phiairoth, quæ est inter Magdalum & cõtra Beelsephon. Cõtrarias fortitudines tã Aegyptiorũ quàm Philistinorũ, id est, nõ tam dæmonũ, & eorum qui illos colũt, quàm & Iudæorũ, siue hæreticorũ secundũ nomẽ Philistiim potione cadẽtium, quia miscuit eos dominus spiritui vertiginis, sicut est ex Propheta supradictũ. Has (inquã) cõtrarias fortitudines fugiẽtis, castramentatur è regione Phiairoth, quod (vt iam dictũ est) interpretatur os nobiliũ, & significat nobilẽ doctrinã vel fidẽ Apostolorum, inter Magdalũ & mare, id est, inter magnæ turrim fortitudinis, scilicet Christũ, & sanctũ eius baptismũ, cõtra Beelsephõ, id est, cõtra diabolũ aquilonis dominũ, qui ausu superbię elatus, Sedebo (inquit) in mõte *Esa. 14* testamenti in lateribus aquilonis, id est, eos possidebo, qui frigidi remanebũt à dilectione creatoris. Tali vtique positione spiritualiter castrametãtur nostri catechumeni quãdo fugiẽtes huius mundi Aegyptũ, vbi simulachra muta coluerũt, & abominati omnes sectas hæreticorũ, qui æstimatione sua Ethã, id est fortes sunt, veniũt ad mare, scilicet ad vnici & veri baptismi sacramẽtum, quod in vna sancta catholica atque apostolica Ecclesia quærendũ atque cõstendum est, Et glorificabor (inquit) in Pharaone & in omni exercitu eius. Nempe cùm in cœlo &

D in terra magnalia fecerit dominus absque numero, de nullo gloriosiùs prædicatur, quàm de eo quòd per humilitatem Christi filij sui diabolum deiecit, & consilium eius præcipitauit.

ET nunciatum est regi Aegyptiorum quòd fugisset populus, immutatumq; est cor Pharaonis & seruorum 2
eius super populum, & dixerunt: Quid uoluimus facere ut dimitteremus Israël ne seruiret nobis? Iunxit
ergo currum & omnem populum suum assumpsit secum. Tulitq; sexcẽtos currus electos, & quicquid in
Aegypto curruum fuit, & duces totius exercitus. Indurauitq; dominus cor Pharaonis regis Aegypti, & persecutus est filios Israël. At illi egressi erant in manu excelsa. Cumq; persequerẽtur Aegyptij uestigia præcedẽtium,
repererunt eos in castris super mare. Omnisque equitatus & currus Pharaonis, & uniuersus exercitus erant in
E Phiairoth cõtra Beelsephon. Cumq; appropinquassẽt Pharao, leuantes filii Israël oculos, uiderũt Aegyptios post
se, & timuerũt ualde. Clamauerunt q; ad dominum, & dixerũt ad Moysen, Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos ut moreremur in solitudine. Quid hoc facere uoluisti, ut educeres nos ex Aegypto? Nónne iste
est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto, dicẽtes, Recede à nobis ut seruiamus Aegyptiis? Multo enim melius
erat seruire eis, quàm mori in solitudine. Et ait Moyses ad populum, Nolite timere. State, & uidete magnalia domini quæ facturus est hodie. Aegyptios enim quos nunc uidetis, nequaquam ultra uidebitis usque in sempiternum.
Dominus pugnabit pro uobis, & uos tacebitis.

AVCTOR CATENAE. Quod à domino prædictum est, hoc euenit. Pœnitet Pharaonem dimisisse 2
Israëlitas, quare persequitur ipsos instructo & potentissimo exercitu, certissima fiducia concepta, quòd ne
F deus quidem possit ipsos è manibus suis liberare. Hìc ergo vide in Pharaone impiorum ingenium. Pharaonem pœnitet dimisisse populum, hoc est, pœnitet obsequutum esse diuinæ voluntati. Sic impij, & si aliquando rectè agere, vel minis vel suppliciis coguntur, tamen nacta opportunitate redeunt ad impietatem suam. Et cùm deberet ipsos pœnitere impietatis, pœnitet eos potius pietatis, quòd vel semel aut iterum mandatis Dei obsequuti sint. Quid autem hoc ingenio magis impium est? Iussit enim deus vt agamus pœnitentiam iustitiæ. Hi autem agunt pœnitentiam iustitiæ. Quare tanto magis impii sunt, quanto longiùs à vera pœnitentia absunt. Nam cur pœniteret eos boni, nisi quia bonum iudicat malum? Quæ autem ibi reliqua salutis spes est, vbi bonum, malum, & malum, bonum iudicatur? Sed iam ad sacram ipsam lectionem accedamus. *Et nũciatum est regi Aegyptiorum quòd fugisset populus.* RVPERTVS. Nónne hic est Pharao, qui suprà dixit, surgite, egredimini, & abeuntes benedicite mihi? Quomodo ergo nunc dictum est, & nunciatum est Regi quòd fugisset populus? An quia petierant filij Israël ab Aegyptiis vasa argentea & aurea, vestémque plurimam, & spoliauerant

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aegyptios, & vulgus promiscuum atque innumerabile, forsitan de mancipiis Aegyptiorum dominos suos fu- G
giens, ascenderat cum eis, idcirco sic dictum est, & nunciatum est quòd fugisset populus? Etenim ea ipsa quo-
que causa non parum innuit, vt spoliis Aegypti potiti filij Israël, quanto cupidius onustati, tanto libentius ac
properantius irent ad imperium domini. CAIETANVS. Sciebat Pharao quòd recessisset popu-
lus, sed nesciebat quòd fugisset, sciebat quòd recesserat iturus viam trium dierum in desertum ad sacrificandum deo, sed nesciebat quòd iam manifestarent se fugientes. Ex hoc enim quòd declinauerant ab itinere ver-
sus desertum, & iuerant ad mare rubrum, præ se ferebant quòd non in desertum ad sacrificandum deo tende-
rent, sed fugerent ab Aegypto. *Immutatúmque est cor Pharaonis & seruorum eius super populum, & dixerunt.* AVCTOR
CATENAE. Dictionem אֶל el, & super, & in, siue contra significat, Vnde tam Chaldaica quàm Septuaginta,
Contra populum habent. Sed hoc parum est. Quomodo verò immutatum est cor Pharaonis & seruorum eius? H
Quia prius exire compulerant filios Israël, nunc autem reuerti ad Aegyptum cogere volebãt. Vnde idem est di-
cere immutatum est cor Pharaonis, & mutata est sententia Pharaonis. RVPERTVS. Pharao autem tanto
ad persequendum proniorem habebat exercitum, quãto insanius acceperant, auro vel argento suos se esse spolia-
tos ab eis quos dudum libertate spoliauerant. Vnde inflammati, sęque inuicem cæco furore inflãmantes. *Quid*
(inquiũt) *voluimus facere, vt dimitteremus Israel ne seruiret nobis? Iunxit ergo currum suum, & omnem populum suum assumpsit secum. Tu-
lit q. sexcentos currus electos, & quicquid in Aegypto curruum fuit, & duces totius exercitus.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum
habetur, Et terni super omnem eum. Describũtur singuli currus Aegypti, sic ampli, vt terni super quemlibet pu-
gnaret. Ita quòd quilibet currus habebat saltem nouem viros pugnatores, tres in parte anteriori, & tres à dextris,
& tres à sinistris, sic enim verificatur, quòd terni super quemlibet eorum erãt. Quibusdam autem non placet in-
terpretatio hæc, & affirmando quòd Hebraica dictio à numero trinario deducitur, dicũt significari non ternos,
sed potius tertios, hoc est, tertij ordinis capita seu duces, quia pluries in sacra scriptura hoc nomen inuenitur si- I
gnificans duces, seu barones & huiusmodi, denominatos ab ordine tertio. AVCTOR CATENAE Quid
voluimus facere? Id quod in Hebræo est מַה זֹּאת עָשִׂינוּ Ma zoth hasinu, Quid, seu cur hoc fecimus? Et ita legunt
Septuaginta. Alij, Quid hoc rei est quod fecimus? Chaldaica, Quid est hoc quod fecimus? Sed hæc idem cum li-
tera nostra. Iunxit ergo currum & omnem populum suum assumpsit secum. Parum est quod Hebraicè est, Iun-
xitq; currum suum, & populum suum tulit secum, id est, curauit apparandum currum suum, olim enim pugna-
bant in curribus. Et quicquid in Aegypto curruum fuit. Hebraicè est וְכָל רֶכֶב מִצְרַיִם Vecol recheb mizráim, Et
omnes currus Aegyptiorum, siue omnem currum Aegypti. Sed & hoc idem est cum litera nostra. Quod tamen
Septuaginta ad equitatum referunt, καὶ πᾶσαν τὴν ἵππον τῶν αἰγυπτίων habẽtes, id est, & omnem equitatum Ae-
gyptiorũ. Nam & curribus & equitatu veteres vtebãtur. Et duces totius exercitus. In Hebræo est, וְשַׁלִּשִׁים עַל כֻּלּוֹ
Vesalisim hal cullo, Et ternos siue triarios super quemque eorum videlicet curruum, siue super vniuersos ipsos,
nempe eosdem currus. Alij vertunt, Et duces siue præfectos super quemque illorum. Præfectos autem intelligit,
qui præerant omnibus curribus. Qui salisim, id est, tertij ideo appellãtur, quia sint à rege tertij, atque sub secun- K
do post regem. Septuaginta quoque idem non siluerunt, καὶ τεῖς ἐπὶ πάντων, hoc est, Ternos ascensores, siue
duces super omnes. Chaldaica etiam (vt eius moris est semper obscura declarare) ità habet, Et fortissimos viros
constituit super omnes. *Induravitque dominus cor Pharaonis regis Aegypti, & persequutus est filios Israel.* RVPERTVS.
Sæpe vsa est & nũc extrema vice sancta vtitur scriptura, verbo illo terribili, Induravitque dominus cor Pha-
Rom. 9. raonis, nihil verita ne loquatur lutum siue figmentum contra figulum, & dicat, Ergo cui vult misereatur, & quem
vult indurat. Quid adhuc queritur? Volũtati enim eius quis resistit? Nam si quid tale mutire audeat, dicetur ei,
O homo tu quis es, qui respondeas deo? & cætera. Sed de hoc iam alio loco pleniùs dictum est. AVCTOR
CATENAE. Indurauitque dominus cor Pharaonis. Nemo corrigit quem deus suis demeritis reprobauit.
Pharao tot miraculis, beneficiis ac flagellis emendari noluit. Ad horam tantùm pœnitentiam finxerat, nec ser-
uauit. Nam & persequutus est (inquit) filios Israël. Nunquã audacior hostis Aegyptius quàm tũc, quãdo propin-
quissima erat salus piorum, & impiorum extrema perditio. Pharaonis coactum obsequium, & omnium impio- L
rum timor seruilis inordinatus non durat diutius quàm sensus plagarũ. Filialis autem timor & fides, in mediis
etiam malis exercetur & proficit. Tyranni seruos habere gaudent suos subditos, non ex animo obsequentes. Ae-
gyptij in curribus & in equis fidunt, Moyses autem in nomine domini, & fide promissorum dei. *At illi egressi
erant in manu excelsa.* INTERLINEARIS. Id est, insuperabili potentia. CAIETANVS. Diuinum ap-
pellatur opus manus excelsa, verè apparẽs in columna & cætera. AVCTOR CATENAE. Quia finis su-
perioris membri fuit, Et persecutus est filios Israël, & hìc incipiebat וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל Vbne Israël, Et filij Israël, prudẽs
interpres volens repetitionẽ euadere, vertit, At illi, videlicet filij Israël, egressi erant in manu excelsa, id est, cum
magna potẽtia, & magna audacia, animoq; alacri. Quo in loco Chaldaica habet, Filij autem Israël egrediebãtur
capite discooperto. Quod siue ad literam, vt nudato scilicet incederent capite, siue metaphoricè dictum sit, hoc
est, palàm & apertè, siue intrepidè, de nullo videlicet formidantes, prudens lector considereat. *Cumq; persequerentur
Aegyptij vestigia præcedentiũ, repererũt eos in castris super mare omnisq; equitatus & currus Pharaonis, & vniuersus exercitus erãt in Phiai-
roth contra Beelsephon.* Cumq; persequerentur Aegyptij vestigia præcedentiũ, Hebraicè est אַחֲרֵיהֶם Acharehem, post M
eos. Quod idem est. Repererũt eos in castris super mare. Idẽ sensus est in Hebræo וַיַּשִּׂיגוּ אוֹתָם חֹנִים עַל הַיָּם Vaiasí-
sigu otham chonim hal haiam, Cõprehenderunt eos castrametatos, seu castrametantes super mare. Sic & Chal-
daica. Septuaginta etiã, καὶ εὗρον αὐτοὺς παρεμβεβλικότας παρὰ τὴν θάλασσαν, Et inuenerũt eos castra habentes apud
mare. Omnisq; equitatus & currus Pharaonis, & vniuersus exercitus erãt in Phiairoth cõtra Beelsephõ. Propria
Hebraica sunt: כָּל סוּס רֶכֶב פַּרְעֹה וּפָרָשָׁיו וְחֵילוֹ עַל פִּי הַחִירֹת לִפְנֵי בַּעַל צְפֹן Col sus récheb parho vpharasaf vechelo,
hal phi háchiroth liphne báhal zephõ, Ois equitatus curruũ Pharaonis & equites eius, & exercitº vel militia aut
copię eiº, iuxta Phiairoth è regione, siue cõtra, seu corã vel ante Beelsephõ. Ordo pturbatior est, quẽ sic poteris or-
dinare. Insecuti sunt Aegyptij, hoc est, oẽs equi curruũ Pharaonis & eqtes eiº, & exercitus eiº, filios Israël, & assẽ-
cuti sunt eos castrametatos iuxta mare, iuxta Phiairoth, quę est è regione Beelsephõ. Septuagita loco Phiairoth,
habent

A habent ἀπέναντι τῆς ἐπαύλεως, Coram suburbio. Chaldaica, Omnésque equi curruum Pharaonis & equites eius,
& exercitus eius erant super Phiairoth coram Beelsephon. Sed hæc non discrepant à Latina editione. *Cúmque
appropinquasset Pharao, leuantes filij Israel oculos, viderunt Aegyptios post se, & timuerunt valde.* Viderunt Aegyptios post se. Li-
cet idem sit sensus in Hebræo, diuersa tamen sunt verba, nempe hæc וְהִנֵּה מִצְרַיִם נֹסֵעַ אַחֲרֵיהֶם Vehinne mizráim
nosẽah acharehem, Et ecce Aegyptus proficiscebatur, siue pergebat post eos. Chaldaica, Et ecce Aegyptij moue-
bantur post eos. At Septuaginta, ἐξεστρατέυσαν ὀπίσω αὐτῶν, id est, castrametati sunt post eos, verterunt. Sed
omnium horum vnus est sensus. Quantumlibet igitur excelsa manu Israëlitæ exissent alacres & animosi, lau-
darẽntque deum videntes beneficium, statim tamen visis Aegyptiis sequentibus, toti concidunt, immemores
diuini auxilij toties experti. Fragilis est enim hypocritarum fides, & seruilis timor si inordinatus fuerit, subitò
vertitur in odium. Ficta dilectio non durat in aduersis. Subleuare autem oculos in periculis, est respectare, & o-
B mnia circunspicere. *Clamauerúntque ad dominum.* CAIETANVS. Quantum subiuncta innuunt, fuit clamor
vocis potius quàm cordis. Querula enim verba aduersus Moysen, testantur, minorem aut nullam eorum fidu-
ciam fuisse in diuino præsidio. *Et dixerunt ad Moysen, Forsitan non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulisti nos vt moreremur in
solitudine. Quid hoc facere voluisti, vt educeres nos ex Aegypto?* RVPERTVS. Parua nimis est, nec dignis profectibus
erudita, secundum quæ viderant opera dei, illorum fides hæc dicentium. AVCTOR CATENAE. For-
sitan non erant sepulchra in Aegypto. Hebraicè est הֲמִבְּלִי אֵין קְבָרִים בְּמִצְרַיִם Hamibeli en kebarim bemizráim,
An quòd non, vel Nunquid quia non, siue, An non erant sepulchra in Aegypto? Non enim rarum est apud He-
bræos, vt duæ negationes mox sese consequãtur, & tamen non efficiant vnam affirmationem. Accipiuntur ita-
que hìc Amibeli en, pro Nunquid non: sic etiam habet & Chaldaica. Alij vertunt, An nulla erant sepulchra in
Aegypto? Sed omnia hæc idem dicunt cum Latina litera. Quid hoc facere voluisti? Iuxta Hebræum est
C מַה זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ Ma zoth hasítha lánu, Quid est hoc quod feci sti nobis? Et ita habet Chaldaica. vel, Quare sic
feci sti nobis? Aut, Quid hoc est quod feci sti nobis? Siue, Cur, aut, Quid hoc feci sti nobis? Et ita legunt Septua-
ginta. Sed & hoc idem est cum Latina editione. Subitanea mutatio vulgi, & pericula illi præsidentium hìc do-
centur. Subsannatio est valde acerba: cum indignatione enim hæc iaciunt in seruum dei, Quasi verò in Aegy-
pto non essent sepulchra, eduxisti nos in solitudinem hanc, vt hìc moreremur. Vt autem scias, in vltimis malo-
rum, qui verè fideles, verè & clamant ad dominum: infideles autem, tunc vertuntur in rabiem, excutiunt si quid
videbantur habuisse fiduciæ & dexteritatis, prophetiam detestantur, & exhortatorem verbi ministrum calum-
niantur. Dicunt siquidem Hebræi, quòd hæc verba dixerunt impij qui erant in multitudine, prudentiores verò
inuocauerunt dominum. *Nónne iste est sermo quem loquebamur ad te in Aegypto, dicentes, Recede à nobis vt seruiamus Aegyptiis?
Multo enim melius erat seruire eis, quàm mori in solitudine.* SEVERVS. Diuini moris est, eos quos beneficio aliquo af-
fecerit, laboribus tentando probare, vt sciamus complures huiusmodi esse, vt beneficiis affecti, erga dominum
suum grato animo sint, cùm verò paululum vexati fuerint, beneficiorum immemores sint. Ad hunc modum de
D ludæis sacræ historiæ traditum est, quum enim illos deus ex Aegypto eduxisset, atque ab immani seruitute libe-
rasset, atque eorum se patrem esse declarasset, suíque illos cognitione illustrasset, suámque erga illos potentiam
tot signis ac prodigiis editis exercuisset, statim illos diuersis tentamentis probãdos esse decreuit. Pharaoni nan-
que cum tot curribus atque equitibus illos insequi permisit, atque adeò consilij inopes reddidit, vt nullam salu-
tis atque effugij spem illis reliquam fecerit. At illi statim diuinæ potentiæ ac beneficentiæ immemores atque
ingrati, in Aegyptum regredi cogitabant, & iam Aegyptiacam seruitutem memoria repetebant AVCTOR
CATENAE. Recede à nobis. Dictiones Hebraicę חֲדַל מִמֶּנִּי Chadal mimménnu, Aliqui verterũt, Cessa à no-
bis: siue, sine, vel dimitte nos, vt legunt Septuaginta. Chaldaica vt apud nos. Sed idem est sensus vbique. Historia
satis explicat sententiam, omnia scilicet fieri ordinatione diuina, quam cùm nos aut non intelligimus, aut non
aduertimus, statim murmuramus, & desperatione concidimus. Nihil potest caro nisi desperare, nisi dominus te-
nuerit. Quid autem ad hęc Moyses? Num fugit ab Israële? Nequaquam. Sic enim fugisset vocationem dei. Num
E tumultuatur & ipse aduersus Israëlem? Merebantur quidem Israëlitæ grauissimas increpationes & supplicia,
propter importunam ipsorum incredulitatem. Sed in tanto rerum discrimine maior erat habenda ratio Moysi
quid sui sit officij, & quid gloria dei exigat, quàm quid impij Israëlitæ meriti fuerint. Quare Moyses quod so-
lum in hoc periculo potuit, & debuit facere, cõcionatur populo, & exhortatur ipsos grauissimè ad fidem & con-
stantiam animi, promittens eis certissimè diuinum prælidium affuturum. Vnde sequitur. *Et ait Moyses ad popu-
lum: Nolite timere. State, & videte magnalia domini quæ facturus est hodie.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Sa-
lutem domini quam faciet vobis hodie. Non in genere sed in specie promittit eis salutem. AVCTOR CA-
TENAE. Vera Hebraica sunt huiusmodi וּרְאוּ אֶת יְשׁוּעַת יְהוָה אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם Vru eth iesuhath Iehoua
aser iahase lachem haiom, Et videte salutem vel saluationem, siue vt ait Chaldaica, redemptionem domini
quam faciet, siue feret, aut allaturus est vobis hodie. Verùm quia salus huiusmodi mirabile quoddam magnum
fuit toti mundo, ideo Interpres magnalia creditur vertisse. Sic Moyses ab hostibus circumseptus, & tumul-
F tuante populo, inter sacrum & saxum non diffidit, quin consolatur suos, & auxilia hominibus impossibilia, pro-
mittit in domino. *Aegyptios enim quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vsque in sempiternum.* AVGVSTINVS
IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quomodo accipienda sunt hæc verba, cùm viderint
postea Israëlitæ Aegyptios, an quia isti qui tunc videbant, non eos vlterius viderint, quia & illi sunt mortui qui *Quæsti.*
consequebantur, & isti omnes quique die mortis suæ? Nam posteri eorum viderunt posteros illorum. An non
eos videbitis sicut hodie, intelligendum est, non sicut hodie persequentes, & inimicos, & tanto post vos agmi-
ne venientes? vt omnino nulla sit quæstio, nec de æterno tempore quod hìc posuit, quia & si videbunt se, vti-
que tempore resurrectionis, non sic vtique videbunt sicut hodie. AVCTOR CATENAE. Profectò
Hebraica litera clara est, & dubietatem omnem tollit. Ea autem est huiusmodi כִּי אֲשֶׁר רְאִיתֶם אֶת מִצְרַיִם הַיּוֹם
Chi aser reithem eth mizráim haiom, Quoniã quemadmodũ, siue sicut vidistis Aegyptios hodie, nempe viuos.
Alij reddũt, Nã quos, vel qui vidistis Aegyptios hodie. Et vtroque modo verti potest, nã dictio aser & aduerbi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

aliter pro ſicut & relatiuè poni ſolet. Septuaginta & Chaldaica, Quemadmodum, ſiue ſicut legunt. Vltima ma- G
nebat dies Aegyptios vitæ & malitiæ, ſtatim occidendos, & à perſecutione tandem ceſſaturos fidelium. Videte (inquit) ſalutem, & opem domini vobis hodie affuturam, & quos nunc videtis Aegyptios, eo modo nunquam videbitis perſequentes & viuos, mortuos autem propediem cernetis. *Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis.* Hebraica dictio לָכֶם lachem, id eſt, vobis, capitur pro vobis. Dominus (inquit) ipſe ſuſcipiet pugnam veſtram, vos interim quieti eritis & tranquilli. Pauciſſima quidem, ſed vehementiſſima & grauiſſima verba. Nec aliud ſunt quàm explicatio prioris diuini promiſsi, Glorificabor in Pharaone & in omni exercitu eius. Nam ſi deus illuſtraturus eſt nomen ſuum in Pharaone & in omni exercitu eius, certè aut in fœdam fugam παντῷ quodam coniiciet Aegyptios, aut repentina morte eos interficiet, aut grandine & fulmine eos opprimet, aut in aquis maris rubri ſuffocabit, vt Iſraëlitæ, quos nunc vident Aegyptios, in æternum nunquam videant. Habes igitur hoc loco exemplum, quo docemur in maximis quibuſque periculis & extremis neceſsitatibus, quòd H
non ſit tutius aſylum, quàm promiſsio dei: quæ vt fides conſeruetur, & deſperatio expellatur, ac vera ſalus acquiratur, explicanda, repetenda, iteranda, & inculcanda eſt. Vides etiam quomodo fidelis totus à deo pendet, Sabbatum in deo celebrat, de propria virtute non confidit, fide ſua viua poteſt omnia, ſed in eo cui fidit. Sed mirari aliquis poſſet, cur tot milia ludæorum non reſtiterunt hoſti inſequenti? Reſpondent Hebræi quòd non fuerunt rebus bellicis aſſueti, & præterea à iuuentute tyrannide extiterunt oppreſsi, & ſub metu regis nutriti, quæ illis omnem virilem ademerunt animum.

Myſticè. RVPERTVS. Spiritualiter autem tunc annunciatum eſt regi Aegypti, quòd fugiſſet populus, quando percepit diabolus, quòd exaltato ſuper omnes cœlos Chriſto, vocatis ad fidem eius cunctis gentibus, templa ſua derelinquerentur, & ſimulachrorum eius ſordes abiicerentur. Nam de illis quos de inferno amiſit, quos triumphator Chriſtus paradiſo reſtituit, & intra muros ſupernæ pacis collocauit, nullum poſtea nun- I
cium audiuit, nec anhelanti poſt illos eius inuidiæ, ſpes vlla ſupereſſe potuit. Tunc ergo, quando reſurrectionis Chriſti gloria prædicari cœpit, & ſignum victoriæ eius effulſit, vt audirent omnes gentes, quòd iam iudi-
Ioan.16. catus eſſet princeps huius mundi, & idcirco transfugerent ad regnum victoris, titulúmque eius acciperent in frontibus ſuis: tunc (inquam) audito triſti nuncio, tulit currus electos, & quicquid curruum in Aegypto fuit.
Apoc.6. Verbi gratia, Neronem, Traianum, Decium, Deocletianum, vel Maximianum. Iſti enim & cæteri huiuſmodi currus Pharaonis, currus electi fuere diaboli, & equi eius, iuxta Apocalypſim, rufi, id eſt, ſanguinei. Super hos
Cap.14. aſcendit, & perſecutus eſt filios Iſraël, id eſt, perſecutionem publicam excitauit contra omnes in Chriſtum credentes. HIERONYMVS IN OSEAE. Omnis etiam hæreticus aſcendit equos per ſuperbiam, quos in errore ſuo ipſe generauit. BEDA. Iunxit igitur Pharao currum ſuum, id eſt, diaboli quadrigas.
Serm.39. Quadriga diaboli vnuſquiſque peccator eſt, cum gula & fornicatione & ira & ſuperbia. BERNARDVS SVPER CANTICA. Viſne etiam aliquos de principibus Pharaonis propriis tibi deſignem nomini- K
bus, & de curribus deſcribam, inſtar quorum tu quoque alios ſi qui ſunt per te ipſum valeas inuenire? Magnus quidem princeps ſpiritalis atque inuiſibilis regis Aegypti, profectò malitia eſt, magnus luxuria, magnus auaritia: & hi quidem poſsident terminos ſuos ſub rege ſuo, ſicut ſui cuique aſsignati ſunt. Nam malitia in omni regione maleficiorum atque facinorum dominatur. Luxuria omni immunditiæ & turpitudini carnis præeſt. Auaritia in partes rapinæ, & fraudis ſortita eſt principatum. Accipe nunc quoque quales his ſuis principibus Pharao præparauerit currus ad perſequendum populum dei. Habet nanque malitia currum ſuum rotis quatuor conſiſtentem, ſæuitia, impatientia, audacia, impudentia. Valde etenim velox eſt currus iſte ad effundendum ſanguinem, qui nec innocentia ſiſtitur, nec patientia retardatur, nec timore frænatur, nec inhibetur pudore. Trahitur autem duobus admodum pernicibus equis, & ad omnem perniciem paratiſsimis, terrena potentia, & ſeculari pompa. Tunc nanque quadriga iſta malitiæ currit valde velociter, cùm hinc quidem potentiæ effectus ſubeſt eius adimplendis malitioſis conatibus, inde plauſus pompæ arridet perpetratis
Pſal.9. ſceleribus, vt ſermo impleatur qui ſcriptus eſt, Quoniam laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, & iniquus L
Luc.22. benedicitur. Et iterum alia ſcriptura, Hæc eſt (inquit) hora veſtra, & poteſtas tenebrarum. Porrò præſident duobus his equis aurigæ duo, tumor & liuor: & tumor quidem pompam, liuor verò potentiam agit. Is enim rapido fertur diaboli ecarum amore pomparum, cuius apud ſe cor priùs intumuit. Nam quod in ſe firmiter ſtat timore compreſſum, grauitate modeſtum, humilitate ſolidum, puritate ſanum, aura huius vanitatis nequaquam leuiter rapietur. Item terrenæ iumentum potentiæ nónne inuidia agitur, & quaſi quibuſdam liuoris vrgetur ſucceſſor, & aliud quòd timetur inuaſor. His itaque ſtimulis terrena potentia continuè agitatur. Et currus quidem malitiæ ſic ſe habet. Luxuriæ verò currus quadriga nihilominus voluitur vitiorum, ingluuie videlicet ventris, libidine coitus, mollicie veſtium, ocij ſoporiſque reſolutione. Trahitur equis æquè duobus, proſperi-
Prouerb.1. tate vitæ, & rerum abundantia, & qui his præſident duo, ignauiæ torpor, & infida ſecuritas: quia & copia in
1.Theſſ.5. ignauiam ſoluit, & ſecundum ſcripturam, Proſperitas ſtultorum perdet illos: non ſanè ob aliud, niſi quoniam M
male ſecuros reddat. Cùm autem dixerint pax & ſecuritas, tunc ſubitaneus ſuperueniet eis interitus. Hi calcaria minimè habent, neque flagella vel aliquid huiuſmodi: ſed pro his vtuntur paruulo papilione conopeo ad faciendam vmbram, & flabello ad citandum ventum. Porrò conopeum diſsimulatio eſt vmbram faciens, & protegens ab æſtu curarum. Proprium nanque eſt mollis & delicatæ animæ, etiam neceſsarias diſsimulare curas, & ne æſtuantes ſolicitudines ſentiat, ſub latibulo diſsimulationis abſcondi. Flabellum verò effuſio eſt, ventum adulationis apportans. Largi ſunt enim luxurioſi, ementes auro ventum de ore adulatorum. & de hoc ſatis. Iam verò auaritia rotis & ipſa vehitur quatuor vitiorum, quæ ſunt, puſillanimitas, inhumanitas, contẽptus dei, mortis obliuio. Porrò iumenta trahentia, tenacitas & rapacitas, & his vnus auriga ambobus præſidet habendi ardor. Sola ſiquidem auaritia quoniã conducere plures non patitur, vno cõtenta eſt ſeruitore. Ipſe verò iniuncti operis prõptus admodũ atque infatigabilis executor: vrgendis ſanè iumẽtis trahẽtibus flagris vtitur acerrimis libidine

acquirendi

A acquirendi, & metu amittendi. Sunt & alij principes regis Aegypti, habentes & ipſi currus ſuos in expeditione domini ſui, ſicut ſuperbia, quæ vnus eſt de maioribus principibus: Sicut inimica fidei impietas, magnum & ipſa tenens locum in domo & regno Pharaonis, & multi adhuc ſunt alij inferioris ordinis ſatrapæ & equites, quorum non eſt numerus in Pharaonis exercitu, quorum & nomina & officia, nec non & arma & apparatus eorum, veſtris ſtudiis (vt in his exerceamini) inquirenda relinquo. In iſtorum itaque principum fortitudine, currúúmque ſuorum inuiſibilis Pharao vbique diſcurrens, in omnem familiam domini quibus poteſt viribus, more tyrannico debacchatur. In his etiam diebus exeuntem Iſraël de Aegypto inſequitur. At ille nec ſubuectus curribus, nec protectus armis, nihilominus tamen ſola domini manu confortatus, ſecurè decantat, Cantemus domino, glorioſe enim honorificatus eſt, equum & aſcenſorem pro- *Exod.15.*
iecit in mare. Item hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine domini dei noſtri inuocabimus. *Pſal.19.*

B AVCTOR CATENAE. Obſerua hoc in loco & illud, quòd quemadmodum Pharaonis res tunc in peſsimo ſtatu fuerunt, cùm ab obedientia dei qua dimiſerat populum Iſraël, relaberetur ad inobedientiam, ita peſsimè cum illis agitur, qui cùm reſipiſcant à ſceleribus, mox tamen in eadem ſcelera relabuntur. Nouiſsima (inquit dominus) illius, fiunt peiora prioribus. Dæmon enim rediens in priorem ſuam domum, adducit ſecum ſeptem alios dæmones ſe multo peiores. Et Petrus, Satius (inquit) fuiſſet illis non cognouiſſe viam iuſtitiæ, quàm vbi cognouerunt, conuerti ab eo, quod illis traditum fuit, ſancto præcepto. Verùm accidit illis id quod vero prouerbio dici ſolet, Canis reuerſus ad ſuum ipſius vomitum, & ſus lota reuerſa ad volutabrum cœni, & cætera. RABANVS. At illi (inquit) egreſsi erant in manu excelſa. Elegantiſsima oppoſitio. Excelſi videbantur prædicti currus Pharaonis, & duces diabolici exercitus, ſed reuerà manus domini excelſa eſt, in qua egreſsi ſumus, excelſa (inquam) manus domini, & excelſus agnus dei, cuius ſanguine redempti exiuimus. Cúmque appropinquaſſet Pharao, leuantes filij Iſraël oculos ſuos, viderunt
C Aegyptios poſt ſe, & timuerunt valde. Porro iuxta altiorem ſenſum, tunc leuantes filij Iſraël oculos ſuos, viderunt Aegyptios poſt ſe, quando auditores Euangelij, præcedentis columnæ iam illuminatos oculos cordis habentes, reſpiciunt præteritos errores in quibus fuerunt, & conferentes veritati, quam nouo nuncio au- *Pſal.47.*
dierunt, valde admirati ſunt, commoti ſunt, tremor apprehendit eos. Verùm ibi dolores vt parturientis, id eſt, dolores non vani, ſed fructum afferentes gaudij ſempiterni, quemadmodum parturiens poſtquàm *Ioan.16.*
peperit, dolorum vel preſſuræ ſuæ iam non meminit, propter gaudium nati hominis. ORIGENES.

Et tu ergo ſi ab Aegyptiis recedas, & de poteſtate dæmonum fugias, diuinitùs tibi præparantur auxilia. Tantum eſt, vt permaneas fortis in fide, nec te Aegyptiorum equitatus, & quadrigarum formido perterreat, nec reclames contra legem dei & Moyſen, & dicas, ſicut quidam ex illis dixerunt, Tanquam non eſſent ſepulchra in Aegypto, ita eduxiſti nos, vt in deſerto hoc moriamur. Melius fuerat nos ſeruire Aegyptiis, quàm mori in deſerto hoc. Hæc fatiſcentis in tentatione animi verba ſunt. Sed quis ita beatus eſt, qui ſic tentatio-
D num pondus expediat, vt nulla menti eius cogitatio ambiguitatis obrepat? Vide magno illi Eccleſiæ fundamento, & petræ ſolidiſsimæ ſuper quam Chriſtus fundauit Eccleſiam, quid dicatur à domino, Modicæ (inquit) fidei, quare dubitaſti? Veruntamen quia dicunt, melius fuerat nos ſeruire Aegyptiis, quàm mori in eremo, tentationis & fragilitatis hæc verba ſunt. Alioquin falſum eſt, longè enim melius eſt, in eremo mori, quàm ſeruire Aegyptiis. Qui enim in eremo moritur, hoc ipſo quòd ſeparatus eſt ab Aegyptiis, & diſceſsit à rectoribus tenebrarum, & de poteſtate Satanæ, habuit aliquem profectum, etiam ſi ad integrum peruenire non potuit. Melius enim perfectam vitam quærenti, eſt in itinere mori, quàm ne proficiſci quidem ad perfectionem quærendam. Vnde & eorum falſa videtur opinio, qui dum nimis arduum iter virtutis exponunt, dúmque multas eius difficultates, multáque pericula, & lapſus enumerant, ne ineundum quidem id, aut incipiendum iudicant. Sed multo melius eſt me in hoc itinere vel mori, ſi ita neceſſe eſt, quàm inter Aegyptios
E permanentem necari, & falſis atque amariſsimis fluctibus obrui. INTERLINEARIS. Dixit Moyſes ad populum, Nolite timere, ſtate, & videte magnalia domini quæ facturus eſt hodie. Aegyptios quos nunc videtis, nequaquam vltra videbitis vſque in ſempiternum. Tale eſt, ac ſi lex dei dicat fidelibus ſuis, Nolite timere puſillus grex, in fide viriliter agite, & oculis mentis attendite mirabilia quæ facturus eſt dominus tempore gratiæ contra rectores tenebrarum. Futurum eſt enim, vt princeps huius mundi eiiciatur foras.

RVPERTVS. Hoc igitur ſicut in veritate hiſtoriæ factum eſt contra Aegyptios, ita veraciter in abun- *Ioan.12.*
dantia ſpiritalis gratiæ, per Chriſtum hactenus factum eſt, & fit iugiter. Quia videlicet quoſcunque Aegyptios, quæcunque opera tenebrarum, poſt ſe vident catechumeni Eccleſiæ venientes ad catholicæ fidei baptiſmum, nequaquam vltra videbunt, nec erit eorum recordatio vſque in ſempiternum. Ibi enim per Chriſti ſanguinem deletur omne peccati chirographum dato ſpiritu ſancto in peccatorum remiſsionem. Chriſtus enim multorum peccata tulit, eorum ſine dubio, qui per baptiſmum communicant ſimilitudini mortis eius & reſurrectionis. Vnde pulchrè ac fideliter inquit, Dominus pugnabit pro vobis, & vos tacebitis. Non quòd
F iterum pugnet Chriſtus, aut iterum moriatur, ſed quia omnium qui crediturí erant, peccata tulit pugna præterita, vel mors eius. CYPRIANVS DE EXHORTATIONE MARTYRII. *Cap.1.*

Sed & locus hic ereptos de faucibus diaboli, & de laqueis ſeculi liberatos indicat, non debere denuo ad ſeculum reuerti, ne perdant quod euaſerint. In Exodo Iudaicus populus ad vmbram noſtri & imaginem præfiguratus, cùm deo tutore & vindice euaſiſſet Pharaonis atque Aegypti, id eſt, diaboli & ſeculi duriſsimam ſeruitutem, circa deum perfidus & ingratus, aduerſus Moyſen muſsitat, reſpiciens ſolitudinis ac laboris incommoda, & non intelligens libertatis ac ſalutis beneficia diuina, reuerti quærit ad Aegyptum, hoc eſt, ad ſeculi ſeruitutem vnde fuerat abſtractus, cùm magis fidere in deum deberet & credere, quoniam qui à diabolo & ſeculo liberauit populum ſuum, proteget liberatum. Quid hoc nobis, inquiunt, feciſti eiiciendo nos de Aegypto? Melius erat nobis ſeruire Aegyptiis, quàm mori in ſolitudine hac. Et dixit Moyſes ad populum: State fidentes, & videte ſalutem quæ eſt à domino, quam nobis faciet hodie.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dominus ipse pugnabit pro vobis,& vos tacebitis. Quod nos admonens in Euangelio suo dominus,& docens G ne ad Zabulum rursus, & ad seculum quibus renunciauimus, & vnde euasimus, reuertamur, dicit: Nemo retro attendens, & superponens manum suam in aratrum, aptus est regno dei. Et qui in agro est, non reuertatur retro. Memores estote vxoris Loth. Ac ne quis aliqua vel cupiditate rerum, vel suorum dulcedine retardetur, quominus Christum sequatur, addidit & dicit: Qui non renunciat omnibus quæ sunt eius, non potest meus esse discipulus.

3 Dixitque dominus ad Moysen, Quid clamas ad me? Loquere filiis Israël ut proficiscantur. Tu autem eleua H uirgam tuam, & extende manum tuam super mare, & diuide illud, ut gradiantur filij Israël in medio mari per siccum. Ego autem indurabo cor Aegyptiorum ut persequantur uos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, & in curribus & in equitibus illius. Et scient Aegyptij quia ego sum dominus, cùm glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus atque in equitibus eius. Tollénsque se angelus dei qui præcedebat castra Israël, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora dimittens, post tergum stetit inter castra Aegyptiorum & castra Israël. Et erat nubes tenebrosa & illuminans noctem, ita ut ad se inuicem toto noctis tempore accedere non ualerent. Cúmque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illud dominus flante uento uehementi & urente tota nocte, & uertit in siccum. Diuisáque est aqua, & ingressi sunt filij Israël per medium sicci maris. Erat enim aqua quasi murus à dextera eorum & leua. Persequentésque Aegyptij ingressi sunt post eos, & omnis equitatus Pharaonis, currus eius, & equites per medium maris. I

3 AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Includebantur persequentibus Aegyptiis Hebræi inter mare & hostes, inter vndas & gladios. Hinc mare spumabat, inde arma coruscabant. Hinc aquarum, inde armorum strepitus. Sic operari deus suis assueuit, vt vbi defecerit humanum consilium, illic intercedat diuinum adiutorium. ORIGENES. Sed interim clamat Moyses ad dominum, ait enim scriptura, *Dixéque dominus ad Moysen, Quid clamas ad me?* Quomodo clamat? Nulla eius vox clamoris auditur, & tamen dicit ad eum deus, Quid clamas ad me? Velim scire quomodo sancti sine voce clamant ad dominum. Apostolus docet, Quia dedit deus spiritum filij sui in cordibus nostris clamantem Abba pater. Et addit, Ipse spiritus interpellat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Et iterum, Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum deum postulat pro sanctis. Sic ergo interpellante spiritu sancto apud deum, per K silentium, sanctorum clamor auditur. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Clamat autē Moyses, quia non pro se, sed pro omni populo precabatur. Vnde dictū est ei à dominō, quid clamas? Clamabat affectu pio, & sensu profundo, & personabat in cœlo, miraculis petens digna cœlestibus, vt mundi elementa mutaret. Denique vt ipsius loci seriem recenseamus. Instabat Pharao, & innumeris Aegyptiorum stipatus curribus, vrgebat Hebræos. Hinc circunfusus hostis, inde interfusum mare plebem dei clauserat. Nulla in armis fiducia, spes nulla in viribus. Strepebat tantummodo querela miserabilis, quòd commodiùs sibi foret dura in Aegypto seruitutis onera subire, quàm acerba in deserto morte consumi: quærela nihil præsidij ferens, plurimum offensæ afferens. Stabat ergo Moyses mœstus, sollicitus, anxius populi & periculis & querelis, expectans fidem cœlestium promissorum, & tacitus secum ipse voluebat, qua tandem dominus ope, iniuriæ immemor, memor gratiæ subueniret. Dicit ad eum dominus: Quid clamas ad me? Sonum eius non audio, vocem eius agnosco, silentium eius lego, clamorem eius in operibus deprehendo. Clamabat populus, & non L audiebatur, tacebat Moyses, & audiebatur. Non populo dictum est, Quid clamas ad me? Non enim ad deum clamabat populus, qui iniusta & iuris indigna clamabat. Sed Moysi dictum est, Quid clamas ad me? hoc est, tu solus ad me clamas, qui de me speras, tu solus ad me clamas, qui virtutem meam excitas, tu solus ad me clamas, qui per vniuersam terram annunciari meum nomen expectas. Clamabat ergo Moyses in corde suo, & omnis sapiens in corde suo clamat. Denique sapientia cum altissima prædicatione conuocat ad craterem, dicens, Resinquite insipientiam, & quærite sapientiam. Magnæ sublimitatis, magnæ vocis hæc prædicatio est, quæ stultis sapientiam pollicetur. Et Iesus dominus clamabat, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Et voce verè magna clamabat qui vocabat homines ad regnum cœlorum, ad illum venerabilem potum, quo vitæ eternæ fluctus infunditur. Et tu cùm oras, magna ora, id est, ea ora quæ æterna sunt, non caduca. Ora quæ diuina sunt atque cœlestia, vt sis sicut angeli in cœlo. Noli orare pro pecunia, quia ærugo est, noli pro auro, quia metallum est, noli pro possessione, quia terra est. Ista oratio ad deum non peruenit. Non audit deus, nisi quod dignum suis ducit esse beneficiis, sed audit piam vocem, plenam deuotionis & gratiæ. Non solùm ergo clamandum in corde, sed etiam M in toto corde clamandum est. Sicut enim corporaliter tunc bene clamatur, cùm toto ore clamatur, ita spiritaliter toto est clamandum corde, si volumus magna deferre, & à domino quæ poscimus impetrare. Hanc dominus vocem exigebat à populo, quam populus nesciebat. Ideóque dixit dominus: Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Qui ergo appropinquauerit corde, ipse auditur à domino. Cor ergo prius clamet, vt sermo possit audiri. HIERONYMVS SVPER PSALMOS. Clamor in scripturis, non vocis, sed cordis est. Denique ad Moysen dicitur, Quid clamas ad me? cùm Moyses antè non clamasset. Intellige clamorem meum. Et Apostolus: Clamantes in cordibus nostris, abba pater. Vtique qui clamat, non in corde clamat, sed in lingua clamat. Et quomodo dicit Apostolus, clamantes in cordibus nostris? Quando igitur gemitus noster & conscientia deprecatur, istum clamorem intelligit deus. Vnde dicit & Hieremias: Non

Serm.89. *Matth. 15.* *Psal.5.* *Exod. 14.* *Gal.4.* *Pro.9.* *Ioan.7.*

A Nō sileat pupilla oculi mei. Videte quid dicat, Non taceat pupilla oculi mei, & aliquandò pupilla oculi clamat ad deum. Vtique si clamat, lingua clamat, non pupilla oculi. Sed quomodo clamamus in cordibus nostris, quādo cum gemitu dominum deprecamur: sic quando lachrymas ad deum fundimus eo tempore pupilla oculi nostri clamat ad dominum. IDEM. Quid clamas ad me? Nunquid voce clamoris dicit? Non, sed voce cordis clamat, vbi deus solus audit & videt. IDEM IN EPISTOLAM AD GALATAS. Notandū quia clamor in scripturis, non magnæ vocis emissio, sed scientiæ intelligatur, & dogmatum magnitudo. Nam & in Exodo respondit dominus ad Moysen, Quid clamas ad me? cùm penitùs Moysi vox nulla præcesserit. Verùm compunctum cor, & pro populo lachrymabiliter ingemiscens, scriptura clamorem vocauit. AVGVSTINVS SVPER PSALMOS. Clamor ad dominum qui fit ab orātibus, si sonitu corporalis vocis fiat, non intento in dominum corde, quis dubitat inaniter fieri? Si autem fiat corde, etiam silente corporis voce, B alium quemlibet hominem potest latere, non deum. Siue ergo cum voce carnis quando id opus est, siue cum silentio ad deum cùm oramus, corde clamandum est. Est autem clamor cordis, magna cogitationis intentio. Quæ cùm est in oratione, magnum exprimit desiderantis & petentis affectum, vt non desperet effectum. Tunc porrò in toto corde clamatur, quando aliunde non cogitatur. Tales orationes raræ sunt multis, crebræ autem paucis, omnia verò vtrum cuiquam, nescio. Talem suam commemorat orationem qui cantat hunc Psalmum, dicens, Clamaui in toto corde meo, exaudi me domine. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quid est quod dicit dominus ad Moysen, Quid tu clamas ad me, cùm scriptura non dixerit aliquid de Moysi vocibus, nec eum orante cōmemorauerit, nisi quia intelligi voluit, hoc eū egisse vocis silentio, vt corde clamaret? CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA DE MVLIERE CHANANAEA. Nō quæritur locus ad petendam dei misericordiam, sed deuotio mentis. Hieremias in lacu cœni dimersus erat, fideliter orans, deum promeruit. Daniel in lacum leonum missus ad se dei misericordiam inclinauit. Tres pueri C in camino ardenti erant & deo placuerunt. Latro in cruce erat, & exauditus est, fideliter postulādo. Et nihil obfuit crux, sed confessio fidei paradisum aperuit. Iob in sterquilinio erat, & per patientiam suam deum propitiabatur. Quòd si & in balneis es, ora: vbicunque fueris, ora. Templū dei estis, & spiritus sanctus habitat in vobis. Voluntas solummodò deuotę mētis opus. Quòd si in iudicio assistis, ora. Et cùm irascitur rex, ora. Vbique deus præsens est, non clauditur loco, inuocanti dicit, assum. Nam cùm eduxisset Moyses populum de Aegypto, & per desertum ad mare rubrum venisset, Aegyptij post tergum insequebantur populum. Ante mare fremebant fluctus, Moyses in angustiis erat, tacebat quidem, sed meræ grandia cogitabat. In medio tribulationis erat, inde Aegyptij insequentes, hinc mare intumescens. Ad dominum igitur mente clamabat, & vox penitùs non audiebatur, ideo dominus dicit ad eum: Quid clamas ad me? cùm ore quidem non clamaret, sed corde. Et tu igitur quando adstiteris furenti iudici, ac rabido tyranno, ora deum tuum, & orante te fluctus mitigabuntur. Iudex ad te, tu ad deum confugito: Iudex pro te, tu deum inuoca, qui pro te est. Nunquid longè est à te, vt vadas ad D locum aliquem? Deus non includitur loco, sed semper in proximo est: & qui in loco non clauditur, fide tenetur. Nam si hominem rogare volueris, interrogas quid facit: & audiens dormit, aut non vacat, aut certè non dignabitur respondere minister tibi. Ad deum autem nihil horum opus est, sed vbicunque fueris, aut inuocaueris, audit te. Dicito, Miserere mei, & deus illico aderit, adhuc loquente te, dicet, assum. GREGORIVS NYSSENVS. Quando Moyses circa castra moratur, diuinitùs sibi dictum affirmat, Quid tu ad me clamas? Quam ob rem monet, vt ego arbitror, sonoram esse illam vocem, & vsque ad diuinas aures magnitudine sua peruenire, quæ non contentione clamoris, sed puritate cordis sua meditatione concipitur. SEVERVS. Sanctorum & spiritu sancto afflatorum hominum, tametsi labia non moueantur, & lingua quiescat, mens tamen ad deum clamat. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Quid est clamor orantis, nisi in supplicatione petentis magna virtus desiderij? Vnde ad tacentē labiis Moysen, licet populi subditi salutē ferenti deuotione cupientē, à dno dicitur, Quid clamas ad me? IDEM IN SEPTEM PSALMOS POENITENTIALES. Qui deū amat, ipsum solū desiderat, qui autē eū desiderat, ad ipsum cordis voce clamare non cessat. Nisi E enim de corde desiderātis magnus ad aures misericordis dei clamor procederet, nequaq̄ Moysi diceretur, Quid clamas ad me? Sicut ergo frigescente charitate cor à bonis silet, ita clamorem emittit, cū charitas feruet. IDEM. Clamor aliquando in bona, aliquando in mala significatione accipitur. Clamat enim iustus, cùm operatur iustitiam ex desiderio. Clamat & impius, cùm peccatum adiungit peccato. Clamabat Moyses cùm populum de Aegyptiaca seruitute liberatū, ad terram promissionis per desertum deduceret. Clamabat & populus Gomorrhæus, cùm ex frequentissima peccati perpetratione deum ad iracundiam prouocaret. Denique & Moysi tacenti dictum est à domino, Quid clamas ad me? Et de illis ait dominus: Clamor Sodomorum & Gomorrhæorum ascendit ad me. Vnde quidam nos admonet, dicens: Auferatur clamor de medio vestrum. Hic autem pro irremissa operatione clamor accipitur, cùm dicitur: Clamor meus ad te veniat. Notandum verò est, quòd cùm præmisisset, Exaudi orationem meam, statim adiecit, Et clamor meus ad te veniat. Illi enim à domino exaudiri F merentur, qui diuini zelo amoris accensi, omnia quæ possunt bona operantur. Nam qui peruersis actionibus assuetus, operibus iniquitatis inuigilat, nequaquam dignus est exauditione cùm orat. Hinc nanque per semetipsam veritas ait: Non omnis qui dicit mihi Dñe dñe, intrabit in regnum cœlorum. Si volumus igitur vt ad aures dei nostra perueniat oratio, studeamus necesse est, vt ab omni admixtione prauitatis nostra mūdetur operatio, vt possimus deo cum Propheta dicere, Clamor meus ad te veniat. RVPERTVS. Hoc planè magnæ gratiæ, hoc dignæ & gratiosæ acceptionis est, dixisse dominum ad vnum Moysen in tali tempore, Quid clamas ad me? Quid enim? Nónne & Aegyptij clamabant? Nónne & paulò antè dictum est, quia leuantes oculos suos filij Israël, viderunt Aegyptios post se, & timuerunt valde, clamauerūntque ad dominum? Clamabant planè & isti, grandémque turbam faciebant vocibus confusis. Sed quid sequitur? Forsitan inquiunt, non erant sepulchra in Aegypto, ideo tulistis nos vt moreremur in solitudine. Ergo clamabāt quidem, sed non clamabāt dignè, vt meritò diceret eis deus, Quid clamatis ad me? Clamabant enim sine fide, qui clamor vanus, & indignus creditur

Thren.2. *Vbi supra.* *Psalm.60.* *Cap.4.* *Psalm.118.* *Cap.7.* *Psalm.Dñe ne in furore* *Vbi s. psal. Dñe exau.* *Exod.14.* *Matth.7.*

dei

Universidad de Deusto
Biblioteca

dei auribus. At verò Moyses quid clamauit? Nolite (inquit) timere: state, & videte magnalia dei, dominus pu- G
gnabit pro vobis, & vos tacebitis. Hoc voce corporis ad populum, hoc grandi vociferatione fidei dixit ad domi
num. Rectè igitur solum hunc audiuit illa columna nubis, illa columna ignis. Sic nimirum eadem columna,
iam verè columna nubis, id est, idem deus iam indutus nube carnis, dum cum turbis ambularet, & à turbis com
Matth.9. primeretur, subitò inclamauit, Quis est qui me tetigit? Mirantibus omnibus, ac dicentibus, turbæ te compri-
munt & affligunt, & tu dicis quis me tetigit? Ille in sententia persistens, ait, Tetigit me aliquis. Ita planè hoc lo-
co Moyses, quia filiis Israël sine fide clamantibus, solus cum fide locutus est, solus audiri magno clamore potuit,
quemadmodum illic mulier, quia turbis dominum irreuerenter comprimentibus, ipsa cum fide reuerentissima
fimbriam vestimenti eius tetigit, sola sentiri meruit. BERNARDVS IN PSALMVM QVI HA-
Serm.16. BITAT. Meritò non exauditur qui clamare dissimulat, aut omnino non postulans, aut tepidè postulans &
remissè. Siquidem in dei auribus desiderium vehemens, clamor magnus: è regione autem remissa intentio, vox H
submissa. Quando illa penetrabit nubes, quando audietur in cœlis? Nempe vt clamandum sibi nouerit homo,
inter primordia suæ orationis ipsum quem oraturus est patrem in cœlis esse protinus ammonetur: quòd videli-
cet impetu quodam spiritus illo sibi iaculandam esse meminerit orationem. Spiritus est deus, & in spiritu cla-
met necesse est, quisquis clamorem suum ad deum desiderat peruenire. Sicut enim non faciem hominis respicit
tanquam homo, sed magis intuetur cor: sic ad cordis potiùs vocem quàm corporis, aures eius, cui meritò dici-
tur deus cordis mei. Hinc est quòd Moyses foris tacens, intus auditur, dicente domino, Quid clamas ad me?
CAIETANVS. Quid clamas ad me? De clamore cordis est sermo, supplicationem qualificantis. Et di
cendo quid clamas ad me, non diutius orandum censet dominus, sed finem supplicationi imponẽdum, & pro-
uidendum vt populus proficiscatur, diuidẽte te mare. AVCTOR CATENAE. Quid clamas ad me? Cla
morem procul dubio extorsit atrocissimus hostis insequens, & insuper ingratissimus populus fremens & obstre-
pens. Sic probatur fides fidelium. Clamandum non tam ore, quàm desideriis est homini pio. Hæc est enim vera I
& gratissima deo oratio, quæ prorumpit ex imo pectore, certa & constanti in deum fide. Neque enim cor eum
inuocat, in quem non credit: fides veræ orationis fundamentum est. Verùm quod hîc dicitur, Quid clamas ad
me, non ita intelligendum, vt deo displiceret Moysi oratio, qui etiam de his quæ paratus est cõcedere, orari vult
à sanctis, sed vt eius orationem exauditam indicet, vnde & Chaldaica editio loco huius ita habet, suscepi ora-
tionem tuam. Sunt & qui dicant, Moysen hoc in loco populi sustinere personam, quasi dicat deus, Quare popu-
lus cui præes, clamat ad me? Sed prior sensus verior, & à sanctis patribus communi concordia receptus. *Loque-*
re filiis Israel vt proficiscantur. Tu autem eleua virgam tuam, & extende manum tuam super mare, & diuide illud, vt gradiantur filij Is-
rael in medio mari per siccum. ORIGENES. Iubetur Moyses virga percutere mare, vt ingredienti populo dei
dehiscat & cedat, ac voluntati diuinæ elementorum famulentur obsequia, & aquæ quæ timebantur, dextera le-
uáque famulis dei murus effectæ, non solùm perniciem nesciant, sed & munimen exhibeant. AVGVSTI-
Quæst.53. NVS. Et tu eleua virgam tuam. Hæc est virga illa in qua fiebant mirabilia, quæ modò dicitur esse Moysi, tũc
autem fratris eius fuisse dicebatur, quando per illam ipse operabatur. AVCTOR CATENAE. Tu au- K
tem eleua virgam tuam, & cætera. Pronunciat dominus quid agendum sit, & spõdet miraculum, insuper & vin-
dictam certam de hostibus. Signum iterum præmittit, eleuationem manus cum baculo, propter populum cęrti-
moniis indigentem, non ob fidem Prophetæ. Iubetur scindere baculo mare, quid magis inexpectatum & admi-
rabilius? & tantùm credenti impenditur. Nihil ergo tam arduum à domino mandari potest, etiam introi-
tus in mare pedestris, quod fidelis detrectet, domini bonitatem cum omnipotentia perpendens vt Moyses.
Ego autem indurabo cor. INTERLINEARIS. Subaudi non tantùm Pharaonis, sed etiam *Aegyptiorum, vt perse-*
quantur vos, & glorificabor in Pharaone, & in omni exercitu eius, & in curribus & in equitibus illius. AVCTOR CATENAE.
Vt persequantur vos. Hebraicè est וְיִבְאוּ אַחֲרֵיהֶם Veiabóu acharehem, Et ingrediẽtur post eos. Sic Chaldaica, sic
& Septuaginta. Sed hæc sensum Latini Interpres non immutant. Dominus igitur ipse se prodit, & testatur au-
ctorem (eo tamen quo sæpius dictum est modo) obstinationis impij cordis Pharaonis, quem & serui omnes se-
quentur & obsequentur ad iudicium mortis, qui illi dudum obedierant sponte impiorum hominum oppressio- L
ne, & innocentis sanguinis effusione. *Et scient Aegyptij.* INTERLINEARIS. Id est scire cogentur.
CAIETANVS. Vel qui in Aegypto manserunt. *Quia ego sum dominus.* INTERLINEARIS. Non
alius, non Pharao. *Cum glorificatus fuero in Pharaone, & in curribus atque in equitibus eius.* AVCTOR CATE-
NAE. Id est, gloriosus apparebo propter mortem eius, subuersionem curruum & equitum eius. Et profectò ita
fuit. Nam ex hoc mirabili interitu glorificatum & illustratum est nomen domini in toto orbe terrarum. Primũ
quòd sit deus clementissimus, & potẽtissimus adiutor suorum in necessitatibus. Deinde quòd sit seueriſsimus
vltor in eos, qui non solùm à vitiis non resipiscunt, sed etiam dei mandata & populum eius persequuntur. Sic
capiuntur vulpes, sic finitur tyrannis, sic glorificatur dominus iudicia faciens, & innotescit iustitia eius cum om
nipotentia, sic reges currus, equites & milites à domino vincuntur, sic eruditi in pœnis qui Prophetas domi-
ni audire recusarunt. *Tollénsque se Angelus dei qui præcedebat castra Israel, abiit post eos, & cum eo pariter columna nubis, priora*
dimittens, post tergum stetit inter castra Aegyptiorum, & castra Israel. RVPERTVS. Hoc ex motu columnæ priora M
dimittentis, & post tergum stantis agnosci vel præuideri potuit, quòd Angelus dei qui præcedebat castra Israël,
post eos abierit. Neque enim Angelus, siue ille erat Angelus magni consilij, siue angelicorum spiritu ũ aliquis, in
quo esset virtus liberatoris dei, per semetipsum apparebat omnibus, neque hoc litera cogit intelligi alioquin nõ
necesse esset, vt vel per diem columna nubis, vel per noctem columna ignis appareret coram populo dux itine-
ris. SEVERVS. Angelus qui populum præcedebat, à columna diuersus erat, itémq; colũna ipsa ab angelo
illo differebat. Ipsius autẽ domini velut corporeum instrumentum erat, per quem, quũ ipse natura expers corpo-
ris sit, & supra omnem essentiam quæ materia ac sensu prædita sit, proprio colloquio Moysen dignum existi-
mabat. HVGO DE SANCTO VICTORE. Tollénsque se Angelus domini. Aliquando domino,
aliquando Angelo factum attribuitur, quia reuera Angelus domini minister aderat, & dominus in ipso & per
ipsum

A ipsum operans. Abiit post eos, vt defenderet eos per nubem: suis lumen, aliis tenebras per eandem simul faciens.
CAIETANVS. Adhuc non narrauerat Moyses Angelum præcedentem populum Israël, sed columnã dun-
taxat. Et dicitur nuncius dei, quia ad ducendum Israëlem à deo fuerat missus. Ad hoc autem exequendum mo-
uit se, & iuit ex parte anteriore in partem posteriorem, ad protegendum Israëlem ab Aegyptiis. Et iuxta He-
braum idem verbum repetitur, ita quòd quemadmodum dictum est, & mouit se Angelus, ita dicitur, & mouit
se columna. Significatur enim per hoc, quòd columna non tanquam pulsa à vento, sed tanquam animal moues
seipsum, profecta est ad locum inter exercitum Israël, & exercitum Pharaonis. Et ex eo quòd appellatur colum-
na nubis, insinuatur quòd adhuc erat dies quando hoc gestum est, nam columna nubis die, & nocte ignis solita
erat apparere. AVCTOR CATENAE. Tollénsque se Angelus domini, & cætera. Propria Hebrai-
ca sunt hoc in loco sicut legitur in Chaldaica, videlicet, Et recessit Angelus domini qui gradiebatur coram ca-
B stris Israël, & abiit post eos, & recessit columna nubis à facie eorum, & stetit post tergum eorum, & ingressa est
inter castra Aegyptiorũ, & inter castra Israël. Sed & hoc dicit litera nostra. Est autem sensus, quòd tam Angelus
quàm columna qui præcedebant exercitum Hebræorum, cœperunt ire à tergo illorum. Angelus itaque domi-
ni, minister dicitur hoc loco iustitiæ diuinæ. Iste præibat semper castra Israëlis, viam ostendens, protegens, & il-
luminans totum exercitum, & insuper insequturos hostes prohibens. Prærierat (inquit) hactenus, nunc autem
ab anteriore parte se transferens, ad postremum se contulit agmen exercitus, ipsum totum sequens, medium se
statuens inter filios Israël & Aegyptios. Id autem videbatur spectro columnæ & nubis. Loquitur autem de co-
lumna ac si persona esset, Angelo enim domini mouebatur. *Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctẽ, ita vt ad se inui-*
cem toto noctis tempore accedere non valerent. GREGORIVS NYSSENVS. Nubes quæ dei iussu non natura
præcedebat, non presso aëre vaporibus cõstipata, sed aliùd quiddam diuinius atque altius, quàm humana mens
percipere valeat, quæ in die solis ardores temperabat, & noctu in ignem versa, noctis & frigora temperabat, &
C tenebras remouebat. Hæc (inquam) nubes, quam veluti ducem sequebantur, priore omisso itinere, in rubeum ma
re ducebat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et fuit nubes & obscuritas, & illuminauit noctem.
Ecce effectus Angeli & columnæ. Relatiuè siquidem ad Aegyptios, fuit nubes caliginis, & fuit obscuritas,
illuminatione cœlesti suspensa quoad effectum lucendi, non absolutè, sed exercitui Pharaonis. Effectus au-
tem columnæ relatiuè ad populum Israël duntaxat, fuit illuminare noctem illam, vt iter agerent videndo
clarè viam, & se inuicem. Ita (inquit) vt ad se inuicem toto noctis tempore accedere non valerent. Iuxta Hebræ-
um habetur, Et non appropinquauit iste isti tota nocte. Ecce effectus ex tenebris & caligine impedietibus Aegy-
ptios subsecutus, quòd quamuis vterque exercitus tam vicini erãt vt essent demonstrabiles tanquam compræ-
sentes iste & isti, tota tamen nocte non appropinquauit iste Aegyptius isti Israël, proficiscente vtroque exercitu
tota illa nocte. AVCTOR CATENAE. Et erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem. Hebraicè
sic legitur וַיְהִי הֶעָנָן וְהַחֹשֶׁךְ וַיָּאֶר אֶת הַלָּיְלָה Vaihi hehanan vehachósech vaiáer eth haláila, Et fuit nubes & tene-
D bræ, & illuminauit, seu illuminabat noctem, id est, Columna illa quæ erat inter vtraque castra, ex parte Israëlis,
nocte illuminabat, ex parte autem Aegyptiorum, erat nubes obscura & tenebrosa. Vnde Chaldaica locum elu-
cidans, ita habet, Et erat nubes & obscuritas Aegyptiis, Israëli autem erat lux tota nocte. Vel dicas quòd erat nu
bes quæ illustrabat noctem filiis Israël, tenebræ autem Aegyptiis. Dicunt alij intelligendum esse hoc modo, vt in
prioribus illis, de nube Hebræorum non fiat mentio, sed vt ostendatur factas esse tenebras ereptamq; oculis se-
renitatem, omniáque sydera esse condita, vt formidabilior esset nox Aegyptiis. Cùm autem postea dicitur, Et il-
luminabat noctem, loquatur de nube lucida Israëlitarum. Quem sensum fortasse exprimere voluerunt Septua-
ginta, habentes, καὶ ἐγένετο γνόφος καὶ σκότος, καὶ διῆλθεν ἡ νύξ, Et facta est caligo & tenebræ, & venit siue pertrans-
iit nox. Igitur columna qua parte respexit Aegyptios, tenebrosa fuit, ea autem parte qua Hebræos, erat lucida
& lucens, & hinc factum est, vt neuter exercitus alterum adoriretur. Sic enim dominus se fidelium protectorem
exhibet à dextris & à sinistris, ante & retro, velut gallina pullos colligens & propugnans. Nihil hostis potest con-
E tra pios domino nolente. In manu domini est omne robur exercituum, ideo dominus exercituum, nominatur.
Cúmque extendisset Moyses manum super mare, abstulit illum dominus flante vento vehementi & vrente tota nocte, & vertit in siccum.
Diuisáque est aqua, & ingressi sunt filij Israel per medium sicci maris. Erat enim aqua quasi murus à dextera eorum & læua. ORI-
GENES. Mira dei potentia. Cogitur fluctus in cumulum, & vnda in semetipsam repressa curuatur. Soli-
ditatem recipit liquor, & solum maris aresc it in puluerem, vt sicca planta populus dei transiret. Bonitatem
dei creatoris intellige, si voluntati eius obtemperes, si legem eius sequaris, ipse tibi elementa etiam contra sui na
turã seruire compellit. Audiui à maioribus traditum, quòd in ista digressione maris, singulis quibusque tribu-
bus filiorum Israël, singulæ aquarũ diuisiones factæ sint, & propria vnicuique tribui in mari aperta sit via. Idq;
ostendi ex eo, quòd in psalmis scriptum est, Qui diuisit mare rubrum in diuisiones, per quod multæ diuisiones
docentur factæ, non vna. Sed & per hoc quod dicitur ibi, Beniamin iunior in stupore, Principes Iuda duces eo-
rum, Principes zabulon, & principes Neptalim, nihilominus vnicuique tribui proprius enumerari videtur in-
F gressus. Hæc à maioribus obseruata in scripturis diuinis, religiosum credidi non tacere. ZENO EPISCO-
PVS VERONENSIS. Mira fratres charissimi historiæ sacrę sic est perlecta narratio cùm Israëlis populus *Ser.lib.2.*
in ortu captiuitatis iugo depressus à rege Pharaone duris cõditionibus in Aegypto necaretur: miseratione dei *Serm.12.*
duce Moyse iussus est proficisci. Huic non circulus solis per diẽ, sed columna nubis: non candida luna, sed ignis
columna per noctem iter pandebat ignotum. Qui vt inter duo elementa peruenit, ibidem præsentatę exitum
mortis expauit. Hinc enim persequentium Aegyptiorum infestis mucronibus premebatur: inde niaris ma-
gno clausus obice premebatur. Etenim illi nullæ inerant naues, nulla trãsfretandi præsidia: cum subitò diuina
prouidentia scinditur mare, aquæ dextra læuáque gelido stupore frenatæ, vitreos diriguntur in muros, præsto-
lantes transitum dei populi, vt persequentibus mare sint. Inducitur in viam Israël ingratus: in qua nec gladios
posset timere nec fluctus. Mirares, medio puluerulentus exultat in profundo: quia circa se videret feliciter
triumphum suum perire naufragio. Hæc Iudæus prædicat fratres, & tamen deo demens adhuc vsque non cre-
dit, qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

Serm.89. dit, qui est benedictus in secula. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. G Cúmque extendisset Moyses manus super mare, abstulit illũ dominus, & cætera. Statim diuino iussu virgæ ictu rumpitur mare, & diuisis vndis freti, arcana & maris secreta declarat vnda. Erigitur in cumulũ pelagus, & limite recto via porrigitur, vbi populus domini mirabiliter graderetur. Quibus visis populus domini propter se cuncta gesta cognouit, & iussu diuino intrepidus introiuit. THEODORETVS. Nonnulli tradidere, Mare rubrum in duodecim diuisiones diuisum fuisse, atque vnamquamque tribum separatim transmeasse, idque beatum Dauid cecinisse existimant, quum ait, Qui diuisit mare rubrum in diuisiones. Ego autem duas in partes mare diuisum fuisse putarim: id enim & diuina nos docet historia dicens, Et ingressi sunt filij Israël per medium sicci maris, erat enim aqua quasi murus à dextra eorum & sinistra, viam verò latam fuisse, pro portione videlicet transeuntium. Deduxit enim eos in abyssо sicut in deserto. Id sanè latitudinem viæ declarat. Neque verò ratio hæc pietatis doctrinæ aduersatur, hoc enim atque illud diuinæ H potentiæ opus fuit, oportet denique diuinæ scripturæ veritatem sequi. DIODORVS. Propterea quòd vestigia miraculi illius in rubro mari facti adhuc ostenduntur, mari se se reciprocante, ac littora destituente, idcirco nonnulli Gentilium id naturæ maris illius non diuino miraculo ascribẽdum esse affirmant. Quod quidem illis dandum ac concedendum esset, si per reciprocationem fieri posset, vt in medio mari latissima via ac transitus, quod Israëlitis datum est, efficeretur. Itémque si mare diuisum à dextris & à sinistris, natum aptũque est vt solidus murus consistere. At siue concedi potest, mare rubrum alicubi ad littus vndas impellere, alicubi verò reciprocando resilire: verùm quum Israëlitæ transirent, mare illud reciprocando locum dedisse, nulla ratione intelligi potest. Qui enim fieri potest, vt mare reciprocãdo in muri modum solidum hinc atque hinc transeuntem populum circunsteterit? EVSEBIVS EMESENVS. Sic igitur per virgam miracula fiebant. Aegyptij percutiebantur, Israël expellebatur, Deus cognoscebatur, mare scindebatur, & vt ita dicam, con I sequuti ducem Hebræi vsque ad littus, quos Aegyptij persequuti, vndique ita concludunt, vt nulla iam fuga humano consilio posset excogitari. Ante ipsos mare rubeum erat, post ipsos validissimus atque instructissimus Aegyptiorum exercitus. Tunc summus ille vir omnium, diuinitus motus ad littus descendit, marèque rubrum virga percussit, & subitò vt in vitro facta scissura, facilè ex altera parte in alteram peruenit. Sic ictu Mosaicæ virgæ, in oppositam vsque ripam, hinc atque hinc cedentibus aquis, scissura peruenit. PROSPER. Vides ergo quomodo mare exequendo iudicium sui creatoris & regis, sententiæ diuinæ iussa compleuit? Dein puniendo rebelles, innocuis viam rescisis vndis, suspensòque gurgite, sicco puluere gradiẽtibus præbuit? AMBROSIVS LIBRO TERTIO EPISTOLARVM. Sic igitur cùm de Aegypto liberaret dominus populum suum, mouit cœlum & terram, quando in cœlo columna erat ignis, terra inter fluctus, murus in mari, via in CAIETANVS. Cúmque extendisset Moyses manum suam super mare, abstulit illud dominus. Iuxta Hebrꝛũ K habetur, & duxit deus mare. Non consumptio aquarum, sed ductio earundẽ significatur, vt intelligamus, quòd quèadmodum stante Iordanis flumine, tempore Iosue tumularunt aquæ in parte superiori, ita in hoc transitu, aquæ maris ad dexteram & ad sinistram ductæ sunt tumescentes in latitudine hinc & inde. Et attribuitur miraculum hoc domino, vt summi dei operatio etiam in mari contra naturam aquarum manifestetur. Flante (inquit) vento vehemente & vrente. Iuxta Hebraũ habetur, In vento orientali forti. Et refertur ad clausulã sequentem, tota nocte, & posuit mare in siccum. Ita quòd ordo literæ est, Et posuit (subaudi dominus) mare ad siccum in vento orientali forti tota nocte. Causa secunda ad exiccandum terram quæ fuerat sub mari, adhibit

Universidad de Deusto
Biblioteca

quentes, demergentur in abyssum, etiam si videntur rogare Iesum ne interim mittat eos in abyssum. Sed & G
alium ex his accipere possumus intellectum. Si Aegyptum fugias, si ignorantiæ tenebras relinquas, & sequaris legem dei, Moysen, obuiet autem tibi mare, & contradicentium tibi fluctus occurant, percute tu obluctantes vndas virga Moysi, id est, verbo legis, & vigilantia scripturarū iter tibiipsi disputando per aduersarios pande, cedent vndæ continuò, & superati fluctus locum victoribus dabunt, mirantibúsque & attonitis, ac stupore defixis his qui paulò antè aduersabantur, legitimis tu disputationum lineis rectum fidei iter secabis, & in
tantum doctrinæ verbo proficies, vt auditores tui, quos in virga legis eruditi, ipsi iam contra Aegyptios, velut fluctus maris insurgant, & non solùm impugnent eos, sed & superent & extinguant. ISIDORVS. Sequentibus ergo Aegyptiis percutit virga Moyses aquas, & transierunt filij Israël per medium mare rubrum. Quid mare rubrum, nisi baptismus est Christi sanguine consecratus? Hostes sequentes cùm rege
qui à tergo moriuntur, peccata sunt præterita quæ delentur, & diabolus qui in spirituali baptismo suffoca- H
tur. Premunt quidem Aegyptij, vrgent instantia peccata, sed vsque ad mare, id est, vsque ad aquam baptismi.
Cap.6. AMBROSIVS LIBRO SECVNDO DE SACRAMENTIS. In mari igitur rubro figuram istius
baptismatis extitisse ait Apostolus, dicēs, Quia patres nostri omnes baptizati sunt in nube & in mari. Et subdit,
Hæc autem omnia in figura facta sunt illis: illis in figura, sed nobis in veritate. Tunc Moyses virgam tenebat,
concluſus erat populus Iudæorum, instabat Aegyptius cum armis ex vna parte, mari claudebantur Hebræi, ne-
que maria transire poterant, neque in hostem recurrere, murmurare cœperunt. Vide, non te prouocet, quia exau-
diti sunt. Et si exaudiuit dominus, tamen culpa non carent qui murmurauerunt. Tuum est vbi constringeris, cre
dere ꝙ euadas, non murmurare, inuocare, rogare, nō querelam expromerè. Tenebat virgam Moyses, & ducebat
populum Hebræorum in nocte in columna lucis, in die in colūna nubis. Lux quid est, nisi veritas quæ apertū &
plenū lumē effundit? Colūna lucis quid est, nisi Christus dominus, qui tenebras infidelitatis depulit, lucem veri-
tatis & gratiæ spiritalis affectibus infudit humanis? At verò columna nubis est spiritus sanctus. In mari erat po- I
pulus, & præibat columna lucis, deinde sequebatur columna nubis quasi vmbratio spiritus sancti. Vides quòd
per spiritum sanctum & per aquam typum baptismatis demonstrauerit? In diluuio quoque fuit iam tunc figura
baptismatis, & adhuc vtique non erant mysteria Iudæorum. Si ergo huius baptismatis forma præcesit, vides
ergo superiora mysteria Christianorum quàm fuerint Iudæorum. GREGORIVS TRIGESIMO
Cap.3. QVARTO MORALIVM. Demū audi & aliud. Sicut pernicioſum est, si vnitas desit bonis, ita pernicio-
sius est si non desit malis. Reproborum quippe vnitas, bonorum vitam tanto durius præpedit, quanto ei se per
collectionem durior opponit. Hanc vnitatem reproborum pernicioſam sibi Paulus conſpexerat, cùm in me-
Act.23. dio Sadducæorum Phariſeorúmque deprehenſus dicebat, De spe & resurrectione mortuorum ego iudicor. Quæ
nimirum voce percuſſa, protinus contra se vicisim audientium turba diſsiluit. Cúmque in duas partes tumul-
tuantium multitudo diuiditur, Paulo via ereptionis aperitur: quia quem turba perſequentium vnita con-
strinxerat, diuisa laxabat. Eripiuntur ergo iusti dum diuiduntur iniusti, & electorum vota ad perfectum K
perueniunt, dum reproborum agmina per diſcordiam confunduntur. Quod bene etiam maris rubri ſciſ-
sione designatur. Dum enim in duas partes vnda diuiditur, ab electo populo ad terram repromiſsionis
tenditur: quia dum malorum vnitas ſcinditur, bonæ mentes ad hoc quod appetunt, perducuntur. Si ma-
lorum vnitas noxia non fuiſſet, nequaquam diuina prouidentia ſuperbientium linguas in tanta diuerſi-
tate diſsipaſſet.

4 NAmque aduenerat vigilia matutina, & Ecce respiciens dominus super castra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & subuertit rotas curruum ferebantúrque in profundum. Dixerunt ergo Aegyptii, Fugiamus Israëlem, Dominus enim pugnat pro eis contra nos. Et ait dominus ad Moysen: Extende manum tuam super mare, ut reuertantur aquæ ad Aegy- L
ptios, super currus & equites eorum. Cúmque extendiſſet Moyses manum contra mare, reuerſum est primo diluculo ad priorem locum. Fugientibúsque Aegyptiis occurrerunt aquæ, & inuoluit eos dominus in mediis fluctibus. Reuerſæque sunt aquæ, & operuerunt currus & equites cuncti exercitus Pharaonis, qui ſequentes ingreſsi fuerant mare, nec unus quidem ſuperfuit ex eis. Filii autem Iſraël perrexerunt per me-
dium ſicci maris, & aquæ eis erant quaſi pro muro à dextris & à ſiniſtris. Liberauítque dominus in die illa Iſraël de manu Aegyptiorum, & uiderunt Aegyptios mortuos ſuper littus maris, & manum magnam quam exercuerat dominus contra eos. Timuítque populus dominum, & crediderunt Domino & Moyſi ſeruo eius.

RVPERTVS. Iámque adest clara glorioſæ magnificentiæ domini resgesta, quando diuiſa est a- M
4 qua, & ingreſsi sunt filij Iſraël per medium ſicci maris, & interfecit dominus exercitum Pharaonis, & ſub-
uertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum, & ita sciuerunt ipſi Aegyptij quia dominus ipse est
deus, vt dicerent, Fugiamus Iſraëlem, dominus enim pugnat pro eis contra nos. Videamus ergo quomodo
hæc narrat ſanctus dei ſeruus Moyses. *Iámque* (inquit) *aduenerat vigilia matutina, & ecce reſpiciens dominus ſuper ca-
ſtra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis, interfecit exercitum eorum, & ſubuertit rotas curruum, ferebantúrque in profundum.*
Quatuor computabantur vigiliæ noctis, ternis horis per ſingulas computatis. INTERLINEARIS.
Cùm igitur vigilaret dominus deus ad cuſtodiam populi ſui qui antè dormire videbatur, reſpexit in quarta
cuſtodia ſuper caſtra Aegyptiorum. Locutio est ſcripturæ, vt reſpicere tunc dicatur deus, cùm aliquod ar-
duum & inſigne facit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et ecce reſpiciens dominus ſuper
caſtra per columnam. Quid est quòd per nubem dicitur deus reſpicere ſuper caſtra, niſi hoc ſcilicet, quòd nubes

quæ

A quæ priùs tenebras faciebat Aegyptiis, lucem præbuit eis? Sed ad confuſionem eorum totum hoc factum est, ſcilicet vt viderent ſe in arcto. Interfecit exercitum, & cætera. Breuiter totum negotium comprehendit, & deinde prolixius idem repetit: ibi ſcilicet, Dixerúntque Aegyptij, & cætera. CAIETANVS. Tanquam igitur diſsimulauerit vſque ad illam horam deus ſupremus, deſcribitur quòd reſpexit illa hora ad caſtra Aegyptiorum, quia vſque ad illam horam permiſit Aegyptios perſequi Iſraëlitas, & tunc incœpit aduerſus eos operari. Parui autē refert quòd in Hebræo habetur, non per, ſed in columna. Ipſe enim ſummus deus deſcribitur in columna ignis & nubis animaduertens in Aegyptios. Ergo & Angelus & ipſe deus in columna erat cum populo Iſraël, vt intelligamus deum non ſic per Angelos operari quemadmodum principes humani, ſed ita Angelis vti, vt ipſe præſens ſit omnibus, & operetur tanquam præſens, & non tanquam abſens ipſe, & per miniſtros ſeu nuncios præſens. Et aduerte prudens lector, quòd ex hac litera ſoluitur quæſtio an
B duæ fuerint columnæ, altera nubis, altera ignis, hâc enim clarè narratur, quòd vna & eadem columna fuit columna ignis & nubis, quia vtrumque officium actualiter tunc exercebat. Ignis quidem ad illuminandum Iſraëlitas, nubis autem ad impediendum ne lux illa videretur ab Aegyptiis. Secundum autem ſolitum curſum, exercebat, die quidem officium nubis, nocte autem officium ignis. Sequitur, Interfecit exercitum eorum. Iuxta Hebræum habetur, Et effecit attonitum exercitum Aegyptiorum. Ecce prima animaduerſio, exterrendo & perturbando animos Aegyptiorum, quemadmodum terremur, & attoniti reddimur ex repentè magnis periculis imminentibus. Et ſubuertit rotas curruū. Iuxta Hebræum habetur, Et remouit rotam curruū eorum. Secunda actio diuina, fuit amotio rotarū ex propriis axibus, vel fortè cuiuſlibet currus vnica duntaxat rota amota est ab axe, vt non ſolùm animo, ſed etiam corpore turbarentur declinando. Nulla autem cauſa media in litera narratur cō
currens ad ambas actiones iſtas, ſed duntaxat quòd deus in columna ignis & nubis reſpexit, & effecit duo hæc, nonnihil enim occaſionis datur vel ſumitur ſuſpicandi, actionem aliquā ex columna emanaſſe ſenſibilem (pu-
C ta fulminationē qua attoniti fuerunt Aegyptij, & rotæ curruū amotæ) ex eo ꝙ non deus abſolutè, ſed deus in columna ignis & nubis deſcribitur effector vtriuſq; repentini effectus. Ferebanturq; in profundum. Iuxta Hebræū habetur, Et egit eos in grauitate. Remotis rotis ab axibus curruū, cōſequēs fuit vt loco motus progreſsiui mouerentur deorſum ſecundū grauitatem & curruū & perſonarū. Hæc prima animaduerſio diuina fuit, antequā Moyſes extenderet virgam ad reducendū mare. AVCTOR CATENAE. Iamq; aduenerat vigilia matutina. Hebraicè est וַיְהִי בְּאַשְׁמֹרֶת הַבֹּקֶר Vaihi beaſmóreth habóker, Et factum est in cuſtodia, ſiue vigilia matutina: ſic Chaldaica, ſic Septuaginta. Sed idem est cū littera noſtra. Et ecce reſpiciens dominus ſuper caſtra Aegyptiorum per columnam ignis & nubis. Aduerbium demonſtrandi, Ecce, non legitur Hebraicè, neque Græcè, neque Chaldaicè. Sed hoc parum est. Et loco, per columnam, legitur in columna. Quanquam ב Beth litera, quæ præponitur dictioni hammud, & per, & in, reddi poſsit, & quomodocūque reddatur, ſenſum nō vitiat. Qui est huiuſmodi, nempe quòd vertit ſe dominus cum columna ignis contra Aegyptios in magnum illorū terrorem & tu-
D multum. Interfecit exercitum eorū. Hebraicè est וַיָּהָם Vaiáham, Quod & interfecit, & conturbauit, ſeu perturbauit vel attriuit verti poteſt. Et eſt futurum à verbo הוּם Him. Caldaica lectio habet. Et conturbauit hoc est, infremuit ſuper exercitum, & terrorem immiſit. Sicque & Septuaginta συνετάραξε τὴν παρεμβολήν, id est conturbauit caſtra. Interpres autem reſpectum habuit ad finem totius negotij. Et ſubuertit rotas curruū, ferebanturq; in profundum. Hebraica ſunt וַיָּסַר אֶת אֹפַן מַרְכְּבֹתָיו וַיְנַהֲגֻהוּ בִכְבֵדֻת Vaiáſer eth ophan marcebotaf vainahagehu bichbeduth, Et abſtulit rotam (pro rotas, ſingulare pro plurali) curruum eorum & ducebant eos grauiter, ſubaudi Aegyptij illos currus. Agebant enim illos equi cum magna difficultate, vt ſolent magna difficultate agi detractis rotis. Sic autem legit & Chaldaica. Alij vertunt, Et impediuit rotas. Septuaginta quoque aliquid ſimile, καὶ συνέδησε τοὺς ἄξονας τῶν ἁρμάτων αὐτῶν. Et impediuit vel colligauit axes curruum eorum. Rabbi quoque Salomon hoc idem ſentit, ſed alio modo, Videlicet, Propter vim ignis accenſæ ſunt rotæ, & currus impliciti ſunt, & qui ſuper eos ſedebant, excutiebantur, & membra eorum diſcerpebantur. Quod autem ſequitur, Ferebanturq;
E in profundum, vertunt, Duxítque eos in grauitatem, hoc eſt, in grauiores & profundiores aquas. Loco cuius Septuaginta habent, καὶ ἤγαγεν αὐτοὺς μετὰ βίας, Et fregit ſiue agitauit eos (ſupple currus dominus) cum vi. Alij Et deduxit eas (ſcilicet rotas) cum pondere, tranſtulerunt. Quorum omnium ſententia eſt, quòd rotas curruum impulit vehementer deus, & præcipitauit in profundum, atque idem ſentiunt omnes, licet variè. Propter igitur iuſsionem domini primùm ſeparatæ ſunt rotæ à curribus, vel impliciti ſunt currus cum inſeſſoribus præcipitatis, & fruſtulatim diſcerptis. Tùm deinde flante ſpiritu eiuſdem reuerſum eſt mare ad priorem locum, & magna vi cooperuit Aegyptios, & ita ſubmerſi ſunt quaſi plumbū in aquis vehementibus. Ingrauauit enim eos, & induratuit, ac præfractos reddidit malitia eorū. *Dixerunt ergo Aegyptij, Fugiamus Iſraelem, dominus enim pugnat pro eis contra nos.* INTERLINEARIS. Ac ſi dicerent, Non vlterius hos inſequamur, pro quibus liberandis contra nos oppri
mendos præliatur deus, cuius iræ nemo reſiſtere poteſt. CAIETANVS. Ecce effectus primæ plagæ. Et di-
cendo fugiamus, manifeſtāt ſe velle redire in Aegyptum via qua venerant, adhuc enim mare erat apertum, & ip
F ſi erant progredientes verſus Iſraëlem, quando hac plaga triplex incurrerunt malum, nam animo ſunt attoniti, & corpore ſunt moti deorſum, & rotas curruum amiſerunt. Verificatur etiam in eis quod dixerat deus, & ſcient Aegyptij quòd ego dominus. Nunc enim confitentur ꝙ nō magica arte, ſed ipſe dominus est qui pugnat pro Iſraëlitis contra Aegyptios. Et ex hac confeſione inſinuatur, quòd ex illa columna nubis quæ erat in aëre inter Iſraël & Aegyptios, ſenſibilis actio emanabat contra Aegyptios perſequentes Iſraëlem, alioquin nō dixiſſent, fugiamus Iſraëlem, quia dominus pugnat pro eis cōtra nos, ſed putaſſent caſu accidiſſe ſibi huiuſmodi impedimēta, AVCTOR CATENAE. Dixeruntq; Aegyptij, Fugiamus Iſraëlem. Parum eſt quòd hîc Hebraicè legitur וַיֹּאמֶר מִצְרַיִם אָנוּסָה מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל Vaiómer mizráim anúſa mipene Iſraël, Et dixit Aegyptius, Fugiam à facie, ſiue à conſpectu Iſraël. Nam ſunt ſingularia pro pluralibus. Vnde tam Chaldaica quàm Septuaginta legunt ſicut Interpres. Quod verò ſequitur, Dominus enim pugnat pro eis contra nos, legit Chaldaica, Quia hæc est potentia dñi quæ pugnabat pro eis in Aegypto. Sed & hoc ſenſum latinæ verſionis non variat, quæ ab Hebraica litera nō

deuiat

Universidad de Deusto
Biblioteca

deuiat. Vides igitur hoc in loco quomodo audacia impiorũ vertitur in conturbationem, persecutio in fugam, G perfidia indurata ad pœnitentiã intempestiuã & infructuosam. Tardè nimium sapiunt impij quòd Dñs pugnat pro fidelibus. Qui tempestiuè sapit, discit sibi temperãdũ ab oppressione amicorũ dei, sicut à tactu pupillæ oculi dñi. Quid me (inquit alibi) Saule persequeris? Durũ est tibi contra stimulũ calcitrare. Verũ quãuis dicerẽt Aegyptij fugiamus vehementia signorũ admoniti, non tamen fugere potuerunt, nimirũ pertinacia indurati & excæcati, aquis præuenti. Vnde & sequitur, *Et ait dominus ad Moysen, Extende manũ tuam super mare, vt reuertantur aquæ ad Aegyptios, super currus & equites eorum.* CAIETANVS. Fugiẽtibus Aegyptiis, præcepit deus vt mediãte virga Moysi reuertantur aquæ in locũ suum ad operiendũ Aegyptios. AVCTOR CATENAE. Et hoc etiã in loco iuxta Hebræum sunt singularia, vt dicatur, Vt reuertantur, seu & reuertentur aquæ ad siue super Aegyptiũ, super currus eius, & super equites eius. Sed de more scripturæ pro pluralibus ponũtur. Et sic habẽt Chaldaica & Septuaginta. Et est sensus, Vt reuersæ aquæ obruãt currus & equites Aegyptiorũ? *Cúmque extendisset Moyses manum contra mare, reuersum est primo diluculo ad priorẽ locum.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur in reuolutione mane. Ita quod à vigilia matutina vsq; ad aduentũ mane, tempus fuit prioris plagæ, & consilij Aegyptiorũ ad reuertendũ, & initij reuersionis. Oportuit enim nobiles qui erãt in curribus habere tẽpus prouidẽdi sibi de equis super quos equitando reuerterẽtur, & inferioris ordinis milites, vel pedestres, vel super equos qui traxerũt currus, redire. Quod autem dicitur ad priorẽ locum, Iuxta Hebrẽũ habetur, ad fortitudinem suã. Impedita siquidem fuerat diuinitùs vis naturalis aquarum maris, dum in forma muri tenerentur, & propterea reuersum est mare ad fortitudinẽ suã quando relictum est naturali fluxui naturæ propriæ. AVCTOR CATENAE. Reuersum est primo diluculo ad priorem locum. Egregiè expresit Hebraicam dictionem לְאֵתָנוֹ Leethano, Ad fortitudinem suã, vel robur suum, seu vt habet Chaldaica, Ad vigorem suum. Septuaginta autem, ἐπὶ χώρας, Ad locum legunt, sicut & Interpres vertit. Sed hæc omnia idem dicũt. Nam tunc mare fortitudinem suam recepit, cùm in pristinum locũ reuersum est. Alij autem ad matutinam lucem referunt, hoc est, cùm aurora iam potenter emergeret, & mane clarè illucesceret, vt res esset conspicua, tunc mare reuersum est. Sed prima versio melior. Vides ergo quomodo ad eleuationem manus Moysi diuina virtute omnia facta sunt contra Aegyptios morti destinatos, tempore illo quo mane diei vel auroræ prospicere incipit. Obedientia & fide vincunt fideles. Omnis creatura seruit creatori, & armatur contra impios in vltionem dei & amicorum eius. *Fugientibúsque Aegyptiis occurrerunt aquæ, & inuoluit eos dominus in mediis fluctibus.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Priùs fugati & prostrati sunt à domino Aegyptij, & ad vltimum aquis obuoluti. CAIETANVS. Clariùs in Hebræo habetur hæc eadem sententia, sonans, quòd Aegyptij fugiebant obuiam mari redeũti ad fortitudinem suam. ex qua sententia habetur, quòd aquæ incœperunt redire hinc & inde, non simul, sed succesiuè, inchoando ab illa maris parte, per quam ingressi erant. Sic enim planus literæ sensus verificatur, & quòd fugiebãt, & quòd versus rediens mare ibant. Et hoc etiam quadrat egressui Israëlitarum ex altera parte, vt totaliter completeretur quietè ipsorum egressus ex mari, & interim aquæ inciperent occurrere Aegyptiis, ne euaderet aliquis eorum. AVCTOR CATENAE. Fugientibúsque Aegyptiis occurrerunt aquæ. Iuxta Hebræum est וּמִצְרַיִם נָסִים לִקְרָאתָן Vmizráim nasim likratho, Fugerúntque Aegypti, siue Aegyptij autẽ fugiebant in occursum eius, scilicet maris reuertentis. Sic & Chaldaica. Septuaginta quoque, οἱ δὲ Αἰγύπτιοι ἔφυγον ἐπὶ τὸ ὕδωρ, At Aegyptij fugerunt ad aquam. Sed hæc non discrepant à Latina editione. Et est sensus, quòd aquæ occurrerunt Aegyptiis fugientibus versus littus. Alij dicunt eos ita fuisse attonitos, vt præ cõsternatione in ipsas aquas medij maris ruerent, dum fugere debuissent ad littus vt viderentur ipsis aquis exire obuiam, & ipsæ aquæ illis. Et inuoluit eos dominus in mediis fluctibus. Id quod Hebraicè legitur וַיְנַעֵר יְהוָה אֶת מִצְרַיִם בְּתוֹךְ הַיָּם Vainaher iehoua eth mizráim bethoch haiam, Et excusit, vel proiecit, siue impulit, aut præcipitauit dominus Aegyptios in medium maris. Chaldaica, Et suffocauit dominus Aegyptios in medio maris. Septuaginta, καὶ ἐξετίναξε. Et excusit. Quasi dicat, impulit eos dominus per vehementes fluctus in mediũ maris, atque submersit insanos illos homines, qui agnoscere noluerũt potentiã eius & inaudita mirabilia eius. *Reuersæ sunt aquæ, & operuerũt currus & equites cũcti exercitus Pharaonis, qui sequentes ingressi fuerant mare, nec vnus quidem superfuit ex eis.* HIERONYMVS IN HIEREMIAM. Quanto serior vindicta peccantium est, tanto iustior, in similitudinem Pharaonis, qui decem plagis admonitus, non punitus, & in duritia perseuerans, ad extremum rubri maris fluctibus obrutus est. THEODORETVS. Iustissimus iudex Pharaonem vnà cum vniuerso exercitu in aquis interire voluit, propterea quòd per aquã tot Hebræorum infantes interfecit. AVCTOR CATENAE. Cuncti exercitus Pharaonis. Hebraicè est לְכָל חֵיל פַּרְעֹה Lecol chel parho, Et totum exercitum, siue & omnes exercitus Pharaonis. Sed hoc parum est. Hic est igitur finis impietatis, sic percutit & excindit dominus eos qui nullis admonitionibus flectuntur, nullis minis dei terrentur, sed excæcati contra deum pugnare pergunt. Videmus quàm grauiter deus suos tentet, quomodo sibi confidentes liberet. Docemur sperare in dominum, cauere violentia, iniuria non premere. Nam veniens veniet vltio dei aliquando, abundéque rependet his, qui longanimitatem suam contempserunt, liberabítque suos de manibus eorum. *Filij autem Israel perrexerunt per medium sicci maris, & aquæ eis erant quasi pro muro à dextris & à sinistris.* GREGORIVS NYSSENVS. Facto per medium pelagus itinere, vtraque ex parte vndis aquarum quasi muris consistentibus, ingressus est deo fretus cum populo Moyses, quem Pharao impetu animi concitatus, insequutus est. Sed mare virga percussum in pristinum statum reductum Aegyptios, omnes obruit. SEVERVS ANTIOCHENVS EPISCOPVS. Cùm hi quos inimici persequebantur, in arido constitissent, murus ille vndarum secundum naturam suam effusus, Aegyptiis sepulchrum fuit, atque vnà cum vniuerso exercitu equos ac currus inuoluit. CAIETANVS. Repetitur hæc sententia de filiis Israël non superfluè, sed ad significandum perseuerentiam itineris vsque ad intentum finem (ire enim per siccum inter aquas vsque ad reuolutionem mane, commune fuit Israëlitis & Aegyptiis, peruenire autem ad littus proprium fuit Israëlitis) & ad hoc

Cap. 32.

A insinuandum, quòd dum Aegyptij inciperent operiri aquis, Israëlitæ adhuc exibant, & aquæ erant eis tanquam muri hinc & inde. Ad hanc disparitatem narrandum adiungit Moyses suffocationi Aegyptiorum in mari, quòd filij Israël iuerunt in sicco, & habuerunt aquas pro muris. AVCTOR CATENAE. Aegyptiis igitur ad vnum inuolutis perditioni aquarum & submersis, Israëlitæ viui, illæsi & alacres perrexerunt per siccum, hoc est, iam ante illos perrexerant, vallati nimirum pro muro aquis à dextris & à sinistris. *Liberauítque dominus in die illa Israel de manu Aegyptiorum, & viderunt Aegyptios mortuos super littus maris, & manum magnam quam exercuerat dominus contra eos.* INTERLINEARIS. Manum magnam, ineffabilem domini dicit potentiam. CAIETANVS. Magna tractatur quæstio à nonnullis de situ huius littoris, occasione tum cadauerum eiectorum à mari, tum nominis deserti. Argumentantur enim nonnulli, eandem fuisse ripam maris ad quam appulerunt filij Israël, & ripam ex qua ingressi sunt mare. Tum quia mare eiicit mortuos ad littus propinquius submersioni, perspicuum est autem Aegyptios velociter fugientes à vigilia matutina vsque ad mane, propinquiores fuisse littori ex quo ingressi erant, Tum quia nomen deserti idem testificatur, nam ex Etham ingressi sunt in mare rubrum, & egressi de mari rubro, per desertum Etham iuerunt, vt legitur Numerorum trigesimo tertio. Sed si perspicaciùs considerata fuerit litera, facilè apparet contrarium esse verum, videlicet quòd filij Israël in alteram ripam iuerunt. Nam ex hoc quòd Aegyptij fugientes Israël iuerunt obuiam aquis, manifestatur quòd Aegyptij redibant ad ripam vnde ingressi erant, & filij Israël proprium persequebantur iter ad alteram ripam. Si enim ad eandem ripam præcessissent, non narrarentur Aegyptij fugientes Israëlem, sed sequentes. Nec obstat submersionem Aegyptiorum propinquiorem fuisse littori vnde ingressi erant, tum quia diuino operi attribuendum est, quod viderunt Aegyptios mortuos in littore in quo morabantur filij Israël, quod miraculum oportet fateri in quocunque littore visa fuerint huiusmodi cadauera sequenti die, quia naturaliter homo suffocatus in aquis, non natat B

C vsque ad tot dies. Sed oportuit in testimonium diuinæ vindictæ, & ad perfectam securitatem Israëlitarum, vt Israëlitæ viderent Aegyptios mortuos eiectos ad littus in quo morabantur. Tum quia suffragatur ad huius miraculi opus causa secunda, videlicet mare ex littore vnde ingressi erant fluens versus fugientes Aegyptios, talis enim impetus pellebat Aegyptios quos suffocabat, versus alterum littus. Nec identitas deserti officit, quoniam expressè in litera tertij decimi capituli scriptum est, quòd de Etham reuertendo, venerunt ad illam ripam maris rubri, ex qua ingressi sunt mare, & rursus ibidem dicitur, quòd Etham erat locus in extremo deserti. Ex quibus duobus colligitur, quòd desertum cognominatum ab Etham extendebatur vsque ad alteram ripam, ad quam per medium maris venerunt filij Israël. Quod confirmatur ex eo, quòd tam vastum erat desertum Etham, vt tribus diætis ambulauerint per illud filij Israël vsque in Marah, vt scribitur in eodem capitulo Numerorum. AVCTOR CATENAE. Et viderunt Aegyptios mortuos, &c. Breuitati studens doctus Interpres, repetitionem Hebraicam hoc in loco vitauit. Bis siquidem positum est, וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל Vaiar D Israël. Vt dicatur, Et vidit Israël Aegyptios mortuos. Et vidit Israël manum magnam. Non solùm autem vidit Isiaël occisos hostes Aegyptios in littore, sed etiam spoliauit. Et cognouit gloriosissimam manum domini per excellens hoc & admirabile facinus, quod dominus sua virtute exercuerat. Verùm sicut miracula impiis perniciem inducunt, & duplo damnant perfidos & ingratos post agnitam veritatem & domini voluntatem, sic piis ad salutem prosunt. Vnde viso miraculo filij Israël animum recipiunt & resipiunt, & Moysen dei famulum admirantur & colunt, & Prophetam omnipotentis dei esse persuasissimum habent. Ita subinde mutatur caro etiam fidelium. Quapropter sequitur: *Timuítque populus dominum, & crediderunt domino & Moysi seruo eius.* HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD PHILEMONEM. Quæritur, quomodo eandem fidem in deum habere quis possit, & in omnes sanctos eius? Ad cuius expositionem de Exodo sumamus exemplum. Credidit populus deo & Moysi seruo eius, vnà atque eadem credulitas in Moysen refertur & in deum, vt populus qui credebat in dominum, æquè credidisse dicatur in E seruum. Hoc autem non solùm in Moyse, sed in omnibus sanctis eius est, vt quicunque credidit deo, aliter eius fidem recipere non queat, nisi credat & in sanctos eius. Non est enim in deum perfecta dilectio & fides, quæ in ministros eius odio & infidelitate tenuatur. Quod autem dico, tale est. Credidit quispiam in conditorem deum, non potest credere nisi priùs crediderit de sanctis eius vera esse quæ scripta sunt, Adam à deo plasmatum, Euam ex costa illius & latere fabricatam, Enoch translatum, Noe naufrago solum orbe seruatum: Quòd primus Abraham de terra sua & cognatione iussus exire, circuncisionem quam in signum futuræ prolis acceperat, posteris dereliquit, Quòd Isaac oblatus, victima sit, & pro illo aries immolatus, coronatúsque sentibus, passionem domini deformarit, Quòd Moyses & Aaron decem plagis Aegyptum affixerint, Quòd ad vocem Iesu filij Naue precésque steterit sol in Gabaon, & luna in valle Ailon. Longum est diuersa ludicum gesta percurrere, & totam Samson fabulam, ad veri solis (hoc quippe nomen eius sonat) trahere sacramentum. Ad Regum libros veniam, quando in tempore messis obsecrante Samuele, plu- F uiæ de cœlo & flumine repentè manarunt, & Dauid vnctus in regem est, & Nathan & Gad prophetauerunt mysteria, cùm Elias igneo raptus est curru, & Eliseus spiritu duplici, mortuus mortuum suscitauit. Hæc & cætera quæ de sanctis scripta sunt, nisi quis vniuersa crediderit, in deum sanctorum credere non valebit, nec adduci ad fidem veteris Testamenti, nisi quæcunque de Patriarchis & Prophetis, & aliis insignibus viris narrat historia comprobarit, vt ex fide legis, ad fidem veniat Euangelij, & iustitia dei in eo reueletur ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide viuit. Præcipitur & in alio loco, Sancti estote, quoniam *Abac. 2.* ego sanctus sum, dicit dominus deus vester. Eadem sanctitas seruis debetur & domino, & sanctificans quippe, & sanctificati ex vno omnes. INTERLINEARIS. Quia initium sapientiæ est timor domini, cuius proba *Eccl. 1.* uerunt potentiam visa miraculo, illũ timuerunt, & fidelem in promisso intellexerunt. CAIETANVS. Verè effectus diuinus in cordibus populi, vt ex visa punitione Aegyptiorũ timerent summũ deum omnipotẽtem, ad

Universidad de Deusto
Biblioteca

puniendum inobedientes ei. Quòd autem crediderunt deo & Moysi seruo eius, sensus verborum est, quòd tunc G crediderunt certa & indubitata fide opera vniuersa tot mirabilium quæ in Aegypto & vsque ad illam horam visa fuerunt, facta esse in domino & summo deo, & in Moyse, quatenus erat seruus dei, & non in scientia, aut arte aliqua secreta.

Mystice. RVPERTVS. Porrò sensu mystico vigilia matutina, ipsa est resurrectio vitæ dominica. Matutino nanque tempore sedit Angelus ad sepulchrum domini, & post profundam tristitiæ noctem, magni gaudij diem
Psal.129. mulieribus, & per illas lugentibus Apostolis euangelizauit. Hinc est illud in Psalmo, A custodia matutina vsque ad noctem speret Israël in domino. Custodiam matutinam dixit custodiam militum mane exterritam, in exemplum omnium impiorum, nam mulieres lætificatæ sunt in exemplum omnium piorum. Quid speret Israël in domino ab illa custodia matutina? Videlicet, quia in se, quod in illo factum esse ex tunc innotuit, futurum est, quia resurrexit à mortuis, quia apud dominum misericordia est, & copiosa apud eum re- H
demptio, & ipse redimet Israël ex omnibus iniquitatibus eius, subauditur quemadmodum redemit illos filios Israël ex omnibus Aegyptiis hominibus. Itaque vigilia matutina qua pertransierunt filij Israël, Aegyptiis remanentibus, mysticè nobis gaudium est dominicæ resurrectionis, in qua veterem deponentes hominem, renati sumus, diabolo remanente, cui renunciauimus, & omnibus pompis eius. Dicit enim Apostolus, Quia
Rom.6. baptizati in Christo Iesu in morte ipsius, consepulti sumus cum illo per baptismum in mortem, vt quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. De huius igitur facti glorioſi mysterio ce-
Sap.10. leberrimo, iam silescere non debemus, habentes canticum Moysi quod sequitur, Quia hîc est sapientia quæ aperuit os muti, & linguas infantium fecit disertas, vt victricem manum tuam laudemus pariter domine deus noster. RABANVS. Ergo vigilia matutina, quando saluator noster triumphator mortis ab inferis ascendens, resurrexit in gloria. Vnde bene dictum est, quòd in vigilia matutina dominus aspiciens super castra Ae- I
gyptiorum per columnam ignis & nubis interfecit exercitum eorum. Interfecit quippe exercitum spiritualium Aegyptiorum cum vero Pharaone, quando diabolum & satellites eius, cum tota spirituali nequitia, & multitudine peccatorum, in aquis spiritualibus vbi credentes per similitudinem mortis eius baptizati, à morte peccatorum resurgant, summersit, & æterno damnauit interitu, nec eis veros Israëlitas qui prædestinati sunt ad vitam æternam, sub sua potestate vlterius habere licebit, quia quos præscientia diuina prædestinauit, hos & vocauit, & quos vocauit, illos & iustificauit, quos autem iustificauit, illos & glorificauit.
Vbi supra. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS. Verè ita est fratres. Quando in salutari lauacro, tertiò Christiani mergun-
tur, tunc Aegyptij, id est, originalia peccata, vel actualia crimina quasi in rubro mari sepeliuntur, & filiis Israël pertransseuntibus ad dei seruitium, sola patiuntur peccata naufragium. Et ne aliquis dubitet, & putet non
1.par. cap.36. nihil remanet penitus peccatorum. PROSPER. Reuersa in sese maris vnda, hostes domini in ima de- K
mersit. En vindex aqua sacrata verbo, rubrata sanguine, ligno crucis in mysterio virgæ percussa, salutem ad
Mich.7. Ser.39. do detrusit. Hic est deus noster, de quo Micheas dicit Propheta, Ipse conuertetur & miserebitur nostri, & degenter aduertas, cuncta quæ hîc miraris magnificè perpetrata, inuenies nihilominus & in Ecclesia admerget in profundum maris omnia peccata nostra. BERNARDVS SVPER CANTICA. Si dili-
ritualiter adimplentur. An non tibi nempe multò fortius longéque gloriosius esse videtur, diabolum prosternatum est aduersus carnem & sanguinem, hîc aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Et prosequere modò mecum singula proportionis membra. Ibi populus eductus de Aegypto, hîc homo de seculo. Ibi prosternitur Pharao, hîc diabolus. Ibi L
subuertuntur currus Pharaonis, hîc carnalia & secularia desideria quæ militant aduersus animam subruuntur. Illi in fluctibus, isti in fletibus. Marini illi, amari isti. Puto & nunc clamitare dæmonia, si fortè contingat incidere in talem animam, Fugiamus Israëlem, quia dominus pugnat pro eo. GREGORIVS NYS-
SENVS. Illi ergo homines qui sicut Moyses ad dominum orant, ab ipso mirificè à tyrannis, ac hostis humani generis insidiis eruuntur. Nam qui Aegyptum fugiens, Aegyptios iam fines fide transiuit, si tentationũ æstum extimuerit, ab ipso deo petendam esse sibi salutem, à duce instruitur. Cùm enim vndique circundatus inimici viribus sit, tunc necessariò (non enim datur alius exitus) mare diuinitùs ita scinditur, vt per illud ambulare pos- M
sit, ad quod nubes, id enim duci nomen ductu suo deducit, qua quidem nube spiritus sancti gratiam multi etiam ante nos significari rectè asseuerarunt, à spiritu enim ad bonum reducimur, spiritum qui sequimur, aquam pertransimus. Spiritus iter ad se per aquam præparat, spiritu libertas confirmatur, spiritus is qui nos in seruitutem retrahere conatur, aqua conteritur. Hæc qui audit, aquæ sacramentum non ignorabit, in quam fidelis cum
vniuerso nostri hostis descendens exercitu, solus emergit, inde hostibus detentis atque oppressis aqua. Quis enim non videbit equos Aegyptiorum, sagittarios, funditores, armatos, equites ac pedites, currus, vniuersámque ipsorum potentiam, varias esse animi passiones, quibus seruituti homo subiicitur? Quid enim ab illo Aegyptiorum exercitu ira effusa, voluptas effrenata, dolor immoderatus, auaritiæ fœditas, differt? Nónne quasi tremens iræ impetus est? Nónne quasi effrenati equi huc & illuc currum trahentes, nimiæ voluptates animum vexant? erant etiam tristatæ (vt historia tradit) in curribus, tres videlicet in singulis bellatores, quibus tripartitam animi potestatem intelligi credimus, rationalem scilicet, concupiscibilem, irascibilem, has tres pomatis incidunt. Natura verò aquæ præcedente virga fidei & potestate, illuminantis ducentisque nebulæ, spiritus videlicet sancti, fidelibus quidem qui ad eam refugiunt, vitam præstat, persecutoribus autem mortem in-

fert

A fert. Quare illud quoque ab historia discimus, quales nos post aquæ transitum esse debeamus: nihil enim ab exercitu hostis, qui nobiscum in aquam incidit, nobiscum attrahendum cum emergimus est. Nam qui cum hostis egressus ab aqua simul est, is quoniam in aqua hostem non submersit, sed viuum inde secum eduxit, etiam post aquam in seruitute remansit. Id tale quid est, vt latiùs explicetur, quòd oporteat omnes qui sacramentalem baptismatis aquam transeunt, vniuersum vitiorum exercitum in aqua occidere, vt auaritiam, rapacem mẽtem, luxuriam, libidinem, superbiam, elationem animi, inuidiam, cuncta hæc, & his similia. Nec solùm effectus vitiorum, sed ipsos animi motus atque perturbationes, quę hominum natura quodammodo consequuntur, in quantum possibile est, in aqua submersas relinquere debemus. Nam sicut etiam in pascha dixit (id enim est nomen hostiæ, cuius sanguis mortem abutente repellit) azymos panes edere iubet. Azymum autem est, quod fermentũ, rem tempore rancidam, secum immixtum non habet. Quo pacto docuit, ne vitiorum reliquias, sequenti post fi-
B dem vitæ immisceamus, sed quasi ab alio initio viuere incipiamus, peccandi seriẽ ad fidem vsque continuatam dirumpentes: ita hoc in loco Aegyptum omnem, id est, omnem peccandi speciem in aqua submergendam re ipsa instruxit, vt inde soli absque peccato emergamus. Quod historiæ factum tunc legimus, eneẽtos scilicet in aquis hostes, & Iudæos inde solos euasisse. Sed multi vel ignorantia præceptorum longiùs, vel temeritate ac inconstantia, fordidum prioris vitæ fermentum in posteriorem vitam traducunt, & feros Aegypti milites post baptismum secum adducunt. Nam qui rapina ditati sunt, aut periurio prædam possident, aut adulterio vxores duxerunt, aut aliquid vetitum ante baptismi donum commiserunt, si lauacri gratia ab his se peccatis liberatos putant in iniuria permanentes, vehementer errant, nec possunt intelligere duris nimium se dominis, quasi nexos inseruire. Crudelis enim domina ac rabiosa luxuria est, libidine quasi stimulis seruilem mentem exagitans. Alia non minus crudelis domina auaritia, quippe nullam vnquam requiem seruientibus ei præbere solet, sed quantò plura diei ac noctis laboribus & cruciatibus imperio dominę quæritant, cupiditatẽmque suam explere
C conantur, tantò magis anguntur, quasi nihil fecerint, magísque inanes ac famescentes reperiuntur. Eodẽmque modo cætera vitia dominantur. Quibus qui seruit, quamuis in aquam descenderit, nondum tamen in ea quidem sententia sacramentalem tetigit aquam, cuius proprium est, pernicioſi tyranni ac exercitus sui destructio. Sed prosequamur ordine cætera vt incœpimus. Nam qui mare id, quod intelleximus, iam pertransiuit, & Aegyptium vidit in aquis extinctum, non solùm ad Moysen virtutis virgam gerentem respicit, sed principaliter quidem in deum credit, vt historia tradit. Obtemperat etiam Moysi diuinæ maiestatis cultor, quod nunc quoque ab his fit, qui per aquam verè transierunt, qui se ipsos deo dediderunt, & sacerdotibus suis obtemperant. AVCTOR CATENAE. Sic igitur ad ortum solis iustitiæ & veritatis, sub aurorem dominicæ glorificationis, hora qua Christus resurrexit à mortuis, iudicantur satellites Satanæ, & rex tenebrarum cum suis complicibus. INTERLINEARIS. Et vidit Israël liberatus Aegyptios mortuos super littus maris, id est, baptizatus popu-
D lus de diaboli potestate erutus. Dæmones deiectos amissa potentia. ORIGENES ET AVGVSTINVS. Oremus ergo fratres dilectissimi, vt dominus noster quod de Aegyptiis fecit in mari rubro, faciat in corde & in corpore nostro, vt det nobis virtutem & adiutorium spiritus sancti, vt in nobis ipsis spiritales Aegyptios possimus extinguere. Extinguit nanque spiritalem Aegyptium, qui non agit opera tenebrarum: extinguit Aegyptiũ, qui cogitationes sordidas & impuras, vel depellit ex corde, vel omnino non recipit, sicut & Apostolus dicit, Assumentes scutum fidei, in quo possimus omnia tela maligni ignita extinguere. Hoc ergo modo possumus etiam *Ephes.6.* hodie Aegyptios videre mortuos & iacẽtes ad littus, submergi quadrigas eorum & equos. Possumus etiam Pha- *Rom.16.* raonem videre submergi, si tanta fide viuamus, vt deus pacis conterat Satanam sub pedibus nostris velociter.

E IN QVINTVMDECIMVM EXODI CAPVT, ARGVMENTVM.

Gratias agunt deo Israelitæ cum mulieribus pro victoria. Orante Moyse dulcescunt aquæ in Marath. Audiendus deus. Israelitæ in Elim.

CAPVT XV.

F *TVnc cecinit Moyses & filii Israël carmen hoc domino, & dixerunt, Cantemus domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem deiecit in mare. Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutem. Iste deus meus & glorificabo eum, deus patris mei, & exaltabo eum. Dominus quasi uir pugnator, omnipotens nomen eius. Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro, abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis. Dextera tua domine magnificata est in fortitudine, dextera tua domine percussit inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos.* *Lectio prima.*

ORIGENES. Multa quidem cantica fieri legimus in scripturis diuinis, horum tamen omnium primum *Lect.1.* istud est Canticum, quod Aegyptiis & Pharaone submerso, populus dei post victoriam cecinit. Moris quippe *Hom.6.* sanctorum est, vbi aduersarius vincitur, tanquam qui sciant non sua virtute, sed dei gratia factam victoriam, hymnum deo gratulationis offerre. Accipiunt tamen hymnum canentes, etiam tympanum in manibus suis, sicut de Maria sorore Moysi & Aaron refertur. HILARIVS IN PROLOGO SVPER PSALMOS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Est verò Canticum, cùm cantantium chorus libertate sua vtens, neque in consonum organi adstrictus obse- G
quium, hymno canoræ tantùm vocis exultat. BERNARDVS IN SENTENTIIS. Cantica autem fi-
delium quatuor sunt. Victoriæ, quod submerso canitur Pharaone. Adhortationis, quod terram promissionis
concinunt intraturi. Lætitiæ, quod de susceptione filij cantat Anna. Fortitudinis, quod Dauid cantat de manu
Saulis ereptus. AVCTOR CATENAE. Elegantissimum igitur carmen, & quo vetustius non legitur in
quibuscunque humanis literis, quod pro victoria diuinitùs concessa fidelibus, filij Israël Moyse auctore, domi-
no cecinerunt. In quo participes tam eximij beneficij sese multi cohortantur ad gratiarum actionem & lau-
des. Qui enim susceptis beneficiis se præstat gratum, fit dignus exhibendis. Excitat autem Moyses fideles sibi
commissos ad laudem dei, non suiipsius. Victoriam tam illustrem, non suæ etiam fidei, sed diuinæ bonitati re-
fert acceptam. Ait ergo sancta scriptura. *Tunc.* INTERLINEARIS. Submersis scilicet hostibus. *Cecinit*
Moyses & filij Israel carmen hoc domino, & dixerunt, Cantemus domino, gloriosè enim magnificatus est, equum, & ascensorem deiecit in mare. H
Hæc (inquam) se inuicem hortantes, dixerũt: Cãtemus domino, ore scilicet, corde, & opere. AVGVSTINVS
Cap.21. LIBRO PRIMO DE MIRABILIBVS SACRAE SCRIPTVRAE. Cõsiderãtes filij Israël validissi-
mã potestatẽ quam in sui liberatione dominus fecit, Moyse præcinente cõsono carmine Canticũ domino vni-
uersi pariter decantabant. Vbi enormi satis admiratione accidit dignum miraculum, vt cuncti pariter senes
cum pueris, & omnes ætates eodem inspirati famine, vno quasi ex ore, nulla præmunitione edocti, easdem con-
cinentes literas decantarent in vnum. Sed naturæ inquisitor in hoc loco securus efficitur, vbi non consuetudi-
ne humani ingenij, sed diuino spiritu cantorum pectora & ora inspirantur. Sed in his tamen cantoribus nil ideõ
spiritus contra naturam effecisse dignoscitur, in quibus per ora & linguas, halitus & vox ad verba mouetur. Et
quod per verbum & studium ipsi facere potuerunt, consonum omnes carmen decantare in vno momento do-
minus illis donauit. Et qui paulò antè in profundo coram eis apparuerat, ipse postmodum in tali cantico eorum
linguas & ingenia gubernabat. EVTHYMIVS MONACHVS ZIGABONVS. Cantemus domino, I
glorioſè enim glorificatus est. Postquam scilicet tanta ac talia est admiranda operatus. Equum & ascenso-
rem proiecit in mare. Quemcunque equum, & quẽcunque Aegyptium ascensorem in mare demersit. GRE-
Hom.9. GORIVS SVPER EZECHIELEM. Et scriptæ erant in eo lamẽtationes, carmen, & væ. Carmen aliquã-
do in bono, aliquãdo verò in malo accipi dubium non est, quia & lætum carmen, & lugubre carmen dicere pos-
sumus. Sed nos scripturæ sacræ vsum sequentes, quæ penè semper carmen ponere in prosperis solet, hoc in lo-
co pro bona parte dictum carmen accepimus. Nam cùm omnipotens deus populum suum de mari rubro libe-
2. *Reg.* 22. rasset, scriptum est, Tunc Moyses & filij Israël cecinerunt carmen domino. Et cùm Dauid victoriam de hosti-
Prouer. 25. bus fecisset, scriptum est, Locutus est Dauid domino verba carminis huius. Salomon quoque ait, Acetum quip-
pe si mittatur in nitro, feruescit nitrum protinus & ebullit. Et peruersa mens quando per increpationem corripi-
tur, aut per prædicationis dulcedinem bona suadẽtur, de correptione fit deterior. Et inde in murmurationis ini-
Iob.35. quitate succenditur, vnde debuit ab iniquitate compesci. Per Heliu quoque de ingrato ac sese desperante dici- K
tur, Et non dixit, vbi est qui fecit me, qui dedit carmina in nocte? Carmen quippe in nocte, est lætitia in tribula-
tione. Carmen in nocte accipimus, quando in pressuris præsentibus de futuris gaudiis consolamur. Carmen no-
bis ostendebat Apostolus cùm dicebat, Spe gaudentes, in tribulatione patientes. Carmen in nocte se Dauid ha-
Rom.12. bere indicat, dicens, Tu es mihi refugium à tribulatione quæ circundedit me exultatio mea, redime me à circun-
Psal.31. dantibus me. Qui enim circundari se pressuris narrat, & tamen deum sibi esse exultationem nominat, procul du-
bio carmen in nocte cantat. Quia igitur penè semper in bono carmen ponere scriptura sacra consueuit, ita à no-
bis etiã in hoc loco debet intelligi. CAIETANVS. Tunc cecinit Moyses, & cætera, carmen hoc domino,
Nomen est domini tetragrammaton, quem timebant filij Israël, & in quo credebant se liberatos fuisse. Et dixe-
runt. Cantemus domino. Parui refert quòd iuxta Hebræum habetur, Cantabo domino. Fortè enim Moyses so-
lus incepit canere, & propterea dixit, Cantabo. Vel ad significandam vnitatem populi, dixit in singulari nume-
ro, cãtabo domino, quòd dat omnibus esse, qui omnibus præsidet. Glorioſè enim magnificatus est. AVCTOR L
CATENAE. Tunc cecinit Moyses. Primò sciendum, poni ferè omnia verba qnæ in hoc cantico scribũtur, in
futuro tempore, sed quod non rarò apud Prophetas loco præteriti capitur. Ferunt autem scriptum hoc carmen
heroico metro, totum certè spirat vim poëticam, plenúmque est maiestatis & gratiæ. Licet quidam diuiniùs cõ-
siderantes, putẽt futurum positum, quoniam etiam ad futurum tempus spectaret id quod eo hymno canebatur,
ad Christi scilicet resurrectionem & victoriam, qua cœlum adepti per eum sumus. Est igitur Hebraica litera אָז
יָשִׁיר Az iasir, Tunc cecinit. Dicúntque Hebræorum nonnulli, Dictionem az, id est, tunc, futurum vertere in præ-
teritum. Est enim iasir futurum à verbo sur. Sic etiam reddidit & Chaldaica. Singulari autem numero dicit, ce-
cinit, quod solus Moyses composuerit canticum in laudem domini, licet alij vnà cum eo cecinerint. Carmen
hoc domino, id est, canticũ istud in laudẽ domini. Agit enim gratias deo ob tantã victoriam. Alij reddũt, Tunc
cantabat, vt etiam futurum sit pro præterito imperfecto, quod etiã sæpius vsurpatur in scripturis. Septuaginta
τότε ἦσεν μωϋσῆς καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, Tunc cecinerunt Moyses & filij Israël. Sed hoc parum est. Sequitur, Cante- M
mus domino. Iuxta Hebræum est אָשִׁירָה לַיהוָה Asira laihoua, Cantabo domino. Dicit autem cantabo, eo
quòd ipse Moyses (vt iam dictum est) hoc canticum composuerit. Verùm quia dictum est, & Moysen & filios
Israël canticum cecinisse, propterea per plurale protulit Interpres noster. Sic enim & Septuaginta ᾄσωμεν,
cantemus. Editio quoque Chaldaica per plurale protulit. Glorioſè enim magnificatus est. Id quod Hebrai-
cè legitur כִּי גָאֹה גָּאָה Chi gao gaa, Quoniam magnificè, siue magnificatione, vel magnificando magnifica-
tus est, id est, magnum & fortem & strenum se esse ostendit. Alij, Exaltatione enim exaltatus est, reddide-
runt. Alij autem, Triumphando enim magnificè egit. Septuaginta δεδόξασται γὰρ δεδόξασται, Glorioſè enim glo-
rificatus est, Chaldaica, Quia magnificatus est super magnificos, & magnificentia illius est. Quæ omnia idem
sunt cum litera nostra. Equum & ascensorem (adde eius ex Hebræo) deiecit in mare. Singulare est pro plura-
li, id est, equites & ipsos equos. Totus ergo Israël nõ nisi domino vniuersorũ laudes profert, quia magnificè ma-
gnificatus

A gnificatus est, extulit maiestatem suam, & vno hoc opere spectatam voluit toti orbi, & regnis omnibus. Super-
bos enim illos equos & equites, currus cum ascensoribus suis, qui populum dei aquis præfocare cœperant, diui-
num iudicium proiecit in profundum maris. Continet itaque versiculus hic primus breuissimis statum totius
Cantici, & probationem eius. Nam necesse est vt commendem gloriam nominis dei carmine. Quam ob cau-
sam? quia glorioſè egit, quòd tam potenter deiecerit in mare equos & equites Pharaonis. Hoc est, quod in toto
cantico agitur. Commendatur enim nomen dei ab eo miraculo, quod factũ est in mari rubro. Sciendũ autem,
quòd Israëlitæ submerso Pharaone & exercitu eius, incolumes ex aquis maris rubri euaserint, non stupendum
tantùm miraculum, verùm etiam ingens dei beneficium fuisse. Israëlitæ enim necesse habuerunt per medium
aquarum proficisci, & viderunt crudelissimum hostem insequentem. Hoc quid aliud fuit, quàm ambulare in
media morte? Deinde euaserunt salui ex aquis, & viderunt Pharaonem & exercitus eius aquis obrutos. Hoc cer-
B tè nihil aliud fuit quàm ex ipsa morte in vitam excedere. Quare, vt pro tantis beneficiis gratias deo referant, &
animi sui gratitudinẽ declarent, cantant domino carmen triũphale. At dicet aliquis, quæ est cõparatio carminis
humana voce decãtati, ad tam stupendũ beneficiũ? Num tam mirabilia facta dei possunt humanis verbis cõpen
sari? Nullũ certè humanũ vel dictũ, vel factum, vel verbũ, vel opus, tam sanctũ, tam preciosum, tam cõmendabi-
le est, quod possit beneficiis dei dignas referre gratias. Sed cùm humana imbecillitas nõ possit eas referre gratias
deo quas vult, refert eas quas potest, & cantat in gloriã nominis dei carmen eucharisticon, vt vel hac tantùm re
gratitudinẽ animi sui declaret. Et tamen si rem probè perpendas, carmina, quibus animi gratitudo erga deũ si-
gnificatur, sunt cultus deo acceptissimus. Ergo sicut Moyses antè publicis & annuis cæremoniis, consecrauit
memoriæ magna illa miracula, quæ tempore egressus ex Aegypto edita sunt, vt horum miraculorum memo-
ria, gloria nominis dei illustraretur, & apud posteros conseruaretur, ita nunc publico carmine consecrat me-
moriæ stupendum illud miraculum, quod post egressum ex Aegypto, in mari rubro editum est. Nam genus hu-
C ius cantici est ἐγκωμιαστικὸν, hoc est, laudatorium. Et præcipuus eius status est commendatio nominis dei à po-
tentia, seueritate, & clementia. Hæc enim sunt nomina, hæc sunt epitheta, quibus maiestas dei explicatur & il-
lustratur. Inter innumera autem miracula quibus hæc epitheta dei illustrantur, præcipuum locum obtinet mi-
raculum illud, quod in mari rubro editum est. Quare in hoc Cantico miraculum illud multis verbis descri-
bitur, & hypotyposi quadam ab oculos ponitur, vt memoria diligenter conseruetur. Continet etiam hoc Can-
ticum prope in fine precationem, aut si mauis prophetiam, videlicet quòd cùm deus liberauerit Israëlitas mi-
rabiliter ex Aegypto & mari rubro, sic etiam ipsos securè ducturus sit ad terram promissionis, & ibi omnia quæ
promisit, instauraturus. *Fortitudo mea & laus mea dominus, & factus est mihi in salutẽ.* INTERLINEARIS. Quia
per eum fortis sum & laudabilis. Dominus autem, & non alius. BASILIVS. Auxilium enim opẽmque
Israëlitis iniuria affectis præstabat, atq; instar aquilæ alis suis protegebat. Quinetiã illos non ad interitũ vt Aegy-
D ptios, sed ad salutẽ cõgregarat. AMBROSIVS LIBRO TERTIO DE FIDE AD GRATIANVM. *Cap.3.*
Prolixum est, si velim singula recensere quotiens factum legimus deum, non vtique per naturam, sed per gra-
tiam. Nam & Moyses dicit secundum aliam literam, Adiutor & protector factus est mihi in salutem. Et Da-
uid dicit, Esto mihi in deum protectorem & in domum refugij, vt saluum me facias. Et Esaias dicit, Factus es *Psal.30.*
omni ciuitati humili adiutor. Non vtique sancti deo dicunt, creatus es, sed protector & adiutor per gratiam
tuam factus est nobis. HIERONYMVS MARCELLAE. Octauum dei nomen est יָהּ ia, quod in deo
tantùm ponitur, & in alleluia extrema quoque syllaba sonat. CAIETANVS. Parui refert quòd iuxta
Hebræum habetur, Fortitudo mea & cantus ia. Et est nominatiui casus ia. Nouum dei nomen Moyses scribit,
hactenus enim nunquam hoc nomine vsus est. Aiunt tamen non esse nomen aliud à Iehoua, sed esse idem no-
men per syncopen, constans ex prima & vltima litera Iehoua, & propterea significare deum ex parte sui esse. Et
hoc est nomen quod ponitur in fine alleluia. Est itaque sensus literæ, quod ipse fons essendi, fuit & est forti-
tudo pugnans pro me. Laudant enim, quod experientia didicerant, deum scilicet fuisse fortitudinem pugnan-
E tem pro eis, & profitentur non se fortes, sed suam fortitudinem esse deum. Relatiuè autem ad cantum, agno-
scitur deus ratio cantus, & materia cantanda. Et factus est mihi in salutem. Parui refert, sed sæpissimè In-
terpres vtitur, & factum seu factus est, pro & fuit, vt in Hebræo habetur, & clarior redditur sensus. AV-
CTOR CATENAE. Fortitudo mea & laus mea, siue canticũ meum dominus. וְזִמְרָת Zimrath enim vtrum-
que significat. Et licet deficiat iod, signum primæ personæ, iod tamen præcedens in dictione עָזִּי Hazzi, id est,
fortitudo mea, manet vice duorum. Et est sensus, Deus est cuius auxilio hostibus superior fui, & qui mihi
propterea canticis celebrandus est. Tulit enim mihi opem, & liberauit me. Septuaginta hoc in loco ita ha-
bent, βοηθὸς καὶ σκεπαστὴς ἐγένετό μοι εἰς σωτηρίαν, hoc est, auxiliator & protector factus est mihi in salutem, Chal-
daica autem, Fortitudo mea & canticum meum dominus terribilis, dixit in verbo suo, & fuit mihi in re-
demptorem. Sed hæc omnia idem dicunt in virtute. Dicat igitur Moyses, Arma & equi virtuti diuinæ non re-
sistunt, sed seruiunt. Non glorior de quacunque virtute mea, non meis virtutibus fractus est iste exercitus.
F Nullam in hac victoria mihi laudem vsurpo, dominus ipse est virtus mea & laudatio. Ipse mea salus est,
meis ego succubuissem viribus. In hoc tanto miraculo videre est qualis sit deus Israëlis. *Iste deus meus, & glorifica-*
bo eum, Deus patris mei, & exaltabo eum. BASILIVS. Demonstratiuo pronomine iste, nomen illud quod cum
aliis verè communicari non potest, declarauit. Perinde quasi diceret populus Hebræus, Hic est verus deus
non falso nomine, non mentita diuinitate deus nuncupatus, quales erant quos in Aegypto colebamus. Idcir-
co hunc glorificabo, illum adorabo, illi soli seruiam. Hunc deum patrum nostrorum colemus, nihil humile
aut abiectum de illo cogitatione formantes, sed illũ deum verũ esse agnoscentes. IDEM. An non omnem
gloriã quæ sub sensum cadit longè ille excellit, quod omnem rem citatam nutu suo gubernat, eáq; tanquã mini-
stra atq; operaria cùm voluerit vtitur? qua non solũ secundum naturam, sed & præter naturam aduersarios suos
contristare possit. Nónne omnẽ humanæ gloriæ opinionẽ excedit, quòd populum suũ per mediũ mare transue-
xit, atq; eodem in mari Aegyptiorũ populũ eçde Israëlis anhelantẽ inuoluit. HIERONYMVS MARCEL-

Universidad de Deusto
Biblioteca

LAE. Primùm nomen dei est אל El,quod Septuaginta θεὸν,id est, deum. Aquila ἐτυμολογίαν eius exprimens ἰσχυρόν,id est,fortem interpretatur.Quartum etiam nomen est אֱלֹהִי Elohe, quod & ipsum deus dicitur. EVTHYMIVS. Et exaltabo eum.Alta ac sublimia de eo contemplans, vel altitudinem suam ignorantibus declarans. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Iste El meus.Nomen dei sumptum à fortitudine est, & pronomen iste demonstrat Iehoua, seu Ia,qui fuit ei in saluationem, & affirmantis ac agnoscentis ipsum in deũ fortem ipsi populo,sunt verba.Et glorificabo eum.Iuxta Hebræum habetur, & habitabo eum. Subintelligi possе dicunt præpositionem, & legi, & habitabo cum eo . Sensus tamen vnus est, quia idem est nos habitare cum deo, & deum, non enim aliter habitamus ipsum, quàm existentes cum ipso mente, votis, affectibus,atque operibus.Et aptè quia deus est fortis meus,subditur, quòd non habitabo cum alio,sed cum ipso, immo ipsum (hoc est, habitaculum eius) vt securus habitem . Deus patris mei & exaltabo eum . Fatentur se non colere nouum deum, sed eundem quem coluerunt patres eorum,vt summum vniuersorum iudicem. AVCTOR CATENAE. Iste deus meus . Hîc El deus dicitur à fortitudine , quia fortitudinem suam ostenderat . Et glorificabo eum. Rectè vertit Interpres Hebraicum verbum וְאַנְוֵהוּ Veanuéhu , Et glorificabo , seu decorabo eum.Verùm quia Naua etiam habitare significat, & hîc scribitur in Hiphil , verterunt nonnulli, Et habitaculum faciam ei, vel, Hospitio suscipiam eum, siue habitare faciam eum in tabernaculo , Vel extruam illi tabernaculum, in quo scilicet eum colam . Quibus etiam fauet Chaldaica editio , ita habens . Hic est deus meus , & ędificabo ei sanctuarium. Septuaginta vt apud nos. Sequitur, Deus patris mei , & exaltabo eum. Sic & Septuaginta . Loco cuius in Chaldaica est, Deus patrum meorum,& seruiam coram eo.Sed hoc idem est. Alium (inquit) nullum colam , venerabor, metuam , sed hunc verum deum magnificabo, & laudibus efferam , & glorificabo eum , sicut & patres mei illum exaltatum semper quàm maximè desiderarunt , & omnibus prælatum diis optauerunt , & sperauerunt colendum vbique. *Dominus quasi vir pugnator omnipotens nomen eius , currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare.* AMBROSIVS LIBRO PRIMO DE FIDE. Deus & dominus nomen magnificentiæ,nomen est potestatis, sicut ipse dicit, Dominus nomen mihi est . Et sicut alibi Propheta asserit, Dominus omnipotens nomen est ei.Dominus ergo & deus,vel quòd dominetur omnibus,vel quòd spectet omnia, & timeatur à cunctis. Si ergo vnus deus, vnum nomen, vna potestas, vna est trinitas. Denique ipse dicit: Ite,baptizate gentes in nomine patris,& filij,& spiritus sancti.In nomine itaq;, non in nominibus. HIERONYMVS MARCELLAE. Nonum dei nomen τετραγράμματον quod ἀνεκφώνητον, id est, ineffabile putauerunt, quod his literis scribitur יוד Iod, ה He, ו Vau, ה He, quod quidam non intelligentes propter elementorum similitudinem cum in Græcis libris repererint, pipi legere consueuerunt. EVTHYMIVS. Dominus quasi vir pugnator, &c. Secundum aliam literam, Dominus conterens bella, Hoc est,qui delet atque extinguit ea. Dominus nomẽ ei. Loquens enim deus ad Moysen duplici se nomine appellauit , eum scilicet qui est,& dominum. Currus Pharaonis & potentiam eius proiecit in mare.Demersit enim eos in mari. Eadem autem sæpius repetit Propheta, atque in eisdem sæpe versatur , miraculum hoc pacto diuinum magnificans. CAIETANVS. Dominus quasi vir pugnator,&c.Iuxta Hebræum habetur, Dominus vir prælij, dominus nomen eius. Metaphoricè summus deus appellatur vir belli , eo quòd officium præliatoris pro filiis Israël exercuit aduersus Aegyptios . Propriè autem dicitur, quòd Iehoua est nomen eius , quia est nomen ei propriissimum,vtpote qui est solus , à quo omnia quæ sunt habent esse,& esse mendicant. AVCTOR CATENAE. Dominus quasi vir pugnator . Hebraicè est יְהוָה אִישׁ מִלְחָמָה Iehoua is milchama,Dominus vir belli siue pugnæ,Hebraismus est,pro admodum bellicosus. Chaldaica autem habet,Dominus est victor bellorum.Quod innunt & Septuaginta, κύριος συντρίβων πολέμους, id est,dominus conterens seu confringens bella . Fortè enim putarunt absurdum esse apud gentes dicere, deum esse virum bellicosum , atque ideo ei quod suum esset tribuerunt , quod certè videtur rationabiliter factum. Idem etiam potuit fuisse respectus Interpretis Latini , vt non diceret dominus vir pugnator, sed quasi. Omnipotens nomen eius . Nomen tetragrammaton est , quod non tam omnipotentiam quàm essentiam significat , & quod est Græcis ὁ ὤν qui est. Septuaginta κύριος ὄνομα αὐτῷ, dixerunt , Dominus nomen illi . Et ita etiam est in Chaldaica, atque ita etiam canitur in Ecclesia ad missam, quia vtebantur editione Septuaginta . Sed hoc parum est . Et exercitum eius proiecit in mare. Verbum יָרָה Iara,& proiicere, & iaculari significat . Vnde & sicut vertit Interpres , & sicut reddidere nonnulli legi potest , nempe , Eiaculatus est . Quasi dicat , Tanta facilitate deiecit in mare quadrigas & militiam Pharaonis , quanta quis emittere solet sagittas arcu . Dominus ergo quasi vir pugnator,id est,tam fortis bellator est , & tam gnarus pugnandi , vt superari non possit vnquam. Ipse deponit potentes de sede, & exaltat humiles . Dominus siue omnipotens nomen eius . Ea omnipotentia gloriosus est, vt à se solo sit semper,& omnibus det esse , cùm sit ipsissima subsistentia rerum omnium, eo nomine designata, quod Moysi seruo suo iam pridem reuelauerat, patribus vetustioribus non tam clarè reuelatum . Currus Pharaonis & exercitum eius proiecit in mare . Per singula narrat , quæ supra in summa proposuerat . Qui (inquit) laboribus luti & laterum oppressérat fideles, & infantes mergi præceperat in fluuium , is nunc cum audicis illis suis , & curruum magnificorum pompa, defigitur in cœnum & lutum abyssi maris rubri , quandoquidem consenserant in crudelitate contra pios, ideo nunc pariter cum suo tyranno nobiles, & potentes vastantur & precipitantur in mari,vnde & sequitur. *Electi principes eius summersi sunt in mari rubro, Abyssi operuerunt eos, descenderunt in profundum quasi lapis.* ORIGENES. Quare descenderunt in profundum quasi lapis ? Quia non erant tales lapides de quibus suscitari possent filij Abrahæ,sed tales qui amarent profundum, & liquidum diligerent elementum , id est, qui amaram & fluxam præsentium rerum caperent voluptatem. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Electi principes eius siue,Electi ascensores tristatę.Pro his Latina simplicitas,Ternostatores trãstulit.Tristatæ autẽ nomen est apud Græcos,secũdi gradus post regiã dignitatẽ.De quibus scriptũ est, Verũtamen ad tres primos non peruenit, qui principes equitũ peditũmq; erant & tributorũ, quos nos magistratus vtriusq; militiæ,& præfectos annonarij tituli nominamus. IDEM IN ESAIAM. Sũmersi sunt,&c. Sãcti pennas habẽt aquilæ,& pẽnas colũbæ,& possunt dicere,Volabo & requiescã.Impij autẽ & Aegyptiorũ similes,demersi

Cap.1. *Esa.42.* *Matth.28.* *Cap.23.* *1.Para.11.* *Cap.14.* *Psal.54.*

A mersi sunt quasi plumbum in aquis vehementissimis, & demersi sunt in profundum sicut lapis.Vnde & iniquitas,siue vt melius habetur in Hebræo, impietas super talentum plumbi sedere conspicitur. Ergo illud quod alibi legimus,Omnis qui se exaltat,humiliabitur, etiam rex confusionis passus est, vt detraheretur in fundamenta terræ,siue vt verius habetur in Hebraico,in profundum laci. IDEM IN EZECHIELEM. Ad hũc sensum reor & illa esse referenda, quòd peccatoribus,& qui meruerunt offensam dei,cœlum æneum, terra sit ferrea, & maximè terra Aegypti,de qua eduxit dominus Israël quasi de fornace ferrea. In Zacharia quoque , Iniquitas sedet super talentum plumbi. Et in Exodi cantico dicitur, Demersi sunt quasi plumbum in aqua violentissima. Graui enim peccatorum pondere premebantur, & loqui poterant , Quasi onus graue grauatæ sunt super me. INTERLINEARIS. Meritò etiam quasi lapis descenderunt in profundum , quia duri ipsi, & lapides adorabunt. EVTHYMIVS. Iuxta Septuaginta legitur, Lectos ascensores tristatas demersit in mari rubro, B Ponto operuit eos,descenderũt in profundũ quasi lapis. Tristatas dicit, eo quòd tres in eodem curru considere solebant,& vnus quidem currum agebat,habenasque moderabatur,reliqui autem duo aduersus hostes decertabant . Est autem Græca dictio Tristatas. HVGO DE SANCTO VICTORE. Abyssi operuerunt eos. Ex nimia lætitia sæpe idem aliter & aliter replicatur. CAIETANVS. A Græcis mare illud appellatum aiunt rubrum , eo quòd arena illius rubra est,& rubere facit mare . Hebraicè enim non rubrum mare , sed mare cannæ nominatur , à calamis , seu iuncis , seu papyris ibi nascentibus in magna copia . Et hoc sufficiat pro vniuersa scriptura veteris Testamenti circa hoc nomen. AVCTOR CATENAE. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro. Hebraicè est וּמִבְחַר שָׁלִשָׁיו Vmibchar salisaf, Electio ducum eius, sed idem est. Et vbi nos legimus, in mari rubro,ibi est, בְּיַם סוּף Biiam suph, Non igitur nomine significante rubrum , mare hoc Hebraicè nuncupatur, sed suph, quod caricem seu papyrum sonat . Appellari ergo dicunt Hebræi mare caricosum vel papyrosum , ratione iam dicta . Alij verò mare suph ideo vocari existimarunt, quia suph etiam finem C sonat,siue quòd hoc mare finis sit Oceani maris , siue quòd ipse Oceanus terminus sit mundi , quod tamen non ab omnibus recipitur , non enim sinus Arabicus est mare Oceanum , vt satis compertum est . Alij cum quibus est Quintus Curtius , Erythræum mare vocatũ contendunt,ab Erythro rege , cuius sepulchrum in littore ab incolis ostendatur , quæ non videntur admodum verisimilia . Descenderunt in profundum quasi lapis . In Hebraico est בִּמְצוֹלֹת bimzoloth, In profunda, seu profunditates, quod tamen idem est cum profundo. Electi igitur principes eius (inquit) & cæteri contemptores maiestatis diuinæ , quam in superioribus elementis experti, iamdudum & sæpe viderant , nunc meritò descendunt ad abyssum maris , ad infima laci , nunquam euasuri, sed donec moriantur illic perstituri . Facti immobiles velut lapis , qui corda sua obdurauerant, ne ideo obedirent , & iniustè præessent. *Dextera tua domine magnificata est in fortitudine , dextera tua domine percussit inimicum.* AMBROSIVS LIBRO TERTIO DE SPIRITV SANCTO. Digitus dei appellatus est spiritus sanctus , eo quòd sit patri & filio & spiritui sancto indiuidua inseparabilisque communio . Nam sicut filium dei D scriptura dexteram dei dixit,sicut lectum est , Dextera tua domine glorificata est in virtute, dextera manus tua domine confregit inimicos : Ita spiritus sanctus appellatus est digitus dei , sicut ipse dominus dixit , Quòd si in digito dei eiicio dæmonia . Hunc enim digitum in alio libro Euangelij eodem loco dei spiritum nominauit.Sic enim habes,Quòd si in spiritu dei eiicio dæmonia . Quid igitur expressius ad significandum diuinitatis vel operationis dici potuit vnitatem,quæ secundũ diuinitatem est patris , vel filij, vel spiritus sancti, quàm vt intelligamus,multo magis quàm corpus hoc nostrum æternæ plenitudinem diuinitatis scindi videri,si quis vnitatem substantiæ separet , multiplicet potestates , cùm vna sit eiusdem diuinitatis æternitas ? Plerunque enim ex nostris sermonibus ea quæ supra nos sunt , conuenit æstimari . Et quia illa videre non possumus,ex his quæ videre possumus colligamus . Inuisibilia enim eius à creatura mundi per ea quæ facta sunt,intellecta conspiciuntur . Et subdidit, Sempiterna quoque virtus eius & diuinitas . Quorum aliud de filio , aliud de spiritu sancto dictum vide , vt quemadmodum sempiterna virtus patris dicitur filius , ita etiam spiritus qui diuinus E est , sempiterna diuinitas esse credatur. Nam & filius quia semper viuit, vita sempiterna est . Hic ergo digitus dei , & sempiternus est & diuinus.Quid enim dei proprium , quod non sempiternum sit & diuinum? HIERONYMVS IN ESAIAM. Quòd filius dei , patris dextera appelletur & brachium , multa sunt testimonia è quibus pauca dicemus . Saluabit sibi dextera eius & brachium sanctum illius . Et alibi , In brachio meo gentes sperabunt . De quo & Iacob dicit , Hic erit expectatio gentium . Et octogesimus octauus Psalmus , Tuum brachium cum potentia . Hoc brachio eduxit dominus populum Israël de terra Aegypti . De quo ad Apostolorum principem loquebatur , Beatus es Simon Bariona quia caro & sanguis non reuelauerunt tibi, sed pater meus qui est in cœlis . Et Apostolus Paulus de se , Quando , inquit , placuit deo qui separauit me de vtero matris meæ , vt reuelaret filium suum in me. EVTHYMIVS. Vel per dexteram dei simpliciter , & per dexteram manum dei, diuinam intelligit potentiam. CAIETANVS. Dextera tua domine,&c. More humano deum summum tanquam verum præliatorem laudando alloquitur sub similitudine dexteræ robustæ F ad debellandũ. AVCTOR CATENAE. Dextera tua magnificata est in fortitudine,id est,planũ factum est manũ tuam magnam ac fortem esse,ex eo quòd per eam fortiter egerit. Hebraica Phrasis. Dextera tua domine percussit inimicum.Verbum תִּרְעַץ tirhaz,reddunt nonnulli confregit, & ita habet Chaldaica, Septuaginta etiam, ἐθραυσεν, fregit . Sed parum est . Ex hoc itaque admirabili facto manifestissima redditur potentia manus tuæ . Neque enim humana virtute periit Pharao , sed tantùm immensa illa diuina tua potentia . Et verè celebrãt miracula tam gloriosa potentiam dei & iustitiam, & velint nolint impios confundunt splendore gloriæ suæ, Et conterunt brachium humanum, sese contra domini fortitudinem exaltare volens. *Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos.* INTERLINEARIS. In multitudine (inquit) gloriæ tuæ, quia inde multum gloriosus apparuisti. EVTHYMIVS. Per multitudinem gloriæ summã dei significat fortitudinem gloriosus apparuisti. EVTHYMIVS. Per multitudinem gloriæ summã dei significat fortitudinem ac vim,per quam gloriosè glorificatus est,& magnificè magnificatus. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et in multitudine superbiæ tuæ , coincidit enim cum principio Cantici . Est autem multitudo superbiæ

Zach.5. *Luc.18.* *Cap.22.* *Psal.37.* *Cap.52.* *Psal.92.* *Esa.51.* *Gen.49.* *Matth. 16.* *Galat.1.* *Cap.2.* *Luc.11.* *Matth.12.* *Rom.1.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

diuinæ secundum multitudinem eminentium actionum intelligenda, quanta apparuit in hoc transitu. Depo- G
suisti aduersarios tuos. Iuxta Hebræum habetur, Diruisti insurgentes in te. Verè diruit, quando antequam clau-
deretur mare, rotas abstulit, attonitos reddidit, & deorsum eiecit Aegyptios adhuc prosequentes populum dei.
In deum enim insurrexerunt potius quàm in populum Israël, quando post tot miracula, póstque mortem pri-
mogenitorum, persequi ausi sunt vocatum à deo populum. AVCTOR CATENAE. Et in multitudine
gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos. Hebraicè est וּבְרֹב גְּאוֹנְךָ תַּהֲרֹס קָמֶיךָ Vbrob gĕoncha taharos kamĕcha.
Pro quo sciendum, quòd Gaua pro gloria, maiestate, altitudine & superbia: Haras autem, pro destruere, dissipare,
conterere, & deponere: Kamim verò, pro insurgentibus contra aliquem, siue aduersariis, hostibus, aut inimicis
poni consueuere. Vnde sic reddi potest locus ilte, Et in multitudine magnificentiæ tuæ destruxisti vel subuerti-
sti, aut contriuisti aduersarios tuos, hoc est, magnificentia tua insigni & multa, siue excellenti tua fortitudine
dissipasti hostes contra populum tuum venientes. Et est Hebraismus. Chaldaica, Et in multitudine fortitudi- H
nis tuæ confregisti eos qui consurrexerunt contra populum tuum. Septuaginta quoque, καὶ τῷ πλήθει τῆς δόξης
σου συνέτριψας τοὺς ὑπεναντίους, Et in multitudine gloriæ tuæ contriuisti aduersarios. Quæ omnia vnum sunt
cum Latina litera. Qui ergo insurgunt contra deum & seruos illius, quos qui offendit, deum offendit, isti conte-
runtur, abiiciuntur, & consumuntur. Iactantur malis magnis & innumeris, diffluunt per varias libidines &
voluuntur. Ad horam tenebrarum suarum quæ illis permittitur, audent, iactant, præsumunt, intentant pessima,
donec mensurâ impleant damnationis suæ, & iudicio dei, subitò & iustè opprimâtur, etiâ suo ipsorũ iudicio.

Mystice. RVPERTVS. Spiritaliter autẽ, prima vox præcentoris admonitio est, adhortans omnes qui in Sunamite
sunt choros castrorum, vt subleuent concentum secundum magnitudinem festiuitatis, secundum quantitatem
siue qualitatem diuinorum operum. Cantemus (inquit) domino, cantemus spiritu, cantemus & mente. Nam &
1.Cor.14. Apostolus dicit, Psallam spiritu, psallam & mente. Denique spiritu cantare vel psallere, id est, rem gestam me-
moriter tenere, & eam solam pro materia cãtationis habere. Cantare autem mente, id est, in exteriore facto my- I
sterium interius præsentire. Cantemus igitur domino. ORIGENES. Et tu ergo si mare rubrum transieris,
si Aegyptios mari submergi videris, & extingui Pharaonẽ, atque in abyssi profundum præcipitari, potes hym-
num canere deo, potes vocem gratulationis emittere, & dicere, Cantemus domino, glorioſè enim honorificatus
est, equum & ascensorem proiecit in mare. Melius autem, & dignius hæc dices, si habueris tympanum in manu
tua, id est, si carnem tuam crucifixeris cum vitiis & concupiscentiis, & si mortificaueris membra tua, quæ sunt
super terram. Et tamen videamus quid dicit: Cãtemus domino, glorioſè enim honorificatus est. Quasi non suf-
ficeret honorificatus est, sed addidit, glorioſè honorificatus est. Equidem quantum possum coniicere, videtur
mihi aliud esse glorificari, aliud glorioſè glorificari. Nam dominus meus Iesus Christus, cùm carnem ex virgine
Esa.53. Maria pro salute nostra susceperit, glorificatus est quidem, quia venit quærere quod perierat, non tamen gloriosè
glorificatus est. Dicitur enim de ipso, Quia vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem, & vultus eius
ignobilis super filios hominum. Glorificatus est & cùm ad crucem venit, & pertulit mortem. Vis scire quia glo- K
Ioan.17. rificatus est? ipse dicebat, Pater venit hora, clarifica filium tuum, vt filius tuus clarificet te. Erat ergo ei gloria,
Philip.2. etiam ipsa passio crucis, verùm gloria hæc non erat glorioſa, sed humilis. Denique dicitur de eo, Humiliauit se
Esa.53. vsque ad mortem, mortem autem crucis. De quo etiam Propheta prædixerat, Morte turpissima condemnemus
eum. Sed & Esaias dicit de eo, In humilitate iudicium eius sublatum est. In his ergo omnibus glorificatus est
dominus, sed (vt ita dicam) humiliter, non glorioſè glorificatus. Verùm quia hæc oportebat pati Christum, &
sic introire in gloriã suam, cùm venerit in gloria patris, & sanctorum angelorum, cùm venerit in maiestate sua
iudicare terram, quando & verum Pharaonem, id est, diabolum interficiet spiritu oris sui. Cùm ergo refulgebit
in maiestate patris sui, & post aduentum humilitatis, secundum nobis in gloria ostendet aduentum, tunc non
solùm glorificatur dominus, sed & glorioſè glorificatur, cùm omnes ita honorificant filium, sicut honorificant
patrem. Equum & ascensorem proiecit in mare, adiutor & protector factus est mihi in salutem. Homines qui nos
insequuntur, equi sunt, & (vt ita dicamus) omnes qui in carne nati sunt, figuraliter equi sunt. Sed hi habent ascẽ- L
sores suos. Sunt equi quos dominus ascendit, & circumeũt omnem terram, de quibus dicitur, Et equitatus tuus
salus. Sunt etiã equi, qui ascensorem habent diabolum, & angelos eius. Iudas equus erat, sed donec ascensorem
habuit dominum, de equitatu fuit salutis. Cum cæteris enim Apostolis missus, ægrotis salutem & sanitatem lã-
guentibus præstabat. Sed vbi se diabolo substrauit (post buccellam enim introiuit in illum Satanas) & ascensor
ipsius effectus est Satanas, & illius habenis ductus, aduersus dominum & saluatorem nostrum cœpit ẽquitari.
Omnes ergo qui persequuntur sanctos, equi sunt hinnientes, sed habent ascensores quibus aguntur, angelos ma-
los, & ideo feroces sunt. Si ergo videris aliquando persequutorem tuum nimium sæuientem, scito quia ab ascẽ-
sore suo dæmone perurgetur, & ideo sæuus, ideo truculentus est. Dominus ergo equum & ascensorẽ proiecit in
mare, & factus est mihi in salutem. ISIDORVS. Post transitum rubri maris, canit cantum populus deo, &
Aegyptiis & Pharaone submerso. Non aliter & fideles, postquam de lauacro defecẽdunt extinctis peccatis, hym-
num in voce gratulationis emittunt, dicentes, Cãtemus domino, glorioſè enim magnificatus est, equum & ascẽ- M
Cap.15. sorem proiecit in mare. AMBROSIVS DE NABVTHE IEZRAELITA. Legimus alibi dicentem
Cant.6. Ecclesiam siue animam, Posuit me currus Aminadab. Si ergo anima currus est, vide ne equus caro sit. Agitator
autem, vigor mentis, qui regit carnem, & motus eius velut quosdam equos, prudentiæ habenis coërcet. Dormi-
tauerunt ergo qui ascenderunt equos, corporis voluptates, nullo eas moderamine gubernantes. Vnde & ascen-
sores eos quàm equites vel agitatores maluit nuncupare. Agitator enim cum disciplina & arte pro arbitrio suo
equos agitat, vel currentes incitat, vel reflectit indomitos, vel reuocat fatigatos, vel mansuetos pro sua volun-
tate conuertit. Vnde cùm reciperetur Helias, & curru quasi ad cœlum ferretur, clamauit ad eum Helisæus, Pater
4.Reg.2. pater agitator Israël, & eques eius, hoc est, qui populum domini bono ductu regebas, constantiæ meritò hos ac-
cepisti currus, hos equos ad diuina currentes, quia moderatorem te animarum humanarum dominus compro-
Abac.3. bauit, ideo tanquam boni auriga certaminis victor æterno præmio coronaris. In Abacuch quoque propheta le-

ctum

A ctum est ad ipsum dominum dictum, Ascende super equos tuos, & equitatus tuus salus. Agitauit enim Aposto-
los suos quos per diuersa mundi direxit, vt toti orbi Euãgelium prædicarent. Ascẽde ait, quasi rectori, non quasi
equorum ascensori. Ascendit enim etiam eques, non tantummodo vt sedeat, sed vt regat, eo quòd desidiosus &
piger, somnolentus proferre non possit mentis incessum. De equite autem lectum est, Et eques ascendit retror-
sum expectans salutem domini. Etenim quia nemo sine lapsu est, etiam si quis ceciderit, & terrenis aliquibus vi-
tiis fuerit implexus, si tamen non abiiciat spem resurgendi fretus miseratione diuina, perueniet ad salutem. De
ascensore verò manifestum est indicium quòd reprehensibilis habeatur, quãdo Moyses ipse ait in cantico Exo-
di, Equum & ascensorem proiecit in mare. Et in Zacharia locutus est dominus, dicens, Percutiã omnẽ equum *Zach.12.*
in amentia, & ascensorem eius in insipientia. Non dixit solùm equum, sed & ascensorem, quomodo in Exodo
habes equum & ascensorem. Vbi est enim ascensor qui non potest equum proprium gubernare, si indomito furo-
B re in prærupta & periculosa raptatur? Quid igitur vobis in equis confiditis diuites? Mendax est equus ad salu- *Psal.32.*
tem. Quid in curribus vobis plauditis? Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine dei magnificabimur. *Psal.19.*
Ipsi obligati sunt & cecidere, nos autem surreximus & erecti sumus. Nolite amare adhinnientes, nolite fremi-
tu libidinis excitari. Terribilis est dominus, & cui nemo possit potens & diues resistere, iudicium cœleste iacu-
latur. HIERONYMVS IN ZACHARIAM. Equum & ascensorem proiecit in mare. De his equis & *Cap.10.*
ascensoribus etiam Psalmistæ voce cantatur, Ab increpatione tua deus Iacob, dormitauerunt qui ascenderunt *Psal.75.*
equos. Et sanctorum cõgeminat chorus, Hi in curribus, & hi in equis, nos autem in nomine dei nostri inuoca- *Ibid.19.*
bimus: ipsi obligati sunt & ceciderunt, nos verò surreximus & erecti sumus. In hoc equitatu confidebat rex Ae-
gyptius, & præcipitatus in mare, quasi plumbum submersus est in profundum, & suo exemplo didicit verum esse *Ibid.32.*
quod scriptum est, Fallax equus ad salutem. Hos currus & quadrigas, supra in quatuor perturbationibus inter-
pretati sumus, qui nisi frenis boni regantur aurigæ, ad præcipitia deferuntur. Alius est autem auriga de quo lo-
C quitur Helisæus, Pater pater, currus Israël, & auriga eius. IDEM IN PSALMOS. Audio equos hinnien- *4.Reg.2.*
tes, & non possumus præterire. Scriptum est in psalterio, Fallax equus ad salutem. Et alio loco, equum & ascen- *Psal.32.*
sorem deiecit in mare. Præcipitur & Israël ne equos nutriant. Denique Salomon quia quadrigas adducebat ex
Aegypto, voluptate superatus est. Non in fortitudine equi voluntatem habebit. Equum & ascensorem deiecit in *3.Reg.10.*
mare. Equi insanientes in fœminas facti sunt mihi, vnusquisque in vxorem proximi sui hinniebat, loquitur Hie-
remias. Ergo super tales equos deus non habet voluntatem. Diximus de equo, equum & ascensorem deiecit in *Hie.5.*
mare. Diximus qui sunt equi, dicamus qui sunt equites. Ego puto equos esse homines peccatores, & equites dæ-
D mones qui equitant in eis. Si quando ergo viderimus aliquem fratrem persequentem, & inimicum esse, sciamus
quia ille equus est. Cæterùm eques diabolus est, qui sua lancea nos percutit: Iste currit, & ille percutit. Sed & ipse
equus calcaribus ducitur, confoditur, & inuitus insanit. RVPERTVS. Cantemus (inquit) domino. Qua-
re? Glorioſè enim magnificatus est. In quo? Equum & ascensorem proiecit in mare. Verè glorioſa magnificentia
D etiam si solùm factum exterius attendas. Si autem & mysterium interius perspicias, ibi glorioſior magnificentiæ
abundantia est. Nam hic mundus per equum, diabolus per ascensorem significatur. Quando illum ascensorem
& talem equum proiecit? Tunc videlicet, quando dixit, Nunc iudicium est mundi, nunc princeps mundi hu- *Ioan.12.*
ius eiicietur foras: quod dudum antè etiam prẽuiderat Propheta domini Abacuch, dicens, Cornua scilicet cru-
cis, in manibus eius. Ibi abscondita est fortitudo eius, ante faciem eius ibit mors. Egredietur diabolus ante pe-
des eius. Tunc ergo proiecit, & ex tunc proiicere non desinit illum in mare, nobis quidem vitreum, & spiritus
sancti igne mixtum, illi autem piceum igneúmque ac sulphureum. Nam illud quidem mare quo transierunt fi-
lij Israël, vnum idémque istos emisit, & illos absorbuit. Verùm nostrum mare quo baptizamur, in nomine patris
& filij & spiritus sancti, equum istum & ascensorem eius nequaquam admittit, sed dum nos per illud mare vi-
treum transimus, ille in profundum inferni proiicitur. Hoc valde glorioſum est, quòd sic fecit dominus. Olim
ascensorem istum, in cœlum ascendam dicentem, & supra astra dei exaltabo solium meum, detraxit, & proiecit *Esa.14.*
E in istum aërem caliginoſum, nunc autem sedentem super equum, id est, super infrenatam stultitiam superbien- *Ibidem.*
tium, & à se deceptorum hominum, deiecit in profundum laci, in baratrum ardentis inferni. Veruntamen (in-
quit Propheta) ad infernum detraheris, in profundum laci, qui te viderint ad te inclinabuntur, tẽque prospi-
cient, &c. Ecce videmus, adhuc autem in die iudicij visuri sumus, tunc enim cunctis videntibus præcipitabi-
tur. Cantemus igitur domino, ait hic doctus & bene vocalis præcentor, Fortitudo mea & laus mea dominus, & *Iob.40.*
factus est mihi in salutem. Accepta commonitione, chorus vniuersus, vnum ex multis membris corpus, tali ini-
tio ingreditur carmẽ delectabile, Fortitudo mea & laus mea dominus. Quid deinde? Et factus est mihi in salu-
tem. Ergo fortitudo tua facta est tibi in salutem? Planè fortitudo mea, nã fortitudo capitis mei, fortitudo mea
est. Imò caput meum si forte est, fortitudo mea est. Quis autem nesciat, quia dominus ipse magnificus caput meũ
est, ex quo verbum caro factum est, & ego vna Ecclesia, quæ ad carmen hoc vocata sum, vnum corpus eius sum?
Licet igitur vniuerso simul corpori, licet sigillatim quibusque membris gloriari salua capitis gratia, & dicere,
F quia fortitudo mea est, factus est mihi in salutem, & hæc laus mea est, & laus capitis, totum corpus non dedece- *Esa.51.*
cet. Aliàs autem nisi caput istud fortissimum haberem, sicut hactenus, ex quo bibi calicem iræ eius de manu
domini, & potaui vsque ad fæces propter Adæ præuaricationem, sicut hactenus (inquit) non fuit qui susciteret
me ex omnibus filiis meis quos genui, ita & vsque in sempiternum dormirem sicut bestia illaqueata plena indi-
gnatione domini. ORIGENES. Hic deus meus, & honorificabo eum, deus patris mei, & exaltabo eum. *Ioan.16.*
Hic ergo & meus est deus, & parris mei. Pater noster qui nos fecit & genuit, Christus est, & ipse dicit, Vado ad pa-
trem meum, & patrem vestrum, deum meum & deum vestrum. Si ergo agnoscam quòd deus meus sit deus, glo-
rificabo eum. Si verò etiam illud agnoscam, quomodo patris mei Christi sit deus, exaltabo eum. Altior nanque
intellectus est, quomodo Christus vt vnius dei constringat & muniat veritatem, deum suum dicit, quem na- *Esa.53.*
tura patrem vocat. RVPERTVS. Iste deus meus, & glorificabo eum, deus patris mei, & exaltabo eum. Iste
(inquam) quondam despectus & nouissimus virorum, vir dolorum, & sciens infirmitatem, & qui moriendo ta-

lem

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iem equum & talem ascensorem sic proiecit,deus meus est.Et homo est, & deus meus est. Glorificabo eum, non G
erubescam eum.Sed dicunt mihi aduersarij populi,qui ascenderunt & irati sunt,quos dolores obtinuerunt,scilicet synagogæ Iudæorum, conciliabula hæreticorum. Si deus tuus iste est,ergo deus recens, deus alienus est in
Psal.80. te,& non facis secundum scripturæ præceptum,sed contra scripturam dicentem, Israël si me audieris, non erit
in te deus recens, neque adorabis deum alienum. Dicam ad hæc,& cantabo confidenter, iste deus meus, & glo-
Ioan.8. rificabo eum,deus patris mei Abraham, & exaltabo eum. Abraham,inquit,pater vester exultauit vt videret diem meum,& vidit,& gauisus est.Item,Amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret,ego sum. Igitur deus
recens non est in me,neque adoro deum alienum,sed deum patris mei,deum antiquum. Nam & si filius,& si ge
nitus vel natus est,nec vno tamen puncto siue atomo iunior est patre suo, antiquo dierum. Istum glorificabo,
istũ exaltabo,dicámque,deus conterens bella, dominus nomen est illi. ORIGENES. Nolo putes quia tantum visibiles pugnas conterit dominus.Sed & illas conterit,quæ nobis sunt nõ aduersus carnem & sanguinem, H
sed aduersus principes & potestates,& aduersum mundi huius rectores tenebrarum harum. Dominus enim no
men est illi.Non est vlla creatura cuius dominus non sit.Quadrigas Pharaonis,& exercitum eius proiecit in ma
re.Electos ascensores,ternosstatores demersit in rubrum mare.Pharao velut potẽtior in malitia, & regnum ne-
quitiæ tenens,quadrigas agit.Non illi satis est vnum equum ascendere,sed plures simul agitat, plures simul pla-
gis torti verberis cogit.Quoscunque videris in luxuria turpiores, in crudelitate sæuiores, in auaritia tetriores,
in impietate flagitiosiores,scito hos de quadrigis esse Pharaonis.Ipsis sedet,ipsos currui suo subiũgit,& ipsis fer-
tur,& volitat,& per apertos scelerum campos effusis eos agit habenis.Sũt & alij electi ascensores, electi sine du-
bio ad malitiam.Sed iam de ascensoribus suprà diximus,nunc etiam qui sunt ternistatores videamus. Mihi vi-
dentur ternistatores pro eo dici,quòd triplex est hominibus peccandi via.Aut enim in facto,aut in dicto, aut in
cogitatione peccatur.Et ideo ternistatores per singulos quoq; dicũtur, qui tres istas in nobis peccandi obsideant
vias & speculenter semper atque in insidiis agant, vt aut ille ex misero homine sermonem malũ eliciat, aut ille I
iniquũ opus extorqueat,aut ille cogitationem pessimam rapiat.Denique & semen verbi dei vbi cadit & deperit,
triplex describitur locus.Vnus secus viam refertur,qui conculcatur ab hominibus,alius in spinis,alius in petro-
sis.Et è contrario terra bona afferre dicitur triplicem fructum,vel centesimum, vel sexagesimum, vel tricesimũ.
Triplex nanque est etiam bene agendi via,nihilominus enim vel opere,vel cogitatione,vel verbo boni aliquid
1.Cor.3. agitur.Hoc enim significat & Apostolus,cum dicit,Qui autem ædificat supra fundamentum hoc,aurum,argen-
tum,lapides preciosos,triplicem bonorum significans viam,subiungit nihilominus triplicem etiã malorũ, cùm
dicit, ligna, fœnũ, stipulam. Isti ergo ternistatores sunt Angeli nequam de exercitu Pharaonis,qui stant in eius-
cemodi viis, obseruantes vnumquenque nostrum per hæc iter agere in peccatũ, quos demergit dominus in ru-
brum mare,& ignitis eos in iudicij die fluctibus tradet,ac pœnarum pelago teget,si tu deum sequens, de eorum
te potestate subtraxeris. RVPERTVS. Dominus quasi vir pugnator(omnipotens nomen eius)currus Pha-
raonis,& exercitum eius proiecit in mare. Electi principes eius submersi sunt in mari rubro, abysi operuerunt K
dio orationis suggilletur aduersarius,cui nimium videbatur,vt diceretur dominus.Quasi vir pugnator,pro modo vel qualitate hostis sui semetipsum
id est,ad modũ viri pugnatoris hæc fecit.Sicut enim vir pugnator,pro modo vel qualitate hostis sui semetipsum
Erat autem hostis eius non caro & sanguis,sed principatus quidam, & potestas aërea, rector mundi huius tene-
Eph.6. brarum harum,spiritualis nequitia in cœlestibus. Non ergo materiali gladio super femur suum semetipsum po-
tentissimus accinxit, non loricam vel galeam ferro textam induit, sed contra huiusmodi principatum vel po-
testatem superbiæ, humilitatem & obedientiam contra spiritualia nequitiæ, charitatis fortitudinem induit, &
Esa.34. præcinxit se. Ita quasi vir pugnator currum Pharaonis aërei, quo super altitudinem nubiũ equitare se credidit, &
vt esset altissimo similis,& exercitum eius tam vitiorum quàm dæmonum,quos præposuerat in templis vel de-
lubris gentium,proiecit in mare.Moriendo quippe,accepit potestatem in cœlo & in terra,& omnia traxit ad se. L
Psal.68. Ex tunc electi principes eius submersi sunt in mari rubro, vndosa nanque tribulatio eius de qua dicit in Psal-
Ioan.19. mo, Saluũ me fac deus quoniam intrauerunt aquæ vsque ad animam meam, inundauit super capita eorum, ex
hora qua in latere percussus lancea,fudit sanguinem & aquam,& ita abysi operuerũt eos,& periit memoria eo-
rum,& descenderũt in profundum quasi lapis, propria iniquitate depressi. Nihil enim iuris habent in omnibus
actiones.Dextera tua domine magnificata est in fortitudine, dextera tua domine percussit inimicũ. RABA-
Psal.117. NVS. Quæ est ista dextera nisi illa de qua in Psalmo scriptum est,Dextera domini fecit virtutem,dextera do
mini exaltauit me?Quæ inimicum verum,& antiquum hostem per crucis mysterium interfecit,& per mortem
destruxit eum qui habebat mortis imperium,id est,diabolum,alligans fortem, & vasa eius diripiens atque dra-
conem,serpentem videlicet,antiquũ, qui cauda sua detraxit tertiam partem syderum, & misit in stagnum ignis
ardentis,qui paratus est sibi, & angelis eius.Vnde sequitur. Et in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios M
tuos.Gloria vtique resurrectionis dominicæ,confusio fuit diaboli,qui cum Iudæis meditatus est mortem Chri-
sti. RVPERTVS. Vel sit vox ista maximè martyrum nostrorum, per illos enim dextera domini,quæ cœ-
los fundauit & terram,mirificè glorificata est miraculis,templa dæmonum euertit,idola disperdidit.Ita percus-
Par.3. sit inimicum,non ferro,sed sanguine martyrũ, in multitudine gloriæ suæ, in laudem & honorem gloriosæ gra-
Cap.27. tiæ suæ, ô sancta Ecclesia deposuit aduersarios tuos. GREGORIVS IN PASTORALI. Vel secũdum
aliũ sensum.Dextera manus domini confregit inimicos, Quia hostes dei & si in sinistra eius proficiunt, in dex-
tera franguntur,quia plerunque prauos vita præsens eleuat, sed aduentus æternæ beatitudinis damnat. Admo-
nendi sunt igitur qui in hoc mundo prosperantur, vt solerter considerent quia præsentis vitæ prosperitas ali-
quando idcirco datur, vt ad meliorem vitam prouocet, aliquando verò,vt in æternum plenius damnet. Hinc
est enim quòd plebi Israëliticæ Chanaan terra promittitur,vt quandoque ad æterna speranda prouocetur. Neq;
enim

A enim rudis populus ille promissionibus dei in longinquũ crederet, si à promissore suo non etiam è vicino aliquid percepisset.Vt ergo ad æternorum fidem certiùs roboretur, nequaquam solummodo spe ad res, sed rebus
quoque ad spem trahitur.Quod liquidò Psalmista testatur,dicens: Dedit eis regiones gentium,& labores popu- Psal.104.
lorum possederunt.Vt custodiant iustificationes eius,& legem eius requirant.Sed cùm largientem deum humana mens boni operis repẽsatione non sequitur,vnde nutrita piè creditur,inde iustiùs damnatur. Hinc enim per
Psalmistam rursum dicitur,Deiecisti eos dum alleuarentur. Quia videlicet reprobi cũ recta opera diuinis mu-
neribus non respondent,cùm totos se hîc deserunt,& affluentibus prosperitatibus dimittunt, vnde exterius pro-
ficiunt,inde ab intimis cadunt.Hinc est quòd in inferno cruciato diuiti dicitur,Recepisti bona in vita tua.Id- Luc.16.
circo etenim recepit bona in vita sua malus,vt illic plenius mala reciperet,quia hîc fuerat nec per bona cõuersus.

B *MIsisti iram tuam,quæ deuorauit eos sicut stipulam,& in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ.Stetit* 2
unda fluens,congregatæ sunt abyssi in medio mari.Dixit inimicus,Persequar & comprehendam,diuidã
spolia,implebitur anima mea.Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.Flauit spiritus tuus,
& operuit eos mare.Submersi sunt quasi plumbũ in aquis uehementibus.Quis similis tui in fortibus domine? Quis
similis tui.Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis,& faciens mirabilia.Extendisti manũ tuam & de-
uorauit eos terra,Dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti. Et portasti eum in fortitudine tua,ad ha
bitaculum sanctum tuum.

AVCTOR CATENAE. Audisti antea potentiam dei,audi nunc seueritatem. Nam quòd Pharao & exercitus eius tam horribiliter in mari perierint, ingens argumentum est, Dominũ deum nostrum seueriss imum 2
esse vltorem in eos,qui verbum & populum suũ persequuntur.Ait igitur, *Misisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut sti-*
C *pulam.* HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Perspicuum est,non esse naturalem iram dei, sed nostris Cap.16.
vitiis clementissimum & mansuetissimum deum ad iracundiam prouocari,dicente Apostolo, An diuitias bo-
nitatis eius,& sustentationis,& patientiæ contemnis,ignorans quia bonitas dei ad pœnitentiam te prouocat? Se- Rom.2.
cũdum duritiam autem tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram quam deus naturaliter non habet.Vnde
& in alio loco scriptum est,Emisisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut stipulam.Quod enim coniunctum est,&
in vno corpore copulatum,mitti non potest,sed illud quod extra corpus est.Verbi gratia lancea, telum, sagitta,
gladius. BASILIVS. Quòd deus permotionum atque affectionum animi omnino expers sit, sæpenume-
ro à nobis dictum est.Cæterùm diuinæ literæ iram dei vocant motum illũ vltorem in peccatores supplicio di-
gnos,aut certè huic motui subseruientes Angelos, iuxta illud, Immisisti in illos iram & furorem, immissionem
per angelos malos. Qui enim fieri potest vt ira & furor mittantur? aut fortasse Notum ventum intelligit, qui &
D aquam congessit, & fluidam fluxámque naturam compingens, in modum muri stare fecit. EVTHYMIVS.
Misisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut stipulam. Consumpsit & deleuit eos veluti ignis stipulam.Per iram
verò à deo emissam,supplicia ac pœnas intelligit à deo illatas, vel ipsum etiam Angelum pœnarum ministrum.
AVCTOR CATENAE. Misisti iram tuam,siue,Immisisti furorem tuũ,id est,ostendisti te iratum,& statim
perierunt.Obserua autem quòd ira dei conferatur igni,& hostes dei stipulę.Quid autem citiùs absumitur quàm
stipula ab igni?Hac similitudine sæpe vsi sunt Prophetæ in describendo impiorũ interitu. Iusta itaque tua vltio
(inquit)domine,sicut ignis deuorat paleam,sic per aquas absorbuit eos.Nam in Chaldaica editione,Misisti iram
tuam,& consumpsit eos sicut ignis stipulam,habetur. *Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ stetit unda fluens,congre-*
gatæ sunt abyssi in medio mari. HVGO DE SANCTO VICTORE. Id est, profunditates vndarũ & aquarum. EVTHYMIVS. Alia autem litera habet,Et per spiritum indignationis tuæ diuisa est aqua.Per spiritum indignationis, vel Angelum intelligit, qui huiusce modi pœnæ à deo immissæ minister erat, vel ventum
E ipsum,qui deo inseruiebat.Induxit enim(inquit)dominus mare in Noto valido per totã noctem, & fecit mare
siccum,& diuisa est aqua.Concretæ sunt aquæ quasi murus,& concreti sunt fluctus in medio maris. Et erat(inquit)aqua eis murus à dextris, & murus à sinistris. CAIETANVS. Stetit vnda fluẽs.Miraculum explanatur,quòd aquæ quæ suapte natura sunt colantes seu fluentes,fuerunt stantes solidæ,sicut stat aceruus rerum non fluidarum.Congregatæ sunt abysi in medio mari. Iuxta Hebræũ habetur, Coagulatæ sunt abysi in corde maris.Hinc apparet manifestè,quòd ventus à deo immissus,non solũ fuit ad exiccandam terram,sed etiam ad coagulandum aquam hinc & inde.Per modum itaque congelationis,aquæ steterũt tanquam muri, & acerui aquarum effecti sunt hinc & inde super mare. Et ad exaggerationem miraculi dicitur in corde maris, quia coagulatio maris in superficie & infra paruum terræ ambitum contenti, naturaliter fieri potest, sed in corde, hoc est, in
profundo ac medio maris fieri (vt tũc accidit) miraculũ est. AVCTOR CATENAE. Et in spiritu furo-
ris tui. Quia dictio אַף aph, & furorem & nares significat.Hinc est quòd Hebraica verba וּבְרוּחַ אַפֶּיךָ Vbruach ap
F pecha,Per flatum siue ventum naris tuæ, seu narium tuarum,aliqui verterunt,id est,quem emisisti,quia deus est
auctor flatuum & ventorum,ideo dicitur ventus naris eius,hoc est,ab eo emissus, quasi dicat, Fecisti vt spiraret
ventus,& ad flatũ illius statim congregatæ sunt aquę.Chaldaica, Et in verbo oris tui sapienter congregatæ sunt
aquæ.Septuaginta,καὶ διὰ πνεύματος τοῦ θυμοῦ σου διέστη τὸ ὕδωρ,Et per spiritum iræ tuæ diuisa est aqua.Nec est contrariũ quod dicitur,diuisa est aqua,ab eo quod dicitur, Congregatæ sunt aquæ, nam prius facta est aquarũ diuisio,deinde congregatio,vt essent populo dei murus à dextris & à sinistris,quò is per medium sicci maris incederet. Sequitur,Stetit vnda fluens.Hebraicè est נָצְבוּ כְמוֹ נֵד נוֹזְלִים Nizzebu chemo ned nózlim, steterunt sicut cumulus,siue aceruus,seu quasi moles fluenta,seu fluentes,siue fluidæ,scilicet aquæ.Chaldaica, Steterunt fluẽtes sicut murus.Septuaginta,ἐπάγη ὡσεὶ τεῖχος τὰ ὕδατα,Conglutinatæ sunt quasi murus aquæ. Sed non discrepãt hæc
à sensu Latinæ editionis.Congregatæ sunt abysi in medio mari.Hebraicè est, קָפְאוּ תְהֹמֹת בְּלֶב יָם Káphu theomoth beleb iam,Coagulatæ seu coacerutæ sunt abysi in corde,seu medio mari,id est,ita steterunt,ac si congelatæ fuissent. Chaldaica, Coagulati sunt abysi in corde maris. Septuaginta,ἐπάγη καὶ τὰ κύματα ἐν μέσῳ τῆς θα-
λάσσης,

Universidad de Deusto
Biblioteca

λάσωσε, Conglutinatæ sunt & vndæ in medio maris. Sed hæc idem dicũt cum Latina litera. Dicat ergo sanctus G
noster præcentor, & dei mirabilia extollens clamet, vno spiritu & leui attactu dei concidunt omnia molimina
peruersorum. Statutæ sunt sicut moles aquæ fluentes, contra naturam suam eriguntur in murum à dextris & à
sinistris. Et veluti glacies immotæ stant, & tutantur in medio transeuntes pios, sed impios obruituræ, & iudiciũ
domini perfecturæ, vt in corde vel medio maris, hostes fidelium veluti in profundissimum baratrum pariter
copulati intereant. *Dixit inimicus, persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea. Euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea.* EVTHYMIVS. Inimicus nimirum Aegyptiorum exercitus, vel Pharao ipse. Pœnitentia enim ducti Aegyptij persequuti sunt populũ, postquam eum dimiserant. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Faciet pauperes fieri siue paupertate conficiet eos manus mea, Vbi Latinus Interpres habet, Interficiet eos manus mea. Non enim ad occidendos Hebræos persequebantur, sed ad redigendum eos in seruitutem, vt in præcedenti capitulo scriptum est, & propterea euaginatio gladij non ad interficiendum, sed ad spo- H
liãdum Hebræos rebus scribitur. AVCTOR CATENAE. Implebitur anima mea. Hebraicè est תִּמְלָאֵמוֹ נַפְשִׁי Timlaemo naphsi, Implebitur ab eis anima mea, Vel explebitur eis desiderium meum, id est, diuitiis eorum replebor. Vnde Chaldaica legit, saturabitur ex eis anima mea. Sed hoc parum est, nam & idem sentit Interpres. Interficiet, id est, perdet, delebit, exterminabit eos manus mea. Verùm quia verbum יָרַשׁ iaras, etiam depauperare significat, verterunt hîc nonnulli verbum תּוֹרִישֵׁמוֹ Torisemo, Depauperabit, seu miseros faciet eos. Chaldaica, Consumet eos manus mea, habet. Septuaginta, κυριεύσει ἡ χειρ μου, Dominabitur manus mea. Sed hæc modica sunt. Dixerat itaque iam antè hostis, id est, constituerat secum Pharao, Persequar Israëlem, perdam, occidam, spolia detraham, vindicabor pro omni voto & desiderio meo, euaginabo gladium, exterminabo, contumaciter insistebat crudelissimus hostis. Tanta correptus erat vesania, vt in mare ipsum sese credere, & potenti
manu dei tam manifestè minanti, tanto miraculo non deterritus, ausus fuerit & intrare cum tanto exercitu,
quid enim non audet obdurata impietas, & furor tyrannicus? Truculentiam exprimunt singula verba subinde I
Cap.2. exaggerata. *Flauit spiritus tuus & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus.* HIERONYMVS
Iob.5. IN PROVERBIA. Spiritum quippe suum, potentiam vltionis nominat, de qua in libro beati Iob dictum
Cap.4. est, Iniquos flãte deo perisse & spiritu iræ eius esse conteptos. AMBROSIVS LIBRO TERTIO DE SPIRITV SANCTO. Aliter. Sicut vnitas diuinitatis, ita vnitas operationis est. Quod etiam ex cantico Moysi colligi potest. Ipse enim cùm per maria traduxisset populum Iudæorum, & dei operationem & filij est confessus, & spiritus, dicens, Dextera tua domine glorificata est in virtute, dextera manus tua confregit inimicos. Habes quia & filium sit confessus & patrem, cuius est dextera. Et infra ait, ne spiritum sanctum præteriret, Et per spiritum iracundiæ tuæ diuisa est aqua. Et paulopost, Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare. Quo significatur vnitas diuinitatis, non inæqualitas trinitatis. Vides igitur quia spiritus sanctus cooperatus patri & filio sit, & tanquam congelascentibus fluctibus in medio mari, aquarum quidem murus insurgeret ad transitum Iudæorum, & rursus Aegyptiorum populum per spiritum refusus obrueret. Inde & columnam nubis plerique præcesK
sisse in die populo Iudæorum, & columnam ignis in nocte arbitrantur, quo protegeret plebem suam gratia spi-
ritalis. Hanc autem operationem dei quam totus orbis iure miratur, sine sancti spiritus opere non fuisse, etiam
1.Cor.10. Apostolus declarauit, dicens in figura illa præcessisse spiritalis mysterij veritatem, sic enim habes, Quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in
mari, & omnes eandem escam spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt.
Nam quemadmodum typus sacramenti potuit esse sine operatione spiritus sancti, cuius veritas omnis in spi-
1.Cor.6. ritu est? Quod & Apostolus docuit, dicens, Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine
domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri. Vides igitur quia & pater operatur in filio, & filius operatur
in spiritu? Et ideo secundum seriem scripturarum noli dubitare in figura fuisse, quod in veritate esse ipsa etiam
Quæst.55. veritas declarauit. Quis enim operationem eius abnuat in baptismo, in quo operationem eius sentimus & gra-L
tiam? AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Secundũ Septuaginta, Misisti spiritum tuum & cooperuit eos mare. Ecce iam quinto commemoratur spiritus dei, vt in hoc numero accipiamus & quod dictum est, Digitus dei est hic. Primò vbi scriptum est, Spiritus dei ferebatur super aquas. Se-
Gen.1. cundò vbi dicitur, Non permanebit in istis hominibus spiritus meus, quoniam caro sunt. Tertiò vbi Pharao
Gen.6. dicit ad Ioseph, Quoniam spiritus dei est in te. Quartò vbi incantatores Aegyptiorum dicunt, Digitus dei est
Gen.41. hic. Quintò in hoc cãtico, Misisti spiritum tuum, & cooperuit eos mare. Meminerimus autem spiritum dei non
Exod.8. solùm ad beneficia, verùm etiam ad vindictam commemorari. Nam quid aliud etiam suprà dixit, Per spiritum
iræ tuæ diuisa est aqua? Iste itaque spiritus iræ dei in Aegyptios, nam spiritus iræ eis quibus nocuit aquarum di-
uisio, vt intrantes possent aquis redeuntibus obrui: filiis verò Israël quibus profuit quòd aqua diuisa est, non
fuit ille spiritus iræ dei. Vnde significatur propter diuersas operationes & effectus spiritus dei, dissimiliter ap-
pellari, cùm sit vnus atque idem ille duntaxat, qui etiam spiritus sanctus in vnitate trinitatis accipitur. Proin-
de non arbitror alium quàm eundem significari, vbi dicit Apostolus, Non enim accepistis spiritum seruitutis M
Rom.8. iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis, in quo clamamus abba pater, quia eodem spiritu dei, id
est, digito dei, quo lex in tabulis lapideis conscripta est, timor incussus est eis, qui gratiam nondum intelligebãt,
vt de sua infirmitate atque peccatis per legem conuincerentur, & lex illis fieret pædagogus, quo perducerentur
2.Cor.3. ad gratiam quæ est in fide Iesu Christi. De hoc autem spiritu adoptionis & gratiæ, id est, de hoc opere spiritus
dei, quo impartitur gratia & regeneratio in vitam æternam, dicitur, Spiritus autem viuificat, cùm suprà di-
ceretur, litera occidit, id est, lex conscripta, tantummodo iubens sine adiutorio gratiæ. GRAECVS. Vel
spiritum dei, Notum ventum intelligimus vt opus opificis atque vniuersorum conditoris dei. INTERLINEARIS. Flauit ergo spiritus tuus, vel indignationis, vel vẽtus vrens. HVGO DE SANCTO VICTORE. Flauit spiritus tuus, & operuit eos mare. Diuinæ potentiæ notat facilitatem. Quasi dicat, quàm facilè aliquis flando proiicit puluerem, tam facilè tu eos interfecisti. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur

A betur, Flasti in spiritu tuo. Ventum interueniisse reducendo mare ad locum suũ narratur. Et quadrat vt quemadmodum ventus congelans hinc & inde aquas in diuisione affuit, ita ventus liquefaciens in reductione affuerit. AVCTOR CATENAE. Flauit spiritus tuus. Hebraicè est נָשַׁפְתָּ בְרוּחֲךָ Nasaphta beruchacha, Flasisti spiritu tuo: Vel, per ventum tuum, hoc est, illum immisisti. Vbi Septuaginta habent, ἐπέσειλας τὸ πνεῦμά σου, Misisti spiritum tuum. Chaldaica verò editio habet, Dixisti in verbo tuo. Alloquitur ergo deum Moyses, eius virtutem amplificans, quasi diceret. Quantus quantus sit hostis, quantumuis sæuiat, solo flatu tuo, ô domine, omnem eius potentiam & superbiam præcipitas, mari inuoluis, in profundo deiicis, & submergis quasi plũbum in aquis vehementibus, quibus resistere non possunt, sed velut talento plumbi malitia grauis, & importabiles deo & hominibus, abiiciuntur in abyssum Inferni cum Satana & Angelis eius discruciandi semper. *Quis similis tui in fortibus domine? Quis similis tui? Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia.* ORIGENES.
B Alia litera, Quis (inquit) similis tibi in diis domine? Quis similis tibi? Gloriosus in sanctis, mirabilis in maiestatibus, faciens prodigia. Quod dicit, Quis similis tibi in diis, non simulacris gentium comparat deum, nec dæmonibus, qui sibi falsò deorum nomen adsciscunt, sed deos illos dicit, qui per gratiam & participationem dei, dij appellantur. De quibus & alibi scriptura dicit, Ego dixi, dij estis. Et iterum, Deus stetit in congregatione deorum. Sed hi quanuis capaces sint dei, & hoc nomine donari per gratiam videantur, nullus tamen deo similis inuenitur, vel in potentia, vel in natura. Et licet Ioannes Apostolus dicat, Filioli nondum scimus quid futuri simus, si autem reuelatum nobis fuerit (de domino scilicet dicens) similes illi erimus, similitudo tamen hęc non ad naturam, sed ad gratiam reuocatur. Verbi causa vt dicamus picturam similem esse ei, cuius imago in
C pictura videtur expressa. Quantum ad gratiam pertinet visus, similis dicitur: quantum ad substantiam, longè dissimilis. Illa enim species carnis est, & decor corporis viui: ista colorum fucus est, & cæra tabulis sensu carentibus superposita. Nullus ergo in diis similis domino, nullus enim inuisibilis, nullus incorporeus, nullus immutabilis, nullus sine initio, & sine fine, nullus creator omnium, nisi pater cum filio & spiritu sancto. GREGO- *Cap.2.*
RIVS IN LIBRVM PRIMVM REGVM. Quis similis tui in fortibus domine? Quia quicquid virtutis Moyses ostendere potuit, dominus, non ipse, fecit. Iesus autem omnia quæ mirè gesit, propria virtute exhibuit, quia dominus etiam Moysi fuit. Non enim Moyses populo per deserta gradienti, sed dominus manna *Exod.16.*
pluit. Non Moyses, sed Dominus in columna ignis per noctem, & nubis in die populum præcesit. Non Moyses, *Exod.13.*
sed verbum quod factum est ad eum, aquam de rupe produxit. Non Moyses, sed dominus volatilia concipi- *Exod.16.*
entibus exhibuit. Vnde & dominus Iudæos in patrum fortitudine gloriãtes reprimit, dicens, Non Moyses, sed *Num.20.*
pater meus dedit vobis panem de cœlo. Hinc Psalmista, non Moysen inaniter efferens, sed dominum laudabi- *Ioan.6.*
liter extollens, dicit, Fecit mirabilia in terra Aegypti in campo Thanæos, interrupit mare, & perduxit eos, & sta- *Psal.74.*
tuit aquas quasi in vtre. Eduxit eos in nube diei, & tota nocte in illuminatione ignis. Eduxit aquam de petra, &
deduxit tanquam flumina aquas. Et mandauit nubibus desuper, & ianuas cœli aperuit, & pluit illis manna ad
D manducandum, & pluit super eos sicut puluerem carnes, & sicut arena maris, volatilia pẽnata. Dominus autem Iesus fortis incomparabiliter, non in aliena virtute apparuit, sed in sua. Vnde & ex seipso potens paralytico im- *Luc.5.*
perans, ait, Tibi dico surge. Hinc etiam scriptum est, Quotquot tangebant eum, salui fiebant. Et iterum, Virtus de *Marc.6.*
illo exibat & sanabat omnes. Hoc nanque insigne fortitudinis, nec Moyses, nec Helias habere potuit, vt dum in- *Luc.6.*
comparabilia signa innotescerent, aduentum vnigeniti apertissimè designarent. IDEM. Quosdã aliquan- *Vbi supra.*
do in humiliori ordine sanctæ Ecclesiæ humiles & despectos cernimus, quos dum spiritus sanctus ad ordinem *Cap.10.*
prædicationis assumit, gratiarum suarum splendoribus induit, & in eisdem splendoribus mirabiles ostendit.
Sed bene sanctorum virtutes admiramur, cùm eas bonitati conditoris adscribimus. Quare & Moyses domino
confitens, ait, Quis similis tibi in diis domine? quis similis tibi? glorioſus in sanctis, mirabilis in maiestate, fa- *Psal.67.*
ciens prodigia? Hinc Psalmista dicit, Mirabilis deus in sanctis suis, ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi *Ibidem.*
suæ. IDEM. Perfecti quique in omnibus quæ facta sunt, siue fiunt, Omnipotentis dei virtutem & sapien- *Cap.14.*
E tiam mirari non desinunt. Vnde & Psalmista diuinis laudibus insistens, ait, Mirabilis deus in sanctis suis, Deus *Psal.67.*
Israël ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ, benedictus deus. Hinc Moyses eidem domino confitetur, dicens, Quis similis tui in diis, Domine? quis similis tui in sanctis glorioſus, mirabilis in maiestate, faciens prodigia? In sanctis quidè mirabilis dicitur, quia quò altiùs diuina conspiciunt, eò & mirabiliùs obstupescunt, quia nimirum altissima contemplatione vident, quibus stupeant, non quæ ratione comprehendant. GRAECVS. Quis similis tui, &c. Quis hoc loco pro nullus positum est. Neque enim in potestatibus vt Symmachus vertit, neque in sanctitate quisquam æquiparandus est, neque enim comparari possunt quæ incomparabilia sunt, neque opifici opus, neque illi qui verè est, ea quæ non sunt. Omnia enim incomparabilia, excellentia antecellit. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Quis sicut tu in diis domine? quasi dicat nullus, quacunque ratione dij appellentur. Magnificus in sanctitate. Aliter, Robustus in sanctitate. Rationẽ reddit ex apparentibus, quòd nullus deus est sicut dominus, tam enim homines quàm dij exercendo robur suum aliquam inquinationem incur-
F runt. Et homines quidem lasitudinem in corpore, & commotionem in animo saltem incurrunt, spirituales autem substantiæ, suapte natura animi commotionem, & in viribus laborem propter inclinationẽ corporis, quod mouent ad oppositum patiuntur. Solus autẽ deus (cui omne corpus obedit ad nutum) exercet robur suum vtendo corporibus sensibilibus ad quodcunque vult, absque aliqua contractione immunditiæ qualisçunque. Et propterea singulariter laudatur, robustus in sanctitate, est enim sanctitas libera atque perfecta munditia. Terribilis atque laudabilis. Iuxta Hebræum habetur, formidatus laudum. Accumulat rationes quare nullus deus est sicut dominus. Est enim formidatus laudũ, tum quia laudes eius sunt formidini, nõ solũ hominibus, sed etiã angelis, eò quòd excedunt vires omniũ laudãtium. Tum quia à laudãtibus est timendus, nõ enim deo placet laudari sine timore, demũ quia per sola laudabilia opera metuendus est. Alij siquidè timentur, quia possunt nocere, siue laudabiliter, siue vituperabiliter, deo autem proprium est per sola laudabilia opera timeri. Faciẽs mirabilia. Tertiò deo proprium adiungitur, quòd solus est factor mirabilium. Et est sermo de mirabilibus simpliciter & absoluto

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iutè,hoc est,apud omnes tam homines quàm Angelos, ad differentiam multorum quæ sunt à Dæmonibus, quæ G
sunt mirabilia apud homines, non autem apud Angelos, videntes quòd naturalibus viribus Dæmones illa faciunt. AVCTOR CATENAE. Quis similis tui in fortibus domine? Hîc incipit admirari fortitudinem dei, postquam facta eius mirabilia enarrauit. Rectè autem vertit Interpres Hebraica מִכָּמֹכָה בָּאֵלִם Camócha baelim,Quod tamen alij vertunt,sicut tu in diis,siue inter deos.Vel inter Angelos. Nam Elim & fortes & deos significat. Septuaginta, ἐν θεοῖς, In diis dixerunt. Chaldaica verò quod nos interrogatiuè, Affirmatiuè legit, videlicet,Non est absque te(subaudi verus deus)quoniam tu es deus dominus, sed idem est. Sic & quod sequitur, Quis similis tui, magnificus in sanctitate. Hebraicè est מִי כָמֹכָה נֶאְדָּר בַּקֹּדֶשׁ Mi camócha neddar bakódes, Quis sicut tu magnificus in sanctitate. Vel vt alij volunt, magnificatus est, vt sit neddar participium Niphal propter daleth qui est cum camez, & est sensus, quis sicut tu pollet, siue præditus est sanctitate? Septuaginta,Δεδοξασμένος ἐν ἁγίοις,Glorificatus in sanctis.Chaldaica,Nullus est præter te deus fortis in sanctitate.De- H
mum quod dicitur, Terribilis atque laudabilis, & ita habetur in Chaldaica, Hebraicè est, נוֹרָא תְהִלֹּת Nora thehilloth, Terribilis seu formidabilis laudibus, id est, terribilis quoque es cum laudaris, cum nemo mortalium te satis laudare queat. Vel rursum subaudiuntur verba illa, Quis sicut tu? quasi dicat, Quis sicut tu, tanta reuerentia laudari debeat, siue laudandus sit, vt qui faciat mirabilia magna solus? Alij vertunt, Terribilis laudibus, id est, qui magno cum timore laudari debeat. Alij reddunt laudum, hoc est, deus laudum, deus omnibus laudibus dignus. Septuaginta, Θαυμαστὸς ἐν ὁσίοις ποιῶν τέρατα, Mirabiliter gloriosè faciens miracula. Quæ omnia nequaquam à Latinæ literæ sensibus discrepant.Quis igitur similis tui in fortibus domine? &c. Post narrationem mirabilis virtutis diuinæ contra impios, laus sequitur, vt priùs ostensus est quis ille sit, & quantus quem laudat, exclamat,Quis tam potens vt tu? quis tibi similis in magnificentia & sanctitate? quis tam admirabilis laudibus? quis tam admiranda gesit? tam est terribilis laudis? debet enim deus cum tremore laudari, I
eique soli debetur honor & gloria,qui nunquam satis laudari potest.Solus patrator omnium miraculorum,quia in ipsius solius potestate est omnis creatura cum actibus suis. *Extendisti manum tuam & deuorauit eos terra, dux fuisti in*
Quæst. 54. *misericordia tua populo quem redemisti.* AVGVSTINVS. Terra pro aqua non mirum est posita. Tota quippe pars
ista extrema vel infima mundi, terræ nomine censetur secundum id quod sæpe dicitur, deus qui fecit cœlum
Psal.148. & terram, & in illius Psalmi distributione commemoratis cœlestibus, Laudate (inquit) dominum de terra, & ea exequitur in laude, quæ etiam ad aquas pertinebant. INTERLINEARIS. Deuorauit ergo eos terra, id est, aqua terræ cognata, & vbique terra contenta. EVTHYMIVS. Et deuorauit eos terra, &c. Illi enim demersi fuerant, & postmodum emissi sunt in terram, vt Israëlitæ eos viderent,& certiores fierent de miraculo, atque vt eos spoliarent. Deinde facto terræ hiatu, ad diuinæ iræ demonstrationem absorpti sunt. Dux fuisti in misericordia tua, &c. Vel secundum aliam literam, Deduxisti iustitia tua populum tuum hunc,quem redemisti. Deduxisti eum per mare, per nouum hoc iter.Iustitia autem tua, ideo dixit, quia summæ fuit iusti- K
tiæ oppressum ab Aegyptiis populum liberare, & grauia patienti incommoda opem ferre, eripereque eum à tyrannide. GRAECVS. Verè etiam iustitiæ opus est,hospites & aduenas insidiis obsessos, liberos in seruitutem redactos liberare, errantes conuertere,pios è tentationibus eripere. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et deuorauit eos terra. Vno communi nomine duo inferiora elementa vocat, sicut & ibi, Formatis igitur cunctis animalibus de humo.Et alibi,In principio creauit deus cœlum & terram. CAIETANVS. Extendisti manum tuam. Ad similitudinem extensionis manus, describitur operatio dei submersiua Aegyptiorum, vt intelligamus miraculum, quod tam facilè deus fecit hoc, perinde ac si duntaxat extendisset manum. Et deuorauit eos terra.Metaphora tangitur deglutientis, describitur enim tanquã terræ guttur aqua deglutiens Aegyptios, significando id quod primum submersi homines incurrunt, videlicet iacere in fundo maris, non enim naturaliter natant vsquequo crepuerit fel. Dux fuisti in misericordia tua populo quem redemisti. Laudatur ad literam deus,quòd duxit populum quem redemit ex Aegypto,non pecunia,sed miraculis. AVCTOR CATENAE. Extendisti manum siue dexteram tuam, &c. Mox (inquit) vt manum tuam extendisti, aboliti L
sunt & perditi,tanta est tua potentia,tanta virtus,vt dum volueris, ad primam extensionem dexteræ tuæ à terra deuorentur impij, occidentur, occumbent, aduocabunt super se montes & colles, vt à tremendo iudice imminente abscondantur.Amatores quoque terrenorum,& iniqui moderatores hominum deuorabuntur à terra, sehuic) quem redemisti. Ducit dominus ac dirigit suos, vt pastor bonus suas oues, quas de manu sua nemo rapiet, qui se ponit pro ouibus, & hostibus opponit fidelium, sicut columna dei inter Israëlitas & Aegyptios. Ad hoc autem ducit,vt ab illis colatur agnitus, & timeatur. Redemisse autem dicitur deus populum suum, quasi dicat, Et si extendisti dexteram tuam, ac potentissimè & seuerissimè deiecisti Aegyptios, ac ita deleuisti eos in mari, perinde ac si terra subitò deglutiisset ipsos, dux tamen fuisti in misericordia tua populo quem redemi- M
sti.Quòd enim Aegyptios demerseris in interitum, seueritatis est,Quòd autem liberaueris populum tuum,clementiæ est. *Et portasti eum in fortitudine tua,ad habitaculum sanctum tuum.* EVTHYMIVS. Vel secũdum Septuaginta, Aduocasti fortitudine tua in diuersorium sanctum tuum. Hæc & quæ sequuntur vsque ad versiculum, cadat super illos timor & tremor, Prophetias continent quæ postmodum acciderunt, tametsi tempus præteritum esse videatur,quod pro futuro positum est, hoc est, pro aduocabis, aduenient, & irascentur, & simili modo alia quæ sequuntur verba, vel quæ futura sunt, Prophetarum lege narrat, vt iam facta. Aduocasti autem, hoc est, duxisti in habitationem sanctam,electam, & ibi destinatam. Est autem sermo de Hierusalem. CAIETANVS. Iuxta Hebræum eadem dictio repetitur quæ interpretata est, dux fuisti. Et propriè significat ducere seu agere, quemadmodum agimus animalia deducendo illa. Quod ideo dixerim, ne intelligatur significari perduxisti, sed inchoatam ductionem ad locum sanctitatis, seu sanctuarij dei. Laudatur enim deus secundo loco, quòd ducatus iste fuit ad terram promissionis, vt ad terminum quo tenditur. Terra enim

promissionis

A promissionis appellatur, habitaculum sanctum dei, eo quòd ibidem habitauerit deus in primis Patriarchis, Abraham,Isaac,& Iacob,& habitaturum se promiserit in semine eorum. AVCTOR CATENAE. Et portasti eum.Præteritum pro futuro propter prædestinationis certitudinem, hoc est, portabis tuis viribus ad tabernaculum sanctitatis tuæ,id est,ad tabernaculum sanctum, in quo tu qui sanctus es habitabis. Nondũ itaque duxerat ad habitaculum sanctuarij sui,sed ad hoc educti iam erant, vt eos in terram promissionis induceret,nempe in Iudæam, Hierosolymam,& terram Chanaan, quam promiserat Patriarchis.Quod enim à deo fieri ordinatum est,ita certum est,ac si iam adimpletum.

RVPERTVS. Porrò secundum alteriorem intellectum dicant victores martyres nostri, prædicatores fidei *Mysticè.*
propugnatores veritatis, Misisti iram tuam quæ deuorauit eos sicut stipulam, & in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. Stetit vnda fluens, congregatæ sunt abyssi in medio mari. Iram tuam, id est, zelum tuum
B misisti domine deus, Zelatus enim es pro gentibus te ignorantibus, quæ in errorem abductæ ad simulachra *1.Cor.12.*
muta ibant, prout ducebantur,& deuorauit ira tua siue zelus tuus, deos phanaticos, sicut deuorat ignis stipulam. Vbi nunc adulter Iuppiter? Vbi Venus meretrix? Vbi cæterorum portenta deorum? Vbi sunt equi eorum, qui sub illis contra martyres tuos hinnierunt, id est, reges & præsides truculenti, qui pro illis martyrum sanguinem fuderunt? Deuorauit eos ira tua,sicut stipulam,& in spiritu furoris tui, id est, in comminatione futuri iudicij congregatæ sunt aquæ.Iuxta literam,in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ,illud est, quia abstulit eas dominus flante vento vehementi, & vrente tota nocte, erántque quasi murus ad dexteram & læuam, quæ res vtique fugientibus opem, persequentibus portabat furorem. Cæterum iuxta cœptum mysterium, aquæ populi sunt.Vnde est,Beati qui seminatis super omnes aquas.Item,Intonuit dominus super aquas multas.Istę aquæ spi- *Esa.32.*
ritum furoris,id est,comminationem futuræ examinationis sentire vel audire potuerunt, quia rationales sunt, *Psal.28.*
& à timore eius congregatæ sunt.Vbi nam congregatæ sunt? In medio mari. Sic enim ternaria repetitione vsus
C per tropum, qui periphrasis, id est,circunlocutio dicitur, & ornandæ rei causa fieri solet,tandem determinauit. Congregatæ sunt aquæ,stetit vnda fluens,cõgregatæ sunt abyssi in medio mari.Aquarum enim nomine (vt iam superius dictum est)populus significatur, vnde vel abyssorum vel fluentis vocabulo, fluidam & profundam populorum signat miseriam, iuxta quod alibi de isto persequutore dicitur, Absorbebit fluuium, & non mirabitur. *Iob.40.*
Sed statim hic fluuius, vel hæc fluens vnda, tunc stetit, quando congregatæ sunt aquæ, id est, multi populi, vt stanti, & æterno deo per fidem vnirentur. Et alio loco scriptura dicit, Prauum est cor hominis & inscrutabile,quis cognoscet illud? Ergo & abyssi congregatæ sunt in medio mari,quando praui homines de occultis tene- *Hier.17.*
brarum de profundis vitiorum confluxerunt ad vnicum & vniuersale Christi baptisma.Medium enim rectè dicitur, id quod commune vel publicum,aut vniuersale est,quod nos dicimus catholicum.Et hoc expedit congregationi aquarum, vt congregentur ad medium: nam quod in parte est,non est authenticum.Illud hæreticorum est,qui angulos quærunt, quibus aquæ furtiuæ dulciores sunt. RABANVS. Misisti iram tuam quæ deuo- *Prouer.9.*
D rauit eos sicut stipulam. Vltio nouissima quæ diabolo & angelis eius infligitur, videtur patientibus iam iram esse, sed tamen ab illo qui vniuersa cum tranquillitate iudicat, sine perturbatione animi sui iustè peccatoribus irrogatur,quæ eos sicut stipulam deuorat,quia fortiter deuastat,& ex omni parte cruciat.Et in spiritu furoris tui congregatæ sunt aquæ. Stagnum vtique sulphuris condignum meritis eorum impenditur,sub quo demersi gemunt in perpetuum. Sed quia hæc pœna ad integrum in nouissimo examine persoluenda erit, & hora vindictæ adhuc protelatur, hostibus videntur occasionem persequendi tribuere, qui patientia dei abutuntur thesaurizantes sibi iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, cùm ipse tamen certissimè veniet sanctis suis reddere præmia æternæ beatitudinis, & aduersariis suis dare vindictam in flamma ignis. Ideo sequitur, Dixit inimicus: Persequar & comprehendam, diuidam spolia, implebitur anima mea. RVPERTVS. Hoc
dixit inimicus,id est,diabolus,qui antonomaticè,id est,quasi proprio nomine dicitur inimicus. Quid mirum si *Iob.40.*
hoc dixit, habens fiduciam, quòd influat Iordanis in os eius, & falsus est,qui dixit, in cœlum conscendam asse- *Esa.14.*
E ctans similis esse altissimo, & spes eius eum frustrata est? Quid(inquam)mirum, si de cordibus renascentium in *2.Tess.2.*
Christo iam exclusus,sic dicit & loquitur,qui de cœlo proiectus,cum angelis suis adhuc aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur deus,aut quod colitur? Persequar (inquit) & comprehendam. Persequatur quantum licet,nam de his qui mare ingressi sunt,neminem comprehendit nisi fictum aliquem aut hypocritam.In quo habet fiduciam,vt dicat,diuidam spolia,implebitur anima mea.Ait,Euaginabo gladium meum,interficiet eos manus mea.Gladium euaginare,id est,apertam persequutionem excitare,sicut è contrario arcum intendere, id est, occultè velle decipere. Vtrũque Psalmista exprimens persecutionis modum, Gladium (inquit)euaginauerunt *Psal.36.*
peccatores,intenderunt arcum suum.Ergo euaginabo(inquit)gladium meum,id est,à cordibus exclusus manifesta vtar tyrannide regum,Imperatorum,vel paganorum crudelium. Et quia non pertingo ad animas, corporaliter interficiet eos manus mea, potestas mea, permissio diuina. Sed qui fecit eum (ait ad beatum Iob domi- *Iob.40.*
nus) applicabit gladium eius, id est, non quantum volet, sed quantum vtile est, sæuire aut interficere permitti-
F tur. Non ergo timeat victoriosus populus dei festinans ad hæreditatem,quam promisit deus, etenim inimicus iste dum persequitur, dum occidit, proposito magis illorum proficit, vt citius ad patriam perueniant peregrini. Inde fatuus esse conuincitur, quia dum pro se contra deum, vel contra dei populum agere nititur, contra se potius agit, & dei propositum adiuuat, vt perficiatur. Dicitúrque ad beatum Iob de illo, Nunquid pones *Iob.40.*
circulum in naribus eius? Hoc enim dicto fatuitas eius maximè denotatur. Et subinde, Nunquid feriet pactum tecum, & accipies eum seruum sempiternum? saubauditur vt ego, cui voluntate aduersando,sic ille cooperatur tanquam iurauerit obsequium, seque seruum studeat exhibere fidelissimum. Sequitur, Flauit spiritus tuus & operuit eos mare, submersi sunt quasi plumbum in aquis vehementibus. ORIGENES. Peccatores graues sunt. Denique & iniquitas super talentum plumbi federe monstratur, sicut Zacharias propheta dicit, Vidi (inquit) mulierem sedentem super talentum plumbi, & dixi, Quæ est hæc? Et respondit, Iniquitas. Inde est ergo, quòd iniqui demersi sunt sicut plumbum in aquam validissimam,sancti autem non demergun-

tur

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur,sed ambulant super aquas,quia leues sunt, & peccati pondere non grauantur. Denique dominus & saluator G
noster super aquas ambulauit.Ipse est enim qui verè peccatum nescit. Ambulauit & discipulus eius Petrus, licet
paululum trepidauerit.Non enim tantus erat,ac talis, qui nihil omnino de specie plumbi in se haberet admixtũ.
Habuit, licet parum. Propter quod dicit ad eum dominus, Modicæ fidei quare dubitasti? Idcirco igitur qui
saluus fit, per ignem saluus fit, vt si quid fortè de specie plumbi habuerit admixtum, id ignis decoquat & re-
soluat, vt efficiantur omnes aurum bonum. Quia aurum terræ illius bonum esse dicitur, quam habituri sunt
Gal.3. sancti,& sicut fornax probat aurum, sic homines iustos tentatio.Veniendum ergo omnibus est ad ignem, venie-
dum est ad conflatorium.Sedet enim dominus,& conflat,& purgat filios Iuda. Sed & illuc cùm venitur, si quis
multa opera bona, & parum aliquid iniquitatis attulerit, illud parum tanquam plumbum igni resoluitur, ac
purgatur,& totum remanet aurum purum.Et si quis plus illuc plumbi detulerit,plus exuritur, vt amplius deco-
quatur, vt & si parum aliquid sit auri, purgatum tamen reſideat. Quòd si aliquis illuc totus plumbeus venerit, H
fiet de illo hoc quod scriptum est,Demergetur in profundum tanquam plumbum in aqua validissima.Sed lon-
gum est si velimus per ordinem exponere,sufficiat pauca pertingere. RVPERTVS. Flauit spiritus tuus &
operuit eos mare,&c.Certùm hoc tenet catholica fides,quia mare Christi nobis ingressis,aspirat spiritus domi-
Mich.7. ni,spiritus gratiæ & remissionis,deponens iuxta Prophetam omnes iniquitates nostras,& proiiciens in profun-
Coloss.2. dum maris omnia peccata nostra.Hæc ruina diaboli est.Quod enim primùm in semetipso caput nostrum fecit
in præsentia suæ mortis,delens quod aduersus nos erat(vt Apostolus ait)chirographum decreti, quod erat con-
trarium nobis,& ipsum(inquit)tulit de medio,affigens illud cruci,& expolians principatus & potestates,tradu-
xit confidenter,palàm triumphans illos.Quod(inquam)tunc in semetipso caput nostrum fecit, hic idem in ba-
Rom.6. ptismo facit in membris suis,vbi est similitudo mortis eiusdem,cui complantamur,vt idem Apostolus ait.Re-
ctè igitur dicas,& veraciter cantes, quicunque de hoc mari ascendisti in Christo renatus, quia operuit eos ma-
Ezech.29. re,submersi sunt quasi plumbũ in aquis vehementibus,impleta veritate dicentis prophetiæ, Ecce ego ad te Pha- I
rao rex Aegypti,draco magne, qui cubas in medio fluminum tuorum, & dicis, Meus est flumius, & ego feci me-
metipsum,& ponam frenum in maxillis tuis,& adglutinabo pisces fluminum tuorum squamis tuis, & extraham
te de medio fluminum tuorum, & vniuersi pisces tui squamis tuis adhærebunt, & proiiciam te in desertum, &
omnes pisces fluminis tui. Et nota quòd superiùs lapidi,videlicet propter grauedinẽ peccati, hìc autem eos plũ-
Zach.5. bo comparauit,scilicet propter pœnam vel retributionem peccati,secundũ Zachariam prophetam, apud quem
talentum plumbi (vt iam dictum est) mittitur in os eius iniquitatis. Iterum autem laudes, iterum gratiarum ac-
tiones.Quis similis tui in fortibus domine, quis similis tui?Magnificus in sanctitate, terribilis atque laudabi-
Esa.12. lis,& faciens mirabilia? Hoc contra illud,quia dixit iste Pharao,Ero similis altissimo. Parum erat prædicasse in
illo fortitudinem,dicendo,Quis similis tui in fortibus domine, nisi & sanctitatem prædicaret, addendo, Quis
similis tui magnificus in sanctitate?Hoc enim à se differũt hoc loco fortitudo & sanctitas, quod alibi iudicium
& misericordia.Fortitudo iudicij contra superbientes,sanctitas misericordiæ, super pios fugientes. Secundum K
hæc,duo subiungit nomina laudis,terribilis atque laudabilis:terribilis videlicet pro iudicij fortitudine,lauda-
bilis pro misericordiæ sanctitate.Secundum vtraque ista,& faciens(inquit)mirabilia.Quæ mirabilia? Extendi-
Iob.10. sti manum tuam,& deuorauit eos terra.Hoc est,mirabile fortitudinis, vnde es tu domine terribilis. Deuorauit
(inquit)eos terra,terra(inquam)iuxta beatum Iob tenebrosa, & operta mortis caligine, terra miseriæ & tenebra-
rum, vbi vmbra mortis & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitat. ORIGENES. Sed impios qui-
dem & hodie deuorat terra. An non tibi videtur terra deuorare illum, qui semper de terra cogitat, qui semper
terrenos habet actus,qui de terra loquitur,de terra litigat,terram desiderat,& omnem spem suam ponit in terra?
Qui ad cœlum non respicit,qui futura non cogitat,qui iudicium suum non metuit, nec beata eius promissa de-
siderat,sed semper de præsenti cogitat,& terrena suspirat? Talẽ cũ videris,dicito,quia deuorauit eũ terra.Sed &
si quem videris luxuriæ carnis,& voluptatibus corporis deditũ,in quo animus nihil valet, sed totũ libido carnis
obtinuit,dicito & de hoc,quia deuorauit eũ terra.Adhuc me mouet quod ait,Extendisti dexterã tuam,& deuo- L
rauit eos terra, quasi vt deuorarentur à terra,hæc causa fuit,quòd extendit dominus dexterã suam. Si cõsideres
quomodo dominus exaltatus in cruce,tota die extendit manus suas ad populũ non credentẽ,sed contradicentẽ,
& qualiter infidelẽ populũ qui clamauit,Crucifige crucifige eũ, mors admissi sceleris oppresserit, euidẽter inue-
nies quomodo extẽdit dexteram suã,& deuorauit illos terra. Nec tamen penitùs desperandũ est. Possibile nanq;
est,vt si fortè respiscat qui deuoratus est,rursum possit euomi,sicut Ionas.Sed & omnes nos puto, quòd aliquã-
do terra deuoratos in inferni penetralibus retinebat,& propterea dominus noster descendit, non solũ vsque ad
terras,sed vsq; ad inferiora terræ,& ibi nos inuenit deuoratos,sedentes sub vmbra mortis,& inde educẽs,non ia
locũ terræ,vt iterũ deuoraremur,sed locũ præparat nobis regni cœlorũ.Propterea ergo addit, Deduxisti in iusti-
tia tua populũ tuũ hunc quẽ liberasti,consolatus es in virtute tua,in requie sancta tua.Dominus populũ suũ quẽ
liberauit pretioso sanguine filij sui per lauacrũ regenerationis,deducit in iustitia,cõsolatur etiã eum per cõsola-
tionẽ spiritus sancti in virtute sua & requie sua.Futurorũ nanq; spes,laborantibus requiem parit, sicut & in ago- M
ne positis dolorem vulnerũ mitigat spes coronæ. RVPERTVS. Dux fuisti in misericordia tua populo quẽ
redemisti, & portasti eum in fortitudine tua ad habitaculum sanctum tuũ. Hoc autem mirabile sanctitatis vel
misericordiæ est,inde es tu domine laudabilis. Terribilis atq; laudabilis tam diuersa mirabilia fecisti,& porta-
sti eum(inquit)in fortitudine tua.Tempore præterito pro præsenti vsus est,portasti (inquiens) pro eo vt diceret,
portabis,certissimè sciens,quia quod cœpit,perficeret,vel quia propositum eius infirmare nemo posset.Quod au
tem est habitaculum dei sanctum?Nunquid terra peccatorum,terra Chananæorum?Fuerit quidem illic habita-
culum sanctum, id est, ciuitas sancta Hierusalem,vel templũ & sancta sanctorũ, verùm non propter se illa san-
cta fuere,sed propterea quia cœlestiũ erant exemplaria sanctorum.Ergo non tam locũ illum terrenum,quàm ter-
ram viuentiũ cuius illa fuit vmbra, dixit habitaculum dei sanctũ, quo per gloriosam ductoris dei magnifecen-
tiam, portandũ præuidebat esse vniuersum sanctorũ populũ in fortitudine dei, quæ non est alia quàm filius dei.

Ascenderunt

A *Ascenderunt populi & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistiim. Tunc conturbati* 3
sunt principes Edom, Robustos Moab obtinuit tremor, Obriguerunt omnes habitatores Cha-
naan. Irruat super eos formido & pauor in magnitudine brachii tui. Fiant immobiles quasi la-
pis, donec pertranseat populus tuus domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem possedisti. In-
troduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo quod operatus es domi-
ne. Sanctuarium tum domine quod firmauerunt manus tuæ. Dominus regnabit in æternum & ultra. In-
gressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos dominus
aquas maris. Filii autem Israël ambulauerunt per siccum in medio eius. Sumpsit ergo Maria prophe-
B *tissa soror Aaron tympanum in manu sua, egressæque sunt omnes mulieres post eam cum tympanis &*
choris, quibus præcinebat, dicens, Cantemus domino, glorioscè enim magnificatus est, equum & ascen-
sorem deiecit in mare.

AVCTOR CATENAE. Versiculi qui hìc incipiunt,& alij qui sequuntur, de formidine Phi- 3
listinorum, Edomitarum, Moabitarum, & Chananæorum, certissima prophetia sunt de futuris,& quod
verbis hìc canitur, reipsa postea impletum est. In Deuteronomio enim capite secundo dicit dominus de
Edomitis, Transibitis per terminos fratrum vestrorum filiorum Esau qui habitant in Seir, & timebunt vos. Ac
mox, Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos qui habitant sub omni cœlo,vt au-
dito nomine tuo paueant, & in morem parturientium contremiscant, & dolore teneantur. Et in Iosue capi-
C te secundo Raab ait, Irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Audiuimus quòd sic-
cauerit dominus aquas maris rubri ad introitum vestrum, & cætera. Quod autem in Cantico hoc fien-
dum prophetatur, pertinet tam ad seueritatem quàm ad clementiam dei commendandam. Seueritatis
diuinæ est, quòd sola fama gentes aduersarias ita exterreat, vt animum de salute sua desponderant. Cle-
mentiæ, quòd populum suum ita defendat, vt propter ipsum potentissimas gentes exterreat, ne aduersus
populum suum vel hiscere audeant. Videamus igitur quid in prosecutione læti sui carminis dicat san-
ctus præcentor Moyses: *Ascenderunt* (inquit) *Populi & irati sunt, dolores obtinuerunt habitatores Philistiim. Tunc con-*
turbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor, obriguerunt omnes habitatores Chanaan. HIERONYMVS
DE LOCIS HEBRAICIS. Edom terra est in qua habitauit Esau in regione Gabalena, quæ ex eo quòd
Esau pilosus esset & hispidus, Seir etiam, id est, pilosi nomen accepit. In quibus locis priùs habitauit Chor-
ræus, quem interfecit Chodorlaomor. Moab autem ab vno filiorum Lot, qui vocabatur Moab, vrbs Ara-
D biæ, quæ nunc Areopolis dicitur. Appellatur autem Moab ex nomine vrbis & Regio. Porrò ipsa Ciuitas quasi
proprium vocabulum possidet. Chanaan verò filius Cham, obtinuit terram à Sidone vsque ad Gaza, quam
Iudæi deinceps possederunt eiectis Chananæis. RVPERTVS. Sed vnde scire poterat, vt diceret Moy-
ses quasi præteritum quod futurum erat, tunc conturbati sunt principes Edom, & cætera? Nam de eo quòd
ait, dolores obtinuerunt habitatores Philistiim, illud fortè responderi posset, quia vicina erat terra Phili-
stiim, & antequàm mare ingrederentur, cauendum illis erat, ne per eos transire conarentur, sicut superius iam
dictum, eo quòd eorum dolor, id est, inuidia iam exeuntibus de Aegypto innotuisset. Verùm Edom, di-
centibus, Obsecramus, vt nobis transire liceat per terram tuam, nec dum responderat, non transibitis per *Num.20.*
me, alioquin armatus occurram tibi. Neque dixerat rex Moab, Ita delebit hic populus omnes qui in nostris
finibus commorantur, quomodo solet bos herbas vsque ad radices carpere. Vnde, ergo nisi ex prophetico spi- *Num.22.*
ritu iam ista cantare nouerat? EVTHYMIVS. Secundum verò editionem Septuaginta ita legitur,
E Audierunt gentes & iratæ sunt. Audient mirabilia & prodigia tua, quæcunque fecisti pro populo aduer-
sus Aegyptios, & irascentur, hoc est, turbabuntur & firmabunt. Dolores cœperunt habitatores Philistiim.Do-
lores, hoc est, labores eos comprehendant, ob Iudæorum videlicet timorẽ.Tunc festinauerunt duces Edom,&
principes Moabitarũ, Hoc est tumultuati sunt,quẽadmodũ alius Interpres reddidit. Cepit eos tremor,& lique-
facti sunt omnes habitatores Chanaan.Cùm notiores nationes certo nomine appellauerit, postea in vniuersum
omnium meminit, dicens, habitatores Chanaan. Terram etenim Chanaan varij gentium populi incolebant.
HVGO DE SANCTO VICTORE. Ascenderunt populi,& irati sunt,& cætera.Hucusq; de re præte-
rita Canticum. Amodò quicquid sequitur, prophetia est de futuro.Ex tanto enim gaudio quod in præsenti ha-
bebant,spiritus sanctus in corda eorum intrauit, & omnes idem prophetati sunt. CAIETANVS. Ascen-
derunt populi,& irati sunt.Iuxta Hebræum habetur,Audierũt populi, tremẽt. More suo summariè præmittit in
genere,quæ sunt explicanda per partes.Et præteritũ hoc cũ sequentibus non referuntur ad tẽpus Cantici,quoniã
F tunc nondũ audierant hũc transitũ,sed ad futurũ.Prophetatur enim quòd quãdo audierint,tremẽt.Dolores ob-
tinuerũt habitatores Philistiim.Iuxta Hebræũ habetur,Tremor apprehẽdit.Quod in genere proposuerat,per spe
cies exequit,inchoãs à Philistæis.Philistæi enim propinqui erant Aegypto.Tũc cõturbati sunt Principes Edom.
Aliter Hebraicè,Tunc fuerunt attoniti.Et aduerbium tunc,tempus auditi & cogniti transitus per mare rubrum
demonstrat. Fuerúntque liquefacti omnes habitatores Chanaan. Ad similitudinẽ liquescentium desceribuntur
animi Chananæorum quorum terra promissa erat Israëlitis, deo operante, & prædicente imminere eis deletio-
nem eorũ. AVCTOR CATENAE. Ascenderũt populi & irati sunt.Hebraicè est, שָׁמְעוּ עַמִּים יִרְגָּזוּן Sámhau
hammim irgazon,Audierunt populi & cõtremuerũt,vel expauerũt,aut cõmoti siue irati sunt,vtrũq; enim signi-
ficat verbum Ragaz.Chaldaica audierũt populi,cõmoti sunt. Sed Interpres Septuaginta secutus est, ὠργισθησαν,
Irati sunt habentes.Dolores obtinuerunt habitatores Philistiim,luxta Hebraicum est, חִיל אָחַז יֹשְׁבֵי פְלֶשֶׁת Chil

Universidad de Deusto
Biblioteca

achaz iósbe peláseth, Dolor obtinuit habitatores Palæstinæ. Chaldaica, Terror apprehendit omnes qui habitant in Palæstina. Sed hæc idem prorsus cum nostra litera. Tunc conturbati sunt principes Edom, robustos Moab obtinuit tremor. Principes Edom, vocat Idumæorũ principes,& robustos Moab, fortes Moabitidis regionis. At quamobrem Septuaginta dixerunt, τότε ἔσπευσαν ἡγεμόνες ἐδώμ, Tunc festinauerunt principes Edom, nisi quia & ipsi quandam commotionem innuere voluerunt? Obriguerunt omnes habitatores Chanaan, Hebraicè נָמֹגוּ Namógu, defluxerunt, dissoluti sunt,pauore extabuerunt,id est,animo demisso erunt,sicut & Septuaginta, ἐτάκησαν, id est, liquefacti sunt.Chaldaica, Contriti sunt omnes qui habitabant in Chanaan. Sed & hęc idem dicunt cum Latina editione. Audientes igitur populi circumiacentes perturbati sunt ad famam tanti miraculi,& ad exemplum omnipotentiæ dei Israëlis obstupuerunt. Subito terrore & stupore quodam exanimabantur, vt solet fieri in prælio. Quis enim dubitaret statim magnalia dei tanta peruagatura, fama magnifica totum orbem? Et tanti Aegyptiaci regni casum diuulgandum in omnes nationes, maximè autem propinquiores, qualis Palæstina erat & Chanaan, Moabitarum regnum & Ammonitarum? Liquefieri autem, & defluere nimio fit terrore, cùm omnia membra, cor & animus liquescunt. Sic ergo incredulitas & pertinacia impiorum cessit in celebritatem omnipotentiæ dei Hebræorum, & deus summè bonus etiam malis in hoc mundo vtitur ad suam gloriam.Amici autem dei in domino assequuntur potentiam, qui cor confortat, & terribiles eos facit impiis. *Irruat super eos formido & pauor in magnitudine brachij tui. Fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus domine, donec pertranseat populus tuus iste quem possedisti.* ORIGENES. Fieri tanquam lapidem non est natura esse lapidem. Non enim fieret nisi quod non erat. Hoc propter illos dicimus, qui malæ naturæ Pharaonem, vel Aegyptios dicunt fuisse, & non ex arbitrij libertate in hoc esse deductos. Sed & propter eos qui creatorem deum accusant tanquam sæuum, quòd homines vertat in lapides. Hi ergo priusquàm blasphement, considerent summa libratione, quæ scripta sunt. Non enim dixit, fiant tanquam lapis, & tacuit, sed tempus statuit, & mensuram condemnationis determinat. Ait enim, Donec transeat populus tuus domine. Quo scilicet post transitum populi non sint tanquam lapides. EVTHYMIVS. Secundum aliam literam, Cadat super illos timor & tremor, in magnitudine brachij tui lapidescant, donec pertranseat populus tuus domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem redemisti. Potentiæ tuæ magnitudine concrescãt, timoreque ac tremore instar lapidis immobiles fiant, donec populus tuus iter faciens per eos, in terram promissionis pertransierit. CAIETANVS. Irruat super eos, & cætera. Hinc apparet prophetata fuisse antedicta quemadmodum & hæc, quæomnia Hebraicè futuri temporis sunt indicatiui modi. In magnitudine brachij tui. Iuxta Hebræum habetur, fortitudinis tuæ. Prophetatur enim futurus in populis timor, tam longè quàm propè existentibus Hebræis. Fiant immobiles, Iuxta Hebræum, silebunt quasi lapis. Non solùm intus timor,sed in exteriori actione tantum ocium,vt nec loquantur aduersus eos prædicitur. Si autem quæris quare hæc non sunt adimpleta? in promptu est causa, peccatum scilicet populi Israël toties in deum commissum post hoc Canticum. Impediunt enim intercedentia peccata executionem prophetiæ quæ fit secundum præsentem iustitiam, qualis est hæc. AVCTOR CATENAE. In magnitudine brachij tui. Hæc verba iuxta Hebraicum coniunguntur cum clausula sequenti, videlicet, Fiant immobiles quasi lapis. Siquidem ita legitur ibi בִּגְדֹל זְרוֹעֲךָ יִדְמוּ כָּאָבֶן Bigdol zerohacha iddemu caáben, In magnitudine brachij tui sileant sicut lapis. Quasi dicat,Ob fortitudinem tuã quam brachio tuo ostendes, taceant,obmutescant, quod ferè maius est(omnem enim immobilitatem hoc complectitur) quasi saxa.Interpres autem noster non dissentit à Septuaginta, qui & ipsi, ἀποληθωθήτωσαν, id est,lapidescant,lapidei fiant,habent. Chaldaica, In multitudine fortitudinis tuæ taceant sicut lapis. Declarat enim quid significetur per magnitudinem brachij. Quem possedisti, vel acquisisti, vtrũque enim קָנָה Kana verbum significat. Chaldaica autem habet, Quem redemisti. Septuaginta vt apud nos. Dicat ergo Moyses:Sic ô deus,is timor quo terruisti impios populos,hostes nostros adhuc extantes eatenus terreat,vt cadens super eos perfeueret semper & maneat. Obmutescant & sileant quasi lapis, & fiant immobiles cõtra nos,& velut lapidei fiant,non se defendere,nec nos à transitu impedire potentes,nec electos tuos à possessione promissæ hæreditatis arcere. Tui enim sumus,tu nos ab initio possedisti,& in peculiarem tibi populum elegisti præ omnibus gentibus. *Introduces eos,& plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmissimo habitaculo tuo quod operatus es domine.* EVTHYMIVS. Vel secundum Septuaginta, Introducens planta eos in monte hæreditatis tuæ. In monte tibi in hæreditatem destinato. Ipsum autem intelligit montem Sion. In paratum habitaculum tuum, Hoc est,in habitationem tibi præparatam. CAIETANVS. Introduces eos & plantabis. Ad similitudinem plantarum tuarum facies nos radices firmare,vt quamuis inde non simus oriundi,simus tamen naturales velut plantæ. Terram autem promissionis à montibus denominat, eo quòd illustrior pars montana est. Et appellatur montis hæreditatis dei,quia est terra electa à deo pro habitatione populi Israël asciti in hæredem dei,vt pote adoptati in primogenitũ, vt scribitur superius in quarto Capitulo. Et hinc apparet ratio plantãdi iure Israëlem ibi, Firmissimo habitaculo tuo quod operat⁹ es dñe. AVCTOR CATENAE. Introduces eos & plãtabis. Dicit plantabis,quasi perpetuò habituros. Firmissimo habitaculo tuo quod operat⁹ es domine, id est, in sede quã fecisti,vt illic sedeas. Licet antè rectè Hebraica reddiderit Interpres,alij tamen aliter verterunt,quæ sunt huiusmodi, מָכוֹן לְשִׁבְתְּךָ פָּעַלְתָּ יְהוָה Machon lesibtecha pahálta iehoua, Habitaculum mansioni tuæ fecisti domine. Alij loco habitationis tuæ, quem operatus es domine, Nonnulli stabilitate habitaculi tui quod tu parasti domine:significat enim Machon,firmitatem, basim, habitationem & sedem. Chaldaica verò habet, locum domus maiestatis tuæ præparasti domine. A quo Septuaginta non discordant,dicentes, ἣν ἕτοιμον κατοικητήριόν σου, videlicet, Ad paratum habitaculum tuum. Quæ omnia non discrepant à litera nostra. Mons itaque hæreditatis domini, est mons Sion siue Moria, & præparatum habitaculum dei dicitur, eo quòd dominus eum locum elegerat & præparauerat, quod Moyses in spiritu dei non ignorabat. *Sanctuarium tuum domine, quod firmauerunt manus tuæ.* ORIGENES. Sanctuarium seu sanctimonium dicitur tabernaculum dei,vel templum,ab eo quod sanctificat accedentes. EVTHYMIVS. Iuxta aliam literam, Quod perfecisti domine sanctuarium

A rium, quod prædestinasti, vel quod tibi præparasti. Domine quod præparauerunt manus tuæ,hoc est, quod tu parasti, vtitur enim circumlocutione. CAIETANVS. A tribus nominat terram promissionis. Primùm, monte hæreditatis tuæ. Deinde, firmo, seu parato habitaculo tuo, & demùm, sanctuarium tuum, & semper relatiuè ad deum. Electa est siquidem terra illa pro populo hærede dei, & in habitaculum stabile ipsius dei, non secundum seipsum (qui in seipso solus habitat) sed secundum similitudinem effectus, pro quanto curam habet, fouet ac protegit locum illum, perinde vt princeps proprium habitaculum. Elegit & ibidem sanctuarium suum (hoc est, locum sui cultus) firmum, ac si manibus diuinis firmatum, seu paratum esset. AVCTOR CATENAE. Sanctuarium tuum domine, quod firmauerunt manus tuæ. Et hæc rectè versa sunt ex Hebræo, quod est huiusmodi: מִקְדָּשׁ אֲדֹנָי כּוֹנְנוּ יָדֶיךָ Mikedas adonai conenu iadecha, Sanctuarium domine quod firmauerunt seu parauerunt manus tuæ. Sic legunt & Septuaginta. Et
B subauditur, Nam, hoc modo: Nam templum firmabunt, vel parabunt, ô domine manus tuæ. Quasi dicat, Præcipies tibi ædificari templum in sede illa & loco, in quo constituisti habitare. Chaldaica, Sanctuarium domini præparauerunt manus tuæ. Sed idem est sensus. *Dominus regnabit in æternum & vltra.* ORIGENES. Aliter. Domine qui regnas in seculum,& in seculum, & adhuc. Quoties in seculum dicitur, longitudo quidem temporis, sed esse finis aliquis indicatur,& si in aliud seculum dicatur, aliquis sine dubio longior quidem, tamen ponitur finis, & quoties secula seculorum nominantur, fortasse licet ignotus nobis, tamen à deo statutus aliquis terminus indicatur. Quod verò addit in hoc loco, & adhuc, nullum sensum termini alicuius, aut finis reliquit. Quodcunque illud cogitaueris, in quo finem putes posse consistere, semper tibi dicit sermo propheticus, & adhuc, velut si loquatur ad te & dicat, Putas in seculum seculi dominum regnaturum? & adhuc. Et quodcunque dixeris illud de regni eius spatiis, semper tibi dicit propheta, & adhuc. EVTHYMIVS. Iuxta Septuaginta ita legitur, Dominus regnans in seculum.
C Subintellige verbum, est. Et in seculum & amplius. Cùm regnare eum dixerit in seculum, hoc est, perpetuò, perpetuitatem hanc amplius etiam extendit dicens, quòd vltra ipsum seculum in aliud seculum regnabit: & deinde magis etiam ac magis extendens, addidit, & amplius. RVPERTVS. Dominus regnabit in æternum & vltra. Pulcherrimi cantici clarissimus, & valde sonorus finis hic est. Certum hoc habet omnis qui nouit dominum, quia dominus regnabit in æternum. Sed quis hoc ipsum capiat quod dicitur in æternum? Significatum huius vocis nimis spaciosum est. Longitudinem & latitudinem siue altitudinem eius noster intuitus permetiri non potest. Hac voce audita, fortè leuamus capita nostra, sed non tota videmus æternitatis spacia. Addidit & vltra, velut si dicat: Quantum videre in longinquum potes, regnabit dominus, & vltra quàm videre potes, vltra id quod ipsa vox, qua dicitur in æternum, animo vel intellectui tuo infert. HVGO DE SANCTO VICTORE. Dominus re-
D gnabit in æternum & vltra, id est, per præsens seculum totum, & etiam per futurum. Vel per spacium totum quod cum mundo incœpit, & cum mundo finiet, & vltra, non quantum ad spacium, sed quantum ad dignitatem, scilicet super omnes & super omnia. CAIETANVS. Dominus regnabit in æternum & vltra. Iuxta Hebræum habetur, Dominus regnabit in seculum, & vsque. Aiunt variam esse significationem dictionis interpretatæ seculum, & propterea ad veram perpetuitatem exprimendam adiungitur & vsque. Infinitatem enim durationis insinuat. Et significatur ad literam, quòd regnum dei inchoatum in populo Israël educto de Aegypto, durabit in æternum. Et verificatur, intelligendo per populum, non Israël secundum carnem, sed Israël secundum iustitiam, vt Paulus docet. AVCTOR CATENAE. Dominus regnabit in æternum & vltra. Dictionem Hebræam לְעֹלָם Leholam, Quidam in æternum, quidam in seculum vertunt. Quod apud Hebræos non eodem modo sumitur sicut apud Latinos, sed ipsam æternitatem significat, & aliquando mundum, aliquando etiam quinquaginta annos. Pari modo dictionem וָעֶד Vahed, Aliqui, Et in æternum, aliqui & in perpetuum siue pepetuò reddiderunt. Quasi dicat, Ipse extrues tibi templum, & tunc rex eris in æ-
E ternum in ea sede quam firmabunt manus tuæ. Chaldaica autem editio legit in hoc loco, Regnum domini in seculum & in secula seculorum. Non solùm ergo totus hic mundus, & quoad seculum durat totum, deo subiicitur, vt sit in ipsius plenaria prouidentia ac regimine, sed etiam post hunc mundum in æternum semper regnat, & electis consulit, & sibi iubet subesse, vt obediant & reuereantur atque colant. Aeternitatem itaque sine fine his verbis significant Hebræa. Conclusio igitur totius Cantici, qua breuissimis summa eius comprehenditur, quòd dominus solus, verus, perpetuus, potentissimus, seueriss imus, & clementissimus rex sit, idque adeò publicè declarauit eo miraculo quo Aegyptios in mare deiecit, & Israëlitas per siccum maris incolumes eduxit. Propterea sequitur. *Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & reduxit super eos dominus aquas maris. Filij autem Israel ambulauerunt per siccum in medio maris.* EVTHYMIVS. Vel iuxta Septuaginta, Quia ingressus est equus Pharaonis cum curribus & ascensoribus in mare. Dominus (inquit) rex æternus & amplius. Ob summam etenim illius potentiam, equorum multitudo simul cum cur-
F ribus & ascensoribus cecidit, & demersa est in mare. Et induxit dominus super eos aquas maris. Aquam scilicet eos demergentem. Filij autem Israël ambulauerunt per siccum in medio maris. Per siccum iter quod factum in medio mari post illius diuisionem. RVPERTVS. Ad caput redit, & vniuersa quasi breui Epilogo concludit. CAIETANVS. Ingressus est eques Pharao, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Ingressus est enim equus Pharaonis cum curribus & equitibus eius mare. Et explicatur ad literam multitudo equorum trahentium currus exercitus Pharaonis cum multitudine equitum. Filij autem Israël ambulabant per siccum in medio maris. Explicatur in fine Cantici beneficium transitus per mare sicco vestigio, vt nec etiam maduerint calcei. AVCTOR CATENAE. Ingressus est enim eques Pharao, & cætera. Hebraicè est כִּי בָא סוּס פַּרְעֹה Chi ba sus Parho, Quoniam siue quando ingressus est equus siue equitatus Pharaonis, & cætera. Potest etiam dici vt vertit Interpres. Sus enim sonat Hebræis, tam ipsum animal, quàm animal vnà cum ascensore, siue etiam equitatum. Septuaginta quoque, ἵππος φαραώ,

Universidad de Deusto
Biblioteca

id est, equus Pharaonis. Chaldaica, Quando ingressus est equitatus Pharaonis cum curribus suis & equitibus G
suis in mare. Sed hæc non discrepant inter se. CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA INNOCENTVM. Verùm intuere quomodo post Aegypti olim graue delictum, post multiplices in eam plagas diuinitùs irrogatas, deus pater omnipotens pietate commotus, filium suum miserit ad Aegyptum, vt quæ iàdudum sub Moyse debitas sceleris sui pœnas expenderat, nunc suscipiendo Christum, spem salutis acciperet. Quãta est dei misericordia, quæ per aduentum filij eius ostensa est. Hæc Aegyptus, quæ olim sub Pharaone in deum contumax & rebellis extiterat, nunc susceptaculum, & habitatio facta est Christi. Talis misericordia domini circa Aegyptũ, qualis & circa illos magos ostensa est, qui Christum dominum cognoscere meruerunt. Nam cũ iamdudum sub Moyse magi diuinis virtutibus resistere ausi sunt, nunc magi viso vno tantùm signo cœlesti, dei filio crediderunt. Et sic illos quidé infidelitas sua perduxit ad pœnam, hos verò fides prouexit ad gloriam, dum natũ dñm in corpore crediderunt, quẽ illi in diuinis virtutibus agnoscere noluerunt. Sed inter hæc iniquitas Iudæo- H
rum Christum dominum nostrum amisit, Aegyptus susceptit: magi adorant, & Herodes vel Iudæi nepharié persequuntur. Sequatur sermo ordinem rerum. *Sumpsit ergo Maria prophetissa soror Aaron tympanum in manu sua, egressæq; sunt omnes mulieres post eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat, dicens.* RVPERTVS. Pulcher narrationis ordo. Priùs Moyses cum viris, deinde Maria cum mulieribus vnum idémque canticum canit. STRABVS. Tympanum secundum aliquos genus est tubæ in summis habens stipulam vel fistulam, per quam vocem reddit sonoram. Chorus pellis simplex cum duabus cicutis, per alteram quarum inspiratur, per alteram sonus redditur. Secundum alios verò tympanum est pellis extensa inter duo ligna. Chorus autem multitudo simul canentium, & dicitur chorus quasi coæuorum cantus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Sumpsit ergo Maria prophetissa, & cætera. Hoc factum est postquàm viri cantauerunt, vt mulieres idem quod viri cecinerant, & ipsæ quoque canerent. CAIETANVS. Non est nomen instrumenti hoc in loco chorus, sed choreas
ducentium. Soror autem appellatur Aaron, Maria, quia prius fuit soror Aaron quàm Moysi, & ideo nomen eius I
exprimitur, & tacetur Moysi. Et commendatur ex prophetiæ dono Maria, non ex diuitiis aut nobilitate, dum dicitur prophetissa. Quibus præcinebat. Iuxta Hebræum habetur, Et respondit, seu respondebat, Innuitur enim, quòd tot choris mulierum tanquam ex vna parte canentibus aliquid in diuinam laudem, Maria sola tanquam ex altera parte canebat initium suprascripti cantici. AVCTOR CATENAE. Sumpsit ergo Maria. Hebraicè est וַתִּקַּח מִרְיָם Vatikkach Miriam, Et sumpsit Maria, seu, Tulit autem Maria. Dicendum autem fuisset Miriam, non Maria, sed fortè propter vocis asperitatem, Mariam verterunt tam Septuaginta quàm Chaldaica. Vbi & illud obseruandum, m, esse de nominis essentia, ideo non posse Græcè ac Latinè declinari nisi ea ratione qua inflectimus Adam, Abraham. Est autem nomen dyssyllabum. Hanc Hebræi ideo vocatam asserunt, quia per receptionem quæ Cabala vocatur, ea nata amarum imperium Aegyptiorum super Hebræos acceperunt cœpisse. Nam Marar Hebraicè, amarum sonat. Licet enim priùs seruirent, non tamen vsque adeò premebantur. Quibus præcinebat dicens. Hebraica verba sunt וַתַּעַן לָהֶם מִרְיָם Vatáhan la- K
hem Miriam. Quia hana verbum, & canere & respondere significat, Vertunt hîc aliqui, Et præcinebat illis Maria, scilicet mulieribus, sicut etiam vertit Interpres. Verùm quoniam dictio lahem est pronomen masculinum hoc in loco, & refertur ad viros non ad mulieres, nam tunc esset lahen, ideo moti aliqui vertunt, Et respondit seu respondebat illis Maria, Moysi scilicet, & aliis viris præcinentibus. Vt enim illi dixerunt, Cantate domino, & cætera, sic quoque illa prorupit iisdem verbis in laudem dei. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta verò, ἐξῆρχε δὲ ἄντῶν μαριάμ, Incœpit autem illis Maria, illa enim prior inchoabat, ac præcinebat, illę prosequebantur. Quanquam id magis significet imperabat, aut præfecta erat eis. Exemplo ergo virorum & cæteræ fœminæ tripudiant, & à diuinis laudibus non arcentur. Choreas ducunt, non ad petulantiam carnis, sed ad iucunditatẽ spiritus exultantis de beneficiis & salute dei. Mos enim Iudæis fuit, in festiuitatibus puellas conuenire ad canendum sacras cantiones, triumphalia carmina & honesta, ad ædificationem & syncerum gaudium etiam per vices canen
do, vna aliqua præcinente, aliis succenturientibus. Tympanis autem ob id maximè vsæ sunt, q̃ prę cæteris musi- L
cis instrumentis ad numeros & mensuram sunt aptiora. Alternis igitur canũt, fibíque metipsis respondẽt, vt mutuùm sese alliciant ad laudem & gloriam cõditoris, & dicunt: *Cantemus domino, gloriosè enim magnificatus est, equum & ascensorem deiecit in mare.* Verbum imperatiuum שִׁירוּ Siru, à sur, vertunt aliqui, Cantate, Sic & Chaldaica quoque editio habet, Cantate & laudate coram domino, quoniam magnificatus est super magnificos, & magnificentia eius est, equum & ascensorem proiecit in mare. Duntaxat autem primum versum huius Cantici ponit hîc Moyses, verisimile tamen est totum carmen Mariam sororem Aaron ceciniſſe, sed Moysen noluisse repetere. Et quoniam eadem verba hîc dicuntur quæ suprà in prima lectione posita sunt, illuc prudentem mittimus lectorem, melius est enim ipsum illuc diuertere pauxillùm, quàm nos eadem repetendo onerosos esse.

Mystice. ORIGENES. Spiritualiter autem, Audierunt gentes, & iratæ sunt, dolores comprehenderunt habitatores Philistiim, & cætera. Quantum ad historiam pertinet, nullum ex his gentibus interfuisse M
mirabilibus quæ facta sunt, constat. Quomodo ergo videbuntur tremore deterritæ, vel festinasse (vt dicit) vel irati esse Philistiim, & Moabitæ, & Edom, & reliquæ quas enumerat nationes? Sed si redeamus ad intelligẽtiam spiritalem, inueniemus quia Philistiim, id est, cadẽtes populi, & Edom, qui interpretatur terrenus, trepidant, & horum omnium principes cursitant & pauent constricti doloribus, cũ vident regna sua, quæ in infer-
no sunt, penetrata ab eo qui descendit in inferiora terræ, vt eriperet eos, qui possidebantur à morte. Hinc eos cõprehendit timor & tremor, quia senserunt magnitudinem brachij eius. Hinc etiã tabuerunt omnes inhabitãtes Chanaan, qui mutabiles interpretantur & mobiles, cũ vident moueri regna sua, alligari fortẽ, & vasa eius diripi. Veniat ergo super eos timor & tremor magnitudinis brachij tui. Quid timent dæmones? Quid tremunt? sine dubio crucẽ Christi, in qua triũphati sunt, in qua exuti sunt principatus eorũ & potestates. Timor ergo & tremor eadent super eos, cùm signũ in nobis viderint crucis fideliter fixũ, & magnitudinem brachij illius, quod dominus

expandit

A expandit in cruce, sicut dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, & contradicentem mihi. Non te ergo aliter timebunt, nec aliter tremor tuus veniet super eos, nisi videant in te crucem Christi, nisi & tu potueris dicere, Mihi autem absit gloriari nisi in Cruce domini mei Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo. *Rom.10.* *Gal.6.* RVPERTVS. Edom, id est, terrenus & sanguinolentus, & Moab quod interpretatur ex patre, subauditur diabolo, Chanaan quoque, quod interpretatur commotio, Philistiim quòd interpretatur potione cadentes, omnes illos & nominibus significauerunt, & factis suis præfigurauerunt, qui Christo victore coronato, gloriam eius cœlis enarrantibus, atque in omnem terram exeunte sono Apostolorum eius, victi diaboli causam quasi tuendam susceperunt, & spiritu eius inflammati, in omnes in Christo credentes, ascenderunt, & irati sunt: Irruat (inquit) super eos formido & pauor in magnitudine brachij tui. Formido de futuris, pauor de præsentibus. Hoc iustè illis imprecatur, qui gloria dei cruciantur,
B cunctis videlicet hostibus fidei, vel nominis domini, tam visibilibus quàm inuisibilibus. Fiant immobiles quasi lapis, donec pertranseat populus tuus domine, donec pertranseat populus tuus iste, quem acquisisti seu possedisti. ORIGENES. Verè cæcitas ex parte contigit in Israël secundum carnem, donec plenitudo gentium subintroiret, cùm enim plenitudo gentium subintrauerit, tunc etiam omnis Israël, qui per incredulitatis duritiam factus fuerat sicut lapis, saluabitur. Et vis videre quomodo saluabitur? Potens est (inquit) deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Manent ergo lapides nunc, donec pertranseat populus tuus domine, populus tuus hic, quem acquisiuisti. Sed si ipse dominus creator est omnium, videndum est quomodo hic acquisisse dicatur, quæ sua esse non dubium est. Dicitur & in alio Cantico Deuteronomij, Nónne hic ipse deus tuus qui *Deut.32.* fecit te, & creauit te, & acquisiuit te? Videtur enim vniusquisque illud acquirere, quod non fuit suum. Inde denique & hæretici dicunt de saluatore, quia non erant sui quos acquisiuit. Dato enim precio mercatus est homines, quos creator fecerat. Et certum est (aiunt) vnumquemque non illud emere, quod suum est. Apostolus enim, *1.Cor.6.*
C ait, Precio enim empti estis. Sed audi quid dicit Propheta, Peccatis vestris venundati estis, & pro iniquitatibus vestris dimisi matrem vestram. Vides ergo, quia dei quidem creaturæ omnes sumus, vnusquisque verò peccatis suis venundatur, & pro iniquitatibus suis à proprio creatore discedit. Dei igitur sumus, secundum quod ab eo creati sumus. Effecti verò sumus serui diaboli, secundum quod peccatis nostris venundati sumus. Veniens autem Christus, redemit nos cum seruiremus illi domino, cui nosmetipsos peccando vendidimus. Et ita videtur tanquam suos quidem recepisse, quos creauerat, tanquam alienos autem acquisiuisse, quia alienum sibi dominum siue errando, siue peccando quæsiuerant. Et fortasse rectè quidem dicitur redemisse nos Christus, qui precium nostri sanguinem suum dedit, quid tale autem vt nos mercaretur, etiam diabolus dedit? Ergo (si videtur) auscultа, Homicidium pecunia diaboli est. Ille enim ab initio homicida est. Fecisti homicidium? diaboli pecuniam suscepisti. Adulterium diaboli pecunia est: Diaboli enim in eo imago est & superscriptio. Commi-
D sisti adulterium? accepisti diaboli numisma. Furtum, falsum testimonium, rapacitas, violentia, hæc omnia diaboli census est, & diaboli thesaurus. Talis enim pecunia de eius moneta procedit. Hac igitur pecunia emit ille, quos emit, & efficit sibi seruos omnes, qui de huiscemodi censu eius quantulumcunque susceperunt. Verùm ego vereor, ne etiam aliquos de astantibus, quos nescimus, diabolus mercetur occultè, ne etiam aliquibus nostrum hanc pecuniam quam supra enumerauimus, ingerat, & faciat illos rursum suos, & rursum pro eis tabulas seruitutis & peccati Chirographum scribat, atque immiscеat seruis dei eos quos peccati precio sibi fecerit seruos. Solet enim (quia inimicus homo est) tritico miscere zizaniam. Et tamen si quis fortè huiscemodi pecuniam à diabolo deceptus accepit, non vsquequaq; desperet: misericors enim est, & miserator dominus, & creaturæ suæ non vult mortem, sed vt conuertatur & viuat. Pœnitendo, flendo, satisfaciẽdo doleat, quod admissum est. Dicit enim propheta, Quia si conuersus ingemueris, tunc saluus eris. Paulò latiùs progressi sumus, dũ volumus exponere quomodo deus quę sua sunt, dicatur acquirere, & redimere Christus sanguine precioso, quos emerat diabolus vili mercede peccati. RVPERTVS. Vel fiant immobiles quasi lapis, videlicet vt mobilibus
E & bene ad deum currentibus, fidei hostes nocere nõ possint. Donec pertranseat populus tuus iste, quem acquisisti seu possedisti. ORIGENES. Inducens planta eos in monte hæreditatis tuæ. Non vult nos deus in Aegypto *Psalm.2.* plantare, nec in deiectis & in humilibus locis, sed in mõte hæreditatis suæ vult plantare, quos plantat. Tum prẽterea quod addit, inducens planta eos, num tibi videtur tanquã de pueris dicere, qui inducuntur ad scholas, inducuntur ad literas, inducuntur ad omnẽ eruditionem? Intellige ergo per hæc (si tamen habes aures audiendi) quomodo deus plantat, ne fortè cum audis eum inducere & plantare, putes eum ficus in terra, aut alia huiusmodi virgulta defigere. Audi & alibi quomodo plantat deus. Propheta dicit, Vineam ex Aegypto transtulisti, & ex-
F pulisti gentes, & plantasti eam. Peruium iter fecisti ante eam, plantasti radices eius, & repleuisti terram. Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros dei. Aduertisti iam quomodo plantat deus, & vbi plantat? Non plan- *Psalm.79.* tat in vallibus, sed in montibus excelsis, & sublimibus locis. Quos enim educit de Aegypto, quos de seculo adducit ad fidem, non vult eos iterum in humilibus collocare, sed conuersationem eorum vult esse sublimẽ. Vult nos in montibus habitare, sed in ipsis nihilominus montibus non vult nos super terrã repere, nec vltra vult vineam suã humi deiectos habere fructus, sed vult palmites eius sursum duci, in alto collocari, traduces fieri, & traduces nõ in quibuscũq; humilibus arboribus, sed in excelsis, & in altissimis cedris dei. Cedros dei ego Prophetas & Apostolos puto, quibus nos si adiungamur, vitis quã de Aegypto trãstulit deus, & per ramos eorũ nostri palmites diffundãtur atq; ipsis innixi, traduces quædã efficiamur, charitatis adinuicẽ vinculis connexi, fructum sine dubio plurimũ afferemus. Nam omnis arbor quæ nõ facit fructũ excidetur, & in ignẽ mittetur. In præparata habi- *Matth.3.*
tatione tua, quã præparasti dñe. Vide clementis domini bonitatẽ, non vult te inducere ad laborem, non vult vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipse tibi facias habitaculum, iam te ad præparatam deducit habitationem. Audi eum dicentem in Euangelio, *Ioannis. 4.* Alij laborarunt, & vos in labores eorum introistis. Sanctimonium domine, quod præparauerunt manus tuæ. Hoc non dicit manu hominis factum, sed manu dei. Quid ergo? Propter te deus & plantat & ædificat, agricola *1.Cor.3.* efficitur, structor efficitur, ne tibi aliquid desit. Audi & Paulum dicentem, Dei agricultura, dei ædificatio estis. Quod ergo istud est, sanctimonium, quod non manu hominis factum est, sed manibus dei paratum? Audi Sapientiam dientem, quia ædificauit sibi domum. Ego autem hoc de incarnatione domini rectiùs intelligendum puto. Non enim manu hominum factum est, id est, non opere humano templum carnis ædificatur in Virgine, sed sicut prædixerat Daniel, Lapis sine manibus excisus creuit, & factus est mons magnus. Istud est sanctuarium carnis assumptæ, & sine manibus, id est, absque opere hominum de monte humanæ naturæ & substantiæ carnis excisum. RVPERTVS. Verba igitur hæc, Introduces eos, & plantabis in monte hæreditatis tuæ, & cætera, secundum similitudinem prædictam vineæ dicta sunt: In monte (inquit) hæreditatis tuæ. Terra H quidem montosa est quam dedit dominus populo illi, sed incomparabiliter ea celsior est terra, quam rectè dicas montem hæreditatis domini, præsertim cũ protinus subiunxerit, Firmissimo habitaculo tuo quod operatus es domine, sanctuarium tuum domine quod firmauerunt manus tuæ. Ergo mons in quo magnum sit plantari populo dei, quod rectè vocetur firmissimum habitaculum domini, quod operatus ipse sit, quod sanctuariũ *Ezech.31.* sit domini, quod manibus suis ipse confirmauerit, ille est libanus, de quo Propheta, plãtationem apostaticã eiectam dicit esse, his verbis: Ecce Assur quasi cedrus in libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus, excelsúsque altitudine, & inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius. Et post pauca, Omne lignum paradisi dei non est assimilatum illi, & pulchritudini eius, quoniam speciosum feci eum. Ac deinceps, Cui assimilatus es ô inclite atque sublimis inter voluptatis ligna? Ecce deductus es cum lignis voluptatis ad terram vltimam, in medio incircumcisorum dormies cum his qui interfecti sunt gladio. Ipse est Pharao & omnis multitudo eius, dicit dominus. In hoc ergo monte ex quo Lucifer & Angeli eius potentissimè eiecti, primùm quod I est mirabile, latronem plantauit, dicendo, Amen dico tibi hodie mecum eris in paradiso. AVCTOR CA-*Luc.23.* TENAE. Significat ergo mons iste statum gloriæ beatorum, vbi hæreditas sola erit sanctorum & propria, maiestas & bonitas dei, quam fruendam in æternum præbebit electis, statum omnium bonorum aggregatione perfectum, felicissimúmque. Sequitur, Dominus regnabit in æternum & vltra. Ingressus est enim eques Pharao cum curribus & equitibus eius in mare, & cætera. RVPERTVS. Quasi quæreres vnde scis quia dominus regnabit, rationem reddit huiusmodi, Ingressus est enim Pharao, & cætera. Ergo nisi ille in mare ingressus fuisset, & nisi dominus super eum aquas reduxisset, dominus non regnaret? Planè regnaret vbique po-*Esaiæ.26.* testate, sed non regnaret illa hominum possessione quam Propheta Esaias suspirans, Et possederunt nos (inquit) domini absque te. Nisi (inquam) fuisset oppressus ille Pharao spiritualis, dominus non regnaret in nobis, id est, nisi fuisset eiectus princeps mundi, non possideret nos Christus filius dei, non regnaret in nobis saluator mundi. EVTHYMIVS. Iuxta Anagogen etiam. Ascensores & tristatas Pharaonis, Dæmones esse intel-K liges, qui in homines conscendũt, atque in tribus animæ partibus sistentes, certant atque oppugnant nos. Per equos verò, passiones atque affectus animi intelliges, per quos illi trahere homines solent, ac veluti currus quosdam, quocunque eis libuerit, transferre. Vehicula enim dæmonum, modò affectus sunt, & modò homines. Per Pharaonem etiam Satanam significauit, qui primus est inter dæmones, & per rubrum mare amaritudinem & demersionem, in quam dæmones cum equis & curribus incidunt, quoties deus seruos suos eripuerit & liberauerit à diabolicis insidiis: & in vniuersum, per gentes & per duces Edom, & alios qui hîc cõnumerati sunt, prauos homines atque eorum principes intellige. Per populum verò dei, eos significauit, qui deo oblati, & dedicati sunt, quique eius mandatis obediunt. Mons etiã hæreditatis dei, cœlum est. Et filij Israël, dei populus, qui trãsiêunt per siccum, quia ab affectuum & passionum aquis, quæ in medio præsentis vitæ sunt, madefieri non possunt. ORIGENES. Et tu si filius Israël es, potes ambulare per siccum in medio mari. Si fueris in medio nationis prauæ & peruersæ, sicut lumen solis verbum vitæ continens ad gloriam, potest fieri, vt in medio peccato-L rum incedentem te non infundat humor peccati, potest fieri, vt transeuntem te per hunc mundum, nulla libidinis vnda respergat, nullus cupiditatis æstus euerberet. Qui Aegyptius est, & sequitur Pharaonem, ille vitiorum fluctibus mergitur. Qui verò sequitur Christum, & sicut ipse ambulauit, ita & ipse ambulat, aquæ ei murus fiunt dextra læuáque, ipse autem media via incedit per siccum. Non declinat ad dextram neque ad sinistram, vsque quo exeat ad libertatem, & hymnum victoriæ concinat domino, dicens, Cantemus domino, glorioſè enim honorificatus est. AVCTOR CATENAE. Vel cum fuerit iustorum præmium felicitas perfecta, & regnum dei in electis perpetuum, impiorum hîc merces notatur, fremitus, dolor parturientium, animi perturbatio, desperatio, furia, virium dissolutio, formidó & pauor, silentium à bonis, clamor blasphemiæ in deũ, detestatio omnis boni, inuidia contra bonos, persecutionis studium. Atque pertrahuntur obduratione cordis contra mandata domini, vt obliti periculorum irruant in suam perniciem inchoandam in fine vitæ huius, & in secula seculorum duraturam. RVPERTVS. Sed & Maria prophetissa sumpsisse dicitur tympanum M in manu, post quam egressæ sunt omnes mulieres etiam cum tympanis & choris, quibus præcinebat, dicens, Cantemus domino, & cætera. Et nos hunc ordinem spiritualiter intelligentes, saltem vt mulieres cum mulieribus, quoniam infirmæ animæ sumus, eadem fide cantemus, nam Apostolos, & apostolicos homines quicunque armati de Aegypto ascenderunt, & ad prœliandũ fortes sunt, viros esse fatemur, & eorũ cõparatione, cũ quasi mulieres scimus, nequaq; eorũ choro cõsistere, vel eodẽ tono personare valemus. Notandũ verò, quia Mariã hîc prophetissam scriptura nũcupauit, quia videlicet (sicut prædictũ, partimq; expositũ est) futurorũ prophetiã verba cõtinent huius cantici, cũ sonare videatur tantũ de præsentibus aut præteritis. Et pulchrè sumpsisse dicitur tympanum, quod modulationis instrumentũ coriũ est in ligno extensum, significatq; carnis mortificationem, sine qua nulla potest anima probam se exhibere cantatricem. STRABVS. Et quia in choro æqualiter omnes voces resonant, per eum charitas significatur, qua omnes in Christo vnum sumus. Quicunq; ergo deo in iubilõ laudes

reddit

A reddit, in choro, hoc est, in charitate, hoc agat, & in tympano, id est, in mortificatione carnis, vt in Psalmo dicitur, Laudate eum in tympano & choro. RVPERTVS. Et egressæ sunt (inquit) omnes mulieres post *Psal. 150.* eam. Mulier à mollitie dicta est. Sed oportet ab ipsa mollitie sua fidelem animam parumper egredi, quatenus viros imitari, & dignè deo canere possit. AMBROSIVS IN EXHORTATIONE AD VIRGINES. Sumite ergo & vos filij charissimi, sicut sumpsit Maria soror Moysi & Aaron, tympanum in manibus vestris, & exite dicentes, Cantemus domino, glorioſè enim honorificatus est, equum & ascensorem proiecit in mare. Mortificate membra vestra, vt tympani modo nulla in iis lasciuia carnis exæstuet, omnísque flagrantiæ corporalis sensus intereat. Nesciat in iis nisi in mortuis corporis voluptatibus solus spiritus resultare. Si enim mortui fueritis peccato, viuetis deo. Viuetis autem, si non regnet in corpore vestro mortuo vlla concupiscentia. Versate manibus vestris crucem domini Iesu, & in vestris eam operibus ableuan-B tes, calcate mundi huius profundum, & pertransite, vt ille, sic vt equus adhinniens in libidinem, nullum locum inueniat in vobis, & quicunque voluerit persequens comprehendere vos, demergatur. Dextera læuáque circa vos aquæ murus sit, vt vapor omnis corporis temperetur, donec ad illos intelligibiles duodecim fontes, & Septuaginta arbores palmarum, ad illam magni requiem sabbati diuina vos dignatio perducat, & in monte hæreditatis suæ plantare dignetur, vbi sancta Maria choros ducit. ZENO EPISCOPVS *Lib.2.Ser.* VERONENSIS. Vel Maria quæ cum mulieribus tympanum quatit, typus Ecclesię fuit, quæ cum omnibus *Ser.14.* Ecclesiis quas peperit, hymnum canens, & pectoris verum tympanum quatiens, populum Christianum ducit, non in eremum, sed ad cœlum.

C *TVlit autem Moyses Israël de mari rubro, & egressi sunt in desertum Sur. Ambulauerúntque* 4 *tribus diebus per solitudinem, & non inueniebant aquam. Et uenerunt in Marath, nec poterant bibere aquas de Marath, eo quòd essent amaræ. Vnde & congruum loco nomen imposuit uocans illum Mara, id est, amaritudinem. Et murmurauit populus contra Moysen, dicens, Quid bibemus? At ille clamauit ad dominum, qui ostendit ei lignum. Quod cùm misisset in aquas, in dulcedinem uersæ sunt. Ibi constituit ei præcepta atque iudicia, & ibi tentauit eum, dicens, Si audieris uocem domini dei tui, & quod rectum est coram eo feceris, & obedieris mandatis eius, custodierísque omnia præcepta illius, cunctum languorem quem posui in Aegypto, non inducam super te. Ego enim sum dominus deus sanator tuus. Venerunt autem in Helim filii Israël, ubi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, & castrametati sunt iuxta aquas.*

ORIGENES. Post transitum maris rubri & magnifici secreta mysterij, post choros & tympana, post trium-D phales hymnos, venitur ad Marath, siue iuxta aliam literam Myrrham. Marath autem aqua erat amara, quam 4 non poterat populus dei bibere. Ait ergo sancta scriptura: *Tulit autem Moyses Israel de mari rubro, & egressi sunt in* *Hom.7.* *desertum Sur.* HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Sur vbi inuenit Angelus ancillam Saræ Agar, inter Cades & Barad. Extenditur autem desertum Sur vsque ad mare rubrum, quod ad Aegypti confinia peruenit. Porrò Cades solitudo est super vrbem Petram, sed & scriptura desertum Cades contra faciem Aegypti extendi memorat, ad quod primùm venere Hebræi rubro mari transuadato. IDEM AD FABIOLAM. Egressis de mari rubro, occurrit eremus Sur, quæ & solitudo Etham dicitur. CAIETANVS. Tulit autem Moyses. Iuxta Hebræum habetur, Et fecit mouere Moyses Israël de mari rubro. Et hoc tanquam dux populi. Sed non dicitur quoto die ab egressu maris, nec quoto die ab egressu Aegypti. Et egressi sunt in desertum Sur. Vt enim patet Numerorum trigesimo tertio, hoc idem est desertum Etham. Nec scimus quare tot nominibus appelletur. Fortè nomen deserti erat Etham, & pars aliqua denominata est Sur, & hæc pars hîc si-E gnificatur. AVCTOR CATENAE. Tulit autem Moyses Israël de mari rubro. Sic habet & Chaldaica. Alij verbum יסע Vaiassaha futurum à Nasaha, verterunt & discedere seu eleuare vel mouere aut proficisci fecit. Septuaginta autem, ἐξῆρε δὲ μωϋσῆς τοὺς υἱοὺς Ισραὴλ, Eleuauit siue eduxit autem Moyses filios Israël, castra moueri fecit. Quæ tamen idem sunt in sensu cum litera nostra. Vna igitur est, Eremus, tametsi diuersa nomina à locis adiacentibus sortiatur. Nec prætereundum, quòd Chaldaica editio habet hoc in loco, Et egressi sunt per desertum Agra. Desertum verò vocatur, non quòd nemo in eo habitet, sed quòd sit aspera regio & montosa. *Ambulauerúntque tribus diebus per solitudinem & non inueniebant aquam.* AVGVSTINVS IN LO-*Locut.70.* CVTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod apud Septuaginta additur, ὥσε πιεῖν, id est, non inueniebant aquam, vt biberent, poterat non haberi, vt biberent. AVCTOR CATENAE. Triduo verò solitudines peruagantur, vt fides tentetur, & manifestetur carnis infirmitas. *Et venerunt in Marath, nec poterant bibere aquas de Marath, eo quòd essent amaræ.* HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Mara quod interpreta-F tur amaritudo, locus est, in quo amaras aquas iactu ligni Moyses in dulcem vertit saporem. RVPERTVS. Hoc igitur quòd non inuenerint aquas, & venientes in Marath non potuerint bibere præ amaritudine, pro tentatione illorum factum est. AVCTOR CATENAE. Sitis enim tentationem passi, occasionem accipiunt duræ ceruicis populi, vt ducis sui fidelissimi merita agnoscant, obedire discant, & vt amicum dei amplius venerentur. *Vnde & congruum loco nomen imposuit, vocans illum Mara, id est, amaritudinem.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Si propter hoc appellatum *Quæst.57.* est nomen loci eius amaritudo, quia non poterant ibi aquam bibere, eo quòd amara esset. Mara enim interpretatur amaritudo, quomodo venerunt in Marath vel secundum aliam literam in Mesra, nisi quia eo nomine locum scriptura appellauit, ad quem venerunt, quo iam appellabatur cùm hæc scribebantur. Posterius enim vtique hæc scripta sunt, quàm illa contigerunt. CAIETANVS. Vel qui loco illi imposuerat nomen Mara, commendatur. Quod autem subditur, id est, amaritudinem, Interpres addidit, non enim ha-

 betur

Universidad de Deusto
Biblioteca

betur in Hebræo textu. AVCTOR CATENAE. Vnde congruum loco nomen imposuit, & cætera. He-
braica sunt huiusmodi, עַל כֵּן קָרָא שְׁמָהּ מָרָה Hal chen kára sema Mara, Propterea vocatum est nomen eius
Mara, nam impersonalia & passiua, sæpe voce actiua apud illos efferuntur. Sicut & illud, Et Adæ non
inueniebatur adiutorium, vbi legitur מָצָא Maza, inueniebat, passiuum tamen est, vel impersonale. Se-
ptuaginta quoque hoc idem intellexerunt, ἐπωνομάσθη τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, id est, cognominatus est locus,
vel vocatum est nomen loci. Chaldaica tamen actiuè legit, Propterea vocauit nomen eiusdem Mara.
Non sunt igitur in Hebræo tot verba, quot in Latina litera, quæ tamen posuit Interpres pro clariori lo-
ci intelligentia. Aut ergo ab euentu tunc populus ipse Israël, vel Moyses loco Marath nomen imposuit.
Et murmurauit populus contra Moysen dicens, Quid bibemus? AVGVSTINVS IN LOCVTIONI-
Locut.71. BVS SVPER EXODVM. Λέγοντες, id est, dicentes, non dicens, habent Septuaginta. Ex pluri-
bus enim populus constat. RVPERTVS. Tentatus populus continuò reprehensibilis inuentus est, H
nam murmurauit, dicens, quid bibemus? Non quia dixit, sed quia murmurando dixit, quid bibemus, re-
ctè arguitur. Sed hæc prima tentatio improbitas fuit. AVCTOR CATENAE. Talis est autem
conditio ducum & imperatorum, vt omnis clamor, omnis necessitas in eos redundet, ipsius vnius caput
si quid populo accidit, petitur. Pro murmure contra Moysen, dominum orasse debuerant, cuius iam fuerant
palàm beneficentiam experti. Sed ingratitudo perpetua Iudaici populi describenda suscipitur in sacris literis,
contra prophetas omnes, tandémque & dominum prophetarum. *At ille clamauit ad dominum, qui ostendit ei*
lignum, quod cùm misisset in aquas, in dulcedinem versæ sunt. AVGVSTINVS IN QVAESTIONI-
Quæst.57. BVS SVPER EXODVM. Genus ligni erat istam habens vim, an quolibet ligno id facere poterat deus,
qui tanta mirabilia faciebat? Hoc tamen videtur significare quod dictum est, ostendit ei, tanquam tale iam
lignum esset, quo posset hoc fieri. Nisi fortè locus erat vbi ligna omnino non inueniebantur, vt hoc ipsum es-
set diuini adiutorij, quòd ei dominus lignum ostendit, vbi nullum erat, & per lignum aquas dulces fecit, præ- I
figurans vt postea docetur, gloriam & gratiam Crucis, sed in tali etiam natura ligni, quis nisi creator & demon-
strator laudandus est? IDEM LIBRO PRIMO DE MIRABILIBVS SACRAE SCRIPTV-
Cap.22. RAE. Per infœcundæ igitur auium digressi solitudinis, trium dierum continuò fatigati labore, querulosi ar-
dore sitis, in Marath aquas amarissimas inuenerunt, quarum salsitate prohibiti, suæ sitis solamen minimè habe-
re valuerunt. Sed Moysi à domino lignum ostenditur, cuius tactu amara fluminis aqua indulcoratur, eiusque
dehinc dulci sapore populus, sitis ardorem debriatus deposuit, quem illucusque incessabiliter furor fatiga-
uit. Sed qualiter naturæ inuestigator naturaliter esse factum approbabit, quòd amarę aquę in momẽto ligni ta-
ctu protinus indulcantur? Cuius ergo naturæ, vt tantæ dulcedinis lignũ fuisse videretur, quo semel intincta flu
minis vnda amarissima, suauis & sapida fit? Etenim si fauum mellis aliquis nunc in amaram vndam iecerit,
nónne potius fauus amarus, quàm vnda sapida erit? Ex quo intelligitur, non tunc lignum contra naturam aquã K
effecisse dulcem, sed præcepto conditoris & naturæ gubernatoris, lympham mutauit in saporem. Nam & virga
illa qua à Moyse mare rubrum percutitur, & flumen & cœlum & terra flagellantur, quando terra Aegypti diuer-
sis plagis maceratur, non hanc in natura virtutem habuit, cùm eam Moyses vel Aaron ad hæc facienda eleua-
uit, vel vt aquam fluminis in sanguinem verteret, vel etiam Cyniphes de puluere suscitaret, vel tenebras du-
ceret de cœlo. Si enim aliquis præter Moysen, & non cum dei præcepto mare iterum ex illa virga percussisset,
pro certo eius percussioni Tethis nequaquam cederet. Et si iterum aquas fortuitu percuteret, profectò illas nun-
quam in sanguinem mutaret. Sic & illam arborem per quã in Marath aqua salsa indulcatur, si in amarũ liquo-
rem aliquis intingeret, & non idem deus vt primitus imperaret, pro certo non illã salsuginem in suauẽ saporem
commutaret. Vnde peruidendum est, quòd nõ ideo deus hæc ligna vel etiam de fornace puluerẽ in his mirabili-
bus interesse præceperat, vt aliquid in illis per eorũ naturam vel administrationem effectum fuisse quis credat.
Sed per hæc futurorũ mysteria præsignata esse instituit, vt quid in his nunc mergere prouectibus ista faciant, sa-
piẽs doctor figurali expositione decernat. Dum autẽ lignũ nihil in hoc naturaliter fecisse probauimus, restat nũc L
vt quomodo per naturam factum sit exponamus. Quodcũque ergo per studium quãuis longi temporis in re ali-
qua inuenitur non aliunde in eadem per industriam ex aliena natura conducitur, sed cùm in naturæ abdito re-
cessu, occultatur, priùs hoc perplexi temporis industria, & alterius naturæ adiumentum reddit. Et quod per hu-
manum seu etiam rerum effectum longo cultu efficitur, hoc dei voluntate cùm necesse habet, ipsa natura ope-
ratur. Aquas igitur amaras, vel etiam ipsas salsissimas in dulcem saporem verti posse frequenter nautæ compro-
bant, qui illas per humũ optimæ terræ infusas, & hoc artificio etiam indulcoratas, sæpe sitim temperant. Nubes
quoq; de marinis finibus vapores leuant salsi liquoris, sed easdẽ dulces quando pluunt terrenis vsibus ministrãt,
quoniã salsuginis vitiũ quod in semetipsis aquæ insitũ capiunt, per infusionẽ terræ aut nubiũ deponunt. Simili-
ter quoq; & dulces aquæ, cùm eas homines per marinorũ olerum cineres hauriunt, salsum & pluscq; Oceani sapo-
rem reddunt. Hanc ergo mutationẽ insitam sibi naturaliter aquæ habent, sed celerius per præceptum condito-
ris illam, quàm per efficaciam humanæ diligentiæ, & ipsarum rerũ ministrationem exhibent. Per alterius enim M
rei adiumẽtum humana diligentia, vel ipsa cuiusq; rei ministratio alicuius naturæ superficiem mutat. Ipse verò
creaturarũ conditor & gubernator naturam occultam quæ per aliam rem manifestãda fieret, in re ipsa sola de-
nudat. Sic & nunc amara aqua vt dulcedinem, quam in occulto suę naturę continuerat, per humum aut nubem
ab amaritudine purgata ostenderet, ita iussu gubernatoris potentissimi naturam per se solam absque alterius rei
iuuamine exhibet. THEODORETVS. Multi quæsierunt quódnam lignum fuerit, per quod amare aquæ
dulces factæ sunt. Superuacaneum atque absurdum est, quæ à scriptura silentio prætermissa sunt exquirere. Sa-
tis abundéque nobis sit didicisse, per lignũ amaras aquas in dulces deum commutasse. AMBROSIVS DE
Cap.9. HIS QVI INITIANTVR MYSTERIIS. Marath igitur fluuius amarissimus erat, vt sitiens populus
bibere non posset. Misit Moyses lignũ in aquã, & amaritudinẽ suam aquarũ natura deposuit, quam infusa subi-
tò gratia tẽperauit. CAIETANVS. At ille clamauit ad dñm. Ad fontẽ gratiarũ cordis clamore petit Moyses.

Qui

A Qui ostẽdit ei lignũ. Iuxta Hebręũ habetur, & docuit ipsum dominus lignũ. Dicẽdo docuit, insinuat quòd lignũ
illud naturalem habebat virtutem reddendi dulcẽ, aquam amaram. Multitudinem enim lignorũ proiectam in
aquas, intelligo Hebræo more signatam per lignum. AVCTOR CATENAE. Qui ostendit ei lignum.
Hebraicè est וַיּוֹרֵהוּ יְהוָה עֵץ Vaiorẽhu Iehoua hez, Et ostẽdit ei dominus lignum: sic & Chaldaica, sic & Septua-
ginta. Alij verò quia verbum iara etiam docere significat, vertũt, Et docuit eum dominus arborem, id est osten-
dit ei arborem, ex qua decerptum ramum proiecit in aquas amaras. Nonnulli, Et docuit eum dominus de ligno,
hoc est, docuit eum vim & naturam ligni: sicut & postea Salomonem docuit naturas & proprietates omnium
herbarum. De quibus aiunt Hebræi quidam quòd librum scripsit. Sed quia is venerat in abusum, & multi con-
fidentiam suam magis in herbas quàm in deum posuerant, abstulisse Ezechiam librum illum, ne posteri sui pe-
ius aberrarent, & in infirmitatibus non ad deum præcipuè, sed ad herbas recurrerent. Murmurat itaque populus,
B Moyses ad dominum clamat. Confugiunt ad orationem sancti, quotiens homo vel caro tentauerit spiritum, &
id nunquam inaniter. Exemplum omnibus qui prẽsunt, vt omnibus in casibus recurrant ad dominum, propriis
non fidant viribus, neque desperent. Exemplum etiam quòd iusti rectores propter subditorum murmura, cessa-
re non debent à procuratione bonorum omnium. *Ibi constituit ei præcepta atque iudicia, & ibi tentauit eum, dicens.*
CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Ibi posuit ei statutum & iudicium, & ibi tẽtauit ipsum. Duplex
potest esse sensus. Alter vt deus dederit ibi populo aliquod præceptum cærimoniale (puta obseruationem septi-
mæ diei, hoc est, Sabbati) & aliquod præceptum iudiciale. Et præceptum quidem Sabbati ibidem datum ratio-
nabiliter dicitur, quia in sequenti capitulo commemoratur præceptum sabbati, & instruitur populus vt sexta
die præparent & coquant edenda in sabbato. De præceptis verò iudicialibus nihil subiungitur testificans ali-
quod iudiciale præceptum datum ibidem. Alter sensus est, quòd deus vim sui præcepti atque iudicij apposuit
præceptis paternis, solitísque iudiciis in populo Israël, vt præsupponamus multa præcepta paterna ab Abraham,
C Isaac & Iacob, tum moralia tum cærimonialia fuisse in Israëlitis, multásque inter se habuisse regulas iudicio-
rum, secundum quas permittebat Pharao à propriis iudicibus Israëlitas iudicari. Rationi siquidem consenta-
neum est, vt hoc permiserit Pharao, quod hodie permittunt principes in regionibus, vbi aliqua natio copiosæ
est multitudinis. Et hic sensus quadrat contextui, nam nullum exprimitur præceptum cuiuscunque generis in
specie, sed vis tantummodo diuina in præceptis omnibus reuerenda continetur cum præmio. Quocirca hæc
tria, & posuit præceptum, & iudicium, & ibi tentauit ipsum, verba sunt Moysi exponentis vim subiunctorum
diuinorum verborum, præponit enim quòd subiungenda dei verba dicta fuerunt ibidem à deo populo Israël
ad ponendum vim præcepti ac iudicij diuini in auditis à patribus præceptis atque iudiciis, & ad experimento
videndum, an populus parui vel magni penderet diuinam in præceptis atque iudiciis auctoritatem. Et hoc vl-
timum intellige metaphoricè, nam deus non nisi metaphoricè tentat, quia tentare nescientis est, quemadmo-
dum enim deus irascitur, ita & tentat, pro quanto ad similitudinem tentantis operatur. Quo autem dicendi ge-
D nere seu modo deus alloquutus est populum hac prima vice, non est scriptum. Crediderim ego, deum per Moy-
sen dixisse hæc verba populo, & allocutionem populi per seipsum reseruasse mõti Sinai. Moueor autem ad hoc
credendum, quia si hæc fuisset allocutio dei per seipsum, fuisset prima, & non sine apparatu & facta & scripta
fuisset. Redacto itaque populo in libertatem & securitatem libertatis, submersis Aegyptiis, incœpit deus per
Moysen liberum iam populum monere, inchoando ab auctoritate diuina in præceptis solitis, & alliciendo ad
reuerentiam auctoritatis diuinæ appositio præmio. AVCTOR CATENAE. Ibi constituit ei præcepta
atque iudicia. Hebraicè est לוֹ חֹק וּמִשְׁפָּט Lo chok vmispat, Ei statutum & iudicium. Ei scilicet Israëli, id est, illic
deus tulit Israëlitis aliquot leges in quibus exercerentur & probarentur. Septuaginta legunt hîc δικαιώματα καὶ
κρίσεις, Iustificationes & iudicia. Chaldaica, Pactum & iudicium. Quæ omnia vnum sunt cum Latina editione.
Chok enim (vt aliàs dictum) pactum, præceptum, statutum, legitimum, ritum, constitutum, cærimonias & ius-
tionem significat. In Mara ergo deus pactum cum patribus factum renouauit, populum docuit ne ex seruitute
E liberatus, ad carnis libidinem deflecteret, rectéque coram deo & proximo viueret, in simplicitate & innocentia
ambularet. Populum quoque tentauit deus, dum aquis carebant & probabantur. Non quidem vt sibi qui omnia
nouit, sed populo ipsi & posteris illorum impatientiam & infidelitatem notas faceret. Vel proponendo leges
quasdam ciuiles voluit probare, num ferus ille, & alioqui indomitus populus, posset & legitimam formam rei-
publicæ ferre, & ordinariis legibus obedire. Habet enim hîc se deus humano modo erga suos electos. RV-
PERTVS. Ergo mansueta dei patientia suauiter corripit, & dicit: *Si audieris vocem domini dei tui, & quod rectum*
est coram eo feceris, & obedieris mandatis eius, custodierisque omnia præcepta illius, cunctum languorem quem posui in Aegypto, non inducam
super te. Ac si dicat, Si non murmurare aut contentiosè agere incipias, ego qui Aegyptum contriui in ira mea,
ductor tuus ero in misericordia mea. Aliàs autem si Aegyptiorum peccata rebellando, secutus fueris, cunctum
languorem inducam super te, quem in Aegypto posui. CAIETANVS. Languoris seu ægritudinis nomen
testatur, quòd non de plagis Aegypti est sermo. Nam in illis decem plagis nulla interuenit ægritudo, nisi in sexta
F ægritudo inflatorum vlcerum. De communiter itaque accidentibus ægritudinibus est sermo, à quibus quia
omnino liberi tunc erant omnes Israëlitæ, dicit, quas posui in Aegypto, significando quòd in Aegypto quidem
dedi illas vobis, sed non hîc. Vnde & Dauid postea dicit de istis, Et non erat in tribubus eorum infirmus. Non
inducam (inquit) super te. Ecce præmium alliciens ad seruanda mandata dei, libertas ab ægritudinibus corpo-
ris. AVCTOR CATENAE Cunctum languorem quem posui in Aegypto, & cætera, id est, nullum mor-
borum genus quibus afflixi Aegyptios, inducam super te. Hebraismus. Languorem verò Aegyptiis impositum,
intelligit ærumnas, plagas & vastationes, quibus Aegyptum percusserat. Tum autem rectum est opus hominis, si
fiat eo modo quo deus iubet, idque solum, quod deus præcepit. Discе autem ex hoc loco, quoties aduersis pre-
meris, toties peccatorum tuorum memoria erudiri, nobis enim imputãdum est, quicquid malorum occurrerit.
Ego enim sum dominus deus sanator tuus. CAIETANVS. Iuxta Hebręum habetur, quia ego dominus medicus
tuus. Rationẽ reddit & quare nunc omnes sunt liberi ab ægritudinibus habitis in Aegypto, & quare in futurum

carebunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

carebunt illis. Ipſe enim ſummus deus medici officium fecit ſanando, & ſi tanti medici præcepta ſeruabunt, G
proculdubiò non incurrent ægritudinem aliquam. AVCTOR CATENAE. Ego enim ſum dominus
deus ſanator tuus, vel medicus tuus prout legit Chaldaica, רפא Rophe enim vtrumque ſignificat. Quaſi dicat,
Quomodo immitterem in te morbos, cùm ego ſim is qui ſanare te ſoleam, ſiquādo morbo teneris? Minus pro-
priè autem quædam exemplaria legunt, ſaluator pro ſanator. In omnibus enim Latinis ſcriptis, & impreſsis e-
mendatioribus codicibus, Complutenſi excepto, legitur ſanator. Quidam ita locum ediſſerunt, Si audieris me,
& ſtatuta mea cuſtodieris, non ponam ſuper te languores quos ſuper Aegyptios poſui, ſi autem poſuero, ecce ego
ſanator ſeu medicus tuus ſum, iuxta illud Annæ, Dominus mortificat & viuificat. Promittit itaque deus lon-
ganimitatem & clementiam ſuam, quia non facilè damnet, perdat, nec mortem cupiat peccatoris, potior ſit a-
pud eum miſericordia quàm ira. *Venerunt autem in Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum & ſeptuaginta palmæ, & caſtra-*
metati ſunt iuxta aquas. Secunda eſt hæc manſio Iſraël poſt receſſum ex mari rubro, ſexta autem in ordine quo ad H
omnes.

Myſticè. RVPERTVS. Ignorare nos Apoſtolus non vult ea quæ prædicta ſunt, & quæ ſequuntur in figura noſtri
1.Cor.10. facta eſſe, ſcripta eſſe autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſeculorum deuenerunt. Quomodo ad cor-
reptionem noſtram? Videlicet vt non iam nos comprehendiſſe, vel hoc ſolum nobis ſufficere arbitremur, quòd
in Chriſto baptizati ſumus, & hac fiducia decepti, ſuſceptam baptiſmi gratiam malis operibus iterum perda-
Ibidem 9. mus. Hanc enim inutilem nobis confidentiam rumpere nitens, Neſcitis (inquit) quòd hi qui in ſtadio currunt,
omnes quidem currunt, ſed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Ac deinceps, Nolo enim vos
1.Cor.10. ignorare fratres, quoniam patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt. Et omnes in Moyſe
baptizati ſunt in nube & in mari, Et omnes eandem eſcam ſpiritualem manducauerunt, & omnes eundem po-
tum ſpiritualem biberunt. Bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra. Petra autem erat Chriſtus. Sed I
non in pluribus eorum beneplacitum eſt deo. Nam proſtrati ſunt in deſerto. Hæc autem in figura facta ſunt no-
ſtri & cætera. Igitur concupiſcentias & idololatriam illorum, fornicationes quoque, tentationes atque murmu-
rationes illorum ſic proſequamur, quatenus de proſtratis eorum corporibus prædictæ correctionis emolumen-
tum capiamus, & ante omnia de figuris rerum corporalium cum auctoritate eiuſdem Apoſtoli ſpiritualia my-
ſteria Chriſti filij dei iuxta propoſitum noſtrum perſcrutemur. Nam hæc omnia (inquit) in figura contingebant
illis. Tulit igitur Moyſes (inquit ſcriptura) filios Iſraël de mari rubro. Puta dixiſſe quia tulit nutricius ſedulus,
paruulos alumnos de nouæ regenerationis ſacramento. Nam illi quidem non niſi in figura baptizati erant, nec
ita vt nos, in Chriſto renati erant, ac proinde illi quoque ſicut omnes homines futura emundatione ſanguinis
Chriſti adhuc indigebant. Veruntamen propter eandem præfigurationem baptiſmi in ipſo aſcenſu ſuo de mari
1.Pet.2. rubro, illos ſignificabant paruulos, quibus beatus Petrus Apoſtolus dicit, Deponentes igitur omnem malitiam
& omnem dolum, & ſimulationes & inuidias, & omnes detractiones, ſicut modò geniti infantes, rationabiles &
ſine dolo, lac concupiſcite, vt in eo creſcatis in ſalutem. Conſtat autem huiuſmodi infantes oportere affectu K
nutricio portari, quandiu paruuli ſunt, quandiu lacte illis opus eſt, & non ſolido cibo. Et hæc maxima rectori-
Iſa.66. bus populorum cura impendet, vt eiuſmodi quaſi in humeris tollant, iuxta Prophetam dicentem, Pueri eorum
in humeris portabuntur, & ſuper genua conſolabuntur. Bene ergo dictum eſt & propriè, Tulit, quia videlicet
grande onus ſuper ſe tollit, quiſquis infantiles hominum mores rectè & ſecūdum deum portare intendit. Quod
Num.11. primùm hîc Moyſes in ſeipſo expertus, dicit ad dominum, Cur afflixiſti ſeruum tuum? Quare non inuenio
gratiam coram te? Et cur impoſuiſti pondus vniuerſi populi huius ſuper me? Nunquid ego concepi vniuerſam
multitudinem hanc, vel genui eam, vt dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum,
& defer in terram pro qua iuraui patribus eorum. ISIDORVS ET INTERLINEARIS. Ambula-
uerúntque tribus diebus per ſolitudinem, & non inueniebant aquam, & venerunt in Marath. Ideo tribus diebus
ambulant, quia in fide & cognitione trinitatis fidelibus ambulandum eſt. Ducitur autem poſt maris tranſitum
populus per deſertum, baptizati ſcilicet omnes per mundum, non perfruentes promiſſa patria, ſed quod non vi- L
dent ſperando, per patientiam expectando, tanquam in deſerto ſunt, & illic laborioſę & periculoſę tentationes,
ne reuertantur corde in Aegypto. HIERONYMVS FABIOLAE. Et non poterant (inquit) bibere aquas
de Marath, quoniam amaræ erant, & cætera. Habebat foris aquam, & dulcedinem non habebat. Non terrearis, ſi
poſt victoriam venias ad amaritudinem, quia verum paſcha facientes, azyma cum amaritudinibus comedunt,
& tentatio probationem, probatio ſpem, ſpes parit ſalutem. Apud medicos quoque, quædam antidotus noxios
humores temperans, ex amaritudine nuncupatur, quæ dulcis oſtenditur, reſtituens ſanitatem, ſicut è contrario
voluptas atque luxuria, amaritudine terminantur, dicente ſcriptura, Quæ ad tempus pinguefacit fauces tuas,
Pſal.114. nouiſsimè verò amarius felle inuenies. IDEM SVPER PSALMOS. Sanctus igitur non quærit re-
quiem, ſed tribulationem. Nouit enim quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem
Hierem. 6. probatio verò ſpem, ſpes autem non confundit. Tale quid & in Hieremia dicitur, Tribulationem (inquit) &
& 14. miſeriam inuocaui. Quoniam (inquit) amaro tuo verbo ridebo, hoc eſt, in hoc ſeculo quid aliud volo niſi tri- M
bulationem, vt in futurum requiem habeam & felicitatem? Et propterea (inquit) nunc amaritudinem ſuſtineo,
vt poſtea dulciora promerear. Et populus domini de Aegypto egrediens, venit in Mara, quod interpretatur a-
maritudo, & de Mara in Sina, quod interpretatur tentatio. Et iterum Hieremias, Solus ſedebam, quoniam a-
Hiere.15. maritudine repletus eram. ORIGENES. Et propter hoc (inquit) appellatum eſt nomen loci illius amaritu-
do. Sed quid addit poſt hæc? Clamauit (inquit) Moyſes ad dominum, & oſtendit illi dominus lignum, & miſit
illud in aquam, & facta eſt dulcis aqua. Et ibi (inquit) poſuit illi deus iuſtitias & iudicia: ibi, vbi amaritudo, vbi
ſitis, & quod eſt grauius, ſitis in abundantia aquarum, ibi poſuit ei deus iuſtitias & iudicia. Alius non erat locus
dignior, aptior, vberior, quā iſte, in quo amaritudo eſt. Tum præterea quod dixit, oſtendit illi dominus lignum,
& miſit illud in aquam, & facta eſt dulcis aqua, mirum admodum eſt, vt deus lignum oſtenderet Moyſi, quod
mitteret in aquam, & faceret eam dulcem. Efficere deus aquam dulcem ſine ligno non poterat? Aut Moyſes ne-
ſciebat

A ſciebat lignum vt ei deus oſtenderet? Sed videndum eſt quid decoris in his interior habeat ſenſus. Ego puto,
quòd lex ſi ſecūdum literam ſuſcipiatur, ſatis amara ſit, & ipſa ſit Marath vel myrrha. Quid enim tam amarum
quàm vt puer octaua die circunciſionis vulnus accipiat, & rigorem ferri tenera patiatur infantia? Amarum ſa-
tis, & peramarum eſt huiuſmodi poculum legis, in tantum vt populus dei, non ille, qui in Moyſe baptizatus eſt
in mari & in nube, ſed iſte qui in ſpiritu & aqua baptizatus eſt, non poſsit bibere de iſta aqua, ſed ne guſtare qui-
dem de circunciſionis amaritudine poteſt, neque hoſtiarum ferre amaritudinem valet, nec ſabbati obſeruan-
tiam. Si verò oſtendat deus lignum quod mittitur in hanc amaritudinem, vt dulcis aqua fiat legis, poteſt de il-
la bibere. Quod eſt iſtud lignum quod dominus oſtendit Moyſi? Salomon edocet nos cùm dicit de ſapientia, *Prouerb.4.*
quia lignum vitæ eſt omnibus amplectentibus eam. Si ergo lignum ſapientiæ Chriſtus miſſum fuerit in lege, &
oſtenderit nobis quomodo intelligi debeat circunciſio, quomodo ſabbata, quomodo lex lepræ ſeruāda ſit, qua-
B liter mundi & immundi diſcrimen habeatur, tunc efficitur aqua myrrhæ dulcis, & amaritudo literæ legis, con-
uertitur in dulcedinem intelligentiæ ſpiritalis, & tunc poteſt bibere populus dei. Si enim non interpretetur hæc
ſpiritaliter, populus qui idola dereliquit, & ad deum confugit, ſi audiat legem de ſacrificiis præcipientem, con-
tinuò refugit, & non poteſt bibere, amarum quippe hoc ſentit & aſperum. Si enim (inquit Apoſtolus) quæ de-
ſtruxi, hæc iterum reædificabo, præuaricatorem me conſtituo. Et in hac ergo amaritudine myrrhæ, id eſt, in iſta
litera legis poſuit deus iuſtitias, & teſtimonia. Non tibi hoc videtur dicere, quia velut in vaſculo quodam, ita
legis litera, ſapientiæ & ſcientiæ ſuæ theſauros condiderit deus? Hoc eſt ergo quod dicit, Et ibi poſuit eis deus
iuſtitias, & teſtimonia. Hoc erat quod & Apoſtolus dicebat, Habemus autem theſaurum hunc in vaſis fictili- *2.Cor.4.*
bus, vt ſublimitas virtutis dei ſit, & non ex nobis. Vt ergo poſsit bibi aqua hæc de myrrha, oſtendit deus lignum
quod mittatur in eam, vt qui biberit, non moriatur, non amaritudinem ſentiat. Vnde conſtat, quòd ſi quis ſine
ligno vitæ, id eſt, ſine myſterio crucis, ſine fide Chriſti, ſine intelligentia ſpirituali, bibere voluerit de legis litera,
C per amaritudinem nimiam morietur. Hæc ſciens Paulus Apoſtolus, dicebat, Quia litera occidit. Hoc eſt apertè *1.Cor.3.*
dicere, quia aqua myrrhæ occidit, ſi non mutata bibatur, & in dulcedinē verſa fuerit. Sed quid addit, poſtquam
poſuit illis deus iuſtitias & iudicia? Et ibi (inquit) tentabat eum, dicens, Si auditu audieris vocem domini dei
tui, & quæ placent coram illo feceris, & audieris præcepta eius, & cuſtodieris, omnem infirmitatem quam indu-
xeram Aegyptiis, non inducam ſuper te. Ego enim ſum dominus qui ſano te. Videtur mihi quo proſpectu datæ
ſint iuſtificationes & iudicia & teſtimonia legis, exponere, vt tentaret (inquit) eos deus ſi audirent vocem domi-
ni, & quæ mandabantur, cuſtodirent. Nam quātum ad priorem populum ſpectat, quid eis boni, aut perfecti mur-
murantibus, & contradicentibus mandaretur? Denique paulò pòſt etiam ad idola conuertuntur, & obliti bene-
ficiorum, & mirabilium dei, caput vituli ſtatuunt. Propterea ergo dantur eis præcepta, in quibus tententur. Inde
eſt, quod & per Ezechielem Prophetam dicit dominus ad eos, Quia dedi vobis præcepta & iuſtificationes non *Ezech.20.*
bonas, in quibus non viuetis in eis. Tentati enim in præceptis domini, non inueniuntur fideles. Ideo enim in-
D uentum eſt eis mandatum quod erat ad vitam, hoc eſſe ad mortem, quia vnum atque idem mandatum, ſi ſer-
uetur, vitam, ſi non ſeruetur, generat mortem: dicuntur ergo mandata non bona, in quibus non viuat in eis. Sed
quia admiſcuit eis lignum crucis Chriſti, & in dulcedinem verſa ſunt, & ſpiritaliter intellecta ſeruantur, eadem
ipſa mandatā vitæ appellantur, ſicut & alibi dicit, Audi Iſraël mandata vitæ. Sed videamus quid eis promitti-
tur, ſi ſeruentur. Si (inquit) ſeruaueritis præcepta mea, non inducam ſuper vos omnes ægritudines quas induxi
Aegyptiis. Quid ergo videtur dicere? Si quis ſeruet mandata, nullam ægritudinem patiatur, hoc eſt, neque fe-
briat, neque alios dolores corporis ferat? Non puto quòd hæc ſint quæ promittantur diuina mandata ſeruanti-
bus. Alioquin indicio nobis eſt Iob iuſtiſsimus, & totius pietatis obſeruantiſsimus, qui à capite vſque ad pedes
repletur vlcere peſsimo. Non his carere dicuntur infirmitatibus qui mandata cuſtodiunt, ſed non habebunt il-
las infirmitates, quas Aegyptij habent. Aegyptus nanque mūdus figuraliter appellatur. Diligere ergo mundum,
& ea quæ in mundo ſunt, Aegyptius langor eſt. Dies obſeruare & menſes & tempora, ſigna requirere, ſtellarum
E curſibus adhærere, Aegyptius langor eſt. Deſeruire carnis luxuriæ, & voluptatibus operam dare, vacare delitiis,
Aegyptius langor eſt. Caret ergo his infirmitatibus & langoribus, is qui mādata cuſtodit. HIERONYMVS.
Marath ergo intellige aquas occidentis literæ, quibus ſi immittatur confeſsio crucis, & paſsionis dominicæ
ſacramenta iungantur, omne quod impotabile eſt, & triſte videbatur ac rigidum, vertitur in dulcedinem. Vn-
de & ſcriptum eſt, Conſtituit deus populo legem & iudicia, & tentauit eum. Vbi enim magnitudo gratiæ, ibi
magnitudo diſcriminis. AMBROSIVS DE HIS QVI INITIANTVR MYSTERIIS. Ma- *Cap.3.*
rath fons amariſsimus erat, miſit in eum Moyſes lignum, & dulcis eſt factus. Aqua enim ſine prædicatione do-
minicę crucis ad nullos vſus futuræ ſalutis eſt. Cùm verò ſalutaris fuerit crucis myſterio cōſecrata, tūc ad vſum
ſpiritalis lauacri, & ſalutaris poculi temperatur. GREGORIVS NYSSENVS. Iudæi poſtquam iter
F tribus peregerunt diebus, caſtrametati in quodam loco ſunt, vbi aquam repererunt, amaritudine nimia nequa-
quam potabilem. Sed lignum à Moyſe in aquam immiſſum, in dulcedinem amaritudinem eius cōuertit. Huic
hiſtoriæ res ipſa, quam ſpiritualibus accidere ludæis videmus, optimè congruit. Nam qui voluptatibus in ba-
ptiſmo renunciauit, quibus in priore vita ſeruiebat, amarum atque arduum Chriſti iugum ei primò videtur, ſed
lignum quoddam immiſſum, id eſt, reſurrectionis myſterium, quod per lignum, per crucem videlicet Chriſti,
qui in cruce mortuus eſt, id (inquam) reſurrectionis myſterium toto corde admiſſum atque creditum, ſuauio-
rem reddit vitam, quæ ſecundum Chriſtum eſt, omnibus quæ dulcedine ſenſum perfundunt, ſpe futurorum io-
cundiſsimè conditam. RVPERTVS. Et venerunt (inquit) Marath. Marath cuius aquas bibere non potue-
runt, eo quòd eſſent amaræ, legem ſignificat veterem, cuius carnales cęremonias nos paruuli ſanguine Chriſti
redempti, non poſſumus portare, ſed neque patres ipſi potuerunt Apoſtolo Petro dicente, Nunc ergo quid ten- *Act.15.*
tatis deum, imponere iugum ſuper ceruicem diſcipulorum, quod neque patres noſtri neque nos portare potui-
mus? Profectò quibus hæc dicebant, paruulis aquas de Marath propinare volebant, quas neque ipſi præ amari-
tudine bibere poterant. Clamauit Moyſes ad dominum, qui oſtendit ei lignum. Hoc lignum quod Moyſi, imò
per

Universidad de Deusto
Biblioteca

per gratiam & nobis ostẽdit dominus, sanctæ & viuificæ crucis lignum est. Lignum enim in aquas Marath mittere, & sic eas in dulcedinem vertere, est dominicæ passionis sacramentum cum litera legis cõferre. Quod quàm dulce sit, qui experiri meruit, ipse nouit, qui bibit ipse sapit. ISIDORVS. Alio quoque sensu quòd aquæ Myrrheæ, id est, amaræ, ligno in se suscepto dulcescunt, indicio erat, amaritudinem gentium per lignum crucis Christi in vsum dulcedinis quandoque esse vertendam. THEODORETVS. Hoc itaq; factũ salutem nostram declarat. Salutare nanque crucis lignum, amarum illud gentium mare, dulcissimum reddidit. AVCTOR CATENAE. Lignum etiam ostenditur Moysi, nimirum crucis Christi, cuius memoria sanctis dulcia fiunt omnia huius mundi aduersa. ORIGENES. Post hæc dicit, Quia venerunt in Helim, & erant ibi duodecim fontes aquarum, & septuaginta arbores palmarum. Putásne habet aliquid rationis, quod non antè in Helim ducitur populus, vbi erant duodecim fontes aquarum, quibus nihil amaritudinis inerat, immo potius vbi erat amœnitas plurima ex densitate palmarum, sed primò ductus est ad aquas salsas & amaras, quibus per lignum mõstratum à domino dulcibus effectis, postea venitur ad fontes? Si historiam solam sequamur, non multum nos ædificat scire ad quem locum primò venerint, & ad quem secundò. Si verò rimemur in his mysterium latens, inuenimus ordinem fidei. Primò enim ducitur populus ad literam legis, ab hac litera legis donec permanet in amaritudine sua, recedere non potest, cùm verò per lignum vitæ dulcis fuerit effecta, & intelligi lex spiritaliter cœperit, tunc de veteri testamento transitur ad nouum, & venitur ad duodecim apostolicos fontes. Ibi etiam arbores reperientur septuaginta palmarum. Non enim soli duodecim Apostoli fidem Christi prædicauerunt, sed & alij septuaginta missi ad prædicandum verbum dei referuntur, per quos palmas victoriæ Christi mundus agnosceret. Non ergo sufficit populo dei aquam myrrhæ bibere, quanuis in dulcedinem versa sit, quanuis per lignum vitæ, & mysterium crucis omnis literæ amaritudo depulsa sit, solùm vetus instrumentum non sufficit ad bibendum, sed veniendum est ad nouum testamentum, de quo absque scrupulo bibitur, absque vlla difficultate potatur. Iudæi etiam nunc apud myrrham sunt, etiam nũc assident ad aquas amaras. Nondum enim eis deus ostendit lignum, per quod dulces fierent aquæ ipsorum. Etenim prædixit eis Propheta, Quia nisi credideritis, non intelligetis. HIERONYMVS. Et profecti de Mara, venerunt in Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum, & septuaginta palmæ, ibique castrametati sunt. Sexta mansio in arietes fortésque vertitur. Quàm pulcher ordo virtutum. Post victoriam tentatio, post tentationem refectio. De amaritudine venimus ad arietes, & robustos principes gregis, quos apud Ezechielem dominus vindicaturum esse se dicit, quod alij eorum conculcauerint aquas, & compresserint oues, alij lenes & placabiles fuerint. De his & vicesimus octauus Psalmus loquitur, Afferte domino filij dei, afferte domino filios arietum. Sextæ mansionis tenemus hospitium. Nunquam prius occurrerunt fontes purissimi, nisi vbi magistrorum doctrina prorupit. Nec dubium quin de duodecim Apostolis sermo sit, de quorum fontibus deriuatæ aquæ, totius mundi siccitatem rigant. Iuxta has a quas Septuaginta creuerunt palmæ, quos & ipsos secundi ordinis intelligimus præceptores, Luca Euangelista testante, duodecim fuisse Apostolos, & septuaginta discipulos minoris gradus, quos & binos ante se dominus præmittebat. De quibus & Paulus refert, quòd apparuerit dominus primùm vndecim, deinde Apostolis omnibus, alios volens intelligi primos, & alios secundos Christi discipulos. Bibamus de huiusmodi fontibus, & dulces fructus victoriæ deuorantes, ad mansiones reliquas præparemur. PROSPER. Post dura exilia, post labores eremi ac rubri maris transitum, dei populum victrix palma suscepit. Quanuis Marath aqua amara fatigauerit sitientem, quæ ligno in eam misso dulcis effecta, ostendit sitientem Christianum statim vt amarum potionis poculum biberit, ligni & crucis dulcedine, omni amaritudine liberandum. Vnde & Paulus dicit, Mihi absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mũdo. Idem enim locus, qui illi populo requiem præbuit, in duodecim fontibus aquarum, & septuaginta palmarum arboribus, nostris in mysteriis sacratus fuit. Nanque post baptismum, duodecim Apostolorum fontium fluenta puræ doctrinæ exuberant satiandis peccatoribus, quibus sacer Psalmus insonat, In Ecclesiis benedicite dominum deum de fontibus Israël. In Septuaginta verò arboribus palmarum, omnis numerus sanctorum martyrum in milibus consignatur, qui pro veritate vsque ad mortem certantes, palmam supernæ vocationis accipiunt. Hos etiam Apocalypsis Ioannis Apostoli designat, dicens, Vidi turbam multam, quam dinumerare nullus hominum poterat, ex omni tribu, populo, & lingua. Et induti erant alba veste, & palmæ fuerunt in manibus eorum, quas vincentibus illa palma sapientia dedit, quæ exaltata est in Cades. RVPERTVS. Venerũt autem in Helim, vbi erant duodecim fontes aquarum & septuaginta palmæ, & castrametati sunt iuxta aquas. Quid erat opus scire nos numerũ fontium, numerúmque palmarum, nisi & in his quæsitu dignum subesset mysterium? Helim nanque vertitur in arietes. Ergo quoniam & in Psalmo cantamus, Deduxisti sicut oues populum tuum in manu Moysi & Aaron. Et in Euangelio de nobis pastor dicit, Et alias oues habeo quæ non sunt ex hoc ouili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet vnum ouile & vnus pastor. Ipsum ouile dominicum hîc accipiamus per nomen Helim, id est, arietum. Arietes nanque duces gregum, & ouilis principes sunt. Porrò per abundantiam fortium duodecim, copiámque palmarum septuaginta, demonstrari nobis arbitremur, ouile ipsum quàm sit delectabile ouibus ad manendum, quàm commoda sit statio educandis filiis arietum, de quibus Psalmista, Afferte (inquit) domino filij dei, afferte domino filios arietum. Quid enim per plenitudinem duodecim fontium, nisi vniuersitatem debemus intelligere doctorum? Nam quia duodecim Apostoli sunt, quorum primarium est docendi officium, rectè duodenario numero designantur omnes, qui apostolica doctrina tãtum profecerunt, vt sedere valeant in ordine doctorum in medio dominici ouilis, id est, in medio Ecclesiæ aperire os suum. Nec mirum quod apostolicus ordo, vel apostolicorum hominum vniuersitas, iuxta talem concludatur numerum, scilicet duodenarium, quemadmodum arithmetici dicunt superfluum, eo quòd id quod ex duodenarij partibus conficitur, supra ipsum sit duodenarium. Videlicet quia media pars ipsius senarius est, tertia, quaternarius, quarta, ternarius, sexta binarius, duodecima vnum, qui simul compositi, sedecim efficiunt, qui vtique numerus superat quatuor vnitatibus duodenarium. Hoc (inquam) nõ mirum. Nam & in Ecclesia doctores superflui

Esa.7.

1.par.c.4.38

Gal.6.

Psal.67.

Apoc.7.

Ecclesia.24

Psal.76.

Ioan.10.

Psal.28.

superflui fuerunt, qui eloquentiam sine sapientia habentes, hæreses & schismata fecerunt, & in initio fidei, plerique supra modum Apostoli, idem pseudoapostoli reperti sunt. Quid autem per septuaginta palmas florentes circa ipsos fontes, nisi pios ac fortes accipimus Martyres? Nam de talium quolibet scriptura dicit, Et erit tãquam lignum quod plantatur super aquas, quod ad humores mittit radices suas, & non timebit cùm venerit æstus, & cætera. Hîc igitur nobis spiritualibus ouibus salubris amœnitas ouilis nostri designata est, vt non timeamus lupos, contra quos, Martyres nostri pugnauerũt, vnde modò coronati sunt, & accipiunt palmas, tanti & tales, quantos intelligere licet per hunc numerum septuagenarium, qui ex septenario & denario compositus est, quorum alterum septiformis spiritus gratia, alterum legis decalogus commendat. Delectet nos duodecim frequentare fontes, vt meritò de nobis Ecclesiæ suæ, Christus sic pronunciet, Dentes tui sicut grex tonsarum, quæ ascenderunt de lauacro, Omnes gemellis fœtibus, & sterilis non est inter eas. AVCTOR CATENAE. Si ergo exercitus filiorum Israël cœtum adumbrat, cuius dux Christus est, qui duodecim Apostolos & septuaginta duos discipulos elegit, cui dat aqua ex fontibus viuis doctrinam cœlestem, vt omnes ex eo bibamus, & sitim restinguamus, Eius auctoris nostri vocem audiamus, paterna voce admoniti, consideremúsque pontificem & Apostolum professionis nostræ, qui Moyse multo præstantior est, quem si audierimus, non tanget nos malum, quod inobedientes olim Iudæos perdidit.

Hier.17.

Cant.4.

IN CAPVT EXODI SEXTVMDECIMVM, ARGVMENTVM.

Veniunt Hebræi in desertum Sin. Murmurantibus pro cibo, pluit deus Coturnices & Man.

CAPVT XVI.

Lectio 1.

PRofecti; sunt de Helim, & venit omnis multitudo filiorũ Israël in desertũ Sin, quod est inter Helim & Sinai, quintodecimo die mẽsis secundi, postquã egressi sunt de terra Aegypti. Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israël contra Moysen & Aaron in solitudine. Dixerúntque filij Israël ad eos, Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate. Cur induxistis nos in desertum istud, ut occideretis omnem multitudinem fame? Dixit autem dominus ad Moysen, Ecce ego pluam uobis panes de cœlo. Egrediatur populus & colligat quæ sufficiunt per singulos dies, ut tentem eum utrum ambulet in lege mea, an non. Die autem sexto parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies.

Lectio 1.

AVCTOR CATENAE. Profectiones populi Israël post transitum maris rubri fuerũt secundum librum Exodi, prima desertum Sur, in quo fuit locus Marath, de Marath ad Helim, de Helim ad desertum Sin decima quinta die secundi mensis, & hæc modò describitur. *Profectíque sunt de Helim, & venit omnis multitudo filiorum Israel in desertum Sin, quod est inter Helim & Sinai, quintodecimo die mensis secundi postquam egressi sunt de terra Aegypti.* HIERONYMVS FABIOLAE. Octaua hęc mansio, licet iuxta ordinem huius libri septima sit: nam profecti de Helim, castrametati sunt ad mare rubrum, quod Hebraicè dicitur Iam suph. Septima ergo illa, octaua hæc mansio. Sed sciendum quòd omnis vsque ad montem Sinai eremus, Sin vocetur, & ex tota prouincia, etiam locus nomen vnius mansionis acceperit, sicut Moab tam vrbis quàm prouinciæ nomen est. In hac autem solitudine quinque mansiones sunt Iam suph, & eremus Sin, & Daphca, & Alus, & Raphidim, de quibus loquemur in consequentibus. Sed quæritur, quomodo post transitionem maris rubri & fontis Marath, & Helim, rursum ad mare rubrum venerint, nisi fortè in itinere pergentibus, sinus quidam maris occurrerit, iuxta quem castrametati sunt. Aliud est enim transire mare, aliud in proximo figere tabernacula. Verbum Iamsuph, apud Hebræos ex mari & rubro compositum est. Suph autem, & rubrum & scirpus vocatur. Vnde possumus suspicari, quòd venerint ad paludem quandam & lacum, qui & carecto & iuncis plenus fuerit. Quòd autem omnes congregationes aquarum scriptura sacra mare vocet, nulla dubitatio est. Hæc itaque mansio in Exodo non habetur, sed scriptum est pro ea, quòd de mari rubro venerunt ad desertum Sin, quæ est inter Helim & Sinai, quintadecima die mensis secundi egressionis eorum ex Aegypto, id est, trigesima prima postquam egressi sunt de Rameses. IDEM DE LOCIS HEBRAICIS. Sin desertum inter mare rubrum & solitudinem Sina. Nam de deserto Sin filij Israël venerunt in Raphidim in desertum Sina iuxta montem Sina, vbi Moyses tabulas legis accepit. Desertum autem Sin idem dicit esse scriptura quod & Cades, & hoc iuxta Hebræos. Cæterùm in septuaginta Interpretibus non habetur. RVPERTVS. Interpretatur autem Sin tentatio, Sinai tentatio mea. Quod nomen recte satis congruit, videlicet quia murmurauerunt ibi filij Israël. CAIETANVS. Non venerunt ergo immediatè ab Helim in Sin filij Israël, sed media fuit castrametatio super mare rubrum, vt patet Numeri trigesimo tertio, quæ hîc tacetur. AVCTOR CATENAE Profectíq; de Helim, & cætera. Describit primùm Moyses locum deinde tempus quo venerunt filij Israël in hanc mansionem. Fuit autem mensis iste Iiar qui mox sequitur Nisan primum mensem. Hucusque autem comederunt de pasta quam de Aegypto tulerũt, qua deficiente murmurare cœperunt. Sciendum verò duas fuisse mansiones quæ hoc nomine Sin vocatæ sunt. Altera quarum scribitur per Samach סין Sin, & hæc est octaua. Altera scribitur per Zadik צין Zin, & hæc est trigesima tertia mansio, quæ alio nomine dicitur Cades, de qua in Numeris capite vigesimo & trigesimo quarto. *Et murmurauit omnis congregatio filiorum Israel contra Moysen & Aaron in solitudine.* CAIETANVS. Consumpta siquidem erant in illis triginta diebus alimenta ex Aegypto habita. AVCTOR CATENAE. Vulgi iterum proditur ingratitudo

Universidad de Deusto
Biblioteca

gratitudo in duces,pronitas animorum ad murmur contra prælatos, pericula grauia superiorum & ecclesiasti- G
corum, exercitatio denique sanctorum, magnanimitas viri fidelis. Cibo deficiente carnali, impatienter ferunt
solitudinem. Triginta diebus famem temperauerant ex cibis Aegyptiacis. Omnem cõgregationem murmurasse
quidem scribitur,sed non vniuersaliter intelligendum.Erant enim pij inter eos & sancti,Iosue nimirum & Ca-
leb,& multi istis similes.Sed quod modicum est pro nihilo semper reputari consueuit.Verùm non modica ho-
minum tentatio est inedia famis, & in loco solitudinis. *Dixeruntque filij Israel ad eos, Vtinam mortui essemus per manum*
domini in terra Aegypti, quando sedebamus super ollas carnium, & comedebamus panem in saturitate. ORIGENES. O popu-
lus ingratus,desiderat Aegyptum,qui Aegyptios vidit extinctos.Carnes Aegypti requirit,qui Aegyptiorum car-
nes vidit maris piscibus,& cœli alitibus datas.Murmur ergo aduersus Moysen,imò aduersus deum leuant. Sed
hoc primò quidem ignoscitur, ignoscitur & secundò, fortasis & tertiò, veruntamen si non desinant, sed persi-
stant, audi quid post hæc murmurantem populum consequatur. In Numerorum libro refertur quòd & in suis H
scripturis retexuit Apostolus,dicens,Neque murmuraueritis,sicut quidam eorum murmurauerunt, & à serpen-
tibus perierunt. Murmurantem populum venenatus in eremo depascitur serpentium morsus. Videamus nos,
qui hęc audimus,nos(inquam)pro quibus scripta sunt.Illis enim ad correctionem facta sunt,scripta sunt autem
propter nos,in quos fines seculorum deuenerunt.Si non desinimus murmurantes,si non cessamus à querelis no-
stris, quas frequẽter habemus aduersus deum,obseruemus ne simile offensionis incurramus exemplum. Etenim
cùm de cœli intemperie,de infœcunditate fructuum, de raritate imbrium, de prosperitatibus aliorum, & de a-
liorum improsperitate causamur,hoc est,aduersus deum murmur attollere. Sed hæc initia habentibus ignosci-
tur,in eos verò qui non desinunt grauiter vindicatur. Mittuntur nanque in eos serpentes, id est, immundis spi-
ritibus traduntur, venenatisque Dæmonibus, qui eos morsibus occultis ac latentibus perimant, atque internis
& intra cordis penetralia conclusis cogitationibus absumant. Sed obsecrò vos, prosint nobis præmissæ correc-
tionis exempla, illorum pœna emendatio nostra sit. RVPERTVS. Huiusmodi murmurationem tentationem esse,Psalmista manifestè testatur,dicens,Et tentauerunt deum in cordibus suis, vt peterent escas animabus suis. I
Psal.77. Et male locuti sunt de deo, dixerunt, Nunquid poterit deus parare mensam in deserto? Tentatio huiusmodi,peccatum illorum fuit.Non enim quia petierunt, sed quia dixerunt, Nũquid poterit deus parare mensam in deserto,quoniam percussit petram & fluxerunt aquæ,& torrentes inundauerunt?Nunquid & panem poterit dare,aut parare mensam populo suo?Idcirco in peccatum reputatum est illis. Ideò enim (inquit Psalmista) Audiuit dominus,& distulit,& ignis accensus est in Iacob, & ira ascendit in Israël. Sicut ergo dictum est, non quia petierunt escas,quibus necessariò caro mortalis alitur, sed quia cùm peterent, non crediderunt in deo,nec sperauerunt in salutare eius,peccauerunt. CAIETANVS. Vtinam mortui essemus per manum domini in terra Aegypti.More humano naturalem mortem vocãt mori in manu dei, hoc est in operatione diuinæ dispositionis. Et nominant nomen domini tetragrammaton, profitendo quòd à fonte essendi emanat etiam mors.
AVCTOR CATENAE. Vtinam mortui essemus. Rectè vertit Interpres Hebraicum, quod est huiusK
modi מִי יִתֵּן מוּתֵנוּ Mi itten muthẽnu,Quod alij ita vertũt,Quis det vt mortui essemus?Sed idem est sensus cum
Latina litera.Quando sedebamus super ollas carnium. Dictionem עַל hal hoc in loco non male quidam, iuxta
reddunt,vt dicant,Quando sedebamus iuxta ollam carnis. Et est sensus, quando nobis pacificè & quietè sedentibus , ollæ carnium plenæ ad coquendum positæ erant Ingratis mos est attenuare accepta beneficia. Carnalia
appetunt qui mundum diligunt.Leui accepta occasione impij calumniam struunt piis prępositis.Et certè Moyses & Aaron populum morti ademerant, non vendiderant hostibus, nec sibi emerant. Dicunt autem, Vtinam
mortui essemus per manum domini in terra Aegypti, domino scilicet volente, vel occidẽte cum Aegyptiorum
primogenitis.Ollam autem pro ollas,& carnis pro carnium,& panis hîc pro cibo quocunque ponitur.Cæterùm
vide quàm grauiter hîc peccent Israëlitæ. Primùm obliuiscuntur omnium beneficiorum & miraculorum dei.
Deinde pœnitet ipsos obsequutos diuinæ vocationi. Nam quid est dicere,Vtinam mortui essemus in terra Aegypti,nisi pœnitet nos exiuisse è captiuitate ad mandatum dei?Postremò desperant de clementia & omnipoten-L
tia dei,perinde ac si is nec vellet nec posset ipsis victum in deserto dare.Quapropter subiungunt. *Cur induxisti*
nos in desertum istud,vt occideretis omnem multitudinem fame? Cur induxistis nos Hebraicè affirmatiuè legitur כִּי הוֹצֵאתֶם
Chi hozethem, Quod, quia,seu quoniam induxistis:sic & Septuaginta. Chaldaica verò interrogatiuè legit sicut
litera nostra,Quare eduxistis nos in desertum istud?Sed hæc sententiam non immutant.Vt occideretis omnem
multitudinem.Addendum ex Hebræo הַזֶּה hazze,hanc: sed hoc parum est, nam etiam non additum subintelligitur.Queruntur itaque se inductos ad hoc desertum,non dignati reminisci Aegypti vnde educti erant, more
nimiùm contentiosorum hominum & ingratorum. Allegant autem quasi causam eductionis crudelissimam,
quia vellent Moyses & Aaron omnes se pariter occidi,quo quid potuit obiici tam fidelibus seruis dei crudelius
atque indignius? *Dixit autem dominus ad Moysen,Ecce ego pluam vobis panes de cœlo.Egrediatur populus,& colligat quæ sufficiunt*
per singulos dies,vt tentem eum vtrum ambulet in lege mea,an non. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SV-
Locut.74. PER EXODVM. Manna pluiturus,panes promisit,locutio est,qua panis pro alimento ponitur.Amat autem M
scriptura pluraliter magis panes quàm panem singulariter dicere. IDEM IN QVAESTIONIBVS
Quæst.58. SVPER EXODVM. Vt tentem(inquit)eos,si ambulent in lege mea,an non.Tentatio ista probatio est,non
ad peccatum seductio,nec ideo probatio vt deus nouerit, sed vt ipse ipsis hominibus ostendat, quò humiliores
2. d.21.q.1. fiant ad petendum adiutorium,& agnoscendam dei gratiam. THOMAS. Ad perfectam rationem tenta-
1.o. tionis tria concurrunt.Primò vt per tentationem alicuius dubij cognitio accipiatur. Secundò vt hoc sit intentum ab eo qui tentat.Tertiò vt ipsemet qui tentat cognitionem illius rei accipere velit,& secundum hunc modum inuenitur tentatio in hominibus secundum quod homo hominem tentat,vt experimentum sumat scientiæ vel alterius quod in ipso est.Alia verò dicitur tentatio in qua saluãtur duo ex his,scilicet manifestatio ignoti,& intentio eius,& hoc modo tentare dicitur deus,vt patet in tentatione Abrahæ.Præceptum enim de immolatione filij tentatio eius dicitur,quia per hoc manifestabatur qualis esset in obedientia & fide. Hanc etiam manifesta-

A nifestationem deus intendebat,sed tertium prædictorum huic tentationi defuit, non enim ad hoc tẽtauit deus
Abraham,vt fidei eius cognitionem acciperet,quam prius sciebat,sed vt aliis manifesta esset in exemplum.Alia
verò tentatio est in qua saluatur vnum tantùm dictorum,scilicet manifestatio tentati,& sic dicitur caro tenta-
re vel mundus,quia in his cognoscitur manifestè virtus vel infirmitas mentis, sicut in bello cognoscitur virtus
militis,quanuis hostes non impugnent vt cognoscant, sed vt vincant, vnde ipsa impugnatio virtutis, tentatio
dicitur.Hoc autem est vel à principio intrinseco, scilicet ex corruptióne carnis, & sic dicitur tentatio à carne:
vel à principio extrinseco,& hoc dupliciter,quia illud quod exterius est,vel impugnat per modum obiecti,& sic
est tentatio à mundo,cuius rebus corda hominum alliciuntur ad peccãdum, vel per modum agentis qui trahit
ad peccatum,persuadendo,terrendo,blandiendo, & sic de aliis:& sic dicitur esse tentatio ab hoste, scilicet dia-
bolo,& ab his qui sunt membra eius.Non ergo deus tentat vt sibi aliquid ignotum manifestum fiat, sed vt aliis
manifestetur,vt dictum est. CYRILLVS LIBRO TERTIO SVPER IOANNEM. Quæret au- *Cap.34.*
B tem quispiam.Cuius rei gratia misericors deus non priusquam peterent, illis prouidit, sed cùm famescentes vi-
deret, tardus ad patrocinium fuit?aut quare sic conquestos non puniuit, quos tamen postea, quando simpliciter
ægrotantes,panes,carnes,aliósque cibos desiderabant,Aegyptios supplicio persequutus est? Vnde vt in Numeris *Num.11.*
describitur, Monumentum cupiditatis, locus ille fuit appellatus, vbi hac cupiditate superatos sepelierunt. Ad
primùm igitur dicimus,conuenienter petitionem,clamorẽmque illorum expectatum fuisse. Tunc enim gratis-
simum solet videri beneficium,quando magno ardore petitur,& imminente periculo,necessariò expectatur,ali-
ter animus hominis beneficij magnitudinem non cognoscit.Sed non petitionem illam,clamorem potius,mur-
murationẽmque ac iurgia fuisse contendes.Verùm modesta per orationem petitio perfectorum est,cui exæqua-
tur imbecillium,ac infirmorum obiurgatio & murmuratio.Nec molestè vllo modo saluator tulit. Nam quem-
admodum ploratu necessaria sibi alimenta infantes flagitant, & hoc modo mater ad fouendos filios suos pro-
C uocatur, sic conquestuosus obiurgationisque plenus clamor ad deum petitionis (si ab infirmis adhuc & infanti-
bus in habitu virtutis sit) locum retinet. Quod autem quanuis terrenis viderit cupiditatibus superatos non pu-
niuit tamen statim ab initio, hæc(vt mihi quidem videtur) causa est. Nam quoniam nuper ab Aegypto effuge-
rint, panẽmque cœlestem, qui cor hominis corroborat, adhuc non receperint, facilius poterant in cupiditates
carnis incidere,propterea & venia digni visi sunt.Postea verò quàm domino fruebantur,vt scribitur, tunc iure
quoniam corporalia spiritualibus præposuerunt,acerba dederunt supplicia, & ad supplicia insignem calamita-
tis memoriam reliquerunt. AVCTOR CATENAE. Ecce ego pluam vobis panes de cœlo, id est, instar
pluuiæ è cœlo dimittam vobis cibum. Egrediatur populus & colligat quæ sufficiunt per singulos dies. Optimè
expresit Hebraicum doctus Interpres, quod est huiusmodi וְלָקְטוּ דְבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ Velaktu debar iom biiomo, Et
colligent rem diei in die suo,id est, colligent quotidie quantum satis erit pro ipso die. Hebraismus est. Per hoc
autem voluit dominus tentare & probare eos an crederent verbis eius, & non plus colligerent quàm illis opus
D esset per singulos dies.Voluit præterea dare illis cibos, non per singulos menses, sed per singulos dies, vt nullus
transiret dies,in quo dei circa se non sentirẽt beneficium,atque ob id essent semper memores dei.Ob ipsam cau-
sam videtur etiam dominus noster Iesus Christus docuisse nos orare, Panem nostrum quotidianum da nobis
hodie.Gratificatur igitur statim dominus populo, non ob murmurationes, sed ad suam gloriam, & ad paran-
dam auctoritatem duci Moysi. Promittitque panem de cœlo præstandum, quem nullo negocio populus colle-
cturus sit,ad sufficientiam quidem,non autem ad superfluitatem, quæ populo dei inutilis & pernitiosa sit sem-
per. Summam certam (inquit) ac demensum quod sufficiat pro singulis diebus, suo die colligat. Volens ex-
perimento prodere populi inobedientiam & voracitatem cum auaritia, & luxus desiderium vna cum infideli-
tate,si in diem se pascendos à domino non crederent.Interim tamen docentur fideles in diem viuere,à dei pro-
uidẽtia pẽdere,omni die laborare ad victum,panem quotidianum petere,simplici animo diuinis adhærere præ-
ceptis,de corpore diligentiùs curando solicitum non esse,patris beneficentiam credere & amplecti,obedientiæ
E studiis insistere. Exaudit itaque deus impias Israëlitarum murmurationes, non quòd approbet eas, & doceat in
afflictionibus murmurare aduersus deum,vt impetremus beneficia dei.Abominatur enim deus omnem impie-
tatem & fructus eius.Sed exaudit eas vt illustret veritatem promissionum suarum videlicet,quòd tam seruans
sit promissi sui,vt impleat ipsum,etiam si omnes homines sint mendaces. Promisit enim deus Israëli, se conser-
uaturum ipsos, si ex vocatione sua egrediantur ex Aegypto, & proficiscantur ad terram patribus promissam. Et
generaliter promisit deus salutem & corporalem quatenus sanitati animæ expedire nouit,& spiritualem omni-
bus vocationem suam sectantibus. Venerunt autem filij Israël ex Aegypto in desertum. Et quanquam impiè
murmurarent aduersus deum & Moysen,tamen quantum ad ipsam profectionem attinebat,ambulabant in vo-
catione dei.Promittit igitur deus,& præstat Manna, ne deficiant in vocatione sua,vt toti orbi testetur, se vera-
cem esse, etiam si omnes homines sint mendaces. Vnde & Paulus Romanis scribens, Num(inquit)incredulitas *Rom.3.*
F illorum fidem dei irritam faciet? Absit, imò sit deus verax, omnis autem homo mendax. Et ad Timotheum, Si *2. Timot.2.*
increduli sumus, ille fidelis manet, seipsum negare non potest. Deinde exaudit deus murmurationes Israëlita-
rum,vt ex antithesi commendet preces ex fide,& inuitet ad frequentiam precum. Nam si deus tantæ est clemen-
tiæ,vt in afflictis etiam murmurationes pro rebus temporalibus exaudiat,quanto magis exaudiet preces ex fide
viua factas?Huc pertinet parabola illa, quam Christus recenset apud Lucam capite vndecimo, de amico postu-
lante noctu panes. Et capite decimo octauo de iudice iniquo, & cætera. Quid autem illud sibi vult, quòd deus
non priùs promittit & præstat manna, quàm Israëlitæ maxima fame crucientur? Cur non præuenit famem eo-
rum?Sic enim multæ blasphemiæ,& conuicia intermissa fuissent.Respõdeo.Potuisset quidem deus statim man-
na dare,& famem præuenire, sed habet iustissimas causas, propter quas prius coniecit Israëlitas in famem. Pri-
mùm,vt quemadmodum in defectu aquæ,ita & in defectu panis experiretur,num Israëlitæ verbum dei, & mi-
racula eius vera fide reposuissent,& vt manifestum fieret,quid in corde ipsorum lateret, quo seipsos agnoscerẽt
Moyses enim in Deuteronomio capite octauo ita dicit, Adduxit te dominus deus tuus quadraginta annis per

desertum

Universidad de Deusto
Biblioteca

desertum, & afflixit te penuria, vt tentaret te, ac nota fierent quæ in animo tuo versabantur, vtrum custodires
G mandata illius an non. Etenim si dominus liberasset Israëlitas ex Aegypto nulla immissa afflictione, & eduxisset
eos per desertum in omni rerum abundantia & felicitate, certè nunquam agnouissent tantam lernam impie-
tatis in corde ipsorum latere, sed existimassent se longè omnium sanctissimos. Nunc autem, quia tentati sunt si-
ti, fame, & aliis calamitatibus, manifestè apparuit, corda ipsorum impietate plena esse nec differre quicquam ab
aliis gentibus, quantum quidem ad peccata attinet. Necessarium verò est, vt impietas cordis probè cognoscatur.
Nisi enim cognoscatur, non quæritur remissio impietatis. Vbi autem non quæritur impietatis remissio, ibi ma-
net impietas inexpiata, & affert perpetuam damnationem. Quare necessarium fuit vt Israëlitæ affligerentur.
Deinde distulit deus manna, & coniecit Israëlitas in famem, vt palàm declararet, Israëlitas non sua virtute, sed
clementia dei liberatos ex Aegypto, & conseruatos in deserto. Nam Moyses in Deuteronomio capite octauo ita
scribit, Afflixit te, & tentauit te, vt postea benefaceret tibi. Ne diceres in corde tuo, fortitudo mea & robur ma-
H nus meæ hæc omnia mihi præstiterunt, sed recorderis domini dei tui, quod ipse vires tibi præburerit, vt impleret
pactum suum super quo iurauit patribus tuis, & cętera. Afflixit ergo dominus Israëlitas fame, vt illustraret glo-
riam nominis sui, videlicet, quòd ipse sit deus seruator in afflictionibus, & verax in promissionibus. Proinde
cùm affligimur, sentiamus nos electos in organa dei, per quæ gloria dei illustretur. Postremò affecit deus Israë-
litas fame, priusquam manna daret, & dedit postea manna, vt toti orbi declaret se non affligere vt perdat, sed vt
glorioßus seruet. Feramus igitur afflictiones patienter, vt per ipsas maiorem salutem consequamur. *Die autem*
sexta parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies. RVPERTVS. Quod inferant (inquit) id
est, quod reponant sabbato sequenti, quo vacare vel requiescere debeant in commemorationem creatoris qui
sex diebus operatus est, & in septimo requieuit. CAIETANVS. Verè suauis deus humano more ad simi-
litudinem tentantis, in leuioribus mandatis exercet populum, vt assuescat obedire vniuersis diuinis præceptis.
Ideo enim mandatur vt dietim colligant manna, & sexto die colligant duplicatum, vt inobedientes cùm se de-
I prehendi in crimine viderint, ex putrefactione mannæ seruati in diem alterum, & non putrefactione eiusdem
seruati in diem sabbati, erubescant, & obedire discant. AVCTOR CATENAE. Die autem sexto parent
quod inferant, subaudi in domos suas. Parum autem est quòd verbum וְהָכִינוּ Vehechínu, Parabunt vel præpara-
bunt sibi, nonnulli vertunt. Et sic habet Chaldaica & Septuaginta. Sed hoc sensum non variat. Sed nec quod se-
quitur, Et sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies, sententiam Hebraicę literæ immutat, quæ est
וְהָיָה מִשְׁנֶה עַל אֲשֶׁר יִלְקְטוּ יוֹם יוֹם Vehaia misne hal aser ilketu iom iom, Et erit duplum ad illud quod colligent
siue collegerint de die in diem, siue per singulos dies. Ita habet & Chaldaica, ita & Septuaginta. Docemur autem
hîc sabbatum colere, ac spirituali animarum refectioni huiusmodi die incũbere. ORIGENES. Ego qui-
dem super hac scriptura velim primò cum Iudæis habere sermonem, quibus credita dicuntur eloquia dei, quid
illis videatur de eo quod dicit, Sex diebus continuis colligetis: die autem sexto duplum colligetis. Apparet au-
tem sextam diem nominari illam, quæ ante sabbatum ponitur, quæ apud nos parasceue appellatur, Sabbatum
K autem septima dies est. Quæro ergo qua die cœperit manna cœlitùs dari, & volo comparare dominicam no-
strum cum sabbato Iudæorum. Ex diuinis nanque scripturis apparet quòd in die dominica primò in terris da-
tum est manna. Si enim (vt scriptura dicit) sex diebus continuis collectum est, septima autem die, quæ est sabba-
ti cessatum est, sine dubio initium eius à die prima quæ est dies dominica fuit. Quòd si ex diuinis scripturis hoc
constat quòd die dominica deus pluit manna de cœlo, & in sabbato non pluit, intelligant Iudæi iam tunc præ-
latam esse dominicam nostram Iudaico sabbato, iam tũc iudicatum quod in sabbato ipsorum gratia dei ad eos
de cœlo nulla descenderit, panis cœlestis qui est sermo dei, ad eos nullus venerit. Dicit enim & alibi Propheta,
Diebus multis sedebunt filij Israël sine rege, sine principe, sine Propheta, sine hostia, sine sacrificio, sine sacerdote.
In nostra enim dominica die semper dominus pluit manna de cœlo.

Mysticè. HIERONYMVS FABIOLAE. Octaua mansio filiorum Israël desertum Sin. Sin autem interpretatur
rubus vel odium, quorũ vtrumque facit ad mysticos intellectus, quòd postquam venerimus ad eum locum, de
L quo sit nobis dominus locuturus, grande odium mereamur inimici. Tunc videbimus ardere rubum, & non
comburi, inflammari Ecclesiam persequutionibus, & eam loquente in illa domino, non perire. Et nota quòd in
octaua mansione, in qua torcularia nostra sunt, vnde & octauus Psalmus hoc titulo prænotatur, desertum capi-
mus rubi quia plures filij desertæ, magis quàm eius quæ habet virum. ORIGENES. In secundo mense (in-
quit) postquam de Aegypto profecti sunt, quintadecima die mensis, murmurauit populus aduersum Moysen,
dicens, Vtinam mortui essemus, & cætera. Esto quòd propter correptionem legentium indicetur populi pecca-
tum quia murmurauerit, & ingratus fuerit beneficiis diuinis, cùm cœleste manna susciperet. Quid etiam dies
describitur in qua murmurauerit populus? Secundo (inquit) mense, quintadecima die mensis. Quod vtique non
absque ratione scriptum est. Recordare de legibus paschæ quæ scriptæ sunt, & inuenies ibi hoc esse tempus quod
statuitur ad secundum pascha faciendũ his qui immundi in anima fuerint vel occupati in negociis peregrinis.
Qui ergo non fuerũt immũdi in anima, vel nõ lõgè peregrinabãtur, quartadecima die primi mẽsis pascha fece-
M runt. Qui autem longè peregrinabantur, & immũdi erant, secundũ pascha in hoc tẽpore faciunt, quo & manna
de cœlo descendit. In die quo primum pascha fit, non descendit manna de cœlo, sed in hoc quo secundum pas-
cha fit. Videamus ergo nunc quis sit in his ordo mysterij. Primum pascha, primi populi est, secundum pascha
nostrum est. Nos enim fuimus immundi in anima, qui colebamus lignum & lapidem, & ignorantes deum, his
qui natura non erant dij, seruiebamus. Nos enim eramus, qui longè peregrinabamur, de quibus dicit Apostolus,
Qui fuimus hospites & peregrini testamentorum dei, spem non habentes, & sine deo in hoc mundo errantes.
Veruntamen non datur manna de cœlo in illa die, qua primum pascha fit, sed in illa qua secundum. Panis enim
qui de cœlo descendit, non venit ad illos, qui primam solennitatem celebrabant, sed ad nos, qui secundam su-
scepimus. Nostrum enim pascha immolatus est Christus, qui verus nobis panis de cœlo descendit. RVPER-
TVS. Sed & hæc murmuratio filiorũ Israël, Iudaicæ contentionis forma est. Sicut enim illi post immolatio-
nem

A nem agni submerso Pharaone & omni exercitu eius, transito mari rubro, nimia ingratitudine respexerunt ad
ollas carniũ Aegypti & ad panes illius saturitatis cùm fuissent serui, & multa afflictione ad amaritudinem per-
ducti: sic post passionem agni immaculati & incontaminati Christi, iam foras misso huius mundi principe, no-
uitij Iudæorum in Christo baptizati, stulta pertinacia respicientes vetera taurorum & arietum sacrificia, quæ
dominus deus in Prophetarum dictis manifestè contemnit, contendebant, dicentes, Quia nisi circuncidamini, *Act. 15.*
& nisi incedatis per omnia secundũ morem Moysi, non potestis salui fieri. CYRILLVS LIBRO QVAR-
TO SVPER IOANNEM. Ego etiam quæ apud Moysen scripta sunt, mente sæpe reuoluens, quasi pater- *Cap. 3.*
nam hæreditatem, murmurationem de rebus bonis ad Iudæos descendisse comperio, quam semper in pernicio-
sum deuenisse reipsa cognoscere licet. Murmurabant illi aduersus deum ex ingratitudine in deserto, murmurãt
& isti de Christo, & saluatorem suum inobedientia sua vituperant, sed draco venenosus eos mordebit, semper
B enim in perniciem inobedientia solet exire. ORIGENES. Sequitur, Ecce ego pluam vobis panes de cœlo.
Egrediatur populus vt colligat quæ sufficiunt per singulos dies, & cætera. Et ego hodie dico, quia pluit dominus
manna de cœlo. Cœlestia nanque sunt eloquia ista quæ nobis lecta sunt, & à deo descenderunt verba, quæ nobis
recitata sunt, & ideo nos felices qui tale manna suscepimus. Semper manna nobis datur de cœlo. Illi infelices do-
lent, & suspirant, & se miseros dicunt, quia manna, sicut acceperunt patres ipsorum, ipsi non merentur accipere.
Illi nunquam manna manducant, non enim possunt illud manducare. Die autem sexta (inquit) parent quod in-
ferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos dies. Sextus dies est hæc in qua nũc sumus vita: in sex
enim diebus dominus fecit hunc mundum. Hac ergo die tantum reponere & recondere debemus, quãtum suf-
ficiat & in futuro die. Si quid enim hîc boni operis acquiras, si quid iustitiæ, misericordię & pietatis recõdas, hoc
tibi in futuro seculo erit cibus. Nunquid non ità in Euangelio legimus, quia qui acquisiuit hîc decem talẽta, ibi
accepit decem ciuitates, & qui acquisiuit quatuor, accepit quatuor ciuitates? Hoc est quod per aliam figuram A-
C postolus dicit, Quod enim seminauerit homo, hoc & metet. Quid ergo agimus nos qui amamus illud recon-
dere, quod corrumpatur, non quod permaneat, & perduret in crastinum? Diuites huius seculi ea recondunt quæ
in hoc seculo, imò cum seculo corrumpuntur. Si qua autem bona opera recondunt, illa permanent vsque in cra-
stinum. CYRILLVS LIBRO TERTIO SVPER IOANNEM. Dixit autem dominus ad Moy- *Cap. 34.*
sen, Ecce ego pluam vobis panem de cœlo. Hoc est etiam quod in Psalmista, Panem de cœlo dedit eis, panem *Psal. 77.*
angelorum manducauit homo. Sed perspicuum esse arbitror, non alium panem, neque aliud alimentum, præter
filium dei, rationalibus intellectu alibúsque substãtiis propositum esse. Ipse igitur est mãna verum, ipse (inquam)
est panis de cœlo, qui omni rationali creaturæ à deo patre præbetur. Ita gratia & misericordia dei, vel à cupidi-
tate caducarum rerum, variis multísque modis humanam solet reuocare naturam. Nam cùm vt magni pon-
deris lapis ad hæc instabilia carnis premat appetitus, & tyrannicè ad imperium suum redigat, quasi freno ad
desiderium rerum meliorum Christus nos circunducit, & sanitate mentis donatos, in habitu virtutis confir-
D mat. Vides enim etiam illos nunc corporali cibo, & ociosa captos vita, ad desiderium cœlestis panis, ad spiri-
tale manna, ad spiritus sancti consolationem, Christi doctrina reuocari. Propterea omni nos patientia mu-
niamur, nec imbecillitate animi, quæ non licent appetamus, vt intellectuale manna Christus dominus noster
in sua nos pietate confirmet. Egrediatur populus, & colligat quæ sufficiunt per singulos dies. Sensibile illud
manna, intelligibile hoc figurabat. Est autem intelligibile manna ipse Christus, sensibile verò rudior legis di-
sciplina. Ad dies autem singulos colligebant, & in crastinum reseruare vetabantur, quia saluatoris aduentu
figuræ legis cessarunt, & colligere inde alimenta non possumus, ipsa veritate nobis, & pane cœlesti ad fruitio-
nem proposito. Die autem sexto parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere solebant per singulos
dies. Considera diligenter, quia septima die sensibile manna colligi noluit, sed pridie collecto vti iussit. Septi-
ma enim dies saluatoris tempora significat, in quibus sanctificati sabbatismum peccatorum agere debemus,
alimenta fidei ab antè collecta quoque legis cognitione accipientes, non tamen necessario modo colligimus,
E qui verum cibum habemus, & panem de cœlo retinemus, duplici autem mensura ante septimam manna colli-
gitur, quia tempore legis exacto, & septima, id est, Christi aduentu recipiente, duplici quadam gratia, legali sci-
licet & Euangelica, in fide homines roborantur, quod per parabolam dominus docuit. Omnis scriba (inquit) *Matth. 13.*
regni cœlorum discipulus effectus, diuiti homini similis est, qui ex thesauro suo noua & vetera producit. Ve-
tera enim legalia sunt, noua verò Christi. Dixerúntque Moyses & Aaron ad omnes filios Israël, Vespere scie-
tis quòd dominus eduxit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam domini, dabit enim dominus vo-
bis vespere carnes edere, & mane panes in saturitate. Attende, distingue diligentiùs singula. Nam coturnix
legem quodammodo denotabat, nunquam enim effertur volatu, sed prope terram semper hæc auis volat. Nam
& disciplina legis terrestris quodammodo est, animalium oblationes, & purificationes Iudaicas continens,
quibus illi non multùm è terra leuabantur. Vespere autem traditur, vel quia magna obscuritate figuræ legis
inuoluuntur, vel quia mundus tenebrarum offusione tenebatur, luce vera carens, quæ est Christus. Ego (inquit) *Ioan. 12.*
F lux in hunc mundum veni. Cognituros autem ait, quòd dominus eduxit eos ab Aegypto, quia vniuersalis
quædam, atque confusior in Mosaicis libris salutis cognitio solummodo est. Nondum enim aderat gratia,
quod ipse significauit dicens, Mane videbitis gloriam domini, dum det vobis panes in saturitate. Solutis
enim nocturnis legis iam tenebris, & sole nobis intelligibili orto, præsentis domini gloriam intuentes, co-
piosissimè panem cœlestem ipsum rursus Christum assequimur. RVPERTVS. Ecce ego pluam vo-
bis panes de cœlo. Egrediatur populus vt colligat quæ sufficiunt per singulos dies, vt tentem eum, vtrum
ambulet in lege mea, an non? Die autem sexta parent quod inferant, & sit duplum quàm colligere sole-
bant per singulos dies. Pluam vobis (inquit) & huic verbo consonans Propheta, dixit: Et mandauit nu- *Psal. 77.*
bibus desuper, & ianuas cœli aperuit, & pluit illis manna ad manducandum. Quid autem per manna
intelligi velit, innuens continuò subiungit: Panem cœli dedit eis, panem angelorum manducauit
homo. Quisnam hic panis cœli, panis angelorum? Nunquid angeli illo pane cibantur in cœlo, quem po-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pulus ille colligens simile coriandro frangebat mola, siue terebat mortariolo? Ergo panis cœli, panis angelorum, G
Ioan.6. ipse est qui in Euangelio suo dicit: Ego sum panis viuus qui de cœlo descendi, si quis manducauerit ex hoc pane, viuet in æternum. Hic enim victus est, & vita est angelicæ substãtiæ, nam in eum desiderãt angeli prospicere.
Quod quia contempsit facere angelus, cecidit, & factus est diabolus, qui & huius panis sempiternam patiens in-
Psal.17. ediam, semper est pallidus, & mors illum sequitur. Digna ergo Prophetæ exclamatio, digna admiratio, quia ianuis cœli apertis, panem angelorum manducauit homo. Vnde hoc? Videlicet ex eo quòd mandauit nubibus
desuper, & ianuas cœli aperuit, id est, præostendit Apostolis siue etiam Prophetis, de quibus illud est, Tenebrosa
Psal.17. aqua in nubibus aëris, id est, occulta scientia in Prophetis, & deinde per semetipsum clausas priùs hominibus ianuas cœli aperuit, solutis in carne sua veteribus inimicitiis, sicq; terrenis cœlestia coniunxit, id est, homines
1.Tim.3. angelis sociauit, vt eodem vescantur pane cœli, illi in cœlestibus, in manifesto conspectu diuinitatis: isti adhuc H
in terra positi, in sacramento pietatis, de quo Apostolus, Magnum est (inquit) sacramentum pietatis, quod mani-
festatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est mundo,
assumptum est in gloria. Equidem illic panem cœli, panem angelorum singulariter: Hic autem ego pluam vobis
Psal.77. panes, pluraliter dictum est. Nullam tamen suspiceris dissonantiam. Nam & illic pluraliter subiunctum est, cibaria misit eis in abundantiam. Ergo secundum se panis vnus Christus, vel vnum corpus Christi. Veruntamen
secundum locales Ecclesias, & secundum offerentium personas siue accipientium innumerabiles populos, cibaria siue panes rectè dicas pluraliter. Verbum ipsum pluit, quo vtraque scriptura vsa est, in ista deo dicente, Ecce
Psal.22. ego pluam: in illa autem, & pluit illis manna ad manducandum, eandem vbique terrarum paratam omnibus
Psal.21. pusillis & magnis significat copiam, vt de seipso magnus Propheta dicat, Parasti in conspectu meo mensam. Et
1.Cor.10. de nobis licet minimis, Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirunt eum, viuent
Ioan.6. corda eorum in seculum seculi. Sed dicat aliquis: Cùm dicat Apostolus de patribus, Et omnes eandem escam I
spiritualem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, quomodo dicit Christus vbi lu-
dæis loquitur, Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed pater meus dat vobis panem de cœlo verum? Dicimus ad hæc, cùm dicit Apostolus escam eandem, nullatenus litera innuit illum subaudire voluisse eandem
quam nos. Equidem ante nos magni patres hanc relationem subintellexerunt, sed sicut à quodam pro alia re
dictum est, quanuis grandis sint auctoritatis & sanctitatis, vel sapientiæ ipsorum magnitudo nos opprimat,
nos magis Euangelica Christi auctoritate ducimur, quàm cuiuslibet eloquentiæ argumentis. Nec enim ratio pa-
titur, vt figura & res idem sint. Dixit autem Apostolus tam de hoc, quàm de cæteris quæ facta sunt, quia in fi-
gura cõtingebant illis. Proinde cùm dicit, & omnes, omniúmque deinde distinctionem facit, dicendo, sed non
in pluribus eorum beneplacitum fuit deo, nam prostrati sunt in deserto, planum intellectui est, idem esse ac si
dicat, vnam escam omnes manducauerunt, & vnum omnes biberunt potum spiritualem, id est, non naturali
ordine, sed spirituali virtute prouenientem, & tamen in illam repromissionis terram non omnes introierunt,
videlicet in figura nostri, qui omnes eodem sacramẽto corporis Christi participamur, & tamen in illam terram K
viuentium non omnes pariter, siue bene siue male vixerimus, simus admittendi. Igitur & quod veritas de præ-
terito tempore negans, de præsenti verò confirmans, Non Moyses (inquit) dedit vobis panem de cœlo, sed pater
meus dat vobis panem de cœlo verum, & quòd veritatis Apostolus dicit, Omnes eandem escam spiritualem
manducauerunt, & omnes eundem potum spiritualem biberunt, non esse repugnantia siue contraria ratio ma-
nifesta conuincit. Nunc iam de huius panis mysterio dicturi aliquid, sacræ huius lectionis verba prosequamur.
Egrediatur (inquit) populus, & colligant quæ sufficiũt per singulos dies. Profectò & nobis spiritualiter egredien-
dum est, vt colligamus quantum sufficere potest. Vnde egrediemur? De pristina conuersatione, de vetustate vi-
tæ. Nondum enim depposito vetere homine, non est nobis hoc manna colligere, non est nobis hunc pãnem do-
minicum manducare. Præterea si dignè manducare cupimus, ab omni curiositate corporei sensus egrediamur,
vt videlicet visu, gustu, odoratu, & tactu diiudicandum non esse arbitremur, an verè sit corpus Christi, an vera
sit caro, id quod sumimus. Nam istis permanentibus colore, odore, atque sapore, est quod sufficiat fidei, quod L
Ioan.6. satis sit catholicæ pietati. Spiritus enim est (inquit) qui viuificat, caro non prodest quicquam. Verba quę locutus
sum vobis, spiritus & vita sunt. Verba fidei, verba veritatis, sufficit prolata esse super substantiam panis & vi-
ni, vt inspiretur spiritus & vita æterna creaturis inanimatis, quanuis species exterior non mutetur in illis, suf-
ficit (inquam) ad salutem credentis, ad vitam dignè percipientis. Tantum ergo vnusquisque colligat, quia tan-
tum sufficit. Colligat vnusquisque quæ sufficiant, id est, credat verba domini spiritum esse & vitam, & per ea
panem & vinum exteriori specie non mutata, transferri in veram viuẽtis corporis & sanguinis Christi substan-
tiam. Nam mutari visibiliter in speciem nouam, id est, hoc in ouinam carnem, illud in sanguinis horrorem non
prodest quicquam, imò & infidum est. Ait postremò, vt tentem eum, vtrum ambulet in lege mea, an non. Ergo
ne iustum fuit vt vel illum tali modo tentaret populum, vel hodiéque super tali cibo & potu tentet hominem
Christianum? Planè æquum fuit, vt illum deus tentaret populum, nam ille populus tentabat deum. Hoc iam
superius dictum fuit, quòd in eo fuerit magnitudo peccati eorum non quia petierunt, sed quia tentãdo & mur- M
murando escas petierunt, quia iuxta psalmistam, Tentauerunt deum in cordibus suis, vt peterẽt escas animabus
Psal.77. suis, & male locuti sunt de deo, dixerunt, Nunquid poterit deus parare mensam in deserto? Ergo dum tentanti-
bus ostendit deus quid ipse posset, parando mensam illis, æquum fuit vt ipse versa vice tentaret eos, ne nescirent
Deut.32. quales erant ipsi. Penè huic simile est, quod dicit deus in cantico Deuteronomij, Ipsi me prouocauerunt in eo
qui non erat deus, & ego prouocabo eos in eo qui non est populus. Tentati quippe deprehensi sunt, quòd non
ambularent in lege eius, id est, in fide eius, dum diffidentes de crastino, colligerent plusquam sufficeret per
singulos dies, sicut habes in sequentibus. Porrò vt de hoc spirituali cibo & potu tentemur nos, æquum est,
manifesta defendit ratio. Tentatus enim est homo à diabolo, & victus est, tentatur à deo, vt illius tenta-
toris fraudem vincat, & tali antidoto iuxta naturam morbi, competenter vitæ suæ subueniat. Tentati,
inquam, sunt primi homines à diabolo dicente, Comedite & eritis sicut dij, & crediderunt ei plusquam deo
dicenti

A dicenti, In quacunque die comederitis ex eo, morte moriemini. Proinde tentetur à dei filio dicente de pane &
vino, Comedite hoc est corpus meum, hic est sanguis meus, comedite & eritis filij dei, & credamus verbo eius
plusquam oculis nostris carnalibus, quibus non nisi exteriorem panis & vini speciem intuemur, & ita iniquam
credulitatem parentum nostrorum pia credulitate in nobismetipsis euacuemus. Die autem sexta, parent quod
inferant, & sit duplũ quàm colligere solebant per singulos dies. Cur de huiusmodi sabbato, quale hactenus ob-
seruant carnales Iudæi, tunc deo cura fuit? Videlicet quia dupliciter vtile hoc homini fore præuidit. Primùm
vt sicut omnia in figuram contingebant illis, ita & illud figuratiuum sabbatum figura esset spiritualis sabbati, &
sua carnali similitudine, illius recordationem faceret operario dei, non solùm quandiu obseruatum est, sed &
quandiu legitur aut legendum est. Deinde vt vno ex septenis diebus, refrigeraretur hominis mercennarius, pie- Exod.20.
tas prouidit, sicut alio loco lex dicit, Sex diebus operaberis, septima cessabis, vt requiescat bos & asinus tuus, vt Deut.5.
B refrigeretur filius ancillæ & aduena. Si ergo verum dei agnouimus sabbatũm, vbi requiescente illo & lætante in
operibus suis, nunc depositio carnis onere, cum eo requiescunt animæ sanctorum, sciamus & illud, quia manna
quod nobis datum est, sabbato non inuenietur vt colligatur, sed quod ante collectum est, tunc manducabitur
quando facie ad faciem videbitur. Neque enim qui nunc baptismum perdit, illic aliud inuenire poterit, neque
is qui nunc corpus dominicum manducare, & sanguinem bibere indignè præsumpserit, vel omnino cõtempse-
rit, illic inueniet hostiam quam pro peccatis suis offerre, vel in remissionem peccatorum sumere possit. Proinde
quod hac sexta ætate paramus, duplum sit, quàm dudum colligere solebat populus dei, nam ille solam literã le-
gens deum coluit, nobis quia verbum caro factum est deus, & homo Christus colendus, & adorandus est.

C *Dixerunt́q; Moyses & Aaron ad omnes filios Israël, Vespere scietis quòd dominus eduxerit uos de terra* 2
Aegypti, & mane uidebitis gloriam domini. Audiuit enim murmur uestrum contra dominum, Nos uerò
quid sumus, quia mussitastis contra nos? Et ait Moyses, Dabit dominus uobis uespere carnes edere, & ma-
ne panes in saturitate, eo quòd audierit murmurationes uestras quibus murmurati estis cõtra eum. Nos enim quid
sumus? nec contra nos est murmur uestrum, sed contra dominum. Dixit quoque Moyses ad Aaron, Dic uniuer-
sæ congregationi filiorum Israël, Accedite coram domino, audiuit enim murmur uestrum. Cumq; loqueretur Aaron
ad omnem cœtum filiorum Israël, respexerunt ad solitudinem, & ecce gloria domini apparuit in nube. Locutus
est autem dominus ad Moysen, dicens, Audiui murmurationes filiorum Israël, loquere ad eos, Vespere comedetis
carnes, & mane saturabimini panibus, scietisque quòd ego sum dominus deus uester.

PROSPER. Consumptis panibus quos secum attulerat ex Aegypto populus Israël, panem à Moyse mur- 2
D murando popposcit, carnes etiam desiderans Aegypti. Verùm mediator ille Moyses, panem eis & carnem ocyus à 1.par.ca.39
domino impetrauit. Ait ergo scriptura: *Dixerunt́q, Moyses & Aaron ad omnes filios Israel, Vespere scietis quòd dominus eduxe-*
rit vos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam domini. CAIETANVS. Querula voce eductionem de Aegypto
intorserant in Moysen & Aaron, & propterea directè ad hoc respondent, quòd hora vespertina cognoscent ex-
perimento, quòd dominus eduxerit eos de terra Aegypti, & mane sequenti videbũt facto gloriam seu honorem
domini. AVCTOR CATENAE. Et mane videbitis gloriam eius. Declaratur istud versiculo paulò pòst
sequenti, Ecce gloria domini apparuit in nube, vt scilicet ita intelligatis hoc opus non esse humanum sed diui-
num. Iam altero (inquiunt) miraculo cognoscetis vos non nostra præsumptione eductos, sed gratia & virtute
diuina. Vt nihil nobis, sed totum domino asscribatis, qui vobis vesperi carnes, mane præbebit in copia panes.
Audiuit enim murmur vestrum contra dominum, nos verò quid sumus, quia mussitastis cõtra nos? AVGVSTINVS IN LO- Locut.75.
CVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, Dum exaudiet murmurationem vestram super deum,
E id est, murmuratis super deum. Quod tantum valet ac si diceret aduersus deum. Deinde notãdum nouo modo
hic exauditionem dictam non precantium, sed murmurãtium, cùm reprehẽdat vtique scriptura murmuratio-
nem. Tanquã hoc dixerit, quòd cognouerit deus murmurationem eorum, & ipsam dei cognitionem dixit exau-
ditionem. CAIETANVS. Audiuit enim murmur vestrũ contra dominũ, respõdetur ad querelas eorũ ad-
uersus ipsos Moysen & Aaron ob defectum alimentorum manifestando quòd deus audiuit querelas eorũ cõtra
dominũ, & cõtra summũ deum ducem vestrũ & non cõtra nos. Nos verò quid sumus, quòd murmurastis cõtra
nos? Conuincunt populum, quòd non aduersus eos questi sunt, ex hoc quòd ipse Moyses & Aaron nihil erãt, re-
latiuè ad manifesta opera interuenientia ad eductionem populi de Aegypto, ac si apertiùs dixissent, nos quid su-
mus ad tot miracula in Aegypto facta, ad transitum per mare rubrum sicco vestigio cum submersione Pharao-
nis & exercitus eius? ad colũnam nubis & ignis ducem itineris? AVCTOR CATENAE. Audiuit enim
murmur vestrum contra dominum. More Hebraico dictum, pro contra se. Antecedens pro relatiuo. Nos verò
F quid sumus, quia mussitastis, id est, murmurastis (id enim propriè significat verbum לון lun) contra nos. Sic est in
Chaldaica, & apud Septuaginta. In nouo (inquiunt) signo exhibendo, videbitis eum audisse murmur vestrum,
quem & vestra querela offenderitis. Nos verò quid sumus, quia mussitastis contra nos? Quantumlibet sancti sint
homines dei, dicere tamen ex conscientia vera debent, Quid nos sumus? Quid possumus? deo omnia reddenda,
in quo viuimus, mouemur, & sumus. Nihil igitur sancti præter dei mandatum ac voluntatem proponãt cõseruis Act.17.
suis. Cõtra quos quicũque murmurãt, domino cõtradicunt, quos & punit, etiam si tardius aliquãdo sentiatur, &
qui eos spernũt, deum spernũt. *Et ait Moyses, Dabit dominus vobis vespere carnes edere, & mane panes in saturitate, eo quòd audierit*
murmurationes vestras quibus murmurati estis contra eum. Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur vestrum, sed contra dominum.
AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Non tantũ se valere voluerũt quan- Quæst.59.
tum deũ. Dixerũt enim, quid sumus nos? Vt illi aduersus illũ se scirẽt murmurasse, qui istos miserat & per istos o-
perabatur. Nec talis est illa sententia, vbi Petrus dicit Ananiæ, Cur ausus es mentiri spiritui sancto? Non homi- Act.5.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nibus mentitus es,sed deo,quod simile fuisset,si dixisset,non spiritui sancto mẽtitus es, sed deo. Ita enim loquẽs, G negaret deum esse spiritum sanctum. Nunc verò cùm dixisset, Ausus es mentiri spiritui sancto? cùm ille se puta-
Cap.30. Ezech.32. Mich.13. ret hominibus fuisse mentitum, ipsum spiritum sanctum deum esse mõstrauit, subiungẽs, Non hominibus men-
titus es, sed deo. GREGORIVS TRIGESIMO QVARTO MORALIVM. Quia aliter tentari prę-
latos, atque aliter subditos nouimus, audiant illi quod per quendam sapientem dicitur, Ducem te constituerũt? noli extolli, sed esto in illis quasi vnus ex eis. Audiãt isti, Obedite præpositis vestris, & subiacete eis, ipsi enim per-
uigilant quasi rationem reddituri pro animabus vestris. Audiant illi cùm de accepta potestate gloriantur, hoc
Luc.16. quod Abrahæ voce ardenti diuiti dicitur, Memento fili, quia recepisti bona in vita tua. Audiant isti cùm contra
rectores suos in querela prosiliunt, hoc quod murmurãti populo Moysi & Aaron vocibus respõdetur: Nec con-
Psal.67. Rom.13. Iac.4. Eccle.10. Matth.11. tra nos est murmur vestrum, sed contra dominum. Nos enim quid sumus? Audiant illi, Turbabũtur in cõspectu
cius patres orphanorum & iudices viduarum. Audiant isti quid contra cõtumaciam subditorũ dicitur, Qui re- H
sistit potestati, dei ordinationi resistit. Audiãt simul omnes, Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.
Audiant omnes, Immundus est apud deum omnis qui exaltat cor suum. Audiant omnes, Quid superbis terra &
cinis? Contra huius languoris pestem audiamus cuncti quod magistra veritas docet, dicens, Discite à me quia
Lib.12.c.31 mitis sum & humilis corde. IDEM IN REGISTRO. Cæterùm super vexatione Episcoporũ quia nos
cõsulere voluistis, scimus quia à nullis vita præsulum perturbari debet, quoniam si Dauid regum iustissimus in
Saul quem constabat iam à domino reprobatum & abiectum esse manum mittere non præsumpsit, quanto ma-
gis cauendum est ne manum detractionis, aut vituperationis, siue indiscretionis, aut dehonorationis, quidam
mittãt in vnctum domini, vel in prædicatores sanctæ Ecclesiæ? quia eorum vexatio siue detractio ad Christum
pertinet, cuius vice in Ecclesia legatione funguntur. Vnde summoperè cauendum omnibus fidelibus, ne clãculò
aut publicè Episcopum suum, id est, vnctum domini detractionibus aut vituperationibus dilanient, perpẽden-
tes illud exẽplum Mariæ, quia pro eo quòd Moysi famulo dei propter Aethiopissam detraxit, immunditia lepræ I
Num.12. mulctata sit, & illud Psalmistę, Nolite tãgere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Et in lege di-
Psal.104. Exod.22. uina legitur, Diis non detrahes, & populi tui principi non maledices. Vnde valde prouidẽdum est subditis tam
clericis quàm laicis, ne Episcoporum, ne præpositorum vitam temerè reprehendant, si quid eos fortasse agere re-
prehẽsibiliter vident, ne vnde mala redarguũt, inde per elationis impulsum in profundiora mergantur. Admo-
nendi sunt etiam ne cùm culpas præpositorum suorum considerant, contra eos audaciores fiant. Sed sic eorum
praua apud semetipsos considerent, vt diuino timore constricti, ferre sub eis iugum reuerẽtiæ non recusent, quo-
niam facta suorum Episcoporum vel præpositorum oris gladio non sunt ferienda, etiam cùm rectè reprehẽden-
da videntur, quoniam à prædecessoribus nostris & reliquis multis sanctis Episcopis statutum fore cognouimus,
vt oues pastores suos non facilè reprehendant, nec eos criminari vel accusare præsumãt, quia cùm in præpositos
delinquimus, eius ordinationi qui nobis eos prætulit, obuiamus. Vnde Moyses dum contra se & Aaron cõqueri
populum cognouisset, ait, Nos enim quid sumus? Nec contra nos est murmur vestrum, sed cõtra deum. Quapro- K
pter admonendi sunt subditi vtriusque ordinis viri, vt cùm magistrorũ facta conspiciunt, ad suum cor redeant,
Matth.10. & de eorum increpationibus non præsumant, quia non est discipulus supra magistrum, nec seruus supra domi-
num suum. CAIETANVS. Postquam responderunt querelæ respondet Moyses quæsito, promittens quòd
deus qui est fons essendi, hora vespertina dabit alimentum carnis, & mane alimentum panis. Nos enim quid su-
mus, & cætera. Miracula enim ipsi essendi fonti primò attribuũtur, quia par est vt à fonte essendi præcipuè ema-
net, non solùm naturæ opus ac ordo, sed etiam quicquid supernaturaliter quãdoque fit. AVCTOR CATE-
NAE. Dabit vobis dominus. Est in Hebræo בְּתֵת Betheth, Cùm dederit. Sic & Chaldaica & Septuaginta. Sub-
audiendum autem est, Tunc videbitis potentiam domini qui etiam in deserto squalido, vobis vitæ necessaria
ministrare poterit, vbi nec seritur nec metitur. Vel cognoscetis, quòd dominus eduxerit vos de Aegypto, nõ au-
tem nos, cùm dederit dominus vobis vesperi carnem ad comedendum, & panem mane ad saturãdum vos. Au-
diuit enim querimonias, & cætera. Improperatio itaque vehemens est culpæ populi, qui post tanta visa miracula L
patrata per Moysen, tam impatienter ac impotẽter contra dominum in seruos suos murmurare pergebant. Cùm
certò iam scire poterãt ex tot signis, nihil egisse ipsos sine domini imperio, nihil temerè vel de suo, quæ à domi-
no susceperant mandata hæc proposuisse populo. Memorabilis quidem obiurgatio qua discimus quãta pecca-
ta sint conuicia & blasphemiæ eorum, qui aduersus magistratus, ecclesiastas, prętores & patres familiãs suos, offi-
cia sua legitimè administrantes quidem, non tamen omnino & semper, vt sunt homines, omnia prouidẽtes, vi-
rulentis maledictis debacchãtur. Hæc enim maledicta, etsi in hominem tantùm expui videntur, redundant ta-
men in deum ipsum, cuius homo ille ordinarius & legitimus seruus est. Sic ad Samuelem dicit dominus, Nõ te
sed me abiecerunt, ne regnem super eos, primo regum octauo. *Dixit quoque Moyses ad Aaron, Dic vniuersæ congregationi filiorum Israel, Accedite coram domino, Audiuit enim murmur vestrum.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SV-
Locut.76. PER EXODVM. Alia litera, exaudiuit enim murmur vestrũ. Iterũ exauditionẽ, non precũ significat & peti- M
tionum, sed etiam murmuris malorũ, hoc & postea dicit, deus exaudiuit murmur filiorum Israël. INTERLI-
NEARIS. Habes hîc quòd sacerdotũ est, legem & dei voluntatẽ annũciare populo, dum negociũ istud com-
mittit Moyses fratri Aaron, qui in domini sacerdotẽ inungẽdus erat. CAIETANVS. Accedite corã domi-
no. Hinc percipitur, quòd ante cõditum tabernaculum, ante conditam arcam, erat locus aliquis deputatus deo,
non ab homine sed ab ipso deo, locus videlicet sub columna in aëre existente. Vnde ordinante Moyse mandat
Aaron congregationi populi vt appropinquent faciebus domini, mandatur vt appropinquent ad locum supra
quem erat colũna nubis, in qua superius scriptum est esse dominum capite quartodecimo. Et quòd iste appelle-
tur locus domini, ex eo confirmatur, quòd postquam factum est tabernaculum, sub colũna fuit, vt inferius scri-
bitur capite vltimo. AVCTOR CATENAE. Dixit quoque Moyses ad Aaron, Die vniuersæ congrega-
tioni, & cætera. Indigni erãt iam ob murmurationem Israëlitæ quibus loqueretur Moyses integerrimus amicus
dei & amator populi, sed Aaron iniungit, pro suscepto eius à deo officio vt Propheta esset, loqui verba dei ad
populum

A populum. Accedere autẽ vel appropinquare ad dominum, est cõuenire in cœtum ad audiẽdam voluntatẽ ex ore
Prophetarum. Iam autem corripiendi erant à domino de murmure suo contra prophetas in contumeliam dei.
Cumq; loqueretur Aaron ad omnem cœtum filiorũ Israel, respexerũt ad solitudinem, & ecce gloria domini apparuit in nube. THOMAS.
1.Cor.11. lect.2. Gloria dei dupliciter dicitur. Vno modo, qua deus in se gloriosus est. Alio modo, gloria dei, claritas eius ab eo
deriuata, secundũ illud Exodi vltimo, Gloria domini impleuit illud. CAIETANVS. Claritas siquidẽ ali-
qua dẽsa in similitudinem nubis videtur apparuisse. Nõ enim dicit in colũna nubis, sed in nube, vt intelligamus
nõ apparuisse aliquid in continua colũna, sed nouã nubẽ ex parte deserti apparuisse, diuinitatem præferentem.
AVCTOR CATENAE. Præscripta ergo iam verba Aarõ loquebatur ad cœtum de mãdato domini &
Moysi, ad terrendũ & arguendũ inquietos & ingratos, interim gloria domini apparet in nube, nondũ parato ta-
bernaculo fœderis. In solito spectro à populo visus est, vnde & terrerẽtur corripiẽdi ob suã murmurationẽ, nõ à
B domino, quẽ audire nõ merebãtur, sed Moysi dominus dicẽda cõmendat. *Locutusq; est dominus ad Moysen, dicẽs, Audiui murmurationes filiorũ Israel.* ORIGENES. Videtis quia nõ latet deũ murmuratio nostra? & quòd nõ statim
punit, pœnitentiã nostræ cõuersionis expectat. CAIETANVS. Bis autẽ locutus scribitur deus Moysi. Se-
mel absque signo sensibili, statim quod cõquesti sunt filij Israël, & ex illa purè interna allocutione prodierũt cun
cta hactenus scripta. Iterũ autẽ post hæc allocutus est deus Moysen in signo visibili gloriosæ nubis, eadẽ repetẽs,
vt filij Israël crederẽt, quòd Moyses diuinitùs inspiratus, promittebat vespere carnes, & mane panes. Oportuit au-
tem talẽ repetitionẽ fieri, ne incredulitas filiorũ Israël impedimentũ præstaret promisso miraculo. *Loquere ad eos, Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus, scietisq; quòd ego sum dominus deus vester.* AVGVSTINVS IN QVAE-
Quæst.60. STIONIBVS SVPER EXODVM. Ecce nõ pro omni alimẽto panes nominatur. Nã isto nomine carnes
cõplecterẽtur, quia & ipsę alimẽta sunt, nec tamẽ panes eos modò dicit qui fiunt ex frumẽto. Ipsos enim propriè
panes appellare cõsueuimus, manna autẽ panũ nomine appellat. Non autẽ vacat, quod dicit ad vesperã carnes &
C mane panes se daturũ. Tale quippe aliquid etiam in Helia significatũ est cũ ei alimẽta coruus afferret. HVGO
DE SANCTO VICTORE. Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus. Vespere quãdo ple-
na satietas cõueniẽtior, mane, solito pane contẽti. CAIETANVS. Quãuis autem non sit scripta hęc Moysi
locutio ad populũ, proculdubio tamẽ subsequuta est executio huius præcepti, quoniã obediẽtissimus erat Moy-
ses. Quod autẽ legitur, Vespere, iuxta Hebræũ habetur, inter vesperas, hoc est, inter occasum solis, & solẽ tenden-
tem ad occasum. Scietisq; quòd ego sum dominus deus vester. Declaratur finis miraculorũ, vt videlicet experi-
mẽtis cognoscãt quòd ipse dux eorũ est summus deus qui colitur ab eis. AVCTOR CATENAE. Vespe-
re comedetis. Rectè vertit Interpres vespere, quod Hebraicè est בֵּין הָעַרְבַּיִם Ben haharbâim, Inter vesperas. De
quo quia satis suprà dictũ est, hic dicere supersedebimus. In eo (ait) videbitis me audiuisse murmur vestrum, &
quomodo me offenderitis, dubitãdo de fide & bonitate mea ac prouidẽtia pro electis meis, dũ vobis à me carnes
dabuntur ad vesperam, & mane sequẽti panibus saturi eritis. Tuncq; scietis dominũ iratũ audiuisse murmur ve-
D strum, & non esse durum ingenium vestrum beneficentia rependendum. Ex facto autem videbitis me domi-
num deum vestrum esse, cuius auspiciis & opera Aegyptum exieritis.
ORIGENES. Videamus nũc, quid nos adhuc in spiritu doceat sermo diuinus. Vespere, inquit, scietis quia *Mystice.*
ego sum dominus, mane autem videbitis gloriã seu maiestatẽ eius. Et de hoc velim mihi Iudæi respõderẽt, quo-
modo ad vesperã agnoscitur dominus, mane autẽ videtur maiestas eius. Vbi dominus agnitus est ad vesperã, &
eius maiestas visa est mane? Respõdete nobis qui eruditimini ab infantia vsque ad senectutẽ, semper discentes, &
nunquã ad scientiã veritatis peruenientes. Quare nõ intelligitis hęc prophetice dici? Sed si vis ista intelligere non
potes nisi per Euangeliũ. Ibi nãque inuenies scriptũ, quia vespere sabbati quæ lucescit in prima sabbati, venit Ma
ria Magdalene & Maria Iacobi ad sepulchrũ, & inuenerũt lapidẽ reuolutũ à monumẽto. Ibi audies terremotum
factũ, monumẽta disrupta, Cẽturionẽ & milites qui ad custodiã positi erãt, dicẽtes, Verè hic filius dei erat. Agni-
tus ergo est per hæc in vespera dominus, quia ipse est dominus est agnitus in virtute resurrectionis. Sed quomo-
E do mane gloria eius visa est? Cùm veniissent aliæ mulieres prima sabbati valde mane, inuenerũt angelos cũ in-
genti claritate, ad sepulchrũ sedẽtes & dicẽtes, Non est hîc, resurrexit à mortuis. Venite & videte locũ vbi positus
erat, & ite, dicite discipulis eius quia resurrexit, & præcedet vos in Galilæa. Visa est ergo mane maiestas domi-
ni, cùm per angelos resurrectio nũciata est. Additur autem in cõsequẽtibus, Vespere mãducabitis carnẽ, & mane
replebimini panibus. Et de hoc velim scire, quali ordine Iudæi Prophetæ dicta suscipiũt. Quid enim cõsequẽtię
videbitur, vt aut vespere carnes sine panibus comedãt, aut mane panes absque pulmenti adiectione manducẽt.
Quid in hoc diuini muneris? quid teperamẽti gratiæ cœlestis ostẽditur? Hoccine est in quo agnosci deũ ponitis,
quòd carnes in vespera sine panibus comedantur, & maiestatẽ dei dicitis apparere, si rursum panes sine carnibus
comedãtur? Sed vobis ista seruate, & iis qui acquiescũt vobis, & in coturnicibus agnosci posse deum putãt. Nos
autẽ quibus in fine seculi, & ad vesperã mundi, Verbũ caro factũ est, in illa carne agnosci dicimus deum, quã su-
scepit ex virgine. Istas enim verbi dei carnes, neque mane aliquis, neque meridie mãducauit, sed ad vesperã. Ad-
F uentus enim domini in carne, ad vesperã factus est, sicut & Ioannes dicit, Pueri nouissima hora est. Sed & mane
(inquit) replebimini panibus. Nobis in quo positus est panis, verbũ dei est. Ipse est enim panis viuus qui de cœlo
descẽdit, & vitã dat huic mundo. Sed quomodo dicit mane dari hũc panẽ, cùm aduentũ eius in carne factũ di-
xerimus ad vesperã? Hoc modo intelligendũ puto, quòd ad vesperã quidẽ vergẽtis mũdi, & prope finem cursus
sui positi dominus venerit, sed aduẽtu suo, quoniã ipse est sol iustitiæ, nouum credẽtibus reparauerit diem. Quia
ergo nouum mũdo scientiæ lumen accẽdit, suum quodammodo mane effecit, & suum mane tãquam iustitiæ sol
produxit, & in hoc mane replentur panibus, qui eius præcepta suscipiũt. Nec mireris quia verbũ dei & caro di-
citur, & panis, & lac dicitur, & holera dicitur, & pro mẽsura credẽtiũ, vel possibilitate sumẽtiũ, diuersè nomina-
tur. Potest tamen & hoc intelligi, quòd post resurrectionẽ suam, quam mane ostẽdimus factam, credentes reple-
ucrit panibus, pro eo quòd libros legis, & Prophetarum, ignotos priùs & incognitos dederit nobis, & ad instru-
ctionem nostram hæc Ecclesiæ instrumenta concesserit, vt ipse sit panis in Euangelio, cæteri verò libri legis vel

Universidad de Deusto
Biblioteca

Prophetarum vel historiarum, plures appellati sint panes ex quibus repleantur, qui ex gentibus credunt. Quod G tamen non sine prophetica auctoritate factum docemus. Prædixerat nãque Esaias Propheta hoc modo, Ascendent in montem, bibent vinum, vngentur vnguento. Trade hæc omnia gentibus, consilium enim domini omnipotentis est. Sic ergo competenter & carnes ad vesperas accepimus, & panibus replemur mane, quia nec possibile erat nobis mane carnes edere, nondum enim tempus erat, sed nec meridie poteramus. Vix enim angeli edũt carnes meridie, & illi fortasis ordini meridianum conceditur tempus. Præterea & illud intelligere possumus, quòd vnicuique nostrum mane est & initium diei illud tẽpus, quo primùm illuminamur, & ad lucem fidei accedimus. In hoc ergo tempore, quo adhuc in principiis sumus, carnes verbi dei edere nõ possumus, id est, perfectæ & cõsummatę doctrinæ nõdum capaces existimus. Sed post longa exercitia, post perfectum plurimum, cùm iam proximi sumus ad vesperam & ad ipsum finem perfectionis vrgemur, tunc demum solidioris cibi, & perfecti verbi capaces fieri possumus. RVPERTVS. Notãdum verò, quòd cùm dominus de panibus solummodo H dixerit, ecce ego pluam vobis panes de cœlo, Moyses ad populum mandata preferẽs, quasi de suo carnes præmittit: Dabit (inquiens) dominus vobis vespere carnes edere & mane panes in saturitatem. Et quidem dominus inferius loquẽs ad Moysen, Loquere (ait) ad filios Israël, vespere comedetis carnes & cætera. Veruntamen ex Moysi priusquam ex domini ore vespertinas carnes promitti audimus. Quid ergo per carnes nisi vetera sacrificia, quid
Hiere.7. per manna nisi nouum sacrificium accipimus? Etenim sicut iam superius pertractatum est & Prophetę testantur,
illa dominus sacrificia permisit fieri, non iussit, hoc autem nouum corporis & sanguinis sui sacrificium per se-
metipsum tradidit, & hoc facite in memoriam meam dixit. Rectè igitur saturitatem panis priùs ipse dominus &
Psal.39. deinde Moyses pollicitus est. Quid autem per vesperã nisi vetustam vitam, quid per mane nisi nouam nouæ vitę
claritatem intelligimus? Ad vesperam (inquit Psalmista) demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Nam quia
circa vesperam primus Adam inobediens conuictus & iudicatus, in hanc mortalitatem deuenit, matutino autem nouus Adam obedientia peracta ad immortalitatem atque incorruptionem resurrexit, rectè hîc per vespe- I
ram veterem vitam, in qua carnes taurorum & sanguinem hircorum sacrificauerunt Iudæi, per mane autem nouam vitã intelligimus, in qua præcurrente summo sacerdote Christo sacrificant, & pane cœli saturãtur Christiani. Ad illam vesperam demorabatur fletus cunctis ad inferos descendẽtibus, ab hoc autem matutino lætitia est, quia cœlũ patet, paradisus apertus est. Dicat itaque vespere scietis, quòd dominus eduxerit eos de terra Aegypti, & mane videbitis gloriam domini. Vespere comedetis carnes, & mane saturabimini panibus. Ac si dicat, Quoniam recordati estis, quia sedebatis super ollas carnium, tota ista vespera, quæ lucifluum Christi aduentum præcurrit carnalibus sacrificiis qualibus auelli nõ potestis vobis inseruire licebit, ita tamen vt per illa sciatis & memoriæ repręsentetis quòd dominus eduxerit vos de terra Aegypti, verbi gratia, per vespertinam immolationem agni paschalis. Et mane videbitis gloriam, id est, gloriosam resurrectionem domini, cuius comparatione gloria
Quæst.60. non est, quod eduxit vos de terra Aegypti. AVGVSTINVS. Ait deinde iterũ dominus ad populum per
Moysen, Vespere comedetis carnes, & mane replebimini panibus. Carnibus ad vesperã, & mane panibus, ille si- K
Rom.4. gnificatur, qui traditus est propter delicta nostra & resurrexit propter iustificationem nostrã. Ad vesperã quippe
mortuus ex infirmitate sepultus est, mane autem apparuit discipulis, quia resurrexit ex virtute. PROSPER.
1.par.ca.39 Vel iubetur populus mane panem, in vesperum carnes accipere. Sed hæc figuræ nostræ fuerunt. Panem enim illum sanctum qui de cœlo descendit suscipit primò populus manducandum, postea carnem Christi in passione confectam. De qua ipse dominus dicit: Nisi mãducaueritis carnem filij hominis, non habebitis vitam in vobis.

3 FActum est ergo uespere, & ascendens coturnix cooperuit castra, mane quoque ros iacuit per circuitũ castrorum. Cumq; operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram. Quod cùm uidissent filij Israël, dixerunt ad inuicem, Manhu, quod significat, quid est hoc? Ignorabant enim quid esset. Quibus Moyses ait, Iste est panis quem dedit uobis dominus ad uescendũ. Hic est sermo quẽ præcepit dominus. Colligat unusquisque ex eo quantũ sufficit ad uescẽdũ, gomor per L singula capita. Iuxta numerũ animarũ uestrarũ quæ habitãt in tabernaculo, sic tolletis. Fecerunt q; ita filij Israël, & collegerunt alius plus, alius minus, & mensi sunt ad mensurã gomor. Nec qui plus collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod edere poterant cõgregauerũt. Dixitque Moyses ad eos, Nullus relinquat ex eo in mane. Qui non audierũt eum, sed dimiserũt quidã ex eis usque mane, & scatere cœpit uermibus, atque computruit. Et iratus est cõtra eos Moyses. Colligebant autem mane singuli quãtum sufficere poterat ad uescendum. Cúmque incaluisset sol, liquefiebat. In die autem sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines.

3 RVPERTVS. Plana recensetur historia quomodo pluerit filiis Israël mãna ad mãducandũ, & sicut puluerẽ carnes, scilicet gregẽ coturnicũ. Ait ergo: *Factũ est ergo uespere, & ascẽdens coturnix cooperuit castra, mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum.* Pro coturnice plerique ortigometrã legũt, alij autẽ pro ortigometra, coturnices interpretãtur. M
Alij autẽ ortigometras duces coturnicũ esse affirmãt, ab ortigia, in qua abundãt insula nominatas. CAIETANVS. Ascẽsus autem earũ testatur, quòd ex inferiore regione venit tãta multitudo coturnicũ vt tegeret totam multitudinẽ castrorũ. Mane quoque (inquit) ros iacuit per circuitũ castrorũ. Iuxta Hebręum habetur, Et in mane fuit lectisterniũ roris in circuitu castrorum, & ascẽdit lectisterniũ roris. Quæ ideo dixerim, vt integra litera Hebraica à nostratibus videatur. Narratur enim quòd in similitudinẽ lectistratus est ros circũcirca, & quod huiusmodi roris lectisterniũ ascẽdit, hoc est, eleuatũ est, resolutũ in ascẽdẽtes vapores, ascẽdit enim velut fumus. AVCTOR CATENAE. Et ascendẽs coturnix cooperuit castra, quasi dicat, Ex alio loco aduolarũt tot coturnices, vt castra cooperirẽtur. Mane quoq;, inquit, ros iacuit p circuitũ castrorũ. Nihil deuiat ab Hebraico quod est huiusmodi הַיְתָה שִׁכְבַת הַטָּל Háitha schibath hatal, Fuit cubatio vel situs siue stramentum roris. Habuit enim manna

A manna illud rorem supra & infra, vt Hebræi dicunt, situs autem roris superioris per radios solis tollebatur, & apparere cœperunt infinita quædam granula tenuia & orbiculata. Vertunt alij, Fuit descensio roris, id est, descendit ros, Sic habet & Chaldaica. Septuaginta hîc penitùs silent. Examèn igitur maximum coturnicum iussu diuino incidit eatenus, castra omnium Israëlitarum, vt terram operuerit, & facilè ad manum arripi potuerit, & parari ad gustum atque edulia. Id autem vesperi post solis occubitum, & ante crepusculum. Mane autem positio vel iactatio contigua aut conspersio plurima roris inueniebatur, hoc est, panis vel cibi quoddam genus optimum, qui in modum roris sparsus iacebat in superficie terræ circum castra vndique. Vides quomodo murmurantibus nonnunquam dat deus quæ cupiunt, sed ipsorum malo. Hîc verò carnium ollas vesperi, & saturitatis
B panes, eodem ordine quo postulauerant susceperunt. *Cúmque operuisset superficiem terræ apparuit in solitudine minutum, & quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram.* PHILO IVDAEVS. Postera igitur die ros condensus ac creber circa vniuersa castra visus est. Qui sensim è cœlo cadebat, non quòd pluuia esset, aut aqua, aut grando, siue
nix vel glacies, nam hæc hyeme nubibus varium habitum induentibus solent effici, sed quasi milium tenuissimum ac breuissimum. Is autem ros propter crebrum descensum, quasi aceruos circa tentoria effecerat. GREGORIVS NYSSENVS. Cùm commeatus omnis quem exeuntes ab Aegypto abduxerant Israëlitæ, defecisset, non à terra sibi vt solet, quæ victum præstabãt oriebantur, sed à cœlo quotidie in crepusculo non aquea
stillicidia, sed quasi cristallinæ guttæ in coriandri seminis formam conglobatæ, roris vice descendebant, quæ
ad cibum collectæ gustum mellis penè afferebant. THEODORETVS. Hinc panem angelorum manna
diuinus Propheta Dauid appellauit, tanquam angelorum ministerio hoc donum Hebręis datum fuerit, neque
natura illa corpore vacans cibi indigens est: Idem panis cœli dictus est, non ex ipso cœlo, sed aëre, quem aliquan-
do scriptura cœli nomine vsurpare solet. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXO- *Locut.77.*
C DVM. Secundum aliam literam, Et ecce in facie eremi minutum tanquam coriandrum. Cùm toties deus dicat, faciem terræ, sicut hîc faciem eremi, mirum est, vnde homines ita errent cùm faciem audierint, vt tale aliquid opinentur, qualis hominis facies est vel alicuius animantis. CHRYSOSTOMVS, QVOD NEMO LAEDITVR NISI A SEIPSO. Quanta erga Iudæorum populum cura extitit diuinæ prouidentiæ, nónne omnis (vt ita dicam) creatura erga emendationis eorum ministerium præparata est? Nónne præ cæteris omnibus hominibus noua quædam, & magnifica eis vitę instituta sunt tradita? Nónne in medio mari siccum i-
ter apertum est eis, & in quo ipsis fuit salus, ibi inimici eorũ venit interitus? Quadraginta annis in deserto non arando neque seminando vixerunt, laborem messis, & areæ nescierunt, onus molæ eis, & coquendi panis necessitas non fuit, fœminas quoque eorum nulla texendi solicitudo constrinxit, mercandi causa non instituit, macellum nemo pro comparandis carnibus requisiuit, sed hæc omnia fuit eis verbum dei, & parauit eis mensam in de-
serto, laboris & sudoris expertem. Hæc enim fuit natura mannæ, cibus quotidie nouus, & saporem sui pro desiderio vescentium subministrans. Sed indumenta eorum, & calciamenta & ipsorum etiam corporum natura o-
D blita est infirmitatis suæ. Omni nanque illo tempore neque indumenta attrita sunt eis, neque fuit in illis infirmans, medico nullus indiguit, medicamenta nemo quæsiuit. Eduxit eos in argento, inquit, & auro, & non erat *Psal.104.*
in tribubus eorum infirmans. Sed quasi qui iam reliquissent mundum hunc, & ad alium meliorem præstantiorémque transissent, ita eis cibus & potus absque labore & solicitudine ex verbo dei præbebatur, & quod fuit su-
per omne miraculum, ne fortè acrior eos radius solis adureret, vmbra nubis per diem desuper tegebatur, & cum ipsis quocunque abiissent, circunferebantur tecta illa cœlestia. Sed nec noctis quidem tenebræ absque solatio relinquuntur. Lampas nanque eis ignis verbo dei accensa lucebat, quæ non solùm illuminandi, verùm etiam & itineris ostendendi ministerium prębebat in deserto. Quid verò de sequenti dixerim petra aquarum fluuios e-
mittente? Quid multitudinem auium, quæ densitate sui terram texerunt vniuersam? Nam in Aegypto quæ fa-
cta sunt mirabilia quid repetam? quid etiam virtutes, quę consummatæ sunt in deserto, bella orationibus gesta,
& victorias sola dei inuocatione quæsitas? Non enim vt pugnantes, sed vt choros agentes manuum protensio-
E ne triumphabant. Illud autem quomodo narrabo, quòd qui Aegyptum aquis pro se pugnantibus trãsierant, mu- *Iosue.6.*
ros Hiericho in voce tubarum, psalmorúmque deiiciunt, ita vt aduersariorum psallentium magis chori quàm exercitus viderentur hostiles, & qui mysteria magis putarentur consummare quàm bella. Hæc autem cuncta signa & prodigia non ob hoc solùm fiebant, vt vsus populo tantùm videretur expleri, sed vt doctrina agnitionis dei quam Moyse tradente didicerant, firmiùs eis, & tenaciùs adhæreret. Hæc enim omnia voces erant quædam deum cœli, & vniuersitatis dominum prædicantes. Nam & mare hoc clamabat, cùm pedibus transiretur, hoc etiam cùm extingueret aduersarios, hoc illæ aquæ in sanguinem versæ, hoc irruptio ranarum prædicabat, & exercitus locustarum, hoc eruca & cinifes, omnia illa quæ gesta sunt siue in Aegypto, siue in deserto prodigia nunciabant. Mãna ipsum, & columna ignis, & coturnicum multitudo, atque omnia illa liber quidam erat eis, & literæ quæ deleri nunquam possent, nec de conscientiæ eorum paginis aboleri quas legerent, & haberent semper
in cordibus suis, & tamen post hæc omnia tam euidentia diuinæ virtutis insignia, & post vniuersam gloriã quæ
F eis supra cunctos mortales data est, infideles extiterunt & ingrati. Caput nanque vituli adorauerũt, & deos quæ- *Num.11.*
fierunt sibi alios fieri, cùm tantæ talésque dei virtutes aliæ adhuc in oculis haberentur, aliæ verò recentem, & nuper gestam seruarent in corde memoriam. RVPERTVS. Erat autem mãna sicut alio loco scriptum est,
quasi semen coriãdri, videlicet herbę quæ grecè corion dicitur, coloris bdellij, scilicet aromaticæ arboris, de cuius natura Plinius plenissimè scribit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quasi tusum pilo, scilicet
qualis est grossa farina attrita in pilo, id est, pistillo CAIETANVS. Iuxta Hebraeũ habetur, Et ecce super facies deserti minutum rotundũ, minutũ sicut pruina super terrã. Narratur ordo, videlicet quòd vbi ascẽdit velut
fumus operimentũ roris, apparuit in superficie desertæ terræ multitudo rerũ minutarũ secundũ quãtitatẽ, & rotũdarũ secũdũ formã. Et rursus minutarũ nõ omnino disgregatarũ, sed cohærẽtiũ in similitudinem pruinę super
terrã. Ita quòd erãt corpuscula illarũ rerum nõ contigua quemadmodũ grana milij seu coriãdri, sed cõtinua tan-
quam pruina, sicut videmus ad sensum huiusmodi cõtinuitatem in hodierno manna. Quanuis ad subtilitatem

Universidad de Deusto
Biblioteca

huiusmodi corpusculorum referri potest similitudo,eo quòd Hebraica dictio interpretata minutum,à sublimi- G
tate sumpta est,vnde & multi interpretantur tenue,vt postquam dictum fuit tenue rotundum,explicetur tenuitas,dicendo,tenue sicut pruina super terram,quæ est valde tenuis.Elige prudens lector quod rationabilius videtur,aut potius vtrumque amplectere,quoniam vtraque conditio quadrat, nam & humiditas glutinum , & paruissima profunditas tenuitatem in similitudinem pruinæ præstare potuit.Nec prætereas,quod descripto ascensu lectisternij, roris subiuncta est demonstratio minuti rotundi, dicendo, Ecce, insinuans non solùm ordinem sed causam,vt intelligamus cum rore simul descendisse materiam mannæ,& primò apparuisse super terram velut lectisternium roris , deinde vaporantibus partibus subtilioribus remansisse partes terrestres cum grosso humido,quæ in formam rotundam sese colligentes , tanquam à continente frigido proximo terræ tuendo seipsas adunatione vndique æquali, antequam à calido dissoluerentur , constituerunt multitudinem minutorum,granorum. AVCTOR CATENAE Cúmque operuisset superficiē terræ. Hebraicè legitur וְתַעַל שִׁכְבַת הַטָּל H
Vatahal sichbath hatal,Et ascendit cubatio roris.Alij vertunt,Cúmque disparuisset descensus roris,id est, cùm euanuisset ros qui descenderat.Sic & alij,Cúmque ascendereet situs roris. Nonnulli, Et excisa est descensio roris, vel cessauit descendere ros.Demum alij,Quo abscedente(scilicet rore)reddiderunt.Chaldaica, Et sublatus est ros qui descenderat.Septuaginta, τοτε ὡς δὲ ἐγένετο καταπαυομένης τῆς δρόσου κύκλῳ τῆς παρεμβολῆς, Mane autem factum est , cùm cessasset ros in circuitu castrorum. Apparuit inquit in solitudine minutum & quasi pilo tusum. Iuxta Hebræum est,וְהִנֵּה עַל פְּנֵי הַמִּדְבָּר דַּק מְחֻסְפָּס Vehinne hal pene hamidbar dak mechuspas, Et ecce super faciem deserti minutum contusum siue inuolutum thecæ aut tectum corticæ . Et dicunt quidam Hebræi quòd significat rotundum. Dictio autem mechuspas solùm inuenitur in hoc loco. Alij legunt, Ecce in superficie deserti erat tenue quiddā & orbiculare.Alij, Apparuit in superficie deserti minutū quiddam,rotundę figuræ.Nonnulli, Et ecce erat in superficie deserti minutum rotundum.Demum quidem minutum collectum, aggregatum reddiderūt,sicut exponit Rabbi Salomon,qui ait,aggregatum inuolutum,cui non dicit inueniri simile in sacra I
scriptura.Septuaginta quoque optimè eius rei naturam expresserunt,λεπτὸν ὡσεὶ κόριον λευκὸν,id est, exiguum siue subtile tanquam coriandrum candidum. Chaldaica, Minutum quasi decorticatum habet, hoc est, album vt sunt ligna decorticata.Deinde sequitur,In similitudinem pruinæ super terram, quod non dissentit ab Hebræo, videlicet דַּק כַּכְּפֹר עַל הָאָרֶץ Dak cacephor hal haárez , Minutum quasi pruina super terram . Alij vertunt, Exiguum quasi pruina super terram. Chaldaica, Minutum aceruatum quasi pruina super terram. Septuaginta, ὡσεὶ πάγος ἐπὶ τῆς γῆς, vt pruina super terram.Sed hæc idem dicunt.Quomodocūque igitur dicatur, describit Moyses diligentius figuram ac naturam cibi cœlitùs depluti. *Quod cùm vidissent filij Israel,dixerunt ad inuicem,Manhu,quod significat quid est hoc?Ignorabant enim quid esset.* THEODORETVS. Cur manna vocatum est? Quia cùm mox illud conspexissent, se mutuò interrogabant quid esset. Itaque hanc ei appellationem indiderunt: sic enim manna interpretatur.Nesciebant enim quid esset. Itaque factum est vt interrogatio vicem nominis habuerit. CAIETANVS. Iuxta Hebræum abundat,Quod significat quid est hoc,Sed habetur,Manhu, quia non sciuerunt K
quid ipsum.Certum est quòd hu pronomen est,sed non est certum quid significet man. Alij enim munus interpretantur. Sed nullos video in hoc textu sectatores. Alij præparationem contendunt significari , dicentes manper syncopen dictum à mazon, & quòd filij Israël nescientes quid in specie esset dixerunt in genere præparationem , tanquam rem præparatam à deo. Alij ab interrogatiuo ma (hoc est quid) formatum putant, & intelligunt filios Israël interrogatiuè inter se dixisse quid ipsum? Et huic sensui multùm fauent verba subiuncta , quia nescierunt quid ipsum . Ignorantia enim optima est ratio interrogandi . Et propriè loquendo non est ratio nominandi præparationem,quoniam nominatio præparationis ex notitia prouenit,quod erat præparatio.Et propterea hic sensus tanquam literæ quadrans (quem etiam Iosephus libro tertio Antiquitatum capite primo sequitur)complectendus est,& putandum quòd litera,n,adiuncta fuerit tāquam syllabica adiectio. AVCTOR CATENAE. Manhu , quod significat quid est hoc? Verba hæc de suo addidit Interpres , vt declararet quid important, duæ hæc dictiones מָן הוּא , Quid hoc, scilicet est? Pro ma hu, nun interiecta euphoniæ causa. Sed & L
alij reddunt eas,Donum est, hoc est,donum illud quod dominus pollicitus fuerat, à מָנָה Mana quod donare significat.Appellauerunt autem vocabulo generali,quod est man, quòd proprium illi nomen indere non possent. Alij non discedentes à prioribus,Man est verterunt, id est, Quid est? vel donum est. Nonnulli præparamentum est legunt,vt descendat hæc dictio ab eodem verbo מָנָה Mana , quod etiam præparare significat , quasi sit cibus in seipso præparatus , & qui alia ordinatione opus non habeat . Fuit enim in seipso bonus & esui aptus . Cuius gustum fuisse dicunt vt mellitum pastillum . Numeri verò vndecimo dicitur , quòd sapor eius erat quasi sapor pastæ oleatæ . Septuaginta Græca tantum posuerunt, ἕτερος τῷ ἑτέρῳ, τί ἐστι τοῦτο; Dixerunt alter ad alterum, quid est hoc?Chaldaica ita etiam , Et viderunt filij Israël & dixerunt vnusquisque fratri suo, Quid est hoc? Abhoc itaque dictum est nomen manna, nec Græcum, nec Latinum , quanquam eo vsi sint Græci in suo, & Latini eos imitati.Cibum ergo à domino datum, quoniam aliter non poterant, Man appellabant . Verūntamen ratio M
impositi nominis ab ignorātia accepta est iuxta literam,ideo prior ratio videtur vero proximior. Inuenitur autem etiam hac tempestate multis in locis manna , etiam in Italia coalescit in foliis virgultorum , specie est qua & pruina , mane colligitur antequam sole liquefiat. Eius vsus est in medicina ad multas ægritudines. *Quibus Moyses ait, Iste est panis quem dedit vobis dominus ad vescendum.* CAIETANVS. Quæstioni ignorantium quid esset illud , respondet Moyses, quòd est panis datus à deo , hoc est , quòd est materia ex qua conficiendus est panis, quemadmodum si diceretur de tritico , quòd est panis quia ex materia ex qua fit panis. Vt enim explicatur Numeri vndecimo ex istis granis conficiebatur panis tam assus quàm elixus, quemadmodum fit panis ex tritico vtroque modo coctus. *Hic est sermo quem præcepit dominus.Colligat vnusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum , gomor per singula capita.Iuxta numerum animarum vestrarum quæ habitant in tabernaculo, sic tollens.* AVGVSTINVS IN LOCV-
Iocut.78. TIONIBVS SVPER EXODVM. Quamsæpè scriptura animas homines appellat,à parte totū.Nō facilè
Psal.55. autē carnes pro hominib⁹,sed carnē,sicuti est,Nō timebo quid faciat mihi caro. Quod apertius in eodē Psalmo ait

A ait, Quid mihi faciet homo.Non autē diceret secundum numerum carnium vestrarū,sicut dixit secundum numerum, animarum vestrarum. INTERLINEARIS. Est enim gomor quinque sextariorum mensura, quam Iosephus assarium vocat. RVPERTVS. Vel mensura Attica duodecim sextarios habens, quæ est decima pars ephi,sicut in sequentibus habes. Ephi ergo vt batus vna est mensura, id est, modiorum triū. CAIETANVS. Incipit Moyses dare præcepta habita à domino circa Manna. Et primum præceptum fuit vt colligerent singula homer per singula capita sui tentorij.Nihilque dicitur de sufficiētia, sed Interpres vt intellexit transtulit, quod Hebraicè dicitur, colligite ex eo vir ad os comedere sui homer ad caput. In his ergo verbis nulla sufficientiæ fit mentio, sed quòd iuxta numerum comedentium colligantur homer. Et in testimonium diuinæ auctoritatis euenit vt quamuis dispar fuerit collectio,par tamen fuerit inuentio, nam cùm collecta grana mensurarentur, quilibet inuenit tot homer mannæ,quot erant capita in suo tabernaculo. AV-
B CTOR CATENAE. Quantum sufficit ad vescendum.Optimè & clarè Hebraicum expresit Interpres לְפִי אָכְלֹן Lephi achlo, Ad os comedere sui, Vel iuxta comedere suum.Alij,pro alimonia sua: Alij, Quantum edant: Nonnulli , Quantum edere possit , hoc est quantum satis illi sit pro cibo, verterunt. Chaldaica, vt apud nos. Sed hæc omnia vnum dicunt.Quod verò sequitur, Gomor per singula capita. Iuxta numerum animarum vestrarum,in Hebræo est vnum membrum,non diuersa,hoc modo, עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת מִסְפַּר נַפְשֹׁתֵיכֶם Hómer lagulgóleth mispar naphsōthechem, Gomor pro capite vel per singula capita,ad,siue iuxta numerum animarum vestrarum. Sic & Chaldaica.Vertunt alij,Gomer pro summa siue ad summam numeri animarum vestrarum. Septuaginta, γόμος κατὰ κεφαλὴν κατὰ ἀριθμὸν ψυχῶν ὑμῶν, Gomor secundum caput iuxta numerum animarum vestrarum. Gomor autem teste Hieronymo,sunt tres chœnices Atticæ. Dicunt autem chœnicem eam frumenti esse mensuram,quam vnus homo quotidie absumere possit.In fine autem huius capitis dicitur Gomor continere decimam partem Ephi. Iosephus quoque tres continere semicotylas (inquit) quanquam res abeat in in-
C finitum. Nam & hoc esset declarandum. Nam cotylam Priscianus heminam esse dicit hoc versu , Ad cotylas, quas si placeat dixisse licebit, Heminas,recipit geminas sextarius vnus.Demum quod ait,Quæ habitant in tabernaculo sic tolletis.Hebraicè est, אִישׁ לַאֲשֶׁר בְּאָהֳלוֹ תִקָּחוּ Is laaser behaholo tikkachu, Quisque pro his qui sunt in tabernaculo suo accipite vel accipietis. Vel singuli pro iis qui sunt in tabernaculo vel tentorio suo capiant Chaldaica, Vnusquisque pro his qui habitant in tabernaculo suo tollat. Quem sensum etiam Interpres assecutus est iuxta lectionem suam, videlicet iuxta numerum animarum vestrarum quæ habitant in tabernaculo sic tolletis. At Septuaginta aliquantò diuersiùs locum explicant ἕκαστος ἐμ ταῖς σκηναῖς ὑμῶν συλλέξατε, Vnusquisque in tabernaculis vestris colligite.Et videtur dicere, quòd non debent exire de papilionibus ad agrum pro colligenda manna, sed stantes in tabernaculis suis colligant,quod minoris erit laboris. Ait ergo Moyses. Hic est sermo quem præcepit dominus, subaudi de Manna. Sic vobis (inquit) tractandum est beneficium huius cœlestis
D cibi,hac lege circa illud vtamini,Colligat quisque de hoc manna quantum ei ad esum satis sit pro eodem die, ea conditione vt pro qualibet persona quam paterfamiliās habet in suo tabernaculo , colligat mensuram gomor , quæ quanta sit definire non audemus. *Fecerúntque ita filij Israel, & collegerunt alius plus, alius minus , & mensi sunt ad mensuram gomor. Nec qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod edere poterant congregauerunt.* GREGORIVS NYSSENVS. Mirabile quid in ipsa collectione fiebat,nullus enim minus quàm egeret,aut propter ætatem,aut propter infirmitatem sibi assumpsit, nullus quia validior sibi plusquàm esset opus,in eo die potuit arripere.Itaque quicquid in vno die congregauerant, eius ipsius diei tantummodo cibus erat. RVPERTVS. Mihi autem videtur quòd tentati filij Israël domino dicente (vt suprà dictum est) vt tentem eos vtrum ambulent in lege mea an non, in tribus rebus tentationem inciderunt,& infidi reperti sunt. Primùm quia audito sermone domini dicentis colligat vnusquisque ex eo quantum sufficit ad vescendum, gomor per singula capita,iuxta numerum animarum vestrarum , collegerunt alius plus , alius
E minus. Nam quòd tamen mensi sunt ad mensuram gomor,nec qui plus collegerat habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, hoc virtutis & operis fuit diuini,& ad mysterium pertinet,de quo paulò pòst dicēdum erit. CAIETANVS. Et hîc nihil dicitur de sufficientia iuxta Hebræum, sed quòd iuxta ora comedentium collegerunt , sciebat nanque deus, quòd supputando quamlibet familiam simul, sufficiebat summa tot homer,quot erāt capita,pensato eo qui erat minoris alimenti cum eo qui maiori vtebatur alimento. AV-
CTOR CATENAE. Nec qui plus collegerat habuit amplius, & cætera.Hebraica verba sunt huiusmodi וְלֹא הֶעְדִּיף הַמַּרְבֶּה וְהַמַּמְעִיט לֹא הֶחְסִיר אִישׁ לְפִי אָכְלוֹ לָקָחוּ Velo heheddiph hamarbe, vehamamhit lo hechsir,is lephi achlo lakātu,Et nō excesit,siue nō superfluit illi qui plus(subaudi collegit)Et ei qui minus(subaudi parauerat vel collegerat) nō diminuit(scilicet mensurā gomor) Quisque ad os comedere sui,siue iuxta suū comedere, vel secundum cibum suum collegerunt. Alij locum vertunt,Nihil superfluit ei qui plus, nihil defuit ei qui minus collegerat,quisque collegit quantum ad vescendum satis fuit. Alij,Non superabūdauit multiplicans,& di-
minuens non defecit vel deficere fecit(supple mensuram) id est , qui plus collegerat , non plus tamen habuit,
F neque qui minus collegerat,quasi dicat, omnes habuerunt mensuras iustas, singuli quantum comedere poterant,vt mox dicit,nempe gomer vnum quisque.Hūc locum citat Paulus Apostolus secunda ad Corinthios capite octauo ex versione Septuaginta Interpretum.In præsenti tempore vestra abundantia illorum inopiam supleat,vt & illorū abundantia,vestræ inopię sit supplementum,vt fiat æqualitas,sicut scriptum est,Qui multum, non abundauit,& qui modicum,non minorauit.Chaldaica,Et nihil superfluit ei qui plus collegit,nec defuit ei qui minus collegerat.Vnusquisque iuxta id quod poterat comedere collegerunt.Quę omnia vnum dicunt cum litera nostra.Cùm ergo(inquit) exissent ad colligendum,collegerunt plus minus,ac deinde metiebantur collecta ad gomor,plura qui personas habebat multas,qui verò paucas pauciora iuxta præceptum domini.Cùm autem non sit omnium gula similis,& alius alio magis edat,non caret miraculo, quòd singuli singulis gomor cibabantur per diem,vt nihil superfuerit,nihilque defecerit.Non desunt tamen hîc qui aliter intelligant,& primā hanc legem à deo datam de colligendo manna tantùm gomor per singula capita ab vno quoque obseruatu facillimam

Universidad de Deusto
Biblioteca

cillimā,statim ab Israëlitis violatam esse. Collegerunt enim alius plus,alius minus. Ac fuerunt fortaßis aliquot, G
qui nullo modo consilio minus aut plus collegerunt. Sed ex sequentibus apparet multos fuisse, qui nulla habita
ratione præcepti dei,tantū ex incredulitate & auaritia plus aliis collegerunt. Timuerunt enim ne Manna sequē-
ti die deficeret,hoc est,non crediderunt promißioni dei,qua Manna singulis diebus promissum erat. Hîc ergo
vide miraculum dei. Cùm enim Israëlitæ metirentur id, quod collegerunt,mensura Gomor,is qui plus collége-
rat,non habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, sed singuli iuxta id quod edere poterant, ha-
buerunt. Hoc miraculo testatus est deus, suam cuique sufficientem mensuram victus à domino paratam esse
etiamsi ex laboribus suis minus consequi posse videatur. Et si enim alij magnas opes poßident, alij paupertate
laborant,tamen quod ad fructum panis quotidiani attinet,non minus consequitur pauper è suo pane,quàm di-
ues è suo. Sustentatur huius,sustentatur & illius vita,ac,vt plurimum,maiori salute. Et pauper edit cibarium pa
nem maiori voluptate,quàm diues phasianum. Quod igitur attinet ad fructum panis quotidiani,qui est susten- H
tatio vitæ & iucunditas,non minus consequitur pauper è suo modico,quàm diues è sua abundantia. *Dixitque*
Moyses ad eos,Nullus relinquat ex eo in mane. RVPERTVS. Iuxta literam, Fides exigitur à populo, vt totam
sui curam deo committentes, solliciti non sint de crastino. CAIETANVS. Secundum Mannæ præce-
ptum fuit de tempore,vt non vltra diem seruaretur. Et in testimonium diuinæ auctoritatis euenit,vt seruatum
scateret vermibus & fœteret. *Qui non audierunt eum, sed dimiserunt quidam ex eis vsque mane,& scatere cœpit vermibus, atque*
computruit. Et iratus est contra eos Moyses. THEODORETVS. Manna in posterum diem seruatum corrumpeba-
tur propterea quòd id nihil aliud erat quàm legem transgredi. Quum enim illos deus vitam à curis liberam do
cere vellet,pollicitus est se per singulos dies cibum qui satis esset illis daturum. At verò illi deo minimè fiden-
tes,partem quandam collecti, manna in posterum diem reseruarūt. Idcirco computruit. Quod enim id naturæ
ipsius Manna non fuerit testatur sabbatum,in quo illæsum seruabatur, in die præparationis collectum, testatur
etiam arca, in qua per tot ætates incorruptum integrumq; permansit. CHRYSOSTOMVS IN PRI- I
Cap.15. MAM EPISTOLAM AD CORINTHIOS. Si quis egenis rebus adhuc addictus, vitiorum studio
Hom.40. tenetur,ille velim in memoriam mannæ cibum reducat,& pœnæ istic inflictæ exemplum horrescat. Nam quod
tum accidit, accidere auaris videmus. Quid accidit igitur? Vermes ab auaritia istic scatebant,idem in his etiam
cibis fit,mensura eadem omnibus est,vnum cuncti ventrem explemus,& stercoris apud te qui voluptatem se-
queris plus est. Et quemadmodum istic qui plus quàm permissum erat colligebant nō manna,sed vermium tum
plus & putredinis retulerūt,sic voluptarij, sic auari, non voluptatis,sed detrimenti plus reportant. Hoc ventres,
hoc lurcones, tantò deteriores, quòd illi ad errorem semel commissum resipuerunt, ij quotidie vermen mul-
tò molestiorem,in suas ipsorum domos inferentes,nec sentiunt, nec satiantur. Esse porrò hos illis vano conatu
persimiles(Nam pœna est longè maior)hinc maximè liquet. Nam quid locuples ille paupere differt? non vnum
corpus vestit? non vnum ventrem nutrit? quid igitur differt? curis puto quibus consumitur miser, neglectu dei,
corporis inquinatione, animi perditione, hæc sunt quibus pauperem præcellit. Itaque si ventres habeat plures K
obiicere fortasse poßit,nempe rebus etiam pluribus,pluribus sumptibus esse opus. Istuc etiam sic possunt(inquis)
multorum ventrem implent, seruorum, ancillarum,familiarium. Verùm nec necessitate nec humanitate addu
cti,sed fastu solo. Itaque hanc excusationem recipit nemo. Nam quò familiares tot alis? Quemadmodum enim
in vestibus,in victu necessitatem respicere solam oportet,sic in familiaribus. Quæ ergo necessitas est? nulla sa-
nè:herum vnum vno seruo contentū esse decebat,imò vno seruo tres heros. Si molestum est,eos reputa qui nul-
lum omnino habent, & ministerio tamen interim expeditiore coluntur. Sic enim comparauit deus nos, vt esse
sibi quisq; minister idoneus posset,quin etiam proximo. Dubitas? Paulum igitur audi, Necessitatib⁹ meis,& eo-
rum qui mecum sunt(inquit)hæ manus ministrarunt. Ille orbis præceptor,& vir cœlis planè dignus,seruire mor
talibus innumerabilibus veritus non est. Tu nisi multos post te seruorum greges trahas,turpe putas,haud videns
Act.20. hoc esse quod te vehemēter deturpat:huc manus contulit deus huc pedes,ne seruis scilicet egeremus. Nec enim
necessitatis causa genus seruorum est introductū,esset alioqui primo statim exortu cum ipso Adam,sed pecca- L
Galat.3. ti mulcta est,inobedientiæ pœna,veniens autem Christus etiam hoc soluit. Nam in Christo nec seruus est nec li
ber. Itaque seruum habere necesse non est, aut si omnino sit, vnum fuerit satis, aut ad summum duos. Examina
seruorum quid sibi volunt? quemadmodum mercator inter ouium, aut mancipiorum greges,sic diuites illi in
balneo,in foro,caterua seruorum stipati oberrant: quanquam nolo scrupulosius ista disputare, esto sanè seruus
alter etiam,certè si quid adiungis,iam non necessitati,sed luxui seruit. Nam tu si illos ames, neminem in mini-
sterium distringas,sed optimis artibus tua opera institutum,& iam sibi sufficientem liberum dimittas, sed cùm
cædas,vincias semper,quomodo sit hoc humanitatis? Scio sanè molesta esse hæc multis. Sed quid agam? officij
nostri est,nec ista monere cessabo,siue quid deinceps fit,siue non. Quid enim sibi tumultus ille in foro vult? an
inter feras agis,qui ita occurrentes depellas? aut vereris ne quis te occurrens & propiùs accedens morsu petat?
Contumeliam putas,si inter cæteros ingrediare? Quæ igitur hæc insania est? Quid monstri est? equus si te propiùs
aßistat,contumeliosum non putas,hominem verò nisi mille stadiis abigatur, grauem censes & iniurium. Iam M
verò pueri quò pertinent disignatores? liberis hominibus velut mancipiis vteris, imò turpiùs ipse quouis man-
cipio viuis,certè quouis seruo leuior es pompam istam tantam quisquis circuncidis,verā libertatem,huic mor-
bo obnoxij nunquam ne inspiciunt quidem. Quòd si tumultuari repellerèque adeò lubet, non obuios, sed fa-
stum illum repelle,non per seruum,sed teipsum,non designatoria virgula,sed spiritali. Nunc quidem seruus il-
le tuus accedentes repellit, turpiùs verò tua te sublimem illum stultitia agitat, quàm seruus propinquantem,
quàm si ab equo descendens,humilitate duce pellas altior conspicere, maiori iam eris in pretio, nihil ad eam
rem opus opera serui habebis. Nam si modestior factus humi ingrediare,ipsa te humilitas vehiculo suo gestatū
in cœlū subuehet pernicibus equis,cuius curru cadens si ad illam fastus tui lecticam,quam reptilia trahunt, re-
Luc.14, & 18. deas,nihilo plus assequere,sed calamitosior,& miserior eris,alios enim sic sui corporis & morbus & imbecillitas
vectari cogit,te tua superbia. Atqui omnis(inquit Christus)qui se exaltat humiliabitur,vt ne igitur humiliemur,
sed

A sed exaltemur,ad fastigium illud ascendamus. Sic enim requiem iuxta diuinum oraculum, animabus nostris
inueniemus, vero & supremo honore potiemur,qui vt omnibus nobis contingat gratia fiat, & benignitate do-
mini nostri Iesu Christi. IDEM IN DICTVM APOSTOLI, NOLO VOS IGNORARE
FRATRES, QVOD PATRES NOSTRI. Sic in Ecclesia non aliud quidem corpus diues,aliud ve-
rò pauper,neque alium quidem sanguinem ille, alium autem iste. Sic & tunc nō aliud quidem accipiebat diues
manna,aliud verò pauper,neque alterius fontis iste particeps erat,alterius verò indigentioris ille,sed sicut nunc
eadem mensa & idem poculum, eadem & educatio omnibus qui hunc ingrediuntur proponitur, sicut & tunc
idem manna,& idem fons omnibus proferebatur. Et hoc vtique mirabile & rarum. Tentauerunt tunc aliqui
per tempus illud plusquam opus fuerat colligere,& nullum auaritiæ suæ fructum accipiebant,& quādiu æqua-
litatem colebant,mansit manna quod manna erat, postquàm autem auari plus habere desiderauerunt, auaritia
B mutauit manna in vermem,quamuis hoc non cum detrimento aliorum faciebant. Non enim rapiebant ex ali-
mento proximi,cùm plus colligerent,attamen cùm plus desiderarent, condemnati sunt. Nam tametsi neminē
alium iniuria affecerunt tamen sibipsis maximè nocuere,hoc colligendi modo auaritiæ studentes. Atque sic si-
mul erat cibus, & diuinæ agnitionis instructio,simul & pascebat corpora & erudiebat animā. Neque pascebat so
lùm,sed à laboribus liberabat. Non enim opus erat iungere boues,neque trahere aratrum, neque sulcos secare,
neque ad annum expectare, sed mensam habebant subitò appositam,semper recentem & quotidie nouam re-
búsque ipsis discebāt Euangelicum illud præceptum,Non debere esse solicitum in crastinum. Nulla enim vti-
litas ipsis ab hac solicitudine proueniebat. Nam qui plus colligebāt,corrumpebatur & peribat,& auaritiæ argu-
mentum solum dabat. Insuper ne putarent illum hymbrem iuxta naturæ consuetudinē esse,nihil talium in die
sabbati fiebat,deo duo illa ipsos docente quòd prioribus diebus ipse mirabilem & priorem pluuiam operaba-
C tur,& quòd per diem illum abstinebat, vt inuiti etiam discerent illo die feriari. Non in cibis autem solùm, sed
& indumentis & calceamentis, & aliis omnibus rebus ipsis videre licebat mandata apostolis ipsis præcepta. Nā
neque propriam habebant mensam,neque vestem secundam,neque calceos,deo sic dispensante. Vide quanta ve
teris ad nouam affinitas? Sicut enim postea Christus Apostolos instruxit,quantum ad necessaria, sic & illis qui-
dem vitæ modus adaptatus est,& omnis creatura ad ministerium illorum præparata erat. Et cuius gratia hæc fa
cta sunt? dicit. Conclusurus illos erat in vnū orbis locum & iussurus vt sibi illic perpetuò ministrarent, & neque
templum neq; altare alicubi aliud fundarent,sed oblationes & sacrificia sua illuc ferrent,& ferias celebrarent, &
legerent legem,& omnes alios sanctificationis illius ritus perficerēt. Ne igitur separato ministerij ritu prouiden-
tiam suam illuc concludi putarent,quasi vnius regionis deus esset,priùs suam virtutem in aliena regione decla-
rauit,In Aegypto,in Eremo,vbi nullus ministrabat,vbi nullus adorabat, & creatura planè diuersis rebus seruie-
bat,quibus probabat suam potentiam quamprimùm condidit orbem, & ita incredulos arguebat. Nam mare a-
lios submergebat,alios saluabat,& aër nūc pluebat grandinē, & perdebat Barbaros,nūc deferebat manna,& Iu-
D dæos pascebat. At terra nunc culices ad puniendū hostes,nūc coturnices in salutē eorū proferebat: & illis in die
tenebrę,illis in nocte lux erat. Et Aegyptij Nilū habentes prope fluentem,siti & siccitate peribant,hi autē in terra
arida & sicca exercitum ducentes multa aquarum copia fruebantur. Et aduersus illos ranæ pugnabant, hos au-
tem neque gigantes comprehendere potuerunt. RVPERTVS. Secundo tentationem circa rem eandē
inciderunt,cùm dicente domino per Moysen, Nullus relinquat ex eo in mane, non audierunt eum, sed dimise-
runt ex eis quidam vsque mane. Quorum inobedientiæ,vel minimę fidei pœnam dignam miraculū illud præsi-
gnauit, quod cùm dimisissent quidam ex eis vsque mane, scatere cœpit vermibus,& computruit. Hoc enim ex-
emplo commoneri se sciat infidelis auarus, qui spem suam in deo non posuit, & idcirco diuitias recondendo,
mammonæ seruit. Videbunt iusti (inquit Psalmista) & timebunt, & super eum ridebunt, & dicent, Ecce homo *Psalm.51.*
qui non posuit deum adiutorem suum, sed sperauit in multitudine diuitiarum suarum. Nam eum qui eiusmo
di est,& nunc quandiu viuit,curarum atque solicitudinum vermis comedit, & in futuro vermis qui non mo-
E rietur comesturus est. HVGO DE SANCTO VICTORE. Sed dimiserunt quidam ex eis vsque ma-
ne. Diffidentes videlicet,ne in crastino non inueniretur manna. CAIETANVS. Et iratus est contra eos
Moyses,intellige ira reprehēsiua. AVCTOR CATENAE. Qui non audierunt eos,& cætera. Hebraica li-
tera est hoc in loco prout legit Chaldaica, nempe, Et non acquieuerunt Moysi, & dimiserunt quidam viri ex
eo vsque mane, & scaturiuit vermibus & computruit. Sic & Septuaginta. Sed hoc idem est cum litera nostra.
Tanto igitur vt vides donati miraculo & recreati,nondum obedire deo volunt, quantumlibet leue mandatum
ac facile implere non student. Quid facerent rebelles de arduis ac grauioribus? Quid ergo? non ex hac lege ar-
guemus non licere aliquid vel vini vel frumenti in alterum diem aut annum reponere? Nihil minus. Reponere
enim aut vinum aut frumētum per se non est impium. Nam spiritus sanctus remittit nos per Salomonem Pro-
uerbiorum sexto ad formicam: Vade (inquiens) ad formicam, ô piger, & considera vias,& disce sapientiam.
F Quæ cùm non habeat ducem nec præceptorem, nec principem, parat sibi in æstate cibum, & congre-
gat in messe,quod comedat. Cùm scriptura iubet nos exemplum prudētiæ sumere à formicis, certè approbat re-
positionem frumentorum. Vnde postea capite decimo dicitur, Qui congregat in messe, filius sapiens est: qui au-
tem stertit æstate,filius confusionis. Sed & dominus noster ipsa naturæ ordinatione significat repositionem fru-
mentorum esse rem non solùm licitam, sed etiam ad conseruationē vitæ necessariam. Non enim pluit deus fru
menta singulis diebus,quemadmodum manna,sed dat nobis frumenta ex agris æstatis tantū tempore,non item
hyemis. Qua re manifestè significat,frumenta quæ æstate colliguntur,recondenda etiam esse in hyemē. Hoc igi-
tur præceptum de Manna quantū quidem ad τὸ ῥητὸν eius attinet,nihil ad nos:fuit enim temporale & personale
præceptum,quod datum est Israëlitis,tanto duntaxat tempore,quanto vescebantur manna cœlesti, quod singu-
lis diebus,præterquàm sabbato,in deserto per quadraginta annos de cœlo cadebat. Quod autem ad significatio-
nem eius attinet, continentur in hoc præcepto nonnulla,quæ ad nostri doctrinam plurimùm faciunt. Primùm
enim admonemur ex eo,vt abiiciamus impiam solicitudinem de crastino. Addidi impiam: non enim quæuis
solicitudo

Universidad de Deusto
Biblioteca

solicitudo est impia. Necesse enim est vnumquẽque in sua vocatione σπουδάζειν καὶ μεριμνᾶν, diligentem & so- G
licitum esse. Vnde & patrisfamiliâs officium est, de victu familiæ suæ solicitum esse. Sed impia solicitudo
est, de acquirendo victu ita curare, vt interim voluntatẽ dei negligas, & præcepta eius violes. Atq; hoc est quod
Christus ad discipulos suos quos ad prædicandum euãgelium emiserat, dicit, Nolite esse soliciti in crastinum,
Matth.6. hoc est, nolite intermittere prædicationem Euangelij, solicitudine quærendi victũ in crastinum. Et alibi, Quæ-
rite primùm regnum dei, hoc est, viam mandatorum domini currite & omnia alia adiicientur vobis. Deinde
quòd manna repositum in alterum diem computruerit, docet nos, quòd omnia ea, quæ colligimus, reponimus
& conseruamus contra præceptum domini, sint coram deo putrida & maledicta, nec vnquam nobis in salutem
cessura sint, vt exempli gratia, si quis colligit opes per imposturas, hæ opes maledictæ sunt, & scatẽt corã deo ver-
mibus. Si quis ex auaritia non iuuat egenum ex opibus suis, cùm etiam sine damno suo possit iuuare, huius opes
computrescunt coram deo, & ita maledicuntur, vt in omnia infelicitatis genera auarum coniiciant. Impartia- H
mur igitur egenis liberaliter, vt quod reliquum est, benedicatur à domino. Quod autem dicitur, Et iratus est cõ
tra eos Moyses, intellige de ea quæ est ira per zelum, & non ira per vitium, cuiusmodi de domino legitur salua-
tore, quando respondit Pharisæis cum ira. *Colligebant autem mane singuli quantum sufficere poterat ad vescendum. Cùm-*
que incaluisset sol, liquefiebat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et collegerunt in mane in ma-
ne quisque sicut os eius esus. Et est sensus, quòd collegerunt singulo mane singula homer, sicut decretum erat
cuilibet ori comedenti. Quod dicitur tam hic quàm superius ad excipiendum infantes suggentes vbera. Mi-
rum est autem, quòd non sustineret calorem solis excellentem, & sustineret tum calorem ignis tum molam &
pilum, vt Numeri vndecimo explicatur. Nonnulla tamen humana ratio suffragatur, vt quemadmodum ouum
quãdiu est in loco suæ generationis, tenellum habet corticem, qui statim genito ouo exsiccatur, & fit durus, ita
proprionaliter grana illa in loco in quo formata erant, obnoxia erant liquefactioni, segregata autem dure- I
scebant adeò vt non essent amplius liquescentis naturæ, ita quòd quemadmodum sustinebant postea ignem,
sustinuissent etiam solem, si fuissent iterum exposita soli. AVCTOR CATENAE. Collige-
bant autem mane singuli quantum sufficere poterat ad vescendum. Non discrepat ab Hebræo quod est hu-
iusmodi וַיִּלְקְטוּ אֹתוֹ בַבֹּקֶר בַּבֹּקֶר אִישׁ כְּפִי אָכְלוֹ Vailketu otho babóker babóker is chephi achlo, Et collegerunt
illud mane mane singuli vel vnusquisque sicut os comedere suũ, vel iuxta comedere suũ, aut pro alimonia sua,
Hebraismus est, pro colligebant ex eo mane, siue valde mane per singulos dies, vnusquisque iuxta indigentiam
cibi sui. Nec aliud est quàm quod dicit Interpres. Chaldaica vt apud nos. Septuaginta, καὶ συνέλεξαν ἀυτὸ πρωΐ πρωΐ, ἕκαστος τὸ καθῆκον ἀυτῷ, Et collegerunt illud mane mane, vnusquisque sufficiens sibi. Quod verò sequitur, Cũ-
que incaluisset sol, liquefiebat, non intelligitur de collecto manna quod liquefieret, sed de eo quod in humo re-
manebat, vnde Chaldaica optimè locum hunc aperit, inquiẽs, Et quod manebat ex eo super faciem agri, cùm in-
caluisset sol, liquefiebat. *In die verò sexta collegerunt cibos duplices, id est, duo gomor per singulos homines.* INTERLINEA-
RIS. Hoc autem fiebat vt alterũ seruaretur in sabbatum. HVGO DE SANCTO VICTO- K
RE. Videtur autem quòd per miraculum collegerint, quia etsi hoc deus præcepit Moysi, nondum tamen in-
uentum est Moysen præcepisse populo, sed quasi admirans respondit principibus, Hic est sermo quem præcepit,
& cætera. Vel possumus intelligere, Moysen ita præcepisse, quamuis nondum scriptura dixerit. CAIETA-
NVS. Id est, duo homer. Superfluit, id est. Et intellige collegerunt, non ex intentione, sed euentu, hoc est quòd I
cùm collecta grana mensurarent, quilibet inuenit duo homer per singula capita, cùm soliti fuissent inuenire
singula homer per singula capita. Et hoc fuit alterum miraculum circa tempus statutũ à deo, videlicet quòd die
sexto esset dupla annona. AVCTOR CATENAE. Id est, duo gomer per singulos homines. Nec
aliud est in Hebræo שְׁנֵי הָעֹמֶר לְאֶחָד Sene hahomer laechad, Duo gomer pro vnoquoque vel pro singulo, subau-
di homine. Sic & Chaldaica. Duo gomor vnicuique, & Septuaginta, Δύο γόμος τῷ ἑνί, Duo gomor vni. Aliud
itaque miraculum adiunctum alteri mandato fuit, vt in die præcedente sabbatum, diluculo colligerent
pro duobus diebus, vt vacatio esset in sabbato, quòd in diem seruatum Manna non defluebat, nec ver- L
mibus scatens fœtebat, secus atque diebus reliquis. Quo obedientiæ simul & sabbati religio cõmendabatur po-
pulo dei.

Mystice. CYRILLVS LIBRO TERTIO SVPER IOANNEM. Factũ est vespere, & ascendens coturnix operuit castra, mane quoque ros iacuit per circuitum castrorum, quúmque operuisset superficiem terræ, ap-
Cap.34. paruit in solitudine album ac minutum quasi coriandum. Considera rursus spiritualium ordinem sensuum.
Nam de coturnice quidem dicitur, quòd castra operuerit, de manna verò, quia cessante rore mane de cœlo de-
scendit per circuitum castrorum in facie deserti. Legalis enim disciplina, quam per coturnicem intelleximus,
2.Cor.9. figuris atque vmbris Iudæorum populum contegit. Latet enim (vt Paulus ait) velum in corde ipsorum, &
Rom.10. cæcitas ex parte, sed postea quàm mane factum est oriente iam sole vero, Euangelica doctrina fulgente, quum
etiam ros, id est, rudis & pruinosa mandatorum legis obseruatio iaceat atque desinat (finis enim legis &
prophetarum Christus) tunc verum de cœlo descendit manna, tunc Euangelica doctrina rutilauit, non in M
Hebræorum congregatione atque synagoga, sed per circuitum castrorum in facie deserti ac solitudinis, in
Esaiæ.54. omnibus videlicet gentibus, in Ecclesia gentium, de qua dictum est, Quia multò plures sunt filij deser-
tæ, quàm eius quæ habet virum: In omnem enim terram intellectualis mannæ gratia fusa est, quæ coriã-
dro comparatur, & minuta dicitur, quia tenuis profectò est, & frigidior diuini sermonis virtus, pasio-
num ardores frigiditate sua extinguens, frigidissima enim dicitur esse vis coriandri. ISIDORVS.
Quid etiam per volucrum escas nisi prædicationes diuinitùs missæ intelliguntur, quæ transcurrunt per
verba sonantia, quasi per aërem volatilia pennata, quibus per fidem pascantur hi, qui ad patriam regni
cœlestis peruenire contendunt? Potest quidem & volucrum esca veteris significare legis eloquia, quæ ple-
bem carnalem tanquàm carne alebat per verba diuinitùs missa, quasi per volatilia. Vnde & vespere dan-
tur, quia cuncta quæ carnaliter illis concessa sunt, finem erant habitura. Manifestato autem lumine fidei,

Manna

A Mãna populo datur. Manna vtique Christus est, qui tanquàm panis viuus de cœlo descẽdit, qui per nubes Euan-
gelicas vniuerso orbi pluitur, non iam murmuranti & tentanti synagogæ, sed credenti, & in illo spem po-
nenti Ecclesiæ. Hoc est autem manna indeficiens, hic est panis verus, & cœlestis cibus angelorum, quod ver-
bum dei corruptibiles incorruptibiliter pascit, quod vt manducaret homo, caro factum est, & habitauit in
nobis, quo etiam qui vescuntur, spiritualiter viuunt. Nam illi veterem figuram carnaliter accipientes mor-
tui sunt. GREGORIVS NYSSENVS. Illud prætermittendum nullo pacto est, quòd postea-
quàm mare transierunt Israëlitæ, posteaquàm amaritudo aquarum sitienti virtute ligni in dulcedinem
conuersa est, posteaquàm delitiosè apud fontes & palmas fuerunt, tunc quæ ab Aegypto viatica & cibos
sibi assumpserunt, penitùs eos defecerunt, tunc omni nutrimento quod ab Aegypto ferebant absumpto, de-
super sibi defluit cibus varius simul & simplex. Simplex visu atque vnicus, qualiter varius? ad singulorum
B cupiditates se vertens, quid igitur hinc discimus? quòd oporteat videlicet fide, baptismate, labore, omni
virtute, omni euangelica doctrina, mundos purosque animos nostros facere, ita vt omnino alienigeni
mores, & Aegyptiaca vita vitiorum scilicet omnium turba nos deficiat, & demum depurato, defæcatoque
animo cœlestem cibum esse suscipiendum, quem nulla nobis satio agriculturæ artibus produxit. Sed panis
est absque semine, absque aratione, absque alio humano operè nobis paratus. Is desuper defluens in terris in-
uenitur, panis enim qui de cœlo descendit, qui verus cibus est, qui ænigmaticè hac historia significatur, non in-
corporea quædam res est. Quo enim pacto res incorporea corpori cibus fiet? res verò quæ incorporea non est,
corpus omnino est. Huius corporis panem non aratio, non satio, non agricolarum opus effecit, sed terra inta-
cta permansit, & tamen pane plena fuit, quo famescentes mysterium virginis perdocti facilè saturantur. Is igi-
tur mirabilis sine agricultura panis varietate qualitatis ad suscipientium habitudinem virtutem suam com-
mutat. Nam cùm sit panis ignorat labefieri, sic in carnẽ verti, nouit olus imitari, quicquid denique assumenti cõ-
C ueniens & expetitum sit, vt Apostolus vult, qui hanc nobis mensam præparauit, in id commutatur. Sic enim di-
uinus ille vir perfectioribus solidiorum, & in carnis speciem hunc cibum fieri docet, infirmioribus olus, in-
fantibus lac. RVPERTVS. Præclara rerum imaginatio & decora figurarum distinctio. Coturnix ca-
stra operuit, ros autem cum quo pariter & manna descendit, non in castris, sed per circuitum castrorum ia-
cuit, non (inquam) castra, sed superficiem terræ operuit ipsúmque minutum in solitudine apparuit, dicenti-
bus filiis Israël Manhu. Ros spiritum sanctum significat, de quo in Psalmo habemus, Sicut vnguentum in ca- *Psalm.132.*
pite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, sicut ros Hermon qui descendit in montem Sion, sic bonum &
iocundũ est, habitare fratres in vnũ, quod fit per vnum & solũ dilectionis spiritũ. Aaron quippe quod interpre-
tatur montanus, Christus est, cui sicut barba capiti, sic adhærentes perfecti & fortes Apostoli, tunc eiusdẽ capitis
vnguento maduerunt, quando eius sancto spiritu repleti sunt, & eiusdem vnguenti ros, id est, gratuitum do-
num descendit in montes Hermon atque Sion, id est, in Ecclesiam vtriusque populi Iudaici & gentilis, quo-
D rum alter, scilicet gentilis, per Hermon quod interpretatur anathematizatũ: alter, id est, Iudaicus intelligitur per
montem Sion. Ros ergo qui cum manna descendit spiritũ sanctum significat, per cuius sanctificationem ad in-
uocationem sacerdotis conficitur corpus Christi. Coturnix castra operuit, ros autem per circuitum castrorum
iacuit, quia videlicet cum synagoga carnalibus vacante sacrificiis, commune nil est huic vero & viuo pani, qui
cum isto rore descendit. De castris illis exeundum tibi est, quicunque hoc minutum quod detulit ros iste, colli-
gere contendis. Castra solummodò coturnix, ros autem superficiem terræ operuit, & in solitudine minutum
apparuit, quia videlicet non vni genti, sicut legem de carnalibus sacrificiis, sed vniuersæ terræ & solitudini cun
ctarum gentium, gratiam spiritus sancti & panem de cælo verum, id est, semetipsum Christus dedit. Erat au-
tem quasi pilo tusum, quod planè Christum significat in ligno crucis attritum per passionem. Descendit autem
in similitudine pruinę, quia videlicet illi genti pro parte reproborum frigidam fecit nebulam infidelitatis & in-
uidiæ. Vnde & dixerunt ad inuicem Manhu, quod significat quid est hoc? Hoc enim dicere cœperunt, ex quo di
E cente illo, Ego sum panis viuus, qui descendi de cælo, Et qui manducat meam carnem habet vitam æternam, &
his similia, litigauerunt & murmurauerunt dicentes, Quomodo potest hic nobis carnem suam dare ad mandu-
candum? Tunc (inquam) dicere cœperunt, Manhu, & vsque hodie siue Iudæi siue hæretici sequaces eorum di-
cere non desinunt, cùm dicimus eis, caro Christi est, & dicunt semper, quomodo est? quomodo est? INTER-
LINEARIS ET ORDINARIA. Ad manna hoc minutum est, quia humanis sensibus incognitum est
incarnationis diuinæ mysterium? Pilo autem tusum, quia sicut frumentum, vel milium, vel aliud tale in mor-
tariolo pilo teritur, & folliculis exuitur, sic corpus Christi per tribulationem passionis, & pilo crucis mortalitate
exutum est. Pruinæ verò simile, quia à feruore vitiorum refrigerat. ORIGENES. Bene autem subditur
de Manna, quòd ignorabant filij Israël quid illud esset. Nihil enim Iudæi in verbo dei minutum, nihil sentiunt
spiritale, sed totum pingue, totum crassum. Incrassatum est enim cor populi illius. CYRILLVS. Quod *Vbi supra.*
F cùm vidissent filij Israël dixerunt ad inuicem, Quid est hoc? cùm huius rei nullum haberent periculum, noui- *Cap.34.*
tate rei perculsi, alter ab altero quid illud esset petebat. Et hinc nomẽ rei factum est. Manna enim Syrorũ lingua,
quid est hoc significat. Vnde iudicio meo denotabatur, vt reipsa modò videmus, non cognituros Christum
Iudæos. AMBROSIVS LIBRO QVARTO DE SACRAMENTIS. Venisti itaque ad al- *Cap.3.*
tare, vidisti sacramenta posita super altare, & ipsam quidem miratus es creaturam. Tamen creatura solennis &
nota. Fortè aliquis dixerit: Iudæis deus tantam gratiã præstitit, manna illis pluit de cœlo, quid plus dedit fideli-
bus suis? Quid plus tribuit his quibus plus promisit? Accipe quæ dico, anteriora esse mysteria Christianorum
quàm Iudæorum, & diuiniora esse sacramenta Christianorum quàm Iudæorum. Quomodo? Accipe. Iudæi
quando esse cœperunt? Ex Iuda vtique pronepote Abrahæ. Aut si vis, & sic intellige, Ex lege quam Iudæi ac-
cipere meruerunt. Ergo ex pronepote Abrahæ Iudæi dicti sunt, tempore sancti Moysi. Et si tunc deus Iudæis
manna murmurantibus pluit è cœlo, Tibi autem sacramentorum horum figura præcessit, quando Abraham
erat, quando vernaculos trecentos decem & octo collegit, & ibi persequutus est ad uersarios, de captiuitate

eruens

Universidad de Deusto
Biblioteca

eruens nepotem suum. Tunc victor venit, occurrit illi Melchisedech sacerdos & obtulit ei panem & vinum. G
Quis habuit panem & vinum? Abraham non habuit. Sed quis habuit? Melchisedech. Ipse ergo auctor sacramentorum. Quis est Melchisedech? Qui significatur rex iustitiæ, rex pacis. Quis est iste rex iustitiæ? Nunquid homo quisquam potest esse rex iustitiæ? Quis ergo rex iustitiæ, nisi iustitia dei qui est dei pax, dei sapientia? Qui
Ioan.14. potuit dicere, Pacē meā do vobis, pacem meā relinquo vobis. Ergo primò intellige sacramenta hæc quæ accipis anteriora esse quàm sint Moysi sacramenta quæcunque Iudæi habere se dicunt, & priùs cœpisse populum Chri-
Cap.17. stianum, quàm cœpisse populum Iudæorum. Sed nos in prædestinatione, illum in nomine. GREGORIVS LIBRO VIGESIMO SEPTIMO MORALIVM. Quid etiam per manna filiis Israël desuper datum, nisi admiratio supernæ dulcedinis designatur? dulcis enim cibus qui de supernis accipitur, manhu vocatur, quod interpretatur quid est hoc? quod dicimus, quando cernimus quod nescientes admiramur. Supernum igitur manna anima percipit, cùm per vocem compunctionis eleuata, nouam speciem internæ refectionis H
obstupescit, vt diuina dulcedine repleta, iure respōdeat quid est hoc? quia dum ab infima cogitatione suspenditur, ea quę de supernis cogitat, & insolitè miratur. Et cū per hanc vocē torporis nostri surditas rumpitur, vetustę vitæ protinus vsus mutatur, vt anima superno spiritu afflata, & in supremis appetat quod contempserat, & contemnat in infimis quod appetebat. ISIDORVS. Non incōgruè etiā per Manna cœlestia significantur eloquia, vnde & Interpretatio nominis sic sonat, Manna enim interpretatur, quid est hoc? ORIGENES. Vide enim si non ipsa nominis virtus ad discendum te prouocat, & cùm audieris legem dei recitari, inquiras semper & interroges, & dicas doctoribus, Quid est hoc? Tu igitur si vis manducare Manna, id est, si capis suscipere verbum dei, scito illud minutum esse, & valde subtile sicut semen coriādri. Habet enim aliquid in se oleris, quo nutrire & recreare possit infirmos, quia qui infirmus est, olus manducat: habet aliquid rigoris, & ideo vt pruina est. Candoris autem & dulcedinis habet plurimum. Quid enim candidius? quid splendidius eruditione diuina? Quid dulcius, quídue suauius eloquiis domini, quæ sunt super mel & fauum? ORDINARIA. I
Manna etiam simile est pilo tusum, quia cœlestis doctrina diligenti liberatione discutitur, vt literalis sensus
Serm.65. exuatur. BERNARDVS IN SERMONIBVS PARVIS. Alius est sapor cœli, alius est sapor terræ. Haudquaquam nobis placere potest sapor cœli, dum saporem quærimus coci nostri. In deserto dantur coturnices & manna, id est, in loco disciplinæ maiora & minora mandata. Cùm vidissent filij Israël manna, dixerunt ad inuicem manhu? Quid est hoc? Ignorabant enim quid esset. Quibus ait Moy-
Ioan.6. ses, Iste est panis quem dedit dominus vobis ad vescendum. Huius facti mysterium in Euangelio Ioannis conuenienter aperitur, vbi dominus ait, Amen amen dico vobis nisi manducaueritis carnem filij hominis. Multi ergo ex discipulis audientes dixerunt, Durus est hic sermo. Quis potest eum audire? Ex hoc multi abierunt retrò. Ad hunc itaque modum cùm aliqui simplices ad conuersionem veniunt, seueritatem regulæ expauescunt. Si fiat eis sermo de mundi contemptu, de virtutum, vitiorúmque conflictu, si anxietas vigilandi, assiduitas orandi, parsimonia ieiunandi ab ipsis requiritur, dicunt conquerendo inter se, Quid est hoc? Quis tot & K
tanta implere sufficiat? Nesciunt enim quanta sit virtus assumpti ordinis. Sed pastor eis consolatorię habet respondere, & de afferenda eos solicitare farina. GREGORIVS NYSSENVS. Quæcunque autem de cibo illo narrat historia, præcepta statutáque sunt ad bene rectéque viuendum, qualiter enim omnibus propositum fuisset cibum asseuerat. Nec plus aut minus, quàm indigentia exigebat, à validioribus aut imbecillioribus colligebatur, quod meo iudicio præceptio quædam est omnes communiter instruens, ne plura quàm naturæ sufficiant causa viuendi ex his materialibus appetamus. Sed probè teneamus vnam esse communem in omnibus edendi mensuram, diurnam sufficientiam. Nam si etiam plura, quàm indigentia flagitat, præparata fuerint, venter tamen vltra naturam suam suscipere non potest, neque præparationis magnitudine correspondet. sed sicut historia tradit, nec qui multum acceperit superabundauerit, cùm habuerit vbi superbundans locaueri t, nec qui paucum collegit, indiguerit, contracta enim indigentia commensuratáque ad acceptum fuit. Quod verò si quis stulta cupiditate deponendi quicquam ex illo cibo in crastinum deposuerit, totum in vermes com- L
mutatum fuisse dicitur. Quasi tuba quadam ea re historia intonuit, omne quod vltra indigentiam mente auara conseruatur, in sequenti die, in futuro videlicet seculo in vermes aduersus eos qui conseruarunt commutatur. Ita per hunc vermem, illum ego immortalem vermem intelligo, qui plus habendi cupiditate viuificatur.
Cap.18. CYRILLVS LIBRO NONO SVPER IOANNEM. Perutile autem & hoc in loco nobis exemplū proponitur, oportet enim qui festum diem piè acturi sunt, non de ipsis tantummodo curare, nec quomodo ipsi solùm hilarè celebraturi sint, verùm etiam egentium propter charitatem rationem habere. Sic enim spiritaliter Christo dies festus peragetur. Hac de causa olim Iudæis dum manna colligerent, præceptum fuit, non sibi tantùm, verùm etiam contubernalibus, si qui exire non possent ad colligendi munus, præstare, vt non superflueret, qui multum, ne quid minus deficeret. Hac enim alterius de altero cura & studio, mirabilis quædam in omnibus æqualitas redditur. Magnam igitur iniuriam solennitatibus inferunt, qui parùm de indigentibus curant, nec festum diem rectè peragunt, qui coniūctim tam de se quàm de aliis nō procurant. RVPERTVS. Nec M
qui plus (inquit) collegerat, habuit amplius, nec qui minus parauerat, reperit minus, & cætera. Hoc pro virtute cibi & spiritalis potus, id est, corporis & sanguinis Christi, sciendū & firmiter tenendum est, quia non pro quantitate portionis quam ore percipit, secundum visibilem speciem panis & vini, alius plus, alius minus consequitur de gratia spiritus viuificantis, sed singuli iuxta id quod possunt edere cōgregant, id est, quod possunt credere, remissionem peccatorum percipiunt, & vitam æternam. Sicut enim pater noster qui primus peccauit, cuius nos iniquitatem portauimus, non pro quantitate morsus sui siue pomi quod momordit, sentētiam vel damnationem iustam accepit, tantumq; illi valuit pomū ynum momordisse, quantum quicquid pomorū in arbore illa fuit, deuorasset ad consummationem infidelitatis & inobedientiæ: sic è contrario, quisquis nostrū non pro quātitate portiunculæ viuifici panis, quæ frangitur illi, quam ore sumit, aut dentibus terit, gratiam vel vitam accipit, sed tantum illi valet ad consecutionem iustitiæ exiguum quid percepisse, quantum valeret, si totum quod

oblatum

A oblatum est, proprio solus perciperet ore. Rectè ergo sancta Christi ecclesia panes non valde graues, sed exiguas ad conficiendum corpus Christi componit similas, & valde tenues: neque vini multum, sed exiguum quid infundit, quia (sicut iam dictum est) nec qui plus colliget, habebit amplius, nec qui minus parauerit, reperiet minus. INTERLINEARIS. Et quia vnicuique captus intelligentiæ si maneat in fide, sufficit ad salutem, *Ibidem.*
rectè additur, sed singuli iuxta id quod edere poterant congregauerunt. Nullus relinquat ex eo vsque mane.
CYRILLVS. Mane rursus in his splendidissima saluatoris aduentus tempora significat, quando vmbra legi depulsa & tenebris gentium illuminatis, vnigenita lux spirituale nobis diluculum eluxit. Iusit autem Moyses manna illud nullo modo ad mane vsque relinquere, quia orto sole vmbracula legis euanescunt, & veritatis
præsentia, figuræ omnium desinunt. Quare Paulus quoque iustitiam legis rutilante Christo, inutilem ostendit, *Philipp.3.*
dicens de seipso, Per quem omnium iacturam feci, omnium (inquit) quibus lex plurimùm iactabat: Duco
B enim, ait, omnia esse stercora, dummodo Christum lucrer, & inueniar in eo non habens iustitiam legis, sed eam quæ est per fidem Iesu Christi. Nihil igitur Paulus vt sapiens, ad mane vsque conseruauit, qui autem tunc sensibile illud manna conseruauerunt, hi Iudæorum incredulitatem figurabant, quibus non opportuna legis conseruatio putredinem sanè ac vermes pariet, vnde mœrore quoque affectum, & ira concitatum Moysen legimus. ORDINARIA. Vel mane Principium alterius vitæ est, in qua non licebit vacare doctrinæ verbi dei, sed manna computrescet, & vermibus scatescet, id est, pœnam negligentibus æternam generabit.
ORIGENES. Qui enim infideles (inquit) fuerunt, seruauerunt de manna, & ebullierunt ex eo vermes, & computruit. Illud autem quod pro die sabbati reponebatur, non est corruptum, neque vermes ebullierunt in eo, sed permansit integrum. Et tu ergo si propter præsentem vitam tantummodo, & propter amorem seculi thesaurizes, continuò vermes ebulliunt. Audi de peccatoribus, & iis qui præsens seculum diligunt, quæ sit prophetiæ sententia. Vermis enim (inquit) eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Isti sunt vermes quos
C generat auaritia, isti sunt vermes quos generat diuitiarū cæca cupiditas iis qui habent pecunias, & videntes in necessitate fratres suos, claudunt ab eis viscera sua, propterea & Apostolus dicit, Diuitibus autem huiusce seculi præcipe non superbè sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed diuites sint in operibus bonis, facilè tribuant, communicent, & thesaurizent sibi veram vitam. Sed dicit aliquis, Si manna verbum dei esse dicis, quomodo vermes facit? Puráne eousque deducendum est verbum dei, vt etiam vermis fieri putetur? Non te hic turbet auditus, audi Prophetam ex persona domini dicentem, Ego autem sum vermis & non homo. Sicut enim ipse est, qui sit aliis in ruinam, aliis autem in resurrectionem: ita & ipse est qui nunc manna, fidelibus quidem dulcedo mellis, infidelibus verò vermis efficitur. Ipse est enim sermo dei, qui iniquorum mentes arguit, & correptionum spiculis peccatorum conscientias terebrat. Ipse est qui & ignis efficitur in cordibus illorum, quibus adaperit scripturas, qui dicunt, Nónne cor nostrū ardens erat intra nos, cùm aperiret nobis scripturas? Et aliis ipse ignis est, qui conflagrat spinas de terra mala, id est, qui malignas cogitationes in corde cōsumit.
D Et ideo peccatoribus quidem, neque vermis arguens iniquè moritur, neque ignis exurens aliquando restingui tur. Iustis autem & fidelibus, permanet dulcis & suauis. Gustate enim & videte, quoniam suauis est dominus, inquit propheta. Non ergo aliunde fiunt vermes in nobis, nisi ex verbo dei. Sic enim dicit ipse, Nisi venissem & locutus eis fuissem, peccatum non haberent. Post susceptum ergo verbū dei, si quis peccet efficitur ei ipsum verbum vermis, qui eius semper conscientiā fodiat, & arcana pectoris eius rodat AMBROSIVS IN SER- *Serm.3. De*
MONIBVS. Sed magis illud accipiendum puto, quoniam vermis nulla extrinsecus admixtione alieni cor- *psalm.21.*
poris, sed de sola & pura terra procreatur, ideo illum comparatum domino, quoniā & ipse saluator de sola & pura Maria generatur. Legimus etiam in libris Moysi de manna vermiculos procreatos. Digna planè & iusta comparatio. Siquidem de manna vermiculus gignitur, & dominus Christus de virgine procreatur. Quin potius ipsam Mariā manna dixerim, quia est subtilis & splēdida, suauis & virgo, quæ velut cœlitus veniens cunctis Ecclesiarum populis cibum dulciorem melle defluxit, quem qui edere aut manducare neglexerit, vitam in semet-
E ipso habere non poterit. Sicut ipse dominus ait, Nisi quis manducauerit meā carnem, & biberit meū sanguinem, *Ioannis.6.*
non habebit vitam in semetipso, sed potius ipse cibus in iudiciū conuertetur, sicut Apostolus dicit, Qui mandu- *1.Cor.11.*
cat & bibit indignè, iudiciū sibi manducat. Filiis Israël subtilter prophetatū est in veteri testamēto: Mana enim illis contra diuina præcepta tractantibus, vermes effecti sunt, id est, contumaciæ vltores & iudices. Quæ similitudo Christum indicat dominū, quem qui suauem cibum & dulcē potum haurire neglexerit, iudicē patietur si
cut ipse ait, Neque enim ipse pater iudicat quenquā, sed omne iudiciū dedit filio. Nam quòd idem sit vermis & *Ioannis.5.*
iudex alibi Propheta testatur de peccatoribus dicens, Vermis eorū non morietur, & ignis eorū non extinguetur *Esaiæ.66.*
vsque in hodiernā diem. RVPERTVS. Spiritualiter igitur scatens de manna vermiculus, ille est qui lo- *Psalm.51.*
quitur in Psalmo, Ego autem sum vermis & non homo. Sicut enim vermis sine concubitu de manna scaturit,
sic solus sine virili semine de virgineo ventre conceptus & natus est Christus filius dei. Sed hoc vbi prædicatur
infidelibus Iudęis scandalum est illis, sordidū enim & indignū deo reputāt de fœmina potuisse nasci. Cōputruit
F ergo talibus manna verum, quod de cœlo descendit: sed quod hoc pacto infirmum est eis, fidelibus virtus est & sapientia. PROSPER. Sanè sub certa diurna mensura, manna sanctus populus vescebatur, quā si quis exce- *1.Par. cap.*
deret, vermibus corruptum putrefactumq; proiiciebat auaritiæ atq; intemperātiæ suæ cupiditate frustratus. Ta- *39.*
les doctor gentium Paulus exprobrat, dicens, Victum & tegumentum habentes, his contenti simus. Nam qui *1 Tim. 6.*
volunt diuites fieri, incidunt in desideria multa stulta & noxia, quæ mergunt hominem in interitum & perditionem. Hæc est putredo & hi vermes eorum, qui pereūte mundo cupiunt suas augeri diuitias, nec sunt diurno
pane contenti. INTERLINEARIS. Malum ergo auaritiæ notatur, cui qui studet, vermibus consumendus
tradetur. Et iratus est (inquit) contra eos Moyses, profectò lex domini, vel saluator ipse hoc malum prohibet, *Matth.6.*
dum dicit, Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra. ORDINARIA. Ideo autem cùm incaluisset sol
mane liquefiebat manna, quia cùm dies iudicij siue manifestus apparebit sol iustitiæ Christus, tunc omnis scri- *1.Cor.13.*
pturæ patebit intellectus, quia nunc videmus per speculum in ænigmate, tūc autem videbimus facie ad faciem.

In sexta

Universidad de Deusto
Biblioteca

In sexta autem die colligebant cibos duplices, necessaria scilicet animæ & corpori. Nam in septima quæ mor- G
tuorum ætas intelligitur, nullus erit operandi locus. GREGORIVS NYSSENVS. Die igitur sabbati solum illæsum, quod deponebatur manna permanebat. Qua ex re tũc hac deponendi superfluitate prouida mente vtendum docemur, quando ipsum depositum corruptionem pati non potest. Id enim post huius vitæ parasceuen in quiete quæ post mortem est, vtilissimum erit, dies nanque ante sabbatum parasceue, id est, præparatio ad sabbatum, & est & appellatur. Hæc verò præparationis dies hæc vita est, in qua præparamus, quæ ad futuram vitam nobis præsto erunt. Nam in illa non agricultura, non mercatura, non militia, non quicquam horũ, quæ hîc facimus nobis concedetur. Sed in quiete omnium quæ hîc agimus ac cessatione versabimur, fructus duntaxat operum quæ hîc seminauimus colligentes, fructus iocundissimos quidem, si huius vitæ semina bona erant, amaros autem atque pernitiosos, secundũ quod hæc agricultura nobis produxit. Nam qui in spiritu seminat (inquit) vitam æternã ex spiritu metet: qui in carnem seminat, corruptionẽ metet ex carne. Præparatio H
igitur quæ ad melius est, sola propriè parasceue nominatur, & ita nomen eius à lege constituitur, cuius depositũ incorruptio est. Si quis autem in peius deponit, nec est, nec dicitur præparatio, bonorum enim priuatione nullus iure præparationem, sed præparationis casum nuncupabit. Idcirco solam ad melius præparationem, historia nobis proposuit, contrarium eius inquirenti prudẽter relinquens. ISIDORVS. Sexta ergo dies, est sexta ætas mundi, in qua nunc sumus. In hac igitur duplum colligit, qui propter spem vitæ æternæ verbum dei audit & facit. In hac duplum recondit, qui bene viuit, & aliis misericordiam præbet. AVCTOR CATENAE. Sit igitur scripturæ istius scopus, quòd esus mannæ, præter hoc quòd nutriebat ad sufficientiam corpus, etiam spiritualioribus & fide excellentioribus significabat panem vitæ, Christum saluatorem mundi, verbum dei incarnandum in tempore, & ad animarum salutem comedendum spiritualiter, descensurum panem vitæ de cælo quem qui esurus sit, habeat vitam æternam, Quomodo & Christus se panem vitæ dixit, & manducandum discipulis præbuit, vt vitam consequantur æternam. Est enim reuera Christus lignum vitæ in medio paradisi, & I
panis vitæ, quem suum vnigenitum deus pater dedit mundo, vt omnis qui credit in illum non pereat, sed habeat vitam æternam.

4 VEnerunt autem omnes principes multitudinis, & narrauerunt Moysi. Qui ait eis, Hoc est quod locutus est dominus, Requies sabbati sanctificata est domino cras, quodcunq; operandum est facite, & quæ coquenda sunt, coquite: Quicquid autem reliquũ fuerit, reponite usque in mane. Fecerúntque ita ut præceperat Moyses, & non computruit, neque uermis inuentus est in eo. Dixit Moyses, comedite illud hodie quia sabbatum est domino, non inuenietur hodie in agro. Sex diebus colligite, in die autem septimo sabbatum est domino, idcirco non inuenietur. Venítque septima dies, & egressi de populo ut colligerent, non inuenerunt. Dixit autem ad dominus ad Moysen, Vsquequo non uultis custodire mandata mea & legem meam? Videte quòd dominus dederit uobis sabbatum, & propter hoc die sexta tribuit uobis cibos duplices. Maneat unusquisque apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die septimo. Et sabbatizauit populus die septimo. Appellauítque domus Israël nomen eius Man, quod erat quasi semen coriandri album, gustúsque eius quasi simile cum melle.

4 AVCTOR CATENAE. Cadebat tunc quoque ignorantia in præfectos congregationis illius, qui non omnes de hoc mysterio instructi deprehendebãtur. Quos & Moyses instruit, & plebs ipsa etiã eodem vitio laborare inuenta est, prout in sequentibus apparebit. Ait ergo sanctus scriptor: *Venerunt autem omnes principes multitudinis, & narrauerunt Moysi.* CAIETANVS. Visa nouitas mouit principes vt consulerent Moysen quid facto opus esset. *Qui ait eis, Hoc est quod locutus est dominus: Requies sabbati sanctificata est domino cras.* INTERLINEARIS. Vt L
scilicet illi soli vacetis. CAIETANVS. Et est sermo ac ordo literæ, q̃ cras est summa requies, vtpote requies sanctitatis fonti essendi dicata. Et dicitur requies sanctitatis, hoc est, perfectæ & liberæ munditiæ ab operibus. Pingit siquidem sanctitatem debitam diei septimo, à maxima quiete, à mũditia ab operibus, à dicatione deo qui dedit omnibus esse. AVCTOR CATENAE. Requies sabbati sanctificata est domino cras. Dictionẽ קֹדֶשׁ Kodes, Aliqui, sancti, reddunt, vt dicãt, Quies siue cessatio sabbati sancti domino cras, subaudi est, id est, die crastino vobis cessandum est in honorem dei. Is dies tribuendus est domino & laudi diuinæ, quia ipse cessauit septimo die. Chaldaica habet, sabbati sanctificati, Septuaginta ἀνάπαυσις ἁγία, Requies sancta. Sed omnia hæc idem sunt. Nec desunt qui dictionem cras, attribuant membro quod sequitur, vt legant, Cras quodcũque operandum est. Verùm prima lectio verior, nam post dictionem מָחָר Machar, Est coma, quod Hebræi vocant athnach, & clausulam à clausula separat. *Quodcunque operãdum est facite, & quæ coquenda sunt coquite: Quicquid autem reliquũ fuerit, reponite vsque in mane.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Et quæ coquenda sunt, coquite, id est, M
quæ oportebat facere vel coquere si non esset sabbatum, facite vel coquite hodie, quia cras est requies sabbati. CAIETANVS. Locus iste iuxta Hebræum ita habetur, Quod coquetis coquite, & quod lixabitis lixate. Nihil de operibus præcipitur, sed de duplicato manna decernitur, vt quod assandum est, illo sexto die assetur, & quod lixandum est, illo sexto die lixetur. Quicquid autem reliquum fuerit, reponite vsque in mane. Secundum literæ planum contextum mandatur, quòd quicquid non erit coquendum, reseruetur in diem crastinum. Et hic sensus proculdubio est intentus ad literam, quia ad manifestandum diuinæ auctoritatis testimonium, reseruabatur manna in diem sabbati ad manifestandum, inquã, quòd seruatum in crastinum quolibet alio die putrescerat & fœteret. Sabbato autem in sua perfectione perseueraret. Hoc enim testimonium non fuisset exhibitum integrè, nisi manna in propria forma (non molitum, non pilo tusum, non quouis modo coctum) fuisset seruatum in diem sabbati. AVCTOR CATENAE. Quodcunque operandũ est facite. Verbum תֹאפּוּ Thophu
Futurum

A Futurũ ab אָפָה apha, & אָפוּ ephu, Imperatiuũ ab eodẽ, verterũt nõnulli, cocturi eratis, coquite. Et sic habet Chaldaica, & Septuaginta. Alij, Pinsere volueritis, pinsite. Sic & quæ sequũtur תְּבַשְּׁלוּ Tebasselu, itidẽ futurum à Basal, & בַּשְּׁלוּ Basélu, Imperatiuũ ab eodẽ vertũt, Cõdituri estis, condite, Sic habet & Chaldaica. Septuaginta verò, ᾗ ὅσα ἐὰν ἑψητε, ἕψετε, Et quæcunq; elixaueritis, elixate. Et est sensus, quicquid die crastino pro corporali victu vestro paraturi eritis, parate hodie. Et ab hoc sensu nõ recedit Latinus Interpres. Verũ quoniã vtrũq; verbũ, scilicet, Apha & Basal, coquere significant, primũ vertit operari, ne bis coquere cogeretur dicere. Deniq; quod ait, Quicquid autẽ reliquũ fuerit, reponite vsq; mane, nõ discrepat in sententia ab Hebraico quod est huiusmodi: הַנִּיחוּ לָכֶם לְמִשְׁמֶרֶת עַד הַבֹּקֶר Hanichu lachem lemisméreth had habóker, Reponite vobis in custodiã vsq; mane. Sic habet & Chaldaica. Septuaginta, καταλείπετε ἑαυτοῖς εἰς ἀποθήκην εἰς πρωΐ, Relinquite illud in repositionẽ in mane. Et subaudiẽdũ est aliquid, quale, Et comedite ad saturitatẽ, vt sequatur, quicquid autẽ supererit illud seruate vsq; mane. Vel hoc
B de mãna intelligit, gomor scilicet vnum, in diẽ crastinũ seruate, vnde viuere posítis: Sabbatũ enim est, in quo nõ licebit vobis operari. Et ideo feria sexta quæ est ante sabbatũ, semper dicta est parasceue, id est, præparatio. Discimus hinc nos, infra Hebdomadã prouidẽda domui corporis necessaria, vt vacationis die dño seruiatur, audiẽdo verbũ domini, contẽplando dei opera, cõsolãdo verbis & exhortatione proximũ, de beneficiis gratias agẽdo, orãdo pro se & populo, id demũ verus dei cultus est. Otio autẽ inerti indulgere, vacare tantũ ab opere, cultus dei nõ est, multo minus libidinari & insolescere verbis vel factis, vt hodie cõmuniter fieri cõsueuit. *Fecerúntq; ita vt præceperat Moyses, & nõ cõputruit, neque vermis inuẽtus est in eo.* GREGORIVS NYSSENVS. Siquis igitur timore furtim quandã sibi particulã ad crastinũ cõseruasset, totũ quod repositũ erat, per noctẽ corruptũ, in vermes trãsformabatur, prẽterquã in die sabbati. Nã cũ hæc dies ratione quadã, & mystica cessatione ab Hebræis honoraretur, ne quid in ea die præter cõsuetudinẽ facere cogerẽtur, quãuis tantò in collegio vnusquisq; studiũ, quantũ in cæteris diebus die sexta adhibebat, duplũ tamen collectũ sibi esse inueniebat. Cũmq; in cæteris diebus, si quid seruabatur in
C crastinũ, in vermes totũ trãsmutaretur, solũ quod die Veneris collectũ erat, per totũ diẽ sabbati perdurabat. AVCTOR CAT. Fecerúntq; ita. Quid autẽ fecerint Hebraicũ exponit וַיַּנִּיחוּ אֹתוֹ עַד הַבֹּקֶר Vaiannichu otho had habóker, Et reposuerũt illud vsq; mane. Sic & Chaldaica. Sic & Septuaginta, ᾗ κατέλιπον ἑαυτῶν εἰς πρωΐ, Et reliquerũt ex eo in mane. Sed cõsultò summauit Interpres, ne cogeretur repetere verbũ reponere. Et manifestum est q̃ de mãna loquitur in diẽ sabbati reseruato, quod nõ cõputruit, neq; vermibus scatuit, sicut faciebat reseruatum aliis diebus. Vides q̃ obedientiæ sanctæ opera quibus dominicis obeditur præceptis nõ putrescunt, quæcunq; autẽ ex temeritate & præsumptione propria attẽtaueris, vermibus scatẽt. *Dixitq; Moyses, comedite illud hodie, quia sabbatũ est domino, nõ inuenietur hodie in agro.* THEODORETVS. Cur deus tãtummodo in sabbatis mãna nõ præberet? ideo factũ est, quia solis Iudæis operũ vacationẽ in sabbatis prẽstitit. Opere igitur illos docuit vt legis præceptum seruarẽt, neque tamẽ naturę cursum impediuit, oriũtur enim sol & luna & nubes. CAIETANVS. Mane sabbati cõperta integritate seruati mãnæ, dicitur hæc verba Moyses. Quod autẽ dicitur, quia sabbatũ est domino, ra-
D tionẽ reddit, quare illo die nõ inueniretur manna in terra, ex hoc q̃ ille dies est requies summo deo, hoc est, dies dicata summo deo in memoriã perfectæ creationis mũdi ab ipso, vt quiescẽdo cõmemorent quietẽ dei à creãdo mundũ. AVCTOR CATENAE. Comedite illud, vel ipsum hodie, Diẽ septimũ intelligit. Quia sabbatũ est domino, id est, cessandũ est vobis hodie à collectione Mãnæ, & aliis operibus in honorẽ domini intendẽdum, cũ nec hodie mãna inuenietur in cãpo. Sabbati itaque otium nõ sine causa toties inculcãdo repetit, quia præ omnibus aliis institutis, fidelibus illud necessarium videbatur, nõ ob otium, sed diuinum negocium, & vt tẽpus nõ negligeretur ad vacandum toto pectore domino, vt prædictum est. *Sex diebus colligite. In die autẽ septimo sabbatũ est domino, idcirco nõ inuenietur.* CAIETANVS. Tertiũ præceptũ circa mãna promulgatur, & ratio præcepti subiũgitur, quia septima dies est requies dicata fonti essendi, & propterea quiescere debẽt à collectione Mãnæ. In cuius præcepti testimoniũ prædicit, quòd die septimo nõ inuenietur mãna in cãpo. AVCTOR CATENAE. Sex diebus colligite, Addẽdum pronomẽ ipsum, quod tamẽ & nõ additum subauditur. In die autẽ septimo sab-
E batum est domino. Abundat dictio domino, nõ enim est in Hebræo, quã tamẽ addidit Interpres, quia subintelligebatur, nam sabbatũ præcipuè domini est. Idcirco nõ inuenietur. Hebraica sunt: לֹא יִהְיֶה בּוֹ Lo ihie bo, Nõ erit in eo, subaudi die man, id est, nõ cadet man eo die. Ita habet & Chaldaica, ita & Septuaginta. Sed & hoc est quod dicit Latinus Interpres. Datur ergo præceptũ populo ad ipsius exercitiũ, ne sabbato colligãt, quo die, & si collecturi exeãt in agrũ, nihil sint inuẽturi, reatũ verò inobedientiæ incursuri. Hęc autẽ lex duobus cõmendabatur miraculis. Quorũ alterũ erat, q̃ sexto die nõ statim mãna liquefiebat, donec pro vno quoq; duo gomer colligerẽtur.
F Alterũ q̃ man eo die in sabbatũ reseruatum nõ scatebat vermibus, nec cõputrescebat. Sed nihil proficitur apud quosdã, semper sunt qui carnis desideria præferãt institutis diuinis, qui deũ tẽtare audeãt, qui nitãtur in vetitũ, cupiãtq; negata, ex primi parẽtis culpa. Totiesq; admonitus populus Israël, in officio cõtineri nõ potuit. Sequitur enim. *Venit septima dies, & egressi de populo vt colligerẽt, nõ inuenerũt.* RVPERTVS. Tertia tẽtatio in quã inciderũt filij Israël, & infidi reperti sunt. Nã prohibiti colligere mãna in sabbato, quidã tamẽ eorũ ad colligendũ ipso die profecti sunt. CAIETANVS. Manifestũ autẽ diuini miraculi testimoniũ fuit, nulla die sabbati inueniri mãna in campo, & reliquis omnibus diebus inueniri *Dixit autẽ dominus ad Moysen vsquequo nõ vultis custodire mandata mea & legẽ meã?* RVPERTVS. Tripliciter igitur præuaricatione peracta, Vsquequo ait dominus non vultis custodire mandata mea & legem meam? HVGO DE SANCTO VICTORE. Nõdum lex erat data, sed legẽ vocat quodlibet mandatum, sicut de obseruatione sabbati, & de mensura gomor. CAIETANVS. Dixit autẽ dominus ad Moysen. Nomẽ est tetragrãmaton ad significandũ, quòd ipsi summo deo cura est q̃ obseruẽtur dies festi ei dicati. Vsquequo nõ vultis custodire mandata mea & legẽ meã? Ratio quare displicet deo violatio sabbati, redditur inobedietia diuinę legis, vt intelligamus nõ secundũ se, sed ratione diuinę legis requiẽ sabbati seruandã. AVCTOR CAT. Mãdata mea & legẽ meã. Parũ est q̃ Hebraicè legitur תּוֹרֹתַי Vethórothai, Et leges meas. Est enim plurale à Thora. Verba itaq; sunt indignãtis, & increpãtis incredulos. Sẽsus hoîs humiliãdus per fidẽ est in obsequiũ dei, qui obedientiã victimis præfert. Dominus sua munera largitur quãdo & quibus voluerit

Universidad de Deusto
Biblioteca

rit. Tentare veritatẽ dei, perfidię crimen est, diffidere sermonibus ipsius, impietas maxima. *Videte quòd dominus dederit vobis sabbatũ & propter hoc die sexta tribuit vobis cibos duplices.* CAIETANVS. Ipse summus deus Moysen alloquitur de seipso deo in tertia persona. Et ratio nõ colligẽdi die septimo redditur ex alio præcepto, videlicet sabbati instituti ab ipso fonte essendi. Et quidẽ quòd deus dederit sabbatũ filiis Israël, deus ipse hîc cõmemorat, quãdo autẽ dederit, incertũ est. Rationi cõsentaneũ est, vt per patres illud eis dederit, nõ tamen cũ tam arcto vinculo cessandi ab omni opere. Et dicit, dedit vobis, vt in populi beneficiũ institutũ agnoscatur. Et apponitur diuinę institutionis sabbati testimoniũ ex hoc quòd sexta die tribuit panẽ duplicatũ. AVCTOR CATENAE. Tribuit vobis cibos duplices. Hebraicè est לֶחֶם יוֹמָיִם Lèchem iomáim, Panẽ, siue cibũ duorũ dierum vel pro duobus diebus. Sic habẽt & Chaldaica & Septuaginta. Quod idem est cum litera nostra. Omnẽ sensum corporalium & spiritualiũ distractionum dominus pro die sabbati, id est, vacationis prohibuit, vt recollectiores sint ad legis diuinæ cõtemplationẽ. *Maneat vnusquisque apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die septimo.* INTERLINEARIS. Id est, quiescat, nec egrediatur ad operandũ. CAIETANVS. Intellige ergo hoc præceptum sobrię, hoc est, nõ de egressu è domo (nõ enim tabernaculũ pro carcere erat illis die sabbati) sed de egressu ad opus quasi collecturus esset mãna. AVCTOR CATENAE. Doctè admodũ & clarè vertit Latinus Interpres, Maneat vnusquisq; apud semetipsum, quòd Hebraicè legitur שְׁבוּ אִישׁ תַּחְתָּיו Sebu is tachtaf, Manete vnusquisq; sub ipso, Vbi Chaldaica habet, Sedete vnusquisq; in loco suo. Et Septuaginta, εἰς τοὺς οἴκους ὑμῶν, In domibꝰ vestris. Quod de loco secundum corpus videtur intelligere. Apud semetipsum autẽ manere, est seipsum colligere, & quomodo vel proficiat vel deficiat quisq; in legis diuinæ obseruatia, diligẽter meditari, domini gratiã & auxiliũ implorare sabbato. *Et sabbatizauit populus in die septimo.* CAIETANVS. Id est, & requieuit obediẽdo diuino mãdato. AVCTOR CATENAE. Et sabbatizauit populus die septimo. Verbũ Hebraicũ est וַיִּשְׁבְּתוּ Vaisbethu. Sabbath autẽ & sabbatizare significat & quiescere. Vnde Chaldaica hîc habet, Quieuitq; populus in die septimo. Septuaginta vt apud nos. Sed idẽ est. Die septimo vacandũ, eatenus morale est & necessariũ, quod statuto tẽpore domino vacandũ sit, quòd ne differatur ob occupationes tẽporarias, cęremoniale decretũ est, vt septimũ diẽ nõ prætereat quocunq; tandẽ die supputare incipias. Quandoquidẽ etiã dominica dies septima est post dominicã æquè sicut sabbatũ Iudaicũ quod vacationẽ sonat. *Appellauitq; domus Israel nomẽ eius Man, quod erat quasi semẽ coriãdri albũ, gustúsq; eius quasi similę cũ melle.* HVGO DE SANCTO VICT. Id est, mellitæ similæ. Alij etiã dicunt quòd sapiebat vnicuiq; quod magis appetebat. CAIETANVS. Interrogationis nota versa est in nomẽ, adiũcta vna litera tantùm syllabica adiectione. Quod autẽ dicitur, gustúsq; eius quasi similę cum melle, Iuxta Hebræũ legitur, fritillę in melle. Ecce sapor mãnæ cõstans ex tribus, ex sapore panis, ex sapore olei (vtrũq; enim cõplectitur fritilla) & ex sapore mellis. Ex quibus resultabat valde suauis gustatio, quẽadmodum suauis est gustus fritillæ adhibito melle vt experientia testatur. AVCTOR CATENAE. Gustúsq; eius quasi similæ cũ melle, quod Hebraicè legitur: וְטַעְמוֹ כְּצַפִּיחַת בִּדְבָשׁ Vetahemo chezappichith bidbas, Et gustus eius sicut laganũ siue massa vel pasta oleo frixa cũ melle. Alij reddunt, Et gustus eius sicut placentę oleatæ. Sunt & qui dicãt vocẽ Hebreã zappichit, pro crustula accipi quæ cum pinguedine coquitur & melli immergitur. Chaldaica habet, Gustúsque eius quasi lagana frixa cum melle. Septuaginta, ὡς ἐγκρὶς ϕὺ μέλιτι, Vt simila in melle. Quæ omnia idem dicũt cum litera nostra. Impositio itaque nominis Man, vnde causam sumpserit, iam secũdò notatur, & suppletur superius neglectum, quia fuerit vt semen coriãdri, & album, & gustus ipsius velut pastæ cum melle, habebat enim suauissimum saporem. Quo dominus ostendebat dulcedinem suam in filios suos, vt vnusquisque voluntati palatóque deseruiret. Intelligendum autem hoc de piis, impiis enim leuissimus habebatur & insipidus. Semini autem coriandri comparatur pro quantitate & figura, non autem colore, qui lucidus illi aderat & albus, cum coriandro niger adsit.

Mystice. GREGORIVS DECIMO OCTAVO MORALIVM. Quia in hac vita nil laboriosius quã terrenis
Cap.28. desideriis ęstuare, & nihil quietius quã huius seculi nihil appetere, hinc est quòd Israëliticus populus custodiã sabbati accepit in munere, & è cõtra est Aegyptus muscarũ multitudine percussa. Populus nãq; qui deũ sequitur, accipit sabbatũ, id est, requiẽ mẽtis, vt nullo in hac vita desideriorũ carnaliũ appetitu fatigetur. Aegyptus verò quæ huius mũdi speciẽ tenet, muscis percutitur. Musca enim nimis insolẽs & inquietũ animal est. In qua quid aliud
Eccles.10. quã insolẽtes curæ desideriorũ carnaliũ designãtur? Vnde aliàs dicitur, Muscæ morientes perdunt suauitatẽ vnguẽti, quia cogitationes superfluæ quæ assiduè in animo carnalia cogitãte, & nascũtur & deficiunt, eã suauitatẽ qua vnusquisq; intrinsecus per spiritũ vnctus est, perdunt, quoniã integritate eius perfrui nõ permittũt. Aegyptus ergo muscis percutitur, quia eorũ corda qui terrenã vitã diligunt, dũ desideriorũ suorũ inquietudinibus feriuntur, turpitudinibus cogitationũ carnaliũ ad ima depressa sunt, vt ad quietis intimæ desideriũ nõ leuentur. Vnde cùm mira pietatis ope ad cor veritas venit, priùs ab eo cogitationũ carnaliũ æstus eiicitur, & post in eo virtutum
Cap.51. dona disponit. CYRILLVS LIB. QVARTO SVPER IOANNEM. Deus igitur, nõ quia vmbris gaudebat, sed quia per eas ad veritatẽ oẽs inducere voluit, quiescere in sabbato iussit, vnde per Moysen increpando dicebat. Quousq; nõ vultis audire mãdata mea, & legẽ meã cognoscere? Ideo dñs dedit vobis in sexta die duorũ dierũ panẽ, vt domi vestrę sedeatis, nullus vestrũ exeat de domo sua die septima. Intelligis ab omni labore liberã vitã præfigurari, nihil agere in sabbato præcepit, colligere quicquã nõ permittit, in suo quemq; loco morari iu-
Hier.17. bet, quibus oĩbus quid nos doceat dicemus, si Hieremiæ cõsimilẽ locũ repetemus. Hæc dicit dñs, Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbati, nec inferatis per portas Hierusalẽ, & nolite eiicere onera de domibus vestris in die sabbati sicut præcepi patribus vestris. Nõ permittit aliquẽ onere deprimi, quia nemo tũc delectorũ põdere agitabitur, nec egredi à Hierusalẽ iubet, quia sanctorũ multitudo cœlestẽ Hierusalẽ ingressa, nũquã inde amplius exibit, nec illis bonis vnquã priuabitur. Vocatio enim & gratia dei firma est, vt Paulus ait, Ite-
Rom.11. rum autem candẽ repetisse rem videtur, dicẽs, Nõ exibitis è loco vestro, subsistẽdens multas esse apud patrẽ mã-
Ioan.14. siones. Cuius rei figurã varietate sua tabernaculũ obtinebat, dabitur enim vnicuique mãsio secundũ merita sua,
Esa.35. & qui tabernacula illa possidebunt nunquã horum numerũ diuinitùs sibi donatorũ iacturã faciẽt. Cui rei etiam Esaias attestatur, dicens, Oculi tui videbunt Hierusalẽ ciuitatem, diuitẽ, tabernacula quæ nõ quatiẽtur nec mouebuntur

A uebuntur in seculum. Immobilem enim, atque stabilem illam vitam fore ostendit. Sancta enim omnino ex Christo dedicata erit. GREGORIVS VIGESIMO SEXTO MORALIVM. Dicamus & aliter. Maneat *Cap.36.*
vnusquisq; apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die septimo. In tot locis inclinamur, in quot superuacuis curis extẽdimur. Nã sicut locꝰ est corporis spatiũ corporale, ita locus est mẽtis vnaquæq; intẽtio cogitationis. Quę dũ huc illúcq; impellitur, si delectatione aliqua cogitationis suæ libenter occupatur, velut in quodã loco ponitur vt requiescat. Nã quoties victi tędio à cogitatione in cogitationẽ ducimur, quasi fessa mẽte de loco
B ad locũ migramus. Tot itaq; loca culmen mẽtis inclinant, quot subortę cogitationes vnitatem bonæ intẽtionis dissipãt. Recta etenim mẽs staret, si vni cui debuerat cogitationi semper inhęreret. Recta mẽs staret, si nõ se innumeris motibꝰ fluxa mutabilitate prosterneret. Sed dũ nũc ista pertractat, nũc ad alia labitur, quasi per locorũ multitudinẽ, à statu suæ rectitudinis inclinatur, & dũ per plura se tẽdit, ab vna cui adhęrere debuit intẽtione se deii-
B cit. Qui tamẽ mutabilitatis vsus ex primæ præuaricationis vitio, iã quasi in naturã venit. Nã cũ stare animus in semetipso nititur, à semetipso aliquo modo etiã nesciędo deriuatur. Humana nãq; anima ab vnaquaq; re cui intẽdit fastidio impellẽte remouetur. Sed dũ inhiãter cogitãda appetit, & repẽte cogitata fastidit, docet quòd aliũde pẽdet quæ quolibet posita nõ requiescit. Ad illũ quippe suspęsa est, à quo formata. Et quia ad deũ solũ appetẽdum facta est, omne autẽ quod infra appetit, minus est, iure ei nõ sufficit quod deus nõ est. Hinc est quòd huc illúcq; spargitur & ab vnaquaq; re (vt diximus) fastidio impellẽte remouetur. Delectationis videlicet auida, quærit quomodo pausẽt, vnũ verò quẽ sufficienter habere poterat, amisit. Vnde nũc per multa ducitur, vt quia qualitate rerũ non potest, saltẽ varietate satietur. Voles itaq; seruos suos dominus ab innumeris cogitationũ motibus abstrahere, & vni tantũ cui debent semper cogitationi (dei videlicet) inhærere, dicat nunc, Maneat vnusquisq; apud semetipsum, & nullus egrediatur de loco suo die septimo. Sãcti enim viri quia cauta se obseruatione custodiũt, ne ab intẽtione sua mutabiliter dissoluãtur. Et quia idẽ esse appetũt ad cogitationẽ qua deũ diligunt, se so-
C lerter astringũt. In contẽplatione nãque creatoris hoc accepturi sunt, vt vna semper mẽtis stabilitate perfruãtur, nulla eos tũc mutabilitas dissipat, quia scilicet eorũ cogitatio sibimetipsi semper indissimilis perseuerat. Hoc ergo cũ labore nunc conãtes imitãtur, quod post in munere gaudẽtes accipiunt. Cui se Propheta immutabilitati, *Psal.26.*
virtute amoris astrinxerat, cũ dicebat: Vnã petij à domino, hãc requirã, vt inhabitẽ in domo domini. Huic Pau- *Philipp.3.*
lus vnitati intẽtione adhæserat, dicẽs: Vnum autẽ quæ retro sunt oblitus, ad ea quæ antè sunt extẽtus sequor ad palmã supernæ vocationis Christi. Nã si quid in eorũ corde humanitùs diffluit, mox hoc discussio seuera restringit, & cũ quasi pueriliter cogitatio labitur, iuuenili mox coërtione refrenatur. Vnde fit vt sparsam mentẽ cõtinuò
colligãt, & in vna quantũ prævalent cogitatione cõponãt. IDEM LIB. OCTAVO. Sed & aliter. Locus ho- *Cap.15.*
minis, sed nõ localis, ipse scilicet cõditor extitit qui hũc vt in semetipso cõsisteret creauit. Quẽ nimirũ locũ tunc
homo deseruit cũ seductoris verba audiẽs, à cõditoris amore discessit, sed cũ omnipotens deus redimẽdo se ho-
D mini etiã corporaliter ostẽdit, ipse (vt ita dixerim) fugitiui sui vestigia subsequens, ad retinẽdum quẽ amiserat hominẽ locus venit, si enim appellari locus nequaquã cõditor posset, deũ laudãs
Psalmista nõ diceret, Filij seruorũ tuorũ habitabunt ibi. Ibi enim nõ dicimus, nisi cũ locũ specialiter designamus. *Psal.101.*
Dicere ergo dei ad hominẽ, Nõ egrediatur quisq; die septimo de loco suo, est ac si diceret, à cõditoris sui amore
in die sanctæ festiuitatis nõ discedat. INTERLINEARIS. Appellauitq; domus Israël nomen eius Man, quod erat quasi semẽ coriandri albũ, gustúsq; eius quasi similæ cũ melle. Nẽpe quia verbũ dei quod caro factum est, purũ & lucidũ manet. THEODORETVS. Dictum præterea illud sapiẽtis Sirach quod de manna pronunciatũ esse videtur, Dedisti illis manna pro cibo omnẽ delectationẽ in se habens: de verbo quoq; dei optimè
dici nõ ambigimus, ad omnẽ enim spirituale cibum accõmodatum est. Vt modò in Christo geniti Infantes qui
rationale lac concupiscunt: similiter & in Christo Infantes, verbum dei vt potum sumant. Perfectiores verò
qui exercitatos habẽt sensus, illud vt solidũ cibum sumant ad discretionẽ boni ac mali. ORIGENES. Sed
E festinẽmus & nos cœleste manna susçipere. Istud enim manna prout vult quisque talem saporem reddit in ore eius. Audi enim & dominum dicentem iis qui accedunt ad se, Fiat tibi secundum fidem tuam. Et tu ergo si vebũ dei quod in Ecclesia prædicatur, tota fide, tota deuotione susçipies, fiet tibi ipsum verbũ quodcũq; desideras. Verbi gratia, si tribularis, consolatur te, dicens, Cor contritum & humiliatum deus non spernit: si lætaris pro spe futura cumulat tibi gaudia dicens, Lætamini in domino & exultate iusti. Si iracundus es, mitigat te, dicẽs: Desine ab ira, & derelinque indignationem. Si in doloribus, sanat te, dicens: Dominus sanat te omnes languores tuos. Si paupertate consumaris, consolatur te, dicẽs: Dominus alleuat de terra inopem, & de stercore erigit pauperem. Sic ergo manna verbi dei reddit in ore tuo saporem quencunque volueris.

F *Dixit autẽ Moyses, Iste est sermo quẽ præcepit dominus: Imple gomor ex eo, & custodiatur in futuras re-* 5
trogenerationes, ut nouerint panẽ quo alui uos in solitudine, quãdo educti estis de terra Aegypti. Dixit-
que Moyses ad Aaron, Sume uas unũ, & mitte ibi Man, quantũ potest capere gomor, & repone corã do-
mino ad seruandũ in generationes uestras, sicut præceperat dominus Moysi. Posuitque illud Aaron in tabernacu-
lo reseruandum. Filii autem Israël comederunt man quadraginta annis, donec uenirent in terram habitabilem. Hoc
cibo alíti sunt usque quo tangerent fines terræ Chanaan. Gomor autem decima pars est ephi.
AVCTOR CATENAE. Vt tãti beneficij perpetuò memores essent filij Israël, & qui erãt ab eis nascituri, 5
nec vllo vnquã tẽpore operum domini obliuiscerentur, præcipit Moyses ad mandatum tamen domini, de con
seruatione Mannæ, in hunc qui sequitur modum. *Dixit autem Moyses, Iste est sermo quem præcepit dominus: Imple gomor ex*
eo, & custodiatur in futuras retrogenerationes, vt nouerint panem quo alui vos in solitudine, quãdo educti estis de terra Aegypti. HVGO
DE SANCTO VICT. Imple Gomor ex eo, & custodiatur. Hoc dictũ est per anticipationẽ. CAIETANVS.
Intellige nanq; hoc præceptũ domini nõ tunc promulgatũ in deserto Sin, sed postquã perfectũ est tabernaculum
cum arca domini. More siquidẽ suo Moyses cõplere intendit præcepta data circa manna, & propterea narrat hîc

 præceptum

Universidad de Deusto Biblioteca

præceptũ seruandi mãna in perpetuas generationes. AVCTOR CATENAE. Et custodiatur in futuras re- G
trogenerationes. Hebraicè est לְמִשְׁמֶרֶת לְדֹרֹתֵיכֶם Lemismèreth ledoróthechem, Ad custodiã in generationes ve-
stras. Alij, Quod seruetur apud posteros vestros, reddũt. Septuaginta, εἰς ἀποθήκην εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν, Ad repositio-
nẽ in generationes vestras. Chaldaica totũ locũ ita legit, Plenũ gomor ex eo seruate in generationes vestras. Quę
omnia idẽ dicunt cũ Latina litera. Vt nouerint panẽ quo alui vos. Verbũ הֶאֱכַלְתִּי Heechálti, præteritũ est in Hi-
phil ab Achal, & propriè, comedere feci significat, sicut & Chaldaica legit, à qua tamẽ non discrepat sensus verbi
Latini Interpretis. Sic & quod sequitur, Quãdo educti estis, vbi Hebraica sunt בְּהוֹצִיאִי אֶתְכֶם Behozij ethchem,
Quãdo eduxi vos, Est præteritũ in hiphil à iaza verbo. Et sic etiã habet Chaldaica. Sed hæc parua sunt. Cõserua-
culũ itaq; institui præcipitur ipsi man, altero & nouo miraculo, quo asseruaretur mãna sine putrefactione & ver-
mibus, quãdiu dominus volebat, in monumentũ & testimoniũ, vt & posteri viderẽt aliquãdo quo cibo aluisset
dominus filios Israël in deserto quadraginta annis. *Dixítq; Moyses ad Aaron, sume vas vnũ, & mitte ibi man, quantũ potest ca-* H
pere gomor, & repone coram domino ad seruandum in generationes vestras, sicut præceperat dominus Moysi. AVGVSTINVS IN
Quæst.61. QVAEST. SVPER EXODVM. Quæri potest vbi Aaron poneret ante deũ quãdo nec vllũ simulachrũ fuit,
nec arca Testamẽti iã fuerat instituta. An fortè ideo de futuro dixit, repones, vt intelligeretur tũc ante deũ posse
reponi, quãdo futura erat arca? An potius ante deũ dictũ est, quod fit ipsa deuotione offerendi in quocunq; loco
poneretur, ibi enim est deus? Sed illud quod adiũgit, Et reposuit Aarõ ante testimoniũ ad reseruandũ priorẽ ma-
gis sensum asserit. Hoc enim modo scriptura dixit per prolepsim quod postea factũ est, cũ esse cœpit tabernaculũ
testimonij. AVCTOR CATENAE. Sume vas vnũ, Hebraica dictio est צִנְצֶנֶת Zinzéneth, quã aliqui lagun-
culã, aliqui scutellã, nonnulli phialã, alij vrnam, quidã vasculũ reddidere. Certũ est autẽ esse genus vasis, & solũ
inueniri in loco præsenti. Notãdum autẽ quòd Septuaginta legũt, στάμνον χρυσοῦν ἕνα, Vas aureũ vnum, sed nec in
Hebræo nec in Chaldæo codice aurũ habetur. Quod tamẽ ita fuisse omnino tenendum est auctoritate Apostoli
ita dicẽtis Hebræorũ nono: Post velamẽtum autẽ, secundũ tabernaculum quod dicitur sancta sanctorũ, aureum I
habẽs thuribulũ, & arcã testamẽti circuntectã ex omni parte auro, in qua vrna aurea habẽs mãna, & virga Aaron,
&c. Et mitte ibi Man quãtũ potest capere gomor. Nõ discrepat sẽsus ab Hebraico וְתֶן שָׁמָּה מְלֹא הָעֹמֶר מָן Iethen
sãmma melo hahómer man, Et pone seu mitte ibi plenũ gomer mãna. Sic habet & Chaldaica, sic & Septuaginta,
Et repone corã domino, Id est, in arca testimonij, Sicut præceperat dominus Moysi. Antiquiores codices habent
præcepit. Ita etiã legit Chaldaica & Septuaginta, licet verbũ צִוָּה Ziua, vtroq; modo reddi possit. Et fortè habuit
respectũ Moyses ad tẽpus repositionis Aaron, quãdo scilicet vas mãnæ locauit in tabernaculo, vt tũc rectè dice-
re potuerit, sicut præceperat dominus Moysi, quãdo videlicet primũ pluit mãna de cœlo. Cõtigerunt igitur hæc
circa finẽ vitæ Moysi & Aaron, iam proximorũ morti, & propediẽ mãnæ depluitione cessatura, paratáq; iandu-
dum arca. Nõ est enim prius & posterius in lege secundũ Hebræos, quia alicubi citiùs & nõ suo loco scribũtur, dũ
scilicet hîc de primo mãnæ vsu fit mẽtio, etiã quæ circa illud postea acta sint pariter cõscribuntur. Quãdoquidẽ
hic liber nõ scriptus est primis illis diebus egressionis, sed postremis annis moræ in deserto. *Posuítq; illud Aaron in* K
tabernaculo reseruãdũ. CAIETANVS. Quod priùs dixerat corã domino ad custodiã, modò exponit executioni
mãdatum, locãdo phialã aureã plenã mãna ante arcã testimonij. AVCTOR CATENAE. Posuítq; illud
Aarõ in tabernaculo reseruãdum. Pro tabernaculo Hebraicè est הָעֵדֻת Haheduth, quod propriè testimoniũ signi-
ficat, Vnde quidã legunt, Posuítq; illud Aaron corã testimonio, id est, corã arca testamenti vel testimonij. Ita ta-
mẽ vt corã ponatur pro intra, hoc est, intra arcã quæ testimoniũ vocatur Israëlis, propter tabulas fœderis, & quæ
mox post acceptam legẽ formari iubetur. Ita tamẽ vt omnia quæ hîc dicuntur, sint per anticipationẽ dicta, quasi
dicerẽtur post cõditum tẽplum & tabernaculũ. Sciẽdum tamen Chaldaicã editionẽ quã recentiores literati ferè
oẽs sequuntur, aliter locũ hunc legere, quã Latinus Interpres & Septuaginta habeant, nẽpe sic: Sicut pręcepit do-
minus Moysi, ita reposuit illud Aarõ corã testamẽto in custodiã. Vt clausula illa, sicut præcepit dominus Moysi,
non cũ superiùs dictis, sed cũ his quæ hîc dicũtur cõiungatur. Et fortè huic lectioni nec repugnãt Hebraica, quæ
ante dictionẽ כַּאֲשֶׁר Caaser habẽt colum, id est, sophpasuk, & post dictionẽ מֹשֶׁה Mose habẽt coma, hoc est, Ath- L
nach. Quorũ primũ in fine clausulæ præcedẽtis ante nouæ inchoationẽ, secundũ verò in medio poni cõsueuit, vt
apud nos sunt punctus, & virgula, quæ tamẽ apud Hebraicarũ literarũ peritos magis probabuntur. *Filij autẽ Israel*
comederũt man quadraginta annis, donec venirẽt in terrã habitabilẽ. AVGVSTINVS IN QVAEST. SVPER EXO-
Quæst.62. DVM. Significauit scriptura per prolepsim, id est, hoc loco cõmemorãdo quod etiã postea factum est, nõ edisse
filios Israël in eremo nisi mãna. Hoc est enim quod ait vsq; ad terrã quæ inhabitatur, id est, quæ iam non est ere-
mus, nõ quia cõtinuò vt venerunt ad terrã habitabilẽ, destiterunt vesci manna, sed quia nõ antè. Traiecto enim
Iordane significatur mãna cessasse, vbi panes terræ mãducauerunt, quãdo ergo ingressi sunt habitabilẽ terram,
antequã transierunt Iordanem, vel tantũ manna vesci, vel vtroque cibo potuerunt. Hoc quippe intelligi potest,
quãdo cessasse manna non dicitur nisi Iordane traiecto. Cur autẽ in illa eremi inopia etiã carnes desiderauerint,
quãdo de Aegypto cum suis valde multis pecoribus exierunt, magna quæstio est. Nisi fortè dicatur, cũ per eremũ
pascua tãta nõ essent, & ex eo minor futura videretur fœcunditas pecorũ pepercisse illos pecoribus, ne omnibus M
deficiẽtibus etiã sacrificiis necessaria defuissent, vel si quid aliud dici potest, vnde quæstio ista soluatur. Cõgruẽ-
tius tamẽ creditur nõ eos carnes desiderasse, quas de pecoribus habere poterãt, sed eas quæ deerãt, ex aquis videli-
cet. Ipsas quippe in illa eremo non inueniebãt. Vnde & in illis ortygometra data est, id est, aues quas coturnices
multi Latini interpretati sunt, cũ sit aliud genus auiũ ortygometra, quãuis coturnicibꝰ nõ vsquequaq; dissimile.
Nouerat enim deꝰ quid desiderarẽt, & desideriũ eorũ quo carnis genere satiaret. Sed quia scriptura cõcupiuisse il-
los carnes dixerat, nec expresserat cuiusmodi carnes, ideo quęstio facta est. IDEM LIB. PRIMO DE MIRA-
Cap.23. BILIB. SACRAE SCRIPT. Ingressi ergo solitudinẽ sexcẽta ferme milia peditũ pugnatorũ, excepto purgamẽ-
to exercitus, id est, innumerabili & ꝑmiscuo vulgo qđ de Aegypto cõscẽderat, deꝰ per annos quadraginta, mãna
Psal.77. .i. cœlesti pane saturauit. Deniq; de illo pane & Psalmista postmodũ cõmemorãs, dixit, Panẽ cœli dedit eis, panẽ
angelorũ mãducauit homo. Qui ꝑ noctẽ semp excepta nocte sabbati, cũ rore descẽdẽs, circa castrorũ locũ cãdorẽ
niuis

A niuis ostẽderet. Erat enim (inquit scriptura) quasi semen coriandri & coloris bdelij, album quasi nix. Hoc autem
solis ortum sufferre non poterat, sed continuò liquefiebat cùm versa vice collectum, & mola confractum, in
condendis panibus ignis ardorem sustentabat. Et si quis in mane alterius diei residuum aliquid ex eo relinque-
ret, vermibus scatebat. Cùm tamen gomor mensura manna sanum per longa postmodum tempora plena arca
reseruabat. In quo & mirabili & necessario tunc signo, exceptis iis quæ ad figuralem expositionem pertinent,
studiosis mentibus subueniunt quæ suæ explanationis illuminationẽ domini adiutorio exigunt. Primùm enim
vtrum panis sit quæritur. Et quomodo panis Angelorum vocatur. Et si cibus ille nihil terrenæ naturæ habuis-
se describitur, quomodo adhuc in terra positi, & vitiis carnalibus subiecti, ex eo homines sustentantur? Panis
enim in Psalmistæ prædicto versiculo, vt diximus, cœlestis esse describitur, qui de nubibus pariter cũ pluuia tri-
buitur. Quæ nubes (vt antè iã diximus) per scripturas cœlorũ nomine vocitantur. Panis enim angelorũ cibus ille
B dicitur, non quòd illo angeli qui cibo nõ egent, saturentur, sed quòd per angelorũ ministerium tale officiũ, sicut
lex & cętera populo prębebãtur, quæ disposita per angelos in manu mediatoris tribuitur. Qualiter ergo homines
qualescunq; sustentare potuisset, nisi terrenũ aliquid in sua substantia haberet? Sed vnde nubibus manna pluens
terrenam substantiam habere monstrabitur, nisi fortè aëris ipsius inferior pars terrenã aliquam naturã retinere
ostendatur? Quomodo enim auium volantiũ corpora sufferre valuisset, si nõ terrenæ soliditatis aliquid aër con-
tineret? Quapropter illa substãtia & nubes fultæ terrę ipsius natura, & in niues & grãdines cõgelascunt, qui penè
duritiã lapidum cõtrahũt. Quid igitur hoc capacibus animis repugnat, si sicut nubes grãdinis lapillos cõcipiũt,
sic & mannæ grana gignere potuerunt, præsertim cũ ad terrã veniens, veluti cum cognito rore, si illud sol ortus
inueniret, quasi grãdo in terra liquescẽs deperiret? Atq; ita fieri poterit, vt mãna in terreni aëris huius partibus ge
nitũ terrenis hominibus præbuerit cibalẽ pastum. Ista etenim pars inferior aëris, terra etiã in scriptura diuina no
minatur, dum in centesimo quadragesimo octauo Psalmo, Prophetali spiritu in domini creatoris laudẽ omnes
C creaturæ incitantur. Sic nanq; cõsummatis his quæ ad superiorẽ ornatum cœli pertinent, cũ ad partes aëris huius
inferiores venitur, taliter subinfertur, Laudate dominũ de terra, & cætera, vsq; verbum eius. Ecce nunc crassiorẽ *Psal.148.*
nubibus & vaporibus insertũ aërẽ, terrã Propheta nominauit, & antequã ad inferioris terræ quæ posteà subinfer-
tur spatia perueniat. In illa ergo superiori parte terræ vbi grãdo & nix gignitur, nascebatur manna, & in cibum
inferioris terrę partis hominibus per Angelos administrabatur. Ex quo facilè dinoscitur nõ aliunde extra natu-
ram quæsisse, sed de terra deus victũ præparasse, nõ quòd deus quotidie illis panẽ illum cõmunem etiã in deserto
præstare non posset, sed vt homo pastus de nubibus sciret, quia non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo
quod de ore dei procedit. Sicut enim naturæ imperauit vt homo saturaretur pane, ita etiã de omni quacunq; re,
si ita illi iusserit, quomodo habebat, & tunc de nubibus pluuiã victum incolumẽ. CAIETANVS. Filij autẽ
Israël mãducauerunt manna, &c. Hinc apparet quòd diximus, videlicet Moysen assumpsisse prouinciã scribẽdi
in hoc capitulo quæ erãt scribenda de manna. Scribit enim hîc vsq; ad quadragesimũ annum cõtinuè subsecuta
D circa mãna. AVCTOR CATENAE. Donec venirẽt in terrã habitabilẽ. Dictionẽ נוֹשָׁבֶת Nosábeth, & ha-
bitabilẽ, & habitandam, & habitatam reddi potest. Chaldaica & Septuaginta sicut Interpres habitabilẽ legunt.
Porrò miraculũ in se magnũ est, quòd è cœlo filios Israël quadraginta annis cibauit, hoc est, de ęthere & aëre, quo
declaratur prouidẽtia dei, qui suorũ vbiq; sic curã gerit, vt eis omnino nihil vnquã desit. *Hoc cibo aliti sunt vsque-*
quo tãgerẽt fines terræ Chanaan. AVGVST. IN QVAEST. SVPER EXODVM. Alia litera, Mãna ederũt quo- *Quæst.63.*
adusq; venirent in partẽ Phœnicis. Iam dixerat quoadusq; venirẽt ad terrã quæ inhabitatur. Sed quia nõ expres-
serat propriè quã diceret, repetitione videtur quandam proprietatem expressisse, dicẽdo in partẽ Phœnicis. Sed
tunc illã terram sic credendũ est appellatã, modò enim hoc nõ vocatur nomine. Alia quippe est quę Phœnice ap
pellatur regio Tyri & Sydonis, qua illos transisse nõ legitur: quanquã scriptura fortasse potuerit terrã Phœnicis
appellare, vbi palmarũ arbores iam esse cœperant post eremi vastitatẽ, quoniã palma Græcè sic appellatur. In ini-
tio enim profectionis suæ inuenerant locum vbi septuaginta palmarũ arbores fuerant, & duodecim fontes, sed
E postea eos excepit eremi prolixitas, vbi tale aliquid nõ fuit, quousque venirent ad loca quæ colebantur. Verũ ille
sensus est probabilior, vt credamus sic appellatam tunc fuisse terrã. Multarum enim terrarum & locorum, sicut
fluminũ & vrbium, nomina certis existentibus causis antiquitate mutata sunt. CAIETANVS. Hoc cibo
aliti sunt vsquequo tangerent fines terræ Chanaan. Nõ potuit plus rei gestæ scribere, quia ipse mortuus est ante-
quam populus trãsiret Iordanẽ, sed Iosue capite quinto scribitur, quòd etiam post trãsitum Iordanis vescebãtur
manna vsque ad tempus nouarum frugum, ita quòd vsque ad pascha aliti sunt manna post trãsitum Iordanis.
AVCTOR CATENAE. Hoc cibo aliti sunt vsquequo tangerent fines terræ Chanaan. Non discrepat hæc
versio à sensu Hebraico. Ibi enim legitur אֶת הַמָּן אָכְלוּ עַד בֹּאָם אֶל קְצֵה אֶרֶץ כְּנָעַן Et haman áchlu had boam el
keze erez Chenáan, Man comederũt donec venirent in fines siue confinia terrę Chanaan. Sic habet & Chaldai-
ca. *Gomor autẽ decima pars est ephi.* HIERONYMVS IN ESAIAM. Batus cõtinet tres amphoras, & ephi *Cap.5.*
quod Septuaginta μέτρα τρία, id est, tres mensuras interpretati sunt, tres modios. Batus autẽ in liquidis speciebus
F dicitur, & ephi, siue epha eiusdẽ mensuræ in aridis, sicut in Ezechiel iuxta Hebraicum legimus, Ephi iustũ, & ba-
tus iustus erit vobis, ephi & batus æqualia, & vnius mensuræ erunt, vt capiat decimam partem cori batus, & de-
cimam partem cori ephi. RABANVS. Ephi mensura est trium modiorum vt in libro Ruth ostẽditur, &
gomor mensura est Atticorũ Chœnicum trium, vnde & in Leuitico & in Numerorũ libro, quotienscunque de-
cima pars ephi in sacrificio exhiberi iubetur, mensura gomor expensa intelligitur. CAIETANVS. Le-
gendum esset homer & epha, & sunt nomina mensurarum incertæ nobis quantitatis. Sunt autem mensu-
ræ non pondere, sed capacitate, non liquidorum, sed solidorum, quemadmodum modius & similes men-
suræ. AVCTOR CATENAE. Gomer decima pars ephi. Hoc latè exponit diuus Hieronymus, At He-
bræi quidã dicunt esse id quod à nobis appellatur modius. Septuaginta hoc in loco ipsum ephi hoc modo expo
nũt, τὸ δὲ γόμορ δέκατον τῶν τριῶν μέτρων ἦν, hoc est, gomor erat decima pars triũ mensurarũ. Vidẽtúrq; intellexisse
tres modios per tres mensuras, nam loco triũ mensurarũ, ponitur ephi Hebraicè. Chaldaica verò editio ita legit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gomor autẽ erat decima pars triũ ſatorũ. Ex quibus omnibus videtur innui, quòd tres amphoræ, tres modij, tres G menſuræ, tria ſata, batus & ephi, vnum & idem ſint, videlicet decima pars cori, horum autem partem decimam contineat ipſum gomor. Menſuræ autem ſecundum loca, tempora & gentes tam variæ ſunt, vt nihil certi facilè de his rebus poſsit conſcribi, præter ea quæ iam paſsim leguntur à pluribus eruditè tractata, continuò tamen hominum auaritia & impoſturis menſuræ mutantur.

Myſticè. AVCTOR CATENAE. Quid per manna ſignificatum ſit Chriſtus exponit Ioannis ſexto, dicens ſe eſſe panem verum, qui de cœlo deſcendit, vt quicunque ex eo ederit, vitam ſit habiturus æternam. Qui manna comedebant, moriebantur, qui manducat hunc panem, viuet in æternum. Hic eſt cibus animarum fidelium, quo ſuſtentantur ad vitam ſemper duraturam, quo reficiuntur conſcientiæ piorum. Arcula autem illa in qua manna ſeruatur, eſt Chriſti domini noſtri ſacroſancta humanitas, in qua corporaliter diuinitas habitat, quæ panis eſt vitæ, ſeruatúrque coram domino in terra promiſsionis in tabernaculo ſancti ſanctorum non facto manibus, H hoc eſt, in dextera dei patris. INTERLINEARIS. Vel manna eſt ſanctiſsimum Euchariſtiæ ſacramentum, quòd Aaron ponit in tabernaculo reſeruandum, id eſt, ſancti domini ſacerdotes in Eccleſia in æternam paſsionis dominicæ memoriam. Quo per quadraginta annos in deſerto veſcuntur filij Iſraël, donec veniant in terram habitabilem, hoc eſt, fideles toto tempore præſentis vitæ quo ſecundum nouum & vetus Teſtamentum viuũt (quater enim decem quadraginta fiunt) ſuſtentantur ſpiritaliter, donec ad terram viuentium perueniant, vbi in quiete habitant ſancti, huius ſeculi deſerto tranſmiſſo. CYRILLVS LIBRO TERTIO SVPER

Cap. 34. IOANNEM. Dixítque Moyſes ad Aaron, Sume vas aureum vnum, mitte ibi manna, &c. Ex admiratione iam exclamauerim, O profunditatem diuitiarum ſapientiæ, ac cognitionis dei. Incomprehenſibilis nempe in ſcripturis ſapientia latet, & magna profunditatis altitudo in ipſis inuenitur. Conſidera, oro, diligentiùs, quid in hac vltima particula reconditum eſt. Nam quoniam verum manna illo ſenſibili figuratus eſt Chriſtus, neceſſariò nunc docet, qua gloria & virtute plenus eſt qui Chriſtum in ſeipſo recondit, qui Ieſum in corde per veritatem ac fidem rectam fixum firmiter gerit. Audis enim quomodo vas aureum per Aaron impletur manna, & coram deo ad perpetuam conſeruationem reponitur. Pia enim, ſanctáque anima, quæ Chriſti fidem concepit, quæ totum in ſeipſa cœleſtem theſaurum condidit, pretioſum atque aureum vas eſt, & à pontifice omnium deo patri offeretur, ſeruabitúrque in conſpectu eius in æternum. Meritò igitur inflatos Moyſis doctrina Iudæos, putantéſque ab eo manna datum priſcis fuiſſe, nec aliquid vltra figuram intelligentes, Chriſtus redarguit, dicens, Amen dico vobis non Moyſes dedit vobis manna. Oportebat enim omnino illos miniſtrum ſolummodo fuiſſe

Cap. 36. Moyſen non ignorare, res enim ipſa nõ potuit hominis opus eſſe, dei ergo fuerat munus, quo cœleſtis panis, non vnius gentis, ſed totius mundi vita ſignificabatur. IDEM. Illud etiam ſcire oportet, quòd quadraginta in-

Ioſue. 5. tegris annis Moyſe adhuc viuente, manna illud ſenſibile Iudæis largiebatur à deo, ſed poſtquam Moyſes diem ſuum obiit, & ductor populi Ioſue factus eſt, Iordanéque traiecto, lapideis circunciſi gladiis, pane nutriti ſunt, non amplius manna pluente deo. Hinc ſignificatur quia cùm Moyſes naturæ conceſſerit, id eſt, quando legalis K cultus figuræ ad exitum venerint, Chriſtus verus Ieſus atque ſaluator nobis apparuit, qui ſaluum fecit populum

Matth. 1. ſuum de peccatis eorum. Et tunc nos Iordanem tranſgreſsi ſpiritalem circunciſionem doctrina duodecim lapi-

Zach. 9. dum, id eſt, diſcipulorum Chriſti accepimus. De quibus ſcriptum eſt, quòd lapides ſancti voluũtur in terra, omnem enim orbem terrarum peragrarunt illi, qui nos circũciſione non manufacta, ſed ſpiritali per ſpiritum ſanctum circunciderunt. Quando igitur ad regnum cœlorum per Chriſtum vocati ſumus (non enim aliud ſignificat Iudæorum in repromiſsionis terram ingreſſus) tũc & manna ſenſibile deſiit. Non enim literali amplius legis

Ser. 34. de Quadrag. ſenſu, ſed cœleſti pane, id eſt, Chriſto ad vitam æternam nutritur, & morte deſtructa dei participes, gratia ſancti ſpiritus, & communicatione corporis domini efficimur. AMBROSIVS IN SERMONIBVS. Videamus ſi in ſcripturis myſticum ſanctæ quadrageſimæ numerum poſsimus inuenire. Legimus quòd ſanctus Moyſes in eremo quadraginta annorum curriculo filios Iſraël cœleſti manna nutrierit. Bonus ergo numerus qui ſem per cœlum aperit. Bonus (inquam) numerus per quem iuſtitia Noe ſaluatur, & Iſraël filij ſaginantur. Vnde & nos L obſeruemus hunc numerum, vt aperiantur nobis cœli, quatenus & pluuia nos gratiæ ſpiritualis irroret, & ſpiritualium ſacramentorum manna reficiat. Inſtar enim patrum noſtrorum hac obſeruatione quadrageſimæ & iuſtificamur & paſcimur. Iuſtificamur lauacro, paſcimur ſacramentis. Sed dicet aliquis filios Iſraël in Eremo quãdo manna ſaturati ſunt minimè ieiunaſſe. Ego autem dico illos non niſi abſtinentiæ tũc vacaſſe, atque ideo cœleſtis alimoniæ gratiam meruiſſe. Primùm quia deſertum omne ieiunium eſt, quia anxietas ſolitudinis concupiſcentiam repellit eſcarum, deinde in Eremo vnde accuratæ epulæ? vnde vina preciosa? vnde quadraginta annorum tempore qualiſcũque ſubſtantia? Intelligimus ergo ieiunaſſe filios Iſraël, quia cognoſcimus illis eſcarum copiam defuiſſe, & tunc ſumpſiſſe cibum, quando largienti domino placuiſſet: ſatis autem diu ieiunat, qui cum Chriſti voluntate ſe reficit. Vſqueadeo verò abſtinentia filiorum Iſraël in eremo placuit ſaluatori, vt quorundam etiam inter ipſos intemperantia notaretur, ita vt quiſque auidior duplũ mannæ cibum ſibi collegerat, hic hac iniuria feriretur, vt nõ tam cibum ſibi inueniretur ſeruaſſe quàm vermes, ſcilicet, vt quia ſupra moderatam M refectionem concupierat, velut ſtimulis quibuſdam conſcientiæ in morem vermiũ vrgeretur. Igitur & nos fratres, obſeruantes quadrageſimæ quotidiana & moderata ieiunia, & tanquam in eremo conſtituti, nihil delitiabentes quidem conuerſationem in vrbibus, poſsideamus mente deſertum. Si ita abſtinẽtes egerimus, erit vt cœleſtis mannæ reficiamur alimonia, & nullis vermium ſtimulis compungamur.

IN

A IN DECIMVMSEPTIMVM EXODI CAPVT, ARGVMENTVM.

Veniunt in Raphidim. Murmurantibus datur aqua de petra. Vincunt Amalechitas orante Moyſe.

CAPVT XVII.

B ITur profecta omnis multitudo filiorũ Iſraël de deſerto Sin per mãſiones ſuas iuxta ſermonẽ domini, caſtrametati ſunt in Raphidim, vbi non erat aqua ad bibendum populo. Qui iurgatus cõtra Moyſen, ait, Da nobis aquã ad bibendũ. Quibus reſpõdit Moyſes, Quid iurgamini contra me, & cur tentatis dominum? Sitiuit ergo ibi populus pro aquæ penuria, & murmurauit cõtra Moyſen, dicẽs, Cur feciſti nos exire de Aegypto, vt occideres nos & liberos noſtros, ac iumenta ſiti? Clamauit autẽ Moyſes ad dominũ, dicens, Quid faciã populo huic? Adhuc paululũ & lapidabit me. Et ait dominus ad Moyſen, Antecede populũ, & ſume tecũ de ſenioribus Iſraël, & virgã qua percuſsiſti fluuiũ tolle in manu tua, & uade. Ecce ego ſtabo coram te ibi ſupra petram Horeb, percutiéſque petram, & exibit ex ea aqua ut bibat populus. Feciſque Moyſes ita coram ſenioribus Iſraël. Et uocauit nomen loci illius tentatio, propter iurgium filiorum Iſraël, & quia tentauerunt dominum, dicentes, Eſt ne dominus in nobis, an non? *Lectio prima.*

ISIDORVS. Poſt manna populus queritur ob ardorẽ ſitis, & fons de petra erupit. Hãc ergo hiſtoriã nunc *Lect. 1.* proſequitur, inquiẽs: *Igitur profecta omnis multitudo filiorũ Iſrael de deſerto Sin per mãſiones ſuas iuxta ſermonẽ domini, caſtrametati ſunt in Raphidim, vbi non erat aqua ad bibendum populo.* HIERONYMVS FABIOLAE. Vndecima mãſio eſt iſta C quæ hîc ponitur, Nona quæ fuit in Daphca, & Decima quæ in Alus prætermiſsis, vt in Numerorũ libro legitur. *Cap. 33.* Creditúrq; & hæc in Sin eremo cõtineri, hoc eodẽ hîc narrante libro, Profecta eſt omnis multitudo filiorũ Iſraël de eremo Sin per manſiones ſuas iuxta os domini, & venerunt Raphidim. Ex quo perſpicuũ eſt, plures mãſiones, eiuſdẽ regionis vocabulo demonſtrari. IDEM DE LOCIS HEBRAICIS. Raphidim ergo locus in deſerto, iuxta montẽ Horeb, in quo de petra fluxere aquæ, cognominatúſq; eſt tẽtatio, vbi & Ieſus aduerſus Amalech dimicat, prope Pharan. CAIETANVS. Parui refert quòd in Hebræo motiones ſignificãtur mãſionũ loco. Et narratur per hoc quòd de deſerto Sin non immediatè venerunt in Raphidim, ſed pluribus intermediis motionibus ſeu mãſionibus. Vt enim patet Numeri trigeſimo tertio duæ mediæ mãſiones fuerunt inter deſertũ Sin & Raphidim. Iuxta (inquit) ſermonẽ domini. Cùm multifariã multíſq; modis loquatur deus, modus loquẽdi in propoſito erat ipſe motus columnæ. Per quietẽ ſiquidẽ columnæ dicebat deus populo vt quieſcerent, per motum autẽ & iter columnæ dicebat vt mouerentur, & ſequerẽtur columnam. AVCTOR CATENAE. Per D manſiones ſuas. Hebraicè eſt לְמַסְּעֵיהֶם Lemashehem. Et dictio eſt Maſehe in plurali, à verbo Naſaha deſcendens, quod pergere & proficiſci ſignificat. Vnde per profectiones ſuas, nõnulli verterũt, id eſt, per dietas ſuas, & alij, per turmas ſuas. Septuaginta autẽ, κατὰ παρεμβολὰς αὐτῶν, id eſt, per caſtra ſua, habent. Chaldaica vt apud nos. Sed hoc parum eſt. Iuxta ſermonẽ domini. Hebraicè eſt עַל פִּי יְהוָה Hal pi Iehoua, Secundũ os domini, id eſt, iuxta præceptum domini. Hebraiſmus, quẽ etiam rectè Interpres reddidit, & Chaldaica, Iuxta verbũ domini, ſic & Septuaginta. Omnis itaq; eremus (vt ait Hieronymus) vſq; ad montẽ Sinai, Sin vocatur, & ex tota prouincia etiã locus vnius mãſionis nomen accepit. Feſtinat autẽ ſcriptura ad deſcribendã legis lationẽ. Quare intermittit aliquot mãſiones, eas videlicet, in quibus nihil memorabile geſtũ eſt. Nã ſi volueris exactum numerũ & ordinẽ manſionum habere, requirẽdæ ſunt in Numeris capite trigeſimo tertio. *Qui iurgatus contra Moyſen, ait, Da nobis aquã ad bibendum.* Vel vt eſt in Hebræo & Chaldæo codice, Date nobis. Tu ſcilicet Moyſes & Aaron, יהבו Tenu ſiquidẽ pluralis Imperatiuus eſt à verbo Nathan. Quãtò plura beneficia capiũt inertes, tãtò magis murmurãt ingrati. Exẽplar E perpetuũ ingratitudinis præbẽt Iudæorum patres. *Quibus reſpondit Moyſes, Quid iurgamini cõtra me, & cur tentatis dominũ?* HVGO DE SANCTO VICTORE. Tẽtare deum, eſt eum poſtulare aliquid ad experiendũ an deus hominẽ diligat ex aliqua diffidẽtia. CAIETANVS. Duo mala cõmiſit hic populus. Alterũ iurgij aduerſus Moyſen, alterũ tentationis aduerſus deũ, dicẽdo (vt inferius explicatur) eſt ne deus in nobis, an nõ? Et propterea Moyſes hæc audiẽs, arguit eos, cur tentatis ſummum deum? Verè enim tentabant, vertendo in dubium propter penuriam aquæ vtrum deus eſſet gubernator eorum, & exigendo notitiam huius dubij tanquã debitam experimento prouiſionis aquæ. Debebant enim viſis tot miraculis, humiliter & cõfidenter recurrere ad deum ſupplicibus precibus, vt daret eis aquam. AVCTOR CATENAE. Hîc gratia dei & patientia luculentiùs fidelibus commendatur. Et mãſuetudo Moyſi neceſſaria prælatis Eccleſię docetur, vt ſit ſine intermiſsione parata, nõ ſine cõmoda ſeueritate, qua & nunc alloquitur murmuratores, dicens, Cur tẽtatis dominum? Cur exaſperatis & irritatis, experiri volentes ipſius potentiam & clementiam, ſi potum quoque ſuppeditare poſsit in eremo ſicut panẽ F & carnes. Quaſi dicat Moyſes, Vos ingrati eſtis, & obliti beneficij à deo accepti, num ſcire certò deberetis atq; credere, deum eſſe omnipotentem, & ita non deſerturum vos? Vbi obſerua, murmuratores appellari tentatores dei. *Sitiuit ergo ibi populus pro aquæ penuria, & murmurauit contra Moyſen, dicẽs, Cur feciſti nos exire de Aegypto, vt occideres nos & liberos noſtros, ac iumẽta ſiti?* RVPERTVS. Vbiq; murmurationes ac iurgia, & beneficia dei ſpõte veniẽtia, nulla præueniũt merita. Nõ ergo ille populus glorietur q̃ pro ſuis meritis magnificauerit eũ, vel honorauerit dominũ. Nã magnificentiã & honorẽ non ſolũ nõ promeruerũt, ſed cõfuſione & opprobrio dignos ſe fecerũt. Obſtruatur ergo omne *Rom. 3.* os, & ſubditus fiat oĩs mũdus deo. Quę enim vel in hac parte diſtinctio Iudæi & Græci? Oẽs peccauerũt, & egent *Deut. 9.* gloria dei. Primus Moyſes dicit, Ne dicas in corde tuo, propter iuſtitiã meã introduxit me deus, vt terrã iſtam poſsiderẽ. Itẽ, Scito igitur quòd nõ propter iuſtitias tuas dominus deus dederit tibi eã, cũ duriſsimæ ceruicis ſis *Pſal. 13.* populus. Ex eo die quo egreſſus es ex Aegypto, ſemper aduerſus dominũ deũ tuũ in ſolitudine cõtendiſti. Et Da- *Rom. 3.* uid omnes (inquit) declinauerunt, ſimul inutiles facti ſunt, non eſt qui faciat bonum, non eſt vſq; ad vnũ. Scimus

Universidad de Deusto Biblioteca

(inquit Apoſtolus) quoniam quæcunquæ lex loquitur, his qui in lege ſunt loquitur, &c. Sola igitur glorificetur G gratia dei, quæ tunc murmurantibus Iudæis contra dominum, & iurgia concitantibus, & manna de cœlo, & aquam de petra produxit. AVCTOR CATENAE. Sitiuit ergo ibi populus præ aquæ penuria. Rectè expreſsit vim Hebraicę dictionis לַמַּיִם Lamáim, Propter aquã, ſiue aquã, hoc eſt, penuria aquæ, quaſi dicat magna ſiti preſſus fuit ibi populus, quod aquæ deficerent. Chaldaica etiam vt Latina legit editio, Propter aquarũ penuriam. Cur feciſti nos exire de Aegypto? Iuxta Hebræum legitur זֶה הֶעֱלִיתָנוּ Ze hehelithánu, Sic aſcendere feciſti nos? ſed in idem redit cum litera noſtra. Parui etiam refert quòd ſecũdum Hebræos & Chaldaicam quoque editionem, ita locus ſequens legitur, vt occideres me & liberos meos, ac iumenta mea ſiti? Nam Septuaginta hoc in loco ſequutus eſt Interpres, qui & ipſi omnia hæc per pluralem numerum ediderunt. Non ſimpliciter murmurat populus ingratus, ſed calumniatur denuo, quaſi temerè eduxerit eos Moyſes, & ſua præſumptione ex Aegypto, quos nunc velit occidere ſiti, id quod præmeditatus agere debuerit, & præuidiſſe cuncta. Non credentes in- H terim verbo dei, tot ſignis continuò editis ad ipſorum ſalutem & confirmandam fidem, vt diſcamus quid miracula poſsint apud infideles, & vt fideles non egeant illorum. Cur feciſti nos exire de Aegypto, & cætera, quaſi dicant, Quid nos inanibus verbis de præſentia dei & auxilio eius lactas? Si deus eduxiſſet nos ex Aegypto, & nobiſcum præſto adeſſet, qui fieret, vt tot obiiceremur aduerſis, cur toties ſiti affligeremur? Quare nõ credimus nec deum nos ex Aegypto eduxiſſe, nec præſto adeſſe, niſi manifeſtè ſeſe nobis reuelet, & palàm vel miraculo aliquo præſentiã ſuam declaret, & aquam nobis dederit. Hæc eſt ſtupenda incredulitas, & horribilis tentatio dei. Quid igitur admirabilis ille dei ſeruus? conuiciis laceſsitus, iurgiis impetitus, blaſphemiis deturpatus, quid (inquam) in tanta afflictione facit? Ad ſolita recurrit confugia, ad dominum ſuum ſupplex feſtinat. Vnde ſequitur, *Clamauit autem Moyſes ad dominum, dicens, Quid faciam populo huic? Adhuc paululum & lapidabit me.* GREGORIVS IN

Hom.27. Hier.8. HOMILIIS. Cùm Iudæa conditoris ſui iuſtitiam culpis exigentibus offendiſſet, Prophetam ſuum ab oratione dominus prohibet, dicens, Non aſſumas laudem & orationem pro eis. Si Moyſes & Samuel ſteterint co- I ram me, non eſt anima mea ad populum iſtum. Quid eſt quòd intermiſsis, relictíſque tot patribus, ſoli Moyſes & Samuel ad medium deducuntur, quorũ mira obtinendi virtus oſtenditur, dum nec ipſi poſſe intercedere dicuntur? Ac ſi apertè dominus dicat, Nec illos audio quos propter magnum petitionis ſuæ meritũ minimè contemno. Quid ergo eſt quòd Moyſes & Samuel cæteris patribus in poſtulatione præferuntur, niſi quòd hi duo tãtummodo in cuncta teſtamenti veteris ſerie etiam pro inimicis ſuis leguntur exoraſſe? Vnus à populo lapidibus impetitur, & tamen pro lapidatoribus ſuis dominum deprecatur. Alter ex principatu eiicitur, & tamen petitus

1.Reg.12. vt exoraret, fatetur dicens, Abſit à me hoc peccatum in domino, quominus ceſſem orare pro vobis. Si Moyſes & Samuel ſteterint coram me, non eſt anima mea ad populũ iſtum. Ac ſi apertè dicat, Nec illos modò pro amicis audio, quos magnę virtutis merito, orare etiam pro inimicis ſcio. Virtus ergo verę orationis eſt, celſitudo charitatis. Et tunc quiſque quod rectè petit, adipiſcitur, cùm eius animus in petitione nec inimici odio fuſcatur. CAIETANVS. Non ſimpliciter autem ſupplicauit Moyſes, ſed adhibito cordis clamore, vt ex toto animo K oraſſe intelligatur. AVCTOR CATENAE. Vltimum refugium iuſtorũ in anguſtiis eſt clamare ad dominum, qui non deſerit ſperantes in ipſum, & conquerentem iniurias cum fiducia. Nec propter calumnias ingratorum deſerenda eſt Eccleſia, perſiſtendum eſt enim, & domino cauſa committenda. *Et ait dominus ad Moyſen: Antecede populum, & ſume tecum de ſenioribus Iſrael, & virgam qua percuſsiſti fluuium tolle in manu tua, & vade.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Et virgam in qua percuſsiſti flumen accipe in ma-

Locut.44. nu tua, ſic enim eſt apud Septuaginta. In qua percuſsiſti dixit, pro eo quod dicimus, de qua percuſsiſti. Et eſt iſta

Quæſt.64. locutio creberrima in ſcripturis. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Flumen autem Aaron legitur, non Moyſes virga percuſsiſſe. Nam Moyſes eadem virga mare diuiſit, non flumen. Quid ſibi ergo vult, Accipe virgam in qua percuſsiſti flumen? An fortè mare appellauit flumen? Quærendum exemplum locutionis huius, ſi ita eſt, an quod Aaron fecit, Moyſi potiùs tribuendum eſt, quia per Moyſen deus iubebat quæ faceret Aaron, & in Moyſe auctoritas, in illo autem miniſterium fuit? quandoquidem & in primis ſuis verbis L deus hoc illi ait de fratre ſuo, Erit tibi ad populum; tu illi in his quæ ad deum. CAIETANVS. Antecede populum. Iuxta Hebræum habetur, Tranſi coram populo, &c. Dixerat Moyſes adhuc paululum & lapidabũt me, reſpondet deus, ne timeas, tranſi per medium populi, hoc enim ſonat Hebraica dictio, tranſi faciebus populi, hoc eſt, inter facies hinc & inde populi, adiunctis tecum ſenioribus, & aſſumpta virga diuina. AVCTOR CATENAE. Antecede populum. Hebraica ipſa ſunt עֲבֹר לִפְנֵי הָעָם Habor liphne haham, Tranſi coram populo. Sic habet & Chaldaica, Id eſt, per medium illorum vade. Aliqui, Tranſi ante populum vertũt, quod eſt id quod ait Interpres, Antecede populum, ſic legunt & Septuaginta. Populum enim præire debet fidelis dux, & non præmittere, nihil ſine conſęnſu & fauore ſeniorum tentare, ſi modò velit proficere cum fructu, & perficere feliciter coepta. Non Moyſes fluuiũ percuſſerat, ſed Aaron, iam ergo Moyſi virga, iam Aaron, iam denique virga dei nominatur. Ex præteritis factis tuis (inquit) ſi non populus credit, tu ſaltem ne dubites te perfecturũ quæ promitto futura. Geſtanda eſt virga propriis manibus, quia nondum ſatis auctoritatis aſſequutus fuerat ad populum, qui M tardè nimis illi obſequebatur & credebat: tanta eſt tarditas vulgi ad obſequiũ præceptorum. *En ego ſtabo coram te ibi ſupra petram Horeb, percutiéſque petram, & exibit ex ea aqua vt bibat populus.* AMBROSIVS DE HELIA ET IE-

Cap.5. IVNIO. Moyſen cognouimus ſitienti populo amaritudines aquarũ temperaſſe, non vina. Cui petra aquam vomuit, potuit & vini abundantia non deeſſe. Denique dixit deus, percuties petram, & exiet aqua ex ea, & bibet populus. Non dixit exiet vinum populo, periculoſum enim erat vinum populo miniſtrare, quod fortiores ferre vix poſſent. HIERONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Choreb mons dei in regione Madian, iuxta montem Sina ſupra Arabiam in deſerto, cui iungitur mons & deſertum Saracenorum, quod vocatur Pharan. Mihi autem videtur, quòd duplici nomine idem mons, nũc Choreb, nũc Sina vocetur. CAIETANVS. Quia neſcimus Choreb, niſi montem Oreb communiter appellatum, ideo rupes hæc in Choreb intelligenda eſt, & non in Raphidim. Erat enim vicinus mõs Choreb loco Raphidim, vt patet ex eo quòd immediatè

A diatè ex Raphidim inerunt in ſolitudinem Sinai. Et quidem quòd rupes hæc diſtaret, litera teſtatur, narrando quòd deus miſit Moyſen dicendo, vade tu cum ſenioribus per medium populi tranſeundo, & quia Moyſes percuſsit ſaxum illud non coram populo, ſed coram ſenioribus, credibile eſt quòd rupes iſta fuerit vicinior loco de Raphidim, quàm mons Choreb. Sed quia erat in territorio denominato à monte Choreb, ideo nuncupatur petra in Choreb, non enim ſolus mons denominatur Choreb, ſed etiam ſolitudo annexa denominatur à Choreb. Et ſic iudicio meo intelligenda eſt litera hæc, ita quòd aqua ex illa rupe fluxit verſus Raphidim ad commoditatem Iſraëlis, dei enim perfecta ſunt opera. AVCTOR CATENAE. En ego ſtabo. Hebraicè eſt עֹמֵד Homed, ſto, ſed præſens eſt pro futuro, vnde optimè vertit Interpres. Nam ſic habent & Chaldaica, & Septuaginta. Quod etiam apud nos eſt, ſupra petram, dictionem עַל hal, aliqui vertunt, iuxta, ſicut legit & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos. Sed hoc parum eſt. Percutiéſque petram, ſcilicet quæ eſt in Horeb, à qua vndæ in Raphidim

B fluere poſſent. Iubetur ergo Moyſes aſtante deo (nimirũ columna nubis deum repræſentante) percutere petram, ne gratia tanti beneficij homini & non deo tranſcribatur. Vtq; Moyſes non ſui ipſius obliuiſceretur edendo miraculum, ſed ob oculos deũ cerneret præſentem, ne ſuperbiret de propriis viribus. *Fecítque Moyſes ita coram ſenioribus populi.* MAXIMVS THAVRINENSIS EPISCOPVS. Non dubitãdum fratres chariſsimi, quia *Hom. 1. in epiphan. domini.* ipſe dominus ſaluator aquas in nuptiis traduxit in vinum, qui eas ab initio concreuit in niues, durauit in glaciem, Aegyptiis vertit in ſanguinẽ, & Hebræis ſitientibus manare arida de rupe præcepit, quæ innumerabilium multitudinem populorum, ſtillicidio noui fontis, vice maternorum huberum nutriebat. Quid primùm ſtupeas? quid mireris? vinum de aqua, an aquam de petra? Sed nulla te quicunque inter iſta cunctaris infidelitas turbet, quod dubium non eſt ad nutum creatoris creaturarum elementa pendere. Aut cur non credamus virtute dominica vinum fieri potuiſſe de aqua, cùm nobis operante deo fomentis imbrium, terræ de gremio per miniſteria vinearum aqua ſurgat in vinum? IDEM. Sicut in deſerto dominico ſitienti populo aqua fluxit è petra, ita *Hom.1. apoſtolorũ Petri & Pauli.*

C vniuerſo mũdo perfidiæ ariditate laſſato, de ore petri fons ſalutiferæ confeſsionis emerſit. AVCTOR CATENAE. Fecítque Moyſes ita coram ſenioribus populi, ſiue Iſraël. Seruus quidem domini percutit vt iubetur, dominus autem præbet creando aquas, non ad horam nec pauculas, ſed donec indigeret populus pro ſe & iumentis, & donec loco adeſſent. Interim tamen miraculum cernitur quidem fieri à ſenioribus, non à tota plebe, quæ non eſt mota de loco caſtrorum (nam Moyſes cum ſenioribus duntaxat iuit ad locum ſibi monſtratum à deo) licet omnibus ederetur. Populus enim Prophetis & ſenioribus credere debebat, qui ob ingratitudinẽ, dei opus cernere non merebatur. Memorabile quidem miraculum, cuius etiam ſcriptura in multis locis meminit. *Et vocauit nomen loci illius tentatio, propter iurgium filiorum Iſrael, & quia tentauerunt dominum, dicentes, Eſt ne dominus in nobis, an non?* CAIETANVS. Deficit & iurgium, nam Hebraicè legitur, Et vocauit nomen loci illius tẽtatio & iurgium. Et vtriuſque nominis ratio ſubiungitur præpoſtero ordine, propter iurgium filiorum Iſraël, & quia tentauerunt

D dominum, dicentes, Eſt ne dominus in nobis, an non? Parui refert quòd in Hebræo habetur, In prope nos, quoniam ſenſus in idem redit: loquuntur enim ad ſimilitudinem humani principis, an dominus ſit prope eos gubernando & prouidendo. Aduerte hîc, quòd iſta aqua tentationis & iurgij, non eſt illa aqua quæ vocatur aqua contradictionis, in qua Moyſes & Aaron peccauerunt, vt patet ex temporum differentia, nam hæc fuit in manſione vndecima apud Raphidim, illa commemoratur in manſione trigeſima tertia in deſerto Sin apud Cades, hæc fuit antequam populus iret ad Sinai, illa poſt perfectum tabernaculum. Lege capitulum vigeſimum Numeri, & confer cum iſto, habita ratione ſupputationis ſcriptæ Numeri trigeſimo tertio capitulo, & inuenies ſic eſſe vt dicimus. AVCTOR CATENAE. Et vocauit nomẽ loci illius tẽtatio. Hebraicè eſt מַסָּה וּמְרִיבָה Maſſa vmriba, Id eſt, tentatio & iurgium. Sic eſt in Chaldaica & apud Septuaginta. Alij vertunt, Tentatio & lis, ſiue contentio. Eſt ne dominus in nobis, an non? Dictio Hebraica בְּקִרְבֵּנוּ Bekirbẽnu, propriè in medio noſtri redditur, quod nil aliud eſt quàm in nobis. Quaſi dicant, Qua ratione ſciemus dominum eſſe nobiſcum? Nomen ergo loci memoriale fit in vaſtiſsima ſolitudine, vbi ſolem influentiæ gratuitæ oriri facit deus ſuper gratos & ingra-

E tos, bonos & malos. Tentatio autem dicitur & iurgium, quia populus dominum tentauit, & contra Prophetas domini murmurauit, lapidibus ſaluatorem obruere voluit, ſpeciménque rebellionis contra deum improbis exhibuit in omnia ſecula, cùm poſt tot ſtupenda miracula in Aegypto & ſolitudine, tamen audet adhuc contradicere vocationi dei, & dubitare de bonitate omnipotentis. Diligenter autem cauetur in ſcriptura, ne hoc grande ſcelus Iſraëlitarum obliuioni detur. Primùm enim ex hoc iurgio & tentatione, publica nomina imponuntur loco huic in quo facta ſunt, Maſſa videlicet & Meriba. Deinde fit mentio huius impietatis in ea lege, quæ datur de non tentando deo, Deuteronomij ſexto, Non tentabitis (inquit) Dominum, ne duretis cor veſtrum, ſicut tentaſtis in Maſſa. Et Pſalmus nonageſimus quartus, Non obduretis cor veſtrum, ſicut in Meriba, ſicut eo die, quo fuiſtis in Maſſa, in deſerto. Sic enim Hebræus legit. Commemoratur & in aliis Pſalmis, vt Pſalmo ſeptuageſimo ſeptimo, & Pſalmo centeſimo quinto.

F ORIGENES ET AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Quoniam omnis qui *Myſticè. Hom.11. Ser.93.* vult piè viuere in Chriſto, perſecutionem patitur, & ab hoſtibus impugnatur, agens iter vitæ huius, ſemper debet eſſe armatus, & ſtare ſemper in caſtris, ideo & de populo dei refertur, profecta eſt (inquit) omnis ſynagoga filiorũ Iſraël de deſerto Sin ſecũdum caſtra ſua, per verbũ domini. Eſt ergo vna ſynagoga domini, ſed hæc in quatuor caſtra diuiditur. Quatuor nanque caſtra deſcribũtur circa tabernaculum domini poſita, ſicut refertur in Numeris. Et tu ergo ſi ſemper vigiles, & ſemper armatus ſis, & ſcias te in caſtris domini militare, obſerua illud mandatum, quia nemo militans deo, implicat ſe negotiis ſecularibus, vt ei placeat, cui ſe probauit. Quia ſi ita milites, vt à rebus ſecularibus liber ſis, & in caſtris domini agas ſemper excubias, & de te dicetur, quia per verbum domini exeas de deſerto Sin, vt venias in Raphidim. Sin enim tentatio interpretatur. Raphidim verò ſanitas iudicij. Qui bene exiit de tentatione, & quem tẽtatio probabilem reddit, iſte venit ad ſanitatẽ iudicij. In die enim iudicij ſanus erit, & ſanitas cum eo erit, qui in tẽtatione non fuerit vulneratus. Sicut & in Apocalypſi ſcriptũ eſt, Qui autem vicerit, dabo ei de ligno vitæ, quod eſt in paradiſo dei mei. Venit ergo ad ſanitatẽ iudicij, qui bene diſpoſuit

Universidad de Deusto
Biblioteca

dispoſuit ſermones ſuos in iudicio. Sed quid eſt quod ſequitur? Sitiit ibi (inquit) populus aquam, & murmurabant aduerſum Moyſen. CYRILLVS LIBRO OCTAVO SVPER IOANNEM. Meritò reprehenditur populus Iſraëliticus, duce Moyſe in deſerto quadraginta annos commoratus, quòd tantis magnalibus & ſignis dei, in Aegypto, in mari rubro & deſerto oſtenſis, non crediderit, ſed rebellis contra dominum, & obmurmurans ſemper fuerit. Proinde Propheta in Pſalmo commonet illius populi filios, ne duræ ſint ceruicis, & obdurati cordis in deum, dicens, Hodie ſi vocem eius audieritis, nolite obdurare corda veſtra, ſicut in exacerbatione ſecundum diem tentationis in deſerto, vbi tentauerunt me patres veſtri, probauerunt & viderunt opera mea. Huius autem incredulitatis & duritiei imitatores, tanquam hæreditario quodam morbo labefactati videntur Iudæi, corã quibus dominus tanta oſtendit ſigna, ſuæ diuinitatis approbatiua, tanta opera quæ loquerentur eum à patre miſſum, tanta denique miracula, quæ exclamarẽt eum eſſe Chriſtum, non tamen credebant in eum. Neq; in hæc ſolùm credendi tarditate, ſed & permultis aliis eſt comperire, populum Iudæorum ſic ad dominum noſtrum male affectum eſſe, ſicut fuerat populus Iſraëliticus ad Moyſen. Nempe Moyſes auctore deo magnalia fecit in Aegypto, mirabilia in mari rubro, & admiranda ſigna in deſerto, quæ tamen populus paruipendit, neque illis ad deum ritè colendum, vt debuit, inductus fuit. Haud aliter Chriſtus multa coram Iudæis fecit miracula: dæmonia eiecit, cæcos illuminauit, mortuos reſuſcitauit. Sed ſcribæ & Phariſæi talia ſigna pro viribus calumniabantur, & dęmoniacæ poteſtati (quæ ſua erat maleuolentia) aſcribebant. Rurſum Moyſes legem dei in monte Sina acceptam populo promulgauit, & quomodo foret obſeruanda, latiùs explicuit. Iudicia dei, decreta, & cęremonias ſacrificiorum ſtudioſiùs edocuit. Verùm populus auditam & exhibitam legem ſæpenumero præuaricatus, contra legiſlatorem obmurmurationibus, ſeditionibus, & aſſiduis querimoniis inſurrexit rebellis & duræ ceruicis. Sed nonne Chriſtus legifer noſter ſedens in monte, legem Euangelicam ſacro ac diuino ore deprompſit, illam aſſidua in templo & ſynagogis doctrinæ ſuæ profuſione abundè explanauit? Cæterùm non ceſſarunt Scribæ & Phariſæi ſacram eius doctrinam ſubſannare, irridere palàm, carpere in propatulo, vt falſam, vt inſani hominis aut arrogantis de ſe teſtimonium perhibentis. Inſuper Moyſes tam pio erat affectu charitatis in populum, quòd iniuriis ab eo non ſemel affectus, interpellauit deum obnixè & ſuppliciter pro obtinenda venia peccati in adoratione vituli conflatilis commiſſi. Sæpius item iram dei volentis penitùs delere populum ob rebellionem & crebram murmurationem, mitigauit, & effuſus diuinæ maieſtatis pedibus, rogauit pro ſalute populi, & completione promiſſionis factæ de introductione eius in terram illi deſtinatam. E diuerſo populus pro huiuſmodi manſuetudine eum nunc verbis contumelioſis infectatus eſt, atque exacerbauit, nunc verò lapidibus obruere tentauit, ſemper ex improbitate ſua malum pro bono retribuens, vt ſacra teſtatur Exodi & libri Numeri hiſtoria. Haud diſſimiliter ſua eximia benignitate Chriſtus ſe mediatorem conſtituit inter deum & homines, pro crucifigentibus ſe, vt ipſis ignoſceretur, patrem orauit. Non ceſſauit item quum verbis, tum opere quoſuis à via peccatorum reuocare, & in rectam ſalutis æternæ ſemitam traducere. Verùm etiam ab æmulis & maleuolo in ipſum animo affectis Iudæis, Scribis & Phariſæis improperia, conuicia, & cõtumelias in compenſationem accepit. Homo vorax ab eis & potator vini, peccatorum & publicanorum amicus appellatus eſt. Neque verbo ſolùm, ſed & opere læſionem illi & iniuriam intentare crebriùs moliti ſunt, quum & è ſummo culmine montis eum præcipitare, & lapides in ipſum, vt blaſphemum, iacere frequentiùs conati ſint. Ex quibus omnibus liquidò conſtat, ſi populi Iſraëlitici ad Moyſen conditionem & affectum penſiculatiùs attendas, illum haud abſimilem eſſe à moribus atque affectione populi Iudaici ad Chriſtum, vt quæ in Moyſen facta ſunt ab eo populo quẽ eduxit de Aegypto, & traduxit per deſertum, ſint tanquam typus quidam, & figura eorum, quæ poſtmodum in Chriſtum facta ſunt à populo Iudæorum, quem viſitauit oriens ex alto. Neque id quidem abſurdum, nam omnium cõfeſsione, Moyſes typum expreſsit & imaginem domini noſtri in liberatione populi ex Aegypto, ducatu illius in deſerto, & legis latione. Ita planè & Hebraicus ille populus rebellis & incredulus, cui moderando Moyſes præfectus eſt, imago quædam erat atque repræſentatio populi Iudaici, verbis Chriſti, quæ præſens hauſit, & operibus eius coram conſpectis, increduli ſemper & contranitentis. Vt de ipſo meritò conqueratur dominus per Eſaiam prophetam, dicentem in perſona Chriſti, Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona poſt cogitationes ſuas, populus qui ad iracundiam prouocat me ante faciem meam ſemper. ORIGENES ET AVGVSTINVS. Videatur autem an fortaſſe ex ſuperfluo dictũ, quod dixit, quia aquã ſitierit populus, ſic enim habet antiqua tranſlatio, ſuffecerat enim dicere quia ſitiit, quid opus fuit addere, aquam ſitiit? Non eſt ſuperflua adiectio: ſunt enim diuerſæ ſites, & vnuſquiſque habet propriam ſitim. Sitiunt iuſti, ſitiũt & peccatores. Illi iuſtitiam, iſti luxuriam. Iuſti ſitiunt deum, peccatores ſitiunt aurum. Qui ergo beati ſunt, ſecũdum verbum domini eſuriunt, & iuſtitiam ſitiunt, & alij nihilominus dicũt, Sitiuit anima mea ad te deus. Qui verò peccatores ſunt, patiuntur non ſitim aquæ, neque famem panis, ſed ſitim audiendi verbum dei. Idcirco igitur & hîc addit, quia populus ſitiit aquam, qui debuit deum ſitire, qui debuit ſitire iuſtitiam. Verùm quia deus verè eruditor eſt infantium, & magiſter inſipientium, corripit culpas, & emendat errores, & dicit ad Moyſen, vt ſumat virgam, & percutiẽs petram, educat eis aquam. Vult enim eos iam de petra bibere, vult eos proficere & ad interiora venire myſteria. Murmurauerunt enim aduerſus Moyſen, & propterea iubet dominus vt oſtendat eis petram, ex qua bibant. Si quis eſt qui legens Moyſen, murmurat aduerſus eum, & diſplicet ei lex, quæ ſecundum literam ſcripta eſt, quòd in multis non videtur ſeruare conſequentiam, oſtendit ei Moyſes petram, quæ eſt Chriſtus, & adducit eum ad ipſam, vt inde bibat, & reficiat ſitim ſuam. Sed hæc petra niſi fuerit percuſſa, aquas nõ dabit: percuſſa verò fontes producit. Percuſſus enim Chriſtus, & in crucem actus, noui Teſtamẽti fontes produxit. Et propterea dictum eſt de eo, quia percutiam paſtorem, & diſpergentur oues. Neceſſe ergo erat illũ percuti. Niſi enim ille fuiſſet percuſſus, & exiſſet de latere eius aqua & ſanguis, oẽs nos ſitim verbi dei pateremur. Hoc ergo eſt quod & Apoſtolus interpretatus eſt, quia omnes eundem manducauerunt cibum ſpiritalẽ, & omnes eundem ſpiritalem biberunt potum. Bibebant autem de ſpiritali, ſequente eos petra. Petra verò erat Chriſtus. Obſerua tamen quòd dixit hoc in loco deus ad Moyſen, Antecede populum, & duc tecum maiores natu, id eſt, præsbiteros populi

Cap.20. *Pſal.94.* *Luc.23.* *Matth.11.* *Luc.4.* *Ioan.8.* *Luc.1.* *Eſa.65.* *Rom.10.* *Vbi ſupra.* *Matth.26.*

populi. Non ſolus Moyſes ducit populum ad aquas petræ, ſed & ſeniores populi cum ipſo. Nõ enim ſola lex annunciat Chriſtũ, ſed & Prophetæ & Patriarchæ & omnes maiores natu. CYRILLVS. Quid igitur percuſſio petræ cum virga, niſi Chriſti domini ſaluatoris noſtri in cruce eſt exaltatio, ex qua ſalutis noſtræ ſacramenta profluxerunt? Cum verò per huiuſmodi exaltationem in cruce eiectus ſit princeps mundi foras, cõſtat omnibus, per crucis vexillum deuictas eſſe à Chriſto dæmoniacas cohortes, vt ſicut per lignum vicerat ſerpens antiquus primũ Adam, vnde in omnes tranſiuit mors, ita quoq; per lignum idem vinceretur à ſecundo Adam, vnde nobis profluxit vita omnis & gratia: hinc factum eſt, vt in laqueo ſuo comprehenſus ſit peccator, & ſuis, vt aiunt, telis confoſſus. Sanè crux ipſa funda eſt, qua Dauid Goliath horrẽdum armis & formidabilem viſu proſtrauit humi. Ipſa eſt ſignum Thau ſignatum in frontibus virorum gementium, quo muniti ab interitu erepti ſunt, cæteris omnibus interfici iuſsis. Ipſa (inquam) ſignum, quo angelus domini ſignauit ſeruos dei in frontibus eorum, ne inferretur illis exitium aut pernicies. Duo ligna colligens mulier Sareptana, Prophetam domo ſuſcipit, atque ſine olei farinæq; ſuæ diminutione aliquandiu victitauit. Cruce inſignita mens, cœleſti alimonia, & ſpiritus ſancti gratia affatim paſcitur. Ferrum fundo aquæ demerſum Heliſæus immiſſo ligno, ad ſupremam aquæ partem natãs eduxit. Nos ad ima barathri depreſſos crux ſancta ſubuexit ad aſtra. Hæc enim eſt lignũ vitæ quod in medio paradiſi plantatum eſſe ſcriptura cõmemorat, quia ab ipſa viuifica nobis & vitalis medicina proceſsit. Hæc eſt arca Noe, per quam ſaluamur à diluuio inundantis aquæ vitiorum, & incolumes ſeruamur. Hæc eſt ſcala Iacob à terra in cœlum porrecta, cui dominus innixus eſt, per quam nobis cœleſtia regna conſcendere datur. Hæc deſignata fuit per ligna, quæ humeris ſuis tulit Iſaac, quum immolandus erat in holocauſtum, nam Chriſti humeris crux baiulata, totius mundi in ſe tulit precium. Hæc poſtibus & ſuperliminaribus domorum Iſraëlitarum figurata deſcribitur, quæ ſanguine agni delibuta, exterminatorem primogenitorum Aegypti ne ingrederetur propulerunt. Hæc eſt virga Moſaica, quæ mare rubrum percutiens, diuiſit aquas, & traducto dei populo, regem Aegyptiũ cum toto equitatu ſubmerſit. Hæc eadem bis ſilicẽ percutiens, aquam largo fluxu eduxit. Ipſa itidem lignum eſt, quod fluuio Marath immiſſum, amaritudinem aquæ in dulcedinem conuertit. Ipſius figuram atque formam manibus extentis referens Moyſes, ſuperbum Amalech pugnam ſcientem, atque in populum dei ductantem exercitum, oratione ad deum facta, vicit. Denique ipſa lignum illud eſt, quo in deſerto ſuſpenſus ſerpens æneus, omnibus ipſum conſpicientibus ſanitatem à morſu ſerpentum reddidit. Nam quiſquis oculos animi in Chriſtum cruci affixum conuerterit, ab omni vulnere peccati illico curabitur. Per ipſam denique crucem reddita eſt ſalus humano generi, facta eſt redemptio noſtra & reconciliatio. Per ipſam allata eſt noſtro medicina dolori, data eſt fortitudo & robur homini, vt hac lorica obtectus & galea, intrepidus ineat certamen cum hoſte, quem dominus noſter crucis ſalutiferæ beneficio foras eiecit, profligauit omnino, & penitus attriuit. GREGORIVS NYSSENVS. Manſiones populi Iſraël quæ deinceps narrantur, & faciles ſunt intellectu, virtutes enim mihi ſignificare videntur, in quibus qui nubem ſequitur, caſtrametatur & requieſcit. Breuitatis cauſa ſponte tranſgreſſus, miraculi non obliuiſcar illius, quo dura & ſolida lapidis natura, in aquarum conuerſa molliciem, potus ſitientibus facta eſt. Quamuis non ſit difficile anagogicæ ſpeculationi ſeriem hiſtoriæ adaptare atque connectere. Nam qui Aegyptium in aquis mortuum dereliquit, & amara ligno crucis dulcia ſibi cõfecit, & abundanter ex fontibus Apoſtolicis bibit, is iam totum Chriſtum ſuſcipit, Lapis enim, vt Apoſtolo placet, Chriſtus eſt, ſiccus & durus nimirum infidelibus, cui ſi qui virgam fidei adducant, potus ſit ſitientibus intro in ipſos fluens atque manans. Ego enim & pater meus, inquit, veniemus & manſionem in ipſo faciemus. THEODORETVS. Illud Apoſtoli, Omnes in Moyſe baptizati ſunt in nube & in mari: Et omnes eundem potum ſpiritualem biberunt, bibebant autem de ſpirituali conſequente eos petra, petra autem erat Chriſtus: ſic intelligi poſſe mihi videtur. Vetera nouarum rerum erant figura, & lex Moyſi vmbra erat, Corpus autem gratia ipſa. Quia igitur Aegyptij Hebræos perſequebantur. Hebræi verò rubro mari tranſiecto ab amara Aegyptiorum ſeruitute liberati (Typum verò baptiſmi habet mare, nubes verò ſpiritus ſancti, Moyſes Chriſti ſeruatoris, Crucis virga, diaboli Pharao, Dæmonum Aegyptij, Manna diuinæ illius alimoniæ, Aqua è petra ſalutaris ſanguinis) & nouum cibum, & admirabilem liquorem conſecuti ſunt, eadem ratione nos quoque poſt ſalutare lauacrum diuinorum myſteriorum participes effecti ſumus. IDEM. Petra Chriſti nomen adepta eſt, vt pote quæ Chriſti domini figuram gerebat, ita & mare baptiſmus appellatum eſt, tametſi in eo nullus baptizatus ſit, Iſraël nanque non madidus, ſed puluerulentus mare tranſiuit. ISIDORVS. Eadem ergo petra quæ percuſſa aquam euomuit, Chriſti figuram habuit, quo aperto, ſacramenta cuncta fluxerunt, ad quem velut virga, lignum paſsionis acceſsit, vt emanaret credentibus gratiam. Percuſſa enim petra, fons emanauit, percuſſus in cruce Chriſtus, ſitientibus lauacri gratiam & donum ſpiritus ſancti effudit. BERNARDVS SVPER CANTICA. Quid igitur non boni in petra hac? In petra exaltatus, in petra ſecurus, in petra firmiter ſto. Securus ab hoſte, fortis à caſu, & hoc quoniam exaltatus à terra, Anceps eſt enim & caducũ terrenũ omne. Conuerſatio noſtra in cœlis ſit, & nec cadere, nec deiici formidamus. In cœlis petra, in illa firmitas atque ſecuritas eſt. Petra refugium herinaciis. Et reuera vbi tuta firmáque infirmis ſecuritas & requies, niſi in vulneribus ſaluatoris? Tantò illic ſecurior habito, quantò ille potentior eſt ad ſaluandum. Fremit mundus, premit corpus, diabolus inſidiatur, non cado, fundatus enim ſum ſupra firmam petram. Peccaui peccatum grande, turbatur conſcientia, ſed non perturbabitur, quoniam vulnerum domini recordabor. Nempe vulneratus eſt propter iniquitates noſtras. Quid tam ad mortem, quod non Chriſti morte ſaluetur? Si ergo in mentem venerit tam potens tamque efficax medicamentum, nulla iam poſſum morbi malignitate terreri. Et ideo liquet erraſſe illum, qui ait, Maior eſt iniquitas mea, quàm vt veniam merear. Niſi quòd non erat de membris Chriſti, nec pertinebat ad eum de Chriſti merito, vt ſuum præſumeret, ſuum diceret quod illius eſſet, tanquam rem capitis membrum. Ego verò fidẽter quod ex me mihi deeſt, vſurpo mihi ex viſceribus domini, quoniam miſericordia affluunt, nec deſunt foramina per quæ effluant. Foderunt manus eius & pedes, latúſque lancea forauerunt, & per has rimas licet mihi ſugere mel de petra, oleúmque

Vbi ſuprà. *Cap.17.* *1.Reg.17.* *Ezech.9.* *Apocal.7.* *3.Reg.17.* *4.Reg.6.* *Gen.2.* *Gen.7.* *Gen.28.* *Gen.22.* *Exod.12.* *Exod.14.* *Num.20.* *Exod.17.* *Num.21.* *Ser.61.* *Gen.4.* *Pſal.21.* *Pſal.80.*

Universidad de Deusto Biblioteca

oleúmque de saxo durissimo, id est, gustare & videre quoniam suauis est dominus. Cogitabat cogitationes G
Deut.32. pacis, & ego nesciebam. Quis enim cognouit sensum domini, aut quis consiliarius eius fuit? At clauis rese-
Psal.33. rans, clauus penetrans factus est mihi, vt videam voluntatem domini. Quid ni videam per foramen? Clamat
clauus, clamat vulnus, quod verè deus sit in Christo mundum reconcilians sibi. Ferrum pertransiit animam
eius,& appropinquauit cor illius, vt non iam non sciat compati infirmitatibus meis. Patet arcanum cordis per
foramina corporis, patet magnum illud pietatis sacramentum, patent viscera misericordiæ dei nostri, in qui-
Luc.1. bus visitauit nos oriens ex alto. Quid ni viscera per vulnera pateant? In quo enim clariùs quàm in vulneribus
tuis eluxisset, quòd tu domine suauis & mitis,& multæ misericordiæ? Maiorem enim miserationem nemo ha-
bet,quàm vt animam suam ponat quis pro addictis morti & damnatis. Meum proinde meritum miseratio do-
Thren.3. mini. Non planè sum meriti inops, quamdiu ille miserationum non fuerit. Quòd si misericordiæ domini
multæ, multus nihilominus ego in meritis sum.Quid enim si multorum sim mihi conscius delictorum? Nem- H
Rom.5. pe vbi abundauit delictum,superabũdauit & gratia. Et si misericordiæ domini ab æterno & vsque in æternum,
ego quoque misericordias domini in æternum cantabo.Nunquid iustitias meas? Domine memorabor iustitiæ
tuæ solius. Ipsa est enim & mea. Nempe factus es mihi tu iustitia à deo. Nunquid mihi verendum ne non vna
Psal.118. ambobus sufficiat? Non est pallium breue,quod secundum Prophetam non possit operire duos. Iustitia tua,iu-
stitia in æternum.Quid longius æternitate? Et te pariter & me operiet largiter larga & æterna iustitia. Et in me
quidem operit multitudinem peccatorum, in te autem domine quid nisi pietatis thesauros, diuitias bonitatis?
Hæ in foraminibus petræ repositæ mihi. Quod magna multitudo dulcedinis tuæ in illis, opertè quidem, sed in
1.Cor.2. his qui pereunt. Vt quid enim sanctum detur canibus,vel margaritæ porcis?Nobis autem reuelauit deus per spi-
ritum suum,etiam & apertis foraminibus introduxit in sancta.Quanta in his multitudo dulcedinis,plenitudo
gratiæ, perfectióque virtutum? RVPERTVS. Sicut igitur sola gratia dei tunc murmurantibus, & iurgia
concitantibus,Manna de cœlo,& aquam de terra produxit,sic & nunc blasphemãtibus Iudæis atque gentilibus, I
ita clementer astitit,vt panem vitæ(de quo supra iam dictum est) & aquam salutis perpetuæ ori eorum appone-
2.Cor.5. ret,rogãtibus interea legatis eius ac dicentibus,Obsecramus pro Christo,reconciliamini deo.Cum pane & aqua
occurrẽs nobis inimicis suis,cum pane(inquã)corporis sui,& aqua quam percussa petra, id est,Christus ipse cru-
cifixus effudit,nos deo patri in reconciliationem venire deposcit.Quæ enim petra illa sit, quæ percussa est cun-
1.Cor.11. ctis sitientibus,notum est Apostolo præcinente,Petra autem erat Christus,vnde iam superiùs dictum est.Porrò
per aquam quæ de petra fluxit,non solùm sanguis intelligendus est Christi filij dei,siue aqua visibilis quæ de pa-
tefacto eius latere cum eodem sanguine cucurrit,sed & inuisibilis gratia spiritus sancti,de qua mulieri Samari-
Ioan.4. tanæ ipse dicit:Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei,non sitiet in æternum,sed aqua quã dabo ei,fiet in eo fons
Ioan.7. aquæ salientis in vitam æternam. Et alibi,Qui credit in me (sicut dicit scriptura) flumina de ventre eius fluent
aquæ viuæ.Hoc autem(inquit Euangelista)dixit de spiritu,quem accepturi erant credentes in eum.Et continuò
Ioan.16. subiunxit,Nondum erat spiritus datus,quia Iesus nondum erat glorificatus.Ergo nisi petra percussa fuisset,aqua K
non fluxisset,id est,nisi Christus per passionem hinc abisset,ad nos(sicut ipse ait)paracletus iste non venisset.

2 *VEnit autem Amalech, & pugnabat contra Israël in Raphidim. Dixítque Moyses ad Iosue,Elige uiros,*
& egressus pugna contra Amalech cras, Ego stabo in uertice collis,habens uirgam dei in manu mea.Fe-
cit Iosue ut locutus erat Moyses, & pugnauit contra Amalech. Moyses autem & Aaron & Hur ascen-
derunt super uerticem collis. Cúmque leuaret Moyses manus, uincebat Israël, sin autem paululum remisisset,
superabat Amalech.Manus autem Moysi erant graues.Sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum,in quo se-
dit. Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex utraque parte. Et factum est ut manus ipsius non lassaren-
tur usque ad occasum solis. Fugauítque Iosue Amalech & populum eius in ore gladii. Dixit autem dominus ad L
Moysen, scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Iosue. Delebo enim memoriam Amalech sub cœlo.
Aedificauítque Moyses altare, & uocauit nomen eius, Dominus exaltatio mea, dicens, Quia manus solius domi-
ni, & bellum dei erat contra Amalech, à generatione in generationem.

2 AVCTOR CATENAE. Vide vt vna semper afflictio aliam sequatur, in his qui in vocatione dei am-
bulant.Israëlitæ erant liberati ex Aegypto ab hoste crudelissimo,consecuti erant panem in deserto, bibebant &
aquam è petra,adeóque videbantur iam omnes ferè afflictiones euasisse. Sed ecce statim obruuntur tam pericu-
loso bello,vt extrema totius Israëliticæ gentis internitio imminere videatur. Nam Amalech (quæ gens fuit de
familia Esau,Genesis trigesimo sexto) videns Israëlitas ex itinere defatigatos, fame & labore confectos,bellandi
insuetos, ac propemodum inermes,inuasit quanta potuit crudelitate extremos agminis Israëlitici(quemadmo- M
dum scribitur Deuteronomij vigesimo quinto) vt sic paulatim totum Israëlis agmen deleret. Noua ergo cala-
mitas, nouus terror in Israël oritur. Ait igitur: *Venit autem Amalech, & pugnabat contra Israel in Raphidim.* ORI-
GENES. Bellum hîc describitur gestum cum Amalechitis, pugnasse refertur populus dei, & vicisse. HIE-
RONYMVS DE LOCIS HEBRAICIS. Amalechites, regio in deserto ad meridiem Iudæ trãs vrbem
Petram euntibus Ailam,cuius & scriptura recordatur,dicens, Amalech habitat in terra ad austrum.Sed & iuxta
eum alius Chananæus habitat, qui & dimicauit contra filios Israël in deserto, de quibus ita scribitur, Amalech
autem & Chananæus habitabant in valle. CAIETANVS. Non est autem vertendum in dubium,Ama-
lechitam populum originem habuisse ab Amalech nepote Esau, vt scribitur Genesis trigesimo sexto. AV-
CTOR CATENAE. Et pugnabat contra Israël in Raphidim.Sic est in textu Hebraico,& vetustioribus an-
tiquis codicibus,vbi non est dictio filios.Rephidim autem dici debebat,non Raphidim.Sed vt toties dictũ est,
in

A in nominibus hominum & locorum, ars tenenda, vsus sequendus. Putant quidam Hebræorum locum illum sic
vocatum,propterea quòd dissolutæ essent manus eorum ob metum Amalechitarum. Hic ergo Amalech in Ra
phidim castra Israëlitica obruere meditabatur, nondum quicquam passus incommodorum. *Dixítque Moyses ad*
Iosue, Elige viros, & egressus pugna contra Amalech: cras ego stabo in vertice collis, habens virgam dei in manu mea. AVGVSTI- Quæst.65.
NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Nunc autem virga dei dicitur, quæ primùm di-
cta est virga Aaron, postea verò virga Moysi, sicut dicitur spiritus Heliæ qui est spiritus dei, cuius particeps
factus est Helias, sic illa potuit dici. Dicitur etiam dei iustitia, quæ nostra est, sed donata à deo, de qua lo-
quens Apostolus, Iudæos arguit, dicens, Ignorantes dei iustitiam, & suam iustitiam volentes constituere, id Rom.10.
est, tanquam à se sibi paratam, contra quales dicit, Quid enim habes quod non accepisti? INTERLI-
NEARIS. Ac si dicat Moyses,hanc habebo in manu quam deus dedit mihi,vt verberentur hostes. CAIE-
B TANVS. Hic est Iosue, qui postea introduxit populum in terram promissionis, & erat de tribu Ephraim.
AVCTOR CATENAE. Elige viros. In Hebræo est dictio לָנוּ Lánu, vt dicatur, Elige nobis viros. Sed
hoc parum est. Cras ego stabo. Sic debet legi hæc clausula, quamuis Chaldaica & Septuaginta repugnantibus,
quoniam ante dictionem מָחָר Machar, quod est cras, est punctus Athnach, id est, coma, de quo satis dictum
in superioribus. Habens virgam dei in manu mea, qua scilicet deus tanta miracula operatus erat. Viri milites
eligendi sunt vbi hostis sentitur,propterea Septuaginta habent, ἄνδρας δυνατούς, id est, viros potentes.Non temerè
adsciscendi ad numerum augendum, qui non semper prodest, sed plurimùm obest, si inertes, imperiti, vel
meticulosi intersint. Non Moyses ipse iam senex adsistit, sed strenuum ministrum, consiliorum suorum con-
scium, mittit ad congressum, interim ipse in excelso contemplationis diuinæ & feruidæ orationis consistere,
& virgam dei tenere in manibus, fiduciam auxilij diuini non deserere promittit, firmitérque credit explen-
da quæ dominus pollicetur. Non tamen priùs bellum tentare permittit quàm lacessitus ab hoste Amalech.
C Causa autem huius belli secundum quosdam fuit, quòd timebat Amalech qui erat de semine Esau, iam im-
plendam benedictionem quam Iacob obtinuit, præripuerátque ipsi Esau, præsertim cùm in magna poten-
tia venirent Israëlitæ, vt promissam occuparent terram. *Fecit Iosue vt locutus erat Moyses, & pugnauit contra Ama-*
lech. THEODORETVS. Quæri solet quibus armis Hebræi aduersus Amalechitas depugnauerint.
Aegyptiis in mari summersis, illorum corpora vnà cum armis in litus eiecta sunt Hæc Iudæi spoliantes his in
bello vtebantur DIODORVS. Quinta generatione ascenderunt Israëlitæ ex Aegypto: Aquilas,Armis in-
duti: Symmachus, Armati.Igitur quum ex Aegypto ascenderunt,arma habebant, quamuis & eorum qui in ma-
ri rubro summersi sunt exuuias secum detulerint, quibus gentes expugnare possent. RVPERTVS. Scien-
dum, quia primus ex omnibus gentibus iste Amalech egressum ex Aegypto dei populum gratis impugnauit.
Propterea de illo Balaam in prophetia sua dicit, Principium gentium Amalech, cuius extrema perdentur. Num.24.
Porrò qualiter eum impugnauerit, ita legitur in libro Deuteronomij: Memento quæ fecerit tibi Amalech in Deut.25.
D via, quando egrediebaris ex Aegypto, quomodo occurrit tibi, & extremos agminis tui qui lassi residebant,
cæciderit. Lassos hîc Hebræi immundos secundum legem extra castra manentes intelligunt, quos cæcidisse A-
malechitæ referuntur, quia sicut ipsi tradunt, eorum circuncisionem amputauerunt, & in subsannationem
dei in cœlum proiecerunt. AVCTOR CATENAE. Tutò igitur hostes aggreditur, qui à domino mili-
tare iubetur, & piorum orationibus se iuuandum non dubitat, obedientiæ sanctæ iugum suscipit, & arcere ho-
stes lupos ab ouili compellitur. *Moyses autem & Aaron & Hur ascenderunt super verticem collis.* CAIETANVS.
Creditur quòd iste Hur fuerit maritus sororis Aaron & Moysi, attestante hoc Iosepho. AVCTOR CATE-
NAE. Non solus Moyses, sed Aarone & Hur comitatus, orationis locum ascendit. Vbicunque enim duo
vel tres dominum fuerint deprecati in fide, exaudiuntur. Multorum oratio feruentior fit & exaudibilior.Ideo
orationes agendæ etiam in Ecclesia, non solùm in cubiculo, quod tamen de priuata iubet dominus, sed non
tanquam semper necessarium. *Cúmque leuaret Moyses manus, vincebat Israel, sin autẽ paululum remisisset, superabat Amalech.* *Homilia de*
E IOANNES OS AVRI. Stabat igitur Moyses in mõte,nõ armis,sed precibus pugnãs.Stabat extẽsis ad cœ- *Moyse ꝙ pu-*
lum manibus, deuoto orans affectu: non de terra, sed de cœlo auxilium postulabat. Pugnabat cum hostibus *gnante Is-*
absens, cum exteris sine bello decertabat, vt quem loci diuersitas ab inimicis seiunxerat, orationis affectus *rael contra*
bellatorem præsentem hostibus exhiberet. Fit Moyse orante pugna occulta, sed manifesta victoria. Latenter di- *Amalech*
micat, vt euidenter deuincat. Solus orat, vt multi saluentur. Stabat Moyses in monte, iam cœlo proximus, *eius manus*
iam vicinus syderibus. Et quantò eum sublimitas montis extulerat, tantò oratio deo proximum exhibebat. *sustentãtur.*
Fit Moyse orante victoria, cessante mœstitia. Potentior hostis efficitur, iusti corpore fatigato. Desinit Israël
vincere, Moyse desinente in prece, vt dum diuersa populis exhiberentur officia, orationis nobis potentia
monstraretur. Denique tandiu ista diuersitas valuit, quandiu iugis oratio defuit. Perseuerante Moyse in
prece, perseuerans victoria roboratur. Iam geritur pugna cum hoste, iam Amalech precibus debellatur.Com-
mendatur Hebræus populus deo, quem hostilis immanitas prouocarat ad bellum. Oratio in vltionem ini-
F mici dirigitur, cuius scelera iam interitum prouocabant, ne dum Moysi oratio circa victoriæ effectum mi-
nus valeret, & inimici virtus in populum dei potentior esset, non iam cœleste, sed humanum certamen ab
omnibus putaretur. Quis enim iustorum non orando pugnauit? Quis non hostem orando deuicit? Ora-
tionibus Danieli visa panduntur, sopiuntur flammæ, ferę hebetescunt, cadunt hostes, inimici vincuntur.
Quantóque enim purior frequentiórque fuerit celebrata oratio, tantò celerior erit de inimico vindicta. Li-
cet colloqui cum domino orando,licet cum eo fabulari cùm velis, licet precibus mercari quod optas.Et quam-
uis vocem eius audire non possis, tamen dum id quod desideras accipis, colloqui tecum etsi non verbis, ta-
men beneficiis dignatur. AVCTOR CATENAE. Sin autem paululum remisisset.Idem sensus est in He-
bræo וְכַאֲשֶׁר יָנִיחַ יָדוֹ Vechaaser ianiach iado, Quando autem demittebat manus suas. Et est sensus, quando
Moyses totus pendebat à deo, & intentissimè orabat magna animi contentione, vincebat Israël. Quando
verò remittebat preces, eum vincebant Amalechitæ. Manus enim illæ exaltatæ, contentionem orationis signi-
ficabant,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ficabant: remissæ verò, remissionem orationis adumbrabant. Vides etiam quomodo non tantùm oratione, G
sed & viribus & armis hostis est domino iubente aggrediendus. *Manus autem Moysi erant graues. Sumentes igitur lapidem, posuerunt subter eum, in quo sedit. Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex vtraque parte.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Manus Moysi erant graues, quia tota die steterat eleuatis manibus. Lassus erat, nec poterat vltra leuare manus, nec etiam stare. Vnde sedere eum fecerunt Aaron & Hur, & manus eius leuauerunt. CAIETANVS. Grauitas manuum narratur, sed totius corporis grauitas insinuatur, ex supposito lapide subsellio. Et quia virgam dei Moyses in manu tenebat, non irrationabiliter creditur, quòd manus eleuatas habebat, sic quòd inter vtramque volam virgam teneret, extensis manibus versus cœlum. AVCTOR CATENAE. Manus autem Moysi erant graues, id est, sua sponte demittebantur, quia caro per se debilis & infirma est, nisi adsit vigor spiritus. Aaron autem & Hur sustentabant manus eius ex vtraque parte. Eleganter expresit Hebraicum Interpres hoc in loco, quod est huiusmodi כְּבֵד אַהֲרֹן וְחוּר Mize echad vmi-H
ze echad, Hinc vnus, & hinc vnus, & ita reddunt Septuaginta. Vel vnus hinc, & alter istinc. Siue hinc vnus & inde alter, sicut habet Chaldaica. *Et factum est vt manus ipsius non lassarentur vsque ad occasum solis.* Non discrepat à sensu Hebraico. Nam ibi est וַיְהִי יָדָיו אֱמוּנָה Vaihi iadaf emuna. Est autem Emuna, nomen fœmineum verbale ab Aman, & significat fidem, veritatem, credulitatem, stabilitatem indeficientem esse. Vnde sic verti potest locus, Et fuerunt manus eius fides, veritas, siue stabilitas, id est, stabiles vel firmæ. Alij reddunt, Et quælibet manus eius fuit fidelis, hoc est, fuerunt manus eius fideliter & firmiter extensæ. Vnde & Chaldaica, Fucrúntque manus Moysi extentæ in oratione vsque ad occasum solis. Alij, Et fuit manibus eius fidelitas. Nonnulli, Et fuit vtraque manus eius firma. Quidam, Mansítque manibus suis fidelis. Sunt qui, Et fides mansit manibus eius: Et qui, Et fuit firmus manibus suis, vertant. Quæ omnia in idem recidunt, videlicet quòd manus Moysi, non fuerunt lassatæ, nec defecerunt, sed manserunt stabiles, vtpote hinc & inde sustentatæ vsque ad solis occasum. Quare Septuaginta Interpretes ita legũt, καὶ ἐγένοντο αἱ χεῖρες μωϋσῆ ἐστηριγμέναι, Et fuerunt ma-I
nus Moysi sustentatæ. Habes ergo ex hoc loco, Non remittendas orationes, sine cessatione orandum in tentationibus quæ nunquam cessant. Nihil arduum contra hostes sine matura & feruente oratione tentandum. Qui populo præest, continuò habet quod clamet ad dominum. Nam varia sunt ingenia hominum, iam metuunt, iam murmurant, iam diffidunt. Quis hoc absque dei ope feret? *Fugauitque Iosue Amalech & populum eius in ore gladij.* INTERLINEARIS. In ore gladij, locutio est. AVCTOR CATENAE. Verbum וַיַּחֲלֹשׁ Vaiachalos, propriè, Et debilitauit, siue vulnerauit, vel fregit, significat. Alij reddunt, Attenuauítque, siue infirmauit. Septuaginta vt apud nos. Chaldaica, Et contriuit Iosue Amalech, & populum eius in ore gladij. Populum autem eius dicit, qui venerat ei auxilio, qui non erat Amalechites. Quod verò dicitur, In ore gladij, Hebraísmus est, pro acie gladiorum, siue in instantia gladij. Vnde Septuaginta, ᾧ φόνῳ μαχαίρας, id est, in occisione gladij legunt. *Dixit autem dominus ad Moysen, Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Iosue. Deleho enim memoriã Amalech sub cœlo.* RVPERTVS. Non solùm ex eo Saul abiecisse sermonem domini redarguitur, & pro K
1.Reg.15. peccato inobedientiæ quasi pro scelere Idololatriæ proiectus à deo est, quia per Samuelem mandatum est ei à domino dicente, Recensui quæcunque fecit Amalech Israëli, quomodo restitit ei in via cùm ascenderet de Aegypto, nunc igitur vade, & percute Amalech, & demolire vniuersa eius, ipse autem versus est ad prædam, & fecit malum in oculis domini. Verùm & ex hoc, quia sic dictum, & sic fuerat scriptum, Scribe hoc ob monimentum in libro, delebo enim memoriam Amalech sub cœlo, cùm enim is qui sine auctoritate dei nihil vsquam scripsit, hic eius imperium interponit, dicentis, Scribe hoc, & deinde subiungentis, delebo enim memoriam Amalech sub cœlo, magno vtique iudicij pondere futurum præuaricatorem premit, ne paruæ videatur audaciæ, quòd non parcente deo, parcere ausus sit, vel quòd iustitiæ vindictam imperante deo, ipse ad prædam se conuerterit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Scribe hoc ob monimentum in libro, ne videlicet obliuioni tradatur in futuro. CAIETANVS. Dixit autem dominus ad Moysen. Nomen est tetragrammaton, & etiam cura scribendi libros fonti essendi attribuitur. Scribe hoc ob monimentum in libro, L
& trade in auribus Iosue. Rem gestam scribi iubet ad perpetuam rei memoriam, vt discant posteri, diuinam opem sic affuturam illis, intercedente videlicet assidua supplicatione, & cooperante quantum in se est populo. Futuram autem vindictam exercendam in Amalechitas, iubet poni in auribus Iosue ducis exercitus, vt intelligatur, quòd in cuiusque succedentis ducis auribus sonare debet hæc exercenda vindicta, cùm facultas aderit, ob cuius mandati obedientiam Samuel cùm Saulem regem vidit potentem, insinuauit illi hoc diuinum mandatum, vt scribitur primi Regum decimo tertio. Delebo enim legendum est, quòd delebo memoriam Amalech sub cœlo. Explicatur enim sententia ponenda in auribus Iosue, scilicet quòd delendo delebo memoriam Amalech. AVCTOR CATENAE. Delebo enim memoriam Amalech sub cœlo. Hebraicè est מָחֹה אֶמְחֶה Chi macho emche, Quoniam delens delebo. Sic & Chaldaica. Et Septuaginta, ὅτι ἀλοιφῇ ἐξαλείψω, Quoniam deletione delebo. Et est sensus, scribe hoc pro memoriali in libro, subaudi legis, vel in libro bellorum domini, M
vt hoc dicatur per anticipationem. Et trade in auribus Iosue, id est, inculca ipsi Iosue, & familiariter indica, quòd proculdubio delebo memoriam Amalech de sub cœlo, id est, ne sit sub cœlo, hoc est, salutem eorum, statum ac dominium euertam penitùs, vt perdãtur, vel eorum posteri suo aliquando tempore. Siue indica hoc Iosue, Nempe quòd Moyses leuando manus in oratione, populus dei vicerit. Nam hoc Iosue non viderat, qui contra hostem interim pugnabat, Moyses enim in colle steterat. Iubet ergo tam magnificum factum scribi, & in perpetuam rei memoriam commendari. *Ædificauitque Moyses altare, & vocauit nomen eius, dominus exaltatio mea.* CAIETANVS. Hoc est primum altare ædificatum à Moyse. Et quia altare est suapte natura ad sacrificandum, insinuatur, quòd ibidem obtulit sacrificium deo pro gratiarum actione superatis Amalechitis. Nec incommunicabile nomen domini, lapidibus communicauit Moyses, sed cognominauit altare à domino exaltatore suo, quod religionis opus est, non enim altaria ipsa fatemur esse deum, sed deo dicata ratione diuersorum beneficiorum, & propterea ab ipso deo quatenus talis beneficij est auctor, nominatur, hoc est, denominatur

A minatur, cognominatur, &c. AVCTOR CATENAE. Quoniam dictio נֵס Nes, anceps est apud Hebræos, & modò exaltationem, modò eleuationem, modò protectionem, quandoque etiam triumphum vel victoriam, quandoque etiam signum vel vexillum, eo quòd eleuatur in bello, & ad illud milites confugiunt, sonans demum & refugium, ideo variè locus hic redditur, qui ita est in Hebræo: יְהוָה נִסִּי Iehoua nissi, Dominus vexillum meum, siue vexilli mei, id est, qui fuit mihi loco vexilli. Alij reddunt, Dominus eleuatio mea, quod est idem cum versione Latini Interpretis. Septuaginta interpretati sunt, κύριος καταφυγή μου, id est, dominus refugium meum. Vertunt alij, Dominus miraculum meum, quasi dicat miraculo & misericordia dei, non autem nostro merito factum est illud. Quibus & Chaldaica aliquatenus consonare videtur, habens, Et immolauit super eo coram deo qui fecit sibi miracula. Demum nonnulli legunt, Dominus exultatio mea. Nomen ergo hoc aræ quam ædificauerat, imposuit Moyses, quasi diceret, Quandoquidem vidimus domini esse bellum, victoriam, & triumphum, meritò aram hoc nomine appellabimus, Iehoua nissi.
B *Dicens, Quia manus solius domini, & bellum dei erit contra Amalech, à generatione in generationem.* AVGVSTINVS LIBRO VIGESIMO SECVNDO CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM. Nec bella per Moy- *Cap.74.*
sen gesta miretur aut horreat Faustus, quia & in illis diuina sequutus imperia, non sæuiens, sed obediens fuit: nec deus cùm iubebat ista, sæuiebat, sed digna dignis retribuebat dignósque terrebat. Quid enim culpatur in bello? An quia moriuntur quandoque morituri, vt dominentur in pace victuri? Hoc reprehendere timidorum est, non religiosorum: nocendi cupiditas, vlciscendi crudelitas, impacatus atque implacabilis animus, feritas rebellandi, libido dominandi, & si qua similia, hæc sunt quæ in bellis iure culpantur, quæ plerunque ita culpantur, vt etiam iure puniantur. Aduersus violentiam resistentium, siue deo, siue aliquo legitimo imperio iubente, gerenda ipsa bella suscipiuntur à bonis, cùm in eo rerum humanarum ordine inueniuntur, vbi eos iubere tale aliquid, vel in talibus obedire iustè ordo ipse constringit. Alioquin Ioannes
C cùm ad eum baptizandi milites venirent, dicentes: Et nos quid faciemus? responderet eis, Arma abiicite, militiam istam deserite, neminem percutite, vulnerate, prosternite neminem. Sed quia sciebat eos, quum hæc militando facerent, non esse homicidas, sed ministros legis, & non vltores iniuriarum suarum, sed salutis publicæ defensores, respondit eis: Neminem concusseritis, nulli calumniam feceritis, sufficiat vobis sti- *Luc.3.*
pendium vestrum. Sed quia Manichæi Ioannem apertè blasphemare consueuerunt, ipsum dominum Iesum Christum audiant, hoc stipendium iubentem reddi Cæsari, quod Ioannes dicit debere sufficere militi. Red- *Matth.22.*
dite, inquit, Cæsari, quæ Cæsaris sunt, & Deo, quæ Dei sunt. Ad hoc enim tributa præstantur, vt propter *Matth.8.*
bella necessario militi stipendium præbeatur. Meritò & illius Centurionis dicentis, Et ego homo sum sub *Luc.7.*
potestate constitutus, habens sub me milites: & dico huic, vade, & vadit: & alij, veni, & venit: & seruo meo, fac hoc, & facit, fidem laudauit, non illius militiæ desertionem imperauit. Sed de iustis quidem iniu- *Cap.75.*
stisque bellis nunc disputare longum est, & non necessarium. Interest enim quibus causis, quibusque auctoD ribus homines gerenda bella suscipiant, ordo tamen ille naturalis, mortalium paci accommodatus, hoc poscit, vt suscipiendi belli auctoritas atque consilium penes principes sit, exequendi autem iussa bellica ministerium milites debeant paci salutique communi. Bellum autem quod gerendum deo authore suscipitur, rectè suscipi dubitare fas non est, vel ad terrendam, vel ad obterendam, vel ad subiugandam mortalium superbiam, quando ne illud quidem, quod humana cupiditate geritur, non solùm incorruptibili deo, sed ne sanctis eius obesse aliquid potest, quibus potius ad exercendam patientiam, & ad humiliandam animam, ferendámque paternam disciplinam etiam prodesse inuenitur. Neque enim habet in eos quisquam vllam potestatem, nisi cui data fuerit desuper. Non est enim potestas nisi à deo, siue iubente, siue sinente. Cùm ergo *Rom.13.*
vir iustus si fortè sub rege homine, etiam sacrilego militet, rectè possit illo iubente bellare, ciuicæ pacis ordinem seruans, cui quod iubetur, vel non esse contra dei præceptum certum est, vel vtrum sit, certum non est, ita vt fortasse reum regem faciat iniquitas imperandi, innocentem autem militem ostendat ordo seruiendi, quãtò magis in administratione bellorũ innocentissimè diuersatur, qui deo iubente belligerat? quẽ maE le aliquid iubere non posse nemo qui ei seruit, ignorat. Si autem propterea putant non potuisse deum bellum *Cap.76.*
gerendum iubere, quia dominus postea Iesus Christus: Ego, inquit, dico vobis non resistere aduersus ma- *Matth 5.*
lum, Sed si quis te percusserit in maxillam tuam dexteram, præbe illi & aliam, intelligant hanc præparationem non esse in corpore, sed in corde: ibi est enim sanctum cubile virtutis, quæ in illis quoque antiquis iustis nostris patribus habitauit: sed eam rerum dispensationem ac distributionem, temporum ordo poscebat, vt prius appareret etiam ipsa bona terrena, quibus & humana regna, & ex hostibus victoriæ deputantur, propter quæ maximè ciuitas impiorum diffusa per mundum supplicare idolis & dæmonibus solet, non nisi ad vnius dei veri potestatem atque arbitrium pertinere. Vnde & vetus Testamentum, secretum regni cœlorum tempore opportuno aperiendum promissionibus terrenis operuit, & quodammodo vmbrosius occupauit. Vbi autem venit plenitudo temporis, vt nouum Testamentum reuelaretur, quod figuris veteris velabatur, F euidenti testificatione iam demonstrandum erat, esse aliam vitam, pro qua debet hæc vita contemni, & aliud regnum, pro quo oportet omnium terrenorum regnorum aduersitatem sapientissimè sustineri. Proinde per quorum confessiones, passiones, & mortes hoc deo placuit attestari, martyres appellantur, qui Latinè testes interpretantur, quorum numerus tantus efflоruit, vt si eos Christus qui de cœlo Saulum vocauit, & ex lupo factum ouem, in medium luporum misit, congregatos vellet armare, atque adiuuare pugnantes, sicut Hebræos patres adiuuit, quæ gentes resisterent? quæ regna non cederent? Sed vt præclarissimum testimonium veritati perhiberetur, qua iam docendum erat, non propter temporalem in hac vita, sed propter æternam post hanc vitam felicitatem deo esse seruiendum, ea quæ vulgò infelicitas dicitur, pro illa felicitate subeunda fuerit & ferenda. Itaque in plenitudine temporum filius dei factus ex muliere, factus sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, factus ex semine Dauid secundum carnem, mittit discipulos velut oues in medium luporum, & monet ne timeant eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere: promittit etiam

ipsius

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipsius corporis renouandam integritatem vsque ad capilli reparationem. Petri gladium reuocat in vaginam, G
auré inimici præcisam reparat ad pristinam formam, dicit se legionibus angelorum imperare potuisse ad de-
lendos inimicos, nisi calix bibendus esset, quem paterna voluntas dedisset. Bibit præcedens, propinat se-
quentibus, virtutem patientiæ suo reuelat præcepto, suo confirmat exemplo. Propter quod deus illum susci-
tauit à mortuis, & donauit ei nomen, &c. Regnauerunt hîc ergo Patriarchæ & Prophetæ, vt ista regna deum
dare & auferre ostenderetur. Non hîc regnauerunt Apostoli & martyres, vt regnum cœlorum desiderandum
potiùs panderetur. Illi regi bella gesserunt, vt tales quoque victorias appareret dei voluntate præstari, isti non
resistendo interfecti sunt, vt potiorem esse docerent victoriam pro fide veritatis occidi: quanquam & illic Pro-
Matth 28. pheta nouerat mori pro veritate, sicut ipse dominus dicit, A sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ.
Et id postea quàm cœpit impleri, quod sub figura Salomonis, qui Latinè interpretatur pacificus, de domino
Psal.71. Christo, ipse est enim pax nostra, in Psalmo prophetatum est, Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gen- H
tes seruient illi: & Christiani quoque imperatores plenam gerentes fiduciam pietatis in Christo, de inimicis sa-
crilegis, qui spem suam in sacramentis idolorum dæmonúmque posuerant, gloriosissimam victoriam perce-
perunt, cum apertissimis notissimisque documentis, de quibus nonnulli iam scriptum memoriæ commenda-
Cap.77. runt, illos fallerent vaticinia dæmoniorum, hos firmarent prædicta sanctorum. Si autem hoc mirum istis va-
nis videtur, quod aliud tunc deus præcepit dispensatoribus veteris Testamenti, vbi noui gratia velabatur,
aliud prædicatoribus noui Testamenti, vbi veteris obscuritas reuelabatur, attendant ipsum dominum Chri-
stum, mutantem quæ dixerat, & aliud dicentem, Quando misi vos (inquit) sine sacculo & pera & calceamen-
Luc.22. tis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt, Nihil. Dicit ergo eis: Sed nunc qui habet sacculum, tollat
similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium. Isti certè si ista diuersa in testa-
mentis singulis inuenirent veteri & nouo, etiam hoc clamarent duo sibi testamenta esse contraria. Quid ergo
nunc respondebunt, cùm idem ipse dicit antea, Misi vos sine sacculo & pera & calceamentis, & nihil vobis de- I
fuit: nunc autem, Qui habet sacculum, tollat similiter & peram, & qui habet tunicam, vendat & emat gladium?
Iámne intelligunt quemadmodum nulla in conscientia præcipientis, sed ratione dispensantis, pro temporum
diuersitate, præcepta vel consilia, vel permissa mutentur? Nam si dicunt certi mysterij gratia hoc de tollendo sae-
culo & pera, & emendo gladio locutum fuisse, cur non admittunt certi mysterij gratia, eundem vnum deum,
tunc Prophetas gerere bella iussisse, nunc Apostolos prohibuisse? Neque enim in eo quod ex Euangelio comme-
morauimus, verba tantùm domini fuerunt, sed obtemperantium quoque discipulorum facta secuta sunt. Nam
& tunc sine sacculo & pera ierunt, & nihil eis defuit, sicut eius interrogatio, & eorum responsio declarauit. Et
nunc dixerunt ei, cùm de gladio emendo iussisset, Ecce sunt hîc duo gladij: Et ille respondit, Sufficit. Hinc
& Petrus armatus inuentus est, cùm aurem persecutoris abscidit, vbi spontanea eius coërcetur audacia, quia
non vt iussus fuerat ferrum tollere, ita iussus fuerat & ferire. Latebat certè domini voluntas, cur arma portare
præcepisset, quibus eos vti noluisset. Veruntamen ad illum cum ratione præcipere, ad istos autem sine retracta- K
Cap.78. tione præcepta facere pertinebat. Calumniosa ergo imperitia Moyses reprehenditur quòd bella gesserit, qui
minus reprehendi debuit, si sua sponte gereret, quàm si deo iubente non gereret. Ipsum verò deum, quòd ta-
lia iusserit, audere reprehẽdere, vel deum iustum & bonum talia iubere potuisse, non credere, hominis est (vt mi-
tius loquar) cogitare non valentis diuinæ prouidentiæ, per cuncta summa atque ima tendenti, nec nouum esse
quod oritur, nec perire quod moritur, sed in suo singula quæq; ordine siue naturarum siue meritorum, vel ce-
dere, vel succedere, vel manere: hominum autem rectam voluntatem diuinæ legi coniungi, inordinatam verò
cupiditatem diuinæ legis ordine coërceri, vt nec bonus aliud quàm præcipitur, velit: nec malus amplius quàm
permittitur possit: ita sanè, vt non impunè possit quod iniustè voluerit: ac per hoc in omnibus, quæ humana in-
firmitas horret aut timet, sola iniquitas iure damnatur, cætera sunt vel tributa naturarum, vel merita culparum.
Fit autem homo iniquus, cùm propter seipsas diligit res propter aliud assumendas, & propter aliud appetit res
propter seipsas diligendas. Sic enim quantũ in ipso est, perturbat in se odinem naturalem, quem lex æterna con- L
seruari iubet. Fit autem homo iustus, cùm ob aliud non appetit rebus vti, nisi propter quòd diuinitùs institutæ
sunt, ipso autẽ deo frui propter ipsum, seq; & amico in ipso deo, propter eundẽ ipsum deum. Propter deum enim
amat amicum, qui dei amorem amat in amico. Siue autẽ iniquitas, siue iustitia, nisi esset in voluntate, non esset
in potestate. Porrò si in potestate non esset, nullum præmium, nulla pœna iusta esset, quòd nemo sapit, nisi qui de-
sipit. Ignorantia verò & infirmitas, vt vel nesciat homo quid velle debeat, vel non omne quod voluerit possit,
ex occulto pœnarum ordine venit, & illis inscrutabilibus iudiciis dei, apud quem non est iniquitas. Proditum est
Rom.4. enim nobis peccatum Adam fideli eloquio dei, & quia in illo omnes moriuntur, & quia per illum peccatum in-
trauit in hunc mũdum, & per peccatum mors, veraciter scriptum est. Et quia ex hac pœna corpus corrumpitur,
Sap.9. & aggrauat animam, & deprimit terrena habitatio sensum multa cogitantẽ, verissimum, nobisque notissimum
Rom.7. est: & quia de hac iusta pœna nõ liberat nisi dei misericors gratia, certum est. Et hinc Apostolus gemebundus ex-
clamat, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominũ no M
strum: sed quæ sit distributio iudicantis & miserentis dei, cur alius sic, alius autem sic, occultis sit causis, iustis ta-
men. Nõ tamen ideo nescimus, omnia ista iudicio aut misericordia dei fieri, licet in abdito positis mesuris & nu
meris & põderibus, quibus omnia disponuntur à deo creatore omniũ, quæ naturaliter sunt, nec auctore, sed tamẽ
ordinatore etiã peccatorũ, vt ea quæ peccata nõ essent, nisi cõtra naturã essent, sic iudicẽtur & ordinẽtur, ne vni-
uersitatis naturã turbare, vel turpare permittãtur, meritorum suorũ locis & cõditionibus deputata. Quæ cùm ita
sint, & cũ per hoc secretum iudiciorũ dei motúsq; humanarũ voluntatũ, eisdẽ prosperitatibus alij corrũpãtur, alij
tẽperãter vtãtur, & eisdẽ aduersitatibus, alij deficiant, alij proficiãt: cúmq; ipsa humana mortalisq; vita tẽtatio sit
super terrã, quis hominum nouit cui prosit aut obsit, in pace, regnare vel seruire, vel vacare, vel mori: in bello au-
tem, imperare, vel pugnare, vel vincere, vel occidi? Cũ hoc tamẽ cõstet, & cui prodest, nõ nisi per diuinũ prodesse
beneficiũ: & cui obest, nõ nisi per diuinũ obesse iudiciũ? Quid ergo insilim⁹ in temerarias reprehẽsiones. atq; vtinã

hominum

A hominum & non Dei? Seruierunt dispensatores veteris testamenti, idemq; prænunciatores noui testamenti, pec
catores occidendo: seruierunt dispensatores noui testamenti, idémque expositores veteris testamenti, à peccato-
ribus moriendo: Deo tamen vni vtriq; seruierunt per diuersa & congrua tempora, docenti bona temporalia & à
se petenda, & propter se contemnenda: molestias temporales & à se posse impetrari, & propter se debere tolerari.
Quid ergo crudele Moyses aut mandauit aut fecit, cũ cõmissum sibi populũ sanctè zelãs, & vni vero deo subdi-
tum cupiens, posteaq; cognouit ad fabricandũ & colendũ idolum defluxisse, mẽtemq; impudicã prostituisse dę-
monibus, in paucos corũ vindicans gladio, quos Deus ipse, quẽ offenderant alto & secreto iudicio feriendos vo-
luisset mox feriri, & in præsenti salubriter terruit, & disciplinã in posterũ sanxit? Nam cũ nulla crudelitate, sed
magna dilectione feciſſe quod fecit, quis non in verbis eius agnoscat, orantis pro peccato eorũ & dicentis: Si di
mittis illis peccatũ dimitte, sin autẽ, dele me de libro tuo. Cõparans ergo vnusquisq; piè prudens illã cędẽ & hãc
B precem, videt profectò, apertissimeq; videt, quantũ malũ sit animæ, per simulacra dęmonum fornicari, quãdo sic
læsit qui sic amat. Sic planè & Apostolus nõ crudeliter, sed amabiliter tradidit hominẽ satanę in interitũ carnis,
vt spiritus saluus sit, in die dñi Iesu. Tradidit & alios vt discerẽt nõ blasphemare, & cætera. Coguntur fateri, vir-
tutem illã patientiæ, quam docet dñs, dicẽs: Si quis te percusserit in maxillã tuã dexteram, præbe illi & sinistram, *Matth.5.*
posse esse in præparatione cordis, etiã si nõ exhibeatur gestu corporis, & expressione verborũ: quandoquidẽ Apo
stolus palma percussus, potius Deũ rogauit vt iniurioso homini in futuro seculo parceretur, in præsenti autẽ illa
iniuria nõ inulta relinqueretur, quam vel præbuit ferienti alterã partẽ, aut vt iterum feriret, admonuit. Tenebat
certè interius dilectionis affectũ, & exterius requirebat correctionis exemplũ. Siue hoc verũ sit, siue cõfictum, cur
nolunt credere tali animo famulũ Dei Moysen idoli fabricatores & adoratores gladio prostrauisse: cũ & in eius
verbis satis appareat, ita huiusmodi peccato eũ veniã deprecatũ, vt nisi impetraret, deleri se vellet de libro Dei?
CAIETANVS. Iuxta Hebraũ habetur, Quia manus super thronũ dñi, bellũ dño in Amalech à generatione in
C generationẽ. Et est sensus, quia manus diuina iurãs super sedẽ ipsius dei, ideo bellũ deo aduersus Amalech erit à
generatione vsq; in generationẽ, hoc est, nulla obliuione prostergandũ. Narratur enim causa omnino futuri bel
li cõtra Amalechitas, diuinũ iuramentũ, ad similitudinẽ regis extendentis manum ad iurandũ super soliũ regni
sui, hoc est, nõ super soliũ corporeũ, sed super quietẽ sui regni, quietè enim regnare charissimũ est cuilibet Regi.
Et significatur immobilitas diuinæ volũtatis circa hoc per iuramentũ, nõ quòd deus propriè iuret. AVCTOR
CATENAE. Quia manus solius domini, & bellũ dñi erit cõtra Amalech à generatione in generationẽ, id est,
contra Amalech semper erit potestas dñi dei, & donec duret generatio eius, auctoritate domini bellũ Hebræis
cõtra eosdẽ censebitur indictũ. Verũ quia Hebraica sunt, וַיֹּאמֶר כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ Vaiómer chi iad hal ches ia, Et
dixit quia manus super solium, siue thronũ domini, subaudi est. Hebraismus est, Manus domini super soliũ eius,
id est, Iurauit dñs per soliũ suũ quòd bellũ erit ei cõtra Amalech in sempiternum. Vnde abundat dictio, &, ante
bellum. In Hebræo enim est מִלְחָמָה לַיהוָה Milchama láihoua, Bellum domino per omnes ætates & generatio-
D nes, id est, per omnia secula erit. Hoc Hebræi sic exponunt, Dñs per thronũ suũ iurauit qui sempiternꝰ est, cœlum
scilicet, cui insidet, & terrã suppedaneũ habet (Manus enim significat iuramẽtum, vt illud, Leuo manũ in cœlo.
Et illud, Eleuauit dexterã suã ac sinistrã suã in cœlum. Cuius iuramenti rationẽ esse dicunt, quòd quẽadmodum
stãt cœli, sic firma erit res, quam decernit dominus. Sic iurauit hoc loco deus, per thronum suum, nimirum rem
sempiternam, & immutabilem.) Vt scilicet certo certius sit, aliquando Amalechitas delendos virtute domini,
etiam si differatur aliquantisper. Sic enim æterno consilio Deus præordinauit, vt hic impius populus luat crimi
num suorum pœnam, tunc cũ glorificare deus populum Israël cœperit, quietem ab hostibus illi daturus. Hoc au
tem primum aggrediebatur, cùm Saul Regem statuisset. Chaldaica autẽ editio in hunc eundẽ sensum tendit,
Dicit enim, Et ait. Cum iuramento dictum est hoc à facie terribilis, cuius maiestas est super solium gloriæ, vt
committatur prælium à facie domini contra viros domus Amalech, vt consumat eos à generationibus secu-
li. Alio autem modo verterunt Septuaginta, ὅτι ἐν χειρὶ κεφάλας πολεμῶ κύριος, Quòd in manu excelsa, siue
E occulta pugnat dominus, & cætera. Sed quæritur, quid tibi vult tanta seueritas, quòd dominus non tantùm
iubet peccatum Amalech in perpetuam memoriam reponere, sed etiam vindicat illud in tertia & quarta ge-
neratione, & cùm Saul non trucidaret ac deuastaret omnia Amalechitarum, decreuit deus ipsum vnà cum
familia sua è regno eiiciendum? Quid? Significãtne Deus iniuriam etiam inueteratam vlciscendam esse? Mi-
nimè. Deus enim prohibuit priuatam vindictam tam recentis, quàm inueteratæ iniuriæ. Sed significat hac
seueritate sua, quàm graue peccatum, & quàm horribili supplicio puniendum sit, si quis misero & afflicto in
uocatione dei ambulanti, addat nouam miseriam & afflictionem. Nam Israëlitæ paulò antè euaserant grauissi-
mam seruitutem, & nondum recuperauerant vires tam duro itinere exhaustas acceſſerat eodẽ fames & sitis, qua
paucis ante diebus torti fuerant. Vnde factum est, vt multi debiles & infirmi insequerẽtur exercitũ eorum, in vl-
timo agmine. Amalechitæ autem addebant afflictis & miseris nouas afflictiones, & occidebant debiles ac infir-
mos, quoscunq; in vltimo agmine nanciſci potuerunt. Hæc est crudelitas immanissima, videlicet, afflicto no-
F uam affictionem addere. Quare vt deus grauitatẽ huius crudelitatis ostenderet, ac vt declararet, se talẽ crudeli-
tatem semper seuerissimè vindicaturũ, iubet Moysen hoc peccatum Amalechitarum meminisse, & post multa
tempora iubet Saulem totam gentem Amalechitarum delere.
GREGORIVS NYSSENVS. Quemadmodum cùm conscriptus exercitus fuerit, primùm *Mystice.*
commeatus paratur, quàm vt exeat, eodem modo virtutis quoque milites primùm mysticum commea-
tum accipiunt, & sic aduersus alienigenas exeunt, Iesum qui Moysi successit ducem possidentes. Vides
qua serie historia procedit? vides quomodo nostro cuncta proposito congruunt? Quousque imbecil-
lis homo in fide est, pernicioſa tyranni seruitute oppressus, non ipse se ab hoste tutatur, nec enim potest. Sed
qui semper infirmis adest, qui crebris hostem ac magnis vulneribus potest fundere, is pro suis pugnat, is hostem
submergit, is suos defendit. Cùm verò in libertatem iam vindicatus homo sit, cùm ligno amara in dulcedi-
nem aqua versa refocillatus fuerit, cùm fontium & palmarum amœnitate requieuerit, cùm lapidis mysterio

Universidad de Deusto
Biblioteca

sitim expulerit,cũ denique cœlesti cibo fuerit vsus,tunc nõ per alium fugat hostes, sed quasi qui iam puerorũ ætatem excesserit,& in iuuenũ robur peruenerit,ipse pro seipso manus cũ aduersario inserit, duce vsus non Moyse dei cultore,sed ipso deo. Lex quæ in figura futurorũ & vmbra data est,inexpugnabilis in veris certaminibus est, in quibus dux est,qui Moysi succesit,qui legẽ adimpleuit,qui vel nomine ipso ducis Hebræorũ multò antè prædicatus est. Populus autẽ,si quidẽ eleuatas legislatoris manus respicit, vincit facilẽ hostes: sin verò depressas, cedit hostibus. Significat autẽ manuũ Moysi in altũ sublatio, legis ad altissimos sensus accõmodationẽ: demissio humilẽ,terrenã,literalẽq; legis obseruationẽ. Quòd verò sacerdos graues Moysi manus sustinet,auxilio vsus cognatione sibi cõiuncti,neq; alienũ est à sensu altiore,quẽ sequimur. Verũ enim sacerdotiũ cõcessæ sibi gratiæ auxilio vtẽs,sensum legis duritię Iudaici cordis in terrã deiectũ,in altũ rursus reducit:& ne omnino eadat, lapide sustentat, vt rectior per extensionẽ manuũ cõsistens, sensum spiritalẽ suũ respicientibus ostẽdat. Nã verè iis,qui in legẽ respicere possunt,crucis mysteriũ vndiq; fere patet,vt Euangeliũ quoq; dicit,iota & apicem à lege nõ præterire,trãsuersam lineã & perpendicularẽ,ac rectã,quibus figura crucis describitur,per iota & apicẽ ostendens. Quę res in Moyse tũc cõspecta,qui pro lege ipsa ponitur,victoriã respicientibus præbuit. ORIGENES. Venit(inquit)Amalech,& pugnabat cõtra Israël in Raphidim. Anteq̃ mãducaret panẽ de cœlo, & biberet aquã de petra, nõ refertur populus pugnasse,sed dicitur ad eum,Dñs pugnabit pro vobis,& vos tacebitis. Est ergo tẽpus quãdo dñs pugnat pro nobis,nec permittit nos tentari supra id quod possumus,nec impares viribus ad fortis sinit venire cõgressum. Deniq; & Iob omne illud tentationis suæ famosissimũ certamẽ,iã perfectus impleuit. Et tu ergo cũ cœperis mãducare manna,panem cœlestẽ verbi dei,& bibere aquã de petra, cumq; ad interiora doctrinæ spiritalis accesseris,sperato pugnã,& præpara te ad bellũ. STRABVS. Amalech autẽ bibens vel lambẽs sanguinẽ interpretatur,& diabolũ significat,qui sanctos de Aegypto exeuntes,& ad terrã promissionis tendẽtes,semper impugnat,& animarum sanguinẽ bibere desiderat,viam patriæ cœlestis intercludere moliens. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Videte ergo fratres,quia posteaquam quisq; de petra biberit,id est, Christi sacramenta susceperit,necesse est illi ad pugnã procedere. Tãdiu enim aliquis diabolũ cõtra se pugnantẽ non sentiet,quãdiu opera illius exercere voluerit. Qui verò illũ reliquerit, & de petra bibens, Christũ sequi elegerit,necesse est vt illũ patiatur infestũ,cui iusto iudicio voluit præponere Christũ. Quisq; ergo Christo cõiungitur, non ad delicias,nõ ad voluptates,sed ad prælium præparetur,quia omnes qui volunt piè viuere in Christo, persecutionem patiuntur. Et iterũ,per multas tribulationes oportet nos intrare in regnũ dei. ORIGENES. Bello igitur imminente videamus quid præcipiat Moyses. Dixit(inquit)ad Iesum,Elige tibi ipsi viros,& exi, & confige cum Amalech crastino. Vsque ad hunc locum beati nominis Iesu nusquam facta est mentio. Hìc primùm vocabuli huius splendor effulsit. Hìc primũ vocauit Moyses Iesum & dixit ei,Elige tibi ipsi viros. Moyses vocat Iesum,lex vocat Christum,vt eligat sibi ipsi viros potentes de populo. Non poterat Moyses eligere, sed Iesus solus est qui possit potentes viros eligere,qui dixit,Non vos me elegistis,sed ego vos elegi. Ipse enim est electorum dux,ipse potentium princeps,ipse qui congligit cum Amalech. Ipse est enim qui intrat in domũ fortis, & alligat fortem,& vasa eius diripit. THEODORETVS. Christus itaque cũ ex omni Israël ac gente viros potẽtes delegisset,sanctos Apostolos dico, cæterosque omnes in Christum credentes,quibus rectè illud dici potest, Vos autem genus electum,regale sacerdotium,gens sancta,populus acquisitionis, vnà cum illis aduersus principem seculi huius in acie stetit,de quo ipse omnium victor ait, Nunc iudicium est mundi, nunc princeps seculi huius eiicietur foras. Illustri verò calculo eos qui cum Christo, & propter Christum victoriam reportarunt coronat diuinus ille Ioannes,Scribo vobis Iuuenes,quia fortes estis,& malignum vicistis. ORIGENES. Sed interim videamus quid nunc historia præsens retexat. Ascendit(inquit)Moyses in verticem collis. Nondum ascendit verticem montis,sed in verticem collis. Seruabatur enim ei tunc ascendere in verticem montis,cùm ascensurus erat Iesus,& cum ipso Moyses,& Helias,& ibi transformandus in gloria. Nunc ergo velut nondum glorificatus ex transformatione Iesus,nondum ascendit in verticẽ montis,sed ascendit in verticem collis. AVGVSTINVS. Et factũ est cũ eleuaret manus suas Moyses,vincebat Israël. Aduertite fratres. Moyses manus quidẽ leuat,non tamen extẽdit. Cui ergo seruabatur vt manus extenderet,nisi dño nostro Iesu Christo,qui extensus in cruce,vniuersum orbẽ cõplexurus,brachia pietatis expandit? Moyses ergo leuauit manus: & licet non expanderit,tamen ipsa eleuatione mysterium crucis ostendit. Videte fratres iam tunc per sacramentum crucis superatas esse aduersarias gẽtes. Et nos dilectissimi,si adiuuãte domino manus erigimus,Diabolũ superamus. In manibus opera debemus accipere. Si ergo talia sunt opera tua, vt illa posis in altum in conspectu domini leuare, potes etiam & tu in teipso aduersarios tuos extinguere. Quis bene manus leuat, nisi qui per eleemosynam in cœlo iugiter thesaurizat? Quis ergo bene manus leuat, nisi qui assiduè victum & vestitum pauperibus subministrat? Quis bene manus leuat? Ille vtique qui implet illud Apostoli, Eleuantes (inquit) puras manus sine ira & disceptatione. Quia ergo quotidie nobis & vobis pugna imminet contra aduersarias potestates, si volumus vincere, manus nostræ, id est, actus nostri & conuersatio nostra, non sit in terris: sed(sicut Apostolus dicit) super terram ambulantes,conuersationem habeamus in cœlo. Scriptum est tamen,quia sicut vitulus ablingit in campis herbã viridem: ita populus Israël ablinget populũ Amalech super terram. Per quod indicari videtur, quia populus dei non tã manu & armis,quàm voce pugnabat & lingua,id est,orationẽ ad deũ fundebat. Ergo & tu si vis vincere, audi Apostolũ dicentẽ,Orationi insistẽtes,& vigilãtes in ea. Hæc est Christiani pugna gloriosissima, non in suis viribus præsumere,sed semper Dei auxiliũ implorare. THEODORETVS. Quæritum est à multis, cur cùm leuaret Moyses manus suas,vincebat Israël,cũ remisisset,superabat Amalech. Moyses illius qui pro nobis cruci affixus est,figurã implebat cũ manus leuaret: ostensa est igitur etiã in ipsa figura ipsius veritatis vis. Quẽadmodũ enim quũ famulus dni manus tenderet,cadebat Amalech: ita dño in cruce manus tẽdẽte, Diaboli castra populata sunt. Et in illo quidẽ bello, dux ille eiusdẽ nominis cũ seruatore nostro trophęũ hoc statuit,huiusce modi nũcupationẽ adept⁹,delectorũ ad id virorũ auxilio vsus,quẽadmodũ & Christ⁹ sanctis Apostolis cooperatorib⁹ vti nõ recusauit. MAXIMVS THAVRINENSIS EPISCOPVS. Dixim⁹ ęp crux dni salutẽ generi cõtulerit humano

Serm.93.

2.Tim.3.

Act.14.

1.ad Tim.2

Philip.3.

Colosſ.4.

Hom.2. de cruce,& ſepultura domini.

A humano,& verũ est. Passio enim illius nostra redẽptio est, mors eius vita nostra est. Ideo autẽ mala hæc cũcta sustinuit,vt nos bona omnia sentiremus,ideo crudelitatẽ in se exerceri maluit,vt nobis misericordiam largiretur. Bonus ideo in nos ita esse voluit,vt antè in se esset immitis. Auferens enim per crucem humani generis iniurias, omnes eas in sua passione cõsumpsit,vt vlterius nõ esset homini quod noceret. Grande ergo crucis est sacramẽtum,etsi intelligamus,per hoc signũ etiã mũdus ipse saluatur. Nã cũ à nautis scinditur mare, priùs ab ipsis arbor erigitur,velũ distenditur,vt cruce dñi facta,aquarũ fluenta rumpãtur,& hoc dominico securi signo portũ salutis petunt,periculũ mortis euadunt. Figura enim sacramẽti quædã est velum suspẽsum in arbore, quasi Christus sit exaltatus in cruce,atq; ideo cõfidentia de mysterio veniẽte,homines ventorũ pcellas negligũt,peregrinationis vota suscipiunt. Sicut autẽ ecclesia sine cruce stare nõ potest,ita & sine arbore nauis infirma est. Statim enim diabolus inquietat,& illã ventus allidit,at vbi signũ crucis erigitur, statim & diaboli iniquitas repellitur, & vẽtorũ
B procella sopitur. Sed & bonus agricola cũ parat terræ solũ vertere,& vitæ alimẽta perquirere, nõ nisi per signum crucis id facere conatur. Dũ enim aratro dẽtale subiicit,afficit aures,stiuã inserit, figurã crucis imitatur. Cõparẽtio enim ipsa,similitudo quædã est dominicæ passionis. Cœlũ quoq; ipsum huius signi figura dispositũ est. Nã cũ quatuor partibus,hoc est,oriẽte & occidẽte ac meridiano & septentrione distinguit, quatuor quasi crucis angulis cõtinetur. Ipsius enim incessus hominis cũ manus leuauerit, crucẽ pingit: atq; ideo eleuatis manibus orare præcipimur,vt ipso quoq; mẽbrorũ gestu passionẽ domini fateamur. Tũc enim citiùs nostra exauditur oratio,cũ Christũ quẽ mens loquitur,etiã corpus imitatur. Hoc etiã exẽplo Moyses sanctus cũ contra Amalech bellũ gereret,nõ armis,nõ ferro,sed eleuatis eũ ad deum manibus superauit. Sic enim habes scriptum, Cũ eleuasset manus suas Moyses, vincebat Israël: cũ autẽ deposuisset manus suas,cõualescebat Amalech. Hoc igitur dominico signo scinditur mare,terra colitur, cœlũ regitur,homines cõseruãtur. Hoc(inq̃)dominico signo etiã reserãtur inferna. Nam ex quo homo dñs Iesus qui ipsam crucẽ gestabat,sepultus in terra est, veluti dirupta ab eo exarata terra, o-
C mnes quos retinebat,mortuos germinauit. ORIGENES. Puto autẽ ęp per hanc figurã etiã duorum populorum Moyses formã designet,& ostẽdat vnũ esse populũ ex gentibus,qui eleuet manus Moysi,& erigat eũ,id est, qui in sublimi extollit ea quæ scripsit Moyses,& in excelso eorũ intelligentiã statuat,& per hoc vincat. Aliũ esse, qui quoniã nõ eleuat manus Moysi,nec extollit eas à terra,nec altũ in eo aliquid & subtile cõsiderat, vincitur ab aduersariis,& prosternitur. ISIDORVS. Sedet autẽ Moyses super lapidẽ, id est,Christũ,de quo scribitur in Zacharia quod septẽ oculos habebat,& in Samuelis volumine appellatur. Lapis adiutorij,& vtrãq; manũ ei⁹ Aaron & Hur quasi duo populi,aut duo testamẽta sustentãt. AMBROSIVS LIBRO SCVNDO EPISTOLARVM. Quàm miserũ,vt qui nascimur in libertate,moriamur in seruitute. Sed hoc fit leuitate animi,atque infirmitate morũ,quia curas inanes voluimus,& operamur superuacua. Sapientis autẽ cor, actumq; & opus radicatum esse decet atq; immobile. Hoc docuit Moyses,quãdo manus ei grauiores fiebãt, ita vt vix sustineret eas Iesus Naue. Ideoq; vincebat populus,quãdo nõ perfunctoria gerebãtur opera,sed plena ponderis atq; virtutis,nõ
D nutantis animi,nec titubãtis affectu,sed fundatæ mentis stabilitate. Ergo sapiens extẽdit manus suas, stultus autem cõtrahit,sicut scriptũ est: Quia stultus cõplexus est manus suas,& vorauit viscera sua,carnalia magis cogitãs quàm spiritualia. At nõ filia Iudæ,quæ expandẽs manus clamauit ad dñm: Tu scis quia falsum testimonium aduersum me dicunt. Melius est arbitrata non peccare & incidere in calũnias accusantium, q̃ peccatum subire sub impunitatis velamine. Ea ergo contẽptu mortis seruauit innocentiã. RVPERTVS. In hac pugna Israëlis cõtra Amalech,est quod iure miremur,quodq; nullⁿ pugnæ legitimæ peritus,à mysterio vacare arbitretur. Quid enim? Nunquid hic hostis Amalech maior aut fortior erat cunctis hostibus Israël? aut solus hic erat, contra quẽ necessariò tali modo pugna fieret? Moyses(inquit scriptura) Aaron & Hur ascenderũt super verticẽ collis: cumq; leuaret Moyses manus,vincebat Israël: sin autem paululum remisisset,superabat Amalech. Manus autem Moysi erant graues,& cætera. Num(inquam)sine certi causa mysterij prouisum est,vt tali ordine vinceretur hic hostis? Ipsum ergo mysterium diligenter indagandũ est. Igitur quia sic principium gentium factus est Amalech, & pri-
E mus ex omnibus post exitum ex Aegypto,pugnauit contra Israël,& ipsum nomen Amalech populus lingens interpretatur,rectè omnium visibiliũ & inuisibilium inimicorum populi dei,de hoc mundo ad deũ fugiẽtis,typũ tenere iudicatus est, & ita contra illum pugnatũ est, vt qualiter diabolus cũ omnibus qui ex parte eius sunt,expugnandus sit,pugna ipsa figuraret. Venit Amalech,venit populus lingens,& post concupiscentias suas vadens, cuius princeps & dux diabolus est,& communicato consilio cum spiritibus malignis,peregrinantem in hoc seculo dei populũ,impugnauit semper,& impugnare non desinit. Cõtra hunc Moyses in montẽ ascendit, & cũ eo Aaron,quod interpretatur montanus,siue mons fortitudinis. Per Moysen legẽ,per Aaron Christũ, per Hur sanctum intelligimus spiritum. Vt quid enim data est lex,nisi vt pugnare doceret, & vt secundũ illã homo contra diabolum manus suas,id est,opera iustitiæ in cœlum sustolleret? Sed manus(inquit)Moysi erant graues,quia videlicet nihil ad perfectum adducere poterat lex. Sumentes igitur lapidem, posuerunt subtus eum, in quo sedit,
F vt legi quæ infirmabatur, solida substitueretur gratia Euangelij, in quo sederet Moyses, id est, in quo adimpleretur lex. Aaron(inquit)& Hur sustentabant manus eius ex vtraq; parte: nã difficultatẽ occidẽtis literæ, quã neq; patres nostri, neque nos(inquit Apostolus Petrus)portare potuimus, Christus, & quem ille misit paracletus, suauem nobis atque portabilem fecerunt, in spiritu viuificante. GREGORIVS IN HOMILIIS. Temperauit itaque nobis deus districtionẽ legis,misericordia Redẽptoris. In illa quippe scriptũ est,si quis hæc vel illa fecerit,morte moriatur. Si quis hæc vel illa fecerit,lapidibus obruatur. Apparuit cõditor noster in carne,confessioni peccatorum non pœnã,sed vitam promittit: mulierem sua vulnera confitentem suscipit, & sanã dimittit. Inflexit ergo ad misericordiã duritia legis: quia quos iustè illa dãnat, ipse misericorditer liberat. Vnde bene quoq; in lege scriptũ est,quia manus Moysi erãt graues: sumẽtes ergo lapidẽ, posuerũt subter,in quo sedit: Aaron autẽ & Hur sustentabãt manus eius. Moyses quippe sedit in lapide,cũ lex requieuit in Ecclesia. Sed hæc eadẽ lex graues man⁹ habuit,quia peccãtes quosq; nõ misericorditer pertulit,sed seuera districtione percussit. Aaró verò

Ecclesi.4.

Dan.13.

Hebr.7.

Act.15.

Hom.33.

Universidad de Deusto
Biblioteca

mons fortitudinis,Hur autē ignis interpretatur.Quē itaq; mons iste fortitudinis signat, nisi redēptorē nostrū,de
Esa.2. quo per Prophetā dicit:Erit in nouissimis diebus præparatus mōs domus dñi in vertice mōtiū?Aut quis per ignē,
Luc.12. nisi spiritus sanctus figuratur:de quo idē redēptor dicit,Ignē veni mittere in terrā?Aarō ergo & Hur graues ma-
nus Moysi sustinent,atq; sustētando leuiores reddūt:quia mediator dei & hominū cū igne sancti spiritus veniēs,
mādata legis grauia,quæ dū carnaliter tenerētur,portari nō poterant, tolerabilia nobis per spiritalē intelligentiā
ostēdit.Quasi enim manus Moysi leues reddidit,quia pōdus mādatorum legis ad virtutē confessionis retorsit.
Exp.15. IDEM IN PRIMVM REGVM. Dicitur hīc per Deū,Recensui quæcunq; fecit Amalech,quomodo resti-
tit ei in via cū ascēderet Israël de Aegypto.Israël vidēs Deū dicit.Qui,quia de Aegypto perhibēt ascēdere,nouiter cōuersos insinuat:qui peccatorū tenebras,& ima deserūt, & ad lumē veritatis accedūt,& in mōtē boni operis
ascēdūt.In via autē Amalech Israël restitit,quia libido ad pfectionis summā tendētib⁹ arma voluptatis obiicit:
& corda,quæ potest,gladio immūdæ suggestionis,ferit. Et quia valde fortis, & violenta est pugna fornicatio- H
nis,nō quomodolibet obuiasse Isrēli, sed restitisse perhibēt. Resistere quidē,forti oppugnationi instare est. Hos
nimirū resistētes Amalechitas videbat Israēlita ille ascendēs,cū dicebat, Videō aliā legē in mēbris meis,repugnā
Rom.7. tem legi mētis meæ.Vnde & ad auxiliatorē respiciens,ait,Infelix ego,quis me liberabit de corpore mortis huius?
gratia Dāi nostri Iesu Christi.Resistere ergo Amalech dicit:quia dū in carne sumus, libidinis fortia bella susti-
nemus.Sed quid de Aegypto ascēdentib⁹ resistere dicit?Ecce qui ad tertij cœli se secreta sustulerat,resistētes mo-
tus carnis habebat.Meritō igitur nō solū nouitios,sed etiā magna virtute præditos, Israël de Aegypto ascendēs,
insinuat.Aegypti quidē nomine,huius mūdi tenebræ designātur.Israël autē de Aegypto ascendit,quia electi oēs
dum sanctē viuēdo proficiūt,ad supernā patriā pertingere conātur.Et quia quādiu in carne sunt,carnis legē le-
gi mentis cōtrariā habent,sibi vtiq; per validos motus Amalech resistentē vidēt. Huius nanq; violentia palsio-
nis ostēditur,cū eadē,quæ recēsentur Amalech,bella describūtur.Nā pugnante Israële,cū eleuabat manus Moy-
ses,vincebatur Amalech:& vincebat ille,cū iste manus deponeret.Quid est autē,quòd cōtra alios solis armis pu- I
gnabat Moyses,cōtra Amalech verò nō solis armis,sed etiā virtute orationis?Quæ autē virtus,& instātia supplicationis erat tunc necessaria,vbi si manus deponeret,Amalech victoriæ honorē daret? Sed profectò magnū certamen fornicationis ostēditur,quod tanta virtute,tāta difficultate superatur. Arma igitur exercitus,oratio intētissima necessaria est.Arma quidē necessaria sunt,quia qui contra fornicationē pugnare volūt, vincere nequeūt,
si non cęteris virtutibus muniūtur.Exercitus(vt supra ostēdimus)exēpla patrū, & scripturarū præcepta sunt:quæ
quidē quilibet etiā considerare debet,ac illis sic mentē occupare, vt lasciuiæ inquinamēta non spectet.Sed exem
plis,atq; doctrinis instructus,de se cōfidere nequaq; potest.Leuet ergo manus suas, leuet mentē:vt opere bono &
deuotione resplēdeat,qui abscindere perfectē à se libidinis bellū tētat.Quid itē est,quòd depositis manibus vin-
citur,nisi quia sæpe per audaciā praui operis,ipsa etiā tollitur pulchritudo castitatis?Sepe ex toto nō tollitur,sed
cum infirmātibus operibus infirmatur.Inter opera quidē, & labores spirituales, cōtra stimulos carnis fortes su-
mus,sed si quasi fessi,à solitæ cōuersationis rigore torpescimus,vel mollescimus, dū paulatim negligimus, acu- K
lei carnis insurgunt,qui quasi depositis Moysi manibus Israēlē vincunt.Ne ergo manus lassescant,Aaron'& Hur
lapidē supponant, & graues Moysi manus deponi nequaq; sinant.Aaron quidē mons fortitudinis, Hur ignis vo
catur. Quādo enim lassescimus, considerātis cœlestibus roboramur. Mons ergo fortitudinis quid est,nisi alti-
tudo supernę contēplationis?Quæ profectò quia in electo corde sine magna charitate non est mons fortitudinis
Par.1.cap. Moysi adstare rectē perhibetur.Qui nimirū lapidē supponunt, & manus sustinent: quia qui summa cœlorū præ-
40. mia ardenter aspicit,fortitudinē magnā sumit,& bene operari,& conditorē exorare non desinit. Quia ergo va-
Psalm.140 lida sunt,& omnino violenta bella carnis, ascendēti Israēli Amalech restitisse aptē perhibetur. PROSPER.
in ore gladij.Si nostri Mediatoris hīc respicim⁹ signū,cū per Dauid canentē recordemur,Eleuatio manuū mea-
Matth. 27. rum sacrificiū vespertinū,Cuius in passione sol & luna habitū cursumq; mutauit,quis spiritus aduersarius,quę-
Col.1. uæ inimica potestas huic signo poterit obuiare?ac non potius aufugiat? Si tamen spes pugnātis ex manibus cru- L
cifixi pendeat,per quam quotidie eruimur de potestate tenebrarū. IOANNES OS AVRI. Bellum igi-
tur Christianis indictum hoc exemplo mōstratur,& belli effectus orationis instantia aperitur. Didicit Christia
nus quid gerat,inuenit quid fugiat.Didicit (inquam) vnde aut vincatur aut vincat, quamuis instantiùs Chri-
stiano orandum sit,quia & prælatior hostis est,& pro seipso, non pro altero pugnat. Moyses enim & contra ho-
minem,& pro aliis orando pugnabat.Christianus verò & pro seipso, & contra diabolum pugnat. Nec quisquam
poterit excusari qui hostem vincere noluit,dum orando cessauit.Et tamen in Moyse corpus deficiebat,non vo-
luntas aliquando cessabat.Si ergo fragilitatis causa in Moyse excusari non potuit,quemadmodum in nobis vo-
luntas poterit excusari? Vnde apparet vires hosti illum dare qui cessat,& se ei subiicere qui nō orat.Quod to-
tum est odisse sua,diligere aliena,sibi ipsum hostē existere,dum cōtra hostē noluit iugiter exorare. Hostis enim
dum oras,premitur,dum cessas,erigitur. Iniuriā nobis ab homine nonnunq; illatam impatienter quod non li-
cet ferimus,& maiorem contumeliam in illū qui intulit reuocamus.Tu contumeliā tuam à te tibi illatam,quo- M
modo poteris vindicare, qui ab alio illatam nō potes sustinere? Aut tu in te vltionem cui mandabis, cū contra
teipsum hostem erigis,dum eū in te nō orando admittis? Oratio iugis, infirmitas hostis.Cæterū ipse cōtra se tela
ministrat,qui hostē precū instantia nō fatigat.Quare orationis instantia hostis sæuitia debelletur, nō præsumat
Luc.18. dum parcimus,nō erigatur,dum aliquando cessamus.Oportet(inquit)semper orare,& nō deficere.Dum oportet,
dicit, necessitatem inducit. Necessitas autem tanta vi astringitur, vt quod necesse est, etiam si nolis, præte-
rire non possis. Denique manducandi, bibendi, vestiendi necessitas, à natura illata præteriri non potest, sine
quibus geri vita ista non poterit. Aut prætermitte ista & viue, sine quibus viuere non potes si prætermittis,
igitur si ista prætermitti non possunt,sine quibus vita ista nō potest celebrari, quemadmodū tutus ab hoste esse
Luc.11. poterit,qui quod oportet semper orare contēpsit?Petite(inquit dñs)& dabitur vobis.Optat dare qui præcipit pe-
tere: beneficia ingerit, qui poscendi hortamenta expromit. Cupit largiri, qui à se desiderat postulari. Ille sua-

det qui

A det qui præstat, ille hortatur qui donat. Occasiones ille dandi exquirit, qui beneficia tribuere consueuit. Petite(inquit)quod vultis vt faciam, postulate quod desideratis vt compleam. Talem me sentietis in dando, qualem nunc in promittendo cōspicitis. Magna felicitas homini, si beneficiis responderit creatoris. Habe fiduciam Christiane vt petas.Pete quod desideras vt accipias,si tamen te actus indignum non faciant,si facta quod vocaris,ostendant. Deus enim tibi & petendi fiduciam tribuit,& voluntatem dandi se habere ostendit.Cæterùm cessant beneficia,vbi mala non cessauerint facta.Tunc enim tribuitur quod optatur, si bonos actus morum probitas imitetur.Ipse se se amabilem facit,qui causas quibus obsequatur inquirit. Cæterū odio dignus est, qui aliud quàm profitetur exercet. Si peccatorē se quispiā nouit, damnet vitia,delicta horreat,peccare desistat. Plus enim deus vnius pœnitentia commouetur, quàm iustorum meritō delectatur. Sic erit gaudium in cœlo (inquit dñs) super vno peccatore pœnitentiam agente,quàm super nonaginta nouem iustis quibus non est opus pœnitentia. *Luc.15.*
B Nemo ad eum flens aliquando accesit,qui nō quod postulauit accepit.Nullus ab eo beneficia dolenter optauit, qui non impetraret quod voluit.Ipse est enim qui consolatur flentes, dolentes curat, pœnitentes informat. Detestare peccata, si officia pœnitētis inuadis. Aut si peccare delectat,quare pœnitentiam quam profiteris infamas? Contumaciæ crimen est quod oderis facere,quod damnaueris velle, quod horrueris exercere. Amare probatur, qui quod odit exercet, & odisse vicissim, quod se amare mentitur. Neque enim poterit excusari, cuius verba aliud sonant,& aliud facta demonstrant.Doleat peccator aliud se esse quàm fuerat, lauet lachrymis, quod delictis infecit: curet fletibus,quod peccando vexauit,gemitibus purget, quod contemnendo commisit. Si pœnitet, corrigat,si dolet,quiescat. Curet pœnitendo quod fecit,vt possit recipere quod amisit. AVCTOR CATENAE. Eleuatio igitur manuum significat manus & desideria in orationibus intendenda,& erigenda illuc vbi est fortitudo & fiducia nostra. Donec ergo leuat manus Moyses, non succumbit Israël , donec in deum mens est fixa, non vincitur ab hoste.At caro nostra infirma est, & fatigata aliquando lacesit:debent ergo fulcra
C ab iis qui verbo præsunt,adhiberi nutantibus.Petra verò, quæ Moysi fatigato supponitur,Christus est. Is nostra firmitudo & soliditas est,quo confortante omnia possumus.Et sicut Iosue feliciter pugnat pro populo dei, sic Christus pro Ecclesia sua,& vincit,iuxta illud,Sed cōfidite quia ego vici mundū.Fugat autē hostē in ore gladij, quia verbo dei quod est gladius spiritus sancti, penetrabilior omni gladio ancipiti,omnia tela nequissimi ignea extinguuntur. CYRILLVS LIBRO SEXTO IN LEVITICVM. Duo sunt Pontificis opera,vt à deo discat legendo scripturas diuinas,& sæpius ruminādo:aut populum doceat.Sed illa doceat,quę ipse à deo didicerit,non ex proprio corde,vel ex humano sensu: sed quæ spiritus docet.Est & aliud opus quod facit Moyses. Ad bellum non vadit, non pugnat contra inimicos. Sed quid facit? Orat, & donec ille orat, vincit populus
D eius. Si relaxauerit & dimiserit manus, populus eius vincitur & fugatur. Oret ergo & sacerdos Ecclesiæ indesinenter, vt vincat populus, qui sub ipso est, hostes inuisibiles Amalechitas,qui sunt dæmones impugnantes eos qui volunt piè viuere in Christo. Et ideo nos in his meditantes, & hæc die ac nocte ad memoriam reuocantes, & orationi instantes, ac vigilantes in eis, deprecemur dominum, vt nobis ipse horum quæ legimus, scientiā reuelare dignetur, & ostendere quomodo spiritalem legem non solùm intelligentia, sed & actibus obseruemus, vt spiritalem gratiam consequi mereamur,illuminati per legem spiritus sancti in Christo. RABANVS. Dixit autem dominus ad Moysen, scribe hoc ad monimentum in libro,& cæt.Iubet dominus bellum cœptum cōtra Amalech , in libro conscribi , & tradi auribus Iosue : prædicitque quòd deleturus sit memoriam Amalech. Quid hoc significat,nisi quòd omnipotens deus per legem cuius typum Moyses tenet, de Saluatore nostro prænunciat,quòd ipse deleturus sit memoriam hostium spiritualium,atque sanctę Ecclesiæ læsionem cōpescens,demersurus sit eos in profundum abysi:hostes videlicet illos,de quibus Propheta dicit:Periit memoria eorum cū sonitu,& dominus in æternum permanet?Et vt ostenderet militibus Christi,nullo tempore pigritiæ inertia esse torpendum sed semper paratos esse ad prælium,paulò pòst subdidit,dicens: Quia manus solius domini, & bellū dei erit contra Amalech à generatione in generationem. Manus solius domini, & bellum dei contra Amalech
E est,id est,contra malignos spiritus,qui sanguinolenta & corruptibilia opera semper sitiunt. Interpretatur enim Amalech populus brutus,vel populus lingens sanguinem.Cùm Christus in membris suis,hoc est, sanctis,viriliter & sine cessatione in præsenti tempore,contra spirituales nequitias præliatur,à generatione videlicet in generationem,id est,vsque ad finem mundi,quando perfectē victoria perpetrata sancti cum triumpho ad cœleste regnum comitantes Regem suum Christū,intrabunt,regnū & ipsi accepturi perpetuū, tunc & illud veraciter impletur, quod Apostolus dicit, Absorpta est mors in victoria. Et alibi scriptum est, Mors(inquit) vltra iam non *Apoc.21.*
erit:neque luctus,neq; clamor, quæ prima abierunt. RVPERTVS. Porrò spiritualiter in libro cordis cūiusque nostrum scriptum esse vult,quia diabolū antiquum inimicum Israël,& angelos eius, & homines sequaces eius perdere habeat,& memoriam eorum sub cœlo delere,videlicet dicendo:Ite maledicti in ignem æternū, *Matth. 25.*
qui paratus est diabolo & angelis eius,vt hac scriptura permanente in cordibus nostris, nunquam cū illo pacem habeamus,neq; pugnare iussi cōtra hunc Amalech,inobedientes simus.Quod enim vni mādatum est,dicendo:
F & trade auribus Iosue,ad omnes nos pertinet,& omnibus audiendum traditum est,si ita pugnantes deleuerimus Amalech,melius triumphabimus,quàm Saul,qui parcendo illi,triumphalem superbiæ fornicem erexit,meliusq; placebit obedientia nostra,quàm illius victimæ.Nam & hoc innuit quod sequitur, Aedificauitq; Moyses altare, & vocauit nomen eius,Dominus exaltatio mea,dicens: Quia manus solius domini,& bellū dei erit cōtra Amalech à generatione in generationem.Suam quippe animam in dei templum ædificauit,qui vicit,vt stans iugiter suppositio lapide manibus eius,non lassetur vsq; ad occasum solis,id est, vsque ad finem vitæ præsentis, Dicā- *Psalm.26.*
que cum Dauid, Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Ac deinceps, In petra exaltauit me, & nunc exaltauit caput meum super inimicos meos. Circuibo & immolabo in tabernaculo eius hostiam vocifera-
tionis,&c. Ipso præstante domino Iesu Christo,qui cum patre & spiritu sancto viuit & regnat Deus in sęcula
seculorum. Amen.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN DECIMVMOCTAVVM EXODI CAPVT, ARGVMENTVM. G

Iethro Moysi socer, vxorem cum filiis illi reduxit, cuius consiliarius etiam factus est super constituendis magistratibus.

CAPVT XVIII.

Lectio.1. CVmque audisset Iethro sacerdos Madian, cognatus Moysi, omnia quæ fecerat dominus Moysi & Israël populo suo, & quòd eduxisset dominus Israël de Aegypto, tulit Sephoram uxorem Moysi quam remiserat, & duos filios eius, quorum unus uocabatur Gersam, dicente patre, Aduena fui in terra aliena, alter uerò Eliezer, Deus enim, ait, patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis. Venit ergo Iethro cognatus Moysi & filii eius, & uxor eius ad Moysen in desertum, ubi erat castrametatus iuxta montem Dei. Et mandauit Moysi, dicens, Ego Iethro cognatus tuus uenio ad te, & uxor tua, & duo filii tui cum ea. Qui egressus in occursum cognati sui, adorauit, & osculatus est eum, salutaueruntque se mutuò uerbis pacificis, cumque intrasset tabernaculum, narrauit Moyses cognato suo cuncta quæ fecerat dominus Pharaoni & Aegyptiis propter Israël, uniuersumque laborem qui accidisset eis in itinere, & quòd liberauerat eos dominus. Lætatusque est Iethro super omnibus bonis quæ fecerat dominus Israëli, eo quòd eruisset eum de manu Aegyptiorum, & ait, Benedictus dominus qui liberauit uos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum suum de manu Aegypti. Nunc cognoui quia magnus dominus super omnes deos, eo quòd I superbè egerint contra illos. Obtulit ergo Iethro cognatus Moysi holocausta & hostias deo. Veneruntque Aaron & omnes seniores Israël, ut comederent panem cum eo coram domino.

Lectio.1. AVCTOR CATENAE. Apud uetustissimos in more fuit, vt qui potentes erant, præerántq; reipublicæ ac magistratibus, fungerentur etiã sacerdotio, erant enim multarũ rerum scientia & vsu sapientissimi, aliorũ doctores, exhortatores etsi negociũ exposceret, defensores, tam orationibus ac sacrificiis religionisq; cura ad deũ, quàm directione & auxilio ad subiectos. Hoc autem Hebræis Chohen est, qualis & rex Melchisedech, qualis & Iethro socer Moysi. Qui auditu mirabilium dei prouocatus, venit ad glorificandum deum, & congratulandum genero suo & toti populo Israëlitarum de grauissima seruitute liberato. De hoc igitur ita dicitur. *Cúmque audisset Iethro sacerdos Madian, cognatus Moysi, omnia quæ fecerat dominus Moysi & Israel populo suo.* CAIETANVS. Legendum esset Ithro. Et est illemet qui in capitulo secundo appellatus est Raguel. Sacerdos Madian cognatus Moysi. Iuxta Hebræum habetur, socer Moysi. Et similiter in toto hoc capitulo, quotiens reperitur cognatus. AVCTOR CATENAE. Chaldaica editio loco sacerdotis Madian, habet princeps Madian, Cognatus Moysi. Dictum fuit aliâs, dictionem חֹתֵן Chothen, & cognatum, & socerum significare, à chathan verbo, quod est nubere, coniugia ducere, & matrimonio associari. Tam autem Chaldaica, quàm Septuaginta, hîc legunt, socer Moysi. Quod etiam sentit Interpres, accipiendo cognatum largo modo. Omnia quæ fecerat dominus Moysi, & Israël populo suo, id est, propter Moysen & Israëlem populum suum, In gratiam Moysi & populi sui Israëlis. *Et quòd eduxisset dominus Israel de Aegypto, tulit Sephoram uxorem Moysi*

Sermone de Euãg. Nuptiæ factæ sunt. *quam remiserat, & duos filios eius.* CHRYSOSTOMVS IN SERMONIBVS. Ne excuses te propter nuptias, Dominus tuus nuptiis interfuit, & nuptias honestauit, & tu nuptias arguis, & dicis nuptias obstaculum esse ad pietatem? Nullum enim ad pietatem est obstaculum. Vis cognoscere, quòd nihil nocet habere vxorem & pueros? Moyses, nónne vxorem habuit & liberos? Helias nónne virgo erat? Nónne Moyses manna è cœlo deduxit? Nónne Helias ignem è cœlo deduxit? Nónne Moyses coturnices aduolare fecit? Nónne Helias verbo cœlũ clausit? Nónne Moysi deus locutus est? Nónne & cum Helia conuersatus est? Nónne Moyses mare diuisit & transduxit populum? Nónne Helias curru igneo in cœlum sublatus est? An nocuit huic virginitas, an impedimento fuerunt illi vxor & liberi? Vidisti Heliam aurigam in aëre, vidisti Moysen in mari viatorem. Vide & Petrum, Ecclesiæ columnam, quòd & ipse habuit vxorem. At non est scriptum, inquis, quòd Petrus habuit vxo-

Matth.8. rem: vnde ergo liquet, quòd vxorem habuit? Ego dico. Ingressus est Iesus ad socrum Petri, & erat illa infirma, & tetigit eam: & reliquit eam febris, & stetit, & ministrauit. Vides quòd & Petrus vxorem habuit. Vbi enim socrus, manifestum quòd ibi & mulier. Vides quòd & Petrus vxorem habuit, ne incuses nuptias. Hæc dico, vt nequis prætexat vel vxorem, vel liberos, vel militiam, vel negociationem, vel opificium, vel seruitutem, vel diuitias, vel paupertatem. Hæc excusatio, hic prætextus, diaboli insidiæ sunt. Militiam prætexis, M & dicis, Non possum esse pius. Centurio nónne miles erat? & dicit ad Iesum, Non sum dignus vt intres sub tectum meum: sed dic verbo, & sanabitur puer meus. Et admiratus Iesus, ait: Amen amen dico vobis, neque in Israël tantam fidem inueni. Nihilque nocuit illi sua militia. At quid si opifex? Et Paulus operatus est manibus, qui & antea ecclesiarum deprædator, & post hoc factus prædicator & Apostolus. Quid verò si diues? Et Abraham diues, & ipse vxorem habuit & pueros. Credidit enim Abraham deo, & reputatum est ei ad iustitiam, & amicus dei vocatus est: tam nihil obfuerunt ei diuitiæ, & mulier & pueri. Non habes excusationem. Tria quæ prætexere potes, vnus ille habuit, & vxorem, & pueros, & diuitias. Sed quomodo si seruus? Et Onesimus seruus erat, & scribit Paulus Philemoni, dicens, Onesimum qui olim nullius frugis, nunc autem & mihi, & tibi vtilis. Verùm quid si rex? Erat & Dauid rex. Et cùm ingressus ad eum Nathan Propheta, & arguit ipsum de peccato quod fecerat, Nunquid in illũ tyrannidem rex exercuit? nunquid vel asperũ aliquod

verbum

A verbum prophetæ dedit? an non & in regno seruum se fatebatur, dicens: Peccaui domino? Et propheta videns pœnitentiam eius, dixit: Et dominus abstulit peccatum tuum. Velox pœnitentia, velocior condonatio. Num aliquid tribuit sibi rex, & dixit, Rex sum, amictus purpura, circũdatus diademate, fero tela, sagittas, scuta, arma, mihi sunt milites & armigeri, & pauperem illum timerem? ferrè ne eum, & nõ occiderẽ? Sed nihil talium, quamuis rex esset: sciebat enim quòd peccarat, & ob hoc pœnituit, quia sciebat se grauiter peccasse. Et nihil ei obfuit regnum. Iam quid si iuuenis? erat & Daniel iuuenis, & leonum ora constrinxit, & dracones confregit, Bel subuertit, & presbyteros iudicauit, Susannam liberauit, tantæq; virtuti imperfecta ætas non obfuit. An non & talis erat fratrum amator Ioseph, qui tantam præ se tulit sapiẽtiam & continentiam apud Aegyptiam? Vestem suam diuisit, fidem non diffupit, impudentiam mulieris vicit, concupiscentiam non satiauit, & nihil impediuit illius virtutem adolescentia. Sed quid si vidua? Erat & Sidonia vidua, quæ Heliam hospitio excepit, & pauit pane & a-

B qua, & auctorem famis non est reuerita. Quid autem si meretrix? Erat & Raab, quæ exploratores occultauit, & cùm filij Israël terram promissionis accepissent, saluata est ipsa cum domo & genere suo. At quomodo si pauper? Pauper erat talis & Lazarus. Et quantam ille sapientiam ac patientiam in extremis ostendit, licet nihil illũ in tanta necessitate leniret. Iam si mulieri quis deditus sit, an non & Samson? nam licet à muliere sit proditus, tamen ipsi deus dedit, vt se de alienigenis vlciscetur. Sed quid si amas filios? amabat & Iob. Sed tentaris: tentabatur & Iob. Vides quòd saluati sunt? Habes fidem, habes omnia initiatiuè: non habes fidem, rex licet sis, nõ tibi proderit regnum ad salutem. EPIPHANIVS. Notandũ autem, quòd Moyses ex illo tempore quo pro-

Exod.4. phetare incœpit, vxorem suã concubitu non cognouit. RVPERTVS. Quam ob causam remiserit vxorẽ & filios suos Moyses, superius scriptum est, videlicet ob circuncisionẽ, tetigit enim pedes eius, & ait, Sponsus sanguinum tu mihi es. Et dimisit eum postquàm dixerat sponsus sanguinum. AVCTOR CATENAE. Tu-

C dens Interpres) Sephoram vxorem Moysi quam remiserat. Hebraicè est, אַחַר שִׁלּוּחֶיהָ Achar silluchéha, Postquã remiserat eam, subaudi in domum paternam. Sic habet & Chaldaica. Nam ipsa cùm Moyses proficisceretur in Aegyptum, inciderat in morbum (vt voluere nonnulli) propter circuncisionem pueri sui. Alij vertunt, post missiones suas, id est, postquàm dimiserat eam, & reuersa fuerat in domum patris, quod est idem cum superiori expositione, & litera Latina. Alij, Post donationes vel dotes eius, hoc est, cumulatam donis & muneribus à patre. Est enim pronomen fœmininum הָ He finalis cum kamez. Alij, Postquàm misit (scilicet eius vxor) dona ad il-

lum, videlicet virum suum Moysen. Moyses igitur collocutionis diuinæ tempore, & tantorum vsu miraculorum patratorum, cùm incruduisset nimis sæuitia Pharaonis, & instante negocio longè periculosissimo, iam remiserat vxorem suam & liberos ad domum soceri, quos hîc reducit Iethro marito & pareti. Quo autem tempore venerit, etsi ante datam à domino legem decalogi, consultiùs otiosis discutiendum relinquimus, sicut & alia alibi plerunque. *Quorum vnus vocabatur Gersam, dicente patre, Aduena fui in terra Aegypti, alter verò Eliezer, Deus enim*

D *(ait) patris mei adiutor meus, & eruit me de gladio Pharaonis.* CAIETANVS. Deum Abraham, & Isaac, & Iacob appellauit Moyses deum patris mei, hoc est deum veneratum à patribus suis vt iudicem vniuersalem. Quando autem, aut vbi natus est secundus filius Moysi, non est scriptum. AVCTOR CATENAE. Dicente patre, id quod & Hebraicè est כִּי אָבִי Chi amar, Quia dixit, subaudi Moyses vocabitur Gersam, hoc est, aduena. Aduena enim fui in terra aliena: Alter verò Eliezer. Deus enim, ait, (subaudi, Moyses) vocabitur Eliezer, hoc est, dei adiutorium, quia deus patris mei adiutor meus. Sancti igitur patres plures filios generasse legun-

tur, paucas filias & fere nullas, quandoquidem & earum in catalogis ratio non habetur. Nec tamen Israëlitæ horruerunt cõnubia gentilium vxorum, sed fide diligentiùs institutas eas frequenter legimus. Moysen, Iudam, Ioseph, & Booz constat sanctas habuisse vxores, etiam alienigenas: sed periculosas & infideles, omnino vitandas præcipit lex diuina. Gersam superius quoque lectus est, hîc secundus additur Eliezer, quibus à sacro euen-

E tu nomina imponenda discamus more priscorum, non solùm ex imitatione appellationum aliorum, quorum nominibus admoneamur ad virtutem & gratiam dei. *Venit ergo Iethro cognatus Moysi, & filij eius, & vxor eius ad Moysen in desertum ubi erat castrametatus iuxta montem dei.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Ibi mons dei. Hinc habetur quòd nõ in Raphidim existente Moyse venit socer eius, sed postquàm castrametatus est iuxta montem Sinai, expressè enim describitur locus castrorum iuxta montem dei, quem perspicuum est esse montem Sinai. Et quia Moyses prænarrabat rem pòst gestam, ideo descripsit locum ne erraretur, sed ex eo lo-

F co intelligeretur quod prænarrabat. Et hoc clarè patet ex primo capitulo Deuteronomij, in quo Moyses refert se instituisse subiunctos hîc iudices, postquàm in monte Sinai lex data est. Et appellat montem Dei, eo quòd ibi deus legislator manifestatus est. AVCTOR CATENAE. Iuxta montem dei. Parui refert quòd Hebraicè est שָׁם הַר הָאֱלֹהִים Sam har haelohim, Ibi mons dei. Nam idẽ dicit in sententia quod litera nostra. Septuaginta etiam vt apud nos habent, οὗ παρεκάλεσεν τὸν γαμβρὸν τοῦ θεοῦ, Vbi castrametatus est in monte dei. Chaldaica verò, In desertum in quo ipse manebat, in montem super quem reuelata est gloria domini. *Erman-*

G *dauit Moysi, dicens, Ego Iethro cognatus tuus venio ad te, & vxor tua, & duo filij tui cum ea.* CAIETANVS. Quamuis Hebraicè loco mandauit, habeatur, Et dixit, sensum tamen optimè Interpres reddidit, quia non per se ipsum, sed per nuncium dixit, cùm vicinus esset castris, vt patet ex hoc quòd Moyses auditis his verbis, iuit obuiam illi ad honorandum socerum. AVCTOR CATENAE. Peruenerat quidem Iethro cum filia & nepotibus ad extrema castrorum quæ in solitudine erecta stabant prope montem dei Horeb. Non autem se se ingessit populo, donec id sibi licere per amicitiam publicam intelligeret, ideo per internuncium renunciauit Moysi se præsentem cum suis. Non enim subitò hospes obruere debet virum arduis negociis ex officio occupatum, sed ciuiliter se se indicare alloqui cupientem si liceat. *Qui egressus in occursum cognati sui, adorauit, & osculatus est eum, salutaueruntque se mutuò verbis pacificis.* INTERLINEARIS. Adorauit, id est, veneratus est. CAIETANVS. Honorationem incuruando se intellige. AVCTOR CATENAE. Adorauit. Sæpius dictum est, verbum שָׁחָה Sacha, & adorare, & incuruare se significare. Vnde & Adorauit, & incuruauit se

uit se reddi potest. Salutauerúntque se mutuò verbis pacificis. Doctè admodum Hebraica expresśit Interpres, G
quæ sunt huiusmodi וַיִּשְׁאֲלוּ אִישׁ לְרֵעֵהוּ לְשָׁלוֹם Vaisalu is lerehehu lesalom, Et interrogauerunt quisque ami-
cum suum, siue alter alterum de pace, id est, de vitæ salute ac valetudine. Hebraismus est. Quidam ver-
tunt, Bene precati sunt alter alteri. Alij, Salutauerunt se mutuò pacificè, Et sic habet Chaldaica, hoc est, verbis
pacificis, sicut vertit Interpres. Demum, sunt qui reddant, Et salutauit alter alterum pacificè. Septuaginta, καὶ
ἠσπάσαντο ἀλλήλους, Et amplexi sunt adinuicem. Quæ omnia nequaquam à sensu discrepant Latinæ editionis.
Sic itaque Maiores honore, ætate, & cura, cum reuerentia suscipiendi sunt, & tractandi. Obuiam prodiit
quamlibet occupatus, socero suo Moyses, honorem exhibuit: non vt deum procidendo adorauit, sed inclina-
uit pro more gentis, & in oscula charitatis ruit, & amicum complexatus, excepit alacriter gratum hospitem.
Alterque alterum interrogat, si salua essent omnia & integra, beneque mutuùm precati sunt & peramicè, quæ
diuinus spiritus non otiosè conscribi in sacris voluit, & doceri in Ecclesia. *Cúmque intrasset tabernaculum, narrauit* H
Moyses cognato suo cuncta quæ fecerat dominus Pharaoni & Aegyptiis propter Israel, vniuersúmque laborem qui accidisset eis in itinere, &
quod liberauerat eos dominus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quidam sunt qui intelligunt hoc de
tabernaculo domini, & dicunt hoc esse dictum per anticipationem, sed non oportet: neque enim vnquam in
tabernaculo domini immolauit, vel etiam illud intrauit, quia gentilis erat. CAIETANVS. Meritò toties
replicat nomen domini tetragrammaton, cuncta enim attribuuntur fonti essendi, quia eius est esse fontem gra
tiarum. AVCTOR CATENAE. Vniuersúmque laborem qui accidisset eis. Dictionem תְּלָאָה Te-
laa, quæ propriè laborem significat, à verbo Zaa, nonnulli hîc verterunt Molestiã, nam idem verbum etiam mo-
lestè ferre significat. Chaldaica habet, tribulationem. Septuaginta vt apud nos. Qui accidisset, Hebraicum ver
bum est מְצָאָתַם Mezaátham, Qui inuenit eos. Sed hæc idem sunt in sensu cum Latina litera. Et dicere vult,
quòd narrauit Moyses socero omnem laborem quem sustinuissent, seu molestiam & tribulationem quam passi
essent in itinere vsque in diem illum. Quod autem dicitur, & quòd liberauerat eos dominus, rectè positum est, I
& nihil aliud exprimitur, innuítq; eos de labore viæ eripuisse. At Septuaginta addiderũt, Quòd eripuisset popu-
lum suum de manu Aegyptiorũ, & de manu Pharaonis. Tabernaculum Moysi ingressus est Iethro, qualia qua-
draginta annis populus domino iubente inhabitauit, semper suspensus ad domini iussionem. Vides autẽ quo-
modo serui dei etiam inter amicabilia colloquia de rebus sacrosanctis & non friuolis, sed ad honorem dei
spectantibus vti debent redimendo tempus. *Lætatúsque est Iethro super omnibus bonis quæ fecerat dominus Israeli, eo quòd*
eruisset eum de manu Aegyptiorum. Quod hîc legitur, lætatúsque est Iethro, hoc idem & Hebraicè habetur, vide-
licet וַיִּחַדְּ Vaichadde, Attamen non ita interpretati sunt Septuaginta, ἐξέστη δὲ Ἰοθὼρ, id est, obstupuit Iethro, &
hoc etiam rectè quidẽ, nam tot prodigiis auditis obstupuit. Deuotiores ferè semper Gentiles inuenti sunt ad dei
gloriã, si quando eam agnouissent, quàm Iudæi, quod & Christus improperat Iudæis. Congratulabatur vir bonus
populo Israëlitico de beneficiis dei perceptis, de obtenta libertate, & excusso tam crudelissimo seruitutis iugo, K
quod ipsum Iethro, nõ adeò longè distantem, latere non potuit. Congaudendum enim gaudentibus, & consolã-
di lugentes. *Et ait, Benedictus dominus qui liberauit vos de manu Aegyptiorum, & de manu Pharaonis, qui eruit populum suum*
de manu Aegypti. CAIETANVS. Profitetur & laudat sacerdos externus dominum, hoc est, summum deum
contulisse beneficia hæc populo Israël. Quod autem addit, qui eruit populum suum de manu Aegypti, nõ est re-
petitio. Priùs enim cõmemorauerat beneficiũ ereptionis à persecutione Aegyptiorum & Pharaonis, modò au-
tem commemorat beneficium liberationis à seruitute Aegypti. AVCTOR CATENAE. Nam &
Chaldaica editio hoc in loco ita legit, Qui liberauit populum de medio angustiæ dominij Aegyptiorum, quæ
verba penitùs apud Septuaginta non habentur, nec quid simile. Benedictus ergo dominus qui liberauit,
& cætera, id est, omni laude dignus est dominus, & toto cordis affectu commendãdus. Videmus hîc etiam apud
Gentes dei cognitionem fuisse, tametsi ex omnibus gentibus peculiariter elegerit Iudæos, ex quibus secundum
carnem nasciturus erat Christus. Nonnihil quoque profecerant dudũ à Moyse etiam Madianitæ, qui fidẽ quoq;
Abrahæ non in totum repulerant. De horum numero fuit Melchisedech, Iob, Naaman Syrus, Niniuitæ, & alij L
quamplurimi, nobis ignoti, deo autem notissimi. *Nunc cognoui quia magnus Dominus super omnes deos, eo quòd superbè ege-*
rint contra illos. INTERLINEARIS. In hoc (inquit) miraculo dominũ deum excedere deos omnes didici,
vel gentilium quos colebant ipsi, vel sanctos, qui participatione beatitudinis bene dicuntur dij. CAIETA-
NVS. Non solũ benefactorem hominibus, sed etiã excellẽtem ac superiorem omnibus vocatis diis profitetur
iam notum dominum. Eo quòd superbè egerint contra illos. Iuxta Hebræũ habetur, Quia in re quam impiè ege
rũt, super ipsos. Dictio interpretata impiè egerũt, peiùs significat, videlicet studiosè impietatẽ exercere. Et est sen-
sus, quia in illa re qua studiosè vsi sunt Aegyptij ad impiè necãdos Hebræos, Deus puniuit ipsos. Per aquã enim
voluerũt perdere Hebræos, & aquã deus vertit super ipsos. AVCTOR CATENAE. Eo ꝙ superbè egerint
cõtra eos. Hebraica sunt, כִּי בַדָּבָר אֲשֶׁר זָדוּ עֲלֵיהֶם Chi badabar aser zadu halehem, Quoniã in eadẽ re qua superbè
agebãt in eos, subaudi, perdidit eos. Id est, Dns submersit Aegyptios persequentes Israëlẽ, quẽadmodũ pueros He- M
bræorũ ipsi præceperãt submergere cũ nascerẽtur. Alij reddũt, Quoniã in re qua insolẽter egerũt cõtra illos, sub-
audi perierũt. Hoc est remẽsum est illis ea mẽsura, qua ipsi mẽsi fuerũt Israëlitis. Submerserũt paruulos Israël in
aqua, & ipsi quoq; in aquis perierunt. Alij, Quoniã in quo superbè egerũt, est super ipsos, id est, submersi sunt, qui
paruulos submergebant, & afflicti, qui affligebãt. Nõnulli etiã, Quoniã ea res qua illi insolescebãt, super eos, sci-
licet irruit. Et intelligitur sicut suprà dictũ est. Quidam, Eo quòd in re, qua superbè & insolẽter egerant cõtra eos,
supple Deus illis rependerit. Vnde & Chaldaica habet, Quia eadem re qua cogitauerũt Aegyptij iudicare Israël,
in ipsa iudicati sunt, Quod ad suffocationem in aquis pari modo referendum est. Quæ omnia non discre-
pant à sensu vulgatæ editionis. Nam & ipsa cùm defectiua locutione sit, hoc modo intelligenda est. Septua-
ginta, ὅτι ἐπέθεντο αὐτοῖς, Quoniam imposuerunt eis, legunt, referúntque id forsitan ad calumnias, & one-
ra, quibus Aegyptij affligebant Hebræos. Quanquam & hæc ipsa verba Complutensis editio, Quod superbè ege-
runt eis, Latina transferat. Dicat ergo Iethro, Nunc cognoui quia magnus dominus præ omnibus diis, si-
ue super

A ue super omnes deos, eo quòd superbè egerint contra illos (Nec enim adeò purè & synceriter, nec tam
clarè deum cognoscebant vt Israëlitæ) quasi diceret, Audiui sæpe antea de deo illo vestro, quòd magnus sit,
at fides mea satis infirma erat. Nunc verò tanta miracula videns, fortiùs credo deum vestrum solum esse for-
tem & potentem super omnes qui dij appellantur, qui dignè tractauit superbissimos Aegyptios, qui Israëlitas
tam duriter oppresserant sine omni humanitate & charitate. Nunc certè noui hunc deum iustissimum, afflictos
liberantem, & afflictores tam improbos punientem. Cæteri dij vel malis hominum gaudent, vel suos liberare
non possunt. Non sic deus Israëlis optimus atque iustissimus. *Obtulit ergo Iethro cognatus Moysi holocausta & hostias deo.*
AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Secundum Septuaginta, Et sum- *Locut. 85.*
psit siue accepit Iethro socer Moysi holocaustomata & sacrificia deo. Sumpsit pro eo quod est obtulit. An fortè
sensus est, non locutio, vt ea sumpsisse intelligatur, quæ Moyses obtulisset? Quanquam Moyses non legatur su-
B perius sacrificasse, nec Aaron, nec quisquam Hebræorum, qui educti sunt de terra Aegypti, sed tantùm superius
scriptum est, quòd altare constituerit Moyses, & appellauerit illud, Dominus meum refugium. Istum autem Ie-
thro legimus sacerdotem fuisse Madian, id est, gentis Madian. Mirum est autem, si ad eius aduentum cœpit sa-
crificare Moyses, & non potius ipse Iethro, qui iam sacerdos erat. CAIETANVS. Ex eo tamen quòd non
dicitur quòd animalia dederit in holocausta & sacrificia, sed quòd cœpit holocausta & sacrificia ipsi deo supre-
mo & vniuersali iudici, qui tot iudicia exercuit in Pharaonem & Aegyptios, significatur quòd ipse socer Moysi
sacerdotis officio vsus fuerit. Sic enim propriè loquendo, ipsa holocausta & sacrificia cœpisse verificatur, qua-
tenus holocausta & sacrificia immolanda. Et quadrat vt sacerdoti detulerint, & quòd res gesta fuerit ante vn-
ctionem Aaron in sacerdotem, ante constitutionem tabernaculi & arcæ domini, non enim postea admisissent
vel permisissent externum sacerdotem immolare domino coram tabernaculo domini. AVCTOR CATE-
NAE. Obtulit ergo Iethro cognatus Moysi holocausta & hostias deo. Sensum ex verbis optimè elicuit doctus
C Interpres. Nam in Hebræo est verbum וַיִּקַּח Vaikkach, quod, Et accepit, redditur. Sic vertũt etiam Septuaginta.
Vnde quod ait, Accepit holocausta & hostias deo, intelligitur, id est, quæ offerret deo. Hoc est, obtulit deo, sicut
vertit Interpres. Chaldaica etiam ita legit, Obtulítque Iethro socer Moysi holocausta & sacrificia sanctificata
coram domino. Sacrificat autem Iethro domino ob beneficia exhibita Israëli, quia fuit sacerdos. Sunt qui di-
cant, non sacrificasse Iethro, sed accepisse partem de immolatis deo ad edendum. Et verè Hebraica litera huic
intellectui valde accommodari potest. *Venerúntque Aaron & omnes seniores Israel, vt comederent panem cum eo coram domino.*
AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur vbi ante deum, quan- *Quæst. 66.*
do nec tabernaculum fuit, nec arca testamenti, quæ postea sunt instituta? Neque enim & hîc de futura dictum
accipere possumus, sicut dictum est de manna, quod positum est in vase aureo. Ergo ante deum id accipere de-
bemus factum, quod in honorem dei factum est. Vbi enim non deus? CAIETANVS. Non ergo interfuit
Aaron vt sacrificaret, sed vt conuiua. AVCTOR CATENAE. Pars sacrificiorum comburebatur, pars
D verò edebatur à sacrificantibus, publicè enim epulæ sacræ publicis festiuitatibus dabantur. Ciuilitas hîc nota-
tur & religio cum integritate piorum hominum. Venit iste Iethro gratulatum genero suo totíque populo, cùm
tot & tanta prodigia audisset, consalutant, communibúsque votis laudant deum, simul edunt & lætantur, gra-
tias agentes deo pro beneficiis & victoriis. Coram deo autem edere, est in honorem dei de sacrificiis mandu-
care dei, qui mos & apud gentes fuit. Decet igitur in publicis festiuitatibus cõuenire pios, lætúmque agere con-
uiuium, modò id fiat sine luxu, cum modestia & timore dei. Alij coram deo exponunt, id est, non longè ab eo lo-
co, vbi deum consulebant, ante tabernaculum scilicet fœderis, non longè à tabernaculo Moysi. Nam tabernacu-
lum Moysi erat iuxta tabernaculum fœderis. Hæc autem dicuntur per anticipationem, secundum istos, quia
nondum erat tabernaculum fœderis. Admirabitur fortè aliquis, cur maiestas sanctæ scripturæ sese ad comme-
morandas tam humiles res demittat, vt videlicet describat quòd Iethro socer Moysi adduxerit ei vxorem suam
cum liberis in desertum, quòd Moyses processerit ei obuiam, quòd salutauerint sese mutuò, quòd Moyses nar-
E rauerit ei quid calamitatis acciderit Israëlitis in itinere, quòd seniores Israël cõuiuati sint cum Iethro. Sed nihil
est tam humile, quod manu spiritus sancti, cuius organum est scriptura, tractatum non fiat splendidum & vtile.
Ac primùm cùm recenset scriptura quòd affinis Moysi adduxerit ipsi vxorem & liberos, quos antea ex itinere
domum remiserat, Docet deum magno commodo id rependere, quod ad vocationem eius relinquitur. Moyses
enim reliquit vxorem & liberos, ac remisit eos ad patriam, vt expeditior exequeretur præceptum domini. Nunc
ergo reducit eos affinis Moysi, & restituit ipsi magno honore. Vnde & in Euangelio dicitur: Qui reliquerit agrũ
aut domum propter nomen meum, centuplum recipiet, & cætera. Hoc autem ideo obseruandum est, vt si quan-
do necesse habeamus aliquid relinquere vt sequamur dominum, non insaniamus, non lugeamus tanquam pror-
sus amittendum, sed relinquamus tanquam in manu dei reponendum, & confidamus, tanquam maiori fœnore
recepturi. Deinde quòd Moyses procedit obuiam affini suo, & adorat ac osculatur ipsum, exemplum est non so-
lum ciuilis honestatis, qua alter alterum honore præuenire debet, sed etiam maximæ humilitatis in Moyse. Et si
F enim Moyses ornatus erat clarissimo dono edendorum miraculorum, & gerebat magistratum super populum
dei electum, non tamen despicit præ se affinem suum, sed abiicit sese coram ipso tanquam multò minorem &
contemptiorem. Memorabile exemplum, quo discendum est, vt quantò maiores sumus, tantò submissiores nos
geramus. Arrogantia enim ex alto in imum deiicit, humilitas autem ex imo in altum erigit.
ORIGENES. Post hæc (inquit) venit ad montem dei Moyses, & ibi occurrit ei Iethro socer suus. At ille *Mysticè.*
exiit ei obuiam de castris, & non eum ducit ad montem dei, sed ducit eum ad tabernaculum suum. Non enim *Hom. 11.*
poterat sacerdos Madian ascendere ad montem dei, sed nec in Aegyptum descendere potuit, vel ipse, vel vxor
Moysi, sed nunc ad eum venit cum filiis eius. Non enim potest descendere in Aegyptum, & subire agones Ae-
gyptios, nisi qui fuerit athleta probabilis, & talis, qualem dicit Apostolus, Quia omnis qui in agone contendit, *1. Corin. 9.*
ab omnibus se abstinet: &, illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur
sic curro, non quasi in incertum, sic pugno non quasi aërem verberans. Moyses ergo quia magnus erat & potens
athleta

Universidad de Deusto
Biblioteca

athleta, descendit in Aegyptum, descendit ad agones & exercitia virtutum. Sed & Abraham descendit in Aegyptum, quia erat & ipse magnus & potens athleta. Nam de Iacob quid dicam qui ipso nomine athleta est? Luctator enim & supplantator interpretatur. Et ideo cùm descendisset in septuaginta quinque animabus in Aegyptum Iacob, factus est sicut stellæ cœli in multitudinem. Sed non omnes qui descendunt in Aegyptum, ita pugnant, & ita expediunt agones, vt in multitudinem fiant, & vt stellæ cœli multiplicentur. Aliis in contrarium cedit descendisse in Aegyptum. Scio ego Hieroboam fugientem à Salomone descendisse in Aegyptum, & non solum non creuisse in multitudine, sed & scidisse, & corrupisse populum dei. Quia descendens in Aegyptum, accepit à Susachim rege vxorem Thecimene vxoris eius sororem, sed interim venit Iethro ad Moysen, adducés secum filiam suam vxorem Moysi, & filios eius. ISIDORVS ET INTERLINEARIS. Deuicto igitur Amalech, venit Iethro socer Moysi, & adduxit Sephoram, id est, superato diabolo adduxit Christus Ecclesiam, & vtrumque filium ex vtroque populo procreatum. Gersam enim eos significat qui dicunt, Aduena sum
Psal.38. *Psal.69.* apud te, & peregrinus sicut omnes patres mei. Eliezer autem, eos qui dicunt, Adiutor meus & liberator meus es tu, domine ne moreris. Cùmque intrasset tabernaculum, narrauit Moyses cognato suo cuncta quæ fecerat deus Pharaoni & Aegyptiis propter Israël. Hoc figura fuit eius quod mox veraciter succesit, quando primi Ecclesiæ prædicatores, populo de gentibus vel earum prædicatoribus narrauerunt quæcunque fecerat deus mirabilia contra diabolum & eius ministros propter sanctos deum videntes. Vniuersúmque laborem qui accidisset in itinere, quo scilicet transitur de mundo ad cœlum, quem refert Paulus sibi accidisse, cùm in infirmitatibus suis
2.Cor.11. gloriatur. Sed & offert Iethro holocausta & victimas deo, quãdo quilibet fidelis licitè vtitur mãdatis, vel quando ex toto mundum relinquit. Sacrificium etiam deo est, spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum,
Psal.50. iuxta Psalmistæ sententiam. ORIGENES. Et venit (inquit) Aaron & omnes presbyteri de Israël manducare panem cum socero Moysi in conspectu dei. Non omnes panem manducant in conspectu dei, sed qui presbyteri sunt, qui seniores, qui perfecti sunt & meriti probati, ipsi manducant panem in conspectu dei, qui obser-I
1.Cor.10. uant illud quod Apostolus dicit, Siue manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia ad gloriam dei facite: omnia ergo quæ faciunt sancti, in conspectu dei faciunt. Peccator autem à conspectu dei fugit. Denique scriptum est, quia Adam postquam peccauit, fugit à conspectu dei, & interrogatus respondit, Audiui vocem tuam & abscõdi me, quia eram nudus. Sed & Cain postquam pro parricidio cõdemnatus à deo est, Exiit (inquit) à facie dei, & habitauit in terra Naim. Exiit ergo à facie dei, qui indignus est conspectu dei. Sancti autem manducant & bibunt in conspectu dei, & omnia quæ agunt, in conspectu eius agunt. Ego amplius adhuc locum præsentem discutiens, video quia qui pleniorem scientiam dei accipiunt, & plenius diuinis imbuti sunt disciplinis, isti etiam si malum faciunt, coram deo faciunt, & in conspectu eius faciunt, sicut ille qui dixit, Tibi soli peccaui, & malum coram te feci. Quid ergo plus habet qui malum coram deo facit? Illud profectò quòd continuò pœnitet, & dicit: Peccaui. Qui autem discedit à conspectu dei, nescit conuerti, & peccatum pœnitendo purgare. Hoc ergo interest malum coram deo facere, & à dei conspectu discessisse peccantem. K

2 *ALtera autem die sedit Moyses ut iudicaret populum, qui assistebat Moysi à mane usque ad uesperam. Quod cùm uidisset cognatus eius, omnia scilicet quæ agebat in populo, ait: Quid est quod facis in plebe? Cur solus sedes, & omnis populus præstolatur de mane usque ad uesperam? Cui respondet Moyses, Venit ad me populus quærens sententiam dei. Cúmque acciderit eis aliqua disceptatio, uenium ad me ut iudicem inter eos, & ostendam præcepta dei & leges eius. At ille, Non bonam (inquit) rem facis. Stulto labore consumeris, & tu & populus iste qui tecum est. Vltra uires tuas est negocium. Solus illud non poteris sustinere, sed audi uerba mea atque consilia, & erit dominus tecum. Esto tu populo in his quæ ad deum pertinent, ut referas quæ dicuntur ad deum, ostendásque populo cærimonias & ritum colendi, uiámque per quam ingredi debeant, & opus quod facere debeant. Prouide autem de omni plebe uiros potentes & timentes deum, in quibus sit ueritas, & qui oderint auaritiam, & constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios & decanos, qui iudicent populum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo iudicent, leuiúsque tibi sit partito in alios onere. Si hoc feceris, implebis imperium dei, & præcepta eius poteris sustentare, & omnis hic populus reuertetur ad loca sua cum pace. Quibus auditis Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat. Et electis uiris strenuis de cuncto Israël, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicabant plebem omni tempore. Quicquid autem grauius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes. Dimisítque cognatum suum, qui reuersus abiit in terram suam.*

2 AVCTOR CATENAE. Post gaudia sanctæ societatis, & cœnam honestissimam, statim sanctus redit M sine impedimento hospitalitatis ad suum officium consultandi & consulendi grauatis, dirimendi controuersias, & ad causas tractandas ciuiles, próque fouenda charitate & seruanda in tanto populo. Ait ergo, *Altera autem die sedit Moyses ut iudicaret populum, qui assistebat Moysi de mane usque ad uesperam.* INTERLINEARIS. Ab initio enim mundi usque ad finem, nunquam defuit lex naturalis vel scripta, qua populus iudicaretur. AVCTOR CATENAE. Altera autem die, id est, sequenti quàm Iethro venerat, sedit Moyses vt iudicaret populum, hoc est, vt ius redderet populo. Qui assistebat Moysi. Id quod & Hebraicè legitur וַיַּעֲמֹד הָעָם עַל מֹשֶׁה Vaiahamod haham hal Mose. Et stabat populus iuxta Moysen. Et Chaldaica, Stetítque populus apud Moysen. Septuaginta vt apud nos. Assiduitas etiam designatur in Moyse, qui à mane vsque ad vesperam incumbebat iudiciis decernendis, absque eo tamen quòd aliquid emolumenti è ducatu suo perciperet, quemadmodum in Numeris capitulo decimo sexto scribitur. Quia verò omne iudicium non in motu passionis, sed in tranquillitate ra-

A tate rationis exerceri debet, ideo sedit Moyses ad iudicium peragendum, & hinc venit, quòd iudices pro tribunali sedentes sententias proferunt. Sessio enim corporis, tranquillitatis mentis indicium & figura est. *Quod cùm uidisset cognatus eius, omnia scilicet quæ agebat in populo, ait, Quid est quòd facis in plebe? Cur solus sedes, & omnis populus præstolatur à mane usque ad uesperam?* Iam dictũ, quòd vbicunque in nostra litera legitur cognatus, Hebraicè est חֹתֵן Chothen quod socer, & affinis, & cognatus reddi potest. Quid est quod facis in plebe? Non deuiat à sensu Hebraici fontis qui est huiusmodi מָה הַדָּבָר הַזֶּה אֲשֶׁר אַתָּה עֹשֶׂה לָעָם Ma hadabar haze aser atta hose laham, Quid est verbum hoc quod tu facis in populo? id est, propter populum, seu populi causa. Sic & Chaldaica. Septuaginta, vt apud nos, quod est omnino idem. Et omnis populus præstolatur. Idem dicit in effectu quod Hebraicum, nempe נִצָּב עָלֶיךָ Nizzab halécha, stat iuxta, siue apud te. Sic & Chaldaica. Septuaginta, παρέστηκέ σοι, Astitit tibi. Videns itaque Iethro afflictionem, & laborem generi sui, arripit rhetorico more id quod plus moueret, nempe populi af-
B flictionem, tametsi leuare voluit onus Moysi. Quid (inquit) tu populo sic facis, vt totam diem hîc expectare & durare cogantur? *Cui respondit Moyses, Venit ad me populus quærens sententiam dei. Cúmque acciderit eis aliqua disceptatio, veniunt ad me vt iudicem inter eos, & ostendam præcepta dei & leges eius.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SV-
PER EXODVM. Quæri potest cùm dicat, iudico vnumquemque & moneo eos præcepta dei & legem, quo- *Quæst.67.*
modo ista dixerit Moyses, cùm lex dei adhuc nulla conscripta esset, nisi quia lex dei sempiterna est, quam consulunt omnes piæ mentes, vt quod in ea inuenerint, vel faciant, vel iubeant, vel vetent, secũdum quod illa incommutabili veritate perceperint. Nunquid enim Moyses, quanuis cum illo deus loqueretur, per singula credẽdum est quòd consulere soleret deum, si quid esset in disceptationibus tãtæ multitudinis, quæ illum in hoc iudicandi negotio à mane vsque ad vesperam detinebat? Et tamen nisi suæ menti præsidentem dominum consuleret, legémque eius æternam sapienter attenderet, quid iustissimum iudicare inter disceptantes posset, non inueniret. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Venit populus ad me ad quærendum deum. Sed sensum o-
C ptimè exposuit Interpres, quoniam non aliter quærebant deum veniendo ad Moysen, quàm quærendo sententiam dei, quatenus Iudex est. AVCTOR CATENAE. Venit ad me populus quærens sententiam dei. Hebraica sunt: כִּי יָבֹא אֵלַי הָעָם לִדְרֹשׁ אֱלֹהִים Chi iabo elai haham lidros elohim, Quoniam venit ad me populus, ad quærendum, siue interrogandum, vel vt consulat dominum. Nec aliter intelligitur locus, quàm sicut dictus intelligit interpres. Vnde & Chaldaica habet, Venit ad me populus vt quærat doctrinam à facie domini. Et Septuaginta, ἐκζητῆσαι κρίσιν παρὰ τοῦ θεοῦ, Quærere iudicium à deo. Sequitur, Cúmque acciderit eis aliqua disceptatio. Est in Hebræo dictio דָּבָר Dabar, communis significationis. Vnde hîc aliqui vertunt, causa aliqua. Chaldaica, Cúmque est eis iudicium. Septuaginta, vt apud Interpretem Latinum. Quæ tamen omnia idem significant. Veniunt ad me. Hebraicè est בָּא Venit, præsentis temporis, singulare tamen pro plurali, id est, veniũt, repræsentat enim populum, id est, venire solet populus. Vt iudicem inter eos. Hebraicè est וְשָׁפַטְתִּי בֵּין אִישׁ וּבֵין רֵעֵהוּ
D Vesaphatti ben is vben rehẽhu, Et iudico inter virum & inter proximum, seu amicum suum. Vel inter vnum & alterum. Aut inter vtrumque. Et est saphatti verbum præteritum pro præsenti. Septuaginta, διακρίνω ἕκαστον, Diiudico vnumquemque. Chaldaica, Et iudico inter virum & proximum suum. Sed hæc non discrepant à sensu literæ nostræ. Quod etiam sequitur, Et ostendam, pari modo præteritum est וְהוֹדַעְתִּי Vehodahetti, Et ostẽdo. Dicit ergo Moyses socero suo, Ego iuxta legem dei & dictamen spiritus diuini iudico populum, & lites compono, non iuxta meos affectus. Vbi discendum, iudicium nobis iustum inquirendum à deo, cuius lex est non nostra, verbum dei, spiritum legis tenendo, non solum literam. Ne qui legum sunt peritissimi, fiant omnium pessimi, ac versutissimi homines. Oportet enim iudices esse viros pios & fideles, deúmque metuentes, qui iuxta mentem legis & dei, iudicent, quilibet enim in sua ac suorum causa cæcus est. Componebat autem Moyses causas secundum legem viuam, scriptam in corde suo, non qualibet ex causa ad locum aliquem pro consulendo deo recurrebat, sed omnia iuxta diuinam voluntatem, quæ in corde eius erat, plenus sancto spiritu faciebat. At ille, *Non bonam (inquit) rem facis. Stulto labore consumeris, & tu & populus iste qui tecum est. Vltra vires tuas est negocium. Solus istud non poteris su-*
E *stinere.* AVGVSTINVS. In hoc quòd Iethro consilium dat genero suo Moysi, ne occupatus iudiciis populi *Quæst.68.*
& ipse & populus consumeretur consumptione intolerabili, prima quæstio est, cur hoc deus famulum suum, cum quo ipse tanta & talia loquebatur, ab alienigena passus est admoneri. In quo scriptura nos admonet, per quemlibet hominem detur consilium veritatis, non debere contemni. Videndum est etiam, ne fortè ibi voluerit deus ab alienigena admoneri Moysen, vbi & ipsum posset tentare superbia, sedebat enim iudiciaria sublimitate solus, vniuerso populo stante. Nam hunc sensum indicat, cùm ipse Iethro eos eligi iusserit ad iudicandas causas populi, qui odissent superbiam, sic enim in antiqua translatione habetur. Deinde quàm sit obseruandum quod alibi scriptura dicit, Fili ne in multis sint actus tui, satis & hîc apparet. Deinde verba Iethro dantis consilium Moysi consideranda sunt, Dicit enim, Nunc itaque audi me, & cõsilium dabo tibi, & erit deus tecum. Vbi mihi videtur significari, nimis intentum humanis actionibus animum, deo quodammodo vacuari, quo fit tanto plenior, quanto in superna atque æterna liberiùs extenditur. CAIETANVS. Non bonam (inquit) rem
F facis, nempe quia erat minus vtilis populo, & valde laboriosa Moysi. Quod verò sequitur, Stulto labore consumeris, & tu & populus iste, Iuxta Hebræum habetur, Cadendo cades etiam tu, etiam populus iste qui tecum est, hoc est, nimia lassitudine succumbes tam tu quàm populus. AVCTOR CATENAE. Stulto labore consumeris. Hebraicè legitur נָבֵל תִּבֹּל Nabol tibbol. Quot sunt capita, tot hîc sunt versiones. Pro quo sciẽdum verbum Nabal, defluere, decidere, cadere, euanescere, stultum esse, significare. Vnde sic verti potest locus. Primùm, Decidens decides, siue, Emarcescens emarcesces, vel, defatigatus defatigaberis. Deinde, succumbendo succumbes, vel, deficiendo deficies, Hoc est, proculdubio deficies & succumbes. Et hoc significat geminatio illa verbi Hebraici. Tertiò exponitur, lassitudine siue fatigatione fatigaberis, Sicut legit & Chaldaica. Quartò, pallescendo pallesces. Quod est per metaphoram dictum, in morem arborum quæ virorem amittunt, cùm nimio percutiuntur frigore vel æstu. Quintò, Cadendo cades. Demum, omnino decides. Quorum omnium iste sit sensus: Rem vehementer stultam facis, & insuper sub tanto hoc onere concides, ac viribus destitueris, & interim populo con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lo consultum non erit. Septuaginta autem, φθορᾷ καταφθαρήσῃ ἀνυπομονήτῳ, id est, Corruptela corrumperis, inte- G
ritu interibis, vel corruptione consumeris intolerabili. Infinitum laborem indicant, & qui perniciem afferat. Se-
quitur, Vltra vires tuas est negocium. Egregiè sensum ex verbis hausit Interpres, nam in Hebræo est כִּי כָבֵד מִמֶּךָּ
הַדָּבָר Chi chabed mimmecha hadabar, Quoniam graue præ te verbum, siue negocium, id est, grauius est, quàm
tu ferre possis. Et id quod Latinus vertit Interpres. Chaldaica, Quia grauis tibi est res ista. Septuaginta, βαρύσει
τὸ ῥῆμα τοῦτο, Graue tibi verbum hoc. Solus illud non poteris sustinere, vel facere. Est enim עָשׂוֹ Hasòhu, Facere
illud. Sed idem est. Bonum quidèm erat quod faciebat Moyses, sed commodiùs fieri poterat, & ideo comparatione melioris, audet dicere non bonum. Vt enim minus malum ad maius comparatum, rationem habere videtur eligibilis, & consequenter boni aliquomodo, sic minus bonum comparatum ad maius videtur rationem habere defectus, & consequenter mali aliquo modo. Rectè ergo dicitur, Rem non bonam facis: stulto labore consumeris, & cætera. Ex hoc loco discimus onera communitatis dispartienda esse in humeris plurimorum: H
hoc ipso enim fit officium leuius, si multorum viribus sustineatur. Hic autem obserua modestiã Iethro, qui etsi
videbat Moysen nimia sua diligentia, nec suo officio, nec populi tranquillitati rectè consulere, non tamen re-
prehendit eum, causa nondum explorata, sed primùm omnium inquirit facti rationem, & postea reprehendit
Moysen. Nec reprehendit tantùm, sed addit etiam prudens consilium, de republica meliùs & trãquilliùs admi-
nistranda. Sunt qui intelligunt aliena errata, sed importunè reprehendunt ea. Sunt qui opportunè reprehendũt,
sed stupidiores sunt, quàm vt sano consilio subuenire queant. Iethro autem absoluit omnes, & modestiæ & pru-
dentiæ partes. Proponitur ergo Iethro nobis in exemplum, vt discamus ex ipso, quòd tunc liceat nobis aliena
errata reprehendere, cùm & erratum intelligimus, & modestiam sectamur, & prudens consilium ostendere pos-
sumus, quo erratum corrigatur. *Sed audi verba mea atque consilia, & erit dominus tecum. Esto tu populo in his quæ ad deum per-*
tinent, vt referas quæ dicuntur ad eum, ostendásque populo cærimonias & ritum colendi, viámque per quam ingredi debeant & opus quod fa-
Quæst. 69. cere debeant. AVGVSTINVS. Cum populo vniuerso hoc agendum esse demonstrat. Non enim ait, vniuscuiusque verba referes ad deum, sed verba eorum, cùm supradixisset, Esto tu populo in iis quæ ad deum sunt. I

CAIETANVS. Vt consilium suum auctoret, dicit quòd complectendo illud, non recedet à via summi iudicis, sed ipse summus iudex deus erit cum eo, vt pote cui placent consilia suauis ordinis secundum rectam rationem. Esto tu populo in iis quæ ad deum pertinẽt. Iuxta Hebræum, Sis tu populo frons Elohim. Et est geni-
tiui casus Elohim, hoc est, esto tu populo vice dei summi iudicis. Fungi enim officio frõtis Elohim, nihil aliud
est, quàm fungi officio dei summi iudicis, quàm personalem præsentiam in iudiciis exhibere, quando frons (hoc
est, apparentia) summi iudicis exigitur. Vt referas quæ dicuntur ad eum. Iuxta Hebræum, Et adduces tu verba
ad Elohim. Vtrumque officium (videlicet quæ sunt personæ dei ad populum, & quæ sunt populi ad deum) con-
sulit exercendum Moysi, vt vtrinque sit medius inter deum & populum. Intellige hoc secundum per modum
consultationis, vt scilicet dubitante populo de aliquo, ipse Moyses supplex cõsulat quid decernit deus summus
iudex. Ostendásque populo cærimonias, & cætera. Expositio est primi, quòd videlicet vice dei tria exerceat in K
populo. Primum est, promulgare ei statuta & leges. Secundum est, manifestare eis viam secundum statuta & le-
ges qua progredi debent tam credendo, sperando & amando, quàm reuerendo, adorando, colendo, & cætera,
quæ religionis sunt communia populo. Tertium est, manifestare eis opera quæ debent facere, ac per hoc opera,
quæ debent non facere. Quibus postea addit quartum, videlicet iudicium maiorum causarum duntaxat, insti-
tutis diuersorum graduum iudicibus super minores causas. AVCTOR CATENAE. Sed audi verba
mea atque consilia. Non deuiat ab Hebraico עַתָּה שְׁמַע בְּקֹלִי אִיעָצְךָ Hatta semaha bekoli iházcha, Nũc audi vo-
cem meam, consilium tibi dabo, id est, acquiesce mihi monenti. Vnde & Chaldaica habet, Nunc acquiesce mihi
& dabo tibi consilium. Septuaginta, νῦν οὖν ἄκουσόν μου καὶ συμβουλεύσω σοι, Nunc igitur audi me, & consulam ti-
bi. Quæ idem dicunt cum Latina litera. Et erit dominus, vel deus tecum, id est, erit tibi auxilio. Vel, dabo tibi
tale consilium, quod deus tibi fauendo, probabit. Chaldaica, Et erit verbum domini in adiutorium tui. Septua-
ginta vt apud nos. Esto tu populo in his quæ ad deum pertinẽt. Scitè admodũ Hebraicum reddidit מוּל הָאֱלֹהִים L
Mul haelohim, Ante deum, siue coram deo, id est, tu propter populum asta coram deo. Hoc est, tu gere curam po-
puli coram deo. Aliqui reddunt, Sis tu populo è regione dei. Nonnulli, respectu dei: quidam etiam, ex parte dei.
Chaldaica, Esto tu populo quærens doctrinam à facie dei. Septuaginta, γίνου σὺ τῷ λαῷ τὰ πρὸς τὸν θεόν, Esto tu
populo quæ ad deum. Quæ omnia vnum & idem dicunt cum litera nostra. Sequitur, Vt referas quæ dicuntur
ad deum. Hebraicè est, אֶת הַדְּבָרִים אֶל הָאֱלֹהִים Eth hadebarim el haelohim, Negocia, siue verba, siue causas ad
deum. Chaldaica, Et tu referes verba eorum in cõspectum domini. Septuaginta, καὶ ἀνοίσεις τοὺς λόγους αὐτῶν πρὸς
τὸν θεόν, Et referes sermones eorum ad deum. Et hæc idem sunt cum litera Latina. Ostẽdásque populo cærimo-
nias, & ritum colendi, pro, ritum colendi, in Hebræo est אֶת הַתּוֹרֹת Veeth hatoroth, Quod aliqui vertunt, Et le-
ges. Sed de legibus colendi deum sermo est, cùm Moyses sit futurus in his quæ sunt ad deum, & ideo rectè ver-
sum est. Aliqui vertunt locum, Et docebis eos statuta & leges. Chaldaica, Et admonebis eos præceptis & legibus.
Septuaginta, καὶ διαμαρτύρῃ αὐτοῖς τὰ πρὸς ἀγάματα τοῦ θεοῦ καὶ τὸν νόμον αὐτοῦ, Et testificare eis præcepta dei, & legem M
eius. Quæ non variant à litera nostra. Viámque per quam ingredi debeant, supple ostende illis, quod tamen est
in Hebræo, videlicet וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ Vehodahetta lahem eth haderech ielchu ba, Et ostendes, seu
indicabis eis viam in qua, siue per quam ambulent. Sed Interpres effugere voluit eiusdem verbi crebram repe-
titionem. Obsequere igitur (inquit Iethro) consilio meo, vt sit tecum dominus. Tametsi enim ego Israëlita non
sim, consilium tamen quod suggeram, etiam deo placebit, nam est ex deo quicquid charitati & fidei prodest in-
ter homines. In rebus arduis & difficilibus, quæ ad deum referendæ sunt, & petenda oracula, ac quærenda eius
doctrina, tu partes tuas porrigere debes, sequester inter deum & homines. Studij autem tui erit, vt populus ad-
moneatur oratione tua ad obseruantiam mandatorum dei, quæ tu illis præscribes ex ore domini dei tui, vt in-
struas eos de via domini, quæ est iustitia, æquitas, charitas, frugalitas, pax & beneficentia, & cætera. Curabísque
diligenter vt facienda perficiant, & non errent in doctrina. *Prouide autem de omni plebe viros potentes & timentes deum,*
in quibus

A in quibus sit veritas, & qui oderint auaritiam. Et constitue ex eis tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos qui iudicent popu-
lum omni tempore. Quicquid autem maius fuerit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo iudicent, leuiúsque tibi sit, portio in alios onere.

ORIGENES. Vt video, Iethro non frustra venit ad Moysen, nec frustra manducauit panem cum senio-
ribus populi in conspectu domini. Dat enim consilium Moysi probabile satis & vtile, vt eligat viros, & consti-
tuat principes populi viros deum colentes, viros potentes, & odientes superbiam. Tales enim oportet esse prin-
cipes populi qui non solùm superbi non sint, sed & qui oderint superbiam, id est, vt non solùm ipsi absque vitio
sint, sed & vt in aliis oderint vitia. Non homines dico odisse, sed vitia. Et ordinabis (inquit) eos tribunos, & cen-
turiones, & quinquagenarios, & decanos, & iudicabunt populum omni hora. Verbum autem quod grauius fue-
rit, referent ad te. Audiant principes populi, & presbyteri plebis, quia debẽt omni hora populum iudicare, sem-
per & sine intermissione sedere in iudicio, dirimere lites, reconciliare dissidentes, in gratiam reuocare discor-
des. Discat vnusquisque ex scripturis sanctis officium suum. Moyses (inquit) vt sit in his quæ ad deum sunt, &
B verbum dei edisserat populo. Cæteri autem principes quos appellant tribunos (Tribuni enim ex eo dicuntur,
quòd tribui præsint) cæteri ergo tribuni, vel centuriones, vel quinquagenarij, præsint minoribus iudiciis, quæ ad
singulos quosque pertinent dirimentes. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECI-
MVM OCTAVVM. Moyse magistro vsus est populus Iudæorum quotidie in sermonibus suis, à mane vs-
que ad vesperam iudicium dei operiendo. Quod videns cognatus eius esse intolerabile, consilium dedit nego-
cij consummandi, partito cum aliis onere, qui ad hoc munus electi sunt. Noctibus ac diebus sine vlla cessatione
recenseto scripturas diuinas, quia & si quid aliud seniorem interrogaueris, nescit nisi scripturæ diuinæ seriem
resultare. Vacat illic sermo de seculo, sola illic scriptura contexitur, singulorum sibi per vices ora succedunt, ne
quando sacer ille sonus mandatorum cœlestium feriatur, Et tu Christiane dormis, cui magister est Christus, &
non verecris de te dicatur: Populus iste nec labiis me honorat? Iudæus vel labiis, tu verò nec labiis. Si illius qui
vel labiis honorat, cor lõge est à deo, quomodo potest cor tuum prope esse, qui etiam labiis non honoras? Quam
C diu te somnus, quamdiu te secularia tenent, quamdiu sollicitudo istius vitæ, quamdiu terrena? Diuide saltem
deo & seculo tempora tua, vel quando non potes agere in publico quæ sunt istius mundi, & tenebræ prohibent
noctis, deo vacato, indulge orationibus, & ne obdormiscas psallito, somnum tuum bona fraude fraudato, mane
festina ad Ecclesiam. Defer primitias pij voti, & postea si vocat secularis necessitas, non excluderis dicere: Præ-
uenerunt oculi mei mane meditari verba tua, & sic securus procedis ad tuos actus. Quàm iocundum inchoare
ab hymnis & canticis, à beatitudinibus quas in Euangelio legis, quàm prosperũ vt te Christi sermo benedicat,
& dum recantas domini benedictiones, studium alicuius virtutis assumas, vt etiam in te benedictionis diuinæ
meritum recognoscas. HIERONYMVS IN PROVERBIA. Audiens sapiens, sapientior erit. Quia *Cap. 1.*
sapientiæ amator extitit Salomon, qui optione sibi data, sapientiam petiit & accepit: pulchrè initium parabola-
rum suarum à sapientia sumit. Quod autem (ait) sapientem cùm audierit verbum, sapientiorem effici: ostendit
neminem in hac vita sapientem fieri posse, cuius sapientia nequeat augeri. Sempérque moris esse sapientum, vt
D dictis maiorum, aliquando etiam minorum auscultent, & quicquid in eis vtilitatis audierint, ad se replicent,
suóque in corde recondant. Denique audiuit sapiens minor maiorem, regina Saba Salomonem, & sapien-
tior rediit. Audiuit Moyses socerum multò inferiorem sublimior: & sapientior redditus est. Audierant discipu-
li Christum, & spiritum sapientiæ percipere meruerunt. Audiuit Nicodemus: audiuit Gamaliel: audiuit discipu-
lus eius tunc Saulus, nunc Apostolus Paulus, sapientes vtique verbum Euangelij: & sapientiores sunt facti. Qui
etiam Paulus cùm ad tertium cœlum raptus, audisset ea quæ non licet hominibus verba loqui, nihilominus ad
terram reuersus aiebat: Quia ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cùm autem venerit quod perfe- *1. Cor. 13.*
ctũ est, euacuabitur quod ex parte est. IDEM SVPER MATTHAEVM. Sed quæramus ab hæreticis *Cap. 7.*
qui duas inter se contrarias dicunt esse naturas, si iuxta intelligentiam eorum, arbor bona malos fructus facere
nunquam potest, quomodo Moyses arbor bona peccauerit ad aquam contradictionis? & Dauid Vria interfecto,
cùm Bersabeæ concubuerit. Petrus quoque in passione domini negarit, dicens: Nescio hominem: aut qua con-
E sequentia Iethro socer Moysi arbor mala, qui vtique in deum Israël non credebat: dederit consilium Moysi bo-
num? & Achior ad Holofernem aliquid vtile sit locutus? & Comicus dixerit, quod bene dictum Apostolus com-
probauit: Corrumpunt mores bonos, colloquia mala. Et cùm non inuenerint quid respondeant, nos inferemus,
& Iudam arborem quõdam bonam, fecisse fructus malos, postquam tradiderit saluatorem: & Saulum arborem
malam eo tempore quo persequebatur Ecclesiam Christi, fecisse postea fructus bonos, quando in vas electionis
de persecutore trãslatus est. Tamdiu ergo bona arbor, fructus non facit malos, quamdiu in bonitatis studio per-
seuerat: & mala arbor tamdiu manet in fructibus peccatorum, quamdiu ad pœnitentiam non cõuertitur. Nemo
enim permanens in eo quod fuit, incipit id esse quod nec dum cœperit. AVGVSTINVS. Sic & ab ipso *Quæst. 69.*
Moyse remouere intendit Iethro graues & periculosas occupationes, nec istos grauare. Quãdoquidem ipsi mil-
le haberent vnum super se, & sub illo haberent alios decem, & sub eis alios viginti, & sub his alios centum, vt
vix aliquid ad singulos quosque præpositos perueniret, quod iudicare necesse haberent. GREGORIVS IN *2. par. cā. 7.*
F PASTORALI. Sæpe nonnulli velut obliti quòd fratribus animarum causa prælati sunt, toto cordis adnisu
secularibus curis inseruiunt: has cùm assunt, se agere exultant: ad has etiam cùm desunt, diebus ac noctibus co-
gitationis turbidè æstibus anhelant: cúmque ab his cessante forsitan opportunitate quieti sunt, ipsa deteriùs sua
quiete fatigantur. Voluptatem nanque censent si actionibus deprimuntur, laborem deputant, si in terrenis ne-
gotiis non laborant. Sicque fit, vt dum vrgeri se mundanis tumultibus gaudeant, interna quæ alios docere de-
buerant ignorent. Vnde subiectorum quoque proculdubio vita torpescit, quia cùm proficere spiritaliter appetit,
in exemplo eius qui sibi prælatus est, quasi in obstaculo itineris offendit. Languente enim capite, incassum mem-
bra vigent, & in exploratione hostium frustra exercitus velociter sequitur. Si ab ipso duce itineris erratur, nulla
subditorum mentes exhortatio subleuat, eorúmque culpas increpatio nulla castigat: quia dum per animarum
præsulem terreni exercetur officium iudicis, à gregis custodia vacat cura pastoris, & subiecti veritatis lumen

apprehen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

apprehendere nequeunt,quia dum pastoris sensus terrena studia occupant,vento tentationis impulsus Ecclesiæ G
oculos puluis cęcat. Quo contra rectè humani generis redemptor,cùm nos à ventris voracitate compesceret,di-
Luc.21. cens: Attendite autem vobis vt non grauentur corda vestra in crapula & ebrietate, illico adiunxit, aut in curis
huius vitæ. Vbi pauorem quoque protinus intentè adiiciens, ne fortè, inquit, superueniat in vos repentina dies
Luc.16. illa. Cuius aduentus etiam qualitatem denunciat,dicens: Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui se-
dent super faciem omnis terræ. Hinc iterum dicit, Nemo potest duobus dominis seruire. Hinc Paulus religioso-
2.Timo.2. rum mentes à mundi consortio contestando, ac potius conueniendo suspendit,dicens: Nemo militans deo im-
plicat se negociis secularibus,vt ei placeat cui se probauit. Hinc Ecclesiæ rectoribus,& vacandi studia præcipit,
1.Cor.6. & consulendi remedia ostendit,dicens, Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in Eccle-
sia, illos constituite ad iudicandum, vt ipsi videlicet dispensationibus terrenis inseruiant, quos dona spiritalia
non exornant. Ac si apertiùs dicat: Quia penetrare intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur. Hinc H
Moyses qui cum deo loquitur, Iethro alienigenæ reprehensione iudicatur, quòd terrenis populorum negociis
stulto labore deseruiat, cui & consilium mox præbetur,vt pro se alios ad iurgia dirimenda constituat, & ipse li-
beriùs ad eruiendos populos spiritalium arcana cognoscat. A subditis ergo inferiora gerenda sunt, à rectori-
bus summa cogitanda,vt scilicet oculum qui prouidendis gressibus præeminet,cura pueris non obscuret. Ca-
put nanque subiectorum sunt cuncti qui præsunt,& vt recta valeant pedes itinera carpere,hæc proculdubio ca-
put debet ex alto prouidere, ne à profectus sui itinere pedes torpeant, cùm curuata rectitudine corporis caput
sese ad terram declinat. Qua autem mente animarum præsul honore pastorali inter cæteros vtitur, si in terrenis
negociis quæ reprehendere in aliis debuit, & ipse versatur? Quod videlicet ex ira iustæ retributionis per Pro-
Osee.4. phetam dominus minatur,dicens: Et erit sicut populus, sic sacerdos. Sacerdos quippe est vt populus, quando ea
agit is qui spiritali officio fungitur,quæ illi nimirum faciunt,qui adhuc de studiis carnalibus iudicătur. Quod
cum magno dolore scilicet charitatis Hieremias Propheta conspiciens,quasi sub destructione templi deplorat, I
Thr.4. dicens: Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus, dispersi sunt lapides sanctuarij in capite
omnium platearum? Quid nanque auro quod metallis cæteris præeminet, nisi excellentia sanctitatis? Quid co-
lore optimo, nisi cunctis amabilis reuerentia religionis exprimitur. Quid per sanctuarij lapides, nisi sacrorum
ordinum personæ figurantur? Quid platearum nomine, nisi præsentis vitæ latitudo signatur? Quia enim Græco
eloquio πλάτη latitudo dicitur, profectò à latitudinæ plateæ sunt vocatæ. Per semetipsam verò veritas dicit,
Matth.7. Lata & spatiosa via est quę ducit ad perditionem. Aurum igitur obscuratur,cùm terrenis actibus sanctitatis vi-
ta polluitur. Color optimus commutatur, cùm quorundam qui degere religiosè credebantur, æstimatio antea-
cta minuitur. Nam cùm quilibet post sanctitatis habitum terrenis se actibus inserit,quasi colore permutato an-
te humanos oculos eius reuerentia despecta pallescit. Sanctuarij quoque lapides in plateas disperguntur, cùm
causarum secularium foras lata itinera expetunt hi,qui ad ornamentum Ecclesiæ internis,mysteriis quasi in se-
cretis sanctuarij vacare debuerunt. Ad hoc quippe sanctuarij lapides fiebant, vt intra sancta sanctorum in vesti- K
mento summi sacerdotis apparerent. Cùm verò ministri religionis à subditis honorem redemptoris sui ex me-
rito vitæ non exigunt, sanctuarij lapides in ornamento pontificis non sunt. Qui nimirum sanctuarij lapides
dispersi per plateas iacent, cùm personæ sacrorum ordinum voluptatum suarum libidini deditæ, terrenis ne-
gociis inhærent. Et notandum quòd non hos dispersos in plateis,sed in capite platearum dicit: quia & cùm ter-
rena agunt,summi videri appetunt, vt & lata itinera teneant ex voluptate delectationis, & tamen in platearum
sint capite ex honore sanctitatis. Nil quoque obstat, si sanctuarij lapides eosdem ipsos quibus constructum san-
ctuarium existebat accipimus, qui dispersi in platearum capite iacent, quando sacrorum ordinum viri terrenis
actibus ex desiderio inseruiunt, ex quorum prius officio sanctitatis gloria stare videbatur. Secularia itaque ne-
gocia aliquando ex compassione toleranda sunt, nunquam verò ex amore requirenda, ne cùm mentem dili-
gentis aggrauant, hanc suo victam pondere ad ima de cœlestibus immergant. IOANNES ABBAS CA-
SEMARII. Sæpe paruo cuilibet dominus aliquid ostendit, quod alicui magno & multis donis repleto vi- L
dere nequaquam concedit, sicut Moysi sancto facie ad faciem cum deo loquenti Iethro alienigena consilium
dedit. CAIETANVS. Prouide autem de omni plebe viros sapientes. Viros (inquit) non mulieres, quo-
niam regimen mulierum pessimum est,adeò vt secundum naturæ cursum communem loquendo,nulla in mu-
liere affirmetur virtus, septimo Ethicorum. Dictio autem interpretata sapientes, valde varios sortita est inter-
pretes,nam alij potentes,alij fortes,alij virtutis, alij nobiles interpretantur. Nihil autem propiùs ad propositum
accedit quã sapientes. Non tamen sapientes significat,sed propriè significat viros valentes seu valoris. Et etiam
apud Hebræos hæc nuncupatio communis,tam valentibus ingenio seu arte aliqua,quàm valentibus viribus &
armis est. Vnde & Pharao dixit Ioseph, quòd si fratres eius essent viri valoris, constitueret super pecora ipsius
Pharaonis. In hoc itaque loco viros valentes ingenio intelliguntur,ac si in specie dictum fuisset, viros ingenij.
Et verè prima pars principis aut iudicis à naturali ingenio est, viri siquidem ingenij naturaliter sunt aliorum
rectores,& sine hac parte reliquæ nihil valent. Timentes deum. Prima animi virtus requisita ad principem cu- M
iuscunque ordinis, est timor dei: oportet enim ius dicentem aliis, rationem habere superioris iudicis intuentis
cor, & singulas conditiones iudicantis atque iudicij, vt sic iudicet alios, tanquam certus quòd redditurus est
rationem deo de suis iudiciis & ratione iudicandi,& quòd puniendus est si peccat,& quòd timeat puniri à deo.
Si enim solus timor humanus in animo regnat iudicis, innumerabiles iniurias faciet. In quibus sit veritas. Cla-
riùs habetur in Hebræo,viros veritatis. Quemadmodũ dicitur vir sanguinum, qui effusor est multi sanguinis,
ita dicitur vir veritatis,qui sectator est veritatis,hoc est,& quòd sit verax, tum dicendo tum faciendo quod di-
xit, & quòd veritas rerum gestarum, testium, & huiusmodi inueniant locum suum apud eum. Hæc enim duo
exiguntur ad virum veritatis. Et qui oderint auaritiam. Quamuis sufficiat homini non esse auarum, non suf-
ficit tamen principi aut iudici,sed oportet tam alienum esse ab auaritia, vt oderit ipsam. Minus dico, quia par-
ticipium habetur in Hebrço(puta odiens auaritiam)significans affectos continuo odio auaritiæ,& non quia ad
horam

A horam oderint auaritiam. Nihil autem refert quòd dictio Hebraica non significat propriè auaritiam, sed facul-
tates,hoc est, bona quæ possidemus, aurum, argentum, & reliqua huiusmodi, quandoquidem non de odio fa-
cultatum absolutè,sed de odio earum illicitè habendarum est sermo intentus,significatus cum maximo horro-
re ab odio etiam ipsarum facultatum, auri, argenti, reliquarúmque rerum, ex quibus facultates humanæ inte-
grantur. Et cõstitue ex eis. Libra prudens lector has quatuor cõditiones virorum qui assumendi sunt ad princi-
patum,iudicium seu regimen aliorum,& perspicies beatam esse Rempublicam illam in qua tales eligũtur. Tri-
bunos,& centuriones,& quinquagenarios,& decanos. Iuxta Hebręum habetur,principes milium,principes cen-
tum,principes quinquaginta,& principes decem,qui iudicent populum omni tempore. AVCTOR CATE-
NAE. Prouide autem. Parum est quod Hebraicè est וְאַתָּה תֶחֱזֶה Veatta thechezze, Et tu prouidebis,siue consi-
derabis,id est,cum multa animaduersione & cognitione deliges. Viros potentes. Sic legunt & Septuaginta. In
B Hebræo est אַנְשֵׁי חַיִל Anse cháil. Est autem cháil, fortitudo, robur, & virtus. Vnde & viros potentes, vel
fortes reddi potest. Quidam interpretantur viros diuites & constãtes, qui in iudicio nec minis nec muneribus
à recto deflecti possint. Alij viros robustos & duros,qui laborem sufferre possint. Alij viros fortitudinis vel vir-
tutis,sicut habet Chaldaica verterunt,hoc est, strenuos, magnanimos, qui sint ferendo tanto oneri patientes la-
boris. In quibus sit veritas. Id etiam dicitur Hebraicè אַנְשֵׁי אֱמֶת Anse emeth, Viros veritatis, siue veraces. Et sic
legit Chaldaica. Septuaginta autem vertunt, ἄνδρας δικαίους, Viros iustos. Sed hæc conuertuntur,iustus & verax.
Et qui oderint auaritiam. Quod declarat Chaldaica habens, Et qui oderint accipere pecuniam. At Septuaginta
vertunt, μισοῦντας ὑπερηφανίαν, Odio habentes superbiam. Sed Hebraicè est בֶּצַע Bázaha, quod propriè auaritiam,
cupiditatem, lucrum & rapinam significat. Et constitue ex eis tribunos,& ceturiones, & quinquagenarios, & de-
canos. Non posset doctius & aptius verti quàm versum est. Sic enim sunt Hebraica וְשַׂמְתָּ עֲלֵהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים שָׂרֵי מֵאוֹת שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשָׂרֵי עֲשָׂרֹת:
Vesamta halehem sare alaphim sare meoth sare chamisim vesare hasaroth. Et cõ-
C stitues ex eis principes milium, principes centum, principes quinquaginta, & principes decem. Chaldaica habet,
Et constitue super eos(super populum scilicet, ex istis) Tribunos & centuriones & quinquagenarios & decanos.
Sic & Septuaginta, καὶ καταστήσεις ἀυτοῦς ἐπ' ἀυτοῦς χιλιάρχους καὶ ἑκατοντάρχους καὶ πεντηκοντάρχους καὶ δεκάρχους, Et cõ-
stitues eos super ipsos, milenarios & centuriones & quinquagenarios & decuriones. Quicquid autem maius fue-
rit, referant ad te, & ipsi minora tantummodo iudicent. Hoc idem habẽt & Hebraica, quæ idem sunt cum Chal-
daica litera, Et omne negocium quod fuerit magnum, referent ad te, omne autem negocium paruum ipsi iudi-
cabunt. Demum quod sequitur, leuiúsque sit tibi partito in alios onere, sensus est ex Hebręo explicitus, licet ver-
ba sint diuersa, videlicet, וְהִקַּל מֵעָלֶיךָ וְנָשְׂאוּ אִתָּךְ Vehakel mehalêcha venáśu ittach, Et alleuia à te, & portabunt
tecum. Est enim imperatiuus hiphil à verbo kalal. Alij reddunt, Leuabúntque te, cùm ferent tecum, id est, sarci-
nam tuam leuiorem reddent, cùm te iuuabũt. Nonnulli, Et sic leuius erit tibi, portabúntque illi tecum. Demum
alij, Et ad alleuiandum te, ferent tecum. Chaldaica, Et alleuiabunt à te onus, & supportabunt tecum. Septua-gin-
D ta, καὶ κεφιδοῦμ ἀπὸ σοῦ, καὶ συναντιλήψονταί σοι, Et alleuiabunt à te, & auxiliabuntur tibi. Quæ omnia idem dicunt
cum litera nostra. Prouide ergo ex omni plebe viros potentes & timentes deum, in quibus sit veritas, & qui ode-
rint auaritiam. Nam in populo dei magistratum gerere decet eum qui est fidelis, instructus verò sit dotibus quę
hîc exprimuntur, fortitudine, magnanimitate, sapientia, timore dei, veritatis studio, fide, auaritiæ odio. Hæ pro-
fectò sunt bonorum iudicum & magistratuum conditiones, hæ præclaræ animi dotes, quibus rectores populi
decorati esse debent. Prospice(inquit) ex omnibus, non vulgo electiones talium deferes, qui sunt vt plurimum
corrupti affectibus priuatis, viros robustos mente, virili animo, non effœminatos & inconstantes. Non loquor
E de fortibus & audacibus, sed de his qui in domino fortes sunt, quem & in omnibus agendis timeant, & ante o-
culos habeant dei metum. Veraces vel fideles, non mendaces, vanos, loquaces, non sui amantes, sed integros &
incorruptos. Veraces denique in vita, iustitia, & doctrina. Odientes auaritiam, hoc est, omnem rapinam, iniu-
riam & violentiam, qui non cupiant congregare opes, augere rem, ad fastum contendere & luxum, propter quæ
desiderantur diuitiæ: cupiditas enim si iudici oculos perstrinxerit, rectum nihil geritur. Sic sint autem hæ dotes
animi iunctæ, quemadmodum in catena annuli, vt nulla possit esse sine alia. Nos qui faciem tantùm videmus, à
postrema virtute probationem instituendi iudicis incipiamus, si falli nolumus leuiter. Qui enim auaritiæ stu-
dent, deum non timent, nec viri integri esse possunt. *Si hoc feceris, implebis imperium dei, & præcepta eius poteris sustentare, & omnis hic populus reuertetur ad loca sua cum pace.* AVGVSTINVS. Ipse Iethro cùm Israëlita non fuisset, vtrum *Quæst. 69.*
inter viros deum verum colentes, religiosèque sapientes habendus sit, quemadmodum & Iob cùm ex ipso po-
pulo non fuisset meritò quæritur, immo credibilius habetur. Ambiguè quippe posita sunt verba, vel vtrum sa-
crificauerit deo vero in populo eius quando vidit generum suum, vel vtrum adorauit eum ipse Moyses: quan-
quam de adoratione etiam si expressè positum esset, honor videretur socero redditus, eo modo quo solet homi-
nibus honorificentiæ causa exhiberi à patribus. Sicut & de Abraham scriptum est, quòd adorauerit filios Heth.
CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et præcipiet tibi dominus, & poteris sustinere, hoc est, & habe-
F bis tempus suscipiendi præcepta à summo Iudice, & poteris corporeum laborem sustinere. Toto siquidem die,
& occupabatur, & laborabat iudicando populum, quando solus vniuersis causis attendebat, & propterea minus
ei vacabat, minúsque idoneus reddebatur perceptioni diuinarum reuelationum. Nec solùm tibi sed populo hoc
proderit, nam non expectabit à mane vsque ad vesperam iudicium tuum, sed tranquillo ordine quisque à suo
iudice reuertetur in locum suum. AVCTOR CATENAE. Si hoc feceris, implebis imperium dei, & præcepta eius poteris sustinere. Sententia est eadem in Hebræo, sub aliis tamen verbis וְצִוְּךָ אֱלֹהִים וְיָכָלְתָּ עָמֹד Ve-
ziuecha elohim veiachalta hamod, Et præceperit tibi deus, poteris stare, vel sustinere. Sic habet & Chaldaica,
Et est sensus, si hoc quod dico feceris, idque ex præcepto dei, & volẽte deo, poteris sufficere huic labori. Alij ver-
tunt, Si hoc feceris, in his quæ deus præcipiet, subsistere poteris, hoc est, tum tibi deus præcipiet quæ populo re-
laturus sis, & tu oneri sufficiens eris. Hoc & Septuaginta innuunt, κατισχύσεις ὁ Θεός, habentes, id est, tenebit te
deus, fortificabit te, aut, auxiliabitur tibi. Et omnis hic populus reuertetur ad loca sua cum pace, id est, sublatis
iurgiis

Universidad de Deusto
Biblioteca

iurgiis ac litibus. Vides hîc quòd aperit deus voluntatem suam etiam per gentes, vnde ab his si quid boni aut G
veri dixerint, accipiamus, & in gloriam dei nostri conuertamus. Vides etiam deum non omnia dona vni homini conferre, sed vnicuique distribuere ea pro sua voluntate. Moyses fuit vir magnus, spiritu sancto præditus, & dono edendorum miraculorum ornatus, non tamen habuit per se tantum prudentiæ donum, vt institueret magistratus & iudices in Republica sua. Iethro autem hoc dono præditus erat, sed interim aliis donis carebat. Quare nemo existimet se omnia consecutum, etiamsi multis donis dei præditus fuerit. Non potest (inquit Paulus) oculus dicere manui, non est mihi opus te, aut rursum caput pedibus, non est mihi opus vobis, imò multò potius, quæ videtur membra corporis imbecilliora esse, necessariora sunt, & cætera, primæ ad Corinthios duodecimo. *Quibus auditis Moyses fecit omnia quæ ille suggesserat. Et electis viris strenuis de cuncto Israel, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui iudicabant plebem omni tempore.* ORIGENES. Verum est quòd
scriptum legimus, quia non satiatur oculus visu, nec auris auditu, nec nos satiari possumus intuendo & consi- H
derando quæ scripta sunt, quot ex partibus nos ædificent, quantis nos instruant modis. Etenim cùm perspicio quòd Moyses propheta deo plenus, cui deus facie ad faciem loquebatur, consilium accepit à Iethro sacerdote Madian, admiratione nimia stuporem mentis incurro. Dicit enim scriptura, Et audiuit Moyses vocem soceri sui, & fecit quæcunque dixit ei. Non dixit, Quia mihi deus loquitur, & quid agere debeam cœlesti ad me sermone defertur, & quomodo consilium ab homine accipiam, & ab homine gentili, alieno à populo dei? Sed audit vocem eius, & facit omnia quæ dicit, & non quis dicat, sed quid dicat, auscultat. Vnde & nos si fortè aliquando inuenimus aliquid sapienter à Gentilibus dictum, non continuò cum auctoris nomine spernere debemus & dicta, nec pro eo quòd legem à deo datam tenemus, conuenit nos tumere superbia, & spernere verba prudentium. Sed sicut dicit Apostolus, Omnia probantes, quod bonum est tenentes. Quis autem hodie eorum qui populis
præsunt, non dico si iam aliqua ei à deo reuelata sunt, sed si in legis scientia aliquid meriti habet, consilium di- I
gnatur inferioris saltem sacerdotis accipere, nedum dixerim laici vel gentilis? Sed Moyses qui erat homo man-
Quæ. eadē. turi sacramenti designaret imaginem. AVGVSTINVS. Quos autem dicat secundum Septuaginta Interpretes, γραμματοεισαγωγεῖς, post decuriones, non facilè sciri potest, quoniam hoc nomē in nullo vsu habemus vel officiorum, vel magisteriorum. Nam quidam doctores interpretati sunt, vt intelligantur vtique literarum, qui introducant in literas, sicut resonat græcum vocabulum. Hîc sanè significatur, quòd ante legem datam habuerunt Hebræi literas, quæ quando cœperint esse, nescio vtrum valeat indagari. Nonnullis enim videtur à primis hominibus eas cœpisse, & perductas esse ad Noë, atque inde ad parentes Abrahæ, & inde ad populum Israël, sed vnde hoc probari possit ignoro. CHRYSOSTOMVS. Si discere vis quòd etiam si ingenij acrimo-
Homil. de ferendis reprehensionibus, & conuersione Pauli. nia antecellas alios, sisque valde perfectus, peruenerisque ad summum ipsum virtutis fastigium, opus tibi sit consiliario, & aliquo qui te corrigat & arguat, audi historiam veterem. Neque enim Moysi facilè par fueris, qui (vt
scriptura inquit) omnium hominum erat mitissimus, amicúsque deo, & in externa philosophia bene institu- K
tus, & non minus spiritualium intelligentia insignis. Vides omnigenam eius eruditionem? Erat autem potens in verbo & opere, aliisque virtutibus, cuius & aliud habet testimonium. Multis prophetis, inquit, familiaris fuit deus, sed nulli sicut Moysi. Nam aliis quidem per ænigmata & somnia, Moysi verò facie ad faciem. Quæris ne aliud maius virtutis illius argumentum, quàm quòd omnium dominus seruo, vt amico loquitur? Erat itaque sapiens, tam domestica quàm peregrina eruditione: erat potens verbo & opere. Imperabat creaturæ, quia amicus erat domini creaturæ. Eduxit tantum populum ex Aegypto, mare diuisit, & iterum coniunxit, miraculum sanè admirabile. Tunc enim primùm sol vidit mare, non nauali, sed pedestri itinere transiri, pelagúsque non remis & nauibus, sed equorum pedibus transmitti. Nihilominus sapiens ille, qui tam potens in verbo & opere, qui amicus dei, qui creaturæ imperauit, qui tanta miracula operatus est, non animaduertit rem, quam mortalium plerique facilè considerant. Socer autem eius homo barbarus & obscurus, statim animaduertit, & in medium attulit, quam ille non temerè cogitauit. Quæ igitur hæc causa? Audite, vt & vobis prosit. Consiliariis enim omnes L
opus habent, etiamsi Moysi conferri possint. Multa enim sunt, quæ magni & admirabiles viri ignorant, quæ tamen parui abiectique scire solent. Nam postquàm Moyses ex Aegypto exiit, & in solitudinem venit, præfuit sexcentorum millium populo, & solus omnium contendentium lites diiudicauit: Quod vidit socer eius. Erat autem Iethro homo alioqui barbarus, & insipiens, quique in solitudine vitam egerat, neque vlli communicarat, qui populos legibus rexerat, & ad hæc impius erat, Quo non est certiùs insipientiæ argumentum. Nihil enim gentilibus est insipientius. Veruntamen ille barbarus, ille impius, ille insipiens, vbi vidit Moysen quædam præter dignitatem facere, eum correxit, non curans, quòd sapiens esset & intelligens, & dei amicus, & cùm dixisset ei, Quare illi stant coram te? dicitque causam, inquit, Non rectè hoc fecisti, iunxitque consilio increpationem: & neque sic exasperatus est ille sapiens, ille intelligens, ille tot myriadum dux, neque enim hoc paruum & contemnendum, quòd ab homine barbaro & priuato docetur. At non inflabatur vel principatus magnitudine, vel miraculis, quæ operatus erat, neque rubore suffundebatur, quòd tot præsentibus, iisque subditis corrigeretur. M
sed considerabat, quòd licet magna à se signa fierēt, humanæ tamen particeps esset naturæ, quam non rarò multa latent, atque ideo cum mansuetudine consilium suscepit. Est nunc videre aliquos, qui ne putentur alieno indigere consilio, malunt potius vtilitate consilij carere, quàm suscepta admonitione peccatum emendare: imò eligunt ignorare quàm discere, quamuis sciant non esse crimen non ignorare, sed nolle discere: non indoctum esse, sed doctrinam respuere: non reprehendi, sed inemendabiliter peccare. Et sæpe abiectus quispiam & vilis inuenit, quod magnus & sapiens vir præterit. Quod Moyses quoque considerans, omni cum mansuetudine audiuit illum consulentem, ac dicentem sibi, Fac tibi tribunos, centenarios, quinquagenarios, decanos, & si res aliqua grauior fuerit, referant ad te: sin leuior, diiudicent ipsi. Hæc vt audiuit, non erubuit, non est confusus, non est reueritus subditos, non dixit intra semetipsum: Contemnent me subditi, si ab aliis quid faciendum sit didicero: sed obtemperauit & fecit iuxta consilium illius. Quid, quòd non solùm propter eos qui ea tempestate erant non

erubuit

A erubuit, sed neque propter nos post se futuros? imò tāquam honestatus hac soceri admonitione, non illos solùm
qui tunc erant homines, sed etiam eos, qui vsque ad nostram ætatem secuti sunt, & vsque ad Christi aduentum
erunt, per totum orbem factum hoc literis docuit, & quòd non potuerit animaduertere quid opus facto, & quòd
correctionem & consilium à socero acceperit. Nos autem si coram vno homine arguimur, & corripimur, con-
turbamur totis visceribus, obstupescimus, & de vitæ huius summa periclitari nos putamus: At Moyses non sic
agit, sed videns tot milia hominum præsentia, imò tot myriades, quæ interim fuerunt & sunt hodie, futuras,
non erubescit: sed prædicat quotidie omnibus, idque literis, quòd socer suus animaduerterit ea, quæ ipse consi-
derare non poterat. Et quare hoc fecit? quare factum memoriæ commendauit? non aliam ob causam, quàm vt
nos doceret, ne vnquam de nobis ipsis sublimè sentiamus, etiam si omnibus sapientiores simus, neque patrum
consilia contemnamus: etiam si omnibus viliores habeantur. Et si quid vtile vel commodum consulat aliquis,
B esto minister sit, tu tamen admonitionem suscipias: sin perniciale quiddam, esto in summa dignitate sit, eius sen-
tentiam reiicias. Non enim qualitas personarum consulentium, sed natura consilij, in omnibus obseruanda est.
Hoc igitur est, quod Moyses nos docuit, vt non erubescamus si arguamur, etiam si tota nostra plebs adsit. Repre-
hensionem enim beneferre, non vulgaris, sed summæ philosophiæ præconium & laus est. Non adeò laudamus
& admiramur hodie Iethro, qui Moysen correxit, sicut sanctum illum, qui non erubuit tot præsentibus corrigi,
& factum hoc memoriæ commendare. Declarans in omnibus sapientiam suam, quòd gloriam in tāta eminen-
tia, quæ sibi à pluribus impensa fuisset, contempsit & conculcauit. RVPERTVS. Verùm ex hoc quoque
loco, veram esse claret Euangelicam domini sententiam, dicentis, Quia filij huius seculi prudentiores sunt filiis *Luc.16.*
lucis in generatione sua. Nam in genere quidem causarum ad dominum pertinentium, Moyses prudentissimus
omnium erat lucis filiorum, neque surrexit propheta vltra in Israël, sicut Moyses, quem nosset dominus facie ad *Deut.34.*
faciem, in omnibus signis atque portentis quę misit per eum. Verùm in genere causarum pertinentium ad Rem-
C publicam hominum, prudentior illo cognatus eius inuentus est, in quo hodiéque plerosque filios seculi videmus
filiis lucis prudentiores. Quod sciens Apostolus, ita Corinthiis loquitur, Secularia igitur iudicia si habueritis, *1.Cor.6.*
contemptibiles qui sunt in Ecclesia constituite ad iudicandum. Contemptibiles eos vocat comparatione nobiliorum, qui causarum ad dominum pertinentium minus capaces sunt. Nam in Christi Ecclesia non ex genere
carnis, sed ex regenerationis gratiæ spiritualibus donis, cūcta censetur nobilitas. Igitur quoties filij lucis à filiis
huius seculi quippiam percipiunt, quod sit auditu, vel imitatione dignum, hoc exemplo superioribus erit vtili-
ter ad inferiorum consilia descendendum. CAIETANVS. Et electis viris strenuis de cuncto Israël. Iuxta
Hebræum habetur, Et elegit Moyses viros ingenij de cuncto Israël. Eadem dictio repetitur quæ tot sortita est
Interpretes. Et in hac naturali conditione repetita, intelligūtur repetitæ omnes, quia præmittitur quòd Moyses
fecit totum quod dixit socer eius. Ista quoque conditio sola poterat esse hominibus omnino certa, vt pote natu-
ralis, reliquæ verò conditiones an sint veræ vel fictæ, non est hominibus certum, & propterea fortè non sunt re-
D petitæ. Quæsitas tamen & electas fuisse secundum humana testimonia, non est dubitandum. Quod autem dicitur, Et elegit Moyses, intellige concurrente ad hoc consensu populi, cui detulit Moyses antequam institueret
istos iudices, vt patet Deuteronomij primo. AVCTOR CATENAE. Quibus auditis Moyses &c. Non
discrepat in sensu ab Hebræo, quod est huiusmodi וַיִּשְׁמַע מֹשֶׁה לְקוֹל חֹתְנוֹ Vaismaha Mose lekol chothno, Et au-
diuit Moyses vocem soceri sui: ita & Septuaginta. Siue, Et acquieuit Moyses verbo soceri sui, vt habet Chaldaica, id est, benignè suscepit monita eius, obediuit illi, & fecit omnia quæ ille dixerat. Et electis וַיִּבְחַר Vaibehar, Et
elegit, redditur, Sed vt accommodaret se Latinæ texturæ, ita vertit Interpres, Viris strenuis. Eadem dictio חַיִל
Chāil repetitur, pro qua paulò antè Interpres & Septuaginta vertunt potentes, Et Chaldaica habet viros virtutis. Recurre igitur superiùs. Quod autem superabundat apud Septuaginta καὶ γραμματοεισαγωγεῖς, Vel scribas
legis doctores, vel eos qui literas scribunt, fortè notarios actuarios, seu qui à secretis principibus semper adesse
solent, aut cursores publicos qui scriptas literas perferunt, significat. Quibus (inquit) auditis, Moyses fecit omnia
E quæ ille suggesserat. Habebat Moyses vir dei legem dei, quæ aliud non est quàm voluntatis dei cognitio, in
corde suo scriptam, iuxta quam omnia dirigebat. Si igitur Iethro, aliquid dixisset contrarium huic legi, minimè recepisset. Nunc autem nobis quoque in exemplum Moyses legislator diuinus gentilem hominem audit,
honesta & vtilia præcipientem, & legi diuinæ, & Reipublicæ vsibus minimè repugnantem. Lex dei interiorem
hominem respicit in primis, præcepta iudicialia exteriorem, quæ ex causis aut mutari, aut in totum tolli pos-
sunt, illa æterna est & immutabilis. Et electis viris strenuis, & cætera. Moyses ipse spiritu dei plenus, & Prophe-
ta elegit quales debuit ex omni Israële, & duces posuit tribuum. Ea ratione vnus præfectus mille viris erat, quos
tribunos Latini appellassent, Chiliarchos Græci, sicut decem ex ipsis præessent singuli singulis centenis, vnde
& centuriones dicti sunt, & deinde denarij singuli suos quoque agnoscerent decanos, similiter & quinqua-
genarij quinquaginta præessent, vt omnia ordinata essent in populo dei, & sine confusione. Qui iudicabant
plebem omni tempore. Non domini erant suarum turmarum sed iudices, & conciliatores quocunque modo
F dissidentium, procuratores quoque necessariarum rerum, & vigiles honestatis & iustitiæ. Inter quos si quid
graue emersisset, referebatur à decano ad quinquagenarium, ab hoc ad centurionem, inde ad tribunum, donec
ad Moysen causæ difficultas referenda videretur. Qui si in Republica ordo seruaretur, charitas, pax, ac iu-
stitia amplior parsim in Rebuspublicis floreret, ideóque subiungitur. *Quicquid autem grauius erat, referebant ad*
eum, faciliora tantummodo iudicantes. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER *Locut.38.*
EXODVM. Alia litera, Verbum autem graue referebant super Moysen. Sic enim habet Græcus, quod
Latini interpretati sunt, ad Moysen. Illa sanè locutione ipsa etiam cura significatur, quia dictum est super
Moysen, velut onus ei significetur impositum. Verbum autem graue dictum est pro quæstione graui. Vnde sequitur, Omne autem leue verbum iudicabant ipsi. AVCTOR CATENAE. Quicquid autem
grauius erat, referebant ad eum, faciliora tantummodo iudicantes. Rectè quidem versum est, & optimè verbo-

I V rum sen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum sensus redditus,quæ in Hebræo sunt sicut & in Chaldaica,Negotium quod erat graue,referebant ad Moy- G
sen,& omne negocium quod erat paruum, iudicabant ipsi. Quod ideo afferimus, non vt Latina litera corrigatur,sed vt palam fiat interpretem nostrum, vel inuitis calumniatoribus, fidissimum semper fuisse, & si non eadem verba protulerit quæ sunt in fonte Hebraico, semper tamen verborum sensum fuisse assequutum. Ideo autem maiora deferebantur ad Moysen,quia iudicari non possunt,nisi prophetico spiritu & diuino, humanæ autem actiones iudicio hominum relinquuntur. Si quid ergo magni occurrerit è lege domini petatur illius discussio, non vereantur iudices omnes Moysen accedere, & verbum dei audire, discere & tractare, & secundum illud iudicare. *Dimisitq; cognatum suum,qui reuersus abiit in terram suam.* Potes reddere etiam socerum suum,est enim dictio חֹתֵנוֹ Chóthno, de qua supra satis dictum. Sic etiam legunt Chaldaica & Septuaginta. Præsente autem adhuc socero fortasis omnia ordinauit, vt alacriorem dimitteret ad propria, re bene gesta, & composita ad summam tranquillitatem,si sic semper seruata fuissent omnia. H

Mystice. ORIGENES. Puto ego hanc ipsam figuram Iudicum non solùm in præsenti seculo Ecclesiæ datam, verùm etiam in futuro seruandam. Audi denique quid dominus dicat in Euangelio, Cùm sederit(inquit)filius hominis super thronum gloriæ suæ,sedebitis & vos super duodecim thronos, iudicãtes duodecim tribus Israël. Vides ergo quia non solùm dominus iudicat,cui omne iudicium pater dedit, sed & cõstituit sibi & alios principes qui iudicent populum de minoribus causis,verbum autem quod grauius fuerit, referant ad ipsum? Idcirco dicebat & dominus de quodam quidem,Quia reus erit consilio: de alio autem,Reus erit iudicio:& de alio, Reus erit gehennæ ignis.Sed & de omni verbo ocioso dicimur præstaturi rationem,& non dixit quia deo præstabimus rationem, sicut de periurio dicit, Reddes autem domino iuramenta tua.Verùm & regina Austri surget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit eos. Ecce & aliud iudicij genus. Qui habet aures audiendi audiat. Hæc enim omnia typus & vmbra sunt cœlestium, & imago futurorum. Sed & in eo quòd acquieuit Moyses socero gentili, futuri sacramenti designauit imaginem. Sciebat enim futurum quandoque, vt I
gentiles bonum consilium proferrent apud Moysen,vt bonum & spiritalem intellectum afferrent ad legem dei, & sciebat quia audiret eos lex,& faceret omnia sicut dicerent, quòdque legis diminutio, Euangelio suggerente compleretur.Non enim potest facere lex sicut Iudæi dicunt,quia infirmatur lex in carne,id est, in litera, & nihil potest secũdum literam facere, nihil enim ad perfectum adducit lex. Secundũ autem consilium quod nos asserimus ad legem, possunt omnia spiritaliter fieri. Possunt & sacrificia spiritaliter offerri, quæ modò carnaliter non possunt. Potest & lex lepræ spiritaliter seruari, quæ secundum literam non potest. Sic ergo quomodo nos intelligimus,quomodo nos sentimus,& consilium damus,omnia facit lex, secundum literam autem non omnia,sed admodum pauca.

IN CAPVT EXODI DECIMVMNONVM, ARGVMENTVM. K

Veniunt Hebræi ad montem Sinai,vbi in peculiarem populum eliguntur Moyse ad deum accedente.Sanctificari iubentur in diem tertium,in quo dominus in fulgure & tonitru ibidem appareat.

CAPVT XIX.

Lectio 1. MEnse tertio egressionis Israël de terra Aegypti, in die hac uenerunt in solitudinem Sinai. Nam profecti de Raphidim, & peruenientes usque in desertum Sinai, castrametati sunt in eodem loco, ibique Israël fixit tentoria è regione montis. Moyses autem ascendit ad deum. Vocauitque eum dominus de monte,& ait, Hæc dices domui Iacob, & annunciabis L
filiis Israël: Vos ipsi uidistis quæ fecerim Aegyptiis, quomodo portauerim uos super alas aquilarum,& assumpserim mihi. Si ergo audieritis uocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis. Mea est enim omnis terra, & uos eritis mihi in regnum sacerdotale,& gens sancta. Hæc sunt uerba quæ loqueris ad filios Israël. Venit Moyses, & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones quos mandauerat dominus. Respondítque omnis populus simul,cuncta quæ locutus est dominus faciemus.

Lectio 1. AVCTOR CATENAE. Iam accedit scriptura ad describendum illud, quod non tantùm est huius libri præcipuum argumentum, sed quod est etiam vnum è maximis dei operibus quæ vnquam in terris ge- M
sta sunt.Hoc autem est promulgatio Decalogi,& aliarum diuinarum legum in Republica Israëlitica. Ex mansione igitur Raphidim soluerunt castra filij Israël, vt ingrederentur solitudinem Sinai quadragesimaseptima die post egressionem de Aegypto, tertio scilicet mense, die prima, & lunatione quæ fit nobis in mense Maio. Huiusmodi ergo profectio hic describitur. *Mense tertio egressionis Israel de terra Aegypti, in die hac,venerunt in solitudinem Sinai.Nam profecti de Raphidim,& peruenientes vsque in desertum Sinai,castrametati sunt in eodem loco, ibique Israel fixit tentoria è regione montis.* HIERONYMVS FABIOLAE. Hæc duodecima mansio est, vbi media pars Exodi,& totus Leuiticus liber,& Numerorũ præcepta,& per singulas populi tribus distributio, & oblatio principũ descripti sunt, multorumq; voluminũ disputatio,huic loco sufficere vix posit, ad quẽ quadragesimoseptimo die post exitũ de
Exod.3. Aegypto peruenerũt. RVPERTVS. Quod ergo dicit,Mense tertio,in die hac,idẽ est ac si dixisset,mẽse tertio, in die mẽsis prima.Hìc immolatur? erat Moyses, & impleda veritas eius qui miserat eum,dicẽtis,Cùm eduxeris popu-

A populum meum de Aegypto, immolabis deo super montem istum. Hæc immolatio Moysi pro signo veritatis fuit, quòd deus eum miserit, non quia immolauit, sed quia inter immolandum deus clarissima suæ præsentiæ signa dedit,ita vt perterriti ac pauore concussi filij Israël,dicerent Moysi,Non loquatur nobis dominus,ne for- *Exod.20.*
tè moriamur.Et dominus ad Moysen,Hæc(inquit)dices filiis Israël,Vos vidistis quòd de cœlo locutus sum vobis,& cætera. Ergo sic immolasse super montem istum, signum fuit Moysi, quòd dominus misisset eum. Porrò hic mensis tertij primus dies,à primi mensis quartadecima die, qua agnus immolatus est, iuxta lunarem supputationem quadragesima septima est. HVGO DE SANCTO VICTORE. Vel in die hac,id est,tertia die,sicut & tertio mense. CAIETANVS. Crediderim ego fuisse hanc quadragesimam quintam diem à die egressus de Aegypto,supputatis extremis.Nam quindecim dies primi mensis, & viginti nouem secundi,& primus tertij,constituunt quadraginta quinque dies,menses enim lunares supputantur. AVCTOR
B CATENAE. Mense tertio egressionis Israël. Addendum ex Hebræo, Filiorum, est enim בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Bene Israël.Sed hoc parum est.Idem enim est dicere, egressionis Israël, & egressionis filiorum Israël. In die hac, id est, ipso die quo recesserunt ex Raphidim.Hoc autem dicit, quòd esset magna distantia ex Raphidim ad montem Sinai,quasi dicat,plus itineris confecerunt eo die,quàm aliis diebus.Alij, In die hac, diem ipsam primam mensis tertij intelligunt,vt in ea ad Sinai solitudinem venerint.Nam profecti de Raphidim, & cætera,vel, Discesserunt autem de Raphidim, & venerunt in desertum Sinai, quasi dicat, Nam cùm discessissent eo die de Raphidim,ipsa eadem die peruenerunt in solitudinem Sinai.Erat autem desertum Sinai, regio circa montem Sinai, qui & Horeb dicitur, ad quem montem dominus dudum prædixerat Moysi ipsum cum vniuerso populo redempto perùenturum, ne quis vacillet in promissionibus diuinis. Ibi ergo velut aliquanto tempore permansuri,castra sua fixerunt, nescij adhuc eorum, quæ in eo monte erant gerenda. *Moyses autem ascendit ad deum. Vocauítque eum dominus de monte, & ait, Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filiis Israel.* CAIETANVS. Moyses au-
C tem ascendit ad deum,hoc est,ascendit ad locum in quo vocatus fuerat à deo apparente in rubo,quando pascebat oues soceri sui. Illucúsque enim fas erat ei ire, & non vltra, prohibente olim deo in rubo. Et propterea non dicitur ascendisse in montem,sed ascendisse ad deum,à quo inde missus fuerat in Aegyptum, tanquam relaturus executionem factam cum effectu subsequuto, reuera tamen ad illum accesit supplicaturus deo legislatori pro directione populi.Vocauítque eum dominus de monte.Quamuis nulla species sensibilis scribatur apparens in monte, ipsa tamen vocatio de celsitudine montis scribitur profecta, vt spes Moysi ascendentis tanquam ad inueniendum deum in monte, non vana monstretur. Et ex eo quòd è loco corporeo vocatio describitur, insinuatur quòd sensibilis vox tanquam de altiori parte montis,proficiscens ad aures Moysi,formata fuerit.Et ait, Non solùm vocat, sed alloquitur, iniungendo illi dicenda populo nomine ipsius dei. Hæc dices domui Iacob, & annunciabis filiis Israël.Appellat deus populum & domum Iacob, & filios Israël, quia secundum religionem sectabantur fidem Israël, à deo cognominati. Et vsus est his nominibus deus, quia adhuc non erant erecti in
D Rempublicam, sed postea in eodem loco sunt eleuati à deo in vnam rempublicam cum legibus & pontifice, & cætera. AVCTOR CATENAE. Moyses autem ascendit ad deum. Hebræi subaudiunt montem, & legunt,ad montem dei,in quo scilicet deus se manifestauit, & legem tradidit. Non potest populus ascendere montem ob fidei ruditatem,& onera peccatorum,ac crebras murmurationes, ne domino appropinquans, igni ardenti absumeretur à vindicta dei. Omnia enim tunc formam timoris & imperfectionis ostendebant, tam facta,quàm etiam verba.Propheta autem sanctus vocatus à domino, ascendit montem, ad quem vicissim dominus descendere dignatur, & de sublimiore loco illum alloquitur sequestrem inter se & populum, iubẽtque vt loquatur familiæ Iacob, & annunciet voluntatem suam filiis Israël. Hac autem nomenclatura crebrò admonetur populus, vt intelligat se esse eum qui ex Iacob sit secundum carnem,luctator cum vitiis & concupiscentiis. Ex Israël autem secundum spiritum filiationis quo clamat Abba pater,à quo omnia se consequi bona posse neutiquam dubitet, cui deus seipsum promiserit, & omnem sufficientiam, ob idque Israëlis nomine vocari illum
E præceperit. Et sunt hæc verba veluti præparatio quædam ad legem dei suscipiendam. Quicunque enim ardua ordiuntur, & difficilia persuadere volunt, animos auditorum incitant, & ad diligenter auscultandum præparant. INTERLINEARIS. Deinde pœnas Aegyptiorum commemorat, & quæ populo suo præstitit beneficia,vt timeant omnipotentem,& diligant benefactorem. *Vos ipsi*(inquit)*vidistis quæ fecerim Aegyptiis,quomodo portauerim vos super alas aquilarum, & assumpserim mihi.* EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Alas habere dicitur deus,pro eo quòd more auis electos suos tanquam pullos sub se colligit & fouet, & ab insidiis diaboli & malorum hominum protegit. Vnde Propheta ait, Sub vmbra alarum tuarum protege me. CAIETANVS. Et portaui vos super alas aquilarum. Metaphorica est locutio. Et significatur quòd quemadmodum pulli aquilarum portantur super alas aquilarum eleuati, protecti ab inferioribus, maternis alis cuntes,ita deus eduxit eos de Aegypto eleuatos,non situ locali,sed conditione, eleuatos quidem in filios dei, sic quòd Aegyptij mortui, ipsi verò viui, sic quòd Aegyptij compellebant illos exire: sic quòd Aegyptij submersi,
F ipsi verò incolumes per mare iuerunt. Protectos verò ab inferioribus, cùm eos ab Aegyptiis persequentibus sic protexit,vt locaret se medium inter Aegyptios & ipsos,& de superna nube pugnaret pro eis.Quòd demum non tam euntes quàm vecti à domino, iter egerint monstrat exitus omnium vno eodẽmque die, & similiter transitus per mare rubrum vna eadẽmque nocte, monstrat quòd non erat inter eos æger aliquis,monstrat via sicca in medio mari,monstrat & columna dux itineris.Et assumpserim mihi.Longè maius est hoc beneficium, finis vectionis. AVCTOR CATENAE. Iuxta Septuaginta & Chaldaicam editionem atque Hebræum ita legitur locus iste, Et portaui vos quasi super alas aquilarum, & applicaui vos ad seruitutem meam, siue,Adduxi vos ad meipsum. A quorum verborum sensu nequaquam discrepat vulgatus Interpres. Admonet itaque in primis dominus eos beneficiorum suorum,dicens,Vos ipsi vidistis quæ fecerim Aegyptiis. Deinde commorat se portasse quasi in humeris eum populum, & baiulasse ex Aegypto more aquilarum gestantium dorso & alis pullos suos, præter morem aliarum auium quæ illos pedibus quo volunt portant. Altiùs autem volant

Universidad de Deusto
Biblioteca

aquilæ cæteris auibus, extra omnem telorum iactum, extra omne periculum, quòd si de subtus immineat, sese G opponunt corpore suo pro salute pullorum periculis. Sic(inquit)ego vos eduxi & constitui, defendi & liberaui, & in tutum statui,susceipique in familiam meam,vt veniretis ad me, & fide fiduciàque tota adhæreatis mihi.

Si ergo audieritis vocem meam,& custodieritis pactum meum,eritis mihi in peculium de cunctis populis. Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Hæc sunt verba quæ loqueris ad eos. INTERLINEARIS. Antequam legem det, promissis allicit, vt libenter accipiant. Et de auditu cordis sermo est. Eritis mihi in peculium de cunctis populis,id est,specialis populus,quos pascam, defendam, & sicut gregem proprium nutriam. RVPERTVS. Si ergo(inquit)audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, subauditur, quod pepigi cum Abraham.Siue pactum, id est, legem quam in præsentiarum vobis daturus sum. Non dixit tantùm,si audieritis,sed addidit, & custodieritis, pactum meum, quia profectò non auditores legis iustificabuntur apud *Rom.2.* dominum. THEODORETVS. Eritis mihi populus in peculium ex cunctis populis, Mea est enim H omnis terra. Omnium (inquit)opifex & dominus sum, & omnium vt pote opifex prouidentiam gero. Vos autem veluti quendam populum eximium mihi ipsi conseraui, hoc enim subiunxit,Vos autem eritis mihi in regale sacerdotium,gentem sanctam. Quemadmodum enim Leuitas cùm & ipsi Israëlitæ essent, præ aliis tribubus honorauit, & in diuinum separauit ministerium, non quòd alios posthaberet ac contemneret, sed vt per hos illorum curam haberet. Ad hunc etiam modum semen Abrahæ & Isaac & Iacob primò delegit, propterea quòd ex illorum semine Christus dominus secundum carnem aliquando nasciturus esset. Deinde per ea quæ circa hos fiunt, propriam potentiam manifestè declaret, omnes homines diuinæ cognitionis viam docens.

SEVERVS ANTIOCHIAE EPISCOPVS. Eritis mihi in peculium, propterea quòd omnes à deo creati sumus, sed illi tantùm peculium dei sunt, qui per diuinæ maiestatis cognitionem spiritualiter facti sunt, quique digna deo faciunt, neque ab vlla animi perturbatione aut falsa deo subiiciuntur. THOMAS. Po- *4.d.8.q.* pulus Israël erat dilectissimus pro tempore illo comparatione aliorum populorum qui idolis seruiebant, non I *2.ar.3.q 2.2* autem comparatione populi noui testamenti,de quo dicitur.1. Petri. 2.Vos estis gens sancta,populus acquisitionis. Vel dicendum secundum Apostolum, Romanorum IX. Non qui sunt secundum carnem, sed qui ex promissione, hi computantur in semine. Vnde populus noui testamenti non excluditur ab illo priuilegio amoris, ratione cuius Israël primogenitus dei dicebatur, & populus peculiaris. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur,Et nunc si audiendo audietis vocem meam,& custodietis pactum meum. Commemoratis beneficiis collatis, subiungitur obedientia quam requirit quo ad duo. Alterum in genere, videlicet obedire diuinæ voci: alterum in specie,videlicet seruare pactum inter deum & ipsos. Et est sermo tam de futura voce diuinæ legis,quàm de futuro fœdere,videlicet quòd ipsi colerent deum in deum suum, & huiusmodi obedientiam proponit conditionaliter relatiuè ad subiuncta præmia. Et dicendo & nunc, differentia significatur inter nunc & olim, quando in Marah promiserat seruantibus mandata sua exemptionem ab ægritudinibus corporalibus, longè enim maiora nunc promittit. Eritis mihi in peculium de cunctis populis. Iuxta Hebræum habetur, Et K eritis mihi amabilitas è cunctis populis.Tria proponit præmia,quorum primum est, tantus erga illos dei amor, vt non solùm populus præ aliis populis dilectus, sed etiam tanquam res ex cunctis populis eligibilis & amabilis foret. Quod quantæ sit excellentiæ, & quàm singulare sit beneficium, perspicuum est. Mea est enim omnis terra. Ad manifestandum singularitatem beneficij subiungit, quòd vniuersus orbis terrarum est suus, vt hinc intelligerent Israëlitæ, quòd quamuis omnes populi sint ipsius dei, solus tamen populus Israël donabitur tali tantóque amore diuino, & hinc perpendant magnitudinem huius præmij primi promissi. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale.Iuxta Hebræum habetur,Et vos eritis mihi regnum sacerdotum. Secundum præmium proponitur. Et si diceretur,Et vos eritis regnum sacerdotum, significaretur quòd ipsi futuri essent regnum sub regibus sacerdotibus, quod nec significari, nec verificatum fuisse patet. Et quidem quòd Israël non fuerit regnum sacerdotum,historiæ testantur. Nam nec Aaron summus sacerdos,nec successores eius regnauerunt, sed primùm imperauit Moyses,deinde Iosue, postea Iudices, & quandoque nullus, & demum reges, qui non erant L sacerdotes.Quòd verò non significetur,adiectum pronomen,mihi,testatur, non enim dicitur, Et vos eritis regnum sacerdotum, sed dicitur, Et vos eritis mihi regnum sacerdotum. In quibus verbis promittuntur duo. Alterum,quòd vos Israëlitæ eritis mihi regnum,hoc est,erigemini in regnum,supremam ac optimam politiam, ac per hoc ego ero vester rex, correlatiua enim sunt rex & regnum. Vnde in primo libro Regum hoc commoratur, dum petente populo regem à Samuele, deus dicit, non enim te abiecerunt, sed me, ne regnem super eos. Et hoc magnæ dignitatis erat, vt & ipsi regnum constituerent, & regem haberent deum. Alterum est qualitas regni significata, apponendo, sacerdotum. Promittitur enim opulentia honorabilis ex speciali cura ipsius dei, perinde ac si vniuersum regnum integraretur ex sacerdotibus. Mos enim erat, vt sacerdotibus ex ærario publico prouideretur honorabiliter, vt ipsi Israëlitæ viderent seruari in Aegypto, & propterea deus ab iis quæ nota erant Israëlitis,manifestat futuram eorum conditionem, similem conditioni sacerdotum, vt perpendant quale erit diuinum regimen erga eos, quo videlicet non posset desiderari melius. Et gens sancta. Tertium præ- M mium proponitur, & significatur quòd erit gens munda à peccatis, quod est maximum donum gratiæ diuinæ. Et verè hæc tria habuisset populus Israël, si obediens fuisset diuinis mandatis. AVCTOR CATENAE.

Eritis mihi in peculium de cunctis populis. Rectè vertit Interpres dictionem סְגֻלָּה Segulla. Nam & peculium, & peculiare siue peculiaritatem, argentum & aurum & lapides pretiosos in thesauro, proprium, speciale, præcipuum,singulare,selectionem,& thesaurum prædilectum significat.Est igitur sensus, Nunc si audieritis vocem meam, & custodieritis pacta mea vobiscum inita, eritis mihi vt thesaurus vnicè dilectus, & peculiares & singulares,ac res gloriosa & desiderabilis præ cunctis populis. Sic enim vocat dominus populum suum, cui legem suam tradidit,& viuendi formã præscripsit,atque regnũ sacerdotale contulit,quod nulli alij fecit nationi. Septuaginta, ἔσεσθέ μοι λαὸς περισσιος ἀπὸ πάντων τῶν ἐθνῶν. Eritis mihi populus peculiaris ex omnibus gentibus. Chaldaica, Eritis coram me dilecti præ omnibus populis. Quæ omnia non discrepant à sensu literæ nostræ. Et

A strae. Et vos eritis mihi in regnum sacerdotale. Parui refert quòd Hebraicum est sine præpositione in, videlicet מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים Mamlécheth cohanim, Regnum sacerdotale (vel vt quidam volunt) sacerdotium regale, id est, regnum sacerdotum, quod & Septuaginta dixerunt, id est, βασίλειον ἱεράτευμα. Regnum enim illud ex sacerdotibus & rebus sacris ac diuinis esse conflandum innuit, vt differat ab iis regnis quæ opibus & armis constabant, at hoc sacrum ac diuinum erat futurum. Chaldaica verò editio habet, Reges & sacerdotes, quasi dictiones sint separatæ, ac si dicat, Faciam omnes vos reges & sacerdotes. Vt sit sensus, Vngam vos omnes interiùs gratia mea, & sacerdotes ordinabo, spiritales hostias, id est, orationes offerentes. Et gens sancta, hoc est, vos Israëlitas præ omnibus aliis gentibus sanctificabo, vt sitis is populus, in quo conseruetur lex & testamentum dei & promissiones de Messia. Attentos igitur & beneuolos reddit dominus populum suum his verbis, Nemo venit ad dominum, nisi quem ad se duxerit dominus: venitur autem audiendo vocem domini, idque non vulgata diligentia, sed toto corde credendo, & pactum cum deo initum custodiendo, vt ambuletur co- B ram deo innocenter, humiliter, fiduciaIiter, ac obedienter. Quanquam autem omnis terra mea sit (inquit) & omnes gentes ex æquo creauerim,vos critis veluti peculium meum, & sacerdotale regnum, id est, diligam vos vnicè, & supra omnes alios. Et quemadmodum apud omnes populos, reges & sacerdotes summi habentur & præcipui, sic ego ex omnibus gentibus selegi vos, vt sitis præcipui, & specialiter mihi dicati, & cultui meo. Ex eo enim nasciturus erat Christus verus rex & sacerdos. Vbi sunt autem qui humani arbitrij denegant libertatem, cùm manifestè dominus hoc in loco eam astruat, dicens, Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum? Ad quid enim ita loqueretur, si nec audire vocem, nec custodire pactum in populi situm esset potestate? Cæterùm vnum hìc nota diligenter, promissiones has, conditiones habere additas, videlicet si obediueritis voci meæ, & custodieritis pactum meum, quas tamen Iudæi nequaquam adimpleuerunt. Sed tanta fuit omnipotentis dei misericordia & clementia, vt etiam si conditiones hæ non fuerint seruatæ, promissiones tamen dei non fuerint irritæ, vt gratuitò bona hæc illis contigisse à deo, omnibus palam fiat. *Venit Moyses, & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones quos mandauerat dominus.* CAIETANVS. Non omnes, sed senes per seipsum alloquitur Moyses, vt ordinatè per senes eadem proponantur populo. AVCTOR CATENAE. Exposuit omnes sermones. Sensum vertit Interpres. Hebraicè enim est וַיָּשֶׂם לִפְנֵיהֶם Vaiásem liphnehem, Et posuit ante faciem eorum, seu coram eis omnes sermones hos. Hebraismus. Dominus antequam præcepta det populo, vehementer terret. Antequam autem terreat, consolatur & allicit. Amor filialis primas habet partes apud fideles, deinde conscientia terretur, & caro legibus subinde vincitur. Præcepta autem multitudini promulganda, primo sunt seniorum consilio pro more hominum proponenda, quod & per Moysen dominus non omittit. *Respondítque omnis populus simul, Cuncta quæ locutus est dominus faciemus.* RVPERTVS. Nota quòd tanquam paterfamiliàs conuentionem faciens cum operariis diurnis, quos continuò missurus est in opera legis, tandiu verba facit, donec ab eis ipsa collaudetur conuentio, dicentibus cunctis, Quæ locutus est dominus faciemus. THEODORETVS. His quidem dictis (inquit) respondit om- D nis populus, & ait, Cuncta quæ locutus est dominus faciemus. Hoc autem populi fœdus subscriptioni scribæ similis esse videtur. Vnde cùm propriam confessionem promissúmque transgressi essent, maledictionibus quæ in lege Moysi continentur, subiecti fuere, à quibus Christus dominus omnes in se credentes liberauit. Christus enim(ait Apostolus)redemit nos à maledicto legis,factus pro nobis maledictum. CAIETANVS. Ab hoc autem effectu insinuatur, quòd senes vniuerso populo notificauerunt dicta à deo. AVCTOR CATENAE. Propensus quidem est fidelium populus proposito & promissis ad capessenda meliora instituta, sed fragilis & inconstans, & ad relapsum nimium procliuis. Hic enim temeritate humana pollicetur grandia,sicut & Apostolus Petrus,nihil autem vel parum præstat.Sic faciunt qui propriis confidunt viribus, & in dei gratia fidentes non sunt,quæ omnia dei mandata possibilia facit.

RVPERTVS. Montis Sinai caliginem ingressuri, lucernam præferamus sensus Apostolici, vt cum *Mystícè.* illo ad nostram vtilitatem seruetur secundum Euangelium Christi, quæ dicta & facta sunt illic. HIE- E RONYMVS. Statim vt deserti Sinai inuenis mansionem quæ duodecima est, tibi occurrat in mentem Apostolorum numerus.Vna de pluribus,sed maior omnibus, non separatur in ordine, sed præcellit in merito, vbi & lex dei data. INTERLINEARIS. Aduerte autem primùm, quòd Moyses ascendit in montem, proprium est enim sanctorum,montes diligere & incolere, quorum conuersatio est in cœlis. RVPERTVS. Deinde, vt fieri solet, captandæ beniuolentiæ gratia dominus sua commemorans beneficia præterita, & promittens futura,Vos ipsi (inquit) vidistis quæ fecerim Aegyptiis, quomodo portauerim vos super alas aquilarum. RABANVS. Alas aquilarum doctrinas mystícè appellat duorum testamentorum. Bene ergo scriptura sancta pennis aquilarum assimilatur, quæ nos ab infimis, suis exhortationibus eleuant, & suis consolationibus portant, fuisque documentis semper ad ardua opera virtutum, & ad cœlestia præmia prouocant.

RVPERTVS. Si hæc dignè commemoranda erant eis vt non ingrati essent, quos à dominis quamlibet F superbis,& iniustis hominibus tamen liberauerat, & ad illum tractabilem ignem, ad illum turbinem & caligi- nem adduxerat, quantò magis illud nobis rememorandum est, quòd non vt tunc, sed abundantiore gratia liberatos à peccatis nostris, portauit nos deus homo factus, ad Sion montem, & ciuitatem dei viuentis Hierusalem cœlestem, quasi super alas aquilarum velociter & altè volantium, fœtúsque suos fortiter portantium, & assumpsit sibi, vt vbi ipse est, ibi & nos simus? Sequitur. Mea est enim omnis terra, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Sicut dictum, sic & hodie factum est à domino. Nam ecce domini est terra,& per Christum ipse dominatur gentium. Omnium autem nostrum regnum sacerdotale, siue regale sacerdotium, ille populus est pro parte electorum, ex illo enim secundum carnem Christus rex & sacerdos omnium, sanctus sanctorum. Vnde verisimè ipse testificatus est, quia salus ex Iudæis est. Ergo ille peculiaris dei populus *Ioan.4.* est, nam nos aduenæ sumus & hospites. Et si ex nobis plures sunt sacerdotes, peculiariter tamen regnum & sacerdotium illius populi est, ex quo rex & sacerdos Christus cuius ipsum quo fungimur, sacerdotium est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

RABANVS. Hoc laudis testimonium quondam antiquo dei populo per Moysen datum est, quòd postea G
1.Pet.2. rectè gentibus dat Apostolus Petrus, dicens: Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, quia in Christum videlicet crediderunt, qui velut lapis angularis, in eam quam in se Israël habuerat salutem, gentes adunauit. Quas genus electum vocat propter fidem, vt distinguat ab eis qui lapidem viuum reprobando, facti sunt ipsi reprobi. Regale autem sacerdotium, quia illius corpori sunt uniti, qui rex summus, & sacerdos est verus, regnum suis tribuens vt rex & vt pontifex, eorum peccata sui sanguinis hostia mundans. Regale sacerdotium eos nominat, vt & regnum sese parare perpetuum, & hostias immaculatæ conuersationis deo semper offerre meminerint. Gens quoque sancta & populus acquisitionis vocantur, iuxta id quòd Apostolus Paulus prophetæ exponens sententiam dicentis, Iustus autem meus ex fide viuit, quòd si sub-
Abac.2. traxerit se, non placebit animæ meæ: Nos autem non sumus (inquit) subtractionis filij in perditionem, sed fi-
Act.20. dei in acquisitionem animæ. Et in actibus Apostolorum, Vos autem (ait) spiritus sanctus posuit Episcopos re- H
gere Ecclesiam domini quam acquisuit sanguine suo. Populus ergo acquisitionis facti sumus in sanguine nostri redemptoris, quod erat quondam populus Israël, redemptus sanguine agni de Aegypto. AVCTOR CATENAE. Quoniam igitur vna est Iudæorum & Gentium credentium fides, vnus deus, vna Ecclesia, cùm ad vitæ innocentiam & puritatem Christianum populum adhortaretur præfatus Apostolus Petrus, his quoque verbis commodissimè vsus est, quasi dicat, vt olim sibi deus Iudæos elegit, ita & vos Christus suo sanguine acquisuit sibi, vt sitis gens deo dicata & sancta, siquidem in simplicitate fidei illi adhærentes, in vitæ innocentia coram eo ambulare studueritis. Significat igitur Iudæos abiectos, Gentes autem electas esse in communionem promissionum dei, vt sicut deus instituit quondam externum imperium, sacerdotium, & sanctitatem in populo Israël: ita instituerit nunc per Christum spirituale regnum, sacerdotium & sanctitatem inter Gentes, videlicet, vt quotquot in Christum credunt, & eius mandatis obediunt, fiant omnium bonorum Christi participes. Nam qui proprio filio non pepercit (quemadmodum Paulus ait) sed pro nobis omnibus tradidit illum, quî fieri potest, vt non & cum eodem nobis omnia donet? Christus autem est cœlestis I
rex, perpetuus sacerdos, & solus verè sanctus, qui solus legem perfectissimè impleuit. Quare omnes Christiani fiunt, propter Christum reges, sacerdotes & sancti. Reges, quia propter Christum dominantur peccato, morti & inferno, ac fruentur perpetua felicitate regni cœlorum, Lucæ XXII. Dispono vobis regnum (inquit) dominus, sicut pater meus disposuit mihi. Huc alludit & nomen Christiani, quod si probè interpreteris, sonat regium. Christi enim reges dicti sunt ab vnctione vnde Christiani, Regij dicuntur. Sacerdotes, quia cùm crediderunt in Christum, & eius mandatis in omnibus obedire satagunt, semetipsos offerunt hostiam immaculatam deo. Sancti, quia per gratiam Christi legem adimplent, incedentes in omnibus mandatis & iustificationibus domini sine querela.

K

2 *VNque retulisset Moyses uerba populi ad dominum, ait ei dominus, Iam nunc ueniam ad te in caligine nubis, ut audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum. Nunciauit ergo Moyses uerba populi ad dominum. Qui dixit ei, Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, Lauentque uestimenta sua, & sint parati in diem tertium. In die enim tertio descendet dominus coram omni plebe super montem Sinai. Constituésque terminos populo per circuitum, & dices ad eos, Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius. Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. Manus non tanget eum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis, siue iumentum fuerit siue homo, non uiuet. Cùm cœperit clangere buccina, tunc ascendant in montem. Descenditque Moyses de monte ad populum, & sanctificauit eum. Cumque lauissent uestimenta sua, ait ad eos, Estote parati in diem tertium, & ne appropinquetis uxoribus uestris.* L

2 AVCTOR CATENAE. Moyses mediator & sequester inter deum & populum, refert ad dominum omnia verba plebis, vt illi complaceant eorum vota, & confirmentur in sancto proposito. Ait igitur. *Cumque retulisset Moyses verba populi ad dominum, ait ei dominus, Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat me populus loquentem ad te, & credat tibi in perpetuum.* THOMAS SVPER IOB. In scripturis sanctis deus venire ad ho-
Ca.9.lect.3 minem dicitur, quando ei sua beneficia largitur, siue intellectum eius illuminando, siue qualitercunque ei benefaciendo. Vnde dicitur Esaiæ XXXV. Deus noster ipse veniet, & saluabit nos. Econtrariò verò deus ab homine recedere dicitur, quando ei sua beneficia vel suam protectionem subtrahit secundum illud Psalmi, Vt
1.par.q.9. quid domine recessisti longè? despicis in opportunitatibus in tribulatione. IDEM. Venire deum in scri-
ar.1.ad 3. pturis metaphoricè dicitur. Sicut enim dicitur sol intrare domum vel exire, in quantum radius eius pertingit ad domum, sic dicitur deus venire ad nos vel recedere à nobis, in quantum percipimus influentiam bo- M
nitatis ipsius, vel ab eo deficimus. CAIETANVS. Cúmque retulisset Moyses, & cætera. Intellige cum grano salis hæc verba, quia non significatur relatio dictorum à populo, sed reuersio Moysi ad referendum ipsi domino verba populi. Præoccupatus enim ab ipso deo, antequam relationem faceret Moyses, audiuit deum loquentem sibi, & propterea in litera subiungitur, Ait ei dominus. Nec subiuncta verba diuina sunt verba respondentis relationi, sed præuenientis, promittendo Moysi maiora seu clariora testimonia. Iam nunc veniam ad te in caligine nubis. Iuxta Hebræum habetur, Ecce ego veniens ad te in densitate nubis, & cætera. Suauis dominus, ad confirmandum fidem credentis populi, promittit in signo visibili ab vniuerso populo se allocuturum Moysen. Tum vt populus oculata fide perpendat colloquium inter deum & Moysen, tum vt populus credat Moysi, non ad horã, sed semper. Et quia litera sonat, Ecce ego veniens ad te, & non dicit, Ecce ego veniam, intelligendum absque omni hæsitatione est, quòd tunc & dixit, & venit deus ad Moysen in nube

A nube densa coram vniuerso populo. AVCTOR CATENAE. Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, id est, in densa nube. Sic & Chaldaica. Septuaginta autem, παραγίνομαι πρός σε ἐν σύλλῳ νεφέλης, id est, Accedo ad te in columna nubis, Columnæ tamen hîc nulla mentio. Imò ea caligo longè maior ac densior, quàm per columnam posit significari. Non descendisse quoque dominum in columna, & illud indicio, nam ea caligo totum cooperuit montem. Ait ergo dominus ad Moysen, Elegi te in legislatorem populi Israëlitici. Necesse autem est, vt legislator habeat apud populum suum auctoritatem & fidem. Quare cùm antea parauerim tibi ex miraculis auctoritatem, parabo nunc tibi fidem in populo tuo, vt credant legem quam per te daturus sum, verè diuinam legem esse. Non enim manifestabo meipsum soli tibi, nec colloquar tecum solo te audiente, sicut hactenus factum est, sed reuelabo meipsum stupendo tumultu, in caligine nubis, & colloquar tecum, ac recitabo tibi Decalogum, vt omnis populus audiat vocem ac verba mea. Quo miraculo tan-
B tam tibi fidem parabo in populo tuo, vt eam legem, quam post Decalogum daturus sum, certissimè agnoscant diuinam esse legem. Sic itaque Moysi & prophetis loquitur dominus, quibus & credi vult semper & obsequi. *Nunciauit ergo Moyses verba populi ad dominum.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Ex breuitate prætermittit, quòd Moyses priùs tulerit verba dei ad populum, & ille omnia concesserit se facturum, sed istam confessionem statim dicit deo nunciatam per Moysen. Vel dicere possumus quòd totum est interpositio ab illo loco, Cúmque retulisset Moyses, & cætera, ad hunc locum, ita quòd hic versus ordine narrationis cohærere debet cum præcedentibus, & tunc tota illa interpositio sequi, hoc modo. Respondit vniuersus populus se facturum, hoc nunciauit Moyses domino. Cúmque retulisset, & cætera, Ait ei dominus, Iam nunc, & cætera. CAIETANVS. Ecce relatio verborum populi per Moysen, fit ipsi domino in nube densa apparenti ei. Relationem autem intellige consistere in hoc, quòd Moyses supplex proposuit coram deo fidem populi, & promptitudinem eiusdem ad obediendum deo, vt deus qui hæc bona inchoauit
C in populo suo, perficiat illa. AVCTOR CATENAE. Non quia dominus ignoret verba populi, cùm sciat omnia etiam antequam fiant, nunciat illa Moyses domino, sed vt bona eius voluntas tanquam domino placita præsentetur, & vt pro ea adimplenda dominum precetur, sicut & angeli bona hominum opera coram domino offerunt, prout Tobiæ dixit Raphaël. *Qui dixit ei, Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras,* Tob.12. *Lauéntque uestimenta sua, & sint parati in diem tertium.* RVPERTVS. Quod dictum est, Lauéntque vestimenta sua, secundum literalem quidem sensum non multum apud dominum ad sanctificationem valere constat, veruntamen cùm pro ritu sanctificationis fit, internam quoque munditiam deo placitam esse cogit intelligi. THEODORETVS. Non solùm sanctificari, sed etiam vestimenta lauare Hebræi à deo iubentur cùm legem sunt accepturi, quia per corporales res ad spirituales eos adducit, & timorem incutit, & reuerentiores reddit. Ex his nempe facilè intelligere poterant, multò magis mentem animúmque expur-
D gari debere. Ob id & tubarum voces, & tonitruum sonitus, & caligo, & procella, & ignis, & fumus ingens in ipsius montis vertice apparuerunt, vt per hæc omnia lapidea illorum corda emollescerent. Nam quia & infligtas Aegyptiis plagas conspexerunt, ipsi verò talium plagarum omnino expertes erant, idcirco illos veluti pueros terret, vt non tantùm deum ob inenarrabilia eius erga se beneficia diligerent, sed etiam ob terribiles plagas timerent. Hac de causa & de sacerdotibus ipsis ait, Sacerdotes qui appropinquant domino deo sanctificentur, ne percutiat eos dominus. Nam quia par erat eos sibi confidere quòd diuinum ministerium sortiti essent, singulariter eos docet, illos qui ad cultum dei asciti essent, præ aliis sanctiores, & terrenis eminentioresse esse debere. CAIETANVS. Qui dixit ei. Modò respondet fons gratiarum relationi Moysi, Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras. Quia quinquagesimo die datam credimus legem, hæc verba dicta fuerunt quadragesimo octauo die. Tertius siquidem dies quadragesimo octauo est quinquagesimus. Sed hunc numerum supputandum esse excluso extremo termino à quo (hoc est, die egressus ex Aegypto, hoc est, quintadecima die mensis primi) insinuat præcepta supputatio dierum quinquaginta, pro anniuersario
E festo Pentecostes, excluso primo die azymorum, Leuitici XXIII. capite. Rationis siquidem ordo exigebat, vt festum Pentecostes anniuersarium institutum fuerit relatiuè ad Pascha, quoto à Paschate die fuit lex data, vt colligatur, quòd lex data fuit ore proprio à deo vniuerso populo, die quinquagesimo à die egressus ex Aegypto excluiuè. Et quia tam hodie quàm cras deputatur sanctificationi, insinuatur quòd verba hæc dicta fuerint mane. Sanctificatio autem mundationem in genere significat, & ab immundiciis corporis, & ab immundiciis animi. Vnde & in specie subiungitur, Lauéntque vestimenta sua. Quod intellige de vestibus quæ solent ablui. Tacentur autem ablutiones aliæ, vt ex hac minima intelligantur maiores. AVCTOR CATENAE. Et sanctifica illos hodie. Hîc sanctificare pro præparare accipitur, vnde Chaldaica editio legit, Et præparabis eos hodie. Purificationes autem varias Iudæi susceperunt, sed ad carnis emundationem tantùm, quibus & hypocritæ vti potuerunt, & quorum cor insyncerum erat. Quapropter in epistola ad Hebræos vocantur iustitiæ carnis, ad tempus correctionis datæ. Interim tamen etiam deus eas sanctificatio-
F nes vocat, veram autem sanctificationem docet sequenti capite, vbi exteriorem & interiorem hominem instituit atque mundat. Prima autem præparatio est lotio vestimentorum. Et si enim illota vestimenta neminem per se coram deo prophanant, publica tamen honestas (quam & ipsam deus requirit) exigit, vt in publica hominum congregatione mundis vestibus incedas. Decens etiam fuit, vt Decalogi promulgatio, quæ magna maiestate futura erat, cærimoniis quibusdam ac externis ritibus rudi populo commendaretur, quò diligentiùs vocem dei obseruaret. *In die enim tertio descendet dominus coram omni plebe super montem Sinai.* INTERLINEARIS. Vt sciant legem à deo dari, non ab homine. EVCHERIVS DE FORMVLIS SPIRITALIBVS. Descédere deus in mundum dicitur, quando aliquid nouum quod antea non fuerat, in creatura humana operatur. CAIETANVS. Ratio præparationis redditur, aduentus summi dei, significatus per descensum, quia ad similitudinem descendentis de cœlo in montem apparaturus erat. AVCTOR CATENAE. In die enim tertio descédet dominus, id est, descendã. Hebraismus. Loquitur enim

Universidad de Deusto
Biblioteca

de se dominus tanquam de aliquo tertio. Chaldaica habet hîc, Quoniam in die tertio reuelabitur dominus G
in oculis omnis populi super mõtem Sinai, id est, manifestabitur gloria eius & potestas, & hic fuit eius discessus.
Constituéſque terminos populo per circuitum, & dices, Cauete ne ascendatis in montem, nec tangatis fines illius. Omnis qui tetigerit montem, morte morietur. RVPERTVS. Huius terribilis comminationis, & aliorum terribilium quæ sequuntur, causa, præsens populi rudis erat inscitia, cui tanquam adolescentulo petulanti qui pium patrem reuereri nesciret, seuerum pædagogum adhiberi oportebat. Docendus enim erat, quòd deus patrum eius non esset talis, vt dij Aegyptiorum, quorum in sacris, imò sacrilegiis ludere, & choros ducere, manducare & bibere, ac deinde polluere & pollui, solenne erat in omni genere fornicationum. Siquidem non vltrò vel facilè hoc perdiscere poterat, quippe cùm & post tales tantósque terrores nihil cunctatus, quasi nihil vidisset, fecerit vitulum conflatilem, sederit
Exod. 32. populus manducare & bibere, & surrexerit ludere. Dixerúntque, Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra
Aegypti. Ergo terribilium quæ ostensa sunt, id est, buccinæ perstrepentis, tonitruorum ac micantium fulgurum, H
montisque fumantis, ac densissimæ nubis, siue caliginis, ac sententiæ, quæ interponitur, Omnis qui tetigerit
montem, morte morietur, causa fuit ipse populi status, qui quoniam ad charitatem nondum peruenerat, oportebat vt timore stringeretur. Vnde & post aliqua Moyses dicit, Vt enim probaret vos dominus, & vt terror illius
esset in vobis, & non peccaretis. Sed nunquid dominum velle videre malum est? Imò bonum, & omnium optimum est. Sed malum est ei qui per curiositatem illum quærere audet, æstimans quòd deus in sua natura visibilis
aut membris suis vt homo localiter distinctus, aut circunscriptus sit. Rectè igitur interpositione præcepti curiositas importuna atque indigna repulsa est. CAIETANVS. Constituéſque terminos populo per circuitum. Pro reuerentia diuinæ præsentiæ constituuntur termini, ne quisquam accedat ad locum in quo præsens
est deus, quemadmodum vallantur loca regum, in quibus residet publicè. *Manus non tangent eum, ſed lapidibus*
opprimetur, aut confodietur iaculis. Siue iumentum fuerit siue homo, non viuet. RVPERTVS. Posito præcepto, præuaricationis pœna iusta est, ac proinde iustissimè, Omnis (inquit) qui tetigerit montem, morte morietur, & taliter vt I
cæteri metum habeant. Quomodo? Manus (inquit) non tangent eum, videlicet abiectum, sicut pollutum & immundum, sed lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis. Sed iumentum quare occidetur? Videlicet vt dominus iumenti qui illud custodire neglexit, in eo contristetur, & in quo negligentia eius est, in eodem æqua iudicij mensura feriatur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Confodietur iaculis. Expressiùs fortasse dixisset, iactibus, vt intelligatur lapidum ictibus in eum diuinitùs volitantibus necandus. Præterea præmisit, Manus (scilicet hominis) non tanget eum. AVCTOR CATENAE. Id est, nemo sequetur eum qui tetigerit montem, vt eripiat eum ne lapidetur. Sed lapidibus opprimetur. Hebraicè est יִסָּקֵל יִסָּקֵל כִּי סָקוֹל Chi sakol issakel, Quoniam lapidatione lapidabitur, sic & Chaldaica. Hebraismus est, quem rectè Interpres reddidit. Sic & quod sequitur, Aut confodietur iaculis, Hebraicè legitur אוֹ יָרֹה יְיֻרֶה O iaro iiare, Aut iaculatione iaculabitur. Similiter Hebraismus ab Interprete redditus, Quasi dicat, qui lapidari non poterit, sagittis è longinquo confodietur. Alij vertunt, Siue iaciendo iacietur, scilicet deorsum à monte proiicietur in terram. Sic igitur temeritatis curiosæ pœnas luet ad mortem, qui montem tangere præsumpserit contra mandatum domini. *Cùm clangere cœperit buccina, tunc aſcendant in montem.* RVPERTVS. Sed & suprà iam dictum est, Cauete ne ascendatis in
montem, & postmodum item dominus dicit, Contestare populum, ne fortè transcendere velint terminos ad videndum dominum, & pereat ex eis plurima multitudo. Ergo cùm dicitur, Cùm cœperit clangere buccina, ascendant in montem, subaudiendum est, vsque ad terminos cõstitutos per circuitum. HVGO DE SANCTO VICTORE. Cùm cœperit clangere buccina, tunc ascendant in montem, id est, non ascendant donec clangat buccina. Quidam volunt humanam esse buccinam institutam ad hoc officii signum intimandum populo, sed mihi verisimilius videtur diuinam fuisse. Quod autem sequitur, Tunc ascendant in montem, mirum est cùm antè prohibitum sit etiam tangere montem. Et dicunt quidam quòd prohibitum est tangere dum dominus adest. Permissum verò non præceptum etiam ascendere quando abest vel recedit, quod hîc innuitur secundum hanc sententiam, & quando debebant non tangere. Quando autem licebat ascendere, diuerso sonitu L
buccinæ indicabatur. Mihi autem probabilius videtur, quòd hîc dicat ex præcepto debere ascendere in montem vsque ad eius radicem, non vsque ad cacumen. Vnde in sequentibus præcipitur Moysi prouidere ne transgrediatur populus terminos constitutos, id est, ne vsque ad collem, vel vsque ad cacumen ascendat, quod ad mortis pœnam erat interdictum. CAIETANVS. Cùm clangere cœperit, & cætera. Significatur, quòd post recessum dei à monte, cornea tuba sonus non breuis, sed prolixiùs tractus, agendus erat à tubicinis eorum iubente Moyse, & quòd ex tunc licitum foret Israëlitis ascendere in montem. Hæc est responsio diuina ad relationem Moysi, verè prosequens benecœpta fidei & obedientiæ populi, ad perficiendum enim hæc in populo, deus dedit hæc mandata, AVCTOR CATENAE. Cùm clangere cœperit buccina, tunc ascendant in
montem. Hebraica sunt בִּמְשֹׁךְ הַיֹּבֵל הֵמָּה יַעֲלוּ בָהָר Bimsoch haiobel hámma iahalu bahar. Est autem Iobel, cornu aut buccina, vel sonus his instrumentis editus. Sic igitur locus redditur: Cùm traxerit, seu protraxerit buccina (subaudi vocem suam, id est, cùm vox buccinę longior & concisior fuerit, hoc est, buccina prolixiùs insonue- M
rit) ipsi ascendant in montem, id est, ascendere poterunt. Alij dixerunt, Cùm protractus fuerit sonitus Iobel. Prolixior enim sonus, signum erat dominum maiestatis montem deseruisse. Verùm quia verbum Masach, etiam subtrahere & abstrahere significat, Septuaginta hoc in loco legũt, ὅτ' ἂν δὲ ἀι φωναὶ καὶ ἀι σάλπιγγες ἀπέλθῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους, ἐκεῖνοι ἀναβήσονται ἐπὶ τὸ ὄρος, id est, Quando autem voces & tubæ recesserint de monte, illi ascendant in
montem. Chaldaica sic etiam, videlicet, Quando tuba subtracta fuerit, ipsi habebunt facultatem ascendendi in montem Et est sensus, Dum satis diu protractus adeóque finitus fuerit sonitus tubarum & voces tonitruum, quæ dei virtute fient, tum ascendere licebit, at præsente domino nequaquam. *Deſcendúſque Moyſes de monte*
ad populum, & ſanctificauit eum. CAIETANVS. Quid effecerit sanctificando populum, non est scriptum. Suspicor autem, nihil aliud fecisse quàm monuisse ad mundiciam, tum animi tum corporis, ad hoc vt essent parati ad occurrẽdum deo in die tertio, & hũiusmodi monitionem diffuso sermone appellari sanctificationem.

AVCTOR

AAVCTOR CATENAE. Et sanctificauit, id est, præparauit eum. Sic legit & Chaldaica. *Cùmque lauiſſent veſtimenta ſua, ait ad eos, Eſtote parati in diem tertium, & ne appropinquetis vxoribus veſtris.* GREGORIVS NYSSENVS. Sic igitur cùm maiora occultioráque mysteria deus, & ipsum ductorem & populum instruere vellet, præcepit populo per Moysen vt tam corpore, quàm animo mundus fieret, adeò vt etiam à nuptiis ipsis certo quodam dierum numero abstineret, aspersionibúsque quibusdam maculas abstergeret, vt omni labe animi, corporísque deposita, mundus ad montem Sinai posset accedere, qui quidem mons ratione vtentibus solũ illo tempore aditum præstabat, neque his omnibus, sed viris solummodo, nec viris etiam omnibus, sed illis tantùm, qui diligenter à se omnem maculam expulissent. Studium autem omnibus erat non paruum, ne quid brutorũ monti appropinquare paterentur. Quòd si fortè aliter acciderit, lapidibus obrui à populo statutum erat, quicquid bru
tum iuxta montem apparuisset. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Moyses tribus diebus ab o- *Cap. 46.*
B mni immunditia, & ab vxorum complexu vult populum sanctificari, vt accedat ad montem Sina, & sanctificatus sancta suscipiat. Si autem accessuri ad audienda & suscipienda verba dei sanctificari iubentur ab vxoribus, manifestum est in lege illud apostolicum contineri, Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tem- *1. Cor. 7.*
pus, vt vacetis orationi, & ex cõsensu abstinendum ab vxoribus, vt vacemus orationi. RVPERTVS. Valde autem considerandum, quòd sanctificare iussus populum Moyses, eandem ita sanctificationem determinat,
Estote parati in diem tertium, & ne appropinquetis vxoribus vestris. Ergòne appropinquare vxoribus res est illicita? Non vtique. Sed sicut alia dicit scriptura, Omnia tempus habent, & suis spaciis transeunt vniuersa sub cœ- *Eccl 3.*
lo. Tempus amplexandi, & tempus longè fieri à complexibus tunc est, quando sanctificationis tempus impendet. Quid enim est sanctificari, nisi abstinere etiam à licitis? Nam qui abstinet solummodo ab illicitis, pœnam
quidem euasit peccati, sed gloriam nondum est assequutus sanctitatis. Vnde & dominus in Euangelio dicit, Cũ *Luc. 17.*
feceritis omnia quæ præcepta sunt vobis, dicite, Serui inutiles sumus, quod debuimus facere, fecimus. Etenim
C ad perfectionem non satis est feciſſe præceptum, nisi adiicias facere & consilium. Hoc autem hîc agebatur quatenus sancti essent, id est, digni audire vel videre, quomodo hominibus posibile est, præsentem dei maiestatem. Rectè igitur consulitur illis, vt continentiam habeant etiam licitæ rei, dicendo, estote parati, & ne appropinquetis vxoribus vestris. HVGO DE SANCTO VICTORE. Cúmque lauissent vestimenta sua, & cætera. Mirum videtur, dicere scilicet post vestimenta abluta, die tertio ab ablutione futuros paratos, & post ablutionem præcipere. Sed fortasse talis erat ordo sanctificationis, vt statim à primo die lauarent vestimenta, deinde ab immunditiis abstinentes & ieiunantes, ita se in tertium diem pararẽt, quod voluit innuere. CAIETANVS.
Cerne quòd ab initio veteris testamenti, præparatio mentis ad diuina percipienda mysteria, per aliquantulam abstinentiam ab vsu coniugij placuit deo. Hinc Paulus Apostolus postea docuit coniugatos vt orationi vacarent, de cõsensu, modico tempore abstinere. Decernitur enim hoc in loco tempus præparationis, tempus duorum dierum. AVCTOR CATENAE. Et ne appropinquetis vxoribus vestris, id est, abstineat vnus-
D quisque ab vxore sua. Abundat autem dictio, vestris, sed tantum est in Hebræo, Et ne appropinquetis vxoribus. Verùm quia necessariò subintelligebatur, ideo vestris addidit Interpres. Et fortè ne intelligerent prohiberi appropinquationem vxoribus alienis, non autem propriis. Vxoribus ergo abstinendum, & omni libidine, & cæteris voluptatibus quibuscunque, dum animum diuinis rebus intendere volumus, vacaréque precationi & sacris meditationibus, distrahunt enim spiritum carnales voluptates.

INTERLINEARIS. Primùm hîc in eo quòd retulit Moyses verba populi ad dominum, id nobis occurrit, Prælatos Ecclesiæ designari, qui vota subditorum referunt ad dominum, cùm eorum bona ipsi attribuunt, & *Myſticè.*
eum in omnibus benedicunt. Deinde, quòd ad Moysen in caligine nubis se dominus venturum pollicetur, perinde est ac si diceret, in obscura legis scientia. AVCTOR CATENAE. Vel tenuem de deo notitiam
quæ in hac vita habetur, indicat, iuxta illud Apostoli, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem fa- *1. Cor. 13.*
cie ad faciem. Sequitur. Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, lauentq; vestimenta sua, & sint pa-
E rati in diem tertium. ORIGENES. Si quis est qui ad audiendum verbum dei conueniat, audiat quòd præcepit dominus, Sanctificatus venire debet ad audiẽdum verbum, lauare debet vestimenta sua. Si enim sordida huc detuleris vestimenta, audies & tu, Amice quomodo huc intrasti nõ habens vestem nuptialem? Nemo ergo potest audire verbum dei, nisi priùs fuerit sanctificatus, id est, nisi fuerit sanctus corpore & spiritu, nisi vestimenta sua lauerit. Ingressurus est enim paulò pòst ad cœnam nuptialem, manducaturus est de carnibus agni, potaturus est poculũ salutaris. Nemo intret ad hanc cœnam sordidis vestimentis. Hoc enim & alibi sapientia præcepit, dicens, In omni tempore sint vestimenta tua munda. Lota sunt enim semel vestimenta tua cum venisti
ad gratiam baptismi, purificatus es corpore, mundatus es ab omni inquinamento carnis & spiritus. Quæ ergo *Cap. 50.*
deus mundauit, tu ne immunda feceris. AMBROSIVS IN PRIMO OFFICIORVM. In pleriſq; abditioribus locis cùm ministerium gererent Leuitæ, vel etiam sacerdotium presbyteri, filios susceperunt, & id
tanquam vsu veteri defendunt, quando per interualla dierũ sacrificium deferebatur, & tamen castificabatur e-
F tiam populus per biduum aut per triduum, vt ad sacrificium purus accederet, vt in veteri testamento legimus, Et lauabat vestimenta sua. Si in figura tanta obseruantia, quanta in veritate? Discе sacerdos atque Leuita, quid
sit lauare vestimenta tua, vt mundum corpus celebrandis exhibeas sacramentis. Si populus sine ablutione vestimentorum suorum prohibebatur accedere ad hostiam suam, tu illotus mente pariter & corpore, audes pro aliis
supplicare, audes pro aliis ministrare? CYRILLVS LIBRO QVARTO SVPER IOANNEM. *Cap. 51.*
Præparari igitur præmundaríque omnes oportet, qui deo coniungi student (sancti enim, ait, sitis, quia ego san- *Leui. 19.*
ctus sum) quoniam omnis nostra intẽtio est per Christi meditationem deo cõnecti. Cuius rei habes imaginem, quòd à deo ad Moysen dicitur, Vade ad populum, & sanctifica illos hodie & cras, Lauéntque vestimenta sua, & sint parati in diem tertium, in die enim tertio descendet dominus coram omni plebe super montem Sinai. Probitatem enim morum studioſe acquirendam significat. Lotione autem indumentorum, corporis puritatẽ ostendit. Indumentum enim animæ, quodam modo corpus est. SEVERVS. Sanctifica illos. Huius loci etiam

sensus

Universidad de Deusto
Biblioteca

sensus est,quòd non oportet in diuinorum eloquiorum doctrina iisdem verbis aut nominibus vti. RABA- G
NVS. Sed & quòd dominus Moysi præcepit vt populum sanctificet hodie & cras, vtq; ipsi lauent vestimenta sua,& sint parati in diem tertium,mysticè significat,quòd omnis qui ad cõspectũ dei peruenire desiderat,sanctificare se debet,id est,sana fide & digna conuersatione præparare,& vestimẽta sua lauare,id est, opera sua mũdare,in præsenti videlicet, & in futuro tempore, quòd significat hodiernus & dies crastinus, quatenus ad gloriam resurrectionis & immortalitatis dominicæ pertingere possit.Hoc quoque insinuat dies tertius, quia Christus die tertia à mortuis resurrexit. RVPERTVS. Quid sibi vult quòd sanctificationis præparatio mandatur in diem tertium? Hoc planè si quærimus pariter & illud occurrit quærere,cur ipse qui hoc mandauit dominus deus,homo factus,per triduum sanctificauerit seipsum.Instante nanque hora passionis suæ, cùm dixisset, Sanctifica eos in veritate.Sermo tuus veritas est,sicut tu me misisti in mundum,& ego misi eos in mũdum: *Ioan.17.* ita continuò subiunxit, Et pro eis ego sanctifico meipsum, vt sint & ipsi sanctificati in veritate.Quæ sancti- H
ficatio eius haud dubium,quin immolatio eius, sanctificationi nostræ necessaria fuerit, quam tertio die cõsummauit,resurgendo à mortuis,in gloriam immortalitatis & incorruptionis,& ita iuxta prophetã Zachariam,ab- *Zach.3.* latis ab eo sordidis vestibus,indutus est mutatoriis. Sed de hoc citiùs respondetur, quia deus cui in Christo seipsum sacrificante,nostra natura satisfactionem offerebat,vt nos ei reconciliaremur,deus(inquam) noster, Trinitas est,pater,& filius,& spiritus sanctus:ac proinde iustum fuit, vt etsi non deberet videre corruptionem sanctus eius,tamen festiua eius resurrectio saltem in diem tertiũ differretur. Itaq; rectè ad suæ futuræ sanctificationis exemplum,iam hîc triduanam satisfactionem indixit hominibus,vnde triduanę pœnitentię vel afflictionis auctoritas,deinceps peccatoribus sanciretur.Lauare autem oportet per pœnitentiam animæ vestimenta, id est, *Iob.9.* membra corruptibilia,de quibus ait sanctus Iob,Et abominabuntur me vestimenta mea,id est,abomnabilẽ red- *Apoc.16.* dent me membra corruptibilia. De his lauandis siue non inquinandis, alibi scriptum est, Beatus qui custodit *Eccl.9.* vestimenta,ne nudus ambulet,& videant turpitudinem eius.Item,Omni tempore vestimẽta tua sint cãdida, & I
oleum de capite,id est,charitas de corde tuo non deficiat. AVCTOR CATENAE. Sanctificari ergo iubet,& parari in diem tertium dominus populum,quoniam non fit vna die veterum ablutio delictorũ.Vestes autem lauare,est conscientiam fide imbuere,vt ea iustificata deo placere possit,& audire illius mandata,& probare,ac opere adimplere.Constituésque terminos populo per circuitũ. INTERLINEARIS. Ac si dicat, ne quis vltra intelligentiã suam ad montem sacræ scripturæ audeat ascendere, sed contentus sit mensura secũdum donum quod accepit à deo.Cauete ne ascendatis in montem,nec tangatis fines illius.Omnis qui tetigerit mon- *Cap.27.* tem,& cætera. GREGORIVS SEXTO MORALIVM. Quid est quòd cùm lex accipitur,populus à monte prohibetur,nisi quia qui infirmis adhuc mentibus terrena desiderant, considerare sublimia non præsumant?Vnde & rectè dicitur,Si bestia tetigerit montem,lapidabitur.Bestia enim montem tangit, cũ mens irrationabilibus desideriis subdita,ad contemplationis alta se erigit.Sed lapidibus percutitur, quia summa non sustinens,ipsis superni ponderis ictibus necatur.Qui ergo culmen apprehendere perfectionis nituntur, cùm con- K
templationis arcem tenere desiderant,priùs se in campo operis per exercitium probent,vt sollicitè sciant,si nulla iam mala proximis irrogãt, si irrogata à proximis æquanimiter portant, si obiectis bonis temporalibus mens nequaquam lætitia soluitur,si subtractis,non nimio mœrore sauciatur,ac deinde perpendant, si cùm ad semetipsos introrsus redeunt,in eo quòd spiritualia rimantur, nequaquam secum rerũ temporalium vmbras trahunt, vel fortasse tractas manu discretionis abigunt, si incircunscriptum lumen videre cupientes, cũctas circunscriptionis suæ imagines deprimunt,& in eo quod super se contingere appetunt, vincunt quod sunt. INTERLINEARIS. Omnis qui tetigerit montem, morte morietur.Quicunque (inquit) lapsus in hæresim vel blasphemiam in deum,sacræ scripturæ altitudinem temerare ausus fuerit, æterna morte interibit. Manus non tangent eum, sed lapidibus operietur, aut confodietur iaculis, nemo eius insaniam imitabitur, sed duris Ecclesiæ sermonibus coartabitur,& acerrimis illius obiurgationibus constringetur. Siue iumentum fuerit siue homo,non viuet.Siue(inquit)stultus ille fuerit iumentis comparatus, siue reputatione sua sapiens, eundem finem L
sortietur. RVPERTVS. Et bestia(inquit)si tetigerit montem, lapidibus opprimetur, & cætea. Si enim is qui bestialiter viuit,alta diuinitatis audeat scrutari,illa gloriosa dignitas caliginem sibimet obducit, & fuman- *Psalm.17.* te toto scripturarum monte,indignos oculos cæcitate obuoluit.Vnde Psalmista,Et posuit(inquit)tenebras latibulum suum,in circuitu eius tabernaculum eius,tenebrosa aqua in nubibus aëris. Ita cùm sit splendida lux ve- *Psalm.10.* ritatis,ille nihil videns,nisi caliginem mendacij,illis opprimitur lapidibus, & illis confoditur iaculis, quæ aliis verbis idem significat, cùm dicit, Pluet super peccatores laqueos,ignis,sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.Sic Arrius,& alius quilibet hæresiarches, à superna maiestate lapidatus,& iaculis interemptus est. Et hoc idcirco,quia bestia fuit.Si enim rationabiliter vt homo per actiuam vitam seipsum priùs exercuisset, ac deinde ad contemplandam veritatis gloriam ordinatè promouisset, suos ab illo fortitudo maiestatis lapides & iacula continuisset. AVCTOR CATENAE. Nemo igitur ascẽdebat montẽ præter Moysen & Aaron,quo significatur nos in diuinis rebus non debere esse curiosos, ne sacrosancta consilia prouidentiæ diuinæ M
temerè contingamus,vel perscrutari velimus,sed ad radicem mõtis in ordine nostro maneamus. Quòd si vnus & alter à deo vocatur vt ascendat,certissimis id signis ab Ecclesia cognoscetur.Manus non tanget eum,& cętera,id est,temeritatis curiosę pœnas luet ad mortem perscrutator iudiciorum dei. Animalis homo non percipit ea quæ dei sunt,& prudentia carnis deo est inimica,quia diabolica. RABANVS. Cùm clangere cœperit buccina, tunc ascendant in montem.Quid est quòd priùs prohibet populum ne ascendat in montem, nec tangat fines illius, minatúrque trangressoribus mortem, nunc autem iubet, vt quando cœperit clangere buccina, tunc ascendant in montem,nisi quòd humanam audaciam compescens premit,& ad obediendum diuinæ iussioni mentem erigit? Ad sonitum ergo buccinæ ascendere oportet in montem, quia ad sacræ prædicationis vocem se erigere debet ad superna mens auditorum.Nec enim inordinatè ad inuestigationem sacramẽtorum cœlestium,animus pertinax se immittere debet,irrationabili motu præsumptionis suę instigatus,sed ad vocationẽ diuinam

A diuinam promptus ac deuotus subsequi, quo prouocat gratia largitoris. AVCTOR CATENAE. Nec enim ascendit deus in mẽtem hominis,nisi priùs prolixè & humiliter ac cum timore audito verbo domini.Descenditque Moyses de monte,& sanctificauit populum.Moyses qui & sequester & propheta, mediator fit inter deum & homines,eo ipso figura est Christi domini,qui fideles patri conciliat, ac intercedit pro electis, & exauditur pro sua reuerentia. ORIGENES. Sed & audi nunc aliud sanctificationis genus. Cùm lauissent(inquit) vestimenta sua,ait illis,Ne accesseritis ad mulierem hodie & crastina(sic enim habent Septuaginta)vt die tertia audiatis verbum dei.Hoc est quod & Apostolus dicit, Bonum est homini mulierem non tangere: saluo tamen remedio his,qui pro infirmitate sua remedio indigent nuptiali.Veruntamen consilium audiamus Apo- *1.Cor.7.*
stoli,dicentis,Quia tempus breue est,superest,vt & qui habent vxores,tanquàm non habentes sint:& qui emunt,
B tanquàm non possidentes:& qui vtuntur hoc mundo, tanquã nõ vtantur. Præterit enim habitus huius mundi: præterit temporale regnum,vt perpetuum veniat & æternum,sicut & in oratione dicere iubemur, Adueniat regnum tuum. SEVERVS. Appropinquare autem deo non solùm voluptatibus addicti prohibentur,verumetiam quicunque fera & à ratione remota animi commotione affectus est. RVPERTVS. Quòd si hoc rectè dici debuit accessuris ad illum iguem visibilem,ad turbinem & caliginem & procellam & tubæ sonũ, quantò magis accedentibus nobis ad ciuitatem dei viuentis Hierusalem cœlestem,& multorum milium angelorum frequentiam,& Ecclesiam primitiuorum qui conscripti sunt in cœlis, & iudicem omnium deum, & spirituum iustorum perfectorum,& testamenti noui mediatorem Iesum,& sanguinis aspersionem melius loquentem quã Abel? Hoc enim alio loco perpendens idem Apostolus,incontinentibus quidem manum indulgentiæ porrigit, Nolite(inquiens) fraudare inuicem, nisi fortè ex cõsensu ad tempus, vt vacetis orationi, & iterum reuertimini *1.Cor.7.*
in idipsum,ne tentet vos Satanas propter incontinentiam vestram. Cõtinentibus autem persuadet, vt habendo vxores,tanquam non habentes sint: Virginibus verò, vt sic permaneant, consilium dat, existimans hoc bonum
C esse propter instantem necessitatem. RABANVS. Quid est ergo quòd post lauationem vestimẽtorum prohibet Moyses accessum vxorum,nisi vt ostendat nobis,non sufficere ad virtutem contemplationis, mundationem operum per pœnitentiæ lamentum,sine castitate tam corporum, quàm etiam animarum? Oportet ergo vt mundemus actus nostros præteritos per compunctionem lachrymarum, & puritatem integram seruemus præcordiorum, quia aliter non sufficimus ad contemplationem dei, & ad perceptionem verè sapientiæ. Hinc ipsa veritas ait,Beati mundo corde,quoniam ipsi deum videbunt.Et in Salomone scriptum est,Spiritus sanctus di- *Matth.5.*
sciplinę effugiet fictum,& in animam maleuolam non introibit sapientia. GREGORIVS NYSSE- *Sapien.1.*
NVS. Dicẽdum & aliter. Cùm ad speculationem supremæ naturæ adductus fuerit homo, ad quam non animi tantùm & corporis aspersionibus quibusdam depurgati, sed vestium quoque deducit mũdities, non occulta solũ, verumetiam manifesta & apparentia,decora ita fiant, vt interiori animi dispositioni conueniant. Non enim vestium macula, ne ad deum ascendamus vnquam vetabit, sed studia quæ in hac vita suscipimus quasi
D vestes sunt, quibus homo induitur. Hæc igitur studia & hos amictus non turpes, sed purissimos esse decet. Hac re diligenter facta, armentúsque brutorum longè à monte pulsis, sic ad altissimas ascendit speculationes.Qua ex re(vt ego arbitror)illud nobis significatur, quòd debeamus hãc ex sensu factam cognitionem,cum qua intelligibile contemplamur,omnino contemnere, proprium enim naturæ brutorum est, ex sensu solo absque intellectus operatione aliqua gubernari,nam aut visus,aut auditus,aut aliorum quispiam sensuum,non voluntas, neque ratio appetitiones brutorum mouet.Quare motus sui omnes,& opera sensuum sunt.Speculatio autem qua deum contemplamur,nec visu,nec auditu quantum in se est,indiget, neque consueta quadam comprehensione,intellectioneque percipitur:oculus enim non vidit,nec auris audiuit, nõ est enim quicquã eorum quæ in cor
E hominis ascendere consueuerunt.Quare oportet,si quis ad contemplationem eius accedere velit, ab omni sensuali & irrationali motu mentem suam permundare, ac ita cùm omnem opinionem quæ ex sensibus originem habeat, ex mente abstruserit, consuetudinęque coniugis suæ caruerit(coniunx verò hic sensus intelligitur,qui coniunctus naturæ nostræ nobiscum habitat) Hac igitur cùm caruerit, sic denique poterit ad montem accedere.Mons autem arduus verè ac ascensu difficilis theologia est, cuius vix multitudo ad radices peruenire potest. Si quis verò Moyses est,poterit etiam altiùs ascendere,sonitúsque tubarum magis ascendendo maiores sentire.

EAmque aduenerat dies tertius, & manè inclaruerat, & ecce cœperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes densissima operire montem. Clangorque buccinæ uehementiùs perstrepebat, & timuit populus qui erat in castris. Cumque eduxisset eos Moyses in occursum dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. Totus autem Mons Sinai fumabat,eo quòd descendisset dominus super eum in igne,& ascenderet fumus ex eo quasi de fornace.Erátque omnis mons terribilis, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius,& prolixiùs tendebatur. Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Descenditque dominus super
F montem Sinai in ipso montis uertice, & uocauit Mosẽn in cacumen eius. Quo cùm ascendisset,dixit ad eum,Descende,& contestare populum,ne forte uelint transcendere terminos ad uidendum dominum, & pereat ex eis plurima multitudo.Sacerdotes quoque qui accedunt ad dominum sanctificentur,ne percutiat eos. Dixítque Moyses ad dominum, Non poterit uulgus ascendere in montem Sinai, Tu enim testificatus es & inssisti, dicens, Pone terminos circa montem, & sanctifica illum. Cui ait dominus, Vade, descende, ascendésque tu, & Aaron tecum.Sacerdotes autem & populus non transeant terminos,nec ascendant ad dominum,ne forte interficiat illos. Descenditque Moyses ad populum,& omnia narrauit eis.

AVCTOR CATENAE. Post populi responsionem non statim lex datur, sed priùs tentat domi- 3
nus

Universidad de Deusto
Biblioteca

nus ac tonitruis,fulguribus,tubarumq; clangore,totiúsque montis horribili spectro terret, vt temeritatem,audaciam, hypocrisimq; humanã protrahat atque concutiat, quæ pro carnis imbecillitate legem alioqui bonam, iustam ac sanctam ferre non potest, sed mox ea audita concidit atque desperat. Hinc igitur dicitur, *Iámque aduenerat dies tertius,& mane inclaruerat,& ecce cœperunt audiri tonitrua,ac micare fulgura,& nubes densissima operire montem.Clangorq; hic cinæ vehementius perstrepebat, & timuit populus qui erat in castris.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS
Quæst.70. SVPER EXODVM. Dies tertius iste apparet tertij mensis ab exitu Israël de Aegypto. Ex die ergo quo pascha fecerunt,qui fuit quartus decimus primi mensis vsque ad istum quo lex datur,dies quinquaginta numerantur, decem & septem scilicet primi mensis,reliqui ab ipso quartodecimo, deinde omnes triginta secundi mensis qui fiunt quadraginta septẽ,& tertius tertij mensis,qui est à solennitate occisi agni quinquagesimus. CHRY-
Cap.12. SOSTOMVS IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Tubarum sonitus meritò sunt adhibiti ibi,
Hom.32. vt puta imperatore præsente.Nam & hoc in secundo aduentu futurum est.In nouissima(inquit)tuba cuncti resurrecturi sunt,hæc enim tuba vocis factura est.Omnia autem illo in tempore sensibilia erant, tam auditui humano, quàm visui. Nam & tonitrua & fulgura & tenebræ & caligo terrorem videntibus afferebant. Negligens siquidem erat humanum genus & segne. Oportebat ergo vt erigeretur istis, & redderetur attentum. Nullus enim tam hebes erat aut stolidus, qui cùm hæc fierent, non esset toto corde in superiora sublatus. Sic enim oportebat erigi mentes hominum, cùm legis instituta ferrentur. CAIETANVS. Vulgatus Interpres optimè sensum reddidit, quamuis litera Hebraica nihil aliud habeat nisi, Et fuerunt voces, & fulgura, & nubes grauis super montem, & vox cornu fortis valde. Tonitrua enim Hebræi voces appellant, vt patet superius in nono capitulo in plaga Aegypti septima. Sonitum quoque tubæ corneæ quæ buccina appellatur in litera, vocem cornu appellant. Quatuor itaque apparuerunt super montem Sinai in mane quinquagesimi dici ab egressu ex Aegypto, quorum duo ad sensum auditus (tonitrua videlicet,& sonus similis sono tubæ corneæ) duo verò ad sensum visus coruscationes scilicet, & densa nubes, spectabant. Nec in monte, sed supra cacumen montis hæc in aëre erant, vt patet ex eo quòd populus videbat montem fumantem. Si enim nubes densa in ipso monte fuisset, operiens illum, non fuisset visus fumus montis. Et timuit populus,siue tremuit, vniuersus qui erat in castris. Paratus enim & expectans descensum dei super montem, audiendo & videndo talia super montem fieri,non ab re tremuit & expauit. Res enim istæ quæ audiebantur & videbantur,signa erant solita terrere homines, & præ se ferebant deum iratum. AVCTOR CATENAE. Iámque aduenerat tertius dies, & mane inclaruerat. Et ecce cœperunt audiri tonitrua, & cætera. Non discrepat ab Hebræo quod est sicut habetur in Chaldaica, Et factum est in die tertio cùm esset mane,& fuerunt voces & fulgura & nubes grauis super montem, & vox tubæ fortis nimis,& commotus est omnis populus qui erat in castris. Obserua hîc probè cautum & munitum esse, quòd hoc spectaculum non casu quodam contigerit, sed verè diuinitùs factum
sit,ne quis Epicuri de grege porcus impiè calumnietur Moysen finxisse congressum cum deo, quò commodiùs persuaderet rudi populo, vt capesseret legem suam, quemadmodum literæ Ethnicorum testantur fecisse Sceu-K net, ea iam multis miraculis, & publico omnium testimonio confirmata est. Quod autem attinet ad hoc spectaculum de quo nunc agimus,primùm ipsa prædictio ante tres dies, & præparatio populi probat non fortuitum, sed diuinum fuisse, deinde non vnus tantùm Moyses, sed tota Israëlitarum multitudo quæ erat sexcenta millia virorum præter paruulos & mulieres, audiuit perspicuè deum colloqui cum Moyse, adeóque audiuit ipsa verba dei recitantis Decalogum. Quare Moyses nequaquam conferendus cum aliis legumlatoribus, & impium est sentire Moysen finxisse colloquium cum deo, vt rudi populo imponeret. Alij autem legumlatores, in hoc quidem non errauerunt, quòd retulerint leges suas in auctorem deum. Leges enim sunt donum dei, & Respublicæ diuinitùs constituuntur. Sed in hoc errauerunt, quòd cùm cognouissent deum,
Rom.1. non glorificauerunt vt deum, neque grati fuerunt, sed frustrati sunt per cogitationes suas, transtulerúntque gloriam immortalis dei, & cœlestis donum legis in fictitios deos, alius in Saturnum, alius in Iouem, alius L in Mercurium, alius in aliud idolum. Atque hæc demum vera est impietas, maiestatem dei transferre ad humana figmenta. A qua impietate tantum abfuit Moyses, quantum illi legumlatores Ethnicorum à vera
Cap.2. pietate abfuerunt. *Cúmque eduxisset eos Moyses in occursum dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis.* GREGORIVS LIBRO SECVNDO MORALIVM. Hic intueri libet quomodo sacra eloquia in exordiis narrationum, qualitates exprimant terminósque causarum. Aliquando nanque à positione loci, aliquando à positione corporis, aliquando à qualitate aëris, aliquando à qualitate temporis signant quid de ventura actione subiiciant. Apositione quippe locorum diuina scriptura exprimit subsequentium merita finésque causarum, sicut de Israële dicit, quia verba dei in monte audire non potuit, sed præcepta in campestribus accepit, subsequentem nimirum infirmitatem populi indicans, qui ascendere ad summa non valuit, sed semetipsum in infimis neglectè viuendo laxauit. A positione corporis futura denunciat, sicut
Act.7. in Actibus Apostolorum Stephanus Iesum qui à dextris virtutis dei sedit, stantem se vidisse manifestat: M stare quippe adiuuantis est. Et rectè stare cernitur, qui in bello certaminis opitulatur. A qualitate aëris res
Ioan.10. subsequens demonstratur, sicut Euangelista cùm prædicante domino nullos tunc ex Iudæis credituros di-
Matth.24. ceret, præmisit, dicens; Hyems autem erat. Scriptum nanque est, Quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Idcirco ergo hyemis curauit tempus exprimere, vt inesse auditorum cordibus ma-
Ioan.18. litiæ frigus indicaret. Hinc est quòd denegaturo Petro præmittitur, quia frigus erat, & stans ad prunas calefaciebat se. Iam nanque intus à charitatis calore torpuerat,& ad amorem præsentis vitæ, quasi ad persecutorum prunas, infirmitate æstuante recalebat. A qualitate quoque temporis, finis exprimitur actionis, si-
Ioan.13. cut non rediturus ad veniam, ad traditionis perfidiam nocte Iudas exisse perhibetur, cùm egrediente illo,
Luc.22. ab Euangelista dicitur, Erat autem nox. Hinc enim & iniquo diuiti dicitur, Hac nocte repetent animam tuam abs te. Anima quippe quæ ad tenebras ducitur, non in die repeti, sed in nocte memoratur. Hinc est
quòd

A quòd Salomon qui sapientiam non perseueraturus accepit, in somnis hanc & nocte accepisse describitur. 3.Reg.3.
Hinc est quòd angeli ad Abraham meridie veniunt: puniturí autem Sodomam, ad eam vespere venisse me- Gen.18.
morantur. IDEM SVPER EZECHIELEM. Igitur aliquando ex loco diuina eloquia cau- Gen.19.
sas designant, quas aperto sermone non indicant, sicut carnali Israëlitico populo descendente de monte Hom.12.
Moysi lex in campestribus data est, & sanctis Apostolis dominus in monte sedens, summa & spiritalia præcepta locutus est, vt ex locis videlicet monstraretur, quia & illis tanquam carnalibus mandata minima dabantur in valle terrarum, & isti tanquã spiritales & sancti,in monte mandata cœlestia audirent, quatenus apertè monstraretur, quòd ascendentes corde ad cœlestia, infirma mundi relinquerent, & in mõtis culmine starent. CAIETANVS. Tremens populus non audebat exire, & propterea Moyses eductor eorum de
loco castrorum versus montem scribitur, & educi dicuntur ad occurrendum deo legislatori. Steterunt autem
B in planicie prope montem, ad quam immediatè descendebatur ex monte. AVCTOR CATENAE. Eduxit itaque Moyses populum obuiam domino, vt scilicet veluti sponsam illum deo copularet. Steterunt autem ad radices montis, id est, in ima parte. Stabant verò vt volunt Hebræi, hoc ordine. Primùm locum tenebant primogeniti, qui tunc antè Leuiticum sacerdotium fuerunt loco sacerdotum. Pòst hos stabant principes tribuum, deinde seniores & præfecti, & post illos cæteri viri Israël, deinde paruuli, deinde mulieres, & vltimo loco proselyti. *Totus autem mons Sinai fumabat, eo quòd descendisset dominus super eum in igne,* Vbi suprà.
& ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. CHRYSOSTOMVS. Plurimus dicitur fuisse in monte fumus, quoniam deus ignis dicitur esse. Nam & in rubo similiter apparuisse memoratur, & per fumum etiam ignem fuisse significat. THOMAS SVPER ESAIAM. Quinimò clarè dicitur in litera do- Cap.33.
minus descendisse super montem in igne. Nec mirum in igne descendisse, cùm deus dicatur ignis, Primò
purgans, Matthæi. III. Baptizabit vos spiritu sancto & igne. Secundò inflammans, Lucæ. XII. Ignem
C veni mittere in terram, & quid volo nisi vt accendatur? Tertiò condemnans, Deuteronomij XXXII. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. IDEM IN EPISTOLAM Ca.12.le.4.
AD HEBRAEOS. Sciendum autem, quòd ignis de quo in Exodo fit mentio, erat corporalis, & ideo palpabilis & sensibilis, & etiam in certo loco, vt ad ipsum posset accedi. CAIETANVS. Hinc habetur, quòd populus in nullam montis partem quamuis infimam ascenderit, totus enim mons, & non superior tantùm pars, describitur fumans. Nec significatur ignis super montem, sed super montem dominus in igne, nihil dicendo de loco ignis, & ad explicandum locum ignis subiungitur, quòd ascendit fumus eius sicut fumus fornacis. Iunge hæc simul, quòd totus mons fumabat, & quòd fumus ille erat tanquam fumus fornacis, cum his quæ scribuntur quarto & quinto capitulis Deuteronomij (scilicet quòd mons ardebat vsque ad cor cœli) & perspicies quòd simul erat fumus & flamma montis, ad similitudinem fornacis, partim inflammati, & partim non inflammati. Ita quòd omnes partes montis fumabant, sed pars fumi accen-
D debatur, & pars non, & propterea tam fumans quàm ardens apparebat mons. Et nominatur nomen domini tetragrammaton, vt ipse summus deus qui dat omnibus esse, agnoscatur tam proximus nobis cura atque prouidentia & efficientia etiam horum sensibilium,perinde ac sine vllis ministris operaretur. AVCTOR CATENAE. Eo quòd descendisset dominus in igne, id est, circundatus igne. Lex dei Iudæis data est cum timore & portentis horrendis, Christianis autem datur Euangelium cum consolationibus,spe & charitate. Totus autem hic sermo ineptus aliquibus imperitis videri posset ob repetitiones, verùm amplificatio est necessaria diuinæ descensionis, ac magnifici aduentus maiestatis diuinæ. Voluit enim Moyses quàm amplissimè potuit magnificis verbis describere gloriam legislatoris & dei Israëlis. Et quæ nobis absurda videntur & aspera, apud Hebræos iuxta suam diuinam certè Rhetoricam ac priscam elegantissima sunt. Singillatim & exactè omnia describit, aduenisse deum in montem, ascendisse ad eum Moysen, mox iterum descen-
disse, vt populum admoneret. Iam solus vadit,iam Aaron secum,iam ascendit,nunc iterũ descendit, & cætera,
E ostendendo studium viri sancti ad deum & homines conciliandos, vt pararet domino dignum & acceptabilem populum. Deum verò in montem Sinai descendisse, non secundum ipsius naturam quæ vbique est necessariò, sed in nouo effectu ipsam repræsentante intelligas, propterea quòd manifestauerit præsentiam suam fulguribus, tonitruis, densitate nubis, fumo, & clangore buccinæ. Nam hæc sunt miracula, quæ manifestè testantur ea diuinitùs agi & dici, quæ hoc loco aguntur & dicuntur. Ad hæc quia dominus promulgaturus erat Decalogum, testatur hoc loco horribili tumultu, quæ sit legis, efficacia in peccatoribus. Et si enim lex per se sancta & bona, quia tamen homines sunt carnales, ideo lex eum tumultum excitat in conscientia peccatorum, quem hoc loco dominus Israëlitis obiicit. *Erátque mons omnis terribilis, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixiùs tendebatur.* GREGORIVS NYSSENVS. His ita dispositis in sereno die subitò tenebris mons circundatus fuit, & ignis è medio tenebrarum exiliens, ac totum (vt vidébatur) montis tractum depascens, terrebat prospicientes, fumo atque caligine omnia repleta, adduce-
F bat tamen ad montem populum Moyses, quamuis ipse quoque huiuscemodi visu timore perculsus ita est, vt celare id minimè posset. Sed vel ipsius corporis motibus commotum se patefecit, nec enim tantùm per oculos, verùm etiam per auditum terror animos inuadebat. Cùm sonitus desuper veluti buccinæ aut tubæ dirumpere subiecta locorum spacia videretur. Erátque eis tantò terribilior, quantò magis accedebant, quódque mirabilius est, articulatus erat. Nam aër absque vocalibus instrumentis non inanem orationem, sed significantem diuina formabat virtute, quæ populo leges atque institutiones ponebat. THO- Vbi suprà.
MAS. Sonitus autem tubæ significabat grauitatem præceptorum, ad quorum adimpletionem indicebatur homini bellum contra seipsum. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et tremuit totus mons valde. Motus localis ad similitudinem motus tremoris non parui, describitur montis totius. Et hic est ille terræmotus,cuius meminit Dauid in psalmo sexagesimo octauo,Terra mota est,& cætera. AVCTOR
CATENAE. Erátque omnis mons terribilis. Hebraicè est: וַיֶּחֱרַד כָּל הָהָר מְאֹד Vaiecherad col hahar meod

Universidad de Deusto
Biblioteca

meod, Et contremuit omnis mons valde. Sic & Chaldaica. Vel, Et tremuit, seu, commotus est vniuersus mons G
vehementer. Septuaginta longè diuersum habent, καὶ ἐξέστη πᾶς ὁ λαὸς σφόδρα, id est, Et stupuit omnis populus valde. Et sonitus buccinæ paulatim crescebat & prolixiùs tendebatur, Ita Hebraicè legitur, וַיְהִי קוֹל הַשֹּׁפָר הוֹלֵךְ וְחָזֵק מְאֹד Vaihi kol hasophar holech vechazek meod, Et factum est cùm vox buccinæ procederet, & roboraretur valde, seu fortissima fieret, hoc est, resonaret vehementer & clangeret, Vel cùm vox tubæ circunquaque diffunderetur. Aut vt Interpres Latinus intellexit, cùm vox illa nequaquam langueſceret, sed semper crescceret & intenderetur. Sic in eundem sensum alij hîc vertunt, Cúmque vox cornu intenderetur, & fieret vehementer fortis. Chaldaica, Vox autem tubæ ibat & conualescebat nimis, cuius sensus idem cum nostra editione, videlicet quòd sonitus tubæ proficiebat paulatim, & vehementer audiebatur, & augebatur in immensum. Idipsum & Septuaginta, sentiunt, vertentes, ἐγένοντο δὲ αἱ φωναὶ τῆς σάλπιγγος προβαίνουσαι ἰσχυρότερα σφόδρα, Factæ sunt autem voces tubæ procedentes fortiores valde. *Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei.* INTERLINEARIS. Ille interrogando, & dominus docendo, aliquid de se in contemplatione illa ostendens. CHRYSOSTOMVS. Oportebat quippe & diuinam proferri vocem, quoniam & per Moysen legis erant danda præcepta, propterea etiam voce diuina fide dignus efficitur. Videre nanque eum non poterant propter caliginem, audire non poterant propter tenuitatem vocis ipsius. Quid ergo factum est? Deus magna voce respondit. GREGORIVS VIGESIMOOCTAVO MORALIVM. Sciendū quia duobus modis locutio diuina distinguitur. Aut per semetipsum nanq; dominus loquitur, aut per creaturam angelicam, eius ad nos verba formantur. Sed cùm per semetipsum loquitur, sola nobis vis internæ inspirationis aperitur. Cùm per semetipsum loquitur, de verbo eius sine verbis ac syllabis cor docetur, quia virtus eius intima quadam subleuatione cognoscitur. Ad quam mens plena suspenditur, vacua grauatur. Pondus enim quoddam est, quòd omnem animam quam replet, leuet. Incorporeum lumen est, quòd & interiora repleat, & repleta exterius circumscribat. Sine strepitu sermo est, qui & auditum I
aperit, & habere sonitum nescit. Quod enim de aduentu sancti spiritus scriptum est, Factus est repentè de cælo sonus tanquam aduenientis spiritus vehementis, & repleuit totam domum vbi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ quasi ignis, sedítque supra singulos eorum. Per ignem quidem dominus apparuit, sed per semetipsum locutionem interius fecit. Et neque ignis deus, neque ille sonitus fuit, sed per hoc quod exterius exhibuit, expresit hoc quod interius gesit. Quia enim discipulos & zelo succensos, & verbo eruditos intus reddidit, foris linguas igneas ostendit. In significatione igitur admota sunt elementa, vt ignem & sonitum sentirent corpora, igne verò inuisibili, & voce sine sonitu docerentur corda. Foris ergo fuit ignis qui apparuit, sed intus qui scientiam dedit. Et cùm reginæ Candacis eunuchus currui præsidens iter caperet, atque Esaiam non intelligens in manibus haberet, in corde nimirum spiritus Philippo dixerat, Adiunge te ad currum. Et cum ad euocandum Petrum timentes deum milites Cornelius dimisisset, in mente proculdubio à spiritu Petrus audiuit, Ecce tres viri quærunt te. Surge itaque, descende & vade cum eis. Spiritum enim dei quasi quæ- K
dam nobis verba dicere, est occulta vi ea quæ agenda sunt intimare, & cor hominis ignarum non adhibito strepitu & tarditate sermonis, peritum repentè de absconditis reddere. Nam quia auditus ea quæ ad se fiunt non simul omnia dicta comprehendit, quippe qui & causas per verba, & particulatim verba per syllabas percipit, visus autem noster in eo quod se dirigit, totum subitò & simul apprehendit, dei locutio ad nos intrinsecus facta videtur potiusquàm auditur, quia dum semetipsum sine mora sermonis insinuat, repentina luce nostræ ignorantiæ tenebras illustrat. Vnde & Baruch Neriæ filius cùm requisitus exponeret, quemadmodum verba Hieremiæ Prophetantis audisset, ait, Ex ore suo loquebatur quasi legens, & ego scribebam. Qui enim legens loquitur, aliò intendit, sed aliò verbum facit, quia quod videt dicit. Prophetæ ergo dei quia eius verba vident potius in corde quàm audiunt, quasi legentes loquuntur. Cùm verò per angelum voluntatem suam dominus indicat, aliquando eam verbis, aliquando rebus demonstrat, aliquando simul verbis & rebus, aliquando imaginibus cordis oculis ostensis, aliquando imaginibus & ante corporeos oculos ad tempus ex aëre L
assumptis, aliquando cœlestibus substantiis, aliquando terrenis, aliquando simul terrenis & cœlestibus. Nonnunquam verò etiam per angelum humanis cordibus ita loquitur deus, vt ipse quoque angelus mentis obtutibus præsentetur. Verbis nanque per angelum loquitur deus, cùm nil in imagine ostenditur, sed supernæ verba locutionis audiuntur, sicut dicente domino, Pater clarifica filium tuum, vt & filius tuus clarificet te, protinus respondetur, Clarificaui, & iterum clarificabo. Neq; enim deus qui sine tempore vi impulsionis intimæ clamat, in tempore per suam substantiam illam vocem edidit, quam circumscriptam tempore per humana verba distinxit, sed nimirum de cœlestibus loquens, verba sua quæ ab hominibus audiri voluit, rationali creatura administrante formauit. Aliquando rebus per angelos loquitur deus, cùm nil verbo dicitur, sed ea quæ futura sunt, assumpta de elementis imagine nunciantur, Sicut Ezechiel nil verborum audiens, electri speciem in medio ignis vidit, vt videlicet dum solam speciem aspiceret, quę essent in nouissimis ventura sentiret. Electrū quippe ex auri M
argentique metallo miscetur, in qua permixtione argentum quidem clarius redditur, sed tamē fulgor auri temperatur. Quid ergo in electro nisi mediator dei & hominum demonstratur? Qui dum semetipsum nobis ex diuina atque humana natura composuit, & humanam per deitatem clariorem reddidit, & diuinam per humanitatem nostris aspectibus temperauit. Quia enim virtute diuinitatis eius tot miraculis humanitas fulsit, ex auro creuit argentum, & quod per carnem deus cognosci potuit, quódque per carnem tot aduersa tolerauit, quasi ex argento temperatum est aurum. Quod bene & in medio ignis ostenditur, quia incarnationis eius mysterium, subsequentis iudicij flamma comitatur. Scriptum quippe est, Pater non iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. Aliquando per angelos verbis simul & rebus loquitur deus, cùm quibusdam motibus insinuat hoc quod sermonibus narrat. Neque enim Adam post culpam in diuinitatis substantia videre dominum potuit, sed increpationis verba per angelum audiuit, de quo scriptum est, Cùm audisset vocem domini dei deambulātis in paradiso ad auram post meridiem, abscondit se inter ligna paradisi. Quid est enim quòd post peccatum

Cap.2. *Act.2.* *Act.8.* *Act.10.* *Baruch.1.* *Ioan.17.* *Ezech.1.* *Ioan.5.* *Cap.3.* *Gen.3.*

A catum hominis in paradiso dominus iam non stat, sed deambulat, nisi quòd irruente culpa se à corde hominis motum demonstrat? Quid est quòd ad auram post meridiem, nisi quòd lux feruentior veritatis abscesserat, & peccatricem animam culpæ suæ frigora constringebant? Increpauit ergo Adam deambulans, vt cæcis mentibus nequitiam suam non solùm sermonibus, sed etiam rebus aperiret, quatenus peccator homo & per verba quod fecerat audiret, & per deambulationem amisso æternitatis statu, mutabilitatis suæ incōstantiam cerneret, & per auram feruore charitatis expulso, torporem suū animaduerteret, & per declinationem solis cognosceret, quòd ad tenebras appropinquaret. Aliquādo imaginibus cordis oculis extensis per angelos loquitur deus, sicut Iacob *Cap.4.*
subnixam cœlo scalam dormiens vidit, sicut Petrus linteum reptilibus ac quadrupedibus plenum in ecstasi *Gen.28.*
raptus aspexit, qui nisi incorporeis oculis hæc cerneret, in ecstasi nō fuisset, sicut Paulo in visione noctis vir Ma- *Act.10.*
cedo apparuit, qui transire eum in Macedoniā rogauit. Aliquando imaginibus & ante corporeos oculos ad tem *Act.16.*
B pus ex aëre assumptis per angelos loquitur deus, sicut Abraham non solùm tres viros videre potuit, sed etiam habitaculo terreno susципere, & non solùm susципere, sed eorum visibus etiā cibos adhibere. Nisi enim angeli quædam nobis interna nunciantes, ad tempus ex aëre corpora sumerent, exterioribus profectò nostris obtutibus nō apparerent, nec cibos cū Abraham caperent, nisi propter nos solidum aliquid ex cœlesti elemento gestarent. Nec mirum q̄ illic ipsi qui susцepti sunt, modò angeli, modò dominus vocantur, quia angelorū vocabulo exprimuntur, qui exteriùs ministrabant, & appellatione domini ostenditur qui eis interiùs præerat, vt per hoc præsidentis imperium, & per illud claresceret officium ministrantium. Aliquando cœlestibus substantiis per angelos loqui- *Matth.3.*
tur deus, sicut baptizato domino scriptū est, quia de nube vox sonuit, dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui. Aliquādo terrenis substantiis per angelos loquitur deus, sicut cū Balaam corripuit, in ore *Num.22.*
asinæ humana verba formauit. Aliquando simul & terrenis & cœlestibus substantiis per angelos loquitur deus, *Exod.3.*
C sicut ad Moysen in monte cùm iussionis suæ verba edidit, ignem rubumq; sociauit, atque aliud superius, aliud inferius iunxit. Quod tamen tunc solùm agitur, cùm ex ipsa aliquid coniunctione signatur. Nam per succensum rubum Moysen alloquens, quid aliud ostenditur, nisi quòd eius populi ductor fieret, qui & legis flammam perciperet, & tamen peccati spinam nequaquam vitaret, vel quòd ex illo populo exiret, qui in igne deitatis carnis nostræ dolores quasi rubi spinas susciperet, & in consumptam humanitatis nostræ substātiā, etiam in ipsa diuinitatis flamma seruaret? Nonnunquam verò humanis cordibus etiam per angelos deus, secreta eorum præsentia, virtutem suæ aspirationis infundit. Vnde & Zacharias ait, Et dixit ad me angelus qui loquebatur in me. *Zach.1.*
Dum ad se quidem, sed in se tamen loqui angelum dicit, liquidò ostendit, quòd is qui ad ipsum verba faceret, per corpoream speciem extra non esset. Vnde & paulò post subdidit, Et ecce angelus qui loquebatur in me egre-
D diebatur. Sæpe enim nō exterius apparent, sed sicut sunt angelici spiritus, voluntatem dei prophetarum sensibus innotescunt, atq; eos ita ad sublimia subleuant, & quæq; in rebus futura sunt, in causis originalibus præsentia demonstrant. Humanum nanque cor ipso carnis corruptibilis pondere grauatum, hanc ipsam corpulentiam suam quasi obicem sustinens, interna non penetrat, & graue exterius iacet, quia leuantem manum interius non habet. Vnde fit, sicut dictum est, vt prophetarum sensibus ipsa vt est, subtilitas angelicæ virtutis appareat, eorúmque mens quo subtili spiritu tangitur, leuetur, & non iam pigra torpénsque in imis iaceat, sed repleta intimis affłatibus, ad superna conscendat, atque inde quasi de quodam rerum vertice, quæ infra se ventura sunt videat. Sed ne quis in prædictis Zachariæ verbis angeli designatum nomine vel patrem vel filium vel spiritum sanctum putet, si textum scripturæ sacræ considerat, quod sentit velociter emendat, quæ nunquam patrem, nunquam spiritum sanctum, & non nisi per incarnationis suæ prædicationem filium angelum vocat. Vnde & in eiusdem Zachariæ verbis apertè ostenditur, quòd in illo verè angelus, id est, creatura loquere-
E tur, cùm diceretur, Et ecce angelus qui loquebatur in me, egrediebatur. Statímque subiungitur, Et alius angelus egrediebatur in occursum eius, & dixit ad eum, loquere ad puerum istum, dicens, Absque muro habitabitur Hierusalem. Non est itaque deus angelus qui mittitur, cui verba ab angelo quæ dicere debeat iubentur. Sed quia in conspectu conditoris angelica ministeria ordinata, graduum positione distincta sunt, vt & pro communi felicitate beatitudinis opificem suum simul videntes gaudeant, & tamen pro dispositione dignitatis aliis alij subministrent, ad prophetam angelus angelum mittit, & quem secum de deo gaudere communiter conspicit, & docet & dirigit, quia eum & per superiorem scientiam virtute cognitionis, & per præstantiorem gratiam cuīmine potestatis excedit. Hæc igitur dicta sunt, vt quibus modis loquatur deus hominibus demonstraretur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Nota ordinem, paulò antè educebat populum de castris, hîc dicitur loqui cum domino, & statim subiungit, Descendit dominus, & vocauit Moysen in cacumen montis. Loquebatur ne Moyses cum domino, dum in imo erat cum populo? Non ita est credendum, sed aliquantulum confundit ordinem narrationis, qui talis est: Dum Moyses erat in imo ad educendum populum, dominus descendit in montem, &
F vocauit Moysen ad cacumen montis, & ita colloquebantur, & in hac collocutione præcipitur Moyses descendere ad populum, & contestari ne transeat terminos constitutos cupiditate videndi deum, ne moriantur. CAIETANVS. Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Iuxta Hebræum additur, voce, vt dicatur, Et dominus respondebat ei voce, siue per vocem. In hoc colloquio insinuatur quòd Moyses postquàm eduxit populum in occursum dei, ascendit in montem Sinai, & inter tot descripta tonitrua, fulgura, nubémque densam in aëre supra montem, ipsúmque monte ex omni parte fumantem, cùm tam vehementi sonitu buccinæ, in tremente monte Moyses loquebatur cum deo legislatore, & deus respondebat ei in voce, hoc est, sensibili voce. Et scriptum est hoc ad narrandum, quòd Moyses non in raptu, non abstractus à sensibus non territus, inter tot terribilia loquebatur cum deo, ita vt in sensibili voce respondentem deum audiret. Quid autem dictum sit in hoc colloquio, non scribitur. AVCTOR CATENAE. Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei. Addendum ex Hebræo, In voce, seu per vocem. Est enim בְּקוֹל Bekol. Sic & Chaldaica, & apud Septuaginta. Et vult dicere quòd respondebat ei clara voce, & exaudibili ab omnibus. Vocem

Universidad de Deusto Biblioteca

cem autem domini non intelligebat nisi ipse Moyses. Populus verò audit vocem tonitruorum, & videt fulgu- G
ra cum fumo maximo, & stupet ac terretur, sine tremore enim populus non regitur. *Descenditque dominus super*
montem Sinai in ipso montis vertice, & vocauit Moysen in cacumen eius. CAIETANVS. Dixerat quòd descendit
dominus super montem, sed non definierat locum montis certum, & propterea narrat Moyses modò certum
montis situm. Non enim in montem descendit, sed supra montem directè ad caput montis, vt intelligamus,
quòd deus non in capite montis, sed in nube existente in aëre supra caput montis apparebat. Et hunc esse lite-
ralem sensum testantur verba dei in sequenti capitulo, dicentis, Vos vidistis quòd de cœlo locutus sum vo-
bis. De cœlo (inquit) non de monte, vt intelligamus quòd locus in quo apparebat dominus loquens, aër erat,
non montis vertex, sed nubes in aëre supra montis verticem sic eleuata, vt etiam ipsius montis vertex fu-
mans videretur ab omnibus, nam totus mons fumabat. Et vocauit (inquit) Moysen in cacumen eius. Non
est certum an ista vocatio præcesserit antescriptum colloquium, an subsequuta fuerit. Crediderim ego quòd H
præcessit, quia hæc omnia licet sparsim à Moyse narrentur, simul tamen facta intelligo. Ita quòd ordo re-
rum gestarum fuit, quòd mane in aëre supra verticem montis Sinai descendit deus in quatuor sensibilibus si-
gnis (videlicet graui nube, tonitruis & coruscationibus, & sonitu quasi tubæ corneæ sensim inualescente) &
mons ipse valde tremuit & velut fornax totus fumauit. Moyses autem trementem populum in castris edu-
xit in occursum dei vsque ad pedem montis exclusiuè, deinde ascendit ipse in montem, & cùm in qua-
dam montis parte substitisset, aut subsistere vellet, non audens vltra ascendere ob reuerētiam diuinæ præ-
sentiæ vocatus à deo, ascendit in cacumen montis, & ibi antescriptum colloquium cum deo habuit, quo
finito, deus dixit Moysi quæ mox subiunguntur in litera. AVCTOR CATENAE. Descenditque
dominus super montem Sinai in ipso montis vertice. Quasi dicat, postquàm dominus descenderat, sta-
bat in vertice montis. Et de priori descensu intelligit. Loco cuius habet hîc Chaldaica, Et reuelatus est do-
minus super montem Sinai in vertice montis. Nam descendere dominum super montem, nihil aliud I
est quàm reuelari in eo. Hoc igitur quod superiùs dictum est, hîc paucis ostenditur. Dominus de cœlo in
mirabilibus magnis descendere videtur ad cacumen montis, & auditur vocare Moysen ad se in caput eius.
Quò cùm ascendisset, dixit ad eum, Descende & contestare populum, ne fortè velint transcendere terminos ad videndum domi-
num, & pereat ex eis plurima multitudo. CYRILLVS LIBRO QVARTO SVPER IOAN-
Cap.8. NEM. Iudæi putauerunt Moysen quoniam hoc in loco montem ascendit, & in tenebras ingressus fuit,
ipsam ineffabilem dei naturam oculis suis vidisse. Quod vt saluator noster excluderet tanquam falsum,
ait, Non quia patrem vidit quis, nisi is qui à deo est, hic vidit patrem. Quasi diceret, Nolite quæ natu-
ram excedunt poscere, vel quod omni creaturæ impossibile est, ad illud furiosa cogitatione delabi, nul-
lus enim deum vidit præter filium, qui vltra omnia est. Quomodo igitur, si quum nullus patrem vidit,
& nihil id penitùs posse præter filium intelligimus, non erit vltra omnem creaturam filius? Quomodo si K
1.Cor.8. omnia sint ex deo (vt ait Paulus) nec quicquam præter filium patrem videat, non erit ipse quodam alio mo-
do ex deo, quàm creaturæ, id est, ex substantia ipsius patris? Si enim ita non est, quàm nam ob rem, quum
omnia sint ex deo, ipse solus idcirco quia ex deo est patrem videt? Patet igitur per creationem cætera, filium
autem altiore quodam & veriore modo ex deo esse, quia ex deo naturaliter. Propterea cæteris non connu-
meratur, quia creatura non est, sed tanquam patri consubstantialis, videbit profectò eum ex quo est. Quo-
modo autem aut ipse patrem videt, aut pater eum, lingua hominum dici non potest, intelligere tamen id
debemus, vt deitatem decet. CAIETANVS. Intelligamus quòd postquàm dominus respōdit Moy-
si, ipse ex seipso dixit Moysi subiuncta verba. Allocuturus enim deus non per Moysen, sed per seipsum
promulgaturus legem audiente vniuerso populo, præmittit Moysen ad protestandum populo, ne audiendo
deum ex nube supra cacumen montis loquentem eis, curiositate agantur videndi deum loquentem, & di-
ruant terminos ascendendo montem, quia si hoc facient, morietur non parua pars eorum. Et scribitur etiam L
hîc nomen tetragrammaton, ad magis comprimendam curiositatem videndi, vtpote inuisibilem & præsi-
dentem toti vniuerso. AVCTOR CATENAE. Descende & contestare populum, id est, denuncia quasi
testibus adhibitis. Ne fortè velint transcendere terminos. Verbum, יֶהֶרְסוּ Iehersu, Futurum ab Haras, rectè
vertit Interpres. Verùm quia significat etiam diruere ædificium, & diruptionem facere, aliqui vertunt, Ne
fortè dissipent, seu destruant terminum. Quoniam fortè mons Sinai signatus erat, & fortassis sepe aut ramis
ex opposito castrorum interclusus, prohibetur hîc ne diruptio per quemcunque fiat hominem. Siue ne de-
structis ordinibus, desertáque statione conscendant ad dominum, vt videant gloriam eius, & propterea cadat
ex eis maxima pars. Chaldaica, Ne fortè transgrediantur vt videant dominum. Septuaginta, μή ποτε ἐγγί-
σωσι πρὸς τὸν θεὸν κατανοῆσαι, Ne fortè appropinquent ad deum ad videndū. Sed horum omnium eadem est sen-
tentia cum litera nostra. Iubetur itaque Moyses descendere, vt prospiciat populo ne accedāt, & inobedientia pe-
riclitentur, & irrumpere præsumant ad montem, trangressi statutos limites ad pedem montis. Ne curiositate
adducti, conentur videre propiùs domini maiestatem, vnde cadere contingat ipsorum grandem multitudi- M
nem, dominō percutiente immorigeratos, & sine reuerentia domini præsentiam accedentes, opprimendi à glo-
ria quam perscrutari temerè tentarunt, prohibiti lege domini. Sed quæritur, quid sibi vult tanta huius præce-
pti seueritas? Certè si rem diligenter perpenderis, inuenies dominum præcepto huiusmodi curiositati Israëli-
tarum obuiam iuisse. Dominus enim non voluit hoc loco similitudinem aliquam corporalem, aut imaginem
populo demonstrare, quæ ad colendum deum vsurparetur, sed voluit reuelare sententiam animi sui, & mani-
festare vocem suam, ex qua cognosceretur quid rectè agendum sit, vt seruiamus deo. Vnde in Deuteronomio
capite quarto dicitur, Non vidistis aliquam similitudinem in die qua locutus est vobis dominus in Horeb,
de medio ignis, ne fortè decepti faciatis vobis sculptam similitudinem, & cætera. Homines autem eo in-
genio naturaliter præditi sunt, vt magis scrutentur essentiam & formam dei, quàm voluntatem & mandata
eius. Quare fieri solet, vt euanescant in cogitationibus suis, & pereant. Neque enim est homo qui possit in hoc

A seculo essentiam & formam dei cognoscere. Mandat igitur dominus Israëlitis seuerissimè, ne quis in mon-
tem ascendat, vt hoc mandato auocet ipsos à curiositate inuestigandæ essentiæ ac formæ dei, & assuefaciat
ipsos audire potiùs quæ sint verba & mandata eius, quàm scrutari, quæ sit forma eius, ac obseruare ma-
gis, quid deus loquatur, quàm quomodo loquatur. Idem significauit angelus cum Iacob luctatus, Cur
quæris (inquiens) nomen meum quod est admirabile? Genesis trigesimo secundo. Et angelus colloquens cum
Manue, Iudicum decimotertio. Idem etiam significauit deus cùm suprà ad Moysen diceret, Ego ero qui ero.
Idem & nobis dictum præceptúmque esse sentiamus. Non enim vult deus, vt essentiam eius in hoc seculo in-
uestigemus. In futuro enim seculo videbimus eam, sicut est, facie ad faciem. Nunc autem inuestiganda est
voluntas eius, quæ nobis à verbo illius reuelatur. Et huic voluntati est obediendum. Sic enim fiet, vt tan-
dem deum perfectè cognoscamus. *Sacerdotes quoque qui accedunt ad dominum sanctificentur, ne percutiat eos.* CAIE-
B TANVS. Similis protestatio iubetur ad sacerdotes, qui illo in tempore erant primogeniti, ne sacerdo-
tes se putarent exemptos à contestatione quæ fiebat populo, monentúrque vt seipsos sanctificent, hoc est,
mundos custodiant à transgressione terminorum. Et facta est mentio sacerdotum in specie, eo quòd ipsi (vt
pote sacrificantes deo) sunt propinqui deo, & hinc occasionem fiduciæ ascendendi in montem assumere po-
terant. AVCTOR CATENAE. Ne fortè percutiat eos. Verbum פָּרַץ Pharaz, percutere, diruere & dis-
sipare significat. Vnde vertunt hîc aliqui, Ne fortè destruat aut conficiat siue interficiat eos. Quod tamen Se-
ptuaginta, μή ποτε ἀπαλλάξῃ ἀπ᾽ αὐτῶν κύριος, Ne fortè recedat ab eis deus, reddiderunt. Hebraica tamen vox in-
uenitur semper ruinam desolationémque significare, aut diuisionem ac diruptionem. Hoc idem tamen paulò
inferius in extremo huius capitis alio modo sunt interpretati, μή ποτε ἀπολέσει ἀπ᾽ αὐτῶν κύριος, Ne fortè per-
dat ex eis dominus. Chaldaica etiam diuerso modo legit, videlicet, Ne fortè irascatur contra eos domi-
nus. Verùm in eundem sensum redit cum litera nostra, nam irasci domini, est iustè punire, videlicet percu-
C tiendo, destruendo, & interficiendo. Sacerdotes autem hîc fortè vocantur, qui in populo erant honoratio-
res & seniores, fortassis iam instituti tribuni & patres tribuum, & principes populi, vel iudices iam instituti
consilio Iethro. Nondum enim sacerdotes in populo habebantur, nondum Aaron electus & consecratus erat,
nisi per anticipationem intelligi detur, veluti lex generalis semper tenenda, vt ad diuina secreta, & ad sancta
sanctorum nemo accedere præsumat quantumlibet magnus ex statu, nisi sanctificatus purificatione legali &
legitima, quam qui omisisset, & illotis manibus sacra attrectare vllo vnquam tempore præsumpsisset, per-
dendus esset à domino, quod & pluribus exemplis in lege & Prophetis contigisse legitur. Sacerdotes alij pri-
mogenitos hîc intelligunt principum duodecim tribuum, qui obtulere sacrificium suprà capite decimoquarto
hi enim vsque ad institutionem Aaron sacerdotij, officium (vt dicunt isti) exercebant sacerdotale. Iubentur
igitur & ipsi sacerdotes vnà cum populo sanctificari, & iuxta mandatum domini intra septa manere, neque
existimare quòd liceat ipsis auctoritate sacerdotij præscriptos terminos contra dei mandatum transilire. *Di-*
D *xítque Moyses ad dominum. Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai, tu enim testificatus es & iussisti, dicens, pone terminos circa mon-*
tem, & sanctifica illum. INTERLINEARIS. Id est, sanctificatum ostende, ne non sanctificati accede-
re præsumant. HVGO DE SANCTO VICTORE. Contra præceptionem domini, dixit ad
cum Moyses, Non poterit vulgus ascendere, &c. Quasi dicat, Si non liceat eis ascendere & audire te, quis
te igitur audiet? CAIETANVS. Vel Moyses cupiens morari cum deo, respondet quòd non oportet
solicitum esse de tali euentu, quia iam populus huiusmodi prohibitionem audiuit sub pœna mortis. Et dicen-
do non poterit, non significat impotentiam virium, sed impotentiam libertatis impunis. Tu enim testifica-
tus es & iussisti, dicens, pone terminos circa montem, & sanctifica illum, hoc est, & dica illum præsentiæ
meæ, reddendo illum mundum ab accessu quorumcunque. AVCTOR CATENAE. Tu enim testifi-
catus es & iussisti. In Hebræo non est verbum iussisti, sed addidit Interpres ad maiorem verbi, testificatus es,
expressionem. Non poterit (inquit) vulgus ascendere in montem Sinai, tu enim testificatus es, & cætera, id est,
E non metuo ne ascendat, cùm tu eis fueris interminatus. Verba igitur quæ dominus priùs Moysi loquutus
fuerat, iam audiente populo refricat, & ne quid erretur in mandatis dei & verbis, temerè vel per obliuio-
nem, iterum recitat voluntatem dei, quæ erat, vt qui transgrederetur præscriptos montis Sinai limites, in-
terficeretur, vnde sibi omnes diligenter cauerent. Quid sit autem sanctificare & consecrare montem, his ver-
bis præcedentibus declarat, Constitue terminos circa montem, hoc est, vide ne quis eum montem contin-
gat tanquam mihi sacrum, quem ab eis contingi fas non est. RVPERTVS. Cùm ergo hac occasio-
ne prætenta, quasi securum deum reddere vellet Moyses, auidè diuinæ inhærens visioni, non profecit. Nam
dominus in sententia persistens, *Vade* (inquit) *descende. Ascendésque tu, & Aaron tecum. Sacerdotes autem & populus*
non transeant terminos, nec ascendant ad dominum, ne fortè interficiat illos. HVGO DE SANCTO VICTO-
RE. Respondet dominus Moysi, Vade & descende. Et item, Ascendes ad me tu, & Aaron tecum. Quasi
dicat, vt ego vobiscum loquar ea quæ non poterit populus à me audire. Et ita notantur duæ locutiones dei,
F vna quæ fuit prima in decem mandatis communiter ad totum populum, secunda priuata ad Moysen in cacu-
mine montis. CAIETANVS. Imperfecta responsio Moysi ac mutila, minúsque satisfaciens meruit non
admitti. Nam primùm monitorium populo in genere datum fuerat, hoc autem & populo in genere, & sacerdo-
tibus in specie, vnde & ipse Moyses respōdendo, populi duntaxat meminit. Rursus in illo pœna mortis infligēda
erat ab hominibus lapidantibus seu sagittantibus, in hoc verò pœna mortis à deo infligēda, & multitudini & sa-
cerdotibus prædicitur, & propterea firmatur præceptū vt descendat. Et hæc quidē descensus ratio narratur in li-
tera. Altera autē tacetur, videlicet vt Moyses sit simul cū populo, sit vnus de populo audiēdo legē promulgari ex
ore dei, vt & ipse subditus legi diuinæ ex hoc comprobetur, & manifestetur omnibus. Ascendésque tu, & Aa-
ron tecum. Non esse hæc verba præcepti, sed libertatis, subiuncta testantur. Subiungitur enim quòd nec popu-
lo nec sacerdotibus licitū erat ascendere ad dominum. Vt per hoc intelligamus, Moysen simpliciter & absolutè

Universidad de Deusto
Biblioteca

exemptum ab hac inhibitione. Aaron verò non simpliciter & absolutè, sed comitem Moysi exemptum esse ab G eadem. Sacerdotes autem(inquit)& populus ne transeãt terminos, nec ascendant ad dominum, ne fortè interficiat illos. Sensum bene reddidit Interpres, quamuis non seruet allusionem vocabulorum iuxta Hebræum, ibi enim transcendere terminos significatur per verbum diruendi, & consequenter punitio significatur per effringendi verbum, quemadmodum effringuntur sepes. AVCTOR CATENAE. Sacerdotes autem & populus non transeant terminos, nec ascendant ad dominum. Hebraicè est אֶל יְהוָה לַעֲלֹת אֶל יְהוָה Al icherssu lahaloth el Iehoua, Non destruant, vt ascendant ad dominum, id est, non diruant terminos præfixos, vel ne deserant stationem suam. Et est idem verbum פֶּרֶץ Haras, de quo suprà. Ne fortè interficiat eos. Et hîc est idem verbum פָּרַץ Pharaz, de quo etiam suprà. Vnde illuc recurrendum, ne toties eadem repetantur. Iubetur ergo Moyses descendere, & secum adducere fratrem Aaron in montem, vt intersit ipse quoque diuinæ concioni, qui nondum sacerdos dicitur. Et qui hîc sacerdotes populi dicuntur, planè (sicut iam dictum) in- H telliguntur non alij, quàm primores & seniores in tribubus & familiis magnis, qui interim absentibus ambobus præscriptos montis limites non excedant sub interminatione maximæ cladis. Sed & in eo quòd dominus cogit Moysen, vt obsequatur præcepto, & descendat, admonemur nos, ne responsemus præcipienti deo, sed quod deus iudicat necessarium, hoc vt necessarium exequamur, etiam si humanæ rationi longè aliud visum fuerit. *Descenditque Moyses ad populum, & omnia narrauit eis.* CAIETANVS Expositor Interpres quod in Hebræo dicitur, & dixit eis, proculdubio contestando, vt deus mandauerat. AVCTOR CATENAE. Tandem autem post tot visiones, voces, signa, prohibitiones, sanctificationes, terrores, Moyses de monte descendit, & veluti sequester inter deum & populum recitat oraculum sibi patefactum à domino, capitula fœderis quod dominus cum populo pangeret, vt esset ipse eorum deus, & populus ambularet in iustitia & sanctitate coram ipso, legis præcepta custodiendo, quæ dominus mandabat. Quid verò nobis mons ille horribilis, & terribilia cætera in eo ostensa dicta factáque adumbrent, iam pro vt dominus dederit, discutien- I dum nobis est.

Mysticè. HIERONYMVS FABIOLAE. Supputemus numerum, & inueniemus quinquagesimo die egressionis Israël ex Aegypto, in vertice montis Sinai legem datam. Vnde & Pentecostes celebratur solennitas, & postea Euangelij sacramentum in spiritus sancti descensione completur, vt sicut priori populo quinquagesimo die, vero Iubileo, & vero anno remissionis, & veris quinquaginta & quingentis denariis qui debitoribus dimittuntur, lex data est, in Apostolos quoque & qui cum eis erant, in centesimo vicesimo Mosaicæ ætatis numero constitutis, descenderit spiritus sanctus, & diuisis linguis credentium, totus euangelica prædicatione mundus expletus sit. Interpretatur autem Sinai rubi, non vnus vt supra in solitudine Sin, sed plures, vt ibi principium sit, hîc perfectio: ibi solitarius numerus, hîc multiplex. Aliud est enim vnam, aliud omnes gratias possidere. BEDA IN HOMILIA VIGILIAE PENTECOSTES. Attendat ergo charitas vestra fratres mei, qualiter huic nostræ festiuitati legalis festi typus & figura concinat. Liberati de Aegyptia seruitute filij Israël per K immolationem agni paschalis exierunt in desertum, vt venirent ad terram repromissionis, peruenerúntque ad montem Sinai. Et descendens dominus in igne super montem comitantibus sonitum buccinæ tonitruis ac fulgoribus, quinquagesimo die peracti paschæ, legis decalogum eis aperta voce disposuit, atque in memoriam datæ legis statuit, eodem die per singulos annos sacrificium sibi nouum de frugibus eiusdem anni panes videlicet primitiarum duos ad altare deferri. Quæ autem sit agni paschalis immolatio, quæ Aegyptiæ seruitutis ab- *1.Cor.5.* solutio, cunctis legentibus liquet, quia videlicet pascha nostrum immolatus est Christus. Et ipse verè est agnus qui abstulit peccata mundi, qui sui precio sanguinis nos à peccatorum seruitute redemit, suæ resurrectionis exemplo nobis spem vitæ & perpetuæ libertatis ostendit. Quinquagesimo verò die post occisionem agni data est lex, descendente domino super montem in igne, & quinquagesima æquè die post resurrectionem nostri redemptoris quæ est hodie, est data gratia spiritus sancti discipulis in cœnaculo constitutis, quæ apparente foris igne visibili, inuisibiliter eorum pectora luce scientiæ irradiauit, ac inextinguibili charitatis ardore succendit. L Et hîc autem altitudo cœnaculi, & ibi cacumen montis, sublimitatem præceptorum & donorum indicat cœlestium, & quia nullus infimis adhuc desideriis inhærens, vel diuinis obtemperare mandatis, vel supernis possit dignus existere donis. Sed hîc in maioris signum perfectionis omnes qui accipiebant spiritum, in cœnaculo erant positi: illic ad designanda infirmorum corda auditorum, populus quidem omnis infra montem stabat, ac pauci seniorum montis partem conscenderant, solus autem Moyses in ipsum verticem (vbi in igne & caligine diuina maiestas præfulgebat) ascendit, quia nimirum altiora & intima legis arcana, perfectiores solùm capere & seruare nouerunt, populus verò carnalis literæ superficie contentus, quasi exterius & infra positus verbi cœlestis astabant auditui, At nunc data latiùs gratia spiritus sancti ad intelligenda sublimiùs simul & capienda perfectiùs sancti Euangelij dicta, fidelium corda subleuantur. Ibi inter flammas ignium & micantia fulgura fragor quoque tonitruorum & clangor buccinæ personabat, hîc cum igneadatione, & legis videlicet & gratiæ, foris audiretur sonitus, hîc tamen ampliori miraculo cùm auditur M sonitus, affuit virtus doni cœlestis, quæ intus sine sonitu discipulorum corda doceret. Ibi auditis legalibus edictis respondet omnis populus vna voce concorditer, dicens, Omnia verba quæ locutus est dominus, audiemus & faciemus. Hîc accepta illustratione spiritus nascentis Ecclesiæ, cœtus omnium nationum linguis dei magnalia loquebatur, certæ vtique discretionis gratia, quia legis obseruatio vni tantùm nationi Iudææ data sit: verbum verò Euangelij cunctis per orbem gentibus prædicandum, cunctorum linguis *Psal.112.* populorum Christianæ fidei essent præconia dicenda, impleta Prophetia quæ dicit, A solis ortu vsque ad occasum laudabile nomen domini, excelsus super omnes gentes dominus. Neque hoc prætereundum, quòd ideo numerus quinquagenarius significationi æternæ quietis aptatur, quia septem septimanis & monade perficitur. Sex quippe dies in lege populus operari, septima quiescere: sex annis arare & metere, septimo

iussus

A iussus est cessare, quia scilicet & sex diebus dominus mundi ornatum perfecerit, septimo ab omni opere suo cessauerit. Quibus omnibus mysticè admonemur, quòd hi qui in hoc seculo quod sex ætatibus constat, bonis operibus pro domino instant, in sabbatum in futuro, id est, in requiem à domino inducuntur æternam. Quòd *1.Cor.13.* autem septem dies, vel anni septies ducuntur, multiplicem eiusdem requiei abundãtiam designant, in qua præmium illiud sublime datur electis, quòd oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus his qui diligunt illum. Cuius præmij cognitionem, quia in cor hominis, id est, humana adhuc sapientis non posse ascendere testatur, aperit subsequenter, vnde hoc diligentibus deum possit ostendi. No- *Ibidem.* bis autem (inquit) reuelauit deus per spiritum suum. Per spiritum ergo reuelatur præmij magnitudo perennis, quia dum ipse corda quæ implet, appetitu inuisibilium inflammat eadem bona inuisibilia quàm sint præ- *Esa.11.* B clara, quàm terrenis omnibus præferenda manifestat. Vnde bene eiusdem spiritus gratia septiformis à Prophe- ta describitur, quia nimirum & per eius inspirationem ad requiem peruenitur, & in eius plena perceptione ac visione requies vera possidetur. Porrò ipse dies vel annus quinquagesimus, qui septem septimanis supereſt, & maiore præ cæteris erat solennitate venerabilis, tempus futuræ resurrectionis indicat, in quo illa requies qua nunc animæ fruuntur electorum, & corporum quoque receptorum gloria cumulabitur. ISIDORVS. Sicut igitur quinquagesima die post actum pascha data est lex Moysi, ita & quinquagesima die post passionem domini, quam pascha illud præfigurabat, datus est spiritus sanctus, promissus paracletus. Dicitur illic scripta lex digito dei, & dominus dicit de spiritu sancto, In digito dei eiicio dæmonia. Aspicit illic cunctus populus voces & lampades, montémque fumantem, tonitrua & fulgura, clamorémque buccinæ perstrepentem. In vocibus nanque & tonitruis, clamor prædicationum intelligitur. In lampadibus, claritas miraculorum. In sonitu buccinæ, fortis prædicatio sanctorum, quæ omnia in aduentu Christi & spiritus sancti completa sunt, quando omnes discipuli Christi in varietate linguarum præceptis & signis innotuerunt. Interpretatur autem C Sinai rubus, quod significat Ecclesiam, in qua & dominus Moysi loquitur. Quod autem legem daturus dominus, in igne fumóque descendit, hoc significat, quòd & fideles claritatis suæ ostensione illuminat, & infidelium oculos per fumum erroris obscurat. Quod verò videtur in caligine, hoc significat, quòd impij qui terrena sapiunt, caligine malitiæ eum descendentem, id est, in humilitate nascentem, non agnouerunt. Aliàs in caligine visus, legem dedit, quia veritatem suæ legis non secuturis infidelibus quasi per caligínem dixit, vt videntes non videant, & audientes non audiant. RABANVS. Per caligínem etiam, & omne quicquid tenebrosum in descensu dei erat, litera legis designatur. Per montem verò, & omne quicquid ibi splendidum fuit, sensus spiritualis demonstratur. Omne leue & lucidum ad fideles pertinet, omnis autem terra & tenebrositas, ad infideles terrendos. Ideo autem lex cum terrore datur, vt populus carnalis deum timeret, & legem eius cum reuerentia conseruaret. INTERLINEARIS. Cúmque eduxisset eos Moyses in occursum dei de loco castrorum, steterunt ad radices montis. Vides hîc quomodo occurrit deus occurrẽti sibi. Per liberum enim D arbitrium ad deum mouemur, sed non promouemur, nisi misericordia eius præueniat nos & sequatur. CYRILLVS LIBRO TERTIO SVPER IOANNEM. Moyses loquebatur, & dominus respondebat ei *Cap.3.* voce. Hæc quidem verba scripturæ sunt. Verùm quoniam etiam nunc hæc ridiculosa opinio Iudæos detinet, ipsam dei speciem oculis visam, & ab ipso deo prolatam vocem auribus auditam putantes, gratia saluatoris freti exponamus, & legis rudes figuras in spiritalem atque sublimem sensum traducamus. Sic enim verum esse demonstrabitur, nec vocem dei vnquam audisse, nec speciem eius Hebræos vidisse. Educitur igitur per Moysen populus obuiam deo, aperteque satis (vt in ænigmate licet) significatur hominem non posse absque cognitione, & introductione (vt ita dicam) pædagogica, peruenire ad deum, sed lege ad cognitionem introductum, quod desiderat consequi. Moyses nanque pro lege accipi solet, habent (inquit) Moysen & Pro- *Luc.16.* phetas. Assistentia verò sub monte populi, quum iam deus descendisset & esset in eo, paratum mentis atque animi vocatorum studium ad seruiendum deo suo ostendit. Difficiliora enim tolerare solent quàm natura E ferre possit, quum deus adsit. Tales sunt omnes saluatoris discipuli, atque ideo magno animi robore clamant, Quis poterit nos à charitate Christi separare? tribulatio, angustia, persequutio, fames, nuditas, periculum, gla- *Rom.8.* dius? Omnia enim fideles propter charitatem Christi perferunt, etiam si quasi mons tribulatio erigatur, nec vnquam mouentur, nec à charitate desistunt. Descendisse autem non in valles, sed in cacumina montis deus dicitur, vt tu intelligas, quamuis ad imbecillitatem mentis nostræ deitatis natura conscendat, & seipsam nobis intelligendam quodammodo præbeat, altiorem tamen esse quàm nos possumus intelligere. Sublimitas igitur dogmatum, per mõtem intelligitur, qui totus ater fumo efficiebatur. Acutæ nanque sunt nimium rationes, quæ de deo à nobis habentur, & oculos mentis more fumi perturbant. Propterea etiam Paulus in speculo & æni- *1.Cor.13.* gmate videre nos ait, & tenebras in occultationem eius positas esse Psalmista cecinit, tenebrarum nomi- *Psal.17.* ne incomprehensibilitatem eius significans, quam per fumum hîc intelligimus. In figura verò eius per id temporis congruè nimium deus descendit. Oportebat enim deum, qui per legem ad cognitionem & ser- F uitutem suam Iudaicum populum inuitabat, vt illuminatorem videri, ac punitorem, quæ ambo in igne sunt. Tubæ autem sonitus paulatim crescebat in maius, vt intelligas prolatam quidem legem diuinitùs esse voce ab initio submissa, & propter hominum imbecillitatem tenui, nec totum tubicinis flatum capiente, ideo tardus lingua Moyses fuit. Progredientibus autem seculis, literali vmbra (in spiritualem cultum homi- *Exod.4.* nibus à Christo reductis) multò vehementior diuinæ tubæ sonitus effectus, euangelicam prædicationem per totum orbem expandit. Non enim vt lex tenuitate vocis in Iudæa solummodo exauditus est, nec tantummodo à Dan vsque ad Bersabee, sed in omnem terram exiit sonus eorum, vt scribitur. His additur, quia Moyses lo- *Psal.18.* quebatur, & deus ei voce respondebat. Attende diligentiùs, voce nanque (inquit) deus respondebat, sed non addidit propria, sed simpliciter voce dixit, quæ verborum sono, humano more miraculosè in audientium auribus insonabat. Quid enim efficere deus non potest? Sed hæc quidem figuræ sunt, modò veritatem perspiciamus. Legimus igitur in sacratissimis Euangeliis dixisse dominum, Pater clarifica filium tuũ: & patrem

 respondisse

Universidad de Deusto
Biblioteca

respondisse, Clarificaui, & iterum clarificabo. Non fuisse autem dei patris verè vocem saluator ostendit, dicens G
ad eos qui aderant, Non propter me vox ista facta est, sed propter vos. Vides quòd factam esse vocem ait. Non
est enim congruum, vt voce hac sonora, quæ ictu aëris fit, diuinam vti naturam putemus, etiam si ad vtilita-
tem nostram, & per dispensationem humano more loquutus esse dicatur. Hæc dicta nobis sunt, vt verborum
saluatoris veritas appareat, quia nec vocem patris vnquam audierunt nec speciem eius homines viderunt,
nec verbum eius manens in ipsis Pharisæi habebant, quia quem ille misit, huic non credebant. Quod autem
per arrogantiam diuinum habere verbum prædicabant, & propterea sapientes se per imperitiam opinabantur, ipse Christi spiritus per Hieremiam testatur, dicens, Quomodo dicitis, sapientes nos sumus, & verbum
Hier.8. domini nobiscum est? verè mendacium operatus est stylus mendax scribarum, confusi sunt sapientes, perterriti & capti sunt, & sapientia nulla est in eis, verbum enim domini proiecerunt. Quomodo enim viuum, subsistensque dei verbum repulisse non videbuntur, qui credere in ipsum noluerunt? qui patris characterem (quan- H
tum in eis situm erat) dedecore affecerunt, & verisimam speciem patris, per potestatem & virtutem deo soli
conuenientem aspicere noluerunt? Non enim aliter quàm per ea quæ operatur, ineffabilis natura deitatis com-
prehendi à nobis potest. Quapropter à magnitudine ac pulchritudine creaturarum, ad creatoris cognitionem
Rom.1. Paulus nos inducit, quòd saluator quoque ipse facit, quum dicat, Si patris mei opera non facio, nolite crede-
Ioan.10. re mihi: sin verò facio, quamuis mihi non credatis, operibus tamen credite. Et Philippum reprehendisse videtur, quia posse se ad cognitionem dei patris aliter peruenire putauit, quàm à potestate operum. Vnde poterat
æternam eius imaginem cognoscere, quæ in seipsa genitorem ostendit, propterea dicebat, Tanto tempore vo-
Ioan.14. biscum sum, & non cognouistis me? Philippe qui videt me, ille patrem etiam videt. RABANVS. Et so-
nitus (inquit) buccinæ paulatim crescebat in maius, & prolixiùs tendebatur. Sonitus buccinæ est sermo prædicatorum, qui secundum auditorum intellectum formari debet, vt cuique personæ videtur expedire. Non I
enim eodem tenore doctrinæ imbuenda est ruditas neophytorum, qua instruenda est capacitas eruditorum.
Vnde & Paulus quibusdam suis auditoribus dixit, Non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, tanquam paruulis in Christo lac vobis dedi non escam, &c. Et alibi, Loquimur (inquit) sapientiam inter
perfectos, quam nemo principum huius seculi cognouit. GREGORIVS NYSSENVS. Est itaque tuba
non paruum stuporem per auditum efficiens, veritatis prædicatio, magnum quidem statim ab initio sonans,
magis autem atque magis in vltimis intonans. Insonuit lex & Prophetæ diuinum incarnationis mysterium,
sed imbecilliores erant illæ primæ voces, quàm vt possent duros commouere. Auditus idcirco Iudæorum
surditas, tubarum sonum minimè suscepit. Sed prophetarum tubæ paulatim procedentes, sonantiùs cecine-
runt. Nam vltimæ voces, quæ Euangelica prædicatione factæ sunt, auditum commouerunt, spiritu sic per or-
gana vehementiùs in posterioribns intonante. Organa verò ac instrumenta vnum sonum spiritualem edentia,
Prophetæ atque Apostoli sunt, quorum sonus, vt Psalmista dicit, In omnem terram exiuit, & in fines orbis K
terræ verba eorum. AVCTOR CATENAE. Sed & in eo quòd Moyses eduxit populum è castris & in
occursum dei, habes etiam quomodo Prophetæ sancti verbis suis spiritu diuino dicendis, producunt fidelem
populum ad dei contemplationem & timorem cum reuerentia. Hoc ministrorum verbi officium est, vt homi-
nes educant è castris vitiorum, deóque socient, quantumuis resistant & audiant inuiti, donec conuertantur, &
gratiam dei sentiant ac amplectantur, non est enim desperandum etiam de peruersis. Denique præsentia dei
commouentur corda ad timorem dei, & propriæ fragilitatis cognitionem. Suo ordine consistant simplices,
& non velint æquare locum & officium sacerdotum & prophetarum, maneat quisque in sua vocatione, qua vo-
catus est per dominum. RABANVS. Descenditque dominus super montem Sinai in ipso montis verti-
ce, & vocauit Moysen in cacumen eius. Ecce dominus descendere in montis verticem dicitur, & vocare Moy-
sen in cacumen eius, in quo ostenditur, quòd ipse dominus profectum sanctorum suorum semper ad sublimiora & perfectiora prouocat, quibus ipse summa perfectio est, quia eius visio perpetua, consummatio est
omnium virtutum. AVCTOR CATENAE. Sed non est omnium ascendere altitudinem montis & L
perfectionis, nisi quem dominus elegerit, & vocauerit. Sic & in Euangelio transfiguratio Christi paucis osten-
ditur. Periculosum vitium humanum est curiositas, & maximè circa diuina, vbi qui nimium emungit, elicit
sanguinem: qui infirma mente terrena desiderat, sublimia non præsumat. RABANVS. Quò cum ascen-
disset, dixit ad eum: Descende, & contestare populum, ne fortè velint transcendere terminos ad videndum
dominum, & pereat ex eis plurima multitudo. Contestatur populum dominus, ne fortè velint transcendere
terminos præstitutos ad videndum dominum, quia magna discretione cuique opus est, ne velit vltra quàm
Prou.25. debet, & quàm possit, de ipsa diuina natura rimari, ac tractare conetur. Vnde & scriptura dicit, Qui maiestatem
Ibidem. scrutatur, opprimetur à gloria. Et alibi ipsa sapientia dicit: Mel inuenisti, comede quod sufficit tibi, ne for-
tè saturatus euomas illud, & periures nomẽ dei tui. RVPERTVS. Mons igitur Sinai quid significet Apo-
stolus ad Hebræos duodecimo aperuit, Sed accessisti (inquiens) ad Sion montem, & ciuitatem dei viuẽtis, Hie-
rusalem cœlestem. Cùm enim hæc igni montis Sinai & caligini opponit, in quem Moyses ascendit, quò popu- M
lus ascendere non potuit, profectò illic figuram, hîc veritatem: illic vmbram, hîc nos intelligere vult corpus aut
tis Sion, & ciuitatis dei viuentis Hierusalem cœlestis ianuas aperiet, vocando illum intra secreta contempla-
tionis, quò populus ascendere non meretur, quia carnali sensu premitur. Qui ergo vocatus à domino est, is vs-
Apoc.21. que in tertium cœlum aut in paradisum raptus, & illud vsque mente excedens, ciuitatem dei viuentis Hieru-
salem cœlestem perambulat, murósque eius ex omni lapide pretioso, turres quoque gemmis ædificatas, atque pla
teas mundo auro stratas, multorúmque millium angelorum frequentiam, in circuitu eius & intus miratur, tan-
tæq; visionis eius nunquam abesse festiuitati totis visceribus exoptat. Sed oportet vt qui vadit, dicat, Veni, id
est, vt is qui supernam dulcedinem prægustauit, inuitet alios ad promerendam requiem, qui miserè laboran-
tes & onerati, nesciunt adhuc vbi pax & vera refectio sit. Nec enim idcirco aperti sunt illi thesauri beati-
tudinis

A tudinis, vt repertis solis diuitiis incumbat. Dicitur ergo Moysi vt descendat, ascensurus iterum, & assumat
secum Aaron fratrem suum, populo quoque prædicet, quatenus lotis vestimentis ascendant ad dominum. Illic
tonitrua fulguráque micantia, fumus quoque & ignis, & clangor buccinæ, vt fiat quod scriptum est, Qui respi- *Psal.103.*
cit terram, & facit eam tremere, qui tangit montes & fumigant. Item, Commota est & contremuit terra, & fun- *Psal.17.*
damenta montiũ conturbata sunt, & cõmota sunt, quoniã iratus est eis. Ascendit fumus in ira eius, & ignis à fa-
cie eius exarsit, carbones succensi sunt ab eis, &c. Terra quippe commouetur & contremiscit, Fundamenta
quoque montium conturbantur & fumigant, exardescente igne à facie domini, cùm audito per prædicato-
rem futuro aduentu tremendi iudicis, hi qui priùs terram tantummodo nouerant, semetipsos pœnitendo di-
scutiunt, & montuosa superbia descendente, fumus, id est, lachrymosa oratio ascendit à timore iræ domini,
& ignis doloris à facie eius, id est, à cognitione veritatis exardescens, peccata consumit. Sed & cùm Moyses
B replicaret domino, Non poterit vulgus ascendere in montem Sinai, & cætera, non profecit, quin ait illi do-
minus, Vade, descende, ascendésque tu, & Aaron tecum. Hoc in exemplum eorum qui populo dei præficien-
di erant sicut Moyses, dictum vel factum est, quibus supernorum contemplationi arctius inhærere cupientibus,
nonnunquam causa vel cura subditorum impedimento fit. Exemplo nanque simul & imperio saluatoris qui de
sinu patris propter nos exiuit, coguntur interdum omittere dulcedinem altissimæ contemplationis, & conde-
scendere paruulis, vt cum eis tractent de carnalibus negociis, vt Paulus apostolus, qui cùm raptus fuisset vsque *2.Cor.12.*
ad tertium cœlum, vel in paradisum, & audisset arcana verba quæ non licet homini loqui, de tam altis, ad tam
infima descendit, vt disponeret iura coniugii. Vxori (inquiens) vir debitum reddat, & vxor viro. GREGO-
RIVS NAZIANZENVS LIBRO SECVNDO DE THEOLOGIA. Mihi verò in montem ala-
criter ascendenti, aut (vt veriùs dicam) ascendere cogitanti, magnámque in eo contentionem adhibenti vt nu-
bem ingrediar, & cum deo colloquar, hoc enim deus ipse iubet, si quis adest Aaron se mihi comitem adiungat,
C atque prope consistat. Et si illis oportuerit extra nubem manere, loco sibi assignato contentus sit. Si quis autem
adest Nadab vel Abiu, vel aliquis è numero seruorum, ascendat quidem, procul tamen stet secundum expiatio-
nis atque puritatis rationem. Sin autem vnus è multis & indignis altissimarum rerum cognitione impurus
omnino fuerit, ne accedat quidem, est enim periculosum. Si verò temporaria specie religionis expiatus acces-
serit, in montis radicibus hæreat, & voces tantùm atque tubam audiat, hoc est, nuda & simplicia verba, ad rudẽ
pietatis institutionem pertinentia, & montem fumantem atque fulgurantem conspiciat, vt scilicet minis & re-
rum admiratione commoti, in officio permaneant, qui ascendere nequeunt. Qui verò fuerit bestia immanis &
fera, ad disciplinam contemplationis & Theologiæ prorsus inutilis, ne se subdolè & malitiosè in syluam ab-
dat, vt cùm decreti aut sermonis occasionem arripuerit, repentè impetum faciat, & insultibus salubres oratio-
nes dilaniet, sed longè maneat, procúlque à monte secedat, aliter enim lapidibus obruetur, aut contrucidabitur.
Veri nanque & firmi sermones sunt lapides, iis qui feris moribus imbuti sunt. Siue igitur panthera fuerit, cum
D multiplici varietate macularum morietur, siue leo rapiens & rugiens, & quærens quam animam, siue sermo-
nem in cibum rapiat, siue sus, speciosas splendentésque veritatis margaritas conculcans, siue lupus Arabicus &
alienigena, siue alia quæuis fera ad fallacias tendendas acutior, siue illa sit vulpes, hoc est, anima dolis instructa,
& sine fide, alias in aliam formam pro temporis aut necessitatis ratione commutata, vescens mortuis corpori-
bus, tetrum odorem afflantibus, breuésque vites carpens, altiores non attingens, siue postremò aliud quoduis a-
nimal crudis carnibus pasci solitum, & à lege damnatum, comedentes inquinans, ab omnibus istis vult diuini
verbi ratio seiungi, vt sic tandem valeat firmis & lapideis tabulis inscribi, & hoc tum à fronte, tum etiam à ter-
go, propter apparentem legis speciem, & propter sensus intus occultatos, quorum alterum multitudini in infi-
mo loco permanenti cognitum, alterum verò paucis ad montis fastigium succedentibus exploratum. Quid in-
terim mihi accidit, ô amici, sanctissimis sacris initiati, mecúmque diuinorum studiorum societate coniuncti?
Cucurri vt deum comprehenderem, & sic in montem ascendi, nubémque ingressus, eam à materia & rebus ma-
E teria cohærentibus dissecui, & ad meipsum quantum potui conuersus, postquam aspexi, vix vidi posteriora dei,
& hoc petræ, id est, verbi propter nos incarnati præsidio tectus, & paulò diutiùs animaduertens, non quidem il-
lam primam & simplicem naturam, sibiipsi tantùm cognitam, quanta manet intra primum velum à Cherubim
velata, sed illam vltimam diuinitatis significationem, ad nos vsque permanantem, quæ quidem quantum in-
telligere possum, & illa maiestas in creaturis, & in rerum conditione, & moderatione diuinitus elucens, quam
diuinus Dauid appellat magnificentiam. Posteriora enim dei sunt omnes intelligentiæ de deo, ex aliis rebus ab
ipso deo conditis informatæ, quasi quædam vmbræ solis & imagines, in aquis solis speciem infirmis oculis refe-
rentes. Nec enim fieri potest, vt sensus imbecillitas sustineat tam puræ lucis splendorem.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN CAPVT EXODI VIGESIMVM, ARGVMENTVM.

Dantur à domino decem præcepta. Territus populus non vult audire deum loquentem nisi per Moysen mediatorem. Altare terreum fieri præcipit dominus, ad quod non sit per gradus ascendendum.

CAPVT XX.

Lectio prima.

LOcutúsque est deus cunctos sermones hos, Ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non habebis deos alienos coram me. Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, neque eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles. Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes, uisitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationẽ eorum qui oderunt me, & faciens misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.

Lect.1. AVCTOR CATENAE. Verba decem quæ habemus in manibus, quæ & decalogus dicuntur, ad legem pertinent naturæ communem omnibus gentibus, sed communiter iam tunc negligebantur, & deinceps. Ideo priùs inscripta naturæ conditæ, & dictamini naturalis intelligentiæ ac disciplinæ nunc inscribenda in lapideas tabulas, præleguntur data Moysi, totique electo ac peculiari populo. Quæ vt seruarentur fideliter, omnes aliæ quæ sequuntur, tam iudiciales quàm cęremoniales leges, veluti pro cancellis constitutæ sunt, ac vt in huius tam breuis legis cõpendio persisteretur ab omnibus hominibus. Ea autẽ ne humana cõmenta putẽtur, dicitur in pri-

Coll.8. cap.23.24. mis. *Locutúsque est deus cũctos sermones hos.* EX COLLATIONIBVS PATRVM. Deus hominẽ creãs, omnẽ naturaliter ei scientiã legis inseruit, quæ si fuisset ab homine secundum propositũ domini vt cœperat custodita, non vtique necessarium fuisset aliam dari quæ per literam postea promulgata est. Erat enim superfluum extrinsecus offerri remedium, quod adhuc intrinsecus tenebatur insertum. Sed quia hæc (vt diximus) corrumpi cœpit libertate vsúque peccandi, velut huius exactor & executor ac vindex & (vt ipsis scripturæ verbis eloquar) adiutrix apposita est Mosaicæ legis seueriſsima diráque districtio, vt vel metu pœnæ præsentis non penitus bonum scientiæ naturalis extinguerent, secundum Prophetæ sententiam legem dans in adiutorium, quæ etiam

Gal.3. secundum Apostolum pędagogus velut paruulis data fuisse describitur, erudiens scilicet eos atque custodiens, ne ab illa disciplina in qua naturaliter fuerant instituti, quadam oblìuione discederent. Nam quia sit homini omnis scientia legis ab initio creationis infusa, hìc manifestè probatur, quòd mandata legis absque literæ le-

Gen.4. ctione ante legem, immò ante diluuium omnes sanctos obseruasse cognoscimus. Quemadmodum enim scire potuit Abel necdum lege mandante, quòd offerre deo de primitiuis ouium suarum, & de adipe ipsarum ad sacrificium debuisset, nisi per insitam sibi legem naturaliter fuisset edoctus? Quemadmodum Noe quod mundum

Gen.7. Gen.5. vel quod immundum esset animal decreuisset, nondum hæc legali distinguente mandato, nisi scientia naturali fuisset instructus? Vnde Enoch didicit ambulare cum deo, nullam legis illuminationem ab aliquo consequutus? Vbi Sem & Iapheth legerant, Turpitudinem patris tui non reuelabis, vt incedentes retrorsum, patris

Leuit.18. Gen.9. Gen.14. Gen.24. Gen.19. verenda velarent? Vnde monitus Abraham deuictis hostibus nihil accipere de eorum spoliis acquieſcit, ne retributionem laboris sui consequeretur, vel decimas sacerdoti Melchisedech quæ Mosaica lege præcipiuntur exoluit? Vnde ipse Abraham, vnde Loth transeuntibus ac peregrinis, humanitatis iura, & ablutionem pedum, necdum euangelico coruscante mandato suppliciter obtulerunt? Vnde Iob tantam deuotionem fidei, tantam castimoniæ puritatem, tantam humilitatis, mansuetudinis, misericordiæ, humanitatis scientiam consequutus est, quantam nunc ne ab illis quidem qui euangelia memoriter tenent videmus impleri? Quem sanctorum le-

Deut.6. gimus ante legem vllum legis violasse mandatum? Quis illorum non custodiuit, Audi Israël, dominus deus tuus dominus vnus est? Quis non impleuit illorum, Non facies tibi sculptile, neque vllam similitudinem eorum quæ in cælo sunt, siue quæ in terra, vel eorum quæ sunt in aquis sub terra? Quis eorum non obseruauit, Honora patrem tuum & matrem tuam, vel illa quæ in decalogo subsequuntur, Non occides, Non adulterabis, Non facies furtum, Non falsum testimonium dices, Non concupisces vxorem proximi tui, aliáque his multò maiora quibus non solùm legis, sed etiam Euangelij præuenere mandata? Ita ergo intelligimus ab initio deum omnia creasse perfecta, nec fuisse quod ordinationi eius principali, velut improuidæ & imperfectæ necesse esset superinduci, vel quod ei addi post hæc oporteret, si in illo statu ac dispositione qua ab ipso creata sunt, vniuersa mansissent. Et idcirco in eos qui ante legem immò ante diluuium peccauerunt, iusto iudicio deum animaduertisse probabimus, quia transgressi naturalem legem sine vlla meruerunt excusatione puniri. Nec in illorum incidemus blasphemiam calumniámque, qui ignorantes hanc rationem, derogant deo veteris Testamenti, ac detrahentes nostræ fidei subsannantésque dicunt, Quid ergo placuit deo nostro, vt post tot annorum milia legem voluerit promulgare, tanta secula passus hominem sine lege transire? Quòd si postea melius aliquid adinuenit, apparet eum in primordio mundi inferiora vel deteriora sapuisse, & post hæc velut experimentis edoctum cœpisse rectiora prospicere, ac principales ordinationes suas in melius emẽdare. Quod immensæ præscięti æ dei penitùs cõuenire non poterit, nec sine ingenti blasphemia hæc de ipsa hæretica insania proferentur, dicente Ecclesiaste, Cognoui quoniam omnia quæ fecit deus ab initio, ipsa erunt in æternum. Super illa nõ est quod addatur, & ab illis non est quod auferatur. Et idcirco iustis non est lex posita, iniustis autem & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis. Illi nanque habẽtes naturalis illius atque insitæ legis sanam atque integram disciplinam, nequaquam lege hac extrinsecus adhibita literis descripta, quæque in adiutoriũ illi naturali data est indigebant. Ex quibus apertissima ratione colligitur, nec legem istã perscriptã literis ab initio dari debuisse, erat enim

A enim hoc superfluum fieri, stante adhuc naturali lege, & integra permanente, nec euangelicam perfectionẽ tradi ante legis potuisse custodiam. Non enim poterant audire, Qui te percusserit in dextera maxilla tua, præbe illi & *Matth 5.* alterã: qui cõtenti non erãt talionis equalitate iniurias proprias vlcisci, sed lætales calces ac telorum vulnera pro alapa leuissima rependebant, & pro minimo dẽte percutientiũ animas expetebant. Sed nec dici poterat illis, Dili- *Ibidem.* gite inimicos vestros, in quibus magnus fructus & vtilitas ducebatur, vt amicos suos diligerẽt, declinarẽt verò inimicos, & solo ab eis odio desinerent, nec opprimere illos, & interficere festinarent. HIERONYMVS IN *Cap.24.* ESAIAM. Audiant igitur Iudæi qui se solos legẽ accepisse domini gloriantur, quòd vniuersæ primùm gẽtes, totúsque orbis naturalem acceperit legem, & idcirco postea lex data sit per Moysen, quia prima lex dissipata est, *Rom.2.* de qua Apostolus loquitur, Cũ enim gentes quæ non habent legẽ, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, isti legem nõ habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostẽdunt opus legis scriptũ in cordibus suis. AVGVSTINVS IN PSAL-

B MVM QVINQVAGESIMVM SEPTIMVM. Cũ manu formatoris nostri, in ipsis cordibus nostris veri- *Matth.7.* tas scripserit, Quod tibi non vis fieri, ne facias alteri, hoc & antequam lex daretur, nemo ignorare permissus est, vt esset vnde iudicaretur, & quibus lex nõ esset data. Sed ne sibi homines aliquid defuisse quererentur, scriptũ est & in tabulis, quod in cordibus nõ legebant. Non enim & scriptum non habebant, sed legere nolebãt. Oppositum est oculis eorũ quod in cõscientia videre cogerentur, & quasi forinsecus admota voce dei, ad interiora sua homo *Sap.1.* cõpulsus est, dicente scriptura, In cogitationibus enim impij interrogatio erit. Vbi interrogatio, ibi lex. Sed quia homines appetentes ea quæ foris sunt, etiam à seipsis exules facti sunt, data est etiam conscripta lex, non quia in cordibus scripta nõ erat, sed quia tu fugitiuus eras cordis tui, ab illo qui vbique est comprehẽderis, & ad teipsum intro reuocaris. Propterea scripta lex quid clamat eis qui defuerũt legẽ scriptam in cordibus suis? Redite præuaricatores ad cor. Quis enim te docuit, nolle accedi ab altero ad vxorem tuam? Quis te docuit nolle tibi furtum fieri? Quis te docuit nolle iniuriam pati, & quicquid aliud vel vniuersaliter vel particulariter dici potest?

C Multa enim sunt, de quibus singulis interrogati homines, clara voce respondeant, nolle se pati. Age, si nõ vis pati ista, nunquid solus es homo? nónne in societatem viuis generis humani? Qui tecum factus est, socius tuus est, & omnes facti ad imaginem dei, nisi terrenis cupiditatibus conterant quod ille formauit. Quod ergo tibi nõ vis fieri, noli alteri facere. Iudicas enim malum esse in eo quòd pati non vis, & hoc te cogit nosse lex intima, in ipso tuo corde cõscripta. Faciebas, & clamabatur inter manus tuas. Quomodo cogeris redire ad cor tuum, cùm hoc pateris inter manus alienas? Furtum bonum est? Non. Interrogo, Adulterium bonum est? Et omnes clamant, Nõ. Homicidium bonum est? Omnes clamant detestari se. Cõcupiscere rem proximi bonum est? Non, vox omnium est. Aut si adhuc non confiteris, accedit qui concupiscat rem tuam, placeat tibi, & respõde quod vis. Omnes ergo de his rebus interrogati, clamant hæc bona non esse. Rursus de beneficiis non solùm de non nocẽdo, verũ etiam de non præstando atque tribuendo. Interrogatur omnis anima esuriens, Famem pateris? Alius habet panem, &

D redundat ei vltra sufficientiam, nouit te egere, non dat, displicet tibi esurienti, displiceat & satiato, cùm alterum esurire cognoueris. Peregrinus tecto indigens venit in patriã tuam, nõ suscipitur, ille tunc clamat inhumanam esse illam ciuitatem, facilè apud Barbaros sibi esse potuisse refugium: sentit iniquitatem, quia patitur, tu fortè nõ sentis. Sed oportet vt & te cogites peregrinum, & videas quomodo tibi possit displicere qui tibi non præstiterit, quod tu in patria tua nõ vis peregrino præstare. Interrogo oẽs vera sunt hæc? Vera. Iusta sunt hæc? iusta. IDEM

IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Quid est paruulus, nisi humilis & infir- *Cõcione 27.* mus? Noli ergo superbire, noli de tua quæ nulla est virtute præsumere, & intelliges quare sit à bono deo bona lex data, quæ tamen viuificare non posset. Ad hoc enim data est, vt te de magno paruulum faceret, vt te ad faciendam legem vires de tuo nõ habere mõstraret, ac sic inops, indigus & egenus ad gratiam confugeres & clamares,

Psal.6. Miserere mei domine, quoniam infirmus sum. Hoc ergo scrutando intellexit hic paruulus, quod minimus Apostolorum Paulus, id est, paruulus ostendit, ideo datam legem, quæ viuificare non posset, quia conclusit scriptura omnia sub peccato, vt promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ita domine, ita fac misericors domine,

E impera quod non possit impleri, immò impera quod non nisi per tuam gratiam possit impleri, vt cum homines per suas vires id adimplere nequiuerint, omne os obstruatur, & nemo sibi magnus videatur. Sint omnes paruuli, & reus fiat omnis mũdus tibi, quia nõ iustificabitur ex lege omnis caro coram te deo, per legem enim cognitio peccati. Nunc autem sine lege iustitia tua manifestata est, testimonium habens à lege & Prophetis. Hæc sunt mirabilia testimonia tua, quæ scrutata est anima paruuli huius, & ideo inuenit, quia humiliatus est, & paruulus factus est. Quis enim facit mandata tua sicut facienda sunt, id est, ex fide quæ per dilectionẽ dei operatur, nisi eius in corde per spiritum sanctum ipsa dilectio diffundatur? Hoc etiã iste paruulus cõfitetur. IDEM DE POE-

NITENTIAE MEDICINA. Etenim benedictionem dabit qui & legem dedit. Ad hoc enim lex data est, vt superbo infirmitatem suam notam faceret, infirmo pœnitentiam suaderet. Ad hoc enim lex data est, vt vul- *Rom.7.* nera ostenderet peccatorum, quæ gratiæ benedictione sanaret. Ad hoc enim lex data est, vt diceremus in cõualle

F plorationis, Video aliam legẽ in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captiuantem me in lege peccati, quæ est in membris meis. Et cum ipso ploratu clamaremus, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et succurret nobis exaudiente deo qui erigit elisos, & soluit cõpeditos, illuminat cæcos gratia dei, per Iesum Christum dominum nostrum. THOMAS IN OPVSCVLIS. Considerandum autem quòd *Opus.8. de decem præceptis.* quadruplex lex inuenitur. Prima dicitur lex naturæ, Et hæc nihil aliud est nisi lumen intellectus insitum nobis à deo, per quod cognoscimus quid agendum, & quid vitãdum. Hoc lumen & hanc legem dedit deus homini in creatione. Sed multi credunt excusari per ignorantiam, si hanc legẽ non obseruant. Sed cõtra eos dicit Propheta in Psalmis, Multi dicũt quis ostendit nobis bona, quasi ignorẽt quid sit operandũ. Sed ipse ibidẽ respõdet, Signatum est super nos lumẽ vultus tui domine. Lumen scilicet intellectus, per quod nota sunt nobis agenda. Nullus enim ignorat, quod illud quod nollet sibi fieri, nõ faciat alteri, & cętera talia. Sed licet deus in creatione dederit homini hanc legẽ, scilicet naturæ, diabolus tamẽ in homine superseminauit aliã legẽ, scilicet cõcupiscẽtiæ. Quousq; enim in primo homine anima fuit subdita deo seruãdo diuina præcepta, etiã caro fuit subdita in oĩbus ani-

Universidad de Deusto
Biblioteca

mæ vel rationi. Sed postquã diabolus per suggestionẽ traxit hominem ab obseruãtia diuinorum præceptorum, G
ita etiam caro fuit inobediens rationi. Et inde accidit, quòd licet homo velit bonum secundum rationem, tamen ex concupiscentia ad contrarium inclinatur. Et hoc est quod Apostolus dicit Romanorum septimo, Inuenio autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ. Et inde est quòd frequenter lex concupiscentiæ, legem naturæ & ordinem rationis corrumpit. Et ideo subdit Apostolus, captiuantem me in lege peccati, &c. Quia ergo lex naturæ per legem concupiscentiæ destructa erat, oportebat quòd homo reduceretur ad opera virtutis, & retraheretur à viciis, ad quæ necessaria erat lex scripturæ. Sed sciendum, quòd homo retrahitur à malo & inducitur ad bonum ex duobus. Primò, timore. Primum enim propter quod aliquis maximè incipit peccata vitare, est consideratio pœnæ inferni, & extremi iudicij. Et ideo dicitur Ecclesiastici primo, Initium sapientiæ timor domini. Et ibidem, Timor domini expellit peccatum. Licet enim ille qui ex timore non peccat, non sit iustus, inde tamen incipit iustificatio. Hoc ergo modo retrahitur homo à malo, & inducitur ad bonum H
per legem Moysi, quam quidam irritantes morte puniebantur, Hebræorum decimo, Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel tribus testibus moritur. Sed quia modus iste est insufficiens, & lex quæ data erat per Moysen, hoc modo, scilicet per timorem retrahebat à malo, insufficiens fuit. Licet enim coërcuerit manum, non coërcebat animum, ideo est alius modus retrahendi à malo, & inducendi ad bonum, modus scilicet amoris. Et hoc modo fuit data lex Christi, scilicet lex Euangelica, quæ est lex amoris. Sed considerandum, quòd inter legem timoris & legẽ amoris, triplex differẽtia inuenitur. Et primò, quia lex timoris facit suos obseruatores seruos, lex verò amoris facit liberos. Qui enim operatur solùm ex timore, operatur per modũ serui: Qui verò ex amore, per modum liberi vel filij. Vnde Apostolus secũda Corinthiorum tertio, Vbi spiritus domini, ibi libertas, quia scilicet tales ex amore vt filij operãtur. Secunda differẽtia est, quòd obseruantes eam, non obseruãt voluntariè, lex verò amoris voluntariè obseruatur. Alia differentia est, quia prima grauis, secunda leuis. Matthæi vndecimo, Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Apostolus Romanorum octauo, Non accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. BERNARDVS IN I
Ser.28. SERMONIBVS PARVIS. Lex igitur per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Duplex in lege veteri præceptorum genus inuenio. Sunt enim moralia quædam, vt est: Non concupisces, Non adulterabis, Honora patrem tuum, & his similia. Sunt etiam figuratiua & vmbratilia quædam, vt est taurorum immolatio, & sanguis hircorum. Veruntamen carnalis ille populus nec illa implere poterat, nec in his obtinere
Marc.7. salutem. Vnde & saluator in Euangelio, legis præcepta improperat Pharisæis, quòd propter traditiones suas irri-
Ezech.20. ta facerent dei mandata, ipsa sine dubio, in quibus esset ędificatio morum. Nam de cęteris ipse loquitur per Pro-
Psal.68. phetam, Dedi eis præcepta non bona, ipsa planè in quibus esset vmbra futurorum. Quæ enim consequentia ra-
Psal.17. tionis, vt homine peccante aries mulctaretur, & diceret cum Propheta, Quæ non rapui, tunc exoluebam. Meritò sanè non bona præcepta populus non bonus accepit, dicente Propheta, Cum sancto sanctus eris, & cum peruerso peruerteris. Nouerat enim Iudæorum corda carnalia, vnde & carnalia eis tradidit sacramenta, quæ non pos- K
sent iuxta conscientiam perfectum facere seruientem in iustitiis carnis. Venit proinde plenus gratia & veritate Christus dominus noster, vt ex hoc iam moralia quidem impleãtur per gratiam, quæ verò vmbratilia & mystica fuerant, reuelata veritate, deinceps non ad literam obseruentur, sed secundum spiritum spiritaliter intelligãtur. Propterea iam non aries vel taurus homine peccante mactatur, sed viua corporis hostia, rationale & acceptabile sacrificium in ieiuniis & laboribus, veniam meretur pariter & gratiam. CAIETANVS. Locutúsque est deus, &c. Non scribitur in litera modus quo loquutus est deus, nec quibus locutus est, sed quæ locutus est, videlicet ista subiuncta verba, non quædam, sed omnia. Nam dicendo cunctos sermones hos, manifestat, quòd omnia decem præcepta quæ vnico contextu immediatè subiunguntur, promulgauit deus per seipsum. Et nomi-
natur in Hebræo deus loquens, Elohim, quod est nomen officij, videlicet iudicis, quia legislatoris officium exercebat. Verùm in hoc eodem capitulo scribitur quibus locutus est, & vbi manebat loquens, cùm diuina voce dicitur, Vos vidistis quòd locutus sum vobiscum è cœlis. Ex illa ergo litera iuncta præcedentibus habetur, quòd ex L
illa nube quæ in aëre supra cacumen montis erat, formabatur vox similis voci humanæ, perueniens ad aures singulorum. Nec oportet hîc fingere inæstimabilem vocis magnitudinem, quoniam vno & eodem diuino miraculo quo formabatur vox illa humana, de articulata, & cætera, fiebat etiam, vt proportionata esset tam propinquis quàm distantibus auditoribus, & quòd ab omnibus intelligerentur verba vocis illius, quod Deuteronomij quarto & quinto capitulo explanatur. AVCTOR CATENAE. Locutúsque est deus cunctos sermones hos. Hæc (inquit) ille creator omnium mandauit, hæc sciri & seruari iussit ab omnibus. Ab his nemo hominum vspiam gentium eximitur, nemo denique quacunque ignorantia excusatur, cùm scripta sint digito dei in humana pectora, iam tamen vsu & malitia scilicet veluti obliterata, renouantur & scribuntur in lapides (de quo
Hom.8. postea) in perpetuam rei memoriam. *Ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis.* ORIGENES. Hic sermo nondum sermo mandati est, sed quis sit, qui mãdat ostendit. CAIETANVS. Initium diuinæ legis est, tum auctoritas legislatoris, tum cõfirmatio cultus religiosi iam inchoati in populo Israël. M
Quemadmodum enim princeps notus quidem beneficiis & obseruantia, ignotus autem facie, quando præsens daturus est leges, à propria auctoritate incipit (dicendo, ego ille princeps quem colitis, qui olim contuli vobis talia) ita deus daturus leges, incipit à manifestatione suiipsius. Tum quoad excellentiam naturæ dicendo, Ego dominus, est enim nomen domini tetragrammaton, nomen essentiæ diuinæ omnino incommunicabile. Tum quoad officium, dicitur enim Hebraicè, Elohe tuus, est enim nomen iudicis gubernantis in iudicio & iustitia. Tum à cultu iam sibi exhibito ab eis vt deo, dicendo tuus. Dicebatur enim deus Israëlis, cuius cultus latriæ exhibebatur ab Israël: & deus Aegypti, cui cultus latriæ exhibebatur ab Aegypto: & deus Syriæ, cui cultus latriæ exhibebatur à Syria, & sic de aliis. Qui eduxi te de manu Aegypti, &c. Manifestat quoque se benefactorem, commemorando beneficium nuperrimè eis collatum, beneficium (inquam) libertatis, quod ex seruis Aegypti, reddidit liberos, educendo eos inde. Hæc enim verba proposita sunt à deo, tum ad manifestandum auctoritatem legislatoris

A gislatoris, tum ad confirmandum Israëlitas in cultu ipsius. Magnam siquidem vim ad firmandos animos colentium deum præstat, præsentia oblata ipsius dei colloquentis cum ipsis è cœlis, vnde & postea hanc vim repetit ipse deus, dicendo, Vos vidistis quòd è cœlo locutus sum vobiscũ. Et in hoc quia præsupponitur (vtpote inchoatus) cultus dei, præcipitur non ipse cultus dei, sed perseuerãtia in cultu, huc enim tendunt principaliter hæc verba. Si autem quæris quo pacto summus deus asserat se loqui illis, cum locutio ista fieret per Angelum, in promptu est responsio, quia ipse deus loquebatur in Angelo ad populum, non vt rex loquitur per legatum aut per Interpretem, sed vt præsens intus in Angelo, & formans verba huius sermonis magis quàm Angelus. Et hoc est plus quàm Angelum, agere personam dei in hoc sermone, quia hoc secundum possumus etiam nos, Nam legatus potest loqui in persona principis sui, sed primũ inter homines est impossibile. AVCTOR CATENAE. Ego
B loco vbi seruiebas. Summum nostrum institutum vult esse dominus noster, vt deum ipsum, deum nostrum habeamus, metuamus, colamus, amemus. Hoc caput est veræ religionis, Deum vt metuamus, quem si habuerimus, nihil opus erit legibus multis. Primum nomen quod hîc ponitur, ab essendo, alterum à fortitudine sumitur. Est enim deus noster subsistentia & fortitudo omnium rerum, fons impenetrabilis omnis bonitatis & donorum. Seipsum ergo inserit in primis miseris mortalibus, antequam vanos eis deos interdicat, vt non sit opus procul quærere eum qui tam familiariter inter vos & in terra versatur, sed totum nobis fruendum proponit, & vltrò offert, etiam rebellibus Israëlitis, totiésque peccantibus in se. Non solùm autẽ, sed talem nominat, sed & exhibet

Universidad de Deusto
Biblioteca

diligentiorem executionem esse in iis quæ subiecta sunt. Quò enim pertinet, Non facies tibi Idolum, neque vl- G
lum simulachrum, quæcunque in cœlo sunt sursum, & quæcunque in terra deorsum, & quæcunque in aqua sub terra, non adorabis ea, neque seruies illis, nisi ad id quod dictum est, Non erunt tibi dij alij præter me? ORIGENES. Incipiamus ergo à primo mandato. Sed & ego auxilio indigeo ipsius qui hæc præcepit dei, ad dicẽdum, & vos purgatioribus egetis auribus ad audiendum. Si quis ergo vestrum habet aures audiendi, audiat quomodo dictum est, Non erunt dij alij tibi præter me. Si dixisset, non sint dij præter me, absolutior sermo videretur. Nunc autem quia dicit, Non erunt tibi dij alieni præter me, nõ negauit quia sint, sed ne illi sint, cui hæc præcepta dantur, inhibuit. Hinc puto & Apostolum Paulum sumpsisse illud quod ad Corinthios scripsit, dicens, Siquidẽ sunt qui dicuntur dij multi, & domini multi. Nobis tamen vnus deus pater, ex quo omnia, & nos per ipsum, & vnus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum. Sed in multis aliis inuenies scripturæ locis deos nominari, sicut & alibi dicit, Quoniam deus summus, terribilis, & rex magnus super omnes deos. Et, H
Deus deorum dominus locutus est. Et, In medio autem deos discernit. De dominis idem Apostolus dicit, Siue throni, siue dominationes, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt. Dominationes autem nihil aliud sunt, quàm ordo quidam & multitudo dominorum. In quo (vt mihi videtur) sensum legis lucidiorem fecit Apostolus Paulus. Tale enim est quod dicit, Licet sint multi domini, qui aliis gentibus dominentur, & dij multi, qui ab aliis colantur, sed nobis vnus deus, & vnus dominus. Quid autem causæ sit in diis multis, vel dominis multis, si intentè & patienter auditis, ipsa nos scriptura poterit edocere. Ait enim idem Moyses in Deuteronomij cantico, Cùm diuideret (inquit) excelsus gentes, & dispergeret filios Adæ, statuit terminos gentium secũdum numerum angelorum dei, Et facta est portio domini populus eius Iacob, funiculus hæreditatis eius Israël. Angelos igitur quibus regendas gentes commisit excelsus, vel deos appellari, vel dominos constat: Deos, quasi à deo datos: & dominos, quasi à domino sortiti sint potestatem. Vnde & dominus dicebat ad Angelos qui nõ seruauerunt suum principatum, Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes: vos autem vt homines moriemini, & sicut I
vnus de principibus cadetis, imitantes scilicet diabolum, qui princeps omnium factus est ad ruinam. Vnde constat, quòd execrabiles illos fecit præuaricatio, non natura. Tibi ergo ô populus Israël, qui pars dei es, qui funiculus hæreditatis eius effectus es, non erunt tibi (inquit) alij dij præter me. Quia verè deus, vnus est deus, & verè dominus, vnus est dominus. Cæteris verò qui ab ipso creati sunt, contulit nomen istud, non natura, sed gratia. Verùm ne existimes hæc tantùm ad illum dici Israël, qui secundum carnem natus est, multò magis hæc ad te dicũtur, qui Israël effectus es, mente deum videndo, & circumcisus es corde, non carne. Nam & si in carne gentes sumus, in spiritu Israël sumus, propter eum qui dixit, Pete à me, & dabo tibi gẽtes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Et propter eum qui iterum dixit, Pater omnia mea tua sunt, & tua mea sunt, & glorificatus sum in eis, si tamen ita agas, vt dignus sis pars esse dei, & in funiculo hæreditatis eius metiri. Alioqui si indignè agas, exemplo sint tibi illi, qui ad hoc vocati fuerant vt essent pars dei, & peccatis suis hoc meruerunt, vt dispergerentur per omnes gentes. Et qui priùs educti fuerant de domo seruitutis, nunc rursum (quia qui peccat K
seruus est peccati) non iam Aegyptiis solis, sed omnibus gentibus seruiunt. Ergo dicitur & tibi, qui per Iesum Christum existi de Aegypto, & de domo seruitutis eductus es, Nõ erũt tibi dij alij præter me. CYPRIANVS
Cap.2. DE EXHORTATIONE MARTYRII. Quòd deus solus colendus sit, ostenditur in Deuteronomio,
Deut.32. Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Item in Exodo, Non erunt tibi dij alij absque me. Item illic,
Deut.6. Videte quia ego sum, & non est deus præter me. Ego interimam & viuere faciam, percutiam & ego sanabo, & nõ
Apoc.14. est qui eripiat de manibus meis. Item in Apocalypsi, Et vidi alium Angelum volantem in medio cœli, habentem Euangelium æternum, vt annunciaret super terram, & super omnes nationes, & tribus, & linguas, & dicentem voce magna, Metuite potiùs deum, & date illi claritatem, quoniam venit hora iudicij eius, & adorate eum qui fecit cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt. Sic & dominus in Euangelio commemorationem fa-
Matth.22. cit primi & secundi præcepti, dicens, Audi Israël, dominus deus tuus, dominus vnus est, Et diliges dominum deum tuum de toto corde tuo, & de tota anima tua, & de tota virtute tua. Hoc primũ, & secundum simile huic, L
Ioan.17. Diliges proximum tuum tanquam te. In his duobus mandatis tota lex pendet & Prophetæ. Et iterum, Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum verum deum, & quem misisti Iesum Christum. IDEM CONTRA DEMETRIANVM. Quòd crebriùs bella continuant, quòd sterilitas & fames sollicitudinem cumulant, quòd sæuientibus morbis valetudo frangitur, quòd humanum genus luis populatione vastatur, & hoc scias esse prædictum, in nouissimis temporibus multiplicari mala, & aduersa variari, & appropinquante iam iudicij die, magis ac magis in plagas generis humani censuram dei indignantis accendi. Non enim sicut tua falsa querimonia & imperitia veritatis ignara iactat & clamitat, ista accidunt, quòd dij vestri à nobis non colantur, sed quòd à vobis non colatur deus. Nam cùm ipse sit mundi dominus, cognitor & rector, & cũcta arbitrio eius & nutu gerantur, nec quicquam fieri possit, nisi quod aut fecerit, aut fieri ipse permiserit, vtique quando ea fiunt quæ iram dei indignantis ostendunt, non propter nos fiunt à quibus deus colitur, sed delictis & meritis vestris irrogantur, à quibus deus omnino nec quæritur, nec timetur, nec relictis vanis superstitionibus religio vera co- M
gnoscitur, vt qui deus vnus est, omnibus vnus, colatur ab omnibus, & rogetur. Ipsum denique audi loquentem,
Luc.4. ipsum voce diuina instruentem nos pariter ac monentem, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies.
Hier.7. Et iterum, Non erunt tibi dij alieni absque me. Et iterum, Nolite ambulare post deos alienos, vt seruiatis eis, &
Aggæ.1. ne adoraueritis eos, & ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos vos. Propheta item spiritu sancto plenus, contestatur & denunciat iram dei, dicens: Hæc dicit dominus omnipotens, eo quòd domus mea deserta est, vos autem sectamini vnusquisque in domum suam, propterea abstinebit cœlum à rore, & terra subtrahet procreationes suas, & inducam gladium super terram, & super frumentum, & super vinum, & super
Amos.4. oleũ, & super homines, & super pecora, & super omnes labores manuum vestrarum. Item Propheta alius repetit & dicit, Et pluam super vnam ciuitatem, & super aliam non pluam. Pars vna compluetur, & pars super quam non pluero, arefiet. Et congregabuntur duæ & tres ciuitates in vnam ciuitatem potandæ aquæ causa, nec satiabuntur

A bũtur, & nõ cõuertimini ad me, dicit dominus. Indignatur ecce dominus & irascitur, & quod ad deũ nõ cõuertamini comminatur, & tu miraris aut quereris in hac obstinatione & contemptu vestro, si rara desuper pluuia descendat, si terra situ puluueris squaleat, si vix ieiunas & pallidas herbas sterilis gleba producat, si vineã debilitet grãdo cadẽs, si oleã detruncet turbo subuertens, si fontẽ siccitas statuat, aërẽ pestilẽs aura corrũpat, homines morbida valetudo cõsumat, cũ omnia ista peccatis prouocãtibus veniant, & plus exacerbetur deus quando nihil talia & tanta proficiant? Fieri enim ista vel ad disciplinam contumacium, vel pœnam malorum, declarat in scripturis sanctis idem deus, dicens, Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non exceperunt. Et Propheta de- *Hier.2.*
uotus ac dicatus deo, ad hæc eadem respondet & dicit, Verberasti eos, nec doluerunt, flagellasti eos, nec volue- *Hier.5.*
runt credere, nec accipere disciplinam. Ecce irrogãtur diuinitùs plagæ, & nullus dei metus est. Ecce verbera desuper & flagella non desunt, & trepidatio nulla, nulla formido est. Quid si non intercederet rebus humanis vel
B ista censura, quãtò adhuc maior in omnibus esset audacia facinorum impunitate secura? Quereris quòd minus nunc tibi vberes fontes, & auræ salubres, & frequens pluuia, & fertilis terra obsequium præbeant, quòd non ita vtilitatibus tuis & voluptatibus elementa deseruiant. Tu enim deo seruis, per quem tibi cuncta deseruiunt? Tu famularis illi, cuius nutu tibi vniuersa famulantur? Ipse de seruo tuo exigis seruitium, & homo hominem pare- re tibi & obedire compellis, & cùm sit vobis eadem sors nascendi, conditio vna moriendi, corporum materia consimilis, animarum ratio communis, æquali iure & pari lege vel veniatur in hunc mundum, vel de hoc mũdo postmodum recedatur, tamen nisi pro arbitrio tuo tibi seruiatur, nisi ad voluntatis imperium pareatur, imperiosus & nimius seruitutis exactor, flagellis verberas, fame, siti, nuditate, frequenter ferro & carcere affligis & crucias, & non agnoscis dominum deum tuum, cùm sic exerceas ipse dominatum? Meritò ergo incursantibus plagis non desunt dei flagella nec verbera, quæ cùm nihil istic promoueant, nec ad dominum singulos tãtò eladium terrore conuertant, manet postmodum carcer æternus, & iugis flamma, & pœna perpetua, nec audietur
C illic rogantium gemitus, quia nec hic dei indignantis terror auditus est, qui per Prophetam clamat & dicit, Au- *Osee.4.*
dite sermonẽ domini filij Israël, quia iudicium domini est aduersum incolas terræ, eo quòd neque misericordia, neque veritas, neque agnitio dei est super terram, sed execratio & mendacium, & cædes, & furtum, & adulterium diffusum est super terram, sanguinem sanguini supermiscent. Idcirco terra lugebit cum vniuersis incolis suis, cum bestiis agri, cum serpentibus terræ, cum volucribus & volatilibus cœli, & deficient pisces maris, vt nemo iudicet, & nemo reuincat. Indignari se deus dicit & irasci, eo quòd agnitio dei non sit in terris, & deus non agnoscitur nec timetur. Delicta mendaciorum & libidinum, fraudum, crudelitatis, blasphemiarum, impietatis & furoris deus increpat & incusat, & ad innocentiam nemo conuertitur. Fiunt ecce quæ verbis dei ante prædicta sunt, nec quisquam fide præsentium, vt in futurum consulat, admonetur. Inter ipsa aduersa, quibus vix coartata & conclusa anima respirat, vacat malos esse, & in periculis tantis non de se magis, sed de altero iudi-
D care. Indignamini indignari deum, quasi aliquid boni male viuendo mereamini, quasi non omnia ista quæ accidunt, minora adhuc sint & leuiora peccatis vestris. Qui alios iudicas, aliquando esto & tibi iudex, conscientiæ tuæ latebras intuere, imò (quia nullus iam delinquẽdi vel pudor est, & sic peccatur quasi magis pro ipsis peccatis placeatur) qui perspicuus & nudus videris à cunctis, & ipse te respice. Aut enim superbia inflatus es, aut auaritia rapax, aut iracundia sæuus, aut alea prodigus, aut vinolentia temulẽtus, aut liuore inuidus, aut libidine incestus, aut crudelitate violentus, & miraris in pœnas generis humani iram dei crescere, cũ crescat quotidie quod puniatur? AVGVSTINVS IN LIBRO CONTRA ADIMANTVM MANICHAEI DISCI-
PVLVM. Istud cum calumniãtur Manichæi satis ostenditur placere sibi adorare multos deos. Nec mirum, *Cap.11.*
quandoquidem in secta sua numerosissimam deorum familam commemorant atque commendant, quippe qui etiam ad ista visibilia venerũt, quæ pro istius veritatis luce venerantur & adorant, & ideo displicet eis quod scriptum est in Exodo, Ne adoraueritis deos alienos. Addunt etiam illud propter hoc dictum esse, Deus vester zelans appellatur, zelans enim zelauit, vt tanquam deum zelantem non amemus, cuius zelo deos alienos adorare
E non timemur. Et ideo dicunt ista Euangelio esse contraria, quoniam dominus dicit, Pater iuste mundus te non *Ioan.17.*
cognouit, quasi non sit dicẽdus deus iustus, nisi nos deos alienos adorare permittat. Iustum enim deum, & zelãtem deum tanquã contraria sibi esse dissertant, & decipiunt miseros, non intelligẽtes totam spem salutis nostræ esse zelũ dei. Hoc enim nomine illa eius significatur prouidentia, qua nullam à se animã fornicari impunè per- *Psal 72.*
mittit, sicut Propheta dicit, Perdes omnes qui fornicãtur abs te. Sicut enim ea quæ dicitur ira dei, non perturbatio mentis est, sed potentia vindicandi, sic zelum dei non cruciatũ animi quo maritus aduersus vxorẽ, vel vxor aduersus maritum torqueri solent, sed tranquilissimam syncerissimámque iustitiam qua nulla anima beata esse sinitur, falsis opinionibus, prauisque cupiditatibus corrupta, & quodammodo grauidata. Illi enim hæc verba exhorrescunt, qui nondum viderunt ineffabili maiestati nulla verba congruere. Sic enim ab istiusmodi verbis tẽperandum putant, quasi aliquid dignum deo putant, cùm ista non dicunt. Sanctus enim spiritus hoc ipsum hominibus intelligentibus insinuans, quàm sunt ineffabilia summa diuina, his etiã verbis vti voluit, quæ apud ho-
F mines in vitio poni solent, vt inde admonerẽtur etiam illa, quæ cum aliqua dignitate dei se putant homines dicere, indigna esse illius maiestate, cui honorificum potiùs silentiũ, quàm vlla vox humana cõpeteret. Quæro zelũ hominis, & inuenio perturbationẽ cruciantem cor. Tamen cũ quæro causam, nil aliud inuenio, nisi quòd nõ patitur coniugis adulteriũ. Maximè enim & propriè inter coniugia zelotypia dici solet. Itaq; si maritus esset per seipsum beatus, & omnipotens & iustus, sine vllo cruciatu, & tota facilitate, & nulla iniquitate peccatum coniugis vindicaret. Quam tamen eius actionẽ humano loquendi modo etiam si nõ propriè, trãslatè tamen & rectè zelũ vocarẽ. Quis enim Tullio calumniatus est, qui certè nouerat Latinè loqui, cũ ait Cæsari, Nulla de virtutibus tuis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Et tamen ex eo appellatam misericordiã dicunt, quòd miserum cor faciat dolentis aliena miseria. Nunquid ergo virtus miserũ cor facit? Quid ergo calumniosis Tullius respõderet? nisi misericordiæ nomine clementiam se appellare voluisse? Quoniam rectè solemus loqui, non solùm verba propria, sed etiam vicina vsurpantes. Cuius auctoris mentionem faecre volui, quoniam nõ de re quæstio

hîc

Universidad de Deusto
Biblioteca

hîc, sed de verbo est. Sicut enim nostri auctores, diuinarū scilicet literarū, de rebus maximè cogitauerunt, sic mū- G
danorum auctorum propè omnis cura de verbis est. Sed habeo Euangelium & omnes noui Testamēti libros, in
quibus misericordia dei frequentissimè cōmendatur. Si audent ergo isti miseri, etiam inde faciant quæstionē, &
negent esse misericordē deum, ne miserū cor habere intelligatur. Sicut ergo potest esse in deo misericordia sine
cordis miseria, sic etiam sine tabe atque cruciatu animi zelū dei nō dedignemur accipere, & humani conditionē
sermonis feramus, vt ad diuinū perueniamus silētium. Sed si contraria dicunt esse zelantē deum, & iustū deum,
2. Cor. 11. quid dicturi sunt, cùm & in nouo Testamento inuenio, zelo dei vos zelo, vel adhibitum etiam de veteribus in
Psal. 68. Euāgelio testimonium, Zelus domus tuæ comedit me? Rursus in veteri cùm legunt, Iustus dominus, & iustitias
Psal. 10. dilexit, æquitatē vidit vultus eius, nōne fatebuntur etiā hoc modo imperitis duo testamenta videri posse cōtra-
ria, vt in nouo inueniamus zelum dei, in veteri iustitiam? Bene autē intelligentibus vtrūque in vtroque magna
sancti spiritus vnitate & pace concinere. CYRILLVS LIBRO OCTAVO CONTRA IVLIA- H
NVM. Quòd autē vnum & natura verè deum, visibilium & inuisibilium opificem & dominū confessus fue-
rit Moyses, & nobis reuelauerit, inficias ibit nullus. Induxit enim ipsum manifestè dicētem, Non sint tibi dij alij
præter me. Et iterum, Non facias tibi idolum, neque alicuius similitudinē quod in cœlo sursum, & quod in ter-
ra deorsum, & quod in aquis sub terra. Dicit etiam per vocem Prophetarum, Sic dicetis illis, Dij qui cœlum &
Hier. 10. terram non fecerunt, pereant de terra & sub cœlo isto, insuper & deum præter me nescias, & saluans non est præ-
Psal. 95. ter me. Psallit autem & diuinus Dauid, Omnes dij gentium dæmonia, Dominus autē cœlos fecit. Sequentes igi-
tur ea quæ per Moysen prædicta, & per Prophetas annunciata sunt, vnum quidem natura, & verum deum esse
confitemur, scimus autem cum hoc, & indubitatò credimus, quòd omnes dij gentium dæmonia. Vbi ergo dissi-
demus à sanctis? vel quomodo illorum obluctamur sententiis, quasi alia quædam sentiamus, vel dicamus? ve-
niat, ostendat. Non enim vt inanes nostros reiiciet sermones, grauis ille disputator & veritatis reprehensor. Mi-
ror autem, quòd, quanuis non semel, sed sæpissimè scire se fateatur, & optimum Moysen etiam confiteri, vnum I
deum, & alium præter illum, omnino nullum, nominare Angelos dominos, & deos multos, nescio quomodo
dicere audeat: Eximium autem præ aliis: Primum, sed præsse aliis non sufficit soldm vt tollantur alij: sed si so-
lus sit, & secundum naturam dicatur ipse, tunc & nullus erit cum ipso deus verè. Quare igitur corrumpit Moy-
Deut. 6. sis verba? Quanuis manifestè dicat, Audi Israël, dominus deus tuus vnus est: Non enim eximium præter alios
vnum, & super omnes deos voluit sentire ac dicere, qui incomparabilibus excellentiis magis exaltatus sit, etiam
vltra omne quod factum, etiam per se existentem & ingenitum solum credidit. Et quomodo vel vnde dubita-
tur, quòd cùm sit vnus & solus dominus & deus, etiam si dicantur quidam dij & domini, nudáque appellatione
honorentur, alterius ab ipso existentes naturæ, compositæ scilicet, quæ aliquando non erat, productæ autem ab
illo. Vnde & nobis quidem appellationem, vniuersorum dominus dedit. Ego (inquit) dixi, dij estis, & filij excel-
Psal. 81. si omnes. Nūquid igitur qui honorati sumus, & honorem à benignitate eius accepimus, quòd vocemur dij, pro-
pterea naturæ nostræ mensuram ignorabimus? minimè. Sapientiæ enim nobis est studium, & rationem habe- K
mus. Quod autem licet Moyses dicat vnum deum, patrem scilicet, fateatur omnino cum illo, eum qui ex illo, &
in illo, & proprium illius deum verbum, quod simul existat, & absque tempore consubsistat, & coadorandum fi-
lium, spiritúmque sanctum, vbi de his sermo paulò processerit, iterum ostendemus, quanuis longos cōtra illum
de illis ipsis produxerimus sermones. Non enim sicut ipse dicit, nouum quiddam sectantes finximus, & adieci-
mus sapientissimi Moysi sermonibus, quod absque iudicio placebat, sed potiùs ipsius dicta pro canone & pon-
dere habuimus. THEODORETVS. Qui vnam in Trinitate fatentur substantiam, huic diuinæ vocis præ-
cepto obtemperant, neque enim vlla ratione induci possunt, vt præter illam diuinam naturam, alij tribuant di-
uinitatem. At qui Arrij & Eunomij pestę contaminati sunt, apertissimè hanc legem infringunt, qui filiū, deum
quidem confitentur, at eum conditum asseuerant, & à diuina abiungunt substantia. Nam cùm deus dicat, Non
habebis deos alienos præter me, hi contrà, alterum deum inuexerunt. DAMASCENVS LIBRO PRIMO
Cap. 5. 6. 7 & 8. DE ORTHODOXA FIDE. Atqui vnum deum esse & non multos, ab iis quibus diuina persuaserunt clo- L
Deut. 6. quia, nequaquam ambigi potest. Inquit enim dominus in principio legis positionis, Ego dominus deus tuus, qui
Esai. 44. eduxi te de terra AEgypti, Nō erunt tibi dij alij præter me. Et rursus, Audi Israël, dominus deus tuus, Deus vnus
Esai. 43. est. Et per Esaiam Prophetam, Ego enim (inquit) deus primus, & ego post hæc, & præter me nō est deus. Ante me
Ioan. 17. non est factus alius deus, & post me non erit, & præter me nullus est. Et dominus in sanctis Euangeliis sic ad pa-
trem inquit, Hæc est vita æterna, vt cognoscāt te solum deum verum. Verùm aduersus eos qui diuinæ scriptu-
ræ non credunt, sic disseremus, Deus perfectus est & indeficiens, & secundum bonitatem, sapientiam & virtutē,
sine principio, sine fine, sempiternus incircunscriptus, & (vt simpliciter dicam) secundum omnia perfectus. Si
igitur multos asserimus deos, & in multis differentiam contemplari oportet. Nam si nulla in ipsis differentia, v-
nus potiùs erit, & non multi. Si autem differentia in ipsis, vbi perfectio? Nam siue secūdum bonitatem, siue se-
cundum virtutem, siue sapientiam, siue tempus, siue locum, vnus subeat discrimen, à perfecto decidit, nō itaque
fuerit deus. Sin verò per omnia fuerit identitas, vnum potiùs ostendet, & non multos. Quomodo etiam si mul- M
ti, diuersiq; sint, incircunscripti erunt? Quandoquidem vbicunque fuerit vnus, nequaquam erit alter. Quo pa-
cto etiam & ab huiusmodi multis gubernabitur mundus, & non dissoluetur ac corrumpetur, attenta in his ipsis
gubernantibus pugna? differentia enim contrarietatem inducit. Si enim dixerit quispiam, quia quisque parti
principatur, quid id ipsum est quod ordinat, & hanc illis distributionem effecit? Illud sanè fuerit valentiore iu-
re deus. Vnus ergo perfectus deus est, incircunscriptus, vniuersi factor contentórque & gubernator, superperfe-
ctus, & anteperfectus. Necessitas insuper etiam naturæ est, monadem duitatis esse principium. Ipse ergo vnus
& solus deus, non sine verbo est. Verbum enim habens, non insubsistens habebit, sed neque esse incipiens, neque
esse desinens. Non enim fuit vnquam, vt fuerit deus absque verbo. Semper autem habet suiipsius verbum ex se
genitum non instar nostri subsistentiam non seruans & in aëra fluens, sed intimè subsistens, viuens, absolutum,
non extra ipsum vt separabile euagans, sed in ipso semper immanens: vbi enim erit, si extra ipsum gignitur? Atqui

A qui quoniam naturæ nostræ temporalis est conditio, & facilè dissolubilis, hanc ob causam, & verbum nostrum
subsistentiam non retinet. At verò deus semper existens, & perfectus cùm sit, perfectum & intimè subsistens ha-
bet suum ipsius verbum, & semper existens & viuens, & omnia habens quæcunque genitor habet. Quemad-
modum enim ex mente verbum nostrum prodiens, neque per totum menti idem est, neque prorsus omni-
no diuersum (nam ex ipsa existens, aliud est præter ipsam mentem, se in apertum agens) neque adhuc vsque-
quaque aliud à mente est, sed cùm secundum naturam vnum sint, aliud est subiecto, sic & dei verbum quod est
filius, qua subsistit secundum seipsum, discernitur ab eo à quo subsistentiam habet, qua verò eadem in seipso
ostendit quæ circa deum conspiciuntur, illi secundum substantiam idem est. Sicut enim quod in omnibus
perfectum est, in patre consideratur, æquè & in eo, quod ex ipso aggenitum est, verbo contemplari necesse
est. Oportet autem & verbum ipsum, spiritum habere. Nam & verbum nostrum nequaquam spiritus est expers.
B Verùm in nobis spiritus à nostra substantia comperitur alienus. Aëris enim est attractio, & emissio inspirati
& adspirati, vt corpus consistere queat. Per quem quidem in tempore prolationis vox verbi efficitur, verbi po-
tentiam in seipsa promens. In diuina autem natura simplici & incomposita, spiritum dei esse piè confitendum,
ob idipsum quòd non sit verbum dei deficientius nostro verbo. Non est pium, quippiam alienum spiritum exi-
stimare extra deum profusum, ceu in nobis fit, qui compositæ sumus naturæ. Sed quemadmodum cùm audi-
mus dei verbum, non quippiam non subsistens, neque ex disciplinæ habitu progenitum, neque vocis beneficio
prolatum, neque in aërem diffluens & dissolutum, sed substantialiter subsistens voluntate præditum, & efficax
& omnipotens: simili quoque pacto & nos edocti, spiritum coaeseclam verbi, & manifestantem eius opera-
tionem, non expirationem subsistentia destitutam intelligimus. Sic enim ad humilia diuinæ naturæ ma-
iestas deiceretur, si secundum nostri spiritus similitudinem is, qui in ipso est, spiritus intelligeretur. Sed
virtutem ipsam substantialem, secundum seipsam in propria persona consideratam, ex parte procedentem,
C & in verbo requiescentem, ipsúmque manifestantem, neque separari à deo in quo est, neque à verbo quod
coassequitur, possibile est, neque in quippiam quod minimè subsistat, refundi, sed secundum verbi similitu-
nem secundum hypostasim est, viuit, eligit, per se mouetur, agit, semper bonum vult, ad omne propositum
concurrit, voluntatis habens efficaciam, neque principium habens neque finem. Non enim aliquando patri
verbum deest, neque vnquam verbo spiritus. Sic certè per vnitatem naturæ, multos deos asserens gentilium
aboletur error, at verò per verbi & spiritus receptionem, Iudæorum tollitur dogma, & ex vtraque secta nobis
accedit vtilitas, ex Iudaica quidem opinione, naturæ vnitas, ex gentilitia verò, sola personarum discretio.
Verùm enimuero si aduersetur Iudæus & verbi & spiritus admissioni, illum ex diuina redarguamus scriptura,
& obmutescere cogamus. Nam de verbo inquit Dauid, In æternum domine verbum tuum permanet in cœ- Psal. 118.
lo. Et rursus, Misit verbum suum, & sanauit eos. Atqui prolatum verbum neque mittitur, neque manet in Psal. 120.
æternum. De spiritu verò idem Dauid, Emitte spiritum tuum & creabuntur: Et rursus, Verbo domini cœ- Psal. 103.
D li firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Et Iob, Spiritus diuinus qui fecit me, & spiratio om- Psal. 32.
nipotentis quæ docuit me. Spiritus autem qui mittitur & facit & firmat, & continet, non habitus dissolutio- Iob. 33.
ni obnoxius, quemadmodum neque corporeum melos, quod ab ore dei: sunt enim vtraque deo dignè intel-
ligenda. Credimus ergo in vnum deum viuum, principium sine principio, increatum, ingenitum, omni perni-
cie carentem, immortalem, æternum, infinitum, incircunscriptum, interminatum, infinite potētem, simplicem,
incompositum, incorporeum, indefluum, impassibilem, immutabilem, inalterabilem, inuisibilem, fontem
bonitatis & iustitiæ, lucem intellectualem, inaccessibilem, virtutem nulla mensura cognitam, sola quidem
propria voluntate mensuratam (omnia enim quæcunque vult, potest) omnium creaturarum visibiliūmque &
inuisibilium factricem, omnium conseruatricem, atque saluificam, omnibus prouidentem, dominantem om-
nium atque principiantem, & regnantem infinito & immortali regno, nullum habentem contrarium, im-
plentem omnia, à nullo contentam, quippe quæ magis complectatur vniuersa, & contineat incontaminatē,
E omnibus substantiis supereminentem super omnia, & ab omni substantia exceptam, vt supersubstantialem,
& super entia existentem, superdiuinam, superbonam, superplenam, principia omnia & ordines definien-
tem, omni principio & ordini superlocatam, supersubstantiam, & vitam, & rationem, & intelligentiam, per se
lucem, per se bonitatem, per se vitam, per se substantiam, & non ab alio esse habentem, aut quidquis eorum
quæcunque sunt. Sed ipsa fons est esse iis quæ sunt, & iis quæ viuunt vitæ. Iis quæ participant ratione, ratio-
nis, & omnibus, omnium bonorum causa. Omnia sciens antè, quàm ducantur ad ortum, vna substantia, vna
diuinitas, vna virtus, vna voluntas, vnum principium, vna operatio, vna potestas, vna dominatio, vnum re-
gnum in tribus perfectis personis agnitum, & adoratum vna adoratione, creditúmque & veneratum ob om-
ni rationali creatura, inconfusè vnitum, & indiuisè discretum, quod opinionem superat. Credimus in patrem
& filium & spiritum sanctum, in quibus baptizati sumus. Sic enim dominus Apostolis baptizare præcepit, Ba- Matth. 28.
ptizantes eos, dicens, In nomine patris, & filij, & spiritus sancti. In vnum patrem, omnium principium & cau-
F sam, non ab aliquo genitum, sine causa, solum ingenitum, omnium factorem, vnius quidem solius natura
patrem vnigeniti filij eius, dominíque & dei & saluatoris nostri Iesu Christi, & prælargitorem spiritus omni-
sancti. Et in vnum filium dei vnigenitum dominum nostrum Iesum Christum, ex patre natum ante omnia se-
cula, Lumen de lumine, Deum verum de deo vero, genitum, non factum, consubstantialem patri, per quem om-
nia facta sunt, ante omnia secula. Quæ dicentes, ostendimus quoniam sine tempore & sine initio est eius ge-
neratio. Non enim ex non ente ad esse deductus filius dei, qui est splendor gloriæ, character substantiæ
patris, & viuens sapientia, & virtus, & verbum intimè subsistens, substantialis & perfecta & viua imago inui- Heb. 1.
sibilis patris, sed semper cum patre fuit, & in ipso sempiternè, & sine principio ab ipso genitus. Non enim fuit
aliquando pater, quando non fuit filius, sed simul pater, simul filius ab ipso genitus. Pater enim sine filio
nequaquam vocabitur. Si verò fuit non habens filium, minimè fuit pater: & si postea adeptus est filium, postea
effectus est pater, cùm ante id pater non esset. Atque ita immutatus, de non esse patre, in fieri patrem, quod

omni

Universidad de Deusto
Biblioteca

omni blasphemia grauius. Nam impossibile est, vt ita dixerim, Deum esse destitutum natiuæ fœcunditatis G
partu. Partus autem, cùm ex seipso, id est, ex propria substantia generat. Atqui in filij generatione impium
est dicere, intercipi mediaréque tempus, aut post patrem filij substantiam generari. Ex ipso enim, id est, ex
patris natura, adstruimus filij generationem. Cæterùm si non à principio dederimus filium coexistere ei, ex
quo genitus est, mutationem substantiæ patris inducemus. Nam cùm non esset pater, posterius effectus est pater.
Nam tametsi creatura postea facta est, non tamen ex dei substantia, quippe quæ ex nihilo ad esse, voluntate
eius, atque virtute perducta est. Neque vlla attingit mutatio dei naturam. Et generatio est ex substantia
gignentis proferri quod gignitur, simile secundum substantiam. Sed creatio & factio est extrinsecus, & non
ex substantia creantis & facientis fieri quod creatur & efficitur, & dissimile prorsus secundum substantiam.
In solo igitur impassibili, inalterabili, immutabili, & semper eodem modo se habente deo, & generare, &
creare, impassibile est. Nam cùm suapte natura impassibilis sit, & indefluxæ substantiæ, vt qui simplex & H
omnis exors compositionis, non aptus est substinere, aut passionem, aut defluxionem, neque cùm generat,
neque cùm creat, neque alia cooperatione indiget. Sed generatio quidem sine principio & æterna, naturæ
opus est, & ex substantia eius profecta, ita vt is qui generat, mutationem non subeat vllam, & vt non deus
primus & posterior sit, atque additionem signet. Creatio verò à deo, cùm voluntatis opus sit, non coeter-
na deo est. Quandoquidem suapte natura capax non sit, quod de non esse ad esse deducitur, coeternum il-
li esse qui sine principio, atque aliquid sempiternum esse, quomodo ergo non similiter facit homo atque
deus? Non similiter sanè. Nam homo nihil ex non esse ad esse deducit, sed quodcunque facit, ex materia
(quam præiacere oportet) facit, non volens solùm, sed præcogitans & mente præeffigians quod est facien-
dum, & deinde manibus opus moliens, labore desudans & fatigatione, frequenter autem & alterans, cùm ex-
ercitium minimè procedat vt optabat. Verùm deus volens solùm, ex nihilo ad esse cuncta perduxit. Simili
quoque pacto, neque similiter generat deus & homo. Nam deus cùm intemporalis sit, & sine principio, & im- I
passibilis, indefluxæq; substantiæ, & incorporeus, & solus infinitus, intemporaliter sine principio, impassibi-
liter, & absque vlla defluxione, decisionéque substantiæ generat, & absque commixtione, & neque initium
habet eius incomprehensibilis generatio, neque finem. Sine quidem initio propter immutabilitatem. Inde-
fluxibiliter, propter impassibilitatem & incorporalitatem. Sine commixtione, etiam propter incorruptibilita-
tem, & propter vnum solum deum, nullo indigens altero. Infinitè & incessanter, propter id quod sine prin-
cipio, & intemporalis & infinitus, & semper eodem modo se habens. Quod enim sine principio est, sine fine
est. Quod autem gratia sine fine est, non omnino caret initio, ceu Angeli. Generat ergo deus qui semper est,
suum verbum perfectum, existens sine principio & sine fine, vt non in tempore generet deus, qui tempore su-
periorem habet & naturam & substantiam. Homo autem quod contrario generet modo, dilucidum est, quip-
pe qui generationi subiacet & corruptioni, defluxui & repletioni, corpore circundatus, marem & fœminam
sua natura possidens. Nam hîc indiget masculus fœminæ auxilio. RVPERTVS. Non habebis deos K
alienos coram me, id est, neminem æstimabis deum, præter vnum creatorem cœli & terræ. BERNAR-
DVS LIBRO QVINTO DE CONSIDERATIONE. Multa dicuntur esse in deo, & quidem sa-
nè catholicéque, sed multa vnum. Alioquin si diuersa putemus, non quaternitatem habueris, sed centeni-
tatem. Verbi gratia. Dicimus, magnum, bonum, iustum, & innumera talia, sed nisi omnia vnum in deo,
& cum deo consideres, habebis multiplicem deum. Mihi verò non decst quod cogitem melius eiusmodi deo
tuo. Quæris quid? Mera simplicitas. Vero iudicio, natura simplex multiplici antefertur. Scio quòd ad id
respondere solent. Non multa (inquiunt) sed vnam tantùm diuinitatem quæ omnia illa sunt, deo vt sit con-
ferre asserimus. Asseritis ergo & si non multiplicem, duplicem deum, & non ad merum simplex peruenistis,
neque ad id, quo melius cogitari non potest. Tam non est simplex quod vel vni fuerit obnoxium formæ,
quàm nec virgo vel vni cognita viro. Securus loquor, ne is quidem qui vel duplex est, erit meus. Habeo
enim meliorem. Esto quòd hunc numeroso & multiplici anteponam, sed planè præ simplici sperno. Mens L
deus ipse catholicè est. Tam non habet hoc & illud, quàm non hæc & illa. Est qui est, non quæ est. Purus,
simplex, integer, perfectus, constans sibi, nihil de temporibus, nihil de locis, nihil de rebus trahens in se, ni-
hil ex se deponens in eis, non habens quod ad numerum diuidat, non quæ colligat ad vnum. Vnum quippe
est, sed non vnitum. Non partibus constat, vt corpus: non affectibus distat, vt anima: non formis substat,
vt omne quod factum est. Sed neque formæ, vt istis visum est. Magna laus videlicet deo, vt se ab informi-
tate vindicet, forma vna esse contentum. Hoc est dicere, cætera pluribus, deum non nisi vni debere quod
est. Quid? Cuius beneficio sunt quæ sunt, ipse pro suo esse alterius beneficio inclinabit? Laus ista (vt vulgò di-
citur) blasphemiam valet. An non pluris est nullo indigere, quàm vno? Habe reuerentiam deo, vt quod plu-
ris est, illi tribuas. Si cor tuum vsque huc ascendere potuit, deum tuum infra quomodo collocabit? Ipse sibi
forma, ipse sibi essentia est. In hoc interim gradu suspicio illum, & si aliter potior appareret, illum potius darem.
Nunquid verendum ne cogitatio transuolet illum? Quantuncunque in altum proficiat, vltra est. Infra quod M
homo cogitare possit, altissimum quærere, ridiculum est, statuere, impium. Vltra non citra quærendus est. Asce-
de si adhuc potes ad cor altius, & exaltabitur deus. Non est formatus deus, forma est: Non est affectus deus, affe-
Psal. 63. ctio est: Nō est compositus deus, merum simplex est. Et vt liquidò noueris quid simplex dicam, idem quod vnū.
Tam simplex deus, quàm vnus est. Est autem vnus, & quomodo aliud nihil. Si dici possit vnissimus est. Vnus
est sol, quod non sit alter: vna luna, quod æquè altera non sit. Atque id quidem deus, sed plus. Quid plus? vnus
est etiam sibi. Et hoc vis tibi declarari. Idem est semper, & vno modo, non sic vnus sol, non sic vna luna, cla-
mat vterque non esse se vnum sibi. Ille motibus, illa & defectibus suis. Deus autem non modò vnus sibi, & in
se vnus est. Nihil in se, nisi se habet. Non ex tempore alterationem habet, non in substantia alteritatem. Hinc
de eo Boetius, Hoc verè vnum, in quo nullus est numerus, nullum in eo aliud præter id quod est. Neque enim
subiectum fieri potest, forma enim est. Compara huic vni omne quod vnum dici potest, & vnum non erit.

Trinitas

A Trinitas est tamen deus. Quid ergo? Destruimus quod dictum est de vnitate, quia inducimus trinitatem? non
sed statuimus vnitatem. Dicimus patrem, dicimus filium, dicimus spiritum sanctum, non tamen tres deos,
sed vnum. Quid sibi vult iste (vt sic loquar) absque numero numerus? Si tria quomodo non numerus? Si vnum
vbi numerus? Sed habeo (inquis) quid numerem, & quid non numerem. Substantia vna est, personæ tres sunt.
Quid mirum, quid vel obscurum in hoc? Nihil, si personæ seorsum à substantia cogitentur. Nunc verò cùm
tres illæ personæ illa substantia sint, & illa vna substantia tres illæ personæ, quis numerum neget? Nam verè tres
sunt. Quis numeret tamē? Nam verè vnum sunt. Aut si tu facile explicatu id putas, dicendo tres, dicito quid nu-
merasti? Naturas? vna est. Essentias? vna est. Substantias? vna est. Deitates? vna est. Non hæc, sed personas nu-
mero (inquis) quæ non sint illa vna natura, illa vna essentia, illa vna diuinitas. Catholicus es, minimè hoc da-
bis. Personarum proprietates non aliud quàm personas, ipsásque non aliud quàm vnum deum, vnam diuinam
B substantiam, vnam diuinam naturam, vnam diuinam & summam maiestatem, fides catholica confitetur. Nu-
mera ergo si potes, aut sine substantia personas, quæ ipsa sunt, aut sine personis proprietates, quæ ipsæ sunt. Aut si
diuidere quis conetur vel personas à substantia, vel proprietates à personis, nescio quomodo Trinitatis se pro-
fiteri cultorem possit, qui in tātam rerum numerositatem excesserit. Dicamus itaque tres, sed nō ad præiudicium
vnitatis. Dicamus vnum, sed non ad confusionem trinitatis. Neque enim nomina vacua sunt, nec absque signi-
ficantia cassæ voces. Sabellianum hoc. Quærit quis, quomodo illud quod catholicum esse dicimus, possit esse?
sufficiat ei tenere sic esse. Atque hoc non rationi perspicuum, nec tamē opinioni ambiguum, sed fidei persuasum
sacramētum hoc magnum est, & quidem venerandum non scrutandum. Quomodo pluralitas in vnitate, & hac
vnitate, aut ipsa in pluralitate? scrutari hoc temeritas est, credere pietas est, nosse vita, & vita æterna est. THO- 2.2.q.122.
MAS. Sciendum autem, quòd omnes superstitiones procedunt ex aliquo pacto cum dæmonibus inito, tacito ar.2.ad 3.
vel expresso. Et ideo omnes intelliguntur prohiberi in hoc quod dicitur, Non habebis deos alienos coram me. Vbi supra.
CIDEM IN OPVSCVLIS. Non habebis deos alienos coram me. Ad huius intellectum sciendum est, quòd
antiqui multipliciter hoc præceptum transgrediebantur. Quidam enim colebant dæmonia, Psalmus, Omnes
dij gentium dæmonia. Hoc autem est maximum omnium peccatorum & horribile. Nunc quoque multi trans-
grediuntur hoc præceptum, omnes scilicet, qui diuinationibus & fortilegiis intendunt. Hæc enim secundum
Augustinum fieri non possunt quin aliquod pactum cum diabolo contrahatur, primæ Corinthiorum decimo,
Nolo vos fieri socios dæmoniorum. Et iterum ibidem, Nō potestis mensæ domini participes esse & mensæ dæ-
moniorum. Alij colebant cœlestia corpora, credētes astra esse deos, sapientiæ tertiodecimo, Solem & lunam re-
ctores orbis terrarum deos putauerunt. Et ideo Moyses prohibuit Iudæis, quòd non leuarent oculos, nec adora-
rent solem & lunam & stellas, Deuteronomij quarto, Custodite sollicitè animas vestras, ne fortè eleuatis oculis
ad cœlum, videas solem & lunam & omnia astra cœli, & errore deceptus adores ea & colas, quæ creauit domi-
nus deus tuus in ministerium cunctis gentibus. Idem dicitur Deuteronomij quinto. Cōtra hoc præceptum pec-
D cant Astrologi, qui dicunt hæc esse animarum rectores, cùm tamen propter hominem facta sint, cuius solus
deus rector est. Alij verò colebant inferiora elementa, Sapientiæ tertiodecimo, Aut ignem aut spiritum deos
putauerunt. In quorum errorem inciderunt homines qui inferioribus male vtuntur, nimis ea diligentes, Apo-
stolus Ephesiorum quinto, Aut auarus, quod est Idolorum seruitus. Alij errantes colebant homines, vel aues,
vel alios, vel seipsos, quod quidem contigit ex duobus. Primò ex carnalitate, Sapientiæ quartodecimo, Acerbo
luctu dolens pater, rapti citò sibi filij fecit imaginem, & illum qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tan-
quam deum colere cœpit. Ex hac eadem causa quidam aliquos quos non potuerunt honorare in præsentia, cu-
rauerunt in absentia, honorare faciendo scilicet eorum imagines & colendo, Sapientiæ quartodecimo, Quem
honorare volebant, fecerunt vt illum qui aberat, tanquam præsentem colerent. Tales sunt quicunque diligunt
& venerantur homines plusquam deum, Matthæi decimo, Qui diligit patrem aut matrem plusquam me, non
E est me dignus: Psalmus, Nolite confidere in principibus, nec in filiis hominum, in quibus non est salus. Se-
cundò ex præsumptione. Quidam enim ex præsumptione fecerunt se vocari deos, Ezechielis vigesimo octauo,
Eleuatum est cor tuum & dixisti, deus ego sum. Et hoc faciunt, qui plus suo sensui quàm dei præceptis credunt.
Isti enim se pro diis colunt. Sequentes enim delectationes carnis, corpus suum pro deo colunt, Apostolus Phi-
lippensium tertio, Quorum deus venter est. Ab his ergo cauere oportet. Non habebis ergo deos alienos, &c.
Sicut dictum est, Primum præceptum legis est hoc, quo prohibemur non colere nisi vnum deum. Et ad hoc
etiam inducimur quinque rationibus. Prima sumitur ex dei dignitate, quæ si auferatur, fit deo iniuria, sicut po-
test videri ex consuetudine hominum. Cuilibet enim dignitati debetur reuerentia. Vnde proditor regis est,
qui aufert quod exhibere tenetur. Et hoc quidam deo faciunt, Romanorum primo, Mutauerunt gloriam incor-
ruptibilis dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis. Et hoc summè deo displicet, Esaiæ quadrage-
simo secundo, Gloriam meam alteri non dabo, & laudem meam sculptilibus. Et considerandum quòd hæc dei
F dignitas est, scilicet quòd omnia sciat. Vnde deus dicitur à videndo. Hoc enim est vnum signum deitatis, Esaiæ
quadragesimo primo, Annunciate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quia dij estis vos. Hebræorum quar-
to, Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Hanc autem dignitatem auferunt diuinatores. Contra quos dicit
Esaias octauo, Nunquid non populus à deo suo requiret visionem pro viuis ac mortuis? Secunda ratio sumitur
ex eius largitate. Omne enim bonum habemus à deo, & hoc etiam ad dignitatē dei pertinet, quòd factor & dator
est omnium bonorum, Psalmus, Aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Et hoc importatur in
hoc nomine deus, quia discurrens, omnia replet sua bonitate. Nimis ergo ingratus es, si hoc ab illo tibi collatum
nō recognoscis, imò facis tibi alium deum, sicut filij Israël educti de Aegypto fecerunt Idolum, Oseæ vndecimo,
Vadam post amatores meos. Hoc etiā fit, quando quis in alio quàm in deo spem ponit, hoc est, quādo adiutoriū
ab alio petit, Psalmº, Beatus vir cuius est nomē domini spes eius: Apostolus ad Galatas quarto, Cùm cognoueri-
tis deum, quomodo conuertimini iterum ad infirma? Dies obseruatis & menses & tempora & annos. Tertia ra-
tio sumitur ex promissi firmitate: Abrenūciauimus enim diabolo, & fidem promisimus soli deo. Vnde nō debe-

mus

Universidad de Deusto
Biblioteca

mus ipsam infringere,Hebræorum decimo, Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus vel G tribus testibus moritur:quantò magis putabis deteriora mereri supplicia, qui filium dei cõculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit,in quo sanctificatus est,& spiritui gratiæ contumeliam fecerit?Romanorum septimo,Viuente viro vocabitur adultera,si fuerit cum alio viro. Et talis debet comburi. Ve ergo peccatori ingredienti terram duabus viis,& claudicanti in duas partes.Quarta ratio est ex dominij diabolici grauitate,Hieremiæ sextodecimo, Seruietis diis alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem. Non enim quiescit in vno peccato. Gregorius, Peccatum quod per pœnitentiam non diluitur, mox suo pondere in aliud trahit.Contrarium est de dominio diuino, quia præcepta eius grauia non sunt, Matthæi vndecimo, Iugum enim meum suaue est,& onus meum leue. Satis enim reputatur quis facere, si tantùm facit pro deo, quantum fecit pro peccato,Romanorum sexto, Sicut exhibuistis membra vestra seruire immundiciæ & iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra seruire iustitiæ in sanctificationem.Sed de seruis diaboli dicitur,Sapientiæ quin- H to, Lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulauimus vias difficiles. Et Hieremiæ nono, Vt iniquè agerent laborauerunt. Quinta est ex præmij sui muneris immensitate. In nulla enim lege talia promittuntur præmia sicut in lege Christi. Saracenis verò promittuntur fluuij lactis & mellis. Iudæis terra promissionis, sed Christianus angelorum gloria, Matthæi vigesimosecundo, Erunt sicut Angeli dei in cœlo. Hoc considerans Petrus ait Ioãnis sexto,Domine ad quem ibimus? Verba vitæ æternæ habes. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Non erit tibi Elohim alij super facies meas. Ex prima parte religionis (videlicet perseuerare in debito cultu summi dei) infertur non colere alium deum. Suapte enim natura hæc negatio ex præcedente affirmatione oritur. Ex eo nanque quòd summus deus nec parem habet nec prope parem (quoniam à qualibet creatura in infinitum secundum naturam eleuatur, consequens est, vt cultus ei debitus nulli alteri tribuatur, vt nullus ei par, aut quasi par habeatur. Significanter autem dicitur, non erit tibi, & non dicitur non erit absolutè, vt intelligamus quòd secundum se, quòd in rerum ordine non est deus alius, sed tibi vel illi est I alius deus, hoc est, quòd secundum veritatem nullus est deus nisi dominus, qui dat esse omnibus, sed secundum existimationem hominum,secundum humanos cultus, multi sunt dij. Adiungendo autem super facies meas, rationem præceptæ negationis reddit. Non enim inuidus est deus, vt ex inuidia egreferat alios venerari vt deos, sed iniuriam propriam depellit,& huiusmodi iniuria significatur, dicendo super facies meas. Facies non propriè, sed metaphoricè deo attribuitur, quemadmodum enim facies hominis est qua homo agnoscitur, ita facies dei est id, quo agnoscitur deus à nobis. Et quoniam multis attributis, multísque radiis prouidentiæ suæ agnoscitur deus à nobis, ideo facies meas in plurali numero dicit. Et quia quilibet alius deus, vel secundum aliquod diuinum attributum,Sapientiæ,potentiæ,bonitatis,fortitudinis,& cætera, vel secundum aliquem radium diuinæ prouidentiæ constituitur,creditur & veneratur:ideo quicunque alius deus colatur, colitur tanquam tegens faciem dei, tanquam velamen super faciem dei secundum effectum, pro quanto tegit hominibus id quod agnoscitur deus.Tegitur enim cura summi dei circa hoc vel illud,tegitur gubernatio eius circa nostros K actus,& cætera,dum hæc attribuuntur aliis tanquam diis.Huiusmodi enim tegmen diuinæ notitiæ, iniurian esse veri dei perspicuum est,& propterea rationem præcepti manifestando, dixit super faciem meam. Nec mireris si incongrua Grammatica dicitur, erit in numero singulari, Elohim alij in numero plurali. Non dixit, erunt, ne errantes intelligendo excludi multos deos alios, & non vnum deum alium: Dicendo enim non erit, præcipitur quòd nullus aliorum erit tibi in deum. Et ex hoc quòd Elohim cum verbo singularis numeri construitur, significatur, quòd plurale ponitur pro singulari, perinde ac si dictum fuisset, non erit tibi deus alius. AVCTOR CATENAE. Non habebis deos alienos coram me, Sensum ex verbis rectè reddit Interpres. Ea autem sunt huiusmodi in Hebræo: לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי Lo ihie lecha elohim acherim hal panai, Non sunt, vel non erunt tibi dij alij coram facie mea, siue super faciem meam, hoc est, coram me, id est, me inspectante vel vidente.Quasi dicat, cùm vbique sim, nusquam coles deos alienos,ne in occulto quidem, cùm me nihil latere possit. Alij,Super me,id est,superiores mihi.Alij prope me,hoc est, æquales mihi,Alij aduersum L me, id est, mihi contrarios verterunt.Chaldaica,Non erit tibi deus alius præter me. Septuaginta, οὐκ ἔσονταί σοι θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. Non erunt tibi dij alij præter me. Est enim eadem sententia. Verat ergo dominus, ne alibi auxilium, vitam, salutem quæramus, ne aliò spes nostras locemus. Coram me (inquit) vel Ante faciem meam. Minax sermo est & vehemens, vt cùm iratus pater filio dicit, Caue ne hoc in oculis meis committas. ORIGENES. Post hæc videamus quid sequentia videantur verba continere. *Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra. Non adorabis ea, neque coles.* Alia litera non facies tibi Idolum,neque omnem similitudinem eorum quæ sunt in cœlo,vel quæ in terra, vel quæ in aquis & quæ subtus terram.Longè aliud sunt Idola,& aliud dij, sicut ipse nos nihilominus Apostolus docet. Nam de diis dixit, sicut sunt dij multi, & domini multi. De Idolis autem dixit, Quia nihil est Idolum in mundo. Vnde mihi videtur non transitoriè hæc legisse, quæ lex dixit.Vidit enim differentiam deorum & Idolorum & similitudinum. Nam qui de Idolis dixit quia non sunt, non addidit quia & similitudines non M sunt. Hîc autem dicit, Non facies tibi ipsi Idolum, neque similitudinem omnium. Aliud est ergo facere Idolum,aliud similitudinem.Et si quidem dominus nos ad ea quæ dicenda sunt,illuminare dignetur, ego sic arbitror accipiendum,quòd (verbi causa)si quis in quolibet metallo auri vel argenti,vel ligni,vel lapidis faciat speciem quadrupedis alicuius,vel serpentis,vel auis, & statuat illam adorandam,non Idolum, sed similitudinem fecit.Vel etiam si picturã ad hoc ipsum statuat nihilominus similitudinẽ feciſse dicẽdus est. Idolũ verò facit ille qui secundum Apostolum dicentem quia Idolum nihil est,facit quod non est.Quid est autem quod nõ est?Species quam non vidit oculus, sed ipse sibi animus fingit.Verbi gratia, vt si quis humanis membris caput canis, aut arietis formet, vel rursum in vno hominis habitu duas facies fingat, aut humano pectori postremas partes equi,aut piscis adiungat,hæc & iis similia qui facit,non similitudinem,sed Idolum facit. Facit enim quod non est,nec habet aliquid simile sui.Et idcirco hæc sciens Apostolus,dicit,Quia Idolum nihil est in mũdo.Nõ enim aliqua

A aliqua ex rebus extãtibus adsumitur species,sed quod ipsa sibi ociosa mens & curiosa repererit. Similitudo verò est, cùm aliquid ex his quæ sunt, vel in cœlo vel in terra, vel in aquis, formatur, sicut superius diximus. Veruntamen non sicut de iis quæ in terra sunt, vel in mari similitudinibus in promptu est pronuntiare, ita etiam de cœlestibus, nisi si quis dicat de sole, & luna, & stellis hoc posse sentiri. Et horum nanque formas exprimere gentilitas solet. Sed quia Moyses eruditus erat in omni sapientia Aegyptiorum, etiam ea quæ apud illos erant in occultis & reconditis, prohibere cupiebat, sicut (verbi causa) vt nos quoque appellationibus vtamur ipsorum, Hecaten quam dicunt, aliásque dæmonum formas, quæ Apostolus spiritalia nequitiæ in cœlestibus vocat. De ipsis fortasis & Propheta dicit, Quia inebriatus est gladius meus in cœlo. His enim formis & similitudinibus inuocare dæmonia moris est iis, quibus talia curæ sunt, vel ad repellenda, vel etiam ad vitanda mala, quæ nunc sermo dei vniuersa complectens, simul abiurat, & abiicit, & non solùm idolum fieB ri vetat, sed & similitudinem omnium quæ in terra sunt, & in aquis,& in cœlo. Addit autem & dicit, Non adorabis ea, neque coles ea. Aliud est colere, aliud adorare. Potest quis interdum & inuitus adorare, sicut nonnulli regibus adulantes, cùm eos ad huiusce modi studia deditos viderint, adorare se simulant idola,cùm in corde ipsorum certum sit quia nihil est idolum. Colere verò est, toto his affectu & studio mancipari. Vtrũque ergo resecat sermo diuinus, vt neque affectu colas, neque specie adores: sciendum tamen est, quòd cũ decreueris præcepti huius seruare mandatum, & omnes cæteros deos & dominos repudiare, & præter vnum deũ & dominum, neminem habere vel deum, vel dominum, hoc est, bellum sine fœdere denunciasse omnibus cæteris: cùm enim venimus ad gratiam baptismi, vniuersis aliis diis & dominis renunciantes, solum confitemur deum patrem, & filium, & spiritum sanctum. Sed hoc confitentes, nisi toto corde diligamus dominum deum nostrũ,& tota anima,& tota virtute adhæreamus ipsi, non sumus effecti pars domini,sed velut in confinio quodam positi, & illos offensos patimur, quos refugimus, propitium non efficimus, quem non ex toto & C integro corde diligimus. Et ideo luget nos Propheta, quos videt huiusce modi inconstantia fluctuare, & dicit, Væh duplici corde & animo. Et iterum, Vsquequo claudicatis vtrisque genibus vestris? Sed & Apostolus Iacobus dicit, Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. Sumus ergo nos qui non integra nec perfecta fide sequimur deum nostrum, & ab alienis recessimus diis, velut in medio quodam confinio positi, & ab alienis quasi fugaces cædimur, & à nostro domino tanquam instabiles & dubij non defendimur. CYPRIANVS DE EXHORTATIONE MARTYRII. Quòd idola dij non sint,& quòd nec elementa vice dei colenda sint, ostenditur in psalmo centesimo decimo tertio, Os habent & non loquen- *Cap.1.* tur, oculos habent & non vident. Aures habent & non audiunt, neque enim est spiritus in ore ipsorum. Similes illis fiant homines qui faciunt ea. Item in Sapientia Salomonis, Omnia Idola nationum æstimauerunt *Sapien. 15.* deos, quibus neque oculorum vsus est ad videndum, neque aures ad percipiendum spiritum, neque aures ad audiendum, nec digiti in manibus ad tractandum, sed & pedes eorum pigri ad ambulandum. Homo enim D fecit illos, & qui spiritum mutuatus est, finxit illos. Nemo autem sibi similem homo poterit deum fingere, cùm sit enim mortalis, mortuum fingit manibus iniquis. Melior autem ipse iis quos colit, quoniam ipse quidem iuxta, illi nunquam. Item in Exodo: Non facies tibi idolum, nec cuiusquam similitudinem. Item *Sapien.13.* apud Salomonem de elementis, Neque opera attendentes, agnouerunt quis esset artifex, sed aut ignem, aut spiritum, aut citatum aërem, aut gyrum stellarum, aut nimiam aquam, aut solem & lunam deos putauerunt. Quorum si propter speciem hoc æstimauerunt, sciant quanto iis dominus sit speciosior, aut si virtutes & opera eorum mirati sunt, intelligant ab ipsis, quoniam qui hîc constituit fortia, fortior est illis. HIERONYMVS IN ESAIAM. Dicente domino, Non facies tibi idolum, neque simili- *Cap.65.* tudinem omnium quæ in cœlo sunt, & quæ super terram. Et per Moysen increpante, Facientes iritauerunt me in diis alienis, & in abominationibus suis me ad amaritudinem prouocauerunt. Immolauerunt dæmoniis, & non deo, Illi studio delinquendi quasi iritarent & prouocarent deum, non solùm fecerunt quod E non licebat, sed iugiter sempérque fecerunt, peccantes in conspectu domini, cuius oculis cuncta patent, vel in templo eius Idolis hostias immolantes. Ac ne quid vero deesset sacrilegio, immolabant in hortis, & adolebant thura super lateres, iungentes idololatriæ luxuriam, & sacrificiis voluptatem, & pro vno altari quod impolitis lapidibus, dei erat lege constructum, coctos lateres, & agrorum cespites, hostiarum sanguine cruentabant. IDEM IN MICHEAM. Sculptilia nostra sunt, quæ à loquentibus facta sunt, vel *Cap.5.* quæ ipsi fingimus nobis. Vnde præcipitur in lege, ne nobis sculptile faciamus, & ne titulos in terra nostra *Leuit.16.* ponamus, & nequaquam vltrà adorabis opera manuum tuarum. Infelix humana conditio, & insipientiæ *Deut.5* plena atque erroris, Icit de suo sensu dogmata esse composita non ignorat à se esse idolum simulatum, & pro deo adorat opera manuum suarum, & curuatur homo, vt deceptus decipiat. THEODORETVS. Idolum nullam habet subsistentiam, at similitudo rei existentis expresio est. Quoniam igitur Gentiles, ea quæ nusquam forent effingebant, vt Sphingas, Tritones, & Centauros: Aegyptij verò, homines sub efF figie canina, & bouina, ea sacræ literæ idola solent appellare. Similitudines autem & expressiones, vocant eorum quæ sunt, vt Solis, Lunæ, astrorum, hominum, bestiarum, reptilium, & id genus. Hæc (inquam) prohibet deus adorari, tam corde quàm significationibus. Sunt enim qui cùm propter pauorem hominum signis tantùm adorare coacti fuerint, intus tamen in animo id non faciant. Ostendit igitur vtrumque esse impium, Non adorabis (inquiens) illa, neque coles. RVPERTVS. Facere sculptile, vel vllam similitudinem eorum quæ in cœlo, vel in terra, vel in aquis sunt, & æstimare alicui horum deum similem esse, iniquitas est, & dilectioni dei repugnat. Cui similem (inquit Propheta) fecistis deum? Aut *Esa.40.* quam imaginem ponetis ei? Hoc aduersus humaniformios valet, qui deum humanis putant esse compactum membris. Nimirum hoc pacto, grande sibi fingunt simulachrum, quod in cœlo sedeat, & terram pedibus contingat, dicente ipso, Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. *Esa.66.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Dicit itaque, non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem quæ est in cœlo desuper, & cætera. G

2.2.q. 122. ar. 2. in cor. & ad 2. THOMAS. Attendendum est in ordine generationis, quòd primò contraria & impedimenta tolluntur: sicut agricola primò purgat agrum, & postea proiicit semina, secundum illud Hieremiæ quarto, Nouate vobis nouale, & nolite serere super spinas & tribulos. Et ideo circa religionem primò homo erat instituendus vt impedimenta veræ religionis excluderet. Præcipuum autem impedimentum religionis est, quòd homo falso deo inhæreat secundum illud Matthæi sexto, Non potestis deo seruire & mammonæ. Et ideo in primo præcepto legis excluditur cultus falsorum deorum. Cultus autem alienorum deorum dupliciter apud antiquos obseruabatur. Quidam enim quasdam creaturas pro diis colebant absque institutione imaginum, Vnde Varro dicit, quòd antiqui Romani diu sine simulachris deos coluerunt, & hic cultus prohibetur primò, cùm dicitur, Non habebis deos alienos coram me. Apud alios autem erat cultus falsorum deorum sub quibusdam imaginibus, & ideo opportunè prohibetur etiam ipsarum imaginum institutio, cùm dicitur, Non facies tibi sculptile: H & ipsarum imaginum cultus, cùm dicitur, Non coles ea. HVGO DE SANCTO VICTORE. Totum hoc ab eo loco, Ego sum dominus, vsque ad, Non assumes nomen dei tui in vanum, pertinet ad primum mandatum. Quæ omnia verba cum sequentibus, cunctis audientibus deus locutus est. CAIETANVS. Parui refert siue sculptile, siue dolatum legas, quod potius Hebraica litera sonat. Nec inhibetur Israëlis facere Idola & similitudines absolutè, sed cum pronomine tibi. Non enim dicitur, non facies Idolum, & similitudinem, quod fuisset inhibere artem pingendi, & artem dolandi, sculpendi & fundendi imagines & similitudines. Perspicuum enim est in tabernaculo dei fuisse imagines Cherubinorum, & similitudines malogranatorum & liliorum. Sed dicitur, non facies tibi, id est, non facies vt tuum deum, idolũ, neque omnem similitudinẽ, Quæ est in cœlo desuper, & quæ in terra deorsum, nec eorum quæ sunt in aquis sub terra, hoc est, piscium existentium in aquis, quarum situs est inferior terra habitabili. Et hunc esse literalem sensum patet Deuteronomij quarto, vbi hæc repetuntur cum hac expositione. Explanando siquidem omnem similitudinem, discurrit per ea quæ sunt I in cœlis, quæ sunt in terra, & quæ sunt in aquis, appositis sitibus singulorum. Non adorabis ea, neque coles, luxta Hebræum, Non curuaberis eis, & non seruies eis. In hac specifica negatione ex hoc præcepto illata, tres actiones exteriores prohibentur. Prima est, efficere deum aliquem in idolo seu similitudine. Secunda est, non exhibere diis in imagine seu idolo signum alicuius honoris, curuando caput, flectendo genu, & huiusmodi. Tertia est, non offerre illis quocunque oblationis genere: Omnis enim oblatio sub seruitutis nomine comprehenditur. Interna autem actio comprehensa est, in ipsa generica negatione, suprà dicendo, Non erit tibi deus alius. Et sic præceptum hoc diuini cultus integratur ex quatuor negationibus, & contra quamcunque negationem fiat, peccatum incurritur, & propterea non excusantur Philosophi, qui deos Gentium nihil esse arbitrantes, rationem habentes populi, colebant illos exterioribus signis, sicut nec excusatur Marcellinus papa, qui timore impulsus, exteriori actu obtulit illis thura. Vult enim deus nec intus nec extra coli alium deum, quia fit ei iniuria, vel in corde, vel in exterioribus signis, & propterea omnia prohibendo expressit. AVCTOR CATENAE. Non facies tibi sculptile. Dictio Hebraica est פֶּסֶל Pẽsel, Quæ est sculptile, & idolum sicut vertunt Septuaginta, & imaginem sicut legit Chaldaica, & statuam, sicut alij verterunt, significat. Quæ tamen omnia idem sunt. Sculptile autem à sculpendo dicitur etiam Hebræis: sculptura verò non nisi in marmore & aliis lapidibus fieri propriè dicitur: conflatura verò, in auro & argento. Imago secundum aliquos similitudo est quomodocunque confícta, repræsentans astra cœli, aues, pisces, iumenta, pecora, vermes, cete grandia, dracones, homines, vel figmenta, etiam non extantia: nihil tale prostare debet quod pro deo veneretur. Non adorabis ea, neque coles. Verba Hebraica תִּשְׁתַּחֲוֶה Tistachaue, & תָּעָבְדֵם Thahabdem, Etiam verti possunt, Non incuruabis te coram illis, neque seruies illis. Quasi dicat, abstine omnino à cultu creaturarum. Omnis enim corporea creatura ab increato deo producta est. Factor ergo & non factura adorandus est. Exeunt hîc quidam docentes verbis & factis, imagines tollendas ab Ecclesia, dicentes Idolatriam esse hoc in loco expressè prohibitam, imagines in templis habere, siue illæ sint Christi, siue sancti hoL minis cuiuscunque. Quorum error facilè conuincitur, si consideremus, quo pacto ex præcepto domini imagines apud Iudæos fuerint, quibus tamen districtiùs deus inhibuerat, ne sculptile haberent. Nam cùm præcepisset

Exod. 25. Moysi vt faceret propiciatoriũ de auro mundissimo, statim subiungit, dicens: Duos quoq; Cherubim aureos & productiles facies ex vtraq; parte oraculi. Cherub vn⁹ sit in latere vno, & alter in altero. Ecce imagines Cherub, & non in loco vulgari, sed in propitiatorio quod erat operimentum arcæ testimonij. Præterea cùm populus Israël ob murmurationes quas aduersus deum & Moysen dixerat, serpentium morsibus pateret, Moyses pro popu-

Num. 21. lo orat ad dominum. Cui Dominus ait, Fac serpentem, & pone eum pro signo. Qui percussus aspexerit eum, viuet. Fecit ergo Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo. Quem cùm percussi aspiceret, sanabantur. Ecce iterum aliam imaginem ex præcepto domini factam, cuius vsus non fuit inutilis, cùm ad eius aspectum, à serpentibus percussi sanabantur. Hunc tamen serpentem æneum Ezechias rex confregit postea, non

4. Reg. 18. quia malum erat talem imaginem retinere, sed quia videbat populum honores diuinos illi impendere, tanM quam aliquid numinis esset in eo, vnde ait scriptura, Ipse dissipauit excelsa, & contriuit statuas, & succidit lucos, Confregitque serpentem æneum quem fecerat Moyses. Siquidem vsque ad illud tempus filij Israël adolebant illi incensum. Salomon in templo fecit Cherubim, & palmas, & malogranata, & in mari æneo posuit duodecim boues, & in basibus laterum, leones cum bobus. Neque in harum rerum pictura aut sculptura Salomon reprehensus est, quin imò mirificè laudatus. Si ergo tunc licuit duodecim boues sculpere, cũ magis esset de Idololatria timẽdum: cur non licebit duodecim Apostolos pingere, quorũ illi duodecim boues figuram gerebant? Si licuit serpentem exaltari coram populo ad Idololatriam prono, vt ex illius aspectu filij Israël à serpentium morsibus liberarentur: cur non licebit nunc Christum in cruce exaltatum depingere & insculpere, vt ex illius imaginis aspectu, reducamus ad memoriam immensa beneficia quæ generi humano in cruce moriens nobis exhibuit? Si vmbras licuit pingere, cur non licebit pingere corpus? Est enim

A enim imaginum vsus vtilis, quoniam hæ sunt idiotarum literæ, quas aspicientes, in illis tanquam in libris scriptis legunt, & ad memoriam per earum aspectum reducunt ea, quæ aliàs in memoriam non venissent. Videntes enim historiam depictam, qua repræsentatur homo nudus columnæ alligatus, & multis plagis vulneratus, & alios à dextris & sinistris eius qui vicissim illum flagellare contendunt, recordamur deum pro nobis hominem factum, similia in carne passum, quod in memoriam cum venerit, ministratur nobis causa compassionis & dilectionis, eo quòd pro nobis talia passus est. Nec aliam ob causam veneramur imagines, quàm quòd nos in exemplaris memoriam venire faciunt, & inde affectus nostros mouere possunt. Non quòd talis adoratio in sola sistat imagine, sed transit ad id, cuius est imago. Honor enim qui defertur imagini, refertur ad prototypum. Quapropter non est quòd de Idololatria timeamus, si simplices & idiotæ doceantur, non esse sistendam mentem in imagine, cùm coram ipsa procidimus, sed hoc commoB dum imagines habere, quòd nostrum intellectum excitant ad cognoscendum & amandum illa quorum sunt imagines. Quòd si vnus aut alter simplicitate quadam deceptus erret, ille docendus est, & non propter illum imagines sunt prorsus delendæ. Leges siquidem & statuta, non paucorum numero, sed maiori populi multitudini prosperiunt. Sed nec apud nostros imaginum vsus recens est in Ecclesia dei, verùm vetustissimus, & ab ipsis Apostolis ad hæc vsque tempora continuò decursu seruatus. Legis enim in Ecclesiastica historia, Mulierem à profluuio sanguinis sanatam, æneam imaginem ante fores domus suæ in Cæsarea Philippi in memo- L. 7. cd. 14. riam tanti beneficij domino Saluatori erexisse, è cuius basi herba nascens, cùm fimbriam imaginis tetigisset, morbos omnes languoresque depellebat, de qua ita ait Eusebius, Hanc statuam ad similitudinem vultus Iesu formatam tradebant, quæ permansit ad nostra vsque tempora, sicut ipsi oculis nostris inspeximus. Et nihil mirum si hi qui ex Gentilibus crediderant, pro beneficiis quæ à Saluatore fuerant consecuti, huiusmodi velut munus videbantur offerre, cùm videamus etiam nunc Apostolorum Petri & Pauli, & ipsius Saluatoris Cimagines designari, tabulásque depingi. Sed & antiquas ipsorum imagines à quibusdam conseruatas nos vidimus. Hæc Eusebius. Quid ergo aduersarij imagines ab Ecclesia catholica tollere audent, quarum vsum tantis miraculis confirmauit, & ab ipsis Apostolorum temporibus vsque ad hæc tempora conseruauit? Nec valet quod ex loco isto nobis obiiciunt, prohiberi omnia simulachra, dum dicitur, Non facies tibi sculptile, & cætera, Quia respondemus, prohibitionem hanc à deo esse factam vitandæ idololatriæ causa, ita vt ad hunc finem intelligantur omnia simulachra esse prohibita, non vt non habeantur, aut fiant absolutè, sed vt non fiant ad colendum ea. Hunc autem esse verum literæ sensum, ex præcedentibus & sequentibus facilè conuincitur. Nam antequam talem prohibitionem faciat, hæc verba præmittit, Non habebis deos alienos coram me. Post quæ verba immediatè sequitur prohibitio simulachrorum, qua prohibitione fa-
Eta, continuò de illis subiungit, dicens, Non adorabis ea, neque coles. Itaque ex præcedentibus & sequentibus verbis colligitur, ad hunc finem prohiberi simulachra & imagines, ne videlicet pro diis habeantur. D At nos cùm imagines colimus, non illas tanquam deos veneramur, quoniam nostram adorationem (vt diximus) non ad illas, sed ad earum exempla referimus. GREGORIVS IN REGISTRO. L. 7. Epist. 109. Præterea indico dudum ad nos peruenisse, quòd fraternitas vestra quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem Ecclesiæ imagines confregit atque proiecit. Et quidem zelum vos ne quid manu factum adorari possit, habuisse laudauimus, sed frangere easdem imagines non debuisse iudicamus. Idcirco enim pictura in Ecclesiis adhibetur, vt hi qui literas nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quæ in codicibus legere non valent. Tua igitur fraternitas & illas seruare, & ab earum adoratu populum prohibere debuit, quatenus & literarum nescij haberent vnde scientiam historiæ colligerent, & populus in picturæ adoratione minimè peccaret. IDEM. Perlatum siquidem ad nos fuerat, quòd inconsiderato zelo successus, sancto- Vbi supra Lib. 9. Epist. 9. rum imagines sub hac quasi excusatione, ne adorari debuissent, confregeris. Et quidem quia eas adorari vetuisses, omnino laudauimus, fregisse verò reprehendimus. Dic frater à quo factum sacerdote aliquando audiE tum est, quod fecisti? Si non aliud, vel illud te non debuit reuocare, ne despectis aliis fratribus solùm te sanctum, & esse crederes sapientem? Aliud est enim picturam adorare, aliud per picturæ historiam, quid sit adorandum addiscere. Nam quòd legentibus scriptura, hoc idiotis præstat pictura cernentibus, quia in ipsa etiam ignorantes vident quod sequi debeant, in ipsa legunt qui literas nesciunt. Vnde & præcipuè Gentibus pro lectione pictura est. Quod magnoperè à te qui inter Gentes habitas, attendi debuerat, ne dum recto zelo incautè succenderis, ferocibus animis scandalum generares. Frangi verò non debuit, quod non ad adorandum in Ecclesiis, sed ad instruendas solummodo mentes fuit nescientium collocatum, & quia in locis venerabilibus sanctorum depingi historias non sine ratione vetustas admisit, si zelum discretione condiisses, sine dubio & ea quæ intendebas, salubriter obtinere, & collectum gregem non dispergere, sed potius dispersum poteras congregare, vt pastoris in te meritum nomen excelleret, non culpa dispersionis incumberet. Hinc autem dum in hoc animi tui incautè nimis motus exequeris, ita tuos scandalizasse filios perhiberis, vt maxima eorum pars F à tua se communione suspenderit. Quando verò ad ouile dominicum errantes oues adducas, qui quas habes retinere non prætuales? Conuocandi ergo sunt dispersi Ecclesiæ filij, eisque scripturæ sacræ est testimoLuc. 4. niis ostendendum, quia omne manu factum adorare non liceat, quoniam scriptum est, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Ac deinde subiungendum est quia picturas imaginum quæ ad ædificationem imperiti populi fuerant factæ, vt nescientes literas, ipsam historiam attendentes, discerent quid actum sit, quia transisse in adorationem videras, idcirco commotus es, vt eas imagines frangi præciperes. Atque eis discendũ, Si hanc instructionem ad quam imagines antiquitùs factæ sunt, habere vultis in Ecclesia, eas modis omnibus & fieri & haberi permitto. Atque indica, quòd non tibi ipsa visio historiæ quæ pictura teste pandebatur, displicuerit, sed illa adoratio, quæ picturis fuerat incompetenter exhibita. Atque in his verbis eorum mentes demulcens, eos ad concordiam tuam reuoca. Et si quis imagines facere voluerit, minimè prohibe, adorare verò

Universidad de Deusto
Biblioteca

imagines, omnibus modis deuita. Sed hoc sollicitè fraternitas tua admoneat, vt ex visione rei gestæ ardorem G compunctionis percipiant, & in adoratione solius omnipotentis sanctæ Trinitatis humiliter prosternantur.

Cap.17. DAMASCENVS LIBRO QARTO DE ORTHODOXA FIDE. Quia nonnulli nobis exprobrant quòd adoramus & veneramur Saluatoris nostri & Reginæ nostræ deiparæ imaginem, insuper & reliquorum sanctorum & famulorum Christi, audient quòd à principio deus hominem ad suam imaginem fecerit. Cuius igitur gratia inuicem adoramus, nisi quatenus ad imaginem dei facti sumus? Nam vt inquit deifer & magnus in diuinis Basilius, imaginis honor ad exemplaris transfertur honorem. Exemplar autem est, quòd imaginem efformat, & ex quo quod deducitur, fit. Cuius gratia Mosaicus populus tabernaculum in circuitu adorabat, imaginem & formam gerens cœlestium, magis autem & totius creaturæ. Dum igitur deus Moysi ait, Vide feceris omnia secundum formam tibi ostensam in monte. Et Cherubim obumbrantia propiciatorium, nónne opera sunt manuum hominum? Quid autem in Hierosolymis celebratissimum templum, nónne manu factum est, & hominum arte constructum? Diuina autem scriptura accusat adorantes sculptilia, ac etiam sacrificantes dæmonibus. Sacrificabant autem Græci, sacrificabant & Iudæi, sed Græci dæmonibus, Iudæi verò deo. Et detestabile erat Græcorum sacrificium & damnabile, Iudæorum autem deo bene acceptabile. Sacrificauit enim Noe, & odoratus est deus odorem suauitatis, bonæ voluntatis & beneuolentiæ ad ipsum suauitatem suscipiens. Sic Græcorum sculptilia, quia dæmoniorum erant simulachra, detestabilia & interdicta sunt. Ad hæc inuisibilis & incorporei, incircunscriptibilis & infigurabilis dei, quis potest facere repræsentationem? Insipientiæ igitur & extremæ impietatis est, figurare diuinitatem. Hinc in antiquo testamento tritus non fuit imaginum vsus. At verò posteà quàm deus per viscera misericordiæ suæ, secundum veritatem homo factus est propter nostram salutem, non vt Abrahæ visus est in specie hominis, non vt prophetis, sed secundum substantiam veraciter factus homo est, diuersatus in terra, & cum hominibus conuersatus est, miracula operatus est, passus est, crucifixus est, sepultus est, I resurrexit, assumptus est. Et hæc omnia secundum veritatem gesta sunt, & visa ab hominibus, & scripta nobis ob memoriam & doctrinam sunt, cùm præsentes non essemus, vt, cùm non viderimus, audientes & credentes, adipiscamur beatitudinem dei. Et quia non omnes literas norunt, neque lectioni incumbunt, patres nostri consenserunt, veluti quædam trophæa hæc in imaginibus repræsentare ad promptam memoriam. Siquidem ob negligentiam frequenter cogitatione non tenentes passionem Christi, imaginem transfixionis Christi videntes, in Saluatoris passionis memoriam redimus, & procidentes, adoramus non materiam, sed imagine repræsentatum. Vt neque materiam ex qua scriptum est Euangelium, sic neque crucis materiam adoramus, sed quod typo figuráque exprimitur. Nam quid refert crux à materia, si non habet Christi repręsentationem? Identidem & de dei matris imagine. Nam honor ad ipsam, in illum qui ex ea incarnatus est, reuocatur. Similiter autem & sanctorum fortia facta præparant nos ad fortitudinem, & zelum & imitationem virtutis illorum & gloriam dei. Vt e- K nim diximus, honorem qui exhibetur benignis gratísque conseruis, beneuolentiæ ad communem dominum præse ferre indicium, sic & imaginis honor ad prototypon exemplar, imaginísque veritatem transfertur. Est autem hæc traditio non scripta, perinde ac adorationis ad orientem, adorare scilicet crucem, & alia plurima, iis quæ dicta sunt similia. Fertur autem & quædam historia, quòd dominus Abagaro Edessenorum ciuitatis regi, qui pictorem miserat, vt domini similem pingeret imaginem, non valente autem pictore ob resplendentem faciei suæ claritatem, ipse vestimentum suum faciei diuinæ & viuificæ applicans, in vestimento sui ipsius imaginem absterſit, & sic desideranti misisse Abagaro. Quod autem plurima sancti

2.Tess.2. Apostoli tradiderint sine scripto, scribit Paulus Gentium Apostolus: Ergo fratres state, & tenete traditio-

1.Corint.2. nes nostras, quas edocti estis, siue per sermonem, siue per Epistolam nostram. Et ad Corinthios, Laudo autem vos fratres, quia per omnia mei meministis, & sicut tradidi vobis, traditiones tenetis. EX SEX- L TA SYNODO. Venerabiles imagines Christiani non deos appellant, neque seruiunt eis vt diis, neque spem salutis ponunt in eis, neque ab eis expectant futurum iudicium, sed ad memoriam & recordationem primitiuorum venerantur eas & adorant, sed non seruiunt eis cultu diuino, nec alicui creaturæ.

3.d.9.ar.2. r.ad.2.q. ad.3. THOMAS. Apostoli multa tradiderunt quæ scripta non sunt in canone, inter quæ vnum est de vsu imaginum. Vnde Damascenus dicit quòd Lucas depinxit imaginem Christi & beatæ virginis, & Christus suam imaginem Abagaro regi direxit, vt dicitur in Ecclesiastica historia. Fuit autem triplex ratio institutionis imaginum in Ecclesia. Primò, ad instructionem rudium, qui eis quasi quibusdam libris edocentur. Secundò, vt incarnationis mysterium & sanctorum exempla magis in memoria essent, dum quotidie oculis repræsentantur. Tertiò, ad excitandum deuotionis affectum, qui ex visis efficaciùs incitatur, quàm ex auditis. *Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes, visitans iniquitates patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea.*

ORIGENES. Vel secundum aliam literam, Ego enim sum dominus deus tuus, deus zelans. Vi- M de benignitatem dei, quomodo vt nos doceat, & perfectos faciat, ipse fragilitatem humanorum non recusat affectuum. Quis enim audiens deum zelantem, non continuò miretur, & humanæ fragilitatis vitium putet? Sed omnia propter nos agit, & patitur deus, & vt possimus edoceri, notis & vsitatis affectibus nobis loquitur. Videamus ergo quid est hoc quod dicit, Quia deus zelans ego sum. Sed vt contemplari facilius possint diuina, de humanis doceamur exemplis. Omnis mulier aut sub viro est, & subiecta legibus viri: aut meretrix est, & vtitur libertate peccandi. Qui ergo ingreditur ad meretricem, scit se ad eam ingressum esse mulierem, quæ prostituta est, & cunctis volentibus patet, & ideo indignari non potest, si cum ea etiam alios videat amatores. Qui verò legitimo vtitur matrimonio, non patitur in vxore potestatem peccandi, sed accenditur zelo ad castitatem matrimonij conseruandam, quòd possit ex ea fieri legitimus pater.

Hoc

A Hoc ergo exemplo intelligamus omnem animam, aut prostitutam esse dæmonibus, & habere plurimos amatores, ita vt intret ad eam modò quidem spiritus fornicationis, illo discedente intret spiritus auaritiæ, post hunc veniet superbiæ spiritus, inde iræ, inde inuidiæ, post etiam vanæ gloriæ, aliique cum eis plurimi spiritus immundi. Isti autem omnes ita cum infideli anima meretricantur, vt alter alteri non inuideat, nec zelotypia moueantur ad inuicem. Et quid dico quòd alter alterum non excludat? immò & inuitant se inuicem, & sponte se conuocant. Secundum illud quod in Euangelio scriptum est de illo spiritu qui exiit ab homine, & regressus adduxit secum septem alios nequiores se spiritus, vt in vna anima simul habitarent. Sic ergo nullam zelotypiam amatorum suorum patitur anima, quæ dæmonibus prostituta est. Si verò legitimo coniuncta sit viro, illi viro cuius matrimonio Paulus animas coniungit & so-

B ciat, sicut & ipse dicit, Statui enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo, & de quo in Euange- H liis scriptum est, Quia rex quidam fecit nuptias filio suo. In huius ergo viri nuptias cùm se anima dederit, & legitimo eum sortita fuerit matrimonio, etiam si fuit aliquando peccatrix, etiam si meretrica-

E cat, sed secundum ipsorum rationem, qui dum legis mandatum licet non bonum, iustum tamen dicunt, ne ta est, tamen si se huic viro tradidit, vltra eam peccare non patitur. Non potest ferre, vt rursum anima quæ se sortita est virum, alludat cum adulteris, quia excitatur super eam zelus eius viri, & defendit coiugij castitatem. Et ideo zelans dicitur dominus, quia animam sibi mancipatam non patitur dæmonibus admisceri. Alioquin si eam viderit temerantem iura coniugij, & occasionem quærere ad peccandum, tunc vt scriptum est, dat ei libellum repudij, & dimittit eam, dicens, Vbi est libellus repudij matris vestræ, quo dimisi eam? Quibus etiam addit, & dicit, Ecce peccatis vestris venundati estis, & propter iniquitates vestras dimisi matrem vestram. Hæc qui loquitur, zelans est, & zelo commotus hæc dicit, post agnitionem enim sui, post illuminationem verbi diuini, post gratiam baptismi, post confessionem fidei, & tot tantísque sacramentis matrimonium confirmatum, non vult nos vltrà peccare, non patitur animam cuius ipse vel sponsus

C vel vir appellatur, cum dæmonibus ludere, scortari cum immundis spiritibus, cum vitiis & immundiciis volutari. Quod si fortè aliquando eueniat infeliciter, saltem vt conuertatur, & redeat, & pœniteat, miseratus expectat. Nouum enim hoc bonitatis eius est genus, vt etiam post adulterium reuertentem tamen, ex toto corde pœnitentem suscipiat animam. Sicut & ipse per Prophetam dicit, Nunquid mulier si exierit à viro, & dormierit cum alio viro, reuertetur ad virum suum? Nónne contaminatione contaminabitur? Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, & reuertebaris ad me. Item alibi dicit, Et posteaquam fornicata es in omnibus his, dixi, reuertere ad me, & nec sic reuersa es, dicit dominus. Hic ergo deus zelans si requirit & desiderat animam tuam adhærere sibi, si te seruat à peccato, si corripit, si castigat, si indignatur, si irascitur, & velut zelotypia quadam erga te vtitur, spem tibi esse salutis agnosce. Si verò castigatus non resipiscis, correctus non emenda-

D ris, verberatus contemnis, scito quòd si eousque peccando profeceris, discedit à te zelus eius, & dicetur tibi illud, quod per Ezechielem prophetam ad Hierusalem dicitur, Propterea discedet zelus meus à te, & nó irascar vltrà super te. Vide misericordiam & pietatem boni dei, quando vult misereri, indignari se dicit & irasci, sicut per Hieremiam dicit, Dolore & flagello castigaberis Hierusalem, vti ne abscedat anima mea abs te. Hæc si intelligis, miserantis dei vox est, vbi irascitur & zelat, vbi adhibet dolores & verbera: Flagellat enim omnem filium quem recipit. Vis autem audire indignantis dei terribilem vocem? Audi quod dicit per Prophetam, cùm enumerasset multa nephanda quæ commiserat populus, addit etiam hæc, Et propter hoc (inquit) non visitabo super filias vestras cùm fornicantur, neque super nurus vestras cùm mœchantur. Hoc est terribile, hoc extremum, cùm iam non corripimur pro peccatis, cùm iam non corrigimur delinquentes. Tunc enim cùm excesserimus peccandi modum deus zelans auertit à nobis zelum suum sicut superius dixit, Auferetur enim zelus meus à te, & non irascar super te vltrà. Hæc de eo quod dictum est, Deus tuus zelans. Videamus nunc & quod sequitur, quomodo reddi dicuntur peccata patrum in filios in tertiam & quartam progeniem. In hoc enim ser-

E mone solent nos hæretici sugillare, quòd non sit boni dei sermo, qui pro peccatis alterius alium plecti dicat, sed secundum ipsorum rationem, qui dum legis mandatum licet non bonum, iustum tamen dicunt, ne ipsi quidem possunt ostendere, quomodo secundum sensum suum iustitiæ suæ conuenire videatur, si alius alio peccante puniatur. Superest igitur vt dominum deprecemur, vt ostendat nobis quomodo præcepta hæc iusto bonóque conueniant deo. Sæpe iam diximus, quòd scripturæ diuinæ non omnia ad exteriorem hominem, sed perplura ad interiorem loquuntur. Interior igitur homo noster, aut deum dicitur habere patrem, si secundum deum viuit, & quæ dei sunt, agit: aut diabolum, si in peccatis sit, & voluntates illius gerit, sicut euidenter in Euangeliis Saluator ostendit, cùm dicit, Vos de patre diabolo estis, & desideria patris vestri facere vultis. Ille homicida fuit ab initio, & in veritate non stetit, sicut ergo semen dei in nobis dicitur manere, cùm verbum dei seruantes in nobis, non peccamus, vt Ioannes dicit, Qui autem ex deo est, non peccat, quia semen dei manet in eo: ita etiam cùm à diabolo ad peccandum suademur, semen eius effi-

F cimur. Cùm verò etiam opere implemus quod suaserit, tunc iam & genuit nos. Nascimur enim ei filij per peccatum. Verùm quoniam peccantes vix ferè accidit vt sine adiutore peccemus, sed aut ministros peccati, aut adiutores semper requirimus, verbi causa, si adulterium quis molitur, non potest hoc solus admittere, sed necesse est etiam adulteram consortem fieri, sociámque peccati, tunc præterea, etsi non plures, esse tamen necesse est aliquem vel aliquam in ministeriis ad societatem peccati, qui omnes velut vnus ex altero secundum perfuasionis ordinem generati, ex patre diabolo noxiæ natiuitatis progeniem ducunt. Et vt ad ea quæ scripta sunt veniamus, dominus maiestatis Iesus Christus saluator noster crucifixus est, huius piaculi auctor & pater sceleris sine dubio diabolus est, sic enim scriptum est, Cùm autem introiisset diabolus in cor Iudæ Scariothis vt traderet eum. Pater ergo peccati diabolus est. Iste in hoc scelere primum filium generat Iudam, sed solus hoc Iudas implere non poterat. Quid ergo scriptum est? Abiit (inquit) Iudas ad scribas, & Pharisæos, & ad Pontifices, dicens eis, Quid mihi datis, & ego vobis eum tradam? Nascitur ergo ex Iuda generatio tertia & quarta peccati. Et hunc ordinem deprehendere poteris etiam in singulis

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibusque peccatis. Nunc ergo videamus secundum hanc quam diximus progeniem, quomodo deus pecca- G
ta patrum reddat in filios in tertiam & quartam progeniem, & in ipsos non reddat patres : Nihil enim de patribus dixit deus. Diabolus ergo qui peccandi iam modum excesit, sicut propheta dicit, Quemadmodum vestimentum in sanguine concretum non erit mundum, ita & ipse non erit mundus in hoc seculo, neque corripitur pro peccato, neque flagellatur. Omnia nanque ei seruata sunt in futurum. Vnde & ipse sciens sibi illud statutum tempus esse pœnarum, dicebat ad saluatorem, Quid venisti ante tempus torquere nos? Dum ergo stat hic mundus, peccata sua non recipit diabolus, qui est peccantium pater. Redduntur autem in filios, id est, in eos quos genuit per peccatum. Etenim homines in carne positi corripiuntur à domino, verberantur, flagellantur. Non enim vult dominus mortem peccatoris, sed vt conuertatur & viuat. Et propterea benignus & miserator dominus reddit peccata patrum in filios, vt quoniam patres, id est, diabolus & angeli
eius cæteríque principes mundi huius, ac rectores tenebrarum harum (& ipsi enim efficiuntur patres pecca- H
ti, sicut & diabolus) Quoniam (inquam) patres isti indigni sunt qui in præsenti seculo corripiantur, sed in futuro recipient quæ merentur, filij eorum, id est, quos peccare persuaserint, & qui nihilominus per ipsos adciti fuerint ad consortium societatémque peccati, hic recipiunt quæ gesserunt, vt purgatiores ad futurum seculum pergant, & vltrà diabolo socij non efficiantur in pœna. Quia ergo misericors est dominus, & omnes homines vult saluos fieri, propterea dicit, visitabo in virga ferrea facinora eorum, & in flagellis peccata eorum. Misericordiam autem meam non auferam ab eis. Visitat ergo dominus animas, & requirit, quas iste pessimus persuasione peccati genuerit pater, & dicit ad vnamquanque earum, Audi filia & vide, & inclina aurem tuam, & obliuiscere populum tuum, & domum patris tui. Visitat ergo te post peccatum, & commonet te, & in flagello & virga te visitat pro peccatis, quæ tibi pater diabolus suggessit, vt reddat tibi illud in sinum, id est, dum in corpore degis. Et sic completur, Reddit peccata patrum in sinus filiorum in tertiam & quartam progeniem. Deus enim zelans est, & animam quam sibi despondit in fide, non vult I
illam permanere in contaminatione peccati, sed vult eam citò purgari, vult eam velociter abiicere, omnes immunditias suas, si cui fortè subreptum est. Si verò permanet in peccatis, & dicit, Non audiemus vocem domini, sed facientes faciemus voluntates nostras, & incendemus ignem reginæ cœli, sicut exprobratur per Prophetam, tunc etiam seruantur ipsi ad illam sapientiæ sententiam, quæ dicit, Quoniam quidem vocabam, & non obaudiebatis, sed irridebatis sermones meos, itaque & ego vestræ perditioni superridebo. Vel illam quæ posita est illis in Euangelio, dicente domino, Discedite à me in ignem æternum quem præparauit deus diabolo & angelis eius. Ego opto vt dum in hoc seculo sum, visitet dominus peccata mea, & hîc mihi restituat, vt ibi dicat etiam de me Abraham, sicut dixit de paupere Lazaro ad diuitem, Memento fili quòd recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic requiescit, tu verò cruciaris. Propterea ergo cùm corripimur, cùm castigamur à domino, esse non debemus ingrati, sed intelligamus propterea nos in præsenti seculo corripi vt in futuro requiem consequamur, sicut & Apostolus K
dicit, Cùm autem castigamur à domino, corripimur, ne cum hoc mundo damnemur. Propterea denique & beatus Iob libenter suscipiebat cuncta supplicia, & dicebat, Quia si bona accepimus de manu domini, nónne & mala tolerabimus? Dominus dedit, dominus abstulit, sicut domino placuit, ita factum est, sit nomen domini benedictum. Reddit autem & misericordiam in milia iis qui diligunt eum. Qui enim diligunt, correptione non indigent, neque enim peccant, sicut & dominus dicit, Qui diligit me, mandata mea custodit. Et ideo perfecta dilectio foras mittit timorem. Ob hoc ergo diligentibus, sola misericordia posita est. Beati enim misericordes, quia ipsis miserebitur deus. HIERONYMVS IN ORATIONEM HIERE-
MIAE. Patres nostri peccauerunt, & non sunt, & nos iniquitates eorum portauimus. Ideo iniquitates eorum
Hiere.31. portauerunt, qui imitatores eorum in nequitia extiterunt, iuxta illud quod scriptum est, Patres nostri comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt. Et in Exodo, Ego sum, ait, dominns deus tuus æmulator,
qui reddo peccata patrum super filios vsque ad tertiam generationem, his qui oderunt me, & faciam misericor- L
Ezech.18. diam in milia his qui diligũt & custodiunt præcepta mea. Nec contrarius est iste locus illi testimonio Ezechielis, vbi dicitur, Filius autem non portabit iniquitatem patris, nec pater iniquitatem filij, quia mox sequitur,
Cap.18. Iustitia iusti erit super eum. IDEM IN EZECHIELEM. Quid est quòd inter vos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israël, dicentes, Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt? & cætera. Monet diuina scriptura quòd in Exodo dictum est, Ego sum dominus deus tuus, deus æmu-
Deut.5. lator, qui reddo peccata patrum super filios vsque ad tertiam & quartam generationem his qui oderunt me,
Exod.34. & facio misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Et iterum, Descendit dominus in nube, & astitit iuxta Moysen, & inuocauit Moyses nomen domini, & transiit dominus ante faciem eius, & inuocauit eum dicens, Dominus deus miserator & misericors, patiens, & multæ misericordiæ, & verax, & iustitiam seruans, & misericordiam in milia, auferens iniquitates, & iniustitias & peccata, & nõ emundabit reum, reddẽs iniquitates patrum super filios, & super filios filiorum in tertiam & quartam generationem, sic accipi de- M
bere, quasi prouerbium & parabolam, vt aliud in verbis sonet, aliud in sensu teneat, quod in parabola quoque duarum aquilarum suprà diximus. Vnde & dominus in septuagesimo septimo psalmo, Aperiam (inquit) in para-
Mat.13. bolis os meum, loquar propositiones ab initio. Et in Euangelio, parabolam sementis, & lolij, & sinapis, quod cũ sit minimum omnium seminũ, in magnam consurgit arborem, ita proponit, vt aliud prætendat in verbis, aliud in sensibus teneat. Et nos vsq; in præsentem diẽ putabamus duo testimonia Exodi, quæ suprà posuimus, non esse
Esaiæ.22. parabolam, sed simplicẽ explicare sententiã. Et quanquam non auderemus quicquã dicere, nec vas fictile loqui contra figulũ, quare ita vel ita me fecisti, tamẽ scandalũ patiebamur occultũ, quòd iniustitia videretur dei, aliũ peccare, & alium luere peccata. Si enim reddit peccata patrum super filios in tertiam & quartam generationem, iniustũ videtur, vt alius pecceat, & alius puniatur. Sed ex eo quòd sequitur, His qui me oderunt, cõminationis siue præcepti scandalũ soluitur. Non enim ideo puniuntur in tertia & in quarta generatione, quia deliquerunt patres
eorum

A eorum, cùm patres potius qui fuerunt peccatores, puniri debuerint, sed quia patrum extiterunt æmulatores, & oderunt deum, hæreditario malo & impietate in ramos quoque de radice crescente. Solent in hoc loco hæretici qui vetus non recipiunt instrumentum, contra creatorem dicere: Quàm bonus & iustus deus legis & prophetarum, qui quiescens & silens ad peccata patrum, reddit his qui non peccauerunt: imò quanta in eo crudelitas, vt iram suam vsque ad tertiam & quartam extendat generationem? Quibus nos respondebimus, & in hoc dei creatoris clementiã demonstrari. Non enim truculentiæ est & seueritatis, iram tenere vsque ad tertiã & quartam generationem, sed signum misericordiæ, pœnam differre peccati. Quando enim dicit, Domine deus miserator & misericors, patiens & multæ miserationis, & infert, Reddens iniquitatem patrum super filios & filios filiorum, hoc indicat, quòd tantæ misericordiæ sit, vt non statim puniat, sed sententiam differat puniendi. Sin autem vindicta peccantium differt in tertiam & in quartam generationem, cum iustis sanctisque quid amplius
B facit? Sequitur, Et seruans iustitiam & misericordiam in multa milia, his qui custodiunt mandata eius, & faciunt præcepta illius. Scriptum est in Prouerbiis, Sicut vua acerba dentibus noxia est, & fumus oculis, sic iniquitas his qui vtuntur ea. Ex quo perspicuum est, non aliorum dolere dentes & obstupescere, sed eorum qui vuam acerbam comederint. Est autem loci istius hic sensus, quomodo si quis velit dicere, Patres vuam acerbam comederunt, & dentes filiorum obstupuerunt: ridiculum est, & nullam habens consequentiam: sic iniquum est atque peruersum, peccare patres, & filios nepotésque cruciari. Sunt qui hoc quod in Exodo scriptum est, Reddens iniquitates patrum super filios in tertiam & quartam generationem, ita edisserant, vt ad animam humanam sententiam referant: patrem in nobis, leuem punctum sensuum & incentiua vitiorum esse dicentes: filium verò, si cogitatio peccatum conceperit: nepotes, si quod cogitaueris atque conceperis, opere perpetraueris: pronepotem autem, hoc est, quartam generationem, si non solùm feceris quod malum est & scelestum, sed in tuis sceleribus glorieris, secundum illud quod scriptum est: Impius cùm in profundum malorum venerit, contemnit. Deus igitur primos & secundos stimulos cogitationum, quas Græci προπαθείας vocant, sine quibus nullus hominũ esse potest, nequaquã punit, sed si cogitata quis facere decreuerit, aut ipsa quæ fecerit, noluerit corrigere pœnitentia. Vnde scriptum est: Nullus hominum sine peccato, nec si vnius quidem diei fuerit vita eius. Numerabiles autem anni vitæ illius. Et in alio loco, Quis gloriabitur castum se habere cor? Et rursum, Astra quoque non sunt munda in conspectu eius, & aduersus Angelos suos peruersum quid excogitauit. Sin autem sublimis illa natura peccato non caret, quid dicendum est de hominibus, qui fragili carne circundati, debent loqui cum Apostolo: Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? Et illud, Vt cùm omnia fecerimus, debeamus dicere, Serui inutiles sumus: quod debuimus facere, fecimus. Et nisi dominus ædificauerit domum, in vanum laborauerunt qui ædificant eam: nisi dominus custodierit ciuitatem, frustra vigilat qui custodit eam? Ad probationem autem huius rei, quòd nequaquam primus pulsus cogitationis, imò paruus mentis instinctus puniatur à deo, sed si quod mente conceperis, opere consumes, illud de
D Genesi proferendum est, Cham peccauit irridens nuditatem patris: & sententiam non ipse qui risit, sed filius eius suscepit Chanaan. Maledictus ait, Chanaan, seruus erit fratrum suorum. Quæ enim iustitia est, vt pater peccauerit, & in filium sententia proferatur? Necnon quod in contrariam partem ponit Apostolus, Saluam esse mulierem, si filij eius permanserint in fide, & sanctitate, & pudicitia: videtur sententia iustitiam non habere: vt si filij boni fuerint & nepotes, saluentur parentes. Quanti enim parentes sancti sunt, & malos habent filios: & econtrariò quanti parentes peccatores, iustos & sanctos filios generant? Ergo secundum hunc sensum cuncta accipienda quæ suprà diximus: peccata parentum atque generantium, in ramis, non in radice puniri. Hoc interim de prouerbio siue parabola dixisse sufficiat: Quòd lex & prophetæ, hoc est, Exodus & Ezechiel, in: ò ipse deus qui & hîc, & ibi locutus est, nequaquam in sententiis, discrepare videamus, aut hîc corrigere quod ibi male dixerit. Si quis autem vel meliorem vel alterum sensum potuerit reperire, qui contrariorum inter se testimoniorum scandalum tollat, illius magis acquiescendum sententiæ est. AV-
EGVSTINVS CONTRA ADIMANTVM. De eo quòd in Exodo scriptum est, Ego sum *Cap.7.*
deus zelans, tribuens filiis tertiæ & quartæ generationis parentum peccata qui me oderunt. Huic loco Manichæi illud de Euangelio dicunt esse contrarium quod dominus dicit, Estote benigni sicut pater vester *Matth.5.*
cœlestis, qui solem suum oriri facit super bonos & malos. Et illud aliud quod idem dominus ait, Non so- *Matth.18.*
lùm septies peccanti fratri dimittendum, sed etiam septuagies septies. A quibus tamen si quæram, vtrum deus non puniat inimicos suos, sine dubio turbabuntur. Ipsi enim dicunt, deum genti tenebrarum æternum carcerem præparare, quam dicunt esse inimicam deo. Et parum est, sed eum etiam sua membra simul cum ipsa gente puniturum esse non dubitant dicere. Sed cùm ad capitula veteris & noui testamenti veniunt, vt imperitos decipiant, & ea sibi aduersa esse criminẽtur, fingunt se nimis bonos. Sed dicant nobis quibus dicturus est dominus, Ite in ignem æternum qui præparatus est diabolo & angelis eius, si omnibus parcit, & neminem damnat? Quare intelligendum est, & illud rectum esse quòd deus retribuit parentum peccata filiis qui eum oderunt. Ex eo enim quòd addidit, qui me oderunt, intelligitur eos puniri peccatis parentum, qui in eadem per-
F uersitate parentum perseuerare voluerunt. Tales enim non sæuitia, sed potius iustitia dei, & sua iniquitate puniuntur, sicut propheta ait, Sanctus enim spiritus disciplinæ effugiet fictum, & auferet se à cogitationibus quæ sunt sine intellectu, & corripietur à superueniente iniquitate, id est, corripietur homo superueniente sibi iniquitate sua, cùm ab eo recesserit spiritus sanctus. Et alio loco, Hæc cogitauerunt & errauerunt, excæcauit enim illos malitia eorum. Et alio loco, Funiculis peccatorum suorum vnusquisque constringitur. Quibus testimoniis, veteris testamenti de nouo cõsentit Apostolus, dicens, Tradidit illos deus in concupiscentias cordis eorum. Qua concordia vtriusq; testamenti satis ostenditur, non esse sæuum deum, sed vnumquemq; in se sæuire peccando. Quod autem in tertiam & quartam scriptum est generationẽ vindictam procedere, non aliud significari arbitror, nisi quòd ab ipso Abrahã, qui pater esse incipit populi Iudæorum, quatuor ætates sunt, cum ista quæ nunc agitur, quas Matthæus Euangelista distinguit. Vna est ab Abraham vsque ad Dauid, alia

1.Timot.2. *Prouer.10.* *Prouer.20.* *1.Ioan.1.* *Rom.7.* *Luc.17.* *Psalm.126.* *Gen.9.* *Sapien.1.* *Sapien.2.* *Prouer.5.* *Roma.1.* *Deute.5.* *Matth.1.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

à Dauid vsque ad transmigrationem in Babyloniam: tertia à transmigratione in Babyloniam vsque ad aduentum domini. Inde vsque ad finem quarta deputatur tantum, quantum senectus seculi cæteris ætatibus longior: quas ætates pro generationibus positas credimus, quamuis singulæ pluribus generationibus constent. Et quoniam tertia incipit à transmigratione Babyloniæ, quando Iudæorum est facta captiuitas, in quarta verò, id est, post aduentum domini nostri, gens Iudæorum à solo proprio penitus eradicata est, hoc datur intelligi quòd dictum est, tertiæ & quartæ generationis peccata parentum redditurum deum: his vtique legitimè atque debitè, qui parentum peccata perseuerantes tenere, quàm dei iustitiam sequi malùerunt. Nam non pertinere patris peccata ad filium iustè viuentem, propheta Ezechiel apertissimè ostendit. Quod autem in Euangelio dicitur, Estote benigni quemadmodum pater vester cœlestis, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, non est veteri testamento contrarium. Hoc enim facit deus vt inuitet ad pœnitentiam, sicut dicit Apostolus, Ignoras quia patientia dei ad pœnitentiam te inuitat? Nec tamen ideo credendum est non puniturum deum eos, qui (vt dicit idem Apostolus) thesaurizant sibi iram in die iræ, & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secundum opera sua. Nanque istam dei patientiam & bonitatem etiam propheta prædicat, dicens, Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt omnia qui animas amas, & cætera innumerabilia, quibus intelligitur, & in bonitate & in seueritate misericordiam & iustitiam dei testamentum vtrumque prædicare. Si autem mouentur quòd dictum est, Ego sum zelans, moueantur etiam illo, quòd dicit Apostolus Paulus, Zelo dei vos zelo, desponsaui enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Sancta enim scriptura verbis nostris loquens, etiam per hæc verba demõstrat, nihil dignè de deo posse dici. Cur enim non etiam verba ista dicantur de illa maiestate, de qua quicquid dictum fuerit, indignè dicitur, quia omnes opes linguarum omnium ineffabili sublimitate præcedit? Nam quoniam zelando solent mariti vxorum pudicitiam custodire, potestatem & disciplinam dei, qua fornicari animam impunè non sinit, zelum dei scripturæ vocauerunt. Est autem animæ fornicatio, auersio à fœcunditate sapientiæ, & ad conceptum temporalium illecebrarum corruptionúmque conuersio. Illud verò quòd dimittendum esse dicit fratri, non solùm septies, sed septuagies septies, pœnitenti vtique dicit. Deus autem illis se dicit tribuere peccata, qui eum oderunt, non qui ei per pœnitentiam reconciliantur. Nam & apud prophetã dominus dicit, Nolo mortem peccatoris, tantùm vt reuertatur & viuat. Ex quo facilè apparet, & in ea patientia, quæ inuitat ad pœnitentiã, & in ea indulgentia quæ ignoscit pœnitentibus: & in ea iustitia quæ punit eos qui corrigi nolunt, vtrũque testamentum conuenire atque congruere, tanquam ab vno deo vtrũque conscriptũ. IDEM DE ESSENTIA DIVINITATIS. Zelare dicitur deus, cùm creaturam suam quam non vult perire, sæpe castigat, corripit atq; flagellat, & flagellando ad se reducit. Vel certè zelare deus dicitur cùm nullum peccatum impunitũ vult relinquere. Iustus enim est, & ideo omnis iniustitia execrabilis est illi, quam (vt dictum est) impunitã nullo modo relinquere patitur. IDEM DE QVAESTIONIBVS NOVI ET VETERIS TESTAMENTI. Quid est vt deus qui iustus prædicatur, peccata patrum filiis reddere promiserit in tertiam & quartam progeniem? Nihil iniustè deum facere aut dicere, qui dubitat insanus est. Itaque si verba domini non supprimantur, sed omnia quæ ad eandem quæstionem pertinent proponantur, lucebit quod obscurum videbatur, & pium æstimabitur, quod minimè iustum putabatur. Qui enim verba supprimit quæstionis, aut imperitus est, aut tergiuersator, qui calumniæ magis studeat quàm doctrinæ. Porrò autem repromisit quidem dominus reddere se peccata patrum filiis, sed iis qui oderunt eum, hoc est, qui in paternis malis versantes seruiunt idolis sicut & patres illorum. Ille enim inimicus dei est, qui honorem nominis eus vendicat creaturæ. Sicut enim iustorum filij, & ipsi iusti nobilitant in se genus iustitiæ, dum & patrum & sua iustitia sublimantur, ita & nequissimorum & ipsi filij nequissimi, crementum faciunt malitiæ, quia & malorum filij sunt, & nequitiam illorum exemplarunt ad perditionẽ multorũ. Cum terrore ergo locutus videtur deus, sed verũ est, & hoc habet ratio. Quis enim malum & mali hominis filium non duplici genere execretur, quomodo bonum & boni filium duplici mercede non censet honorandũ? Idcirco autẽ in tertiam & quartam progeniem reddere se promisit, vt si post patrẽ malum filius non sequatur perfidiam patris, nepos autem aut in malis imitator existens, sciat se non immunem futurum à seueritate sententiæ, aut si & nepos fortè non aui, sed patris sequutus vestigia, testamentum diligat dei, non ignoret pronepos ad se vsque peruenire sententiam, si æmulus sit proaui perfidiæ. Hac legis manifestatione deterreri voluit deus impios patres, vt agnoscentes quantum mali pareret sectatio idololatriæ, vel affectu filiorum reuocarentur ad reuerentiam creatoris, aut filij timentes ne incurrerent peccata patrum, dei legi obtemperarent. Illi autem attendentes ad nequitiam, aliter hoc interpretari cœperunt, dicentes, Patres nostri manducauerunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt: vt securi de impunitate, eo quòd filiis ipsorum redderentur peccata, illi tamen nec spiritus, nec carnis haberent pietatem. Hinc dicitur eis, Non morietur filius pro patre, neque pater pro filio, sed anima quæ peccauit, ipsa morietur: vt addiscerent non impunè sibi futurum, sed sic reddi peccata patrum filiis, vt quia impietatem parentum securi, mala quæ obliteranda erant exemplauerint, acerbiùs puniantur. Postquàm ostendit deus quid mali pariat idololatria, addidit statim quæ bona diligentes se sequantur, dicens, Et faciens misericordiam in milia iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea, vt bonum patris, non vsque ad pronepotem, sed vsque ad milia milium reddat. Vtputa si quis ex semine Dauid diligat dominum, quem constat vtique porrò ante mille annos fuisse: huic additur misericordia dei, vt in necessitate duabus suffragantibus causis, misericordiam accipere mereatur, quia & ipse dei cultor est, & ex eius semine est, qui amauerit deum. Et in hoc clementia dei laudabilis est, vt odio habentibus se vsque in tertiam & quartam reddat progeniem, & non in milia milium, vt si in quintam progeniem tractum fuerit malum, inde iterum caput habere incipiat, vt ex eo numeretur vsque ad tertiam & quartam progeniem. Sed dicet quis, auctori magis amplius reddendum iustum videtur, quàm imitatori. In auctorem congruè datur vindicta: filiis autem quod plus dicit reddi, pœna est patris. Et si causam quæras, accessu legis peccatores plus fiunt rei, sicut Lamech, & post Lamech.

Ezech.18. Matth.5. Roma 8. Sapien.11. 2.Cor.11. Ezech.18. & 33. Cap.14. Ezech.18.

Quibusdam

Quibusdam tamen videtur sic reddita esse peccata patrum in filios, dum in captiuitatem ducti sunt causa patrum, & fuerunt ibi vsque ad quartam generationem. Quod si verum est, non solùm odio habentibus se reddidit peccata patrum, sed & diligentibus nomen suum: quia & Daniel abductus est, & tres pueri, & Baruch, & Ezechiel, & Esdras ibi natus est. Liquidò ergo apparet, illud conuenire propositæ quæstioni quod suprà diximus.

GREGORIVS DECIMO QVINTO MORALIVM. Scriptum nouimus, Qui reddo peccata patrum in filios ac nepotes in tertiam ac quartam progeniem. Et rursum scriptum est: Quid est quòd inter vos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israël, dicentes, Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt? Viuo ego dicit dominus deus, Si erit vobis vltra parabola hæc in prouerbium in Israël. Ecce omnes animæ meæ sunt, vt anima patris, ita & anima filij mea est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur. In vtraque igitur hac sententia dum dissimilis sensus inuenitur, auditoris animus vt discretionis viam subtiliter requirat instruitur. Peccatum quippe originale à parentibus trahimus, & nisi per gratiam baptismatis soluamur, etiam parentum peccata portamus, quia vnum adhuc videlicet cum illis sumus. Reddit ergo peccata parentum in filios, dum pro culpa parentis, ex originali peccato anima polluitur prolis. Et rursum non reddit parentum peccata in filios, quia cùm ab originali culpa per baptismum liberamur, iam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Quod tamen intelligi etiam aliter potest, quia quisquis praui parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringitur. Quisquis autem parentis iniquitatem non imitatur, nequaquam delicto illius grauatur. Vnde fit, vt iniquus filius iniqui patris, non solùm sua quæ addidit, sed etiam patris peccata persoluat, cùm vitiis patris quibus iratum dominum non ignorat, etiam suam adhuc malitiam adiungere non formidat: & iustum est, vt qui sub districto iudice vias parentis iniqui non timet imitari, cogatur in vita præsenti etiam culpam parentis iniqui persoluere. Vnde & illic dictum est, Anima patris mea est, & anima filij mea est. Anima quæ peccauerit, ipsa morietur, quia in carne nonnunquam filij etiam ex patris peccato perimuntur. Deleto autem originali peccato, ex parentum nequitia in anima non tenetur. Quid enim est quòd paruuli filij plerunque à dæmonibus arripiuntur, nisi quòd caro filij ex patris pœna mulctatur? In semetipso enim percutitur pater iniquus, & percussionis vim sentire contemnit. Plerunque percutitur in filiis, vt acriùs vratur, & dolor patris carni filiorum redditur, quatenus per filiorum pœnas mens patris iniqua puniatur. Cùm verò non paruuli sed iam prouectiores filij ex parentum culpa feriuntur, Quid aliud apertè datur intelligi, nisi quòd illorum etiam pœnas luunt, quorum facta sequuti sunt? Vnde & rectè dicitur, vsque ad tertiam & quartam progeniem. Quia enim vsque ad tertiam & quartam progeniem eam quam imitantur filij parentum vitam possunt videre, vsque ad eos vltio extenditur, qui viderunt quod male sequerentur. CHRYSOSTOMVS DE EO QVOD SCRIPTVM EST IN PSALMO OCTVAGESIMO QVARTO, NON IN AETERNVM IRASCERIS NOBIS. Ergo ne in æternum irascaris nobis, non tantùm nobis, sed & posteris à generatione & in generationem. Quia scriptum est, Rependam peccata patrum in filios in secundam & tertiam generationem, in iis qui non cognouerunt me. Gratias tibi deus, quia addidisti, in his qui te non cognouerunt. Cæterùm si taceres, omnes condemnares. Demonstrasti ergo, quia pater si fuerit contemptor tuus & filius talis fuerit æquè tibi non obediens, & nepos secutus fuerit vias aui & patris sui, pronepos si ita attenderit, quod anterior generatio eius, quia ergo non te cognouerunt, rependes eis in secundam, tertiam, & quartam progeniem. Nam quid dixit Propheta alio loco, Quid est quòd inter vos vertitis parabolam istam, dicentes, Patres comederunt mala acida, & dentes filiorum obstupescunt? Vlterius non erit hoc. Nónne anima patris & filij mea est? Nec pater pro filio, nec filius pro patre. Vnusquisque pro facinore suo iudicabitur, pro peccato suo punietur, pro malis suis in pœnam æternam mittetur. Non ergo dicat quia post pœnam accipiet qualemcunque indulgentiam in æternum. Anima ergo quæ peccat, morietur. Pondus peccatorum suorum vnusquisque in se portat, pro suo peccato iudicabitur. Nam si sit bonæ vitæ pater, & filius malæ, non liberat pater filium: æquè si sit filius sanctus, & pater iniquus, non liberat filius patrem. Quia ergo staturi sumus ante tribunal Christi, & reddituri rationem, quæ per corpus gessimus, siue bonum, siue malum, nullus erit excusatus, nullus accusatus. Sed ecce homo & opera eius, qui reddat vnicuique secundum opera eius, siue bonum siue malum. THEODORETVS. Deus zelotes quid significat? Lex instar viri erat, populus vxoris. Idq; nos dominus ipse edocuit per Esaiam, dicens, Quis est hic libellus, repudij matris vestræ? tum etiam per Hieremiam, Quemadmodum despicit mulier virum suum, ita despexit me domus Israël & domus Iuda, dicit dominus. Et rursus si dimiserit vir vxorem suam, & nupserit viro alteri, nunquid redeundo redibit vltra ad virum suum? nónne polluta erit mulier illa? Tu autem fornicata es cum pastoribus multis, & ad me reuersa es dicit dominus. Itémque Apostolus ait, quòd sex dominatur homini quoad ea vixerit. Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi: si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera si fuerit cum alio viro, si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera, si fuerit cum alio viro. Eadem ratione & vos, Mortui estis legi per corpus Christi, vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, vt fructificetis deo. Ob id deus zelotem se appellat, humanis quidem vsus nominibus, terrens autem eos, & modestè sese gerere cogens. Quemadmodum enim vir qui adulteram vxorem habet, illámque adhortatur, dicens, Zelotypus ego sum, nequeo pati te cum alio viro colloquium habere, sic & dominus deus quum illos à superstitione liberare vellet, non solùm zelotem seipsum appellat, verum etiam ignem consumentem. Cæterùm quòd zelus iste à nimio amore proficiscatur, ipse declarat, per Ezechielem dicens, Propter hoc discedet zelus meus à te, hoc est, quando te amabam, zelo erga te affectus eram, postquam autem te abiecero, zelus quoque meus extinguetur. Id per alium quoque Prophetam explicauit, dicens, Non visitabo filias tuas cùm fornicatæ fuerint, & super sponsas vestras cùm adulteratæ fuerint. Zelus itaque charitatem declarat. Maiores autem apud deum sunt comminationes quam pœnæ, idque facilè ex diuina scriptura discipi potest. Omnis incircuncisus masculus qui octaua die circuncisus non fuerit, exterminabitur. Inuenire tamen licet eos qui circuncisi fuerãt, in deserto tamen diuersis pœnis ac modis interiisse, incircuncisos verò in terram promissionis intrasse, hos enim Iosue in Galgalis circuncidit,

Cap.22. Ezech.18. Hiere.31. Hiere.3.

eadem

Universidad de Deusto
Biblioteca

eadem ratione domibus in quibus fermentum inuentum fuisset pœnam comminatus est, neque tamen intulit. G
Sic hoc loco comminationibus terret eos qui filiorum copia oblectantur, & ait, Reddens peccata patrum in filios, & cætera. Quod enim nudæ literæ insistere impium sit, ipse dominus docet, qui his contrariam legem promulgauit. Non morientur filij pro patribus, neque patres pro filiis, sed vnusquisque in peccato suo morietur. Et per Prophetam Ezechielem ait, Quænam parabola hæc est, Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt? Viuo ego dicit dominus, & cætera. Quæ sanè omnia ita sese (vt diximus) rem habere manifestè declarant. Mea autem sententia ob nimiam benignitatem comminari videtur, subiungit enim odientibus me, hoc est, longanimis sum erga parentes peccantes, longanimis sum in filios, si autem nepotes maiorum suorum peccata secuti fuerint, vltionem infligam. At verò parentum erga deum pietas in longum tempus generi suo salutem conciliabit. Ait enim, Faciens misericordiam in mille & decem millia diligentibus me. In diuina etiam historia diuinorum eloquiorum veritatem inueniet, ait enim, Quinta autem generatione ascenderunt filij Is- H
raël ex Aegypto. Hi nanque qui in Aegypto falsos deos coluerant, pœnas minimè ob id dederunt, sed quoniam post tot miracula ac beneficia impietatem non exuerunt. At verò eorum filij seruatorem deum colentes, promissiones patrum suorum consecuti sunt, & promissionem Patriarchis factam liquidò impletam videmus. Gentes nanque per Abrahæ semen benedictionem diuinam adeptæ sunt. Quia igitur futurum erat vt vitulum colerent, ideo pœnas comminatus est, vt eos à peccato deterreret. SEVERIANVS. Attende autem diligenter quòd vltionem in quartam vsque generationem extendit, misericordiam verò in mille. ACACIVS.

Deus zelotes reddens peccata patrum in filios in tertiam & quartam generationem, id totum aduersari videtur quod alio loco dictum est, Non morientur patres pro filiis, & filij non morientur pro patribus, vnusquisque in peccato suo morietur. Similiter & per Ezechielem ad eos qui dicebant, Patres comederunt vuas acerbas, & dentes filiorum obstupescunt. Verùm hæc inter se contraria minimè sunt, si rectè intelligatur, id quod ait, I
Reddens peccata patrum in filios, & illud, Non morientur patres pro filiis, Itémque aliud, Patres comederunt vuam acerbam, & cætera. Primò nanque confer illud, Reddens peccata patrum in filios, cum illo, Frustra percussi filios vestros, disciplinam non recepistis, propter quòd mortem hanc communem filiis patrum qui peccauerunt infert, non quidem ad disciplinam filiorum qui iam mortui sunt, sed ad parentum punitionem, quare & tertiam & quartam generationem nominauit, ad hanc enim generationem humanum genus propagare solet, quemadmodum de Iob dictum est, Et vidit filios vsque in quartam generationem. Illud autem, Et faciens misericordiam in mille generationes, attende, quòd non ait, In filiis diligentium me, sed iis qui diligunt me. Ex quo interminatum tempus significauit, in quo anima ipsa, postquam ex hac vita transmigrauerit, indeficientem à deo misericordiam consequetur. Illud autem quod ab Hieremia dictum est, contradicere videri potest, Reddens peccata patrum in sinum filiorum ipsorum post eos. Nam si post eos, sine dubio non vt ipsi punirentur, nisi fortasse quis, illud, post eos, non ita accipiat, quasi dictum sit, post mortem illorum, sed post illorum priorem pœnam, quæ filiorum pœna præcesserit. Ad illud verò, Non morientur patres pro filiis, dicendum, quòd is qui le- K
gem statuit, & præsertim deus, aliis non sibi legem imponit, neque enim hominum more vitam agit. Qui enim fieri potest, vt illam sibi legem ferret? Non facies tibi idolum, quum ipse vniuersorum sit deus? aut illud, Non fornicaberis, Quum ipse carnis ac corporis omnino expers sit? Itaque illud, Non morientur, hominibus non sibi statuit, qui tantùm ea quæ in promptu ac præsentia sunt iudicare possunt. Ipse verò qui corda hominum nouit, causas quoque propter quas homines occidit, optimè nouit, quanuis fortasse non peccauerint, & quibus voluerit vitam largitur. Ita vt iure optimo de illo dictum sit, Iudicia tua abyssus multa. Nunc verò de iis quæ apud Ezechielem leguntur dicendum est, quòd videlicet neque de communi morte, neque de communi vita loquitur, nam sibi scriptura aduersaretur, quæ alio loco ait, Vt quid impij viuunt? Idem absurdum in sanctorum morte consequeretur, propterea quòd lapidati sunt, tentati sunt, secti sunt, in occisione gladij occisi sunt. Quæres etiam de illo quod dictum est, Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Et venient hæc omnia super generationem istam. Et nondum impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum. Ac fortasse hæc quoque ita intelli- L
genda sunt. Patres quidem vestri, quanuis vt Israëlitæ peccauerint, vt Cain qui fratrem suum Abel occidit, Et Amos Zachariam, haud quaquam tamen in finem peccatorum peruenerunt, neque mensuram impleuerunt, vt videlicet manus suas in Christum inferrent, quemadmodum à vobis filiis factum est. Idem de Amorrhæis dicendum erit. Quomodo autem peccatorum mensura impleatur, hoc exemplo facilè intelligi potest. Exempli gratia, Lex statuta est, vt cùm quis in certamine ab aduersario suo ter deiectus fuerit, tunc omnino superatus dici possit. Ac siquidem primò deiectus fuerit, victus quidem est, non perfectè tamen. Eadem ratione dicendum est, vniuersas hominum generationes athletam quendam esse. SEVERVS. Peccauit quis, & hunc patien- pœnitentiam agit, sed impietatis viam continenter insistens, in futurum iudicium reseruatur, in quo omnibus
omnia reddenda sunt. Deinde hunc filius eius malè æmulatus est. Hunc quoque filius malè sequitur, hîc iam M
bus patribus feciſſet, nisi patientiæ diuinæ mensura superabundasset, iis rationibus, quas ille nouit, qui omnia in sapientia dispesat, Sæpe etiam nimia bonitate deus inductus in quartam vsque generationem vltionem differt. Ideo non simpliciter dictum est, in tertiam & quartam generationem, sed cum additamento, odientibus me, vt apertum fiat non ob parentum peccata, sed ob illorum odium aduersus deum eos puniri. Id autem ita sese habere ex Deuteronomio apertum fiet, vbi scriptum est, Non morientur patres pro filiis, neque filij morientur pro patribus, vnusquisque in suo peccato morietur. DIODORVS. Quanam ratione quæstionem hanc soluemus? Israël quarta generatione ex Aegypto egressus est, sed tertia generatione Idolis seruire incœpit. Quia igitur in deserto vitulum adoraturi erant, ideo illis comminatur quasi diceret, Idololatræ in Aegypto fuistis, id tamen aliquam excusationem habet, propterea quòd illis commiscebamini, nunc verò ab illorum erroribus liberati, miranda aduersus Aegyptios vidistis. Si igitur post hac idola colueritis, patrum vestrorum peccati pœnas vobis infligam

A infligam, neque enim peccatorum illorum pœnas expendistis, sed post tot beneficia, in eisdem peccatis persistentes, iustas pœnas exoluetis, neque enim par est vt vobis quemadmodum & illis parcam. Lex igitur hæc non generalis est, sed ad illos tantùm qui ex Aegypto egressi sunt spectat. Illa autem quæ ait, Faciens misericordiam, ad vniuersos spectat. Peccatum itaque patrum illis adscribitur, qui illud male sequuntur. RABANVS. Possumus hoc modo hanc sententiam intelligere, qua deus dicit, quòd visitat iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem, vt in his qui peccata patrum sequuntur, iustæ sententiæ damnatio permaneat. Nam quasi iniustitia videretur, alium peccare, & alium luere peccata. Sed ex eo quòd sequitur, his qui me oderunt, comminationis siue præcepti scandalum soluitur. Non enim ideo puniuntur in tertia & quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cùm patres potius qui fuerunt peccatores, puniri debuerunt, sed quia patrum exstiterunt æmulatores, & oderunt deum, hæreditario malo & impietate perierunt, in ramos quoque de radice
B crescente. Nam quod iuxta Ezechielem dominus dicit de parabola in prouerbium versa, manifestat quòd iustus iudex vnicuique secundum propria reddet merita. Sicut enim peccata filiorum non nocent patribus, qui *Ezech.18.*
non prauum exemplum peccati filiis præbuerunt, ita peccata patrum iniquorum, non redundant ad filios, si eorum imitatores in malo non fiant, sed anima quæ peccauerit, ipsa morietur. Non abolitione vtique substantiæ, sed ex eius consortij priuatione qui dicit, Ego sum vita. Et alibi loquitur, Omnis qui viuit & credit in me, non *Ioan.14.*
morietur in æternum. Amen amen dico vobis, qui sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æter- *Ioan.5.*
num. Vita enim nostra abscondita est cum Christo in deo, quia victuri sumus, quando Christus apparuerit vita nostra in gloria. Et implebitur illud quod scriptum est, Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui me misit, habet vitam æternam, & in iudicium non venit, sed transibit à morte in vitam. RVPERTVS. Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me, & faciens misericordiam in milia his qui diligunt me, & cu-
C stodiunt præcepta mea. Hoc in omni præcepto subaudiendum est, videlicet vt timeat pœnam transgressor, speret præmium præcepti exequutor. Opportuno quoque tempore fortem se & reddentem iniquitatem patrum in filios in quartam & tertiam generationem hîc asseruit, videlicet vbi totus mons Sinai, fumigabat, & totus erat terribilis, eo quòd descendisset dominus, quod erat indicium fortitudinis, & iniquitatem patrum qui Ioseph fratrem suum vendiderant, nunc redderet in tertiam & quartam generationem, non absque misericordia, soluta nempe captiuitate, reuertebantur de Aegypto generatione quarta. HVGO DE SANCTO VICTORE. Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem. De illis filiis propriè cõstat hoc esse dictum quos genuere patres post peracta maleficia, & merito parentum puniuntur, sicut aliquod membrum ipsorum, quia in ipsis malefactoribus quodammodo erant seminaliter, & peccabant. Vnde claudi & cæci pro scelere parentum nascuntur. Quòd verò dixit in tertiam & quartam generationem, ideo dictum est, quia vsque illuc solent parentes viuere, & videre possunt propter peccatum suum suos posteros damnatos. Vel
D possumus dicere quòd ponit finitum pro infinito, sicut & ex altera parte bonorum faciens misericordiam in milia iis qui diligunt, & cætera. Et quin ob bonitatem patrum melius fiat à domino ipsis filiis, non est dubitandum. THOMAS. Ex hoc loco, & Matthæi vigesimo tertio vbi dicitur, vt veniat super vos omnis sanguis *1.2 q.87.*
iustus qui effusus est super terram, videtur quòd aliquis puniatur pro peccato alterius. Sed contra est quòd di- *ar.8.per to-*
citur Ezechielis decimo octauo, Filius non portabit iniquitatem patris. Respondeo, dicendum, quòd si loqua- *tum.*
mur de pœna satisfactoria quæ voluntariè assumitur, contingit quòd vnus portet pœnam alterius in quantum sunt quodammodo vnum secundum voluntatem vnione amoris, sicut etiam in rebus humanis videmus, quòd aliquis in se transfert alterius debitum. Si autem loquamur de pœna quæ habet rationem medicinæ, contingit quòd vnus punitur pro peccato alterius. Dictum est enim quòd detrimẽta corporalium rerum vel etiam ipsius corporis, sunt quædam pœnales medicinæ ordinatæ ad salutem animæ. Vnde nihil prohibet talibus pœnis aliquem puniri pro peccato alterius, vel à deo vel ab homine, vtpote filios pro patribus, & subditos pro dominis,
E inquantum sunt quædam res eorum, ita tamen quòd si filius vel subditus est particeps culpæ, habet rationem pœnæ quantum ad vtrunque, scilicet eum qui punitur, & eum pro quo punitur. Si verò non sit particeps culpæ, habet rationem pœnæ quantum ad eum pro quo punitur, quantum verò ad eum qui punitur, ratione medicinæ tantùm, nisi per accidens, inquantum peccato alterius consentit. Ordinatur enim ei ad bonum animæ, si patienter sustineat. Pœnæ verò spirituales non sunt medicinales tantùm, quia bonum animæ non ordinatur ad aliud melius bonum. Vnde in bonis animæ nullus patitur detrimentum sine culpa propria, & proprer hoc etiam talibus pœnis (vt dicit Hieronymus in epistola ad Auitum) vnus non punitur pro alio, quia quantum ad animam filius non est res patris. Vnde & huius causam dominus assignans dicit Ezechielis decimo octauo, Omnes animæ meæ sunt. Ad argumentum ergo contrarium dicendum, quòd vtrunque dictum videtur esse referendum ad pœnas temporales vel corporales, in quantum filij sunt quædam res parentum, & successores prædecessorum, vel si referantur ad pœnas spirituales, hoc dicitur propter imitationem culpæ, vnde in Exodo additur, His qui
F oderunt me. Et in Matthæo dicitur, Et vos implete mensuram patrum vestrorum. Dicit autem puniri peccata patrum in filiis, quia filij in peccatis parentum nutriti, proniores sunt ad peccandum, tum propter consuetudinem, tum etiam propter exemplum patrum, quasi auctoritatem sequentes, sunt etiam maiori pœna digni, si pœnas patrum videntes correcti non sunt. Ideo autem addidit in tertiam & quartam generationem, quia tantum consueuerunt homines viuere, vt tertiam & quartam generationem videant, & sic mutuò videre possunt, & filij peccata parentum ad imitandum, & patres pœnas filiorum ad dolendum. IDEM. Dicat quis, Deus dicit *2.2.q.34.*
se visitare iniquitates patrum in filios vsque in tertiam & quartam generationem eorum qui oderũt eum, quo- *ar.1.in cor.*
modo potest ab homine deus odio haberi cùm sit summum bonum? Respondemus, quòd odium est quidam motus appetitiuæ potentiæ, quæ non mouetur nisi ab aliquo apprehenso. Deus autem dupliciter ab homine apprehendi potest. Vno modo secundum seipsum, puta cùm per essentiam videtur. Alio modo per effectus suos, cùm scilicet inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur. Deus autem per essentiam suam est

ipsa

Universidad de Deusto
Biblioteca

ipsa bonitas, quam nullus habere odio potest, quia de ratione boni est, vt ametur, & ideo impossibile est, quòd G aliquis videns deum per essentiam, eum odio habeat. Sed effectus eius aliqui sunt, qui nullo modo possunt esse contrarij voluntati humanæ, quia esse, viuere, & intelligere, est & appetibile, & amabile omnibus, quæ sunt quidam effectus dei, vnde etiam secundum quòd deus apprehenditur vt auctor horum effectuum, non potest odio haberi. Sunt autem quidam effectus dei qui repugnant inordinatæ voluntati, sicut inflictio pœnarum, & cohibitio peccatorum per legem diuinam, quæ repugnat voluntati deprauatæ per peccatum, & quantum ad considerationem talium effectuum, deus ab aliquibus odio haberi potest, inquantum scilicet apprehenditur peccatorum prohibitor, & pœnarum inflictor. CAIETANVS. Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes. Primam rationem huius præcepti reddidit ex iniuria propria, alteram modò reddit ex vindicta & præmio. Repetitis autem nominibus eisdem ad magis imprimendum populo debitum, colendi ipsum solum, adiungit aliud nomen suum penes attributum fortitudinis dicendo, El, qualificando ipsum zelotypia. Non quòd in deo sit ali- H quis inuidię motus (quoniam omnis tristitia & quæcunque animi passio longè est ab eo) sed metaphoricè dicitur zelotes secundum similitudinem effectus, pro quanto tanquam zelotes non vult colentes ipsum esse communes sibi & alij deo, quemadmodum maritus non vult vxorem suam communem esse alteri, & propterea occidit illam. Et ideo subiungitur vindicta: Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem iis qui oderunt me. Ecce formido zelotypi, tum ad puniendum osores suos, tum ad benefaciendum amatoribus suis. Sed cerne differentiam, quoniam vindicta non extenditur vltra quatuor filios, beneficia autem extenduntur in millia, ad significandum quòd ad conferendum bona deus est propensissimus, ad inferendum autem mala est parcus. Et ratio est, quia bona confert sua sponte, mala autem infert exigentibus demeritis nostris. Et dicit vsque ad quartam generationem, ne patres aut filij impunes hîc, existiment se omnino impunes fore hîc, quoniam punientur in tertia vel quarta generatione saltem. Exempla habentur multa in scriptura huiusmodi punitionum. Et quanuis deus in lege Moysi mandauerit non occidi filios pro peccatis patrum, ipse ta- I men qui creator, conseruator, & dominus est vitæ cuiuscunque, nulli facit iniuriam puniendo temporaliter filios pro patribus, vt vel ex hac punitione, tolerationem diuinam non paruipendant patres, & in solius dei cultu perseuerent. Et faciens misericordiam in millia iis qui diligunt me, & custodiunt præcepta mea. Significatissimè non meminit tantùm seruantium opere præcepta eius, sed meminit præcipuè amatorum suorum & osorum suorum, vt intelligamus præcepta quidem omnia hæc decem dari de actibus iustitię ad reddendum deo & hominibus debitum, præcipuam autem rationem seruandi & non seruandi præcepta, exigi amorem dei & odium dei. Pœnam siquidem comminatur osoribus ex intentione vel interpretatiuè, præmium autem promittit amatoribus & obedientibus opere, ne sint quales describuntur apud Esaiam, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè est à me. AVCTOR CATENAE. Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes. Hebraicè præmittitur כי Chi, id est, quoniam, quasi dicat, ideo nolo te adorare sculptilia neque colere, quoniam ego sum dominus deus tuus fortis, qui possum iniuriã mihi illatã vleisci. Dictio autem קנא kanna, non solùm affe- K ctum significat qui est inter amãtes, & non fert corriualem, sed & eum quo animus commouetur & suis & suorum contumeliis & iniuriis, quæ significatio huc quadrare videtur. Vnde vertunt hîc quidam, deus indignabundus. Alij, deus zelotypus siue æmulator, quasi dicat, qui non possum ferre vt alius ametur colatúrve quàm ego, in quo iustissimè agit, cùm ipse sit qui creauit, redemit & nutrit nos. Velle autem valde amari vt ait Chrysostomus, ab ingenti amore proficiscitur. Sequitur, Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem eorum qui oderunt me. Rectè Interpres ita vertit, cùm in Hebræo sit: עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים לְשֹׂנְאָי Hal sillesim vehal ribbehim lesonai, In tertiis & in quartis odientibus me, siue super tertios & super quartos eorum qui odio persequuntur me, hoc est, puniés iniquitatem patrum in filiis tertiæ & quartæ generationis. Quod intelligitur de filiis & posteris qui imitantur vitia parentum, vt ipse indicat, subdens, odiẽtibus me, quasi dicat, parco aliquando parentibus vt resipiscant, quòd si moriantur, expecto & filios eorum, sed tandem in quarta generatione posterorum, qui deploratè perseuerant in vestigiis parentum, eorúmque improbitatem imitantur, o- L stendo vltionem meam, hoc est, soleo meminisse iniquitatum parentum vsque ad tertios & quaternos posteros, qui imitantur vitia parentum. At contra, Faciens misericordiam in millesima generatione, id est, soleo meminisse probitatis parentum in perpetuum, in eos qui probitatem ipsorum parentum imitantur, hoc est, eorum qui me diligunt, & mandata mea custodiunt. Et hæ sunt diuitiæ bonitatis & misericordiæ dei, quòd meminisse soleat iniquitatum parentum vsque ad quaternos posteros eorum, qui vitia parentum imitantur, misericordiam autem in perpetuum præstet iis, qui probitatem parentum sequuntur. Quòd autem is sit germanus huius literæ sensus, docet nos Chaldaica difficilium locorum enodatrix, ita inquiens, Visitans peccata patrum super filios transgressores in tertiam & in quartam generationem, his qui oderunt me, quando filij sequuntur peccata patrum. Et faciens misericordiam in mille generationes diligentibus me, & custodientibus præcepta mea. Ita illa. Quo etiam ex loco discimus, misericordiam dei se latiùs extendere quàm iustitiam. Est autem modus loquendi, quo significatur, Deum non finere malos impunitos, interim tamen esse infinities benigniorem in pios & M suos, quàm sit seuerus in hostes & impios. Porrò huic primo præcepto tanquam principali, ex quo deinceps alia oriuntur, addidit dominus minas & promissiones, pœnam & præmium. Ego (inquiens) dominus deus tuus, fum deus seu fortis, zelotes, visitans iniquitatem patrum in filiis tertia & quarta generatione eorum, qui oderũt me. Hæ sunt minæ, hæc est pœna, quam minatur dominus violantibus legem suam. Dominus enim est fortis, potest se vel vno nutu vindicare. Est zelotes, omnino enim non vult ferre vt alium deum adores, sed exigit vt ipsum solum diligas ex toto corde. Est & seuerus. Intantum enim non conniuet ad impietatem, vt eam vindicet, etiam in filiis, nepotibus ac pronepotibus. Nam quod dicit, Tertia & quarta generatione, vel in vnam rationem subducendum est, & intelligendum pro septima generatione, vt sit sensus. Deus tantæ seueritatis est, vt puniat impietatem etiam in septima generatione, hoc est, cùm iam impietas videatur obliuioni tradita, & posteri impiorum tam longa successione à maioribus suis, qui designarunt impietatem, distant, vt nulla amplius memoria eorum

A eorum inter homines extet, vel tria & quatuor iuxta Hebræam phrasim computanda sunt simpliciter pro quatuor, sicut sex & septem, pro septem. Sic Amos primo, Propter tria scelera Damasci, & propter quatuor non reddam ei, & cætera. Sic Prouerbiorum trigesimo, Tria illa non saturantur, & quatuor non dicunt, sufficit. Et mox, Tria sunt difficilia mihi, & quatuor ignoro. Sic & Iob quinto, In sex tribulationibus liberabit te, & in septem non tanget te malum. In sex & septem, hoc est, septem. Enumerat enim postea septem tantùm tribulationes, ex quibus illum liberaturus sit deus. Sic & hoc loco, In tertia & quarta generatione, hoc est, quarta. Est autem idem sensus, qui & ante expositus est, videlicet, Deum vindicare impietatem in posteris, quantuncunque longè à prima stirpe succedentibus, sed ita, si posteri impietatem maiorum suorum sectentur. Secus autem si posteri resipiscant, Ezechielis decimo octauo. Exempla habes in posteris Adam, qui omnes propter inobediẽtiam Adæ morti obnoxij facti sunt. Item in posteris Cain, qui omnes diluuio perierunt. Similiter in posteris Saul, & multis a- 2. Reg. 22.
B liis. Additur etiam promissio & præmium, obseruantibus legem dei. Faciens (inquit) misericordiam in millia, his qui diligunt me, & obseruant præcepta mea. Sunt qui in millia interpretentur, pro perpetuò, vt sit sensus, Dominum seruare eos, qui obseruant leges eius, ad perpetuam vitam & felicitatem. Quæ interpretatio, vt est pia ita magis conuenit, vt hoc loco millia exponamus, pro multitudine posterorum. Sicut enim deus punit in posteris impietatem maiorum, ita etiam remunerat in posteris pietatem maiorum, Psalmo centesimo secundo, Misericordia domini ab æterno vsque in æternum super timentes eum. Et iustitia illius in filios filiorum his qui seruant testamentum eius. Exempla sunt, Abraham, Dauid, maximè autem omnium dominus noster Iesus Christus, propter quem omnes qui in ipsum credunt, misericordiam consequuntur. Non desunt tamen viri docti qui hanc domini sententiam de puniendis peccatis parentum in filiis tertiæ & quartæ generationis, ad pœnam tantùm corporalem referant, etiam si ipsi non fuerint delinquentes, & verbum eorum qui oderunt me, non ad filios tertiæ & quartæ generationis, sed ad patres referunt peccatores, cùm caro filij aliquo modo sit caro pa-
C tris, non autem ad pœnam spiritualem, ad quam duntaxat restringunt sententiam domini per Ezechielem dicentis, quòd filius non portabit iniquitatem patris. Nam illa exceptio quam facit diuus Thomas ex Augustini doctrina in epistola ad Auxilium, nisi filius ipse participet culpam parentum, vel per originem, vel per imitationem, non facit veram exceptionem, nec angustat verba illius sententiæ secundum istos. Si enim filius quia participat quauis ratione delictum patris, ideo punitur, iam dicendus non est ex patris delicto, sed ex proprio puniri, vt ob hoc syncera maneat illa sententia, Filius non portabit iniquitatem patris. Non enim tunc patris iniquitatem portat, sed suam, præsertim si imitatur patrem in peccato, sic enim quàm euidentissimè apparet separata esse peccata filiorum à peccatis parentum, & quisquis suum onus portabit. Portare autem iniquitatem, est premi pœna quasi onere quodam quod portatur. Prudens lector consideret diligenter, & quod magis sibi placuerit, id sequatur. Dicat igitur deus Moysi & populo suo, Ego deus fortis, ego deus zelotes & æmulator, qui ardentissima charitate eos diligo qui ad me adhæserunt. Patrum etiam peccata in posteris punire se dicit, etiam in ter-
D tiam & quartam generationem, secundum communiorem patrum sensum, si patribus malis perrexerint esse similes, si deum oderint, si mores pessimos patrum imitati, & auitam prauitatem sectati fuerint. Faciens misericordiam in millia his qui, & cætera. Mille pro numero infinito ponit, vbi dicimus bonitatem & benignitatem dei nostri, qui non solùm sit metuendus, sed etiam multò plus amandus, nihilque non sit ab eo sperandum. Hûc ergo in summa honorem & seruitutem quam soli deo debemus Christus pulchrè repetit, dum diabolo tentanti respondet, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. In hoc mandato caput fidei nostræ fundatum videmus cùm dicimus, Credo in vnum deum patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ. In hoc ergo præcepto, de non habendis alienis diis & sculptilibus, primum omnium mandatur credendum esse quòd sit deus, deinde quòd essentia vnus tantùm sit deus. Ad hæc quòd is solus sit verus deus, qui eduxit Israëlitas ex Aegypto, hoc est, qui promisit Patriarchis Christum, & qui miraculis in Aegypto editis maiestatem suam reuelauit. Deinde quòd sit seuerissimus vltor impietatis, clementissimus autem remunerator pietatis. Adhæc, quòd in hûc
E solum deum sit credendum, & seruiendum. Postremò, quòd is solus diligendus sit ex toto corde tuo, ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Nam sic interpretatur hãc legem Moyses ipse Deuteronomij sexto, & Christus Matthæi vigesimo secundo, & Paulus ait, Lex est spiritualis. Habes quæ præcipiuntur in hoc primo mandato. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Dicit igitur tibi omnibus his verbis sermo dei, Vnus est deus tuus, vnum deum cole. Et tu vis dimisso vno deo tuo tanquam legitimo viro a- Serm. 96.
nimæ, fornicari per multa dæmonia. Et quod est grauius, non quasi apertè deserens & repudians, sicut apostatæ faciunt, sed tanquam manens in domo, id est, tanquam Christianus, dimittis Ecclesiam, cõsulis Mathematicos, aut aruspices, aut augures, aut maleficos, quasi de viri domo non recedens adultera anima, & manens in eius coniugio fornicaris. Vt autem non fornicemini, abstinete vos à corruptelis detestabilibus, & à detestabilibus inquisitionibus, à Mathematicis, ab aruspicibus, à sortilegis, ab auguribus, à sacrilegis, abstinete vos ab his omnibus quantum potestis. ISIDORVS. Dat igitur deus Moysi legem innocentiæ nostræ, & cognitionis suæ,
F eandemque in decem tabulis digito subscripsit. Et hæc quidem præcepta ita sunt distributa, vt tria pertineant ad dilectionem diuinæ trinitatis, septem verò ad amorem fraternum, quibus societas humana non læditur. Primum decalogi mandatum ad deum patrem pertinet, dum dicit, Dominus deus tuus, deus vnus est, vtique vt hæc audiens, vnum patrem deum colas, & in multos fictos deos fornicationem tuam non effundas. RVPERTVS. Hic decalogus in capite legis positus est, id est, decem præceptorum numerus, quorum primum est, Non habebis deos alienos coram me, vltimum autem, Non concupisces. Dicit Apostolus, Quia radix om- 1. ad Tim. 6
nium malorum est cupiditas. Cur ergo non hîc primum positum est, Non concupisces? Sed sciendum, quia sicut malæ arboris superiores primùm rami præciduntur, & sic paulatim vsque ad radices peruenitur: sic priùs opera mala, pro vt sunt cupiditati viciniora, paulatim præciduntur, & sic ad vltimum ipsa cupiditas vel concupiscentia vocę prohibentis amputatur. Notandum quippe quòd prohibendo penè cuncta hæc enunciantur. Vnde ve- 1. ad Tim. 1
rissimè Apostolus dicit, Quia iusto lex non posita est, sed iniustis, impiis, & peccatoribus, sceleratis & contaminatis

Universidad de Deusto
Biblioteca

natis. Iniustos nempe & totos cupiditati deditos homines, deus curandos susceperat, & idcirco tanquam negocioso agricolæ, primùm hæc illi cura impędebat, vti malis radicibus occupatam terram sariendo, meliori plantationi præpararet, scilicet charitati, quæ sola iusto posita est. Nam & idem Apostolus antequam diceret, quia iniustis & non subditis lex posita est, Iusto, id est, Timotheo discipulo dixerat, Finis præcepti est charitas, de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta. Etenim vbi charitas est, non opus est dicere, non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices. Proinde interrogatus dominus à legisperito, dicente, Magister quod est mandatum magnum in lege? Respondit, Diliges dominum deum tuum ex toto corde
Matth. 22. tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis vniuersa lex pędet & prophetæ. Igitur hîc in initio non iam charitas imperatur, sed quæ contraria sunt charitati prohibentur, vt illis extirpatis, tunc demum ipsa charitas radix omnium bonorum substituatur. THOMAS. Omnia præcepta decalogi
2.2.q.44. ar.1.ad 1. ordinantur ad dilectionem dei & proximi, & ideo præcepta charitatis non fuerunt connumeranda inter præcepta decalogi, sed in omnibus includuntur. CAIETANVS. Præceptum nanque charitatis quod est primum & maximum mandatum in lege, non est prætermissum, non est tacitum à deo tradendo decem præcepta, sed est explicatum, vt prima ratio seruandi omnia præcepta, & propterea non est connumeratum decem præceptis tanquam vnum seorsum præceptum, sed vt dictum est, promulgatum est explicitè vt ratio meriti in omnibus præceptis. Hoc enim manifestè significat promissum præmium amatoribus suis, adiungendo effectum amoris, custodire præcepta diuina.

Mysticè. ORIGENES. Sed iam aliquid secundum superiorem intelligentiam dicere incipiamus. Omnis qui didicit contemnere præsens seculum, quod figuraliter Aegyptus appellatur, & per verbum dei, vt secundum scripturas dicas, translatus est, & non inuenitur quia ad seculum futurum festinat ac tendit, de huiusmodi anima dicit dominus, Ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Non ergo hęc ad illos tantùm dicuntur, qui de Aegypto profecti sunt, sed multò magis ad te, qui nunc audis ista, si tamen proficiscaris ex Aegypto, & Aegyptiis vltrà non seruias, dicit hæc deus, Ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, de domo seruitutis. Vide si non negocia seculi, & actus carnis, domus est seruitutis, sicut rursum è contrario relinquere secularia, & secundum deum viuere, domus est libertatis. Sicut & dominus in Euangelio dicit, Si permanseritis in verbo meo, vos agnoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Ergo Aegyptus domus est seruitutis: Iudæa verò & Hierusalem domus est libertatis. Audi & Apostolum de his secundum sapientiam quæ ei in ministerio data fuerat, pronunciantem: Quæ autem sursum est (inquit) Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum. Sicut ergo Aegyptus, ista terrena prouincia, filiis Israël domus dicitur seruitutis, ad comparationem Iudææ & Hierusalem, quæ eis domus efficitur libertatis, ita ad comparationem cœlestis Hierusalem quæ (vt ita dicam) mater est libertatis, totus hic mundus, & omnia quæ in hoc mũdo sunt, domus est seruitutis. Et quoniam de paradiso libertatis pro pœna peccati ad huiusmodi ventum fuerat seruitutem, idcirco primus sermo Decalogi, id est, prima mandatorum dei vox, de libertate profertur, dicẽs, Ego sum dominus deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis. Hãc vocem in Aegypto positus non poteras audire, etiam si tibi iniungatur vt pascha facias, etiam si accingaris lumbos, & sandalia accipias in pedibus, etiam si virgam teneas in manu, & azyma cum amaritudine comedas. Et quid dico in Aegypto positus hæc audire non poteras? Sed ne inde quidem profectus, in prima statim mansione hæc audire potuisti, nec in secunda, nec in tertia, nec cùm transires rubrum mare, etiam si ad myrrham veneris, & fuerit ibi amaritudo in dulcedinem versa, etiam si in Helim veneris ad duodecim fontes aquarum, & septuaginta arbores palmarum, etiam si Raphidim prætereris, cæterósque profectus ascenderis, nondum ad huiusce modi verba idoneus iudicaris, sed cùm peruenieris ad montem Sina. Multis ergo ante laboribus peractis, multis ærumnis & tentationibus superatis, vix aliquando mereberis præcepta suscipere libertatis, & audire à domino, Ego sum dominus deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti de domo seruitutis. Non habebis deos alienos coram me. AVCTOR CATENAE. Spiritaliter dij multi, affectiones carnales sunt, & quicquid magis diligitur quàm deus. Dij alieni, qui à vero deo amando & obediendo impediunt. Qui autem peccat, seruus est peccati. Abominanda fideli est omnis creatura, quæ ab vno vero deo agnoscendo, amando, venerandóque, & colendo, quoquomodo abducit & quæ nimio nos amore solicitat contra deum. Non facies tibi sculptile, & cætera. Nullum imaginarium bonum loco veri boni, suspiciendum est & homini colendum. Qui igitur verè pij sunt, sponsi solius vocem audiunt, ab ore dei sui pendent, toto pectore domino animarum sanctarum fidunt, in ipsum solum figunt oculos, aurem alteri non accommodant, mandatorum domini vnicè recordantur, ipsum admirantur, amant, sequuntur, & nec vnguem latum vsquam à sponso recedunt. Ego sum dominus deus tuus fortis zelotes, visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam & quartam generationem. HIERONYMVS AD DEMETRIADEM. Hoc dicit dominus, eo quòd cogitationes nostras mentísque decretum, non statim puniat, sed reddat in posteris, id est, in malis operibus, & in delictorum perseuerantia, quoniam per Amos loquitur, Super tribus & quatuor impietatibus illius & illius ciuitatis, nónne auersabor eam? AVCTOR CATENAE. Vel punit dominus filios in tertiam & quartam generationem, non autem patres, cùm non pro prima peccati suggestione, sed pro consensu, opere, & gloriatione peccati delinquentes castigat.

2 NOn assumes nomen domini dei tui in uanum. Nec enim habebit insontem dominus eum qui assumpserit nomen domini dei sui frustra.

2 RVPERTVS. Quia assumere nomen dei in vanum (quod poëtæ faciunt) vel reuerentia dignum non æstimare vbicunque nomen domini fuerit inuocatum, dilectioni dei omnino est aduersum, ideo ait, *Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Nec enim habebit insontem dominus eum qui assumpserit nomen domini dei sui frustra.* CYRILLVS IN IOANNEM LIBRO QVARTO. Oportebat profectò ab his quæ supradicta sunt incipere, ac cogi-

A ac cogitationem dei hominibus iis imprimere, qui seipsos in obsequium dei dedicarunt. Omnium enim virtutum, dei cognitio fundamentum, radixque est: fides porrò, rectæ pietatis firmissima basis est. Falsis ergo deis abiectis, spretísque sculptilibus, punitionem transgressoribus imponit, clamans: Non assumes nomen domini dei tui in vanum, id est, non adiicies horribile nomen dei, sculptilibus. Nec enim insontem habebit dominus eum, qui assumpserit nomen eius in vanum. CYPRIANVS LIBRO TERTIO AD QVIRINVM. *Cap.12.*

Non iurandum apud Salomonem ostenditur, Multum iurans replebitur iniquitate, & non discedet à domo *Eccle.23.*
eius plaga: & si vanè iurauerit, non iustificabitur. De hoc ipso κατὰ Matthæum, Dico vobis non iurare in toto. *Matth.5.*
Sit autem sermo vester, est est, non non. De hoc ipso in Exodo, Non accipies nomen domini dei tui in vanum.
CHRYSOSTOMVS AD POPVLVM ANTIOCHENVM DE IVRAMENTORVM ABSTI- *Homil.26.*
NENTIA. Non assumes nomen domini dei tui in vanum, & cætera. Nescitis quid sit deus, & quali debeat
B ore vocari? Quòd si de quopiam studioso quidem viro loquamur, dicimus, os tuum ablue, & ita commemora: nunc verò nomen super omne nomen venerandum, in omni terra admirabile, quod audientes dæmones horrent, temerariè circunferimus? O consuetudinem. Nónne enim dum deus nominatur, oporteret horrere? At apud Iudæos quidem tam venerandum erat ipsius nomen, vt in laminis scriberetur, & nemini literas ferre liceret, nisi sacerdotum principi, nunc autem velut quiddam vulgare, sic ipsius nomen circunferimus. Si simpliciter deum nominare non est fas omnibus: in testimonium etiam eum vocare, quantæ quæso sit audaciæ? quantæ insaniæ? Nam si cuncta forent abiicienda, nónne oportebat prompte dimittere? Ecce dico & protestor, hæc forensia corrigite iuramenta, superflua, & ad me cuncta perducite. IDEM DE EODEM. Deum contem- *Homil. 27.*
psimus, sanctum odimus nomen, conculcauimus Christum, pudorem soluimus. Diuini nominis cum reuerentia meminit nemo. Quòd si aliquem etiam ad nomen exurgis, Deum verò tam continuè tanquam nihil vocas? In orationibus voca, voca eum ad inimici beneficium, voca ad animæ tuæ salutem, tunc aderit, tunc eum lætifi-
C eabis, nunc autem irritas. Voca sicut eum Stephanus inuocauit, quid dicens? Domine ne statuas eis hoc peccatum. Voca sicut vocauit eum Helcanæ vxor cum lachrymis. Non prohibeo, sed vehementer exhortor. Illum voca, sicut & Moyses vocauit, & clamabat pro eis orans, qui eum expulerant. Et tu quidem, si cuius sine honoris titulo memineris venerabilis viri, contumelia facta est, Deum autem circunfers opportunè importunè in sermonibus tuis. Non prohibeo deum in mẽte semper habere, imò magis precor & volo, tamen non aliter quàm illi placet, sed laudantem sed honorantem. Magna nanque nobis hoc contulit bona, si cùm & apud quos opus est, tantùm eum vocemus. Quare, quæso, sub apostolis quidem virtutes edebantur, sub nobis verò nequaquam, cùm idem sit deus, idem nomen? Sed non est par vsus. Illi nanque in illis solis quæ commemoraui, illum duntaxat vocabant: nos autem non in his, sed in aliis. Si verò non credit, & ideo iuras, dic quidem, crede, veruntamen si vis, per teipsum iura. Quod non legem Christo contrariam ferens dico, Absit, ait enim, Sit in vobis, est
D est, & non non: sed vobis condescendens, vt magis in hoc vos inducam, & à tyrannica reducam consuetudine. Quot in aliis probabiles ex his rebus pericrunt? Vultis discere quare priscis iuramentum concedebant? nam nec illic peierare fas erat. Quoniam per simulachra iurabant. Non confundimini in his legibus permanere, in quibus indulgebatur illis infirmis? Quoniam nunc quoque si gentilem accepero, non illi statim hoc iniungo, sed interim scire Christum admoneo. Fidelis verò qui credidit & audiuit, si debet eandem exigere cum gentili indulgentiam, quid vtilitatis? quid emolumenti? Sed consuetudo res difficilis, & vix abstrahi potest. Itaque quoniam est tanta consuetudinis violentia, eam in alteram transfer consuetudinem. THEODORETVS.

Non accipies nomen dei tui in vanum. Quidam intelligunt, his verbis prohiberi ne diuinum nomen idolis ascribatur: quidam verò, non peierandum esse. Ego autem existimarim legem diuinam iubere, ne diuinum nomen nominetur præterquam aut doctrinæ causa, aut precationis, aut alicuius necessitatis. Non enim desunt qui in risu ac iocis nomen istud proferre non vereantur. Etenim si vestem paulò preciosiorem in festos dies multi adseruare consueuerunt, multò magis diuinum nomen precationibus, doctrinæ consecrãdum erit. INTER-
E LINEARIS. Primum mandatũ prohibet idololatriam, secũdum periurium. EADEM SVPER DEV- *Cap.5.*
TERONOMIVM. Vel non assumes nomen domini dei tui in vanum, id est, nomen dei ligno, vel lapidi, aut huiusmodi non attribues. THOMAS. Literalis expositio huius præcepti est, Non accipies nomen dei tui *2.2.q.122.*
in vanũ, iurando scilicet pro re quæ non est, hoc est, pro nihilo. Idem enim est, iurare pro re quæ non est, & iurare *ar.3.per to-*
pro nihilo, quod pertinet ad fallam iurationem, quæ principaliter periurium nominatur. Per hoc autem præce- *tum.*
ptum non prohibetur quælibet assumptio diuini nominis, sed propriè illa qua assumitur diuinum nomen ad confirmationem humani verbi per modum iuramenti, quia ista assumptio diuini nominis est frequentior apud homines. Potest tamen ex consequenti intelligi, quòd per hoc prohibeatur omnis inordinata diuini nominis assumptio. Assumitur enim nomen dei ad multa, sicut ad laudandum, ad miracula faciendum, & vniuersaliter ad omnia, quæ dicuntur vel fiunt à nobis secundum illud ad Collossenses tertio: Omne quodcũque facitis verbo vel opere, in nomine domini facite. Sed dicat quis, Cur prohibetur in decalogo periurium, non autem blas-
F phemia? Quia sicut in aliqua scientia primò proponuntur quædam communia documenta, ita etiam lex quæ instituit hominem ad virtutem, in præceptis decalogi quæ sunt prima, proposuit ea, vel prohibendo vel mandando, quæ communiùs in cursu vitæ humanæ solent accidere, & ideo inter præcepta decalogi prohibetur periurium quod frequentiùs accidit, quàm blasphemia, in quam homo rariùs prolabitur. Ergo oportet priùs impedimenta veræ religionis excludere in eo qui instruitur ad virtutem, quàm eum in vera religione fundare. Et quia etiam opponitur veræ religioni aliquid dupliciter, vno modo per excessum, quando scilicet id quod est religionis, alteri indebitè exhibetur, quod pertinet ad superstitionem, Alio modo quasi per defectum reuerentiæ cùm scilicet deus contemnitur, quod pertinet ad vitium irreligiositatis, ideo dominus primum mandatum dedit ad exclusionem superstitionis, deinde secundum ad prohibitionem irreligiositatis. IDEM IN OPVS-
CVLIS. Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Hoc est secundum præceptum legis. Et sic non est nisi vnus deus quem debemus maximè venerari. Et primum quantum ad nomen, non assumes, & cætera. Sciendum quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

dum quòd vanum dicitur tripliciter. Aliquando enim dicitur falsum, Psalmus, Vana locuti sunt,& cætera. Assumis ergo nomen dei in vanum, quando assumis illud ad confirmationem falsitatis, Zachariæ octauo, Iuramentum mẽdax ne diligatis. Talis autem facit iniuriam deo, sibi ipsi, & omnibus hominibus. Deo quidem, quia cùm iurare per deum nihil aliud sit, nisi inuocare eius testimonium, cùm iuras falsum, aut credis deum nescire verum, & sic ponis ignorantiam in deo, cùm tamen omnia nuda & aperta sint oculis eius: aut quod diligat mendacium, cùm tamen odiat ipsum, Psalmus, Perdes omnes qui loquuntur mendacium: aut derogas potẽtiæ, quasi non possit testimonium reddere, vel quasi non possit de eo punire. Item facit iniuriam sibi ipsi, obligat enim se iudicio dei. Nihil est autem aliud dicere Per deum ita est, nisi quòd deus puniat me, si non est ita. Item iniuriatur aliis hominibus. Nulla enim inter aliquos societas durare potest, nisi credant sibi inuicem. Dubia autem iuramentis confirmantur, Hebræorum sexto, Omnis controuersiæ finis ad confirmationem est iuramentum. Iniuriatur ergo deo, crudelis est sibi, & noxius est hominibus. Aliquando dicitur vanum, inutile, Psalmus, Dominus scit cogitationes hominum quoniam vanæ sunt. Et ideo confirmando vanitatem, assumitur nomen dei in vanum. In veteri enim lege prohibitum fuit, vt non iuraretur falsum, sed Christus prohibuit non nisi in necessitate iurare. Et huius ratio est, quia in nulla parte ita fragiles sumus sicut in lingua, quia eam nullus domare potuit, sicut dicitur Iacobi tertio. Et ideo de leui posset homo deierare, Matthæi quinto, Sit sermo vester Est est, non non. Et iterum, Ego autem dico vobis, nolite iurare omninò. Et nota, quòd iuramentum est sicut medicina, quæ non semper accipitur, sed in necessitate. Et ideo vt dicitur Matthæi quinto, Quod his amplius est, à malo est, Ecclesiastici vigesimo tertio, lurationi non assuescat os tuum: multi enim casus in illa. Nominatio enim dei non sit assidua in ore tuo, & nominibus sanctorum ne admiscearis, quoniam non eris immunis ab eis. Aliquãdo autem dicitur vanum, peccatum, vel iniustitia, Psalmus, Filij hominum vsquequo graui corde, vt quid diligitis vanitatem? Qui enim iurat pro peccato faciendo, assumit nomen dei sui in vanum. Iustitiæ verò partes sunt, facere bonum, & dimittere malum. Si ergo iuras facere furtum vel aliud huiusmodi, hoc contra iustitiam est. Et quanuis non sit seruandum hoc iuramentum, tamen sic iurans periurus est. Talis fuit Herodes contra Ioannem, Marci sexto. Similiter contra iustitiam facit qui iurat non facere bonum, sicut intrare Ecclesiam vel religionem. Et hoc etiam iuramentum non est seruandum, & tamen periurus est iurans. Non est ergo iurandum de falso, non de inutili, non etiam de iniustitia: & ideo dicitur Hieremiæ quarto, Et iurabis viuit dominus in veritate & in iudicio, & in iustitia. Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Sciendum quòd nomen dei sumitur ad quinque. Primò quidem ad dicti confirmationem, sicut in iuramento. Et in hoc confitemur quòd prima veritas non est nisi in deo. In hoc autem fit reuerentia deo. Vnde in lege præcipitur, Deuteronomij sexto, quòd non iuretur nisi per deum. Contrarium faciunt qui aliter iurant, Exodi vigesimo tertio, Non iurabis per nomina deorum exterorum. Et quanuis aliquando iuretur per creaturas, tamen sciendum quòd in omnibus his non iuratur nisi per deum. Cùm enim iuras per animam tuam vel caput tuum, idem est, quòd eam obligare pœnæ infligendæ à deo, Apostolus secundæ Corinthiorum primo, Testem deum inuoco in animam meam. Item & cùm iuras per Euangelium, iuras per deum qui dedit Euangelium. Et ideo peccant qui iurant per deum de facili, aut per Euangelium. Secundò sumitur ad sanctificationem. Baptismus enim sanctificat, Apostolus prima Corinthiorum sexto, Sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi. Hoc autem non habet virtutem nisi in inuocatione Trinitatis, Hieremiæ quartodecimo, Tu autem in nobis es domine, & nomen sanctum tuum inuocatum est super nos. Tertiò sumitur ad aduersarij expulsionem. Vnde ante baptismum abrenunciatur diabolo, Esaiæ quarto, Tantummodo inuocetur nomen tuum super nos, aufer opprobrium nostrum. Et ideo si redis ad peccata, nomen dei sumitur in vanum. Item sumitur ad eiusdem nominis confessionem, Apostolus Romanorum decimo, Quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? Et itẽrum, Omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. Confitemur autem primò ore, ad manifestandam gloriam dei, Esaiæ quadragesimo tertio, Omnis qui inuocat nomen meum, in gloriam meam creaui eum. Ergo si dicis aliquid contra gloriam dei, assumis nomen dei in vanum. Confitemur verò opere, cùm ea operamur quæ gloriam dei manifestant, Matthæi quinto, Videant opera vestra bona, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Contrarium faciunt quidam, de quibus dicit Apostolus Romanorum secundo, Nomen dei per vos blasphematur inter gentes. Quartò assumitur ad defensionem, Prouerbiorum decimo octauo, Turris fortissima nomen domini, ad ipsam currit iustus, & exaltabitur, Marci vltimo, In nomine meo dæmonia eiicient, Actuum quarto, Non est aliud nomen sub cœlo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri. Quintò sumitur ad operis completionem, Apostolus ad Colossenses tertio, Omne quodcunque facitis in verbo aut opere, omnia in nomine domini nostri Iesu Christi facite. Sed quia aliquando aliquis indiscretè incipit, sicut accidit in voto quod non adimpletur, tunc etiam in vanum nomen domini assumitur. Vnde Ecclesiastes quarto, Si quid vouisti deo, ne moreris reddere. Displicet enim ei infidelis & stulta promissio. IDEM. Quæritur autem cur in his duobus primis præceptis posita est comminatio pœnæ, non autem in aliis. Et respondetur, quòd pœnæ præcipuè necessariæ sunt contra illos qui sunt proni ad malum, vt dicitur in decimo Ethicorum, & ideo illis solis præceptis legis additur comminatio pœnarum, in quibus erat pronitas ad malum, erant autem homines proni ad idololatriam propter generalem consuetudinem gentium. Et similiter sunt etiam homines proni ad periurium propter frequentiam iuramenti, & ideo primis duobus præceptis adiungitur comminatio. CAIETANVS. Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Iuxta Hebræum habetur, Non iurabis nomen domini dei tui falsitati. Ex Chaldaica officina aiunt scribi hic in vanum, Hebraicè enim habetur falsitas in casu datiuo. Aliud præceptum promulgatur, & est negatiuum. Iurat autem falsò tam quicunque iurando asserit falsum cognitum, quàm falsum dubium: qui autem exactè discussa sua memoria fallitur, iurando falsum, non formaliter iurat falsò, nec est periurus formaliter. Dubius verò si assertiuè iurat, periurus est, quia ex parte materiæ dubiæ redit actus in naturam falsi iuramenti. Perspicuum enim est, quòd qui asserit quod est dubium, mendax est, & falsum dicit, vtpote dicens certum, quod est dubium. Similiter iurat falsò, quicunque iuramento promissorio promittit, quod non intendit efficere. Periurium itaque prohibetur formaliter per hæc verba, Non iurabis falsitati, hoc est, ex intentione falsi. Inseritur autem nomen domini dei tui, ad reddendum rationem præcepti ex iniuria quæ fit summo deo, quem tu ipse colis, & profiteris iudicem. Magna siquidem irrogatur irreuerentia illi, afferendo eum in testem falsi, qui est summus deus quem colis, & profiteris iustum iudicem. Et meminit nominis, quia intentio iurantis falsò, non est vt deus testimonium perhibeat dicto iurantis, sed diuini nominis attestatione auctorare quod dicit, & propterea directè fit iniuria diuino nomini. Nec enim habebit insontem dominus eum, qui assumpserit nomen domini dei sui frustra. Iuxta Hebræum habetur, eum qui iurabit nomen eius falsitati. Est enim huiusmodi iuramentum peccatum mortale ex proprio genere, vtpote contra reuerentiam debitam diuino nomini. Pœna ergo apponitur summi dei iudicio infligenda falsò iuranti, vt vtrinque (videlicet ex irreuerentia diuini nominis, & ex diuina punitione) vitetur periurium. Et quoniam futurum hoc iudicium diuinum, rarò impletum videmus in hac vita, consequens est, vt verificatio istius literæ diuinum iudicium post hanc vitam comprehendat. Quod annotare debent illi, qui negãt in libris Moysi contineri aliquid futuræ post mortem vitæ. AVCTOR CATENAE. Non assumes nomen domini dei tui in vanum. Rectissimè Hebraica vertit hoc in loco Interpres. Sciendum tamen Hebraicam dictionem שָׁוְא Saue quæ hîc posita est, aliquando vanum, seu frustra, vel inane, aut vacuum siue gratis significare, vt, Non credet frustra errore deceptus, &, Nec enim frustra audiet deus, &, Vana locuti sunt vnusquisque ad proximum suum, &, Vanitatem & verba mendacij longè fac à me. Aliquando autem pro mendacio vel falso ponitur, vt, Non suscipias vocem mendacij, Et, Prophetæ tui viderunt tibi falsa & stulta, Viderunt autem tibi assumptiones falsas. Et quia verbum נָשָׂא nasa cum puncto ceboleth, non solùm sumere, sed etiam iurare significat, hinc est quòd Chaldaica editio legit, Non iurabis in nomine dei tui frustra. Septuaginta, ἐπὶ ματαίῳ, In vano, legunt. Quæ omnia idem dicunt cum litera nostra. Et est sensus, Non accipias temerè nomen domini dei tui in os tuum, sine vlla necessitate iurãdo, aut derisorie de deo loquendo, & si quid iuraueris te facturum adhibito nomine domini, illud præstes. Sequitur, Nec enim habebit insontem dominus eum, qui assumpserit nomen domini dei sui frustra, id est, pro insonte, vel innocente, hoc est, pro impio & scelerato habebit eum dominus, qui & cætera. Hebræi enim cùm rem augere volunt, id per negationem nominis quod nos per superlatiuum, facere solent. Septuaginta, οὐ γὰρ μὴ καθαρίσῃ κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ, hoc est, Non enim mundabit dominus accipientem nomen eius in vano. Chaldaica, Quia non iustificabit dominus illum qui iurauerit in nomine suo in vanum. Et sunt idem cum litera nostra. Sunt tamen qui verbum יְנַקֶּה Ienakke aliter vertant, dicentes, Quoniam neutiquam impunitum dimittet dominus eum, qui nomen suum vanè sumpserit. Et verè verbum Naka, mundum, seu innocentem esse, mundare, & parcere significat. Non igitur assumendum nomen dei temerè, & frustra, sine causa, ex leuitate, incuria, vel ad mendacium, vel ad veritatem, gratis & sine ratione. Abuti autem nomine dei sermone quotidiano, etiam sine mendacio confirmãdo, peccatum est in hoc præceptum, Christo domino nostro id declarante contra Iudæos, & vetante, ne omnino deieretur, neque per nomen dei, neque eius quascunque creaturas, sed sit sermo noster, est est, vel, non non, nullâque deieratione vtiatus. Adnitendum igitur omnibus modis vt tollatur horribilis corruptela in vanum nominandi sacrosanctum & gloriosissimum nomen dei, ne dicamus ora contaminandi obscœnitatibus, stultitiis, turpiloquiis, mendaciis, conuiciis, detractionibus, maximè autem blasphemiis in deum & Christum dominum, illiusque membra sanctissima pro nobis afflicta vsque ad amarissimam mortem, vulnera sacrosancta, & benedictum pro nobis effusum ac pretiosum sanguinem. Quis enim satis enumerare & plangere valet pessimos mores, & eloquia nostri seculi? vt si aliud crimen nostrum nullum extaret, quæ tamen maxima sunt, & sine numero, vnicum illum blasphemandi, & peierandi nephas, sufficeret inuoluere nos dignè omnibus & maioribus malis & calamitatibus ac miseriis, quibus merito nostro premimur & rememur, si vt cœptum est, pergere voluerimus. Latiùs extenditur hoc crimen adulterio & homicidio, quia non sic transeunt hæc in consuetudinem, & duriùs prout decet, puniuntur, hoc autem commune fit omnibus & semper. Et vt perspicuè appareat quanta seueritate deus exigat hoc præceptum, additur comminatio, Non habebit deus insontem eum qui assumpserit nomen domini in vanum. Nam cùm deus non statim puniat manifesto supplicio temerariam nominis sui vsurpationem, existimant imperiti, Deum non habere vllam huius peccati rationem. Additur ergo comminatio, vt significetur, quòd etsi deus est longanimis, compensare tamen soleat tarditatem grauitate supplicij, id quod publicis etiam miraculis declarauit in Nabucdonosor, Danielis quinto, & in Herode, Actorum duodecimo. Cæterum aduerte hîc, quòd qui legitimè vocatur ad præstandum iuramentum per nomen dei, is iam habet personalem prærogatiuam vsurpandi nominis dei. Vt enim generale præceptum est, Non occidas, Magistratus tamen habet personalem prærogatiuam occidendi sontes, ita generale præceptum est, Non iures omnino, tamen qui legitimè ad iurandum vocatur, prærogatiuam habet vsurpandi nominis dei. Exemplum legitimi iuramenti habes in Abraham, Geneseos quartodecimo. In Ioseph Geneseos quadragesimo septimo. Hi enim & si non vixerunt post Christum natum, fuerunt tamen Christiani, quia crediderunt in benedictum semen Abrahæ qui est Iesus Christus. Habes enim exemplum in Christo, Ioannis quinto, Amen amen dico vobis, qui sermonem meum audit, & credit ei qui misit me, habet vitam æternam. Et in Paulo ad Romanos nono, Veritatem dico in Christo, non mentior. Sunt igitur & ea iramenta legitima, quæ ex vocatione legitimi magistratus exiguntur.

ISIDORVS. Secundum præceptum ad filium dei pertinet, dum dicit, Non assumes nomen domini dei tui in vanum, id est, ne existimes creaturam esse filium dei, quoniam omnis creatura vanitati subiecta est, sed credes eum æqualem esse patri, deum deorum, verbum apud deum, per quem omnia facta sunt. *Mysticè.*

MEmento ut diem sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, septimo autẽ die sabbatũ domini dei tui est. Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & filia tua, seruus tuus, & ancilla tua, iumentum tuum & aduena qui est intra portas tuas. Sex enim diebus fecit deus cœlũ & terrã, mare & omnia

1.2.q. 100. ar.7.ad 4.

Iob 15. Iob 35. Psal.11. Prouer. 30. Exod.25. Thre.2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo. Idcirco benedixit dominus diei sabbati, & sanctificauit eum. G

2 THOMAS. Remotis impedimentis veræ religionis per primum & secundum præceptum Decalogi, consequens fuit, vt tertium præceptum poneretur, per quod homines in vera religione fundarentur. Ad religionem autem pertinet, cultum deo exhibere. Sicut autem in scriptura diuina traditur nobis cultus interior sub aliquibus corporalium rerum similitudinibus, ita cultus exterior deo debetur per aliquod sensibile signum. Et quia ad interiorem cultum qui consistit in oratione & deuotione, magis inducitur homo ex interiori spiritus sancti instinctu, præceptum legis dandum fuit de exteriori cultu secundum aliquod sensibile signum. Et quia præcepta Decalogi sunt quasi quædam prima & communia legis principia, ideo in tertio præcepto Decalogi præcipitur exterior dei cultus sub signo communis beneficij, quod pertinet ad homines, scilicet ad repræsentandum opus creationis mundi, à quo requieuisse dicitur deus die septima, in cuius signum dies septima mandatur sanctificanda, id est, deputanda ad vacandum deo. Ait ergo, *Memento vt diem sabbati sanctifices.* H

2.2.q.122. ar.4.in cor.

CYRILLVS IN IOANNEM LIBRO QVARTO. Superioribus pro conditione atque statu hominum, qui cùm molliores adhuc essent, maiora non suscipiebant, imperatis, alteram intulit legem. Memento (inquit) vt diem sabbati sanctifices, & cætera quæ sequuntur. Quid igitur hoc significat, quispiam dicet? aut cur statim postquam transgressoribus primæ legis minatus est, secundo loco hanc collocauit? Dicimus ergo non solùm terrore ac minis ad colendum verum deum Hebræos impelli, verùm etiam præmiis inflammari. Quæ quidem præmia in figura illis tradidit, vmbram enim futurorum bonorum lex continet, vt scribitur, exercitationes autem quædam veritatis quanuis tenuiter propter vmbras in ea inueniuntur: cessare nanque ab omni opere, septimo, id est, vltimo die iubet, futuram sanctorum requiem hinc significans, quando laboribus huius vitæ liberati, sudore corporum detersо, beatam cum Christo (vt à quodam Propheta dicitur) & iocundissimam vitam agent. Obliuiscentur, inquit, tribulationis primæ, nec ascendet in cor eorum, sed æterna lætitia super caput suum, laus & gaudium apprehendet eos, effugiet inde dolor, tristitia, gemitus. Ita qui creatoris imitatione in septimo die quieuit, à sudoribus vitæ huius ereptus, ad beatitudinem ascendet, quæ in finem seculorum à Christo dabitur. Animaduertendum autem est diligenter, negatiuè dictum esse, non adorabis deos alienos. At de sabbato non sic, sed memento vt diem sabbati sanctifices. Quamobrem? Quoniam iam non adorandi dei alieni tempus aderat, idcirco ad actum statim ipsos impellit. Memento autem dicit de sabbato, quia quæ vmbra depingebantur, vt futura speculari debebant. Adhæc mirabili certè ordine, posteaquam ad veri dei cultum induxit, futuræ statim repromissionis memoriam collocauit. Alias deinde leges sanxit. Honora patrem & matrem, Non occidas, & cætera. Ita ne iustificari opere putemus, ne gratiam dei meritis nostris, sed fide affuturam nobis speremus, idcirco priusquam leges & disciplinam viuendi poneret, statim cum fide futurorum bonorum gratiam posuit. Laudabile igitur sabbati ocium, sanctorum vitam in requie, atque sanctificatione tunc futuram ostendit, quando omni I huius vitæ cura deposita, bonis æternis fruentur. Beatus quoque Paulus sabbatismi modum inquirens, ait: Quibus autem iurauit non introire in requiem suam, nisi incredulis? videmus enim eos ingredi non potuisse, requietis enim terra illa etiam reputata est, ad quam ab Aegypto proficisci Hebræi iubebantur, in figura illius acceptam, quam viuentium terram Dauid appellauit, quanquam viri sancti Iosue, id est, domini nostri sortione adipiscentur. Quod autem figura hæc significabat, vt diximus, apertè Paulus demonstrat, dicens, Quoniam prisci propter incredulitatem ingressi non sunt, idcirco post multa tempora per Psalmistam diem certum determinat. Ait enim, Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra. Si enim Iosue illos in requiem reduxisset, non de alio die multò posteà locutus esset. Vides quàm citò latentem obiectionem dissoluit? Nam ne diceres deductum in repromisionis terram populum fuisse, requieuisseque in ea, aliud Psalmista requietis tempus post multa tempora determinat. Vnde sapienter totam illam rem gestam, imaginem futurorum ostendens Paulus, occultam vsque ad tempora sua hominibus sabbatismi rationem superuit, concludens, Relinquitur ergo sabbatismus populo dei, qui enim requietem suam ingressus est, ab omnibus vitæ huius operibus profectò requieuit. Illam igitur vitam sabbatismus significat, in qua omnibus bonis cum Christo viuentes fruemur, peccato radicitùs extirpato, secundum illud, Non erit ibi leo, nec prauæ bestia illuc ascendet, sed erit ibi via pura, & via sancta vocabitur. Omnia enim bona in visione dei mens sanctorum adipiscitur. Ideo qui ligna in sabbato colligebat, lapidibus obruebatur, quoniam veritatem in figura violauit. Qui enim ad illam quietem peruenit, nunquam inde amplius exibit. Hac de causa iubebatur Iudæus à suo tabernaculo die sabbati non recedere. Nam nutricem & matrem ignis, peccatum dico, ibi nemo colliget, vt nec Iudæus ligna, non intelligens ex amentia quo obumbrata illa tendebant, atque ideo inanimis lapidibus tanquam insensatis obruebatur, vt in supplicio suo, morum quasi qualitatem ostenderet. Peccatum igitur ibi nullum erit, sed nec bonum aliquod sudore acquiretur, quod enim ænigmaticè in scriptis Mosaicis perspicere licet. Roris enim modo manna Iudæis deus præbebat, & lege de eo sanxit, dicens, Sex diebus colligetis, septima verò die sabbati non colligetis. Vnde significabat ita nobis hac in vita, quæ ad æternam illam conducunt, esse colligenda, quemadmodum illi tunc per vastas solitudines transcurrentes, vndique manna congregabant. In septimo autem aut vltimo die, id est, in fine seculorum nulla conferentium erit collectio, sed acquisitis fruemur, vt scribitur, Labores fructuum tuorum comedes. DAMASCENVS LIBRO QVARTO DE ORTHODOXA FIDE. Sabbatum septima dies obtinuit. Significat autem requiẽ, nam in hoc requieuit deus ab vniuersis operibus suis, vt diuina ait scriptura. Et idcirco vsque ad septem, numerus dierum procedẽs, rursus recirculat, & à prima incipit. Hic numerus honorabilis apud Iudæos, quòd deus præceperit honorare ipsum, nõ vtcũque, sed cum grauissimis ex trãsgressione pœnis. Non simpliciter autẽ hoc præcepit, sed propter quasdã causas, mysticis, spiritualibus, contẽplatoribusq; viris intellectas. Et quantũ mea pro ruditate agnoui, vt ab inferioribus, crassioribusq; ac rudioribus incipiã. Sciẽs deus crassam, & carnis amatri-

Cap.51.
Hebr.10.
Esa.65.
Hebr.4.
Psal.26.
Psal.64.
Esa.35.
Num.15. Exod.16.
Psal.127. Cap.24. Gene.1.
Exod.35.

A amatricem, & ad materialia penitùs procliuem populi Israëlitici mentem, simul autem indiscretionem, iudicandique defectum, primùm quidem vt seruus, & subiugale (vt scriptum est) requiescant faciántque sabbatum, quia & vir iustus miseretur animarum iumentorum suorum, simul autem vt vacantes ab occupatione circa materialia, ad deum adducerentur, in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, & meditatione diuinarum scripturarum, vniuersum septimum diem consumentes, & in deo requiescentes. Quando enim non erat lex, neque scriptura diuinitùs inspirata, per Moysen data est, sacratum est deo sabbatum, vt circa scripturæ meditationem in ipso exercitarentur, qui non omnem vitam deo consecrabant, qui non affectu dominatori vt patri seruiebant, sed vt serui ingrati, saltem exiguam & minimam vitæ suæ partem deo impartirẽt. Et hoc timore pœnarum & increpationum, quæ erant in transgressione. Iustis enim non ponitur lex, sed iniustis. Quia primus Moyses quadraginta diebus, & iterum aliis quadraginta ieiunio assidens deo, omnino sabbatis per ieiunium affligebat seipsum, lege præcipiente, non seipsos sabbati die affligendos esse. At si dicant, quòd id ante legem fuit, quid dicent de Helia Thesbite, quadraginta dierum viam conficiente, vno cibo sumpto? Hic enim non per solum ieiunium, sed & per viæ peragrationem, in sabbatis quadraginta dierum, seipsum affligés, soluit sabbatum. Et non iratus est ob hoc qui legem dedit, quin potius vt virtutis præmium, in Horeb seipsum manifestauit ei. Quid autem & de Daniele dicent? nónne tres hebdomadas consummauit ieiunus? Quid autem omnis Israël, non circuncidit sabbato puerum, si contingat octo esse dierum? Nónne magnum ieiunium quod legis positione iussi sunt, si in sabbato occurrerit, ieiunant? Nónne Sacerdotes & Leuitæ in operibus tabernaculi violant sabbatum, & inculpabiles sunt? Sed & iumentum si in foueam ceciderit sabbato, qui extrahit, inculpabilis, & qui contempserit condemnabilis. Quid verò omnis Israël? nónne septem dies arcam domini circũferentes, Hierichuntina mœnia per circuitum demoliti sunt, in quibus omnino fuerat & sabbatum? Vt igitur dixi, vacationis gra- C tia ad deum, vt vel minimam portionem distribuerent, & requiescerent, & seruus & subiugale, sabbati obseruatio excogitata, paruulis adhuc & sub elementis mundi huius seruientibus, corporalibus, & nihil supra corpus & literam intelligere valentibus. Quando autem venit plenitudo temporis misit deus filium suum vnigenitum, hominem factum ex muliere, factum sub lege, vt eos qui sub lege erant redimeret, vt filiorum adoptionem reciperemus. Quotquot enim recepimus eum, dedit nobis potestatem filios dei fieri, credentibus in ipsum. Quare non amplius sumus serui, sed filij, non amplius sub lege sed sub gratia, Non amplius in parte domino seruientes in timore, sed totum vitæ nostræ tempus offerre debentes, & semper seruum (iram dico & concupiscentiam) à peccato requiescere facientes, & ad vacandum deo conuertentes, vniuersum desiderium semper ad deum extendentes, & iram aduersus dei inimicos armantes, & subiugale nostrum, id est, corpus, à peccati ingo requiescere facientes, & ad diuinorum mandatorum seruitium dirigentes. Hæc spiritualis nobis præcipit Christi lex. Et qui hanc obseruant, superiores Mosaica lege euadunt. Cùm venit enim quod perfectum est, quod ex parte e- D uacuatum est. Et velamine legis, id est, velo per saluatoris crucifixionem discisso, & spiritu igneis linguis relucente, litera euacuata est, corporalia cessauerunt, & seruitutis lex impleta est, & lex libertatis nobis est donata. Et festum celebramus perfectam humanæ naturæ requiem, diem (inquam) resurrectionis, in qua nos dominus Iesus, vitæ auctor & saluator in repromissam iis qui spiritualiter deum colunt, hæreditatem introduxit. In quam ipse præcursor noster intrauit, surgens à mortuis, & apertis cœlestibus portis in dextra patris corporaliter sedit, vbi, qui & spiritualem obseruant legem, introibunt. Nobis igitur qui spiritus elementis hæremus, & non literæ, omnis carnalium est depositio, & spirituali cultu ad deum coniunctio. Circuncisio enim est, carnalis voluptatis & superfluorum & minimè necessariorum abiectio. Nam præputium nihil aliud est, quàm cutis voluptariæ particulæ superflua. Omnis autem voluptas, non in deo & ex deo facta, superfluitas voluptatis est. Cuius figura, præputium. Sabbatum verò, à peccato cessatio ac requies. Quare ambo vnum sunt, & sic ambo simul à spiritua- libus impleta, neque quamlibet iniquitatem operantur. Præterea sciendum, quòd septenarius numerus omne E præsens tempus ostendit, vt sapientissimus inquit Salomon, Da partes septem necnon & octo. Et diuinorum enarrator Dauid de octaua psallens, de futuro post resurrectionem statu psallebat. Octaua igitur die vacationem agere à corporalibus, spiritualibus autem exercitari præcipiens lex mystica, omni tempore vero Israëli, & mentem deum videntem habenti, subinsinuabat ad deum seipsum adducere, & superiorem corporalibus rebus euadere. HVGO DE SANCTO VICTORE. Memento vt diem sabbati sanctifices. Quatuor memorantur sabbata in diuina scriptura. Primum dei, in quo perfectis operibus suis requieuisse dicitur. Secundum illud quod populo Israël obseruandum mandatur. Tertium illud quod populo dei spiritualiter custodiendum præcipitur. Quartum illud quod in repromissione, sabbatum pro sabbato, suis deus dilectoribus pollicetur. Primum scilicet dei tantùm fuit sacramentum secundi, id est, legalis sabbati, quod item sacramentum fuit nostri sabbati, in quo debemus cessare ab omni opere prauo, sed & istud etiam nostrum sabbatum, sacramentum est & meritum illius futuri sabbatismi, vbi accipietur sabbatum pro sabbato. Duo igitur sunt sabbata exterius, vnum dei, & vnum hominis, & duo interius, vnum dei & vnum hominis. Primum & vltimum sunt F domini, duo medij hominis. THOMAS. Præceptum de sanctificatione sabbati literaliter intellectum, est partim morale, partim cærimoniale. Morale quidem quantum ad hoc, quòd homo deputet aliquod tempus vitæ suæ ad vacandum diuinis, ineſt enim homini naturalis inclinatio ad hoc, quod cuilibet rei necessariæ deputetur aliquod tempus, sicut corporali refectioni, somno, & aliis huiusmodi. Vnde etiam spirituali refectioni, qua mens hominis in deo reficitur, secundum dictamen naturalis rationis aliquod tempus deputat homo, & sic habere aliquod tempus deputatum ad vacandum diuinis, cadit sub præcepto morali. Sed in quantum in hoc præcepto determinatur speciale tempus in signum creationis mundi, sic est præceptum cærimoniale. Similiter etiam cærimoniale est secundum allegoricam significationem, prout fuit signum quietis Christi in sepulchro, quæ fuit septima die. Et similiter secundum moralem significationem, prout significat cessationem ab omni actu peccati, & quietem mentis in deo, & secundum hoc quodammodo est generale præceptum. Similiter etiam cærimoniale est secundum significationem anagogicam, prout scilicet

Exod.22. Prouer. 12.
1.Timot.1.
Exod.24.
Exod.34.
3.Reg.19.
Ibidem.
Dan.10.
Ioan.7.
Ibidem.
Iosue.6.
Gal.4.
Ibidem.
Ioan.1.
1.Cor.13.
Matth.17.
Act.2.
Heb.6.
Mar.16.
Ecclc.11.
Psal.11.
2.2.q.122. ar.4.ad 1. argumẽtũ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

præfigurabat quietem fruitionis dei quæ erit in patria, vnde præceptum de sanctificatione sabbati ponitur inter G
22.q.100. præcepta decalogi, in quantum est præceptum morale, non in quantum est cærimoniale. IDEM. Et quia
ar.7. ad 5. præceptum hoc ponitur vt rememoratiuum beneficij præteriti, ideo specialiter in eo fit mentio de memoria. Vel quia præceptum de sabbato habet determinationem adiunctam quæ non est de lege naturæ, ideo hoc præceptum speciali admonitione indiguit. IDEM IN OPVSCVLIS. Memento vt diem sabbati sanctifices. Hoc est tertium mandatum legis, & conuenienter. Primò enim debemus deum venerari corde, secundò ore, tertiò opere. Et hoc est memento, & cætera. Voluit enim vt esset certus dies, in quo intenderent homines ad seruitium dei. Habetur autem hoc præceptum quinque rationibus. Primò enim datum fuit ad destructionem erroris. Præuidit enim spiritus sanctus quòd futuri erant aliqui dicturi mundum semper fuisse, Secunda Petri tertio, Venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, dicentes, vbi est promissio aut aduentus eius? Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creatu- H
ræ. Latet enim eos hoc, volentes quòd cœli erant prius & terra. Voluit ergo deus vt custodiretur vnus dies in memoriam quòd deus omnia creauerat in sex diebus, & in septimo quieuit à nouis creaturis condendis. Et hanc rationem ponit dominus in lege dicens, Memento vt diem sabbati sanctifices. Sed Iudæi in memoriam primæ creationis colebant sabbatum. Christus autem veniens fecit nouam creationem. Per primam enim homo terrenus, per secundam homo cœlestis effectus est, Ad Galatas sexto, In Christo Iesu neque circuncisio aliquid valet neque præputium, sed noua creatura. Et hæc noua creatura est per gratiam quæ incœpit in resurrectione, Romanorum sexto, Quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis erimus. Et quia resurrectio facta est in dominica, ideo celebramus illum diem sicut Iudæi sabbatum propter primam creationem. Secundò datum fuit ad instructionem fidei redemptoris. Caro enim Christi in sepulchro corrupta non fuit. Vnde dicit Psalmus, Caro mea requiescet in spe. Item ibi, Non dabis sanctum tuum videre corruptionem. Vn- I
de voluit sabbatum obseruari, vt sicut sacrificia significabant mortem Christi, ita quies sabbati requiem carnis eius. Sed nos ista sacrificia non seruamus, quia adueniente re debet cessare figura, sicut adueniente sole cessat vmbra. Seruamus tamen in veneratione virginis gloriosæ, in qua remansit tota fides tali die in morte Christi. Tertiò datum fuit ad roborandum siue figurandum veritatem promissionis. Promittitur enim nobis quies, Esaiæ quartodecimo, Et erit in die illa cùm requiem dederit tibi deus à labore tuo, & à concussione tua, & à seruitute dura qua antè seruisti. Item Esaiæ trigesimo secundo, Sedebit populus meus in pulchritudine pacis, & in tabernaculis fiduciæ, & in requie opulenta. Et nota quòd expectamus requiem de tribus, de labore præsentis vitæ, de tentationum concussione, & de diaboli seruitute. Hanc Christus repromisit venientibus ad se, dicens, Matthæi vndecimo, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & inuenietis requiem animabus vestris. Iugum enim meum suaue est, & onus meum leue. Inuenimus autem quòd dominus operatus est sex diebus, & in K
septimo quieuit, quia primò oportet facere opera perfecta, Ecclesiastici quinquagesimo primo, Modicum laboraui, & inueni mihi multam requiem. Plus enim incomparabiliter extendit tempus æternitatis totum tempus præsens, quàm mille anni diem vnum. Quartò mandatum fuit hoc præceptum ad inflammationem amoris, Sapientiæ sexto, Corpus quod corrumpitur aggrauat animam. Et ideo homo semper ad terrena inferius tendit, nisi conetur erigere se ab eis. Et ideo oportet habere certum tempus ad hoc. Vnde aliqui toto tempore hoc faciunt, Psalmista, Benedicam dominum in omni tempore, semper laus eius in ore meo. Apostolus prima ad Thessalonicenses quinto, Sine intermissione orate. Et hi continuè sabbatum habent. Aliqui hoc faciunt in aliqua parte temporis, Psalmista, Septies in die laudem dixi tibi. Alij ne omnino alienarentur à deo, oportuit quòd haberent aliquem diem determinatum, ne nimis tepescat in eis amor dei, Esaiæ quinquagesimo octauo, Si vocaueris sabbatum delicatum, tunc delectaberis super domino. Iob vigesimo secundo, Tunc super omnipotentem deliciis affluES, & eleuabis ad deum faciem tuam. Non enim ad ludendum ordinatur talis dies, sed ad laudandum & orandum dominum deum. Vnde Augustinus dicit quòd minus malum est tali die arare, quàm ludere. Quintò datum fuit ad opera pietatis. Aliqui enim crudeles sibi & suis non cessant continuè operari propter lucrum. Et hoc habent Iudæi maximè, quia auarissimi sunt. Deuteronomij quinto, Obserua diem sabbati. Et post, Non facies in eo quicquam operis tu & filius tuus & filia, seruus & ancilla, bos & asinus & omne iumentum tuum, vt requiescat seruus & ancilla tua sicut & tu. Propter prædicta ergo prædictum mandatum datum fuit. Memento vt diem sabbati sanctifices. Dictum est quòd sicut Iudæi celebrant sabbatum, sic nos Christiani Dominicam, & alia principalia festa. Videamus ergo quomodo ista seruare debeamus. Et sciendum, quòd non dicit custodi sabbatum, sed memento, & cætera. Sanctum autem accipitur duobus modis. Aliquando enim est sanctum idem quòd purum. Apostolus primæ Corinthiorum sexto, Abluti estis, sed sanctificati estis, & cætera. Aliquando dicitur sanctum res consecrata ad cultum dei, vt locus, tempus, vestes, & vasa sacra. Istis ergo duobus modis debemus festa celebrare, quia & purè, & mancipando se diuino seruitio. In isto ergo præcepto M
duo considerantur. Primò quidem quid cauendum sit, Secundò, quid faciendum. Debemus autem cauere tria. Primò corporalem operam, Hieremiæ decimo septimo, Sanctificabis sabbatum vt non facias in eo opus seruile. Vnde & in lege dicitur Leuitici vigesimotertio, Omne opus seruile non facietis in eo. Opus autem seruile, est opus corporale. Nam opus liberum est animæ, sicut intelligere & huiusmodi, ad quod opus homo cõstringi non potest. Sed sciendum, quòd opera corporalia possunt fieri in sabbato propter quatuor. Primò propter necessitatem. Vnde dominus excusauit discipulos euellentes spicas in sabbato, vt dicitur Matthæi duodecimo. Secundò propter Ecclesiæ vtilitatem, Vnde dicitur in Euangelio Matthæi duodecimo, Quòd sacerdotes faciebant omnia quæ erant necessaria in templo in die sabbati. Tertiò propter proximi vtilitatem, Vnde dominus curauit in die sabbati, habentem manum aridam, & confutauit Iudæos reprehendentes eum, ponens exemplum de oue, Matthæi duodecimo. Quartò propter superioris auctoritatem, Vnde dominus

A minus præcepit Iudæis vt circunciderent in die sabbati, vt dicitur Ioannis decimo septimo. Secundò debemus cauere culpam, Hieremiæ septimo, Custodite animas vestras, & nolite portare pondera in die sabbati. Onus autem animæ, vel pondus malum, est peccatum, Psalmus, Sicut onus graue grauatæ sunt super me. Peccatum autem opus seruile est, quia vt dicitur Ioannis octauo, Qui facit peccatum, seruus est peccati. Vnde cùm dicitur omne opus seruile non facietis in eo, potest intelligi de peccato. Et ideo contra præceptum hoc facit quis, quando in sabbato peccat, quia operando & peccando, deus offenditur, Esaiæ primo, Sabbatum & festiuitates alias non feram. Et quare? quia iniqui sunt cœtus vestri. Calendas vestras & solennitates vestras odiuit anima mea, facta sunt mihi molesta. Tertiò debemus cauere negligentiam, Ecclesiastici trigesimo tertio, Multam malitiam docuit ociositas. Hieronymus ad Rusticum, Semper aliquid boni operis facito, vt te diabolus inueniat occupatum. Et ideo non est bonum custodire nisi principalia festa, si in aliis debeat esse homo ociosus,
B Psalmus, Honor regis iudicium diligit, scilicet discretionem. Vnde primo Machabæorum secundo, dicitur quòd Iudæi quidam occultati erant, & inimici irruerunt super eos. Qui credentes quòd se non possent in sabbato defendere, victi & occisi sunt. Ita accidit multis qui ociosi sunt in festis, Threnorum primo, Viderunt eam hostes, & deriserunt sabbata eius. Sed tales debent facere sicut illi Iudæi fecerunt. Vnde primo Machabæorum secundo dicitur, Quicunque venerit ad nos in bello in die sabbatorum, pugnemus aduersus eum. Memento vt diem sabbati sanctifices. Sicut dictum est, Homo diem festum debet sanctificare, & dictum est quòd sanctum dicitur duobus modis, quia & quod mundum est, & quod deo cõsecratum est. Item dictum est à quibus tali die abstinere debemus. Nunc dicendum est in quibus occupari debemus. Et sunt tria. Primò in faciendis sacrificiis. Vnde Numeri vigesimo octauo dicitur, quòd quolibet die vnus agnus mane, & alius vespere debeat offerri, sed in sabbatum debent duplicari. Et significat quòd in sabbato debemus offerre animam nostram dolendo de peccatis, Psalmus, Sacrificium deo spiritus contribulatus. Et orando pro beneficiis, Psalmus, Dirigatur domine o-
C ratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Factus est enim dies festus ad habendam spiritualem lætitiam, quam facit oratio. Vnde & tali die multiplicari debent preces. Secundò corpus nostrum affligere, & hoc ieiunando, Romanorum duodecimo, Obsecro vos per misericordiam dei, vt exhibeatis membra vestra hostiam viuentem, sanctam. Laudando, Psalmus, Sacrificium laudis honorificabit me, & cætera. Tertiò res tuas sacrificare, & hoc dando eleemosynas, Hebræorum decimo tertio, Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuisci. Talibus enim hostiis promeretur deus. Et hoc in duplo magis quàm in aliis diebus, quia tunc est communis lætitia, Neemiæ octauo, Mittite partes his qui non parauerunt sibi, quia sanctus dies domini est. Secundò in verborum dei studiis, sicut & Iudæi faciunt hodie, Actorum decimotertio, Voces Prophetarum quæ per omne
D sabbatum leguntur. Vnde & Christiani quorum iustitia debet esse perfectior, debent tali die conuenire ad prædicationes & ad officium Ecclesiæ, Ioannis octauo, Qui est ex deo, verba dei audit. Item loqui vtilia, Apostolus Ephesiorum quarto, Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus ad ædificationem. Ista enim duo vtilia sunt animæ peccatoris, quia immutant cor eius in melius, Hieremiæ vigesimotertio, Verba mea sunt quasi ignis ardens, dicit dominus, & quasi maleus conterens petram. Contrarium autem accidit etiam perfectis non loquentibus vtilia vel audientibus, Apostolus prima Corinthiorum decimoquinto, Corrumpunt bonos mores colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Et Psalmus, In corde meo abscondi eloquia tua, vt non peccem tibi. Item eloquium domini inflammauit eum. Tertio in diuinorum exercitiis, hoc autem perfectum est, Psalmus, Vacate & videte quoniam suauis est dominus. Et hoc propter quietem animæ. Sicut enim corpus fatigatum, quietem desiderat, ita & anima. Locus autem animæ deus est, Psalmus, Esto mihi in deum
E protectorem, & in locum refugij, Hebræorum quarto, Itaque relinquitur sabbatismus populo dei, & cætera. Sapientiæ octauo, Intrans in domum meam, conquiescam cum illa. Sed antequam ad hanc quietem perueniat anima, oportet tres quietes præcedere. Prima ab inquietudine peccati, Esaiæ quinquagesimo septimo, Impij autem quasi mare feruens, quod quiescere non potest. Secunda est à passionibus carnis, quia caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem, vt dicitur ad Galatas quinto. Tertia ab occupationibus mundi, Lucæ decimo, Sollicita es, & turbaris erga plurima. Et tunc post hæc omnia liberè quiescit in deo, Esaiæ quinquagesimo octauo, Si vocaueris sabbatum delicatum, tunc delectaberis super domino. Propterea sancti omnia diuiserunt, quia hæc est preciosa margarita, quam qui inuenit homo abscondit, & præ gaudio illius vadit & vendit vniuersa quæ habet, & emit eam, vt dicitur Matthæi decimotertio, Hæc enim requies vita æterna, & delectatio æterna est, Psalmus, Hæc requies mea in seculum seculi: hîc habitabo quoniam elegi eam. IDEM. 2.2.q.122.
Sciendum autem, quòd obseruantia diei dominicæ in noua lege succedit obseruantiæ sabbati, non ex vi præ- ar.4.ad 4.
cepti legis, sed ex constitutione Ecclesiæ, & consuetudine populi Christiani. Nec enim huiusmodi obseruatio est figuralis, sicut fuit obseruatio sabbati in veteri lege. Et ideo non est ita arcta prohibitio operandi in die dominica, sicut in die sabbati. Sed quædam opera conceduntur in die dominica, quæ in die sabbati prohibebantur, sicut decoctio ciborum & alia huiusmodi. Et etiam in quibusdam operibus prohibitis faciliùs propter ne-
F cessitatem dispensatur in noua quàm in veteri lege, quia figura pertinet ad protestationem veritatis, quam nec in modico præterire oportet. Opera autem secundum se considerata, immutari possunt pro loco & tempore. AVCTOR CATENAE. A figura enim quantuncunque modico subtracto, mutatur tota significatio, sicut vna litera subtracta ab hoc nomine lapis, tota mutatur significatio, circa verò totã rem ipsam lapidis, possunt aliqua addi, & subtrahi absque mutatione subst ãtiæ. CAIETANVS. Præceptum promulgatur de septima quaque die dicãda deo, quiescendo ab omni opere seruili. Promulgatur autem hoc modo præceptũ istud, Memento vt diem sabbati sanctifices, vt intelligamus rationem præcepti esse recordationẽ, vt intelligamus non placere deo quietẽ ab operibus septima quaque die, nisi ratione memoriæ, nisi ratione interni cultus. Exterior siquidem mũdicia ab operibus, nisi ex interno proueniat cultu licet Ecclesiam ędificet, ipsi tamen qũi eam seruat, vana est. Vnde & scriptum postea ab Hieremia est, Deriserunt sabbata eius, deridenda siquidem est sola externa requies, vtpote iactura septimæ partis temporis. AVCTOR CATENAE. Propria Hebraica

Universidad de Deusto
Biblioteca

litera est sicut habet Chaldaica, Memento diei sabbati, vt sanctifices eum. Sed hoc idem est cum Latina litera. G
Est autem Hebraissmus, Pro da operam vt cesses ab operibus tuis die sabbati. An fortè memento dicit, quasi inferat, Hoc præceptum nõ tibi de nouo datur, iam enim illud recepisti, sed eius memoriã habeto. Vt diem sabbati sanctifices, id est, diuino cultui penitus & omnino applices, beneficia diuina meditãdo, & pro illis gratias debitas agendo. Voluit enim hoc præcepto clementissimus deus homini qui corpore cõstat & anima consulere, vt & corpus à labore defatigatum & exhaustum, alterna non careret requie. Et animi robur corporis operatione distractum, non langueret ac concideret sine rerum spiritualium meditatione, sed septimo quoque die ad minus, corporis quiete reficeretur, vt mens ipsa laboribus distracta, diuinæ legis meditatione, & diuinorum beneficiorum recordatione saginaretur, & vires resumeret, vt septimo die homo vni ac soli deo vacaret. Ideóque in hunc vsum ipsum diem benedixit ac sanctificauit, id est, in vsum suum separauit atque elegit. Tunc ergo sabbatum sanctum est, si nos sancti, id est, toti deo dicati fuerimus. *Sex diebus operaberis & facies omnia opera tua, septimo autem die* H
1.2.q. 100. ar.8.ad 4. *sabbatum domini dei tui est.* THOMAS. Non intelligitur violare sabbatum qui facit opus quod est necessarium ad salutem humanam, sicut dominus probat Matthæi duodecimo. Vnde dicitur primo Machabæorum secundo, Et cogitauerunt in die illa dicentes, omnis homo quicunque venerit ad nos in bello die sabbatorum, pugnemus aduersus eum, quæ quidem excogitatio, magis fuit interpretatio præcepti, quàm dispensatio. CAIETANVS. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, & cætera. Hoc est, sic operaberis sex diebus, vt non reserues aliquid operandum in diem septimum, ad hoc enim seruit recordatio. Totus enim dies septimus est dicatus quiescendo summo deo ac iudici, qui colitur à te. Et si sex dierum mentio hæc perspicaciùs fuerit librata, apparebit ratio exceptionum. Ex eo enim quòd nullum opus reseruandum in diem septimum decernitur, excipiuntur opera tum ex euentibus in diem septimum opportuna, puta ex prælio, vt apud Machabæos, tum ex casu bouis in puteum, vt in Euangelio, & similibus: tum ex penuria alimenti illius diei, vt contigit discipulis Christi fricantibus spicas: tum ex onere diei, siue quotidiano, vt soluere animal & ducere ad aquam, siue illis I
diebus, vt seruire grauiter ægris coquendo & cætera. Hæc enim & similia non possunt præueniendo fieri sexto die vel ante, nec possunt differri in diem octauum. Et excepta intelliguntur dicendo, sex diebus operaberis, omnia opera tua recordando, & cætera, alioquin frustra fieret mentio seruitiorum sex dierum, non enim præcipitur vt sex diebus homo operetur, sed quòd septimo quiescat. In illo enim non erat fas emere, vendere, contrahere, scribere, iter agere, & id genus reliqua facere die septima, quanuis hæc non sint etiam opera seruilia. Arctior enim erat obseruatio diei septimi quàm reliquorum dierum festorum postea statutorum. Et dicendo opera tua, excipit opus diuinum, hoc est, opus diuini cultus quanuis seruile, vt excoriare agnos & animantia in sacrificium, huiusmodi enim opus licitum erat reseruare in diem septimum iuxta deuotionem offerentium. Et ratione operum, non hominis, sed dei dicitur, quòd sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt, & eadem ratione circuncisio fiebat in die sabbati. AVCTOR CATENAE. Sex diebus operaberis & facies omnia opera tua, septimo autem die sabbatum domini dei tui est, id est, quiescendum est ab operibus cor- K
poris, vt liberiùs vaces operibus spiritus, nempe meditationi legis, & diuinorum beneficiorum recordationi, ita fiet vt dominum iugiter laudes. Sex igitur diebus sine intermissione laborandum est vtiliter, si non ad necessitatem nostram, saltem ad proximi consolationem. Sex (inquam) diebus operandum, non inerti ocio vacandum. Nouit creator dominus mensuram virium creaturæ, & noctem quoque in subsidium accommodauit refrigerio corporum, nisi eam nostræ auaritię seruire cogeremus, interdiu otiosi, nocte exactores operum peruersi.

THEODORETVS. Sabbatum igitur vacatione operum à deo honoratum est, vt benignitatem humanitatémque nos edoceret, vnde & sequitur: *Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum, & aduena qui est intra portas tuas.* Aliis tamen diebus id fieri non mandauit, propterea quòd vniuersorum deus sex diebus omnia confecerit, septima autem die ab vniuersi opificio cessauerit, atque ideo illi benedixerit, id quod & in posterioribus tangitur. DIODORVS. Duæ rationes sunt obseruationis sabbati. Prima quæ hîc, & in Deuteronomio habetur, Propter hoc custodies sabbatum, vt requiescat seruus tuus, & cæ- L
tera. Secunda quæ etiam infra eodem habetur, Quia sex diebus fecit deus cœlum & terram, & cætera. Qua ergo ratione Gentiles tradunt Hebræos à Moyse Saturni mysteria edoctos fuisse? Neque enim Saturnus sabbato gaudet, quia in illo vniuersa creata sint, vel vt homines ab operibus vacent. Cur igitur (respondent) sabbatum & non dominicum diem sacram illis esse voluit? Atqui si dominicam diem solẽnem statuisset, eadem ratione Soli sacram esse contenderent, vnamquanque enim dierum totius hebdomadis alicui deorum sanctam esse affirmant. Quid igitur veri dei cultores nullum diem festum habere debuerunt, ne Gentiles ob inscitiam suam offenderentur? Qui etiam illud adiungunt, Circuncisionem quoque in honorem Saturni à Moyse institutam fuisse. Qui profectò non vident, Saturnum concisionem non circuncisionem instituisse, Moysen prætereà legem hanc non posuisse, sed deum ipsum id Abrahæ faciendum præcepisse, qui à Perside venerat, vbi nulla omnino Saturni mentio fit. Hi quoque minimè aduertunt, Moysen, si reuerà Saturni cultor fuisset, Saturni quoque diuinitatem commendare debuisse, at contra omnino factum est. Ait enim, dominus deus tuus vnus est. M
Et, Non erunt tibi dij alij. Itémque, Non facies tibi idolum, & cætera. INTERLINEARIS. Nullus
2.2.q.122. ar.4. ad 3. sexus, nulla ætas, nulla conditio, ab obseruatione sabbati excluditur. THOMAS. In obseruatione sabbati duo sunt considerandа, quorum vnum est sicut finis, & hoc est vt homo vacet rebus diuinis, quod significatur in hoc quod dicitur, Memento vt diem sabbati sanctifices. Illa enim dicuntur sanctificari in lege, quæ diuino cultui applicantur. Aliud est cessatio operum, quæ significatur, cùm scribitur, Septimo die sabbatum domini dei tui est. Nõ facies omne opus in eo. Sed de quo opere intelligitur, apparet per id quod exponitur Leuitici vigesimotertio, Omne opus seruile non facietis in eo, opus autẽ seruile dicitur à seruitute. Est autẽ triplex seruitus. Vna quidem qua homo seruit peccato secundũ illud, Qui facit peccatum, seruus est peccati, & secundum hoc omne opus peccati dicitur seruile. Alia verò seruitus est, qua homo seruit homini, est autem homo alterius seruus, non secundum mentem, sed secundum corpus, & ideo opera seruilia secundum hoc dicuntur opera corporalia, in

A lia, in quibus vnus homo alteri seruit. Tertia autem est seruitus dei, & secundum hoc, opus seruile posset dici opus latriæ, quod pertinet ad dei seruitium. Si autem sic intelligitur opus seruile, non prohibetur in die sabbati, quia hoc esset contrarium fini obseruationis sabbati: homo enim ad hoc ab aliis operibus abstinet in die sabbati, vt vacet operibus ad dei seruitutem pertinentibus, & inde est, quòd sicut dicitur Ioannis septimo, Circuncisionem accipit homo in sabbato, vt non soluatur lex Moysi. Inde etiam est, quòd sicut Matthæi duodecimo dicitur, Sabbatis sacerdotes in templo violant sabbatum, id est, corporaliter in sabbato operantur, & sine crimine sunt, & sic sacerdotes in sabbato circunferentes arcam, non transgrediebantur præceptum de sabbati obseruatione, Iosue sexto. Similiter etiam nullius spiritualis actus exercitium, est contra obseruationem sabbati, puta si quis doceat verbo vel scriptis. Vnde Numeri vigesimo octauo dicit glosa, quòd fabri & huiusmodi artifices, otiantur in die sabbati, lector autem diuinæ legis vel doctor, ab opere suo non desinit, nec tamen contamina- B
tur sabbatum, sicut sacerdotes in templo sabbatum violant, & sine crimine sunt. Sed alia opera seruilia primo vel secundo modo, contrariantur obseruantiæ sabbati, inquantum impediunt applicationem hominis ad diuina. Et quia magis homo impeditur à rebus diuinis per opus peccati, quàm per opus licitum, quanuis sit corporale, ideo magis contra hoc præceptum agit qui peccat in die festo, quàm qui aliud corporale opus licitum facit. Vnde Augustinus in libro de decem chordis, Melius (ait) faceret Iudæus in agro suo aliquid vtile, quàm si in theatro seditiosus existeret: & melius fœminæ eorum die sabbati lanam facerent, quàm quòd tota die in Neomeniis suis impudicè saltarent. Non tamen qui peccat venialiter in sabbato, contra hoc præceptum facit, quia peccatum veniale non excludit sanctitatem. Opera autem corporalia ad spiritualem dei cultum non pertinentia, in tantum seruilia dicuntur, in quantum propriè pertinent ad seruientes: in quantum verò sunt communia seruis & liberis, seruilia non dicuntur. Quilibet autem tam seruus quàm liber, tenetur in necessariis prouidere, non tantùm sibi, sed etiam proximo, præcipuè quidem in his quæ ad salutem corporis pertinent, secun- C
dum illud prouerbiorum vigesimo quarto, Erue eos qui ducuntur ad mortem. Secundariò autem & in damnorum vitando, secundum illud Deuteronomij vigesimo secundo, Non videbis bouem fratris tui, aut ouem errantem, & prætetibis, sed reduces fratri tuo. Et ideo opus corporale pertinens ad conseruandam salutem proximi corporis, non violat sabbatum, non enim est contra obseruantiam sabbati, quòd aliquis comedat, & alia huiusmodi faciat, quibus salus corporis conseruatur, & propter hoc Machabæi non polluerunt sabbatum, pugnantes ad sui defensionem die sabbati, vt legitur primo Machabæorum secundo. Similiter nec Helias fugiens à facie Iezabel in die sabbati. Vnde dicitur Ioannis septimo, Mihi indignamini quia totum hominem sanum feci in sabbato? Similiter & corporale opus quod ordinatur ad imminens damnum rei exterioris vitandum, non violat sabbatum. Vnde dicit dominus Matthæi duodecimo, Quis erit ex vobis homo qui habet vnam ouem, & ceciderit sabbato in foueam, nonne tenebit & leuabit eam? CAIETANVS. Non facies D
omne opus in eo. Manifestat penes quid attendatur requies, de qua est sermo. Et intellige nullum opus proprium, vt prædictum est. Tu & filius tuus & filia tua, seruus tuus & ancilla tua, iumentum tuum & aduena qui est intra portas tuas. Quia populo libero præcepta dantur, præcipitur vt etiam ab Ethnicis seruari faciant diem septimam, quoad quietem ab operibus, quoniam dedecet publicum festum turpe reddi à peregrinis. Aduerte hic prudens lector, quòd nulla fit mentio pastorum, sed tantummodo serui & ancillæ qui sunt partes domus, tanquam impossibile sit priuare magnos ouium greges septima quaque die aliquo superintendente. AVCTOR CATENAE. Non facies omne opus in eo, tu & filius tuus, & cætera. Quandoquidem nostræ saluti diuina benignitate consultum videmus, debemus & nos saluti consulere eorum qui nobis conuersantur, vt & serui nostri, & ancillæ, filij, & domestici omnes, immo iumenta ipsa, ab omni opere cessent, hoc enim charitas expostulat, & magis homines excitat ad commiserationem. Aduena siue peregrinus in portis tuis dicitur, qui tecum habitat in eadem vrbe, non tamen de stirpe Israëlitica siue circuncisus sit, siue non, serui vel ciues, aduenæ vel negociatores. Nulli enim cohabitanti permittitur sabbati dissolutio. *Sex enim diebus fecit deus* E
cœlum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt, & requieuit die septimo. Idcirco benedixit dominus diei sabbati, & sanctificauit eum.

CHRYSOSTOMVS IN SERMONE AD POPVLVM ANTIOCHENVM PRO GRATIARVM ACTIONE. Ab initio deus hominem formans, legem ipsam naturalem indidit. Et quid tandem est lex naturalis? Conscientiam nobis expresit, & per se discibilem constituit bonorum & contrariorum scientiam. Non enim opus habemus discere, quòd malum est fornicatio, & bonum continentia, sed ab initio hoc scimus. Et vt discas quòd ab initio hoc scimus, legislator leges postea ferens, & dicens, Non occides, non intulit, malum enim cædes, sed simpliciter, non occides, inquit: prohibuit enim peccatum duntaxat, non docuit. Quare igitur qui dixit non occides, non addidit quòd malum cædes? quoniam præueniens conscientia nos hoc docuit, & tanquam scientibus & intelligentibus ita loquitur. Cùm igitur de alio loquitur mandato, non nobis noto per conscientiam facto, non tantùm prohibet, sed & causam apponit. De sabbato itaque legem ferens, & dicens, Septima die non facietis opus, subiunxit causam quoque cessationis: qualem verò? F
quòd in die septima requieuit deus ab omnibus operibus suis, quæ cœperat facere. Et rursus, quoniam seruus fuisti in terra Aegypti. Quare igitur dic mihi, in sabbato quidem causam adiecit, in cæde verò nihil tale fecit? Quoniam hoc quidem mandatum non de principalibus erat, nec per conscientiam nobis exquisitis, sed particulare quoddam, & temporaneum. Propterea post hæc solutum est, Necessaria verò & vitam nostram continentia illa sunt, Non occides, non furaberis, nõ mœchaberis. Et ideo nullatenus hîc causam ponit, nec rationem adducit, sed sola opus esse putat prohibitione. IDEM SVPER GENESIM. Et requieuit (inquit) in die *Homil.10.*
septimo, videlicet ab omnibus operibus suis quæ fecit. Quasi diceret substitit, & cessauit à formandis producendisque ex nihilo rebus vt essent. Omnia enim quæcunque oportebat produxerat. Idcirco benedixit (inquit) dominus diei sabbati, & sanctificauit eum. Nam postquam substitit opifex, & omnia quæcunque voluit secundum misericordiam suam, produxit in medium suo præcepto, tunc finem formandi fecit die sexto. Nihil enim aliud die septimo producere voluit, eo quòd omnia quæ facere voluerat, iam perfecta erant. Et vt habeat etiam

Universidad de Deusto
Biblioteca

dies ille aliquod ad verbum, & nomen suum, & ne videatur minus aliquid habere, eo quòd nihil in eo factum G
sit, benedictione ipsum dignatus est. Et benedixit, inquit, deus diem septimum, & sanctificauit illū. Quid igitur,
non erant & cæteri dies benedicti? Etiam profectò, sed sufficiebat illis pro omni benedictione, quòd in singu-
lis illis creaturæ productæ fuerunt. Et ideo de illis non inquit, Et benedixit, in solo autem septimo hoc dixit, &
apposuit, Et sanctificauit illum. Quid est & sanctificauit illum? ab aliis illum segregauit. Deinde docens nos di-
uina scriptura causam, propter quam dixit, Et sanctificauit illum, adiicit, Eo quòd in illo requieuerat ab om-
nibus operibus suis, quæ cœperat deus facere. Iam hîc ab initio doctrinam hanc nobis insinuat deus, eruditens
in circulo hebdomadis diem vnum integrum segregandum, & reponēdum in spiritualem operationem. Quip-
pe ob hoc dominus completo in sex diebus opificio suo, septimum benedictione dignatus est & sanctificauit,
1.2. q. 100. ar. 7. ad 2. eo quòd in illo quieuerat ab omnibus operibus suis quæ facere cœperat. THOMAS. Sciendum quòd illa
præcepta quæ sunt purè moralia, habent manifestam rationem, vnde non oportuit quòd in eis aliqua ratio ad- H
deretur, sed quibusdam præceptis additur cærimoniale determinatiuum præcepti moralis communis, sicut in
primo præcepto, Non facies sculptile, & in tertio præcepto determinatur dies sabbati, & ideo vtrobique opor-
tuit rationem assignari. Conuenienter ergo dicitur hîc, Sex enim diebus, & cætera. IDEM IN TERTIO
Distinct. 37 ar. 2. q. 1. ad 3. SENTENTIARVM. Tertium præceptum primæ tabulæ non erat simpliciter indictum rationi, quia de-
terminatio diei qua vacandum est diuinis obsequiis, est cærimonialis non moralis, quanuis substantia præcepti
moralis sit, vnde magis natum erat à mente excidere, quàm ea quæ totaliter naturalis ratio dictat. Et ideo potiùs
in hoc præcepto induxit memoriam, & rationem præcepti assignauit quàm in aliis. CAIETANVS. Sex
enim diebus, & cætera. Ratio redditur quiescendi die septimo, ex quiete diuina à creando mundum, scripta die
septimo, & benedictione ac sanctificatione eiusdem diei. Quæ omnia exposita vide in principio Geneseos. Ad-
uerte hîc, quòd inter omnia hæc decem præcepta istud duntaxat est non penitus morale, reliqua enim sunt om-
ni ex parte debita secundum rectam rationem naturalem, hoc autem partim est morale (hoc est, secundum re- I
ctam rationem naturalem debitum) partim verò cærimoniale, hoc est, debitum quia statutum, quia lege posi-
tum. Et quidem quòd aliquod tempus dicaretur deo ad vacandum diuino cultui, ad commemorandum di-
uina beneficia, & præcipuè beneficium creationis, recta ratio exigit, ad commemorandum (inquam) non so-
lùm singillatim, sed publicè, non solùm cultu interno, sed aliquo exteriori signo: homines enim sumus ex intel-
lectu & sensu compositi, & singuli & vniuersi tenemur ad hoc, humanam sequentes rationem. Quòd verò tem-
pus dicandum diuino cultui publico, sit quæque dies septima, aut alia dies, quòd sit dies integer aut pars diei,
quòd tot opera inhibeantur illo die, cærimoniale est. Posset enim recta ratione aliter statui. Et hinc fit, vt licitè
non habeatur dies festus tempore releuatæ gratiæ dies septimus, sed propter resurrectionem Christi translatus
est in diem octauum, & non eum tam arcta quiete ab operibus. Inseruit autem deus ore proprio aliquid iuris
positiui iuri morali naturali, ad auctorandum alia positiua iura, quæ per Moysen promulgaturus erat. Nisi enim K
ipse deus aliquod ius positiuum promulgasset, suspicatus fortè fuisset populus quòd nihil iuris positiui profi-
cisceretur à deo, & non mandata dei, sed mandata hominum existimasset omnia positiua iura promulgata à
Moyse. AVCTOR CATENAE. Sex enim diebus fecit deus cœlum & terram, & cætera. Ratio est
partis cærimonialis, non moralis, alioqui enim non Respublica tantùm Israëlitica, verùm etiam aliæ gentes
necessariæ haberent externum sabbatum, seu septimum diem obseruare. Deus enim quieuit quidem septimo
die à condendo alio mundo, sed non quieuit ab administrando hoc mundo iam condito. Sic enim Christus
sabbatum exponit Ioannis quinto, Pater meus (inquiens) vsque modò operatur, & ego operor illud. Qui ergo
sabbatum contemnit, nihili facere videtur beneficium creationis mundi, cuius sabbatum memoriale institu-
tum est. Non quidem sabbatum accipiendo pro die Saturni, sed pro die septimo, quicunque tandem talis insti-
tutus fuit ab Ecclesia pia causa ad gloriam dei. Quandoquidem antiquata est cærimonia ista, & factum vt Sa-
turni diei, resurrectionis Christi memoria succederet in dominicam diem, qua ratione cærimoniale esse con-
stat. Sabbati autem, hoc est, quietis obseruantia, septimo die deferenda morale est, & domino grata in lege li- L
bertatis filiorum dei. Est enim sabbati quoque dominus filius hominis, & typum gerit æterni sabbati. Partim
ergo fidem, partim dilectionem respicit hoc præceptum, vt tempus decernatur sanctis exercitiis, audiendo
verbo dei, gratiæ referendæ ad beneficia dei recolligenda, & ad opera fidei & charitatis exercenda ad oran-
dum ardentiùs & copiosiùs, & recollectiore animo, ad cogitandum de vtilitatibus proximorum, de refor-
mandis moribus suis & suorum, de totius familiæ doctrina & exhortatione, ad legendum vel audiendum
scripturas sacras, ad visitandos infirmos corpore vel mente. Vt negocioſiores nunquam simus quàm illo die,
sed ad recreationem spiritus & mentis, non ad fatigationem corporis. A bonis autem operibus vacans, & spi-
ritualibus non incumbens cum moderamine exercitiis, sabbatum planè non sanctificat, nec deo vacat.
Mysticè. AVGVSTINVS IN LIBRO DE DECEM CHORDIS. Tibi autem ô Christiane
dicitur vt obserues spiritaliter sabbatum in spe futuræ quietis, quam tibi promittit deus. Quisquis autem
propter illam quietem futuram agit quicquid potest, quanuis laboriosum videatur quod agit, tamen si ad M
fidem promissæ quietis id referat, nondum quidem sabbatum habet in re, sed habet in spe. Tu autem ad hoc vis
Tract. 4. requiescere, vt labores, cùm ad hoc debeas laborare, vt requiescas. IDEM IN EVANGELIVM IO-
ANNIS. Legite vetus testametum, & videte, quia carnali adhuc populo ea quidem præcipiebantur quæ no-
bis. Nam vnum deum colere & nobis præcipitur. Non accipies in vanum nomen domini dei tui, & nobis præ-
cipitur, quod est secundum præceptum. Obserua diem sabbati, magis nobis præcipit, quia spiritaliter obseruan-
dum præcipitur. Iudæi enim seruiliter obseruabant diem sabbati, ad luxuriam, ad ebrietatem. Quantò melius
fœminæ eorum lanam facerent, quàm illo die in Neomeniis saltarent. Absit fratres, vt illos dicamus obseruа-
re sabbatum. Spiritaliter obseruat sabbatum Christianus, abstinens se ab opere seruili. Quid est enim ab opere
Ioan. 8. seruili? A peccato. Et vnde probamus? Dominum interrogæ: Omnis qui facit peccatum seruus est peccati. Ergo
Cap. 59. & nobis præcipitur spiritaliter obseruatio sabbati. HIERONYMVS IN ESAIAM. Lege præceptum
est, ne

A est, ne in sabbatis opus seruile faciamus, ne accendamus ignem, vt in vno sedeamus loco, vt illa tantùm facia-
mus opera quæ ad animæ salutem pertinent. Quod si iuxta literam accipiamus, penitùs impleri non potest,
Quis enim potest hoc facere, vt tota die ac nocte sedens in sabbato de vno loco non recedat, imò ne leuiter
quidem se commoueat, quod si fecerit transgressor legis sit? Ex vno igitur mandato, quod iuxta literam im-
possibile est, & cætera cogimur spiritualiter intelligere, ne faciamus seruile opus, & perdamus animæ liberta-
tem: Qui enim facit peccatū, seruus est peccati: Ne onus portemus in sabbato, quale portabat ille qui dicit, Ini- Ioan. 8.
quitates meæ eleuatæ sunt supra caput meū. Quasi onus graue aggrauatæ sunt super me. Ne iniquitas quæ sedet Psalm. 37.
super talentum plumbi, in nobis habeat potestatem. Ne nos voluptas corporis & libido succendant. Omnes e- Zach. 5.
nim adulterantes quasi clibanus corda eorum, & diaboli iacula ignita sunt, vt sagittent in obscuro rectos cor- Ose. 7.
de. Præcipitur quoque nobis vt arrepto nobis aratro non respiciamus post tergum, vt tectorum altitudinem cō- Luc. 9.
B scendentes, nequaquam ad tollenda seculi vestimenta velimus descendere, sed vt audiamus cum Moyse, Tu
verò hîc sta mecum, & sedeamus cum domino, lassi in via huius seculi, super puteum Samaritanæ, & conuer- Ioan. 4.
sionem errantiúmque salutem sitientes, vt audiamus Apostolum commonentem, State firmi & immobiles, ne 1. Corin. 15.
patiamur illud quod Iudas passus est proditor, qui perdidit locum ministerij sui, & transgressor effectus est, Coloss. 1.
illiúsque semper sententiæ recordemur, Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne di- Eccle. 10.
miseris. Qui sic quieuerit in sabbato, lauat inter innocentes manus suas, nec mouet pedes vt suas faciat volun-
tates, iste celebrat sabbata domini delicata. Qui sabbatissimus, iuxta Epistolam quæ ad Hebræos scribitur, repro- Heb. 4.
mittitur nobis in cœlestibus, & gloria præparatur, vt dum nō facimus vias nostras in sabbato, nec inuenitur vo-
luntas nostra, vt loquamur sermonem, quo scilicet nec opere, nec sermone peccemus. Alioquin si hæc tantùm
prohibentur in sabbato, ergo in aliis sex diebus libertas nobis tribuitur delinquendi. Quòd si stultum est crede-
re, superest, vt sabbatū, quod interpretatur requies, omni tempore sanctificandum sit à fidelibus, dum non carnis,
C sed animæ faciunt voluntates. Ad hoc sabbatum omni festiuitate celebrandum, Saluator nos prouocat in Euā- Matth. 11.
lio, dicens, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego vobis dabo requiem, hoc enim significat, Psalm. 39.
ἀναπαύσω ὑμᾶς, vt scilicet peccatorum onera deponentes, sabbatizemus in Christo & dicamus, Statuit supra
petram pedes meos: illúdq; vitemus quod sanctus penè sustinuisse se dicit, Mei verò penè moti sunt pedes.
GREGORIVS IN REGISTRO. Peruenit ad me, quosdam peruersi spiritus homines, praua in- L. 11. Epi. 3.
ter vos aliqua, & sanctæ fidei aduersa seminasse, ita vt die sabbati aliquid operari prohiberent. Quos quid aliud
nisi Antichristi prædicatores dixerim? Qui veniens, diem sabbatum atque dominicum ab omni faciet opere cu
stodiri. Quia enim mori se & resurgere simulat, haberi in veneratione vult dominicum diem, & quia Iudaiza-
re populum compellit, vt exteriorem ritum legis reuocet, & sibi Iudæorum perfidiam subdat, coli vult sabbatū.
Hoc enim quod per Prophetam dicitur, Ne inferatis onera per portas vestras die sabbati, tandiu teneri potuit, Hiere. 17.
quandiu legē licuit iuxta literā custodiri. At postq̄ gratia omnipotētis dei domini nostri Iesu Christi apparuit,
D præcepta legis quæ per figuram dicta sunt, iuxta literā seruari non possunt. Nam si quis dicit hoc de sabbato ser-
uandum, dicat necesse est etiam carnalia sacrificia persoluenda, dicat præceptū quoq; de circuncisione corpo-
ris hucusque retinendum. Sed contra se Paulum Apostolum audiat dicentem, Si circuncidamini, Christus vo Gala. 6.
bis nihil prodest. Nos itaque quod de sabbato scriptum est, spiritaliter accipimus, spiritaliter tenemus. Sabba-
tum enim requies dicitur. Verum autem sabbatum ipsum redemptorem nostrum Iesum Christum dominum
habemus. Et qui lucem fidei eius agnoscit, si peccata concupiscentiæ ad mentem per oculos trahit, in die sab-
bati onera per portas introducit. Non ergo in die sabbati per portas introducimus onera, si in redemptoris no-
stri gratia constituti, pondera peccati ad animam per sensus corporeos non trahamus. Nam idem dominus ac
redemptor noster multa in die sabbati legitur operatus, ita vt Iudæos reprehenderet dicens, Quis vestrum bo- Luc. 13.
uem aut asinum suum non soluit in die sabbati, & ducit adaquare? Si ergo ipsa per se veritas non custodiri iux-
ta literam sabbatum præcepit, quisquis ocium sabbati secundum legis literam custodit, cui alteri, nisi ipsi veri-
E tati contradicit? Aliud quoque ad me perlatum est, vobis à peruersis hominibus esse prædicatum, vt dominico
die nullus debeat lauari. Et quidem si pro luxu animi ac voluptatis qui lauari appetit, hoc fieri nec reliquo quo-
libet die concedimus. Si autem pro necessitate corporis, hoc nec dominico die prohibemus. Scriptum namque
est, Nemo carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam. Et rursum scriptum est, Carnis curam ne feceritis
in concupiscentiis. Qui igitur carnis curam in concupiscentiis fieri prohibet, profectò in necessitatibus conce-
dit. Nam si dominico die corpus lauare peccatum est, lauari ergo die eodem nec facies debet: Si autem hoc in
corporis parte conceditur, cur hoc exigente necessitate toti corpori negetur? Dominico verò die à labore terre-
no cessandum est, atque omni modo orationibus insistendum, vt si quid negligētiæ per sex dies agitur, per diem
resurrectionis dominicæ precibus expietur. Hæc filij charissimi certa constantia & recta præditi fide custodite,
stultorum hominum verba despicite, & omnia quæ ab eis dici cognoscitis, nolite facilè credere, sed in rationis
trutina pensate, vt dum erroris vento forti stabilitate resistitis, ad solida cœlestia regni gaudia peruenire valea-
F tis. CHRYSOSTOMVS DE LAZARO. Iudæi putant sibi sabbatum otij gratia fuisse datum, verùm Concione.
non ista est causa, sed potiùs vt abducti à curis rerum temporalium, otium omne consumerent in spiritua-
libus. Quod enim sabbatum non ocij sed spiritualis actionis materia sit, dilucidum est ex ipsis rebus. Nam sacer-
dos eo die duplum facit operis, qui quotidie non nisi vnicam hostiam offerre solitus, sabbato iubetur offerre ge-
minam. Quòd si prorsus esset ocij dies, oportebat sacerdotem omnium maximè ocium agere. Quoniam igitur
Iudæi corporalium rerum curis liberati, non vacabant spiritualibus vtpote, sobrietati, modestiæ, & audiendis
diuinis sermonibus, sed contrarium potiùs faciebant, seruientes ventri, indulgentes ebrietati, distenti cibis, de-
liciantes, audi quomodo illos reprehendat propheta. Quum enim dixisset, tangentes sabbata mendacia, subiun-
xit, Qui dormitis in lectis eburneis, ac lasciuitis in stratis vestris. Qui comeditis hœdos è caulis, & vitulos è bu-
bilibus lactentes, qui bibitis vinum de fecatum, ac primis vnguentis vngimini. Accepisti sabbatum, vt animam
tuam liberares à vitiis, tu verò tum magis illa committis. Quid enim esse possit ista mollicie nequius, quàm in-
dormire

Universidad de Deusto
Biblioteca

dormire lectis eburneis? Nam cætera quidem peccata delectatione habent, velut in temulentia & adulterio, cæterum in lectis eburneis dormire, quã affert voluptatem? quod solatium? Num lecti pulchritudo reddit nobis somnum suauiorem dulciorémque? Imò grauissimum est istud molestissimúmque, si modò sapiamus. Etenim si dum tu dormis in eburneo lecto, tecum reputes, quòd alius ne panem quidem habet quo securè vescatur, nónne te tua condemnabit conscientia, insurget in accusationem istius inæqualitatis? Quòd si crimen est eburneis indormire lectis, quum vndique etiam argento fuerint conuestiti, quam afferemus excusationem? IDEM

Cap.24. Hom.49. SVPER MATTHAEVM. Est corporale sabbatum secundũ literas legis, quod Iudæi intelligebant & conseruabant, dum à corporali opere abstinerent, non à corporalibus malis. Et est spirituale secundum quod gratia Christi manifestauit, quod intelligunt Christiani & obseruant, abstinentes se non ab opere corporali, sed à corporalibus malis. Qui ergo vacat ab opere malo, faciens opera bona, laudabiliter sabbatizat, & sanctè secundum spiritum, & dei consilium: qui autem recedit ab opere boni, faciens opera mala, culpabitur, & impiè sabbatizat. H

ISIDORVS. Tertium mandatum de sabbato ad spiritum sanctum pertinet, cuius dono requies nobis sempiterna promittitur. Nam quia spiritus sanctus septiformis dicitur, propterea & septimum diem sanctificauit deus. In aliis enim diebus operum non est nominata sanctificatio nisi in sabbato, vbi dicitur requieuit deus. Porrò igitur hoc mandatum pertinet ad spiritum sanctum, tam propter nomen sanctificationis, quàm etiam propter æternam requiem ad donum sancti spiritus pertinentem. Dicitur enim ibi, Memento vt diem sabbati sanctifices. Sex diebus operaberis, & facies omnia opera tua, septimus autem dies sabbatum est domini dei tui: non facies omne opus. In sex dierum opere, sex millium annorũ operatio continetur. In septimo verò requies, id est, beati illius regni tempus ostenditur, quod carnaliter Iudæi celebrantes, peccant. Et hoc non nos ad fidem

Esa.1. mendacij fallentes aptamus. Clamat dominus per prophetam dicens: Neomenias & sabbata vestra odiuit anima mea. Quomodo ergo sanctificata erunt sabbata illa quæ odiuit dominus? Illud ergo sabbatũ est sanctificatum, vbi post bona huius vitæ opera, requies nobis æterna promittitur. Ideóque si quicquid agimus, propter futuri seculi requiem facimus, veraciter sabbatum obseruamus. RVPERTVS. Quia aliquid boni facere, non ad laudem dei siue ob spem æternæ retributionis, sed vt videaris ab hominibus, dilectioni dei contrarium est: ideo dicitur, Memento vt diem sabbati sanctifices, id est, in omnibus operibus tuis dei retributionem attende, vel in deo requiem tibi præparandam pro mercede, quod verè est diem sabbati sanctificare.

4 HOnora *patrem tuum & matrem tuam, ut sis longæuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi. Non occides. Non mœchaberis. Non furtum facies. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.*

4 RVPERTVS. Quæ sequuntur sex præcepta, Cuncta quæ dilectioni proximi sunt inimica, extirpant, legémque adiuuant naturalem, quæ dicit, Quod tibi non vis fieri, alij ne feceris. Hæc à Gentibus, siue honestioribus Gentilibus vtcunque obseruari potuerunt, sed ad vitam illis absque dilectione dei, non profuerunt, vtpote deos alienos habentes, & cætera quæ supradictis quatuor præceptis inhibentur facientes, beatitudinem non sunt consequuti. Decem præceptorum distinctio nunc in nostris codicibus, ex translatione beati Hieronymi sic habetur. Cæterùm alia quatuor præcepta quæ ad dilectionem pertinent dei, in tria esse redacta, & è contrario eorum quæ ad dilectionem spectant, proximi vltimum, id est, Non concupisces, in duo diuisum legimus, vt aliud sit non concupisces vxorem proximi tui, & aliud, Non concupisces rem proximi tui, & ita ad dilectionem quidem dei tria, ad dilectionem verò proximi septem pertinere præcepta. Quod ex Septuaginta In-

Psalm.143. Psalm.32. terpretibus sumptum fuisse arbitramur. Iste sunt decem chordæ cantatoris dei, dicentis in Psalmo, Deus canticum nouum cantabo tibi. Item, Confitemini domino in cithara, in psalterio decem chordarum psallam tibi.

2.2.q.122. ar.5. in cor. Qui enim sine istis viuit, mentitur, quotiens se in decachordo psalterio domino confiteri profitetur. THOMAS. Præcepta decalogi ad dilectionem dei & proximi ordinantur. Inter proximos autem maximè obligamur parentibus, & ideo immediatè post præcepta ordinantia nos in deum, ponitur præceptum ordinans nos ad parentes, qui sunt particulare principium, & sic est quædam affinitas huius præcepti ad præcepta primæ tabulæ. Ait igitur: *Honora patrem tuum & matrem tuam, vt sis longæuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi.*

Cap.6. AMBROSIVS IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. Lex datur filiis, vt quia parentibus autorbus constant, obediant eis. Iustum est enim vt reuerentiam exhibeant eis, per quos sunt. Quod est mandatum primum promissionis, vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram. Promissio hæc in Exodo continetur, vt honorifici sint parentes, & bene essent, & prouectioris fierent ætatis. Quomodo tamen hoc primum mandatum dixit, cùm constet primum mandatum ita cotineri, Non sint tibi alij dij præter me. Deinde, Non facies tibi similitudinem vllam quæ sunt in cœlo sursum, & in terra deorsum. Tertiũ, Non sumes nomẽ domini dei tui in vanũ. Quartũ, Obseruabis (inquit) sabbata mea. Quintum autẽ, Honora patrem & matrem, & cætera. Sed quia prima quatuor mandata ad deum pertinent, hæc in prima tabula contineri subintelliguntur. Cætera ad homi-M nem, vt honoret parentes, non occidat, non fornicetur, non furetur, non falsum testimonium dicat, neque quicquã proximi sui concupiscat. Hæc sex mãdata in secunda tabula videntur scripta, quorum primum est, Honora patrem & matrem. Hac causa ergo dixit, quod est mandatũ primum in promissione, vt discerneret inter mandata quæ ad deum, & inter ea quæ ad hominem pertinent. HIERONYMVS AD GERONTIAM. Honor in præsentiarum, vel pro eleemosyna, vel pro munere accipitur, vt est illud, Presbyteri duplici honore digni habeantur, maximè qui laborant in verbo & doctrina. Et in Euangelio dominus disserit mandatum legis, in quo dicitur, Honora patrem tuum & matrem tuam, non in verborum sono, qui inopiam parentum, cassa po-

Cap.15. 1.Timot.5. test adulatione frustrari, sed in victus necessariis ministrandis debere intelligi. IDEM SVPER MATTHAEVM. Honora patrem tuũ & matrem tuam. Honor in scripturis non tantum in salutationibus & officiis deferendis, quantum in eleemosynis ac munerum oblatione sentitur. Honora (inquit Apostolus) viduas, quæ

A quæ verè viduæ sunt, hîc honor donum intelligitur. Et in alio loco, Presbyteri duplici honore honorãdi, maximè qui laborant in verbo & doctrina dei. Et per hoc mandatum iubemur boni trituranti os non claudere. Et *Deut.25.* dignus sit operarius mercede sua. Præceperat dominus, vel imbecillitates, vel ætates, vel penurias parentum considerans, vt filij honorarent etiam in vitæ necessariis ministrandis parentes suos. Hanc prouidentissimam dei legem volentes Scribæ & Pharisæi subuertere, vt impietatem sub nomine pietatis inducerent, docuerunt pessimos filios, vt si quis ea quæ parẽtibus offerẽda sunt, deo vouere voluerit, qui verus est pater, oblatio domini præponatur parentum muneribus, vel certè ipsi parentes quæ deo consecrata cernebant, ne sacrilegij crimen incurrerent, declinantes, egestate conficiebantur. Atq; ita fiebat vt oblatio liberorũ sub occasione templi & dei, in sacerdotum lucra cederet. Hæc pessima Pharisæorum traditio, de alia veniebat occasione. Multi habentes obligatos ære alieno, & nolentes sibi creditũ reddere, delegabãt sacerdotibus, vt exacta pecunia, ministeriis templi &

B eorũ vsibus deseruiret. Potest autẽ & hũc breuiter habere sensum. Munus quod ex me est, tibi proderit. Cõpellitis, *Matth. 15.* inquit, filios, vt dicant parentibus suis, quodcunq; donũ oblaturus eram deo, in tuos cõsumo cibos, tibiq; prodest ô pater & mater, vt illi timentes accipere quod deo mancipatũ videant, inopẽ magis velint vitã ducere, quàm comedere de consecratis. IDEM IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. Ait hîc Apostolus, Honora *Cap.6.* patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, vt bene sit tibi, & longæuus sis super terram. Quod testimonium de Exodo sumptum, ita tibi contexitur, Honora patrem tuum & matrem tuam, vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram, quam dominus deus tuus dabit tibi: de quo nunc vltima verba subtraxit, quod mandatum in decalogo quintum est. Vnde quærendum quare nunc dixerit, quod est mandatum primum, cùm primum mandatum sit, Non erunt tibi dij alij præter me. Quamobrem nonnulli ita legunt, quòd est mandatum primum in promissione, quasi quatuor alia mandata quæ ante hæc dicta sunt, non habeant promissiones, & in hoc solo pollicitatio feratur adiuncta, vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram quam do-

C minus deus tuus dabit tibi. Sed videntur mihi non obseruasse subtilius, & in secundo mandato repromissionẽ esse sociatam. Ait enim, Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem eorũ quæ in cœlo sursum, & quæ in terra deorsum, & quæ in aquis subtus terram, non adorabis ea, & non immolabis illis, Ego enim sum dominus deus tuus, deus zelotes qui reddo peccata patrum in filios vsque ad tertiam & quartam generationem, his qui me oderunt, & facio misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt mandata mea. Obserua enim quòd verba sint sponsionis, Faciens misericordiam in milia his qui diligunt me, & custodiunt mandata mea. Forsitan ergo quia decalogus exeunti de Aegypto populo prima lex data est. Vnumquodque mandatum decalogi, primum mandatum est appellandum, ad comparationem eorum præceptorum, quæ postea in lege cõscripta sunt. Qui verò expositionem superiorem tenere conabitur, in eo quòd distinxerat, quod est mandatum

D primum in repromissione, dicet separatim esse mãdatum, Honora patrem tuum & matrem tuam: & postea repromissionem suo loco positam, vt sis longæuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi. In hoc verò mandato, id est, Non facies tibi idolum, neque omnem similitudinem, non seorsum, sed sub vno textu atque sermone, non tam promissionem datam, quàm sententiam in laudes dei esse finitam, Faciens misericordiam in milia his qui eum diligunt, & custodiunt, mandata eius. Rursum his qui tota decalogi mandata, primum mandatum esse contendit, repromissionem in qua scriptum est, vt sis longæuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi, non solũ ad eos pertinere monstrabit, qui parentibus obsequantur, sed etiam ad alia innumerabilia præcepta, & necesse habebit cuncta replicare mandata in quibus merces hæc & præmium promittantur, vt sint lõgæui super terram quam dominus deus suus dederit eis. A quo diuersus ille exigere debebit interpres, vt doceat ante hoc mandatum, illa quæ ab eo prolata sunt scripta esse mandata. Quòd si non potuerit approbare, frustra & in aliis præceptis hanc repromissionem adiunctam esse memorabit. Post hæc retractandum, pro honore patris & matris, non Iudaicum & carnale esse promissum, vt longæui sint filij super terram quam dominus deus suus dederit eis. Multos enim fuisse credendum, qui & parentibus obsequentes, citò mortui sint, & in pa-

E rentes impij, vsque ad extremam venerint senectutem. Respondeant enim Iudæi & similes Iudæorum, si vitæ *Eccle.4.* istius longitudo est in repromissis, & diu in corpore permanere felicitas est, quid sibi vult illud in Psalmis, Hei mihi quia incolatus meus prolongatus est, habitaui cum habitantibus Cedar. Et hoc Salomonis in Ecclesiaste, Laudaui ego omnes mortuos qui olim mortui sunt, super viuentes qui viuunt vsque in præsens, & melior est super hos duos, qui nec dum natus est, & non vidit omne opus malum quod factum est sub sole. Et post paulum, Si genuerit vir centum, & annos plures vixerit, & multi fuerint dies annorum eius, & anima illius repleatur bonis, & sepultura non sit ei, dixi melius est super eum abortiuum, quia in vanitate venit, & in tenebris nomen eius operietur, & quidẽ solẽ non vidit, & cętera. Si enim laudantur super viuos mortui, & iuxta quosdã qui antequã in corpora ista descendãt, animas degere in cœlestibus arbitrantur, melior esse dicitur duobus, qui nec dum natus est, & omnis ista vita tentatio est. Et secundum Iob, Mors viri requies. Et iuxta eundem & Hiere- *Hiere.20.* miam, Maledicta est dies in qua nascimur, quomodo nunc repromittimur honorantibus patrẽ & matrem quod

F longæui sint super terram, quam dominus deus suus dederit eis? Quærenda est ergo terra quam dominus repromittit, & tribuit his qui spiritualem Aegyptum reliquerint, & cum omni patientia, magna & terribilia vitæ istius deserta transierint, & vicerint reges magnos, quos percutit dominus, & transierint in Iudæam quæ lacte & melle fluit, & sub Iesu duce, Hierico corruente, atque vastata Hai, quæ interpretatur abruptum, Hierusalem venerint, & ædificetur eis templum sub Salomone rege pacifico, & possideant terram quæ mansuetis est præparata. Beati quippe mites, quoniam ipsi possidebunt terram, quæ verè est terra viuentium, Psalmista quo- *Psalm.26.* que dicente, Credo videre bona domini in regione viuentium. Huius vitæ longitudinem & sapientia habet in manu dextera, in sinistra tenens diuitias & gloriam. AVGVSTINVS CONTRA ADIMANTVM, *Cap.6.* De eo quod scriptum est in Exodo, Honora patrem tuum & matrem tuam. Huic etiam loco vbi de honorandis parentibus deus præcepit, illum Euangelij locum Manichæi dicunt esse contrarium, vbi dominus cuidam *Luc.9.* dicenti, ibo primùm vt sepeliam patrem meum, respondit, Sine vt mortui mortuos sepeliant, tu autem veni,

& annuncia

Universidad de Deusto
Biblioteca

& annuncia regnum dei. Quod eodem modo soluitur quo illud superius vbi de vxore relinquenda dictum est, G propter regnum cœlorum, quia & parentes honorare debemus, & eos tamen propter annunciationem regni dei nulla impietate contemnimus. Nam etsi veteri testamento contrarium est Euangelium propter istam sententiam, incipit etiam Apostolo esse contrarium, qui & filios monet vt honorent parentes, & parentes vt diligant filios. Non solùm autem, sed etiam dominus videbitur sibi ipsi esse contrarius, quod credere nefas est, quia loco alio dicit homini quærenti vitam æternam, Si vis venire ad vitam, serua mandata. In quibus etiam illud commemorat, Honora patrem & matrem. Quibus mandatis perfectis etiam ad dilectionem dei crescitur, in qua est tota perfectio. Nam dilectio proximi, certus gradus est ad dilectionẽ dei, & ideo respondenti quòd omnia mandata illa seruauit, dicit vnum ei deesse, si vult esse perfectus, vt vendat omnia quæ habet, & det pauperibus, & sequatur eum. Ex quo manifestum est, & honorem parentum in gradu suo esse seruandum, & eos tamen in di-
Deut.33. uini amoris comparatione, præsertim si impedimento sunt, nulla dubitatione oportere contemni. Nam & in H scripturis veteribus habes positum, Qui dicit patri & matri, Non noui vos, & qui filios suos non agnoscit, ipse autem cognouit testamentum tuum. Ergo si & in nouo testamento commendatur parentum dilectio, & in veteri commendatur parentum contemptus, ex vtroque capite duo sibi testamenta consentiunt.

IDEM IN LIBRO DE DECEM CHORDIS. Honora patrem tuum, & cætera. Ad parentes enim suos homo aperit oculos, & hæc vita ab eorum amicitia sumit exordium. Quisquis autem suis parentibus non defert honorem, quibus parcere poterit? Et dicit Apostolus, Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est primum mandatum. Quomodo primum, quando quartum mandatum est, nisi quia in septenario numero est primum? Ad dilectionem proximi primum est in secunda tabula, ideo duæ tabulæ legis datæ sunt. Deus enim famulo suo Moysi in monte duas tabulas dedit. In quibus duabus tabulis lapideis cõscripta erant decem præcepta legis, quod est psalterium decem chordarum. Tria in vna tabula ad deum pertinentia, septem in altera tabula ad proximum. In altera ergo tabula primum est, Honora patrem tuum & matrem tuam. ORI-
DINARIA. Bene autem septem sunt, quæ ad proximum pertinent. Septenarius ergo ex ternario constat & quaternario. Ternarius verò animæ congruit, quæ est irascibilis, concupiscibilis, rationalis. Quaternarius autem corpori, quod ex quatuor compositum est elementis. CHRYSOSTOMVS, IN
Hom.36. HOMILIIS SVPER MATTHAEVM. Qui amat (inquit) dominus, patrem, aut matrem plusquàm me, non est me dignus: & qui amat filiũ aut filiam super me, non est me dignus. Et qui non accipit crucem suam, & sequitur me, non est me dignus. Vidisti præcipuam docentis auctoritatem: intellexisti quomodo patris dei filium se esse ostendit, cùm iubet omnibus rebus charitatem suam anteponere? Sed quid de amicis atque cognatis disputo? cùm etiam si animam tuam meæ charitati anteposueris, procul à discipulorum meorum numero, ait, te separaueris. Quid igitur, obiiciet quispiam, an hæc veteribus contraria non sunt? Nequaquam, imò verò & valde consona, omninóque coniuncta. Sic enim etiam non odio solùm, verùm etiam lapidibus cultores idolorum persequendos iusit, & in Deuteronomio veritatis cultores admiran-K dos ait, Qui dicit patri, aut matri, non vidi te, & fratres suos non cognouit, & filios ignorauit, is custodiuit eloquia mea. Si autem Paulus multa disputat de parentibus, summam eis obedientiam volens præberi, non admireris. In omnibus enim obtemperandum parentibus est, præterquàm in his quæ pietatis veritatem spectant. Ita cùm sanctum sit omnem honorem parentibus afferre, cùm plusquàm oporteat quærũt veritati iustantes, resiliendum est: sic Lucas quoque scribit, Si quis venit ad me, & non habet odio patrem suum, & matrem, & vxorem, & liberos & fratres, & adhuc animam suam, non potest meus esse discipulus. Non simpliciter iussit te coniunctos tibi homines insequi, id enim iniquum omnino, atque pestiferum est, sed quando plus me petit aliquis diligi, odio ipsum habeas ait. Hoc enim tam diligenti, quàm ei qui diligitur, pernicios issimũ est. Hac doctrina & credentes filios maioris animi fecit, & patres ne ab amore Christi liberos deturbent, admonuit videntes tantas esse ipsius vires, vt facilè posset à parentibus filios eripere, quare ea tentare non debent, quæ ad finem deducere non possunt. Deinde ne molestè aut grauiter ferant fideles animaduerte quo sermonem L deducit, cùm enim dixerit, Qui non odit patrem & matrem, confestim intulit, & animam suam. Quid enim parentes, fratres, sorores, vxorem, solùm pro me abiiciendos putas? Nihil est homini anima sua coniunctius, & tamen nisi hanc etiam oderis, non ea quæ diligenti, sed ea odio habenti tibi retribuentur. Nec simpliciter odisse animam iubet, sed adeò vt ad bellum, ad pugnas, ad cædem, ad sanguinem prodas. IDEM IN
Hom.26. COMMENTARIIS SVPER MATTHAEVM. Non dixit dominus, Veni separare filium à patre, sed aduersus patrem, quia non corporalem separationem iubet, sed spiritualẽ. Qui enim corporaliter separatur, à patre separatur, non contra patrem: qui autem spiritualiter separatur, corpore quidem cum patrem est, ille potest esse contra patrem, respondendo, blandiendo, disputando. Non enim credibile est, vt corporaliter iubeat relinquere patrem, qui dixit, Honora patrem tuum & matrem tuam. Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei, & tu inuenies meredem pietatis, & ipse infidelitatis suæ habebit damnationem suam. Et ideo non dixit, Qui diligit patrem, non est me dignus, sed ait, Qui diligit patrem aut matrem plusquàm me, non est me dignus. Sicut enim post deum diligere parentes, pietas est: sic plus quàm deum diligere, impietas est. Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei. Si autem voluerit te in eandem foueam infidelitatis immergere, in qua ipse est, tunc plus dilige deum, quàm patrem, quia pater non est animæ, sed carnis. Solus autem deus omnium animarum sanctarum pater est. Reddite ergo vnicuique quod suum est: Carnalibus patribus præbete carnis obsequium, spiritualibus autem patribus animæ sanctitatem. Et verè nihil est, quod amplius diligere debemus quàm deum. Amici enim recedunt, parentes deficiunt, solus autem Christus nec recedit aliquando, nec deficit, donec voluerimus & nos esse cum ipso. Cùm de hoc mundo exierimus, vnaquæq; anima ad locum suum recedit, & nemo recordatur amplius carnalem affectum, cùm de carne recesserit: Non pater filium, non filius patrem. Omne enim quod de terra susceptimus, in terra dimittetur, & neminem

nobiscum

A nobiscum habebimus, nisi opera nostra, si bona sunt, ad gloriam: si mala sunt, ad pœnam. IDEM IN EVANGELIVM MATTHAEI, VAE MVNDO. Quid igitur (inquis) si amauero patrem aut matrem, non idcirco seruio domino? Nónne scriptum est in lege, & in Euangelio, Honora patrem tuum & matrem tuam, & qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur? Nunquid propterea seruire deo debemus, Deut.5. vt non honoremus parentes? Respondeo tibi & ego, In tantum honora parentes, in quantum non impediant ad seruitutem domini, hoc est, imperatoris tui. ISIDORVS. Iubetur ergo in hoc præcepto filius honorare parentes, neque contumelios us illis existere, sed officio pietatis debitam reuerentiam præstare. THOMAS. Parentibus in quantum huiusmodi, debetur reuerentiæ honor, sed sustentatio *Vbi supra* & alia huiusmodi debentur eis ratione alicuius accidentis, puta in quantum sunt indigentes, vel serui, vel *ar.5. ad.2.* aliquid huiusmodi. Et quia quod est per se, prius est eo quod per accidens, ideo inter prima etiam præcepta *3.&4.*
B legis, quæ sunt præcepta decalogi, specialiter præcipitur honoratio parentum, in quo sicut in quodam principali intelligitur mandari & sustentatio, & quicquid aliud parentibus debetur. Longæuitas autem promittitur honorantibus parentes, non solùm quantum ad futuram vitam, sed etiam quantum ad præsentem, secundum illud Apostoli prima ad Timotheum quarto, Pietas ad omnia vtilis est, promissionem habens vitæ quæ nunc est, & futuræ. Et hoc rationabiliter, qui enim gratus est beneficio, meretur secundum quandam congruentiam, vt sibi beneficium conferatur. Propter ingratitudinem autem meretur aliquis beneficium perdere. Beneficium autem vitæ corporalis post deum à parentibus habemus, & ideo ille qui honorat patrem & matrem, tanquam gratus meretur vitæ conseruationem, quasi beneficio gratus. Qui autem non honorat parentes, tanquam ingratus meretur vita priuari. Quia tamen præsentia bona vel mala non cadunt sub merito vel demerito, nisi in quantum ordinantur ad futuram remunerationem: ideo quandoque secundum occultam rationem diuinorum iudiciorum quæ maximè futuram remunerationem respiciunt, aliqui qui sunt
C pij in parentes, citius vita priuantur: alij verò qui sunt impij in parentes, diutius viuunt. Et quia per prius aliquid debetur parentibus quàm patriæ & consanguineis, per hoc enim quod sumus nati à parentibus, pertinent ad nos & consanguinei & patria: ideo cùm præcepta decalogi sint prima præcepta legis, magis ordinatur homo per ea ad parentes, quàm ad patriam, vel ad alios consanguineos, nihilominus tamen in hoc præcepto quod est de honoratione parentum, intelligitur mandari quicquid pertinet ad reddendum debitum cuicunque personæ, sicut secundarium includitur in principali. IDEM IN OPVSCVLIS. Honora patrem tuum, & cætera. Perfectio hominis consistit in dilectione dei & proximi, & ad dilectionem dei pertinent tria præcepta quæ scripta fuerunt in prima tabula, ad dilectionem verò proximi septem quæ sunt in secunda tabula. Sed sicut dicitur prima Ioannis tertio, non debemus diligere verbo neque lingua, sed opere & veritate. Homo enim sic diligens, debet duo facere, scilicet fugere malum, & facere bonum. Vnde quædam sunt in præceptis inducentia ad bonum, alia autem sunt prohibentia facere mala. Et
D sciendum, quòd cauere à malo faciendo, est in potentia nostra, sed facere cuilibet bonum non possumus. Et ideo dicit beatus Augustinus, quòd nos omnes debemus diligere, sed non omnibus tenemur benefacere. Sed inter omnes debemus benefacere coniunctis nobis. Inter omnes autem propinquos sunt nobis propinquiores pater & mater. Et ideo dicit Ambrosius, Primò debemus diligere deum, Secundò patrem & matrem. Et hoc est quod dicit, Honora patrem tuum & matrem tuam. Et huiusmodi rationem reddit Philosophus qui dicit quòd ex magno beneficio recepto ab eis, non possumus eis respondere ex æquali. Et ideo
E bene potest pater offensus expellere filium, sed non è conuerso. Dant autem parentes filio tria. Primò stabilimentum quo ad esse, Ecclesiastici septimo, Honora patrem tuum, & gemitus matris tuæ ne obliuiscaris. Memento quoniam nisi per illos natus non fuisses. Secundò nutrimentum siue fulcimentum, quo ad necessaria vitæ. Nudus enim intrat filius in hunc mundum, vt dicitur Iob primo, sed à parentibus sustentatur. Tertiò documentum, Hebræorum duodecimo, Patres quidem carnis nostræ eruditores habuimus. Ecclesiastici
E septimo, Filij tibi sunt, erudi illos. Et debent parentes dare duo documenta filiis, & citò, quia vt dicitur Prouerbiorum vigesimo secundo, Adolescens iuxta viam suam, etiam cùm senuerit, non recedet ab ea. Et Threnorum tertio, Bonum est viro cũ portauerit iugum ab adolescentia sua. Et sunt illa quæ docuit Thobias filium suum Thobiæ quarto, scilicet timorem domini, & abstinere ab omni peccato. Et hoc est contra illos qui
F delectantur in maleficiis filiorum. Sed sicut dicitur Sapientiæ quarto, Ex iniquis omnes filij qui nascuntur, testes sunt nequitiæ aduersus parentes. Vnde deus punit peccatum parentum in filios, vt dicit Exodi vigesimo. Igitur filij à parentibus habent esse, nutrimentum, & disciplinam. Et quia esse habemus ab eis, debemus magis reuereri quàm dominos à quibus solũ res, præterquàm deum, à quo habemus animam, Ecclesiastici tertio, Qui timet dominum, honorat parentes, & quasi dominis seruiet his qui genuerunt, in opere & sermone, & omni patientia. Et in hoc etiam honoras teipsum, quia sicut dicitur Ecclesiastici tertio, Gloria hominis ex honore patris sui, & dedecus filij pater sine honore. Item quia dant nobis nutrimentum in pueritia, & nos debe-
F mus eis dare in senectute, Ecclesiastici tertio, Fili suscipe senectam patris tui, & non contristes illum in vita illius: etsi defecerit sensu, veniam da, & ne spernas eum in tua virtute. Quàm malæ famæ est qui derelinquit patrem, & est maledictus à deo qui exasperat matrem. Item tertiò, quia docuerunt nos, debemus eis obedire, Ephesiorum sexto, Filij obedite parentibus vestris, nisi scilicet in his quæ sunt contra deum. Hieronymus ad Heliodorum, Solum pietatis genus est in hac re esse crudelem. Lucæ quarto decimo, Si quis non odit patrem suum & matrem, non potest meus esse discipulus. Deus enim verior pater est, Deuteronomij tri-
G gesimo secundo, Nunquid non ipse est pater tuus qui possedit & fecit & creauit te? Honora patrem tuum, & cætera. Inter omnia præcepta huic tantùm adiungitur, vt sis longæuus super terram. Et ratio huius est, ne credatur non deberi præmium honorantibus parentes quia est naturale. Et sciendum quòd honorantibus parentes quinque desiderabilia promittuntur. Et primum est gratia in præsenti & gloria in futuro, quæ maximè desideratur, Ecclesiastici tertio, Honora patrem tuum, vt superueniat tibi benedictio à deo. Contrarium

debetur

Universidad de Deusto
Biblioteca

debetur in maledicentibus,& etiam in lege maledicuntur à deo, vt dicitur Deuteronomij vigesimo septimo, & G
Lucæ sextodecimo dicitur, Qui in modico iniquus est, & in maiori iniquus est. Sed vita naturalis quasi nihil est
in comparatione ad vitam gratiæ. Si ergo non recognoscis beneficium vitæ naturalis quam habes à parentibus,
indignus es vita gratiæ quæ maior est, & per consequens vita gloriæ quæ maxima est. Secundum desiderabi-
le est vita naturalis, Ecclesiastici tertio, Qui honorat patrem suum, vita viuet longiore, & nota quòd vita lon-
ga est quando est plena, & non mensuratur tempore, sed actione secundum Philosophum. Tunc autem ple-
na est vita, quando est virtuosa. Et ideo virtuosus & sanctus diu viuit, quamuis citò moriatur corporaliter.
Ideo dicitur Sapientiæ quarto, Consummatus in breui expleuit tempora multa. Placita enim erat deo anima
illius. Optimè autem mercatur ille, qui tantum facit vna die, quantum alius in vno anno. Et nota quòd ali-
quando accidit, quòd longior vita causa est mortis corporalis & spiritualis, sicut accidit Iudæ, sed morte acqui-
runt illi qui iniuriantur parentibus. Habemus enim ab eis vitam sicut milites à rege feudum. Et ideo sicut dignū H
est quòd illi amittant pro proditione feudum, ita isti propter iniuriam illatā parentibus vitam, Prouerbiorum
trigesimo, Oculum qui subsannat patrem, & qui despicit partum matris suæ, suffodiant eum corui de torrenti-
bus, & comedant eum filij aquilæ. Per filios aquilæ intellige reges & principes, per coruos officiales. Et si ali-
quando non puniuntur corporaliter, mortem tamen spiritualem effugere non possunt. Propterea pater non de-
bet potestatem multam dare filiis. Tertium est habere filios sibi gratos & acceptos, Ecclesiastici tertio, Qui ho-
norat patrem suum, iocundabitur in filiis. Matthæi septimo, In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.
Quartū est habere famam laudabilem, Ecclesiastici tertio, Gloria hominis ex honore patris sui. Et iterū, Quàm
malæ famæ est qui derelinquit patrem. Quintū est habere diuitias, Ecclesiastici tertio, Benedictio patris firmat
domos filiorum, maledictio autem matris eradicat fundamenta. Honora ergo patrem, & cętera. Notandū, quòd
non solū dicitur aliquis pater ratione carnalis generationis, sed quibusdam aliis rationibus, aliqui dicuntur pa-
tres, & cuilibet eorum debetur aliqua reuerentia. Dicuntur enim patres apostoli & alij sancti, per doctrinam & I
exemplum fidei. Apostolus prima Corinthiorum quarto, Nam si decē millia pædagogorū habeatis in Christo,
sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui. Et ideo dicitur Ecclesiastici quadra-
gesimo quarto, Laudemus viros gloriosos & parentes nostros in generatione sua. Laudemus autem non ore, sed
imitatione. Et hoc fit si non inuenitur in nobis contrarium eius quod laudamus, Hebræorum decimo tertio,
Mementote præpositorum vestrorum, quorum intuentes exitum, cōuersationis imitamini fidem. Dicuntur etiā
prælati patres. Et isti venerandi sunt. Sunt enim dei ministri, Lucæ decimo, Qui vos audit, me audit: & qui vos
spernit, me spernit. Et ideo debemus eos honorare, obediendo, Apostolus Hebræorum tertio decimo, Obedite
præpositis vestris, & subiacete eis. Et decimas præbendo, Prouerbiorum tertio, Honora deum de tua substātia, &
de primitiis frugum tuarum da pauperibus. Item reges & principes, Quarto Regum quinto, Pater etsi rem gran
dem dixisset tibi propheta, certè facere debueras. Qui dicuntur patres, quia debent intendere bonum populi. Et
istos honoramus per subiectionem, Romanorum tertio decimo, Omnis anima potestatibus sublimioribus sub- K
dita sit. Et hoc non solùm timore, sed amore: nec solùm propter rationem, sed etiam propter conscientiam.
Et ratio huius est, quia secundum Apostolum ibidem, omnis potestas à deo est. Et ideo reddendum est cui tribu
tum, tributum, & cætera, Prouerbiorum vigesimo quarto, Time dominum fili mi & regem. Item benefactores,
Ecclesiastici quarto, Esto pupillis misericors vt pater. Est enim propriū patris benefacere filiis. Et ideo tenemur
reddere vicem in benefaciendo, Ecclesiastici vigesimo nono, Gratiam fideiussoris ne obliuiscaris. Ingratis enim
accidit illud Sapientiæ quinto decimo, Ingrati spes tanquam hybernalis glacies tabesceet. Item senes, Deutero-
nomij trigesimo secūdo, Interroga patrem tuū, & annunciabit tibi, maiores tuos, & dicent tibi. Leuitici decimo
nono, Coram cano capite consurge, & honora personā senis. Ecclesiastici trigesimo secundo, In medio magna-
1.2.q. 100. ar.7. ad.3. torum loqui non præsumas, & vbi sunt senes, non multū loquaris. IDEM. Sciendum autem quòd homines
vt plurimum actus suos ad aliquam vtilitatē ordinant, & ideo in illis præceptis necesse fuit promissionē præmij
apponere, ex quibus videbatur nulla vtilitas sequi, vel aliqua vtilitas impediri. Quia verò parētes sunt iā in re- L
cedēdo, & ab eis nō expectatur vtilitas, & ideo præcepto de honore parentū additur promissio. Similiter etiā in
præcepto de prohibitione idololatriæ, quia per hoc videbatur impediri apparens vtilitas, quam homines credūt
se posse consequi per pactum cum dæmonibus initum. CAIETANVS. Honora patrem tuum & matrem
tuam. Primum præceptum datum homini relatiuè ad alios homines, & est affirmatiuum. Prima enim alia supe-
riora præcepta data sunt homini relatiuè ad deum. Hoc itaque relatiuè ad homines, à primis inter homines be-
nefactoribus nostris (patre videlicet & matre) nomen ac initium habet. Dico autem initium, quia Paulus Apo-
stolus Timotheo scribens, hoc præceptum extendi exponit ad personas omnes, ad quas se extendit pietatis vir-
tus. Interpretatur enim promissionem hic scriptam, factam esse pietati, & non duntaxat pietati honorandi pa-
trem & matrem. Ergo à primo pietatis actu, qui est honorare patrem & matrem, intellige vniuersam pietatem
debitam patri & matri, & reliquis sanguine coniunctis, patriæ, ciuibus, patriæq; beneuolis præcipi. Vnde & do-
minus in Euangelio sub honore debito patri & matri, intelligit etiam subuentiones debitas patri & matri. Vt M
sis (inquit) longæuus super terram. Aptè prolongatio vitæ corporalis retribuitur piis erga parentes, tanquam gra-
tis accepto à parentibus beneficio vitæ. Decet siquidem, vt grati benefactoribus fruantur beneficio longo tem-
pore. Et hanc promissionem intellige quantum est ex parte pietatis, aliunde siquidem impedimentum præsta-
ri potest efficaciæ huius promissionis, & hinc fit, vt aliqui in parentes pij parùm vixerint. Quam dominus deus
dabit tibi. Iuxta Hebræum habetur, Quam dominus deus tuus dans tibi. Non promittitur tantummodo vita
longæua, sed etiam in patria propria lacte & melle manante, dicendo, Super terram quam deus tuus dans tibi.
Et dicit dans, quia quantum erat ex parte dei, erat tunc dans (vt pote ducens eos in terrā illam) sed peccata eo-
rum impedierunt & distulerunt quadraginta annis. AVCTOR CATENAE. Vt sis lōgæuus super ter-
ram. Optimè sensum ex verbis elicuit Interpres, nam in Hebræo est, לְמַעַן יַאֲרִכֻן יָמֶיךָ Lemáhan iaarichun iamēcha, Vt prolongētur dies tui, sic & Chaldaica. Septuaginta vt apud nos, à quibus fortè mutuauit Interpres. Qui etiam

A etiam præponunt huic clausulæ, ἵνα εὖ σοὶ γένηται, Vt bene sit tibi. Aliqui verò reddunt, vt prolongent dies tuos,
& subaudiunt, mandata dei, dicūt enim esse futurū in Hiphil verbū Iaarichun. Quod etiam apud nos redditur,
Quam dominus deus tuus dabit tibi, Verbū Hebræum נָתַן Nothen à Nathan, Dat, in præsenti reddunt, & sic le-
gunt etiam Septuaginta, δίδωσί σοι. Est enim participium præsens actiuū. Posset tamen poni hoc in loco præ-
sens pro futuro, sicut alibi multis in locis fieri comperim⁹. Chaldaica etiā in futuro legit sicut nostra editio. Post
igitur præcepta pertinentia ad cultū vnius dei, sequitur de pietate in parentes, pro quibus præcipitur, vt honores
patrem tuū & matrem tuā. Id autem exigit à nobis deus cōditor & pater noster, naturalis vis inclinans ad propē-
sissimè amandum parentes, & iustitia æquissimo iure id exigit. Colendi ergo sunt, sic vt magnificè de eis sen-
tiamus, vt precioſi nobis sint, etiā humili conditione, viles ac pauperes. Illos quoq; metuamus cū reuerentia, per
B quos in lucem editi, & ingenti labore curaq; aliti & educati sumus, vt eorū senectutē & egestatē subleuemus, vt
præmij vice spondet vitæ longæuitatē, vt in tranquillitate & pace viuas super terram, quam tibi daturus est, vel
dat deus: has autē humiles promissiones dat nobis deus, vt in typum sint futuræ terræ viuentiū, in qua fideles &
electi sint habituri. Sunt semper inter fideles & electos dei quibus lacte adhuc opus est, quos vt pueros donis &
præmiis diuina benignitas allicit, nihilominus perfecta nobis forma posita est, vt tanquā filij absq; mercedis re-
spectu operemur. Parentū quoque nomine intelliguntur magistri, præceptores, & maiores quicunq; etiam secun
dum scripturas Ethnicorum & Iudæorū, ac in sacris literis passim in parabolis. THOMAS. Sicut autem 2.2. q. 122.
per partes iustitiæ redditur debitū aliquibus determinatis personis, quibus homo ex aliqua speciali ratione obli- ar.6.in cor.
gatur, ita etiā per iustitiā propriè dictā, aliquis debitū reddit cōmuniter omnibus. Et ideo post præcepta tria perti- & ad.2.&
nentia ad religionē qua redditur debitū deo, & post quartū præceptū quod est pietatis, qua redditur parētibus de- 3.
bitum, in quo includitur omne debitū, quod ex aliqua speciali ratione debetur, necesse fuit, quòd ponerētur con
C sequenter aliqua præcepta pertinentia ad iustitiā propriè dictam, quæ indifferenter omnibus debitū reddit. Nec
obstat si dicatur, Non sufficit ad salutē, quòd aliquis proximo suo non noceat, sed requiritur, quòd ei debitū red
dat secundū illud ad Romanos tertio decimo, Reddite omnibus debita, sed in sex vltimis quæ sequuntur præ-
ceptis, solū prohibetur nocumentū proximo inferendum, ergo inconuenienter prædicta præcepta traduntur.
Quia respondetur, quòd cōmuniter ad hoc obligatur homo, vt nulli inferat nocumentū, & ideo præcepta nega-
tiua quibus prohibentur nocumenta quæ possunt proximis inferri, tanq; cōmunia fuerunt ponenda inter præce-
pta Decalogi. Ea verò quæ sunt proximis exhibenda, diuersimodè exhibentur diuersis, & ideo non fuerunt inter
præcepta Decalogi ponenda de his affirmatiua præcepta. Sciendū autem, quòd omnia nocumenta quę proximis
inferuntur, possunt reduci ad ista quatuor, videlicet homicidiū, adulterium, furtū, & falsum testimonium, tanq;
ad quædam cōmuniora & principaliora. Nam omnia nocumenta quæ in personam proximi inferuntur, intelli-
guntur prohiberi in homicidio, sicut in principaliori: quæ verò in personam coniunctā, & maximè per modum
D libidinis, intelliguntur prohiberi simul cum adulterio: quæ verò pertinent ad damna in rebus illata, intelligun-
tur prohiberi simul cum furto: quæ autē pertinent ad locutiones, sicut detractiones, blasphemiæ, & siqua huius-
modi, intelliguntur prohiberi in falso testimonio, quod directiùs iustitiæ contrariatur. Cōuenienter ergo sequi-
tur præceptum quintum, NON OCCIDES. HIERONYMVS IN HIEREMIAM. Homici- Cap.22.
das & sacrilegos & venenarios punire, non est effusio sanguinis, sed legum ministerium. AVGVSTINVS
IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Non est ergo putandum fieri contra hoc præce- Quæst. 71.
ptum, quando lex occidit, vel occidi aliquem deus iubet. Ille enim facit qui iubet, quando ministerium negare
non licet. IDEM PRIMO DE CIVITATE DEI. Cùm dicitur, Non occides, nihilo deinde ad- Cap.20 21.
dito, nullus, nec ipse vtiq; cui præcipitur, intelligitur exceptus. Vnde quidā hoc præceptū etiam in bestias ac ope- & 26.
ra conantur extendere, vt ex hoc nullum etiam eorū liceat occidere. Cur non ergo & herbas, & quicquid humo
radicitùs alitur ac figitur? Nam & hoc genus rerū quāuis nō sentiat, dicitur tamē viuere, ac per hoc potest & mo-
E ri, proinde etiam cū vis adhibetur occidi. Vnde & Apostolus cū de huiusmodi seminib⁹ loqueretur, Tu (inquit)
quod seminas non viuificatur, nisi priùs moriatur. Et in psalmo scriptū est, Occidit vites eorū in grandine. Nun- Psalm. 77.
quid igitur ob hoc cū audimus, Non occides, virgultum vellere nephas dicitur, & Manichęorum errori infanis-
simè acquiescimus? His igitur deliramentis remotis, cū legimus, Non occides, si propterea non accipimus hoc
dictū esse de fructetis, quia nullus est eis sensus, nec de animātibus irrationabilibus, volatilibus, natatilibus, am-
bulantibus, reptilibus, quia nulla nobis ratione sociātur, quam nō eis datum est nobiscū habere cōmunem. Vnde
iustissima ordinatione creatoris, & vita & mors eorū nostris vsibus subditur. Restat ergo, vt de hominibus in-
telligamus quod dictū est, Non occides, non alterum ergo, nec te. Neque enim qui se occidit, aliud quàm homi-
nem occidit. Quasdā verò exceptiones eadē ipsa diuina fecit auctoritas, vt liceat hominē occidi. Sed his excep-
tis quos deus occidi iubet, siue data lege, siue ad personā pro tempore expressa iussione. Non autē ipse occidit,
qui ministerium debet iubenti, sicut adminiculus gladius est vtenti. Et ideo nequaq; contra hoc præceptum fe-
F cerunt, quo dictū est, Non occides, qui deo auctore bella gesserunt, aut personā gerentes publicę potestatis, secū-
dum eius leges, hoc est, iustissimæ rationis imperium, sceleratos morte punierunt. Et Abraham non solū non est
culpatus crudelitatis crimine, verū etiā laudatus est nomine pietatis, quòd voluit filiū nequaq; sceleratē, sed obe
dienter occidere. Et meritò quæritur, vtrum pro iussu dei sit habēdum, quòd Iepte filiam quæ patri occurrit oc-
cidit, cùm se immolaturū deo id vouisset, quod ei redeunti de prælio victori primitùs occurrisset. Nec Samson
aliter excusatur quòd seipsum cum hostibus ruina domus oppressit, nisi quia spiritus latenter hoc iusserat, qui
per illum miracula faciebat. His igitur exceptis quos vel lex iusta generaliter, vel ipse fons iustitiæ deus specialiter occidi iubet, quisquis hominem, vel seipsum, vel quemlibet occiderit, homicidij crimine innectitur. Sed &
hoc dicimus, hoc modis omnibus approbamus neminem spontaneam mortem sibi inferre debere, velut fugien
do molestias temporales, ne incidat in perpetuas. Neminem propter aliena peccata, ne hoc ipso incipiat habere
grauissimum proprium, quem nō polluebat alienum, neminem propter sua peccata præterita, propter quæ ma-

gis hac

Universidad de Deusto
Biblioteca

gis hac vita opus est, vt possint pœnitendo sanari. Neminem velut desiderio vitæ melioris, quæ post mor- G
Cap.8. tem speratur, quia reos suæ mortis, melior post mortem vita non suscipit. IDEM SVPER IO-
Tract. 42. ANNEM. Sed videte aliud genus homicidij fratres. Homicida dicitur diabolus, non gladio armatus,
non ferro accinctus ad hominem venit, verbum malum seminauit, & occidit. Noli ergo putare te non esse
Psalm. 56. homicidam, quando fratri tuo mala persuades, si fratri tuo mala persuades, occidis. Audi psalmum, Fi-
lij hominum dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. CHRYSOSTOMVS
Hom.11. IN COMMENTARIIS SVPER MATTHAEVM. Scitis (inquit dominus) quia dictũ
est antiquis, Non occides. Ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit iudicio. Hæc im-
pletio legis secundum modum viuendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus, & docens, impleuit legẽ,
non soluit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latiùs quàm lex. Mandatum Christi legem in
se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacitè in eis im- H
plet & legis, nam qui non irascitur, multò magis nec occidit, qui autem implet legis mandatum non omnino
implet & Christi. Frequenter enim & homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamen irascitur.
Vides ergo quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare le-
gis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur & causa homicidij faciendi. Ex ira enim homici-
dium generatur. Tolle autem iram, & homicidium non fit. Omnis enim qui irascitur sine causa, quantum ad
voluntatem suam homicidium facit, etiam si non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est talis, quem-
admodum si factum fuisset, peccatum autem tale est irascentis. Ideo Ioannes in Canonica sua Epistola dicit,
Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est. Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est deus,
qui aliquando locutus est in lege, & qui nunc mandat in gratia illud mandatum quod ante omnia manda-
ta posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit & nunc in principio mandatorum suorum. In primis scri-
ptum est in lege, non occides. Ideo hìc statim ab homicidio cœpit, vt per concordiam mandatorum, ipse I
inueniatur dictator fuisse legis & gratiæ. IDEM IN HOMILIIS SVPER MAT-
Hom.17. THAEVM. Quandoque homicidium ipsum, quod à Diabolo inuentum esse manifestum est, opportu-
nè aliquando factum, eum qui id operatus est, Phinees scilicet, maximè fecit sacerdotij honore decorari.
Quod autem homicidium Diaboli opus sit, audi in Euangelio docentem Christum, Vos opus patris ve-
stri vultis facere, ille homicida erat à principio & ab initio. Sed tamen occidit Phinees hominem, & re-
putatum est ei ad iustitiam. Abraham verò non homicida solùm, verùm etiam parricida, quod certè
est grauius effectu, magis deo, magísque complacuit. Sed & Petrus geminum fecit homicidium, fuit ta-
men opus spiritale, quod factum est. Non sola igitur respiciamus opera, sed tempus & causam, & vo-
luntatem, & personarum differentiam, & quantacunque alia ipsis operibus acciderint, diligentissimè re-
quiramus, non enim possumus ad veritatem aliter peruenire. ISIDORVS. Non solùm autem o-
pere perpetrans homicidium facit, sed etiam qui incurrit in esurientem vel nudum qui mori possit, ni- K
si indumentum cibúmque porrigendo subueniat, & idem homicida tenebitur. INTERLINEA-
RIS. Manu vel etiam mente occidis, vel subtrahendo auxilium vel consilium vitæ ei, cui potes vel de-
bes dare. THOMAS IN OPVSCVLIS. Non occides. In lege diuina per quam ordina-
mur ad dilectionem dei & proximi, præcipitur non solùm facere bonum, sed etiam declinare à malo. Inter
alia autem maius malum quod possit fieri proximo, est occidere eum. Et hoc prohibetur cùm dicitur, non
occides. Contra quod præceptum tripliciter est erratum. Quidam enim dixerunt quòd non licet occide-
re etiam bruta animalia. Sed hoc falsum est, quia non est peccatum vti illis quæ sunt subdita hominis pote-
stati. Est etiam naturalis ordo, quòd plantæ sint in nutrimentum animalium, & quædam animalia in nu-
trimentum aliorum, & omnia in nutrimentum hominum, Genesis nono, Quasi olera virentia tradidi vo-
bis omnia. Philosophus etiam dicit in politica, quòd venatio est sicut iustum bellum. Apostolus prima Co-
rinthiorum decimo, Omne quod in macello venit manducate. Ergo non occides homines. Quidã dixerunt hic L
prohibitum esse homicidium hominis omnino. Vnde homicidas dicunt esse Iudices seculares, qui condemnãt
secundum leges aliquos. Contra quos dicit Augustinus quòd deus per hoc præceptum non abstulit sibi potesta-
tem occidendi. Vnde Deuteronomij trigesimo secundo, Ego occidam, & ego viuere faciam. Est ergo licitum il-
lis qui mandato dei occidunt, quia tunc deus facit. Omnis enim lex mandatum dei est, Prouerbiorum octauo,
Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt. Et Apostolus Romanorum decimo tertio, Si malũ
feceris time. Non enim sine causa gladium portat, Dei enim minister est. Moysi quoque dicitur Exodi vigesimo
secundo, Maleficos non patieris viuere. Id enim quod licitum est deo, licitum est & ministris eius per manda-
tum ipsius. Constat autem quòd deus non peccat cùm sit auctor legum, infligendo mortem propter peccatum,
Romanorũ sexto, Stipendia peccati mors, ergo nec minister ei°. Est ergo sensus, non occides propria auctoritate,
Alij verò dixerunt quòd per hoc quod dicitur non occides, prohibetur non occidere aliũ. Vnde dicebant quòd
licitum erat occidere seipsum. Sic enim inuenitur de Samsone, Iudicum sexto decimo, & de Catone, & de qui- M
busdam virginibus quæ se in flammas iniecerunt, sicut recitat Augustinus in primo de Ciuitate dei. Sed ad hoc
respondet Augustinus ibidem, dicens, Qui se occidit, hominem vtique occidit. Si ergo hominem non licet oc-
cidere nisi auctoritate dei, ergo nec seipsum, nisi vel auctoritate dei, vel instinctu spiritus sancti, sicut dici-
tur de Samsone. Ergo non occides. Sciendum etiam est, quòd hominem occidere cõtingit multipliciter. Primò
manu, Esaiæ primo, Manus vestræ sanguine plenæ sunt. Quod quidem est non solùm contra charitatem qua
præcipitur vt diligas proximum sicut teipsum, prima Ioannis tertio, Omnis homicida non habet vitam æter-
nam in se manentem, verùm etiam contra naturam, quia vt dicitur Ecclesiastici tertio decimo, Omne ani-
mal diligit sibi simile. Vnde Exodi vigesimo primo, Qui percusserit hominem volẽs occidere, morte moriatur:
Et hic quidem crudelior est lupo, de quo dicitur in quarto animalium, quòd si lupo detur caro lupi, non come-
dit. Item ore, & hoc fit dando consilium alicui contra aliquem prouocando, accusando & detrahendo, Psalmus,
Filij

A Filij hominum dentes eorum, arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus. Tertiò adiutorio, Prouerbio-
rum primo, Fili mi, ne ambules cum eis. Pedes enim illorum ad malum currunt, & festinant vt effundant
sanguinem. Consensu, Romanorum primo, Digni sunt morte, non solùm qui ea faciunt, sed etiam qui con-
sentiunt facientibus. Consentis autem quodammodo, quando potes impedire, Prouerbiorum vigesimoquar-
to, Erue eos qui ducuntur ad mortem. Et iterum, si vires suppetunt, sed dimittis negligentia vel auaritia, Am-
brosius, Pasce fame morientem, si non paueris, occidisti. Et sciendum quòd aliqui occidunt solùm corpus,
de quo dictum est. Alij animam, auferendo vitam gratiæ, trahendo scilicet ad peccatum mortale, Ioannis
octauo, Ille homicida erat ab initio, inquantum scilicet traxit ad peccatum. Alij autem vtrunque. Et hoc du-
pliciter. Primò in destructione prægnantium: occiduntur enim pueri in corpore & in anima. Secundò inter-
ficiendo seipsum. Non ergo occides. Christus dat in Euangelio, Matthæi quinto, quandam doctrinam, quæ est,
B quòd iustitia nostra debet esse maior iustitia legis. Vnde docet perfectius seruari mandata legis à Christianis
quàm Iudæi seruauerunt. Et ratio huius est, quia maiori labore acquiritur maior merces, secunda Corin-
thiorum nono, Qui parcè seminat, parcè & metet. In lege enim promittebantur temporalia & terrena, Esaiæ
primo, Si volueritis & audieritis me, bona terræ comedetis. Sed in lege nostra promittuntur cælestia & æter-
na. Ergo iustitia quæ est obseruantia mandatorum, debet abundare, cùm maior expectetur merces. Inter alia
autem præcepta facit mentionem de isto, dicens Matthæi quinto, Audistis quia dictum est antiquis, Non oc-
cides. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio, id est, pœna quam lex ad-
iudicauit. Exodi vigesimoprimo, vbi dicitur, Si quis per industriam occiderit proximum suum & per insi-
dias, ab altari meo auelles eum, vt moriatur. Debet autem quilibet quinque modis ab ira cauere. Primò ne
citò prouocetur, Iacobi primo, Sit omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tar-
dus ad iram. Et ratio huius est, quia ira peccatum est, & punitur à deo. Sed nunquid omnis ira est contraria
C virtuti? Circa hoc duplex est opinio. Stoici enim dixerunt quòd nulla passio cadit in sapientem, imò volebant
quòd vera virtus esset in quiete mentis. Peripatetici autem dixerunt, quòd ira cadit in sapientem, sed mode-
rata. Et est opinio verior. Et patet primò auctoritate, quia in Euangeliis inuenimus istas passiones Christo at-
tributas, in quo fuit fontalis plenitudo sapientiæ. Secundò patet ratione. Nam si omnes passiones virtuti con-
trariarentur, essent aliquæ potentiæ animæ quæ essent frustra, imò quæ essent homini in nocumentum, quia
non haberent aliquos actus conuenientes. Et sic irascibilis & concupiscibilis frustra datæ essent homini. Et ideo
dicendum est, quòd aliquando ira est virtus, aliquando non. Accipitur enim ira tripliciter. Primò prout est in
solo iudicio rationis absque commotione animi. Et ista non dicitur propriè ira, sed iudicium. Sic enim do-
minus puniens malos, iratus dicitur, Micheæ septimo, Iram domini portabo, quoniam peccaui ei. Secundò ac-
cipitur prout est passio. Et ista est in appetitu sensitiuo, & est duplex, quia aliquando ordinatur ratione, & conti-
netur sub terminis rationis, quando scilicet quis irascitur quando debet, & quantum debet, & pro quo debet, &
D huiusmodi. Et tunc est actus virtutis, & dicitur ira per zelum. Vnde Philosophus dicit quòd mansuetudo nõ est
nullo modo irasci. Ista ergo ira non est peccatum. Est & tertia ira quæ refugit iudicium rationis. Et ista semper
est peccatũ, sed aliquando veniale, aliquando est mortale. Et hoc distinguitur ex eo quod ad iram incitat. Quod
aliquando est veniale, aliquando est mortale. Mortale duplex, vel ex genere, vel ex circunstantiis. Homicidiũ au-
tem videtur esse actus peccati mortalis ex suo genere, quia directè ordinatur contra præceptũ diuinum. Et ideo
consensus in homicidium, est peccatum mortale ex genere, quia si actus est mortalis, & consensus in actum erit
mortalis. Aliquando autem peccatum mortale est ex genere, sed tamen motus nõ est peccatum mortale, quia est
sine cõsensu, sicut si ascendit motus concupiscentiæ ad fornicandum, & non consentitur, nõ est peccatum mor-
tale. Similiter ira est enim motus ad iniuriam illatam vindicãdam. Hæc enim est propriè ira. Si ergo iste motus
est taliter in passione, ita quòd ratio deducatur, tunc est peccatum mortale. Si autem vsque ad consensum non
peruertitur ratio, tunc est peccatum veniale. Si autem motus non sit ex genere peccatum mortale, tunc etsi con-
E sensus adhibeatur, nõ est peccatum mortale. Quod ergo dicit qui irascitur fratri suo, reus erit iudicio, intelligẽ-
dum est de motu tendente in nocumentum, qui motus est peccatũ mortale, ita quòd sit ibi cõsensus, Ecclesiastes
vltimo, Cũcta quæ fiunt adducet deus in iudiciũ pro omni errato, siue bonum, siue malum. Secunda ratio quare
debemus nõ prouocari citò ad iram est, quia omnis homo diligit libertatẽ, & odit seruitutem. Non est autẽ ira-
cundus dominus sui ipsius, Prouerbiorum vigesimoseptimo, Impetũ concitati spiritus ferre quis poterit? Ibidẽ,
Graue saxum, & onerosa arena, sed iracundia stulti vtroque grauior. Secũdò cauere debet ne diu in ira permaneat. Psal-
mus, Irascimini & nolite peccare. Ephesiorũ quarto, Sol nõ occidat super iracundiam vestrã. Et rationem huius
assignat in Euangelio dominus, dicens Matthæi quinto, Esto cõsentiens aduersario tuo citò dum es in via cum
eo, ne fortè tradat te ministro, & in carcerem mittaris. Amen dico tibi nõ exies inde, donec reddas nouissimum
quadrantẽ. Tertiò cauere debemus ne ira procedat. Primò in corde, quod fit quãdo peruenit ad odium. Est enim
differẽtia inter irã & odium, quia ira subita est, odiũ verò diuturnũ. Et ideo est mortale peccatum, prima Ioãnis
F tertio, Qui odit fratrẽ suũ, homicida est. Et ratio huius est, quia & se interficit, spoliando se charitate, & aliũ. Au-
gustinus in regula, Lites aut nullas habeatis, aut quàm celerrimè finiatis, ne ira crescat in odium, & trabem faciat
de festuca, & animam faciat homicidam. Prouerbiorum decimoquinto, Vir iracundus prouocat rixas. Genesis
quadragesimonono, Maledictus furor eorum quia pertinax, & indignatio eorum quia dura. Quartò cauere de-
bet ne procedat in verbo, Prouerbiorum duodecimo, Fatuus statim indicat iram suã. Et potest indicare duobus
modis, iniuriando scilicet, & superbè loquendo. Quantùm ad primum dicit dominus Matthæi quinto, Qui di-
xerit fratri suo fatue, reus erit gehennæ ignis. Quantùm ad secundum dicitur ibidem, Qui autem dixerit racha,
reus erit cõcilio, Prouerbiorũ quintodecimo, Respõsio mollis frangit iram: sermo durus suscitat furorẽ. Quintò
cauere debet ne procedat in opere. In omni enim opere nostro duo debemus obseruare, scilicet facere iustitiam,
& misericordiam, & ira vtrunque impedit. Ira enim viri iustitiam dei non operatur, vt dicitur Esaiæ primo.
Quamuis enim velit, tamen non potest. Vnde Philosophus quidam dixit cuidam qui eum offenderat, Punirem

Universidad de Deusto
Biblioteca

te, nisi essem iratus. Prouerbiorum vigesimoseptimo, Ira non habet misericordiam, nec erumpens furor. G
Genesis quadragesimonono, In furore suo occiderunt virum. Et propter hoc Christus non solùm docuit nos
cauere ab homicidio, sed ab ira. Bonus enim medicus non tantùm tollit malum quod apparet, sed etiam ra-
dicem remouet infirmitatis, ne scilicet recidiuet. Et ideo vult nos abstinere à principiis peccatorum, & ita
ab ira quæ est principium homicidij. CAIETANVS. Non occides. Aliud præceptum promulgatur, &
est negatiuum. Et vt aiunt Hebræi, dictio interpretata occides, appropriata est occisioni hominis, ita quòd
non est communis occisioni hominis, & occisioni aliorum animalium. Et si ita est, non est opus vt apponatur
tanquam glossa hominem, perinde enim dictum est non occides, ac si dictum fuisset non homicides, data fin-
gendi licentia. Quocunque autem modo legas, proculdubio homicidium duntaxat prohibetur. Ita quòd
nec animalia irrationalia prohibemur occidere, quæ naturali iure occidere possumus vt vescamur eis, vel ne
molesta sint nobis. Nec iusta hominis occisio prohibetur immo inferius subiungetur, Maleficos non patieris H
viuere super terram. Homicidium enim iniustam hominis occisionem sonat. Et hoc est primum mandatum
inter prohibentia nocere homini, quia maximum nocumentum est tollere vitam. AVCTOR CATE-
NAE. Voluere aliqui, quòd ex præcepto huiusmodi omne aliud nocumentum in persona hominis, vt mu-
tilatio, verberatio, & similia, quæ contra proximi charitatem sunt, ex consequenti intelligatur esse prohibi-
tum. Non itaque occidendum manu, mente, consilio. Aequè non verberandum, non mutilandum præter
ius & phas. Occidendus autem, quem deus iubet occidi. Similiter non irascendum, non famæ proximi cum
iniuria priuatim vel publicè detrahendum. Nihil hoc ad iudices qui gladium non frustra portant, qui son-
tes punire, malum è medio tollere iubentur à deo, vt virtuti locus sit, & bonis viuere tranquillis liceat. Dei
enim ministri sunt, qui & ipse impunè ac sanctè ferit, mortificat, & viuificat. Quem ergo ille iubet ferire, il-
le quoque citra crimen ferit. Sic percusserunt Moyses, Phinees, Samuel, Hiehu, Elias, & alij. Neque etiam
magistratus feriat, nisi dominus iubeat. Nemo id melius iudicabit quàm pius, qui nouit quoties ignoscen- I
dum, quoties percutiendum, sancto spiritu intus corda mouente: desint prauitates, ira, odium, auaritia, sed
charitas doceat. Nec prætereundum in Chaldaica editione legi hoc præceptum, Non occides animam. Vbi
dubium non est, animam poni pro homine. Prohibito autem nocumento in propria proximi persona, sequi-
tur prohibitio nocumenti ratione personæ sibi coniunctæ eidem inferendi, vnde dicitur, *Non mœchaberis.*

Quæst. 71. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur quid dif-
ferat quod dictum est, Non mœchaberis, ab eo quod paulò pòst dicitur, Non concupisces vxorem proximi
tui. In eo quippe quod dictum est non mœchaberis, poterat & illud intelligi, nisi forsitan in hoc præcepto
non mœchandi, ipsum opus notatum est, in altero verò non concupisces, ipsa concupiscentia duntaxat: quæ
duo tantùm differunt, vt aliquando mœchetur, qui non concupiscit vxorem proximi, cùm alia aliqua causa
illi miscetur: aliquando autem concupiscat, nec ei misceatur, pœnam timens, & hoc fortasse lex ostendere
voluit, quòd vtraque peccata sint. Item quæri solet, vtrum mœchiæ nomine etiam fornicatio teneatur. Hoc K
enim Græcum verbum est, quo iam scriptura vtitur pro Latino, Mœchos tamen Græci non nisi adulteros di-
cunt. Sed vtique ista lex non solùm viris in populo, verùm etiam fœminis data est. Neque enim quia dictum
est, Non concupisces vxorem proximi tui, nihil sibi hîc præceptum debet putare fœmina, tanquam licitè
posset concupiscere virum proximæ suæ. Si ergo hoc ex illo quod viro dictum est, intelligitur, quamuis non
exus constringitur, cùm & ipsum præceptum potest referri ad vtrunque, sicut Non occides, Non furaberis, & a-
lia quæ similiter non expresso vno sexu, vtrique videntur sonare communiter. Tamen vbi vnus exprimitur,
honoratior vtique exprimitur, id est, masculinus, vt ex hoc intelligat etiam fœmina, quid sibi præceptum sit.
Ac per hoc si fœmina mœchata est, habens virum, concumbendo cum eo qui vir eius non est, etiam si ille non
habeat vxorem, etiam vir mœchatus est, habens vxorem concumbendo cum ea quæ vxor eius non est, etiam si
illa non habeat virum. Sed vtrum si faciat qui vxorem non habet, cum fœmina quæ virum non habet, ambo L
præcepti huius transgressione teneantur, meritò quæritur. Si enim non tenetur, non est prohibita in decalogo
fornicatio, sed sola mœchia, id est, adulterium, quamuis omnis mœchia etiam fornicatio esse intelligitur, sicut
Matth. 5. loquuntur scripturæ. Dominus enim dicit in Euangelio, Quicunque dimiserit vxorem suam excepta causa
fornicationis, facit eam mœchari. Hoc vtique fornicationem appellauit, si cum alio peccet quæ virum habet,
quod est mœchia, id est, adulterium. Omnis ergo mœchia, etiam fornicatio in scripturis dicitur, sed vtrum
etiam omnis fornicatio, mœchia dici possit, in eisdem scripturis non mihi interim occurrit locutionis exem-
plum. Sed si non omnis fornicatio etiam mœchia dici potest, vbi sit in decalogo prohibita illa fornicatio quam
faciunt viri qui vxores non habent, cum fœminis quæ maritos non habent, vtrum inueniri possit, ignoro. Sed
si furti nomine bene intelligitur omnis illicita vsurpatio rei alienæ, non enim rapinam permisit qui furtum pro-
hibuit, sed vtique à parte totum intelligi voluit, quicquid illicitè rerum proximi aufertur, profectò & nomine
mœchiæ omnis illicitus concubitus, atque illorum membrorum non legitimus vsus, prohibitus debet intelligi. M
Ser. 9. CHRYSOSTOMVS DE VIRTVTIBVS ET VITIIS. Quòd si perdiscere cupias fundamentis na-
turæ leges statuisse deum, quibus quid bonum sit, quidve malũ discerni possit: hoc ipsum ex animi nostri con-
sensu requiras. Cur qui mala commisisse gaudent, malorum omnes nomina refugiunt? vocatur siquidem mœ-
chus, & tamẽ hoc ipsum audire mœchus ille ipse erubescit. AVGVSTINVS IN LIBRO DE DE-
Cap. 9. CEM CHORDIS. In sexto præcepto non mœchaberis, video iacere penè totum genus humanum,
in illo video plus laborare. Quærelæ quotidianæ sunt, quanquam ipsæ fœminæ nec iam audeant conqueri de
viris suis. Ita inuadens omnia consuetudo pro lege obseruatur, vt iam & mulieribus fortè persuasum sit, li-
cere hoc viris, non licere mulieribus. Solent enim audire adductas esse mulieres ad forum, quæ fortè cum
seruis inuentæ sunt: adductum virum ad forum qui inuentus est cum ancilla sua, nunquam audierunt, cùm
sit par peccatum. In peccato pari innocentiorem facit videri virum, non diuina veritas, sed humana per-

uersitas

A uersitas. Sed fortè est hodie qui acriorem patiatur vxorem suam, & liberius murmurantem & dicentem sibi,
Non licet quod facis, simul audiuimus, Christiani sumus, quod à me exigis, redde mihi, fidem tibi debeo, fi-
dem mihi debes, fidem Christo ambo debemus. Et si me fallis, eum non fallis, cuius sumus, non fallis eum
qui nos emit. Quid hîc dicam vobis ô viri? Nolite mœchari post vxores vestras, quia non vultis vt mœchentur
post vos vxores vestræ. Nolite ire vos, quò eas sequi non vultis. Sine causa vos excusare conamini, quãdo di-
citis, Nunquid eo ad vxorem alienam? ad ancillam meam eo. Vis vt dicat vxor tua tibi, Nunquid eo ad vi-
rum alienum? ad seruum meum eo. Dicis non est vxor aliena ad quam vado. Nunquid vis dicatur tibi,
non est vir alienus ad quem vado? Absit vt dicat hoc illa. Melius enim dolet te, quàm imitetur te. Illa enim
casta & sancta fœmina, & verè Christiana, quæ dolet fornicantem virum, & non dolet propter carnem, sed
propter charitatem. Non ideo vult vt non facias, quia & ipsa non facit, sed quia tibi non expedit. Nam si
B propterea non facit, vt tu non facias, si feceris, faciet. Si autem deo illud debeat, si Christo illud debeat quod
tu exigis, & ideo reddit, quia iubet iste, & si fornicatur vir, castitatem fœmina illa deo exhibet. Christus
enim loquitur in cordibus bonarum fœminarum, loquitur intus vbi non audit vir, quia nec dignus est, si ta-
lis est. Loquitur ergo ille interius, & dicit, & filiam suam consolatur huiusmodi verbis: De iniuriis viri tui
torqueris, quod tibi enim fecit dole, sed ipsum noli imitari vt malefacias, sed ipse te imitetur in bono.
Nam in eo quod malè facit, noli eum putare caput tuum, sed time me deum tuum. Nam & si in eo quod
malè facit caput est, & secuturum est corpus caput suum, eunt ambo per præceps. Vt autem non sequatur
malum caput suum, teneat se ad caput Ecclesiæ Christum. Huic debens castitatem suam, huic deferens hono-
rem suum. Absens sit vir, præsens sit vir, non peccat illa, quia nunquam est absens cui debet vt non peccet.
Hæc ergo fratres mei facite, vt posìtis concordare cum aduersario vestro. Nec amara sunt quæ dico, aut si
amara sunt, curant. Potio ista si amara est, accipiatur, quia in periculo sunt viscera: amara est, bibatur. Me-
C lius est modica amaritudo in faucibus, quàm æternum tormentum in visceribus. Mutate ergo vos. Quicun-
que non faciebatis hoc bonum castitatis, iam facite. Nolite dicere, non potest fieri, fœdum est fratres mei,
turpe est, vt vir dicat non posse fieri quòd facit fœmina, scelus est, vt vir dicat, non possum. Quod potest
fœmina, vir non potest? Quid enim? illa carnem non portat? Prior à serpente decepta est. Castæ vxores ve-
stræ ostendunt vobis fieri posse quod non vultis facere, & dicitis fieri non posse. Sed fortè dicis, ideo illam
faciliùs facere posse, quia illi custodia est, legis præceptum, diligentia maritalis, terror etiam legum publi-
carum. Est etiam verecundiæ & pudoris illius magnum munimentum. Multæ custodiæ faciunt fœminam
castam, virum castum faciat ipsa virilitas. Nam ideo mulieri maior custodia, quia maior infirmitas. Illa
erubescit viro, tu non erubescis Christo? Tu liberior, quia fortior, quia facilè vincis, ideo tibi commissus
es. Super illam & diligentia viri, & terror legum, & consuetudo morum, & verecundia maior, & deus, su-
per te tantùm deus. Inuenis enim facilè pares viros quibus non timeas erubescere, quia faciunt id multi. Et
D tanta est peruersitas generis humani, vt aliquando metuendum sit, ne castus erubescat inter impudicos. Ideo
non cesso de hoc præcepto loqui propter ipsam peruersam consuetudinem, & labem totius (vt dixi) generis
humani. Si quis inter vos faciat homicidium (quod auertat deus) pellere eum vultis de patria, & continuò
si fieri potest, excludere. Si quis faciat furtum, odistis illum, nec videre vultis. Si quis dicat falsum testimo-
nium, abominamini, nec vobis homo videtur. Si quis concupiscat alienas res, raptor & iniustus deputatur.
Si quis volutatur cum ancillis suis, amatur, blandè accipitur, conuertuntur vulnera in ioca. Si quis autem
exist at, qui dicat se castum, non facere adulterium, notum autem sit quòd non faciat, erubescit accedere ad
illos non sui similes, ne insultent, ne irrideant, ne dicant non esse virum. Ad hoc delapsa est humana per-
uersitas, vt vir habeatur à libidine victus, & vir non habeatur libidinis victor. Triumphantes exultant, &
non sunt viri, iacent prostrati, & viri sunt? Sed & tu noli dicere tibi quando fortè aliquid luxurianter vis
agere, vxorem non habeo, facere possum quod volo, non enim post vxorem meam pecco. Iam nosti pre-
E tium tuum, iam nosti quò accedas, quid manduces, quid bibas, imò quem manduces, quem bibas. Absti-
ne te à fornicationibus. Ne fortè mihi dicas, ad fornicem vado, ad meretricem pergo, ad prostitutam eo,
nec illud præceptum violo, quo dictum est, Non mœchaberis, quia vxorem nondum habeo, nec post illam
aliquid facio. Nec illud præceptum violo quo dictum est, Non concupisces vxorem proximi tui, quia ad pu-
blicam vado, in quod præceptum incurro? Nunquid non habemus neruum, quo ligemus fugitiuum istum?
Habemus quidem, sed amet, & non erit ligamentum, sed ornamentum. Respondemus itaque tibi (quod gra-
uius est) in ipsum peccas deum. Et quomodo (inquis) facio contra dominum? Facis quidem, quia corrumpis
teipsum. Et vnde iniuriam facio deo, dicis, quia corrumpo meipsum? Vnde tibi facit iniuriam, qui volue-
rit fortè lapidare tuam tabulam pictam in qua tabula imago tua est, in domo tua inaniter posita ad va-
num honorem tuum, nec sentiens, nec loquens, nec videns? Si quis illam lapidet, nõnne in te facit contu-
meliam? Cum verò imaginem dei quod es tu, corrumpis in te per fornicationes & per diffluentias libidinis,
F attendis quia ad nullius vxorem accessisti, attendis quia post vxorem tuam nihil fecisti, quia vxorem non
habes, & non attendis per libidines illicitas fornicationis, cuius imaginem violasti. Postremo deus qui scit
quid tibi vtile sit, qui verè sic suos seruos gubernat ad vtilitatem illorum, non ad suam. Non enim indiget
seruis quasi ad adiutorium, sed tu indiges domini auxilio. Ipse ergo dominus qui scit quid tibi sit vtile, vxo-
rem concesserit, nihil amplius, hoc iusserit, hoc præcepit, ne per illicitas voluptates corruat templum eius, quod
esse cœpisti. Nunquid hoc ego dico? Apostolum audite. Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat *1. Cor. 3.*
in vobis? Si quis templum dei corruperit, corrũpet illum deus. Videtis quomodo minatur. Nõ vis corrũpi tuam
domũ, quare corrumpis domum dei? In flagitiis ergo deũ offendis, in corruptelis illũ offendis, in te illi iniuriã fa
cis. Facis enim iniuriã gratię ipsius, domo ipsius. Seruũ si haberes, velles vt seruiret tibi seruus tuus. Seruis tu me-
liori, domino deo. Seruũ tuũ non tu fecisti, & te & seruũ tuũ ille fecit. Vis vt tibi seruiat cũ quo factus es, & tu nõ
vis seruire ei à quo factus es? Ergo cũ vis vt seruiat tibi seruꝰ tuus homo, & tu nõ vis seruire domino deo, facis deo

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod tu pati non vis. Diligite itaque coniugati castitatem, fugite soluti fornicationem. Illi ne mœchentur G
Cap.7. post vxores suas, vos ne domini templum corrumpatis. AMBROSIVS IN HEXAEMERON.
lib.5. Nolite ergo quærere viri alienum thorum, nolite insidiari alienæ copulæ. Graue est adulterium, naturæ iniuria. Duos primùm deus fecit, Adam & Euam, hoc est, virum & vxorem. Et vxorem de viro, hoc est, de costa Adam, & iussit ambos esse in vno corpore, & in vno spiritu. Quod vnum separas corpus, vnum diuidis spiritum, naturæ adulterium est. GREGORIVS IN EZECHIELEM. Non mœchaberis.
Hom.13. Per hoc præceptum non peccata cogitationis, sed operis resecauit dominus. At postquam per semetipsum dixit in Euangelio, Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo, etiam cogitationes hominum religauit, & perfectum esse peccatum etiam in corde innotuit. IDEM VIGESIMO PRIMO MORALIVM. Nonnunquam
Cap.9. à reatu adulterij nequaquam discrepat culpa fornicationis, cùm veritas dicat, Qui viderit mulierem H
ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Quia enim Græco verbo mœchus adulter dicitur, cùm non aliena coniunx, sed mulier videri prohibetur, apertè veritas ostendit, quia etiam solo visu cùm turpiter vel innupta concupiscitur, adulterium perpetratur. CHRYSOSTOMVS IN COM-
Hom.12. MENTARIIS SVPER MATTHAEVM. Audistis (ait dominus) quia dictum est antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quoniam omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo. Ecce alterum mandatum, minimum quidem apud Iudæos tunc, & nunc apud omnes qui non multum curant de anima sua, nec iudicant cor suum, quia irasci proximis suis sine causa nec aliqui putant esse peccatum, nec concupiscere tantùm mulierem alienam putant esse peccatum, opere concupiscentiæ non subsequuto. Magnum autem est apud timentes deum, & cor suum iudicantes. Magnum est etiam apud deum, qui non tantum opus hominis aspicit, quantum cor. Quo mandato lex non soluitur, sed impletur, quia sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex I
concupiscentia nascitur. Quomodo ergo tolletur adulterium, secundum legis mandatum, nisi præcisa fuerit concupiscentia, secundum Christi mandatum? Quoniam ergo sicut ira mater est homicidij, sic concupiscentia mater est adulterij, consequenter sicut qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in corde suo, & si non occiderit eum propter metum vindictæ, aut propter impotentiam suam, & iam homicida est apud deum, qui non magis opus considerat, quàm affectum. Sic qui concupiscit mulierem alienam, iam mœchatus est eam in corde suo, etsi non habuerit eam, causa aliqua obsistente, & iam adulter est apud deum, qui magis aspicit voluntatem quàm opus, Quoniam opus ei adulterium committendi defuit non voluntas. IDEM
Hom.62. SVPER IOANNEM. Quòd nihil proficiat fides recta, si vita praua sit, & Christus & Paulus pluribus ostendit. Inquit enim, Non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cœlorum. Et, Multi dicent mihi in illa die, Domine nonne in nomine tuo prophetauimus? & dicam eis, Nescio vos. Et iterum, Nolite gaudere, quòd dæmonia vobis obediunt. Qui hæc non attendunt, facilè in vitia delabun- K
tur, etiam si fidem rectam habeant. Sed nos hæc fugiamus, neque enim sine vita recta deus videri potest. Pacem, inquit, persequimini, & sanctificationem, sine qua nemo videbit deum. Sanctificationem continentiam appellat, vt vnusquisque sua contentus sit vxore, neque alienam quærat. Qui sua contentus non est, saluus esse non potest, sed necessariò peribit, etiam si innumera bona opera fecerit. Fornicando impossibile est intrare in regnum cœlorum, imò non fornicatio hæc, sed adulterium. Quemadmodum enim alligata viro, si alium cognoscit, adulteratur: ita alligatus vxori, si aliam habet, adulterij reus est, hic non hæreditabit regnum cœlorum, sed in gehennam intrudetur. De his inquit deus, Vermis eorum non morietur, neque ignis extinguetur. Nullam enim veniam consequitur, qui capta vxore, post hoc carnis remedium alienæ iniuriatur, hoc iam lasciuia est, quòd si ab vxore sua multi ieiunij & orationis tempore abstinent, qui sua contentus non est, sed alienam introducit, quantum sibi mali accumulat? Si suam repudiare, & alij vacare non licet (est enim adulterium) quantum ille accusandus est, qui suæ aliam addit? Nemo igitur hunc L
morbum animæ insidere permittat, sed radicitùs euellat. Neque enim tantum vxorem, quantum seipsum offendit, hoc enim adeò apud deum scelestum videtur, vt si vxor ab Idololatra viro ipso nolente discedat, puniatur, si ab adultero, minimè. Considera ergo huius morbi maliciam, nam si qua fidelis, inquit, habet vi-
1.Cor.7. rum infidelem, & ipse consentit habitare cum illa, non dimittat virum. De fornicatione autem, Si quis dimiserit vxorem suam propter rationem fornicationis, facit ipsam mœchari. Nam si consuetudo vnum corpus facit, si quis meretrici admiscetur, vnum cum meretrice corpus efficitur. Quomodo ergo ornata accipietur, cùm sit membrum Christi? Quomodo ei iungetur corpus meretricis? Et intuere excessum. Quæ cum infideli habitat, non est immunda. Sanctificatus est (inquit) vir infidelis in muliere fideli. In fornicaria autem, nunquid membra Christi faciemus membra meretricis? Illic sanctificatio manet, si cum vxore cohabitat, hîc discedit. Graue itaque malum fornicatio, graue (inquam) & immortale afferens supplicium, & in hac vita innumera secum mala trahit. Cogitur enim vitam miseram & infelicem viuere, qui hoc morbo M
afficitur. Neque meliori loco res suæ sunt, quàm eorum qui suppliciis distrahuntur. Alienam domum trepidus, & formidolosus ingreditur, omnia timet, & seruos, & liberos. Quare hortor hoc vos morbo dissoluatis, quod si non placet, nolite hæc sacra ingredi penetralia. Siquidem minimè oportet scabiosas & morbidas oues in sanarum & bene valentium grege versari, sed ab ouili abigendæ sunt, quoad bonam recipiant valetudinem. Membra Christi sumus, nolimus fieri meretricis. Non est locus hic lupanar, sed Ecclesia. Si membra meretricis habes, abesto ab Ecclesia, ne præsentia tua sordescat. Quòd si nulla esset gehenna, nullum supplicium, quo tamen animo post coniunctionem illam, & nuptiales faces, post iustum lectum, & liberorum susceptionem, post quotidianam consuetudinem, pateris aliam supponere? Cur non vereris, non erubescis? Qui post vxorum mortem aliis admiscentur, hi reprehenduntur à multis, quamuis puniri non possint. Tu viuente vxore aliam superducis? Quænam hæc incontinentia? De his inquit,

Vermis

A Vermis eorum non morietur, & ignis non extinguetur. Perhorresce minas, formida supplicium. Non est tanta hîc voluptas, quanta illic pœna. Sed absit vt aliquis sit huic obnoxius supplicio, sed per sanctificationem omnes Christum videamt, & promissa bona consequantur. CYRILLVS LIBRO TERTIO DE TRINITATE. Quòd dominus noster Iesus Christus sit iudex, & apparuerit legislator, nullo ad intelligendum labore opinor opus habebit. An non audisti dicentem alicubi, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quòd omnis qui spectauerit mulierem ad concupiscendum eam, iam ille mœchus factus est in corde suo. Et iterum alio loco, Non enim pater iudicat quenquam, sed omne iudicium dedit filio. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Crescente per studium innouatione men- *Coll.14.*
tis nostræ, etiam scripturarum facies incipiet innouari, & sacratioris intelligentiæ pulchritudo quodammo- *Cap.11.*
B do cum proficiente proficiet. Pro capacitate enim humanorum sensuum earum quoque species coaptatur, & vel terrena carnalibus, vel diuina spiritualibus apparebit, ita vt hi quibus antea videbatur crassis quibusdam nebulis inuoluta, nec subtilitatem eius deprehendere, nec fulgorem valeant sustinere. Sed vt hoc ipsum quod astruere nitimur, aliquo clariùs pandatur exemplo, vnum legis testimonium protulisse sufficiat, per quod etiam omnia præcepta cœlestia secundum mensuram status nostri ad omne hominum genus probemus extendi. Scriptum est in lege, Non mœchaberis. Hoc ab homine carnalium adhuc obscœnitatum passionibus obligato, secundum simplicem literæ sonum salubriter custoditur. Ab eo autem qui iam ab hac actione lutulenta, & impuro discessit affectu, necesse est id ipsum spiritualiter obseruari, vt scilicet non solùm à cærimoniis idolorum, sed etiam ab omni superstitione Gentilium, & auguriorum, omniúmque signorum, & dierum ac temporum obseruatione discedat, vel certè ne quorundam verborum aut nominum coniecturis *Hier.2.*
quæ synceritatem fidei nostræ polluunt, implicetur. Hac enim fornicatione etiam Hierusalem dicitur con- *Esa.47.*
C stuprata, quæ fornicata est in omni colle sublimi, & sub omni ligno frondoso. Et quam dominus iterum increpans per Prophetam, Stent (inquit) & saluent te augures cœli qui contemplabantur sydera, & supputabant menses, vt ex eis annunciarent ventura tibi. De qua fornicatione & alibi arguens eos dominus ait, Spi- *Osea.4.*
ritus fornicationis decepit eos, & fornicati sunt à deo suo. Quisque verò à gemina hac fornicatione discesserit, habebit tertiam quam deuitet, quæ in legis & Iudaismi superstitionibus continetur. De quibus Apostolus, *Gal.4.*
Dies (inquit) obseruatis & menses & tempora & annos. Et iterum, Ne tetigeris, neque gustaueris, neque con- *Col.2.*
trectaueris. Quæ de superstitionibus legis dicta esse non dubium est, in quas si quis inciderit, procul dubio *2.Cor.11.*
mœchatus à Christo, ab Apostolo non meretur audire, Despondi enim vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Sed illud ad eum quod sequitur voce eiusdem Apostoli dirigetur, Timeo autem ne sicut ser- *Ibidem.*
pens seduxit Euam astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri à simplicitate quæ est in Christo Iesu. Quòd *Act.20.*
si immunditiam huius quoque fornicationis effugerit, habebit quartam quæ hæretici dogmatis adulterio
D perpetratur. De qua idem beatus Apostolus, Ego (inquit) scio, quia post discessionem meam intrabunt lupi graues in vos, non parcentes gregi, & ex vobis ipsis surgent viri loquentes peruersa vt abducant discipulos post se. Hanc etiam qui potuerit declinare, caueat ne subtiliore peccato in fornicationis vitium collabatur, quæ scilicet in cogitationum peruagatione consistit, quia omnis cogitatio, non solùm turpis, sed etiam otiosa, & à deo quantuluncunque discedens, à perfecto viro immundissima fornicatio deputatur. ISIDO-
RVS. Non mœchaberis, id est, ne quispiam præter matrimonij sui fœdera aliis fœminis misceatur ad explendam libidinem, per partem enim totum vult intelligi. Nam specialiter adulterium facit, qui præter suam
E ad alteram accedit. THOMAS IN OPVSCVLIS. Non mœchaberis, &c. Post prohibitionem homicidij prohibetur adulterium. Et congruè, quia vir & vxor sunt quasi vnum corpus. Erunt (inquit dominus Genesis secundo) duo in carne vna. Et ideo post iniuriam quæ infertur personæ, nulla maior est quàm illa quæ infertur coniunctæ. Prohibetur autem adulterium, vxori & viro. Sed priùs dicendum est de vxoris adulterio, quia maius peccatum videtur committere. Committit autem tria peccata grauia vxor mœchando, quæ insinuantur Ecclesiastici vigesimotertio, Mulier omnis relinquens virum suum, primò in lege altissimi incredibilis fuit, & secundò virum suum dereliquit, tertiò in adulterio fornicata est. Primò ergo peccat per incredulitatem, quia legi incredibilis fit. Dominus enim prohibuit. Item facit contra dei ordinationem, Matthæi decimonono, Quos deus coniunxit, homo non separet. Item contra Ecclesiæ statuta vel sacramentum. Fit enim matrimonium in facie Ecclesiæ, & ideo adducitur deus quasi in testem & fideiussorem de seruanda fide, Malachiæ secundo, Dominus testificatus est inter te & vxorem pubertatis tuæ quam tu de-
F spexisti. Secundò peccat per proditionem, quia derelinquit virum suum. Apostolus prima Corinthiorum septimo, Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. Ideo etiam nec castitatem seruare potest sine consensu viri. Et ideo si mœchatur, proditionem committit, dum seipsam alteri tradit, sicut seruus dans se alteri domino. Prouerbiorum secundo, Reliquit ducem pubertatis suæ, & pacti dei sui oblita est. Tertiò per furti commissionem, quia ex alieno viro constituit sibi filios, & hoc maximum furtum est, quia totam hæreditatem dat alienis filiis. Et nota quòd ista deberet studere quòd filij intrarent religionem, vel aliquid aliud facerent, ita quòd in bonis viri non succederent. Est ergo mulier mœchans, sacrilega, proditrix, & furatrix. Viri verò peccant non minus quàm vxores, licet sibi quandoque blandiantur, quod patet ex tribus. Primò ex æqualitate quam habet. Nam vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier, vt dicitur prima Corinthiorum septimo. Et ideo neuter potest aliquid facere sine alterius consensu, quantum ad matrimonium. Et ad hoc significandum deus non de pede vel de capite, sed de costa mulierem formauit. Et ideo matrimonium nunquam statum perfectum habuit nisi in lege Christi, quia Iudæus vnus plures habebat vxores, sed vxor non plures viros. Et ideo non erat æqualitas. Secundò ex viri fortitudine, quia propria passio mulierum est concupiscentia, prima Petri tertio, Infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem. Et ideo si petis ab vxore quod tu non potes seruare, frangis fidem. Tertiò ex eius auctori-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tate, quia vir est caput mulieris. Vnde mulieres non debent loqui in Ecclesia, sed domi viros interrogare, G vt dicitur primæ Corinthiorum quartodecimo. Est ergo vir doctor mulieris. Et ideo deus præceptum dedit viro. Magis autem peccat sacerdos quàm laicus, & Episcopus quàm sacerdos, si non seruant quæ debent, quia docere alios ad ipsos pertinet. A simili, si vir mœchatur, frangit fidem, non seruando ea quæ debet. Sed tamen vxores attendant ad id quod Christus dicit Matthæi vigesimotertio, Omnia quæcunque dixerint vobis seruate & facite, secundum opera verò eorum nolite facere. Non mœchaberis. Sicut dictum est, deus tam viris quàm mulieribus prohibuit adulterium. Sed sciendum quòd licet aliqui credant adulterium esse peccatum, tamen non credunt simplicem fornicationem esse peccatum mortale. Contra quos Apostolus Hebræorum tertiodecimo, Fornicatores & adulteros iudicabit deus, prima Corinthiorum sexto, Nolite errare. Neque fornicarij, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores regnum dei possidebunt. A regno autem dei non excluditur aliquis nisi per peccatum mortale, ergo est peccatum mortale. Sed fortè dices, non est ratio quare H sit peccatum mortale, cùm non detur corpus vxoris. Dico quòd etsi non detur corpus vxoris, datur tamen corpus Christi, quod sibi datum fuit & consecratum in baptismo. Si ergo nullus debet facere iniuriam vxori, multò magis nec Christo, prima Corinthiorum sexto, Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. Est ergo hæresis dicere fornicationem simplicem non esse peccatum mortale. Et ideo sciendum quod in isto præcepto, Non mœchaberis prohibetur non solùm adulterium, sed omnis carnalis corruptio præter eam quæ est matrimonij. Vlterius autem sciendum, quòd alij dicunt commixtionem viri & vxoris non esse sine peccato, quod est hæreticum. Apostolus Hebræorum decimotertio, Sit honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus. Talis autem coniunctio, aliquando non solùm sine peccato est, sed etiam est ad meritum vitæ æternæ habentibus charitatem. Aliquando est cum peccato veniali, aliquando cum mortali. Quando enim est cum intentione procreandæ I prolis, vel reddendi debiti, tunc est etiam opus iustitiæ & virtutis. Quando autem excedit, vt scilicet si posset extenderet se in aliam, tunc est mortale. Sciendum autem quòd adulterium & fornicatio prohibetur propter multa. Primò enim perimit animam, Prouerbiorum sexto, Qui adulter est, propter cordis inopiam, perdet animam suam. Et dicit propter cordis inopiam, quod est quando caro dominatur spiritui. Secundò priuat vita. Talis enim secundum legem debet mori, vt dicitur Leuitici vigesimo, & Deuteronomij vigesimosecundo. Et quòd aliquando non puniatur corporaliter, est in malum suum, quia pœna corporalis quæ cum patientia toleratur, est in remissionem peccatorum, punietur tamen postea in vita futura. Tertiò consumit substantiam. Vnde Lucæ decimoquinto de filio prodigo dicitur, quòd dissipauit substantiam suam viuendo luxuriosè. Ecclesiastici nono, Ne des fornicariis animam tuam in vllo, ne perdas te & hæreditatem tuam. Quarto vilificat prolem. Sapientiæ tertio, Filij adulterorum in consummatione erunt, & ab iniquo thoro semen exterminabitur. Et si quidem longæ vitæ erunt, in nihilum computabuntur & sine honore, prima Corinthiorum septimo. Alioquin filij vestri immundi essent, nunc autem sancti sunt. Nunquam etiam habent honorem in Ecclesia, si clerici sine dedecore haberi possunt. Quintò priuat honore, & specialiter mulieres. Ecclesiastici nono, Omnis mulier quæ est fornicaria, quasi stercus in via conculcabitur. Et de viro dicitur, Prouerbiorum sexto, Turpitudinem & ignominiam congreget sibi & opprobrium illius non delebitur. Gregorius etiam dicit, quòd peccata carnalia sunt maioris infamiæ & minoris culpæ quàm spiritualia. Et ratio huius est, quia est commune cum bestiis. Psalmus, Homo cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus, & similis factus est illis. IDEM IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Sciendum autem præcepta hæc per quæ aliquis prohibetur malum proximis inferre, omnia esse negatiua, quia magis vniuersalia sunt quàm affirmatiua, & quantum ad tempora, & quantum ad personas. Quantum ad tempora quidem, quia præcepta negatiua obligant semper & ad semper. Nullo enim tempore est furandum vel adulterandum. Præcepta autem affirmatiua obligant quidem semper, sed non ad semper, sed pro loco & tempore, non enim tenetur homo vt omni tempore honoret parentes, sed pro loco & tempore. Quantum ad personas autem, L quia nulli hominum est nocendum, non autem sufficientes sumus vt vnus homo possit omnibus hominibus seruire. CAIETANVS. Non mœchaberis. Clariùs legeretur, non committes adulterium, quoniam mœchari quamuis proprièad adulterium spectet, dicimus tamen qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est in corde suo. Præceptum itaque hoc, adulterium prohibet, quo iniuria fit coniugi, & prolis certitudini quoad patrem. AVCTOR CATENAE. Non mœchaberis, id est, non committes adulterium, sic enim & aliqui legunt. Vterque sexus astringitur ad fidem matrimonij illibatam seruandum, vt extra statum matrimonialem nulla admittatur carnalis commixtio, vt sacramentum à domino institutum religiosè seruetur. Sicque sequitur mœchiæ nomine prohiberi omnem illicitum concubitum, atque illorum membrorum illegitimum vsum, à natura & secundum naturam institutum. Sicut & in verbo nonnis prohibetur, & quicquid obscœnius est adulterio & fornicatione, tam corde quàm opere, quin & cogita- M tione, desideriis, verbis, & solicitatione quacunque. Vult enim lex matrimonium sacrum confirmare, & honorari ad sustentationem honestatis, ac ordinationem generis humani verè religiosam. Posito autem in personam proximo coniunctam nocumento, subiungit aliud nocumenti genus, quod facto rebus eius infertur, dicens, *Non furtum facies.* HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. Furtum nominatur, omne quod alterius damno quæritur. Fures etiam dicuntur pseudoprophetæ, qui furantur sermones vnusquisque à proximo suo. Vnde in Euangelio, Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt & latrones. Et ad Romanos, Qui prædicas non furandum furaris, quòd furta prohibeantur facere spiritualia. IDEM IN ABDIAM. Fures igitur & latrones qui ingrediuntur nocte, quia filij sunt noctis & tenebrarum, hæreticos puto, contraria veritati dogmata prædicantes, qui furantur sufficientia sibi, & quotidie de Ecclesiæ gregibus rapere festinant. Isti ingredientes vineam domini nostri quam de Aegypto huius seculi

Cap.13. lect.2.

Cap.4. Hier.23. Ioan.10.

Cap.1.

A seculi transtulit, & de cuius genimine vitiũ se esse bibiturum in regno patris pollicetur, ita cupiunt vniuersa populari, vt vix racemum relinquant in ea. IDEM IN EPISTOLAM AD TITVM. Fur autem non solùm in maioribus, sed etiam in minoribus iudicatur. Non enim id quod furto ablatum est, sed mens furantis attenditur. Quomodo in fornicatione & adulterio, non idcirco diuersa sit fornicatio aut adulterium, si pulchra vel dives, deformis aut pauper, meretrix vel adultera sit, sed qualiscunque illa fuerit, vna est fornicatio vel adulterium. Ita & in furto, quantuncunque seruus abstulerit, furti crimen incurrit. Vnde & in Moysi lege fures nonnunquam septuplum, nonnunquam quadruplum reddere compelluntur, & interdum obtruncatur, interdum venditur fur ipse pro furto, de quibus nuper vobis in Leuitico exposuisse me memini. Si autem hoc prohibetur in seruo, quanto magis in libero, ne aut iudex rapiat, aut miles non contentus stipendiis suis, aliena deuastet? Pulchrè quidam vir apprimè grauis, cùm ei cuiusdam iudicis laudaretur integritas, & diceret de eo ille qui laB dabat, nõ est fur. Respondit, optimum seruum faceret, si nec fugitiuus esset. In tantum furti suspicio ab omni libero debet esse aliena. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. *Quæst.71.* Et hîc rursum quæritur, quid differat, Non furtum facies, ab eo quod paulopôst de non concupiscendis proximi rebus præcipitur. Non quidem omnis, qui rem proximi sui concupiscit, furatur, sed quia omnis qui furatur rem proximi, concupiscit, poterat in illa generalitate vbi de non concupiscenda re proximi præcipitur, etiam illud quod ad furtum pertinet contineri. Nisi forsitan & in hoc præcepto non furandi, ipsum opus notatum est, in extremo autem ipsa duntaxat concupiscentia. IDEM IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Præceptum septimum est, Non furaberis. Quod per furtum contra dei præceptum subducis, de cœlo perdes. Nemo enim habet iniustum lucrum sine iusto damno. Qui furatur verbi gratia, acquiret vestem, sed cœlesti iudicio perdet fidem. Vbi lucrum, ibi damnum. Visibiliter lucrum, inuisibiliter damnum. Lucrum sua cæcitate, damnum de domini nube. Ergo qui suo malo desiderio forinsecus furantur, iusto dei iudicio intrinsecus grandinantur. C INTERLINEARIS. Non furtum facies, id est, quamlibet rei alienæ vsurpationem, quod vitium est rapacitatis. THOMAS IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Non furaberis. Hoc præcepto prohibetur nocumentum quantum ad res exteriores proximi, & tollitur omnis iniusta subtractio rei alienæ, siue per vim, siue per dolum. IDEM IN OPVSCVLIS. Non furtum facies. Dominus prohibuit principaliter in lege sua iniuriam proximi. Et primò iniuriam in personam propriam, ibi, Non occides. Secundò in persona coniuncta, ibi, Non mœchaberis. Tertiò in rebus, hîc, Non furtum facies. Et sciendum, quòd in hoc præcepto prohibetur omne malè ablatum. Committitur enim furtum multis modis. Primò occultè accipiendo, Matthæi vigesimoquarto, Si sciret paterfamiliàs qua hora fur venturus esset. Et hoc vituperabile est, quia est proditio quædam, Ecclesiastici quinto, Super furem enim est confusio. Secundò violenter auferendo. Et hæc est maior iniuria, Iob vigesimoquarto, Vim fecerunt deprædantes pupillos. Inter istos sunt mali principes & reges, Sophoniæ tertio, Principes eius in medio eius, quasi leones rugientes, &c. Isti enim faciunt contra intentionem domini volenD tis iustum regnum, & dicentis Prouerbiorum octauo, Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernũt. Aliquando condendo leges & statuendo, ad lucrandum tantùm. Esaiæ decimo, Væ qui condunt leges iniquas. Et Augustinus dicit, quòd omnis mala donatio furtum est. Vnde dicit, Quid regna nisi latrocinia? Tertiò mercedem non soluendo, Leuitici decimonono, Non morabitur opus mercenarij apud te vsque mane. Et hoc intelligitur quòd homo cuilibet dare debet quod suum est, siue princeps, siue prælati, siue clerici, &c. Romanorum tertiodecimo, Reddite omnibus debita. Cui tributum, tributum, cui vectigal, vectigal. Tenemur enim regibus custodientibus pacem nostram, dare mercedem. Quartò fraudem in mercationibus committendo. Vnde dicitur Leuitici decimonono, Nolite facere iniquum aliquid in iudicio, in regula, in pondere, in mensura. Statera iusta, & æqua sint pondera, iustus modius, æquúsque sextarius. Prouerbiorum vigesimo, Abominatio est apud deum, pondus & pondus, statera dolosa non est bona. Hoc est etiam contra caupones qui miscent aquam vino. In hoc etiam prohibetur vsura, Domine quis habitabit in tabernaculo tuo, &c. Et pòst, E Qui pecuniam suam non dedit ad vsuram, &c. Hoc etiam est contra campsores qui multas falsitates committunt, & contra venditores pannorum & aliarum rerum. Sed dices forsitan, quare non possum dare pecuniam sicut equum vel domum? Dicendum, quòd in illis est peccatum quæ bis venduntur. In domo autem sunt duo, scilicet substantia & vsus. Aliud autem est habere domum, & aliud vti domo. Vnde separatim possum vsum vendere sine domus venditione, & ita in omnibus huiusmodi. Vnde si aliqua sunt quæ consistant in ipso vsu tantùm, & vsus eorum est distractio, non potest fieri id quod de domo. Denariis enim vtimur distrahendo, & frumento consumendo. Et ideo si vsum vendis, bis vendis. Quintò dignitates emendo, siue temporales, siue spirituales. De primo, Iob vigesimo, Diuitias quas deuorauit, euomet, & de ventre illius extrahet eas deus. Omnes enim tyranni qui vi tenent regna vel prouinciam vel feudum, fures sunt, & omnes tenentur ad restitutionem. De secundo, Ioannis decimo, Amen amen dico vobis, qui non intrat per ostium in ouile ouium, sed ascendit aliunde, ille fur est & latro. Et ideo Simoniaci fures sunt. Non ergo furtum faF cies. Hoc præceptum sicut dictum est, prohibet omne malè ablatum. Et debent nos inducere multæ rationes ad hoc cauendum. Prima sumitur ex grauitate. Assimilatur enim hoc peccatum homicidio, Ecclesiastici trigesimoquarto, Panis egentium vita pauperis est, qui defraudat illum, vir sanguinis est. Et iterum ibidem, Qui effundit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. Secunda ex periculi qualitate. Nullum enim peccatum est ita periculosum. Nullum enim peccatum remittitur sine satisfactione & pœnitentia. De omnibus citò pœnitet quis, sicut patet de homicidio cessante ira, ita & de fornicatione cessante passione concupiscentiæ, & sic de aliis. De hoc autem peccato licet aliquando pœniteat quis, non tamen de facili satisfacit, & maximè cùm non solùm teneatur id quod accepit, sed etiam de damno quod femen de facili satisfacit, & maximè cùm non solùm teneatur id quod accepit, sed etiam de damno quod fecit patrono ex hoc, & cum hoc etiam tenetur facere pœnitentiam de peccato. Ideo dicitur Abacuch secundo, Væ ei qui multiplicat non sua. Vsquequo & aggrauat contra se densum lutum? Densum lutum dicit, quod non de facili homo egreditur. Tertiò ex talium inutilitate: non enim sunt vtilia. Neque spiritualiter, Pro-

Universidad de Deusto
Biblioteca

uerbiorum decimo, Nil proderunt thesauri impietatis. Diuitiæ enim spiritualiter prosunt ad eleemosynas & G sacrificia, Prouerbiorum tertiodecimo, Redemptio animæ viri, diuitiæ suæ. Sed de non propriis dicitur Esaiæ sexagesimo primo, Ego dominus diligens iudicium, & odio habens rapinam in holocaustum. Ecclesiastici trigesimoquarto, Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui victimat filium in conspectu patris sui. Nec temporaliter, quia parùm durant, Abacuch secundo, Ve qui congregat auaritiam malam domui suæ, & liberari se putat de manu mali, &c. Prouerbiorum vigesimo octauo, Qui coaceruat diuitias vsuris & fœnore liberali, in pauperes congregat eas. Prouerbiorum tertiodecimo, Custoditur iusto substantia peccatoris. Quartò ex nocumenti singularitate, faciũt enim perdere alia. Sunt enim sicut ignis paleis aliis commixtus, Iob quintodecimo, Ignis deuorabit tabernacula eorum qui munera libenter accipiunt. Scias insuper, quòd talis non solùm suam amittit animam sed etiam filiorum, quia illi tenẽtur reddere. CAIETANVS. Præceptum hoc res alienas inuito domino tollere occultè vetat. Has enim omnes conditiones exigit furti ratio. Et multò magis rapina intelligitur prohibita, quantò deterior est rapina furto. AVCTOR CATENAE. Furti igitur nomine notatur & prohibetur omnis illegitima aut illicita rei alienæ contrectatio ac vsurpatio, vt est rapina, fœnus, vsura, & omnis circunuentio fallax & iniqua proximi. Vbi iterum animus auarus, & contractus illiciti omnes contra charitatem vetantur, cùm eo modo contraho cum proximo, quo modo nollem me ab aliquo circunueniri, quibuscunque tandem his modis fieri possit. Est enim in negociis mira auarorum ac diuitum ociosorum vafrities, in rebus omnibus in quibus aliquid emolumenti speratur, siue in prouentibus terræ naturalibus, siue in animalibus, vel pecunia. Non enim habent huiusmodi cõtractus certos terminos siue casus, sed quotidie noui excogitantur, tantò peiores, quantò magis contra charitatem, qua solus dominus delectatur, & tranquillitas ciuilis consistit. Multi Hebræorum hoc præceptum de furto hominum intellexerunt, cùm infrà proprium præceptum detur de furto rerum aliarum. At nos qui Catholici sumus, à sanctorum patrum cõmuni expositione recedere non debemus. Posito autem nocumento quod facto rebus proximi infertur, subiungit nocumentum, quod verbo ei præstatur. Vnde dicitur, *Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæri solet, vtrum hoc præcepto prohibitum sit omne mendacium, ne fortè non sit hoc mandatum aduersus eos qui dicunt tunc esse mentiendũ, quando istud mendacium prodest alicui, & nihil obest ei cui mentiris. Tale quippe nõ est aduersus proximum tuum, vt ideo videatur hoc addidisse scriptura, quæ posset breuiter dicere falsum testimonium non dices, sicut dixit, Non occides, Non mœchaberis, Non furaberis. Sed hinc magna quæstio est, nec à festinantibus commodè explicari potest, quomodo accipiendum sit, Perdes omnes qui loquuntur mendacium, & noli velle mentiri omne mendacium, &c. huiusmodi. IDEM SVPER PSALMOS. Et cùm iniquitatem loquuntur peccatores, falsa loquuntur, quia fallax est iniquitas. Et cùm iustitiam loquuntur, falsa loquuntur, quia aliud ore proferunt, aliud in corde obtegunt. IDEM PRIMO DE CIVITATE DEI. Non rectè intelligentibus potetum fuit, contra proximum tuum: sed non ideo si aduersus seipsum quisquam falsum testimonium dixerit, ab hoc crimine se putet alienum, quando regulam diligẽdi proximi à semetipso dilector accepit, quandoquidem scriptum est, Diliges proximum tuum sicut teipsum. IDEM DE MENDACIO AD CONSENTIVM. An falsum testimonium non est, nisi cùm quisque ita mentitur, vt aut crimen confingat in aliquem, aut alicuius crimen occultet, aut quoquo modo quenquam in iudicio premat? Videtur enim testis iudicij necessarius ad causæ cognitionem. Sed si hactenus testem scriptura nominaret, non diceret Apostolus Paulus, Inuenimur autem & falsi testes dei, si testimonium diximus aduersus deum, quia excitauerit Christum, quem non excitauit, si mortui non resurgunt. Ita enim ostendit falsum testimonium esse mendacium, etiam si in cuiusquam falsa laude dicatur. An fortè tunc dicit falsum testimonium qui mentitur, cùm aut peccatum alicuius vel fingit, vel tegit, aut alicui obest quoquo modo? Si enim mendacium quod aduersus vitam cuiusquam temporalem dicitur, detestabile est, quantò magis quod aduersus vitam æternam, sicuti est omne mendacium, si in doctrina religionis fiat. Et ideo falsum testimonium vocat Apostolus, si quis de Christo etiã quod ad eius laudem videtur pertinere, mentiatur. Si autem mendacium sit quod neque cuiusquam peccatum aut confingat aut tegat, nec à iudice quæratur, & nulli obsit, & prosit alicui, nec falsum testimonium esse, nec reprehensibile mendacium. HIERONYMVS SVPER MATTHAEVM. Ait euangelista, Nouissimè autẽ venerũt duo falsi testes, &c. Quomodo falsi testes sunt, si ea dicunt, quæ dominum suprà dixisse legimus? Sed falsus testis est, qui non eodem sensu dicta intelligit quo dicuntur. Dominus enim dixerat de templo corporis sui. Sed & in ipsis verbis calumniantur, & paucis additis vel mutatis, quasi iustam calumniam faciunt. Saluator dixerat, Soluite templum hoc: isti commutant & aiunt, Possum destruere templum dei. Vos (inquit) soluite nõ ego, quia illicitum est vt ipsi nobis inferamus manus. Deinde illi vertunt, & post triduum reædificare illud, vt propriè de templo Iudaico dixisse videatur. Dominus autem vt ostenderet animale & spirans templum, dixerat, Et ego in triduo suscitabo illud. Aliud est ędificare, aliud suscitare. CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA DE SANNA. Putastis fratres tanquam ad magnum meritum pertinere, si falsi testes non præualeant super innocentem. Non est magnum meritum, si non præualeat falsum testimonium aduersus innocentem, si aduersus dominum non præualeret. Ipse dominus noster Christus per linguam falsorum testium est crucifixus. Sed etiam ipsi quidem falsi testes ad horam præualuerunt, resurrecturo quid nocuerunt? Demonstrauit ergo seruis exemplum, ne falsos testes perhorrescant, & cùm creduntur nõ timeant. Possunt enim facere malam famam, nam non possunt interficere conscientiam. ISIDORVS. Loqui autem falsum testimonium contra proximũ suum, est crimen mendacij, & falsitatis. THOMAS. Falsum testimonium habet triplicem deformitatem. Vno modo ex periurio, quia testes non admittuntur nisi iurati. Et ex hoc semper est peccatum mortale. Alio modo ex violatione iustitiæ. Et hoc modo est peccatum mortale in suo genere, sicut & quælibet iniustitia. Et ideo in præcepto decalogi sub hac forma interdicitur falsum testimonium, cùm dicitur Exodi vigesimo, Non loqueris contra

Vbi suprà.

Psal. 5.

Psal. 118.

Cap. 20.

Cap. 12.

1. Cor. 15.

2. 2. q. 70. ar. 4. in Cor.

A contra proximum tuum falsum testimonium. Non enim contra aliquem facit, qui eum ab iniuria facienda impedit, sed solùm qui ei suam iustitiam tollit. Tertiò ex ipsa falsitate secundum quòd omne mendacium est peccatum. Et ex hoc non habet falsum testimonium quòd semper sit peccatum mortale. IDEM. Omnia nocumenta quæ proximis inferuntur, possunt ad ista reduci quæ his præceptis prohibentur, tanquam ad quędam cõmuniora & principaliora. Nam omnia nocumenta quæ in personam proximi inferuntur, intelliguntur prohiberi in homicidio sicut in principaliori. Quæ verò inferuntur in personam coniunctam, & maximè per modum libidinis, intelliguntur prohiberi simul cum adulterio. Quæ verò pertinent ad damna in rebus illata, intelligũtur prohiberi simul cum furto. Quæ autem pertinent ad locutiones (sicut detractiones, blasphemiæ & si qua huiusmodi) intelliguntur prohiberi in falso testimonio, quod directius iustitiæ contrariatur. IDEM IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Prohibe-
B tur hoc præcepto nocumentum quod quis verbo proximo infert. Quod non solùm prohibetur in iudicio, sed etiam extra iudicium, siue per modum detractionis, siue per modum contumeliæ. Prouerbiorum decimonono, Testis falsus non erit impunitus, & qui mendacia loquitur, non effugiet. IDEM IN OPVSCVLIS. Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Prohibuit iam dominus quòd nullus iniurietur proximo suo opere, nunc autem præcipit quòd non iniurietur verbo. Hoc autem potest esse dupliciter, vel in iudicio, vel in communi locutione. In iudicio autem, tribus modis, secundum quod tres personæ possunt facere contra hoc præceptum. Primò scilicet persona accusantis falsò, Leuitici decimonono, Non eris criminator, nec susurro in populis. Et nota quòd sicut non debes dicere falsum, ita non debes tacere verum, Matthæi decimooctauo, Si peccauerit in te frater tuus, vade & corripe eum. Item persona testificantis mentiendo, Prouerbiorum decimonono, Testis falsus non erit impunitus. Hoc enim præceptum includit omnia præcedentia, quia aliquando talis est homicida, aliquando fur, &c. Debent autẽ isti puniri pœna de qua dicitur Deuteronomij decimonono, Cùm
C diligentissimè perscrutantes inuenerint falsum testem dixisse contra fratrem suum mendacium, reddent ei sicut fratri suo facere cogitauit. Non misereberis eius, sed animam, id est, vitam pro anima, oculum pro oculo, dẽtem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede exiges. Et prouerbiorum vigesimoquinto, Iaculum & gladius & sagitta acuta, homo qui loquitur cõtra proximum suum falsum testimoniũ. Item persona iudicis male sentẽtiando, Leuitici decimonono, Non iniustè iudicabis. Non consideres personam pauperis, nec honores vultum potentis. Iustè iudica proximo tuo. In communi loquutione peccant aliquando contra hoc præceptum quinque genera hominum. Scilicet detractores, Romanorum primo, Detractores deo odibiles, quia nihil est ita charum homini sicut fama. Ecclesiastes septimo, Melius est nomen bonum quàm vnguenta preciosa. Prouerbiorum vigesimosecundo, Melius est nomen bonum quàm diuitiæ multæ. Detractores autem auferũt hoc, Ecclesiastes decimo, Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. Vnde si famam non restituant, saluari non possunt. Item qui detractores libenter audit, Ecclesiastici vigesimooctauo, Sepi aures tuas spinis, &
D linguam nequam noli audire, & ori tuo facito ostia, & seras auribus tuis. Quinimo detrahenti ostende vultum tristem & toruum. Prouerbiorum vigesimoquinto, Ventus aquilo dissipat pluuias, & facies tristis linguam detrahentem. Item susurratores, qui scilicet recitant quicquid audiunt, Prouerbiorum sexto, Sex sunt quę odit dominus, & septimum detestatur anima eius, scilicet eum qui seminat inter fratres discordias. Ecclesiastici vigesimooctauo, Susurro & bilinguis maledictus. Multos enim turbauit pacem habentes, & multa quæ sequuntur. Item blanditores, id est, adulatores, Psalmus, Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur. Esaiæ tertio, Populi mei qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt. Psalmus, Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me, oleum autem peccatoris non impiguet caput meum. Item murmuratores. Et hoc maximè abundat in subditis, Prima Corinthiorum decimo, Neque murmuraueritis, &c. Sapientię primo, Custodite vos à murmuratione quæ nihil prodest. Prouerbiorum vigesimoquinto, Patientia lenietur princeps, & lingua mollis cõstringet duritiam. Non loqueris ergo &c. In hac prohibitione prohibetur omne mendacium, Ecclesiastici se-
E primo, Noli velle mentiri omne mendacium. Assiduitas enim illius non est bona. Et hoc propter quatuor. Primò propter diaboli assimilationem. Talis enim efficitur diaboli filius. Nam homo ex verbis suis cognoscitur de qua regione & patria sit. Nam & loquela tua manifestum te facit, vt dicitur Matthæi vigesimosexto. Item homines quidam sunt de genere diaboli, & dicuntur diaboli filij, qui scilicet loquuntur mendacium, quia diabolus mendax est, & pater eius, vt dicitur, Ioannis octauo. Ipse enim mentitus est primò Genesis tertio, Nequaquam moriemini, &c. Quidam verò filij dei, quia scilicet veritatem loquuntur, quia deus veritas est. Secundò propter societatis dissolutionem. Homines enim simul viuunt, quod esse non posset, si simul verum non dicerent. Apo-
F stolus Ephesiorum quarto, Deponentes mendacium, loquimini veritatem vnusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra. Tertiò propter famæ amissionem. Qui enim assuescit mendaciis, non creditur sibi, etiam si verum dicat, Ecclesiastici trigesimoquarto, Ab immundo quid mundabitur, & à mendace quid verum dicetur? Quartò propter animæ perditionem. Occidit enim homo mendax animam suam, Sapientiæ primo, Os quod mentitur occidit animam, Psalmus, Perdes omnes qui loquuntur mendacium. Vnde patet quòd est peccatum mortale, Vnde aduertas quia ipsorum mendaciorum quoddam est mortale, quoddam veniale. Mortale autem est mentiri in his quæ sunt fidei, quod pertinet ad prælatos, magistros & prædicatores. Et hoc est grauius omnibus aliis speciebus mendacij, secunda Petri secundo, In vobis erunt magistri mendaces, qui introducent sectas perditionis. Et aliqui aliquando talia dicunt, vt videantur scire, Esaiæ quinquagesimoseptimo. Super quem luxistis, super quem dilatastis os & eiecistis linguam? Nunquid non vos filij scelesti, semen mendax? Item aliquando mentiũtur aliqui in damnum proximi, Ad Colossenses tertio, Nolite mentiri. Et hæc duo mendacia mortalia sunt. Aliqui autem mentiuntur pro seipsis, & hoc multipliciter. Aliquando ex humilitate, & hoc in confessione quandoque, de quo ait Augustinus, Sicut cauendum est ne homo taceat quod fecit, ita ne dicat quod non fecit. Iob tertiodecimo, Nunquid deus indiget vestro mẽdacio? Ecclesiastici decimonono, Est qui nequiter se humiliat, & interiora eius plena sunt dolo. Et est iustus qui se nimium

2. 2. q. 122. ar. 6. ad 2.

Cap. 13. lect. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

se nimium submittit à multa humilitate. Aliqui ex verecundiæ leuitate, cùm scilicet quis credit verum dicere G
& dicit falsum, & hoc aduertens verecundatur retractare, Ecclesiastici quarto, Non contradicas verbo veritatis
vllo modo, & de mendacio ineruditionis confundere. Aliqui ex vtilitate quando volunt aliquid adipisci, vel
ab aliquo euadere, Esaiæ vigesimo octauo. Posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus.
Prouerbiorum decimo, Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos. Aliqui propter alterius commodum, quando
scilicet volunt aliquem à morte, vel periculo, vel damno aliquo liberare, & hoc cauendum est, sicut dicit Augu-
stinus. Aliqui propter ludum, & hoc cauendum, ne propter consuetudinem ducat ad mortale. Sapiétiæ quarto,
Fascinatio nugacitatis obscurat bona. CAIETANVS. Post tria peccata operis contra proximum (videli-
cet homicidium, adulterium, & furtum) prohibetur peccatum locutionis efficacis ad nocendum, quale est fal-
sum testimonium, quod potest nocere & vitæ & honori & rebus, &c. AVCTOR CATENAE. Non lo-
queris contra proximum tuum falsum testimonium. Quia verbum עָנָה Hana, & respondere, & testificari signi- H
ficat, ideo aliqui, Non testificaberis, vt legit Chaldaica, & aliqui, Non respondebis verterunt. Est autem testari,
annunciare, & exactè (vt res habet) exponere. Septuaginta verò οὐ ψευδομαρτυρήσεις, Non falsò testificaberis. Quæ
omnia idem sunt cum Latina versione. Testimonium autem mendax prohibetur, species pro genere, omne sci-
licet mendacium. Perdes enim (ait Propheta) omnes qui loquuntur mendacium, hoc enim odit deus, qui veritas
est. Et Salomon Abominatio est domino labia mendacia. Et sapientia, Os quod mentitur occidit animam. Ve-
tatur ergo confictio mendaciorum in proximum, aut vt proximi dicta non calumnientur, de quo etiam in Le-
uitico clariùs & latiùs vetatur etiam omnis detractio, simulata loquutio, & maledictum, ac demum nocumen-
tum omne quod verbo, proximo inferri potest.

Mystice. Cap. 8. HIERONYMVS IN ZACHARIAM. In præceptis quæ ad vitam pertinent, & sunt perspicua, nó debemus quærere allegoriam, ne iuxta Comicum, nodum quæramus in scirpo. I

5 *NOn concupisces domum proximi tui, Nec desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.*

5 AVCTOR CATENAE. Quia circa adulterij & furti præcepta, non solùm facto, sed etiam cogitatione peccat homo, ideo duo extrema præcepta dat dominus, quibus humanam concupiscentiam erga duo hæc refrenat, nam nisi hæc duo præcepta essent, nesciremus concupiscentiam peccatum esse, dicente Apostolo, Concupi-
scentiam non noui nisi per legem. *Non Concupisces* (igitur dicit) *domum proximi tui. Nec desiderabis uxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, nec omnia quæ illius sunt.* AMBROSIVS IN EPISTOLAM AD ROMA-
Cap. 7. NOS. Cùm nec suspitio quidem esset, istud non licere apud deum, lex cognosci fecit, esse peccatum concu-
piscentiam. Hanc igitur prohibet lex, quæ propterea quòd oblectamento est, non putabatur esse peccatum. Sim-
plex enim videbatur causa, concupiscere aliquid proximi, hoc lex prodidit esse peccatum. Secularibus namque
Quæst. 8. hominibus nihil tam inultum videtur & placidum, quàm voluptas. HIERONYMVS ALGASIAE. K
Quomodo medicina non est causa mortis, si ostendat venena mortifera, licet his mali homines abutantur ad
mortem, & vel se interficiant, vel insidientur inimicis: sic lex data est, vt peccatorum venena monstret, & homi-
nem malè libertate sua abutentem, qui priùs ferebatur improuidus, & per præcipitia labebatur, freno legis reti-
neat, & compositis doceat incedere gressibus, ita vt seruiamus in nouitate spiritus, & non in vetustate literæ, id-
est, viuamus sub præcepto, qui priùs in modum brutorum animalium dicebamus, Manducemus & bibamus, cras
enim moriemur. Quòd si subintrante lege, quæ docet quid facere, & prohibet quid non facere debeamus, vitio
nostro & incontinentia feramur contra scita legalia, videtur lex causa esse peccati, quæ dum prohibet concu-
piscentiam, quodammodo eam inflammare cognoscitur. Secularis apud Græcos sententia est, Quicquid licet,
minus desideratur. Ergo è contrario, quicquid non licet, fomentum accipit desiderij. Vnde & Tullius de parri-
cidarum suppliciis apud Athenienses Solonem scripsisse negat, ne non tam prohibere, quàm commonere vide-
retur. Igitur lex apud contemptores & legum præcepta calcantes, videtur esse occasio delictorum, dum prohi- L
bendo quòd non vult fieri, ligat eos vinculis mandatorum, qui priùs absque lege peccantes, non tenebantur cri-
minibus. Hæc diximus, legem quæ per Moysen data est, intelligentes. AVGVSTINVS DE DECEM
CHORDIS. Duo sunt præcepta. Per non concupiscentiam domus, serui, ancillæ, & cætera, damnat ambitio-
nem seculi, & refrenat concupiscentiam rerum. Per alterum, videlicet non concupiscentiam vxoris, vetat inté-
tionem adulterinæ cogitationis. Aliud enim est non facere aliquid tale præter vxorem, aliud non appetere alie-
nam vxorem. Ideo duo præcepta sunt, Non mœchaberis, & non concupisces vxorem proximi tui. IDEM
Epist. 200. ASELLICO. Hæc est vtilitas legis, quia ostendit hominem sibi ipsi, vt sciat infirmitatem suam, & videat
quemadmodum per prohibitionem augeatur potius carnalis concupiscentia, quàm sanetur. Appetuntur enim
ardentiùs quæ vetantur, dum id quod spiritaliter iubetur, carnalis obseruare compellitur. Vt autem sit spiritalis
qui legem impleat spiritalem, non fit ipsa lege, sed gratia, hoc est, non imperio, sed beneficio, non iubente litera, M
sed adiuuante spiritu. Incipit autem homo secundum gratiam in interiori homine renouari, vt mẽte agat quod
amat, nec carni consentiat agenti quod odit, id est, vt non omnino non concupiscat, sed vt post concupiscenti-
as suas non eat. Quod quidem tam magnum est, vt si omnimodò fieret, & quanuis insint dum sumus in corpo-
re mortis huius desideria peccati, nulli eorum tamen adhiberemus assensum, nõ esset vnde diceremus patri no-
stro qui est in cœlis, Dimitte nobis debita nostra. Nec tamen ideo tales iam essemus, quales erimus cùm mortale
hoc induerit immortalitatem. Tunc enim non solùm nulli desiderio peccati obediemus, sed nulla erunt desi-
deria talia quibus non obedire iubeamur. Nunc ergo vbi dicitur, Iam non ego operor illud, sed id quod in me
habitat peccatum, de concupiscentia carnis dicitur, quæ operatur in nobis motus suos, etiam quando eis non
obedimus, dum non regnat peccatum in nostro mortali corpore ad obediendum desideriis eius, nec exhibemus
membra nostra arma iniquitatis peccato, in qua iustitia nondum cõsummata perseuerantes proficientes, ad eius
consummationem quandoque veniemus, vbi peccati concupiscentia non cohibenda atque frenanda, sed nulla
sit

A sit. Hoc enim lex posuit, dicendo, Non concupisces, non quòd hîc valeamus, sed ad quod proficiendo tẽdamus.
Verùm hoc fit non lege quæ hoc imperat, sed fide quæ hoc impetrat: non litera qua iubetur, sed spiritu quo sa-
natur. Non ergo meritis operantis hominis, sed largientis gratia saluatoris. Vtilitas itaque legis est, vt ho-
minem de sua infirmitate conuincat, & gratiæ medicinam quæ in Christo est, implorare compellat. Omnis
enim qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. GREGORIVS VIGESIMOPRIMO MORA-
LIVM. Sicut sæpe tentatio per oculos trahitur, sic nonnunquam concepta intrinsecus, compellit sibi ex- *Cap. 7.*
trinsecus oculos deseruire. Nam plerunque res quælibet innocenti mente respicitur, sed ipso conspectu animus
concupiscentiæ gladio confoditur. Non enim Dauid Vriæ coniugem ideo studiosè respexit, quia concupie-
rat, sed potiùs ideo concupiuit, quia incautè respexit. Fit verò rectæ retributionis examine, vt qui exteriori
negligenter vtitur oculo, interiori non iniustè cæcetur. Sæpe autem intrinsecus concupiscentia dominatur,
B & illecebratus animus ad vsus suos sensus corporeos famulari more tyrannidis exigit suisque voluptatibus o-
culos seruire compellit, atque (vt ita dicam) fenestras luminis ad tenebras aperit cæcitatis. Vnde sancti viri cùm
sinistra pulsari delectatione se sentiunt, ipsa per quæ formæ species ad mentem ingreditur, disciplinæ magi-
sterio lumina restringunt, ne prauæ cogitationis visio lenocinata famuletur. Quæ si vnquam subtiliter custo-
diri negligitur, cogitationis immunditia protinus ad operationem transit. CHRYSOSTOMVS DE
VERBIS ESAIAE, VIDI DOMINVM. Non concupisces, &c. Vt enim ignis vbi fœnum aliquod aut *Hom. 3.*
culmum arripuerit, nihil moratur, sed simul vt attigit materiam, lucidam accendit flammam: Itidem & ignis
concupiscentiæ quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum, elegãtem ac venustam attigerit formam,
protinus exurit animum. Proinde ne spectes temporariam illam, quæ ex aspectu proficiscitur voluptatem, sed
perpetuum dolorem considera, qui nascitur ex concupiscentia. Nam illa inflicto vulnere plerunque celeriter
auolat, at vulnus non auolat, sed plerunque manet & interficit. Et quemadmodum cerua confixa iaculo in vi-
C tali corporis parte, etiam si venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri: sic & anima accepto concupiscen-
tiæ iaculo, è lasciuo curiosóque aspectu, etiamsi cum iaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur
ac perit, vbique videns hostem, & insequentem habens. IDEM IN EPISTOLAM AD GALATAS. *Cap. 5.*
Concupiscentia ad liberorum procreationem, vitæq; conseruationem data est, non ad adulterium, scortationes
& lasciuias, vt pater fieres, non vt adulter: vt legitimè verseris cum vxore, non vt contra fas eam corrumpas: vt
relinquas tuum semen, non vt alienum vities. Siquidem adulterium non est naturalis appetitus, sed contume-
liæ præter naturam. Siquidem appetitus ille tantùm desiderat mixturam, non talem mixturam. IDEM IN
COMMENTARIIS SVPER MATTHAEVM. Sicut duas habemus in nobis naturas, animæ scilicet
& carnis, sic duas habemus voluntates, vnam animæ, alteram carnis: duas iras, vnam animæ, alteram carnis: *Hom. 12.*
duas concupiscentias, vnam animæ, & alteram carnis. Et natura quidem carnis ab his omnibus non potest se
separare. Nam necesse habet irasci, & concupiscere, & si non vult, quoniam non est in arbitrio suo creata, id est,
D non est nunc in arbitrio suo, sicut creata fuit, sed sub lege peccati. Venundata est enim sub peccato, propterea de
illa dicit Apostolus, Sapientia carnis inimica est in deum, legi enim dei subiecta non est, non enim potest. Ani-
ma autem in arbitrio suo creata est, secundum legem iustitiæ dei, propterea potest & non irasci, si vult, & non
concupiscere, si vult. Quando ergo irascimur & concupiscimus, si displiceamus nobis, & festinemus reprimere
iram, vel concupiscentiam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur, aut concupiscit sola, non ani-
ma nostra. Quando autem complaceamus nobis in his, & decreuimus si poterimus nostram implere iracun-
diam, vel concupiscentiam nostram, tunc & anima irascitur, & concupiscit simul cum carne. Propterea sciens
deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest non irasci, non mandat carni quæ mandat. Quis enim sa-
piens illi ponit præceptum, qui & si vult, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur, & animæ mandat, quæ
potest deo in omnibus obaudire, quæ potest etiam carne irascente & concupiscente, ipsa non irasci, nec concu-
piscere. Si ergo ad animam loquitur, & de concupiscentia loquitur, dicens: Siquis viderit mulierem ad concu-
E piscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo, id est, non si quis concupiuerit secundum desiderium ine-
uitabile carnis, sed si quis concupiuerit secundum voluntatem animæ, & consensum, decernens & statuens im-
plere quod cupit, ille talis & si nihil gesserit, iam tamen corde adulter est ante deum, quia forsitan impeditus est
ab opere, non compunctus in voluntate. IDEM. Sed ne desperare faciamus etiam virgines bonas, quia di- *Hom. 52.*
ximus per concupiscentiam animas fornicari. Sciendum est, quòd aliud est concupiscere, aliud velle. Concupi-
scere passionis est, velle autem arbitrij. Frequenter enim concupiscimus etiam quod nolumus. Si ergo concu-
piscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem & gloriosiorem facit virgini-
tatis coronam. BASILIVS IN HEXAEMERON. Non concupisces. Ego quidem non ignarus natu- *Cong. 11.*
ræ meæ, noui quis sim, & vnde sim. Ad hunc modum, si ex terra nos factos esse recordabimur, nunquam permit-
tet ista recordatio, vt obtineat in nobis animi commotio. Opem ferat rationi tellus, perpetuò præsens & admo-
nens. Si quando ad concupiscentiam aliquam inhiaueris, cogita quomodo hinc sis decessurus. Si cogitaueris
F quòd dissoluendus es in terram, cessabit insana concupiscentia. Terra es, & in terram abibis. Recordare quòd
breui salientia illa & inflammata membra, aut ipsa quæ nunc est carnis concupiscentia, non erit membris disso-
lutis, & in terram redactis. Memor esto qua sis natura, & irritabitur omnis ad malum impetus. Ista recordatio
nobis aduersus quoduis peccatum cautio sit & custodia. Finxit deus hominem puluerem è terra. Bona est hu-
militas, cognata & ingenita est ista recordatio. Si dixisset, finxit deus hominem, sumpta è cœlo materia, quan-
do illum contemplati fuissemus, vt admoneremur naturæ nostræ? Adest nobis in promptu vilitatis nostræ
admonitio, ex iis videlicet quæ pedibus calcamus. Ad terram despice, & cogita quod ex eo formatus es, qui
terræ cognatus est, & vili conditione. Quid nobis contemptibilius? Quid dignius fieri poterit, quàm vt nos-
ipsos nihili faciamus? IDEM IN REGVLA. Quæris prauæ concupiscentiæ morbus quomodo sit ex-
cidendus. Respondeo, Feruenti desiderio placitorum dei, ac tali qualem ostendit, qui dixit, Iudicia domini
vera iustificata in idipsum, desiderabilia super aurum & lapidem admodum pretiosum, & dulciora super mel

&

Universidad de Deusto
Biblioteca

& fauum mellis. Perpetuò nanque meliorum desiderium, in potestate ac facultate sua habens, eorum quæ de- G
siderantur, copiam & fructum, contemnere & auersari quæ minora sunt cogit (id quod in sanctis omnibus
conspicuum est) quantò magis vitiosa & probro digna? CYRILLVS LIBRO NONO SVPER IOAN-
Cap.15. NEM. Tritum sanè id diabolo esse inuenies, solet corda piorum prauis tentare cogitationibus, & voluptatum ardore ad delinquendum detrudere, sed illuc maximè impellit, quò per seipsos inclinari perspicit, ita infirmitatem nostram ad arma nequitiæ suæ conuertit, & ingenij nostri morbo aduersus nos vtitur: voluptate carnis alius laborat, per hanc aggreditur: alius auaritia superatur, hunc habendi cupiditate magis incendit: ita nostris affectibus quasi armis vsus, nos expugnat, & sicut optimus dux exercitus, turres & vineas ibi peragit, vnde capi obsessa vrbs faciliùs potest. Eodem Satanas modo per imbecilliorem animi partem nos euertit, præsertim si viderit nihil apud nos admonitiones, exhortationésque virtutis posse, ac maximè si mysticam benedictionem sperni à nobis conspexerit. Hæc enim maximoperè, si cum pietate suscipitur, vires suas confringit. H
Proditor autem domini sæpiùs redargutus, non erubuit charitatem Christi, contempsit honorem, & gratiam
eius abiecit, benedictionem aspernatus est, in vno fixus hærebat, illud solummodo voluebat, quomodo pecuniolam sibi pararet, non ergo vt consiliatorem, sed vt cogitationum suarum dominum in corde diabolum
retinet. Quare fugiamus oro, fugiamus cupiditates animi, vnde sequutura detrimenta videmus. Sed si domi-
Eccl.20. nantis (vt quidam dicit) spiritus in te ascenderit, non cesseris ei. Nam & si potestatis nostræ non sit facere ne
tales spiritus, id est, cogitationes in mentem nostram ascendant, possumus tamen quod ascenderit eiicere, nec
committere, vt magnas propter negligentiam nostram agat radices. Aliter non dubitemus, quin peruicacia
diaboli paulisper possit superare, ita huiusmodi quid patiemur, quale Psalmista canit, Antequam humiliatus
Psal.118. essem, ego deliqui. Priùs enim quàm peccati consummatione delinquimus, peccatum voluntate amplectentes, & ianuas animæ diabolo patefacientes, cuius rei proditor domini nobis exemplum est. DAMASCE-
NVS IN HISTORIA BARLAAM ET IOSAPHAT. Hæc audiens ille homo dei, hilariter si- I
mul ac planè respondit, Si rationem à me audire vis ô rex, inimicos tuos de medio prætorij tui eiice, & tunc respondebo tibi de quibuscunque interrogare volueris. Illis nanque præsentibus, nullus à me tibi sermo reddetur.
Præter rationem verò, torque, occide, fac quod vis. Mihi enim mundus crucifixus est, & ego mundo, ait
Gal.6. doctor meus. Rege autem dicente, Et qui sunt inimici isti, quos de medio pellere me iubes? Ait vir sanctus, Ira & concupiscentia. Hæc enim ab initio quidem cooperatoria naturæ, ab auctore inducta sunt, & nunc similiter habent ea qui non secundum carnem conuersantur, sed secundum spiritum. In vobis autem qui toti estis carnei, & nihil habetis spiritus, contraria facta sunt, & quæ inimicorum & hostium sunt agunt. Nam concupiscentia in vobis operatur quidem voluptatem, & incitat, ira verò destruit. Absedant igitur hodie ista à te, assideant verò ad audientiam dicendorum atque iudicium, prudentia & æquitas. Si enim iram & concupiscentiam de medio tuleris, & pro his prudentiam & æquitatem adduxeris, omnia veraciter dicam tibi.
Cap.9. IDEM DE DVABVS IN CHRISTO VOLVNTATIBVS. Dicimus autem ipsum rationalem ap- K
petitum operationem, quia liber arbitrio est, sub potestate habens irrationales passiones, & iudicans, & gubernans, & freno ducens has, iram & concupiscentiam & sensum, & secundum progressum motum. Hæ enim obedientes & suasibiles ratione sunt, irrationales passiones. Natæ enim sunt suaderi à ratione, & subordinari, & moueri, vt vtique ratio iubet, in his qui secundum naturam hominibus. Sunt autem & hæ passiones constitutiuæ vitàlis substantiæ. Sine enim his non est constitui vitam. Hæ autem in famulatum datæ sunt homini à conditore. Concupiscentia quidem ad deum & ipsius voluntates, ira autem aduersus diabolum & peccatum, & ad virilem facere concupiscentiam. Irrationalis quidem igitur appetitus, ad constitutionem vitalis substantiæ datus est: rationalis autem & liber arbitrio, vt liberè arbitrio sub freno ducat omnem naturalem motum & subiiciat, & subordinet legi ipsius qui creauit: coniungantur igitur intelligentia & appetitus in homine, vt non inuoluntariè patiamur quæ irrationabilium, rationales existétes. Etenim intellectus liberè arbitrio appetens, & rationabiliter & intelligibiliter, appetibiliter intelligit, & quærit, & intendi: & conciliatur, & discernit, & di- L
sponit ad id quod iudicatũ est, & eligit & mouetur ad actionẽ. Natura enim dominatur irrationali quod rationale. Si igitur vt rationalis omnis irrationalis creaturæ rex conditus est homo, qualiter non erit earum quæ in
ipso irrationalium passionum, liber arbitrio? Appetitus igitur & rationalis & intelligibilis existens, appetitiuè
intelligit & ratiocinatur, & rationalis, & intellectiuus liberè arbitrio appetit. Communium autem animæ &
corporis vitale quidem operatio magis est. Sed & phantasticum, & sensitiuum, & memoratiuum, & secun-
dum progressum motus passibiles sunt operationes vel passiones operatiuæ. Ira autem & concupiscentia, & fames, & sitis, & labor, & timor, & timiditas, & agonia, & delectatio, tristitia, sputum, & sudor, & nutritiuum, & augmentatiuum, & in omnibus mors, passiones sunt. Hæc omnia naturalia sunt, & indetractibilia à conditore naturæ hominum data. Ipse enim & esse & sic esse donauit, & non est hominum aliquis qui horum imparticeps
factus est. Habere autem hæc, conditoris quidem sapientiam & virtutem manifestat: nobis autem neque ma-
litia, neque virtus reputatur. Bona quidem enim sunt, & in bono à bono data, modus autem vsus ipsorum, M
virtutem & malitiam constituit. Si quidem enim subiiciatur voluntas legi dei, & secundum legem ipsius intellectus gubernet obedientia ipsi, omnes animo animales motus, secundum præcipuum autem iram & concupiscentiam (hæc enim obedientia rationi) virtutem operati sumus, & iustitiam impleuimus. In hoc enim accepimus horum potestatem, & vt potestatem accipientes, & legem susceptimus, & sub lege facti sumus. Irrationalia enim non habentia ducem intellectum libero arbitrio iræ & concupiscentiæ, non acceperunt legem. Natura igitur conditionis serui existentes, & liberum arbitrium habentes, virtutis constitutiuum (non enim virtus neque delectabile quod vi factum) legem accepimus, vt cognoscamus, quoniam dominatorem habemus, vt non in tenebris ambulantes, incidamus foueis. Lucerna enim pedibus meis lex tua, & lumen semitis
Psal.118. meis, ait Dauid, vt cognoscatur nostri ad dominatorem desiderium & beneuolentia, vt deo in bono communicemus, vt sit eligentis bonum, non minus quàm tribuentis semina. Ipse enim nobis virtutem bonæ
operationis

A operationis dedit. Liberos arbitrio autem nos fecit, vt ex ipso & ex nobis bonum fiat, omni enim eligenti bonum deus cooperatur in bonum, vt quod secundum naturam constituentes, his quæ super naturam potiamur, incorruptione & deificatione, ex ea quæ ad diuinum vnione, per eam quæ secundum voluntatis ad ipsum familiaritatem, vt non naturalibus potentiis irrationabiliter vtentes, comparemur insipientibus iumentis, & assimilemur ipsis. Si enim subiiciatur voluntas nostra diuinæ voluntati, sed secundum propriam sententiam & electionem vtatur liber arbitrio intellectus ira & concupiscentia, malitiam operatus est. Malitia enim nihil alterum est, nisi peccatum & abusus & inobedientia legi dei. Quare liberum arbitrium primum bonum, rationalem naturam decens, & vti libero arbitrio, & sub potestate tenere, & dominari irrationabilibus passionibus, iræ dico, & concupiscentiæ, virtus. Tradi autem liberum arbitrium, & vinci ab irrationabilibus
B passionibus, & irrationabiliter, & bestialiter viuere, hoc malitia, hoc peccatum, vt non deturpemus ea quæ irrationalium facientes, sed contineamus ratione impetus naturæ. Non enim decet rationale irrationalium conuersatio, sed magis & irrationalibus passionibus rationabiliter vti, & ratione has dirigere, & secundum potestatem ducere, & refrenare, & duci, & subiici diuinæ legi, & his vti quemadmodum dominus præcepit. IDEM IN FRAGMENTIS SENTENTIARVM. Si turpis & carnalis te vexat concupiscentia, illam vigiliis, labore, orationibus & inedia expelle, proderit & mortis meditatio, mortiferique gaudij supplicium, ac sexus alterius declinatio. Auaritia vincitur liberalitate, & rei pecuniariæ contemptu, pariter & cogitatione illa, quòd ob auaritiam dominum & magistrum Iudas tradidit, & quòd omnis auarus à scriptura diuina idololatra vocatur, quódque pecuniis ad breue tempus frui datur, mórsque amara vitam acerbam auari sequatur, quapropter si nihil vltra quàm sufficiat quæratur, passio hæc euitatur. IOANNES CAS-
Lib.5. SIANVS DE INSTITVTIS. COENOBIORVM. Impossibile est autem extingui ignita corporis
incentiua, priusquam cæterorum quoque principalium vitiorum fomites radicitùs excidantur. Nunquam igi-
C tur poterit ardentis concupiscentiæ stimulos inhibere, quisquis desideria gulæ refrenare nequiuerit. Interioris hominis castitas, virtutis huius consummatione discernitur. Nunquam enim robustioribus æmulis colluctari posse confidas eum, quem in leuiore conflictu conspexeris ab infirmioribus paruísque superari. Cunctarum nanque virtutum vna natura est, licet in multas diuidi species & vocabula videatur, sicut auri quoque vna substantia est, licet per multa variáque monilium genera pro artificum videatur ingenio ac voluntate distincta. Itaque nullam perfectè possidere probabitur, quisque elisus in earum parte dignoscitur. Quo enim modo flagrantes æstus concupiscentiæ, qui non sola instigatione corporis, sed etiam mentis vitio succendun-
tur, extinxisse credendus est, qui aculeos iræ cordis solius intemperantia prorumpentes mitigare non potuit?
Aut quonam modo putandus est carnis animæq; lasciuientes stimulos retudisse, qui superbiæ vitium simplex
non quiuit deuincere? Aut quemadmodum credendus est insertam carni luxuriam conculcasse, qui pecuniarum concupiscentiam forinsecus sitam, atque à nostra substantia alienam non valuit abdicare? Qua autem ra-
D tione bellum carnis & animæ triumphabit, qui idoneus non fuit morbum curare tristitiæ? Quantalibet vrbs sublimitate murorum, & clausarum portarum firmitate muniatur, posterulæ vnius quamuis paruissimæ proditione vastabitur. Quid enim differt, vtrum per excelsa mœnia & ampla portarum spacia, an per angusti cuniculi latibula pernicioſus hostis penetralibus ciuitatis irrepat? HVGO DE SANCTO VICTO-
RE. Non concupisces domum, &c. Si quis velit facere de primo mandato duo, tunc faciet istud vnum.
Sin autem primum indiuisum reliquerit, oportet istud distinguere in duo, & præponere præceptum de alie-
na vxore, ei quod est de aliena possessione, & non interponere. BERNARDVS IN SERMONI-
BVS. Omne quod in mundo est, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & ambitio seculi. *Ser.1. in oct. paschæ.*
Hæ sunt tres turmæ quas fecerunt Chaldæi, sed memini quoque sanctum Iacob fecisse tres turmas, cùm timeret à facie Esau, rediens de Mesopotamia. Et vobis ergo aduersus triplex genus tentationis triplici opus est mu-
nimento, vt carnis quidem concupiscentia ipsius mortificatione vincatur, quàm si meministis in sanguinis te-
E stimonio diximus intelligendum, oculorum verò concupiscentiam superet studium compunctionis, & assiduitas lachrymarum. Porrò ambitionis vanitatem virtus charitatis excludat, quæ sola castificat animum, so-
la purgat intentionem. Certum quidem triumphati mundi testimonium est, si corpus castiges & subiicias seruituti, ne pernicioſa libertate seruiat voluptati: si fletui præbeas oculos magis quàm petulantiæ vel curiositati, si denique spirituali dilectione flagrans, nulli animum dederis vanitati. IDEM. Vnde tribulatio, nisi dum *Ser. de sex tribulationibus.*
resistitur contaminationi, concupiscentiæ repugnatur? Quid verò in homine purum ab hac macula, immune
ab hoc contagio poterit inueniri? Ab intus manat, de corde exit pestiferum virus, ac deinceps corpus occupat vniuersum, mentem desideriis afficit, membra illecebris inficit. Inde pruritus aurium, oculorum petulantia, inde olfaciendi voluptas, inde in faucibus tam inordinata delectatio, inde in vniuerso corpore mollitia sensus, & libido pernicioſa tangendi, inde intus in anima ebrietas illa desideriorum, & fornax quædam
ambitionis, auaritiæ, inuidiæ, contumaciæ, nequitiæ, & omnium denique vitiorum affectibus vehementer
F accensa. Quot enim corpus illecebras, quot oblectamenta mundus habere videtur, tot patitur tribulationes,
tot sustinet tentationes vir iustus. Et quemadmodum ambulans quis in carne, sensuum voluptate delectatur,
& delitias computat esse sub sentibus, sic & omnis qui in spiritu seminare desiderat, spicas & tribulos quos propria terra ex maledicto vtique germinat, potius eradicare, quàm propagare contendit, quippe qui conuertitur
in erumna sua, quoties configitur spina. Huic ergo tam multipharię pesti per singula quæque resistere, quàm multiplex tribulatio? A planta pedis vsque ad verticem non est sanitas, in me totum infecit concupiscentia,
lex peccati in membris omnibus inuenitur, vndique per fenestras mors intrare contendit, & intus fomes to-
tius nequitiæ periculosiùs sæuit, crudeliùs malignatur. Minimè tamen in hac tam multiplici lucta deficiendum, aut desperatione cedendum est. Licet enim abundent passiones, & tribulationes pro Christo, sed abun-
dant & consolationes per ipsum. Denique audi consolationem, Peccatum in foribus est, nisi ipse aperias, non
intrabit. Appetitus in corde prurit, sed sub te est, nisi sponte cesseris, nil nocebit. Audi consolationem, Con-
sensum

Universidad de Deusto
Biblioteca

sensum cohibe, ne præualeant hæc, & immaculatus eris, vt sine macula ingrediaris & ipse, ad habitandum G
in tabernaculo, ad requiescendum in monte sancto domini dei tui. Si tui non fuerunt dominati, tunc im-
Ser. de tri. ge. cogi. no. maculatus eris, & emundaberis à delicto maximo. IDEM. Tria igitur occurrunt genera cogitationum,
à quibus multa solicitudine cauere necesse sit eos qui conuertuntur ad cor, & dignum deo in semetipsis tem-
plum exhibere festinant. Sunt enim nonnullæ interdum cogitationes penitùs ociosæ, & ad rem non pertinen-
tes, quas tam facilè abiicere, quàm recipere facilè possit anima, dummodo sit secum habitans in corde suo,
& assistens dominatori vniuersæ terræ. Sunt & aliæ cogitationes violentæ magis & fortiùs adhærentes, quæ
videlicet ad necessitates naturæ pertinent, & quasi ex eodem assumptæ limo de quo & nos facti sumus, si pau-
lulum insederint, auelli nequeunt sine læsione & difficultate. Sæpe enim sic afficit nos cogitatio carnalis de
cibo, de potu, siue vestimento, vt vix eradicari queat de cordibus nostris, quod non aliunde est, nisi quòd &
ipsa limosa & viscosa quodammodo limosam nihilominus & glutinosam inuenerit terram. Non sine causa H
enim dictum est, hominem plasmatum non de terra qualibet, sed de limo. Vide enim quàm limosum sit cor-
pus, quod ipsi quoque spiritui tam fortiter & penè indissolubiliter inhæret, vt vix cum multa afflictione pos-
sit aliquando separari. Quid ergo agendum, cùm limosa illa cogitatio mentem subierit? Planè exclamandum
Gen. 49. nobis est cum sancto Iacob, atque dicendum, Ruben primogenitus meus non crescas, ascendisti enim cu-
bile patris tui. Rubea enim & carnalis atque sanguinea huiusmodi concupiscentia est. Quæ tunc cubile no-
& polluit praua delectatione. Bene autem primogenitus noster dicitur appetitus ille carnalis, qui iam ipso
nimirum initio vitæ nostræ in nobis pullulat, cùm cætera vitia processu temporis ex malitia mundi huius
varijsque occasionibus contrahantur. Oportet ergo reprimere quem extinguere non possumus appetitum, vt
quàm citò cubile nostrum ingreditur, crescere eum nullatenus patiamur, sed sub nobis sit, quemadmodum I
dicit scriptura, Subter te erit appetitus tuus, & tu dominaberis illius. Iam verò tertium cogitationum ge-
nus immundum nimis ac fœtidum est, quod nec admittere quidem vlla ratione debemus, sed à longè præ-
sentire fœtorem, & tota virtute repellere, toto animo propulsare, & conuersi statim ad gemitus, lachrymis
atque suspiriis inuocantes spiritum qui adiuuet infirmitatem nostram. Sic nimirum confusus abscedens,
non tam facilè deinceps simile aliquid viriliter resistentibus nobis malignus hostis offerre vel afferre præsu-
met. Dico autem cogitationes illas immundas penitùs ac fœtidas, quæ ad luxuriam, ad inuidiam, & va-
nam gloriam pertinent, cæteráque vitia detestanda. Oportet enim si mundas conseruare volumus animas
nostras, adhuc longè agentibus cogitationibus huiusmodi, multa cum indignatione occurrere, & exsufflare
à nobis, vt nullus eis detur accessus. Et primum quidem genus cogitationum ociosarum, scilicet ad rem non
pertinentium, lutum est, sed lutum simplex, id est, non inhærens, nec fœtens, nisi fortè diutiùs immoretur
in nobis, & per incuriam ac negligentiam nostram in alterum genus cogitationum vertatur, quod quoti-
die experimur. Dum enim ociosa tanquam minima spernimus, ad turpia atque inhonesta dilabimur. Secun- K
dum verò cogitationum genus, non lutum simplex, sed (vt iam diximus) viscosum ac limosum est. Nam tertium
quidem sic cauendum est non tanquam lutũ aut limus, sed tanquam immundissimum & fœtidissimũ cœnum.
2. 2. q. 122. ar. 6. ad 3. & 4. THOMAS. Concupiscentia dupliciter capi potest. Vno modo secundum quod est actus voluntatis, vt
dicitur Sapientiæ sexto, Concupiscentia sapientiæ perducit ad regnum perpetuum. Alio modo secundum
quod est actus sensualitatis, sicut dicitur Iacobi quarto, Vnde bella & lites in vobis? nónne ex concupiscen-
tiis quæ militant in membris vestris? Per duo hæc igitur vltima Decalogi præcepta, non prohibetur concupi-
scentia sensualitatis, quia secundum hoc, primi motus hominum essent peccata mortalia, vtpote contra præ-
cepta Decalogi existentes, sed prohibetur directè consensus voluntatis, qui est in opus, vel delectationem.
Quòd si dicatur, cùm homicidium sit grauius peccatum quàm adulterium vel furtum, cur non ponitur ali-
quod præceptum prohibitiuum concupiscentiæ homicidij, sicut ponuntur prohibitiua concupiscentiæ adul-
terij vel furti? Respondetur, quòd homicidium secundum se, non est concupiscibile, sed magis horribile, L
quia non habet de se rationem alicuius boni, sed adulterium habet rationem alicuius boni, scilicet delecta-
bilis. Furtum etiam habet rationem alicuius boni, scilicet vtilis, bonum autem de se habet rationem concu-
piscibilis, ideo fuit specialibus præceptis prohibenda concupiscentia adulterij & furti, non autem concupi-
scentia homicidij. IDEM IN OPVSCVLIS. Non concupisces domum proximi tui. Hæc est diffe-
rentia inter legem diuinam & mundanam, quia lex mundana iudicat facta & dicta, diuina autem non hæc
tantùm, sed etiam cogitata. Et ratio huius est, quia illa est per homines qui iudicant ea quæ apparent exte-
rius. Sed diuina est à deo qui exterius interiúsque conspicit. Psalmus, Deus cordis mei primo Regum sexto-
decimo, Homo videt quæ foris sunt, deus autem intuetur cor. Dictum est autem de præceptis quæ perti-
nent ad dicta & facta, nunc ergo dicendum est de cogitatis. Nam apud deum voluntas pro facto reputatur.
Vnde non concupiscas, id est, non solùm non auferas facto, sed nec etiam rem proximi tui concupiscas, Et
hoc propter multa. Primò propter concupiscentiæ infinitatem. Concupiscentia enim quid infinitum est. M
Quilibet autem sapiens debet intendere finem aliquem, imò nullus debet ire per viam infinitam. Ecclesiastes
quinto, Auarus non implebitur pecunia. Esaiæ quinto, Væ qui coniungitis domum ad domum, & agrum
agro copulatis. Et quod concupiscentia nunquam satietur ratio est, quia cor hominis factum est ad recipien-
dum deum. Vnde Augustinus in primo Confessionum, Fecisti nos domine ad te, & inquietum est cor no-
strum, donec requiescat in te. Id ergo quod minus deo est, ipsum implere non potest. Psalmus, Qui replet
in bonis desiderium tuum. Secundò quia aufert quietem quæ multum est delectabilis. Semper enim cupidi
soliciti sunt acquirere, & habita custodire, Ecclesiastes quinto, Saturitas diuitis non sinit eum dormire. Mat-
thæi sexto, Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum. Et ideo Christus Lucæ octauo, diuitias spinis assimi-
lauit. Tertiò quia causat in diuitiis inutilitatem. Facit enim diuitias esse non vtiles, nec sibi, nec aliis. Non
enim vtuntur eis nisi conseruando, Ecclesiastici quartodecimo, Viro cupido & tenaci, sine ratione est sub-
stantia

A stantia. Quartò quia tollit iustitiæ æquitatem, Exodi vigesimotertio, Ne accipias munera quæ etiam excæ-
cant prudentes, & subuertunt verba iustorum. Ecclesiastici trigesimoprimo, Qui aurum diligit, non iusti-
ficabitur. Quintò quia necat charitatem dei & proximi, quia secundum Augustinum quantò magis habet
quis de charitate, tantò minus de cupiditate, & è conuerso. Ecclesiastici septimo, Neque fratrem charissi-
mum auro spreueris, & charitatem dei, quia sicut nemo potest duobus dominis seruire, ita neque deo & mam-
monæ, vt dicitur Matthæi sexto. Sextò quia producit omnem iniquitatem. Est enim radix omnium malo-
rum secundum Apostolum, vt dicitur prima ad Timotheum sexto. Et ideo si in corde radicata est, & homi-
cidium, & furtum, & omnia mala operatur. Et ideo dicit Apostolus prima ad Timotheum sexto, Qui volunt
diuites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli & desideria multa inutilia & nociua, quæ mer-
gunt homines in interitum & perditionem. Radix est omnium malorum cupiditas. Et nota quòd cupiditas
B tunc est peccatum mortale, quando sine ratione concupiscitur res proximi: sed quando rationabiliter, veniale.
Nõ desiderabis vxorem proximi tui. Beatus Ioannes in prima canonica sua secundo capitulo dicit, quòd omne
quod est in mundo, concupiscentia carnis est, & concupiscentia oculorum, & superbia vitæ. Vnde omne de-
siderabile in his tribus consistit. Sed duo ex istis intelliguntur prohibita per hoc præceptum, Non concupisces
domum proximi tui. In domo enim intelligitur & altitudo per quam auaritia designatur. Psalmus, Gloria &
diuitiæ in domo eius. Qui ergo desiderat domum, desiderat dignitates & diuitias. Et ideo post hoc præce-
ptum, Non concupisces, & cætera, ponitur aliud per quod prohibetur carnis concupiscentia, Non (inquit) de-
siderabis vxorem, &c. Et est sciẽdum, quòd post peccatum propter corruptionem nullus euadit cõcupiscentiam
præter Christum & virginẽ gloriosam. Et quandocũque cõcupiscentia adest, adest vel cũ veniali vel cum mor-
tali, quando scilicet dominatur. Apostolus Romanorũ sexto, Non regnet peccatũ in vestro mortali corpore, &
non dixit, nõ sit, quia sicut ipse dicit, Scio quòd nõ habitat in me, id est, in carne mea bonũ. Regnat autẽ peccatũ
C in carne quãdo primò in corde regnat cõcupiscentia cõsentiendo. Et ideo subdit Apostolus, vt scilicet obedia-
tis concupiscentiis carnis. Matthæi quinto, Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus
est eam in corde suo. Voluntas enim apud deum pro facto reputatur. Secundò quando dominatur in ore con-
ceptum exprimendo, Matthæi duodecimo. Ex abundantia enim cordis os loquitur. Ephesiorum quarto,
Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat. Et ideo non est sine peccato componere cantiones vanas e-
tiam secundum Philosophos, quia & Poetæ fingentes carmina amatoria debebant expelli è ciuitatibus. Ter-
tiò quando egreditur in opere, membris concupiscentiæ seruiendo. Romanorum sexto, Sicut exhibuistis
membra vestra seruire iniquitati, &c. Isti ergo sunt gradus concupiscentiæ. Et sciendum quòd in fugiendo
istud peccatum oportet multum laborare, cùm sit intrinsecum. Difficiliùs enim vincitur inimicus familia-
ris. Vincitur autem quatuor modis. Primò occasiones exteriores fugiendo, vt puta malam societatem, &
D omnia inducentia occasionaliter ad hoc peccatum. Ecclesiastici nono, Virginem ne conspicias, ne fortè scan-
dalizeris in decore illius. Noli circunspicere in vicis ciuitatis, ne oberraueris in plateis illius. Auerte faciem
tuam à muliere compta, & ne circunspicias speciem alienam. Propter speciem mulieris multi perierunt, &
ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit. Prouerbiorum sexto, Nunquid potest homo abscondere ignem
in sinu suo, vt vestimenta illius non ardeant? Et ideo præceptum fuit Loth, vt fugeret ab omni circa regio-
ne, Geneseos decimonono. Secundò cogitationibus aditum non præbendo, quia occasio sunt excitandæ con-
cupiscentiæ, & faciendum est per carnis afflictionem, prima Corinthiorum nono, Castigo corpus meum,
&c. Tertiò orationibus insistendo, Quia nisi dominus custodierit ciuitatem, &c. Sapientiæ octauo, Sciui quo-
niam aliter non possum esse continens, nisi deus det. Matthæi decimoseptimo, Hoc genus dæmoniorum non
eiicitur nisi per orationem & ieiuninm. Si enim duo pugnarent, & velles vnum iuuare, alterum verò non,
oporteret primo auxilium dare, secundo verò subtrahere. Inter spiritum autem & carnem est prælium conti-
E nuum. Vnde oportet quòd si vis quòd spiritus vincat, des ei auxilium, & hoc fit per orationem: carni verò
subtrahas, & hoc fit per ieiunium. Nam caro per ieiunium debilitatur. Quartò licitis occupationibus insi-
stendo. Ecclesiastici trigesimotertio, Multam malitiam docuit ociositas. Ezechielis sextodecimo, Hæc fuit
iniquitas Sodomæ, superbia, saturitas panis, & abundantia & ocium. Hieronymus, Semper aliquid bonum
facito, vt te diabolus inueniat occupatum. Inter omnes autem occupationes melior est studium scriptura-
rum. Hieronymus ad Paulinum, Ama studia scripturarum, & carnis vitia non amabis. CAIETANVS.
Non concupisces, &c. Vides hîc prohibitum peccatum cordis, ad differentiam omnium humanarum legum,
nulla enim lex humana prohibet peccatum cordis, quia non potest iudex esse cordis homo aliquis. Ad mon-
strandum itaque quòd lex ista decem præceptorum verè est lex diuina, expresse prohibet peccata cordis, pro-
hibendo illicitum appetitum tam boni delectabilis, quàm boni vtilis. Delectabilis quidem, dicendo, Non cõ-
cupisces vxorẽ alterius: vtilis verò, dicẽdo, Nõ concupisces domũ alterius, nõ seruum, nõ ancillã, &c. Exigit enim
deus precipuè munditiam ac bonitatẽ internã. Et propterea in pœna & præmio primorũ præceptorũ, corda pen-
F sare se dixit (dum osoribus suis pœnã, & amatoribus suis præmium promisit, odium enim & amor dei in corde
sunt) & legẽ terminauit prohibendo peccata cordis, vt ex pincipio & fine legis perpenderemus quantũ librẽtur
à deo ea quæ sunt in cordibus nostris. Et quamuis nouerim hoc præceptũ distingui posse in duo præcepta, dupli-
citer, vel iuxta hîc scripta, alterum de appetitu rerum immobilium, significato per appetitum alienæ domus,
alterum appetitus rerum mobilium, significati appetitu alienæ vxoris, serui, ancillæ & cætera: habet enim quan-
dam specialem rationem alliciendi res immobilis atque perpetua, vt domus, ager, regnum, & huiusmodi. Vel
iuxta scripta Deuteronomij quinto, vbi hæc repetuntur præpostero ordine, dicendo, Non concupisces vxo-
rem proximi tui, nec concupisces domum proximi tui, agrum eius, & seruum eius & cætera, ita quòd alterum
inhibeat appetitum delectabilis in vxore aliena, alterum appetitum vtilis in re aliena tam mobili quàm immo-
bili: rationi tamen magis consentaneum visum est mihi, vt ipsa mixtura varia (videlicet hîc vxoris cum aliis

rebus

Universidad de Deusto
Biblioteca

rebus quæ possidentur, in Deuteronomio autem domus cum aliis rebus tam mobilibus quàm immobilibus) G
vt hæc (inquam) varia mixtura vxoris & domus, ex industria facta sit à Moyse ad insinuandum, quòd non re-
fert quouis modo misceas hæc appetibilia, quia vnius sunt præcepti, prohibentur enim omnia hæc appetenda,
quia aliena. Vnde non prohibetur mulier, sed alterius vxor, & similiter domus & reliqua, quia alterius sunt,
vt ex vna eadémque ratione prohibendi vnum præceptum intelligatur. AVCTOR CATENAE. Non
concupisces domum, &c. Aduertendum apud Septuaginta præponi præceptum concupiscentiæ vxoris, præ-
cepto concupiscentiæ domus alienæ. Item ad præceptum concupiscentiæ domus addi, οὐδὲ ἐγγὸν αὐτοῦ, Ne-
que agrum eius, Item οὔτε παντὸς σκεύους αὐτοῦ, Neque omnem supellectilem eius. Quæ tamen ab Hebraicæ &
Latinæ literæ sensu non deuiant. Communiùs tenetur, vt suprà dictum est, quòd duo sint præcepta ab inui-
cem distincta, alterum concupiscentiæ vxoris, alterum verò rerum proximi. Cui sententiæ astipulatur le-
ctio Septuaginta, quæ hoc in loco variat (vt dictum est) quo ad ordinem istorum præceptorum ab edi- H
tione Hebraica, Chaldaica, & nostra. Et ponit ea ordine illo quo ponuntur Deuteronomij quinto, vt perspi-
cuum sit alterum esse præceptum de non concupiscenda aliena vxore: alterum verò de nõ concupiscendis rebus
eiusdem quibuscunque. Quæ duo præcepta valde accusant nos apud deum, & peccatores constituunt, ac
egentes gratia dei, nam etsi iusti possimus videri apud homines qui ea tantùm intuentur quæ de foris sunt &
apparent, apud deum tamen qui cor intuetur, minimè. Cæterùm hæc duo vltima præcepta perspicuè expli-
cant omnia priora, quòd non sint intelligenda de externis tantùm factis, sed etiam de affectibus cordis. Pau-
lus enim ad Romanos scribens, has leges generaliter allegat, Peccatum (inquiens) non cognoui nisi per le-
gem. Nam & concupiscentiam non nouissem, nisi lex diceret, Non concupisces. Peccatur enim non tantùm
concupiscentia domus aut vxoris proximi, verùm etiam concupiscentia vindictæ, concupiscentia impietatis
& falsarum religionum. Deinde addit Paulus, Lex spiritualis est, qua voce manifestè significat, legem non
exigere externa tantùm opera, sed exigere omnes hominis affectus, spirituales, sanctos, & ab omni vitio alie- I
Matth. 22. nos. Postremò idem etiam testatur compendium legis quod est, Diliges dominum deum tuum ex toto cor-
Deut.6. de, & cætera, & proximum sicut teipsum. Et hoc compendio perspicuè vides omnia tam externa quàm in-
Leuit.9. terna hominis, in toto Decalogo requiri iusta, sancta, & diuina. AVGVSTINVS DE DECEM
Cap.9. CHORDIS. Et hæc quidem diuini psalterij chordæ decem. In humanis spectaculis non idem est vena-
tor quod citharista. In spectaculis dei vnum est. Tangis enim has decem chordas, & feras occidis. Tangis
primam chordam, qua colitur vnus deus, cecidit bestia superstitionis. Tangis secundam, qua non accipis no-
men dei tui in vanum, cecidit bestia erroris nefandarum hæresum, quæ id putauerunt. Tangis tertiam
chordam, vbi pro spe futuræ quietis facis quicquid facis, interficitur crudelior cæteris bestiis amor seculi hu-
ius. Propter enim amorem seculi huius laborant homines in omnibus negociis. Tu autem in omnibus bo-
nis operibus tuis labora, non propter amorem seculi huius, sed propter requiem sempiternam quam promi-
sit deus. Vide quomodo vtrunque simul facis, & chordas tangis, & bestias occidis, id est, & cytharista es & K
venator. Non nos delectant talia spectacula, vbi non promeremur oculos editoris, sed oculos redemptoris?
Honora patrem tuum & matrem tuam, tangis quartam chordam, vt honorẽ parentibus deferas, cecidit be-
stia impietatis. Non mœchaberis, tangis quintam chordam, cecidit bestia libidinis. Non occides, tangis
sextam chordam, cecidit bestia crudelitatis. Non furtum facies, tangis septimam chordam, cecidit bestia
rapacitatis. Non falsum testimonium dices, tangis octauam chordam, cecidit bestia falsitatis. Non concupi-
sces vxorem proximi tui, tangis nonam chordam, cecidit bestia adulterinæ cogitationis. Non concupisces
rem proximi tui, tangis decimam chordam, cecidit bestia cupiditatis. Ita cadentibus omnibus bestiis, secu-
rus & innocens in dei dilectione, & humana societate versaris. Tangens chordas decem, quot bestias oc-
cidis? Nam multæ bestiæ sunt sub istis capitibus. In singulis chordis non singulas bestias, sed greges interfi-
cis bestiarum. THOMAS IN OPVSCVLIS. Hæc ergo sunt decem verba, de quibus dicit
dominus Matthæi vigesimoprimo, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Duæ enim sunt radices prin- L
cipales omnium mandatorum, scilicet dilectio dei & proximi. Diligenti autem deum tria necesse est face-
re, scilicet quòd non habeat alium deum, & quantùm ad hoc dicit, Non coles deos alienos. Secundò quòd
honoret eum, & quantum ad hoc dicit, Non assumes nomen dei tui in vanum. Tertiò quòd libenter quie-
scat in eo, & quantum ad hoc dicit, Memento vt diem sabbati sanctifices. Diligentem autem proximum
oportet quòd primò faciat ei honorem debitum, vnde dicit, Honora patrem tuum. Secundò quòd absti-
neat à faciendo ei malum, & hoc vel facto, vnde dicit, Non occides, quod est in persona propria. Non adul-
terabis, quod est in persona coniuncta. Non furtum facies, quod est in rebus exterioribus. Item dicto, ibi Non
falsum testimonium dices, vel corde, & quantum ad hoc dicit, Non concupisces domum proximi tui, & non
desiderabis vxorem eius, non seruum, non ancillam, non bouem, non asinum, &c.

M

6 *VNctus autem populus uidebat uoces & lampades & sonitum buccinæ, montémque fumantem, & per-*
territi ac pauore concussi, steterunt procul, dicentes Moysi, Loquere tu nobis, & audiemus. Non
loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur. Et ait Moyses ad populum, Nolite timere. Vt enim pro-
baret uos uenit deus, & ut terror illius esset in uobis, & non peccaretis. Stetítque populus de longè. Moyses au-
tem accessit ad caliginem in qua erat deus.

6 AMBROSIVS IN PROOEMIO EVANGELII SECVNDVM LVCAM. Nõ cõ-
gruit hæc elocutio, vt magis vox visa quàm audita credatur, Neque enim videtur vox, sed auditur. Vox enim
quid

A quid est, nisi sonus, qui non oculis cernitur, sed aure percipitur? Verũ altissimo ingenio volens declarare Moy-
ses, quia vox videtur dei, interioris enim mentis videtur obtutu, ait: *Cunctus autem populus videbat voces & lam-*
pades, & sonitum buccinæ, montémque fumantem. At in Euangelio non vox, sed illud quod voce præstantius est, ver-
bum videtur. Vnde & Ioannes sanctus Euangelista, Quod erat (inquit) ab initio, quod audiuimus, & quod
vidimus, & oculis nostris perspeximus, & manus nostræ scrutatæ sunt de verbo vitæ, & vita apparuit: & vidi- *1.Ioan.1.*
mus & testamur, & annunciamus vobis de vita, quæ erat apud patrem, & apparuit nobis. Non enim prolati-
uum verbum, sed substantiale signatur, verbum illud, quod caro factum est, & habitabit in nobis, non vulga-
re verbum, sed illud cœleste, cui Apostoli ministrarunt. Vides ergo quòd verbum dei & visum est Apostolis &
auditum. Non solũ enim secundum corpus viderunt dominũ, sed etiam secundũ verbum. Viderũt enim verbũ
qui cũ Moyse & Helia, viderunt gloriam verbi. Isti enim viderunt Iesum, qui in sua viderunt gloria, alij non
B viderunt, qui corpus tantummodo videre potuerunt. Non enim corporalibus, sed spiritualibus oculis Iesus vi- *Ioan.8.*
detur. Denique Iudæi non viderunt eum, quia non videbant in spiritu. Vidit eum Abraham, quia scriptum est,
Abraham diem meũ vidit, & gauisus est. Vidit ergo eũ Abrahã, qui dominũ vtiq; in corpore nõ videbat, sed qui
vidit in spiritu, vidit in corpore, qui autẽ vidit in corpore & non vidit in spiritu, nec in ipso vidit corpore quod
videbat. Vidit eũ Esaias, & quia vidit in spiritu, vidit & in corpore. Denique non habebat, inquit, speciem ne- *Esaiæ.53.*
que decorem. Non viderunt eum Iudæi, obcæcatum enim erat insipiens cor eorum. Ipse quoque non se posse
à Iudæis videri, testificatur, dicens, Duces cæci liquantes culicem, camelum autem glutientes. Non vidit *Rom.1.*
enim Pilatus, non viderunt illi, qui clamabant, Crucifige, crucifige eum. Si enim vidissent, nunquam *Matth.24.*
dominum maiestatis crucifixissent. Qui ergo deum vidit, vidit Emanuel, hoc est, vidit nobiscum deum. *Ioan.19.*
Qui autem nobiscum deum non vidit, non potuit videre quem virgo peperit. Denique qui non credide- *1.Cor.2.*
runt dei filium, nec filium virginis crediderunt. Quid est ergo deum videre? Nolo me interroges, Euan-
C gelium interroga, ipsum dominum interroga, imò dicentem audi, Philippe, Qui me videt, videt & pa- *Ioan.14.*
trem qui me misit. Quomodo tu dicis, Ostende nobis patrem? Non credis quia ego in patre, & pater in me
est? Vtique non corpus videtur in corpore, nec spiritus videtur in spiritu, sed solus ille pater videtur in filio,
aut filius videtur in patre. Non enim dissimiles in dissimilibus videntur, sed vbi vnitas operationis est, at-
que virtutis, & filius in patre, & pater videtur in filio. Quæ ergo, inquit, opera facio, & ille facit. In operibus Ie-
sus videtur, in operibus filij & pater cernitur. Vidit Iesum qui Galilæum illud mysterium vidit, quod ne- *Ioan.9.*
mo posset nisi mundi dominus elementa conuertere. Video Iesum, quando lego: quia cæco liniuit oculos lu-
to, & reddidit visum. Ipsum enim recognosco qui de luto finxit hominem, & viuendi spiritum, videndi lu-
men infudit. Video Iesum, quando peccata condonat. Nemo enim potest peccata dimittere, nisi solus deus.
Video Iesum, quando Lazarum suscitat, & non viderunt qui viderunt. Video Iesum, video etiam patrem,
quando oculos ad cœlum erigo, ad maria conuerto, ad terram retorqueo. Inuisibilia enim eius, per ea quæ fa- *Rom.1.*
D cta sunt intellecta conspiciuntur. HIERONYMVS IN ABDIAM. Cunctus autem populus *Cap.1.*
videbat voces, & cætera. De Deuteronomio sumemus exemplum, in quo non res, sed verba cernuntur. At- *Deut.4.*
tende (inquit) tibi, & conserua animam tuam vehementer, ne fortè obliuiscaris sermonum quos viderunt
oculi tui. Et Ioannes in Epistola, Quod vidimus, inquit, oculis nostris, quod perspeximus, & manus no- *1.Ioan.1.*
stræ palpauerunt de verbo vitæ. Et Moyses vocem domini quæ ad eum loquebatur, vidisse se dicit.
AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Solet quæ- *Quæst.72.*
ri quomodo populus videbat vocem, cùm vox non ad visum, sed potiùs ad auditum pertinere videa-
tur. Sed sicut dicitur, videatur de omnibus quæ à me dicta sunt, sic videre, solet pro generali sensu poni,
non solùm corporis, verùm etiam animi. Vnde est illud, Cùm vidisset Iacob quia sunt escæ in Aegypto, vn- *Gene.42.*
de vtique absens erat. Quanquam nonnulli videre vocem, nihil aliud arbitrati sunt esse, quàm intelligere,
qui visus mentis est. Cùm verò hic breuiter dicendum esset, quòd populus audiebat voces & lampades, &
E vocem tubæ ac montem fumantem, quæstio magna oritur, quomodo audiebat lampades, & montem fu-
mantem, quod pertinet ad sensum videndi? Nisi quis dicat, nec tam breuiter dicendum fuisse, sed vt totum di-
ceretur, audiebat vocem, & videbat lampades, & audiebat vocem tubæ, & videbat montem fumantem. Duo
quippe genera vocis erant, & de nubibus, sicut tonitrua, & tuba, si tamen ipsam dixit vocem quę de nubib⁹ ede-
batur, ac per hoc melius in iis quæ ad sensum audiendi pertinebant, generalis sensus est positus, hoc est, videndi,
cùm breuiter totum vellet Scriptura complecti, quam vt in iis quæ pertinent ad videndi sensum, subintelligere-
retur auditus, quo more loqui nõ solemus. Nam vide quid sonet, solemus dicere: audi quid luceat, non solemus.
IDEM SVPER IOANNEM. Quia vidisti me Thoma, credidisti. Nõ ait tetigisti me, sed vidisti me, quo- *Tract.121.*
niã generalis quodãmodo sensus est visus. Nã & per alios quatuor sensus nominari solet, velut cũ dicimus, Au-
di, & vide quã bene sonet: olfac, & vide quã bene oleat: gusta, & vide quã bene sapiat: tange, & vide quã bene ca-
leat. Vbiq; sonuit vide, cũ visus propriè nõ negetur ad oculos pertinere. Vnde & hîc ipse dns, Infer (inquit) digitũ
F tuũ hue, & vide manus meas, quid aliud ait, quã tange & vide? Nec tamẽ oculos ille habebat in digito. BASI-
LIVS IN PSALMVM XXVIII. Operæpretiũ est, vt intelligamus quid sit vox dñi, quoad fieri potest
adducere ex diuina scriptura quæ de voce sunt scripta. In genesi itaq; verbum domini ad Abraham conscriptũ
inuenimus. Ego (inquit) protector tuus ero, merces tua magna. Et respondit Abrahã, Dñe quid dabis mihi? Ego
verò disperco sine liberis. Et post pauca. Et statim facta est vox ad ipsum. Rursus in Exodo, Stent parati in tertiũ
diẽ. Et quãdo cœperint audiri voces, & tubę, & nubes, ascẽdẽt illi in montẽ. Et post decalogũ. Omnis verò popu-
lus videbat vocẽ ac lãpadas, & vocẽ tubæ. In Esaia quoq; scriptũ est, Vox dicẽtis, clama. Est itaque vox percussio
aẽris, aut forma illa circa aërem, quam exprimere vult, qui vocem emittit. Qui carnis organa inter se sermoci-
nantur, percusso aëre, & veluti forma quadam illi indita, vocem vi spiritus ad aures vsque illius impellunt,
ad quem loquuntur. Vox verò domini non huius est rationis, propterea quòd imaginatione cum illis agit,
quos vult audire vocem suam, ita vt analogiam imaginatio ista habeat cum ea quæ in somnis accidit. Illic

Universidad de Deusto
Biblioteca

nanque sensus eorum quæ dicuntur, non per aures verberato extrinsecus aëre apprehenditur, sed mens ipsa in- G
tellecta accipit, quæ in memoria eorum quæ considerata sunt, permanere solent. Facta est itaque vox ad Abraham quoniam aures habebat, quibus præcepta dei audire poterat, arcano modo insonante illi voluntate diuina. Vox verò illa, quæ ad populum facta est, visio erat, hoc est, cognoscibilis & omnibus intellectu comprehensibilis. Non enim colore aliquo depicta ac deliniata erat vox ista, vt oculis fuisset sensibilis, sed vidit populus vocem, propterea quòd præceptum domini lucidum est illuminans oculos, neque vlla inest iis quæ dicuntur obscuritas. Et Esaiæ quoque facta est vox dei præcipiens ac dicens, clama, quod idem est atque, mens prophetæ à potentia, quæ illi indita est à deo, instructa ac formata. RVPERTVS. Cunctus populus videbat voces, id est, intelligebat, sed eum qui voces formabat, deum non videbat. Nec verò lampades tantùm micantes, sed & montem fumantem videbat, quia videlicet non erat in omnibus integritas fidei, vel perfectio timoris domini, qua Moyses perfectus fuit, & idcirco flammam in rubo sine fumo vidit. CAIETA- H
NVS. Cunctus autem populus videbat voces, & cætera. Non narrat hîc Moyses omnia, omittit siquidem quatuor, quæ in Deuteronomio supplet. Primum est flamma ardens vsque ad cor cœlorum, secundum est caligo, tertium nubes, quartum obscuritas: hæc enim omnia visa sunt ab vniuerso populo. Qualiter autem dispositа erant, non facilè dixerim. Potest enim intelligi, quòd essent nubes atræ in aëre supra montem, in quibus nubibus fiebant tonitrua & coruscationes, & fortè etiam inde manabat vox cornea, in monte autem flamma ardens mixta fumo & caligine, & propterea obscuritas erat tam in nubibus quàm in monte. Fumus enim & caligo reddebant flammam subobscuram, videbatur enim flamma magna valde, pertransiens illam aëris partem, in qua erat nubes supra cacumen montis, ex qua procedebat vox diuina (quia expressè pluries dicitur in Deuteronomio, quòd deus è medio ignis locutus est, & hîc subiungitur quòd è cœlis locutus est populo) sed flamma non conspiciebatur clara, sed subobscura. Et legendo videbat voces, hoc est, tonitrua, memento, quòd videre pro certa notitia ad sensum quocunque sensu sæpe ponitur. Et cum his omnibus I
confer commemoratas aquas ex cœlis per nubes, & fluentes de monte Iudicum quinto in cantico Deboræ, & dispone hæc omnia mirabiliter simul. AVCTOR CATENAE. Cunctus autem populus videbat voces, id est, audiebat. Nam apud Hebræos, quod ad sensum attinet, alter pro altero vsurpatur. Sic itaque voces quæ tonitrua sunt Hebræis, & lampades, lumina, & ignes terribiliter ardentes super montem, & voces tubarum Angelorum ministerio excitatæ, ad terrorem populi exhibebantur. Timor enim seruilis vulgo prodest ad pietatem & sanctimoniam suscipiendam. His igitur omnibus, *Perterriti ac pauore concussi, steterunt procul, dicentes Moysi, Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur.* AVGVSTI-
Quæst. 73. NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Multum & solidè significatur ad vetus testamentum timorem potiùs pertinere, sicut ad nouum dilectionem, quanquam & in vetere nouum lateat, & in nouo vetus pateat. Quomodo autem tali populo tribuatur videre vocem dei, si hoc accipiendum est intelligere, cùm sibi loqui timeant, ne moriantur, non satis elucet. GREGORIVS VI- K
Cap. 17. GESIMO OCTAVO MORALIVM. Dum rudes populos deus non aperta spiritus prædicatione edocuit, sed figurata locutione præceptis literæ astrinxit, adhuc infirma sapientes, verborum suorum caligine quasi pannis infantiæ, obuoluit, vt mandatis grossioribus ligati crescerent, ne malè liberi in suis voluptatibus perirent. Quos ad viam iustitiæ dum non iam charitas, sed adhuc timor astringeret, diuina dispensatio quasi pressit vt nutriret. Infirmus nanque populus cùm præceptorum pannos nolens pertulit, ad firmiorem statum ex ipsa sua ligatione peruenit. Quia enim timor eum prius à culpa coercuit, competenter postmodum in libertatem spiritus exiuit. Hos pannos infantiæ quos inchoantibus dedit, ipse per pro-
Ezech. 20. phetam dominus reprehendit dicens, Ego dedi eis præcepta non bona. Mala enim quasi mala esse desinunt comparatione peiorum, & bona quasi bona non sunt comparatione meliorum. Nam sicut peius delinquenti ludæa de Sodoma atque Samaria dicitur, Iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas
Ezech. 16. operata es: ita melioribus noui testamenti præceptis subsequentibus, præcepta bona quæ rudibus data sunt, non L
bona esse memorantur. Neque enim mentes vsui vitæ carnalis inhærentes, euelli ab infirmis possent, nisi gradatim ducta prædicatione proficerent. INTERLINEARIS. Quasi ergo indigni accedere, dixerunt Moysi, Loquere tu nobis, & audiemus. Ac si dicant, Tu doce nos, & obediemus. In quo formam boni auditoris describit, qui promittit se præcepta magistri auditurum & impleturum. RVPERTVS. Quòd autem ita laudabiliter dixerunt, claret in libro Deuteronomij ex commemoratione Moysi, dicentis, Quòd cùm audisset dominus, ait ad me, Audi vocem verborum populi huius, quæ locuti sunt tibi, bene omnia locuti sunt. Quis det talem eos habere mentem, vt timeant me, & custodiant vniuersa mandata mea in omni tempore, vt bene sit eis & filiis eorum in sempiternum? THOMAS IN EPISTOLAM
Ca. 12. le. 4. AD HEBRAEOS. Vox illa verborum significabat multitudinem præceptorum. Verborum (inquam) dei per subiectam creaturam, scilicet per Angelum, ad Galatas tertio, Ordinata per angelos in manu mediatoris. Deus enim per Angelos ibi loquebatur, quę omnia adeò terribilia fuerũt, quòd illi qui vocẽ illam audierunt, M
excusauerunt se si eis fieret verbũ. Vnde dicitur in exodo, Perterriti atque timore fuerunt percussi, & steterunt procul, dicentes Moysi, Loquere tu nobis & audiemus. Non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur. Causam autem huius excusationis ponit Apostolus, Quia non poterant verba dei portare. Vnde non portabant, id est, non sustinebant quod dicebatur, Deuteronomij quinto, Quid est omnis caro vt audiat vocem dei viuentis, qui de medio ignis loquatur, sicut nos audiuimus, & possit viuere? Tunc autẽ dicuntur nõ portari verba dei, quando vel intellectu non capiuntur, vel excedunt affectũ. CAIETANVS. Et perterriti ac pauore cõcussi, steterũt procul. In textu Hebræo habetur, Et viderũt populus, & mouerũt se, & steterũt procul. An hęc fuerint loquẽte deo, an finito sermone dei, nõ facilè diffinitur. Rationi siquidẽ humanę cõsentaneũ est, vt tonitrua, fulgura, & tubæ corneæ sonẽ, & pręcesserint sermonẽ dei (propter quod meminit eorũ scriptura ante sermonẽ dei) & subsequuta fuerint sermonẽ dei & propterea scriptura iterũ meminit eorũ, finito scilicet dei sermone, expressè enim dicitur

A dicitur Deuteronomij quinto quod dictis his decem deus siluit) loquente autem deo, hæc tria quieuerint. Videmus enim quòd huiusmodi vocum & sonorum signa, antecedunt & sequuntur sermones regios, loquente autem rege silent omnia. Reliqua verò quinque (videlicet flamma, fumus, caligo, nubes, & obscuritas) continuò perseuerauerint. Nonum autem (scilicet magnus tremor montis qui fuit ante sermonem dei) an fuerit repetitum, scriptum non est, & propterea cùm nec rationale sit quòd perseuerauerit loquente deo (quoniam impedisset magni tremoris sonitu sermonem dei) intelligendum est quòd finitum fuerit ante sermonem dei, nec posteà repetitum. Retrocessio autem populi, finito dei sermone cùm repeterentur tonitrua, coruscationes, & vehemens quasi tubæ corneæ sonus, fuit, timuit enim populus, ne iterum loqueretur. Et propterea subditur, dicentes Moysi, Loquere tu nobis, & audiemus, non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur. Vt explanatur in Deuteronomij quinto, Capita tribuum dixerunt hæc verba Moysi. Et
B duæ rationes formidandæ mortis attulerunt. Alteram ex parte magni ignis, quæ hîc tacetur: alteram ex parte locutionis dei cum eis immediatè, cuius hîc fuit mentio. Vbi considera, quòd homines qui nunquam viderunt regem seu imperatorem, si coram maiestate regia tanquam allocuturi venerint, præsente regia maiestate, & alloquente in maiestate, tremerent omnes: experientia enim testatur quotidiana, insolitos pauere & tremere. Multo minus præsentiam dei colloquentis in maiestate tot signorum terribilium, sufferre absque pauore & tremore poterat populus, & arbitratus primam partem sermonis diuini duntaxat finitam tunc esse, timens secundam partem, rogauit vt per Moysen reliqua diuina mandata audiret, cognoscebant enim quòd hæc decem præcepta non sufficiebant ad regimen populi, sed alia addenda erant, & propterea rationabiliter cogitauerunt superesse multum diuini sermonis, & rationabiliter timuerunt, ac postularunt, vt approbatio diuina scripta in Deuteronomio testatur. Et aptè deus operatus est in cordibus eorum hæc, nam & rectæ rationis ordo poscebat, vt præcepta hæc decem quæ deus per seipsum indidit mentibus hominum,
C tanquam principia quæ cognoscuntur, statim cognitis terminis, per seipsum quoque Israëlitis sensibiliter promulgaret, & præcepta alia quæ homo ab homine solitus est discere, per Moysen promulgaret. Et nomen Elohim hîc scribitur, quia cum maiestate legislatoris deus loquebatur, & propterea timebant iterum audire illum. AVCTOR CATENAE. Et perterriti ac pauore concussi. Hebraica sunt, וַיָּרֵא הָעָם וַיָּנֻעוּ Vaiare haham vaianuhau, Vidítque populus, & contremuerunt. Sic habet & Chaldaica. Alij, Et vidit populus, & mouerunt se, id est, expauerunt: Alij, Et moti sunt: Nonnulli, & vacillabant, subaudi videlicet pro timore, verterunt. Septuaginta verò φοβηθέντες δὲ πᾶς ὁ λαὸς ἔσησαν, Perterriti autem omnis populus steterunt. Quæ omnia Latinæ versionis sententiam non immutant. Et verè verbum נוּעַ Nóah, Mouere, commouere, concutere, agitare, vagari, & expauescere significat. Hinc discimus quanta sit humana
D infirmitas, vt ad vocem domini corruat, & interire vereatur. Per omnia autem erudimur, legem veterem rectè legem timoris dici & esse. Vide etiam quid quandoque faciat seruilis timor, auersatur id, quod summum est bonorum omnium. At qui in libertatem filiorum dei vindicatus est, dicit, Audiam quid loquatur in me dominus deus, & loquere domine, quia audit seruus tuus. *Et ait Moyses ad populum, Nolite timere. Vt enim probaret vos venit deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis.* AMBROSIVS IN EPISTO- *Cap. 13.*
LAM SECVNDAM AD CORINTHIOS. Omnis probatio, tentatio est, non tamen omnis tentatio, probatio. Si enim deus tentare dicitur, probatio est: Si autem diabolus tentare dicatur, tentatio est, quia euertere nititur. Et homo aliquando tentat vt probet, aliquando vt capiat. AVGV- *Quæst. 74.*
STINVS. Alia litera, & dixit Moyses, Constantes estote: propterea enim venit deus ad vos tentare vos, vt sit timor eius in vobis, ne peccetis. Sic illi cohibendi fuerant à peccatis, vtique timendo ne pœnas sensibiles paterentur, quia nondum poterant amare iustitiam, & in hoc erat eis tentatio à domino, qua probabantur, vt apparerent cuiusmodi essent, non vt deo notificarent, quem non latebat qualescunque essent, sed vt inter se, ac sibimet. Multum tamen illis terroribus testamenti veteris differentia commendatur, quod
E etiam in Epistola ad Hebræos apertissimè dictum est. INTERLINEARIS. Quasi dicat Moyses, venit deus per signa & mirabilia ad vos, vt si non amore, saltem timore coerciti, non peccaretis.

CHRYSOSTOMVS, SVPER IOANNEM. Vt enim probaret vos venit deus. Ex *Cap. 6.*
veteri testamento licet intelligi, vbi inquit, Quæ postquàm gesta sunt, tentauit deus Abraham. Ille re- *Hom. 41.*
spondit, Adsum. Ait illi, Tolle filium tuum vnigenitum quem diligis Isaac. Non dixit hoc, vt an pare- *Gene. 22.*
ret experiretur, cùm omnia deus videat priusquàm fiant, sed hominis more vtrumque dictum est. Sicut enim cùm dicit, Scrutatur corda hominum non ignorationis est, sed certissimæ cognitionis: ita tentauit, nihil aliud quàm certam scientiam significat, vel quòd probatiorem ipsum fecit. CAIETANVS. Nolite timere. Valde amicum fuit Interpreti verbum nolo, infinities siquidem in vulgata editione inuenitur noli, seu nolite, ex officina Interpretis, nam iuxta Hebræum habetur, Non timebitis, hoc est, ne timeatis: vt enim probaret vos
F venit deus. Et est sensus, quòd deus venit præsens ad similitudinem tentantis vos qualiter vos exhiberetis in præsentia eius, an scilicet cum debita reuerentia & animi promptitudine ad obediendum, an secus. Humano enim more de deo loquitur. Non enim deus propriè, sed metaphoricè tentat (sicut & irascitur) secundum similitudinem effectus, pro quanto facit effectum tentantis, facit scilicet apparere reuerentiam populi, & animi promptitudinem ad obediendum deo legislatori. Et vt terror illius esset in vobis, iuxta Hebræum habetur, Super facies vestras, & non peccaretis. Altera redditur ratio præsentiæ dei. Et directè est ratio maiestatis terribilis in signis apparẽtibus, vt super eorũ facies ad sensum appareret vnde timerent deũ, ne peccarẽt, ita quòd timor tutor esset eorũ, ne peccarẽt. Per timorẽ enim dei declinat quilibet à peccato, vt scribitur Prouerbiorũ quítodecimo. AVCTOR CATENAE. Et vt terror illius esset in seu corã vobis, id est, vt timeretis illũ. Chaldaica ita locum legit, Dixitq; Moyses ad populum, Ne timeatis, quia vt probaret vos dominus, reuelata est gloria dei, & vt sit timor eius super faciem vestram, vt non peccetis. Sed idem est sensus. Dicit itaque Moyses, Vt probaret vos venit dominus, vt hoc experimento cognosceretis, vos nõdum exuisse spiritũ seruorum. Sed & terruit hoc

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſpectro, vt metus dei ſit in vobis, vtq; perpetuò caueatis, ne vnquam tam iuſtum dominum offendatis. Si G
enim ſolo ſermone eius & alloquio ita concidiſtis, quid futurum putatis, cùm iuſtus iudex aduenerit ſontes
puniturus? Tentat autem deus homines, non deo, quem nihil latet, ſed inter ſe, & in propriis conſcientiis.

Quæſt. 75. *Stetítque populus de longè, Moyſes autem acceſsit ad caliginem in quâ erat deus.* AVGVSTINVS. Id eſt, vbi expreſsiora fiebant ſigna, quibus cognoſceretur deus. Nam quomodo in nebula erat, cùm cœli cœlorum non ſufficiant, niſi quemadmodum nuſquam non eſt, qui in loco nullo deeſt? CAIETANVS. Stetítque populus de longè. Moyſes autem acceſsit ad caliginem in qua erat deus. Non eſt reuerſus populus in tabernacula ſua, ſed ſubſtitit, remotior tamen à monte, expectando reſponſionem diuinam per Moyſen eorum legatum ad deum, qui aſcendens in montem, vſque ad montis cacumen acceſsit, ad locum ſcilicet, in quo priùs fuerat cum deo. Deus enim non in monte, ſed in nube in aëre ſupra montem erat, & propterea dicitur in litera, quòd Moyſes appropinquauit ad caliginem (hoc eſt) ad nubem caliginoſam, quæ ſcilicet caligine continuabatur H
cum cacumine montis, in qua erat deus legiſlator. Et tacet hîc Moyſes quæ ſuppleuit in Deuteronomio, quòd deus remiſit Moyſen ad populum, approbando petitionem populi, & concedendo vt reuerteretur in tabernaculum ſua, ipſe verò Moyſes maneret cum deo auditurus alia præcepta. AVCTOR CATENAE. Moyſes autem acceſsit ad caliginẽ, hoc eſt, appropinquauit verſus, ſiue penetrauit vſque ad caliginem denſam (id enim eſt, עֲרָפֶל Haraphel) in qua erat deus, id eſt, gloria domini, vt habet Chaldaica, hoc eſt, vbi deus per noua ſigna oſtendebat ſeſe.

Myſticè. AVCTOR CATENAE. Sed quid voces, lampades, buccina perſtrepens, mons fumigans, & populus perterritus, hoc in loco nobis indicant, niſi (quod & iam ſupradictum eſt) legem Moyſi terrere conſcientias, & inſtruere, peccatáque oſtendere, & domini explicare voluntatem, cùm Chriſti Euangelium potiſsimum conſoletur, & charitate imbuat cum pietate? Quid quòd Iſraël procul ſtans dixit Moyſi, loquere tu nobis & audiemus, non loquatur nobis dominus, ne fortè moriamur, niſi quòd lex pædagogus noſter fuit I
in Chriſto. Licet fuerint etiam in veteri lege qui ex charitate domino ſeruirent per omnia non ex timore ſeruili, more eorum qui ſub pædagogo proficiunt, vt Abraham & Moyſes cum cæteris, non tamen tot, vt in nouo, cùm lux Chriſtus mundo inclaruit? Sicut & hodie ſunt in Eccleſia, aliqua pars fidelium, qui ſub lege educantur, & ſpiritu ſeruitutis premuntur. Verè autem pij, verè in luce ambulant, in vitæ integritate Chriſtum ſequuntur. Omnes nos à mortificatione carnis quam lex dei docet, abhorremus, & vocem domini fugimus, & audire recuſamus tanquam moribus carnis contrariam. Verè enim loquente deo, omnis caro moritur, ni deus miſericordiam ſuam interponat. Stetítque populus de longè, Moyſes autem acceſsit ad caliginem, in qua erat deus. GREGORIVS. In ſacro eloquio intelligentiæ magna diſcretio eſt. Sæpe enim quibuſdam locis & hiſtoria ſeruanda eſt & allegoria, & ſæpe in quibuſdam ſola exquirenda eſt allegoria: aliquando verò ſola neceſſe eſt, vt teneatur hiſtoria. Nam in quibuſdam locis (ſicut diximus) hiſtoria ſimul tenenda eſt & allegoria, vt & tardiores paſcantur per hiſtoriam, & ve- K
lociores ingenio per allegoriam. Vnde eum loquente deo populus lampades & ſonitum buccinæ & montem fumigantem cerneret, perterritus petiit, vt eis per Moyſen dominus loqueretur, Scriptúmque eſt, ſtetit populus de longe, Moyſes autem acceſsit ad caliginem in qua erat deus. Turba quippe populi, allegoriarum caliginem non valet penetrare, quia valde paucorum eſt ſpiritualem intellectum rimari. Quia enim mentes carnalium ſola ſæpe hiſtoria paſcuntur, loquente deo ſtetit populus de longè. Quia verò ſpirituales quique allegoriarum nubem penetrant, vt ſpiritualiter dei verba cognoſcant, Moyſes acceſsit ad caligi- L
nem in qua erat deus. GREGORIVS NYSSENVS. Dicamus & aliter. Quòd multitudo vocem illam audire non potuit, ſed commiſit Moyſi vt ipſe per ſeipſum ſecreta illa perciperet, populúmque poſtea doceret, quæcunque diuina doctrina didicerit, id quoque in Eccleſia fieri totum videmus, non enim permittitur omnibus ad myſteriorũ cognitionem ſeipſos intrudere, ſed eligitur vnus è multis diuinarum rerum capax, cui cæteri auditum cum obedientia præbeant, illud ſibi credendum faciendúmque putantes, quòd ab eo qui initiatus eſt audiuerint. Non omnes, inquit, apoſtoli ſunt, ſed prophetæ omnes, quod hodie in multis Eccleſiis parum ſeruatur. Nam multi cùm adhuc prioris vitæ maculam non abſterſerint, ipſi illoti, ac amictu vitæ ſordido vtentes, irrationalem ſenſum in omnibus pluris facientes, diuinum aſſenſum rapere audent, vnde ipſi ſuis cogitationibus, quaſi lapidibus obruuntur. Nam hæreticorum opiniones lapides quidam ſunt, quibus prauorum inuentores dogmatum obruuntur. Quid autem ſignificat quòd in caliginem ſeipſum priùs Moyſes intromiſit, deinde in ea deum proſpexit? Contrarium enim id quodammodo videtur primæ viſioni, nam tunc in luce, nunc in caligine deum videt. Sed id quoque à ſerie anagogici ſenſus abhorrere non putamus. Per hanc enim diuerſitatem hiſtoriæ docemur, quòd veritatis cognitio iis lux eſt, à quibus primò percepta eſt. Veritatis enim oppoſitum tenebra eſt, cuius depulſio, non niſi lucis præſentia fit. Verùm mens hominis ad maiora ſemper & perfectiora procedens, quanto magis ad dei ſpeculationem accedit, tanto magis perſpicit, quòd diuina natura inuiſibilis atque incomprehenſibilis eſt. Nam cùm reliquerit non ſolùm omnia, quæ ſenſu percipiuntur, verumetiam cuncta quæ mente inſpiciuntur, ac ſemper ad interiora progrediatur, tunc caligine vndique circunſeptus, in inuiſibili & incomprehenſibili deum videt. In hoc enim conſiſtit dei vera cognitio, in hoc eſt eius viſio, vt videas quòd videri non poſsit, quod omnem cognitionem cognitio eius excedit, quaſi caligine quadam ipſa incomprehenſibilitate vndique contenta. Quapropter diuinus etiam Ioannes, qui in ſplendidiſsimam hanc caliginem peruenerat, non dubitauit exclamare, Deum nunquam vllus vidit, non ſolùm hominibus, ſed intellectuali omni naturæ impoſsibilem diuinæ ſubſtantiæ cognitionem hac negatione determinans. Quare Moyſes etiam cùm virtutibus maior factus fuit, tunc confitetur in caligine deum vidiſſe, id eſt, tunc demum cognouiſſe illam eſſe diuinam naturam, quæ cognitionem & comprehenſionem omnem excedit. Intrauit enim Moyſes (hiſtoria inquit) in caliginem, vbi deus erat. Quiſnam deus? qui poſuit tenebras occultationẽ ſuam, vt cecinit Dauid ille, qui etiam in eadem caligine initiatus eſt, quam qui

intrauit

A trauit, quæ per caliginem didicit, vt fiat firmior hæc ſententia nobis diuina voce atque auctoritate comprobata. Vetat enim in primis diuinum præceptum, ne alicuius rei, quam cognoſcas, deo ſimilem putes, omnis enim intellectus, qui phantaſtica quadam cogitatione, quaſi coniectura diuinam naturam apprehendit, ſimulachrum quidem dei finxit in mente, deum autem non intellexit. Verùm cùm, virtus quæ ſecundum veritatem eſt, bipartita ſit, partímque fide in deum, partim recta viuendi ratione conſtituatur (pietatis enim profectò pars non parua eſt, mundicies vitæ) primùm didicit quid oporteat de deo cognoſcere, quod quidem cognoſcere, nihil aliud eſt, quàm nihil eorum eſſe deum cognoſcere, quæ humana mens poteſt cognoſcere. Deinde aliam virtutis partem diligenter docetur: docetur enim quibus operibus bene viuendi ratio perficiatur, ac demum in tabernaculum, quod manus nulla fuerat fabricata ingreditur. Quis ſequetur hunc, qui per tot tantáque ſcandit? ac mentem ſemper in altius extollit? qui cùm in vnum cacumen aſcenderit, ad alterum
B illud ſibi ſit gradus, & illud iterum atque iterum ad aliud, ita vt de altiori in altius ſemper aſcendat, ſempérque ſeipſo fiat præſtantior? Primùm cùm cæteri omnes ad aſcenſum deficerent, radices montis ſolus ſupergreditur. Deinde tubarum ſonitus auribus percepit altitudine montis mirabili. Ipſe quoque mirifice eleuatus, ad hæc inuiſibilia diuinæ cognitionis penetralia ingreditur. Nec ibi permanſit, ſed in tabernaculum nulla manu factum pertranſit, certe nanque ad hunc tandem ille finem peruenit, qui huiuſmodi aſcenſibus exaltatur. Sed illa quoque ſententia de cœleſti tuba ad diuinam perducente cognitionem, non eſt improbanda. Cœlum enim & omnia quæ in cœlo ſunt, ſiue varij motus, ſiue diuerſæ magnitudines, ſiue ſplendores alius alium fulgore perſtringentes, mirabilis fabrica ſapientiam dei voce magna exclamat, maximámque ipſius maieſtatem ac poteſtatem per ea quæ videntur enarrat. Vnde dictum eſt, Cœli enarrant gloriam dei. Hæc igitur eſt illa tuba, quæ ſonora, clara, magnáque voce continuè veritatis doctrinam prædicat, vt propheta etiam quidam ait, Cœlum tuba deſuper ſonum dedit. Hunc ſonum ex inſpectione rerum omnium fa-
C ctum, ſi quis mundus eſt, ſi quis cordis auditum, ac ductus ipſius non ſegnis rectè ſuſcipit, tandem eò mentis inquiſitione peruenit, vbi deus eſt. Id verò caligo à ſcriptura nuncupatur, quo incognoſcibile ac incomprehenſibile ipſius, vt diximus, ſignificatur. Illuc autem cùm peruenerit, tabernaculum nulla manu fabicatum perſpicit, & imitatione inferioribus materiali oſtendit. HIERONYMVS SVPER PSALMOS. Dominus in caligine eſt. Dominus aut in lumine eſt, aut in caligine. Incipientibus enim ſimpliciter loquitur, qui verò perfecti ſunt, illis myſticè loquitur. Denique Apoſtolis non loquebatur quaſi turbis, ſed intrinſecus loquebatur. Et quid dicit? Qui habet aures audiendi, audiat. Ergo hoc quod dicit, Et caligo in circuitu eius, hoc eſt & myſteria in circuitu eius. Propterea dicitur & in Exodo. Et omnis, inquit, populus ſtabat deorſum. Moyſes autem ſolus ingreſſus eſt in montem Sina in caligine. Non enim poterat omnis populus dei ſcire myſteria, quæ ſolus poterat noſſe Moyſes. Dicitur de deo, Poſuit tenebras latibulum ſuum. THOMAS IN EPISTOLAS PAVLI. Dicit Apoſtolus quòd deus habi-
D tat lucem inacceſsibilem. Lux in ſenſibilibus eſt principium videndi, vnde illud quo aliquid cognoſcitur quocunque modo, dicitur lux. Vnumquodque autem cognoſcitur per ſuam formam, & ſecundum quod eſt actu, vnde quantum habet de forma & actu, tantùm habet de luce. Res ergo quæ ſunt actus quidam, ſed non purus, lucentia ſunt, ſed non lux. Sed diuina eſſentia quæ eſt actus purus, eſt ipſa lux, Ioannis primo, Non erat ille lux, & cætera. Deus autem habitat apud ſe, & hæc lux eſt inacceſsibilis, id eſt, non viſibilis oculo carnis, ſed intelligibilis. Et tamen nullus intellectus creatus poteſt ad eum accedere. Notandum eſt tamen, quòd dupliciter poteſt intellectus accedere ad cognitionem naturę alicuius, ſcilicet vt attingat, & vt comprehendat. Ad comprehendendum autem deum impoſsibile eſt intellectum peruenire, quia ſic cognoſceret deum vt cognoſcibilis eſt. Deus autem perfectè cognoſcibilis eſt quantum habet de entitate & luce. Hæc autem ſunt infinita, ergo eſt infinitè cognoſcibilis. Virtus autem intellectus creati eſt finita. Et ideo etiam intellectus Chriſti non comprehendit deum. Sed alius modus eſt cognoſcendi deum, ſcilicet attingendo deum.
E Et ſecundum hoc nullus intellectus creatus per propria naturalia attingit ad cognoſcendum id quod eſt deus. Et ratio huius eſt, quia nulla potentia poteſt in aliquid altius ſuo obiecto, ſicut viſus ad altius colore. Proprium autem obiectum intellectus eſt quod quid eſt, vnde quod ſuperat quod quid eſt, excedit proportionem omnis intellectus. In deo autem non eſt aliud eſſe & quiditas eius. Quomodo ergo cognoſcibilis eſt? Ergo accedamus ad eum cognoſcendum, hîc per gratiam, & in futuro per gloriam, Pſalmus, Accedite ad eum, & illuminamini, & cætera. Sed qualiter ergo deus habitat lucem inacceſsibilem? Et in pſalmo, Nubes & caligo in circuitu eius. Exodi vigeſimo, Moyſes acceſsit ad caliginem in qua erat deus. Reſpondet Dionyſius, Omnis caligo eſt in inacceſsibile lumen. Eſt ergo idem quod hîc lumen, & ibi caligo eſt, ſed caligo eſt inquantum non videtur: lumen verò, inquantum videtur. Sed aliquid eſt inuiſibile dupliciter. Vno modo propter ſe, ſicut opaca: alio modo propter excedentiam eius, ſicut ſol ab oculo noctuæ. Sic quædam ſunt
F nobis non conſpicua propter defectum ſui eſſe, & quædam propter excedentiam eius. Et ſic deus nobis eſt inuiſibilis. Sed quomodo inacceſsibilis? Quem nullus, & cætera. Si intelligatur de comprehenſione, ſic abſolutè verum eſt etiam de Angelis, quia ſolus deus comprehendit ſe. Si autem de viſione quæ attingitur, ſic intelligitur tripliciter. Vno modo, nemo vidit oculo corporali. Alio modo, ſecundum eſſentiam oculo mentis viuens in carne niſi Chriſtus, Exodi trigeſimo tertio, Non videbit me homo & viuet. Tertio modo, nemo vidit quid eſt deus per ſeipſum, Matthæi vndecimo, Nemo nouit patrem, & cætera. Matthæi decimo ſexto, Caro & ſanguis non reuelauit tibi, & cætera. AVCTOR CATENAE. Vt autem hic Moyſes, Caro & ſanguis non reuelauit tibi, & cætera. AVCTOR CATENAE. Vt autem hic Moyſes, ſic quoque Chriſtus in monte diſcipulis tantùm prædicat, turbis autem in planicie prope montem. Doctorà deo diſcere debet quod docet Eccleſiam. Caligo dei, eſt etiam ſecretum ſacræ ſcripturæ, & ſpiritualis ſenſus verbi dei, quo ædificatur fides & charitas, ſpes & perſeuerantia in bono. Non ſunt quidem margaritæ ante porcos proiiciendæ, veritas tamen vitæ & doctrinæ nemini eſt neganda.

Pſalm. 96. *Pſalm. 17.* *1. ad Tim. 6. Lect. 3.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

7 Dixitque prætereà dominus ad Moysen, Hæc dices filiis Israël, *Vos uidistis quòd de cœlo locutus sim uobis. Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis uobis. Altare de terra facietis mihi, & offeretis super eo holocausta & pacifica uestra, oues uestras & boues, in omni loco in quo memoria fuerit nominis mei. Veniam ad te, & benedicam tibi. Quòd si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum tuum super eo, polluetur. Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua.*

7 THOMAS. Præcepta iudicialia & cærimonialia ex sola institutione vim habent, quia antequàm instituerentur, non videbatur differre vtrum sic vel aliter fieret. Sed præcepta moralia ex ipso dictamine naturalis rationis efficaciam habent, etiam si nunquam in lege statuantur. Horum autem triplex est gradus, nam quædam sunt communissima, & adeò manifesta, quòd editione non indigent sicut mandata de dilectione dei & proximi, & alia huiusmodi, quæ sunt quasi fines præceptorum. Vnde in eis nullus potest errare secundum iudicium rationis. Quædam verò sunt magis determinata, quorum rationem statim quilibet etiam popularis potest de facili videre. Et tamen quia in paucioribus circa huiusmodi contingit iudicium humanum peruerti, huiusmodi editione indigent, & hæc sunt præcepta decalogi. Quædam verò sunt quorum ratio non est adeò cuilibet manifesta, sed solùm sapientibus, & ista sunt præcepta moralia superaddita decalogo, tradita à deo populo per Moysen & Aaron. Sed quia ea quæ sunt manifesta, sunt principia cognoscendi eorum quæ non sunt manifesta, alia præcepta moralia superaddita decalogo, reducuntur ad præcepta decalogi per modum cuiusdam additionis ad ipsa. Nam in primo præcepto decalogi prohibetur cultus alienorum deorum, cui superadduntur alia præcepta prohibitiua eorum quæ ordinantur in cultum idolorum, sicut habetur Deuteronomij decimo octauo, Non inuenietur in te qui lustret filium suum aut filiam suam ducens per ignem. Nec sit maleficus atque incantator, nec qui phitones consulat neque diuinos, & quærat à mortuis veritatem. Secundum autem præceptum prohibet periurium, superadditur autem ei prohibitio blasphemiæ Leuitici quarto decimo, & prohibitio falsæ doctrinæ, Deuteronomij tertio decimo. Tertio verò præcepto superadduntur omnia cærimonialia. Quarto autem præcepto de honore parentum, superadditur præceptum de honoratione senum, secundum illud Leuitici decimo nono, Coram cano capite consurge, & honora personam senis. Et vniuersaliter omnia præcepta inducentia ad reuerentiam exhibendam maioribus, vel ad beneficia exhibenda, vel æqualibus, vel minoribus. Quinto autem præcepto quod est de prohibitione homicidij, additur prohibitio odij, & cuiuslibet violationis contra proximum, sicut illud Leuitici decimo nono, Non stabis contra sanguinem proximi tui. Et etiam prohibitio odij fratris, secundum illud, Ne oderis fratrem tuum in corde tuo. Præcepto autem sexto quod est de prohibitione adulterij, superadditur præceptum de prohibitione meretricij, secundum illud Deuteronomij vigesimo quarto, Non erit meretrix de filiabus Israël, neque fornicator de filiis Israel. Et iterum prohibitio vitij contra naturam, secundum illud Leuitici decimo octauo, Cum masculo non commisceberis, cum omni pecore non coibis. Septimo autem præcepto de prohibitione furti, adiungitur præceptum de prohibitione usuræ, secundum illud Deuteronomij decimo octauo, Non fœnerabis fratri tuo ad usuram, & prohibitio fraudis, secundum illud Deuteronomij vigesimo quinto, Non habebis in saculo diuersa pondera: & vniuersaliter omnia quæ ad prohibitionem calumniæ & rapinæ pertinent. Octauo verò præcepto quod est de prohibitione falsi testimonij, additur prohibitio falsi iudicij, secundum illud Exodi vigesimo tertio, Nec in iudicio plurimorum acquiesce sententiæ vt à veritate deuies, & prohibitio mendacij, sicut ibi subditur, Mendacium fugies, & prohibitio detractionis, secundum illud Leuitici decimonono, Non eris criminator & susurro in populis. Aliis autem duobus præceptis nulla alia adiunguntur, quia per ea vniuersaliter omnis mala concupiscentia prohibetur. Quia ergo per alia moralia quæ decalogo superadduntur, homo conseruatur absque macula peccati, & anima eius ad deum conuertitur, ideo & quæ hîc sequuntur, posita sunt.

v.2.q.c.art. 11.in.cor.

Dixitque præterea dominus ad Moysen. HVGO DE SANCTO VICTORE. A modo ad solum Moysen loquitur dominus præcepta & iudicia, quæ omnia quasi explanatio sunt decem prædictorum mandatorum. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et dixit dominus ad Moysen. Hæc post reditum populi ad tabernacula sua, regresso Moyse ad deum, dicta fuerunt. Et nominatur nomen domini tetragrammaton, ad significandum, quòd ab ipso fonte essendi data fuerint etiam hæc præcepta iudicialia, cærimonialia, & moralia. *Hæc dices filiis Israel, Vos uidistis quòd de cœlo locutus sim uobis.* Iuxta Hebræum plus habetur, videlicet, Locutus sum vobiscum, vt quamuis maiestas fuerit in loquente, familiaritas tamen fuerit in locutione. Et hinc vt prælibatum est, habetur, quòd non in monte, sed in aëre supra montem apparebat deus loquens. Hebraica enim consuetudine appellatione cœlorum comprehenditur etiam aër. Commemorandam autem hanc visionem præcipit, vt hinc perpendant, quòd ipse quem colunt, est verus deus, dominus cœlorum & terræ, & quòd non Moysi sunt artes seu figmenta, sed diuina opera quæ ipsi ad sensum viderunt. Non enim fingi potest quòd fuisset opus Moysi, quod vos vidistis & audistis, loquentem scilicet me de cœlis vobiscum, ita vt omnes intelligeretis sermonem meum decem præceptorum. AVCTOR CATENAE. Vos vidistis quòd de cœlo locutus sim vobis. Nil refert, quòd in Hebræo est עִמָּכֶם Himmachem, Vobiscum. Idem est enim sensus. Postquàm autem constitutum est, vt deinceps Moyses solus audiat vocem domini, populus autem accipiat legem per Moysen, dicit dominus ad Moysen Deuteronomij quinto, Vade dic eis, Reuertimini in tentoria vestra. Tu verò hîc sta mecum, & loquar tibi omnia mandata mea & cærimonias atque iudicia, quæ docebis eos vt faciant, in terra quam, & cætera. Nunc igitur capesit Moyses officium & ministerium mediatoris, quantum quidem

A dem ad legem ferendam attinet, & audit à domino leges, quas populo proponere debeat. *Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis uobis.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Repetitur quod in primo præcepto dictum est, & ex diis argenteis & aureis omnia simulachra intelliguntur, sicut in Psalmo centesimo tertio decimo, Simulachra gentium argentum & aurum opera manuum hominum. IDEM IN PSALMOS. Sunt quidem & ærea & lignea & fictilia simulachra, & huiusce modi alterius alteriúsque materiæ, sed præciosum eorum maluit commemorare spiritus sanctus, quia cùm in eo quisque quod illi charius est erubuerit, multò faciliùs auertitur à veneratione viliorum: nam dictum est alio loco scripturarum de simulachrorum cultoribus, dicentes ligno, Pater meus es tu, & lapidi, Tu me genuisti. Sed ne tibi sapientior videatur qui hoc non ligno & lapidi dixerit, sed auro & argento, huc aspiciat, huc aurem cordis intendat. Simulachra gentium argentum & aurum. Non abiectum aliquid & aspernabile nominatum est, & ei quidem animo qui terra non est, terra est & aurum & argentum, sed speciosior atque fulgentior, solidior atque firmior. Noli ergo addere manus hominum, vt ex eo metallo quod fecit verus deus, velis facere falsum deum, imò falsum hominem, quem pro vero venereris deo, quem quisquis pro vero homine in amicitiam reciperet, insaniret. Ducit enim & affectu quodam infirmo, rapit infirma corda mortalium formata similitudo, & membrorum imitata compago. Sed sicut fabricata singula ostendis, sic ostende officia singulorum, quorum te effigies & humana vanitas trahit. DAMASCENVS IN HISTORIA BARLAAM ET IOSAPHAT. Quid melius est die mihi, Deo seruire omnipotenti cum filio suo vnigenito & spiritu sancto, Deo increato & immortali, principio & fonti bonorum, cuius imperium inæstimabile, & gloria incomprehensibilis, cui adstant millia millium, & decies centena millia angelorum & cœlestium ordinum, & pleni sunt cœli & terra gloria eius, per quē omnia de nihilo facta sunt, per quem omnia continentur & gubernantur, & prouidentia illius reguntur, an dæmonibus perditis & inanimatis idolis, quorum gloria & laus adulterium est, & puerorum corruptio, & cætera impietatis opera, quæ de vestris diis scripta sunt in institutionibus superstitionis vestræ? Non erubescitis miseri, & ignis inextinguibilis cibus? Similitudo generis Chaldaici, non confundimini mortuas statuas adorantes, manus humanæ opera? Lapidem enim dolantes, vel lignum cædentes, deum appellatis. Deinde meliorem de armentis taurum tollentes, vel aliud quod occurrerit decentissimum de animalibus, mortuo delubro sacrificatis. Stulte precioſius est tuo idolo animal quod offertur ei. Nam idolum homo fecit, animal deus creauit. Et ideo longè te rationali intellectualius est irrationabile animal. Nam illud cognoscit nutrientem se, tu verò deum ignoras, per quem de nihilo factus es, per quem viuis & conseruaris. Et appellas deum, quem paulò antè vidisti ferro cæsum, & igne conflatum, & malleis productum. Quem argento & auro circuntexisti, & de terra eleuans, in alto collocasti. Deinde corruens in terram, miserum lapidem, miserior illo, adoras, & non deum, sed opera manuum tuarum mortua & inanimata, imò neque mortuum vtique est iustum vocari idolum. Quomodo enim mortuum est quod nunquam vixit? Sed quoddam nouum oporteret inueniri sibi nomen, tanta fatuitate dignum. Nam lapideus puluis efficitur, ligneus corrumpitur, æneus fuscatur, aureus & argenteus conflatur. Nec hoc solùm, sed etiam distrahuntur dij tui, alij modico, alij precio multo. Non enim diuinitas inest eis. Deum enim quis emit? Deum quis vendit? Quomodo deus vocatur, qui non mouetur? An non cernis, quoniam quidem stans, nunquam sedet, sedens verò nunquam surgit? Erubesce stulte, & manum pone super os tuum fatue, talia laudans. Nam à veritate alienatus es, mendacibúsque figuris seductus, statuas fingens, & operibus manuum tuarum dei nomen imponens. Euigila infelicissime & intellige, quòd antiquior es tu deo à te facto. Ista plurimæ sunt insaniæ. Confidis enim temetipsum, cùm sis homo, deum posse facere. Et quomodo potest hoc fieri? Itaque non deum facis, sed effigiem hominis, vel alicuius animalis, linguam non habentem neque guttur, neque cerebrum, neque aliquid interius. Itaque neque hominis similitudo, neque animalis, sed omnino quiddam inutile & vanitate plenum. Cur ergo insensibilibus adularis? Cur immotis & inutilibus assides? Nisi enim ars fuisset cæsoris lapidum, vel architecti aut ferrarij, deum vtique non habuisses. Nisi custodes assiderent, vtique deum tu perderes. Quem enim sæpiùs vrbs populosa, insipienter precatur vt deum, vt ab eo custodiatur, huic custodes pauci assident, nec à furibus rapiatur. Et si quidem aureus vel argenteus fuerit, solerter custodietur, si verò lapideus aut luteus, vel alterius cuiuslibet vilioris materiæ, semetipsum custodiet. Forsitan robustior est luteus apud vos aureo. Non est igitur congruum, vos insipientes & cæcos & sine intellectu, iustos subsannare, sed potiùs vosmetipsos deflere. Amentiæ quippe, non pietatis, sunt opera vestra. Nam studiosus bellorum militaris aspectus, simile idolum erigens, vocauit Martem. Alius autem mulierum concupiscentia succensus, vitium suum deum fecit, quem vocauit Venerem. Iste autem protem suam vinolentiam finxit idolum, quod vocauit Bacchum. Similiter verò & aliorum malorum conpter cupiscentes, suorum vitiorum statuerunt idola. Nam passiones suas deum vocauerunt: & ideo in delubris suis impudicæ fiunt ab eis saltationes, & luxuriosa cantica resonant, & furiosi in impetu fiunt. Quis autem horum per ordinem abominabilem edicet actionem? Quis sustinebit, illorum turpitudines referendo, os suum inquinari? Sed omnibus manifesta sunt, etsi nos taceamus. Isti tui cultus sunt, ô Theoda, statuis insensibilior. Hæc me suades adorare? hæc colere? Tuæ veraciter est malitiæ & stultæ voluntatis, tale consilium. Sed similes illis fiant tu & omnes qui confiditis in eis. Ego verò deo meo seruiam, & sacrificabo totum meipsum deo creatori & prouisori vniuersorum, per dominum nostrum Iesum Christum spem nostram, per quem accessum habemus ad patrem luminum in spiritu sancto, per quem redempti sumus de amara seruitute in sanguine eius. Nisi enim humiliasset semetipsum vsque ad formam serui, nunquam nos filiorum adoptione digni essemus. Humiliatus est ergo propter nos, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo. Nam quod erat permansit, & quod non erat assumpsit. Locutus est hominibus, ascendit in crucem carne sua, positus est in sepulchro tribus diebus, descendit in infernum, eduxit eos quos vinctos tenebat sæuus mundi

Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis uobis. *Quæst. 76.*

Psalm. 113. Conc. 2.

Hierem. 2.

Philip. 2.

Universidad de Deusto
Biblioteca

rector venundatos sub peccato, resurrexit die tertia, ascendit in cœlum, inde venturus iudicare viuos & G mortuos. CAIETANVS. Non facietis, deficit mecum, deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis. Sciens deus pronitatem populi ad idololatriam, ex visis repetit principale præceptum. Et dicendo mecum, testatur, quòd ipsa prima fronte allocutionis, præceptum & fœdus quod ipse esset deus eorum, habitum fuerit. AVCTOR CATENAE. Et verum est quidem, quòd in Hebræo est dictio אתי Itti, id est, mecum, vt dicatur, Non facietis mecum deos argenteos, & cætera, vbi Chaldaica editio habet coram me. Et est sensus, Vos vidistis quòd supernè è cœlo, non è terra locutus sum vobis, neque tanquam idolum mutum. Ne igitur deos argenteos vel aureos faciatis mecum, hoc est, vt vnà eos mecum colatis. Volo vt me vnicum, & ne alium habeatis deum præter me, nolo habere sociũ, quem mecum adoretis. A me enim omne bonum contingit, ideóque soli mihi debetur omnis honor & gloria. Replicatio est igitur primi & principalis præcepti, quo solo seruato, facilè reliqua succederent. RABANVS. Quod autem additur, *Altare de terra facietis mihi, &* H *offeretis super eo holocausta & pacifica vestra, oues vestras & boues.* Ostendit ob hoc tantummodo interdictis simulachris altare esse concessum fieri de terrena materia, vt vni deo hostiæ & sacrificia in eo offerrentur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Altare de terra facietis mihi. In sequentibus tamen factum est æneum. Sed & illud tantùm terra implebatur, quando sacrificia fiebant, & hæc est sententia Iudæorum de altari.

1.2. q. 102. ar. 4. ad 7. THOMAS. Dominus præcepit altare construi ad sacrificia & munera offerenda in honorem dei & sustentationem ministrorum, qui tabernaculo deseruiebant. De constructione autem altaris datur à domino duplex præceptum. Vnum quidem in principio legis, Exodi vigesimo, vbi dominus mandauit quòd faceremt altare de terra, vel saltem de lapidibus non sectis. Et iterum quòd non facerent altare excelsum, ad quod oporteret per gradus ascendere, & hoc ad detestandum idololatriæ cultum. Gentiles enim Idolis construebant altaria ornata & sublimia, in quibus credebant aliquid sanctitatis & numinis esse, propter quod etiã dominus mandauit Deuteronomij sexto decimo, Non plantabis lucum & omnem arborem iuxta altare domini dei tui. Idolatræ enim consueuerunt sub arboribus sacrificare propter amœnitatem & vmbrositatem. CAIETANVS. Ad differentiam igitur altarium quæ construebantur Idolis præcipitur altare terreum, id est, lateritium. Differentia autem inter pacifica & holocausta, inferius patebit in loco proprio. AVCTOR CATENAE. Altare de terra facietis mihi, quasi dicat dominus, Ego externa illa ornamenta quæ possunt animum tuum à vero mei cultu auertere, paruifacio, satis enim mihi est, vt altare terreum ædifices mihi. Illic enim exaudiam te æquè atque in aureo altari. Super eo offeretis, seu immolabitis holocausta & pacifica vestra, & cætera. Chaldaica habet, Et sacrificia sanctificata tua. Hebraicè pax significat etiam sanitatem, incolumitatem ac valetudinem. Quæ autem sacrificia in horum gratiam offeruntur, pacifica vocantur. Indicio est & editio Septuaginta, quæ pro pacifica vestra, habet σωτήρια ὑμῶν, id est, salutaria vestra, quæ videlicet pro salute & pace offerunturSoliti etiam sunt Septuaginta, Selom quod pacem sonat, vertere ὑγίεσμ, salubritatem, incolumitatem. Quia ergo Idololatræ altaria admodum solennia ex marmoribus & metallis erigebant simulachris suis, in eorum K detestationem dominus altare suum in quo ei hostiæ cremabantur, lateritium extrui voluit, altare tamen incensi de lignis Sethim, & opertum auro construi mandauit, vt infra trigesimo capite patet. CAIETANVS. Sed occurrit quæstio ex Hieremiæ capite septimo, quoniam ibi deus dicit, Non sum locutus cum patribus vestris, nec præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti super verbis holocausti & victimæ. Qua itaque ratione stant hæc duo simul, hîc enim manifestè diuinus est sermo de holocaustis & victimis. Solutio est, quòd Hieremias verum dicit de sermone & præcepto domini ore proprio ad populum, & propterea dicit cum patribus vestris. Decem enim duntaxat præcepta dedit deus colloquendo cum populo per seipsum immediatè, nihil dicendo de holocaustis & victimis, hæc enim quæ de altari & sacrificiis præcipiuntur, mandauit deus postea populo per Moysen. RVPERTVS. Vel quod ait dominus, non sum locutus, id est, non præcepi, intelligitur. Nam quæcunque taliũ velut ex ore meo Moyses iussit, non me iubente, sed me permittente præcepit. Vincula enim quædã fuerunt, permissa videlicet propter transgressiones posita, scilicet vt dum taliũ sacrificiorum ritu detinerentur, non vacaret eis errare à deo suo in suis adinuentionibus, & illicitis Idolorum cultibus. AVCTOR CATENAE. An non sum locutus cum patribus vestris, nec præcepi eis super verbis holocausti & victimæ, primò & principaliter intelligere debemus, cùm propter aliud fuerint instituta. Quid enim sacrificia illorum animalium, nisi vnigeniti filij dei mortem designabant? Quid sacrificia illorum animalium, nisi extinctionem carnalis nostræ vitæ significabant? Qui ergo vmbras futurorum holocausta esse voluit tantummodo & victimas, rectè dicere potest in Hieremia non præcepisse victimas & holocausta. Quod enim non propter se, sed propter aliud institutum est, quodammodo dici potest non fuisse præceptum. *In omni loco in quo memoria fuerit nominis mei.* CAIETANVS. Electionem loci sibi reseruat dominus. Et est sermo de loco tabernaculi seu templi in terra promissionis. Nam præcepta hæc data post decem præcepta, non obligabant nisi in terra promissionis. Expressè enim dicitur Deuteronomij quinto de omnibus præceptis. AVCTOR CATENAE. In omni loco in quo memoria fuerit nominis mei. Parum est quòd in Hebræo M legitur אֲשֶׁר אַזְכִּיר אֶת שְׁמִי Aser azchir eth semi, Vbi, seu in quo recordari, vel memorari fecero nomen meũ. Alij, Vbi memoriam fecero nomini meo, siue meminisse, vel memoriam faciam nominis mei, Et sonant, In omni loco in quo instituam memoriam nominis mei. Septuaginta, ἐν παντὶ τόπῳ, οὗ ἐὰρ ἐπονομάσω τὸ ὄνομά μου, ἐκεῖ, In omni loco vbi inuocauero nomen meum, illic: Chaldaica autem, In omni loco in quo habitare fecero gloriã meam, habent. Quorum omnium idem est sensus cum Latina editione. Neque (inquit) hoc altare cõstruetis vbicunque locorum pro vestro libito, sed tantùm eò loci quem ego elegero, quem nomine meo celebrabo, quicunq; tandẽ is sit. Ibi ergo tantũ mihi sacrificate sacrificia vestra & nõ alibi, si ea mihi grata esse, etsi ex hoc benedictionem meã obtinere volueritis. Locus autẽ huiusmodi ad vitandũ Idololatrię periculũ, ad quã populus ille pronus erat valde, nisi vnus esse debuit, facilè enim ad illã declinassent, si vbiq; sacrificare potuissent. Quòd si alibi non-
2. Reg. 24. nulli sacrificasse reperiuntur, id ex diuina factũ est reuelatione, sicut Dauid ex iussu Gad Prophetæ in mõte Mo-

A ria antequã templum ibi fundaretur, propter factam eo in loco angeli apparitionem. Et Helias in mõte Carmeli, ad conuincendum Prophetas Baal. Locus autem deputatus domino pro sacrificiis offerendis post ingressum 3. Reg. 18. filiorum Israël in terra promissionis, primò fuit in Sylo, vbi positum fuit tabernaculum & altare holocaustorum, & destructa Sylo translatum est Nobe, destructáque per Saulem Nobe, translatum in Gabaon, postea in Hierusalem templo fundato. In singulis tamen vrbibus erant loca quæ synagogæ dicebantur, vbi populus ad laudandum deum, & audiendum legem conueniebat. Alij membrum hoc copulabant cum inferiori, legentes, In omni loco in quo memoria fuerit nominis mei, *Veniam ad te, & benedicam tibi.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Cùm superius pluraliter loqueretur, facietis & immolabitis, dicit Locut. 90. nunc, veniam ad te, & benedicam tibi, tanquam ipsi Israël & populo. INTERLINEARIS. Veniam autem, occulta inspiratione, benedicam corporali & spirituali benedictione. CAIETANVS. Exauditio B promittitur sacrificantibus obediendo. AVCTOR CATENAE. Commodiùs (vt dictum est) cum præcedentibus iungitur hic versiculus, quàm quòd de per se ponatur, Quasi dicat deus, Si vbi ego voluero sacrificia tuleris, veniam ad te, benedicámque tibi, id est, te exaudiam, & felicem reddam. Cui sensui astipulatur & Chaldaica lectio, sic habens, In omni loco in quo habitare fecero gloriam meam, ibi mittam benedictionem meam, & benedicam tibi. *Quòd si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum tuum super eo, polluetur.* THEODORETVS. Propterea quod ferro vtebantur ij qui arcam construebant, similiter ij qui ex auro, argento, ære opera faciebant, itidémque sacerdotes in mactandis hostiis, & circuncisione faciendа, magnam mihi lex hæc admirationem mouet. Quærendum igitur quonam pacto ferrum hæc quæ supradiximus, non pollueret. Sed tantummodo lapides qui ad altaris ædificationem cædebantur. Apertum itaquæ ac manifestum nobis esse debet, quòd legislator alia ex aliis vt sapiẽs architectus ædificat. Ne igitur Iudæis, cùm in terram promissionis peruenissent, altaria ex sectis lapidibus construentibus gentes ęmulis vicinæ super IsC raëlitarum altaria sacrificarent, altaria quæ facilè dirui possint, fieri mandat. Nam & post templi ædificationem altaria alibi fieri non poterant. Atque ideo Helias in Carmelo monte necessitate adductus, duodecim lapides in modum altaris erexit, vt sacrificio peracto facilè dissoluerentur. DIODORVS. Ferro in mactandis hostiis in cædendis lignis vtebantur, quid ergo prohibebat lapides ad extruendum altare ferro cędi atque expoliri? Sed nimirum ratione qua & Dauid prohibitus est ne templum exædificaret, propterea quòd copiosum sanguinem in bello effuderat, eadem ratione lapides ferro cædi prohibebat, hoc est, cædem ac sanguinis humani effusionem hoc exemplo vitandam fugiendámque omnino docebat. PHILO HEBRAEVS. Hi qui naturam transmutare audacter aggrediuntur, hi mihi impolluta polluere videntur. Naturæ nanque opera perfecta absolutáque sunt, quæq; nulla additione indigeant. THOMAS. Verùm quia facto tabernaculo ad honorem dei *Vbi supra* non erant timendæ huiusmodi occasiones idololatriæ, ideo dominus mandauit quòd fieret altare holocaustorum de ære, quod esset omni populo conspicuum, & altare thymiamatis de auro, quod soli sacerdotes videbãt. D Nec erat tanta preciositas æris, vt per huius copiam populus ad aliquam idololatriam prouocaretur. CAIETANVS. Ad differentiam idololatrarum facientium altaria ex marmore polito, & vario opere sculpto, prophanum censet quodcunque altare ex lapidibus sectis, vult enim altare suum vel lateritium, vel ex lapidibus, quales apponuntur in communibus fabricis. AVCTOR CATENAE. Non ædificabis illud de sectis lapidibus. Clariùs expresit Hebraica quæ sunt לֹא תִבְנֶה אֹתָן גָּזִית Lo thibne ethhen gazith, Non ædificabis eos politos. Chaldaica, Sectos lapides, Sic & Septuaginta, id est, & ex lapidibus qui secti, excisi, expoliti & quadrati sunt. Vocat enim scriptura lapidem ferro politum, lapidem tonsum vel rasum. Est enim Gazaz, tondere, à quo dictio gazith. Si enim leuaueris cultrum tuum super eo, polluetur, id est, pro polluto habebo. Verbum tamen Hebraicum וַתְּחַלְלֶהָ Vatichalaleha, Pollues, seu contaminabis eum, nempe lapidem, quod Hebræis est fœminini generis, aptiùs redditur. Sed idem est. Cultrum autem vsurpat pro quocunque instrumento ferreo, etiam malleo quod eleuares super lapidem, ad poliendum eum scilicet. Vt igitur longissimè absit populus ab idololatria, noE lo vt construatur mihi ara ex sectis cæsisq; lapidibus, sed rudibus ac natiuis, ne quid omnino sit in ara, in quo populus hæreat, & quod admiretur. Quòd si ferreum quodcunque instrumentum lapidibus aræ incidendis admoueris, iam lapidem contaminauisti. Videtur autem & hæc lex ad cohibendam superstitionem rudium Israëlitarum lata esse. Nam cùm decalogus maximis miraculis in monte Horeb à deo promulgatus esset, existimarũt eum montem præ omnibus aliis locis ita sanctificatum esse, vt in eo solo deus habitaret, & illic instituenda essent preciosissima altaria, ad quæ quouis tempore peregrinarentur, & domino deo suo sacrificarent. Hanc superstitionem deus hac lege eximit, & iubet eos vilia altaria, vel ex terra, vel ex impolitis lapidibus facere. Et addit in quocunque loco fecero memoriam nomini meo, veniam ad te, & benedicam tibi, hoc est, Nolo existimetis, me in hoc tantùm monte habitare. Elegi quidem hunc montem, vt in eo promulgarem Decalogum, vnde concedo vobis, vt in eo offeratis holocausta vestra ad gratiarum actionem, non tamen ita habito in eo, vt velim huic loco affixus esse, & cupiam, vt vos huc ad colendum deum peregrinemini, vnde etiam nolo vt ædificetis F altare aliquod preciosum. Sed in quocunque loco fecero memoriam nomini meo, vbicũque prædicabitur verbum meum, & statuetur tabernaculum ac propiciatorium, ibi veniam ad vos, Et benedicam vos, hoc est, ibi adero vobis præsens beneficiis meis, si quod ego præcipio, opere compleatis. Ex his apparet etiam hanc legem de altari è terra aut rudibus lapidibus facto, ad tempus tantùm latam esse. Nam postea ædificatur altare holocausti ex lignis Sethim capite vigesimo septimo. *Non ascendes per gradus ad altare meum, ne reueletur turpitudo tua.* THO- *Vbi supra* MAS. Hoc etiam fuit institutum ad excludendam idololatriam, quoniam in sacris priapi sua pudenda gentiles populo denudabant. Postmodum autem indictus est sacerdotibus fœminalium vsus ad tegmen pudendorum, & ideo sine periculo institui poterat tanta altaris altitudo, vt per aliquos gradus ligneos non stantes, sed portatiles in hora sacrificij sacerdotes ad altare ascenderent sacrificia offerentes. CAIETANVS. Multitudo graduum tanta prohibetur, quæ pudenda viri absque fœminalibus conspicienda redderet existentibus in planicie, & non prohibentur gradus pauci alieni à periculo huiusmodi, vt ratio subiũcta testatur. AVCTOR CATENAE.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CATENAE. Ne reueletur turpitudo tua, adde ex Hebræo super eo, scilicet altari, sic enim habet & Chaldaica, vel in eo, vt legunt Septuaginta, aut, iuxta illud, vt alij vertunt. Est enim עלי Halaf, quod tribus illis modis reddi potest. Et est sensus, Ascensus non erit incisus per gradus longè distantes, sed decliuis & æqualis erit, ne turpitudo reueletur nimia crurum distētione. Honestas nanque decet maxima sacerdotes domini virtutum, & disciplina morum perfecta. Sed & arrogantia, & ambitio pomposa graduum, qualis apud idololatras tunc in vsu erat, domino non placent, & dignitatem non decet eius, qui positus est in exemplum vitæ & doctrinæ. Hæc quidem ordinauit dominus, vt ad religionem factitiam & externam non relaberetur populus ille, vt erat maximè pronus ad gentilium cærimonias capessendas. Ideo proprias illi dare cærimonias voluit dominus per Moysen, & eum populum seruare in religione dei sui, abominantis hæc externa. Discе hinc sacerdos honestatem, ne in publico ministerio vel scurra appareas, vel disiunctione vestium eas corporis partes denudes, quæ sunt in publico populi conspectu maximè tegendæ, vel nouitate vestitus, aut inusitato modo publicè vestiendi, Ecclesiæ offendiculum præbeas.

Mystice. HIERONYMVS IN DANIELEM. Iuxta tropologiam dicendum est, quòd omnes hæretici, & doctrina contraria veritati, quæ assumit verba Prophetarum, & testimoniis diuinæ scripturæ abutitur ad sensum
Cap.5. suum, non deum verum habet, sed deos aureos & argenteos, & æneos & ferreos, ligneósque & lapideos. Aurei mihi videntur hi qui seculari ratione compositi sunt. Argentei, qui habent eloquij venustatem, & rhetorica arte constructi sunt. Qui autem inferunt fabulas poëtarum, & vetustis vtuntur traditionibus, habentes inter se multam vel elegantiæ vel stultitiæ differentiam, isti vocantur æneі & ferrei. Qui autem penitus inepta proponunt, lignei appellantur & lapidei. Quos omnes in duas partes Deuteronomium diuidit, scribens, Maledictus
Deut.27. qui facit sculptile & conflatile, opus manuum artificis, & ponit illud in abscondito. Abscondunt enim omnes hæretici, & operiunt mendaciorum suorum dogmata, vt sagittent in obscuro rectos corde. AVCTOR
Iob 31. CATENAE. Deos etiam argenteos & aureos spiritaliter statuunt sibi cupidi & auari, qui omnem spem suam in diuitiis ponunt & collocant, iuxta illud domini, Vbi est thesaurus tuus, ibi & cor tuum, quod sanctus Iob à se
Cap.20. & sibi similibus excludit, dicens, Si putaui aurum robur meum, si obrizo dixi, fiducia mea. GREGORIVS TERTIO MORALIVM. Altare de terra facietis mihi. Per terram mediatoris incarnatio designatur. Al-
Psal. Miserere. tare ergo de terra domino facere, est incarnationem mediatoris sperare. Tunc quippe à deo munus nostrum accipitur, quando in hoc altari nostra humilitas (id est, super dominicæ incarnationis fidem) posuerit quicquid operatur. In altari ergo de terra oblatum munus ponimus, si actus nostros dominicæ incarnationis fide solidamus. IDEM IN SEPTEM PSALMOS POENITENTIALES. Altare dei filius est, de quo ipse
Psal.137. dominus ait, Altare de terra facietis mihi. Quid est enim aliud altare de terra facere, nisi de dei filij incarnatione non dubitare? Ipse est nanque cui in hac vita cordium nostrorum sacrificia imponimus, & in quo cogitationes illicitas ne conualescant mactamus. Vnde scriptum est, Beatus qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram. Ad petram quippe paruulos nostros allidimus, cùm orientes motus illicitos imitationis Christi intentio-
1.Cor.10. ne mortificamus. Scriptum est enim, Petra autem erat Christus. Ipse ergo est petra, ad quam cogitationes nostras
1.Pet.2. tenemus, ipse altare, cuius clementiæ peccatorum victimas imponere præsumimus. Denique peccata nostra ipse portauit. INTERLINEARIS. Super hoc altare etiam, id est, super hac fide, offerimus holocausta & pacifica, oues & boues nostras in omni loco in quo est memoria nominis domini, hoc est, omnia virtutum opera tam simplicia quàm fortia & perfecta, non quidem in hæreticorum conuenticulis, sed in generali dei Ecclesia per totum terrarum orbem diffusa. AVCTOR CATENAE. Vel per terram quæ infimum est elemen-
Dan.3. tum, humilitatis virtus designatur, in qua deo facta oblatio acceptatur, iuxta illud Prophetæ, In animo contrito & spiritu humilitatis suscipiamur. Et in Psalmo, Sacrificium deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum deus non despicies. ISIDORVS. Deinde adiecit, Quòd si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim leuaueris super eos cultrum, polluetur. Secti lapides hi sunt, qui vnitatem scindunt, ac diuidunt semetipsos à societate fraterna per odium vel schismata. Tales in corpore suo non recipit Christus, cuius corporis figuram altaris illius constructio obumbrabat. Isti verò non secti lapides, ex quibus altare construi iubetur, hi sunt, qui fide morúmque vnitate solidantur, de quibus dicit Apostolus, Vos estis lapides viui, qui coædificamini in domos spirituales. His non est iniectum ferrum, quia incorrupti sunt, & iacula maligni ignita non receperunt, quique vnum altare faciunt, id est, vnitatem fidei vel concordiam charitatis sequuntur. Non accedes per gradus ad altare meum, id est, non gradatim, vnum alij præferens, ad me peruenies, neque priorem atque posteriorem tempore discernens, quia diuisum & sequestratum propitium non habebis. Hæc enim Arriani faciunt, qui insecabilem patris & filij & spiritus sancti substantiam diuidunt. INTERLINEARIS. Qui enim gradus in trinitate faciunt, & maiorem patrem, minorem filium, minimum spiritum sanctum docent, hi per gradus ad altare domini ascendunt, quod deo maximè abominabile est. RVPERTVS. Altare de terra facietis mihi, & cætera. Nunquid enim hoc iubet vt non nisi de terra congesta sibi altare fiat, vt vel idipsum altare plano solo non emineat: Non vtique, nam idem postmodum, Altare (inquit) facies mihi de lignis Sethim, & operies illud ære. Sed & Salomon altare fecit in templo æreum altitudinis
3.Reg.8. decem cubitorum, Nunquid sine gradibus illuc ascendi poterat? Imò quindecim gradibus ascendebatur in illa
2.Paral.7. sancta sanctorum, iuxta quæ cantantur in Dauid, quindecim cantica graduum continentia quid significauerunt gradus illi, scilicet virtutum profectibus ascendendum esse in cœlestia sancta sanctorum. Ergo potiùs ad id quod humiliato corde dixerant, Non loquatur dominus nobis, ne fortè moriamur, cuncta hæc figuratè dicta esse probantur. Nam huius quoque loci memor Moyses, iterum in Deuteronomio decimo octauo dicit, Pro-
Deut.18. phetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me suscitabit tibi dominus deus tuus, ipsum audies, vt petisti à domino deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti, Vltrà non audiam vocē domini dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait dominus mihi, Bene omnia sunt locuti:
Exod.23. Prophetam suscitabo eis de medio fratrum eorum similem tui, & cætera. Hunc Prophetam, id est, semetipsum, dicit

A dicit in isto loco, Veniam ad te, & benedicam tibi. Et post aliqua, Ecce ego mittam angelū meum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem paraui. Obserua eum, & audi vocem eius, ne contemnendum putes, quia non dimittet cùm peccaueris, & est nomen meum in illo. Igitur cùm dixisset Moyses, Vt enim probaret vos, venit deus, & vt terror illius esset in vobis, & non peccaretis, videlicet quia initium sapientiæ est timor domini, Dominus illum Prophetam, illum magni consilij intendens angelum, Vos (inquit) vidistis quòd de cœlo locutus sum vobis, dicens, Non facietis deos argenteos, nec deos aureos facietis vobis, & portare non potuistis. Dico ergo, altare de terra facietis mihi, id est, incarnationem Prophetæ illius quem suscitabo vobis de fratribus vestris, humiliter credetis. Et offeretis super eo holocausta & pacifica vestra, oues & boues in omni loco in quo fuerit memoria nominis mei. A solis ortu vsque ad occasum, inquit per prophetā Malachiam, magnum *Malach. 1.*
est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda. Hoc ergo
B dicit, quia quicquid ritè offerre voluerit quis, ouem siue bouem, id est, minorem vel maiorem actionem instructura altaris illius, id est, in fide dominicæ incarnationis solidabit. Veniam ad te, subaudiatur secundum illud altare, & benedicam, scilicet omni benedictione cœlesti & gratia spirituali. Quòd si altare lapideum feceris mihi, non ædificabis illud de sectis lapidibus. Si enim leuaueris cultrum tuum super eo, polluetur. Lapides virtutes animi sunt, de quibus tunc altare domino facimus, dum fidem habentes incarnationis eius, super hoc fundamentum illas superædificamus. Ferrum autem siue cultrum arrogantia est, quo maximè vitio mens à creatore suo præciditur. Aedificatum ergo altare si super eo cultrum leuaueris, id est, si tibi virtutes ipsas arrogaueris, polluetur. Non ascendes per gradus ad altare meum, subauditur, de terra factum, id est, minorem patre non dices incarnatum filium, ne reueletur turpitudo tua. Turpius enim nil est turpitudine hæretica, siue non ascendes per gradus, id est, non extolleris de tuis profectibus, propter quod vitium turpitudo reuelatur, quia profectò superbiam mentis contumelia carnis comitatur. THOMAS. In Christo igitur qui est nostrum altare, de-
C bemus confiteri veram carnis naturam quantum ad humanitatem, quod est altare de terra facere, & quantum ad diuinitatem debemus in eo confiteri patris æqualitatem, quod est non ascendere per gradus ad altare. Nec etiam iuxta Christum debemus admittere doctrinam gentilium ad lasciuiam pronocantem. GRAECVS. Dum etiam vniuersorum deus ex impolitis & natiuis lapidibus altaria construi iubet, spiritualiter nos docet, Deum cogitationibus affectionibúsque simplicibus, miniméque arte compositis delectari.

IN CAPVT EXODI VIGESIMVM PRIMVM, ARGVMENTVM.

Præcepta iudicialia quo ad emptitios seruos & ancillas, furta, homicidia, parricidia, parentum maledicta, percutientes seruum aut prægnantem, ixas & talionis pœnas, atque cornupetam bouem.

D

CAPVT XXI.

Lectio 1. HAec sunt iudicia quæ propones eis. Si emeris seruum Hebræum, sex annis seruiet tibi, in septimo egredietur liber gratis. Cùm quali uestе intrauerit, cum tali exeat. Si habens uxorem, & uxor egredietur simul. Sin autem dominus dederit illi uxorem, & pepererit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini sui, ipse uerò exibit cum uestitu suo. Quòd si dixerit seruus, Diligo dominum meum, & uxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eum dominus diis, & applicabitur ad ostium & postes, perforabitque aurem eius subula, & erit ei seruus in seculum. Si quis uendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillæ
E exire consueuerunt. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit, dimittet eam, populo autem alieno uendendi non habebit potestatem, si spreuerit eam. Si autem filio suo desponderit eam, iuxta morem filiarum faciet illi. Quòd si alteram ei acceperit, prouidebit puellæ nuptias & uestimenta, & precium pudicitiæ non negabit. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia.

Lectio 1. RVPERTVS. Rectè & ordinatè post data præcepta, iudicia proponuntur. Futurum nāque erat, non omnes obseruare, vel audire præcepta, & idcirco necessarium fuit præscribere, qualis transgressor, quali reus foret iudicio. AVCTOR CATENAE. Præcepta moralia decem, de quibus dictum est suprà, quædam con- *Moralia.*
clusiones sunt immediatè elicitæ à iuris naturalis dictamine, siue ex eius principiis, & ideo in noua lege manēt, *Cærimonia-*
quia ius naturale est immutabile. Iudicialia verò & cærimonialia præcepta, per nouam legem euacuata sunt, a- *lia.*
F liter tamen & aliter. Cærimonialia enim sic sunt euacuata, quòd ea post sufficientem Euangelij promulgatio- *Gal.4.*
nem obseruare mortiferum est, vnde dicit Apostolus, Si circuncidamini, Christus nihil vobis proderit. Quod etiam de aliis cærimonialibus intelligendum est, quia cærimonię erant protestationes quædam & figuræ venturi Christi, & noui testamenti, ideo eas post Euāgelij publicationem sufficientem obseruare, dicere est, quòd tempus aduentus Christi ac noui testamenti nondum est impletum, nec figurarum veritas per saluatorem est impleta, quod quidem hæreticum est. Thurificatio tamen quæ de cærimonialibus erat veteris testamenti, in noua lege remanet, quia directè nihil significabat futurum, sed deuotionem duntaxat populi deum colentis, quæ ma- *Iudicialia.*
ior est in nouo quàm in veteri esset testamento. Iudicialia verò sic euacuata sunt præcepta, quòd in lege noua non obligant, obseruare tamen non est mortiferum, veluti si Christianus aliquis princeps ea in regno suo instituet. Et ratio est, quia iudicialia ad statum illius populi in pace per opera iustitię conseruandum instituta erāt, ita quod de se vel per se, alicuius in noua lege futuri figuræ non extiterunt, sed per accidens tantùm, pro quanto illius

Universidad de Deusto
Biblioteca

illius populi ſtatus reſpectu ſtatus noui teſtamenti, figuralis erat, & ideo tempore noui teſtamenti obſeruari poſ- G
ſunt, in quantum tamen noui teſtamenti tempore de nouo inſtituantur, & non aliter. Quòd ſi obſeruarentur
tanquam ex lege veteri obligatoria, eſſet mortiferum, quia hoc eſſet aſſerere adhuc ſtatum populi veteris teſta-
menti manere. De his ergo iudicialibus præceptis præſens loquitur lectio, dicens, *Hæc ſunt iudicia quæ propones eis.*

Locut.91. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Diſtinctiùs amodò explicantur
ea quæ ad proximum pertinent. Notanda verò locutio eſt, quòd cùm illud dictum ſit ad Moyſen, Hæc ſunt iu-
dicia ſiue iuſtificationes, quæ propones eis, cætera iam dicuntur ad ipſum populum quaſi ad Moyſen. Si emeris
ſeruum Hebræum, & cætera. Non enim hoc Moyſi dictum eſt, ſed quod populo, tantùm ipſi populo dicebat.

RVPERTVS. Hæc ſunt iudicia quæ propones eis. Non idem ſingulariter iudicium ſonat, quòd plural-
iter iudicia. Nam ſingulariter iudicium, plerunque damnationem, pluraliter verò iudicia, tam rei vindictam,
Pſal.18. quàm innocentis ſignificat defenſionem. Vtriuſque partis, iudicij ſcilicet & miſericordiæ ſententias, poſt data H
Rom.7. decem præcepta proponit hic lex domini ſancta & immaculata & iuſta & bona, & veraciter Pſalmiſtæ pſallen-
Pſal.100. ti in decachordo pſalterio, primum locus hic materiam videtur dediſſe, quatenus diceret, Miſericordiam & iu-
dicium cantabo tibi domine. Cantandi nanque iudicij materia eſt inſignis, ab hoc loco vſquequo dicit, Qui
immolat diis occidetur præter deo ſoli, miſericordiæ verò moduli dulces ſunt, ab eo quòd continuò ſubiungit,
Aduenam non contriſtabitis, vſque ad id quod ait, Sex diebus operaberis, ſeptimo die ceſſabis, vt requieſcat bos
& aſinus tuus, vt refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena. Res quidem obſcuræ & exiles, ſed iudicia ſplendida,
& iuſtitiæ illuſtres. Verbi gratia: Si bos alienus bouem alterum vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bo-
nem viuum, & diuident pretium, cadauer autem mortui inter ſe diſpertient. Noli hic attendere quantitatem
peculij, ſed æquitatem iudicij. Quid enim de bobus curare tanræ maieſtati? Sed verè laudabilis ſapientia iudi-
cantis de bobus cornupetis, ſicut & mirabilis fortitudo præliantis contra Pharaonem in ranis & muſcis. Hæc
igitur iudicia domini, iudicia vera iuſtificata in ſemetipſis, quæ propones eis, inquit. Non ſunt illa iudicia de I
Pſal.35. quibus Pſalmiſta, Iudicia tua (inquit) abyſſus multa, vel Apoſtolus, O altitudo diuitiarum ſapientiæ & ſcientiæ
Rom.11. dei, quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia eius, & inueſtigabiles viæ eius, ſed eiuſmodi ſunt hæc, de qualibus
Pſal.118. idem Pſalmiſta dicit, In labiis meis pronunciaui omnia iudicia oris tui. Manifeſtam quippe habent æquitatem,
conſpicuámque omni homini rationabiliter diſputanti, vnde & regibus gentium ante Chriſti quoque aduen-
1.2.q.104. *ar.1.in cor.* tum cum ſummo fauore, & collaudatione accepta hæc fuiſſe etiam hiſtoriæ tradunt. THOMAS. Hæc ſunt
iudicia quæ propones eis. Præceptorum cuiuſcunque legis quædam habent vim obligandi ex ipſo dictamine
rationis, quia naturalis ratio dictat hoc eſſe debitum fieri vel vitari, & huiuſmodi præcepta dicuntur moralia,
eò quòd à ratione dicuntur mores humani. Alia verò præcepta ſunt quæ non habent vim obligandi ex ipſo di-
ctamine rationis, quia ſcilicet in ſe conſiderata non habent abſolutè rationẽ debiti vel indebiti, ſed habent vim
obligandi ex aliqua inſtitutione diuina vel humana, & huiuſmodi ſunt determinationes quædam moraliũ præ-
ceptorum. Si igitur determinẽtur moralia præcepta per inſtitutionem diuinam in his per quæ ordinatur homo K
ad Deum, talia dicentur præcepta cærimonialia: ſi autem in his quæ pertinent ad ordinationem hominum adin-
uicem, talia dicentur præcepta iudicialia. In duobus ergo conſiſtit ratio iudicialium præceptorũ, ſcilicet vt per-
tineant ad ordinationem hominum adinuicem, & vt non habeant vim obligandi ex ſola ratione, ſed ex inſtitu-
Vbi ſupra ar.2.in cor. tione. IDEM. Dupliciter autem contingit aliquod præceptum eſſe figurale. Vno modo, primò & per ſe, quia
ſcilicet principaliter eſt inſtitutum ad aliquid figurandum, & hoc modo præcepta cærimonialia ſunt figurati-
ua, ad hoc enim ſunt inſtituta, vt aliquid figurent pertinens ad cultum dei, & ad myſterium Chriſti. Quædam
verò præcepta ſunt figuralia non primò & per ſe, ſed ex conſequenti, & hoc modo præcepta iudicialia veteris
legis ſunt figuralia, non enim ſunt inſtituta ad aliquid figurandum, ſed ad ordinandum ſtatum illius populi
ſecundum iuſtitiam & æquitatem, ſed ex conſequenti aliquid figurabant, in quantum ſcilicet totus ſtatus illius
populi qui per huiuſmodi præcepta diſponebatur, figuralis erat ſecundum illud primæ Corinthiorum decimo,
Ibidem. Omnia in figuram contingebant illis. IDEM. Sciendum autem, quòd cùm lex ſit quaſi quædam ars hu- L
ar.4.in cor. manæ vitæ inſtituendæ vel ordinandæ, ſicut in vnaquaque arte eſt certa diſtinctio regularum artis, ita oportet
in qualibet lege eſſe certam diſtinctionem præceptorum, aliter enim ipſa confuſio vtilitatem legis auferret. Et
ideo dicendum eſt quòd præcepta iudicialia veteris legis per quæ homines ad inuicem ordinabantur, diſtin-
ctionem habent ſecundum diſtinctionem ordinationis humanæ. Quadruplex autem ordo in aliquo præcepto
inueniri poteſt. Vnus quidem principum populi ad ſubditos, alius autem ſubditorum adinuicem, tertius autem
eorum qui ſunt de populo ad extraneos, quartus autem ad domeſticos, ſicut patris ad filium, vxoris ad virum, &
domini ad ſeruum, & ſecundum iſtos quatuor ordines diſtingui poſſunt præcepta iudicialia veteris legis. Dan-
tur autem quædam præcepta de inſtitutione principum & officio eorum, & de reuerentia eis exhibenda, & hæc
eſt vna pars iudicialium præceptorum. Dantur etiam quædam præcepta pertinentia ad conciues ad inuicem,
puta circa emptiones & venditiones, & iudicia & pœnas, & hæc eſt ſecunda pars iudicialium præceptorum.
Dantur etiam quædam præcepta pertinentia ad extraneos, puta de bellis contra hoſtes, & de ſuſceptione pere- M
grinorum & aduenarum, & hæc eſt tertia pars iudicialium præceptorum. Dantur etiam in lege quædam præ-
cepta pertinentia ad domeſticam conuerſationem, ſicut de ſeruis & vxoribus & filiis, & hæc eſt quarta pars iu-
dicialium præceptorum. CAIETANVS. Hæc ſunt iudicia, hoc eſt, præcepta iudicialia ad gubernandum
populum iuſtè. AVCTOR CATENAE. Hæc ſunt iudicia quæ propones eis, id eſt, leges quibus vtentur
filij Iſraël ad lites ortas dirimendas. Referri autem videtur ad Moyſen qui populo propoſuerit iudicia, quæ &
iudicibus præſcribuntur, vt ſecundum ea cauſas diſcutiant ſeculares, & iudicent. Quandoquidem carnis im-
becillitas & concupiſcentia incitat ad proprium commodum cum iniuria proximorum, & audacter erumpere
ſolet in opus, non obſtantibus legibus, niſi pœnis legalibus coërceatur, quibus præuaricatores iuſti iudices ani-
maduertere debent. Sic enim noſtra malitia vltra leges pœnas quoque excogitare coëgit. Non autem hîc dicun-
tur iudicia iſta, dei iudicia, ſed abſolutè iudicia, quòd qui talia ſeruat, adhuc iuſtus coram deo non eſt, licet co-
ram ho-

A ram hominibus iuſtus habeatur. Humana ergo retinacula ſunt populi qui maiora capere noluiſſet. *Si emeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſeruiet tibi, in ſeptimo egredietur liber gratis.* RVPERTVS. Subauditur, ſi voluerit, nam inge-
nuus eſt, & pater eius Iacob à ſemetipſo venditus, ſeptimo ſeruitij anno liber exiuit, quia voluit, nec enim ſe in
perpetuum vendidit. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæ de *Quæſt.77.*
ſeruo Hebræo præcipiuntur, vt ſex annos ſeruiat, & dimittatur liber gratis, ne ſerui Chriſtiani hoc flagitarent à
dominis ſuis, Apoſtolica authoritas iubet ſeruos dominis ſuis eſſe ſubiectos, ne doctrina & nomen dei blaſphe-
metur. Illud enim ex hoc ſatis cõſtat in myſterio præceptum, quia & pertundi ſubula eius aurem ad poſtem præ-
cepit deus, qui libertatem illam recuſaret. THOMAS. Ratio autem huius legis fuit, quia filij Iſraël erant à *1.2.q.105.*
domino de ſeruitute liberati, & per hoc diuinæ ſeruituti addicti, ideo noluit dominus vt in perpetuum ſerui eſ- *ar.4. ad 1.*
ſent. Vnde dicitur Leuitici.25. Si paupertate compulſus vendiderit ſe tibi frater tuus, non eum opprimes ſeruitu-
B te famulorum, ſed quaſi mercennarius & colonus erit: mei enim ſunt ſerui, & ego eduxi eos de terra Aegypti,
vt non veneant conditione ſeruorum. Et ideo quia ſimpliciter ſerui non erant, ſed ſecundum quid, finito tem-
pore dimittebantur liberi. AVCTOR CATENAE. Differentiam videmus in legibus etiam diuinitùs
præſcriptis hominibus. Quædam enim innocentiam & puritatem quam deus à nobis poſtulat, oſtendunt ac in-
dicant. Quædam his qui innocentes non ſunt, tribuunt aliquid ac donant. Quædam verò carnis audaciæ mo-
dum ponunt atque pœnam. Præſens ergo præceptum non datum eſt, vt ſi quis illud ſeruet, innocens & iuſtus ſit
apud deum, ſed vt cupiditati & affectui diuitum ac potentum huius mundi, in quorum poteſtatem aliquando
pauperes rediguntur, modum ponat, ne putent ſibi quod libeat licere. Vult autem ſeruitutem ſi inter fideles ad-
mittatur ac accidat imprudentia humana, humanam eſſe ac tolerabilem, clementem ac iuſtam, ſeptimo anno
finiendam, & in libertatem reſtituendam. Eandem verò legem habes in Deuteronomio capite. XV. & in Leui-
tico capite. XXV. & Hieremiæ. XXXIIII. Quod verò dicitur, Egredietur liber in ſeptimo anno, alij exponũt
C de publico & generali anno ſeptimo, alij verò de priuato anno ſeptimo ſeruitutis. *Cum quali veſte intrauerit, cum tali exeat. Si habens vxorem, & vxor egredietur ſimul.* RVPERTVS. Cum quali veſte, id eſt, cum quali conditione
intrauerit, cum tali exeat, quia videlicet pater eius Iacob nec plus nec minus, ſed tantum abduxit, quantum iure
acquiſiuit. Si habens vxorem, & vxor egredietur ſimul. Quia pater eius habens vxores, vtramque ſororem, Liam
& Rachel, quas facta conuentione acquiſierat, iam quando ſeruiendo pro gregibus intrauit, cum eiſdem egreſ-
ſus eſt. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Si in corpore ſuo veniet, in corpore ſuo exibit, ſi habens
vxorem, & vxor eius egredietur ſimul. Nulla ſit mentio veſtium, ſed propoſita ſubſtantia legis, apponuntur cir-
cunſtantiæ diuerſæ, iuxta diuerſas conditiones Hebræi empti in ſeruum. Et libratur conditio an ſolus intraue-
rit, an cum vxore, decernendo, quòd ſi ſeruitutem intrauit ſolus, exibit ſolus: ſi verò cum coniuge, exibit cum
coniuge. AVCTOR CATENAE. Cum quali veſte intrauerit, cum tali exeat. Hebraica ſic ſe habent hoc
D in loco, אִם בְּגַפּוֹ יָבֹא בְּגַפּוֹ יֵצֵא Im begappo iabo begappo ieze. Sciendum autem dictionem גפה Guph, corpus ſi-
gnificare ſiue cadauer. Vnde ſic redditur locus communiter, Si cum corpore ſuo intrauerit, cum corpore ſuo e-
gredietur ſiue exeat. Hebraiſmus eſt, pro ſi ſolus ſine vxore venerit in domum tuam, ſine vxore exibit. Vnde &
mox ſequitur, Si habens vxorem, & vxor egredietur ſimul, ſcilicet cum eo. Sic & Chaldaica intelligit, habens, Si
ſolus intrauerit, ſolus egredietur, ſi maritus vxoris eſt, egredietur vxor eius cum eo. Docti autem quidam He-
bræorum, radicem huius dictionis Gappo, dicunt eſſe גַּף Gaph, ſignificarèque alam ſiue veſtem. Vnde verterunt
ſicut Interpres noſter, qui iniuſtè hoc in loco à nonnullis carpitur, videlicet, Si cum veſte intrauerit, cum veſte
egredietur. Et eſt idem ſenſus cum priori. Qui enim ſeipſum vendit, nihil proprij habet præter veſtes & vxorem,
ſi quam habet. Alij reddunt, ſi cum perſona ingreſſus fuerit, cum perſona exibit. Qui & ipſi à dictione Guph, de
ſcendere faciunt dictionem Gappo. Sunt & qui, Si ſolutus venit, ſolutus exeat. Sed & hi ſenſum magis reddunt
quàm verba. Vnde & Septuaginta ſermonis Hebraici proprietatem intelligentes, verterũt, ἐὰν αὐτὸς μόνος εἰσέλθῃ
καὶ μόνος ἐξελεύσεται, hoc eſt, ſi ipſe ſolus ingreſſus fuerit, etiam ſolus egredietur. Sed hæc omnia eandem habent
E ſententiam quam & litera noſtra. Si igitur ſolus (inquit) hoc eſt, non vxoratus venit in ſeruitutem, ſuo tempore
ſolus quoque exibit: ſi cum vxore ſeruire cœpit, cum eadem & deſinet, pariter liberandi. Obſerua autem vt poſt
Decalogi, & diuini cultus præcepta, ſtatim leges de iudiciis ferat, quæ erga ſeruos ſeruanda ſint, contra miſeram
mortalium arrogantiam, qui nunquam naturam ipſam ſciunt contemplari, in exteriori duntaxat ornatu & ſpe-
cie occupati. *Sin autem dominus dederit illi vxorem, & pepererit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo.* CAIETANVS. Heb. eſt, cum corpore ſuo. Alteram conditionem conſiderat, quòd ſi emptor
illius dederit illi vxorem, quæ infra illos ſex annos genuerit filios aut filias, quia mulier illa eſt domini, remane-
bit cum filiis apud dominum, & Hebræus ſeruus exibit anno ſeptimo in corpore ſuo, hoc eſt, ſolus. Conſidera
hîc prudens lector, abſque libello repudij alterum ſeparandi coniuges modum in lege Moyſi. AVCTOR
CATENAE. Ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo. Eadem eſt dictio בְּגַפּוֹ Begappo. Vnde quidam ſicut Interpres,
& rectè, Cum veſtitu ſuo, ſiue veſte ſua, reddunt: Alij, Cum corpore ſuo: Alij, Cum perſona ſua, id eſt, ſolus ſine
F vxore & filiis egredietur: id quod & Chaldaica & Septuaginta intellexerunt, habentes & hîc, Et ipſe ſolus egre-
dietur. Ad primum intuitum contraria hæc lex videtur legi naturæ & diuinæ, vt ab vxore maritus diſiungatur
& filiis, & alteram ducere cogatur, primam deſerere, niſi perpetuus ſeruus eſſe eligat. Sed erat ſanè apud omnes
ſemper gentes dura conditio ſeruorum, quæ apud hunc populum duræ ſeruicis humanior eſſe non facilè po-
tuit. Etenim non alia conditione accipiebant vxores ſerui permiſsione dominorum, quàm vt geniti filij domi-
norum eſſent, non ſeruorum, quos & dominus nutrierat vt ſuos. Sicut & ancillam ſeruo permiſſam, non ad o-
mne tempus, ſed pro numero annorum ſeruitutis, propter quod fortaſsis legitimum matrimonium non habe-
batur, & ſeruo exeunti onus alleuiabatur, & liberatus erat à filiis educandis & vxore. An hoc fortè ex imperfe-
ctione legis fuit Moſaicæ, quæ nihil (Apoſtolo teſte) dicitur adduxiſſe ad perfectum? *Quòd ſi dixerit ſeruus, Diligo dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eum dominus diis, & applicabitur ad oſtium & poſtes, perforabique aurem ſubula, & erit ei ſeruus in ſeculum.* HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD GALATAS. Seculum eſt *Cap.1.*
ſpacium

Universidad de Deusto
Biblioteca

spacium longi temporis. Quærendum autem quid sit inter seculum & seculum seculi, siue secula seculorum, & G vbi pro breui temporis spacio, vbi pro æternitate ponatur, quia in Hebræo seculum, id est עולם vbi literam ו positam habuerit, æternitatem significat: vbi verò sine ו scribitur, annum quinquagesimum quem illi Iobileum vocant. Ob hanc causam, & ille Hebræus qui propter vxorem & liberos amans dominum suum, aure pertusa seruitio subiugatur, seruire iubetur in seculum, hoc est, vsque ad annum quinquagesimum. Et Moabitæ & Amonitæ non ingrediuntur Ecclesiam domini, vsque ad quintam & decimam generationem, & vsque in seculum. Quia omnis dura conditio, Iobilei soluebatur aduentu. Quidam dicunt eundem esse sensum in seculis seculorum, quem in sanctis sanctorum, in cœlis cœlorum, in operibus operum, in Canticis Canticorum: & quam habent differentiam cœli ad eos quorum sunt cœli, & sancta quæ sanctorum comparatione sunt sanctiora, & opera quæ operum prælatione meliora sunt, & cantica quæ inter cantica vniuersa præcellunt, eandem habere & seculum, quæ seculorum collatione sunt secula. Præsens itaque seculum ita edisserunt, vt dicant ex eo tempore il- H lud esse numerandum, ex quo cœlum & terra sunt condita, & currere vsque ad consummationem mundi, quo Christus iudicaturus est omnia. Reuocant quoque vltra, & in priora promouent gradum, de præteritis & futuris seculis disputantes, bona an mala fuerint seu futura sint, & in tam profundas incidunt quæstiones, vt libros quoque & infinita volumina super hac dissertione condiderint. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera: Pertundet ei dominus auriculam de subula, & seruiet in sempiternum, vel in æternum, quod Græcus habet εἰς τὸν αἰῶνα. Ecce quemadmodum scriptura multis locis dicit secundum hoc verbum Græcum, sempiternum vel æternum. Vbi non intelligitur æternitas illa secundum quam nobis æterna promittuntur, vel secundum quam à contrario igne æterno mali cremabuntur: neque enim seruus iste qui viuere in æternum non posset, posset seruire in æternum, sed intelligitur æternum dictum, cuius temporis finis non est, aut certè aliquid hoc sacramento significatur æternum. THEODORETVS. Seruum qui libertate donari recusauerit, ad ostium applicari, aurémque eius perforari iubet, vt libertatem omnibus rebus I antiquiorem esse declaret, eúmque qui illam aspernatus fuerit, ignominia dedecoréque dignum esse, cuique seruitutis sempiternæ nota inuratur. Nam per auris terebrationem, perpetuam sub domino obedientiam, per ipsius ad ostij applicationem, seruum è domo exire non posse sine heri sui iussu designat. Et seruiet (inquit) illi in æternum. Vel ex hoc loco manifestè colligimus, æuum vnde æternus deducitur, non vbique infinitatem significare, sed quandoque definitum determinatúmque tempus declarare, vnde & beatus Dauid ait, Seculum vel æuum nostrum in illuminatione vultus tui, Quo loco humanę vitæ tempus expressit. RVPERTVS. Offerat (inquit) dominus diis, & cætera. Deos sacerdotes intellige, secundum quod dictum est ad Moysen, Ecce constitui te deum Pharaonis, videlicet secundum dignitatem diuini officij. Applicabitur (inquit) ad ostium & postes, scilicet vt multos habeat inspectores & testes. Perforabítque aures eius subula, videlicet vt amplius semel dictæ professionis suæ delere vel abscondere non possit monumentum. THOMAS. Lex vetus pœnam mortis inflixit in grauioribus criminibus, scilicet in his quæ contra deum peccantur, & in homicidio, & in furto K minum, & in irreuerentia ad parentes, & in adulterio, & in incestibus. In furto aliarum rerum adhibuit pœnam damni. In percussuris autem & mutilationibus induxit pœnam talionis, & similiter in peccato falsi testimonij. In aliis autem minoribus culpis induxit pœnam flagellationis vel ignominiæ. Pœnam autem seruitutis induxit in duobus casibus. In vno quidem, quando septimo anno remissionis, ille qui erat seruus, nolebat beneficio legis vti, vt liber exiret, vnde pro pœna ei infligebatur, vt in perpetuum seruus remaneret. Secundo infligebatur furi quando non habebat quod posset restituere, sicut habetur Exodi. XXII. Pœnam autem exilij vniuersaliter lex non statuit, quia in solo populo illo deus colebatur, omnibus aliis populis per idololatriam corruptis. Vnde si quis à populo illo vniuersaliter excluſus esset, daretur ei occasio idololatriæ, & ideo primo Regum. XXVI. dicitur quòd Dauid dixit ad Saul, Maledicti sunt qui eiecerunt me hodie, vt non habitem in hæreditate domini, dicentes, Vade, serui diis alienis. Erat tamen aliquod particulare exilium. Dicitur enim Deuteronomij nono, Quòd qui percusserit proximum suum nesciens, & qui nullum contra ipsum habuisse odium comprobatur, ad L vnam vrbium refugij confugiebat, & ibi manebat vsque ad mortem summi sacerdotis, tunc enim ei licebat ad domum suam redire, quia in vniuersali damno populi consueuerunt particulares iræ sedari, & ita proximi defuncti non sic proni erant ad eius occisionem. CAIETANVS. Quod dicitur, Offeret eum dominus diis, iuxta Hebræum habetur Elohim, hoc est, iudicibus gubernatoribus ciuitatis. Et applicabitur ad ostium & postes, Hebraicè habetur, vel ad postem, perforabítque aurem eius subula. Interpres actionem domini (videlicet facere appropinquare seruum ad ostium seu postem) impersonaliter significauit. Et est sermo de ostio seu poste domus propriæ. Et exigebatur huiusmodi appropinquatio ad postem vel ostium, vt simul perforaretur auricula, & postis seu ostium. Sic enim fiebat perforatio, tanquam detentio serui ad domum illam, & sic describitur in Hebræo Deuteronomij. XV. Et propterea dicitur disiunctiuè vel postem, quia lignea erant postis & ostium, ac per hoc penetrabile vtrumque erat subula. Fiebátque huiusmodi perforatio publicè & auctoritate publica (à domino tamen illius serui petentis manere in seruitute) ad hoc vt rari inuenirentur Hebræi appetitores huiusmodi seruitutis, M vt si non horrerent seruitutem, horrerent saltem talem ignominiam publicam. Et erit ei seruus in seculum, hoc est, vsque ad Iubileum. AVCTOR CATENAE. Quòd si dixerit. Hebraicè est וְאָמַר אָהַבְתִּי Amor iomar, Dicendo siue dicens dixerit. Hebraismus est, quem alij verterunt, Quòd si constanter dixerit seruus ille, Non egrediar liber, id est, nolo donari libertate. Offerat eum. Verbũ הַגִּישׁוֹ Higghiso, Alij Appropinquare, vel accedere faciet, Alij Adducet siue afferet, vt Septuaginta verterunt. Et alij, Applicabit, vt Chaldaica habet. Et sic etiam verbum sequens, Et applicabitur ad ostium. Sed hoc parum est. Offerat (ait) eum dominus diis. In Hebræo est dictio אֱלֹהִים Elohim. Qua voce significari nouimus etiam iudices, ac summos viros seu etiam sacerdotes, quod innuit hic sacer contextus. Consueuit enim scriptura quiduis excellens diuinum appellare. Et verè homines in homines ius habere, diuinum quiddam est. Septuaginta, προσάξει αὐτὸν ὁ κύριος αὐτὸς πρὸς τὸ κριτήριον τοῦ θεοῦ, hoc est, Adducet eum dominus eius ad iudicium, siue ad tribunal dei. Quod idem & in sequentibus semper fecerunt. vt

de iudi-

Dent.29.

Locut.91.

12.q.105. ar.2.ad 10.

A de iudicibus & sacerdotibus nunquam senserint, sed de deo semper, excepto ibi, Diis non detrahes. Nil autem prohiberet vt de deo hîc sentiremus, non de iudicibus, vt præcipiat eum præsentari coram domino in tabernaculo vel templo, atque ibi eum ritum peragi, nisi obstaret & Chaldaica editio, quæ vertit, Applicabítque eum dominus eius coram iudicibus, & applicabit eum ad ostium aut ad postẽ. Et Rabbi Salomon, Sistet (inquit) eum in forum iudicis. Et applicabitur ad ostium & postes. Verba Hebraica אוֹ אֶל הַמְּזוּזָה O el hamzuza, Aut ad postem, redduntur aptiùs. Quòd autem dicit, Adducet eum dominus, siue applicabit, subaudi ex sententia iudicum. Et erit ei seruus in seculum, id est, longo tempore, hoc est, vsque ad Iubileum, siue is annus propè fuerit, siue longè abfuerit. Sic enim exponunt Hebræi communiter hunc locum. Est enim לְעֹלָם Leholam absque litera ו Vau. Itaque præferre non debet seruus libertati suæ amorem domini, sed ea vti, quam consequi posset feliciore conditione, dono dei, & septimo anno liber fieri. Auris illi perfoditur ad ostium domus à domino, non sine ar-
B bitris, ne dolus & fraus interueniat, & se conqueri seruus possit vim passum. Iubentur ergo pariter adire iudices, rẽmque cum autoritate trãsigere, nemo enim in propria causa sui ipsius iudex sit. Sunt qui ostium & postes portarum vrbis intelligant, vbi iudices conueniebant, & causas decernebant. Verisimiliùs postes domus intelliguntur eius, cuius seruitio deputatur perpetuò. Subula auris perfoditur, in testimonium indelebile & non obliuioni donandum, vt meminerit se semper obediturum domino quem elegit. *Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillæ exire consueuerunt. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit, dimittet eam, populo autem alieno vendendi non habebit licentiam, si spreuerit eam. Si autem filio suo desponsauerit eam, iuxta morem filiarum faciet illi. Quòd si alteram ei acceperit, prouidebit puellæ nuptias & vestimenta, & precium pudicitiæ non negabit. Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia.* AVGVSTI- *Quæst.78.*
NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Obscuriſsimum locum inusitatæ locutiones fecerunt, ita vt Interpretes nostri quemadmodum eum explicarent penè non inuenirent. In ipso quoque Græco eloquio multum obscurum est quod hîc dicitur. Tamen quid videatur, vt potero aperiam. Si quis autem (inquit)
C vendiderit filiam suam in famulam, id est, vt sit famula, quam δοκέτην Græci vocant, non abibit ita vt recedunt ancillæ, intelligendum est, non sic recedet quomodo recedũt ancillæ Hebrææ post sex annos. Eam quippe oportet etiam in fœminam Hebræam legem datam intelligi, quæ seruatur in maribus. Cur ergo ista non ita recedet, nisi quia in illo famulatu intelligitur humiliata, quòd ei se dominus miscuerit? Hoc enim in consequentibus vtcunque clarescit. Sequitur enim & dicit, Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit, dimittet eam, populo autem alieno vendendi non habebit licentiam: vel secundum aliam literam, Quòd si non placuerit domino suo, quam non adnominauit eam, id est, non eam fecit vxorem, remunerabit eam, hoc est quod supradixit, non abibit ita vt recedunt ancillæ. Iustum est quippe eam aliquid accipere pro eo quòd humiliata est, quia non ei ita se commiscuit, vt faceret vxorem, id est, vt adnominaret eam sibi. Hoc autem quod diximus, remunerabit eam, quidam Interpretes dixerunt, redimet eam. Quòd si in Græco dictum esset, ἀπολυτρώσεται scriptum esset, sicut
D scriptum est, Et ipse redimet Israël, nam & ἀπολυτρώσεται ibi scriptum est. In hoc autem loco vocabulum ἀπολυτρώσει legitur, vbi intelligitur quòd accipit magis aliquid, quàm precio datur vt redimatur. Quomodo enim dabit dominus eius vt redimat, quam ipse famulam possidet? Genti autem exteræ non est dominus vendere illam, quoniam spreuit in ea, id est, non quia spreuit in ea, ideo dominus est vendere illam, id est, non tantùm ei dominabitur, vt etiam exteræ genti eam licitè vendat. Hoc autem est spreuit in ea, quod est spreuit eam. Spreuit autem eam, hoc est, humiliauit eam, id est, concumbendo, nec vxorem faciendo. Dixit autem Græcè ἠθέτησεν, quod nos dicimus spreuit, quo verbo scriptura vtitur apud Hieremiam, Sicut spernit mulier eum cui commiscetur. Deinde sequitur & dicit, Si autem filio suo desponsauerit eam, iuxta morem filiarum faciet illi. Aliter, Quòd si filio adnominauerit eam, secundum iustificationem filiarum faciet ei. Hîc iam aperire incipit quemadmodum supradixerit, quam non adnominauit. Nam quid est aliud, Si filio adnominauerit eam, nisi filio conIunxerit eam vxorem? quandoquidem dicit secundum iustificationem filiarum faciet ei, id est, vt sic tradat tanquam filiam, dotem scilicet apponens ei. Deinde adiungit, Quòd si alteram ei acceperit, prouidebit puellæ nu-
E ptias & vestimenta, & precium pudicitiæ non negabit. Vel, Quòd si aliam accipiet ei, id est, non istam deputauerit vxorem filio suo, sed ei aliam accipiat, quæ opus sunt, & vestem, & conuersationem eius non fraudabit ei. Simili lege quæ competunt, quoniam non mansit vxor filio eius, quemadmodum ei daret, si eam sibi non adnominasset, & tamen concumbendo humiliasset. Quod autem nos diximus conuersationem non fraudabit, Græcus habet ὁμιλίαν, id est, locutionem, quo nomine intelligitur scriptura honestius appellare concubitum. Quid est autem concubitum non fraudabit, nisi pro concubitu mercedem dabit? Nanque apud Danielem contra Susannam falsum testimonium dicentes seniores, Venit (inquiunt) ad eam adolescens qui erat in latenti absconditus, & concubuit cum ea. Daniel autem de hoc ipso interrogans, ait, Sub qua arbore vidisti eos loquentes, quod illi dixerant, concubuit cum ea. Deinde alterum arguens, atque conuincens, dixit, Semen Chanaan & non Iuda, species delectauit te, & concupiscentia euertit cor tuum. Sic enim faciebatis filiabus Israël, sed illæ timentes acquiescebant vobis. Græcus autem habet ὁμίλησαν ὑμῖν, quod posset Latinè verbum ex verbo dici loque-
F bantur vobis, quo significaretur concubitus. Quod ergo de hac de qua agitur, adiungit scriptura, & dicit, Si tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia, hoc intelligitur, Si eam ipse concubitu non humiliauerit, neque filio suo coniunxerit, neque alia filio suo ducta istam eiecerit, abibit gratis, id est, sufficiet ei non teneri in seruitute. Abibit enim nihil accipiens, vt seruus Hebræus, Non enim licet domino eius copulare illam viro non Hebræo, quam non licet exteræ genti tradi. Si autem seruo Hebræo eam copulauerit, hoc vtique intelligitur, quòd cum eo gratis exibit, nequaquã à marito suo separata. RVPERTVS. Si quis vendiderit filiam suam in famulam. Subauditur quemadmodum vendidit Laban matrem vestram Liam, quam inrogatus protrudit & indotatam. Non egredietur sicut ancillæ exire consueuerunt. Videlicet autoritate patris vestri Iacob præeunte, qui non passus est illam quasi ancillam sine omni dote exire. Egit nanque arte sua ponendo virgas populeas in canalibus, quas ex parte decorticauerat, vt in ipso calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculosa & varia, ac diuerso colore respersa. Ita nempe quia cum fortiore Laban iudicio contendere non potuit pro dote

non

Dan.13.

Universidad de Deusto
Biblioteca

non postulatæ vxoris, iusta sibi & illi arte prouidit, ditatúsque est homo vltra modum, & habuit greges multos, G seruos & ancillas, camelos & asinos. Ita planè satagere licebit emptori, vt ei quam emit, quia filia est, non omne dotis subsidium desit, siue sibi, siue filio illam despondere noluerit. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit, dimittet eam. Hîc clanculò illos suæ vel maternæ conditionis admonet, quia profectò cùm displicuisset Lia (nam lippis erat oculis) iure Iacob dimittere eam poterat, quippe pro qua non seruierat, cui fidem coniugalem non dederat. THOMAS. Nullus Iudæus poterat possidere Iudæum quasi simpliciter seruum, sed erat

Vbi supra ar. 4. ad 4.

seruus secundum quid, quasi mercennarius vsque ad tempus, & per hunc modum permittebat lex quòd paupertate cogente aliquis filium vel filiam venderet, & hoc etiam verba ipsius legis ostendunt, dicit enim, Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut exire ancillæ consueuerunt. Per hunc etiam modum non solùm filium suum, sed etiam seipsum aliquis vendere poterat magis quasi mercennarium, quàm quasi seruum, secundum illud Leuitici. XXV. Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes H seruitute famulorum, sed quasi mercennarius & colonus erit. CAIETANVS. Si quis vendiderit filiam suam in famulam, non egredietur sicut ancillæ. Legunt Hebræi, sicut serui exire consueuerunt. Non eadem lex decernitur de Hebræa vendita in ancillam, quæ decreta est de Hebræo vendito in seruum. Aliam siquidem legem de muliere promulgat. Nisi enim de Hebræa loqueretur, non diceret, Non exibit sicut serui, de quibus præmisit legem. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit, dimittet eam. Iuxta Hebræum habetur, Si mala in oculis domini sui, qui non desponsauerit ipsam, redimere faciet eam, & cætera vsque ibi, Prouidebit puellæ nuptias & vestimenta, & precium pudicitiæ non negabit. Vbi iuxta Hebræum habetur, Alimentum eius, operimentum eius, & tempus eius non minuet. Si autem tria ista non fecerit, egredietur gratis absque pecunia. Lex puellarum Hebræarum venditarum in ancillas, considerat multas diuersitates quæ communiter eueniebant tunc, quando licitum erat habere plures vxores: & ancillas specioſas domini accipiebant in concubinas, hoc est, in vxores quantum ad thorum, non autem quantum ad gubernationem domus, & propterea non vxores, sed I concubinæ appellantur. Et omnes hos euentus intellige ante septimum annum à seruitute, nam non deteriores conditionis censentur ancillæ Hebrææ quàm serui Hebræi in litera, vt patet. Considerat itaque lex, vt Hebræa ancilla si ante septimum à seruitute annum displicuerit domino suo, vel est incognita à domino seu filio eius, & tunc licitè vendet eam, non tamen potestatem habebit vendendi eam populo ignoto, hoc est, vendendi eam homini Hebræo alterius populi, vetat enim lex transferri puellam de ciuitate in ciuitatem, & meritò, tum quia contra intentionem parentum qui in illa ciuitate filiam locauerunt, tum quia naturaliter exosus est ignotus conuersatione populus puellis. Vel est cognita à domino vel filio eius, & tunc si displicentia trahit ad efficiendum illam, tenebitur tractare illam vt filiam, hoc est, dotare illam dote, qua dotata fuisset à patre suo, & meritò, quia abstulit ab ea virginitatem, est enim dos quasi precium pudicitiæ. Si verò displicentia non inducit ad eiiciendam eam, sed ad accipiendam alteram concubinam, tunc tenebitur ad tria, videlicet ad alimenta, ad vestitum, & ad tempore competente reddendum debitum coniugale. Et si hæc tria non fecerit, poterit ancilla illa K exire à seruitute libera absque precio aliquo, ex eo enim quòd non eiicitur, sed ipsa recedit, quamuis ex causa rationabili (puta quia minuitur ei debitum coniugale) non dotatur, sed vendicat sibi libertatem, in casu verò eiectionis, vendicabat (vt dictum est) & libertatem & dotem. Hæc est lex puellarum Hebræarum, quæ vendebantur in ancillas. Vbi prudens lector considera, quòd in huiusmodi vilis conditionis personis (seruis scilicet & ancillis, vtpote non dominis suimet) lex vetus diuortia sine solennitate instituit, seu permisit, iuxta vsum illius temporis. Sunt enim separationes istæ quædam species libelli repudij absque solennitate libelli. Nam & seruus nolens perseuerare cum coniuge serua domini sui, tanquam repudians illam est: & similiter ancilla cognita, cui minus bene prouidetur, tanquam repudiata habetur. AVCTOR CATENAE. Non egredietur sicut ancillę exire consueuerunt. Hebraica sunt כְּצֵאת הָעֲבָדִים Chezeth hahabadim, Sicut egrediuntur serui. Sic & Chaldaica, id est, quando libertate donabantur, nam nudi & sine præmio egrediebantur, filiæ autem cum mercede. Sed hoc parum est. Secundum aliquos autem videtur significare, si emptor spem fecerit despondendi eam sibi, vel L dandi filio, tunc eam debere esse meliori conditione si dimittatur quàm cæteræ ancillæ. Si displicuerit oculis domini sui cui tradita fuerit. Verba Hebraica sunt אֲשֶׁר לֹא יָעֲרָה וְהִפְדָּרָהּ Aser lo iehada vehephda. Locus difficillimus hic est, in quo enodando doctissimi viri valde desudauerunt, non mirum si & nos solito longiores fuerimus in eius explicatione. Prima ergo versio est, Quam non desponsauit, seu cui non despondit (subaudi is qui eam emerat) redimere faciet eam, siue sinet eam redimi, id est, dabit pecuniam qua illa redimatur, aut remittet illi pecuniam seruitutis, ac perinde quasi pretium pro redemptione eius accepisset, liberam eam abire permittet. Hoc est, habebit rationem temporis quo seruiuit ei, quod seruitutis tempus, erit ei loco pecuniæ, quam pro redemptione puellæ alioqui recepturus erat. Et ratio huius legis est, quia pecunia quam pro ipsa puella exposuit, fuit quasi subarratio, atque ideo despondere eam sibi debuit, & tandem ducere. Habet enim nuptiæ apud Hebræos hos tres gradus, etiam si duo primi non admodum differant. Secunda versio est, Si displicuerit in oculis domini sui, qui nemini desponsauit eam (pecuniam suam videlicet recuperando) redimere faciet eam, hoc M est, dimittet eam liberam. Aiunt enim morem tunc fuisse viris, pro ducendis vxoribus pecuniam dare, iuxta illud Genesis. XXXIIII. Augete dotem, & munera postulate, & libenter tribuam quod petieritis. Tertia versio doctorum quorundam virorum est, asserentium quindecim esse locos scripturæ, in quibus לֹא scribitur, & legitur לוֹ cum vau, vnumque eorum istum esse. Reddunt itaque sic locum, Si displicuerit in oculis domini sui qui sibi despondit eam, redimere faciet eam, hoc est, liberam reddet illam. Cui versioni fauet & Chaldaica, habens, Si displicuerit in oculis domini sui, quam sibi desponderat, liberam faciat eam. Sic legunt & Septuaginta, excepto quòd loco, Liberam faciat eam, vertunt, Redimet eam, quod est idem, sicut sæpius dictum est. Et huic versioni valde conuenit sequens versus, nempe, Populo autem alieno vendendi non habebit potestatem, si spreuerit eam, Vel cùm seu quia contempserit eam, id est, violauerit & corruperit. Est enim בְּבָגְדוֹ בָהּ Bebigdo ba. Quasi dicat, Alteri vendere eam non potest, præsertim cùm humiliauerit eam, postea spreuerit, & non duxerit. Vnde Chaldaica, Non habebit facultatem vt vendat eam viro alteri cùm dominatus fuerit eius. Septuaginta etiam ὅτι ἠθέτησεν ἐν αὐτῇ, Quoniam spreuit in ea, subaudi quòd degustauit, videlicet virginitatem eius. Qui autem legunt, Qui non desponsauit eam sibi, vertunt & ipsi, Cùm contempserit eam, id est, fefellerit eam, non despõsando eam sibi. Sic & qui legunt, Qui alteri non desponsauit eam, reddunt, Cùm spreuerit eam, supple non despondendo eam alteri. Sequitur deinde. Si autẽ filio suo despõderit eam, iuxta morem filiarũ faciet illi, id est, tractabit eam vt tractari solẽt puellæ despõsatę, hoc est, nõ subtrahet illi victũ & amictũ atque humiliationẽ, videlicet concubitũ, siue debitũ cõiugale. Quòd si alterã ei acceperit, subaudi filio. Quanquam Chaldaica & Septuaginta habeãt sibi, nẽpe domino ancillæ. Quod etiã stare potest, nã siue sibi, siue filio alterã vxorẽ superinduxerit, facere omnino tenetur quod sequitur, videlicet, Prouidebit puellæ nuptias & vestimẽta, & pretiũ pudicitiæ non negabit. Vbi Hebraica sunt: שְׁאֵרָהּ כְּסוּתָהּ וְעֹנָתָהּ לֹא יִגְרָע Seera chesutha vehónatha lo igraha, Alimẽtum siue cibum B eius, & vestimentũ eius, & horã eius (id est, tẽpus determinatũ vt reddat ei debitũ coniugale quod vir debet reddere vxori suæ) non minuet. Loco cuius alij verterũt, & ius siue debitum cõiugale. Alij, Et tẽpus eius, nẽpe maritalis cõgressus. Vnde & Chaldaica in hũc sensum legit, Nutrimẽtum eius, vestimentumq; & concubitũ eius non prohibebit. Sed & Septuaginta in hũc eundem sensum interpretati sunt, ἐὰν δὲ ἄλλην λάβῃ ἑαυτῷ, τὰ δέοντα καὶ τὸν ἱματισμὸν καὶ τὴν ὁμιλίαν αὐτῆς οὐκ ἀποστερήσει, hoc est, Si autem aliam sibi acceperit, necessaria, & vestimentum, & conuersationem eius non defraudabit. Alij vertũt, Et victũ & vestitũ eius, & mercedẽ pudicitię non negabit ei, id est, antequã emittat eam à se, oportet vt prouideat illi de victu, vestitu, & præmio ob pudicitiam eius à se corruptam. Rabbi Salomon reddit, Alimentum suum & vestimẽtum, & tempus nubẽdi non auferet, quod in virtute est idem cum litera nostra, quæ eandem sentẽtiã licet aliis verbis, elegantiùs tamen expressit. Demũ nonnulli, Et tempus eius non imminuet, legunt, id est, pretiũ illi ob tẽpus quo opera eius vsus est, debitũ non imminuet. Si tria (inquit) ista non fecerit ei, egredietur gratis absque pecunia. Tria hæc, videlicet, Si neque ipse acceperit eam C vxorem, neque filius, neque cognatorum quisquã, potiusquã alicui eam non suæ gẽtis vẽdat, liberã absque pecunia abire sinet. Filiam igitur vẽdere quibuscũque rationibus impiũ est. Sed ne progrediatur impietas ad intolerabilem iniquitatem, ac nimiam seruitutem, lex Moysi cauet, cõsulens etiam hac lege oppressis, pro tãto, sed non in totũ. Videtur autẽ is esse cõmunior sensus. Si quis vẽdiderit filiam suã in ancillam occulta aliqua addita conditione, vt puta si spem faciat emptor & herus despõsandam sibi, vel filio dandã, quod si fiat, non exibit hæc ancilla cõmuni ancillarũ aut seruorũ lege, sed meliore ac potiore. Quòd si postmodũ domino displicuerit, qui eam sibi non despõsauit, vel filio non promisit, liberã eam dimittet. Vendẽdi autem eam alieno populo potestatẽ nequaquã habebit, eo quòd spreuit eam. Quòd si eam filio suo despondet, iuxta ritũ puellarũ liberarũ dotabit eam. Si verò filius aliam duxerit, alimentum suum, vestem suam, & interesse suum (quod ad pudicitiæ honestatem & famam attinet) non negabit, quo minus cõfusa abiiciatur, & non inueniat cõditionem honesti matrimonij, fœdata vel abiecta à domino vel filio eius, ob cõcubitum fœdũ quo illam diffamarũt & dehonestauerũt, quo difficiliùs spõsum alium assequatur, id est, soluet virginitatis iacturã. Vel secũdum alios, Subministrabit ei domi D rentæ, victum, vestimẽta, & debitũ coniugale. Si verò hæc tria herus ancillæ negauerit, alimentũ quo illi obligatur, & vestes, ac interesse, tunc egredietur libera, restituetur veluti si vendita non esset, ex cõditione seruitutis in totũ liberabitur, non se cogetur data pecunia redimere, vt libertati summo bono inter homines restituatur, & gaudeat. Vel secundũ alios, Si tria hæc non fecerit, si herus vel filius vel cognatorũ aliquis non acceperit eam sibi vxorẽ, nec fuerit deflorata, gratis & absque redemptione aliqua recedet. In hac autem lege vides quanta olim permissa fuerit parẽtibus potestas in liberos. Et necesse habuerunt filij parẽtibus obedire iuxta illud, Honora patrem tuum & matrẽ tuam. RVPERTVS. Sed quæri non frustra potest, cur de proponendis iudiciis hæc in ordine priora sunt? Et ad hæc inquam. Hæc Hebraicę genti iudicia propria, cætera verò cunctis hominibus siue cunctis gẽtibus debẽt esse cõmunia. Quare hæc Hebræorũ sunt propria? Quia videlicet pater eorũ Iacob sex annis pro gregibus Laban seruiuit, in septimo dignitate sua seruata liber exiuit, magis eligẽs cum patribus suis, Abrahã & Isaac peregrinari, quã in terra vel cognatione patrũ suo: ũ plura seruiẽdo lucrari. Hęc ingenuitas patris, E illã suis posteris apud dominũ thesaurizauit, quatinus lege defendat eos, vt nemo ex illis vltra sex annos cogatur seruire, si nolit. E contrario mater ipsorũ Lia, per iniustitiã patris vendita quasi in famulã, sic egressa est, sicut ancillę exire cõsueuerũt. Vnde tam ipsa quàm soror eius Rachel, hoc modo cõquestę sunt, Nũquid habemus residui quicquam in facultatibus, & hæreditate patris nostri? Nónne quasi alienas reputauit nos & vẽdidit, comeditq; pretium nostrum? Itaque hæc propria secundum literam Hebræorum iudicia sunt.

Gene. 31.

AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. *Mystice.*

Qui correxerit viam suam à iuuentute sua, custodierit verba dei in toto corde, quæsierit dominum deum suum, nec repulsus sit à mandatis dei, & dignus habitus cui committerentur arcana sapientiæ, absconderit ea in corde suo ne peccaret deo, quasi habens eloquia dei, gratias agit domino dicens, Benedictus es domine, & sic desiderat ipsum doctorem habere, cupiens cognoscere secreta legis. Et quemadmodum interpre- F tationem habeat, Si emeris puerum Hebræum, & seruierit tibi annis sex, & reliqua, quibus præmissum est, has iustitias dicere quas proponit in conspectu filiorum Israël, hæc à domino quærit discere, quæ homines docere non poterant, nisi deus antè docuisset, quæ posteaquam à Christo didicerunt Apostoli, Ecclesia dicit, *Cant. 6.* Introduxit me rex in cubiculum suum, hoc est, in illud secretum suum, in quo sunt thesauri scientiæ & co- *Matth. 6.* gnitionis suæ. Ideo tibi dicitur, Cùm oras intra in cubiculum tuum, quod significat mentis animique secretum. In hoc cubiculum iustitiarum sponsa se spopondit induci, cùm post odorem vnguenti excurrerit, quod semper fluit, & nunquam deficit. GREGORIVS SVPER EZECHIELEM. Sciendum *Homil. 3.* est igitur quia cùm actiua & contemplatiua vita ex dei sint gratia, quandiu tamen inter proximos viuimus, vna nobis in necessitate est, altera in voluntate. Quis enim cognoscens deum, ad eius regnum ingreditur, nisi prius bene operetur? Sine contemplatiua ergo vita intrare possunt ad cœlestem patriam, qui bona quæ possunt opera non negligunt. Sine actiua autem intrare non possunt, si negligunt bona operari quæ possunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Illa ergo in neceſsitate, hæc in voluntate eſt. Illa in ſeruitute, iſta in libertate. Hinc eſt enim quòd ad Moyſen G
dicitur, Si emeris ſeruum Hebræum, ſex annis ſeruiet tibi, in ſeptimo egredietur liber gratis. Cum quali veſte intrauerit, cum tali exeat. Si habens vxorem, & vxor egrediatur ſimul. Sin autem dederit illi dominus vxorem, & pepererit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo. Quòd ſi dixerit ſeruus, Diligo dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber, offerat eum dominus diis, & applicabitur ad oſtium & poſtes, perforabitque aurem eius ſubula, & erit ei ſeruus in ſeculum. Paulò latius teſtimonium dedimus, vt diſtinctionem ſeruitutis atque libertatis in vtraque vita monſtremus. Sed onerosum eſſe non debet, ſi hoc exponendo exequimur, vnde iſta quæ diximus, affirmemus. Hebræus enim tranſiens interpretatur. Et ſeruus Hebræus emitur, quando vnuſquiſque qui iam ab hoc ſeculo mente tranſit, ſeruitio omnipotentis domini ſubditur. Ille etenim verè deo ſeruire appetit, qui ab hoc ſeculo mente tranſire didicerit. Sic Moyſes tranſiuit, vt videret viſum. Sic Dauid cùm videret impium exaltatum & eleua- H
tum ſuper cedros libani, tranſiuit, & ecce non erat. Quia iniquorum potentias eſſe magnum aliquid fortaſſe credimus, niſi ad permanens ſeculum mente tranſeamus. Seruus verò Hebræus emptus ſex annis ſeruire præcipitur, ita vt in ſeptimo liber exeat gratis. Quid enim per ſenarium numerum, niſi actiuæ vitæ perfectio deſignatur? Quid per ſeptenarium niſi contemplatiua exprimitur? Sex ergo annis ſeruit, & ſeptimo egredietur liber, qui per actiuam vitam quam perfectè exhibuerit, ad contemplatiuæ vitæ libertatem tranſit. Et notandum quòd gratis liber egreditur, quia hi poſtquam omnia fecerint, dicunt ſe inutiles ſeruos. Eis proculdubio ſicut ipſa actiua fuit ex munere, ita erit ex gratia etiam contemplatiua. Cum quali veſte intrauerit, cum tali exeat, quia omnino neceſſe eſt vt vnuſquiſque noſtrum in hoc quod incipit perſeueret, atque vſque ad finem operis in ea quam inchoauit, intentione perduret. Ille quippe ad contemplatiuam tranſit qui in actiua vita intentionis ſuæ veſtem ad deteriora non mutauerit. Et ſunt nonnulli qui priuſquam omnipotentis dei ſeruitio in ſancta conuerſatione ſocientur, iam bona operari diligunt. Sunt verò alij qui bona opera poſt- I
quam ad ſeruitium omnipotentis dei venerint, diſcunt. Qui ergo operationem bonam, & priuſquam ad ſeruitium omnipotentis dei veniret habere ſtuduit, Hebræus ſeruus cum vxore emptus eſt. Et plerunque is qui talis eſt, poteſt ad contemplatiuam vitam tranſire, & tamen actiuam non deſerere. Vnde & illic ſubditur, Si habens vxorem, & vxor egrediatur ſimul. Cum eo enim ad libertatem & vxor egreditur, quando is qui ad contemplationem peruenit, etiam foris actionem boni operis qua prodeſſe poſsit aliis, non relinquit. Sin autem dominus dederit illi vxorem, & pepererit filios & filias, mulier & liberi eius erunt domini ſui, ipſe verò exibit cum veſtitu ſuo. Seruo empto dominus dat vxorem, cùm prædicator quiſque eum quem iuri omnipotentis dei manciparit, bonæ actioni coniungit. Nam & prædicatores domini vocantur, ſicut Heli- 4.Reg.4.
ſæo Prophetæ de prædicatore ſuo dicitur, Scis quòd dominus tuus tollatur à te? Vxor verò ſerui emptitij fi-
lios & filias parit, quando bona actio fortes vel teneros fructus generat. Sed mulier quæ à domino data eſt, eidem domino cum filiis remanet, ipſe verò ſeruus exit cum veſtitu ſuo, quia bona actio, vel eiuſdem bonæ K
actionis fructus prædicatoris mercede reputantur. Ipſe verò in deſiderij ſui intentione perdurans, per ſuper-
nam gratiam ad contemplationem liber egreditur. Quòd ſi dixerit ſeruus, Diligo dominum meum, & vxorem ac liberos, non egrediar liber. Seruus dominum ſuum diligit, quando prædicatoris verba ſolicita mente cuſtodit. Vxorem quoque amans & liberos, liber egredi recuſat, quãdo actiuam vitam eiúſque fructus diligens, tranſire ad contemplatiuam non vult, quia bona ſe opera habere in miniſterij ſui ſeruitute conſiderans, ad li-
bertatis quietem recuſat ſecedere. Sed offerat eum dominus diis, & applicetur ad oſtium & poſtes, & perforet aurem eius ſubula, vt ſit ei ſeruus in ſeculum. Is enim qui in actiua diſpoſuit vita perdurare, à domino diis of-
fertur, quando à prædicatore ſuo antiquorum patrum dictis imbuitur, qui nobis in via omnipotentis domini ſacerdotes fuerunt. Atque ad oſtium & poſtes tabernaculi ducitur, vt de ingreſſu cœleſtis habitaculi altius ali-
quid audiat, & tremendi iudicij diem ſubtiliter agnoſcat, ne per bona opera quę facit, placere hominibus appe-
tat. Sicque auris eius ſubula perforatur, dum mens illius timoris dei ſubtilitate percutitur, vt verbi acumine L
transfixa, per omne quod agit, nouerit ingreſſum regni ſemper attendere, & quaſi ab oſtiò & poſte tabernaculi perforatam aurem portare, qui erit ſeruus in ſeculo, vt eſſe poſt ſeculum liber poſsit. In ſeculo etenim ſeruus eſt, qui per actiuã vitam hominibus ſeruire diſpoſuit, vt poſt præſens ſeculum ad libertatẽ veram valeat peruenire.
Rom.8. De qua per Paulum dicitur, Quia & ipſa creatura liberabitur à ſeruitute corruptionis in libertatem gloriæ filio-
rum dei. Tunc etenim in nobis vera libertas erit, cùm ad gloriam filiorum dei adoptio noſtra peruenerit. Nunc verò non ſolùm actiua vita in ſeruitute eſt, ſed ipſa quoque contemplatio qua ſuper nos rapimur, libertatem mẽtis adhuc perfectè non obtinet, ſed imitatur, quia illa quies intima in ænigmate videtur. Ipſa tamen in quan-
talibet ſit contemplationis anguſtia, actiua vita iam valde eſt latior atque ſublimior, quæ ad quandam mentis libertatem tranſit, temporalia non cogitans ſed æterna. RABANVS. Sed & quòd ſequitur, Si quis vendi-
derit filiam ſuam in famulam, & cætera, id nobis ſpiritaliter indicat, quòd ſi quis deuotam ſubiectionem, quam bonus animus genuit, cuilibet doctori ad obediendum tradiderit, non eſt æquum vt ſpreta ab illo & confuſa M
abiiciatur, ſed ſiue ſibi vel probato diſcipulo iungat ad conſortium diſciplinæ, ſi hoc elegerit, vel alio doctori eum commendet, in cuius ſocietatem proficere poſsit, & ipſe beneuola mente eum cum ſolatio proſequatur, nec vacuum dilectione à ſe recedere permittat. Hæretico autem homini vel ſchiſmatico, qui alienus eſt à dei popu-
lo, non habet poteſtatem illum tradendi, ſed ſi ipſe laborem de eo ſubire noluerit, liberum recedere patiatur, vt ſibi magiſtrum quem velit eligat.

2 *QVi percuſſerit hominem uolens occidere, morte moriatur. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed deus illum tradidit in manus eius, conſtituam tibi locum, quo fugere debeat. Si quis per induſtriam occiderit proximum ſuum & per inſidias, ab altari meo auelles eum, ut moriatur. Qui percuſſerit patrem ſuum aut matrem, morte moriatur. Qui furatus fuerit hominem, & uendiderit eum, conuictus noxæ, morte moria-*

A *tur. Qui maledixerit patri ſuo uel matri, morte moriatur. Si rixati fuerint uiri, & percuſſerit alter proximum ſuum lapide uel pugno, & ille mortuus non fuerit, ſed iacuerit in lectulo, ſi ſurrexerit & ambulauerit foris ſuper baculum ſuum, innocens erit qui percuſſerit, ita tamen ut operas eius & impenſas in medicos reſtituat. Qui percuſſerit ſeruum ſuum uel ancillam uirga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit. Sin autem uno die uel duobus ſuperuixerint, non ſubiacebit pœnæ, quia pecunia illius eſt.*

B CYRILLVS LIBRO VNDECIMO IN LEVITICVM. In prioribus iam data 1
fuerant præcepta, ſed non obſeruantem quæ maneret pœna non fuerat adſcriptum. Nunc ergo eadem repetuntur, & vniuſcuiuſque pœna peccati decernitur. Et ideo rectè hæc iuſtificationes & iudicia appellantur, quibus quod iuſtum eſt recipere, iudicatur ille qui peccat. Sed in vero ordine diuinæ ſapientiæ non continuò pœnas cum primis ſtatuit præceptis, vult enim vt non metu pœnæ, ſed amore pietatis, patris præcepta cuſtodias. Sed ſi contempſeris, non tam homini iam, quàm contemptori pœna mandatur. Primò ergo benignitate prouocaris vt filius: Ego enim dixi, dij eſtis, & filij excelſi omnes. Quòd ſi vt filius eſſe obediens non vis, contemptor plecteris vt ſeruus. CAIETANVS. Poſt leges autem ſeruorum, leges homici- Pſal.81.
dij promulgantur. Quarum prima ſimpliciter & abſolutè, pœnam homicidij decernit mortem. Ait igitur:
Qui percuſſerit hominem volens occidere, morte moriatur. Qui autem non eſt inſidiatus, ſed deus illum tradidit in manus eius, conſtituam tibi locum, quo fugere debeat. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM.
Secundum Septuaginta ſic legitur: ἐὰν δὲ πατάξῃ τὶς τινὰ, καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατωθήσεται, εἰ δὲ οὐχ ἑκὼν, ἀλλὰ ὁ Quæſt.79.
θεὸς παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δώσω σοι τόπον, οὗ φεύξεται, Si quis percuſſerit aliquem, & mortuꝰ fuerit, morte
moriatur. Qui autem nolens, ſed deus tradidit in manus eius, dabo tibi locum in quem fugiat. Quæritur C
hoc quomodo dictum ſit, ſi autem nolens, ſed deus tradidit in manus eius, quaſi & ſi volens occiderit, poſſet occidere, niſi deus traderet in manus eius. Intelligitur ergo tantummodo deum feciſſe, cùm quiſque occiditur à nolente, & pro hoc tantummodo, quia deus id fecit, dictum eſt, ſed deus tradidit in manus eius. Cùm verò volens, & ipſe occidit, & deus tradidit in manus eius: hoc ergo intereſt, quòd illic tantùm deus fecit, hîc autem & deus & homo propter voluntatem facientis, ſed non fecit deus vt homo. Deus enim non niſi iuſtè, homo autem pœna dignus, non quia illum occidit, quem deus nollet occidi, ſed quia per iniquitatem. Non enim miniſterium deo iubenti præbuit, ſed ſuæ malignæ cupiditati ſeruiuit. In vno igitur eodemque facto, & deus de occulta æquitate laudatur, & homo de propria iniquitate punitur. Non enim quia deus proprio filio non pepercit, ſed pro nobis omnibus tradidit illum, ideo Iudas excuſatus eſt, qui eundem ad mortem tradidit Chriſtum? THEODORETVS. Eum qui per imprudentiam ac nolens homicidium perpetrauerit, fugere iubet, vt mentem illorum qui homicidiis gaudent, hac ratione medeatur, D
ac ſimul docens quòd ſi inuitus homicidium faciens, reus tamen pœnæ efficitur, quanto magis quando qui volens occiderit? Ad hæc eos qui lignis aut lapidibus aut huiuſmodi rebus aliquem offendunt, cautiores reddit. RABANVS. De loco autem refugij quomodo factum ſit, liber qui dicitur Ieſu Naue, mani- Ioſue.20.
feſtat, cùm commemorat Ioſue domino iubente, ſex ciuitates refugij decernere homicidis, qui homicidium non ſponte fecerint, hoc eſt, Cades in Galilæa montis Neptalim, & Sichem in monte Ephraim, & Cariatharbe, ipſa eſt Hebron, in monte Iuda, & trans Iordanem contra occidentalem plagam Iericho, vrbem Boſor, quæ ſita eſt in campeſtri ſolitudine de tribu Ruben, & Ramoth Galaad de tribu Gad, & Gaulon in Baſan de tribu Manaſſe. Hæ ciuitates conſtitutæ ſunt eunctis filiis Iſraël, & aduenis qui habitant inter eos, vt fugeret ad eas, qui animam neſcius percuſsiſſet, & non moreretur in manu proximi, effuſum ſanguinem vindicare cupientis, donec ſtaret ante populum expoſiturus cauſam ſuam. RVPERTVS. Conſti-
tuam (inquit) tibi locum, id eſt, ſeparabo tibi vrbes fugitiuorum, quo fugere debeat qui non eſt inſidiatus, ſed
E deus inimicum tradidit in manus eius. Exempli gratia, Perſequente Saule Dauid, cùm ille fuiſſet ingreſſus 1.Reg.24.
ſpeluncam vt purgaret ventrem, Dauid & viri eius in interiori parte ſpelunceæ latebant. Et dixerunt ſerui Dauid ad eum, Ecce dies de quo locutus eſt dominus ad te, ego tradam tibi inimicum tuum, & cætera. Item venerunt Dauid & Abyſai ad populum nocte, & inuenerunt Saul iacentem & dormientem in tentorio. Dixitque Abyſai ad Dauid, Concluſit deus inimicum tuum in manus tuas. Nunc ergo perfodiam eum lancea in terra ſemel, & ſecundo opus non erit. Planè Dauid non fuerat inſidiatus, ſed dominus inimicum 1.Reg.26.
gratis inſidiantem tradiderat in manus eius, Vnde & dicit, Animaduerte & vide quoniam non eſt iniquitas in me, tu autem inſidiaris animæ meæ. Et ille ſecundum hanc legem locutus, Iuſtior (inquit) tu es, quàm ego, quia videlicet permiſſo legis poteras occidere me, legitimum habiturus refugij locum, donec temporis huius moreretur ſacerdos. CAIETANVS. Qui percuſſerit hominem volens occidere. Iuxta Hebræum habetur, Percutiens hominem, & morietur, morte moriatur. Quia verba formaliter intelligenda F
ſunt, ſenſus legis eſt, quòd percutiens ex intentione percutiendi hominem. Nullàque differentia ſit inter Hebræum & non Hebræum, & ſimiliter nullum adiectiuum apponitur excuſans (puta hominem perſequutorem, aut aliquid huiuſmodi) ſed dicitur abſolutè hominem, vt ex re percuſſa iniquitas percutientis manifeſtetur. Iniquum eſt enim vt homo percutiat hominem, abſolutè loquendo. Dicendo autem, Et moriatur, penſat lex effectum ſecutæ mortis ex percuſſione, non curando an ille percuſſerit animo occidendi, vel duntaxat animo percutiendi, & meritò, quia percuſsiones non menſurantur. Qui autem non eſt inſidiatus. Limitatio eſt antedictæ legis ex parte percutientis. Excipitur enim qui non eſt inſidiatus, hoc eſt, qui priùs non expectauit commoditatem ad percutiendum, vtpote nihil habens aduerſus hominem illum. Et ad hoc magis explicandum ſubiungitur, ſed deus illum tradidit in manus eius. Hebraicè, Et deus parauit manui eius. Homicidium repętinum iuſto dei iudicio ſcriptura attribuit, vt quamuis percutiẽs non praeuiderit occiſionem illius, deus tamen iuſto iudicio parauit illum occidendum inopinatè ab hoc. Et ſcribitur hoc, vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

discamus non casui aut fortunæ occursus istos attribuere, sed prouidentiæ supremi & occulti nobis iudicis. G
Constituam tibi locum quo fugere debeat. De ciuitatibus refugij est sermo, ad quarum aliquam confugiens
huiusmodi homicida, liberabatur à pœna mortis. AVCTOR CATENAE. Qui percusserit ho-
minem, volens occidere. Hoc addidit Interpres, vt elucidaret quando percutiens esset interficiendus, tunc
enim cùm percutit animo occidendi. Hebraicè autem est וּכְתָה Vameth, Et mortuus fuerit, videlicet percus-
sus, tunc scilicet percutiens & ipse morte moriatur. Sic legunt & Chaldaica & Septuaginta. Qui autem non
est insidiatus. Significat צָדָה Zada, propriè venari & insidiari pro fera. Sed deus illum tradidit in manus
eius. אָנָה Ana verbum hîc positum, est causare, occasionem præbere, fortuitò occurrere, aut euenire. Vnde
hîc vertunt, Sed deus causauit, vel occasionem præbuit, seu occurrere fecit ad manum eius, id est, vt veniret
ad manum eius, & id quod vertit Interpres, vt cùm deus ob certam causam sibi notam, aliquem tradit in
manus illius hominis vt occidatur abeo, qui tamen nunquam cogitauit, etiam in hora cùm eum occidit, H
vllum hominem occidere. Hæc est igitur lex generalis, vt qui occidit hominem, occidatur. Et si rem probè
discutias, tantum abest vt hæc lex pugnet cum lege naturali, vt potiùs è lege naturali oriatur, & sit legis na-
turalis munimentum. Nam lex dicit, Non occidas. Si autem hanc legem violaueris, & occideris hominem,
eadem certè lex innuit te legitimè occidendum, ne plures occidantur. Etenim sicut in medicina præceptum,
Ne noceas membris, non hoc vult, vt singulis membris siue sanis siue putridis parcas, sed potiùs vult, vt si a-
liter fieri non possit, putridum membrum abscindatur, vt reliqua conseruentur: ita cùm in lege dicitur, Non
occidas, non intelligendum est, homicidam non esse legitimè occidendum, sed potius intelligitur homici-
dam esse interficiendum, quo obedientia huius legis, Non occidas, conseruetur. Quandoquidem autem va-
ria sunt homicidiorum genera, mox subiungit exceptiones aliquas. Inuisissimum est autem domino deo ho-
micidij crimen, vt maxima iubeatur pœna puniri, sine misericordia & dispensatione, si sit à proposito, & præ-
ter ius ac necessitatem commissum. Et hoc est quod ponderauit Latinus Interpres, dicens, Volens occidere, I
id est, à proposito, ex voluntate, ex intentione, nam de casuali statim subdit, Qui autem non est insidiatus,
& cætera. Nullum sit homicidium sine dei prouidentia, in bonum scilicet occisi, aliquando etiam occiso-
ris, deo enim & electis seruiunt omnia. Is ergo qui sola dei voluntate obuium sibi factum occiderit, liberat
eum deus tantisper, dum apud iudicem causa agitur. Asyla ergo, id est, loca refugiorum à domino consti-
tuuntur, vt illuc confugiat qui præter propositum perpetrauit homicidium, & tutus sit, donec res coram iudi-
cibus discutiatur, & hoc in defensionem innocentiæ, non in protectionem latronum. In hac igitur exceptio-
ne legis obseruandum est, quòd priuilegia quibus Ecclesiæ ad asyla publicè deputantur, sancta sunt & bona,
ac in diuina ordinatione fundatá, qua insons ab iniusta & illegitima violentia defendatur. Quare hæc pri-
uilegia non sunt temerè abroganda, sed tanquam Reipublicæ necessaria, & tanquam bona ordinatio con-
seruanda. Deinde vides externa facta non esse iudicanda iuxta externam facti speciem, sed iuxta internum K
facientis animum. Nam si quis ferro è manu fortuna quadam elapso, interficit hominem, designat certè ho-
micidium, si externam speciem respicias. Sed quia abest animus occidendi, non iudicatur homicidium sup-
plicio dignum. Hoc & magistratibus obseruandum est, vt discant diligenter inter speciem facti & animum
facientis discernere. Aduertenda sunt etiam hæc verba legis, Sed deus tradiderit illum in manus eius, signi-
ficant enim dominum omnia administrare, & sicut non cadit capillus de capite sine voluntate patris, ita
non elabitur ferrum è manu secantis ligna sine administratione dei. Quare quicquid tibi incommo-
di acciderit, hoc excipias tanquam manu domini immissum. Quod autem dominus immittit hoc im-
mittit, aut vt nos probet, aut vt nos ad resipiscentiam inuitet. Inuoca igitur dominum in omnibus afflictio-
nibus quæ tibi accidunt, & resipisce, vt seruetis. Sed quid fiet de sontibus? num & hi habent publica asyla?
De hac re audi quæ fuerit lex in politia Mosaica. *Si quis* (inquit) *per industriam occiderit proximum suum & per in-*
sidias, ab altari meo auelles eum, vt moriatur. RVPERTVS. Ab altari, id est, etiam si ad altare meum confu-
gerit, illuc vsque persequeris eum, aulsúmque interficies, quia videlicet ei nihil debet fides altaris, qui per L
dolum occidendo proximum, omnem fidem perdidit. Iure ergo nemo vel Salomonis iudicium, vel Banaiæ
manum reprehendit, quia Ioab profugum in tabernaculum domini, tenentémque cornu altaris, & dicen-
3 Reg. 2. tem, non egrediar, sed hîc moriar, ibidem aggressus interfecit, quia occidit duos viros iustos, meliorésque
se, Abner & Amasan principes militiæ, & effudit sanguinem belli in pace, id est, in osculo pacis, dicendo,
2. Reg. 20. Salue mi frater, tenens manu mentum more osculantis. Non (inquam) iure quisquam hoc reprehendit, quòd
hic talis auulsus est ab altari & interfectus, dicente hîc domino de huiuscemodi, Ab altari meo euelles eum,
vt moriatur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum hic locus legitur, Et quando studuerit vir super so-
cium suum ad occidendum eum in ingenio. Multæ sunt in hac lege conditiones, quæ non fuerunt in lege
de homicidio absolutè. Ibi enim decernitur de occiso homine, hic verò de occiso socio. Ibi nihil dicitur de
intentione occidendi, hîc verò non solùm intentio occidendi, sed mentis vtraque pars (hoc est, intellectus
& voluntas) machinans ad occisionem describitur. Intellectus quidem, dicendo in ingenio: voluntas au- M
tem, dicendo studuerit. Nec describuntur hæc intus in animo, sed prodeuntia extra in actiones, dicendo
ad occidendum, quemadmodum fecit Ioab occidendo Abner & Amasan. Ab altari meo euelles eum, vt
moriatur. Non solùm pœna mortis infligenda decernitur, sed omnis spes refugij adimitur, statuendo
quòd nec loco altaris deferatur. Et sic de facto fuit adimpletum in Ioab à Salomone. AVCTOR
CATENAE. Si quis per industriam occiderit proximum suum & per insidias. Rectè quidem transtulit
Interpres, neque enim aliud sonant Hebraica, videlicet: וְכִי יָזִד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לַהַרְגּוֹ בְעָרְמָה Vechi iazid is hal re-
héhu lehargo beharma, Et cùm superbierit, vel cùm temerè egerit vir contra fratrem suum, vt occidat eum
per insidias. Sic fere & Chaldaica, Et quando impiè egerit vir contra proximum suum, vt interficiat eum
per insidias. Alij, Si quis superbierit contra proximum suum ad occidendum eum dolosè, vel cum fraude,
vertunt, id est, cùm per arrogantiam & de industria interfecerit proximum dolo, nusquam erit tutus, sed
etiam

A etiam ab altari meo abstrahatur, vt ipse moriatur. Alij, Sin verò voluntariè egerit contra socium suum occi-
dendo eum dolo. Sunt & qui, Et si homo machinetur in proximum suum, vt dolo occidat eum, reddunt. זד zud
enim significat destinata malitia, & non fortuitò aliquid agere, & vt apud Venetos dicitur, Casus cogitatus.
Septuaginta, ἐὰν δέ τις ἐπίθηται τῷ πλησίον τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτὸν δόλῳ, καὶ καταφύγῃ, Si autem aliquis aggressus
fuerit proximum vt occidat eum, & fugiat. Sed vna omnium est sententia, homicidam scilicet per insidias,
dolum & industriam designari. Excluduntur autem ab hac lege, qui licet occidant, bonum tamen intendunt,
vt magister verberando discipulum, pater corrigendo filium, medicus medicando infirmum, cùm non per
dolum occidant vel per insidias. Locus ergo pius non patrocinabatur impietati & crudelitati, sed magis
accusabat & damnabat. *Qui percusserit patrem suum aut matrem, morte moriatur.* RABANVS. Quid est per-
cutere patrem & matrem, nisi impium extitisse & contrarium legi quæ iubet parentes honorare, & ob hoc
B maledictum & dignum esse morte? CAIETANVS. Qui percusserit (inquit) patrem aut matrem,
& cætera. Non dicitur, qui percusserit & mortuus fuerit, sed sola percusio patris aut matris, pœna mortis pu-
nitur. Et meritò, propter atrocitatem iniuriæ ex parte personæ percussæ, relatiuè ad percutientem. Et intellige
semper leges formaliter, hoc est, ex intentione. Et est sermo de percussione quæ non excusatur propter imper-
fectionem actus, puta quia modicum pro nihilo reputatur. AVCTOR CATENAE. Qui per-
cusserit patrem suum aut matrem. Quamuis in Hebræo sit vau, & dicat, patrem & matrem, rectè tamen fecit
Interpres, vertendo aut, sic enim habent Chaldaica & Septuaginta. Nam &, pro aut, positum est more He-
braico. Infame crimen apud deum & homines percutere parentes, quibus nunquam gratiæ condignæ pro be-
neficiis rependi poterunt, quibus debetur à prole honor, charitas, officium, defensio, ac in necessitate ali-
mentum, & seruitus fidelissima. Furor autem contra parentes, indicium est corruptissimi animi, qui nihil
non audeat irritatus. Sicut igitur parentum honor vitam meretur diuturnam, sic percusio immaturam
C mortem & contemptibilem, aliis in exemplum. *Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ, morte*
moriatur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Furans virum, & vendet ipsum, & erit inuen-
tus in manu eius, morte moriatur. Furtum viri in vtroque casu punitur morte, siue vendiderit illum, siue a-
pud se retineat illum. Hos enim euentus Hebraica significat litera, alterum, dicendo, Et vendet eum: alte-
rum, dicendo, Et inuentus fuerit in manu eius, proculdubio furis. Et maiori ratione raptor viri puniebatur
morte. AVCTOR CATENAE. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus
noxæ, morte moriatur. Rectè vertit Interpres Hebræa verba, & pro conuictus noxæ, ibi legitur וְנִמְצָא בְיָדוֹ Ve-
nimza biiado, Et inuentus siue deprehensus fuerit in manu eius. Hebraismus est, quem reddidit Interpres,
videlicet, pro si conuincatur reus illius criminis. Dicunt alij quòd vau etiam hoc loco ponitur pro aut, vt sit
sensus, Siue homo quem furatus est, fuerit venditus, siue adhuc repertus fuerit in manibus furis, fur interficia-
tur. Chaldaica habet hîc, Qui furatus fuerit animam de filiis Israël, & vendiderit eam, inuentáque fuerit in
D manu eius, morte moriatur. Vbi apertè anima ponitur pro toto homine. Furari hominem more plagiario-
rum vt vendant, indéque ditentur fures, crudelissima est inhumanitas. Crudeliter ergo occidendus venit,
etiam si adhuc in manu furis inueniatur, propter crudelissimum institutum, multò magis si desperata fuerit
venditi redemptio. Omnis excessus, inhumanitas & crudelitas in proximum, durissimè vindicanda do-
cetur hoc præcepto, de similibus enim idem habendum iudicium. Et scriptura hoc loco & aliis, adhibito
vno exemplo docet quid agendum in simili, vel maioribus per analogiam, id quod diligenter passim est an-
notandum. Sciendum autem apud Septuaginta ita haberi, Qui furatus fuerit aliquem filiorum Israël, & op-
primens eum, vendet, & inuentus fuerit in ipso, morte moriatur. Sed hoc non dissentit à Latina editione,
nisi quòd restringit legem ad furtum hominis Hebræi duntaxat, sic & Chaldaica. *Qui maledixerit patri suo vel*
matri, morte moriatur. CYRILLVS IN IOANNEM LIBRO DVODECIMO. Ait Euã- Cap. 34.
E lier ecce filius tuus. Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam discipulus in suam.
Prouidit matri, quasi parum de magnitudine doloris curaret. Nam & si acriter patiebatur, erat tamen etiam
impassibilis. Commendauit autem eam discipulo Ioanni huic qui Euangelium conscripsit, vt officium filij
in eam seruaret: matrem similiter admonuit, vt parentis in discipulum autoritatem haberet: amore videli-
cet atque charitate non minus illos coniungi voluit, quàm si naturæ maxima propinquitate coniuncti essent.
Sunt autem qui dicunt carnis coniunctione Christum commotum fuisse, ac ita locum in ipso affectus ha-
buisse contendunt, ad quam quidem opinionem non nisi mente capti delabuntur. Non enim hac ratione
id factum à Christo est, sed re ipsa honorandos esse parentes docere nos voluit. Aequali enim verè supplicio
in deum blasphemantes, & parentes paruipendentes, puniri lex statuit. Morte moriatur qui nomen domini
nominauit, id est, in dominum blasphemauit. Et similiter qui patri aut matri maledicit, morte (inquit) mo-
riatur. Quum igitur ita per legem ipse præceperit, quúmque omnis virtutis ipse fons sit, quomodo non opor-
F tebat ab ipso & per ipsum primùm nos discere, nec quando intolerabiles imminent ærumnæ negligendos esse
parentes? Optimus enim ille certè est, non qui magna in tranquillitate ac copia rerum, sed qui in tempestate
& egestate, mandatorum non obliuiscitur. INTERLINEARIS. Maledictio autem in patrem
vel in matrem fit, contradicendo verbo vel facto, vel malum imprecando, aut blasphemando. CAIE-
TANVS. Quemadmodum autem de percusione parentum, ita de eorum maledictione intellige,
niſi imperfectio actus excuset, puta si non deliberatè, aut leue verbum maledicentiæ dixerit. Et intelligo
legem hanc de maledicentia per modum contumeliæ, secus autem de maledicentia per modum detra-
ctionis, quia contumelia coram fit, & directè contrariatur honori debito parentibus: detractor autem
reuereretur eum cui detrahit, eo ipso quòd occultè est maledicus. Sub contumelia autem continetur e-
tiam publica detractio, nam ex eo quòd detractor palàm detrahit, nec est ei curæ an hæc in notitiam
veniant parentum, reducitur detractio in naturam contumeliæ. Publicè enim detrahens, perinde se habet ac

Universidad de Deusto
Biblioteca

si detraheret coram. Punitur autem contumelia in parentes morte, quemadmodum & blasphemia dei. Et est ratio legis, quia nec deo nec parentibus possumus reddere æquale: considerauit enim lex, quòd quemadmodum parentes in hoc conueniunt cum deo, ita pœna contumeliæ in parentes, cõueniat cum pœna cõtumeliæ in deum. G

AVCTOR CATENAE. Qui maledixerit patri suo vel matri, morte moriatur. Et hîc Hebræum vau, stat pro vel, sicut & doctè vertit Interpres, Hebraico more. Maledictio autem parentum, intelligitur de atroci & nimis contemptibili, interueniente blasphemia in deum, & assumptione diuini nominis, secundum Hebræos. Verùm scito hîc prudens lector, aliter legere locum hunc Septuaginta Interpretes, aliter haberi in Hebræo & Chaldaica. Nam vbi illi post percussionem parentum ponunt eorundem maledictionem cum pœna, isti ponunt præcedentem versiculum, Qui furatus fuerit hominem, & cætera, quo finitò legunt, Qui maledixerit patri aut matri, morte moriatur, sicut & nos fecimus. *Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, sed iacuerit in lectulo, si surrexerit, & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit qui percusserit, ita* H
2.2.q.47. ar.1.in cor. *tamen vt operas eius & impensas in medicos restituat.* THOMAS. Sicut contentio importat quandam contradictionem verborum, ita etiam rixa importat quandam contradictionem in factis. Vnde super illud Gal.5. Rixæ, dicit glossa quòd rixæ sunt quando ex ira inuicem se percutiunt. Et ideo rixa videtur esse quoddam priuatum bellum, quod inter priuatas personas agitur, non ex aliqua publica auctoritate, sed magis ex inordinata voluntate. Et ideo rixa semper importat peccatum. Et in eo quidem qui alterum inuadit iniustè, est peccatum mortale. Inferre enim nocumentum proximo etiam opere manuali, non est absque mortali peccato. In eo autem qui se defendit, potest esse sine peccato, & quandoque cum peccato veniali, & quandoque cum peccato mortali, secundum diuersum motum animi eius, & diuersum modum se defendendi. Nam si solo animo repellendi iniuriam illatam, & cum debita moderatione se defendat, non est peccatum, nec propriè potest dici rixa ex parte eius. Si verò cùm animo vindictæ vel odij vel cum excessu debitæ moderationis se defendat, semper est peccatum. Sed veniale quidem, quando aliquis leuis motus odij vel vindictæ se immiscet, vel cùm non multum I excedit moderatam defensionem. Mortale autem, quando affirmato animo in impugnantem insurgit ad eum occidendum, vel eum grauiter lædendum. CAIETANVS. Pondera huius legis conditiones singulas, vt perpendas censuram legis valde æquam. Ex eo enim quòd non gladio, non ex intentione, sed ex repentina rixa percussio facta est socij (sic enim Hebraicè legitur) & tantùm conualuit percussus, vt cùm prius in lecto iacuerit, postea cum adminiculo baculi ambularet, rationabiliter iudicatur percussor absoluendus à pœna mortis, cùm etiam si percussus fuisset mortuus, haberet ciuitates refugij. Quamuis autem à reatu mortis absoluatur, punitur tamen ad soluendum tam lucrum cessans tempore imbecillitatis percussi, quàm damnum emergens ex pretio medici & medicinarum. AVCTOR CATENAE. Si rixati fuerint viri. Hebraismus est pro aliqui. Et percusserit alter proximum suum. Dictum est sæpius dictionem רֵעַ Reáh, proximum, socium & amicum significare, & hinc fit quòd diuersæ quandoque sunt huius dictionis versiones ab Interpretibus, vnus tamen semper apud omnes sensus est. Innocens erit qui percusserit (subaudi à cæde) id est, non censebitur K homicida. Ita tamen vt operas eius, & impensas in medicos restituat. Hebraicè ita legitur locus רַק שָׁבְתּוֹ יִתֵּן וְרַפֹּא Rak sibto itten verappo ierappe, Veruntamen cessationem seu vacationem eius dabit, & sanitate sanabitur, siue curando curabitur, aut sanando sanabit, seu medendo mederi faciet. Hebraismus est, pro tantummodo iacturam temporis quam fecit cessando ab opere soluet, & curabit eum sanandum, subaudi impensis suis. Quod nil aliud est, quàm quod vertit Interpres. Vnde & Chaldaica, Sed restituet id quod fuit otiosus ab opere, & mercedem medici soluet. Sic & Septuaginta intellexerunt, πλὴν τῆς ἀργίας αὐτοῦ ἀποτίσει καὶ τὰ ἰατρεῖα, Præter otium eius, soluet & medicationes. Nam idem est otium, & operæ deperditæ hoc in loco. Concordiam igitur docet ac charitatem. Omne casuale damnum compensari iubet, & etiam negligentiam puniendam, ad aliorum exemplum, & diligentiam circunspectionemque docendum, vtque iracundiæ & rixis frena non laxentur, ne procedat ira ad cædes vel mortem. Siue hoc cominus fiat, vt pugno, aut manuum consertione: siue eminus, vt telo, sagitta, aut lapide. Si decumbet lecto, & conualebit, ita vt ambulare possit, etiam si baculo inni- L
tatur, innocens erit qui percusit. Non vocatur simpliciter innocens, quia damnatur ad impensas in medicos, & ad compensandum præiudicium vel damnum vacationis ab opere quo se alere debebat, vt si manum abstulisset, vel aliud, tenetur enim ei pro damno & dolore, sed innocens dicitur à talione mortis, curabit autem vt sanetur suo impendio. *Qui percusserit seruum suum vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit.*
1.2.q.105. ar.4. ad 3. *Sin autem vno die vel duobus superuixerint, non subiacebit pœnæ, quia pecunia illius est.* THOMAS. Circa læsiones seruis illatas lex considerasse videtur vtrum sit certa vel incerta. Si enim læsio certa esset, lex pœnam adhibuit, pro mutilatione quidem, amissionem serui qui mandabatur libertati donandus: pro morte autem homicidij pœnam, cum seruus in manu domini verberantis moreretur. Si verò læsio non esset certa, sed aliquam apparentiam haberet, lex nullam pœnam infligebat in proprio seruo, puta cùm percussus seruus non statim moriebatur, sed post aliquot dies. Incertum enim erat vtrum ex percussione mortuus esset, quia si percussisset liberum hominem, ita tamen quòd statim non moreretur, sed super baculum suum ambularet, non erat homicidij reus M
qui percusserat, etiam si postea moreretur, tenebatur tamen ad impensas soluendas, quas percussus in medicos fecerat. Sed hoc in seruo proprio locum non habebat, quia quicquid seruus habebat, & etiam ipsa persona serui, erat quædam possessio domini, & ideo pro causa assignatur, quare non subiaceat pœnæ pecuniariæ, quia pecunia illius est. CAIETANVS. Qui percusserit, & cætera. Criminis reus erit, hoc est, pœna homicidij punietur. Non tenebitur autem, si vno vel duobus diebus superuixerint, quia ius habebat dominus percutiendi virga seruum, eo ipso quòd erat seruus. Ex hoc enim iure excusat lex dominum à pœna homicidij, quando percussus non gladio sed virga seruus, vixit vno die, excesit enim non percutiendo, sed in mensura, nec tam enormiter, vt sub percussionibus fuerit mortuus. AVCTOR CATENAE. Et mortui fuerint in vel sub (est enim dictio תַּחַת Tâchath) manibus eius, id est, domino percutiente seruum vel ancillam. Criminis reus erit. Hebraicè est, נָקֹם יִנָּקֵם Nakom innakem, Vindicta seu vindicando vindicabitur. Hebraismus, quê reddidit

Interpres

A Interpres. Alij vertunt, Vlciscendo vltio sumetur. Chaldaica, Iudicio iudicabitur. Septuaginta, δίκῃ ἐκδικηθήτω, pœna puniatur. Sed idem est. Si autem vno die vel duobus superuixerit, non subiacebit pœnæ, hoc est, non exigetur vltio de eo, vel non vindicabitur. Est enim idem verbum נָקַם Nakam. Chaldaica, Non iudicabitur. Septuaginta, οὐκ ἐκδικηθήσεται Non punietur. Quæ omnia idem dicunt. Quia pecunia illius est, seruus ille videlicet, quem emit pecunia sua. Iram itaque moderatur hæc lex dominorum in seruulos, ne cædendo excedant in periculum ac damnum tam seruorum quàm dominorum. Hîc videtur pœna occisoribus heris posita esse, quando certa erat lęsio, secus si non certa vt dictum est, nam mox sequitur non plectendum dominum, si seruus post duos dies moritur. Vt vindicando (inquit) vindicetur, id est, contra dominum actio constituatur, & iure veniat accusandus. Seruorum autem emptitiorum vel bello captorum conditionem longè miserrimam fuisse nemo
B miretur, præsertim apud hunc tam duræ ceruicis populum ac carnalem, sicut & hodie apud barbaras nationes habetur.

RABANVS. Mysticè autem, Si quis per inuidiam aut odium mucrone malitiæ aliquem percusserit, & in mortem animæ seduxerit, æternæ morti ipse obnoxius erit. Vnde ipsa veritas ait, Si quis scandalizauerit vnum de pusillis istis qui in me credunt, expedit ei vt mola asinaria addatur collo eius, & demergatur in profundum. Et Ioannes ait, Qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis quia omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. Hîc talis ab altari domini euelli iubetur, quia indignus dominicis sacramentis, à participatione sacri altaris meritò remouetur. Qui autè non voto malitiæ, sed per iniuriam aut ignorãtiam aliquem læserit, habet vrbes refugij, Ecclesiam videlicet catholicam, vbi se angustia pœnitentiæ coartans, per omne tempus præsentis vitæ, bonis operibus studium impendens maneat, & si spem suam in mortem pontificis summi, redemptoris videlicet sui posuerit, hic sine dubio in æternum saluabitur. Qui percusserit patrem suum & matrem, morte moriatur. Et paulopòst, Qui maledixerit (inquit) patri suo & matri, morte moriatur. Spiritaliter qui ma-
C ledixerit patri, id est, blasphemiam in deum qui omnium pater est protulerit, vel contra Ecclesiam matrem vnitatis schismata ingesserit, æterna pœna multandus erit. Qui furatus fuerit hominem, & vendiderit eum, conuictus noxæ, morte moriatur. Hæreticos hæc sententia percutit, qui per dolum hominem Christianum à veritate catholicæ fidei seducunt, & malignis spiritibus per errorem obnoxium tradunt, æterna pœna eos damnandos esse ostendit. Si rixati fuerint viri, & percusserit alter proximum suum lapide vel pugno, & ille mortuus non fuerit, & iacuerit in lectulo, si surrexerit & ambulauerit foris super baculum suum, innocens erit qui percusit, ita tamen vt operas eius, & impensas in medicos restituat. Allegoricè, Si quis cum proximo suo per furorem
D contenderit, & vel lapide vel pugno illum percusserit, hoc est, duritia mentis, vel parcitate cordis spernendo, siue misericorditer non consulendo, exasperauerit, & ille infirmatus in tristitia, à feruore dilectionis languescat, necesse est vt reus per confessionem operas pœnitentiæ, & impensas promissæ emendationis in medicos, hoc est, doctores impendat, qui ægrotantem baculo consolationis suæ erigant, & fomentis prædicationum medicantes, in pristinum statum dilectionis reforment. Ita enim ad innocentiam veram peruenire possumus, si male gesta dignis pœnitentiæ fructibus diluere satagamus. Qui percusserit seruum suum vel ancillam virga, & mortui fuerint in manibus eius, criminis reus erit, & cætera. Sicut disciplina opus est in eruditione subiectorum, ita & discretione maximè opus est in exhibitione correptionum. Qui enim sibi commissum gregem vltra modum disciplinæ constringit, vbi vitam debuit propagare, inuenietur ibi mortem ingerere. Vnde & per sa- *Proverb.30*
pientiam dicitur, Qui fortiter premit vbera, exhibet butyrum, & qui vehementer emungit, elicit sanguinem. Est ergo semper mensura in disciplina tenenda, vt rigor sit in refrigerio, & refrigerium in rigore, vt in disciplinato fides & dilectio vigeat, nec per desperationem vel odium funditùs intereat.

E *Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem prægnantem, & abortium quidem fecerit, sed ipsa* 3
vixerit, subiacebit damno quantum maritus mulieris expetierit & arbitri iudicauerint. Sin autem mors eius fuerit subsecuta, reddet animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Si percusserit quispiam oculum serui sui aut ancillæ, & luscos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit. Dentem quoque si excusserit seruo uel ancillæ suæ simul dimittet eos liberos.

Si rixati fuerint viri, & percusserit quis mulierem, & cætera, vsque ad liuorem pro liuore. ORIGENES. Alia lite- 3
F ra: Quòd si litigabunt duo viri, & percusserint mulierem prægnantem, & exierit infans eius nondum formatus, detrimentum patietur, quantum indixerit vir mulieris, & dabit cum honore. Quòd si formatus fuerit, dabit animam pro anima, oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combustu- *Homil.16.*
ram pro combustura, vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore. Primò omnium in his requirendum esse puto, sub quo legis titulo huiusmodi statuta censentur. Non enim (vt simplicioribus videtur) cuncta quæ statuuntur, lex dicitur, sed quædam quidem lex, quædam testimonia, alia mandata & iustitiæ, quædam iudicia appellantur. Quod euidentiùs in vnum collectum, octauus decimus edocet Psalmus, cùm dicit, Lex domini irreprehensibilis, conuertens animas, testimonium domini fidele, sapientiam præstans paruulis. Iustitiæ domini rectæ, lætificantes corda, præceptum domini lucidum, illuminans oculos. Timor domini sanctus permanet in seculum seculi, iudicia domini vera, iustificata in semetipsa. Cùm ergo iste diuersitates eorum quæ in lege statuta sunt habeantur, nunc sermo qui habetur in manibus, sub titulo iustitiarum vel iustificationum scriptus est, sic enim dicit superius, Et hæ iustitiæ quas propones palam eis. Non est autem præsentis temporis vniuscuiusque horum exponere differẽtias, exigimur enim ad explanationem horũ quæ lecta sunt. AVGVSTINVS IN QVAE- *Quæst.80.*
STIONIBVS SVPER EXODVM. Quod non formatum puerperium noluit ad homicidium pertinere, profectò nec hominem deputauit, quòd tale in vtero geritur. Hîc de anima quæstio solet agitari, vtrũ quod for-

Universidad de Deusto Biblioteca

matum non est,nec animatum quidem possit intelligi, & ideo non sit homicidium,quia nec exanimatum dici G
potest, si adhuc animam non habebat. Sequitur enim & dicit, Si autem formatum fuerit, dabit animam pro
anima. Vbi quid aliud intelligitur, nisi & ipse morietur?Nam hoc & in cæteris ex hac occasione iam præcepit,
Oculum pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, pedem pro pede, combustionem pro combustione,
vulnus pro vulnere, liuorem pro liuore, talionis videlicet æquitate. Quæ lex ideo constituit, vt demonstraret
quæ vindicta debeatur.Nisi enim per legem sciretur quid vindictæ deberetur, vnde sciretur quid venia relaxa-
Matth.6. ret,vt dici posset,Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris? Debitores igitur le-
ge monstrantur, vt appareat quid dimittatur, quando ignoscitur. Neque enim debita dimitteremus, nisi quid
nobis deberetur, lege indice disceremus. Si ergo illud informe puerperium iam quidem fuerit, sed adhuc quo-
dammodo informiter animatum, quoniam magna de anima quæstio non est præcipitanda indiscussa temeri-
tate sententiæ, ideo lex noluit ad homicidium pertinere, quia nondum dici potest anima viua in eo corpore H
quòd sensu caret,si talis est in carne nondum formata, & ideo nondum sensibus prædita. Quod autem dixit,Et
dabit cum postulatione, quod maritus mulieris informi excluso dandum constituerit, non est in promptu in-
telligere. Ad animam quippe quod Græcus habet, pluribus modis intelligitur, & tolerabiliùs cum postulatione
dictum est, quàm si aliud diceretur. Fortasis enim postulabit, vt de eo modo deo satisfaciat, etiam si maritus
mulieris non expetat. IDEM LIBRO DVODECIMO CONTRA FAVSTVM MA-
Cap.25. NICHAEVM. Illud quod antiquis dictum est,oculum pro oculo,dentem pro dente,ad reprimendas flam-
mas odiorum, sæuientiúmque immoderatos animos refrenandos, præceptum est. Quis enim tandem facilè
contentus est tantum reponere vindictæ,quantum accepit iniuriæ?Nonne videmus homines leuiter læsos mo-
liri cædem,sitire sanguinem, víxque inuenire in malis inimici vnde satientur? Quis pugno percussus, non aut
iudicia concitat in damnationem eius qui percusserit,aut si ipse repercutere velit,totum hominem,si non etiam
telo aliquo arrepto, pugnis calcibúsque contundit? Huic igitur immoderatæ ac per hoc iniustæ vltioni, lex iu- I
stum modum figens,pœnam talionis instituit, hoc est,vt qualem quisque intulit iniuriam, tale supplicium pen-
dat.Proinde oculum pro oculo,dentem pro dente,non fomes,sed limes furoris est,non vt id quod sopitum erat,
hinc accenderetur, sed ne id quod ardebat, vltra extenderetur, impositus. Est enim quædam iusta vindicta, iu-
stéque debetur ei qui fuerit passus iniuriam,vnde vtique cùm ignoscimus, de nostro quodammodo iure largi-
mur. Vnde etiam debita dicuntur, quæ in oratione dominica humanitùs dimittere monemur, vt nobis & no-
stra diuinitùs dimittantur.Quod autem debetur,& si benignè dimittitur,non tamen iniquè repetitur, sed sicut
in iurando, etiam qui verum iurat, propinquat periurio, vnde longè abest qui omnino non iurat, & quamuis
non peccet qui verum iurat, remotior tamen à peccato est qui non iurat, vnde admonitio non iurandi conser-
uatio est à peccato periurij.Ita cùm peccet,qui per immoderationem iniustè vult vindicari, non peccat autem,
qui modum adhibens,iustè vult vindicari, remotior est à peccato iniustæ vindictæ, qui non vult omnino vin-
dicari.Peccat enim,qui exigit vltra debitum,non peccat autem qui exigit debitum, sed tutior longè est à pecca- K
to iniusti exactoris, qui omnino non exigit debitum, præsertim ne cogatur & ipse reddere debitum ab eo, qui
nullum habet debitum. RABANVS. Si rixati fuerint viri. Hîc vt mihi videtur, talis est sensus: Quòd
si quis mulierem percusserit post conceptum semen, & pro hoc abortiuum quidem fecerit, ipsa tamen viuente,
tunc pecunia percussor læsionem recompensare possit, secundum id quod expetitus fuerit, & iudices decreue-
2.2.q.64. rint.Si autem mors illius fuerit subsecuta,tunc iam homicidij reus,puniẽdus erit ipse percussor. THOMAS.
ar.8.ad 2. Ille qui percutit mulierem prægnantem in rixa, dat operam rei illicitæ. Et ideo si sequatur mors mulieris vel
pueri animati, non effugiet homicidij crimen, præcipuè cùm ex tali percussione in promptu sit quòd mors se-
quatur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et percusserit quis mulierem,intellige volen-
tem iuuare alterum virum, contra quem ille pugnabat. CAIETANVS. Si rixati fuerint viri,& per-
cusserit quis mulierem prægnantem,& abortiuum quidem fecerit,sed ipsa vixerit. Iuxta Hebræum, Et exibunt
infantuli eius, & non erit mors. Subiacebit damno quantum expetierit maritus mulieris, & arbitri iudicaue- L
rint.Pondera & non erit mors,quoniam negatur mors tam matris quàm prolis.Considerat enim lex ista de per-
cussore mulieris grauidæ duos casus,alterum,Si non erit mors, siue matris siue prolis, & tunc punietur percus-
sor pœna arbitraria: alterum, Si interuenerit mors, & tunc punietur pœna homicidij. In vtroque autem casu
vita seu mors prolis, ex egressu prolis manifestatur,propterea enim dicit,Et exibunt infantuli eius.Et dicit plu-
raliter, quia contingere potest quòd mulier habeat plures proles in ventre. Meminit quoque fœtus sub nomine
infantuli seu puelli, ad differentiam aborsus fœtus non formati in puellum aut puellam. Si enim percussa mu-
lier grauida fœtum informem emitteret, nulla esset mors hominis quoad prolem, quia homo in potentia non
est homo.Si autem mors fuerit secuta,reddet animam pro anima.Hebraicè,Dabis animam pro anima, oculum
pro oculo, & cætera. Ad iudicem conuertitur sermo legis. Et nomine animæ, Hebræa consuetudine significa-
tur vita corporalis, non irrationabiliter, quia vita corporalis consistit in officio illius rei quam dicimus ani-
mam,non quocunque,sed animandi corpus,& propterea idem est tollere animam, quatenus est anima (hoc est, M
quatenus animat corpus)& tollere vitam corporalem. Et extendit lex iustum quod appellant contrapassum, ad
omnia nocumenta personalia. Et bene considera, quòd lex Moysi non statuit iustum contrapassum vniuersali-
liter, sed duntaxat in nocumentis personalibus personarum non qualificatarum. Omnia siquidem hîc numera-
ta,nocumenta sunt personalia. Secus autem iustum statuit in nocumentis rerum, vt patet in sequenti capitulo,
nam ad minus duplum reddendum statuit. Et similiter in nocumentis illatis personæ qualificatæ, longè maior
pœna statuta est, vt patet in percussione patris aut matris. Non enim repercutiendus, sed occidendus statuitur.
Et simile est iudicium de percussore principis, & cætera. AVCTOR CATENAE. Si rixati fuerint
viri, & percusserit quis mulierem prægnantem. Verbum נִגְּפוּ Nágphu, percusserint, siue impulerint redditur.
Sed habuit respectum Interpres ad ea quæ sequuntur, vbi vnus tantùm punitur, nempe percutiens. Et abor-
tiuum quidem fecerit. Idem est in Hebræo וְיָצְאוּ יְלָדֶיהָ Veiázu ieladéha, Et egressus fuerit fœtus eius.
Septua-

A Septuaginta, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς, Et egressus fuerit infans eius. Alij, Egressi autem sint pueruli: Alij, Vt egre
diantur nati eius: Demùm nonnulli,Ita vt abortiat,verterunt. Qui omnes idem dicunt in sententia cum litera
nostra.Sequitur,Sed ipsa vixerit,quod in Hebræo est וְלֹא יִהְיֶה אָסוֹן Velo ihie ason, Et non fuerit mors, Subau-
di matris vel prolis sequuta, sed tãtùm partus sit acceleratus.Septuaginta autem ason Hebræum verbum quod
mortem sonat,ad abortiuum retulerunt, vt si puer qui percussa matre egredietur, non fuerit perfectus & effi-
giatus, non fit is qui percusserit culpæ obnoxius, hoc modo, καὶ ἐξέλθῃ τὸ παιδίον αὐτῆς μὴ ἐξεικονισμένον, id est, Et
egressus infans eius non fuerit effigiatus.Subiacebit damno quantum maritus mulieris expetierit,& arbitri iudi
cauerint.Optimè sensum ex verbis Hebraicis elicuit Interpres, quæ sunt עָנוֹשׁ יֵעָנֵשׁ כַּאֲשֶׁר יָשִׁית עָלָיו בַּעַל הָאִשָּׁה
וְנָתַן בִּפְלִלִים Anos iehanes caaser iasith halaf báhal haissa, venathan biphlilim, Puniendo punietur, siue mul-
ctando mulctabitur,sicut imposuerit super eum maritus mulieris. Et dabit ad arbitros, vel secundum iudices,
B id est,iuxta sententiam arbitrorum, vel vt arbitrati fuerint iudices, aut pro arbitrorum sententia. Et est sensus,
Mulctabitur ea mulcta, quam imposuerit maritus sententia iudicum arbitrorum,dabítque quantũ arbitri cen-
suerint.Sic & Septuaginta interpretati sunt dictiones Hebraicas, καὶ δώσει μετὰ ἀξιώματος, Et dabit cum æstima-
tione,vel auctoritate, videlicet supradictorum iudicum,seu postulatione apud eosdem. Si autem mors nõ fue-
rit subsequuta,reddet animam pro anima.De suo addidit Interpres,subsequuta.Et,Reddes animam pro anima,
verti debet,quoniam verbum וְנָתַתָּה Venathatta,Est secundæ personæ dabis,id est,morieris,quia videlicet mor
tuus est fœtus animatus,vel mulier percussa,hoc est, tu qui percusseris, interficieris. Chaldaica tamen de mor-
te matris tantùm intelligit,vt infra videbitur,sicut & Latina editio, & ipsa etiam habet Reddet, in tertia per-
sona.Et Septuaginta δώσει, Dabit. Vbi autem nos legimus,Si autem mors eius fuerit subsequuta,ipsi legunt,ἐὰν
δὲ ἐξεικονισμένον ᾖ, Si autem figuratum fuerit. Et intelligunt hoc secundum membrum, quando fœtus egressus
fuerat animatus.Oculum pro oculo,& cætera,id est,si oculũ eruerit, oculus ei eruetur:si dentem excusserit,dens
C ei excutietur.Quamuis dicant Hebræi communiter, hunc locum non esse ad literam intelligendum, sed fieri
debere compensationem per bona externa, vt qui sic hominem læserit,teneatur ad quinque, vt scilicet com-
penset damnũ, vt si amputauerit manum vel pedem,sessionem,id est, operas quas interea dum decubuit amisit,
Dolorem quoq; & medicinam & cõfusionem, vt si in loco patenti,puta in facie esset læsus,& cætera.Legitur au-
tem tota hæc lectio hoc modo in Chaldaica,& valde cõsonat editioni nostræ,videlicet, Et quãdo rixati fuerint
viri,& percusserint mulierem prægnantem,& egressus fuerit fœtus eius,& non fuerit mors, condemnatione cõ-
demnabitur, sicut posuerit super eum maritus mulieris,& dabit per sententiam iudicum.Si autẽ mortua fuerit,
reddet animam pro anima, oculum pro oculo, & cætera.Videtur itaque hæc lex loqui de morte vel nocumen-
to quorumcunque,non tam fœtus immaturi, quàm matris ipsius percussæ, vt iuxta id quod maritus vxoris po-
suerit super percussorem, non ad ipsius libidinem,ne modus excedatur, sed ad arbitros & legitimos iudices re-
ferendum sit, qui integro iudicio decernant damnum vel mortis vindictam. Iungitur autem huic legi gene-
D ralis lex talionis,quę permissa est duro populo,& ad iram procliui,vt patet ex omnibus historiis tam sacris quàm
Iosephi.Charitas autem fidelium mitigatrix est huius legis, quæ dictat in bono vinci malum: nobilis est enim
victoria,quæ mansuetudine & patientia paratur. Iudæi autem hoc loco putant (vt dictum est) membra adem-
pta vel impedita, rependenda esse æstimatione argenti & pecunia.Alij ad literam intelligunt, nempe si quis ali-
cui vitam,hoc est,animam ademerit,vt & ipse vitam amittat:si oculum, adimatur ei & oculus: si dentem,dens,
vsque ad adustionem pro adustione, vulnus pro vulnere,liuorem pro liuore luat.Cæterùm ab hac talionis lege
excipitur dominus percutiens seruum suum,vnde sequitur, *Si percusserit quispiam oculum serui sui aut ancillæ, & lu-*
scos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quem eruit.Dentem quoque si excusserit seruo vel ancillæ suæ, similiter dimittet eos liberos.
CHRYSOSTOMVS IN COMMENTARIIS SVPER MATTHAEVM. Ait dominus, Si *Homi.11.*
offers munus tuum ad altare,& illic recordatus fueris,quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, dimitte illic
munus tuum,& vade reconciliari prius fratri tuo, & tunc veniens offer munus tuum. Vide misericordiam dei,
E quomodo hominum vtilitates amplius aspicit,quàm suos honores.Si enim suos honores magis aspiceret, sic
dixisset, Interim offer munus tuum,& postea vade,& reconciliare.Nunc autem dicit, Vade primùm, & recon-
ciliare,& sic veniens,offeres.Tanquam si dicat ad illum,Vade,ego libenter contemnor,libenter honoris mei pa
tior damnum,libenter expecto dominus seruos,tantummodo vt vos in amicitiam veniatis. Vade ergo,vt scias
quia plus diligo concordiam fidelium meorum, quàm munera,quia munera hominum nullum deo faciunt lu-
crum,charitas enim illorum dei gloriam operatur. Ne dicas, ille mihi nocuit, non ego illi: ille mihi satisface-
re debet,non ego illi. Si pro gloria salutis tuæ iubet te dominus amicitiam facere, magis nocitus debes rogare,
vt duplicem gloriam consequaris, vnam quia nocitus es,alteram quia prius rogasti. Si enim in illum nocuisti,
& ideo rogasti,parcet tibi deus quod nocuisti,quia prius rogasti,tamen nullam habes mercedem,quia reus con-
stitutus rogasti.Si autẽ ille te læserit,& prius rogaueris,magnã habebis mercedẽ.Festina ergo inimicũ tuũ præue
nire ad amicitias,ne fortè te tardante ille pręueniat te ad rogandũ,& rapiat de manibus tuis pietatis mercedem.
F Nam si ille te nocuit,& ille te rogat,infructuosa est amicitia tua. Quam enim iustitiam fecisti ante deum,si roga
tus te placaueris? Non enim volens te deus substernere sub pedibus eius,iubet te prius rogare, sed volens tibi hu
militatis gloriam prouidere. Sed fortè dicis, ego volo reconciliari, sed dic mihi quomodo recõciliabor? Qua-
lis præcessit offensio,talis debet sequi reconciliatio. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare. Omne enim
peccatum quomodo committitur,eo modo & pœnitetur. Vt puta cogitasti malefacere alicui Christiano, non
potes munus tuum offerre ante deum,quia habes in corde tuo nocendi propositum. Recogita bene, quod cogi-
taueras male,& pœnituisti.Nam cogitationis peccatum contraria cogitatione dissoluitur. Quis testis? Prophe- *Psalm.4.*
ta, Quæ dicitis(inquit)in cordibus vestris,& in cubilibus vestris compungimini. Vides quia irasci, naturæ est,
exequi autem iracundiam, voluntatis? Si autem verbis læsisti fratrem tuum, vade, & verbis satisfac ei,& de to-
to corde pœnituisti.Quoniam autem verborum peccatum,verborum satisfactione dissoluitur, testis est Aaron.
Cùm enim detraxisset de Moyse,vadens,verbis rogauit eum dicens,Rogo domine, ne inferas in nos peccatum
hoc

Universidad de Deusto
Biblioteca

hoc,quia ignorauimus q̃ peccauimus in te.Si autẽ operibus aliquẽ offendisti,puta alicuius pecuniã fraude abstu-
listi,aut rem aliquã per violẽtiã abstulisti,redde ei quæ abstulisti,& pœnituisti.Quoniã autẽ abstractæ rei peccatũ
rerũ recõpensatione dissoluitur,testis est Zacheus dicens,Domine quęcunq; fraude abstuli,reddo in quadruplo.
Si autem rem quidem alicuius non tuleris,sed fortè castigaueris hominem impotentem iniustè,dona ei aliquid
pro iniuria dignum,sicut scriptum est in lege,Si percusseris seruum tuum, & fregeris illi dentem, dimitte eum
liberum. Secundum hoc intelligendum est, etsi castigaueris aliquem , iniuriæ peccatum beneficio esse dissol-
uendum. Alioquí nisi quem factis læsisti,factis placaueris, sine causa oras ad dominum, sine causa eleemosynas
facis de rebus, quibus alios expoliasti.Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad dominum , alter aduersus te in-
terpellet deum? Et si ad istius orationem vult tibi deus misericordiam facere, illius interpellatio non permit-
tit.Melius est, vt etsi nemini prodes, nemini noceas, quàm vt alios spolies , & alios vestias. AVCTOR
CATENAE. Verbum שָׁחַת Sachath,hîc positũ,perdere,dissperdere, delere,& corrumpere significat. Vnde hîc יְשַׁחֲתָהּ Vesichatha,Et corrumpet eum , scilicet oculum , nonnulli vt habet etiam Chaldaica vertunt: Alij, Vt
pereat,nempe oculus, legunt. Septuaginta, καὶ διαφθερεῖ, Et excæcauerit , reddunt. Et hoc est quod intellexit
Interpres,Et luscos eos fecerit, nam excæcato oculo, quis luscus remanet.Dimittet eos liberos pro oculo quem
eruit.Idem sensus est in verbis Hebraicis, לְחַפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ תַּחַת עֵינוֹ Lachaphsi iesallechènnu tachat heno, Libe-
rum dimittet eum pro oculo eius.Sic habet & Chaldaica. Septuaginta sic etiam, præter quòd loquuntur plura-
liter sicut & Latina litera,videlicet liberos dimittet eos pro oculo illorum . Habuerunt enim respectum tam ad
seruum quàm ad ancillam.Sic & quod sequitur, Dentem quoque si excusserit seruo vel ancillæ suæ,similiter di
mittet eos liberos, Hebraica & Chaldaica in singulari legunt, liberum dimittet eum pro dente eius. Septuagin-
ta in plurali. Sed hæc parui sunt momenti. Admonet itaque lex moderaminis in verberando seruos, ne domi-
nis omnia liceant iratis quæ volunt. Hæc est autem prudentissima lex. Nam quod non exigit à domino ocu-
lum pro oculo, sed libertatem serui, consulit saluti serui, & tamen non dimittit dominum impunem. Si enim I
exigeret à domino oculum pro oculo,& non libertatem serui,vix vnquam posset inter dominum & seruũ con-
uenire,præsertim si dominus admoneretur oculi sui propter seruum effossi.Duritiem autem seruitutis in popu-
lo suo forsitan ideo permisit clementissimus deus, vt eum alacrem & gnauũ faceret,vt animosi & fortes essent in
propugnando patriã & libertatem,eóque libentiùs mortẽ oppeterent in prelio, quominus fœdę seruituti subde-
rentur.Deinde ne dilapidarent & profunderent sua bona,& ne alieno ære sese constringerent,studerent parsimo-
niæ & frugalitati, quominus dederentur seruituti ob noxam.

Mystice. Cap.47.

HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Considera legem Moysi,si intelligatur iuxta sensum car-
neum ludæorum, quomodo amara sit,effodiens oculum pro oculo, dentem pro dente, vide in Thamar forni-
cationem, & Osee iunctum fornicariæ,Hieremiæ περίζωμα,Moysi vxorem Aethiopissam, & interfectionem Ae-
gyptij,& mille alia,quæ si intelligamus iuxta occidentem literam , & non iuxta spiritum viuificantem , amara
sunt,& lectorem suum non tam ædificant quàm destruunt. ORIGENES. Nunc igitur ad ea quæ nobis K
hîc scripta sunt,sermo vertendus est,vbi duo viri litigant,& percutiunt mulierem prægnantem,& ita percutiũt,
vt exeat infans ex ea, vel formatus iam,vel nondum formatus. Primùm quidem videamus de eo qui nondum
formatus exierit, quomodo iubetur damno pecuniæ percuti vnus ex his qui litigant, cùm ab scriptura culpa li-
tis non ad vnum,sed ad vtrumque referatur. Quid etiam quòd vir mulieris indicit , vel imponit ei, & non eis?
Et dabit,& non potiùs dabunt cum honore?Et quis iste est honor ? Quòd si infans iam formatus exierit,percus-
sa à litigãtibus viris pręgnante muliere,animam dari pro anima facilè intelligimus,hoc est,vt morte vindicetur
admissum. Quæ sequuntur autem operæprecium est explicare. Oculum pro oculo, dentem pro dente. Neque
enim videtur esse possibile,vt infans quem percussa mulier abortierit, quamuis formatus exierit , intelligamus
quòd viri litigantis calce percussus , oculum in ventre perdiderit,pro quo orbari oculo à iudicibus debeat.Sed
pone sit & hoc,quia iam formatus refertur,quid & de dente dicemus:Nunquid in ventre matris dentes habuit,
quos percutientis ictus excuteret ? Si verò hoc referamus ad eam quæ abortierit , quomodo rursus conueniet L
vt abortiens mulier oculum perdat,aut dentes doleat? Sed pone quia percussa dicatur in oculo aut in dente, &
inde causa abortus exorta sit,pone liuorem, pone vulnus acceperit,quid etiam dicemus combustũram pro com
bustura? Nunquid litigantibus viris absistens mulier comburi potuit, vt combustura pro combustura soluatur?
Quæ tamen singula videntur mihi nec in Deuteronomij quidem locis vbi similiter scripta referuntur, faci-
lem habere exitum posse. Hæc autem à nobis dicta sunt,ostendere volentibus quòd in vtroque loco quæ scripta
sunt,edisseri non facilè queant. Oportebat enim nos prius secundum historiam discutere quæ leguntur, & sic
quoniam lex spiritalis est, spiritalem in his intelligentiam quærere.Verùm quantum ad præsens, etiam ipsa no-
bis allegoriæ pars, quæ semper patere latiùs solet,in angustũ cogitur. Tamen prout possumus, quid nobis in hoc
loco videatur, explanare tentabimus.Frequenter diximus, quòd in scripturis eisdem vocabulis,eisdêmque of-
ficiis membra animæ nominentur, quibus vtuntur, vel appellantur corporis membra. Verbi causa, vt cùm di-
citur, Vides festucam in oculo fratris tui, & ecce in oculo tuo trabes subiacet . Certum est enim quòd non de M
oculo corporis dicat, in quo trabes iaceat, sed de oculo animæ. Et cùm dicit, Qui habet aures audiendi audiat,
Et quàm speciosi pedes euangelizantium pacem,& multa his similia.Hæc autẽ idcirco præmisimus,vt ne super
mẽbrorũ nos vocabulis similitudo conturbet.Sint ergo duo viri isti qui litigant,duo disputantes,& de dogma-
tibus vel quæstionibus legis secum inuicem conquirentes,&(vt Apostoli sermone dicamus) rixãtes circa verbo-
rum pugnas.Vnde & idem Apostolus sciens inter fratres huiusmodi lites exurgere,præcipit & dicit,Noli verbis
contendere,ad nihilũ enim vtile est,nisi ad subuersionẽ audientiũ.Et alibi,Quæstiones autẽ legis deuita,sciens q̃
generant lites.Seruũ autẽ dei nõ oportet litigare. Quia ergo isti qui in quæstionibus litigant, ad subuersionẽ au-
dientiũ litigãt,idcirco percutiunt mulierẽ prægnantẽ,& eiiciunt infantẽ eius,vel formatum iam,vel nondũ for-
matum.Mulier prægnans dicitur anima,quæ nuper dei concepit verbum. De tali autem conceptione legimus
in alio loco scriptum,A timore tuo domine in vtero concepimus,& peperimus. Qui ergo concipiunt,& statim
pariunt

A pariunt,isti nec mulieres existimandæ sunt, sed viri,& perfecti viri.Denique audi & Prophetam dicentem , Si
peperit terra in vna die, & nata est gens de semel. Ista est generatio perfectorum, quæ statim sub die vt concep-
ta fuerit, nascitur. Verùm ne tibi nouum videatur, quòd viros parere diximus, iamdudum præmisimus quo-
modo membrorũ appellationẽ suscipere debeas, vt recedas à corporeis sensibus,& interioris hominis capias in-
tellectũ. Si autẽ vis vt adhuc & in hoc de scripturis tibi satisfaciã, audi Apostolũ dicentẽ, Filioli mei,quos iterũ
parturio, donec Christus formetur in vobis. Perfecti ergo sunt & viri fortes, qui statim vt concipiunt pariunt,
id est,qui conceptum fidei verbum in opera producunt.Anima autem quæ concépit, & in ventre retinet,& non
parit,ista mulier appellatur, sicut & Propheta dicit, Dolores partus aduenerunt ei, & virtus pariendi non est in
ea.Hæc ergo anima quæ nunc pro infirmitate sui mulier appellatur,duobus inter se litigantibus viris, & in cer-
tamine scandala proferentibus, quod habere semper verborum contentio solet, percutitur & scandalizatur,ita
B vt verbum fidei quod tenuiter conceperat, abiiciat & perdat. Et hæc est lis & contentio ad euersionem audien
tium. Si ergo nondum formatum anima quæ scandalizata est, abiecerit verbum,qui scandalizauerit,damnum
dicitur pati.Vis scire quia est in aliquibus formatum verbum, in aliquibus nondum formatum ? Euidenter nos
docet Apostoli sermo, quem suprà memorauimus, cùm ait, Donec Christus formetur in vobis. Christus est au
tem verbum dei. Per quod ostendit, quia in eo tempore quo scribebat, nondum erat in illis formatum verbum
dei. Si ergo nondum formatum exierit, damnum patietur. De damnis doctorum etiam Apostolus docet,cùm
dicit,Si cuius autem opus arserit, damnum patietur, ipse autem saluus erit, tamen quasi per ignem. Sed & do-
minus in Euangeliis dicit, Quid enim prodest homini,si vniuersum mundum lucretur, animam verò suã per-
dat? aut damnum faciat? Vnde videtur ostendi,quòd quædam peccata ad damnum quidem pertineant,non ta-
men ad interitum, quia qui damnum passus fuerit, ipse tamẽ saluari dicitur, licet per ignẽ.Vnde credo & Ioan-
nes Apostolus in Epistola sua dicit quædam esse peccata ad mortem,quædam non esse ad mortem. Quæ autem
C sint species peccatorũ ad mortem, quæ verò non ad mortem sed ad damnum, non puto facilè à quoquam ho-
minum posse discerni. Scriptum nanque est , Delicta quis intelligit? Veruntamen ex his quæ in Euangelio per
parabolas referuntur, ex parte aliqua cognoscere possumus cuiusmodi sint ea quæ damna nominantur, cùm ite-
rum videamus ad lucrum deputari quædam, quæ per negationem quæsita dicuntur.Verbi gratia cùm referun-
tur super quinque mnas acquisitæ esse alię quinque, vel super duas acquisitæ aliæ duæ. Aut cùm drachma vel
denarius vel talentum ponitur,& quasi pecunia quædam in quæstu operum nominatur.Sed & cùm dicitur pa-
terfamiliãs ponere rationem cum suis seruis, & offertur ei vnus , qui debebat decem milia talenta . Talis ergo
quędam ratio damni est,vt verbi gratia,qui pro mercede sua accepturus erat decem mnas,non accipiat decem,
sed octo, vel sex, aut etiam minus: & hoc damno percuti dicitur is, qui causam scandali infirmiori & mulieri
D præbuit animæ. Dabit autem(inquit) secundum quod indixerit, vel imposuerit vir eius, & dabit cum honore.
Animæ discentis vir magister Christus, qui omnium magister est, vel qui pro Christo Ecclesiæ præest doctor a-
nimarum. Ille ergo qui ad subuersionem audientium verbis contendit, patietur damnum pro anima illa, quæ
nondum formatum abiecerit infantem. Quod potest fortè de scandalo catechumeni accipi nondum formati.
Potest etiam fieri, vt rursum ipse qui læsit instruat, reparet , restituat animæ ea quæ perdidit , & hæc iam faciet
cum honore,cũ modestia, cũ patientia, sicut Apostolus dicit, Cum mansuetudine corripientes eos qui resistunt
veritati. Non cum lite, sicut prius, cùm scandalum intulit. Quòd si iam formatus fuerit infans, dabit animam
pro anima. Formatus infans potest videri sermo dei in corde eius animæ, quæ gratiam baptismi consecuta est,
vel quæ euidentiùs & clariùs verbum fidei concepit.Hæc ergo si nimia contentione doctorum percussa abiece-
rit verbum, & inuenta fuerit esse de illis, de quibus dicebat Apostolus, Iam enim quædam conuersæ sunt retro
post Satanam, animam pro anima dabit. Vel in die iudicij accipiendum est apud eum iudicem qui potest ani-
mam & corpus perdere in gehennam.Quia & alibi dicit Propheta ad Hierusalem,Dedi commutationem tuam
Aegyptum , Aethiopiam & Sidonem pro te . Vel certe potest fortassis etiam illud aptari, vt qui sibi conscius
E tanti scandali fuerit, ponat animam suam pro illius anima quem scandalizauerit,& vsque ad mortem det ope-
ram quomodo redeat, quomodo reparetur, quomodo restituatur ad fidem. Ponat etiam oculum pro oculo, si
oculum læsit animæ, id est, intellectum eius turbauit, auferatur oculus ipsius ab eo, qui Ecclesiæ præest,& intel-
lectus eius ille turbulentus & ferox, qui scandalum generat deseretur. Sed etsi dentem læsit auditoris, quo su-
scipiens cibum verbi dei, vel comminuere, vel molaribus terere solitus erat, vt subtilem ex his ad ventrẽ ani-
mæ transmitteret sensum, si hunc dentem ille vexauit & euulsit,vt contentione ipsius non posit anima subtili-
ter & spiritaliter suscipere verbum dei, auferatur dens eius, qui non bene scripturarum comminuit atque at-
triuit cibos.Fortassis enim propter hoc & alibi dicitur à domino,Dentes peccatorũ cõtriuisti. Et alibi nihilomi
nus scribitur,Qui manducat vuam acerbã,obstupescẽt dentes eius.Et alibi,Molas leonũ cõfregit dominus. Sic
ergo per membra dicitur lædi anima & percuti,manum quoq; pro manu, & pedem pro pede deposcitur.Manus
est animæ virtus, qua ipsa tenere aliquid & constringere potest, velut si dicamus actus eius, & fortitudo,& pes
F quo incedit ad bona vel mala. Quia ergo si scandalum patiatur anima, non solùm in fide, sed etiam in actibus
deiicitur qui per manum significantur , & manus & pedes auferentur illius, qui offendiculum præbuit , manus
quibus non bene operatur, & pedes quibus non bene incedit. Recipiet etiam combustũrã pro combustura, quia
combusit & gehennæ tradidit animam. Per quæ singula ostenditur , vt iste percussor omnibus detruncatus
membris, à corpore excidatur Ecclesiæ,vt cæteri(inquit) videntes,timorem habeant, & nõ faciant similiter. Id-
circo & Apostolus cũ doctorem describit Ecclesiæ,inter cætera præcipit eum non esse percussorem, ne percutiẽs
prægnantes mulieres, animos insipientes, ponat animam pro animã, oculum pro oculo, dentem pro dente. Ta-
les sunt & illæ animæ quas etiam dominus in Euangelio deflet cùm dicit , Væ prægnantibus & nutrientibus in
illis diebus, in quibus scandalizabuntur(si fieri potest) etiam electi . Sciendum tamen , quòd non est perfecto-
rum scandalizari , sed aut mulierum, aut paruulorum , sicut & dominus in Euangelio dicit, Si quis scandali-
zauerit vnum de pusillis istis minimis . Pusillus ergo est & minimus qui scandalizari potest. Spiritalis autem
diiudicat

Universidad de Deusto
Biblioteca

diiudicat omnia,& omnia probat, & quòd bonum est continet, & ab omni se specie mala abstinet. Hæc prout G
nobis occurrere potuerunt,in præsenti capitulo diximus.Poscamus vera à domino,vt quæ perfecta sunt,ipse no
Cap.21. bis reuelare dignetur. AMBROSIVS SVPER LVCAM. Docuit itaque Moyses esse prægnantem,
quam si duo conculcauerint litigantes, abortiuum citò inducant. Et ideo bona fœmina litem fugiat, sequatur
pacem,vt partum possit absoluere,nec nouem mensium tempus expectet. Verbi partus non in temporis,sed di-
ligentiæ plenitudine est. Consummatus autem in breui iustus, impleuit tempora multa. At contra citò anima
imperfecta calcatur, & verbũ quod cõcepit amittit.Sed væ illi,qui scãdalizauerit vnũ de pusillis istis,væ illi qui
prægnantem calcauerit, nam si informe adhuc pignus excluserit, pecuniæ iactura est: si verò formatum, reddet
animam pro anima,oculum pro oculo,dentem pro dente,manum pro manu.Sed cur oculum aut manum,cùm
abortiuus & manum habeat, & oculum habeat, qui iam formatus excussus est.Vnde apparet pro eo modo,quo
nocuit vnumquemque damnãdum. Si enim catechumenum quis vel hæreticus vel schismaticus tanquam de H
vtero vel animæ vel Ecclesiæ parturientis excusserit, leuiùs punitur, si fidelem grauiùs. Et ideo cauendum, ne
2.Tim.2. cum talibus, litigando, Ecclesiam calces. Stultas enim pugnas, & sine disciplina quæstiones deuita, sciens quia
generant lites,quibus Ecclesia quasi parturiens, totius corporis conculcatione vexetur. Ergo citò reple ventrem
Prou.12. tuum, vt citiùs possis partum edere. Audi quomodo repleas,& quibus repleas. Ex fructibus(inquit) oris sui vir
Quæst.80. implebit ventrem suum, fructibus autem labiorum suorum satiabitur. AVGVSTINVS IN QVAE-
STIONIBVS SVPER EXODVM. Et mihi quoque videtur significationis alicuius causa di
ci hæc, magis quàm scripturã circa huiusmodi facta occupatam. Nam si illud attenderet, ne prægnans mulier
percussa in arbortum compelleretur,non poneret duos litigantes viros, cùm possit & ab vno hoc admitti, qui
cum ipsa muliere litigauerit, vel etiam non litigauerit, sed alienæ posteritati nocere volendo, id fecerit.

RABANVS. Mysticus ergo est intellectus, quòd si quis alicuius animam post conceptum semen verbi,
per incuriam vel fraudem læserit,ita vt vitale germen boni operis sanum proferre non possit, etiam si ipsa ad- I
huc in fide viuens perstiterit, percussor tamen vt damnum illatum per pœnitentiam restituat,secundum Euan-
gelij magisterium necesse habebit.Si autem ipsa anima per errorem necata, post prolatum abortiuum, hoc est,
opus mortiferũ, in infidelitate perseuerauerit, sine dubio seductor illius quasi verus homicida, æterna morte
reus erit. Sequitur. Si percusserit quispiam oculum serui sui aut ancillæ, & luscos eos fecerit, dimittet liberos
pro oculo quem eruit. Dentem quoque si excusserit seruo vel ancillæ suæ, similiter dimittet eos liberos. Hoc
est,si quis verò auditorem suum ad intuitum recti intellectus debilem fecerit,aut dẽtem discretionis per quem
subtiliter sententias scripturarum comminuens, ad pastum animæ redigere poterat, per proteruiam suam ex-
cusserit, bonum est ei, vt illi libertatem tribuat, alterius discipulatum subeundi, ne fortè pro eius animæ inte-
ritu, cùm sibi iniustam obedientiam impendere exigat,ipse pro hoc pœnas gehennæ luere cogatur.

4 *Si bos cornu percusserit uirum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus obruetur, & non comeden-* K
tur carnes eius, dominúsque bouis innocens erit.Quòd si bos cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius,
& conteſtati sunt dominum eius,nec recluserit eum,occideritque uirum aut mulierem, & bos lapidibus
obruetur,& dominum illius occident. Quòd si pretium ei fuerit impositum,dabit pro anima sua quicquid fuerit
postulatus.Filium quoq; & filiam si cornu percusserit, simili sententiæ subiacebit. Si seruum ancillamque inua-
serit, triginta siclos argenti dabit domino,bos uerò lapidibus opprimetur.Si quis aperuerit cisternam, & fode-
rit,& non operuerit eam,ciderítque bos uel asinus in eam, reddet dominus cisternæ, pretium iumentorum, quod
autem mortuum est, ipsius erit.Si bos alicuius bouem alterius uulnerauerit, & ille mortuus fuerit, uendent bo-
uem uiuum,& diuident pretium, cadauer autem mortui inter se dispertient. Si autem sciebat quòd bos cor- L
rupeta esset ab heri & nudiustertius, & non custodiuit eum dominus suus, reddet bouem pro boue, & cada-
uer integrum accipiet.

4 AVCTOR CATENAE. Ex hac decima lege videre licet quanto odio prosequatur deus homici-
dia, vt ea nec in brutis inulta esse velit. *Si bos* (inquit) *Cornu percusserit virum aut mulierem, & mortui fuerint, lapidibus*
Locuc.94. *obruetur, & non comedentur carnes eius, dominúsque bouis innocens erit.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS
SVPER EXODVM. Septuaginta habent λίθοις λιθοβολιθήσεται ὁ ταῦρος, id est, lapidibus lapidabitur
Quæſt. 81. taurus, quasi posset lapidari nisi lapidibus. Differt aliquid ista locutio ab illa qua diceret more scripturarum,
lapidatione lapidabitur, sed tamen similis est. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER
EXODVM. Ad iustitiam autem pertinet, vt animal hominibus noxium perimatur. Et quod de tauro posi-
tum est, à parte totum intelligendum est, quicquid de pecoribus vsu humano subditum, infestum est homi-
nibus. Sed si necesse est occidi, nunquid lapidari? Quid interest enim, animal quod auferendum est, qua mor- M
te auferatur? Deinde quod addit carnibus eius non esse vescendum, quò pertinet, nisi omnia ista significent
aliud, quod scriptura maximè solet intueri? CAIETANVS. Sed & quòd in detestationem & horro-
rem facti statuantur hæc circa animalia, dicere possumus. AVCTOR CATENAE. Lapidibus obrue-
tur. Idem est in Hebræo סָקוֹל יִסָּקֵל הַשּׁוֹר Sakol isfakel hasor, Lapidatione vel lapidando lapidabitur bos.He-
braismus. Dominus quoque bouis innocens erit,id est,habebitur pro insonte,& absoluetur.Homicidij itaq; cru
delitas obnoxia sit morti diuino iudicio,etiam in bestiis carentibus ratione, ad exemplum hominibus statuen-
dum, quò discant mansuetudinem,& temperare ab ira & effusione innoxij sanguinis, vt docemur etiam in Ge-
nesi.Latiùs enim exponenda hæc lex est,de rabido cane,& equo calcitroso,& omni pecore quod nocet. Vetatur
autem caro edi in execratione facti,ne & ipsi efferi reddantur & atroces. Eatenus enim domino inuisum est ho-
micidium,vt nec bestiæ homicidæ carnes nobis permittat edẽdas,tantũ abesse à nobis debet omnis crudelitas
& atrocitas

A & atrocitas. Innocens autem erit dominus bouis nec veniet iure damnandus vel accusandus ad restitutionem
damni illati. Verùm obserua quòd neglectori & cessatori imputetur id peccatum quod negligentia ipsius ab
alio designatum est. *Quòd si bos* (inquit) *cornupeta fuerit ab heri & nudiustertius,& conteſtati sunt dominum eius, nec recluserit*
eum, occideritque virum aut mulierem,& bos lapidibus obruetur, & dominum illius occident. Quòd si pretium ei fuerit impoſitum, dabit
pro anima sua quicquid fuerit poſtulatus. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Locut. 95.
Ante hesternam & nudiustertianam diem,pro tempore præterito posuit,partem pro toto,quantumcunque il
lud fuisset more scripturarum. THOMAS. Animalia bruta mandabãtur occidi non propter aliquã ipso- 1.2. q. 105.
rum culpam,sed in pœnam dominorũ qui talia animalia non custodierant ab huiusmodi peccatis, & ideo ma- ar.2.ad.11.
gis puniebatur dominus,si bos cornupeta fuerat ab heri & nudiustertius (in quo casu poterat occurri periculo)
quàm si subitò cornupeta efficeretur.Vel occidebantur animalia in detestationem peccati, & ne ex eorum aspe-
B ctu aliquis horror hominibus incuteretur. CAIETANVS. Quòd si pretiũ fuerit ei impositum. Tacendo
à quo,insinuatur à iudice,concedit enim lex quòd posit iudex decernere vt dominus bouis cornupetæ qui ne-
gligens fuit,redimat vitam suam pretio.Dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus.Iuxta Hebræum habe-
tur,Fuerit positum super eum. Nulla mentio fit postulationis. AVCTOR CATENAE. Et cõtestati sunt
dominum eius. Idem dicitur Hebraicè וְהוּעַד בְּבַעְלָיו Vehuhad bibhalaf, Et testibus adhibitis denunciatum
fuerit domino eius,Vel admonitúsque fuerit dominus eius testibus adhibitis.Chaldaica & Septuaginta vt apud
nos. Et non recluserit eum.Verbum-וְלֹא יִשְׁמְרֶנּוּ Ismerénnu, Et non custodierit vel seruauerit eum, redditur com-
muniter, sed Interpres respectum habuit ad modum custodiæ, videlicet per reclusionem. Et dominũ eius occi-
dent.Nihil aliud Hebraica continent, וְגַם בְּעָלָיו יוּמָת Vegam behalaf iumath,Etiam dominus eius interficietur
scilicet sententia iudicum.Dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus.Iuxta Hebræum legitur וְנָתַן פִּדְיֹן נַפְשׁוֹ
כְּכֹל אֲשֶׁר יוּשַׁת עָלָיו Venathan pidion naphso checol aser iusath halaf, Et dabit p redẽptione animæ suæ quic-
C quid fuerit impositum super eum. Vel dabit redemptionem animæ suæ iuxta omne quod impositum fuerit ei,
id est, si habeat à iudicibus potestatem redimendi se, tunc pro redemptione vitæ suæ dabit viro quantum im-
peratum fuerit. Chaldaica,Dabit redemptionem animæ suæ, iuxta omnia quæ imposuerint super eum.Septua-
ginta etiam, ὅσα λύτρα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὅσα ἂν ἐπιβάλωσιν αὐτῷ, id est, Dabit pretium redemptionis animæ suæ
quæcunque imposuerint ei,subintelligitur iusti iudices. Nec pugnat iste locus contra illum vbi dicitur, Nõ ac-
cipies pretiũ redẽptionis ab homicida, quia ibi loquitur scriptura de homicida voluntario, hîc verò de eo pro-
pter cuius negligentiam homo interiit, cùm bouem ligare & recludere debuerit. Multa igitur cura præcipitur
& docetur adhibenda iumentis,ne proximis dãno sint,multo magis familiæ reliquæ & maioribus.Vicini enim
mutuis beneficiis certare debent & auxilio, non inferre damna vel lædere. Præmonendi diligenter sunt patres-
familiâs, ne eis etiam insciis familia noceat vicinis. Et non antea,& leui causa repetenda dãna, dicente scriptu-
ra,vt cõtestetur dns iumenti prius,& admoneatur periculi,si fortè ignoret cornupetã bouem, & recludendũ nõ
D putet.Quòd si admonitus,negligens tamẽ fuerit,tunc demũ illati dãni reus erit.Verũ si pretiũ pro recuperatione
vitæ ei taxatũ fuerit,illud dabit,& se redimere poterit.Dabit autẽ(inquit)pro anima sua quicquid fuerit postu-
latus,id est, ab aduersariis,præuia tamen nõ iniqui iudicis moderatione.Qui enim morti obnoxius est,nihil de-
bet recusare,nullã conditionem renuere,vt viuus maneat, quàm enim cõmutationem dabit homo pro anima
sua?Memorabilis lex,è qua discendũ est quòd deus imputet peccata filiorum parentibus,& subditorũ magistra-
tibus,si negligentia & cessatione parentũ ac magistratuũ cessatum fuerit. Exempla habes in Heli,primo Regum
IIII.Item in Achab, tertio Regum, XX. *Filium quoque & filiam si cornu percusserit,simili sententiæ subiacebit.* HVGO
DE SANCTO VICTORE. Filium quoque & filiam non intelligas illius cuius est bos,sed alterius,quod
apparet per hoc quòd subiungit de seruo AVCTOR CATENAE. Simili sententiæ subiacebit. Idẽ di-
citur in sententia Hebraicè,כְּמִשְׁפָּט הַזֶּה יֵעָשֶׂה לוֹ Camispat haze iehase lo,Iuxta iudicium hoc fiet ei.Sic & Chal-
daica & Septuaginta.Similiter(inquit)plectetur dominus bestiæ si vicini vel alterius filium vel filiã quantum-
E cunque sint paruuli occiderit. *Si seruum ancillámque inuaserit, triginta ſiclos argenti dabit domino, bos verò lapidibus op-*
primetur. CAIETANVS. Occisis personis liberis à cornupeta ex negligentia domini, pœna statuitur arbi-
traria:occisis autem seruis, quantitatis pœnæ ab ipsa lege diffinitur. AVCTOR CATENAE. Si seruũ
ancillámque inuaserit (subaudi bos cornupeta,vt est in Hebræo) vel offenderit aut percusserit. Est enim ver-
bum נָגַח Iggach,quod Chaldaica & Septuaginta,cornu percusserit reddiderunt, & toties suprà Interpres no-
ster. Iterum grauis & dura lex contra seruos, vt cura libertatis maior vigeret in populo dei, ne seruirent pecca-
tis,vnde recidere illos contingat in conditionem seruilem inter homines. De siclo argenti videantur scripto-
res. Hebræis à ponderando, pondus dicitur siclus, quod quantum sit, vel tunc fuerit, alibi ostensum est. Quod
autẽ in nostra editione dicitur siclus,Septuaginta didrachma posuerũt.Aiunt præterea Hebræi,quod dicitur de
impetitione bouis cornupetæ intelligendũ etiam si calcitratione, morsu,vel alio consimili occiderit modo, sed
de solo cornu locutam scripturam, vtpote quæ his quæ communiùs accidunt, aptatur magis. *Si quis aperue-*
F *rit cisternam, & foderit, & non operuerit eam, ciderítque bos vel asinus in eam, reddet dominus cisternæ pretium iumentorum,*
quod autem mortuum eſt, ipsius erit. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER Locut.96.
EXODVM. Iuxta Septuaginta,Si quis autem aperuerit cisternam, aut exciderit cisternam, & non ope-
ruerit, & ciderit illuc vitulus aut asinus, dominus cisternæ reddet. Et hæc locutio à parte totum intel- Locut.97.
ligenda est. Non enim si equus ciderit in cisternam, aut ouis, ideo non reddet, quia hoc scriptum non
est. Quod autem mortuum (inquit) fuerit, ipsi erit, pro ipsius erit. AVCTOR CATENAE. Si
quis aperuerit cisternam vel foueam, vt reddunt alij dictionem בּוֹר Bor, quæ scilicet priùs fuit facta & oper-
ta, sed quam quis incautè denuo discooperit. Et foderit, Hebraicè est אוֹ כִּי יִכְרֶה אִישׁ בֹּר O chi ichre is bor,
Aut si foderit quispiam cisternam vel foueam. Chaldaica, Aut quando aliquis vir foderit cisternam. Qui-
dem verbis duos comprehendit actus circa cisternam, alterum iam factæ apertionis, alterum fiendæ
effossionis, quorum vtroque super ostium non posuerit dominus operculum. Et ita etiam intellige in vulgata
editione

Universidad de Deusto Biblioteca

editione, Aperuerit & foderit, hoc est, vel aperuerit vel effoderit. Reddet dominus cisternæ pretium iumento- G
rum. Doctè in vnũ coëgit Interpres quod verbis lõgioribus positũ est in Hebræo videlicet בַּעַל הַבּוֹר יְשַׁלֵּם כֶּסֶף
יָשִׁיב לִבְעָלָיו Bahal habor iesalem, chéseph iasib libhalaf, Dominus cisternæ damnum resarciet, siue compensa-
tionem faciet, aut rependet argentum, vel pecuniam reddet domino eius. Sic & Septuaginta. Chaldaica, Domi-
nus cisternæ soluet argentum quod reddet domino eius. Quæ omnia idem dicunt cũ litera nostra. Docetur au-
tem hîc solicita obseruatio, ne lædatur quoquo modo proximus in persona & rebus. Ideo pericula diligẽter prę-
cauenda vndique, circunspectio & prouidentia commendatur in rebus omnibus. Aequitas naturalis inter ci-
ues & curanda indemnitas proximorum, quod si imprudentes læserimus, amicè compensemus damnum aliis,
vti vellemus nobis fieri. *Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit, & illc mortuus fuerit, vendent bouem viuum, & diui-*
Quæst.82. *dent pretium, cadauer autem mortui inter se dispertient.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER
EXODVM. Nunquid in solo tauro (sic enim habet alia litera) hæc iustificatio seruanda est, & non de omni H
pecore in tali casu? Proinde à parte totum & hoc intelligendum est, sed hoc de carnibus occisi pecoris fieri non
potest, quæ non vescuntur. CAIETANVS. Nota quòd dicendo, si bos percusserit bouem, æqualitatem
animalium insinuauit, & propterea non dixit vitulum aut agnum percussum. Et æqualitate inter percutiẽtem &
percussum supposita, statuitur diuidendum tam pretium viui quàm mortuus bos, nam si inæqualitas esset (puta
quòd mortuum animal parum valeret) non esset ęquis portionibus facienda diuisio, sed ad æquitatem reducen-
da. AVCTOR CATENAE. Si bos alienus bouem alterius vulnerauerit. Hebraicum & Chaldaica ha-
bent, Quando autem percusserit bos viri bouem proximi sui. Sed idem est. Satis igitur patet æquitas legis v-
trinque in diuidendo occiso boue vel iumento, iuxta iudicium boni viri, item in vendendo superstite, &
pretio diuidendo. *Si autem sciebat quòd bos cornupeta esset ab heri & nudiustertius, & non custodiuit eum dominus suus, red-*
det bouem pro boue, & cadauer integrum accipiet. Si autem sciebat. Hebraicè est, אוֹ נוֹדַע O nodaha, Si autem no-
tum vel manifestum aut agnitum erat vel fuerit. Sed hoc parum est. Addunt autem hîc Septuaginta, καὶ I
διαμεμαρτυρημένοι ὦσι τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, Et contestati fuerint domino eius, sicut & in principio huius legis cautum
est. Quod ratione quidem positum videtur, vt pro negligentia sua dominus qui sciuit bouem suum esse cor-
nupetam, & illi protestatum fuit, nec tamen inclusit, non dimidiatum, sed integrum pro boue occiso viuum
bouem, aut eius pretium soluere compellatur. Et cadauer integrum accipiet. Idem dicitur Hebraicè, וְהַמֵּת יִהְיֶה
לּוֹ Vehameth ihie lo, Et mortuus erit ipsius: Vel, mortuus autem illius erit cuius bos interfecit illũ bouem. Vi-
des iterum in hac lege, quanta sollicitudine deus exigat, ne quid damni proximus nostra ignauia patiatur. A-
deóque hæ leges quid aliud sunt, quàm explicatio huius, Diliges proximum tuum sicut teipsum? Et, Quæcunq;
vultis vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis.
Mysticè. RABANVS. Et hæc quidem secundum literam dicta sint. Cæterùm secundum altiorem intelligentiam,
bouis nomine contumax discipulus denotari potest, qui per factum superbiæ laniat, & reliqua pecora gre-
gis dominici infestat. Talis ergo si inscio magistro aliquem virum aut fœminam, hoc est, quemlibet for- K
tem aut infirmum, cornu proteruiæ suæ perfoderit, & eis mortem animæ intulerit, lapidibus duræ sen-
tentiæ obruatur, & non comedantur carnes eius, hoc est, non imitentur actus eius. Dominus autem bouis il-
lius ita innocens esse probabitur, si neque consensu neque consilio fouebat actum illius, quia (dicente domi-
Ezech.18. no) Anima quæ peccauerit, ipsa morietur, & iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erit super eum. Si
autem magister & doctor tales discipuli mores sciebat, & à scripturis sacris sæpe contestatus, curam infesti pe-
Rom.1. coris habere negligebat, iam actus illius particeps factus, pœnæ illius vtique meritò particeps erit, quia secun-
dum Apostolum, non solùm qui malefaciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus digni sunt morte. Quod
si pretium fuerit ei impositum, dabit pro anima sua quicquid fuerit postulatus. Eleemosynis vtique & dignis
pœnitentiæ fructibus, à perpetua morte se festinet liberare. Filium quoque & filiam si cornu percusserit, simili
sententiæ subiacebit. In filij vel filiæ nomine, quem congruentiùs possumus accipere, quàm bonum auditorem,
quia ea quæ sunt dei diligenter discere, atque operibus exercere studet, & hoc pro vitæ æternæ desiderio? Hunc L
quoque qui percusserit, homicidæ iudicio mulctandus erit. Quod autem sequitur, si seruum ancillámque in-
uaserit, triginta siclos argenti dabit domino, bos verò lapidibus opprimetur. Quis verò seruus vel ancilla me-
lius intelligi potest, quàm ille qui in domo Ecclesiæ existens, præsentia tantùm diligit, & ob eorum quæstum, la-
borem totum impendit? qui nondum in filiorum numero meruit adscribi, quia hæreditatem cœlestis patriæ
quærere neglexit? Huic quoque si ille superbus cornupeta in rebus quas diligit, aliquid incommodi intulerit, &
eum in hoc contristauerit, prouisor ipsius, damnum illatum iusta emendatione secundum legis mandata per fi-
dem, spem & charitatem emendare debet, necnon & auctorem sceleris duris disciplinis corripere, qui contra id
quod scriptum est, Neminem concutiatis, neminem noceatis, procaciter egit. Et iterum, Quod tibi non vis fieri,
alteri ne feceris. Potest & aliter ista sentẽtia intelligi, vt significatione bouis cornupetę, superbum animi motum
accipiamus, quem si dominus suus, hoc est, spiritus qui rectè debuit in homine principari, non cõstringit, & pro-
pter viam suam spiritualiter animalibus facit interitum, vel corporibus ingerit incommodum, reatus sceleris M
Prouer.4. redundat in auctorem simul & custodem illius, qui eum prohibere debuit, & non fecit. Vnde scriptura dicit, O-
Prou.16. mni custodia serua cor tuum, quia ex ipso vita seu mors procedit. Et item, Cor hominis disponit viam suam.
Ibidem. Et item, Cor sapientis erudiet os eius, & labiis illius addet gratiam. Et alibi, De fructu (inquit) oris viri replebi-
tur venter eius, & genimina labiorũ eius saturabunt eum. Si quis aperuerit cisternam, & foderit, & non operue-
rit eam, cecideritque bos vel asinus in eam, dominus cisternæ reddet pretium iumentorum, & cætera. GRE-
Cap.13. GORIVS XVII. MORALIVM. Quid est aperire cisternã, nisi intellectu valido scripturæ sacræ arcã pe-
netrare? Quid autem per bouem & asinum, mundũ scilicet & immundũ animal, nisi fidelis quisq; & infidelis ac-
cipitur? Qui ergo cisternã fodit cooperiat, ne illuc bos vel asinus ruat, id est, qui in sacro eloquio iam alta intel-
ligit, sublimes sensus coram non capientibus per silentium tegat, ne per scandalum mentis aut fidelem paruu-
lum, aut infidelem qui credere potuisset, interimat. Ex morte enim iumentorum debet pretium, quia illud sci-
licet

A licet admisisse conuincitur, vnde ad agendam pœnitentiam reus tenetur. Quisquis nãque ad alta scientiæ fluen-
ta perueniens, cùm hæc apud bruta audientium corda non contexerit, pœnæ reus addicitur, si per verba eius in
scandalum, siue munda, seu mens immunda capiatur. Operienda est itaque cisterna, quia coram paruulis menti-
bus tegenda est alta scientia, ne vnde cor docentium ad summa attollitur, inde infirmitas auditorum ad ima di-
labatur. THOMAS. Sed & aliter. Duplex est occasio, scilicet data & sumpta. Tunc quidem dat aliquis oc-
casionem alicui ruendi, quod est in cisternam cadere, quando facit aliquid, vel dicit minus rectũ, ex quo datur Quodlibet.
proximo occasio ruinæ, & tunc ruina proximi imputatur danti occasionẽ. Aliquando autẽ non est occasio data 4.ar.23.ad
sed sumpta, puta cũ aliquis inducit aliquẽ ad bonum, & ipse ex hoc fit deterior, non est relinquenda monitio bo- 3.
na, propter hoc ille sumit inde occasionẽ ruinæ. Vnde & dominus nõ dimisit prædicationẽ veritatis propter scã-
dalum Pharisæorũ, vt habetur Matthæi 15. Et Augustinus dicit in Epistola ad Bonifaciũ, vt habetur 23.q. 4. Ipsa
B pietas, & infra. Quòd si plurimi essent in domo ruitura, & inde saltem vnus liberari posset, atque id quia facere
conaremur, alij semetipsos præcipitatione vetarent, doleremus de cæteris, verũ de vnius saltẽ salute cõsolare-
mur. RABANVS. Si bos alienus bouẽ alterius vulnerauerit, & ille mortuus fuerit, vendent bouem viuũ,
& diuident pretiũ, cadauer autem mortuũ inter se dispertient, & cætera. Typicè si quis sub iugo disciplinæ con-
stitutus, socium suum in agricultura domini similiter laborantẽ, aliquo peccati vulnere letaliter sauciauerit, vn-
de & ipse in anima moriatur custos, illius vendat bouem viuũ, hoc est, redigat sub pœnitentiam facinorosum,
secundum illud Apostoli, Tradere huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, vt spiritus eius saluus sit
in die domini. Et diuident pretium custodes vtriusque pecoris, hoc est, satis sibi faciant in pœnitentia delin-
quentis. Cadauer autẽ mortuũ, inter se similiter dispertiant, cũ pro scelere facto, vterq; pœnitenti cõdoleat, iuxta
Pauli vocẽ, Quis infirmatur, & ego non infirmor? quis scandalizatur, & ego non vror? Qui autem iniuriosum di- 1.Cor.11.
C scipulum sciebat, & eum quantum potuit, compescere non curauit, cõmissum scelus in reatũ propriũ conuertit.

IN EXODI CAPVT VIGESIMVMSECVNDVM, ARGVMENTVM.

Furti damniq́; illati pœna, depositi, commodati atque stupri lex. Malefici, coeuntis cum iumento, & idolatræ supplicium. Aduenæ, viduæ, & pupillo nocentium pœnæ. Mutui, Vsuræ, & pignoris lex, ac obedientiæ & decimarum.

CAPVT XXII.

SI quis furatus fuerit bouem aut ouem, & occiderit uel uendiderit, quinq; boues pro uno bo- Lectio 1.
ue restituet, & quatuor oues pro una oue. Si effringens fur domum siue suffodiens fuerit
inuentus, & accepto uulnere mortuus fuerit, percussor nõ erit reus sanguinis. Quòd si or-
D *to sole hoc fecerit, homicidiũ perpetrauit, & ipse morietur. Si non habuerit quod pro fur-*
to reddat, ipse uenundabitur. Si inuentum fuerit apud eum quod furatus est uiuens, siue bos
siue asinus, siue ouis, duplum restituet. Si læserit quispiam agrum uel uineam, & dimiserit
iumentum suum ut depascatur aliena, quicquid optimum habuerit in agro suo uel in uinea,
pro damni æstimatione restituet. Si egressus ignis inuenerit spicas, & comprehenderit aceruos frugum, siue
stantes segetes in agris, reddet damnum qui ignem succenderit.

AVCTOR CATENAE. De externo & corporali furti supplicio variatum est apud omnes penè Lectio 1.
gentes. Nam lex Moysi, vt hoc loco habes, condemnat manifestum furem ouis, quadruplo, bouis autem quin-
tuplo. Vnde Zachæus in Euangelio dicit, se quadruplum redditurum, si quem defraudauerit. Quãquam autem
vltimum supplicium furibus inferẽdum vt passim fit nostro tempore, videatur esse crudelius quàm deus in le-
E ge Moysi ordinauit, lex tamen Moysi non pertinet ad politiam nostram, & supplicia externa possunt à magistra-
tu bona conscientia augeri, si ratio temporis, feritas gentis, & aliæ circunstantiæ delicti id exegerint. Magistra-
tus enim dei minister est, vltor ad iram ei, qui quod malum est, fecerit. Sed videamus nunc quid dicat dominus
ad Moysen. *Si quis furatus fuerit bouem aut ouem, & occiderit vel vendiderit, quinque boues pro vno boue restituet, & quatuor oues*
pro vna oue. STRABVS. Secundũ literam quinq; boues pro vno boue, & quatuor oues pro vna oue reddũtur,
quia bos quinq; vtilitates habet, ouis quatuor. Bos enim immolatur, arat, pascit, lac dat, coriũ etiã diuersis vsib⁹
ministrat. Ouis verò immolatur & pascit, lac & lanam tribuit. THEODORETVS. Quinq; boues ꝑ vno, &
quatuor oues pro vna restitui iubet, quia peccata maiora maiori mulcta pœnáq; digniora sunt. Vnde & Dñs ait,
Cui multum datum est, multum requiretur ab eo. THOMAS. Meritum importat quandam æqualitatem 3.1.q.49.
iustitiæ, vnde & Apostolus dicit Romanorum quarto, Quòd ei qui operatur, merces imputatur secundum ar.6.in cor.
debitum. Cùm autem aliquis ex sua iniusta voluntate sibi attribuit plusquàm sibi debeatur, iustum est vt di-
F minuatur etiam quãtum ad id quod sibi debebatur: sicut cùm furatur quis vnam ouem, reddet quatuor, vt di-
citur Exodi vigesimo secundo. Et hoc dicitur mereri: inquantum per hoc punitur eius iniqua voluntas. Ita etiã
cùm aliquis sibi ex iusta voluntate subtrahit quod debebat habere, meretur vt sibi amplius aliquid superadda-
tur, quasi merces iustæ voluntatis. IDEM. Sciendum quòd non solùm propter grauitatem culpæ, sed e- 1.2.q.105.
tiam propter alias causas grauis pœna infligitur. Primò quidem, propter quantitatem peccati: quia maiori pec- ar.2. ad.9.
cato cæteris paribus pœna grauior debetur. Secundò propter peccati cõsuetudinẽ: quia à peccatis consuetis non
faciliter homines abstrahuntur nisi per graues pœnas. Tertiò, propter multam concupiscentiã vel delectationẽ
in peccato: ab his enim de facili homines nõ abstrahũtur nisi propter graues pœnas. Quartò, propter facilitatẽ cõ-
mittendi peccatum, & iacendi in ipso: huiusmodi enim peccata quando manifestantur, sunt magis punienda ad
aliorum terrorem. Circa ipsam etiam quantitatem peccati quadruplex gradus est attendendus, etiam circa vnũ
& idem factum. Quorum primus est, quando inuoluntarius peccatum committit, tunc enim si omnino est in-
uoluntarius

Universidad de Deusto
Biblioteca

uoluntarius, totaliter excusatur à pœna. Dicitur enim Deuteronomij vigesimo, quòd puella quæ opprimitur in agro, non est rea mortis: quia clamauit, & nullus affuit qui liberaret eã. Si verò aliquo modo fuerit voluntarius, sed tamen ex infirmitate peccat (puta cùm quis peccat ex passione) minuitur peccatum, & pœna secundũ veritatem iudicij diminui debet: nisi fortè propter cõmunem vtilitatem pœna aggrauetur ad abstrahendum homines ab huiusmodi peccatis, sicut dictum est. Secũdus gradus est, quãdo quis per ignorantiã peccauit, & tunc aliquomodo reus reputabatur propter negligentiã addiscendi, sed tamen non puniebatur per iudices, sed expiabat peccatũ suũ per sacrificia. Vnde dicitur Leuitici quarto, Anima quę peccauerit per ignorantiã, & cætera. Sed hoc intelligendũ est de ignorantia facti, non autẽ de ignorãtia præcepti domini, quod omnes scire tenebãtur. Tertius gradus est, quando aliquis ex superbia peccabat, id est, ex certa electione, vel ex certa malitia, & tunc puniebatur secundũ quantitatẽ delicti. Quartus autẽ gradus est, quando peccabat per proteruiam & pertinaciã, & tunc quasi rebellis & destructor ordinationis legis omnino occidendus erat. Secundũ hoc dicendũ est, quòd in pœna furti considerabatur secundũ legẽ id quod frequenter accidere poterat, & ideo pro furto aliarũ rerũ quæ de facili custodiri possunt à furibus, non reddebat fur nisi duplũ. Oues autẽ non de facili possunt custodiri à furto, quia pascuntur in agris: & ideo frequentiùs contingebat, quòd oues furto subtraherentur. Vnde lex maiorem pœnã apposuit, vt scilicet quatuor oues pro vna oue redderentur. Adhuc autẽ boues difficiliùs custodiũtur, quia habentur in agris, & non ita pascuntur gregatim sicut oues, & ideo adhuc hîc maiorẽ pœnã apposuit: vt scilicet quinq; boues pro vno boue redderentur, & hoc dico, nisi fortè idem animal inuentũ fuerit viuens apud eum, quia tunc solum duplum restituebat sicut & in cæteris furtis: poterat enim haberi præsumptio, quòd cogitaret restituere, ex quo viuum seruasset. Vel potest dici secundum glossam, quòd bos habet quinq; vtilitates: & ideo pro vno boue quinque boues reddebãtur. Ouis etiã quia habet quatuor vtilitates, ideo pro vna quatuor reddebãtur. CHRYSOSTOMVS IN PSALMVM QVINQVAGESIMVM. Iuxta hoc decretũ & rex Dauid ad sermonem Nathan Prophetæ respondit, Viuit dominus, quoniã filius mortis est vir qui fecit hoc: ouem reddet in quadruplum, & ipse gladio punietur. O iudicis supereffluentẽ iustitiã, non enim erat illa amoris & umbra suspicionis, vt iustè non diceret. Iubet quidẽ in quadruplũ secundũ legẽ restitui. Lex enim præcepit furãtem quadruplici restitutione vinciri, iste autẽ & legem est prætergressus: iubet quippe & ipsum interimi: & in quadruplũ obnoxiũ detineri promisit, itaque sententiã & iudicium elimatum. CAIETANVS. Si quis furatus fuerit bouem aut ouem, lege aut agnum. Et occiderit vel vendiderit. De occisione in macello loquitur litera Hebraica, & intendit, siue vendiderit animal viuum, siue occiderit comedendũ. Et exigit hæc lex duas conditiones, videlicet furtum & venditionem seu iugulationem, alioquin non est locus pœnæ huius legis. Et appellatione bouis & agni, intellige omnia animalia tã magna quàm parua: Lex enim similia omnia cõprehendit, alioquin oporteret multiplicare leges iuxta numerum rerum. Et scito quòd ista lex de furto, est iuxta textum Hebraicum vna, distincta in quinq; partes, quarum prima tractat de fure consummato, qui furatus est & vendidit: secunda de fure inuento nocte in furando, tertia de eodẽ inuento die, quarta de fure carente vnde reddat, & quinta de fure apud quẽ inuenitur res furto ablata. Quinque boues pro vno boue restituet. Magnitudo pœnæ cum differentia subiuncta inferius, quòd si bos inuentus fuerit apud furem, duplum duntaxat restituet, cogit ad inuestigandum rationem tantæ pœnę. Et est ratio, quia vendens aut iugulans bouẽ, tollit & à se facultatem restituendi idem, ad quod realiter tenetur, & à domino facultatem inueniendi animal suum, nam verisimile est quòd vendet distrahendo, vt non facilè inueniatur à domino. Quia itaque furto accumulauit has impotentias, tam grandi pœna punitur. Et quatuor oues pro vna oue. Disparitatis istius (quòd pro boue quinq;, pro agno verò quatuor restituuntur) ratio est, quia maius crimen non solũ æquali proportionaliter pœna, sed etiã plus est puniendũ. Punirentur enim æqualiter secundũ proportionẽ, si quadruplum vtrobiq; restitueretur, punitur autem pluſquàm proportionaliter fur bouis quã fur agni, restituẽdo quinq; boues pro vno, ne quis audeat maiora crimina attentare. Hæc intellige secũdum cõmunem lectionem, secus autem si Hebraica verba pensentur, nam Hebraicè & Chaldaicè habetur, Et quatuor oues pro agno. Iuxta hoc enim plus proportionabiliter punitur fur agni q̃ fur bouis, quia pluris sunt quatuor oues, quàm quinque agni. Et ratio maioris pœnæ, est maior pronitas ad furandum agnum quàm bouem, ne pasim itaque aut facilè furtum agni & similium committeretur, maior adiecta est pœna. AVCTOR CATENAE. Si quis furatus fuerit bouẽ aut ouem, & cætera. Scito dictionẽ שׁוֹר Se Hebraicam, & pro agno & pro oue & pro pecore poni. Et hinc factum, quòd ouem aliqui, agnũ alij, nõnulli pecus trãstulerint. Furtũ igitur punitur redditione taxata lege, nõ morte vel furca. Et quia nihil ferè nõ prodest hominibus eorum quæ duo hęc proferunt animalia, propter magnitudinẽ damni magna etiã taxatur pœna. An quia animalia hæc pasim in cãpis pascuntur, facilis corũ est ablatio? Vt ergo facilitatem & pronitatem reprimat animalia proximi furto auferendi, seueram taxat pro huiusmodi furtis pœnam. Sed quare iubentur reddi quinque boues, & tantùm quatuor oues? Respondẽt quidam Hebræi, quòd bos cũ multo maior sit oue, non posit facilè abscondi & abduci, nisi à fure furtis assueto. Alij, quòd interim dominus bouis labore eius in agri cultura fuerit destitutus, damnum hîc per quintum bouem sarcitur. Ouis autem nomine, pecus domesticũ dicunt intelligi, agni & capræ. Sicut verò quædam leges de seruitute præscriptæ, graues & duræ nobis videntur, sic Iudæis secularis nostrã omnino dura videtur de furibus suspendẽdis in malã crucem. Et quia suprà dictũ est, iubente deo, nihil proximi esse concupiscendum, & alio loco diligendum esse proximum, ideo quæ hîc ponuntur, primũ contra legem dei sunt, deinde contra tranquillitatem Reipublicæ, ob quam conseruandã constitutæ sunt hæ pœne ciuiles: quatenus verò contra deum sunt, alia indigent expiatione, Christi scilicet. Non est igitur sentiendum, quòd fur eo solo quòd laqueo suspendatur, expiet peccatum suum coram deo. Nullum enim humanum supplicium potest pro peccatis in iudicio dei satisfacere, sed sola mors Christi. Sed expiat eo supplicio temporales pœnas quæ remissa culpa & reatu pœnę æternæ secundum dei iustitiam remanent exoluendæ. Satisfacit & coram hominibus, videlicet, vt & ipse deinceps non furetur, & alij à furto deterreantur. Quid ergo faciat fur iam suspendendus? num desperet de salute sua? minimè omnium, sed agnoscat humiliter peccatum suum, agnoscat se hoc supplicium meritum

Lex.

A meritum, & confidat quòd Saluatoris passio expiauerit etiã peccata sua. *Si effringẽs fur domum, siue suffodiẽs fuerit inuentus, & accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quòd si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Intelligitur ergo tũc non pertinere ad homicidiũ, si fur nocturnus occiditur, si autem diurnus, pertinere, hoc est enim quod ait, Si ortus fuerit super eum sol: poterat quippe discerni quòd ad furandum, non ad occidendum venisset, & ideo non deberet occidi. Hoc & in legibus antiquis secularibus, quibus tamen ista est antiquior, inuenitur, impunè occidi nocturnum furem quoquomodo, diurnum autem si se cum telo defenderit, iam enim plus est quàm fur. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ nulla fit domus mẽtio, sed habetur, Si in perfossione erit inuẽtus fur, ita quòd actus perfodiendi pensatur à lege, siue perfodiat murum domus, siue alium murum. Et accepto vulnere mortuus fuerit, percussor non erit reus sanguinis. Quòd si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur. Hinc *Quæst. 84.*

B apparet, quòd præcedens lex, de nocturno fure duntaxat statuit. Vbi aduerte, quòd neque nocturnum, neq; diurnum furem permittit lex impunè occidi simpliciter & absolutè, etiam in actu furandi inuentum, sed præter intentionem, dicendo, Si erit percussus, & morietur, tanquam percussio fuerit intenta, mors autem per accidens secuta ex huiusmodi percusione in vno duntaxat casu in præcedẽti lege scripto, videlicet si nocte inuentus fuerit in actu perfodiẽdi, quia nocte perforans, præsefert seipsum inuasorẽ violentũ, & quantũ ex opere eius est, excitat ac prouocat dominũ seu custodem ad occurrendũ violentiæ ignotæ in nocte quo tẽdat. Violentiæ autẽ in nocte ignotæ, armis occurritur, & propterea ipse fur perforãs nocte, prouocat sui ipsius percussionẽ, quæ quia sine mensura fit, sibi imputet, si inde eius sequitur mors. Orto autẽ sole, etiã si perforans inuenitur, nõ impunè percutitur, quia videtur quo tẽdit violentia furis. Quod intellige, si nõ habet arma inuasiua, quia tũc non fur haberetur perforans, sed inuasor ad percutiendũ. AVCTOR CATENAE. Si effringens fur domũ siue suffodiens, &c. Optimè sensum ex Hebraico reddidit Interpres, ita enim ibi habetur: אִם בַּמַּחְתֶּרֶת יִמָּצֵא הַגַּנָּב וְהֻכָּה וָמֵת אֵין לוֹ דָּמִים

C Im bamachtẽreth immaze hagannab vehucca vameth, en lo damim. Sciendũ autem verũ chathar, significare fodere siue perfodere, & inde venit dictio מַחְתֶּרֶת Machtẽreth, quæ est fossio, siue fossa, quã fures faciũt in pariete ad furandũ. Vnde sic redditur locus iuxta Hebræũ, Si in fossione, aut in fossa, vel effossione, aut suffossione, siue cũ perfossorio instrumẽto inuẽtus fuerit fur, & percussus mortuus fuerit, nõ illi sanguis, vel sanguines, id est, nõ fundetur sanguis percussoris propter occisum à se furẽ. Vel nõ imputabitur illi sanguis percusi & mortui, vt interficiatur & ipse. Est igitur horũ verborũ sensus, Si fur suffodiẽs domũ, in ipsa effractione deprehẽsus fuerit, & à domino domus occisus, nõ imputabitur domino homicidũ. Sic intellexit & Chaldaica habẽs, Si autẽ suffodiẽs domũ inuẽtus fuerit latro, & percussus fuerit, & mortuꝰ fuerit, percussor nõ erit reus sanguinis. Sic & Septuagita, ἐὰν δὲ ἐν τῷ διορύγματι εὑρεθῇ ὁ κλέπτης, καὶ πληγεὶς ἀποθάνῃ, οὐκ ἔστιν αὐτῷ φόνος, Si autem in effossione inuentus fuerit fur, & vulneratus mortuus fuerit, nõ est illi cædes, id est, non imputabitur hæc mors ad homicidiũ vulnerãti.

D Sequitur. Quòd si orto sole hoc fecerit, homicidium perpetrauit, & ipse morietur. Hebraica אִם זָרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ עָלָיו דָּמִים לוֹ שִׁלֵּם יְשַׁלֵּם Im zarcha hasẽmes halaf damim lo sallem iesallem, Si ortus fuerit sol sup eũ, sanguis vel sanguines illi, reddẽdo reddet, Hebraismꝰ. Id est, percussor occidatur, fur autẽ diurnus reddet quod furto abstulerit. Sic & Chaldaica intelligit, habẽs hîc pro his verbis, Soluẽs soluet fur. Quãuis sint qui & hæc ipsa vltima verba, reddẽdo reddet, sicut & Interpres, prudẽter ad eundẽ percussorẽ referant, quasi dicat, morte & ipse morietur, quia homicidiũ perpetrauit. Vt in summa id innuatur, furẽ diurnũ non licere occidere. Vnde & Septuaginta legunt, ἀνταποδοθήσεται, Simul morietur, scilicet percussor. Sed vide quomodo intelligat Chaldaica, Et si orto sole hoc fecerit, habet enim, Si oculus testiũ fuerit super eũ, sanguinis reus erit percussor. Et est sensus, ꝙ percutiẽs furẽ præsentibus testibꝰ, homicida est, cuius fortè ratio potuit esse, quia dñs domus si testes aderãt, potius auxiliũ implorare ab eis debuit ne domus eius suffoderetur, quã furẽ interficere, secus vbi nõ sunt testes præsentes, & fur in facto reperitur, de nocte præsertim. Ideo autẽ nõ homicida qui nocturnũ furẽ occiderit, quærentẽ perfodi domũ, vt ingressus furetur, est autẽ, qui diurnũ etiam perfodientẽ, nisi se telo quoq; defendat, quia præsumitur de voluntate

E latrocinãdi & occidẽdi in eo qui nocte furatur, & caueri non potest: secus si clara die domũ irruperit, nã præsumitur quòd tantũ animo furãdi, præter id quod potest fur diurnus cõpelli ad redditionẽ, & repelli sine periculo. Et quia superiùs dictũ est quid fur reddere debeat, hîc sequitur quid agendũ quãdo nõ est soluẽdo. *Si nõ habuerit (inquit) quod pro furto reddat, venũdabitur.* CAIETANVS. Vide disparitatẽ temporũ. Priscis tẽporibus fur nõ erat reus mortis, & tamẽ vẽdebatur, si nõ habebat vnde restitueret quod tenebatur reddere pro furto. Nostris autẽ seculis fur laqueo suspẽditur, nec vnquã Christianus liber vẽditur. AVCTOR CAT. Si nõ habuerit quod pro furto reddat, ipse venũdabitur. Id quod est in Hebrẽo: אִם אֵין לוֹ וְנִמְכַּר בִּגְנֵבָתוֹ Im en lo venimcar bignebatho, Et si nõ (subaudi habet) vẽdetur pro furto suo. Sic & Chaldaica, Et si nõ habuerit, vẽdetur ꝓ furto suo. Sic & Septuaginta, ἐὰν δὲ μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ, πραθήτω ἀντὶ ἧς ἔκλεμμάτευσεν, Si autẽ nõ est substãtia illi, vẽdatur pro furto suo. Ad superiora ergo hęc referẽda sunt, quãdo quis dãnatur ad reddendũ quinq; boues pro vno, & quatuor oues pro vna furto

F sublata, nec fur habet vnde satisfaciat. *Si inuentũ fuerit apud eũ quod furatus est, viuẽs siue bos, siue asinus, siue ouis, duplũ restituet.* CAIET. Altera primæ in hoc capitulo legis pars ex parte rei ablatę ꝓmulgatur. Prima enĩ pars fuit, si quis furatꝰ fuerit bouẽ, & vẽdiderit seu occiderit, altera pars est, si nec vẽdiderit, nec occiderit, sed apud se retinuerit furto ablatũ animal viuũ. Et ex hoc ꝙ asinus adiũgitur, habẽtur duo. Alterũ, quod iã dictũ est, quòd appellatione bouis & agni, intẽlligũtur in hac lege animalia oĩa magna & parua. Alterũ, quod ex eo ꝙ asinus, & nõ asinus subiugalis, nec asinus gregariꝰ dicitur, lex ista cõprehẽdit etiã bouẽ nõ gregariũ, & similiter equũ & mulũ, & reliqua animalia. AVCT. CAT. Si inuentũ fuerit, &c. Chaldaica litera & Hebraica sic habẽt, Si autẽ inuentũ fuerit in manu eius quod furto sublatũ fuerat, ab oue vsq; ad asinũ, & vsq; ad agnũ, si fuerint viui, duplũ restituet. Sed hoc idem est cũ litera nostra. Duplũ autẽ intelligi videtur debere quod reddat, bouẽ scilicet quẽ abstulit, & aliũ, sic pecudẽ quã est furatus, & aliã. Sic etiã quintuplũ intellige, quatuor, & illũ quẽ furatus est. Hîc videmus aliã esse pœnã furis apud quẽ furtũ adhuc est, aliã eius qui vẽdidit aut mactauit, maiorem scilicet. Nam cũ adhuc res sublata superest, restitui potest suo damno, datúrque quiddam pro contumelia: si verò perdita res est, rem soluet, & contume-

Universidad de Deusto Biblioteca

liam qua affectus est dominus. *Si læserit quispiã agrũ vel vineã, & dimiserit iumentũ suũ vt depascatur aliena, quicquid optimum* G
habuerit in agro suo vel in vinea, pro dãni æstimatione restituet. CAIETANVS. Iuxta Hebręũ idẽ verbum est, quod Interpres variauit, modò lædere, modò depasci. Et prima significatio eligẽda est, nec habetur dimiserit, sed mittet. Duos cõplectitur casus lex ista, alterũ in genere, si lęserit: alterũ in specie, si quis miserit iumẽta sua. Quicquid(inquit)optimũ habuerit in agro suo vel in vinea, pro damni æstimatione restituet. Legẽdum est, bonitatẽ agri eius, vel bonitatem vineæ eius restituet. Pronomen autẽ, eius, refert non dominũ iumentorũ non lædentẽ, sed læsum dominum vineæ seu agri, decernitur enim quod tenetur ad restitutionẽ tantũ, quanti ęstimatur bonitas vineæ seu agri, bonitas (inquã) læsa in vitibus, in fructibus, in arboribus, & reliquis. AVCTOR CATENAE. Si læserit quispiã agrum vel vineã. Verbũ בָּעַר Bahar, pascere, demetere, & lædere significat. Vnde hîc aliqui lædere, aliqui depasci verterunt. Sed vnus vtrobique est sensus, videlicet si deduxerit quis iumẽta sua in agrũ vel vineã proximi, & fecerit ea depasci. Vnde & Chaldaica habet, Quãdo pastum fecerit vir agrũ aut vineã. Sequitur, H
Et dimiserit iumẽtum suũ vt depascatur aliena. Idem dicitur in Hebræo וּבִעֵר בִּשְׂדֵה אַחֵר Vbiher bisde acher, Et pascetur in agro alieno, sic & Chaldaica. Vel vt depascatur agrum alterius. Ita vt duos lex ista cõprehendere videatur casus, primus cùm dominus animal immittit in agrum proximi, & illũ depauerit: secundus, cùm animal ipsum sponte illum ingreditur ad depascendum, & dominus animalis nõ prohibet. Quicquid optimum habuerit in agro suo vel in vinea, pro damni æstimatione restituet. Hæc tria verba pro damni æstimatione, de suo pro clariori loci intelligentia addidit Interpres. Est autem hîc dictio מֵיטַב Metab nomen denominatiuum, & nõ est mem præpositio, sed heemantica litera. Et intelligitur optimũ illud, seu bonũ (vt vertunt alij) ne dum de fructu agri vel vineæ, verũ etiã de fundo ipso quẽ tenetur dare illi cui nocumentũ intulit, si prædium illius omnino deuastauit. Locus autẽ iste secundũ Septuaginta ita legitur, Si depastus fuerit quis agrũ vel vineã, & dimiserit iumentum suũ vt depascatur agrum alienũ, soluet ex agro suo iuxta fructũ eius. Si autẽ omnẽ agrum depastus fuerit, optima agri sui, vel optima vineæ suæ soluet. Quasi sit sensus, quod in dãno dato in parte agri seu vineæ, sol- I
uet dãnum iuxta æstimationẽ dãni, sed toto agro seu vinea damnificatis, optima dabit suorũ agri & vineæ pro æstimatione. Statuitur autẽ melius & optimum restituendum, vt tam ipse quã alij à talibus in posterum cõmittendis abstineãt. Et quod de agro & vinea hîc dicitur, idẽ de horto, olíueto & similibus, si in eis dãnum fiat, intelligendum est. Reddendũ enim est proximo, si quid nostra vel nostrorũ opera, ipsum læsimus, idq; nõ simpliciter, sed de melioribus, vt ostẽdamus ignorantiã ac voluntatẽ nostrã, & charitas læsa resarciatur beneficio. *Si egressus ignis inuenerit spicas, & cõprehenderit aceruos frugũ, siue stantes segetes in agris, reddet damnũ qui ignẽ succenderit.* CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur, Quãdo egredietur ignis, & inueniet spinas, & comedet aceruũ, vel segetẽ, vel agrum. Duo genera dãnorum tanguntur, alterũ sepis, dicendo & inuenerit spinas: alterũ fructus, dicẽdo aceruũ, proculdubiò frugũ, vel segetẽ ante messem, vel agrũ pascuorũ. Et significãter dicitur, quãdo egredietur ignis, ad differentiã incendiarij, ille enim qui ex intentione incẽderet, est pœna mulctandus, sed ille cuius negligentia egredietur ignis ad aliorũ damnũ, non tenetur ad pœnã, sed ad restituendũ quantũ damnificauit. Et ne vertatur in dubium quis K
fuerit negligens, decernit lex, quòd ille qui facit succendi ignẽ, restituet. In Hebręo sic legitur, Restituendo restituet, faciẽs succendere succensionẽ. Scriptũ enim est hoc, ne in ministros pauperes intorta culpa damnum passus priuetur restitutione. AVCTOR CATENAE. Si egressus ignis inuenerit spicas, &c. Hebraicè קֹצִים Kozim hoc est, spinas legitur, nã de spicis paulò inferius loquetur. Sentit enim agrũ ea ratione lædi posse, si sepes exurãtur. Sic & Chaldaica. Septuaginta quoq; verterunt spinas, ἐξελθὸν πῦρ εὕρῃ ἀκάνθας, id est, egressus ignis inuenerit spinas. Id quod etiã Interpretẽ nostrũ forsitan vertisse arbitramur. Et cõprehenderit aceruos frugũ. Propriè verbum וְנֶאֱכַל Veneechal, Et cõsumptus fuerit redditur, vt sequatur aceruus, siue stantes segetes, aut ager ipse. Est enim passiuũ ab Achal. Alij, Et succenderit, vertũt. Sic legit & Chaldaica. Septuaginta, ἢ προσεμπρήσῃ, & aduserit. Reddet damnũ qui ignem succẽderit. Optimè reddidit Hebraismũ Interpres: שַׁלֵּם יְשַׁלֵּם הַמַּבְעִר אֶת הַבְּעֵרָה Sallem iesallem hamabher eth habehera, Reddendo reddet(scilicet damnũ) qui incendit incensionem: vel exustor quod exustũ est, Aut succẽdens succensionẽ. Quę oĩa idẽ dicunt cũ versione Latina. De dãno autẽ quod ex incu- L
ria ac negligentia alicuius alicui illatũ erat, hîc loquitur, quod Iuriscõsulti nominant damnum infectũ. Tria autem hîc ponit, Si ignis depauerit segetes demessas, quę iam in manipulos & aceruos cõgestæ sunt, Aut quæ adhuc stant & nõ sunt demessæ, Aut quæ demessæ quidem sunt, sed adhuc in agro dispersæ iacent, nam hoc per agrum intendit. Quæ tria Septuaginta ἅλωνας ἢ στάχεις ἢ πεδίον, areas vel spicas aut campum appellant. Comprehende autem sub segete etiam alia, vt fœnum & arbores. Et quod dicitur si egressus fuerit ignis, etiam præter ipsum accendentis intentionem intellige, modò incuria & negligẽtia eius fuerit, qui debitam non adhibuit custodiam, nam his cessantibus, puta si canis vel cattus ignem deferret, restituere damnum nullatenus teneretur. Ex qua etiã lege discimus, quanta cura deus velit nos sollicitos esse, ne proximo negligentia nostra incõmodum afferamus.

Mysticè. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Si quis furatus fuerit bouẽ, &c. Quæ
Quæst.83. iustificatio est, vt pro boue vno, quinque reddãtur, pro oue autem, quatuor, nisi aliquid significare intelligatur? RABANVS. Possumus ergo hanc distantiã inter bouem & ouem facere, vt in boue accipiamus bene laborã- M
tem doctorẽ in agro dominico, qui terrã cordium carnaliũ vomere Euangelico scindit, vt fructus virtutũ germinare possit. In oue, simplicẽ auditorem, qui tantũ sua simplicitate cõtentus est: quãtò enim maior est vtilitas in qualibet re, tãtò maius damnũ in eius perditione. Et quãtò minor cõmoditas in possessione aliqua, tãtò minor est dolor in ipsius amissione, qđ significat maior numerus in bouis restitutione, & minor in ouis. Qui enim quẽlibet doctorẽ à plebe dominica per fraudẽ euellit, multis nocet, & pro hoc necesse est vt oẽs sensus corporis sui pœnitentiæ studio subigat, quã secundũ legẽ domini, pleniter exoluat. Qui autẽ auditorẽ simplicẽ à statu suo per malitiã subuertit, corpus suũ quod quatuor elemẽtis cõstare manifestũ est, vt ieiuniis & vigiliis castiget necesse est, donec perfectam remissionẽ à domino recipere mereatur. Itẽ alio modo. Bos quippe subiugale est animal, & po-
Rom.2. pulũ priorẽ significat, qui sub lege Moysi constitutus, iudiciũ legis expectabat, Apostolo teste qui ait, Quicunq; in lege peccauerunt, per legẽ iudicabuntur. Ergo bos furatus & occisus, siue vẽditus, quinq; bobus rectè pẽsatur, cũ

homo

A homo Iudæus cõtra legem læsus secũdum legem vlciscitur. Vnde & in ipsa lege scriptũ est, Qui occiderit hominem, morte moriatur. Et item, Oculũ pro oculo, dentem pro dente, manum pro manu, & reliqua. Ouis autẽ quod simplex est animal, hominẽ Euangelicum sub gratia dei constitutum significat, mẽbrum videlicet illius ouis, de quo Propheta ait, Tanquã ouis ad occisionem ductus est, & nõ aperuit os suũ, cuius imitator existẽs, seruat illud quod in Euangelio scriptum est, Si quis percusserit te in dexterã maxillã, præbe illi & alteram. Et item, Diligite *Matth.5.*
inimicos vestros, & benefacite his qui oderunt vos: sed ne huius simplicis animalis læsio inulta præteriri videatur, legislator iubet quòd quatuor oues pro vna oue reddantur. Igitur ouis perdita quadruplã restitutionem poscit, quia quisquis simplicitatem Christianã per fraudem læserit, necesse est vt secundũ Euangelicã doctrinã, digna pœnitentia iterum illam restituere festinet. Si effringens fur domum, siue fodiẽs fuerit inuentus, &c. Mysticè fures hæreticos possumus intelligere. Vnde ipsa veritas ait, Quotquot venerunt ante me, fures sunt & latrones.
B Et itẽ, Fur(inquit)nõ venit nisi vt furetur, & mactet, & perdat. Ego autẽ veni vt vitã habeant, & abundantiùs ha- *Ioan.10.*
beant. Ergo fur, id est, hæreticus, si effringens vel fodiens, hoc est, per cõtentionem siue dolum, domum Ecclesiæ irrũpere tentauerit, & accepto vulnere iustæ correptionis in errore concepto perseuerãs perierit, doctor qui eum vt pœnitentiã ageret cõmunione priuauit, reatu pœnæ nõ cõstringitur. Quòd si orto(inquit)sole hoc fecit, homicidium perpetrauit. In sole orto, lumẽ rectæ sciẽtiæ exprimitur. Si enim hæreticus à prædicatore admonitus, erroris sui tenebras relinquens, ad lumen veritatis appropinquare tentauerit, non est æquum, vt anathematis telo perfodiatur, sed charitatis vinculo cõstrictus, vitæ reseruetur æternæ, secundum illã saluatoris sententiã: Si peccauerit in te frater tuus, vade, & corripe eũ inter te & ipsum solũ. Et si pœnitentiã egerit, lucraris fratrem tuũ, & *Matth. 18.*
reliqua. Sequitur, Si nõ habuerit quod pro furto reddat, venundabitur, hoc est, si cor docibile nõ habuerit, vnde dignos pœnitentiæ fructus rependere posit, excõmunicetur, & secundum veritatis sententiã, vt ethnicus & publicanus reputetur. Si (inquit) inuentum fuerit apud eum quod furatus est, viuens, siue bos, siue asinus, siue ouis,
C duplũ restituat. Bos siue ouis quæ vngulã diuidunt & ruminant, munda sunt animalia, asinus autem immundũ. Si ergo homo Iudæus, ex lege in Christum credens, aut simplex quilibet Christianus, siue etiã paganus nondum in Christo renatus, apud hæreticũ viuens, id est, rectã intentionem verũ quærendi habens, cõmanere inuenitur, duplo restituatur, scilicet tam animo quã etiam corpore, ab hæretico in quo nõ est veritas separatus, iusto possessori Christo qui est via, veritas & vita, in Ecclesia per fidẽ & cõfessionem catholicã restituatur, vt ibi totũ inueniat, quod alibi frustra quærebat. Hinc etiã hortatur sapientia, dicens, Ego mater pulchræ dilectionis, & timoris, *Eccl.24.*
& agnitionis, & sanctæ spei. In me gratia omnis viæ & veritatis, in me omnis spes vitæ & virtutis. Trãsite ad me oẽs qui cõcupiscitis me, & à generationibus meis implemini. Qui audit me, non cõfundetur, & qui operantur in me, non peccabunt. Qui elucidãt me, vitam æternã habebunt. Et in Euangelio dominus ipse dicit, Qui sitit, ve- *Ioan.7.*
niat ad me, & bibat, & de ventre eius fluent aquæ viuæ. Si læserit quispiã agrum vel vineã proximi sui, &c. Hac sententia cupiditas humana cõstringitur, & maximè contra Episcopos ac sacerdotes valet, qui alienas parochias
D inuadere quærunt. Igitur qui dimiserit appetitum carnalem, quem significat irrationabile iumẽtum, vt plebem ad se non pertinentem auaritiæ causa sollicitet, vt eius obsequia vel redhibitiones, in quæstum proprium cõuertat, pro damni æstimatione, agrum corporis sui, vel vineã cordis castigare cogatur, vt qui per voluptatẽ abusus est alienis, per ieiunium & eleemosynas discat expendere propria. Si egressus ignis inuenerit spinas, & comprehenderit aceruos frugum, &c. Nimia cautela scriptura sacra quicquid agẽdum est, facere nos docet. Nam ignem succendimus, cũ correptionẽ subditis nostris præparamus, vt spinas vitiorũ in eis cõsumamus: sed prouidẽdum est, ne dũ vitia persequimur, virtutes lædamus, & eos qui fructus in se bonorũ operũ proferre cœperant, antequã illos ad maturitatem perducãt, per iniuriã noceamus. Ergo qui tale damnũ in plebe dei cõmiserit, necesse est, vt dignam pœnitentiam pro hoc gerat, & quod priùs per inertiam læsit, per studium bonum restaurare conetur.

E *SI quis cõmẽdauerit amico pecuniã aut uas in custodiã, & ab eo qui susceperat furto ablata fuerint, si in-* 2
uenitur fur, duplũ reddet: si latet fur, dominus domus applicabitur ad deos, & iurabit q non extẽderit manũ in rem proximi sui ad perpetrandã fraudem, tam in boue quàm in asino, & oue ac uestimento, & quicquid dãnum inferre potest, ad deos utriusque causa perueniet, & si illi iudicauerint, duplũ restituet proximo suo. Si quis cõmendauerit proximo suo asinum, bouẽ, ouem, & omne iumentum ad custodiã, & mortuũ fuerit, aut debilitatum, uel captum ab hostibus, nullúsque hoc uiderit, iusiurandũ erit in medio, quòd non extenderit manũ ad rem proximi sui, suscipiétque dominus iuramentũ, & ille reddere non cogetur. Quòd si furto ablatũ fuerit, restituet damnum domino. Si comestum à bestia, deferat ad eum quod occisum est, & non restituet. Qui à proximo suo quicquid horũ mutuo postulauerit, & debilitatum, aut mortuũ fuerit domino non præsente, reddere compelletur. Quòd si impræsentiarum dominus fuerit, non restituet, maximè si conductum uenerat pro mercede operis sui.
F AVCTOR CATENAE. Lex hæc est de deposito pecuniæ & aliarum id genus rerum. Ait ergo, *Si quis* 2
cõmendauerit amico pecuniam vel vas in custodiã, & ab eo qui susceperat furto ablata fuerint. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur, Quãdo dabit vir socio suo argentũ vel vasa ad custodiendũ, & surreptũ erit è domo viri. *Si inuenietur fur, duplũ reddet.* Prima est hæc lex circa deposita, & disponit de depositis inanimatis, in casu quo res deposita fuerit furto ablata ex domo. Et quia obscura est depositio huius legis, sentẽtia prælibãda est, & deinde litera exponenda. Disponit lex, quòd si inuenitur fur qui surripuit rem illam è domo, cogetur fur ad restituendũ duplũ, si verò nõ inuenitur fur(hoc est, si nõ potest depositarius probare quòd furto ablata sit res deposita è domo sua)& is qui deposuit, suspectum habet dominum domus, citabitur apud iudices, & inquiretur à iudice si dominus domus aliquo malo modo, vllo vnquam tempore extendit manum suam in socij sui rem cuiuscunque generis, argẽtum, aurũ, vestem, bouem, asinum, agrum, & cætera, & domino domus affirmãte se nunquã aliquid horũ patrasse, si ex opposito aliquis dixerit quòd ipse domin⁹ domus aliquid horũ patrauit, causa hęc inter hos duos à iu-

 dice

Universidad de Deusto
Biblioteca

dice diffinietur,& qui dãnabitur,duplũ ſoluet ſocio ſuo.Hęc eſt diſpoſitio legis.In qua cõſidera,quòd cauſa cau- G
ſæ adiungitur,dum cauſæ depoſiti ſurrepti adiungitur cauſa imputationis furti ſeu fraudis ſeu rapinæ domino
domus,& quo ad hanc ſecundã cauſam decernitur, quòd dãnatus à iudice,ſiue imputans ſeu imputatus, reddet
duplũ,proculdubiò illius rei quę imputabatur.Verbi gratia,Si imputabatur fraus vnius bouis,ſoluebat ſuccũbẽs
duos boues.Et hîc oportet ſubintelligere,quòd ſi dominus domus ſuccũbebat,quòd tenebatur etiã ſoluere rẽ de-
poſitã illi qui depoſuerat. *Si latet fur*,id eſt,non inuenitur, *Dominus domus applicabitur ad deos.* Iuxta Hebræũ nõ prę-
cipitur hoc ſed dicitur, Et erit applicatus dominus domus ad deos, hoc eſt, iudices. Significatur enim quòd ſi
ſuſpectus fuerit dominus domus, & erit citatus ad iudices : poſſet enim vir eſſe omni exceptione maior, cuius
ſimplici verbo cõmuniter crederetur,& non citaretur ad iudices. *Et iurabit quòd non extenderit manum in rem proximi*
ſui ad perpetrandam fraudem,tam in boue quàm in aſino,& oue ac veſtimento,& quicquid damnum inferre poteſt. Nulla fit mẽtio iu-
ramẽti in textu Hebraico,ſed dicitur, Si non miſit manum ſuam in rem ſocij ſui ſuper omnẽ rem malitię,ſuper H
bouẽ,ſuper aſinum,ſuper agnum,ſuper veſtẽ,ſuper omne damnum.Quia qui ſemel malus,præſumitur iterũ ma-
lus in eodẽ genere mali:ideo innocentia domini domus manifeſtanda decernitur inquiſitione,ſi vnquam qua-
cunque arte mala extenderit manum in rem alienam, hæc enim inquiſitio ſignificatur per hæc verba: *Ad deos*
vtriuſque cauſa perueniet. Deeſt in vulgata editione vna integra clauſula ante iſtam particulam ad deos: prælegen-
dũ enim eſt,Qui dicet quòd ipſum hoc.Deinde ſequitur,Vſq; ad iudices veniet cauſa duorũ ipſorũ. Decernitur
enim ꝙ dicẽte aliquo cõtra dominũ domus ꝙ ipſum hoc, ſubaudi eſt(ſcilicet quòd extẽdit manum ſuã in rem
alienã) cauſa horum duorũ (videlicet iſtius contradictoris & domini domus)diſcutietur à iudicibus. *Et ſi illi*
iudicauerint,duplum reſtituet proximo ſuo. Iuxta Hebræũ,Quẽ faciẽt impiũ iudices,ſoluet duplũ ſocio ſuo.Hoc eſt,ille
quẽ dãnabunt iudices. AVCTOR CATENAE. Si quis cõmendauerit amico pecuniã vel vas in cuſto-
diã. Verbum Hebraicũ יִתֵּן Itten,dederit redditur,etiã à Septuaginta & à Chaldaica.Capitur tamẽ hîc dare,pro
mutuo vel cõmodato dare, itẽmq; pro deponere.Vnde optimè ſignificatũ verbi in hoc loco expreſsit Interpres, I
Si quis cõmendauerit,pro depoſuerit.Tã Septuaginta autẽ q̃ Chaldaica,habẽt argẽtum loco pecuniæ. Ad quod
reſpiciẽs Interpres,pecuniæ nomẽ trãſtulit,quod iuxta legiſperitos latiſsimè patet. Quanquã nomẽ Hebraicum
כֶּסֶף Chéſeph hîc poſitũ,argẽtũ,& pecuniã , & monetã ſignificet,ſicut vas omnẽ ſupellectilẽ in domo.Pari modo
quod Septuaginta & Chaldaica trãſferunt,proximo ſuo,& noſtra editio habet amico,ac Græcè dicitur πλησίον,
quod cognatos ſiue etiã familiares quibuſcũ habemus arctã ac domeſticã conſuetudinẽ ſignificat, Hebraicè רֵעַ
Réah,ſocius,ſodalis,amicus,vel proximus dicitur . Et ab eo qui ſuſceperat furto ablata fuerint. Idẽ dicitur He-
braicè וְגֻנַּב מִבֵּית הָאִישׁ Vegunnab mibeth hais,Et furto ſublata fuerint de domo viri.Si inuenitur fur:Vel,Inuẽtus
fuerit:eſt enim יִמָּצֵא Immaze,futuri tẽporis verbũ.Si latet fur.Hebraicè אִם לֹא יִמָּצֵא Im lo immaze, Si aũt nõ fue-
rit inuẽtus.Quod nẽpe idẽ eſt.Dominus domus applicabitur ad deos, id eſt, ad iudices, hoc eſt, vocabitur in ius.
Vnde Chaldaica,Accedet dominus domus in conſpectũ iudicũ.Quamuis Septuaginta,ἐνώπιον τοῦ θεοῦ, corã deo
vertãt.Et iurabit.Hoc addidit Interpres,cùm omnino aliquid ſubaudiẽdum ſit.Subaudiũt autẽ aliqui,Vt ſcia- K
tur,Vel vt ſciãt.Quaſi dicat,Ideo adducetur in iudiciũ qui depoſitũ ſuſcepit, vt ſciatur an nõ ipſe dominus do-
mus furatus fuerit depoſitum . Illud enim ſignificat extendere ſiue mittere manum in rem proximi. Chaldaica
nihil ſubintelligit : habet enim, Accedet dominus domus in conſpectũ iudicũ , ſi non extẽdit manũ ſuã in illud
quod tradidit illi proximus ſuus.Septuaginta, καὶ ὀμεῖται ἦ μὴν μὴ αὐτὸν πεπονηρεῦσθαι ἐφ᾽ ὅλης τῆς παρακαταθήκης τοῦ πλη-
σίον, Et iurabit profectò non ipſum malignatũ fuiſſe in omni depoſito proximi. Ad perpetrandã fraudẽ tam in
boue,&c. Locus eſt perobſcurus,& ad intelligendum difficilis, qui ſic legitur in Hebræo עַל כָּל דְּבַר פֶּשַׁע Hal col
debar péſaha,Super omnẽ rem delicti:vel,De omni negocio trãſgreſsionis.Vel,Et ſuper omni re iniqua,aut præ-
uaricationis,Quod eſt quodcunq; crimẽ.Tã in boue quã in aſino,& oue ac veſtimẽto, עַל שׁוֹר עַל חֲמוֹר עַל שֶׂה עַל
שַׂלְמָה Hal ſor,hal chamor,hal ſe,hal ſalma,Propter vel ſuper bouẽ,ſuper aſinũ,ſuper agnum, ſuper veſtimẽtum.
Vel,de boue,de aſino,de agno,de veſtimẽto. Id eſt, quęcunq; cauſa ſuper huiuſmodi rebus mota ſit עַל כָּל אֲבֵדָה
אֲשֶׁר יֹאמַר כִּי הוּא זֶה Hal col abeda aſer iomar chi hu ze,Super omnẽ rem perditã qui dixerit quod hæc eſt,Vel, Et ſu- L
per omnẽ rem perditã,de qua quis dixerit ꝙ apud illũ ſit, Aut, cùm quiſpiã dixerit, hoc ſic eſſe,id eſt,quod ea res
ſit quæ perdita eſt,vel rem perditã eſſe apud accuſatum, ſiue de omni re quæ perierit, de qua quis dixerit, quòd
hoc ſit,vel quia ipſa eſt,hoc eſt,ſi dixerit teſtis eum eſſe reũ,poteritq; id probare corã iudicibus . Et ſi illi iudica-
uerint,Hebraicè eſt אֲשֶׁר יַרְשִׁיעֻן אֱלֹהִים Aſer iarſihun elohim,Quẽ cõdemnauerint dij, id eſt,iudices, duplum re-
ſtituet proximo ſuo,Chaldaica autem editio ſic legit locum hũc,Super omnem rem delicti, ſuper bouem, ſuper
aſinum,ſuper agnum,ſuper veſtimentum,ſuper omnẽ rem perditã,qui dixerit quòd hæc eſt,in conſpectu iudicũ
veniat cauſa amborũ,& quicunq; condemnatus fuerit à iudicibus, reddet duplum proximo ſuo.Hic verſus ve-
lut parentheſis eſt,& lex quædã generalis habetur, quæ per occaſionẽ in particulari declaratione interſeritur. In
ſumma volens lites & controuerſias ciuiles iuramento dirimendas eſſe, & negligentiam cum fraude dãnabilem
eſſe.Docẽtur itaq; hæc depoſita,bona apud aliquẽ fide, fideliter eſſe cuſtodiẽda,vbi volũtariè ſuſcipiũtur oblata
ad cuſtodiã,lege charitatis & fidei,ne auferãtur furto.Quòd ſi fuerit vir qui furatus eſt deprehẽſus, is reddet(ni- M
mirum domino ſecundũ legem)dupliciter.Si minus, inquit,inuẽtus fuerit fur, vir ille in cuius cuſtodiã & tute-
lam poſitum erat,pro neglecta charitate & dãnoſa incuria ſua, pertrahetur ad iudices pro præſtando iureiurãdo
de fideli opera ſua,& ꝙ nihil neglexerit eorũ quæ ad cuſtodiã rei pertinuiſſent,nihil fraudis ſe cõmiſiſſe circa de-
poſitũ.Quod ſi fecerit,ſubintellige,liber erit depoſitarius.Nec ſolũ in hoc caſu,ſed quotienſcunq; quis in aliquo
negocio inſimulatur fraudis,ſi ſcilicet bos vel aſinus dicatur perditus eſſe,& ſuſpicio ſit ꝙ vẽditus ſit,vel abuſu
aliquo interẽptus,ſic de oue,& veſtimento,& qualibet re,quę fraude circũueniri poſsit,& perdi,vel deterior red-
di,cùm id teſtimoniis claris cõteſtari nõ potuerit,negotiũ ad iudices deuoluetur,& ſtabitur ad iuramentum rei,
quòd ſi iurare noluerit,duplum reſtituet proximo ſuo,condẽnatus ad hoc à iudicibus.Locum fortè hũc aſpiciẽs
2.2.q.62. Apoſtolus, dicebat Hebræis loquens,Homines enim per maiorẽ ſe iurant,& omnis cõtrouerſiæ eorũ finis ad cõ-
ar.6.in.cor. firmationẽ eſt iuramentũ. THOMAS. Circa illũ verò qui rem alienã accepit,duo ſunt cõſiderãda, ſcilicet

A ipſa res accepta,& ipſa acceptio.Ratione autem rei tenetur eam reſtituere,quãdiu eam apud ſe habet, quia quod
habet vltra,id quod ſuũ eſt,dicitur ei ſubtrahi & dari ei cui deeſt ſecundũ formam cõmutatiuę iuſtitiæ.Sed ipſa
acceptio rei alienæ poteſt tripliciter ſe habere.Quandoque enim eſt iniurioſa, ſcilicet contra voluntatẽ exiſtens
eius qui eſt rei dominus,vt patet in furto & rapina.Et tũc tenetur ad reſtitutionẽ non ſolũ ratione rei, ſed etiam
ratione iniurioſæ acceptionis,etiam ſi res apud ipſum nõ remaneat.Sicut enim qui percutit aliquem,tenetur re-
cõpenſare iniuriã paſſo,quãuis apud ipſum nihil maneat: ita etiã qui furatur vel rapit, tenetur ad recõpenſatio-
nem damni illati,etiã ſi nihil inde habeat.Et vlterius pro iniuria illata debet puniri . Alio modo aliquis accipit
rem alterius in vtilitatẽ ſuam abſque iniuria,cum volũtate ſcilicet eius,cuius eſt res,ſicut patet in mutuis. Et tũc
ille qui accepit,tenetur ad reſtitutionẽ eius quod accepit,non ſolũ ratione rei,ſed etiam ratione acceptionis,etiã
B ſi rem amiſerit:tenetur enim recompẽſare ei qui gratiam fecit quod non fieret,ſi per hoc damnũ incurrat.Tertio
modo aliquis accipit rem alterius abſque iniuria,non pro ſua vtilitate,ſicut patet in depoſitis.Et ideo ille qui ſic
accepit,in nullo tenetur ratione acceptionis.Quinimò accipiendo impẽdit obſequium . Tenetur autem ratione
rei.Et propter hoc ſi ei ſubtrahatur res abſque ſua culpa, nõ tenetur ad reſtitutionẽ.Secus autẽ eſſet, ſi cũ magna
ſua culpa rem depoſitam amitteret. *Si quis commendauerit proximo ſuo aſinum,bouem,ouem,& omne iumentum ad cuſtodiã,&*
mortuum fuerit,aut debilitatum,vel captum ab hoſtibus,nullúſque hoc viderit,iuſiurandum erit in medio,quod non extenderit manũ ad rem
proximi ſui,ſuſcipiétque dominus iuramentum,& ille reddere non cogetur. CAIETANVS. Altera lex circa depoſita pro-
mulgatur,tractans de depoſitis animalibus.Diſponit autem in quinque caſibus, & primũ tres caſus ſimul,vide-
licet ſi depoſitum animal fuerit mortuum,vel fractum,vel prædatum,nemine vidente:ſtatuit enim quòd in his
caſibus ſtetur iuramento depoſitarij,ita quòd dominus rei depoſitæ teneatur acquieſcere iuramento. Et dicitur
captum ab hoſtibus, quod in prædam abductum eſt.Iungitur autẽ nemine vidẽte,quia ſi fuiſſent teſtes,nõ opus
C eſſet iuramẽto.Et dicitur in Hebręo iuſiurandum Iehoua,vt deus in ſupremo numine inuocetur in teſtẽ,cui no-
mini maxima exhibebatur ab Hebręis reuerẽtia,vſq; adeò quòd erat eis nomen ineffabile.Deinde diſponit quar-
tum caſum,videlicet ſi commẽdatum animal furto ablatum fuerit,inquiens, *Quòd ſi furto ablatum fuerit,reſtituet dã-*
num domino. Depoſitarius videlicet reſtituet domino animalis.Non dicit reſtituet duplũ,ſed abſolutè reſtituet,
vt intelligamus quòd ſufficit reſtituere tantũ,quanti pretij erat animal ſurreptum.Sed occurrit hîc quæſtio, quo
iure decernitur hæc reſtitutio,& in lege immediatè præcedente decretum eſt contrarium,ſtatuendo quòd argẽ-
tum depoſitũ furto ſublatum,non tenetur depoſitarius reſtituere,ſi nunquam aliàs manũ ſuam miſit in rem alie-
nam.Iniuſtum præterea videtur, vt depoſitarius teneatur reſtituere depoſitum furto ablatum ſine culpa ſua, cũ
acceperit depoſitum in fauorẽ deponentis.Solutio eſt , quòd inter præcedẽs decretum & hoc manifeſta in litera
ſignificatur diſparitas.Nã in illo res depoſita fuit ſurrepta ex domo depoſitarij, quæ domus electa implicitè fuit
à deponente pro idonea ad cuſtodiam rei inanimatæ depoſitæ, ſciebat enim quòd non niſi in domo ſua depoſi-
tarius cuſtodiret res inanimatas depoſitas.In hoc verò animal furto ſublatum cum ipſo depoſitario exiſtens,de-
D cernitur reſtituendum,quia nullus locus à deponente eſt electus,& negligẽtia depoſitarij præſumitur circa cuſto
diam loci ex quo ſurreptum eſt animal,ex eo quòd apud ipſum erat: explicatur enim in Hebræo, ſi erit ſurreptũ
de cum ipſo,proculdubio depoſitario.Intellige tamen decretũ hoc,ſi illud animal tantùm eſt furto ſublatũ,nam
ſi ſimul cum illo animalia propria depoſitarij furto ſublata fuiſſent,non teneretur reſtituere. Et hinc ſoluitur ſe-
cũda obiectio,quia lex iſta loquitur in caſu quo rebus propriis depoſitarij ſaluis, animal commendatũ ſurreptũ
eſt,bona enim fides, abeſſe præſumitur,ſi rebus tuis ſaluis depoſitas amiſiſti. Demũ quintũ caſum expedit, ſi ani-
mal comeſtum fuerit à beſtia. *Si comeſtum*(inquit)*à beſtia,deferat ad eum quod occiſum eſt, & non reſtituet.* Iuxta Hebræũ
dicitur,Faciet venire ipſe teſtem,comeſtam non reſtituet.Et anceps eſt conſtructio,an iungas comeſtam appoſi-
tiuè ad teſtem,an cum ſequenti particula non reſtituet.Certum tamẽ eſt,quòd ſiue per partem comeſti animalis,
ſiue humano teſtimonio probetur raptus à beſtia,nõ tenetur depoſitarius reſtituere. AVCTOR CATENAE.
Si quis commendauerit,vel iuxta Hebræum dederit,proximo ſuo aſinum,&c.Et mortuum fuerit, aut debilita-
E tum vel captum ab hoſtibus. Dictionẽ נִשְׁבַּר Nisbar,aliqui cõfractum reddunt,quoniam ſabar cõfringere ſigni-
ficat:ſed idem eſt.Iuſiurandum erit in medio vel vt Hebraica & Chaldaica habent, Iuramẽtum domini erit in-
ter ambos:Aut,Iuſiurandum domini erit inter vtrumque,Hoc eſt,lis iſta finietur iuramento per dominũ deum,
& iurabit qui depoſitum accepit,quòd ipſe non eſt furatus animal depoſitũ. Suſcipiẽtque dominus iuramẽtum.
Rectè reddidit Interpres,eſt enim in Hebræo tantummodo וְלָקַח בְּעָלָיו Velakach behalaf, Et ſuſcipiet dominus
eius,nempe animalis,ab eo qui depoſitum accepit,iuramentũ.Ita legit & Chaldaica, & ſuſcipiet dominus ab eo
iuramentum.Et ſi furto ablatum fuerit,adde ex Hebræo,ab eo,eſt enim מֵעִמּוֹ Mehimmo. Si comeſtũ à beſtia, de-
ferat ad eum quod occiſum eſt,& non reſtituet.In hunc ſenſum eſt & Chaldaica,ſi dilaceratũ fuerit,afferat quod
dilaceratum eſt in teſtimonium,& non reſtituet.Verùm dicunt aliqui Hebraiſmum hunc ſenſum non recipere.
Quid enim cùm lupus ouẽ abſque vllis reliquiis aſportauerit?Vertũt ergo quod Hebraicè legitur אִם טָרֹף יִטָּרֵף
יְבִאֵהוּ עֵד הַטְּרֵפָה לֹא יְשַׁלֵּם Im taroph ittareph iebiéhu hed,hatterepha lo ieſallem,Si lacerando laceratum fuerit,
F adducet ille teſtem ſiue teſtimonium(ſubaudi quod hoc ita ſit)& raptum,ſiue laceratum nõ reſtituet.Sed & hîc
poſſet quis dicere,Et ſi lupus nemine vidẽte ouem rapuerit,quomodo adducet qui depoſitum accepit, teſtẽ do-
mino beſtiæ?Cõſidera etiam quoniam dictio הוּ Hu,in fine verborũ poſita(iuxta Grãmaticos)valet eius,ei,eum,
vt שְׁמָרָהוּ Semarahu,cuſtodiuit eũ,ſic hîc verbum יְבִאֵהוּ Iebiéhu vtrũ reddi poſſet adducet illud, videlicet dila-
ceratũ à beſtia,hoc eſt,reliquias in teſtimoniũ,videlicet alterã partẽ animalis,quæ teſtari poſsit alterã partẽ fuiſſe
dilaniatam.Nam & Chaldaica & Septuaginta ita intelligunt,quorũ maxima (vt noſti) apud omnes eſt auctori-
tas. Legũt enim hi ἄξει αὐτὸ ἐπὶ τὴν θύραν, hoc eſt, Ducet ipſum ad oſtiũ, nempe domini animalis in teſtimoniũ.
Cõmodatæ igitur res cum fide & dextrè ſunt tractandæ, ac conſeruandæ lege charitatis & amicitiæ.Hæc lex de
rebus animatis decernit, ſuperiori lege decreuerat de inanimatis. Si quid igitur depoſitum de animalibus reſti-
tui non poterit, quia vel mortuum, vel debilitatum , vel raptum fuerit ab hoſtibus nemine vidente, tunc de-
mum non tenebitur qui depoſitum accepit, ſi iuramento ſe purgauerit ex parte ſua fraudem in depoſitò non in-

Universidad de Deusto Biblioteca

terceſsiſſe. Per iuramentum autem iuſiurandum domini intelligitur, quod præſtatur ſub dei nomine, pro G
ſuſpicione purganda,ad quod ſtare cogitur dominus rei perditæ, & ad reſtitutionis moleſtiam accuſatum vltra
cogere non poterit.Horum omnium ratio eſt,quia præcauere morti vel debilitationi commendati animalis,aut
irruptioni hoſtium reſiſtere qui depoſitum acceperat,non poterat. Quòd ſi furto ablatum fuerit, reſtituet dam-
num domino.Quādoquidem populus Iſraël pecorum cupidus erat, hîc præcipit talionem & redhibitionem,ne
quis temerè alterius pecora furetur.In pecunijs verò & aliis rebus aliud alia lege diffinitur.Hoc ergo vltimū mē-
brum de depoſito viuo intelligendum eſt, & pecora viua ſi abacta fuerint, facilè deprehendi poteſt: in vaſis &
pecunia non ita.Negligentia ergo hîc & oſcitantia punitur.An dicamus hunc de furto teneri,quia pro cuſtodia
mercedem habet,ſicut quotidie vſu venire nouimus, quando paſtori cōmendantur paſcenda & cuſtodiēda ani-
malia,certa annuatim taxata mercede?quod innuit ſcriptura dicens, Si quis commēdauerit proximo ſuo ad cu
ſtodiam, vnde non eſt depoſitarius propriè ſicut ſuperior, nimirum ergo ſi ille per iuramentum eſt liber à furto, H
quia gratis ſeruabat,non autem iſte.Si comeſtū à beſtia,deferat ad eum quod occiſum eſt,& non reſtituet.Quaſi
dicat, ſi dixerit cuſtos rei pecus dilaniatum & deuoratum à beſtia, adducet eius facti teſtimonium, ne putetur
vendidiſſe,vel mactaſſe,hoc eſt,ſigna violentiæ inducat & diſcerptionis, & fidelis cuſtodiæ teſtimonio non ca-
reat,ne cogatur reddere. Dantur hæ leges etiam populo dei, in quo plurimi ſemper impij habentur, quibus ne-
ceſſariæ ſunt leges,iuſto enim lex data non eſt. Sed vix bona fide diuitiæ & temporalia tractantur, maximè res
alienæ.Ex his quæ dicta ſunt,apparet ciuilem magiſtratum poſſe bona conſcientia iuramētum ad explorandam
veritatem exigere,& eum à quo iuramentum legitimè exigitur,poſſe bona conſcientia illud præſtare,modò ve-
1.2.q.105. ar.2.ad5. rum dicat,& nō mentiatur.Nā quòd dominus dixit,Nolite iurare omnino,aliò pertinet. THOMAS. Inter
mutuum autem & depoſitum hæc eſt differentia,quòd mutuum traditur in vtilitatem eius cui traditur,ſed de-
poſitū traditur in vtilitatē deponentis, & ideo magis arctabatur aliquis in aliquibus caſibus ad reſtituendū mu-
tuū,quàm ad reſtituendū depoſitum. Depoſitum enim perdi poterat dupliciter. Vno modo ex cauſa ineuitabili I
vel naturali,puta ſi eſſet mortuū vel debilitatum animal depoſitū:vel extrinſeca,puta ſi eſſet captum ab hoſtibus,
vel ſi eſſet comeſtū à beſtia, in quo tamē caſu tenebatur deferre ad dominū animalis id quod de animali occiſo
ſupererat. In aliis autē ſupradictis caſibus nihil reddere tenebatur,ſed ſolùm ad expurgandā ſuſpicionem frau-
dis tenebatur iuramentum præſtare.Alio modo poterat perdi ex cauſa euitabili,puta per furtum,& tunc propter
negligentiam cuſtodis reddere tenebatur.Sed ſicut dictum eſt,ille qui mutuò accipiebat animal, tenebatur red-
dere etiam ſi debilitatum aut mortuū fuiſſet in eius abſentia:de minori enim negligentia tenebatur quàm depo
ſitarius,qui non tenebatur niſi de furto. *Qui à proximo ſuo quicquid horum mutuum poſtulauerit, & debilitatum aut mortuum*
fuerit,domino non præſente,reddere compelletur.Quòd ſi impræſentiarum dominus fuerit,non reſtituet,maximè ſi conductum venerat pro merce-
de operis ſui. HVGO DE SANCTO VICTORE. Secundum aliam literam,Maximè ſi conductum ve-
nierat pro mercede operis ſui,legitur,quaſi dicat, Tunc non reddet quis mutuò acceptum quando præſente do-
mino illud amittit,ſed & illud præſertim non reddet quod conduxerat, & præſente domino ſimiliter amittit: K
& hoc dicit litera quod venierat, id eſt,venditum erat, non quidem finaliter,ſed pro mercede ſui operis, id eſt,
Vbi ſuprà ad 4. quam mercedem expetebat ſuum opus,id eſt,vſus:& refertur ſuum,ad rem conductam. THOMAS. Inten-
tio legis erat aſſuefacere homines ſuis præceptis,ad hoc quòd ſibi inuicē de facili in neceſsitatibus ſubuenirent,
quia hoc maximè eſt amicitiæ fomentum. Et hanc quidē facilitatem ſubueniendi non ſolùm ſtatuit in his quæ
gratis & abſolutè donantur, ſed etiam in his quæ mutuò conceduntur, quia huiuſmodi ſubuentio frequentior
eſt,& pluribus neceſſaria.Huiuſmodi autem ſubuentionis facilitatem multipliciter inſtituit. Primò quidem vt
faciles ſe præberent ad mutuum exhibendum,nec ab hoc retraherentur anno remiſsionis appropinquante,vt ha
betur Deuteronomij decimoquinto.Secundò ne eum cui mutuum concederent,grauarent vel vſuris,vel etiam
aliqua pignora omnino vitæ neceſſaria accipiendo,& ſi accepta fuerint,quod ſtatim reſtituerētur. Dicitur enim
Deuteronomij vigeſimotertio,Non fœneraberis fratri tuo ad vſuram,Et vigeſimoquarto, Nō accipies loco pi-
gnoris inferiorē & ſuperiorē molam,quia animam ſuam appoſuit tibi.Et Exodi vigeſimoſecundo dicitur, Si pi- L
gnus à proximo tuo acceperis veſtimentū,ante ſolis occaſum reddes ei.Tertiò vt non importunè exigerēt.Vnde
dicitur Exodi vigeſimotertio,Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum,non vrge-
bis eum quaſi exactor.Et propter hoc etiam mandatur Deuteronomij vigeſimoquarto, Cùm repetes à proximo
tuo rem aliquam quam debet tibi, non ingredieris in domum eius, vt pignus auferas,ſed ſtabis foris,& ille tibi
proferet quod habuerit,tum quia domus eſt tutiſsimum vniuſcuiuſque receptaculum, vnde moleſtum homini
eſt vt in domo ſua inuadatur,tum etiam quia non concedit creditori,vt accipiat pignus quod voluerit,ſed ma-
gis debitori,vt det quo minus indiguerit.Quartò inſtituit quod in ſeptimo anno debita penitus remitterentur.
Probabile enim erat,vt illi qui commodè reddere poſſent,ante ſeptimum annum redderent,& gratis mutuātem
nō defraudarēt.Si autem omnino impotentes eſſent, eadem ratione eis erat debitum remittendū ea dilectione,
qua etiam erat eis de nouo dandū propter indigentiam.Circa animalia verò mutuata hæc lex ſtatuit,vt propter
negligentiā eius cui mutuata ſunt,ſi in ipſius abſentia moriātur vel debilitētur,reddere ea cōpellatur.Si verò eo M
pręſente,& diligēter cuſtodiēte,mortua fuerint vel debilitata,nō cogebatur reſtituere,& maximè ſi erāt mercede
cōducta,quia ita etiam potuiſſent mori & debilitari apud mutuantē,& ita ſi cōſeruationem animalis conſeque-
retur,iam aliquod lucrum reportaret ex mutuo,& non eſſet gratuitum mutuum. Et maximè hoc obſeruandum
erat, quando animalia erant mercede conducta, quia tunc habebat certum pretium pro vſu animalium.Vnde
nihil accreſcere debebat per reſtitutionem animalium,niſi propter negligentiam cuſtodiētis.Si autem nō eſſent
mercede cōducta,potuiſſet habere aliquā ęquitatē,vt ſaltē tantū reſtitueret,quantū vſus animalis mortui vel de-
bilitati cōduci potuiſſet. CAIETANVS. Lex iſta de cōmodato tractat animali,vt patet ex ipſo cōtextu,pro-
pter ꝙ incipit à poſtulatione.Priores enim leges de depoſito,incipiūt à dare,quia ex parte deponētis incipit depo
ſitū:hęc autē incipit à petere,quia petēte eo cui cōmodatur,fit cōmodatio.Et quia dupliciter cōtingit cōmodare,
vel gratis,vel cū mercede,propterea lex priꝰ diſponit de animali cōmodato gratis,diſtinguēdo inter cōfractionē
ſeu

A ſeu mortem animalis præſente domino vel abſente eodē. Decernit enim quòd ſi dominus animalis comitatur
commodatum animal, non tenebitur ad ſoluendum caballum caſu confractum aut mortuum ille, cui com-
modatus fuit, ſi verò fuerit abſens,tenebitur ad ſoluendum.Et ratio diſparitatis eſt,tum quia præſens dominus
teſtis eſt innocentiæ vtentis equo, tum quia præſens dominus poterat & debebat inhibere periculum caſus aut
mortis,ſi periculum tale erat,quòd poterat ei obuiam iri.Deinde diſponit lex, ſi ſub mercede fuit animal com-
modatum,dicendo,Maximè ſi conductum venerat pro mercede operis ſui. Iuxta Hebræum habetur, ſi merce-
narius ipſe venit in mercede ſua.Non ad hominem,ſed ad animal refertur mercenarius. Et eſt ſenſus, Si cabal-
lus aut mulus eſt mercenarius (hoc eſt,mercede habitus, hoc eſt,conductus) venit ipſe equus ſeu mulus in mer-
cede ſua,hoc eſt,abſque diſtinctione præſentiæ vel abſentiæ domini,non tenebitur conductor ad ſoluendū ani-
mal caſu confractum aut mortuum.Et ratio redditur,quia non in fauorem vtentis,ſed in mercede ſua venit.Ita
B quòd decernit lex,quòd ſi gratis conceſſus eſt vſus equi, tenebitur vtens ſoluere equū caſu confractum aut mor-
tuū, quia in fauorem vtentis conceſſus eſt,& ipſi ſoli incumbebat cura animalis abſente domino.Si autē condu
ctus erat,non tenebitur ſoluere,tanquam pretium mercedis faciat equū ire periculo domini,gratioſa autem cō-
ceſsio,faciat equū ire periculo vtētis abſente domino. AVCTOR CATENAE. Qui à proximo ſuo quic-
quid horū mutuò poſtulauerit. Rectè ſenſum Interpres reddidit:ſunt enim Hebraica huiuſmodi, וְכִי יִשְׁאַל אִישׁ
מֵעִם רֵעֵהוּ Vechi iſal is mehim rehēhu,Et cùm quis mutuùm poſtulauerit,ſeu mutuatus fuerit à proximo ſuo.Eſt
enim Saal verbum quod vtrunque ſignificat.Subaudi autem,Equum ſcilicet,aut bouem,& id genus.Septuagin-
ta,ἐὰν δὲ αἰτήσῃ τις παρὰ τοῦ πλησίον,Si autē petierit quis à proximo ſuo,ſubaudi commodatū. Chaldaica,Et quan-
do mutuò acceperit vir à proximo ſuo.Quæ omnia idem dicunt.Et ſi impræſentiarū dominus fuerit,id eſt,præ-
ſens.Eſt enim עִמּוֹ Himmo,Cum eo.Maximè ſi cōductum venerat pro mercede operis ſui. Id eſt,quod Hebraicè
legitur, אִם שָׂכִיר הוּא בָּא בִּשְׂכָרוֹ Im ſachir hu babiſcharo,Si conductum fuerit veniēs pro mercede ſua.Hebraiſ-
C mus eſt,id eſt,ſi pecunia conduxerit eum.Satis fuerat dixiſſe conductū fuerit,verū amplius expoſuit cū addidit,
Veniens pro mercede ſua,hoc eſt,quòd animal habetur data mercede.Alij,ſi mercenarius ſit, ſubaudi mulus vel
equus, venit propter mercedem ſuam. Alij, Quandoquidem mercede conductus pro mercede ſua venit, red-
dunt. Vt ſi equum tibi pro mercede vtendum dedero,& is me præſente defecerit, non teneris ad eius reſtitutio-
nem. Quaſi dicat, erit loco mercedis quod mortuum vel fractum fuerit. Sic & Septuaginta, ἔσαι αὐτῷ ἀντὶ τοῦ
μισθοῦ αὐτοῦ, id eſt, erit ei pro mercede.Chaldaica,Si conductum fuerit, computetur pro mercede. Quæ omnia
idem dicunt cum Latina editione.Domino igitur præſente non poteſt facilè contra eius voluntatem quid com
mitti, ſecus eſt, ſi abeſt dominus animalis. Alleuiatur cura commodatarij in præſentia domini, qui rerum ſua-
rum non minorem curam præſens habere debet quàm commodatarius,cuius negligentia amiſſum non redun-
dare poteſt in commodatarium, cùm propria ſit. Si autem in abſentia domini moriatur vel debilitetur, & pro
mercede locatum eſt,vltra mercedem quam conductor amittet,nihil reſtituet poſſeſſori.
D AVCTOR CATENAE ET RABANVS. Præter id quòd hiſtoricus ſenſus in his legibus charitati *Myſticè.*
ſeruit,& ędificat abundè Eccleſiā,diſsipando cupiditatis abuſus,ius æquúmq; ſtatuēdo, etiam ſpiritualis ſenſus
prodeſt plurimum,& dulces animæ præſtat epulas.Nam amico pecunia aut vas in cuſtodiam commendatur,cū
per quemlibet prædicatorem theſaurus verbi dei,& vaſa ſcripturæ ſacræ ſimplici auditori ad cuſtodiendum, in
recta fide & operibus bonis commendantur. Sed ſi pecunia commendata, id eſt, fides recta per quemlibet per-
uerſum doctorem & hæreticum confuſo intellectu ablata fuerit, ille qui per malitiam doli damnum fecit in
cuſtode pecuniæ dominicæ,ſi apparebit, redigatur ſub pœnitentiam,vt tam corde quàm etiam opere contribu-
latus,dignas commiſsi ſceleris pœnas luat. Sin autē latet auctor erroris, dominus domus applicabitur ad deos,
ipſe vtique qui cuſtodiendam fideliter pecuniam domini ſuſcepit,in conuentum doctorum catholicorum prę-
ſentetur, à quibus diligenter diſcutiendus congruè ſatisfaciat,quòd non per fraudem aut nequitiam propriam
in aliquo læſerit,nec quemlibet qui ad gregem domini pertinebat, ipſa doctrina maculauerit aut ſubuerterit,à
E quibus reatum ſibi conſciuerit.Sicque iudicio ſanctorum ſacerdotum proximo ſuo duplum reſtituat,cum prę-
dicatori ſuo fidem & confeſsionem catholicam pleniter exoluat, vt qui priùs minùs intelligens aberrauerat,
pleniter inſtructus, veraciter fidelē ſe per omnia oſtendat. Si quis commendauerit proximo ſuo aſinum, ouem,
bouem & omne iumentum ad cuſtodiam, &c. Hîc proximum, redemptorem noſtrum poſſumus accipere, qui
cùm in forma dei eſſet, non rapinam arbitratus eſt eſſe ſe æqualem deo, ſed ſemetipſum exinaniuit formam *Philip.2.*
ſerui accipiens, in ſimilitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, iſte proximus noſter, aſinum,
ouem,bouem,aut omne iumentum in cuſtodia committit, cùm cuilibet prædicatori animalia ſua, hoc eſt, ho-
mines alios ingenio valentes, alios ſimplices & innocentes,alios brutos & hebetes, ad regendum committit. Si
ergo his animalibus cuſtos gregis domini omnem ſollicitudinem impendit, & peruigili cuſtodia curam illo-
rum habuit, non ei nocebit, ſi horum quiddam à malignis ſpiritibus ſeductum, aut proprio vitio mortuum
fuerit, ſufficiet paſtori conſcientia pura, fides non ficta, quæ per dilectionem operans, pro ſalute illius deuotè
F laborabat: ſuſcipiet ergo dominus bonam deuotionem illius, & ſtudium bonum redundare faciet illi in vi-
tam æternam.Vnde dicit Apoſtolus, Deo autem gratias, qui ſemper triumphat nos in Chriſto Ieſu, & odorem *2.Cor.2.*
notitiæ ſuæ manifeſtat per nos in omni loco, quia Chriſti bonus odor ſumus deo in his qui ſalui fiunt, & in his
qui pereunt. Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis quidem odor vitæ in vitam, & reliqua. Si autem dor-
mitat paterfamiliâs, & furem venturum non obſeruauerit, & per deſidiam illius horum quiddā perierit, dam-
num domino ſuo reſtituet,qui per negligentiā dominicū pecus cuſtodire non curauit. Hinc dominus ad Pro-
phetā ait:Si me dicēte ad impiū morte morieris,nō fueris locutus,vt ſe cuſtodiat impius à via ſua,ipſe impius in *Ezech.18.*
iniquitate ſua morietur, ſanguinē autem eius de manu tua requirā. Si autē annūtiante te ad impiū vt à viis ſuis
cōuertatur,nō fuerit cōuerſus à via ſua,ipſe in iniquitate ſua morietur, porrò tu liberaſti animā tuā.Sēper quidē
cautus eſſe debet paſtor & peruigil in cuſtodia ſua,& ſi aliquē ſuorū per beſtiā diabolicā laniatū cōſpexerit,ſtatim
pro eo domino preces fundat,eúmq; admoneat,& curare feſtinet, ne eius interitus in ſuæ animæ pernitiē perue-

Universidad de Deusto Biblioteca

niat. Qui à proximo suo quicquam horum mutuũ postulauerit, & aut debilitatũ aut mortuum fuerit, &c. A pro- G ximo nostro mutuum postulamus, cùm pro æterna remuneratione curam gregis dominici suscipimus. Sed si timorem dei semper ante oculos cordis nostri ponimus, & aduentum eius quasi exigentem pecuniam nobis cõ- Gen.31. missam formidamus, quasi in præsentia ipsius semper sumus. Vnde & Iacob ad Laban ait, Nisi deus patris mei 2.Cor.5. Abraham, & timor Isaac affuisset mihi, forsitan modò nudum me dimisisses. Et Apostolus dicit, Scientes timorẽ domini hominibus suademus, deo autem manifesti sumus. Et item de deo inquit, Quasi coram deo in Christo loquimur. Interitus ergo debilitati aut mortui pecoris, pastori non reputatur, si eius curam strenuè gessit, & quasi deo præsenti, redditurus rationem studiosissimè laborauit. Si autem domino non præsente damni quicquam factum fuerit, reddere compelletur, quia qui negligens est in cura pastorali, & secundum illam sententiam serui Matth.24. nequam dixerit in corde suo, Moram facit dominus meus venire, & cœperit percutere pueros & ancillas, & edere, & bibere, & inebriari, veniet dominus serui illius in die quam non sperat, & hora qua nescit, & diuidet eum, H partémque eius cum infidelibus ponet, & in carcerẽ missus non exiet inde, donec reddat nouissimũ quadrantẽ.

3 *SI seduxerit quis uirginem necdum despõsatam, dormierítque cum ea, dotabit eam, & habebit eam uxorem. Si pater uirginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modũ dotis quam uirgines accipere consueuerunt. Maleficos non patieris uiuere. Qui coierit cum iumento, morte moriatur. Qui immolat diis, occidetur, præter domino soli. Aduenam non contristabis, neque affliges eum. Aduenæ enim & ipsi fuistis in terra Aegypti. Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læseritis eos, uociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum, & indignabitur furor meus, percutiámque uos gladio, & erunt uxores uestræ uiduæ, & filii uestri pupilli. Si pecuniam mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecũ, non urgebis eum quasi exactor nec usuris opprimes.* I

3 *Si seduxerit quis virginem necdum desponsatam, dormierítque cum ea, dotabit eam, & habebit eam vxorem. Si pater virginis dare noluerit, reddet pecuniam iuxta modum dotis quam virgines accipere consueuerunt.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Si allexerit vir virginem nondum desponsatam, blandis videlicet verbis, signis, &c. Hoc enim relatiuè ad virginem, non irrationabiliter vocatur seducere. Et aduerte quòd hæc seductio tanquam furtum est virginitatis, & ideo inseritur hîc. AVCTOR CATENAE. Si seduxit quis virginem. Septuaginta habent, ἐὰν δὲ ἀπατήσῃ, id est, si deceperit. ἀπατάω siquidem, propriè est à via aliquem deducere, nam πάτος viam tritam significat. Hebraicè autem est verbum פָּתָה phatha, quod seducere, decipere, lactare, suadere, & persuadere significat. Dotabit eam, & habebit eam vxorem. Non discrepat ab Hebraico quod est huiusmodi, מָהֹר יִמְהָרֶנָּה לּוֹ לְאִשָּׁה Mahor imharénna lo leissa, Dotando dotabit eam sibi in vxorem, id est, assignata dote accipiet eam sibi in vxorem. Sic & Septuaginta. Chaldaica, Desponsabit eam sibi in vxorem. Reddet pecuniam iuxta modum dotis quam virgines accipere consueuerunt. Egregiè vertit Hebraica Interpres, quæ sunt, כֶּסֶף יִשְׁקֹל כְּמֹהַר הַבְּתוּלֹת Chéseph iskol K chemóhar habethuloth, Argentum ponderabit, seu appendet iuxta modum dotis virginum, id est, summam pecuniæ quæ virginibus dari solet persoluet. Chaldaica, Argentum in pondere reddet iuxta dotem virginum. Sic & Septuaginta, nisi quòd argentum patri soluendum dixerunt. Clara igitur hæc lex est, & explanatione non indigens. Quæ vbi seruaretur etiam apud nos, pudicitia non tam facilè periclitaretur. Quanquam enim duræ ceruicis & contumax semper fuerit, & multis vitiis inuolutus Iudæorum populus, scortatione tamen non adeò legitur commaculatus fuisse, quod nimirum huic legi acceptum ferimus diligenter obseruatæ. Iuxta modum dotis virginum, ad literam Rabi Salomon explicat dotis quantitatem esse quinquaginta siclos, vt habetur Deuteronomij vigesimosecundo de virgine corrupta antequam alicui sit desponsata, vt sit duplex reddenda dos, vna quæ detur filiæ, altera autem patri. Vides etiam ex hac lege, quòd parentum consensus ad coniugium, suo modo necessarius sit. Dixit enim lex, si pater virginis dare noluerit, &c. *Maleficos non patieris viuere.* HIERONYMVS Cap.2. IN DANIELEM. Videntur mihi Incantatores esse, qui verbis rem peragunt, Magi qui de singulis philosophantur, L Malefici qui sanguine vtuntur & victimis, & sæpe contingunt corpora mortuorum. Porrò in Chaldæis γενεθλιαλόγους significari puto, quos vulgus Mathematicos vocat. Consuetudo autem & sermo communis, magos pro maleficis accipit, qui aliter habentur apud gentem suam, eò quòd sint Philosophi Chaldæorum, & ad artis huius sciẽtiam reges quoque & principes eiusdem gentis omnia faciunt. Vnde & in natiuitate domini saluatoris ipsi primùm ortum eius intellexerunt, & venientes in sanctam Bethlehem adorauerunt puerũ, stella de- Cap.27. super ostẽdente. IDEM IN HIEREMIAM. Maleficos vel veneficos possumus appellare, vel dæmonum phantasmatibus seruientes, qui Hebraicè dicuntur כַּשָּׁפִי. RABANVS. Maleficos appellat illos, qui præstigiis magicæ artis ac diabolicis figmentis causas agunt, & ab vno deo qui verus est auctor bonorum omnium, auertere satagunt, quos vltra valere ad hominum perniciẽ lex non patitur, sed magis extinguere iubet. THO- 4.d.34.ad 3.in.cor. MAS. Quidam dixerunt quòd maleficium nihil erat in mundo, nisi in æstimatione hominum, qui effectus naturales quorum causæ sunt occultæ maleficiis imputabant, sed hoc est contra auctoritates sanctorum qui di- M cunt, quòd dæmones habent potestatem supra corpora & supra imaginationem hominum, quando à deo permittuntur, vnde per eos malefici signa aliqua facere possunt. Procedit autem hæc opinio ex radice infidelitatis siue incredulitatis, quia non credunt esse dæmones nisi in æstimatione vulgi tantùm, vt terrores quos homo sibi ipsi facit, ex sua æstimatione imputet dæmoni, & quia etiam ex imaginatione vehementi aliquæ figuræ apparẽt in sensu, tales quales homo cogitat, & tunc credunt dæmones videri. Sed hæc vera fides repudiat, per quam angelos de cœlo cecidisse, & dæmones esse credimus, & ex subtilitate suæ naturæ multa posse, quæ nos non possumus, & ideo illi qui eos ad talia facienda inducunt, malefici vocantur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Maleficam non viuificabis. Et est sermo de muliere quam vocamus incantatricem, pœna mortis mulctanda. Et fortè adiecta est lex ista stupro virginis, ad insinuandum frequentem vsum artis maleficarum circa venerea promouenda. Ad literam tamen præceptum hoc inseritur hîc, pro quanto lædit diuinum cultum incãtatio

A tatio, & est quasi furtum animatum à deo ad dæmones, quemadmodum & indirectè coitus cum bruto, est furtum coitus debiti humano generi. AVCTOR CATENAE. Maleficos non patieris viuere. Hebraicè est: מְכַשֵּׁפָה לֹא תְחַיֶּה Mechassepha lo thechaie, Maleficã non viuificabis. Est enim Mechassepha generis fœminini, & numeri singularis. Et dicunt Hebræi, quòd ideo ponitur in genere fœminino, quia illud genus maleficij crebriùs reperitur in fœmina quàm in viro. Quanquam autem exprimat fœminam phitonissam, tamen etiam de viro similia tentanti intelligitur, idipsum tamen rariùs vsu venit, ideo à scriptura negligitur. Alij vertunt maleficam vel sortilegam aut magam non sines viuere. Chaldaica, Malefica non viuat. Apud Septuaginta autem legitur, φαρμακοὺς οὐ περιβιώσετε, id est, veneficos non viuificabitis. Hos ergo (inquit) malos homines non patieris viuere, sed iure ac testibus conuictos occides. De his superstitionibus quales sint, & quibus modis illudantur infelices fœminæ, magis tacendum & dolendum, quàm aliquid loquendum, cùm per totum mundum videamus his pe- B stibus infectas, & dæmonum inuocatio sit coniuncta infidelitati. Et cùm varia eius superstitionis genera sint, hîc notantur illæ præcipuè perditissimæ fœminæ, quæ familiarem spiritum malum habent, cuius documentis & reuelatione vtuntur, iusto dei iudicio. *Qui coierit cum iumento, morte moriatur.* RABANVS. Contra naturalem vsum brutis animalibus per fornicationis instinctum vetat hæc lex commisceri. THOMAS. Grauitas in 2.2.q.154. ar.12.ad 4. peccato magis attenditur ex abusu alicuius rei, quàm ex omissione debiti vsus. Et ideo inter vitia quæ sunt contra naturam, infimum locum tenet peccatum immunditiæ, quod consistit in sola omissione concubitus ad alterum. Grauissimum autem est peccatum bestialitatis, quia non seruatur debita species. Vnde super illud Genesis trigesimoseptimo, Accusauit fratres suos crimine pessimo, dicit Glossa, quòd cum pecoribus miscebantur. Post hoc autem est vitium Sodomiticum, cùm ibi non seruetur debitus sexus. Post hoc autem est peccatũ ex eo quòd non seruatur debitus modus concumbendi. Magis autem si non sit debitum vas, quàm si sit inordinatio secundum aliqua alia pertinentia ad modum concubitus. AVCTOR CATENAE. Quicunque coierit cum C iumento. Rectè versum est Hebraicum, כָּל שֹׁכֵב עִם בְּהֵמָה Col socheb him behema, Omnis cõcumbẽs cum iumento. Vel, Quicunque cum iumento concumbit. Vel, Omnis coiens cum animali. Chaldaica, Omnis qui concubuerit cum iumento. Septuaginta verò habent, πάντα κοιμώμενον μετὰ κτήνους θανάτῳ ἀποκτενεῖτε αὐτούς, id est, Omnem dormientem cum iumento morte occidetis eos. Dictúmque aliàs, honestissimum scripturæ modum loquendi, dormire pro concumbere. Dictio enim שָׁכַב Sachab, cubare, iacere, requiescere, dormire, & concumbere significat. Horribile ergo exprimitur opus, horribili iudicio puniendum, vt vitetur diligentiùs, quia naturæ & naturarum auctori infame est, & vehementissimè inuisum. Sine omni misericordia occidatur vel dispensatione, hoc est, enim morte moriatur. *Qui immolat diis, occidetur, præter domino soli.* INTERLINEARIS. Id est, dæmoniis, quia dij Gentium dæmonia sunt: & alibi dicitur, Adorabis dominum deum tuum, & illi soli seruies. CYPRIANVS CONTRA DEMETRIANVM. Quid igitur te ad falsos deos humilias & inclinas? Quid ante inepta simulachra & figmenta terrena captiuum corpus incuruas? Rectum te deus fecit, & cùm cæte- D ra animalia prona & ad terram situ vergente depressa sint, tibi sublimis status, & ad cœlum atque ad deum tuum vultus erectus. Illuc intuere, illuc oculos tuos erige, in supernis deum quęre. Vt carere inferis possis, ad alta & cœlestia suspensum pectus attolle. Quid te in lapsum mortis cum serpente quem colis, sternis? Quid in ruinam diaboli per ipsum & cum ipso cadis? Sublimitatem serua, qua natus es. Perseuera talis, qualis à deo factus es. Cum statu oris & corporis, animum tuum statue. Vt cognoscere deum possis, te antè cognosce. Relinque idola, quæ humanus error inuenit, ad deum conuertere, qui si imploraueris, subuenit. Christo crede, quem viuificandis ac reparandis nobis pater misit. IDEM DE EXHORTATIONE MARTYRII. Quæ comminatio dei sit aduersus eos qui Idolis sacrificant, in Exodo ostenditur, Sacrificans diis eradicabitur, nisi deo soli. Item in Exod.22. Deuteronomio, Sacrificauerunt dæmoniis & non deo. Item apud Esaiam, Adorauerunt eos quos fecerunt digiti Esa.2. eorum, & curuatus est homo, & humiliatus est vir, & nõ laxabo illis. Et iterum, Illis fudistis libamina, & illis imposuistis sacrificia. Super hæc non indignabor dicit dominus? Item Hieremias, Nolite ambulare post deos alie- E nos vt seruiatis eis, & ne adoraueritis eos, & ne incitetis me in operibus manuum vestrarum ad disperdendos Hier.7. vos. Item in Apocalypsi, Si quis adorat bestiam & imaginem eius, & accipiet notam in fronte sua aut in manu, Apoc.14. bibet & ipse de vino iræ dei mixto in poculo iræ eius, & punietur igne & sulphure sub oculis sanctorum angelorum, & sub oculis agni, & fumus de tormentis eorum in secula seculorum ascendet. Nec habebunt requiem die ac nocte, quicunque adorauerint bestiam & imaginem eius. AVGVSTINVS LIBRO DECIMO DE CIVITATE DEI. Vni vero deo nos seruitutem quæ latria Græcè dicitur, siue in quibusque sacra- Cap.4.5.6.7. mẽtis, siue in nobis ipsis debemus. Huius enim templum simul omnes, & singuli templa sumus, quia & omnium concordiam, & singulos inhabitare dignatur, non in omnibus quàm in singulis maior, quoniam nec mole distẽditur, nec partitione minuitur. Cùm ad illum sursum est, eius est altare cor nostrum, eius vnigenito cum sacerdote placamur, ei cruentas victimas cædimus, quando vsque ad sanguinem pro eius veritate certamus, & suauissimum adolemus incensum, cùm in eius cõspectu pio sanctóque amore flagramus, ei dona eius in nobis nós- F que ipsos vouemus, & reddimus: ei beneficiorum eius solẽnitatibus festis, & diebus statutis dicamus, sacramúsque memoriam, ne volumine temporum ingrata subrepat obliuio: ei sacrificamus hostiã humilitatis & laudis in ara cordis igne feruidæ charitatis. Ad hunc videndum sicut videri poterit, éique cohærendum ab omni peccatorum & cupiditatum malarum labe mundamur, & eius nomine consecramur. Ipse enim fons nostræ beatitudinis, ipse omnis appetitionis est finis. Hunc eligentes vel potiùs religentes, amiseramus enim negligentes, hũc ergo religentes, vnde & religio dicta perhibetur, ad eum dilectione tendimus, vt perueniendo quiescamus, ideo beati, quia illo fine perfecti. Bonum enim nostrum de cuius fine inter Philosophos magna contentio est, nullum est aliud, quàm illi cohęrere, cuius vnius anima intellectualis incorporeo, si dici potest, amplexu, veris impletur, fœcũdatúrque virtutibus. Hoc enim bonum diligere, in toto corde, in tota anima, & in tota virtute præcipimur. Ad hoc bonum debemus & à quibus diligimur duci, & quos diligimus, ducere. Sic complentur duo illa præcepta in quibus tota lex pendet & Prophetæ, Diliges dominum deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua

Universidad de Deusto
Biblioteca

tua,& in tota mente tua,& diliges proximum tuum tanquam teipsum. Vt enim homo sese diligere nosset, constitutus est ei finis quo referret omnia quæ ageret, vt beatus esset. Non enim qui se diligit, aliud esse vult quàm beatus. Hic autem finis est,adhærere deo. Iam igitur scienti diligere seipsum, cùm mandatur de proximo diligendo, sicut seipsum, quid aliud mandatur, nisi vt ei quantùm potest, commendet diligendum deum? Hic est dei cultus, hæc vera religio, hæc recta pietas,hæc tantùm deo debita seruitus. Quæcunque igitur immortalis potestas quantalibet virtute prædita, si nos diligit sicut seipsam, ei vult esse subditos,vt beati simus, cui & ipsa subdita beata est.Si ergo non colit deum,misera est,quia deo priuatur:si autem colit deum, non vult se coli pro deo. Illi enim potius diuinæ sententiæ suffragatur, & dilectionis viribus fauet,qua scriptum est,Sacrificans diis eradicabitur, nisi domino soli. Nam, vt alia nunc taceam, quæ pertinent ad religionis obsequium quo colitur deus,sacrificium certè nullus hominum est, qui audeat dicere deberi, nisi domino soli. Multa denique de cultu diuino vsurpata sunt,quæ honoribus deferuntur humanis, siue humilitate nimia, siue adulatione pestifera, ita tamen vt quibus ea deferuntur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi, si autem eis multum additur,& adorandi.Quis verò sacrificandum censuit,nisi ei,quem deum,aut sciuit,aut putauit,aut finxit? Quã porrò antiquus sit in sacrificando dei cultus, duo illi fratres Cain & Abel satis indicant, quorum maioris deus reprobauit sacrificium,minoris aspexit.Quis autem ita desipiat,vt existimet aliquibus vsibus dei esse necessaria, quæ in sacrificiis offeruntur? Quod cùm multis locis diuina scriptura testetur, ne longum faciamus, breue illud de Psalmo commemorare sufficerit,Dixi domino,deus meus es tu,quoniam bonorum meorum non eges. Non solùm igitur pecore, vel qualibet alia re corruptibili atque terrena, sed ne ipsa quidem iustitia hominis deum egere credendum est,totúmque quod rectè colitur deus,homini prodesse,non deo.Neque enim fonti se quisquã dixerit profuisse si biberit,aut luci,si viderit.Nec quod ab antiquis patribus talia sacrificia facta sunt in victimis pecorum,quæ nunc dei populus legitimè non facit,aliud intelligendum est,nisi rebus illis eas res fuisse significatas,quæ aguntur in nobis,ad hoc vt inhæreamus deo,& ad eundem finem proximo consulamus.Sacrificium ergo visibile inuisibilis sacrificij sacramentum, id est, sacrum signum est. Vnde ille pœnitens apud Prophetam, vel ipse Propheta quærens deum peccatis suis habere propitium: Si voluisses, inquit, sacrificium dedissem, vtique holocaustis non delectaberis.Sacrificium deo,spiritus contribulatus, cor cõtritum & humiliatum deus non spernet.Intueamur quemadmodum vbi deum dixit nolle sacrificium, ibi deum ostendit velle sacrificium.Non vult ergo sacrificium trucidati pecoris,sed vult sacrificium contriti cordis.Illo igitur quod eum nolle dixit,hoc significatur,quod eum velle subiecit.Sic itaq; illa deum nolle dixit,quomodo ab stultis ea velle creditur, velut suæ gratia voluptatis.Nam si ea sacrificia quæ vult, quorum hoc vnum est,cor contritum & humiliatum dolore pœnitendi,nollet eis sacrificiis significari,quæ velut sibi delectabilia desiderare putatus est, non vtique de his offerendis in lege veteri præcepisset.Et ideo mutanda erãt opportuno certóque iam tempore, ne ipsi deo desiderabilia,vel certè in nobis acceptabilia,ac non potius quæ his significata sunt crederentur.Hinc & alio loco Psalmi alterius,Si esuriero,inquit,non dicam tibi,meus est enim orbis terræ,& plenitudo eius. Nunquid manducabo carnes taurorum,aut sanguinem hircorum potabo? Tanquam diceret,vtique si mihi necessaria essent, non ãte peterem,quę habeo in potestate.Deinde subiungens,quid illa significent:Immola,inquit,deo sacrificium laudis,& redde altissimo vota tua.Et inuoca me in die tribulationis, & eripiam te, & magnificabis me. Item apud alium Prophetam,In quo,inquit,apprehendam dominum,assumam deum meum excelsum? si apprehendam illum in holocaustis, in vitulis anniculis? Si acceptauerit dominus in milibus arietum, aut in denis milibus hircorum pinguium? Si dedero primogenita mea pro impietate mea, fructum vẽtris mei pro peccato animæ meæ? Si annunciatum est tibi homo bonum, aut quid dominus exquirat à te, nisi facere iudicium & diligere misericordiam,& paratum esse ire cum domino deo tuo? Et in huius Prophetæ verbis vtrũque distinctum est, satisque declaratum illa sacrificia non requirere deum,quibus significantur hæc sacrificia, quæ requirit deus, in epistola quæ inscribitur ad Hebræos.Benefacere,inquit,& communicatores esse nolite obliuisci, talibus enim sacrificiis placatur deus.Ac per hoc,vbi scriptum est:Misericordiam magis volo quàm sacrificium:nihil aliud quàm sacrificio sacrificium prælatum oportet intelligi, quoniam illud quod ab hominibus appellatur sacrificium, signum est veri sacrificij. Porrò autem misericordia, verum sacrificium est.Vnde dictum est, quod paulò antè commorati, Talibus enim sacrificiis placatur deus. Quæcunque igitur in ministerio tabernaculi siue templi multis modis de sacrificiis leguntur diuinitùs esse præcepta, ad dilectionem dei & proximi significandam referuntur. In his enim duobus præceptis,vt scriptum est,tota lex pendet & Prophetæ.Proinde verum sacrificium est omne opus,quod agitur,vt sancta societate inhæreamus deo,relatum scilicet ad illum finem boni, quo veraciter beati esse possimus.Vnde & ipsa misericordia,qua homini subuenitur,si propter deum non fit,non est sacrificium.Et si enim ab homine fit vel offertur,tamen sacrificium res diuina est,ita vt hoc quoque vocabulo id Latini veteres appellauerint.Vnde ipse homo,dei nomini consecratus,& deo deuotus,in quantum mundo moritur vt deo viuat,sacrificium est. Nam & hoc ad misericordiam pertinet,quam quisque in seipsum facit. Propterea scriptum est,Miserere animę tuæ placens deo.Corpus etiam nostrum,cùm per temperantiam castigamus,si hoc quemadmodum debemus,propter deum facimus,vt non exhibeamus membra nostra arma iniquitatis peccato,sed arma iustitiæ deo,sacrificium est.Ad quod exhortãs Apostolus ait, Obsecro itaque vos fratres per misericordiam dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuam,sanctam, deo placentem, rationabile obsequium vestrum. Si ergo corpus, quo inferiore tanquam famulo, vel tanquam instrumento vtitur anima, cùm eius bonus & rectus vsus ad deum refertur, sacrificium est, quantò magis anima ipsa cùm se refert ad deum, vt igne amoris eius accensa,formam concupiscentiæ secularis amittat,eique tanquam incommutabili formæ subdita,reformetur,hinc ei placens, quòd ex eius pulchritudine acceperit, fit sacrificium. Quod idem Apostolus consequenter adiungens, Et nolite,inquit,conformari huic sæculo,sed reformamini in nouitate mentis vestrę,ad probandum quæ sit voluntas dei,quod bonum & beneplacitum & perfectum.Cùm igitur vera sacrificia opera sint misericordiæ, siue in nosipsos,siue in proximos, quæ referuntur ad deum, opera verò misericordiæ non ob aliud fiant, nisi vt à miseria

A seria liberemur,ac per hoc,vt beati simus,quod non fit,nisi à bono illo,de quo dictum est,Mihi autem adhærere deo bonum est,profectò efficitur,vt tota ipsa redempta ciuitas,hoc est,cõgregatio societásque sanctorum,Vniuersale sacrificium offeratur deo per sacerdotem magnum, qui etiam seipsum obtulit in passione pro nobis, vt tanti capitis corpus essemus secundum formam serui.Hanc enim obtulit,in hac oblatus est,quia secundum hãc mediator est, in hac sacerdos, in hac sacrificium est. Quum itaque nos hortatus esset Apostolus,vt exhibeamus corpora nostra hostiam viuam,sanctam,deo placentem, rationabile obsequium nostrum, & non conformemur huic seculo, sed reformemur in nouitate mentis nostræ ad probandum quæ sit voluntas dei, quod bonum & beneplacitum & perfectum, quod totum sacrificium nobis ipsi sumus. Dico enim, inquit, per gratiam dei, quæ data est mihi,omnibus qui sunt in vobis, non plus sapere, quàm oportet sapere, sed sapere ad temperantiam, sicut vnicuique deus partitus est fidei mensuram. Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia
B autem membra non eosdem actus habent:ita multi vnum corpus sumus in Christo,singuli autem,alter alterius membra habentes dona diuersa secundum gratiam,quę data est nobis.Hoc est sacrificium Christianorum,multi vnum corpus sumus in Christo, quod etiam sacramento altaris fidelibus noto frequentat Ecclesia, vbi ei demonstratur,quòd in ea oblatione quam offert,ipsa offeratur.Meritò illi in cœlestibus sedibus constituti,immortales & beati,qui creatoris sui participatione congaudent,cuius æternitate firmi, cuius veritate certi, cuius munere sancti sunt,quoniam nos mortales & miseros, vt immortales beatíque simus, misericorditer diligunt, nolunt nos sibi sacrificare,sed ei,cuius & ipsi nobiscum sacrificiũ se esse nouerunt. Cũ ipsis enim sumus vna ciuitas dei,cui dicitur in Psalmo,Gloriosa dicta sunt de te,ciuitas dei,cuius pars in nobis peregrinatur,pars in illis opitulatur.De illa quippe superna ciuitate,vbi dei voluntas intelligibilis atque incommutabils lex est, de illa super nos quodammodo cura geritur. Nanque ibi cura de nobis habita, ad nos administrata per angelos sancta illa scriptura descendit,vbi legitur,Sacrificans diis eradicabitur, nisi domino soli.Huic scripturæ, huic legi, talibus
C præceptis tanta sunt attestata miracula,vt satis appareat,cui nos sacrificare velint immortales ac beati, qui hoc nobis volunt esse quod sibi. CHRYSOSTOMVS SVPER GENESIM. Tulit (inquit scriptura)Cain de fructibus terræ sacrificium domino. Sciebat enim, & clarè sciebat,quòd congruum esset,ex suis possessionibus aliquid deo offerendum,non quòd eo dominus indigeat, sed vt suam gratitudinem declaret, qui tali beneficio fruitur. Nulla enim re indiget deus, nullísque nostris opus habet. Quia ob ineffabilem misericordiam ita nostræ infirmitati se attemperat, & propter salutem nostram hæc fieri tolerat, vt dei agnitio humanæ naturæ virtutis sit schola. THOMAS. Oblatio sacrificij fit ad aliquid significãdum. Significat autem sacrificium quod offertur exterius, interius spirituale sacrificium quo anima seipsa offert deo secundum illud Psalmi, Sacrificium deo spiritus contribulatus,quia exteriores actus religionis ad interiores ordinantur. Anima autem se
D offert deo in sacrificium, sicut principio suæ creationis, & sicut fini suæ beatificationis. Secundum autem veram fidem solus deus est creator animarum nostrarum, in solo etiam eo animæ nostræ beatitudo consistit. Et ideo sicut soli deo summo debemus sacrificium spirituale offerre, ita etiam soli ei debemus exteriora sacrificia, sicut etiam orantes atque laudantes, ad eum dirigimus significantes voces, cui res ipsas in corde quas significamus offerimus, vt Augustinus dicit decimo de ciuitate dei. Hoc etiam videmus in omni republica obseruari, quòd summum rectorem aliquo signo singulari honorant, quod cuicunque alteri deferretur, esset crimen læsæ maiestatis. Et ideo in lege diuina statuitur pœna mortis his, qui diuinum honorem aliis exhibent. IDEM. Quidam putauerunt quòd offerre sacrificium,& alia ad latriam pertinentia, non solùm summo deo, sed etiam sculptilibus & imaginibus esset debitum, & per se bonum, eo quòd cuilibet superiori naturæ diuinam reuerentiam exhibendam putant quasi deo propinquiori,sed hoc irrationabiliter dicitur. Nam etsi omnes superiores reuereri debeamus,non tamen eadem reuerentia omnibus debetur. Sed aliquid speciale summo deo debetur, qui singulari ratione omnes excellit, & hoc est latriæ cultus. Nec potest dici sicut quidam putauerunt, hæc visibilia sacrificia diis aliis congruere,illi verò summo deo tanquam meliori meliora, scilicet puræ mentis officia, quia
E vt Augustinus dicit in decimo de ciuitate dei,exteriora sacrificia ita sunt signa interiorum, sicut verba sonantia, signa interiorum sunt rerum. Quocirca sicut orantes atque laudantes, ad eum dirigamus significantes voces,cui res ipsas in corde quas significamus offerimus, ita sacrificantes non alteri visibile sacrificium offerẽdum esse nouerimus,quàm ei cuius in cordibus nostris inuisibile sacrificium nos ipsi esse debemus. Alij verò æstimauerunt latriæ cultum exteriorem non esse idolis exhibẽdum,tanquam per se bonum aut opportunum, sed tanquam vulgari consuetudini,vt Augustinus in sexto de ciuitate dei, introducit Senecam dicentem, Sic (inquit) adorabimus,vt & meminerimus huiusmodi cultum magis ad morem,quàm ad rem pertinere.Et in libro de vera religione Augustinus dicit,non esse religionem à Philosophis quærendam,qui eadẽ sacra recipiebãt cum populis,& de suorum deorum natura ac summo bono diuersas contrariásque sentẽtias in scholis personabant. Et hunc etiam errorem secuti sunt quidam hæretici asserentes non esse periculosum,si quis persequutionis tempore deprehensus,exterius idola colat dum tamen fidem in mente seruet.Sed hoc apparet manifestè falsum. Nam
F cùm exterior cultus sit signum interioris cultus, sicut est pernitiosũm mendacium si quis verbis asserat contrarium eius quod per veram fidem tenet in corde, ita etiam est pernitiosa falsitas, si quis exteriorem cultum exhibeat alicui contra id quod sentit in mente.Vnde Augustinus dicit cõtra Senecam in sexto de ciuitate dei, quòd eò damnabilius colebat idola, quò illa quæ mendaciter agebat, sic ageret,vt cùm populus veraciter agere existimaret. CAIETANVS. Qui immolat diis,occidetur,præter domino soli.Nomen est tetragrammaton, ad clarè explicandum,quòd soli illi qui dat esse omnibus,est sacrificandum.Ita quòd diruendus cẽsetur,qui sacrificauerit cuicunque spirituali substantiæ,quæ non est creatrix omnium.Et has vocat heloim, quælibet enim gens appellabat deũ suũ elohim.Et hoc quoq; hîc inseritur,quia sacrificare alteri, est furari honorẽ deo. AVCTOR CATENAE. Septuaginta legũt, Sacrificãs diis alienis.Quod clariùs exprimit Chaldaica, dicẽs,Qui immolauerit idolis populorum,occidatur,præter nomini domini solius. Tametsi hæc lex moralis est,& ex decalogo, tamen hîc inter iudicialia ponitur, eo quòd pœna non erat addita, si quis deos alienos coluisset. Hîc ergo lex occidi

Hom.18.

Vbi supra. q.85.ar.2.

Ibidem. 4.94.ar.2. in cor.

Universidad de Deusto
Biblioteca

occidi eos,ac omnino perdi iubet,qui præter dominum alios deos colunt.Sub eadem etiam mortis pœna, prohibita intelligitur oblatio omnis, libatio,& thurificatio, & quicquid deo in templo directè exhibebatur. *Aduenam non contristabis, neque affliges eum. Aduenæ enim & ipsi fuistis in terra Aegypti.* RABANVS. Dilectionem proximi per misericordiæ compassionem commendat,ne fortè furore iracundiæ permoti,aut auaritiæ stimulo incitati,naturæ ius seruare negligant,sed semper illius sententiæ veritatis reminiscentes,qua dicit,Omnia quæ vultis vt faciant vobis homines,hæc eadem facite illis.Et vt alibi scriptum,Quod sibi quis fieri non vult,alij ne faciat.Vnusquisque ergo indigenti proximo suo in necessitate consulat,nec vnquam noceat, sed secundum vires foueat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Aduenam non decipies, & non vexabis eum,&c. Quòd nulli est faciendum, specialiter inhibetur faciendum peregrinis, tum quia facilius decipi & opprimi peregrinus potest,tum quia Hebræi despiciebant reliquas gētes, & propterea exemplum à se ipsis olim peregrinis in Aegypto adiungit. Et ad literam inferunt præcepta hæc peregrinos & viduas ac pupillos, pro quanto sunt tanquam furta officiorum debitorum peregrinis,viduis & pupillis. AVCTOR CATENAE Aduenam non contristabis,neque affliges eum.Duo verba hîc posita sunt quæ idem ferè significant.Nam יָגֹר Iana,est contristare,affligere,decipere,spoliare: לָחַץ lachaz verò significat, arctare,coarctare,opprimere,affligere, atterere,tribulare.Vnde diuersimodè locus ab interpretibus redditur,sed semper in eūdem sensum cum Latina litera. Quidam enim, Peregrinum non contristes, neque expiles eum.Alij,Aduenam ne decipias,ne expiles eum.Vel,Ne contristaueris neque denudaueris,id est, ne priuaueris bonis.Sunt & qui vertant, Et peregrino non inferes vim, & non opprimes eum.Chaldaica,Aduenam autem non decipietis,neq; affligetis.Septuaginta habent, καὶ προσκλυτὸν οὐ κακώσετε, οὐδὲ μὴ θλίψετε αὐτὸν, Et aduenæ non malefacietis,neque affligetis eum. Quæ omnia huc tendunt, peregrino nullam inferendam iniuriam.Hanc legem omnes ferè gentes philautia obcæcati negligunt. Omnes enim exteros & aduenas contemnere solent.Apponit autem deus quod vim magnam habet affectum mouēdi. Et vos(inquit)aliquando aduenæ fuistis,oppressi & afflicti in terra Aegypti.Hoc nunquam debet vobis excidere,quasi diceret, Hac causa permisi tāto tempore vos in Aegypto affligi,vt disceretis oppressis & afflictis commiserescere, & ne proximo quod vobis fieri noluistis,faceretis. *Viduæ & pupillo non nocebitis.Si læseritis eos,vociferabitur ad me, & ego audiam clamorē eorum,& indignabitur furor meus,percutiámque vos gladio,& erūt vxores vestræ viduæ,& filij vestri pupilli.* CHRYSOSTOMVS SVPER IOANNEM. Fiamus & nos mūdi,discamus benefacere. Et quomodo possumus? Iudicate pupillo(ait dominus per Prophetam) iustificate viduam,& venite disputemus.Frequenter in sacris scripturis mentio fit viduarum & orphanorum,sed nobis nulla eorum ratio. Veruntamen audi quantum illic mercedis:Si fuerint peccata vestra vt coccinum,quasi nix dealbabūtur:& si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.Neque enim habet defensorem vidua, ideo multa de ea ratio habetur, quæ cùm secundis nuptiis coniungi sibi liceret,dei timore in viduitate multa perpetitur. Eis igitur manus porrigamus omnes viri & mulieres,ne quando viduitatis molestias subeamus,& si subierimus,benignitatum in nos materiam benignitate nostra comparemus.Non parua vis lachrymarum viduæ est,sed ipsum possunt cœlum aperire. Nolimus eis insultare,ne augeamus calamitatem,sed pro viribus opitulemur.Ita nos & in hoc,& in futuro seculo muniemus,neque enim in hac duntaxat vita,sed in illa quoque nobis aderunt,& ob nostra in se officia maximam peccatorum nostrorum partem præcidēt,atque delebunt,& fidēter faciēt nos ante iudicis tribunal comparere. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Diuersas exauditionum causas esse secundum animarum diuersum ac varium statum Euangelica siue Prophetica testātur eloquia. Habes enim in duorum consensione fructum exaudi-
tionis dominica voce signatum, secundum illud, Si duo ex vobis consenserint super terram, de omni re quancunque petierint,fiet illis à patre meo,qui in cœlis est.Habes aliam in fidei plenitudine quæ grano sinapis compa-
ratur.Si enim(inquit)habueritis fidem sicut granum sinapis,dicetis monti huic,transi hinc,& transibit, & nihil impossibile erit vobis. Habes in assiduitate orationum, quam propter indefessam petitionum perseuerantiam, importunitatem sermo dominicus nominauit. Amē dico vobis,quia si non propter amicitiam vel propter importunitatē eius surget,& dabit ei quātum opus habuerit.Habes in eleemosynarum fructu. Include(inquit)eleemosynam in corde pauperis,& ipsa orabit pro te in tempore tribulationis.Habes in emēdatione vitæ & operibus misericordiæ,secundum illud,Dissolue colligationes impietatis,solue fasciculos deprimētes. Et post pauca quibus infructuosa ieiunij sterilitas castigatur.Tūc(inquit)Inuocabis,& dominus exaudiet te,& clamabis, & dicet, Ecce assum.Nonnunquam sanè exaudiri etiam tribulationum nimietas facit,secundum illud, Ad dominum cū tribularer clamaui, & exaudiuit me. Et iterum,Viduæ & pupillo non nocebitis. Si læseritis eos,vociferabuntur ad me, & ego audiam clamorem eorum,&c.Videtis ergo quot modis obtineatur exauditionis gratia, vt nullus ad impetranda ea quæ salutaria sunt & æterna, conscientiæ suæ desperatione frangatur.Vt enim miseriarum nostrarum contemplatione concedamus nos omnibus illis quas suprà memorauimus penitùs destitutos esse virtutibus,& nec illam nos habere laudabilem duorum cōsensionem, nec illam fidem grano sinapis comparatam, nec illa opera pietatis quæ Propheta describit, num vel importunitatē quæ omni volenti suppeditat, habere nō possumus?Per quam etiam solam si nō pro amicitiarum merito atque virtutum,interpellationis assiduitate daturum se dominus quicquid oratus fuerit,repromittit. THOMAS. Viduæ & pupillo non nocebitis.Iniuriæ illatæ in viduas & in pupillos,magis exaggerantur,tum quia magis opponuntur misericordiæ,tum quia idē nocumentum huiusmodi personis inflictum,est eis grauius,quia non habent releuantem. IDEM IN EPISTOLAM AD ROMANOS. Si læseritis eos vociferabuntur ad me,& ego exaudiam eos.Hoc autem faciunt non tantùm sono vocis, quantùm intentione cordis, quæ quidem propter sui magnitudinem clamor dicitur,sicut & ad Moysen tacentem dicitur Exodi decimo quarto, Quid clamas ad me? scilicet intentione cordis.Sed ista magnitudo intentionis ex affectu filialis amoris procedit, quem in illis spiritus sanctus facit. Vnde dicitur,In quo,scilicet spiritu sancto,clamamus abba pater.Vnde Esaię sexto dicitur,Quod Seraphin qui interpretantur ardētes,quasi igne spiritus sancti clamabant alter ad alterum. IDEM. Ira autē dei, vindicta ipsius est,quæ dicitur ira dei secundum similitudinē hominum irascētium,qui vindictam quærunt, tamē deus vindictam

Matth.7.

Coll.9. Cap.34. Matth.18. Eiusdē.19. Luc.11. Eccl.29. Esa.58. Psal.119.

2.2.q.65. ar.4.ad 3. Cap.8. lect.3.

Vbi supra. Cap.1. lect.6.

A ctam infert ex animi tranquillitate.Sapientiæ duodecimo,Tu autem dominator noster cum tranquillitate iudicas. CAIETANVS. Iuxta Hebræū habetur,Viduā & pupillum non affligetis,si affligetis eos,&c.Similiter cùm nullus affligendus sit,inhibetur in specie afflictio viduarū & pupillorū,vtpote qui facilè affligi possunt, carendo patre seu marito.Et ne impunitatē sibi promittant,seipsum deus vindicē manifestat futurū, gladio occidente viros, &c. AVCTOR CATENAE. Viduè & pupillo non nocebitis . Non differt ab Hebræo: כָּל אַלְמָנָה וְיָתוֹם לֹא תְעַנֶּנּוּ Col almana veiathom lo thehannun , Omnē viduam siue pupillum non affligetis.Vel vt habet Chaldaica,Nullam viduā neq; pupillum affligetis.Apud Septuaginta etiam idē verbum οὐ κακώσετε repetitur,id est,non opprimetis,nō affligetis,non malefacietis.Si læseritis eos. אֹתוֹ Otho est in Hebræo,hoc est,eum, sed singulare pro plurali ponitur,videlicet pro eos, quod & in toto hoc membro fit, quod singularibus vocibus conceptum est.Est autē hîc reticentia,& subaudiēdum,posteà te affligam. כִּי אִם Chi im, Quia si,vel nam si,vociB ferabuntur,&c.Indignabitur furor meus.Hebraismus,pro irascar valde.Eadem ratione viduæ,pupilli,pauperes non affligendi,destituti alioqui humanis præsidiis,dominus enim eorum omniū fert curam singularē.Est autem sermo cōminatorius,& admodum accuratus,quasi dicat:Cauete ne vnquā affligatis aut contristetis viduas, aut orphanos,quòd si affligēdo affligetis eos, & ipsi clamando ad me clamauerint , ego exaudiendo exaudiam clamorē eorum(Hebraismi enim sunt,qui apud eos habentur,& apud Septuaginta & Chaldæum)affectū magnum exprimentes.Nam mihi curæ sunt in primis, quantò magis negliguntur ab aliis, neq; ego clamorē eorum negligam.Hoc capitulum diligenter & crebrò inculcandum magistratibus & iudicibus,est enim in cœlū clamās grāde piaculū,miseros affligere,& reddere miseriores. Nemo ergo admiretur populorum plagas magnas, vbi viderit opprimi pauperes sine clementia,orphanos affligi & exulare,hæreditatibus fraudari,viduas persequi & cōtristari.Hæc est enim familia dei,horum lachrymæ à deo dissimulari non possunt, quin contra afflictores excādescat clementia dei patris, & eo res omnes vertat,vt gladio cadentibus horūm oppressoribus iniustis,ipsorū vxoC res viduæ miserabiles fiant,& filij eorū orphani,mēsura contra mensurā, par pari referēdo. *Si pecuniā mutuam dederis populo meo pauperi qui habitat tecum, non vrgebis eum quasi exactor, nec vsuris opprimes.* RABANVS. More suo dominus prouocat ad misericordiā & beneficentiā corda audientium, quòd cū indigentibus proximis ex rerum abūdantia opitulantur,dilectionis iura conseruent, quæ æternā illis parient in cœlis remunerationē CAIETANVS. Redeūdo manifestè ad materiā iniustæ acceptionis rei alienæ,insinuat quare media inseruit.Libra itaque tres conditiones,dicit populo meo,Israēlitas significādo,ab eo quòd sunt populus dei.Nec est sensus, Si mutuaueris populo meo in cōmuni,sed alicui homini populi mei.Et appositiuè adiungit pauperi,& amplius apponendo adiungit tecum,hoc est,conciui habitāti tecum in eadē ciuitate,vt intelligamus legem hāc sic,Si mutuaueris alicui homini populi mei præsertim pauperi,præsertim habitanti in ciuitate in qua habitas tu, Nō vrgebis eum quasi exactor,nec vsuris opprimes.Pulcher sensus, sed in Hebræo habetur,non eris ei sicut mutuator,nō ponetis super eum morsum.Ordo præposterus,apud Hebræos frequens,priùs enim inhibendum est maius malum, D & deinde minus.Appellatione itaq; morsus,vsura significatur,vt ex ipso nomine manifestaret deus loquēs, vsuram esse illicitā,vtpote ex suo genere nociuā seu læsiuam,quemadmodum morsus suapte natura læsiuus est:mordendi itaq; officium exercet secundum diuinū iudicium vsurarius. Et verè secūdum naturalis rationis ius, plus ex mutuo velle quàm mutuatum sit,iniquum est,apponere est mutuo vim mordēdi res illius cui mutuatur.Huiusmodi morsum apponere præcipuè prohibet deus,& deinde circa modū tam mutuandi quàm exigēdi prohibet,vt non sit illi sicut mutuator.Mutuator siquidē quia pecunia sua non lucratur quādiu mutuo gratis tenetur, solicitat,stimulat,atque exigit,mutuando autem vult esse plus quàm securus de pecunia quam mutuat . Mādat deus,vt erga pauperes populi sui non fiat sic. AVCTOR CATENAE. Nō vrgebis eum quasi exactor, vel sicut habet Chaldaica,Non eris ei quasi fœnerator.Dictio enim נֶשֶׁךְ Nose,vtrunque significat.Nec vsuris opprimes.Idem dicunt & Hebraica in sententia לֹא תְשִׂימוּן עָלָיו נֶשֶׁךְ Lo thesimun halaf nésech , Non imponetis super eum vsuram.Sic & Chaldaica.Vel, Morsum.Vtrūque enim significat dictio נֶשֶׁךְ Nésech . Verùm quia vsura est E quodammodo morsus hominis,qui eum quandoque vsque ad viuum corrodit,hinc est quòd morsus pro fœnore ponitur. Est autem sensus, Non impones illi vsuram tanquam fœnerator, nec quicquam ab eo præter sortem exiges.Et perinde est ac si diceret, Mutuū da, nihil inde sperans.Vsura itaque pauperes non grauandi præcipiūtur,pecuniam non mutuandam ad fœnus aut lucrum, & inclementer debita non exigenda à debitoribus, de superfluis succurrendum pauperibus.

RABANVS. Spiritaliter autem, virginem necdum desponsatam seducere, est quamlibet sententiam canonicam necdum ab alio expositam iuxta sensum patrum , ex proprio exponere . Sed dotem dare illi debet , & sic habere in vxorem , quia nisi per fidem catholicam eam acquisierit , eius copula frui non licebit. Sequitur, Si pater virginis eam dare noluerit , reddat pecuniam iuxta modum dotis quam virgines accipere consueuerunt . Pater quidem virginis , hoc est , sententiæ , sensus est historicus , de quo nascitur oratio . Si ergo historicus sensus in qualibet sententia inuenitur , qui charitatis regnum idoneè ædificet , & regnum cupiditatis suf- F ficiēter destruat , nō videtur necesse allegorica interpretatione illum exponi. Quā tamen lector dote rectę fidei honorare debet,& sic intactā sua expositione relinquere. Maleficos non patieris viuere. Typicè maleficos hæreticos possumus accipere , qui nō spiritu dei,sed spiritu maligno instigati,peruersas sectas ad hominū deceptionē introducunt,quos lex domini interimi iubet,id est,à cōsortio fidelium,qui deo vita vera viuūt,anathemate penitùs sequestrari,donec maleficium,id est,error extinguatur,qui noxiè in eis viuere videbatur, ne eorum cōmunio simpliciū fratrum fiat contaminatio.Qui coierit cum iumento,morte moriatur. Stultorū hominum prohibet consortium,quorū societas in fornicationē pessimam,hominem facit incidere,id est,animā per errorē separari à deo,& iūgi per flagitium diabolo.Vnde scriptura dicit,Amicus stultorum,efficitur similis . Qui immolat diis,occidetur,præterquā domino soli.Id est,qui diuinum honorē soli cōpetentem deo, alicui creaturæ impēderit,nec spirituali in anima mulctatur,in Tartarum vtique gehennæ ignis sine vllo remedio propter impietatē, in æternum puniendus præcipitabitur.Aduenam nō contristabis, neque affliges eum. INTERLINEARIS. Id est

Mystice.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Id est,ad patriam cœlestem tendentẽ non scandalizabis, iuxta illud, Aduena ego sum & peregrinus sicut omnes G
Psal.38. patres mei. Viduæ & pupillo nõ læseritis,&c. RABANVS. In vidua sancta Ecclesia,quæ in die iudicij expectat Christũ,quem modò nõ habet præsentẽ,in pupillo Christianus populus cui mortuus est Mũdus pater,& Babylonia mater,accipi potest,quã prohibet contristari per persecutionem vel fastum mundanũ, ne fortè talis insectatio,ad pernitiem eorũ spiritualem perueniat,qui eos frustra odiis & contumeliis molestant. Si pecuniã mutuã dederis populo meo pauperi,&c. Pecuniã mutuã populo pauperi dare, est legis scientiam gentili populo impẽdere,qui pauper spiritu est. Quẽ tamen vrgere vel vsuris,hoc est,superabundãtia aliqua opprimere vetat, quia post perceptionẽ gratiæ,ad cęremonias legis veteris obseruandas retorqueri nõ vult,quia finis legis est Christus
Matth.10. ad iustitiam omni credenti. Item tropologicè,prædicatores Euãgelij admonet,vt superfluitatem rerum in præsenti non appetant, sed habentes victum & vestitum, his contenti sint magísque recordentur illius dominicæ sententiæ qua dicit, Gratis accepistis,gratis date,& erit merces vestra multa in cœlo. H

4 *SI pignus à proximo tuo acceperis uestimentum,ante solis occasum reddes ei: ipsum est enim solũ quo operitur indumentum carnis eius,nec habet aliud in quo dormiat. Si clamauerit ad me, exaudiam eum, quia misericors sum. Diis non detrahes,& principi populi tui non maledices. Decimas tuas & primitias non tardabis offerre. Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi. De bobus quoque & ouibus similiter facies. Septem diebus sit cum matre sua, die octauo reddes illum mihi. Viri sancti eritis mihi. Carnem quæ à bestiis fuerit prægustata,non comedetis. sed proiicietis canibus.*

4 *Si pignus à proximo tuo acceperis uestimentũ,ante solis occasum reddes eiipsum est enim quo operitur indumentũ carnis eius,nec habet aliud*
Locut.99. *in quo dormiat. Si clamauerit ad me,exaudiã eum,quia misericors sum.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Genus pro specie posuit,sic enim dictũ est,ac si de omni veste pignus dederit,cũ de illo specialiter se dicere ex cõsequentibus scriptura testetur,qui nõ habet nisi eam vestẽ,vnde se nocte cooperiat. I
Cap.1. HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD EPHESIOS. Nõ id ipsum arrabo quod pignus sonat. Arrabo enim
Cap.18. futuræ emptioni quasi quoddã testimonium & obligamentũ datur. Pignus verò hoc est, ὑπέχυρον pro mutua pecunia opponitur,vt cũ illa reddita fuerit, reddenti debitum pignus à creditore reddatur. IDEM IN EZECHIELEM. Non omni autem debitori pignus reddendũ, alioqui multis occasio recipiendorum pignorum,
fiet diuitiarum materia,sed ei debitori,de quo in lege scribitur,quod pauper sit,& propriũ opposuerit vestimentum,& ante solis occasum operimentum recipere debeat,ne cruciatus frigore,clamet ad dominum,qui vltor est
Cap.17. eius iniuriæ. Sin autẽ iuxta ea quæ sequuntur,panem esurienti dare debemus, & nudũ operire vestimento, quãtò magis suum reddere,si tamen debitoris indubitata paupertas est? Possumus quoq; pignus reddere debitori, quãdo ei cui dilectione cõiungimur,& qui nobis debet mutuã charitatem,reddimus pignus suum,nihil debiti eius apud nos vltra retinentes. AMBROSIVS IN LIBRO DE TOBIA. Si pignus à proximo tuo accepe K
ris vestimentum,ante solis occasum redde ei. Reddite ergo pignora quæ tenetis, quoniam fideiussorem idoneũ reperistis. Sed obmurmurant adhuc dicentes,quia licet tenere pignora. Et se lege defendunt,aiunt enim,scriptũ est in Deuteronomio,Si fuerit tibi debitum à proximo tuo quodcunque,non introibis in domum ipsius pignerare pignus,sed foris stabis,& homo apud quem est debitum tuum,proferet tibi pignus foris. Si autẽ homo ille pauper fuerit,non dormies in pignore ipsius,sed redditione reddes ei pignus ipsius ad occasum solis,& dormiet in vestimento suo,& benedicet tibi,& erit in te misericordia coram domino deo tuo. Et alibi(inquiunt)scriptũ est,Non pignerabis molam neque lapidem superiorem molæ,quoniã hic pignerat. Et alibi, Non accipies pignus vestimenti viduæ. Vnde argumentãtur quòd specialia pignora sunt interdicta,non omnia,id est,pauperis & viduæ. Molam quoque & lapidem superiorem molæ prohibitum pignerari. Sed cũ per Ezechielem prophetã dicat dominus,iustum esse qui pignus reddidit,iniustum qui tenuit,vtique nõ speciale aliquod,sed generaliter omne pignus suadet reddendum esse,cũ dicat Iob,Cõscriptionem quam habui aduersus aliquem iuramento conceptã, L
imponẽs coronã legebam. Et si non scindens eam reddidi,nihil accipiens à debitore. Cùm dominus nihil ab his quibus mutuum dederimus,sperãdum esse præcipiat quod recipere debeamus,quomodo pignus secundum legẽ
1.2.q.99. ar.2.in cor. putant retinendum esse? THOMAS. In lege ponuntur aliqua tanquã præcepta,aliqua verò tanquã ad præceptorum impletionem ordinata. Præcepta quidẽ sunt de his quæ sunt agẽda,ad quorum impletionem ex duobus homo inducitur,scilicet ex authoritate præcipientis,& ex vtilitate impletionis, quæ quidem est consecutio alicuius boni vtilis,delectabilis vel honesti,aut fuga alicuius mali contrarij. Oportuit igitur in veteri lege proponi quædam quæ authoritatem dei præcipientis indicarẽt, sicut illud Deuteronomij sexto,Audi Israël dominus deus tuus,deus vnus est,Et illud Genesis primo,In principio creauit deus cœlum & terrã, & huiusmodi dicuntur testimonia. Oportuit etiam quòd in lege proponerentur quædam præmia obseruantium legem, & pœnæ
transgredientium,vt patet Deuteronomij vigesimooctauo,Si audieris vocem domini dei tui faciet te excellentiorem cunctis gentibus,& cætera,& huiusmodi dicuntur iustificationes,secundũ quod deus aliquos iustè punit M
vel præmiat. Ipsa autẽ agenda sub præcepto nõ cadunt,nisi in quantũ habẽt aliquã debiti rationẽ. Est autẽ duplex debitũ. Vnum quidẽ,secundũ regulã rationis, aliud autẽ secundũ regulã legis determinantis, sicut Philosophus in octauo Ethicorũ distinguit duplex iustũ,scilicet morale & legale. Debitũ autẽ morale est duplex,dictat enim ratio aliquid faciendũ vel tanquã necessariũ sine quo nõ potest esse ordo virtutis: vel tanquã vtile ad hoc quòd ordo virtutis melius cõseruetur: & secundũ hoc quædã moraliũ præcisè præcipiũtur vel prohibẽtur in lege, sicut Non occides,nõ furtũ facies, & hæc propriè dicũtur præcepta. Quædã verò præcipiũtur vel prohibẽtur,nõ quasi præcisè debita,sed propter melius,& ista possunt dici mãdata,quia quandã inductionẽ habent & persuasionẽ,sicut illud Exodi vigesimosecundo, Si pignus acceperis vestimentũ à proximo tuo,ante solis occasum reddas ei, & aliqua similia. Vnde Hieronymus dicit,quòd in præceptis est iustitia, in mãdatis verò charitas. Debitum autem ex determinatione legis, in rebus quidem humanis pertinet ad iudicialia, in rebus autẽ diuinis ad cęrimonialia

A nialia. Quamuis etiam ea quæ pertinent ad pœnam vel præmia, dici possint testimonia, in quantũ sunt protestationes quædam diuinæ iustitiæ. Omnia verò præcepta legis possunt dici iustificationes, inquantũ sunt quædam executiones legalis iustitiæ. Possunt etiam aliter mandata à præceptis distingui, vt præcepta dicantur quæ deus per seipsum iussit: mandata autem quæ per alios mandauit, vt ipsum nomẽ sonare videtur. Ex quibus omnibus apparet,quòd omnia legis præcepta continentur sub moralibus cęrimonialibus,& iudicialibus: alia verò nõ habent rationem præceptorum, sed ordinantur ad præceptorum obseruationem, vt dictum est. HVGO DE SANCTO VICTORE. Ipsum est enim solũ quo operietur. Hìc de pauperrimo loquitur qui non habet nisi vnum vestimentum,nec viuere posset si ei non redderetur. Ne autem dies amittat suam pecuniã,poterit inducere testes, & coram eis reddere illi vestimẽtum,posteà requirat si voluerit. CAIETANVS. Quod dicitur
B ante solis occasum,Hebraicè habetur ad verbum,Vsq; venire solem,redde ipsum ei: ipsum enim est solũ quo operitur,ipsum vestis carnis eius,in quo dormiet. Diuersa dicuntur de vocato vestimento, Hebraicè autem panno, nam dicitur quod est operimẽtum eius vnicum,& quod est pannus eius, pelli eius,& quod est in quo iacebit. Extrema paupertas significaretur,si vna & eadem re sola opus esset ad operimentum hominis tam die quàm nocte, & nudum oportuisset manere vsq; ad aduentum solis,data re illa in pignus. Et quoniam casus absurdus est,ideo nulla vestis mentio hìc intelligẽda est,quamuis aliàs panni nomine apud Hebræos vestis appelletur,sed de operimento tantũ nocturno (panno scilicet, quo dormientes egent) litera loquitur,vt testatur spatium restituendi. Præcipitur enim ad literam,quòd restituatur,non simpliciter,sed vsque ad venire solem,hoc est,nocte vsque ad ortum solis. Et est sensus,quòd si acceptum fuerit in pignus operimentum vnicum necessarium ad dormiẽdum, restituatur quotidie hora vespertina vsque ad ortum solis. Et in hoc subintelligitur,quòd quotidie debitor reportabit mane pignus ad creditorem. Hic est ad literam sensus planus legis huius. Vnde & deus subiũgit se tutorem
C pauperis simul & misericordem, vt illinc mutuator timeat priuare pauperẽ necessario operimento,& hinc imitetur diuinam misericordiam, concedendo vsum pignoris. AVCTOR CATENAE. Si pignus à proximo tuo acceperis. Hebraïsmum egregiè reddidit Interpres, videlicet אִם חָבֹל תַּחְבֹּל שַׂלְמַת רֵעֶךָ Im chabol tachbol salmath rehecha, Si in pignus accipiendo in pignus acceperis vestimẽtum proximi tui. Sic ferè & Septuaginta, ἐὰν δὲ ἐνεχύρασμα ἐνεχυριάσῃς τὸ ἱμάτιον τοῦ πλησίον, Si autem pignus pignerabueris vestimentũ proximi. Chaldaica, Si pro pignore acceperis coopertorium proximi tui. Ante solis occasum reddes ei. Sic & Chaldaica habet, sic & Septuaginta. Hebraica verò litera est עַד בֹּא הַשֶּׁמֶשׁ Had bo hasẽmes, Quod variè exponitur. Alij enim vertunt, In solis occasu. Alij, Antequam occiderit sol. Vel sub occasum solis, Quod idem est. Nõnulli, Donec ingrediatur sol. Vt sit sensus, quia hac veste, seu operimento nocte pauper tegitur, restituas illud vsq; mane, vt habeat quo operiat nuditatem suam. Qui etiam sensus nõ recedit à superiori. Rabbi Salomon, contrariũ elicit sensum. Legit enim sic hunc textũ: Cũ abstuleris vestimentũ proximi tui in pignus, restitues illi ipsum vsque ad occasum
D solis, præsertim cũ aliud non habeat, quo interdiu cutem contegat. Sero verò licebit auferre vsq; mane, si nocte illa non opus habuerit. Sin nocte quoque loco tegumẽti vtatur, nunquã licebit auferre. Ipsum est enim solũ quo operitur indumentum carnis eius. Hebraicè כִּי הוּא כְסוּתָה לְבַדָּהּ Chi hi chesutho lebadda, Ipsum enim est operimẽtum eius solũ, siue vnicũ. Sic Septuaginta & Chaldaica, Quoniã ipsum est coopertoriũ eius הוּא שִׂכְלְתּוֹ לְעֹרוֹ Hi simlatho lehoro, Ipsum vestimentum, seu indumentum eius cuti ipsius, id est, quo corpus suum contegit. Sequitur, In quo dormiat vel dormit, vt sit יִשְׁכָּב Iscab futurum pro præsenti. Quamuis tam Septuaginta quã Chaldaica vt futurum pronũcient, & cum interrogatione, nempe, In quo cubabit? ἢ τίνι κοιμηθήσεται, In quo dormiet? Quasi dicat, Si non restitues ei vestimentum, quomodo nocte dormiet pauper pignorans illud? Redde ergo, vt habeat in quo dormiat. Mandat igitur dominus pignoris loco non esse eam rem à paupere auferendam, quæ ei
E est necessaria, sine qua commodè viuere non potest. Si reddere debitum non potest parcendum est illi, vbi compassio prodest: si potest restituere, honestioribus modis & mediis tentanda est iustitia. Vestimentum autem auferre quo indiget contra improbitatem frigoris & tempestatis, quo nocte cõtegitur ad necessitatem, repugnat
F humanitati. Adiicit autẽ dominus, Nam ego misericors sum, vt si omnino tam immitis & immisericors in eum fueris, vt frigore & penuria proximum perire sinas, ego tamen misericors in eum ero contra te, vindictam de te sumam pro eo. Hinc Christus dominus parabolam sumpsit de duobus debitoribus, concludens, Si vos non impenderitis clementiam rogantibus, nec ego clamorem vestrum exaudiam, sed oppressorum vociferationem. Si clamauerit (inquit) ad me, exaudiam eum, quoniam misericors sum. Obseruandum dictum, è quo discamus dominum deum nostrum maximè omnium respicere calamitates miserorum, & vindicare duritiem ac crudelitatem hominum, qui miserias miserorum augent. Sed cur in totum non prohibetur repetitio debitorum aut pignorum? Non vult destruere deus legitimum vsum in repetendis debitis, aut accipiendis pignoribus ab iis qui sunt soluendo, qui propter communem vtilitatem excogitatus & institutus est, vt in republica tranquillitas & charitas conseruetur. Quibus ordinationibus pius homo bona conscientia vti potest, tantummodo vt habeat rationem charitatis proximi, ac præsertim pauperis. *Diis non detrahes,& principi populi tui non maledices.* DIONYSIVS AREOPAGITA. Inuenies quod Theologia deos etiã vocat cœlestes,& quæ supra nos sunt substãtias, *Quæst.86.*
& amicissimos deo, ac beatissimos viros. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur quos dixerit deos, vtrum principes qui iudicãt populum, sicut dictum est de Moyse, quòd datus fuerit deus Pharaoni, vt per expositionem dictum sit quod sequitur, velut ostendendo quos dixerit deos, vbi ait, Et principem populi tui non maledices, quòd Græcus habet non dices male. An secundum illud accipiendum, quod Apostolus ait, Nam etsi sunt qui dicuntur dij, siue in cœlo, siue in terra, sicuti sunt dij multi & domini multi, addendo enim sicuti sunt, deos intelligi voluit, qui dignè etiam dicũtur, ita sanè vt λατρεία quæ dicitur Græcè, & interpretatur Latinè seruitus, sed ea quæ ad religionem pertinere intelligitur non debeatur *1.Cor.8.*
nisi vni deo vero, qui nobis est deus. Illi autem qui dicuntur dij, etiam si qui sunt qui meritò dicuntur, prohibiti sunt maledici, non iussi sunt sacrificiis vel vllis latriæ obsequiis honorari. CYPRIANVS LIBRO *Cap.13.*
TERTIO AD QVIRINVM. Non esse autem maledicendum hoc in loco monstratur. Item in Psalmo

trigesimo

Universidad de Deusto
Biblioteca

trigesimosecundo, Quis est homo qui vult vitam, & vult videre dies bonos? Contine lingam tuam à malo, & G labia tua ne loquantur dolum. De hoc ipso in Leuitico. Et locutus est dominus ad Moysen dicens, Produc eum, qui maledixerit, extra castra, & imponent omnes qui audierint manus suas super caput eius, & lapidabit eum
Eph.4. omnis synagoga filiorum Israël. De hoc ipso in epistola Pauli ad Ephesios, Omnis sermo malus de ore ve-
Rom.12. stro non procedat, sed bonus ad ædificationem fidei, vt det gratiam audientibus. De hoc ipso ad Roma-
Matth.5. nos, Benedicentes, non maledicentes. De hoc ipso in Euangelio κατὰ Matthæum, Qui dixerit fratri suo
Matth. 12. fatue, reus erit in gehennam ignis. De hoc ipso κατὰ Matthæum, Dico autem vobis, quia omne verbum
Epist 9. ociosum quod locuti fuerint homines, reddent pro eo rationem in die iudicij. De sermonibus enim tuis iu-
stificaberis, & de sermonibus tuis condemnaberis. IDEM LIBRO QVARTO EPISTOLARVM. Quis autem nostrum longè est ab humilitate, vtrúm ne ego qui quotidie fratribus seruio, & ve-
nientes ad Ecclesiam singulos benignè & cum voto & gaudio suscipio, an tu qui te Episcopum episcopi, & H
Deut.17. iudicem iudicis ad tempus à deo dati constituis, cùm dominus deus in Deuteronomio dicat, Et homo qui-
cunque fecerit in superbia, vt non exaudiat sacerdotem, aut iudicem quicunque fuerit in diebus illis, mo-
rietur homo ille, & omnis populus cùm audierit timebit, & non agent impiè etiam nunc? Et iterum ad Sa-
1.Reg.3. muelem loquitur & dicit, Non te spreuerunt, sed me spreuerunt. Et adhuc dominus in Euangelio, cum ei
Ioan.18. dictum esset, Sic respondes Pontifici? Custodiens & docens sacerdotalem honorem seruari oportere, contra
Act.23. pontificem nihil dixerit, sed innocentiam suam tantummodo purgans responderit, dicens: Si male locutus,
exprobra de malo: si autem bene, quid me cædis? Item beatus Apostolus, cùm ei dictum esset, Sic insilis in
sacerdotem dei maledicendo? nihil contumelioſè locutus sit aduersus sacerdotem, cùm & potuerit se con-
stanter exerere aduersus eos qui dominum crucifixissent, & qui iam deum, & Christum, & templum, & sa-
cerdotium perdidissent. Sed quamuis in falsis & spoliatis sacerdotibus vmbram tamen ipsam inanem sacer-
dotalis nominis cogitans, dixerit: Nesciebam fratres quia pontifex est, scriptum est enim, Principem plebis t
Cap.6. tuæ non maledices. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM Diis non detrahes, &c. Per
Ibidem. deos, sublimes & sapientes viri designantur. Nam & ad Moysen dominus dicit, Posui te in deum Pharao-
Cap.14. nis. Et in legis etiam mandato præcipitur, Diis non detrahes. IDEM. Dij etiam aliquando in sancta
Lect.4. scriptura electi prædicatores intelliguntur. De his enim ambæ quoque suprædictæ auctoritates intelligi pol-
Epist.75. sunt. IDEM IN REGISTRO. In diuinis eloquiis aliquando sacerdotes dij, aliquando ange-
li vocantur. Nam & per Moysen de eo qui ad iuramentum deducendus est, dicitur, Applica illum ad deos,
id est, ad sacerdotes. Et rursum scriptum est, Diis non detrahes, scilicet sacerdotibus. Et Propheta ait, La-
Malach.2. bia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia angelus domini exercituum est. Quid
ergo mirum si illos nostra pietas dignetur honorare, quibus in suo eloquio honorem tribuens, eos aut Ange-
los, aut deos ipse etiam appellat deus? Ecclesiastica quoque testatur historia, quia cùm piæ memoriæ Con-
stantino principi in scripto oblatæ accusationes contra Episcopos fuissent, libellos quidem accusationis acce-
pit, & eosdem qui accusati fuerant Episcopos conuocans, in eorum conspectu libellos quos acceperat incen-
dit, dicens, Vos dij estis à vero deo constituti. Ite, & inter vos causas vestras discutite, quia dignum non est
vt nos iudicemus deos. In qua tamen sententia pie domine sibi magis ex humilitate, quàm illis aliquid præ-
stitit ex reuerentia impensa. Ante eum quippe pagani in republica principes fuerunt, qui verum deum ne-
scientes, deos ligneos & lapideos colebant, & tamen eorum sacerdotibus honorem maximum tribuebant.
Quid ergo mirum si Christianus imperator veri dei sacerdotes dignetur honorare, dum pagani (vt prædixi-
mus) principes honorem impendere sacerdotibus nouerunt, qui diis ligneis & lapideis seruiebant? CYRIL-
Cap.19. LVS LIBRO DVODECIMO SVPER IOANNEM. Deos non maledices. Dei enim no-
men etiam si falsò quibusdam imponatur, honorandum tamen putauit, nec creaturas colere idcirco iussit,
sed deitatis nomen venerari. IDEM LIBRO SEPTIMO CONTRA IVLIANVM. Qui
Israëlem incitat in altaria & delubra, dicens oportere in ipsis exuri deos, dixit ne etiam de illis, effare præ-
cor, Diis non maledices? quamuis indignum cogitare, quòd diuina & incorruptibilis mens ab æquo aber-
ret, & se decentia negligat, secúmque dissidens contrarias leges statuere vsquam deprehendatur. Est enim
ea res etiam apud nos turpis & ridicula. Nunquid igitur mens diuinæ legis intelligi poterit dum dicit, Diis
non maledices? Honorat humanam naturam appellatione summi dei. Factus est enim homo ad imaginem
& similitudinem eius, & celebrat lex summis honoribus diuinorum altarium sacerdotes, & eos qui digni-
tatis excellentia super alios exaltati sunt, in vita pulcherrima & venerabili & sancta. Quod autem id quod
dixi non mentitum, sed verum sit, & reprehendi nequeat, ex ipsis sciemus legis verbis, apponentes verticu-
lum qui sequitur, Scriptum est enim, Diis non maledices, vt manifestam faceret dicti vim, subiungit statim,
inquiens, Principi populi tui non maledices, hoc esse dico, diis non maledices. Quomodo enim linguæ par-
cerent sacris coërciti præceptis, qui igne iubentur templa, & quæ in illis sunt tollere. IDEM LIBRO
NONO CONTRA EVNDEM. Igitur vir optime, quando audis in sacris literis nominari deos M
quosdam qui inter creaturas agunt, ne ignores quòd omnem rationem creaturam tali appellatione ho-
norauit is qui verè & natura deus est. Vnde diuinus Paulus hoc sciens, dicit, quòd multi quidem dij in cœ-
lo & in terra non sunt, sed potiùs nominantur. Veruntamen vnum natura, & super omnes patrem & deum,
& cum ipso proprium eius & inseparatè insitum, & simul existens verbum, quod & primogenitum om-
nis creaturæ nominatum esse dicimus, quòd acceperit in fraternitatem gratiæ rationalem creaturam secun-
dum similitudinem eius, & imaginem factam. Itaque tanquam imagines existentes eius, qui secundum
deitatem filius est & deus, dij & filij appellantur, non Angeli solùm, sed etiam nos ipsi, Ego enim dixi,
inquit, dij estis, & filij excelsi omnes. Igitur etiam si filiationis nomen creaturis quibusdam honestè tribu-
tur, vnus tamen est, qui natura & verè, cui configurati sumus, tam nobilem & illustrem agnominationem
beneficij

A beneficij loco ab ipso adepti. THEODORETVS. Diis non detrahes. Iudices deorum nomine appellat, propterea quòd ad vniuersorum iudicis imitationem iudicia illis credita sunt. Hoc manifestè docet nos beatus Propheta Dauid, nam cũ dixisset, Stetit deus in synagoga Deorum, mox subiũxit, Vsque quo iudicatis iniquitatem & facies peccatorum sumitis? iudicate pupillo & inopi, humilem & pauperem iustificate, eripite pauperem, & inopem de manu peccatoris liberate, deinde illos accusans adiunxit, Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant. CAIETANVS. Iuxta Hebreum, Elohim non maledices, seu despicies. Prohibetur vt iudicibus debitum honorem non subtrahamus, officio linguæ contemnendo, tam coram, quàm in absentia. Maledictio enim comprehendit omnes maledicentiæ species. Et principi populi tui non maledices. Contumelia, detractio, imprecatióque mali inhibetur, vtpote tollens quantum ex se est, bonum principis. AVCTOR
B CATENAE. Diis non detrahes, & cætera. Duo verba hîc posita sunt, quorum primum קלל Kalal, significat maledicere, despicere, vilipendere, seu inhonorare. Secundum ארר Arar, itidem maledicere, & execrari. Vnde quod nos dicimus, Diis non detrahes, & Hebraicè est אלהים לא תקלל Elohim lo thekallel. Chaldaica habet, iudices non vilipendes, Et principi in populo tuo non maledices: vel execraberis seu blasphemabis, vt alij verterunt. Sed hæc idem sunt cum Latina litera. Præpositis ergo obediendum vice dei, sed non contra deum. Iterũ elohim pro iudicibus & magistratibus. Magni sunt igitur & meritò suspiciẽdi, quos deus nominat, & suo dignatur nomine. Et Paulus vocat eos ministros dei, cunctósque eorum subdit imperio. At meminerint vicissim illi ne quid admittant quod eos dedeceat, qui loco dei sedent, ne dei nomen optimi maximi & iustissimi, illis communicatum commaculent. Est autem solennis vulgi mos, vt maledicat & execretur iudices, si non pronunciauerint sententias iuxta ipsius libidinem. Quare necesse fuit, vt deus auctoritatem iudicum publica lege muniret, & improborum licentiam coerceret. Per deos etiam intelliguntur sacerdotes legem docentes, & per principem populi, summum ipsum sacerdotum caput. Nam statim post & minores ordi-
C nati sunt sacerdotes, & summus sacerdos Aaron frater Moysi. *Decimas tuas & primitias non tardabis offerre.*

HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Iuxta literam δεκάδα, hoc est decimam partem *Cap.45.* omnium frugum, Leuiticæ tribui populus ex lege debebat. Rursum ex ipsis decimis, Leuitæ, hoc est, inferior ministrorum gradus, decimas dabat sacerdotibus, & hæc est quæ appellatur δευτεροδεκάδα. Erant quoque & aliæ decimæ quas vnusquisque de populo Israël in suis horreis separabat, vt comederet eas cùm iret ad templum in vrbe Hierusalem & in vestibulo templi, & sacerdotes ac Leuitas inuitarent ad conuiuia. Erant autem & aliæ decimæ, quas pauperibus recondebant, quæ Græco sermone appellantur πτωχοδεκάδαι. At verò primitiua quæ de frugibus offerebant, non erant speciali numero definita, sed offerentium arbitrio derelicta. Traditionémque accepimus Hebræorum non lege præceptam, sed magistrorum arbitrio inolitam, qui plurimum,
D finitur propter sacerdotum auaritiam, ne amplius à populo exigant in primitiis deferendis, id est, vt sexagesimam quadragesimam partem dabat sacerdotibus, qui minimum, sexagesimam: inter quadragesimam & sexagesimam licebat offerri quodcunque voluissent. Quod igitur in pentateucho dubium derelictum est, hîc specialiter de-
mam partem offerant eorum quæ gignuntur è terra. Si enim corus qui Hebraicè appellatur חמר & à Septuaginta dicitur gomor, triginta habet modios, tam in aridis speciebus, quàm in liquentibus, Epha quoque & batus iuxta quod suprà diximus, decima pars est cori, præcipitúrque vt sexta pars tam Ephi quàm bati detur sacerdotibus in primitiis offerendis, quæ de tribus modiis dimidium facit modium, perspicuè sup-
putatur, sexagesimam partem primitiarum sacerdotes accipere debere. IDEM IN MALACHIAM. *Cap.3.*

Reuertimini ad me, & ego reuertar ad vos, dicit dominus exercituum. Et dixistis in quo reuertemur? Si affligeret homo deum, quia vos conflligitis me, & dixistis, in quo conflligimus te? in decimis & primitiis, &
E ideo in penuria vos maledicti estis, & me conflligitis tota gens. Nunc sequamur ordinem Phophetæ: quia mihi non reddidistis decimas & primitias, idcirco in penuria & fame maledicti estis, & me vos supplantastis siue defraudastis, ecce annus expletus est, & nihil in meos thesauros sed in vestra horrea comportastis, & pro decimis & primitiis quæ parua erant vtà vobis darentur, vbertatem possessionum vestrarum, & omnem frugum abundantiam perdidistis. Vt autem sciatis hoc me irascente perfectum, quia fraudastis me parte mea, hortor vos atque commoneo, vt inferatis decimas in horrea mea, hoc est, in thesauros templi, & habeant sacerdotes & Leuitæ qui mihi ministrant cibos, & probate me, si non tantas pluuias effudero, vt cataractæ cœli aperiæ esse credantur, & effundam benedictionem meam vobis vsque ad abundantiam. Verbum effusionis no-
men largitatis ostendit, sed fieri potest vt agros irrigantibus pluuiis sit quidem fertilitas, verùm aut locusta veniet, aut brucus, aut erugo, aut eruca, & labores hominum vastabunt, propterea adiungit & dicit: Et increpabo pro vobis deuorantes, locustas videlicet & reliqua quæ prædiximus, & non corrumpent fructum terræ vestræ. Si quando fames & penuria & rerum omnium egestas opprimit mundum, sciamus hoc ex ira dei descendere, qui se in pauperibus (si non accipiant eleemosynam) fraudari loquitur, & suas possessio-
F nes possimus decimas & ptimitias interpretari. AVGVSTINVS DE RECTITVDINE CATHOLICAE CONVERSATIONIS. Vnusquisque fratres de quali ingenio vel artificio viuit, de ipso decimam deo in pauperibus vel in Ecclesiis donet, consideret quia omnia dei sunt per quæ viuit, siue terra, siue flumina, siue semina, vel omnia quæ sub cœlo sunt, vel super cœlos, & si ipse non dedisset, nihil vtique haberet, nam deus qui dignatur totum dare, decimam de suo dignatur à nobis repetere, non sibi penitus, sed nobis profuturam. IDEM IN SERMONIBVS DE TEM- *Ser.219. de*
PORE. Sic enim per Prophetam ipse promisit dicens, Inferte, inquit, omnem decimam in horreis meis, *redden.de-*
vt sit cibus in domo mea, & probate me in his, dicit dominus. Si non aperuero vobis cataractas cœli, & dedero *cimis.*
vobis fructum vsque in abundantiam. Ecce probauimus quomodo nobis decimæ magis quàm deo proficiant.
O homines stulti, quid mali imperat deus vt nó mereatur audiri? Sic enim dicit, Primitias areæ tuæ & torcularis tui non tardabis offerre mihi. Si tardiùs dare peccatum est, quanto peius est non dedisse? Et iterum dicit, Honora dominum deum tuum de tuis iustis laboribus, deliba ei de fructibus iustitiæ tuæ, vt repleantur

Universidad de Deusto
Biblioteca

horrea tua frumento, vino quoque torcularia tua redundabunt. Non præstas hoc gratis, quod citò recipies magno cum fœnore. Quæris fortè cui proficiat quod deus accipiat redditurus? Quæris iterum cui proficiat quod pauperibus datur? Si credis, tibi proficit: si dubitas, perdidisti. Decimæ fratres charissimi, tributa sunt gentium animarum. Redde ergo tributa pauperibus, offer libamina sacerdotibus. Quòd si decimas non habes fructuum terrenorum, quod habet agricola, quodcunque te pascit ingenium, dei est, & inde decimas expetit vnde viuis: de militia, de negocio & de artificio redde decimas. Aliud enim pro terra dependimus, aliud pro vsura vitæ pensamus. Redde ergo homo, quia possides, redde quia nasci meruisti: sic enim dicit dominus, Dabunt singuli redemptionem animarum suarum, & non erunt in eis morbi neque casus. Ecce habes in scripturis sanctis cautiones domini tui, per quas tibi promisit, quòd si decimas dederis non solùm abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis consequeris. Replebuntur, inquit, areæ tuæ frumento, vino quoque torcularia tua redundabunt, & non erunt in eis morbi neque casus. Cùm enim decimas dando, & terrena & cœlestia possis munera promereri, quare per auaritiam duplici benedictione te fraudas? Audi ergo indeuota mortalitas, Nosti quia dei sunt cuncta quæ percipis, & de suo non accommodas rerum omnium conditori? Non eget dominus deus, non præmium postulat sed honorem, non de tuo aliquid exigit quod refundas. Primitias rerum & decimas dignatur petere, & negas auare? Quid faceres, si nouem partibus sibi sumptis, tibi decimam reliquisset? Quod certè iam factum est, cùm messis tua pluuiarum benedictione subtracta ieiuna defecit, & vindemiam tuam aut grando percussit, aut pruina decoxit. Quid auide supputas? Nouem tibi partes retractæ sunt, quia decimam dare noluisti. Constat quidem quòd ipse non dederis, sed tamen deus exigit. Hæc enim est domini iustissima consuetudo, vt si tu illi decimam non dederis, tu ad decimam reuoceris: scriptum est enim, hæc dicit dominus, Quia decima agri tui primitiæ terræ vobiscum sunt. Vidi autem, & fallere me existimastis, intus in thesauris vestris & in domibus vestris erit direptio. Dabis impio militi, quod non vis dare sacerdoti. Conuertimini quoque ad me dicit dominus omnipotens, vt aperiam vobis cataractas cœli, & effundam vobis benedictionem meam desuper, & non corrumpam fructus terræ vestræ, neque languebit vitis in agro vestro, & beatos vos dicent omnes gentes. Benefacere deus semper paratus est, sed hominum malitia prohibetur, quia à domino deo sibi dari vult omnia, & non vult ei quæ possidere videtur offerre. Quid si diceret deus, Meus est homo quem feci, mea est terra quam colis, mea sunt & semina quæ spargis, mea animalia quæ fatigas, mei sunt imbres & pluuiæ, & ventorum flamina mea sunt, meus est solis calor? Et cùm omnia mea sint elementa viuendi, tu qui manus accommodas, solam decimam merebaris. Sed quia piè nos pascit omnipotens deus, amplissimum tribuit munus laboranti mercedem, sibi tantùm decimam vendicans, nobis omnia condonauit. Ingrate fraudator ac perfide, diuina te voce conuenio: Ecce annus iam finitus est, redde domino pluenti mercedem, redime te homo dum viuis, redime te ipse dum potes: Rdime (inquam) te dum precium in manibus habes, redime te, ne dum te mors auara præuenerit, & vitam simul & præmium perdas: sine causa hoc dimittis vxori, quæ forsitan alterum habebit maritum. Sine causa hoc marito dimittis mulier, quia aliam cupit habere vxorem. Frustra parentibus ac propinquis curam tuam iniungis, nemo te post mortem tuam fideliter redimet, quia in vita tu te redimere noluisti. Depone iam auaritiæ sarcinam de ceruicibus tuis, contemne crudelissimam dominam, quæ dum te iugo durissimo premit, iugum Christi susci pere non permittit. Sicut enim iugum auaritiæ in infernum premere, ita iugum Christi in cœlum leuare consueuit. Decimæ enim ex debito requiruntur, & qui eas dare noluerit, res alienas inuasit: & quanti pauperes in locis vbi ipse habitat decimas non dans, fame mortui fuerint, tantorum homicidiorum reus ante tribunal æterni iudicis apparebit, quia à domino pauperibus delegatum, suis vsibus reseruauit. Qui ergo sibi aut præmium comparare, aut peccatorum desiderat indulgentiam promereri, reddat decimam, & de nouẽ partibus studeat eleemosynam dare pauperibus, ita tamen, vt quicquid excepto victu mediocri & vestitu rationabili superfuerit, non luxuriæ reseruetur, sed in thesauro cœlesti per eleemosynam pauperum reponatur. Quicquid enim nobis deus plusquàm opus est dederit, non nobis specialiter dedit, sed per nos aliis erogandum transmisit, quod si non dederimus, res alienas inuasimus. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Theonas. Licet quorũdam pia simplicitas huius rei amputet quæstionẽ, tamen quia etiam illa quæ alius interrogatione indigna dixisset, scrupulosiùs perscrutantes, integram obseruantiæ nostræ ac mysterij veritatẽ desideratis agnoscere, euidentissimam huius etiam rei percipite rationem, vt manifestiùs approbetis nihil irrationabile nostros tradidisse maiores. Lege Mosaica vniuerso populo generalis est promulgata præceptio, Decimas tuas & primitias offeres domino deo tuo. Itaque qui substantiarum nostrarum omniumque fructuum decimas offerre præcipimur, multo magis necesse est vt ipsius quoque cõuersationis nostræ & humani vsus operumq; nostrorum decimas offeramus, quæ profectò in supputatione quadragesimæ euidenter implentur. Omnium enim dierũ numerus quibus reuolutus in orbem annus includitur, triginta sex semis dierũ numero decimatur. In septem verò hebdomadibus si dies dominici & sabbata subtrahantur, quinque & triginta supersunt dies ieiuniis deputati, scilicet adiecta illa vigiliarum die, qua vsq; in gallorum cantum illucescente dominica, ieiuniũ sabbati protelatur, nõ solùm sex & triginta dierũ numerus adimpletur, verũ etiam pro decimis quinq; dierum qui residui videbantur, si illud quod superest, adiectũ noctis spacium cõputetur, plenitudini totius summę omnino non deerit. Quid verò de primitiis dicã, quas ab omnib⁹ qui Christo fideliter famulantur, quotidie certũ est exhiberi. Nã cũ experrecti à somno, & quasi rediuiua post soporem alacritate surgẽtes, priusq; motum sensus vllius corde cõcipiãt, vel memoriam aut curam rei familiaris admittant cogitationũ suarũ ortus atq; principia, diuinis consecrant holocaustis, quod nisi primitias verè suorum fructuum per summũ sacerdotẽ Iesum Christũ pro vsu vitæ huius & imagine quotidianæ resurrectionis exoluunt. Quique etiam à somno excitati, hostiam iubilationis suæ deo similiter offerentes, primo linguæ suæ motu ipsum inuocant, ipsius nomen laudèsq; concelebrant, atque ad canendos hymnos, prima labiorum claustra reserantes, immolant deo sui oris officia. Cui etiam pari deferunt modo prima

Colla.21. Cap.25. & 26.

Exod.22.

A prima manuum suarum gressuúmque libamina, cùm è cubilibus cõsurgentes, in oratione consistunt, & priusquàm in propriis causis membrorum suorum fungantur officio, nihil sibi de ministerio eorum antè decerpunt: sed ad ipsius honorem promouent gressum, atque in eius laudatione defigunt, & ita cunctorum motuum suorum primitias protentione manuum, incuruatione genuum, & totius corporis prostratione persoluunt. Illud enim quod decantatur in Psalmo aliàs implere non possumus, Præueni in maturitate & clamaui. Et præuenerunt oculi mei ad te diluculo vt meditarer eloquia tua. Et mane oratio mea præueniet te, nisi vt post quietem somni in hanc lucem (vt suprà diximus) velut è tenebris & imaginaria morte reuocati, de vniuersis officiis mentis & corporis nihil omnino in nostris præsumere necessitatibus audeamus. Nullus nanque est alius, quem aut propheta prœuenerit matutinus, aut nos præuenire similiter debeamus, nisi aut nosmetipsos, id est, occupationes nostras & affectus curásque mortales, sine quibus esse non possumus, aut B suggestiones subtilissimas inimici quas nobis adhuc quiescentibus ac sopore demersis, per phantasias inanium somniorum inferre conantur, quibus nos mox euigilaturos occupet & inuoluat, vt primitiarum nostrarum opima deflorans, primus ipse decerpat. Quamobrem omni nobis cautione curandum est: si tamen vim prædicti versiculi opere volumus adimplere, vt ita primos matutinarum cogitationum ortus, solers vigilantia tueatur, ne quid ex eis festina præsumptio liuentis attaminet inimici, nostrásque primitias tanquam viles iam atque communes, à domino faciat reprobari. Qui si præuentus à nobis peruigili mentis circunspectione non fuerit, anticipationis nequissimam consuetudinem non deponens, quotidie nos fraudibus suis præuenire non desinet. Et idcirco si placitas & acceptabiles deo primitias ex fructibus nostræ mentis optamus offerre, non mediocrem sollicitudinem debemus impendere, vt omnes nostri corporis sensus, matutinis præcipuè horis tanquam sacrosancta domini holocausta, in omnibus illibata atque intacta C seruemus. Quod deuotionis genus multi etiam secularium summa cautione custodiunt, qui ante lucem vel diluculo consurgentes, nequaquam familiaribus ac necessariis mundi huius actibus implicantur, priusquàm cunctorum actuum suorum operationúmque primitias, ad Ecclesiam concurrentes diuino studeant consecrare conspectui. ISIDORVS. Decimas & primitias tuas, & cætera. Iubetur hic Israëlitico populo decimas frugum, cunctarúmque primitias rerum offerre domino. THOMAS. Decimas & primitias tuas non tardabis reddere. Decimæ in veteri lege dabantur ad sustentationem ministrorum dei, vnde dicitur Malachiæ tertio, Inferte omnem decimationem in horreum meum, vt sit cibus in domo mea: vnde præceptum de solutione decimarum, partim quidem erat morale inditum naturali rationali, partim autẽ erat iudiciale ex diuina institutione robur habens. Quod enim eis qui diuino cultui ministrabãt ad salutem populi, totus populus necessaria victus ministraret, ratio naturalis dictat: sicut & his qui cõmuni vtilitati inuigilant, scilicet principibus & militibus & aliis huiusmodi, stipẽdia victus debentur à populo. Vnde & Apostolus hoc probat prima ad Corinthios nono, per humanas consuetudines, dicens, Quis militat suis stipẽdiis vnquam? aut quis D plantat vineam, & de fructibus eius non edit? Sed determinatio certæ partis exhibendæ ministris diuini cultus, non est de iure naturali, sed est introducta institutione diuina secundum conditionem illius populi cui lex dabatur: qui cùm in duodecim tribus esset diuisus, duodecima tribus, scilicet Leuitica, quæ tota erat ministeriis diuinis mancipata, possessiones non habebat. Vnde conuenienter institutum est, vt reliquæ vndecim tribus decimam partem suorum prouentuum Leuitis darent, vt honorabiliùs viuerent. Et quia etiam aliqui per negligentiam erant transgressores futuri. Vnde quantum ad determinationem decimæ partis, erat iudiciale, sicut & alia multa specialiter in illo populo instituta erant ad æqualitatem inter homines ad inuicem conseruandam secundum populi illius conditionem: quæ iudicialia præcepta dicuntur, licet ex consequenti aliquid significarẽt in futurum, sicut & omnia eorum facta, secundum illud primæ ad Corinthios decimo, Omnia in figuram contingebant illis. In quo conueniebant cum cærimonialibus præceptis, quæ principaliter instituta erant ad signifi- E candum aliquid futurum. Vnde & præceptum de decimis soluendis significat aliquid in futurum. Qui enim decimam dat quæ est perfectionis signum (eo quòd denarius est quodammodo numetus perfectus quasi primus limes numerorum, vltra quem numerum non procedunt, sed reiterantur ab vno) nouem sibi partibus reseruatis, protestatur quasi in quodam signo ad se pertinere imperfectionem: perfectionem verò quæ erat futura per Christum, esse expectandam à deo. Nec tamen propter hoc est cærimoniale præceptum, sed iudiciale vt dictum est. Est autem hæc differentia inter cærimonialia & iudicialia legis præcepta, vt suprà diximus, quòd cærimonialia illicitum est obseruare tempore legis nouæ: Iudicialia verò etsi non obligent tempore gratiæ, tamen possunt obseruari absque peccato, & ad eorum obseruantiam aliqui obligantur, si statuantur auctoritate eorum quorum est condere legem. Sicut præceptum iudiciale veteris legis est, quòd qui furatus fuerit ouem, reddat quatuor oues, vt legitur Exodi vigesimo secundo. Quod si ab aliquo rege statuatur, tenetur eius subditi obseruare. Ita etiam determinatio decimæ partis soluenda est auctoritate Ecclesiæ tempore nouæ legis instituta secundum quandam humanitatem, vt scilicet non minus populus nouæ legis ministris noui F testamenti exhiberet, quàm populus veteris testamenti exhibebat: cùm tamen populus nouæ legis ad maiora obligetur, secundum illud Matthæi quinto, Nisi abundauerit iustitia vestra plusquàm scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum, & cùm ministri noui testamenti sint maioris dignitatis quàm ministri veteris testamenti, vt probat apostolus secunda ad Corinthios tertio. Sic ergo patet, quòd ad solutionem decimarum homines tenentur partim quidem ex iure naturali, partim etiam institutione Ecclesiæ. Quæ tamen pensatis opportunitatibus temporum & personarum, posset aliam partem determinare soluẽdam. Scien- dum igitur, quòd præceptum de solutione decimarum quantum ad id quod erat morale, datũ est in Euãgelio à domino, vbi dicit Matthæi decimo, Dignus est operarius mercede sua. Et etiam ab Apostolo, vt patet prima ad Corinthios nono. Sed determinatio certæ partis est reseruerta ordinationi Ecclesiæ. Sciendum præterea, quòd ante tempus veteris legis non erant determinati ministri diuini cultus, sed dicitur quòd primogeniti erant sacerdotes, qui duplicẽ portionẽ accipiebant. Et ideo etiã non erat determinata aliqua pars exhibẽda ministris di-

Psalm.118. Psalm.87.

2.2.q.87. ar.1. in cor. & ad.2.&3.

Universidad de Deusto
Biblioteca

uini cultus. Sed vbi aliquis occurrebat, vnusquisque dabat ei propria spõte quod sibi videbatur. Sicut Abraham quodam prophetico instinctu dedit decimas Melchisedech sacerdoti dei summi, vt dicitur Geneſis decimo quarto. Et similiter Iacob decimas vouit se daturum, quamuis non videatur decimas vouisse quasi aliquibus ministris exhibendas: sed in diuinum cultum, puta ad sacrificiorum consummationem. Vnde signanter dicit, Offeram tibi decimas. IDEM. Primitiæ autem ad quoddam genus oblationum pertinent, quia deo exhibentur cum quadam professione, vt habetur Deuteronomij vigesimo quinto. Vnde & ibidem subditur, Suscipiens sacerdos cartalum, scilicet primitiarum de manu eius qui defert primitias, ponat ante altare domini dei tui. Et postea mandatur ei quòd dicat, Idcirco nunc offero primitias frugum terræ quas dominus dedit mihi. Offerebantur autem primitiæ ex speciali causa, scilicet in recognitionem diuini beneficij, quasi aliquis profiteatur se à deo fructus terræ percipere, & ideo se teneri ad aliquid de huiusmodi deo exhibendum, secundum illud primi Paralipomenon vltimo, Quæ de manu tua accepimus, dedimus tibi. Et quia deo debemus exhibere id quod præcipuum est, ideo primitias quasi præcipuum aliquid de fructibus terræ præceptum fuit deo offerre. Et quia sacerdos constituitur pro populo in his quæ sunt in deum, ideo primitiæ oblatæ à populo, in vsum sacerdotum cedebant. Vnde dicitur Numeri decimo octauo, Locutus est dominus ad Aaron, Ecce dedi tibi custodiam, primitiarum mearum. Pertinet autem ad ius naturale, vt homo ex rebº sibi datis à deo, aliquid exhibeat ad eius honorem. Sed quod talibus personis exhibeatur, aut de primis fructibus, aut in tali quantitate, hoc quidem fuit in veteri lege iure diuino determinatum. In noua autem lege diffinitur per determinationem Ecclesiæ, ex qua homines obligantur vt primitias soluant secundum consuetudinem patriæ, & indigentiam ministrorum Ecclesiæ. Sciendum autẽ, quòd cærimonialia propriè erant in signũ futuri, & ideo ad præsentiam veritatis significatæ cessauerũt. Oblatio autẽ primitiarũ fuit in signũ præteriti beneficij: ex quo etiã debitũ recognitionis causatur secundũ dictamen rationis naturalis. Et ideo in generali huiusmodi oblatio manet. Sciẽdum præterea, quòd primitiæ offerebantur in veteri lege, non solũ propter beneficiũ fructuũ terræ promissionis datæ à deo: sed etiã propter beneficiũ fructuum terræ à deo datorum. Vnde dicitur Deuteronomij 25. Offero tibi primitias frugum terræ quas dominus deus dedit mihi. Et hæc secunda causa apud omnes est communis.

Vbi suprà. q.86.ar. 4. in cor. & ad.1. & 2.

q.85.ar.3. ad 3.

IDEM. Demũ sciendũ, quòd sacrificia propriè dicuntur, quando circa res deo oblatas aliquid fit, sicut quòd animalia occidebantur, & cõburebantur, quòd panis frangitur & comeditur & benedicitur. Et hoc ipsum nomen sonat. Nam sacrificiũ dicitur ex hoc, quòd homo facit aliquid sacrum. Oblatio autẽ directè dicitur cum deo aliquid offertur, etiam si nihil circa ipsum fiat, sicut dicuntur offerri denarij vel panes in altari, circa quos nihil fit, vnde omne sacrificiũ est oblatio, sed non conuertitur. Primitiæ autem oblationes sunt, quia deo offerebantur: vt legitur Deuteronomij vigesimo nono: non autem sunt sacrificia, quia nihil sacrum circa eas fiebat. Decimæ autem propriè loquendo, nõ sunt sacrificia, neque oblationes, quia non immediatè deo, sed ministris diuini cultus exhibentur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ita legitur locus iste, plenitudinem tuam & lachrymam tuam non differes. Sensus est, debitum ex frugibus tuis, & ex liquoribus tuis non differes deo reddere. Fruges enim plenitudinem, & liquores vini ac olei, lachrymas à fluendo appellauit. Et videtur hac metaphora vti ad significandum, vt quantumlibet parum quasi stillantium lachrymarum vini seu olei collegeris, non differatur debita pars in alterum annum. Ita quòd vtrumque tempus (vberatis & sterilitatis) complectitur, illud sub nomine plenitudinis, hoc sub nomine lachrymæ. Et vtroque tempore non differendum debitum præcipitur, tolleretur enim res deo debita, quo ad tempus. Et nulla quota pars decernitur hîc à deo, vt litera testatur.

AVCTOR CATENAE. Decimas & primitias tuas nõ tardabis offerre. Sensum ex Hebraico reddit Interpres, quod est huiusmodi כְּלֵאָתְךָ וְרַעֲךָ לֹא תְאַחֵר Meleáthcha vedimhacha lo theacher, Plenitudinẽ tuam (scilicet frugum) & lachrymam tuam (scilicet liquorẽ vini & olei) non tardabis, subaudi offerre, vel in annum alterũ. Est enim Melea, spica frumento plena: & dimaha, lachrymæ. Quæ hîc pro decimis & primitiis iuxta consuetudinem linguæ Hebraicæ ponuntur. Exponunt igitur quidam Hebræorum Melea, abundantiam frugũ, quasi dicat deus, Cùm impletæ fuerint, siue ad maturitatem peruenerint fruges tuæ, dabis primitias: deinde cũ collectæ fuerint intra domum, dabis quoque lachrymam, id est, vinum & oleum in vindemia quæ messem sequitur. Alij vertunt, Mustum tuum, & lachrymam tuam non tardabis offerre, id est, primitias musti & olei tui primo quoque tempore offeres. Mustúmque dici volunt Hebraicè Melea, quod magna copia è torcularibus defluere soleat: Oleum autem vocari lachrymam, quòd guttatim defluat cùm fit in lacu. Septuaginta & ipsi, ἀπαρχὰς ἄλωνος καὶ ληνοῦ σου οὐ καθυστερήσεις, Primitias areæ tuæ & torcularis tui non tardabis offerre. Chaldaica habet, Primitias frumenti tui & vini non tardabis reddere. Quæ omnia idem dicunt quod vulgata editio, hoc est, de aridis & liquidis prouentibus tuis decimas & primitias domino pro gratiarum actione & recognitione suæ beneficentiæ non omittas offerre, secundum legem suam. *Primogenitum filiorum tuorum dabis mihi, de bobus quoque & ouibus similiter facies.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER DEVTERONOMIO. Quærendum vtrum quæ Græcè dicuntur πρωτότοκα, nec Latinè dici nisi primogenita potuerunt, in his tantùm intelligenda sint quæ nascũtur ex matribus, ipsa enim propriè pariuntur potius quàm gignũtur. Parere quippe est τίκτειν, quod est ex fœmina, vnde πρωτότοκον dicitur: Gignere autem est γεννᾶν, vnde propriè Latinè primogenitus dicitur. Ex fœminis autem dabãtur primitiua, id est, quæ prima pariebantur, non quæ prima gignebãtur à viris, si fortè ex viduis quæ iam pepererant gignerentur. Non enim aliter essent quæ aperirent vuluam, quod proprium voluit esse lex eorum, quæ primò nata domino deo debebantur. Si ergo est in his verbis certa distinctio, non frustra dominus non dicitur à patre μονότοκος, sed μονογενὴς, id est, vnigenitus, quod est vnicus: à mortuis autem primogenitus quidem Latinè dicitur, quia non potuit Latinum verbum ita componi secundum loquendi cõsuetudinem. Græcè autẽ πρωτότοκος dicitur, non πρωτογενὴς, tanquam pater genuerit æqualem sibi, creatura verò pepererit. Nam & quod dicitur primogenitus omnis creaturæ, quod ibi πρωτότοκος Græcè legitur, potest ita intelligi secundum nouam creaturam, de qua dicit Apostolus, Si qua igitur in Christo noua creatura: ex qua ille primitiuus est, quia primitus ita resurrexerit

Quæst. 23.

2.Cor.5.

A resurrexerit, vt iam non moriatur, nec ei mors vltra dominetur, quod nouæ creaturæ quæ in illo est, futurũ promittitur in fine. Sed ista distinctio nõ temerè affirmãda, sed in scripturis diligẽtiùs perscrutãda est. Mouet enim quemadmodum dici potuit in prouerbiis, Primogenite tibi dico fili, id est, ex cuius persona dictum intelligatur: si enim ex dei patris persona ad Christum dicitur, cui sententiæ vtrum sequentia consonent vix est asserere, eundem dicit primogenitum quem vnigenitum, quia etiam nos filij dei sumus: vnigenitum verò quoniam solus ille de substantia patris, & patri æqualis atque coæternus est. Mirum est autem, vtrum inter parere & gignere euidentissimis documentis sacra scriptura distinguat. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER NVMEROS. Ait scriptura, Primogenita omnia quæcunque fuerint in terra eorum, quantacunque attulerint domino, tibi erunt. Hîc primogenita non fœtus primitiuos pecorum dicit: nam ipsa Græcè πρωτότοκα nominantur, hæc autem πρωτογενήματα. Sed Latinè duabus his rebus, duo nomina reperta non
B sunt. Et ideo ista πρωτογενήματα interpretati sunt, sed primitiæ ἀπαρχαὶ dicuntur, & aliud sunt. Hæc igitur tria ita discernuntur, quia πρωτότοκα sunt primitiui animalium fœtus etiam hominum: πρωτογενήματα verò, primi fructus de terra sumpti, vel de arbore, vel de vite: primitiæ autem de fructibus quidem, sed iam redactis ab agro, sicut de massa, de lacu, de dolio, de cupa, quæ primitùs sumebantur.

1.2.q.502. ar.3. ad.7.

CAIETANVS. Primogenitum filiorum tuorum, & cætera. Ne furtum committatur in primogenitis tam virorum quàm animalium mandatur. AVCTOR CATENAE. Iudæi primogenita dare præcipiebantur domino, quòd ipsorum primogenita interfectis Aegyptiorum primogenitis seruauerat. *Septem diebus sit cum matre sua, die octauo reddes eum mihi.* THOMAS. Quia animalia maculosa solent haberi contemptui etiam apud homines, ideo prohibitum est ne deo in sacrificium offerrentur, propter quod etiam prohibitum erat ne mercedem prostibuli aut pretium carnis in domũ dei offerrent, & eadem etiam ratione non offerebant animalia ante septimum diem: quia talia animalia erant quasi abortiua, nondum plenè consistentia
C propter teneritudinem. CAIETANVS. Decernitur ergo tempus offerendi primogenita animalium.

AVCTOR CATENAE. Die octauo reddes, vel dabis eum mihi. Est enim תִּתֵּן Tittenno, à verbo נָתַן Sed hoc parũ est. Nihil igitur deo offerendum, nisi integrum, immaculatum, & perfectũ. Ideo ante octauum diẽ iumentum nullum vel pecus domino offerendum, sed coalescat commodè apud matrem suã, non diligit quicq; immaturum & imperfectũ dominus. Ex animo & fide syncera deus vult coli, cuius contrariũ apparet, si de imbecillioribus animalibus domino sacrificia, velut Cain, sacrificemus. *Viri sancti eritis mihi.* CAIETANVS. Ne surripiant debita deo, in hominibus quæcunque munditia præcipitur, dicendo, & viri sancti eritis mihi. AVCTOR CATENAE. Non satis est (inquit) primitias & primogenita obtulisse, nisi & sancti sitis, id est, detis operam vt mihi ex fidei sanctimonia & puritate cordis placeatis. Ad personarum iustitiam respicio, non ad munera. Volo præberi mihi corda hominum, meæ sunt alioqui feræ syluarum, & iumenta in montibus. *Carnem quæ à bestiis fuerit prægustata, non comedetis, sed proiicietis canibus.* THEODORETVS. Carnem quæ bestiis prægustata fuerit, comedi vetat, vt illos vitam ratione degere doceat, quæq; nihil feritatis præ se ferat. Hac de causa, & inimicorum curam habere, & errantes boues reducere, & asinum qui ecciderit suscitare, aliáque id genus opera facere docet. CAIETANVS. Nec occasione animalis rapti à bestia vult eos pollui, ad insinuandum quòd non solùm ipsi alieni esse debent à furto, sed quòd nec etiam inquinari debent comedendo animal quasi furto à fera occisum. Proiicietis (inquit) canibus, intelligẽ potiùs quàm comedetis, si vendere non poteritis commodè gentibus, vt intelligamus, quòd ad literam intelligendum est vt sonat, cessante commoditate vendendi Ethnicis. AVCTOR CATENAE. Carnem quæ à bestiis fuerit prægustata, Hebraicè est וּבָשָׂר בַּשָּׂדֶה טְרֵפָה Vbasar basade terepha, Et carnẽ in agro
D bus ferarum seu aliorum animalium ab aliis bestiis interfectorum. Septuaginta habent, καὶ κρέας ἐν ἀγρῷ θηριόλωτον οὐκ ἔδεσθε, hoc est, Et carnem in agro à bestiis captam non comedetis. Chaldaica, Et carnem non dilaceratam à bestia agri non comedetis, quæ idem dicunt cum Latina versione. Si quid (inquit) in animalibus fœdum & abominabile, non mihi offeratis, sed feris proiicite illud. Nec vos immunda quoquomodo edatis, quaE lia sunt, dilaniata in agro à bestiis. Canibus & cæteris impuris animalibus deuorãda permittite. Sunt itaque hęc leges quædam statum illius populi respicientes, quibus tanquam cancellis illorum effrenes affectus cohibebantur. Verùm superest, vt iam altiora horum secreta pandamus.

GREGORIVS DECIMO SEXTO MORALIVM. In scriptura sacra pignoris appellatione, aliquando dona spiritus sancti, aliquando verò signatur confessio peccati. Pignus nanque accipitur donum spiritus sancti, sicut per Paulum dicitur, Qui dedit nobis pignus spiritus. Ad hoc enim pignus accipimus, vt de promissione quæ nobis fit, certitudinem teneamus. Donum ergo sancti spiritus pignus dicitur, quia per hoc nostra anima ad interioris spei certitudinem roboratur. Rursus pignoris nomine, peccati confessio solet intelligi, sicut lege scriptum est, Cùm debet tibi quippiam frater tuus, & abstuleris pignus ab
F eo, ante solis occasum pignus restitue. Frater etenim noster debitor nobis efficitur, cùm quilibet proximus in nos aliquid deliquisse monstratur. Peccata quippe debita vocamus. Vnde peccatori seruo dicit, Omne debitum dimisi tibi. Et in dominica oratione quotidie precamur, Et dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. A debitore autem nostro pignus accipimus, quando ab eo qui in nos peccasse cognoscitur, peccati eius iam confessionem tenemus, per quam relaxare peccatum quod in nos perpetratum est postulamur: qui enim peccatum quod commisit fatetur, & veniam petit, iam quasi pro debito pignus dedit. Quod nimirũ pignus ante solis occasum reddere iubemur, quia priusq; in nobis per dolorẽ cordis sol iustitiæ occidat, debemus ei confessionem veniæ reddere, à quo confessionem accepimus culpæ, vt qui se deliquisse in nos meminit, à nobis mox relaxatum sentiat quod deliquit. Diis non detrahes, & principi populi tui non maledices. INTERLINEARIS. Id est, sacerdotibus doctoribus qui Ecclesiæ principãtur, cùm enim omnis detractio perniciosa sit in illos est perniciosior: sed nec Christo domino maledicẽdum, cuius factus est prin-

Mystice. Cap.2. 2.Cor.1.

Matth.18. Matth.6.

Universidad de Deusto
Biblioteca

cipatus super humerum eius. Decimas tuas & primitias non tardabis offerre. Primogenitum, & cætera. HIE- G
Esa.9. Cap.45. RONYMVS IN EZECHIELEM. In spirituali intelligentia loci huius primùm quærendum, quomodo dicatur, Honora dominũ de tuis iustis laboribus, & da ei de fructibus iustitiæ tuæ, vt impleantur cellaria tua frumento, & vino torcularia tua redundent: vt postquàm obtuleris primitias laborum tuorum atque virtutum,
Deut.28. & dixeris, Ecce nunc ego attuli tibi primitias frugum terræ, quas dedisti mihi domine, mereris audire, Benedictus tu in ciuitate, & benedictus tu in agro: benedicti filij vteri tui, & genimina terræ tuæ, & fructus iumentorum tuorum, & cætera: & possideas (iuxta Apostolum) omnem benedictionẽ spiritualium in cœlestibus in Chri
Ephe.1. sto: dum quicquid habes, non tuæ putas esse virtutis, sed eius misericordiæ, qui fruges dedit. Et si quidem tantam habuerimus scientiam scripturarum, vt mystica quæque pandamus, & doceamus homines, id est, rationale animal, damus primitias frumenti nostri. Si autem post Anagogen, puram tantùm sequamur historiam, quæ simpli-
Psalm.35. ces nutrire potest, iuxta illud quod scriptũ est, Homines & iumenta saluos facies domine: damus primitias hor- H
dei nostri, quod hordeum seuit Isaac, sed in terra alienigenarum: & ortum est ei centuplum. Qui hordei dat pri-
Psalm.22. mitias, potest dicere: Dominus pascit me, & nihil mihi deerit: in loco pascuę ibi me collocauit: super aquas refectionis educauit me. Qui autem rationalia pascit animantia, vertit sententiam & dicit: Præparasti in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribulant me. Et postquàm olei & vini obtulerit primitias, iungit & loquitur: Impinguasti in oleo caput meum: & calix tuus inebrians quàm præclarus est? illo oleo quod absq; fece mundissimũ, ad lucernam domini præparatur. Quod qui præparauerit, & exhilaratur facies eius in oleo, oleo exultationis quo
Psalm.51. vnctus est Christus præ participibus suis: & effectus oliua, cũ Propheta cantabit, Ego autẽ sicut oliua fructifera in
Ioan.15. domo dei. Et illo vino quod de vera vite redundat in torcularibus saluatoris, dicente domino: Ego sum vitis,
Ioan.3. vos autem propagines, pater meus agricola. De his torcularibus tres psalmos legimus, Octauum & octogesimũ & octogesimum tertium: qui omnes ad Ecclesiæ sacramenta referuntur. Et in veteri quidem lege absq; mensura erant & numero primitiæ: non enim ad mensuram deus spiritum dabat. In secunda autem ædificatione templi, I
Matth.7. quod Ezechielis prophetia continet, certa mensura est, id est, sexagenarius numerus, quo mundus expletur: & dicitur nobis, In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis. ISIDORVS. Spiritualiter etiam primitiæ frugum vel primogenita, principia operum bonorum ostendunt, vel ipsam bonam voluntatẽ, quæ prior est opere, quam Pelagiani sibi tribuendo, offendunt. Deus autem dum illa sibi à nobis iubet offerri, indicat ad ipsius gratiam pertinere. In decimis itaque domino offerendis, denarius numerus perfectionem significat, quia vsque ad ipsum numerus crescit, ideóque sicut in primitiis principia voluntatum, ita in decimis consummationes nostrorum operum ad eum referre præcipimur, à quo & boni operis initium, & perfectionis donatur effectus.

RABANVS. Quòd autem iubentur primogenita animalium septem diebus cum matre sua manere, & in die octaua reddi domino, mystice significat, in præsenti tempore quod per septenarium numerum designatur, eo quòd septem dierum numero discurrit, necessariò vnumquemque bonorum operum primogenita in Eccle- K
1.Cor.4. siæ vnitate debere seruare, & in fide catholica quicquid boni posit, elaborare, donec octaua dies veniat, id est, resurrectionis tempus, quando ante tribunal iudicis Christi præsentatus bonorum operum remunerationem ab ipso accipiet. Vnde dicit Apostolus, Nolite ante tempus iudicare quoadusq; veniat dominus, qui & illuminabit
Rom.14. abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à deo. Et iterum, Omnes (inquit) stabimus ante tribunal Christi, vt recipiat vnusquisque propria corporis prout gesit, siue bonum, siue malum. AVCTOR CATENAE. Vnde in decimis & primitiis offerendis, gratias domino in genere referendas significat pro omnibus terræ nascentibus, & de eis pauperes & fidelium necessarios ministros sustentandos, prolem quoque nutriendam diligenter in gloriam dei, & salutem Christianæ reipublicæ, hoc enim no bis est primogenitum filiorum offerre domino. Sequitur, Viri sancti eritis mihi. Carnem quę à bestiis fuerit præ- L
gustata, & cætera. RABANVS. Licet fas non sit secundum historiam, carnem pollutam bestiali dente dilaceratam, homini diuinæ legi subdito, contra legem comedere, sed quasi immundam reputare, tamẽ allegorico sensu carnem conuersationẽ humanam, seu animalem doctrinam intelligere possumus. Bestiam verò, hæ-
Matth.18. reticum siue diabolum. Carnem verò, hoc est, conuersationem, quæ ab hæreticorum opere venenato laniatur, vel diabolica suggestione decipitur, non est licitum homini Christiano imitari, sed quasi immundam proiice- re canibus (hoc est) malignis spiritibus, siue paganis aptam atque consimilem deputare, secundum illam veri-
1.Cor.5. tatis vocem, qua iubet eum qui Ecclesiam non audierit, pro Ethnico & publicano haberi. Et Apostolus mãdat, peccantem tradi satanæ in interitum carnis, vt spiritus sit saluus in die domini. Item per morticiniorum, & à
1.Cor.10. bestia captarum carnium prohibitionem, possumus aduertere, non communicandum esse mensæ dæmoniorũ his, qui pane cœlesti reficiuntur, iuxta illud Apostoli, Non potestis (inquit) mensæ domini participari, & mensæ dæmoniorum. In his enim sunt verè morticinia, & à bestiis capta, quia enim simul sanctus, simul autem & nutritor substantiæ nostræ intelligibilis, prædictus panis est (nec pollutos enim percipere præcipit) verè rue- sus mundatos prohibiri non vult, vtrumque enim planè & Paulus præcipit, Quicunque enim (inquit) come-
1.Cor.11. dit panem, & bibit calicem domini indignè, reus erit corporis & sanguinis domini. Ecce iste est pollutus M & immundus. Hunc enim intelligis omni modo indignè comedentem, à sanctorum prohibitum partipatione. Quid autem his addidit? Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat, & de calice bibat. Qui autem semetipsum probat, si peccati sibi conscius est, & pollutionem animæ se habere sentit, pœnitet sine dubio, & post pœnitentiam de pane comedere, & bibere rursus de calice sancto & impolluto potest.

IN

A IN CAPVT EXODI VIGESIMVMTERTIVM, ARGVMENTVM.

Mendacium. Iudex. Pauper. Inimici. Munera. Peregrini. Sabbatum. Dij externi. Festum anni. Sanguis. Primitiæ. Seruire Deo. Chananæi quare paulatim expulsi.

CAPVT XXIII.

B *NOn suscipies uocem mendacii, nec iunges manum tuam ut pro impio dicas falsum te- Lectio 1.*
stimonium. Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, ut à uero deuies. Pauperis quoque non misereberis in iudicio, si occurreris boui inimici tui, aut asino erranti, reduc ad eum. Si uideris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Non declinabis in iudicium pauperis. Mendacium fugies. Insontem & iustum non occides, quia auersor impium. Nec accipies munera quæ etiam excæcant prudentes, & subuertunt uerba iustorum. Peregrino molestus non eris. Scitis enim aduenarum animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti.

AVCTOR CATENAE. In hoc capite quædam sunt præcepta iudicialia, quædam cæremonia- *Lectio 2.*
lia, quædam moralia, quæ ad conscientiam confirmandam pertinent. Sunt enim miscellionum lege conscripta, & stylo castrensi, sine exacto ordine, sed vt quodlibet vsu decernendum obueuit. Ait ergo: *Non suscipies vo-*
C *cem mendacii, nec iunges manum tuam vt pro impio dicas falsum testimonium.* RABANVS. Hinc scriptum est, Non cre- *2.2.q.70.*
das omni verbo. Et alibi, Testis falsus non erit impunitus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Nec *ar.4.3 Cor.*
iunges manum tuam, & cætera. Consuetudinem confirmationis notat. THOMAS. Falsum testimoniũ ha-
bet triplicem deformitatem. Vno modo ex periurio, quia testes non admittuntur nisi iurati. Et ex hoc semper est peccatũ mortale. Alio modo ex violatione iustitiæ, & hoc modo est peccatũ mortale in suo genere, sicut & quælibet iniustitia. Et ideo in præcepto decalogi sub hac forma interdicitur falsum testimonium: cũ dicitur Exodi vigesimo, Non loqueris contra proximum tuum falsum testimonium. Non enim contra aliquem facit qui
D eum ab iniuria facienda impedit: sed solùm qui ei suam iustitiam tollit. Tertio ex ipsa falsitate, secundum quod omne mendacium est peccatum. Et ex hoc non habet falsum testimonium quòd semper sit peccatum mortale. CAIETANVS. Post leges circa furta, ad leges circa actiones iudiciales transit. Et quia iniD sionem falsitatis. Non dicit non credes, nec dicit non audies, sed non suscipies auditionem falsitatis, sic enim est iuxta Hebræum: hoc est, non admittes, vt siquidem audias hominem nitentem persuadere tibi vt consentias machinatæ falsitati aduersus aliquem, non tamen admittas, non consentias. Nec iunges manum tuam vt pro impio dicas falsum testimonium. Iuxta Hebræum habetur, Non pones manum tuam cum impio, vt sis testi torti. Aptè hoc præceptum iungitur primo, illud enim animum, hoc locutionem prohibet: illud
E causam, hoc effectum inhibet. Lex est clara. AVCTOR CATENAE. Non suscipies vocem mendacij. In Hebræo legitur לֹא תִשָּׂא שֵׁמַע שָׁוְא Lo thissa semaha sau, Non assumes rumorem falsum, Id est, ne sis auctor falsi rumoris contra proximum tuum, aut fingas in corde tuo, vnde illius fama lædi possit. Est autem rumor sermo sine vllo certo auctore dispersus, cui malignitas dedit initium, credulitas incrementum. Alij legunt non feres rumorem vanum, quod est idem cum superioribus. Alij, Non suscipies vel non admiseris auditionem vanam, hoc est, ne credito ita facilè iis quæ à vulgo circunferuntur, quod & ad
E mendacium & ad omnem turpem orationem spectare potest. A qua lectione Septuaginta quoque non dissentiunt habentes, ἀκοὴν ματαίαν, id est, auditionẽ vanã. Chaldaica prout est in litera nostra legit. Et quod sequitur, Nec iunges manum tuam vt pro impio dicas falsum testimonium, Hebraicè legitur אַל תָּשֶׁת יָדְךָ עִם רָשָׁע לִהְיוֹת עֵד חָמָס Al tâseth iadcha him rasaha, lihioth hed chamas, Nec pones manum tuam cum impio, vt sis testis iniquus vel falsus, vel mendax, id est, non adiuuabis causam improbi falso tuo testimonio, sed nec super hoc cum illo pacisceris. Nulla etiam publica fama, nullæ blanditiæ, nulla promissa moueant te, vt falsum testimoniũ pro impio dicas aduersus innocentem. Chaldaica legit in hunc eundem sensum videlicet, Nec pones manum tuam cum iniquo, vt sis ei testis falsus. Septuaginta eodem quoque modo habent, οὐ συγκαταθήσῃ μετὰ ἀδίκου γενέσθαι μάρτυς ἄδικος, id est, non consenties vel non simul sedeas cum impio, vt sis testis iniquus. Generale est itaque mandatum, non lædendam famam proximi falsis inuentionibus, siue ne temerè cuiuis credatur aut communi famæ, tamen ad iudices specialiter pertinet, non ad allegata decernere, sed ad comprobata
F certis testimoniis. Non credere impiis hominibus, non fauere vel æmulari in votis, non fœdus ineundum cũ improbis, nõ misceri illorũ societati, vt ob eorũ cõsuetudinẽ aliquatenus dicas vel facias, aut decernas iniquũ vel cõsentias, aut fauore eorũ abducaris ad testimoniũ iniurioſum loquendo vel tacendo. *Non sequeris turbam ad faciendum malum, nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero deuies.* AVGVSTINVS IN QVAE- *Quæst.87.*
STIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, non eris cum pluribus in malitia, videlicet ne se inde quisquam defendat, quia cum pluribus fecit, aut ideo non putet esse peccatum. CAIETANVS. In Hebræo non habetur turbã, sed multos. Post leges ne quis assentiat vni impio, subiunguntur duæ quoq; leges, ne quis sequatur multitudinem contra prouerbium, Malo errare cũ multis. Decernit sancta lex, vt ad opus malum non conueniat quis cum multitudine, vt si multitudo petat aliquem occidi, tu iudex non conuenias cum ea ad faciendũ homicidiũ, vt fecit Pilatus: & similiter si multitudo iudicum malefacit dãnando aliquẽ, tu cõiudex non sequaris eos. Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ, vt à vero deuies. Iuxta Hebræum habetur,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et non testificaberis super litem ad declinandum post multos ad faciendum declinare. Altera est lex, prohi- G
bens sequi multitudinem. Prima enim prohibet sequi multitudinem ad opus malum, hæc autem prohibet se-
qui multitudinem ad testificationem obliquam. Contingit enim quòd ad complacendum multitudini vel ad
non displicendum multis, concurrat quis ad testificandum iniquè, & ideo hoc specialiter prohibetur. AV-
CTOR CATENAE. Non sequeris turbam ad faciendũ malũ. Non dissentit ab Hebræo, quod ita legitur,
לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעוֹת Lo thihie achare rabbim lerahoth, Non eris post multos ad malefaciendum, siue ad
mala, id est, ne sequaris multitudinem, siue maiorem partem ad malefaciendum. Verbi gratia, si plures in iudi-
cio cõdemnauerint innocentem, tu sequeris pauciores, qui illum saluare conantur. Quamuis etiam Rabbim nõ
tam multos, quàm primores & præcipuos significet, ita vt etiam dicat, eo quòd princeps vel superiores iniustè
fecerint, tu propter eorum auctoritatem non iniquè agito. Chaldaica, Non sequeris multos ad malefaciendũ.
Septuaginta, ὀυκ ἔσῃ μετὰ πλεόνων ἐπὶ κακίᾳ, Non eris cum pluribus in malitia. Quæ cum Latinę editionis sen- H
tentia conueniunt. Sequitur, Nec in iudicio plurimorum acquiesces sententiæ. Sensum ex verbis Hebraicis
hausit Interpres, quæ sunt וְלֹא תַעֲנֶה עַל רִב לִנְטֹת אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטֹּת Velo thahane hal rib lintoth achare rabbim
lehattoth, Et non respondebis in causa vt declines post multos ad declinandum, subaudi iudicium. Alij,
loqueris in lite, vt declines post multos ad peruertendũ, id est, in lite ne sequaris plurium sententiam, vt peruer-
tas iudicium, & ne inclines in iudicium cum multis. Quod si ita intelligatur, est prioris clausulæ repetitio, ad
maiorem exaggerationem. Alii intelligunt, Non moueri debebis multitudine amicorum reum defenden-
tium in dandis suffragiis, sed suspendito votum, dum veritas agnoscatur atque iustitia. Nonnulli reddunt,
Neque respondeas in iudicio, declinando post multos, vt peruersum quid committas, & à vero deuies. Quod
idem est cum superioribus. Septuaginta, ὀυ προσθήσῃ μετὰ πλήθους ἐκκλίναι κρίσιν, Non adiicies cum multitu-
dine ad declinandum iudicium. Chaldaica nescio quid diuersum habet, videlicet, Neque desinas docere quod
tibi videtur in iudicio. Hæc sunt quæ super hoc loco satis obscuro dici per nos potuerunt. Sed vt verum fa- I
teamur, nec adhuc nobis ipsis satisfecimus pro eius enodatione. Si quid ergo ab aliis doctiùs & prudentiùs ex-
cogitatum fuerit, libentiùs nos eorum acquiescemus sententiæ. Dicat ergo dominus, Ne te multitudo moueat,
vt eos sequaris in ferenda sententia, sed veritas agnita, ac iustitia propriæ conscientiæ, alioqui suspende nego-
cium, & quod non tu ipse intelligis, nolis damnare vel approbare. Nec dum iudex resides, ad multitudini cõ-
placendum declines à recta, quam nosti, sententia. Non sunt ergo ad iudicium adducendi amici & potentes,
ne videantur vel vincere velle, vel potentum multitudine, vel terrere iudicem ad partem aduersam, vel male
sentire de assessoribus iudicibus, quasi fauore & multitudine flecti possint ad suam partem liberandam. Qua-
liscunque causa sit, pessima est consuetudo adducendi in iudicium amicos, & amicos cedere iudicio: indicium
est enim confracti & parùm integri senatus, qui nec sibi quidem firmiter constare putetur, sed flecti ad susci-
piendam personam lege dei frequenter prohibitum & damnatum. Erudiuntur igitur hîc iudices in controuer-
siis, vt non moueantur nec multitudine nec auctoritate aliorum, ad pronunciandum iniquam sententiam ad- K
uersus innocentem. Necessaria etiam lex, ne quis iniquitati aut impietati suæ patrocinium quærat ex aliorum
vel multitudine, vel magnitudine, seu auctoritate. *Pauperis quoque non misereberis in iudicio.* AVGVSTINVS IN
Quæst.88. QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Nisi addidisset, in iudicio, magna esset quæstio. Sed intelligẽ
dum esset, etiam si scriptum non esset. Suprà enim dixerat, Non apponeris cum multitudine, cũ pluribus, vt de-
clines iudicium, ac per hoc & pauperis non misereberis, posset intelligi, in iudicio. Sed cum additum est, nulla
quæstio est hoc esse præceptum, ne fortè cùm iudicamus, videamus iustitiam esse pro diuite contra pauperem,
& nobis rectè facere videamur, si contra iustitiam pauperi faueamus causa misericordiæ. Bona ergo est miseri-
cordia, sed non debet esse contra iudicium. Iudicium sanè illud appellat scriptura, quod iustum est. HIERO-
Psalm.32. NYMVS IN PSALMOS. Ait Propheta, Diligit misericordiam & iudicium dominus. Quomodo au-
tem dicit, diligit misericordiam, cùm in alio loco dicat, ne misereris pauperi in iudicio: id est, non propter
pauperem, nec propter diuitem, non propter proximum & longinquum, non propter cognitum & incognitum, L
Cap.31. declines à recto iudicio, sed priùs iudica rectum iudicium, & postea subueniat misericordia. IDEM IN
PROVERBIA. Aperi (inquit) os tuum, decerne quod iustum est, & iudica inopem & pauperem. Sicut in ver-
su superiori pro causa & ereptione pauperis, os aperire præcipit ita in isto ipsum pauperem vbi errauerit, iustè
castigare ac iudicare admonet. Iuxta quod Moyses ait: Et pauperis in iudicio non misereberis. Quod vtrumq;
dominum facere Propheta insinuat, dicens, Sed iudicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate mansuetos
2.2.q.63. ar.4.ad 3. terræ. THOMAS. Pauperis quoq; non misereberis in iudicio. Non est contra hoc quod legitur Ecclesiasti-
ci quarto, In iudicando esto pupillis misericors, quia homo in iudicio debet pauperi subuenire quantum fieri
potest, tamen sine læsione. Alioquin non haberet locum quod hîc dicitur. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ
habetur, Et pauperem non pulchrifacies in lite sua. Præcipit deus, vt in iudicio non habeatur ratio pauperis, sed
iustitię dũtaxat, & propterea prohibet blandis sermonibus ornari causam pauperis, & multo magis aliorũ. O vti-
nam non sæpissimè pulchrifierent causæ diuitum, tot enim coloribus ornantur, vt quamuis turpes, imò turpis- M
simæ, honestæ appareant, & propterea deus hoc vitium prohibet, etiam gratia misericordiæ erga pauperem.
AVCTOR CATENAE. Pauperis quoque non misereberis in iudicio. In codice Hebręo legitur,
וְדָל לֹא תֶהְדַּר בְּרִיבוֹ Vedal lo theddar beribo. Verbum autem hadar, decorare, honorare, gloriare, & glorificare signifi-
cat. Ita ergo redditur iuxta literam, Et pauperem non honorabis vel ornabis in lite vel causa, aut iudicio, vel ne-
gocio suo. Hoc est, ne habeas respectum personæ in iudicio, id est enim ornare siue honorare aliquẽ in iudicio.
Licet enim multo fauore deus vbique prosequatur pauperes, & nolit opprimi, nõ vult tamẽ respectu paupertatis
iudiciũ corrũpi, multo minus diuitũ respectu violari debet iustitia in iudicio: Interpres autẽ noster trãstulit sen-
sum, illique tã Septuaginta q̃ Chaldaica editio concordãt. Non ergo (inquit) iustificabis causam pauperis ex cle-
mentia sola, quia pauperem vides. Est quidem, quando maxima paupertatis ratio habenda est, videlicet cũ agi-
tur de adiuuando paupere ne inedia aut miseria pereat: hîc maximè paupertas respicienda est. Sed cùm agitur
in iudicio

A in iudicio, de equitate & iniquitate causarum, ibi tum nullus est habendus respectus paupertatis, sed tantùm
ipsius causæ & circunstantiarum, quæ propriè ad illam pertinent. Vtinam hæc inculcari possint pectoribus iu-
dicum, vt de iustitia diligentissimè conseruanda semper cogitent, & non flectãtur affectibus, maximè id autem
ante prolatam sententiam, postea enim vbi non exegerit, misereri possunt, & temperare rigorem, prout charitas
publica id permiserit, & lex diuina. AVGVSTINVS. Sed ne quis propter superiorem sententiam deum *Quæst.88.*
putaret misericordiam prohibere, quod sequitur, opportunissimè sequitur. *Si occurreris boui inimici tui, aut asino er-*
ranti, reduc ad eum. Vt scias non te prohibitum facere misericordiam, fac eam erga inimicos tuos, cùm potestas
est à iudicando libera: non enim cùm reducis errantem bouem inimici tui, & reddis, inter aliquos iudex resides.
CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA SANCTORVM IOANNIS ET PAVLI. Ait do-
minus noster in Euangelio, Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui vos oderunt, &
B reliqua. Per omnia vult nos dominus in præceptis suis esse perfectos. Nam dudum in lege præceptum est: Dili- *Leuit.9.*
ges amicos, & odies inimicos. Sed populo carnali & terreno secundum tempus data ista præcepta sunt, sicuti & *Exod.21.*
illud: Oculum pro oculo, dentem pro dente. Nunc autem Euangelica populo traduntur præcepta, cœlestis ac
perfectæ iustitiæ vt inimicos diligamus, odientes amemus, pro calumniantibus, ac pro persequentibus oremus,
vt verè filij dei esse mereamur, qui pro misericordia sua super bonos ac malos, iustos atque iniustos, vitæ præ-
sentis beneficia cœlesti dono largitur. Ad huiusmodi præcepta Euangelica custodienda etiam per Esaiam hor-
tatur nos sanctus spiritus, dicens: Audite verbum domini, qui timetis nomen eius. Dicite fratres his qui oderũt
& abominantur, vt domini nomen magnificetur, & appareat illis in iucunditate eorum, & illi confundantur.
Vnde non immeritò Dauid in psalmo testatur, dicens: Domine deus meus si feci hoc, si reddidi retribuentibus *Psal.7.*
mihi mala, decidam meritò ab inimicis meis inanis. Beatus quoque Iob idipsum ita commemorat, dicens: Qui *Iob.31.*
si gauisus sum in delicto inimici mei, si dixi in corde meo, bene factum est, audiat auris mea maledictionem.
C Hæc autem Euangelicæ gratiæ præcepta, quæ nunc ad salutem hominum data sunt, inuenimus per mandata
legis in animalibus formata, cùm dicitur: Si videris bouem inimici tui sub onere cuisse, non pertransibis, sed e-
leuabis eum. Vtinam tunc in lege Moysi vnusquisque in animalibus disceret, quodcunque secundum Euange-
lium facturus esset in homine. ISIDORVS. Asinum autem reduci iubet odienti proximum suum, vt hac
ratione odientis animum sibi cõciliet. Nam si omnino implacabilis atque inexorabilis non fuerit, fieri non po-
test, quin hac in illum humanitate animus illius non mãsuescat. AVCTOR CATENAE. Hæc lex mo-
dum ponit affectibus & inimicitiis, ne sint nimium vehementes, & euadant ad pernitiem proximi. Prohibet au-
tem suo more scriptura rem sub persona, odium pro hoste. Bouis autem nomine intelligit quæcunque habet is,
quem odis, per quæ illi incommodare vel impedire commodum potes. Vt enim odium non semper vt velles
exuere te posse credas, manum tamen potes continere, & pedes regere in alicuius rem, vel promouendam, vel
D impediendam. Fac ergo proximo quod tibi fieri optares, & optare deberes, & periculum eius aut damnum im-
pediendo impedias. Et quia ludæi crudeles erant, ideo sancta lex ad pietatem etiam erga bruta animalia exer-
cendam inducit, vt ex hoc ad maiorem postmodum erga homines inducerentur. Ex hoc enim quòd videbat
inimicus ab inimico animal domum reductum, compellebatur quodammodo ad deponendum odium contra
eum susceptum. *Si videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo.* CAIETANVS. Iuxta
Hebræum habetur, Et vetabis de auxiliari ei, auxiliando auxiliaberis cum ipso, & est sensus, & cohibebis te ab o-
pem ferendo oppresso iumento, considerando te solum hoc non posse, iunctus simul cum ipso quamuis osore
tuo, auxiliaberis. Intendit enim per has leges, quòd in his quæ sunt iudicij, non est habenda ratio inimici, & mul-
to magis aliena debet esse à iudicio ratio inimici, quàm in istis euentibus. AVCTOR CATENAE. Si
videris asinum odientis te iacere sub onere, non pertransibis, sed subleuabis cum eo. Hebraica lectio est וְחָדַלְתָּ מֵעָזֹב לָךְ עִמּוֹ תַּעֲזֹב עִמּוֹ: Vechadaltha mehazob lo, hazob tahazob himmo. Sciendum verò verbum עָזַב Hazab, &
E cum hunc exponi. Quidam enim sic reddunt, Et desieris adiuuare eum, adiuuando adiuuabis cum eo, vel subleuando subleuabis cum eo. Vt sit sensus, minimè cesses ab adiuuando vel subleuando asino sub onere cum ini-
mico tuo. Quod clariùs reddunt, qui interrogatiuè legunt, hoc modo videlicet, Desines auxiliari ei? Ac si dicat
minimè, auxiliando auxiliaberis secum. Secundum autem primam significationem sic legitur, Cauebis deserere
vel dimittere eum (subaudi cum onere) Dimittens dimittes cum eo, id est, dimittens odium quod habebas in
corde tuo, dimittes asinum ab onere vnà cum inimico tuo. Quem quidem sensum habet & Chaldaica, inquiẽs,
Quando videris asinum odientis te iacẽtem sub onere suo, & desieris adiuuare eum, & subleuabis cum eo. Alij
sic legunt, Cessabis dimittere eum, relinquendo relinqueris cum eo, hoc est, si hactenus deseruisti eum, iam ab
hoc cessabis, & non dimittes eum, quin apud illum relinqueris, donec opem tuleris. Nonnulli autem sic, Num
cessabis? Et derelinques eum? Num desertum deseres? Et subaudiunt, nequaquam. Nonnulli verò sic reddunt,
Desines derelinquere illum, auxiliando auxiliaberis cum eo. Id est, cauebis dimittere eum, exonerando exone-
F rabis cum eo, hoc est, cauebis deserere asinum cum onere, verùm detrahes illi onus illud cum inimico tuo. De-
mum quidam Hebræorum vertunt, Cauebis ne deseras illi soli onus subleuandum, verùm subleuando subleua-
bis cum illo, vt animal faciliùs se errigat in pedes. Quorum omnium etsi verba sunt obscura, sensus tamẽ vnus
apertus est, qui & ab Interprete nostro paucissimis exprimitur, quo cum etiam Septuaginta conueniunt. Dicat
igitur deus: Nunc credere aliquatenus potes, licere tibi per deum & cum deo, vt si videas hostis tui asinum aut
bouem iacentem sub onere, & non posse progredi, vt cesses adiuuare illum, sed magis relinquendum pro inimi-
citia hostis indigni? Nequaquam id mentem tuam subeat, sed potiùs quod charitas suadet & clementia, etiam
ad iumentum, vt non sinas perire. Non sis tam intractabilis & crudelis in asinum, vt dum potes non adiuues,
quin potiùs euince noxias passiones tuas, & accede contra improbitatem humani sensus, & adiuuando adiuues,
hoc est, non relinquas in mortis periculo bestiam & hominem, sed pariter adiuua. Et dominus gratiam dona-
bit cuadendi improbos affectus, & deponendi pectorum vtrinque infelicitatem, vt conciliemini, & vincatur
malum

Universidad de Deusto
Biblioteca

malum in bono. Hæc & superior lex exponunt, quis nomine proximi intelligendus sit. Et hîc vides quòd cùm Christus in Euangelio præcipiat, etiam inimicos diligendos, non ferat nouam legem, sed veterem tantùm exponat, ac planè idem doceat, quod verbis harum duarum legum disertè explicatur. Nam proximi, quem vt nos ipsos iubemur diligere, nomine, non continetur tantùm amicus, verùm etiam inimicus. Quare etiam inimico benefaciendum est. Eadem scripta sunt Deuteronomij vigesimo secundo. *Non declinabis in iudicium pauperis.*

HVGO DE SANCTO VICTORE. In hoc præcepto prohibet contemptum, & ne pro parua re dimittat iudicium. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Non declinabis iudicium miselli in lite sua. Dictio interpretata miselli, propriè significat quem vulgò dicimus meschino. Et apponitur pronomen tui, hoc est, à te pendentis, tanquam misellus non sit suimet, sed iudicis seu testis, à quo pendet efficacia iuris eius, quoniam ipse non potest se adiuuare. Nec rationem ergo inimici, nec rationem miselli haberi præcipit in iudicialibus. AVCTOR CATENAE. Non declinabis in iudicium pauperis. Quoniam locus obscurus est, Hebraica lectio ponēda est, quo fiat illustrior, quæ ita habet: לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט אֶבְיֹנְךָ בְּרִיבוֹ lo thatte mispat ebiónchaberibo, Non declinabis iudicium pauperis, in causa eus. Sic habet & Chaldaica, quasi dicat, Non recusabis, non detrectabis esse iudex in causa pauperis contra diuitem. Et hoc enim frequenter contingit, vt pauper non possit habere iudicem in lite quam habet contra aliquem diuitem. Alij verò legunt, Non flectes, vel non peruertes iudicium egeni vel mendici in causa, vel negocio suo. Hoc est, Neque pauperi fauendum est, vt supradictum est, neque auersandus est is in iudicio, Quasi dicat, Non habebis respectus personarum in iudicio. Sic etiam interpretati sunt Septuaginta, οὐ διαστρέψεις κρίμα πένητος ἐν κρίσει αὐτοῦ, Non deprauabis iudicium pauperis in iudicio eius. Quæ omnia id videntur exprimere, vt contra pauperem non feras sententiam iniquam contemplatione diuitis. Nec malè reddunt qui lēgūt, Non inclinabis ius pauperis in causa sua, id est, non efficies dolo & fraude tua, quòd pauper qui bonum ius habet in causa, succumbat in ea. Verùm quia verbum Nata etiam extendere significat, posset etiam sic reddi locus, Non extendes iudicium pauperis tui in causa sua, Hoc est, quando eris iudex in causa pauperis, non proroges expeditionem eius sicut fit communiter. Nam quotiescunque litigat pauper cum diuite, paupērque bonum ius fouet, nunquam potest finem litis suæ videre, adeò diuitis fauoribus opprimitur. Priùs igitur præceperat dominus ne ob misericordiam pro paupere iudicetur, nunc ne pauper propter inopiam vllo modo prematur, quominus ius suum consequatur. Pauperis tui, Emphasim & pondus habet, id est, qui tecum versatur, quem tu alere potes & debes: præceperat enim deus, ne pauperes in populo esse sinerent. In Ecclesia nostra non sunt grauandi, sed iuuandi pauperes, vt non præcludatur à diuitibus actio pauperibus in iudicio propter inopiam, sed iusta sententia defendantur ab improbitate diuitum ac potentum. Vt enim multi sunt superstitiosi iudices, qui cùm audiant in scriptura, pauperibus esse misericordiam præstandam, existiment etiam in iudicio ad iniustitiam pauperum conniuendum & iniquitatem eorum approbādam esse, ita sunt multi ἄδικοι iudices, qui etiam iustissimas causas, quas habent pauperes aduersus diuites aut potentes, iudicent iniustas propter paupertatem, & putent nihil referre, etiam si pauper opprimatur. Quis enim vltor tam abiecti hominis existeret? Non ergo declinent iudices à iustitia pauperibus propter diuitum fauorem administranda, siue eorum iustitiam iniustè peruertant, aut causas prorogent, hoc enim indicat, non declinabis in iudicium pauperis,

Mendacium fugies. Insontem & iustum non occides, quia auersor impium. AVGVSTINVS IN LIBRO CONTRA MENDACIVM. Mendaciorum genera multa sunt, quæ quidem omnia vniuersaliter odisse debemus. Nullum est enim mendacium, quod non sit contrarium veritati. Nam sicut lux & tenebræ, pietas & impietas, iustitia & iniquitas, peccatum & rectè factum, sanitas & imbecillitas, vita & mors: ita inter se sunt veritas & mendaciū mque contraria. Vnde quantò amamus istam, tantò illud odisse debemus. IDEM. Nam quæ in sacris libris posita sunt velut exempla mentiendi, ad hanc regulam mihi videntur redigenda, vt aut quod esse creditur, ostendatur non esse mendacium: siue vbi tacetur verum, nec dicitur falsum: siue vbi significatio verax aliud ex alio vult intelligi, quod genus figuratorum, vel dictorum vel factorum abundat in propheticis literis, Aut quæ conuincuntur esse mendacia, non esse imitanda monstrentur, & si qua nobis vt alia peccata surrepserint, non eis tribuendam iustitiam, sed veniam postulandam. GREGORIVS DECIMO OCTAVO MORALIVM. Et omne mendacium iniquitas est, & omnis iniquitas mendacium, quia profectò ab æquitate discrepat, quicquid à veritate discordat. Summoperè autem cauendum est omne mendacium, quamuis nonnunquam sit aliquod mendacij genus culpæ leuioris, si quis vitam præstando mentitur, sed quia scriptum est, Os quod mentitur, occidit animam, Et perdes omnes qui loquuntur mendacium, hoc quoque mendacij genus perfecti viri summoperè fugiunt, vt nec vita cuiuslibet per eorum fallaciam defendatur, ne suæ animæ noceant, dum præstare vitam carni nituntur alienæ, quanquam hoc ipsum peccati genus facillimè credimus relaxari. Nam si quælibet culpa sequenti solet pia operatione purgari, quanto magis hæc facilè abstergitur, quam mater boni operis pietas ipsa comitatur? RABANVS. Veritatem & iudicium dominus amat, & ad hæc sequenda populum suum per legem, Prophetas atque Euangelium exhortatur, quia non est personarum acceptor, sed singulis reddit secundum opera sua. THOMAS. Illud quod est secundum se malum ex genere, nullo modo potest esse bonum & licitū, quia ad hoc quòd aliquid sit bonum, requiritur quòd omnia rectè concurrāt. Bonum enim est ex integra causa, malum verò est ex singularibus defectibus: vt Dionysius dicit quarto capitulo de diuinis nominibus. Mendacium autem est malum ex genere. Est enim actus cadens super indebitam materiam. Cùm enim voces naturaliter sint signa intellectuum, innaturale est & indebitum quòd aliquis voce significet id quod non habet in mente. Vnde Philosophus dicit in quarto Ethicorum, quòd mendacium est per se prauum & fugiendum: verum autem est bonum & laudabile. Vnde omne mendacium est peccatum, sicut etiam Augustinus asserit in libro contra mēdacium. IDEM IN QVINQVAGINTA PSALMOS. Nota verò quòd triplex est mendacium, scilicet pernicioſum, quod fit in nocumentum alterius, siue spiritualis siue temporalis rei, puta in doctrina: & hoc est grauissimum. Iocosum, quod dicitur ad delectandum. Officiosum, quod quis loquitur ad proficiendum, siue spiritualiter siue temporaliter. Et secundum Augustinum, Nullum menda-

Ibidem.

Cap.2.

Sap.1.

Psal.5.

2.2.q.110. ar.3.in cor.

Psal.5.

A mendacium officiosum est sine peccato: quia si mentiris vt liberes aliquem, hoc non est bonum, quia Apostolus dicit Romanorum tertio, Non sunt facienda mala vt veniant bona. Præterea omne malum posset fieri propter bonum, potest tamen officiosum esse aliquādo veniale. Sed iocosum semper est veniale, pernitiosum verò semper est mortale. CAIETANVS. Mendacium fugies. Iuxta Hebræum habetur, A verbo falsitatis elongabis te. Superiùs præceperat vt non susciperet auditam falsitatem, modò præcipit, vt nullus in iudicio dicat falsum. Minus dico, quia præcipitur elongatio à dicendo falsum. Superiùs prohibita est falsitas instante altero, modò prohibetur, ne quis motu proprio dicat falsum in iudicio. Insontem & iustum non occides, quia auersor impium. Iuxta Hebræum habetur, Et mundum & iustum non occides, quia non iustificabo impium. Differentia inter mundum & iustum est, quia mūdus est, qui non commisit homicidium, adulterium, & cætera: iustus autem, qui fecit quidem opus, sed iustum. Neuter occidendus præcipitur iudicialiter, extra iudicium enim nec etiā in-
B quus & immundus occidendus est, iuxta commune præceptum Non occides. Et scito quòd cùm iudex non sit deus sed homo, in foro eius ille est iustus & mundus, qui non est confessus aut conuictus, quamuis secundum rem fuerit iniustus seu immundus: & è conuerso ille est in foro eius iniustus seu immundus, qui est confessus aut conuictus, etiam si secundum rei veritatem esset innocens. Et hæc prouidubiò sunt regulariter vera, alioquin iudex qui non interfuit crimini, nunquam esset in conscientia sua securus. Adiungitur autem ratio diuini timoris, dicendo, quia non iustificabo impium, vt timeant iudices diuinum iudicium, scientes quòd si huiusmodi impietatem commiserint, non iustificabuntur in diuino iudicio, quamuis apud homines impunes euadent.

AVCTOR CATENAE. Mendacium fugies, Hebraicè est מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחָק Midebar seker tirkach, A verbo mendacij siue mendaci, procul eris. Quod est idem cum Latina versione. Alij, A verbo falso longè aberis: Vel, A sermone falso recedes, id est, à iudicio falso: hîc enim, dicunt hi, videtur dominus alloqui iudicem. Quibus fauent etiam Septuaginta habentes, ἀπὸ παντὸς κρίματος ἀδίκου ἀποστήσῃ, Ab omni iudicio iniquo recedes.
C Chaldaica verò, A verbis otiosis procul eris. Est autem otiosum verbum vt Gregorius ait, quod aut vtilitate rectitudinis, aut ratione iustæ necessitatis caret, quod scilicet sine vtilitate & loquentis dicitur & audientis, veluti si omissis seriis de rebus friuolis loquamur, & fabulas narremus antiquas. Cæterùm qui scurrilia replicat, & cachinnis ora dissoluit, & aliquid profert turpitudinis, hic non otiosi verbi, sed criminosi tenebitur reus. Sunt demum qui legant, A re falsa longè absis, quasi dicat, nec verbis nec factis à veritate vnquam recedas. Nam dictio seker, mendacium, seu falsum, vel falsitatem sonat. Insontem & iustum non occides. Vel innocentem & iustificatum, sic enim etiam verti posset, id est, aliorum sententiis absolutum. Hoc est, quem alij iustè absoluerunt, tu
D ne iniustè morti addicito. Vnde & Chaldaica, Et eum qui fuerit iustificatus, & exierit iustus à iudicio, non occides. Quod autem sequitur, Quia auersor impium, in Hebræo legitur: כִּי לֹא אַצְדִּיק רָשָׁע Chi lo azdik rasaha, Quia non iustificabo impium. Sic & Chaldaica. Hebraissimus est, pro, Non sinam eum iudicem inultum, qui innocentem morti adiudicauerit, quod à sensu nostræ literæ non deuiat. Vel non iustificabo impium, id est, impium volo iuxta impietatem suam iudicari. Quasi dicat, Si quis pessimè egerit, vt pessimus est, ita iudicabitur, neque eam sententiam accipiet, quam solent iusti accipere. Hoc autem aliquantulum diuersum fecerunt Septuaginta, dicētes, καὶ οὐ δικαιώσεις τὸν ἀσεβῆ ἕνεκεν δώρων, id est, Et non iustum existimabis seu iustificabis impium propter munera. Nam de seipso loquitur deus, de muneribus quoque non hîc, sed statim in alio præcepto infertur. Dicat igitur dominus, Ante omnia iudices longissimè absint à vanis & mendacibus sermonibus, & ab omni dolo malo aut calumnia, quanquam id ipsum pertineat ad omnes homines, vt verum ac iustum spectent, loquantur & agant. Occidenti innocentem & iustum, non propitiabor ego dominus, nisi sanguis illius etiam funE datur, qui innocentem interfecit. Terra innocentis sanguine commaculata, non ferre potest impios illos homicidas, sed euomet eos, nec reconciliabitur, nisi homicidarum hausto sanguine. Eiusmodi impietates & impios non patior inulta, sic non sinam sine legitima duráque vindicta. Sunt enim magistratus quidam, qui cùm liceat ipsis occidere nocentes, existiment sibi etiam licere occidere innocentes, tantummodo vt obseruent externam iussius fueris à superiori magistratu. Quia non iustifico, inquit deus, impium, hoc est, quicunque impiè facit, siue suo siue alieno arbitrio, siue honesta, siue inhonesta specie, is aduersus deum peccat, & punietur propter peccatum. *Nec accipias munera quæ excæcant etiam prudentes, & subuertunt verba iustorum.* HIERONYMVS IN ESAIAM. Et hæc pars vitiorum est, iustificare impium pro muneribus, & non causas, sed dona considerare, quæ excæcant etiam oculos sapientium. Quod & in epistola Iacobi prohibetur, Ne honorantes impios diuites, & despicientes sanctos pauperes, fiamus iudices iniquitatis. IDEM IN MICHEAM. Princeps (inquit Propheta) postulat, & iudex pacificè loquitur, accipit enim munera desiderium animæ suæ. Quod quia manifestum est, & inuidiam caueo principum iudicúmque, lectoris sintellectui derelinquens, tantùm illud adiungam: munerF ra excæcant oculos etiam sapientū: viuificant quoque animā quam viuificare non debuerant, & interficiūt eam quæ merito suo & virtutibus viuit, & hoc faciunt propter dona quæ postulant impudenter, & turpiùs accipiūt.

AVGVSTINVS IN PSALMOS. Munera non solùm pecunia est, non solùm aurum & argentum, non solùm xenia sunt, neque omnes qui accipiunt ea, accipiunt munera. Aliquando enim accipiuntur ab Ecclesia, quod dico, Petrus accepit, dominus accepit, loculos habuit, ea quæ mittebantur Iudas auferebat. Sed quid est accipere munera? Propter munera laudare hominem, adulari homini, palpare blandiendo, iudicare contra veritatem propter munera. Propter quæ munera? Non solùm propter aurum & argentum & huiusmodi aliquid: sed etiam propter laudem qui iudicat male, munus accipit, & munus quo nihil inanius. Patuit enim illi manus ad accipiendum iudicium linguæ alienæ, & perdidit iudicium conscientiæ suæ. GREGORIVS NONO MORALIVM. Nec accipias munera, & cætera. Tres sunt acceptiones munerum, ad quas ex fraude festinatur. Munus nanque à corde est, captata gratia à cogitatione, munus ab ore, est gloria per fauorem. Munus ex manu, est

Cap.5. Iac.2.

Deut.16.

Psal.25.

Cap.26.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nu, est præmium per dationem. Sed iustus quisque ab omni munere manus excutit: quia in eo quod rectè agit, G
nec ab humano corde inanem gloriam, nec ab ore laudem, nec à manu recipere donationem quærit. Solus ergo
in dei opere fœnaudem non facit, qui cùm ad studia bonæ actionis inuigilat, nec ad corporalis rei præmia, nec ad
Cap.23. laudis verba, nec ad humani iudicij gratiam anhelat. IDEM DVODECIMO MORALIVM. Et ignis
(inquit) deuorabit tabernacula eorum, qui munera libenter accipiunt. Sicut enim corpus in tabernaculo, sic
mens habitat in cogitatione. Sed ignis tabernacula deuorat, cùm æstus auaritiæ, cogitationes deuastat. Et sic
plerunque vt hypocrita aurum vel quæq; bona corporalia ab hominibus accipere contemnat, sed quia hæc non
accipit, maiores ab eis recipere laudes quærat, & fortasse munus se accepisse non æstimat, quia bona corporalia
recipere recusat. Vnde sciendum est quia aliquando munus à manu, aliquando verò ab ore porrigitur. Nam qui
nũmum tribuit, munus ex manu dedit: Qui autem verbum laudis impendit, munus ab ore protulit. RABA-
NVS. Nec accipias munera, & cætera. Hinc per sapientiam dicitur, Auaro nihil est scelestius. Nihil est ini- H
quius quàm amare pecuniam. Hic enim animam suam venalem habet, quoniam in vita sua proiecit intima
sua. CAIETANVS. Quæ excæcant etiam prudentes. Pro prudentes, iuxta Hebræum habetur, apertos,
hoc est, ad similitudinem videntium apertis oculis dispositorum quo ad oculos mentis. Et significatur ad lite-
ram, quòd tanta est vis munerum, vt non solùm parùm aut mediocriter videntes ea quæ sunt iuris, sed etiam
perfectè videntes quæ iuris sunt, & excæcent intus, mutando enim affectum, efficiunt vt appareat & si non spe-
culatiuè, saltem practicè: hoc est, vt appareat fouenda vel excusanda vel toleranda pars, à qua suscepit munera:
qualis enim vnusquisque est secundum affectum, tale (hoc est, correspondens, seu consonum illi affectui) videtur
ei prosequendum. Et subuertunt verba iustorum. Iuxta Hebræum habetur, Et torquebunt verba iustorum. Non
solùm munus excæcat internos oculos, sed etiam torquet verba, flectendo illa hinc & inde, quod vtinam non
sæpe palparetur. Vbi libra quod secundum vtranque partem optimè dispositi (videlicet in parte intellectiua vi-
dentes apertis oculis, & in parte affectiua iusti) incitantur suscipiendo munus, nec humana, sed diuina hæc est I
sententia. Quid igitur eueniet ex munere in minus videntibus, in minus iustis? Nullus igitur tutus est suscipiens
munus iudex. AVCTOR CATENAE. Nec accipies munera. Nil refert quòd tota hæc clausula in He-
bræo concepta est per verba & nomina singularis numeri. Nam & singularis pro plurali, & è contra sæpe poni-
tur. Quæ etiam excæcant prudentes. Id quod Hebraicè est כִּי הַשֹּׁחַד יְעַוֵּר פִּקְחִים Chi hasochad iehaier pikchim,
Quoniam munus excæcat prudentes, siue videntes aut oculatos, id est, sapientes, vel qui videntur esse sapientes.
Et subuertunt vel peruertunt verba iustorum, id est, negocia & causas eorum, vel res iustas, & causas bonas. Sic
& Chaldaica, Quia munus excæcat oculos sapientium, & peruertit verba iustorum. Septuaginta habent, τὰ γὰρ
δῶρα ἐκτυφλοῖ ὀφθαλμοὺς βλεπόντων, id est, Dona enim excæcant oculos videntium, vbi Hebraicè posita est dictio
pikchim, quæ videntes, siue qui habent oculos apertos, vel prudentes significat: certúmque est de oculo men-
tis intelligi, qui muneribus excæcatur, vt nihil rectum cernat, nihil iustum agat, videntibus enim oculis, cęcu-
tiunt munerum admiratores. Beatus est autem & iustus, qui perseuerare potest in iudicio & causis tractandis, K
paruis & magnis, qui excutit manus suas ab omni munere. Est autem munus à laude, officio, prece, & pretio.
Subuertunt autem munera verba iustorum seu iusta, vt habent Septuaginta, quia priùs pro veritate & iustitia
loquentes, repentè mutatos, contraria & sentientes, & loquentes efficiunt. *Peregrino molestus non eris, scitis enim adue-*
narum animas, quia & ipsi peregrini fuistis in terra Aegypti. INTERLINEARIS. Quomodo scilicet facilè contri-
Cap.23. stentur, non habentes vnde consolentur. HIERONYMVS IN ESAIAM. Nam omnis vagus, atque
Cap.3. in orbe peregrinus, & incertarum sedium, semper in angustia iugiter & in mœrore est. IDEM IN NAHVM.
Peregrini autem sunt, quibus placet habitare in vrbe non sua. AVGVSTINVS DE VITA CHRI-
STIANA. Populum Iudaicum quem ad se deus primùm de semine Abrahæ præ cæteris gentibus pertinere
optauit, quomodo erudierit, quid eum vt sibi placeret facere, quid obseruare præceperit, scire nos conuenit. Pri-
mo in loco quid derelicta regione in qua semper habitare optauerat, patriáque deserta, in alienam prouinciam,
hoc est, in Aegyptum migrare fecit, non sine causa, nec sine dei prouidentia factum esse reor. Sed hanc fuisse pu- L
to rationem, quia deus populum suum quem elegerat, præceptis misericordiæ, pietatis, iustitiæ, cæterísque bonis
operibus cupiens erudire, voluit eum in externa patria pro tempore peregrinum esse & captiuum, vt captiuita-
tis & peregrinationis miseriam disceret & labores, quò faciliùs postmodum misereri peregrinantibus & labo-
rantibus nosceret si ipse antè peregrinationis miserias didicisset: nemo enim tam libenter peregrino & aduenæ
miseretur, quàm qui peregrinationis exitus nouit. Nemo libentiùs hospitem sine tecto, suo introducit hospitio,
nisi qui antè indignerit alieno. Nemo ita esurientem cibat, nemo sic sitientem potat, nisi qui sitim esuriémque
perpessus est. Nemo tam facilè nudum operit suis vestimentis, quàm qui nuditatis & frigoris nouit iniuriam.
Nemo sic tribulato & misero & laboranti succurrit, quàm qui tribulationum & miseriarum casus expertus est &
laborum. Meritò ergo deus misericordiæ & pietatis magister, qui legem postmodum erat editurus, per quam
populo suo misericordiæ & pietatis omniúmque bonorum operum præcepta erat traditurus, voluit eum priùs
omnes passiones, pressuras & tribulationes & angustias in terra perpeti aliena, quò faciliùs postea posset talia M
patientibus misereri, & sic suis obtemperare mandatis. Vt putas eum bonum fuisse agricolam, qui priùs quàm
semen mittat, diu terram aratris & rastris domat, ne quod illi traditurus est semen pereat: ita & deus populum
suum diu antè macerat & domat, quàm ei salutarium mandatorum semen impartiat. Denique vt ob hanc cau-
sam hæc eum pertulisse euidentiùs clareat, ipsius domini intuemur mandata, dicentis, Aduenam non vexabitis
Deut.10. nec tribulabitis, fuistis etenim & vos aduenæ in terra Aegypti: Et iterum legimus, Deus magnus qui non accí-
Deut.24. pit personam nec munera, faciens iudicium proselytis, & orphano, & viduæ date panem & vestimentum, diligi-
te proselytum, quia & ipsi fuistis in terra Aegypti peregrini: Et alibi dicit, Si autem messus fueris messem in agro
tuo, & obliuiscaris manipulum, non reuertaris accipere illum, proselyto & orphano & viduæ erit, vt benedicat
te dominus in operibus manuum tuarum, & memor eris quia famulus eras in terra Aegypti, ideo præcipio tibi
verbum hoc. Vnde facilè videtur atque dinoscitur, cum populum ob hanc causam cunctis afflictum fuisse mi-
seriis

A seriis, vt misereri alteri suo doceretur exemplo, sicut scriptum est, Docuisti enim populum tuum per talia ope-
ra, quoniam oportet iustos esse & humanos. RABANVS. Ex sua itaque conditione vnusquisque quomo- *Sap.12.*
do aliis misereri conueniat, perpendere debet. Vnde & dominus in Euangelio dicit, Dimittite & dimittetur
vobis: date, & dabitur vobis. Mensura qua mensi fueritis, remetietur vobis. HVGO DE SANCTO VI-
CTORE. Scitis enim aduenarum animas, id est, affectus, quàm leuiter contristentur. CAIETANVS.
Iuxta Hebræum habetur, Et peregrinum non vexabis. Non est repetitio præcepti superioris, sed illud com-
muniter, hoc specialiter datur iudicibus, testibus & accusatoribus. Scitis enim aduenarum animas, & cætera. Ad
suscipiendum in seipsis peregrini personam, ad tractandum peregrinos in iudicialibus quemadmodum voluis-
sent ipsi tractari quando erant ipsi peregrini in Aegypto, reuocat ad eorum memoriam, quòd ipsi experientia
nouerunt qualis est animus peregrini. AVCTOR CATENAE. Peregrino molestus non eris. Hebraicè
B לַחַץ lachaz verbum positum est, quod arctare, coarctare, opprimere, affligere, atterere, seu tribulare significat. Vn-
de aliqui, peregrinum non molestabis, Alij, non premes, Alij, angustiis non afficies, vertunt. Chaldaica legit, Et
F gorica est, quia significat quietem Christi in sepulchro. Et anagogicè quietem animæ in deo. Item beneficium
propagationis & conseruationis quod fit per tempus. Et quia Iudæi obseruabant tempora à luna, ideo erat fe-
stum Neomeniæ, id est, nouæ lunæ. Sunt etiam aliæ causæ, scilicet liberationis specialis, & sic superadditæ fue-
runt aliæ solennitates, quæ sabbata dictæ sunt, quia sabbatum est requies. Et hæ plures fuerunt nam & habebant
septimum diem, & septem septimanas, scilicet pentecosten, quæ in septima septimana est à pascha, quæ est prin-
cipium anni, & septimum mensem, & septimum annum in quo fit remissio debitorum. Item septimam septi-
manam annorum, quæ erat in iubileo. Tractat igitur dominus hoc in loco de aliquibus solennitatibus prædi-
ctis, vnde ait: *Sex annis seminabis terram tuam, & congregabis fruges eius, anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies, vt*
comedant pauperes populi tui, & quicquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri. Ita facies in vinea & in olineto tuo. AVGVSTINVS
IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæri potest, quid colligant pauperes, si septimo anno *Quæst.89.*
ita parcitur terræ, vt ne seminetur quidem? Non enim ad vineam & olinetũ pertinet quod dictum est, Edẽt pau-
F peres gentis tuæ, quia de terra non seminata nihil possunt sumere, vbi segetes nasci non possunt. De vinea enim
& olineto postea dicit similiter esse faciendum, ac per hoc illud de aruis intelligitur, quæ frumentis seruiunt. An
sic accipiendum, Sex annis seminabis terram tuam, & colliges fructum eius, hoc est, sex annis seminabis, & col-
liges, septimo verò non colliges, vt intelligatur seminabis, etiam si dictum non est, vt ad sex annos seminare, &
colligere pertineat, ad septimum verò dimittere quod fuerit seminatum. Nam quid inde habebunt pauperes,
quorum residuum etiam feris bestiis dedit, eis videlicet, quæ illis frugibus vesci possint, sicut sunt apri & cerui,
& si quid huiusmodi. Quod tamen non diceretur, nisi alicuius significationis gratia. Nam si quod attinet ad
præcepta quæ hominibus data sunt, de bobus cura non est deo, quod non sic intelligitur, tanquam non ipse pa-
scat ea, quæ nec seminant, nec metunt, neque congregant in horreum, sed quia ei curæ non est præcepto monere
hominem quomodo boui suo consulat, quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quomodo illis ab
hominibus consulatur, cùm eas ipse pascat diuitiis naturæ vsquequaque fructiferæ, qui eas etiam per alios sex
annos pascit, cùm colliguntur quæ seminantur. CAIETANVS. Sex annis seminabis terram tuam, &

congre-

THOMAS IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES. In veteri lege multa erant sacra ad solen- 2
nitatem temporum pertinentia. Erat enim quædam iugis solennitas, vt sacrificium vespertinum & matuti- *Cap.2.*
num, quædam autem quæ certis temporibus fiebant. Et horum quædam fiebant pluries in anno, quædam semel *lect.4.*
tantùm, sicut Pascha, Scenophegia, & pentecosten, sed sabbatum & neomenia pluries, quia istud qualibet hebdo-
mada, illud semel in mense. Et huius ratio erat, quia omnia festa tendunt ad honorem dei. Impendimus autem
deo honorem, vel propter aliquod æternum, & sic est iuge sacrificium: vel propter aliquod temporale, & hoc
quantum ad totum hominum statum, & sic sunt duo, scilicet creationis beneficium, & sic est sabbatum, Exodi
vigesimo, Memento vt diem sabbati sanctifices. Et ratio ponitur ibi, quia septimo die requieuit. Et ratio alle-
gorica est, quia significat quietem Christi in sepulchro. Et anagogicè quietem animæ in deo. Item beneficium
propagationis & conseruationis quod fit per tempus. Et quia Iudæi obseruabant tempora à luna, ideo erat fe-
stum Neomeniæ, id est, nouæ lunæ. Sunt etiam aliæ causæ, scilicet liberationis specialis, & sic superadditæ fue-
runt aliæ solennitates, quæ sabbata dictæ sunt, quia sabbatum est requies. Et hæ plures fuerunt nam & habebant
septimum diem, & septem septimanas, scilicet pentecosten, quæ in septima septimana est à pascha, quæ est prin-
cipium anni, & septimum mensem, & septimum annum in quo fit remissio debitorum. Item septimam septi-
manam annorum, quæ erat in iubileo. Tractat igitur dominus hoc in loco de aliquibus solennitatibus prædi-
ctis, vnde ait: *Sex annis seminabis terram tuam, & congregabis fruges eius, anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies, vt*
comedant pauperes populi tui, & quicquid reliquum fuerit, edant bestiæ agri. Ita facies in vinea & in olineto tuo. AVGVSTINVS
IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæri potest, quid colligant pauperes, si septimo anno *Quæst.89.*
ita parcitur terræ, vt ne seminetur quidem? Non enim ad vineam & olinetũ pertinet quod dictum est, Edẽt pau-
peres gentis tuæ, quia de terra non seminata nihil possunt sumere, vbi segetes nasci non possunt. De vinea enim
& olineto postea dicit similiter esse faciendum, ac per hoc illud de aruis intelligitur, quæ frumentis seruiunt. An
sic accipiendum, Sex annis seminabis terram tuam, & colliges fructum eius, hoc est, sex annis seminabis, & col-
liges, septimo verò non colliges, vt intelligatur seminabis, etiam si dictum non est, vt ad sex annos seminare, &
colligere pertineat, ad septimum verò dimittere quod fuerit seminatum. Nam quid inde habebunt pauperes,
quorum residuum etiam feris bestiis dedit, eis videlicet, quæ illis frugibus vesci possint, sicut sunt apri & cerui,
& si quid huiusmodi. Quod tamen non diceretur, nisi alicuius significationis gratia. Nam si quod attinet ad
præcepta quæ hominibus data sunt, de bobus cura non est deo, quod non sic intelligitur, tanquam non ipse pa-
scat ea, quæ nec seminant, nec metunt, neque congregant in horreum, sed quia ei curæ non est præcepto monere
hominem quomodo boui suo consulat, quanto minus ei cura est de feris bestiis præcipere, quomodo illis ab
hominibus consulatur, cùm eas ipse pascat diuitiis naturæ vsquequaque fructiferæ, qui eas etiam per alios sex
annos pascit, cùm colliguntur quæ seminantur. CAIETANVS. Sex annis seminabis terram tuam, &

congre-

Universidad de Deusto
Biblioteca

congregabis fruges eius. Ad cærimonialia præcepta transit. Statuitur autem, vt memoria creationis non solùm G
secundum dies, septima quaque die, & vt inferius dicetur, secundum menses, septimo quoque anni mense, sed
etiam secundum annos, septimo quoque anno memoria haberetur, propterea enim septimi anni quies statuitur
à cultura agrorum, vinearum, & oliuetorum. Septimo autem anno dimittes eam, & requiescere facies. Iuxta
Hebræum plus habetur, & deiicies ea, vt tanquam si sperneret illam deserat. Vt comedant pauperes populi tui.
Eadem dictio est, quæ interpretata est miselli. Sed occurrit quæstio, quid miselli comedent, si ager non est satus?
Solutio est, quòd herbæ sponte nascentes in agris quiescentibus, erant miserorum, ita quòd vendebant eas, & ex
earum pretio viuebant, & propterea dicitur quòd comedent, & quicquid reliquum fuerit, edent bestiæ agri.

AVCTOR CATENAE. Et congregabis fruges siue prouentum eius. Vel fructum eius, vt legit Chaldaica. Omnia enim hæc significat dictio תְּבוּאָתָהּ Tebúatha. Anno autem septimo dimittes eam, & requiescere facies. Optimè duo Hebraica verba reddidit hîc Interpres תִּשְׁמְטֶנָּה וְנָטַשְׁתָּהּ Tismeténna vntasta, Liberá dimit- H
tes, atque deseres eam, id est, non coles, neque seminabis eam, sed deseres, & quæ sponte nascentur, non cógrega-
bis, sed dimittes pauperibus & bestiis terræ. Est enim septimus annus, sabbatum terræ. Sic & Chaldaica, Septimo
autem anno dimittes, & relinques eam. Septuaginta quoque, ἄφεσιν ποιήσεις, καὶ ἀνήσεις αὐτὴν, Remissionem fa-
cies, & dimittes eam. Et ita quidem exponunt Hebræi. At nostrorum quidam etiam ita quo ad recollectionem
fructuum, sed non ita quo ad sationem terræ. Dicunt enim quòd septimo anno arabant quidem, & semina pro-
iiciebant in terram, sed illam deserebant & dimittebant, quia fruges non colligebant, sed eas pauperibus dimit-
tebant, quódque eis reliquum fiebat, à bestiis comedebatur. Sex ergo (inquit) annis seminabis & colliges, septimo
verò anno seminabis quidem, & exercebis terram, sed non colliges in horrea tua, verùm dimittes pauperibus
terræ, qui agros non habent. Et quod illis reliquum fuerit, bestiæ comedant, tantùm vt tu ditior ex septimo anno
nihil prouentus sperare debeas, non solùm de agris, sed de vinea, & oliuetis, ac reliquis, de quibus idem fuerit
iudicium. Septimus enim annus remissionis sit, ad consolationem indigentium, sine detrimento dominorum, I
ac abundantium. Sic legi diuinæ obsequentur, deus enim terram & terræ fructus omnibus hominibus producit,
vt ad gloriam suam illis fruantur, & dominium seruetur deo, qui pater est egenorum, non autem impiorum.
Vnde & deus addit promissiones suas obseruationi harum ordinationum de agricultura. In Leuitico enim ca-
pitulo vigesimo quinto ita scribitur, Quòd si dixeritis quid comedemus anno septimo, si non seuerimus, ne-
que collegerimus fruges nostras? dabo benedictionem meam vobis anno sexto, & faciet fructus trium anno-
rum, seretisque anno octauo, & comeditis veteres fruges vsque ad annum nonum, donec noua nascantur, edetis
vetera. Quanquam (vt dictum est) dicant Hebræi, quòd anno septimo nec seminandum nec colligendum erat
à dominis, sed dimittere debebant quæ sponte nascebantur in terra pauperibus, quod & magis literæ consonat,
dicenti, Anno autem septimo dimittes eam, videlicet incultam, & requiescere facies, nempe ab exercitiis agri-
colandi. Quæ opinio verior est, & textui Leuitici citato consona, qui hoc apertè dicit. Ordinat autem dominus
agriculturam verbo suo, vt publicè significet, se non tantùm gubernare cœlestia, sed etiam terrestria, & non so- K
lùm membra hominis, verùm & agros terræ, adeóque totum orbem terrarum in manu sua habere atque admi-
nistrare. Quare si quid benedictionis ex agro tibi contingit, age domino gratias, qui agrum gubernat. Si autem
ager maledicitur, fer manum domini patienter, & resipisce, vt maledictio vertatur in benedictionem. Postremò
significat etiã dominus hac ordinatione, quantæ curæ sibi sint pauperes & aduenæ, Dicit enim: Dimittes eam, &
requiescere facies, vt comedant pauperes populi tui, & cætera. Et in Leuitico: Erunt vobis in cibum, tibi & ser-
uo tuo, ancillæ & mercenario tuo, & aduenæ, qui peregrinantur apud te. *Sex diebus operaberis, septima die cessabis, vt*
Cap.5. *requiescat bos & asinus tuus, & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & aduena.* HIERONYMVS IN AMOS. Septenarium
numerum esse sanctum, etiam sabbatum probat, in quo requieuit deus ab omnibus operibus suis. Et iubet ne
quid in eo operis seruilis fiat, nisi ea tantùm quæ ad animam pertinet, & ne in eo onera portemus. Vnde & in so-
litudine qui die sabbati ligna collegerat quæ arsura sunt, sententia domini condemnatur. Et septem hebdoma-
des complent numerum sanctæ pentecostes: & iubileus annus remissionis, tubarúmque clangentium, hoc nu- L
mero texitur. In septimo quoque mense figuntur tabernacula: & Hebræus cùm sex annis seruierit, anno septimo
liberabitur. Nouit & hoc secularis Philosophia & medicorum libri: quorum Galenus disertissimus atque do-
ctissimus scripsit ternos libros περὶ κρίσεων καὶ τῶν κριτικῶν ἡμερῶν. In quibus septenarij numeri ostendens poten-
tiam, ardentissimas febres septimo dicit solui die: aut si tanta humoris noxij & pituitæ fuerit magnitudo, vt
primæ hebdomadis nequaquam feruore consumpta sit: secundæ hebdomadis vltimus expectatur dies, id est,
quartus decimus. Quòd si hunc, vt iuxta Hippocratem loquar, ἢ νόσος vicerit, transeunt ad vigesimam primam
diem, hoc est, ad finem tertiæ hebdomadis, ita ab initio mundi diebus conditis, vt omnes labores & molestiæ
septimo numero conquiescant. Denique & captiuitas populi Israël templúmque subuersio, septuagesimo anno de-
solationis impleta est: & septem astra iuxta numerum dierum dicuntur errantia. De cuius numeri sacramentis
in Scipionis somnio plenius narrat Tullius, & obscurissimus Platonis Timæus liber est, qui ne Ciceronis qui-
dem aureo ore fit planior. CAIETANVS. Ne putaretur quòd anno septimo sufficeret requies à cultu M
terræ, & non tenerentur illo anno ad quietem septimo quoque die, repetitur præceptum septimi diei in omni-
bus & per omnia sicut aliis annis. AVCTOR CATENAE. Et refrigeretur filius ancillæ tuæ. Verbum
נָפַשׁ Nèphes & refrigerare, & requiescere, & recreari, & respirare significat. Vnde & omnibus supradictis modis
reddi potest, & sensus erit idem. Occasione igitur remissionis in septimo anno, memoria quoque fit sabbati, cu-
ius semper magna fuit & ingens figura, non sine causa illustri toties repetita in lege & Prophetis, non tãm ob o-
tium ab opere seruili, quàm ob vacationem sedulam rebus diuinis, quales sunt studium legis dei & charitatis
perfectæ, quibus delectatur deus & à nobis colitur, vt domini dei nostri bonitas ac voluntas à fidelibus disca-
tur, credatur, doceatur, & exemplum vitæ assumatur ab electis. Idq; non tantùm à viris & dominis, sed etiam à
mulieribus domesticis & cohabitatoribus, qui septimo quoque die in communi ac pariter religiosis studiis in-
cumbere, domino deo vacare, & dignè seruire iubentur toties in lege, non ludere, dormire, vel libidinari. Et
cùm

A cùm multæ sint causæ institutionis sabbati, illa tamen hîc recensetur, vt familia & iumenta nostra habeant al-
ternam quietem à laboribus suis. Vt requiescat (inquit) bos & asinus tuus, & refrigeretur filius ancillæ tuæ, & ad-
uena. Quod est contra illos crudeles dominos, qui diebus festis magis opprimunt & excruciant seruos, nec eis
vel parum quid temporis ad diuinis, interessendum impendere volunt. *Omnia quæ dixi vobis custodite, & per no-*
men externorum deorum non iurabitis, neque audietur ex ore vestro. ORDINARIA. Per nomen suum iurare permittit,
non quòd bonum sit iurare, sed quia sciebat homines pronos ad iurandum esse, non vult vt iurent per nomina
exterorum deorum, ne frequenti iuramento inducantur ad cultum eorum. Sic & hostias non approbat deus,
mauult tamen sacrificari sibi quàm idolis. HIERONYMVS IN HIEREMIAM. Et iurabis (inquit) *Cap.4.*
Viuit dominus, in veritate & in iudicio & in iustitia. Et quomodo Euangelium iurare nos prohibet? Sed hîc
B iurabis, pro confessione dicitur, & ad condemnationem idolorum, per quæ iurabat Israël. Denique auferuntur
offendicula, & iurat per dominum. Quódque dicitur, Viuit dominus in testamento veteri iusiurandum est, ad
condemnationem mortuorum per quos iurat omnis idolatra. Simúlque animaduertendum quòd iusiurandum
hos habeat comites, veritatem, iudicium atque iustitiam: si ista defuerint, nequaquam erit iuramentum, sed per-
iurium. RABANVS. Hîc apparet quantum præcellat vmbræ veteris legis, veritas Euangelij. Ibi enim iu-
rare per nomen externorum deorum tantummodo prohibentur, per nomen autem domini iurare non vetan-
tur. Hîc autem interdicitur omnino non iurare, neque per cœlum, neque per terram, neque per Hierusalem, ne- *Matth.5.*
que per aliud aliquid, vt sit sermo noster tantùm, Est est, non non. Euangelica ergo veritas non recipit iuramen-
tum, cùm omnis sermo fidelis pro iureiurãdo sit. Sicut enim falsum loqui non potest, qui non loquitur: sic per-
iurare non potest qui non iurat. Ne igitur iuramenti vsus ad idola colenda prouocaret, veteribus quasi paruu-
lis sub lege, per nomen externorum deorum iurare non debere denunciatur, magísque in dei nomine si vellent,
iurare permittitur, cui cultum debitum per omnia impendere præcipitur, sicut victimarum carnalium oblatio
C concessa est iisdem in templo domini vni deo offerri, ne idolis exhiberent, cuius vsum penitus deserere noluis-
sent. CAIETANVS. Omnia quæ dixi vobis custodite. Quod in Hebræo habetur, Et in omni quod dixi
vobis, eritis custoditi: vniuersa enim à quibus cauere debent septimo die, comprehendit. Et per nomen externo-
rum deorum non iurabitis, neque audietur ex ore vestro. Iuxta Hebræum habetur, Et nomen deorum aliorum
non memorabitis, non erit auditum super os tuum. Super præcepta prima prohibentia cultum aliorum deo-
rum, adduntur præcepta duo. Alterum, vt præteriti dij non memorentur, sed tanquam non fuerint, alieni sint à
commemorationibus. Alterum, vt de modernis pro tempore diis, nullus loquatur honorabiliter: honorabilis
enim loquendi modus significatur, dicendo super os tuum. Et has leges dedit deus ad penitùs exterminandum
ab Israëlitis cultum aliorum deorum, & longè plus prohibetur per leges has, quàm iurare per alios deos, vt pa-
tet. AVCTOR CATENAE. Omnia quæ dixi vobis custodite. Propria versio est, Et in omnibus quæ
dixi vobis cauti eritis: vel vt vertit Chaldaica, Estote admoniti, id est, magna diligentia obseruate quæ dixi.
D Hebraismus est, quem doctè Latinus Interpres reddidit, Et per nomen externorum deorum non iurabitis. Plus
dicitur in Hebræo, nempe, Et nominis deorum externorum non recordabimini. Nam verbum זָכַר zachar recor-
dari, meminisse, seu memorari significat, quod non ad iuramentum tantùm pertinet, sed omnem penitùs com-
memorationem. Sic quoque Septuaginta, καὶ ὄνομα θεῶν ἑτέρων οὐκ ἀναμνησθήσεται, id est, & nomen deorum aliorum
non memorabitis. Quasi dicat, Non tantùm non coletis deos alienos, sed ne vllam quidem eorum mentionem
facietis, non solùm iurando, sed nec laudando, probando, aut obtestando, quæ sunt plus quàm iurare. Hoc igi-
tur addi videtur consequenter pro approbatione priorum, vt studiosè incumbant obseruantiæ eorum quæ pla-
cent domino ex lege, quæ nisi audiant & discant, seruari non poterunt. Tantùm autem abest vt deos alienos co-
latis, vt ne mentio quidem illorum apud vos fieri debeat. Sic & Paulus, Scortatio & omnis immunditia, & aua-
ritia, ne nominetur quidem inter vos. *Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis.* RABANVS. Tres
festiuitates præcipuas hoc loco obseruandas præ aliis festiuitatibus maximè commendat, id est, paschæ, pente-
E costes, & scænophegiæ, quas consequenter enumerat. CAIETANVS. Instituit ergo deus præter septimum
quemque diem, tria festa singulis annis. AVCTOR CATENAE. Ter igitur in anno solenniter cœtus
celebrari debebat, & prolixior conuocatio vel festiuitas, in quibus conuenire eos oportebat omnes ad locum à
domino designandum, qui tandem Hierosolyma erat. Vbi de credendis, sperandis, ac agendis ex lege & Pro-
phetarum dei ore institui tantoperè debebant, vt reliquo tempore anni quisque paterfamiliàs suam quanque
domum ad fidem in deum, & charitatem ad proximum instituere, dirigere, & regere satis posset. *Solennitatem*
azymorum custodies. Septem diebus comedes azyma, sicut præcepi tibi tempore mensis nouorum, quando egressus es de Aegypto. Non appare-
bis in conspectu meo vacuus. IOSEPHVS IN ANTIQVITATIBVS LIBRO TERTIO. Secunda
azymorum die quæ est sexta & decima, frugum primitias quas metunt Iudæi antequam ex eis vescantur deum
iudicantes iustum esse primitiis honorari, quo sint hac vbertate completi, offerunt isto modo. Siccantes spica-
rum manipulum & contundentes, & munda ad coquendum hordea facientes, aræ dei assarium offerunt, & v-
F nam drachmam ex eo mittentes, reliquum sacerdotum vsui derelinquunt, & tunc iam licebit omnibus pro sua
metere voluntate. Immolant autem in primitiis frugum, agnum holocaustum domino. CYRILLVS IN
LEVITICVM LIBRO NONO. Alia est solennitas paschæ, alia azymorum, licet coniuncta videatur *Leuit.23.*
azymis paschæ solennitas. Principium etenim azymorum, ad finem paschæ coniungitur. Pascha autem ille so-
lus dies appellatur, in quo agnus occiditur, reliqui verò azymorum dies appellantur, sic enim dicit: Facies so-
lennitatem azymorum septem diebus. Hæc est prima solennitas post hanc. Quum (inquit) demessueris messem
tuam, & congregaueris natiuitates ex agro tuo, facies diem festum de initiis fructuum tuorum, qui dies est post
septem septimanas à festo paschæ, vnde etiam dici iubetur dies pentecostes in ipsa lege. THEODORETVS.
Non apparebis in conspectu domini dei tui vacuus. Quotienscunque ad orandum dominum deum tuum
accesseris, quæ potueris dona illi offer. Nos autem docet, vt si pecunia nobis præsto fuerit, postquam curam pau-
perum habuerimus, eorúmque inopiam subleuauerimus, tunc demum deo preces fundamus. Sin vitam quæ

nihil

Universidad de Deusto
Biblioteca

nihil posideat propter deum elegerimus, saltem animam non à bonis operibus vacuam atque inanem deo of- G
feramus. RABANVS. Hic autem mensis de quo in litera, apud Hebræos Nisan appellatur, apud Græcos verò Xanticus, apud Latinos Aprilis dicitur. Qui ideo mensis nouorum nominatur, quia nouæ fruges eodem mense primitus metebantur. CAIETANVS. Aduerte prudens lector, quòd numerando hæc tria festa, inchoat à festo paschali, nulla facta mentione agni paschalis, sed duntaxat azymorum, ea (vt reor) ratione, quòd non singulis annis omnes tenerentur ad immolandum agnum paschalem, sed omnes vbique tenerentur ad azyma septem illis diebus. Tempore (inquit) mensis nouorum, siue mẽsis primitiui, quod est tempus primi veris, postquam sol ingressus est arietem, nam in oppositione lunæ ad solem in ariete egressi sunt de Aegypto, & in regionibus illis incipiunt primitiæ etiam spicarum, & propterea mensis primitiuorum dicitur. Statuitur autem, vt non solùm personaliter, sed etiam cum aliqua oblatione spontanea veniatur ad tria hæc festa, vt & personarum & rerum fiat deo oblatio, qui dat & personas & res omnes. AVCTOR CATENAE. Solennitatem H
azymorum custodies. Abundat apud quosdam dictio quoque, nec in antiquis emendatis codicibus reperitur. Sicut præcepi tibi tempore mensis nouorum. Loco nouorum, Hebraicè est אָבִיב Abib, quòd propriè est maturitas frugum, quæ in Martio apud Hierosolymitanos & Aegyptios contingere solet, hoc est, circa æquinoctium vernum, sicut collectio aliorum fructuum in fine anni, hoc est, circa æquinoctium autumnale fieri solet. Incipiũt enim Hebræi annum suum circa æquinoctium autumnale, licet in sacris ab æquinoctio verno illum iubeantur auspicari. Proinde festũ messis, est festũ pentecostes, & festũ collectionis, festũ tabernaculorum. Vnde verterunt aliqui hoc in loco, Tẽpore mẽsis quo fruges matureſcũt, vel incipiũt matureſcere. Alij Hebraicã dictionem Abib intactã reliquerũt, & dixerũt, ſtato tẽpore mensis Abib. Quem eundem esse quem Nisan appellãt Hebræi, ac correspõdere partim Martio nostro, partim Aprili. Chaldaica, Sicut præcepi tibi in tẽpore mẽsis nouarũ frugum. Sic & Septuaginta, κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ μηνὸς τῶν νέων, iuxta tẽpus mẽsis nouorũ. Ex quibus omnibus cõcluditur q̃ mẽsis nouorũ siue nouarũ frugũ, intelligitur mẽsis Nisan, quo fruges in partibus illis incipiebãt matureſcere. Quan- I
quam non desint doctissimi viri, qui tempus mensis nouorum, intelligãt cùm incipit aperiri tellus, & edere nouos partus. Quod sanè in veris initio contingit. Quando egressus es de Aegypto. Parum est quòd in Hebræo est כִּי בוֹ Chi bo, Quoniam in eo, scilicet mense, egressus es de Aegypto. Quasi dicat, In memoriam egressionis vestræ ex Aegypto, celebrabitis festum istud. Non apparebis in conspectu meo vacuus. Sic Chaldaica & Septuaginta. Hebraicè enim legitur, וְלֹא יֵרָאוּ פָנַי רֵיקָם Velo ierau phanai rekam, Et non videbuntur facies meæ vanè, siue inaniter, vel vultus mei frustra, Hebraismus est, pro, Non apparebunt filij Israël coram me vacui, prout reddidit Interpres, id est, sine muneribus. Et ratio est præmissa, quia in tali die in cuius memoriam hũc celebrabitis, egressi estis de domo Aegyptiacæ seruitutis. De solennitate autem azymorum & paschæ quomodo celebranda, satis dictum est. Septem diebus continuanda præcipitur verno tempore, ad memoriam beneficij eductionis de Aegypto. In hac (inquit) solennitate non apparebitis in conspectu meo sine oblatione aliqua. Sed offeret vnusquisque secundum quod habuerit, iuxta benedictionem domini dei sui, quam dederit ei. Vel vt religiosius dicatur, K
Ne pigeat vos toties ire ad locum nominis mei, vel Hierosolymam, suo olim tempore eligendam, mihique ibi festiuitatem celebrare, nunquam frustra venietis, semper aliquid gratiæ & beneficiorum & mentis melioris reportabitis, non ego dimittam vos vacuos. Non me sine fructu quæretis. Nemo me inuocans repulsam patietur, non habebitis causam ad alia quæque loca currendi, & idola gentium inuocandi. Mos autem offerendi domino in diebus solennitatum insignium, institutus fuit, tum vt Israëlitæ declararent se gratos erga deum his oblationibus, tum vt ex eis alerentur sacerdotes & Leuitæ, qui non acceperãt partem terræ in diuisione terræ Chanaan, sicut aliæ tribus, & vt conseruarentur ministeria Ecclesiastica. *Et solennitatem messis primitiuorum operis tui, quæcunque seminaueris in agro.* IOSEPHVS. Septima septimana transacta post supradictum sacrificium, quarum septem hebdomadarum dies sunt quadraginta & nouem, pentecoste celebratur, quam Hebræi Asartha vocant, quod significat pentecosten, id est, quinquagesimam, in qua offerunt deo panes de alphita siccata factos, cum fermento
Vbi supra assariorum duorum, & ad mactandum agnas duas. CYRILLVS. Post paschalem solennitatem cùm (in- L
quit dominus) demessueris messem tuam, & congregaueris natiuitates ex agro tuo, facies diem festum de initiis fructuum tuorum, qui dies est post septem septimanas à festo paschæ, vnde etiam dici iubetur dies pẽtecostes in ipsa lege. THEODORETVS. Quæri solet à plerisque quæ sit solennitas messis primitiuorum, tum illa quæ in exitu anni celebratur. Solennitatem primitiuorum Pentecosten vocat: solennitatem verò in exitu anni, scænopegiæ festum diem, idque nos docens subiungit, Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino deo tuo, hoc est, in solenni die paschatis, pentecostes, scænopegiæ. Recordare verò paschа exitus ex Aegypto, & libertatis tibi concessæ monimentum esse, Pentecosten verò ingressionis tuæ in terram promissam. In ea nanque serentes primitias frugum offerebant, in deserto etenim panem non satum neque aratum comedebant. Scænopegiam verò quadraginta annorũ curriculum repræsentare, quibus in deserto in tabernaculis commorati sunt. His itaque solennibus diebus eos ad templum conuenire iussit, vt & beneficiorum diuinorum memoriam haberent, & mutua inter se consuetudine atque beneuolentia copularentur, neque dæmonum festos M
dies aut lucos colerent, sed in templo omnium rerum conditoris, & omnium bonorum datoris, festis conuiuiis frũerentur. CAIETANVS. Secundum festum promulgatur, quod vocatur festum pentecostes, hoc enim quinquagesimo die à pascha tempore messis, vno die celebrabatur. Et fit mentio messis primitiuorum satorum, eo quòd primi panes tunc offerebantur deo, sicut in fine paschæ offerebantur primæ spicæ, propterea enim in vtroque festo fit mentio primitiuorum. AVCTOR CATENAE. Et solennitatem messis primitiuorum operis tui seu operum tuorum, quæcunque seminaueris in agro, subaudi, celebrabis, id est, celebrabis festum in quo offeres deo primitias frugum quas terra à te culta reddiderit. Dum ergo (inquit) cœperint apparere fructus laborum atque operum vestrorum, & primitiui fructus incipere mense primitiuorum, post septem scilicet hebdomadas post diem azymorum, quinquagesimo die festum ducetis. Eo enim tempore iam primitiæ anni & fructuum incipiunt, quo fuerant seminati, de quibus domino pro actione gratiarum quædam offerenda erant. Hoc autem

A autem festum celebratum est in monumentum legis datæ in monte Sinai. Lex enim data est quinquagesimo die postquam Israëlitæ egressi sunt de Aegypto. *Solennitatem quoque in exitu anni quando congregaueris omnes fruges tuas de agro.* RABANVS. Ostendit his verbis, quòd iam ex maturis frugibus hæc oblatio offertur. Exitum anni appellat finem æstatis, quando iam fructus totius anni collecti sunt. Et hæc eadem festiuitas in septimo mense, quem Hebræi Theseri Macedones ὑπερβερεταῖον vocant, Latini Octobrem, in cuius principio Iudæi solennitatem agentes, amplius tuba canebant, & plura offerebant sacrificia, quàm per singulos menses. In quo dies expiationum erant, & dies scenopegiæ eodem mense, decimoquinto die celebrabantur, solennitates scilicet tabernaculorum, in quo plurima & diuersa offerebantur sacrificia. CAIETANVS.
Iuxta Hebræum habetur, Et festum collectionis in exitu anni, quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Tertium festum promulgatur tempore reconditarum frugum, quòd festum tabernaculorum voca-
B tur. Quod quintadecima die mensis septimi incipiebat, & per octo dies durabat, octauus enim dies erat festum cœtus, seu collectionis. Quod autem dicitur in exitu anni, nec spectat ad annum inchoatum primo vere (quoniam non in fine talis anni, sed in mense septimo fiebat hoc festum) nec spectat ad annum, vt multi dicunt apud Hebræos incipientem in autumno, quia dicendum fuisset in principio anni, & non in exitu anni, nam mensis qui dicitur septimus, est secundum istos initium anni, & festum hoc celebrabatur quintadecima die mensis septimi. Superest ergo, vt exitus anni referatur ad fructificationem terræ, nam tunc est vltima pars anni relatiuè ad fructus terræ, in regionibus præcipuè illis, quandoquidem & vuæ & oliuæ citiùs matureſcunt. Vnde & in Hebræo non significatur completus annus, sed per infinitiuum dicitur in exire anni, & similiter subiungitur in congregare tuo, vt intelligamus supereſſe adhuc aliquid anni & aliquid congregandum, quod optimè quadrat dicto tempori. AVCTOR CATENAE. Solennitatem quoque in exitu anni.
Addendum post dictionem quoque, collectionis, est enim in Hebræo dictio אָסִף Asiph, quæ collectio siue con-
C gregatio redditur, vt dicat, Solennitatem quoque collectionis in exitu anni. Sic & Chaldaica legit, Et solennitatem congregationis in exitu anni. Septuaginta autem, καὶ ἑορτὴν συντελείας ἐν ἐξόδῳ τοῦ ἐνιαυτοῦ, id est, Et festum consummationis in exitu anni. Et intellige consummationis prædicto modo, videlicet collectionis fructuum. Quando congregaueris omnes fruges tuas de agro. Hebraicè est מַעֲשֶׂיךָ Mahasecha, opera tua. Et sic est in omnibus editionibus, sed in idem recidit. Ait ergo, Tertia quoque mihi erit solennitas mense septimo post collectionem fructuum omnium, in exitu eius anni in quo fructus percipiunt, hic enim anni exitus dicitur, tempus quo sol intrat, vel secundum alios libram egreditur. *Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino deo.* THOMAS. In veteri lege erant septem solennitates temporales, & vna continua, vt potest colligi. Numeri vigesimo octauo & vigesimonono. Erat enim quasi continuum festum, quia quotidie mane & vespere immolabatur agnus, & per illud continuum festum iugis sacrificij, repræsentabatur perpetuitas diuinæ beatitudinis. Festorum autem temporalium primum erat quod iterabatur qualibet septimana: & hæc erat solennitas sabbati, quod ce-
D lebrabatur in memoriam creationis rerum, vt suprà dictum est. Alia autem solennitas iterabatur quolibet mense, scilicet festum neomeniæ: quod celebrabatur ad commemorandum opus diuinæ gubernationis. Nam hæc inferiora præcipuè variantur secundum motum lunæ: & ideo celebrabatur hoc festum in nouitate lunæ, non autem in eius plenitudine, ad euitandum idolatrarum cultum qui in tali tempore lunæ sacrificabant. Hæc duo beneficia sunt communia toti humano generi, & ideo frequentiùs iterabantur, alia verò quinque festa celebrabantur semel in anno: & recolebantur in eis beneficia specialiter illi populo exhibita. Celebrabatur enim festum Phasæ primo mense, ad commemorãdum liberationis beneficium ex Aegypto. Celebrabatur autem festum Pentecostes post quinquaginta dies, ad recolendum beneficium legis datæ. Alia verò tria festa celebrabãtur in mense
E septimo, qui quasi totus apud eos erat solennis, sicut & septimus dies. In prima enim die mensis septimi erat festum tubarum, in memoriam liberationis Isaac, quando Abraham inuenit arietem hærentem cornibus, quem repræsentabant per cornua, quibus buccinabant. Erat autem festum tubarum quasi quædam imitatio, vt præpararent se ad sequens festum quod celebrabatur decimo die, & hoc erat festum expiationis, in memoriam illius beneficij quo deus propitiatus est peccato populi de adoratione vituli ad preces Moysi. Post hoc autem celebrabatur festum scenopegiæ, id est, tabernaculorum septem diebus, ad commemorandum beneficium diuinæ protectionis & deductionis per desertum, vbi in tabernaculis habitauerunt. Vnde in hoc festo debebant habere fructum arboris pulcherrimæ, id est, citrium & lignium denſarum frondium, id est, mirtum, quæ sunt odoriferа: & spatulas palmarum, & salices de torrente quæ diu retinent suum virorem: & hæc inueniuntur in terra promissionis, ad significandum quòd per aridam terram deserti eos duxerat deus ad terram delitiosam. Octauo autem die celebrabatur aliud festum, scilicet cœtus atque collectæ: in quo colligebantur à populo ea quæ erant necessaria ad expensas cultus diuini, & significabatur adunatio populi, & pax præstita in terra promissionis.
CAIETANVS. Quamuis non explicetur in litera hîc, explicatur tamen Deuteronomij decimo sexto, quòd in præfatis tribus festis intelligitur hoc præceptum sese conferendi ad domum seu tabernaculum summi
F dei. Sed occurrit quæstio de possibilitate legis huius. Absurdum nanque est vt omnes ciuitates, omnia oppida, omnes villæ, vno eodẽmque tempore destitutæ manerent absque omni homine masculini sexus ter singulis annis. Solutio est, quòd lex ista non obligat nisi masculos à vigesimo vsque ad quinquagesimum ætatis suæ annum vel circa, quoniam tales duntaxat numerabantur, alij autem tanquam imperfecti vel emeriti habebantur, & propterea nihil absurdi lex ista præcipit. Et cùm hoc intellige exceptionem legitimi impedimenti, quoniam tale discretionis conditæ sunt leges diuinæ. AVCTOR CATENAE. Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino deo. Vel vt alij vertunt Hebraica: אֶל פְּנֵי הָאָדוֹן יְהוִה El pene haadon Iehoua, In conspectu domini dominatoris. Vnde Chaldaica, Coram dominatore seculi domino. Et est sensus, Tribus vicibus in anno mares omnes venient ad eum locum, vbi ego mei cultum instituero. Nempe in Hierusalem, offerentq; munera mihi in solennitate azymorum, & in solennitate hebdomadarum, videlicet Pentecostes, & in solennitate recollectionis, & tabernaculorum de quibus immediatè prædixerat. Locus

I.2. q. 102. ar. 4. ad 10

Universidad de Deusto
Biblioteca

autem à domino electus dicebatur is, in quo erat arca propitiatorij, quæ fuit primùm in Silo, postremò transG lata est ad vrbem Hierusalem. Et qui ad hûc locum venerat, is dicebatur apparere ante cõspectũ domini dei sui, propterea quòd dominus dicebatur habitare supra propitiatorium, de quo postea Exodi vigesimoquinto. Intellige autem quòd his tribus omnibus vicibus masculi non erant apparituri vacui coram domino, sed cum muneribus suis, vt non solùm personarum, sed etiam rerum solennis domino in omnibus his tribus festiuitatibus fieret oblatio. His igitur tribus vicibus, omne masculinum pariter & vno loco ad hoc instituto conuenire iubetur coram domino dominatore in honorem dei ad illi gratificandum, & ad audiendum domini voluntatem, quam domi doceant reliquam familiam fœminarum, prolium ac seruorum. *Non immolabis super fermẽto sanguinem victimæ tuæ, nec remanebit adeps solennitatis meæ vsque mane.* CAIETANVS. In Hebræo habetur victimæ meæ. Est sermo de immolatione paschali, quæ in azymis excluso omni fermento & fermentato fiebat. Quamuis autem carnes victimæ possent seruari in diem alterum, adeps tamen incendi debebat eodem die per modum hoH locausti. AVCTOR CATENAE. Non immolabis super fermento (vel cum fermentato) sanguinem victimæ tuæ, וְזִבְחִי Zibchi habetur in Hebræo, hoc est, victimæ meæ. Ita & Chaldaica editio, & Septuaginta quoque legunt, αἷμα τοῦ θυμάτος μου, id est, sanguinem victimæ meæ. Et est sensus, Antequam immoles victimam paschalem, remouebis fermentatum de domo tua. Sequitur, Nec remanebit adeps solennitatis meæ vsque mane. Hoc est, hostiæ quę mihi in die festo immolatur. Verbum autem יָלִין Ialin, futurum à לִין lun, Aliqui, Et non dormiet, vt Septuaginta, Alij, Et non pernoctabit, reddiderũt. Sed idem est sensus cum litera nostra. Vnde & Chaldaica habet, Neque manebunt extra altare adipes sacrificij solennitatis vsque mane. Redundat autem hoc in loco tota hæc sententia in Septuaginta codicibus. Vbi enim dictum est, Ter in anno apparebit omne masculinum tuum coram domino deo tuo, mox inferunt, Cùm enim eiecero gẽtes à facie tua, & propagauero fines tuos, nemo desiderabit terram tuam. Hoc totum est sumptũ ex alio loco, vt post videbitur. Non immolabis ergo, dicitur, super fermento sanguinem victimæ meæ. In sacrificiis & libaminibus, quibuslibet quoque oblationibus I fermentum prorsus absit, nullísque placentis commisceatur, quatenus sint cum sacrificiis oblaturi, sed azymos tantùm offerant, & à fermento domus interim expurgatæ sint diligenter. Sacrificium enim syncerum & infermentatum esse debet. Adeps quoque solennitatis in qua animalia offeruntur, non maneat in domo vsque in crastinum. *Primitias frugum terræ tuæ deferes in domum domini dei tui.* CAIETANVS. Superiùs statuerat oblationem tum tempore plenitudinis, tum tempore sterilitatis, modò in specie statuitur, vt primitiarum initia non solùm offerantur, sed vehantur ad domum dei. AVCTOR CATENAE. Primitias frugum terræ tuæ. Parum est quod Hebraicè legitur רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי Resith biccure, Principium primitiarum. Et sic etiam Chaldaica editio legit, Principium primitiarum terræ tuæ afferes in sanctuarium domini dei tui. Alij reddunt, Primitias primitiuorum. Septuaginta, τὰς ἀπαρχὰς τῶν πρωτογεννημάτων, id est, primitias primitiuorum. Sed idem est cum litera nostra. Deferes in domum domini dei tui, id est, offeres domino deo tuo. Vt igitur primogenita hominum & pecorum, ita & primitiæ frugum & quoruncunque terræ fructuum offeruntur domino. Nihil ergo munerum K diuinorum quæ tibi dominus è terra producit ad vsum, sine præuia gratiarum actione percipias in vsum, quod vt minus à te negligatur, ordinatur à deo, vt de singulis generibus fructuum percipiendorum, primitiua domino consecres & offeras, vt de reliquis tanto felicius per dei fauorem sustenteris. Non tam cęrimoniale est, quàm morale, semper ruminare beneficia dei cum gratitudine, & pauperib⁹ cõmunicare dei dona, vt de residuo vitas religiosiùs & sufficientiùs. *Non coques hœdum in lacte matris suæ.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, Non coques agnum. Quomodo intelligatur ad verborum proprietatem nescio vtrum possit reperiri. Si enim alicuius significationis causa prohibitum accipiamus, agnum in lacte coqui, nullus vsus est ita coquendi. Si autem in diebus quibus lactatur, quis hoc habuit vnquam Iudæorum in obseruatione, vt agnum non coqueret nisi cùm desisteret sugere? Quid est autem in lacte matris suę, quasi possetiam si hoc intelligeretur, sine huius præcepti transgressione coqui, si eo nato mortua matre eius, ab oue alia lactaretur? cùm alicuius profectò rei significandæ causa esse præceptum nemo ambigat. Sed etiam illa quæ L possunt obseruantia factitari, non sine causa ita præcepta sunt, significant enim aliquid. Hoc verò quomodo obseruetur ad proprietatem verborum, aut non est, aut non elucet. THEODORETVS. Non coques hœdum in lacte matris suæ. Sæpenumero diximus, quòd per omnia deus Hebræos humanitatem docet. Nonnulli igitur tradidere, legem hoc loco prohibere, quicquid recens natum fuerit, alij verò, non comedendum esse cum lacte materno, nam quodammodo hac ratione fit vt & mater vnà cum fœtu suo edatur. Simúlque vetet ne & matrem & natum ex ea deo offerat, ad quod facit, quòd & passerem matrem cum filiis
1.2.9.102. suis capi prohibuit, id enim nihil aliud est quàm omnium auium genus delere. THOMAS. Et si hœar.6. ad 4. dus occisus non sentiat qualiter carnes eius coquantur, tamen in animo decoquentis ad quandam crudelitatem pertinere videtur, si lac matris quod datum est ei pro nutrimento, adhibeatur ad consumptionem carnium ipsius. Vel potest dici, quòd gentiles in solennitatibus idolorum taliter carnes hœdi decoquebant ad immolandum vel ad comedendum, & ideo Exodi vigesimotertio postquam prædictum fuerat de so-M
Ibidẽ ad 8. lennitatibus celebrandis in lege, subditur, Non coques hœdum in lacte matris suæ. IDEM. Affectus hominis est duplex. Vnus quidem secundum rationem, alius verò secundum passionem. Secundum igitur affectum rationis, non refert quid homo circa bruta animalia agat, quia omnia sunt subiecta eius potestati à deo secundum illud psalmi, Omnia subiecisti sub pedibus eius, & secundum hoc Apostolus dicit quòd non est cura deo de bobus: quia deus non requirit ab homine quid circa boues agat, vel circa alia animalia. Quantum verò ad effectum passionis, mouetur affectus hominis etiam circa alia animalia: quia enim passio misericordiæ consurgit ex afflictionibus aliorum, contingit autem etiam bruta animalia pœnas sentire: potest in homine consurgere misericordię affectus etiam circa afflictiones animalium. Proximum autem est, vt qui exercetur in affectu misericordiæ circa animalia, magis ex hoc disponatur ad affectũ misericordiæ circa homines. Vnde dicitur Prouerbiorum duodecimo, Nouit iustus animas iumẽtorũ suorum, viscera autem impiorũ crudelia.

Et ideo

A Et ideo vt dominus populum Iudaicum ad crudelitatem pronum, ad misericordiam reuocaret, voluit eos exercere ad misericordiam etiam circa bruta animalia, prohibens quædam circa animalia fieri, quæ ad crudelitatem quandam pertinere videntur: & ideo prohibuit ne coqueretur hœdus in lacte matris, & quòd non alligaretur os boui trituranti: & quòd non occideretur mater cum filiis. Quamùis etiam dici possit quòd hæc prohibita sunt eis in detestationem idolatriæ: nam Aegyptij nefarium reputabant vt boues triturantes de frugibus comederent, aliqui etiam malefici vtebantur matre auis incubante & pullis eius simul captis ad fœcunditatem & fortunam circa nutritionem filiorum: & quia etiam in auguriis reputabatur hoc esse fortunatum, quòd inueniretur mater incubans filiis. CAIETANVS. Non coques hœdum, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Non lixabis. Quia inter cærimonialia lex hæc promulgatur, & pluries repetitur in subsequentibus, intelligendum videtur, quòd ad literam prohibetur ritus idolatrarum lixantium hœdum in lacte matris, hoc est, quòd lac maB ternum erat loco aquæ, & si non totius, tamen partis. AVCTOR CATENAE. Non coques hœdum in lacte matris suæ, id est, secundum aliquos, quàm diu sugit lac. Hoc est, ne offeras mihi hœdum postea coquendum ministerio sacerdotum, ne offeras (inquam) eum dum lac matris sugit. Ex quo Iudæi dicunt non esse domino offerendum quodcunque pecus antequam ablactetur, quod quàm aptè dicatur, lectores viderint. Quis enim Iudæorum hoc vnquam seruauit, vt agnum non coqueret, nisi sugere cessasset? Alij vertunt, Cum matre lactante, quasi dicat, satis tibi sit comedere hœdum, abstineas matre, hoc enim præfefert crudelitatem quandam. Vetat ergo lex, vt non pariter agnus cum matre immoletur domino, nec pariter coquantur, ob pietatis quæ inter homines esse debet ac clementiæ non leuem horrorem. Hoc autem & de reliquis animalibus durum habetur, pullum cum matre necari, sicut & alibi cauetur, ne mater auicula cum suis pullis inuenta occidatur, sed sinatur auolare, quibus mansuetudo & clementia docetur, domino deo gratissima, & proxima virtus charitati. Est autem deus charitas, & qui in charitate manet, in deo manet, & deus in eo. Esse igitur ænigmaticus sermo videtur, C quo significetur cauẽdum ab omni crudelitate. Alij sub nomine hœdi intelligunt etiam vitulum & agnum, ac sentiunt hac lege præcipi, vt Israëlitæ nec vescantur hœdis, vitulis & agnis, nec offerant ea ante legitimum tempus quod est octo dierum. Vnde supra de primitiis boum & ouium dictum est, septem diebus sit cum matre sua. Die octaua reddes illum mihi. Cui sensui fauere videtur & Chaldaica, habens, Non comedes carnem cum lacte, hoc est ante tempus debitum. Dicúntque vtilem esse legem, qua primùm consulitur munditiei ciborum, ne vescamur carnibus à ventre matris adhuc recentibus, quæ non solùm sunt abominatio, verùm etiam officiunt hominis sanitati. Deinde quia admonet hæc lex, vt infirmis parcamus, & imbecillitates eorum patienter feramus. Sicut enim hœdus ante legitimum tempus infirmior est quàm vt possit nobis in cibum vsui esse, ita multi sunt in fide vel recentes vel infirmi, qui nobis magis oneri quàm vsui videntur. Hi tolerandi sunt, non opprimendi. Rideres hîc si recenserentur miræ miserorum Iudæorum superstitiones, quas propter hæc verba tenacissimè obseruant.

D RABANVS. Si quis autem quæsierit, quid secundum allegoriam presens preceptum de septimi anni fru- *Mysticè.* gibus dimittendis pauperibus populi & bestiis terræ significet, sciat quia in senario numero perfectio operum, in septenario requies animarum exprimitur. Bene ergo sex annis seminare terram nostram, & congregare fruges eius præcipimur, quia in præsenti vita quæ sex ætatibus constat: terram carnis nostræ exercere, & virtutum semina in ea serere debemus, vt in futuro vitam æternam accipiamus. Quod autem populi pauperes & bestiæ agri comedere iubentur, quæ in septimo anno de nostro labore præterito crescunt: significatur quòd per eleemosynarum & charitatis obsequia merces nobis in futuro parabitur: quam etiam vinea & oliuetum, id est, gratiæ & misericordiæ opera præparant. Si ergo non tantùm amicis, sed etiam bestiis, id est, inimicis benefici sumus, sine dubio in futura vita vbi iam non erit tempus operandi, de benefactis præmia æterna consequemur. Vnde & salE uator in Euangelio nos admonet, dicens, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis recipiant vos in æterna tabernacula. Hinc & doctor gẽtium ait, Qui parcè seminat, parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus metet vitam æternam. CYRILLVS LIBRO QVARTO SV- *Cap.51.* PER IOANNEM. Non ergo insensatos agros præcipuè quiescere voluit, sed à labore propter futurorum figuram illos remouebat, multis modis solennitatem Christi significãs, in qua perfectam libertatem in sanctificatione per gratiam sancti spiritus adipiscemur. Quod mandatis etiam quibusdam Moyses significauit, dicens: Si frater tuus aut soror tua, id est, Hebræus aut Hebræa tibi vendetur, sex annis seruiet tibi, septimo verò anno dimittes. Nam qui peccato seruiuimus, & illecebris voluptatis diabolo nos vendidimus, iustificati per fidem Christi, ad verum & sanctum peruenimus sabbatismum, libertatem gratiæ induti, & bonis diuinitùs resplendentes. RABANVS. Quod autem sequitur, Sex diebus operaberis, ad eundem intellectum pertinet, vt scilicet in præsenti tempore bene laborando, vnusquisque studeat tam disciplinatus quàm hebes, tam seruus quàm liber: tam diues quàm pauper, quatenus æternæ requiei expers non fiat: quin potius meritò rectæ fidei ac bonorum operum, gaudij æterni particeps existat. Tribus vicibus per singulos annos mihi festa celebrabitis.

F HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD GALATAS. Dicat aliquis, si dies secundum Apostolum obseruare non licet, & menses & tempora & annos, nos quoque simile crimen incurrimus, quartam sabbati *Cap.4.* obseruantes & parasceuen, & diem dominicam, & ieiunium quadragesimæ, & paschæ festiuitatem, & pẽtecostes læticiam, & pro varietate regionum, diuersa in honorem martyrum tempora cõstituta. Ad quod qui simpliciter respondebit, dicet, non eosdem Iudaicæ obseruationis dies esse quos nostros. Nos enim non azymorũ pascha celebramus, sed resurrectionis & crucis. Nec septem iuxta morem Israël numeramus hebdomadas in pẽtecoste: sed spiritus sancti veneramur aduentum. Et ne inordinata congregatio populi fidem minueret in Christo, propterea dies aliqui constituti sunt, vt in vnum omnes pariter veniremus. Non quo celebrior sit dies illa qua conuenimus: sed quo quacunque die conueniendum sit, ex cõspectu mutuo, lætitia maior oriatur. Qui verò oppositæ quæstioni acutiùs respõdere conatur, illud affirmat, omnes dies æquales esse: nec per parasceuen tantùm Christũ crucifigi, & die dominica resurgere: sed semp sanctũ resurrectionis esse diẽ, & semper cũ carne vesci dominica.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ieiunia autem & congregationes inter dies,propter eos à viris prudentibus constitutos,qui magis seculo vacant G quàm deo, nec possunt, imò nolunt toto in Ecclesia vitæ suæ tempore congregari, & ante humanos actus, deo orationum suarum offerre sacrificium. Quotus enim quisque est, qui saltem hæc pauca quæ statuta sunt, vel orandi tempora vel ieiunandi, semper exerceat?Itaque sicut nobis licet vel ieiunare semper, vel semper orare, & diem dominicam accepto domini corpore indesinenter celebrare gaudentibus: Non ita & Iudæis fas est omni tempore immolare agnũ,pentecosten agere,tabernacula figere,ieiunare quotidie. ORDINARIA. Tribus vicibus,& cætera. Fidem scilicet sanctissimę trinitatis hic exigit deus. In Pascha enim immolatur filius, in pentecoste datur spiritus sanctus,in scenophegia paternæ maiestatis potentia declaratur. RABANVS. Vel tribus vicibus per annos singulos festa celebramus, cùm omni tempore præsentis vitæ in sanctæ trinitatis confessione per fidem,spem & charitatem bonorum operum obsequia spiritaliter gaudẽtes, deo creatori nostro exhibemus.Pascha enim celebramus mense nouorum, cùm per sanguinem agni immaculati ab Aegyptia seruitute liberati,per spirituales aquas de veteri homine in nouum transimus, ambulantes non in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus:quo in terram promissionis per gratiam Christi domini & redemptoris nostri peruenire valeamus.Solennitatem verò messis primitiuorum celebramus,cùm omnium operum nostrorum,voluntatum & sermonum primitias domino consecramus. Solennitatem quoque in exitu anni, quando congregatis frugibus, id est,virtutum fructibus vsque ad finem vitæ ad introitum regni cœlestis peruenire contendimus. In tabernaculis vtique septem diebus commorãtes, quia per omne tempus vitæ præsentis peregrinos nos esse agnoscimus: nec requiem hîc,sed de futuro requirimus,sedulò curantes,ne in cõspectu dei vacui appareamus. THOMAS. *Vbi supra ar.4.ad 10*

Figuralis autem ratio festorum omnium apud Hebræos est, quia per iuge sacrificium agni figuratur perpetuitas Christi,qui est agnus dei,secundum illud Hebræorum vltimo,Iesus Christus heri & hodie, ipse & in seculа. Per sabbatum autem designatur spiritualis requies nobis data per Christum: vt habetur ad Hebræos quarto. Per neomeniam autem quæ est intensio nouæ lunæ, significatur illuminatio primitiuæ Ecclesiæ per Christum, I eo prædicante & miracula faciente. Per festum autem pentecostes significatur descensus spiritus sancti in Apostolos.Per festum autem tubarum significatur prædicatio apostolorum. Per festũ expiationis significatur emundatio à peccatis populi Christiani.Per festum autem tabernaculorum,peregrinatio eorum in hoc mũdo: in quo ambulant in virtutibus proficiendo . Per festum autem cœtus atque collectæ, significatur congregatio fidelium in regno cœlorum:& ideo istud festum dicebatur sanctissimum esse.Et hæc tria festa erant cõtinua ad inuicem: quia oportet expiatos à vitiis proficere in virtute, quousque perueniant ad dei visionem, vt dicitur in Psalmo. *Cap.17.* GREGORIVS LIBRO SEPTIMO MORALIVM. Non apparebis (inquit) in conspectu meo vacuus.In conspectu domini vacuus apparet,qui nihil secum de fructu sui laboris portat. Alius nãque adipiscendis honoribus exudat, alius multiplicandis facultatibus æstuat, alius promerendis laudibus anhelat. Sed quia cuncta hæc quisque moriens deserit,ante dominum vacuus apparet: quia secum ante iudicem nihil tulit.Hinc ergo per legem salubriter admonemur, dicentem: Non apparebis in conspectu domini vacuus. Qui enim promerendæ vitæ mercedem,bene agendo non prouidet, in conspectu domini vacuus apparet . Hinc de iustis per *Psal.125.* Psalmistam dicitur: Venientes autem venient in exultatione portantes manipulos suos. Ad examen quippe iudicij portantes manipulos veniunt,qui in semetipsis recta opera quibus vitam mereãtur ostendunt. CHRY- *Cap.1. Homil.1.* SOSTOMVS IN EPISTOLAM SECVNDAM AD TIMOTHAEVM. Non apparebis(inquit) in conspectu meo vacuus. Iudæis ista dicebantur, quanto magis nobis? Idcirco nempe pauperes ante fores adstant,vt nemo vacuus ingrediatur,vt misericordia comite securus introeat.Intras vt misericordiam consequaris,prior ipse miserere:qui autem posterior venit,amplius debet. Nam cùm cœpimus nos, secundus amplius ponit. Fac tibi debitorem deum , & ita demum illum exige . Fœnerare primò,tunc repete , vt cum vsura recipias. Vult sanè ita deus, nec fœnus soluere renuit . Si cum eleemosyna postules , gratias agit:si cum eleemosyna repetas,fœneraris vsuras,quæ accipis. Ita obsecrò faciamus . Non sola, ac simplici extensione manuum exaudimur. Expande manus tuas,non in cœlum modò,verùm ad pauperũ manus: si ad pauperum manus extendas manum, L ipsum cœli cardinem attigisti.Nam qui illic sedet, eleemosynam accipit, quòd si steriles manus extendas, nihil penitùs proficis.Dic enim quæso, si accedens ad te rex purpuratus aliquid peteret, nõnne promptè & alacriter omnia dares? Non ergo in extensione manuum, neque in verborum multitudine , sed in operis exhibitione nos *Esa.1.* exaudiri meminerimus.Audi nanque quid Propheta dicat:Si extenderitis manus vestras, auertam oculos meos à vobis: & si multiplicaueritis preces, non exaudiam.Tacere quippe illi conuenit, neque in cœlum aciem intendere,qui misericordia indiget. Sedenim,quid ait scriptura?Iudicate pupillo, & humili, & iustificate viduam, & *Psal.81.* discite bonum facere.Ita exaudiri merebimur,quantumlibet manus infra habeamus, & si nihil loquamur,nihilque postulemus . Sequitur, Ter in anno apparebit omne masculum tuum coram domino deo. RABANVS.

Quid est quòd fœminis tacitis de masculis lex mandat in conspectu domini præsentandis,nisi quòd creator noster quicquid molle,quicquid fragile & infirmum in nostra conuersatione est reprobans , fortia virtutum opera à nobis exquirit ? Si enim in fide patris & filij & spiritus sancti , pro æternæ mercedis adeptu tempore vitæ M præsentis bonis operibus studium impendimus , masculinum nostrum sine dubio ante conspectum domini dignè statuimus . Non immolabis super fermento sanguinem victimæ meæ. THEODORETVS. Azymos panes altari offerebant , fermentatos verò offerri recusat , vt per ea quæ sensibus subiacent , ea quæ intelligentia cernuntur,nos doceret.Nam quia azymus panis rudis ac simplex est,fermentatus verò nescio quid fermenti veteris habet, idcirco diuina lex prohibet quicquam Aegyptiacæ doctrinæ diuinis rebus admisceri. Ita & dominus sacris præcipiebat Apostolis , Cauete vobis à fermento Pharisæorum & scribarum. RABANVS. Fermentum quod in sacrificio domini offerri contradicitur , vt sæpe diximus , malitiæ & nequitiæ amaritudinem significat . Non immolabis (ait) super fermento sanguinem victimæ meæ . Ac si diceret , Caueas ne in oblatione qua dominum placare desideras , aliquid doli aut nequitiæ intermisceas : Quia synceritas iustitiæ deo maximo placet . Item hac sententia nos admoneri sciamus , quòd in sacrificio corporis & sanguinis domini

A domini , munditiam cordis & operis studeamus habere:ne in offerendo vitæ libamine , Fœdi & nigrati còram domino appareamus.Sequitur.Nec remanebit adeps solennitatis meæ vsque mane. Per hanc sentẽtiam nos instruit,ne opus misericordię vel cæterarum pinguedinem virtutũ,in mane resurrectionis futurę faciendum differamus,quia ibi actionis tempus iam nullum erit:sed dies iste retributionis,vt recipiat vnusquisque prout gessit tempore carnis suæ,quando licuit operari.Primitias frugum terræ deferes in domum dei tui.Primordia vtique omnium operum tuorum in Ecclesia domini dignè conuersans,creatori tuo gratãter exhibeas:quia hæc est domus vna in qua agnus paschalis comedi iubetur, necnon & omnium munerum aptissimus locus est ad offerendum.Non coques hędum in lacte matris suę. CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA INNOCENTVM. Sanctus Moyses quod Christus dominus infans,adhuc lactẽs minimè posset occidi,his verbis testatus est.Id ipsum significans Christum dominum nostrum qui verus dei agnus est,non nisi maturo tẽpore pati oportere. AVGVSTINVS. Intellectum de Christo approbo, quòd hac prophetia prædictus est non occidẽdus *Quæst.90.* B à Iudæis infans,quando Herodes quærens eum vt occideret , non inuenit,vt,coques,quod dictum est,pertineat *Ecclesia.17.* ad ignem passionis,hoc est,tribulationem,vnde dicitur,Vasa figuli probat fornax,& homines iustos tẽtatio tribulationis.Quia ergo non est tunc infans passus, cùm quærente Herode huiusmodi periculum imminere videretur,prædictum est his verbis,Non coques agnum in lacte matris suæ. Illud quoque forsitan non absurdum est quòd alij dicunt,id esse præceptum per Prophetam,ne se boni Israëlitæ sociarẽt malis Iudæis à quibus Christus passus est , tanquam agnus in lacte matris suæ, id est, eo tempore quo conceptus est(Dicuntur enim fœminæ ex quo conceperint,lac colligere)illo nanque mense passum esse Christũ,& Paschæ obseruatio, & dies Ecclesiæ notissimus natiuitatis eius ostendit . Qui enim mense nono natus est octauo kalendas Ianuarias , profectò mense primo conceptus est circa octauum kalendas Aprilis,quod tempus etiam passionis eius fuit in lacte matris suæ. RABANVS. Vel Hœdus hîc sub peccatoris figura introducitur , proinde peccans, non est coquendus in C lacte matris,id est,non est purgãdus mediocribus tenerrimisque Ecclesię disciplinis,sed austerioribus præceptis, eius sunt excoquenda peccata,cuius magna sunt crimina:vt qui per lasciuiæ blandimenta se perdidit , fortiore disciplina se redimat. THOMAS. Figuralis igitur ratio huius prohibitionis est,quia præfigurabatur quòd *Ibidem.* Christus qui est hœdus per similitudinem carnis peccati,non erat à Iudæis coquendus, id est, occidendus in la- *ar.6. ad 4.* cte matris , id est in tempore infantiæ.Vel significatur, quòd hœdus , id est, peccator non est coquendus in lacte matris,id est,non est blanditiis deliniendus.

D *Ecce ego mittam angelum meum qui præcedat te, & custodiat in uia, & introducat in locum quem præparaui:obserua eum & audi uocem eius, nec contemnendum putes, quia non dimittet cùm peccaueris, & est nomen meum in illo.Quòd si audieris uocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis* 3
tuis , & affligam affligentes te . Præcedétque te angelus meus , & introducet te ad Amorræum & Ethæum & Pherezæum,Chananæumque & Euæum & Iebusæum, quos ego conteram. Non adorabis deos eorum, nec coles eos.Non facies opera eorum,sed destrues eos,& confringes statuas eorum.Seruietísque domino deo uestro, ut benedicam panibus tuis & aquis , & auferam infirmitatem de medio tui . Non erit infœcunda nec sterilis in terra tua.Numerum dierum tuorum implebo, terrorem meum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris,cunctorúmque inimicorum tuorum coram te tergà uertam , emittens crabrones priùs , qui fu-
gabunt Euæum & Chananæum & Ethæum,antequam introeas. Non eiiciam eos à facie tua anno uno, ne terra in solitudinem redigatur, & crescant contra te bestiæ. Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis, &
F *possideas terram, ponam autem terminos tuos à mari rubro,usque ad mare Palæstinorum,& à deserto usque ad fluuium. Tradam in manibus uestris habitatores terræ,& eiiciam eos de conspectu uestro. Non inibis cum eis fœdus,nec cum diis eorum.Non habitent in terra tua, ne fortè peccare te faciant in me, si seruieris diis eorum, quod tibi certè erit in scandalum.*

AVCTOR CATENAE. Post commemoratas aliquot leges , adduntur nunc promissiones obseruantibus, & minæ violantibus eas. Et quæ hîc paucis dicuntur, ea postea Leuitici vigesimo sexto , & Deuteronomio vigesimo octauo pluribus explicantur . Ait igitur, *Ecce ego mittam angelum meum qui præcedat te , & introducat in locum quem præparaui:obserua eum, & audi uocem eius,nec contemnendum putes, quia non dimittet cùm peccaueris, & est nomen meum in illo.* 3

AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Quod apud nos, Et audi vocem *Locut. 100.* eius,apud Septuaginta ἐισάκουε ἀυτοῦ, hoc est, exaudi eum legitur. Angelum suum iubet deus exaudiri à populo, non vtique petentem , sed iubentem. RABANVS. Hæc sententia secũdum historiam Iosue ducem populi F Israëlitici denotat,qui ideo angelus denominatur,quia ad legationem domini peragendam destinatus est. Angelos enim Græcè nuncios vocamus.Et bene Iosue nuncius dici potest,quoniam in Israëlitis domini mandata innotuit,& gentibus dei potentiam ac terrorem intimauit.Cuius voci dominus iubet populo suo obtemperare. Vnde & idem populus ad eum dixisse refertur,sicut obediuimus Moysi, sic obediemus & tibi. Tãtum sit domi- *Iosue 1.* nus tecum,sicut fuit cum Moyse.Qui contradixerit ori tuo,& non obedierit cunctis sermonibus tuis quos præceperis ei,moriatur.Et est(inquit)nomen meum in illo. Bifariè nomẽ domini erat in Iosue,qui & Israëlita fuit. Israël enim interpretatur vir videns deum,siue princeps cum deo. Et nomen Iesu,id est, saluatoris in se habuit, quem & in officio & in nomine prefiguravit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et est nomẽ meum in illo,id est,Gloriam & potentiam meam manifestabo per illum. CAIETANVS. Post leges perpetuas in terra promissionis, legem statuit interim (hoc est, in via ad terram promissionis seruandam) ne interim absque lege viuat populus. Et est sermo de angelo non cœlesti, sed terrestri, hoc est, de Moyse, quem vt nuncium deus

Universidad de Deusto
Biblioteca

mittebat,vt testantur subiuncta verba,videlicet audi vocem eius,& rursus,si audies vocem eius.Manifestant si- G quidem hæc,quòd de Angelo locuturo populo est sermo, perspicuum est autem, quòd Moyses fuit dei nuncius loquens populo. Lex itaque in via seruanda, est obedire Moysi. Qui præcedat te, & custodiat in via. Iuxta Hebræum habetur, Ad custodiendum te in via, & ad introducendum te ad locum quem paraui. Duo officia huius angeli describuntur,Alterum,custodire in via populum: alterum introducere eundem in terram promissionis, quam se eis parasse deus dicit.Nec te moueat,quòd hoc non fuit verificatū, nam testatur ipse deus impedimentum præstasse ipsum Moysen peccando in aquis cōtradictionis:intelliguntur enim huiusmodi diuinæ promissiones,nisi impedimentum præstetur peccando.Obserua eum.Iuxta Hebræum habetur,Caue à facie eius,& audi vocem eius. Duobus beneficiis angeli, iunguntur duo præcepta populo relatiuè ad angelum, alterum cautelæ, alterum obedientiæ.Nec contemnendum putes.Iuxta Hebræum habetur,Non præuaricabis in ipso. Explicatur cautela à transgrediendo mādata angeli.Et ratio subiungitur,quia non dimittet eùm peccaueris.In Hebræo non H habetur simplex peccare,sed grauissimum genus peccādi,tanquam diceretur, quia non parcet sceleribus vestris. Et verificatum est vt patet in vindictis tum Datham & Abiron, tum Chore & sociorum, tum cladis populi per Leuitas.Et est nomen meum in illo.Iuxta Hebræum redditur ratio,quia nomen meū in intus eius.Ac si apertiùs dixisset,quòd non animo vindicandi proprias iniurias Moyses,sed quia nomen meum erit in intimis eius,ideo non parcet vindicādo iniurias nominis mei. AVCTOR CATENAE. Ecce ego mittā angelum meum, qui præcedat te, & custodiat in via, & introducat in locum quem præparaui tibi. Propria Hebraica sunt prout habet Chaldaica,Ecce ego mitto angelum meum ante te in via,& introducat te in locum quem præparaui.Excepta tamen dictione,meum,sed hæc idem sunt cum Latina litera.Est autem, Mitto, præsens tempus pro futuro mittam,prout docte reddidit Interpres, siue præmittam. Obserua eum. Hebraica sunt הִשָּׁמֶר מִפָּנָיו Hiſamer mipanaf,Sis custoditus à conspectu illius.Nonnulli vertunt,Obseruās sis illius. Alij, Caue à conspectu illius,id est, prospice tibi ab eo,& parce ei,Vel,Vide ne coram eo aliquod iniquum designes.Septuaginta,προσεχε σεαυτῷ,Attende tibi.Chaldaica,Obserua te à facie eius.Quæ omnia vnum sunt cum litera nostra. Quod verò sequitur,Nec cōtemnendum putes,Hebraicè legitur.אַל תַּמֵּר בּוֹ Al tammer bo,Non rebellabis ei,Vel,non eris ei rebellis,Aut non exacerbes eum.Nam מָרָה Mara verbum,rebellare,inobedientem esse,exacerbare,& ad iracundiā prouocare significat.Vnde & omnibus his modis reddi potest.Septuaginta,μὴ ἀπείθει αὐτῷ,Non incredulus sis illi.Chaldaica,Ne sis rebellis in conspectu eius. Quę omnia in sensu non discrepant à versione Latini Interpretis.Quia non dimittet cùm peccaueris.Pro cùm peccaueris,in Hebræo est לְפִשְׁעֲכֶם Lephishachem,præuaricationes vel iniquitates vestras,vel scelera,siue peccata vestra,vt habet Chaldaica.Vel nō parcet iniquitati,vel præuaricationi vestræ.Sed hæc idem dicunt cum nostra lectione.Septuaginta,οὐ γὰρ μὴ ὑποστείλητάι σε, Non enim dimittet te,subaudi impunitum cùm peccaueris.Et est nomen meū in illo,sic & Septuaginta. Idem dicitur in Hebraico: כִּי שְׁמִי בְּקִרְבּוֹ Chi semi bekirbo,Quoniam nomen meum est in medio illius.Istud debet referri ad præcedētia.Obserua eum.Quasi dicat,Caue tibi ab eo,quia angelus est legatus meus, & quæ dicet, nomine meo dicet. Id ita debere K intelligi docet & Chaldaica,exprimēs etiam quid sit esse nomen dei in medio angeli, inquiēs,Quoniam in nomine meo est verbū illius,quasi dicat,Quicquid loquitur,nomine meo loquitur. Angelus autem iste quem missurum ante Israël dominus promittit,angelus ille est qui custodiam populi illius gerebat,qui castra filiorū Israël præcedebat,viam eis ostēdendo per columnam ignis & nubis, qui & posuit se inter castra Aegyptiorum & Hebræorum,ad protegēdum eos ab aduersariis. Quasi diceret deus, Sancti sitis,& innocēter coram me ambuletis, nam & angelus meus vobis semper aderit, & vos præcedet, custodiétque, donec introducat vos in eam terram, quam pollicitus sum & decreui.Cauendum igitur tibi summoperè est, vt corā eo nihil iniquum & enorme vnquam designes,ne sis contumax & rebellis præceptis illius, hoc est, voci meæ. Non offendas ipsum inobedientia & rebellione tua ad eum: non enim impunè facietis si vos in illius mandata præuaricaueritis, quandoquidem quod vobis loquitur & iniungit, meum est, nomine meo vobis semper adest, & loquitur. *Quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor,inimicus ero inimicis tuis,& affligam affligētes te.Præcedétque te angelus meus, & introducet te ad Amorræum & Ethæum & Pherezæum Chananæumque & Euæum & Iebusæum, quos ego conteram.* HIERONYMVS IN EPI- L
Cap.5. STOLAM AD GALATAS. Quantum in nobis est,nullius debemus esse inimici, sed cum omnibus habere pacem.Quòd si loquentes veritatem,aliquos meremur inimicos,non tam nos inimici eorum sumus,quàm illi inimici sunt veritatis. Nam quòd & in Genesi dicitur ad Abraham: Inimicus ero inimicis tuis, & aduersabor aduersantibus tibi, sicut supra intelligendum, non tam Abraham illis inimicum fuisse, quàm illos Abrahæ virtutibus & religioni,per quam calcatis idolis cognitum venerabatur deum.Illud quoque quòd populo præci-
Matth.5. pitur Israël,vt odio sempiterno & in posteros transmissa discordia,inimici sint Madianeis, quasi his dicitur qui sub pædagogo erant,& in alio loco merebantur audire,Odio habebis inimicum tuum.Aut certè non tam personarum quàm morum est facta dissensio,vt quomodo deus vtiliter inter serpentem & mulierem inimicitias posuit, ne amicitiæ eorum inutiles essent homini, per quas proiectus est de paradiso: Ita & in Israëlitis & Madia-
Cap.17. neis vita magis dissimilis,quàm gens vna dānata est. AVGVSTINVS CONTRA ADIMANTVM.M
Luc.6. His verbis nouissimè per deum cōmemoratis, tanquam contrarium opponit Adimātus quod in Euāgelio scriptum,dicente domino,Ego autem dico vobis diligite inimicos vestros,benefacite his qui vobis maledicunt,& benedicite his qui vos oderunt,& orate pro iis qui vos persequuntur.Quo loco primo illud vidēdum est,quòd satis esse debuerit homini volenti quasi contraria mōstrare, quòd de occidēdis inimicis in veteri lege scriptum esse cōmonuit.Dominus enim de inimicis diligēdis,vtique de hominibus præcepit,quos per nostrā patientiā & charitatē ad salutē posse cōuerti,& quiuis intelligit,& exēplis sępissimè demōstratū est.Quid ergo sibi vult quod adiūgēda cōsequētia putauit,vbi scriptū est,Deos eorū ne adoraueritis,neque feceritis opera ipsorū, sed euersione euertite illos,& delete eorū memoriā: nisi quia & deos gentiū Manichæi cogūt diligere. Et quòd in Euāgelio dominus ait,Diligite inimicos vestros,nō solùm ad homines,sed ad dæmonia quoq; vel etiā ad simulachra pertinere arbitrātur.Quòd si ita est,quis nó istam detestatur amētiam?Si autem non hoc arbitrātur, iste plurimùm errauit

A errauit, qui superstitiones gentium euertendas esse præceptas in veteri testamento commemorare voluit, cùm in nouo quòd scriptū est de inimicis diligendis,tanquam cōtrarium vellet opponere.Nos autē neque illud quod de hostibus occidendis in veteribus libris illi populo dictū est,cōtrarium esse dicimus huic præcepto euāgelico, quòd nobis vt inimicos nostros diligamus dominus iubet,quandoquidem illa inimicorum interfectio carnali adhuc populo cōgruebat,cui lex tāquam pędagogus data erat,sicut Apostolus dicit.Hi verò qui tunc in illo po- *Gal.3.*
pulo sancti & spirituales homines erāt pauciſsimi,sicut Moyses,sicut Prophetę,quo animo facerēt illam inimicorum interfectionē,& vtrū eos quos interficiebāt diligerēt,multū latet indoctos & impios, qui diligūt cæcitatem suam,qui quoniam non sunt idonei videre ista,mole potiùs authoritatis vrgēdi sunt. Quid enim est quod dicit *1.Cor.5.*
Apostolus,Ego quidē absens corpore,præsens autē spiritu,iam iudicaui quasi præsens,cum qui sic operatus est,in nomine domini nostri Iesu Christi cōgregatis vobis & meo spiritu cum potentia domini Iesu,tradere eiusmodi
B Satanæ in interitū carnis, vt spiritus saluus sit in die domini Iesu. Quid enim habet illa interfectio quam multum isti exaggerāt,& inuidiosè vētilant,nisi interitū carnis? Sed quia exposuit Apostolus quo animo faceret, satis declarauit in aliquē inimicum vindictā cum charitate posse procedere. Et tamen hīc etiā alio modo fortasse interitus carnis qui fit per pœnitētiā potest intelligi. Ipsi autē legūt scripturas apocryphas,quas etiā incorruptissimas esse dicūt, vbi scriptū est Apostolū Thomam maledixisse homini à quo per imprudētiam palma percussus est,ignorāte quis esset,maledictumq; illud cōtinuò venisse ad effectum.Nam cùm ille homo,quoniam ministeret cōiugi erat,vt apportaret aquā exisset ad fontē,à leone occisus & dilaniatus est,quod vt manifestaretur ad aliorum terrorē,canis manū eius intulit mēsis vbi cōiuabatur Apostolus:atque ita cùm causa quęreretur à nesciēntibus eisq; panderetur,in magnū timorē & magnū honorē Apostoli eos esse cōuersos:atque hinc Euangelij exordium cōmendandi extitisse.Si vellet aliquis dētes Manichæorū in ipsos cōuertere, quàm mordaciter ista reprehenderet.Sed quia & ibi tacitum non est quo animo factū sit,videtur dilectio vindicātis.Sic etenim in illa scri-
C ptura legitur,quòd deprecatus fuerit Apostolus pro illo in quē tēporaliter vindicatū est,vt ei parceretur in futuro iudicio.Si ergo tępore noui testamenti,quo maximè charitas cōmendatur,de pœnis visibilibus diuinitùs iniectus est carnalibus timor,quāto magis tępore veteris testamēti hoc cōgruit?Sed illi populo intelligendum est, quem timor legis tāquam pædagogi coërcebat. Nam hæc est breuissima & apertissima differētia duorum testamentorū,timor & amor, illud ad veterē, hoc ad nouum hominē pertinet, vtrunq; tamē vnius dei misericordissima dispēsatione prolatū atque cōiunctum.Et in veteri scriptura tacetur animus vindicantiū, quia pauciſsimi spirituales diuinis reuelationibus quid facerēt,nouerāt vt populus cui terror vtilis erat, seueriſsimo imperio domaretur:& quēadmodum videbāt dari in manus suas interficiēdos inimicos impios cultoresq; simulachrorum: sic ipsi formidarēt in manus inimicorū suorum dari,si dei veri iussa cōtemnerent,& ad cultū idolorū atque impietates gētium laberētur.Nam & in ipsos similiter peccātes non dissimiliter vindicatū est.Sed omnis hęc tem-
D poralis vindicta infirmos animos terret,vt enutritos sub disciplina erudiat, & à sempiternis atque ineffabilibus suppliciis possit euertere:quia plus timent carnales homines, quòd in præsenti deus vindicat, quàm illud quòd futurū minatur.Potest ergo esse dilectio in vindicante.Quod vnusquisque in filio suo probat,cùm eum in mores pessimos defluētem,seueriſsima coërcitione cōstringit,& tāto magis,quāto magis eum diligit,atque hoc modo corrigi posse arbitratur. Non autē occidūt filios quos diligūt homines quādo eos corrigere volūt: quia multi hanc vitam pro magno bono habēt,& totū quare volūt educare filios suos,in hac vita sperāt.Fideles autē atque sapiētes homines qui credūt esse aliam vitam meliorē,& quāta possunt ex parte nouerūt: nec ipsi vindicāt occidendo cùm filios suos volūt corrigere,quia in hac vita eos posse corrigi credūt.Deus autem qui nouit quid vnicuique tribuat,vindicat occidēdo in quos voluerit,siue per homines,siue occulto rerū ordine:non quia eos odit *Sap.11.*
quantū homines sunt,sed in quantū peccatores sunt.Nam in ipsis veteribus libris legimus dictū deo,Et nihil *1.Cor.11.*
odisti eorū quæ fecisti:sed omnia,siue per pœnas, siue per præmia iustitia moderāte disponit. Nónne Apostolus
E Paulus Christianis fidelibus loquebatur,cùm diceret,Probet autem se homo,& sic de pane illo edat, & de calice illo bibat:Qui enim māducat & bibit indignè,iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicās corpus domini. Propterea in vobis multi infirmi & ægri,& dormiūt sufficiētes.Si autem nosipsos diiudicaremus,nō vtique diiudicaremur.Dum iudicamur autē,à domino corripimur,ne cum hoc mūdo damnemur. Ecce manifestum est deum cum dilectione corrigere,non solùm infirmitatibus & ęgritudinibus,sed etiam mortibus tęporalibus,eos quos non vult damnare cum mundo. Attendāt hæc isti, & videāt quomodo potuerint & impiæ gentes dari in manus populi,quāuis adhuc carnalis,tamen vnū deum colētis, vt ab eo interficerētur: cùm in eo tamen populo si qui essent spirituales,sine alicuius odio intelligerēt dispensationē dei:& quomodo non sit cōtrarium quòd dominus nobis in Euangelio præcepit,vt diligamus inimicos nostros: de quibus tamen promittit ipse vindictam, cùm de illo iudice similitudinē inducit, qui quotidianas interpellationes viduæ mulieris petentis vt se vindicaret,quāuis esset iniustus nec deum timēs,nec homines reuerēs, tamen sustinere non potuit,& audiuit eam, ne
F vlterius tædium pateretur. Ex cuius comparatione multo magis deum qui est benignissimus atque iustissimus dixit vindicare electos suos de inimicis suis.Huic isti audeant obiicere quæstionem,& dicāt si possunt,Quid est quòd iussisti, vt inimicos nostros diligamus, & de illis nos vindicare disponis? An fortè contra voluntatem suorum sanctorum facturus est eos quos illi diligunt, puniendo atque damnando, immo ipsi potiùs ab ista calumniosa cæcitate conuertantur ad deum, & in vtroque testamento intelligant eius voluntatem, ne in sinistra parte inueniantur inter eos quibus dicturus est dominus, Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo *Matth.25.*
& angelis eius, Esurijui enim & non dedistis mihi manducare, & cætera talia. Displicet enim istis miseris quòd deus populo suo interficiendos tradidit inimicos, & ipsi panem mendicanti dari prohibent, non inimico sed supplici. Intelligant potiùs sine odio esse posse vindictam, quam pauci intelligunt: & tamen quandiu non intelligitur, tandiu necesse est vt lector in libris vtriusque testamenti magno labore aut errore iactetur, & putet contrarias sibi esse scripturas. Quam vindictam sine odio nondum Apostoli animo cœperant,quando irati eis à quibus non recipiebantur hospitio,quęsierunt de domino vtrū vellet eos petere ignem

Universidad de Deusto
Biblioteca

de cœlo sicut Helias fecerat, quo igne homines inhospitales consumerentur. Tunc respondit eis dominus, di- G
cens eos nescire cuius spiritus filij essent,& quòd ipse liberare venisset,non perdere:quoniam illi animo inimico
perdere cupiebant eos quos volebant igne consumi.Postea verò cùm impleti essent spiritu sancto,& perfecti fa-
cti essent, qui iam possent etiam inimicos diligere, acceperunt potestatem vindicandi, quia iam sine odio pote-
rant vindicare. Qua potestate Petrus Apostolus vsus est in libro quem isti non accipiunt, quoniam manifestè
continet paracleti aduentum, id est, consolatoris sancti spiritus, quem lugentibus misit, cùm ab eorum oculis
ipse ascendisset in cœlum. Consolator enim tristibus mittitur secundum illam eiusdem domini sententiam,
Matth.5. Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur.Ipse etiam dicit, Tunc lugebunt filij sponsi, cùm ablatus fuerit ab
eis sponsus.In illo ergo libro vbi apertissimè spiritus sanctus,quem dominus consolatorem promiserat,venisse
declaratur,legimus ad sententiam Petri cecidisse homines,& mortuos esse virum & vxorem, qui mentiri ausi e-
rant spiritui sancto.Quod isti magna cæcitate vituperant, cùm in apocryphis pro magno legant, & illud quod H
de Apostolo Thoma commemoraui,& ipsius Petri filiam paralyticam factam precibus patris, & ortulani filiam
ad precem ipsius Petri esse mortuam,& respondent,quòd hoc eis expediebat, vt & illa solueretur paralysi,& illa
moreretur: tamen ad preces Apostoli factum esse non negant. Quis autem illis dixit, non expediebat gentibus
impiis interfici quas traditas esse diuinitùs in manus populi Iudæorum irridẽtes mirari se fingunt? Cùm autem
illa non odio, sed bono animo Apostoli fecerint, vnde isti conuincunt animos virorum spiritalium qui in illo
populo fuerunt,quòd eos oderant,qui per ipsos diuina iustitia de hac vita iubebantur auferri?Compescant po-
tiùs temeritatem suam & non decipiant imperitos,quibus aut non vacat legere, aut nolunt legere, aut peruerso
animo legunt,& non attendunt & misericordiam & seueritatem dei vtriusque testamenti literis commendari.
Psal.7. Nam de inimici dilectione, vt non reddatur malum pro malo in veteribus libris legitur, Domine deus meus si
feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala, decidam meritò ab inimicis I
meis inanis.Quis hoc diceret, nisi qui sciret hoc deo placere, vt malum pro malo nemo reddat? Sed hoc perfe-
ctorum est, vt non oderint in peccatoribus nisi peccata, ipsos autem homines diligant, & cùm vindicant, non
vindicent acerbitate fœuitiæ, sed moderatione iustitiæ, ne ipsa relaxatio peccati plus noceat peccatori, quàm
pœna vindictę.Nec tamen hoc fecerunt iusti homines nisi authoritate diuina,ne quis arbitretur pasim sibi esse
permissum necare quem velit,aut iudicio persequi,aut pœnis quibuslibet affligere. Aliquando autem apertè po-
nitur in scripturis ipsa diuina authoritas,aliquando autem occultatur,vt & manifestis lector instruatur,& exer-
ceatur obscuris. Certè inimicum & persecutorem suum nimis ingratum & nimis infestum, Saul regem accepit
Dauid in potestatem vt ei faceret quod vellet, & elegit parcere potiùs quàm occidere. Non enim erat iussus
occidere, sed neque prohibitus: imò etiam diuinitùs audierat se impunè facere quicquid vellet inimico: & ta-
men tantam potestatem ad mansuetudinem contulit. Dicatur mihi quem timuit, cùm interficere noluit? Nec
hominem possumus dicere timuisse, quem acceperat in potestatem, nec deum qui dederat. Vbi ergo nec diffi-
cultas fuit occidendi,nec timor,dilectio profecit inimico.Ecce Dauid ille bellator impleuit præceptum Chri- K
sti quod accepimus,vt diligamus inimicos. Atque vtinam hoc imitarentur isti, qui humanum effectum mise-
ricordiæ,ad nescio quæ crudelia deliramenta torserunt.Dum enim credunt panem plorare,quod fieri non po-
test,non eum porrigunt homini quem plorantem vident. Fortassis dicant, sicut solent cæci iactare insana con-
uicia,meliorem fuisse Dauid qui pepercit inimico,quàm deum qui dederit ei occidendi potestatem, quasi verò
deus nesciret cui dederit hanc potestatem. Nouerat vtique voluntatem serui sui, sed vt cæteris etiam hominibus ad imitandum innotesceret,cáque in corde Dauid iam deo nota erat inimici dilectio,dedit in potestatem
inimicum quem nondum volebat occidi,propter certam rerum dispensationem,quam per illum impleri opor-
tebat.Ita & Dauid bonitas commendata est, vt haberent homines quod amarent:& Saulis regis malitia ad exi-
tum digniorem dilata est, vt haberent homines quod timerent. RABANVS. Quòd si audieris, & cætera.
Iuxta historiam, populum Israëliticum Iosue introduxit in terram repromissionis, eiiciens gentes quas præno-
minauit à facie eorum,comminuens idola,& destruens aras eorum. CAIETANVS. Quòd si audieris vo- L
cem eius. Manifestato successu non cauentis, manifestat successum obedientis. Et feceris omnia quæ loquor.
Parui refert quòd Hebraicè habetur, loquar, nisi quòd ideo futuro vtitur, vt significet sermonem Moysi angeli
sui,sermonem suum fore.Inimicus ero inimicis tuis.Et hoc quo ad internum odium. Et affligam affligentes te.
Iuxta Hebræum habetur,Et angustabo angustatores tuos.Et hoc quo ad actus exteriores.Et aduerte prudens le-
ctor,quòd istæ promissiones diuinæ pendent ex cõditione, Si audies vocẽ angeli,& facies totum quod loquar.
Præcedetq; te angelus meus.Iuxta Hebræum ratio redditur,dicendo,quia. Executio enim angustationis inimi-
corum promittitur ex hoc quia præcedet te angelus meus,hoc est,Moyses. Quòd autem in fine dicit,Quos ego
conteram,Iuxta Hebræum habetur,Et faciam diruere ipsum,hoc est, vniuersitatem ipsorum,tanquam si esset v-
nus.Cerne & admirare promissa diuina contra hostes Hebræorum.Pollicetur enim mittendo Moysen ante eos,
diruturum se omnes istas gentes.Et hęc sunt pollicita in via,sequentur postmodum pollicita post dirutas à deo
gentes illas. AVCTOR CATENAE. Quòd si audieris vocem eius.In Hebræo est, si audiendo audieris M
שָׁמוֹעַ תִּשְׁמַע Samoah tismaha. Sic & Chaldaica, Quòd si susciperẽdo susceperis verbum eius.Hebraismus est.Et
feceris omnia quæ loquor. אָמַרְתִּי Adabber,futuri temporis est,loquar.Sed scripturæ mos est his temporibus pro-
miscuè vti. Et affligam affligentes te. Præcedętque, Hebraicè est וְצָרַרְתִּי אֶת צֹרְרֶיךָ כִּי יֵלֵךְ Vezarti eth zorrẽcha.
Chi ielech.Est autem verbum zarar,angustiare, tribulare, seu aduersari. Vnde reddi potest locus, Et angustiabo
angustiantes te, vel,Aduersabor aduersantibus tibi,seu aduersariis tuis.Quoniam præcedet,& cętera.Sic & Sep-
tuaginta.Chaldaica etiã,Et tribulabo tribulãtes te,quia ibit angelus meus ante faciẽ tuã.Quos ego cõteram.He-
braicè: וְהַכְחַתִּיו Vehichadtif.Verbũ autẽ כָּחַד chachad,significat destruere,delere,perdere.Vnde redditur,Et ex-
terminabo eos. Septuaginta, καὶ ἐκτρίψω αὐτούς, Et delebo eos. Chaldaica, Et disperdam eos. Alij vertunt, Et ex-
cindam,siue succindam eum, nẽpe populum Chanaan in supradictas gẽtes diuisum. Quæ omnia idem penitùs
dicunt cum Latina versione,quod annotauimus, vt eius veritas & sinceritas non hîc solùm, sed vbique palàm
fiat

A fiat. Vertit igitur dominus pro more personam, iam vt angelus loquens, iam vt deus auctor illius, & dicit,
Si feceris quæ ego loquutus fuero, & audiendo audieris vocem meam, & feceris omnia, ero inimicus inimicis
tuis, & affligentes te affligam. Quem autem metuere poterant, qui deum habebant protectorem? Præcedętque
te Angelus meus,& cætera. Multi quidem hostes sunt & fortissimi, sed homines ad quorum iniquitatis mensu-
ram peruenit malitia, qui semper pergunt blasphemare deum,opprimere homines,violenti,raptores, prædones,
homicidæ, & idolatræ (Chananæi generali nomine, sed quinque, & plures aliquando gentes nominatę) quos
quidem omnes, & si qui alij erunt aduersarij tui, misso meo Angelo coram te, extirpabo ego, & in illorum te
terram inducam. *Non adorabis deos eorum,nec coles eos. Non facies opera eorum, sed destrues eos & confringes statuas eorum.*
THOMAS SVPER EPISTOLAS PAVLI. Ait Apostolus, Qui commutauerunt veritatem dei *Ad Roma-*
in mendacium, & cætera. Diuina natura potest considerari dupliciter. Vno modo, quod est ratio cognoscendi *nos Cap. 1.*
B vt veritas prima, & quantum ad hoc dicit, Qui commutauerunt veritatem dei in mendacium.Quod quidem *Lect.7.*
potest intelligi dupliciter, vno modo, quia veram cognitionem quam à deo acceperunt, peruersa ratione ad
falsa dogmata conuerterunt. Sicut cùm dixerunt idola esse deos, vel deum non esse omnipotentem, vel omni-
scientem, Ieremiæ nono, Docuerunt linguas suas loqui mendacium.Alio modo veritatem dei in mendacium
mutauerunt, quia diuinitatis naturam quæ est ipsa veritas, attribuerunt idolo quod est mendacium, inquantũ
non est deus vt dicitur Ieremiæ decimo sexto, Verè mendacium possederunt patres nostri, vanitatẽ quæ eis nõ
profuit. Nunquid faciet homo sibi deos? & ipsi non sunt dij. Alio modo potest considerari diuina natura secun
dum quod est principium essendi omnibus per creationem, & sic debetur ei ab homine, Interius quidem cultus
secundum pium affectum,Ioannis nono,Si quis cultor est dei, & cætera: Exterius verò debetur ei seruitus latriæ
secundum illud Deuteronomij sexto, Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Vnde & subdit,con-
tra eos scilicet, Coluerũt & seruierũt creaturæ potiùs,& cætera. Colebant enim cœlestia corpora, & aërem & a-
C quam, & alia huiusmodi, secundum illud Sapientiæ decimo tertio, Aut ignem aut spiritum, aut citatum aërẽ,
& cætera. Et in hoc improbat sapientes gentilium qui quamuis nunquam in imaginibus aliquid numinis esse
crederent,sicut sectatores Hermetis credebant,neque ea quæ à poëtis fabulosè dicebantur de diis, crederent es-
se vera, creaturis tamen aliquibus cultum diuinitatis impendebant, ex quibus rationem fabularum assigna-
bant, sicut Varro posuit totum mundum esse deum propter animam eius, dicens quòd toti mundo & omnibus
partibus eius diuinitatis cultus impendi potest, scilicet aëri quem vocabant Iunonem, aquæ quam vocabant
Lieum,& sic de aliis. Platonici etiam posuerunt quòd omnibus substantiis rationabilibus quæ sunt supra nos,
cultus diuinitatis debetur, puta dæmonibus, animalibus cœlestium corporum, intelligentiis, id est, substantiis
separatis. Quamuis autem iis quæ supra nos sunt aliquam reuerentiam exhibere debeamus, non tamen cultum
latriæ, quæ præcipuè in sacrificij oblatione consistit, per quod homo profitetur omnium bonorũ deum esse au-
ctorem,sicut & in quolibet regno aliquis honor supremo domino exhibetur, quem nõ licet transferre in alium.
D CAIETANVS. Dictio interpretata, Adorabis, significat propriè signum honoris exhibere puta incuruari,genu flectere,& huiusmodi. Non facies opera eorum. Quamuis vniuersaliter de operibus gentium illarum
intelligi possit, directè tamen de operibus earum pertinentibus directè vel indirectè ad superstitiones deorum
videtur intelligendum, cùm dicitur,Non facies sicut opera eorum,& ratio subditur,quia diruendo dirues eos,&
frangendo facies frangere statuas eorum. Meritò non imitaberis eos, quia ex huiusmodi operibus meruerunt
quòd tu diruas eos (hoc est,templa eorum) & frangas statuas deorum eorum. AVCTOR CATENAE.
Non adorabis deos eorum. Clariùs reddit Chaldaica quid appellauerit deos eorũ, legens,Non adorabis ido-
la eorum. Non facies opera eorum,Hebraicè legitur כְּמַעֲשֵׂיהֶם Chemahasehem,Secundum opera eorum. Sic &
Septuaginta & Chaldaica.Sed hoc idem est. Sed destrues eos, & confringes statuas eorum. Hic in Hebræo He-
braismus est, prout legunt Chaldaica & Septuaginta, sed destruẽs destrues eos, & confringẽs confringes statuas
E eorum, Quem consultò Interpres mutauit, nil tamen de sententia imminuens. Habebant gentes deos suos,ido-
la, ritus, sacra à quibus suos omnino abstinere vult deus, ne vllo pacto se eorum sacris misceant, ne opera
eorum, id est, cultus quos idolis fecerant, sequantur, sed vt primùm potuerint, & occasio dabitur, diruendo
diruant, conterendo conterant statuas, aras, delubra, lucos & omnia, ne si illa superstita fiant, quoquomodo
adorent ipsorum aliqua vel plura. Omnino enim vult dominus solus adorari, & coli, amari, habereque qualis
est, deus beneficus & omnipotens illis, sicut erat semper ipsorum patribus. *Seruietisque domino deo vestro, vt bene-*
dicam panibus tuis & aquis, & auferam infirmitatem de medio tui. CAIETANVS. Subiungit deus quòd con-
tritis ab eo gentibus illis,non solùm declinent à malo(idolatriæ videlicet)sed etiam faciant bonum,seruitutem
debitam exhibendo ei qui dat esse omnibus, qui iam colitur ab eis vniuersalis iudex. Inducitur enim hæc reli-
gionis seruitus, vt vna conditionum,imò vt præcipua conditio seruanda simul & successiuè cum antedictis in
via. Vt benedicam panibus tuis. Iuxta Hebræum habetur copulatiuè,Et benedicet panem tuum, & aquas tuas,
& auferet infirmitatem de medio tui.De seipso loquitur deus in tertia persona. Ecce pollicita sub conditioni-
F bus antedictis, pollicita(inquam) in terra promissionis quatuor valde desiderabilia. Primum est multiplicatio
panis & aquæ, hoc est, vniuersorum spectantium ad alimentum: secundum est sanitas corporis, tertium est fœ-
cunditas fœminarum,& quartũ longæua vita, de quibus in sequentibus.Quæ ideo impleta non sunt,quia Israë-
litæ non seruarunt conditiones,sed obicem posuerunt diuinis beneficiis, præuaricando. AVCTOR CA-
TENAE. Vt benedicam,Hebraicè est וּבֵרַךְ Vberach, Et benedicet. Mutatio personæ est more Hebræorum,
pro, Et benedicam, vt doctus interpres reddidit, Id est, dabo tibi cibum & potum in magna abundantia. Id
enim est benedicere panibus suis, vel pani & aquis eius. Vnde & Chaldaica, Et benedicet cibum tuum. Redun-
dat autem apud Græcos τὸν οἶνόν σου, id est, & benedicam vinum tuum, cum subdat καὶ τὸ ὕδωρ σου, Et aquam
tuam. Nulla enim huius in Hebraico mentio, quanquam ad declarationem ab illis positum esse possit. Cùm
fuerint (inquit) alieni Iudæi & remotissimi à studiis, operibus, & superstitione Gentilium,tunc poterunt cole-
re deum verum, & illi toto corde seruire. Tunc itaque benedicet illis in omnibus, & se deum benignissimum
exhibebit

Universidad de Deusto
Biblioteca

exhibebit semper,& sufficientissimũ,cui vt verè pij in spiritu & veritate seruient. A quo & benedicendi sint, di- G
tandi,multiplicandi,& auxiliandi per omnia in temporalibus, cibo, potu, & rerum omnium abundantia, & in spiritualibus charitate,gaudio,& pace, vt cibo & sanitate nõ destituantur, nec affligantur laboribus Aegypti.Cũ itaq; piis incidit inopia aut morbus,fit hoc, vt aut fides tentetur, quæ nusq̃ expeditior est & securior,quàm dum omnibus huius vitæ bonis destituimur, etenim virtus in infirmitate perficitur, aũt peccata corriguntur, ne libeat semper quod non licet. *Non erit infœcunda nec sterilis in terra tua. Numerum dierum tuorum implebo.* AVGVSTI-

Quæst. 92. NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quãuis istę promissiones possint & spiritualiter intelligi,tamen cùm secundum temporalem hominum felicitatem intelliguntur, ad vetus testamentũ pertinent,vbi quanquam præcepta(exceptis his quæ in sacramento aliquid significant)eadem ad mores bonos pertinentia reperiantur, promissiones tamen carnales atque terrenæ sunt. Vnde in Psalmo septuagesimo secundo penè lapsos & effusos gressus suos homo dei dicit, cùm zelaret in peccatoribus, pacem peccatorum intuens. Ea H quippe cernebat abũdare impiis, quæ ipse secundum testamentum vetus expectabat à domino deo,cui hac mercede seruiebat. Et cùm hinc eis subrepere cœpisset sensus impius, quòd deum non curare existimaret humana, correptum se dicit, dum auctoritatem sanctorum non est ausus improbare, & incepit cognoscere, & ait, Hoc labor est ante me, donec introeam in sanctuarium dei, & intelligam in nouissima. Ibi enim præmia dabuntur ad nouum pertinentia testamentum, quæ impij non accipient, & pœnæ tunc futuræ sunt impiorum, quas nul-

Psalm. 54. lus piorum sensurus est. INTERLINEARIS. Non erit infœcunda, & cætera. Nota quòd propter peccata hominum sterilitas mulierum & animalium & ipsius terræ sæpe contingit.Numerum dierum tuorum implebo, vt moriaris scilicet senex & plenus dierum,cùm è contra de reprobis scriptum est, Viri impij non dimidiabunt dies suos. THEODORETVS. Numerum dierum tuorum implebo. Definitam hominibus vitã intelligit,hoc est,in longam senectutem vitam tuam producam: quemadmodum enim intempestiuam mortem non obedientibus sibi Deus minatur, ita obedientibus sibi longam vitam pollicetur.Neque enim quod plerique I putant, credendum est, Certum quendam atque eundem terminum viuendi omnibus hominibus statutũ esse. Quemadmodum enim omnibus mortalibus à deo statutum est vt semel moriantur, neque vllus dari potest qui mortem effugiat: sic si certus atque idem viuendi terminus definitus esset, neque iustus longiore, neque iniplerique alij, quemadmodum & Apostolus ait, Propter hoc inter vos imbecilles multi,& dormiunt multi,mul ti tamen à morte liberati gratias deo liberatori egerunt. Præterea multos infantes nouimus qui neque mensem vnum vixerunt, alios annum vnum aut alterum, multos etiam viros scimus qui supra centesimum annum vitam traduxerint.Itaque illud quod apud Dauidem scriptũ est, Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni, ideo dictum est, quia pauci admodum septuaginta annorum circulum transcendunt. Vnusquisque igitur nostrum eos dies viuet quos deus prænoscit.Cæterùm dei prænotio terminus dici nõ debet, propterea quòd si dei prænotio etiam definitio esset, Deus qui Adam & luciferum casurum prænouit, casum quoque illorum K statuisset, quod sanè impium dictu esse quis non videt? CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur,Non erit abortiens, nec sterilis in terra tua. Sterilitate enim vel aborsu impeditur multiplicatio humani generis.

AVCTOR CATENAE. In Hebræo duæ sunt dictiones,videlicet מְשַׁכֵּלָה Mesachela, quæ non parientem & infœcundam siue abortientem, vel abortum facientem sonat, & est participium verbi transitiui: Altera עֲקָרָה Hakara, quæ sterilem significat. Septuaginta, ἄτεκνος,οὐκ ἄγονος, οὐκ εὔγαια, id est, Non erit in vobis sine filiis, neque infœcũda, neque sterilis. Chaldaica, Nõ erit orbata & sterilis in terra tua. Alij, Nõ erit abortiens sine abortiuum faciens,& sterilis transtulerunt. Antiquitùs igitur benedictio domini, prolium erat abundantia, & sterilitas & infœcunditas maledictionis loco interminabatur impiis. Impleri autem numerum dierum, Hebraismus est,pro senectutem laudabilem consequi,& prolongari in annos vitam absque vlla ægritudine.

Terrorem meum mittam in præcursum tuum, & occidam omnem populum ad quem ingredieris, cunctorumque inimicorum tuorum coram te terga vertam,emittens crabrones prius, qui fugabunt Euæum & Chananæum & Ethæum, antequàm introeas. AVGVSTI- L

Locut.101. NVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, Et mittam vespas ante te,& eiciet Amorræos,& cætera.A plurali ad singularem numerum se conuertit. Intelligitur autem, eiiciet Amorræos vespa, sicut rana,sicut locusta,non quòd vna sit,sed quòd per singularem numerum pluralis numerus intelliga-

Quæst. 93. tur. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quæritur autem de istis

Sap.12. bestiis quid intelligendum sit. Nam & promittit hoc deus, & liber Sapientiæ dicit impletum, vbi ait, Et misit anteceſſores exercitus sui vespas. Non autem legimus factum, neque Moysi temporibus, neque sub Iesu Naue, neque sub Iudicibus, neque sub regibus. Ac per hoc vespæ istæ aculei timoris intelligendæ sunt fortasse, quibus agitabantur memoratę gentes, vt cederent filiis Israël. Deus enim loquitur, in cuius sermone si figuratè aliquid dicatur,quod ad proprietatem non sit impletum,non impedit historiæ fidem, in qua perspicitur veritas narrationis, Sicut nec Euangelistarum narratio secundum proprietatem impeditur,si aliquid à Christo dicitur figuratè. THEODORETVS. Mittam crabrones ante te. Quemadmodũ in Aegyptios ranas & cyniphes mi- M
sit,ita & in Chananæos, cæteràsque nationes crabrones immisit, quæ profectò res excellentem Dei potentiam mirè declarat, quòd etiam per minuta admodum animantia suis auxiliatur, contràque aduersariis suis pernitiem infligit. Hoc & per beatum Dauidem contestatus est,Israël si in viis meis ambulasset,pro nihilo vtique inimicos eorum humiliassem, hoc est, facilè admodum hostes eorum profligassem. EVSEBIVS CAESARIENSIS. Non crabrones hoc loco intelligit, sed quia Hebræi multitudinem Alienigenarum formidabant, declarat quàm nullo negotio & labore Deus illos quasi per minuta animalia deleturus sit. CAIETANVS. Terrorem meum mittam ante te. Dixerat superiùs Deus se diruturum gentes illas, manifestat nunc modum quo diruet. Et modus est, quòd immittam in animos populorum illorum timorem meum coram vobis. Et occidam omnem populum ad quem ingredieris. Dictio Hebraica interpretata occidam, anceps est ad frangam vel stupefaciam, seu attonitum reddam.Ita quòd primùm terrebit,deinde stupefaciet,seu franget animos

A mos. Et hoc secundum natum est sequi ex primo, si timor est vehemens,ad significandum enim magnitudinem timoris subiungit effectum hunc, & consequenter alium effectum in factis, dicendo, Et dabo omnes inimicos tuos tibi occiput,Non solùm timebunt & stupefient, sed obuiantes vertent tibi occiput, quæ est pars capitis directè contraria fronti. Emittens crabrones priùs. Iuxta Hebræum habetur,Et mittam crabronem ante te.Multitudo vesparum seu similis animalis significatur. Qui fatigabunt Heuæum & Chananæum & Hethæum antequàm introeas. Ecce quartum pollicitum in modo diruendi inimicos, loco pugnantium promittit animalia cum aculeis pugnantia pro Israëlitis,& tantæ efficaciæ vt expellant gentes illas.Nec hoc adimpletum est,impe-
dientibus peccatis populi. AVCTOR CATENAE. Terrorem meum mittam in præcursum tuum, quòd est idem quod Hebraicè legitur לְפָנֶיךָ Lephanécha, Ante te,id est,Terrebo omnes te adueniente.Et occidam o-
mnem populum ad quem ingredieris. Verbũ הָמַם Hamam, Et occidere, & cõterere,& perturbare,& tumultua-
B ri & amentem reddere significat. Vnde dictionem וְהָמֹתִי Vehammoti, Et conteram,vt Chaldaica.Vel,Tumultuari faciam,siue,frangam animos,siue,Et perdam,reddi potest.Demum sicut etiã apud Septuaginta legitur,καὶ ἐκστήσω πάντα τὰ ἔθνη,Et amentes faciam omnes gentes.Cũctorúmque inimicorum tuorũ coram te terga vertam. Egregiè Hebraismum reddidit Interpres hoc in loco qui est, וְנָתַתִּי אֶת כָּל אֹיְבֶיךָ עֹרֶף Venathatti eth col obecha elécha hóreph, Et dabo omnes inimicos tuos tibi ceruicem, Id est, Conuertam eos in fugam coram te.Vel,Et dabo cunctos hostes tuos ad te tergum.Chaldaica,Et ponam omnes inimicos tuos coram te terga vertentes. Septuaginta autem legunt, καὶ δώσω πάντα τοὺς ὑπεναντίους σου φυγάδας,id est, & dabo omnes aduersarios tuos profugos. Quæ omnia idem dicunt cum litera nostra. Emittens crabrones priùs. Hebraicè וְשִׁלַּחְתִּי אֶת הַצִּרְעָה לְפָנֶיךָ Vesalachti eth hazirha lephanécha, Et mittam crabronem, siue vespam ante te, singulare pro plurali, id est, crabrones vel vespas. Speciem dicunt esse reptilis alati, venenosum aculeum habentis, haud dissimilis api.Et hæc vt dicunt quidam,in magna multitudine infestissima fuit habitatoribus terræ, vt cogerentur
C cedere, Græcè dictio est φυγία, quæ propriè vespetam,seu vesparum cellas significat.Antequàm introeas.Parum est quod Hebraicè est, מִלְּפָנֶיךָ Milephanécha,À facie tua. Sic & Chaldaica. Septuaginta ἀπὸ σοῦ, A te. Terrorem itaque meum mittam in præcursum tuum. Rumore tantùm & fama vestri, antequàm ad eos veniatis, terrebo, & attonitos eos faciam, vt eos nequaquam formidare debeatis. Ex meo enim arbitrio pendet ipsorum animus & fortitudo, vita & victoria. Hoc autem impletum legimus Iosue quinto, vbi legitur, Dissolutũ est cor
eorum,nec remansit in eis spiritus. Hos igitur omnes(inquit dominus) vel interficiam vbi obuiam venerint, &
pellere viribus aggredientur,Vel terrebo, vt fuga sibi consulere cogantur, & terga obiecturi sint vobis persecutoribus. Et ita(inquit) terrebo, ita attonitos & stupidos reddam, vt etiam vespæ sint eis superiores. Solis vespis illam statim sequitur vastitas deserti.Fluuium autẽ qui est Euphrates,à septentrione. RVPERTVS. Quatuor climata terræ repromissionis distincta sunt, dicendo à mari rubro vsque ad mare Palæstinorũ, & à deserto vsque ad fluuium.Mare Palæstinorum alio loco legimus appellari mare magnum, quod iuxta terræ situm ipsorum, erat illis contra solis occasum THEODORETVS. Mirum autem alicui videri possit, cur cum
D Noluit deus simul delere omnes gentes, ne terra redacta in solitudinem, sæuiùs contra eos bestiæ sæuirent.

RABANVS. Alia etiam causa alibi designatur ob quam gẽtes quarum terram Israëlitico populo se daturum promisit, simul eiicere noluit, vtique vt experiretur & erudiret in eis Israël, vt essent qui peccantes arguerent, & ad timendum deum improbos compellerent. AVCTOR CATENAE. Non eiiciam eos anno vno. Et hîc est singulare pro plurali sicut & suprà. Hebraicè enim legitur אַגָּרְשֶׁנּוּ Agarsennu, Non eiiciam siue expellam eum.Sed & Chaldaica & Septuaginta habent vt vertit Latinus Interpres. Ne terra in solitudinem redigatur,Hebraicè est פֶּן תִּהְיֶה הָאָרֶץ שְׁמָמָה Pen tihie haárez semama, Ne fortè fiat terra desolata,vel vasta,siue squalida. Chaldaica, Ne terra sit deserta.Sic & Septuaginta,Quod est idem cum litera nostra. Et crescant contra te bestiæ.Iuxta Hebræũ est, וְרַבָּה עָלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה Verabba halécha chaiath hasade, Et multiplicetur contra te bestia agri. Quod Chaldaica etiam plurali numero exprimit, sicut Interpres & Septuaginta, Et multiplicentur contra te bestiæ agri. Id est, multiplicentur in tuam perniciem feræ & animalia syluestria. Paulatim expel-
E lam eos de conspectu tuo. Et hîc similis est loquendi modus, expellam eum pro eos.Sed & bis repetitur in codice Hebraico dictio מְעָט Mehat, quæ pauxillum significat,& in Septuaginta etiam, κατὰ μικρὸν μικρόν, hoc est, paulatim paulatim. Quæ omnia à sensu Latinæ versionis non deuiant. Aliud igitur loquitur hic deus, aliud in recessu prætendit, Hoc autem vult,vt populus Israël perpetuò habeat cum quibus exerceatur,ne otio & ignauia torpescat. Sed cur non iam eam causam allegat? Nimirum inter initia adhuc eos lacte nutrit, & celat quod acturus est. Nam si illis nunc diceret, impatientia defecissent, dicentes, Num etiam in terra quæ promittitur, ab hostibus affligemur? His etiam verbis terræ illius designatur latitudo, quia cùm ipsi iam sexcenta milia essent virorum, paruulis exceptis ac mulieribus, habitari tamen à filiis Israël non posset, donec non essent in maiori numero. Quanquam possumus etiam dicere quòd his dictis muniat eos consolatione, quòd etsi Israëlitæ non statim delere queant omnes Chananæos, non tamen despondeant animũ, quia hoc nõ fiet fortitudine Cha
F nanæorum, sed clementia dei erga eos, ne videlicet terra redigatur in vastam solitudinem, & bestiæ illam occupent, si vno anno omnes habitatores eius interficerentur, siue expellerentur. *Ponam autem terminos tuos à mari rubro vsque ad mare Palæstinorum, & à deserto vsque ad fluuium.* INTERLINEARIS. Mare rubrum ab oriente intellige,mare Palæstinorũ,quod est mare mediterraneũ,mare magnum,& mare tyrrenum, ab occidẽte. Desertum autem à meridie, nam post Bethleem vna tantùm est ciuitatula quæ Thecue,aliàs Theone dicitur,& post illam statim sequitur vastitas deserti.Fluuium autẽ qui est Euphrates,à septentrione. RVPERTVS. Quato vsque ad fluuium.Mare Palæstinorum alio loco legimus appellari mare magnum, quod iuxta terræ situm erat illis contra solis occasum THEODORETVS. Mirum autem alicui videri possit, cur cum deus Israëlitis promiserit terram illis vsque ad Euphraten fluuium se traditurum, id tamen opere non præstiterit. Hanc rem deus per prophetam Hieremiam apertè declarauit. Repentè loqui de gente & de regno vt ædificem & plantem illud,si fecerit malum in oculis meis vt non audiat vocem meam,pœnitentiã agam super bono

quod

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod locutus sum vt facerem ei, & quæ sequuntur. Introduxit ergo deus illos in terram quam promiserat eis. G Quia verò diuinam legem obseruare noluerunt, non vniuersam illis dedit, sed quasdã nationes reliquit quæ cũ Israëlitis cõtinenter bellũ gererẽt, vt bello vexati diuinũ auxiliũ implorare cogerentur. Id quod egregiè admodũ Iudicum historia patefecit. Dauidi tamen etiã has gentes subiecit, nam & Philistiim illi tributa pendebãt, tum etiam Syria Damasci, & Syria Soba. Ac sanè Salomon quandiu pietatem coluit, his imperitauit, postquã à deo discesit, ab earũ imperio decidit. HIERONYMVS DARDANO. Et ego fateor hæc tibi Iudæe repromissa, non tradita, si obseruasses mandata dei, & in præceptis illius ambulasses, si nõ pro omnipotente deo coluisses Beelphegor & Baal, Beelzebub & Chamos: quos quia prætulisti deo, omnia quæ tibi promissa fuerunt, perdidisti. Et mihi in Euãgelio promittuntur regna cœlorum, quæ instrumentum vetus omnino non nominat. Sed si non fecero quæ præcepta sunt, nequaquam erit culpa in promittente, sed in me qui promissum accipere non merui. Vbi enim optio proponitur ad eligendum, qui operari renuis, frustra cupias quod promissum est. AVCTOR CATENAE. Et à deserto vsque ad fluuium, subaudi Euphratem, qui ab aquilone seu septentrione terminus est terræ promissionis, vt desertum ab austro siue meridie. Vnde Septuaginta habent, καὶ ἕως τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου Εὐφράτου, hoc est, Et vsque ad fluuium magnum Euphratem. Sic & Chaldaica, Et à deserto vsque ad Euphratem. Quadratura hîc designata, alibi diligentiùs descripta est in Iosue. *Tradam in manibus vestris habitatores terræ, & eiiciam eos de conspectu vestro.* Tradam in manibus vestris, & cætera. Quoniã præcedit dictio כִּי Chi, Legendũ est, Nam tradã. Et eiiciam eos de cõspectu vestro. Parui refert quòd in Hebræo legitur, וְגֵרַשְׁתָּמוֹ מִפָּנֶיךָ Vegerastámo mipanêcha, Et expelles, siue eiicies eos à facie tua, siue à te. Sed Septuaginta & Chaldaica habent vt apud nos. Nam in eo quòd filij Israël erant gentes expulsuri, dominus ipse expellebat, cuius virtute erant eiiciendæ. Propterea præmisit, Tradam in manibus vestris habitatores terræ. Terrã igitur hanc possederunt filij Israël pacificè sub Salomone duntaxat. In ea autẽ dum deum coluerunt, semper victorias de hostibus experti sunt & acceperunt ad gloriã dei & suũ exercitiũ, quibus caruissent si sine hostibus terrã semper inhabitassent. *Non I*
inibis cũ eis fœdus, nec cũ diis eorum. Non habitent in terra tua, ne forè peccare te faciant in me, si seruieris diis eorum, quod tibi corè erit in
Quæst.94. *scandalum.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera, Si seruieris diis eorum, erunt tibi offendiculũ. Hîc Græcus θλεύσῃς habet, nõ λατρεύσῃς. Vnde intelligitur, quia & θλεία debetur deo tanq̃ domino, λατρεία verò non nisi deo tanq̃ deo. GREGORIVS LIBRO SEPTIMO MO-
Cap.5. RALIVM. Diuina quippe hæc sententia vetat ne plebs Israëlitica fœdus cũ alienigenis iungat, & vitam sanctæ religionis inquinet. RVPERTVS. Quod sermonis huius fuit exordiũ, ipsum medium, ipsum & finis est. In exordio nanq; dictum est, Non habebis deos alienos corã me. In medio autem, Qui immolat diis occidetur, præter domino soli. Porrò hîc in fine dicitur, Non inibis fœdus cũ diis eorum, & cætera. Et rectè, quia bonorũ omniũ radix est vnius dei diligentissima notitia, idcirco maximè circa hãc tota beniuoli plantatoris impenditur opera. Hac etenim in corde priùs radicata & fundata, quicquid inde pullulat, frondet ac floret in gratiã, & fructũ af-
Rom.1. fert in vitam æternã. Sicut è cõtrario deorũ alienorũ seruitus, causa est perditionis, efficiens omnẽ fructũ nequã, K & mortem afferens sempiternã, testante Apostolo, cũ dicit, Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiã vt, contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt veritatem dei in mendaciũ, & coluerunt & seruierunt creaturæ potiùs quàm creatori, qui est benedictus in secula, Amen, & reliqua. Ergo sicut creaturæ seruitus contumelioſum reddit hominẽ, etiam in exterioribus carnis operibus: sic è contrario fida creatoris adoratio, glorioſum illũ efficit, succedentibus fructibus spiritus. CAIETANVS. Nõ inibis cũ eis fœdus, & cætera. De tempore medio est sermo, videlicet ne tẽpore medio inter possessam partem terræ contentæ infra terminos dictos, & possessionẽ reliquæ partis paulatim possidendæ, permittãt illos idolatras habitare in terris possessis ab Israëlitis. Et ratio subditur periculi Idolatriæ propriæ, quia huiusmodi cohabitatio erit Israëlitis tanq̃ offendiculũ ad cadendũ: vel secundũ alios Interpretes, tanq̃ laqueus venatorius ad capiendũ seu illaqueandum animos vestros. AVCTOR CATENAE. Non inibis cũ eis fœdus, nec cũ diis eorum. Et hîc Chaldaica legit, Nec cũ idolis suis. Si seruieris diis eorũ, quod tibi certè erit in scandalum, pendet à superiori versu immediatè præcedenti, Ne fortè peccare te faciant. Hoc est tunc peccares in me, cùm seruires alienis diis, quod esset tibi valdè facile vt euenirent, si isti alienigenæ habitarent intra fines tuos. Quod si faceres, id demum esset tibi cessurũ in maximã ruinam & in interitũ. Et hîc Chaldaica habet, Neq; seruias idolis eorum, quia in scandalũ erunt tibi. Et quia in hac clausula sunt duo כִּי Chi in lectione Hebraica, reddunt aliqui, Quando cognueris simulachra eorum, nam id esset tibi in laqueum, vel offendiculo, vel ruinæ, id est, id esse posset in causa quòd peccares in me, colendo videlicet idola, si sineres gentes has habitare in regione tua. Sed prior sensus clarior & lucidior, & à litera magis intentus. Sic igitur prohibet dominus ne faciant, quod nouit facturos. Vt excusatione careant, & prouidentiæ dei destinata opera perficiantur. Non vult pactum permittere deus populo suo cum diis gentiũ, solus vult ámari & coli. Sed & mandat ac consiliũ dat, vt idolatras nullos viuere sinant inter se, ne fortè ansam habeant peccandi in legem dei & pietatẽ, ne proximi sint periculo, quos nouit propẽsiores ad idola, hos vetat cohabitare idolatris. Nouit deus figmentũ fragilitatis humanæ, maturè cõsilium ministrat, & vt M pius ac fidelis pater, monstrat periculum, scandalum manifestat, vt ipsi non imputetur, quòd eorũ fuerit contumaciæ & proteruiẽ. Vt sint inexcusabiles, oblatam admonitionem postponentes.

Mystice. RVPERTVS. Cũ omnia supradicta fecerit seruus Hebræus opera iustitiæ, nunquid statim perfectus erit,
Heb.7. & præmium accipiet vitæ æternæ? Non vtique, nam & Apostolus testatus est quia nihil ad perfectũ adduxit lex.
Esa.64. Et iustorum in lege de præcipuis vnus dicit lachrymosa cõfessione, Quasi pannus menstruatæ vniuersæ iustitiæ nostræ. Bene igitur dominus, hîc post omnia non regnũ cœlorũ iam legis huius operariis repromittit, sed dicit, Ecce ego mittam Angelum meũ, qui præcedat te, & cætera. RABANVS. Secundum allegoriam Angelus iste, ipse dominus & redemptor noster intelligi potest. Nam ipse per Prophetam propter dispensationem humanitatis, magni consilij Angelus nuncupatur, quia suæ & paternæ voluntatis est annunciator. Quem qui non audierit, exterminabitur de populo suo. Nomen enim dei in illo veraciter est, quia cùm sit homo, verus etiam deus

agnoscitur

A agnoscitur & est. RVPERTVS. Non est ergo hîc ille Angelus quem promittens dominus per Malachiam prophetam, Ecce ego (inquit) mittam Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meã. Ille nanq; est Ioannes Baptista propheta, & plusq̃ propheta, Angelus, id est, nuncius, non præco venturi, sed nuncius atq; index iam præsentis huius magni Angeli, de quo confestim idem propheta subiungit, Et statim veniet ad templum suũ dominator quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis. Propria huius Angeli differentia hîc posita est, dicente deo, Et est nomen meum in illo. Non dixit & est nomen meum super illum, quod rectè dici queat de quolibet infimo electorum, quorum omnium illa est prophetica vox, Tu autem in nobis es domine, & nomen tuum inuocatum est super nos, sed est (inquit) nomen meum in illo, id est, pro naturali diuinitate eodem quo & ego, censetur nomine. Dicitur enim, & est, æquè vt ego deus, dominus, omnipotens, inuisibilis, increatus, immensus, æternus, & quicquid de deo substantialiter prædicatur, vt hoc solùm de nomine interſit, quòd ego
B ad illum relatiuè pater, ille ad me relatiuè filius dicitur. Hunc ego mittam, qui præcedat te, scilicet aperiendo tibi portas iustitiæ, & custodiat te in via quatenus quod arbitrio non præuales, eius consequaris gratia, & introducat ad locum quem paraui, scilicet mansionibus multis distinctum ab origine mundi, de quo ceciderũt apostatæ angeli, quibus pes superbiæ, & idcirco expulsi sunt, nec potuerunt stare. Obserua eum & audi vocẽ eius. Obserua (inquam) eum non à seipso loquentem, & opera mea facientem, & audi vocem eius, dum sub duobus testibus, scilicet sermone & opere, se in nomine dei patris sui venisse profitetur. Nec contemnendum putes, quia non dimittet cùm peccaueris, Ne contemnendum putes quòd homo est, quòd mortalis est, quòd mortuus est ex infirmitate hominis, viuit enim ex virtute dei, habẽsque potestatem iudicium faciendi, non dimittet cùm peccaueris, odio habendo illum gratis. Quòd si audieris vocem eius, & feceris omnia quæ loquor, inimicus ero inimicis tuis, & affligam affligentes te, præcedetq; te Angelus meus, & introducet te ad Ammoræum, & cætera. Inimicos Israël, id est, omnium quærentium dominum, & Aegyptũ huius mundi fugientiũ, malignos esse spiritus,
C eisq; Ammorræi & Euæi, cæterarũmque gentium congruere nomina secundũ interpretationes suas, iam alio loco dictum est. RABANVS. Spiritualiter igitur redemptor noster, in nobis has septem gentes cum simulachris eorum exterminat, cũ septem principalia vitia à nobis eiicit, & omnẽ dolum inimici de cordibus nostris procul pellit: quatenus naturæ nostræ terram pleniter ac perfectè possideamus. Radix quippe cuncti mali superbia est, de qua scriptura attestante dicitur, Initium omnis peccati superbia. Primæ autem eius soboles, septẽ nimirum principalia vitia, de hac virulẽta radice proferuntur, scilicet inanis gloria, inuidia, ira, tristitia, auaritia, ventris ingluuies, luxuria. Nam quia his septem superbiæ vitiis nos captos doluit, idcirco redẽptor noster ad spirituale liberationis præliũm, spiritu septiformis gratiæ plenus venit. Quòd verò istarum pernitiosarum gentiũ regiones salubriter possidere præcipimur, ita intelligitur. Habet vnumquodque vitium in corde nostro propriam stationem, quam sibi vindicans in animæ nostræ recessu, exterminat Israëlem, id est, contemplationem rerum summarum atque sanctarum, eisque semper aduersari non desinit. Non enim possunt virtutes cum vi-
D tiis pariter morari. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci cum tenebris? sed cùm Israëlis populo, id est, à virtutibus contra se dimicantibus fuerint vitia superata, locum quem sibi in corde nostro concupiscentiæ vel fornicationis spiritus retentabat, ibi deinceps castitas obtinebit. Quem furor cæperat, patientia vindicabit. Quem tristitia mortem operans occupauerat, salutaris & plena gaudio lætitia possidebit. Quẽ accidia vastauit, incipiet excolere fortitudo. Quem superbia conculcabat, humilitas honestabit, & ita singulis vitiis expulsis, eorum loca, id est, effectus, virtutes contrarię possidebunt. Quæ filij Israëlis, id est, animæ deum videntes, non immeritò nuncupantur, qui cum vniuersas cordis expulerint passiones non tam alienas possessiones peruasisse, quàm proprias recuperasse credendi sunt. Etenim quantum docet vetus traditio, has easdem terras Chananæorũ, in quas introducuntur filij Israëlis, filij Sem quondã fuerunt in orbis diuisione fortiti, quas deinceps per vim atque potentiã posteritas Cham per inuasionis iniquitatem possedit. In quo & dei iudicium rectissimum comprobatur, qui & illos de locis alienis quæ male occupauerant expulit, & istis sanctis
E tanquam patrum possessionem, quæ prosapiæ eorum diuisione orbis fuerat deputata, restituit. Quæ figura in nobis quoque certissima ratione cognoscitur. Nam voluntas domini possessionem cordis nostri, non vitiis, sed virtutibus naturaliter deputauit. Quæ post præuaricationem Adæ insolescentibus vitiis, id est, populis Chananæis à propria religione depulsæ, cùm rursum eis per dei gratiam diligentia nostra ac labore fuerint restitutæ non tam alienas occupasse terras, quàm proprias credendæ sunt recepisse. Vt benedicam panibus tuis & aquis, & auferam infirmitatem de medio tui. Non erit infœcunda nec sterilis in terra tua. Numerum dierum tuorum implebo. Benedictionem aliquam in hac præsenti vita sancti accipiunt, dum fœcunditatẽ bonorũ operum illis dominus tribuit & copiam virtutũ, vt in progressu sanctarũ actionũ, legem domini quæ eis data est ad custodiendum, opere consumant, quatenus ad æternæ beatitudinis præmia peruenire mereantur. Vnde prophe-
Psalm.83. pheta dicit: Etenim benedictionem dabit qui legem dedit, ambulabunt de virtute in virtutem, videbitur deus deorum in Sion. Ibi quippe numerus dierum eorũ implebitur, vbi summa perfectio tribuetur, & stabilitas æter-
F nitatis largietur. RVPERTVS. Non erit infœcũda nec sterilis in terra tua. Numerũ dierum tuorum implebo. Beati feminis fœcunditatem Ecclesiæ sanctæ repromittit, quam & propheta Esaias prævidens, Lauda (inquit) sterilis, quæ non paris, erumpe & clama quę non parturis, quia multi filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. Nam postquàm nos angelus ille præcelsit, & in cœlum ascendens dona sancti spiritus hominibus dedit, non est in hac terra, quam ille sanguine suo rigauit, quæ sit infœcunda verbo dei, & sterilis ab operibus bonis. In omni loco mater Ecclesia spirituales filios parit, & de mortuis viuos in vitam æternam regenerando parturit. Cuius fœcunditatis præmium breuiter contingens, numerum (inquit) dierum tuorum implebo, id est, in seculorum secula, quæ dinumerari non possunt, vitam tuã extendam, & dilatabo. Terrorem meũ mittam in præcursum vestrum, & occidã omnem populum ad quẽ ingredieris, & cætera. Hęc facta ita esse nouimus, vt in figura terroris, quo per crucẽ Christi fulminati sunt maligni spiritus inimici nostri, cõtigisse veraciter prædicemus. Vnde & ipsi inimicorum capiti fiducialiter dicamus, ô tortuose serpens, qui mille per meandros fraudésque

flexuosas

Esa.54.

Universidad de Deusto
Biblioteca

flexuosas agitas quieta corda, discede, Christus hîc est, hîc est Christus, liquesce, signum quod ipse nosti dam-G
nat tuam cateruam. Sed quinam sunt crabrones de quibus ait: Emittam crabrones priùs qui fugabũt Euæum,
& Chananæum, & Ethæum, antequàm introeas? Qui (inquam) spiritualiter sunt crabrones intelligendi, quos
scimus de equino stercore nasci, quos contra Chananæum se missurũ dicit, sicut contra Aegyptios muscas misit,
nisi ignobiles & contẽptibiles huius mundi, quos vt nobilia & fortia cõfunderet, ante conspectum nostrum mi-
1.Cor.5. sit, vt per illos contrita superbia seculi, pacificè possemus ad vitam æternã ingredi? Isti crabrones qui se tanquam
purgamẽta mundi profitebantur & omnium peripsema, miluos vicerunt, diabolum principem mundi fugaue-
runt, & omnes pompas eius sub pedibus suis velociter conculcauerunt. Non eiiciam (inquit) eos à facie tua an-
taminis labore vitia delebo, repugnantia proposito tuo vel intentioni tuæ, ne extollat te in superbiam repenti-
na gloria victoriæ. Satius enim est pugnare cum hominibus quàm bestiis subdi, id est, tolerabilius est (ver-H
bi gratia) colaphizari stimulo carnis, quàm deuastari elationis stimulo. Hæc enim humana, illa tentatio est
Psalm.83. diabolica. Ait ergo, Paulatim expellam eos de conspectu tuo, donec augearis & possideas terram. Ac si dicat, A-
scensiones quasi in corde tuo disposuisti in hac valle lachrymarum, in hoc loco quem tibi posuisti, in quem ô
homo pro tuo vitio incidisti, paulatim per auxiliũ exercitantis gratiæ perficies, ibis de virtute in virtutem, do-
nec videas deum deorum in Sion, quod est veraciter augeri, & possidere terram viuentium. RABANVS.

Electos igitur suos de corruptibilitate carnis expulsis multis vitiorum turbis, aliquibus dominus permittit
2.Cor.12. impugnari, quatenus habeant semper in quibus se exerceant, ne fortè per inertiã, in maiorem ruinam peccato-
rum cadant. Vnde & doctori gentium petenti vt dominus à se Angelum satanæ qui eum colaphizabat auser-
ret, respõsum est, Sufficit tibi gratia mea. Nam virtus in infirmitate perficitur. Ponam autẽ terminos tuos à mari
rubro vsq; ad mare Palæstinorum, & à deserto vsque ad fluuium. RVPERTVS. Spiritualiter termini Chri
stianitatis hi sunt. Per mare rubrũ & per desertum, populum intelligimus Iudæorũ, rubrũ mare pro parte electo-I
rum, qui primi rubenti sanguine Christi mundati sunt, & apud quos priores baptisma est Ecclesiæ celebratum,
desertum autem pro parte reproborum, qui propter infidelitatem ab inhabitatore deo & homine Christo deser-
ti sunt. Per mare autem Palæstinorum & fluuium magnum, quẽ alio loco nominat scriptura Euphratem, quod
nos Latinè dicimus frugiferum, multitudinem intelligimus gentium siue profunditatem nationum, ad quas di
latati sunt termini Apostolorũ, incipientium ab Hierusalem, vbi sicut dictum est, primò sacratum est nostri ba-
ptismi mare rubrum. Non inibis cum eis fœdus, nec cum diis eorum. AVCTOR CATENAE. Signifi-
cat interim perpetuum sanctis bellum esse gerendum cum vitiis, neque vnquam nobis cũ eis conueniendũ. Co-
habitare quidem permittit, sed ne fœdus aut societatem cũ impiis & peccatis ipsis ineat. Semper nobis aderunt
vitia & vitiosi, imò inter medios malos nobis habitandum est, sed perpetuò pugnandũ cum eis, nec vnquam re-
deundum cum eis in gratiam. Reliquiæ quidem peccatorum in piis etiam semper manent, vt sint stimuli & exer
citamenta virtutis, & custodia humilitatis. Hostibus ergo suos deus carere non sinit, ne otio torpescant & dif-K
fluant luxu. Ne fortè peccare te faciant in me, si seruieris diis eorum, quod certè erit tibi in scandalum.
RVPERTVS. Equidẽ nos hodie cuncti verbo palàm, creatoris adoratores sumus, sed auctoribus magnis,
Matth.6. Christo videlicet & Apostolo eius, simulachrorũ seruitus sic æquiuocatur, vt in illo sacrilegio plerique professores
Luc.16. Christianitatis inuoluantur. Nã Euangelica auctoritate, si auari sumus, nõ deo seruimus, sed Mãmonæ. Et Apo-
Eph.5. stolus testatur, quia auaritia idolorum est seruitus. Igitur & hîc, & suprà vbi dictum est, Non facietis deos argen-
Coloss.3. teos, nec deos aureos facietis vobis, apud nos idẽ est, ac si dicatur, Non studebitis auaritiæ, nõ seruietis Mãmonę.

IN CAPVT EXODI VIGESIMVMQVARTVM, ARGVMENTVM.

Moyses descendit de monte, Promittit populus omnia se facturum quæ deus iusserit. Scribit Moyses verba dei. Offeruntur domino sacrificia, & sanguine fœderis populus aspergitur. Videtur deus à senioribus populi. Mox ingreditur nubem Moyses, & stat cũ deo quadraginta diebus & totidem noctibus.

CAPVT XXIIII.

Lectio.1. MOyſi quoque dixit, Aſcende ad dominum tu & Aaron, Nadab, & Abiu, & Septuaginta ſenes ex Iſraël, & adorabitis procul. Solúſque Moyſes aſcendet ad dominum, & illi nõ appropinquabunt, nec populus aſcendet cum eo. Venit ergo Moyſes, & narrauit plebi omnia uerba domini atque iudicia. Reſpondítque cunctus populus una uoce, omnia uerba domini quæ locutus eſt faciemus. Scripſit autem Moyſes uniuerſos ſermones domini, & M
mane conſurgens ædificauit altare ad radices montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Iſraël. Miſitq; iuuenes de filiis Iſraël, & obtulerunt holocauſta, immolauerúntque uictimas pacificas domino, uitulos duodecim.

Lectio.1. CAIETANVS. Hactenus locutus quidem Moyſi eſt deus, ſed non facienda ſpecialiter à Moyſe, ſed communiter ab omnibus, proponenda autem per Moyſen populo, modò mandat ſpecialiter facienda ab ipſo Moyſe cum quibuſdam, & propterea dicitur. *Moyſi quoque dixit, Aſcende ad dominum tu & Aaron, Nadab, & Abiu, & Septuaginta ſenes ex Iſrael, & adorabitis procul.* INTERLINEARIS. Non hoc dominus dixit, ſed Angelus qui in figura dei cum Moyſe loquebatur. STRABVS. Septuaginta ſenes ſunt, de quibus dicitur Numeri vndecimo, Aſſume tibi Septuaginta viros, & cætera, de quibus Heldad & Meldad fuerunt. HVGO DE SANCTO VICTORE.

A VICTORE. Moyſi quoque dixit, Aſcende ad Dominum tu & Aaron, & cætera. Ecce cõfuſio ordinis, quomodo enim præcipitur hîc aſcendere Moyſes in montem, qui ſecundum competentiam narrationis cum eo eſt
in monte, & ſolus audit iudicia quæ proferat ad populum? Sed ſciendum eſt, quòd ſecundum ordinem rerum
geſtarum oportet hîc interponi totum ſequens capitulum ab eo loco, Venit ergo Moyſes & narrauit plebi, vſque, Aſcenderúntque Moyſes & Aaron, & cætera, & tunc congruè concordat iſtud capitulum, in quo præcipitur Moyſes aſcendere, cum illo in quo aſcendit. Et illud ſecundum capitulum, Venit ergo Moyſes, & cætera, concordat cum præterita narratione in qua exponit Moyſes quæ ipſi præceperat dominus. CAIETANVS. Erat tunc Moyſes cum deo, ſed non erat cum deo ipſe ſimul cum Aaron & cæteris ſubiunctis. Et
propterea ſenſus eſt, poſtquàm promulgaueris leges quas dixi populo, aſcendes tu & Aaron, & cætera. Et
aduerte prudens lector, quòd nunquam tam in hoc mandato, quàm in executione eius quæ poſtea ſubiunge-
B tur, mentio montis fit. Non mandatur aſcende in montem, nec in executione dicitur quòd aſcenderint in
montem, ſed hîc dicitur, aſcende ad ſummum deum. Dubium tamen non eſt quòd de aſcenſu locali eſt ſermo, vt patet ex eo quòd ſubiungitur, & adorabitis procul, hinc enim patet mandari, quòd Moyſes & Aaron & duo filij Aaron, & ſeptuaginta ſenes, aſcendant quidem, ſed ſiſtant procul. Etſi cum his collocatum fuerit quòd deus ſuper verticem montis Sinai apparebat, & loquebatur Moyſi, intelligemus, quòd ſiſtere procul, relatiuè ad ſummitatem montis dicitur, & conſequenter aſcendere ad dominum, eſt aſcendere
partem montis. Neſcitur autẽ quanta fuerit iſta montis pars. AVCTOR CATENAE. Aſcende ad
dominum. Hebraiſmus eſt, pro, Aſcende ad me. Antecedens pro relatiuo. Volunt aliqui prædictorum in capite
decimonono epilogum eſſe, quod hîc ſcribitur. Pro quo notant tres fuiſſe ordines in populo dei. Quidam eorum, & maxima pars, non audebat accedere ad montem. Seniores & cæteri, cum Moyſe aliquo-
uſque montem conſcenderunt, ſolus verò Moyſes dominum adire, & cum eo familiariter colloqui iube-
C tur & permittitur. Vnde quod nunc ait ſcriptura, Moyſi quoque dixit, ὕστερον πρότερον eſſe dicunt, & ſic vertendum fuiſſe, Moyſi enim dixerat deus, videlicet eo tempore, quo vocauit Moyſen vt audiret leges iudiciales, quæ à capite vigeſimo primo hucuſque commemoratæ ſunt. Poſtquàm enim Decalogus horrenda
dei ipſius voce audiente, & extrema omnia metuente tota Iſraëlitarum multitudine promulgatus eſſet, conuenit inter populum & Moyſen, vt deinceps ſolus Moyſes audiret vocem dei, & ferret ab ipſo leges. An ſimpliciter hîc intelligendus eſt locus, Aſcende ad dominum tu, & cætera, ſcilicet poſtquàm deſcenderis, &
Populus legem receperit? Et profectò is videtur eſſe planus & germanus huius literæ ſenſus, nec tot ambagibus inuolutus. *Solúſque Moyſes aſcendet ad dominum, & illi non appropinquabunt, nec populus aſcendet cum eo.*
INTERLINEARIS. Moyſes vnus aſcendere præcipitur, altitudinem contemplationis, perſcrutaturus, & ſententiam ſupernæ voluntatis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum non habetur, aſcendet, ſed appropinquabit. Superiùs in capite decimonono conceſſum fuerat vt cum Moyſe poſſet Aaron
D aſcendere in montem, modò autem non permittitur quòd Aaron appropinquet cum Moyſe ad verticem
montis. Et illi non appropinquabunt nec populus aſcendet cum eo. Vide diſparitatem, Populus nec appropinquat nec aſcendit, Aaron & ſeptuaginta ſenes aſcendunt quidem, ſed non apropinquant, Moyſes autem & aſcendit & appropinquat. Et hîc eſt finis ſermonis dei ad Moyſen, quando dedit ei leges promulgandas populo. AVCTOR CATENAE. Solúſque Moyſes aſcendet ad dominum. Hebraicè poniturverbum נגש nagas, quod accedere ſeu appropinquare ſignificat. Et ita etiam legit Chaldaica, Et
accedet Moyſes ſolus coram domino. Sic & Septuaginta, καὶ ἐγγιεῖ μωϋσῆς μόνος πρὸς τὸν θεὸν, id eſt, Et
appropinquabit Moyſes ſolus ad deum. Sed hoc parum eſt, nam & accedere Moyſen ad deum, erat ad
populum remotus ſtare iubebatur, & excedere decretos limites non permittebatur. *Venit ergo Moyſes, & narrauit plebi omnia verba domini atque iudicia. Reſpondítque cunctus populus vna voce, Omnia verba domini quæ locutus eſt fa-*
E *ciemus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia Quæſt. 85.
litera. Introiuit ergo Moyſes, & narrauit populo omnia verba dei & iuſtificationes. Reſpondit autem omnis populus voce vna dicentes, Omnia verba quæ locutus eſt dominus, faciemus & audiemus. Vſque ad
hunc locum ſcripturæ, iuſtificationes intelliguntur quæ datæ ſunt populo ad obſeruandum. Incipiunt autem quantum ipſa ſcripturæ verba indicant, vnde hoc nomen iuſtificationum exortum eſt, ab illo ſeruo
Hebræo cui auris ad poſtem pertunditur. In quibus omnibus iuſtificationibus conſiderandum eſt, quæ
inde ad agendam vitam & morum bonorum conſeruationem duci poſſint. Multa quippe in eis ſacramenta ſunt, ſignificantia potiùs aliquid, quàm vitam noſtram inſtruentia. Iuſtificationes ſanè Latini Interpretes eas eſſe dixerunt, quas Græci δικαιώματα appellant. Notandum etiam, quòd iterum populus ita
reſpondet, omnia verba quæ locutus eſt dominus, faciemus & audiemus, cùm videatur ordo poſtulare,
vt diceretur, audiemus & faciemus. Sed mirum niſi aliquis ſenſus hîc latet, Nam ſi audiemus, pro eo
F poſitum eſt, quod eſt intelligemus, priùs oportet verbis dei reddere faciendi ſeruitutem, vt ad intelligentiam earum rerum, quæ ipſo præcipiente fiunt, merito deuotionis, qua non contemptæ, ſed factæ ſunt,
ipſe perducat. Sed videndum eſt, vtrum iſte populus illi filio ſimilis inueniatur, qui patri iubenti dixit, Ibo in Matth.21.
vineam, & non iuit. Gentes enim quæ dominum penitùs contempſerunt, poſteà per vnius obedientiam iuſtificatæ, quæ non ſectabantur iuſtitiam, apprehenderunt iuſtitiam. HIERONYMVS IN ECCLE-
SIASTEN. Omnia quæcunque deus præcepit faciemus. Simplex intelligentia interpretatione non in- Cap.5.
diget. Melius eſt non promittere, quàm promiſſa non facere, quia diſpliceant deo, & inter inſipientes computetur, qui promiſſa non expleant. Quòd ſi volumus & curioſius aliquid dicere præcipitur Chriſtiano, vt fidem opere compleat, & non ſit ſimilis populo Iudæorum, qui ſpondentes atque dicentes, Omnia quæcunque do
minus præcepit faciemus, adorauerunt idola. Et poſt verberatos ſeruos & lapidibus oppreſſos, nouiſsimè ipſum
quoque patrisfamiliâs filium trucidarunt. Melius eſt ergo ancipitem diu deliberare ſententiam, quàm in verbis facilem

Universidad de Deusto
Biblioteca

bis facilem, in operibus esse difficilem. Seruus enim qui scit voluntatem domini sui, & non facit eam, vapulabit G
Cap.11. multis. IDEM IN ZACHARIAM. Qui quidem responderunt Moysi, Omnia quæcunq; dicit dominus faciemus, in fine temporum pro eo quòd eos elegit de medio nationum, & liberauit de Aegypti fornace ferrea, appenderunt mercedem suam triginta argenteos, pro suo sanguine dantes Iudæ proditori. IDEM IN
Cap.3. HABACVC. Aliud quidem promiserunt, & aliud fecerunt, dicentes ad Moysen, Omnia quæcunque dixerit
Cap.19. dominus faciemus, & nolentes in eum credere, qui à Moyse prædicatus est. GREGORIVS TRIGESIMO PRIMO MORALIVM. Profectò Iudæorum populum locustæ significant, subitos saltus dantes, sed protinus ad terram cadentes. Saltus enim dabant, cùm præcepta domini se implere promitterent, sed citiùs ad terram cadebant, cũ per praua opera hæc se audisse denegarent. Videamus in eis quasi quendam locustarum saltum, Omnia verba quæ locutus est dominus, & faciemus & audiemus. Videamus ergo quomodo
Num.14. citiùs ad terram ruunt, Vtinam mortui essemus in Aegypto, & non in hac vasta solitudine. Vtinam pereamus, H
& non inducat nos dominus in terram istam. Locustæ ergo erant, quia habebant saltum per vocem, & casum per actionem. RVPERTVS. Memoriter tenendum est, hunc tertium diem mensis tertij (vt superiùs dictum est) non quinquagesimum, sed quadragesimum nonum meo iudicio esse, à quartadecima mensis primi, id est, ab immolatione agni. Cùm enim iuxta lunarem computationem mensis, alius triginta, alius vndetriginta sit, profectò sedecim dies à quartodecimo, qui residui fuerunt mensis primi, cùm triginta secundi, & istis tribus diebus mensis tertij, quadragintanouem sunt. Num ergo fallimur, dicentes, quia quinquagesimo die data est lex, quia quadragesimonono die locutus est deus cunctos sermones hos, venitque Moyses, & narrauit plebi omnia verba domini, atque iudicia, respondítque cunctus populus vna voce, Omnia verba domini faciemus, quæ locutus est? Non vtique, Nam videbis quid sequetur. CAIETANVS. Et venit Moyses, & narrauit populo, & cætera. Auditis diuinis legibus descendit Moyses à monte, & narrauit populo omnia tam verba moralia quàm iudicia pœnalia, non propria, sed domini, ipsius veri dei qui dat esse omnibus. Populus autem acceptat vnanimiter omnes leges, affirmando tum quòd illas protulit dominus, tum quòd illas opere exequentur. Fidem itaque exhibent, & opera promittunt. AVCTOR CATENAE. Venit ergo Moyses, & cætera. Et hoc (dicunt prædicti) ad morem describentium dicitur, quo vsus est Moyses, non solùm tunc, sed frequenter. Nam non statim descendit de monte, sed tunc tandem, cùm & decem præcepta, & iudicia, & cæremonias, de quibus posteriùs, à domino accepisset, sermonémque omnem cum domino consummasset. Hucusque autem moralia ad institutionem interni hominis recensuerat. Deinde iudicialia pro puniendis transgressoribus, quorum vsus est ad vitam tranquillam. Cæremonias autem recensebit in sequentibus quæ & vt vmbræ essent futurorum, & vt populum in vnius dei cultu retinerent, ne ad cærimonias idololatrarum deflueret, propositæ sunt. Nos verò planiorem viam sequentes, dicimus hoc in loco seriem narrationis etiam ordinem facti concomitari, & tunc verè Moysen de monte descendisse & populo verba dei narrasse, cùm hoc fecisse ipsemet describit. Omnia (inquiunt) verba domini quæ lo- K
cutus est, faciemus. Hoc est, quas leges nunc proposuisti nobis de mandato domini, agnoscimus, & consenti-
Quæst. 86. mus vt respublica nostra secundum eas constituatur & administretur. *Scripsit autem Moyses vniuersis sermones domini, & mane consurgens ædificauit altare ad radicem montis, & duodecim titulos per duodecim tribus Israel.* AVGVSTINVS. Intelligitur enim ex duodecim lapidibus altare ædificatum, significasse ipsum populum esse altare dei, sicut est templum dei. INTERLINEARIS. Non scripsit Moyses decem præcepta quę in tabulis ei scripta tradita sunt, sed alia videlicet superiores sermones. Altare autem vnum ex duodecim lapidibus extructum est, aut fortè duodecim altaria. RVPERTVS. Hoc mane quo surrexit Moyses, quinquagesimus est dies vt arbitror ego, quo demum data est lex. Dices, quomodo? Audies. CAIETANVS. Scripsit autem Moyses vniuersos sermones domini. Per vniuersos sermones intelligo, tam per eũ, quàm ore proprio à deo promulgatos, legimus enim scriptas à Moyse etiam leges decem præceptorum. Et confirmatur hic sensus, ex eo quòd ille liber quem tunc scripsit Moyses, appellatur in hoc capitulo liber pacti: perspicuum siquidem est, quòd fœ- L
dus inter deum & populum præcipuè consistit in decem præceptis, vnde & inferiùs tabellæ decem præceptorum, appellantur tabellæ pacti. Et oportuit Moysen scribere in libro pacti in capite libri decem præcepta, tum vt integrum pactum simul celebraretur aspersione sanguinis, tum quia adhuc ei reuelatum non fuerat quòd deus vellet decem præcepta scribere in tabellis lapideis, quod postea factum est ad perpetuam memoriam, quòd in illis substantia pacti consistit, & reliqua sunt concomitantia, & adiecta ad conseruandum illa. Et mane consurgens. Non dicitur, & postridie surrexit mane, sed duntaxat quòd ædificaturus altare, & sacrificaturus surrexit mane. Quod ideo dixerim, quia non est scriptum quantum temporis intercesserit à promulgatione legum vsque ad istud mane, certum est quòd medium tempus fuit, quo scripsit Moyses vniuersas supradictas leges, comprehendendo (vt par est credere) etiam leges superiùs scriptas capite duodecimo, & tertiodecimo. Aedificauit altare domino. Superfluit, domino. Hoc est, secundum altare ædificatum à Moyse. Primum enim ædi- M
ficauerat in Rephidim fugatis Hamalecitis. Ad radices montis. Iuxta Hebræum habetur, sub monte, vt clare intelligamus in planicie ædificatum altare immediatè sub monte, supra cuius verticem apparebat deus. Et duodecim titulos per duodecim tribus Israël. Iuxta Hebræum significantur duodecim lapides erecti iuxta numerum duodecim tribuum Israël. Ita quòd ædificauit vnum altare quadratum, habens quatuor lapides erectos per singula latera, quatuor enim lapides in quatuor angulis, & duo medij æquidistãtes in singulis lateribus, conficiunt duodecim lapides erectos tanquam integrantes altare, materia enim omnis media erat ad implendum interceptum vacuum. AVCTOR CATENAE. Scripsit autem Moyses, & cætera. Iudæi dicunt Moysen scripsisse omnia verba domini à principio Geneseos vsque ad decalogi tabulam, satis pueriliter, si non stultè. Dicendum est potiùs ea scripsisse, quæ vsque in hunc locum post decalogum præceptorum iudicialia legimus, decem enim præcepta quando & quomodo scripta sint, & quis ea scripserit, statim legemus. Rudes & impolitos lapides quos ferrum non tetigerat, in titulos erexit, qui & statuæ à consistendo vocantur.

Mystice.

A *Misitque iuuenes de filiis Israel, & obtulerunt holocausta, immolauerũntque victimas pacificas domino, vitulos duodecim.* INTERLINEARIS. Fortè Nadab & Abiu, quia nondum electi erant sacerdotes de Leuitica tribu. HIERONY- *Cap.2.*
MVS IN AMOS. Non est locus iste contrarius ei quod dicitur à deo per Prophetam, Nunquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadraginta annis domus Israël? &c. Ex quo discimus, omnes hostias & sacrificia quæ in deserto obtulit Israël, non deo obtulisse, sed Moloch regi suo cuius portauerunt tabernacula, & imaginem idolorum suorum statuarúmque venerati sunt. Et quæ sit ipsa imago vel idolum, sequenti sermone demonstrat. Sidus dei vestri, quod Hebraicè dicitur כּוּכָב id est, Luciferi, quẽ Saraceni hucusque venerãtur. Quam ob causam migrare eos fecit dominus trans Damascum, id est, in Assyrios atque Chaldæos. Cuius omnipotentia ex eo quòd deus exercituum est demonstratur. Quærimus quomodo hostias & sacrificium non deo obtulerint in deserto, sed regi suo, quem Luciferum nuncupant? Ex eo tempore quo aurum in caput vituli *Exod.32.*
B transformarunt, dicentes, Isti sunt dij tui Israël qui te eduxerunt de terra Aegypti, omnia quæ fecerunt, non deo, sed Idolis fecisse monstrantur. Et quòd postea quædam domino eos legimus obtulisse, non voluntate, sed
Matth.11. pœnarum fecerunt metu, & eorum interfectione, qui propter idola corruerunt. Dominus autem non ea quæ
Num.11. offeruntur, sed voluntatem respicit offerentium. Denique vbicunque occasio fuit, semper corde reuersi sunt in Aegyptum, desiderantes allia & cepe, & cucumeres, & carnes Aegyptias, & Manna quod de cœlo datum est contemnentes. Quod vt sic intelligamus, Stephanus primus martyr Euangelij, dignus nomine suo, in
Act.7. Apostolorum narrat historia, Et vitulum fecerunt in illis diebus, & obtulerunt hostiam simulachro, & lætabantur in operibus manuum suarum. Conuertit autem deus, & tradidit eos seruire militiæ cœli, sicut scriptum est in libro Prophetarum, Nunquid victimas aut hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus dei vestri Rhemphan, figuras quas fecistis adorare eas, & transferam vos trans Babylonem. Nec putandus est primus martyr errasse, qui pro eo quod in C
Propheta scriptum est, trans Damascum, dixerit trans Babylonem. Magis enim intelligentiam quàm verbum posuit, quia trans Damascum ducti sunt in Babylonem, siue trans Babylonem. CAIETANVS. Misitque iuuenes, &c. Primogenitos filiorum Israël qui ante institutum sacerdotium Aaron, ante appropriatum sacerdotium tribui Leuiticæ sacerdotes habebantur, intellige, nam de ipsis subditur, quòd sacrificauerunt. Duo autem sacrificiorum genera obtulerunt, holocausta videlicet (quæ secundum omnes partes incendebantur) & pacificas victimas, quorum pars tantùm cremabatur deo, reliquis verò partibus vescebantur offerentes. Vitulos duodecim. Supererat duodecim, nec scribitur vitulos, sed tauros, vel (vt aliis placet) iuuencos. Et hoc ad solennitatem sacrificij spectat. Quot autem fuerint, nescitur. Si quæritur, quomodo verificatur hoc cum verbis Amos capite quinto in persona dei, Nunquid hostias obtulistis mihi in deserto quadraginta annis? Solutio est, quòd in deserto fuerunt rara sacrificia, quæ non aduersantur sententiæ dei apud Amos loquen- D
tis de iugi sacrificio, & solitis in terra promissionis hostiis, neutrum enim horum in deserto seruatum est annis quadraginta. AVCTOR CATENAE. Misitque iuuenes de filiis Israël. Sic legunt & Septuaginta. At Chaldaica habet hîc, Misit primogenitos filiorum Israël. Et congruit quidem rationi, nam communiter dicitur, quòd primogeniti in populo ante Leuiticæ tribus electionem sacerdotio fungebantur. Et obtulerunt holocausta. Quia verbum עָלָה Hala, & adducere, & offerre significat, hinc est quòd verbum וַיַּעֲלוּ Vaiahalu hîc positum, aliqui, Et obtulerunt: aliqui, Et adduxerunt, vertêre. Sed idem vtrobique est sensus. Septuaginta & Chaldaica sunt cum Latino Interprete. Quòd autem in nostra editione legitur, Vitulos duodecim, redundat duodecim. Tantùm enim Hebraicè est פָּרִים Parim, id est, tauros, siue vitulos, aut boues, quod neque à Septuaginta Interpretibus est positum, qui veritati Hebraicæ consentientes, sic interpretati sunt, καὶ ἔθυσαν θυσίαν σωτηρίου τῷ θεῷ μοσχάρια, id est, Et sacrificauerunt sacrificium salutis, vel victimam salutaris (vel secundum Chaldaicam editionem, victimas sanctificatas) domino deo vitulos, seu boues. Nam & plures quàm duodecim esse potuerunt, vt sacrificium Salomonis atque aliorum, quibus innumerabiles penè hostiæ adhi- E
bebantur. Clarúmque est, non Interpretis, sed aliorum errorem esse. Cur enim peccaret ille in re manifesta? Adolescentes igitur ex tribubus variis primogeniti ad hoc apti eligũtur ad sacrificia, quòd functio sacerdotalis adhuc ex Leuitica tribu ordinata non esset. Et qui ob simplicitatem & vitæ innocentiam ad hanc rem essent maximè idonei. Pacifica sacrificia dicebantur, quæ dum omnia essent tranquilla, aut post adeptam victoriam, aut accepta alia beneficia, pro gratiarum actione & gratulatione offerebantur.

Mystice. AVCTOR CATENAE. Sed dicamus etiam spiritaliter. Moysi quoque dixit, Ascende ad dominum tu & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta senes ex Israël, & adorabitis procul. Notandus diligenter est modus loquendi scripturæ, sic enim scribitur: Et ad Moysen dixit, is scilicet, qui illi præscripserat præscriptas leges, nimirum dominus, vel eius Angelus. Is nunc subinde loquitur ad Moysen, & dicit, Ascende ad dominum. Ex quo patet, nonnullum discrimen eius qui loquitur Moysi, qui tamen vbique ferè dominus dicitur, vel eius Angelus, ab illo ad quem ascendere iubetur, nimirum domino, vt verbum dei quod loquitur F
Moysi, Christus nondum humanatus, qui & deus frequenter dicitur, iubeat Moysen ascendere ad dominum creatorem cœli & terræ, qui per verbum suum creauit omnia, pater per filium, deus per deum, vnus tamen essentialiter deus. Alioqui multos deos Moyses docere videretur, quorum vnus illi loqueretur, & se deum testatus, iuberet Moysen vt iret ad deum, ascendendo ad montem, cùm dicere potuerit, Ascende ad me ad montem. Vel respondeant Iudæi negatores patris & filij, dei omnipotentis & verbi sui, quid hoc modo loquendi Moyses voluerit, & quamobrem tantùm erroris scandalum posuerit studiosis, & piis vnius veri dei cultoribus? Ascende ad dominum tu & Aaron. INTERLINEARIS. Ideo autem solus Moyses ad deum ascẽdere iubetur, quia sola Ecclesiæ vnitas deum videre meretur. HIERONYMVS IN ESAIAM. *Cap.12.*
Ipse etiam solus appropinquat ad deum, cæteri autem non appropinquant, quia deus sanctis suis deus appropinquans est, & nõ de lõgè, dicit dominus. RABANVS. Quid est quòd dominus primũ præcepit, vt Moyses & Aaron, Nadab & Abiu, & septuaginta senes ex Israël ascẽdant ad dominũ, & statim subiungit, quòd solus Moy-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ses ascendat ad dominum,cæteri autem non appropinquent,sed adorẽt procul,nisi quòd moraliter nos instruit, G
vt vnusquisque perpendat discretè vires suas & vigorem animi,vt vltra quàm se prævalere conspicit, ad virtutum arcem,vel ad culmen contemplationis erigere non præsumat. Sed quantùm diuina clementia eum provocat, vel scriptura sancta edocet, tantùm progrediatur? Quod etiam quidam ait, In præcipitium pedem ponit, qui mensurarum suarum limitem discrete non attendit. HIERONYMVS IN ZACHARIAM. Sed
Cap.8. & septuaginta senes qui cum Moyse ascendunt in montem,illi sunt, de quibus scriptum est,Senectus honorabilis, non multi temporis, nec numero annorum æstimabilis. Cani autem sunt hominum prudentia, & senectus
Sap.4. vita immaculata,de quibus & dominus loquitur ad Moysen, Constitue tecum septuaginta senes quos ipse nosti quoniam senes sunt.Quamobrem & ante Abraham nullus appellatus est senex,de quo scriptum legimus,Deficiens Abraham mortuus est,nutritus in senectute bona,senex & plenus dierum. Gloria enim senum cani sunt,
Gen.25. de quibus dicitur, Cani hominis sapientia eius. RABANVS. Populus autem non ascendat cum eo. Po- H
Sap.4. pulum infirmos auditores appellat, seu qui adhuc terrenis cupiditatibus implicantur. Quibus interdicit ascendere cum Moyse, quia ad arcem scientiæ diuinæ legis pertingere non poterunt, quos amor terrenus in inferioribus tenet. Ad radices autem montis Moyses altare ædificat, & duodecim titulos per duodecim tribus ponit Israël, cùm lex diuina ante ascensum virtutum, aram fidei in cordibus nostris iubet nos statuere, & secundum doctrinam duodecim Apostolorum, ritum religionis formare. Misitq; iuuenes de filiis Israël,& obtulerunt holocausta,immolauerúntque hostias pacificas domino.Holocaustum domino offert,qui seipsum deo dedicat.Et bene iuuenes de filiis Israël dicuntur offerre holocausta, quia non nisi fortium est, vitæ perfectionem appetere. Cæterùm qui adhuc infans est,hoc est,rudis in fide,vel quem senectus debilitat,id est,quem consuetudo carnalis premit,non est habilis ad holocausta domino offerenda,sed mandata legis inferiora seruet, per quæ saluetur. Vnde ipsa veritas in Euangelio scisciranti de salute sua,primùm respondit,Si vis ad vitam ingredi,serua man-
Matth.19. data.Et paulò pòst de perfectione taliter docet, Si vis perfectus esse,vade, & vende omnia quæ habes, & da pau- I
peribus,& habebis thesaurum in cœlo,& veni sequere me.Victimas ergo pacificas domino offert vitulos,qui cõpressis incentiuis vitiorum, iucunditatẽ bonorum operũ pacifica mente exhibet deo. INTERLINEARIS. Vel vituli immolati duodecim Apostolos significant, qui orbem mugitibus impleuerunt, vel vnum Christum, qui fide trinitatis quatuor mundi partes impleuit. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Sed notandum quòd secundum aliam literam legitur,Et immolauerunt hostiã salutis deo. Nec
Quæst.86. dixit hostiam salutarem,sed hostiam salutaris,quòd Græcus habet σωτηρίου, vel σωτηρίας. Vnde & in Psalmo,Ca-
Psal.115. licem,inquit,salutaris accipiam,non dixit, Calicem salutarem.Vbi videndũ est, ne fortè ille significetur de quo
Luc.2. dixit Simeon,Quoniam viderunt oculi mei salutare tuum.Hunc enim & Psalmus commẽdat,vbi legitur, Bene
Psal.95. nunciate diem ex die salutare eius. Quid est enim aliud si diligentiùs attendamus, quod ait diem ex die, nisi lumen ex lumine,hoc est,deum ex deo,quod est vnigenitus filius? K

2 *VIit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis,& misit in crateras,partẽ autem residuam fudit super altare. Assumẽnsque uolumen fœderis,legit audiente populo.Qui dixerunt,omnia quæ locutus est dominus, faciemus, & erimus obedientes. Ille uerò sumptum sanguinem respersit in populum,* Et ait, *Hic est sanguis fœderis quod pepigit dominus uobiscum super cunctis sermonibus his. Ascenderúntque Moyses & Aaron & Nadab & Abiu,& septuaginta de senioribus Israël,& uiderunt deum Israël.Sub pedibus eius,quasi opus lapidis sapphyrini,& quasi cœlum cùm serenum est.Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israël,misit manum suam.Viderúntque deum,& comederunt,ac biberunt.*

2 AVCTOR CATENAE. Quòd leges per dominum datæ,& per Moysen modò populo recitatæ, haberent L
deinceps publicam auctoritatem, confirmauit eas Moyses quibusdam publicis ritibus & cæremoniis. Primùm enim scripsit eas omnes Moyses in volumen. Deinde indixit publicum festum, & mane consurgens, ædificauit altare ad radices mõtis,& duodecim titulos iuxta duodecim tribus Israël,posteà iussit iuuenes, hoc est, primogenitos de filiis Israël,offerre holocausta & pacifica.De quibus omnibus in superioribus dictum fuit.Et quia aliq; quoque in hoc facto interuenerunt cæremoniæ,eas nunc sancta lectio prosequitur,ac primùm quomodo tulerit Moyses dimidiam partem sanguinis de sacrificio,& infuderit in crateres,residuam autem sparserit in altari.Posteà legerit ex volumine leges quas conscripserat,toto audiente populo.Vnde ait, *Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis,& misit in crateras,partẽ autem residuam fudit super altare.Assumẽnsque volumen fœderis legit audiente populo.* AVGV-
Quæst.89. STINVS. Notandum est,nunc primùm sacrificasse Moysen euidenter scripturam dicere,ex quo ex Aegypto eductus est populus.Primò enim de Iethro dictum erat socero eius,quamuis cum aliqua ambiguitate,quòd immolauerit deo.Et aduertendum,librum testamenti cum sanguine hostiæ recitari, in quo libro istas iustificatio- M
nes conscriptas debeamus accipere.Nam decalogum legis in tabulis lapideis fuisse conscriptum,postea manifestum est. INTERLINEARIS. Dicitur autem volumẽ fœderis,eo quia ius legis qua fœderabatur deo populus,in eo scriptum continebatur. CAIETANVS. Tulit itaque Moyses,&c. Nulla fiat vis in nomine vasis,in Hebræo tamen aiunt significari malluuia. Et rationabile est vt vasa fuerint argentea in tam solenni actu. Partem autem residuam fudit super altare. Iuxtà Hebræum habetur, Et dimidium sanguinis aspersit super altare. Clarè describitur diuisio sanguinis in duas partes æquales, dimidium aspergendum super altare, & dimidium aspergendum super populum.Assumẽnsque volumen fœderis.Ecce quod prius annotauimus, appellari librum hunc fœderis eo quòd est velut chirographum fœderis inter deum & populũ Israël,continet enim & promissa dei populo,& promissa populi deo. Et significantissimè dicitur fœderis seu pacti,ad explicandũ,quòd per modũ contractus voluit deus promissiones suas intelligi,& similiter quòd populus per modũ cõtractus obligaretur

A retur ad seruandũ præcepta dei,ad quæ tamen tenebatur ex eo quòd subditus erat. Et admirãda, immò stupẽda est dei benignissima suauitas, in hoc quòd cũ homo princeps solutus sit à legibus, & nõ teneatur nisi ex cõtractu ipse omnium princeps voluit promissiones suas subiacere cõtractui,vt vel sic certiores redderet homines,quòd implerẽtur promissa,& ipsi arctiùs se obligatos agnoscerent ad exequendũ quod promiserunt.Et legit audiente populo.Iterũ promulgat leges legendo librũ,quæ priùs promulgatæ erãt antequã scriberetur liber. AVCTOR CATENAE. Assumẽnsq; volumen fœderis, cõtinens scilicet promissa dei populo,& promissa populi deo, in quo etiã Moyses scripserat omnes suprà dictas leges.Hebræi autem dicunt hoc esse volumen Geneseis,in quo cõtinebãtur pacta inita à deo cũ patribus eorũ,Abrahã,Isaac & Iacob,& cætera gesta vsq; ad dationẽ legis.Legit(inquit)audiẽte populo.Egregiè vertit Hebraismũ qui est וַיִּקְרָא בְּאָזְנֵי הָעָם Vaikra beazne haham,Et legit in auribus, siue in aures populi.Sic & Septuaginta.Chaldaica,Et legit coram populo. Cùm ab antiquo mos fuerit inter ho-
B mines vt legis & fœderũ transgressores capite plecterẽtur, nec absq; sanguine fieret expiatio, Vtitur & hoc more hîc deus,aspergi faciẽdo populũ sanguine sacrificiorũ in fœdere promisso oblatorũ,ac si diceret, Si pactum meũ illud nõ seruaueritis,sine sanguine expiari nullo modo poteritis.Quia autem inter deum & populũ fœdus inibatur, & sanguis fusus receptionis legis à populo, fœderisque huiusmodi inter ipsum & deum signũ erat, ideo dimidiũ sanguinis quo populus erat aspergendus,in crateras qui cyphi sunt magni, vtrinque ansas habẽtes,& Hebraicè aganoth dicuntur,recepit,quia autem deus,pars altera cũ qua fœdus cõtrahebatur,spiritus est,& sanguine aspergi non potest,loco eius Moyses altare in dei honorem ædificatũ, altera sanguinis dimidia aspersit. *Qui dixerũt,omnia quæ locutus est dominus faciemus,& erimus obedientes.* AVGVSTINVS. Alia litera,Faciemus & audiemus. *Quæst. 99.*
Non aliter respondent ecce iam tertiò. RVPERTVS. Quæ professionis tertia repetitio, plena, insolubilis quoque iam cõfirmatio est.Nam & primo die mẽsis dixerũt,Cuncta quæ locutus est dominus faciemus,& tertio die dixerunt,Omnia verba domini quæ locutus est dominus faciemus,& hîc dicunt, Omnia quæ locutus est do-
C minus faciemus,& erimus obedientes. CAIETANVS. Et iterum ergo acceptant fœdus, & exhibẽt fidem, profitendo esse sermones dei. Faciemus & erimus obedientes. Iuxta Hebræum habetur,Faciemus & audiemus. Præposterus ordo apparet,sed frequens Hebraico idiomati.Potest tamen & prout sonat intelligi, faciemus modò in via,seruanda in via,& audiemus in terra promissa,exequenda ibi,iterũ enim promittitur quod priùs promiserant. AVCTOR CATENAE. Hebraicè ponitur hîc verbum נַעֲשֶׂה Samaa, quod & audire & obedire significat.Rectè enim trãstulit Interpres,faciemus & obedientes erim°. Sic enim habet & Chaldaica,Faciemus & obediemus. *Ille verò sumptũ sanguinẽ respersit in populũ, & ait,Hic est sanguis fœderis quod pepigit dominus vobiscũ super cunctis sermonibus his.* THOMAS IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Huius historiæ meminit Apostolus in *Cap.9.*
epistola sua dum ait ad Hebræos,Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sangui- *Lect.4.*
nem vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum
D li,fuit quasi in cõfirmatione testamẽti.Dicit enim,lecto,& cætera,quia necessariũ fuit vt legeretur. Illa enim lectio,fuit legis promulgatio.Oportebat enim legẽ promulgari.Sed est duplex obiectio literalis.Vna,quia in Exodo nulla fit mentio de hirco,sed de duodecim vitulis.Secunda, quia ibi etiã non fit mentio de aqua & cocco & hyssopo.Respõsio ad ista duo est duplex.Vna scilicet,quia Apostolus nutritus erat in lege,vnde sciebat quòd ille vsus erat in emundationibus secundum legem quòd aspersio fiebat de sanguine hircorum & vitulorum & aqua admixta cum hyssopo & lana coccinea tanquam aspersorio, & ideo licet non agatur de his in Exodo, tamen Apostolus hoc accepit ex consuetudine ritus legalis. Vel potest dici, quòd ista fuit prima consecratio. Et ideo quasi virtute continebantur in ipsa aliæ sanctificationes futuræ, inter quas potissimè fuit illa quæ fiebat in die expiationis,de qua Leuitici decimosexto,& alia de vitula rufa Numeri decimonono. In prima autem erat sanguis vituli & hirci:In secunda verò aqua & lana coccinea & hyssopus.Quia ergo illa prima cõtinebat istas duas, ideo Apostolus totum retulit ad istam. Dicit ergo,Accipiens sanguinem,& cætera, aspersit, dicens, Hic est san-
E guis testamenti,quod mandauit ad vos deus,scilicet confirmator testamenti, Ecclesiastici vigesimoquarto, Legem mãdauit nobis Moyses in præceptis iustitiarum CAIETANVS. Aspergendo populum dimidio sanguinis seruato in malluuiis, dicit, Ecce sanguis pacti inter summum deum & vos, super contenta in hoc libro, quæ pluries audistis. Humano siquidem more firmitas pacto adhibetur.Cùm enim arctissimum aliquod fœdus inter sese confirmare volunt homines, communione sanguinis(vel humani, vel hostiæ sacræ)mixti vino id faciũt,vt ex cõmunione in vno eodẽmque sanguine,vnus atque idem omnium eorum animus cõprobetur,firmus, atque stabilis habeatur. Iuxta hunc morem(qui frequẽtior fortè apud antiquos erat)assumptus est sanguis victimæ diuinæ quasi sanguis dei, qui est princeps in hoc pacto,& æquis portionibus diuisus in duas partes, & altera aspersum est altare vice dei,& altera aspersus est populus,vt ex cõmunione vnius atq; eiusdẽ sanguinis diuini,firmaretur solenniter pactũ inter deum & populũ,& propterea Moyses dicit,Ecce sanguis pacti dei vobiscũ.Et nisi solennitas ista in firmandis pactis nota tunc fuisset cõuniter populo,non demõstratiuè dixisset populo,hic est
F sanguis pacti vobiscũ. *Ascenderúntq; Moyses & Aaron,Nadab & Abiu,& septuaginta de senioribus Israel,& viderũt deũ Israel.* *Quæst.102.*
AVGVSTINVS. Cõstat inter eos qui rectè intelligũt,nullo deũ contineri loco,nec aliquo velut situ corporis mẽbra ponere,sicuti est nostri corporis situs,sedere,iacere,stare,& si quid huiusmodi est.Hæc enim sunt nisi corporũ,deus autẽ spiritus est.Quòd autẽ se ostendit specie corporali,vel signis corporaliter expressis, non subtãtia eius apparet,qua est ipse quod est,sed assumptio formarũ visibiliũ eius omnipotentiæ subiacet. IDEM FORTVNATIANO EPISCOPO, DE VIDENDO DEO. Magni quidã viri,& in scripturis sanctis doctissimi,qui plurimũ Ecclesiã & bona studia fideliũ suis literis adiuuerũt,vbi eis occasio data est,dixerũt inuisibilem deum inuisibiliter videri, hoc est, per eam naturã quæ in nobis quoque inuisibilis est, munda scilicet mente vel corde.Beatus Ambrosius de Christo cũ ageret,secundum id quod verbũ est,Non enim corporalibus(inquit)sed spiritualibus oculis Iesus videtur.Et paulò pòst, Nõ eum viderũt,inquit,Iudæi,obcœcatũ enim erat insipiens cor eorũ.Hinc ostẽdens vnde videatur.Itẽ cũ de sancto spiritu loqueretur,interposuit verba domini, dicẽtis,Roga- *Ioan.14.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

bo patrem,& alium paracletum dabit vobis,qui vobiscum sit in æternum,spiritum veritatis,quem hic mundus G
nō potest accipere,quia non vidit eū,nec cognouit eum.Meritò ergo se,inquit,in corpore demōstrauit,quoniam
in diuinitatis substantia nō videtur.Vidimus spiritū, sed in specie corporali, videamus & patrē: sed quia videre
Ioan.1. nō possumus,audiamus.Et paulò pòst,Audiamus ergo,inquit,patrē,inuisibilis enim pater, sed & filius inuisibilis
secundū diuinitatē,Deū enim nemo vidit vnquā.Cū ergo filius deus,in eo vtiq; quòd deus est, filius nō videtur.
Sanctus autē Hieronymus ait,Videre deum sicuti est in natura sua, oculus hominis nō potest, Nō solùm homo,
nec angeli,nec throni,nec potestates,nec dominationes,nec omne nomen quod nominatur. Neq; enim creatu-
ra potest aspicere creatorē suum.His verbis vir doctissimus satis ostēdit,quid etiā de futuro seculo senserit,quod
ad hanc rem attinet . Quantūlibet enim oculi corporis nostri mutētur in melius, angelorum oculis æquabūtur.
Hīc autē & ipsis,& vniuersæ omnino cœlesti creaturæ inuisibilem naturam dixit esse creatoris. Aut si & hinc sit
Luc.20. quæstio,& infertur vlla dubitatio,vtrum nō simus futuri angelis potiores, ipsius domini est hinc aperta sentētia, H
vbi ait de resurrecturis in regnum, Erunt æquales angelis dei. Vnde idē ipse sanctus Hieronymus alibi sic dicit,
Homo igitur,dei faciē videre non potest, Angeli autem etiam minimorum in Ecclesia semper vident faciē dei,
Et nunc in speculo videmus,& in ænigmate,tunc autē facie ad faciem,quādo de hominibus in angelos profece-
rimus,& potuerimus cū Apostolo dicere,Nos autem omnes reuelata facie gloriā domini speculantes,in eandem
imaginē transformamur à gloria in gloriam,tanquā à domini spiritu(licet faciem dei iuxta naturę suæ proprie-
tatem nulla videat creatura,& tunc mente cernatur,quādo inuisibilis creditur.In his verbis hominis dei multa
consideranda sunt.Primùm,quia secundū apertissimam domini sententiam, etiā ipse sentit tunc nos visuros fa
ciem dei,cùm in Angelos profecerimus,id est,æquales Angelis facti fuerimus,quod erit vtique in resurrectione
mortuorum.Deinde Apostolico testimonio satis apparuit,nō exterioris,sed interioris hominis faciē intelligen-
dam cùm videbimus facie ad faciem.De facie quippe cordis loquebatur Apostolus,cū diceret quod hinc cōme-
2.Cor.2. morauit,Nos autem reuelata facie gloriā domini speculātes,in eandem imaginē transformamur.Quòd si quis I
quam dubitat, recenseat eundem locum, & attēdat vnde Apostolus loquebatur, de velamine scilicet quod ma-
net in lectione veteris testamenti, donec quisque transeat ad Christum, vt auferatur velamen. Ibi quippe dicit,
Nos autē reuelata facie gloriam domini speculantes,quæ facies in Iudæis non erat reuelata,de quibus dicit,Ve-
lamen super cor eorum positum est, vt ostendat cordis faciem nobis esse reuelatā velamine ablato. Postremò ne
quisquā ista minus intuēs,minúsque discernēs, visibilem deum vel angelis vel hominibus, cùm æquales angelis
facti fuerimus,siue tunc esse,siue futurū esse crederet,euidentissimè quid sentiret expressit,dicēs, quòd faciē dei
iuxta naturæ suæ proprietatem nulla videat creatura,& tunc mente cernatur, quando inuisibilis creditur.Vnde
sufficiēter significauit,quādo visus est ab hominibus per oculos corporis, tanquā ipse corporeus, non eū secundū
naturæ suæ proprietatē fuisse visum,in qua tunc mēte cernitur;quādo inuisibilis creditur.Quibus inuisibilis:nisi
aspectibus corporalibus etiā cœlestibus,sicut supra de angelis & potestatibus & dominationibus dixit,quātò ma
gis terrestribus?Vnde alio loco euidētius dicit, nō solū patris diuinitatē, sed nec filij quidē & spiritus sancti,quæ K
Matth.5. vna in Trinitate natura est,posse oculos carnis aspicere,sed oculos mētis,De quibus ipse saluator ait, Beati mū-
do corde,quoniam ipsi deum videbunt.Quid hac manifestatione lucidius? Si enim tantummodo dixisset, nec
patris,nec filij, nec spiritus sancti diuinitatem posse oculos carnis aspicere, nec deinceps addidisset, sed oculos
mentis,fortè diceretur carnem iam non esse appellandā,cùm corpus fuerit spiritale.Addendo ergo, & dicendo,
Sed oculos mentis,ab omni genere corporis alienauit huiusmodi visionem.Ne quis putaret eum tantū de præ-
senti tempore locutum,subiecit etiam domini testimonium, volens ostendere quos dixerat oculos mentis, quo
testimonio non præsentis,sed futuræ visionis promissio declaratur,Beati mūdo corde, quoniā ipsi deū videbūt.
Beatissimus quoque Athanasius Alexandrinus Episcopus,cùm ageret aduersus Arrianos, qui tantummodo deū
patrem inuisibilem dicunt, filium verò & spiritum sanctum visibiles putāt æqualē Trinitatis inuisibilitatē scri-
pturarum sanctarum testimoniis,& diligentia suæ disputationis asseruit, instantissimè suadens, deum non esse
visum nisi assumptione creaturæ,secundum deitatis autē suæ proprietatem,omnino deū esse inuisibilem,id est, L
deum patrē & filium & spiritū sanctum, nisi in quantum mente ac spiritu nosci potest.Gregorius etiam sanctus
Episcopus orientalis,apertissimè dicit deum natura inuisibilem, quando patribus visus est, sicut Moysi, cū quo
facie ad faciē loquebatur,alicuius cōspicabilis materiæ dispositione assumpta,salua sua inuisibilitate videri po-
Luc.1. tuisse.Hoc est quod etiā noster dicit Ambrosius,& patrem & filiū & spiritum sanctum ea specie videri,quam vo
Ioan.1. luntas elegerit,nō natura formauerit,vt & illud verū sit,quòd nemo deum vidit vnquā,quæ vox ipsius domini
1.Timot.6. Christi est:& quem nemo hominum vidit nec videre potest, quæ vox Apostoli,imò eius per Apostolum Christi
est:& illa non repudiētur testimonia scripturarū,quibus deus visus esse narratur,quia & inuisibilis est per propriā
deitatis naturam,& cùm vult,videri potest per assumptam sicut placuerit creaturā. Porrò si naturæ ipsius est in-
uisibilitas sicut incorruptibilitas,nō mutabitur vtiq; in futuro seculo illa natura,vt de inuisibili visibilis fiat,quia
neque poterit de incorruptibili incorruptibilis fieri, simul enim & incommutabilis est. Et vtique naturam eius
1.Timot.1. cōmendauit Apostolus,cùm duo ista simul poneret,dicens,Regi autem seculorum inuisibili,incorruptibili,soli M
deo honor & gloria in secula seculorū.Vnde non audeo ego ista distinguere,vt dicā,Incorruptibili quidē in se-
cula seculorum,inuisibili autem non in secula seculorum, sed tantū in hoc seculo.Verū quia nec ista testimonia
Matth.3. falsa esse possunt,Beati mundo corde,quoniam ipsi deum videbūt, Et scimus quia cùm apparuerit,similes ei erī-
1.Ioan.3. mus,quoniam videbimus eum sicuti est,negare non possumus filios dei visuros deum,sed sicut videntur inuisi-
bilia,sicut seipsum ostensurum promittebat qui hominibus apparebat in carne,visibilis quando dicebat, Et ego
diligam eum, & ostendam meipsum illi,cùm ante oculos hominū conspicuus loqueretur.Vnde autē inuisibilia
videntur,nisi oculis cordis?de quibus paulò ante dixi quid Hieronymus senserit ad videndum deum . Hinc est
etiam quòd memoratus Mediolanensis Episcopus , in ipsa resurrectione dixit nō facile esse videre deum nisi iis
qui mūdo corde sunt,& ideo scriptū esse,Beati mundo corde, quoniam ipsi deū videbūt. Quātos beatos,inquit,
iam numerauerat,& tamen eis videndi deum non promiserat facultatē.Deinde adiungit,& dicit,Si ergo ij qui
mundo

A mundo sunt corde,deū videbunt,vtiq; alij deum nō videbunt.Et ne alios illos acciperemus de quibus dictū est,
Beati pauperes,Beati mites,& cætera,cōtinuò subiunxit,Neq; enim indigni deū videbunt.Indignos vtique illos
volens intelligi,qui licet resurgant,deum videre non poterunt,quoniā ad damnationē resurget, quia per fidem
verā,quæ per dilectionem operatur,cor mundare noluerunt. Et ideo sequitur, & dicit, Neq; is qui deum videre *Gal.5.*
noluerit,potest deum videre.Deinde quia occurrebat etiā impios omnes velle videre deū, statim vt ostenderet
quare dixerit,qui deum videre noluerit,quia vtique illo modo nō vult deum videre impius, quia cor mundare
non vult,quo ille videri poterit,secutus adiunxit,& ait,Nec in loco deus videtur,sed mundo corde, nec corpo-
ralibus oculis deus quæritur, nec circunscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu,nec sentitur incessu.
Quibus verbis beatus Ambrosius voluit admonere,qui debeant homines præparari qui volunt deū videre, hoc
est,cor mundare per fidem quæ per dilectionē operatur dono spiritus sancti, vnde pignus accepimus, quo illam
B visionem desiderare nouerimus. IDEM PAVLINAE DE VIDENDO DEO. Inuisibilis est igitur na- *Epist.112.*
tura deus, nō tantùm Pater, sed & ipsa Trinitas,vnus deus.Et quia nō tantū inuisibilis,verùm etiam incommu-
tabilis,sic apparet quibus voluerit, in qua voluerit specie, vt apud eum integra maneat eius inuisibilis incōmu-
tabilisque natura.Desiderium autē veraciter piorum quo videre cupiunt deum,& inhianter ardescunt,non opi-
nor in eam speciē contuendā flagrat,qua vt vult apparet quod ipse nō est,sed in eam substantiā qua ipse est quod
est.Huius enim desiderij sui flammā sanctus Moyses fidelis famulus eius ostendit, vbi ait deo cum quo vt ami- *Exod.33.*
cus facie ad faciē loquebatur,Si inueni gratiā ante te,ostende mihi temetipsum.Quid ergo? ille nō erat ipse? Si
non esset ipse,nō ei diceret,Ostende mihi temetipsum,sed ostende mihi deum, & tamen si eius naturā substan-
tiāmque cōspiceret,multo minus diceret,Ostende mihi temetipsum.Ipse ergo erat in ea specie qua apparere vo-
luerat,non autē ipse apparebat in natura propria, quā Moyses videre cupiebat. Ea quippe promittitur sanctis in
alia vita.Vnde quod responsum est Moysi,verū est,quia nemo potest faciē dei videre & viuere,id est,nemo potest
C eum in hac vita videre viuens sicuti est.Nam multi viderunt,sed quod voluntas elegit,nō quod natura forma-
uit.Et illud quod sanctus Ioannes ait,sic rectè intelligitur,Dilectissimi nunc filij dei sumus, & nōdum apparuit *1.Ioan.3.*
quod erimus.Scimus quia cùm apparuerit,similes ei erimus, quoniā videbimus eum sicuti est,non sicut eum ho
mines viderunt, quando voluit in specie qua voluit, non in natura qua in semetipso etiā cùm videretur latuit,
sed sicut est,quod ab eo petebatur cùm ei diceretur,Ostende mihi temetipsum, ab eo qui cum illo facie ad faciē
loquebatur.Non quia dei plenitudinē quisquam non solùm oculis corporis, sed vel ipsa mente aliquādo com-
prehendit.Aliud est enim videre,aliud est totum videndo cōprehendere,quandoquidem id videtur quod præ-
sens vtcunque sentitur,totum autem cōprehenditur videndo, quod ita videtur vt nihil eius lateat videntē, aut
cuius fines circūspici possunt,sicut te nihil latet præsentis volūtatis tuæ,circunspicere autē potes fines anuli tui.
HIERONYMVS IN ESAIAM. Quærat aliquis quomodo propheta Esaias dominum vidisse se dicat,& *Cap.7.*
non absolutè dominum,sed dominum sabaoth,vt in consequētibus ipse testatur,cùm Euangelista Ioannes dixe *Ioan.1.*
D rit,Deum nemo vidit vnquam.Et ad Moysen loquatur deus,Non poteris faciem meā videre,neque enim vide- *Exod.33.*
bit homo faciē meam,& viuet.Ad quod respondebimus,non solùm patris diuinitatē,sed ne filij quidē & spiritus
sancti quia vna in Trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere, sed oculos mentis . De quibus ipse saluator
ait,Beati mundo corde,quoniā ipsi deum videbunt. Legimus quòd Abrahā visus sit dominus in hominis figu-
ra.Et cū Iacob quasi homo luctatus sit, qui deus erat.Vnde & appellatus est locus ille Phanuel,hoc est,facies dei,
Vidi enim,ait, dominum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et Ezechiel quoque vidit dominum in *Ezech.1.*
forma hominis sedentem super Cherubim,à lumbis eius & deorsum erat quasi ignis, & superiora habebant spe-
ciem electri. Ergo deus natura nō cernitur,sed videtur hominibus vt voluerit. GREGORIVS DECIMO *Cap.36.*
OCTAVO MORALIVM. Sed valde mirum est,quod Iob dicit de diuina sapientia,Abscōdita est ab ocu-
lis omnium viuentium.Sappientia quippe quæ deus est,si omniū viuentium oculis occulta est, hāc pioculdubiò
sanctorum nemo vidit.Sed ecce huic sentētiæ Ioannem audio concordantē, qui ait, Deum nemo vidit vnquā. *1.Ioan.4.*
E Rursūmq; cùm testamēti veteris patres intueor,multos horū teste ipsa sacræ lectionis historia, deum vidisse co-
gnosco.Vidit quippe Iacob dominum, qui ait,Vidi dominum facie ad faciē, & salua facta est anima mea.Vidit *Gen.32.*
Moyses deum,de quo scriptū est, Loquebatur domin⁹ ad Moysen facie ad faciē,sicut loqui solet homo ad ami- *Exod.33.*
cum suum . Vidit idē Iob dominum,qui dicit, Auditu auris audiui te,nunc autem oculus meus videt te.Vidit
Esaias dominum,qui ait, Anno quo mortuus est Ozias,vidi dominum sedentem super solium excelsum & ele- *Esa.6.*
uatum.Vidit Micheas dominum,qui ait,Vidi dominum sedentem super solium suū,& omnem exercitum cœli *3.Reg.22.*
assistentem ei à dextris & à sinistris.Quid est ergo,quòd tot testamēti veteris patres deum se vidisse testati sunt,
& tamen de hac sapientia quæ deus est dicitur, Abscondita est ab oculis omnium viuentium,Et Ioannes ait,
Deum nemo vidit vnquam,nisi hoc quòd patenter datur intelligi, quia quandiu hīc mortaliter viuitur, videri
per quasdam imagines deus potest,sed per ipsam naturæ suæ speciem non potest, vt anima gratia spiritus afflata,
per figuras quasdam deum videat , sed ipsam vim eius essentiæ non pertingat . Hinc est enim quòd Iacob qui
F deum se vidisse testatur, hunc non nisi in angelo vidēt. Hinc est quòd Moyses qui cum deo facie ad faciem
loquebatur , sicut loqui solet homo cum amico suo,ei inter verba ipsa suæ locutionis dicit, Si inueni gratiam
in conspectu tuo , ostende mihi teipsum manifestè , vt videam te . Certè enim si deus non erat , cum quo lo- *Exod.33.*
quebatur , ostende mihi deum diceret , & non ostende temetipsum . Si autem deus erat cum quo facie ad fa-
ciem loquebatur , cur petebat deum videre, quem videbat? sed ex hac eius petitione colligitur, quia eum si-
tiebat per incircunscriptæ naturæ suæ claritatem cernere , quem iam cœperat per quasdam imagines videre,
vt sic superna essentia mentis eius oculis adesset,quatenus ei ad æternitatis visionem nulla imago creata tempo-
raliter interesset.Et viderunt ergo patres testamenti veteris dominum, & tamen iuxta Ioannis vocē, deum ne-
mo vidit vnquam.Et iuxta beati Iob sententiam, Sapientia quæ deus est,abscondita est ab oculis omniū viuen-
tium, quia in hac mortali carne consistentibus, & videri potuit per quasdam circunscriptas imagines, & videri
non potuit per incircunscriptum lumen æternitatis. CHRYSOSTOMVS IN GENESIM. Et visus est *Hom.32.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

(inquit)deus Abrahæ.Et quomodo alibi dicit, Nullus videbit deum, & viuet ? Quid igitur dicemus nunc scriptura dicente,Et visus est?Quomodo visus est iusto?Num ipsam substantiam vidit?Non,absit.Sed quid?Sic visus est,vt ipse solus scit,& vt illi possibile erat videre.Sapiēs enim & misericors dominus noster,multas scit vias quibus se humanæ attemperat naturæ,& semetipsum his qui se anteà præparauerunt,dignè manifestat.Idq; demonstrat per Prophetam,dicens, Ego visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum assimilatus fui.Quoniam & Esaias vidit eum sedentem,hoc autem deo indignum. Deus enim non sedet.Aut quomodo cùm sit incorporea,& locis incomprehensa natura? Et Daniel modò quoque vidit eum vt antiquum dierum . Zacharias autem aliter eum contuitus est.Sed & Ezechiel aliter,vnde dicebat, Ego visiones multiplicaui, hoc est, vnicuique apparui pro sua dignitate. IDEM. Et ne admireris dilecte, quòd tanta humiliationis illius magnitudo,sed cogita quòd & Patriarchæ cùm apud quercum sederet, in hominis figura cum Angelis hospes fuerit,præsignans nobis iam multo antea & ab initio,quòd humanam naturam susceptorus esset , vt sic omnē humanam naturam à diaboli tyrannide liberaret, & ad salutem reduceret.Verùm tunc quidem quoniam initium & principia erant,in figura vnicuique illorum apparebat,sicut ipse per alium Prophetam dicit,Ego visiones multiplicaui,& in manibus Prophetarum assimilatus sum . Quando autem dignatus est dominus humanam formam susceperе,& primitias nostras recipere,non putatiuam,neque apparentem tantùm carnem,sed veram induit. Et ea propter voluit per omnia nostra transire,& ex muliere nasci,& infans fieri,& panniculis inuolui, & lacte pasci,aliàque omnia ferre,vt dispensationis veritas credibilior esset,& hæreticorū ora dissueret . Propterea & dormit in naui,& iter facit,& fatigatur,& omnia humana sustinet,vt per res ipsas certisque argumentis persuadeat: propter hoc etiam tribunali assistit,& crucifigitur, & mortē sustinet ignominiosissimam, & in sepulchro ponitur,vt sua incarnatio per omnia fiat manifesta . Nam si non verè carnē nostrā assumpsit, neque crucifixus est,neque mortuus,neque sepultus,neque resurrexit . Quòd si non resurrexit, omnis de incarnatione sermo subuersus est. IDEM IN HOMILIA DE SANCTO SPIRITV. Vidit quidem & Abraham olim deum,sed extrinsecus apud quercum Mambre.Vidit & Iob,sed extra,per turbinem & nebulas.Vidit Moyses deum,sed extra,per cauernam & in petra.Vidit Esaias, sed extra, in throno excelso.Vidit Ezechiel, sed extra, in animalibus oculatis.Vidit & Daniel , sed in visione noctis.Vident deum & qui nunc apud nos mundi corde, at non extra, sed intrinsecus,sicut filij & hæredes dei,cohæredes autem Christi.Etenim Prophetiæ spiritus acceperunt omnes qui ante Christum iusti,non adoptionem filiorum,Nondum enim,inquit Lucas, spiritus sanctus erat in hominibus. Non enim audierant à deo, qui ante Christum fuerunt,Regnum cœlorum intra vos est . Non audierunt qui ante Christum,Veniam ego & pater meus,& mansionem apud vos faciemus.Idcirco dicit vobis,qui in eum creditis , Multi Prophetæ & iusti desiderauerunt videre quæ vidistis , & audire quæ auditis, & non audierunt. Tantùm fidelibus in nouissimis deus spiritum suum sanctum demisit & inhabitauit, & conuersatus est in nobis. RVPERTVS. Viderunt deum Israël,sed non sicuti est.Non enim(inquit)videbit me homo,& viuere potest. Et longè post visionem istam, deum(inquit Ioānes baptista)nemo vidit vnquam. HVGO DE SANCTO VICTORE. Ascenderúntque Moyses & Aaron,&c. Hîc tertiò ascendit Moyses . Primus enim ascensus eius fuit in die quo venerunt in montem Sina,siue primo,siue tertio mēsis,in quo admoniti sunt de purificatione ad suscipiendam legem tertia die.Secundus ascensus fuit post audita decem mandata à domino,ad audiēdum iudicia quæ hucusque narrata sunt.Modò ascendit tertiò,ducens secum Aaron,Nadab,& Abiu,& septuaginta seniores de Israël qui essent ei testes.Vnde omnes illi ascenderunt cum eo versus medium montis vsque dum viderent deum,& statim iussi sunt omnes redire præter Iosue,de quo tamen non est omnino certū an cum Moyse per illos quadraginta dies manserit in monte. CAIETANVS. Ascenderúntque Moyses & Aaron,Nadab, & Abiu,& septuaginta de senioribus Israël.Ecce executio mandati à deo Moysi, vt cum Aaron & aliis ascenderet.Et viderunt deum Israël.Et scribitur non Iehoua,sed elohe Israëlis.Textus clarè sonat,quòd viderunt deum Israëlis.Qua autem visione viderint,non dicitur,nec sub qua specie deum viderint,certū est enim quòd non viderunt deum in seipso,quoniam hoc est proprium beatorum. Et ad hoc insinuandum scripsit Moyses quòd viderunt elohe Israëlis,& non scripsit,quòd viderunt Iehoua,hoc est enim nomē diuinæ essentiæ, illud autem est nomē officij , vt intelligamus quòd viderūt deū in specie summi iudicis. AVCTOR CATENAE. Ascenderúntque Moyses,&c. Secundum aliquos hoc tunc factum est,quum dominus in montem descendit, vt superiùs capite decimonono descripsit Moyses, & res eo ordine non sunt scriptæ quo gestæ.Nos cum historia trāsire putamus etiam rei gestæ ordinem. Singuli autem ascenderūt, non ad dominum omnes,sed ad sua quique loca, seniores remotiùs,alij propinquiùs,Moyses familiariùs & solus domino colloquebatur. Et viderunt deū Israël, sic etiam legitur Hebraicè.Quod Septuaginta Interpretes nescitur quamobrem non ita verterunt,non eos scilicet vidisse deum,sed locum in quo stetisset, καὶ εἶδον ἐν τόπῳ οὗ εἱστήκει ὁ θεὸς Ἰσραήλ,Et viderūt locum vbi stetit deus Israël.Chaldaica autē ferè idem cum nostra litera habet,id est,Et viderunt gloriam dei Israël.Sancti ergo dicuntur deum vidisse,dum diuinā eius præsentiam sunt experti, innotescēte se eis domino in specie aliqua vel forma,qua & illi placuit,& illos decuit ac profuit,ferrēq; fragilitas potuit. *Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphyrini,& quasi cœlū cùm serenū est.* CAIETANVS. Iuxta Hebræū habetur, Et sub pedibus eius sicut opus lateris sappir,& sicut proprietatē cœlorū in munditia.Narratur quòd non solū viderunt Elohe Israëlis,sed quòd etiam viderūt pauimentū sub pedibus eius,tanquā stratum lateribus sapphyrinis, & tanquā cœlos cùm apparent nobis mūdi.Non est perspicuū an de cœlis simul cū stellis,an de cœlis solis sit sermo, ex eo tamen quòd nulla fit stellarum mentio,innuitur quòd ad augēdum colorem sapphyri adiunxerit colorē cœli apparentem, cū nulla immūditia nobis offuscatur.Et hinc apparet,quòd visio illa fuerit,vel imaginaria,vel exteriori visu,nā ex parte Elohe visi describuntur pedes,ad insinuandum,quòd sub specie iudicis quasi hominis visus est,& ex parte loci tanquā artis opus , pauimentum latentium non ex luto , sed ex sapphyris visum est . Istæ nanque similitudines corporearum rerum insinuant , quòd vel imaginaria , vel exterior fuerit visio. AVCTOR CATENAE. Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphyrini . Sic & Hebraicè est כְּמַעֲשֵׂה לִבְנַת הַסַּפִּיר Chemahasē libnath hassappir

Vbi suprà. Hom.38.

A sappir,Quasi opus lapideum sapphyrinum.Alij vt Septuaginta vertunt,Lateris,aut mensæ sapphyrinæ,id est,ex sapphyro lato & complanato in modum lateris & mēsæ. Cuiusmodi visio etiam Ezechieli facta est.Chaldaica, Et sub throno gloriæ eius quasi opus lapidis pretiosi. In Hebræo autē apertè posita est dictio sappir, quæ sapphyrum lapidem significat, & à Græcis postmodum accepta est, ב phe cum dagues in vnū p tenue & alterū crassum commutato,scilicet πφ vt σάπφειρος.Quod autē sequitur, Et quasi cœlū, cùm serenū est, Hebraicè legitur: וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לָטֹהַר Vchèzem hasamáim latóhar.Est autē hézem Hebræis,substantia,vel ipsummet.Tóhar autem,purificatio,munditia,siue emundatio.Sic igitur verti potest, Et sicut substātia vel corpus cœli, vel quasi ipsummet cœlum in,siue,præ puritate,vel munditia,siue claritate . Nō enim potest sermone humano exprimi thronus ille dei. Alij vertunt,Et sicut aspectus cœli in serenitate.Alij,Et quasi ipsum cœlum clarum.Chaldaica,Et quasi aspectus cœli,cùm serenus est.Septuaginta,καὶ ὥσπερ εἶδος στερεώματος τῇ ἐυφανοῦ τῇ καθαριότητι,Et sicut species firmamēB ti cœli puritate.Quæ omnia diligenter perpensa, idem dicunt cum litera nostra. Opus igitur veluti pauimētum quoddam factum ac stratum ex latere vel lapide(quod pro eodē capitur)sapphyrio,id est,pretiosissimo & splendidissimo,significabat secundū Hebræos,lateres fidelium in Aegypto versas in sapphyrum,seruitutem corporis in libertatem spiritus, secundum nos, vel omnipotentissimam ac splendidissimam dei maiestatem, qua præsidet cœlo, cui insidet, & terram totam scabelli instar pedibus subiectam regit & moderatur. *Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israël,misit manum suam.* INTERLINEARIS. Id est,non se abscondit eis.Ponere enim manum est deo,se ne videatur abscondere,vnde alibi Moysi dicit,Ponam manum meam,donec pertranseam,&c. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et ad primates filiorum Israël, non misit manum suam. Primates appellantur Moyses,Aaron,& filij,& Septuaginta senes.Et mittere manum metaphorico sermone sumitur,& significat percutere seu affligere.Et hinc insinuatur, quòd visio illa fuerit secundum exteriorem visum, nam non existimabatur quòd videns deum imaginaria visione, pateretur mali aliquid, sed putabatur quòd videns deum exteriori sensu, moreretur, vt ex pluribus scripturæ locis apparet, & ad narrandum quòd nullum malum euenit C istis videntibus deum exteriori sensu , dicit quòd deus non misit manum suam læsiuam ad primates filiorum Israël,qui viderunt ipsum,quod & melius explicabit in sequentibus. AVCTOR CATENAE. Nec super eos qui procul recesserant de filiis Israël,misit manum suā.Hebraicè וְאֶל אֲצִילֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁלַח יָדוֹ Veel azile bene Israël lo salach iado.Est autem verbum אָצַל Azal,separare,vnde descendit dictio Azile,quæ separatos vel longinquos significat . Et quoniam principes magnates & viri honorati sunt diuisi & separati à reliquo vulgo, ideo hæc dictio principes,magnates,& præcipuos in republica viros designat.Ita ergo redditur locus,Et ad principes filiorum Israël non misit manum suam,Alij,Selectis autem ex filiis Israël non intulit manum suam,vertūt. Et est sensus verborum,Quanquam cerneretur in visione dominus tūc, non solùm à Moyse, sed etiam à primoribus gentis , ac principibus Israëlis , qui ex toto populo velut meliores erant electi, vt montem conscenderent cum Moyse, non tamen misit deus ipse in sua sic maiestate visus , manum suam in eos. Non illos terruit potenD tia sua , non occidit , nec visio illa aliquid læsionis eis attulit , sed se illis videndum sic præbuit, vt etiam gaudium ex visione non paruum caperent . Nam & biberunt & comederunt postea , quod argumentum fuit , illos non fuisse à deo occisos, cùm tamen scriptum sit , Non videbit me homo & viuet . Quod autem sit germanus huius loci sensus , docet Chaldaica , ita habens , Principibus autem filiorum Israël nullum incommodum fuit. Principes igitur istos , videlicet senes filiorum Israël , designauit Latinus Interpres, in illis verbis,super eos qui steterunt procul . Nam de illis supra dixerat dominus, Soluúsque Moyses ascendet ad dominum , & illi non appropinquabunt. Sunt & qui dicant innui his verbis,non fuisse cognitam diuinam potentiam principibus Israël qui intelliguntur Nadab & Abiu & Septuaginta senes, quamuis visionem eam viderint . Vnde Auen Esdra, Sunt(inquit)qui dicunt hunc esse verborum sensum,Viderunt quidem eum,sed eis non porrexit ipse deus manum suam , quemadmodum Moysi . Hoc est, non dedit prophetiam sicut dedit Moysi , ideo non viderunt eum tam clarè . Viderunt quidem, sed hac visione non fuerunt ita spiritu dei satiati , vt postea non comedeE rint & biberint , opúsque non habuerint corporali refectione . At Moyses quadraginta diebus & noctibus sine cibo perstitit . Nec prætereundum,aliquos ex recentioribus, sicut & Complutensis editio locum hunc ita legere, Necnon super eos qui procul recesserant de filiis Israël,misit,id est,extendit manum suam, hoc est, & se quoque ab illis qui in remotiori parte consistebāt, videndum præbuit, cuius contrarium penitùs significari volunt quidam, legentes , Nec super eos, videlicet quòd à populo dominus deus non fuerit visus . Quid autem hîc senserint Septuaginta Interpretes difficile admodum est intelligere,sic enim legunt ipsi, καὶ τῶν ἐπιλέκτων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ οὐ διεχώρισεν οὐδέ ἕν,Et electorum Israël non dissonuit neque vnus . Prudens lector cogitet. *Viderúntque deum , & comederunt ac biberunt.* CAIETANVS. Significatur quòd non solùm euaserunt læsionem in corpore , sed penitùs omnem pœnalitatem (puta magni timoris, seu quòd semianimes fuerint redditi) dicēdo quòd sic viderūt deum , quòd tanquam omnino incolumes , & comederunt & biberunt . Non quòd in illa parte montis in qua adorauerunt & viderunt deum, comederint & biberint, sed quod ex tali visione non impediti sunt, quin libeF rè comederent & biberent . Et nihilominus quia rationi consentaneum est, vt hæc adoratio & visio fuerit mane ante horam prandij , intelligi potest significatus etiam redditus in castra ad comedendum & bibendum. Hanc apparitionem intelligo fuisse illam, cuius Moyses in Deuteronomio trigesimotertio capite meminit, & cuius meminit Dauid in Psalmo sexagesimo octauo . Et verè quadrat, vt deus in specie summi iudicis vniuersorum , cum sanctorum angelorum infinito apparatu visus fuerit , sed Moyses hîc solius speciei iudiceis & pauimenti meminit , vt ex istis manifestatis , reliqua intelligeremus quæ postea in Deuteronomio explicauit clarè, dicens, quòd filiis Israël deus apparuit cum sanctorum millibus. AVCTOR CATENAE. Cùm Hebraicè legatur וַיֶּחֱזוּ אֶת הָאֱלֹהִים Vaiechezu eth haelohim, id est, Et viderunt deum, Chaza enim verbum, videre , aspicere , & contemplari significat , & Chaldaica habeat , Et viderunt gloriam dei , mirum quid sibi voluerint Septuaginta Interpretes hanc dei visionem subterfugientes , & dicentes, καὶ ὤφθησαν τὸν τόπον τοῦ θεοῦ , id est , Et apparuerunt in loco dei . Sic ergo deus se illis videndum præbuit , vt gaudium maximum

Universidad de Deusto
Biblioteca

ex eius visione perceperint, quas spirituales delitias fortasis per edere & bibere circũloquitur. Sicut & Christus G dominus, Ego vobis disposo (inquit) vt edatis & bibatis super mensam meã in regno meo. Ad quod alludit & Chaldaica editio, ita habẽs, Et gauisi sunt in sacrificiis suis, quæ accepta fuerunt, quasi comedissent & bibissent. Nisi simpliciùs significetur, tali visione diuina, nihil animo vel corpore mutatos fuisse, quominus edere vel bibere potuerint postea, vt priùs, cùm reliqui hominum ad huiusmodi spectacula toti concidant, vt patet de Prophetis passim, & ipso Moyse, qui quadraginta diebus illis nihil bibit vel comedit. Vel verè post dei visionem in maxima lætitia & iucunditate comederunt & biberunt, iuxta quod alibi dicitur, Comedite pinguia, & bibite mulsum, dies enim domini sanctus est.

Mysticè. AVCTOR CATENAE. Sed iam dante domino ad altiorem intelligẽtiam conscendamus. Primùm tamen sciendum, quòd in veteri testamento nihil penè absque sanguine emundabatur, vt videret absque effusione sanguinis peccata non posse dilui. Hircorum tamen & taurorum sanguis ad iustificationem tantùm carnis, H & ad externam quandam irregularitatem tollendam adhibebatur, conscientia tamen abluebatur & sanctificabatur per viuam fidem in deum, per Christi mysterium promissum, qui per spiritum sanctum seipsum immaculatum deo obtulit ab initio mundi, & purgat conscientiam electorum ab operibus mortuis, ad seruiendum deo viuenti in iustitia & fide. Hic autem filius dei non potuit sanguinẽ suum fundere, donec fieret homo. Igitur priusquam factus esset homo, & sanguinem suũ funderet pro peccatis, iam inde ab initio orbis terrarum, adumbratio huius sanguinis celebrata est per sanguinem pecorum, vt publicis, iisque sacris cæremoniis significaretur, sanguinem filij dei, qui suo tempore effundendus esset, confirmaturum pacta dei, & purificaturum nos ab omnibus peccatis. Hinc est quòd Abel statim obtulit primogenita gregis sui, hoc est, effudit sanguinem primogenitorum in sacrificium, qua cæremonia concionabatur de passione Christi, quia audierat à parente suo, futurum vt sanguis filij dei purificaret nos à peccatis. Sic Patriarchæ obtulerunt sacrificia, significante spiritu, sacrificium Christi futurum, cuius sanguine peccata verè expiarentur. Sic & gentes retinuerunt sacrificia, nõ quòd piè sacrificauerint, quia seruierunt idolis, sed quòd sacrificia à Patriarcha Noe & filiis eius (ab his enim humanum genus I in totum orbem terrarum sparsum est) veluti per manus accepta, cõseruauerint iuxta externam speciem, & amissa fide, imitati sint tantùm opus Patriarcharum. Vnde & alicubi apud gentes Idololatras mos inoleuerat sacrificandi homines, quòd & si fuit crudelissimum, & instinctu Satanæ factum, apparet tamen id factum forsan esse hac occasione, quòd à Patriarchis prædicatum fuerat, hominem venturum, qui sacrificio & sanguine suo placaret iram dei, & expiaret peccata nostra. Itaque gentes, vt Paulus ait, detinuerunt veritatẽ in iniustitia. Postquam ergo Iesus Christus venit in hunc mundum, & expiauit sacrificio suo peccata, mox sacrificia tam Iudæorum quã Gentium ita abrogari cœpta sunt, vt hoc tempore ne reliquiæ quidem eorum sacrificiorum, in vlla publica gente, in toto orbe terrarum supersint. Id quòd maximum argumentum est, Christum venisse, & sacrificium suum, in quod omnia alia respexerunt, peregisse. De qua re etiam Prophetæ multa vaticinati sunt. Dicitur ergo hic, Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis, & misit in crateras, partem autem residuam fudit super K altare. RVPERTVS. Eximius Apostolus loci huius memor, ad Hebræos nono cùm dixisset, Testamentum enim in mortuis confirmatum est, alioquin nondum valet dum viuit, cõtinuò subiunxit, Vnde nec primũ quidem sine sanguine dedicatum est. Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoque librum & omnem populum aspersit, dicens, Hic sanguis testamenti, quod mandauit ad vos deus. Dedicatum hic primùm asserit testamentum, in eo quòd ædificato altari cum duodecim titulis duodecim tribuum, legem recitatam profitẽtium, & immolatis victimis, dimidiam partem sanguinis fundens super altare, residua parte Moyses populũ aspersit, dicens,

Exech.16. Hic est sanguis fœderis. Quid autem esse putamus hanc dedicationem testamenti, nisi acceptionem cõscriptionis propter promissiones testatoris, vt ipse eis in deum, ipsi autem illi essent in populum, secundum similitudine fœderis maritalis? Et dicit Apostolus super dicto capitulo, Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari, ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quàm istis. Cœlestia sunt secundum Euangelicam vel Apostolicam fidem, sancta illa in quæ introiuit Iesus, id est, ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Hæc

Heb 8. autem sancta populo illi tradita, illorum sunt exemplaria, quemadmodum idem Apostolus cum testimonio scripturæ præsentis ait, Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cùm essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cœlestiũ, sicut responsum est Moysi, cùm consummasset tabernaculum. Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in mõte. Proinde præsentem locum cum cœlestibus quorum hæc & cætera quæ sequuntur, exemplaria sunt, iam nunc libet conferre diligentiùs. Primò sanguis vitulorum quo hæc exemplaria mundata sunt, sanguinis exemplar fuit cœlestis hominis Iesu Christi, quo cœlestia simul & terrena pacificata sunt. Salutis nanque quam sanguis eius in veritate contulit, signum

Psal.102. hircorum vel vitulorũ sanguine præcucurrit. Porrò quod iuuenes potiùs quàm senes de filiis Israël Moyses misit, vt offerrent holocausta, illius sunt iuuentutis exemplar, de qua Psalmista, Renouabitur (inquit) iuuentus tua vt aquilæ. Neque enim veteres, sed nouos homines, neque in vetustate literæ, sed in nouitate spiritus missurus M erat dominus Iesus Christus duodecim Apostolos, sacerdotes nouos, noui & veri sacrificij ministros. Quid deinde nobis illud exemplificat, quod dimidiam partẽ sanguinis super altare fudit, & dimidiam in populum respersit, nisi quòd cœlestia duo simul de vno eodẽmque deriuata sunt sanguine Christi filij dei, Alterum, quo per baptismum in remissionem peccatorum aspergimur: alterũ, quo verum cum carne vera sanguinem de sancto altari sumimus? Missus itaque sanguis in crateras, partim in altare funditur, partim in populum respergitur, quia reconditum verbum dominicæ passionis, in Apostolorum, omniúmque sacerdotum Christi cordibus, sic per os linguámque illorum in hæc sacramẽta diffunditur, vt & veraciter in morte Iesu Christi baptizati, sanguine eius

Heb.9. respersi simus, & de sancto altari sanguinem eius in veritate bibamus. Apostolus aspersionem illam exemplarem cum aqua & lana coccinea & hyssopo factam esse testatur. Sic nimirum & de latere Christi cũ aqua sanguis effluxit, & idcirco rectè, cum vino aquam misceri in sacramento sanctæ Ecclesiæ, fides Apostolica sanxit. Quòd autem

A autem in celebratione sancti baptismi, aqua per verbum crucis per potentiam sancti spiritus, virtutem accipiat sanguinis Christi, ad abluenda peccata credentis, nullus dubitat fidelis. Hyssopus herba humilis humilem significat fidem dominicæ passionis, quia sicut illa tumorem pulmonis, sic fides Christi superbiam cordis sanando deprimit. Per lanã coccineam, propositã nobis eiusdem passionis imitationem intelligimus, quia Christus passus est pro nobis (vt ait beatus Petrus apostolus) vobis relinquẽs exemplum, vt sequamini vestigia eius. Sed & ipsum *1.Pet.2.* librum aspersum esse Apostolus asserit, quia videlicet sic sancta scriptura penè vbique fidem continet passionis Christi, vt sine illa nullatenus intelligi possit. INTERLINEARIS. Vel quia sanguine Christi vasa Ecclesiæ, id est, Apostoli & sequaces redempti & consecrati sunt, dimidiam partem sanguinis misit in crateras. Vt autem significaret nullum sacrificium deo placere nisi in fide passionis Christi offeratur, & per ipsam consecretur, partem residuam fudit super altare, id est, super Ecclesiam quæ est altare dei & templum. AVCTOR CA-
B TENAE. An sanguis super aram sparsus, effusum significat in Christo innocentissimum sanguinem? Qui verò in crateribus sanguis est, crucem signat perpetuò portãdam à fidelibus? Scripta denique in libro fœderis obligant fideles ad obedientiam, quia sanguine Iesu Christi respersa, id est, confirmata sunt. ATHANASIVS *Cap.9.*
IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Quamobrem autem & liber & populus asperguntur? Nimirum vt pretiosum sanguinem præfiguret, quo sumus ipsi & corda hæc nostra aspersi, quæ profectò nobis pro codicibus insunt, vti & superiùs dixit, Dedit leges in cordibus ipsorum. Vel baptismi aquam designat. Hunc enim & sanguis & aqua conficiunt, & ex duobus his alteris constat. Seorsum tamen baptismus, qui etiam cùm per aquam conficitur, domini mortem denunciat, quam sanguinis demonstrat effusio. Hyssopum verò intelliges eo inductum, quia & dẽsius sit, & bibulum magis, & liquore quouis perfunditur. Nec secus & lanam, vel quia & eius nomen fortitus est Christus, veluti ex parte totum acceperit. Est nanque & agnus denominatus & ouis, quæ hisce velleribus obducuntur & lana. Quin etiam & coccineam dici hanc volunt & rubram, quia colore ipso figuram
C sanguinis præferat, dicens, Hic sanguis testamenti, quod mandauit deus ad vos. Christus sanè sic inquit, Hic sanguis noui testamenti in remissionem peccatorum. In veteri verò, nec nouum dicitur, nec peccatorum remissio. Vides vt sanguinem dixerit testamentum? Necesse est igitur vt Christi mortem intelligas, vbi testamenti fit mẽtio. RABANVS, ET INTERLINEARIS. Sanguis ergo ille quo Moyses populum aspergit, ac purificat librum legis & tabernaculum testamenti, & omnia quæ in eo erant, dicens, sanguis hic, sanguis testamenti, quasi diceret, morte Christi quæ in hoc sanguine significatur, testamentum confirmabitur, mirificè domini Iesu sanguinem prædicare monstratur, quo omnium credentium corda purgantur, quo fides Ecclesiæ signatur, quo omnia, id est, corpus omne tabernaculi sanctificatur, dicente domino discipulis, Hic sanguis meus noui testa- *Matth.26.*
menti, qui pro multis effundetur. Adimpletum ergo in veritate id est, quod per Moysen fuerat ostensum in imagine. THOMAS IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Iste ergo sanguis fuit figura sanguinis Chri- *Cap.9.*
D sti per quem nouum testamentum confirmatum est. Et ideo Christus verbis istis vsus est, Matthæi vigesimoseX- *lect.4.*
to, Hic est sanguis noui testamenti, confirmatiuus scilicet. Figuratur autem per sanguinem hirci propter similitudinem carnis peccati, & vituli propter fortitudinem. Miscetur autem cum aqua, quia baptismus à sanguine Christi efficaciam habet. Aspergitur autem cum hyssopo qui mũdat pectus, per quod significatur fides, Actorum quintodecimo, Fide purificans corda eorum, & lana coccinea, quæ est rubei coloris, per quam significatur charitas, Canticorũ quinto, Dilectus meus candidus & rubicundus, quia per fidem & dilectionem passionis Christi mundatur populus. Aspergitur & liber legis, quia passio Christi adimpleuit legem, Ioannis decimonono, Con- *Lib.1.*
summatũ est. Matthæi quinto, Non veni soluere legem, sed adimplere. AMBROSIVS IN EPISTOLIS. *Epist.2.ad*
Motum te cùm legeres significasti mihi, quid sibi velit quòd Moyses post oblatum sacrificium, & immolatas do- *Simpliciamino* salutares hostias, dimidiã partem sanguinis in crateras miserit, dimidiam autem ad altare effuderit. Sed *num.*
quid est quòd ipse dubites, & à nobis requiras, cùm fidei & acquirendæ cognitionis diuinæ gratia, totum orbem peragraueris, & quotidianæ lectioni nocturnis ac diurnis vicibus omne vitæ huius tẽpus deputaueris, acri præ-
E sertim ingenio etiam intelligibilia complectẽs? Vtpote qui etiam Philosophiæ libros quàm à vero sint deuij demonstrare soleas, & plerosque tam inanes esse, vt priùs scribentum in suis scriptis sermo, quàm vita eorum defecerit. Tamen quia collatio sermonis vt pecuniæ, magno est vsui, atque ea maximus in commune emolumentũ negociationis profectus paratur, quòd mirabilis sit ista sanguinis diuisio reticere non queo. Pars enim eius moralem sapiẽtiæ disciplinam videtur significare, pars mysticam. Illa quæ in crateras mittitur, moralis est: hæc quæ ad altare effunditur, mystica, eo quòd diuino munere & aspiratione quadam humanis infundatur mentibus, vt conuenientia & fidei plena de deo sentiant. Denique qui locuti sunt de eius maiestate & de cœlestibus, vel Apo- *2.Cor.12.*
stoli, vel sancti Prophetæ, non nisi ex reuelatione demonstrata sibi loqui ausi sunt. Vnde Paulus & raptum se in paradisum, & audisse se verba quæ non licet homini loqui in epistola sua testificatus est. Stephanus quoque vidit *Esa.6.*
cœlos apertos, & Iesum ad dextram dei stantem. Et Esaias propheta vidit sedentem. Nam de Moyse quid loquar, de quo dicit scriptura, quòd non surrexit amplius Propheta in Israël sicut Moyses, qui vidit dominum facie ad
F faciem in omnibus signis & prodigiis, quæ fecit in terra Aegypti. Mystica ergo deo libantur, qui splendore diuinæ sapientiæ, cuius pater & genitor est, inflammat animæ vigorem, ac mentem illuminat. Sapientia autem dei Christus, in cuius pectore recumbebat Ioannes, vt de principali illo secretóque sapientiæ hausisse diuina prodere- *Ioan.20.*
tur mysteria. Denique ipse cõscius muneris hoc scripsit, qui sibi quod acceperat vendicare, & suo assignare ingenio reformidabat. Sed & ipse dominus dicebat Apostolis, os suum aperiens, Accipite spiritum sanctum, quo *Exod.4.*
declarauit sese esse qui Moysi dixerat, Ego aperiam os tuum, & instruam te quid debeas loqui. Ergo hæc sapientia diuina inenarrabilis, impermixta atque incorrupta, sanctorum animis sui infundit gratiam, & cognitionem reuelat, vt speculentur eius gloriam. Illa autem moralis sapientiæ disciplina est, quæ mittitur in crateras, & ex illis percipitur atque hauritur. Crateres igitur sensuũ receptacula. Crateres oculi sunt duo, aures sunt, nares sunt, os quoque, & aliæ partes conuenientes muneri. Oculi enim visum recipiunt & ministrant, auditum aures, odorem nares, ora gustatum, &c. In istos crateres verbum illud in quo est principatus sacerdotij vel prophetiæ, effun-

dit

Universidad de Deusto
Biblioteca

dit sanguinis sui partes, vt viuificet atque animet irrationabiles portiones, & faciat rationabiles. Denique vbi G
legis diuinæ præcepta numerauit atque annunciauit populo, Theoriam postea intelligibilis illius arcæ testi-
monij vel candelabri, vel thymiamatis locuturus, immolauit hostias & libauit, sanguinis partem infundens
altaribus sacris, partem autem infudit crateribus. Fit ergo diuisio mysticæ illius, hoc est, diuinæ moralisque sa-
pientiæ: λόγος enim diuisor est animarum atque virtutum: λόγος autem verbum dei validum & acutum, quod
pertransit & penetrat vsque ad diuisionem animæ, virtutes quoque distinguit & diuidit, cuius minister Moyses
diuisione sanguinis virtutum genera distinxit. Et quia nihil præ cæteris in lege, nisi Christi aduentus annuncia-
tur, atque eius præfiguratur passio, vide ne ista sit hostia salutaris, quam verbum deus in semetipso obtulit, atque
in suo immolauit corpore, Quod primò moralem in Euangelio, sed etiam in lege docuit disciplinam, & in sua
patientia atque in ipso actu & opere monstrauit, tanquam in crateras, ita in mores nostros sensúsque transfun-
dens, velut substantiam quandam & vitalia ipsa sapientiæ, quibus mentes hominum viuificauit ad virtutis se- H
minarium & instituta pietatis, deinde accedens ad altare effudit hostiæ suæ sanguinem. Itaque siue ita hæc acci-
pias, pius vt arbitror sensus est, siue secundum Salomonem velis, concurrit æquè. Vt quia sanguinè misit in cra-
teras Moyses Propheta, cognoscas ipsum esse sanguinem de quo scriptum est, quia sapientia miscuit in cratere
Prouerb.9. vinum suum, dicens vt relinquerent insipientiam, & quærerent sapientiam. Hauritur ergo de cratere sapientia,
hauritur disciplina, hauritur intellectus, hauritur correctio, hauritur vitæ emendatio, hauritur morum & consi-
liorum temperatio, pietatis gratia, virtutis incrementum, fons vbertatis. Quod verò ad altare effudit sanguinem, intelligere licet ablutionem mundi, remissionem omnium peccatorum. Etenim sanguinem illum ad alta-
re quasi hostiam effundit ad multorum exhaurienda peccata. Agnus enim hostia est, sed agnus non irrationabi-
Ioan.1. lis naturæ, sed diuinæ potetiæ, de quo dictum est, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mũdi. Non solùm enim
mundauit sanguine delicta vniuersorum, sed etiam diuina potestate donauit. An non tibi videtur effudisse san-
guinem suum, de cuius latere supra ipsum passionis altare aqua cucurrit & sanguis? RVPERTVS. Absque I
aspersione igitur huius pretiosi sanguinis, deum nemo videbit. Nam nisi quis renatus fuerit ex aqua & spiritu
Ioan.3. sancto (Christus ait) non potest videre regnum dei. Item, Qui crediderit & baptizatus fuerit, saluus erit. Bene er-
Marc.16. go antequam sanguine illo exemplari respersus fuisset populus, ait dominus, Descende, & contestare populum,
Exod.19. ne fortè velint transcendere terminos ad videndum, & pereat ex eis plurima multitudo, at nunc post aspersio-
nem, Ascenderunt (inquit scriptura) Moyses & Aaron, & Nadab, & Abiu, & septuaginta de senioribus Israël. Et
viderunt deum Israël. Sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphyrini, & quasi cœlum cùm serenum est. Nec super
eos qui procul recesserant de filiis Israël, misit manum suam. Viderúntque deum, & comederunt, & biberunt.
Ergo visio hæc, cœlestis visionis dei qua videbimus eum sicuti est, exemplar est. Quod enim dicitur, sub pedibus
eius quasi opus lapidis sapphyrini, & quasi cœlum cùm serenum est, regni illius in quo videndus promittitur, so-
Cap.3. liditatem, puritatem, atque altitudinem mysticè innuit. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Vel
sicut Crystallo purissima quæq; atque lucentia in cœlestibus demonstrantur, quæ nostrum oculatum corpus il- K
luminant, sic in sapphyro, id est, in throno dei, & super firmamentum quod cœlum accipimus, abscondita atque
secreta & incomprehensibilia dei sacramenta monstrantur. Qui posuit tenebras latibulum suum, & in nube vi-
detur & in caligine. Vnde & in Exodo scribitur, Et sub pedibus dei erat quasi opus lateris sapphyri. Et sicut spe-
Cant.5. cies firmamenti cœli mundissimi. Vnde & sponsa pulchritudinem sponsi describit in cantico, Venter eius tan-
Apoc.21. quam tabula eburnea super lapidem sapphyrum. Et in Ioannis Apocalypsi, Primùm fundamentum iaspidis, Se-
Exod.28. cundũ, sapphyri scribitur. Et in rationali pontificis in versu & ordine lapidum singulorum, secundus ordo car-
bunculum habet & sapphyrum & iaspidem. RVPERTVS. Nec super eos (inquit) qui procul recesserãt de
filiis Israël, misit manum suam. Tanquam diceret, Antequam respersi essent sanguine fœderis, quod pepigit cum
Exod.19. eis dominus, miserat super eos manum suam, manum terribilem ac tremendam, dicendo, Omnis qui tetigerit
montem, morte morietur, lapidibus opprimetur, aut confodietur iaculis, nunc quia fœderati, quia sanguine fœ-
deris erant conspersi, non misit super eos manum suam, non prohibuit eos à visione sua, qui præ timore superiùs L
dicto, procul recesserant, terminósque constitutos ascendere non audebant. Viderúntque deum, sicut iam dictũ
est, & comederunt ac biberunt, quod totum illius fuit visionis exemplar, in qua comedemus & bibemus, eadèm-
Psal.16. que visione saturabimur, & inebriabimur. Dicit enim Psalmista, Satiabor cùm apparuerit gloria tua. Item, Ine-
Psal.36. briabuntur ab vbertate domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. AVGVSTINVS. Quis autem
Quæst.102. dubitet, illos quos nominatim expressit, & septuaginta seniores nunc appellatos electos Israël, qui proculdubiò
Rom.9. personam gerebant eorum, qui electi sunt in populo dei. Nõ enim omnium est fides. Et nouit dominus qui sunt
Rom.8. eius. In magna autem domo sunt alia vasa in honorem, alia in contumeliam. Quoniam ergo quos ante præsci-
uit, & prædestinauit, quos autem prædestinauit, illos & vocauit, quos autem vocauit, ipsos & iustificauit, quos
autem iustificauit, ipsos & glorificauit, profectò de electis Israël non dissonuit nec vnus. Significatur autem in
quaternario numero, hoc est, Moyse, & Aaron, & Nadab, & Abiu propter quatuor Euangelia, & totius orbis qui
in quatuor partes diuiditur promissionem, & septuaginta de senioribus Israël, numero scilicet septenario decu- M
plato, qui pertinent ad significãdum spiritum sanctum. Sapphyro autem significatur vita cœlestis, maximè quia
dictum est iuxta aliam literam, Sicut aspectus firmamenti. Firmamentum autem cœlum appellari quis nesciat?
Et forma lateris in eodem sapphyro, quadraturam ipsam, vel stabilitatem, vel eiusdem quaternarij numeri fa-
cramentum figurat. Quòd autem manducant & bibunt in loco dei, suauitatem saturitatémque præfigurat vel
Matth.5. significat in illo regno æternitatis. Beati enim qui esuriunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.
Luc.6. Vnde & dominus dicit venturos multos, quos vtique nisi electos, præscitos, prædestinatos, vocatos, iustificatos,
Matth.3. glorificatos, & recubituros cum Abraham & Isaac & Iacob in regno cœlorum? Nam & alio loco ipse hoc pro-
mittit fidelibus suis, quòd faciat eos recumbere, & transeat, & ministret eis.

Dixit autem

A *DIxit autem dominus ad Moysen, Ascende ad me in montẽ, & esto ibi, dabóque tibi tabulas lapideas & le-* 3
gem ac mandata quæ scripsi, ut doceas eos. Surrexerunt Moyses & Iosue minister eius, ascendénsque
Moyses in montem dei, senioribus ait, expectate hic, donec reuertamur ad uos. Habetis Aaron & Hur
uobiscum, siquid natum fuerit quæstionis, referetis ad eos. Cúmque ascendisset Moyses, operuit nubes montem, &
habitauit gloria domini super Sinai, tegens illum nube sex diebus. Septimo autem die uocauit eum de medio caligi-
nis. Erat autẽ species gloriæ domini quasi ignis ardens super uerticẽ montis, in cõspectu filiorũ Israël. Ingressúsque
Moyses medium nebulæ, ascendit in montem, & fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus.

B BEDA DE TABERNACVLO. Locuturi iuuante domino de figura tabernaculi & vasorũ atque vtẽ- 3
siliũ eius, primò loci situ, & circunstantias rerum quomodo sese habuerunt, quandóq; hæc fieri præcepta sunt in- *Lib.1.*
spicere, atque attentiùs cõsiderare debemus. Omnia enim sicut Apostolus ait, in figura contingebant illis, scripta *Cap.1.*
sunt autẽ propter nos, omnia videlicet, non solũ facta, vel verba quæ sacris literis cõtinentur verũ etiam locorũ *1.Cor.10.*
& horarũ & temporum situs, & ipsarũ quoque in quibus gesta siue dicta sunt circunstãtia rerũ. Ait ergo scriptura:
Dixit autẽ dominus ad Moysen, Ascende ad me in montem, & esto ibi, dabóque tibi tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ scripsi vt do-
ceas eos. RVPERTVS. Et supradictũ est, Ascenderũt Moyses & Aaron, Nabab, & Abiu & septuaginta de se-
nioribus Israël, sed nõ dictũ est, ascẽderunt ad dominũ: hìc autem dictũ est, Ascende ad me, quod significat illum
inuitari ad colloquiũ familiare, additúmq; est, & esto ibi, subauditur, nõ vna hora, vel vno die, sed esto ibi, id est,
mane ibi quadraginta diebus, & quadraginta noctibus. Dabóq; tibi tabulas lapideas, & legẽ ac mãdata quæ scri-
psi. Nõ ait, & legem quã scripsi, sed mãdata quæ scripsi: legẽ enim Moyses ipse scripsit, sicut & de iudiciis supra-
C scriptis dictũ est, quia scripsit Moyses vniuersos sermones domini, mãdata autem digitus dei scripsit, sicut ipse
Moyses in Deuteronomio dicit, Deditq; mihi dominus duas tabulas lapideas scriptas digito dei. Hic demũ so- *Deut.9.*
lennis & ritè peracta legislatio est. Nã præterito die, quadragesimus nonus erat, quod factũ est, quasi quædã cate-
chizatio est dicẽda. Aliud nẽpe est dicere, Ecce lex sub qua militare vis, si potes obseruare, ingredere, si nõ potes,
liber discede. Aliud, postulatæ legis professionẽ confirmatã manu propria signare. Sanè secundũ literaturę ordi-
nẽ, sic mãdata in duabus tabulis illis distincta fuerũt, vt in altera continerentur quę ad dilectionẽ dei pertinent,
quorum primũ est, Non habebis deos alienos coram me: in altera quæ ad dilectionẽ proximi, quorum primũ est, *Eph.6.*
Honora patrem tuũ & matrem tuã. Vnde & Apostolus hoc primũ dicit mãdatum. HVGO DE SANCTO
VICTORE. Ascende ad me in montẽ, &c. Hoc sic intelligendum est, vt de colle in quo erat, ad altiora mõ-
tis procederet. Nec tamen adhuc ad ipsum cacumen montis vocatur, sed in sequẽtibus vbi dicitur, Septima au-
tem die, &c. CAIETANVS. Interiori autẽ sermone allocutus est dominus ad Moysen post reditum in ca-
D stra. Mãdat verò non solùm ascendere in montẽ, sed morari in eo, & hoc vt Moyses disponat de agẽdis interim
quod ipse erit in monte, ne improuisa populo contingat mora Moysi in monte. AVCTOR CATENAE.
Vt doceas filios Israël. Hebraicè est, לְהוֹרֹתָם Lehorotham, Vt doceas eos, id est, vt hæc doceatur populus iste. Sed
idem est. Oportet igitur vt populus instruatur præceptis à deo datis. Iubetur itaq; sequestrare se totũ ab aliis om-
nibus tam plebibus quã principibus, & sese familiarius applicare deo, ad contemplationẽ rerũ diuinarũ. In loco
solitudinis, vt domino docẽte discat, quę populũ sit mãdata domini docturus. Nec alias proponat leges, nisi quas
à domino susceperit dictatas, & in tabulas lapideas proprio suo digito descriptas. *Surrexerũt Moyses & Iosue minister*
eius, ascẽdénsq; Moyses in montẽ dei, senioribus ait, expectate hìc donec reuertamur ad vos. Habetis Aaron & Hur vobiscũ, si quid natũ fuerit
eius, ascẽdénsq; Moyses in montẽ dei, senioribus ait, expectate hìc donec reuertamur ad vos. Habetis Aaron & Hur vobiscũ, si quid natũ fuerit
quæstionis, referetis ad eos. HVGO DE SANCTO VICTORE. Nõ puto quòd in colle eos præceperit expecta-
re, sed in planitie cũ populo, quod exigit sequens litera, Si quid natum fuerit quæstionis, &c. CAIETANVS.
Iste est Iosue qui fuerat dux in prælio cõtra Amalechitas, hũc dũtaxat assumpsit secũ Moyses ascẽsurus in montẽ.
E Et dicitur minister eius, quoniã erat domesticus seruitor eius, quemadmodũ magnus cubicularius principis. Et
dicẽdo surrexerunt, innuit quòd mane surrexerint à somno ad hoc vt ascenderẽt. Ascendénsq; Moyses in montẽ
dei, senioribus ait, luxta Hebræũ habetur, Et ascẽdit Moyses ad montẽ Elohim, & ad senes dixit. Vide frequentiã
præposteri ordinis, nã priùs allocutus est senes, & postea ascẽdit. Expectate hìc, luxta Hebreũ habetur, Sedete no-
bis in isto, vsq; quo reuertemur ad vos. Duo hinc habẽtur. Alterũ, quòd cũ Moyse ascendit Iosue, alioquin nõ di-
ceret vsq; quo reuertemur ad vos. Alterũ, quòd Moyses monet, vt quiescãt in eo quod acceperãt, hoc est, in insti-
tutis acceptis, in statu in quo erãt. Et addidit nobis obsecrãdo, hoc est, intuitu nostro, tanquã spiritus loqueretur
timendo inopinatũ euentum, nõ enim quieuerunt in illo statu, nulla ratione habita Moysi & Iosue ducis eorũ in
bello. De arduis autẽ quæstionibus intelligendum est quod mãdat ad Aaron & Hur deferendum, si iustituti iam
erãt iudices ad cõmunes causas, de quibus sermo habitus est capite decimooctauo. AVCTOR CATENAE.
Surrexerunt Moyses & Iosue minister eius. Parũ est quod Hebraicè est וַיָּקָם Vaiákam, Et surrexit Moyses. Sed In-
F terpres habuit respectum etiã ad Iosue, qui surrexit cũ eo. Ascendénsq; Moyses ad montẽ dei. Ita est etiã Hebrai-
cè. At Chaldaica declarare volens quis esset mõs iste, habet, Et ascendit Moyses in montẽ in quo reuelata fuerat
gloria domini. Expectate hìc. Idem dicitur in Hebræo שְׁבוּ לָנוּ בָּזֶה Sebu lánu baze, Expectate nos hìc, Sic & Chal
daica. Alij vertũt, Sedete nobis hìc, id est, sedẽtes expectate nos hìc. Sed idẽ est. Et quod habent Septuaginta, ὑπο-
μένετε ὧδε, Manete hìc. Si quid natũ fuerit quæstionis, referetis ad eos. Scitè admodũ reddit hìc Hebraicum In-
terpres, qui est huiusmodi: מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֲלֵהֶם Mi báhal debarim iggas alehem, Qui dominus (subaudi fue-
rit) verborũ, accedet, vel accedat, id est, qui causas habuerit loquendi, hoc est, qui habuerit lites, illos conueniat.
Quod & Chaldaica expressit. Quicunq; habuerit iudiciũ, accedat coram eis. Vertũt alij, Quj vel quisquis habue
rit causas. Sed idẽ sunt hæc cum Latina litera. Docemur hìc exẽplo Moysi, nõ relinquendã Ecclesiam sine præsi-
dibus & custodibus, qui causas agãt fideliter, & respondeãt populo. In multitudine enim populi nihil est pericu-
losius ἀναρχίας. Talis autẽ Ecclesiæ Episcopus ac Præsul, nonnunquã secretiùs dominũ contempletur & oret, pro

sapientia

Universidad de Deusto
Biblioteca

sapientia vera ac iustitia,exẽplo Salomonis & Moysi,imò & Christi domini.Is autẽ Hur dicitur fuisse filius Ma- G
riæ & Caleph à Iudæis,ab aliis verò eius maritus.Sine Aaron autem sacerdote futuro nõ dimittit populum,qui & illi præesse iubetur,ne quid agatur interim infeliciter,ad quẽ habeatur recursus in negociis arduis, sicut & ad Moysen. *Cúmque ascẽdisset Moyses, operuit nubes montẽ,& habitauit gloria domini super Sinai,tegens illum nube sex diebus.* RVPERTVS. Gloriam domini habitasse super Sinai dixit,quia expertus est magnam & gloriosam multitudinẽ dulcedinis domini,quam absconditquidẽ timentibus se,sed huic ostendit non parua ex parte,vt in illa epulare-tur,non vno die, sed quadraginta diebus & quadraginta noctibus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Cúmque ascendisset Moyses,recedens ab Aaron & senioribus,aliquantulũ progrediens versus cacumen, non tamen ad ipsum accedens ante septimũ diem, in quo iterum vocabitur. CAIETANVS. Cúmq; ascendisset Moyses.Iuxta Hebræum habetur,Et ascendit Moyses ad montem.Bis scribitur iste ascensus,semel ad narrandũ gesta in initio ascensus, hoc est,cùm ascensurus esset, & iterum ad narrandum factum subsequutum ascendẽdo,H hoc enim factum subiungitur,dicẽdo,Et operuit nubes montẽ,& habitauit gloria domini super Sinai.Parui refert quòd iuxta Hebraũ habetur,Honor domini super montem Sinai.Duo effecta narrantur.Alterum,quòd nubes operuit montem,alterum,quòd honor dei erat super verticem montis. Intellige(vt sequẽtia testantur)quòd Moyses cum Iosue ascendit in montem Choreb,qui est quædã pars montis Sinai,& propterea verificatur bis dictum quòd Moyses ascẽdit in montẽ,& quòd ibi substiterunt videtes reliquũ montis versus superius opertũ nube & gloriã dei apparentẽ super verticem montis. AVCTOR CATENAE. Et habitauit gloria domini, sic & Hebraicè.Est enim כְּבוֹד יְהוָה Chebod Iehoua, Et perinde est ac si diceret, Dominus gloriosus. Quãuis dicatio Cabod,& gloriã, & honorem significet.Tegens illum nube sex diebus . Iuxta Hebræum est וַיְכַסֵּהוּ הֶעָנָן Vaichasséhu héhanan,Cooperuitq; eum(subaudi montem)nubes. Sic & Chaldaica & Septuaginta. Moyses ergo in I montem ascendit,& deo appropinquauit non territus horribilibus spectris,fide firmatus, & familiari gratia dei. RVPERTVS. Quasi autem quæreres, quomodo tãdiu durauit homo sine cibo, & sine potu, cùm vltra septẽ dies natura humana sine omni alimonia durare non possit. *Septimo autem die* (inquit) *vocauit eum de medio caligínis.* Fuerit hoc omnino humanæ possibilitatis,quòd præauiditate cœlestium epularum sex diebus panẽ non comedit,& aquam non bibit.Cæterũ nisi septimo illum die dominus vocasset,natura hominis in semetipsa residens, in breui penitùs aruisset.Vocauit ergo illum de medio caliginis,cuius vox suauis,ac super mel & fauum est dulcis,& vocatione sua sic inopem hominis naturam ditauit,vt vsque ad quadragesimum diem,non solùm cibi & potus, sed & totius humanæ conditionis posset obliuisci. Sic in semetipso meruit experiri,vt veraciter diceret, quod non in solo pane viuat homo,sed in omni verbo quod procedit de ore dei. CAIETANVS. Dixerat operuisse nubẽ montem,dixerat tempus quo substitit Moyses videns montem opertum nube, videlicet sex diebus:subiungit nũc,quòd die septimo vocauit dominus ex intimis nubis Moysen, vt intelligamus quòd sex diebus substitit eum Iosue Moyses,& die septima diuina vox sensibiliter tanquam in intimis nubis formata,audita est vocans Moysen. AVCTOR CATENAE. Septimo autẽ die vocauit eum (subaudi dominus) de me- K dio caliginis,siue nubis.Est enim dictio עָנָן Hanan,quæ vtrumq; significat.Quasi dicat vocauit eum de parte nubis quæ densissima erat.Non ergo statim vocatus est Moyses ad colloquiũ dei, sed post sex dies,vt discamus patiẽter & fortiter ferre,si dominus nostris votis nõ subitò & orationibus affulserit, & gratificetur, qui nouit quid, quando,cui,& quomodo donet. *Erat autẽ species domini quasi ignis ardẽs super verticẽ montis in conspectu filiorũ Israel.* CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur.Et aspectus honoris domini,sicut ignis consumẽs in vertice mõtis oculis filiorũ Israël.Dicendo sicut ignis, insinuat quòd non erat verus ignis, sed erat similitudo ardẽtis ignis,quemadmodum lingnæ igneæ quæ apparuerunt Apostolis.In capite ergo montis erat hæc similitudo ignis quæ videbatur à filiis Israël existẽtibus in castris,inferiores autẽ partes mõtis opertæ erãt nube. AVCTOR CATENAE. Erat autem species vel visio.Est enim Hebraicè מַרְאֵה Mare,quod proprièvisionem significat.Sic habet & Chaldaica.Septuaginta vt apud nos,εἶδος species.Sed idem est hoc in loco species & visio. In cõspectu, vel oculis filiorũ Israël.Vtroque enim modo verti potest, לְעֵינֵי Lehene,Id est, talis apparebat dominus multitudini,qui antea visus fuerat similis lapidi sapphyrino principibus Israëlitarum. Filiis itaque Israël qui ad radicẽ montis stabant,videbatur species domini,quẽadmodum ignis omnia deuorantis & consumentis,cùm priùs cęteris qui cũ Moyse aliquantisper ascenderant, velut opus constratum sapphyro visa fuerit. *Ingressúsque Moyses medium nebulæ, ascẽdit in montẽ,& fuit ibi quadraginta diebus,& quadraginta noctibus.* HIERONYMVS SVPER MATTHAEVM. In quadraginta dierum & totidẽ noctium numero,quadragesimæ nobis ostẽditur sacramentũ,in quo & Moyses ieiunauit in mõte Sinai,& Helias iuxta montem Horeb. CYPRIANVS DE IEIVNIO ET TENTAministeriũ ieiunio promeretur.Helias quoq; eodẽ dierum numero abstinẽs in eremo conuersatur. Vtilitas ieiuniorum teporibus Christianis clariùs patuit,& à multis frequentata,in plurimos se effudit.Quotquot viros virtutũ vidimus,sine ieiunio nõ legimus ascẽdisse:nec aliquid magnũ moliti sunt, nisi priùs abstinẽtia præcessisset. Quoties aliquid à deo obtinere conati sunt,ieiuniis incubuere & lachrymis,& pernoctãtes in orationib⁹,cilicijs M carni hærentibus,supplices beneficia postularunt.Nec defuit prouentus,vbi ad pedes dei sacrificiũ cõtriti cordis offerẽs se prostrauit humilitas,sed prope fuit inuocãtibus se deus,& porrexit manũ naufragis,& subuenit afflictis. AMBROSIVS SVPER LVCAM. Quadraginta autẽ dies,mysticũ numerum recognoscis.Tot enim diebus aquas abysi effusas esse meminisli,& tot ieiunio dierum sanctificato Propheta, refusam cœli serenioris esse clementiã.Tot ieiunio dierum sanctus Moyses perceptionẽ legis emeruit . Tot annos in eremo cõstituti patres, panẽ Angelorum & cœlestis alimoniæ gratiã consecuti sunt:nec antequã mystici numeri tempus explerent, terram repromissionis intrare meruerũt. Tot ieiunio dierum domini nobis in Euangeliũ patefecit ingressus. Vnde si quis Euãgelij gloriã,fructúmq; resurrectionis optat adipisci,mystici ieiunij præuaricator esse nõ debet.Quod & in lege Moyses,& in Euangelio suo Christus,vtriusq; testamenti autoritate præscripsit fidele virtutis esse certamen IDEM IN SERMONE DE IEIVNIIS ET QVADRAGESIMA. Superest nunc, vt quẽadmodum

Cap.3.

Cap.4.

Ser.38.

A admodum famuli eius Moyses & Helias hunc sacratissimum numerum obseruando,gratiam meruerunt,ita & nos hoc ipsum tempus custodiendo mereamur,sitq; similis remuneratio in perceptione præmij, quorum similis labor est in obseruatione ieiunij. AVGVSTINVS IN SERMONIBVS DE TEMPORE. Omne vi- *Ser.64.*
tæ nostræ tempus, stadium quoddam debemus putare virtutum, & ad cœleste brauium tota virtute contendere.Sed hoc præcipuè in quadragesimæ diebus implendum est,qui abstinentia ac ieiuniis dedicati,tantum nobis ad virtutem animi conferunt, quantũ & de corpore voluptatem decerpũt. Est autem legitimus numerus iste ieiunij , & qui in sanctis celebratur exemplis . Moyses legem accepturus à deo quadraginta dies & noctes absque cibo potúque transegit,& ad suscipiendam domini voluntatem ieiunus præparatus est. Helias post quadraginta dierum ieiunia curru igneo ad superna cœlorum de hoc mundo translatus est.Ipse quoque dominus ac saluator noster quadraginta diebus ieiunans, de diaboli tentationibus triumphauit, vt ad prædicationem Euangelij
B iam victor accederet.Meritò verò etiam nos hunc dierum numerum custodire debemus ieiuniis,quem per ta- *Vbi supra.*
lia exempla legimus consecratum. IDEM. Quantũ sit bonum ieiunij, videamus. Moyses primus quadra- *Ser.65.*
ginta diebus ac noctibus cùm ieiunasset, legẽ domini accipere meruit, per quam populis imperaret. Impetrauerunt vnius hominis ieiunia,quod totius populi saturitas desperauerat.Aduertamus ergo quanta sit inter ieiuniũ & saturitatem distantia,inter ventrẽ vacuum & pulmones epulis æstuantes.Moyses ergo quia ieiunauit, dominum vidit:populus quia manducauit & bibit,idola fabricatus est.Sed quid de Moyse & Israëlitica multitudine loquar?Princeps ille humani generis Adam,quãdiu ieiunauit seruans mandatum,in paradiso fuit: vbi verò co- *Gen.3.*
medit,eiectus est de paradiso.Et qui in paradiso dei virgo fuerat,eiectus de paradiso cognouit vxorem.Semper enim iũcta est saturitati lasciuia.Vicina sibi sunt venter & genitalia,& pro membrorum ordine, ordo vitiorum intelligitur.Eiecit ergo nos de paradiso cibus,reducat esuries,reducat ieiunium. GREGORIVS IN HO- *Hem.16.*
MILIIS. Quia quadragesimæ tempus inchoamus, discutiendum nobis est,cur hæc ipsa abstinentia per qua-
C draginta dierum numerum custoditur Moyses enim vt legem acciperet , secũdò diebus quadraginta ieiunauit. Helias in deserto quadraginta diebus abstinuit. Ipse auctor hominũ ad homines veniẽs, in quadraginta diebus nullum omnimodo cibum sumpsit.Nos quoque in quantum possumus,annuo quadragesimæ tempore carnem nostrã per abstinẽtiam affligere conemur. BASILIVS IN QVADRAGINTA MARTYRES. Vnũ erat omnium votum.Quadraginta in stadium intrauimus,totidem domine coronas tribue . Non defit numero,nec vnus quidẽ. Pretiosum est tempus, quod quadraginta dierum ieiunio ornasti, per quod diuina lex in orbem transiuit. Quadraginta item dierum ieiunio Helias dominum exquirens videre meruit. Et oratio quidem *Coll.21.*
D eorum talis. EX COLLATIONIBVS PATRVM. Tempus hoc quo anniuersariæ dierum nostrorum *Cap.28.*
decimæ deo tribuuntur,quadragesimæ nomẽ accepit,quod fortasse vel propter hoc visum sit hoc vocabulo debere censeri, quòd Moyses vel Helias vel ipse dominus noster Iesus Christus quadraginta diebus ieiunasse traduntur.Ad cuius numeri sacramentum illi quoque quadraginta anni quibus Israël est in solitudine cõmoratus, E et quadraginta similiter mansiones quibus eam mystícè pertransisse describitur , non incongruè coaptantur. RVPERTVS. Fuit autem Moyses,per id temporis cibi potúsque omnis expers,diuina tantùm sustẽtatus virtute.Quod nec in Helia ieiunante similiter quadraginta diebus & quadraginta noctibus,scriptura tacuit,quòd non hoc de hominis possibilitate habitum, sed de virtute dei pro munere sumptũ est . Vbi enim illum Angelus *3.Reg.19.*
domini secundò tetigit,dicens,Surge & comede,postquam comedit & bibit,statim subiunctum est,Et ambulauit in fortitudine cibi illius quadraginta diebus & quadraginta noctibus. In fortitudine cibi illius scriptura sic dixit,vt subintelligas,quòd nõ erat nec esse poterat in natura quamlibet fortis,& in ieiuniis exercitati hominis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et venit Moyses intra nubem,& ascendit in montem. Hinc clarè apparet,quòd Moyses substiterat extra partem montis opertam nube,& quòd nisi vocatus ausus est ingredi nubem die septimo,& tunc ascendit sub nubem.Quod ideo dico , quia scriptura nõ dicit quòd ascẽderit ad eacumen montis,quod tamen colligitur ex forma mandati diuini,Ascende ad me in montem,& esto ibi,dicendo si E quidem ad montem ad me,mandat vt vsque ad ipsum ascendat,& cùm ipse esset in vertice montis, consequẽs est vt Moyses ascẽderit ad summitatem montis,immò ad hoc insinuãdum interposita est descriptio loci gloriæ domini inter vocationem Moysi & executionem.Et fuit ibi quadraginta diebus,& quadraginta noctibus.Non est quæranda ratio numeri,quia diuini miraculi opus fuit.Nec est quærendum quid fecerit,quia perspicuum est contemplationi vacasse,immò minus dico,quia sequentia monstrant ipsum raptũ in spiritu, abstractum ab vsu sensuum,in contemplatione diuina absorptum. AVCTOR CATENAE. Ingressúsque est Moyses mediũ nebulæ,siue nubis.Est enim eadem dictio עָנָן Hanan. Non enim fuit deterritus augusta illa specie. Quadraginta autem diebus & noctibus intelligitur sine cibo & potu corporeo perstitisse verbo dei sustentatus.

BEDA. Daturus dominus legem Moysi,primùm illum in verticem mõtis euocat, vt in alto secum mora- *Mystícè.*
tus,liberiùs audiat quæ ad inferiora rediens,populum præcepta doceat,simúlque ex altitudine loci colligat,quã excelsa,quantúmve ab humanis secreta doctrinis sit lex quã accipit, & quomodo ab illis solũmodo intelligi vel F custodiri possit,qui sese à terrenis contagiis sublimiùs ac perfectiùs viuendo separauerunt.Vnde & populum in inferioribus expectare donec Moyses redeat præcepit,vt insinuet typicè quia cœlestia quidem sint arcana suæ legis, & quæ à perfectioribus tantùm capiantur,nec tamen infirmis occasio salutis desit, si sapientiæ maiorum humiliter auscultare studuerũt. Sic & in Euangelio dominus nouos gratiæ præcones in montem conuocans, præceptis salutaribus instituit,vt ex loci etiam situ patesceret,quia sublimia illis vel mandata viuendi, vel promissa daret remunerandi,iuxta illud Psalmistæ,Iustitia tua sicut montes dei.Sed & post resurrectionem rursum eisdẽ *Psal.35.*
in monte sancto apparẽs,eósque ad prædicandum non vni tantùm populo Israël,sed mittẽs toto mundo,Eũtes, *Matth.28.*
inquit,docete omnes gẽtes, baptizantes eos in nomine patris & filij & spiritus sancti,docẽtes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis.Et legis ergo & Euangelij præcepta dominus in mõte dedit , vt sublimitatẽ per hoc vtriusque testamenti commendaret.Verùm quia scriptura legis vni tunc populo Israël committẽda, gratia verò Euangelij ad omnes per orbẽ nationes Apostolis prædicantibus erat peruẽtura, rectè ad discendã accipiẽdámq;

legem

Universidad de Deusto
Biblioteca

legem solus Moyses ascendit in montem,doctrinam verò Euangelij Apostoli simul omnes in mõte cum domino positi,auscultantibus & turbis audierunt.Sed & aduentu spiritus sancti, quo hæc eadẽ gratia & veritas Euãgelij manifestiùs Ecclesiæ data est,nõ Apostoli solummodo, verùm etiam plurima simul caterua fidelium in cœnaculo montis Sion constituta susceptt, & hoc in variarum diuisione linguarum, vt tali esse miraculo Ecclesia cunctarum,per orbem gentium linguis deum collaudatura signaretur. Dabóque tibi,inquit,tabulas lapideas, & legem,ac mandata quæ scripsi, vt doceas eos.Huic simile est illud Euangelij quod supra posuimus,Docentes eos seruare omnia quæcunque mandaui vobis.Non ergo Moyses,non Apostoli,non quilibet doctorũ alia debet populum dei docere præcepta,quàm quæ ipse dominus docuit,quæq; consilij sui decreto nobis obseruãda præscripsit,& in quorum obseruatione vitam nos habere æternã voluit, sicut nec de illis quæ fieri iussit, doctores quicquam prætermittere oportet,sed omnia quæcunque ille mandauit,suis necesse habent auditoribus committere. Scripsit autem hæc in tabulis lapideis,quia in cordibus electorũ fide fortibus fixa intentione custodienda firmauit.Quorum exempla cùm nobis ad imitandum proponit,quasi scripta in lapide statuta suæ legis ostẽdit. Nam *Dan.2.* & Daniel vidit dominum in figura lapidis excisi de monte sine manibus, contriuisse pompam regni mundialis, *1.Pet.2.* vt regnum ipsius solum sine fine permaneat.Et Petrus fideles admonet,dicens, Et vos tãquam lapides viui super ædificamini domos spirituales. RVPERTVS. Sed & altiori intelligentia,hoc cœlestium exẽplar fuit.Quorum cœlestium? Eorum videlicet quæ facta sunt per nouum hominem Iesum Christum, qui ascendit ad deum, *Psal.67.* non in montem terrenum,sed in ipsum cœlum,vt acciperet nobis non occidẽtem literam, sed viuificantem spi- *Ephe.4.* ritum.Vnde est,Ascendisti in altum,cœpisti captiuitatem, accepisti dona hominibus. Quæ dona? Et ipse dedit *2.Cor.3.* quosdam quidem Apostolos,quosdam autem Prophetas,alios verò Euangelistas,alios autem pastores & doctores. Hæc & huiusmodi dona spiritualia scripsit nobis non in tabulis lapideis , sed in tabulis cordis carnalibus. *Act.2.* Scripsit autem non calamo neque atramento,sed digito dei,id est,spiritu sancto.Nam quinquagesimo die postquam surrexit à mortuis,cuius etiam hic dies quinquagesimus exẽplar fuit,cùm essent omnes discipuli eius pariter congregati,missus est ad scribendum hic dei digitus,hic spiritus sanctus multiplex,subtilis,disertus,certus ac discretus.Prima scriptoris experientia claruit in hominibus, qui priùs erant idiotæ,& sine literis,in eo quòd ista tim cœperũt loqui linguis magnalia dei.Illa & quæ deinceps subsecuta sunt,opera cœlestia fuerunt, vt rectè hæc *Psal.8.* scriptura data in tabulis lapideis,illorum dicatur exemplar cœlestium.Nam de huiusmodi scriptum est,Quoniã *Exod.32.* videbo cœlos tuos opera digitorum tuorum.Sed dicit quis, Istæ tabulæ lapideæ digito dei scriptæ, postmodum confractę sunt.Reuersus nanque Moyses de monte,cùm appropinquasset,vidit vitulũ,& choros,iratúsq; valde, proiecit de manu tabulas,& cõfregit eas ad radices montis.Quid hoc ad exemplar pertinuit cœlestiũ? Planè & hoc pertinuit,quia videlicet gens illa,cuius tabulis priùs inscripta sunt dona cœlestia digiti dei, ecce rebellãdo *Exod.34.* confracta atq; proiecta est. Præcide(ait)tibi duas tabulas lapideas instar priorũ, & scribã super eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fregisti. Istæ iuniores tabulæ non confractæ sunt. Etenim reprobatis illis,quibus oportebat *Act.13.* primũ loqui verbũ dei,gentibus annunciatũ est. SEVERVS. Aenigmati simile esse videtur,quo pacto cùm Moyses vnà cum Aarone & senioribus in montem ascenderit,iterum audiat,Ascende ad me in mõtem,& dabo tibi duas tabulas lapideas,& legem & mãdata. Dicã quod sentio, & inenarrabile mysteriorum pelagus audietis. Duplex erat lex.Vna quæ in superficie literæ præcepta continebat,sed in profundo spirituales sensus cõplectebatur.Ob id enim intrinsecùs & extrinsecùs scripta fuisse perhibetur, & Paulus legem alicubi testamentum literæ, alicubi verò spiritualem illã appellat. Literalem igitur legẽ quam populus ille rudis capere poterat, quũ descendisset Moyses,toti populo contestatus est.Postmodum verò assumptis Aarone & senioribus Israël, eos vsque ad primũ montis verticem subduxit,hoc est,ad altitudinem particularis diuinorũ oraculorũ ascensionis,per quam litera ipsa tantummodo reuelabatur. Quũ autem interiorem scripturam, spiritualem dico sensum, & profunda legis accepturus esset,Iesum Naue secum assumpsit, qui figuram Iesu domini & seruatoris nostri gerebat, neque enim sine Iesu profunda legis & Euãgelij mysteria intelligi poterãt.Sequitur, Surrexerũt Moyses & Iosue mi- *Quæst.103.* ster eius. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quid sibi vult quòd Iesus Naue,non cõmemoratus in illis quatuor,subitò cum Moyse apparet,& cũ illo ascendit in montem ad accipiendas tabulas legis,& subitò rursus idem Iesus abscõditur, id est,tacetur, & Moyses accepit legẽ in duabus tabulis, & cũ eo iterum apparet?An fortè significat nouũ testamentũ nomine Iesu,& absconditum esse in lege,& aliquãdo apparere intelligentibus?Quod verò Iesus iam vocatur,cũ in libro Numerorum quãdo id nomen acceperit scriptura testatur, quod iam prope esset vt terram promissionis intraret, per prolepsim, hoc est, per præoccupationẽ anticipat scriptura,quod postea factum est.Omnia quippe ista posteaquã facta sunt scripta sunt, ac per hoc quãdo factũ est quomodo commemoratur, nondum vocabatur Iesus,sed quando scriptum est,iam hoc vocabatur. BEDA. Igitur Iosue minister Moysi dominũ saluatorem & nomine designat & actione . Qui minister Moysi *Matth.5.* rectè vocatur,quia apparens in carne , Mosaicæ legis in se cærimonias susceipere dignatus est, quia nõ soluere legem,sed venit adimplere.Moysi in omnibus vestigia sequitur, quia in cunctis quæ loquitur vel scribit Moyses, *Ioan.5.* ille vel typicè,vel manifestè designatus,quasi comes indiuiduus, si bene quæritur, inuenitur . Hinc etenim dicit Iudæis,Si crederetis Moysi,credere tis forsitan & mihi,de me enim ille scripsit.Ascendẽnsq; Moyses in montem dei,senioribus ait,Expectate hîc,donec reuertamur ad vos.Habetis Aarõ & Hur vobiscũ,si quid natũ fuerit quæstionis,referetis ad eos.Aaron mõs fortitudinis,Hur interpretatur ignis siue lumẽ.Vnde Aaron saluatorẽ domi- *Esa.2.* num,Hur designat spiritũ sanctũ,quia & de hoc dicit Esaias,Et erit in nouissimis diebus præparatus mõs domus domini in vertice montiũ.Et ille super Apostolos in lumine ignis apparuit. Ascendẽs ergo ad dominũ Moyses, Aaron & Hur,hoc est, montẽ fortitudinis,& lumen ignis,in cãpestribus ad regimẽ populi dereliquit.Et nos si doctores nostros ad altitudinẽ diuinę cõtẽplationis sequi nõ possumus,curemus solliciti nẽ aliqua nos tẽtatio à vicinia mõtis dei retrahat,sed iuxta modulũ nostrum virtutũ operibus insistamus,inhærẽtes stabili corde sacramentis nostri redẽptoris,quibus imbuti sumus,& gratiã spiritus eius qua signati sumus,intemeratã in nobis conseruare curãtes.Et si qua nos aduersitatũ quæstio pulsauerit,mox adiutoriũ inuocemus eiusdẽ nostri redẽptoris,qui fideles

A fideles suos per donũ sancti spiritus protegere à malis omnibus ac liberare cõsueuit.Nec dubitãdũ, quia si in cœptis persistimus,per montẽ fortitudinis infirmitas atq; humilitas nostra cõfirmata exaltetur, & cunctis hostiũ tẽtamentis fortior efficiatur,per lumen quoq; & ignẽ spiritus sancti nostra illustretur ignorãtia,noster ad dilectionem eiusdẽ pij cõditoris animus inardescat.Cúmq; ascẽdisset Moyses,operuit nubes montẽ.Sicut mõs in quo legẽ accepit Moyses,altitudinẽ perfectionis,quæ in eadẽ lege erat cõscribenda, designat: ita nubes qua mõs tectus est,gratiã diuinæ insinuat protectionis,qua tãtò amplius quisq; fruitur,quãtò altiùs ad scrutãda mirabilia de lege dei reuelatis oculis cordis ascẽdit.Nãque nec montẽ solũmodo in quo Moyses ascẽdit, nubes operuit, sed & populũ per deserta gradientẽ,qui nequaquã ad altiora poterat ascẽdere,nihilominus nubes cœlitùs missa obumbrauit.Vnde scriptũ est,Expãdit nubẽ in protectionẽ eorũ,quia nimirũ dominus oẽs timentes se, pusillos cũ maioribus,cœlesti benedictione protegit.Et habitauit gloria domini super Sinai,tegẽs illũ nube sex diebus,septimo
B autẽ die vocauit eũ de medio caliginis. Nõ tantũ sublimitas,verũ etiã nomẽ mõtis,in quo lex data est,perfectionem ipsius legis figuratẽ denũciat.Sinai nanq;,interpretatur mẽsura mea,siue amphora mea.Diuinitùs ergo procuratũ est,vt mõs in quo lex daretur,amphora mea vocaretur,quasi ipso domino per hoc vocabulũ significãte,ꝙ lex sua perfectã viuẽdi regulã omnibus promulgaret,& vnicuiq; secundũ opera sua redderet, iuxta hoc quod ait ipse,In quo enim iudicio iudicaueritis,iudicabimini.Et in qua mẽsura mẽsi fueritis,remetietur vobis.Bene au- *Matth.7.* tem dicitur,ꝙ Moyse ascendẽte,nubes & gloria domini sex diebus montẽ operuerit, septimo autẽ die illũ ad al- *Marc.4.* tiora mõtis vocauerit.Sex nanq; diebus in lege operari,in septimo requiescere iubemur.Ascẽdẽnsq; montẽ Moyses,sex diebus nube & gloria domini tegitur, vt insinuetur mysticè, quia quicunq; mãdata domini operibus iustis exequitur,diuina vtiq; protectione dignus existit.Idẽ nanq; dominus, qui Moysen ascendere in mõte iussit, ascendentẽ quoq; sua nube & claritate circũdedit,quia qui donum nobis bene operãdi tribuit,ipse nos bene operãtes ne deficiamus illustrat,ne tentamẽtis antiqui hostis quasi seruoribus solis exuramur,protegit.Septimo autẽ
C die vocat ad altiora dominus Moysen, quia post operũ perfectionẽ, requiẽ nobis lex promittit æternã, vt qui in altitudine rectæ actionis domino assistere curauimus, iam ad eius visionẽ atq; colloquium ascẽdere mereamur, iuxta illud Psalmiste,Etenim benedictionẽ dabit qui legẽ dedit.Ambulabũt de virtute in virtutẽ,videbitur de⁹ *Psal.83.* deorũ in Sion.Quod etiã in hac vita nõnullis electorũ cõstat esse donatũ, vt post actiuæ perfectionẽ cõuersatiõnis,ad diuinæ gratiã speculationis ascẽderint,qualiscunq; & quãtulacunq; hæc ab hominibus carne indutis fieri *Exod.33.* potest,quod & plurimis Patriarcharũ & Prophetarũ,& præ cęteris ipsi Moysi cõcessum est,de quo specialiter dictũ est,quia locutus sit cũ deo facie ad faciẽ,sicut loqui solet homo cũ amico suo.Vnde & de illo specialiter intelligi valet,ꝙ sex diebus in mõte nube & gloria domini protectus sit, septimo autẽ die vocatus ad colloquiũ eius, altiora mõtis conscẽderit,quia nimirũ per bona opera quæ domino donãte acceperat,magis ab illo illustrari,atque ab omnibus malorũ incursibus meruit obumbrari, ac sic ad sublimiora visionis & collocutionis illius dona
D peruenit.Mediũ nanq; caliginis,vnde vocatus esse dicitur, nõ inesse deo tenebras vllas significat,sed quia lucem *1.Timot.6.* inhabitat inaccessibilẽ.Et sicut idẽ dicit Apostolus,Quẽ vidit nullus hominũ,sed nec videre potest.Caligo nãq; *Ibidem.* illa obscuritas est,arcanorũ cœlestiũ,terrenis quidẽ cordib⁹ inaccessibilis,sed Moysi,& cæteris mũdo corde beatis,diuina referãte gratia penetrabilis, quibus dicitur in Psalmo, Accedite ad eũ & illuminamini. Inaccessibilis *Psal.33.* nanq; est lux eius viribus nostris,ad quã tamen acceditur muneribus ipsius.Vbi aptè subiũgitur,Erat autẽ species gloriæ domini quasi ignis ardẽs super verticẽ mõtis in cõspectu filiorũ Israël.Quasi ignis nanq; ardẽs species gloriæ domini apparuit,quia corda electorũ,& dono sciẽtiæ cœlestis illustrat, & ardore suæ charitatis inflãmat. In nube ergo,caligine & igne gloria domini visa est,In nube videlicet, quia nos ab æstu tẽtationũ protegit:In cali- *Philip.4.* gine verò,quia potẽtia maiestatis eius à nulla potest creatura ad integrũ cõprehendi.Pax enim dei exuperat omnẽ sensum:In igne autẽ ardẽte, quia mẽtes fideliũ supernorũ bonorũ, & cognitione irradiat, & spe ac dilectione accẽdit.Et hãc quidẽ domini gloriã filij Israël de lõgẽ & ab inferioribus aspiciũt . Moyses verò altiùs ascendẽdo penetrat,quia nimirũ abdita mysteriorũ diuinorũ perfecti quique perfectè ac sublimiter vidẽt.At nos nostrę meE mores fragilitatis & inertiæ, etsi huc intrare cõprehendẽdo nequiuimus,saltẽ credẽdo,sperãdo, diligẽdo,in proximo manere atq; aspectare curemus.Quasi enim filij Israël à lõgẽ oculos ad montẽ dei atq; ad conspectũ gloriæ eius habẽt,cũ infirmi quiq; in Ecclesia,se deum videre summoperè desiderãtes,oculos mẽtis sedulò in memoriã æternæ claritatis fixos tenẽt.Quibus in vicinia mõtis dei, in quẽ Moysen ascẽdisse nouerunt, cõmorantur, cũ in illo se moderamine viuẽdi coërcẽt,quo nunquã gressum suæ operationis lõgiùs ab imitatione summorũ virorũ abstrahãt,tametsi necdum plenè illorũ ad perfectionẽ sequi vestigia possint. AVCTOR CATENAE. Sed & in hoc nobis duplex hominũ genus adumbratur,eorũ quos dominus suo spiritu dignatur,qui de cõsortio domini nõ terrẽtur, sed mirè afficiũtur,cũ appropinquãt ad dominũ,& eorũ qui adhuc carnei sunt, quibus dominus horribilis est,cuius præsentiã & colloquiũ ferre nõ possunt. RVPERTVS. Talis quoq; species glorię domini,cœlestiũ exẽplar fuit. Nã vbi quinquagesimo die gratia cœlestis effulsit, erat itidẽ species gloriæ domini quasi ignis.Et apparuerũt(inquit)illis dispartitæ linguæ tanquã ignis,sediteq; super singulos eorum. Vtrobiq; viuacitas
F ignis,zelũ & feruorẽ spiritus aduersus peccata præsignauit. BEDA. Ingressusq; Moyses medium nebulæ,ascẽ- *Cap.2.* dit in montẽ,& fuit ibi quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Moyses mediũ nebulæ ingressus ascẽdit in mõtem,cũ prędicatores diuinæ legis,in quibus ipse Moyses eximius erat,ad intuẽda sublimiter incerta & occulta sapiẽtię diuinę inuitãte ac ducẽte domino penetrãt . Fuit autẽ cũ domino Moyses quadraginta diebus ac nocte bus,vt hoc numero tẽporis discęret,quòd illi solũmodo decalogum legis,quẽ cũ suo populo acceperat,possent implere,quos Euãgelicæ gratia veritatis quæ quatuor libris erat describẽda iuuaret. Quater enim deni, quadraginta faciunt.Vel certè quòd vẽturum esset tẽpus, quãdo eadẽ præcepta decalogi, quæ tunc cũ vno filiorũ Israël populo accepit,in notitiã cunctarũ gẽtium, quæ quatuor orbis partibus cõtinentur, diuina gratia largiẽte pãdẽtur,omnésq; per horũ nationes obseruantiã ad salutẽ peruenirẽt æternã. AVCTOR CATENAE. In medium nebulæ ingreditur Moyses,Christus autẽ corã discipulis suis apparuit cũ splendore & gloria cãdidis vestimẽtis,sicut & resurrexit,vt oblectati mirũ in modũ discipuli,cuperẽt semper hac specie frui. Tãta est distãtia inter

Universidad de Deusto
Biblioteca

ter legẽ & Euangeliũ,inter Moysen & Christũ,inter gratiã & peccatum,inter timorem & charitatẽ. GREGO-
RIVS NYSSENVS. Itaq; ad penetralia diuinorũ ingressus Moyses,nec Iudæis amplius visibilis,solus erat cũ
inuisibili,vt nos(vt arbitror)his gestis instrueret, quòd oporteat si quis velit esse cum deo, omnia hæc quæ vidẽ-
tur cõtemnere,ac mentẽ suã ad inuisibile atque incõprehensibile quasi ad summitatem mõtis dirigere, ibiq; ere-
dere deũ esse,quò peruenire cogitatio nõ potest. Quid autẽ significat, quòd in caliginẽ seipsum prius Moyses in-
tromisit,deinde in ea deũ prospexit? Cõtrarium enim id quodãmodo videtur primæ visioni,nã tunc in luce,nũc
in caligine deũ videt. Sed id quoq; à serie anagogici sensus abhorrere nõ putamus, per hãc enim diuersitatẽ hi-
storiæ docemur, quòd veritatis cognitio iis lux est, à quibus primò percepta est. Veritatis enim oppositũ tenebra
est,cuius depulsio,nõ nisi lucis præsentia fit. Verũ mens hominis ad maiora semper & perfectiora procedés,quã-
tò magis ad dei speculationẽ accedit, tãtò magis perspicit, quòd diuina natura inuisibilis atq; incõprehensibilis
est. Nã cũ reliquerit nõ solũ omnia,quæ sensu percipiũtur,verũ etiã cũcta quæ mẽte inspiciũtur,ac semper ad in-
teriora progrediatur,tunc caligine vndiq; circũseptus, in inuisibili & incomprehensibili deũ videt. In hoc enim
cõsistit dei vera cognitio,in hoc est eius visio,vt videas quod videri nõ possit, quòd omnẽ cognitionẽ cognitio
eius excedit,quasi caligine quadã ipsa incõprehensibilitate vndiq; cõtenta. Quapropter diuinus etiã Ioãnes, qui
in splẽdidissimã hanc caliginẽ peruenerat,nõ dubitauit exclamare,Deũ nullus vnquã vidit,nõ solũ hominibus,
sed intellectuali omni naturæ impossibilẽ diuinæ substãtiæ cognitionẽ hac negatione determinãs. Quare Moy-
ses etiã cũ virtutibus maior factus fuit,tũc cõfitetur in caligine deũ vidisse,id est,tunc demũ cognouisse illã esse
diuinã naturã,quæ cognitionẽ & cõprehensionẽ omnẽ excedit. Intrauit enim Moyses(historia inquit)in caligi-
nẽ,vbi deus erat. Quisnam deus? qui posuit tenebras occultationẽ suã,vt cecinit Dauid ille,qui etiã in eadẽ cali-
gine initiatus est,quã qui intrauit,quæ per caliginẽ didicit, vt fiat firmior hæc sentẽtia nobis diuina voce atque
auctoritate cõprobata. Vetat enim in primis diuinũ præceptum, ne alicuius rei quã cognoscas deo simile putes,
omnis enim intellectus,qui phãtastica quadã cogitatione,quasi cõiectura diuinã naturã apprehẽdit, simulachrũ
quidẽ dei finxit in mente, deũ autẽ nõ intellexit. Verũ cùm virtus,quæ secundũ veritatẽ est,bipartita sit, partim-
que fide in deũ,partim recta viuẽdi ratione cõstituatur (pietatis enim profectò pars nõ parua est mũdicies vitæ)
primũ didicit quid oporteat de deo cognoscere:quod quidem cognoscere,nihil aliud est,quã nihil eorũ esse deũ
cognoscere,quæ humana mẽs potest cognoscere. Deinde aliã virtutis partẽ diligẽter docetur,docetur enim qui-
bus operibus bene viuendi ratio perficiatur, ac demũ in tabernaculũ,ꝙ manus nulla fuerat fabricata ingreditur.
Quis sequetur hũc,qui per tot tãtáque scandit? ac mentẽ semper in altius extollit? qui cũ in vnũ cacumen ascen-
derit,ad alterũ illud sibi fit gradus,& illud iterum atque iterũ ad aliud, ita vt de altiori in altius semper ascẽdat,
sempẽrque seipso fiat præstãtior? Primũ cùm cæteri omnes ad ascẽsum deficerent, radices mõtis solus supergre-
ditur. Deinde tubarũ sonitus auribus percepit altitudine montis mirabili. Ipse quoque mirificè eleuatus,ad hæc
inuisibilia diuinæ cognitionis penetralia ingreditur. Nec ibi permãsit, sed in tabernaculum nulla manu factum
pertrãsiit,certè nanq; ad hũc tandẽ ille finẽ peruenit,qui huiusmodi ascensibus exaltatur. RVPERTVS. Ne-
bulã siue caliginẽ quã in his locis scriptura sæpius expressit,nõnulli lucẽ inaccessibilẽ dixerunt,videlicet quia di-
1.Timot. 6. cit Apostolus,Quẽ vidit hominũ nemo,nec videre potest, qui lucẽ habitat inaccessibilem. Verũ hic sensus,vt in
vocabulo nebulæ,seu caliginis lux intelligatur per antiphrasim, pluribus scripturarũ tractatoribus nõ cõplacuit.
Porrò præter typicam intelligentiã,id quod Moyses mediũ nebulæ ingreditur,moraliter quoque appetendã esse
quietem atque cordis munditiã,eis qui ad cõtemplationem tendũt,innuit. Quid enim est, quod hìc vt sublimia
dei præcepta perciperet,alta cõscendit,atque vt interna penetraret,ab exterioribus tumultibus occultatus est,nisi
quòd sancti viri qui exterioribus ministeriis deseruire officij necessitate cogũtur, studiosè semper ad cordis se-
creta refugiũt,ibique cogitationis intimæ cacumen ascendũt? Et legẽ quasi in monte percipiũt, dũ postpositis tu-
multibus actionũ temporaliũ,in cõtemplationis suæ vertice supernæ voluntatis sententiã perscrutantur. Sed &
in eo quòd ibi fuit sine cibo & potu quadraginta diebus & totidẽ noctib⁹ Moyses, vtiliter satis prouidit diuini-
tas,quatenus idoneũ haberet testimoniũ Christi humanitas. Ille nãq; ieiunare habebat quadraginta dieb⁹ & qua-
draginta noctibus,vt progula peccatoris primi hominis,innocẽs hic homo secũdus, ordinata satisfactione va-
pularet,nobisq; in se credẽtibus,quẽ ille mãducando perdidit,cibũ vitæ æternæ,ieiunãdo acquireret. Sed hoc(vt
prædictũ est)supra naturã hominis est,& idcirco hæretica prauitas,quæ illũ nõ verè, sed in phantasmate hominẽ
apparuisse cõtendit,tã diuturnũ ieiuniũ in suæ vesanię patrociniũ procaciter arripuit. Vtiliter ergo nobis(vt iam
dictũ est)diuinitas prouidit,vt duos testes veritatis ieiunantis hominis Christi,humanitas obtineret: Alterũ sci-
licet ex lege,alterũ ex Prophetis. Imò (si libet)dicimus,quia nõ duos tantũ,sed & tres habuit testes in hoc negocio
hic deus & homo verus saluator noster. Vnus enim Moyses, secundò ieiunauit quadraginta diebus & quadra-
ginta noctibus. Igitur in ore non tantùm duorum,sed etiam trium stabit & hoc verbum.

IN CAPVT EXODI VIGESIMVM QVINTVM, ARGVMENTVM.

Dona volũtaria exigit deus à populo pro cõfectione tabernaculi,Forma arcæ,propitiatorij,Cherubim,mẽsæ,sacrorũ vasorũ,cãdelabri,incensarij.

CAPVT XXV.

Lectio prima.

LOcutúsq; est dominus ad Moysen,dicẽs,*Loquere filiis Israël,ut tollãt mihi primitias. Ab o-
mni homine qui offert ultroneus,accipietis eas. Hæc sunt autẽ quæ accipere debetis. Aurum
& argentũ & æs hyacinthũ,& purpurã,coccũmq; bis tinctũ & byssum, pilos caprarũ,&
pelles arietũ rubricatas, pellésq; Ianthinas & ligna Sethim,oleũ ad luminaria cõcinnãda,
aromata in unguentũ & thymiamata boni odoris, lapides onychinos & gẽmas ad ornan-
dum Ephod ac Rationale. Faciẽtque mihi sanctuarium,& habitabo in medio eorum,iuxta
omnem similitudinem tabernaculi quod ostendam tibi,& omnium uasorum in cultum eius.*

RVPERTVS

A RVPERTVS. Tabernaculum verũ quod fixit deus & non homo,tabernaculi quod fixit Moyses,exem- *Lectio.1.*
plar fuisse,auctor est idem deus, & non homo. Ait enim,Inspice, & fac secundum exemplar quod tibi in mon-
te monstratum est. Cuius dicti memor Apostolus,Non enim in manufactis(inquit)sanctis,Iesus introiuit exem- *Heb.9.*
plaria verorum, sed in ipsum cœlum. Hæc tanta auctoritas Architecti dei illius tabernaculi manufacti stru-
cturam toti mundo spectabilem fecit. Vbi? In hac sancta & veridica scriptura, quæ retinuit, & obliuioni
sustulit ædificationis illius mensuras vniuersas, numerósque & pondera. Diuertunt huc omnes, qui in hoc
mundo peregrinantur, regni cœlorum milites, qui pertranseunt, & manentem hìc ciuitatem non habentes, fu-
turam inquirunt, atque cœlestium quæ iam ex parte cognoscunt, hìc exemplaria contemplantur, vt proficiant
ad cognoscendum. Qui & mirantes dicunt, *Quàm dilecta tabernacula tua domine virtutum.* Et nos igitur quos *Psalm.83.*
ad hũc locũ recta propositi nostri via perduxit,paulisper immoremur hìc,quatenus ex pulchritudine tabernacu-
B li allecta,concupiscat & deficiat anima nostra in atria domini, corde & carne exultantibus in deum viuum, vbi
passer domum, & turtur inuenit sibi nidum. Aspiciat deus & passerem secũdum cor in illam cœlestem domum
tendentem, & turturem secundum carnem præsenti tabernaculo laborantem,& quia tam sancta quàm alta sunt
quæ molimur,auxilium gratiæ eius,& ad bene cogitandum præueniat passerem,& ad bene agendum subsequa-
tur turturem. Sed iam tabernaculi ipsius structuram deo duce, & candelabro quod ille est,prælucente ingredia-
mur. *Locutúsque est dominus ad Moysen, dicens, Loquere filiis Israel, vt tollant mihi primitias.* HVGO DE SANCTO
VICTORE. Primitias dicit non segetum, quod exigeret proprietas vocabuli, sed partem quandam sepa-
ratam destinatæ pecuniæ cuiusque in opus diuinum, ad construendum tabernaculum, sicut primitiæ solẽt deo
separatim dari, quantum quisque vult, non pars determinata,sicut decima,& hoc notat litera quę sequitur,Qui
offert vltroneus. Non enim vult vt cogantur, sed quisque quantum vult offerat. CAIETANVS. Nomen
est tetragrammaton,ad significandum quòd infrà scripta ab ipso summo deo reuelata sunt. Nec est dubiũ quòd
C locutio ista fuerit intellectualis. Quod autẽ dicitur primitias, Iuxta Hebræũ habetur,eleuationẽ. Quod offereba-
tur deo,appellatur eleuatio,tum ab actu eleuãdi cũ offerebatur deo eleuatis manibus,tum à dignitate,quia ex re
profana eleuabatur in rem diuinã,res enim deo oblata in diuinũ trãslata est ordinẽ. AVCTOR CATENAE.
Vt tollant mihi primitias. Hebraicè dictio est תְּרוּמָה Teruma,hoc est,oblationem vel eleuationẽ & anathema,
earum videlicet rerũ quæ suspenduntur. Et quidẽ aliquando capitur hæc dictio pro primitiis,vt vertit Interpres,
aliquando pro ritu quodam oblationis,quando quid à communibus vsibus separabatur,& domino offerebatur,
vt cum armus & pectusculũ in altum corã domino leuabantur,aliquãdo pro donatione & cõtributione. Hìc er-
go quarũcunq; rerum munificũ & liberale donũ significat,quod dño separatur. Vertere igitur possumus oblatio-
nem(de bonis suis scilicet) Et in eadẽ significatione intellexit Interpres primitias, prout largo modo hæc dictio
accipitur,videlicet pro quacunq; oblatione. Septuaginta etiam ipsi,λαβέτωσάμοι ἀπαρχάς habent,id est, Sumite
mihi primitias. Chaldaica quoq; editio, Vt separent corã me,separationẽ primitiarum. Quæ igitur appellantur
D hìc primitiæ,quædã sunt ad opus tabernaculi extruendũ pro dei cultu,liberæ cõtributiones & collectæ, auri, ar-
genti,gemmarũ & materiarũ,ex quibus cortinæ,tecta, funes,& reliqua vasa multa confici possent, quæ Hebraicè
eleuationes dicuntur & suspensiones. Est enim רוּם Rum,à quo descendit hæc dictio eleuare aut exaltare,quia tol
lebantur & colligebantur à sponte offerentibus,& à cõmunibus separatæ vsibus veluti anathemata quasi suspẽ-
debantur ad diuinum cultũ ex illis promouendũ. RVPERTVS. Deinde exponens quid dixerit, vel quid
intelligi voluerit,dicendo,primitias,continuò subiunxit. *Ab omni homine qui offert vltroneus accipietis eas.* Vltro-
neus offert qui non coacta seruitute,sed spontanea charitate quisquam offert. Ergo charitatis oblationes,siue ma
gnæ siue paruæ sint, primitiæ domino sunt,& ad cœlestis tabernaculi eius ornatum proficiunt. E cõtra quicquid
ex tristitia offertur,serotinũ est,& ad decorẽ domus dñi proficere non potest. Proinde Apostolus cũ dixisset, Qui *2.Cor.9.*
parcè seminat,parcè & metet: & qui seminat in benedictionibus,de benedictionib⁹ & metet, cõtinuò subiunxit,
Vnusquisq; prout destinauit in corde suo,nõ ex tristitia aut ex necessitate,hilarẽ enim datorẽ diligit deus,& cę-
E tera. Bene ergo dixit quòd opportunè audiant omnes tabernaculi dei,id est,Ecclesiæ Christi auditores, ab omni *Matthæi.*
homine qui offert vltroneus,accipietis eas. Quod de corporalibus dictum est,itidem de spiritualibus dicendum
est,& sentiendum. Nam quicquid boni siue corporale siue spirituale sit, si idcirco faciemus coram hominibus,vt
videant opera nostra bona,& glorificent patrẽ nostrum qui in cœlis est,primitiuũ est,& primitiarũ acceptor deus
suscipi iubet. E contra si quis faciat coram hominibus,ad hoc tantũ vt videatur ab eis,nullam sibi in tabernaculo
dei collocat memoriam. Nam in eo quòd visus est ab hominibus, recepit mercedẽ suam. RABANVS. Be-
ne ergo præcipit Moyses ab homine qui offert vltroneus,accipere primitias,hilarem nanq;(vt dictum est)datorẽ
diligit deus. Quod se facere sciens Propheta gloriatur,domino dicens, Volũtariè sacrificabo tibi. CAIETA- *Psalm.34.*
NVS. Iuxta Hebræum locus iste ita legitur. Ab omni homine qui sponte volet,ipse,cor eius accipietis eleua-
tionem meam. Conditiones offerentis deo describuntur ab ipso deo duæ. Altera,quòd sponte velit: altera appo-
sitiuè,quòd cor eius velit. Vult enim quòd non solũ sponte, sed ex intimo corde velit offerre,quicunq; offert. Et
F dicendo accipietis,docet ministros Ecclesiasticos,vt non nisi à talibus accipiant oblationes,per hoc enim exclu
dit non solũ extortas & minus spontaneas,sed etiã minus lætas oblationes. AVCTOR CATENAE. Ab
omni homine qui offert vltroneus. Optimè redditus est Hebraismus ab interprete qui est אֲשֶׁר יִדְּבֶנּוּ לִבּוֹ Aser id-
debẽnu libbo,Qui spõte offert cor suũ: vel, qui volũtariũ exhibuerit cor suũ: Alij vertũt,Cuius cor siue animus,
voluntariè dederit. Alij,Quem spontaneum faciet cor eius. Nonnulli, Cuius cor spõte offeret eam(nempe obla
tionem) Septuaginta,οὗς ἂν ὀδύξῃ τῇ καρδίᾳ, Quibus visum fuerit cordi. Chaldaica editio, Ab omni (inquit) viro
qui voluerit ex corde suo. Quorum omnium vnus atque idem sensus. Nam verbum Hebraicum נָדַב Nadab,vo-
luntariè seu sponte offerre, vltroneum afferre, seu liberalem esse significat. Accipietis eas. Id quod est He-
braicè, תִּקְחוּ אֵת תְּרוּמָתִי Tikchu eth terrumathi, Accipietis separationem meam, Sic habet & Chaldaica. Vel
oblationem meam,id est, quæ mihi & non idolis debetur. Alij reddunt,Accipietis mihi oblationẽ. Septuaginta,
τὰς ἀπαρχάς μου, Primitias meas legunt. Est autem eadem dictio Teruma, de qua suprà iam satis diximus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Hæc sunt autem quæ accipere debetis. Aurum & argentum & æs, hyacinthum, & purpuram, coccumq; bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, pelléſque ianthinas, & ligna Sethim, oleum ad luminaria concinnanda, aromata in vnguentum & thymiamata boni odoris, Lapides Onychinos, & gemmas ad ornandũ Ephod ac rationale. RVPERTVS. Ergo vt primitiæ ſint quę offeruntur, non oblationũ quantitas, ſed offerentiũ bona efficit voluntas. Multũ enim ab auro & argento, pili caprarum in pretio differunt, & tamen ſub eodẽ vocabulo primitiarũ poſiti ſunt. Nec dubitandũ, pilos caprarũ & pelles arietum, interdum auro & argento lapidibuſq; pretioſis priora fuiſſe apud cordium inſpectorem deum. *Matth.12.* *Luc.21.* Nam eiuſdem tabernaculi inſpector deus ac dominus, cùm ſederet contra gazophylacium, aſpiciens quomodo turba iactaret æs in gazophylaciũ, multiq; diuites iactarent multa, venit vna vidua pauper, & miſit duo minuta, quod eſt quadrans, & conuocans diſcipulos ſuos, ait illis, Amen dico vobis, quoniã vidua hæc pauper plus omnibus miſit. Omnes enim quod abundabat illis miſerũt, hæc verò de penuria ſua omnia quæ habuit miſit, totum victum ſuum. CAIETANVS. Hæc ſunt autem quæ accipere debetis. Aurum & argentum & æs, hyacinthum & purpuram coccúmq; bis tinctum, & byſſum, pilos caprarum, & pelles arietum rubricatas, pelléſque ianthinas. Iuxta Hebræum habetur, & pelles techaſim, hoc eſt, taxorum vt quidam interpretantur, vel animalium quorundã maculoſas habentium pelles, tanquam naturaliter pictæ pelles ſignificantur. Et ligna Sittim. Aiunt Hebræi nonnulli ſignificari ligna magnarum cedrorum. An verum ſit neſcio, rationabile tamen eſt, vt ſignificentur ligna magnarum arborum in illis regionibus, vtpote ex quibus conſtructum eſt tabernaculum. Ita quòd ſinguli aſſeres erant decem cubitorum ſecundum longitudinem, & vnius ac dimidij cubiti ſecundum latitudinem, vt in ſequenti patet capitulo. Oleum ad luminaria concinnanda, aromata in vnguentum & thymiamata boni odoris, lapides onychinos, & gemmas ad ornandum ephod ac rationale. Nomina ſunt eorũ quibus induebatur ſacerdos. Primùm amictus erat humerorum, alterum amictus erat pectoris. Et in Hebræo illud humerale, hoc pectorale vocatur, de quibus erit ſermo diffuſus. AVCTOR CATENAE. Hæc ſunt autem quæ accipere debetis. Hebraicè eſt וְזֹאת הַתְּרוּמָה אֲשֶׁר תִּקְחוּ מֵאִתָּם Vezoth hateruma aſer tikchu meittam, Hæc autem eſt oblatio quam accipietis ab eis. Chaldaica, Hæc eſt autem ſeparatio, quam tolletis ab eis. Septuaginta habent etiam hîc ἀπαρχὴ, id eſt, primitia. Sed hæc non variant literæ noſtræ ſenſum. De qua materia ſint faciendæ collectæ ſigillatim ſcribitur, & notatur aurum, argentum, æs, hyacinthus, qui Hebraicè dicitur תְּכֵלֶת Thechéleth, & lana eſt tincta cærulei coloris, id eſt aërei, prout experientia docet, nam & allatus aliàs ex Conſtantinopoli hyacinthus pulcherrimus, penitùs cæruleus erat odore laudatiſsimo. Alij coloris eſſe volunt crocei, ſiue flaui & pallidi, vt aurum. Purpura autem rubei eſt coloris ſiue rutili & ſubruffi, de ſanguine videlicet purpuræ, de quo apud Plinium multa. Quaſi dicat dominus, accipere debetis veſtes hyacinthinas, ſiue pannos hyacinthinos, & veſtes ſiue pannos purpureos. Coccus verò bis tinctus ſiue vermiculus coccineus, videtur eſſe lana vel ſericum illud cocco tinctum ſubtiliſsimum, de vermibus multa diligentia deſumi ſolitum, quod duplicatur, imò decuplicatur & contorquetur, vt in fila promoueantur aptiſsima & ſubtiliſsima. Eſt autem & ipſe rubei coloris, qui vulgo carmeſinus nuncupatur, ſed lucidior quàm purpura. Scribitur autem in Hebræo תּוֹלַעַת שָׁנִי Tholáhat ſani, quæ vtraque dictio coccum vermiculúmque ſignificat ſecundum Hebræos, & mirum eſt, cur ita bis eandem expreſſerit ſignificationem. Fortè melius à Sana verbo, quod ſecundare ſeu iterare ſignificat, deductum dicere poſſemus, vt eſſet ſenſus, coccúmque duplicatum ſiue iteratum. Ex quo Interpres noſter prudenter bis tinctum verterit. Quæ lectio à Septuaginta non diſcreparet, qui κόκκινον δίπλοῦν, id eſt, coccinum duplum habent. Vertunt alij, Vermiculum cocci. Chaldaica habet duntaxat, Et coccinum. Quæ tamen omnia idem dicunt. Byſſus autem ſecundum Hebræos linum eſt tenuiſsimum & candidiſsimum, quod etiam ſecundum aliquos eorum, tantùm in Aegypto reperiebatur, & aliis coloribus minimè tingebatur, cuius tela adhibita eſt in opus tabernaculi. Neſcitur autem cur Septuaginta, καὶ βύσσον κεκλωσμένην, id eſt, byſſum retortam addiderint, cùm Hebraicè dictio שֵׁשׁ Ses tantùm ſit polita, quæ byſſum ſignificat. Ni fortè eò tendant, vt innuant linum tortum, & iam telam effectum. Quod ſæpiſsimè ponetur inferiùs. Pro pilis caprarum, Hebræi עִזִּים Hizzim, hoc eſt, capras habent, quarum pili, vel etiam pelles ſiue lana caprina, vel etiam veſtes ex huiuſmodi pilis confectæ, in vſu fuiſſe videntur. Pelles autem arietum rubricatæ, Hebraicè מְאָדָּמִים Meoddamim, hoc eſt, ruffæ, & rubentes dicuntur, vt eſt corium rubicundum, & in ſanguineum colorem tendens, ſicut eſt huius vocabuli paſsim vſus. Septuaginta etiam, δέρματα κριῶν ἠρυθροδανωμένα, hoc eſt, pelles arietum rubefactas ſeu rubricatas dixerunt. Sic & Chaldaica. Pelléſque ianthinas. Hebraicè עֹרֹת תְּחָשִׁים Horoth techaſim. Quos Hebræorum aliqui taxos ſiue taſos, quod animantis genus etiam noſtris regionibus notum eſt. Alij beſtiam quæ ſolùm ea tempeſtate inueniebatur coloris varij, & quæ inter munda animalia cenſeretur, plurimáſque haberet maculas, Nonnulli bouem eſſe dixerunt. In eorum etiam Talmud hæ pelles mira varietate diſtinctæ eſſe narrantur. Et vt verum fateamur, minus hæc videntur habere cognita Hebræi quàm omnes aliæ gentes: ſi quid abſtruſius retegendum eſt, inueniuntur quàm omnes perplexiones. Nullam enim tenent hiſtoriarum peritiam, non norunt naturam animaliũ, non herbarum nomina, non earum colores, nõ proprietates. Quidã ergo reddũt Hebraica, Pelles Melium, id eſt, taxorum. Chaldaica editio, Pelleſq; taxorũ: Septuaginta, καὶ δέρματα ὑακινθινα, Et pelles hyacinthinas. Verũ Latinus Interpres, Pelléſq; ianthinas vertit, quæ vox Græca eſt, ab ἄα, id eſt, viola, & ἄνθος flore, quaſi dixeris florum ſimiles, quaſi floribus diſtinctas ac varias, ac ſi violacei coloris pelles nominaſſet. Et ligna Sethim. Vox Hebraica eſt Sittim, quã Septuaginta verterunt ξύλα ἄσηπτα, id eſt, ligna incorrupta. Mittimus hîc quoque diſcordias Hebræorũ ſuper hoc ligno, quæ tot ſunt, vt pudeat nos eorũ inſcitiæ. Sunt autem qui putent eſſe cedrum, & eam quidem optimam, alij piceam, alij buxum, placet ſtare ſententiæ ipſorũ Septuaginta. Hoc lignum cũ nõ inueniretur in deſerto, dicunt Hebræi, ſecum filios Iſraël ex dei præcepto ex Aegypto aſportaſſe. Quod neſcimus an verũ ſit, an fictum ab ipſis, vt multa eiuſmodi apud illos reperiuntur. Opinati ſunt hæc, quia in deſerto non erant arbores. Interiectum eſt autem in Græcorum codicibus, hoc quod in contextu Hebraico non habetur hîc, ſcilicet καὶ λίθους σαρδίνους, Et lapides ſardios, eſt enim inferiùs. Oleum ad luminaria concinnanda. Oleum quoque offerebant pro lucernis in candelabro die noctuq; lucentibus. Aromata in vnguentũ.

Quod

A Quod nos dicimus in vnguentum, Hebraicè eſt לְשֶׁמֶן הַמְּשִׁחָה Leſemen hamiſcha, id eſt, in oleum vnctionis. Et ſic habet Chaldaica. Alij vertunt, Pro oleo vnctionis, ſicut & Septuaginta. Nonnulli, Ad vnguentũ odoriferum. Quæ omnia nihil aliud ſunt quàm quod vertit Latinus Interpres. Et thymiamata boni odoris. Hebraicè eſt, וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים Veliktóreth haſammim. Sciendum verò dictionem ketóreth, ſignificare ſuffumigationem, incenſum, ſiue thymiama. Sam verò, omne aromatum genus, ſolúmq; in plurali numero inueniri, videlicet ſammim, Vnde rectè verti poſſet, Et in incenſum aromatum, & ſic habet Chaldaica. Alij legunt, Et aromata ad ſuffitum. Alij, Et pro incẽſo ſuauium odorum. Alij, Et ad ſuffitum odoratũ. Nõnulli vertunt, Et pro thymiamate aromatum, Vt ſit ſenſus, Accipias & aromata ad componendum vnguentum odoriferum, & incenſum odoratum, hoc eſt, thymiama boni odoris, ſicut doctus Interpres noſter vertit. Septuaginta etiam, εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ θυμιάματος, In compoſitionem thymiamatis. Aromata ergo pro oleo vnctionis ſacræ offerenda præcipiuntur, quo
B tam tabernaculum ipſum, quàm vaſa eius cum ſacerdotibus vngerẽtur, ad comparandam eis in populo auctoritatem pro ſanctimonia quadã inſigni, quã talis indicare debebat inunctio. Suffitum quoque ſuauiſsimi odoris amabat in ſacris, ideo thymiamata odorifera quæque inferre ſponte iubentur. Lapides onychinos, & gemmas ad ornãdum ephod ac rationale. Hebraicè eſt, וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפֹד וְלַחֹשֶׁן Veabne milluim laephod velachóſen, Et lapides plenitudinum, ſiue impletionum in, vel ad ſuperhumerale & pectorale. Lapides verò plenitudinũ vocat gemmas, quæ auro & argento includi ſolent, atque ita replent locum factum in re aliqua argentea, quem palam vocant, vt videmus in anulis. Has autem gemmas parabant ad ornandum ſuperhumerale & pectorale. Vertunt alij, Et lapides qui includantur in Ephod & in pectorali, id eſt, qui implent loca vacua, & capſulas pro ipſis includendis fabrefacta, & inſculpuntur. Vnde Chaldaica habet, Et lapides vt impleant cęlaturas ephod & rationalis. Septuaginta, καὶ λίθους εἰς τὴν γλυφὴν εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸν ποδήρη, Et lapides in ſculpturã ad ſuperhumerale, & tunicam talarem. Sed hæc omnia nequaquam à Latinæ literę ſenſu diſcordant. Ephod autem fuit veſtis
C quædam humeralis, poſteriorem partem, atque humeros tegens, & pectorale fuit ornamentum ex ſerico, auro, & pretioſis lapidibus factum, quod ſummus ſacerdos in pectore ſuo, & ſuper cor ſuum portabat, in quo erant Vrim & Thummim, vnde reſponſa diuina dabantur. Habuerunt enim Hebræi temporum ſucceſſu triplex oraculi genus, Prophetiam, Vrim, & Thummim, & tandem cùm iſta ceſſaſſent, vſi ſunt in templo ſecundo voce quadam è cœlo lapſa, vnde futura didicerunt. Duorum autem horum ornamentorum ſiue amictuum, primus à Septuaginta vocatur ἐπωμὶς, hoc eſt, ſuperhumeralis, ſecundus huic oppoſitus ποδήρης, id eſt, talaris tunica, non quòd ad talos applicetur, ſed quòd à pectore deſcendens, uſque in talos ſeſe porrigat. Quo habitu vtũtur etiam apud nos ſacerdotes, appellantúrque tam à Latinis quàm à Græcis poderes, quod Latinè verti poteſt talaris. Gemmæ ergo pretioſæ, impletionum lapides dicuntur, quia auro circundabantur ad decorem, & inſerebantur rationali, quod & implebant, vel quia conſecrata habebantur & ſacra, myſterium continentes duodecim Patriarcharum,
D & duodecim tribuum Iſraël, quorum nomina ſingula in ſingulis gemmis ſculpta erant in rationali. Duo enim Onychini ſuper rationale, in Ephod vel ſuperhumerali proſtabant, ad gloriam & magnificentiam ſummi pontificis. Et hæc omnia diligenter annotaueris, quia in ſequentibus pluries de his fiet mentio, & nos ſuperſedebimus ab iſtis denuò commemorandis. *Facięntque mihi ſanctuarium, Et habitabo in medio eorum, iuxta omnem ſimilitudinem tabernaculi quod oſtendam tibi, & omnium vaſorũ in cultũ eius.* AVGVSTINVS CONTRA ADIMANTHVM. *Cap.10.* Commouent etiam hîc Manichæi quæſtionẽ, & huic ſcripturarum loco illud in Euangelio dicũt eſſe cõtrarium quod ait dominus, Non iurabis neq; per cælum, & cætera. Diſputant enim, & magnũ aliquid ſibi videntur dicere cũ dicũt, Quomodo ille deus cuius cœlũ ſedes, & terra ſcabellum pedũ eius eſt, in tabernaculo habitat quod ex auro, & argento, & ære, & purpura, & pilis pecorũ, pellibuſq; cõſtructũ eſt? Adhibẽtes etiã teſtẽ Apoſtolũ Paulum, quia dicit deũ lucẽ habitare inacceſsibilẽ. Quibus nos parẽ quæſtionẽ referim⁹, & quod de nouo teſtamẽto protulerunt, de veteri teſtamento proferimus. Ibi enim inuenitur priùs ſcriptũ, Cœlũ mihi ſedes eſt, terra autẽ ſcabellũ pedũ, & cæt. Ecce habent vbi libri veteris teſtamẽti prędicãt deũ in tẽplis manufactis non habitare, & tamẽ
E filius dei noſtri in flagello de reſtibus facto expulit de tẽplo eos, qui boues & colũbas vendebant, & numulariorũ cuertit mẽſas, & ait, Domus patris mei, domus orationis vocabitur, vos autẽ feciſtis illã ſpeluncã latronũ. Si ergo aliquis iſtis duobus ex aduerſo capitulis cõſtitutis, velit imperitos decipere, & dicere in veteri teſtamẽto magnificari deũ, cuius dicitur ſedes cœlũ, & terra ſcabellũ pedum eius, & negatur habitare in domo manufacta: in nouo autẽ teſtamẽto domus eius dicitur templũ conſtructũ ab hominibus, nõne Manichæi vel ſerò fatebũtur, & habitaculũ dei per manus hominũ factum, ad aliquã ſignificationẽ in vtroq; teſtamento accipi, & deum nõ habitare in locis ab hominibus fabricatis, in vtroq; teſtamento prædicari? THOMAS IN EPISTOLAM *Ca.3.Lect.3* PRIMAM AD CORINTHIOS. Eſt de ratione templi quòd ſit habitaculum dei, ſecundũ illud pſalmi, Deus in tẽplo ſancto ſuo. Vnde omne illud in quo deus habitat, poteſt dici templũ. Habitat enim deus principaliter in ſeipſo, quia ipſe ſolus ſe cõprehendit, vnde & ipſe deus templũ dei dicitur Apocalypſis vigeſimoprimo, Dominus deus omnipotẽs templum illius eſt. Habitat etiam deus in domo ſacrata per ſpiritualem cultũ qui in
F ea ſibi exhibetur, & ideo domus ſacrata dicitur templũ, ſecundũ illud pſalmi, Adorabo ad templum ſanctũ tuũ, & cætera. Habitat etiam deus in omnibus per fidem quę per dilectionẽ operatur, ſecundũ illud Epheſiorũ tertio. Habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, vnde & ad probandũ quòd fideles ſint templum dei, ſubiungit quòd inhabitantur à deo cũ dicit, Et ſpiritus dei habitat in vobis. Et Romanorũ octauo dictum eſt, Spiritus eius qui ſuſcitauit Ieſum Chriſtũ, habitabit in nobis. Et Ezechielis 37. Spiritum meũ ponam in medio veſtri. Ex quo patet ꝙ ſpiritus ſanctus eſt deus, per cuius inhabitationẽ fideles dicũtur templũ dei. Sola enim inhabitatio dei, templum dei facit, vt dictũ eſt. Eſt autem cõſiderandũ ꝙ deus eſt in omnibus creaturis, in quibus eſt per eſſentiã, potentiam & præſentiam, implens omnia bonitatibus ſuis, ſecundum illud Hieremiæ vigeſimotertio, Cœlum & terram ego impleo. Sed ſpiritualiter dicitur deus inhabitare tanquam in familiari domo in ſanctis, quorum mens capax eſt dei per cognitionem & amorem, etiam ſi ipſi in actu non cognoſcant & diligant dummodo habeant per gratiam habitum fidei & charitatis, ſicut patet de pueris baptizatis. Et cognitio ſine dilectione

Universidad de Deusto
Biblioteca

non sufficit ad inhabitationem dei, secundum illud primæ Ioannis quarto, Qui manet in charitate, in deo manet, & deus in eo. Inde est quòd multi cognoscunt deum vel per naturalem cognitionem vel per fidem informem, quos tamen non inhabitat spiritus dei. AVCTOR CATENAE. Iuxta omnem similitudinẽ tabernaculi quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum eius. Sic est in Hebræo hæc litera, prout legitur in Chaldaica, Iuxta omnia quæ ego ostendo tibi, similitudinẽ tabernaculi, & similitudinem omniũ vasorũ eius. Sic & Septuaginta. Quod tamen à nostra litera non discordat. Et est sensus, Omnino vt ego ostendã tibi exemplar vel similitudinẽ tabernaculi, & exemplar omnium vasorũ eius, sic faciatis. מקדש Mikdas autem sanctuariũ, generale est vocabulum, quo tam tabernaculũ à Moyse cõstructum, quàm templum postea à Salomone ædificatum intelligitur. Sic dictum, quòd sacra in eo peragantur. Et additur sanctuario promissio, Habitabo in medio eorum. Quod non ita intelligitur, vt in manufactis ædificiis sic includatur dominus, vt nõ & alia loca impleat, cùm dicat ipse, Cœlum & terrã ego impleo, sed quòd in eo loco publica sacra tractentur, & deus tam verbo suo quàm sacrificiis, & signorũ ostensionibus ibidem specialiùs quàm alibi reueletur. Sanctuariũ igitur sibi fieri iubet, vt in eo dominus deus illis semper adesse credatur certiùs & religiosiùs, qui nusquam abest, vt eum timeant præsentem semper, & reuereantur illius prouidentiam, omnia exactissimè vsque ad minima dispicientem, ne quis abesse sibi omnium patrem ac iudicem cogitet, sed admoneatur præsentiæ dei sui. Sic & nos omnia scientem & gubernantem, in verbis, in factis, ac cogitationibus expauescere debemus, ne quid peccemus in oculis maiestatis suæ omnia contemplantis. Sanctuarium etiam sibi fieri dominus iubet quo populum ad idololatriam promptũ ab ea auerteret. Iuxta (inquit) similitudinem tabernaculi, & cætera. Exemplar totius operis ostendit Moysi dominus, cùm quadraginta diebus & noctibus cum domino habitauit in monte, quali figura, magnitudine, materia omnia perficeret, tabernaculum ipsum, & vasa illius plura, ne quid suo sensu & arbitrio confingere putaretur, & vt scirent hæc domino accepta & placita.

Mystice. Cap. 3.

BEDA. Locutusq; est dominus ad Moysen, dicens, Loquere filiis Israël, vt tollant mihi primitias, ab homine qui offert vltroneus, accipietis primitias mihi. Et nos primitias bonorum nostrorum domino tollimus, quando si quid boni agimus, totũ hoc diuinæ gratiæ tribuimus, veraciter, & intimo ex corde profitentes, quòd ne initium quidem bonæ actionis aut cogitationis aliquod nisi à domino posse habere, mala verò nostra semper à nobis ipsis diabolo instigante, & cœpta & consummata, nec nisi domino donante, laxanda esse fatemur. Pelagiani primitias bonorũ suorum nolunt domino tollere, sed sibimetipsis posse sidenda retinere, quia se boni aliquid à seipsis absque gratia dei habere stulta præsumptione autumant. Hæc sunt autem quæ accipere debetis, aurũ, argentum, & æs, hyacinthum ac purpuram, coccúmque bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, & pelles arietũ rubricatas, pelles ianthinas, & ligna Sethim, oleum ad luminaria concinnanda, aromata, vnguentum & thymiama boni odoris, lapides onychinos, & gemmas ad ornandum Ephod ac rationale. Cuncta hæc quæ dominus sibi à priore populo ad faciendum sanctuariũ materialiter offerri præcipit, nos quoque qui spirituales filij Israël, id est, imitatores dei videntis populi esse desideramus, spiritali intelligentia debemus offerre, quatenus per huiusmodi oblationes voluntarias, & ipsi sanctuarium ei in nobis facere mereamur, & ipse in medio nostrum habitare, hoc est, in nostro sibi corde mansionem consecrare dignetur. Cui videlicet aurum offerimus, cùm claritate veræ sapientiæ, quæ est in fide recta, resplendemus. Argentum, cùm & ore nostro confessio fit in salutem. Aes cùm eandem fidem publica prædicatione diuulgare gaudemus. Hyacinthum, cùm sursum corda leuamus. Purpuram, cùm corpus passioni subiicimus. Coccum bis tinctum, cùm gemina, id est, dei & proximi dilectione flagramus. Byssum, cùm carnis castitatem sentimus. Pilos caprarum, cùm habitum pœnitẽtiæ ac luctus induimus. Pelles arietum rubricatas, cùm ipsos dominici gregis ductores suo sanguine baptizatos videmus. Pelles ianthinas, cùm nos post mortem spiritalia in cœlis corpora habituros esse speramus. Ligna Sethim, cùm expugnatis peccatorum spinetis, munda carne & anima domino soli seruimus. Oleum ad luminaria concinnanda, cũ fructibus charitatis & misericordiæ refulgemus. Aromata, vnguentum & thymiama boni odoris, cùm opinionem bonæ nostræ actionis multis ad exemplũ bene viuendi, longè latèque diffundimus. Lapides onychinos & gemmas ad ornandum ephod ac rationale, cũ miracula sanctorum, quibus cogitationes deo deuotas, & opera virtutum ornauere, digna laude prædicamus, atque hæc in adiutorium nostræ fidei vbi opus fuerit assumimus. Quia enim in humeris onera gestare solemus, rectè per ephod, id est, superhumerale, opera iustorum, & pij pro domino labores insinuantur. Quia verò in pectore cogitationum sedes est, rectè in rationali, qui est habitus pectoris sacerdotalis, mundæ electorum cogitationes exprimuntur. Lapidésque onychini & gemæ ornant ephod ac rationale, cũ eximiis summorum patrum actibus & cogitationibus, etiam miraculorum insignia iunguntur. Neque aliquid vetat in lapidibus onychinis, qui sanguinei feruntur esse coloris, addita bonis operibus martyrij merita intelligi. De quibus singulis suo loco plenius opitulante dei gratia dicẽdum est. RVPERTVS. Alioquin ad spiritualem ædificationem conferantur, spiritualia bona sunt, quorum vtique cui plus cõmittitur, plus ab eo exigitur, ad consummationem cœlestium sanctorum, quorum illa (vt sæpe dictũ est) nobis exemplaria sunt. Vnde cùm dixisset Apostolus, Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam Prophetas, alios verò Euangelistas, alios autem doctores, & pastores, signanter adiecit ad consummationem sanctorum in opus ministerij in ædificationem corporis Christi. Hæc & huiusmodi dona grandia, aurum sunt, argentum sunt, lapides pretiosi sunt. Videmus quia legimus longos ordines beatorum hominum, virorum pariter & mulierum, puerorum ac puellarum, ad cœleste ministerium Christi procedentiũ, qui in sanctuarium domini talia fideliter ac deuotè obtulerunt. Et nos igitur exigui, quoniam tale quid cœlesti offerre sacerdoti non possumus, ne tamen vacui omnino coram illo appareamus, bona voluntate ad videndum sanctuarium alacres ingrediamur, placere nobis omnia veraciter profitentes, sacerdotis ordinem, ministrantium religionem, offerentium charitatem. Faciẽtque mihi (inquit) sanctuarium, & habitabo in medio eorum, & cætera. BEDA. Ostendit Moysi dominus tabernaculum in monte, & vasa in cultum eius consecrata, quia eidem secum tanto tempore demoranti manifestè demõstrauit, quãta pietate, humilitate & munditia virtutes angelicæ suo creatori gaudeãt obedire

Ephes. 4.

A obedire. Quæ sunt perfectum in omnibus tabernaculum eius, qui nunquam in eis ex quo conditi sunt, manere atque inhabitare cessauit. Quorum etiam nobis in resurrectione similitudo vitæ & communis ante dominum conuersatio promittitur, quicunque modò relictis huius mundi contagiis, eorum in terris vitam imitari studemus, videlicet in laudando ac diligendo dominum, & proximum quoque in deo diligendo ac iuuando, inimicos etiam ad amorem dei pietatis officiis prouocando, quales erant quibus ait Apostolus, Vos autem fratres non estis in carne sed in spiritu. Tabernaculum ergo quod Moysi in monte monstratum est, superna est illa ciuitas & patria cœlestis, quæ illo quidem tempore ex solis extitisse creditur angelis sanctis, post passionem verò, resurrectionem & ascensionem in cœlos mediatoris dei & hominum, & multitudinem præclaram & copiosam sanctarum recepit animarum. Vasa verò tabernaculi illius, singulæ quæque sunt personæ spirituum beatorum, ex quibus omnibus ipsa Hierusalem quæ est mater omnium nostrum, in vera pace & vnitate

Rom. 8.

B consistit. Notandúmque diligentiùs, quòd sanctuarium domino facere filij Israël iubentur, non ex parte simile, sed iuxta omnem similitudinem tabernaculi, quod ostendit Moysi, omniúmque vasorum in cultum eius. Si autem ad angelorum in cœlis consortia tendimus, debemus vitam eorum in terris, quantum non noxia corpora tardant, terreníque hebetant artus, moribundáque membra semper imitari. Quòd si fortè requiris, in quo hoc tabernaculum cœleste homo terrigena, spiritales carnalis imitari valeas? Diligunt deum & proximos, hoc imitare. Subueniunt miseris, & si non angelis qui omnes beati sunt, certè hominibus, hoc imitare. Humiles sunt, mites sunt inuicem, placati sunt, diuinis parent iussis, hoc inquantũ vales imitare. Nihil mali, nihil ocioſi, nihil iniusti loquuntur, agunt, cogitant, diuinis indefessi laudibus verbo & mente assistunt, hoc quantum potes imitare, & sanctuarium domino iuxta exemplum quod Moysi in monte monstratum est, ædificasti, veniénsque dominus & saluator noster cum patre, mansionem apud te faciet, quin & post hanc vitam in illud tabernaculum quod imitabaris, perpetuò beatum introducet. Sequitur. BERNARDVS DE INTE-

Cap. 6.

C RIORI DOMO. Et nos igitur mundemus conscientiam nostram, & semper parati simus, vt quacunque hora venerit dominus, & nobiscum habitare voluerit, paratam sibi in nobis inueniat mansionem. Ipse nanque dixit, Facite mihi sanctuarium, & ego habitabo in medio vestri. Studeamus ergo templum deo ædificare in nobis, primò quidem vt in singulis nobis, deinde vt in omnibus simul inhabitet, quia nec singulos dedignabitur, nec vniuersos. Primò igitur studeat vnusquisque ne dissideat ipse à semetipso, quoniam omne regnum in seipsum diuisum desolabitur, & domus supra domum cadet, nec intrabit Christus vbi parietes inclinati fuerint, & maceriæ depulsæ. Vult habere anima corporis sui domum integram, & exire eam necesse est, si fuerint à se inuicem membra dispersa. Videat igitur & ipsa si desiderat Christum per fidem inhabitare in corde suo, id est, in seipsa videat, & sollicitè caueat ne à se inuicem membra eius dissideant, id est, ratio, voluntas & memoria. Dignum habitaculum parat deo, cuius nec est ratio decepta, nec voluntas peruersa, nec memoria inquinata. Felix illa anima est, quæ domum cordis sui sic de peccatorum sordibus studet emunda-

Luc. 11.

D re, & sanctis ac iustis operibus adimplere, vt in ea non solùm angelos, verũ etiam dominum Angelorum habitare delectet. Mundata domo, cunctísque malis ab ea exclusis, omnibus bonis impleatur, ne sit nobis necessarium aliquid foris quærere, qui omnia forinseca relinquimus. RVPERTVS. Sed hîc quærere libet, cur in ratione exemplarium, diuinæ dictionis Apostolus immutauerit modũ. Nam deus dicit, Iuxta omnem similitudinem tabernaculi quod ostendam tibi, & omnium vasorum in cultum eius, sic facietis illud. Item inspice, & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est. Manifestè hîc, eorum quæ mandabat facere Moysi, ea quæ demonstrabat illi, exemplaria esse dixit. E contra Apostolus in ea quæ fecit Moyses, illorum

Heb. 8.

exemplaria nuncupauit, quæ deus illi demonstrauit. Ait enim, Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos, cùm essent qui offerrent secundum legem munera, qui exemplari & vmbræ deseruiunt cœlestium. Et continuò subiungit testimonium iam dictum, quo deus cœlestia potiùs exemplaria esse dixit terrestrium, sicut responsum est Moysi, vide (inquit) omnia facito secundum exemplar quod tibi ostensum est in monte. Hoc er-

Iohan. 1.

E go quærimus, & deo donante citiùs inueniemus. Moysi deus loquebatur, & ei cœlestia, priùs quàm faceret terrestria: Spiritualia priùs demonstrabat, quàm faceret carnalia. Quomodo vel quali visione demonstrabat? Visione interna, visione prophetica. Loquebatur enim illi facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Quomodo loqui solet homo ad amicum suum? Non celando illi consilium suum, faciendo illum secretorum suorum conscium. Cùm ergo loqueretur ad illum, sicut loqui solet homo ad amicum suum, nunquid illi occultaret summum amicitiæ suæ fructum, id est, futurum Christi filij sui cœleste sacerdotium? Imò tam de præteritis, quàm de futuris docuit eum. Nunquid non cum auctoritate scripturæ Mosaicæ dicit Ioannes, In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum, omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil? Etenim prior ille sic loquutus est, quia dixit deus, Fiat, & factum est, quod æquipollens est. Nam si dixit, fiat, & factum est, per verbum factum est. Ergo multo magis illud amico suo non abscondit, quòd verbum caro futurum esset, quòd deus & homo

Luc. 22.

F Christus, propitiatio pro peccatis nostris futurus esset, quòd idem in tabernaculo suo (quod est præsens Ecclesia) mensam corporis & sanguinis sui posituras esset, quódque idipsum tabernaculum, Christus ipse magnum candelabrum cunctis spiritus sancti donis lucens illustraturus erat. Itaque quoniam priùs hæc spiritualia siue cœlestia vidit, & postmodum carnalia populo illi sancta sanctorum fecit, ipsa cœlestia illi exemplaria dicuntur & sunt. Porrò Hebræi (ad illos enim illa epistola Apostolus loquitur) priùs tabernaculum manufactum, priùs arcam, propitiatorium, mensam, candelabrum, & cætera omnia manufacta nouerunt, & de illorum similitudine commonebantur ab Apostolo, vt se extenderent ad cognitionem cœlestium. Rectè igitur istis è contra terrestria hæc dicta sunt exemplaria fuisse cœlestium, exemplaria verorum, exemplaria (inquam) & vmbræ futurorum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 *Sicque facietis illud. Arcam de lignis Sethim compingite, cuius lõgitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum & dimidium, altitudo cubitum similiter & semissem, & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris. Faciésque supra coronam auream per circuitum, & quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos. Duo circuli sint in latere uno, & duo in altero. Facies quoque uectes de lignis Sethim, & operies eos auro. Inducésque per circulos qui sunt in arcæ lateribus, ut portetur in eis, qui semper erunt in circulis, nec unquam extrahentur ab eis. Ponésque in arca testificationem quam dabo tibi.*

2 AVCTOR CATENAE. Præcipua sanctuarij pars est arca cum propitiatorio. Primùm igitur omnium videamus compositionem arcæ, deinde vsum eius. *Sicque facietis illud.* CAIETANVS. Non solùm dixit, sed monstrauit deus formam tabernaculi (hoc est, templi mobilis) & omnium vasorum eius, H hoc est, omnium contentorum in eo, & pertinentium ad illud, more enim Hebraico vasis nomen communissimum est. RVPERTVS. Principium ergo ædificationis arca est, quæ sic incipit. *Arcam de lignis Sethim compingite, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum & dimidium, altitudo cubitum similiter ac semissem, & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS
Locut. 105. SVPER EXODVM. Quòd dicitur, Et deaurabis eam auro, locutio est similis illi, Lapidibus lapidabitur. BEDA. Quæritur autem cuius quantitatis sit iste cubitus quem Moyses in tabernaculo, Noe in arca posuerit, Et ait Iosephus factam esse arcam longitudinis quinque palmorum, latitudinis trium. Vnde patet, quia illum designat cubitum, quem duo palmi faciunt. Nec putandum hominem Iudæum, ingenio præditum, in scripturis diuinis & secularibus doctissimum, hoc potuisse latere. RVPERTVS. De lignis autem Sethim arca fieri præcipitur, quæ sunt imputribilia & spinosa, & à qualitate albæ spinæ non multum distantia. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facient thecam de lignis Sithim. Dicendo thecam, proculdubio integram significat thecam. Quod ideo dixerim, ne quæras de operculo thecæ, sicut I non quæris de fundo nec lateribus eiusdem, manca siquidem fieret, si quid omitteretur. Vnde tam longitudo quàm latitudo cum altitudine describitur, vt asserum omnium mensura haberetur. Et deaurabis eam auro mundissimo. Iuxta Hebræum plus habetur, Et vesties eam auro mundo intus & foris. Ad deaurandum sat fuisset foliis auri colorare eam, sed mandatur vt vestiatur laminis aureis intus & extra, sic enim intelligunt propter verbum vestiendi, tam hîc quàm vbique inferius. Quod apud me non est certum, neque enim credo vniuersos asseres vestitos laminis aureis, quamuis exponendo sequar alios. AVCTOR CATENAE.

Arcam de lignis Sethim compingite. Hebraicè est וְעָשׂוּ vehasu, quod facient autem, siue faciẽtque redditur, sicut etiam legit Chaldaica editio. Septuaginta autem, καὶ ποιήσεις κοιβωτὸν, hoc est, & facies arcam vertunt. Sed hoc parum est. Parum etiam est, quòd loco, Et deaurabis, Hebraicè est וְצִפִּיתָ Vezippitha, Et operies, siue cooperiẽsque. Sed idem est. Vitauit autem & eiusdem verbi repetitionem Interpres post illa verba, K intus & foris, vbi est תְצַפֶּנּוּ Tezappẽnnu, Cooperies eam. Satis enim sibi visum est, verbum semel pauloantè posuisse, licet Septuaginta illud etiam ipsi adduplicent, non autem Chaldaica. Arca dei principale erat in sanctuario sacramentum præsentiæ diuinæ, quæ & habebatur vt scabellum pedum eius, & propitiatorium desuper, non aliud æstimari debebat, quàm sedes domini dei Sabaoth, vnde & responsa dabantur summo pontifici, qui illam solus aspiciebat impunè, sed rarò, & non nisi in necessitate annuente deo permittebatur. De cubito autem docti quidam aliter quàm Iosephus suspicantur, videlicet continere sex palmos, id est, sesquipedem. Et palmus quatuor habet digitos, digitus autem minima statuitur mensurarum. Nihil verò pretiosius auro, non per se, sed hominum opinione, cui etiam dominus conniuet, & hominum more hæc sibi placere ostendit, ob fidem electorum, quibus hæc proficere debent ad reuerentiam dei. Alia enim prætiosa materia commodiùs intus & foris obduci ad maiestatem non potuit. *Faciésque supra coronam auream per circuitum, & quatuor circulos aureos, quos pones per quatuor arcæ angulos.* AVGVSTINVS IN QVAESTIO-L
Quæ. 104. NIBVS SVPER EXODVM. Iuxta Septuaginta, Et facies in ea cymacia aurea versatilia in circuitu. Cymacia dixit quæ in quadratura extant per quatuor partes, sicut mensæ quadræ fieri solent. Nec quod ait versatilia, mobilia debemus accipere. Fixa sunt enim sicut dixi mensas habere solitas, sed versatilia dixit tortilia, quæ Græcè vocantur στρεπτὰ, vel canalibus, sicut sunt columnæ tortiles, aut implicatis duabus virgulis in modum restis, sicut etiam torques fieri solent. HVGO DE SANCTO VICTORE. Faciésque suprà coronã auream per circuitum. Ista impropriè dicitur corona, nõ enim est rotunda, sed ad formam & quantitatem arcę, quædam gyratio (quæ & limbus) fiebat per circuitum in superiori parte arcæ. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facies super eam limbum auri in circuitu: non ligneum auro vestitum, sed aureum ornamentum hoc erat super thecam circumcirca. De figura autem eius in litera nihil dicitur, & ideo nulla habetur ratio vnius figuræ magis quàm alterius, nisi quatenus artis opificio cõsonat magis vna quàm altera. Et quatuor M circulos aureos. Iuxta Hebræum habetur, Et fundes ei quatuor anulos auri. Fusorio opere fieri debebãt isti anuli aurei, quos pones per quatuor arcæ angulos. Hebraicè, Et dabis super quatuor angulos eius. Præpositio super, significat situm superioris partis cuiuslibet anguli, mandatur enim quòd non ponantur isti circuli in inferioribus partibus angulorum, quæ sunt iuxta fundum thecæ, sed in superioribus partibus angulorum, quæ sunt iuxta operculum thecæ. AVCTOR CATENAE. Faciésque iuxta coronam auream. Dictio זֵר Zer, significat labium siue coronã vel limbum, quod Chaldaica editio clariùs expresit, videlicet, Faciésque super eam circul ũ aureũ per circuitũ, permultũ enim is arcæ ornatui addebat. Et quatuor circulos aureos. Hic duæ dictiones ponuntur in Hebræo præcedentes וְיִצַקְתָּ לוֹ Veiazákta lo, Et fundes ei. Chaldaica, Et effundes ei quatuor annulos aureos. Sed hæc Interpres reduxit ad verbum, Et facies, præmissum. Septuaginta, καὶ ἐλάσεις ἄυτῃ τέσσαρας δακτυλίους χρυσοῦς. Et immittes ei quatuor anulos aureos. Sed & hoc idem cum litera Latina. Sic igitur & superiori parte ornatur arca corona aurea. Adiiciuntur autem & quatuor circuli aurei in quatuor angulis eius.

Duo

A *Duo circuli sint in latere uno, & duo in altero.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Ad quatuor angulos occurrũt quatuor anuli, singuli in singulis, & per angulorũ numerũ fit, vt quod in duobus lateribus ponitur, etiam in omnibus quatuor ponatur. Vnus enim angulus duobus lateribus communis est, alioquin non occurrit, vt bini anguli ponãtur per quatuor latera, cùm sint quatuor anuli, octo quippe esse debuerunt, si aliter intelligimus quàm quod dixi fieri numero angulorum. Ad hoc enim anuli in angulis ponuntur, quòd inducantur supportatoria vel gestatoria, quibus arca quatuor hominibus hinc atque inde portaretur. CAIETANVS. Latera thecæ frequenti vsu consueuimus appellare partes thecæ extremas secundum longitudinem, & ideo proculdubio intelligendum est, quòd in angulis ex ea parte qua terminant longitudinem thecæ, affigendi erant circuli isti. Ita quòd theca vehebatur secundum latitudinem, sic quòd anterior pars qua aperiebatur obuiaret occurrenti. Et hoc ad dignitatem spectabat, ne tanquam oneraria theca se-
B cundum longitudinem portaretur. *Facies quoque uectes de lignis Sethim, & operies eos auro, inducésque per circulos qui sunt in arcæ lateribus vt portetur in eis, qui semper erunt in circulis, neque vnquam extrahentur ab eis.* AVCTOR CATENAE. Inducésque per circulos, subaudi uectes. Est enim in Hebræo אֶת הַבַּדִּים Et habaddim, id est, uectes. Quatuor anuli vel circuli prope quatuor angulos, aurei quoque erant, per quos uectes immittebantur, vt à sacerdotibus quatuor, non ob ponderis magnitudinem, sed ad magnificentiam maiorem gestarentur in humeris. Quæstionem autem, si inter uectes protensa fuerit longitudo arcæ vel latitudo, aliis inquirendam relinquimus, primum nobis videtur rationabilius, licet secundum Iosepho videatur & nostris.

Ponésque in arca testificationem quam dabo tibi. AVGVSTINVS DECIMO DE CIVI- *Cap.17.*
TATE DEI. Proinde lex dei quæ in edictis data est angelorum, in qua vnus deus deorum religione sacrorum iussus est coli, alij verò quilibet prohibiti, in arca erat posita, quæ arca testimonij nuncupata est. Quo nomine satis significatur, non deum qui per illa omnia colebatur, circumcludi solere, vel contineri loco, cùm C responsa eius, & quædam humanis sensibus darentur signa ex illius arcæ loco, sed voluntatis eius hinc testimonia perhiberi, quod etiam ipsa lex erat in tabulis conscripta lapideis, & in arca (vt dixi) posita, quam tempore peregrinationis in eremo cum tabernaculo, quod similiter appellatum est tabernaculum testimonij, cum debita sacerdotes veneratione portabant. Signúmque erat, quòd per diem nubes apparebat, quæ sicut ignis nocte fulgebat. Quæ nubes cùm moueretur, castra mouebantur, & vbi staret, castra ponebantur. Reddita sunt autem illi legi magni miraculi, testimonia, præter ista quæ dixi, & præter voces quæ ex illius arcæ loco edebantur. Nam cùm terram promissionis intrantibus, eadem arca transiret Iordanem, fluuius ex parte superiore subsi-
D stens, & ex inferiore decurrens, & ipsi & populo siccum præbuit transeundi locum. Deinde ciuitatis, quæ prima hostilis occurrit, more gentium deos plurimos colens, septies eadem arca circumacta, muri repentè ceciderunt, nulla manu oppugnati, nullo ariete percussi. Post hoc etiam cùm iam in terra promissionis essent, & eadem arca propter eorum peccata fuisset ab hostibus capta, hi qui eam cœperant, in templo dei sui, quem præ cæteris colebant, honorificè collocarunt, abeuntèsque clauserunt, apertóque postero die, simulachrum cui supplicabant, inuenerunt collapsum, deformitérque confractum, Deinde ipsi prodigiis acti, deformiúsque puniti, arcam diuini testimonij populo vnde ceperunt reddiderunt. Ipsa autem redditio qualis fuit? Imposuerunt eam plaustro eíque iuuencas à quibus uitulos sugentes abstraxerant subiunxerunt, & eas quo uellent ire siuerunt, etiam hinc vim diuinam explorare cupientes. At illæ sine homine duce atq; rectore, ad Hebræos viam pertinaciter gradientes, nec reuocatæ mugitibus esurientiũ filiorum, magnum sacramentum suis cultoribus reportarunt. Hæc atque huiscemodi deo parua sunt, sed magna terrendis salubriter erudiendísque mortalibus. Si enim Phi-
E losophi, præcipuéque Platonici rectiùs cæteris sapuisse laudantur, sicut pauloantè commemoraui, quòd diuinam prouidentiam hæc quoque rerum infima, atque terrena administrare docuerint, numerosarum testimonio pulchritudinum, quæ non solùm in corporibus animalium, verùm etiam in herbis, fœnóque gignuntur, quanto euidentiùs hæc attestantur diuinitati, quæ ad horam prædicationis eius fiunt, vbi ea religio commendatur, quæ omnibus cœlestibus, terrestribus, infernísque sacrificari vetat, vni deo tantùm iubens, qui solus diligens & dilectus, beatos facit, eorúmque sacrificiorum præfiniens tempora imperata, eáque per meliorem
F sacerdotem in melius mutanda prædicens, non ista se appetere, sed per hæc alia potiora significare testatur, non vt ipse his honoribus sublimetur, sed vt nos ad eum colendum, eíque cohærendum igne amoris eius accensi, quod nobis, non illi, bonum est excitemur. RVPERTVS. Ponésque in arca testificationem quam dabo tibi, subauditur, vrnam auream habentem manna, & virgam Aaron quæ frondurat, & tabulas testamenti. CAIETANVS. Tabulas decem præceptorum appellat testificationem ratione officij, quia ad officium testificandi fœdus inter deum & populum ponebantur in theca. AVCTOR CATENAE. Dictio עֵדוּת Heduth etiam testimonium verti potest, & ita etiam vertunt nonnulli, Testimonium quod daturus sum tibi, id est, quod tibi testabitur meam voluntatem. Chaldaica, Ponésque in arca testamentum quod dabo tibi. Septuaginta etiam legunt, τὰ μαρτύρια. Testimonia. Quæ omnia idem sunt penitùs cum litera nostra. Testificatio igitur imponenda arcæ, sunt tabulæ testamenti, & præcepta ipsa decalogi, in quibus sese nobis deus promittit patrem futurum & dominum, vt vicissim nos quoque illius beneplacitis studeamus, & vitæ innocentiam secundum ipsius præcepta conseruemus, hoc est, enim pactum & fœdus domini dei nostri ad homines. Et ob tabulas arcæ impositas, dicitur arca testamenti fœderis, memoriale præsentiæ dei, & debiti nostri, quid ille nobis esse promiserit, & in quo nobis illi sit obsequẽdum & complacendum semper.

BEDA. Arca quæ primò omnium in tabernaculo fieri iubetur, non incongruè ipsam domini & saluatoris nostri incarnationem designat, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Quæ videlicet arca, bene de lignis Sethim compingi iubetur. Ligna quippe Sethim, leuis atque imputribilis feruntur esse naturæ, non multum (vt iam dictum est) à qualitate albæ spinæ distantia. Arca ergo de lignis Sethim facta est, quia corpus dominicum ex membris constabat omni vitiorum labe carentibus. Et hæc eadem sunt *Mystice. Cap.4.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ligna spinis simillima,quia etsi non in carne peccati, tamē in similitudine venit carnis peccati,vt Apostolus ait. G
Rom.5. RVPERTVS. Principiò igitur sanctuarij arca compingitur,quia principio sanctæ Ecclesiæ, filio dei corporis humani membra compegit ex virgine sanctus spiritus. Compingitur autem arca de lignis Sethim, lignis imputribilibus, quia de semine patrum fidelium, æterna memoria redolentium, dei filius est incarnatus. Cuius (inquit) longitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum vnum & dimidium, altitudo similiter cubitum & semissem,videlicet vt homini salua reuerētia sit accessibilis, & attrectabilis intus & foris,prout est mensura vel statura hominis.Staturæ nanque humanæ longitudo,à planta pedis vsque ad collum, tricubitalis est.Cùm ergo altitudo arcæ tantùm vnius cubiti sit & semisis, palàm est, quia curuaturam corporis humani non excedit, & longitudo cùm sit duorum cubitorum ac semisis, porrectis manibus ad dexteram & ad sinistram, ad quemlibet actum religionis vltro accedit. Latitudo cubiti quoque & semisis, liquet incumbentis manibus quàm accommoda sit.Quod totū mysticè nobis illud innuit,quia incarnata diuinitas omnibus mo H
Baruch. 3. dis mensuræ,id est,capacitati hominis benigna se charitate indulsit. Deus appropinquans in terra visus, & cum
hominibus conuersatus est,oculis hominum expositus,auribus hominum propositus,manibus hominum appo-
1.Ioan.1. situs est.Quod fuit ab initio(inquit Ioannes)quod audiuimus,quod vidimus oculis nostris,quod perspeximus,& manus nostræ tractauerunt de verbo vitæ. BEDA. Vel longitudo arcæ, longanimem domini ac redemptoris nostri patientiam,qua inter homines conuersatus est,insinuat.Latitudo, amplitudinem ipsam charitatis,qua ad nos venire, & inter nos habitare voluit.Altitudo,spem futuræ sublimitatis, qua vel seipsum post passionem suam glorificandum vel glorificaturum esse præuidit.Vnde & aptè longitudo arcæ duorum erat cubitorū, pro-
Act.1. pter videlicet doctrinam & opera quibus refulgebat in mundo.Hinc enim & Euangelista Lucas sermonem se fe-
Matth.15. cisse asserit de his quæ cœpit Iesus facere & docere.Et ciues illius admirantes dicebant, Vnde huic sapiētia hæc & virtutes? Sapientiam videlicet referentes ad ea quæ miranda dicebat, virtutes ad ea quæ gerebat. Quod verò I
post duos cubitos etiam semissem arca in longitudine habebat,potest ad humanæ tarditatem fragilitatis referri,quæ dicta vel opera saluatoris sublimia,necdum prout dignū erat capere valebat.Vnde & de quibusdā mysti-
Ioan.12. cis eius actibus apertè dictū est,Hæc non cognouerunt discipuli eius primū,sed quādo glorificatus est Iesus. Si-
Luc.15. militer & de dictis illius sublimioribus, Et erat verbū istud absconditū ab eis, & nō intelligebāt quæ dicebātur. Habebat arca duos cubitos longitudinis,quia dns in carne clarus verbo & actibus apparebat. Habebat & dimidium cubiti,quia etiā tarditatē discipulorū,qua necdū perfecti dicta vel acta ipsius capere poterant, longanimi ter ferebat.Vnius erat cubiti latitudo arcæ, ob dispensationē ipsius dominicæ charitatis, qua electos suos in deo
Ioan.17. adunare curauit.Vnde & pro eis supplicans patri dicebat, Non pro his autem rogo tantùm,sed & pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me,vt omnes vnum sint,sicut tu pater in me,& ego in te,vt & ipsi in nobis vnū sint. Et paulopòst,Et notū feci eis nomen tuum,& notum faciā,vt dilectio qua me dilexisti, in ipsis sit, & ego in ipsis.Habebat post vnum cubitum etiam semissem,videlicet ob significationem nostræ fragilitatis, qua necdum
in hac vita positi,perfectè vel ipsi deum diligere,vel dilectionem quam erga nos habet deus,comprehendere suf K
1.Cor.13. ficimus, quin potiùs, sicut Apostolo teste, ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus, ita nimirum etiam ex parte diligimus. Habet ergo arca vnum cubitum, habet & dimidium, quia dominus vnica nos pietate sibi ac patri associandos diligit, & nostræ quoque capacitatem dilectionis,qualiscunq; in hac vita esse potest,æquè pia benignitate cōplectitur,donec ad eius visionem,vbi eum ex toto corde, tota anima, tota virtute diligamus intrare mereamur.Altitudo quoq; arcæ aptissimè erat cubiti vni⁹ & dimidij, videlicet propter significationē vnicæ spei,qua vel dominus ipse cùm esset in carne nobiscum, futuræ suæ resurrectionis,& posterioris gloriæ præstolabatur euentum, vel nos inter aduersa seculi propter futurorum præmia bonorum gaudere semper admonet.Habet ergo arca plenum cubitum in altitudine, quia dominus & saluator noster plenissimè nouerat, ipse etiam corruptibili adhuc cōuersatus in carne, quanta vel sibimetipsi,vel membris suis, quæ nos sumus,esset gloria conseruata in futuro.Habet & dimidium cubitum altitudinis, quia nostræ quoque deuotionem paruitatis libenter in suo corpore suscipit,qui pia quidem intentione futuram patriam diligimus, sed necdū perfectè quæ L
sit eius felicitas capere valemus,attamē quantū capimus,hoc non nisi ab illo habemus.Et deaurabis eā auro mūdissimo intus & foris. RVPERTVS. Quia veræ diuinitatis auro,& intus per insitam sapientiā,& foris per diuina opera,clarificatus est Christus,quòd sit dei filius. Faciēsque suprà coronam aureā per circuitum. Suprà corona aurea arca circundatur,quia filio dei quasi diadema capitis est,hic miserationis ornatus, quòd & per bonitatis gratiam voluit,& per maiestatis potentiam valuit hominē assumere,quod non potuisset nisi deus. Creaturarum quippe ordo vel natura non patitur,vt altera alteri substātialiter inseratur,verbi gratia, homo angelo, vel angelus homini,ergo & pro hac humilitate omnipotētissima,mirabilis,verus & victoriosus prædicetur de⁹.
BEDA. Arca igitur intus & foris auro mūdissimo deauratur,quia assumpta à filio dei humana natura, & intus virtute spiritus sancti plena erat,& foris hominibus apertè spiritus sancti opera præmonstrabat.Cui nimirū arcę bene corona aurea supercircundari præcipitur, quia apparens in carne, atq; ad redemptionem humani generis
Hebr.2. veniens filius dei,certum expectabat tempus & horā,quando susceptam pro nobis mortem,cum ipso mortis au- M
ctore superaret,atque ad patrem victor in cœlos ascenderet.De hac corona dicit Apostolus,Eum autem qui modico quidem ab Angelis minoratus est, videmus Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum.
Apoc.6. De hac in Apocalypsi Ioannes,Et vidi(inquit)& ecce equus albus,& qui sedebat super illum, habebat arcum, & data est ei corona,& exiit vincens vt vinceret.Equus quippe albus Ecclesia, eques qui illi præsidebat,domin⁹ est, qui habebat arcum,quia contra potestates aērias ad bella veniebat.Datáque est ei corona victoriæ,quia regnum mortis moriendo subuertit. AMBROSIVS DE NOE ET ARCA. In exodo deauratūr foris & intus arca illa quæ in sanctis est mundi intelligibilis imitatrix imago. Sicut enim pretiosius aurum bitumine, ita illa quæ in sanctis est,arca,quàm ista præstātior. Deniq; hîc simpliciter ligna posuit,ibi autem ligna quidem,sed imputribilia cōprehendit,declarās merita sanctorū.Addidit etiā illic supportatoria immobilia esse, quòd sanctorum statio stabilis & firma sit,quia vitæ probabilis tramitem virtutis ductu secuti sunt, corruptelæ declinantes consortia

A consortia.Hæc autem arca,vtpote in diluuio huc atque illuc motu impellebatur incerto, eo quòd peccatorum status mobilis sit, & vitæ eorum quodam redundantium passionum diluuio corruptioni obnoxiæ, errore inconstanti vagentur. BEDA. Et quatuor circulos aureos quos pones per quatuor arcæ angulos. Duo circuli sint in latere vno, & duo in altero. Quatuor circuli aurei, quatuor sunt Euangeliorum libri. Qui meritò aurei sunt,propter claritatem sapientię qua fulgent.Meritò circulis comparati,quia æterna est ipsa dei sapientia quam prædicant,neque incipiens ex tempore, neque esse desinens æterna diuinitas, quam homo Christus accepit.Vn-
de imminente hora suæ passionis,precatur patrem,dicens,Et nunc clarifica me tu pater apud temetipsum,clari- *Ioan.17.*
tate quam habui priusquam mundus esset apud te. Quatuor autem angulos habet arca, quia sacramentum dominicæ incarnationis per omnes mundi plagas in quibus sancta Ecclesia dilatatur, celebrare non desinit, & per
eosdem angulos quatuor,quatuor circuli sunt positi,quia in cunctis mundi finibus Euangelium Christi saluan-
B dis fidelium cordibus prædicatur.Duo autem circuli in latere vno,& duo sunt in altero,vel quia duo Euangelistæ discipulatui Saluatoris in carne prædicantis, & miracula facientis adhæserunt: duo autem alij post resurrectionem ascensionēmque eius ad cœlos,ad fidem eius venerunt.Vel quia in figura quatuor animalium,duo qui per hominem & vitulum designati sunt, passionis & mortis eius indicia prætulerunt: duo verò illi qui per leonem & aquilam præfigurati sunt,victoriæ qua mortem destruxit,insignia demonstrarunt.Homo quippe dominus per incarnationem mortalis factus apparuit. Vitulus verò idem oblatus pro nobis in altari crucis extitit: Item leo fortiter subigendo mortem,aquila ad cœlos ascendendo factus est. Atque ideo duo circuli in latere vno,& duo sunt in altero,quia nimirum duo Euangelistæ per suam figuram assumptionem in domino humanæ fragilitatis:& duó alij victoriam qua de eadem assumpta fragilitate ac morte triumphauit,insinuant.Nam quasi
lætum latus arcæ duos habuit circulos, cùm Euangelistæ duo incarnationem domini ac passionem figurant.
Similiter lateri dextero duo inerant circuli, quod æquè duo Euangelistæ resurrectionem & ascensionem eius,
C quæ ad futuræ gloriam vitæ pertinent,figuraliter exprimunt. Facies quoque vectes de lignis Sethim, & operies auro, inducēsque per circulos singulos qui sunt in arcæ lateribus,vt portetur in eis,qui semper erunt in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis. Vectes quibus arca portatur, sancti sunt doctores, qui dominum prædicando audientium cordibus inferunt.Qui videlicet vectes, semper esse iubentur in circulis, quia nimirum necesse est vt quicunque aliis cœlestia sacramenta prædicant,nunquam ipsi mentem à memoria sacræ scripturæ,nunquam
manus à diuinorum obseruantia mandatorum contineant. GREGORIVS IN PASTORALI. Vel *Par.2. c.11.*
per arcam sancta Ecclesia figuratur. Cui quatuor circuli aurei per quatuor angulos iubentur adiungi,quia in eo quòd per quatuor mundi partes dilatata tenditur, proculdubio quatuor sancti Euangelij libris accincta prædicatur. Vectēsque de lignis Sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur, quia fortes perseuerantēsque doctores velut imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhærentes,sanctæ Ecclesiæ vnitatem denuncient,& quasi intromissis circulis arcam portent.Vectibus quippe arcam
D portare, est bonis doctoribus sanctam Ecclesiam ad rudes infidelium mentes prædicando deducere. Qui auro quoque iubentur operiri, vt dum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant. De quibus aptè subiungitur, qui semper erunt in circulis, nec vnquam extrahentur ab eis. Quia nimirum necesse est, vt qui ad officium prædicationis excubant, à sacræ lectionis studio non recedant. Ad hoc nanque vectes esse in circulis semper iubentur,vt cùm portari arcam opportunitas exigit,de intromittendis vectibus portandi tarditas nulla generetur,quia videlicet cùm spiritale aliquid à subditis pastor inquiritur,ignominiosum valde est si tunc quę-
rat discere,cùm quæstionem debet enodare. Sed circulis vectes inhæreant, vt doctores semper in suis cordibus eloquia sacra meditantes, testamenti arcam sine mora eleuent, si quicquid necesse est protinus doceant. Vnde
bene primus pastor Ecclesiæ pastores cæteros admonet, dicens, Parati semper ad satisfactionem omni poscenti *1.Pet.3.*
vos rationem de ea quæ in nobis est spe. Ac si apertè dicat, vt ad portandam arcam nulla mora præpediat, ve-
ctes nunquam à circulis recedant. BEDA. Bene autem sequitur,Ponēsque in arca testificationem quam da-
E bo tibi. Quia illa solummodo de incarnatione filij dei loqui & credere debemus, quæ nobis ipse dominus per auctores sacræ scripturæ reuelare dignatus est.Si autem vis scire quæ sit illa testificatio,quam in arca ponendam
à domino Moyses accepit, Apostolum audi, Post velamentum autem (inquit) secundum tabernaculum quod *Heb.9.*
dicitur sancta sanctorum,aureum habens thuribulum, & arcam testamenti, circuntectam ex omni parte auro,
in qua vrna aurea habens manna,& virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti. Vrna ergo aurea in arca habens manna, anima est sancta in Christo, habens in se omnem plenitudinem diuinitatis. Virga Aaron quæ excisa frondurat, potestas est inuicta sacerdotij eius, de qua dicit Propheta, Virga æquitatis, virga regni tui.
Quæ postquam ad tempus per mortem visa est esse succisa, illucescente mane resurrectionis,viuaciùs refloruis- *Psal.44.*
se inuenta est,ac perpetuò inuiolabilis atque immarcesibilis permansura esse innotuit.Christus enim resurgens *Rom.6.*
ex mortuis, iam non moritur, mors illi vltra non dominabitur. Tabulæ testamenti in arca, omnem in Christo & scientiam paternorum secretorum,& potentiam iudiciorum designant.In tabulis nanque testamenti,& fides
F erat inscripta æternæ diuinitatis, quæ mundum crearet & regeret, & mandata quibus deo seruiri oporteret, & discretio iudicij,qua ipse odientes se,verè condemnaret, & diligentes se misericordia remuneraret. Hæc est ergo testificatio quam dominus Moysi in arca ponendam dedit, cùm nobis confitendam in Christo significauit veritatem carnis,animæ & verbi,ipsamque carnem post passionem mortis resurrectione glorificatam,& æterni regis ac pontificis dignitate sublimatam monstrauit, & ipsum tantùm paternorum consciū secretorum,quasi
eiusdem cum patre maiestatis iudicem omnium docuit seculorum. AMBROSIVS DE FVGA SE- *Cap.3.*
CVLI. Caput omnium Christus est,ex quo totum corpus producitur,& mutua sibi connexione coniungitur,
incrementum sui in ędificationem charitatis accipiens.Hoc est igitur verbum,quod supereminet, quod Moysi
in illius arcæ testimonij ædificatione dicit,Immittes in arcam testimonia quæcunque dabo tibi, & facies impositionem propitiatorij.Et infrà,Impones propitiatorium super arcam desuper,& immittes testimonia quę dabo
& innotescam tibi inde,& loquar tibi desuper,hoc est,inde vbi super cœlos est,vbi apud patrem est,inde tibi loquar

Universidad de Deusto
Biblioteca

quar. CYRILLVS LIBRO QVARTO SVPER IOANNEM. In superioribus diximus quomodo totus nobis Christus in integritate tabernaculi notabatur. Aedes enim dei est sanctissimum Christi corpus, in quo propter nos habitare voluit. In his verò per arcam quæ in tabernaculo erat, idem rursus nobis quasi per partes ostenditur. Constituta enim fuit ex lignis quæ putredinem non patiũtur, vt incorrũptibile corpus Christi esse perdiscas. Auro etiam puro intra & extra fuit deaurata, quia preciosa regaliáque omnia in ipso sunt, non solùm quæ deitati, verùm etiam quæ humanitati eius attribuuntur. In omnibus enim primus est (ait Paulus) & aurum honoris, atque præstantiæ loco super omnes accipitur. Hoc modo constituta deauratáque arca, diuinam legem in ea repositam continebat. Quæ quoniam verbum dei est, non subsistens, sed mãdatum, dei verbum subsistenti carni coniunctum significabat, velo autem tabernaculum tegitur, quia in carne deus latebat, & quasi velamine corporis tectus ignorabatur. Vnde multi deitatis potestatem, quæ in ipso miraculis fulgebat, percipere propter carnem nolentes, modò criminabantur, quia deum se faceret, quum esset homo: modò sine rubore clamabant, Nónne hic est filius Ioseph, cuius noscimus patrem, & matrem? quomodo nunc dicit quia de cœlo descendi? Eo igitur velo quo tabernaculum tegebatur, non cognitum iri à pluribus Iudæorum Iesum denotabatur. Præcedebat autem populum suum in deserto, quia ipsius dei locum tenebat, qui populum suum (vt Psalmista quoque testatur) solus ducebat. Deus cùm egredereris in conspectu populi tui, cùm pertransires in deserto, terra mota est, etenim cœli distillauerũt. Vides Christi figuram fuisse arcam? Quum enim arca præcederet, deus præcessisse apertè dicitur, quod inde liquidiùs demonstratur. Nam cùm per Moysen deus in montem Seir, ad expugnandum Amorrhæum Iudæos ascendere iuberet, tunc illi timore perculsi, nec dei virtutem, sed vires suas considerantes, sedebant in radicibus montis plorantes, vt scribitur. Moyses autem irritatus, non deducturum se illos in repromissionis terram minitabatur. Ita commoti, raptis armis absque iussu ductoris ascendebant, deus verò per Moysen sibi futurum euentum cecinit: Non ascendatis, ne cadatis in cõspectu hostium nostrorum, non sum enim vobiscum. At illi ex inobedientia non attendentes, ascendebant, arca verò non ascendit cum eis, sed stetit fixa in castris. Audisti dicentem, non sum vobiscum, vides non conscendisse cum illis arcam, nónne igitur clarè hîc intelligis, dicentis dei locum eam tenuisse? Per Hierico etiam sacerdotum manu circunducta, non machinis nec arietibus, aut vineis, sed tubarum clangore alta deiecit mœnia. Ipse nanque Christus per sanctos viros modo vbique circunductos, non armis aut machinis, sed buccinarum clangore, sed Euangelica apostolicáque doctrina, vniuersas diaboli vires euertit, quum omnium penè gentium consensus fide dominum suum suscipiat. Quod & in glorificationibus in Ecclesia publicè fieri videmus, pontificali buccina responsionem populi præcedente. Pontificis enim vocem quasi buccinam quandam intelligimus, & hoc pacto aduersarios fundimus atque fugamus. Non enim corporea sunt arma nostra (vt ait Paulus) sed spiritualia, & diuinæ virtutis plena. Quod autem per sanctos viros circunuehatur Christus, tum Habacuch propheta docet, dicens, Qui ascendis super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio, Tum maximè ipse saluator de Paulo ad Ananiam dicens, Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, vt portet nomen meum coram omnibus gẽtibus. BERNARDVS IN SERMONIBVS. Arca etiam testamenti typum tenet sanctæ dei genitricis. Illam fecit Bezeleel, istam condidit Emanuel. Bezeleel Olyab in opere socium habuit, & virgo quoque virginum condita, præelecta, præseruata, præparata, & ornata per spiritum sanctum, & eius omnipotentem filium fuit. Bezeleel interpretatur vmbra dei. Olyab protectio mea, prior ille spiritus sancti, iste verò typum tenet filij. De illo dicitur ad Mariam in conceptione filij beatissimi, Virtus altissimi obumbrabit tibi. Item ad Ioseph, Noli timere accipere Mariam coniugem tuam, quod enim ex ea natum est, de spiritu sancto est. Iste verò ad patrem clamat in psalmo, Protege me à facie impiorum qui me afflixerunt. Item de eodem, De ventre matris meæ tu es protector meus. Item tanquam prodigium factus sum multis, & tu adiutor fortis. Bezeleel ergo cum socio aream testamenti fabricauit, sancta quoque Trinitas virginem sibi sanctificauit, ac templum sanctissimum consecrauit, hospitiúmque mundissimum sibi præparauit, thalamum quoque de quo sponsus præ filiis hominum speciosus ad publicum procederet, decenter præornauit. Neque enim pater abesse potuit, vbi eius spiritum & filium cooperari voluit. Quæcunque enim pater facit, hęc eadem similiter & filius facit, neque enim filius potest à se facere quicquam, nisi quòd viderit patrem facientem. De spiritu quoque legitur in libro psalmorum, Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Apostolus quoque de tribus personis ita, Ex quo omnia, per quem omnia, in quo omnia, ipsi gloria. Pater ergo in consecratione virginis exhibuit claritatem, filius humilitatem, spiritus sanctus charitatem. Pater lumen exhibuit rationis, filius cinerem humiliationis, spiritus sanctus oleum dilectionis. Pater exhibuit potentiam, filius sapientiam, spiritus sanctus omnium virtutum gratiam. Pater auctoritatem contra peccatum, filius humilitatem contra mundum, spiritus sanctus charitatem erga deum & proximum. Filius carnis mortificationem, spiritus sanctus compunctionem, pater cœlestium contemplationem. Filius docuit eam diuina operari, spiritus sanctus amare & amari, pater cœlestia contemplari. Filius eam erudit, spiritus eam prouehit, pater eam perficit. Filius eam purificat, spiritus sanctus eam pacificat, pater eam honorificat. Hæc dicens, opera vel dona trinitatis non diuido, sed fideliter inseparabilia assero. Sicut enim in essentia vnitas, ita in operatione identitas. Arca verò testamenti de lignis Sethim facta est, & Maria de spinoso & hispido Iudæorum populo & arido procreata est, qui vtique spinosus detractione, hispidus superstitione, aridus fuit vnctione diuinę gratię. Vnde spinosus spineam coronam regi suo exhibuit, & in eum sicut ignis in spinis exarsit. Sethim enim interpretantur spinæ. Aliter. Eua spina, rosa Maria. Reuera Eua spina fuit, quæ & virum suum ad mortem pupugit, & posteritati suæ peccati aculeum infixit. Vnde Apostolus, Per vnum hominem peccatũ intrauit in mundum, & per peccatum mors, & sic in omnes pertransiit. Ligna verò sancti patres fuerũt, qui licet in radice aruissent arboris, spem tamen certissimam habentes in aduentu saluatoris, tanquam peregrini & incolę in hoc mundo habitabant, tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Castigabant cum vitiis & concupiscentiis corpora sua, Euntes ibant & flebant mittentes semina sua. Vnde quidam ita, Conuersus sum (inquit) in ærumna mea, dum configitur spina. Ad commendationem verò gratiæ suæ, & ad destructionem humanæ sapientię suæ, deus de fœmina

Cap.28. *Coloss.1.* *Ioan.6.* *Psal.67.* *Num.14.* *Iosue 6.* *2.Cor.10.* *Habac.3.* *Act.9.* *Ser. de beata Maria, incipiente, Aue Maria.* *Luc.1.* *Matth.1.* *Psal.16.* *Psal.70.* *Ibidem.* *Ioan.5.* *Psal 32.* *Rom.11.* *Rom.5.* *2.Cor.6.* *Psal.125.* *Psal.31.*

A de fœmina, sed virgine, descendente de spinosa patrum origine, dignatus est carnem assumere, vt similem simili redderet, contrarium contrario curaret, pestiferam spinam euelleret, peccati chirographum potentissimè deleret. Humilitas per sexum fœmineum commendatur, gloria virginis & maiestas opitulatur, peccatum gratia eiicitur. Eua ergo spina fuit, Maria rosa extitit. Eua spina vulnerando, Maria rosa omnium affectus mulcendo. Eua spina infigens omnibus mortem, Maria rosa reddens salutiferam omnibus sortem. De liquore spinei corticis fit incaustum, vnde scribitur, de carnali mente tua fluxus nascitur concupiscentiæ, qui in ipsa & in Adam peccatum actuale, in posteris originale transfudit. De hac verò Apostolus ita clamat, Litera occidit, spiritus autem viuificat. Ac si diceret, Per vnum hominem mors, & per vnum hominem resurrectio mortuorũ. Sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur. Maria autem rosa fuit candida per virginitatem, rubicunda per charitatem: candida carne, rubicunda mente: candida virtutem sectando, rubicunda vitia calcando: candida affectum purificando, rubicunda actum carnalem mortificando: candida deum diligendo, rubicunda proximo compatiendo. De lignis verò Sethim condita est arca, in qua thuribulum, manna, & virga sunt recondita, quia licet Maria de patrum natura per peccatum vitiata, duceret originem, prælecta tamẽ per spiritum sanctũ & præseruata ad purum, deum nobis obtulit & hominem. Thuribulũ sacrosanctũ, carnem significat saluatoris, quæ aurea dicitur, quia nullius passa est detrimentum pudoris, agnus scilicet sine macula, qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius, de quo per propheticum dicitur eloquium, Ecce puer meus electus, posui super eum spiritum meum. Carbones thuribuli, sunt opera Iesu Christi. Carbones isti aliquãdo mortui, quandoque verò sunt ignei, quia in saluatore nostro nunc propria tolerabat humanitas, nunc propria faciebat diuinitas. Ignis in carbone, diuinitas est innocens in opere. Ignis in prunis, euidens est indicium diuinitatis. Carbo mortuus, in præsepe iacens, igneus, dæmonia expellens: mortuus, in Aegyptum fugiens, igneus, vendentes & ementes columbas de templo eiiciens: mortuus, dormiens in naui, igneus, imperans ventis & mari: mortuus,
C subditus parentibus, igneus, quatuor satians hominum milia de septem panibus: mortuus, ad puteum Iacob rogans potum, igneus, circa Hierico illuminans cæcum & sanans leprosum. Carbo erat mortuus, dum à diabolo tentaretur: igneus, dum ei ab angelis ministraretur. Mortuus in proditione discipuli, igneus, in filio reguli. Sopitus ante præsidem, igneus circa Tyberiadem. Sopitus dum ei Herodes illuderet, igneus, dum mortuorum suscitator magnificus fieret. Sopitus dum ei acetum cum felle mixtum propinaretur, igneus, dum ab eo decem leprosi mundarentur. Sopitus dum à Iudæis se absconderet, sopitus dum cum publicanis & peccatoribus ederet, igneus dum ambularet super vndas, igneus dum ex aqua facto vino lætificaret conuiuas. Sopitus, iacens in cunabulis, igneus, fulgens in miraculis. Sopitus ante tribunal præsidis, igneus, in filia Chananitidis: sopitus in cruce, igneus in monte. Prunæ ergo mortuæ, erant humanitatis opera, ignitæ, diuinitatis miracula. IDEM IN SENTENTIIS. Duæ quoque sunt arcæ in veteri lege. Textus historiæ literalis, quæ habet in se homines & iumenta, & sensus continentiæ spiritalis, quæ habet manna & virgam Aaron.
D

2.Cor.3. *1.Cor.15.* *1.Pet.2.* *Esa.42.*

Facies & propitiatorium de auro mundissimo: duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius: & cubitum ac semissem latitudo. Duos quoque Cherubim aureos & productiles facies ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, & alter in altero. Vtrumque latus propitiatorij tegant, expandentes alas, & operientes oraculum, respiciántque se mutuò uersis vultibus in propiciatorium, quo operienda est arca, in qua pones testimonium quod dabo tibi. Inde præcipiam & loquar ad te supra propitiatorium scilicet, ac de medio duorum Cherubim qui erunt super arcam testimonij, cuncta quæ mandabo per te filiis Israël. 3

Facies & propiciatorium de auro mundissimo: duos cubitos & dimidium tenebit longitudo eius: & cubitum ac semissem latitudo. 3

E AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Propitiatorium ad quid dicat superimponendum super arcam quæri solet: sed cùm aureum fieri iubeat, eiúsque longitudinem & latitudinem tantam exprimat, quanta & ipsius arcæ dicta est, proculdubio velut tabulam auream tantæ formæ fieri præcipit, qua tegeretur arca. BEDA. Propitiatorium tabula erat aurea, eiusdem mensuræ cuius arca, sic dicta, quia ibi deus Moysi apparens, & cum eo loquens, propitiabatur populo. CAIETANVS. Tabula autem hæc erat non lignea sed aurea, æqualis tam secundum longitudinem quàm secundum latitudinem dictæ thecæ. Et quoniam nihil dicitur quàm grossa esset, intelligentiæ humanæ relinquitur, vt sic esset grossa, ne tenuitate fleteretur, hinc & inde tantummodo sustentata. AVCTOR CATENAE. Facies & propiciatorium. Hebraicè est dictio כַּפֹּרֶת Chappóreth, quod erat tegmen, siue operimentum, aut velamen, & cœlum, quale rebus pretiosis superponere solemus. Erat autem tabula quæ superponebatur arcæ. Vnde & Septuaginta, ἱλαστήριον ἐπίθεμα, Propitiatorium superpositionem dixerunt. Interpres autem propitiatorium vertens, magis habuit rationem verbi à quo deducitur, quàm rei. Verbum enim כָּפַר Chaphar, aliquando significat remouit iram, siue placauit, condonauit iniquitatem & peccatum. Solebat autem dominus apparere Israëlitis super operimentum illud, & illinc eos alloqui, & ostendere voluntatem suam (vt paulò pòst dicit) vtrum iratus esset, an placatus illis. Vnde factum, vt Interpres verterit propitiatorium, quasi dicat, locus in quo dominus placatus alloquebatur populum. Quandoque etiam pro eo vertit oraculum, propterea quòd illinc dominus oracula sua edebat, id est, Moysi loquebatur, docebátque eum quid populum Israëliticum facere vellet. *Duos quoque cherubim aureos & productiles facies ex utraque parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, & alter in altero.* BEDA. Cherubim nomen esse angelicarum virtutum Ezechiel Propheta manifestè declarat. Quas etiam iuxta exemplum quo hîc fieri iubentur, cum alis sibi apparuisse designat, dicens, Et vox alarum audiebatur vsque in atrium exterius, sicut vox domini loquentis. Et quidem numero singulari Cherub, plurali autem Cherubim dicitur, & est nomen generis masculini. Sed græca cõsuetudo neutro genere Cherubin posuit, m litera, in n mutata. Verùm noster Interpres Hebræum sequutus idioma, masculino genere posuit, Duos Cherubim aureos & productiles facies, non duo Cherubin aurea &

Quæst.105. *Cap.5. Ezech.1.*

Universidad de Deusto Biblioteca

rea & productilia. Quod ſcriptorum incuria credimus in eius tranſlatione eſſe corruptum, vt pro Cherubim G
antiquorum more, ſcriberetur Cherubin. Interpretatur autem Cherubim ſiue Cherubin, ſcientiæ multitudo, vel
ſcientiæ intellectus, quod videlicet tantò rectiùs angelicis poteſtatibus congruit, quantò perfectè ab omni im-
pulſu impuræ cogitationis alienæ, viſioni ſui conditoris adhærent. Idcirco autem alas vel in figura Cherubim
Moyſes facere iubetur, vel in ipſa eorum ſpecie vidiſſe ſe Propheta teſtatur, quod etiam licentia ſolet imitari
pictorum, vt in alto ſedem habere angeli, & quaſi leui volatu vbique diſcurrere poſſe ſignentur, neque vllam
habere tarditatem, quin confeſtim vbique voluerint adſint. Quod ipſum nobis quoque poſt reſurrectionem
ſpirituali corpore veſtitis indubitanter promittitur. Duo autem ſunt propter ſignificandam ſocietatem angeli-
cę pacis, quia minùs quàm inter duos haberi charitas non poteſt. HIERONYMVS IN EZECHIELEM.
Cap.10. Quanquam plerique τὰ χερουβεὶμ neutrali genere, numeróque plurali dici putent, nos ſcire debemus ſingula-
ri numero eſſe Cherub generis maſculini, & plurali eiuſdem generis Cherubim, non quo ſexus in miniſtris dei H
ſit, ſed quo vnumquodque iuxta linguæ ſuæ proprietatem diuerſis appelletur generibus. Angeli vocantur nu-
mero plurali Malachim, & Cherubim, & Seraphim eiuſdem generis & numeri. Porrò Sabaoth, quod interpre-
tatur militiarum, ſiue exercituum atque virtutum, dicuntur genere fœminino, numero plurali, & deſinunt in
extremam ſyllabam וֹת oth IDEM MARCELLAE. Et in Exodo cæteríſque locis, vbi deſcribuntur
veſtes plumaria arte contextæ, opus Cherubim, id eſt, varium atque depictum eſſe factum deſcribitur, ita tamen
vt ו vau literam Cherubim non habeat, quia vbicunque cum hac litera ſcribitur, animalia magis quàm opera
ſignificat. RVPERTVS. Iuxta literam, qualis factura, qualis vel vnde ſumpta fuerit Cherubim forma, non
exprimit ſcriptura, creaturæ tamen angelicæ monimentum eſt, quam fortitudinem cum gladio flammeo atque
verſatili ante paradiſum collocatam, in Geneſi ſcriptum eſt, cui licentia pictorum alas effingit, non ſine aucto-
ritate ſcripturæ præſentis, videlicet propter velocitatem naturæ ſpiritualis. CAIETANVS. Duos quo-
que Cherubim aureos & productiles facies. Hebraica dictio eſt Cherubim, & ſignificat magnos, non quantitate I
molis, ſed virtute, ſeu potentia, ſeu ſcientia, & huiuſmodi. Et angelis appropriatur, quia verè ſunt magni magni-
tudine ſpirituali, tum naturæ, tum ſcientiæ, tum potentiæ. Et ambo iſti non lignei, ſed aurei erant. Non opere fu-
ſorio, ſed malleo aurum ducẽdum erat ad faciendum has ſtatuas, mirabiléque apparet opus, vt nulla eſſent fru-
ſta ſtatuæ, ſed ex integro fieret ſtatua ductilis. Ex vtraque (inquit) parte oraculi. Iuxta Hebræum habetur, à dua-
bus extremitatibus propitiatorij. Intellige extrema propitiatorij, hoc eſt, extrema longitudinis, quemadmodum
de lateribus thecæ dictum eſt. Et facies Cherub vnum ab extremitate hinc, & Cherub vnum ab extremitate hinc
propitiatorij. Diſtribuit Cherubim hinc & hinc. Priùs enim abſque diſtributione dixerat ad duo latera modò
ſuum cuique extremum deputat. AVCTOR CATENAE. Duos quoque Cherubim aureos. Cherub ſe-
cundum Hebræos eſt dictio compoſita, idem ſignificans quòd, Quaſi puer. Cherubim autem plurale eſt, habe-
bant enim formam & figuram puerorum. Vt autem ſcribit Ioſephus, fuerunt animalia volatilia, quæ talem ha-
buerunt figuram, qualis à nullo hominum conſpecta eſt. Sed Ezechiel vidit ſimilitudinem quatuor animalium K
quam vocat Cherubim. Et cùm in primo capite commemoret quatuor facies animalium, videlicet hominis,
leonis, bouis, & aquilæ, poſteà capite decimo pro facie bouis ſubſtituit faciem Cherub. Deinde vocat totum a-
nimal quatuor faciebus conſtans, Cherubim. Et productiles facies ex vtraque parte oraculi. Hebraicè eſt מִקְשָׁה
תַּעֲשֶׂה אֹתָם מִשְּׁנֵי קְצוֹת הַכַּפֹּרֶת Mikſa tahaſe otham miſene kezot hacapporeth. Dictio Mikſa, ductile propriè
metallum ſignificat, ſcilicet percuſſum malleo, & induratum, vel complanatum. Licet dicant aliqui, quòd hoc
in loco æquale vel planum, id eſt, opere plano & æquali ſignificat. Sic igitur redditur locus hic, Ductiles ſeu pro-
ductiles facies eos ex duobus lateribus propitiatorij. Sic & Chaldaica. Alij vertũt, Et opere ductili facies, Quod
eſt idem. Alij, Opere integro & ſolido, vt ſcilicet tam operculum, quàm Cherubim fuerint opus vnum, abſque
vlla iunctura factum. Idémque ſentiendum dicunt de cãdelabro & cyphis, floribus, ſphærulis atque ramis eius.
Alij, Solidos facies eos in duabus extremitatibus propitiatorij. Septuaginta, χρυσᾶ τορευτά, Aureos tornatiles di-
cunt. Sed hæc non deuiant à Latinæ literæ ſenſu. Oraculum autem hîc vertit Interpres, operimẽtum ſeu cœlum, L
quod ſupradixerat propitiatorium, proptereà quòd (vt iam diximus) ex eo loco dominus loquebatur Moyſi, &
per orationes diuinum impetrabatur reſponſum. Quod verò ſequitur, Cherub vnus ſit in latere vno, & alter in
altero. In Hebræo ſicut & in Chaldaica legitur, Faciéſque vnum Cherub ex latere eius hinc, & Cherub vnum ex
latere eius inde. Quod tamen idem eſt cum litera noſtra. *Vtrumque latus propitiatorij tegant, expandentes alas, & operien-
tes oraculum, reſpiciántque ſe mutuò verſis vultibus in propitiatorium quo operienda eſt arca, in qua pones teſtimonium quod dabo tibi.*
RVPERTVS. Reſpiciant (inquit) non aſpiciant. Nempe & alis propitiatorium operire, & mutuos vultus
in ſe conuertere, id eſt, non ante ſe aſpicere, ſed alam verſus caput deuertendo, in alterutrum reſpicere iubentur.
Quo operienda eſt (inquit) arca. Ergo propitiatorium ſublimius quàm arca, & ita dictum eſt, quo operienda eſt
Heb.9. arca, ac ſi diceretur, cui ſubmittenda eſt arca. Vnde Apoſtolus, Supráque eam Cherubim gloriæ obũbrantia pro-
pitiatorium. Hîc quidem neutro genere obumbrantia dictum eſt. Cæterùm maſculino genere Cherubim enun-
ciari, ex hoc loco, duos quoque Cherubim aureos & productiles facies, & ex aliis pleriſque locis magis patet. M
CAIETANVS. Vtrumque latus propitiatorij tegant. Hebraicè, Facietis Cherubim ſuper duas extremi-
tates eius. Applicatio ſignificatur Cherubinorum ad extremitates propitiatorij illis deputatas. Et eſt ſermo de
applicatione ad ſuſtentandum propitiatorium. Præpoſitio autem, ſuper, ſignificat quod propitiatorium non e-
rat locandum ſuper capita Cherubinorum, ſed & ipſi Cherubini ſecundum partem eorum ſuperiorem, eſſent e-
minentiores propitiatorio. Hunc autem eſſe ſenſum literalem ipſe contextus inſinuat, nam primùm duos, dein-
de à duobus lateribus poſteà diſtribuit, & demum explicauit eoſdem. Expandentes alas. Iuxta Hebræum plus
habetur, Et erunt Cherubim extenſores alarum ad ſuperna. Alas expanſas non ad latera dextrum & ſiniſtrum,
ſed verſus partes ſuperiores præcipit fieri. Et operientes oraculum. Iuxta Hebræum habetur, tegentes in alis ſuis
ſupra propitiatorium. Quia diuerſimodè intelligi poteſt ſitus alarum expanſarum ad ſuperiora, determinatur
vt ſitus ſit talis, quod internæ ſuperficies alarum, ſint verſus propitiatorium, talis enim ſitus ſignificatur dicẽdo,
tegentes

A tegentes in alis ſuis ſupra propitiatorium. Officium enim tegendi conuenit alis ſecundum internas ſuperficies,
& proptereà ab officio tegendi deſcribitur expanſarum alarum interna ſuperficies verſus propitiatorium, ita
quòd vmbra earum erat directè ad tegendum propitiatorium hinc & inde. Reſpiciántque ſe mutuò, verſis vul-
tibus in propitiatorium. Iuxta Hebræum, Et facies eorum vir ad fratrem ſuum, ad propitiatorium erunt facies
Cherubim. Iunge hæc duo ſimul (videlicet quòd facies Cherubinorum erant ſic ſituatæ, quòd altera verſus alte-
ram, & quòd ambæ verſus propitiatorium) & manifeſtè penſatis antedictis perpendes, quòd propitiatorium erat
medium inter duos Cherubinos ſecundum lineam rectam, ita quòd duo Cherubini non ex obliquo, non tor-
quendo collum, ſed ſecundum rectam lineam mutuò ſe reſpiciebant, & propitiatorium medium inter eos. Et
caue ne fallaris ex ſitu Cherubinorum deſcripto tertio Regum ſexto, quoniam Salomon non fecit Cherubinos
illos iuxta deſcriptionem Moyſi hîc mandatam. Vt cõuincitur, tum ex eo quòd fecit illos ligneos, cùm hîc præ-
B cipiantur aurei, tum ex eo quòd inter duos Cherubinos fecit diſtantiam decem cubitorum, cùm tamen propi-
tiatorium duorum cubitorum & dimidij eſſet, & iuxta latera medij propitiatorij eſſe deberent Cherubini. Et ex
hac litera dicente, Vir ad fratrem ſuum, inſinuatur quòd figuræ humanæ erant Cherubini. Quo operienda eſt
arca. Iuxta Hebræum habetur, Et dabis propitiatorium ſuper thecam de ad ſuperna. Locus propitiatorij defini-
tur, & ordo motus aſcenſus & deſcenſus inter ſuperficiem thecæ, & locum propitiatorij inſinuatur, vt videlicet
ex propitiatorio deſcenderetur ſuper thecam, & ex conuerſo ex theca aſcenderetur ad propitiatorium, quemad-
modum ex gradu ſuppedaneo aſcenditur ad ſedem, & è conuerſo ex ſede deſcẽditur ad gradum ſuppedaneum.
Huiuſmodi enim locorum ordo ſignificatur, dicendo ſuper thecam de ad ſuperna. Nec nos huiuſmodi ordi-
nem confingimus, ſed hunc eſſe ſenſum literæ teſtimonio ſacræ ſcripturæ comprobamus. In pſalmo enim no-
nageſimonono clarè dicitur, Adorate ſcabellum pedum eius, loquendo ad literam de hac theca. Et in pſalmis
octuageſimo & nonageſimonono dicitur deus ſedens ſuper Cherubim. Erat igitur theca tanquam ſcabellum
C ſuppedaneum ſedenti ſuper propitiatorium, ſuſtentatum à Cherubinis. Qui erant non habentes pedes ſuper the-
cam, vt conuincitur ex hoc, quòd propitiatorium oportuiſſet eſſe minus longum quàm ipſa theca, tanto minus,
quantum occupatum fuiſſet thecæ hinc & inde à Cherubinis. Sed ſtabant ſuper pauimentum iuxta poſteriores
partes laterum thecæ, ſuſtentantes propitiatorium, ita quòd ſi quis ſediſſet in propitiatorio, pedes habuiſſet ſu-
per thecam, & alæ Cherubinorum hinc & inde extenſæ ac eleuatæ ad ſuperna, erant velut ſpondæ ſedis diuinæ.
Deus enim inſigurabilis in ſede ſic diſpoſita adorari voluit, ad exterminandam idololatriam, & docendũ quòd
ipſe inſigurabilis omnino eſt. In qua pones teſtimonium quod dabo tibi. Non eſt repetitio ſed manifeſtatio ex-
cellentiæ propitiatorij relatiuè ad thecam, quanuis continentem diuinum teſtimonium tabularum decem præ-
ceptorum. AVCTOR CATENAE. Vtrumque latus propitiatorij, & cætera. Tota hæc litera ita habe-
tur in Hebræo, ſicut & in Chaldaica, videlicet, Ex propitiatorio facietis Cherubim ſuper duo latera eius. Erúnt-
D que Cherubim expandentes alas ſuas ſurſum, obumbrantes alis ſuis ſuper propitiatorium, & facies vniuſcuiuſ-
que è regione alterius, contra propitiatorium erunt facies Cherubim. Ponéſque propitiatorium ſuper arcam
deſuper, & in arca pones teſtimonium quod dabo tibi. Quod autem ait, Ex propitiatorio, intelligitur ex auro
quo propitiatorium eſt tectum, facietis duo Cherubim, quaſi velit eſſe eiuſdem materiæ cum operimento. Alij
autem quod Hebraicè eſt מִן הַכַּפֹּרֶת Min hacappóreth, In ipſo propitiatorio, vertunt, vt ſit ſenſus, quòd Cheru-
bim in opertorio fiant. Nonnulli etiam ita hoc loco legunt, A propitiatorio facietis Cherubim expandent alas
ſupernè, tegentes alis ſuis propitiatorium, & facies eorum erit altera ad alteram, ad propitiatorium erunt facies
Cherubim. Et pones propitiatorium ſuper arcam ſupernè, & in arca pones teſtimonium quod dabo tibi. Quo-
rum omnium vnus ſenſus eſt cum Latina litera, quòd ex ambabus arcæ extremitatibus Cherubim formari de-
bebant ex auro, figura alarum vel alatorum angelorum, vel iuuenum mutuò ſeſe aſpicientium, & alis protegen-
tium deſuper oraculum vel propitiatorium. Sic nominatum, quia inde dominus reſponſa ſacerdoti dabat ſum-
mo, & cõteſtabatur de ſacroſancto ipſius beneplacito, vel etiam Moyſi donec viueret, ante quod ipſe dominum
E deum ſuum adorabat in cœlis reſidentem, & mundum implentem, ibi tamen ſui memoriale, & gratiæ ſignacu-
lum, & præſentiæ ſuæ locum eſſe volebat. Vnde & meritò ſequitur. *Inde præcipiam & loquar ad te, ſupra propitiatorium
ſcilicet, ac de medio Cherubim qui erunt ſuper arcam teſtimonij, cuncta quæ mandabo per te filiis Iſrael.* BEDA. Super propitia-
torium loquitur dominus ad Moyſen cuncta quæ per illum mandat filiis Iſraël, Quia per gratiam propitiatio-
nis dei factum eſt, vt hominibus poſt culpam præuaricationis apparere, & eis viam veritatis poſt errorem de-
monſtrare dignatus ſit. Et de medio Cherubim loquitur, quia per angelicam viſionem, & non in ſua ſubſtantia
deus apparuit, & locutus eſt Moyſi, atteſtante Apoſtolo, quia Lex propter tranſgreſsiones poſita eſt, donec veni- Gal.3.
ret ſemen cui promiſerat, ordinata per angelos in manu Mediatoris. CAIETANVS. Iuxta Hebręum ha-
betur, Et ero paratus tibi ibi, & loquar tecum deſuper propitiatorium, de intra duos Cherubim, qui ſupra the-
cam teſtificationis, omnia quæ præcipiam tibi ad filios Iſraël. Ne vanum reputaretur propitiatorium, declarat
deus quòd ipſe non in illo contentus, ſed ſuper illud, à ſupernis paratus erit ad officium audientiæ. Et ſpecialiter
F dicit ibi, ac ſi apertiùs dixiſſet, Non oportebit te venire in hunc montem Sinai ad conſulendum me, ego enim
facto propitiatorio ero ibi paratus ad audiendum te. Humano more loquitur deus more principis ſtatuentis lo-
cum audientiæ, vbi etiam clarè vides ſitum propitiatorij inter duos Cherubinos. Quod autem dicitur de Che-
rubinis qui ſuper thecam, intellige non ſuper thecam habentes pedes, ſed ſupra thecam, hoc eſt, eminentiores
theca. Immo cùm theca eſſet altitudinis vnius cubiti & dimidij duntaxat, crura Cherubinorum cum omnibus
ſuperioribus partibus erant ſupra thecam. Probatum eſt enim ex ipſa longitudine propitiatorij quod erat inter
Cherubinos, non poſſe intelligi quòd Cherubini haberent pedes ſuper thecam, & eadem ratione nec genua.
AVCTOR CATENAE. Inde præcipiam & loquar ad te. Hebraica litera eſt וְנוֹעַדְתִּי לְךָ שָׁם Venohadti
lecha ſam. Verbum יָעַד Iahad conuenire, ſtatuere & conſtituere ſignificat. Vnde ſic verti poteſt, Et conueniam
tecum illic. Siue te ibi, Vel, Et teſtificabor tibi, ſubaudi, quòd tecum ſim. Aut conteſtabor te inde, & loquar te-
cum, hoc eſt, hunc locum tibi præſcribo, vbi tecum ſim loquuturus. Pro quo Septuaginta, καὶ γνωσθήσομαί σοι
ἐκεῖθεν

Universidad de Deusto Biblioteca

ἐκεῖθεν,id eſt,Et cognoſcar tibi illinc,habent:Chaldaica autem, Et ſtatuam ibi verbum meum tibi. Et loquar ad G
te ſupra propitiatorium. Dictionem מֵעַל Mehal,aliqui vertunt,De ſiue è propitiatorio,id eſt, de ſuperiori parte
propitiatorij,vt declarant Septuaginta.Chaldaica,De ſuper propitiatorij.Quę tamen omnia idem dicunt cum
litera noſtra. Quæ mandabo per te filiis Iſraël. Senſus rectè eſt redditus , Verba autem ſunt, אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל
:בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Aſer azaue óthcha el bene Iſraël, Quæ mandabo tibi ad filios Iſraël.Sic & Chaldaica,hoc eſt, loquar
(inquam)tibi quęcunque iniungam dicenda filiis Iſraël. Quod non eſt aliud,quàm quod vertit vetus Interpres.
Habes igitur ex omnibus ſupradictis quis eſſet vſus propitiatorij. Principiò enim propitiatorium cum Cheru-
bim in hunc vſum conſtructum eſt,vt eſſet operculum arcę.Pones(inquit)illud ſuper arcam.Deinde inſtitutum
eſt,vt quemadmodum deus antea collocutus eſt cum Moyſe è rubo, poſtea è nube, ita nunc deinceps colloque-
tur cum ipſo de propitiatorio ac medio duorum Cherubim , & reuelabit ei leges , ac ſtatuta quæ in Republica
Iſraëlitica obſeruāda erunt.Sic enim mox ſequitur,Inde(inquit dominus)teſtificabor tibi,& loquar ad te, nem- H
pe de propitiatorio ac medio duorum Cherubim,qui erant ſupra arcam teſtimonij, cuncta quæ mandabo per te
ad filios Iſraël.Et in Numeris capite octauo,Cùm ingrederetur Moyſes tabernaculum fœderis, vt conſuleret o-
raculum , audiebat vocem loquentis ad ſe de propitiatorio, & cætera. Quo ſtupendo miraculo propitiatorium
conſecratum eſt in publicum ſacramentum , quo Iſraëlitæ certificarentur , Deum tam præſentem quàm propi-
cium eſſe Iſraëlitis, ac velle ipſos defendere, & tueri in omnibus aduerſis. Vnde & ei nomen propitiatorij indi-
tum eſt, & dictus eſt deus habitare aut ſedere ſuper Cherubim , Pſalmo ſeptuageſimonono , & Eſaiæ trigeſimo
ſeptimo . Et tabernaculum in quo propitiatorium ſitum erat, vocatum eſt tabernaculum fœderis domini.

Oratione 3. CHRYSOSTOMVS ADVERSVS IVDAEOS. Iam conabor vobis facere fidem ô Iudæi,quòd non
ſuapte virtute veſtra omnia diruerūt Romanorum imperatores , ſed quia deum habuiſtis iratum qui vos deſe-
ruerat. Etenim ſi quod geſtum eſt humanum erat opus, oportuit veſtras calamitates excidio finiri , nec longiùs
proferri veſtram ignominiam. Ponamus enim iuxta veſtram ſententiam, mœnia ab hominibus fuiſſe ſubuerſa, I
ciuitatem dirutam,altare deiectum, num & illud ab hominibus factum, quòd Prophetæ ceſſarunt? num & ſpi-
ritus gratiam ſuſtulerunt?num alia quæ apud vos fuere magnifica deſtruxerunt? veluti vocem de propitiatorio
reddi, vim vnctionis, declarationem quæ fiebat in lapidibus ſacerdotum , neque enim Iudaica religio origines
omnes habebat ex inferioribus,ſed plures ac magnificentiores ſupernè è cœlis.Hoc autem dico. Permiſit ſacrifi-
cia fieri.Altare quidem erat ex inferioribus,quemadmodum gladius & ligna, nec non ſacerdos. Cæterùm ignis
venturus in adyta illa victimáſque conſumpturus,è ſupernis habet originem.Nec enim homo inferebat ignem
in templum , ſed flamma è ſublimi immiſſa ſuo miniſterio conſummabat hoſtiam . Rurſum ſiquando cogno-
ſcendum erat aliquid è propitiatorio,vox quæpiam è medio Cherubim prodibat, prædicens futura rurſus è la-
pidibus qui erant in pectore ſummi ſacerdotis, id vocabant declarationem , relucebat fulgor quidam futura ſi-
gnificans.Præterea quoties eſſet aliquis inungendus,deuolabat ſpiritus gratia, & inſiliebat in vnguentum. Hæc
autem adminiſtrabant Prophetæ . Quin & nebula frequenter & fumus adyta corripiebat . Itaque ne Iudæi per- K
fricta fronte hominibus imputarent ſuarum rerum vaſtationem, non ſolùm ciuitatem deus paſſus eſt dirui, ac
Leuit.9. templum vaſtari, verùm etiam illa quæ cœlitùs habebant originem, è medio ſuſtulit, videlicet ignem , vocem, è
lapidibus reddi ſolitum fulgorem,& huius generis alia vniuerſa.Proinde cùm tibi Iudæus dixerit,Homines nos
expugnarūt,homines inſidiis adorti ſunt,dicito illi,Profectò nequaquam expugnaſſent homines, niſi deus hoc
permiſiſſet. Verùm eſto ſanè , murum veſtrum diruerint homines , num & ignem ex alto deuehi vetuit homo?
Num vocem aſſiduè ex propitiatorio audiri ſolitam inhibuit homo ? Num declarationem in lapidibus ? num
ſacram vnctionem?num cætera omnia ſuſtulit homo? An non deus hæc omnia ſubmouit? Nemini non perſpi-
cuum eſt.Sed qua de cauſa ſuſtulit?An non manifeſtum eſt ideo feciſſe, quòd vos odiſſet , quódque ſemel auer-
ſatus eſſet. Nequaquam(inquiunt)ſed quoniam ciuitate caremus, ideo caremus & iſtis. Quin potiùs vt ex abun-
danti impudentia illorum ora claudamus , agè & hoc ſcripturarum teſtimoniis demonſtremus , quòd templi
apparatus non fuerit cauſa deſtructionis cæterorū à Prophetis prædictæ,ſed ira dei, & quòd magis etiam ipſum L
prouocarint inſanientes in Chriſtum,quàm tum cùm vitulum adorarent. Nam cùm vaticinaretur Moyſes, nec
templum erat nec altare,ſed cùm perſiſterent in innumeris impietatibus,tamen prophetię donum non ceſſauit.
Verùm & hic ipſe egregius vir, & alij rurſus præter hunc ſeptuaginta tum extitere Prophetæ, nec id ſolùm, ve-
rùm & poſt datum templum reliquámque totam culturam,deinde hoc incenſo cunctíſque deportatis in Baby-
lonem,rurſus extiterunt Ezechiel & Daniel, qui nec ſancta ſanctorum aſpicerent , nec altari aſsiſterent , ſed in
media barbarorum regione & impurorum hominum conſortio agentes,ſpiritu repleti futura prædicebant, idq́;
de rebus multo tum pluribus,tum admirabilioribus quàm præceſſerant,ac diuinam viſionem viderunt, quāte-
nus ipſis videre licuit . Itaque dicite mihi, quam ob cauſam non habetis nunc Prophetas ? An non perſpicuum
eſt hanc eſſe cauſam quòd deus vos repulerit? Sed quam ob cauſam repulit? Clarum item & hoc,quòd ob illum
crucifixum, & impium illud facinus. Vnde hoc liquet inquis? Ex hoc quòd cùm antehac impiè viueretis , nihil
non obtinebatis,nunc verò quum videamini modeſtiùs viuere poſt crucem,atrociores luitis pœnas,neque quic- M
quam eorum contigit habere,quæ priùs habebatis.

Myſticè. AVGVSTINVS. Sed & in omnibus ſupradictis magnum ineſt ſacramentum . Aurum quippe ſignificat
Quæſt.vbi ſapientiam , arca ſignificat ſecretum dei. In arca iuſſa ſunt poni lex & manna, & virga Aaron. In lege præcepta
ſupra. ſunt,virga poteſtatem ſignificat,manna gratiam,quia niſi cum gratia non eſt poteſtas præcepta faciendi. Verùn-
tamen quia lex à quouis proficiente non ex omni parte completur, propitiatorium eſt deſuper. Ad hoc enim o-
pus eſt vt propitius ſit deus, & ideo deſuper ponitur , quia ſuperexaltat miſericordia iudicio. Duo verò Cheru-
bim pennis ſuis obumbrant propitiatorium, id eſt, honorant velando , quoniam myſteria iſta ibi ſunt, & inui-
cem ſe attendunt , quia conſonant , duo quippe ibi teſtamenta figurantur . Et vultus eorum ſunt in propitiato-
rium,quia miſericordiam domini, in qua vna ſpes eſt, valde commēdant. Denique hinc ſe promiſit locuturum
deus ad Moyſen de medio Cherubim,de ſurſum propitiatorij.Porrò ſi creatura rationalis in multitudine ſcien-
tiæ(quo-

A tiæ(quoniam hanc interpretationem habent Cherubim) duobus ipſis animalibus ſignificatur, ideo duo ſunt, vt
ſocietatem charitatis commendant,ideo pennis ſuis propitiatorium obūbrant, quia deo non ſibi tribuunt pen-
nas ſuas , id eſt, deum honorant virtutibus quibus præſtant , & vultus eorum non ſunt niſi in propitiatorium,
quia cuicunque profectui ad multitudinem ſcientiæ ſpes non erit niſi in dei miſericordia. GREGORIVS
SVPER EZECHIELEM. Quid eſt quòd in tabernaculo propitiatorium fieri iubetur, ſuper quod duo *Homil.6.*
Cherubim vnum à ſummitate vna,& alterum à ſummitate alia ex auro mundiſsimo ponuntur,expandentes a-
las,& operientes oraculum?Quid eſt quòd ſe mutuò reſpiciunt, verſis vultibus in propitiatorium, niſi quòd v-
traque teſtamenta ita ſibi in mediatorem dei & hominum concordant , vt quod vnum deſignat, hoc alterum
exhibeat? Quid enim per propitiatorium, niſi ipſe Redemptor humani generis deſignatur ? de quo per Paulum *Rom.3.*
dicitur,Quem propoſuit deus propitiationem per fidem in ſanguine ipſius. Quid verò per duo Cherubim quæ
B plenitudo ſcientiæ dicuntur , niſi vtraque teſtamenta ſignata ſunt? Ex quibus vnum à ſummitate vna propitia-
torij,aliud verò à ſummitate altera ſtat,quia quod teſtamentum vetus de incarnatione noſtri redemptoris cœ-
pit prophetando promittere,hoc teſtamentum nouum perfectè narrat expletum.Duo autem Cherubim ex auro
mundiſsimo facti ſunt,quia vtraque teſtamenta pura ac ſimplici veritate deſcribuntur. Expandunt verò alas,&
oraculum operiunt , quia nos qui omnipotentis dei oraculum ſumus , à culpis imminentibus ſcripturæ ſacræ
ædificatione protegimur.Cuius dum ſententias ſollicitè aſpicimus,ab errore ignorātiæ eius alis velamur. Duo
ergo Cherubim inter ſe mutuò reſpiciunt verſis vultibus in propitiatorium , quia vtraque teſtamenta in nullo
à ſe diſcrepant.Et quaſi ad ſemetipſa vicíſsim facies tenent,quia quod vnum promittit,hoc aliud exhibet, dum
inter ſe poſitum mediatorem dei & hominum vident.Facies quippe à ſemetipſis Cherubim auerterent,ſi quod
vnum teſtamentum promitteret,aliud negaret. Sed dum cōcorditer de mediatore dei & hominum loquuntur,
vt vicíſsim ſe reſpiciant,in propitiatorium intendunt. CYRILLVS DE INCARNATIONE VNI- *Cap.13.*
C GENITI. Facies & propitiatorium,& cætera.Aenigma certiſsimum id ſit, deum verbum etiam in humani-
tate deum manſiſſe,& in ſua gloria & maieſtate,etſi propter diſpenſationem factus ſit ſimilis noſtri.Propitiato-
rium nanque per fidem factus eſt nobis Emanuel . Id autem nobis comprobauit ſapientiſsimus Ioannes dicens, *1.Ioan.1.*
Filioli hæc ſcribo vobis,vt non peccetis,ſed ſi quis peccauerit, cōſolatorem habemus apud patrem Ieſum Chri-
ſtum iuſtum , & ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris . Nec non etiam Paulus, Quem propoſuit (inquit) deus *Rom.3.*
propitiatorium in fide,in ſuo ſanguine . Cæterùm cerne Cherubin circunſtantia propitiatorium , ſuperobum-
brantia quidem pennis,conuerſa autem ad propitiatorium,& penè nutui dominico oculum intendentia:ad dei
enim voluntatem tantùm reſpicit ſancta cœleſtium ſpirituum multitudo,& nunquam dei ſatiatur aſpectu.Ita
filium propheta Eſaias vidiſſe ſe dicit , in ſede altiſsima & eminentiſsima , circunſtantibus Seraphin , & obſe-
quentibus ei vt deo. RVPERTVS. Faciéſque propitiatorium de auro mundiſsimo, duos cubitos tenebit
& dimidium longitudo eius,ſemiſſem & cubitū latitudo.Longitudinis & latitudinis eiuſdem,propitiatorium,
D cuius & arca eſt,quia videlicet eadem charitatis intētione filius dei pro nobis paſſus,qua & incarnatus eſt.Pro-
pitiatorium nanque nobis idem incarnatus deus eſt, ſed per paſsionem & mortem ſuam. Per illam enim propi-
tiatus nobis eſt deus,& per illam peccatorum remiſsionem accepimus,in qua baptizati ſumus(vt ait Apoſtolus) *Rom.6.*
quicunque baptizati ſumus in eodem Chriſto Ieſu. Ergo quia niſi deus incarnatus , etiam mortuus fuiſſet, ipſe
ſolus maneret.Poſt arcæ fabricam facies(inquit)& propitiatorium.Vnde?de auro mundiſsimo. Aurum,diuinæ
in Chriſto ſubſtantiæ ſignificat pretium.Signanter & expreſſè dixit mundiſsimo, qui videlicet ex eo quòd deus
ab omni eſt ſorde mundiſsimus, ex eo(inquam)propitiatorium nobis factus eſt Chriſtus dei filius, ex eo peccata *Heb.7.*
mundi tollere potuit,agnus dei,ſanctus,innocēs,impollutus,ſegregatus à peccatoribus,& excelſior cœlis factus.
Hoc duo teſtamenta conſonis vocibus categorizant , hoc lex & Euangelium vno ſpiritu eodémque ſenſu præ-
dicant.Sequitur ergo duos quoque Cherubim aureos & productiles facies ex vtraque parte oraculi. Porrò iuxta
prædictam exemplarium rationem , duo Cherubim quod nomen plenitudo ſcientiæ interpretatur, duo teſta-
E menta ſunt, vnde ſcientiam dei ſitientes haurimus , vbi nihil deeſt eorum quæ de deo quærenda vel ſcienda
ſunt.Duos ergo(inquit)Cherubim aureos & productiles facies. Duo Cherubim, duo teſtes ſunt, quorum in ore
ſtat omne propitiationis noſtræ verbum.Aurei ſunt,quia vetus & nouum teſtamētum eadem dei ſapientia vera
lucent,eadem ſimplici veritate deſcripta ſunt, Deſiderabilia ſuper aurum & lapidem pretioſum multum . Pro-
ductiles,quia profectò inter tunſiones & preſſuras , ſancta vtriuſque teſtamenti ſcriptura condita eſt.Expandūt
alas ſuas & oraculum protegunt , quia videlicet humilitatem crucifixi domini noſtri Ieſu Chriſti, à Iudaicis &
hæreticis blaſphemiis defendunt. Nam Iudæi putauerunt eum quaſi leproſum, & percuſſum à deo, & humilia- *Eſa.53.*
tum , ipſe autem duobus Cherubim atteſtantibus vulneratus eſt propter iniquitates noſtras , attritus eſt propter *Ioan.11.*
ſcelera noſtra,diſciplina pacis noſtræ ſuper eum,& liuore eius ſanati ſumus. Mortuus eſt pro gente, & non tan-
tùm pro gente,ſed vt filios dei qui diſperſi erant congregaret in vnum. Verſis vultibus reſpiciunt in propitiato-
rium,quia vtraque teſtamenta in nullo à ſe diſcrepant.Quod enim vnum promittit,aliud exhibet,& ita diſpo-
F ſitum inter ſe mediatorem dei & hominum vident . Notandum autem quàm ſonora dixit Apoſtolus enuncia- *Heb.9.*
tione, ſupráque eam Cherubim gloriæ . Duo nempe teſtamenta vbique gloriam filij dei ſpirare ſapit , quiſquis *Pſal.8.*
ſpiritus ſancti delibutus eſt vnctione.Alterum nanque eorum inquit,Gloria & honore coronaſti eum.Alterum *Ioan.1.*
verò,Et vidimus gloriam eius,gloriam quaſi vnigeniti à patre.In his quidem dictis, nomen quoque,ſed vbique
in tota ſerie ſcripturarum res eſt glorię,perſonantis iugiter conſona fide.Inde pręcipiam(inquit)& loquar ad te,
ſuper propitiatorio ſcilicet,ac medio duorum Cherubim,qui erunt ſuper arcam teſtimonij. Quid eſt, inde præ-
cipiam & loquar ad te ? Nunquid non aliunde poterit homo reſponſa dei percipere ? Non vtique, nam niſi per *Epheſ.2.*
mortem Chriſti filij ſui, parietem inimicitiarum deus diruiſſet, non erat acceſſus homini ad deum, non erat a-
liud quod daret homo reconciliationis precium.Per mortem repropitiatoris huius recōciliati ſumus,& perinde
reconciliationis ſpiritum accepimus, de quo alibi propitiator ipſe dicit , Niſi abiero , paracletus non veniet ad *Ioan.16.*
vos. Si autem abiero , mittam eum ad vos. Ergo quia per illum paracletum accipimus , qui doceat nos omnem
verita-

Universidad de Deusto
Biblioteca

veritatem, & quæ ventura sunt annunciat nobis, inde (inquit) præcipiam & loquar ad te cuncta quæ mandabo G per te filiis Israël. BEDA. Propitiatorium non aliud quàm dominum saluatorem, sed specialiùs in eo viscera pietatis designat, de quo dicit Apostolus, Quem proposuit deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius. Nam & ideo desuper arcam ponitur, quia superexaltat misericordia iudicium. Vnde & Psalmista, Suauis (inquit dominus) vniuersis, & miserationes eius super omnia opera eus. ORDINARIA. Cherubim autem angelicam militiam significat. Et quia angeli summa concordia & quiete Christum contemplantur, hinc est quòd versis ad inuicem vultibus propitiatorium respiciunt, quia illam beatitudinem se habere dei gratia confitentur. BEDA. Vel per duos Cherubim possunt duo (vt iàm dictum est) testamenta signari, quorum vnum futuram domini incarnationem, aliud factam clamant. Respiciúntque se mutuò, quia in attestatione veritatis quam prædicant, in nullo ab inuicem discrepant. Vertunt vultus in propitiatoriũ, quia & misericordiam domini in qua vnica mundo spes est, valde commendant, atque ideo sunt ex vtraque parte oraculi, quia & præ- H cedentia ante incarnationem dominicam tempora & sequentia, prædicatione spiritualis scientiæ replent. Quibus etiam nomen scientiæ multitudinis, vel scientiæ multiplicatæ conuenit, quòd videlicet scriptura sacra, spirituali & diuina scientia plena est, eadémque scientia ex qua ipsa scriptura condi cœpit, augeri semper ac multiplicari non desinit. Vnde & angelus Danieli, Pertransibunt (inquit) plurimi, & multiplex erit scientia. Nanque Moysen ampliorem Patriarchis scientiam percepisse testatur ipse dominus, qui illi apparens ait, Ego dominus qui apparui Abraham & Isaac & Iacob in deo omnipotente, & nomen meum Adonai non indicaui eis. Multiplicata est ergo ex tempore scientia diuinæ cognitionis, cùm hoc de seipso dominus Moysi, quod Patriarchis non indicauerat, ostendit. Dauid qui in lege domini meditabatur die ac nocte, videamus an se, ipso qui legem scripsit Moyse, aliquid amplius de domino intellexisse senserit. Quomodo (inquit) dilexi legem tuam domine, tota die meditatio mea est. Statímque subiunxit, Super omnes docentes me intellexi. Vnde & alibi gloriatur in domino, dicens, Incerta & occulta sapientiæ tuæ manifestasti mihi. Item Apostolos maiora Prophetis nosse declarat dominus ipse, qui eisdem loquitur, dicens, Multi Prophetæ & iusti cupierunt videre quæ videtis, & non viderunt, audire quæ auditis, & non audierunt. Sed eisdem post resurrectionem ascẽsionẽmque suam maiorem adhuc scientiæ gratiam repromittit, dicens, Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modò, cùm autem venerit ille spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem. Quibus & in futuro maius omnibus quæ in hac vita cognosci possunt reuelaturum se esse pollicetur, dicens, Qui autem diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum. Rectè ergo Cherubim scientia multiplicata dicitur, quia in vtroque testamento fidelibus magis ex tempore, magísque cognitio veritatis innotuit. Rectè Cherubim gloriæ propitiatorium obumbrare dicuntur, quia testamento crescente per tempus, & multiplicata scientia, propitiationem nobis domini saluatoris prædicant, & hanc gratis semper vocibus quasi expãsis ad volatum alis, honoranre non cessant. Quia enim verba colloquentium quasi volando per aërem ab ore dicentium ad cor perueniunt audientium, meritò expansis Cherubim alis, & velut ad volandum aptatis possunt designari. De medio autem duorum Cherubim loquitur dominus, quia per verba vtriusque testamenti, consona nos voce ad fidem veritatis erudit. Vel certè de medio Cherubim loquitur, quia per vnigenitum filium suum, qui in medio duorum testamentorum in carne apparuit, humano generi deus pater voluntatem suam manifestare dignatus est. Quo sensu etiam illud potest accipi quod Abacuch ait, In medio duorum animalium innotesces. Potest autem in arca etiam sancta Ecclesia figuraliter accipi, quę de lignis imputribilibus, hoc est, animabus sanctis ędificatur, & in fide sancti Euangelij per quatuor mundi plagas distenta, coronam vitæ à deo expectat æternam, habens in se tabulas testamenti in meditatione continua legis dei. Habens & vrnam auream cum mãna in fide dominicæ incarnationis. Habens etiam virgam Aaron quæ fronduerat, in participatione regni & sacerdotij dominici, dicente Apostolo Petro, Vos autem genus electum, regale sacerdotium. Habens propitiatorium desuper, vt cuncta quæ habet bona, largiente diuina gratia sese accepisse meminerit. Habens & Cherubim gloriæ in propitiatorio, vel angelica videlicet præsidia, quibus à deo semper adiuuetur propitio, vel testamenta, quibus qualiter viuere, L & quomodo auxilium rectè viuendi à diuina propitiatione quærere debeat instituatur. Sic autem sunt Cherubim super propitiatorium positi, quomodo ciuitas Christi, id est, sancta Ecclesia, super mõtem, id est, super ipsum Christum esse constituta dicitur, non quòd altior illo posit esse ciuitas sua, sed quòd eius subsidio sustentata proficiat. Cherubim supra propitiatorium habet arca, quia vel angelica ministeria, vel eloquia diuina eò veraciùs Ecclesiam iuuant, quò ipsa in fundamento summæ veritatis stabilita consistunt.

Rom.3. *Psal.144.*

Dan.12. *Exod.6.*

Psal.118. *Psal.50.*

Matth.13. *Luc.10.*

Ioan.16.

Habac.3.

1.Pet.2.

4 *EAcies & mensam de lignis Sethim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem, & inaurabis eam auro purissimo. Faciésque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis, & super illam, alteram coronam aureolam. Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronam erunt circuli aurei, ut mittantur uectes per eos, & possit mensa portari. Ipsos quoque uectes facies de lignis Sethim, & circũdabis auro, ad subuehendam mensam. Parabis & acetabula ac phialas, thuribula & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo, & pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper.*

4 AVCTOR CATENAE. Arca cum propitiatorio & Cherubim in loco sanctissimo tanquam res sacratissimæ, pactum dei cum humano genere continentes, stare debebant in sancto sanctorum. Mensa autem in loco exteriori in sancto, ad dextrum latus ingredienti, hoc est, ad aquilonare latus. Cuius hîc forma describitur & materia, & ipsa gestanda humeris, si quando proficiscendum esset. *Facies* (inquit) *& mensam de lignis Sethim, habentem duos cubitos longitudinis, & in latitudine cubitum, & in altitudine cubitum ac semissem, & inaurabis eam auro purissimo.*

CAIE-

A CAIETANVS. Descripto opificio thecæ cum propitiatorio, describitur opificium mensæ propositionis. Quod autem dicit de altitudine, intellige altitudinem pedum mensæ. Pedes enim mensæ non erant separati à mensa, sed erant de integritate mensæ, tanquam partes ipsius, ita quòd vnico motu mouebatur mensa simul cum pedibus quatuor. Et inaurabis eam. Iuxta Hebræum habetur, Et vesties eam auro mundo, erat enim vestienda laminis aureis. Verùm aduerte, quòd theca vestita est auro intus & extra, de mensa autem non dicitur quòd vestiatur auro super & subtùs, sed duntaxat vesties eam auro, propter quod ambiguum relinquitur, an inferior superficies mensæ esset vestienda auro. Crediderim ego omni ex parte vestitam auro quemadmodum & pedes eius. *Faciésque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis, & super illam, alteram coronam aureolam.* RVPERTVS. Labium aureum per circuitum, id est, auri tenuis prominentiam extra tendentem. Et ipsi labio coronam interrasilem, id est, anaglypham vel sculptam. HVGO
B DE SANCTO VICTORE. Faciésque illi labium aureum. Labium istud erat quædam gyratio dependens. Coronam interrasilem. Similiter de ista corona dicimus sicut & de suprádicta, quòd erat scilicet limbus quidam adhærens mensæ, & de ipsa mensa sculpta secundum eius quantitatem. Quod dicit interrasilem, sic est intelligendum, quòd artificiosè erat sculpta ad modum anuli torno rasi. Quod dicit, & super illam, alteram coronam aureolam, significat eam de simplici opere, sed tamen auream, & minorem inferiore, & similiter adhærentem ei continuè quasi idem. Item coronam interrasilem altam quatuor digitis, id est, ambitum labii, qui corona dicitur non pro rotunditate sed pro circuitione. Quod autem sequitur, Et super illam, alteram coronam aureolam, id est, auream, Hebraica veritas habere non videtur. CAIETANVS. Quod Interpres appellauit labium, planiùs appellatur limbus. Nec dicitur quòd limbus fiat super mensam circumcirca, quemadmodum descriptus fuerat limbus thecæ, sed dicitur & facies illi limbum circumcirca. Intelligo itaque
C hunc aureum limbum circumcirca, non super mensam, sed applicatum mensæ, ita quòd augebat longitudinem & latitudinem eius. De figura autem eius nihil dicitur. Et ipsi labio coronam interrasilem, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Et facies ei clausuram quatuor digitorum in circuitu, & facies limbum auri clausuræ eius in circuitu. Nihil hîc dicitur de corona aliqua, nec de figura aliqua, sed materia clausuræ, & materia limbi videtur diuersa, quoniam limbus etiam iste aureus describitur, clausuræ autem materia nulla manifestatur, propter quod crediderim subintelligi quòd clausura sit lignea, vestienda tamen auro tanquam pars mensæ. Mensura autem quatuor digitorum, procul dubio intelligenda est secundum altitudinem & latitudinem, an autem se-
D cundum profunditatẽ vndique esset quatuor digitorũ, nihil dicitur, ipsa tamen turpitudo suadet partem negatiuam, turpis enim apparuisset mensa vnius tantùm cubiti secundum latitudinem, clausa circũcirca muro grosso quatuor digitis. Intelligendũ itaque videtur, quòd clausura hæc lata quidẽ inferius, & similiter alta erat quatuor digitis, hoc est, quantũ lata est manus, sed grositudo eius fabrili arte diuersis ordinibus cęlata. Dicẽdo itaq; & facies ei, pronomen ei, mẽsam demõstrat, quia mensa claudẽda pręcipitur circũcirca, ne aliquid posit è mensa
E labi. Et huic clausuræ alter limbus aureus circũcirca apponendus mãdatur, nec scribitur cuius figuræ erat limbus. Quocirca si diligẽtiùs perspiciatur, mẽsa ista cõponebatur ex quatuor partibus, videlicet ipso corpore mensæ, sua clausura circũcirca, & duobus limbis aureis, quorũ alter ambiebat corpus mẽsæ, alter verò ambiebat clausuram. Hęc erat superior mensæ dispositio, de inferiore autem eius dispositione mox subiũgetur. AVCTOR CATENAE. Faciesq; illi labium aureum per circuitũ. Quod nos labium dicimus, Hebraicè זֵר Zer, id est, corona, vel limbus vel circulus dicitur. Septuaginta, σχῆμα κυμάτια vertunt, id est, vertibiles vndas, Chaldaica autem, circulum aureum. Quæ omnia idem sunt. Quodq; nos, Et ipsi labio coronã interrasilem altam quatuor digitis, Hebraicè est וְעָשִׂיתָ לוֹ מִסְגֶּרֶת טֹפַח סָבִיב Vehasitha lo misgèreth tophach sabib. Est autem misgèreth illud quod aliquam rem constringit, & eam continet in circuitu, videlicet corona vel clausura, quod gallicè dicitur *Soubassement*. Tophach autem, quatuor digitorum seu palmi mensura. Legunt itaque hîc Hebræi, Et facies ei clau-
F suram ad mensuram pugni (id est, altam quatuor digitis) in circuitu. Alij, Sed & limbo palmario eam circumcluduntur digitis latam, siue palmarem in circuitu vel per circuitum. Alij, Sed & limbo palmario eam circumcluduas, subaudi semper primam clausuram siue coronam. Septuaginta, καὶ ποιήσεις αὐτῇ σεφάνην παλαιστὸν κύκλῳ, hoc est, Et facies ei coronam pugillis in circuitu. Chaldaica verò, Facies ei coronam interrasilem altam pugillo per circuitum. Demum quod nos, Et super illam, alteram coronam aureolam habemus, dicunt Hebræi, וְעָשִׂיתָ זֵר זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב Veasitha zer zahab lemisgarto sabib, id est, Et facies circulum seu labium vel coronã auream ipsi clausuræ, vel clausuræ eius in circuitu vel per circuitum. Vertunt alij, Et huic limbo addas per ambitum aureum coronam. Septuaginta autem, καὶ ποιήσεις σχῆμα κυμάτιον κύκλῳ τῇ σεφάνῃ, Et facies vertibilem vndulam in circuitu coronæ. Chaldaica verò, Et facies circulum aureum ipsi coronę interrasili per circuitum. Ex quibus omnibus id habetur in summa, limbum fuisse pro clausura mensæ, & circuncirca limbum, coronam quatuor digitorum, & super eandem coronam, auream coronulam pro decoro quodam ornatu, prout Latinus vertit Interpres. Dicitur autem opus interrasile, quod sculpturas habet aliquas, spacia verò intermedia plana quasi rasa. Sunt ta-
G men qui dicant fuisse supra mensam quasi sertum quoddam aureum, quod tabulam mensæ ambiebat, & quod infra tabulam alius erat ambitus, veluti fimbria quædam, quam Hebraismus clausuram appellat, & sub illa in quatuor pedibus mensæ erant quatuor circuli, porrò supra mensam ponebantur varia vasorum genera, nempe magnæ & latæ scutellæ, cochlearia formam manus concauæ habentia, & dimidiatæ fistulæ, quarum officium erat sustentare panes facierum, id est, propositionis, & conseruare à putrefactione. Et quoniam longè erãt mensam excedentes, consurgebant è terra quasi quædã furculæ, quas Interpretes vertunt cyathos, quæ dictas fistulas sustinebãt. *Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Subter coronã erũt circuli aurei, vt mittantur uectes per eos, & possit mẽsa portari.* AVGVSTINVS. Alia litera, Erũt anuli in thecis supportatoriis ad tollẽdã mẽsam. Hoc autẽ intelligẽdum est, quòd anulli essent velut thecę supportatorię, id est, quo supportatoria tãquam in thecas inducãtur. Erunt quippe in thecis, ita dictũ est, tãquam diceretur, erunt pro thecis. *Quæst.106.*

Universidad de Deusto Biblioteca

HVGO DE SANCTO VICTORE. Subter coronam auream erunt circuli. Modò duas G
illas coronas quasi vnam coronam dixit, Et ostendit quòd anuli qui erant in pedibus mensæ ad eam portãdam,
statim iuxta mensam, & non versus terram in imo erant. CAIETANVS. Intelligendum autem videtur
quemadmodum superius dictum est, circulos siue anulos aureos, opere fusorio conficiendos. Et pones eos in
quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Iuxta Hebræum habetur, Et dabis anulos super quatuor an-
gulos, qui quatuor pedibus eius è regione clausuræ. Si exactè hæc considerentur, apparebit quòd mensa subtus e-
rat sic disposita, quòd pedes quatuor non erant in postremis partibus extremitatum mensæ, sed aliquantulum
mensæ hinc & inde supererat vltra pedes, & quòd istis portionibus mensæ erant in subtus in quatuor angulis
affixi anuli quatuor, è regione respondentes clausuræ in superiori superficie existenti: sic enim locatis anulis, ve-
rificatur ad literam quòd erant contra clausuram, verificatur quòd erant in quatuor angulis, verificatur quòd
erant in angulis qui pedibus quatuor supererant, verificatur & suauis vectio mensæ. Nam vectibus intra anulos H
sic situatos missis, suauissimè mensa portabatur. Nec te moueat quod dicitur super angulos, quia licet subter
mensam essent, affixio tamen fiebat super angulos, hoc est, in suprema parte angulorum ex opposito ad clausu-
ram. Erunt circuli aurei vt mittantur vectes per eos ad portandum mensam. Iuxta Hebræum habetur, Erunt a-
nuli domus vectibus ad portandam mensam. Officium anulorum describitur, quòd erunt domus (hoc est, loca
propria) vectibus quibus portabitur mensa. AVCTOR CATENAE. Quatuor quoque circulos aureos
præparabis. Hebraicè est, וְעָשִׂיתָ לּוֹ Vehasítha lo, Facies illi. Sed hoc idem est. Eiusdem mensæ per singulos pedes.
Ibidem est, אֲשֶׁר לְאַרְבַּע רַגְלָיו Aser learbaha raglaf, Qui sunt in quatuor pedibus eius, vel iuxta Chaldaicam,
Qui sunt ad quatuor pedes eius. Verùm & hoc idem cum sensu literæ nostræ. Subter coronam. Hebraicè est
לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת lehummath hamisgèreth. Dictio autem lehummath, & subter, & è regione, siue ex aduerso, aut
contra significat. Vnde etiam diuersimodè locus est redditus. Nam aliqui vt Interpres legunt: aliqui, Ex aduerso
clausuræ. Septuaginta ὑπὸ τὴν στεπτὴν στεφάνην, Sub vertibilem coronam. Chaldaica, Contra coronam interrasi- I
lem erunt anuli, Vt mittantur vectes per eos. Sic legit & Chaldaica, Redditúsque est Hebraismus qui est לְבָתִּים
לְבַדִּים Lebattim lebaddim, In domos vectibus, Vel pro domunculis vectium. Septuaginta, εἰς θήκας τοῖς ἀναφορεῦ-
σιν, in positiones vectibus. Et possit mensa portari, לָשֵׂאת אֶת הַשֻּׁלְחָן Laseth eth hasulchan, Ad portãdam men-
sam illam, siue, Vt portetur mensa. Sic & Chaldaica. Est igitur sensus, E regione additamenti illius inferioris, vel
contra coronam in parte inferiori, collocabuntur anuli, per quos traiicientur vectes ad portandam mensam.
Quæ si diligenter perspexeris, eadem sunt in sensu cum litera nostra. In quatuor ergo angulis tabulæ, pedes qua-
tuor subsistere debebant similiter deaurati, quibus mensa eleuari debebat cubitu & semis. In quibus pedibus sta-
tim sub corona anuli erant, quibus immissis vectibus gestaretur, dum esset transmigrandum, omnia aurea.
Ipsos quoque vectes facies de lignis Sethim, & circundabis auro ad subuehendam mensam. Etiam hîc verbum צִפָּה Zapha est
positum, quod cooperire aut tegere significat. Ad subuehendam mensam. Hebraicè est, וְנִשָּׂא בָם אֶת הַשֻּׁלְחָן Ve-
nissa bam eth hasulchan, Vt in eis mensa portetur, siue, Et portabitur cum illis mensa. Chaldaica, Et portabunt K
cum eis mensam. Septuaginta, καὶ ἀρθήσεται ἐν αὐτοῖς ἡ τράπεζα, Et subuehetur in ipsis mensa. Sed hoc parum est.
*Parabis & acetabula ac phialas, thuribula & cyathos, in quibus offerenda sunt libamina, ex auro purissimo, & pones super mensam pa-
nes propositionis in conspectu meo semper.* INTERLINEARIS ET RVPERTVS. Acetabulum vas
erat duodecim dragmas appendens. Acetabulis autem acetum ferebatur. Porrò phyalæ dictæ, quòd ex vitro
sint. Vitrum enim, græcè ὕαλη dicitur. Sunt autem patulo ore. Nam cyathum è contra constat oris angu-
Cap.1. stioris esse, & dragmas decem appendere. HIERONYMVS IN MALACHIAM. Panes ve-
rò propositionis iuxta traditiones Hebraicas, ipsi sacerdotes serere, ipsi demetere, ipsi molere, ipsi coquere
Cap.1. debebant. IDEM IN EPISTOLAM AD TITVM. Relegamus autem Regum libros, &
inueniemus sacerdotem Abimelech de panibus propositionis noluisse priùs dare Dauid & pueris eius, nisi
interrogaret, vtrum mundi essent pueri à muliere, non vtique aliena, sed coniuge. Et nisi eos audisset ab heri
& nudius tertius vacasse ab opere coniugali, nequaquam panes quos priùs negauerat concessisset. CAIE- L
TANVS. Iuxta Hebræum quatuor vasorum genera habentur, sed Interpretes dissentiunt ita, vt non
possim percipere qualia fuerint hæc vasa, nisi tertium quod significat medios calamos, hoc est, vas aureum
ad similitudinem dimidiæ cannæ, scissa grossitudine cannæ in duas partes æquales. Est enim aliud certum
in textu Hebraico, quod singulis nominibus vasorum apponitur pronomen eius, ad significandum, quòd
omnia hæc vasa erant vasa eius, hoc est, mensæ illius, & omnia significantur in numero plurali. Ingenuè fa-
teor me nescire diuinare, tum formas vasorum, tum (quod magis vrget) officia vasorum opportuna huic
mensæ, crediderim tamen, quòd erant vasa ad panes mensæ, & ad thus eiusdem opportuna. Quæ tamen
interpretatio propiùs accedit ad Hebræum, videtur hæc. Et facies scutulas eius, & cochlearia eius, & cala-
mos medios eius, & mundatoria eius, in quibus offerenda sunt libamina. Iuxta Hebræum habetur, Quibus
parabitur in eis. Ecce officia vasorum, videlicet quòd in eis parabitur, proculdubio panis proponendus cum
thure, hæc enim omnia aurea esse debebant pro reuerentia diuina. Et mundatoria quidem non est difficile M
intelligere, ad officium mundandi panes infra hebdomadam. Calamos quoque medios secundum grossitu-
dinem cannæ, aiunt supponi debere panibus, ne panes calidi super mensam auream contraherent aliquid
indecens, vitabatur enim hoc intercepto aëre sub panibus, quanta erat altitudo semicalami secundum gros-
situdinem. Cochleariorum autem & scutularum officia libenter discerem. Et pones super mensam panes
propositionis in conspectu meo semper. Iuxta Hebræum, Et dabis super mensam panes facierum faciebus
meis iugiter. Duodecim panes iuxta numerum filiorum Israël, singulis sabbatis renouati, quare appellentur
panes facierum, non facilè patet, fortè notati erant faciebus seu characteribus duodecim filiorum Israël, ita vt
iugis esset quasi assistentia filiorum Israël coram deo. Et fortè denominatione extrinseca nuncupantur panes fa-
cierũ à diuina facie: erant enim semper tanquã ante faciem dei, ita vt appositiuè litera intelligatur, panes facierũ
appositiuè faciebus meis. Facies enim apud Hebræos caret numero singulari, & propterea deus dicit faciebus
meis

A meis, hoc est, faciei meæ. AVCTOR CATENAE. Parabis & acetabula. Hebraicè est וְעָשִׂיתָ קְּעָרֹתָיו
Vehasítha keharothaf, Et facies scutellas eius, in quibus scilicet ponebantur panes. Sunt autem vasa quædam
concaua admodum, quæ Hebraicè dicuntur keharoth. Vbi nota hoc in loco koph esse cum seuà præter nor-
mam, quia debuerat esse cum pathach, vt dicunt docti Hebræorum. Chaldaica, Faciesq; acetabula eius, vt etiam
vertit Interpres. Septuaginta autem, τὰ τρύβλια αὐτῆς, id est, catinos eius. Quod autem nos legimus, ac phialas,
Hebræi habent וְכַפֹּתָיו Vechappothaf, Et cochlearia vel thuribula eius, in quibus ponebatur thus. Hebraicè au-
tem Chappoth dicta, fortasse quòd volæ cauitatem imitarentur. Quæ dictio aliàs in mortariola versa est, vnde
Septuaginta, καὶ τὰς θυίσκας, habent, id est, & mortariola. Chaldaica phialas legit sicut & Latinus Interpres. Et
quod nos thuribula legimus, Hebræi וּקְשׂוֹתָיו Vksothaf habent, id est, & opercula eius, quibus videlicet thus te-
gebatur. Licet aliqui dictionem קְשׂוֹת kesoth, pro mediis calamis vacuis accipiant, quos ponebant in summita-
B te vniuscuiusque panis, vt ingrederetur ventus siue aër inter ipsos panes, ne mucidi efficerentur, erántque velu-
ti operimentum ipsis panibus. Transferunt ergo hi, Et medios siue dimidiatos calamos eius. Alij, Et dimidiatas
fistulas eius. Nonnulli propriè thuribula esse volunt, quibus adoletur incensum, rectéque vertisse Interpretem,
cui & Chaldaica consonet, Et thuribula eius, habens. Est autem dictio kesoth, quæ non nisi in plurali numero
inuenitur. Septuaginta, καὶ τὰ σπόνδια legunt, hoc est, & libatoria. Demũ quod nos cyathos, Hebræi וּמְנַקִּיֹּתָיו Vm-
nakkiothaf habent, id est, & crateres eius. Significat autem dictio Menakkiioth, vasa quædam quibus panes
tegebantur, vt kesoth opercula thuris aut è contra, nam horum vasorum ordo satis incertus est. Alij cyathos
eius, sicut Interpres habet, Septuaginta & Chaldaica, vertunt. Dixerunt quidam, quòd erant furculæ instar palo-
rum aureæ, quę stabant in terra, & eleuabantur supra mensam ad coniungendum calamos, ne frangerentur pon-
dere panis. Demum nonnulli reddunt, Et instrumenta quibus purgantur, & subaudiunt, supradicta vasa vel pa-
nes, de quibus dicet paulò pòst. Qualia verò fuerint hæc omnia vasa, & quibus assignata ac adaptata vsibus,
C dum non constet per singula, non videtur operosiùs & anxiùs nunc insistendum. Aben Ezra dicit hoc loco, De
his quidem vasibus, scimus quid dixerint magistri nostri, & addit nihil, quasi dicere voluerit, Scimus quidem
quid dixerint, sed quàm bene & scitè dixerint ignoramus. Circa eorum ergo, & quarundam aliarum rerum dif-
ficultates, nolumus lectores afficere tædio vel sollicitos reddere. In quibus offerenda sunt libamina. Sic & Chal-
daica. Iuxta Hebraicum legitur אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן Aser iussach bahen, Quibus libabitur in eis. Hebraismus est, pro, In
quibus (subaudi vasis) libandum est. Alij, Quibúsque funditur, vertunt. Septuaginta, ἐν οἷς σπείσεις ἐν αὐτοῖς, In
quibus libabis in ipsis. Quæ à sensu literæ nostræ non deuiant. Ex auro purissimo. Adde ex Hebræo, תַּעֲשֶׂה אֹתָם
Tahase otham, Facies ea. Sed Interpres hæc verba subintellexit, deuitans totiens eorum repetitionem. Et pones
(inquit) super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. Hebraicè לֶחֶם פָּנִים léchem panim, id est,
panes facierum. Quare fit vt variis modis hoc omnes interpretentur. Dicunt nonnulli Hebræorum panem fa-
cierum appellatum, quòd quatuor angulis esset expressus, quos illi facies vocant, hócque genus panis sacrum e-
D rat, & tantùm sacerdotibus licebat contingere. Alij aliter exponunt. Nam cùm Hebraicè panim, faciem signifi-
cet, non solùm (inquam) ipsam humanam faciem, sed & omnem præsentiam, & assistentiam, & anteriorem par-
tem, propterea appellari panes facierum existimant, hoc est, panes assistentiæ, panes propositos, qui semper coram
deo reperirentur, quod certè videtur esse verissimum, mox enim vbi dixit panes faciei, intulit לְפָנַי lephanai, id
est, faciei meæ, præsentiæ meæ. Atque inde videntur appellati, quòd semper coram domino starent positi. Hoc
idem sentiunt & Septuaginta, qui hos panes appellarunt ἐνωπίους, quasi dixeris præsentes, siue expositos. Alij sic
dictos asserunt, quasi propositos ad spectandum in conspectu dei & hominum. Secundum autem nostram edi-
tionem propositionis panes dicuntur, quia semper (vt dictum est) coram domino positi essent in mensa aurea, vt
nunquam abessent. Per singula autem sabbata noui parabantur & proponebantur. Proponebantur autem in
conspectu domini ante propitiatorium vnà cum thure, vt essent publicum memoriale, quo admonerentur Is-
raëlitæ sacrificij placationis. Sic enim scribitur Leuitici vigesimoquarto, Accipies similam, & coques ex ea duo-
E decim panes, qui singuli habebunt duas decimas, quorum senos altrinsecus super mensam purissimam statues,
& pones super thus lucidissimum, vt sit panis in monimentum oblationis domini.
BEDA. Sed iam tempus est vt ad excellentioris sensus alta tendamus. Facies (inquit) & mensam de li- *Mysticè.*
gnis Sethim. Mensa de lignis Sethim facta, scriptura est sacra de fortibus sanctorum patrum verbis actibús- *Cap.6.*
que compacta, quæ dum nobis quæ sint æternæ gaudia beatitudinis, & quomodo ad hæc perueniatur, ostendit,
cibum profectò nobis salutis ac vitæ suggerit. Hæc habet longitudinem, cùm perseuerantiam nobis cœptæ re-
ligionis: latitudinem, cùm amplitudinem charitatis: altitudinem, cùm spem perpetuæ remunerationis insi-
nuat. Et bene longitudo duorum est cubitorum, quia actualis nostra conuersatio in duabus maximè virtutibus
consistit, misericordia videlicet & innocentia, dicente Apostolo Iacobo, Religio autem munda & immacula- *Iac.1.*
ta apud deum patrem hæc est, visitare pupillos ac viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodi-
re ab hoc seculo. In eo nanque quòd pupillos ac viduas in tribulatione eorum visitare præcipit, cuncta quæ er-
F ga proximos necesse habentes misericorditer agere debemus, ostendit. In eo verò quòd immaculatos nos ab
hoc seculo custodire admonet, vniuersa in quibus nosipsos castè viuere oportet, exprimit. Quos duos cubitos
bonæ actionis, & dominus ipse mensæ verborum suorum inesse declarauit, cùm ait, Sint lumbi vestri præcin- *Luc.12.*
cti & lucernæ vestræ ardentes. Lumbi videlicet præcincti, vt à contagione seculi huius perduremus im-
munes. Lucernæ verò ardentes, vt per opera misericordiæ coram domino clari fulgeamus. Nam quod
sequitur, Et vos similes hominibus expectantibus dominum suum quando reuertatur à nuptiis, Ad altitudi-
nem eiusdem mensæ, hoc est, ad spem futuræ retributionis pertinet. Quod verò mensa vnum habet cubitum
in latitudine, vnitatem ipsius dilectionis, quam tota nobis testamenti veteris & noui series commendat, fi-
guratè denunciat, hoc est, simplex & pura mentis pietas, qua & deum & proximos, & ipsos quoque inimi-
cos amare iubemur, quanuis magna distantia ac distinctione rectissima ipsius amoris, deum primo loco,
inimicos vltimo diligere debeamus. Ipsis quoque proximis pro differentia meritorum dispar sit modus

Universidad de Deusto
Biblioteca

impendendus amoris, sicut Patriarcham Iacob, cùm omnes diligeret filios, Ioseph tamen singularis merito in-G
Cant.2. nocentiæ præ cæteris diligere scriptura teste nouimus. Vnde pulchrè in Cãticis canticorum dicit Ecclesia Christo, Introduxit me in cellam vinariam, ordinauit in me charitatem. Porrò quòd altitudo cubitum ac semissem habebat, cubitus æquè vt in latitudine, vnitatem ipsius spei nostræ cœlestis insinuat, qua expectamus dominum nostrum, quando reuertatur de cœlis remuneraturus seruos, quos vigilantes accinctis lumbis, & ardentibus bo-
Ioan.14. norum operum lucernis inuenerit. Nam etsi pro diuersitate meritorum multæ sunt mansiones in domo patris, vnum tamen est regnum cœli, in quo omnes recipiantur electi. Semisse verò qui supereſt, initium vitæ contemplatiuæ, quo nonnulli sanctorum etiam in carne adhuc positi frui meruerunt indicat, quibus non solùm spera-
Esa.6. re cœlestia præmia, verùm etiam ex parte videndo prægustare donatum est, vti Esaias & Micheas cæteríque pro-
Matth.17. phetæ qui viderunt dominum sedentem in solio gloriæ suæ, circunstante cœlorum exercitu, vt Petrus, Iacobus
2.Cor.12. & Ioannes, qui clarificatum inter Moysen & Eliam dominum in sancto monte viderunt, vt magister gentium, H cui priusquam carnis debitum solueret, donatum est in paradisum ac tertium cœlum rapi, & audire arcana verba quæ non licet homini loqui. In his ergo & huiusmodi famulis Christi mensa nobis tabernaculi, hoc est, diuina scriptura, qua Ecclesia sancta sine cessatione reficitur, super cubitum communis spei semissem in altitudine adiungit, quia supernæ beatitudinis gaudia præmonstrata illis priusquam reddita demonstrat, quæ nimirum præmonstratio, quia raptim & in transitu sanctorum mentibus apparet, rectè per dimidium cubiti, & non per plenum cubitum figuratur. Et inaurabis eam auro purissimo. Mensa tabernaculi inauratur, quia & scriptura sancta sapientiæ cœlestis sensu clara refulget, & ipsi qui eam condidere Prophetæ, præclari vita ac sermone fuerunt. Faciésque illi labium aureum per circuitum, & ipsi labio coronam interrasilem altam quatuor digitis. Labium aureum fit mensæ per circuitum quia doctrina sacri eloquij per mundissima nobis prædicatorum fidelium ora ministratur. Neque illorum locutio qui diuina nobis arcana tradiderunt, humanæ confabulationis sermonibus vllatenus attaminari consentiebat, quin potiùs non tantùm nociua sed & ociosa hominum verba I grauiter ferre ac redarguere curabant. Vel certè labium fit aureum mensæ per circuitum, quia scriptura sancta omni ex parte suæ locutionis, cùm rectè intelligitur, claritatem nobis sapientiæ cœlestis insonat. Cui videlicet labio corona additur, quia lingua prædicantium suis auditoribus retributionem vitæ promittit æternæ. Et bene ipsa corona quatuor digitis alta fieri præcipitur, quia celsitudo nobis coronæ perennis, per quatuor sancti Euangelij libros ostenditur, vel quòd per custodiam euangelicæ fidei & operationis, ad coronam nos vitæ per-
Ioan.8. uenire oportet. Pulchréque per digitos libri designantur, quia nimirum & tabulæ legis digito dei esse scriptæ
Luc.11. referuntur, & in Euangelio dominus distinctionem legis temperaturus, digito scribebat in terra, dicens de a-
Matth. 11. dultera quam accusabant pharisæi & scribæ, Si quis vestrum sine peccato est, primus in illam lapidem mittat. Digitus autem dei spiritus dei intelligitur. Vnde illud quod Lucas dominum dixisse refert, Si ergo in digito dei eiicio dæmonia, Matthæus clariùs exponendo dixit, in spiritu dei. Itaque in labio mensæ aureo corona aurea quatuor digitis alta superponitur, quia purissima sanctorum prædicatorum eloquia, spem supernæ bea- K titudinis expectant, quæ ministerio sancti spiritus, in quatuor sancti Euangelij libris descripta continetur. Nec solùm prædicatores ipsi præmium in cœlis sui laboris accipiunt, verùm etiam omnibus sibi obtemperantibus eandem vitæ coronam certa Euangelicæ veritatis auctoritate promittunt. Bene autem eadem corona interrasilis fieri præcipitur, quia nimirum æterni retributio regni non indifferenter omnibus datur, sed pro qualitate accipientium distincto diuinitùs examine singulis quibusque distribuitur. Corona etenim aurea mensæ domini pura & non interrasilis esset, si claritas futuræ iustorum retributionis æqualis omnibus panderetur, instar videlicet huius solis mundani, cuius splendorem deus indifferenter super bonos & malos facit
Matth.5. oriri. At quia sicut stella à stella differt in claritate, ita erit & resurrectio mortuorum, Corona mensæ do-
1.Cor.15. mini variis distincta scripturis, sed competenter ordinatis apposita est. Aeterna etenim vita futura omnibus est promissa iustis, sed multiformis in illa pro diuersitate meritorum gloria est singulorum. Quòd verò descripta priùs vna corona subiungitur, Et super illam, alteram coronam aureolam, de illorum potest præmio L rectè intelligi, qui generalia scripturæ sanctæ mandata spontanea vitæ perfectioris electione transcendunt, ideóque specialem præ cæteris fidelibus retributionem voluntariæ oblationis expectant. Coronáque aurea quatuor digitis alta labio mensæ aureo apponitur, cùm per Euangelium his qui mandata diuinæ legis custo-
Matth. 19. diunt, vita æterna promittitur, dicente domino ad diuitem, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata. Non homicidium facies, non adulterabis, non facies furtum, non falsum testimonium dices, honora patrem & matrem, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Sed eidem coronæ altera corona aureola superponitur, cùm
Ibidem. protinus subinfertur, Si vis perfectus esse, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cœ-
Apoc.4.14. lo, & veni sequere me. Ad hanc coronam pertinet canticum illud nouum quod virgines tantùm coram agno cantasse referuntur, qui empti sunt ex hominibus primitiæ deo & agno. Ad hanc quòd iidem sequuntur agnum quocunque abierit. Vel certè corona aurea labio mensæ domini apponitur, cùm in verbis sacræ scripturæ di- M cimus, egredientes carne animas ad æterna in cœlis præmia esse recipiendas. Et super illam altera aureola superadditur corona, cùm in eadem scriptura reperitur, quòd eis sublimior in fine seculi gloria in corporum quoque immortalium receptione seruetur. Quatuor quoque circulos aureos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes. Hæc vt supra de arca exposuimus, etiam hic accipienda sunt. Quatuor nanque circuli aurei, quatuor Euangeliorum sunt libri, per quorum fidem contigit, vt omnis scriptura sancta, per mundum legeretur & intelligeretur vniuersum. Quatuor autem pedes habet mensa, quia quadriformi ratione omnis diuinorum eloquiorum series distinguitur. In libris nanque omnibus sanctis intueri oportet, quæ ibi æterna intimentur, quæ facta narrentur, quæ futura prænuncientur, quæ agenda præcipiantur vel moneantur. Item mensa tabernaculi quatuor habet pedes, quia verba cœlestis oraculi, vel historico intellectu, vel allegorico, vel tropologico, id est, morali, vel certè anagogico solent accipi. Historia nanque est, cùm res aliqua quomodo secundum literam facta siue dicta sit plano sermone refertur, quomo-

A quomodo populus Israël ex Aegypto saluatus, tabernaculum domino fecisse in deserto narratur. Allegoria est, cùm verbis siue rebus mysticis præsentia Christi, & Ecclesiæ sacramenta signantur. Verbis videlicet, vt Esaias ait, Egredietur virga de radice Iesse, & flos de radice eius ascendet. Quod est apertè dicere, Nascetur vir-
Esa.11. go Maria de stirpe Dauid, & Christus de stirpe eius orietur. Rebus autem, vt populus de Aegyptia seruitute per sanguinem agni saluatus, Ecclesiam significat passione Christi à dæmonica dominatione liberatam. Tropologia, id est, moralis locutio, ad institutionem & correctionem morum, siue apertis siue figuratis prolata sermonibus respicit. Apertis videlicet, vt Ioannes admonet dicens, Filioli mei, non diligamus verbo nec lingua,
1.Ioan.3. sed opere & veritate. Figuratis verò, vt Salomon ait, Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de
Ecclesia.9. capite tuo non deficiat. Quod est apertè dicere, Omni tempore sint opera tua munda, & charitas de corde tuo non deficiat. Anagoge, id est, ad superiora ducens, locutio est, quæ de præmiis futuris, & ea quæ in cœlis est B vita futura, siue mysticis seu apertis sermonibus disputat. Apertis scilicet, vt, Beati mundo corde, quoniam
Matth.7. ipsi deum videbunt. Mysticis verò, vt, Beati qui lauant stolas suas, vt sit potestas illis in ligno vitæ, & per por-
Apoc.22. tas intrent in ciuitatem. Quod est patenter dicere, Beati qui mundant cogitationes & actus, vt potestatem habeant videndi dominum Christum qui ait, Ego sum via & veritas & vita, & per doctrinam atque exempla præcedentium patrum, intrent in regnum cœlorum. Subter coronam erunt circuli aurei vt immittantur vectes per eos, & possit mensa portari. Ipsos quoque vectes facies de lignis Sethim, & circundabis auro ad subuehendam mensam. Aptè subter coronam erant circuli, quia libris sancti Euangelij in hac vita vtimur, coronam verò vitæ supernæ futuram in cœlis speramus. Per quos videlicet circulos immittuntur vectes ad subuehendam mensam, quia doctores sancti vt verbis sacri eloquij corda audientium reficiant, ipsi per omnia mentem suam necesse est in Euangelica lectione fixam teneant, quatenus ad fidem sensúmque illius, omnem interpretationis ac doctrinæ suæ intentionem dirigant, curéntque sedulò, ne quid aliud agendum, sperandum amandúmve C in scripturis omnibus, quàm quod in quatuor Euangelij libris inuenitur doceant. Qui dum vniuersa scripturarum eloquia ad eam quæ in Euangeliis scripta est fidem ac dilectionem referunt, quasi totam domini mensam cum panibus ac vasis ipsius, in quatuor circulis portant. RVPERTVS. Sed dicamus & aliter. Facies & mensam de lignis Sethim, duos habentem cubitos longitudinis. Longitudo hæc vni tantùm homini assidenti satis expeditè accommoda est. Et altitudinem cubitum ac semissem. Altitudo hæc paulò sedentis hominis genu supereminet. Et in latitudinem cubitum. Latitudo hæc oppositum conuiuam seorsum aut diuisiuè epulantem non sustinet. Quæ est igitur hæc mensa post propitiatorium parata in tabernaculo domini, D nisi mensa corporis & sanguinis domini, initium habens à passione eiusdem domini nostri Iesu Christi? Siquidem dum anxiaretur iam venditus, & continuò tradendus, dum tristis esset vsque ad mortem anima eius, *Matth. 26.* dum factus in agonia prolixiùs oraret, & sudor eius velut sanguis in terram decurreret, interea propitiatio- *Luc.22.* nis & redemptionis nostræ opifex mensam parauit, accipiendo panem quem benedixit ac fregit, deditque discipulis suis, dicens, Accipite & comedite, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur. Similitérque calicem, hic est (inquiens) calix sanguinis mei qui pro vobis effundetur. Hæc mensa domini est, si tantùm fides non desit, nostro modulo satis accommoda, sic tamen, vt vnus assistat pro omnibus, quod iam dictis mensæ illius manufactæ mensuris significatur. Vnus enim est mensæ vel conuiuij pater, vnus sacerdos siue pontifex noster Christus, & vna mensa est, de qua Psalmista, Parasti (inquit) in conspectu meo mensam aduersus eos qui tribu- *Psal.22.* lant me. Item, Edent pauperes & saturabuntur, & laudabunt dominum qui requirunt eum, viuent corda eo- *Psal.21.* rum in seculum seculi. Et inaurabis eam (inquit) auro purissimo. Cur non fusilis aut ductilis est tota ex auro, sed facta de lignis Sethim, inauratur auro purissimo? Videlicet quia species vtraque panis & vini de terra sumuntur, vtræq; de communi vel publico, hæc granario, illa de apotheca capiuntur: sed accedit substantiarum atque speciarum creator deus atque formator spiritus sanctus, aurúmque verbi incarnati, aurum Christi crucifixi, mortui, ac sepulti, atque post gloriosam resurrectionem assumpti in cœlum ad dexteram patris non superficie E tenus inducit, sed efficaciter hæc in carnem & sanguinem eius conuertit, permanente licet specie exteriori. Hic labio confessionis opus est. Sequitur ergo, Facies illi labium aureum per circuitum. Et quia corde credenti ad *Rom.10.* iustitiam, & ore confitenti ad salutem, præmium tribuitur, vt quod credit intelligat. Et ipsi (inquit) labio coronam interrasilem altam quatuor digitis, id est, palmo, quo donum intellectus mystice significatur. Cubitus enim quem latitudo mensæ non excedit, sex palmorum est, quo numero operatio significatur, ac proinde palmus coronæ, quia septimus est, requiem contemplationis, qua fides remuneratur credentis rectè significat. Et super illam (inquit) alteram coronam aureolam. De huius coronæ, quæ super illam est, factura siue mensura rectè scriptura tacuit, quia videlicet remunerationem, qua ipsa præsens contemplationis quies, vel intelligentiæ *Esa.64.* dignitas coronanda est, oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Quatuor quoque aureos circulos præparabis, & pones eos in quatuor angulis eiusdem mensæ per singulos pedes, & cætera, vt supra de quatuor circulis aureis, per quatuor arcæ angulos dispositis. Sicut enim arca dominicæ incarnationis, sic & F mensa corporis & sanguinis eius, quatuor vbique Euangelij libris defenditur. Et sicut fortes & perseuerantes doctores incarnationis fidem, sic & mensæ huius sacramentum portare, id est, prædicare debent, quasi vectes circulis intromissi, id est, fortiter sacrorum voluminum semper inhærentes instructioni. Sequitur, Parabis & acetabula ac phialas, thuribula & cyathos, & cætera. BEDA. Varia vasa quæ ad offerenda sunt libami- *Cap.7.* na facta, variæ sunt distinctiones eloquij diuini, pro dispari capacitate audientium. Non enim vna eademque omnibus potest conuenire doctrina. Aliter nanque sapientes, aliter insipientes, aliter diuites, aliter pauperes, aliter sani, aliter infirmi, aliter senes, aliter iuuenes, aliter viri, aliter fœminæ, aliter cælibes, aliter coniugati, aliter prælati, aliter subditi docendi sunt. Quæ tamen vasa omnia ad mensam tabernaculi, omnia ad offerenda libamina pertinent, quia quæcunque prudens doctor diuersa pro diuersitate audiétium loquitur, vniuersa in regula sacræ scripturæ reperiuntur. Atque ad offeréda domino vota bonorum operũ, corda excitant auditorũ. Quæ videlicet opportuna diuersitas sanctæ prædicationis, ipsius domini ore designabatur cùm diceret,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, vt det illis in G
tempore tritici mensuram? Mensuram quippe tritici conseruis dat in tempore fidelis dispensator & prudens,
quando discretus verbi minister, non solùm tempus opportunum in dicendo obseruat, verùm etiam qualita-
tem sensúmque auditorum diligenter exquirit, & iuxta distantiam huius, modum sui sermonis temperat.

INTERLINEARIS. Quid autem per acetabula, nisi mordax & quæ vitia corrodat, & quid per
thuribula, nisi dulcis & suauis, & quæ ad orandum excitet audientem, prædicatio exprimitur? GREGO-
Homil.6. RIVS IN HOMILIIS. Quid verò per phialas & cyathos, nisi mensura prædicationis accipitur,
vt singulis scilicet iuxta capacitatem ingenij conferatur? Debet enim subtiliter qui docet prospicere, ne plus
studeat quàm ab auditore capitur prædicare. Debet enim infirmitati audientium sese contrahere, ne dum par-
uis sublimia, & ideo non profutura loquitur, se magis curet ostendere, quàm auditoribus prodesse. Iubente au-
tem domino non solùm phialæ ad mensam tabernaculi, sed etiam cyathi præparantur. In phialis larga prædi- H
catio, in cyathis minima & tenuis significatur. In mensa ergo domini phialæ & cyathi, quia in doctoribus sacri
eloquij non solùm exhibenda sunt magna & arcana quæ delectent, sed etiam parua & subtilia, quæ quasi per
gustum notitiam præstent. Alius enim doctrina veritatis plenus, auditores inebriat, & quasi phialam porrigit.
Alius explere quod sentit non valet, sed etiam quia vtcunque denunciat, per cyathum gustum præbet. Qui ergo
per doctrinam sapientiæ ministrare phialas non possunt, quantum pro diuina largitate sufficiunt, propinent
proximis cyathos verbi. Et pones super mensam panes propositionis in conspectu meo semper. BEDA. Pa-
nes propositionis super mensam positi semper, doctores sunt spirituales, qui in lege domini die ac nocte medi-
tantes, cunctis Ecclesiam intrantibus, refectionem verbi cœlestis offerunt. Qui rectè propositionis panes voca-
ntur, quia in propatulo semper esse debet vniuersis fidelibus sermo salutis, neque vnquam in Ecclesia deesse opor-
tet piis auditoribus verbum solatij, quod dominus per præcones veritatis mundo proponens, in conspectu suo
apparere, & vsque in finem his qui esuriunt & sitiunt iustitiam, incessanter abundare voluit. RVPERTVS. I
Sed & panis propositionis ipse Christus est sicut catholica tenet fides, quem in conspectu dei sancta Ecclesia
proponit semper. Nam ille panis propositionis qui in typum huius panis positus est, iamdudum scelere ludæo-
Malach. 1. rum pollutus est. Vnde per Malachiam prophetam, Offertis (inquit dominus) super altare meum panem pollu-
tum. Ac deinceps, Munus non suscipiam de manu vestra, ab ortu enim solis vsque ad occasum, magnum est no-
Vbi supra. men meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda. HIERONY-
MVS ET AVCTOR CATENAE. Tantùm autem interest inter propositionis panes & corpus
Christi, quantum inter vmbram & corpora, inter imaginem & veritatem, inter exemplaria futurorum, & ea ipsa
quæ per exemplaria præfigurabantur. Si ergo figuratos panes suscepturis tanta erat necessaria corporis munditia
quanta putas opus esse sanctissimi corporis & sanguinis domini verissima sacramenta sumpturis?

5 *FAcies & candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius & calamos, scyphos, & sphærulas, ac li-* K
lia ex ipso procedentia. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero. Tres
scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæque simul & lilia, & tres similiter scyphi
instar nucis in calamo altero, sphærulæque simul & lilia. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de
hastili. In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos & lilia. Sphæ-
rulæ sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt procedentes de hastili vno. Et sphærulæ igitur & ca-
lami ex ipso erunt, vniuersa ductilia de auro purissimo. Facies & lucernas septem, & pones eas super candela-
brum, ut luceant ex aduerso. Emunctoria quoque & ubi ea quæ emuncta sunt extinguantur, fiant de auro puris-
simo. Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis, habebit talentum auri purissimi. Inspice & fac secundum L
exemplar quod tibi in monte monstratum est.

5 RVPERTVS. Totam candelabri æquè vt cæterorum quæ præscripta sunt fabrefacturam, scriptura
legentium oculis præsentare laborat, vt quia tota diuina, & diuino spiritu peracta est, rebus ipsis, secundum
materiam permanere non valentibus, ipsarum ratione permanente, sit rerum æterna memoria *Facies* (ergo
inquit) *& candelabrum ductile de auro mundissimo, hastile eius & calamos, scyphos & sphærulas ac lilia ex ipso procedentia.*
CAIETANVS. Transitur ad describendum candelabrum septem lucernarum, & non fusorio opere
decernitur efficiendum candelabrum, sed ex auro ducendo vi mallei. Iuxta Hebræum autem non scribitur
Iilium in specie, sed flos in genere in tota ista materia. AVCTOR CATENAE. Facies & cande-
labrum ductile de auro mundissimo. Sic legitur hæc litera in Hebræo vt habet Chaldaica, Faciésque candela- M
brum de auro mundissimo, ductile facies candelabrum siue fiet. Sed Interpres consultò vitauit Hebraismum.
Opere autem ductili fieri mandat, id est, malleo, non fusione. Alij dictionem מִקְשָׁה Miksa, opere integro vertũt,
eadem sententia. Volunt enim candelabrum fuisse factum non ex diuersis partibus in vnũ coagmentatis, verùm
ex crasso stipite. Malleis siquidem producebãtur calami, scyphi, & cætera. Quod autem nos ductile, Septuaginta
τορευτὸν, tornatile verterũt. Licet Miksa (vt iam dictum) metallum propriè malleo percussum & induratũ signi-
ficet. Hastile eius. Hebraica dictio est יְרֵכָהּ Ierecha. Est autem Ierech, latus siue hastile. Vnde aliqui vertũt, Hasti-
le eius, videlicet basis ipsius candelabri: aliqui, latus eius. Sed per latus & ipsi candelabri pedem intelligunt. Alij
vertunt, Scapus eius, per quod hastile ipsum, seu truncum significant. Chaldaica & Septuaginta, hastile legunt.
Et calamos. Hebraicè est וְקָנָהּ Vekana, Et calamus eius. Sic omnes versiones reddũt, & per calamum intelligitur
medius cãdelabri stipes. Vnde & aliqui vertunt hîc, Et medias stipes eius. Scyphos. Hebraicè est גְּבִיעֶיהָ Gebihè-
ha. Est autem Gebiha, scyphus in modum calicis factus. Vnde hîc scyphi eius, vel cyathi eius, aut calices eius

reddi

A reddi potest. Et per ipsos partes quædam extantes intelliguntur, quæ calicis formam habebant. Chaldaica &
Septuaginta habent vt apud nos. Et sphærulas. Hæ Hebraicè dicuntur בַּפְתֹּרֶיהָ Caphtorèha, Et sphærulæ eius, id
est, nodi, Sicque ab omnibus vertitur. Ac lilia ex ipso procedẽtia. Sic legitur iuxta Hebraicum וּפִרְחֶיהָ מִמֶּנָּה יִהְיוּ
Vphrachèha mimménna ihiu, Et lilia eius ex ipso erunt, vel fient. Sic habet & Chaldaica, & Septuaginta. Ver-
tũt alij, Et flores eius. Dictio enim Perach, vtrumque significare potest. Sed idem est. Et est sensus, Ex eadem ma-
teria, & non ex alia fient hæc omnia. Malleo enim ex ipso trunco & stipite cuncta formabuntur. Hæc est autem
candelabri ratio. Erat corpus eius quasi statua aurea, habens basim, hastile, & medium stipitem, calamum, me-
diam septem lucernarum sustinentem, scyphis, sphærulis & floribus ornatum. Ex quo vtrinque cannæ tres pro-
dibant, infimis duabus longioribus, mediis duabus mediocribus, supremis duabus breuioribus, in eandem cum
B quarta lucerna altitudinem sublatis. Qui omnes sex calami decentissimo ornatu gestabant suos quosque tres
scyphos, amygdali secundum aliquos habentes figuram, sphærulas & flores seu rosas & germina pro decore pas-
sim facta cum sex singulis lucernis, erántque receptacula olei, & ellychnij. *Sex calami egredientur è lateribus, tres ex*
vno latere, & tres ex altero. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos sphærulæq; simul & lilia, & tres similiter scyphi instar nu-
cis in calamo altero, sphærulæq; & lilia. RVPERTVS. Sphærularum atque liliorum in candelabris quæ hodiéque
passim fiunt vel habentur, pauca supersunt vestigia. Nam sphærulæ, id est, nodi rotundi in hastilibus, lilia verò
in capitibus candelabrorum passim visuntur. Cæterùm scyphi si auctoritate scripturæ præsentis fierent, vel si
vsquam fiunt, profectò intuentium oculis & ipsi operoso decore placent. CAIETANVS. Verùm
iuxta Hebræum, Tres calices amygdalati in calamo vno, habetur. Vbi scito quòd dictio Hebraica significans
poculum, optimè interpretatur calix, ad exprimendum poculum cum pede, ita tamen quòd nomine calicis in-
telligamus poculum habens pedem absque differentia figuræ. In hodiernum enim vsque diem in fornice Titi
C in vrbe Roma apparet candelabrum hoc sculptum vt ductum est sub triumpho, & apparent ibi calices diuer-
sarum figurarum, & apparent amygdalati, hoc est, non habentes superficiem planam, sed in concauas conue-
xásque distributam partes, tanquam amygdalas. Et sic in tota ista materia intellige scyphos instar nucis apud
vulgatam editionem. Sphærulæ autem & lilia iuxta Hebræum in numero singulari habetur, videlicet sphærula
& flos. Et propterea in quæstionem versum est, an cuilibet calici responderet vna sphærula & vnus flos, an essent
tres calices cum vna sphærula & vno flore. Pulchritudini magis quadrat, vt cuilibet calici adiuncta sit sphæru-
la cum flore. Isti tamen calices decem & octo in istis sex hinc & inde calamis, non apparent in illo sculpto can-
delabro, & fortè quando constructum fuit secundi templi candelabrum, desueuerat huiusmodi ornatus haberi
pro ornatu, & conformando se tempori, construxerunt istos sex calamos cum sphærulis & floribus absque hu-
iusmodi poculis, ita quòd loco poculorum simplices calamos construxerunt, tale enim apparet candelabrum
sculptum. AVCTOR CATENAE. Sex calami egredientur de lateribus. Adde ex Hebræo, eius.
Est enim מִצִּדֶּיהָ Mizidéha, De lateribus eius, nempe candelabri. Sed Interpres subintellexit dictionem eius.
D Tres ex vno latere, & tres ex altero. Breuibus se expediuit doctus Interpres, vltro vitans verborum repetitio-
nem, & sensum integrum seruans. Sic enim est in Hebræo, Septuaginta & Chaldaica, Tres calami ex vno latere
candelabri, & tres calami ex secundo latere candelabri. Sequitur autem, Tres scyphi quasi in nucis modum per
calamos singulos, sphærulæq; simul & lilia, & cætera. Tota hæc litera sic est in Hebræo & Chaldaica, Tres scy-
phi figurati in calamo vno, sphærula & lilium, & tres scyphi figurati in calamo vno, sphærula & lilium. Quan-
tuis dictionem מְשֻׁקָּדִים Mesukkadim, aliqui vertant amygdalati, hoc est, instar amygdali sculpti, vel formam
amygdali habentes, siue in speciem nucis amygdalinæ deformati. Id quod & Septuaginta, & Latinus Interpres,
in nucis modum reddiderunt. Et profectò sekedim à qua supradicta dictio venit, amygdalas significat. Habe-
bant ergo scyphi siue calices candelabri amygdalarum formam pro præcipuo eius ornamento. *Hoc erit opus sex*
calamorum qui producendi sunt de hastili. In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphærulæq; per singulos & lilia.
CAIETANVS. Istorum quatuor calicum in hastili candelabri duo siti inter pedem candelabri &
E sphæram vnde exeunt infimi calami laterales, apparent in sculpto candelabro, alij autem duo locandi in ha-
stili inter supremam sphæram vnde exeunt supremi calami laterales & lucernam, non apparent ibidem. Ratio-
ne fortè temporum abstinuerunt ab huiusmodi calicibus, & ad deferendum auctoritati exempli diuini, duos
calices construxerunt, vt vel sic seruaretur antiquæ structuræ memoria. AVCTOR CATENAE.
Hoc erit opus sex calamorum qui producendi sunt de hastili. Hebraica hîc ita leguntur, מִן לְשִׁשֶּׁת הַקָּנִים
הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה Chen leseseth hakanim haiozim min hamenora, Sic de sex calamis qui egrediuntur ex can-
delabro, subaudi dicendum est. Nempe vt singuli habeant tres scyphos amygdalatos, sphærulam & lilium. Ali-
qui reddunt, Et sic pro sex calamis qui ex ipso candelabro procedunt. Alij, Sic sex calamis egredientibus de can-
delabro, subaudi, facies. Ita & Septuaginta. Vnde Chaldaica, Sic facies in sex calamis qui egrediuntur de can-
delabro. Quæ omnia in virtute idem sunt cum Latina litera. Sequitur, In ipso autem candelabro, id est, in ha-
stili candelabri & trunco. In nucis modum. Est eadem dictio מְשֻׁקָּדִים Mesukadim de qua suprà, dic ergo vt ibi.
F Sphærulæq; per singulos & lilia. Hebraicè est, כַּפְתֹּרֶיהָ וּפִרְחֶיהָ Caphtorèha vphrachèha, Sphærulę eius & lilia eius.
Sic & Chaldaica. Verùm hæc non discrepant à sensu literæ nostræ. *Sphærulæ sub duobus calamis per tria loca, qui simul*
sex fiunt, procedentes de hastili vno. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et sphærula sub duobus cala-
mis ex ipso, & sphærula sub duobus calamis ex ipso, & sphærula sub duobus calamis ex ipso. Sic sex calamis
egredientibus è candelabro. Tres sphærulæ in hastili describuntur, sic dispositæ, quòd ex qualibet earum egre-
derentur duo calami, alter hinc, alter inde. Et quælibet erat sub duobus calamis, ad significandum quòd calami
egrediebantur ascendendo non per lineam rectam, sed per lineam circularem, ita quòd quilibet duo calami,
hinc & inde constituebant semicirculum, & sex isti calami constituebant tres semicirculos ad vnam eadémque
lineam rectam diametralem terminatos, ad quam terminabatur hastile candelabri, secundum enim vnam &
eandem literam rectam, erant omnes lucernæ. AVCTOR CATENAE. Sphærulæ sub duobus
calamis per tria loca. Abbreuiauit Interpres totum hoc membrum, quod ter repetita habet hæc eadem verba,

 videli-

Universidad de Deusto
Biblioteca

videlicet וְכַפְתֹּר תַּחַת שְׁנֵי הַקָּנִים מִמֶּנָּה Vechaphtor táchath sene hakanim miménna, Et sphærula sub duobus ca- G
lamis ex ipso, Et sphærula sub duobus calamis ex ipso, Et sphærula sub duobus calamis ex ipso. Sequitur, Quæ
simul sex fiunt procedentes de hastili vno. Iuxta Hebræum habetur, לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה Leséseth ha-
kanim haiózim min hamenora, Sex vel sub sex calamis exeũtibus de cãdelabro, vel procedẽtibus ex cãdelabro.
Quorum omnium hic est sensus, Sub singulis duobus calamis erit sphærula vna, hoc est, sphærula prima erit sub
duobus primis calamis, qui vtrinque ex ipso sunt candelabro, & ex eadem materia candelabri. Deinde alia sphę-
rula erit sub duobus secundis calamis, qui vtrinque ex ipso sunt. Postremò sphærula vna erit sub duobus postre-
mis calamis, qui vtrinque sunt ex ipso candelabro, ex eadẽmque materia candelabri. Atque ita fit, vt sint sub sex
calamis de candelabro procedentibus. Chaldaica etiam non discrepat ab hoc intellectu, habens, Sphæruláque
sub duobus calamis eius, & sphærula sub duobus calamis eius, & sphærula sub duobus calamis eius. Sic facies
sex calamis qui egrediuntur de candelabro. Quasi dicat, Erit semper sub duobus quibusque calamis qui ex ipso H
candelabro prodeunt, sphærula vna, Et cum sex calami prodeant ex hastili candelabri, tres erunt sphærulæ sub
dictis sex calamis. Hoc etiã indicare voluit Interpres Latinus in suis verbis abbreuiatis. Septuaginta etiam cum
Hebraico conueniunt, hoc excepto, quòd bis tantùm replicat verba prædicta. *Et sphærulæ igitur & calami ex ipso e-*
runt, vniuersa ductilia, de auro purißimo. CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Et sphærulæ igitur & calami ex ipso e-
runt, totum ipsum ductile vnum auri mundi. Opificium candelabri sine concisione partium, ita quòd totum sit
vnum continuum, mandat fieri, & non fusorio opere, sed ductili. AVCTOR CATENAE. Et sphærulæ
igitur & calami ex ipso erunt. Parui refert quòd in Hebræo est, Sphærulæ eorum & calami eorum ex ipso erunt.
Sic habet & Chaldaica. Est enim in Hebræo כַּפְתֹּרֵיהֶם וּקְנֹתָם Caphtorehem vknotham. Ex ipso autem erunt, di-
cit, hoc est, egredientur ex ipso candelabro. Vel ex eadem candelabri materia erunt, malleo enim ex ipso trunco
producentur. Vniuersa ductilia ex auro purisimo. Sic & Chaldaica. Hebraica verò sunt, כֻּלָּהּ מִקְשָׁה אַחַת זָהָב
טָהוֹר Cula miksa achath zahab tahor, Totum ipsum ductile vnum ex auro mundo. Quasi dicat, Totum ipsum I
opus sit res vna integra solida & non vacua neque ex partibus coniuncta, hoc est, Non fient calami, scyphi sphæ-
rulæ & lilia, membratim & seorsum per partes, & postea coniũgentur more artificum, sed totum fiet fusura vna
in vase aurificis, postea percutietur malleo, ac percussione huiusmodi protrahentur membra, & diuidentur par-
tes eius hac & illac. Vertunt hîc alij, Totúmque ipsum erit opus vnum & integrum ex auro mundo. Chaldaica,
vt apud nos. Quæ omnia à Latinæ literæ sensu non deuiant. Et hoc etiam loco quod nos ductilia, Septuaginta
legunt, ὅλοι τορευτοί, Omnes tornatiles. *Facies & lucernas septem, & pones eas super candelabrum vt luceant ex aduerso.*
RVPERTVS. Id est, contra mensam, hoc enim postmodum exprimit, dicendo, Et contra mensam cande-
labrum pones in latere tabernaculi meridiano. Mensa enim stabit in parte Aquilonis. CAIETANVS. Fa-
cies & lucernas septem. Vnam in summitate hastilis, & sex in summitatibus calamorum. Et pones eas super can-
delabrum. Iuxta Hebræum habetur, Et accendere facies lucernas eius. Ad hoc enim fiebat candelabrum, vt ser-
uiret lucernis accẽdendis. Vt luceant ex aduerso. Iuxta Hebræum, Et faciẽt lumen super plagam faciei eius. Fa- K
cies cãdelabri proculdubio versa erat versus mensam propositionis, vt infra patet, & propterea facere lumen su-
per plagã faciei candelabri, est illuminare directè diaphanum versus mensam propositionis, candelabrum enim
erat sic locatum, vt omnes septem lucernæ respicerent ex æquo mensam illam è regione ipsius. Et hinc habetur,
quòd lucernæ non erant in forma lampadis, nam lampas æquè diffundit lumen circunquaque, de his autem lu-
cernis mandatur, quòd faciant lumen ad certam partem. Erat igitur quælibet lucerna tanquam habens rostrum
in vna parte in quo ardebat, & propterea mandando quòd faciant lumen super plagam faciei, mandatur quòd
rostra lucernarum, sint versus illam plagam. Et hic est literalis sensus, qui comprobatur figura lucernarum scul-
ptarum in prædicto candelabro, nam rostratæ sunt. AVCTOR CATENAE. Facies & lucernas septem.
Adde ex Hebræo eius. Nam est ibi נֵרֹתֶיהָ Nerothéha, lucernas eius. Sic & Chaldaica & Septuaginta. Et pones eas
super candelabrum. Hebraica litera est, וְהֶעֱלָה אֶת נֵרֹתֶיהָ Vehehela eth nerothêha, Et accendere facies lucernas
eius. Alij vertunt, Et collocabis lampades eius in sublimi, quasi dicat, In summitate calamorum pones lucernas. L
Nonnulli, Et disponet, seu aptabit, aut aptare faciet lucernas eius. Vt sit modus loquendi absque expressione per-
sonæ de qua loquitur. Est enim tertia præteriti perfecti persona in Hiphil ab עָלָה Hala verbo. Chaldaica, Et in-
cendes lucernas. Septuaginta, καὶ ἐπιθήσεις τοὺς λύχνους αὐτῆς, Et impones lucernas eius. Vides quot sunt Interpre-
tes, tot esse loci versiones. Esto itaque verborum sensus, quòd Moyses in summitate calamorum aptabit lucer-
nas, & ardere eas faciet. Sequitur, Vt luceant ex aduerso. Et hîc aliquantulum Hebraica variant. Sic enim ibi le-
gitur, וְהֵאִיר עַל עֵבֶר פָּנֶיהָ Veheir hal heber panéha, Et lucebit contra partem faciei eius. Vnde & Chaldaica, vt
luceant contra faciem eius. Alij vertunt, Vt luceant ad latus faciei eius. Hebraismus est, pro, Vt versus eam par-
tem lumen emittant, ad quam versum erit candelabrum. Nonnulli, Et lucere facies vel faciet contra faciem
eius. Est enim & hîc tertia præteriti persona in Hiphil, à verbo אוֹר or. Aliqui, Et lucebit ex aduerso. Demum ali-
qui, Vt illuminet (quæque) partem lateris sui. Septuaginta, καὶ φανοῦσιν ἐκ τοῦ ἑνὸς προσώπου αὐτῆς, Et lucebunt ab
vna facie eius. Quæ omnia Latinus Interpres pauculis verbis expressit, Vt luceant ex aduerso, nempe mensæ M
contra quam ponendum erat candelabrum. Eleganter igitur & lucidè reddita est nobis figura ac constitutio
huius candelabri, quod totum ductili auro ac solido constabat. *Emunctoria quoque & vbi ea quæ emuncta sunt extin-*
guantur, fiant de auro purißimo. Emunctoria Hebraicè מַלְקָחַיִם Melkacháim dicuntur, & sunt forcipes quibus acci-
pimus prunas, & reperitur tantùm in Hebræo in numero duali, quia ex duabus constant. Accipiuntur etiam pro
emunctoriis lucernarum vt hoc in loco. Porrò vasa vbi quæ emuncta sunt ponuntur ad extinguendum, hoc est,
fauillæ ellychniorũ, Hebraicè dicuntur מַחְתָּה Machta. Significat etiam vas in quo portatur vel sustẽtatur ignis,
id est, thuribulũ. Vnde Chaldaica, Et forcipes eius & thuribula eius ex auro mundissimo, habet. Septuaginta, καὶ
τὸν ἐπαρυστῆρα αὐτῆς, καὶ τὰ ὑποθέματα αὐτῆς, Et emũctoriũ eius, & suppositiones eius, id est, vasa prædicta quę suppo-
nũtur ad ea quæ emũcta sunt suscipiẽdũ. Pro his duobꝰ, vertũt aliqui, Et forcipes eiꝰ & receptacula eiꝰ. Quę om-
nia idẽ dicũt cũ litera nostra. Instrumẽta itaq; ad lucernas pertinẽtia, quibꝰ vel emũgebãtur lychni, vel extingue-
bantur

A bãtur, ne fœtor esset in sanctuario vel macula, vt forcipes & receptacula emunctionũ, vel etiã vasa ad cõseruan-
dum ignem, omnia aurea erant, lucida & magnifica. *Omne opus candelabri cum vasis suis habebit talentum auri purißimi.*
CAIETANVS. Mensura secundum pondus significari videtur, sed quantum auri pondus compre-
henderet nescimus. AVCTOR CATENAE. Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis
habebit talentum auri purissimi. Sensus est idem, verùm Hebraica verba aliquantulum variant, prout est etiam
in Chaldaica videlicet, Ex talento auri mundissimi facies illud & omnia vasa hæc. Vel talentum auri mundi fa
cies illud cum vniuersis vasis istis. Septuaginta, τάλαντον χρυσίου καθαροῦ ποιήσεις πάντα τὰ σκεύη ταῦτα, Talentum
auri puri facies omnia vasa hæc. Est igitur sensus, Totũ opus istud constabit talento vno. Sicut & Interpres red-
didit. Continet autem vulgare talentum sexaginta libras, illud autem quo in templo vtebantur, duplum erat ad
profanum. Dictio autem כִּכָּר Chiccar, Hebraica hîc posita, massam siue talentum significat, vt ex literæ & causæ
B circunstantia satis patet, licet Hebræi non tam talentum, quàm centenarium talentorum exponant pro magni-
dine operis, & pondere candelabri, & vasorum pertinentium ad illud. *Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in*
monte monstratum est. CAIETANVS. In hac conclusione comprehenditur mandatum reliquorum quæ non
sunt scripta, puta de quantitate hastilis secundum longitudinem, de forma lucernarum & capacitate earum, de
pede candelabri, qui pulcherrimus apparet ductus sub Triumpho Titi, & cæteris. AVCTOR CATENAE.
Inspice & fac. Sic redduntur hæc duo verba etiã à Chaldaica וּרְאֵה וַעֲשֵׂה Vre vahase. Ab aliis verò, Vide vt fa-
cias, siue, Vide facias. Et sic reddunt Septuaginta. Secundũ exẽplar. Dictio Hebraica תַּבְנִית Tabnith, & similitu-
dinem significat & exemplum. Et hinc factum quòd aliqui, Iuxta similitudinem eorum verterunt, sicut & Chal-
daica habet. Septuaginta, κατὰ τὸν τύπον, Iuxta figuram. Quod tibi in monte mõstratum est. Hebraica paulò ali-
ter habent, verùm sensus est idem. אֲשֶׁר אַתָּה מָרְאֶה בָּהָר Aser atta mare bahar, Quod seu quam tu videre factus
in monte. Est enim מָרְאֶה Mare participium præteritum hiphil, à raa verbo. Chaldaica, Quæ monstrata sunt ti-
C bi in monte. Septuaginta iuxta figuram, τὸν δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει, ostensam tibi in monte. Alij vertunt, Quæ ti-
bi mõstrata est in monte. Sed omnia hæc vnum sunt cũ litera Latina. Exemplar autem omnium dominus Moysi
ostendit in monte, cùm quadraginta diebus & totidem noctibus illic ieiunus constitit, ne humanum commen-
tum cogitaretur, & præsumptum sine deo.
RVPERTVS. Sed quoniam omnia hæc sunt exemplaria cœlestium, cœleste ex ipso speculemur can- *Mysticè.*
delabrum, id est, Christum incarnatum. GREGORIVS IN EZECHIELEM. Facies & candelabrũ
ductile de auro mundissimo, hastile eius & calamos & cyphos, & sphærulas ac lilia ex ipso procedentia. Quis in *Homi.6.*
candelabro nisi redemptor humani generis designatur? qui in natura humanitatis infulsit lumen diuinitatis, vt
mundi candelabrum fieret, quatenus in eius lumine omnis peccator in quibus iaceret tenebris videret. Qui pro
eo quòd naturam nostram sine culpa suscepit, candelabrum tabernaculi ex auro purissimo fieri iubetur. Ductile
autem feriendo producitur, quia & redemptor noster qui ex conceptione & natiuitate perfectus deus & homo
D extitit, passionum dolores pertulit, & sic ad resurrectionis gloriam peruenit. Ex auro ergo mundissimo ductile
candelabrum fuit, quia & peccatum non habuit, & tamen eius corpus per passionis contumelias ad immortali-
tatem profecit. Nam Iuxta virtutes animæ quibus percussionibus potuisset proficere, omnino non habuit. In mẽ-
bris autem suis (quæ nos sumus) quotidie percussionibus proficit, quia dum nos tundimur & efficimur vt eius
corpus esse mereamur, ipse proficit. De eius autem corpore scriptum est, Ex quo totum corpus per nexus & con-
iunctiones subministratum & constructum crescit in augmentum dei. Corpus quippe illius nos omnes sumus. *Coloss.2.*
Per nexus verò & coniunctiones corpus ligatur, quia dum capiti pectus, dum pectori brachia, dum brachiis ma
nus, digiti manibus sunt coniuncti, ac membra cætera membris inhærent, corpus omne perficitur, sicut sancti
Apostoli qui redemptori nostro propinqui steterunt, quasi pectus capiti inhæsit. Quos quia martyres sunt se-
quuti, quasi coniuncta brachia pectori fuerunt. Quibus dum pastores & doctores subiuncti sunt per bona ope-
ra, manus brachiis inhæserunt. Hoc verò omne corpus redemptoris nostri quotidie per nexum & coniunctio-
E nem subministratum est in cœlo, quia cùm ad eum illuc electæ animæ ducuntur, ei sua membra colligantur. De
quo bene dicitur, Subministratum & constructum crescit in augmentum dei, quia deus omnipotens redemptor
noster qui in se quo proficiat non habet, adhuc per membra sua quotidie augmentum habet. Vnde rursum scri-
ptum est, Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi. Hastile verò *Ephe.4.*
eiusdem cãdelabri ipsa Ecclesia debet intelligi, quæ corpus eius est, quia inter [illegible] aduersa libera stat. Calami au-
tem qui de hastili procedunt, prædicatores sunt, qui dulcem sonum in mũdo ediderunt, videlicet canticum no-
uum. Cyphi autem vino repleri solent. Quid ergo mentes auditorum nisi cyphi sunt, quæ sanctis prædicantibus
vino scientiæ replentur? Sphærula autem quid est aliud nisi volubilitas prædicationis? Sphæra autem ex omni
parte voluitur. Et prædicatio quæ nec aduersitate retineri potest, nec prosperitatibus eleuatur, sphæra est. Et in-
ter aduersa fortis, & inter prospera humilis, nec timoris habet angulum, nec elationis. In cursu ergo suo figi
non valet, quia per cuncta se volubiliter trahit. Bene autem post calamos, cyphos & sphærulas, in candelabro li-
F lia describuntur, quia post eam quam diximus prædicationis gratiam atque volubilitatem, illa virens patria se-
quitur, quæ animabus sanctis, id est, floribus vernat æternis. Sphærulæ ergo ad laborem pertinent, lilia ad retri-
butionem. RVPERTVS. Vel sex calami de lateribus candelabri, id est, maioris hastilis egredieban-
tur, quia huius nostri candelabri prima claritas quam nouimus, ex eo est, quòd per illud senario dierum nume-
ro cuncta fecit deus. Tres ex vno latere, & tres ex altero calami egrediebantur, quia videlicet tribus primis die-
bus per verbum suum mundi fabricam explicuit deus, diebus autem reliquis tribus impleuit illum creaturis mo
bilibus atque sensibilibus. Igitur quia & sex diebus omnia per verbum facta sunt, septimus autem dies in quo
requieuit deus, ipse est filius, sicut aliâs diximus, rectè de vno hastili, id est, de vno candelabro, sex calami egre-
diebantur. Et quia quando verbum ipsum caro factum est, quando egressa est virga de radice Iesse, & flos de ra- *Esa.11.*
dice eius ascendit, requieuit super eum septiformis spiritus domini, rectè nihilominus super candelabrum septẽ
lucernæ dinumerantur. Christus ergo super quem requieuit spiritus domini, spiritus sapientiæ & intellectus,
spiritus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Esa.11. spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis & repleuit eum spiritus timoris domini, ipse est can- G
delabrum cœli, candelabrum & lux mundi, septē eiusmodi semper lucens inextinguibilibus lucernis. Qui propter incarnationis mysterium per arcam, propter passionis & sanguinis sui pretium, per propitiatorium: propter corporis & sanguinis sui sacramentum, quod nobis in cibum & potum tradidit, per mensam: ipse propter septiformem spiritum qui super eum requieuit, quēmque gloria & honore coronatus, & ad dexteram patris residens, hominibus dedit, per candelabrum septem lucernarum rectè figuratus est. Vt luceant (inquit) ex aduerso. Per hoc mysticè innuitur quia lux candelabri nostri, id est, Euangelica gratia domini nostri Iesu Christi filij dei patris nobis effulsit, qui eramus in parte aquilonis, illius videlicet, de quo Diabolus, sedebo
Esa.14. (inquit) in monte testamenti, in lateribus aquilonis. Nobis (inquam) qui eramus aquilonarij, id est, infidelitate frigidi, mensa prædicta proposita est, & à meridiana charitate dei, cœlestis sanctuarij candelabrum Christus effulsit. Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis, id est, cum emunctoriis, & vbi quæ emuncta H
sunt extinguantur, Habebit (inquit) talentum auri mundissimi. Talentum maximum, centum librarum est & viginti. Magnum pondus, grande significat talentum mundi, quod appensum in libra crucis, appositam lancem prægrauando excusit, & peccata nostra in mare proiecit. Quod quia mundissimum aurum est, id est, quia deus ab omni sorde mundissimus Christus est, tota in pondere eius redemptio nostra peracta est. Et quia cum perfectus deus & homo sic, passionum dolores pertulit, & sic ad resurrectionis gloriam peruenit, rectè
Cap.8. candelabrum ductile fuit. BEDA. Sed dicamus & aliter. Facies & cādelabrum ductile de auro purissimo. Candelabrum tabernaculi sicut & mensa vniuersalem præsentis temporis Ecclesiam designat. Ideo nanque sunt ante velum intra quod arca testamenti posita est, quia necdum ad visionem in cœlis sui redemptoris meruit intromitti. Sed mensa est, quia his qui esuriunt & sitiunt iustitiam, victum quotidie cœlestem, ne tentationibus deficiant impendit. Candelabrum est, quia iter lucis errantibus ostendit. Mensa pariter & candelabrum est, quia sanctis edocta literis, & animam esurientē satiare bonis, & sedentibus in tenebris atque vmbra mortis lucernam verbi subministrare didicit. Cui lucernæ dum se humiliter subiecit, ad agenda videlicet quæ dei ser- I
mo præcipit à suis se voluptatibus cohibens, ad speranda ac diligenda quæ promisit, à visibilibus se gaudiis stollens, quasi candelabrum eius efficitur, quia suis per omnia voluntatibus imperium cœleste præponit, seseque humilians claritatem verbi dei omnibus & prædicando & faciendo præmonstrat. Hastile eius, calamos, scyphos & sphærulas ac lilia ex illo procedentia. Hastile candelabri, ipse qui est caput Ecclesiæ, mediator dei
Coloss.2. & hominum homo Christus Iesus, debet intelligi, De cuius corpore, quod nos sumus, quasi de calamis ex hastili procedentibus dicit Apostolus, Ex quo totum corpus per connexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum dei, quia nimirum omnipotens deus redemptor noster, qui in se quo proficiat non habet, adhuc per membra sua quotidie augmentum habet. Calami ergo procedentes de hastili, prædicatores sunt, qui instituti à domino dulcem sonum in mundo ediderunt, videlicet canticum nouum. Ca-
Esa.42. Psalm.39. lami sunt omnes Ecclesiæ filij, qui sibi (dicente Propheta) Cantate domino canticum nouum, laus eius ab K
extremis terræ, libenter obtemperant resonantes laudem domino, ac dicentes, Et direxit gressus meos, & immisit in os meum canticum nouum hymnum deo nostro. Quia verò scyphi vino repleri solent, non immeritò per eos mentes audientium designantur, qui ad vocem prædicantium vino scientiæ replentur. Et quoniam eodem vino internæ dilectionis inebriata corda fidelium infatigabili desiderio ad deum tendunt, rectè in candelabro post scyphos sphærulæ fiunt. Sphæra enim ex omni parte voluitur, quia nimirum mentes electorum nec aduersitatibus seculi vllis retineri, nec prosperitatibus possunt corrumpi, quin in omnibus quæ occurrunt, ad deum per sancta desideria proficiant. Et bene post calamos, scyphos & sphærulas in candelabro lilia deformantur, quia post gratiam prædicationis, post ebriationem potus spiritalis, post irreuocabilem sanctæ operationis procursum, illa virens patria sequitur, quæ animabus sanctis, id est, floribus vernat æternis. Sex calami egredientur de lateribus, tres ex vno latere, & tres ex altero. Constat quidem numerum senarium in quo factus est mundus, operum perfectionem designare. Sed quoniam ita positus est in descriptione calamorum, vt in L
bis ternos diuidatur, magis de ternario dicendum. Tres nanque calami de vno latere hastilis, & tres egreduntur de altero, quia fuerunt doctores ante aduentum domini in carne, qui fidem sanctæ trinitatis mystica voce
Psalm.32. designarent, & quantum rudes adhuc capere poterant prædicarent. Vnde est illud Psalmistæ, Verbo domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum. Nomine etenim domini patrem, nomine verbi filium, spiritum verò sanctum ipso suo nomine, spiritum oris eius appellat. Cuius videlicet sanctæ trinitatis vnam esse potentiam, voluntatem, & operationem designat, cùm & cœlos verbo domini, & omnem virtutem eorum spiritu oris eius esse firmatam asseuerat. Sunt modò doctores, qui eandem fidem sanctæ Trinitatis apertè prædicent, ita vt omnes qui ad Christum pertinent, eadem debeant fide consecrari, dicente Apostolis do-
Matth.28. mino, Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritus sancti. Vnde &
2.Cor.13. Paulus pro fidelibus orans, eósque in fide accepta confortari desiderans, ait, Gratia domini nostri Iesu Christi, & charitas dei, & communicatio spiritus sancti cum omnibus vobis. Item tres calami ex vno latere can- M
delabri, & tres prodeunt ex altero, quia & ante & post incarnationem dominicam terni fuere gradus eorum qui fideliter in Ecclesia domino seruirent, coniugatorum videlicet, continentium & rectorum, quorum di-
Ezech.14. stantiā Ezechiel propheta mysticè describit, cùm veniente plagarum articulo, tres tantummodo viros, Noe videlicet, Daniel & Iob, liberandos esse prædixit. In Noe nanque qui arcam in vndis rexit, præpositos Ecclesiæ: In Daniele, qui in aula regia continenter viuere studuit, continentes siue virgines: In Iob, qui in coniugali
Matth.24. Luc.17. vita positus mirandum cunctis exemplar patientiæ præbuit, bonorum vitam coniugatorum ostendit. Item corundem in nouo testamento distantiam dominus sub figura insinuat eorum qui in lecto, in agro, in mola reperiendi sint in die iudicij, è quibus singulos assumendos, & singulos dicit esse relinquendos. Nanque in lecto quies continentium: in agricultura, industria prædicantium: in gyro molæ, labor exprimitur coniugatorum. Et quia in omnibus his gradibus quidam eligendi, quidam verò sunt reprobandi, rectè de singulis dicitur, quia vnus

A vnus de duobus assumetur, & alter relinquetur. Quia verò in parte electorum sublimius est meritum prædicantium, quàm eorum qui solummodò continentiæ & non etiam operi doctrinæ student, item sublimior continentium quàm coniugatorum conuersatio, rectè supremi calami, qui hinc & inde de hastili procedebant, eos qui in vtroque testamento inter virtutes alias doctrinæ studiis sese subdidere designant. Rectè inferiores calami, qui æquè ex vtroque hastilis latere prodeunt, vitam continentium deo deuotam, rectè infimi calami, & ipsi ex eodem vnius candelabri stipite orti, bonorum vitam coniugatorum, in vtriusque testamenti tempore vni eidēmque domino fideliter seruientem typicè demonstrant. Diuersis ergo locis calami procedunt de hastili, qui tamen omnes suo quique loco & ordine reflexi in altum, ad vnam perueniunt summitatem, quatenus æqualem supra se positionem lucernarū valeant conseruare, quia nimirum electi, & si meritorum sunt gradibus discreti, vna sunt fide veritatis imbuti, ad vnam in cœlis lucem æternæ veritatis peruenturi, & quanto quis-
B que altiùs in hac vita Christo adhærere curauerit, tanto vicinior in illa vita eius visione fruitur, ita vt de quibusdam prō magnæ merito virtutis dicatur, Hi sunt qui sequuntur agnum quocunque abierit. De quibus pau- Apoc.14.
lo antè quasi de proximis candelabro calamis præmissum est, Et cantabant quasi canticum nouum ante sedem, Ibidem.
& ante quatuor animalia & seniores. Vbi ostenditur quòd omnes sancti per plateas supernæ illius ciuitatis canticum lætitiæ nouum domino cantant. Sed illi præ cæteris ibi specialis gaudio carminis sublimantur, qui hic generalem vitam fidelium priuilegio sacræ virginitatis transcenderunt. Tres scyphi quasi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæq; simul & lilium, & tres similiter scyphi instar nucis in calamo altero, sphærulæq; & lilium. Hoc erit opus sex calamorum, qui producendi sunt de hastili. Nucem in figura præsentis Ecclesiæ po- Cant.6.
ni solere testatur Salomon, qui ex persona doctorum fidelium loquitur, Descendi (dicens in Cantico cantico-
rum) ad hortum nucum vt viderem poma conuallis. Sicut enim nux dulcem quidem habet fructum interiùs,
sed non hunc ostendere foris, nisi fracta testæ duritia potest, sic iustorum vita præsens, ita suauitatem gratiæ
C spiritalis intimo corde conseruat, vt hæc à proximis quanta sit nullatenus valeat perspici, donec soluto corporis domicilio, liberè se animæ ipsorum alterutrum in cœlesti luce conspiciant, & quanta singulæ gratiæ sancti spiritus fulgeant, quantum vnaquæq; diligatur ab altera, nulli prorsus remaneat occultum. Fiúntque scyphi in candelabro ad nucis modum, cùm quilibet electi vino sapientiæ repleri desiderantes, ad exemplum sese informare satagunt præcedentium iustorum, quos magna visibilium bonorum dulcedine ac dilectione plenos esse nouerunt. Quòd autem per singulos calamos tres fuere scyphi, sphærulæ & lilia, significat ternas temporum differentias, quibus electi & ante incarnationem dominicam, & postea deo deuoti vixerunt. Fuerunt etenim iusti ante legem, fuerunt sub lege, fuerunt temporibus prophetarum. Item post ascensionem dominicam congregata est Ecclesia primitiua de Israël, congregatur nunc Ecclesia de gentibus, congreganda est in fine mundi de reliquiis Israël. Habebat ergo calamus primus in vno latere tres scyphos, sphærulas & lilia, quia in parte doctorum ante incarnationem domini erant tres ordines eorum, qui hausturn gratiæ cœlestis quasi
D scyphi sitirent, in viam domini promptissimè quasi sphærulæ currerent supernæ donum retributionis quasi candorem liliorum odorēmque gaudenter expectarent, id est, ante legem, sub lege, sub prophetis. Secundus calamus & ipse habebat tres scyphos, sphærulas & lilia, quia continentes illius temporis æquè tres ordines sanctorum in præfata distinctione temporum habebant, potum spiritalem desiderantes, viam mandatorum domini currentes, & cœlestia præmia præstolantes. Tertius similiter calamus tres scyphos & sphærulas & tria habebat lilia, quia multi erant coniugati ante legem, multi sub lege, multi in diebus prophetarum, qui verbum domini audire, qui viam eius currere, qui bonorum præmia operum ab ipso expectare gauderent. Item ex alio latere hastilis, & primus calamus & secundus & tertius, tres scyphos & sphærulas, tria quoque lilia habebat, quia in nouo quoque testamento, & in doctoribus & in continentibus & in coniugatis deo deuotis, tres fuere ordines temporum distantium, hoc est, in primitiua Ecclesia de Israël, in nostra electione de gentibus, in vltima collectione reliquiarum Israël, qui vniuersi suo quique tempore verbo vitæ debriari, in viam
E pacis prosperare, candorem perpetuæ lucis videre desiderarent. In ipso autem candelabro erunt quatuor scyphi in nucis modum, sphærulæq; per singulos, & lilia. Sphærulæ sub duobus calamis per tria loca, qui simul sex fiunt, procedentes de hastili vno. Diximus ipsum candelabrum, id est, stipitem candelabri medium, de quo calami procedebant, dominum saluatorem designare, de cuius gratia iusti quicquid boni habent acceperunt. Vnde ipse in Euangelio cùm dixisset discipulis, Ego sum vitis, vos palmites, continuò subiunxit, Sicut pal- Ioan.15.
mes non potest ferre fructum à semetipso, nisi manserit in vite, sic nec vos, nisi in me manseritis. Quasi aliis verbis diceret, Ego sum candelabrum, & vos calami mei, sicut calamus non potest se erigere ad supportandam lucernam, nisi fixus manserit in stipite candelabri, sic nec vos, nisi in me manseritis lucem veritatis & fidei in vobis ferre valetis. In quo nimirum candelabro quatuor scyphi sunt facti, quia in quatuor libris sancti Euangelij, qui de domino sunt conscripti, gustum vini noui, hoc est, doctrinæ cœlestis inuenimus, quod non vtres veteres, hoc est, mentes terrenis adhuc desideriis inhærentes, sed tantùm innouata per spiritum gratię corda
F fidelium capere queunt. Sunt per singulos scyphos sphærulæ simul & lilia deformata, quia idem dominus qui poculum nobis sapientię spiritalis propinauit, cursum quoque piæ operationis inoffensum ac promptum, & habendum nobis ostendit, & vt habere possimus ipse donauit, & ne in vacuum curreremus, claritatem nobis patriæ cœlestis ad quam intenderemus promisit, & huius nobis aditum sua gratia patefecit. Vel certè quia sub duobus calamis per tria loca scyphi, sphærulæ & lilia fieri mandantur, possumus hæc ita mystičè interpretari, quia tribus fidelium gradibus, de quibus sæpius diximus, coniugatorum scilicet, continentium & virginum, & doctrinam veritatis aperuit, & cursum boni operis imperauit, & hæreditatis semper immarcessibilis atque incorruptæ benedictionem promisit atque donauit. Et aptè scyphi, sphærulæ & lilia candelabri, non super calamos, sed sub calamis esse iubentur, quia corda prædicantium, imò omnium electorum, ne ad infima delabi possint, donis, mandatis & promissionibus dominicis sustentantur, atque ad amanda & quærenda cælestia Cant.2.
subleuantur. Hinc etenim sancta Ecclesia, videlicet sponsa Christi de ipso gloriatur, dicens, Læua eius sub capite meo

Universidad de Deusto
Biblioteca

temeo, & dextera illius amplexabitur me. Lęua quippe sponsi sub capite est posita sponsæ, quia temporalibus beneficiis dominus mentes fidelium à terrenis voluptatibus & concupiscentiis segregans, ad speranda ac desideranda perpetua bona erigit. Et dextera illius amplexabitur eam, quia ostensa diuinæ maiestatis eius visio, illam sine fine glorificat. Aptè scyphi, sphærulæ & lilia sub duobus sunt calamis, quia in vtroque testamento fidelibus, quamuis cærimoniis distantibus, eadem deuotio domino seruiendi mandata, eadem est gloria regni cœlestis conseruata. Quartus autem scyphus, sphærula & lilium, quæ supra calamos omnes iuxta summitatem fuere candelabri ipsius, propriè ad dominum pertinet saluatorem, qui non solùm electis suis virtutum scientiam, operationem & remunerationem tribuit verùm etiam in seipso idem homo Christus, figuram ostendens scyphi cùm se plenum spiritu sancto declarauit, formam prætendit sphæræ, cùm apparens
Psalm.18. in mundo absque vllo circunstrepentium rerum obstaculo, Exultauit vt gigas ad currendam viam, speciem monstrauit lilij, cùm resurgens à mortuis atque ad cœlos ascendens, clarificatus est ea claritate quam habuit priusquàm mundus esset apud patrem. Et rectè hîc scyphus, sphæra & lilium calamis altior eminebãt, quia nimirum dona quæ mediatoris dei & hominum homini Iesu Christo deus pater contulit omnem humanæ capacitatis modum transcendunt. Vnicuique enim nostrum data est gratia secundum mensuram donationis
Ephes.4. Christi. In ipso autem Christo (sicut Apostolus ait) habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. Bene autem sequitur, Et sphæræ igitur & calami ex ipso, erunt vniuersa ductilia de auro purissimo. Omne enim opus candelabri, hoc est, & stipes medius, & calami ex ipso procedentes, cũ omni suo ornatu, de auro fiunt, quia & dominus ipse specialiter immunis à peccato, atque operibus iustitiæ per omnia præclarus, in mundo apparuit, & eandem innocentiam atque iustitiam membra eius in hac interim vita, quantum valent, imitantur, in futuro autem veraciter ipsi adhærendo proficiunt. Et aptè idem aurũ ductile fuit, ductile nanque feriendo pro-
2.Timot.3. ducitur, quia & redemptor noster, qui ex conceptione & natiuitate perfectus deus & homo extitit, passionum dolores pertulit, ac sic ad resurrectionis gloriam peruenit. Et omnes qui volunt piè viuere in illo, persecutionem patiuntur, quia & ipsi quasi metallum feriendo dilatati, per contumelias ad immortalitatis gratiam proficiunt. Vnde & in Psalmo quarto qui inscribitur, In carminibus, quibus in mysticis fidei calamis dicit Ecclesia suo redemptori, In tribulatione dilatasti. Ac si aurũ ductile suo artifici diceret, In percussione fabrili amplificasti me, & maiorem tundendo mihi profectũ dedisti. Facies & lucernas septẽ, & pones eas super candelabrũ vt luceãt ex aduerso. Lucernæ septẽ, septẽ sunt dona spiritus sancti, quæ & in domino ac in redẽptore nostro cuncta semper mãserunt, & in mẽbris eius, hoc est, omnibus electis pro eius voluntate distributa sunt. Ponũtur ergo lucernæ septem super candelabrũ, quia super redemptorem nostrũ primogenitũ de radice Iesse requieuit spiritus sapien-
Esa.11. tiæ, & intellectus, spiritus consilij & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, Et impleuit eũ spiritus timoris domi-
Esa.61. ni. Et sicut idem ipse per eundẽ loquitur Prophetã, Spiritus domini super me, eo ꝙ vnxerit me dominus. Quod autem dicitur, vt luceant ex aduerso, hoc est, quod Propheta subsequenter adiecit, Ad annunciandũ mansuetis misit me, vt mederer contritis corde, & prædicarem captiuis indulgentiã, & clausis apertionẽ, vt prædicarẽ an-
Ioan.1. num placabilem domini, & diem vltionis deo nostro. Lucernæ nanque candelabri lucebant ex aduerso, & taber naculum domini illustrabant, cùm dominus existens plenus gratia & veritate, nobis omnibus de plenitudine sua tribuit, & gratiam pro gratia, cùm mansuetis & pauperibus spiritu, verbum Euangelij commisit, cùm pœnitentibus medelam indulgentiæ contulit, cùm nunc tempus placendi domino, futurum verò esse diem vni-
Apoc.5. uersalis iudicij declarauit. Cõsonat huic lucernarũ numero & positioni quod in Apocalypsi dicit Ioannes, Et vidi, & ecce in medio throni & quatuor animalium & in medio seniorum, agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem, & oculos septem, qui sunt septem spiritus dei missi in omnem terram. Si enim septem cornua ibi, siue septem oculi agni, septem dona sancti spiritus insinuare possunt, quare non eadem etiam septem lucernæ candelabri meritò designare credantur? Imò sicut in cornibus & oculis rectè signatur, propter omnipotiam virtutis qua cuncta regit, & plenitudinem scientiæ qua cũcta perspicit, ita etiam spiritus idem septiformis aptè per figuram lucernarum exprimitur propter lucem gratiæ, qua in nocte huius seculi tenebras nostræ cæcitatis illustrat. Vnde & aptè subiungitur, Emunctoria quoque, & vbi quæ emuncta sunt extinguantur, fient de auro
Exod.20. purissimo. Sunt etenim quædam in scripturis diuinis ita præcepta, quæ perpetuo iure & in hac vita & in futura
Matth.22. semper obseruari debeãt, vt est illud, Non habebis deos alienos coram me: &, Diliges dominum deum tuum ex
Luc.10. toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota virtute, & diliges proximum tuum sicut teipsum. Sunt alia quæ to vt & illud Euangelij, Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt & ipsi recipiant vos in æterna tabernacula. Hîc enim ad tempus Eleemosynæ faciendæ, ibi perpetuò eleemosynarum est fructus recipiendus. Sunt item alia quæ tempore veteris testamenti diligenter iubente domino seruata sunt, nunc coruscante per orbem Euangelio, non iuxta literam, sed iuxta sensum mysticum in Ecclesia iubentur obseruari, vt est custodia sabbati, vt ritus hostiarum, & sanguis agni paschalis, & cætera huiusmodi, quæ suo quidem tempore solerter custodita à populo dei, quibus lucinia in lucernis candelabri ardebant, infusa oleo pię deuotionis, & incensa igne verbi cæ-
Leuit.26. lestis, cùm verò ab Apostolis atque Apostolicis viris prædicabatur, his & huiuscemodi obseruationibus finem domino impositum, cuncta ea spiritualiter magis in Ecclesia, quàm iuxta literam sunt seruanda. Quibus emungebantur lucinia candelabri, vt reparata meliùs lucerent, quia sublimiùs intellecta per spiritum sanctæ Ecclesię, lucem doctrinæ salutaris præbebant. De qua reparatione lucernarum tabernaculi, hoc est, diuinarum scripturarum intelligentia, sublimi ore promittit in Leuitico dominus suo populo, dicens, Multiplicamini, & firmabo pactum meum vobiscum. Comedetis vetustissima veterum, & vetera nouis superuenientibus proiicietis. Multiplicatis quippe filiis Israël, consummatum est cum eis pactum dei, cùm etiam gentibus ad fidem vocatis nouæ gratia testamenti in cordibus electorum firma radice plantata est. Comedimúsque vetustissima veterum, cùm mandatum vetus, quod ab initio datum est generi humano, dulci cordis memoria retinemus diligentes dominum deum nostrum ex toto corde nostro, tota anima, tota virtute, & proximum tanquã nosipsos. Et vetera nouis

A uis superuenientibus proiicimus, cùm typica legis Mosaicæ statuta iuxta literam seruare cessamus, sed eadem ipsa gratiùs intellecta per spiritum innouato in spem regni cœlestis corde custodimus, iuxta illud Apostoli, Si *2.Cor.5.* qua ergo in Christo noua creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Et in Apocalypsi, Et dixit qui *Apoc.21.* sedebat in Throno, ecce noua facio omnia. Emunctoria autem quibus hæc agebantur, ipsa sunt verba sacri eloquij, quibus manifestè designatur literam legis in plurimis soluendam, & eam spirituali solummodo sensu esse seruandam. E quibus est illud in Actibus Apostolorum, vbi prohibiti sunt credentes ex gentibus circuncidi, & absque cærimoniis hostiarum legalium Euãgelicæ gratiæ sunt obedire præcepti. Et quod Apostolus ad Hebręos *Hebræ.10.* exponens versiculum psalmi, ait, superiùs dicens, Quia hostias & oblationes & holocaustomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi, Ecce venio, vt faciam deus volũtatem
B tuam. Aufert primum vt sequens statuat, in qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi. Emunctoria ergo & vasa vbi quæ emuncta sunt extingũtur, fiunt de auro purissimo, quia & diuina sunt verba, quibus cessatio cærimoniarum legalium prædicatur, & dei gratia sunt illustrata eorum corda, in quibus eadem figurata legis adumbratio finem accepit, vt succedens Euangelij veritas clariùs mundo luceret. Constat enim primos Apostolos in Euangelio ante passionem dominicam soluisse sabbatum, & post ascensionem domini & aduentum spiritus sancti penitùs hostiis finem imposuisse legalibus, ac pleraque legis literæ decreta Euan-
C gelicæ gratia libertatis mutasse. In his ergo lucinia quę emũcta sunt extinguebantur, in quibus literalis obseruatio completa exordium gratiæ mundo clariùs fulgens exhibuit. Item quia finita mortali, & succedente vita immortali cessabunt maxima ex parte opera vel dona lucis, quibus nunc vtimur, vt sequantur æternæ præmia lucis in præsentia diuinæ visionis. Illa scripturarum testimonia, quæ hæc futura esse testãtur, emunctoria nimirũ sunt aurea, quæ spe futuræ claritatis eximia. Vasa quoque in quibus ea quæ emuncta sunt extinguntur, corpora vtiq; sunt, & corda omnium iustorũ immortalia. Et ideo rectissimè auro assimilata, in quibus exoptatissima hæc immutatio fiet, vt post temporalia dei beneficia ad æterna perueniant. Denique Apostolus emunctoria nobis lucernarum dei, & loca vbi ea quæ emuncta sunt extinguantur aurea præbet, cùm de differentia præsentium & fu-
1.Cor.13. turorum bonorum loquitur dicens, Siue Prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur, ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cùm autẽ venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est. Et paulò pòst, Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis habebit talentum auri mundissimi. Omne pondus candelabri cum vniuersis vasis suis, omne corpus Christi est cum ipso capite nostro mediatore dei & hominum, vniuersi electi sui à summis vsque ad infimos, ab
D his quibus maior inter natos mulierum nemo est, vsque ad eos de quibus dicit, Videte ne contemnatis vnum de pusillis istis, qui in me credunt. Qui nimirum omnes, in diuersis licet gradibus, ætatibus, sexibus, conditionibus, ingeniis, temporibus, vni eidẽmque auctori ac datori perpetuæ lucis, suo quiq; tempore ac loco candelabro aureo fixa radice mentis inhærent, quo eiusdem participes lucis fieri possint. Quod videlicet candelabrum, rectè talentum auri mundissimi habere debere memoratur, talentum nanque pondus plenum ac perfectum est, quia iustus dominus in omnibus viis suis, & qui suam gratiam in hac vita fidelibus vt bene operentur tribuit, *Psal.144.* ipse coronam iustitiæ in illa vita bonis eorum operibus reddit. Cui contra Zacharias propheta iniquitatem su- *Zach.5.*
per talentum plumbi sedere describit, quia & reprobis in eodem iusto examine iuxta actus ipsorum restituet. *Psalm.61.*
Quia tu reddes (inquit) singulis secundum opera ipsorum. Sed distat vtrum quis aurum an plumbum ad examen diuinum afferat. Qui enim instar auri bonis fulgent operibus, in candelabrum domini proficiunt, quia gloriæ sui cõditoris participes existunt. At qui peccatis graues in districto examine apparent, demergũtur tanquam plumbum in aqua validissima, quia merito scelerum in abyssum pœnæ grauantis decidunt. Vtrumque tamẽ, & plumbum scilicet & aurũ, talenti habet mensuram, quia in damnando impios, & in saluando ac coronando electos, iusta est nostri sententia conditoris. Inspice & fac secundum exemplar quod tibi in monte monstratum est.
E Huius mysterium præcepti facilimè ex eis quæ superiùs expositа sunt, patet. Ostensum nanque est Moysi in monte exemplar candelabri quod faceret, quia in altitudine intimæ contemplationis didicit apertè multifaria Christi & Ecclesiæ sacramenta, quæ tamen non apertè populo quem erudiebat, proferre volebat, sed typicè potiùs per figuram & opus candelabri ac vasorum eius signabat, donec veniret ipse dominus ac redemptor noster in carne, qui interiorem eiusdem figuræ sensum Ecclesiæ suæ, data sancti spiritus grãtia, reseraret, vt & moriendo in cruce velum templi discidit, atque ea quæ tecta fuerant arcana sanctorum patefecit, & post resurrectionem discipulis apparens, aperuit illis sensum, vt & hæc & alia scripturarũ secreta spiritaliter reuelatis oculis mentis perspicere possent. Sed & omnis scriba doctus in regno cœlorum, cùm ea quæ in literis sanctis de fide catholica vel pia actione didicerit, & ipse diligenter sequi, & alios docere præcipitur, quid aliud quàm inspicere & face-
F re, secundum exemplar quod sibi in monte ostensum est, iubetur? Inspicit enim diligenter exemplar monstratum, & secundum hoc ad inferiora rediens facit, quando ea quæ per sublimitatem diuini sermonis intus credenda siue agenda intelligit, sedulo corde scrutatur, horúmque semper exemplar auditoribus suis, & executione recti operis, & verbo doctrinæ salutaris ostendit. GREGORIVS IN PRIMVM LIBRVM RE- *Cap.10.*
GVM. Omnia (inquit dominus Moysi) fac, sicut ostensum tibi est in monte. Hæc profectò forma est electæ obedientiæ, vt in omni quod foris agimus, ad potentiam conditoris vbique præsentem respiciamus. Sic nimirum in subditione obedientiæ nostræ habere possimus, & rectitudinem operis, & incrementa deuotionis. Recti quidem tunc sumus opere, quia pro eo quem non cernimus, nos in labore obedientiæ exercemus. Deuoti etiam sumus, quia ei nos placere credimus, quem inspectorem nostrorum laborum attendimus, & largitorem æternæ retributionis. BERNARDVS DE VITA SOLITARIA Quid respõsum est Moysi cùm fabricaturus esset tabernaculum? Vide (inquit) omnia facito secundum exemplar quod ostensum est tibi in monte. Non à seculi hominibus decet fieri tabernaculum dei cum hominibus. Ipsi quibus in altitudine mentis ostenditur exemplar veri decoris domus dei, ipsi ædificent sibi. Ipsi quibus solicitudo interiorũ suorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum contemptum & negligentiam indicit omnium exteriorum, ipsi ædificent sibi formam paupertatis, & sanG ctæ simplicitatis speciem, & paternæ frugalitatis liniamenta. Nulla sic aptabit artificium industria, sicut eorum negligentia. Ergo obsecro in peregrinatione huius seculi, in militia hac super terram, ædificemus nobis non domos ad habitandum, sed tabernacula ad deserendum, vtpote citò inde vocandi, & emigraturi in patriam & ciuitatem nostram, & in domum æternitatis nostræ. In castris quippe sumus, in alieno militamus, in alieno laboramus, facile est quicquid naturale est. Nunquid non facile est solitario, & sufficiens naturæ, & vtile conscientiæ, ipsi sibi cellam de virgis contexere, de luto plasmare, vndecunque operire & decentissimè inhabitare? & quid amplius est requirendum? Credite fratres, & vtinam experiri vobis non contingat, quia pulchritudines istæ & forenses honestates, citò virile propositum eneruant, & masculinum animum effœminant. Nam & si ipso sæpe vsu sopiuntur earum delectationes, etsi sint aliqui qui vtantur huiusmodi quasi non vtentes, tamen contemptu meliùs quàm vsu, extirpantur & vincuntur huiusmodi affectiones. Conferunt etiam nõ H modicùm interioribus nostris exteriora nostra ad similitudinem mentis aptata & composita, & bono proposito suo modo respondentia. Pauperior enim cultus in aliis frenat concupiscentiam, in aliis circa amorem paupertatis afficit conscientiam. Sed & intentum interioribus suis animum, magis decent inculta omnia, & neglecta exteriora quibus animus ipse dum sæpiùs alibi conuersari dignoscitur, sèque alibi magis occupatam intentio sancta denunciat, & efficaciter bonæ conscientiæ conciliat interiora, cui omnia exteriora viluisse renunciat. Obsecro ergo vt maneant cellæ illæ delicatiores sicut factæ sunt, sed non crescat numerus eorum. Sintque in valetudinaria fratribus, animalibus & infirmioribus, donec conualescant, hoc est, incipiant desiderare nõ valetudinaria infirmiorum, sed tabernacula militãtium in castris dei. Maneant in exemplum posteris vestris, quia tales habuistis, & spreuistis. Vos autem qui spirituales estis, sicut Hebræi, id est, transeuntes, non habentes hic ciuitatem manentem, sed futuram inquirentes, ædificate nobis sicut petistis, casulas in quibus habitetis. In casulis enim habitauerunt patres nostri, habitantes in terra repromissionis quasi in aliena, cum cohæredibus I repromissionis expectantes ciuitatem habentem fundamenta, cuius artifex & conditor est deus, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes & salutantes, & confitentes quia hospites sunt & peregrini super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere meliorem, hoc est cœlestem. THOMAS. Pro
1.2.q.102. ar.4.ad.6. clariori autem intelligentia eorum quæ in toto vigesimoquinto Exodi capitulo scripta sunt, sciendum quòd eorum quæ in tabernaculo cõtinebantur, ratio reddi potest & literalis & figuralis. Literalis quidem, per relationem ad cultum diuinum, & quia dictum est, quòd per tabernaculum interius quod dicebatur sancta sanctorũ, signabatur seculũ altius spiritualium substantiarum, ideo in illo tabernaculo tria continebantur, scilicet arca testamenti, in qua erat vrna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ in quibus erant scripta decem præcepta legis. Hæc autem arca sita erat inter duos Cherubim, qui se mutuis vultibus respiciebant, & K super arcam erat quædam tabula aurea quæ dicebatur propitiatorium, super alas Cherubim, quasi ab ipsis Cherubim portaretur, ac si imaginaretur quòd illa tabula esset sedes dei, vnde & propitiatorium dicebatur, quasi exinde populo propitiaretur ad preces summi sacerdotis, & ideo quasi portabatur à Cherubim quasi deo obsequentibus, arca verò testamenti erat tanquam scabellum sedentis supra propitiatorium. Per hæc autem tria designãtur tria quæ sunt in illo altiori seculo, scilicet deus, qui super omnia est, & incomprehensibilis omni creaturæ, & propter hoc nulla similitudo eius ponebatur ad repræsentandam eius inuisibilitatem, sed ponebatur quædam figura sedis eius, quia scilicet creatura comprehensibilis est quæ est subiecta deo, sicut sedes sedenti. Sunt etiam in illo altiori seculo spirituales substantiæ quæ angeli dicuntur, & hi significantur per duos Cherubim mutuò se respicientes, ad designandum concordiam eorum adinuicem, secundum illud Iob vigesimoquinto, Qui facit cõcordiam in sublimibus. Et propter hoc etiam non fuit vnus tantùm cherub, vt designaretur multitudo cœlestiũ spirituum, & excluderetur cultus eorum ab his quibus priùs præceptum erat vt solũ vnum deum colerent. Sunt etiam in illo intelligibili seculo rationes omnium eorum quæ in hoc seculo perficiuntur quodammodo clausæ, sicut rationes effectuum clauduntur in suis causis, & rationes artificiatorum in artifice, & hoc significabatur per L arcam, in qua repræsentabantur per tria ibi contenta, tria quæ sunt potissima in rebus humanis, scilicet sapientia, quæ repræsentabatur per tabulas testamenti: potestas regiminis, quæ repræsentabatur per virgam Aaron: vita quę repræsentabatur per manna, quod fuit sustentamentũ vitæ. Vel per hæc tria significabãtur tria dei attributa, scilicet sapientia in tabulis, potẽtia in virga, bonitas in manna, tum propter dulcedinẽ, tum quia ex dei misericordia est populo suo datum, & ideo in memoriã diuinæ misericordiæ conseruabatur, & hæc tria etiã figurata sunt in visione Esaiæ. Vidit enim dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & Seraphim assistentes, & domum impleri à gloria dei, vnde & Seraphim dicebant, Plena est omnis terra gloria eius, & sic similitudines Seraphim non ponebantur ad cultum quod prohibebatur primo legis præcepto, sed in signum ministerij, vt dictũ est. In exteriori verò tabernaculo quod significabat præsens seculum, continebantur etiam tria, scilicet altare thymiamatis, quod directè erat contra arcam. Mensa autem propositionis super quam duodecim panes apponebantur, erat posita ex parte aquilonari, candelabrum verò ex parte australi. Quæ tria videntur respondere M tribus quæ erant in arca clausa, sed magis manifestè eadem repræsentabant, oportet enim rationes rerum ad manifestiorem demonstrationem perduci, quàm sint in mente diuina & angelorum, ad hoc quòd homines sapientes eas cognoscere possint, quæ significantur per sacerdotes ingredientes tabernaculum. In cãdelabro igitur designabatur sicut in signo sensibili sapientia, quæ intelligibilibus verbis exprimebatur in tabulis. Per altare verò thymiamatis significabatur officium sacerdotum, quorum erat populum ad deum reducere, & hoc etiam significabatur per virgam, nam in illo altari incendebatur thymiama boni odoris, per quod significabatur sanctitas populi acceptabilis deo. Dicitur enim Apocalypsis septimo quòd per fumum aromatum significantur iustificationes sanctorum. Conuenienter autem sacerdotalis dignitas in arca significabatur per virgam. In exteriori verò tabernaculo per altare thymiamatis, quia sacerdos mediator est inter deum & populum, regens populum per potestatem diuinam, quam virga significat, & fructum sui regiminis, scilicet sanctitatem populi acceptam deo offerre

A offerre, quasi in altari thymiamatis. Per mensam autem signatur temporale nutrimentum vitæ, sicut & per manna, sed hoc est conuenientius & grosius nutrimentum, illud autem suauius & subtilius. Conuenienter autem candelabrũ ponebatur ex parte australi, mensa autem ex parte aquilonari, quia australis pars est dextera pars mũdi, aquilonaris autem sinistra, vt dicitur in secundo de cœlo & mundo: sapientia autem pertinet ad dextram, sicut & cætera spiritualia bona: temporale autem nutrimentum ad sinistram, secundum illud Prouerbiorum tertio, In sinistra illius diuitiæ & gloria. Potestas autem sacerdotalis media est inter temporalia & spiritualem sapientiam, quia per eam & spiritualis sapientia, & temporalis dispensantur. Potest autem & horum alia ratio assignari magis literalis. In arca enim continebantur tabulæ legis, ad tollendam legis obliuionem, vnde dicitur
B Exodi vegesimoquarto, Dabo tibi duas tabulas lapideas, & legem ac mandata quæ scripsi, vt doceas filios Israël. virgo verò Aaron ponebatur ibi ad comprimendã dissensionem populi de sacerdotio Aaron. Vnde dicitur Numeri decicimoseptimo, Refer virgam Aaron in tabernaculum testimonij, vt reseruetur in signum rebellium filiorum Israël. Manna autem conseruabatur in arca ad commemorandum beneficium quod dominus præstitit filiis Israël in deserto. Vnde dicitur Exodi decimosexto, Imple gomor ex eo, & custodiatur in futuras retrò generationes, vt norint panes quibus alui vos in solitudine. Candelabrum verò erat institutum ad honorificentiam tabernaculi, pertinet enim ad magnificentiã domus, quod sit bene luminosa. Habebat autem cãdelabrũ septem calamos (vt Iosephus dicit) ad significandũ septẽ planetas, quibus totus mundus illuminatur, & ideo ponebatur candelabrũ ex parte australi, quia ex illa parte est nobis planetarum cursus. Altare verò thymiamatis erat institutum, vt iugiter in tabernaculo esset fumus boni odoris, tum propter veneratiõe tabernaculi, tũ etiã in remediũ
C fœtoris quẽ oportebat accidere ex effusione sanguinis ex occisione animaliũ. Ea enim quę sunt fœtida, despiciũtur quasi vilia: quæ verò sunt boni odoris, homines magis appretiãtur. Mensa autẽ apponebatur ad significandũ quod sacerdotes templo seruientes, in templo victũ habere debebant. Vnde duodecim panes suppositos mensæ in memoriam duodecim tribuũ, solis sacerdotibus edere licitum erat, vt habetur Matthæi duodecimo. Mensa autẽ non ponebatur directè in medio ante propitiatoriũ ad excludendũ ritum idolatriæ, nam gentiles in sacris
D Lunæ proponebãt mẽsam coram idolo Lunæ, vnde dicitur Hieremiæ septimo, Mulieres cõspergunt adipem, vt faciant placentas reginæ cœli. In atrio verò extra tabernaculum cõtinebatur altare holocaustorũ, in quo offerebantur, deo sacrificia de his quæ erant à populo possessa, & ideo in atrio poterat esse populus, qui huiusmodi deo offerebat per manus sacerdotũ, scilicet ad interius altare in quo ipsa deuotio & sanctitas populi offerebatur, non poterant accedere nisi sacerdotes, quorũ erat deo offerre populũ. Est autẽ hoc altare extra tabernaculũ in atrio cõstitutum, ad remouendũ cultũ idolatriæ, nam gentiles infra tẽpla altaria cõstituebant ad immolandũ idolis. Figuralis verò ratio omniũ horũ assignari potest ex relatione tabernaculi ad Christũ qui figurabatur. Est autẽ considerandum quòd ad designandã imperfectionẽ legaliũ figurarum, diuersæ figurę fuerunt institutę in templo ad
E significãdum Christũ. Ipse enim significabatur per propitiatoriũ, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris, vt dicitur prima Ioannis secundo. Et cõuenienter hoc propitiatoriũ à Cherubim portatur, quia de eo scriptum est, Adorent eum omnes angeli dei, vt habetur Hebręorũ primo. Ipse etiã significatur per arcam, quia sicut arca erat cõstructa de lignis Sethim, ita corpus Christi de membris purissimis cõstabat. Erat autẽ deaurata, quia Christus fuit plenus sapientia & charitate, quæ per aurum significatur. Intra arcam autẽ erat vrna aurea, id est, sancta anima habens manna, id est, omnẽ plenitudinem sanctitatis & diuinitatis: erat etiã in arca virga, id est, potestas sacerdotalis, quia ipse est factus sacerdos in æternum. Erant etiam ibi tabulæ testamenti, ad designandum quòd
F ipse Christus est legisdator. Ipse etiam Christus significatur per candelabrum, quia ipse dicit, Ego sum lux mundi. Per septem lucernas, septem dona spiritus sancti. Ipse etiam significatur per mensam, quia ipse est spiritualis cibus, secundum illud Ioannis sexto, Ego sum panis viuus. Duodecim enim panes significabant duodecim Apostolos, vel doctrinam eorum. Siue per candelabrum & mensam potest significari doctrina & fides Ecclesiæ, quæ etiam illuminat & spiritualiter reficit. Ipse etiam Christus significatur per duplex altare, scilicet holocaustorum & thymiamatis, quia per ipsum oportet nos deo offerre omnia virtutum opera, siue illa quibus carnem
G affligimus, quæ offeruntur quasi in altari holocaustorum, siue illa quæ maiore mentis perfectione per spiritualia perfectorum desideria deo offeruntur in Christo, quasi in altare thymiamatis, secundum illud ad Hebræos vltimo, Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper deo.

IN CAPVT EXODI VIGESIMVM SEXTVM, ARGVMENTVM.

Forma tabernaculi, Velum. Situs arcæ, propitiatorij, mensæ, & candelabri. Tentorium.

CAPVT XXVI.

Lectio.1. TAbernaculum verò ita facies. Decem cortinas de bysso retorta, & hyacintho, ac purpura, coccóque bis tincto, uariatas opere plumario facies. Longitudo cortinæ unius habebit uiginti octo cubitos, latitudo quatuor cubitorum erit. Vnius mensuræ fient uniuersa tentoria. Quinque cortinæ sibi iungentur mutuò, & aliæ quinque nexu simili cohærebunt. Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, ut possint inuicem copulari. Quinquagenas ansulas cortina habebit in utraque parte, ita insertas, ut ansa contra ansam ueniat, & altera alteri possit aptari. Facies & quinquaginta circulos aureos quibus cortinarum uela iungenda sunt, ut unum tabernaculum fiat.

BEDA

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lectio.1. L.2. Cap.1. BEDA DE TABERNACVLO. Tabernaculũ quod fecit domino Moyses in solitudine, sicut & templum quod fecit Salomon in Hierusalem, statum sanctæ vniuersalis Ecclesiæ designat, quæ partim iam cum domino regnat in cœlis, partim in præsenti adhuc vita decedentibus ac succedentibus sibi membris suis, peregrinatur à domino. Et quidem in vtriusque constructione domus, hæc principalis solet esse distantia figurarum, quòd tabernaculum præsentis ædificium Ecclesiæ quo quotidie in laboribus exercetur, templum futuræ requiem designat, quæ quotidiana animarum hinc post labores exeuntium receptione perficitur. Quia nimirum tabernaculum Moyses cum populo dei in via adhuc positus, qua ad terram repromissionis pergebat, condidit: Salomon autem templum, ipsa iam in terra repromissionis, & regno in ea potitus constrvxit. Moyses tabernaculum in solitudine, Salomon templum in Hierusalem, quæ interpretatur visio pacis, quoniam hîc quidem Ecclesia in labore & ærumna vitæ labentis, in siti & esurie regni perennis ædificatur, 3.Reg.6. illic autem in visione ac perceptione veræ pacis consummatur. Vnde bene in templi constructione dictum est, quòd malleus & securis & omne ferramentum non sunt audita in eo cum ædificaretur, præparatis extra Hierusalem cunctis lapidibus ac lignis, atque in positionem ordinis sui decenter aptata esse, quæ ibi facilimè atque indubitanter suo quæque loco reddita, aut cemento necterentur, aut clauis, quia videlicet in pace supernæ beatitudinis non est tribulationibus nostra examinanda fides, aut vita probanda, sed quæ in præsenti iam seculo castigata, & cœlestibus erat sedibus regulariter aptata, ibi glutine & vinculis mutuæ charitatis, ne perpetuò dissolui queat, in conspectu etiam sui conditoris ac regis ad inuicem copulanda. Nam cùm in hac vita multitudinis credentium fiat cor & anima vna, & sint illis omnia communia, quid nisi lapides viui in ædificium futuræ domus domini quadrantur, qui hinc inde translati, absque vllius labore tarditatis, suis quique ordinibus inserantur, & sibimet alterutrum copula diuinæ simul & propriæ dilectionis iungantur? Item figura vtriusque sanctuarij potest ita generaliter distingui. Opus tabernaculi, tempus synagogæ, hoc est, antiquæ dei plebis: opus verò templi, Ecclesiam, id est, illam electorum multitudinem, quæ post incarnationem dominicam ad fidem venit, significet, quoniam videlicet tabernaculum Moyses cum sola Hebræoruum plebe consummauit: Templum verò Salomon collecta proselytorum multitudine perfecit, adiuuante etiam Tyrio Rege cum artificibus suis, qui neque natura Iudæi, neque professione fuerunt. Constat quia priori dei populo non nisi ex ipsa eorum gente præfuerunt: at verò Ecclesiæ rectores primi quidem fuere de Hebræis, verùm mox crescente ea ac dilatata per orbem, etiam de gentibus structores sunt eius exorti, adeò vt ipse quoque Euangelista Lucas & Timotheus ac Titus viri Apostolici, deuotione gentium ad præsulatum eius peruenerint. Verùm si diligentiùs singula inspiciamus, vtriusque domus ædificatio, totius Ecclesiæ præsentis statum mysticè describit, quæ ab initio mundanæ conditionis vsque ad vltimum qui in fine seculi nasciturus est electum, semper ædificari non desinit: & futuræ quoque gloriam vitæ, qua nunc ex parte fruitur, sed post huius terminum seculi, in omnibus suis membris in æternum fruitura est, mirabili figurarum varietate depingit. Vnde nos aliqua de tabernaculo, domino opitulante dicturi, primùm ipsum inuocantes, humili etiam prece deposcimus, reuelari oculos cordis nostri, vt considerare queamus mirabilia de lege eius, & in precioſorum decore metallorum ac vestimentorum intelligamus ornatum nobis morum, fide ac deuotione fulgentium, esse commendatum. Neque enim nobis aliter sermo ille Apostolicus potest conue- 2.Cor.6. nire, quo ait, Vos enim estis templum dei viui, sicut dicit deus, quoniam inhabitabo in illis, & inter Leuit.26. eos ambulabo. Et quod Ioannes audiuit vocem magnam de throno dicentem, Ecce tabernaculum dei Apoc.21. cum hominibus, & habitabit cum eis. Quem ornatum tabernaculi siue templi materialem, religiosè mundi cordis & corporis cultu imitemur. Sed antequàm de spiritali sensu disseramus, primò de materiali textu literæ paulisper videamus. Erat tabernaculum domus domino consecrata, habens longitudinis cubitos triginta, latitudinis decem, altitudinis æquè decem, tectum habens æquale per totum, quomodo in Aegypto & Palestina domos moris est ædificandi. Cuius quidem parietes tres, australis, septentrionalis, & occidentalis de tabulis sunt compacti ligneis, ab vtroque latere deauratis. Porrò pro orientali parte vnus vectis erat, vnde introitus fuit, qui per medias tabulas ab angulo vsque ad angulum peruenirent, id est, à summitate vltima huius parietis, vsque ad parietis alterius summitatem. Cui cortinæ tabernaculi & tectum incubuere, vbi & tentorium erat quinque columnis suspensum. Tegebatur autem domus & desuper & vndique cortinis mira varietate contextis, quæ propriè tabernaculum vocabatur. Tegebatur & hoc vndique sagis cilicinis, vsque ad terram pertingentibus. Sed & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis. Factum est & super hoc rursum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus. Erat etiam & velum opere plumario variatum, columnis quatuor appensum, quo sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuidebantur, intra quæ posita erat arca testamenti, & contra arcam extra velum altare thymiamatis. Item in medio ipsius sanctuarij candelabrum in parte australi, Mensa verò stabat in septentrionali. Altare holocausti foris ante ingressum sanctuarij. Labrum æneum inter hoc altare & tabernaculum. Et circa omnia atrium tabernaculi longitudinis habens cubitos centum, Latitudinis quinquaginta. His ergo dilucidandi gratia breuiter prælibatis, videamus ipsa verba historiæ, quò per hæc altiùs atque apertiùs ad sensum allegoriæ peruenire queamus. Cùm Moysi dominus in monte Sinai secum quadraginta diebus ac noctibus, constituto, legis cærimonias & ritum viuendi traderet, ait inter alia. 1.2.q.102. ar.4. 1 cor. & ad.1. *Tabernaculum verò ita facies.* THOMAS. Totus exterior cultus dei ad hoc præcipuè ordinatur, vt homines deum in reuerentia habeant. Habet autem hoc humanus affectus, vt ea quæ communia sunt & non distincta ab aliis, minus reuereatur: ea verò quæ habent aliquam excellentiæ discretionem ab aliis, magis admiretur, & reuereatur. Et inde etiam hominum consuetudo inoleuit, vt reges & principes quos oportet in reuerentia haberi à subditis, & pretiosioribus vestibus ornentur, & etiam ampliores & pulchriores habitationes possideant. Et propter hoc oportuit vt aliqua specialia tempora, & speciale tabernaculum, & specialia

A & specialia vasa, & speciales ministri ad cultum dei ordinarentur, vt per hoc animi hominum ad maiorem dei reuerentiam adducerentur. Sciendum autem, quòd cultus dei duo respicit, scilicet deum qui colitur, & homines colentes. Ipse igitur deus qui colitur nullo corporali loco clauditur, Vnde propter ipsum non oportuit speciale tabernaculum fieri aut templum. Sed homines ipsum colentes corporales sunt, & propter eos oportuit speciale tabernaculum vel templum institui ad cultum dei propter duo. Primò quidem, vt ad huiusmodi locum conuenientes, cum hac cogitatione quod deputaretur ad colendum deum, cum maiori reuerentia accederent. Secundò, vt per dispositionem talis templi vel tabernaculi, significarentur aliqua pertinentia ad excellentiam diuinitatis vel humanitatis Christi. Et hoc est quod Salomon dicit tertio Regum octauo, Si-
B cœlum & cœli cœlorum te capere non possunt, quantò magis domus hæc quam ædificaui tibi: & posteà subdit, Sint oculi tui aperti super domum hanc de qua dixisti, Erit nomen meum ibi, vt exaudias deprecationem serui tui, & populi tui Israël. Ex quo patet quòd domus sanctuarij non est instituta ad hoc quòd deum capiat, quasi localiter inhabitantem. Sed ad hoc, quòd nomen dei inhabitet ibi, id est, vt notitia dei ibi manifestetur per aliqua quæ ibi fiebant vel dicebantur, & quòd propter reuerentiam loci orationes fierent ibi magis exaudibiles ex deuotione orantium. CAIETANVS. Aduerte prudens lector duo. Alterum, quòd Moyses transit ad opus tabernaculi omisso altari thymiamatis (quod medium fuit inter candelabrum & mensam propositionis) non ex oblitione, sed ex industria, vt intelligamus ex hoc silentio hîc, quòd multa tacet hîc, quæ ei dicta & monstrata sunt in monte. Alterum, quòd deus appellat tabernaculum, opificium constans ex decem subiunctis cortinis lineis. Et meritò sibi nomen tabernaculi vendicauit, quia reliqua erant opertoria tabernaculi, vel erant latera tantùm tabernaculi: Structura enim tabularum tria tantùm latera constituebat, nullum enim tectum tabulatum erat. Ita quòd exactè inspiciendo textum & contextum,
C apparet, quòd tabernaculum constituitur substantialiter ex subiunctis decem cortinis. Coassatio autem tabularum per tria latera, erat ad sustinendum tabernaculum: Cortinæ verò ex filis caprarum, erant ad operiendum tabernaculum. Vnde & in Hebræo non habetur aduerbium ita, sed & tabernaculum facies. AVCTOR CATENAE. Cùm Israëlitis in deserto quadraginta annis errandum, & locus subinde mutandus esset, non fuit eis integrum, vt in deserto domum fixam & immobilem pro templo, aut loco sacrorum ædificarent. Quare præcepit eis dominus per Moysen vt construerent tabernaculum, quod de loco in locum transferri posset, quo etiam pro templo non in deserto tantùm, verùm etiam in terra Chanaan tantisper vsi sunt, dum Salomon suum illud memorabile templum ædificaret. Itaque cùm dixisset, Tabernaculum verò ita facies, statim appositiuè subiungit. *Decem cortinas de byſſo retorta, & hyacintho ac purpura, coccóque bis tincto variatas opere plumario facies.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXO- Quæſt.173.
DVM. Quoniam liber qui Exodus dicitur, in constitutione tabernaculi sumit terminum, de quo tabernaculo etiam per superiora eiusdem libri multa dicta fuerant, quæ faciebant difficultatem intelligendi, sicut so-
D let omnis περιγραφὴ, id est, loci alicuius descriptio in omni historia facere, visum est mihi de toto ipso tabernaculo separatim dicere, quo intelligatur, si fieri potest, quale illud & quid fuerit, interim proprietate narrationis inspecta, & in aliud tempus dilata figurata significatione: neque enim ibi aliquid fuisse putandum est, quod inbente deo constitueretur sine alicuius magnæ rei sacramento, cuius cognitio fidem formámque pietatis ædificet. Iubet ergo deus Moysi facere tabernaculum decem aulæorum de hyacintho & purpura & cocco torto, & byſſo torta Cherubim opere textoris, αὐλαίας quas Græci appellant, Latini aulæa perhibent, quas cortinas vulgò vocant. Non ergo decem atria fieri iussit, sicut quidam negligentes interpretati sunt, non enim aulas, sed aulæas dixit. Opere ergo textils Cherubim iussit in aulæis fieri. RVPERTVS. Porrò cortinæ aulæa sunt, id est, vela: dictæ autem cortinæ, eo quòd primitus de corio fiebant. De byſſo (inquit) retorta, &c. Byſſus quoddam genus est lini candidissimi. Hyacinthus autem aërini coloris est,
E Purpura marini, coccus ignei. Variatas autem (ait) opere plumario, id est, in modum plumæ, acu depicto. HVGO DE SANCTO VICTORE. Opere plumario. Pluma est acus, per quam facto iam panno inferuntur filia aurea aut argentea vt fiat auriphrygium, aut diuersæ figuræ in ipso panno. CAIETANVS. Decem cortinas lini torti, ita incœpit, vt clarè intelligeremus, corpus tabernaculi esse istas decem cortinas lineas & sericeas. Et hyacinthi, ac purpuræ, coccíque bis tincti. Iam dictum est quòd supereſt, bistincti. Variatas. Iuxta Hebræum habetur, Cherubim. Deinde sequitur, Opere plumario facies eas. Clariùs dictum fuisset, opere polymitario, non enim significatur quòd fierent cortinæ suendo, sed texendo, ita quòd fila lini retorti cum filis sericeis, purpureis, hyacinthinis & cocceis, constituebant materiam cortinarum. Et tale texturæ opus à multiplici varietate filiorum, polymitarium Græcè appellatur, Hebraicè autem ponitur hîc quædam dictio, significans artificem ingenij, eo quòd ingenio oportet pollere, qui varietatem filorum texendo, pictor sit, ad huiusmodi enim picturam significandam dicitur Cherubim. Formas enim Cherubinorum texendo fieri præcipitur. Nec intelligas Cherubinos duntaxat textos, sed adiun-
F ctis floribus & aliis consonis. Descripta itaque est cortinarum, tum materia, in filis variis, tum forma, artis polymitariæ, tum species Cherubinorum. AVCTOR CATENAE. Decem cortinas. Sciendum iuxta Hebraicam veritatem istas duas dictiones עֶשֶׂר יְרִיעֹת Hésser ierihoth, iungi superioribus verbis principij capituli, vt dicat, Tabernaculum verò facies ex decem cortinis. In cuius signum, post duas has dictiones est punctus Athnach ʌ, id est, coma, quod non principium nouę, sed finem esse superioris clausulæ indicat. Simul & id nobis clarè manifestat, tabernaculum propriè nil aliud quàm has decem cortinas fuisse. De byſſo autem retorta, hyacintho, purpura, coccóque bis tincto, vide in superiori capitulo. Variatas opere plumario facies. Hebraica litera est, כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב תַּעֲשֶׂה אֹתָם Cherubim mahasę choseb tahasę otham. Sciendum autem secundum viros doctos Hebræos, dictionem Cherub, genus esse, & vniuersale nomen ad omnem figuram, nisi quòd ea quæ sunt in lege, humanam habebant effigiem, quo pacto modò depingun-

 tur, quæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur, quæ verò sunt in Ezechiele, animalium ibi descriptorum habebant figuram, חָשַׂב Chasab autem, cogitare significat, à quo חֹשֶׁב Choseb participium descendit, cogitans, siue cogitabat. Et dicunt significare etiam opus polymitarium vel plumarium, eo quòd multa cogitatione & industria fiat. Sic igitur vertitur locus iste, Cherubim opere artificis peritissimi facies eas, id est, eas cortinas, siue ea aulæa sparges imaginibus alatis, vsus opera artificis peritissimi. Sic etiam intelligit Chaldaica, habens, Figuras Cherubim facies, opere artificis facies eas. Alij etiam, Cherubim opere phrygionico facies eas. Sunt autem Phrygiones, qui vel acu, vel textura varias figuras & picturas in aulæa & tapetia introducunt, sicut modò faciunt Turcæ. Vertunt alij, Atque picturas opere artificis facies in eis. Hîque non speciatim Cherubim, sed quascunque alias figuras intelligunt in cortinis cælandas, sicut & Interpres noster. Et in eundem sensum alij, Picturásque phrygias facies opere polymitario. Aliqui legunt, Cum figuris Cherubim phrygionatæ, opere cogitantis facies eos, id est, opere phrygionis, siue acu pictoris, qui vernacula lingua dicitur, *Recamator*, sic appellatus, quòd multa indigeat cogitatione in arte sua. Sed hi à priori expositione non deuiant. Septuaginta χερουβὶμ ἐργασίᾳ ὑφάντου ποιήσεις αὐτάς, Cherubim opere textoris facies eas. Per hyacinthum autem intellige pannum tinctum colore hyacinthino, & per coccum bis tinctum, pannum cocco tinctum, vel sericum coccineum. Describuntur ergo cortinæ faciendæ, nempe decem numero, ex filata, retorta, vel duplicata byssо, hoc est, forti, durabili, non ruptili, & tamen subtili, & elegantissimo opere, texturáque ex materia alba, rubea, crocea, & coccinea, quatuor elegantissimis coloribus distincto, cum figuris Cherubinorum, siue alarum, florum, & ramorum, ingenioso opere picturato, subtili, ac decoro artificio. *Longitudo cortinæ vnius habebit vigintiocto cubitos, latitudo quatuor cubitorum erit. Vnius mensuræ sient vniuersa tentoria.* CAIETANVS. Dicendum fuisset, omnes cortinæ. Et intellige de cubito humano vniuersa scripta in hoc opificio. AVCTOR CATENAE. Vnius mensuræ sient vniuersa tentoria. Cortinas, Chaldaica, ἀυλαίας Septuaginta, יְרִיעֹת Ierihoth Hebræi legunt, quæ omnia idem significant: ideo autem fortè Interpres tentoria appellauit, quia ad modum tentorij cortinæ tendebantur. INTERLINEARIS. In erectione autem tabernaculi vt vnum operimentum fiat, *Quinque cortinæ sibi iungentur mutuò, & aliæ quinque nexu simili cohærebunt.* AVGVSTINVS. Cohærere inuicem aulęa, & coniungi inter se, quinque hinc & quinque inde mandat, vt spacium quod eis cingeretur, hoc esset tabernaculi spacium. CAIETANVS. Iuxta Hebræum plus exprimitur, Quinque cortinæ erunt coniungentes, mulier ad sororem suam: & quinque cortinæ coniungentes, mulier ad sororem suam. Significantur duo. Tum quòd segregentur quinque & quinque, & hoc vt cùm mouerentur, nec singulæ seorsum dissoluerentur, nec omnes simul iunctæ inuoluerentur, sed quinæ & quinæ, hoc enim commodum erat. Tum quòd tanquam sorores iungantur pares collateraliter, & non confuantur simul. AVCTOR CATENAE. Quod bis in Hebræo repetitur אִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ Issa el achotha, id est, mulier ad sororem suam, & Septuaginta, Bis quinque cortinæ erunt mutuò coniunctæ, altera & altera, dicunt. Chaldaica etiam bis repetit, Quinque cortinæ erunt coniunctæ vna cum alia, scitè admodum Interpres noster transtulit, Quinque cortinæ sibi iungentur mutuò, & aliæ quinque nexu simili cohærebunt. AVGVSTINVS. Quomodo autem inter se connecterentur eadem quina aulæa, ita præcepit. *Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies cortinarum, vt possint inuicem copulari. Quinquagenas ansulas cortina habebit in vtraque parte, ita insertas, vt ansa contra ansam veniat, & altera alteri possit aptari.* Id est, facies ansas ora summa aulæi vnius ex vna parte in commissuram, & sic facies summam ad commissuram secundam, id est, vbi committitur aulæum aulæo, tertium scilicet secundo, quod secundum iam cum primo commissum est, id est, coniunctum atque connexum, faciem contra faciem consistentia ex aduerso singula, quoniam inter se iussit ea coniungi, vt ex aduerso constituerentur. Vtrum autem quadrum spatium his concluderetur, an rotundum, nondum apparet, sed apparebit cùm de columnis cœperit dicere, quibus protenduntur aulæa. Non ergo amplius quàm de trium connexione dicere voluit, quæ fit in duabus commissuris, secundi ad primum, & tertij ad secundum, vt ex hac veluti regula cætera iungerentur. CAIETANVS. Non facile est proprium inuenire vocabulum istarum ansularum, quas Hebræi feneſtellas interpretantur, non enim erant superadditi aliqui laqueoli cortinis, sed in ipso corpore cortinæ erant concisiones quinquaginta, texendo constructæ ex filis hyacinthinis in extremitate longitudinis, eo modo quo vtimur in extremitate diploidis in pectore. Cùm hac tamen disparitate, quòd extremitatum diploidis, est masculina, altera fœminina: extremitates autem cortinarum quæ coniungendæ erant, ambæ fœmineæ erant, & erant tanquam sorores, habentes singulæ, quinquaginta concisiones fœmineas. Ita quòd quælibet concisio vnius extremitatis, respondebat compari in extremitate alterius cortinæ, ita vt concisio concisioni responderet, vt mulier sorori suæ. Iuxta Hebræum itaque habetur, Et facies feneſtellas hyacinthi super oram cortinæ vnius ab extremitate in coniunctione, & sic facies in ora cortinæ extremæ, in coniunctione secundæ. Quinquaginta feneſtellas facies in cortina vna, & quinquaginta feneſtellas facies in extremitate cortinæ quæ in coniunctione secundæ è regione feneſtellæ, mulier sororisuæ. Et horum quidem sensus iam expositus est, sed per hæc non apparet integer modus coniunctionis cortinarum, deest enim vinculum, quo istæ concisiones vinctæ essent. Et hoc est quod mox subiunget. AVCTOR CATENAE. Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summitatibus facies, &c. Quanquam Hebraica hîc aliter se habeant, sensus tamen est integer. Sunt igitur illa sicut & in Chaldaica, Faciésque ansulas ex hyacintho super ora cortinæ vnius in latere quo iungenda est, & similiter facies in ora secundæ cortinæ in loco quo iungenda est. Quinquaginta ansulas facies in cortina vna, & quinquaginta ansulas facies in latere cortinę secúdę in loco quo iungeda est, respiciétibus se mutuò ansulis, ita vt ansula sit è regione alterius. In eundē sensum & Septuaginta, καὶ ποιήσεις ἀγκύλας ὑακινθίνας ἐπὶ τὸ χεῖλος τῆς ἀυλαίας τῆς μιᾶς, ἐκ τοῦ ἑνὸς μέρους εἰς τὸ συμβολήν. καὶ οὕτω ποιήσεις ἐπὶ τὸ χεῖλος τῆς ἀυλαίας τῆς ἐξωτέρας πρὸς τὴν συμβολὴν τὴν δευτέραν. πεντήκοντα δὲ ἀγκύλας ποιήσεις τῇ ἀυλαίᾳ τῇ μιᾷ, καὶ πεντήκοντα ἀγκύλας ποιήσεις ἐκ τοῦ μέρους τῆς ἀυλαίας καὶ τῆς συμβολῆς τῆς δευτέρας, ἀντιπρόσωποι ἀντιπίπτουσαι εἰς ἀλλήλας ἐκάστη.

Et facies

A Et facies ansulas hyacinthinas in labio cortinæ vnius, ex vna parte ad copulationem, & sic facies in labio cortinæ exterioris ad copulationem secundam. Quinquaginta autem ansulas facies cortinæ vni, & quinquaginta ansulas facies ex parte cortinæ iuxta copulationem secundæ, contrariæ contracadentes ad inuicem vnicuique. Vertunt alij, Facies quoque laqueos hyacinthinos in ora cortinæ vnius, quæ est in extremitate coniunctionis, & similiter facies in ora cortinæ extremæ, quæ secundo loco est coniungenda. Quinquaginta laqueolos facies in extremitate cortinæ quæ secundo loco est coniungenda, vt scilicet laqueoli illi mutuò sese excipiant. Alij, Et facies laqueolos hyacinthinos in ora cortinæ vnius ab extremo in coniunctione, & sic facies in ora cortinæ extremæ in coniunctione secundæ. Quinquaginta laqueolos facies in cortina vna, & quinquaginta laqueolos facies in extremo cortinæ, quæ est in coniunctione secundæ. Demum nonnulli, Facies quoque ansulas hyacinthinas in oris vniusсuiusque aulæi, vt extremis suis alterum alteri consocietur. Vni-
B cuique scilicet aulæo facies quinquaginta ansulas in oris, vt extremis suis alterum alteri consocietur, excipientibus sese mutuò ansulis. Quæ omnia idem in sensu dicunt cum litera nostra. Nec desunt qui, quod nos dicimus ansulas, & Hebraicè לְלָאֹת Luloth scriptum est, feneſtellas exponant, quanquam idem sit. Nam quibus cortinæ cortina adiungebatur, ansulas rectè appellauit Interpres noster. Non minus quoque rectè Septuaginta, qui eas interpretati sunt ἀγκύλας, hoc est, ansulas siue vncinos. Decem igitur cortinarum quinque coniungebantur mutuùm per ansulas hyacinthinas ad margines longitudinis vtrinque. Nempe affigendo quinquaginta ansulas singulis cortinis vtrinque secundum longitudinem, quibus combinari possent, vt ex omnibus tandem componeretur & connecteretur vnum velum, totum vndique operiens tabernaculum ex tribus lateribus, australi, boreali, & occidentali. AVGVSTINVS. Ansas ergo præcepit fieri (vt arbitror) primo aulæo quinquaginta ex vna parte, qua illi fuerat committendum secundum, & ansas quinquaginta tertio aulæo ex ea parte qua secundo coniungebatur: ipsum autem secundum, id est, inter vtrasque ansas
C quinquagenas medium, circulos habere voluit quinquaginta aureos, vtique ex vna parte per quos coniungeretur quinquaginta ansis aulæi primi, ac per hoc consequens erat vt ex alia quoque parte circulos totidem haberet, per quos coniungeretur ansis aulæi tertij. Quod breuiter scriptura ita dixit. *Facies & quinquaginta circulos aureos, quibus cortinarum vela iungenda sunt, vt vnum tabernaculum fiat.* Circuli ergo quinquaginta aurei secundi aulæi, inserebantur quinquaginta ansis tertij aulæi, & deinceps ita cætera connectebantur, vt quinque complecterentur, atque ex alia parte similiter quinque. CAIETANVS. Dictio interpretata circulos, & ab aliquibus vncinos, nullam certam figuram sonat, nisi auri figuræ flexæ. Consentaneum est autem rationi, quòd esset figuræ vncini vtrinque, vt simili officio vtriusque cortinæ concisiones vinciret. Quinquaginta autem huiusmodi vncinos intellige per singulas coniunctiones, ita quòd in qualibet coniunctione duarum cortinarum opus erat quinquaginta vncinis. Vnde & iuxta Hebræum dicitur, & coniunges cortinas, mulier ad
D sororem suam in vncinis, & erit tabernaculum vnum. Clarè enim de cortinis singulis loquitur, quas dixerat mulierem ad sororem suam, & ex his omnibus clarè dicit construi tabernaculum vnum, vt apertè intelligamus manifestatum quod suprà diximus, tabernaculi corpus componi ex his decem cortinis, sic dispositis, quòd cuiuslibet cortinæ longitudo extensa fuit ad construendum tres partes tabernaculi, tectum videlicet, & latus dextrum, & latus sinistrum. Et hoc intellige vsque ad septimam cortinam & dimidium octauæ. Nam triginta tantùm cubitorum erat longitudo tabernaculi, quæ replebatur sic extensis septem cortinis cum medietate octauæ, quoniam cuiuslibet cortinæ latitudo erat quatuor cubitorum. Ex dimidio autem octauæ cortinæ, & duabus aliis cortinis construebatur postrema pars tabernaculi pendendo à tecto vsque ad terram, decem enim cubitorum erat altitudo tabernaculi carentis parte anteriori. Hæc erat dispositio tabernaculi carentis parte anteriore, nihil enim cortinarum in ea parte pendebat. Et vt facilè ex his patet, non per modum
E testudinis, sed per modum superficiei rectæ, tectum erat tabernaculi. Et non tangebant terram cortinæ hinc & inde, sed vno cubito ad minus distabant à terra, quoniam non triginta, sed vigintiocto cubitorum erat longitudo cuiusque cortinæ, & ad tegendum terram hinc inde opus erat triginta saltem cubitis, decem (vt aiunt) pro tecto, & decem hinc, & decem inde. Patet etiam & pulchra species tabernaculi, tum in tecto, tum in lateribus ex ornatu aureo tam frequenti in tot coniunctionibus cortinarum. AVCTOR CATENAE. Facies & quinquaginta circulos aureos. Quòd nos circulos habemus, Hebraicè dicitur קַרְסֵי Karse, id est, circulos, vel vncinos, seu fibulas, quarum caput est curuum, & solùm hæc dictio inuenitur in numero plurali. Tam Septuaginta autem, quàm Chaldaica, Fibulas habent. Sequitur, Quibus cortinarum vela iungenda sunt. Paulò diuersius est in Hebræo, sed sensus non discrepat וְחִבַּרְתָּ אֶת חֲמִישִׁת יְרִיעֹת אֶשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ בַּקְרָסִים Vechibbarta eth hairihoth issa el achotha bakerasim, Et coniunges cortinam mulierem ad sororem suam circulis, seu fibulis. Hebraismus est, quem & Septuaginta & Chaldaica reddiderunt. Habent enim illi, καὶ συνάψεις τὰς ἀυλαίας ἑτέραν τῇ ἑτέρᾳ τοῖς κρίκοις, Et coniunges cortinas alteram alteri fibulis. Ista verò,
F Et coniunges vnamquanque cortinam cum altera fibulis, & erit tabernaculum vnum, Vertunt alij, Et coniunges cortinam vnam cum altera per vncinos. Alij, Et coniuuges cortinas alteram ad alteram cum vncinis. Nonnulli, Et consocia fibulis illis aulæum cum aulæo. Sed hæc omnia vnum sunt. Nempe ansulæ singulæ singulis totidem ad hoc fabrefactis fibulis iungebantur aureis, ad decorem eximium, quod aspicientes oblectare posset. Ex omnibus igitur decem tapetiis, aulæis vel cortinis, quæ pro eodem accipimus, conficiebatur velamen ingens, connexione decem cortinarum per ansulas pulchras, cuius velaminis longitudo erat quadraginta cubitorum, secundum longitudinem tabernaculi, & altitudinem occidentalis parietis, vsque ad bases pertingere potens à fronte introitus. Latitudo autem huius amplæ cortinæ connexæ ex decem habebat vigintiocto cubitos pro tegendis duobus lateribus, & supernè latitudinem tabernaculi. Et hæc ingens cortina dicitur proprio quasi nomine hîc & alibi frequenter Miscan, id est, habitaculum, quo nomine etiam totum tabernaculum sancti & sancti sanctorum pariter nuncupatur. Hoc autem admonitum velimus lectorem ne alicubi hæreat. Et tantùm de Miscan gloriosa illa cortina ex decem concinnata.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mysticè. AVGVSTINVS. Mysticè autem, Decem aulæorum iubet deus fieri tabernaculum, cùm sit decalogus le-G
Quæst.107. gis. Aulæa verò significant latitudinem, propter facilitatem. Charitas quippe plenitudo legis est, & non nisi cha-
Rom.13. ritati sunt præcepta facilia, vnde ipsa dilatatio commendatur cùm dicitur, Dilatasti gressus meos subtus me, &
Psal.17. non sunt infirmata vestigia mea. Sed quoniam ista dilatatio per gratiam fit dei, Charitas enim dei diffusa est
Rom.5. in cordibus nostris, non per nosipsos, sed per spiritum sanctum qui datus est nobis, ideo hîc mysticè ipse nu-
merus etiam commendatur, qui pertinet etiam ad spiritum sanctum, per quem lex posit impleri. Dicitur enim
aulæum longitudinem debere habere in cubitis vigintiocto. Iste autem numerus, quia per septenarium diuiden-
dus est, significauit cùm dicit latitudinem aulæi in cubitis quatuor, quater enim septem fiût vigintiocto. Et est
etiam iste numerus perfectus, quia sicut senarius suis partibus constat. Quod verò tam sæpe dicit, Cherubim fa-
cies ea opere textoris, quid aliud quàm in his omnibus multitudinem scientiæ commendat, quod interpretatur
Cap.2. Cherubim? BEDA. Aliter tabernaculum domini fit ex decem cortinis diuersa colorũ specie variatis, quia H
sancta vniuersalis Ecclesia in qua deus habitat, ex multis electorum personis, ex multis per orbem Ecclesiis, ex
variis virtutum floribus ædificatur. Cuius omnis perfectio in denario numero continetur, quia quaque versum
Ecclesia per mundum in diuersis gentibus, & tribubus, & populis, & linguis diffusa est, tota in sola dei & proxi-
mi dilectione, quæ decalogo legis est comprehensa, subsistit. Neque aliter quisquam potest veraciter ad Ecclesiæ
membra pertingere, nisi integro corde, & eum per quem ædificatur, & eos in quibus ædificatur Ecclesia, hoc est,
deum & electos eius amare didicerit. Varius autem colorum decor quo eædem sunt cortinæ distinctæ, varia-
rum est gratia virtutum, quibus sancta Ecclesia mirabili ac prorsus cœlesti arte composita in cõspectu sui resplẽ-
1.Pet.4. det auctoris, qua profectò varietate, & quasi opere plumario beatus Petrus tabernaculum dei ædificare studuit,
1.Cor.12. cùm ait, Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multi-
formes gratiæ dei. Hanc inesse cortinis tabernaculi, hoc est, mentibus fidelium vidit Paulus, cùm dicit, Alij quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alij autem sermo scientiæ, & cætera illius loci. Et quidem byssus quæ I
Apoc.19. prima ponitur, quia decus virtutum designet, testatur in Apocalypsi Ioãnes dicens, Quia venerunt nuptiæ agni,
Prou.31. & vxor eius præparauit se, & datum est illi vt cooperiat se byssino splendenti candido. Byssinum enim iustifi-
cationes sunt sanctorum. Dicit de eadem vxore agni, id est Ecclesia Christi, Salomon, Byssus & purpura indu-
mentum eius. Verùm Ioannes vnius coloris figuram exponens, cæteros etiam figuraliter interpretãdos insinuat.
Byssus ergo, quæ de terra quidem oritur, sed eruta de terra, longo exercitio siccandi, tundendi, purgandi, coquẽ-
di & nendi, gramineum solet perdere, & candidum in sese recipere colorem, corpora designat, castitatis nitida
decore, quæ cum carnis quidem illecebris nascentia, magno continentiæ labore, quasi natiuum exudant humo-
rem, atque ad decorem deo dignæ puritatis solerti ieiuniorum & vigiliarum, orationum & lectionis, patientiæ,
1.Cor.6. & humilitatis instantia perueniunt. De quibus posit illud apostolicum rectè dici, An nescitis quoniam mem-
1.Pet.1. bra vestra templum sunt spiritus sancti qui in vobis est? Retorquetur autem hæc byssus in cortinas tabernaculi K
quoniam non modò lumbos carnis, verùm etiam vt Petrus admonet, lumbos mentis nostræ in sobrietate suc-
cingimus, vt videlicet & carnem à lasciuis motibus, & cor ab illecebrosis refrenemus cogitationibus. Hyacin-
Coloss.3. thus, quoniam aëris & cæli speciem imitatur, eorundem mentes electorum, omni spe ac desiderio cœlestia quæ-
rentes significat. Cuius nobis coloris sacramentum commendans Apostolus, ait, Si consurrexistis cum Christo
Act.21. quæ sursum sunt quærite. &c. Purpura, quia colorem sanguinis ostendit, & vera quoque purpura conchyliorum
Psal.43. sanguine tingitur, deuota eorum corda designat qui dicere cum Apostolo possunt, Ego non solùm alligari, sed
& mori in Hierusalem paratus sum propter nomen domini Iesu. Et cum Propheta Dauid, Quoniam propter
te morte afficimur tota die, æstimati sumus vt oues occisionis. Coccus, quia ignis habet speciem, meritò flagran-
Luc.24. tissimæ sanctorum dilectioni comparatur. Vnde & quidam ex eis, qui hanc præsente & comitante secum domi-
Matth.24. no conceperant, aiebant, Nonne cor nostrum ardens erat in nobis, cùm loqueretur in via, & aperiret nobis scri-
pturas? Cui contra de reprobis dicitur, Et quoniam abundabit iniquitas, refrigescet charitas multorum. Hæc L
quasi bis tingitur, cùm amore dei & proximi flammescit, cùm illum ex toto corde, tota anima, tota virtute, hunc
sicut nosipsos diligimus. Itaque in his quatuor cortinarum coloribus, quatuor iustificationes exprimuntur ele-
ctorum. In byssо retorta, caro castitate renitens. In hyacintho, mens superna desiderans. In purpura, caro passio-
nibus subiacens. In cocco bis tincto, mens inter passiones dei & proximi dilectione præfulgens. GREGO-
Hom.38. RIVS IN HOMILIIS. Meritò itaque cortinis tabernaculi intexi etiam coccus bis tinctus iubetur. Vos
estis fratres, vos estis cortinæ tabernaculi, qui per fidem in cordibus vestris secreta cœlestia velatis. Sed corti-
nis tabernaculi bis tinctus coccus debet inesse. Coccus quippe ignis speciem habet. Quid verò est charitas nisi
ignis? Sed ista charitas esse bis tincta debet, vt tingatur & per amorem dei, tingatur & per amorem proxi-
mi. Qui enim sic amat deum, vt per contemplationem illius negligat proximum, coccus quidem est, sed
bis tinctus non est. Rursum qui sic amat proximum, vt tamen contemplationem dei per eius amorem re-
linquat, coccus est, sed bis tinctus non est. Vt ergo charitas vestra bis tinctus coccus esse valeat, & ad a-
morem se dei, & ad amorem proximi accendat, quatinus nec ex compassione proximi, contemplationem M
relinquat dei, nec plusquam debet inhærens contemplationi dei, compassionem abiiciat proximi. Omnis
itaque homo inter homines viuens, sic ad eum anhelet quem desiderat, vt tamen hunc non deserat cum
quo currebat: & sic huic adiutorium ferat, vt ab illo nullatenus torpeat ad quem festinabat. Sciendum quo-
Tob.4. que est, quòd ipsa dilectio proximi in duobus præceptis subdiuiditur, cùm quidam sapiens dicat, Omne quod
Matth.7. tibi odis fieri, vide ne ipse alteri facias. Et per semetipsam veritas prædicat, dicens, Quæ vultis vt faciant
vobis homines, & vos eadem facite illis. Si enim & quod impendi nobis rectè volumus, hæc illis imparti-
mur, & quod nobis fieri nolumus, hoc aliis facere ipsi deuitamus, charitatis iura illæsa seruamus. Sed ne-
mo cùm quempiam diligit, habere se protinus charitatem putet, nisi priùs ipsam vim suæ dilectionis ex-
aminet. Nam si quis quemlibet amat, sed propter deum non amat, charitatem non habet, sed habe-
re se putat. Charitas autem vera est, cùm & in deo diligitur amicus, & propter deum diligitur inimicus.
Ille

A Ille enim propter deum diligit eos quos diligit, qui iam & eos diligere à quibus non diligitur, scit. Probari enim
charitas per solam odij aduersitatem solet. Vnde & per semetipsum dominus dicit, Diligite inimicos vestros, *Luc.6.*
benefacite his qui oderunt vos. Ille ergo securus amat, qui propter deum illum amat, à quo se intelligit non
amari. Magna sunt hæc, alta sunt hæc, & multis ad exhibendum difficilia, sed tamen ista est vestis nuptia-
lis. Quisquis autem hanc recumbens in nuptiis non habet, iam solicitus metuat, ingrediente rege quando mit-
tatur foras. RVPERTVS. Rectè autem post arcæ, propitiatorij, mensæ, atque candelabri factũram, ta-
bernaculum vt fiat, quòd locus ipsorum sit, ordinatur, quia videlicet post incarnationem, passionem, corpo-
ris & sanguinis communicationem Christi filij dei, factámque per illum missionem spiritus sancti, Ecclesia
sancta quæ locus ipsius est, & de antiquis in cœlum collocatur, & de nouis hominibus in terra congregatur.
Quomodo? Quasi institutione, vel ordine? Ait, decem cortinas de byssо retorta, & hyacintho, ac purpura,
B coccóque bis tincto, variatas opere plumario facies. Denarius numerus, secunda vnitas est triangula, quod
melius Arithmeticis notum est. Ergo denarius secunda vnitas triangula, vnam trinitatis vnicæ fidem signi-
ficat. Et hic cortinarum numerus decalogo, quo eidem deo seruitur, bene consonat. Quatuor autem supra-
dictis coloribus præcipuis, illa omnis varietas virtutum designatur, de qua in Psalmo canitur, Omnis gloria *Psal.44.*
eius filiæ regis ab intus, in fimbriis aureis circumamicta varietatibus. Illam denique gloriam quæ ab intus est,
quam solus rex Christus, in filiæ regis sponsa sua videt, textura huiusmodi significat, in eo maximè quod sa-
gis cilicinis subtegenda est. BEDA. Longitudo (inquit) cortinæ vnius habebit vigintiocto cubitos. La-
titudo quatuor cubitorum erit. In longitudine cortinarum, longanimis Ecclesiæ sanctæ patientia. In latitu-
dine amplitudo exprimitur charitatis, quæ non solùm amantem, sed deum & proximum redamare, sed &
odientem se aduersarium expanso suæ dulcedinis gremio consueuit excipere, suósque persequutores flexis in
oratione genibus domino commendare, dicens, Domine ne statuas illis hoc peccatum. Quæ latitudo aptè *Act.7.*
C quatuor erat cubitorum, quia quatuor sunt Euangeliorum libri, in quibus domini redemptoris nostri exem-
plis ac verbis, qualiter eadem charitas sit tenenda, docemur. Quatuor virtutes, in quarum operatione eadem
est charitas exercenda, id est, temperantia, fortitudo, iustitia, prudentia, vt videlicet incorrupta in deo cha-
ritas, atque integra custodiatur, quod est temperantiæ, nullis frangatur incommodis, quod est fortitudinis: nul-
li alij seruiat, quod est iustitiæ: vigilet in discernendis rebus, ne fallacia dolúsve paulatim surripiat, quod est
prudentiæ. Longitudo autem cortinarum vigintiocto erat cubitorum, qui est numerus quaternarius septies
ductus, septenario autem numero propter diem sabbati solet requies æterna sanctorum figurari. Longitudo
ergo cortinarum, in quater septenos extenditur cubitos, quia per fidem & custodiam doctrinæ Euangelicæ,
per quam exercitia spiritualium, de quibus diximus, virtutum patientia longanimis sanctæ Ecclesiæ ad re-
quiem tendit æternam. Est & aliud in duodetricenario numero sacramentum, æquè ad septenarium perti-
nens. Si enim ab vno vsque ad septem omnes in medio numeros pleno ordine numerare volueris, viginti &
D octo complebis, vnum nanque, & duo, & tria, & quatuor, & quinque, & sex, & septem, fiunt viginti & octo.
Quia ergo in partibus septenarij numeri, numerus viginti & octo inuenitur, meritò in eo cortinarum longitu-
do continetur, quoniam fides & patientia sanctorum, virtutum varietate distincta, in omnibus quæ agit &
patitur, non humani gloriam fauoris, sed supernæ beatitudinem quietis expectat. Hinc est enim, quòd huius
numeri Psalmus in consummatione tabernaculi adtitulatur, quem totum de perfectione sanctæ Ecclesiæ con-
stat esse cantatum, maximè ex eo quòd in illo dicitur, Adorate dominum in atrio sancto eius. Et iterum, Et in *Psal.28.*
templo eius omnes dicent gloriam. Aptè etenim vigesimus octauus Psalmus de cõsummatione tabernaculi in-
scribitur, quia nimirum in hoc est perfectio peregrinantis in hoc seculo Ecclesiæ, vt per fidem & per opera bo-
na ad requiem tendat seculi futuri. Bene autem sequitur. Vnius mensuræ fient vniuersa tentoria. Etsi enim
variante pictura cortinæ ab inuicem differebant, vna tamen omnes erant longitudinis mensura temperatæ.
Quòd etsi donationes habent electi secundum gratiam, quæ data est illis, differentes, vnus tamen dominus,
E vna fides, vnum baptisma, vnus deus & pater omnium. RVPERTVS. Latitudinis etiam huius mensu-
ræ, longitudinis septima est. Quater enim septem, vel septies quatuor, viginti & octo sunt. Porrò septima pas-
sim contemplationis requiem designat. Ergo & ipsæ mensuræ quæ sagis operiendæ sunt, illos confirmant ordi-
nes Ecclesiæ significari, qui in cõtemplationis quiete viuũt. BEDA. Quinque cortinæ sibi iungẽtur mutuò,
& aliæ quinque nexu simili cohærebunt. Narrat Iosephus quòd tabulæ testamenti ita fuerunt decalogo legis
conscriptæ, vt vtraque tabula etiam quina verba contineret. Vnde aptè etiam cortinæ decem, quæ pulchritu-
nem tabernaculi iunctę complebãt, ita tempore congruo disiungebãtur, vt quinæ in vtraque parte simul perma-
nerent, quatenus hæc intuẽtes ministri sanctorum cum populo dei admonerentur, semper obseruãdæ legis, quæ
decẽ quidem verbis in duabus tabulis esset comprehẽsa, sed numero quinario per vtrãque tabulã distinctis. Verũ
nos propter hãc sentẽtiam possumus de numero cortinarum bis quinario etiam ita differere, quod dei sequaces
in vtroque testamento diuino signauerint. Et priores quidem quinque, quæ frontem ac primam tabernaculi par-
F tem protegebãt, siue faciebãt, antiqui dei populi typum gesserũt, qui decreta legis in sacramẽto circuncisionis &
hostiarum & variam cęrimoniarum obseruãtiam secundum literam implebat. Sequẽtes verò quinque cortinæ,
quæ posteriora tabernaculi tegebãt, vel etiã suo tegmine faciebãt, nos designauerint, qui post aduentum domini
in carne nati, libros ac sacramẽta legis spiritaliter ipso reuelãte ac donãte seruamus. Et quidem omnes cortinæ
vnius operis, eisdémque erãt depictæ coloribus, sed quinæ sibimet mutuò coniunctæ, quia omnes vtriusque te-
stamenti cultores, in vnum eundémque deum credebãt, vnius eiusdémque pietatis & castitatis operibus seruie-
bant, sed in celebratione sacramentorum suas vterque populus discretus partes agebant. Nam passionis domi-
nicæ, per quod vtrique sumus redempti sacramentum: illi in carne ac sanguine victimarum, nos in oblatio-
ne panis & vini celebramus: illi venturam in carne natiuitatem dominicam, prædicationem, virtutum opera-
tionem, tentationem, passionem, sepulturam, resurrectionem, ascensionem, aduentum spiritus sancti, fi-
dem gentium credebant, & confitebantur: nos hæc omnia iam facta, neque vlteriùs fienda credimus & con-

Universidad de Deusto
Biblioteca

fitemur. Attamen eo tempore quo erigebatur tabernaculum,omnes ad inuicem cortinæ nectebantur,quia cùm G
vniuersa catholicæ Ecclesiæ pulchritudo ab initio vsque ad terminum seculi protenditur, profectò quasi vna
decem cortinarum connexio tabernaculum domini condecorat. Ansulas hyacinthinas in lateribus ac summi-
tatibus facies cortinarum, vt possint inuicem copulari.Hyacinthum diximus, quoniam aërij coloris est, cœle-
stium bonorum significationi congruere. Ansulis ergo hyacinthinis cortinæ inuicem copulantur, cùm vnica
spes supernæ beatitudinis omnia per orbem corda electorum in vna eadémque deuotione coniungit. Quæ vi-
delicet ansulæ aptè dicuntur, quia non solùm in lateribus cortinarum, verùm etiam in summitatibus, hoc est,
extremis angulorum terminis fieri deberent. Neque enim vita tantùm & operatio sanctorum communi ad
perfectionem itinere rectæ intentionis properat, sed ipsum quoque initium bonæ conuersationis, quod per cõ-
fessionem fidei,& sacramentorum cœlestium perceptionem geritur,nequaquam ab inuicem diuersum, sed pari
& indissimili habent omnes veritatis gratia connexum. Terminum quoque vitæ temporalis cuncti vnius eius- H
démque spei habemus certitudinis communem,cùm ita oculos in monte claudimus, vt percepto priùs viatico
mysterio cœlesti,citiùs nos in vera inueniendos vita, atque in hac perpetuò mansuros esse confidamus. Cõgruit
huic loco quod in libro Numerorũ præcipitur filiis Israël,vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum, ponen-
tes in eis vittas hyacinthinas. Filij quippe Israël in palliorum angulis fimbrias & vittas habent hyacinthinas,
cùm electi quique,& qui deum videre desiderant,ita operibus se iustitiæ induere laborant, vt horum finem non
Matth.6. in laudem mortalium ponant,ne fortè dicatur de eis,quia receperunt mercedem suam, sed in eis potiùs inter-
ni arbitri oculos,& præmia requirant æterna.Vnde & ibi protinus exponendo subiungitur, Quas cùm viderint,
recordentur omnium mandatorum domini, ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornican-
tes.Quibus verbis & nobis vtendum est in ansularum hyacinthinarum expositione, vt dicamus idcirco cortinas huiusmodi ansulis esse coniunctas, vt & filij Israël tunc ista præ oculis habentes, admonerentur mandato-
rum cœlestium, & nos modò ista legentes, meminerimus quòd in hac vita degentes filij promissionis æternæ, I
& temporibus ab inuicem dirimimur & locis,sed in cœlis est patria, quæ suos ciues à quatuor ventis cœli colle-
Leuit.25. ctos, indiuisibili in perpetuum societate coniungat. Quinquagenas ansulas cortina habebit in vtraque parte ita
insertas,vt ansa contra ansam veniat,& altera alteri possit aptari.Legimus quinquagesimum annum in lege iu-
Act.2. bileum, hoc est, dimittentem siue initiatum iussum esse vocari, in quo omnis populus ab vniuerso labore terræ
quiesceret,& omnium debita solui deberent. Et in nouo testamento scimus gratiam spiritus sancti Pentecoste,
hoc est, quinquagesima dominicæ resurrectionis in Apostolos superuenisse, atque initia nascentis Ecclesiæ suo
consecrasse aduentu.Vnde constat eo numero vel gratiam spiritus sancti, vel futuræ gaudium beatitudinis, ad
quam per eiusdem spiritus donum peruenitur, & in cuius perceptione sola veraciter requiescitur atque gaude-
tur,rectè posse figurari.Et aptè quinquagenas ansulas habebant cortinæ, quibus inuicem nectererentur, quia non
nisi dono sancti spiritus agitur,vt in societate pacis,quod est vinculum perfectionis, sibimet inuicem copulẽtur
electi.Non alia enim quàm futuræ spes ac memoria societatis ac pacis, etsi discretos in hac vita temporibus si- K
ue locis, Christi famulos vna facit pietate concordes. Bene etiam dicitur, quòd ansas cortinæ in vtraque parte
haberent,vt videlicet proximas sibi & vtroque latere cortinas,singulæ quæque cortinæ quasi extensis hinc & in-
de brachiis amplecterẽtur.Quia nimirũ necesse est,vt omnes fideles,& eos videlicet qui nos in Christo præces-
serunt,& eos qui sequuti sunt,obuiis sinceræ pietatis vlnis amplectamur, & illos qui nos erudiebant in Christo &
quos ipsi Christo donãte erudiuimus,vno omnes in Christo veneremur affectu. Sic enim oportet nos ad videdã
faciẽ nostri creatoris beneviuendo properare,vt currentẽ nobiscum nequaquã deseramus proximũ,sed vnà cum
ipso ante conspectũ diuinæ gloriæ peruenire studeamus, quia & cortinæ singulæ ita per adminicula tabularũ ad
superiora tendebãt,ita intus in superioribus variato suæ picturæ flore refulgebãt,vt nequaquã eas quę secum pa-
riter vel in altũ ferebantur,vel in alto positæ fulgebãt, cortinas desererent, quarũ instar nos decet & proficientes
nobiscum in dei seruitio fideles monitis exẽplisque iuuare, & in quacunq; virtute proficere potuimus, similiter
eiusdẽ virtutis consortes digna virtutibus veneratione tractare. Ansa ergo contra ansam venit,vt altera alteri J
possit aptari, cùm iusti ad inuicem concordi ac parili virtutum qualitate fœderantur. Facies & quinquaginta
circulos aureos, quibus cortinarum vela iungenda sunt, vt vnum tabernaculum fiat. Hic locus in sequenti-
bus pleniùs explicatur, cùm dicitur, Et quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum an-
sas, & fieret vnum tabernaculum. Quinquagenarius ergo numerus veram in spiritu sancto requiem designat.
Et quia circulus nec initium videtur habere nec terminum, aurum verò præ sui claritate cæteris est precio-
sius metallis, Quid in quinquaginta circulis aureis, nisi perpetua claritas, & clara perpetuitas summæ quie-
tis exprimitur? Mordéntque cortinarum ansas circuli, vt vnum ex omnibus tabernaculum fiat, cùm super-
ni gloria regni puris fidelium mentibus sese ita infundit, vt tali glutine salutiferæ inspirationis vna ex vtra-
que populo, imò ex omnibus electis Christi Ecclesia perficiatur. RVPERTVS. Vel ansulæ hyacin-
thinæ cœlestia vincula sunt charitatis fraternæ. Et quia per fraternam charitatem ascenditur ad dei dile-
ctionem, Ideo quinquaginta circuli aurei confici iubentur, quibus cortinarum vela iungenda sunt, vt vnum M
tabernaculum fiat. Circuli nanque auræi vincula sunt diuinæ dilectionis, quæ fraternæ dilectioni quasi ansulis
inserta hyacinthinis,sanctam illam & deo dignam efficit. Et quia charitas hæc multitudinem operit peccatorũ,
bene ansulæ quinquaginta in singulis lateribus, & quinquaginta circuli habentur, quo numero remissio signifi-
catur,& ex lege imperatur.Vnde & quinquagesimus annus iubileus dicitur,id est,dimittens. GREGORIVS
Hom.19. SVPER EZECHIELEM. Quia per quinquagenarium numerum ad æternã requiem prouocamur, etiam
nos hoc omnino instruit dominus, quod in tabernaculo decem cortinæ iussæ sunt fieri, quæ haberent ansulas
quinquagenas, & circulos aureos quinquagenos à latere & summitate. Cortinæ tabernaculi, sancti omnes sunt,
qui ex diuersis virtutum coloribus in sanctæ Ecclesiæ ornamento proficiunt. Qui & interiora velant, & ex-
teriora omnimodo exornant, quia eorum vita inquantum videtur,ornamentum est,& eorum intellectus intus
absconditus,dum cœlestia quæ in mente seruant,edicere non possunt,in eis aliquo modo velatur.Rectè autẽ de-
cem

A cem cortinæ sunt,quia per decalogi studium,ipsa sanctorum corda profecerunt.Hyacinthinæ verò ansulæ cor-
tinarum fieri quinquaginta præceptæ sunt. Hyacinthus cœli speciem habet. Ansulæ ergo cortinarum sunt præ-
cepta cœlestia,in quibus ligantur animæ,vt ab inferioribus subleuatæ,superiùs pendeant. Quæ videlicet ansulæ
habent & circulos aureos,intellectum scilicet vera sapientia fulgentem.Qui intellectus, quia esse debet per om-
nia circunspectus, & cautæ solicitudinis vigilantia munitus, rectè per circulos designatur. Et notandum quòd
à latere & summitate iubentur ansulæ vel circuli in cortinis fieri,quia præcepta cœlestia & intellectus spiritalis,
non solùm debet nos sursum in dei amorem suspendere,sed etiã proximo in charitate sociare.In eo enim quòd
conditorem nostrum diligimus,quasi per superiores ansulas in aëre pendemus. In eo verò quòd sicut nosmet-
ipsos proximos amamus ansulas & circulos à latere habemus, vt cortinæ tabernaculi, id est, fidelium animæ,
B per charitatem coniunctæ sint,& non per discordiam diuisæ.

Facies & saga cilicina undecim,ad operiendum tectum tabernaculi. Longitudo sagi unius habebit triginta cubitos,& latitudo quatuor. Aequa erit mensura sagorum omnium. E quibus quinque iunges seorsum, 2
& sex sibi mutuò copulabis,ita ut sextum sagum in fronte tecti duplices. Facies & quinquaginta ansas
in ora sagi unius, ut coniungi cum altero queat, & quinquaginta ansas in ora sagi alterius, ut cum altero copu-
letur. Facies & quinquaginta fibulas æneas quibus iungantur ansæ, ut unum ex omnibus operimentum fiat.
Quod autem superfuerit in sagis quæ parantur tecto, id est, unum sagum quod amplius est, ex medietate eius
operies posteriora tabernaculi, & cubitus ex una parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum
C *longitudine, utrumque latus tabernaculi protegens. Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum ru-*
bricatis,& super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus.

RVPERTVS. Pulchra quidem cortinarum varietas, & pretiosa textura est, sed foris relinquenda nuda 2
non est, nec enim imbrium aut grandinis iniuriam sustinet.Sequitur ergo. *Facies & saga cilicina undecim, ad ope-*
riendum tectum tabernaculi. AVGVSTINVS. Alia litera, Et facies vela capillacea operire super tabernaculum, *Quæst.173.*
id est, quæ venirent super, non à parte tecti, sed supercingendo. Dicimus enim & sic aliquid superponi, non
quemadmodum tectum domus, sed quemadmodum tectorium parietis, tanquam super lineam fasciam. Vn-
decim igitur vela facies ea. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facies cortinas caprarum ad ten-
dendum super tabernaculum,vndecim cortinas facies eas. Alias cortinas fieri præcepit, quarum materiam de-
cernit ex lana seu pilis caprarum, officium autem, operire tabernaculum, numerum verò, vndecim. Nec vi-
D lescant in oculis tuis cortinæ istæ, sed recole, quod ex lana caprarum fit quod vocatur Symballottum, ex quo
fiunt vestes nobilium, nobiles itaque cortinæ significantur symballotti. AVCTOR CATENAE. Facies
& saga cilicina vndecim ad operiendum tectum tabernaculi.Hebraica sunt,וְעָשִׂיתָ יְרִיעֹת עִזִּים לְאֹהֶל עַל הַמִּשְׁכָּן
Vehasitha ierihoth hizzim leohel hal hamiscan, Faciésque cortinas de pilis caprarum, in, siue ad operimen-
tum, vel vt extendantur super tabernaculum. Sic habet & Chaldaica. Et significat aulæa quibus tegetur ta-
bernaculum. Dictionem Ierioth, quam supra verterat Interpres cortinas, siue tentoria, hîc interpretatus est sa-
ga. Facilè igitur intelligitur is locus eo modo expositus, quid sagorum nomine Interpres noster intellexerit.
Vertunt hîc Septuaginta, καὶ ποιήσεις δ' ἐρίφεια τριχίνας σκέπην ἐπὶ τῆς σκηνῆς, Facies saga cilicina cooperimentum
super tabernaculum.Licet viri docti aliqui Δέρρεις pelles vertant, dicántque Septuaginta innuere, non fuisse ve-
lum ex pilis caprarum contextum, sed ipsas pelles. Hebraicè est (vt iam dictum est) Ierioth hizzim, hoc est,
aulæa vel cortinæ caprinæ, hoc est, ex caprinis pilis confectæ, quanquam etiam possit verti, ex pilis caprinis.
E Consultò autem Hebraismum hîc sequentem doctus Interpres vitauit, videlicet עֲשָׂתֵי עֶשְׂרֵה יְרִיעֹת תַּעֲשֶׂה אֹתָם
Haste hesre ierihoth tahase otham. Vndecim cortinas facies eas. Sic & Chaldaica & Septuaginta,præter quod
loco cortinarum, Δέρρεις legunt. Sed omnia hæc Latinæ versioni non aduersantur. *Longitudo sagi vnius habebit*
triginta cubitos, & latitudo quatuor. Aequa erit mensura sagorum omnium. CAIETANVS. Disparitas inter has corti-
nas & priores decernitur, tum in numero, quia illæ decem, istæ vndecim: tum in longitudine, quia illarum
quælibet vigintiocto cubitorum, istarum autem quælibet triginta cubitorum fit. In latitudine autem æquales
erant istæ illis. AVCTOR CATENAE. Aequa erit mensura sagorum omnium.Idem sensus qui & in He
bræo & Chaldaica, Mensura vna erit vndecim cortinis. *E quibus quinque iunges seorsum, & sex sibi mutuò copulabis, ita* *Vbi supra.*
vt sextum sagum in fronte tecti duplices. AVGVSTINVS. Quomodo aulæa voluit quina coniungi, sic ista vela
quinque & sex,quæ vndecim erant,& non decem.Et duplicabis(inquit)velum sextum secundum faciem taber- *Cap.3.*
naculi,ne videlicet moueretur, quia impariliter alterutrum incurrebant sex & quinque. BEDA. Iuxta lite-
F ram,Frõtem tecti,ingressum tabernaculi dicit,vbi non tabulas(vt breuiter diximus) sed columnas & vectem ab
angulo tabularũ,vsque ad angulũ protentum poni præceptum est. Ideóq; quantũ ad formam operis ipsius perti-
net,ibi magis opus erat geminato sagorũ munimẽto,vbi solida parietis firmitas aberat. INTERLINEARIS.
Decem(inquit)sagis operiebatur tabernaculum, vndecimum duplicatum ponebatur in fronte,ne vi ventorum
lucernæ extinguerentur. CAIETANVS. Circa ansas & coniunctiones nulla est disparitas inter has & su-
periores cortinas, nisi quòd illæ coniungebantur vncinis aureis, istæ vncinis æreis. Rursus illæ erant segrega-
tæ in quinque & quinque cùm mouebantur, istæ autem in quinque & sex, & non in duas partes æquales. Est
& alia differentia, quia illæ omnes erant extensæ simpliciter, istarum autem prima, ex parte ingressus in ta-
bernaculum erat reflexa in seipsam in dimidio sui, vt maiorem haberet facultatem obstandi contrariis in
extremitate anterioris tabernaculi. Et hæc reflexa cortina appellatur in litera sexta cortina, in fronte te-
cti duplicata, quia ad hoc adiuncta erat sexta, vt prima reflecteretur in seipsam in dimidio latitudinis suæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

AVCTOR CATENAE. E quibus quinque iunges seorsum, &c. Sensum optimè retinuit Interpres. Verba G
autem Hebraica sunt sicut & in Chaldaica, videlicet, Et iunges quinque cortinas seorsum, & sex cortinas seor-
sum,& duplicabis cortinam sextam,quę est super faciem tabernaculi.Licet quidam Hebraica, אֶל מוּל פְּנֵי הָאֹהֶל
El mul pene haóhel, Versus faciem tabernaculi vertāt. Alij, Iuxta faciem, siue introitum tabernaculi. Aliqui, Cō-
tra faciem tecti. Demum nonnulli, E regione prospectus tabernaculi. Quorum omnium & literæ nostræ sensus
vnus est, videlicet, quòd ex quinque particularibus aulæis faciet vnum magnum, & ex sex particularibus aliis,
faciet aliud magnum, verùm sextum duplicabit in anteriori parte tabernaculi. Quod tamen aliqui de medieta-
te eius duntaxat intelligunt, nam alia medietas latitudinis eiusdem sagi duplicabitur in posteriori parte taber-
naculi, hoc est, occidētali, vt mox videbis paulò inferiùs. Quomodo autem sextum sagum hoc in frōte tecti du-
plicetur, sic clarè intelligitur, si videas à basibus occidentalibus quæ sub asseribus sunt, sursum numerari decem
cubitos, & inde versus orientem vsque ad frontem tabernaculi, triginta cubitos, habebis quadraginta. Cùm au- H
tem adhuc restent quatuor cubiti, latitudo vnius sagi, vndecimi scilicet, illum duplicabis plica duorum cubito-
rum, sub qua tali plica stabunt vectes deaurati vel columnæ aureæ, ex quibus pendebit velum in introitu taber-
naculi, vt fortiùs defendantur tali plica tam columnæ illæ aureæ quàm velum. Verùm quòd sagum hoc pro me-
dietate in anteriori, & pro alia medietate in posteriori tabernaculi parte duplicaretur, communiùs & probabi-
Ibidem. liùs tenetur. AVGVSTINVS. Deinde dicit etiam ista vela capillacia quemadmodum sibimet iungeren-
tur. Et idem dicit quod supra, & fortassè planiùs. *Facies & quinquaginta ansas in ora sagi vnius, vt cōiungi cū altero queat,*
& quinquaginta ansas in ora sagi alterius, vt cum altero copuletur. Ansas in aulæis hyacinthinas dixerat, in velis autem ca-
pillaciis quoniam tacuit cuiusmodi essent ansæ, quid nisi capillacias eas credibiliùs accipimus? Est autem sen-
sus, Facies quinquaginta ansas in ora veli vnius, videlicet quod contra medium est, id est, contra secūdum, quia
ipsum erit medium inter primum & tertium secundum iuncturam, & quinquaginta ansas facies super oram
veli, quod coniunctum est ad secundum velum, id est, super oram tertij veli, quod coniungitur secundo. AV- I
CTOR CATENAE. Facies & quinquaginta ansas in ora sagi vnius, vt cōiungi cum altero queat, & quin-
quaginta ansas in ora sagi alterius, vt cum altero copuletur. Et hîc sensum optimè verborum assequutus est fidus
Interpres, quæ in Hebræo ita sunt, sicut & in Chaldaica leguntur. Et facies quinquaginta ansulas in ora cortinæ
vnius in latere quo iungenda est, & quinquaginta ansas in ora cortinæ secundæ, in loco quo iungenda est. Alij
vertunt, Et facies quinquaginta laqueolos in ora cortinæ vnius, in ora extremæ quę cōiungēda est alteri, & quin-
quaginta laqueolos in extremitate cortinæ alterius, quæ iungenda est cum altera. Alij, Facies quoque quinqua-
ginta laqueolos in ora cortinæ vnius, in extremitate (inquam) cōiunctionis, & quinquaginta laqueolos in extre-
mitate cortinæ secundæ huic coniungendæ. Nonnulli, Et facies quinquaginta laqueolos in ora cortinæ vnius
extremæ in coniunctione, & quinquaginta laqueolos in ora cortinæ coniunctionis secundæ. Verùm quia sunt
eadem verba quæ superiùs in primis cortinis tabernaculi posita sunt, vlterius non insistimus, quæ quomodocun-
que reddantur, cum Latinæ versionis sententia concordāt. Quinquagenas igitur & quinquagenas fieri ansas in K
loco quo cortinæ cortinis erant iungendæ præcipit, quoniam duo magna saga simul per ansas & torques æneas
iungebantur, sicut & de superioribus cortinis dictum est. Vnde & sequitur. *Facies & quinquaginta fibulas æneas qui-*
bus iungantur ansæ, vt vnum ex omnibus operimentum fiat. AVGVSTINVS. Circulos medio velo apponi iubet, id
est, secundo, quibus quinquagenis ansis iungeretur primo & tertio. Nihil hoc loco aliud est, nisi quòd circulos
non aureos, sed æreos fieri nunc præcepit. AVCTOR CATENAE. Quibus iungantur ansæ, vt vnum ex
omnibus operimentum fiat. Et hîc paululum variant Hebraica verba, nequaquam autem sensus. Sunt autem
huiusmodi sicut & in Chaldaica leguntur, Et induces fibulas in ansulis & coniunges tabernaculum, vt sit vnum.
Alij dictiones קַרְסֵי Karse & לֻלָאֹת lulaoth, in vncinos & laqueolos vertunt, & pro, Et coniunges tabernaculum
vt sit vnum, legunt, Coniungésque operimentum siue tentorium illud, vt fiat vnum. Alij, Et coniunges tectum
vt sit vnum. Quæ omnia idem dicunt. Nam & dictio אֹהֶל óhel, & tabernaculum, & operimētum, & tentorium,
& tectum significat. Ansulis itaque quinquaginta & totidem vncinis, vel fibulis vtrinque positis iungebantur L
saga in marginibus, quæ & resoluebantur quando deponendum tabernaculum esset, & proficiscendum domi-
nus iudicabat, religioso negocio sacerdotum, de quo posteriùs. Per coniunctionem autem sagorum huiusmodi,
totius tabernaculi vnum fiebat operimentum. *Quod autem superfuerit in sagis quæ parantur tecto, id est, vnum sagum quod*
amplius est, ex medietate eius operies posteriora tabernaculi. RVPERTVS. Medietas sagi duo cubiti sunt secundum
latitudinem, quæ est quatuor cubitorum. Non ergo sagum vnum scindendum erat à capite vsque deorsum, vt
vna pars in fronte tecti duplicaretur, reliqua verò posteriora tabernaculi operirentur. Non vtique, sed vndeci-
mum hoc sagum, vt quoniam decem tantummodo cortinæ sunt, super extenso sagorum operimento, quatuor
exuberent cubiti, qui sunt vnius sagi latitudo. Ita ergo sagorum coniunctorum extensio moderetur, vt in fronte
duo cubiti descendant, qui & in sinum reducti duplicentur, duo verò nihilominus in posteriora tabernaculi ad
protegendum demittantur. Nam & in vtraque latera tabernaculi, bini qui supersunt in longitudine sagorum,
vltra longitudinem cortinarum dispertiuntur cubiti. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quod au- M
tem superfuerit in sagis, &c. Constructio distorta est, sensus autem talis est, quòd superabundantia sagorum vltra
cortinas vnum sagum est, secundum longitudinem tabernaculi, ex cuius vna medietate operiatur vna frons ta-
bernaculi, & ex altera medietate reliqua frons, & duo cubiti in longitudine sagorum omnium protegentes ex
toto vsque ad terram latera tabernaculi. CAIETANVS. De vndecimæ cortinæ medietate secundum la-
titudinem (hoc est, duobus cubitis latitudinis cortinæ) est sermo. Medietas enim vndecimæ cortinæ reflexa est
in parte anteriori, & medietas pendebat ad terram ad protegendum tabernaculum in parte posteriori. Nec sis ita
rudis, vt intelligas vnius atque eiusdem cortinæ dimidium in parte anteriori reflexum, & dimidium pendens
in posteriori ad terram, sed intellige quòd quantitas dimidij (hoc est, duo cubiti) erat antè, & quantitas dimidij
(hoc est, duo alij cubiti superflui) pendebat retro. Ad hoc enim vndecima addita est cortina, vt duo ante, & duo
pòst superfluerent cubiti, erat enim latitudo quatuor cubitorum. AVCTOR CATENAE. Quod autem
superfuerit

A superfuerit in sagis quæ parantur tecto, id est, vnū sagum quod amplius est. Et hîc Interpres sensum optimè red-
dit ex Hebraicis verbis, quæ sunt וְסֶרַח הָעֹדֵף בִּירִיעֹת הָאֹהֶל Vesêrach hahodeph birihoth haóhel, Et superfluum
excedēs ex cortinis tabernaculi. Siue & quod superfuerit, siue superest in, siue ex cortinis tabernaculi. Sic & Chal-
daica. Aut secundum alios, Et excessus qui superfluit in cortinis operimenti, Vel, Et superfluitas quæ superfluit in
cortinis tecti. Aut, Et quod excedit abundátque in aulæis tentorij. Sequitur, Ex medietate eius operies taberna-
culi posteriora. Iuxta Hebræum legitur חֲצִי הַיְרִיעָה הָעֹדֶפֶת תִּסְרַח עַל אֲחֹרֵי הַמִּשְׁכָּן Chazi hairiha hahodépheth,
tisrach hal achore hamiscan, Dimidium cortinæ quæ superest, extendes super posteriora tabernaculi. Sic &
Chaldaica. Alij, Dimidium cortinæ superfluentis excedet etiam in posterioribus tabernaculi, vertunt. Quidam,
Dimidium cortinæ quæ superfluit, superfluet in posterioribus tabernaculi. Nōnulli, Dimidiū aulæi quod abun-
dat, excedet in posterioribus tabernaculi. Demum quidam, Ex medietate sagi quod amplius est, extendes, siue fa-
B cies superfluere super tabernaculi posteriora. Quæ omnia idem dicūt cum litera nostra. Septuaginta hîc vix in-
telliguntur, ita enim legunt, καὶ ὑποθήσεις τὸ πλεονάζον ἐν ταῖς δέρρεσι τῆς σκηνῆς, τὸ ἥμισυ τῆς δέρρεως τὸ ὑπολειπόμενον,
ὑποκαλύψεις τὸ πλεονάζον τῶν δέρρεων τῆς σκηνῆς, ἐπικαλύψεις ὀπίσω τῆς σκηνῆς, Et suppones superfluum in sagis taber-
naculi, dimidium sagi reliquum cooperies residuum sagorum tabernaculi, cooperies post tabernaculū. Obscu-
ritatem profectò magnam peperit hic versus, quoniā cum superioribus videtur pugnare, vbi dicitur, Ita vt sex-
tum sagum in fronte tecti duplices, quæ duobus solui modis consueuit. Primò, si posterior tabernaculi pars ea
habeatur, qua intratur ab ortu solis, anterior autem, vbi ceu digniore in loco arca dei constituta erat, & sanctum
sanctorum dicebatur ab occasu. Ista enim vndecimi sagi plica, à fronte erat tabernaculi, quæ posterior hîc dici-
tur, prout nostro quoque modo loquendi retro in Ecclesia est, qui prope postremum ostium est in templo, cuius
chorus (vt dicitur) reuera est pars anterior & sacratior. Alter dicendi modus & communior est, non intelligen-
do de eodem sago in numero, quia idem in priori & posteriori parte tabernaculi esse non poterat, sed de eodem
C per æquiualentiam, quia ex omnibus sagis vnum fiebat operimentum tabernaculi. Et duo cubiti primi sagi erāt
in fronte tabernaculi, & vltimi sagi duo cubiti, in posteriori erant parte tabernaculi, ita vt cubiti isti quatuor,
diuersorum sagorum, vni tantùm sago æquiparentur integro. Et pars posterior propriè occidentalis erit, quæ è
regione est ab introitu tabernaculi. *Et cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus est in sagorum longitudine, vtrū-*
que latus tabernaculi protegens. BEDA. Hæc vt pleniùs intelligi queant, paulò latiùs de tota ipsius tabernaculi
positione disputare necesse est. Diximus parietes tabernaculi quæ ex tabulis & columnis constabant, longitudi-
nem habuisse triginta cubitorum, latitudinem decem, altitudinem similiter decem. Si quis ergo vellet domum
in latitudine cingere funiculo, verbi gratia à basi tabulę vnius meridiani lateris, vsque ad basim tabulę quæ esset
è regione in latere septentrionali, constat profectò eundem funiculum triginta cubitorum longitudinis esse de-
bere, hoc est, decem cubitos habens ascensionis in meridiano pariete, decem alios æqualitatis sursum inter pa-
rietes, decem tertio descensionis inter parietem septentrionalem. Item si per longitudinem domus extendere fu-
D niculum velis, hoc est, à basibus columnarum sursum, & per longitudinem totius domus ad occidentalem vsq;
parietem, ac deinde vsque ad bases eius deorsum, habebit funiculus ille quinquaginta cubitos longitudinis, De-
cem videlicet ascensionis iuxta columnas, Triginta æqualitatis secundum longitudinem domus, Decem rursus
descensionis iuxta occidentalis parietis tabulas. His ergo consideratis, intuere mensuras cortinarum quibus te-
genda erat domus, qualiter præfatis possint conuenire mensuris. Decem erant cortinæ, habentes singulæ longi-
tudinis vigintiocto cubitos, latitudinis quatuor, quæ simul iunctæ & in vnum compositæ, tabernaculum imple-
bant de latitudine sua, cubitos quadraginta. Suspende igitur cortinas quæ habent singulæ longitudinis viginti
octo cubitos, & pone in domo cuius est mensura in transuersum triginta cubitos, & videbis quia cortinæ habe-
bunt in æqualitate quæ est inter parietes cubitos denos, in ascensu autem, siue descensu qui est iuxta parietes, ha-
bebunt cubitos nouenos, sicq; fit, vt summitas cortinarum terram tangere non possit, sed mensura vnius cubiti
à terra altior absit. Item videbis quòd cortinæ habent in æqualitate per longitudinem domus cubitos triginta,
E in ascensu autem siue descensu, qui est in orientali & occidentali latere domus, cubitos quinos. Ideóque eadem
lateralis summitas cortinarum nequaquam ad terram vsque pertingit, sed quinis cubitis est terra altior, vnde
necesse fit vt quini illi cubiti cortinarum, qui cessantibus parietibus supersunt, inducantur ad inuicem in orien-
tali simul & occidentali latere, sibíque mutuò iungantur, ac sic fiat, vt vndique domum cortinæ (excepto vno
iuxta terram cubito) contegant. Hæc de cortinis. Porrò saga tricenos habebant cubitos longitudinis, quaternos
latitudinis. Et quia vndecim erant coniuncta ad inuicem per latera, quadraginta quatuor cubitos implebant.
Pone ergo & has in domo, & quia concordat longitudo sagorum, cum funiculo quo domum metiebaris in
transuersum, fit vt summitas eorum ad terram vsque pertingat. Habebunt enim denos cubitos æqualitatis inter
parietes, denos æquè ascensionis siue descensionis in vtroque latere. Et hoc est quod ait scriptura, quia cubitus
ex vna parte penderet, & alter ex altera, qui plus esset in sagorum longitudine, vtrumque latus tabernaculi pro-
tegens. Tabernaculum nanque propriè vocat ipsam cortinarum facturam siue coniunctionem, quas vno vtique
F cubito transibant saga ab australi latere domus, altero à septentrionali. Ideóque ad terram perueniebāt, quia hæc
triginta cubitos longitudinis, illæ duo minus habebant. Item mensura sagorum per longitudinem domus, qua-
draginta quatuor cubitis tendebatur, triginta videlicet, cubitos in æqualitate habens à fronte domus, vsque ad
summitatem tabularum in plaga occidentali, & septem cubitos dependentes à fronte domus, septem similiter
dependentes in plaga occidentali. Sicque fuit, vt sagorum mensura in occidentali latere, duobus cubitis excede-
ret mensuram cortinarum, quia nimirum cortinæ desuper venientes, sicut & suprà commemorauimus, quinque
cubitos eiusdem occidentalis parietis tegebant, & tres relinquebant intactos, & hoc est quod nūc dicitur. Quod
autem superfuerit in sagis quæ parantur tecto, id est, vnum sagum quod amplius, ex medietate eius operies po-
steriora tabernaculi. Medietas nanque sagi in latitudine, sunt duo cubiti, ex qua videlicet medietate cooperie-
bantur posteriora tabernaculi, id est, cortinarum, quæ propriè tabernaculum vocabantur, quia duobus cubitis
eas (vt diximus) ad inferiora tendens sagum vltimum, transibat. Itêmque saga desuper venientia, septem solum-
modo

Universidad de Deusto
Biblioteca

modo cubitos occidentalis parietis cooperiebant,nec tamen tres reliqui qui remanserant vsque ad terram,nudi G
tempestatum iniuriis patebant, sed adductis ad inuicem ab vtroque latere sagis septenorum cubitorum,qui deficientibus parietibus supererant,his posteriora domus firmissimè ad terram vsque contegebãtur. Neque autem hæc tantùm ad inuicem pertingere,& instar cortinarum sese in medio parietis contingere poterant,sed quia septenorum erant cubitorum,medium parietis in vtramque partem duobus cubitis excedebãt,ac sibi inuicem superposita iungebantur.Quod eodem modo per omnia etiam de orientali parte domus intelligendum esse putamus . Ideóque supra præceptum est, vt sextum sagum in fronte tecti duplicaretur . Hæc de re difficillima prout nobis intellexisse visi sumus,strictim explicare curauimus, parati discere in his veriora,si quis docere nos voluerit. CAIETANVS. Et cubitus ex vna parte, &c. Distributa vndecima cortina, distribuuntur duo cubiti quibus istæ cortinæ erant longiores illis.Istæ enim triginta,illæ viginti & octo cubitorum erant.Et dicitur quòd illorum duorum cubitorum alter hinc, alter inde pendebit plusquam cortinæ tabernaculi, ad protegendum ta- H
bernaculi latera hinc & inde versus terram. AVCTOR CATENAE. Et cubitus ex vna parte pendebit, &c.Nihil discrepat in sensu ab Hebraico. Verùm verba aliquãtò diuersa וְהָאַמָּה מִזֶּה וְהָאַמָּה מִזֶּה בְּעֹדֵף בְּאֹרֶךְ יְרִיעֹת הָאֹהֶל יִהְיֶה סָרוּחַ עַל צִדֵּי הַמִּשְׁכָּן מִזֶּה וּמִזֶּה לְכַסֹּתוֹ Vehaamma mize vehaamma mize bahodeph beórech ierioth haóhel,ihie sarúach hal zidde hamiscan mize vmize lechassotho, Et cubitus hinc & cubitus illinc in superfluẽte in longitudine cortinarum tabernaculi, siue tecti,erit superfluum in lateribus tabernaculi hinc & inde ad tegendum illud.Vertunt alij,Vt cubitus hîc,& cubitus illic,excedat siue abundet in longitudine cortinarum operimenti,siue aulæorum tentorij,sitq; excessus in lateribus tabernaculi hinc & hinc,vt ipsum operiat.Alij, Et cubitus hinc & illinc,qui supereſt in longitudine cortinarum tabernaculi, redundabit,vel extendetur, siue extendatur super latera tabernaculi hinc & illinc, siue inde,vt cooperiat illud,Sic & Chaldaica.Et est sensus,Hęc cortina cilicina siue caprina , longiùs cubitis duobus extendetur quàm cortina prior quæ vigintiocto cubitos habebat,hæc enim triginta cubitos habet . Septuaginta & hîc obscurissimi sunt , sed tamen & ipsi in eundem sen- I
sum subscribunt.Isti igitur duo superabundantes cubiti,de quibus hîc loquitur, propendebant vtrinque ad australes & aquilonares bases vsque,vel circiter.Aliis putantibus vtrinque deficere duobus cubitis,pro eo quòd latitudinem tecti,sicut & totius tabernaculi,intelligunt duodecim esse cubitorum,vt pertingere ad bases non potuerit,deficientibus quatuor cubitis in latitudine sagi. *Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis, & super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus.* AVGVSTINVS. Vtrum velis capillaciis & altero hoc operimento vniuersum tabernaculum cooperiri velit,cum atrio scilicet de quo circumponendo posteà loquitur,an hoc interius tabernaculum quod decem aulæis fieri iussit,incertum est. Quod verò adiecit secundum aliam literam , Et operimenta pelles hyacinthinas desuper , hoc non in circuitu, sed à tecto velut camera accipiendum est. STRABVS. Primùm erat tabernaculi operimentum,cortinarum ex byssо,purpura & cocco.Secũdum sagorum vndecim.Tertium ex rubricatis pellibus arietum, postremum erat hyacinthinarum pellium . Cortinæ autem ita operiebant,vt ad latera descenderent,ad terram tamen non pertingerent . Saga autem tectum & late- K
ra operiebant,& ad terram pertingebant.Pelles verò rubricatæ vel hyacinthinæ tectum tantùm operiebant, nec ad latera declinabant. RVPERTVS. Notandum autem quia prout quæq; viliora vel minus operosa sunt, ita quæq; in tabernaculo superiora,& tempestatibus viciniora sunt.Nam post cortinas,saga cilicina,deinde pelles arietum rubricatas,ac deinde pelles habet hyacinthinas. CAIETANVS. Hoc operimẽtum ex pellibus arietum rubricatis,non erat æquale operimẽto ex lana caprina , nam illud operiebat vniuersum tabernaculum, hoc autem tegebat tectum duntaxat . Et quia male fuisset protectum à pluuia tectum, si omnia eius operimenta fuissent plana , ideo intelligendum est , quòd hoc operimentum supra tectum eleuabatur in angulum medium superius,ita vt hinc & inde pendentes essent pelles,eo modo quo ex teguls testaceis operiuntur domus. Et super hoc(inquit)rursum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus.Sententiam exposuit clariùs Interpres, nam in Hebræo habetur,Et operimentum pellium taxorum desuper. Duo itaque significantur operimenta pellium,tum dicendo copulatiuè & operimentum,tum adiũgendo desuper.Taxos autem intellige vt supra. Et verè opus erat L
hoc alio tegmine,quoniam pelles arietum ineptæ sunt ad sustinendam pluuiam: sunt enim impatientissimæ(vt experientia testatur) aquarum. AVCTOR CATENAE. Facies & operimentum aliud tecto , siue tabernaculo,hoc est,super ipsum tabernaculum.Est enim לְאֹהֶל Laóhel,quod vtrumque significat.Vnde Chaldaica, Faciésque coopertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis.Idem & Septuaginta.Sed hoc idem est cum nostra litera, nam tectum non intelligit nisi tabernaculi . Et super hoc rursum aliud operimentum de ianthinis pellibus. Iuxta Hebræum ita legitur , וּמִכְסֶה עֹרֹת תְּחָשִׁים מִלְמָעְלָה Vmichse horoth techasim milmáhela,Et coopertorium(subaudi aliud super istud)de pellibus taxorum desuper.Sic & Chaldaica.Vertunt alij, Et operimentum ex pellibus taxorum siue thasorum supremum,vel superne.Quidam,Et summum operimentum ex pellibus melium.Nõnulli, Ex pellibus violacei coloris, nempe Ianthinis.Septuaginta, καὶ ἐπικαλύμματα δ' ἑμάτα ὑακίνθινα ἐπάνωθεμ , Et superoperimenta pelles hyacinthinas desuper . De his pellibus Techasim satis in superioribus dictũ est.Sunt qui operimenta hæc tantùm tecto imposita fuisse dicãt,& non irrationabiliter, ob defensionem domus M
& aulæorum ab iniuria cœli & imbrium,non sine significatione mystica,de qua mox subiungetur.

Mystice. AVGVSTINVS. Et facies (inquit dominus)vela capillacia, seu saga cilicina vndecim , ad operiendum
Quæst.108. tectum tabernaculi . Quæ capillacia, id est, cilicina vela sunt,vndecim dicuntur esse. In peccatis quippe transgressio est.Transgressio verò vndenario numero significatur, quoniam transgreditur denarium, id est, legem, ideo ipsa vndecim per septenarium multiplicata,faciunt septuaginta septem. Vbi significauit dominus vniuer-
Matth.18. sam remissionem peccatorum,dicens,Non solùm septies,verùm etiam septuagies septies, quot generationes reperiuntur , cùm Lucas à baptismo domini enumerans sursum versus, ascendit & peruenit per Adam vsque ad deum . Ad hoc enim fit significatio peccatorum in his velis, vt per confessionem exprimantur , & per gratiam quæ data est Ecclesiæ aboleantur,hoc est,tegantur.Vnde dicitur,Beati quorum remissæ sunt iniquitates,& quorum tecta sunt peccata . Deinde iubet ea vela cooperiri pellibus arietinis rubricatis . Aries autem rubricatus cui non

A non occurrerat Christus passione cruentatus? Significantur his etiam martyres sancti, quorum orationibus propitiatur deus peccatis populi sui , ipsis denique superiaciuntur pelles hyacinthinæ , vt significetur vita æterna viriditate , tanquam vigore perpetuo. IDEM DECIMOQVINTO DE CIVITATE DEI. Quo- *Cap.20.*
niam ergo lex denario numero prædicatur , vnde est memorabilis ille decalogus , profectò numerus vndenarius , quoniam transgreditur denarium , transgressionem legis , ac per hoc peccatum significat . Hinc est quòd in tabernaculo testimonij quod erat in itinere populi dei, velut templum deambulatorium, vndecim vela cilicina fieri præcepta sunt . In cilicio quippe recordatio est peccatorum , propter hœdos ad sinistram futuros , quia confitentes in cilicio prosternimur , tanquam dicentes quòd in Psalmo scriptum est , Peccatum meum ante
me est semper. PROSPER. In opertoria sanè tabernaculi,pelles hyacinthinas, aliásque rubratas , & vnde- *Parte 2.*
cim vela ex pilis caprarum conficienda , diuina auctoritas mandat . Quæ omnia signa fuisse ipsius legis reso- *Cap.2.*
B nant testimonia . In hyacinthino colore pallor quidam est cum splendore concordans,ieiuniis eleemosynisque
conueniens . Vnde & sanctus Raphael archangelus ad Tobiam , Bona est(inquit)oratio cum ieiunio & eleemo- *Tob.12.*
syna,In ieiuniis pallor,in eleemosyna splendor refulget, qui hyacinthi figuram ostẽdit. Byssum verò mundum,
syna,In ieiuniis pallor,in eleemosyna splendor refulget, qui hyacinthi figuram ostẽdit. Byssum verò mundum, *Act.14.*
vt Apocalypsis dicit, Iustitiæ sanctorum sunt . Quod dictum est , tortum , per multas tribulationes oportet iustos introire in regnum dei . Purpura vestis est regia , qua ipse rex noster Christus dominus , in sua passione indutus est . In cocco bis tincto , martyria sancta rutilant , Quæ semel baptismo Christi in sanguine tinguntur,
atque suo effusionis cruore denuo retincti . Sic enim & ipse tinctus est dominus , semel in Iordane , iterum in
atque suo effusionis cruore denuo retincti . Sic enim & ipse tinctus est dominus , semel in Iordane , iterum in *Luc.12.*
passione , de qua dicit discipulis suis , Baptismo habeo baptizari quod vos ignoratis . Hoc autem hîc pelles ru-
bricatæ hyacinthinæq; testantur. BEDA. Facies & saga cilicina vndecim, ad operiendum tectum taber-
naculi . Hic locus in sequentibus ita repetitur , Fecit & saga vndecim de pilis caprarum,ad operiendum tectum
tabernaculi . Saga ergo quibus operitur tabernaculum, Rectores sunt sanctæ Ecclesiæ , quorum industria ac la-
C bore decus eiusdem Ecclesiæ protegitur , atque incessabili cura munitur , ne videlicet vita fidésque electorum,
hæretica seductione corrumpi , ne falsorum catholicorum improbitate fœdari , ne tentantium vitiorum sorde
attaminari , ne temporalium subsidiorũ inopia possit ad tristitiam deduci. Qui quantò se attentiùs ad sustinẽ-
das siue repellendas irruentium tentationum violentias accinguntur , tantò ampliorem subditis domino ser-
uiendi libertatem tribuunt,& quasi intus fulgendi copiam cortinis præstant,dum instar sagorum ipsi foris tem-
ptationis afflictionem tolerant . Rectè eadem saga & cilicina siue de pilis caprarum , & vndecim facta esse refe-
runtur , quia nimirum sancti prædicatores , quò altiores merito , eò humiliores esse debent animo , iuxta illud *Eccl.3.*
viri sapientis, Quantò magnus es , humilia te in omnibus.Vndecim quippe qui denarium transeunt, neque ad
viri sapientis, Quantò magnus es , humilia te in omnibus.Vndecim quippe qui denarium transeunt, neque ad
duodenarium, hoc est,apostolicum numerum perueniunt, transgressionem decalogi legis significant. Et in vn-
decimo Psalmo propheta defecisse sanctos , & filios hominum veritates vanitatibus ac dolis mutasse queritur,
decimo Psalmo propheta defecisse sanctos , & filios hominum veritates vanitatibus ac dolis mutasse queritur,
dicens, Saluum me fac domine,quoniam defecit sanctus, &c. Etiam hoc numero designans , quod huiusmodi
D homines duplicis linguæ & cordis neque legalia Decalogi præcepta custodiant , neque apostolicam Euangelij *Psal.34.*
percipere gratiam possint . Cilicium quoque habitus est pœnitentium , etiam Psalmista teste qui dicit , Ego au-
tem dum mihi molesti essent,induebam me cilicio,hoc est,habitum pœnitẽtiæ & humilitatis, quo furorem per-
sequentium aut leuiùs sufferrem placidus,aut etiam mitigarem,assumpsi.Nam si capræ semper, aut pili siue pel-
les caprarum,fœtorem peccantium,& non aliquoties humilitatem pœnitentium significarẽt,nequaquam ipsum
decimo Psalmo propheta defecisse sanctos , & filios hominum veritates vanitatibus ac dolis mutasse queritur,
dicens, Saluum me fac domine,quoniam defecit sanctus, &c. Etiam hoc numero designans , quod huiusmodi
D homines duplicis linguæ & cordis neque legalia Decalogi præcepta custodiant , neque apostolicam Euangelij
percipere gratiam possint . Cilicium quoque habitus est pœnitentium , etiam Psalmista teste qui dicit , Ego au-
tem dum mihi molesti essent,induebam me cilicio,hoc est,habitum pœnitẽtiæ & humilitatis, quo furorem per-
sequentium aut leuiùs sufferrem placidus,aut etiam mitigarem,assumpsi.Nam si capræ semper, aut pili siue pel-
les caprarum,fœtorem peccantium,& non aliquoties humilitatem pœnitentium significarẽt,nequaquam ipsum
animal inter munda computaretur,neque in laude sponsæ diceretur, Capilli tui sicut grex caprarum. Saga ergo *Cant.4.*
quæ sanctos prædicatores insinuãt,& cilicina sunt,& vndecim,quia quò studiosius fide corda purificãt,eò plura
quæ sanctos prædicatores insinuãt,& cilicina sunt,& vndecim,quia quò studiosius fide corda purificãt,eò plura
in quibus seipsos reprehendant , inueniunt . Vnde humiliter fatentur , quia in multis offendimus omnes . Et si *Iac.3.*
dixerimus , quoniam peccatum non habemus , ipsi nos seducimus , & veritas in nobis non est . Quorum tamen *1.Ioan.1.*
corda quantæ sint perfectionis, sequentia verba mysticè declarant, quibus dicitur , longitudo sagi vnius habe-
E bit triginta cubitos , & latitudo quatuor . Ecce hîc longitudinis non vndenarium , sed denarium habens nu-
merum , & hunc tertiò multiplicatum, quo patenter insinuatur virtus eorum , qui decalogum legis in fide sanctæ trinitatis quæ per dilectionem operatur , perficiunt , qua videlicet perfectione , in hac duntaxat vita, nulla
esse poterit sublimior.Habes & latitudinis quatuor cubitos, quo amplitudinem synceræ charitatis, hoc est, eius
quæ in Euangelio nobis per Iesum Christum & commendatur & datur , significari prædiximus . Operiunt ergo
tectum tabernaculi saga vndecim, & hæc de pilis facta caprarum,sed in longitudine cubitos triginta,in latitu-
dine quatuor habentia , quia summi illi prædicatores , qui vitam fidelium suis exhortationibus & intercessio-
nibus quotidiana solicitudine , vigiliis , ieiuniis , suáque nuditate protegunt , sese quidem humiliter ipsi , con-
templata supernæ puritatis excellentia, peccatores profitentur. Qui tamen quantùm ad humanæ modum perfe- *Cap.22.*
ctionis attinet, mundi inter homines ac sublimes apparent. GREGORIVS VIGESIMOQVINTO
MORALIVM. Verùm dicendum & aliter . Sunt nonnulli , qui si parum quid de spiritali conuersatione in-
choant, cùm rectores suos tẽporalia agere,& terrena considerant, mox ordinem supernæ dispositionis accusant,
F quod nequaquam bene ad regendum prælati sint,per quos conuersationis infimæ exempla monstrantur. Sed hi
nimirum dum temperare se à rectorum suorum reprehensione negligunt,culpæ suæ exigentibus meritis , vsque
ad reprehensionem conditoris excedunt, cuius profectò dispensatio inde ab humilibus rectior agnoscitur,vnde
ab elatis non rectè iudicatur . Quia enim potestas regiminis ministrari non potest sine studio curæ temporalis,
aliquando omnipotens deus mira dispensatione pietatis vt tenerę spiritualium mentes à terrena cura diiun-
ctæ sint , onus regiminis dũris ac laboriosis cordibus iniungit , vt tantò illæ ab hoc mundo securiùs lateant,
quantò hæ in terrenis solicitudinibus valenter elaborant . In exhibitione quippe susceptі oneris, pro ipsis quo-
que vtilitatibus subditorum, duræ vitæ sunt mundanæ seruitutis . Et sæpe (vt dictum est) misericors deus quò
suos tenerè diligit, eò solicitè ab externis actionibus abscondit. Nã & plerunque paterfamiliãs ad eum laborem
seruos dirigit , à quo subtiliùs filios suspendit , & inde filij sine vexatione decori sunt , vnde serui in pluere fœdantur . Quod quàm rectè in Ecclesia diuinitùs agitur , ipsa tabernaculi constructione signatur . Ad

Moysen

Universidad de Deusto
Biblioteca

Moyſen quippe diuina voce præcipitur, vt ad tegenda interiùs ſancta ſanctorum ex byſſo, cocco atque hyacintho vela texantur, iuſſúmque eſt, vt ad protegendum tabernaculum, vela cilicina & pelles extenderet, quæ nimirum, vel pluuias, vel ventos, vel pulueren tolerarent. Quid ergo per pelles, & cilicia quibus tabernaculum tegitur, niſi groſſas hominum mentes accipimus, quæ aliquando in Eccleſia occulto dei iudicio quamuis duræ ſint, præferuntur? Quæ quia ſeruire curis temporalibus non timent, oportet vt tentationum ventos & pluuias de huius mundi contrarietatibus portent. Quid verò per hyacinthum, coccum, byſſúmque ſignatur, niſi ſanctorum vita tenera, ſed clara? Quæ dum cautè in tabernaculo ſub ciliciis & pellibus abſconditur, ſua integra pulchritudo ſeruatur. Vt enim in interiora tabernaculi byſſus fulgeat, coccus coruſcet, hyacinthus cæruleo colore reſplendeat, deſuper pelles & cilicia, imbres ventos & pulueren portant. Qui igitur magnis virtutibus in ſanctæ Eccleſiæ ſinu proficiunt, præpoſitorum ſuorum vitam deſpicere non debent, cùm vacare eos rebus exterioribus vident, quia hoc quòd ipſi ſecuri intima penetrant, ex illorum adiumento eſt, qui contra procellas huius ſeculi exterius laborant. Quam enim candoris ſui gratiam retineret, ſi byſſum pluuia tangeret? Aut quid fulgoris atque claritatis coccus vel hyacinthus oſtenderet, ſi hæc ſuſceptus puluis fœdaret? Sit ergo deſuper textura cilicij fortis ad pulueren, ſit inferius color hyacinthinus aptus ad decorem. Ornent Eccleſiam qui ſolis rebus ſpiritalibus vacant: tegant Eccleſiam, quos & labor rerum corporalium non grauat. Nequaquam ergo contra rectorem ſuum exteriora agentem murmuret is, qui intra Eccleſiam ſanctam iam ſpiritualiter fulget. Si enim tu ſecurè interiùs vt coccus rutilas, cilicium quo protegeris cur accuſas? RVPERTVS. Poſſunt etiam per ſaga quæ byſſum & purpuram, hyacinthum & coccum ne procellarum iniuriis pateant, ſubtegunt, ſeculares intelligi diuites, qui in Eccleſia ſunt, qui ſanctis vel in ſancto propoſito deo ſeruientibus, ne vllam habeant neceſsitatem vagandi foris, quod non expedit animabus eorum, neceſſaria vitæ de facultatibus ſuis ſubminiſtrãt pro redemptione peccatorum ſuorum. Vnde & vndecim ſaga & cilicina ſunt, quia videlicet (quod ipſi non diffitentur) præcepta decalogi tranſgreſsi ſunt, & idcirco quaſi in vndenario numero ſunt, ſed pœnitentiæ quæ per cilicium deſignatur, dignos fructus facere cupientes, tabernaculum (vt dictum eſt) protegunt. Sed & ipſe tricenus in longitudine cubitorum numerus, qui coniugatorum eſt, quemadmodum & viduarum ſexagenus, & virginum centenus, huic ſenſui bene concinit. Sequitur. Aequa erit menſura ſagorum omnium, è quibus quinque iunges ſeorſum, & ſex ſibi mutuò copulabis, ita vt ſextum ſagum in fronte tecti duplices. BEDA. Vna erit menſura ſagorum omnium, quia nimirum vna eſt fides, in qua tota ſaluatur Eccleſia, vna eadémque vita, ad quam feſtinat æterna. Vnde & hi qui in vinea domini diuerſo tempore ad operandum intrauerunt, vno omnes denario remunerantur. Diuiſio ergo ſagorum in quinque & ſex, iuxta illud intelligi poteſt, quod ſupra de cortinis in quinque & quinque diuiſis expoſuimus, quia videlicet doctores vtriuſque teſtamenti deſignent. Quinque etenim ſaga, antiquis populi dei magiſtris aptè comparantur, vel quia Moſaicæ tantùm legis ſacramenta prædicabant, quamuis & Euangelicæ veritatis arcana prædicebant, vel quia in quinque mundi ætatibus vitam ducebant. In ſex autem ſagis poſſunt non inconuenienter noui teſtamenti doctores accipi, quia videlicet omnia, quæ diuina ſcriptura in ſex ætatibus ſeculi facta ſiue dicta refert, in adiutorium atque exemplum ſuæ prædicationis, ſpiritualiter intellecta aſſumunt, quia paſsionem dominicam per quam mundus ſexta ſabbati redemptus eſt, palàm ſuis auditoribus credendam confitendámque pronunciant, ac per huius ſolummodo ſacramentum eos ſaluari poſſe conteſtantur. Vnde rectè præcipitur ſextum ſagum in fronte tecti duplicari, propter confeſsionem videlicet & imitationem eiuſdem dominicæ paſsionis. Neque enim ſufficit credentes in confeſsione mortis & reſurrectionis domini baptizari & conſecrari, niſi baptizatus quiſque pro poſſe ſtuduerit ſimilitudini mortis domini cõtinenter viuendo, ac patiendo pro illo aſsimilari, vt & reſurrectionis eius particeps exiſtere mereatur. Myſticè ergo in fronte tecti ſextum ſagum duplicatur, cùm omnes qui ſanctam intrant Eccleſiam, ita fide & ſacramentis dominicæ paſsionis initiantur, vt in huius quoque imitatione ſibi ſemper eſſe viuendum intelligant. Quaſi enim in ingreſſu ſanctuarij nobis ſextum ſagum duplicatur, cùm dominicæ paſsionis ſacramentis conſecramur, & exemplis inſtruimur. Dicit nanque de ſacramentorum ſuſceptione Petrus, Qui ſecundum magnam miſericordiam ſuam regenerauit nos in ſpem viuam, per reſurrectionem Ieſu Chriſti ex mortuis. Dicit de imitatione paſsionum, Chriſto igitur paſſo in carnem, & vos eadem cogitatione armamini. Facies & quinquaginta anſulas in ora ſagi vnius, vt coniungi cum altero queat: & quinquaginta anſas in ora ſagi alterius, vt cum altero copuletur, & quinquaginta fibulas æreas quibus iungantur anſæ, vt vnum ex omnibus operimentum fiat. Hæc vt ſuprà in cortinis expoſuimus, etiam hîc intelligi poſſunt, quòd videlicet recordatio ſupernæ requiei quæ numero quinquagenario ſolet exprimi, corda ſanctorum vinculo pacis adunet. Aut ſi noui aliquid audire delectat, Saga humilitatem ſublimium deſignant virorum, quia magis ſuorum meminiſſe delictorum, quàm virtutes ſuas prædicaſſe cupiunt, amplius de eis quas apprehendere nondum poſſunt virtutibus compungi, quàm de illis quas iam apprehenderant ſtudent gloriari, poteſt numero anſarum ſiue fibularum quinquagenario, ipſa compunctionis eorum humilitas deſignari. Quinquageſimus nanque Pſalmus non niſi pœnitentiæ eſt, & rectè, quia donum pœnitentiæ non niſi ſpiritu ſancto largiente conceditur: donum veniæ pœnitentibus, non niſi eadem ſancti ſpiritus gratia adminiſtrante tribuitur. Et bene quinquagenæ anſæ vel fibulæ ſaga inuicem nectunt, quia nulla magis virtus quàm humilitas fidelis in vnam charitatis copulam ligat. Nam quantò ſe quiſque amplius infirmum eſſe perpendit, tantò ſtudioſius auxilium proximi quo confortetur requirit. Et bene fibulæ ſunt æneæ, quia multùm vocale conſtat eſſe metallum, quia nimirum magnam apud deum habet vocem humilis conſcientia iuſtorum. Vnde & pauper ille Dauidicus cùm anxiatus eſſet, & non in auribus hominum vociferaretur, ſed in conſpectu domini effunderet orationem ſuam, Domine exaudi orationem meam (inquit) & clamor meus ad te perueniat. Sequitur. Quod autem ſuperfuerit in ſagis quæ præparantur tecto, id eſt, vnum ſagum quod amplius eſt, ex medietate eius operies poſteriora tabernaculi, & cubitus ex vna parte pendebit, & alter ex altera, qui plus eſt in ſagorum longitudine

Matth. 20.

1. Pet. 1.
1. Pet. 4.

Pſal. 101.

Ane, vtrumque latus tabernaculi protegens. In his omnibus patet allegoriæ ſenſus perlucidus. Saga nanque cortinas, & deſuper, & infra, & ex omni latere protegebant, atque vt illæ intus libera facie ſuæ venuſtatis fulgerent, hæc ab omni eas iniuria tempeſtatum, pluuiarum & caumatum foris immunes reddebant, quia nimirum perfecti ſanctæ Eccleſiæ præpoſiti, ita vitam fidelium ſibi commiſſorum ſolerti ſolent cura circunſpicere, vt nec ſubſidia carnis, nec vitæ ſpiritualis eis auxilia deſint. Abſint & dogmata hæreticorum, & prauorum exempla catholicorum. Adſit doctrina ſalutaris, qua confortati, & ſapienter malè docentium verba repellere, & ſibi mala ingruentia patienter poſsint tolerare. Adſit vita ipſorum cœleſtis, qua confirmati, & tacente lingua quaſi viua ſemper lectione vtantur. Repellunt enim ſaga imbres, obſiſtunt procellis, arcent ſolis ardores, cuncta foris aduerſantia fortiter abigunt, vt decus cortinarum interius intemeratum perſiſtat, cùm Auguſtinus omnia quæ fidem turbare poterant, hæreticorum venena euacuat: cùm Gregorius ea quæ bonos mores impugnant, tentamenta antiqui hoſtis explicat: cùm Cyprianus infirmos ne in martyrio labantur, piis confortat exhortationibus: cùm alij venerabiles Epiſcopi ac doctores, quæq; turbare Eccleſiam poterant longiùs tentamenta propellant, & quæ eiſdem ſint ad ſalutem proficua, ſolerti indagine proſpiciunt, quatenus vndique tuta conuerſatio religioſa fidelium, libero corde virtutibus ſtudere, atque in conſpectu ſui conditoris, etiam opere præfulgida lucere, & ipſius quoque contemplationi poſsit oculum mentis intendere. RVPERTVS. Sed & aliter, totum hoc myſticè ad prædictum refertur ſenſum, quia videlicet vita ſpiritualium, vt quieta ſit, quæ per pulchritudinem ſignatur cortinarum, vndique ſubſidiis indiget ſecularium fidelium. BEDA. Verùm quia inter ſanctos prædicatores illi ſunt maximo digni honore, qui excepto quòd officio prædicationis, & populorum regimini deſeruiunt, & pro Chriſto ſanguinem fundunt rectè ſubditur, Facies & operimentum aliud tecto de pellibus arietum rubricatis. Arietum quippe vocabulo ſolent nonnunquam ſancti doctores accipi, eo quòd ſint duces ſequentium domini gregum. Vnde pulchrè Pſalmiſta, Afferte domino (inquit) filij dei, afferte domino filios arietum. Quod eſt apertè dicere, Afferte domino, ô Angeli dei, quibus huius officij cura delegata eſt, afferte domino in cœlos filios fidelium, qui per imitationem vitæ & fidei, filij beatorum Apoſtolorum fieri meruerunt. Hinc eſt quòd ſexta manſio egreſsi ex Aegypto populi dei, Elim, id eſt, arietum cognominatur, in qua erant duodecim fontes aquarum, & ſeptuaginta palmæ, vt videlicet, & nomine, & ſpecie figuram Apoſtolorum apoſtolicorúmque virorum teneret. Rubricantur autem pelles arietum ad operiendum tectum tabernaculi, cùm Apoſtoli ſiue Apoſtolici viri vſque ad paſsionem martyrij verbo doctrinæ inſtare non deſinunt, quo tutiùs ſubiectos ab ingruentibus tentationum periculis protegant, dum ipſi perpeti perſecutionem propter iuſtitiam ad mortem vſque non refugiunt. Operiúntque tabernaculum domini pelles arietum rubricatæ, atque ab iniuria tempeſtatum defendunt, cùm ſancti prædicatores exemplo paſsionis & patientiæ ſuæ corda infirmorum, ne in preſſuris tribulationum deficiant, muniunt. Et quomodo inter præcipua Chriſti & Eccleſiæ membra eximium ſacra virginitas locum tenet, aptè poſt variatum decus cortinarum, poſt ciliciorum munimina ſanctorum, poſt rubricatas arietum pelles, adhuc additur, Et ſuper hoc rurſum aliud operimentum de hyacinthinis pellibus. Hyacinthus nanque cœleſtis eſt coloris, pellis verò mortui animantis pars & indicium eſt. Et quid per pelles hyacinthinas, niſi virtus exprimitur illorum, qui mortificatis ad purum cunctis concupiſcentiæ carnalis illecebris, cœleſtem quodammodo in terris vitam gerunt, atque inter homines poſiti, angelicam magis puritatem imitantur, & hoc quòd tempore futuræ immortalitatis cunctis promittitur electis, quia non nubant, neque ducant vxores, ſed ſint æquales Angelis dei, ipſi adhuc mortali carne retenti, præuenire ſatagunt? Vnde meritò tam magnæ virtutis permagnum reſtat præmium, quia atteſtante Propheta, Hæc dicit dominus Eunuchis, Qui cuſtodierint ſabbata mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum: Dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non auferetur. De quo videlicet loco ac nomine & Euangeliſta Ioannes, qui erat vnus ex ipſis, refert audiſſe ſe cantantes eos canticum nouum ante ſedem dei, quod nemo alius poterat. Statímque adiunxit, Hi ſunt qui cum mulieribus non ſunt coinquinati, virgines enim ſunt, hi ſunt qui ſequuntur agnum quocunque abierit. Meritò ergo pelles hyacinthinæ ſupremum in domo dei locum tenent, colórque cœleſtis proximam cœlo ſedem ſortitus eſt, vt chori virginales & animi & corporis ſpeciali vicinia agnum ſequuturi, & hymnorum ei laudes deſignentur cantaturi. Bene autem de velis cortinarum ac ſagorum dicitur, quòd etſi in alto poſita, ad terram tamen demiſſa penderent, quamuis cortinæ nequaquam ad terram vſque pertingere potuerint. Columnæ quoque ac tabulæ tabernaculi, etſi in altum erant erectæ, baſes tamen in quibus ſtarent habebant in terra poſitas. At verò de rubricatis atque hyacinthinis pellibus, quod in alto tectum operient dicitur, quòd verò ad terram eſſent deflexæ, non additur, quia nimirum cætera virtutum ſpecies commune aliquid cum his qui in terra adhuc detinentur, habere videtur: certamen verò martyrij, & decus deo dicatæ virginitatis, quaſi ab infimis ac terrenis rebus ſuſpenſum, & ſupernis ciuibus ſpecialiter conſtat eſſe coniunctum. Nam & martyr in tormentis poſitus, nil aliud toto animo intendit, quàm vt omnia quæ ſunt in hoc mundo, & ipſum ſimul mundum citiùs relinquat, atque abſolutus doloribus cunctis ad videndum mundi conditorem, & ea quæ vltra mundum ſunt gaudia poſsidenda perueniat. Et cœlibes dum communem generis humani legem, qua dictum eſt, Creſcite & multiplicamini, & replete terram, intuitu maioris præmij tranſcendunt, iure velut altiorem cæteris fidelibus, imò ipſo mundo ſedem ſibi eligunt, ſicq; ſocialiter in Eccleſia viuunt, vt ſocialem Eccleſiæ conuerſationem honore meriti ſublimioris antecedant. Vnde de talibus rectè ſcribit Ioannes, Qui empti ſunt ex hominibus primitiæ deo & agno. Rectè tales Latino ſermone, vel virgines quaſi virtute inſignes, vel cœlibes quaſi cœlo beati cognominantur, id eſt, cœli ciuium in terra naturam imitantes. RVPERTVS. Vel aliter. Rubeus ſiue hyacinthinus color pellibus arietum non per naturam adeſt, ſed per induſtriam affertur. Bene ergo per hæc fidelis ſecularium concordia deſignatur, qui virtutum copiam non quidem actu habent, ſed in eis qui habent, & ipſi amando poſsident. Hinc nanque illud

Cap. 4.

Pſal. 128.

Matth. 22.

Eſa. 56.

Apoc. 14.

Gen. 1.

Apoc. 14.

Pſal. 121.

in

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Psalmo, quod cùm præmissum esset, Rogate quæ ad pacem sunt Hierusalem, statim subiectum est, Et abun- G
dantia diligentibus te. Abundat enim spiritualibus bonis Hierusalem, id est, anima sancta quæcunque suam
quærit pacem, deúmque videt per contemplationem, qui autem non eodem proposito stabilitus, amat sic incedentem, perfruitur & ipse abundantia cum eadem Hierusalem.

3 FAcies & tabulas stantes tabernaculi de lignis Sethim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem. In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur, atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. Quarum uiginti erunt in latere meridiano, quod uergit ad austrum, quibus quadraginta bases argenteas fundes, ut binæ bases singulis tabulis per duos angulos subiiciantur. In latere quoque secundo tabernaculi quod uergit ad aquilonem, uiginti tabulæ erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binæ bases singulis tabulis supponentur. Ad occidentalem uerò plagam tabernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi. Eruntque sibi coniunctæ à deorsum usque sursum, & una omnes compago retinebit. Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur. Et erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sedecim, duabus basibus per unam tabulam supputatis. H

3 AVCTOR CATENAE. Iam de ipso ligneo corpore tabernaculi tractatur, constituto ex quadraginta octo tabulis vel asseribus de lignis Sethim. *Facies* (inquit) *& tabulas stantes tabernaculi de lignis Sethim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos ac semissem.* BEDA. Ligna Sethim de quibus tabernaculum fiebat, imputribilis sunt naturæ, eximij candoris ac leuitatis, & non multùm ab alba spina, nisi magnitudine tantùm distantia. Vnde & Hieronymus nonnunquam in libro Hebræorum nominum & in aliis opusculis suis, Sethim absolutè spinas interpretatus est. Verbi gratia, Abel sethim, luctus spinarum. Non autem facilè hoc genus ligni nisi in desertis Arabiæ vbi tabernaculum ædificabatur, solet inueniri. Vnde Græci vel Latini Interpretes, nomen ei aliud præter Hebræum ponere nequiuerunt, vtpote cuius apud eos notitia nulla erat, quamuis quidam qualitatem naturæ eius exprimere volentes, ligna imputribilia transtulerint. CAIETANVS. Descripto tabernaculo describuntur parietes sustentantes ipsum. Et materia quidem decernitur lignea, forma autem, non trabium, sed tabularum, non qualitercunque sitarum, sed stantium, ita quòd quælibet erat erecta, longitudinis decem cubitorum, latitudinis verò cubiti & dimidij. AVCTOR CATENAE. Quod omnes editiones tabulas habent, soli Septuaginta, καὶ ποιήσεις σύλους τῆς σκηνῆς ἐκ ξύλων ἀσήπτων, id est, Et facies columnas tabernaculi de lignis imputribilibus, dixerunt, similique modo vbique in K
hoc capite legunt. Asserum autem huiusmodi spissitudo non scribitur, putatur tamen fuisse quatuor digitorum à Iosepho. Tanta reuerà fuit, vt commodè capere potuerit ad latera, secundum spissitudinem incastraturas duas, quibus sese contingentes confirmare poterant, & conseruare rectitudinem planam, & mutuò connecti. De his autem incastraturis statim subditur. *In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabu-*
Quæst.109. *læ connectatur, atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur.* AVGVSTINVS. Alia litera, Facies duos anconiscos columnæ vni consistentes ex aduerso. Sic facies omnes columnas tabernaculi. Quod dicit ex aduerso, hoc est, vnum hinc, & vnum inde de lateribus columnæ. Anconiscos autem dicit, quos vulgo vocamus ancones, sicut sunt in columnis cellarum vinariarum, quibus incumbunt ligna quæ cupas ferunt. Ducta est autem similitudo verbi à cubitis vbi flectuntur manus, quibus incumbunt recumbentes, qui Græcè dicun-
Quæst.173. tur ἀγκῶνες. IDEM. Quare autem iusserit fieri hos anconiscos, non satis mihi apparet. Si enim ad columnas portandas, fierent quatuor, in vnum fierent: si autem vbi serræ incumberent, etiam plures fierent, L
nam quinas serras singulis columnis distribuit. Nisi fortè in his anconiscis non aliquis vsus, sed sola significatio sit, sicut in velo vndecimo capillacio. Nam columna duos anconiscos velut brachia hinc atque hinc extendens, figuram crucis reddit. CAIETANVS. In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur. Si sic clarè sonaret textus Hebræus, nulla esset difficultas, sed in Hebræo habetur, Duas manus tabulæ vni graduatas, mulierem ad sororem suam. Vbicunque in his tabulis legeris incastraturas, lege manus. Et quia bases erant sub manibus, ita quòd singulis manibus submissæ erant singulæ bases (vt clarè dicitur in litera) ideo manus istæ erant in imo tabulæ. Et quia basis vnius tabulæ non impediebat coniunctionem immediatam vnius tabulæ cum alia, consequens est quòd bases cuiuscunque tabulæ non erant in extremitatibus tabulæ hinc & inde (impedissent enim contiguitatem tabularum) sed erant citra extrema latitudinis cuiuslibet tabulæ, ita quòd hinc & inde vltra bases erat aliquid tabulæ nudum. Et hinc percipitur quòd manus duæ in imo tabulæ quæ in bases duas introibant, non erant in extremitatibus tabulæ hinc & in- M
de, sed citra extrema latitudinis hinc & inde. Immò rationabile videtur, vt si exempli gratia latitudo fuisset quinque palmorum, duo extremi palmi & tertius essent nudi, secundus autem & quartus constituerent duas manus comprehensas à duabus basibus, nam sic optimè sustinerent absque detrimento roboris partium infirmarum ex incisionibus manuum. Nec intelligas manus istas cum discretis digitis, sed quantitatem tabulæ claudendæ inter basem secundum quantitatem & formam fortè manus. Incisiones seu sectiones itaque concurrentes ad constituendum manum quamlibet, erant duæ, exempli gratia, altera inter primum & secundum palmum, altera inter secundum & tertium, sic enim manus media inter duas sectiones inueniretur. Et quia graduatæ describuntur (hoc est ad similitudinem graduum ligneorum in domibus) ideo sectiones istæ non erant perpendiculariter rectæ. Sed quantò magis distabant ab imo, tantò inter sese magis distabant, ita vt manus media esset stricta in imo, & lata vtrinque in summo, sic nanque manus duæ cuiuslibet tabulæ erant gra-

duatæ. Et quia æquales erant in omnibus incisiones, spatia, arctitudines, latitudines & altitudines, ideo dicitur mulierem ad sororem suam. AVCTOR CATENAE. In lateribus tabulæ, duæ incastraturæ fient, quibus tabula alteri tabulæ connectatur. Nihil clariùs dici potest quàm quod hîc reddidit Interpres, licet de suo posuerit dictiones duas quæ in Hæbræo non habentur, nempe in lateribus. Sed hoc necessitate rei facere compulsus fuit. Aliæ autem versiones locum satis obscurum fecerunt. Sunt enim Hebraica שְׁתֵּי יָדוֹת לַקֶּרֶשׁ הָאֶחָד מְשֻׁלֶּבֶת אִשָּׁה אֶל אֲחֹתָהּ Sette iadoth lakéres haechad mesullaboth issa el achotha. Dictio autem iadoth, pro manibus sedis quæ erant ad similitudinem manus hominis, quandoque ponitur, vt tertio Regum decimo, Duæ manus hinc atque inde tenentes sedile, & duo leones stabant iuxta manus. Quandoque autem pro incastraturis tabularum, vt hîc rectè transtulit Interpres. Dictio quoque Mesullaboth, participium est fœmininum præsens in piel à verbo salab quod coniungere significat & connectere. Vertunt itaque nonnulli hîc, Duæ ma- B
nus erunt in tabula vna, distinguentúrque ad inuicem. Et est sensus secundum istos, quòd de tabula enitebant duæ partes in serratura relictæ, quæ basibus immissæ, tabulam erectam continebant. Hi ergo nedum duas manus, sed etiam duos pedes vertunt, idem per vtrumque significantes. Alij, qui dictionem iadoth pro cardinibus ostiorum capiunt, sic vertunt, Duos cardines habebit vnaquæque tabula instar graduum scalæ dispositos, alter è regione alterius, id est, duo illi cardines, qui erunt in extremitate tabularum, erunt veluti duo parui vectes qui præ se ferent figuram scalarum. Cardines enim hi vocant vectes, qui sunt sicut pistellus ferreus mortarioli. Huic versioni partim, partim & Latinæ fauet Chaldaica, habens, Duos cardines habebit vnaquæque tabula, & duabus incastraturis erunt coniunctæ vna cum alia. Alij legunt, Duo denticuli fiant in vnoquoque assere, incisi alter è regione alterius, vt videlicet tabula tabulæ aptè connecti possit. Per incastraturas itaque prædictas Iosephus & eum sequentes, cardines (vt dictum est) intelligunt. Porrò secundum alios incastratio tabularum fiebat, dum vna (vt vulgò dicitur) incauabatur in sua extremitate, & altera atte- C
nuabatur, quatenus attenuata infigeretur concauatæ in sua concauitate, & ita Latinus Interpres intelligit. Nec desunt qui dicant, quòd incastratio erat insertio tabulæ in tabulam per medios clauos compacta, quæ ideò fiebat, ne rimula aliqua appareret ibi, aut parietis planicies esset inæqualis. Demum nonnulli has incastraturas, duos fuisse dicunt prominentes quasi clauos aut pedes in inferiori parte tabulæ ex serratura relictos, qui basibus immissi, continebant tabulam erectam. Et quod nostra translatio habet, Quibus tabula alteri tabulæ connectatur, Legunt hi, vnusquisque pes sit gradatim ab altero distinctus. In hac tanta opinionum varietate quid potest certi diffiniri? Placet magis audire alios quàm nostram promere sententiam. Se- D
quitur, Atque in hunc modum cunctæ tabulæ parabuntur. Parui refert quòd in Hebræo legitur כֵּן תֵּעָשֶׂה לְכָל קַרְשֵׁי הַמִּשְׁכָּן Chen tahase lecol karse hamiscan, Sic facies in omnibus tabulis tabernaculi, nam idem est sensus vtrobique, quòd omnes tabulæ erant similes in longitudine, latitudine, & incastraturis. Septuaginta verò, λέγω ἀγκωνίσκους τῷ σύλῳ τῷ ἑνὶ, ἀντιπίπτοντας ἕτερον τῷ ἑτέρῳ, id est, Duos cubitulos columnæ vni concur- D
rentes alterum alteri. *Quarum uiginti erunt in latere meridiano quod uergit ad austrum, quibus quadraginta bases argenteas fundes, vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subiiciantur.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Bases non eas tantùm videtur dicere scriptura, quibus columnæ ab imo fulciuntur, sed *Quæst.100* etiam superiores quæ capitella nos dicimus. Ideo dicit secundum aliam literam, Duas bases columnæ vni in ambas partes eius. Nam quæ sunt ambæ partes, nisi inferior & superior? BEDA. Quanta fuerit longitudo tabernaculi, specialiter non exprimitur, sed ex eo innuitur, quòd parietes eius ex tabulis viginti compacti essent, & hæ singulæ singulos cubitos ac semissem latitudinis habuisse perhibentur. Viginti nanque cubiti, & vicies semis cubiti, triginta cubitorum summam complebunt, quam fuisse tabernaculi longitudinem etiam Iosephus scribit RVPERTVS. Quia tabulæ stantes sunt, & habent in latitudine singulos ac semissem, profectò triginta cubitorum constat esse vtriusque tabulati longitudinem, vt paulopost etiam videtur, & non pertingit vsque ad extenti desuper tecti quantitatem, Quadraginta cubitos longitudinis explican- E
tem, secundum numerum vel extensionem decem cortinarum, quarum singulæ, quatuor in latitudine cubitorum erant. CAIETANVS. Nulla est in textu Hebraico mentio fusorij operis, nec cuius figuræ erant bases istæ, quæ erant duo fundamenta cuiusque tabulæ. An autem bases istæ essent acutæ inferius, ad hoc vt figerentur in terram, an essent inferius planæ (vt etiam super marmoreum stratum locari potuissent, tabulámque tanquam pedes sustinere) scriptura non dicit, quia tamen fundamenti vices tenent, rationabile videtur, quòd fuerint planæ, rotundæ & suauis ambitus ad stabiliendam tabulam. AVCTOR CATENAE. Quarum viginti erunt, & cætera. Consultò aliquot verba dimisit Interpres, quæ id quod dicitur hîc, in Hæ- F
bræo præcedunt, videlicet וְעָשִׂיתָ אֶת הַקְּרָשִׁים לַמִּשְׁכָּן Vehasitha eth hakeraśim lamiscan, Et facies tabulas tabernaculo. Quæ ideo dimissa sunt, vt vitaretur verborum repetitio Hebræo idiomati propria, nam iam suprà dixerat, Facies & tabulas stantes tabernaculi. Sequitur, Quibus (subaudi viginti tabulis) quadraginta bases argenteas fundes. Propria Hebraica sunt prout habet Chaldaica, Et quadraginta bases argenteas facies sub viginti tabulis. Sed hoc idem cum Latina litera, præter quod non exprimitur de fusione basium. Vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subiiciantur. Egregiè epilogauit interpres, quod longioribus verbis exprimitur in Hebræo, vt videbitur. Et est sciendum, quòd dictionem Iadoth, quam suprà incastraturas verterat, hîc reddit angulos. Est igitur sensus, quòd quælibet tabula subtus se duas habebat bases, vnam in vno angulo siue extremitate sui, aliam in alio. Ipsa autem tabula duas in se habebat incastraturas, vel cardines, siue manus, aut pedes, vel dentulos (quomodocunque voces) quæ in basibus per foramina quædam susciebantur ac claudebantur. Hebraica etiam ipsa hoc dicunt, quæ sic habentur vt in Chaldaica, videlicet, Duæ bases erunt sub tabula vna in duobus cardinibus eius, & duę bases sub tabula alia in duobus cardinibus eius. Nec moueat repetitio, quia genus locutionis est, vt omnes ita intelligantur, de quibus non dicit, more suo geminando, sicut puteos, puteos: aceruos, acernos: generationes & generationes, & similia. Quidam ex recentioribus reddunt, Duas bases (subaudi facies) subter tabulam vnam, duabus incastraturis eius, siue pro duobus

pedibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

pedibus, aut denticulis eius, & duas bases subter tabulam alteram duabus incastraturis eius, Vel pro duo- G
bus pedibus, siue denticulis eius. Vt sit sensus, Non stabunt hæ tabulæ viginti intra vel supra terram, sed ha-
bebunt singulæ sub se duas bases argenteas terræ infixas fortiter & immobiliter, foramina singula habentes,
quibus immittentur pedes duo, vel incastraturæ, quæ subtus erunt fabrefactæ in asseribus, & erit secundus
modus figendi tabulas, ne dimoueantur. Quæ omnia idem sunt in summa cum superioribus, & cum ver-
sione Latina. Bases autem Hebraicè dicuntur אַדְנִים Adanim, id est, sustentacula & fundamenta. Hinc He-
bræis dominus, Adonai dicitur, sicut Græcis rex βασιλεὺς, quòd sit basis & sustentaculum populi. Erant igi-
tur sub viginti tabulis quadraginta bases argenteæ pro australi latere tabernaculi, quod reddebat altitudi-
nem decem cubitorum, longitudinem autem triginta. *In latere quoque secundo tabernaculi quòd vergit ad Aquilo-*
nem, viginti tabulæ erunt, quadraginta habentes bases argenteas. Binæ bases singulis tabulis supponentur. Iuxta Hebræum
similis est locutio sicut in superioribus asseribus, & sicut legitur in Chaldaica, Videlicet, Duæ bases sub H
vna tabula, & duæ bases sub alia tabula. Quæ omnia summatim egregiè perstrinxit Interpres, dum ait, Bi-
næ bases singulis tabulis supponentur. Nec replicatur bis etiam in textu Hebraico, In duobus cardinibus
seu incastraturis eius, sicut in parte meridionali positum erat, quod licet non fiat, intelligitur tamen. Alij
ergo viginti asseres statuuntur è regione ab aquilonari plaga, eandem altitudinis & longitudinis mensu-
Quæst.173. ram facientes. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Sed
videamus num in columnis vel tabulis vt dicunt alij, forma tabernaculi posit aduerti, vtrum quadra,
an rotunda sit, an oblongam habeat quadraturam, lateribus longioribus, breuioribus frontibus, sicut ple-
ræque basilicæ constituuntur, hoc enim potiùs hîc euidenter exprimitur. Nam videmus vicenis columnis
porrecta duo latera tabernaculi aquilonis & austri, duo verò sunt reliqua, orientale & occidentale, quæ si
totidem columnas habuissent, proculdubiò quadratum esset. Quod autem habent, de occidentali non
tacetur, de orientali tacetur. Vtrum quia non habuit, & sola illic sine columnis extendebantur aulæa, ab I
extrema columna vnius lateris vsque ad alterius alteram extremam, an etiam aliqua causa taceatur, vt etiam
tacitè intelligantur, nescio. Postea quippe ex ipsa parte orientis decem columnæ commemorantur, sed atrij de
quo postea loquitur, quod huic tabernaculo circumponi iubet. Commemoratis ergo lateribus tabernaculi a-
quilonio & australi, & vicenis columnis, deinde sequitur & adiungit, dicens, *Ad occidentalem verò plagam ta-*
bernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas, quæ in angulis erigantur post tergum tabernaculi: erúntque sibi coniunctæ à deor-
sum vsque sursum, & vna omnes compagò retinebit. Alia litera, Et retro tabernaculum per partem quæ est contra ma-
re, facies sex columnas, & duas columnas facies in angulis tabernaculi à posterioribus, & æquales deorsum
versus, & in se conuenientes erunt, ac æquales de capitibus in commissuram vnam. Latus itaque occiden-
tis (nam hoc est ad mare) columnis octo extenditur, Sex mediis, & duabus angularibus, quas æquales ad
vnam commissuram dicit esse debere. Credo quòd angulus duo in se latera committet, & sic columna an- K
gularis lateri vtrique communis, ista occidentali & aquilonari, & ista occidentali & australi. Quòd autem di-
cit, etiam æquales deorsum versus, hoc vtique dicit, vt ad perpendiculum libraretur, ne robustiores essent
infrà quàm suprà, sicut pleræque columnæ sunt. BEDA. Iosephus scribit de tabernaculo, quòd decem
cubitos habebat latitudinis. Scribit etiam, quòd tabulæ eius mensuræ quatuor digitorum fuerint à terra sus-
pensæ, ex quo videtur velle intelligi, quòd tantæ altitudinis factæ fuerint ipsarum bases tabularum. Qui rur-
sus de hoc quod modò proposuimus capitulo, ita dicit: Posterioris autem parietis nouem cubitos sex tabulæ
faciebant, quibus coniunctæ sunt aliæ duæ tabulæ ex medio cubito sectæ, quas angulares posuerunt, ad instar
aliarum tabularum. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et vna omnes compago retinebit, id est,
consimilis iunctura ligabit omnes. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et duas tabulas facies an-
gulis tabernaculi in extremitatibus. Istæ duæ tabulæ, simul cum antedictis sex, constituebant integram lati- L
tudinem tabernaculi, ita quòd paries occidentalis constabat ex octo tabulis, sed istæ duæ angulares seorsum
describuntur propter disparitatem ab aliis sex. Quæ disparitas in vulgata editione non legitur, sed legitur,
Erúntque sibi coniunctæ à deorsum vsque ad sursum, & vna omnes compago retinebit. Iuxta Hebræum enim
habetur, Et erunt geminatæ inferiùs, & similiter erunt æquatæ super caput suum ad annulum vnum. Hæc est
litera Hebraica, in qua describitur disparitas tabularum angularium ab illis sex. Et consistit disparitas in hoc,
quòd vtraque angularis tabula non per totum, sed tam in parte inferiori, quàm in parte superiori erat vesti-
ta frustis tabulæ, sic enim consueuerunt vestiri anguli, vt hæc frusta sint quasi capita & bases angulorum.
Quod autem dicit ad annulum vnum, significat situm cuiuslibet frusti, non in tabulæ summo & imo ab-
solutè, sed immediatè ad annulum vnum tam in summo quàm in imo. Et est sermo de annulis subiun-
gendis, & significatur ad literam, quòd frustum superius locandum erat immediatè sub vecte summo, &
frustum inferius locandum erat immediatè super vectem infimum, sic enim verificatur, quòd vtrumque
erat ad annulum vnum. AVCTOR CATENAE. Et rursum alias duas quæ in angulis erigantur M
post tergum tabernaculi. Sensus idem est, sed verba diuersa. Sunt enim Hebraica vt habet etiam Chal-
daica, Et duas tabulas facies ad angulos tabernaculi in extremitate eius. Licet dictionem בְּיַרְכָתַיִם Baiar-
chathaim, alij in concursu duorum laterum, alij in duobus lateribus, vertant. Sed idem valet, nam in extremi-
tate illius partis hinc & inde latera duo erant secum respectiuè copulanda, videlicet meridionale & aquilonare.
Erúntque sibi coniunctæ à deorsum vsque ad sursum. Hebraicè est וְיִהְיוּ תוֹאֲמִם מִלְּמַטָּה Veihiu thoamim mile-
matta. Pro quo sciendum dictionem thoamim, secundum alios significare, coniunctas: secundū alios, geminatas
vel gemellas. Sic igitur redditur locus, Et erunt coniunctę ab inferiori parte. Sic habet & Chaldaica. Alij legunt,
Et erunt gemellę in parte ima, hoc est, tam aptè coniungentur inter se asseres in parte ima, vt videantur gemelli.
Loquitur autem de omnibus tabulis prędictis, non autem de proximis duabus tātùm. Alij, Et erunt geminatę in-
fernè, sed idem est. Septuaginta, καὶ ἔσονται ἀξ ἴσου κάτωθεν, Et erunt ex æquo ab infra. Et vna omnes compago re-
tinebit

A tinebit. Hebraica sunt וְיִהְיוּ תַּמִּים עַל רֹאשׁוֹ אֶל הַטַּבַּעַת הָאֶחָת Veiachdau ihiu thāmim hal roso el hatabbā-
hath haechath, Smúlque erunt coniunctę in capite suo in annulo vno. Sic habet & Chaldaica. Alij reddunt,
Et pari modo erunt coniunctæ in capite ad circulum siue vncinum vnum. Quasi dicat, Continebuntur tabu-
læ adinuicem, infrà per bases, & suprà per circulos, vno scilicet circulo duas complectente tabulas, ne à seip-
sis dissideant. Quidam legunt, sic gemini erunt (subaudi asseres) in capite suo ad annulum vnum. Vel, Et si-
mul desinent in fastigio eius in circulum vnum. Id est, tam bene compacti erunt, vt ex duobus asseribus vi-
deatur vnus, qui in summitate iungentur circulo vno. Nonnulli, Et pariter erunt geminatæ super ca-
put eius ad annulum vnum. Septuaginta, καὶ κατὰ τὸ ἀυτὸ ἔσονται ἴσοι ἐκ τῶν κεφαλῶν εἰς σύμβλωσιν μίαν,
Et in idipsum erunt æquales à capitibus in copulationem vnam. Quæ omnia rectè intuenti idem sunt in sen-
su cum Latina versione. Istæ autem duæ tabulæ quæ in angulis occidentalis parietis ponendæ erant, vt com-
B muniter dicitur, non erant latitudinis tantæ vt cæteræ, quoniam vnaquæque earum habebat in latitudine
cubitum medium, erant tamen in longitudine & spissitudine cæteris æquales. Ita quòd vna harum dua-
rum fuit erecta in vno latere seu extremitate parietis occidentalis, altera verò in alio illius parietis latere.
Cùm enim sex tabulæ prædictæ non implerent nisi nouem latitudinis cubitos, dimidius cubitus ab vtra-
que parte vacuus apparebat. Ideo tabula vno cubito lata per medium secta est, & inde sunt factæ duæ
tabulæ semicubitales, quæ vtrinque partibus illis oppositæ, clauserunt & impleuerunt duos illos semicubi-
tos vacuos, parietémque occidentalem compaginauerunt & coniunxerunt aliis duobus parietibus collate-
ralibus. *Duabus quoque tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur.* RVPERTVS. Iuxta
historicam positionem duas tabulas in angulis post tergum tabernaculi erectas, ad quid nisi ad ornatum va-
lere arbitremur? CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Sic erit duabus ipsis, duobus angulis erunt. Quod
ergo dicitur de vna tabula vnius anguli, idem intellige de altera alterius anguli, duo enim duntaxat an-
C guli erant in tabernaculo. AVCTOR CATENAE. Duabus quoque tabulis quæ in angulis
ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur. Idem est in virtute quod in Hebræo legitur, בֶּן יִהְיֶה לִשְׁנֵיהֶם לִשְׁנֵי
הַמִּקְצֹעוֹת יִהְיוּ Chen ihie lisnehem, lisne hamikzohoth ihiu, Sic erit ambabus ipsis, in duobus angulis erunt.
Veritunt alij, Sic erit de duabus illis tabulis quæ ponentur in angulis. Alij, Sic erit pro duabus illis, pro
duabus (inquam) quæ in angulis sunt. Chaldaica, Sic erit ambobus, hoc est, duobus angulis. Septuagin-
ta, οὕτω ποιήσεις ἀμφοτέροις ταῖς γωνίαις ταῖς δυσὶν, ἴσαι ἔσονται, Sic facies vtrisque angulis duobus, æquales
erunt. Est autem sensus, Sic erunt coniunctæ tabulis proximis duæ semicubitales tabulæ, quemadmodum
cæteræ sibi inuicem connectentur, adeò vt duæ occidentales anguli in omnibus æquales sint. *Et erunt si-*
mul tabulæ octo, bases earum argenteæ sedecim, duabus basibus per vnam supputatis. CAIETANVS. Summa hęc
tabularum manifestat duo. Alterum, quòd dictarum duarum tabularum altera in vno, altera in altero angulo
erat, alioquin plures quàm octo fuissent in pariete occidentali. Alterum, quòd paries iste occidentalis ex
D octo tabulis, erat duodecim cubitorum secundum latitudinem, nam absque exceptione aliqua, præscripta
est quantitas cuiusque tabulæ tabernaculi, vt videlicet longitudo sit decem cubitorum, & latitudo sit cu-
biti & dimidij. Quocirca si quantitas tabernaculi exactè summetur, altitudo quidem inuenietur decem cu-
bitorum, longitudo verò pertingebat ad trigesimum cubitum, latitudo autem duodecim inuenitur cubi-
torum. Et talis figura decentior apparet, quàm si latitudo esset decem duntaxat cubitorum. Bases earum
argenteæ sedecim, duabus basibus per vnam tabulam supputatis. Hinc apparet, quòd frusta adiuncta angula-
ribus tabulis, affixa erant tabulis ipsis, non enim proprias habebant bases, sed contenta erant basibus suæ tabulæ.
Sedecim enim bases duntaxat summantur pro octo tabulis, quarū duæ angulares, erant geminatę superiùs & in-
ferius. AVCTOR CATENAE. Duabus basibus per vnā tabulā supputatis, id est, duabus basibus vnicuiq; ta
bulę suppositis. Succinctè & cōcinnè admodū Hebraismū expresit, qui est vt in Chaldaica, videlicet, Duę bases
sub vna tabula, & duę bases sub alia tabula, subaudi erūt, pro quo Septuaginta dixerūt, Et duę bases colūnę vni,
E & duę bases colūnæ vni, & duę bases colūnę vni in ambas partes eius. Fortè enim respectū habuerūt ad omnes ta
bulas tabernaculi, videlicet laterū aquilonaris, occidentalis & meridionalis simul. Ad occidentalē ergo plagam
claudendū erat tabernaculū octo asseribus, eiusdem cū reliquis altitudinis, sed fortè non eadem latitudine. Nam
quibusdā tabula quælibet vnius cubiti latitudinem habuisse videtur ex mensura cortinarū pręmissa. Aliis sex ta
bulas, cubitum & semissem, duas verò angulares dimidium cubiti habuisse placet, vt latitudo occidētalis lateris
decem fuisse videatur cubitorum. Maximè quòd earum tabularum latitudo, non diffinita legitur. Et si hoc dica-
tur, quædam difficultates cessabunt, quæ mouere attentū poterant lectorem. Nec tamen moramur iudicia aliorū
dicentium, iuxta cubiti & semis latitudinē tabulę, tabernaculi latitudinem fuisse duodecim cubitorū, sed id di-
centes, de suo, nō euadent alias quæstiones. Hîc autē primū de sex asseribus dicitur, quomodo vt reliqua basibus
sustententur, & incastraturis reliquis similibus. Sed ad angulos rectos statuendos, alię quoq; duę vt sint octo, ap-
plicabantur, ad angulos australē, & aquilonarem cōtra occasum, hoc pacto, vt idoneis nimirū incastraturis appli
F carent fe ad cōponendum angulum rectum, cū reliquis duobus lateribus, australi & boreali. Habētes insuper sub-
tus & supernè vncinos, quibus latera fortiùs comprimebantur, vt immobiliter starent tres illi parietes, ex tabulis
Sethim apparati & erecti, & hoc erat tertia fixura pro stabiliendo opere cū sedecim argenteis basibus sub octo ta
bulis terræ infixis, ibidem ad occidentalem parietem insistentibus.

PROSPER DE PROMISSIONIBVS ET PRAEDICTIONIBVS DEI. Non sine myste- *Mysticè.*
rio vndecim velis cilicinis tabernaculum desuper operitur, quo reum esse ostendat totum mundum deo, ac sub *Par. 1. cap.*
pœnitentiam degere. Ipsius enim numerus Psalmi habet principium, Saluum me fac deus, quoniam defecit san- *eodem.*
ctus. Et cur defecerit narrat. Quoniam diminutæ sunt, ait, veritates à filiis hominum, pro quibus saluan- *Psalm. 11.*
dis veritas ipsa de cœlo descendit, quæ dignata est habitare cum hominibus in terra. Interiora verò taber-
naculi, his ex rebus ornantur. Bis denæ in parte columnæ siue tabulę ex lignis imputribilibus, non tam sanctos

Universidad de Deusto
Biblioteca

Apostolos,quam doctores quoque Ecclesiarum præsignant,quos etiam Paulus ostendit, dicens, Petrus & Ioan- G
Gal.2. nes qui videbantur columnæ esse,dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis. Barnabas enim in Apostolatum
Act.13. est susceptus in ordine,domino præcipiēte & dicente, Separate mihi Barnabam & Paulum in opus,in quod pro-
Prou.9. uocaui eos. In quo opere ipsa sapientia fabricans sibi domum, subdidit columnas septem. Quas,terra cū defluxisset, peccatis incursantibus, columnas eius ipsa confirmauit. Vel harum columnarum numerus in duabus
Psalm.74. partibus tabernaculi æqualiter positus, quadragesimum diem ascensionis domini demonstrat, in qua suis ait discipulis, Vos sedete in ciuitate, donec induamini virtute ex alto. RVPERTVS. Facies & tabulas stantes tabernaculi, de lignis Sethim, quæ singulæ denos cubitos in longitudine habeant, & in latitudine singulos & semissem. Tabulæ in tabernaculo stantes, prælatos significant in Ecclesia præminentes, scilicet simplicitate decoros, prudentia tutos, in secularibus prouidos,in diuinis rebus consideratos.In tabulis enim neque decor cum teneritudine, vt in cortinis, neque munimentum est cum squalore, vt in sagis. Prælatos ergo rectè H
designāt, qui neque curam subditorum propter amorem cœlestium, nec cœlestium contemplationem negligere debent propter temporalem subditorum curam. Minuitur tamen illis quies contemplationis propter studiū operationis. Vnde & rectè denos in longitudine cubitos absque diminutione, in latitudine autem singulos ac semissem habent. Quod enim cadit in semissem, integri vel totius non significat plenitudinem. BEDA. Tabulæ ergo tabernaculi Apostolos eorúmque successores, per quorum sermonem Ecclesia per orbem dilatata est, & eorum exemplo & doctrina munita designant. Latitudo enim tabularum, dilatatio est fidei & sacramentorum, quæ priùs in vna Israëlitica plebe latebat, sed horum ministerio ad totius orbis plenitudinem peruenit. Quamuis rectè in latitudine tabularum, ipsa quoque dilatatio cordis sanctorum valet intelligi, per quam mundum despicere, atque ad appetenda cœlestia solent sublimiter accendi, per quam non solùm amicos in deo,sed etiam inimicos gaudent diligere propter deum.Denique videamns vnam de tabulis tabernaculi,videli
2.Cor.6. cet Apostolum Paulum qualiter vtroque modo se dilatatum insinuet.Dicit de interno,id est,cordis latitudine, I
Os nostrum patet ad vos ô Corinthij, cor nostrum dilatatum est: non angustiamini in nos, angustiamini autem in visceribus vestris. Tanquam filiis dico, dilatamini & vos. Dicit & de illa, qua ad profectum tabernaculi, id est, sanctæ Ecclesiæ vti solebat, Ita vt ab Hierusalem per circuitum vsque ad Illiricum, impleue-
Matt.13.& Marc.4. rim Euangelium Christi. Factæ sunt autem tabulæ de lignis Sethim, id est, spinarum. Spinæ iuxta eloquium
Prou.26. saluatoris, curæ sunt huius seculi, diuitiæ & voluptates fallaces. Sed & punctiones peccatorum non incongruè spinis assimilantur. Hinc etenim scriptum est, quia spinæ nascuntur in manibus temulenti, id est, peccata in operibus stulti. Quia ergo prædicatores sancti, & à punctionibus se vitiorum expurgare, & omnibus mundi curis ac delectationibus exuere studuerunt, quatenus libera mente in amore dei & proximi dilatari, atque ad prædicandum verbum longè latèque possint discurrere, rectè dicitur, quia de lignis spinarum tabulæ sunt factæ tabernaculi.Factæ sunt nanque de spinis,sed his quæ omnes aculeos spinosos prorsus exuerant, & solo can-
Gen.3. dore nitebant. Nam & sancti quique ac virtutibus splendentes, etiam cùm ipsi in peccato primæ præuari- K
cationis concepti & nati sint, ad ipsos quoque generalis illa damnatio pertinet, qua Adæ peccanti dictum est, Terra tua spinas & tribulos germinabit tibi. Sed gratia dei per Iesum Christum spiculis sunt omnium peccatorum exuti, ac digno virtutum exercitio in structuram domus eius aptati. Habebunt autem (inquit) singulæ tabulæ denos cubitos in longitudine, & in latitudine cubitum ac semissem.Longitudo tabularum, altitudo est, quæ decem cubitos habebat,quia sancti doctores,per obseruantiā decalogi legis,ad perfectionem tendunt,quia pro perceptione denarij diurni in vinea Christi laborāt,id est,illa intentione verbo doctrinæ insistunt,vt imaginem in se sui conditoris ac regis,quam Adam peccante perdiderunt,ipso donante restaurent,vt nomē eius quod peccando amiserant,rectè viuendo recipiant.Solet nanque in denario,regis nomē & imago cōtineri.Sed & hoc quod denarius ex eo nomen accipit,quia decem nummis cōpleatur,statui futuræ nostræ beatitudinis aptè con- L
gruit,quæ in vera dei & proximi dilectione perficitur. Deus nanq; solet ternario sæpe numero, propter eam quæ
Deut.6. ipse est trinitatē,figurari: homo,septenario,quia corpus ex quatuor notissimis habet elemētis. Animæ verò,hoc est,interioris hominis substantia,triplici solet in scripturis distantia comprehendi. Hinc est enim quòd diligere deum ex toto code,tota anima,tota virtute nostra præcipimur. Bene ergo tabulæ quibus erectis ac stantibus tabernaculum omne continetur, decē cubitos habent altitudinis, quia doctores ac rectores sanctæ Ecclesiæ, hac intentione deo deseruiunt, vt ipsum anima & carne immortales ac beati, in æternum videre mereantur, & ad hunc finē vitę omnes suos auditores & verbo semper & opere prouocare,ac veluti suspendere contēdunt. Quod verò ipsę tabulę cubitos ac semissem in latitudine habebant,plenus ille cubitus perfectionem bonæ operationis, dimidium cubiti quod superest, inchoationē diuinæ ostendit cognitionis,quia nimirum iusti in hac vita perfectè eleemosynis insistere,orationibus vacare,ieiunijs castigari,ceterisq; huiusmodi actib⁹ religiosis possunt operam dare,Deum verò interim fide cognoscimus,sed plenā eius cognitionē in futuro speramus, dicente ipso deo
Ioan.8. ac domino nostro Iesu Christo,Si manseritis in verbo meo,verè discipuli mei eritis & cognoscetis veritatē. Qui M
Ioan.17. rursus ad patrem,Hęc est autē(inquit)vita æterna,vt cognoscant te solū verū deum,& quē misisti Iesum Christū.
1.Cor.13. Hinc etiam Apostolus ait,Ex parte enim cognoscimus,& ex parte prophetamus.Nūquid ait,ex parte laboramus pro Christo,ex parte verò prędicationi instamus, ex parte bonis operibus seruim⁹? Plenū ergo boni operis cubitū habent in hac vita electi,sed cubitum beatę retributionis ex parte habēt,in quantū gaudia regni perennis & prę-
Psam.90. sentiam sui conditoris, possunt desideriis prægustare cœlestibus. Cuius etiam cubiti adimpletione tunc beatificantur,cùm fuerit sermo,quem omni electorum populo promisit in fine futurum,dicens, Eripiam eum,& glorificabo eum. Longitudine dierum adimplebo eum, & ostendam illi salutare meum. In lateribus (inquit) tabulæ, duę incastraturę fient quibus tabula alteri tabulæ connectatur, atque in hunc modum cunctę tabulę parabuntur. Incastraturę in lateribus tabularum, virtutem designant humilitatis in mentibus iustorum, per quam maximè sibi inuicem fraterna charitate iunguntur. Dum enim singuli quique eorum corde cōtrito & humiliato,receptaculū in se proximorū dilectioni pręparant, & diligēdis se fratribus meritò pietatis ac deuotionis exhibent

A bent, quasi tabulæ omnes tabernaculi in alterutrum per incastraturæ nexum copulantur. Et quidem erecto tabernaculo, ac regulariter ante ordinata compage tabularum, figura incastraturæ non cernitur, quanta tamen virtute tabulas sibimet coadunauerit, ipsa parietis inconcussi firma stabilitas ostendit, quia nimirum humilitas cordis sanctorum qua sibi alterutrum fœderantur, foris hominibus videri non potest, sed quid intus operetur, ex ipso sanctæ Ecclesiæ pacatissimo statu, palàm omnibus patet. Per quam mira diuinæ dispensationis gratia agitur, vt nos in quos fines seculorum deuenerunt, etiam eos qui in primordio seculi fuerunt fideles, syncero affectu diligamus, & non minus illos, quàm eos qui nobiscum in præsenti viuunt, in sinu nostri amoris suscipiamus, & nos quoque ab illis per complexum charitatis suscipiendos esse credamus. Quod autem iubetur duas in tabulis singulis incastraturas fieri,hoc est,in vtroque latere illarū,dupliciter accipi per figuram potest,vt & in prosperis simul atque aduersis,inuiolata erga fratres iura charitatis seruemus.Per arma iusti-
B tiæ,iuxta exemplum Apostoli,incedentes à dextris & sinistris, & maiores minoresque, hoc est, & eos qui nos in *1.Cor.6.*
Christo præcesserunt,& eos qui sequuti sunt,vnius omnes eiusdēmq; dilectionis brachiis tenentes,ad perfectionis fastigia tendamus. Sequitur.Quarum viginti erunt in latere meridiano, quod vergit ad austrū, quibus qua- *Cap.6.*
draginta bases argenteas fundes, vt binæ bases singulis tabulis per duos angulos subiiciantur. Bene triginta cubitorum numero tabernaculi longitudo comprehenditur,vt ex viginti asserum latitudine constat,quia tres sunt virtutes in quibus principaliter omnis sanctæ Ecclesiæ perfectio consistit,videlicet fides,spes,& charitas,quæ per decem multiplicantur,vt tricenarius numerus impleatur,dū virtutibus mentis opera bona iunguntur,quę decalogo legis cōtinentur,ne quis sibi fidē,spem,& dilectionē in deum,absque operū executione putet sufficere posse. Quod verò numerus tabularum vicenarius est,& hoc magnæ sanctorum perfectionis mysteriū continet. Quater enim quini faciunt viginti,& cū lex Mosaica quinque libris, gratia autem & veritas noui testamenti quatuor sancti Euangelij voluminibus comprehensa est,meritò sancti Doctores, vicenario numero exprimuntur, quia
C miro veritatis consensu, & reuelata atque completa in Euangelio legis arcana manifestant, & præfigurata fuisse in lege Euangelij sacramenta declarant. Dumq; & vetus testamentum in nouo dilucidatū,ac latiori sensu propalatum esse docent,& nouum in veteri adumbratum,ac multifaria typorum reuelatione præsignatum insinuant, quasi in latitudine suæ locutionis,& quatuor per quinque,& quinq; tabularum numerum per quatuor esse multiplicatum demonstrant.Bases autem quibus tabulæ sustentabantur,verba sunt & libri legis ac Prophetarū,quibus Apostoli & Euangelistæ,ea quæ scripsere ac prædicauere,vera esse ac diuina probant. Vnde est illud in Euan *Matth.1.*
gelio sæpissimè repetitū, Tunc adimpletū est, quod dictū est per Prophetam, & alibi, Hoc autem totum factum *Matth.24.*
est,vt adimplerentur scripturæ Prophetarum.Et Apostolus Petrus de domino testimoniū perhibens, adiecit, Et *2.Per.1.*
habemus firmiorem propheticum sermonem,cui benefacitis attendentes.Bene autem singulis tabulis binæ bases supponuntur,vt consensus propheticæ attestationis,in omnibus quæ Apostoli dixere monstretur. Vel certè binæ bases singulis tabulis per duos angulos subiiciuntur,vt bene suffultis angulis tota rectè & indeclinabiliter posit
D tabula consistere, quia omnis Euangelici & Apostolici sermonis,in propheticis literis, & initiū præsignatum inuenitur & finis. Omnis Apostolorum successorūq; illorū vita,ab initio fidei vsq; ad terminū vitæ præsentis, eisdem mystici testamenti veteris reperitur inserta esse paginis.Bene autem eædem bases argenteæ sunt factæ, propter nitorem videlicet verbi cœlestis.Eloquia enim domini eloquia casta,argentum igne examinatum, & cæte- *Psal.11.*
ra. GREGORIVS VIGESIMO OCTAVO MORALIVM. Possunt itaque per bases Prophetæ
signari,qui dum primi apertè de dominica incarnatione locuti sunt quasi quasdam bases eos conspicimus à *Cap.9.*
fundamento consurgere, & superpositæ fabricæ pondera sustinere. Vnde ad Moysen dominus cùm tabernaculi tabulas erigi præcepit,fundi earū bases argenteas iubet. Quid enim per tabulas, nisi Apostoli extensa in mundū prædicatione dilatati? Quid per bases argenteas nisi Prophetæ signantur? qui superimpositas tabulas ipsi infirmi ac fusiles sustinent,quia Apostolorū vita dum eorum prædicatione instruitur,eorū & auctoritate solidatur. Vn-
de & coniunctæ binæ bases singulis tabulis superponūtur,quia dum Prophetæ sancti in verbis suis de mediato-
E ris incarnatione concordant,subsequentes prædicatores Ecclesiæ indubitanter ædificant, vt cū à semetipsis non diserepant illos in se robustiùs figant.Nec immeritò bases quibus Prophetę signantur,vt ex argento fundi debeāt præcipitur.Argenti quippe claritas ex vsu seruatur,sine vsu autē in nigredinem vertitur.Prophetarū quoq; dicta ante mediatoris aduentum quia in vsu spiritalis intelligentiæ non erant,dum cōspici præ obscuritate non potebant,quasi nigra remanebant. At postq̄ mediator veniens, ea ante oculos nostros incarnationis suæ manu tersit, quicquid in eis lucis latebat inclaruit, sensusq; patrum præcedentium in vsum dedit,quia verba rebus exposuit.
BEDA. In latere quoq; secundo tabernaculi quod vergit ad aquilonem,viginti tabulæ erunt,quadraginta habentes bases argenteas.Binæ bases singulis tabulis supponentur.Latus meridianum tabernaculi quod vergebat ad austrum,antiquam illam dei plebem designat quæ lucem scientiæ legalis iandudum accipiens,amore sui conditoris feruere solebat.Porrò latus secundum quod vergebat ad aquilonem, eam quæ tenebris ac frigore infidelitatis,vsque ad tempus dominicæ incarnationis torpere non destiterat, gentium multitudinem figurat,de
F cuius vocatione pulchrè dominus per Prophetam,Dicam(inquit)aquiloni,Da:& austro, Noli prohibere. Quod *Esa.43.*
est apertè dicere,Dicam populo gentiū diutiùs sine fide algenti,Da de tuis filiis, qui ad meæ fidem confessionis & amoris conueniant.Dicā & plebi Israëliticæ quæ iam meæ lumine cogitationis fruebatur,Noli prohibere gētes in sortē electionis recipi,Dicā Cornelio ac domui eius,Fidē & Baptisma Christi susципite. Dicā Iudæis,Nolite cogere credentes ex gentibus circuncidi, quibus fonte baptismi cōsecratis, fides & confessio veritatis ad salutem sufficit. Vnius autē numeri & mēsurarū,& facturæ tabulas,vtrūque latus habuit,quia nimirū vna eadēmque fides,spes,& charitas,vtriq; populo per Apostolos prædicatur,ad vna vterq; promissa regni cœlestis vocatur
de vtroq; generale præceptū saluatoris accipitur, Euntes in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni *Mar.16.*
creaturæ,id est,præputio & circuncisioni. Vbi & absque vlla differentiæ subinfertur, Qui crediderit & baptizatus fuerit,saluus erit.Ad occidentalem verò plagam tabernaculi facies sex tabulas, & rursum alias duas quæ in angulis erigantur post tergū tabernaculi.Iuxta allegoriæ sensum,occidentalis plaga quæ vtrūque in se parietē reci-

Universidad de Deusto
Biblioteca

piens, ædificium tabernaculi consummat, rectè adimpletionẽ totius vniuersalis sanctæ Ecclesiæ quæ cum fine G huius mundi perficitur, designat. Ad quam vsque fides & operatio recta, vtriusque populi perseueratura, quasi gemini longitudo parietis pertingit. Neque enim credibile est, vel ante tempus dominicæ incarnationis vnquam defuisse qui ex gentibus crederent, vel nunc quamuis grauiter damnato ob perfidiam populo Iudæorum, non esse aliquos ex illis, tametsi pauciss imos, qui inter Christianos exultantes, quotidie credendo, ad salutem perueniant. Quòd si quis negare præsumpserit dicamus quod negari nullatenus potest, quòd videlicet spirituales vtriusque testamenti doctores atque Interpretes, qui iuxta sermonem domini profe- *Matth. 13.* rant de thesauro suo noua & vetera, vsque ad finem seculi sint in sancta Ecclesia permansuri, & aptè tabernaculum in occidentali plaga consummaturi, in qua diem sol claudere, & cuncta solent astra occidere, propter scilicet vel obitum vniuscuiusque electi, vel generalem totius seculi terminum. Quasi enim occidit ei sol, qui ab hac temporali luce per tenebras transitoriæ mortis ad gaudia lucis & vitæ transmigrat H æternæ. Quasi occidit omni Ecclesiæ sol in occidente, vt veriùs in oriente præteritis tenebris oriatur, cùm finita in aduentu domini vita seculi præsentis, mox verum seculi futuri mane, iustis dies vera æternitatis apparebit. Et quia tunc iustis cum domino regnantibus, reprobi in æternum pereunt, rectè de hac plaga tebernaculi in sequentibus dicitur, quoniam mare respiceret. Significat autem mare rubrum, in quo demersus cum suo exercitu Pharao, & de quo saluatus Israël à domino ad montem Sinai, vbi tabernaculum faceret, ascendit. Respicit ergo mare plaga occidentalis tabernaculi, cùm sancta Ecclesia post operum bonorum perfectionem coronata in Christo, libero aspectu intuebitur vitia vel pœnas impiorum quas ipso *Esai. 66.* iuuante cauefecit, Esaia attestante, qui ait, Quia sicut cœli noui & terra noua, quæ ego stare facio coram me, dicit dominus, sic stabit semen vestrum & nomen vestrum. Et paulò pòst, Et egredientur, & videbunt cadauera virorum, qui præuaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur. Maris nanque fluctus profundi, amari & turbulenti, & peccata possunt significare, quibus reprobi in hac vita I malè delectati intereunt, & futuræ quoque barathrum perditionis, cùm in vltimo examine in ignem cum diabolo mittentur æternum. Nec prætereundum, quòd tabernaculum cùm ædificaretur in monte Sinai, mare rubrum habuit ad occasum, cùm introductum per Iesum in terram repromissionis, & collocatum esset in Silo, eadem plaga cœli habuit mare magnum. De quo ita mysticè possumus sentire, quòd sancti in hac vita domino seruientes, eique in corde suo tabernaculum facientes, superbam impiorum iactantiam quasi citiùs occasuram fixa mente despiciant, in futura etiam patria cum domino positi, perpetuam eorum pœnam absque vlla suæ felicitatis intermissione respiciant, vt eò maiores ei gratias referant, quò non solùm fruantur bonis, quæ donauit, verùm etiam intueantur mala à quibus eos liberauit. Bene autem plaga tabernaculi occidentalis, vel quæ mare respicere dicta est, sex tabulis constabat, vel quia senario numero solet perfectio boni operis exprimi, eo quòd dominus in illo mundi ornatum consummauerit, in illo hominem in primordio creauerit, in illo genus humanum sua passione restauraurit, vel quia sunt sex ætates se- K culi huius, in quibus oportet nos bonis operibus perfici, vt ad æternam requiem in futuro & resurrectionis gloriam, peruenire possimus. Nam quòd rursum aliæ duæ tabulæ exceptis sex primis, in angulis iubentur erigi post tergum tabernaculi, quæ venientem ab orientali plaga parietem excipiant, & occidentalis plagæ parieti coniungantur, ad remunerationem futuræ pertinet vitæ, quæ post labores & tempora seculi huius secutura est. Quod bifariam diuiditur, in sabbatismum scilicet, hoc est, requiem animarum sanctarum post absolutionem corporum, & in gloriam resurrectionis post incorruptibilium receptionem corporum. Quæ vtraque portio remunerationis, vtrique populo communis, nullo vnquam fine terminatur. Nam & animarum requies superueniente tempore resurrectionis, nullam sui diminutionem, sed augmentum potiùs accipit, & ipsa immortalitatis coniunctio, carnis spiritúsque nostri in cœlis semper inuiolabilis permanet. Bene autem de eisdem tabulis subinfertur, Erúntque coniũctæ à deorsum vsque sursum, & vna omnes compago retinebit. Quia nimirum omnis electorum vita, vna eadémque fide & charitate ad cœle- L stia tendit, in vnum eundémque finem diuinæ visionis peruenit, in vna eadémque voce recti dogmatis omnis sanctorum prædicatorum sermo concordat. Dehisceret nanque ab inuicem compago tabularum, si quod vnus Propheta aut Apostolus dixisset, hoc alius negaret. Verùm quod concors fabricam Ecclesiæ sermo diuinorum eloquiorum erigit, profectò vna omnes tabernaculi tabulas iunctura compaginat, ac ab inuicem seiungi non sinit. Duabus quoque (inquit) tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur, & erunt simul tabulæ octo, bases earum argenteæ sedecim, duabus basibus per vnam tabulam supputatis. Angulares tabulæ sunt tabulis parietum per omnia coniunctæ, quia futuræ requiei & immortalitatis gloria, præsenti nostræ conuersationi per fidem, spem, & charitatem firmissimè connexa est. Imò ideo stabilis & inconcussa præsens nostra conuersatio perdurat, quia futuræ dona retributionis credit, sperat, diligit, quia crebro supernorum ciuium adiutorio, ne flatibus turbulentis immundorum spirituum decidere possit continetur. Et hæ autem tabulæ, quæ vel perfectionem bonæ nostræ actionis, vel futuræ pro bo- M nis præmia designant actibus, binis singulæ basibus sustentantur, quia hæc quoque omnia ad confirmationem Euangelicæ & Apostolicæ prædicationis, Prophetæ sancti futura esse, consona voce prædixerunt.

RVPERTVS. Vel per octo tabulas ad occidentalem plagam positas, rectè octo beatitudines intelligimus, post finem præsentis vitæ dignè merentibus successuras. Duabus (ait) tabulis quæ in angulis ponendæ sunt, similis iunctura seruabitur. Quia videlicet duabus beatitudinibus primæ & octauæ, eadem positio gloriæ, id est, promissio regni cœlorum seruatur. Istis quoque tabulis, binæ bases singulis supponuntur, quia profectò beatitudinum earundem spes, tam Prophetica, quàm Euangelica, vel Apostolica fide solidatur.

Facies

A *FAcies & uectes de lignis Sethim quinque ad continendas tabulas in uno latere tabernaculi, & quin-* 4
que alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam, qui mittẽtur per medias tabulas, à summo usque ad summum. Ipsas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos uectes tabulata contineant, quos operies laminis aureis. Et eriges tabernaculum iuxta exemplar quod tibi in monte monstratum est.

AVCTOR CATENAE. Vt tabulæ tabernaculi stare possent, & vi ventorum non vacillarent, 4
gemino opus habuerunt robore, videlicet basium & vectium. Cùmque iam de basibus suprà mentionem fecerit, nunc vectium materiam explicat, ait ergo: *Facies & vectes de lignis Sethim, quinque ad continendas tabu-*
B *las in vno latere tabernaculi, & quinque alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam, qui mittentur per medias* *Quæst. 173.*
tabulas, à summo vsque ad summum. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, & facies serras de lignis imputribilibus, quinque vni columnæ ex vna parte tabernaculi, & quinque serras columnæ lateri tabernaculi secundo, & quinque serras columnæ posteriori lateri tabernaculi, quod est ad mare. Mirum si dubitari potest latus orientale columnas non habuisse in hoc interiore tabernaculo, cui postea circumponitur atrium. Singulas quasque igitur columnas omnium trium laterum, habere serras quinas iubet. Et serra (inquit) media inter medias columnas pertranseat, ab vno latere in aliud latus. Hoc videtur dicere, vt de columna in columnam serra peruenire, & per interuallum columnarum porrigeretur à latere vnius vsque in latus alterius, ac per hoc vna ex his omnibus columna non erat habitura proprias quinque serras, ad quam extremam quinque peruenie bant à columna sibi proxima venientes. HVGO DE SANCTO VICTORE. Non potest tene- C ri quod eiusdem numeri vectes lateris & frontis erant, sed illi sex cubitorum erant, isti verò duorum, à summo vsque ad summum, id est, in medio duarum extremitatum. CAIETANVS. Nulla est mentio in Hebræo continendi, sed tantummodo dicitur, quòd fiant quinque vectes tabulis vnius lateris tabernaculi, & similiter quinq; tabulis alterius lateris, & similiter quinque tabulis occidentalis lateris, quod constabat ex octo duntaxat tabulis. Et ex hoc quòd tam in lateribus longitudinis, quàm in paruo latere latitudinis tabernaculi disponuntur quinque vectes, manifestè significatur, quòd solius altitudinis ratio habetur, nam in sola altitudine conueniebat occidentale latus cum latere meridionali, & latere aquilonari. Erant igitur quinque vectes dispositi secundum longitudinem cuiusque tabulæ, ita quòd sic erant distributi, vt duo essent extremi, alter in summo, alter in imo, tres verò essent medij æquidistantes. Qui (inquit) mittentur per medias tabulas à summo vsque ad summum. Iuxta Hebræum habetur, Et vectis medius intra tabulas claudens ab extremo ad extremum. Tria describuntur circa quemlibet vectem. Primùm est, quòd quilibet vectis sit intra ta- D bulas, ne ambigeres an foris vel intus ponendi essent vectes. Quamuis etiam hoc potuisset intelligi ex eo, quòd vectes mandantur vestiendi laminis aureis, ornatus enim iste non exigebatur foris, sed intus. Secundum est, quòd quilibet vectis iret medius ad claudendum tabulas, vt intelligeremus, quòd secundum latitudinem tabularum meatus esset vectium: sic enim officium claudendi tabulas exercebat. Et meare sic medium, conuenit vectibus, tam in medio distributis, quàm in summo & imo, quilibet enim meat medius tabulas claudendo. Tertium est, quòd quilibet extendebatur ab extremo ad extremum totius lateris tabernaculi.

AVCTOR CATENAE. Facies & vectes de lignis Sethim quinque ad coniũgendas tabulas, & cæteras. Dictio בְּרִיחִם Berichim Hebraica vectes significat, vnde optimè transtulit Interpres. Quod verò de suo addidit, ad continendas, non inconuenienter posuit, sic enim habet & Chaldaica. Nam vectes illi ita tabulas constringebant & compaginabant adinuicem, vt nec humiditate excrescere, nec siccitate diminui possent, quod quotidie fieri videmus in aliis asseribus glutino etiam compaginatis. Ex quo vel curuatura vel E scissio prouenire consueuit. Quinque autem fuerunt vectes in vnoquoque latere ita dispositi secundum aliquos, vt videlicet quælibet contignatio vnius parietis habuerit tres ordines vectium, sed superior ordo & similiter inferior constaret duplici vecte, & medius vno, qui tamen longitudine duobus superioribus æqualis fuerit. Et quinque (inquit) alios in altero, & eiusdem numeri ad occidentalem plagam. More suo perstringit Hebraica Interpres, sensum reddens, verborúmque multiplicitatem fugiens. Sic enim sunt Hebraica sicut legit & Chaldaica, nempe, Et quinque alios vectes ad continendas tabulas lateris secundi tabernaculi, & quinque vectes ad continendas tabulas posterioris partis tabernaculi ad occidentem. Præter dictionem, continendas. Quanquam quod nos dicimus, ad occidentalem plagam, propriè in Hebræo scriptum est, לְיַרְכָתַיִם יָמָּה Laiarchathaim iamma, Ad duo latera maris, Quod alij reddunt, In latere angulorum occidentis. Nam vt sæpiùs dictum est, Mare in hoc libro ponitur pro occidente. Qui mittentur per medias tabulas à summo vsque ad summum. Hebraicè est, וְהַבְּרִחַ הַתִּיכֹן בְּתוֹךְ הַקְּרָשִׁים מִבְּרִחַ מִן הַקָּצֶה אֶל הַקָּצֶה Vehabeniach hatichon F bethoch hakerasim, mabriach min hakaze el hakaze, Et vectis medius in medio tabularum pertransiens siue traiectus (subaudi erit) ab extremo ad extremum. Alij, Et vectis medius qui est in medio tabularum, traiicietur ab extremitate ad extremitatem, id est, per totam illam compagem traiicietur. Quidam vertunt, Medius autem vectis per medium asserum traiiciens, cõtinget à fine ad finem. Non desunt qui legãt, Medius autẽ vectis per medium asserum fugiens. Vectis enim ab vna parte immissus fugere videtur. בָּרַח Barach enim propriè fugere significat. Et quoniam vectis qui per medias tabulas mittitur, mouetur de vno extremo ad aliud, inde est quòd Beriach dicitur. Chaldaica, Et vectis medius qui mittetur per medias tabulas, transiet à summo vsque ad summum, Hoc est, de extremo ad extremum. Septuaginta, καὶ ὁ μοχλὸς ὁ μέσος ἀνὰ μέσον τῶν σύλλωβ διήκων ἀπὸ τοῦ ἑνὸς κλίτους εἰς τὸ ἕτερον κλίτος, Et vectis medius inter columnas perueniat ab vno latere in aliud latus. Quod ego dicitur de medio vecte duntaxat, Latinus Interpres omnibus quinque vectibus ascribit, vt transeat de latere in latus. Quarta itaque constabilitio parietum, addita est ex vectibus de lignis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sethim numero quinque ſecundum ordinem, ſed ſecundum aliquos reuera erant quindecim à quolibet trium G
laterum, ad longitudinem parietum, à fine ad finem parietum, vno vecte tranſeunte per medium, à baſi-
bus æquè diſtans & tecto, quinque cubitis, altero ſupernè prope tectum, tertio prope baſes, reliquis duo-
bus intermediis ab inuicem ordine diſtantibus duobus cubitis & dimidio, vel aliter pro commoditate. Ex
quibus ſequitur, ad minus quinque in ſingulis tabulis annulos fuiſſe non paruos, per quos vectes illi immit-
tebantur, à ſummo vſque ad ſummum, hoc eſt, ſecundum longitudinem tabernaculi, extrà verſus latus
occidentale, deinde ſimiliter in latere occidentali. Videtur quibuſdam vnum tantùm vectem protenſum
à fine ad finem, medium ſcilicet, aliis quatuor habentibus medietatem longitudinis, vt fuerint in lateribus
tribus tres prolixi & quatuor breuiores & dimidiati. Non intra ſancta ſanctorum, vt videtur, ſed foris ſub
tegumentis. *Ipſas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant quos ope-*
Vbi ſuprà. *ries laminis aureis.* AVGVSTINVS. Alia litera habet, Et columnas inaurabis auro, & annulos fa- H
cies aureos, in quos induces ſerras, & inaurabis auro ſerras. Ne columnæ foraminibus cauernarentur, quo
intrarent ſerræ, annulos fieri iuſsit, quibus ex vtraque parte continerentur fines ſerrarum. Proinde intel-
liguntur hi annuli fixi à ligno anſulis pependiſſe, vt extremas partes ſerrarum poſſent capere & continere.

BEDA. Scribit Ioſephus, quòd ſingulæ tabulæ annulos habebant aureos, per exteriores frontes emi-
nentes, velut quibuſdam radicibus confixos, per ordinem ad inuicem per circuitum reſpicientes, & per
eos deaurati vectes immiſsi, vtroque habente magnitudinem cubitorum quinque, erántque ad coniun-
ctiones tabularum, intrabátque caput vectis vniuſcuiuſque in alio vectis capite, velut in modum co-
chleæ. Et poſt tergum parietum in longitudine poſitorum, erat ordo, per tabulas omnes vadens, quo per
vncinos vtriuſque parietis, latera continebantur, incaſtrationibus factis, & immiſsis ad inuicem, quod pro-
pterea ſic exquiſitum eſt, vt neque à ventis moueretur, neque alia cauſa tabernaculum conturbaret, ſed im-
mobile ſecura quiete ſeruaretur. CAIETANVS. Ipſas quoque tabulas deaurabis, & fundes in eis I
annulos aureos, per quos vectes tabulata contineant, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Et tabulas veſties
auro, & annulos eorum facies ex auro domos vectibus, & veſties vectes auro. Vult quòd laminis aureis
veſtiendæ ſint tabulæ & vectes, & quòd annuli qui ſunt tanquam domus vectium, ſint non lignei veſtiti au-
ro, ſed ſint aurei, & ſint affixi tabulis, hanc enim affixionem ſignificat adiunctum pronomen, dicendo an-
nuli ſui, ſeu annuli earum. Perpende itaque internas ſuperficies parietum veſtitas auro, & præter hoc in ſu-
perficie cuiuſque tabulæ quinque ordines annulorum aureorum, per quos tranſibant vectes quinque auro ve-
ſtiti, tanquam quinque zonæ, non ſolùm fulcientes, ſed etiam ornantes tabernaculum circumcirca. Et opor-
tuit hos vectes apponi, quia non erant tabulæ clauis fixæ, ſed ex his vectibus fiebat totum corpus vnum, ita
vt nulla pars poſſet ſine altera moueri, nam vectes in angulis ſe interſecabant, quamuis ſcriptum explicitè
non ſit, non enim omnia ſcripta ſunt explicitè. AVCTOR CATENAE. Ipſas quoque tabu-
las deaurabis. Verbum תְצַפֶּה Tezappe, futuri temporis, tegere & cooperire ſignificat, Vnde & Chaldaica K
habet, Tabulas autem cooperies auro. Sed hoc idem eſt cum litera noſtra. Et fundes in eis annulos aureos
per quos vectes tabulata contineant. Hebraica ſunt, וְאֵת טַבְּעֹתֵיהֶם תַּעֲשֶׂה זָהָב בָּתִּים לַבְּרִיחִם Veeth tabbehó-
thehem tahaſe zahab battim laberichim, Et annulos eorum facies aureos domos vectibus, vel, vt ſint lo-
ca vectibus, vt habet Chaldaica, hoc eſt, vt annuli ſint receptacula per quæ vectes traiiciantur. Septua-
ginta verò, εἰς οὓς εἰσάξεις τοὺς μοχλούς, hoc eſt, in quos immittes vectes. Quæ omnia idem in ſenſu ſunt cum
litera Latina. Vt ergo illuſtriſsimum haberetur, & eſſet admirabile & reuerendum in oculis omnium hoc ta-
bernaculum, myſterium præſentiæ dei ſummi, quem alioqui cœli cœlorum capere non poſſunt, voluit to-
tum videri aureũ, tabulis ſcilicet deauratis obductum, vt etiam annuli vectiũ aurei fuerint, & vectes quoque au-
reis laminis obtecti. Vt nihil enim pretioſius communiter eſt hominibus quàm aurum, quo habito reliqua o-
mnia neceſſaria acquiruntur & adſtant, ſic præſentia dei, & prouidentia de nobis ac omnibus fidelibus, pre-
tioſiſsima eſſe debet electis, vt nunquam animum excidat adeſſe ſibi deum ſuum, videre & ſcire deum om- L
nia quæ fiunt, dicuntur, & cogitantur à nobis, vt ſemper timeamus ab offenſa in præcepta illius, con-
ſeruata in arca, propter quæ venerabilis erat maximè, tanquam voluntatis diuinæ monimentum certiſ-
ſimum. *Et eriges tabernaculum iuxta exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt.* CAIETANVS. Duo
hinc habentur. Alterum, quòd tabernaculum ſuſtentabatur ſuper hanc ſtructuram tabularum, tanquam
in parietibus. Alterum, quòd multa præter explicitè ſcripta, ſunt facta, quæ implicitè inſinuantur dicen-
do, iuxta exemplar tibi monſtratum. AVCTOR CATENAE. Et eriges tabernaculum iux-
ta exemplar quod tibi in monte monſtratum eſt. Sic habet & Chaldaica. Quod in Hebræo legitur וְהָקַמְתָּ אֶת
הַמִּשְׁכָּן כְּמִשְׁפָּטוֹ אֲשֶׁר הָרְאִיתָ בָּהָר Vahakémotha eth hamiſcan, chemiſpato aſer harétha bahar, Et erige-
re facies tabernaculum ſecundum diſpoſitionem eius, quam factus es videre in monte. Alij, Et erigestа-
bernaculum ſecundum ordinem ſuum, vt oſtenſum eſt tibi in monte, vertunt. Septuaginta, κατὰ τὸ
εἶδος τὸ δεδειγμένον σοι ἐν τῷ ὄρει, Secundum formam oſtenſam tibi in monte. Quæ idem dicunt cum li- M
tera noſtra. Epilogus breuiſsimus eſt, quaſi dicere velit, Hoc pacto parabis tabernaculum nomini meo, te-
ſtimonium beneuolentiæ meæ ad vos, quem timere debetis, & colere vobis præſentiſsimum, & ad defen-
dendum ac benefaciendum propenſiſsimum. Omnia autem hæc perfecta ſunt, non præſumptione humana,
ſed oſtenſione diuina.

Myſticè. PROSPER. Spiritaliter tamen ternis ſerris connectuntur columnæ, quoniam fidei, ſpei, & cha-
Vbi ſuprà. ritatis, Trinitatis vinculo, Doctores Eccleſiarum ſalubriter aſtringuntur, ex baſibus argenteis, capitibuſ-
que aureis tanquam in operibus miſericordiæ, vt ſanctitate virginali columnarum omne decus exurgat.

RVPERTVS. Tabulæ vt ſtare poſsint, baſium atque vectium robore fulciuntur, quia videli-
cet Eccleſiæ rectores, Apoſtoli vel Apoſtolici viri, tam & ſpiritualium quàm & carnalium præſidio neceſſariò
fulciuntur. Sicut enim per baſes eloquia prophetica ſignantur, quorum cum auctoritate ſpiritualia ſeminant,
ſic per

A ſic per vectes, diuitum atque potentum ſubſidia rectè figurantur, de quorum abundantia carnalia metunt.
Qui & ipſi, æquè vt tabulæ, auro veſtiuntur, quia profectò potentes ſeculi homines, qui quaſi tabulis per an-
gulos aureos inſeruntur, vt eas contineant, dum prædicatoribus fidei per eandem fidem communicantes, ne-
ceſſaria miniſtrant, ipſorum mercede remunerari iure creduntur. Qui enim recipit prophetam (ait domi- *Matth. 10.*
nus) in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet, & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iu-
ſti accipiet. Et rectè quidem vectes in ſingulis lateribus, & eiuſdem numeri ad occidentalem plagam mit-
ti iubentur, quia videlicet carnales homines quantum in hoc ſeculo diuites ſunt, tantùm in quinque ſolis
ſenſibus corporalibus, & in his quæ per ipſos ſunt tranſigenda, magis occupantur. BEDA. Sed & ali- *Cap. 7.*
ter. Vectes quinque qui tabulas tabernaculi continent, quinque ſunt libri Moſaicæ legis, quorum munimi-
ne ſancta Eccleſia mirabiliter ab omni tentantium ſcelerum ſceleratorúmque ſpirituum impulſione tutatur.
B Et hoc in vtroque latere, quia non ſolùm priorem dei populum litera legis erudiebat ad fidem & opera bo-
na, ſed etiam nos noui tempore teſtamenti deo ſeruientes, eadem litera ſpiritualter intellecta, maioris gra-
tia dulcedinis & in præſenti ad fidem operationémque virtutum inſtituit, & in futuro ad ſpem perpetuæ
remunerationis accendit. Eiuſdem quoque numeri vectes ad occidentalem plagam ſunt, quia ipſam quo-
que completionem boni operis, quando ad præmia futura de carne egredimur, lex nobis bene intellecta
prædicat. Vnde interroganti diuiti ac dicenti, Magiſter bone, quid boni faciam, vt habeam vitam æter- *Matth. 19.*
nam? Reſpondit idem magiſter bonus, Si vis ad vitam ingredi ſerua mandata, & non illi alia, quàm legis man-
data ſubdidit. Sequitur. Ipſaſque tabulas deaurabis, & fundes eis annulos aureos, per quos vectes tabulata
contineant. Tabulæ tabernaculi deauratæ præfulgent, cùm omnis vita, omnis ſermo ſanctorum prædica-
torum, lucem præmonſtrat. Sapientiæ cœleſtis, nihilque in eis aliud, quàm virtutum decus aſpicitur. Annu-
li autem aurei per quos vectes tabulata continebant, ipſam vitæ cœleſtis beatitudinẽ deſignant, quæ propter ſuæ
C gloriam claritatis, rectè aure: propter æternitatem, rectè circulo comparatur. Vnde & Apoſtolus de illa, *2. Timot. 4.*
Repoſita eſt (inquit) mihi corona iuſtitiæ. Quinque autem circulos ſingulæ habebant tabulæ, non quia quin-
quepartita eſt diſtinctio patriæ cœleſtis, ſed quia eadem perpetua claritas, & clara perpetuitas regni illius,
in Geneſi, eadem in Exodo, eadem in Leuitico, eadem in libro Numerorum, eadem in Deuteronomio
ſcripta continetur. Et quinque annuli aurei ſingulis tabernaculi tabulis erant infixi, quia corda iuſtorum
multum dilatata per amorem in omnibus legis Moſaicæ libris, non ſolùm correctionem operum, ſed & per
petuam ſupernæ retributionis lucem legunt. Et fundes eis (inquit) annulos aureos per quos vectes tabulata
D fortia videntur, atque ad confirmandam vitam fidelium aptiſsima, ſuperior intellectus, id eſt, euangeli-
ca claritate præfulgidus, ineſſe monſtratur. Vt enim exempli gratia vnum teſtimonium ponam, cùm le-
gimus hiſtoriam ſancti Noe, quomodo diluuium quod impios deleuit, mirabiliter cum ſuis in arca ſerua-
tus euaſerit, patet omnibus in eo, quòd deus diligens iuſtitiam, & odio habens iniquitatem, pios nouerit de
tentatione eripere, impios verò iuſta diſcretione punire. Ideóque talis lectio, inſtar vectium imputribilium,
tabernaculum domini continet, quia mentes fidelium verbis infictæ veritatis, ab incurſu tentationum præ-
munit. Verùm quaſi vectes lignei laminis veſtiuntur aureis, cùm hæc eadem lectio, per ſpiritualem intel-
ligentiam ſacratioribus plena myſteriis oſtenditur, cùm arca Eccleſiam catholicam, aqua diluuij baptiſmum *1. Pet. 3.*
ſignificare dignoſcitur, munda & immunda animalia, ſpirituales & carnales quoſque in Eccleſia, ligna ar-
cæ læuigata & bituminata, doctores gratia fidei roboratos. Coruus de arca egreſſus, nec reuerſus, eos qui
E poſt baptiſma ad apoſtaſiam decidunt, ramus oliuæ per columbam illatus in arcam, eos qui foris quidem,
hoc eſt inter hæreticos baptizati ſunt. Sed quia pinguedinem caſtitatis habent, per gratiam ſancti ſpiritus,
in vnitatem catholicam merentur introduci. Columba de arca egreſſa, neque vltrà reuerſa, eos qui car-
ne ſoluti, ad liberam lucem patriæ cœleſtis peruolant, nequaquam amplius ad labores terrenæ peregrina-
tionis redituri. Circundantur itaque auro vectes lignorum Sethim, cùm firmiſsima ſacræ ſcripturæ teſti-
monia, per interpretationem myſticam, his & huiuſmodi ſenſibus cœleſtibus ac ſpiritualibus, probant eſſe
perlucidam. Et eriges tabernaculum iuxta exemplum, quod tibi in monte monſtratum eſt. Exemplum ta-
bernaculi in monte mõſtratum eſt Moyſi, quia moratus in ſecreto cum domino, vidit ſublimem angeli-
cæ puritatis & immortalitatis vitam, ad cuius inſtar, humanam in terra conuerſationem quantum mortali-
bus imitari poſsibile fuit, inſtituere iubebatur, vt cum exemplo angelorum mutuæ in deum dilectioni, di-
uinæ laudationi, vnanimi paci, ſynceræ caſtitati, cæteríſque huiuſmodi virtutibus, in terra vacaremus, &
F conſortes eorum in cœlis eſſe mereremur iuxta promiſſum domini, dicentis, Illi autem qui digni habebun- *Matth. 22.*
tur ſeculo illo & reſurrectione ex mortuis, neque nubunt, neque ducunt vxores, neque etiam vltrà mori
poterunt, æquales enim ſunt angelis, & filij dei, cùm ſint filij reſurrectionis. Exemplum enim nobis Moy-
ſes angelicæ conuerſationis, quam in monte contemplationis vidit, præceptis legalibus oſtendit, per quo-
rum obſeruantiam & ipſi de terra editi, ad conſortium angelorum in cœlis peruenire poſsimus. Exemplum
idem nobis vitæ perfectioris, & beatæ retributionis in figura tabernaculi & miniſterij ſacerdotalis ac Leuiti-
ci, quod deſcribit, præbuit. Erigitur autem tabernaculum iuxta exemplum quod illi in monte monſtratum
eſt, quando electi quique ad imitationem angelicæ puritatis, quam ipſe in occulto contemplari meruit, opus
animúmque componunt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

5 EAcies & uelum de hyacintho & purpura, coccóque bis tincto, & byſſo retorta, opere plumario & pulchra uarietate contextum, quod appendes ante quatuor columnas de lignis Sethim, quæ ipſæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, ſed baſes argenteas. Inferetur autem uelum per circulos, intra quod pones arcam teſtimonii, quo & ſanctuarium & ſanctuarij ſanctuaria diuidentur. Pones & propitiatorium ſuper arcam teſtimonij in ſancta ſanctorum, menſamque extra uelum, & contra menſam candelabrum in latere tabernaculi meridiano. Menſa enim ſtabit in parte aquilonis.

5 BEDA. Hactenus de pariete templi meridiano, ſeptentrionali, & occidentali, prout dominus dedit, expoſitum eſt, in ſequentibus autem, etiam orientale latus qualiter ſit compoſitum monſtratur. Sed priùs ſcriptura de medio pariete qui ſancta ſanctorum à priore tabernaculo diuidebat, intimandum iudicauit. Sequitur igitur. *Facies & uelum de hyacintho & purpura, coccóque biſtincto, & byſſo retorta, opere plumario & pulchra uarietate contextum.* Velum hoc quo tabernaculum diuidebatur medium, ita poſitum refert Ioſephus, vt viginti quidem cubiti longitudinis ad priorem domum, decem verò pertinerent ad ſecundam. Quod per omnia menſuris templi quod poſtea factum eſt à Salomone, liquet eſſe conueniens. Quod cùm eſſet ſexaginta cubitorum longitudinis, & viginti latitudinis, tertiam longitudinis partem, id eſt, viginti cubitos ad interiorem domum hoc eſt, ſanctum ſanctorum habebat ſeparatam, ita vt longitudo & latitudo eiuſdem domus interioris vna eſſet. Sic ergo tabernaculi pars interior longitudinem & latitudinem ſimilem, hoc eſt, denorum habebat cubitorum. CAIETANVS. Materia autem huius veli eadem deſcribitur quæ & tabernaculi, & ſimiliter forma artis eadem. Nam cùm dicitur opere plumario, intellige per omnia vt ſuprà, hoc eſt, opere polymitario: Et ſimiliter cùm dicitur pulchra varietate contextum, intellige Cherubim, hoc eſt, formas Cherubinorum, vt ſuperiùs dictum eſt. AVCTOR CATENAE. Quod apud nos, cocco biſtincto, Hebraicè וְתוֹלַעַת שָׁנִי Vetholâhath ſani dicitur: & quod nos, opere plumario & pulchra varietate contextum legimus, iuxta Hebræum habetur, מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב יַעֲשֶׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים Mahaſe choſeb iahaſe otha Cherubim, Opere artificis doctiſſimi facies illud, Cherubim. Hebraiſmus eſt, pro, Artifex peritiſſimus ſparget illud magna induſtria imaginibus alatis, formam pueri habentibus. Vertunt alij, Opere artificis facies illud cum picturis. Alij, Cherubim facies in eo opere textorio, vel artificioſo, aut ingenioſo, ſiue phrygio, aut polymitario. Septuaginta verò, ἔργον ὑφαντὸν ποιήσεις αὐτὸ χερουβίμ, Opus textum facies illud Cherubim. Chaldaica etiam, opere artificis facies illud figuris Cherubim, legit. Putamúſque præceptum eſſe, vt opus eſſet variatum Cherubinis intextis, aut quòd Cherubini eſſent pulchra varietate contexti. Sed de his omnibus ne toties eadem inculcentur, vide ſuprà vbi de decẽ cortinis tabernaculi actum eſt. *Quod appendes ante quatuor columnas de lignis Sethim, quæ ipſæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, ſed baſes argenteas.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur non ante, ſed ſuper quatuor columnas dandum velum. Quæ quidem (inquit) deauratæ erunt. Iuxta Hebræum habetur, vt ſæpe dictum eſt, veſtitas auro, hoc eſt, laminis aureis. Et habebunt capita aurea. Iuxta Hebræum habetur, Et vncini earum aurei ſuper quatuor baſes argenteas. Nihil ſcribitur de capitellis columnarum, ac per hoc inſinuatur, quòd capitella erunt lignea ſicut columnæ, ſed mandatur quòd catenæ quibus columnæ adinuicem colligabantur vt firmiter ſtarent, ſint aureæ. Et quanuis dictio interpretata vncini non propriè ſignificet vncinos, ſed neſcio quid ad firmandum ſeu roborandum columnas, ab extremis tamen partibus cuiuſque catenæ aduncis appellantur vncini, quia non affixæ erant columnis, ſed ſtabiliebant columnas.

Cap. 8.

AVCTOR CATENAE. Quod appendes ante quatuor. Propriè dicendum eſt, ſuper vel contra, vel iuxta quatuor columnas. Eſt enim dictio עַל Hal. Vnde tam Septuaginta habent, ἐπὶ πασάξῃ στύλῳ, quàm Chaldaica, Et pones illud ſuper quatuor columnas. Sed hoc parum eſt. Sequitur, Quæ ipſæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, ſed baſes argenteas. Iuxta Hebræum legitur vt in Chaldaica, Cooperias auro, capita earum aurea, ſuper quatuor baſes argenteas. Sic ferè & Septuaginta. Quibus ſe optimè conformauit Latinus Interpres. Licet quidam hîc dictionem וְוַיְתָם Vauehem, Et vncini earum, pro capita earum transferant. Dicúntque hi, non columnarum catenas, ſed paxillos ſeu clauos quoſdam eſſe in capitibus columnarum affixos, ex quibus pendebant cortinæ & velamina. Nam וְ Vau vncinum appellant inſtar, literæ Vau, qui & vulgari lingua dicitur, *Iharpione*. Sic ergo comparatum erat velum, vt proſtarent verſus occidentalem partem tabernaculi quatuor columnæ de lignis Sethim, deauratæ, ſuper baſes argenteas ſtantes, & capitella geſtantes aurea vel aureos vncinos, ex quibus pendebat velum pretioſiſsimum & pulcherrimum, variegato colore & opere contextum, figuris alarum, florum & ſurculorum. *Inferetur autem velum per circulos, intra quod pones arcam teſtimonij, quo & ſanctuarium & ſanctuarij ſanctuaria diuidentur.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Id eſt, inter ſanctum & ſanctum ſanctorum

Quæſt. 112.

ſit hoc velamen de quo nunc loquitur, in quatuor columnis extenſum. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et dabis velum ſuper vncinos. Quamuis non ſit eadem dictio hîc & paulòantè, ſignificant tamen intelligimus catenam vtrinque aduncam & hîc & ibi. Et iſti vncini ſi fuiſſent ſuper capitella columnarum, fruſtra adderetur ſitus veli ſubter vncinos, non enim pendere poterat niſi ſub vncinis. Ex hoc itaque quòd ſub vncinis pendet velum, inſinuatur, quòd vncini erant ſiti inter columnam & capitellum. Et quadrat talis ſitus vſui quem videmus ſeruari in ferris ligantibus columnas. Quia tamen hîc clarè ſignificantur vncini, & non vt paulò antè, ideo hæc litera propriè intelligitur de vncinis, & non de catenis, & decernitur, quòd velum non immediatè pendeat ſub catenis antedictis, ſed mediantibus vncinis aureis, ita quòd ſicut cortinæ iunguntur vncinis aureis, ita velum pendeat ſub vncinis aureis à catenis aureis. Et aduerte, quòd nihil exprimitur de quantitate columnarum, incertúmque relinquitur an columnæ eſſent altæ vſque ad tectum, an breuiores, ex eo tamen quòd ad ſuſtinendum velum ſegregans ſanctum à ſancto ſanctorum fiebant, rationabile eſt, quòd quemadmodũ ſegregabant ſecundum latitudinem integram, ita & ſecundũ altitudinẽ. Erant itaque quatuor

A quatuor hæ columnæ ſic diſpoſitæ, quòd duæ extremæ erant fere contiguæ parietibus (altera aquilonari, & altera meridiano) aliæ autem duæ mediæ erant æquidiſtantes. Ita quòd tres aditus inter quatuor columnas patebant. Intra autem partem tabernaculi clauſam hoc velo, vehenda erat theca cuius ſuperiùs mentio facta eſt. Quo (inquit) & ſanctuarium, & ſanctuarium ſanctuariorum diuidentur. Officium veli dicitur ſegregare ſanctitatem ſanctitatum, à ſanctitate, imponuntur enim nomina vtrique parti tabernaculi. Et pars intra velum appellatur ſanctitas ſanctitatum, ad ſignificandum locum excellentiſsimè ſanctum. Pars verò extra velum, appellatur ſanctitas, ad ſignificandum locum quidem ſanctum, ſed non tam ſanctum ſicut alterum. Et ſcito quòd in Hebræo adiungitur pronomen vobis, dicendo quòd velum diuidet vobis, ad inſinuandum, quòd relatiuè ad humanam

B veneratione m fit iſta diuiſio, vt alter locus ſit altero apud homines venerabilior. Et ſic verè fuit. Nam ſolus pontifex ſemel in anno ingrediebatur ſanctum ſanctorum, vt inferiùs dicetur. Nihil autem dicitur de loco columnarum & veli penes longitudinem tabernaculi, an diuiderent tabernaculum in partes æquales, an in partes inæquales ſecundum longitudinem, & propterea ambigua diuiſio hęc eſt quo ad longitudinem. Ex eo tamen quòd Salomon tertiam partem templi conſtituit ſanctum ſanctorum, credimus quòd diuiſio iſta tabernaculi, fuerit ſecundum partes inæquales, ita quòd tertia pars tabernaculi ſecundum longitudinem erat intra velum, & duæ partes extra velum. AVCTOR CATENAE. Inferetur autem velum per circulos, Hebraicè legitur, וְנָתַתָּה אֶת הַפָּרֹכֶת תַּחַת הַקְּלָסִים Venathatta eth haparócheth táchath hakeraſim, id eſt, Et pones velũ ſubter circulos. Nam dictio táchath, ſub, ſubter, ſubtus, vel deorſum ſignificat: keraſim autem circulos, vncinos, ſeu fibulas, quarum caput eſt curuum. Vertũt alij, Pones autem velum ſub vncinis, id eſt, appendes vncinis, vel facies vt pendeat ab vncinis. Quidam, Pones autem velum per vncinos, qui ſcilicet ſecundum eos in ſuperiori aulæo quod tabernaculum tegebat, duas magnas cortinas vnà cum laqueolis coniunctos tenebant. Nonnulli, Affigáſque velum illud ſuis fibulis. Chaldaica, Et pones velum ſub fibulis. Quæ omnia à litera noſtra non diſcrepant.

C At Septuaginta paulò diuerſiùs legunt, καὶ θήσεις τὸ καταπέτασμα ἐπὶ τῆς σύλης, hoc eſt, Et pones velum ſuper columnas. Intra quod pones arcam teſtimonij, quo & ſanctuarium & ſanctuarij ſanctuaria diuidentur. In Hebræo legitur ſicut & in Chaldaica, Et introduces ibi vltra velum arcã teſtimonij, vt diuidat velum vobis inter ſanctum & inter ſanctum ſanctorum. Sic ferè & Septuaginta. Alij quia dictio מִבֵּית Mibeth, Intra, & קֹדֶשׁ kódes, ſanctitatem etiam ſignificãt, ſic vertunt, & introduces, ſiue vt reponas illic intra velum arcam teſtimonij, & diſtinctionem faciat, ſiue, & diuidet velum vobis inter ſanctitatem, & inter ſanctitatem ſanctitatum, Vel inter ſanctuarium, & inter ſanctum ſanctorum, id eſt, hoc velo exterior pars tabernaculi quæ dicitur ſancta, ſeparabitur

D à ſacrario illo ſanctiſsimo, quod ob excellentiam ſanctum ſanctorum nuncupabitur. Sed hæc idem dicunt cum litera noſtra. Inſerebatur igitur velum funibus ſuſtentandum per aureos circulos, vt illis mediantibus trahi & retrahi poſſet, ex columnis iſtis quatuor, à lateribus duobus & in medio ſtantibus infixis eleganti opera, vt quadratum reddiderit ad rectos angulos ipſum ſanctum ſanctorum, & reliqua poſterior pars ſanctuarij, quæ ſancta dicebatur, viginti nihilominus cubitorum longitudine conſtaret. In hoc ſanctum ſanctorum intulit Moyſes ſuo tempore arcam fœderis & teſtimonij, ſupra quam poſuit & propitiatorium, cum ſuis ornamẽtis Cherubim, ad diuinæ maieſtatis gratiam & præſentiam deſignandum, perpetuò affuturam fidelibus ſuis, de quo iam ſuperiùs. Vnde & ſubiungit, *Pones & propitiatorium ſuper arcam teſtimonij in ſancta ſanctorum, menſámque extra velum, & contra menſam candelabrum in latitudine tabernaculi meridiano. Menſa enim ſtabit in parte aquilonis.* CAIETANVS. Nihil dicitur de Cherubinis, eo quòd tanquam partes erant propitiatorij, ſuſtinebant enim ipſum. De menſa autem propoſitionis eſt hîc ſermo, vt non intra velum, ſed in parte tabernaculi extra velum locetur in parte ſeptentrionis, & è regione illius locetur candelabrum in parte meridiana. Homini itaque ingredienti tabernaculum, theca cum propitiatorio (poſt velum tamen) è regione occurrebat, vtpote in occidente, menſa autem propoſitionis

E inter menſam propoſitionis & candelabrum, & erat locatum ante velum ad occidentalem plagam, directè ad thecam & propitiatorium, ita quòd ingredienti homini in tabernaculum, occurrebat hoc altare è regione, quemadmodum & arca cum propitiatorio. AVCTOR CATENAE. Pones & propitiatorium ſuper arcam teſtimonij in ſancta ſanctorum, ſiue in ſancto ſanctorum vt legit Chaldaica, vel in ſanctitate ſanctitatum. Eſt enim בְּקֹדֶשׁ הַקָּדָשִׁים Bekódes hakadaſim, quod omnibus prædictis modis reddi poteſt. Septuaginta hîc paulò vertunt diuerſiùs, καὶ κατακαλύψεις τῷ καταπετάσματι τὴν κιβωτὸν τὸ μαρτυρίου ἐν τῷ ἁγίῳ τῶν ἁγίων, Et cooperies velo arcam teſtimonij in ſancto ſanctorum, vbi nullam faciunt de propitiatorio ipſo mentionem, ſed de velo duntaxat prædicto. Quam arcam non ſic operiri iuſsit velamine (inquit) Auguſtinus, vt ſuper arcæ coopercu-

F lum iaceret velamen, ſed vt contra menſam ſtatueretur. In ſanctuario igitur exteriori extra velum, ad quos ſacerdotes ingredi tantùm poterant, ponere iubetur Moyſes de domini mandato menſam auream ad latus aquilonare, è regione eius ad auſtrum, candelabrum cum ſeptem lucernis totum aureum ſimiliter locare, illam panibus propoſitionis onerans: Iſtud verò quotidie quo arderent lucernæ, promouens, & ſollicitè ab extinctione præſeruans, à veſpera vſque ad mane.

PROSPER. Sancta ſanctorum (vt vidiſti) in interioribus ſunt tabernaculi, habentia arcam teſtamenti refertam myſteriis. In qua ingreditur ſacerdos in anno ſemel cum ſanguine alieno, ex qua accipiens reſponſum, diuinum illud verbum reſonat. Quod verbum carnem ſuſcipiens noſtram ob redemptionem, conſecrauit arcam non veteris ſed noui teſtamenti, in qua ſunt omnes theſauri ſapientiæ abſconditi. Ad quam cum ſuo ſanguine verus ipſe princeps ſacerdotum introiit ſemel in ſancta, quoniam ſemel Chriſtus oblatus eſt, vt multorum peccata portaret. Cui dicit Propheta, Exurge domine in requiem tuam, tu & arca ſanctitatis tuæ. Menſam quoque poſitam & arcam, quæ carnem ſacram & ſacrificantis exciperet, quid aliud in his quàm crucem intelligimus, in qua noſter agnus immolatus eſt? Ipſe ſacerdos & victima, panem ſanctificatum, ſuum ſacratum corpus in ſua menſa cõfirmans. Cui lucerna ſeptiformi ſpiritu accenſa, toti lucet tabernaculo. Quoniam fulgor illius, vt lumen

Myſticè. *Coloſſ. 2.* *Hebr. 9.* *Pſal 31.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

vt lumen: atria verò huius spiritalis tabernaculi, corda piorum, scilicet confitentium & laudantium deum. De G
Heb.9. quibus Propheta dicit Dauid, Atria eius in hymnis confitemini ei. RVPERTVS. Hactenus per compositionem tabernaculi sermo properantior cucurrit, nunc demum ad capitulum Apostoli superiùs memoratum redeundum est. Tabernaculum (inquit) factum est primum, in quo erant candelabra, & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta. Post velamentum autem secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, & cætera. Post velamentum autem quod illic memorat, istud est, de quo præsenti loco dominus, Facies (inquit) & velum de hyacintho & purpura, coccóque bistincto, & byssо retorta, opere plumario, & cętera. Post velamentum quod ait secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum, aureum habens thuribulum, & arcam testamenti, supèrque eam Cherubin gloriæ, obumbrantia propitiatorium, idem quod hîc dicitur, intra velum pones arcam testimonij, & quo sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuiduntur. Pones & propitiatorium super arcam testimonij in sancta sanctorum. Porrò quòd ait idem Apostolus, In primo tabernaculo erant cãdelabra, & men- H
sa, & propositio panum, quæ dicitur sancta, id est, quod subiunctum est, Mensamque pones extra velum, & contra mensam candelabrum. Itaque mensa, & propositio panum, cãdelabrúmque inter duo vela posita erant (Nam de altero velo posteà loquuturus est) arca autem & propitiatorium cum duobus Cherubim, vltra velum secundum. Igitur parabolicam istam spiritus sancti significationem ipso iuuãte breuiter discutiamus. Tabernaculum secundum in quo erat arca, supèrque eam Cherubim gloriæ obumbrantia propitiatorium, mysticè illud est, in quod introiuit Iesus tabernaculum non manu factum, sancta non exemplaria verorum, sed ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Nam in eo quòd semel in anno solus pontifex introibat, non sine sanguine, quem offerret pro sua & populi ignorantia, hoc significabat spiritus sanctus, quòd nunc semel Christus in consummationem seculorum ad destitutionem peccati per hostiam suam apparuit, semel oblatus ad multorum exhaurienda peccata, secundo sine peccato apparebit, expectantibus se in salutem per fidem. Columnæ quatuor quæ illic factæ sunt, bases argenteas, & capita habentes aurea, quatuor præfigurauerunt Euangelia, prædictum I
pontificis Christi introitum concorditer attestantia, quorum sermo, dum cum prophetica veritate consonat,
2. Colos. 5. verámque humanitatem, atque gloriosam vnius eiusdémque diuinitatem Christi prædicat, veraciter columnæ
Rom.8. bases argenteas, & capita habent aurea. Velum ante dependet, quia videlicet nondum videmus sicuti est. Per fi-
Psal.129. dem enim ambulamus, & non per speciem, per fidem tenemus, quia propitiatorium illic est Iesus Christus, qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est à dextris dei, qui etiam interpellat pro nobis. Vnde Propheta in psalmo, Quia apud te propitiatio est. Thuribulum quoque illic est, scilicet suauissima nostræ recõciliationis memoria, iugiter apparentibus vulnerum cicatricibus, quæ pro nobis pertulit dei filius in carne nostra. Illic arca est, vera scilicet carnis nostræ quæ de virgine sumpta est, & in cruce pependit substantia, virtute resurrectionis nullate-
Mat.vlti. nus absumpta, sed tantùm in gloriam immortalitatis, atque incorruptionis gloriam immutatam, habẽs virgam & manna & tabulas testamenti. Virgam, id est, potestatem patris super omnia opera, de qua dicit, Data est mihi
Act.5. omnis potestas in cœlo & in terra. Manna, id est, gratiæ dulcedinem, hunc enim deus suscitauit, & principem & K
saluatorem exaltauit (ait Apostolus Petrus, protinus subiungens) ad dandum pœnitentiam & remissionem pec-
Dan.7. catorum. Tabulas testamenti, id est, librum iudicij, de quo Daniel dicit, Iudicium sedit, & libri aperti sunt, Nam de his quæ in libris testamenti sunt scripta, futurum est iudicium, & aperiendæ sunt conscientiæ singulorum.
Psal.24. Vnde nec duo Cherubim illic desunt, per quos intelligimus ea quæ per duo testamenta nobis prædicta sunt, misericordia scilicet, & iudicium. Nam vniuersæ viæ domini misericordia & veritas. Mutuò se respiciunt versis vultibus in propiciatorium, quia in eo totum est negocium, vt misericordia superexaltet iudicium. Hæc omnia
Heb.9. quia per fidem tenemus, & nondum per speciem videmus, rectè velum ante columnas appenditur. Tabernaculum quod deinde iuxta descriptionem, secundum, iuxta ordinem ingrediendi, primum est (vt Apostolus ait) præsentem significat Ecclesiam, illic mensa est, & contra mensam candelabrum. Etenim in hac Ecclesia, immo in hac Ecclesiæ peregrinatione, & tabernaculo eius temporali, mensa est domini parata laborantibus in agone certaminis, mensa geminæ refectionis. Nam hîc propositus est panis, id est, scriptura sancta, quæ magna verbi dei L
copia mentem reficit, & panis corporis eius, & calix sanguinis, quem de sancto altari Christianus ad vitam æter-
Mat.vlti. nam sibi profuturum percipit. Candelabrum quoque hîc est, & dignè conuiuantibus lucet, videlicet Christus qui dicit, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, vsque ad consummationem seculi. Semel cãdelabrum istud
Act.2. ob testimonium præsentiæ suæ, lucernarum suarum flammam visibiliter quoque ostendit, tunc scilicet, quando iam assumptus in cœlum spiritum sanctum, quo Apostolos illuminaret, palàm in linguis igneis demonstrauit. Et notandum quia mensam in parte aquilonis, candelabrum autem in latere tabernaculi meridiano, dominus stare iussit. Ad nos enim, qui eramus pars aquilonis, id est, regnum diaboli, infidelitate frigidi, & à deo alieni,
Psal.22. mensa domini profecta est, & contra tenebras nostras, meridianum gratiæ candelabrum deus posuit, vt edamus & bibamus, paritèrque in lumine ambulantes decantemus, Dominus regit me, & nihil mihi deerit, in loco pascuæ ibi me collocauit. Nam si ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es,

CHRYSOSTOMVS HOMILIA. II. DE CRVCE ET LATRONE. Velum quidem erat pre- M
cioſissimum, quod in diebus celeberrimis suspendebatur, precioſissimum (inquam) valde de purpura & byssо & cocco & auro & serico & hyacintho contextum. In tempore autem dominicæ crucis, terra mota est, sol non fulsit, petræ scissæ sunt, velum disruptum est, monumenta patuerunt, & sicut gloria domus est, vbi velum pendet habitante intrinsecùs domino domus, sic ignominia templi est, vnde recesit spiritus sanctus. Postquam enim impias in filium dei intulerunt manus, iniuria deo facta est, qui habitabat in templo, & ideo recedente domino,
Luc.13. deserta remansit domus, sicut ipse dixit, Ecce relinquetur domus vestra deserta. Egresso rege gloriæ, disrupta sunt symbola regni, aperta sunt monumenta, & surrexerunt mortui, & intrauerunt in sanctam ciuitatem, vt in-
excusabilem relinquerent causam, & domini resurrectio firmaretur. BEDA. Facies & velum de hyacintho
Heb.9. & purpura, & cætera. Quid idem velum figuraliter exprimat, Apostolus ad Hebræos manifestè declarat, Vbi & hoc pariter exponit ad sensum allegoricum, quare in priore quidem tabernaculo semper introirent sacerdotes sacrifi-

A sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem semel in anno solus pontifex, non sine sanguine quem offerebat pro sua & populi ignorantia. Velum hoc, cœlum interpretatur. Quod autem in priore tabernaculo quotidie per annum introibant cum sacrificiis sacerdotes super huius vitæ statu edisserit, vbi sancti domino sine intermissione famulantes, quotidianos suæ fragilitatis erratus, sine quibus esse in hac vita nullatenus possunt, quotidianis bonorum operum victimis, quotidianis lachrymarum suarum libaminibus, quasi veri sacerdotes dei & Christi eius, expiant. Summum verò sacerdotem, qui semel in anno sancta sanctorum cum sanguine victimarum ingrediebatur, ipsum intelligit esse pontificem magnum, cui dictum est, Tu es sacerdos in æternum *Psal.109.*
secundum ordinem Melchisedech. Qui semel oblatus pro peccatis nostris, ipse sacerdos & hostia, per proprium sanguinem in ipsum cœlum intrauit, vt appareat nunc vultui dei pro nobis. Quod autem idem velum de hyacintho, & purpura, & cocco bistincto, & byssо retorta, pulchra varietate contextum est, quis non videat etiam
B iuxta literam, pulchritudini cœlestis congruere visionis? Si enim decorem flammásque astrorum, si multifariam nubium speciem, si ipsam Irim consideras, mille trahentem varios aduersо sole colores, nonne videris tibi multo plures ac pulchriores, quàm velo tabernaculi intextæ sunt, inditas cœlo colorum notare picturas? Quatuor autem columnæ ante quas appensum est hoc velum, cœlestium sunt potestates agminum, virtutibus quatuor eximiis præclaræ, de quibus & suprà diximus, hoc est, fortitudine, temperantia, prudẽtia, & iustitia, quæ quidem virtutes aliter in laboribus & ærumnis vitæ huius à nobis, aliter in cœlis seruantur ab angelis & animabus sanctis. Ibi nanque regnanti deo subditum esse, immortalis omnino Iustitiæ est: nullum bonum deo præponere vel æquare, Prudentiæ: deo firmissimè cohærere, Fortitudinis: nullo defectu noxio delectari, Temperantiæ. Hîc autem quod agit iustitia in subueniendo miseris, quod prudentia in præcauendis insidiis, quod fortitudo in perferendis molestiis, quod temperantia in coërcendis delectationibus prauis, non ibi erit, vbi nihil erit omnino
C mali. Bene autem hæ columnæ de lignis Sethim sunt factæ, vel quia spiritus angelici incorruptibilis naturæ, & immortalis sunt conditi, vel quia absque peccato conditi, intemeratam suæ conditionis puritatem semper custodiunt. De quibus aptè subditur, Quæ ipsæ quidem deauratæ erunt, & habebunt capita aurea, sed bases argenteas. Deauratæ quippe sunt columnæ, ante quas appenderetur velum, quia positæ intra velum cœli virtutes angelorum, summæ claritatis sunt gratia vestitæ. Capita habent aurea, quia mentem qua reguntur, habent præsentia diuinæ cognitionis ac visionis illustratam. Habent & bases argenteas, quia omnis eorum natura in hoc quasi fundamento specialiter subsistit, vt laudes hymnorum suo conditori decantent, vt voluntatem eiusdem conditoris nobis adhuc in terra peregrinantibus, quasi extra velum positis, suis conciuibus narrent. Vnde & ipsi gratulantes eorum in laudibus, exhortando dicimus, Benedicite domino omnes angeli eius, & cætera. Auro enim sepe in scripturis sapientiæ splendor, argento nitor verborum ostendi consueuit. Sequitur. Inseretur autem velum per circulos, intra quod pones arcam testamenti, quo sanctuarium, & sanctuarij sanctuaria diuidentur. Cir-
D culi qui neque initium habere, neque finem videntur, nonnunquam in scriptura sacra pro æternitate poni solent. Et aptè velum quo cœlum figuratur, per circulos suspensum esse perhibetur, Vel quia in æterno erat consilio diuinitatis, quando mundus crearetur, in quo primum atque eximium locum habet natura cœlestis, vel quia ita factum est firmamentum cœli, vt nunquam eius factura soluatur. Nam quod dominus ait, Cœlum & terra tran- *Matth.24.*
sibunt, de cœlo aëreo accipiendum. De quo Hieremias, Miluus in cœlo cognouit tempus suum, Illud enim cœ- *Hiere.8.*
lum in iudicio igne perituũ est, quod constat in diluuio periisse. Vnde Petrus, Cœli erant priùs & terra de aqua, *2.Pet.3.*
& per aquam consistentes verbo dei, per quem tunc mundus aqua inundatus periit. Cœli autem qui nunc sunt, eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diẽ iudicij. Intra hoc autem velum templi posita est arca testamenti, quia mediator dei & hominum homo Christus Iesus, qui solus paternorum est conscius arcanorum, post pas-
sionem suam, resurrectionémque à mortuis, super cœlos cœlorum ascendens, sedet ad dexteram patris. Hoc velo
E sanctuarium, & sanctuarij sanctuaria diuiduntur, quoniam Ecclesia quæ ex angelis sanctis & hominibus constat, partim adhuc peregrinatur in infimis, partim æterna patria regnat in supernis, adhuc ciues suos dirimente velo cœli, habet ab inuicem segregatos, Pones & propitiatorium super arcam testimonij in sancta sanctorum. Aptè propitiatorium super arcam positum esse dicitur, quia ipsi mediatori dei & hominum, specialiter à deo *Rom.8.*
patre donatum est, vt esset propitiatio pro peccatis nostris. Vnde etiam Apostolus Paulus dicit, Iesus Christus qui mortuus est, imò qui & resurrexit, qui est ad dexteram dei, qui etiam interpellat pro nobis. Mensamque (inquit) extra velum, & contra mensam candelabrum in latere tabernaculi meridiano. Mensa enim stabit in parte aquilonis. Mensa & candelabrum tabernaculi, temporalia dei beneficia designant, quibus in præsenti reficimur & illuminamur, vt his interim confortati & aduti, crescente gratia meritorum ad panem angelorum in cœlis manducandum, & ad videndam veram mundi lucem intrare valeamus. Quę sunt ambo extra velum, quoniam in hac solummodo vita, vel scripturis sanctis ac doctoribus, vel cæteris redemptionis nostræ sacramentis, opus habemus: in futuro autem seculo, vbi dominus palàm de patre annunciabit nobis, id est, palàm patrem ostendet *1.Ioan.3.*
nobis: Et vbi, sicut Ioannes ait, Videbimus eum sicuti est, non iam opus erit nobis externo salutis adminiculo,
F cum inhabitans in electis suis deus omnipotens, interiùs sicut lux vitæ illustrat, & sicut panis vitæ satiat, quos introducens in gaudium regni sui, perpetua beatitudine sublimat. Diximus autem suprà, quia latus tabernaculi meridianum, antiquam dei plebem significaret, quæ prior lucem diuinæ cognitionis, prior feruorem diuinæ dilectionis accepit. Pars verò septentrionalis eiusdem tabernaculi, congregatam de gentibus Ecclesiam, quæ diutius in tenebris & in vmbra mortis remanserat, indicaret. Vnde recta distinctione etiam candelabrum quod in parte australi collocatur, potest gratiam quæ priori populo data est, insinuare. Mensa verò quæ in parte aquilonis stabat, ea quæ nobis sunt donata dei beneficia, designare. Rectè cãdelabrum contra mensam positum esse dicitur, quia nimirum scriptura legis & Prophetarum, per omnia ad gratiam Euangelij respicit, huic videlicet testimonium perhibens, & per hanc se sensu spirituali reuelandam esse significans. AVCTOR CATENAE.

Vel candelabrum & mensa extra velum in loco qui dicebatur sanctum, posita, significant, quòd & si consistente adhuc tabernaculo, Christus nondum fuit orbi terrarum manifestatus, semper tamen extiterint promissiones

Universidad de Deusto
Biblioteca

siones de semine Abrahæ & Dauid,hoc est,de Christo,in Israël, quæ veluti lampades luxerũt non solùm in cor- G
dibus piorum Israëlitarum,verùm etiam aliquo modo inter gentes, ad quas Israëlitæ dispersi fuerunt, vt quot-
Quæst.112. quot eas per spiritum sanctum fide exceperint,ad veram salutem cõseruati & perducti sint. AVGVSTINVS.
Vel in sanctis figura figuræ, quia figura est veteris testamenti, in sanctis autem sanctorum, figura est ipsius veri-
tatis, quia figura est noui testamenti. Totum quippe vetus testamentum in his rebus & celebrationibus, quæ ita
obseruanda præcipiuntur, figura est.

6 *FAcies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho & purpura, coccóque bistincto, & byssо retor-* H
ta opere plumarij. Et quinque columnas deaurabis lignorum Sethim, ante quas ducetur tentorium, quа-
rum erunt capita aurea, & baſes æneæ.

6 BEDA. Expleta narratione veli quod sanctuarium & sanctuarij sanctuaria diuidebat, redit exponere de
Cap.9. orientali latere sanctuarij,quod intermississe ad tempus videbatur,cùm cætera eius latera,australe videlicet,sep-
tentrionale & occidentale describeret. Et ait, *Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho & purpura, coccóque*
Quæst.173. *bistincto, & byssо retorta, opere plumarij.* AVGVSTINVS. Cui vsui velamen hoc fiat quinque columnis exten-
sum,post apparebit, nam hîc iuxta Septuaginta non apparet. Vult enim illud esse velamen ostij tabernaculi hu-
ius, videlicet interioris, cui circumponitur atrium. CAIETANVS. Quod Interpres tentorium appellat,
tegmen est loco parietis occidentalis, vniuersum enim latus orientale tabernaculi appellatur ostium tabernacu-
li,quia inde erat ingressus. Nec latus hoc operiebatur tabulis,sed cortina vna, cuius materia eadem describitur,
quæ & interni veli,sed forma artis diuersa,nam cortina hæc opere acupictoris,illa verò opere polymitario con-
struenda erat, & rursus in illa Cherubinorum fit mentio, in hac minimè, quanuis Interpres semper scripserit
opere plumario. AVCTOR CATENAE. Facies & tentorium in introitu tabernaculi,Hebraicè est מָסַךְ I
לְפֶתַח הָאֹהֶל Masach lephêthach haóhel,Velum,seu opertorium,vel operimentum,aut expansorium,vel aulæum
pro ostio tabernaculi,subaudi exteriore. Chaldaica,Faciésque velum in ostio tabernaculi. Sed hoc idem est cum
litera nostra. Septuaginta tamen habent,καὶ ποιήσεις ἐπίσπαστρον, Et facies tentorium. Nec ad quid sit faciendum
exprimunt. Opere plumarij. Hebraicè est, מַעֲשֵׂה רֹקֵם Mahasè rokem,id est, opere plumario, hoc est, polymitarij.
Rakam enim variegare,polymitare,id est,opere vario fila intexere,vel diuerso colore vestem contexere,siue acu
depigere significat. Vnde Septuaginta, ἔργον ποικιλτοῦ, id est, opus variegatum, Chaldaica, opere polymitarij le-
gunt. Recentiores, opere acupictoris transtulere. Aliud igitur aulæum siue velum parari mandatur pro foribus
tabernaculi,pro quarto eius latere à parte orientali,qua patet tantùm ingressus,ex pretiosa materia,pulcherrimis
coloribus,pulchra varietate contextum, & figuris elegantibus florum, furculorum, & alarum, exornatum insi-
gniter. *Et quinque columnas deaurabis lignorum Sethim, ante quas ducetur tentorium, quarum erunt capita aurea, & baſes æneæ.*
CAIETANVS. Ecce alia disparitas,nam internum velum quatuor sustinent columnæ,hoc autem exter- K
num sustinent quinque columnæ,quæ erant sic dispositæ,quòd duæ extremæ iungebantur extremitatibus tabu-
larum tabernaculi versus plagam orientalem, & tres erant mediæ æquidistantes, ita quòd quatuor patebant in-
gressus inter columnas quinque. Et erant vestitæ laminis aureis, quemadmodum & quatuor internæ. Quarum
erunt capita aurea. Iuxta Hebræum habetur,Vncini earum aurei. Vncini ligantes inuicem columnas, aurei de-
scribuntur, non ferrei nec lignei. Et baſes æneæ. Iuxta Hebræum habetur,Et fundes eis quinque baſes æneas. Fu-
sorio opere & has solas baſes ex ære fieri mandauit deus, cùm non solùm internarum columnarum, sed etiam
singularum tabularum baſes argenteas fieri iusserit, quod eo mirabilius est, quòd corpora istarum columnarum
laminis aureis vestiri mandantur. AVCTOR CATENAE. Et quinque columnas deaurabis lignorum
Sethim. Hebraica litera est וְעָשִׂיתָ לַמָּסָךְ חֲמִשָּׁה עַמּוּדֵי שִׁטִּים וְצִפִּיתָ אֹתָם וְהֻבָּ Vehasítha lamasach chamissa ham-
mude sittim,vezippitha otham zahab,Et facies velo quinque columnas de lignis Sethim,& cooperies eas auro.
Sic ad verbum & Chaldaica, sic & Septuaginta. Et hoc pro velo ipso sustinendo, quod & Interpres intellexit L
cùm dixit,Ante quas ducetur tentorium. Quæ verba licet non sint in canone Hebræo,necessariò tamen subau-
diuntur. Quid enim est dicere velo fieri columnas quinque, nisi vt ante eas ducatur tentorium? Quod autem
Hebraicè וָוֵיהֶם זָהָב Vauehem zahab dicitur,Et recentiores quidam,& vncini earum aurei reddunt, non solùm
Interpres,sed Septuaginta & Chaldaica, capita, siue capitula, aut capitella eorum legunt. Estq; eadem dictio,de
qua paulò ante mentio facta est,Et baſes æneę. Breuibus summam rei comprehendit doctus Interpres more suo.
Sunt autem Hebraica sicut habet & Chaldaica, Et fundes eis quinque baſes æneas. Loco cuius Septuaginta ha-
bent,καὶ χονεύσεις,Et conflabis. Alij vertunt,Et fundentur illis,seu pro illis quinque baſes æneæ. Quod idem est.
Pendebat igitur velum illud secundum ex quinque columnis ligneis deauratis, commodè stantibus, duabus
quidem infixis iuxta duos parietes, reliquis tribus æqualiter à se & duabus reliquis distantibus, quarum erant
capitella aurea,baſes æneæ. Simúlque ex vncinis velum istud pendebat, & cedebat tantùm ingredientibus, non M
amouebatur, nisi dum loco soluendum erat domino iubente. Tunc enim omnia à sacerdotibus resoluebantur,
& in fasciculos consarcinabantur, à Leuiticis ordinibus baiulanda. BEDA. Sanè quia de orientali plaga
loquimur,non reticendum censemus de vecte illo singulari,quem ab angulo tabularum ad angulum vsque pa-
rietis alterius porrectum esse,ac totam parietum constantiam,ne vi & impulsu procellarum concuti, atque huc
& illuc posset inflecti,continere iam diximus. Scriptum est in sequentibus sacræ historiæ,vbi omnia quæ domi-
Cap.10. nus imperarat,Moyses expleuisse narratur: fecit enim vectem alium qui per medias tabulas ab angulo vsque ad
angulum peruenire. Hic ergo vectis à prima tabularum summitate, vsque ad alterius lateris summitatem per
decem cubitos latitudinis tabernaculi, protensus esse credendus est, capite vtroque firmiter tabulis impositus,
vt per hoc & ea tabernaculi plaga,quæ non tabulis sed columnis constabat, non minus fixa quàm cæteræ, vento
licet impellente persisteret.

Mystice. IDEM. Facies & tentorium in introitu tabernaculi de hyacintho, & cætera. Tentorium in introitu taber-
naculi

A naculi pulchra colorum varietate contextum, primitiuæ est decus Ecclesiæ, diuersis virtutum floribus glorifi-
cum. De quibus scribit Lucas,Quia multitudinis credentium erat cor vnum & anima vna, & non erat separa- Act.4.
tio in eis vlla, nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, & cætera. Inerat nanque ei hya-
cinthus, quia cœlestia cogitare, cœlestem in terris vitam ducere solebat. Inerat purpura, quia mori erat parata
pro Christo. Inerat coccus bis tinctus,quia dei & proximi dilectione flagrabat. Inerat byssus retorta,quia conti-
nentia carnis & animi castitate gaudebat. Et quinque columnas deaurabis lignorum Sethim, ante quas ducetur
tentorium. Columnæ quibus tentorium suspendebatur,sancti sunt doctores, de quibus Lucas consequenter ad-
iungit, Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri. Quorum
mens quantò robustiùs ipsa ad superna erigitur, tantò firmiùs docendo, & alios ad amorem supernorum suffi-
cit attollere. Sicut enim Apostoli & Apostolici viri,per tabulas possunt rectè designari,propter latitudinem do-
B ctrinæ,qua euntes in mundum vniuersum prædicant Euangelium omni creaturæ: vel charitatis, quam non so-
lùm vsque ad amicos, sed vsque ad diligendos etiam ipsos se extendunt inimicos, & orationibus ac beneficiis
prosequuntur eos qui se odio habent: ita etiam propter inexpugnabile cordis robur, & intentionem ad cœlestia
semper erectam,non inconuenienter vocabulo,& factura columnarum figurantur, Apostolo attestante, qui ait, Gal.2.
Iacobus, Cephas & Ioannes, qui videbantur columnæ esse. Quæ nimirum columnæ, bene quinque sunt factæ,
propter totidem libros legis,quibus necesse est, vt sancti doctores suæ verba prædicationis communiãt. Et ma-
ximè qui primitiuam instituere Ecclesiam, quæ ex Hebræorum populo congregata, sola Mosaicæ legis auctori-
tate nouerat institui,cùm necdum Euangelica & Apostolica per orbem scriptura effulgeret. Bene autem eædem
columnæ de lignis quidem Sethim fieri,auro verò iubentur operiri,vt insinuentur prædicatores sancti,& firmi-
tate cordis intus integri,atque in nullo deficientes,& operum claritate forinsecus esse debere conspicui. Vel cer- Matth.6.
C tè columnæ lignorum Sethim deaurantur, cùm iidem doctores, fortitudinem suæ actionis diuino semper ad- 2.Cor.4.
iutorio protegendam docent, cùm in omnibus quæ faciunt, gloriam patris qui in cœlis est requirunt, cùm in
vniuersis quæ loquuntur,Christum sonare gaudent, dicentes, Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum
Christum dominum nostrum. De quibus aptè subditur, Quarum erunt capita aurea, & baſes æneæ. Aurea quip- Col.1.
pe capita illum designant,de quo dicit Apostolus, Et omnia constant in ipso, & ipse est caput corporis Ecclesiæ, Ephes.5.
qui est principium & primogenitus ex mortuis. Neque incongruum videatur per quinque capita columnarum
vnum caput Ecclesiæ Christum figurari,tot enim fuere capita,quot columnæ. Quia nimirum idem ipse domi-
nus Christus, omnium sanctorum caput est, in se quidem ipso manens semper æqualis atque indiuisibilis, sed
singulis quibusque electis gratiam sui spiritus pro accipientium capacitate diuidens. Vnde non solùm omni
generaliter Ecclesiæ,verùm etiam specialiter vnicuique membrorum eius licet illud propheticum cum fiducia
proclamare,Nunc autem exaltauit caput meum super inimicos meos. Cuius nimirum capitis significantię con- Psal.26.
uenit aptè,quod eadem capita columnarum,non deaurata vt columnæ & tabulæ,sed aurea fieri iubentur. Quia
D sancti quidem omnes participes sunt facti spiritus sancti & gratiæ cœlestis, Ipse autem plenus erat gratiæ & ve-
ritatis. Et sicut præcursor suus de illo aiebat, Non enim ad mensuram dat illi deus spiritum. Pater enim diligit Ioan.3.
filium,& omnia dedit in manu eius. Baſes autem æneæ, Prophetæ sunt,quorum attestatione Apostolorum sermo
confirmatur. Et bene æneæ,vel propter insuperabilem mentis propheticæ fiduciam,vel quia sermo eorum sene-
scente siue transeunte mundo, nulla vnquam vetustate potest consumi. Neque enim venit dominus soluere le-
gem aut Prophetas,sed adimplere. Habent enim columnæ tabernaculi baſes æneas,habent aurea capita,quia ni-
mirum Apostoli & Apostolici viri,verbis Prophetarum & fide sunt confirmati,& ad videndam faciem sui con-
ditoris supernorum desiderio erecti. Item capita aurea, sed baſes habent æneas, quia quæcunque per dominum
cœlesti sibi auctoritate data perceperunt, cuncta hæc pridem prophetico eloquio prædicta esse sacramenta didi-
cerunt. RVPERTVS. Vel quinque columnę ingressus huius tabernaculi,quinque libri Moysi sunt,Eccle-
siæ præsenti perhibentes testimonium. Baſes columnarum æneæ, vilem significat literaturam scripturæ Mosai-
E cæ. Nam capita columnarum aurea,excellentem designant gloriam spiritualis intelligentiæ. Qui sensu paruuli
sunt,baſes tantùm æneas attingere,id est,non valde nobilem literam legere possunt. Qui autem viri proficiendo
facti sunt, aurum attingunt,id est, capita columnarum dum occidentem negligentes literam, extendunt se ad
viuificantem spiritum. Velum quod ante columnas depẽdet,velamen est,quod nobis quidem in passione Chri-
sti scissum,Iudæorum autem cordibus superpositum est. Idcirco nobiscum non ingrediuntur,quia quod in co- Cap.27.
lumnis, id est,in libris Moysi rutilat aurum, obstante velamine videre non merentur. THOMAS SVPER
MATTHAEVM. Notandum, quòd in templo Iudæorum duplex velum erat sicut in tabernaculo, quia erat
velum intra sancta sanctorum, & erat velum aliud quod non erat in sanctis. Et ista duo duplicem velationem
signabant, quia velum interius significabat velationem mysteriorum cœlestium quæ nobis reuelabantur. Tunc
enim similes ei erimus, cùm apparuerit gloria sua. Aliud quod exterius erat, significabat velationem mysterio-
rum quæ ad Ecclesiam pertinent. Vnde illud exterius fuit scissum, alterum non, ad significandum quòd myste-
F ria manifestabantur per mortem Christi, quæ ad Ecclesiam pertinent. Sed aliud non fuit diuisum, quia secreta
cœlestia adhuc remanent velata. Vnde Apostolus secundæ Corinthiorum tertio, Cùm autem Israël conuersus
fuerit ad deum,amouebitur velamẽ. Vnde per passionem omnia mysteria quæ in lege & Prophetis scripta sunt,
aperta fuerunt,vt habetur Lucæ vltimo,Incipiens à Moyse & omnibus Prophetis,interpretabatur illis in omni-
bus scripturis quæ de ipso erant. Vel significabat dispersionem populi Iudæorum. Et quia gloria eorum erat in
velo quod in passione domini scissum est, significabatur quòd tota gloria diuidebatur ab eis. BEDA. Quòd
si vectis etiam sacramentum scire desideras,ipsum absque omni ambiguitate Redemptorem nostrum figuratè
denunciat. Qui quasi ab angulo vsque ad angulum peruenit, quia à plebe Iudaica quam priùs elegit, sese ad sal-
uandam etiam gentium multitudinem propitiatus extendit. Vnde meritò sicut in Prophetis lapis angularis, ita
etiam in lege vectis angularis potest rectè nuncupari. Lapis videlicet angularis propter templum quod de lapi-
dibus viuis deo constituitur, vectis verò angularis, propter tabernaculum, quod ei de lignis imputribilibus, hoc Esa.28.
est, de

Universidad de Deusto
Biblioteca

est,de animabus electorũ,corruptionis labe carẽtibus ædificatur. THOMAS. Sed adhuc pro clariori intelli- G
1.2.q.102. ar.4. ad 3. gẽtia in hoc capitulo cõtentorũ,sciendũ quòd ratio vnitatis tẽpli vel tabernaculi potest esse & literalis & figuralis.Literalisquidẽ est ratio,ad exclusionẽ idolatriæ,quia gẽtiles diuersis diis diuersa templa constituebãt,& ideo vt firmaretur in animis hominũ fides vnitatis diuinæ, voluit deus vt in vno loco tantùm sibi sacrificium offerretur: & iterum vt per hoc ostenderet quòd corporalis cultus non propter se erat ei acceptus, & ideo compescebantur,ne passim & vbique sacrificia offerrent.Sed cultus nouæ legis in cuius sacrificio spiritualis gratia continetur, est secundum se deo acceptus, Et ideo multiplicatio altarium & templorum acceptatur in noua lege. Quantum verò ad ea quæ pertinebant ad spiritualem cultum dei qui consistit in doctrina legis & Prophetarum, erant etiam in veteri lege diuersa loca deputata, in quibus conueniebant ad laudem dei, quæ dicebantur synagogæ,sicut & nunc dicuntur Ecclesiæ, in quibus populus Christianus ad laudem dei congregatur, & sic Ecclesia nostra succedit in locum & templi & synagogæ,quia ipsum sacrificium Ecclesiæ spirituale est, Vnde non H
distinguitur apud nos locus sacrificij à loco doctrinæ.Ratio autem figuralis esse potest,quia per hoc significabatur vnitas Ecclesiæ,vel militantis,vel triumphantis.Notandum præterea,quòd corpus tabernaculi constabat ex
Vbi supra ad 8. quibusdam tabulis in longitudinem erectis, quæ quidem interiùs tegebantur quibusdam cortinis ex quatuor coloribus variatis,scilicet de byssо retorta,& hyacintho,ac purpura,coccóque bistincto,sed huiusmodi cortinę tegebant solùm latera tabernaculi. In tecto autem tabernaculi erat operimentum vnum de pellibus hyacinthinis, & super hoc aliud de pellibus arietum rubricatis, & desuper tertium de quibusdam sagis cilicinis, quæ non tantùm operiebant tectum tabernaculi, sed etiam descendebant vsque ad terram, & tegebant tabulas tabernaculi exteriùs. Horum autem operimentorum ratio literalis in communi, erat ornatus & protectio tabernaculi, vt in reuerentia haberetur. In speciali verò, secundum quosdam per cortinas designabatur cœlum sydereum, quod est diuersis stellis variatum:per saga,aquæ quæ sunt supra firmamentum:per pelles rubricatas, cœlum empyreum in quo sunt angeli: per pelles hyacinthinas, cœlum sanctæ Trinitatis. Figuralis autem ratio horum est, I
quia per tabulas ex quibus construebatur tabernaculum, significantur Christi fideles, ex quibus cõstruitur Ecclesia.Tegebantur autem interiùs tabulæ cortinis quatuor coloribus, quia fideles interiùs ornantur quatuor virtutibus.Nam in byssо retorta(vt glossa dicit)significatur caro castitate renitens,in hyacintho mens superna cupiẽs, in purpura caro passionibus subiacens, in cocco bistincto mens inter passiones, dei & proximi dilectione præfulgens. Per operimenta verò tecti designantur prælati & doctores, in quibus debet renitere cœlestis conuersatio, quod significatur per pelles hyacinthinas, promptitudo ad martyrium, quod significant pelles rubricatæ: austeritas vitæ & tolerantia aduersorum,quæ significantur per saga cilicina,quę erant exposita ventis & pluuiis,
Ibid.ad 4. vt glossa dicit. Demum sciendum, quòd sicut in vnitate templi vel tabernaculi repræsentabatur vnitas dei, vel vnitas Ecclesiæ:ita etiam in distinctione tabernaculi vel templi repręsentabatur distinctio eorum quæ deo sunt subiecta,ex quibus in dei venerationem consurgimus.Distinguebatur autem tabernaculum in duas partes,in vnam,quæ vocabatur sancta sanctorum,quæ erat occidẽtalis:& aliam, quæ vocabatur sancta, quæ erat ad orien- K
tem:& iterum ante tabernaculum erat atrium. Hæc igitur distinctio duplicem habet rationem, vnam quidem secundum quod tabernaculum ordinatur ad cultum dei, sic enim diuersæ partes mundi in distinctione tabernaculi figurantur,nam pars illa quæ sancta sanctorum dicitur, figurabat seculum altius, quod est spiritualium substantiarum.Pars verò illa quæ dicitur sancta,exprimebat mundum corporalem, & ideo sancta à sanctis sanctorum distinguebatur quodam velo quod quatuor coloribus erat distinctum, per quos quatuor elementa designantur,scilicet byssо,per quod designatur terra,quia byssus,id est,linum de terra nascitur. Purpura, per quam significatur aqua, fiebat enim purpureus color ex quibusdam conchis quæ inueniuntur in mari. Hyacintho, per quem significatur aër, quia habet aëreum colorem: & cocco bis tincto, per quem designatur ignis. Et ideo quia materia quatuor elementorum est impedimentum,per quod velantur nobis incorporales substantiæ,in interius tabernaculum,id est,sancta sanctorum solus summus sacerdos,& semel in anno introibat,vt designaretur quòd hæc est finalis perfectio hominis, vt ad illud seculum introducatur:in tabernaculum verò exterius,id est,in san- L
cta introibant sacerdotes quotidie, non autem populus, qui solùm ad atrium accedebat, quia ipsa corporalia populus percipere potest, ad interiores autem eorum rationes soli sapientes per considerationem attingere possunt.Secundum verò rationem figuralem,per exterius tabernaculum quod dicitur sancta,significatur status veteris legis, vt Apostolus dicit ad Hebræos nono, quia illud tabernaculum semper introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes.Per interius verò tabernaculum quod dicitur sancta sanctorum, significatur vel cœlestis gloria,vel etiam status spiritualis nouæ legis,quæ est quædam inchoatio futuræ gloriæ, in quem statum nos Christus introduxit, quod figurabatur per hoc quòd summus sacerdos semel in anno solus in sancta sanctorum intrabat.Velum autem figurabat spiritualium occultationem sacrificiorũ in veteribus sacrificiis, quod velum quatuor coloribus erat ornatum,byssо quidem, ad designandam carnis puritatem: purpura autem, ad fi- M
gurandum passiones quas sancti sustinuerunt pro deo:cocco bis tincto,ad significandam charitatem geminam dei & proximi:hyacintho autem significabatur cœlestis meditatio.Ad statum autem veteris legis aliter se habebat populus,& aliter sacerdotes, nam populus ipse corporalia sacrificia considerabat quæ in atrio offerebantur, sacerdotes verò rationem sacrificiorum considerabant, habentes fidem magis explicitam de mysteriis Christi. Et ideo intrabant in exterius tabernaculum, quod etiam quodam velo distinguebatur ab atrio, quia quædam erant velata populo circa mysterium Christi, quæ sacerdotibus erant nota, non tamen eis erant plenè reuelata. Sicut postea in nouo testamento, vt habetur Ephesiorum tertio.

A IN CAPVT EXODI VIGESIMVMSEPTIMVM, ARGVMENTVM.

Altare & atrium tabernaculi,tentorium,columnæ, & oleum lucernarum formari iubentur.

CAPVT XXVII.

B EAcies & altare de lignis Sethim, quod habebit quinque cubitos in longitudine, & totidem *Lectio 1.*
in latitudine,id est,quadrum,& tres cubitos in altitudine.Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt,& operies illud ære.Faciésque in usus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas,& ignium receptacula.Omnia uasa ex ære fabricabis. Craticulámque in modum retis æneam, per cuius quatuor angulos erunt quatuor anuli ænei, quos pones subter arulam altaris. Eritque craticula usque ad altaris medium. Facies & uectes altaris de lignis Sethim duos, quos operies laminis æneis,& induces per circulos, erúntque ex utroque latere altaris ad portandum. Non solidum, sed inane & cauum intrinsecùs facies illud, sicut tibi in monte monstratum est.

AVCTOR CATENAE. Descripto tabernaculo & his quæ erant intra tabernaculum,describuntur mo- *Lectio 1.*
dò illa quæ erant extrà,ad ipsum tamen pertinentia. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SV- *Quæst.173.*
PER EXODVM. Ex quibus iubet primùm dominus altare fieri sacrificiorum & holocaustomatum,& dicit C
quemadmodum fiat,nondum autem dicit vbi ponatur, sed hoc quoque pòst apparebit. *Facies* (inquit) *& altare* *Quæst.113.*
de lignis Sethim,quod habebit quinque cubitos in longitudine,& totidem in latitudine,id est,quadrũ,& tres cubitos in altitudine. Quęritur quomodo tribus cubitis altum voluerit esse altare,cùm tanta ferè sit staturæ hominis altitudo? Quomodo ergo ministrabatur altari, cùm gradus habere altare alio loco prohibeat? Ne pudenda (inquit) tua reueles super illud. Sed illud dicebat de altari quod terra vel lapidibus construendum esset, vbi gradus ipsi coædificati, ad corpus altaris vtique pertinerẽt:nunc verò de tabulis fieri altare præcepit, quòd si apponeretur ad horam administrationis aliquid vbi staret minister altaris,& peracto ministerio tolleretur,ad corpus altaris non vtique pertineret.Item quæritur, quomodo super altare ligneum, sacrificium quod inferebatur posset incendi, præsertim quia concauum fieri iubet, & craticulam deponi vsque ad medium eius, id est, medium concauitatis eius opere factum reticulato? An quoniam secundum aliam literam dixit, Et facies cornua in quatuor angulos, ex seipso erunt cornua, & teges illa æramento, non ad sola cornua referendum est quod ait, teges illa æramento, sed ad
D omnia de quibus loquebatur de altari fabricando præcipiẽs. CAIETANVS. Facies & altare,& cætera.De altari holocausti(quod extra tabernaculum sub diuo erat ante ostia tabernaculi) sermo est. Significanter autem dicit de lignis, & non dicit de tabulis, quia vt subiungetur, nullæ concurrebant tabulæ ad construendum hoc altare,sed hæc ligna erant tigilla quædam, vacuitatem altaris ambientia, iuxta subiunctam quantitatem longitudinis,latitudinis,& altitudinis.Et per altitudinem intellige tigillos sub quatuor angulis(quorum quilibet erat longus tres cubitos)quasi quatuor altaris pedes. AVCTOR CATENAE. Facies & altare, scilicet holocaustorum extra tabernaculum sub dio.Propria Hebraica hîc sunt, sicut habet & Chaldaica, nempe, Faciésque altare de lignis Sethim. Quinque cubitos habebit longitudo eius, & quinque cubitos latitudo, quadratum erit altare, & tres cubitos habebit altitudo eius, quod est penitus idem cum litera nostra. Altare itaque holocaustorum in quo cremabantur sacrificia domino offerenda, igneum quidem erat, sed ære intus diligenter opertum. Forma huius aræ scribitur secundum longitudinem & latitudinem quinque habuisse cubitos, quadratum sci-
E licet & capax lignorum,ignis & superpositorum holocaustorum, Altitudo autem trium tãtùm cubitorum.Erat autem ad modum quadratæ arcæ,fundo & operculo carentis,superficiẽmque terræ pro fundo habebat, intúsque concauum erat. *Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt,& operies illud ære.* CAIETANVS. De cornibus his duo manifestantur in litera.Alterum, quòd erant super quatuor angulos altaris: alterum, quòd non erant adiectitia, sed ex ipso altari prodibant, vt intelligamus tigillos officium pedum exercentes, cornuum quoque officium exercuisse. Ita quòd tigilli isti iuxta hæc duo officia, habebant duas figuras, erant enim figuræ quadræ seu columnaris secundum tres cubitos,& erant figuræ fortè cornu secundum partem eminentem supra altare, nam tigilli longitudinis & latitudinis altaris,iungebantur & sustinebantur super istos quatuor sub cornibus.Et operies illud ære.Vniuersa hæc tigilla secundum omnes partes vestiebantur ære. Si quæris quo pacto deus qui inter prima mandata Moysi præceperat fieri altare de terra aut de lapidibus impolitis, modò mandat altare fieri ex ligno & ære. Solutio est quòd æquiuocatur de altari, nam in primis mandatis, altaris nomine intelligitur cor-
F pus altaris,super quod fit ignis,& immolatur hostia: hîc verò nomine altaris, intelligitur id quod ambit altare, vt enim patet ex vniuersa hac structura,nulla mensa,nullum corpus construendum mandatur in hoc altari: sed ea tantùm,quæ circuncirca erant,construi præcipiuntur,partim ex ligno & ære,partim ex ære, vacuo remanente corpore altaris nisi in fundo: vt infra manifestabitur. AVCTOR CATENAE. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt, id est, ex eadem materia & eodem ligno, non aliunde assuta. Hebraica litera, prout Chaldaica habet, Faciésque cornua eius super angulos eius, ex ipso erunt cornua eius. Verùm quia in Hebræo עַל אַרְבַּע Hal arbaha, oportet dicere, Faciésque cornua eius in vel super quatuor angulos. Quod est idem cum litera nostra. Cornua autem in quatuor angulis non intelligenda sunt fuisse ad similitudinem cornuum bouis vel hirci, sed Hebraico more, radij quidam elegantes erecti, directi sursum, cum ornamento aliquo pomelli vel lilij: sicut & Moyses non erat cornutus, sed apparuit radios splendoris effundens de facie.Omnia autem ære operiebantur,ne igni obnoxia consumerentur. Erant autem cornua in altaris parte superiori. Sciẽdum

verò

Universidad de Deusto Biblioteca

verò,quòd altaria tria in lege fieri demandata sunt, quamuis non sanè intelligentibus plura videantur. Vnum G enim est altare aureum vt super ipsum in tabernaculo domini adoleretur incensum.Alterum verò ligneum ære munitum. Vnde aliquando dicitur altare æneum. Et hoc terra replebatur. Vnde nominatur aliquando altare terreum.Tertium verò lapideum.Et hoc quoque terra replebatur. Ligneum autem factum fuit pro tabernaculo vago & portatili.Lapideum verò fecit Salomon in templo lapideo & stabili. Et vtrumque istorum pro adolendis sacrificiis erat.Et illud cooperimentum ęneum,licet valde subtile fuerit,nunquam tamen adustum vel consumptum fuit:præseruatum quidem eo miraculo, quo & locus sacrificiorum à muscis. Nulla enim musca (vt asseritur) vnquam visa fuit vbi sanguis animalium fundebatur: quò solent muscæ confluere, & inde generari. Quo miraculo læti Hebræi irridebant Chaldæos & Allophylos, in quorum sacrificiorum loco solebant abun-
4.Reg.1. dare muscæ.Hinc vocabant deum ipsorum Behelzebub,id est,patronum muscarum. Fugabantur autem in sa-
Eccle.10. crificiis dei, muscæ: quæ morientes(vt sapiens ait) vnguenti suauitatem perdunt. Muscæ enim importunissimę H
& inutiles,animalia dæmoniaca sunt, malos spiritus significantia: qui spiritus mortis sunt, & ad mortem deducentes & immundi.Hinc cùm turbent sacrificia munda,quæ sunt deo viuo:& perdant odorem illum sacrificiorum, qui solebat suauissimus ascendere coram deo, à sacrificiis amouebãtur. *Faciésque in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas, & ignium receptacula. Omnia vasa ex ære fabricabis.* INTERLINEARIS. Lebetes ollæ sunt æneæ quibus cineres arculæ, & carbones holocausti cremati recipiebantur. Forcipes instrumenta ad altaris ignem emendandum. Fuscinulæ batilla quibus ignis & carbones ab altari holocaustorum ad altare thymiamatum transferebantur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Faciésque in vsus eius, id est, altaris,lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas, & ignium receptacula. In Hebræo sic habetur,Facies eius ollas, ad suscipiẽdos cineres eius, & eius palas,& eius pelues,& eius vncinos,& eius ignium receptacula. Palas videlicet ad tollendos cineres,ollas ad suscipiendos, pelues ad sanguinem fundendum, vncinos ad tollendas carnes de cacabis:ignium receptacula, ad portandas prunas. CAIETANVS. Iuxta Hebæum I
inter prima vasa ad remouendum cinerem, & vltima in quibus recipiebatur ignis, ponuntur tria alia, quum tamen in vulgata editione non nisi duo habeantur. Et apponitur semper pronomen, dicendo, & scopas eius, & malluuia eius,& fuscinulas eius.Malluuia autem intellige ad recipiendum sanguinem holocaustorum, & fuscinulis etiam hodie vtimur ad quasi excutiendum ignem ex lignis minus dispositis ad ardendum, receptacula ignis necessaria erant ad communicandum ignem altaris tam interno thuribulo, quàm multitudini sacrificiorum quæ extra illud altare coquebantur. Et ne omnia instrumenta opportuna numerata crederes, subiungitur vniuersaliter,omnia vasa eius facies ex ære. Nihil ex ferro admittitur. AVCTOR CATENAE. Faciésque in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres.Iuxta Hebræum legitur וְעָשִׂיתָ סִּירֹתָיו לְדַשְּׁנוֹ Vehasítha sirotaf ledasseno,Et facies lebetes siue ollas eius(vtrumque enim significat dictio sir)ad suscipiendos,siue excipiendos cineres eius.Est enim דֶּשֶׁן Desen cinis, à quo descendit verbum דִּשֵּׁן Dasan in coniugatione piel hîc positum,quod remouere siue colligere cineres significat, & si Latinè fas esset, diceretur decinerare.Vertunt alij, Facies & ollas K
pro eo ad tollendum cineres eius. Alij, Et facies lebetes eius ad remouẽdum cinerem eius. Chaldaica, Et facies lebetes vt colligatur cinis.Quæ idem sunt cum Latina versione. Horum igitur vsus in tabernaculo fuit,vt exciperent cineres holocausti ab altari.Septuaginta hîc paulò diuersiùs legunt, videlicet καὶ ποιήσεις στεφάνην τῷ θυσιαστηρίῳ,Et facies coronam altari.Sequitur,Et forcipes.Hebraicè est וְיָעָיו Vaiahaf. A verbo יָעָה Iaha, quod est afferre siue remouere, venit dictio יָעִים Iahim, quæ sunt instrumenta quibus accipiebant prunas seu carbones de altari holocausti, Vel quibus voluebantur carnes quæ cremabantur super altare. Alij instrumenta esse volunt quibus pauimenta verruntur,id est,scopas,quod illis ab altari cineres amouerent.Vnde sic verti potest,Et forcipes eius. Alij reddunt, Et palas eius. Erant autem palæ instrumenta quibus cinis ab altari amouebatur, id est, scopæ. Vt idem sit dicere,Et palas eius,vel scopas eius.Chaldaica,Et batilla eius habet. Septuaginta & hîc quid diuersum habent, καὶ τὸν καλυπτῆρα αὐτοῦ, Et cooperimentum eius.Deinde est, Atque fuscinulas. Dimittitur hîc vna dictio quæ in Hebræo legitur וּמִזְרְקֹתָיו Vmizrekothaf.Est autem verbum זָרַק spargere,aspergere,dispergere,fundere,ef- L
fundere.Et inde venit dictio Mizrak, significans phialam vel peluim, siue vas in quo recipiebant sanguinem, vel aquam ad aspergendum, vel secundum alios quo excipiebatur cinis ab altari,& è quo effundebatur in ollas. Vnde vertitur hîc,Et pelues eius,siue & phialas eius.Sic & Septuaginta. Alij,Et pelues eius sparsorios. Quidam, Et crateras eius.Chaldaica verò,Et acetabula.Sequitur in Hebræo וּמִזְלְגֹתָיו Vmizlegotaf, Et fuscinulas, siue tridentes eius. Est autem fuscinula instrumentum dentes recuruos habens, quo caro ex olla extrahebatur. Hîc autem est plurale,& fœmineum.Græcè dicitur κρεάγρα,quia instrumentum est quo capiuntur τὰ κρέα, id est, carnes. Vnde & Septuaginta hîc, τὰς κρεάγρας αὐτοῦ, Et fuscinulas eius legunt. Sic & Chaldaica. Secundum alios instrumenta sunt ferrea,quibus vel ligna vel carbones,aut in igne componebantur, aut de igne altaris extrahebantur. Sequitur, Et ignium receptacula. Vbi Hebraicè est וּמַחְתֹּתָיו Vmachtothaf. A verbo חָתָה Catha, quod est fouere, scilicet ignem,siue congregare aut portare illum,descendit dictio Machta,quæ significat vas in quo accenditur aut sustentatur vel portatur ignis siue prunæ, id est, thuribulum aut acerra. Vnde hîc reddi potest, Et thuribula M
eius.Et sic habet Chaldaica.Alij vertunt,pateráſque eius,dicúntque & ipsi vas fuisse patens,in quo carbones recipiebantur.Vnde aptè Interpres, Et ignium receptacula interpretatus est. Septuaginta, καὶ τὸ πύρειον αὐτοῦ, Et focum eius legunt,quod idem est.Instrumenta igitur necessaria erant ad aram pro amouendis aliquando cineribus, pro mouendis ignibus, & lignis applicandis, carnibúsque imponendis & disponendis,vtcumque Hebræis nominentur, vel reddantur Latinè. Similiter & receptacula cineris, pro exportandis illis extra castra ad locum definitum. Omnia autem huiusmodi vasa ex ære fabricanda iubentur *Craticulámque in modum retis æneam, per cuius*
Cap.12. *quatuor angulos erunt quatuor anuli ænei,quos pones subter arulam altaris.Erúnque craticula vsque ad altaris medium.* BEDA. Altare quidem totum cauum fieri præceptum est,vt in sequentibus manifestiùs edocetur.Sed in medio sui habens craticulam, per totum in modum retis distinctam, in qua victimarum carnes comburendæ imponerentur, & subter eam,arulam in qua compositis lignis arderet ignis,semper ad deuoranda superposita holocausta paratus.

Erat

A Erat enim contra arulam ostium in pariete altaris orientali,vnde vel ligna ad alendũ ignem immitti,vel carbones & cineres possent egeri,quomodo in pictura Casiodori senatoris cuius ipse in expositione Psalmorũ meminit,expressum vidimus.In qua etiam vtrique altari,& holocausti videlicet & incẽsi,pedes quatuor fecit,quod vtrũque eum sicut & tabernaculi & tẽpli positionẽ à doctoribꝰ Iudęorũ didicisse putamus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Craticulamq; subaudiatur,facies ei, in modũ retis æneã,per cuius quatuor angulos erũt quatuor annuli ænei:quos pones subter arulã altaris,eritq; craticula vsq; ad altaris mediũ. De hac craticula magna ambiguitas est tã apud Hebræos q̃ apud nostros, præcipuè cũ Hebraica veritas nonnihil à nostra trãslatione discrepare videatur.Sic enim ibi habetur,Facies michbar facturã retis ænei:& facies super rete quatuor annulos æneos super quatuor fines siue cornua eius,& dabis illã,scilicet michbar,siue pones illud,scilicet rete,subtus fundũ aræ de subtꝰ: eritq; rete vsq; ad altaris mediũ. Secũdũ hãc itaq; lectionẽ nõ videtur michbar craticulã sonare,
B cui assandę carnes superponerẽtur,sed opus quadrãgulum propter leuitatẽ vndiq; perforatũ in similitudinẽ vasis factũ:in quo quasi sedere altare videtur,cui parietũ altitudo altare ambiens vsq; ad mediũ altaris eleuata esset,in cuius quatuor angulis sursum quatuor annuli pendebãt, per quos vectibus insertis altare ipsi insidẽs portaretur. Altare enim alios annulos nõ legitur habuisse,quibus portaretur præter annulos retis.Sed hoc rete vtrũ seorsum per se ab altari diuisum & separabile esset,& suo fundo inferiorẽ partẽ altaris cõtineret,& sic parietibꝰ suis altaris parietes ambiẽs includeret:an deorsum inferiori margini parietũ opere fusili cohæreret,& aliquo interuallo latitudinis fundo suo in circuitu à parietibꝰ remotũ,sic tãdẽ parietes suos vsq; ad mediũ altaris erigeret:nõ satis patet,nisi quòd sequẽs dispositio cõueniẽtior videtur.Quidã hoc altare nec tectũ desuper, nec fundũ deorsum habuisse dicũt,sed parietes tãtũ positos terra repleri.Secundũ quod dicit,Altare de terra facietis mihi,& in eius arca superiori ignẽ cõstrui,vbi holocausta imposita cremabãtur.Fuerũt etiã qui assererẽt inter parietes altaris craticula posita,& vsq; ad mediũ altitudinis eius,erecta sub ipsa craticula arula parua,formata: in eadẽ ignẽ extrui per
C ostium ad oriẽtalem altaris parietẽ patẽs, & sic carnes craticulæ superpositas introrsum cremari fumo per os altaris desuper apertũ egrediẽte.Et ne fortè de ligneis introrsum altaris parietibus igne vicino comburẽdis,aliqua suspitio nasceretur,eadem ligna incõbustibilia asseuerãt. Sed si hæc ligna talia fuisse putãda sunt, vt vel aqua vel igne omnino corrũpi non possent,quid opus fuerit æneis laminis extrinsecus tegi non videtur.Sed nec qualiter introrsum ipsa craticula vectibus suis aptè collocaretur,aut quemadmodum per annulos eius vectibus insertis altare portaretur,siue etiã quomodo sub illa arula interiori annuli craticulę ponerẽtur,satis patere potest. CAIETANVS. Litera ista iuxta Hebræũ ita ad verbũ affertur, Et facies ipsi cribrũ, opus retis æris, & facies super rete quatuor annulos æris super quatuor extremitates eius,& dabis ipsum super ambitu altaris de inferno,& erit rete vsq; ad mediũ altaris.Hæc est litera Hebraica,in qua si singula librata fuerint,clarè apparebit,quòd rete hoc ambiebat circũcirca altare, surgẽdo ab imis altaris vsque ad mediũ eiusdẽ,nã dicendo facies ipsi cribrũ,manifestat,quòd rete hoc pars est altaris,& locus eius describitur sub ambitu,hoc est,sub tigillis ambiẽtibus longitudi-
D nem & latitudinẽ.Et ne intelligeres quòd immediatè sub ambitu locaretur rete,subiungit de inferno,vt de imo intelligeremus surgere rete.Et ne ambigeretur vsque quo extẽderetur versus partẽ superiorẽ altaris,manifestatur quòd vsque ad mediũ altaris erit. Ex quibus habetur,quòd rete hoc erat viginti cubitorũ, vt pote ambiẽs altare quinque cubitorũ quadrũ,secũdũ altitudinẽ verò erat cubiti vnius & dimidij,nã tota altitudo altaris erat trium cubitorũ.Forma autẽ huius retis in litera describitur,similis cribro,& similis reti.Si enim rete dũtaxat nominasset, intelligeremus quòd inter filos æreos ad instar retis, vniuersum vacuũ pateret,& similiter si nominasset cribrũ dũtaxat,intelligeremus tãquã coriũ æreũ cum foraminibus paruis tanquã cribrũ, ita vt vacui parũ esset.Sed nominãdo vtrũque,& dicẽdo cribrũ opus retis,insinuauit vt aliquid cribri,& aliquid retis intelligeremus. Et retis quidẽ figurã seu formã,dicẽdo opus retis,cribri autẽ tegmẽ,dicẽdo facies cribrũ.Tegmẽ autẽ dico,vt nõ ex filis æreis,sed ex lineis latis æreis,paruis vacuitatibus interceptis rete hoc cõstrueretur, vt defenderet à vẽti impetu ignẽ internũ, & tamẽ videretur tã focus q̃ ignis per huiusmodi rete. Anuli autẽ quatuor sup quatuor retis ex-
E tremitates quæ in angulis erãt,locati erãt,ex eo enim quòd annuli cõueniebãt in materia cũ reti, super rete facti sunt,& ex eo quòd supremũ retis ad mediũ altitudinis altaris ascẽdebat, annuli in medio altitudinis altaris erãt in quatuor angulis,loco idoneo ad hoc vt vectibus per anulos trãseũtibus portaretur altare. AVCTOR CATENAE. Craticulamq; in modũ retis æneã.Sic sunt Hebraica hoc in loco prout etiã habet Chaldaica, Et facies ei craticulã opere retis ex ęre siue reticulato ęneã.Sic & Septuaginta.Alij legũt,Facies quoq; illi cribrũ quasi opus retis ænei,siue opere reticulato æreũ.Quidã,Facies quoq; illi cãcellulos æreos opere reticulato.Est enim Hebraica dictio מִכְבָּר Michbar,quę & cribrũ & craticulã,& rete & cãcellos verti potest.Quę omnia idẽ dicũt quod & Latina litera.Per cuius quatuor angulos erũt quatuor annuli ænei. In Hebręo & Chaldaica, Et facies sup rete quatuor annulos ex ære sup quatuor laterib9 eius.Vel secũdũ alios,Et sup siue ad rete illud,vel in reti facies quatuor circulos æneos siue æreos in quatuor extremitatibus eius.Est enim dictio עַל hal,quæ vt sępiꝰ diximꝰ,& sup & in reddi potest,prout loci opportunitas exegerit.Septuagĩta καὶ ποιήσεις τῇ ἐσχάρᾳ τέσσαρας δακτυλίους χαλκοῦς ἐπὶ
F τὰ τέσσαρα κλίτη,Et facies craticulę quatuor anulos ęneos ad quatuor latera.Quę cũcta nequaquã à nostra versione discrepãt.Quos pones subter arulã altaris.Hęc à Septuaginta accepit Interpres.Arula est instrumentũ seu vas in quo ponitur ignis.Vnde in Hieremia habetur,Quòd arula posita fuit ante Ioachim regẽ plena prunis. Craticula autẽ fuit sup arulã posita.Hebraicè verò ita legitur וְנָתַתָּה אֹתָהּ תַּחַת כַּרְכֹּב הַמִּזְבֵּחַ מִלְּמָטָּה Venathatta ottha táchath carcob hamizbéach milemátta,Et pones eã,subaudi craticulã nõ autẽ annulos(est enim ꝑnomẽ otha fœminini generis)sub circulo altaris deorsum.Sic & Chaldaica.Quod enim Interpres arulã vertit,Hebręi circulũ, circuitũ,vel ambitũ dicũt dictione carcob.Reddũt alij,Ponesq; rete illud sub ambitu altaris infernè.Alij,Et pones ipsum(subaudi cribrũ)subter ambitũ altaris deorsum.Ab ambitu autẽ illo dicũt ꝙ altare adhuc eminebat tribus cubitis.Et quãdo scriptura dicit,altare in altitudine habuisse tres cubitos, id Hebręi intelligẽdũ aiũt ab ambitu,alioquin ad ambitũ ipsum sacerdotes ascẽdebãt,licet nõ ꝑ gradꝰ: vnde colligitur altare maiorẽ habuisse altitudinẽ q̃ triũ cubitorũ.Infra hũc ambitũ atque intra altare ipsum,pẽdebat cribrũ seu cancellatũ illud rete, cùm

m altare

Universidad de Deusto
Biblioteca

altare esset vacuũ & cõcauũ intra tabulas ipsas. Vnde & cõsequẽter infert de ipsa craticula, Eritq; craticula vsque G
ad altaris medium. Sic & Septuaginta. Chaldaica etiam, Et erit rete vsque ad dimidium altaris, id est, perueniet. Legunt alij, Vt sit rete ipsum in meditullio altaris. Vel, vt sit rete hoc interne vsque ad medium aræ. Quæ omnia vnum sunt cum Latina versione. Cratis ergo ænea, siue cribrum, aut rete (idem enim est) intra aram erat, ad quantitatem altaris & concauitatis, iuxta medium altitudinis, sustentatum vncinis & anulis in angulis aræ positis, vt sine impedimento ignis cineres deciderent, & subtus per aptata foramina, instrumentis aptis commodè extrahi possent à Leuitis & auferri. *Facies & vectes altaris de lignis Sethim duos, quos operies laminis æneis, & induces per circulos, erúntque ex vtroque latere altaris ad portandum.* BEDA. Si quem mouet iuxta literam, quomodo ligna altaris tanto igne vicino incombusta permanere potuerint, accipiat beati Hieronymi de hac quæstione responsum. Altaris (inquit) ligna, quæ de lignis paradisi sunt, non cremantur igne vicino, sed puriora redduntur. Nec mirum hoc de sanctuario & interioribus templi, & altari thymiamatis credere, cùm etiam ἄμιαντον quod ligni genus est H
vel ligni habens similitudinem, quanto plus arserit, tanto mundius inueniatur. AVCTOR CATENAE.

Facies & vectes altaris de lignis Sethim duos. Deest in Hebræo dictio duos. Erúntque. Ex Hebræo addendum vectes. Est enim הַבַּדִּים Habaddim. Ex vtroque latere altaris ad portandum, vel dum portabunt illud, sic enim redduntur dictiones בִּשְׁטֹת אֹתוֹ Biseth otho. Sic habet & Chaldaica. Alij legunt ad gestandum ipsum. Quidam Dum portabitur. Septuaginta, ἐν τῷ ἄρασθαι αὐτόν, In leuando illud. Sed hæc parua sunt, nec sensum immutant. Duobus ergo vel pluribus vectibus portandum erat altare, qui annulis inserebantur ad exteriora duo latera altaris, quibus gestaretur ad locum de loco, dum castra mouenda essent cum tabernaculo. Hæc autem ara ante tabernaculum stabat sub diuo in atrio sacerdotum. *Non solidum, sed inane & cauum intrinsecùs facies illud, sicut tibi in monte monstratum est.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Vacuum tabularum facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. Neque locus mensæ altaris plenus, neque locus laterum altaris inter rete & tigillos supremos plenus, sed vacuus describitur, dicendo vacuum tabularum. Hæc enim duo loca capacia & idonea erũt vt essent I
tabulata, & propterea de his locis intelligitur quum dicitur, vacuum tabularum facies ipsum. Erat itaque altare omnino sine tabulis, ex tigillis & reti in parte inferiori constãs. De corpore autem altaris nihil dicitur: sed iuxta primò mandata, terreum relinquitur intelligendum & faciendum. Et quoniam corpus altaris ædificatum sæpe legimus, ideo intelligendum est, quòd in vacuo contento inter hæc tigilla, ædificandum erat corpus altaris ex lateribus seu lapidibus impolitis. Et quoniam ignis super corpus altaris defendendus erat à reti, consequens est, vt parua esset altitudo corporis altaris, videlicet dimidij cubiti vel circa: sic enim & ignis defendebatur per rete à ventis, & ex vacuo inter rete & tigilla suprema, ligna ponebantur in foco, & animalia offerẽda in holocaustum ponebantur super ligna, & vniuersaliter omnia officia exercenda super corpus altaris fiebant, ideo enim vniuersa illa pars circumcirca relicta est vacua. Ex quibus potes prudens lector, conspicere formam altaris holocaustorum iuxta Hebraicam literam, longè differentem à solitis conspici. AVCTOR CATENAE. Hebraicè habetur נְבוֹב לֻחֹת תַּעֲשֶׂה אֹתוֹ Nebub luchoth tahase otho, id est, concauum seu vacuum tabulis facies illud. Vt K
dubium sit, vtrum vacuum tabulis, hoc est, prorsus sine illis id ædificari, an ex tabulis, cõcauum tamen fieri præcipiat. Septuaginta tamen huic posteriori applaudunt sententiæ, dicentes, κοῖλον σαρκίδωτὸν ποιήσεις αὐτό, hoc est, concauum tabulatum facies illud, Chaldaica etiam habens, Concauum ex tabulis facies illud: sic & recentiores, legentes, Vacuum siue cum vacuo tabulas facies illud. Sicut tibi in monte monstratum est: addendum esset ex Hebræo, sic facient. Est enim כֵּן יַעֲשׂוּ Chen iahasu. Sed vitauit Interpres more suo verborum repetitionem, & sufficere arbitratus est dicere, Et cauum intrinsecùs facies illud, sicut tibi in monte monstratum est. Hæc autem vacuitas cùm castra & altare firmabantur, terra impleri solita erat, & super eam ignis fieri.

Mystícè. *Homil.22.* GREGORIVS SVPER EZECHIELEM. Quid autem est altare dei spiritaliter, nisi mens bene viuentium? Qui peccatorum suorum memores, lachrymis se lauant: carnem per abstinentiam macerant, nullis se mundi huius actionibus miscent quæ habent, indigentibus tribuunt, & habere quæ non habent, non concupiscunt. Rectè igitur horum cor altare dei dicitur, vbi ex mœrore compunctionis ignis ardet, & caro consumitur. L
Et nunquid non tales, fratres charissimi, quotidie in sancto hoc fideli populo quasi in templi atrio videmus? Nunquid non eorum vitam nobis ad exemplum propositam indesinenter aspicimus? Altare ergo ante faciem tabernaculi est, cùm multi in sanctæ Ecclesiæ conspectu sunt propositi: qui æterni iudicij memores, semetipsos quotidie deo sacrificium in lamento compunctionis mactant. Qui vt prædictum est, corpora castigant, quate- *Rom.12.*
nus hoc quod per magistrũ gentium dicitur impleant, Vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem. Hostia quippe occiditur, vt offeratur: sed hostia viuens, est corpus domino afflictũ. Quod & hostia dicitur & viuẽs, quia viuit in virtutibus, & est à vitiis occisum. Hostia videlicet, quia iam huic mundo est à prauis actibus mortuũ: Viuẽs autem, quia cũcta quæ prætualet, bona operatur. Sed quia sub altaris nomine de cõpunctionis flãma sermo se intulit, necessariũ puto, quæ sit diuersitas eiusdẽ compũctionis ostendere. Alia quippe cõpunctio est, quę per timorẽ nascitur, alia quæ per amorẽ, quia aliud est supplicia fugere, aliud præmia desiderare. Vnde etiã in tabernaculo per legẽ duo altaria fieri iubẽtur. Vnũ videlicet exterius, aliud verò interius. Vnum M
in atrio, aliud ante aream. Vnũ quod ære coopertũ est, aliud quod auro vestitur. Atq; in altari ęreo cremãtur carnes: in altari verò aureo incẽdũtur aromata. Quid est hoc fratres charissimi, quòd foris cõcremãtur carnes, intus aromata: nisi hoc quòd quotidie videmus, quia duo sunt cõpunctionis genera? Quia alij adhuc per timorẽ plãgũt: alij verò iam se per amorẽ in lamẽtis afficiũt. Multi nãque peccatorũ suorũ memores, dum supplicia æterna pertimescũt, quotidianis se lachrymis affligunt. Plãgunt mala quæ fecerũt, & incendũtur vitia igne cõpũctionis, quorũ adhuc suggestiones in corde patiũtur. Quid isti nisi altare sunt æreum, in quo carnes ardẽt, quia adhuc ab eis carnalia opera planguntur? Alij verò à carnalibus vitiis liberi, aut longis iam fletibus securi, amoris flamma in cõpunctionis lachrymis inardescunt, cœlestis patriæ præmia cordis oculis aspiciunt, supernis iam ciuibus interesse cõcupiscũt. Dura eis apparet seruitus lõgitudo peregrinationis suæ, regem in decore suo videre desiderãt, & flere quotidie ex eius amore non cessant. Quid isti nisi altare sunt aureum, in quorum corde aromata incensa sunt, quia virtutes ardent? Bene autem de eodem altari dicitur, quòd ante velum accesit positum in sancto-
sancto-

A sanctorum. Arca quippe testamenti ipse nobis factus est: de quo scriptum esse nouimus, In quo sunt omnes thesauri sapientiæ absc̃oditi. Arca intra velum, est redemptor noster in cœlo, altare verò aureum in quo thymiama *Col.2.*
incenditur ante velum: quia sanctorum corda quæ cum magnis virtutibus in dei amore succensa sunt, per sanctum desiderium in illo ardent, quem adhuc reuelata facie videre non possunt. Inter arcam quippe & altare velum est: quia hoc quod nos adhuc à visione dei separat, corruptionis nostræ obstaculum remotum non est. Sed quousque ante velum sumus, oportet vt quasi thymiamatis incensum flamma amoris ardeamus. Per cõpunctionis autem lachrymas nil terrenum, nil transitorium quærere debemus. Solus nobis desiderium perficiat, qui facit omnia. Transcendamus per desiderium omnia, vt mente colligamur in vnum. Non iam timore pœnarum, non memoria vitiorum, sed amoris flamma succensi, ardeamus lachrymis cum odore virtutum. BEDA. Hoc *Cap.11.*
igitur altare, quod propriè holocausti vocabatur, corda electorum designat, quæ ad offerenda deo sacrificia bo-
B norum operum ipsius sunt dono consecrata. Quod aptè de lignis Sethim fieri præcipitur: quia munda & incorrupta decet esse corda & corpora in quibus spiritus dei habitet. Habet quinque cubitos longitudinis, & totidem latitudinis, cùm fidelis quisque omnes sui corporis sensus in longitudine patientiæ, & in latitudine charitatis exercere satagit, vt in omni suo visu, auditu, gustu, olfactu & tactu, semper se diuino meminerit mancipatũ esse seruitio, iuxta illud Apostoli, Siue manducatis siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriã dei facite. Ha- *1.Cor.10.*
bet & tres cubitos altitudinis, cùm eadem corda electorum, per fidem, spem & charitatem ad cœlestia tendunt. Cornua autem per quatuor angulos ex ipso erunt: & operies illud ære. Quatuor angulos habet altare holocausti, quia per quatuor mũdi plagas sancta dilatatur Ecclesia: quæ propter vnum cor & animam vnam totius credentium multitudinis, rectè factura vnius designatur altaris, ex quo videlicet altari cornua fiunt quatuor, cùm qua- *Sap.8.*
tuor virtutibus sæpe ante dictis iustorum corda muniuntur. De quibus in laude sapientiæ dicitur, Sobrietatem enim & prudentiam docet, & iustitiam, & virtutem, quibus vtilius nihil est in vita hominis. Hæc cornua ex ipso
C altari producuntur, cùm munimenta virtutum fideles non specie tenus & ad faciem hominum ostentant, sed ex intima cordis sui radice deo teste generant. Cornua sunt quatuor per quatuor angulos altaris, cùm in omnibus mundi terminis Ecclesia, virtutum potentia spiritali, cunctis hostium insidiis inuiolabilis persistit, imò ipsa cunctis se impugnantibus fortior efficitur, quod videlicet altare operitur ære, cùm virtus cœpta fidelium perseueranter vsque ad finem firma tenetur: quia enim æris metallum longo solet tempore incorruptibile durare, rectè per hoc virtus valet perseuerantiæ designari. Faciésque (ait) in vsus eius lebetes ad suscipiendos cineres, & forcipes atque fuscinulas, & ignium receptacula. Omnia vasa altaris diuersa, vel diuersas fidelium personas, vel certè multifarias ipsorum actiones siue cogitationes in famulatum sui conditoris dispositas, accipere debemus. Et quidem primo lebetes ad suscipiendos cineres facere præcipitur. Cinis autem hostia- *Heb.9.*
rum, quòd in magno mysterio debeat accipi, testatur cinis vitulæ rufæ aspersus: qui etiam Apostolo teste inquinatos sanctificabat ad emundationem carnis, in quo ipse præfiguratum intelligit sacramentum dominicæ pas-
D sionis. Tempus autem & actionem passionis Christi designat cinis crematus, qui nos in perpetuum purificans saluat. Ergo crematio vitulæ rufæ, ipsum qui ad emundationem immũdorum seruabatur, mysterium iam completæ eiusdem passionis, quo nos quotidie à peccatis nostris expiamur, insinuat. Quia ergo omnia sacrificia & victimæ quæ incendebantur in altari, vel passionem domini, vel deuotionem sanctorum eius flamma charitatis ardentem, figuratè denunciat, meritò cinis holocaustorum, vel consummationem dominicæ passionis, vel certè perfectionem exprimit virtutis iustorum: cùm toti in dei seruitium per ignem sancti spiritus oblati, ipsa iam bona opera finire, & ad percipienda operum præmia in æternam vitam rapi meruerunt. Lebetes ergo cineres sanctos suscipiunt, cùm fideles quique, vel exempla ac sacramenta dominicæ passionis ad custodiam sui pia mente retractam, vel certum exitum præcedentium iustorum diligenter aspiciunt, qui magnis pro domino e- *Heb.13.*
E uestrorum, qui vobis locuti sunt verbum dei, quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem. Post maiorum virtutibus, & ipsi magni fieri possint, iuxta præceptum Apostoli, dicentis: Mementote præpositorum laboratis agonibus, nunc cursu consummato, de percepto iam brauio sine fine lætantur, quatenus consideratis lebetas autem, forcipes atque fuscinulæ, & ignium receptacula fieri sunt iussa. Forcipes ad emendandum altaris ignem fieri debere credendum est. Vnde per eos rectè sancti prædicatores designantur, qui ignem in nobis charitatis quasi in altari dei accendere suis exhortationibus solent. Nãque hi velut gemino dente forcipis, ad hunc ignem accendendum titiones in altari componunt, quando consonis vtriusque testamenti nos paginis instituunt, & eloquia veritatis in nostro corde, quibus amplius ad æternorum desiderja inflammentur, collocant. Vel certè forcipe, duplici videlicet ferramento, sacerdotes ignem altaris emendant, cùm in omnibus quæ docent prædicatores sancti, virtutem nobis geminæ charitatis infundere, & huius gratia nos ardere simul & lucere præcipiunt. Fuscinulæ quæ Græcè vocantur κρεάγρα, ad hoc in ministerio habebantur altaris, vt carnes victimarum per eos de caldariis coctæ proferrentur, atque ad esum eorum qui iis erant reficiendi, adferrentur. Quarum vsus æquè sanctorum prædicatorum figuræ congruit: quorum ministerij est, animas fidelium verbo fidei *1.Pet.2.*
F reficere, & iuxta regulam apostolicæ discretionis, rudibus adhuc discipulis, rationabile & sine dolo lac doctrinæ *Heb.5.*
simplicibus adhibere, perfectioribus autem solidum cibum doctrinæ sublimioris ministrare. Quicunque enim sacramenta Christi summatim agnoscere, atque ad imitationem susc̃ipere norunt, hi quasi carnibus hostiæ salutaris refecti satiantur. Et quia doctorum est spiritualium, quæ cuique personæ mysteria audienda cõmittant, solertissimè discernere: rectè fuscinulas facere iubetur sacerdotibus Moyses, quibus carnes hostiarum prout oportuerit componant, & alia quidem hominibus, sed mundis edenda offerant, alia verò altaris ignibus consumenda relinquant: quia sunt in verbis dei nonnulla quæ nostræ humilitati reuelare, ad nostræ epulas refectionis concedere dignatus est: sunt item alia tantæ profunditatis, quæ sancti spiritus solummodo scientiæ pateant, nostræ verò capacitatis per omnia mensuram transcendant. Porrò ignium receptacula ad hoc deputata sunt, vt per hæc, ignis sanctus ab altari holocausti ad altare thymiamatis vespere, & mane ad incensum ponendum deferretur, quæ & ipsa patenter figuram tenent doctorum, qui tãquam ignem de altari holocaustorum ad altare

Universidad de Deusto
Biblioteca

deferunt incensi, cùm suos docent auditores de virtute in virtutem semper proficere, meritísque crescentibus, G paulatim ad altiora & interiora diuinæ visionis arcana penetrare. Sed & omnes qui feruentia pietate corda proximorum videntes, imitari festinãt, quasi receptacula ignium fiunt, quia flãmam cœlestis sacrificij, quam in fraternis cõspiciunt, in suis quoque accendere mentibus satagũt. Quæ nimirum cũcta ex ære vasa fiunt cùm deuotio fidelium perseuerãter diuinis curat obsecundare præceptis. Vel certè cùm hoc quod ipsa rectè agit, proximis quoque agendum clara voce sedulę exhortationis insonat, æternamq; nonnũquam (vt sæpius dictum est) & propter diuturnitatem suæ incorruptibilitatis, perseuerãtiam mentis fideliũ, & propter claritatem soni, vocem solet designare doctorũ. Craticulam quoque (inquit) in modum retis æneam, per cuius quatuor angulos erũt quatuor anuli ænei, quos pones subter arulam altaris. Eritq; craticula vsque ad altaris mediũ. Habet altare dei in medio *Cap.12.* sui craticulam ad suscipiẽda holocausta paratam: quia præparãt electi locum domino in intimo sui cordis affectu, vbi deuotas ei cogitationes collocent. Habet arulam subter craticulã, in qua ligna & ignem holocaustorum H suscipiat, quia eadem ipsa electorũ corda, receptaculũ in se præparant auditui verborũ cœlestium, quibus calefacti, imò & inflãmati per donum sancti spiritus, grata deo referãt vota cogitationum piarum. Ligna nãque arulæ altaris sacerdos imponit, cùm doctor quisque desiderãtibus atque inhianter quærentibus fidelium mẽtibus sanctarum testimonia scripturarũ, quibus amplius in fide ac dilectione cõfirmentur ingerit. Addit & ignem lignis, cùm intellectũ verbi atque efficaciã piæ operationis, à deo quærẽdam edocet. Ardentq; ligna in altari, cùm charitas dei diffunditur in cordibus nostris per spiritũ sanctũ, qui datus est nobis. Atque hoc igni superpositũ cõsumitur holocaustũ, cùm vniuersa quæ bene agere disposuimus, donãte gratia sancti spiritus, per virtutẽ dilectionis deo acceptabilia reddũtur. Vnde bene craticula quæ holocausta gerat instar retis fieri præcipitur, quo per crebras illius aperturas, ignis suppositus, ad cõsumendas omnes hostiarũ partes liberè penetret. Sic etenim sic & omnino necesse est, vt nequaquã obduremus corda nostra, neque obseramus more Pelagianorum aduersus gratiam dei, sed diligenter aperiamus ea, & quasi plurimis simul patefactis ianuis, sedulo deprecemur, vt per omnia quæ I inchoamus, vel agere desideramus bona, quasi per singula victimarũ eius frusta, sua nos misericordia illustrare, & in amorẽ ipse suum accẽdere dignetur. Nãque Pelagiani, qui sine gratia dei se aliquid boni perficere posse præsumunt, non in altari sui cordis maculosam instar retis craticulã igni sacro superponunt, sed quasi parietẽ potius solidum inter se & ignem sancti spiritus, nequãdo in dilectione calefiãt interponũt. Quatuor autem anuli ænei, qui per totidẽ angulos altaris fieri iubẽtur, quatuor sunt Euãgeliorũ libri, qui aptè annulis assimilãtur, quia perpetuam auditoribus suis coronã vitæ promittũt. Aptè ænei sunt, quia in omnem terrã exiuit sonus eorum. Aptè per quatuor angulos altaris positi, vt Ecclesiã fidelium per omnes mũdi plagas diffusam, verbo fidei & veritatis confirmẽt: aptè subter arulã altaris infixi, vt animos humiliũ munimine suæ cõsolationis alleuent. Sequitur, Facies & vectes altaris de lignis Sethim duos, quos operies laminis æneis. Vectes quibus altare portabatur, doctores sunt, qui sanctã Ecclesiam quasi portare solẽt, dum fidem ac sacramẽta veritatis, vel eis qui nescibant prędicantes, vel in eis qui iam nouerãt & acceperãt confirmãtes, roborãt. Qui quoniam non sua prædicãt, sed ea quæ K sunt Iesu Christi, non indoctas fabulas secuti, sed cognitã cœlesti oraculo virtutem domini nostri mũdo notam faciũt: aptè vectes, vt portare queant altare, mittũtur in circulos. Vectibus nãque altare domini per circulos portare, est sanctis doctoribus corda fidelium per verba Euãgelij, quæ nec cœlo & terra trãseuntibus præteribũt, exhortãdo erigere. Duo sunt autem vectes, vt vtrique populo, & Iudæo videlicet & gẽtili, verbũ prædicetur. Quod ipsum sequẽtibus quoque verbis astruitur, cùm subinfertur: Eruntq; ex vtroque latere altaris ad portãdum. Erũt enim doctores qui Iudæam, erũt qui gentilitatẽ in vnã eandemq; fidei gratiam cõsono ore & opere aduocẽt: vel certè ex vtroque latere altaris ad portãdum erũt vectes, cùm mentes fideliũ sancti prædicatores, & in prosperis & in aduersis incõcussam tenere virtutũ constãtiam docẽt: ne aut hæc blandiẽdo extollãt, aut illa terrẽdo conturbent. Non solidũ (inquit) sed inane & cauum intrinsecùs facies illud ideirco altare non solidum sed inane & cauum fieri præceptũ est, vt copiosum haberet locum, vbi vel ignem sacrosanctũ & ligna ad ignem, vel holocausta quæ igni erãt cõsumẽda, reciperet. In cuius exẽplum & tu si vis esse altare dei, exinani teipsum, & euacua ab om- L ni contagio rerũ mundanarum: quatenus in te ligna verborũ cœlestium, & hostiæ virtutũ locum possint habere sufficientẽ. Capiasq; flãmam sancti spiritus, qua eadem hostia domino consecrẽtur, & ad finẽm perfectionis firmum producãtur. Vbi aptè in cõclusione subiungitur: Sicut tibi in mõte monstratum est. Nam cũcta quæ nobis mysticè in altaris & tabernaculi totius cõstructione facienda signauit Moyses, priùs in illa cœlesti cõuersatione; in qua cum domino diebus quadraginta permãsit, facta à supernis ciuibus indefessa & perenni obseruatione cernebat. Neque enim dubitãdum est, eum potuisse ante solium dei videre altare illud sacrosanctum, quod videre *Esa.6.* meruit Esaias, viuis carbonibus internæ charitatis plenissimum: videre & forcipes sanctos quos idem vidit Propheta, & quorũ vno tulerat angelus carbonẽ de altari, quo eius labia purgaret. Eiusdem nãque gratia spiritus, quo angeli inflãmãtur ad amandum semper deum in cœlis, & hominibus in terra & dimittũtur peccata, & virtutum dona conceduntur. Itaque altare cauum & inane fieri iubetur sicut Moysi in mõte monstratum est: quia sicut angeli ac spiritus iustorum in cœlis vacui à peccatis, & pleni sunt pietatis ac iustitiæ: ita & nos in terra pro modulo M nostro declinare à malo, & facere bonum debemus. Quod ipsum exhortationibus apertis verbi cœlestis, item & mysticis tabernaculi ac vasorum & cæremoniarum eius figuris, semper agere docemur. RVPERTVS. Vel altare quod extra positum est, Iudæorum est ministerium, sanctum quidem, antequam Christus qui per hoc promittebatur, veniret, nunc autem ex quo ille sancta sanctorum ingressus est, cum ministris suis eum non sequen- *Heb.9.* tibus reprobatum, & velut immundum abiectum est. Habuit quidem priùs hoc iustificationes culturæ & sanctum seculare, sed non poterat iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis & potibus, & variis baptismatibus & iustitiis carnis vsque ad tempus correctionis impositis. Nunc autem ex quo tempus correctionis aduenit, seruientem in supradictis, non solummodo perfectum facere non potest, sed *Phil.3.* nec vllius boni saltem initium est, imò & cum Apostolo detrimenta reputandum, & vt stercus abiiciendum est. Proinde nos atrium ingressi Patriarcharum, fiducialiter altare illud prę terimus, & vltra velum ingredimur,

A bases æneas, columnarum aspernantes, & aurea capita gratanter aspicientes, id est, occidentem legis literam relinquentes, & viuificantem spiritum amplectentes, atque inde ad mensam domini fideliter accedimus, vbi non carnes taurorum immolantur, aut sanguis hircorum poratur, sed panis vitæ æternę quod est corpus Christi proponitur, & calix salutis perpetuæ, qui est sanguis eiusdem Christi filii dei libatur, tandem illud cœleste sanctuarium ingressuri, quo prærcursor pro nobis Christus idem peruenit.

Facies & atrium tabernaculi, in cuius australi plaga contra meridiem, erunt tentoria de bysso retorta. 2
Centum cubitos unum latus tenebit in longitudine, & columnas uiginti, cum basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Similiter & in latere aquilonis per longum, erunt tentoria
B centum cubitorum, columnæ uiginti, & bases æneæ eiusdem numeri, & capita earum cum cælaturis suis argentea. In latitudine uerò atrii quod respicit ad occidentem, erunt tentoria per quinquaginta cubitos & columnæ decem, basesque totidem. In ea quoque atrii latitudine quæ respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt, in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri uno deputabuntur, columnæque tres & bases totidem. Et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim, columnæ tres & bases totidem.

AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Hîc iam de atrio loquitur vsque 2
ad finem, quod circumponendum est tabernaculo illi, de quo priùs constituendo locutus est. *Facies* (inquit) & *Quæst.173.*
atrium tabernaculi, in cuius australi plaga contra meridiem, erunt tentoria de bysso retorta. Centum cubitos vnum latus tenebit in longitudine,
& columnas viginti, cum basibus totidem æneis, quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea. Atrium Græcè dicitur αὐλὴ nõ
C αὐλέα, quod quidã Interpretes nostri non discernẽtes, & hoc & illa aulæa, quas aulæas, non aulas Græci dicunt, atria interpretati sunt, dicentes, Et facies tabernaculũ decem atriorũ, vbi decem aulæorũ dicere debuerũt. Nonnulli autẽ multò imperitiores, ianuas interpretati sunt, & aulas & aulæas. Sicut autẽ in lingua Latina inuenimus aulæa, quas Græci aulæas vocãt, ita quam illi appellant αὐλὴ, nostri aulam vocauerũt. Sed iam non atrium isto nomine, sed domus regia significatur in Latina lingua, apud Græcos autem atrium. CAIETANVS. Circa opificium atrij quia clarè in litera scribitur, tria aduertenda sunt, & quædam declaranda. Aduertẽdum primùm est, quòd vniuersum spatiũ atrij tam venerabiliter ambiebat tabernaculũ, vt secundũ longitudinẽ trigintaquinque cubitorũ spatium ex parte occidẽtis, & trigintaquinque ex parte oriẽtis interciperetur, secundũ latitudinem verò ex parte meridiei ferè viginti, & similiter ex parte septentrionis ferè viginti cubitorũ spatium interciperetur, æqualiter spatia atrij distribuendo. Aliud est, quòd ingressus atrij qui ex parte oriẽtali erat, tãtæ erat latitudinis, vt vniuersum tabernaculũ ab existentibus extra atrium videretur, nam latitudo tabernaculi ad summũ erat
D duodecim cubitorũ, latitudo autem ingressus atrij viginti erat cubitorũ. Et quoniam quatuor habebat colũnas medias æquidistãtes, consequẽs est, quòd quinque aditus inter sex colũnas paterẽt in ingressu atrij. Tertium est, quòd cortina operiẽs ingressum atrij, differebat in materia & forma artis à reliquis cortinis atrij, nam omnes aliæ erant ex puro lino textæ, hæc autem erat ex lino & sericis filis diuersis, ex quibus erãt vela tẽpli, & fiebat opere polymitario. Adde & his, quòd nec in atrio admissum est aliquid ferreum. Sed etiam claui aërei præcipiuntur. Declarandæ sunt autem quædam particulæ literæ, & in primis vna quæ repetitur, quæ capita cum cælaturis suis habebũt argentea, nam iuxta Hebræum habetur, Et vncini columnarum, & cingula earum argẽtea. Sed aduerte quòd appellatione vncinorũ intelligas catenas vtrinque aduncas, ligãtes colũnas inter se ad firmãdum colũnas, consueuerũt enim fieri catenæ ferreæ inter colũnas, sed istæ erãt argenteæ. Et quia atrium oportebat esse dissolubile, ideo catenæ non erãt affixione firmatæ, sed aduncis extremitatibus, & ab extremitatibus denominãtur vnabile, ideo catenæ non erãt affixione firmatæ, sed aduncis extremitatibus, & ab extremitatibus denominãtur vncini. Cingula verò argẽtea ad ornatum cuiuslibet colũnæ erant. AVCTOR CATENAE. Quod nos dicimus & Chaldaica etiam, In cuius australi plaga contra meridiẽ, Hebraicè legitur, לִפְאַת נֶגֶב תֵּימָנָה Liphath négeb temána, Ad latus siue angulum australem ad siue versus meridiem, Septuaginta, εἰς τὸ κλίτος τὸ πρὸς λίβα,
E hoc est, Ad latus quod ad austrũ. Sed nulla est sensus mutatio. Erũt tentoria (subaudi atrio, hoc est, pro atrio constituendo, est enim in Hebræo לָהֲצַר lechazer) Sed hoc parum est. De bysso retorta. Dicunt Hebręi cortinas atrij aliter fuisse cõtextas, quàm cortinas tabernaculi, nam erant plenæ foraminibus, arcentes quidem ingressum, sed aspectum non prohibebãt. Centũ cubitos vnum latus tenebit in lõgitudine. Hæc verba apud Hebræos copulantur cum superiori mẽbro, Quod verò sequitur, Et colũnas viginti cum basibus totidẽ seu viginti, est inceptio alterius clausulæ de per se. Sed & hoc minimum est. Quod autem legimus, Et capita cum cælaturis suis habebunt argẽtea, & Chaldaica, Capita colũnarum & cælaturæ earũ erunt de argẽto, Hebraicè est וָוֵי הָעַמּוּדִים וְחִשְׁקֵיהֶם כֶּסֶף
F Vaue hahãmudim vachaſũkehem cháſeph, Et capitella colũnarum cum zonis suis argẽtea. Hebraica enim vox chazuk, significat filum vel circulos, & alia ornamenta quę per gyrum ambiunt columnas, velut circulus doliaris qui coniungit lignea dolia. Vnde hîc quidam, Et vncini columnarum & fila cingentia illas, siue & cincturæ earum argentea verterunt. Alij legunt, Capitella autem columnarum, & complexus siue cincturæ earum, erunt argenteæ. Est autem & hîc dictio illa Vau, de qua satis suprà diximus, quam quidam significare dicunt capitella columnarum, alii paxillos siue vncinos in capitibus columnarum affixos, è quibus tentoria & velamina dependebant. Vnde & hîc Septuaginta legunt, καὶ οἱ κρίκοι αὐτῶν, καὶ οἱ φαλίδες αὐτῶν ἀργυροῖ, Et fibulæ earum & forcipes earum argẽteæ. Atrium ergo constitui mãdatur, hoc est, spatiũ circum tabernaculũ, & altare holocaustorum. Cuius primo describitur latus australe, cõstitutis viginti colũnis, habentibus in altitudine quinque cubitos, infixis basibus totidem æneis, superimpositis capitellis argẽteis. Erant autem colũnæ vestitæ laminis argẽteis ad decorem, & quinque cubitorum spacio vna distabat à proxima. Ex istis autem colũnis pendebãt tentoria vel aulęa de byssio retorta vncinis argenteis affixa, ad ornatum & prohibitionem accessus vulgi. Centum ergo cubitorum erat iongitudo tentorii australis. Nam secundum ordinationem diuinam, nullus tabernaculum ingrediendi facultatem habiturus erat præter sacerdotes. Leuitę autẽ, quæ ad cultum ac cęrimonias pertinebãt, in atrio speciali

Universidad de Deusto
Biblioteca

circum tabernaculũ erigendo exequi debebant,quod ex reliquis tribubus & populis nemini ingredi permitteba- G
tur,ex dei instituto,quo haberetur tam tabernaculũ, quàm cultus dei & sacerdotum cum Leuitis, in maiori auctoritate,reuerentia & honore.Omnino enim enitendum est,vt floreat apud quécunque populũ estimatio digna & cultus venerabilis sacerdotũ, non tam propter ipsos,quàm ob verbũ domini, & ad legitimum sacramẽtorum vsum,quæ per illos administrãda sunt.Propter quod & sacerdotes ipsi quoque neutiquã omittere debẽt quæ ad honestatẽ spectãt & reuerẽtiam,in moribus,verbis,habitu vestium,familia & cõuersatione,domi & foris,maximè autẽ dum assistũt officio fungẽdo corã Ecclesia,dum in publicum progrediũtur. *Similiter & in latere aquilonis per longum,erunt tentoria centum cubitorum,columnæ viginti & baſes æneæ eiusdem numeri,& capita earum cum cælaturis suis argentea.*
Eadem litera per omnia cum superiori est etiã in Hebræo.Sicut ergo cẽtum cubitorum erat lõgitudo tẽtorij australis,similiter & aquilonaris. *In latitudine verò atrij quod respicit ad occidentem,erunt tẽtoria per quinquaginta cubitos,& columnæ decem,baſesq; totidem.* CAIETANVS. Quæstio est de angularibus columnis, an in singulis angulis fuerint H
duæ,an vna cõmunis lõgitudini & latitudini.Et ratio dubij est,quia si ponitur vna,existẽtibus sexaginta columnis,oportet vel in longitudine viginti duas,vel in latitudine duodecim inueniri,vt patet supputãti. Et quia vtrumque aduersatur literæ,ideo intelligẽdum est,quòd quilibet quatuor angulorũ atrij constabat ex duabus columnis,quarũ vna lõgitudini cortinæ,altera cortinæ quæ erat secundũ latitudinẽ seruiebat:sic enim integer seruatur numerus colũnarum & basium earũ,vt viginti inueniãtur in lõgitudine, & decẽ in latitudine cum totidem basibus. AVCTOR CATENAE. In latitudine verò atrij quod respicit ad occidentẽ. Et hoc in loco in Hebræo est, לִפְאַת יָם Liphath iam,Ad latus maris,quod idem est cum ad occidẽtem.Sic & Septuaginta, τὸ κατὰ θάλασσαν legunt,id est,Quod ad mare,nẽpe rubrum, quod ad occidentale erat tabernaculi latus. Tentoria per quinquaginta cubitos. Intellige prout sunt Hebraica קְלָעִים חֲמִשִּׁים אַמָּה kelaim chamisim amma, Tentoria siue cortinæ quinquaginta cubitorum. Pro media igitur parte breuius erat occidentale tẽtorium quinquaginta tantùm cubitorum, quod & ipsum, vt alia duo, sine introitu erat. *In ea quoque atrij latitudine quæ respicit ad orientem, I
quinquaginta cubiti erunt,in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vni deputabuntur,columnæq; tres, & baſes totidem.Et in latere altero erunt tentoria cubitos obtinentia quindecim,columnæ tres,& baſes totidem.*
In ea quoque atrij latitudine.Parum est quod Hebraicè legitur וְרֹחַב הֶחָצֵר Veróchab hechazer,Et latitudo atrij. In quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vni (subaudi ostij vel ingressus atrij)deputabuntur.Hoc verbũ desuo Interpres addidit pro loci intelligentia,nam in Hebræo pro more deficit verbum.Columnæq; tres,& baſes totidẽ. Siue, Colũnæ earum tres, & baſes earum tres.Sic enim est in Hebræo.Sed hoc minimum est. Et in latere altero,subaudi ostij vel ingressus vt suprà. Colũnæ tres,& baſes totidem.Vel colũnæ earum tres,& baſes earum tres. Sic enim est in Hebræo. Sed hoc minimum est.Et in latere altero,subaudi ostij vel ingressus vt suprà.Colũnæ tres,& baſes totidem.Vel colũnæ earum tres,vt superiùs quoque dictũ est.Quæ omnia nil penitus de Latinæ literæ sensu immutãt. Ab oriẽte(inquit)patebit ingressus spacio viginti cubitorũ, resíduis triginta cubitis tentorij diuisis vtrinque,quindecim ad aquilonem,& quindecim ad austrum ingredientibus relictis,cum tribus columnis,basibus & capitellis.Vt sic fuerit totum atrium quadratum, altera parte duplo longiùs quàm latitudo . Vnde sequitur latitudinem atrij vsque ad K
tabernaculi parietes , fuisse circiter viginti cubitorum ad austrum & aquilonem : latitudinem verò orientalem & occidentalem inter tabernaculum & tentorium,triginta quinque cubitorum præcisè fuisse.In cuius orientali parte inter ingressum atrii & tabernaculi,altare stabat holocaustorum.

Mysticè. Cap.13.

BEDA. Facies & atrium tabernaculi,in cuius plaga australi erunt tentoria de byſſo retorta.Sicut & sancta sanctorum,eam quæ in cœlis est sanctæ Ecclesiæ partem designat,& priùs tabernaculum,perfectam fidelium vitam in hoc duntaxat seculo commorantium typicè denunciat : ita atrium tabernaculi quod exterius erat prima incipientium rudimenta demonstrat.Vnde bene tentoria eiusdem atrii de byſſo retorta erant facta , quia prima incipientibus cura impendenda est, vt illecebras carnis simul & spiritus refrenent, iuxta illud Apostoli quod de

2.Cor.7.

filiis adoptionis loquens adiecit: Has igitur habentes promissiones charissimi,mũdemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus.Byssus nanque(vt sæpius cõmemoratum est)de terra viridis nascitur, sed eruta de terra L
siccatur,contunditur,coquitur,torquetur, ac magno & longo exercitio ad cãdidum de viridi producitur colore.Sic & caro nostra vt ad virtutem decorémque castitatis perueniat, arctis se necesse est ieiuniorũ orationibus, vigiliarum & totius continentiæ laboribus subigat,quibus naturales & velut ingenitas eius delectationes exicare,atque ad eam quam desideramus dignitatem virtutis ascendere queamus . Retorquetur autem byssus ne facilè possit dissolui,cùm non solùm luxuria carnis restringitur, verumetiam tota eius memoria ab intimo corde radicitùs euellitur.Centum cubitos vnum latus tenebit in longitudine, & colũnas viginti cum basibus totidem æneis,quæ capita cum cælaturis suis habebunt argentea.Constat numerum centenarium, qui in computo digitorum de læua transfertur in dexteram, nonnunquam in scripturis vitæ cœlestis habere figuram, quæ sicut dextera læuæ,ita meritò præfertur vitæ præsenti,cuius nimirum numeri frequens in diuinis literis mysterium reperitur. Aedificationem arcæ Noe centesimo anno compleuit, quia sanctam Ecclesiam, quam in hac interim vita ædificat dominus,in futura perficit. Abrahæ centenario filius promissionis nascitur Isaac, quia nimirum bene- M
dictio hæreditatis,quæ in semine eius omnibus familiis terræ promittitur, in futura & cœlesti patria reddetur. Centum annos peregrinatur ipse in terra repromissionis,quia qui filii Abrahæ per fidem efficimur , in spe superna hæreditatis debemus peregrinam in præsenti Ecclesia ducere vitam . Seuit itaque Isaac in Geraris, quod interpretatur incolatus, & inuenit in ipso anno centuplum , quia quæcunque filii promissionis in hac vita peregrinantes bona operamur, mox egressi de corpore in cœlesti vita recipimus . In qua figura & semen Euangelici sermonis , quod in terram bonam cecidit , exortum fecit fructum centuplum, & qui temporalia bona propter Christum & propter Euangelium relinquit, centuplum accipit in præsenti, & in seculo futuro vitam æternam , id est, gaudium fraternæ societatis nunc in spe vitæ cœlestis ,& tunc in seipsum vitam regni cœlestis. Centum ergo cubitos habet latus tabernaculi in longum, quia vniuersi quique ad membra Ecclesiæ pertinent, necesse est pro æterna in cœlis vita laborem in se patientiæ & continentiæ temporalis

A ralis assumãt.Columnæ autẽ quibus hæc tentoria suspẽduntur in altum,doctores sunt sancti,qui suorum corda auditorum à terrestribus contagiis extracta,ad cœlestia desideranda sustollunt, & hæc quasi vestem domini diligenter extendunt,ne quid in his esse duplicitatis valeat,sed simplici ac munda intẽtione coram domino velut tentoria byssina niteant.Quæ videlicet columnæ æneæ fuere,sed argento vestitæ,vt in sequentibus manifestiùs dicitur.Aeneæ quidem,propter perseuerantiam virtutis, siue propter sonum ipsius prædicationis,Argẽto autem vestitæ,quia non aliud quàm verbum dei sonant,Cuius sæpe claritas argẽto figuratur,non aliud viuẽdo in actibus,quàm obseruãtiæ diuinorum mõstrant eloquiorum.Non solùm inargentatæ erant , sed & capita tota habebant argẽtea,quod propriè doctorum est,totos se verbis sacræ scripturæ subiicere , hísque animũ corpusq; meditando,prædicãdo,operãdo mancipare.Sicut enim membra nostra sine capite subsistere & viuere nequeũt,sic eloquia diuina illi suam vitã æstimãtes,nunquã hæc obediẽdo portare,& semet humiliãdo exaltare desistũt. Quid
B autem in basibus colũnarum æneis aptius quàm initiũ sapientiæ timorem dei debemus intelligere:De quo & fi- *Eccle.1.*
lius Sirach ait:Radix sapiẽtiæ est timere deum.Vbi & pulchrè subiũxit,Rami enim illius lõgæui:quia nimirum germina virtutũ multifaria,quæ de timore dei tãquam opus & cælaturæ columnarum de basibus prodeũt,nunquã fructu suæ mercedis carebũt.Quare autem viginti fuerint colũnę in vno latere atrij,suprà iam expositũ est, vbi eiusdẽ numeri tabulæ in vno latere tabernaculi sunt fieri præceptæ. Similiter(inquit)in latere aquilonis per longũ erunt tẽtoria centũ cubitorũ,colũnę viginti,& baſes æneæ eiusdẽ numeri,& capita earũ cum cęlaturis suis argẽtea.Eadem de latere aquilonis repetũtur,quæ iam de latere australi erãt præmissa : quia vtriusque testaməti præcones cõsono nos ore ad cœlestia erigũt:tametsi cęrimonias sacramẽtorum habuerint pro temporum ratione differẽtes,imò hoc in tẽpore noui testaməti,quicũque de vtroque populo ad salutẽ pertingũt,non solùm eandem fidem,cõfessionem & operationẽ,sed & sacramẽta habẽt eadem in emũdationem peccatorũ & perceptionẽ vitæ cœlestis, in gratia dei per Iesum Christũ dominũ nostrũ.In latitudine verò atrij quæ respicit ad occidẽtem, erũt
C tentoria per quinquaginta cubitos,& colũnæ decem,baſesq; totidem.Latitudo atrij quę ad occasum respicit solis,vbi terminato labore diurno,noctis sopor & gratia succedit,meritò tempus significat illud,quando cessante post mortẽ vita actuali, quies electorũ & merces æterna sequitur. Denique illi qui in vinea summi patrisfamiliàs operabãtur,cùm sero esset factũ,præmia sui percepere laboris, quia nimirum singuli quique iustorũ cùm ad huius finẽ vitæ peruenirũt, tum veræ ingressum vitæ sortiũtur.Vnde in Apocalypsi Ioannes audiuit vocẽ de cœ- *Apoc.14.*
lo dicẽtẽ, Beati mortui qui in domino moriũtur.A modo iam dicit spiritus,vt requiescãt à laboribus suis.Propter quam requiem rectè occidẽtale latus atrij tẽtoria habebat per quinquaginta cubitos, & colũnas decẽ,quinquagenarius nãque numerus cõsuetè annum significat in lege quinquagesimũ,qui libertati,qui & remissioni totus erat cõsecratus,propter quòd & iubileus vocari præceptus est,Iobel nanque dimittẽs aut mutatus interpretatur.Denariũ quoque numerũ constat eadem superna præmia designare, vbi humana natura in vtraque sua substantia immortaliter subleuata,in diuina præsentia visionis lætatur. Deus nãque trinitas est. Corpus nostrum ex
D quatuor elemẽtis subsistit.Interior homo noster ternario numero cõprehẽditur,cùm ex toto corde,tota anima, tota virtute deum diligere iubemur.Et cùm quatuor nostra visioni sanctæ Trinitatis in æternũ iunguntur,iuxta illud Psalmistæ:Mihi autẽ adhærere deo bonũ est,hoc est,vtique denariũ quod cultores dominicæ vineæ, con- *Psal.72.*
summatis diei laboribus pro mercede accipiũt.Quia ergo nobis sancti prædicatores, finita hac vita præsentiam nostri cõditoris,& requiẽ promittunt ęternã,his quoque promissis desideria nostra ab appetitu infimorũ ad cœlestia quærẽda erigũt,quasi in occidẽtali latere atrij tẽtoria quinquaginta cubitorũ longitudinis, decem colũnæ subleuãtes extollũt.In ea quoque(ait)atrij latitudine quę respicit ad oriẽtem,quinquaginta cubiti erũt.Ea latitudo atrij quæ ad oriẽtem respicit,primordium bonæ nostræ cõuersationis quæ à fide incipit,significat.Quæ pro- *Luc.1.*
pter primam cœlestis gratiæ,perceptionem,rectè ad oriẽtem respicere dicitur, iuxta illud beati Zachariæ:Visitauit nos oriens ex alto,illuminare his qui in tenebris & in vmbra mortis sedẽt.In qua nimirũ plaga quinquaginta
E cubiti,quia in ipso mox ingressu conuersionis,omnes qui catechizantur remissionẽ peccatorũ,& requiem sperare docẽtur æternã.Nam & quinquagenarius numerus ad remissionẽ peccatorũ pertinet,vnde & in psalmo eiusdem numeri,pœnitẽtia,cõfessio,& remissio descripta est peccatorũ: ita vt is qui domino peccauerat & malum corã eo fecerat,cognoscendo ipse iniquitatem suam,ablutus sit ab eo cui peccauerat,& super niuem dealbatus: rursumq; lætitiam salutaris dei,hoc est,domini Iesu quem offenderat,receperit, & spiritu illius spiritali, ne vltra labi potuisset,cõfortatus fuerit.Itaque oriẽtalis atrij latitudo quinquaginta habet cubitos, cùm prima fidei confessio remissione peccatorũ,& spe futuræ in Christo quietis gaudet ac pacis.Denique in symbolo Apostolorum cõfitemur nos credere sanctã Ecclesiam,remissionẽ peccatorũ, carnis resurrectionẽ, quod vniuersalis synodus patrũ sequentiũ pleniùs exprimi voluit, dicẽs: Confiteor vnũ baptisma in remissionem peccatorũ,spero resurrectionem mortuorũ,& vitã futuri seculi.Quinquaginta ergo cubitis plagæ oriẽtalis , generaliter initia credentium designãtur,qui in remissionẽ peccatorũ & spem futuræ beatitudinis celebrãtur. Quorũ tamen cõtinuò alia specialis distinctio subinfertur,quæ ad vnũ eundemq; finem bene cõsiderata refertur.Sequitur enim,In qui-
F bus quindecim cubitorũ tẽtoria lateri vni deputabũtur,colũnæq; tres & baſes totidẽ, & in latere altero erũt tentoria cubitos obtinẽtia quindecim,colũnas tres,& baſes totidem.Quindecim nãque, quæ septenario numero & octonario constãt,rectè gaudia designãt vitæ æternæ,quæ à sabbatismo incipiẽs animarũ , in resurrectione corporũ perficitur.Nam dominus septima sabbati requieuit in monumẽto, octaua die,id est, post septimã sabbati, resurrexit à mortuis. Quod autem in latere quindecim cubitorũ columnæ tres cum basibus totidẽ, sanctos designant prædicatores,fide,spe & charitate præminẽtes,mentémque suam in stabilitate timoris dei firmissimè collocãtes.Ingressurus quoque atrium tabernaculi,habebit ab vtroque latere tentoria cubitorum quindecim,ternis suspẽsa colũnis:quia quicũque sanctã ingressurus Ecclesiã sacramẽta fidei discere proposuerit,siue ad synagogam seu ad Ecclesiam gentium intuitum mentis conuerterit , in vtraque portione fidelium doctores inueniet fide fortes,spe sublimes,charitate feruentes, in timore domini fundatos, auditoribus suis requiem animarum beatarum, ac resurrectionem immortalium promittere corporum . Qui velut tentoria de byssо retorta in se suspen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dunt,cùm eosdem auditores exemplo sui docent quæ sursum sunt quærere,non quæ super terram,integrúmque G
spiritum suum & animam & corpus sine querela in diem domini custodire. RVPERTVS. Dicamus & aliter. Atrium tabernaculi, Patriarcharum & sanctorum omnium qui ante legem fuere, latitudinem & vitam, non eatenus legis scriptura districtam designauit. Nam & paxilli æneí, qui per gyrum dispositi quidem, non aliud quàm Patriarcharum fidem significãt, sine qua nec atrium nec tabernaculum stare,vel sanctum esse possit. Centum(inquit)cubitos vnum latus tenebit, & cætera. Centenarius longitudinis numerus, tertia vnitas tetragona(decies enim decem centum sunt) longanimem fidem, longanimem significat Patriarcharum spem, more quadrati lapidis,vbique tam in aduersis quàm in prosperis constantem. Quam illorum longanimitatem Apostolus pia consideratione permetiens,Iuxta fidem(inquit)defuncti sunt omnes,non acceptis promissionibus,sed
Hebr.11. à longè eas aspicientes & salutantes,& confitentes quia peregrini & hospites sunt super terram. Ergo tabernaculi veri cuius hoc exẽplar est, principes sunt, vnde & protinus idem Apostolus,Qui enim(inquit)hæc dicunt,signi- H
ficãt se patriam quærere. Et paulò suprà,Expectabant(ait)fundamenta habentem ciuitatem,cuius artifex & conditor deus.Itaque & secundum illos patres in tabernaculis,siue in casulis propter spem futurę ciuitatis commorantes, cœleste tabernaculum de virtutibus compactum, isto exemplari quod Moyses fecit priùs est. Latitudo decem cubitorum,longitudinis prædictæ est medium, ipso quinquagenario numero futurum præsignans iubileum,quia videlicet per latitudinem charitatis,Abraham,Isaac,& Iacob,in repromissionem,Iubileum,id est,remissionem peccatorum acceperunt per Christum,& benedictionem omnium gentium. Ad hanc illorum perfectionem spectat numerus sexaginta colũnarum.Nam in meridiano latere viginti,& in aquilonari item viginti, & in occidentali latitudine decem columnæ, ac totidem in orientali, sexaginta sunt. Qui numerus ex senario denarióque compositus,bene perfectionem significat eorundem patrum, qui legem scriptam non habentes, decalogum tamen legis bene & perfectè operando,laudabiliter adimpleuerunt.Attamen omnes columnæ atrij,bases habentes æneas,& capita argentea,cunctis quæ in tabernaculo erant, minus insignes extiterunt. Sed discretis I
mentibus non eo despicabiles antiqui patres qui ante legem fuerunt videantur,quòd quædam quæ in lege prohibenda erant,ipsi admiserunt,verbi gratia,quòd Abraham vxorem habens Saram, de concubina Agar genuit filium, vel quòd Iacob duas sorores in vnum duxit coniugium. Nam hoc pacto, columnæ quidem minus speciosæ sunt,nec enim tale quid trahendum est in exemplum, sed in eo satis excusantur, quia nihil horum fuerat lege prohibitum. In ea atrij longitudine quæ respicit ad orientem, quinquaginta cubiti erunt, in quibus quindecim cubitorum tentoria lateri vni deputabuntur,columnæq; tres & bases totidem.Patet litera,quia ab orientе introitus in atrium, & inde in tabernaculum, per quindenos cubitos ternásque hinc inde columnas porrigitur.Et videtur in hoc exemplaris siue cœlestium ratio deficere. Nam vbi de cœlestibus manifestè loquitur spiri-
Apoc.21. tus,ita præmittens,Et ostendit mihi ciuitatem Hierusalem sanctam,descendentem de cœlo à deo, habẽtem claritatem dei.Paulò pòst ita subiungit,Ab oriente portæ tres,ab aquilone portæ tres,ab austro portæ tres, & ab occasu portæ tres,Hic autem ab oriente tantùm in quatuor colũnis introitus patet.Cuius quidem ratio in sequen- K
tibus explicabitur. AVCTOR CATENAE. Demum dicere etiam possumus quòd in atrio adumbrauit spiritus sanctus vniuersitatem Ecclesiæ.Sic enim ipse exponit Psalmo sexagesimoquarto,Beatus quem elegisti & assumpsisti,inhabitabit in atriis tuis,hoc est,membrum erit Ecclesiæ tuæ.Et huc conueniunt,quæ hoc loco & aliàs de atrio scribuntur. Primum enim atrium fuit multo longius & latius reliquis duabus partibus tabernaculi. In longitudine(inquit)occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta. Nam cùm Euangelium post ascensum Christi in cœlum,longè latéque sparsum sit,Ecclesia ita dilatata est, vt pertingat ab ortu in occasum,& à meridie in septentrionem. Tametsi enim pauci dicantur electi, & angusta sit via, quæ ducit ad vitam, ac pauci sint,qui inueniant eam,si conferantur cum multitudine impiorum ac infidelium hominum, tamen si Ecclesiam Christi per se consideres,tanta est multitudo electorum, vt superent numerum arenæ maris, & stellarum cœli.Suspice(inquit dominus ad Abraham)cœlum, & numera stellas, si potes. Sic erit semen tuum. Quod certè non tam de externa gente Abrahæ dicitur, quàm de credentibus in Christum, qui sunt veri filij Abrahæ, L
intelligendum est. Et Esaias quinquagesimoquarto de Ecclesiæ multitudine dicit, Lauda sterilis quæ non paris,decanta laudem & hinni quę non pariebas,quoniam multi filij desertæ magis quàm eius quę habet virum,& cætera.Et capitulo sexagesimo,Leua in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Filij tui de longè venient, & filiæ tuæ de latere surgent. Tunc videbis & affluues, & mirabitur & dilatabitur cor tuum,quando conuersa fuerit ad te multitudo maris,fortitudo gentium venerit tibi, & cætera. Idem significatur in Apocalypsi capite septimo,Audiui numerum signatorum, centum quadraginta quatuor millia signati,ex omni tribu filiorum Israël.Et mox:Post hæc vidi, & ecce turba multa, quam nemo dinumerare poterat, ex omnibus gentibus & populis & linguis,stantes ante thronum,& cætera.Deinde atrium fuit quidem circumseptum cortinis,sed ita vt habuerit satis amplum ostium, per quod homines in atrium ingrederentur, cortinæ quoque vt quidam volunt,ita contextæ fuerunt,vt habuerint foramina,quibus ea quæ in atrio agebantur, conspici potuerint. Quibus rebus spiritus sanctus significauit,Ecclesiæ mysteria,seu sacra non talia esse,qualia sunt in Eleu- M
sinæ Cereris,quæ non communicabantur peregrinis,aut in Coo Iunonis,à quibus arcebantur serui,sed quæ vulgata sunt in totum orbem terrarum.Et quanquam publicè impij & scelerati arcẽtur à participatione sacramentorum in Ecclesia,omnibus tamen resipiscentibus patet ianua Ecclesiæ,vt cuicunque libet, ingredi, & omnibus Ecclesiæ bonis frui liceat. Ad hæc in atrio positum est altare holocausti & lauacrum, quo sacerdotes sordes suas abluebant.Hoc significat in Ecclesia esse baptismum,quo abluuntur per Christum sordes peccatorum, esse quoque prædicationem Euangelij de Christo,qui obtulit seipsum tanquam holocaustum, pro peccatis nostris. Atque hæc discriminatim omnibus ita proponuntur,vt vnicuinis liceat participem eorum fieri.Non enim est personarum respectus apud deum,sed in quauis gente,qui timet ipsum,& operatur iustitiam, is acceptus est illi. Vides autem iterum ex his figuris, quòd nec in lege, alia fuerit vera iusticia, quàm ea, quæ est in Christo per fidem dilectione operantem,& eam esse veram Ecclesiam,quæ Christum per fidem eandem agnoscit.

In in-

A *IN introitu uerò atrij fiet tentorium cubitorum uiginti, ex hyacintho & purpura, coccóque bis tincto, 3*
& byssо retorta opere plumarij, columnas habebit quatuor cum basibus totidem. Omnes columnæ atrij
per circuitum uestitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis & basibus æneis. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietque de byssо retorta, & habebit baseς æneas. Cuncta uasa tabernaculi in omnes usus & cærimonias, tam paxillos eius quàm atrij, ex ære facies.

In introitu verò tabernaculi fiet tentorium cubitorum viginti,ex hyacinto & purpura, coccóque bis tincto, & byssо retorta opere plumarij, 3
columnas habebit quatuor cum basibus totidem. AVCTOR CATENAE. In introitu quoque atrij, vel in o-
B stio,siue in porta,quæ idem sunt.Est enim dictio שַׁעַר Sahar, quæ propriè portam significat. Fiet tentoriũ. מָסָךְ Masach etiam aulæum, siue velum reddi potest. Opere plumario, siue phrygionis, aut acupictoris. Est enim in Hebræo מַעֲשֵׂה רֹקֵם Mahasè rokem, de quo multa iam in superioribus diximus. Columnas habebit quatuor. Hebraicũ עַמּוּדֵיהֶם אַרְבָּעָה Hammudehem arbaha,Columnæ earum quatuor,subaudi cortinarum,ex quibus tentorium viginti cubitorum erit concinnatum. Septuaginta autem & Chaldaica legunt, Columnæ eius quatuor, & bases eius quatuor. Vbi dictio eius, ingressum atrij, non cortinas refert. Verùm hæc modica sunt,nec literæ Latinæ sensui officiunt. Ingressum in atrium velamine pulcherrimo claudi mandat, sicut erat velum tabernaculi, vario colore, & pretiosa materia artificiosè conficiendo, arte acu pictoria, latitudinem eius viginti cubi torum fore,pendereque ex quatuor columnis,obductis argenteis laminis,insertis basibus æneis, & capitellis argenteis decoratis supernè ad operis maiestatem. Vnde & sequitur, *Omnes columnæ atrij per circuitum vestitæ erunt argenteis laminis, capitibus argenteis, & basibus æneis.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Omnes columnæ
C atrij in circuitu cinctæ argento,& vncini earum argentei,& bases earum æneæ.Dixerat cingula columnarum argentea,declarat nunc modum cingendi, dicendo in circuitu,hoc est, circumeundo columnam à summo vsque ad imum, secũdum formam lineæ helicæ. AVCTOR CATENAE. Omnes columnæ atrij per circuitũ vestitæ erunt argenteis laminis. Iuxta Hebræum מְחֻשְׁקוֹת כֶּסֶף Mechussachim cèseph, Cęlatæ erunt ergento.Sic & Chaldaica. Vertunt alij,Cincturas habebunt argenteas, Vel cinctæ erunt argento. Vt sit sensus, quòd columnæ circum circa in rotunditate earum argentea fila habebunt ad earum pulchrum ornatum, vel cælaturas, hoc est, sculpturas ex argento fabrefactas. Dictio enim mechussakim est à verbo chasak, quod quandoque vestire siue cooperire aliquid laminis siue cælaturis aureis vel argenteis, eo quòd adhæret & iungitur illud aurum vel argentum ei rei cui apponitur, significat. Vnde & rectè quoque transtulit Interpres, cui & Septuaginta fauent legentes, κάτωθεν γυψωμένοι ἀργυρίῳ, deargentatæ argento.Sequitur,Capitibus argenteis Sic & Chaldaica & Septuagin
D ta, Capita siue capitula earum erunt argẽtea. Iuxta Hebræum autem legitur וָוֵיהֶם כֶּסֶף Vauehem Cáseph,Quod nõnulli vertunt,Vncini earum argentei. Et est eadem dictio וָו Vau, de qua etiam satis suprà dictum est. Illuc ergo prudentem mittimus lectorem.Et basibus æneis.Vel vt habet Chaldaica, Et bases earum erunt ex ære, siue æneæ. Quod idem est. Summat ergo,& exquisitiùs perstringit columnarum qualitatem, capitúmque & basium earum. *In longitudine occupabit atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo quinque cubitorum erit, fietq; de byssо retorta, & habebit baseς æneas.* CAIETANVS. Aduerte quòd longitudo atrij comprehẽdit non solùm spatium vacuum inter columnas, sed etiam spatium quod occupatur ab ipsis columnis: & quia nescimus quantum spatij quælibet columna cum sua basi occupabat,consequens est vt nesciamus quantum vacui erat inter columnas, hoc tamen certum est,quòd columnæ erant æquidistantes.Et hæc eadem intellige de latitudine atrij.

AVCTOR CATENAE. In longitudine occupabit atrium cubitos centum, siue & longitudo atrij erit cẽtum cubitorum. In latitudine quinquaginta.Hebraicum est huiusmodi וְרֹחַב חֲמִשִּׁים בַּחֲמִשִּׁים Veróchab chamissim bachamissim,Et latitudo quinquaginta in quinquaginta,id est,latitudo erit per omnia æqualis in v-
E troque latere.Sic & Septuaginta, πεντήκοντα ἐπὶ πεντήκοντα, Quinquaginta ad quinquaginta. Putant autem quidam ita esse dictum, quòd atrium versus orientem quadratum fuerit, alteram verò atrij partem occupauerit tabernaculum,& spatium quod post illud erat.Altitudo(subaudi cortinarum) quinque cubitorum erit. Vt scilicet singula cortina sit alta quinque cubitis,nam altitudo cortinarum,atrij altitudo erat. Quod quidem & Chaldaica editio expressè ponit,inquiens,Et altitudo cortinarum quinque cubitorum. Statim autem in Hebræo absque aliquo punctо sequitur שֵׁשׁ מָשְׁזָר Ses maszar,Ex byssо retorta(subaudi erunt cortinæ illæ) Vt dicatur, Et altitudo quinque cubitorum ex byssо retorta. Sic est etiam in Chaldaica & apud Septuaginta, vt omnino cogamur altitudinem de qua hîc, ad cortinas referre.Et habebit bases æneas. Hebraicè est, וְאַדְנֵי יֶתֶת נְחֹשֶׁת Veadnehem nechôsеth, Et bases earum(subaudi columnarum)in quibus expandentur vela atrij,ex ære,siue æncę,supple
F erunt.Epilogus ergo prædictorũ est de atrio tabernaculi,quàm fuerit longum,latum & altum tentorium vniuersum, quo sanctuarium ambiebatur, consistens in medio.Habitaculum glorię dei inter homines,conuersantis, non corporaliter, sed in mysterio, & beneficiorum præsentia, & exauditione ad fideliter orantem fidelem populum,vt in religione vnius & veri summi dei conseruaretur,neque ad idolatriam prolaberetur gẽtilium. *Cuncta vasa tabernaculi in omnes vsus & cærimonias, tam paxillos eius quàm atrij, ex ære facies.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum nihil habetur de cærimoniis, sed dicitur, omnibus vasis tabernaculi in omni seruitio ipsius. De reliquis (quorum scilicet mentio facta non est) intellige: decretum siquidem priùs fuit, quòd tam vasa mensæ propositionis quàm candelabri essent aurea.Siue autem clauos, siue paxillos intelligamus, ferrum excluditur. Et clauis quidem opus fuit in tabernaculo,tum ad figendum frusta tabularum angularium, tum ad figendum bases tabularum: paxillis autem opus fuit, ad figendum extrema vectium in angulis. Paxillo enim penetrante vtrumque vectem in angulo,connectebantur vectes,& amoto paxillo soluebantur vectes, cùm tabernaculum dissoluendum erat. AVCTOR CATENAE. In omnes vsus & cęrimonias eius.Hebraicè est בְּכָל עֲבֹדָתוֹ Becol habodatho,In omne ministerium eius. Sic habet Chaldaica.Siue,In aut cum omni ministerio eius. Sed hoc parum

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum est. Tam paxillos eius quàm atrij ex ære facietis. Siue, Et omnes paxilli eius, & omnes paxilli atrij erunt ex G
ære. Sic enim est in Chaldaica & in Hebræo. Quod est idem cum Latina litera. Erant autem paxilli veluti cla-
ui quibus affigebantur cortinæ illæ, ne à vento agitatæ dimouerẽtur. Et hinc factum, quòd aliqui hoc in loco
dictionem תחתים Ithdoth, clauos verterunt. Etiam claui & paxilli quibus tentoria seruabantur contra ventum,
non negliguntur, quin ærea, hoc est, solida, firma & perpetua, & imputribilia fiant, quò durent diutiùs, donec
scilicet tabernaculo templum Salomonicum succedat Hierosolymis, & idem templo Christi domini benedicta
humanitas, in perpetuum regnatura in cœlis super spiritus & corda fidelium, in spirituali regno, nunquam per
omnia secula finiendo.

Mysticè. BEDA. In introitu verò atrij fiet tentorium cubitorum viginti ex hyacintho, & cætera. Mysticè in introi-
tu atrij quatuor sunt columnæ, quia non nisi per fidem & sacramenta Euangelij quę quatuor libris continentur,
vnitatem sanctæ Ecclesię quis ingredi poterit. Vnde pulchrè in ipsa Ecclesia mos antiquitùs inoleuit, vt his qui H
catechizandi, & Christianis sunt sacramentis initiandi, quatuor Euangeliorum principia recitentur, ac de figu-
ris & ordine eorum in apertione aurium suarum solerter erudiantur: quo sciant exinde ac meminerint, qui &
quot sint libri, quorum verbis maximè in fide veritatis debeant erudiri. In quo introitu tentorium quoque fieri
cubitorum viginti præcipitur, qui est numerus idem quaternarius quinquies ductus. Quinque autem sunt no-
tissimi corporis nostri sensus, visus videlicet, auditus, gustus, olfactus, & tactus. Bene ergo in introitu atrij ten-
torium viginti cubitorum in quatuor columnis suspẽditur: quia omnes qui sanctam Ecclesiam intrant, ad regu
lam Euangeliorum fidem suam pariter & actus componere debent, vt continentes ab illecebris carnalibus, cun-
ctos sui corporis sensus diuinis subigant imperiis. Non solùm enim hoc tentorium quatuor columnis subleua-
tur, sed & ipsum in longitudine sua quinarium numerum per quatuor multiplicatum habet, cùm quilibet hu-
miles ac pij auditores ad fidem venientes, non solũ Euangelij verbis imbui, verùm etiam Euangelicã ipsi agere
vitam desiderãtes, cunctos sui corporis sensus in obedientiam charitatis expendunt. Rectè autem hoc in introi- I
tu atrij tentorium, non sicut in reliquo atrio, de byssо retorta, sed de quatuor fit coloribus nobilissimis, hyacin-
tho scilicet & purpura, coccóque bis tincto, & ipsa byssо retorta, opere plumarij: quia pulchra quidem in his
qui catechizantur, Ecclesiæ facies exterius fulget, sed multo præclarior eius dignitas ac virtus apparebit his,
qui eam per sacramentum baptismatis ingredi merentur. Nemo enim repentè fit summus, sed gradatim necesse
est à minoribus ad perfectiora tendamus. Diximus autem sæpius, quòd hyacinthus spem cœlestium bono-
rum, purpura tolerantiam temporalium malorum, coccus bis tinctus ardorem perfectæ dilectionis, byssus re-
torta refrenationem carnalis delectationis significet. Qui vdelicet colores, opere plumarij sunt inuicem va-
riati, cùm vnaquæque virtus fidelium vicinarum sibi virtutum societate, & velut quadam cõsanguinitate am-
pliùs claresci t. Quamuis etiam singuli colores præfati, singulis electorum possint conuenire personis, quia enim
aliquis altiùs cœlestia speculari meretur, hyacinthus est. Qui feruentiore in deum & proximum dilectione flam
mescit, coccus bis tinctus est, ille qui specialiter integritate carnis virginalis albet, byssus retorta est. Et cùm iu- K
sti in vna eadẽmque fide & pietate euangelica de suis alterutrum virtutibus congaudent, quasi introitum atrij
domini tentorium decorant, pulchra variantium colorum diuersitate contextum. Omnes (ait) columnæ atrij
per circuitum vestitæ erunt argenti laminis, capitibus argenteis & basibus æneis. Diligentiùs ea quæ dixerat in-
culcat, vt sedulò lectorem admoneat neminem inter doctores veritatis (columnas videlicet atrij cœlestis) pos-
se computari, qui non instar æris inuincibilem inter aduersa patientiam habere didicerit, non se cœlestium &
obseruantia & annunciatione verborum, vndique velut argenti laminis munire atque exornare curauerit, non
se omni subiectione præceptis diuinis quasi argenteo capiti supponere studuerit, non in timore dei velut ænea
basi constiterit. In longitudine occupabit (inquit) atrium cubitos centum, in latitudine quinquaginta, altitudo
quinque cubitorum erit. Centum cubitos longitudinis habet Ecclesia: quia vlnas suas eleuat ad bona opera
propter vitam æternam. Quinquaginta latitudinis, quia requiem sperat sempiternam in gratia spiritus san-
cti, quæ quinquagenario numero voluit designari, cùm Pentecostes, id est, quinquagesimum paschalis festiui- L
tatis diem suo aduentu consecrare dignatus est. Altitudo quinque cubitorum erit, iuxta numerum sensuum
corporis nostri: quia tunc recipiet vnusquisque propria corporis sui prout gessit, siue bonum siue malum. Sed in
atrio domus domini eorum solummodo figura exprimitur, qui bonum in corpore fecerunt, pro quo in requiem
vitæ perpetis merentur introduci, qui nunc in operibus iustitiæ quæ casto & corpore & corde agũt, quasi byssus
retorta nitent, & tũc in eodẽ corpore immortalitatis gloria sublimato, perceptis in æternum iustitiæ præmiis lę-
Matth.23. tantur. At in euangelica parabola vtriusque simul partis mentio est, vbi quinque virgines quæ cum operibus lu
cis ad sponsum venerant, statim cum eo ad nuptias intrant, quinque aliæ quæ opera castitatis non casto animo
exercuerant, repulsæ cum suis tenebris procul à regni ianuis eiiciuntur. Quinque enim erant & quinque, quia
vtraque secundum ea quæ in carne gesserat iudicata erat. Tota ergo longitudo, & latitudo atrij, per centenos
& quinquagenos cubitos distenta est. Quinque habet cubitos altitudinis, quia necesse est, vt qui promissionem
habemus quietis & patriæ cœlestis, mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus; nec solùm ab in- M
quinamento mundemus, sed & perficiamus sanctificationem in timore dei, quatenus apparente hora promis-
sæ retributionis, nõ solùm spiritu verùm etiam in carne lætari mereamur in amore dei. Propter quam vtriusque
nostræ substantiæ, hoc est, & animæ & carnis emundationem in timore dei subsequenter hoc quod & suprà di-
ctum erat, vt diligentiùs memoriæ commendetur, repetitur: Fiètque de byssо retorta, & habebit bases æneas.
Ac deinde subiungitur, Cuncta vasa tabernaculi in omnes vsus eius & cærimonias, tam paxillos eius quàm
atrij, ex ære facies. Vasa tabernaculi in omnes vsus eius & cærimonias præparata, homines sunt Ecclesiæ, in di-
uersis meritis gradibúsque domino seruientes: quæ vasa cuncta fieri iubentur ænea, illius nimirum, vt sæpe di-
ctum est, figura mysterij, vt si quis pulsatur aduersis, perseueret in finem, nec promissam sibi salutem desidia
perdat, siue vt fidem quã didicit, etiam inimicis obluctantibus palàm confiteri non metuat, sed & amicis dona
quæ percepit, sedulus insonare meminerit. Aes nanque sonorum, & naturæ diu durabilis est. Paxilli autem,
quos

A quos dicit, tabernaculi siue atrij, ad hoc erant facti, vt infixi columnarum summitatibus, foris emineret, & im-
positis sibi velorum siue tentoriorum funibus, sic ea leuantes à terra suspenderent. Quorum factura & positione,
non absurdè ipsa doctorum potest lingua designari, quæ prædicando audientium corda tangit, ac tangendo
subleuat. Funibus enim solet aliquotiens scriptura sacra designari. Vnde scriptum est: Funiculus triplex difficilè
rumpitur, quia nimirum scriptura quæ historico, allegorico, morali consueuit sensu interpretari, nulla hære-
ticorum siue paganorum valet peruersitate corrumpi. Ipsa autem tentoria siue vela, vt recipere funes possent, ha
bebant necesse est in superioribus suis ansas siue circulos, quibus item funes immitterentur. Tu quoque si vis
tentorium dei fieri, præpara in corde tuo receptaculum sermonibus eius, quo possis ad superna suspendi. Im-
ponantur verò paxillis columnarum, funes tentoriorum, vt sic expansa atque in altum elata, pulchritudinem
tabernaculi compleant, Committant sancti prædicatores fidelium cordibus eloquia diuina, eósque per hæc ad
B exemplum sui ab infimis erigi commoueant. Expansa funibus ac subleuata vela siue tentoria, decus sui ope-
ris mirificum quod inuoluta nequiuerant, cunctis longè latèque demonstrant. Ostendant fideles amplitudi-
nem bonæ operationis, pulchritudinem mentis & internæ gratiæ, quam donante domino perceperant, vt vi-
dentes proximi bona eorum opera, glorificent patrem qui in cœlis est, dicántque: Quàm amabilia sunt taber- *Psalm.83.*
nacula tua domine virtutum, concupiscit & deficit anima mea in atria domini. GREGORIVS SVPER *Hom.15.*
EZECHIELEM. Sed & aliter. Ab Abel sanguine passio iam cœpit Ecclesiæ. Et vna est Ecclesia electorum
præcedentium atque sequentium. Sed tamen quia discipulis dicitur: Multi reges & prophetæ voluerunt videre *Luc.10.*
quæ vos videtis, & non viderunt, antiquis patribus quasi foris stetisse, est redemptoris nostri præsentiam corpo
raliter non vidisse. Exteriùs igitur, sed tamen non diuisi à sancta Ecclesia fuerunt, quia mente, opere, prædica-
tione, ista iam fidei sacramenta tenuerunt, istam sanctæ Ecclesiæ celsitudinem conspexerunt, quam nos adhuc
præstolando, sed iam habendo conspicimus. Sicut enim nos in præterita passione redemptoris nostri, ita illi per
C fidem in eadem ventura sunt saluati. Illi ergo foris non extra mysterium, sed extra tempus. Vnde & in constru-
ctione tabernaculi, vt columnæ argenteæ interiùs starent, paxilli ærei figi per circuitum exteriùs iussi sunt, in
quibus religatum tabernaculum teneretur. Columnæ itaque argenteæ interiùs, paxilli verò ærei in circuitu figun
tur, æque in ipsis funes ligati sunt, vt tabernaculũ fixũ maneret: quia videlicet vt sancti Apostoli in luce sermo-
nis sui solidi starent, & totum tabernaculum, id est, sancta Ecclesia in fidei integritate consisteret, tanquã paxilli
ærei, patres testamenti veteris ac prophetę exteriùs fixi sunt, qui verborum suorum funibus prædicatorum men-
tes in soliditate stringerent, atque in hoc dei paxilli sunt, vt habitaculum in statu fidei ligarent. Extrà ergo pa-
xilli sunt, qui ante tempus huius sanctæ Ecclesiæ fuerunt. Sed tamen eos ligant qui in ipsa sunt, quia dum cœle-
stia mysteria ventura prædicant, hæc postquàm ostensa sunt, credibilia omnibus fecerunt. Vt ergo intùs colũne
immobiles stent, foris paxilli funes continent, quia vt sancti Apostoli perfectè incarnationis dominicę mysteriũ
crederẽt, illorũ prædicatio obtinuit, qui hoc priùs quàm fuerit, & videre & prædicare potuerũt. Vnde rectè quo-
D que ipse primus Apostolorum, magna scilicet columna veri tabernaculi, loquitur dicens: Habemus firmiorem *2.Pet.1.*
propheticum sermonem, cui bene facitis intendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco. In quibus ver
bis indicat quamuis ad altiora surrexit ex culmine, vbi religata persistat in fide. Quæ tamen lucerna prophetici
sermonis iam quidem intelligentibus lucet, sed adhuc non intelligentibus cooperta allegoriarum obscuritati-
bus permanet. Vnde etiam per Psalmistam de hisdem dictis Prophetarum dicitur, Tenebrosa aqua in nubibus *Psalm.17.*
aëris, quia videlicet occulta est scientia in Prophetis. Nec immeritò columnæ argenteæ, paxilli verò ærei facti
sunt: quia quod clarè iam Apostoli prædicant, hoc Prophetæ sub intellectu mystico obscurè locuti sunt. Rectè
ergo per æris metallum signati sunt, qui clari in suis prædicationibus non fuerunt. Sancti verò Apostoli qui ad
redemptoris nostri mysterium lucem prædicationis habuerunt, argenteis columnis expressi sunt. Et notandum
quòd argentũ sonat & lucet, æs verò sonat & nõ lucet, quia prædicatores noui testamenti apertè locuti sunt quæ
etiam mõstrare potuerunt. Prædicatores verò testamenti veteris, quia per allegoriarũ vmbras de cœlesti myste-
E rio obscura dicta protulerunt, quasi sine luce sonitum dederunt. RVPERTVS. Prosequemur & nos
iuxta superioris instituti ordinem. In introitu (inquit) atrij fiet tentorium cubitorum viginti. Columnas ha-
bebit quatuor cum basibus quatuor. Adde quòd ab oriente captato introitu, facies introeuntis in occasum spe-
ctat, quo nihil boni significatur. Igitur quoniam & altare, ad quod primum per ipsum introitum peruenitur, to
túsque ordo eius antiquari & senescere habebat, & interiturum erat, in occasum situs eius vergebat. Portarum
quoque non miranda nobis diuersitas, scilicet quòd in hoc typicum & vmbraticum tabernaculum, ab vna
parte introitus patebat, per quatuor columnas velum habens altitudinis quinque cubitorum, in ipsa autem
cœlestia sancta, quorum hoc erat exemplar, à quatuor mundi partibus eadem introeuntibus facultas, per ter-
nas (vt prædictum est) offertur portas. Nam & ille populus, qui hoc vsus est exemplari, iustitiam præsumit ex
operibus legis, vocatio autem cunctarum gentium, ad vera tendens & cœlestia sancta, solam quærit iustitiam fi-
dei, baptismum vocantis Christi susci piens, in nomine patris & filij & spiritus sancti.

F

DRæcipe filiis Israël ut afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloque contusum, ut 4
ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij extra uelum quod oppansum est testimonio, & collo-
cabunt eam Aaron & filii eius, ut usque mane luceat coram domino. Per petuus erit cultus per succes-
siones eorum à filiis Israël

BEDA. Dispositò omni ornamento tabernaculi, consequenter etiam lumen lucernæ prænuidetur, vt decor 4
eius admirabilis, sicut interdiu lumine solari, ita etiam noctu lucernalibus flammis illustretur, ne vnquam *De taberna*
in domo dei aliquis tenebrarum locus, aliqua vmbrarum possit hora subrepere. Ait ergo, *Præcipe filiis Israel vt* *culo lib.3.*
afferant tibi oleum de arboribus oliuarum purissimum, piloque contusum, vt ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij, extra velum *cap.1.*
quod oppansum est testimonio. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. *Locut.110.*

Alia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Alia litera habet extra velum, quod est super testamentum. De lucerna accẽdenda cùm diceret, hoc ait, G
id est, quod foris accẽderetur vbi est sanctum, non intra velamen quod est super testamentum, hoc est, sanctum
sanctorum. Ergo super, non sic ait tanquam est tectum, vel camera, vel firmamentum cœli, vel arcæ coopercu-
lum, sed etiam quod vice parietis oppositum esset, super dixit, sicut dicimus superiorem discumbere aut
stare, non vtique alterum portari ab altero. CAIETANVS. Iuxta Hebræum oliua non molita sed
tusa describitur, vt oleum ex carne oliuæ seu pulpa oliuæ, & non ex osse eiusdem fieret, molendo enim e-
tiam ossa franguntur, tundendo autem seu premendo, sola caro frangitur. Et quia dicit, vt ardeat lucerna
semper, hinc apparet, quòd indeficiens lumen erat candelabri tam die quàm nocte. AVCTOR CA-
TENAE. Quod autem nos dicimus, Præcipe filiis Israël, Est in Hebraico וְאַתָּה תְצַוֶּה Veatta tezaue,
Tu autem præcipe, siue præcipies autem. Sed hoc minimum est. Oleum de arboribus oliuarum purissimum,
pilóque contusum, Hebræi dicunt, שֶׁמֶן זַיִת זָךְ כָּתִית לַמָּאוֹר Semen záith zac cathith lamaor, Oleum oliuæ H
purum contusum ad luminare seu pro luminari. Exponúntque doctores Hebræorum, quòd conterebant oliuas
in mortario, & non molebant eas molis, ne essent in illo feces, & eductis guttis prioribus, congregabant ad mo-
las, illásque molebant, & oleum secundum prophanum non contusum quod molendo educebatur, conue-
niens erat pro sacrificiis, & non prophanum pro candelabro. Septuaginta, ἔλαιον ἐξ ἐλαίων ἄτιτυγον, καθαρὸν,
κεκομμένον, εἰς φῶς, hoc est, Oleum ex oliuis defecatum, purum, contusum, in lumen. Chaldaica, Oleum
mundissimum de oliuis contusis, vt luceat. Sed hoc idem cum Latina litera. Sequitur, Vt ardeat lucerna
semper. Sic & Septuaginta, & est singulare pro plurali. Loquitur enim de septem lucernis quæ sitæ erant in
candelabro, prout in vigesimo quinto capitulo visum est. In Hebræo est, לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד Lehahaloth ner
tamid, Ad accendendas lucernas semper, id est, singulis noctibus, vt ipse postea exponit, cùm ait, Vt vsque ma-
ne luceat coram domino. Interdiu enim erant extinctæ secundum aliquorum opinionem. Alij vertunt, Vt
ardere faciant lucernam semper, diebus scilicet ac noctibus. Alij, Ad accendendam lucernam iugiter. Qui- I
dam, Quod iugiter in lucernam fundas. Chaldaica, Vt incẽdantur lucernæ semper. Quæ à Latina versione non
discrepant. In tabernaculo testimonij. In Hebræo hîc incipit clausula de per se, nec dependet à superioribus,
est enim ante hæc verba punctus soph pasuk, id est, colum, quod membrum distinguit à membro, & oratio-
nis nouæ principium indicat. Sunt autem hîc duæ dictiones בְּאֹהֶל מוֹעֵד Beóhel mohed, quæ redduntur, In
tabernaculo conuentionis, siue congressus aut congregationis. Vox Hebraica Mohed, dicitur à conueniendo,
eo quòd illuc conueniret deus vt loqueretur Moysi & successoribus eius, vt capite vigesimo quinto Deus ipse
exponit quare ita sit appellatum, ait enim, Et conueniam tecum illuc. Pro quo Interpres noster transtulit, Inde
præcipiam tibi. Item Numeri vigesimo septimo, Coram testimonio, vbi coueniam vobiscum. Pro quo Inter-
pres vertit, Vbi loquar ad te. Sunt & qui licet à conueniendo dictum dicant tabernaculum conuentionis, aliam
tamen assignent rationem, quòd illuc videlicet conueniret cœtus Israël ad orandum & sacrificandum. Ve- K
rùm arca vocatur arca testimonij, propter legem, quia sæpe vocatur testimonium, eo quòd lex domini iu-
stis sit testimonium ad vitam, impiis ad mortem. Aut etiam quia testatur de dei voluntate. Alij hîc vertunt,
In tabernaculo fœderis, quod illic dabat deus hominibus responsa. Sic enim habet & Chaldaica. Quidam, In
tabernaculo constituto. Nonnulli, In tabernaculo Ecclesiæ. Septuaginta, vt apud nos. Quæ omnia vnũ & eundẽ
locum designant. Quod oppansum est testimonio. Quidã dicũt hîc subintelligendã esse vocem, arca, hoc mo-
do, Quod oppansum est arcæ testimonij. Et quia Hebraica sunt אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת Aser hal haheduth, vertunt hoc
loco aliqui, Quod iuxta testimonium, hoc est, arcam testimonij, Nam velum pendebat ante locum sancti san-
ctorum, vbi sita erat arca. Chaldaica, Quod est ante testamentum, id est arcam testamenti. Præcipitur ergo olei
adductio purissimi, hoc est, sine fece, ac clarissimi, quod de oliuis duntaxat pilo tusis conficiendum mandatur,
lucernisque noctu siue interdiu arsuris imponeretur, ne vnquam tenebræ admitterẽtur in tabernaculum, & vt in
sanctuario lumen esset perpetuum. *Et collocabunt eam Aaron & filij eius, vt vsque mane luceat coram domino.* CAIE- L
TANVS. Iuxta Hebræum, Et concinnabunt eam Aaron & filij eius, Non erat Leuitarum officium, sed sacer-
dotum qui ex stirpe erant Aaron disponere lucernas candelabri. Vt vsque mane luceat. Iuxta Hebræum habe-
tur, A vespere vsque mane. Nec additur luceat, non enim tempus lucendi, sed tempus disponendi lucernas de-
cernitur, vt scilicet disponantur, vt vnica dispositio sufficiat à vespere vsque mane. Et similiter subintelligatur
quòd vnica alia dispositio sufficiat à mane vsque ad vesperum, vt explicatur inferiùs capitulo trigesimo. Et sub-
ditur coram domino ne vile officium pontifici & sacerdotibus imponi videatur, facies enim Iehoua dignitate
maximam confert officio componendi lucernas ad ardendum. AVCTOR CATENAE. Et collo-
cabunt eam Aaron & filij eius. Verbum יַעֲרֹךְ Iaharoch, Ordinabunt, disponent, component, & præparabunt etiã
reddi potest, nec est aliqua copula, vt hæc lectio pendeat à superiori, & dicatur, In tabernaculo testimonij extrà
velum quod oppansum est testimonio, collocabunt eam Aaron & filij eius. Est autem Iaharoch dictio singula-
ris numeri quæ pro plurali ponitur. Septuaginta, καύσει αὐτό, Incendet illud, nempe lumen de quo prædixerat,
Aduertendum autem quòd Chaldaica dimittit hîc filios Aaron, & lucernæ compositionem Aaron duntaxat M
deputat, ita inquiens, Ordinabit eas Aaron. Sequitur, Vt vsque mane luceant coram domino. Et hoc loco oc-
casionem sumpserunt quidam dicendi quòd lucernæ candelabri non lucebant in die, sed nocte tantùm, cùm
Hebraica sint מֵעֶרֶב עַד בֹּקֶר לִפְנֵי יְהוָה Mehéreb had bóker liphne iehoua, A vespere vsque ad mane coram do-
mino. Sic Septuaginta & Chaldaica. Et refertur ad superiora, videlicet quòd Aaron & filij lucernas ordinabunt
à vespera vsque ad mane, vt sit sensus, quòd vna ordinatio lucernarum per totam noctem sufficiat. Nam quòd
& mane Aaron ordinaret lucernas sicut & vespere, clarè ex hoc ipso Interprete nostro infrà eodem trigesimo ca-
pite habetur, Vbi ait, Mane quando componet lucernas, incendet illud, Aaron videlicet, de quo paulò antè di-
xerat. Non desunt tamen magnæ auctoritatis viri, qui tenent omnino lucernas in die non luxisse, cùm sint alij
qui tres tantùm accensas fuisse asseuerent. *Perpetuus erit cultus per successiones eorum à filiis Israel.* AVGVSTI-
Locut.III. NVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Eo modo perpetuus siue sempiter-

A nus, quo multa superiùs diximus. AVCTOR CATENAE. Perpetuus erit cultus per successio-
nes eorum à siue coram filiis Israël. Hebraica enim dictio est מֹאת Meeth. Et est sensus, Perpetuum hoc erit
statutum Israëlitis, seruabitur apud filios Israël perpetuò. Chaldaica habet, Ritu perpetuo in generationi-
bus suis à filiis Israël. Septuaginta, νόμιμον διαιώνιον εἰς τὰς γενεὰς ὑμῶν παρὰ τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, Legitimum sem-
piternum in generationes vestras à filiis Israel. Quæ omnia idem sunt, & vt aliàs pluries diximus intelli-
genda.

BEDA. Præcipe filiis Israël, vt offerant tibi oleum de arboribus oliuarum, & cætera. Iuxta mysticos sen- *Mystice.*
sus quid significat lumen lucernæ, dominus in Euangelio declarat qui cùm per parabolam dixisset: Neque
accendunt lucernam, & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat omnibus qui in domo *Matth.5.*
sunt, mox apertè subiunxit, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona. Lucer-
B næ ergo lucis in domo dei, sunt opera iustorum, quæ mentes intuentium suis exemplis illuminant. Ve-
rùm diligentiùs intuendum, quòd vt lucerna semper in tabernaculo dei posit ardere, filij quidem Israël o-
leum offerre, Aaron autem & filij eius ipsam lucernam collocare iubentur. Quæ est ergo hæc distinctio,
vt ad nutriendum lucem populus oleum offerat in domo domini, & sacerdotes lucernam componant? nisi
fortè hoc figuratè imperatur, vt fideles & religiosi auditores, prompta ad obediendum fidei corda af-
ferant: doctores verò eis ignem verbi cœlestis, quo illuminentur ad agnoscendum, & inflammentur ad
diligendum deum, prædicando ministrent. Per olei nanque pinguedinem, qua & lassi atque infirmi ar-
tus recreantur, & gratia præstatur luminis, interna sæpe dilectio mentis, & opus misericordiæ designa-
tur. Hinc etenim Psalmista, Ego autem sicut oliua fructifera in domo dei, speraui in misericordia dei *Psalm.51.*
mei in æternum, & in seculum seculi, ac si patenter dicat: Ego quia misericordiæ fructum indigentibus
exhibui, mihi quoque in æternum à deo rependendam misericordiæ gratiam speraui. Ergo filij Israël of-
C ferant oleum, Aaron autem & filij eius allato igne componant lucernam, quæ ardeat in tabernaculo dei.
Offerant humiles auditores deuotionem mentis, & ministerio sermonis doctores doceant eos cœlestis ar-
cana scientiæ, quibus regulariter instituti, & in conspectu sui conditoris igne charitatis ardeãt, & homini-
bus foras lucem bonæ actionis ostendant. Notandum autem quòd non indifferenter oleum offerre filij Israël,
sed cum distinctione oleum de arboribus oliuarum præcipiuntur, & insuper additur, purissimum, pilóque cõ-
tusum. Solet nanque oleum nardinum, solet raphaninum, solet de nuce vel de lino, aliisque diuersi generis spe-
ciebus fieri: sed nullum offerri licet tabernaculo dei, nisi quod de lignis oliuarum conficitur, sicut nec ignis
quàm qui de cœlo descendit, vel in lucernis sanctis ardere, vel in altari dei debet accendi: Sanctus enim spi-
ritus disciplinæ effugiet fictum. Offerant ergo filij Israël oleum ad lucernam dei, non qualecunque, sed de li- *Sapien.8.*
gnis oliuarum, & hoc purissimum pilóque contusum. Offerant boni auditores spiritalibus doctoribus con-
scientiam puram, & charitatis gratia fœcundam, pilóque sedulæ probationis ab omni nequitiæ commixtione
D permundatam, quæ sola videlicet intentione placendi & seruiendi domino, verbo eius audito delectetur. Of-
ferat Aaron cum filiis suis ignem, non alienum, sed desuper missum ad accendendam lucernam, sicut etiam ad
consummanda holocausta, ac redolenda thymiamata, prædicent verbum doctores, non suum, sed domini,
protestantes cum fiducia: Non enim nos sumus sicut plurimi adulterantes verbum dei, sed ex synceritate, sed *2.Cor.2.*
ex deo sicut coram deo, in Christo loquimur. Hoc igne vtuntur ad illustranda cognitione fidei corda audien-
tium, hoc ad perficienda ac deo sacranda holocausta bonorum operum suorum, hoc ad incendenda thymia-
mata orationum sanctarum. Bene autem dicitur vt ardeat lucerna semper in tabernaculo testimonij: quia nũ-
quam in sancta Ecclesia lux prędicationis, nunquã debet humilitas auditorũ pura quę hanc libenter excipiat,
imò & solerter inquirat, deesse. Bene autem additur: Extra velum, quod oppansum est testimonio. Non enim
intra velum cœli opus habemus lucerna scripturarum, vbi arca est domini, & Cherubim gloriæ propitiato-
E rium obumbrant, id est, agmina cœlestis militiæ gloriam incarnati filij dei, quem posuit deus propitiatio-
nem pro peccatis nostris, consona voce prædicant. Bene sequitur: Et collocabunt eam Aaron & filij eius,
quia non omnium est sacramenta fidei prædicare in populo, sed eorum solummodo, qui & castitate fidei, &
executione boni operis ad filios summi sacerdotis, domini videlicet & saluatoris nostri, pertinere proban-
tur. Cæterùm quisque vel à puritate fidei prauo dogmate aberrat, vel integritatem cognitæ & seruatæ fidei, *Psalm. 49.*
operum nequam improbitate commaculat, talis & si sacerdotis nomine vel persona præminere videtur, ni- *Iac.3.*
hilominus auditurus est à domino: Quare tu enarras iustitias meas, & assumis testamentum meum per os
tuum? Tu verò odisti disciplinam, & cætera. Quales & Iacobus à collocatione lucernæ dei, hoc est, à ver-
bo prædicationis benigna exhortatione retrahit, dicens, Nolite plures fieri magistri fratres mei, scientes
quoniam maius iudicium sumitis, illud videlicet iudicium quod præmisimus iandudum Psalmistæ voce
præmissum. Bene autem adhuc additur: Et vsque mane luceat coram deo. Cùm enim nocte transacta se- *Psalm.5.*
culi huius, mane futuri seculi claruerit, de quo Propheta dicit: Mane adstabo tibi & videbo: non iam vltra lu- *Malach.4.*
F cerna librorum indigemus, apparente & illustrante nos vera luce mundi, de quo dicit & Propheta, Vobis au-
tem timentibus nomen meum orietur sol iustitiæ. Perpetuus (ait) erit cultus per successiones eorum à fi-
liis Israël. Et hæc clausula sicut & præcedentia quæ de tabernaculo ac vasis atque vtensilibus eius dicta sunt, spi-
ritali magis sensu quàm carnali intelligenda atque exponenda est: Quomodo enim iuxta literam perpetuus
esse poterit cultus officij sacerdotalis, vbi & ipsum sacerdotium & tabernaculum in quo gerebatur, & popu-
lus cui gerebatur, iandudum esse cessauerunt? Vnde constat hoc in sancta Ecclesia verbum esse complen-
dum, vbi succedentibus sibi per ordinem doctoribus simul & auditoribus, veritatis nunquam deerunt spiri-
tales & filij Israël, qui in domum domini dona pietatis offerant, & filij Aaron, id est, veri sacerdotis nostri,
qui illis lucem verbi ministrent, donec completo seculi huius statu, & ipso quoque tabernaculo dei toto, id
est, vniuersa electorum multitudine ad regnum cœleste translata, non erunt vltra qui ab hominibus erudian-
tur homines, cùm sit deus omnia in omnibus. RVPERTVS. Præcipe filiis Israël, & cætera. Reposturlare
videretur

Universidad de Deusto
Biblioteca

videretur, vt in eo quod sacratius erat, id est, in secundo tabernaculo iuxta velum lucerna semper arderet cultu G
perpetuo. Quid ergo nisi mysterium & in hoc ritu propositum est, videlicet, quia in illis sanctis non manu fa-
Apoc.21. ctis quæ Iesus semel introiuit, lucerna opus non est? Sic enim in Apocalypsi de illa sancta & æterna ciuitate di-
cit Ioannes: Nam claritas dei illuminabit eam, & lucerna eius agnus est. Igitur extra velum in priore tabernacu-
Matth.5. lo semper ardeat lucerna coram domino vsque mane cultu perpetuo, id est, in præsenti Ecclesia luceat quisque
fidelium ea quam habet, spiritus sancti gratia, vt videant homines eorum opera bona, & inde aperiant oculos
suos ad glorificandũ patrem, qui in cœlis est. Nam hæc intentio charitatis, oleum purissimum est, pilo contu-
sum, id est, propter ædificationem proximorum, sponte laboribus pressum. Collocabunt eam (inquit) Aarõn &
filij eius, videlicet qui legitimi sunt sacerdotes domini, iure successionis. Etenim veræ charitati studere, atque
in operibus bonis, non suam sed dei gloriam quærere, id planè est dignum atque legitimum deo sacerdoté esse.
2.Tim.1. Ad huiusmodi lucernam collocandam, Paulus dilectum discipulum commonebat, cùm diceret, Propter quam H
causam admoneo te, vt resuscites gratiam dei, quæ est in te, per impositionem manuum mearum. Ardeat (inquit)
vsque mane, id est, vsque ad finem præsentis vitæ. Nam in ipso die lumine lucernę non indigebimus, quando si-
cuti est, & facie ad faciem videbimus. CYRILLVS. Vel lucerna illa ardens ac lucens in tabernaculo, Ioan
nis Baptistæ præcursoris typus fuit, cuius doctrina maximè nascentem Ecclesiã illuminauit. Et collocabunt (in-
quit) eam Aaron & filij eius. Christus in sacerdotem, dei patris consilio vocatus est, vnà tamen cum illo tanquam
filij cooperatores Apostoli cæteríque discipuli vocati sunt, qui toto orbe terrarum omnibus gentibus quę sub so
Quæst.173. le sunt, Euangelium prædicarunt. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS. Nunc iam
quoniam satis tractatum est quomodo illa omnia intelligenda sint quæ in tabernaculi constitutione videban-
tur obscura, breuiter si possumus enitamur ostendere, quid sit eadem tractatione confectum. Ab occidente igitur
trahebatur, & prima erat ingrediendi porta atrij quæ patebat viginti cubitis, & habebat quatuor columnas, qui-
bus dependebat velum viginti cubitis extensum. Erectum autem cubitis quinque, quatuor illis sæpe commemo- I
ratis coloribus, acu picto, opere variato. Hac porta ingrediens excipiebatur atrio, cuius latera dextera læuáq;
que quindenis cubitis & ternis columnis porrigebantur introrsus, vt in medio ponerent ostium tabernaculi in-
terioris in ea parte qua perueniebant, sicut in medio ponebant portam atrij ab ea parte vnde incipiebant. Hoc
itaque atrium latius erat quàm longius. Nam longitudo eius erat à porta ipsius vsque ad ostium tabernaculi in-
terioris in cubitis ferme quindecim, latitudo autem circa portam, in cubitis viginti, circa ostium verò, in cu-
bitis triginta: Vnde obliqua illa latera fuisse intelliguntur, quæ dextera læuáq; in columnis ternis & quindenis
cubitis erant. In hoc atrio erat altare sacrificiorum quadratum, quinque scilicet cubitis longum, & totidem la-
tum. Inter portam & altare spacium erat, vbi versabantur qui sacrificia imponebant altari, introrsus verò in-
ter altare & ostium tabernaculi, locus erat cineris ante altare, & deinde labrum æreum, vbi manus & pedes
sacerdotes lauabant, vel altari in atrio seruituri, vel tabernaculum interius ingressuri. Tentoria porrò huius
atrij in lateribus ternarum columnarum byssina erant, extenta cubitis quindenis, erecta cubitis quinis. Ab K
hoc ergo atrio intrabatur ostium tabernaculi, cùm transisset altare & labrum æneum. Intrabatur autem apertis
aulæis quibus decem, quinque hinc & quinque inde exaduerso sibimet constitutis, totum ipsum interius ta-
bernaculum cingebatur. Quo ostio ingresso, occurrebat velum quod ad ostium fuerat oppositum in quinque
columnis extentum, variatum illis quatuor coloribus: quod velum cùm faciendum præciperet, adductorium
vocauit, credo quòd curreret, ducendo & reducendo, cùm operiret atque aperiret ingressum. Transito isto ve-
lo, excipiebat pars tabernaculi media inter hoc velum & illud alterum interius, quod columnis quatuor fuerat
impositum, ex illis quatuor coloribus factum, & separabat inter sancta quæ forinsecus erant, & sancta sancto-
rum interiùs posita: In hoc itaq; medio spacio inter ista duo vela, mensa erat aurea, quæ habebat panes propositionis in parte Aquilonis, & contra eam candelabrũ aureũ septem lucernarũ in parte austri. Hucusque secundis L
sacerdotibus licebat intrare. Interiùs autem, id est, in sanctum sanctorum, intra velum quatuor columnarum, ar-
ca erat testimonij deaurata, in qua erant tabulæ lapideæ legis, & virga Aaron, & vrna aurea cum manna, & pro-
pitiatorium desuper aureum, vbi stabant duo Cherubim alis obumbrantes propitiatorium, & intuentes inui-
cem ad ipsum. Ante arcam verò, id est, inter arcam & velum, positum erat altare incensi, quod aliquando au-
reum dicit scriptura, aliquando deauratum: aureum vtique appellans, quòd erat inauratum. Ad hæc sancta
sanctorum nisi summo sacerdoti non licebat intrare quotidie propter inferẽdum incẽsum: semel autem in an-
no cum sanguine ad purificandum altare, & si quando fortè exigebat necessitas pro peccato sacerdotis, aut vni-
uersæ synagogæ, sicut in Leuitico scriptum est. Sic intrabatur in tabernaculum ab occidente, id est, à porta au-
stri vsque ad latus orientale introrsus, vbi erat arca testimonij. Hoc autem interius tabernaculum quod inci-
piebat non à porta atrij, sed ab ostio quod appellabatur ostium tabernaculi, & finiebatur in longum latere orien
tis, vbi erat arca testimonij, decem aulæis concludebatur, quorum erant singula viginti octo cubitorum, quin-
que hinc & quinque inde, sibimet connexa ansulis & circulis ex aduerso sibimet constituta, & columnis vicenis M
in lateribus longioribus aquilonis atque austri, & columnis octo à latere occidentis, à latere autem orientis
nullis columnis, sed solis aulæis. Quæ aulæa decem erigebantur in cubitis quatuor, & per totum circuitum
tendebantur in cubitis ducentis octoginta, quorum centena in lateribus erant longioribus austri & aquilonis
per vicenas columnas, quadragena verò cubita in reliquis duobus lateribus breuioribus, vno occidentis per
columnas octo: altero orientis vbi columnæ non erant, sed sola tendebantur aulæa, de solis duabus angu-
laribus columnis, mediis autem nullis. Et erant hæc aulæa decem de quatuor coloribus texta. Hoc autem
interius tabernaculum circundabatur atrio ab austro viginti columnis, & ab aquilone viginti. Quæ duo atrij
latera æqualem habebant longitudinem cum lateribus interioris tabernaculi, quia & ipsa vicenis columnis
porrigebantur in cubitis totidem, id est, centenis. A latere autem orientis atrium concludebatur columnis de-
cem, cubitis quinquaginta. Qui ordo columnarum rectus erat, & incurrebat in illas duas angulares interio-
ris tabernaculi, quas solas orientis pars habebat. Proinde cum ipsis complebantur decem. A latere verò occi-
dentis

A cidentis, habebat quidem atrium decem columnas, non tamen recto ordine, sed sicut iam ostendimus tanquã
triporticum, quatuor à porta, & ternis à lateribus. Vniuersum autem atrium in circuitu tabernaculi tento-
riis byssinis cingebatur, quæ erigebantur cubitis quinque, his superueniebant vela capillacia vndecim, ex vna
parte sibimet quinque connexa, ex alia sex. In connexione ergo quinque velorum, cubita erant centum quin-
quaginta. Ex alia verò parte in connexione sex velorum, cubita erant centum octoginta, quoniam vela sin-
gula tricenorum fuerant cubitorum. Sed vt alia pars alteri coęquaretur, duplicatum est vnum velum à facie ta-
bernaculi, id est, ab oriente, & subtectum est dimidium velum à parte posteriore, id est, ab occidente: atque ita
subtracta sunt cubita triginta, quanta erat veli vnius longitudo, & remanserunt centum quinquaginta, quan-
ta etiam ex parte altera fuerunt. Circumitus itaque velorum capillaciorum quo cingebatur atrium taberna-
culi, trecentis cubitis tendebatur: sicut circuitus decem aulæorum interioris tabernaculi, cubitis ducentis
B octoginta. Aulæa quippe singula habebant cubita vicena & octona in longitudine, capillacia verò vela tri-
cenis cubitis longa erant. Quapropter ex ambitu aulæorum interioris tabernaculi, qui erat in cubitis du-
centis octoginta, centena cubita in lateribus longioribus erant austri & aquilonis, & quadragena in duo-
bus breuioribus orientis & occidentis. Ex ambitu autem capillaciorum velorum quo atrium exterius tege-
batur, quia ambitus erat in cubitis tricenis, centena erant in lateribus longioribus austri & aquilonis, quo-
niam æqualia erant lateribus tabernaculi interioris, quinquagena autem in reliquis duabus partibus orien-
tis & occidentis: ac per hoc duo illa cubita quibus longius erat aulæo velum capillacium, non lateribus au-
stri & aquilonis, quæ paria erant atrij exterioris & tabernaculi interioris, sed lateribus orientis & occiden-
tis proficiebant. In eis enim lateribus creuerat tabernaculi latitudo circumpositio extrinsecus atrio, sed quin-
quagena cubita velorum capillaciorum à parte orientis per decem columnas recto ordine tendebantur, eis-
que proficiebat vnum cubitum, ex duobus illis quibus eorundem velorum maior fuerat longitudo: alia ve-
C rò cubita quinquaginta, quæ occidentali lateri debebantur, quibus alterum ex duobus illis cubitum proficie-
bat, non tendebantur per columnarum ordinem rectum. Ibi enim erat illa tanquam triporticus, quæ con-
cludebat spacium atrij, vbi esset altare sacrificiorum, quatuor columnis à porta & lateribus ternis, ac per hoc
non poterant etiam cingere illa cubita quinquaginta, sed vsque ad cooperienda obliqua illa latera tendeban-
tur, quæ in columnis ternis & quindenis cubitis erant. Erigebantur autem capillacia vela cubitis quatuor,
eisque tegebantur atrij tentoria byssina, quorum erat erectio in cubitis quinque, pelles verò rubricatæ super
capillacia vela veniebant. Desuper autem, id est, à parte tecti, vice cameræ tabernaculum pellibus hyacin-
thinis tegebatur: vtrum cum atrio & spatium illud interius non apparet, sed credibilius est, atrij spatia quæ
inter exteriores & interiores columnas erant, velum apertum habuisse, maximè illud occidentis, vbi erat al-
tare sacrificiorum.

D

IN CAPVT EXODI VIGESIMVMOCTAVVM, ARGVMENTVM.

Pontificalia indumenta & ornatus Aaron sacerdotis & filiorum eius.

CAPVT XXVIII.

E APplica quoque ad te Aaron fratrem tuum cum filiis suis de medio filiorum Israël, *Lectio.1.*
ut sacerdotio fungantur mihi, Aaron, Nadad & Abiu, Eleazar, & Ithamar, Faciésque uestem sanctam Aaron fratri tuo in gloriam & decorem. Et loqueris cunctis sapien
tibus corde, quos repleui spiritu prudentiæ, ut faciant uestes Aaron, in quibus sanctifi-
catus ministret mihi. Hæc autem erunt uestimenta quæ faciant. Rationale & superhu-
merale, tunicam, & lineam strictam, cidarim & baltheum. Facient uestimenta sancta fra-
tri tuo Aaron, & filiis eius, ut sacerdotio fungantur mihi. Accipientque aurum & hya-
cinthum & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum.

RVPERTVS. Venimus ad sacerdotalia vestimenta, quę & primùm dante domino more Iudaico sim- *Lectio.1.*
pliciter exponenda sunt, & deinde singillatim mystica scrutanda est intelligentia. Porrò non eodem ordine hîc
descripta sunt, quo in vestiendo sacerdote sumuntur. Nam fœminalia linea, quibus operitur primùm carnis tur-
pitudo, postremò in hac descriptione posita sunt, & è conrario rationale, quo præter laminam auream in pon-
tificis fronte ligandam, nihil sanctius erat in vestibus, primùm designatum est, cùm dicitur, Hæc autem erunt
F vestimenta quæ facient. Rationale, & cætera. BEDA. Descripta igitur factura tabernaculi, consequen- *Cap.2.*
ter sacerdotes qui in eo ministrent ordinantur. Sic igitur præcipit deus: *Applica quoque ad te Aaron fratrem tuum*
cum filiis suis de medio filiorum Israël, vt sacerdotio fungantur mihi, Aaron, Nadab, & Abiu, Eleazar, & Ithamar. CAIETA-
NVS. Ordo præposterus. Prius enim faciẽdæ sunt vestes, & deinde appropinquabunt Aaron & filij ad Moysen
vt vestiantur & cõsecrentur. AVCTOR CATENAE. Applica quoque, siue accedere, seu appropin
quare fac, Est enim הַקְרֵב Hakreb, Imperatiuum in Hiphil. Dimisit autem consultò Interpres, post dictiones E-
leazar & Ithamar, hæc verba quæ sunt in Hebræo, בְּנֵי אַהֲרֹן Bene Aharon, Filij Aaron. Nam sufficere putauit
quod dixerat, cum filiis suis. Quid est autem dicere, applica ad te Aaron fratrem tuum, & cætera, nisi quòd ne-
mo sibi sacerdotium ambire debet, sed qui vocatur à deo sicut Aaron cum filiis suis, is dignus habebitur filio-
rum dei præfectus, curator & pastor? Quod autem impij quandoque, rebelles & seditiosi ad sacerdotium assu-
mantur, hoc ex diuina permissione propter populi peccata fit. Ob quam rem ne cùm fieri videas in Ecclesia scã-
dalizeris, dominus ipse & saluator noster summi patris sapientia, Iudam præuaricatorem in Apostolum elegit,

& hic

Universidad de Deusto
Biblioteca

& hîc Nadab & Abiu ad sacerdotium applicantur,quo tandem abusi, durissimè dignèque puniti sunt iusto dei G iudicio,igne absumpti cum reliquis suis complicibus. *Faciésque vestem sanctam Aaron fratri tuo in gloriam & decorem.*

Vestem sanctam vel sanctitatis,pro vestes sanctas.Est enim Hebraicè בִּגְדֵי Bigde. Sic etiam legunt Septuaginta & Chaldaica.Vnde Latina editio singulare posuit pro plurali.In gloriam & decorem,id est,ad ornamentũ, aut,quibus ornabitur.Aaron & filij sui rudi populo in honorabilibus vestibus in gloriam & decorem summi dei statuuntur,ac ad diuini cultus celebritatem & admirationem, quo discant qui in Ecclesia præsunt, maturo incessu, & vestitu coram Ecclesia vti, eorum statui conuenienti. Vestibus enim pro hominum more honor datur. Virtuti ergo vestitus nonnihil adstipuletur,vt auctoritatis coram populo ratio idonea habeatur,cõuersatio quoque sancta, & eruditio doctrinæ sacræ adstipuletur.Non ridiculo prodeant sacerdotes vestitu, & prorsus sordido, sed nec notabili nimis.Verùm quid de illis Iudaicis olim vestibus Moyses scripserit, videamus. *Et loqueris* (inquit)*cunctis sapientibus corde,quos repleui spiritu prudentiæ,vt faciant vestes Aaron,in quibus sanctificatus ministret mihi.* AV- H
Quæst.114. GVSTINVS. Alia litera habet,Et tu loqueris omnibus sapiẽtibus mente,quos repleui spiritu intellectus,διάνοιας quidem Græcus habet,quem Latinè sensum,non intellectum dicere solemus. Sed scriptura de sensu interiore quem intellectum vocamus,sic loqui solet,sicuti est ad Hebræos, Perfectorum est autem solidus cibus, eorum qui per habitum exercitatos habent sensus,ad discernẽdum bonum & malum.Ibi enim quod posuit sensus,Græcus habet διανοίας. Quem ergo istum spiritum,nisi spiritum sanctum debemus accipere? AVCTOR CATENAE. Et loqueris cunctis sapientibus corde.Hebraismus,pro, peritis artificibus. Quos repleui spiritu prudentiæ,pro sapientiæ. חָכְמָה Chochma enim sapientiam significat, sed frequenter vnum pro altero vsurpatur. Quidam etiam relatiuum אֲשֶׁר Aser,ad cor referunt,vt legant,Quod repleui spiritu sapientiæ.Sed hæc minima sunt. In quibus sanctificatus ministret mihi. Hebraica sunt, לְקַדְּשׁוֹ לִי Lekaddesо lechahanо li,Vt sanctificaretur ad ministrandum mihi.Sic habet & Chaldaica. Vel ad sanctificandum eum vt ministret mihi, id est, ad separandum & dedicandum eum,vt agat sacerdotium coram me. Septuaginta, εἰς τὸ ἅγιον ἐμοὶ ἱερατεύειν μοι, I
Ad sanctuarium, in qua (subaudi veste,pro vestibus) sacerdotio fungetur mihi. Sed hæc in nullo discrepant à sensu latinæ editionis.Quia igitur non neglecta opera conficienda erant sacerdotalia indumenta,ideo iubet eligere ex omni populo prudentiores ad artificium faberrimè perficiendum , vt etiam ingenium artis mechanicæ , donum dei esse nemo ignoret, nullus verò abuti eo velit ad promouendum vanitates & superbiam. Et sacræ hæ vestes, non ad hominum eis vtentium fastum adhibebantur, sed vt fungerentur ad plebem sacerdotio illustri ad gloriam dei. *Hæc autem erunt vestimenta quæ facient, Rationale & superhumerale , tunicam & lineam strictam , cidarim & baltheum.* HIERONYMVS AD MARCELLAM. Vbicunque in Septuaginta Interpretibus,hoc est,in codicibus nostris,ἐπωμὶς,id est,superhumerale legitur,in Hebræo scriptum est ephod.Quod quare alibi interpretari voluerint, & alibi ininterpretatum reliquerint,non est mei iudicij, cũ hoc ipsum in pluribus fecerint, vt quæ alibi aliter atque aliter expresserant, nouissimæ translationis varietate lassati, ipsa Hebræa verba posuerint.Aquila autem id quod illi ὑμάτιον dixerunt, ἐπίσημα & ἐπένδυμα dixit,quod scilicet tunica est,& quod He- K
bræo sermone vocatur מְעִיל Mehil,superiorẽ tunicam: ἔνδυμα verò,id est, ἐπωμὶς quod Hebraicè dicitur ephod,
Vbi suprà. cùm superiùs pallium significet,quo tota sacerdotalis proteg,atur ambitio. AVGVSTINVS. Secundum aliam literam habetur, Et stolas quas facient, pectoralem, humeralem, & tunicam talarem, & tunicam cũ cornibus. Has appellatas stolas esse,& cætera,cùm superiùs vnam stolam faciendam proposuisset,notandum est. Tunicam verò cum cornibus,honestiùs putarunt Latini Interpretes dici,quàm si dicerent cum cirris , qui bene
Cap.3. disposîti , ornamento esse vestibus solent. BEDA. Hæc autem erunt vestimenta quæ facient, Rationale & superhumerale, tunicam & lineam strictam , cidarim & baltheum . Quomodo hæc singula facta sint,plenius in sequentibus explicatur. Rationale autem pectoris habitus , superhumerale est humerorum , tunica & linea stricta, id est, camisia, totum corpus operiunt , cidaris caput ornat , baltheus vtramque tunicam simul & superhumerale arctius ad corpus aptat. Quibus sex indumentis inferiùs septimum iungitur & octauum , fœminalia videlicet linea, ad cooperiendum carnem turpitudinis, & lamina aurea super cidarim, quæ titulo nominis domini cæteris altior omnibus eminebat. Lineam autem strictam dicit, quoniam adhærebat corpori , & ita arcta L
erat adstrictis manicis , vt nulla ei omnino ruga inesset. Ascendebat autem vsque ad crura,vnde & Græcè ποδήρης, id est,talaris vocabatur.His octo generibus vestiũ pontifex tempore sacrificij solebat indui.E quibus erãt quatuor & minoris ordinis sacerdotibus concessa.Fœminalia videlicet, linea stricta, & baltheus, & cidaris. Decebat enim vt quo maiore quis gradu esset insignis,eò pluribus & virtutum actibus admirãdis fulgeret. CAIETANVS. Iuxta Hebræum,loco rationalis,habetur pectorale.In istis autem sex enumeratis ornamentis cõprehenduntur omnia ornamenta sacerdotalia,siue Aaron,siue filiorũ eius,& propterea sola hęc enumerantur. AV-
CTOR CATENAE. Dictiones Hebraicè,hîc positæ,videlicet, חֹשֶׁן Chosen,pectorale siue rationale, מְעִיל Mehil tunicam siue pallium vel interulam, כְּתֹנֶת Chethóneth quoq; tunicam similiter significãt, quam vltimã Interpres Latinus lineã nominauit,quia ex lino erat confecta.Pro quo sciendum, quòd Hebraicè legitur תַּשְׁבֵּץ Vchthónet tasbez.Descendit autè dictio tasbez,à verbo sabaz,quod arctare vel stringere significat,scili- M
cet byssо,vel serico,aut auro, sicut polymitarij faciũt in capicio vestimenti,ne facilè rumpatur, aut includere,sicut auro vel argento,sicut artifices faciũt,qui gẽmas auro vel argento includunt.Ideoq; doctus interpres à prima significatione lineam strictã vertit,sicut & Septuaginta,necnon & Chaldaica habẽs,& tunicas strictas.Alius autem à secunda vertit,Et tunica inclusos habens lapides,quòd Hebraicè diceretur, tunica inclusionis, hoc est, quæ fulgebat variis ornamentis,& præsertim inclusis lapidibus & margaritis,quos sepiebãt rosulæ,specula,& ornamenta ex aureis facta filis,& hæc interior erat vestis,quam tegebat interula, alia vestis linea,& hãc rursus cingebat ephod,quod cinctorium quoddã erat,siue vestis quædam extima breuissima,quæ manicis carebat,pectus sub axillis ambiens,atque in duabus humeralibus hærens fimbriis, & quodam modo arctabat & constringebat laxitatem interiorum omniũ vestium.Verùm quoniam verbum sabaz in pihel haddaghus est facere opere phrygionico aliquid oculatim, quod vulgò (*Recamar ad occhi*) dicitur,sicut cùm vestis est plena oculis intextis, & si
Latinè

A Latinè dici fas esset,oculare, aut ocellare,vel oculeare diceretur. Hinc factũ, quòd nonnulli ex recẽtioribus viri docti,Tunicam ocellatã,id est,opere phrygionico quibusdã veluti ocellis intextam verterũt.Sequitur cidarim. Hæc Hebraicè dicitur מִצְנֶפֶת Mizněpheth, & verti etiã potest, pileus siue vitta,quæ capiti circunuoluitur.Quãuis alij galerum,alij tiaram reddant. *Faciẽt vestimẽta sancta Aaron fratri tuo,& filiis eius, vt sacerdotio fungãtur mihi.* INTERLINEARIS. Aliter enim non debebant fungi. *Accipiẽntque aurum & hyacinthum & purpuram,coccúmque bis tinctum, & byssum.* CAIETANVS. Vniuersa materia ornamentorum decernitur in his quinque , non quòd quodlibet ornamentũ construeretur ex omnibus his, sed quia nullum ornamentum erat, quòd nõ ex istorum aliquo, vel aliquibus, vel etiã omnibus construeretur, vt patet in textu. Verùm circa aurũ aduerte, q̃ significatur tã aurum in filis,quàm aurum in substantia ductili,concurrebant enim ad hæc ornamenta,& fili aurei opere textili,& anuli aurei opere ductili,& catenulæ,& cætera, vt patebit. AVCTOR CATENAE. Ad parãdas igi-
B tur has vestes,necessaria erant aurũ,hyacinthus,purpura,coccus bis tinctus,hoc est,pretiosior & pulchrior,byssus retorta,subtilis scilicet & fortis.Omnia hæc ingenioso opere adaptari debebant & polymito.

BEDA. Applica quoq; ad te Aarõ fratrẽ tuũ,&c.Sacerdotũ ordinatio & habitus,rectè Ecclesię sacerdotibus cõgruit,ita vt omne quod illic in ornatu vestiũ clarũ extrinsecus fulgebat,hoc intellectũ spiritualiter,in ipsis sacerdotũ nostrorũ mẽtibus altũ intus emineat,hoc in eorũ actibus præ cęteris fideliũ meritis,foris glorioſum clarescat.Vnde aptè prȩcipitur Moysi, vt applicet ad se Aaron fratrẽ suum cũ filiis de medio filiorũ Israël,ad fungẽdum sacerdotio corã domino.Necesse est enim, vt quicunq; ad maiorẽ in sancta Ecclesia gradũ promouẽdi sunt, maiore mẽtis industria sese ad legẽ dei applicẽt,id est,diuinorũ obseruantiæ mandatorũ,solertiore præ cęteris animo copulẽtur.Hoc est enim eos qui sacerdotio functuri sunt,de medio filiorũ Israël ad Moysen applicari,præsules ac doctores sanctæ Ecclesiæ cõmunem vitã electorũ singulari mentis culmine trãscendere, & familiari in-
C spectione quid lex generaliter oĩbus electis,quid verò paucis perfectioribꝰ specialiter loquatur attẽdere, vt altiori excellentia meritorũ,ad altiora possint prẽmia peruenire. AMBROSIVS LIB. PRIMO EPISTOLARVM. *Epist.6. ad Irenæũ.* Pythagoricũ mandatũ in aliquorũ scriptis prædicari inuenimus,quòd ille discipulos suos cõmunẽ atq; vsitatam populo prohibuerit ingredi viã.Sed hoc vnde assumpserit nõ est cognitũ.Nã cũ ex populo Iudæorũ(vt pleriq; arbitrãtur)genus duxerit,ex eiꝰ disciplina deriuauit etiã magisterij prȩcepta,meritóq; magnus apud Philosophos habitus,ęqualẽ(vt aiũt) vix reperit.Legerat itaq; in Exodo,Moysi diuino prȩceptũ esse oraculo,Solue calciamẽtũ pedũ tuorũ.Id etiã prȩceptũ Iesu Naue,videlicet,vt detritę & popularis vię deponerẽt puluerẽ,qui viã dñi ambulare desiderarẽt. Legerat præceptũ eidẽ Moysi,vt montẽ cũ sacerdotibus ascẽderet,populus autẽ deorsum staret. Separauit igitur sacerdotes à populo,& postea ipsum Moysen introire intro nubẽ præcepit.Legerat itẽ in Exodo eidẽ Moysi mandatũ,vt applicaret ad se Aaron fratrẽ suũ cum filiis suis de medio filiorũ Israël,vt sacerdotio fungerentur corã eo.Vides diuisiones?Nihil in sacerdotibus plebeiũ requiri,nihil populare, nihil cõmune cum studio atque vsu,& moribus incõditæ multitudinis.Sobriã à turbis grauitatẽ,seriam vitã,singulare põdus dignitas
D sibi vendicat sacerdotalis.Quomodo enim potest obseruari à populo,qui nihil habet secretum à populo,dispar à multitudine?Quid enim in te miretur,si sua in te recognoscat,si nihil in te aspiciat,quod vltra se inueniat,si quę in se erubescit,in te quẽ reuerẽdũ arbitratur offendat? Superegrediamur igitur plebeias opiniones,& strata quædam gregalis cõuersationis ac detritæ viæ orbitas declinemus,ac vulgaris semitæ solũ,quã currit ille,cuius vita leuior cursore de quo dicitur,Trãsiuit, & nõ vidit, sed quæramus nobis viã inaccessam sermonibus insolentiũ, inuiã operibus imperitorũ,quã nullus maculosus deterat,maculosus scilicet ignauię suę sordibꝰ,& fumo iniquitatis oblitus,tenebrísq; & parietinis quibusdã animæ ruinosus,qui nullã virtutis suauitatem gustauerit,aut certè limis eã spectandã magis quã directo affectu , & aperto sinu mẽtis suscipiendã arbitratus sit,& q̃ pleriq; amant, *Iob.6.* qui sibi faceti atque vrbani videtur,pulchritudinẽ sapientiæ in dedecus versutiæ trãsfigurantes, verã nõ intuens gratiã tanquã in nocte positus nõ credit in die viuẽtibus.Quia de numero Themanorũ & Sabæorum est deficiẽtium & auertentiũ se à veritate,de quibus dicit Iob,Videte vias Themanorũ,& semitas Sabæorũ,quia cõfusionẽ
E incidẽt qui in ciuitatibus & diuitiis spẽ habẽt.Ita & vos insurrexistis in me sine misericordia,vnde viso vulnere *Iob.21.* meo timete.Has igitur deuias semitas declinantiũ,& illũ deficiẽtium puluerẽ,qui propter suã appetentiã cecidẽrũt sæpe in deserto,derelinquamus.Cõuertamur autẽ, & sequamur sapiẽtiæ viã, quã nõ calcauerũt filij glorificãtiũ se & iactãtium,quã interitus ignorat,mors nescit,quia deus direxit eã. Abyssus dixit nõ est in me,mare dixit nõ est mecum.Sed si quæris viã sapiẽtiæ & disciplinæ,colere deum atq; ei subditũ esse,sapiẽtia est: abstinere autẽ à peccatis,disciplina est.Quid igitur nobis cũ istius seculi via,in qua est tẽtatio,immò ipsa vita hoĩs tẽtatio est,& exilior quã sermo fabularũ,habitare in luteis domibus,dies & noctes in lucris ponere,& de lucris semp cogitare, & sicut mercenarius diurnã mercedẽ quærere,atq; vt cicadas aiunt,aura quadã pasci cupiditatũ? Verè sicut cicadas,quia de die in diẽ viuunt, questúq; rũpuntur suo. Quid enim aliud sunt homines nullius põderis,nullius disciplinæ,nisi vt videãtur,nisi cicadę ad mortẽ nati diurnã,strepẽtes magis quã loquentes? Qui sub ardore feruẽtium cupiditatũ se mulceãt cantu sibi noxio,statimq; occidãt,nullum fructũ ferẽtes,nihil habẽtes gratiæ.Horum
F igitur viæ noxię tortuosæq; serpẽtium,qui venenato lapsu corporis sese trahunt, atq; in spirã nequitiæ sese colligũt,& erigere nõ queũt ad cœlestia.Ingrediamur autẽ portas domini,portas iustitiæ,quas iustus qui fuerit ingressus,confitetur domino.Sed hęc paucorũ ingressio.Vnde dñs ait,Quia angusta porta,& arcta est via quæ ducit ad vitã,& pauci sunt qui inueniũt eã. Lata aũt porta,& spaciosa via quã multi gradiũtur,ad mortẽ dirigit,& viatores suos eò ducit.Sit ergo via nostra angustior, virtus exuberãtior, trames pressior,fides sublimior,callis arctior, *Esa.51.* vigor mẽtis exũdãs,semitę rectę,quia inflexibilia sunt virtutũ vestigia.Vnde Salomon,O qui dereliquerũt semitas rectas sit gressus ad superiora,quia meliꝰ est ascẽdere quã descẽdere.Deniq; sicut lectũ est hodie,Vę iis qui descẽdũt in Aegyptũ.Nõ vtiq; trãsire in Aegyptũ,criminosum est,sed trãsire in mores Aegyptiorum, trãsire in eorũ
G scẽdũt in Aegyptũ.Nõ vtiq; trãsire in Aegyptũ,criminosum est,sed trãsire in mores Aegyptiorum, trãsire in eorũ perfidiã,escę cupiditatẽ,luxurię deformitatẽ,qui eò trãsit,descẽdit,qui descẽdit,cadit.Declinemꝰ itaq; Aegyptiũ, hoĩem,& nõ deũ,Vitiis enĩ suis etiã ipse rex Aegyptiorũ in potestatẽ est datꝰ,cuius cõparatione Moyses deꝰ existimatꝰ est,imperãs regnis,subiiciẽs sibi potestates. Vnde ei dictũ legimꝰ,Faciã te in deũ regi Pharaoni. CYRIL. Ve- *Exod.7.*

rùm

Universidad de Deusto
Biblioteca

rùm dicamus & altiùs. Moyses ad se Aaronem fratrem applicat, quia lex quæ per Moysen significatur, infirmâ G
atque imbecillis est sine Christo. Impossibile est enim sanguine taurorum & hircorũ auferri peccata. Christus au
tem pro peccatis veram afferés hostiam, in perpetuum sanctificatos consummauit. BEDA. Quòd autẽ fra-
trem suũ Moyses cũ filiis in sacerdotiũ ordinare præcipitur, quid nobis aliud mysticè cõmendat, nisi quòd omnes
qui officiũ doctoris sortiuntur, tãtò debẽt studio & amore meditationi diuinæ legis adhærere, vt quasi germana
ei videantur cognatione cõiuncti? Neq; hoc quòd primi filiorũ Aaron, post orationẽ cum ignem alienum offer-
rẽt coram domino, igne cœlesti perierunt, à significatione miserabilis nostri tẽporis aberrat, vbi nonnulli sacer-
dotum ac doctorũ loco potiti (quod dictu quoque graue ac lugubre satis est) dum ignẽ cupiditatis igni supernæ
dilectionis anteponunt, igne supernæ vltionis absumuntur. Quorũ perpetua damnatio, tẽporali est filiorum Aa-
ron morte figurata. Quãuis excellentioris figura mysterij quomodo tabernaculum cũ ornatibus & vasis suis san
ctam designant Ecclesiam, pulcherrima virtutum siue personarũ fidelium varietate distinctã, ita etiam summus H
eiusdem tabernaculi sacerdos, figuram tenet veri põtificis Iesu Christi, qui semetipsum obtulit oblationẽ & ho-
stiam deo pro nobis in odorem suauitatis. Qui etiam iure potest frater Moysi vocari: quis enim ampliùs alteri
fraterno est fœdere cõnexus, quàm Christus Moysi, legi gratia, nouum Testamentum veteri? cùm & ipse Moyses
Deut.18. tale deo testimoniũ reddat, dicens populo quẽ docebat, Prophetam de gẽte tua & de fratribus tuis, sicut me, susci
tabit dominus deus tuus, ipsum audies. Et paulò pòst ex persõna domini, Prophetam suscitabo eis de medio fra-
trum suorũ similem tui, & ponam verba mea in ore eius. Cuius operibus admirandis, quæ nemo alius fecit, rectè
habitus Aaron mira varietate insignis cõparatur. Vel certè vestes Aaron multifariè, omnem electorũ cœtum in
Gal.3. varia personarũ meritorúmq; distantia, Christo adhærentem designant, teste Apostolo, qui ait, Quicunq; enim in
Christo baptizati estis, Christũ induistis. Cùm autẽ in persona Aaron dominũ saluatorẽ figuraliter insinuatũ ac-
cipimus, quid filios Aaron, qui & ipsi in sacerdotium vncti sunt, nisi Apostolos Christi, Apostolorúmq; succesſo-
res, & cunctos fideliũ magistros significare dicamus? Hæc quidẽ ita principaliter de domino possunt accipi, sed I
nos magis in eis quæ ad significantiam nostræ in domino piæ cõuersationis pertineant, quæq; ad correctionem
nostrorum respiciant morũ, decet intueri. Sequitur, Faciésque vestẽ sanctam Aaron fratri tuo in gloriam & de-
corẽ, & loqueris cunctis sapientibus corde quos repleui spiritu prudentiæ, vt faciant vestes Aaron, in quibus san-
ctificatus ministret mihi. Vestes sanctæ Aaron quas illi Moyses fecit, opera sunt iustitiæ & sanctitatis, quæ scri-
ptura sacræ legis doctoribus habenda cõmendat, quorúmque in his qui præcessere in Christo, exempla quæ imi-
tentur ostẽdit. Sapientes autem corde, quos ad faciendas eadem vestes deus spiritu prudentiæ repleuit, ipsi sunt
Prophetæ & Apostoli, cæteriq; doctores veritatis, qui nobis apertissimè quomodo viuere sacerdotes, & ministri
altaris, qualiter docere debeant, siue exemplo suæ actionis, seu verbo exhortationis ostendũt. De quibus est illud
Tit.1. Apostoli ad Titum, Oportet enim Episcopum sine crimine esse, vt dei dispensatorem, non superbum, non iracũ-
dum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum, sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum,
sanctum, continentem, amplectentem eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem. Cuncta autem quæ K
fiunt sacerdoti indumenta, de auro preciosisque coloribus fiunt, quia nihil vile ac sordidum in sacerdotis ore
vel opere debet apparere, sed cuncta quæ agit, vniuersa quæ loquitur, omnia quæ cogitat, & coram hominibus
præclara, & in conspectu interni arbitri oportet esse gloriosa.

2 FAciẽt autẽ superhumerale de auro & hyacintho ac purpura, coccóque bis tincto, & byssо retorta, opere
polymito. Duas oras iunctas habebit in utroque latere summitatum, ut in unum redeant. Ipsa quoque tex-
tura & cuncta operis varietas erit ex auro & hyacintho ac purpura, coccóque bis tincto, & byssо retor-
ta. Sumésque duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israël, sex nomina in lapide uno, & sex re-
liqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum opere sculptoris, & cælatura gemmarii sculpes eos nominibus fi-
liorum Israël, inclusos auro atque circundatos, & pones in utroque latere superhumeralis, memoriale filiis Israël. L
Portabítque Aaron nomina eorum coram domino super utrumque humerum ob recordationem. Facies & uncinos
ex auro, & duas catenulas auri purissimi sibi inuicem cohærentes. quas inseres uncinis.

2 AVCTOR CATENAE. Imprimis superhumerale describitur, Ephod Hebræis dictũ. Vestis erat ex hu-
meris pendens, vsque vltra cingulum, sine manicis, ante & retro contexta miro artificio & ornatu, ex aureis filis,
cũ subtegmine trium colorum, hyacinthino, coccineo, & purpureo, cúmque stamine byssino. De qua sic dicitur:
Facient autem superhumerale de auro & hyacintho ac purpurâ coccóque bis tincto, & byssо retorta, opere polymito. HIERONYMVS
De vestibus sacerdotũ. AD FABIOLAM. Hoc vestimentum Hebraica lingua dicitur אפוד Ephod, Septuaginta ἐπωμίδα, id est, su-
perhumerale appellant. Aquila ἐπίγαμμα, nos Ephod suo ponimus nomine. Hoc autem esse pontificis vestimen-
tum omnis scriptura testatur, & sacrum quiddam esse, & solis conueniens pontificibus. Nec statim illud occur-
rat, quòd Samuel qui Leuita fuit, scribitur in Regnorũ primo libro, habuisse ætatis adhuc paruulæ Ephod bad,
id est, superhumerale lineum, cùm Dauid quoque ante arcam domini idem portasse referatur. Aliud est enim M
ex quatuor supradictis coloribus, id est, hyacintho, byssо, cocco, purpura, & ex auro habere contextum, aliud
in similitudinem sacerdotum simplex & lineum. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER
Quæst.41. IVDICVM. Quæri solet quid sit Ephud, vel Ephod, seu Ephot. Quod quidem si sacerdotale est indumen-
tum, quod plerique dicunt, vel potiùs superindumentum, quod ἐπωμὶς Græcè dicitur, vel ἐπωμαὶς quod ma-
gis superhumerale interpretari Latinè potest, meritò mouet quomodo de tanto auro Gedeon id fecerit.
Nam ita scriptum est, Et factum est pondus inaurium aurearum quas petierat sibi mille septingenti auri si-
cli, præter brachialia, & torques, & operimenta purpurea quæ erant super reges Madian, præter torques quæ
erant in ceruicibus camelorum ipsorum, & fecit illud Gedeon in Ephud, & statuit illud in ciuitate sua in
Ephra, & fornicatus est omnis Israël post illud ibi, & factum est Gedeon & domui eius in scandalum. Quo-
modo ergo ista vestis de tanto auro fieri potuit? Nam & mater Samuelis fecit filio suo, sicut legimus, Ephud bad,
quod

A quod nonnulli interpretati sunt Ephud lineum, quando eum dedit domino in templo nutriendum. Vbi eui-
dentiùs apparet hoc genus esse indumenti. An ideo dictum est, statuit illud in ciuitate sua, vt hinc intelligeretur
aureum fuisse factum? Non enim dictum est, posuit, sed statuit, quoniam ita erat solidum & validum vt statui
posset, hoc est, positum stare. Hoc ergo illicitũ cùm fecisset Gedeon, fornicatus est post illud omnis Israël, id est,
sequendo illud contra legem dei. Vbi non frustra quæritur, cùm idolum non fuerit, id est, cuiusquam dei falsi
& alieni simulachrum, sed Ephud, id est, vnum de sacramentis tabernaculi quod ad vestem sacerdotalem per-
tineret, quomodo fornicationem scriptura dicat populi ista sectantis atque venerantis. Ideo scilicet quod præ-
ter tabernaculum dei vbi erant ista quæ sibi fieri iusserat deus Israël, extra simile aliquid fieri phas non erat. Ideo
sequitur & dicit scriptura, Et factum est Gedeon & domui eius in scandalum, id est, vt ab offenso deo discede-
ret, quia & hoc quoddam genus idoli quodãmodo erat, quod extra dei tabernaculum, quodlibet manu factum
B pro deo coleretur, cùm illa ipsa quæ iussa sunt in tabernaculo fieri, ad dei potiùs cultum referrentur, quàm pro
deo aliquid eorum, aut pro dei simulachro colendum haberetur. Quanquam per Ephud vel Ephod, ea locutio-
ne quæ significat à parte totum, omnia possunt intelligi quæ constituit Gedeon in sua ciuitate veluti ad colen-
dum deum similia tabernaculo dei: & propterea per hoc, quia hoc est sacerdotalis honoris insigne, quod sæpe
scriptura commemorat, vt hoc sit peccatum Gedeon, quod extra dei tabernaculum fecerit aliquid simile, vbi
coleretur deus, non quòd solido auro velut ad adorandũ constituerit Ephud, sed quod essent ex auro ipso, quòd
etiam ex præda fecerit ea quæ pertinerent ad ornamenta vel instrumenta sacrarij, quæ omnia per Ephud signi-
ficata sunt propter excellentiam, vt dixi, vestis sacerdotalis. Nam & ipsum Ephud non quidem ex auro solo fie-
ri præceptum est, si hoc est superhumerale sacerdotalis vestis, veruntamen etiam aliquid auri habet. Nam ex au-
ro, & hyacintho, & purpura, & cocco, & byssо vt fieret, diuinitùs imperatum est, sed quia hoc ita posuerunt Se-
ptuaginta Interpretes, vt cõmemoratis omnibus quæ de spoliis acceperat Gedeon, inferrent, & fecit illud Ge-
C deon in Ephud, videtur ita dictum, tanquam ex toto illo quod commemoratum est hoc factum esse credatur,
cùm possit etiam illic intelligi locutio quæ significat à toto partem, vt quod dictum est, fecit illud in Ephud,
intelligatur, fecit inde Ephud, vel fecit ex eo Ephud, non secundum illud totum consumens in Ephud, sed ex
illo quantum sufficiebat impendens. Nam in illa interpretatione, quæ ex Hebræo est, sic legitur, Fecítque ex eo
Gedeon in Ephod. Quod enim apud Septuaginta scriptum est Ephud, hoc in Hebræo perhibetur dici Ephod.
Non autẽ omnes sacerdotes tali vtebantur superhumerali quod esset ex auro, & hyacintho, & purpura, & cocco,
& byssо, sed solus summus sacerdos. Vnde illud quod de Samuele commemorauimus factum illi ab eius matre,
& byssо, sed solus summus sacerdos. Vnde illud quod de Samuele commemorauimus factum illi ab eius matre,
non erat vtique tale, quoniam cùm datus est nutriendus, non erat summus sacerdos vtique puer. Vnde vt dictũ
est, Ephud bar appellabatur, vel potiùs Ephud bat, sicut asserunt qui Hebræam linguam nouerũt, quod interpre-
tatur Ephud lineum. Sed Gedeon existimo illud fecisse quod erat præcipuum summi sacerdotis indumentũ at-
D que ornamentum, per quod & cætera significata sunt opera sacrarij, quod in sua ciuitate præter dei tabernaculũ
constituerat, & propter hoc peccatum factum & illi & domui eius in scandalum, vt sic interiret, quod postea scri
ptura narrat, tãta eius numerositas filiorum. CAIETANVS. Ornamentum istud erat in forma loricæ te-
gentis ante & retro corpus, ab humeris vsque ad vmbilicũ, vel circa, ex parte anteriori, & æqualiter ex parte po-
steriori, quia baltheo cingebatur vt patebit. Et opere polymitario textum erat, ex filis aureis, laneis vel sericis di-
uersi coloris, & lineis: nec erat pars posterior consuta cum parte anteriore, sed quælibet pars habebat extremita-
tem suam, tam in humeris quàm in lateribus. AVCTOR CATENAE. Opere polymito. Hebraicè est,
מעשה חשב Mahase choseb, Opere ingenioſi artificis, siue textura peritissimi artificis. Vertunt alij, Opere Phry-
gionico, Alij, Opere textorio polymito. Verùm si πολυμίτῳ legas, ingenioso & artificioso dicere poteris: si autem
πολυμίτῳ, ex multis & variis filis contexto. Cui sensui magis fauent Septuaginta legentes, ἔργου ὑφαντοῦ ποικίλου,
Opus contextum variegatoriè. Chaldaica habet, Opere artificis. Sed & de dictione chosеb, latis dictum in supe-
rioribus. Hebræis autem Ephod est cinctorium seu pallium: אפר Aphad enim, cingere aut cõstringere significat,
E & hinc dictum est superhumerale, eo quòd constringeretur cum rationali. Nec vnum tãtùm Ephod genus fuit.
Alterum enim erat Ephod generale, quod vocarunt lineum, quo in faciendis sacris non solùm sacerdotes & Le-
uitæ, verùm etiã qui de aliis tribubus erant vtebãtur. De sacerdotibus scribitur primo Regum vigesimosecũdo,
Trucidauit in die illa octoginta quinque viros portãtes Ephod lineũ. De Samuele qui erat Leuita, habes primo
Regum secũdo, Samuel administrabat ante faciem domini puer accinctus Ephod lineo. De Dauide autem, qui
erat de tribu Iuda, scribitur secundo Regum sexto, Dauid saltabat totis viribus ante dominum, & accinctus erat
Ephod lineo. Nam de hoc generali Ephod sentiunt scriptores tam Hebræi quàm Latini, quòd fuerit simplex, li-
neum, & toto cãdore purissimum. Alterum Ephod fuit personale, quod contextũm ex auro, hyacintho, purpura,
cocco bis tincto, & byssо retorta, soli summo sacerdoti in sacris faciendis gestare licuit. Et huius Ephod textura
in hoc loco describitur. Primùm igitur ad conficiẽdum hoc summum & pontificale Ephod, materia pretiosis-
sima sumitur, Faciẽt (inquit) Ephod de auro, hyacintho, purpura, coccóq; bis tincto, & byssо retorta. Deinde ita
F conficitur, vt ab humeris quidẽ pẽdeat, sed humeris in vtroque latere connectatur, quo corpori firmiter incũbat,
ac quodãmodo corpus cõstringat, & propterea adiũgit: *Duas oras iũctas habebit in vtroq; latere summitatũ, vt in vnũ redeãt.*
Ipsa quoq; textura & cuncta operis varietas, erit ex auro & hyacintho ac purpura, coccoq; bis tincto, & byssо retorta. HIERONYMVS.
Auri (inquit) laminę, id est, bracteę mira tenuitate tendãtur, ex quibus facta fila torqueãtur, cũ subtegmine triũ co
lorũ, hyacinthi, cocci, purpuræ, & cum stamine byssino, & efficiatur palliolũ miræ pulchritudinis, perstringẽs ful-
gore oculos in modũ caracallarum, sed absq; cucullis. Cõtra pectus nihil contextũ erit, & locus futuro rationali
derelinquetur. BEDA. De hoc in sequentibus ita dicitur, Fecit igitur superhumerale de auro, hyacintho &
purpura. Et paulò pòst, Duásq; oras inuicẽ copulatas in vtroq; latere summitatũ. Ex quo verisimile videtur, quòd
plicata veste coniũctę sibi fuerint oræ vtriusq; partis in vtroq; latere, à sursum vsq; deorsum, ita vt dimidiũ vestis
intuentiũ oculis foris appareret, dimidium verò aliud interius lateret, sed oræ vtrorumq; coniũctæ vsque ad ex-
tremos angulos, ad inferiora descẽderẽt. CAIETANVS. Duas oras iũctas, &c. Iuxta Hebreũ habetur, Duę oręę

Universidad de Deusto Biblioteca

in humero iunctæ erunt sibi ad duas extremitates, & coniungetur. Ecce quòd partes anterior & posterior ha- G
bent proprias oras in summitatibus, quibus iungendæ sunt tam in dextro quàm in sinistro humero, & sic non
suendo coniungetur vestis ista. Ipsáque (ait) textura & cuncta operis varietas. Iuxta Hebræum, Et artificium ac-
commodationis eius quod super ipsum, sicut opus ipsius ex ipso, erit ex auro & hyacintho ac purpura coccóque
bis tincto, & bysso retorta. Dictio interpretata, accommodationis, non ad proprietatem nominis explicandam,
sed ad prope accedendum interpretata sic est. Intelligimus enim describi texturam quandam super hanc vestem
circumcirca firmiorem, ad hoc vt vestis ista accommodetur corpori per annulos, palas & catenas. Et hæc textu-
ra super extrema circumcirca, non adiicienda vesti, sed ex ipsa veste fieri & esse præcipitur, & ex eadem materia
quinque filorum, & eodem polymitario opere. AVCTOR CATENAE. Ad Hebraicã literã sic habetur
locus iste, שְׁתֵּי כְתֵפֹת חֹבְרֹת יִהְיֶה לּוֹ אֶל שְׁנֵי קְצוֹתָיו וְחֻבָּר Sette chethephoth chóbroth íhie lo el sene chezothaf ve-
chubbar, id est, Duæ oræ iunctæ erũt ei ad duas extremitates eius, siue in duabus extremitatibꝰ eius, & iungẽtur. H
Vertũt alij, Duo latera coniũcta erunt illi in extremitatibus eius, & ita cõiungetur, subaudi, superhumerale. Et hi
optimè dicũt. Verbũ enim חֻבַּר Cubbar hîc positũ, præteritum passiuũ est in pihel tertiæ personę singularis nume-
ri, quod propter literam vau transit in futurum. Nonnulli, Duæ oræ iunctæ erunt ei ad duas extremitates eius, &
coniungentur. Alij, Duo humeri sibi cohærentes erunt, ádque duas extremitates committentur. Quibus & alij
conueniunt, legentes, Duo humeri coniuncti illi erunt in duabus illius extremitatibus, atque copulati. Septua-
ginta, Δύο ἐπωμίδες ἔσονται αὐτῷ συνέχουσαι ἑτέρα τὴν ἑτέραν, ἐπὶ τοῖς δυσὶ μέρεσιν ἐξηρτισμέναι, hoc est, duo super-
humeralia erunt illi, continentia alterum alterum, in duabus partibus suspensa. Credimus autem etiam eos duo
superhumeralia appellare duas illas oras Ephod super vnoquoque humero consistentis, quas inuicem copulari
vult in extremitatibus. Chaldaica etiam, Duo humeruli coniuncti erunt ei, in duobus lateribus eius coniun-
gentur. Dictio autem chateph, siue cheteph, & pro ora vestimenti, latere, seu parte, & pro humerulis alicuius ba-
sis ponitur, & hinc in translationibus varietas orta est. Cùm itaque duæ sint lecturæ, vtrique earum Latina I
editio accommodari potest. Videlicet, quòd oræ laterum superhumeralis, iungerentur in lateribus sacerdotis
vncinis, & aureis anulis siue nodulis. Vel quòd extremitates Ephod necterentur super vtroque humero hinc
& inde vna ad alteram. Sic & quod sequitur, Ipsa quoque textura, & cuncta operis varietas, &c. Hebraicè
legitur וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו כְּמַעֲשֵׂהוּ מִמֶּנּוּ יִהְיֶה Vecheseb aphuddatho aser halaf chemahaséhu mimẽnu ihie,
id est, Et textura siue artificium ipsius superhumeralis quæ super ipsum, sicut opus eius ex ipso erit. Hoc est,
frigia quæ circumcirca superhumerale ambiunt, necnon cætera ornamenta super ipsum confecta, & eodem
opere, & ex eodem panno, ac materia eadem conficientur. Dictio enim Cheseb, vt aliàs dictum est, ipsam
ingeniosam & subtilem contexturam significat, quam multis verbis Interpres noster expresit. Vertunt alii,
Artificium quoque cincturæ eius, quæ est in summitate eiusdem, non dissimile erit operi eius, sed ex ipso
erit. Alii, Textura polymita lumbi eius, quæ est supernè in eo, sit quemadmodum opus eius, quòd ex ipso
sit. Quidam, Et Baltheus siue cingulum superhumeralis eius, qui est super illud, sicut opus ipsius, ex ipso K
erit. Cui lectioni fauet & Chaldaica, habens, Et baltheus ornatus eius qui est super illud, sicut opus eius, ex
ipso erit. Septuaginta verò, Καὶ τὸ ὕφασμα τῶν ἐπωμίδων ὅ ἐστιν ἐπ' αὐτῷ κατὰ τὴν ποίησιν ἐξ αὐτοῦ ἔσται, hoc est, Et cõtextus
superhumeralium quod est in ipso, secundum factionem ex ipso erit. Quæ si diligentiùs omnia considerata
fuerint, nihil dicunt aliud, quàm quod Latinus vertit Interpres, nempe, quòd superhumerale seu eius contex-
tus atque varietas, necnon ornatus omnis desuper appositus, quantùm ad suam materiam, ex panno de filis
harum quinque specierum contexto, videlicet auro, hyacintho, purpura, cocco bis tincto, & bysso retorta pul-
chra varietate distinctis, & intermixtis, conficiendus erat. *Sumésque duos lapides onychinos, & sculpes in eis nomina fi-
liorum Israel, sex nomina in lapide vno, & sex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum.* Quod nos habemus, Iuxta or-
dinem natiuitatis eorum, & Chaldaica etiam ita habet, Hebraicè legitur כְּתוֹלְדֹתָם Chethóldotham, quod e- L
tiam, Iuxta generationes eorum reddi potest, in quòd verbum etiam Septuaginta conueniunt, dicentes, κατὰ τὰς
γενέσεις αὐτῶν, hoc est, Iuxta generationes eorum, תּוֹלְדָה Tholada enim vtrumque significare potest. Sed
hoc in loco vtrumque vnum & idem est. Et est sensus, quòd habita ratione natiuitatis & ætatis singulorum,
insculpat eorum nomina, vt videlicet maior natu sit prior. Pro onychinis autem Hebræus habet שֹׁהַם So-
hám, quod etsi Septuaginta transtulerint smaragdum, alij tamen Interpretes, constanter transtulerunt onychen.
Est autem Onyx gemma candorem habens vnguis humani similitudine, vnde & nomen habet, ὄνυξ enim vn-
guem significat. *Opere sculptoris & cælatura gemmarij. Sculpes eos nominibus filiorum Israel, inclusos auro, atque circundatos, &
pones in vtroque latere superhumeralis, memoriale filiis Israel. Portabítque Aaron nomina eorum coram domino super vtrumque humerum
ob recordationem.* HIERONYMVS. In vtroque humero habebit (inquit) singulos lapides clausos & astri-
ctos auro, qui Hebraicè dicuntur Soham, ab Aquila & Symmacho, & Theodotione onychini, à Septuaginta
smaragdi transferuntur: Iosephus sardonycas vocat, cum Hebræo Aquiláque consentiens, vt vel colorem lapi-
dum, vel patriam demonstraret. Et in singulis (inquit) lapidibus sena Patriarcharum nomina erũt, quibus Israe-
liticus populus diuiditur. In dextro humero maiores filij Iacob, in læuo minores scripti erũt, vt pontifex ingre- M
diés sancta sanctorum, nomina populi pro quo rogaturus est dominum, portet in humeris. BEDA. Tres ob
causas Aaron nomina Patriarcharum inter sacrificia semper in humeris sicut & in pectore portabat, videlicet
vt ipse fidem vitámque Patriarcharum meminisset imitari, vt duodecim tribuum quæ de his natæ sunt, in ora-
tionibus & sacrificiis memor existeret, vt idem populus scripta in veste præsulis sui patrum nomina videns,
curaret sedulò, ne ab illorum meritis desciscens, ad errorum contagia declinaret. CAIETANVS. Cùm
mandat lapides includi atque circundari auro, de auro ductili intellige, quod vterque lapis habebat velut
propriam domum auream sub se & circa se, quemadmodum habent lapides pretiosi domos in anulis. Lo-
ca autem istorum lapidum definiuntur super humeros in oris vestis superhumeralis, alter in dextro, alter in
sinistro humero. Et sicut priùs geniti filij, erant priùs sculpti, ita priùs nati erant in dextro. Cùm autem dicit
memoriale filiis Israël, manifestatur officium lapidum esse ad memoriam filiorum Israël. Qualis autem memo-
ria

A ria intelligatur subiungendo manifestat, dum dicit quòd Aaron portabit hæc nomina coram domino ad me-
moriam, non itaque ad memoriam gloriæ, sed ad memoriã suffragij præstãdi à pontifice apud dominum vni-
uerso populo Israël, sculpta erãt nomina filiorum Israël in his lapidibus gestatis super humeros pontificis, & pro-
pterea non sunt sculpta in eis nomina Patriarcharum Abrahæ, Isaac, & Iacob. Si enim de memoria gloriæ esset
sermo, Patriarcharum nomina fuissent sculpẽda, sed quia de memoria suffragij (quo Patriarchæ superiores erãt)
agitur, ideo nomina filiorum Israël in memoriam suffragij pro vniuersis tribubus sculpta sunt. AVCTOR
CATENAE. Opere sculptoris. Hebraicè legitur מַעֲשֵׂה חָרַשׁ אֶבֶן Mahase charas ében, Opere artificis lapidum.
Artificem autem lapidum, gemmarium appellat. Vertunt alij, Opere lapicidæ, siue gemmarij. Nonnulli, Opere
artificis qui gemmas scalpit. Septuaginta, ἔργον λιθουργικῆς τέχνης, Opus lapicidariæ artis. Chaldaica, Opere artifi-
cis lapidis pretiosi. Quæ omnia vnum sunt cum Latina litera. Et cælatura gemmarij sculpes eos nominibus fi-
B liorum Israël. Iuxta Hebraicum legitur פִּתּוּחֵי חֹתָם תְּפַתַּח אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים עַל שְׁמֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Pittuche chotham
tephattach eth sette haabanim hal semoth bene Israël, Sculpturis sigilli (id est, quibus vti solent in anulis) Scul-
pes duos, vel ambos lapides cum, siue in nominibus filiorum Israël, hoc est, curabis vt gemmarius sculptura qua
solet vti in anulis, sculpat in illis lapillis nomina filiorum Israël. Alij, Et qui sigilli cælaturas facit, siue, & signa
cælat, sculpes duos illos lapides nominibus, &c. Septuaginta, γλύμμα σφραγῖδος διαγλύψεις τοὺς δύο λίθους ἐπὶ
τοῖς ὀνόμασι τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, Sculptura sigilli sculpes duos lapides in nominibus filiorum Israël. Chaldaica, Scriptu
ra distincta sicut sculptura quæ fit in anulis, sculpes duos lapides per nomina filiorum Israël. Quæ omnia idem
prorsus dicunt quod & Latina litera. Sequitur, Inclusos auro atque circundatos. Hebraicè est מֻסַבֹּת מִשְׁבְּצוֹת זָהָב
תַּעֲשֶׂה אֹתָם Musabboth misbezoth zahab tahase otham. Dictum est aliàs, verbum שָׁבַץ Sabaz, coarctare vel con
stringere significare. A quo venit dictio misbezoth, quæ sunt capselæ aureæ vel argenteæ, quibus lapides pretiosi
includuntur. Vnde hîc quidam vertunt, Circundatos palis aureis facies eos (subaudi lapides duos) hoc est, con-
C stringes eos capsulis siue palis aureis, id est, curabis affigendas duas palas aureas pro locis gemmarũ. Alij, Et cura-
bis vt circundentur atque includantur auro. Quidam, Curabísque vt aureis spintribus circundati includantur.
Demum nõnulli, Circũdatos & coarctatos, siue inclusos auro facies eos. Et sic habet Chaldaica, quæ verba apud
Septuaginta penitùs deficiunt. Sed cuncta hæc in nullo à Latinæ editionis sensu recedunt. Deinde quod sequi-
tur, Et pones in vtroque latere superhumeralis memoriale filiis Israël, Hebraicè habetur, וְשַׂמְתָּ אֶת שְׁתֵּי הָאֲבָנִים
עַל כִּתְפֹת הָאֵפֹד אַבְנֵי זִכָּרֹן לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל Vesamta eth sette haabanim hal chithphoth haephod abne ziccaron li-
bne Israël, Et pones ambos lapides illos in lateribus seu in humeris, vel in oris Ephod, lapides memoriæ filiis Is-
raël, vel vt sint lapides pro memoriali, siue, vt sint gemmæ monumẽti pro filiis Israël. Chaldaica, Ponésque duos
lapides super humerulos superhumeralis, lapides memoriales filiis Israël. Sic ferè Septuaginta. Quorũ omnium
vnus cum litera nostra sensus est, quòd duæ gemmæ illæ positæ in humeris Ephod reuocabunt in memoriã Aa-
roni filios Israël. Sequitur enim, Portabítque Aaron nomina eorum corã domino super vtrumque humerum ob
D recordationem. Sic & Chaldaica, Siue, in, vel ad memoriam, Vel pro memoriali, aut ad monumentum. Septua-
ginta, μνημόσυνον περὶ αὐτῶν, Memoriale de ipsis. Dictio enim לְזִכָּרֹן Leziccaron omnibus prædictis modis verti
potest, & sensus vbique est idem. In vtroque igitur humero habere debebat pontifex singulas gemmas pretiosis-
simas & pulcherrimas, auro constrictas, Et in singulis lapidibꝰ istis sena Patriarcharum nomina descripta gesta-
re, pro quorum peccatis libaturus erat domino sacrificia. *Facies & vncinos ex auro, & duas catenulas auri purissimi sibi
inuicem cohærentes, quas inseres vncinis.* AVGVSTINVS. Alia litera, Facies & Aspidiscas. Aspidiscas in veste sa- *Quæst. 115.*
cerdotali quas dicat, vtrum scutulas, quæ à scuto Latinè appellantur, quia & Græci scutum ἀσπίδα appellãt: An
verò Aspidiscas propter diligentem colligantiã dicit, ab aspide serpente, sicut etiam murenulæ appellãtur. BE-
DA. Facies & vncinos, &c. Vncinos quos dicit, in supremis erant angulis superhumeralis fabrè affixi. Catenu-
læ autem quas iungit, non in ipso superhumerali, sed potiùs in rationali, hoc est, in superioribus eius angulis, per
anulos aureos videntur fuisse adnexæ, vt cũ indueretur pontifex, catenulæ quæ de rationali pendebant, possent
E cum vncinis superhumeralis annecti, quatenus vtraque sibi mutuò firma positione cohærerent. Scriptum nan-
que est apertiùs in posterioribus, Fecerunt in rationali & catenulas sibi inuicem cohærentes de auro puris-
simo, & duos vncinos, totidémque anulos aureos. Porrò anulos posuerunt in vtroque latere rationalis, è qui-
bus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerunt vncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant. CA-
IETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facies palas aureas. Ad coniungendas oras superhumeralis sic textas,
laminas aureas in similitudinem palarum hinc & inde super vtrumque humerum apponendas præcipit. Et erãt
palæ istæ perforatæ, vt catenula aurea per foramina immitti posset, ita quòd nõ erant in similitudinem exiguo-
rum circulorum, quibus communiter vtimur iungendo extremitates vestis, laqueolo per frequentes circulos
immisso, sed erant in similitudinem palarum perforatarum ad maiorem decorem. Et sine numero dicitur fa-
cies palas aureas, non quatuor aut sex, vt intelligeremus tot palas fieri, quot opus erat, super vtrumque hu-
merum vtrinque. Et duas catenulas auri purisimi sibi inuicem cohærentes quas inseres vncinis. Hæc clau-
F sula iuxta Hebræum sic habetur. Et duas catenas auri mundi terminatas facies ipsas opus funis, & dabis ca-
tenas funis super palas. Catenæ istæ loco laqueorum duæ fiunt, vt altera illaqueet partes superhumeralis in al-
tero humero, & altera in altero, & propterea forma earum est ad similitudinem funis, & immittuntur su-
per palas per earum foramina illaqueando, & materia catenarum mundum aurum decernitur. Quòd au-
tem dicitur terminatas, significat quòd quælibet catena esset terminata quasi aculeo idoneo, ad hoc vt per fo-
ramina palarum facilè & suauiter immitteretur illaqueando. Et sic completum est opificium vestis superhume-
ralis secundũ seipsam. Dico autem secundum seipsam, quia relatiuè ad pectorale iudicij, desunt ei quidam an-
nuli & quædam palæ, de quibus inferiùs erit sermo. AVCTOR CATENAE. Facies & vncinos ex au-
ro. Sic & Chaldaica. Alij dictionem מִשְׁבְּצֹת Misbezoth, de qua paulò ante mentio facta est, vertunt palas.
Dicúntque, Facies itaque palas aureas. Hebraicè, inclusoria erant, quibus includebantur lapilli illi. Pala est
enim pars anuli plana & latior, in qua gemma inseritur, & etiam sine lapide, dicta quòd sit palàm. Est autem

Universidad de Deusto
Biblioteca

secundum istos recapitulatio eorũm lapidum, de quibus iam dixerat. Reddunt alij, Facies proinde fibulas au- G reas. Dicúntque fuiisse duo ornamenta, ex quibus catenulæ aureæ propendebant. Nonnulli, Coarctaturas, siue texturas. Quidam, aurea spintra. Sequitur, Et duas catenulas auri purissimi sibi inuicem cohærentes: sic & Chaldaica. Et rectè quidem: nam dictio גבול Gebul, significat quando terminus vel finis alicuius rei, iungitur cum termino vel fine alterius, & maximè quando ambæ sunt similes. Quia etiam eadem dictio terminum vel confinium significat, vertunt aliqui, Definitæ magnitudinis. Vocat autem secundum hos catenas definitæ magnitudinis, breues. Alij finitimas. Quidam, Quæ terminentur. Et subaudiunt, ad pectorale. Septuaginta, καταμεμιγμένα ἐν ἀνθεσιν, Commixtas in floribus. Desunt autem hîc aliquæ dictiones quæ habentur in Hebræo, Videlicet תַּעֲשֶׂה אֹתָם מַעֲשֵׂה עֲבֹת Tahase otham mahase haboth. Dictio עֲבֹת Haboth, & in plurali Habothoth, secundum terminationem fœmininorum, ponitur quandoque pro funiculis, vel laqueis, seu vinculis sibi inuicem cohærentibus, ad similitudinem ramorum arboris condensæ se inuicem complectentium. Verti- H tur ergo locus hic, Facies eas opere cohærente. Reddunt alij, Et opere intorto. Quidam, Opere funis intricati, Siue, opere intricato facies eas. Nonnulli, Opere plectili, id est, se inuicem complectentes. Demum quidam, Et in extremitatibus opere complicato facies. Chaldaica, Facies eas opere fimbriarum. Septuaginta, ἔργον πλοκῆς, opus cõtexturæ. Quæ omnia idem dicũt. Sequitur, Quas inseres vncinis. Hebraicè est, וְנָתַתָּה אֶת שַׁרְשֹׁת הָעֲבֹתֹת עַל הַמִּשְׁבְּצֹת Venathatta eth sarseroth hahabothoth hal hamisbezoth, Et pones, seu dabis catenulas illas intortas palis illis, seu super palas illas. Alij, Et adhibebis catenulas illas intricatas, ad fibulas inclusas. Quidam vertunt, Et pones catenas plectiles in palis. Nonnulli, Et inseres catenulas istas aureas complicatas spintribus fibulatis. Chaldaica, Et pones catenulas fimbriatas super vncinos, Quas tamen Septuaginta cohærẽtes dixerunt. Quod non est aliud nisi quod tribus verbis Latinus Interpres expressit, Quas inseres vncinis. In tanta ergo varietate iste sit sensus, quòd duorum lapidum constructura aurea, duos anulos continebat, quorum vnus erat versus pectus, & anterior, alter posterior, & contra dorsum inclinãs. Ex anterioribus autem anulis, ex humerorum gemmis au- I ro inclusis pendentibus, dependere debebant catenulæ duæ aureæ circulis inuicem insertis super pectus. Similiter & versus dorsum, aliæ duæ catenulæ ex alteris anulis. A prioribus autem catenulis pendere habebat rationale vel pectorale iudicij, de quo consequenter dicetur.

Mysticè. HIERONYMVS. Dicamus priùs quod ab Hebræis accepimus, & iuxta morem nostrum, spiritualis postea intelligentiæ vela pandamus. Quatuor colores ad quatuor elementa referuntur, ex quibus vniuersa substiterunt. Byssus terræ deputatur, quia ex terra gignitur. Purpura mari, quia ex eius cochleolis tingitur. Hyacinthus aëri propter coloris similitudinem. Coccus igni & ætheri, qui Hebraicè שָׁנִי Sen appellatur, quòd Aquila Διάφανον, Symmachus Διάπυρον interpretatus est. Pro cocco iuxta Latinum eloquium, apud Hebræos תּוֹלַעַת Tholahath, id est, vermiculus scribitur, & iustum esse commemorant, vt pontifex creatoris, non solùm pro Israël, sed & pro vniuerso mundo roget, siquidem ex terra, & aqua, & aëre, & igne, mundus iste consistit, & hæc elemẽta sunt omnium. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt, id significari volunt, quòd vitalis calor, & diuini sen- K sus prouidentia, vniuersa penetret. Superhumerale autem ipsum, & duos lapides, vel smaragdinos, vel onychinos, qui desuper sunt, & vtrumque humerum tegunt, duo hemisphæria interpretantur, quorum aliud super terram, aliud sub terra sit, siue solem & Lunam, quæ desuper rutilant. RVPERTVS. Et Hebræi quidem, non tam dei quàm suo spiritu vel ingenio legisperiti, & cœlestia nescientes, quorum secundum exemplar, etiam hæc fieri iussa sunt, sicut totiens dominus repetens, Facies (inquit) iuxta exemplum quod tibi in monte monstratum est, talem de superhumerali pontificis rationem ediderunt. Nos autem qui prædicta cœlestia, & fide credimus, & scientia iam ex parte nouimus, hæc eadem altiùs interpretamur. Vnum pontificem magnum Iesum Christum, Põtificem cœlestem & verum intueamur, cuius in habitu cœlesti, hæc esse completa non dubitamus, quem & imitari oporteat nos, vt simus regale sacerdotium, & gens sancta. Superhumerale igitur huius sacerdotis magni obedientia charitatis est, qua idem Christus filius dei portãdis, imò tollendis peccatis nostris, humeros suos suppossuit, & cùm illis in crucem ascendit. Nam dominus (inquit Propheta) posuit in eo iniquitates omnium no- L

Esa.53. strum. Et bene ex quatuor coloribus supradictis, qui quatuor respondent elementis mundi, auro quoque intextũ

1.Ioan.2. superhumerale fieri debuit, quia ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non autem pro nostris tãtùm, sed etiam pro totius mundi, non coacta, sed spontanea charitate, quæ cæteris virtutibus ita præminet, vt cæteris metallis aurum præpollet. Duæ ore iunctæ, & in singulis humerum singuli lapides onychini, nominibus duodecim filiorum Israël inscripti, duo sunt populi, temporibus quidem disiuncti, sed causa, vel sacramento coniũcti, quorum Christus peccata in corpore suo pertulit. Neuter quippe aliter, nisi per Christi gratiam saluari potuit, & vterque vno eodémque peccatorum portitore Christo indiguit. Et rectè lapides onychini, quæ species gemmæ siue lapidis, colorem habet vnguis humani, Vnde & vocabulum sortitum est (Græci nanque vnguem onychen dicunt) rectè (inquam) quia pro hominibus deus homo factus est, peccatorũ superhumerali oneratus est. Lapides eiusmodi nominibus filiorum Israël, id est, electorum omnium inscripti sunt, ipse enim cunctos nouit ex nomine, quorum super se peccata tulit. Vnde & appropinquans articulo passionis, Ego (inquit) scio quos elegerim. Iuxta ordi- M nem (inquit) natiuitatis eorum, sculpes eos. Ergo cũcti maiores in vno, cũcti minores natu scripti sunt in lapide altero. Maiores filij Israël sunt, qui ante minores qui post aduentum humeroſi huius portatoris peccatorum con scripti sunt. Maiores (inquam) qui ex Iudæis, minores qui ex gentibus sunt. Nam de illo populo loquitur deus ad

Exod.4. Pharaonẽ, Filius primogenitus meus Israël. PROSPER. Vel superhumerale, principatum eius ostendit, de

Parte 2. Cap.3. quo dicit Esaias, Datus est nobis filius, & factus est principatus super humeros eius. Duo lapides in humeris, duo præcepta sunt dilectionis dei & proximi, quibus duodecim tribuũ sculpta nomina cõtinentur, duodecim discipulos in hoc numero iã designãtes, quos noster sacerdos in humeris perfecta dilectione portauit. Cũ enim dile-

Ioan.13. Gal.5. xisset (ait Euangelista Ioannes) suos qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos. Ex his catenulæ portantes vmbones, fructus sunt spiritus, charitas, gaudium, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, con-

Cap.4. tinentia. BEDA. Dicamus & aliter, quod & ipsum ad Ecclesiæ militãtis non modicã spectet ædificationẽ.

Quoniam

A Quoniam in humeris onera portare solemus, quid per superhumerale pontificis, nisi labores bonorum operum, quæ iugiter coram domino ferre debet quilibet, qui ad sacerdotij ministerium assumitur, ostenduntur? Et aptè primò de superhumerali faciendo præcipitur, quia quisquis ad sacerdotium magisteriúmque populi dei promouendus est, primùm eius debent opera cognosci, vt dum hoc quod foras omnibus patet, irreprehensibile apparuerit, conueniẽter ex tempore etiam integritas cordis eius, & fidei synceritas scrutetur. Superhumerale ergo, quod in humeris gestabat pontifex, illud Euangelicũ onus accipiamus, de quo dominus ait, Iugum enim meum *Matth.11.* suaue est, & onus meum leue. Quod manifestiùs alibi nobis commendans aiebat, Si quis vult post me venire, *Luc.9.* abneget semetipsum, & tollat crucem suam quotidie, & sequatur me. HIERONYMVS. Quia ergo non sufficit nobis primùm ablutio peccatorum, baptismi gratia, doctrina secretior, nisi habuerimus & opera, hinc est B quod conficitur Ephod, id est, superhumerale, quod rationali copulatur, vt non sit laxum, neque dissolutum, sed hæreãt sibi inuicem, & auxilio sint. Ratio enim operibus, & opera ratione indigent, vt quod mente percipimus, opere perpetremus. Duóque lapides in superhumerali, vel Christum significant & Ecclesiam duodecim Apostolorum, qui ad prædicationem missi sunt, nomina continentes, vel literam & spiritum, in quibus continentur legis vniuersa mysteria. In dextra spiritus, in læua litera est. Per literas ad verba descendimus, per verba venimus ad sensum. AVCTOR CATENAE. Vel duo lapides onychini signum fuerunt duorum lapidum supremorum, ad quos sacerdos omnis oculos mentis semper intentos habere debet, de quorum altero Iacob dum lo- *Gen.49.* seph benediceret ait, Inde egressus est lapis pastor Israël. De altero verò Esaias dixit, Ponam in Sion lapidem an- *Esa.28.* gularem pretiosum. Vtrumque autem complectens Christus dictus fuit cũ mysterio, lapis angularis, & lapis fundamentalis. Fundamentalis enim, luxta illud Apostoli, Nemo potest ponere aliud fundamentũ, nisi quod posi- *1.Cor.3.* tum est quod est Christus Iesus. Angularis verò, faciens vtraque vnũ, dextrã videlicet & sinistram, de quo Apo- *Ephe.2.* stolus, ipso summo angulari lapide Christo Iesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templũ sanctum C in domino. Nec vacat mysterio, quod hîc lapis abundare dicitur in flumine Phison, quod è voluptate emanat, vt in Genesi legimus, vbi dicitur, Ibi inuenitur Bdelium & lapis onychinus. Vnde indicatur, quòd omnia ista sunt exemplaria cœlestium, vnde prouenit lapis ille. GREGORIVS IN PASTORALI. Rectè autẽ su- *Parte 2.* perne vocis imperio vtroque humero sacerdos velamine superhumeralis astringitur, vt contra aduersa ac pro- *Cap.3.* spera, virtutum semper ornamento muniatur, quatenus iuxta vocem Pauli, Per arma iustitiæ à dextris sinistrís- *2.Cor.6.* que gradiens, cùm ad sola quæ anteriora sunt nititur, in nullo delectationis infimæ latere flectatur. Non hunc prospera eleuent, non aduersa perturbent, non blanda vsque ad voluptatem demulceant, nõ aspera vsque ad desperationem premant, vt dum nullis passionibus intentionem mentis humiliat, quanta in vtroque humero superhumeralis pulchritudine tegatur ostendat. Quod rectè superhumerale ex auro, hyacintho, purpura, bis tincto cocco, & torta fieri byssо præcipitur, vt quanta sacerdos claresсere virtutum diuersitate debeat demonstretur. In sacerdotis quippe habitu ante omnia aurum fulget, vt in eo intellectus sapientiæ principaliter emicet. Cui hya- D cinthus (qui aërio colore refulget adiungitur) vt per omne quod intelligendo penetrat, non ad fauores infimos, sed ad amorem cœlestium surgat, ne dum incautus suis laudibus capitur, ipso etiam veritatis intellectu vacuetur. Auro quoque & hyacintho purpura permiscetur, vt videlicet sacerdotale cor cũ summa quæ prædicat sperat, in semetipso suggestiones vitiorum reprimat eisque velut ex regia potestate contradicat, quatenus nobilitatem semper intimæ regenerationis aspiciat, & cœlestis regni sibi habitum moribus defendat. De hac quippe no- *1.Pet.2.* bilitate spiritus per Petrum dicitur, Vos autem genus electum, regale sacerdotium. De hac etiã potestate qua vi- *Ioan.1.* tia subigimus, Ioannis voce roboramur, qui ait, Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios dei *Psal.138.* fieri. Hanc dignitatem fortitudinis Psalmista considerat, dicens, Mihi autem nimis honorificati sunt amici tui deus, nimis confortatus est principatus eorum. Quia nimirum sanctorum mens principaliter in summis erigitur, cùm exteriùs perpeti abiecta cernuntur. BEDA. Quamuis (vt superius sæpe dictum est) in purpureo colore possit ipsa effusio sanguinis pro Christo, vel diuersarum tolerantia pressurarum intelligi. Ipsa enim est crux, E quam sequentes dominum quotidie ferre iubemur, vnde meritò talis species inter alias humero sacerdotis refulget, vt ipsum ad patienda aduersa semper doceat esse paratum. GREGORIVS. Auro autem, hyacintho ac purpuræ, bis tinctus coccus adiungitur, vt ante interni iudicis oculos, omnia virtutum bona ex charitate decorentur, & cuncta quæ coram hominibus rutilant, hæc in conspectu occulti arbitri flammam intimi amoris accendat. Quæ scilicet charitas, quia deum simul & proximum diligit, quasi ex duplici tinctura fulgescit. Qui igitur sic ad auctoris speciem anhelat, vt proximorum curam negligat, vel sic proximorum curam exequitur, vt à diuino amore torpescat, quia vnum horum quodlibet negligit, in superhumeralis ornamento habere coccum bis tinctum nescit. Sed cùm mens ad præcepta charitatis tenditur, restat proculdubiò vt per abstinentiam caro maceretur. Vnde & bis tincto cocco torta byssus adiungitur. De terra etenim byssus nitenti specie oritur. Et quid per byssum, nisi candens decore munditiæ corporalis castitas designatur? Quæ videlicet byssus torta, pulchritudini superhumeralis innectitur, quia tunc castimonia ad perfectum munditiæ can- F dorem ducitur, cùm per abstinentiam caro fatigatur. Cúmque inter virtutes cæteras etiam afflictæ carnis meritum proficit, quasi in diuersa superhumeralis specie byssus torta candescit. BEDA. Potest & de cocco qui ignis specie refulget, & hoc non inconuenienter dici, quia fortassẽ ideo bis tinctus fieri præceptus sit, quòd ignis duplicem habere vim soleat, vrendi scilicet, & lucendi. Cuius naturam imitari præsulem in verbo nimirum doctrinæ salutaris oportet, vt & lucem videlicet scientiæ desiderantibus aperire, & rubiginem peccatorum in contemptoribus curet increpando comburere. Cùm enim auditoribus suis dulcissima scripturarum arcana siue miracula, aut parabolas domini Euangelicas exponit, velut in habitu suo fulgorem lucis ostendit. At cùm proteruiam superbientium commemorata æterna vltione percutit, quasi terrorem flammæ vorantis in eodem aspectantibus demonstrat. Neque enim quisque verbum faciens ad populum, vel solùm increpandis prauorum reatibus, vel solùm debet scripturarum referandis insistere secretis, ne vel de peccatorum tantummodo correctione disputans, fortè minùs libenter audiatur, vel mysteriorum tantũ abdita referans,

Universidad de Deusto
Biblioteca

minùs fortassè eis quos emendare debuit prosit. Sed cùm ex vtroque sermonem temperat, & suauitatem videli- G cet cœlestium secretorum audientibus pandendo, & correctionem morum per quam horum participes fieri valeant suadendo, quasi bis tinctum in habitu suo pontifex cocci fulgorem demonstrat. Duas oras(ait) iunctas habebit in vtroque latere summitatum, vt in vnum redeant. In quo quid aliud nobis typicè intelligendum, nisi vt cùm bona foris opera proximis ostendimus, eadem intus coram domino integra seruemus? ne vnquam vel caestitatem puræ cogitationis minor pia actionis perfectio sequatur, vel perfectionem quæ videtur operis imperfectioris, mentis intentio ex parte solitariam relinquat, sed quasi duæ oræ superhumeralis sibi inuicem copulãtur, dum omnia quæ foris bona monstramus, intus pura & simplici intentione deo placendi gerimus. Et hoc in vtroque latere superhumeralis, vt inter aduersa & prospera concordi semper actione & cogitatione, conditori nostro seruiamus. Deserit nanque ora breuior latiorem, ac discordante mensura in vnum redire nequeunt, si cũ extrinsecus bona facere pro æterna retributione cernimur, intẽtione placendi hominibus in secreto mentis im- H plicamur, humanique fauoris magis quàm vitæ inuisibilis præmia requirimus. Ipsáque (inquit) textura & cuncta operis varietas, erit ex auro & hyacintho & purpura coccóque bis tincto, & byssо retorta. Non in vna parte superhumeralis aurum, in altera hyacinthus, in alia rursum alij atque alij colores fuerunt, sed omnes colores vtique per omnia cum auro ipso fuere contexti, quia nimirum in actione sacerdotali, nunquam aliqua magnarum virtutum vel ad horam debet intermitti, sed semper auro sapientiæ lucidus, semper hyacintho spei in superna erectus, semper regni cœlestis purpura aduersus vitiorum bella magnanimis, semper cocco bis tincto geminæ dilectionis flammeus, semper retorta byssо castitate carnis sacerdos siue doctor fidelium debet esse nitidus. Sumésque lapides duos onychinos, & sculpes in eis nomina filiorum Israël, sex nomina in lapide vno, & sex reliqua in altero, iuxta ordinem natiuitatis eorum, &c. Nũc quoque pontifex in superhumerali nomina gestat Patriarcharum, cùm doctor quisque siue præsul Ecclesiæ, in omnibus quæ agit, patrum præcedentium facta considerat, atque ad eorum imitationem vitam dirigere, & onus Euãgelicæ perfectionis ferre satagit. Quæ videlicet no- I mina patrum, aptè in lapidibus pretiosis sculpi iussa sunt, lapides quippe pretiosi, opera sunt virtutum spiritualium. Habètque sacerdos in humeris lapides pretiosos, & in eis nomina patrum inscripta, cùm & ipse claritate bonorum operum cunctis admirandus extiterit, & eandem claritatem non à se nouiter inuentam, sed antiqua sibi patrum auctoritate traditam esse docuerit. Duplici autem ratione hæc in humeris portat, vt & ipse præceptis dominicis humiliter subditus incedat, & auditoribus suis semper cœlestia, siue sua, siue patrum exẽpla, quæ sequantur proponat. Aptè etiam iidem lapides includi auro atque circundari iubentur. Auro nanque, vel intellectus (vt supra dictum est) vel certè charitas insinuatur, quia sicut aurum metallis, ita charitas virtutibus præstat cæteris. Includuntur verò auro lapides, & circundantur pretiosi, cùm operatio virtutum à deo puro vndique- uersum intellectu circunspicitur, vt nil in eis vitiorum latere, nil remanere sordidum permittitur, cùm ipsæ virtutes ita vinculo charitatis continentur, vt nulla rerum mutabilitate à suo statu decidere, nunquam de habitu sacerdotis torpente mentis custodia valeant prolabi. Bene autẽ sequitur, Portabítque Aaron nomina eorum co- K ram domino super vtrumque humerum ob recordationem. Sacerdos nanque ob recordationem nomina patrum super vtrumque portat humerum, cùm (vt dictum est) diligenter omni hora præcedentium sanctorum vitam perpendens, & in aduersis & prosperis virtutum semper ornamẽto munitur. AVCTOR CATENAE. Vel quod sacerdos nomina filiorum Israël gestat in superhumerali, id nobis indicat, quòd memoriam pastoris nunquam excidere debet salus, profectus, sanctitas & pietas commissi sibi populi, supportando videlicet imbecillium infirmitates, & omnium curam sollicitis studiis gerendo.

3 RAtionale quoque iudicii facies opere polymito iuxta texturam superhumeralis, ex auro, hyacintho & purpura, coccóque bis tincto, & byssо retorta. Quadrãgulum erit & duplex: mensuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine, ponésque in eo quatuor ordines lapidum. In primo uersu erit lapis L sardius, & topatius, & smaragdus. In secundo carbunculus, sapphyrus, & iaspis. In tertio ligurius, achates, & amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, & berillus. Inclusi auro erunt per ordines suos, habebúntque nomina filiorum Israël. Duodecim nominibus cælabuntur, singuli lapides nominibus singulorum per duodecim tribus. Facies in rationali catenas sibi inuicem cohærentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in utraque rationalis summitate, catenásque aureas iunges anulis qui sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis uncinis in utroque latere superhumeralis quod rationale respicit. Facies & duos anulos aureos quos pones in summitatibus rationalis, & in oris quæ è regione sunt superhumeralis, & posteriora eius aspiciunt, nec non & alios duos anulos aureos, qui ponendi sunt in utroque latere superhumeralis deorsum, quod respicit contra faciem iunctura inferioris, ut aptari possit cum superhumerali, & stringatur rationale anulis suis M cum anulis superhumeralis uitta hyacinthina, ut maneat iunctura fabrefacta, & à se inuicem rationale & superhumerale nequeant separari. Portabítque Aaron nomina filiorum Israël in rationali iudicii super pectus suũ quando ingreditur sanctuarium, memoriale coram domino in æternum. Ponesque autem in rationali iudicii doctrinam & ueritatem, quæ erunt in pectore Aaron quando ingredietur coram domino, & gestabit iudicium filiorum Israël in pectore suo in conspectu domini semper.

3 HIERONYMVS. Secundum vestimentum mensura paruum, sed cunctis sacratius fieri mãdatur. Intende quæso animum, vt quæ dicuntur intelligas. Hebraicè vocatur חשן Chósen, Græcè autẽ λόγιον, Nos rationale possumus appellare, vt ex ipso statim nomine scias mysticum esse quod dicitur. Hoc quale sit, audi. *Rationale quoque*

A *quoque iudicij facies opere polymito iuxta texturam superhumeralis, ex auro, hyacintho & purpura coccóque bis tincto, & byssо retorta. Quadrangulum erit & duplex: mensuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine.* Pannus igitur est breuis, ex auro & quatuor textus coloribus, hoc est, iisdem quibus & superhumerale, habẽs magnitudinem palmi per quadrum, & duplex, ne facilè rumpatur, & fortiùs gemmarum pondus sustineat. AVGVSTINVS. Quod Latini rationale vestimentum hoc interpretati sunt, inopia linguæ fecit, Græcus enim habet λόγιον, non λογικόν. Rationale autem illud solemus appellare, quod Græci dicunt λογικόν. Sed quoniã λόγος in Græca lingua ambiguum est, vtrum verbum significet, an rationem, quia vtriusque rei nomen est, vbi putatum est à verbo ductum λόγιον, eloquium nostri interpretati sunt. Nam quod habemus, Eloquia domini, eloquia casta, Græci habent λόγια. Hic verò in veste sacerdotali quod ex auro & hyacintho, & purpura, & cocco duplici torto, & byssо duplici torta fieri præceptum est, quadratum duplex, quod esset in pectore sacerdotis, & λόγιον vocaretur, incertũ vtrum à ratio- B ne, an à verbo ductũ fuerit, interpretes nostri à ratione dictũ putantes rationale appellauerunt. BEDA. Opere autem polymito, opere multifario dicit. CAIETANVS. Iuxta Hebræum, non rationale, sed pectorale iudicij vocatur hoc ornamentum, cuius tam materia quàm forma artis, similis erat materiæ & arti superhumeralis. Et verè appellatur pectorale, quia pectus tantùm operiebat, ita quòd pars anterior superhumeralis in pectore tegebatur hoc ornamento. Quadrum autem erat, hoc est, quatuor laterum æqualis quãtitatis. Et duplex: Quia in ornamento hoc ponendi sunt duodecim lapides pretiosi, ideo non vnius telæ (vt superhumerale erat) sed ex duabus telis constabat, & propterea duplex dicitur. Mensuram palmi habebit tam in longitudine quàm in latitudine. Ecce quantitas laterum, ecce quantitas huius ornamenti. AVCTOR CATENAE. Tota hęc litera sic habetur in Hebræo, vt est in Chaldaica, Faciésque rationale iudicij opere artificis, iuxta opus superhumeralis facies illud, ex auro, hyancintho, & purpura, & cocco, & byssо retorta facies illud. Quadratum erit & duplicatum, mensuram palmi habebit in longitudine eius, & mensuram palmi habebit in latitudine eius. Quæ idem C sunt cum litera nostra. Rationale autem aliqui appellant pectorale, & ita reddunt dictionem חשן Ideóque pectorale iudicij nuncupant quidam, eo quòd erant super illud Vrim & Tummim, quæ indicabant iudicium hominum per illa interrogantium, hoc est, sententiam dei. Alij pectorale iudicij vocatum dicunt, quod sacerdos nunquam dicebat ius in re graui, nisi cum habebat pectorale hoc super pectus collocatũ. Erat autẽ summa ac dignissima inter sacerdotalia indumẽta vestis, sicut arca summa res erat inter tabernaculi vasa, & vtrinque respõsa dabantur. Sed & rationale Græcis & Latinis dictum est, quòd contineret quæ summa prudentia & exacta ratione consideranda erãt à summo pontifice, nempe Vrim & Tummim, & nomina filiorum Israël. Quod autem apud nos legitur, Opere polymito. Hebraicè est מַעֲשֵׂה חֹשֶׁב Mahasè choseb, De quo opere plura diximus in superioribus. Illuc ergo te mittimus benignissime lector. Conficiendum igitur mandat dominus rationale seu pectorale ex eadem materia qua Ephod, siue superhumerale, figura quadrãgulum siue quadrum, æquilaterum, densitate duplex, ad Ephod relatum, Longitudine & latitudine, mensura palmi. *Ponésque in eo quatuor ordines lapidum.* D *In primo uersu erit lapis sardius, & topatius, & smaragdus. In secundo carbunculus, sapphyrus, & iaspis. In tertio ligurius, achates, & amethystus. In quarto chrysolitus, onychinus, & berillus. Inclusi auro erunt per ordines suos. Habebúntque nomina filiorum Israel. Duodecim nominibus cælabuntur, singuli lapides nominibus singulorum, per duodecim tribus.* HIERONYMVS. Intexti (inquit) erunt ei duodecim lapides miræ magnitudinis atque pretij, per quatuor ordines, ita vt in singulis versiculis terni lapides collocentur. Symmachus autem dissentit in smaragdo, Ceraunium pro eo transferens. Satisque miror, cur hyacinthus pretiosissimus lapis in horum numero non ponatur, nisi fortè ipse est alio nomine lyncurius. Scrutans eos qui de lapidum scripsere naturis atque gemmarum, lyncurium inuenire non potui. In singulis lapidibus se- E id est, omnium colorum. Smaragdus viridissimus lapis est. Carbunculus nocte lucere dicitur, & circa se omnia illustrare. Sapphyrus sereno cœlo similis. Iaspis obtusi viroris est, qui contra phantasmata opitulari dicitur. Ligurius hyacinthini coloris fertur, & in bouis renibus inuenitur. Achates ab Achate Siciliæ fluuio vbi inuenitur, & erãt lapides duodecim, & propterea minor erat distantia vnius ordinis ab altero, q̃ distantia lapidũ vnius ordinis inter se, quia ab imo vsque ad summũ erant quatuor lapides, inter dextrum autẽ & sinistrũ erãt tres. De nominibus autem lapidũ ne sis sollicitus, quia periisse aiunt apud Hebræos nostrã nominum propriorũ lapidum, animalium atque locorum. Eo autẽ modo quo lapides figuntur in anulis, claudendi auro mandantur. Sententia F quoque hæc clarè refert sensum Hebraicæ literæ, vnum tamen tacet, videlicet, quòd per modum sigilli sculpta erant nomina. AVCTOR CATENAE. Ponésque in eo quatuor ordines lapidum. Hebraice sic habetur locus וּמִלֵּאתָ בּוֹ מִלֻּאַת אֶבֶן אֹדֶם פִּטְדָה וּבָרְקַת טוּרִים אֶבֶן Vmilletha bo millúath eben arbaha turim áben, Et implebis in eo impletionem lapidis, quatuor ordines lapidis. Male verbum est, quod implere significat, eo quòd lapides illi implebant eum locum vacuum in quo includebantur. Vertunt alij, Implebis quoque ipsum impositione lapidum, seu lapidis, nempe quatuor ordinibus lapidum vel lapidis. Quidam, Et implebis in eo impletione lapidum, quatuor ordines lapillorum. In eo (inquit) id est, palas in eo disposita replebis lapidibus. Septuaginta, καὶ καθυφωσῆς ἐν αὐτῷ ὕφασμα λίθου τετράστιχον, id est, Et texes in eo texturam secundum lapidem quadriformem. Chaldaea quoque, Et implebis in eo impletionem lapidis pretiosi, quatuor ordines lapidum pretiosorum, quod idem dicũt cum litera nostra. In primo versu erit lapis sardius. Versum ponit pro ordine. In Hebræo enim est טור Tur, quod ordinem, siue lineam designat. Et iaspis, Quod nos iaspidem legimus, Septuaginta quoque & Chaldaica, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

& Hebraicè dicitur יַהֲלֹם Iahalom, aliqui Adamantem verterunt. Dicunt enim descendere à verbo הָלַם Halam, G quod percutere, quassare, & excidere significat, eo quòd alias gemmas durissimas diuidat & frangat, perforêtque vnionem, seu margaritum. In tertio lygurius. Sic Septuaginta & Chaldaica. Hebraicè est לֶשֶׁם Lésem. Plinius libro trigesimoseptimo capite tertio, vocat lyncurium, quæ gemma est è lyncis vrina coacta. In quarto autem ordine chrysolitus. Hîc in Hebræo dicitur תַּרְשִׁישׁ Tarsis, quem Interpres modò chrysolitum vt hîc, modò hyacinthum transtulit, vt Canticorum quinto, Plenæ hyacinthis. Et berillus. Sic & Septuaginta & Chaldaica. Hebraicè יָשְׁפֵה Iáspe dicitur. Hunc volunt quidam Iaspidem esse. Et profectò valde conformis est Latina appellatio Hebraicæ nomenclaturæ. Illud sciendum in his lapidibus interpretandis, Interpretem semper Septuaginta fuisse sequutũ, & eorum ea in re editionem approbasse, quibus magis stándum est, quàm Hebræis vehementer in his discrepantibus, cùm leuior apud eos hîsce de rebus inueniatur cognitio, quàm apud omnes alias gentes. Sequitur, Inclusi auro erunt per ordines suos. Pro, per ordines suos, Hebraicè legitur, בְּמִלּוּאֹתָם Bemilluotham, In repletionibus suis, id est, in palis quas replent. Alij legunt, In suis impositionibus. Quidam, In plenitudinibus suis. Nõnulli, In palis suis. Septuaginta, περικεκαλυμμένα χρυσίῳ, καὶ συνδεδεμένα ἐν χρυσίῳ ἔσονται ἡ στίχοι αὐτῶν, id est, Circuntecti auro & colligati in auro sint per ordinem eorum. Quæ omnia vnum sunt cum litera nostra. Sequitur, Habebúntque nomina filiorum Israel. Breuioribus verbis Hebraica expressit, quæ sunt וְאַבְנֵים תִּהְיֶיךָ עַל שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁתִּים עֶשְׂרֵה עַל שְׁמֹתָם Vehaabanim tihiêna hal semoth bene Israël settê hesre hal semotham. Et lapides siue lapilli illi, aut gemmæ istæ erunt iuxta nomina, siue cum, vel pro nominibus filiorum Israël, Duodecim (scilicet) iuxta vel secundum nomina, vel pro nominibus illorum, hoc est, erunt totidem, quot sunt Patriarchæ. Septuaginta, καὶ οἱ λίθοι ἔσονται ἐκ τῶν ὀνομάτων τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, δεκαδύο μετὰ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, Et lapides sint ex nominibus filiorum Israël, duodecim secundum nomina eorum. Chaldaica, Lapides autem erunt duodecim iuxta nomina filiorum Israël. Sequitur, Duodecim nominibus cælabũtur, singuli lapides nominibus singulorum, per duodecim tribus. Iuxta Hebræum legitur, פִּתּוּחֵי חוֹתָם אִישׁ עַל שְׁמוֹ תִּהְיֶיךָ לִשְׁנֵי עָשָׂר שָׁבֶט Pittuche chotham I is hal semo, tihiêna lisne hasar sábet, Sculpti erunt singuli nominibus suis iuxta duodecim tribus. Alij vertunt, Sculpturæ anuli quisque iuxta nomen suũ, erunt pro duodecim tribubus, Id est, insculpentur sculptura anuli expressa, & quæ legi possit. Alij, Exculptæ (nempe gemmæ) vt signa cælari solẽt, singulæ nominibus suis iuxta duodecim tribus. Quidam, In modum sigilli sculpti erunt singuli nominibus suis, iuxta duodecim tribus. Nonnulli, Sculpturis sigilli singuli cum nomine suo erũt duodecim tribubus. Septuaginta, γλυφαὶ σφραγίδος ἓκαστος κατ' ὄνομα ἔσονται εἰς τὰς δώδεκα φυλάς, Sculpturæ sigillorum cuiuslibet secundum nomen sint in duodecim tribus. Chaldaica, Sculpti sculptura distincta sicut sculptura anuli, singuli lapides per nomina singulorum erunt per duodecim tribus. In quibus vnus atque idem cum Latina litera sensus est, quòd lacinia huiusmodi quadrata, ex pulcherrima & pretiosa materia contexta, duodecim habebit pretiosos lapides, & in singulis lapidibus huiusmodi secundum ætates & honores constitutos, duodecim Patriarcharum nomina gestabit insculpta. *Facies in rationali catenas sibi inuicem cohærentes ex auro purissimo, & duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis summitate, catenásque aureas iunges anulis, qui sunt in marginibus eius, & ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis quod rationale respicit.* BEDA. Ordo operis quantùm nobis videtur, hic fuit: Duo erant vncini supra in duobus superhumeralis angulis positi, & duo contra anuli in duobus rationalis anulis sursum. E quibus pendebant duæ catenæ aureæ, quæ tempore induendi inserebantur vncinis, qui in superhumeralis angulis eminebant, vt in sequentibus apertiùs scriptum est, vt superhumerale & rationale mutuò necterentur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Facies in rationali catenas sibi inuicé cohærentes. Non sic accipiendum quod dicitur, ibi cohærentes, quasi vna catena alteri cohæreat. Sed facturam catenæ exprimit, in qua circuli cum circulis cohærent, vel fila cum filis contorquentur. Vnde pro eo quod nos dicimus, cohærentes, Hebræus expresiùs habet, Plexas opere plexo, & spisso. Secundum Chaldaicum sonat terminatas, id est, in oris siue marginalibus angulis, quasi in termino, id est, fine rationalis positas. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facies super pectorale catenas terminationis, opus funis ex auro mundo. Catenæ istæ ideo terminationis appellantur, quia erãt L loco extremitatum pectoralis circumcirca, ab officio siquidem terminandi omni ex parte istud pectorale, appellantur catenæ terminationis. Cerne disparitatem, Vestis superhumeralis artificio texturæ est vndique terminata, Pectorale autem aurea catena simili funiculo vndique terminatur. Et duos anulos aureos. Iuxta Hebræum alia est clausula, Et facies super pectorale duos anulos aureos, quos pones in vtraque rationalis summitate. Completo siquidem opificio pectoralis in seipso, describitur modò relatiuè ad accommodãdum ipsum gestationi in pectore pontificis, & inchoat à duobus anulis aureis in parte superiori pectoralis locandis super duos angulos superioris partis, vt clarè subiungitur in Hebraica litera. Catenásque aureas iunges anulis qui sunt in marginibus eius. Iuxta Hebræum habetur, Et dabis duos funes aureos super duos anulos angulorum pectoralis. Isti funiculi alij sunt ab omnibus antedictis, Et numerus eorum determinatur, & loca & officium, duo enim, & alter in anulo vnius anguli, alter in anulo alterius anguli versus sursum locandus censetur. Officium autem vtriusque subiungitur. Et ipsarum catenarum extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis, quod rationale respicit. Iuxta Hebræum clariùs habetur, Et duo extrema duorum funium dabis super duas palas, & dabis super humeros superhumeralis contra facies eorum. Ecce palæ duæ quæ deerant vesti superhumerali relatiuè ad pectorale, & describitur locus earum, videlicet super humeros vestis, hoc est, altera super vnum humerum, & altera super alterum. Et ne hæsitetur an de humero vestis anteriore vel posteriore sit sermo, manifestatur quòd de humero posteriore est sermo, dicendo: Contra facies eorum, contra facies enim extremitatum catenarum ascendentium à pectore, occurrunt vestis humeri posteriores, vtpote è regione ipsarum, ad istas (inquam) palas perforatas applicanda erant extrema funiculorum pectoralis, vt ab illis pendens pectorale sustentaretur. AVCTOR CATENAE. Vt clariùs videantur omnia, sic Hebraica sonat litera וְעָשִׂיתָ עַל הַחֹשֶׁן שַׁרְשֹׁת גַּבְלֹת כַּעֲשֵׂה עֲבֹת זָהָב טָהוֹר Vehasítha hal hachósen sarsoth gabluth mahasé haboth zahab tahor, Et facies in rationali catenas sibi inuicem cohærentes opere catenato ex auro mundissimo. De quibus omnibus dictionibus satis supradictum

A pradictum est. Alij vertunt, Facies in pectorali catenas termini, opere tortili, siue plectili ex auro mũdo. De summa parte pectoralis loquitur. Catenas autem termini vocat terminatas, & præfinitæ magnitudinis siue terminãtes. Opus tortile quale est funium. Alij, Facies quoque pectorali catenulas complicato opere ex auro mũdo, quæ sint in extremitate. Quidam, Facies quoque pro pectorali catenas terminabiles opere intricato, de auro mundo. Septuaginta, καὶ ποιήσεις ἐπὶ τὸ λογεῖον κρόσσους συμπεπλεγμένους, ἔργον ἁλυσιδωτὸν ἐκ χρυσίου καθαροῦ, hoc est, Et facies super rationale catenas connexas, opus catenatum ex auro puro. Chaldaica verò, Faciésque in rationali catenulas sibi inuicem cohærentes opere fimbriarum ex auro mũdissimo. Quod idem est cum nostra editione. Sequitur, Et duos anulos aureos. Plura verba sunt in Hebræo & Chaldaica quàm sunt hîc posita, ita enim dicitur ibi, Et facies super rationale duos anulos aureos siue ex auro. Alij vertũt, Et ipsi rationali facies duos anulos au-
B reos, hoc est, in superiori parte eius. Alij, Et super ipsum pectorale facies duos circulos aureos. Est enim dictio יָזַל hal, de qua toties sermo habitus est. Sic igitur intelligenda est Latina litera, quòd videlicet in suprema parte pectoralis futuri erant anuli isti, sicut manifestè postea dicit, cùm ait, Quos pones in vtraque rationalis summitate. Pro quo in Hebræo & Chaldaica est, Et pones duos anulos in duobus lateribus rationalis. Siue vt legũt Septuaginta, ἐπὶ ἀμφοτέρας τὰς ἀγκὰς τοῦ λογείου, Super vtraque initia rationalis. Alij vertunt, Quos pones in vtraque pectoralis extremitate. Alij, Et pones eosdem duos vel ambos anulos siue circulos in duabus extremitatibus pectoralis. Est enim in Hebræo dictio קְצוֹת Kezoth, quæ & extremitates, & summitates, & latera verti potest. Sed hæc idem sunt cum litera Latina. Quod autem sequitur, Catenásque aureas iunges anulis qui sunt in marginibus eius, Hebraicè & Chaldaicè ita legitur, Et pones duas fimbrias aureas in duobus anulis in lateribus rationalis. Alij dictiones שַׁתִּי עֲבֹתוֹת Sette habothoth, duos funes vertunt, dicúntque, Et inseres duos funes aureos tortiles siue complicatos, in duos anulos qui sunt in extremitatibus pectoralis, id est, duas catenas aureas factas o-
C pere intorto instar funis. Alij legunt, Duas quoque intricatas aureas catenulas inseres in duos circulos, qui sunt, in extremitatibus pectoralis. Quidam, Et pones duas catenas aureas in duobus anulis in extremitatibus pectoralis. Septuaginta, καὶ ἐπιθήσεις τοὺς κρόσσους ἡ τὰ ἁλυσιδωτὰ χρυσίου ἐπὶ τοὺς δύο δακτυλίους ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν κλιτῶν τοῦ λογείου, hoc est, Et impones catenas & catenata auri super duos anulos super vtraque latera rationalis. Sed hæc sensum Latinæ literæ non immutant. Sequitur, Et ipsarum catenarũ extrema duobus copulabis vncinis in vtroque latere superhumeralis, quod rationale respicit. Vncinos autem intelligit qui adhærent palis duorum lapidum onychinorum. Hîc sensum optimè assequutus est Interpres, sed verba paulò diuersa sunt iuxta Hebræum. Est enim, וְאֵת שְׁתֵּי קְצוֹת שְׁתֵּי הָעֲבֹתֹת תִּתֵּן עַל שְׁתֵּי הַמִּשְׁבְּצוֹת Veeth sette kezoth sette hahabothoth titten hal
D hamisbezoth, Et duas extremitates duarum catenarũ pones super duos vncinos, seu copulabis duobus vnsette cinis. Vertunt alij, Et duo extremæ duorum funium (id est duarum catenarum instar funis intortarum) inseres duobus vncinis. Alij, Et alias duas extremitates duarum catenularum complicatarum inseres in duo spintra fibulata, vel, Figes in duabus inclusis fibulis. Quidam, Et duas extremitates duarum catenarum pones in duabus palis. Septuaginta, καὶ δύο κλίτη τῶν δύο κροσσῶν ἐπιθήσεις ἐπὶ τὰ δύο ἐμπλόκια, Et duo latera duarum catenarum impones super duas connexiones. Chaldaica, Et duas fimbrias quæ sunt in duobus lateribus eius, pones super duos vncinos. Et quia replicantur eædem dictiones quæ suprà, non insistimus declarare vlterius, vnius cuiusque vncinis. Alij, Et alias duas extremitates duarum catenularum complicatarum inseres in duo spintra fi-
E bulata, vel, Figes in duabus inclusis fibulis. Quidam, Et duas extremitates duarum catenarum pones in duabus palis. Septuaginta, καὶ δύο κλίτη τῶν δύο κροσσῶν ἐπιθήσεις ἐπὶ τὰ δύο ἐμπλόκια, Et duo latera duarum catenarum impones super duas connexiones. Chaldaica, Et duas fimbrias quæ sunt in duobus lateribus eius, pones super duos vncinos. Et quia replicantur eædem dictiones quæ suprà, non insistimus declarare vlterius, vnius cuiusque vncinos. Et quia replicantur eædem dictiones quæ suprà, non insistimus declarare vlterius, vnius cuiusque vncinis. Vertunt alij, Et duo extremæ duorum funium (id est duarum catenarum instar funis intortarum) inseres duobus vncinis. Alij, Et alias duas extremitates duarum catenularum complicatarum inseres in duo spintra fibulata, vel, Figes in duabus inclusis fibulis. Quidam, Et duas extremitates duarum catenarum pones in duabus palis. Septuaginta, καὶ δύο κλίτη τῶν δύο κροσσῶν ἐπιθήσεις ἐπὶ τὰ δύο ἐμπλόκια, Et duo latera duarum catenarum impones super duas connexiones. Chaldaica, Et duas fimbrias quæ sunt in duobus lateribus eius, pones super duos vncinos. Et quia replicantur eædem dictiones quæ suprà, non insistimus declarare vlterius, vnius cuiusque

Universidad de Deusto
Biblioteca

mãdat fieri anulos aureos correſpondentes quatuor angulis in ſuperhumerali inſertis,atque per anulos illos pa- G
riter ſtringi habebat ſuperhumerale ac rationale cum ligaminibus hyacinthinis,quæ tranſitura erant per anulos
illos.Quod noſtra editio habet,Et poſteriora eius aſpiciunt,Hebraicè eſt dictio, baitha,quam recentiores intrin
ſecus vertunt,& Septuaginta ἔσωθεν legunt, id eſt,intrinſecus,Sic & Chaldaica. BEDA. Quod autem ſubſe-
quenter adiungitur,de duobus ſuperhumeralis anulis intelligitur. *Necnon & alios duos anulos aureos,qui ponendi ſunt*
in vtroque latere ſuperhumeralis deorſum,quod reſpicit contra faciem iuncturæ inferioris, vt aptari poſsit cum ſuperhumerali. Contra fa-
ciem dicit iuncturæ inferioris,quia de iunctura ſuperiore quæ erat ſuper ſcapulas ante dixerat.Inter quas vide-
licet iũcturas hoc diſtabat,quòd ſuperior catenulis, inferior verò erat vittis facta ligãtibus. CAIETANVS.
Ecce anuli duo qui deerant ſuperhumerali relatiuè ad pectorale : præcipitur enim quòd in lateribus poſterioris
partis ſuperhumeralis,duo anuli aurei locentur,alter ſub dextera,& alter ſub ſiniſtra,è regione anulorum pecto- H
ralis,ita quòd laqueo hyacinthino per anulum pectoralis & anulum ſuperhumeralis ligetur pectorale cũ ſuper-
humerali in vtroque latere,vt neutrum ab altero ſeparari poſsit.Quòd autem dicitur,Quod reſpicit contra fa-
ciem iuncturæ interioris,vt aptari poſsit cum ſuperhumerali,iuxta Hebræum habetur,E regione faciei eius, cõ-
tra coniunctionem eius,ad artificium ſuperhumeralis. Recole ſuperhumerale circumcirca quodã ſpeciali arti-
ficio contextum,& intelliges anulos iſtos locãdos in huiuſmodi artificio,vtpote parte firmiore,quæ è regione eſt
pectoralis,non abſolutè,ſed ſecundum coniunctionem eius ad ipſum artificium. AVCTOR CATENAE.
Qui ponendi ſunt in vtroque latere ſuperhumeralis deorſum. In hunc ſenſum & Hebraica ſunt, nempe וְנָתַתָּה
אֹתָם עַל שְׁתֵּי כִתְפוֹת הָאֵפוֹד מִלְמַטָּה Venathatta otham hal ſette chithpoth haephod milemàtta, Et pones eos (vi-
delicet anulos prędictos)in duobus lateribus ſuperhumeralis inferiùs. Vertũt alij,Quos ponas in duabus partib⁹
Ephod deorſum.Septuaginta, ἐπιθήσεις ἐπ᾽ ἀμφοτέρους τοὺς ὤμους τῆς ἐπωμίδος κάτωθεν αὐτῆ, Et impones ſup vtroſq;
humeros ſuperhumeralis ab infrà eius.Chaldaica,Et pones eos in duob⁹ humerulis ſuperhumeralis inferius.Qui
oẽs idẽ dicunt quod & litera noſtra. Sequitur, Quod reſpicit contra faciẽ iuncturæ inferioris,vt aptari poſsit cũ I
ſuperhumerali.Hebraica hîc ſunt huiuſmodi, מִמּוּל פָּנָיו לְעֻמַּת מַחְבַּרְתּוֹ מִמַּעַל לְחֵשֶׁב הָאֵפוֹד Mimul panaſ lehum-
math machbarto,mimáhal lecheſeb haephod,Contra faciem eius,e regione iuncturæ eius, ſuper ingenioſam cõ-
texturam ſuperhumeralis.Legunt alij,In anteriore parte,è regione vtriuſque iuncturæ eius,ſupra cingulum, vel
baltheum,aut artificium ſuperhumeralis.Cùm autem iuncturã dicunt,ſingulare eſt pro plurali.Eæ autem erant
in lateribus ſuperhumeralis.Partem etiam anteriorem vocant poſteriorem ſuperhumeralis,quæ vergit verſus pe-
ctus ſubtus aſcellas.Alij,E regione iuxta commiſſuras eius, ſupra texturam polymitam ipſius Ephod . Quidam,
Contra faciem eius,& ex oppoſito comparis ſui ſupra tamen ingenioſum opus Ephod . Nonnulli, E regione fa-
ciei eius,contra coniũctionem eius,ſupra baltheum ſuperhumeralis eius.Septuaginta, κατὰ πρόσωπον κατὰ τὴν συμ-
βολὴν ἄνωθεν τῆς συνυφῆς τῆς ἐπωμίδος,Secundum faciem, ſecundum copulationem deſuper contexturæ ſuperhu-
meralis.Quæ omnia nequaquam à ſenſu Latinæ verſionis diſcrepant. Mãdat itaque in poſteriori ſuperhumera-
lis parte inferiùs in duobus lateribus duos anulos aureos fieri,correſpondentes duobus aliis anulis poſitis in in- K
feriori parte rationalis in vtroque latere eius,per quos rationale & ſuperhumerale conſtringi poſsint in vtroque
latere ſacerdotis. *Et ſtringatur rationale anulis ſuis cum anulis ſuperhumeralis vitta hyacinthina,vt maneat iunctura fabrefacta,&*
à ſe inuicem rationale & ſuperhumerale nequeant ſeparari. HIERONYMVS. Per quatuor rationalis angulos quatuor
anuli erant aurei,habentes cõtra ſe in ſuperhumerali alios quatuor, vt cùm appoſitum foret λόγιον in loco quem
in Ephod diximus derelictum , anulus veniret contra anulum, & mutuò ſibi vittis copularentur hyacinthinis.
Porrò ne magnitudo & pondus lapidum contexta ſtamina rumperet,auro ligati erant atque concluſi,nec ſuffe-
cit hoc ad firmitatem, niſi & catenæ ex auro fierent, quæ ob pulchritudinem fiſtulis aureis tegerentur, habe-
réntque & in rationali ſupra duos maiores anulos, qui vncinis ſuperhumeralis aureis necterentur, & deorſum
alios duos, nam poſt tergum in ſuperhumerali contra pectus & ſtomachum, ex vtroque latere erant anuli au-
rei, qui catenis cum rationalis inferioribus anulis iungebantur,atque ita fiebat,vt aſtringeretur & rationale ſu-
perhumerali, & ſuperhumerale rationali, vt vna textura contra videntibus putaretur. BEDA. Et ſtringa- L
tur rationale, &c. Non autem putandum eſt vtrumque indumentum ſimul eſſe terminatum. Nam rationale
quod menſuram palmi in altitudine, ſicut & in latitudine habuit, non multo amplius quàm pectus ſolum te-
gere ſufficiebat. Superhumerale autem vſque ad cingulum pertingebat, ſicut in poſterioribus manifeſtiſsimè
oſtenditur. Hæc ante & retro ita conueniebant ſibi, vt ſuperhumerale & rationale mutuò necterentur, ſtri-
cta ad baltheum, & anulis fortiùs copulata, quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxè fluerent, & à ſe inuicem
mouerentur. INTERLINEARIS. Iunctura autem fabrefacta dicitur, hoc eſt, ingenioſè vel artificioſè
compoſita, faber autem quilibet artifex dicitur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Ad eſſendum
ſuper artificium ſuperhumeralis, & non ſeparabitur pectorale à ſuperhumerali. Situs anulorum & ligaminis
definitur, vt ſic ſit in inferiori parte ſuperhumeralis vt tamen non ſit in penitùs infima, ſed ſit ſuper artifi-
cium terminans oram inferiorem ſuperhumeralis. AVCTOR CATENAE. Et ſtringatur rationale, &c. M
Parum eſt quòd in Hebræo eſt וְיִרְכְּסוּ Veirchesu,Et ſtringent.Quod alij vertũt,Et coniungent, vt legit Chaldai-
ca. Hebræorum tamen aliqui dicunt, quòd verbum rachas, quod Interpres ſtringatur reddidit, ſignificat ele-
uare, vel ſurſum trahere, vnde hîc ipſi legunt, Et eleuent rationale de anulis ſuis, ad anulos ſuperhumeralis,
ſcilicet vt ora rationalis ſit ſuppoſita anulis ſuperhumeralis, & firmiter ſtringantur ad inuicem. Septuaginta
tamen & ipſi noſtræ conſonant editioni, καὶ σφίγξεις, id eſt, & conſtringes, habentes. Dictionem etiam פְּתִיל
Phetil, quod Interpres & Chaldaica, Vitta, reddiderunt, quidam filo vertunt, quod vulgò dicitur *il cordone*.
Sequitur, Vt maneat iunctura fabrefacta. Hebraica ſunt לִהְיוֹת עַל חֵשֶׁב הָאֵפוֹד Lihioth hal cheſeb haephod,
Vt ſit ſuper ingenioſam texturam ſuperhumeralis, videlicet rationale. Vertunt alii, Vt (ſcilicet) ſit ſupra cin-
gulum ipſius ſuperhumeralis. Quod alii dixerunt, ſupra texturam polymitam, alii ingenioſum opus, alii ve-
rò baltheum, vt habet Chaldaica. Septuaginta, ὕφασμα, contexturam. Eſt enim dictio חֵשֶׁב Chéſeb de qua ſu-
prà ſermo habitus eſt. Et eſt ſenſus, quòd rationale debebat ſuperponi texturæ ipſius ſuperhumeralis, hoc eſt,
ſic

A ſic connecti cum eo, vt oras eius excederet ac cooperiret. Et à ſe inuicem rationale & ſuperhumerale nequeant
ſeparari. Vel vt legit Chaldaica, Et non auferatur rationale à ſuperhumerali, quod Septuaginta, ἵνα μὴ χαλᾶ-
ται, Vt non defluat, verterunt. Verbum autem זָחַח Zachach, quod leuare & ſeparare ſignificat, nullibi reperitur
niſi in hoc loco. *Portabítque Aaron nomina filiorum Iſraël in rationali iudicij ſuper pectus ſuum quando ingreditur ſanctuarium,*
memoriale coram domino in æternum. CAIETANVS. Rationem reddit ſculptorum nominum filiorum Iſraël in
pectorali, quemadmodum reddiderat rationem eorundem ſculptorum ſuper humeros. Super pectus (inquit)
ſuum. Iuxta Hebræum habetur, Super cor ſuum, quando egredietur ſanctuarium. Corporeum pectorale iudi-
cij geſtabat Aaron in pectore, ſed nomina filiorum Iſraël quatenus iudicanda geſtanda erant ſuper cor, hoc eſt,
habenda erant in intimis cordis pontificis. Memoriale coram domino in æternum. Iuxta Hebræum ad memo-
riam coram domino iugiter. Quemadmodum ſuper humeros pontificis ſculpta erant nomina filiorum Iſraël
B in memoriam ſuffragij apud deum, ita in pectore pontificis eadem ſculpta erant in memoriam iudicij coram
domino, hoc eſt, ſecundum rationes diuinas, vt perpenderet pontifex, & in corde ſuo iugiter retineret iudicium
populi Iſraël ſibi datum ſecundum deum, non ſuperficie tenus, ſed ſecundum intima veritatis diuinæ: propterea
enim nomen Iehoua appoſitum eſt, vt ſcilicet in iudiciis haberetur ratio ſummi dei fontis eſſendi, vt ſic iudi-
cia fiãt, vt tamen dei eſſe, & ipſum iudicem, & eos qui iudicantur, meminerit iudex. Et ex iudicio ornamentum
hoc nominatur pectorale iudicij, & propterea nomina Patriarcharum nec in pectorali ſunt ſculpta, vtpote ſu-
periorum iudicio pontificis legalis. AVCTOR CATENAE. Super pectus ſuum, Vel ſuper cor ſuum.
Hebraicè enim eſt לִבּוֹ Libbo, quod aptiùs redditur cor ſuum. Verùm idem eſt hoc loco pectus & cor. Memoria-
le coram domino, id eſt, pro memoriali. Dictio לְזִכָּרֹן Leziccaron, etiam pro monumẽto, ſiue in memoriam red-
di poteſt. Quaſi dicat, Vt deus memor ſit duodecim Patriarcharum, Vel vt ipſe Aaron ſit duodecim Patriar-
charum memor, cùm erit coram domino. In æternum. Pro hoc in Hebræo eſt dictio תָּמִיד Tamid, quod iugiter,
C ſiue ſemper redditur, hoc eſt, ſemper quando ingredietur ſanctuarium, geſtabit ſuper cor pectorale iudicij. Sed
hæc minima ſunt, & quæ ſenſum literæ noſtræ non alterant. Diſcimus ex hoc loco, profectum, honorem, vtilita-
tem ſibi commiſſorum, & ſalutem animarum ſacerdotem ſemper habere debere in votis & pectore, quos & hu-
meris geſtare, & adiuuare ſedulò obligatur. *Pones autem in rationali iudicij doctrinam & veritatem quæ erunt in pectore Aa-*
ron, quando ingredietur coram domino, & geſtabit iudicium filiorum Iſraël in pectore ſuo in conſpectu domini ſemper. AVGVSTI- *Quæſt.* 117.
NVS. Alia litera, Et impones ſuper ſuperhumerale iudicij demõſtrationem & veritatem. Quid ſibi hoc velit,
vel in quali re, vel metallo poneretur ſuper rationale demonſtratio & veritas, quoniã talia dicit fieri in veſte ſa-
cerdotis quæ corporaliter fiunt, inuenire difficile eſt. Fabulantur tamen quidam, lapidem fuiſſe, cuius color ſiue
ad aduerſa, ſiue ad proſpera mutaretur, quando ſacerdos intrabat in ſancta, & hoc eſſe quod ait, Et afferet Aaron
iudicia filiorum Iſraël ſuper pectus ſuum, oſtendens videlicet in illa demonſtratione & veritate, quid de illis iu-
dicauerit dominus, quanquam poſsit intelligi demonſtrationem & veritatem literis impoſitam ſuper λόγιον.
D HVGO DE SANCTO VICTORE. Pones autem in rationali iudicij doctrinam & veritatem. Pro do-
ctrina & veritate, in Hebræo habetur, Vrim & Tummim. Nã Vrim doctrina ſiue iudicium interpretatur, Tum-
mim veritas. Hinc & ſortes quibus antiquitùs ad iudiciũ veritatis vtebãtur, Vrim Tummim dictæ ſunt. Erãnt-
que characteres inſcripti diuerſis literis, quibus proiectis ex iũctura literarum deſuper apparẽtium quid facien-
dum ſiue vitandum foret vero indicio monſtrabatur. Pones ergo in rationali iudicij doctrinam ac veritatem,
hæc nomina ſcilicet ſcripta in textura. In conſpectu domini ſemper. In ſolitis horis quando miniſtrabatur corã
domino. CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur, Et dabis ad pectorale iudicij Vrim & Tummim, & erunt
ſuper cor Aaron veniente ipſo coram domino, & portabit Aaron iudicium filiorum Iſraël ſuper cor ſuum corã
domino ſemper. Quid intelligatur nominibus Vrim & Tummim, nullus (quantùm nouimus) hactenus explica-
uit, Diuerſi diuerſa dicunt, nec certi aliquid habetur. Scito certũ eſſe, quòd vrim & tummim nomina ſunt plu-
ralis numeri, & quòd alterum lucem, alterum perfectionem ſonat, tanquam vrim ſignificet lumina, & tummim
E ſignificet perfectiones, ita quòd proculdubiò mandatur, vt dentur pectorali iudicii illuminationes & perfectio-
nes. Et hoc non vertitur in dubium, ſed neſcitur materia luminũ & perfectionum, neſcitur modus quo hæc po-
nebantur in pectorali iudicii. AVCTOR CATENAE. Pones autem in rationali iudicii doctrinã & ve-
ritatem. Recentiores expoſitores hîc, ſicut & Chaldaica, Hebraica vocabula integra reliquerunt, videlicet אוּרִים
Vrim & תֻּמִּים Tummim, pro quibus Septuaginta, τὴν δήλωσιν καὶ τὴν ἀλήθειαν, Manifeſtationẽ & veritatem dixerũt.
Prima igitur harum dictionum quæ ab אוֹר or, quod illuminare ſeu lucere ſignificat deſcendit, & plurale eſt di-
ctionis vr, illuminationes interpretari poſſunt: altera à תָּמַם Tamam verbo, quod complere, perficere, ſeu imma-
culatum eſſe ſignificat, vertit, & veritatem vel perfectionem ſicut alibi Latinus vertit Interpres, ſeu integritatem
ſonat, & in ſumma nomen diuinum ambæ dictiones exprimunt. His itaque duobus nominibus nomen tetragrã
maton intelligẽdum eſſe Rabbi Salomon aſſerit, dictũmque eo modo exiſtimat, quòd ſacerdotem illuminaret,
docerétque viam rectã perſequi, & vt ſciret, quid ei foret dicendum. Vnde ait, Doctrina & veritas, erat ſcriptu-
F ra nominis tetragrãmaton, quæ erat poſita, vbi coniungebatur ſuperhumerale, per quod nomen ſacerdos lumen
verbis ſuis adhibebat, & diuinitùs loqui videbatur. Hoc autem nomen יְהוָה Trinitatis myſterium continet, vt
veteres Iudæi qui Chriſtum præceſſerunt dixere in ſuis traditionibus. Nam per י intelligitur pater qui eſt prin-
cipium & origo omnium rerum. Per ה filius per quem omnia quæ facta ſunt eſſe cœperunt. Per ו quæ eſt coniun
ctio copulatiua, intelligitur ſpiritus ſanctus, qui eſt amor & nexus vtriuſque qui ab vtroque procedit. Gemina-
tur autem ה propter duplicem naturã quæ eſt in Chriſto: per primum ה natura diuina intelligitur, per ה poſtre-
mum natura humana. Hæc autem ſcriptura nominis dei Iehoua, dicebatur Vrim & Tummim, id eſt, illumina-
tiones & perfectiones, quod ex huius trinitatis intellectu, mens illuminetur & perficiatur. Quidam exiſtimant
Vrim & Tummim, quæ (ſicut iam dictum) ſignificant illuminationes & perfectiones, hoc eſt, ſummam illumi-
nationem & perfectionem, ideo dominum iuſsiſſe inſcribi pectorali, vt admoneretur ſummus ſacerdos, oporte-
re eum eſſe ſumma doctrina præditum, qui lumen & illuminatio ſæpe dicitur in ſcripturis, & morum ſumma
integritate

Universidad de Deusto
Biblioteca

integritate. Sunt qui contendant, Vrim & Tummim fuisse illas ipsas duodecim gemmas quæ commemoratæ G
sunt, quæ sicut suprà vocatæ sunt lapides מְלֵאִים Milluim, id est, plenitudinum, quòd ipsis impleretur pectorale,
& quòd in vsum pectoralis consecrati fuerint, ita nunc vocentur אוּרִים Vrim, propterea quòd velut ignis in pe-
ctore summi sacerdotis, vt est natura tot simul coniunctarum gemmarum, splenderint, ac perspicuam lucem
de se proiecerint (or enim ignem significat) vocentur & תֻּמִּים Tummim, propterea quòd fuerint perfecti & inte-
gri, nec vllo vitio notati, nam תֹּם tam significat perfectionem & integritatem. Et quod dicitur hîc, Pones in ra-
tionali iudicij Vrim & Tummim, volunt repetitionem ac inculcationem eorũ esse quæ priùs mandata fuerãt,
vt quod minimè prætereundum, aut negligendum erat, bis aut ter inculcaretur, non autem quòd aliquid noui
superadderet, aut adiiceret gemmis. Ad quod persuadendum aliquibus rationibus vtuntur, illáque præcipuè,
quòd in capite trigesimonono huius libri cùm commemorasset scriptura Moysen mandato dei obsecutum esse,
ac posuisse duodecim gemmas, in pectorale iuxta verbum domini, ibi ne verbum quidem additur de Vrim & H
Tummim, quod certè haudquaquam omissum esset, si Vrim & Tummim aliud quàm duodecim gemmæ fuis-
sent, præsertim cùm alia longè minora & abiectiora diligentissimè & magna solicitudine iuxta præceptum dei
confecta esse recenseantur. Ad hæc, cùm Moyses magna religione in describenda sacrarum vestium materia &
forma versetur, quò singula perspicuè tradat, profectò paulò pluribus describissetVrim & Tummim, si aliud
quàm duodecim lapides per ea intellexisset. Alij sunt, inter quos Iosephus & Suidas numerantur, qui dicant, ex
fulgore seu obscuritate lapidum horum duodecim, addito etiam adamante secundum Suidam, signa quædam
prouenire solita, ex quibus sacerdos summus cùm Ephod indutus esset, omnia futura, & belli aliàs incertos euẽ-
tus certissimè prænoscebat ac prædicebat. Non desunt inter Iudæos Rabbini etiam docti, qui quid sit Vrim &
Tummim ingenuè fateantur ignorare, cùm quibus etiam nos in præsentia transibimus, potiùs quàm certi ali-
quid ea in re statuere præsumamus. Quicquid tamen id fuerit, quod summi pontifices in Israël ornatu Ephod &
Chosen, id est, rationalis & superhumeralis, ad scisscitanda oracula dei, præsertim pro magistratu & publica sa- I
lute populi aliquoties vsi fuerint, multa loca scripturæ testificantur. In Numeris enim capite vigesimoseptimo
ita scribitur de Iosue, Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar sacerdos consulat dominum. Pro quo iuxta He-
bræam veritatem ita habetur, Stabit ante Eleazarum sacerdotem, qui scisscitetur oraculum pro eo, per iudicium
Vrim, hoc est, organo, & ornatu chosen, in quo inclusa erant Vrim & Tummim, seu duodecim pretiosæ gemmæ.
Et primo Regum vigesimotertio, Cùm Dauid resciisset, quòd præpararet ei Saul clam malum, dixit ad Abiathar
sacerdotem, Applica Ephod, cui scilicet affixum erat chosen, in quo continebatur Vrim & Tummim. Et capite
trigesimo, Confortatus est Dauid in domino deo suo, & ait ad Abiathar sacerdotem filium Ahimelech, Applica
ad me Ephod. Et applicuit Abiathar Ephod ad Dauid, & consuluit Dauid dominum, videlicet per sacerdotem
Abiathar, indutum Ephod cum chosen, iuxta põtificiam consuetudinem. Idẽ habes capite vigesimooctauo, Cùm
Saul consuluisset dominum, non respondit ei dominus, neque per somnia, neque per Vrim, neque per Prophetã.
Ex his perspicuè vides oracula dei quæsita esse per chosen, seu per Vrim & Tummim, quæ erant in chosen. Quo K
autem modo deus responsa sua dederit, aut voluntatem suam significauerit, siue per Angelum, siue per splendo-
rem gemmarum, siue per occultam spiritus sancti reuelationẽ, siue per aliud quoddam organum, quia nihil certi
de hac re, vel in scriptura sacra, vel in scriptis Interpretũ (quod nos quidẽ sciamus) extat, nec nobis libet diuinare.
Contenti igitur simus hac cognitione, quòd deus per sacerdotem ornatu chosen indutum, responsa sua dederit.
Sequitur autem in litera, Quæ erunt in pectore Aaron. Et hîc, & statim subsequẽter vbi dicitur, Et gestabit iu-
dicium filiorum Israël in pectore suo, in Hebræo est, לֵב Leb dictio, quæ (vt suprà dictum est) cor significat. Sed hoc
parũ est. Iudiciũ autẽ pro pectorali iudicij accipitur. Vel secundum alios, iudicium pro memoriali ponitur, quo
reuocabat filios Israël deo in memoriã. Ipsum autẽ pectorale, rationale iudicij dictũ est, siue vt iã suprà diximus,
quia per Vrim & Tummim fiebat iudicium ac demonstratio, num negocium de quo oraculũ quæritur, esset fa-
ciendum, vel non. Vel secundum alios, eo quòd gestatio chosen sit propitiatio diuini iudicij, & supplicij, quod
pro iniquitatibus inferẽdum esset. Sed quia מִשְׁפָּט non iudicium tantùm, verùm etiam ius & statutum significat, L
& iubẽtur nomina duodecim tribuum in gemmas insculpi, vt Aaron portet ea pro memoriali super pectus suũ
coram domino, manifestum est, pectorale ideo chosen iudicij vocari, vt hac nomenclatura significaretur, singu-
las tribus Israël suum habere ius in omnibus promissionibus dei, quæ ad Abrahã, Isaac, & Iacob dictæ sunt, vi-
delicet quòd singulæ tribus sint de numero populi dei, & quòd ad vnamquanque tribum pertineat suum hære-
ditatis ius, in regno & sacerdotio ac aliis quæcũque Patriarchis promissa sunt. Vnde dicitur, Aaron portabit iu-
dicium, hoc est, ius filiorum Israël super pectus suum, videlicet, vt singulæ tribus quarum nomina insculpta erãt
in gemmas, admonerentur sui iuris, quod haberent in promissionibus dei. Sequitur, In cõspectu domini semper,
id est, quotiẽscunque ingredietur tabernaculum. Causam igitur (ait dominus) salutis Israëliticæ plebis coram
deo assumet Aaron, quando orationis & oblationis tempore tabernaculum ingredietur, & pro ipsa sollicitus erit
cogitando iudicium dei quod imminet ipsis. Et hæc quidem iuxta literam.

Mystice. HIERONYMVS. Rationale in medio positum, terram edisserunt Hebræi, quæ instar puncti, licet omnia M
in se habeat, tamen à cunctis vallatur elementis. Duodecim lapides, vel zodiacum interpretantur circulum, vel
duodecim menses, & in singulis versiculis singula assignant tempora, & his ternos deputant menses. Nec alicui
gentilis videatur expositio. Non enim si cœlestia & dei dispositionem, idolorum nominibus infamarunt, idcir-
co dei est neganda prouidentia, quæ certa lege currit & fertur, & regit omnia. Nam & in Iob, Arcturum & Orio-
nem & Mezaloth, hoc est, Zodiacum circulum, & cætera astrorum nomina legimus, non quòd eadem apud He-
bræos vocabula sint, sed quòd nos non possumus quæ dicuntur, nisi consuetis vocibus intelligere. Pulchrè au-
tem hoc ipsum quod in medio est, appellatur rationale. Ratione enim cuncta sunt plena, & terrena hærent cœ-
lestibus, imò ratio terrenorum & temporum, caloris & frigoris, & duplex inter vtraque temperies, de cœli cursu
& ratione descendit. Vnde & rationale cum Ephod fortiùs stringitur. Porrò quod dicitur in ipso rationali
Δήλωσις esse & ἀλήθεια, id est, manifestatio atque doctrina, vel veritas, hoc ipsum significat, quòd nunquam in dei

A dei ratione mendaciũ sit, sed & ipsa veritas multis signis & argumẽtis monstretur hominibus, & vsque ad mor-
tales veniat. Vnde factum est, vt rationem solis & lunæ, & anni, & mensium, & temporum, & horarum, tempesta-
tum quoque, serenitatis atque ventorum & rerum omnium nosceremus, accipientes insitam à deo sapientiam,
& ipso habitatore atq; doctore, domicilij sui nobis & fabricæ scientiã demõstrante. IDEM SVPER EZE- *Cap.28.*
CHIELEM. Verũ dicamus nos secundũ altiorem intellectum. Habitationi paradisi in Ezechiele propheta co-
pulatur, Omnis lapis pretiosus operimentũ tuũ, siue colligatio tua, & circũdatio, sardius, topatius, & iaspis, chry-
solitus, & onyx, & berillus, sapphyrus, & carbũculus, & smaragdus, siue vt in Septuaginta, diuerso ordine nomi-
nibúsque aliis duodecim lapides cõtinentur. Hoc obseruandũ est, non omni lapide pretioso regẽ Tyri fuisse cir-
cundatũ, siue opertum, & vt Symmachus trãstulit, vinctum atq; constrictum, sed omnẽ lapidem quẽ habuit prin
ceps Tyri fuisse preciosum. Alioquin multi sunt precios lapides, quos in præsenti loco scriptura non nominat,
B chalcedonius, sardonix, chrysoprasus, hyacinthus, Chrystallus quoq; & preciosissimum margaritũ. Sed & Aquila
& Symmachus ac Theodotio in præsenti loco multũ inter se & Septuaginta Interpretes nõ solùm ordine, sed &
numero discrepant atq; nominibus. In Apocalypsi quoque Ioannis, vbi de viuis lapidibus Hierusalem extructa *Apoc.21.*
memoratur, paululũ in extremis partibus ordine cõmutato, iidẽ in fundamẽtis eius ponũtur lapides, ita vt portæ
illius chrystalli lumine scribãtur ędificatæ. Sed & in pectore põtificis, per quatuor ordines in rationali iidẽ lapi-
des describũtur, Et in humeris eius duo lapides onychini, in quibus duodecim Patriarcharũ scripta sunt nomi-
na, quos verus pontifex, de quo scriptum est, Tu es sacerdos in æternũ, secundũ ordinem Melchisedek, portat in *Psal.109.*
pectore, portat in humeris, vt in duodecim lapidibus, Apostolorũ numerum, & in duobus, vtriusq; testamẽti sa-
cramenta demõstret, quorum vnus Ioannes Euangelista recubuit in pectore eius, vt hauriret fluenta sapientiæ, & *Ioan.13.*
posset dicere, In principio erat verbum, & verbum erat apud deũ, & deus erat verbũ, hoc erat in principio apud
deũ. Isti sunt viui lapides, de quibus ędificatur Ecclesia, & de quibus scribit Apostolus Petrus, Si credidistis, quia *1.Pet.2.*
C suauis est dominus, ad quẽ accedentes lapidem viuentẽ, ab hominibus quidem reprobatum, à deo autem electũ,
honorabilẽ, & ipsi sicut lapides viuentes ędificamini domus spirituales in sacerdotium sanctũ, offerre spiritua- *Esa.28.*
les victimas, placentes deo per Iesum Christũ, quoniam dicit scriptura, Ecce ponã in Sion lapidem angularẽ, cle- *Ephe.2.*
ctum, precios um, & qui credit in eo, non cõfundetur. Super quo & vas electionis, pari voce cõsentit, dicẽs, Super-
ędificati in fundamẽto Apostolorũ & Prophetarũ, ipso angulari lapide Christo Iesu domino nostro, in quo omnis
ędificatio cõstructa, crescit in templũ sanctũ dei. Hi sunt lapides, de quibus & in alio loco legimus, Lapides san- *Zach.9.*
cti voluuntur super terram instar rotarum, paululũ tangentes humum, & volubilitate sua ad cœlestia festinãtes. *Esa.54.*
De quibus & scriptura cõmemorat, Ecce ego præparo carbunculũ lapidem tuum, & fundamẽta tua sapphyrũ, &
ponam propugnacula tua iaspidem, & portas tuas lapide crystallo, & murũ tuũ lapidibus electis, & omnes filios
tuos doctos à deo, & in multa pace filios tuos, & in iustitia ędificaberis. Super quo quid nobis videretur, in eiusdẽ
Prophetæ explanationibus diximus. De huiusce modi lapidibus & vigesimus Psalmus canit, Domine in virtute
D tua lætabitur rex, & super salutare tuũ exultabit vehemẽter. Desiderium animæ eius tribuisti ei, & volũtate labiorũ
eius nõ fraudasti eum. Quoniã præuenisti eum in benedictionibus dulcedinis, posuisti in capite eius coronã de
lapide precioso. Istæ sunt margaritæ Prophetarũ & Apostolorũ, quæ cõparatione Christi omnes venundãtur in *Matth.13.*
Euãgelio, vt ematur precio sissimũ margaritum, & lapis de quo Zacharias scribit, quòd septẽ habeat oculos, id est, *Zach.3. 4.*
septẽ gratias spiritus sancti. Lege Esaiam. Et ponitur per Apostolũ Paulũ in fundamento Ecclesiæ, super quo ędi- *1.Cor.3.*
ficẽtur aurum, argentũ, & lapides precios, quorũ colores atq; naturas & efficientias singulorũ, non est huius tem-
poris disserere, sed propriũ volumen desiderant, ita vt in Ezechiele, & in Exodo, & in Apocalypsi, & in Esaia, sibi
omnes lapides, & lapidũ ordines cõparati, magnam & legenti & differenti faciãt quæstionem. Super quibus &
vir sanctus Epiphanius episcopus, propriũ volumẽ mihi præsens tradidit. Et trigesimus septimus liber Plinij Se-
cundi, naturalis historiæ, post multiplicem omniũ rerum scientiã, de gemmis & lapidibus disputat. Ad quorum
notitiã diligens à nobis mittendus est lector. GREGORIVS VIGESIMO OCTAVO MORALIVM. *Cap.9.*
E Sacerdos igitur cùm tabernaculũ ingreditur, duodecim lapides portare in pectore iubetur, quia videlicet per se-
metipsum pro nobis sacrificiũ offerens põtifex noster, dum fortes in ipso exordio prædicatores exhibuit, duode-
cim lapides sub capite in prima sui corporis parte portauit. Sãcti itaq; Apostoli, & pro prima ostensione ornamẽ-
ti lapides sunt in pectore, & pro prima soliditate ędificij, in solo fundamenta. RVPERTVS. Pulchrè quidẽ
rationale interpretantur Hebræi, sed cũ toti terreni sint, cœlestem eorũ non attingit interpretatio põtificem, imò
cœlis excelsiorem factũ, ideo altioris sensus gradum nos ascendere conuenit. Sicut redimentis nos filij dei mise-
ricordia in superhumerali intelligitur, ita veritas in rationali. Vnde & dicitur rationale iudicij, doctrina quoq; *Psal.84.*
& veritas inscribitur illi. Rationale igitur iũgitur superhumerali, quia misericordia & veritas obuiauerunt sibi.
Qui enim in misericordia redemit, idẽ ipse in veritate iudicabit. Vnde nõ vno aut duobus lapidibus onychinis
in rationali, sicut & in superhumerali cũcta filiorũ Israël nomina, sed singulis lapidibus singula inscripta sunt. Nã
vna quidẽ gratia cunctos Christus redemit, & cunctorũ super humeros suos peccata tulit, sed in iudicio reddet
F vnicuique secundũ opera sua. Et electorum quoq; omnium eadẽ erunt præmia, sed pro diuersis differentia meri- *Ioan.14.*
tis. Multæ enim sunt (inquit) mansiones in domo patris mei. Multitudinem mansionum cœlestium, multiplex & *Ezech.28.*
distinctus signat ordo lapidum pretiosorum. Etenim apud Ezechielẽ contra principẽ Tyri nouem ordines An-
gelorum per nouẽ designantur nomina lapidum. Notandũ autem, quòd in superhumerali non solùm catenulæ,
sed & vncini sunt qui rationale iudicij constringant, quia videlicet in misericordia redẽptorum, nostræ spei an-
choræ sunt, vt semper misericordia superexaltet iudiciũ. Hoc in pectore suo portat pontifex, nã in præsentia sua
scriptos habet omnes, omniúmq; condignas meritis ab origine mundi parauit mansiones. HIERONYMVS
AD FABIOLAM. Sed & aliter, Quã pulcher ordo, & ipso habitu sacramẽta demõstrans. In humeris opera
sunt in pectore ratio. Vnde & pectusculum comedunt sacerdotes. Hoc autẽ rationale duplex est, apertum & ab-
scõditum, simplex & mysticum, duodecim in se lapides habẽs, & quatuor ordines, quos quatuor puto esse virtu-
tes, prudentiã, fortitudinẽ, iustitiam, & tẽperantiam, quæ sibi hærent inuicẽ, & dum mutuò miscẽtur duodenariũ
efficiunt

Universidad de Deusto Biblioteca

efficiunt numerum,vel quatuor animalia, quæ in Apocalypsi describuntur plena oculis, & domini luce radiātia G
mundū illumināt.In vno quatuor, & in quatuor singula.Vnde & δήλωσις & ἀλήθεια, id est, manifestatio,vel do-
ctrina,& veritas in pectore sacerdotis est.Cū enim indutus quis fuerit veste multiplici, cōsequens est, veritatem
quam corde retinet,sermone proferre,& ob id in rationali veritas est,id est, sciētia,vt nouerit quæ docenda sint,
& manifestatio atq; doctrina,vt possit instruere alios , quod mente cōcepit.Vbi sunt qui innocentiam sacerdoti
dicunt posse sufficere?Vetus lex nouæ cōgruit, idipsum Moyses quod Apostolus. Ille sacerdotis scientiam ornat
in vestibus,iste Timotheū & Titum instruit disciplinis.Sed & ipse vestimentorū ordo præcipuus. Legamus Le-
uiticum.Nō priùs rationale,& sic superhumerale,sed antè superhumerale,& deinceps rationale. A mādatis tuis
(inquit)intellexi:priùs faciamus,& sic doceamus,ne doctrinæ auctoritas,cassis operibus destruatur.Hoc est quod
in Propheta legimus,Seminate vobis in iustitia,& metite fructū vitæ,illuminate vobis lumen scientiæ.Primùm
seminate in iustitia,& fructū vitæ æternæ metite,postea vobis scientiā vendicate. Nec statim absoluta perfectio H
est,si quis superhumerale & rationale habeat,nisi hæc ipsa inter se forti compage solidentur,& sibi inuicē conne-
xa sint,vt & operatio rationi,& ratio operibus hæreat,& his præcedētibus,doctrina sequatur & veritas.Quatuor
elemēta de quibus supradiximus,& duos lapides,vel onychinos,vel smaragdinos, & gēmas duodecim, quæ po-
nuntur in rationali,si esset tempus vt discuterem,singulorū naturas & causas tibi exponerem,& quid vnusquis-
que valeat,& quomodo virtutibus singulis cōparentur,pleniùs quæsita demonstrarem.Sufficiat,quod & sanctus
papa Epiphanius egregiū super hoc volumen edidit,quod si legere volueris,plenissimam scientiam consequeris.
Cap.5. BEDA. Rationale quoque iudicij facies opere polymito,iuxta texturā,&c.Sicut in superhumerali operū per-
fectio,ita in rationali iudicij,quo pectus sacerdotis tegebatur,simul & ornabatur,cordis & cogitationū eius ca-
stitas exprimitur.Et bene post superhumerale, rationale iudicij sequitur,vt cū ante homines quis innocens ma-
nibus apparuerit,multò magis in cōspectu summi iudicis mundus corde assistere contendat,omni agens indu-
stria,vt quicquid foris erga proximos agit,aut iudicat,totū ex regula internæ rationis probatū, ac suo conditori I
placidū fulgeat.Duplex autē factum est rationale.Hæc duplicatio vestis in legalis pectore sacerdotis, typicè nos
admonet,vt rationē nostri examinis,& inuisibilis intus arbiter probet,& nunquā humana foris existimatio me-
ritò condemnet . Seu certè duplex in pectore ferimus rationale iudicij,quando & ea quæ de fide veritatis ac vi-
ta inuisibili loquimur aut cogitamus,ratione fixa subsistunt, & ea quoque quæ visibiliter agimus,aut agenda di-
sponimus,æquè iudicio iustæ discretionis probantur esse librata.Quòd autē mensurā palmi habebat per quadrū,
conatū infatigabilem ac perpetuū piæ intentionis ostēdit . Qui enim palmo aliquid metitur,summo vtique co-
namine dispansis digitis manū extendit,vt possit mensuram quærere plenè, & absque scrupulo dubietatis tene-
re.Vnde meritò sicut per manū operatio, ita per palmū exprimitur ipsa inflexibilis contentio bonæ operationis,
dum suam quisque dexterā in vniuersa quæ valet insignia virtutum dilatare satagit . Et bene idē rationale tam
in longitudine quā in latitudine mensuram palmi habere præcipitur, quia siue in lōgitudinem vitæ æternæ de-
siderium mētis erigat,seu in latitudinē charitatis erga curam proximi suū inclinet affectum, necesse est per om- K
nia cor sacerdotale nequaquam segne & desidiosum manere, sed ardente semper studio extendi ad comprehen-
dendum brauium supernæ vocationis dei in Christo Iesu.Ponésque in eo(ait)quatuor ordines lapidum.In pri-
mo versu erit lapis sardius,&c.Hæc gemmarum positio diuersarum in rationali,multiplicem variarum virtutū
operationem designat,quæ cōcordi serie disposita,in sacerdotis debet corde semper apparere. Singuli autem la-
pides singulis patrum nominibus inscribuntur, dum sanctorum vitam rector inspiciēs, qui quibus maximè vir-
tutum operibus floruerunt,sedula inquisitione scrutatur, & hæc cuncta in abditis sui pectoris meditando colli-
gere,atque operando proferre satagit.Neque enim sine certi ratione sacramenti ita vtraque vestis lapidibus pre-
ciosis redimita, ac patrum nominibus insignita est, vt ipsa nomina in superhumerali quidem duobus lapidibus
vnius eiusdémque generis,in rationali verò duodecim nominibus diuersi generis inscripta sint.Sed quòd patres
in lapidibus preciosis vnius atque dissimilis generis sculpti sunt,significat apertè,quòd vna fides in deum, eadē
charitas,cōmunis spes vitæ cœlestis,omniū corda patrum replet.Quod verò diuersi generis lapidibus iidē inscri L
pti sunt,denūciat figuratè,quia multiplex est varietas & gratia bonorum operū, quibus præfata sanctorum fides,
spes,& charitas cōfirmata refulget.Quòd autē in rationali quatuor ordines fuerūt,& horū singuli quique tres ha
buere lapides,quid nobis intimarūt typicè,nisi vt in virtutibus,quę distinguūtur in quatuor principales,fidē san-
ctæ trinitatis nō fictā teneamus?Quatuor nanq; ordines gemmarū habet in pectore sacerdos, quādo omne quod
cogitat,prudentia circunspectū,fortitudine firmū,iustitia eximium,temperantia à malis omnibus fuerit secretū.
Sed iidem ordines ternas habent gēmas,cùm eadem prudentia fortitudo,iustitia,temperantia, sanctæ trinitatis
fuerit fide cōsecrata.Quia enim fides nostra in præsenti,fide & operatione recta consistit,aptè sacerdos vt opera-
tione sit pręcipuus,quatuor versus gemmarū in pectore baiulat. Vt verò cū operibus , fidei synceritate sit castus,
ternas in singulis versibus habet gēmas,quatenus omnibus sese intuentibus,& veræ fidei confessionem,& exem-
pla semper bonæ actionis ostendat,vt & ipsa imitatione rectæ fidei , & operationis summæ membra sacerdota-
lis actus mereantur effici.Possumus sanè in vario decore lapidum,non solùm claritatem multifariam sacerdo- M
talis actus & cogitatus,verùm etiam spiritualium accipere charismata virtutum, ac miracula sanitatū . De qui-
Matth. 10. bus ipse dominus Apostolis,Infirmos (inquit)curate,mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite . Et
Marc. vlt. iterum,Signa autem eos qui crediderint , hæc sequentur , In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur
nouis,serpentes tollent,etsi mortiferum quid biberint, non eis nocebit.Verùm siue hoc , siue illud , siue vtrum-
que designent, rectè duodenarius in rationali numerus fieri præcipitur,vt eorum solummodo actus & miracu-
la,qui Apostolicæ fidei & charitatis vnitatem sequūtur,accepta deo esse nouerimus.Cæterū si quis loquatur lin-
1.Cor.13. guis,si quis facultates pauperibus omnes tribuat,si quis tradat corpus suum vt ardeat,si vnitatem catholicæ cha-
ritatis non habuerit,nihil sibi prodest. Rectè etiā duo lapides onychini in superhumerali eodē duodenario erāt
patrum numero sculpti, vt doctrinam fidémque Apostolorum, vtrique populo Iudæorū,videlicet & Gentium,
profuturam esse designarent.Iuxta quod eidem intellectuali Hierusalem,hoc est,Ecclesiæ suæ dominus per Pro-
phetam

A phetam manifestè promisit, dicens,Ad dexteram enim & ad læuam penetrabis , & semen tuum gentes hæredi- *Esa.54.*
tabit. Quod autem onyx rubri fertur esse coloris, cingulos videlicet habens albis cingentibus zonis, quis nō vi-
deat, quòd vel ardorem charitatis,vel lucem designet scientiæ, comitante zona castitatis?Cuiusmodi lapidibus
inscripta patrum vocabula gestat sacerdos, cùm exempla præcedentium iustorum, charitati,castitati, humilita-
ti,doctrinæ cæterísque virtutū operibus,iuge studium impendit.Et hoc in vtroque humero,vt siue Iudæus quis,
seu de gentibus adsit, claritatē semper in doctore veritatis & pietatis,per quam ipse ad meliora profecerit aspe-
ctet.Facies in rationali catenulas,& cætera. Quia verò (quod sæpius dictum est)superhumerale ad operum con-
summationem bonorum, rationale autem ad significandam cogitationum munditiam pertinet, connexio quę
hæc in alterutrum sociat, rectè illam mentis industriam figuratè denūciat, qua doctorum fidelium intellectus
ac fides cum operatione coniungitur.Manet enim iunctura fabrefacta, vt à se inuicem rationale ac superhume-
B rale nequeant separari, quoniam tanta eruditione , tanto operis studio præminet rector , vt nihil ex eis quæ fa-
cienda esse cognouerit, imperfectum relinquat: nil ex eis quæ recta facere cernitur , per incuriam cordis vittu-
te rectitudinis priuet. Defluunt nanque indumenta pontificis,& à se inuicem mouentur, si vel decus operis bo-
ni , minor cordis custodia sordidat , vel castitatem puræ cogitationis , integritas non sequitur perfectæ actio-
nis . Sed ne hæc adinuicem valeant dissolui, habeat sacerdos in rationali duas catenulas ex auro purissimo , id
est , continuationem castæ & non fictæ dilectionis cordi suo firmiter affixam , quæ nunquam manus & lin-
guā illius ab æquitate puri sensus dissentire permittat. Et bene duas,vt & in his quæ ad diuinæ cultum seruitu-
tis,& in eis quæ ad fraternæ subsidium necessitatis pertinent,ritè ornatus incedat.Et quidem aptè opus charita-
tis per catenulas exprimitur aureas , quia sicut catenula ex pluribus auri virgulis vna contexitur , ita charitas ex
ex multifaria virtutum operatione perficitur. Quas profectò virgulas exponens Apostolus, ait, Charitas patiens *1.Cor.13.*
est,benigna est,charitas non æmulatur,non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa , non quærit quæ sua
C sunt,non irritatur,non cogitat malum,non gaudet super iniquitatem,congaudet autem veritati:omnia suffert,
omnia credit,omnia sperat,omnia sustinet.Habeat autem & anulos aureos,è quibus eædem catenæ pendeant,id
est, iugem memoriam perpetuæ & nunquam finiendæ claritatis in cœlesti patria , ex qua solùm memoria fieri
cōsueuit,vt continua nobis possint vincula charitatis manere.Habeat duos vncinos superhumeralis aureis anu-
lis eminentes,quibus inserantur catenæ,hoc est,in ipso exordio cuiusque bonæ actionis habeat firmam deo pla-
cendi intentionem, quæ apta sit per omnia suscipiendæ & continendæ in se dilectioni dei & proximi,ita vt siue
prospera seu aduersa quæque occurrerint,nunquam saluberrima piæ deuotionis retinacula laxet. Hoc est nanq;
sacerdotem in vtroque humero vncinos,qui catenulas rationalis excipiant,habere, & in prosperis eum,& in as-
peris rerum euentibus,fixum deo placendi studium tenere, & huius intentione studij, in ipsius simul & proximi
amore firmati.Inserunt ergo se vncini superhumeralis catenulis aureis,quæ de rationalis summitatibus offerun
tur,cùm ea quæ mens rationabiliter de interna luce claritatis degustat,mox alacritas bene operandi libenter am
D plexata suscipit.Fortè citiùs habitus rationalis pulcherrimus à pectore sacerdotis relaberetur,si non eum accele-
rans boni operis vncinus qui contineat apprehendat.Subrogantur eisdē catenulis in auxilium & vittæ hyacin-
thinæ,quibus vterq; sacerdotis habitus ad inuicē copuletur,id est,ligaturæ desiderij cœlestis fortissimæ,quę anu-
lis aureis immissæ,supehumerale cum rationali constringunt, cùm agnita luce patriæ perennis, in illam ineffa-
bilem gloriam suspiramus , vtq; ad hanc intrare mereamur, concordi semper fide & vita, opere & professione,
in tabernacula præsentis Ecclesię domino seruire studemus. Quod autē superhumerale strictum erat baltheo,
vt in sequentibus vbi pontifex induebatur,apertiùs indicatur,& de superhumerali(inquit) imposuit, quod strin-
gens baltheo aptauit rationali,quis non videat, quòd custos bonorum operum fidelissima virtus est continen-
tia? de qua dominus in Euangelio,Sint(inquit)lumbi vestri præcincti,& lucernæ ardentes,lumbi videlicet præ-
cincti,per continentiam,lucernę ardētes per operationem virtutum.Portabítque Aaron nomina filiorum Israël
in rationali iudicij super pectus suum quādo ingredietur sanctuarium, memoriale coram domino in æternum.
E Semper quidē oportet sacerdotem memoriā patrū in pectore suo ferre, sed permaximè tunc, quando ministra-
turus coram domino ad altare ascendit,vt quò sacratius est ministerium,eò solertiùs toto se permundās studio,
tota industria mentis exornans & corporis sanctorū exempla respiciat,horumq; sedulus imitator existens,aptum
se diuinis exhibere curet aspectibus. Item nomina filiorū Israël Aaron super pectus suū memoriale corā domino
portat in æternū, quando præsul quisq; fidelis, nunquam eorū quibus prælatus est,curam intermittit habere , sed
vitam iugiter illorum exhortando,increpando,consolando,ipse confortare,& confortandū tutandumq; domi-
no crebris in orationibus commendare satagit.Pones autē in rationali iudicij doctrinam & veritatē, quæ erunt
in pectore Aaron quando ingredietur corā domino.Ideo doctrina & veritas in rationali iudicij, siue literis est
impressa seu nominibus,vt eadē veste indutus, meminisset se studiis doctrinæ & veritatis inquirendis, non autē
curādis,rimandisq; secularibus negotiis in præacceptū sacerdotiū fuisse consecratū, vt quod exterius typicum in
veste pręfulgebat,intus in corde veraciter expressum coruscaret.Item doctrina & veritas erant in rationali po-
F sitæ,vt apertè figuraretur,quia vestis illa non solū legalem induebat pontificem , sed & Euangelicū prænuncia-
bat,vel ipsum videlicet dominum,de quo scriptum est,Quia lex per Moysen data est,gratia & veritas per Iesum *Ioan.1.*
Christum facta est.Vel certè Apostolos eius omnes,imò eiusdem gratiæ & veritatis præcones. GREGORIVS *Par.2.ca.2.*
IN PASTORALI. Rector semper cogitatione sit mundus,quatenus nulla hunc immūditia polluat,qui hoc
suscepit officij,vt in alienis quoq; cordibus pollutionis maculas tergat,quia necesse est,vt esse mūda studeat ma-
nus,quę diluere aliorū sordes curat,ne tacta queq; deteriùs inquinet,si sordida in se mens lutū tenet.Hinc nanq;
per Prophetā Esaiā dicitur,Mundamini qui fertis vasa domini.Etenim vasa domini ferunt, qui proximorū ani- *Esa.52.*
mas ad æterna sacraria perducendas in suę cōuersationis fide suscipiunt. Apud semetipsos ergo quantū debeant
mundari circunspiciant,qui ad æternitatis tēplum vasa viuentia in sinu propriæ sponsionis portāt. Hinc diuina
voce præcipitur,vt in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligātibus imprimatur, quatenus sacerdotale cor ne-
quāq cogitationes fluxę possideāt,sed ratio sola cōstringat,ne indiscretū quid vel inutile cogitet,qui est ad exem

Universidad de Deusto
Biblioteca

plum aliis constitutus, ex grauitate vitæ semper debet ostendere, quantam in pectore rationem portat. In quo G etiam rationali vigilanter adiungitur, vt duodecim nomina Patriarcharum describantur. Ascriptos etenim patres semper in pectore ferre, est antiquorum vitam sine intermissione cogitare. Nam tunc sacerdos irreprehensibiliter graditur, cùm exempla patrum præcedentium indesinenter intuetur, cùm sanctorum vestigia sine cessatione considerat, & cogitationes illicitas deprimit, ne extra ordinis limitem operis pedem tendat. Quod bene rationale iudicij vocatur, quia debet rector semper subtili examine bona malàque discernere, & quæ, vel quibus, quando, vel qualiter congruant, studiosè cogitare: nihil quoque proprium quærere, sed sua commoda propinquarum bona deputare. Vnde illic scriptum est, Pones autem in rationali iudicij doctrinam & veritatem, quæ erunt in pectore Aaron, quando ingredietur coram domino, & gestabit iudicium filiorum Israël in pectore suo in conspectu domini semper. Sacerdoti quippe iudicium filiorum Israël in pectore coram domini conspectu gestare, est subiectorum causas pro sola interni iudicis, intentione discutere, vt nihil H se ei humanitatis admisceat, in eo quod diuina positus vice dispensat, ne correptionis studia priuatus dolor exasperet, cúnque contra aliena vitia æmulator ostenditur, quæ sua sunt non exequatur, ne tranquillitatē iudicij, aut latens inuidia maculet, aut præceps ira perturbet. Sed dum consideratur terror eius qui super omnia præsidet, videlicet iudicis intimi, non sine magno regantur timore subiecti. Qui nimirum timor dum mentem rectoris humiliat, purgat, ne hanc aut præsumptio spiritus leuet, aut carnis delectatio inquinet, aut per terrenarum rerum cupiditatem importunitas pollutæ cogitationis obscuret, quæ tamen non pulsare rectoris animū nequeūt, sed festinare necesse est, vt repugnatione vincantur, ne vitium quod per suggestionem tentat, mollicies delectationis subigat. Cúmque hæc ab animo tardè repellitur, vereor ne consensus succedat. AVCTOR CATENAE. Demum cùm iubetur sacerdos in pectore portare doctrinam & veritatem, vel (vt habet Hebraica veritas) Vrim & Tummim, quod rectè interpretando dicimus, illustrationes & puritates, vel innocentias, aut immunitatem ab omni macula, docemur, quòd sacerdos debet esse illustratus maximè in doctrina legis, iuxta il- I lud Malachiæ, Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent (scilicet populi) ex ore eius, quia Angelus domini exercituum est. Vnde per Aggæum dicitur, Interroga sacerdotem legem, & respondebit tibi. Et in Oseæ, Quia tu scientiam repulisti, ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi. Debet quoque præ se ferre puritatem, innocentiam & immunitatem ab omni macula.

4 *EAcies & tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis uestium partibus, ne facilè rumpatur. Deorsum uerò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum, quasi mala punica facies ex hyacintho & purpura & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis, ita ut tintinnabulum sit aureum, & malum punicum, K rursumque tintinnabulum aliud aureum, & malum punicum. Et uestietur ea Aaron in officio ministerij, ut audiatur sonitus quando ingreditur & egreditur sanctuarium in conspectu domini, & non moriatur.*

4 HIERONYMVS. Tertium describitur pontificis vestimentum מְעִיל Mehil dictum, id est, tunica talaris, tota hiacinthina, ex lateribus eiusdem coloris, assutas habens manicas, & in superiori parte qua collo inducitur aperta, quod vulgò capitium vocant, oris firmissimis ex se textis, ne facilè rumpantur. In extrema parte, id est ad pedes, septuaginta duo sunt tintinnabula, & totidem mala punica ex tribus contexta coloribus. Inter duo tintinnabula vnum malum est, inter duo mala vnum tintinnabulum, vt alterutrum sibi media sint, causaque redditur. Idcirco tintinnabula vesti apposita sunt, vt cùm ingreditur pontifex in sancta sanctorum, totus vocalis incedat, statim moriturus si hoc non fecerit. Hanc igitur describens dominus tunicam, ita loquitur:

Quæst.118. *Facies & tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, in cuius medio supra erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut* L *fieri solet in extremis uestium partibus, ne facilè rumpatur.* AVGVSTINVS. Secundum aliam literam, Et facies tunicam talarem hyacinthinam, id est, vsque ad talos dependentem, & erit peristomium ex ea medium, id est, qua caput eiiciatur, hoc est enim quod Græci dicunt περιστόμιον, Oram habens in circuitu peristomij, opus textoris, contextam, id est, ne ipsa ora extrinsecùs assuatur, hoc videtur dicere commissuram contextam.

Cap.6. Vnde etiã addidit, ex ipsa, ne rumpatur, id est, vt ex seipsa sit ipsa ora contexta cum veste. BEDA. Facies & tunicam, & cęt. Tunicã dicit superhumeralis, cuius pars nõ minima superhumerali tegebatur, ad distinctionem tunicæ quæ erat interior lineæ, quarum pariter superiùs meminit dicens, Hæc autem erunt vestimenta quæ facient, rationale & superhumerale, tunicam, & lineam strictam. Interior autem erat linea siue byssina, quòd lini esse genus nobilissimum constat. Exterior verò tunica tota hyacinthina, nihil omnino coloris alterius admittens. CAIETANVS. Materia autem huius pallij sericum erat hyacinthinum. Vbi aduerte, quòd si verum est fuisse coloris aërei, falsò scribitur hyacinthus, non semel sed millies: & è conuerso, si ve- M rè erat color hyacinthinus, falsò clamatur aëreus, nam nec hyacinthus lapis, nec hyacinthus herba coloris est aërei, sed lapis est violaceus, & suaue rubens hyacinthus. Appellatur autem tunica hęc serica, tunica superhumeralis, quia immediatè erat sub veste superhumerali. In cuius (inquit) medio supra erit capitium. Iuxta Hebræum habetur, Et erit os capitis eius intra ipsum. Cerne differentiam inter hanc tunicam & superhumerale. Hæc enim tunica quia consuta erat in humeris, habebat os in summitate sua, per quod transibat caput cũ induebatur pontifex, vestis autē superhumeralis non est descripta cum huiusmodi ore, quia non erat consuta in humeris. Et erat ista tunica similis Dalmaticæ, qua vtitur noster subdiaconus. Et ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facilè rumpatur. Iuxta Hebræum habetur, Ora erit ori eius in circuitu opus textoris, sicut os loricæ erit ei, non lacerabitur. De solo ore summitatis mandatur vt fiat firmius textorio opere, quemadmodum os loricæ fieri solet: & ratio redditur, ne inter vestiendum facilè frangeretur.

AVCTOR

A AVCTOR CATENAE. Facies & tunicam superhumeralis, id est, quæ suberit superhumerali. Quandoquidem non superinduebatur sacerdos ea, iam humerali & pectorali indutus, sed antea. Quanquam Septuaginta non tunicam superhumeralis, sed ὑποδύτην ποδήρη, id est, tunicam talarem, legunt. Quòd autem nos habemus, In cuius medio suprà erit capitium, Hebraicè est וְהָיָה פִּי רֹאשׁוֹ בְּתוֹכוֹ Vehaia phi roso bethocho, Et erit os, siue foramen capitis, vel capitij eius, siue summitatis in medio eius. Per quod scilicet caput immittatur. Vel in cuius summæ partis medio foramen erit: siue, In summo eius circa medium eius sit foramen. Quę idem dicunt cum Latina versione. Chaldaica autem paulò quid diuersius, nempe, Et erit capitium eius duplicatum intrinsecus. Sequitur, Et ora per gyrum eius textilis. Sic Hebraicè & Chaldaicè habetur, Ora erit capitio eius per gyrum opere textili. Quod alij dixerunt, Et circum foramen limbus opere textorio fiat illi. Alij etiam, Ora erit ori eius in circuitu opere texentis. Denique quidam, Habens fimbriam iuxta foramen suum
B per circuitum. Quæ à Latina litera non deuiant. Sequitur, Sicut fieri solet, in extremis vestium partibus, ne facilè rumpatur. Hîc sensum ex verbis reddere voluit doctus Interpres, & vt faciliùs intelligeretur, Hebraica circumloquendo, de suo quædam protulit, Ea enim sunt sicut in Chaldaica, nempe, Sicut os loricæ erit ei, vt non rumpatur. Vel vt alij vertunt, Quemadmodum limbus loricæ erit, ne frangatur: siue, Sicut labium loricæ fiet illi, ne rumpi possit. Quod autem dicitur hoc est, Vestis hæc quæ superhumeralis erit, quoniam super eam pontifex immediatè superhumerale induet, quæ etiam poderes appellabitur, quia talaris erit, & pedes tangens, tota fiet hyacinthina, & in superiori parte habebit aperturam, per quam intrabit pontificis caput dum eam induet, & circumcirca aperturam limbus erit in modum oris loricæ opere textoris fabrefactus, ne facilè frangatur, seu dilaceretur. Septuaginta diuersum penitus, videlicet, τὴν συμβολὴν συνυφασμένην ἐξ ἄνωθεν, id est, copulationem textam ex ipso. *Deorsum verò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum, quasi mala punica facies ex hyacintho & purpura & cocco bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis, ita vt tintinnabulum sit aureum, & malum punicum, rursumque tintinnabulum*
C *aliud aureum, & malum punicum.* CAIETANVS. Non tot circunlocutiones habentur in Hebræo. Dicitur enim, Et facies super fimbrias eius malogranata, Ecce fimbriæ in infima parte vestis, & super fimbriam circum circa appendebantur malogranata & tintinnabula. Verùm malogranata erant serica ex hyacintho, purpura & cocco, quamuis in communi editione addatur byssus, tintinnabula autem erant aurea. Et erant appensa sic ordinatè, vt tintinnabulum sequeretur malogranatum, & è cõuerso. AVCTOR CATENAE. Deor-
D sum verò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum quasi mala punica facies. Hebraica sunt וְעָשִׂיתָ עַל שוּלָיו רִמֹּנֵי Vehasitha hal sulaf rimmone. Est autem sul, sinus, seu ora inferior vestimenti, scilicet illa pars vestimenti quæ est deorsum secus pedes, & solùm inuenitur in numero plurali. Vnde optimè hîc transtulit Interpres. Reddi etiam potest, Et facies super oras, siue in fimbriis inferioribus vestimenti malogranata vel mala punica. Quod Septuaginta verterũt, καὶ ποιήσεις ἐπὶ τὸ λῶμα τοῦ ὑποδύτου κάτωθεν, Et facies supra marginem tunicæ ab infrà, & cætera. Chaldaica, Faciésque in inferiori parte per circuitum malogranata. Sequitur, Ex hyacintho & purpura & cocco bis tincto. Primùm quod post hæc verba in quibusdam codicibus hîc legitur, & bysso retorta, deest in Hebraica & Chaldaica lectione, & ex Septuaginta Interpretibus additum est. Deinde post eadem verba sciendum ita legi in Hebræo עַל שׁוּלָיו סָבִיב Hal sulaf sabib, In circuitu, siue per circuitum, vel per ambitum fimbriarum eius, Vel in fimbriis eius per circuitum. Quod Interpres noster expresit, dum suprà dixit, Deorsum verò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitũ. Mixtis in medio tintinnabulis. Loco cuius est in Hebræo & Chaldaica, Et tintinnabula aurea (subaudi facies) in medio corũ (scilicet malorum punicorũ) per circuitũ. Alij legunt, Et tintinnabula aurea inter illa per ambitum. Quæ idem sunt cum Latina litera. Demum quod dicitur, Ita vt tintinnabulum sit aureum & malum punicum. Idem dicitur in Hebræo & Chaldaica, Tintinnabulum aureum & malum granatum, tintinnabulum aureum & malum granatum in inferiore parte pallij per circuitum. Quæ vltima verba subticuit Interpres, vitare volens Hebraismum, cùm semel suprà dixisset, Ad pedes eius-
E dem tunicæ per circuitum. Loco quorum vertunt alij, In fimbriis pallij, vel tunicæ, vel interulæ laxioris, in circuitu, siue per ambitum, vel per circuitum. Est enim Hebraicè, עַל שׁוּלֵי הַמְּעִיל סָבִיב Hal sule hamehil sabib. Et est sensus, Alternatim ponas tintinnabula & malogranata. Ait igitur dominus Moysi, Tintinnabula & pomella facies pendentia pro fimbriis in margine seu extremitate inferiori tunicæ hyacinthinæ, situata inter se modo interscalari, ita quòd inter duo mala punica sit vnum tintinnabulum, & è contrario. Tintinnabula autem secundum aliquos fuerunt septuaginta duo, & malogranata totidem, secundum alios quinquaginta & quinquaginta. *Et uestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus quando ingreditur & egreditur sanctuarium in* F *conspectu domini, & non moriatur.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXO- *Locut.114.*
DVM. Secundum Septuaginta legitur, Et erit Aaron cùm cœperit fungi sacerdotio, audietur vox eius intrãti in sanctuarium in conspectu domini, & exeunti, vt non moriatur. Intranti & exeunti, datiuus scilicet pro genitiuo, hoc est, pro intrantis & exeuntis, locutio est, & vox pro sonitu, nam tintinnabulorum magis sonus quàm vox est. CAIETANVS. Et vestietur ea Aaron in officio ministerij, vt audiatur sonitus. Præcipitur quòd tintinnabula sic fiant, vt ingrediente pontifice in tabernaculum corã domino, sonent, vt intelligeremus, quòd ad officium sonandi appensa erant, & non ad simplicem ornatum. Et non moriatur. Iuxta Hebræum, Et non morietur. Pœna mortis pontifici ingredienti sanctum sanctorum absque his tribus ornamentis promulgatur, manifestando quòd mortem euadet pontifex ingrediens & egrediés tabernaculum, vestitus sic. Et propterea non est quærendum quid confert sonus ad euadendum mortem, obedientia enim est illa, quæ confert. Et quòd hic sit sensus literalis, testatur subiuncta eiusdem mortis euasio post præceptum feminalium, obedientia siquidē diuinæ legi debita, vtrobique pensanda insinuatur. AVCTOR CATENAE. Et vestietur ea Aaron, & cætera. Hebraicum & Chaldaica ita habent, Eritq; super Aaron (videlicet tunica hæc hyacinthina) quando ministrauerit: & audietur sonitus eius, quando ingredietur in sanctuariũ coram domino, & quando egressus fuerit, & non morietur. Quod vltimum Hebraismus est, pro, vt non moriatur. Id est, vt non subitò percutiatur plaga mortis tanquam trangressor præcepti, si istud non fecerit. Sed hoc totum idem est cum litera nostra.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mystice. HIERONYMVS FABIOLAE. Dicamus priùs quod ab Hebræis accepimus. Sicut vestimentum lineum terram significat, sic hyacinthinum aërem in colore demonstrans, quia de terrenis paulatim ad excelsa sustollimur, & ipsa vestis hyacinthina à capite vsque ad talos veniens, indicat aërem de cœlis vsque ad terram fusum. Mala autem punica & tintinnabula in inferioribus posita, fulgura tonitruáque demonstrant, sine terram, & aquam, & omnium elementorum inter se consonantiam, & sic sibi vniuersa perplexa, vt in singulis omnia reperiantur. Quod autem supradicti colores auro intexti sunt, id significari volunt, quòd vitalis calor, & diuini sensus prouidentia, vniuersa penetret. RVPERTVS. At nobis excelsiùs speculantibus, Tunica hyacinthina cum tintinnabulis & malis punicis, mysticè vita vel conuersatio gloriosa est eiusdem pontificis nostri, domini Iesu Christi à baptismo Ioannis. Ex tunc enim tintinnabulis cœpit perstrepere, id est, aperta & publica prædicatione personare, malis punicis intermicantibus, id est, miraculorum operibus, per singula penè verba concurrentibus. Ipse color tunicæ hyacinthinæ, cœlestem eorundem operum eius exprimit dignitatem. Vnde & dicitur in Canticis, Manus eius tornatiles, aureæ, plenæ hyacinthinis. Illic in manibus, hîc in vestitu, secundum hyacinthi colorem aëreum eius (vt dictum est) opera designantur, qui non de terra est, neque de terra loquitur, sed de cœlo venit, & super omnes est. Et bene per tunicæ circuitum deorsum ad pedes mala rubẽt & tintinnabula concrepãt in ingressum sanctuarij, quia videlicet maximè in fine vitæ mortalis, operosa claruit dilectio vel doctrina redemptoris. Cùm enim (inquit Euangelista) dilexisset suos qui erant in mundo, in finem quoque dilexit eos. Tintinnabula, id est, dilectionis præcepta, quibus illa in cœna personuit, totus mundus audiuit, & mala rubentia, scilicet vitæ æternæ fructum, de illo ingressu eius in cœleste sanctuarium totus orbis consecutus est. ATHANASIVS. Talaris tunica typus est humanæ carnis, qua se totũ dei verbum induere non recusauit. AVGVSTINVS IN QVESTIONIBVS SVPER EXODVM. Sed & aliter. Testimonia quædam significari voluit in veste sacerdotali, qua vtique significatur Ecclesia, per hæc tintinnabula, vt nota sit conuersatio sacerdotis, sicut Apostolus dicit, Circa omnes teipsum bonorum operum præbens exemplum. Aut illud, Quæ audisti à me per multos testes, hæc eadem commenda fidelibus, & his qui idonei sunt & alios docere. An quid aliud, magnum tamen est, vbi tantùm obseruationis posuit, vt diceret ne moriatur. PROSPER. Vel in quinquaginta tintinnabulis totidémque malis granatis, linguæ sunt designatæ Ecclesiarum, quæ per sanctum spiritũ die Pentecostes in specie ignis diuisæ discipulis insederunt. Vt etiam numerus ipse ostendit, ex quo mala granata omnis Ecclesia per mundum connexos, vt grana intrinsecus, continens populos in vinculo pacis & gratię, vnum eos tegmen operiat charitatis. Resonantibus enim tintinnabulis Apostolis, mala granata statim mota sunt in Actibus Apostolorum dicentia, Nonne hi qui loquuntur natione sunt Galilæi? & quomodo agnoscimus in illis sermonem in quo nati sumus? & sequitur, Variis enim linguis magnificabant deum. Sed hæc omnia gressibus liberi sacerdotis mouentur, dum ingreditur in sancta sanctorum, quò pro nobis noster iam Mediator ascendit apparere ante faciem dei. HIERONYMVS. Hæc ipsa hyacinthina tunica, à Septuaginta ὑποδύτης, id est, subucula nominatur, & propriè pontificis est, significátque rationem sublimium non patere omnibus, sed maioribus atque perfectis. Hanc habuerunt Moyses & Aaron & Prophetæ, & omnes quibus dicitur, In montem excelsum ascende tu, qui Euangelizas Sion. Demum tanta debet esse scientia & eruditio pontificis dei, vt & gressus eius & motus & vniuersa vocalia sint. Veritatem mente concipiat, & toto eam habitu resonet & ornatu, vt quicquid agit, quicquid loquitur, sit doctrina populorum. Absque tintinnabulis enim diuersis coloribus & gemmis floribúsque virtutum, nec sancta ingredi potest, nec nomen Antistitis possidere. GREGORIVS IN REGISTRO. Præconis quippe officium suscipit, quisquis ad sacerdotium ascendit, vt ante aduentum iudicis qui terribiliter sequitur, ipse scilicet clamando gradiatur. Sacerdos ergo si prædicationis est nescius, quam clamoris vocem daturus est præco mutus? Hinc est enim quòd super pastores primos in linguarum specie spiritus sanctus incedit, quia nimirum quos repleuerit, de se protinus loquentes facit. Hinc Moysi præcipitur, vt tabernaculum sacerdos ingrediens, tintinnabulis ambiatur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni spectatoris iudicium ex silentio offendat. Scriptum quippe est, Audiatur sonitus quando ingreditur vel egreditur sanctuarium in conspectu domini, & non moriatur. Sacerdos nanque ingrediens vel egrediens moritur, si de eo sonitus non audiatur, quia iram contra se occulti iudicis exigit, si sine sonitu prædicationis incedit. Aptè autẽ tintinnabula vestimentis illius describuntur inserta. Vestimenta etenim sacerdotis, quid aliud quàm recta opera debemus accipere? Propheta attestante qui ait, Sacerdotes tui induantur iustitiam. Vestimentis itaque illius tintinnabula inhærent, vt vitæ viam cum linguæ sonitu ipsa quoque bona opera clament sacerdotis. Sed cùm Rector se ad loquendum præparat, sub quanto cautelæ studio eloquitur attendat, ne si inordinatè ad loquendum rapitur, erroris vulnere audientiũ corda feriantur. Et cũ fortasse sapiens videri desiderat, vnitatis cõpagem insipienter abscindat. Hinc nanq; veritas dicit, Habete sal in vobis, & pacem habete inter vos. Per sal quippe, verbi sapientia designatur. Qui loqui igitur sapienter nititur, magnoperè metuat, ne eius eloquio audientium vnitas confundatur. Hinc Paulus ait, Non plus sapere quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatẽ. Hinc in sacerdotis veste iuxta diuinam vocẽ tintinnabulis mala punica cõiunguntur. Quid enim per mala punica, nisi vnitas fidei designatur? Nam sicut in malo punico vno exteriùs cortice multa interius grana muniũtur, sic innumeros sanctæ Ecclesiæ populos vnitas fidei cõtegit, quos intus diuersitas meritorũ tenet. Ne igitur rector incautus ad loquendũ proruat, hoc quod iã præmisimus, per semetipsam veritas discipulis clamat, Habete sal in vobis, & pacẽ inter vos habete. Ac si figuratè per habitum sacerdotis dicat, Mala punica in tintinnabulis iungite, vt per omne quod dicitis, vnitatem fidei cauta obseruatione teneatis. SEVERVS. Tunica igitur talaris significat, in sacerdotibus nihil à virtute à capite vsque ad talos nudum ac vacuũ esse debere, BEDA. Facies & tunicam superhumeralis totam hyacinthinã, Huius specie vniformi, vita manifestè sacerdotalis qualis esse, debeat docetur, hoc est, supernis solũ desideriis incessanter intẽta, & cõuersationẽ iuxta Apostolũ habens in cœlis, ac sui saluatoris inde desideranter expectans aduentum. Quæ videlicet tunica sicut & byssina, ad pedes vsque pertingebat

Cant.5. *Ioan.3.* *Ioan.13.* *Quæst.119.* *Tit.2.* *Par.2.ca.3.* *Coloss.3.* *Act.2.* *Hebr.9.* *L.1.cap.24.* *Act.2.* *Psalm.131.* *Mar.9.* *Rom.12.* *Cap.6.* *Philipp.3.*

A tingebat, vnde vtraque Græcè poderes dicta est, vt ostenderetur nil in sacerdotali vita infimum ac sordidum remanere, sed omne quod agere, quasi æthereo colore speciosissimũ, vniuersa membra eius à capite vsque ad pedes, gratia virtutum contecta esse debere. Item tunica talari sacerdos tota hyacinthina vestitur, vt admoneatur opus cœleste non inchoandum tantũmodo, verumetiam vsque in finem in eo esse perseuerandum omnibus qui salui esse voluerint. Tunica nanque hyacinthina vsque ad pedes vestiri, est bonis operibus vsque ad finem vitæ huius insistere, præcipiente ac promittente domino, Esto fidelis vsque ad mortem, & dabo tibi coronam vitæ. *Apoc.2.* Et quia ita solummodo ad perfectionem bonæ actionis infatigabili proposito peruenimus, si hanc fixa intentione supernæ remunerationis incipimus, rectè de eadem tunica subiungitur, In cuius medio suprà erit capitium, & ora per gyrum eius textilis, sicut fieri solet in extremis vestium partibus, ne facilè rumpantur. Capitium quippe tunicæ hyacinthinæ firmissimam habet oram, & ex sese textam, ne facilè rumpatur, cùm pri-
B mordium bonæ nostræ actionis, forti radice timoris diuini subnixum, & contra omnes insidias hostis antiqui probatur esse munitum. Talis nanque ora collum sacerdotis per gyrum vestit & ornat, quando rectori fiduciam loquendi subdit, ac prædicandi cœlestia maximam præbet, hoc quòd ipse non solùm in procursu vitæ suæ rectè vixerit, sed ipsum quoque exordium à rectitudine cœperit, iuxta exemplum beatorum, Samuelis, Hieremiæ & Ioannis Prophetarum, qui ab ipsa infantia spiritus sancti gratia repleti, & in doctorum ordinem sunt segregati. Vox siquidem in collo est, ideóque per collum rectè loquendi vsus exprimitur. Aptè autem cùm ora capitij per gyrum textilis fieri præciperetur, statim adiunctum est, sicut fieri solet in extremis vestium partibus. Scut enim vestibus opera, ita extremis vestium partibus potest non inconuenienter ipsa operum consummatio figurari. Vel certè extremæ vestium partes, vltimæ sunt nostræ solicitudines, quibus sese quique fideles cùm vitam hanc finire coguntur, intentiùs solitò ab omnium labe malorum expurgare contendunt, cùm metu & pauore procurantes, ne ante districtum iudicem perducti, pro
C sordido vitiorum habitu expellantur, atque in tenebras præcipitentur æterna, quin potiùs appareant induti, sicut electi dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, super omnia autem hæc charitatem, quod est vinculum perfectionis, & ideo veraciter indumentum nuptiale, quod in conuiuio suo, id est, in Ecclesia sancta rex & iudex noster inuenire delectatur. Tunica ergo sacerdotis hyacinthinam habet oram capitij textilem, sicut in extremis vestium partibus fieri solet, cùm doctor quisque egregius à tanta perfectione opus virtutum incipit, ad quantam quilibet alius diutissimè laborans, vix aliquando peruenit, cùm tanto timore famulatur omni hora, & iuxta sermonem Prophetæ, Solicitus ambulat cum domino deo suo, quantum altiùs quis vel moriturus, & ad iudicium domini sui vltimum ingressurus, vix habere sufficit. Verùm quia tota perfectio sacerdotis in operibus & doctrina veritatis consistit, iuxta hoc quod beatus Lucas descripto Euangelio dicit fecisse se sermonem de his quæ cœpit Iesus facere & docere, rectè subiungitur, Deorsum verò ad pedes eiusdem tunicæ per circuitum quasi
D mala punica. Facies ex hyacintho & purpura coccóque bis tincto, mixtis in medio tintinnabulis. Deorsum nanque ad pedes tunicæ fiunt quasi mala punica & tintinnabula per gyrum, quando ad tantam excellentiam deuotæ deo conuersationis sacerdos peruenerit, vt nil in illo aliud quàm splendor & gratia flósque (vt ita dixerim) varius bonorum operum videatur, nil ab illo aliud cùm os aperuerit, quàm suauissimus horum sonus audiatur. Quia enim in malo punico multa interiùs grana vno foris cortice teguntur, rectè per mala punica, multifaria virtutum operatio, vno charitatis munimine vndiqueuersum tecta, designatur. Fit autem eadem malorum punicorum effigies ex hyacintho & purpura & cocco bis tincto, &(vt in sequentibus inuenitur) etiam ex byssо retorta, quibus quatuor coloribus quæ virtutum varietas intimetur, sæpius inculcatum est. His verò in medio tintinnabulo permiscentur, cùm neque opus sacerdotis vnquam à sonitu verbi quod loquitur discrepat, neque à rectitudine operis territus, aduersus linguæ sonitus dissentit.
E vbi pulchrè additur, Ita vt tintinnabulum aliud sit aureum & malum punicum, rursúmque tintinnabulum aliud aureum, & malum punicum. Aurea quippe tintinnabula hyacinthinæ pontificis tunicæ inseruntur, & omni ex parte circundantur, cùm omnis sermo eius claritatem supernæ lucis resonat, idem sonitus velut hyacinthinæ tunicæ firmè infixus, operum quoque ipsius sublimitate, audientium mentibus commendatur. Fiúntque bina mala circum singula tintinnabula, & circum singula mala, bina tintinnabula, cùm & omnia quæ loquitur bonis confirmantur actibus, atque in adiutorium alterius cor defigit, & vniuersa quæ agit, quàm sint rationabilia, discreto sermonis sonitu produntur. Bene autem sequitur, Et vestietur ea Aaron in officium ministerij, vt audiatur sonitus quando ingreditur sanctuarium in conspectu domini, & non moriatur. Si loschi verbis intendere voluerimus, quibus dicit mala in tunica pontificis septuaginta duo fuisse, & eiusdem numeri tintinnabula, congruit hoc figuris mysteriorum, vt sicut in humero ac pectore apostolicum ferre numerum iussus est, ita etiam discipulorum septuaginta duorum circa pedes numerum adsignatum haberet. Constat enim sicut duodenarius Apostolorum numerus Episcopalis gradum dignitatis inchoauit, sic
F discipuli septuaginta duo qui & ipsi ad prædicandum verbum sunt missi à domino, gradum sacerdotij minoris, qui nunc presbyteratus vocatur, sua electione signarunt. Vnde & propter hoc numerus in vltima parte sacerdotalis habitus, ille in prima figuratus est. Decebat enim, vt qui maiores gradu in corpore summi sacerdotis, hoc est, in Ecclesia Christi erant futuri, sublimiorem in habitu typici pontificis locum typicè haberent. Verùm si quis ipsos etiam numeros vtriusque ordinis mysticè vult interpretari, duodecim gemmas Aaron in pectore præferebat, vt significaret tempus instare futurum, quo fides sanctæ Trinitatis in omnibus quadrati orbis partibus generi humano prædicaretur. Vel certè (sicut & suprà docuimus) duodecim gẽmas, id est, tot quaternas gestabat, vt omnes admoneret doctores, opera iustitię quæ quatuor virtutibus principaliter comprehẽduntur, simul cum fide veritatis, quæ in Trinitate est, & ipsos habere semper, & suis commendare discipulis. Portabat & septuaginta duo tintinnabula aurea cum totidem malis punicis, vt ostẽderet mysticè, quòd eadem fides & operatio iustitię, vniuersum esset mundum ab errorum tenebris ad verã lucem productura. Tres nanq; dies ac

Universidad de Deusto
Biblioteca

noctes,habent horas septuaginta duas.Et quia sol iste visibilis omnes mundi partes in septuaginta duabus ho- G
ris suprà infráque lustrando, tribus vicibus circuit, aptè hic numerus tintinnabulorum & malorum diuersitate colorum tunicæ pontificis inditus est, ad docendum figuratè,quòd sol iustitiæ Christus, orbem esset illuminaturus vniuersum,eiusq; donum præbiturus & veræ fidei,quæ est in agnitione & confessione sanctæ Trinitatis,& bonæ operationis quæ in variarum est splendore virtutum.Possumus sanè in duodenario numero gemmarum rationalis etiam hoc intelligere figuraliter expressum,quod idem sol iustitiæ cuncta nostra tempora, cunctas orbis plagas sua esset luce repleturus, in exemplum solis mundani,qui per menses duodecim significrũ lustrare circulum,& totum ambire consuevit.Nam & hoc quod quatuor ordines in rationali ternos habebant lapides,congruit anni vertentis ordini,qui per ternos menses in quatuor tempora distinguitur. Annum autem in scripturis vocari totum hoc salutis nostræ tempus,quo pro æterna retributione certamus testatur ipse saluator, qui iuxta
Esaiæ.61. sermonem Esaiæ missus est prædicare annũ domini acceptum , & diem retributionis,cùm de eodẽ anno & *Psal.64.* H
mista canit,dicens,Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. Quibus enim in præsenti dedit benignitatem rectæ fidei & operationis,dabit in die retributionis coronam perpetuæ benedictionis. AVCTOR CATENAE. Cùm igitur legimus Aaronis tintinnabula,admoneamur Euangelij, & imitemur tam ad fidem & bona opera,quàm ad gratitudinem,quòd nos qui audimus nunc clarum & manifestum sonitum Euangelij, tantò feliciores sumus Israëlitis,quantò lux tenebras,dies noctem excellit.

5 FAcies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris, sanctum domino. Ligabisque eam vitta hyacinthina, & erit super tiaram imminens fronti pontificis . Portabitque Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt & sanctificauerunt filij Israël in cunctis muneribus & donariis suis. Erit autem lamina semper in fronte eius,ut placatus sit eis dominus.Stringésque tunicam bysso,& tiaram byssinam fa- I
cies,& baltheum opere plumarij.

5 BEDA. Lamina aurea in fronte pontificis collocanda confici mandatur,in qua sanctum domino,siue sanctum domini,vt in sequentibus appellatur,sculptũ est,quod sacratius cæteris erat indumẽtis illius. Et meritò sicut diuina potentia cunctis quæ creauit supereminet,ita oportebat vt nomen eius cæterum pontificis habitũ ornatúmque transcendens,altiùs præmineret,& velut cuncta sanctificans,eximiam in eius fronte sedem teneret.
Cap.7.
Facies (ergo inquit)*& laminam de auro purissimo in qua sculpes opere cælatoris, sanctum domino.* HIERONYMVS. Hæc Hebraicè צִיץ זָהָב Ziz zahab dicitur,in qua scriptum est nomen dei Hebraicis quatuor literis י iod, ה he,ו vau,
Quæst.120 ה he, quod apud illos ineffabile nuncupatur. AVGVSTINVS. Alia litera,Et facies laminam auream puram,& formabis in eadẽ formatione sanctitatem domini. Quomodo autem formetur in lamina sanctitas domini,non video,nisi aliquibus literis,quas quidem quatuor dicunt esse Hebræas,quod vt Græci appellãt τετρα- K
γράμματον, nomẽ dei ineffabile credũt fuisse,vel esse adhucusq;.Sed quælibet sint, vel quomodolibet se habeãt illæ literæ , vt dixi , sanctitatem domini, vel sanctificationem (si hoc magis dicendum est, quod Græcus habet ἁγίασμα) non nisi in auro literis formari potuisse crediderim. BEDA. Sanctum autem domini quod in lamina sculpi iubetur, nomen eius sanctum & venerabile significat,quod apud Hebræos quatuor literis vocalibus scribi solet, cuius interpretatio lingua eorũ ineffabile sonat,non quia dici non potest,sed quia finiri sensu & intel
lectu creaturæ nullius potest.Et quia nihil de eo satis dignè dici potest,ideo ineffabilis rectissimè vocatur, iuxta
Philipp. 4. illud Apostoli,Et pax dei quæ exuperat omnem sensum,custodiat corda vestra.Et Psalmista,Magnus(inquit)do
Psal.144. minus & laudabilis nimis,& magnitudinis eius non est finis. CAIETANVS. Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris. Iuxta Hebræum habetur, sculpturis sigilli . Figura huius laminæ incerta est , materia sola cum forma artis describitur in litera, sanctum domino . Iuxta Hebræum habetur , Sanctitas iehoua . Et est datiui casus iehoua . Istæ duæ dictiones erant sculptæ in lamina illa aurea, L
significantes , tum quòd sanctitas est propria deo , aduersus falsa sentientes de natura diuina, ipse enim solus mundus est ab omni potentialitate, solus enim est actus purus, vt etiam Philosophi confitentur. Tum quòd sanctitas inuenitur in omnibus operibus dei , contra blasphemantes aliquod dei opus . Tum quòd sanctitas debetur deo in omnibus quæ referuntur ad ipsum , tam internis mentis & animi motibus , quàm exteris oblationibus, sacrificiis, & cætera. Et hoc aduersus minùs religiosos. AVCTOR CATENAE. פְּתוּחֵי חֹתָם קֹדֶשׁ Quod nos dicimus, In qua sculpes opere cælatoris sanctũ domino,Hebraicè legitur, לַיהוָה Vphittachta halaf pittuche chotham kódes laihoua . Dictio autem kódes, & sanctitas, vel sanctificatio, aut sanctum, vel consecratum reddi potest . Et iehoua , tam domini, quàm domino, propter lamed articulum , qui tam genitiuo quàm datiuo casui seruit . Sic igitur verti potest hic locus , Et sculpes in ea sculpturis anuli siue sigilli , sanctitas domini (subaudi est) Id est, sanctitas decet dominum. Quasi dicat , Procul este prophani , sanctè colendus est deus . Verti etiam potest, Sanctitas domino (supple M
est) Id est, deus sanctissimus est. Sculpturas antem anuli vocat explanatas, quæ facilè legi possint . Vnde & Chaldaica habet, Et sculpes super ea scriptura distincta, sanctum domino. Alij vertunt, Et scalpes in ea cælaturas, vt solent sigilla cælari, sanctum domino . Quidam, In qua sculpes cælaturas in modum sigilli , sanctum domino . Septuaginta, καὶ ἐκτυπώσεις ἐν αὐτῷ ἐκτύπωμα σφραγίδος ἁγίασμα κυρίου , Et sculpes in ea sculpturam sigilli sanctificationem domini. Quæ omnia idem dicunt cum litera nostra. Voluerunt tamen nonnulli insculptum fuisse in ea,non hæc verba, sanctum domini,sed nomen ipsum sanctum tetragrammaton, hoc est יהוה Iehoua. *Ligabisq, eam in vitta hyacinthina,& erit super tiarã imminens fronti pontificis.* HIERONYMVS. Hæc (vt vides)super pileolum lineum & commune omnium sacerdotum,in pontifice plus additur, vt in fronte vitta hyacinthina constringatur,totámq; pontificis pulchritudiné,dei vocabulum coronet & protegat. CAIETANVS. Sententia hæc clariùs in Hebræo habetur, Et pones ipsam super vnũ filum hyacinthi,& erit super mitrã, ad cõtra

A ad contra faciem mitræ erit, & erit super frontẽ Aaron.Situs laminæ describitur, in primis quòd non sit cincta, sed ipsa sit super filium quod ambiendo mitram,sustinet laminam,& rursus sit super filum, hoc est, vt filum sit in infima parte laminæ,his enim duobus modis lamina super filum est vnicum, non filos duos hinc & inde,sed vnum ambiens mitram,deinde quòd lamina non flectatur ad mitram,sed sit recta contra faciem mitræ, & demum quòd sit supra frontẽ pontificis.Si collegeris itaque has tres relationes laminę,& pensaueris exactè,apparebit quòd vnicum filum ex serico hyacinthino rotundum, tanquam circulus ad mensuram capitis supra frontẽ, deuinctum erat internæ superficiei laminæ, in infima laminæ parte,ita quòd posito isto filo tanquam capitis cingulo super frontem pontificis prehabentis mitram, manebat lamina recta tanquam stans,& non inclinabatur ad mitram.Et ex tali dispositione insinuatur,quòd paruæ quantitatis erat hæc lamina , quæ soli fronti respondere dicitur,& vnico filo infimo sustineri è regione mitræ.Nec fiat vis in verbo mitræ,quoniam incerta est nobis for
B ma illius mitræ. AVCTOR CATENAE. Ligabísque eam vitta hyacinthina,& cętera.Non discordat ab Hebraico quod est prout habet Chaldaica,Ponésque eam super vittam hyacinthinam, & erit super tiaram, è regione tiaræ erit. Alij vertunt, Et pones illam super fasciam hyacinthinam,vt sit super tiara in anteriori parte, siue ex aduerso faciei tiaræ.Alij, Et pones illam super funiculum hyacinthinum,vt sit super galerum,sit autem in exteriori eiusdem galeri facie. Quidam etiam, Et pones eam cum filo hyacinthino , & erit super mitram, è regione mitræ erit. Septuaginta, καὶ ἐπιδήσεις αὐτὸ ἐπὶ ὑακίνθου κεκλωσμένης, καὶ ἔσται ἐπὶ τῆς μίτρας, κατὰ πρόσωπον τῆς μίτρας ἔσται, Et impones illud hyacintho retorto, & erit super mitram, ante faciem mitræ erit . Quæ omnia idem sunt in virtute cum litera nostra. Nec mireris quòd dictionem פְּתִיל pethil fascia, vitta, vel filum reddatur,omnia enim hæc significat.Similiter etiam, מִצְנֶפֶת Miznáphet , seu miznéphet, & mitram , & galerum , & tiaram designat . Lamina ergo aurea sacrosancta , super frontem pontificis pileolo lineo affigi , & vitta hyacinthina constringi mandatur. *Portabítque Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt & sanctificauerunt filij Is-*
C*rael in cunctis muneribus & donariis suis.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam , Vt auferat pecca- *Quæst.120.*
ta sanctorum , quæcunque sanctificabunt filij Israël omnis datus sanctorum eorum . Quod arbitror dictum in eis sacrificiis quæ offeruntur pro peccatis suis, vt non sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quòd sunt sancta quæ offeruntur pro peccatis. Vt sit sensus, quòd sacerdos auferet quæcunque offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur & sancta , quia iustificant : & peccata, quia pro peccatis offeruntur, sicut multis locis hoc ipsum euidenter scriptura commemorat. CAIETANVS. Hebraicè ita sonat hæc litera , Et portabit Aaron iniquitatem sanctificationum, quas sanctificabunt filij Israël ad omnes donationes sanctificationum suarum. Ratio redditur quare pontifex portet hanc laminam,vt videlicet profitendo sanctitatem summo deo,tollat immũditiam sacrificiorum & oblationum filiorũ Israël. Quod vt intelligas, aduerte quòd quemadmodum scriptura altare & tabernaculum mundanda singulis annis censet ab iniquitatibus filiorum Israël, tanquam peccata populi redundent in tabernaculum dei, ita sacrificia & oblationes filiorum Israël immunda
D modò dicuntur, & eorum iniquitas tollenda dicitur per hanc gestatam laminam,profitentem sanctitatem deo. sanctitas enim directè opponitur immunditiæ & consequenter cuilibet generi immunditię,& præcipuè immũditiæ iniquitatis.Ad tollendum ergo maculam sacrificiorum & oblationum,professio sanctitatis in hac lamina à pontifice portatur. AVCTOR CATENAE. Portabítque Aaron iniquitates eorum quę obtulerunt & sanctificauerunt filij Israël. Hebraica sunt eiusmodi וְהָיָה עַל מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Vehaia hal mẽzach Aharon, venasa Aharon eth hauon hakadaim aser iakdiśu bene Israël. Eritque super frontem pontificis prehabentis mitram, manebat lamina recta tanquam stans,& non inclinabatur ad mitram.Et ex tali dispositione insinuatur,quòd paruæ quantitatis erat hæc lamina , quæ soli fronti respondere dicitur,& vnico filo infimo sustineri è regione mitræ.Nec fiat vis in verbo mitræ,quoniam incerta est nobis formatio illius mitræ. AVCTOR CATENAE. Ligabísque eam vitta hyacinthina,& cętera.Non discordat ab Hebraico quod est prout habet Chaldaica,Ponésque eam super vittam hyacinthinam, & erit super tiaram, è regione tiaræ erit. Alij vertunt, Et pones illam super fasciam hyacinthinam,vt sit super tiara in anteriori parte, siue ex aduerso faciei tiaræ.Alij, Et pones illam super funiculum hyacinthinum,vt sit super galerum,sit autem in exteriori eiusdem galeri facie. Quidam etiam, Et pones eam cum filo hyacinthino , & erit super mitram, è regione mitræ erit. Septuaginta, καὶ ἐπιδήσεις αὐτὸ ἐπὶ ὑακίνθου κεκλωσμένης, καὶ ἔσται ἐπὶ τῆς μίτρας, κατὰ πρόσωπον τῆς μίτρας ἔσται, Et impones illud hyacintho retorto, & erit super mitram, ante faciem mitræ erit . Quæ omnia idem sunt in virtute cum litera nostra. Nec mireris quòd dictionem פְּתִיל pethil fascia, vitta, vel filum reddatur,omnia enim hæc significat.Similiter etiam, מִצְנֶפֶת Mizńephet , seu miznéphet, & mitram , & galerum , & tiaram designat . Lamina ergo aurea sacrosancta , super frontem pontificis pileolo lineo affigi , & vitta hyacinthina constringi mandatur. *Portabítque Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt & sanctificauerunt filij Is-*
C*rael in cunctis muneribus & donariis suis.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam , Vt auferat pecca- *Quæst.120.*
ta sanctorum , quæcunque sanctificabunt filij Israël omnis datus sanctorum eorum . Quod arbitror dictum in eis sacrificiis quæ offeruntur pro peccatis suis, vt non sanctorum hominum intelligamus, sed sanctorum ab eo quòd sunt sancta quæ offeruntur pro peccatis. Vt sit sensus, quòd sacerdos auferet quæcunque offerunt pro peccatis suis, quæ dicuntur & sancta , quia iustificant : & peccata, quia pro peccatis offeruntur, sicut multis locis hoc ipsum euidenter scriptura commemorat. CAIETANVS. Hebraicè ita sonat hæc litera , Et portabit Aaron iniquitatem sanctificationum, quas sanctificabunt filij Israël ad omnes donationes sanctificationum suarum. Ratio redditur quare pontifex portet hanc laminam,vt videlicet profitendo sanctitatem summo deo,tollat immũditiam sacrificiorum & oblationum filiorũ Israël. Quod vt intelligas, aduerte quòd quemadmodum scriptura altare & tabernaculum mundanda singulis annis censet ab iniquitatibus filiorum Israël, tanquam peccata populi redundent in tabernaculum dei, ita sacrificia & oblationes filiorum Israël immunda
D modò dicuntur, & eorum iniquitas tollenda dicitur per hanc gestatam laminam,profitentem sanctitatem deo. sanctitas enim directè opponitur immunditiæ & consequenter cuilibet generi immunditię,& præcipuè immũditiæ iniquitatis.Ad tollendum ergo maculam sacrificiorum & oblationum,professio sanctitatis in hac lamina à pontifice portatur. AVCTOR CATENAE. Portabítque Aaron iniquitates eorum quę obtulerunt & sanctificauerunt filij Israël. Hebraica sunt eiusmodi וְהָיָה עַל מֵצַח אַהֲרֹן וְנָשָׂא אַהֲרֹן אֶת עֲוֹן הַקֳּדָשִׁים אֲשֶׁר יַקְדִּישׁוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל Vehaia hal mẽzach Aharon, venasa Aharon eth hauon hakadaim aser iakdiśu bene Israël. Eritque super frontem Aaron(nempe lamina aurea)& portabit,siue vt portet Aaron iniquitatem sanctificationũ, quas sanctificabunt filij Israël. Vertunt alij,Et hæc erit in fronte Aaron, vt ferat Aaron iniquitatem consecratorum vel sanctificatorum quæ consecrant siue sanctificant filij Israël. Chaldaica. Eritque super frontẽ Aaron imminens oculis,& portabit Aaron iniquitates eorũ quæ sanctificauerunt filij Israël.Sequitur,In cũctis muneribus, & donariis suis,in Hebræo est קָדְשֵׁיהֶם Kadsehem, Sanctificationum suarum, vel eorum, vt dicatur, In cunctis
E muneribus sanctificationum eorum,& sic habet Chaldaica.Alij vertunt,Cunctis donis vel oblationibus suis sanctis.Alij,In omnibus muneribus sanctificationũ suarũ.Quorũ omniũ hæc est sensus: Tollet Aarõ,auferet & aspor tabit iniquitatẽ quã admittere possent Israëlitę in sanctificationibus suis,hoc est,in oblationibus suis sanctis,& in omnibus aliis donis,si quid peccent,nõ ritè offerẽdo,aut ea offerẽdo quę offerri non debent,condonabitur eis propter sacerdotẽ summũ,qui Christũ repręsentabat.Et hoc modo intelligẽda est etiã Latina editio, quæ hoc idẽ dicit.Alij sic exponunt,quòd cũ lamina ipsa sanctificatis oblationibus,peccatorũ propitiationẽ adipiscatur Aaron filiis Israël.Alij etiã,quod põtifex assumet orationẽ & immolationẽ pro remissione peccatorũ filiorũ Israël, pro quorũ remissione ipsi offerent & sanctificabunt,id est,diuino cultui deputabunt,quęcunq; ex rebus sibi concessis oblaturi & dedicaturi sunt deo per manus sacerdotũ,aut sponte daturi. *Erit autẽ lamina semper in fronte eius,vt*
placatus sit eis dominus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quod hîc dicitur de lamina in fronte semper gestanda semper intellige,congruo scilicet tempore. CAIETANVS. Ne erraretur audiendo quòd Aaron
F gestando laminam tolleret iniquitatem sacrificiorum,explicatur modus tollendi iniquitatem,dicendo quòd lamina hæc erit iugiter super frontem Pontificis ad placandum summum deum eis(hoc est filiis Israël)prętentando diuinæ faciei sanctitatem deo. Placatio itaque diuina significatur, tollens iniquitatem. Et hæc quarta ratio scriptorum in lamina sola,redditur in litera,quia sola spectat ad ordinem gratiæ,aliæ enim res supradictæ , ad naturæ ordinem spectant. AVCTOR CATENAE. Quod nos dicimus,vt placatus sit eis dominus,Hebraicè habetur, לְרָצוֹן לָהֶם לִפְנֵי יְהוָה Lerazon lahem liphne iehoua. Ad beneplacitum eis coram domino. Sic habet & Chaldaica. Hebraïsmus est , pro, Vt ipsos reconciliet domino. Siue vt doctus vertit Interpres , Vt placatus sit eis dominus,sacerdote scilicet pro peccatis eorum deprecante. Vertunt alij,Pro reconciliatione eorum coram domino.Septuaginta,δεκτὸν αὐτοῖς ἐναντι κυρίου,id est, Acceptabile eis corã domino.Sed vnus in omnibus est sensus. *Stringésque tunicã byssi,& tiaram byssinã facies,& baltheũ opere plumarij.* HIERONYMVS. Tunica hæc ex lino & προσήρης, id est,talaris dicta,duplici syndone,quam & ipsam Iosephus byssinam vocat, appellaturq; כְּתֹנֶת

Universidad de Deusto Biblioteca

Chethóneth,id eſt,χιτὼν,quod Hebræo ſermone in lineam vertitur.Hæc adhæret corpori,& tam arcta eſt,& ſtri- G
ctis manicis vt nulla omnino in veſte ſit ruga,& vſq; ad crura deſcẽdat. Volo pro legẽtis facilitate abuti ſermo-
ne vulgato. Solent militantes habere lineas,quas camiſias vocãt,ſic aptas mẽbris,& aſtrictas corporibus,vt expe
diti ſint vel ad curſum,vel ad prælia,dirigere iacula,tenere clypeũ,enſem librare,& quocunq; neceſsitas traxerit.
2.Reg.20. BEDA. Qualem & Ioab habuiſſe legitur,quando Amaſam interfecit,ſtrictam ſcilicet ad menſuram habi-
tus ſui. HIERONYMVS. Ergo & ſacerdotes parati in miniſteriũ dei, vtuntur hac tunica, vt habentes pul-
chritudinem veſtimentorum,nudorum celeritate diſcurrant.Et tiaram(inquit)byſsinam facies.Hæc rotundum
eſt pileolum,quale pictum in Vlyſſe conſpicimus,quaſi ſphęra media ſit diuiſa,& pars vna ponatur in capite,hoc
Græci & noſtri τιάραν, Nonnulli galerum vocant. Hebræi מִצְנֶפֶת Miſnepheth:non habet acumen in ſummo,nec
totum vſque ad comam caput tegit,ſed tertiam partem à fronte inopertam relinquit,atque ita in occipitio vitta
conſtrictum eſt,vt non facilè labatur ex capite.Eſt autem byſsinum, & ſic fabrè opertum linteolo, vt nulla acus H
Cap.8. veſtigia extrinſecùs appareãt. BEDA. Qualiter autem facta fuerit tiara hæc,Ioſephus docet,dicẽs: Super ca
Anti.lib.3. put geſtabat ſacerdos pileum in modum paruuli calamaci aut caſsidis,quod extenditur ſupra ſummitatem capi-
cap.11. tis,& modicè verticis medietatem excedit,& tale eſt,vt videatur ex lini textura confectũ, habens vittas quę cõ-
uolutæ ſæpius nectuntur,ne facilè dilabatur.Qui videlicet Ioſephus, huic pileo ſuperadditum eſſe narrat aliud
maius velamen,quod totam capitis ſuperficiem celaret, aptatum perfectè,ne laborante ſacerdote circa ſacrificia
corruat,quod tamen cuius eſſet coloris non oſtendit.Et hæc quidem de minoris ſacerdotis pileo. De Pontificis
verò tiara,hoc modo teſtatur. Pileum autem priori ſimiliter operatum habet Pontifex,ſicut reliqui ſacerdotes,
& alium conſutum ex hyacintho variatũ.Circundatur autem ei & aurea corona, tribus vicibus facta, ſupra quã
ſurgit in media fronte quaſi calyculus quidam aureus, ſimilis herbæ quæ apud nos *Acbaro* nuncupatur, quam
Græci hyoſcyamon dicunt. Et paulò pòſt deſcripta mira varietate ſubintulit,dicens,Habet autem flores ſimiles
plantagini,& per circuitum tota corona his floribus eſt celata, ab occipitio vſque ad vtrumque tempus: in fron- I
te verò hoc quidem non habet, ſed lamina eſt aurea,quæ ſacris literis dei nomen habet inſcriptum.Hęc quidem
de ſecundo velamine,& coronis Pontificum aureis ſcriptura ſancta tacerę videtur. Coronarum verò breuiter fe
cit in ſequentibus mentionem,dicens,Fecerunt & tunicas opere textili Aaron & filij eius,& mitras cum coronu-
lis ſuis ex byſſo: ſed de qua materia factæ eſſent, non dixit. Cùm enim dicat, & mitras cum coronulis ſuis ex
byſſo,poterat intelligi vtraſque ex byſſo factas eſſe,ſi non Ioſephus coronas eſſe aureas deſignaret, qui ſtante ad-
huc templo,& legali obſeruantia celebrata, cùm eſſet de genere ſacerdotali, facillimè potuit modum omnem
ſacerdotalis indumenti,non tamen legendo,ſed videndo cognoſcere. HIERONYMVS. Quod autem ſe-
quitur, Et Baltheum opere plumarij, veſtimenti genus eſt, quod Hebræi appellant אַבְנֵט Abnet, nos cinglum,
vel baltheum,vel zonã poſſumus dicere,Babylonij nouo vocabulo הֶמְיָינ hemianin vocãt. Diuerſa vocabula
ponimus, ne quis erret in nomine.Hoc cingulum in ſimilitudinẽ pellis colubri, qua exuit ſenectutem, ſic in ro-
tundum textum eſt,vt marſupium longius putes. Textum eſt autem ſub tegmine cocci, purpuræ, hyacinthi, & K
ſtamine byſsino, ob decorem & fortitudinem, atque ita polymita arte diſtinctum, vt diuerſos flores ac gem-
mas artificis manu non textas, ſed additas arbitreris. Lineam tunicam de qua ſuprà diximus, inter vmbili-
cum & pectus hoc ſtringunt baltheo,qui quatuor digitorum habens latitudinem,& ex vna parte ad crura depen
dens,cùm ad ſacrificia curſu & expeditione opus eſt,in læuum humerum retorquetur. BEDA. Sed & eo tu-
nica hyacinthina,ſimul & ſuperhumerale ſtringebatur. Nam in ſequẽtibus apertè de coniunctione ſuperhume-
ralis & rationalis dictum eſt,Hęc & ante & retro ita conueniebant ſibi,vt ſuperhumerale & rationale mutuo ne-
cterẽtur, ſtricta ad baltheum, & anulis fortiùs copulata. Quos iungebat vitta hyacinthina, ne laxè fluerent, & à
ſe inuicem mouerentur. Nulli autem dubium, quin baltheus ſiue cingulum quo ſuperhumerale aſtringebatur,
tunicam hyacinthinam, quæ & ſuperhumeralis tunica vocabatur, cingebat: cuncta etenim, quæ hucuſque di- L
cta ſunt, ad Pontificis habitum pertinent. HVGO DE SANCTO VICTORE. Stringéſque tuni-
cam byſſo, hoc eſt,tunicam de byſſo factam compones vel adaptabis. CAIETANVS. Iuxta Hebręum
habetur, Et ſtringes tunicam byſsinam, & facies mitram byſsinam. Quintum ornamentum deſcribitur, tunica
linea ſtricta, longa proculdubio vſque ad terram, hoc enim erat primum ornamentum, & erat ſub tunica hya-
cinthina. Sextum quoque cuius iam meminerat (mitra videlicet) deſcribitur quo ad materiam, quod ſit linea.
Vbi clarè vides non ſericam aut auream, ſed lineam ſcribi mitram Pontificis. Facies & baltheum opere pluma-
rio. Iuxta Hebræum opere acupictoris. Septimum ornamentũ eſt cingulũ,quod ex arte acupictoris apparet fuiſ-
ſe latum ac pulchrum. Et hoc cingulum ponebatur ſuper veſtem ſuperhumeralis, ita quòd cingebat non ſolùm
hyacinthinam tunicam, ſed etiam ſuperhumeralem veſtem in loco vbi communiter cingimur. Et hoc cingu-
lum appellatur cingulum ſuperhumeralis, quia immediatè cingit ſuperhumerale. AVCTOR CA-
TENAE. Stringéſque tunicam byſſo. Sic habet & Chaldaica,hoc eſt,baltheo byſsino ſtrictè ad corpus apta-
bis. Vel tunicam ex byſſo factam,ſtrictam arctámque facies. Alij autem Hebraica וְשִׁבַּצְתָּ הַכְּתֹנֶת שֵׁשׁ Veſibbatzta M
hachethóneth ſes, Vertunt, Et oculabis tunicam byſsinam, id eſt,veluti oculis opere phrygionico factis, ac fo-
raminibus diſtingues. Alij, Ornabis quoque tunicam lineam. Hæc enim(inquiunt)erat interior veſtis ſacerdo-
talis quæ cuti adhærebat,& iubetur fieri ex lino,picto quidem & ornato variis incluſionibus,hoc eſt,roſulis gem
matis, & ſpeculis atque margaritis lucentibus. Quidam,Facies quoque ſtrictam tunicam byſsinam. Demum ali-
qui,ſtringéſque tunicam byſsinam. Septuaginta verò paulò diuerſiùs reddunt, videlicet, καὶ οἱ κόσυμβοι τῶν χι-
τώνων ἐκ βύσσου, id eſt, Et nodi tunicarũ ex byſſo, cùm in Hebræo de nodis nulla fiat mentio. Opere plumarij, ſi-
ue polymitarij, vel acu pictoris, vel phrygio, ſiue phrygionis, aut variegatoris. Eſt enim in Hebræo, מַעֲשֵׂה רֹקֵם Ma
haſe rochem, De quo multa in ſuperioribus.
Myſticè. HIERONYMVS. Porrò ſecundum Hebræos cidaris & vitta hyacinthina cælum monſtrat, & auri lami-
na quæ in fronte Pontificis eſt, inſcriptúmque nomen dei, vniuerſa quæ ſubter ſunt, dei arbitrio gubernari.
Idipſum ego puto ſub aliis nominibꝰ & in Cherubim & in quatuor animalibꝰ figuratũ, quę ita ſibi permixta ſunt
& hærent

A & hærent,vt in vno inueniantur & cætera,& quòd inſtanter & ante ſe vadant,& non reuertãtur.Labuntur enim
tempora,& præterita relinquentia,ad futura feſtinant.Quòd autem ſemper in motu ſunt,illud ſignificant,quod
& Philoſophi ſuſpicãtur,currere mundum ſuo ordine,& inceſſabiliter velut rotam in ſuo axe torqueri:vnde &
rota in rota,id eſt, tempus in tempore,& annus in ſemetipſum reuoluitur, & ipſæ rotæ eleuantur ad cœlum, &
ſuper cryſtallum thronus ex ſapphyro eſt, & ſuper thronum ſimilitudo ſedentis,cuius inferiora lignea ſunt, ſu-
periora electrina,vt demonſtret quæ inferiora ſunt,igne & purgatione indigere:quæ ſurſum,in conditionis ſuæ
puritate perſiſtere.Et quomodo hìc in habitu ſacerdotis,auri lamina eſt deſuper,ita in Ezechiele electrum in pe-
ctore, & in virtute collocatur. Zonam autem illam qua ſacerdotis pectus arctatur, & linea tunica, id eſt, terra
conſtringitur,interpretantur oceanum. Iuſtum ergo erat vt pontifex dei, creaturarum omnium typum portans
in veſtibus ſuis,indicaret cuncta indigere miſericordia dei,& cùm ſacrificaret ei,expiaretur vniuerſalis condi-
B tio,vt non pro liberis ac parentibus & propinquis, ſed pro cuncta creatura & voce & habitu precaretur. Tetigi-
mus expoſitionem Hebraicam, & infinitam ſenſuum ſyluam alteri tempori reſeruantes, quædam futurę domus
ſtrauimus fundamenta. RVPERTVS. Secundum autem ſublimiorem intelligentiam,lamina aurea fron-
ti imminens,corona eſt gloriæ & honoris in capite redemptoris.Gloria(inquit)& honore coronaſti eum,& con- *Pſal.8.*
ſtituiſti eum ſuper opera manuum tuarum.Omnia ſubieciſti ſub pedibus eius.Et Apoſtolus cùm dixiſſet,Chri-
ſtus factus eſt pro nobis obediens patri vſque ad mortem, mortem autem crucis, continuò ſubiunxit: Propter *Philip.2.*
quod & deus exaltauit illum, & donauit illi nomen, quod eſt ſuper omne nomẽ. Huius rei myſterium, ſcilicet
nominis quod eſt ſuper omne nomen,in eo eſt,quòd laminæ ſanctum domini inſculptum eſt,id eſt,nomen do-
mini tetragrammaton, quod ineffabile dicunt. Scribitur enim quatuor literis Ioth, he, vau, he, quæ in ſyllabam
aut vocem articulatam comprehendi nequeunt. Arcanum ſcripturæ hactenus latet, niſi quia ex interpretatione
elementorum colligi poteſt,quòd Euãgelicam fidem non minimè delectat.Interpretatur enim Ioth,principium,
C He,iſte,Vau & He,iſte. Eſtq; continuus literarum ſenſus, principium iſte & iſte. Hoc(inquam)iure nos delectet,
quia principium iſte pater,& principium iſte filius eſt.Patrem eſſe principium videns,vltro cõſentit, principium
ſe quoque eſſe filius defendit, qui interrogantibus Iudæis, Tu quis es?Principium ait, qui & loquor vobis. Hoc *Ioan.8.*
nomen profectò ſuper omne nomen eſt, quia ſuper principium nil eſſe poteſt. Igitur maximum pontificis decus
eſt, aurea lamina, inſculptum habens ineffabile nomen, quod dicitur ſanctum domini, quia videlicet Chriſto
pontifici propter paſsionem mortis octaua ſua,id eſt, reſurrectionis gloria coronato nomen quod eſt ſuper om-
ne nomẽ,pater donauit,vt in nomine Ieſu omne genu flectatur,cœleſtium, terreſtrium & infernorum. Et omnis
lingua confiteatur, quia dominus Ieſus Chriſtus in gloria eſt dei patris. Cidarim quoque ſuper caput pontifex
accipit, ne Cherintus vel Arrius,ſeu quilibet alius hæreticus,Ieſu Chriſti filij dei caput,id eſt, initium ſe vidiſſe
arbitretur. Non enim ſicut nos, ita & ille à carne exiſtendi initium habuit iuxta blaſphemiam Cherinti, qui il-
lum ante Mariam extitiſſe negauit, ſed diuinum caput, quod erat in principio & ante ſecula, ibi abſcondit. Ci-
D daris ergo caput tegit pontificis, quia videlicet incomprehenſibilis eſt antiquitas, vel origo diuinitatis Chriſti.
Tunica verò linea ſtricta,id eſt, ſubucula quam vulgò camiſiam vocant, noua eſt eiuſdem cœleſtis hominis vi-
ta,quia videlicet ſicut nouo & inuſitato ordine conceptus & natus,ſic noua, & veteri vitæ contraria, pulchritu-
dine inter homines conuerſatus eſt.Baltheus demum circa renes,fortitudo diuinitatis eſt,per quam commoue-
ri non potuit.Vnde & in Pſalmo cùm dixiſſet, Inſuper & vſque ad noctem increpuerunt me renes mei, conti- *Pſal.15.*
nuò ſubiunxit, Prouidebam dominum in conſpectu meo ſemper, quoniam à dextris eſt mihi ne commouear.
Etenim ſic ille cognouit figmentum noſtrum, & ita vſque ad noctem, id eſt, vſque ad mortis tribulationem ſui
renes increpuerunt eum,vt experimento ſciret,id quod nullo vnquam paſsibili modo titillatus eſt, non ex ipſa
carnis natura,ſed ex diuinitate eſſe,quæ à dextris erat.Vnde veriſsimè Apoſtolus dicit,Non enim habemus pon- *Heb.4.*
tificem qui non poſsit compati infirmitatibus noſtris, tentatum autem per omnia pro ſimilitudine abſque pec-
cato.Denique ex eo didicit compati infirmitatibus noſtris,quotiens tentamur à renibus noſtris, quia ſicut aliis
E infirmitatibus tentatus eſt,ſic & tentatione peccati tẽtatus fuiſſet, ſi non eſſet deus, quod non ſumus nos. AV-
CTOR CATENAE. Sed & aliter. Quanquam geſtatio laminæ in fronte pontificis fuit externa & ciuilis
reconciliatio Iſraëlitarum, qua admitterentur ad publica & externa ſacrificia, non tamen fuit vera & cœleſtis
reconciliatio peccatorum,qua admittentur ad cœlum, & felicitatem ſempiternam. Sed reſpexit & adumbrauit
Ieſum Chriſtum dominum noſtrum,ac docuit quòd Chriſtus in hoc à deo patre ſuo conſecratus & ſanctifica-
tus ſit,vt morte ſua expiet peccata noſtra, & impetret nobis vitam æternam. Vnde & Dauid ad hunc locum re-
ſpexit, cùm de Chriſto vaticinatus eſt Pſalmo centeſimo trigeſimoprimo. Super ipſum efflorebit ſanctificatio
eius, quaſi diceret, ſuper ipſum erit lamina diadematis ſeu coronæ eius. Nam & ipſe Chriſtus minimè obſcurè,
ſed aperta fronte præ ſe tulit,ac publicè concionatus eſt,ſe à domino ſanctificatum,& ordinatum eſſe,vt recon-
ciliet peccatores cum deo patre. Ego (inquit) non dico vobis quòd rogaturus ſim pro vobis patrem, videlicet,
tanquam adhuc alienum à vobis & hoſtem veſtrum: Ipſe enim pater amat vos, quia vos me amaſtis, & credidi-
F ſtis quòd à deo exiuerim.Et iterum,Nemo venit ad patrem niſi per me.Ego ſum via veritas & vita.Tunica au-
tem ſtricta, fortaſsis ſic dicta quod conſtringebatur baltheo, nam baltheus huic tunicæ circundatus fuit, vt eſt
Leuitici octauo, quod quidem veſtis genus externo ſuo vſu pertinet aliàs ad corporis munitionem, in ſummo
pontifice ſignificat Chriſtum thorace ſeu lorica diuinæ potentiæ ita vndique munitum & conſtrictum, vt nulla
vis aduerſaria poſsit ei nocere. Deus(inquit Petrus) ſuſcitauit Ieſum, ſolutis doloribus inferni, iuxta quod im-
poſsibile erat teneri illum ab illo. Quòd ſi nec mors quicquam mali potuit Chriſto inferre, quomodo non fuiſ-
ſet etiam aduerſus omnes alias afflictiones probè munitus? Cæterùm, quia Chriſtus impetrauit morte ſua, vt
quotquot credũt in ipſum, fiant membra corporis ſui, ideo qua lorica Chriſtus, aduerſus vires afflictionum mu-
nitus & tutus eſt, eadem tuti ſunt omnes in Chriſtum credentes. Tiara autem ſiue Cidaris, aut mitra, illa eſt quæ
pro diademate ſtrophio, aut pileo capitis, non quouis vulgari, ſed inſigni ponitur, quale genus principes & reges
geſtare ſolent. De quo in Ezechiele vigeſimo primo dicitur, Aufer Cidarim, & tolle coronam, hoc eſt, auferetur
regnum

Universidad de Deusto
Biblioteca

regnum & maiestas eius à rege Israël. Et Esaiæ sexagesimo secundo habetur, Eris corona gloriæ in manu domini, & Cidaris seu diadema regni in manu dei tui. Ornatur igitur summus pontifex regio ornamento, vt significetur Christum dominum nostrum regem esse regum, & dominum dominantium, sed non externum huius seculi regem. Regnum enim meum (inquit) non est de hoc mundo. Porrò qualis Christus rex est, tales etiam reges facit suos Christianos, qui sunt membra corporis eius, reges videlicet in regno cœlorum, vt dominentur peccato, Satanæ, morti, & inferno, ac possideant regiam maiestatem iustitiæ & perpetuæ felicitatis. Baltheï verò vsum explicat Esaias capite vigesimo secundo vno verbo, dicens, Cingulo seu baltheo tuo confortabo eum. Nam baltheus fortiter continet vestes ne diffluant, vt qui baltheo cinctus est, reddatur tum agilior, tum etiam robustior, & constantior ad conficienda opera sua. Vnde in baltheo seu cingulo veritas & constantia designari solet. State (inquit Paulus) Succincti lumbos vestros in veritate. Igitur summus pontifex cingitur baltheo, seu zona, quemadmodum Ecclesiasticus ait, iustitiæ, hoc est, probitatis, & obseruationis promissorum, vt id planè significetur, quod postea Esaias de Christo magis perspicuè explicuit capite vndecimo: Erit, inquiens, iustitia cingulum lumborum eius, & fides (hoc est, veritas, & constantia in seruandis pactis & promissis) cinctorium renum eius. Nam cùm alij principes ac reges multa interdum polliceantur, pauciss ima tamen præstare soleant, hîc rex Messias, vt liberalissimus est promissionibus, ita multò liberalior est promissionum obseruatione & impletione. Vnde & Paulus secunda Corinthiorum primo, ait, Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo est, ideo & per ipsum deo amen ad gloriam nostram. Et Christus ipse dicit, Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt. CYRILLVS. Vides igitur quia militaris propemodum Aaronis habitus fuerit, nempe quia Christus pro nobis bella gesserit in manu forti, sicut scriptum est, Arcum suum tetendit, & parauit illum, Et sagittas suas ardentibus effecit. Et deposuit potentes de sede, & de dæmonibus triumphauit. IDEM LIBRO NONO THESAVRI. Verum quemadmodum Aaron non natus pontifex fuit, sed multis annis postea factus, talarem indutus vestem, & superhumerale cæteráque pontificalis vestis ornamenta, quæ mulierum erant opera, sibi circumposuit, eodem modo verbum erat in principio, & erat deus vnà cum patre, sed multis annis postea pro nobis factus est pontifex, talarem vestem, hoc est, templum ex muliere assumens. Et vt proprio sanguine populum mundaret, seipsum obtulit deo, quasi agnum immaculatum. Peccatum enim non fecit, neque inuentus est dolus in ore eius. Fidelis ergo pontifex tanquam verus, constans & immutabilis, saluator iure potest appellari. Vnam enim pro vniuersis hostiam obtulit, vnam & eandem semper, quæ nunquam mutabitur. Semel enim pro nobis mortuus est, non videbit vnquam in posterum mortem. HIERONYMVS. Sed & nos cœptum prosequamur sensum. Cùm parati ad indumentum Christi tunicas peccatorum pelliceas deposuerimus, tunc induemur veste linea, nihil in se mortis habente, sed tota candida, vt de baptismo consurgentes, cingamus lumbos in veritate, & tota pristinorum peccatorum turpitudo celetur. Vnde & Dauid, Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum tecta sunt peccata. Lamina autem aurea rutilat in fronte, nihil enim nobis prodest omnium rerum eruditio, nisi dei scientia coronemur. Lineis induimur, ornamur hyacinthinis, sacrato baltheo cingimur, dantur nobis opera, rationale in pectore ponitur, accipimus veritatem, profert sermo doctrinam, imperfecta sunt vniuersa, nisi tam decoro currui dignus quæratur auriga, & super creaturas creator insistēs, regat ipse quæ condidit. Quod olim in lamina monstrabatur, nunc in signo ostenditur crucis. Auro legis, sanguis Euangelij preciosior est. Tunc signum iuxta Ezechielis vocem gementibus figebatur in fronte, nunc portantes crucem dicimus, Signatum est super nos lumen vultus tui domine. AVCTOR CATENAE. Sacerdotes igitur Christiani non in lamina aurea sensibus patente, sed in fronte & in anima portant nomen ipsius dei. Hinc in Apocalypsi dicitur, Quòd supra montem Sion stabat agnus, & cum eo centum quadragintaquatuor millia, duodecim millia videlicet pro qualibet tribu, quia omnes habebāt nomen agni, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. In quo nomine docemur impetrare gratiam & omnem cœlestem influxum. BEDA. Facies & laminam de auro purissimo, in qua sculpes opere cælatoris sanctū domino. Significat hæc lamina ipsam professionis nostræ fiduciam, quam in fronte portamus, dicentes singuli cum Apostolo, Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi. Et rectè hoc vnum in toto pontificis habitu de auro est solo factum, vt munditiam cordis siue corporis, in qua mysteria redemptionis nostræ recondere vel gestare debemus ostenderet. Vel certè auro inscriptum in fronte sacerdos sanctum domini gestat, vt insinuet mysticè, quòd ita passionem domini & saluatoris nostri, per quam redempti sumus, venerari & amplecti debemus, vt claritatem in illo diuinæ maiestatis, per quam creati sumus pariter confitēdam esse nouerimus, ita mortem absumptæ ab illo humanitatis cōfiteri, vt eandem mox humanitatem in æternam de morte gloriam resurrexisse fateamur. Sanctum autem domini auro sculptum in fronte portamus, quando expurgati à sordibus vitiorum, quæ ex primo parente habuimus, imaginem & similitudinem nostri conditoris ad quam creati sumus, in nobis recipimus, & hanc nos recepisse non in secreto celamus, sed cūctis palàm factis & voce promulgamus, iuxta illud Apostoli, Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem cœlestis, quod loquens ad Colossenses apertiùs explicat, dicens, Nunc autem deponite & vos omnem iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro: nolite mentiri inuicem, expoliantes veterem hominem cum actibus eius, & induite vos nouum eum qui renouatur in agnitionem secundum imaginem eius qui creauit eum. De quo videlicet sancto domini, & Ioannes in Apocalypsi scribit, Vidi (inquiens) agnum stantem supra montem Sion, & cum eo cētum quadraginta quatuor millia, habentes nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis. Qui rursus claritatem supernæ patriæ describens ait, Et sedes dei & agni in illa erunt, & serui eius seruient illi, & videbūt faciem eius, & nomen eius in frontibus eorum. Cùm ergo idem nomen sacratissimæ venerationis omnes agnum sequentes, hoc est, vniuersi fideles in ipsa suæ professionis fronte debeant habere, quanto magis necesse est eos qui accepto sacerdotio ac magisterio spiritali, ducatum gregis dominici sortiti sunt, exemplum virtutis omnibus in seipsis ostendere? Ligatur autem lamina quæ sanctum domini continet, vitta hyacinthina cùm tiara pontificis, cùm spe cœlestium bonorum quam hyacinthus significat, in fide confortamur, & eo arctiùs vel sacramenta nostræ redem-

Cap. 2.
Esa. 53.
Apoc. 14.
Ioan. 16.
Cap. 7.
Gal. 6.
1. Cor. 15.
Coloss. 3.
Apoc. 14.

redemptionis, vel imaginem ac similitudinem nostri conditoris ac redemptoris intemeratam seruare contendimus, quo nullum esse aliud salutis iter cognouimus. Verùm quia sacerdos tantæ industriæ, talis esse debet meriti apud deum, qui peccata populi sua exhortatione, increpatione, admonitione corrigere & castigare, suis valeat precibus abluere, rectè subiungitur, Portabítque Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt & sanctificauerunt filij Israël, in cunctis muneribus & donariis suis. Portat nanque pontifex iniquitates subditorum, id est, exportat & aufert, cùm aut eos docendo ad pœnitentiam commissorum prouocat: aut pro pœnitētibus supplicando, gratiam eis iusti iudicis conciliat. Facit autem hoc in muneribus & donariis quæ ipsi obtulerunt domino & sanctificauerunt, cùm pro fructibus dignis pœnitentiæ, id est, eleemosynis cæterísque operibus iustitiæ, quę fecerint pœnitentes, à reatu scelerum, quæ quondam patrauerunt, absoluit. Hæc quidem ita gerenda institutio diuina & in habitu pontificis mysticè figurauit, & in verbis sacri eloquij manifestè docuit. Sed longè aliter, proh dolor, quidam præsulum faciunt, qui & donaria siue munera accipere, imò exigere volunt à populo, & nil pro iniquitatibus eius vt exportentur & castigentur, veniámque accipiant, curant laborare: cùm ob hoc solùm dona temporalia sumere debeant à subditis, quo eos æterna bona prædicando, ab errore correxerint, atque ad viam veritatis adduxerint, ad imitationem primorum sanctæ Ecclesiæ doctorum, qui illis à quibus temporalia percipiebant subsidia, confidenter aiebant, Si nos vobis spiritualia seminauimus, magnum est si vestra carnalia metamus? Verùm præsul quisque siue minister verbi, ita solùm pro subditis efficaciter laborare, siue prædicādo verbum, seu domino supplicando potest, si animus eius semper diuini nominis sit memoria præditus. Aptè igitur subiungitur, Erit autem lamina semper in fronte eius, vt placatus sit eis dominus. Si enim lamina nomine domini scripta semper fuerit in fronte Aaron, placabitur filiis Israël dominus, quia cùm doctor ipse fideliter se diuino seruitio pura mente subdiderit, mox etiam subditi exemplis illius ac monitis accensi, & ipsi rectè viuere, gratiámque interni aspectoris promereri satagunt. Stringésque (inquit) byssо tunicam. Hæc tunica quia sicut hyacinthina, ad pedes vsque pertingebat, & ipsa Græcè poderes, id est, talaris vocata est, cuius significatio mystica in promptu est, cùm enim constet lino vel byssо, continentiam & castitatem significari corporis nostri, iuxta quod sæpius suprà explicatum est, strictam habent lineam siue tunicam de byssо sacerdotes, cùm propositum continentiæ nequaquam eneruiter & fluxa mente custodiunt, sed tanta prorsus instantia, vt nil belli concupiscibilis caro contra spiritum, aut contra carnem gerat spiritus. Lineam habent strictam, cùm concupiscentia hac deficiente omnimodè anima, in atria domini cor illorum pariter & caro, socia germanitate exultant in deum viuum. Hæc autem linea non solùm stricta, verùm etiam poderes est, videlicet ad pedes vsque descendens, cùm continentia non vnicuilibet membro violenter imposita, sed in toto est corpore delectabiliter consummata. Hæc etenim linea manus & brachia debet stringere sacerdotis, ne quid nisi vtile faciat: pectus, ne quid inane cogitet: ventrem, ne delitias vltra modum appetendo, deum se gulosus facere præsumat: subiecta etiam ventri membra, ne lasciuiendo totam sacerdotalis habitus pulchritudinem corrumpant: genua, ne ab orationis instantia torpeant: tibias & pedes, ne ad malum currant. Induatur ergo sacerdos primò linea stricta, vt & corpus ab iniquis operibus, & à prauis mentem cogitationibus compescat. Accipiat deinde hyacinthinam, vt propter descriptionem cōtinentiæ salutaris, æquè corpus & animum, spiritualium virtutum habitu venustet. Verùm quia sensus quinque sunt corporis, visus, gustus, olfactus, auditus, & tactus, quorum primi quatuor propriè capitis, vltimus toto est corpori communis, tunica hęc quam diximus, vtique propriè, continentiam tactus & iustitiam designat. Consequenter verò & aliorum quatuor sensuum, quàm sit vel curanda innocentia, vel sanctificatio conquirenda, figurato pontificis habitu monstratur, cùm dicitur, Et tiaram byssinam facies. Tiara nanque quæ & Cidaris & Mitra vocabatur, caput tegebat & ornabat pontificis, vt hoc indumento admoneretur, omnes capitis sensus deo consecratos habere, ne vel oculi eius viderent vanitatem, vel aures libentiùs audiendo opprobrium acciperent aduersus proximum suum, vel os abundaret malitia, & lingua concinnaret dolum, siue etiam cor crapula & ebrietas grauarent, vel olfactus aspersum myrrha & aloë & cynnamomo lectum meretricis amplecteretur. Quin potius oculi eius viderent æquitatem, aures inclinarentur ad audienda verba prudentiæ, dulcia essent faucibus eius eloquia domini super mel & fauum, donec supereſſet halitus in eo, non loqueretur iniquitatem, nec ab innocentia sua recederet. Curandum & de quinto sensu, qui toto est corpori communis, vt fiat illud propheticum, Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere. Et sicut admonet Apostolus, Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore dei. Siue autem byssinæ, seu fuerint aureæ coronæ, cùm constet eas factas esse cum mitris, dicamus breuiter de figura. Mitras cum coronulis habent sacerdotes ex byssо, qui sic visum, auditum, gustum, olfactum, & tactum suum in venustate castimoniæ custodiunt, vt pro eadem custodia se coronam vitæ, quam repromisit deus diligentibus se, accipere sperent. Nam qui sic continentiæ vel bonis operibus studet, vt pro his æterna præmia retributionis quærere negligat, Mitram quidem byssinam habere videtur in capite, sed coronulas non habet, quia videlicet imaginem virtutis coram hominibus præfert, sed mercedem virtutis cum domino non inuenit. Siue ergo coronulæ fuerint aureæ, claritatem perpetuæ lucis significant: siue fuerint byssinę, ipsam nostri corporis immortalitatem, quę perennis futura est, figuratè denunciant. Et rectè sacerdos cum stolis byssinis coronas superadditas gestat, vt & incontinentia ipse sua iugiter æterna præmia meditetur, & in prædicatione continentiæ vel bonæ operationis, simul eadem gaudia supernæ beatitudinis audientibus promittat, ne si absque spe retributionis pondus imponat laboris, iugum Christi suaue, atque onus leue, asperum suis auditoribus reddat & durum. Cùm verò dominus tiaram faciendam præciperet, addidit, Et baltheum opere plumarij. Baltheus ille qui de quatuor coloribus illis nobilissimis, ac deo dignis factus est, meritò à pontifice habetur, quem singulari virtutum decore semper oportebat accingi. Aptè pontifex variante flore colorum fulgentium accinctus incedebat, quia sicut alius quilibet necesse est industria continentiæ præcingatur, ne cuiro repugnans, internam mentis pacem aliquando conturbet. Ita pontifex ac doctor fidelium, edomito iam omni concupiscibili motu animi siue corporis, ipsa virtutum gloria debet circundari, vt iuxta exemplum floris illius qui egressus est de radice Iesse, id est, domini saluatoris

A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M

1. Cor. 9.
Cap. 8.
Esa. 52.
2. Cor. 7.
Esa. 11.

toris,ſit iuſtitia cingulum lumborũ eius,& fides cinctorium renum eius. SEVERVS. Veſtis ſancta Aaron, G ex auro, hyacintho & purpura, coccóque bis tincto, & byſſo confecta, varietatem virtutum declarat. Baltheus verò corporis ſanctimoniam. Declaratio & veritas in rationali, ſacerdotem ſupernis reuelationibus illuſtratum inter homines verſari debere.

6 ***Porrò filiis Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos ac tiaras in gloriam & decorem. Veſtiéſque his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios eius cum eo, & cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabíſque illos ut ſacerdotio fungantur mihi. Facies & fœminalia linea, ut operiant carnem turpitudinis ſuæ à renibus uſque ad fœmora, & utentur eis Aaron & filij eius, quando ingredientur tabernaculum teſtimonij, uel quando appropinquant ad altare, ut miniſtrent in ſanctuario, ne iniquitatis rei moriantur. Legitimum ſempiternum*** H ***erit Aaron & ſemini eius poſt eum.***

6 AVCTOR CATENAE. Hactenus deſcriptus eſt veſtitus & ornatus ſummi ſacerdotis. Nunc deſcribitur etiam veſtitus aliorum inferiorum ſacerdotum. Etenim hi quoque ornantur ſplendidis veſtimentis in gloriam & decorem, non tamen tanta maieſtate, quanta ſummus ſacerdos. Ait igitur, *Porrò filiis Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos ac tiaras in gloriam & decorem.* BEDA. Neque enim de baltheis eorum, vtrum & ipſi opere plu- *Cap. 9.* marij, an vnius coloris fieri debuerint, aliquid decernitur. Notãdum tamen interea, quòd cùm in hoc libro Exo- *Leuit. 8.* di, Aaron octo veſtibus induendus aſſeueratur, videtur in Leuitico addita & nona, baltheus videlicet, quo linea fuerit tunica ante indutam hyacinthinam pręcincta. Sic etenim ſcriptum eſt, Cúmque lauiſſet eos, veſtiuit pontificem ſubucula linea, accingens eum baltheo, & induens tunica hyacinthina, & deſuper humerale impoſuit, I quod ſtringens cingulo, aptauit rationali. CAIETANVS. Porrò filiis Aaron. Hinc apparet quòd ſupradicta ſeptem ornamenta erant propria pontifici, ſubiuncta autem quatuor erant communia pontifici & ſacerdotibus. Tunicas lineas parabis & baltheos ac tiaras. Iuxta Hebræum non habetur lineas. Trium enim iſtorum ornamentorum nulla materia in litera ſcribitur, nec forma artis aliqua circa tunicam cingulum aut tiaram dicitur. Nec eadem dictio habetur hîc ad ſignificandum tegmen capitis, quæ habetur ſuperiùs circa tegmen capitis Aaron. Et inde apparet diſparitas inter hæc duo tegmina, inter proprium pontifici, & commune pontifici & ſacerdotibus. Et quia proprium pontifici lineum erat, conſequens eſt, vt commune quoque fuerit lineum, & ſimiliter tam cingulum quàm tunica ex lino fuerit. In gloriam (inquit) & decorem, ſeu ad honorem & gloriam. Et refertur hoc ad omnia ante dicta, vt videlicet conſtructio omnium ornamentorum tam ex parte materiæ quàm formæ, ſit honorabilis & glorioſa, quia hæc ad honorem & gloriam ſacerdotij fiunt. AVCTOR CATENAE.

Siue in gloriam & decorem veri ſummi dei cuius ſacerdotio functuri ſunt. Parui autem refert, quòd hæc litera ita legitur in Hebræo ſicut in Chaldaica, Et filiis Aaron facies tunicas, & facies eis balthea, & mitras facies K eis in honorem & decorem. Sed idem eſt cum litera noſtra, quæ conſultò præteriit eiuſdem verbi facies, tam crebram repetitionem. *Veſtiéſque his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios eius cum eo, & cunctorum conſecrabis manus, ſancti-* *Quæſt. 121.* *ficabíſque illos, vt ſacerdotio fungantur mihi.* AVGVSTINVS. De Aaron & filiis Aaron cùm præcipiat loquens ad Moyſen, quomodo veſtirentur & vngerentur, quid eſt quod ait ſecundum aliam literam, Et implebis manus eorum, vt ſacerdotio fungantur mihi? An fortè muneribus quæ offerenda ſunt deo? BEDA. Omnibus quidem his veſtiendus erat Aaron & filij eius, ſed ea diſtinctione, vt ipſe quidem omnibus his vteretur, filij autem vltimis tribus, quæ illorum propriè nomini aſcripta ſunt, cùm dicitur, Porrò filiis Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos ac tiaras in gloriam & decorem. CAIETANVS. Veſtiéſque his omnibus & cætera. Hinc clarè apparet, quòd hæc tria ornamenta communia erant pontifici & ſacerdotibus, dum communia dicuntur Aaron & filiis eius. Quod non ſic intellige, quòd pótifex vteretur iſtis tribus, & ſuper hęc tria vteretur illis aliis ſeptem, ſequerentur enim ex hoc intellectu duo abſurda. Alterum, quòd pontifex vſus fuiſſet ſimul duabus tiaris. Et hoc L quanuis à multis non reputetur abſurdum, alterum tamen nonnullum habet defenſorem, videlicet quòd pontifex ſub tunica ſua linea ſtricta haberet hanc ſacerdotalem tunicam, quod etiam à litera octaui capituli Leuitici diſſonat. Sed intellige ſic, quòd pontifex quandoque vtebatur iſtis, & quandoque illis, & hoc conſonat ſcriptis Leuitici octauo, & ſextodecimo. Nam Leuitici octauo cùm induitur pontifex pontificalibus (Primùm tunica linea, deinde cingulo lineo, poſtea tunica hyacinthina, & poſtea ſuperhumerali, poſtea cingulo ſuperhumeralis, poſtea pectorali) ſeptimo mitra, & poſtremo lamina memoratur. Sextodecimo autem capitulo expiaturus pontifex tabernaculum, præter fœminalia (quæ ſubintelliguntur etiam in pontificalibus) tria tantùm induit ornamẽta, videlicet tunicã lineam, cingulũ lineum, & mitrã lineam, & expiationis opere peracto, præcipitur vt depoſitis lineis ornamentis induat ſe veſtibus pontificalibus. Ex quibus omnibus clarè patet, hunc eſſe ſenſum literalem, nullúmque ex iſtis ornamentis aſſumi inter pontificalia, niſi cingulum lineum. Si tamen admittitur cingulum hoc lineum fuiſſe, alioquin cingulum ſuper tunicam lineam pontificis tacitum in hac litera eſt, quòd quia M abſurdum reputo, ideo in cingulo communi ſacerdotibus & pontifici, ſignatum intelligo. Et cunctorum (ait) conſecrabis manus, ſanctificabíſque illos, vt ſacerdotio fungantur mihi. Iuxta Hebręum habetur, Et vnges eos, & implebis manum eorum, & ſanctificabis eos, & ſacerdotio fungentur mihi. Diſponit deus de conſecratione pontificis & ſacerdotum, poſtquam ordinauit ornamenta eorum. AVCTOR CATENAE. Veſtiéſque his omnibus Aaron fratrem tuum & filios eius. Dictio omnibus, non eſt poſita in Hebræo, quòd ideo dicitur, ne quis vim faciat in ea, vt tam Aaron quàm filij cunctis his veſtiantur indumentis, ſed cùm ſupradicta diſtinctione intelligenda ſunt. Deinde dicitur, Et cunctorum conſecrabis manus, ſanctificabíſque illos, vt ſacerdotio fungantur mihi. Senſus optimè eſt redditus, ſed verba paululũ variant: ſic enim ſunt in Hebræo, וּמָשַׁחְתָּ אֹתָם וּמִלֵּאתָ אֶת יָדָם וְקִדַּשְׁתָּ אֹתָם וְכִהֲנוּ לִי Vmaſachta otham vmilletha eth iadam vekiddaſta otham vechihanu li, Et vnges eos, & implebis manus eorum, & ſanctificabis eos, vt ſacerdotio fungantur mihi. Quod autem ait, Implebis manus eo-

A nus eorum, eſt, ſuppeditabis illis victimas, & trades in manus eorum, vt eas offerant. Alij interpretantur, Tu mittes eos in poſſeſsionem ſacerdotij. Nam cùm aliquis mittitur in poſſeſsionem alicuius rei, traditur aliquid in manu eius. Alij exponunt, Conſecrabis. Impletio enim manuum, ſymbolum eſt initiationis, quod fiebat oblatione & impletione pugillorum. Hoc nanque vox Hebræa etiam ſignificat. Legunt alij, Et vnges illos, & conſecrabis manus illorum, & ſanctificabis eos, & ſacerdotio fungentur mihi. Chaldaica, Et vnges eos, & offeres oblationes eorum, ſanctificabíſque illos vt miniſtrent coram me. Quæ omnia idem dicunt cum litera noſtra. *Facies & feminalia linea vt operiant carnem turpitudinis ſuæ à renibus vſque ad femora, & vtentur eis Aaron & filij eius quando ingredientur tabernaculum teſtimonij, vel quando appropinquant ad altare, vt miniſtrent in ſanctuario, ne iniquitatis rei moriantur.* HIERONYMVS. Lineis feminalibus quæ vſque ad genua & poplites veniunt, verenda celantur, & ſuperior pars ſub vmbilico vehementer adſtringitur, vt ſi quando expediti mactãt victimas, tauros & arietes trahunt, portántque o- B nera, & in officio miniſtrandi ſunt, etiam ſi lapſi fuerint, & femora reuelauerint, non pateat quod opertũ eſt. Inde & gradus altaris prohibentur fieri, ne inferior populus aſcendentium verenda conſpiciat, vocatúrque lingua Hebræa hoc genus veſtimenti מִכְנְסֵי Michneſe. Græcè περισκελῆ, à noſtris feminalia, vel bracæ vſque ad genua pertingentes. Refert Ioſephus (nam ætate eius adhuc templum ſtabat, & necdum Veſpaſianus & Titus Hieroſolymam ſubuerterant, & erat ipſe de genere ſacerdotali, multóque plus intelligitur quod oculis videtur, quàm quod aure percipitur) hęc feminalia de byſſo retorta ob fortitudinem ſolere contexi, & poſtquam inciſa fuerint, acu cõſui. Non enim poſſe in tela huiuſmodi fieri. BEDA. Facies & feminalia, & cætera. Hoc ad vtroſque ſimul, & Aaron ſcilicet & filios eius, ſicut etiam ipſa verba manifeſtè probãt pertinet, ſicq; fit, vt Aaron ipſe cunctis quæ commemorantur octo veſtibus induatur, Feminalibus videlicet lineis, tunica linea, hyacinthina, ſuperhumerali, rationali, baltheo, tiara, petalo aureo. Filij verò eius, quatuor tantùm ex his, id eſt, feminalibus, linea ſtricta, cingulo, & tiara vtantur. HVGO DE SANCTO VICTORE. A renibus vſque ad femo- C ra. Tantùm protenditur caro turpitudinis, quamuis vltra extendantur feminalia. CAIETANVS. Hoc quod vltimo loco decernitur, erat primùm induendum, tam à pontifice, quàm à ſacerdotibus. Vbi euaſio mortis iterum ſcribitur, & cauſa explicatur, munditia à culpa, vt hinc intelligamus, pœnam mortis indictam ſuperiùs pontifici, & modò communiter pontifici & ſacerdotibus, ſi culpam incurrunt ſacrilegij, præſumendo miniſtrare in diuinis officiis abſque huiuſmodi ſtatutis à deo indumentis, ornatibus, & cætera. AVCTOR CATENAE. Vt operiant carnem turpitudinis ſuæ. Hebraiſmus eſt, pro pudendis. A renibus vſque ad femora, Addendum ex Hebræo, erunt, ſed Interpres locutione ſua illud incluſit. Dictionem מָתְנַיִם Mathnáim, quæ ſolùm in plurali numero reperitur, vertunt hîc recentiores ferè omnes, lumbos. Sic & Chaldaica, Septuaginta quoque. Sed & renes etiam ſignificat, vt ſuprà duodecimo, Renes veſtros accingetis. Vt miniſtrẽt in ſanctuario vel ſancto. Alij vertunt in ſanctificatione ſiue in ſanctitate, vel ſanctimonia, hoc eſt, ſanctè, ſiue cum ſumma ſanctitate. Sic enim etiam reddi poteſt dictio בַּקֹּדֶשׁ Bakódes. Ne iniquitatis rei moriantur. Egregiè doctus Interpres He- D braiſmum expreſsit, qui eſt וְלֹא יִשְׂאוּ עָוֹן וָמֵתוּ Velo iſu hauon vaméthu, Ne portent ſeu ferãt iniquitatem, & moriantur, hoc eſt, Ne ſi aliter faciant, peccent, ob ídque moriantur. Vertunt alij, Et non ferent iniquitatem, neque morientur. Chaldaica, Et non ſuſcipiẽt peccatum, ne moriantur. Septuaginta, καὶ οὐκ ἐπάξονται πρὸς ἑαυτοὺς ἁμαρτίαν, ἵνα μὴ ἀποθάνωσι, Et non adducent ad ſeipſos peccatum, vt non moriantur. Quæ omnia idem cum eo ſignificant, quod Latinus vertit Interpres. Facies itaque (ait) Aaron & filiis eius ſubligacula ſiue ſuccinctoria, quibus dum miniſtrabunt mihi, pudenda ſua operiant. Nec enim decebit ſacerdotes dum erunt in tabernaculo, quoquomodo turpitudinis ſuæ carnes oſtendere. Hæc quidem publica eſt honeſtas, quę certè ſanctiſsimè obſeruanda eſt, & vt obſeruatio eius ſua habet præmia, gloriam videlicet, & honorem, aliarúmque corporalium rerum benedictionem, ita violatio ſuam habet pœnam. Ne iniquitatis (iniquit) rei moriantur. Vide cum quanta obedientia præcepta domini obſeruanda ſunt, quantulacunque ea fuerint. In dei nanque mandatis, non tam ſpecies eorum, quàm præcipientis verba attendenda. Quæcũque enim iuſſerit dominus, bona ſunt, ideo abſque hę- E ſitatione complenda, quanquam ſenſui noſtro pro ſua imbecillitate quandoque aliter eſſe videãtur. *Legitimum ſempiternum erit Aaron & ſemini eius poſt eum.* AVGVSTINVS. Alia litera. Et erit illis ſacerdotium mihi in ſem- *Quæſt. 124.* piternum. Quomodo dicat in ſempiternum, de his ſignificatiuis rebus ſuperiùs diximus. Nam vtique mutatum eſt hoc ſacerdotium, vt ille eſſet in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech, non ſecũdum ordinem Aaron. Ibi enim & iuratio, & nulla dei pœnitudo, qua ſignificetur mutatio. Iurauit enim dominus, & non pœnitebit *Pſal. 109.* eum, Tu es (inquit) ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedech. De ordine autem Aaron dictum eſt quidem in ſempiternum, vel propter tempus non præceptum, quouſque obſeruaretur, vel quo res ſignificaret æternas, nuſquam eſt tamen dictum de ſacerdotio Aaron, quia iurauit dominus, & non pœnitebit eum. Et ideo dictum eſt in illo ſacerdotio ſecundum ordinem Melchiſedech, non pœnitebit eum, vt ſignificaretur quia de ſacerdotio Aaron, pœnituit eum, id eſt, mutauit illud. AVCTOR CATENAE. Legitimum ſempiternum ſiue ſtatutum perpetuum (eſt enim חֻקַּת עוֹלָם Chukkath holam) de quo multa in ſuperioribus, erit Aaron F & filiis eius poſt eum. Id eſt, ita induentur, & id obſeruabunt, quotquot fungentur ſummo ſacerdotio.

HIERONYMVS. De feminalibus lineis hoc ſolent dicere Hebræi, quòd ratio ſeminum & generationis *Myſticè.* ad carnem pertinens, terræ per ea deputatur. Vnde & ad Adam loquitur deus, Terra es, & in terram ibis. Cauſáſque huius rei, quomodo de paruulo ſemine & fœdiſsimis initiis, tanta vel hominum vel diuerſarum rerum pulchritudo naſcatur, eſſe obuolutas, & humanis oculis non patere. RVPERTVS. At nos excelſioris intelligentiæ ſenſum ſequentes, Feminalia linea ſacerdotis magni, decus ſignificare dicimus incarnationis ſanctæ Chriſti filij dei, qua præornata eſt natura noſtra ignobilis, & plaga peccati originalis foliis ficus in Adam infeliciter contecta, in iſto excluſa eſt. Non enim de vlceroſa libidine vt nos, ita & ille conceptus eſt, ſed de munda & ſimplici virgine, byſſum retortam, id eſt, candidi & incoinquinati corporis decorem induit & fortitudinem, vnde & corporis ſui quod eſt Eccleſia, verecundiam, ſcilicet originale peccatum operuit. De hoc veſtimento eius Ioannes in Apocalypſi, Et habet (inquit) in veſtimento & in femore ſuo ſcriptum, Rex regum, & dominus do- *Apoc. 19.* minan-

Universidad de Deusto
Biblioteca

minantium. HIERONYMVS. Aliter. Bis in Exodo legimus præcipiente domino, & Moyse iussa faciente, octo vestium genera pontificis. In Leuitico de septem tantùm scriptum est, & refertur quomodo Moyses fratrem suum Aaron illis induerit: de solis feminalibus nihil dicitur, hac(vt arbitror)causa, quòd ad genitalia nostra & verenda lex non mittit manum, sed ipsi secretiora nostra, & confusione digna tegere & velare debemus, & conscientiam puritatis feminum deo iudici reseruare. De cæteris virtutibus(verbi gratia)sapientia, fortitudine, iustitia, temperantia, humilitate, mansuetudine, liberalitate, possunt & alij iudicare, pudicitiam solam nouit conscientia, & humani oculi, huius rei certi iudices esse non possunt, absque his qui passim in morem brutorum animalium libidini expositi sunt. Vnde & Apostolus, De virginibus(inquit)præceptum domini non habeo, quasi Moyses loquatur, Feminalibus ego non vestio, nec impono alicui necessitatem, qui vult sacerdos esse ipse se vestiat. O quantæ virgines, & quantorũ sperata pudicitia, in die iudicij dehonestabitur, quantorum infamata pudicitia à deo iudice coronabitur. Ipsi igitur assumamus feminalia, ipsi nostra verenda operiamus, non H
1.Cor.7. quæramus alienos oculos. Ita tegantur genitalia, vt nullorum oculis pateant, ne quando intramus sancta sanctorum, si qua apparuerit turpitudo, morte moriamur. AVGVSTINVS. Cùm vestis tanta cooperiat totum
Quæst.122. corpus, quid est quod ait, Feminalia facies linea tegere turpitudinem corporis eorum, quasi apparere posset tanta desuper veste adhibita? Nisi quia signum esse voluit in hoc castitatis vel continentiæ, quæ ideo per indumentum significatur, vt non ex seipso habita, sed data intelligatur. BEDA. Porrò filiis Aaron tunicas lineas pa-
Cap.8. rabis, & baltheos ac tiaras in gloriam & decorem. Tunicæ lineæ & balthei ac tiaræ quæ filiis Aaron in gloriam & decorem fieri præcepta sunt, quid nobis interni decoris & gloriæ commendent, facilimè ex his quæ superiùs exposita sunt, intelligi valet. Tunicas nanque habent sacerdotes lineas, cùm totum corpus suum candori castitatis dedicant. Baltheis tunicas cingunt, cùm eandem castimoniam vigilanti mentis custodia circunspiciunt, ne conscientia illius desidiosiores erga bonorum operum exercitia remaneant, ne per iactantiam castimoniæ ipsius etiam castimoniæ meritum perdant. Qui enim tunica talari indutus, absque cingulo incedit, defluit tu- I
nica, ac relicto corpore, ventis & frigoribus intrandi spatium tribuit, quin & præpeditis gressibus incedendi vsum retardat, vel etiam calcantibus se causa efficitur ruinæ. Sic nimirum sic castimonia cernis sæpe nonnullis castimoniam cordis adimit, cùm tantò segniùs bonis insistere operibus curant, quantò minùs perspiciunt, quia nil castimoniæ custodia absque aliorum augmento bonorum valeat, quæ tamen adiunctis bonis actibus, magnam habenti gloriam conquirit. Denique virginibus stultis nil castitas profuit earnis, quibus veniente sponso lumen defuit internæ puritatis. Accingantur filij Aaron tunicis lineis, vt castitatem habeant. Sacerdotes accingantur baltheis, ne ipsa castitas sit remissa & negligens, ne vento elationis animum perflandi aditum præbeat, ne crescente iniquitate refrigescere faciat charitatem ipsorum: ne bonorum gressus operum, iactantia suæ præsumptionis impediat: ne præpedito virtutum cursu, ipsa etiam terrestris concupiscentiæ sordibus polluta vilescat, & ad vltimum auctorem suum ad ruinam superbiendo impellat. Accincti autem sacerdotes accipiant & tiaras in K
Cap.9. capitibus, vt præter vigilantem & circunspectam corporeæ castitatis custodiam, ipsius etiam visus, auditus, gustus, & olfactus deo digna & custodia teneatur & cura. Facies(ait) & feminalia linea vt operiant carnem, & cætera. Feminalia hæc quæ ad operiendam carnis turpitudinem fieri mandantur, illam castimoniæ portionem, quæ ab appetitu copulæ coniugalis cohibet, propriè designat, sine qua nemo, vel sacerdotium suscipere, vel ad altaris potest ministerium consecrari, id est, si non aut virgo permanserit, aut contra vxorię coniunctionis fœdera soluerit. Quod videlicet genus virtutis, nulli per legem dei necessariò imperatum, sed voluntaria est deuotio-
Matth.19. ne domino offerendum, dicente ipso de hoc, Non omnes capiunt verbum istud. Ad quam tamen benigna mox exhortatione eos qui possint inuitat, dicens, Qui potest capere, capiat. Et paulò post eisdem qui vel vxorem vel alios cognatos & implicamenta mundi huius propter ipsum reliquerint, centuplum promittit in hac vita præmium, & in seculo futuro vitam æternam. Vnde certè gratia distinctionis non Moyses hoc indumento vestiri Aaron & filios eius iubetur, sicut de prioribus dicit, Vestiésque his omnibus Aaron fratrem tuum, & filios eius cum eo. Sed facies(inquit)feminalia linea, vt operiant carnem. Ipsi(inquit)operiant carnem turpitudinis suæ, tu L
feminalia pontifici & filiis eius facies, tu castitatis regulam docebis, tu abstinendum ab vxorio complexu eis qui sacerdotio functuri sunt, intimabis. Nulli tamen violentum huiusmodi continentiæ iugum impones, sed quicunque sacerdotes fieri, ac ministerio seruire altaris volunt, ipsi sua sponte vxorum serui esse desistent. Quod vbi perfecerint, & susceptò semel continentiæ proposito ministros se sanctuarij atque altaris fore consentiunt, aderit lex diuina, quæ velut cæterum illius habitum sacerdotibus congruum imponens, quomodo viuere vel decere debeant, abundanter instituat, congaudénsque spontaneæ ipsorum deuotioni, dignum sacerdotio decus sapientiæ, patientiæ, mansuetudinis, misericordiæ, zeli spiritalis, humilitatis, timoris domini, cæterorúmque huiusmodi ornamentorum superaddat. Alioquin iniquitatis rei moriuntur. Mortem nanque certissimam incurrit animæ, si quis luxuriosè viuens, sacerdotalem sibi vsurpare gradum præsumit. AVCTOR CATENAE.

Vel tunica sacerdotalis prolixior, significat honestatem morum consummatam, aliis in exemplum & doctrinam, baltheo, hoc est, timore dei vndique roboratam ac cinctam. Succinctoria verò indicat paratum animum, M
& sedulitatem perpetuam in opere domini, simúlque cum castitate verecundiam de omni opere vitioso.
1.2.q.102. THOMAS. Demum pro complemento intelligentiæ omnium quæ in hoc capite dicta sunt, sciendum,
ar.5.ad 9. quòd intentio legis Mosaicæ erat inducere ad reuerentiam diuini cultus. Et hoc dupliciter. Vno modo, excludendo à cultu diuino omne id quod poterat esse contemptibile: alio modo, apponendo ad cultum diuinum omne illud quod videbatur ad honorificentiam pertinere. Et si hoc quidem obseruabatur in tabernaculo & vasis eius & animalibus immolandis, multo magis hoc obseruandum erat in ipsis ministris. Et ideo ad remouendum contemptum ministrorum, præceptum fuit vt non haberẽt maculam vel defectum corporalem, quia huiusmodi homines solent apud alios in contemptu haberi. Propter quod etiam institutum fuit, vt non sparsim ex quolibet genere ad dei ministerium applicarentur, sed ex certa prosapia secundum generis successionem, vt ex hoc clariores & nobiliores haberentur. Ad hoc autem quòd in reuerentia haberentur, adhibebatur eis specialis ornatus ve-

A tus vestium & specialis consecratio. Et hæc est in communi causa ornatus vestium. In speciali autem sciendum est, quòd pontifex habebat octo ornamenta. Primò enim habebat vestem lineam. Secundò habebat tunicam hyacinthinam, in cuius extremitate versus pedes ponebantur per circuitum tintinnabula quædam & mala punica facta ex hyacintho & purpura coccóque bis tincto. Tertiò habebat superhumerale, quod tegebat humeros & anteriorem partem vsque ad cingulum, quod erat ex auro & hyacintho, & purpura coccóque bis tincto, & byssо retorta, & super humeros habebat duos onychinos, in quibus erant sculpta nomina filiorum Israël. Quartum erat rationale ex eadem materia factum, quod erat quadratum, & ponebatur in pectore, & coniungebatur superhumerali. Et in hoc rationali erant duodecim lapides pretiosi, distincti per quatuor ordines, in quibus etiã erant sculpta nomina filiorum Israël, quasi ad designandum quòd ferret onus totius populi per hoc quòd habebat nomina eorum in humeris, & quòd iugiter debebat de eorum salute cogitare, per hoc quòd portabat eos in
B pectore quasi in corde habens. In quo etiam rationali mandauit dominus poni doctrinam & veritatem, quia quædam pertinentia ad veritatem iustitiæ & doctrinæ scribebantur in illo rationali. Iudæi tamen fabulantur, quòd in rationali erat lapis qui secundum diuersos colores mutabatur secundum diuersa quæ debebant accidere filiis Israël, & hoc vocant veritatem & doctrinam. Quintum erat baltheus, id est, cingulus quidam factus ex prædictis quatuor coloribus. Sextum erat tiara, id est, mitra quædam de byssо. Septimum autem erat lamina aurea pendens in fronte eius, in qua erat scriptum nomen domini. Octauum autem erat femoralia linea, vt operirent carnem turpitudinis suæ, quando accederent ad sanctuarium vel ad altare. Ex istis autem octo ornamentis minores sacerdotes habebant quatuor, scilicet tunicam lineam, femoralia, baltheum, & tiaram. Horum ornamentorum quidam rationem literalem assignant dicentes, quòd in istis ornamentis designabatur dispositio orbis terrarum, quasi pontifex protestaretur se esse ministrum creatoris mundi. Vnde etiam sapientiæ decimo octauo dicitur, quòd in veste Aaron erat descriptus orbis terrarum. Nam femoralia linea figurabant terram ex
C qua linum nascitur. Balthei circunuolutio significabat oceanum, qui circuncingit terram. Tunica hyacinthina, suo colore significabat aërem, per cuius tintinnabula significabantur tonitrua, per mala granata coruscationes. Superhumerale verò significabat sua varietate cœlũ sydereum: duo onychini duo hemisphæria, vel solem & lunam: duodecim gemmæ in pectore, duodecim signa in Zodiaco, quæ dicebantur posita in rationali, quia in cænestibus sunt rationes terrenorum, secundum illud Iob trigesimo octauo, Nunquid nosti ordinem cœli, & ponis rationem eius in terra? Cidaris autem vel tiara significabat cælum empyreum, lamina aurea deum omnibus præ-
D sidentem. Figuralis verò ratio manifesta est. Nam maculæ vel defectus corporales, à quibus debebant sacerdotes esse immunes, significant diuersa vitia & peccata quibus debent carere. Prohibetur enim esse cæcus, id est, ne sit ignorans. Ne sit claudus, id est, instabilis, & ad diuersa se inclinans. Ne sit paruo, vel grandi, vel torto naso, id est, ne per defectum discretionis, vel in plus vel in minus excedat, aut etiam aliqua praua exerceat. Per nasum enim discretio designatur, quia est discretiuus odoris. Ne sit fracto pede vel manu, id est, ne amittat virtutem
D bene operandi vel procedendi in virtutem. Repudiatur etiam si habeat gybbum vel ante vel retro, per quem significatur superfluus amor terrenorum. Si est lippus, id est, per carnalem affectum eius ingenium obscuratur, contingit enim lippitudo ex fluxu humoris. Repudiatur etiam si habeat albuginem in oculo, id est, præsumptionem candoris iustitiæ in sua cogitatione. Repudiatur etiam si habeat iugem scabiem, id est, petulantiam carnis. Et si habuerit impetiginem, quæ sine dolore corpus occupat, & membrorum decorem fœdat, per quam auaritia designatur. Et etiam si sit hernioſus vel ponderosus, qui scilicet gestat pondus turpitudinis in corde, licet non exerceat in opere. Per ornamenta verò designãtur virtutes ministrorum dei. Sunt autem quatuor quæ sunt necessaria omnibus ministris, scilicet castitas, quæ significatur per femoralia. Puritas verò vitæ, quæ significatur per lineam tunicam. Moderatio discretionis, quæ significatur per cingulum. Et rectitudo intentionis, quæ significatur per tiaram protegentem caput. Sed præ his pontifices debent quatuor habere. Primò quidem iugem dei memoriam in contemplatione, & hoc significat lamina aurea habens nomen dei in fronte. Secundò, quòd supporE tent infirmitates populi, quod significat superhumerale. Tertiò, quòd habeant populum in corde, & in vlceribus per solicitudinem charitatis, quod significatur per rationale. Quartò quòd habeant conuersationem cœlestem per opera perfectionis, quod significatur per tunicam hyacinthinam. Vnde & tunicæ hyacinthinæ adiunguntur in extremitate tintinnabula aurea, per quæ significatur doctrina diuinorum, quæ debet coniungi cœlesti conuersationi pontificis. Adiunguntur etiam mala punica, per quæ significatur vnitas fidei, & concordia in bonis moribus, quia sic coniuncta debet esse eius doctrina, vt per eam fidei & pacis vnitas non rumpatur. BEDA. Cap.10.

Verùm quia de habitu sacerdotali, sequentes dicta patrum breuiter perstrinximus, notandum putauimus ex hoc quòd quatuor illi colores eximij de quibus factus est, totidem mundi elementis congrua comparatione aptantur. Byssus siue linum terræ, quòd ex ea nascuntur. Purpura aquis, quòd ex mari conchyliis tingatur. Hyacinthus & coccus aëri & igni ob coloris similitudinem. Coccúsque fuerit bis tinctus, eo quòd ignis gemina sit
F mentorum in suo habitu gestauerit, quia non solùm pro Israël, sed pro omni mundo immolans, rogare debuerit. Quibus nos non incongruè fortè addere valemus, quòd in vnoquoque hominum figura omnium elementorum cõtinetur: Ignis in calore, aëris in halitu, aquarum in humore, terræ in ipsa soliditate membrorum. Vnde & à physiologis Græcè homo μικρόκοσμος, id est, minor mundus vocatur. Quòd & si aurum quid in eodem habitu iuxta intelligentiam hanc significet quæris, rationabilem in eo interioris hominis virtutem intellige. Vnde & in eo propriè sanctum domini scriptum est, quia non nisi per hanc quisque ad cognitionem sui conditoris ascendit. Hinc etenim Apostolus dicit, in interiore homine habitare Christum per fidem in cordibus no- Ephe.3.
stris. Et ideo nobis scriptura pontificem veteris testamenti sic vestitum ostendit, vt sciat nostri temporis pontifex pro toto se genere humano, maximè autem pro his qui cognouerunt veritatem, signúmque fidei illius in fronte portant, intercedere debere, Apostolo admonente ac dicente, Obsecro igitur primum omnium fieri obse- 1.ad Tim.2.
crationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones, pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in subli-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sublimitate sunt. Quòd si in pontifice quem consecrat Moyses, dominum saluatorem intelligimus, iure in habi- G
Heb.1. tu suo totius mundi figuram simul & hominis habet. Ipse est enim (vt Apostolus ait) splendor gloriæ, & figura
substantiæ dei patris, portánsque omnia verbo virtutis suæ. Ipse agnus dei qui tollit peccata mundi, ipse sacer-
dos in æternum, omni sanctitatis ornatu præclarus, non quem natus in carne per exercitium laboris accipere
Heb.7. meruit, sed quem in vtero virginis incarnatus præueniente gratia spiritus sancti, totum simul accepit. Cuius sa-
cerdotij interpellationem pro nobis pulcherrimè commendans Apostolus, ait, Hic autem eo quòd maneat in
æternum, sempiternum habet sacerdotium, vnde & saluare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad
deum, semper viuens ad interpellandum pro eis. Cuius etiam æquè indumenta & ornamenta virtutum com-
mendans, adiunxit, Talis enim decebat vt esset nobis pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à pec-
catis, & excelsior cœlis factus. Qui verè habuit laminam in capite suo auream, in qua esset sanctum domini scul-
Ioan.14. ptum, quia venit in nomine patris, dicens, Ego in patre, & pater in me est. Et qui videt me videt & patrem. H

IN VIGESIMVMNONVM CAPVT EXODI, ARGVMENTVM.

Sacerdotum consecratio, ritúsque oblationis pro illis.

CAPVT XXIX.

Lectio 1. SEd & hoc facies, *ut mihi in sacerdotio consecrentur. Tolle uitulum de armento, & arietes*
duos immaculatos, panésque azymos, & crustulam absque fermẽto, quæ conspersa sint oleo,
lagana quoque azyma, oleo lita. De simila triticea cuncta facies, & posita in canistro offe- I
res. Vitulum autem & duos arietes, & Aaron ac filios eius applicabis ad ostium taberna-
culi testimonij. Cúmque laueris patrem cum filiis suis aqua, indues Aaron uestimentis suis, id
est, linea & tunica & superhumerali & rationali, quod cõstringes baltheo, & pones tiaram
in capite eius, & laminam sanctam super tiaram, & oleum unctionis fundes super caput
eius, atque hoc ritu consecrabitur. Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingésque baltheo, Aaron
scilicet & liberos eius, & impones eis mitras, erúntque sacerdotes mihi religione perpetua.

Lectio 1. BEDA. Hactenus Aaron & filiorum eius habitus qualis esse debeat, cœlesti designatus est oraculo. Sequi-
tur autem hinc etiam modus consecrationis, quo vel ipsos, vel tabernaculum cum omni supellectili sua dedica-
ri oporteat. AVCTOR CATENAE. Aaron autem & filiis eius in conspectu populi Moyses de domini K
mandato auctoritatem commisit sacrificandi domino, & in tabernaculo ministrandi, ne quis aliorum præsu-
meret officium hoc assumere, more gentilium, apud quos qui erat potentior & honorabilior sacrificabat. Et sic
ambitiosi quique honorem venabantur sacerdotij, erigentes sacerdotia, & filios quoscunque primogenitos ad
hoc instituebant, ac sese religiosiores iudicabant, talésque à populis ac pauperioribus habebantur, si cultum dei
nouum erexissent, vt patet ex libro Iudicum in historia Michæ. Quod sacrilegium etiam ab Israëlitis, gentilium
exemplo postea susceptum est. Pro hac ergo superstitione vetanda, Moyses filios tantùm Aaron in sacerdotes
consecrare iubetur, & Aaron in summum pontificem, cui vnus filiorum morienti succederet, & non multi, ne
cultus iste augeretur secundum loca & personas, & degeneraret in idololatriam. Sic ergo mandat hoc in loco
dominus per Moysen adimpleri. *Sed & hoc facies, vt mihi in sacerdotio consecrentur. Tolle vitulum de armento, & arietes duos* L
immaculatos, panésque azymos, & crustulam absque fermento, quæ conspersa sint oleo, lagana quoque azyma, oleo lita. CAIETANVS.

Iuxta Hebræum habetur, Et placentas azymas inuolutas, seu permixtas oleo. AVCTOR CATENAE.

Sed & hoc facies. Hebræi addunt, eis, videlicet לָהֶם Lahem. Vt mihi in sacerdotio consecrentur. Hebraica
sunt לְקַדֵּשׁ אֹתָם לְכַהֵן לִי Lekaddes otham lechahen li, Ad sanctificandum vel consecrandum eos, vt sacerdotio
fungantur mihi. Sic & Septuaginta. Id est, hac quoque ratione consecrabis eos, vt mihi sacerdotes sint. Vertunt
alij, Cùm sanctificaueris eos mihi in sacerdotes. Chaldaica, Vt sanctifices eos ad ministrandum coram me. Quę
omnia idem dicunt cum litera nostra. Tolle vitulum de armento. Parui refert quòd in Hebræo legitur לְקַח פַּר
אֶחָד בֶּן בָּקָר Lekach par echad ben bakar, Accipe, seu tolles, vitulũ, vel iuuencum vnum filium bouis, siue vaccæ.
Et est Hebraismus, pro nondum adulto. Vertunt alij, Tolle iuuencum vnum ex bubus. Septuaginta λαβὲ μοσχά-
ριον ἐκ βοῶν ἕν, Accipies vitulum ex bobus vnum. Chaldaica, Tolle vitulum de armento. Quæ omnia idem di-
cunt. Et crustulam absque fermento. Hebraicè est וְחַלַּת מַצּוֹת Vechalloth mazzoth. Est autem challoth plurale à
chal, quod placentam, tortam, seu colliridam significat. Vertitur igitur, Et placentas azymas. Sic & Chaldaica M
habet. Siue placentas infermentatas, quod idem est. Septuaginta verò hìc tacent. Sed hæc à sensu nostræ literæ
non deuiant. Quæ conspersa sint oleo. Dictiones בְּלוּלֹת בַּשָּׁמֶן Beluloth basémen, Omnes recentiores, Mixtas vel
permixtas, vel quæ mixtæ sint oleo, vertunt. Chaldaica verò, Conspersas oleo habet. Septuaginta quoque, πεφυραμ-
μένους ἐλαίῳ, Conspersos (videlicet panes azymos, de quibus prædixerant) in oleo. Sed hæc permodica sunt. La-
gana quoque azyma oleo lita. Vox Hebræa רָקִיק Rakik, significat placentulam, crustulam, siue laganum (hoc est,
pastam vel panem tenuem) Hebraicè à tenuitate appellatum. Quia ergo omnis consecratio talis, emundatio
quędam habebatur, qua de prophano quispiam, sacer & sanctus reddebatur, ideo pecorum mactatio interuenie-
bat, quòd tunc nihil emundabatur nisi in sanguine, non humano, qui lege naturæ & diuina effundi prohibitus
erat, sed animalium mundorum, & sine defectu existentium. Igitur pro consecratione summi sacerdotis Aaron,
offerri iubetur iuuencus, hoc est, vitulus iam adultus, fortis & elegãs, ex multis electus, cui adduntur arietes duo,
& ipsi immaculati, nam nullum animal maculosum immolari debebat, præcipuè in sacerdotis summi conse-
cratione

A cratione. Et quia etiam gentilium ritus erat, multi generis panes diis suis offerre, & in excelsis solenniter edere,
sed omnia cum fermento, iubet dominus Moysi omnibus sacrificiis istis abesse omne fermentum, vt sint azyma
& oleo plus minúsue oblinita. *De simila triticea cuncta facies, & posita in canistro offeres, vitulum autem & duos arietes, & Aaron*
ac filios eius, applicabis ad ostium tabernaculi testimonij. CAIETANVS. Legendum est, Et vitulum & duos arietes,
cum clausula canistri, vt offerenda omnia ex vna parte intelligantur. AVCTOR CATENAE. De simila
triticea cuncta facies, Vel vt habet Chaldaica, De simila tritici facies ea. Et hìc est punctus Soph pasuk, id est, co-
lum, apud literam Hebraicam, vnde hæc verba superiori clausulæ copulantur. Et posita in canistro offeres, vitu-
lum autem & duos arietes, subaudi, pari modo offeres. Nam sic legitur Hebraicè וְנָתַתָּ אוֹתָם עַל סַל אֶחָד וְהִקְרַבְתָּ
אֹתָם בַּסַּל וְאֶת הַפָּר וְאֵת שְׁנֵי הָאֵילִם Venathatta otham hal sal echad, vehikrabta otham basal veeth haphar veeth
sene haelim, Ponésque ea in canistro vno, & offeres ea in canistro, & vitulum & duos arietes. Post quæ verba est
B colum, quod (vt dictum est) membrum à membro distinguit. Vertunt alij, Ponésque ea in canistrum vnum, &
offeres ea in canistro vnà cum iuuẽco & duobus arietibus. Alij, Ponésque hæc in sporta vna, & offeres ea in spor-
ta vna cum vitulo & duobus arietibus. Septuaginta autem & Chaldaica videntur eo modo legere quo & Lati-
nus Interpres, videlicet, ponésque ea in canistro vno, & offeres ea in canistro, & vitulum & duos arietes & Aaron
& filios eius applieabis, & cætera. Verùm & hoc perexiguum est, in idem enim tandem hæc omnia redeunt, cun-
cta siquidem ista deo offerenda erant, etiam homines ipsi. Et Aaron ac filios eius applicabis ad ostium taberna-
culi testimonij. Rectè versum est: sic enim se habent Hebraica & Chaldaica. Quamuis alij vertant, Et Aaron &
filios eius accedere facies ad ostium tabernaculi conuentus, id est, quo, siue ad quod conuenire soleo vobiscum.
Alij, Adduces ad ostium tentorij constitutionis. Quidam, Appropinquare facies ad ostium tabernaculi Eccle-
siæ. Quæ omnia idem sunt cum Latina litera. Canistro ergo pariter impositi panes multi generis, offerebantur
cum vitulo & arietibus ad atrium tabernaculi. Nondum mactari dicuntur, sed applicari tantùm & præparari,
C vt præsentia & ad vsum parata dum opus fuerit, habeantur. *Cúmque laueris patrem cum filiis aqua, indues Aaron uestimentis suis, id est, linea & tunica & superhumerali & rationali, quod constringes baltheo.* BEDA. Nihil hìc de seminalibus
præcipitur, vnde liquidò constat, quòd se hoc genere vestimenti ipse priùs Aaron ac filij eius induerant, & sic ad *Cap.2.*
manum Moysi lauandi, induendi, vngendi & consecrandi intrabant. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ha-
betur, Et accommodabis ipsi in artificio superhumeralis, vbi nos habemus, Quod cõstringes baltheo. De accom-
modatione ergo pectoralis cum superhumerali in extremis superhumeralis est mentio, quæ speciali artificio ful-
ta erant, vt in præcedenti capitulo dictum est. AVCTOR CATENAE. Cúmque laueris patrem cum fi-
liis aqua, indues Aaron vestimentis suis. Hæc litera ita legitur in Hebræo & in Chaldaica, Et lauabis eos aquis,
& tolles vestimenta, induèsque Aaron. Interpres autem exponere voluit quos referre voluit pronomen eos. Di-
misit verò verba illa, Et tolles vestimenta, vt pote includens ea in verbis sequentibus, Indues Aaron vestimentis
suis, nam non potuisset induere, nisi ea habuisset in manibus. Sed hoc minimum est. Et tunica. Hebraicè est
D וְאֶת מְעִיל הָאֵפֹד Veeth mehil haephod. Et tunica siue pallio superhumeralis. Quod ideo dicitur, quia supra illud
statim ponebatur superhumerale. Vertunt alij, Et interulam Ephod, eo quòd ephod esset cinctorium eius. Alij
verò, Interulam laxiorem. Sed de his omnibus indumentis satis suprà in præcedenti capitulo diximus. Qui ergo
voluerit clariora de illis edoceri, illuc recurrat oportet. Quod cõstringes baltheo. Iuxta Hebræum legitur וְאִפְּדַת
לוֹ בְּחֵשֶׁב הָאֵפֹד Veaphadta lo bechésseb haephod, Et stringes vel cinges illud baltheo siue artificio superhumera-
lis. Artificium autem superhumeralis, texturã Interpres noster alio loco vertit. Alij, ingeniosissimum opus quod
ex eodem panno & materia in extremitatibus ephod, siue superhumeralis fabrefactum erat. Vnde & sunt qui hìc
reddant, Et constringes illud contextura superhumeralis. Est enim dictio Chésseb, quam aliàs diximus texturam
esse ingeniosam & subtilem. Alij, Et cinges eos textura quæ est in ipso ephod. Quidam, Et cinges ipsum ingenio-
so opere, quod est in ephod. Septuaginta autem καὶ συνάψεις αὐτὸ τῷ λογίῳ πρὸς τὴν ἐπωμίδα, Et copulabis ipsum
rationale ad superhumerale. Chaldaica, Et ornabis eum baltheo superhumeralis. Paratis igitur necessariis ad so-
E lenne sacrificiũ populo presente & spectãte cum gaudio, applicatisq; iussu dei vocatis ad hoc & electis, Aaron &
filiis suis quatuor, priusq; aqua lotis manus, pedes, vel toto corpore, ne quid ridiculæ contaminationis adesset in
illis, paratis iam omnibus ornamẽtis & indumentis, indui mãdat, primùm quidẽ Aaron iam indutũ simpliciori-
bus vestibus primis (subligaculo scilicet feminali) tunica stricta ad crura, tunica hyacinthina, in qua ad pedes tin
tinnabula erãt, deinde superhumerali cum duobus onychinis in humeris cõsistẽtibus, adhærẽtibus catenulis an-
te & retro. Deinde applicari iubet rationale, vt propẽdat ex catenulis aureis, & sic baltheo cõstringi omnia, vt ra-
tionale, superhumerale, tunica hyacinthina & linea stricta byssina prælõga, sub pectore retro & ante propẽdente
parte nõ breui balthei ex cinctura, versus fimbriã tunicę. *Et pones tiarã in capite eius, & laminã sanctã super tiarã.* CA-
IETANVS. Iuxta Hebræũ habetur, Et dabis diadema sanctitatis super mitrã. Dictio interpretata diadema,
ab aliis interpretatur corona, & vtraq; interpretatio consonat rei significatę. Certũ est enim quòd significatur la-
mina hyacinthino laqueo ambiẽti mitrã innixa, & propterea aliquid coronæ, plurimũ autem diadematis sapit.
F AVCTOR CATENAE. Dictio Miznèpheth, cidarim, mitrã seu tiarã significat, à zanaph verbo, quod est
circũuoluere & amicire. Vbi verò nos dicimus, Et laminã sanctã, in Hebræo est נֵזֶר הַקֹּדֶשׁ Nèser hakódes, Quod
alij, Coronã sanctã: Alij, Diadema sanctitatis vertunt. Et laminã aureã significat, sicut doctus vertit Interpres, in
qua descriptũ erat, sanctitas domini, siue, sanctitas decet dominum, vel nomẽ domini tetragrãmaton. Iam ergo
corpore ornato peruenitur ad caput, cui imponitur tiara, & alligatur à frõte sacrosancta aurea lamina, inscripta
sacrosancto nomine dei, cuius summus sacerdos esse debebat, ad gloriam & magnificentiã talem dei, quam po-
pulus appretiaretur & reuereretur. *Et oleum unctionis fundes super caput eius, atque hoc ritu consecrabitur.* THOMAS
IN EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Oleo sanctificationis quod dominus mãdauit fieri Exodi. XXX,
vngebãtur vasa tabernaculi & sacerdotes, Leuitici, VIII. & IX. & reges, vt patet de Dauid, I. Regũ. XVI. & Sa- *Ca.1.lect.4*
lomone. III. Regũ. I. Item Prophetæ, vt patet de Heliseo. III, Regũ. XIX. Sed quare fiebat ista sanctificatio per
vnctionem? Ratio est literalis. Homines enim orientales pro celebritate vngebantur ne consumerentur, eò quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

sunt in regione multum calida. Pauperes etiam vngebantur ad festiuitatem. I. Regum. IIII. Non habeo ancilla G
tua nisi parum olei quo vngar. AVCTOR CATENAE. Hebraicè ita habetur hæc litera, sicut & in Chaldaica, Tollésque oleum vnctionis, & fundes super caput eius, & vnges eum. Septuaginta etiam, καὶ λήμψῃ τὸ ἔλαιον τοῦ χρίσματος, καὶ ἐπιχεεῖς αὐτὸ ἐπὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ χρίσεις αὐτόν, Et accipies de oleo vnctionis, & infundes illud super caput eius, & vnges eum. Sed hæc à sensu nostræ æditionis nequaquam discrepant. Oleo verò vnctionis, ait, quo scilicet inungebantur sacerdotes. Vel Hebraismus est, pro vnguento. Et intellige quòd vngebatur Aaron, mitra tamen priùs deposita. Vnctio autem hæc ad caput, qualis fuerit ignoratur. Simpliciter hîc mandatur infundendum capiti Aaron sacrum oleum, & vngendum à Moyse fratre. *Filios quoque illius applicabis, & indues tunicis lineis, cingésque baltheo, Aaron scilicet & liberos eius, & impones eis mitras, erúntque sacerdotes mihi religione perpetua* HIERONYMVS SVPER MATTHAEVM. Sic & Moyses deo iubente præceperat, vt pontifices patribus
Cap.26. succederent, & generationis in sacerdotibus series texeretur. Quod tempore passionis domini non obseruaba- H
tur. Nam refert Iosephus, Caipham vnius tantùm anni pontificatum ab Herode pretio redemisse. Non ergo mirum fuit, si nequam pontifex iniquè iudicaret. INTERLINEARIS. Perpetua religione dixit, non quia illa esset perpetua, sed quia perpetuam futuram, id est, Christianam significabat. CAIETANVS. Quia non meminerat cinguli, vt nos arbitramur, vestiendo Aaron, ideo quasi supplendo meminit Aaron, tractans de cingulis filiorum. Cingulum enim erat commune pontifici & sacerdotibus. Et impones (inquit) eis mitras. Iuxta Hebræum habetur, Et ligabis eis pileos, Dictio interpretata pileos, mitras, tiaras, tegmen capitis significat, quod vt hæc testatur litera, ligabatur, sed an sub mento, an in occipite nescitur, sicut nec eius forma nobis nota est.

AVCTOR CATENAE. Hebraicè & Chaldaicè hæc litera ita legitur. Filios quoque eius applicabis, & indues eos tunicis (subaudi lineis) & cinges baltheis Aaron & filios eius. Et ornabis eos mitris, & erit eis sacerdotium in pactum perpetuum. Hoc est, volo quòd sacerdotium perpetuò pertineat ad eos. Quanquam quod Hebraicè est וְחָבַשְׁתָּ לָהֶם מִגְבָּעֹת Vechabasta lahem migbahoth, Hebræi exponunt, Et alligabis, seu circumligabis I
eis mitras. Nam mitra circumligabatur capiti cum vitta byssina. Vnde & vertunt alij, Et obuincies eos pileolis, seu, Vincies eis pileos. Alij, Et amicies eos mitris. Septuaginta, καὶ περιβάσεις αὐτοῖς τὰς καθέδρας, καὶ ἔσται αὐτοῖς ἱερατεία ἐμοὶ εἰς τὸν αἰῶνα, hoc est, Et circumpones eis cidaris, & erit eis sacerdotium mihi in seculum. Quæ omnia idem prorsus dicunt cum litera nostra. Filios itaque Aaron sacerdotes quidem consecrari mandat, sed inferioris ordinis, quod & testabatur vestitus simplicior, quia lamina aurea, tunica hyacinthina, rationali & superhumerali carebant. Pileolos tamen & mitras gestabant in capite, & linea tunica cum feminalibus & baltheo vtebantur in sanctuario, vel atrio sacerdotali. Et non ex capitibus vnctionem suscipiebant, sed tantùm ex manibus (vt aliqui asserunt) ad religiosiùs attrectandum sacra, quæ à vulgo etiam Leuitarum contingi non poterant, arca scilicet, candelabrum, mensa, altare incensi, & quædam alia.

Mystice. BEDA. Quæ in sacerdotis summi, cæterorúmque minorum sacerdotum consecratione offeruntur, cuncta
Cap.10. siue operum deuotionem bonorum, ac munditiam fidei, siue gratiam diuinæ illustrationis sola per sacerdotes K
consecrari, figuratè demonstrant. Quis etenim nesciat, immolationem ac sanguinem illorum animalium, mortem aspersionémque designare sanguinis domini nostri, per quam & à peccatis absoluendi, & in bonis sumus operibus confirmandi? Panes quoque azymi quid mysterij saluatoris contineant, docet Apostolus, dicens, Itaque
1.Cor 5. epulemur, non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis synceritatis & veritatis. Conspersa sunt autem, siue lita oleo, crustula & lagana, vt admoneremur opera habere, non solùm à fermento malitiæ & nequitiæ castigata, sed & pinguedinem charitatis diuinis dignam conspectibus. Vel certè crustulam oleo conspersam ad consecrationem nostram domino offerimus, cum vniuersa quæ facimus, per internam sancti spiritus gratiam in cordis nostri deuotione pinguescunt. Lagana oleo lita offerimus, cùm etiam foris hominibus spiritualia esse quæ agimus, indubitanter in exemplum viuendi ostendimus. Quibus nimirum oblationibus consecratio nostra perficitur, dum per opera bona & cogitationes puras, meritum nobis sanctimonię domino donante conquirimus. STRABVS. Quisquis igitur pontifex vel sacerdos, taurum debet offerre, id est, L
passionem Christi firmiter credere & imitari. Et duos arietes, vt scilicet credat eundem Christum ex corpore & anima constare. Et panes azymos, id est, munditiam vitæ, & oleo conspersos, vt inter omnes virtutes non negligat opera misericordiæ, vel non à se, sed à domino gratiæ se credat habere. AVCTOR CATENAE. Vi-
Cap.9. tulus ergo Christum significat, qui oblatus est pro omnibus electis, qui sunt omnes regale sacerdotium, gens sancta, & populus acquisitionis. Cuius sanguine emundantur peccata fidelium, id est, non imputantur à clementia iustitia dei, quia passione Christi remissa sunt. Adduntur duo arietes, ad significandum vel corpus Christi & animam, vel duplicem populum, veterem & nouum, vel peccata spiritualia & corporalia, de quibus etiam multa opinari licebit, cùm certum sit omnia sacrificia significare vnum Christi sufficiens & perfectum sacrificium, pro omnibus electis susceptum à patre, quod sufficere potuisset pro omnibus. Panes verò azymi, crustula absque fermento, ac lagana azyma oleo lita, nobis fidei deuotionem, & operum innocentiam, ac diuinæ illustrationis gratiam significant, quibus consecrantur, & deo acceptabiles redduntur, qui domino offerre se & sua conantur. M

HIERONYMVS. Videmus autem hîc, & in Leuitico legimus iuxta præceptum dei, Moysen lauisse Aaron & filios eius, iam tunc purgationem mundi, & rerum omnium sanctitatem, baptismi sacramenta signabant, Nec accipiunt vestes, nisi lotis priùs sordibus, nec ornantur ad sacra, nisi in Christo noui homines renascantur. Vinum enim nouum in nouis vtribus mittitur. Quod autem Moyses lauat, legis indicium est. Habent Moysen & prophetas, ipsos audiant. Et ab Adam vsque ad Moysen omnes peccauerunt. Præceptis dei lauandi sumus, vt cùm parati ad indumentum Christi, tunicas pelliceas deposuerimus, tunc sacris lætitiæ & exultationis vestibus ornabimur. BEDA. Valde ergo notandū quòd consecraturus eos Moyses, primò lauit aqua, & sic habitum illis sacri gradus imponit, quia nimirum necesse est, vt qui ad officium altaris promouendus est, maioribus se solito fluentis lachrymarum siue compunctionis, tempore dedicationis abluat, vt quò mundior ad gradum accipiendum accesserit, eò perfectiùs acceptum consummat. Posset autem in hoc lauachro baptisma sacri

A sacri fontis intelligi, si qua esset consequentia, vt qui in sacerdotium electus, tunc primùm aqua baptismatis in remissionem peccatorum ablueretur, & non talium ordinationi contradiceret Apostolus, dicens, Non neophytum ordines, ne in superbia elatus, in iudicium incidat diaboli. Cúmque laueris (inquit) patrem cum filiis suis aqua, indues Aaron vestimentis suis, id est, linea & tunica & superhumerali & rationali, & cætera. HIERONYMVS IN PSALMVM. CXXII. Et nos si volumus de vestimẽto isto esse sacerdotali, aut superhumerale sumus, quod interpretatur ephod, vt habeamus bona opera, & in humeris nostris Christi mãdata portemus: aut certè tunica debemus esse interior, quæ tunica stricta est & adhæret corpori, non est laxa, non funditur, sed hæret tota ad corpus. Vides ergo quoniam quicunque interior est, & interior tunica, viciniùs iungitur corpori. Si quis verò rationale est quod dicitur λογεῖον, iste non est, nisi in pectore cõstitutus. Animaduerte scripturæ ordinem. Quicunq; rationale est, λογεῖον & ratio est, & in pectore constitutus est. Cęterùm fieri potest vt aliquis habeat prudentiam, vt habeat λόγον, vt habeat sermonem. Quicunq; ergo verè sacerdos est, debet habere δηλώσεις, B
hoc est, manifestationes, hoc est, vt quodcunque mente conceperit, proferat, & omnes doceat. Et hæc omnia frustra sunt, si castitas aucta & ornata non fuerit. Ideo zona est & cingit lumbos, stringit & mortificat. Deinde dicitur quod habeat femoralia, vt quodcunque in nobis ignominiosum est & sordidum, quasi hoc cingulo mundetur & mortificetur. Deinde dicitur quòd debeamus habere poderem, quod ornet quasi pedes nostros. In ipso podere diuersi flores sunt: sunt ibi malagranata, sunt ibi etiam fimbriæ. Ego puto quòd illa mulier sanguine fluens, istam fimbriam tetigerit, & sanata est. Deinde & hæc cõsiderate, quoniam ad extremos pedes, inter malagranata erant & tintinnulæ, & non ingrediebatur pontifex in sancta sanctorũ, nisi illa tintinnabula personarent. Tintinnabula & illa malagranata, diuersitates virtutum sunt, quæ habent singulæ voces suas, & egressus ipse sanctisanctorum vocalis est. Siue enim manducemus, siue bibamus, omnia in nomine domini facimus. BEDA. Indutus verò sacris vestibus pontifex, mox oleo vnctionis perfunditur, vt per gratiã spiritus sancti cõsecratio perC
ficiatur, non quòd ea quæ prędicta sunt indumenta virtutũ, absq; gratia dei posimus habere, sed quia maius necesse est auxiliũ gratiæ tribuatur à domino, vbi quis vel maiorē consẽderit gradũ, vel plurimorũ fuerit regimini prælatus. CYPRIANVS DE VNCTIONE CHRISMATIS. Hodie vnguentum ad sanctificationem paratur, cuius fragrantia adolescẽtulę & nouellæ animæ accedẽtes ad fidem, illectæ delectãtur, & exinanitionis eius suauitate delibutæ diligũt & sequuntur aromatũ largitorẽ, & vsq; ad regis accubitũ spiramine illo trahũtur, & post odorem illum vbique desiderio sancto perurgẽte, sitibũdæ discurrũt. Nihil hoc oleum cõmune habet cum liquoribus qui ex quorũdam fructuum pinguedine exprimũtur, nec vis eius est ex crassitudine penetratiua, quę secũdũ quasdã naturales rationes emollit & tẽperat spissamẽta humorũ quos solet intrinsecùs astringere siccitas aliqua, vel corruptio cõglobare. Non hęc medendis corporibus est vnctio instituta, quia sanctificatis elemẽtis iam non propria natura præbet effectũ, sed virtus diuina potẽtiùs operatur, sed adest veritas signo, & D
spiritus sacramẽto, vt & ipsis rerũ efficiẽtiis gratię dignitas pateat, & interiori homini quãta ex his detur auctoritas deiformi cõuersatione & cœlestibus motibus innotescat. Hoc oleo antiquitus sacerdotes sacrabãtur & reges, & ipsi altariũ lapides delibuti, spiritualem intelligi volebant sacris mysteriis inesse pinguedinem. Et sicut oleum fluitat, & humidis quibuslibet superfertur, ita excellẽtia sacerdotalis & regiæ dignitatis, secũdum formam dei & Christi sub se omnia continens, regimen & munimen tam actiuæ quàm contemplatiuæ vitæ obtinet, & ex hoc humore constat descẽdere omnes gratiarum diuisiones, quas spiritus sanctus prout vult, singulis distribuit & largitur. Ex huius vnctionis beneficio, & sapientia nobis & intellectus diuinitùs datur, consilium & fortitudo cælitus illabitur, scientia & pietas, & timor inspirationibus supernis infunditur. Hoc oleo vncti cum spiritalibus nequitiis colluctamur, nec fœtoribus spuriis imbui possumus, qui balsami spiritualis odore fragramus. Hoc oleum à creditorum vsuris sub Helisæo prophẽta mulierem pauperculam liberauit. Hoc Heliæ tempore Sarephtanam pauit, nec lecythus trina effusione defecit. Hoc oleo Iacob lapidẽ quem suppositum capiti vnxit, & fa- E
miliari mandato eruditus inter sacramenta ascensionum & descensionum, & discursus angelicos innixum scalæ sublimi videns deum, quid virtutis hæc haberet vnctio, intellexit. Moyses hoc oleo tabernaculum & sacra vasa perunxit, & super caput Aaron tanta abundantia fudit, vt vsque in barbam eius descenderet, & super oram vestimenti manaret. Samuel quoque ad reges initiandos sine oleo non accedit, & vsque ad defectum & reprobationem carnalium cærimoniarum in populo illo huiusmodi perseuerauit traditio. Sed vasis Iudaicis defiscientibus, defecit gratia, & stetit oleum. Impletis vasis propheticis & sanctis regibus ad patres appositis, in apostasiam & discolatum versum instabile vulgus, in se non retinuit locum, quem posset spiritus sanctus inhabitare, & vasa amurca plena non susceperе liquorem, steterúntque in summo feces, quæ longo situ indurescere, & vbi domicilium religionis fuerat, sterquilinium peccati computruit. Nec tamen cessantibus his quæ ritu antiquo inoleuerant, cùm iam in populo Christiano circumcisio videretur damnabilis, & sacrificia idololatriæ imputarentur, vnctionis mysterium religio Christiana contempsit, sed cæteris generali sanctorum consensu damnatis, non solùm in regibus & sacerdotibus vnctionis honor permansit, sed in omnem populum catholicum effusa est F
huius gratiæ plenitudo. Et sicut Christus à chrismate dictus est eo quòd singularis excellẽtiæ oleo vnxerit eum deus, ita & participes eius quotquot sunt, consortes sint tam vnctionis quàm nominis, & dicantur à Christo Christiani, vt sint sui Christo duce rectores & duces, & offerant deo quotidianum sacrificium, ordinati à deo sanctimoniæ sacerdotes. HIERONYMVS. Legimus in Exodo, quomodo conficiatur vnguentum sacer- *vbi supra.*
dotale. Deinde legimus quomodo aliud vnguentum quo vngebantur reges. Erat aliud vnguentum, quo vngebantur prophetę. Et quid plura loquar: Omnia vnguẽta habebãt diuersitates & mysteria sua. Miramur de sanctis? Leprosus postquã purgat' fuerit, postquã hyssopo fuerit aspersus & sanguine gallinæ, & dimittitur vna gallina in
Cant.i. eremũ, & ipse habet vnguẽtũ propriũ. Non sanctificatur aliquid, nisi per vnguentũ. Propterea dicũt & adolescentulæ in Cãtico cãticorũ: Vnguentũ exinanitũ nomen tuum. Post te in odorem vnguẽtorũ tuorũ curremus. Sicut vnguentũ in capite quod descendit in barbam barbam Aaron. Pulchrè dixit, in capite quod descẽdit in barbam Aaron. Barba virilitatis indiciũ est. Mulierẽ enim & virum hoc signo natura distinguit: barba igitur virilitatis

Universidad de Deusto
Biblioteca

indicium est. Caput ergo diuinitas dicitur, hoc est, deitas. Barba verò virum indicat. Vt (inquit) perueniamus in G
virũ perfectum, qui est Christus. Vide ergo quid dicat, Sicut vnguentũ, sicut benedictio vnguenti de capite, hoc
est, de diuinitatis sermone descendit in barbam, descendit in virum perfectum, qui est Christus, postea descẽdit
ipsum vnguentũ in oram vestimenti eius. Sic benedictio & ros mõtis Hermon descendit in montem Sion. Vn-
Psal.44. guentũ verò hîc pro benedictione ponitur. Dilexisti iustitiam (inquit) & odisti iniquitatem, propterea vnxit te
deus, deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Videte quid dicat. Dilexisti (inquit) iustitiã, & odisti in-
iquitatem. Non sufficit diligere iustitiã, sed è cõtrario odisse iniquitatẽ. Videte quid dicat, Et odisti iniquitatem.
Pro his virtutibus quid accepit? Propterea vnxit te deus, deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Hoc
ad Christũ dicitur, Ideo tu vnctus es, vt cæteros vngeres. Vnctº es oleo exultationis prę participibus tuis, hoc est,
plusquam Apostoli tui. Tu enim vnguẽti habuisti fontem, illi stillas habuerũt. Sicut vnguentũ in capite. Præstet
& nobis dominus hoc vnguẽtum diuinitatis, quod venit in barbam, hoc est, in virũ perfectum Aaron, in Aaron H
sacerdotem. Aaron autem interpretatur, mõtanus. Videtis quoniã iste sacerdos non est de vallibus, sed de mon-
tibus est. Barba (inquit) Aaron. Quòd vnguẽtum in capite, venit in barbam, à verbo deo venit ad hominẽ quem
est dignatus assumere. Et quid nobis prodest barba ista vncta, & vir iste perfectus? Videamus quos profectus ha-
beat. Quod descendit in oram vestimenti eius. Nos si vestimentum Christi sumus, nuditatem eius nostra vesti-
mus fide. Ecce nudus pependit in cruce, scandalum ludæis, Gentibus stultitia, & tamen nostra fide & sermone &
confessione vestitur. Noe in domo sua nudus iacuit, & apparuit ignominia eius, maior filius irrisit, & minor te-
xit. Et hoc totum quare dico? Vt ostẽdam vestimentũ nos esse Christi. Rem dico vobis nouam, imò non nouam,
sed de scripturis. Nos vestimentum Christi sumus, & cum illum nostra confessione vestierimus, rursum ipsum
Gal.3. Christũ induimus. Dicit enim & Apostolus, quòd vestimentũ nostrum, Christus est. Quando enim baptizamur,
Christo induimur & vestimur. AVCTOR CATENAE. Aduerte autem Aaron tantùm, non item mi-
nores sacerdotes Chrismate in capite vngi, vt significetur maiestatem Messiæ nulli alteri cõpetere, præterquam I
soli domino Iesu Christo. In hoc enim solo tanquam capite & auctore, est spiritus sanctus, remissio peccatorum,
& vita ęterna. INTERLINEARIS Filij quoque Aaron, quos tabernaculo applicatos tunicis lineis indui,
baltheo cingi, ac mitras eis imponi mandatur, presbyteros ac minoris gradus Christi significant sacerdotes, qui
remoti à populo, deo adhærere, ac continẽtia castitatis semper induti, iustitia & fide renes accincti, omniúmque
sensuum custodia muniti esse debent, vt in omnibus dignè creatori & redemptori suo ministrent.

2 POstquam initiaueris manus eorum, applicabis & uitulum coram tabernaculo testimonij. Imponẽtque
Aaron & filii eius manus super caput illius, & mactabis eum in conspectu domini iuxta ostium taberna-
culi testimonii. Sumptúmque de sanguine uituli pones super cornua altaris digito tuo, reliquum autem
sanguinem fundes iuxta basim eius. Sumes & adipem totum qui operit intestina, & reticulum iecoris, ac duos re- K
nes, & adipem qui super eos est, & offeres incensum super altare. Carnes uerò uituli, & corium & simum com-
bures foris extra castra, eo quòd pro peccato sit. Vnum quoque arietem sumes, super cuius caput ponent Aaron
& filii eius manus, quem cùm mactaueris, tolles de sanguine eius, & fundes circa altare, ipsum autem arietem se-
cabis in frusta, lotáque intestina eius ac pedes, pones super concisas carnes, & super caput illius, & offeres totum
arietem incensum super altare. Oblatio est domino, odor suauissimus uictimæ domini. Tolles quoque arietem al-
terum, super cuius caput Aaron & filii eius ponent manus. Quem cùm immolaueris, sumes de sanguine ipsius, &
pones super extremum auriculæ dextræ Aaron & filiorum eius, & super pollices manus eorum, ac pedis dextri,
fundéque sanguinem super altare per circuitum. Cúmque tuleris de sanguine qui est super altare, & de oleo un- L
ctionis, asperges Aaron & uestes eius, filios & uestimenta eorum.

2 AVCTOR CATENAE. Moyses minister domini, fratrem Aaron in primis vngere & consecrare debe-
bat, vt ipse iam pontifex creatus alios postea sacerdotes ordinaret, prout dominus iusserat. Priùs tamen sacrifi-
cio confirmari habebat, iam omnibus præsentibus & paratis prosequendo à Moyse ritu, de quo hîc fit sermo.

Postquam initiaueris manus eorum, applicabis & uitulum coram tabernaculo testimonij. Imponẽtque Aaron & filij eius manus super ca-
Quæst.125. *put illius, & mactabis eum in conspectu domini iuxta ostium tabernaculi testimonij.* AVGVSTINVS. Quid est secundum
aliam literam, Et consummabis manum Aaron, & manum filiorum eius? An per manus potestatem significauit,
vt aliquid etiam ipsi consecrare possent: potestas autem sanctificatione consummabatur, qua præcepti sunt san-
Quæst.126. ctificari à Moyse. Nam in eo quòd subditur, Et adduces vitulum ad ostium tabernaculi, & superimponent Aa-
ron & filij eius manus suas super caput vituli in conspectu domini, ostenditur vnde supradictum est, consum-
mandas esse manus eorũ, id est, perficiendam potestatem, vt etiam ipsi sanctificarentur, quomodo fit cùm ponũt M
manus suas super vitulum immolandum. AVCTOR CATENAE. Postquam initiaueris manus eorum.
Vim verborũ optimè expressit Latinus Interpres, Hebraicè enim est: וּמִלֵּאתָ יַד אַהֲרֹן וְיַד בָּנָיו Vmilletha iad Aha-
ron veiad banaf. Est autem verbum Male, quod initiare, implere, & consecrare significat. Vnde sic redditur He-
braicum, Et implebis manum Aaron & manum filiorum eius, seu postquam impleueris. Quod alij vertunt, Et
consecrabis. Vnde & Septuaginta, καὶ τελειώσεις habent, hoc est, Et consecrabis. Quæ omnia idem sunt cum lite-
ra nostra. Chaldaica fortè hanc etiam habet sententiam, inquiens, Et offeres oblationem Aaron & oblationem
filiorum eius, hoc est, dedicabis ipsum Aaron & filios domino. Sed de hoc verbo vide suprà in præcedenti
capite. Induti ergo Aaron cum filiis, astãti ad ianuas tabernaculi vitulo manus imponere habebant, facto cõ-
stando se peccatores & impuros, vt pro aliis peccatoribus intercedendi & sacrificandi non habeant dignitatem
aut meritũ, cupiãt autem iuxta domini dei ordinationem, sanguine immaculatę hostię illius quinimo nõ illius,
sed alte-

A sed alterius per illam significatæ) à reatu peccatorum emundari, vt sic dignè domino ministrare possint, tam pro
suis, quàm pro totius populi peccatis interceſſuri. *Sumptúmque de sanguine uituli, pones super cornua altaris digito tuo, reli-*
quum autem sanguinem fundes iuxta basim eius. CAIETANVS. Intellige de altari holocaustorum. Quod autem
ait, Fundes iuxta basim eius, iuxta Hebræum habetur, Ad fundamentum altaris. Aduerte prudens lector, quòd
disponendo constructionem altaris, nulla est facta mentio loci alicuius in fundamento, in quo reciperetur san-
guis animalium quæ offerebantur. Et quia absurdum est immediatè extra altare, hoc est, extra tigillos & rete, in
fundamento receptum fuisse sanguinem (nam & turpis, fœdus, fœtidúsque mansisset locus ille in quo mortuus
fuisset sanguis, & impedimento fuisset sacerdotibus ministrantibus) consequens est, vt fundamentum hoc alta-
ris intelligatur intus inter tigillos retéque ambientes altare terreum, & ipsum altare terreum, vt intelligamus in
fundamento altaris terrei circumcirca relictum aliquid vacui, in quo recipiebatur sanguis animalium, cùm le-
B gitur quòd sacerdos fudit sanguinem ad fudamentum altaris. Sic enim nihil indecens proueniebat, quoniam
iugis ignis altaris tollebat omnem indecentiam fœtoris & putredinis, tigilli autem & rete tollebant omnem in-
decentiã relatiuè ad visum. AVCTOR CATENAE. Quòd nos & Septuaginta basim dicimus, & Chal-
daica, Ad fundamentum altaris habet, Hebraicè est dictio יְסוֹד Iesod, quæ tam basim significat, quàm fundamen-
tum, à iasad verbo, quod est fundare, fundamentum iacere, & constituere. Mactare autem animalia, & effundere
sanguinem ad basim altaris, & inungere cornua, sacerdotis ministerium erat ac officium, sed hic Moyses in per-
sona domini exequi iubetur, donec Aaron consecretur cum filiis. Ad basim autem arę paratus locus, & susce pta-
culum erat fossæ vel canalis, quo sanguis effundebatur. *Sumes & adipem totum qui operit intestina, & reticulum iecoris, ac*
duos renes, & adipem qui super eos est, & offeres incensum super altare, carnes verò uituli, & corium & simum combures foris extra castra, eo
quòd pro peccato sit. CAIETANVS. Dictio interpretata reticulum, ab aliis fibra interpretatur, in Hebræo ta-
men sonat superfluum. Ita quòd legendum est, Et superfluum super epar, quod (vt medici dicunt) est panniculus,
C cui appenditur epar & habet aliquid pinguedinis. Ac duos (inquit) renes, & adipem qui super eos est, & offeres
incensum super altare. Quia sæpe repetitur hoc in huiusmodi & in holocaustorũ sacrificio, ideo semel pro sem-
per scito prudens lector, quòd in Hebræo sonat thurificationem. Mandat deus hæc (videlicet adipem, renes &
cætera) & similiter mandat holocausta thurificari super altare, hoc est, ad similitudinem thuris incendi, hoc est,
non comburi flamma consumente in momento, sed ad instar thuris paulatim resolui in fumum. Ita quod ignem
temperandum præcipit, sic vt carnes holocausti, & similiter adipes & renes, & cætera non inflammentur, & sta-
tim incinerentur, sed sic consumantur, vt paulatim resoluantur in fumales euaporationes. AVCTOR CA-
TENAE. Et reticulum iecoris. Idem dicitur & Hebraicè, videlicet הַיֹּתֶרֶת עַל הַכָּבֵד Haiothéreth hal hacabed,
Reticulum vel tela quæ super iecur, subaudi est. Sic & Chaldaica. Sic & Septuaginta, καὶ τὸν λοβὸν τοῦ ἥπατος, Et
reticulum iecoris. Capitũr etiam dictio Iothéreth, quãdoque pro aruina & adipe eiusdem iecoris. De primo ha-
betur Leuitici. III. Et reticulum iecoris cum renunculis. De secundo etiam ibidem, Et aruinam iecoris cum re-
D nunculis. Item Leuitici. IIII. Et adipem iecoris cum renunculis. Cabed autem, Hebraicè iecur dicitur, vnde o-
ptimè Interpres locum transtulit. Vertunt alij, Et reticulum quod est circa epar. Alij, Et fibram cum epate. Quæ
omnia idem dicunt. Quódque nos, Et offeres, legimus, Hebraicè וְהַקְטֶרֶת Vehiktarta habetur, quod propriè suffu-
migabis, adolebis, incendes, sacrificabis reddi potest: est enim katar verbum, quod omnia hæc significat. Chal-
daica per verbum incendes exprimit, Septuaginta, καὶ ἐπιθύσεις ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον, hoc est, Et impones super altare.
Demum quòd nos, Eo quòd pro peccato sit, legimus, Hebraicè חַטָּאת הוּא Chattath hu dicitur, hoc est, peccatum
est, siue ipsum. Et Septuaginta, ἁμαρτία γάρ ἐστιν, id est, peccatum enim est. Qua nempe locutione discimus, sacri-
ficium dici peccatum quia satisfactio sit, & reconciliatio dei pro peccato, vt est frequentissimum in lege. Tali
etiam loquendi modo saluator noster qui peccatum non fecit, nec dolus inuẽtus est in ore eius, ab Apostolo pro
nobis peccatum factus dicitur, id est, hostia pro peccato. Vnde rectè hîc Interpres trãstulit, Eo quòd pro peccato
fit, quòd Chaldaica clariùs exprimens, Expiatio enim est, habet. Et alij etiam, Sacrificium pro peccato est, reddi-
E derunt. Optima ergo quæq; in animalis oblati corpore, quæ apud gentiles magna superstitione inspiciebantur &
edebantur, dominus vetat ab aliquo edi, sed sibi quod optimum & delicatius haberetur offerri, & igne altaris in-
cendi, reliquas verò carnes extra castra comburi. *Vnum quoque arietem sumes, super cuius caput ponent Aaron & filij eius ma-*
nus, quem cùm mactaueris, tolles de sanguine eius, & fundes circa altare, ipsum autem arietem secabis in frusta, lotáque intestina eius ac pedes,
pones super concisas carnes, & super caput illius, & offeres totum arietem incensum super altare. Et fundes circa altare. Hebraicũ &
Chaldaica habent, Et asperges super altare per circuitum. Sed idem est. Pro eo autem quod nos habemus, Ipsum
autem arietem secabis in frusta, Hebræi legũt וְאֶת הָאַיִל תְּנַתֵּחַ לְנִתְחָיו Veeth haàil tenattêach linthachaf, Et arie-
tem dimembrabis seu concides per membra sua, seu per artus suos, Quod idem prorsus est. Pones super concisas
carnes, id est, vt habet Hebraicum, נִתְחָיו Netachaf, membra eius, & super caput illius, hoc est, cõgeres omnia illa
in vnum. Et offeres totum arietem, siue, & incędes. Est enim idem verbum וְהִקְטַרְתָּ Vehiktarta, de quo paulò an-
tè. Nunc quomodo in consecratione Aaron & filiorum duo consequenter arietes sint offerendi, ad docendum
F facto quid domino semper offerẽdum sit à sacerdotibus, quid denique cessurum sit in vsum sacerdotum, & quid
oblaturis fidelibus plebibus reseruandum. Vnum itaque arietem iubetur Moyses mactare hoc modo, vt cõstitu-
to ariete ante tabernaculum fœderis, eius capiti manus imponant ipse Aaron initiandus & sui filij. Sicque ma-
ctato à Moyse ariete & occiso, sumat sanguinem & fundat secus altare in suum locum per circuitum, mem-
bratimque secetur in frusta corpus, amputato primùm capite, deinde omnia illa membra lauentur simul cum
intestinis ac cruribus, & subinde componantur pariter cum capite super struem lignorum intra altare holo-
causti incendenda, vt totus pariter aries domino deo offeratur perfecto incendio. Vt sit acceptabile sacrifi-
cium domino in odorem suauitatis, qui post huiusmodi ritum exactum, ex fide domino placente, & le-
gitima obedientia, sese reconciliandum promittat, & dimissurum peccata eorum, pro quibus offeretur. Ta-
lisque oblatio integrè domino delata, de qua nihil in cibum cuiquam relinquitur, nec sacerdoti nec offe-
renti, holocaustum dicitur. Vnde & addit, *Oblatio est domino, odor suauissimus uictimæ domini.* AVGVSTINVS.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Quod odor suauitatis sæpe domino dicitur sacrificium de victimis pecorum in scripturis sacris, non vti- G
Quæst.127. que deus odore fumi delectatur, sed tantùm illud quod hîc significatur spiritaliter, deum delectat, cùm spiritaliter exhibetur, quoniam ipse odor dei spiritaliter intelligitur. Non enim sicut nos, odorem corporeis naribus ducit. Sicut ergo ille olfacit, sic ista significant. THEODORETVS. Odor suauissimus victimæ domini. Humanis rebus diuinas docet. Nam quia nos suauibus odoribus maximè oblectamur, sacrificiū quod ex lege fiebat, suauem odorē appellauit. Neque enim nudis verbis adhærendū esse diuina natura declarat, quæ omnino corporis mẽbrorumq; expers est. CAIETANVS. Iuxta Hebræum autẽ habetur, Holocaustum ipsum domino, odor quietis, incẽsum domino ipsum. Et vtrobiq; Iehoua est, & datiui casus. A tribus cõmendatur hoc sacrificij genus. Primùm à totalitate, quòd totū animal immolatur summo deo. Deinde à fumali euaporatione, in quam totum resoluebatur, dicendo, Odor quietis. Humano more loquitur deus, nulla enim maior est cõmendatio odoris, quàm vt sit dignus quiete hominis in ipso: rari enim sunt odores non parietes, aliquid fastidij aut mali, si quiescat homo odorãdo. Nec hoc dicitur propriè, sed metaphoricè, hoc est, quòd ad similitudinẽ H
odoris digni quiete, placet hic fumus sacrificij. Tertiò ab igne, dicẽdo, Incẽsum seu ignitũ ipsum. Inter elementa enim, ignis supremũ & natura & situ & actione & puritate locũ tenet. Et dicitur hoc ad differẽtiam elixorũ, quæ mediante aqua, & non immediatè ab igne attingũtur. AVCTOR CATENAE. Locus iste Hebraicè sic legitur עֹלָה הוּא לַיהוָה רֵיחַ נִיחוֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה הוּא Hola hu laihoua, reach nichóach isse laihoua hu, Holocaustũ seu hostia est domino, odor suauis, seu placẽs, vel quietis, oblatio domino est. Est enim dictio Nichóach, à noach verbo descendẽs, quod quiescere significat. Isse autẽ propriè oblatio dicitur vel sacrificium quod in igne offerebatur. Vertũt alij, Holocaustum enim est domino, odor quietis, oblatio ignita est domino, id est, oblatio est enim quæ tota igni absumi debet in honorẽ dei, estq; oblatio quę quiescere facit iram dei, hoc est, pacatum eum reddit hominibus. Quod autẽ addit, oblatio ignita est domino, repetitio est verbis paulùm immutatis. Dicitur prꝛeterea holocaustũ, Hola Hebraicè à verbo עָלָה Hala, id est, ascendit, quòd totũ illud sacrificium in fumũ (vt ita dicam) I
ascendat & cõuertatur. Reddũt nonnulli, Holocaustum hoc domino, odor gratissimus & suaue olens, sacrificium igne cõfectum domino. Alij, Holocaustũ est domino in odorẽ quietis. Oblatio ignita domino est. Alij etiam, In holocaustũ domino, in odorẽ suauitatis, & oblationẽ ignitam domino. Septuaginta, ὁλοκάυτωμα κυρίῳ ἐις ὀσμὴν εὐωδίας, θυσίασμα κυρίῳ ἐσὶμ, Holocaustũ domino in odorem suauitatis, sacrificiũ domino est. Quod quid significet apertè declarat Chaldaica, inquiens, Holocaustũ est corã domino, vt suscipiatur cum beneplacito, holocaustum est corã domino. Horũ igitur omnium sensus vnus est, quòd oblatio ista, seu vapor eius & incẽsio, placẽtissima est domino, non ex parte operis operati, quòd in se nullã habuit sanctitatẽ, acceptibilitatem ac gratiã, cùm fuerit quid irrationale, sed ex parte operis operãtis, hoc est, ex fide, deuotione & obedietia offerẽtium, maximeq; ratione rei quam repꝛesentabat, de qua in posterioribus videbimus. *Tolles quoque arietem alterum, super cuius caput Aaron & filij eius ponent manus. Quem cùm immolaueris, sumes de sanguine ipsius, & pones super extremum auriculæ dextræ Aaron & filiorum*
eius, & super pollicem manus eorum, ac pedis dextri, fundesq; sanguinem super altare per circuitum. Cùmque tuleris de sanguine qui est super K
altare, & de oleo vnctionis, asperges Aaron & vestes eius, filios & vestimenta eorum. Et pones super extremũ auriculæ dextræ Aaron. Dictio תְּנוּךְ Tenuch, propriè tenerũ significat, quod est in extremo auriculę. Vnde aliqui vertũt hic, Super teneriorẽ auris dextræ partẽ. Alij, Super fibram auris Aaron, & cætera. Nam fibra est extrema pars cuiuslibet rei. Chaldaica habet, In superiori parte auris. Sed hæc idem sunt. Cumq; tuleris de sanguine qui est super altare, & de oleo vnctionis, asperges Aaron & vestes eius, & vestimẽta eorum. Cõciliùs quàm Hebraicũ & Chaldaica, quæ habent, Et asperges super Aaron & super vestes eius, & super filios eius, & super vestes eorum cum eo. Sed vitauit Interpres repetitionem præpositionis super. Sensus tamen prorsus idem. Alter aries domino offerẽdus ad cõsecrationem sacerdotalẽ dicitur aries cõsecrationis, hoc ritu: Aaron & filij ponẽt manus super caput ipsius in conspectu tabernaculi, præsente & aspiciente populo. Deinde à Moyse occiditur & de sanguine eius non iam inungetur ara vel eius cornu, sed super cartilaginem auris dextræ Aaron & filiorum eius, insuper & pollices manus & pedis dextros eorundem, reliquum autem sanguinem fundet ad altare per circuitum. De eodem autem sanguine L
ad altare posito, & de oleo vnctionis simul, asperget Aaron & filios, & vestes consecrandas, hoc est, deinceps nulli alij vsui aptandas quàm sacro, à nemine induendas prꝛeterquam ab Aaron & filiis eius. Sic enim exigebat, vt in magna æstimatione haberentur vestes, & propter vestes, personæ & officium.

Mysticè. INTERLINEARIS ET AVCTOR CATENAE. Spiritualiter autem consecratio manus Aaron & filiorum eius, id nobis prꝛeferunt, quòd sacerdotes Ecclesiæ omnia bona opera operari debent, nulla autem mala. Vitulo autem sacrificando imponunt Aaron & filij eius manus super caput, & postmodum in conspectu tabernaculi mactatur, quia vera hostia Christus dominus, qui peccata nostra portauit, in cruce erat pro salute mundi offerendus. Cuius sanguine & iusti quatuor virtutibus nitentes, per quatuor cornua altaris, & inferiores in Ecclesia, per basim eius significati, & demum omnes à reatu omnium peccatorum emundari debebant. Non vt sine omni prorsus peccato viuerent, sed vt non imputarentur eis peccata, & rei non haberẽtur apud iustitiam dei, cui satisfactum esset per Christi mortem & sanguinem eius, redimentem fideles & electos, si illis applicata M
fuerit per fidem & sacramenta. Vel cornua altaris & basis sanguine vituli liniuntur, quia Christus qui sacerdos Ecclesiæ dei est, altare & hostia, pro nostris criminibus peccatum sit, hoc est, sacrificium pro peccato, vt nos à peccatis liberaret. Terra quoque nostris sceleribus polluta, & irritata contra impios homines, quos nutrire iussa est in cultum sui creatoris, quæ cogitur ferre improbos & transgressores, hausto sanguine Christi cõciliatur & compescitur, ne clamet contra peccatores in cœlũ. Sed & cùm adeps offertur in altari incensum domino, quid nobis indicat aliud quàm saluatoris nostri passionem ex virtute gratiæ eius, in fine seculorũ celebrãdã, acceptissimam deo futurã? Iuxta quod & Apostolus ad Ephesios scribẽs, ait, Sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis. Quod verò vituli carnes extra castra comburuntur quia pro peccato sunt, dominus Iesus Christus refertur, extra Hierusalem pro peccatis mundi in cruce offerendus. Sed & duo arietes super quorum capita Aaron & filij manus imponunt, domino mactandi, ipsum eundem dominum

A dominum Iesum propter eminentissimam dei & proximi dilectionem exprimunt, ducem & pastorem ouium, quem morti sacerdotes & pontifices Iudæorum tradiderunt. Nec ab re secundi arietis sanguine aures dextræ, pollices manuum ac pedum Aaron & filiorum eius tinguntur, quoniam immolatione Christi purgatus est & innouatus simplicium Iudaicꝛ populi auditus, opera correcta, & incessus dextri & puri redditi. Aspersio autem sanguinis eiusdem super Aaron & filios ac eorum vestimenta, nonne signo, si non voce tibi clamare videtur, quòd sceleratꝛ illi Iudaici populi sacerdotes, in die parasceues spurcissimis labiis protulere, Sanguis eius super nos & super filios nostros? Quod & alibi per Esaiæ os spiritus sanctus prædixerat futurum, dicens, Et asperſus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. CYRILLVS LIBRO VNDECIMO SVPER IOANNEM. Prisca lex ac literalis, quæ vmbram veritatis habebat, corporaliùs (vt ita dicam) & rudiùs res sacras fieri iubebat. A qua enim Aaron & Leuitæ institutione legis primùm lauabãtur, deinB de ariete immolato, eius sanguine dexteræ auriculæ vngebat extremum, & in extremitate pollicis tam manus quàm pedis dexteri nonnihil sanguinis ponebat, mysterij Christi tanquam in tabula imaginem describens. Vbi enim aqua & sanguis quibus sacrificamur fuit, ibi absque dubio pulchritudo veritatis obumbratur. Dominus autem noster Iesus Christus ad veritatem figuras legis transponens, ministros altaris per seipsum perficit, ipse nanque cõsummationis aries est. Perficit autem sanctificationes vera participatione spiritus sui, ad diuiniorem virtutem & gloriam homines reformans. THEODORETVS. Sed & aliter. Sacerdotes non omnibus hostiis manus imponebant, sed iis quæ pro ipsis immolabantur, maximèque pro peccato, cæteris verò ipsi illi qui offerebant, manus suas supponebant. Id verò declarabat, hostiam locum offerentis tenere, ac supplere. Illud autem sciendum est, quòd pro pontifice vitulus offerebatur, itèmque pro omni populo. At verò pro principe, hircus. Pro vnoquoque verò, capra. Principi nanque masculus, subiectis verò fœmina congruit, propterea quòd & mulierem deus ipsi Adam subiectam esse voluerit. Prꝛeterea vitulus qui pro peccato immolabatur, extra castra C comburebatur. Ob id Christus quoque dominus noster (vt ait Apostolus) extra portam passus est, veritatemque figuræ imposuit. Altari quoque omentum imponebatur, offerebatur similiter adeps ventriculi, duo renes, ipsiusque iecoris fibræ. Quæ quidem omnia tantùm quæ in nobis affectionũ sunt ænigmata, esse existimarim. Adeps nanque qui ventriculum operit, gulæ atque abdominis vitium indicat: renes verò, voluptates illas quæ ventrem maximè oblectant: fibræ autem iecoris, irascibilem animi vim declarant, hinc enim pars illa quæ bilem ipsam continet copulatur. Hæc autem omnia consecrari iubet, ac quodammodo malas ipsorum efficacias mortuas esse significare. Brachium quoque dextrum arietis pro consummatione offerri prꝛecipit, hoc est, virtutem quæ sese operibus exerit dexteram ac gratam deo offerendam esse. Ipse verò panis & lagana & vini libamina, fructus qui è terra gignuntur declarant, quorum primitias deo offerendas esse quis nescit? BASILIVS DE VERA VIRGINITATE. Diuina lex vitulum pro sacerdotio apud sapientissimum Moysen immolari mandans, per membra hostiæ quæ incendebantur, sacræ exercitationis modum naturali ratione subindicat, quæ fibram D iecoris, non iecur totum, & adipem qui ventrem operiret, non ventrem ipsum: renum verò non solùm adipem, verùm ipsos quoque cum adipe renes incendi in holocaustum iubet. Iecoris quippe quod cõcupiscentiæ instrumentum est, iuxta quod & de eo, qui concupiscentiæ fuerat telo percussus, dicitur, Eris quasi ceruus spiculo permissus in iecore, veluti fibram, singularem scilicet peccati concupiscentiam, in qua & fel inuenitur incendere, reliquam verò felle ac pessima cupiditate liberam ac puram ad appetenda bona quæq; & honesta seruare, secundum naturam integram conuenit. Porrò ventris quod superfluum est, vnde pinguiore & hebetiore euadimus sensu, auferre decet, solúmque quod est necessarium seruare. In renibus verò non adipem solùm ingentem obscœni liquoris copiam expumantem ad libidinem, verùm & renes ipsos expiare ac sanctificare naturaliter omnino iubemur. Significat profectò per hæc sermo diuinus, & necessarium victum nobis esse amplectendum: & concupiscentiam studiosius ad meliora transferendam, & castitatis munditiam tota intentione sectãdam. Quia enim possibile non erat absque cibo viuere, escarum receptaculum, ventrem scilicet, nudum absque vllo omniE no gulæ vitio relinquens, obsidentem illum adipem rectissimè tollit. Rursus quia itidem erat impossibile, boni nos aliquid habere, nisi naturalem concupiscentiæ vim ad illud ambiendum haberemus, improbam cupidinis speciem quasi fibram iecoris cum felle prꝛecidens, probabile concupiscendi genus ad virtutes appetendas purum innocuúmque reliquit. At verò in renibus, quia neque ad vitæ necessaria vt venter, neque ad concupiscendum vt iecur, necessarij sunt, solámque & vnicam concubitus concupiscentiam capiunt, non horum solùm adipem, sed ipsos quoque ignibus tradit. Nempe enim sine renibus, id est, sine coniugio in terris viui potest, virginitatisque vita, nullo inferior angelis ad perpetuam gloriã hinc iam exerceri. Quibus profectò omnibus id nobiscum agitur, vt omni sapientia eruditi & instructi aduersus voluptatem totam quasi contra multorum capitum hydram sapienter stemus, neque sub specie excidendi emergentia assiduè per sensus capita ad pullulationem plurimorum ea semper iteremus. Verùm summa tolerantia laboris atque continentia prꝛecipua, fortiter illa incendamus, corporáque nostra hostiam sanctam placentem deo, tanquam vitulum pro sacerdotio studiosè offeraF mus, & modò quidem prauam concupiscentiam veluti fibram iecoris, modò superfluitatem cibi, quasi adipem quo venter operitur, modò etiam totam simul concupiscentiam coitus, veluti renes vnà cum adipe semen illis ministrante, diuino continentiæ igne consumamus, vt iuxta propositam virginitatis destinationem omni prꝛua ac turpi concupiscentia, omníque voluptate superiores euadentes, per continentiæ sacra certamina propositi certantibus prꝛemio, immortalitatísque corona digni inueniamur. AVCTOR CATENAE. Obseruandum itaque dominum potissimùm exigere pro suo sacrificio animalia illa, & membra illa, quæ concupiscentiis subiiciuntur. Non vult habere animal infirmum, aut quod testiculis sit priuatum, requirit renes, qui concupiscentiæ prima sunt officia; vult habere epar, quod roborat libidines, & adipes qui effrenem faciunt concupiscentiam, iuxta illud, Impinguatus est Israël, & recalcitrauit. Hæc omnia dominus in suo vult habere sacrificio, non quòd illum delectent renes aut adipes pecudum, sed quòd hæc mysticè significent, quòd homo mortificare debet membra sua super terram.

Universidad de Deusto
Biblioteca

3 *Consecratísque ipsis & uestibus, tolles adipem de ariete & caudam, & aruinam quæ operit uitalia, ac* G *reticulum iecoris, & duos renes atque adipem qui super eos est, armúmque dexterum, eo quòd sit aries consecrationis, tortámque panis unius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu domini, ponésque omnia super manus Aaron & filiorum eius, & sanctificabis eos, eleuans coram domino. Suscipiésque uniuersa de manibus eorum, & incendes super altare in holocaustum, odorem suauissimum in conspectu domini, quia oblatio eius est. Sumes quoque pectusculum de ariete quo initiatus est Aaron, sanctificabísque illud eleuatum coram domino, & cedet in partem tuam. Sanctificabísque & pectusculum consecratum, & armum quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron & filij eius, cedéntque in partem Aaron & filiorum eius iure perpetuo à filiis Israël, quia primitiua sunt, & initia de uictimis eorum pacificis,* H *quæ offerunt domino.*

3 AVCTOR CATENAE. Adhuc secundi arietis sacrificium prosequitur, quod hostia pacifica dictum est, cùm prioris oblatio holocaustum fuerit pro peccato. Ait ergo, *Consecratísque ipsis & uestibus.* Quàm breui se expediuit Interpres, & summam rei dicere non omisit. Sic enim est apud Hebraicum, & Chaldaicam. Et sanctificabitur ipse & vestes eius, & filij eius, & vestes filiorum eius cum eo. Sic ad verbum & Septuaginta. INTERLINEARIS Et vt consummetur & perficiatur sacrificium. *Tolles* (inquit) *adipem de ariete & caudam, & aruinam quæ operit vitalia, ac reticulum iecoris, & duos renes, atque adipem qui super eos est, armúmque dexterum, eo quòd sit aries consecrationis, tortámque panis vnius, crustulam conspersam oleo, laganum de canistro azymorum, quod positum est in conspectu domini, ponésque omnia super manum Aaron & filiorum eius, & sanctificabis eos, eleuans coram domino.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et eleuabis ea, eleuationem coram domino. AVCTOR CATENAE. Notan- I dum primò, quòd ante verba illa, Tolles adipem, & cætera, apud Septuaginta abundant omnia hæc verba, At sanguinem arietis infundes ad altare in circuitu. Deinde vbi dicitur, Et aruinam quæ operit vitalia, siue intestina (Est enim dictio קֶרֶב Kéreb, Sed idem est) hoc loco, Et, accipitur expositiuè, id est, adipem tegentem intestina. Est enim eadem dictio חֵלֶב Chéleb, quæ suprà paulò antè posita est, quam Interpres hîc aruinam vertit, ne idem verbum tam citò replicaret, vt diceret, Tolles adipem de ariete, & caudam, & adipem qui operit intestina, sicut Chaldaica & omnes recentiores legunt. Licet Septuaginta hoc in loco nullam de cauda mentionem fecerint. Est ergo sensus, Ne quis dubitet de quo adipe loquutus fuerim, cum adipem intelligo, qui arietis intestina operit. Tertiò, quòd nos Armum dextrum, Hebræi autem שׁוֹק הַיָּמִין Sok haiamim dicunt, Septuaginta βραχίονα, hoc est, Brachium dixerunt. Quartò, quòd nos, Eo quòd sit aries consecrationis, Hebraicè מִלֻּאִים Milluim habetur, id est repletionum. Quòd aliter non est intelligendum quàm sicut vertit Interpres. Implere enim hoc toto capite pro consecrare sumitur, sicut & pauloantè est positum, Et implebis manum eorum. Aries ergo repletionum dicitur, K id est, quo repletur & consecratur sacerdos. Sic & Septuaginta senserunt, qui vt vox sonabat verterunt, ἔστι γὰρ τελείωσις αὕτη, Est enim consecratio siue cõsummatio hæc. Chaldaica, Quoniam aries oblationum est, legit. Sed de Male verbi significationibus suprà satis dictum est. Quod autem hîc annotatum est, toto hoc capite annotatum esse volumus. Quintò, vbi nos tantùm, Tortã panis vnius legimus, tam Hebręi quàm Septuaginta & Chaldaica, Et crustulæ conspersæ oleo, & lagano azymorum, vnum addunt, Vt dicant, Crustulam conspersam oleo vnam & laganum vnum. De quorum verborum varietate vide quæ dicta sunt in superioribus. Sextò, quod dicitur, De canistro azymorum quod positum est in conspectu domini, Hebraismus est, pro, In quo infermentata fuerunt oblata deo. Demum quod in nostra editione scriptum est, Et sanctificabis eos, eleuans coram domino, in Hebræo legitur וְהֵנַפְתָּ אֹתָם תְּנוּפָה לִפְנֵי יְהוָה Vehenephta othã tenuphà liphne Iehoua. Et eleuabis ea eleuationem, siue in oblationem eleuationis coram domino. Sic ferè legit & Chaldaica, videlicet, Et eleuabis omnia eleuatione coram domino. Sciendum autem, verbum נוּף Nuph, à quo Tenupha venit, significare eleuare, mouere, L & hinc inde agitare. Vnde verterunt hîc nonnulli, Et agitabis ea agitatione coram domino. Dicunt enim quòd sublatam hostiam agitabant seu mouebant, primùm ab oriente in occidẽtem, deinde à septẽtrione in meridiem, qua agitatione deum totius esse terræ dominum significabant. Dicunt etiam doctores Hebræorum, quòd in sacrificiis duplex erat eleuatio. Prior sursum ac deorsum, & dicitur Teruma: altera antrorsum & retrorsum, dextrorsum & sinistrorsum, & dicebatur Tenupha. Vertũt alij hoc in loco, Et facies ea motari, Tenupha coram domino. Quod in idem recidit cum superioribus. Sic & quod alij reddunt, Et ventilabis ea in oblationem ventilationis coram domino. Dicũt siquidem הֵנִיף Heniph significare, aliquid in sublime porrectum, hinc inde ad quatuor mundi plagas mouere, & quasi vẽtilare. Pro quo Septuaginta, καὶ ἀφοριεῖς αὐτὰ ἀφόρισμα ἔναντι κυρίου, Et segregabis ea segregationem coram domino, dixerunt. Iubetur igitur hæc omnia pariter imponi in manus Aaron & filiorum, in signum quòd oblata illa de animalibus & reliquis ad cibum pertinẽtibus, iuris essent sacerdotalis, & non tam sacerdotibus, quàm ipsi domino offerẽda esse, eatenus vt nihil tale vnquã cedere deberet in vsum pro- M phanum & laicum, sed sacerdotibus relinquendum. In cuius signum duo fieri iubebãtur, primùm vt hæc omnia oblata ponerẽtur super manus sacerdotũ consecrãdorum, quorũ tunc quoq; manus sustentabãtur à Moyse quasi tradẽte illis ius talia possidẽdi, nec solũ sustẽtabat eorũ manus talia ferentiũ, sed eleuabat cum decoro & solẽnitate sursum quantũ fieri potuit, & iterũ submitti sinebat: deinde à sinistra ad dexterã mouitabat, in morẽ crucis, significãdo vel crucis mysteriũ, vel (vt dictũ est) omnipotẽtiã dei, cui hæc offerebãtur, & cuius cultui ministraturi essent sacerdotes illi nũc cõsecrati qui dominus est totius mũdi, omniũ quæ sursum sunt atq; deorsum, ante & retro. Aliud signũ iuris sacerdotalis & diuini erat, omniũ illarũ rerũ incẽsio, pro illa vice, dũ hoc sacrificio cõsecrarẽtur, in odorẽ suauissimũ domino. Vnde & sequitur. *Suscipiesq; vniuersa de manibus eorũ, & incẽdes sup altare in holocaustũ odorẽ suauissimũ in cõspectu domini, quia oblatio eius est.* CAIETANVS. Iuxta Hebrẽũ habetur, Et thurificabis altare super holocaustũ, in odorẽ quietis domino. Si ordo rei gerẽdę est secũdũ ordinẽ literę, sensus est, ꝙ Moyses istas res volis

A volis Aarõ & filiorũ sustẽtatas, eleuauit intercedẽtibus eorũ manibus (vnde & nõnulli interpretati sunt, Et eleuare facies) & peracta huiusmodi eleuatione Moyses accepit de manibus eorũ vniuersa quæ fuerãt eleuata. Modus deinde sacrificãdi hæc eleuata describitur, videlicet per modũ holocausti, vt ad instar thuris in altari cremẽtur imposita super carnes holocausti. Et adiungitur similis suauitas corã domino, & similis dignitas igniti sacrificij, subiũgendo, Incẽsum ipsum domino. AVCTOR CATENAE. Hebraicè hoc loco legitur וְהִקְטַרְתָּ הַמִּזְבֵּחָה עַל הָעֹלָה Vehiktarta hamizbécha hal hahola, Et incendere facies seu thurificabis altare vltra, vel ad, siue super holocaustum, vel cum holocausto. Septuaginta, καὶ ἀνοίσεις ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τῆς ὁλοκαυτώσεως, Et offeres super altare holocausti. Chaldaica, Et incendes in altari super holocaustum, vt suscipiatur cum beneplacito coram domino, seu (vt nostri codices habent) odorem suauissimum in conspectu domini. Non quòd (vt iam sæpius dictum est) dominus talibus nidoribus delectetur, sed quòd fides, spes & obedientia talia deo offerentium, domi- B no placeat, & oblectamento sit. Quia oblatio eius est. Hebraicè legitur, אִשֶּׁה הוּא לַיהוָה Isse hu laihoua, Est enim oblatio ignita domino, id est, quæ igni absumitur in honorem domini. Et quia hæc in superioribus exposita sunt, hîc vltra non insistimus. *Sumes quoque pectusculum de ariete quo initiatus est Aaron, sanctificabísque illud eleuatum coram domino, & cedet in partem tuam.* AVGVSTINVS. Secundum Septuaginta, Et sumes pectusculum de ariete consummationis, quod est Aaron, id est, ipsius Aaron. Hoc enim pertinere voluit ad summum sacerdotem. Quæst.128.

CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Et eleuabis illud eleuationem coram domino. Et est constructio appositiua. AVCTOR CATENAE. Sumes quoque pectusculum de ariete quo initiatus est Aarõ. Pro, Quo initiatus est Aaron, Hebraicè est הַמִּלֻּאִים אֲשֶׁר לְאַהֲרֹן Hamilluim aser leAharon, Impletionum quæ Aaron, id est, cape pectusculum arietis quod immolatur pro cõsecratione Aaron. Vt sit idem quod vertit Interpres, Prout & Chaldaica intelligit habens, Suméśque pectus de ariete oblationis Aaron. Alij vertunt, Impletionum quod Aaron. Et coniunctionem, non ad consecrationem, sed ad pectusculum referunt, quòd videlicet sit C semper cessurum in sacrificiis post hac in partem Aaron. Et sic intellexerunt Septuaginta. Sanctificabísque illud eleuatum coram domino. Pro sanctificabísque illud eleuatum, Hebraicè est וְהֵנַפְתָּ אֹתוֹ תְּנוּפָה Vehenaphta otho tenupla, Et eleuabis illud eleuationem, seu eleuatione. Sic & Chaldaica. Quæ (vt dictum est) fiebat per motum ad quatuor partes. Vertunt alij, Et agitabis illud agitatione. Alij & ventilabis illud ventilatione. Nonnulli, Et motabis ipsum tenupla. Demum quidam, Et sanctificabis illud in eleuationem. Quæ omnia vnum sunt cum sensu literæ nostræ. Et quia sunt eadem verba, quæ paulò antè declarata sunt, illuc recurrendum est. Septuaginta, καὶ ἀφοριεῖς αὐτὸ ἀφόρισμα, Et segregabis illud segregationem. Et cedet in partem tuam, Hebraicè enim dicitur, וְהָיָה לְךָ לְמָנָה Vehaia lecha lemana, Et erit tibi in partem, Sic & LXX. καὶ ἔσαι σοὶ ἐν μερίδι. Chaldaica quoque, Et erit tibi in portionem. Male ergo in quibusdam Latinis codicibus legitur, Et cedet in partem suam, scilicet ipsius Aaron. Pectusculum ergo hoc secundi arietis, de quo nunc scribitur, secundum præscriptas partes incendendum nunc quidem consecratori Moysi cedit, semper deinde summo sacerdoti cessurum, & nulli fi- D liorum vel minori sacerdoti sub summo. Ex quo etiam loco validissimum sumitur argumentum ad quæstionem disputatam, An Moyses summus sacerdos fuerit, nam præter id quod ipse summum cõsecrauit sacerdotem hîc pectusculum dei iussu suscipere mandatur, quod solius summi erat sacerdotis portio, nam & subditur,

Sanctificabísque & pectusculum consecratum & armum quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron & filij eius, cedéntque in partem Aaron & filiorum eius iure perpetuo à filiis Israel, quia primitiua sunt, & initia de victimis eorum pacificis, quæ offeruntur domino. Quæst.129.

AVGVSTINVS. Quod hîc dicitur, Et cedent in partem Aaron & filiorũ eius iure perpetuo, siue secundũ Septuaginta, Legitimum sempiternum à filiis Israël, more illo perpetuum, ęternũ, siue sempiternum dixit, quem sæpe suprà commemorauimus. HVGO DE SANCTO VICTORE. Sanctificabísque & pectusculum consecratum & armum. Hucusque quæ dicit, ad præsentem pertinent consecrationem Aaron & filiorum eius, quæ verò sequuntur, ad futuram deinceps consuetudinẽ. Vt scilicet quia sacerdotes in consecratione sua de pacificis suis obtulerunt pectus & armum, hęc eadem accipiant à filiis Israël de pacificis eorum lege perpetua. E Sanctificabis, id est, confirmabis. Et nota quòd primus aries fuit oblatus in holocaustum, secundus in pacifica. Vnde dominus habuit suam partem armum & adipem, & Moyses qui obtulit pectus, Aaron cuius erat oblatio, reliquas carnes quas cepit & comedit cum filiis suis in atrio tabernaculi, sicut deinceps facturi erant filij Israël. CAIETANVS. Sanctificatio autem hæc, est definitio, quòd ista (videlicet pectus & armus) munda sint ab vsu filiorum Israël offerentium sacrificia, & cedant in portionem sacerdotum. Quia (inquit) primitiua sunt & initia, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Quia separatio ipsa, & separatio erit à filiis Israël de sacrificiis pacificorum eorum, separatio eorum domino. Ratio redditur sanctificationis harum partium, quia sunt partes separatæ deo. Et quia multiplex erat sacrificij genus (vt infrà patebit) manifestat hanc legem intelligi in sacrificiis pacificorum, quæ offerentur à filiis Israël. AVCTOR CATENAE. Sanctificabísque & pectusculum consecratum & armum. Hebraicè est, וְקִדַּשְׁתָּ אֵת חֲזֵה הַתְּנוּפָה וְאֵת שׁוֹק הַתְּרוּמָה Vekiddasta eth chaze hatenupha veeth sok hateruma. Quia dictum de tenupha, dicendum etiam de teruma. Dictio hæc à רוּם Rum F verbo descendit, quod leuare, eleuare, & separare significat. Vnde teruma illud significat, quod à communibus vsibus separatur, & domino offertur. Et quia hoc ab imis ad superna (vt dictum est) etiam eleuabatur, aliqui vocant etiam teruma, eleuationem, vt paulò pòst videbimus, vel primitias, quia & hæc cum hac cærimonia domino offerebantur. Hoc intellecto verti potest locus iste, Et sanctificabis pectusculum eleuationis, & armum separationis. Sic & Chaldaica habet. Alij vertunt, Et sanctificabis pectusculum agitationis, & armum eleuationis. Alij, Sanctificabis itaque pectusculum ventilationis, & armum eleuationis. Quidam, Cõsecrabis itaque pectusculum tenupha, & armum eleuationis. Demum nõnulli, Et sanctificabis pectus eleuationis, & armum exaltationis. Septuaginta, καὶ ἁγιάσεις τὸ στηθύνιον ἀφόρισμα, καὶ τὸν βραχίονα τοῦ ἀφαιρέματος, Et sanctificabis pectusculum segregationem, & brachium separationis. Quę omnia vnum eundémque sensum habẽt, quòd tam pectusculum quàm armus, eleuando coram domino sanctificentur. Sequitur, Quem de ariete separasti, quo initiatus est Aaron & filij eius. Hebraica sunt hoc in loco huiusmodi, אֲשֶׁר הוּנַף וַאֲשֶׁר הוּרָם מֵאֵיל הַמִּלֻּאִים מֵאֲשֶׁר לְאַהֲרֹן וּמֵאֲשֶׁר לְבָנָיו

Aser

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aſer hunaph vaaſer huram meel hamilluim, meaſer leaharo vmeaſer lebanaf. Sciendum autem, quòd Hunaph G & Huram paſsiua verba ſunt in Hiphil, à Nuph & à Rum, verbis ſexti ordinis, & in Complutenſi editione poſt dictionem Hamilluim, eſſe coma, hoc eſt, Athnach, in aliis non, quare locus variè redditus eſt. Nam aliqui legunt totum hoc coniunctim ſiue aliquo puncto, alij diſiunctim. Vertitur ergo ab aliquibus, Quod (videlicet pectuſculum) agitatum ſeu motum eſt (ſubaudi hinc & inde in quatuor partes) & qui (ſubaudi armus dexter) eleuatus, ſiue in altum ſublatus eſt de ariete repletionum vel conſecrationum Aaron & filiorum eius, aut pro Aarone & pro filiis eius. Et ſic intellexit Interpres Latinus, Chaldaica etiam habens, Quod eleuatum eſt, & ſeparatum de ariete oblationis Aaron & filiorum eius. Sic & Septuaginta vertentes, ὃς ἀφώρισται καὶ ὃς ἀφῄρηται ἀπὸ τοῦ κριοῦ τοῦ τελειώσεως ἀπὸ τοῦ ἀκροῶμ, καὶ ἀπὸ τῶμ ὤμῶμ αὐτοῦ, Qui ſegregatus eſt, & ſeparatus eſt ab ariete conſecrationis ab Aaron & filiis eius. Quæ lectio ſatis clara eſſet, ſi tamen ſciretur quomodo intelligatur, Ab Aaron & filiis eius, videlicet nunquid pectus & armus quæ duo aliàs cederent in partem Aaron & filiorum eius, pro hac vice ſint fu- H tura Moyſi, vel num Aaron & filij ſeparare habeant ab ariete & eleuare pectus & armum, ac dare in manus Moyſi. Nam & hæc eadem verba in Hebræo difficultatem pariunt propter dictionem Meaſer bis repetitam, cuius forte ſignificatio hoc in loco non admodum deprehenditur. Vertunt alij diſiunctim, hoc modo: Quod ventilatũ eſt, & qui in altum leuatus eſt, de ariete conſecrationis, propter Aaron & filios eius, videlicet ob conſecrationẽ eorum. Vt reddant dictionem Meaſer, Propter, quod certè duriuſculum videtur, nec adhuc apud aliquem ſcripturæ locum ita eſſe poſitam compertum eſt nobis. Nobis dicimus, quia aliis fortè doctioribus erit. Nam licet Caaſer, quemadmodum, in quo, propterea quòd, & eo quòd ſignificet, Meaſer tamen, non propter, ſed à quo, ſiue de eo quòd, ſignificare Hebraicè ſolere credimus. Fatemur pauperem intelligentiam noſtram, aut vt magis ingenuè dicamus, ignorantiam, non ſatis nobiſimetipſis hoc in loco ſatisfacimus, minúſque credimus aliorum intelligentiæ conſultum fore. Non omittimus hanc clauſulam, Meaſer leAharon vmeaſer lebanaf, à viro doctiſſimo ex recentioribus in Latinum non verti, & in eius exemplaribus deſiderari. Sequitur. Cedétque in partem I Aaron & filiorum eius iure perpetuò. Siue, In ſtatutum perpetuum, eſt enim in Hebræo, לְחָק עוֹלָם Lechak holam. Vel ſtatuto perpetuo. Quod ita intelligitur, quo ad lex vetus curſum ſuum habitura erit, tandiu pectus & armum dextrum in ſacrificiis tenebuntur Iſraëlitæ dare Aaron & legitimis ſucceſſoribus eius. Septuaginta vertunt more ſuo νόμιμον ἀιώνιον, Legitimum ſempiternum. Chaldaica, In ſtatutum æternum. Quæ omnia vnũ dicunt cum litera noſtra. Deinde additur, Quia primitiua ſunt & initia de victimis eorum pacificis quæ offerunt domino. Hebraica huiuſmodi ſunt, כִּי תְרוּמָה הוּא וּתְרוּמָה יְהוָה מֵאֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִזִּבְחֵי שַׁלְמֵיהֶם תְּרוּמָתָם לַיהוָה Chi theruma hu, vthruma ihie meeth bene Iſraël mizibche ſalmehem, terumatham laihoua, Hoc eſt, Quia ſeparatio eſt, & ſeparatio erit à filiis Iſraël de victimis pacificis eorum, ſeparatio eorum domino. Alij vertunt, Quia oblatio eleuationis eſt, eleuatio, quæ eſt (id eſt offertur) à filiis Iſraël, de, ſiue à ſacrificiis ſuis pacificis, eleuatio ſeu oblatio (inquam) eorum erit, ſiue eſt domini. Id eſt, pars illa offeretur domino, & propterea ſacerdotes habebunt illam, hoc eſt, armum dextrum cum pectore. Alij Hebraicas voces integras relinquentes, dicũt, K Quoniam Thruma eſt, Thruma (inquam) à filiis Iſraël, & à ſacrificiis eorum pacificis, Thruma eorum domino. Reddunt quidam, Quia exaltatio, & exaltatio erit à filiis Iſraël. De ſacrificiis pacificorum ſuorum exaltatio eorum domino. Et phraſis eſt Hebraica, vt linguæ illius peritis notiſsimum eſt. Chaldaica, Quia ſeparatio eſt, & ſeparatio erit à filiis Iſraël de victimis ſanctificationum ſuarum, ſeparatio eorum coram domino. Sic fere & Septuaginta. Quæ quidem omnia à Latinæ verſionis ſenſu nequaquam deuiant, quæ pectus & armum hoſtiarum pacificarum huiuſmodi, hoc eſt, partes præcipuas in vſum ſacerdotum deputandas appellat. Sanctificatio igitur talis pectuſculi quod dicitur eleuationis, & armi oblationis, ſeu ſeparationis, aliud non eſt, quàm (vt prædictum) ſeparatio talium in vſum ſummi ſacerdotis, quotieſcunque ſacrificia ſalutaria, quæ & pacifica, pro gratiarum actione offerebantur, de quibus huiuſmodi portio ſacerdoti ſummo cedere perpetuò diuinóque iure debebat, & à nullo alio edi licebat.

Myſticè. HIERONYMVS AD FABIOLAM. Sed nunquid de bobus cura eſt deo? Vtique non. Multo magis L de iecore bouis, arietis & hircorum, & armo dextro, pectuſculo & ventre, quo ſtercora digeruntur, quorum duo in eſum accipiunt ſacerdotes, tertium Phinees meretur in præmium. De victimis ſalutaribus, adeps quo pectus obuoluitur, & pinnula iecoris offeruntur ſuper altare, ipſum verò pectus & brachium dextrum dantur Aaron & filiis eius legitimum ſempiternum à filiis Iſraël. Senſus in corde eſt, habitaculum cordis in pectore. Quæritur vbi ſit animæ principale. Plato, in cerebro: Chriſtus monſtrat in corde, Beati mundo corde, quoniam ipſi deum videbunt. Et de corde procedunt cogitationes malæ. Et, Quid cogitatis nequam in cordibus veſtris? Voluptas & concupiſcentia, iuxta eos qui de phyſicis diſputant, conſiſtit in iecore. Huius pinnulam in diuerſa volitantẽ, & per oculorũ feneſtras erumpentem, foras offerunt ſacerdotes deo, vt poſtquàm opere dixerint deo, Holocauſtum tuum pinguefiat, & concupiſcentiam libidinis ſeminarium, igni ſpiritus concremauerint, mereantur accipere præmium, pectus & brachium. In pectore mundas cogitationes, legis notitiam, dogmatum veritatem: In brachio bona opera, & pugnam contra diabolum, & armatam manum, vt quod mente conceperint, exemplo M probent. Ieſus enim cœpit facere & docere. Ipſum quoque pectuſculum appellatur ἐπίθεμα, id eſt, additamentum, ſiue præcipuum & egregium, thenupha quippe hoc magis ſonat. Ex quo intelligimus iuxta illud Malachię, Labia ſacerdotis cuſtodiunt ſcientiam, & legem requirunt ex ore eiº, præcipuam debere eſſe in ſacerdotibus legis doctrinæq; notitiam, & additamento gratiæ ſpiritualis talem virum inſtitui, qui poſsit contradicentibus reſiſtere, & nihil in ſe ſiniſtri habere operis, quod ducat ad tartarum, ſed dextrum brachium & ſeparatum, vt opera ſacerdotis cõparatione virtutum eius, à cunctis hominibus ſeparata ſint. Hæc de victimis & his quæ offeruntur in altari, & ſacerdotibus dantur à domino. *Par. 2. c. 2. 3.* GREGORIVS IN PASTORALI. Qui cœleſti prædicatione vtitur, ima iam terrenorum operum deſerens, in rerum culmine ſtare videtur, tantóque felicius ſubditos ad meliora pertrahit, quanto per vitæ meritum de ſupernis clamat. Hinc diuina lege armum ſacerdos dextrum in ſacrificium accipit & ſeparatum, vt non ſolùm ſit eius operatio vtilis, ſed etiam ſingularis. Nec inter malos

A malos tantummodo quæ recta ſunt faciat, ſed bene quoque operantes ſubditos, ſicut honore ordinis ſuperat, ita etiam morum virtute tranſcendat. Cui in eſu quoque pectuſculum cum armo tribuitur, vt quod de ſacrificio præcipitur ſumere, hoc de ſemetipſo auctori diſcat immolare. Et non ſolùm pectore quæ recta ſunt cogitet, ſed ſpectatores ſuos ad ſublimia armo operis inuitet, nulla proſpera præſentis vitæ appetat, nulla aduerſa pertimeſcat. Blandimenta enim mundi reſpecto intimo terrore deſpiciat, terrores autem conſiderato internæ dulcedinis blandimento contemnat. AVCTOR CATENAE. Vel pectuſculum & armum accipit ſacerdos de oblatis, vt recordetur ſemper de pectore fideli & ſyncero offerẽdo domino, armoq; adiutorij proximis miniſtrã- do. Hæc eſt enim ſummi pontificis functio, ſyncerè domino & fidelibus miniſtrare. GREGORIVS IN *Cap. 40.* PRIMO MORALIVM. Sed nec myſterio vacat, quòd per Moyſen cauda hoſtiæ in altari domino offerri B præcipitur, vt videlicet omne bonũ quod incipimus, etiam perſeuerantiæ fine compleamus. Hinc & Ioſeph qui inter fratres vſque in finem iuſtus perſeuerаſſe deſcribitur, ſolus talarẽ tunicam habuiſſe perhibetur. Nam quid eſt talaris tunica, niſi actio conſummata? Quaſi enim protenſa tunica talum corporis opprimit, cùm bona actio ante dei oculos vſque ad vitæ nos terminum tegit. AVCTOR CATENAE. Sed & ea pars quæ domino in holocauſtum ceſsit, commendat nobis dominum Ieſum Chriſtum, qui factus eſt pro peccatis noſtris holocauſtum, placauit iram dei, & reconciliauit nos cum deo, vt liceat nobis deum patrem inuocare, & cœleſtium bonorum eius hæredes eſſe. Quod autem pars ceſſerit ſacerdotibus ſacrificantibus, ea partim ſignificat, miniſtris Eccleſiæ licere ex Euangelio viuere. Sic enim Paulus prima Corinthiorum nono docet, An neſcitis (inquit) quoniam hi qui in ſacrario operantur, quæ de ſacrario ſunt edunt? & qui altario deſeruiunt, cum altario participant? Ita & dominus ordinauit iis qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere, partim ſignificat ſacrificium Chriſti, non habere hanc rationem, vt tantũ ipſi Chriſto capiti noſtro in ſummam gloriam & maieſtatem ceſſerit, verumetiam vt participes eius ſacrificij reddantur, quotquot ſiunt membra Chriſti per fidem vi- C uam charitate formatam. Idem quoque ſignificat ea pars, quæ Iſraëlitis ſacrificia ſacerdoti offerentibus cedebat. Nam cùm Chriſtus ſacrificio meritus ſit, vt extulerit eum deus in ſummam ſublimitatem, ac donauerit illi nomen, quod eſt ſupra omne nomen, non ſibi ſoli tantam felicitatis maieſtatem retinuit, ſed fecit eam pro ſua ratione communem omnibus in ipſum credentibus, vt ſicut ipſe eſt naturalis dei filius, ita credẽtes fiant filij dei adoptiui: & ſicut ipſe eſt hæres bonorum dei, ita credentes fiant cohæredes eius. Atque hoc eſt verè de ſacrificio Chriſti participẽ fieri. Chriſtus enim non ſua, ſed noſtra peccata, ſacrificio ſuo expiauit. Reddimur igitur huius ſacrificij participes, & de illo edimus, cùm Chriſtum fide per dilectionem operãte concipimus, illique per ſacroſancta Eccleſiæ ſacramenta vnimur & incorporamur.

D *VEſtem autem ſanctam qua utetur Aaron habebunt filij eius poſt eum, ut ungantur in ea, & conſecrentur manus eorum. Septem diebus utetur illa qui pontifex pro eo fuerit conſtitutus de filiis eius, & qui ingredietur tabernaculum teſtimonij ut miniſtret in ſanctuario. Arietem autem conſecrationis tolles, & coques carnes eius in loco ſancto, quibusueſcetur Aaron & filij eius. Panes quoque qui ſunt in caniſtro, in ueſtibulo tabernaculi teſtimonii comedent, ut ſit placabile ſacrificium, & ſanctificentur offerentium manus. Alienigena non ueſcetur ex eis, quia ſancti ſunt. Quod ſi remanſerit de carnibus conſecratis, ſiue de panibus uſque mane, combures reliquias igni. Non comedentur, quia ſanctificata ſunt.* 4

AVCTOR CATENAE. Ne quis diceret, pontificalibus indumentis vtetur Aaron toto vitæ ſuæ tem- 4 pore, at morte ſuccedente, ipſe eiſdem indutus tumulabitur, & alia noua ſucceſſori parabuntur. Ne igitur ita quis ſuſpicaretur aut crederet, ſubdit dominus Moyſi: *Veſtem autem ſanctam qua utetur Aaron, habebunt filij eius poſt eum, vt vngantur in ea, & conſecrentur manus eorum.* AVGVSTINVS. Septuaginta. Et veſtis ſanctuarij quæ *Quæſt. 129.* E eſt Aaron, erit filiis eius poſt eum, vt vngantur ipſi in ipſis, & conſecrentur manus eorum. Notandum eſt, quomodo cùm ſtolam dixerit ſanctuarij, poſtmodum pluraliter dixit, Vt vngantur in ipſis, tanquam in ſtolis. Nam & ſuprà multas ſtolas eas dixerat, quibus vna conſtaret, quanquam ambiguum ſit, vtrũ in ipſis ab eo quòd ſunt ipſa genere neutro, quæcunque ſunt quibus illa ſtola completur, id eſt, veſtis ſacerdotalis, quod magis putandum eſt, eo quòd in conſequentibus dicit, Septem diebus veſtiet ſe ea ſacerdos qui ſucceſſerit ei, ea ſcilicet omnia quæ commemorauit cùm veſtem ſacerdotalem deſcriberet, repetiuit ſanè quod ſuprà dixerat, conſummare manus eorum, vnde quid mihi videretur expoſui. CAIETANVS. Dicendo autem poſt eum, manifeſtat quòd non de omnibus filiis Aaron, ſed de ſucceſsiuè ſuccedentibus in põtificatu loquitur. Non vult quòd fiant veſtes nouæ ſuccedente nouo pontifice, ſed quòd veſtes Aaron tranſeant ad ſucceſſorem. Non ſepeliebatur ergo pontifex cum ſanctis pontificalibus veſtibus. AVCTOR CATENAE. Veſtem autem ſanctam, & cætera. Singulare eſt pro plurali. Plura ſiquidem erant ſummi ſacerdotis indumenta, vt ſuprà vidimus. Et in F Hebræo etiam habetur וּבְנָיו הַקֹּדֶשׁ Vbigde hakódes, Veſtimenta autem ſancta, ſiue, Veſtes autem ſanctæ. Habebunt filij eius poſt eum, id eſt, eo mortuo. Vt vngantur in ea, & conſecrẽtur manus eorum. Hebraicè autem, לְמָשְׁחָה בָהֶם וּלְמַלֵּא בָם אֶת יָדָם Lemaſcha bahem vlmalle bam eth iadam, Vt vngantur in eis, & impleant manum ſuam in eis, Id eſt, vt illis veſtiti, vngantur & conſecrentur, ſicut Latinus Interpres vertit. Reddunt alij, Ad vngendum eum eis, & ad conſecrandum eum eis manum eorum. Chaldaica verò paulò diuerſius habet in verbis, non tamen in ſenſu, Vt vngantur in eis, & offerantur in eis oblationes eorum. Sed hæc idem dicunt cum litera noſtra. Seruabuntur igitur veſtimenta Aaron pro ſucceſſoribus in officio, & in eis vngentur oleo in capite, & conſecrabuntur manus eorum in die initiationis ipſorum. Quod & ſic fuiſſe factum ſancta Numerorum teſtatur hiſtoria, vbi dominus dixit ad Moyſen, Tolle Aaron & filium eius. Cúmque ſpoliaſſet Aaron veſtibus ſuis, induit eis Eleazarum filium eius. *Septem diebus vtetur illa, qui pontifex per eo fuerit conſtitutus de filiis eius, & qui ingre-* *Quæſt. 129.* *dietur tabernaculum teſtimonij, vt miniſtret in ſanctuario.* AVGVSTINVS. Nunquid aliis diebus ſe non veſtiet? Sed illis

Universidad de Deusto
Biblioteca

illis septem continuis intelligi voluit, quibus eius sacerdotium quodammodo dedicatur, atque hebdomadis est G
in eius inchoatione festiuitas. Successorem autem Aaron eum dicit, qui intrat tabernaculum testimonij deseruire in sanctis, eum scilicet significans, qui non poterat esse nisi vnus, non quales erant filij Aaron cum viuo patre suo, sed qualis successor ipsius Aaron. Quomodo ergo proprium dicit huius vnius esse, intrare in tabernaculum testimonij, deseruire in sanctis, cùm & illa quæ sunt extra velum quo velantur sancta sanctorum, sancta appellentur, & tabernaculum testimonij etiam illud vocetur, vbi sunt sancta, id est, mensa & candelabrum, vbi cùm deseruiant etiam sequentes sacerdotes ad mensam & candelabrum & ipsum altare, quomodo vnum dicit successorem Aaron, qui intrat in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis? Si dixisset deseruire in sanctis sanctorum, nulla esset quæstio. Ad hæc enim vbi est arca testimonij, solus vnus intrabat summus sacerdos. Quod etiam in Epistola ad Hebræos diligentissimè commendatur, nisi fortè eo ipso quòd vnum dicit intrare in tabernaculum testimonij deseruire in sanctis, non vult vtique intelligi, nisi in sanctum san- H
ctorum, quia & ipsa vtique sancta appellantur. Nec enim omnia quæ sancta sunt, etiam sancta sanctorum dici possunt, quamuis è contrario quæ sancta sanctorum sunt, proculdubio vtique sancta sunt.

AVCTOR CATENAE. Septem diebus vtetur illa, siue induet eas, Hebraicè enim est, יִלְבְּשָׁם Ilbasam. Chaldaica verò, Induetur eis habet. Sed hoc minimum est. Qui pontifex pro eo fuerit constitutus, subaudi summus. Hoc est, qui in locum eius sufficietur de filiis vel nepotibus eius. Et qui ingredietur tabernaculum testimonij vt ministret in sanctuario. Hebraicè est, אֲשֶׁר יָבֹא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ Aser iabo el óhel mohed leſareth bakódes, Quando ingredietur, seu veniet ad tabernaculum conuentionis, vel Ecclesiæ, siue testimonij, aut fœderis, seu tentorium constitutum, vt ministret in sancto, vel in sanctitate, siue ad ministrandum in sanctificatione, vel cum sanctimonia. Quæ omnia idem sunt cum litera nostra. Lege cauetur de successore patri summo pontifici filio, quomodo consecrandus sit, non alia ratione quàm nunc Aaron initiatus est, vt cum solennitate insigni induatur habitu summi sacerdotij, vt noua vnctione vngatur ex ca- I
pite & manibus. Nec id vna tantùm die, sed subinde septem diebus & vnctionibus ac sacrificiis. Atque tanto quidem temporis spatio consecrationem fiendam præcipit, vt quo sacerdotes diutiùs consecrantur, eo maior & illustrior fiat sacerdotij auctoritas. *Arietem autem consecrationis tolles, & coques carnes eius in loco sancto, quibus vescetur Aaron & filij eius. Panes quoque qui sunt in canistro, in vestibulo tabernaculi testimonij comedent, vt sit placabile sacrificium, & sanctificentur offerentium manus.* CAIETANVS. Non dixit, Elixabis carnes arietis in altari, sed in loco sancto. Crediderim ego, in altari tantummodo holocausta, & ea quæ per modum holocausti cremabantur sacrificari, reliqua autem in loco quidem sancto, & igne ex altari sumpto, sed non in altari sacrificari, vt hęc insinuat litera. Et verè sic fuisse reuerentia altari debita confirmat, nam si victimæ pacificorum in altari coctæ fuissent, cùm ab offerentibus coquerentur, licitum fuisset cuilibet offerenti ministrare in altari, quod absurdum valde est. Taceo de frequenti impossibilitate coquendi multitudinem victimarum super altare. Et confirmatur hoc rursus ex tertio Regum octauo, in quo narratur, quòd in dedicatione templi sanctificauit Salo- K
mon medium atrij ante templum pro holocaustis, quia altare non erat capax iugis sacrificij & holocaustorum & adipum ex pacificis. Significanter itaque hîc dicitur in loco sancto, ad differentiam tum altaris holocaustorum, tum profani loci. Quibus vescetur Aaron & filij eius, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, Et comedent ea quibus propitiatum fuit in eis, ad consecrandum manus eorum, ad sanctificandum eos. Relatiuè ad diuinam gratiam condonantem peccata per huiusmodi sacrificium, manifestatur præcipuè sanctitas oblatorum, quibus vesci debent Aaron & filij eius, & secundariò manifestatur, quia illis sacrificiis cõsecratæ sunt ipsorum manus, & ipsimet sanctificati sunt. AVCTOR CATENAE. Arietem autem consecrationis, vel consecrationum: Est enim Hebraicè הַמִּלֻּאִים Hamilluim in plurali. Sed hoc nihil est, ponitur nanque frequentissimè alterum pro altero in scriptura. In vestibulo tabernaculi testimonij comedent, hoc est, in atrio extra tabernaculum. Vt sit placabile sacrificium, & sanctificentur offerentium manus. Sensu retento Hebraica sunt paulò diuersa, nempe וְאָכְלוּ אֹתָם אֲשֶׁר כֻּפַּר בָּהֶם לְמַלֵּא אֶת יָדָם לְקַדֵּשׁ אֹתָם Veáchlu otham aſer cuppar L
bahem lemalle eth iadam lekaddes otham, Et comedent ea quibus (scilicet carnibus & panibus) expiabitur (subaudi Aaron) Vel, per quę expiatio facta fuit, Vel, eo quòd propitiatio seu placatio per ea facta sit (est enim כִּפֶּר Cuppar præteritum passiuum in pihel) ad implendum vel consecrandum manus eorum, ad sanctificandum eos. Hoc est, vt consecrentur & sanctificentur. Vertunt alij, Quibus expiatus fuit Aaron, dum consecrarentur manus eorum, & sanctificarentur. Septuaginta, ἔδονται αὐτὰ ἐν οἷς ἠγιάσθησαν ἐν αὐτοῖς, τελεῶσαι τὰς χεῖρας αὐτῶν, ἁγιάσαι αὐτούς, Comedent ea in quibus sanctificati sunt in ipsis, ad cõsecrandum manus eorum, ad sanctificandum eos. Chaldaica verò, Et comedent ea quibus placabiles erunt, vt offerantur oblationes eorum, vt sanctificentur. Quod igitur supereſt de ariete consecrationum, post pectusculum delatum Moysi, & reliqua iam incensa, & igne absumpta, iubetur in loco sancto coquendum in cibum Aaron & filiis eius, vnà cum panibus qui in canistro oblati fuerant ad atrium sacerdotum cum reliquis. Tali enim conuiuio complebatur initiatio nouorum sacerdotum, domino gratiam largiente, & placentiam habente in fide, deuotione ac obedientia, M
tam sacerdotum omnia iuxta dei præscriptum complentium, quàm populi Israëlitici domino offerentium hæc munuscula, & reuerentia digna suscipientium ad mandatum domini nouum sacerdotium. Et tale perinde est, quale in humanis videmus, vt tunc demum quis magnus vir alicui placatus sit, cùm illum benignè ad mensam suam inuitatum admittit. *Alienigena non vescetur ex eis, quia sancti sunt.* Subaudi panes. Alij quod Hebraicè est, כִּי קֹדֶשׁ הֵם Chi kódes hem, vertunt, Quia sancta sunt, siue, Quia sanctificatio, seu sanctificatum ipsa. Septuaginta, ἔστι γὰρ ἅγια, hoc est, sunt enim sancta. Chaldaica, Quoniam sanctificata sunt. Sed hæc omnia vnum sunt. Alienigena autem hîc dicitur, quispiam de alia quacunque familia, præterquam de familia sacerdotali & Aaronica, etiam si fuisset de tribu Iuda, vel Leuitica alia familia. *Quòd si remanserit de carnibus consecratis, siue de panibus vsque mane, combures reliquias igni. Non comedentur, quia sanctificata sunt.* Pro contestatione maiori sanctimoniæ sacerdotalis præcipitur, vt illius sacrificij de ariete consecrationum nihil prorsus reliquiarum reseruetur

A reseruetur in crastinum, omnia scilicet, quæ non comesta fuerunt à filiis Aaron sacerdotibus. Vbi etiam de eorum filiis, filiabus & vxoribus nulla legitur exceptio. Qui omnes pro illis diebus suis propriè cibis vti debebant, & non edere quicquam de hoc ariete consecrationis.

AVGVSTINVS. Vnus autem iste qui semel in anno intrabat in sancta sanctorum, quoniam Christum Iesum significabat, apertissimè suprà dicta ad Hebræos Epistola commendatur. Quod autem præfiguratum est in sancta sanctorum, vt super arcam quæ legem habebat, esset propitiatorium, vbi dei misericordia significatur, intelligendum est quàm propitius sit peccatis eorum, qui legem non implent. Hoc mihi videtur etiam in ipsa veste sacerdotis significari. Nam & ipsa quid aliud quàm Ecclesiæ sacramenta significat? quòd in λογίῳ, id est, rationali in pectore sacerdotis posito, iudicia constituit, in lamina verò sanctificationem & oblationem peccatorum, tanquam rationale sit in pectore simile arcæ in qua lex erat, & lamina illa in fronte, similis propitia- B
torio quod super arcam erat, & vtrobique seruaretur quod scriptum est, Superexaltat misericordiam iudicio. *Mystice.* *Vbi suprà.*

INTERLINEARIS. Quòd verò vestem sanctam Aaron habebunt filij sui qui pro eo sacerdotio fungentur, quid aliud est, quàm quòd religionem & sanctitatem illius, successores imitabuntur? AVCTOR CATENAE. Nec maximo quoque vacat mysterio, quòd septem continuis diebus vnctionibus & sacrificiis summus initiabatur sacerdos: id enim nobis indicat, charismatis multis pontificem exornari, & continuò proficere, non posse repentè summum fieri, semper conari ad maiora, etiam qui summus habeatur, septenarius enim numerus Hebræis est vniuersalis & indeterminatus. INTERLINEARIS. De sacrificio autem summi sacerdotis, hoc est, de sumptione pretiosi dominici corporis & sanguinis, non vescitur alienigena, id est, Gentilis, vel hæreticus, vel cuius vita ab Ecclesia alienatur. AVCTOR CATENAE. Reliquias autem consecratarum carnium & panum igni comburimus, quando hoc quod de incarnati verbi mysterio intelligere & penetrare non possumus, potestati spiritus sancti humiliter reseruamus, vt non superbè quis audeat, vel con- C
temnere, vel denunciare quod non intelligit, sed igni tradat, hoc est, spiritui sancto relinquat. Vel in hoc quod nihil reliquiarum in crastinum reseruandum præcipit, id nobis indicat, non esse differendam resipiscentiam vsque in futurum seculum, sed hodie, hodie inquam, dum dies huius seculi & reuelati Euangelij illucescit, agendam esse pœnitentiam, vt habeamus remissionem peccatorum. In futuro enim seculo non erit reliqua hostia pro peccatis, sed iusta factorum retributio, his quidem qui bene egerunt, vita æterna & gaudium cœleste, illis autem qui impœnitentes male egerunt, damnatio æterna, & ignis vehementia.

OMnia quæ præcepi tibi facies super Aaron & filiis eius. Septem diebus consecrabis manus eorum, & § 5
uitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum. Mundabísque altare cùm immolaueris expiationis hostiam, & unges illud in sanctificationem. Septem diebus expiabis altare & sanctificabis, & D
erit sanctum sanctorum. Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur. Hoc est quod facies in altari. Agnos anniculos duos per singulos dies iugiter, unum agnum mane, & alterum uespere, decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem Hin, & uinum ad libandum eiusdem mensuræ in agno uno. Alterum uerò agnum offeres ad uesperam iuxta ritum matutinæ oblationis, & iuxta ea quæ diximus, in odorem suauitatis. Sacrificium est domino deo oblatione perpetua in generationes uestras, ad ostium tabernaculi testimonii coram domino, ubi constituam ut loquar ad te. Ibique præcipiã filiis Israël, & sanctificabitur altare in gloria mea. Sanctificabo & tabernaculum testimonii cum altari, & Aaron cum filiis eius, ut sacerdotio fungantur mihi. Et habitabo in medio filiorum Israël, eroque eis deus, & sciant quia ego dominus deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, ut manerem inter illos, ego dominus deus ipsorum.
E

AVCTOR CATENAE. Sicut in nouo testamento aliqua sunt de necessitate atque essentia sacramen- § 5
torum, aliqua verò de bene esse & solennitate ipsorum, ita fuit in veteri testamento de sacramentis ipsius. Et quia omnia quæ prædicta sunt de consecratione summi sacerdotis & inferiorum, erant de necessitate sacramenti, ita vt si aliquid deesset, consecratio illa esset nulla, & ministerium ipsorum pollutum, ideo nunc ait dominus Moysi, *Omnia quæ præcepi tibi facies super Aaron & filiis eius.* Vel iuxta Hebraicum, Et facies Aaron & filiis eius sic, Iuxta omnia quæ præcepi tibi. Supradictorum igitur causa, non autem inculcationis adiicitur epilogus, & ne quis suspicetur hæc non à domino iussa, sed à Moyse fuisse præsumpta, vtq; legis rationem habeat in generationes futuras in longinquum. *Septem diebus consecrabis manus eorum, & vitulum pro peccato offeres per singulos dies ad expiandum.* Sensum verborum optimè reddidit Interpres: sunt autem hoc loco Hebraica, sicut habet & Chaldaica, Vitulum autem quod est pro peccato, facies quotidie pro expiationibus. Vel quod F
est עַל הַכִּפֻּרִים Hal hacippurim, Propter expiationes, id est ad expiandum, scilicet altare. Vertunt alij, Vltra expiationum, hoc est, vltra arietes qui mactabuntur expiandi altaris causa, mactabis & vitulum. Alij, Et iuuencum peccati (qui videlicet pro peccato immolatur) facies per diem (id est, per singulos dies) pro expiationibus, vel propitiatis. Vsitatum est autem in scriptura, ponere verbum facere pro sacrificare, quod nec summus poëta quamuis Gentilis ignorauit, inquiens, Cùm faciem vitula pro frugibus, ipse venito. Septuaginta fortè de vnico tantùm vitulo semel primo die immolando intellexerunt, legentes, καὶ τὸ μοσχάριον τὸ περὶ ἁμαρτίας, ποιήσεις τῇ ἡμέρᾳ τοῦ καθαρισμοῦ, Et vitulum qui peccati, facies in die purificationis. Septem itaque diebus singulis consecrationis, duo illi arietes eodem ritu vt præscriptum est, offerri iubentur. Et ne quis de vitulo dubitet, de quo in principio capitis mandabatur extra castra comburendo, præter adipem totum qui operit intestina, & reticulum iecoris, ac duos renes, & cætera, ideo hîc annectitur, etiam reliquis septem diebus similem vitulum offerendum, præambulum consecrationis sacerdotalis, vt septem vituli & quatuordecim arietes

Universidad de Deusto
Biblioteca

cim arietes in consecratione sacerdotum fuerint mactandi, septem sibi succedentibus diebus modo præscripto. G Si autem alicui aliud videbitur, non moramur. Videtur autem hæc mactatio præambulæ arietum, fuisse veluti quædam consecratio altaris noui holocaustorum, in atrio sacerdotum vel tabernaculi. Eodem enim versu iungitur, *Mundabísque altare cum immolaueris expiationis hostiam, & vnges illud in sanctificationem. Septem diebus expiabis altare, & sanctificabis, & erit sanctum sanctorum. Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur.* AVGVSTINVS IN

Quæst.130. QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quid est quòd purificatum & sanctificatum altare septem diebus dicit, quòd sanctum sanctorum, seu sanctum sancti erit altare? Non quidem dicit sanctum sanctorum, sicut est illud quod velo separatur, vbi est arca testimonij. Veruntamen & hoc altare extra velum positum, per sanctificationem septem dierum dicit potius, quàm per vnctionem fieri sanctum sancti. Et addit, Omnis qui tetigerit altare, sanctificabitur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Et erit sanctum sanctorum, id est, sanctum ad sanctas hostias sacrificandas. CAIETANVS. Vide quomodo epitheton intimi loci tabernaculi communicatur altari holocaustorum, & ratio nominis redditur, quia altare sanctificat omne quod tangit ipsum, hoc est, reddit munda, separando à profano vsu ea quæ tangunt altare, siue sint animalia quæ immolantur, siue res quæ offeruntur, siue instrumenta, siue ignis, & cætera. AVCTOR CATENAE. Mundabísque altare, cùm immolaueris expiationis hostiam. Loco, cùm immolaueris, & cætera, Hebraicè est כִּכַּפֵּךְ עָלָיו Bechappercha halaf, Cùm expiaueris super illud. Sic habet & Chaldaica. Alij vertunt, Dum expiabis illud. Et est idem cum litera nostra, nam tunc mundabatur & expiabatur altare, cum hostia deo grata super eo immolabatur. Septuaginta, καὶ καθαριεῖς τὸ θυσιαστήριον ἐν τῷ ἁγιάσαι ἐν ἐπ' αὐτῷ, Et Mundabis altare cum sanctificaueris tu super illud. Et vnges illud in sanctificationem, hoc est, vt sanctum sit, vel vt sanctificetur. Vel verte לְקַדְּשׁוֹ Lekaddeso, Ad sanctificandum ipsum, id est, vnges vt sanctificetur. Et est idem. Septuaginta, ὥστε ἁγιάσαι αὐτό, Vt sanctifices illud. Et erit sanctum sanctorum, vel, sanctitas sanctitatũ. Hebraismus est, pro, erit sanctissimum. Omnis qui tetigerit illud, sanctificabitur, hoc est, sanctus esse debet, vt I doceat immundos non debere accedere. Quanquam alij, Omne quod, siue, Quicquid tetigerit altare, sanctum erit, propter dictionem Col, quam omnis esse generis constat, transtulerunt. Et est sensus quæcunque super altare illud offerentur, fient sancta, & oblata in eo non poterunt edi nisi à sacerdotibus. Dicit ergo dominus, sic septem diebus singulis emundabis aram, vt post oblationem duorum arietum vno die, semper postero die iterum huiusmodi pretiosioribus membris exustis, & sanguine delinitam aram conseerabis & mundabis vsque septem vicibus, vt tandem sufficienter consecratum habeatur in perpetuum eatenus, vt quicquid illic oblatum fuerit hostiarum, secundum legem, sine dubio domino deo sit gratum futurum & acceptum, & tanquam sanctum sanctorum habendum. *Hoc est quod facies in altari. Agnos anniculos duos per singulos dies, iugiter: vnum agnum mane, alterum vespere, decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, quod habeat mensuram quartam partem Hin, & vinum ad libandum eiusdem mensuræ in agno vno.* CAIETANVS. Ecce officium altaris holocaustorum, ecce iuge sacrificium. Quod autem dicitur, Alterum vespere, Iuxta Hebræum habetur, Inter vesperas. Initium itaque sacrificij iugis, fuisse sacrificium matutinum testatur litera, appellando agnum sacrificij vespertini, agnum secũdum. Et quia non expectandus erat occasus solis pro hora sacrificij vespertini, ideo dicitur, Inter vesperas, hoc est, inter occasum solis, & solem propinquum occasui. Nec verò meiisura similæ, nec mensura vini, nec modus quo res istæ adhibentur agno qui cremabatur, innotuit nobis. Scimus duntaxat, quod agnus tam matutinus quàm vespertinus cremabatur, adhibitis ei tribus istis rebus, simila, oleo & vino, vt in his quatuor vniuersis fructus terræ deo iugiter sacrificarẽtur. AVCTOR CATENAE. Per singulos dies iugiter, subaudi, offeres. Septuaginta per alia etiã verba idem clarissimè expresserunt, Δύο τὴν ἡμέραν ἐνδελεχῶς. κάστρωμα ἐνδελεχισμοῦ, Duos (videlicet agnos sumes) per singulos dies iugiter, oblationem continuationis. Nam Græce iugẽ illud ac nunquã intermissum sacrificium, ἐνδελεχισμὸς vocatur. Vnde dicitur ἐνδελεχεία. Vnum agnũ mane, & alterum vespere. Breui more suo iungit in vnum doctus Interpres, quod longioribus verbis in Hebræo habetur, nempe, Agnum vnum facies mane, & agnum secundum facies in vespere. Siue vt quidam vertunt, בֵּין הָעַרְבָּיִם Ben haharbaim, L Inter duas vesperas. De quibus satis multa in hoc eodem libro capite XII. dicta sunt. Decimam partem similæ conspersæ oleo tuso, subaudi, Ephi. Habet autem mensura Ephi, tria sata, seu modios. Et decima pars Ephi habet mensuram quadragintatrium ouorum. Hin verò est mensura liquidorum, continens duodecim login. Log verò minima mensura est in aridis & liquidis, quæ continet sex oua. Porrò Homer, siue Gomer, qui & Chorus dicitur, de quo habes Leuitici vltimo, est mensura continens tres mensuras Ephi, hoc est, quantum mille ducentæ & nonaginta testæ ouorum. Sic enim Hebræi pro suo more mensuræ genera per oua explicant. Quod habeat quartam partem Hin, hoc est, quantum continet mensura trium Login, id est, octodecim ouorum. Septuaginta quoq; vocem Hebraicam reliquerunt non versam. Et vinum ad libandum eiusdẽ mensuræ in agno vno. Hebraismus est, pro vnoquoque agno. Chaldaica eundem sensum habet, Et vinum pro libamine quartam partẽ Hin, in agnũ vnum. Quod vertunt alij, Et libaminis quartam partem Hin vini agno vni. Sic & Septuaginta, Quæ idem sunt cum Latina litera. Lex ergo domini de iugi sacrificio hic obiter scribi videtur, vt omni die duo offerantur agni, M vnus mane, alter vesperi, in altari holocaustorũ. Non sine oblationibus similæ & vini, sic vt oleo purissimo & cõtuso cõspergatur simila, & vinum habeat quartam partem Hin pro libamine ad agnum vnum, & de similæ decima pars mensuræ accipiatur, quam intelligere possumus Ephi, vt decima pars Ephi de similæ offeratur, cum quolibet agno. Eodem autem ritu vterque agnus quotidie offerebatur ad ortum solis, & ad eius occasum. Vnde sequitur: *Alterum vero agnum offeres ad vesperam iuxta ritum matutinæ oblationis, & iuxta ea quæ diximus, in odorem suauitatis. Sacrificium est domino deo oblationis perpetuæ in generationes vestras, ad ostium tabernaculi coram domino, vbi constituam vt loquar.*

CAIETANVS. Commendat iuge sacrificium à sex. Primùm ab odore digno quiete, nam vbi vulgata habet, In odorem suauitatis sacrificium est domino, Iuxta Hebræum habetur, In odorem quietis, incensum domino. Et in hoc continetur, quòd sacrificium cremabatur ad instar thuris, resoluendo in fumales euaporationes. Deinde ab igne, dicendo secundum Hebræum, Incensum summo deo: & tertio à totalitate, subiungendo iuxta

A iuxta eundem, holocaustum, & quarto à continuitate, nam in Hebræo subditur, Holocaustum iugiter in generationibus vestris, Quintò à loco, nam subditur, Ad ostium tabernaculi testimonij. Et eiusdem loci dignitatem longè maiorem quàm ex Ecclesia, manifestat ex parte dei, subiungendo, coram domino, Sextò ex parte fructus in illo loco, nam subiungitur immediatè iuxta Hebræum, Qui ero paratus vobis illic, ad loquendum tibi ibi. Duo fructus promittuntur, alter ad instar principis parati in loco certo ad dãdum audientiã: alter iuxta eandem similitudinem, ad instar principis parati ad loquendum ibidem cum Moyse. Et cerne differentiã, quoniam relatiuè ad Moysen, promittit allocutionẽ, procul dubio diuinæ reuelationis: relatiuè verò ad sacerdotes, promittit se duntaxat paratum. Pronomen enim, vobis, demonstrare sacerdotes, sequens testabitur particula.

AVCTOR CATENAE. Alterum verò agnum offeres ad vesperam, siue iuxta Hebræum, Facies inter duas vesperas. Quod tamen idem est. Iuxta ritum matutinæ oblationis, Hebraicè est כְּמִנְחַת הַבֹּקֶר Cheminchath B habóker, Sicut sacrificium matutinum. Sic legunt Septuaginta & Chaldaica. Vel sicut vertit Interpres. Quod verò nos legimus, Iuxta ea quæ diximus, Hebraicè habetur וּכְנִסְכָּהּ תַּעֲשֶׂה לָּהּ Vchnisca tahase la, Et sicut libamen eius facies ei, subaudi, holocausto vespertino huic, hoc est, sicut in sacrificio matutino & eius libamine fecisti, sic facies & vesperi, id est, cùm eisdem materiis & mensuris offeres agnum. Sic & Septuaginta, sic & Chaldaica. Vertunt alij, Et quemadmodum libationem eius facies ei. Alij, Atque adinstar libaminis eius ages cum ea, vica. Vertunt alij, Et quemadmodum libationem eius facies ei. Alij, Atque adinstar libaminis eius ages cum ea, videlicet vespertina oblatione. In odorem suauitatis. Sacrificium est domino deo. Acsi dicat, Sacrificiũ hoc, odor est gratissimus domino deo. Iuxta Hebræum est, לְרֵיחַ נִיחֹחַ אִשֶּׁה לַיהוָה Leréach nichóach isse laihoua, In odorem quietis oblatio est ignita domino, vel, In oblationem ignitam domino. Hoc est, oblatio est, quæ igni absumitur in honorem domini. Vertunt alij, Vt sit in odorem suauitatis, atque in oblationẽ ignitam domino. Quidam, Vt sit odor suauitatis, & sacrificium igne confectum domino. Septuaginta, εἰς ὀσμὴν εὐωδίας κάρπωμα κυρίῳ, In odorem suauitatis oblationem domino. Chaldaica, Vt oblatio suscipiatur cum beneplacito coram do- C mino. Quæ nempe verba glossa sunt huius literæ. Nam vt sæpe dictum est, Chaldaica editio omnia loca difficilia dilucidat & explanat. Sequitur, Oblatione perpetua in generationes vestras. Iuxta Hebræum est עֹלַת תָּמִיד לְדֹרֹתֵיכֶם Holath tamid ledoróthechem, Holocaustum iuge erit per ætates, siue generationes vestras. Vertunt alij, Hoc holocaustum iugiter sit etiam posteris vestris. Alij, Et fiat hoc holocaustum iugiter per generationes vestras. Et est sensus, Quandiu viuetis, offeretis mihi iuge sacrificium, hoc est, quotidianum erit per omne tempus veteris testamenti. Septuaginta, θυσίαν ἐνδελεχισμοῦ εἰς τὰς γενεάς ὑμῶν, Sacrificium assiduitatis in generationes vestras. Hoc autem holocaustum vocatur iuge illud & perpetuum sacrificium apud Hebræos Mincha, quod putant deriuari à verbo Nacha, adduxit, siebátque in vespera, hoc est, cùm sol inciperet declinare. Vnde vsus apud Hebræos obtinuit, vt sæpe tempus vespertinũ vocent Mincha. Et licet scriptura quoq; vocet iuge illud sacrificium quod mane fiebat Mincha, tamen peculiariter adaptatur tempori vespertino, & eius sacrificio. Ad ostium tabernaculi testimonij coram domino, id est, coram arca fœderis, vbi præsentem sese exhibebat dominus. Ita semper intelligendum est. Non quòd oblatio hæc fieret in altari incensi, quod immediatè situm erat D nus. Ante sanctum sanctorum, sed in altari holocausti quod erat extra tabernaculum, foris in atrio, quod tamen altare erat iuxta ostium ipsius tabernaculi, è regione arcæ fœderis. Quod autem nos legimus, Vbi constituam vt loquar ad te, in Hebræo est, אֲשֶׁר אִוָּעֵד לָכֶם שָׁמָּה לְדַבֵּר אֵלֶיךָ שָׁם Aser iuahed lachèm sámma, ledabber elécha sam, Vt conueniam vobiscum illic, ad loquendum tecum ibi. Vertunt alij, Quo conueniam vobiscum, vt vos illic alloquar. Hoc loco apertè declarat quare appelletur, óhel mohed, tabernaculum conuentus, quia videlicet illuc (vt ita dicamus) conuenire solebat Deus cum filiis Israël. Alij vertunt, Vbi cõueniam vos, vt ad te loquar. Alij, Vbi testificabor vobis, vt loquar ad te ibi. Et capitur hic, sicut & in multis aliis locis, testificari pro appare- E re, loqui, exhortari, aut conuenire eum, quo cum loqueris. Septuaginta, ἐμοῦ γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖ, ὥστε λαλῆσαί σοι, In quibus (subaudi rebus, hoc est, qua in re) cognoscar tibi illic, vt loquar tibi. Chaldaica, Vbi constituam verbum meum vobis, vt loquatur ibi tecum. Verbum enim Iahad, & constituere, & conuenire, & testificari significat. In loco siquidem sacrificij dedit dominus Moysi responsa atque præcepta. Sed omnia supradicta ne vnquẽ F quidem latum à Latinæ literæ sensu discrepant. Ne quis igitur existimaret altare holocausti ad hunc tantum vsum suisse consecratum vt in eo sacrificia ad consecrationem sacerdotum offerrentur, addit scriptura in fine huius operis, vsum altaris solennem & quotidianum. Nam præter sacrificia consecrationis sacerdotalis, præter sacrificia etiam sabbatorum, Neomeniarum, paschæ, pentecostes, & aliarum id genus solennium festiuitatum & celebritatum, necesse fuit singulis diebus duos agnos anniculos, alterum mane, alterum vesperi, in altari holocausti offerre, quemadmodum hoc loco, & Numerorum vigesimooctauo scribitur. Et hæc oblatio gratissima erat domino, beneplacens & accepta. *Ibique præcipiam filiis Israel, & sanctificabitur altare in gloria mea.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Et ero paratus ibi filiis Israël, procul dubio ad exaudiendum vota eorum. Nec est altare, sed habetur, Et sanctificabitur in honore meo. Ratio redditur decretæ sanctificationis tabernaculi, atrij & reliquorum omnium quæ supradicta sunt, & propterea impersonaliter dicitur, Et sanctificabitur in F honore meo, hoc est, ratio futuræ sanctificationis, est honor meus. AVCTOR CATENAE. Hebraica lectio est, וְנֶעְרַתִּי שָׁמָּה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל וְנִקְדַּשׁ בִּכְבֹדִי Venohadti samma libne Israël, venikdas bichbodi, Et conueniam ibi cum filiis Israël, & sanctificabitur in gloria mea, siue ob gloriam meam, hoc est, tentorium illud, siue altare ipsum sanctificabitur ob præsentiam meam gloriosam. Nam quando quæ nunc præcepta leguntur, executioni mandata sunt, ignis de cœlo decidit super ipsum altare, Leuitici IX. Reddunt alij, Testificabor quoque ibi filiis Israël, & sanctificabitur (tabernaculum) in gloria mea. Alij, Illic paciscar cum filiis Israël, & consecrabitur (locus) in gloria mea, Vbi Septuaginta, ἁγιασθήσομαι, id est, sanctificabor habent, Chaldaica quoque, Et constituam verbum meum ibi filiis Israël, & sanctificabor in gloria mea. Quod vt melius noueris quomodo intelligatur, lege Leuitici citatum locum, vbi sic habes in fine capituli, Apparuitque gloria domini omni multitudini, & ecce egressus ignis à domino, deuorauit holocaustum & adipes qui erant super altare. Quod cũ vidissent turbę, laudauerunt dominum, ruentes in facies suas. Fœdus ergo paciscitur cum Israële dominus

Universidad de Deusto
Biblioteca

minus, si iuxta cærimonias domini in sanctuario colere se studuerint, nimirum ex fide & deuotione, quod non G
sit illos vnquam deserturus, sed in omnibus inuocationibus ipsorum respõsurus summo sacerdoti, in loco sancto. Sicut & ad ostium tabernaculi non rarò dominus apparuit, gloriam suam omnibus aspicientibus Israëlitis.

Sanctificabo & tabernaculum testimonij cum altari, & Aaron cum filijs eius, vt sacerdotio fungantur mihi INTERLINEARIS. Sanctificabo (inquit) solus, scilicet ego, & non alius. CAIETANVS. Significanter autem dicit, Sanctificabo, ad manifestandum, quòd non solũ cæremoniæ actionum humanarũ concurrent ad sanctificationem tabernaculi, altaris, pontificis & sacerdotum, sed diuina actio sanctificans aderit. Et oportuit hoc reuelari, ne putaremus huiusmodi sanctificationes in humanis tantùm consistere operibus. Et Aaron (inquit) & filios eius sanctificabo, vt sacerdotio fungantur mihi. Hanc sententiam si hæretici negantes consecrationes sacerdotum, negantes sacramentum ordinis librarent atque perpenderent, viderent, quòd in statu testamenti veteris, specialis diuina actio sanctificans Aaron & filios eius, ad hoc vt sacerdotio fungerentur affuit, multò ergo ma- H
gis tempore reuelatæ gratiæ, quando sanctius est sacerdotium (sicut incomparabiliter sanctior est hostia) specialis diuina actio concurrit ad sanctificandum aliquos ex Christianis, ad hoc vt sacerdotio fungantur. Non fiunt ergo sacerdotes in Christi Ecclesia solis humanis cęremoniis, sed diuina concurrente actione, consecrante eos ad sacerdotium, vt hæc scriptura clarè testatur. AVCTOR CATENAE. Exponit itaque superiora dominus, & ipsum tabernaculũ suo nomini consecratũ, sanctificaturũ se spõdet cũ altari & sacerdotib⁹, & si ministrauerint dignè & deuotè, vt summi dei decet sacerdotes, promittit se habitaturũ in medio filiorũ Israël, qui nunq̃ abest, omnia seruat & implet, Vnde & ait,

1.Par.q. 43 *Et habitabo in medio filiorum Israel, & scient quia ego dominus deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti, vt manerem inter illos, ego dominus deus ipsorum.* THOMAS. Est communis modus quo deus est
ar.3. in cor. in omnibus rebus per essentiam, potentiam & presentiam, sicut causa in effectibus participantibus bonitatem ipsius. Super istum modum autem communẽ est vnus specialis, qui conuenit naturæ rationali, in qua deus dicitur esse sicut cognitũ in cognoscente, & amatum in amante. Et quia cognoscendo & amando creatura rationalis sua I
1.Cor.1.Ic.1. operatione attingit ad ipsum deum, secundũ istum specialẽ modum deus non solũ dicitur esse in creatura rationali, sed etiam habitare in ea sicut in templo suo. IDEM IN EPISTOLAS PAVLI. Subdit autem, Et scient quia ego dominus deus eorum. Et si sit deus omnium per creationẽ & gubernationem, tamẽ est cuiusli-
bet iusti per fidem & deuotionem, Psalmus, Deus meus es tu, & confitebor tibi. CAIETANVS. More humano loquitur, tanquã tabernaculum sit domus dei in medio filiorum Israël, interna tamen habitatio in animis eorum significatur. Vnde in Hebræo habetur, Et habitabo intra filios Israël. Habitat enim deus per fidem & gratiam suam in animis nostris. Eróque eis deus. Iuxta Hebręum, Et ero eis in Elohim, hoc est, in iudicẽ & gubernatorem, hęc enim omnia promittuntur tanquam fructus religionis seruandæ his cæremoniis. Alius etiam fructus diuini cultus manifestatur, cùm dicitur, Et scient quia ego dominus deus eorum, & cætera, videlicet quod experimento cognoscent me esse illum deum, qui eduxi eos de terra Aegypti, ad hunc finem vt habitarem intra eos, ego (inquam) fons essendi, gubernator eorum, est enim Iehoua Elohe. Et in hoc continetur, quòd beneficia mea K
quæ ipsis colentibus me percipient, talia tanta q̃ erunt, vt experimento cognoscant me esse summũ deum, quem ipsi colent, qui eduxi eos de terra Aegypti, & cæt. AVCTOR CATENAE. Septuaginta vbi nos, Et habitabo in medio filiorum Israël, habemus, καὶ ἐπικληθήσομαι ἐν τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ legunt, hoc est, Et vocabor in filiis Israël, id est, inuocabor à filiis Israël, Vbi Chaldaica, Et habitare faciam maiestatẽ meam in medio filiorũ Israël legit. Ero q̃ eis deus, siue, Et ero eis in deum. Sic habet Chaldaica & Hebraicum, Ego dominus deus ipsorũ, id est, ium dominus deus eorum, qui promitto auxiliũ meum illis. Tueri nanq̃ & consolari fideles consueuit dominus, ad sua mandata attentos, & omnibus prospicere necessitatibus, quod est illorum esse deum.

Mystice. AVCTOR CATENAE. In summi sacerdotis & filiorũ eius cõsecratione, taurus & arietes immolabantur, & hoc septem diebus. In tauro ceruix superbię, in ariete autẽ ducatus gregum sequetiũ designatur. Quid itaq̃ est pro eis taurum arietesq̃ mactare, nisi sacerdotum superbum ducatum interficere, vt de se humilia sentiant, & sic post se corda innocentium per bonorum exempla operum trahant? Tumens enim ceruix ab Ecclesiæ rectoL
Luc.22. ribus domino teste repellitur, qui ait, Reges Gentiũ dominantur eorũ, & qui potestatem habent inter eos, benefici vocantur. Vos autem non sic, & cætera. Veniant igitur ad domini tabernaculum, veniant sacerdotes, sed priùs septem dierum sacrificio, tauros & arietes mactandos offerant, hoc est, vt qui in Ecclesia dei præficiantur, humilitate interueniente penitùs interficiant quicquid tumidũ de superbo ducatu sapiebant. Potest & septẽ dierum sacrificiũ nobis indicare, Ecclesię ministros toto vitæ tempore, in sanctitate persistere debere, iuxta illud huius sce
Cap.51. libri. XIX. Sacerdotes qui accedunt ad me, sanctificentur. CYRILLVS LIBRO. IIII. IN IOANNEM. Alienigenam autẽ à comedendo de sacrificio prohibet, id est, alienum propter incredulitatẽ à Christo, quem sacerdotio indignum omnino arbitratur. AVCTOR CATENAE. Iuge autẽ duorum agnorum sacrificium, qui mane & vesperi domino offerebãtur, Christũ dominum redemptorẽ nostrũ significabãt, agnum æternum immaculatum, perpetuã & vnicam propitiationẽ pro omnium peccatis, à constitutione hominum vsM
que ad finem mundi. De quo sanctus domini præcursor loquitur, dicens, Ecce agnus dei, ecce qui tollit peccata mundi. Et Apostolus ad Hebræos. XIII. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula. Quod etiam cũ agnis anniculis simul offerebatur panis ex similа consperſa oleo factus, & vinum, iam tum sacrosancta corporis & sanguinis eius mysteria sub specie panis & vini iugiter in Ecclesia immolanda, sicut & nunc indesinenter immolantur
Epistolarũ. L.2.3. præsignabant, virtute spiritus sancti complenda, per quem & ille obtulit semetipsum immaculatum deo. CY-
Epistol.3 PRIANVS AD CAECILIVM FRATREM. Admonitos autem nos scias, vt in calice offerẽdo dominica traditio seruetur, neque aliud fiat à nobis, quàm quod pro nobis dominus prior fecit. Vt calix qui in commemorationem eius offertur, mixtus vino offeratur. Nam cũ dicat Christus, ego sum vitis vera, sanguis Christi non aqua est vtiq̃, sed vinum. Nec potest videri sanguis eius, quo redempti & viuificati sumus, esse in calice, quando
Gen.9. vinum desit calici, quo Christi sanguis ostenditur, qui scripturarum omnium sacramento ac testimonio prædicatur. Inuenimus enim & in Genesi sacramentum circa Noe hoc idem pręcucurrisse, & figurã dominicæ passionis

A nis illic extitisse, quòd vinum bibit, quòd inebriatus est, quòd in domo sua nudatus est, quòd fuit recubans nudis & patentibus femoribus, quòd nuditas illa patris à medio filio denotata est, & foras nunciata, à duobus verò maiore & minore contecta. Et cætera quæ necesse non est exequi, cùm satis sit hoc solùm complecti, quòd Noe typum futuræ veritatis ostendens, non aquam, sed vinum biberit, & sic imaginem dominicæ passionis expresserit. Item in sacerdote Melchisedech sacrificij dominici sacramentum præfiguratum videmus, secundum quod scriptura diuina testatur & dicit, Et Melchisedech rex Salem protulit panem & vinum. Fuit au- *Gen.14.*
tem sacerdos dei summi, & benedixit Abraham. Quòd autem Melchisedech typum Christi portaret, declarat *Psal.109.*
spiritus sanctus in Psalmis ex persona patris ad filium, dicens, Ante luciferum genera ui te. Iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech. Qui ordo vtique hic est de sacrificio illo veniens & inde descendens, quòd Melchisedech sacerdos dei summi fuit, quòd panem & vinum
B obtulit, quòd Abrahã benedixit. Nam qui magis sacerdos dei summi quàm dominus noster Iesus Christus, qui sacrificium deo patri obtulit? Et obtulit hoc idem quod Melchisedech obtulerat, id est, panem & vinum, suum scilicet corpus & sanguinem. Et circa Abraham benedictio illa præcedẽs, ad nostrum populũ pertinebat. Nam si Abraham deo credidit, & deputatum est ei ad iustitiam, vtique quisquis deo credit, & fide viuit, iustus inuenitur, & iampridem in Abraham fideli benedictus & iustificatus ostenditur, sicut beatus Paulus apostolus probat, dicens, Credidit Abraham deo, & deputatum est ei ad iustitiam. Cognoscitis ergo quia qui ex fide sunt, hi sunt *Gal.5.* f
filij Abrahæ. Præuidens autem scriptura quia ex fide iustificat deus gentes, prænunciauit Abrahæ quia benedicẽtur in illo omnes gentes. Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham, vnde in Euangelio inueni-
mus de lapidibus excitari, id est, de gẽtibus colligi filios Abrahæ. Et cùm Zachæum laudaret dominus, respon- *Luc.19.*
dit & dixit, Salus hodie domui huic facta est, quia & hic filius est Abrahæ. Vt ergo in Genesi per Melchisedech sacerdotem benedictio circa Abraham posset ritè celebrari, præcedit ante imago sacrificij in pane & vino scili-
C cet constituta. Quam rem perficiens & adimplens dominus, panem & calicem mixtum vino obtulit, & qui est plenitudo, veritatem præfiguratæ imaginis adimpleuit. Sed & per Salomonem spiritus sanctus typum dominici sacrificij præmonstrat immolatæ hostiæ panis & vini, sed & altaris & Apostolorũ faciens mentionem: Sapiẽ- *Prou.9.*
tia (inquit) ędificauit sibi domum, & subdidit columnas septem. Mactauit suas hostias, miscuit in cratere vinum suum, & parauit mensam suam. Et misit seruos suos conuocans cum excelsa prædicatione ad craterẽ, dicens, Qui est insipiens, declinet ad me, & indigentibus sensu dixit, Venite & edite de meis panibus, & bibite vinum quod miscui vobis. Vinum mixtum declarat, id est, calicem domini aqua & vino mixtũ Prophetica voce denunciat, vt appareat in passione dominica id esse gestum, quod fuerat prædictum. In benedictione quoque Iudæ hoc idẽ *Gen.49.*
significatur, vbi & illic Christi figura exprimitur, quòd à fratrib⁹ suis laudari & adorari haberet, quòd inimicorum dorsa cędẽtium atque fugientiũ manibus quibus crucẽ pertulit & mortẽ vicit, cõpressurus fuisset, quódque ipse sit leo de tribu Iuda, & recubet dormiens in passione & surgat, & sit ipse spes gentiũ, quibus scriptura diuina
D adiungit & dicit, lauabit in vino stolam suã, & in sanguine vuæ amictum suum. Quando autẽ sanguis vuæ dicitur, quid aliud quàm vinum calicis dominici sanguinis ostenditur? Necnon & apud Esaiam hoc idẽ & spiritus *Esa.63.*
sanctus de domini passione testatur, dicẽs, Quare rubicunda sunt vestimẽta tua, & indumenta tua velut à calcatione torcularis pleni & præcalcati? Nunquid rubicũda vestimenta aqua potest facere? aut in toreulari aqua est, quæ pedibus calcatur, vel prelo exprimitur? Vini vtique mẽtio est, & ideo ponitur, vt domini sanguis intelligatur. Et quod in calice dominico postea manifestatum est, Prophetis annunciãtibus prædicatur. Torcularis quoque calcatio & pressura taxatur, quia quomodo ad potandum vinum veniri non potest nisi botrus calcetur antè & prematur, sic nec nos sanguinem Christi possemus bibere, nisi Christus calcatus priùs fuisset & pressus, & cali-
cem prior biberet, quem credentibus propinaret. THOMAS. Sed sciendũ quòd in sacerdotio Christi duo *3.par.q.22.*
possunt considerari, scilicet ipsa oblatio Christi, & participatio eius. Quantũ ad ipsam oblationẽ, expressiùs figu- *ar.6.ad 2.*
E rabat sacerdotium Christi, sacerdotium legale per sanguinis effusionem, quàm sacerdotium Melchisedech, in quo sanguis non effundebatur. Sed quantùm ad participationem huius sacrificij & eius effectum (in quo præciputè attenditur excellentia sacerdotij Christi ad sacerdotium legale) expressiùs præfigurabatur per sacerdotium Melchisedech, qui offerebat panem & vinum, significantia (vt Augustinus dicit) Ecclesiasticam vnitatem, quam constituit participatio sacrificij Christi. Vnde etiam in noua lege verum Christi sacrificium commu- *Vbi supra.*
nicatur fidelibus sub specie panis & vini. CYPRIANVS. An verò vespertinus agnus dominum Iesum Christum significat in cruce morientem? Christum enim offerri oportebat circa vesperam diei, vt hora ipsa sacrificij ostenderet occasum & vesperam mundi, sicut in Exodo scriptum est, Et occident illum omne vulgus synagogæ filiorum Israël ad vesperam. Et iterum in Psalmis. Eleuatio manuum mearum sacrifi- *Psal.114.*
cium vespertinum. AVCTOR CATENAE. Quòd si agnus vespertinus dominum morientem
F prærigurat, agnus matutinus meritò eundem nobis de morte resurgentem adumbrabit, de quo & in Psalmo dictum est, Ad vesperum demorabitur fletus, & ad matutinum lætitia. Et alibi, In matutinis meditabor in te, quia fuisti adiutor meus. Vnde & Psalmi aliqui titulum habent, Pro cerua matutina, hoc est, pro domino resurgente. Nam mortem nostram saluator moriendo destruxit, & vitam resurgendo reparauit. BERNAR- *Ser.2. & 3.*
DVS IN SERMONIBVS. Vel duo agni qui singulis diebus mane & vesperi domino offeruntur, duas no- *de purificatione beatæ*
bis indicant domini Iesu oblationes. Prima est, quam hodierna die celebramus. Hodie nanque sistitur creato- *Mariæ.*
ri terræ fructus sublimis, hodie placabilis deo & placens hostia virgineis manibus offertur in templo, portari terræ fructus sublimis, hodie placabilis deo & placens hostia virgineis manibus offertur in templo, portatur à parentibus, à senibus expectatur. Offerunt Ioseph & Maria sacrificium laudis, sacrificium matutinum, Symeon & Anna suscipiunt. Sed oblatio ista fratres satis delicata videtur, vbi tantùm sistitur domino, redimitur auibus, & ilico reportatur. Veniet quando non in templo offeretur, nec inter brachia Symeonis, sed extra ciuitatem inter brachia crucis. Veniet quando non redimetur alieno, sed alios redimet sanguine proprio, quia redemptionem eum misit deus pater populo suo. Illud erit sacrificium vespertinum, istud est matutinum. Istud quidẽ iucundius, sed illud plenius. Istud enim tẽpore natiuitatis, illud iam in plenitudine ętatis: de vtroq;

Universidad de Deusto
Biblioteca

enim potes accipere quod Propheta prædixit, Oblatus est quia ipse voluit. Nam & modò oblatus est, non quia G opus habuit, non quia sub legis edicto fuit, sed quia voluit: & in cruce nihilominus oblatus est, non quia meruit, non quia Iudæus prævaluit, sed quia ipse voluit. Voluntariè sacrificabo tibi domine, quia voluntariè oblatus es pro mea salute, non pro tua necessitate.

1.2.q.102. ar.5.ad 8. THOMAS. Sciendum autem pro pleniori omnium supradictorum intelligentia, quòd sicut populus Iudæorum instituebatur ad cultum dei per circuncisionem, ita minister per aliquam specialem purificationem, vel consecrationem, vnde & separari ab aliis præcipiuntur, quasi specialiter ad ministerium cultus diuini præ aliis deputati. Et totum quod circa eos fiebat in eorum consecratione vel institutione, ad hoc pertinebat, vt ostenderetur eos habere quandam prærogatiuam puritatis & veritatis & dignitatis. Et ideo in institutione ministrorum tria fiebant. Primò enim purificabantur, secundò ordinabantur & consecrabantur, H tertiò applicabantur ad vsum ministerij. Purificabantur quidem communiter omnes per ablutionem aquæ & per quædam sacrificia, specialiter autem Leuitæ radebant omnes pilos carnis suæ, vt habetur Leuitici octauo. Consecratio verò circa pontifices & sacerdotes hoc ordine fiebat. Primò enim postquam abluti erant, induebantur quibusdam vestimentis specialibus, pertinentibus ad designandam dignitatem ipsorum. Specialiter autem pontifex oleo vnctionis in capite vngebatur, vt designaretur quòd ab ipso diffundebatur potestas consecrãdi ad alios, sicut oleum à capite deriuatur ad inferiora, vt habetur in Psalmo, Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam barbam Aaron. Leuitæ verò non habebant aliam consecrationem, nisi quòd offerebantur domino à filiis Israël per manus pontificis, qui orabat pro eis. Minorum verò sacerdotum solæ manus consecrabantur, quæ erant applicandæ ad sacrificia. Et de sanguine animalis immolatitij tingebatur extremum auriculæ dextræ ipsorum, & polices pedis aut manus dextræ, vt scilicet essent obedientes legi dei in oblatione sacrificiorum, quod significatur in intinctione auris dextræ, & quòd essent soliciti & prompti in executione I sacrificiorum, quod signatur in intinctione pedis & manus dextræ. Aspergebantur etiam ipsi & vestimenta eorum sanguine animalis immolati, in memoriam sanguinis agni, per quem fuerunt liberati in Aegypto. Offerebantur autem in eorum consecratione huiusmodi sacrificia. Vitulus pro peccato, in memoriam remissionis peccati Aaron circa conflationem vituli. Aries in holocaustum, in memoriam oblationis Abrahæ, cuius obedientiam pontifex imitari debebat. Aries etiam consecrationis qui erat quasi hostia pacifica, in memoriam liberationis de Aegypto per sanguinem agni. Canistrum autem panum, in memoriam mannæ præstiti populo. Pertinebat autem ad applicationem ministerij quòd imponebantur super manus eorum adeps arietis, & torta panis vnius, & armus dexter, vt ostenderetur quòd accipiebant potestatem huiusmodi offerendi domino. Leuitæ verò applicabantur ad ministerium per hoc quòd intromittebantur in tabernaculum fœderis, quasi ad ministrandum circa vasa sanctuarij. Figuralis verò horum ratio erat, quia illi qui sunt consecrandi ad spirituale ministerium Christi, debent primò purificari per aquam baptismi & lachrymarum in fide pœnitentiæ Christi, K quod est expiatiuum & purgatiuum sacrificium. Et debent radere omnes pilos carnis, id est, omnes prauas cogitationes, debent etiam ornari virtutibus, & consecrari oleo spiritus sancti, & aspersione sanguinis Christi. Et sic debent esse intenti ad exequenda spiritualia ministeria.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVM, ARGVMENTVM.

Forma altaris incensi, suúsque eiusdem, Labium æneum, Confectio olei sancti & thymiamatis.

CAPVT. XXX.

Lectio prima. *FAcies quoque altare ad adolendum thymiama de lignis Sethim, habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, id est, quadrangulum, & duos cubitos in altitudine. Cornua ex ipso procedent, uestiéſque illud auro puriſſimo, tam craticulam eius, quàm parietes per circuitum, & cornua. Faciéſque ei coronam aureolam per gyrum, & duos anulos aureos ſub corona per ſingula latera, ut mittantur in eos uectes, & altare portetur. Ipſos quoque uectes facies de lignis Sethim, & inaurabis. Ponéſque altare contra uelum, quod ante arcam pendet teſtimonii, coram propitiatorio quo tegitur teſtimonium, ubi loquar tibi, & adolebit incenſum ſuper eo Aaron ſuauè fragrans. Mane quando componet lucernas incendet illud, & quando collocat eas ad ueſperum, uret thymiama ſempiternum coram domino in generationes ueſtras. Non offeretis ſuper eo thymiama compoſitionis alterius, nec oblationem & uictimam, nec libabitis libamina. Et deprecabitur Aaron ſuper cornua eius ſemel per annum in ſanguine, quod oblatum eſt pro peccato, & placabit ſuper eo in generationibus ueſtris. Sanctum ſanctorum erit domino.* L M

Lect.1. Cap.10. BEDA. Expletis mãdatis cõsecrationis Aaron & filiorũ eius, redit scriptura præcipere etiã de factura altaris incẽsi, in quo idẽ Aaron quotidianũ adolere thymiama deberet, *Facies quoq;* (inquiẽs) *Altare ad adolendũ thymiama de lignis Sethim, habẽs cubitũ lõgitudinis, & alterũ latitudinis, id eſt, quadrangulũ, & duos cubitos in altitudine.* CAIET. Sẽtẽtia clarè redditur: Hebrei enim vocabulis sumptis à thure vtũtur, describẽdo officiũ huiꝰ altaris à thurificatione, cũ tamen non thus, sed mixtura quẽdã aromatica quã thymiama vocãt, cremãda esset, sic vt in fumales euaporationes resolũeretur quẽadmodũ thus. Et hoc est altare qđ superiùs diximus tacitũ à Moyse in cõstructione tabernaculi.

Materia

A Materia autem eius fuit de lignis Sethim, & ipsum quadrum. Paruulum siquidem altare quatuor laterum æqualium erat, vnius cubiti existente quolibet latere. Duos autem habere pedes in altitudine præcipitur, supputata quantitate pedum qui erant infixi altari. Immò si quis exactè subiuncta consideret, altaris nomine, tigilli ambientes & sustentantes intelliguntur, & propterea altitudo describitur duorum cubitorum. AVCTOR CATENAE. Hebraicè legitur וְעָשִׂיתָ מִזְבַּח מִקְטַר קְטֹרֶת Vehasítha mizbeach miktar ketóreth, Et facies altare ad adolendum thymiama, siue altare suffimenti suffitus. Vertunt alij, Aram quoque facies ad incendendum suffimentum. A katar enim verbo quod suffumigare, adolere seu incendere significat, tam miktar, quòd thuribulum seu altare in quibus adoletur incensum vel thymiama, quàm ketoreth, quod suffumigationem, vel incensum, seu thymiama significat descendit. Septuaginta θυσιαστήριον θυμιάματος, hoc est, Altare thymiamatis, Chaldaica verò, Et facies altare ad adolendum super illo incensum aromatum, habent. Parua ergo arula B præcipitur ex lignis Sethim conficienda, sed vndique auro tecta, vnde & altare aureum dicitur, forma qua luculenter describitur in litera. *Cornua ex ipso procedent, veſtiéſque illud auro puriſſimo, tam craticulam eius, quàm parietes per circuitum, & cornua.* CAIETANVS. Cornua ex ipso procedent, hoc est, non erunt adiectitia, sed ex tigillis quatuor angularibus officio pedum fungentibus, surgent cornua quatuor, eminentia supra mensam altaris. Vbi autem dicitur, tam craticulam eius, iuxta Hebræum habetur, Tectum eius, & parietes eius per circuitum, & cornua eius. Nulla est mentio craticulæ, sed tecti & parietum eius circumcirca. Vbi prudens lector si perspexeris, conferendo hæc cum litera de constructione altaris holocaustorum capitulo vigesimo septimo, inuenies manifestam disparitatem penes hæc, nam altare illud neque parietes, neque tectum habet, hoc autem altare habet tectum & parietes circumcirca. Vtrumque ergo vacuum erat intus, sed illud absque mensa & parietibus, istud verò cum parietibus & tecto, hoc est, mensa, & omnia lignea cùm essent, vestita sunt laminis aureis. AVCTOR CATENAE. Cornua ex ipso procedent, Siue ex ipso erunt cornua eius, id est, ex eodem ligno, C non aliunde affixa & compacta. Quòd autem nos craticulam habemus, ex Septuaginta sumptum est, qui τὴν ἐσχάραν habent, id est, craticulam. At Hebraicum habet גַּגּוֹ Gaggo, quod tectum eius, solarium eius, superficiem eius, reddi potest. Sic habet & Chaldaica. Locum autem significat superiorem, vbi adoletur incensum, vbi focus est, cui superimponitur thymiama. Et altari quidem holocaustorum necessaria fuit craticula propter cæsa animalia in eo comburenda, huic autem minimè. Tectum enim erat altare huiusmodi superius intra coronam, quo à sacerdote mane & vesperi thuribulum ponebatur, sumptis carbonibus de ara holocausti sub diuo extra tabernaculum in atrio, impósito thymiamate odorifero, tunc quando, vel mane lucernas componeret in candelabro, vel vesperi aptaret, vt tota nocte lucerent. Cornua autem non aliter intelliguntur, quàm in ara holocaustorum fuisse, radij scilicet cum pomellis erecti ad decorem & pulchrum ornatum. *Faciéſque ei coronam aureolam per gyrum, & duos anulos aureos ſub corona per ſingula latera, vt mittantur in eos vectes, & altare portetur.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, Et duos anulos D aureos puros facies sub tortili corona eius, in duo latera facies in duobus lateribus. Quoniam Græcus habet ita ἐις τὰ δύο κλίτη ποιήσεις ὑπ τοῖς δυσὶ πλευροῖς. Nam clite latera sunt, & pleuræ latera sunt. Vnde quidam Latini sic interpretati sunt, In duas partes facies in duobus lateribus. Non autem ait Græcus μέρη, quod est partes, sed κλίτη, quod latera. Nam hoc verbum est in illo Psalmo vbi scriptum est, Vxor tua sicut vinea fertilis in lateribus domus tuæ. Ac per hoc tantùm casus interest, quia prius accusatiuum, post verò ablatiuum posuit, In duo latera facies, in duobus lateribus. Quis autem sit sensus difficile est assequi, nisi fortè vt solet scriptura amare eclipsim, vt aliquid desit & subaudiatur, etiam hîc subaudiatur, erunt, vt iste sit sensus, In duo latera facies, in duobus lateribus erunt, id est, ad duo latera facies anulos, quoniam in duobus lateribus erunt. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et facies ipsi limbum aureum circumcirca. Cuius figuræ fuerit limbus iste nescitur, sola materia cum situ in litera scribitur. Rationi autem consentaneum est, quòd aurificis arte pulcher fuerit. Et duos anulos aureos facies ei sub corona. Iuxta Hebræum habetur, sub limbo eius, per singu- E la latera. Super duo latera eius facies, super duos angulos eius, & erunt domus palis ad portandum ipsum in eis. Non itaque per singula latera, sed in duobus lateribus, non in quacunque parte laterum, sed in angulis in parte superiori, sub limbo tamen, locandi sunt anuli, quibus immittendi sunt vectes ad portandum hoc altare. AVCTOR CATENAE. Facies ei coronam aureolam, siue limbũ, vel cingulum, aut circulum, omnia enim hæc significat dictio זֵר zer, Vbi verò nos per singula latera, & cætera, legimus, Hebraica litera sic habet זֵר תִּהְיֶה צַלְעֹתָיו תַּעֲשֶׂה עַל שְׁנֵי צַיָּיו וְהָיָה לְבָתִּים לְבַרִים לָשֵׂאת אֹתוֹ בָּהֶם Hal sette zalothaf tahaſe hal sene ziddaf, vehaia lebattim lebaddim laſeth otho bahémma, In duobus angulis eius facies in duobus lateribus eius, & erit ad domos vectibus ad portãdum illud cũ eis. Reddunt aliqui, In duobus angulis eius facies, idq; in vtroq; latere eius, vt scilicet sint quasi domũculæ ipsis vectibus, quibus ipsum portabitur. Vel, Vt sint loculi ipsis vectibꝰ, quibus ipsum portabitur. Vel, Vt sint loculi ipsis vectibꝰ, vt eis ipsa (scilicet ara) gestetur. Siue, Et erit intra vectes ad portandũ ipsum cũ eis. Septuaginta, καὶ ἔσονται φαλίδες τοῖς σκυτάλαις, ὥστε αἴρειν αὐτὸ ἐν αὐταῖς, hoc est, Et erũt F ansulę vectibus ad portãdũ illud in ipsis. Chaldaica verò, Et duos anulos aureos facies ei sub circulo eius in duobus angulis eius, & in duobus lateribus eius, erúntq; loca vectibus, vt portetur in eis. Quæ omnia à Latina litera non deuiãt. Planissimo ergo sensu coronã auream peripheriã fieri præcipit, & sub ea in duobus lateribus anulos quatuor aureos cõstitui, per quos vectes ad altare portãdum deaurati duo immitterẽtur. Portatilis nãque erat & hæc aurea ara sicut & arca fœderis & mẽsa. *Ipſos quoque uectes facies de lignis Sethim & inaurabis.* Quod suprà verterãt Septuaginta παῤῥάλους, vertunt hîc σκυτάλας, quasi dixeris ferulas, quòd & quandoque aliud significat, vt apud Lacedæmonios. *Ponéſque altare contra uelum, quod ante arcam pendet teſtimonij coram propitiatorio, quo tegitur teſtimonium, vbi loquar tibi, & adolebit incenſum ſuper eo Aaron ſuauè fragrans.* CAIETANVS. Locus huius altaris describitur à duobus. Primùm, quòd sit in loco ante velum existens ante thecam, hoc est, diuidens inter sanctum & sanctum sanctorum. Erat ergo locandum altare hoc, non in loco qui dicitur sanctum sanctorum, sed in loco qui dicitur sanctum, ad faciem veli: sic enim dicitur in Hebræo, Et dabis ipsum faciebus veli. Et quia facies veli

Universidad de Deusto
Biblioteca

extendebatur per totam latitudinem tabernaculi, ideo secundo describitur certus situs coram velo, videlicet è G regione propitiatorij. Ex quibus clarè patet, quòd altare hoc erat coram velo directè ad propitiatorum, ac per hoc erat in medio latitudinis tabernaculi. Ita quòd sacerdos incendens super illud thymiama, ibidémque orans, faciem suam habebat directè ad propitiatorium, intercedente tamen velo. Et à dextris (vt dictum est) erat ibidem mensa propositionis, à sinistris verò candelabrum. Et coram (inquit) propitiatorio, quo tegitur testimonium. Iuxta Hebræum habetur, Quod super testificationem. Theca tabularum diuinæ legis, appellatur theca testificationis, & ipsæ tabulæ decem præceptorum, appellantur testificatio, quia ad testificandum fœdus inter deum & populum datæ ac reconditæ erant. Vbi loquar ad te. Iuxta Hebræum habetur, Quo ero paratus tibi ibi. Pluries repetitur paratum deum fore in diuersis locis (modò in propitiatorio, modò in altari holocaustorum, modò in altari thymiamatis) ad significandum horum trium specialiter cultum placere deo. Et adolebit incensum super ipsum Aaron suauè fragrans. In Hebræo duntaxat habetur, ac si diceremus, & H thurificabit thus aromatum super ipsum Aaron. Quia non thus, sed mixtum quoddam ex aromatibus cremandum super ipsum erat per modum thuris, ideo tali modo loquendi vtitur. AVCTOR CATENAE. Quo tegitur testimonium vbi loquar tibi, Hebraica sunt, אֲשֶׁר עַל הָעֵדֻת אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה Aser hal haheduth aser iuahed lecha samma, Quòd est super testamentum, siue testimonium (hoc est, arcam testimonij vel testamenti) Quo conueniam tecum ibi, siue, Vbi testificabor tibi, Vel, Vbi tibi paciscar. Et est sensus, E regione veli quod est iuxta arcam testimonij, coram tectorio vel cœlo quo tegitur testimonium, hoc est, propitiatorio, quo in loco tecum conueniam, pones altare hoc. Arcam autem vocat testimonij, in qua testimonium diuinæ voluntatis comprehensum ponebatur. Septuaginta, καὶ θήσεις ἐκεῖ τὸ ἀπένανθι τοῦ καταπετάσματος, ἔστιν ἐπὶ τῆς κιβωτοῦ τοῦ μαρτυρίου, ᾧ σοὶ γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖ, Et pones illud coram velo existente in arca testimonij, in quibus cognoscar tibi illic. Chaldaica, Quod est super testamentum, vbi constituam verbum meum tibi. Quæ omnia idem dicunt cum litera nostra. Quod verò sequitur, Et adolebit incensum super eo Aaron I suauè fragrans, pro suauè fragrans, in Hebræo est קְטֹרֶת סַמִּים Ketóreth sammim, Quod alii, Suffimentum aromatum, Alii, Incensum aromatum, vertunt. Septuaginta, θυμίαμα σύνθετον λεπτόν, Incensum compositum subtile reddunt. Chaldaica verò, Incensum thymiamatum habet. Stabat igitur altare incensi medium inter mensam propositionis & candelabrum, extra sanctum sanctorum, contra, vel prope velum, quod diuidit sanctum sanctorum à sancto. Et dicitur pendere ante arcam testamenti, & coram superposito illi arcæ propitiatorio, quod vt dictum est, nihil aliud est, quàm tegumentum quo arca, & in ea repositæ duæ tabulæ decalogi conteguntur, vtrinque habens Cherubim. Quod & sedes & thronus dei Israël esse dicitur, vnde loquatur ad summum sacerdotem exoratus, & suppliciter requisitus in necessitate fidelium. CAIETANVS. Et quoniam officium adolendi hoc mixtum, erat & quotidianum & annuum, ideo priùs tractat quotidianum officium, statuendo quòd bis in die Aaron (hoc est sacerdos) cremet super illud altare thymiama, mane videlicet, & inter vesperas, hoc est, hora sacrificii matutini, & hora sacrificii vespertini. Et inseritur huic statuto K simile decretum componendi lucernas ita quòd eisdem horis mane scilicet & inter vesperas sacerdotis officium erat componere lucernas candelabri, erat enim candelabrum in eodem loco. Hinc accepit auctor Epistolæ ad Hebræos, quod sacerdotes quotidie introibant in sancta sacrificiorum officia consummantes. *Mane quando componet lucernas incendet illud, & quando collocat eas ad vesperum, vret thymiama sempiternum coram domino in generatio-*

Locut. 117. *nes vestras.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, Et cùm accendet Aaron lucernas sero, incendet super illud. Sero dixit pro vespere, & ideo notanda locutio est, ἑσπὲρ quippe Græcus habet. Sero autem propriè non solet dici, nisi cùm tempus transierit quo fieri debuit, quod sero

Quæst. 133. dicitur factum. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Sequitur autem, Et incendet super illud incensum continuationis. Incensum dicit, quòd continuatim fieret, id est, nullo die prætermitteretur. AVCTOR CATENAE. Mane quando componet lucernas incendet illud. Primùm sciendum, tam à Chaldaica quàm à Septuaginta omnibúsque recentioribus, hanc dictionem, Mane, coniungi cum L superiori membro, hoc modo, Et adolebit incensum super eo Aaron suauè fragrans mane. Nos verò Complutensem editionem sequuti, vbi Hebraicum ante hanc dictionem habet punctum atnach, hoc est, coma, quod superiora ab inferioribus saltem in medio clausularum distinguit, hoc modo legimus. Dicet aliquis, Et quid differentiæ erit si hoc vel illo modo legas? Respondemus, Si dictionem Mane, coniunges cum superioribus, ex hoc loco non probabitur ita apertè, quòd bis in die Aaron componeret lucernas candelabri, videlicet mane & sero, & quòd candelabrum etiam interdiu luceret. Sed si stat lectio sicut nos ponimus, fortè vtrumque probatur. Est autem Hebraica litera hoc in loco בְּבָקֶר בְּבָקְרוֹ בְּהֵיטִיבוֹ אֶת הַנֵּרֹת יְקַטְּרֶנָּה Babóker babóker behetibo eth haneroth iaktirénna, Mane mane cùm bonas fecerit lucernas (id est, bene composuerit) incendet, seu incendere faciet illud. Hoc est, cùm quicquid immunditiarum oleum & ellychnium contraxerit, remouerit & repurgarit, incensum adolebit in altari. Reddunt alij, Singulo mane, quando aptabit lucernas, suffire faciet illud. Alij, Mane & mane, quando scilicet bene ordinauerit lucernas, tunc adolebit M ipsum. Alij, Singulis mane, quando scilicet instruxerit lucernas (hoc est, lampades siue ellychnia) adolebit incensum. Septuaginta & Chaldaica vt apud nos legunt, excepto, quod nos mane habemus, & Hebraicè bis repetitur, illi, τοπρωΐ πρωΐ, hæc, mane mane habent. Sed hæc Latinæ editionis sensum, non immutant. Sequitur, Et quando collocat eas ad vesperum. Hebraica sunt וּבְהַעֲלֹת אַהֲרֹן אֶת הַנֵּרֹת בֵּין הָעַרְבַּיִם Vbhaaloth Aharon eth haneroth ben haharbáim, Et quando collocabit, seu accendet, vel accendere fecerit, siue promouet lucernas Aaron inter duas vesperas. Dicunt enim Hebræi (vt etiam aliàs diximus) quòd sunt duæ vesperæ, vna scilicet, quando sol incipit declinare ad occidentem: alia verò, quando iam occidit sol & occultatur nobis, & in hoc spatio temporis quod est inter primam vesperam & secundam, debebant curari incensum & lampades, vt sempiternum coram domino lumen & odoramentum perseueraret, & nunquam deficeret. Chaldaica, Et quando accenderit Aaron lucernas vesperum. Sed hæc idem sunt cum litera nostra. *Non offe-*
rets

A *rets super eo thymiama compositionis alterius, nec oblationem & victimam, nec libabitis libamina.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius, subaudi quàm illius de qua locuturus sum. CAIETANVS. Rectè redditur sententia, quia prohibetur quodcunque odoriferum alienum à prædicto, vnicum enim odoriferum incendendum præcipitur. Similiter holocaustum quodcunque, seu sacrificium prohibetur aliud super idem altare. AVCTOR CATENAE. Non offeretis super eo thymiama compositionis alterius. Quod Hebræus habet זָרָה Zara, hoc est, alienum, siue externum. Nec oblationem & victimam, nec libabitis libamina. Succinctè & concinnè vertit Hebraicum Interpres, quod est, וְעֹלָה וּמִנְחָה וְנֶסֶךְ לֹא תַסְכּוּ עָלָיו Vehola vmincha, venésech lo thissechu halaf, Neque holocaustum, neque munus, neque libamen libabitis super illud. Sic & Chaldaica. Alij, Nec holocaustum, nec victimam siue oblationem, aut cibarium sacrificium, nec libationem fundetis super illud. Septuaginta, κάρπωμα καὶ θυσίαν, καὶ σπονδὴν οὐ σπείσετε ἐπ' αὐτοῦ, Oblationem, & B sacrificium, & libationem non libabitis in eo. Quasi dicat, tantùm super illud incèdetis odores. Sed hæc idem sunt penitus cum nostra editione. Præscripta lege erat compositio thymiamatis, vt aliter nequaquam conficeretur. Et peregrinus suffitus quamlibet pretiose & artificiose comparatus, eo altari minimè imponeretur. Neque oblationi cuicunque deseruiret, nec victimæ vel libationi, sed tantummodo odoramento sacrosancto quotidie imponendo. Præterea non licuit aliud altare in aliis locis ad adolenda thymiamata instituere. Vnde peccauerunt, qui instituerunt altaria incensi in excelsis & lucis, & si bona opinione id fecerũt. Minus etiam licuit cuiquam alterius familiæ præterquam sacerdotalis ordinis, in hoc altari thymiama adolere. Vnde Core & alij horribiliter puniuntur, qui incensum sine legitima vocatione adolebant, Numero sedecim. Et grauissimè reprehenduntur Hieroboam rex Israël, & Ozias rex Iuda, quòd contempta ordinatione dei, vsurparint officium adolendi incensi. Vide tertio Regum tertiodecimo, & secundo Paralipomenon vigesimosexto. *Et deprecabitur Aaron super cornua*
eius semel per annum in sanguine, quod oblatum est pro peccato, & placabit super eo in generationibus vestris. Sanctum sanctorum erit domi-
C *no.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam, Et depropitiabit Aaron, vel exorabit super cornua eius semel in *Quæst. 133.* anno de sanguine purificationis delictorum. Depropitiabit, ab eo quod est depropitiatio, quæ Græcè dicitur ἱλασμός. Vnde etiam intelligendum est, hoc quod semel in anno iubet fieri ad propitiandum deum super cornua altaris incensi, id est, vt de sanguine purificationis delictorum, victimarum scilicet quæ offeruntur pro delictis semel in anno, tangantur cornua altaris incensi, non pertinere ad illam appositionem incensi, quam quotidie fieri iusserat. Illa enim fiebat aromatibus, non sanguine, & quotidie, non semel in anno. Non ergo simus intellecturi, semel in anno intrare sacerdotem solere in sancta sanctorum, sed semel in anno cum sanguine, & quotidie quidem solere intrare sine sanguine causa incensi imponendi, cum sanguine autem semel in anno, maximè quia sequitur & dicit, Semel in anno purificabit illud, Sanctum sanctorum est domino. Non ergo semel in anno ponet illic incensum, quod quotidie fieri iussum est, sed semel in anno purificabit illud, quod cum sanguine fieri debere præceptum est, & post hoc adiungit, Sanctum sanctorum est domino, ac per hoc sanctum sancto-
D rum non extra, sed intra velum erat, etiam illud profectò altare dè quo nunc agitur, quod poni contra velum intrinsecus iussit. CAIETANVS. Et deprecabitur Aaron, &c. Transit ad officium anniuersarium super idem altare, spectans ad Aaron (non simplicem sacerdotem, sed pontificem) in die expiationis, qui erat dies decimus Septembris, de quo Leuitici decimo sexto diffusè scribitur. Sanctum (inquit) sanctorum erit domino. Communicatur hoc epitheton huic altari, ad significandum excellentiam sanctitatis eius super omnia quæ erant in loco qui dicitur sanctum. AVCTOR CATENAE. Et deprecabitur Aaron. Verbum כָּפַר Chaphar, & deprecari, & propitiari, & expiare, & placare significat. Vnde hîc quidam, Et deprecabitur vertunt, vt fecit Interpres. Aliqui, Et propitiationem faciet, siue, Et propitiabitur, & sic habent Chaldaica & Septuaginta. Quidam, Et expiabit. In sanguine quod oblatum est pro peccato, & placabit super eo in generationibus vestris, Hebraismum hoc in loco vt potuit Latinus Interpres succinctius reddidit, qui est huiusmodi מִדַּם חַטַּאת הַכִּפֻּרִים אַחַת בַּשָּׁנָה יְכַפֶּר עָלָיו לְדֹרֹתֵיכֶם Midam chattath hachippurim achath basana iechapper halaf le-
E dorotheeem, In sanguine peccati (hoc est, hostiæ pro peccato immolatæ) expiationum (quo scilicet facta est expiatio) semel in anno expiabit super illud in generationibus vestris. Vertunt alij, Per sanguinem hostiæ peccati (in die) propitiationis, semel (inquam) in anno expiabit illud in generationes vestras, Vel (quæ fit) pro his qui expiantur, semel (inquam) in anno expiabit super eam (videlicet aram) in posteritatibus vestris. Alij, De sanguine oblationis pro peccato expiationum, semel in anno expiabit super illud in generationibus vestris. Quasi dicat, cùm posuerit sanguinem super cornua altaris pontifex, remouebit iniquitates Israël, quia placet coram me locus. Chaldaica, De sanguine sacrificij quod fit pro expiatione peccati semel in anno propitiabitur super eo in generationibus vestris. Quæ omnia vnum idèmque dicunt cum editione Latina. Sanctum sanctorum erit domino, siue sanctitas sanctitatum est domino. Hebraismus est, pro sanctissimo. Id est, tanquam res deo dicata sanctissimum erit vobis. Vel sacrosancta est domino. In Hebræo enim est קֹדֶשׁ קָדָשִׁים Kódes kadasim, de quo etiam suprà diximus. Ex loco isto intelligitur Zachariæ patris Ioannis baptistæ functio sacerdotalis, qui
F in templum intrabat secundum vicem ordinis sui, non in sanctum sanctorum, sed in templum vbi ara incensi erat, quod vulgus minimè ingredi permittebatur, sed consistebat in atrio. Semel enim summus sacerdos solenniter incensum offerebat in anno, & deprecabatur in die expiationis, quæ decima erat in mense vel lunatione Septembris, ex sanguine oblato pro peccatis cornua deliniendo. Non in sancto sanctorum, sed vt esset hæc actio ac functio omniũ celeberrima atque sanctissima. Quanquã & eo die ingrederetur summus sacerdos in sancta sanctorum, nõ q̃ ibidem staret altare aureum & incensi, vt voluit diuus Augustinus, sed quia ante arcã domini deprecabatur pro peccato populi. Duo itaq; tantũ ordinaria & legitima altaria in populo Israëlitico diu inităs instituta fuere. Alterũ æreũ, ad holocausta & id genus alia sacrificia deputatũ, & in atrio collocatũ, de quo supra capitulo vigesimo septimo. Alterũ aureũ, thymiamati seu incẽso deputatũ & in loco tabernaculi, qui sanctũ dicitur, situ. Nã reliqua altaria, quę aut Patriarchę & Prophetę ex verbo dñi instituerũt, nõ perpetua & generalia, sed tẽporalia & personalia fuerunt, aut quæ hypocritæ in excelsis, lucis, & in aliis locis sine verbo do-

Universidad de Deusto
Biblioteca

mini instituerunt,ea fuerunt impia,& coram deo abominanda. Sola duo hæc altaria holocausti & incensi, fuerunt legitima & ordinaria. G

Mystice. Cap.11.

BEDA. Si altare holocausti de quo suprà dictum est, generaliter vitam designat iustorum, qui carnem suam quotidie crucifigere cum vitiis & concupiscentiis, atque in hostiam viuentem domino offerre consueuerunt, quid hoc altare ad adolendum thymiama factum, nisi specialem quorundam perfectorum vitam significat? Neque enim frustra in illo carnes animalium incendebantur, in hoc adolebatur incensum, nisi quia in illo figurabantur hi qui non secundum desideria carnis ambulabant, sed quasi hæc domino immolantes, omnes sui corporis sensus per ignem spiritus sancti eius voluntati dedicant, in isto autem illorum typus exprimitur, qui maiore mentis perfectione, extinctis prorsus ac sopitis illecebris omnibus carnis, sola domino orationum vota offerunt, nil quidem de carne quod se impugnet, nil de conscientia peccati vnde conturbentur ac paueant, habentes, sed dulcium profusione lachrymarum optantes venire & parere ante faciem dei. Vnde aptè hoc altare intus in vicinia veli & arcæ, illud ante tabernaculum foris positum est: quia nimirum illi in conspectu sanctæ Ecclesiæ cunctis in exemplo virtutum præfulgent, isti altioris ardore desiderij, contemplationi futuræ beatitudinis etiam corpore detenti, non minimum propinquant. Aptè illud ære, hoc vestiri auro præcipitur, æs nanque plus aliis metallis sonorum ac diu durabile est, aurum verò quantum sono succumbit, tantùm splendore præstat æramento. Vnde certè æneum altare in quo carnes incendebantur, & sanguis fundebatur victimarum, illorum gestat typum, qui edomitis & velut deo immolatis voluptatibus carnis, perseueranter viam veritatis quam semel inchoauere, peragunt, & hanc quoque proximis incedendam crebro sermone prædicationis insonant. Porrò aureum altare illis conuenienter aptatur, qui ampliore gratiæ supernæ claritatis illustrantur, sed minus aliis quæ in secreto de interna suauitate gustent, aperiunt, minus eructare proloquendo sufficiunt, quanta ipsi intus dulcedine in abdito vultus dei reficiantur. Aptè etiam altare thymiamatis quantò metalli fulgore præcellebat, tantò mensura minus fuit, quia quò sanctiores quique in Ecclesia, eò sunt pauciores. Aptè de eisdem lignis Sethim, quæ albæ spinæ similia, & esse incorruptibilia diximus, vtrumque altare fieri præcipitur, quia nimirum vna est fidei non fictæ firmitas, qua omnium corda electorum præmuniri, atque ad suscipiendum ignem dilectionis, & offerenda deo virtutum libamina debent præparari, quia omnibus generaliter pusillis cum maioribus loquitur Apostolus, dicens, Munde-

2.Cor.7.

demus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, perficientes sanctificationem in timore dei, quod est aliis verbis dicere, Præcidamus & auferamus à nobis spineta vitiorum, & punctionum aculeos titillantium, quos terra corporis nostri ex peccato primæ præuaricationis nobis germinare consueuit, & quasi quadam bipenni sedulæ castigationis incidentes, excolamus strenuè interiorem simul & exteriorem hominem nostrum, qui dignus fiat accepto sancti spiritus igne, hostiam virtutum in conspectu sui conditoris offerre. Aptè vnus ac non dispar erat ignis, qui in hoc altari victimas, in illo thura incendebat, quia nimirum vnus est spiritus, qui cunctorum mentes fidelium, variante donationum gratia viuificat. Quòd autem altare incensi quadrangulum K fuit, vnum habens cubitum longitudinis, & alterum latitudinis, duos verò in altitudine, longitudo ad longanimitatem patientiæ vt in expositione altaris holocausti dictum est, latitudo ad amplitudinem dilectionis, altitudo pertinet ad sublimitatem spei, per quam in laborum tolerantia temporalium, & hilaritate dilectionis sincera mente gaudemus. Vnius autem est cubiti & longitudo & latitudo altaris, quando summi quique & perfecti in Ecclesia viri, nullius alterius rei quàm perpetuæ retributionis intuitu, & mala temporalia æquanimiter ferunt, & quæq; valent proximis per charitatem bona impendunt. Item quia charitas patiens est, benigna est: Patiens videlicet, vt illatam à proximo iniuriam toleret: Benigna, vt cuius aduersa tolerat, illi etiam cùm opus habuerit, officia pietatis exhibeat, Rectè altare thymiamatis in longitudine & in latitudine sua quadrangulum fieri iubetur, vt insinuetur quia perfectorum animus fœderatis ad inuicem virtutibus, quantũ diligere fratrem, tantum & ferre sufficit, & quantum per patientiam sustinere potest molestiam eius, tantum præstare ei per dilectionem suæ pietatis benevolentiam potest. Duos autem habet cubitos in altitudine, quia du- L plex sese præmium in futura vita accepturos sperant electi, Vnum videlicet quietis animarum, cum corruptibile hoc & mortale corpus exuentes, cœleste regnum intrauerint: Aliud cùm recepto eodem corpore incorrupto atque immortali, perfectiùs in præsentia sui conditoris exultabunt impleta promissione prophetica, quæ

Esa.61.

dicit, In terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis. Cornua ex ipso procedent, vestiesque illud auro purissimo, tam craticulam eius, quàm parietes & cornua. Cornua sæpe in scripturis solent eminentiam designare fidei & virtutum, per quam obuiantia nobis antiqui hostis certamina obtundere ac superare debe-

Psal.43.

mus, dicentes cum Propheta domino, In te inimicos nostros cornu ventilabimus. Qui mox de quo cornu dixisset, subdendo declarauit, dicens: Et in nomine tuo spernemus insurgentes in nos, sicut econtra nonnunquam bella vitiorum quæ nos expugnare moliuntur, cornuum nomine solent indicari. Quod vtrumque breuiter cõ-

Psal.47.

plexus per Prophetam dominus, dicebat, Et omnia peccatorum cornua confringam, & exaltabuntur cornua iusti. Vnde bene in lege cornuti tantũ generis animalia munda esse, & populo dei comestibilia decernuntur, quæ M enim ruminãt, atque vngulã findunt animalia, ea etiã constat esse cornuta, vt ostẽdatur mystice, quòd illi tãtùm Ecclesiæ dei spiritali cõiunctione possunt incorporari, qui fortitudine fidei ad bella vitiorũ exire probãtur inuicti. Procedũt autem cornua ex ipso altari thymiamatis, cũ opera virtutũ electi, non ad faciẽ hominũ specie tenus ostendũt, sed ex interna mẽtis radice, fixo atque immobili exercent affectu. At cõtra hypocritæ quasi cornibus aliunde mutuatis, habẽtes speciem pietatis, virtutem eius negãt. Quibus aptè cõgruit illa Aesopi fabula, qua refert cornicem inuolutis pauipennis exornatam, frustra de sua esse pulchritudine gloriatã, imò propemodũ zelo exardescentẽ pauonũ, omni pennarum virtute & ipsa vita esse spoliatam. Vestitur autem auro purissimo, cũ perfecti quique vera internæ sapiẽtiæ luce refulgẽt, cũ in omnibus quæ agũt, splendorẽ charitatis velut quotidiani gloriã habitus permõstrãt, cũ memoriã sibi perpetuæ claritatis semper inesse cũctis sese vidẽtibus siue audiẽtibus ostendũt, cũ se ante omnia regnũ dei & iustitiã eius cogitare & quærere manifestãt. Et bene tã craticula altaris, quàm

parietes

A parietes & cornua vestiri auro iubentur. Craticula quasi intus in medio erat altaris ad suscipienda nimirum thymiamata parata. Parietes verò foris parabant cornua, & ipsa foris parentia speciali fastigio altiùs eminebant Deauratur autem craticula, cùm in interiore homine nostro per fidem resplẽdet Christi gratia. Deaurãtur parietes, cùm eadem gratia dominicæ dilectionis per bona se exterius opera dilatat. Deaurãtur & cornua, cùm ipsa fiducia fortitudinis iustorum, qua aduersarios veritatis, siue per patientiã fortiter ferre, seu per sapientiã prudenter repellere vel corrigere didicerint, internæ lucis in omnibus fulgore coruscat. Et quoniam tales iure dicere possunt, Bonum certamen certaui, cursum cõsummaui, fidem seruaui, de reliquo reposita est mihi corona iustiæ, rectè subditur, Faciẽsque ei coronã aureolã per gyrum. Corona etenim aureola per gyrum fit altari thymiamatis, cùm sancti pro bonis quæ se egisse meminerint, præmia postulãt æterna. Et bene per gyrum altaris corona fit, vt omnia quæ fecere cœlesti mercede digna esse doceantur, neque aliquid in talibus remanere, quod post ab- B solutionem carnis, purgatorio debeat igne castigari. Item altare incensi coronam habet auream per gyrum etiã in eis, qui etsi minores sunt meritis, nec palàm protestari audent, certam sibi boni certaminis ac seruatæ fidei repositam esse mercedem: cuncta tamen quæ agunt, intentione deo placẽdi, & spe agunt percipiendæ eiusdem supernæ mercedis. Sequitur, Et duos anulos aureos sub corona per singula latera, vt mittantur in eos vectes, & altare portetur. Ipsosque vectes facies de lignis Sethim & inaurabis. Possunt quidẽ in his anulis quibus altare portabatur, iuxta quod supra in altari holocausti arca & mensa expositum est, quatuor Euangeliorum libri non inconuenienter accipi, per quorum fidem ac doctrinam sancti portantur, atque à terrenis cogitationibus subleuati, per erenum huius vitæ quotidianis bonorum operum profectibus cœlestem feruntur ad patriam. Verùm quia ibi manifestè quatuor circuli fieri, duo videlicet in latere vno, & duo in altero præcipiuntur, hîc autem tacito numero quaternario, duo anuli per singula latera fiunt, pro certò ibi apertiùs Euangelistarum numerus claret, hîc verò etiam aliud quiddam mysterij spiritalis, quòd ad dilectionem dei & proximi summè respiciat, in- C est. Per singula etenim latera anulis aureis circundatur altare, quia cor electorum hinc & inde dei ac proximi dilectione confirmatur. Quæ bene anulis comparatur, quia euacuata in fine Prophetia, destructa scientia, & cessantibus linguis, ipsa nunquam cessabit. Duo sunt autem anuli per singula latera, quia vtrumque charitatis mandatum gemina virtute distinguitur. Charitas quippe dei per synceritatem fidei ac vitæ munditiam perficitur: sine fide enim impossibile est placere deo: & fides sine operibus mortua est. Quod vtrumque vno versiculo Propheta complectitur, dicens, Iustus autem in fide sua viuit. Apertè insinuans, quia ita solùm quisque ad vitam venturus est, si opera iustitiæ cum fide veritatis habuerit, sic & dilectio fraterna, virtute gemina consistit, patientiæ scilicet & benignitatis, teste Apostolo qui ait, Quia charitas patiens est, benigna est. Vnde & dominus, Dimittite, inquit, & dimittetur vobis: date, & dabitur vobis, videlicet in dimittendo debita, patientiã docens, in dando necessaria, gratiam benignitatis: in vno, vt proximorum incommoda fortiter feramus, in altero, vt commoda proximis nostra gaudenter tribuamus. Duos ergo anulos per singula latera habet altare, cum bifor- D mi perfectione charitatis, sancti & in sui conditoris honorem, & in curam atque obsequium accinguntur proximi. Hisque anulis immittuntur vectes inaurati, vt altare portetur, cùm tales parato mentis sinu excipiunt clarissima præcedentium dicta patrum, per quæ magis à terrenis suspensi, ad amorem rapiantur æternorum bonorum. Nam quòd tales animo & merito cœlestibus appropinquent, sequentibus quoque verbis mysticè designatur, cùm dicitur, Ponẽsque altare contra velum quod ante arcam pendet testimonij coram propitiatorio, quo tegitur testimonium, vbi loquar tibi. Arcæ velum quod ante arcam, quæ vt suo loco expositum est, dominum saluatorem demonstrat, pendebat, ipsum cœlum designat, cuius adita dominus victa morte penetrauit, vt sicut Apostolus ait, appareat nunc vultui dei pro nobis. Státque altare contra velum, quod ante arcam appensum est, cùm omnis intentio iustorum ad ingressum directa est regni cœlestis. Stat coram propitiatorio, quo tegitur arca, cùm visioni sui conditoris puritate mentis appropiant, & clausi quamlibet corpore, conuersatio- nem habent in cœlestibus. Et adolebit (inquit) incensum super eo Aaron, suaue fragrans, Mane quando com- E ponit lucernas, incendet illud, & quãdo collocat eas ad vesperum. Constat incensum siue thymiama vim orationis exprimere, dicente Psalmista, Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Et in Apocalypsi Ioannes habere vidit sanctos Phialas aureas plenas odoramentorum. Quod confestim exponenda subiunxit, Quæ sunt orationes iustorum. Et quoniam Aaron vt supradictum est, & ipsum specialiter summum sacerdotem, videlicet dominum saluatorem, nostri quoque ordinis sacerdotes designat, adolebit Aaron in hoc altari incensum suaue fragrans mane, cùm vel dominus ipse illustrata fidelium corda, nouo gratiæ suæ iubare ad dulcedinem orationis instigat, vel participes sacerdotij illius, sedula exhortatione fideles ad deprecandam faciem sui conditoris excitant. Incendit autem thymiama sacerdos, non solùm mane, sed & vespere. Mane thymiama incenditur, vt in principio omnis boni, quod inspirante deo facere disponimus, illius auxilium quo perficiamus inuocemus. Ad vesperam verò, vt cùm bene cœpta complemus, illi aquo accipimus, pro his quæ donauit gratiarum vota reddamus. Vel certè quia mane & orto sole clarè omnia circunquaque videmus, vespere F autem superueniente dubio visu caligamus, ideóque lumine lucernæ vt videamus quæ volumus indigemus, illa redemptoris nostri sacramenta siue dicta, quæ liquidò etiam iuxta ordinem humanæ rationis pro modulo nostro dignoscere sufficimus, iam quasi in die conspicimus. In quibuscunque autem ratio humana deficit, sed sola nobis auctoritas scripturæ sequẽda est, illic velut in nocte oculus nostri intellectus caligat, sed lucerna verbi dei pedes nostros ne fortè offendãt, atq; à via veritatis exorbitent, adiuuat. Hinc etenim Petrus de sacramẽto dominicæ fidei loquẽs ait, Et habemus firmiorẽ propheticũ sermonem, cui benefacitis intendẽtes, quasi lucernæ lucẽti in caliginoso loco, donec dies lucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris, Bene ergo dicitur, Et adolebit incẽsum super eo Aaron suaue fragrãs. Mane quãdo cõponit lucernas incẽdet illud, & quãdo collocat eas ad vesperũ. Mane etenim Aaron incẽsum super altari adolet, cũ dominus corda fidelium in his quæ iã intelligere valẽt, arcanis veritatis ad gratiã cõpunctionis inflãmat. Incẽdet illud & ad vesperũ, quãdo collocat lucernas, cùm etiã ex eis quæ nec dum capere queunt, quoniam & hæc sancta, quoniã diuina esse non ambigitur, ad amorẽ eos cœle-

Heb.11. Iaco.2. Abac.2. 1.Cor.13. Luc.6. 2. ad Tim. 4. Heb.9. Cap.12. Psal.140. Apoc.5. 1.Pet.1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

stium vbi omnia secreta patefiunt,informat. Fragrátque suaue thymiama, cùm subita compunctione diuinitùs G
tacti lachrymis solùm ac precibus vacare dulce habent.Bene autem sequitur, Vret thymiama sempiternum co-
ram domino in generationes vestras. Quia nimirum necesse est vt animus post orationẽ & fletus ad ociosa v er-
1.Reg.1. ba siue facta nõ diuertat,sed in eodem se vigore deuotionis,quem in oratione suscipit, etiam finita oratione cu-
stodiat,iuxta exemplum Annæ de qua orante dictum est,Vultúsque eius non sunt amplius in diuersa mutati.Nõ
offeretis super eo thymiama compositionis alterius. In sequentibus huius voluminis, è quibus aromatibus hoc
thymiama componi debuerit, nominatim designatur, stacte videlicet & onycha, galbano boni odoris,& thure
lucidissimo, quæ cuncta ad significationem æternorum bonorum quæ principaliter à domino quærenda sunt,
constat pertinere.Non est ergo offerendum super altari aureo thymiama compositionis alterius,quàm quòd do-
minus statuit,quia non aliud à domino quærere orantes, quàm quod ipse iussit, quódque se daturum promisit,
non aliud de illo credere,quàm quod ipse docuit,debemus.Non est offerenda super eo victima,nec libatio libã- H
da.Hæc etenim omnia ad altare exterius pertinent,quæ incipientium,& in profectu adhuc positorum vitam de-
signant.Tantæ nanque sublimitatis perfectorum est vita iustorũ, vt nil in ea carnale quod domino mactare ha-
beant,valeat inueniri. Et quidem libamina vini constat nonnunquam magnam gratiæ spiritalis designare vir-
tutem,hoc est,siue poculum doctrinæ,seu calicem passionis,siue feruorem præcipuę dilectionis,siue ipsam spiri-
tus sancti perceptionem, aut aliquid huiusmodi.Verùm quotiensc ũque vinum libaminum cum carnibus offer-
tur hostiarum,eorum profectò iuxta tropologicam expositionem designat sanctimoniam,qui adhuc aliquid de
carnalibus concupiscentiis quod puritati spiritus aduersetur, & quòd igne sancti spiritus in ara cordis incendi
Psal.72 debeat habent.Perfecti autẽ iusti,qui dicere possunt.Defecit cor meum & caro mea,deus cordis mei & pars mea
deus in secula,quasi cessantibus victimarũ libaminibus, quòd ad æneũ altare exterius positũ pertinet, sola intus
in aureo altari aromata domino desiderij cœlestis offerunt, quod de remissione peccatorum iam securiores effe- I
cti,pro dilato solummodo regni perennis introitu lugent,dulcibúsque lachrymarum fluentis stratum suum per
singulas noctes irrigant. De quo videlicet altari adhuc bene subditur, Et deprecabitur Aaron super cornua eius
semel per annum in sanguine quod oblatum est pro peccato.Summus nanque sacerdos noster semel in anno ob-
tulit sanguinem suum pro peccato totius mundi.In illo videlicet anno,de quo dicit ipse per Esaiam.Quia vene-
Esa.61. rit prædicare annum domini acceptũ, hoc est, in toto hoc tempore, quo Ecclesiam sibi copulare dignatus est.Se-
mel etiam vnicuique credentium lauacrum sacri fontes in mysterium sui sanguinis,ad soluenda peccatorũ vin-
cula donauit,& pulchra omnimode figurarum distantia, semel quidem per annum pontifex in sanguine oblatio-
nis super cornua altaris deprecari,quotidie autem thymiama suaue fragrans super eo incendere præcipitur,quia
dominus & saluator noster qui quotidie fideles suos gratia internæ compunctionis accendens, renouat, semel
eos hostia sui sanguinis mortem superans redemit. Ipsi fideles qui quotidiana peccata quotidianis abluere pre-
cibus ac lachrymis solent, semel in sacramentum passionis illius absolutos se à peccatis omnibus esse gaudent.
Deprecabitur autem super cornua altaris, quia & ipse non solùm inter homines cõuersatus pro hominibus ora- K
uit, verùm etiam nunc ad dexteram patris in cœlestibus sedens, interpellat pro nobis, & in cordibus electorum
per fidem inhabitans,dum eos ad deprecandum excitat,rectè ipse deprecari narratur. Deprecatur autem Aaron
super cornua altaris, cùm electos suos patri dominus per memoriam eorum quæ fecere virtutum, commendat.
Ioan.17. Denique quasi cornua tangens altaris aurei,de deuotione discipulorum loquitur,Quos dedisti mihi de mundo,
tui erant,& mihi eos dedisti,& sermonem tuum seruauerunt.Nunc cognouerunt,quia omnia quæ dedisti mihi
abs te sunt.Pro quibus etiam deprecans adiecit,Ego pro his rogo non pro mundo,sed pro his quos dedisti mihi,
quia tui sunt.Et quia propter merita & intercessiones sublimium virorum, plerunque nostræ infirmitati domi-
nus miseretur,rectè subiungitur, Et placabit super eo in generationibus vestris, sanctum sanctorum erit domi-
no.Placat quippe Aaron super altare incensi,quando propter iustitiam sanctorum quos intercessores & patronos
4.Reg.19. quærimus,nobis propitiatur dominus. Denique obsesso ab hostibus Ezechia, & auxilium eius inuocanti ait, Et
ciuitatem hanc saluabo & protegam eam,propter me,& propter Dauid seruum meum.Sic & Moyses pro popu- L
lo peccante intercedens, patrum fecit memoriam,& quasi super cornua deprecans altaris,dominum placare cu-
Exod.32. rabat,Quiescat(inquiens)ira tua,& esto placabilis super nequitiã populi tui.Recordare Abrahã,& Isaac,& Israël
seruorum tuorum,quibus iurasti per temetipsum,dicens, Multiplicabo semen vestrũ sicut stellas cœli. Possumus
sanè hæc altaria etiam ita interpretari, vt æneum quidem, in quo carnes comburebantur, & sanguis fundebatur
hostiarum,omnem huius temporis Ecclesiã accipiamus,in qua nullus est absque peccato, etiamsi vnius diei fue-
rit vita eius super terrã. Nullus qui non ex peccato præuaricationis Adæ carnaliter natus,necesse habeat in Chri
sto renasca, & spiritus eius igne mũdari.Aureum verò altare,ipsum dominum significet,qui miro atque ineffa-
bili ordine ita carnem veram traxit ex Adam,vt à peccato carnis Adæ veraciter esset immunis,quomodo altare
quidem vtrumque ex vnius eiusdémque generis lignis factum, sed non vtrumque erat auro coopertum. Sed &
in hoc altari nil carnale offerebatur,verùm aromata tantùm adolebantur, quia dominus preces siue lachrymas
effundens,non pro suis erratibus,qui nulli erant,sed pro nostra hoc salute faciebat. Sicut enim arca intra velum M
posita,hominem deum sedẽtem ad dexteram maiestatis in excelsis significat,ita altare extra velum quidem, sed
prope introitum eius positum, eũdem mediatorem dei & hominum potest figuraliter exprimere, inter homines
humanitùs conuersantem,sed potentia diuinitatis cœlorum interiora penetrantem.Stabat altare incensi in san-
Ioan.1. ctuario, vbi & cãdelabrum & mensa,quia verbum caro factum est,& habitauit in nobis.Stabat arca intra velũ,
quia idem dominus Iesus post passionem resurrectionẽque suam, assumptus est in cœlũ, & sedet à dextris dei.
Super cornua altaris deprecatur Aaron in sanguine,quod oblatum est pro peccato,& placat super eo, quãdo ro-
gantes pro populo dei,vel pro sua ipsorum ignorantia sacerdotes, per vnigenitum filium eius sese adiuuandos,
& per sacramentum passionis illius saluandos esse confidunt,monente Apostolo ac dicente,Per ipsum ergo offe-
Heb.13. ramus hostiam laudis semper deo,id est,fructum labiorum confitentium nomini eius.Quod de omnibus etiam
electis,membris videlicet summi sacerdotis,qui in spiritu & veritate orant patrem, conuenienter accipi potest.

Cui

A Cui autem melius quàm huic altari cõuenit quod dicitur, Sanctum sanctorum erit domino,de quo in mundũ
nasciturο dixit virgini matri archãgelus, Spiritus sanctus superueniet in te,& reliqua. AVCTOR CATE- Luc.1.
NAE. Vel odor suauissimæ fragrantiæ quotidianæ de ara incensi, eum odorem significat in Ecclesia, quo fi-
deles deo significantur,qui est vnicus Christus & ipsius hostia,qui pro nobis se obtulit patri.Non enim Christus
in lege vno tantùm typo vmbrabatur,sed multis.Ipse agnus est,vitulus,altare,arca,manna,suffitus,sacerdos,ve-
ctes,tabernaculum, suis rationibus multis multam dei gratiam per Christum ad Ecclesiam designando. Vectes
aurei in ara,duo sunt testamenta,quibus commendatur Christus,& testimoniũ recipit,siue lex & Prophetæ.Ante
velum ara ponitur,Christus pro Ecclesia militante semper orat,semel intrat in sancta sanctorum.

B *Locutúsque est dominus ad Moysen,dicens,Quando tuleris summam filiorum Israël iuxta numerum, da-* 2
bunt singuli precium pro animabus suis domino, & non erit plaga in eis cùm fuerint recensiti. Hoc autẽ
dabit omnis qui trãsit ad nomen,dimidium sicli iuxta mensuram templi.Siclus uiginti obolos habet.Me-
dia pars sicli offeretur domino.Qui habetur in numero à uiginti annis & supra, dabit precium. Diues non addet
ad medium sicli,& pauper nihil minuet. Susceptámque pecuniam quæ collata est à filiis Israël, trades in usus ta-
bernaculi testimonii,ut sit monumentum eorum coram domino,& propitietur animabus eorum.

BEDA. Descripta hucusq; factura altaris incensi,supereſt adhuc descriptio labri ænei,in quo lauarent ma- 2
nus suas ac pedes ingressuri in tabernaculum sacerdotes,sed præmittitur vnum domini mãdatum, quod & nos
breuiter tangere,ac pro modulo nostro exponere conuenit.Ait ergo: *Locutúsque est dominus ad Moysen,dicens, Quando*
C *tuleris summam filiorum Israel iuxta numerum,dabunt singuli pretium pro animabus suis domino, & non erit plaga in eis cùm fuerint recen-*
sii. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Quid est quod ait iuxta aliã li- Quæst.134.
teram,Si acceperis computationem filiorum Israël in visitationem eorum,nisi quia iubet eos aliquando visita-
ri & computari,id est,numerari?Quod in Dauid propterea vindicatum intelligendum est,quia deus non iusse-
rat. INTERLINEARIS. Dicere ergo,Quando tuleris summam filiorum Israël,est cùm numeraueris eos
pergens in expeditionem. HVGO DE SANCTO VICTORE. Quod fiet in libro Numerorũ. CA-
IETANVS. Statuitur igitur hîc quid agendum est quando numeratur populus. Vbi autem dicitur, Dabunt
singuli precium pro animabus suis domino,Iuxta Hebræum habetur,Et dabunt redemptionem animæ suæ do-
mino,numerando ipsos.Duo statuũtur: Alterum,quòd quilibet redimat animam suam (hoc est,vitam suam)of-
ferendo quasi illius precium summo deo:Alterum,quòd hæc solutio non differatur, sed fiat tunc, quãdo fit nu-
D meratio.Et non erit(inquit)plaga in eis quum fuerint recensiti. Ecce fructus redemptionis, & pœna non redem-
ptionis.Quam pœnam experientia comprobauit tempore Dauid,quãdo numerauit populum absque huiusmo-
di redemptione. Secuta est enim pestis quam hîc comminatus est deus,vt patet in fine secundi Regum. AV-
CTOR CATENAE. Quando tuleris summam filiorum Israël iuxta numerum. Hebraica sunt כִּי תִשָּׂא אֶת
רֹאשׁ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִפְקֻדֵיהֶם Chi thissa eth ros bene Israël liphkudehem, Quando cœperis vel capies summam filio-
rum Israël in visitatione,seu ad numerationem eorum, vel per numeratos eorum, Id est, quando recensere voles
filios Israël qui veniunt ad numerum:non enim omnes numerabãtur, nam qui vicesimum annum nondum at-
tigerant,reiiciebantur ab eo numero.Vertunt alij, Si leuaueris summam filiorum Israël iuxta numeros eorum.
Quidam, Cùm censum egeris, secũdum capita filiorum Israël,vel cùm receperis caput filiorum Israël iuxta cen-
sum eorum.Nonnulli,Quando leuabis summam filiorum Israël secundum numerum eorum.Chaldaica, Quã-
do susceperis summam filiorum Israël iuxta numerum eorum.Quæ omnia idem dicunt cum Latina versione,&
E id est quod clarissimè Septuaginta interpretati sunt, dicentes, ἐὰν λάβῃς συλλογισμὸν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ κατ᾽ ἀριθμὸν
αὐτῶν.Cùm accipies computationem filiorũ Israël in visitatione eorum. Quòd autem Hebraicè dicitur כֹּפֶר
Cópher, significat quod datur in propitiationem vel prècium.Vnde verti potest etiam redemptionem, sicut ha-
bet Chaldaica.Et est oblatio qua redimebant vitam suam.Nam alioqui deus interficiebat eos,vt fecit tempori-
bus Dauid.Vertũt alij,Propitiationem,hoc est,munus aliquid pro propitiatione animæ suæ. Alij,Expiationem.
Septuaginta,λύτρα τῆς ψυχῆς,Precium redemptionis animæ.Quæ omnia vnum sunt. Sciendum verò post verba
illã pro animabus suis,in Hebræo haberi בְּפָקֹד אֹתָם Biphkod otham,id est,cùm recẽsueris vel numeraueris eos,
& ita legit Chaldaica,quod non posuit Interpres, vt replicationem vitaret Hebræo idiomati valde familiarem,
nam mox sequitur, Et non erit plaga in eis cùm fuerint recensiti seu recensueris eos. Non igitur rarò numera-
batur populus Israël,vt gratia dei ad ipsum tam mirabiliter multiplicãda prout patribus promiserat,sæpe agno-
sceretur,& gratior fieret ad dominum.Vtq; ordo populi constaret elegãtior, sicut & grex chara filiorum,vel pe-
culij cuiuscunque augmentum, pecunia scilicet vel prædia, numerantur crebriùs pro insigni affectu numeran-
F tis,& profectu numeratorum,sic Israël sæpe numeratur. *Hoc autem dabit omnis qui transit ad nomen, dimidium sicli iuxta*
mensuram templi.Siclus viginti obolos habet.Media pars sicli offeretur domino. BEDA. Quia huius præcepti oblitus est Da-
uid, quando numerauit populum, ideóque plagam numerando eidem populo conscíuit. AVCTOR CA-
TENAE. Hoc autem dabit omnis qui trãsit ad nomen.Pro,Ad nomen, Hebraicè est עַל הַפְּקֻדִים Hal hapeku-
dim, hoc est, Ad numeratos,Id est, omnis qui venerit in numerum recensitorum, siue omnis qui numerabitur.
Quanquam hîc aliqua Latina exemplaria peruetusta habeant,Ad numerum.Sic habet & Chaldaica.Vertunt a-
liqui,In censum.Aliqui,Ad numeros. Septuaginta,ἐπὶ τῶν ἐπίσκεμμα,Ad visitationem. Nã vt supradiximus פָּקַד
Phakad, & visitare, & numerare significat. Sed vnus omnium hic est sensus cum litera nostra. Iuxta mensuram
templi.Quod in Hebræo legitur בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ Besékel hakódes, Iuxta siclum sanctuarij, Vel secundum siclum
sanctitatis.Hoc est,secundum quod vtebantur in templo, prout Latinus vertit Interpres. Nam siclus templi(vt
aiunt Hebræi consentiẽte Iosepho)habebat quatuor drachmas, & quælibet drachma quinque obolos:quare eue-

niebat

Universidad de Deusto
Biblioteca

niebat vt siclus templi viginti caperet obolos. Idem eueniebat in talento, nam talétum templi capiebat centum G
& viginti libras, prophanum verò, quo vulgo vtebantur, sexaginta tantùm, id est, dimidium. Ita & siclus vulga-
ris capiebat duas drachmas, id est, didrachmon, & decem obolos. Viginti obolorum erat siclus. Vt igitur feliciùs
fieret numeratio, præcipitur vt non nisi dãda pecunia dimidij sicli à singulis tententur. Quæ collecta pecunia di-
midij sicli, id est, decem obolorum, numerum referebat Israëliticum. CAIETANVS. Ne ergo intelligeretur quòd quilibet teneretur ad huiusmodi redemptionem, manifestatur quòd soli illi qui trãsierunt ad numeratos, soluere debent, & subiungitur quòd isti sunt viri à viginti annis & suprà: *Qui habetur* (inquit) *in numero à viginti annis & suprà, dabit precium. Dines non addet ad medium sicli, & pauper nihil minuet.* Quod suprà, intelligo vsque ad ętatem emeritæ militiæ, puta quinquagesimum annum, quia sic diffinita est numeratio populi, quando numeratus est à Moyse populus Numeri primo. Et ætas quidem emeritæ militiæ ibi clarè habetur, ad quinquaginta verò H
annos definita ætas illa non legitur in litera, quamuis authore Iosepho dicatur. Quantitas autem precij decer-
nitur media pars sicli offerenda domino. Sequuntur autem hîc multæ dictiones quæ ex textu Hebræo habentur,
videlicet, Ad dandum eleuationem Iehoua, ad propitiandum super animas vestras. Et explicatur per hanc sen-
tentiam, quòd redemptio ista datur, vt sit eleuatio summo deo, hoc est, vt sit oblatio eleuata coram summo deo,
eo modo quo oblationes eleuabãtur manibus coram deo ante altare. Debebat enim pecunia hæc à sacerdotibus
eleuari sic coram deo, & hoc ad intercedendum, vt deus sit propitius animabus populi. AVCTOR CATE-
NAE. Qui habetur in numero à viginti annis & suprà, dabit precium. Dines non addet ad medium sicli, &
pauper nihil minuet. Eadem sententia est in Hebræo & in Chaldaica, Omnis qui trãsierit ad numerum à vigin-
ti annis & suprà, dabit separationem coram domino. Qui dives est, non addet, & pauper non minuet à dimidio
sicli. Et est sensus, Omnis qui venerit in numerum recẽsitorum siue numerabitur, à filio (incipiendo) viginti an-
norum & suprà, dabit oblationem quæ leuabitur (est enim dictio תְּרוּמַת Terumath, de qua multa suprà dicta
sunt) coram domino. Oblatio autem & separatio hæc, tam in diuite quàm in paupere, non excedet dimidium I
sicli pro vnoquoque capite. Sequuntur autem in codice Hebræo dictiones aliquot, quæ apud nos desiderantur,
videlicet, לָתֵת אֶת תְּרוּמַת יְהוָה לְכַפֵּר עַל נַפְשֹׁתֵיכֶם Latheth eth terumath Iehoua lecapper hal naphsothechem, Vt
det oblationem domino ad propiciandum super animabus vestris. Vel, Qui datur in oblationem domino ad
expiãdum animas vestras, hoc est, vt ipse reconcilietur vobis. Vertunt alij, Dabitis autem munus leuationis do-
mino, vt propitius fiat super animabus vestris. Quidam, Cùm dederit oblationem, siue ad dandum munus do-
mino ad expiandum animas vestras. Septuaginta, ὧν τῷ Διὸ ὄναι τὸν εἰσφορὰν κυρίῳ ἱλάσασθαι περὶ τῶν ψυχῶν ὑμῶν.
In dando oblationem domino propitiari pro animabus vestris. Chaldaica, Vt det separationem domini ad pla-
candum pro animabus vestris. Quæ omnia idem dicunt. Omissa autem sunt fortè ab Interprete verba hæc, quia
putauit sufficere quæ proximè dicta erant, Dabunt singuli pretium pro animabus suis domino. Numerabantur
igitur non mulieres, nõ infantes, non exteri, sed qui viginti annorum ætatẽ assequebantur viri, & suprà. Et vt nu-
merus certiùs haberetur, statuitur non plus dandum à diuite, quàm à paupere, ne numeri ratio non constaret. K
Quòd si quando sine sicli dimidij collectione numerabatur populus, prorsus infausta erat numeratio & perni-
tiosa. Ideo ea pecunia dicebatur pretium propitiationis, quæ redimebatur plaga alioqui recidenda in populum
vniuersum. Vt factum legimus sub Dauide per Ioab populum præter hanc legem numerante. *Susceptámque pecuniam quæ collata est à filiis Israel, trades in vsus tabernaculi testimonij, vt sit monimentum eorum coram domino, & propitietur animabus eorum.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Et accipies argentum propitiationum à filiis Israël. Nonnulli tamen legunt expiationum, alij veniarum. Sensus tamen in idem redit: Significatur enim pecunia illa oblata deo
pro propitiatione diuina erga eos. Pecunia autem hæc cedens in vsus tabernaculi diuini, tanquam continua re-
cordatio erat apud deum, vt propitius esset populo suo. Loquitur enim deus de seipso more humano, ad simili-
tudinem principis, cuius memoria excitatur ex iis quæ geruntur coram eo. AVCTOR CATENAE. Hebraicè ita legitur locus iste sicut habetur in Chaldaica, Tollésque argentum propitiationum à filiis Israël, & tra-
des illud in ministerium tabernaculi fœderis, vt sit filiis Israël in memoriale coram domino, vt propitietur pro L
animabus vestris. Vertunt alij, Accipies itaque pecuniam propitiationum à filiis Israël, & trades eam in cultum
tabernaculi testimonij, vt sit filiis Israël in memoriale coram domino, vt propitius fiat super animabus vestris.
Alij, Hanc expiatorum pecuniam à filiis Israël acceptam, tradas in cultum tentorij constitutionis, vt sit filiis Is-
raël ad monumentum coram domino, vt propitius sit animabus vestris. Quidam, Et capies argentum expiatio-
num à filiis Israël, & dabis illud pro opere tabernaculi Ecclesiæ & erit filiis Israël ad memoriam coram domino
ad expiandas animas vestras. Quæ omnia eadem dicunt cum litera nostra. Pecuniam verò dicit expiationum,
id est, qua expiatur iniquitas. Nominabatur enim hoc modo pecunia collecta, quia misericordiã assequuti fuis-
sent per eam, recensiti. Septuaginta verò, καὶ λήμψῃ τὸ ἀργύριον τῆς ἐξαγορασμοῦ παρὰ τῶν ἱεροφοιτῶν, hoc est, Et accipies argentum oblatio-
nis, legunt. Monimentum autem siue memoriale filiis Israël dicit, hoc est, vt causa sit, quamobrem recorder fi-
liorum Israël. Hebraismus est, de se enim loquitur in tertia persona. Ad expiandas verò dicit animas vestras, pro
eo quod est vt condonem vobis delicta vestra, & ne vos interficiam propter ea. Quia igitur quæ suprà de taber- M
naculo, de instrumentis eius, de sacris, & aliis rebus ad ordinandam & conseruandam publicam religionem in
Israël commemorata sunt, ea certè non mediocrem sumptum requirebant, vt iuxta verbum domini perficeren-
tur. Vt ergo esset vnde tantus sumptus accipiendus esset, voluit dominus vt pecunia hæc quæ à filiis Israël con-
ferretur in numeratione eorum, sacerdotibus & ministris tabernaculi traderetur pro faciendis impensis prædi-
ctis. Nam quæ pro communi fiebant vtilitate, æquum erat, vt etiam communibus sumptibus exhiberentur. Qua
etiam ratione moti sentiunt Hebræi, hanc dimidij sicli collationem, non semel tantùm, sed singulis annis à sin-
gulis Israëlitis in festo propitiationis factam fuisse.

Mystícè. Cap. 13. BEDA. Spiritali autem sensu summa filiorum Israël, summam omnium designat electorum, quorum no-
mina scripta sunt in cœlo, singulique dant pro animabus suis precium domino, cùm ei in bonis operibus exhi-
bent sedulæ seruitutis obsequium. Alioquin plaga erit in eis cùm fuerint recensiti, quia nimirum vltio perpetua manet

A manet eos, qui fidelium numero nomine tenus sociati, perfecta fidei opera domino offerre detrectant. Dicitúr- *Psal. 48.*
que de talibus, Non dabunt deo placationem suam, nec precium redemptionis animæ suæ. Redemptio enim *Prou. 13.*
animæ viri, diuitiæ suæ, vt Salomon ait. Siue temporales, scilicet cùm eas distribuerit, dederítque pauperibus,
vt iustitia eius maneat in seculum seculi, seu spiritales, hoc est, ipsa iustitia quam fecit, vel miserando paupe-
ribus, vel alia bona faciendo. Dabit autem omnis qui transit ad numerum, dimidium sicli, hoc est, decem obo-
los, quod non aliud aptius, quàm obseruãtia decalogi legis à nobis valet intelligi. Qui enim hunc intelligere no
uit, omnem in eo & fidei atque operis plenitudinem, & futuræ promissionem retributionis inesse cognouit. De-
nique in primis tribus dilectio dei, in sequentibus septem dilectio est proximi comprehensa, & Apostolo teste, *Rom. 13.*
Plenitudo legis est dilectio. Sed & aliud sacramentum nequaquam prætereundum eodem numero denario cõ-
tinetur. Nomen enim Iesu apud Hebræos à litera iod, apud Græcos à iota incipit. Quæ vtraque in sua gente, de-
B narij est nota numeri. Decémque obolos in precium animæ suæ domino offerunt, qui in Iesum Christum credẽ-
tes, signum nominis eius, quod à denario numero incipit, in fronte & professione proferũt. Et fortasse huius gra-
tia sacramenti, dominus in Euangelio testatur, iota vnum de lege præterire non posse, quia virtus decalogi, quæ *Matth. 5.*
ibi continetur, fidésque nominis ipsius, quæ ibi mysticè signatur, nulla vnquam potest infidelium perturbatione
corrumpi. Qui habetur in numero à viginti annis & supra, dabit precium. Numerus vicenarius vtriusque testa-
menti coniũctionem significat, legis videlicet, quæ quinque libris scripta est, & Euangelij, quod quatuor, quater
enim quini faciũt viginti. A viginti ergo annis habetur quisque in numero populi dei, quia ille solum est electo-
rum consortio dignus, qui & decreta legis spiritaliter intellecta, per gratiã adiutus Euãgelij pro sua mensura &
capacitate perficit, & de eiusdem gratiæ promissis, æterna in cœlis præmia expectat. Diues nõ addet ad medium
sicli, & pauper nihil minuet. Quia siue magnus est meritis quisque ac perfectus, seu tener adhuc & in profectu
posítus virtutum, cũctis eadem lex decalogi, qua deum ac proximum diligat, imponitur. Susceptámque pecuniã,
C quæ collata est à filiis Israël, trades in vsum tabernaculi testimonij, vt sit monimentum eorum coram domino,
& propitietur animabus illorum, Et susceptа à filiis Israël pecunia in monimẽtum eorum coram domino infer-
tur, cùm omne quicquid agimus boni, in æterna apud conditorem ac iudicem nostrum memoria custoditur
quatenus ex eis quæ illi obtulimus bonorum operum fructibus, propitius nobis fieri dignetur. Seruatúrque ea-
dem pecunia in vsum, cùm ex bonis iustorum actibus, sequentium in Christo fidelium mores actúsque confir-
mantur, ac tales fieri minores quique contendunt, quales fuisse eos quos cum domino regnare agnoscunt. No-
tandum sanè, quòd pecunia numerata, non iuxta æstimationem vulgi, sed iuxta mensuram templi erat danda.
Mensura nanque templi, dispositio est diuinæ legis, quam in Ecclesia sua dominus seruari præcepit, & cuius tan-
tum obseruantiæ æterna in futuro præmia promittit. Cæterùm si iuxta placitum humanæ voluntatis deo seruí-
re nititur iste, qui mensuram iuxta pecuniam suæ deuotionis non obtulit, reprobata & abiecta oblatione, plaga
vltimæ animaduersionis ferietur. CYRILLVS LIBRO SECVNDO SVPER IOANNEM. Vel lex
D à singulis ludæorum medietatem didrachmi, vt vertunt Septuaginta, quasi tributi loco deo offerri iubebat, nõ
quoniam pecuniam deo colligere vellet, sed quòd per figuras maiora doceret. Primùm quia nemo sui capitis
dominus est, sed vnum omnes habemus dominum, quem tributi depositione profitemur, deinde in re corporali

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ideo conficienda præcipitur concha ænea super base ænea ad introitum tabernaculi. Nimirum in forma, quam G
nunc dominus Moysi præformat in visione, qualem & postea licet capaciorem extruxit Salomon, vt nunquam
quisquam contingeret quicquam de vasis templi intraturus tabernaculum, nisi priùs manibus lotis & pedibus,
alioqui ob suam immunditiam diuino iudicio moriturus. *Et missa* (inquit) *aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius*
manus suas ac pedes, quando ingressuri sunt tabernaculum testimonij, & quando accessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama domi-
no, ne forte moriantur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et pones in ea aquam. Et lauabunt Aaron &
filij eius de ipsa manus & pedes suos. Non ergo in ipsa concha, sed ex ipsa lauabant manus & pedes pontifex &
sacerdotes. Modus autem non est aliter scriptus, sed hinc insinuatur, quòd per fistulam quæ claudi poterat &
aperiri, fluebat ex concha aqua ad abluendum manus & pedes. Quando ingressuri sunt tabernaculum testimo-
nij. Desunt multæ dictiones, nam in Hebræo subditur, Lauabunt aquis, & non morientur. Pœna ergo mortis in-
currebatur omittendo ablutionem manuum & pedum, & ingrediendo tabernaculum. Et quando (inquit) ac- H
cessuri sunt ad altare, vt offerant in eo thymiama domino. Iuxta Hebræum, Vel appropinquando ad altare
ad seruiendum, ad faciendum thurificare incensum domino. Coniunctio disiunctiua testatur, quòd de altari
holocaustorum est sermo, nam sub ingressu in tabernaculum continentur seruitia quæ pertinent ad altare
thymiamatis & candelabri & mensæ propositionis. Hæc igitur quæ disiunguntur ab ingressu in tabernaculum,
ad altare quod erat extra tabernaculum referuntur, in quo holocausta, & quæ per modum holocausti offere-
bantur, adinstar thuris incendebantur summo deo. Ex quibus elicitur, quòd nudis pedibus sacrificabant sacer-
dotes in altari holocaustorum, & ministrabant in tabernaculo, ad hoc enim lauabantur eorum pedes. Placuis-
se siquidem deo tale venerationis genus apparet ex eo, quòd Moysi cùm primùm apparuit in rubo, mandauit
vt denudaret pedes suos propter sanctitatem loci. Sed cerne mutationem, nam totum oppositum fit in nouo
Testamento. Pontifex enim ille tecto capite, nudis verò pedibus sacrificabat, noster verò Pontifex nudo ca-
pite, calciatus autem non solùm pedes, sed tibias sacrificat. Ne fortè, ait, moriantur. In Hebræo repetitur, Et I
lauabunt manus & pedes suos, & non morientur. Eadem enim pœna definitur relatiuè ad altare holocaustō-
rum, quæ definita fuerat relatiuè ad ingressum tabernaculi. AVCTOR CATENAE. Quod nos, Et mis-
sa aqua lauabūt in ea legimus, Hebraicè habetur וְנָתַתָּ שָׁמָּה מָיִם׃ וְרָחֲצוּ אַהֲרֹן וּבָנָיו מִמֶּנָּ Venathatta samma maim:
Verachazu Aharon vbanaf mimennu, Et pones ibi aquam. Et lauabunt Aaron & filij eius ex eo. Subaudi la-
bio. Vertunt alij, Et fundes in ipso aquam: lauabunt enim Aaron & filij eius ex eo. Alij, Et fundes in ipsum
aquam, vt Aaron & filij eius ex eo lauent. Quidam, Et pones ibi aquam. Et lauabunt Aaron & filij eius ex ea.
Septuaginta, καὶ ἐκχεεῖς εἰς αὐτὸν ὕδωρ. καὶ νίψεται ἀαρὼμ καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἀπ᾽ αὐτοῦ, Et effundes in illam (nempe prædi-
ctam peluim) aquam, & lauabit Aaron & filij eius ex ea. Chaldaica, Et pones ibi aquas, & sanctificabunt Aaron
& filij eius ex eo manus, &c. Sed hæc omnia vnum sunt cum litera nostra. Deinde post verba illa, Quando in-
gressuri sunt tabernaculum testimonij, deficiunt quædā verba, quæ huiusmodi sunt in Hebræo, וְלֹא יָמֻתוּ
יָמֻתוּ Irchazu maim velo iamúthu, Lauabunt se aqua, & non morientur, siue vt non moriantur. sic & Septua- K
ginta. Chaldaica etiam, Sanctificabuntur aquis, & non morientur. Quæ verba vltima postposuit Interpres, &
paulò infrà conuenienti loco aptauit, vt seruirent, siue cùm ingrederentur Aaron & filij tabernaculum fœde-
ris, siue cùm erant adoleturi incensum. Post etiam verba illa, Et quando accessuri sunt ad altare, in Hebræo
ita legitur: לְשָׁרֵת לְהַקְטִיר אִשֶּׁה לַיהוָה Lesareth, lehaktir isse laihoua, Ad ministrandum, ad incendendum oblā-
tionem ignitam domino, Quòd idē est cum eo quod Interpres noster vertit, vt offerāt in eo thymiama domi-
no. Vertunt alij, Vt ministrent & adoleant incensum, siue ignitum sacrificium domino. Aliqui, Vt ministrent,
vt suffiant oblationem ignitam domino. Septuaginta, λειτουργεῖν καὶ ἀναφέρειν τὰ ὁλοκαυτώματα κυρίῳ, Ad mini-
strandum & offerendum holocausta domino. Chaldaica, Ad ministrandum, vt incendatur oblatio coram do-
mino. Quæ omnia vnum dicunt. Post quæ verba sequitur in Hebræo וְרָחֲצוּ יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם וְלֹא יָמֻתוּ Verachazu
iedehem veraglehem velo iamúthu, Et lauabunt manus suas & pedes suos, & non morientur, siue vt non mo-
riantur. Quæ quidem replicatio à docto Interprete omissa est, quoniam satis suprà dictum fuerat, Et missa a- L
qua lauabunt in ea Aaron & filij eius manus suas ac pedes. Septuaginta, & ipsi repetitionem transtulerunt, le-
gentes, νίψονται τὰς χεῖρας καὶ τοὺς πόδας αὐτῶν ὕδατι, ἵνα μὴ ἀποθάνωσιν, Lauabunt manus & pedes suos aqua, vt non
moriantur. Chaldaica, Sanctificabúntque pedes suos & manus suas, & non morientur. Quo in loco animad-
uertere licet, quanta cum elegantia Interpres noster locum transtulerit, nihil de sensu imminuens, & replicatio-
nes tot euitans, quæ licet Hebraico idiomati familiares sint, attamen Latinis non ita amabiles. Quoties itaque
(inquit dominus) ingredientur Aaron & filii tabernaculum fœderis, quoties ministrabunt in altari, quoties in-
cendent incensum domino, toties manus & pedes suos ex labio lauabunt, vt congruè & decenter sacerdotio fun-
gantur mihi. Quòd si præcepti huius transgressores fuerint, duplici morte obnoxii erunt, & temporali in hoc
mundo, & æterna in altero. Ex hoc deducunt quidam, quod sacerdotes Hebræorum nudis pedibus ingredie-
bantur tabernaculum, & nudis egrediebantur, nudis etiam in altari ministrabant, quódque bis in die lauabat se
summus sacerdos, quoniam mane & vespere ingrediebatur ad aptandas lucernas in candelabro, & ad offeren- M
dum iuge sacrificiū. *Legitimum sempiternum erit ipsi & semini eius per successiones.* Et hîc sunt dictiones חֻקַּת עוֹלָם Chak
holam. Vnde vertunt alii, Eritque hoc illis statutum, siue pactum, vel ritus perpetuus, aut perpetuum, scilicet
ei & semini eius, vel posteritati eius, in, seu per generationes suas, Aut, in generationibus eorum, siue, per poste-
ritates suas, hoc est, quādiu viuent, perpetuò obseruabitur ab illis hæc lotio. Quæ verba iam toties exposita sunt,
vt superfluum sit vlterius in eis immorari.

Mysticè. Cap. 14. BEDA. Potest quidem hoc labio siue labro, vt in sequentibus appellatur, principaliter aqua baptismā-
tis intelligi, cuius lauacro necesse est purgentur omnes qui Ecclesiæ ianuas ingrediuntur. Verùm quia inter
tabernaculum testimonii & altare holocausti positum est, quia bis quotidie iidem ipsi sacerdotes, hoc est, ma-
ne & vespere cùm ingrederentur ad altare thymiama domino oblaturi, in eo lauari præcepti sunt, aqua au-
tem baptismi non nisi semel lauari valemus, consequentiùs labrum hoc oblationem nobis compunctionis
&

A & lachrymarum commendat, qua semper opus habemus, maximè autem cùm mysteriis cœlestibus ministra-
turi appropiamus. Quia enim altare holocausti, in quo carnes victimarum domino incendebantur, extin-
ctionem designat carnalium concupiscentiarum per ignem spiritus sancti, altare verò thymiamatis purita-
tem significat eorum qui sopitis per omnia carnis illecebris, ac certamine vitiorum pacato, pro sola expecta-
tione ac desiderio cœlestis introitus lachrymas fundunt amoris, rectè prope altare holocausti labrum po-
nitur, in quo abluti sacerdotes ingrediantur tabernaculum, & thymiama domino incendant. Duobus nan-
que modis lachrymarum & compunctionum status distinguitur, quia primò necesse est quisque ad domi-
num conuersus, pro his quæ commisit peccatis, veniam fusis lachrymis precetur. Quòd si comitantibus di-
gnis pœnitentiæ fructibus longo tempore perfecerit, restat vt securior de accepta peccatorum venia effectus,
iam desideriis inhiantibus oportet venire tempus, quo mereatur inter beatissimos angelorum choros fa-
B ciem videre sui creatoris. Quod qui veraciter agit, nequaquam absque lachrymis, vel huius vitæ longitudi-
nem, vel illius tolerat dilationem, dicens de ista, Heu me, quòd incolatus meus prolongatus est: habitaui *Psal.119.*
cum habitantibus Cedar, id est, cum his qui in tenebris errorum ac scelerum versantur, quod vocabulum Ce-
dar sonat, ipse iam perpetuæ lucis gaudia suspirans, multum laboriosam duxi vitam, qui quantum cœlestem
patriam sitio, tantùm vicinam prauorum inter quos incola conuersor, horreo. Dicens item de illa, Sitiuit a- *Psal.41.*
nima mea ad deum viuum, quando veniam, & apparebo ante faciem dei. Quam profectò sitim, quia sine la-
chrymis ferre nequibat, sequentia verba declarant, Fuerunt mihi lachrymæ meæ panes die ac nocte. Ac si a-
pertè diceret, quò diutiùs à videnda facie dei, ad quem ardenter sitio, differor, eò dulciùs pane lachryma-
rum, quas in eius memoriam fundo, reficior. Igitur altare holocausti lachrymas insinuat pœnitentium de pec-
catis quæ gesserunt. Altare incensi fletus exprimit gaudentium de bonis operibus, quæ domino iuuante perfe-
cerunt, ac desiderantium præmia, quæ se accepturos domino remunerante confidunt. Qui nimirum fletus tā-
C tùm præcellit priorem, quantum æramento aurum, quantùm sancta sanctorum vbi erat arca domini, priori
tabernaculo, in quo candelabrū & mensa domini stabat fuisse cōstat prælata. Post altare verò holocausti, labrum
erat positum, in quo lauarentur qui ad altare incensi intrabant, quia nemo repentè fit summus, sed proficien-
tibus meritis, quisque primò debet bella vitiorum deuincere, deinde à conditore suo cùm compunctione la-
chrymarum supplex impetrare, vt pro ingressu regni dulces fundere fletus possit, qui pro timore pœnarum
pridem fundebat amaros. Quid autem basis in qua idem labrum erat impositum, aptiùs quàm ipsum deside-
rium regni & vitæ cœlestis accipiatur, cuius nimirum causa tanta fit, vt perfecti ac summi viri quotidiano
se lachrymarum fonte diluant, & quòd necdum perfectè videndo valeant gaudium internæ quietis, saltem
suspirando degustent. Nam quia hoc lauacro quod inter tabernaculum & altare positum est, perfectorum la-
chrymæ figurentur, testantur ipsa verba quibus dicitur, Et missa aqua lauabunt in ea Aaron & filij eius manus
D suas ac pedes. Neque enim quisquam de plebe illa ibi lauari, sed ipse pontifex iussus est & filij eius, videli- *1.Pet.2.*
cet sacerdotes gradus inferioris, quod magnorum virorum sicut perfectior vita, sic & compunctio solet es-
se sublimior. Non autem hoc ita dicimus, quasi soli altaris ministri huiusmodi compunctionis vel possint
habere, vel debeant virtutem, sed memores sermonis beati Petri apostoli quo cunctis fidelibus loquens, de
angulari lapide, qui est Christus, ait, Et ipsi tanquam lapides viui superædificamini domus spiritales, sa- *Apoc.2.*
cerdotium sanctum, offerentes spiritales hostias. Et quod Ioannes in Apocalypsi, Beatus inquit, & sanctus,
qui habet partem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes dei
& Christi, admonemus omnes fideles mystico sacerdotum nomine censeri, vtpote membra Christi, videli-
cet sacerdotis æterni. Quibus etiam beatus Apostolus Paulus, quid victimarum offerre debeant ostendit, di- *Rom.12.*
cens, Obsecro vos fratres per misericordiam dei, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam,
deo placentem. Non ergo solùm ministris sacri altaris, sed & omnibus perfectis in quocunque gradu positis
E hoc lauacrum posuit Moyses, quia lex dei generaliter cunctis fidelibus gratiam salutiferæ compunctionis
prædicauit. Quòd si in persona Aaron ipsum magnum pontificem dominum saluatorem accipere volumus,
constat etiam eum huius aqua labri priusquam ad altare oblaturus intraret, esse lotum, quia priusquam thy-
miama sui sacrosancti corporis propter salutem nostram in altari crucis incenderet, pro nostro amore etiam
lachrymas fudit, quod in resurrectione Lazari celeberrimè innotuit. Bene autem additur, Vt offerant in eo
thymiama domino, ne fortè moriantur. Mors etenim timenda est animæ spiritalis & æterna, si quis ad mi-
nisterium altaris electus, thymiama orationum deo reddere negligit. Mors timenda est, si quis ad sacrosancta
mysteria absque speciali ablutione compunctionis intrare, & sanctadomini communibus manibus tractare præ-
sumit. Lauēt ergo manus suas ac pedes in aqua labri ænei, & sic ad altare accedāt. Abluant lachrymis actus & in-
cessus, ac deinde manus ad contingenda Christi mysteria proferant, pedúmque gressus in atria domini ponant.
Quod æquè præceptum reor his qui eorūdem sacramentorū pereceptione mundandi sunt, vt cautiore cura priùs *1.Cor.11.*
F actus suos cogitatúsque discutiant, euentilent, purgent, ac sic ad participanda fidei sacramenta procedant, ne au-
dire mereantur illud Apostoli, Quicunque enim manducat & bibit indignè, iudicium sibi manducat & bibit,
non diiudicans corpus domini, id est, nequaquam edulium vini, panis & communium escarum vilitate cauta &
solicita mente secernens. Hæc de labro & introitu ad altare possunt etiam hoc modo multum vtiliter accipi,
quamuis principaliter illud altare interna orationum spiritalium vota significet. Diligentiùs verò intuendum
est quòd in cōclusione subiungitur, Legitimum sempiternum erit ipsi & semini eius per successiones. Et si enim
labrum siue altare quod fecit Moyses ablatum, si sacerdotium quod constituit nouo Ecclesiæ sacerdotio muta-
tum est, nihilominus sempiternum manet legitimum lauacri & incensi spiritalis in vita fidelium quòd per thy-
miama illius altaris, aquámque illius labri typicè signatum est, sicut & plura alia quæ lex fieri iussit, siue perpetuò *Matth.7.*
agenda, vel celebranda prædixit, ad literam quidem obseruari cessarunt, sed iuxta typicam intelligentiam spi-
ritaliter obseruari à sanctis nunquam cessabunt, testante illo qui non venit soluere legem, sed adimplere, quia
iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege, donec omnia fiāt. Nam & nostra humilitas ad illud semen perti-
net,

Universidad de Deusto Biblioteca

net, de quo dictum eſt, Quia legitimum ſempiternum erit ipſi & ſemini eius per ſucceſsiones: non quidem de G
Gen.23. Aaron ſtirpe naſcendo, ſed credendo in eum in quem Aaron cum ſanctis eius æui credidit, de quo promiſſum
eſt Abrahæ, Quia in ſemine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Quarum mentionem familiarum faciens,
Eſa.6. Eſaias ait, Omnes qui viderint eos, cognoſcent eos, quia iſti ſunt ſemen cui benedixit dominus. AVCTOR
CATENAE. Vel lauacrum quo ſolo fideles mundantur in Eccleſia, & mortem euadunt, Chriſtus eſt, &
per eum ad fideles dei gratia, per quam & peccatorum remiſsionem, & mentis innouationem conſequũtur. Sed
& lachrymarum & pœnitentiæ lotiones quotidianæ, & perpetua innocentis vitæ meditatio, hoc labio intelli-
guntur. Quin & ſacramentalis confeſsionis purificationem exprimit, qua ſacerdotum Chriſti manus & pedes
lauari, hoc eſt, opera & affectiones mundari debent, quando ad offerendum ſanctiſsimum Euchariſtiæ ſacra-
mentum in altari ſunt acceſſuri. Sunt & qui in labro hoc baptiſmum ſacramentorum omnium ianuam expreſ-
ſum dicant, quo niſi quis lotus fuerit, non poteſt ad tractanda ſacra legitimè accedere. Niſi enim quis lauacro H
aquæ per fidem in Chriſtum à peccatis ſuis purgatus fuerit, nihil verè & debitè ſacrorum facere poteſt, non
inuocare deum, non diligere proximum, non patienter ferre aduerſa. Hæc enim ſacra ſunt, quæ deus à nobis,
puris & ſanctis exigit.

4 *LOcutúſque eſt dominus ad Moyſen, dicens, Sume tibi aromata primæ Myrrhæ & electæ quingentos ſi-*
clos, & cinamomi medium, id eſt, ducentos quinquaginta ſiclos, calami ſimiliter ducentos quinqua-
ginta ſiclos, caſiæ autem quingentos ſiclos in pondere ſanctuarii, oleum de oliuetis menſuram Hin:
Faciéſque unctionis oleum ſanctum, unguentum compoſitum opere unguentarii, & unges ex eo tabernaculum
teſtimonii, & arcam teſtamenti, menſámque cum uaſis ſuis, candelabrum & utenſilia eius, altaria thymiama- I
tis & holocauſti, & uniuerſam ſupellectilem quæ ad cultum eorum pertinet, ſanctificabíſque omnia, & erunt
ſancta ſanctorum. Qui tetigerit ea, ſanctificabitur. Aaron & filios eius unges, ſanctificabíſque eos ut ſacer-
dotio fungantur mihi. Filiis quoque Iſraël dices, Hoc oleum unctionis ſanctum erit mihi in generationes ueſtras.
Caro hominis non ungetur ex eo, & iuxta compoſitionem eius non facietis aliud, quia ſanctificatum eſt, & ſan-
ctum erit uobis. Homo quicunque tale compoſuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo ſuo.

4 AVCTOR CATENAE. Quia ſuprà iuſſerat dominus Moyſen conſecrare Aaron & filios eius
chriſmate, docet hîc ex quibus rebus ſacrum chriſma confici debeat. Conficitur autem precioſiſsimis aroma-
tibus, ac ſeueriſsimè mandatur, ne hoc chriſma aut aliud huic ſimile, in vſus prophanos vſurpetur. Quæ
ſeueritas externæ obſeruationis neceſſaria fuit etiam in populo Iudæorum, vt ſacra non prophanarentur, K
& miniſterium Eccleſiaſticum non vileſceret. Verùm de hoc quid ſtatuat dominus, ſancta ipſa lectio do-
ceat. *Locutúſque eſt* (inquit) *dominus ad Moyſen, dicens, Sume tibi aromata primæ myrrhæ & electæ quingentos ſiclos, & cinamo-*
mi medium, id eſt, ducentos quinquaginta ſiclos, calami ſimiliter ducentos quinquaginta, caſiæ autem quingentos ſiclos in pondere ſan-
ctuarij, oleum de oliuetis menſuram Hin. HIERONYMVS AD PRINCIPIAM VIRGINEM. Legi-
mus vnguentum ſacerdotale, cuius & Dauid meminit, Sicut vnguentum in capite, quod deſcendit in bar-
bam, barbam Aaron, quod deſcendit in oram veſtimenti eius. In quo cum cæteris aromatibus miſcetur & ſta-
cte. Narrant autem & hi qui aromatum nouere virtutes, ſtacten florem eſſe myrrhæ. Quòd autem ſequitur,
caſia, eſt ipſa quæ ab aliis σῦριγξ, id eſt, fiſtula nuncupatur. STRABVS. σμύρνα Græcè, Latinè dicitur myr-
rha, quæ eſt arbor in Arabia quinque cubitorum, cuius virgulta Arabes exurunt, vt melius pullulent & fru-
ctificent. Ex quorum nidore incurabiles morbos contraherent, niſi fumo ſtoracis occurrerent. Huius arboris
gummi, propriè ſtacte vocatur, abuſiuè autem myrrha. Calamus verò cinamomi eſt virgultum, & in India vel L
Aethiopia naſcitur, duorum tantùm cubitorum. Dicitur autem cinamomum, quia in modum cannæ ſubti-
les & replicatos habet calamos, cinerei vel nigri coloris, qui fracti viſibile ſpiramentum reddunt, & ſubtile
quidem carum, groſſum verò vile & deſpectum. AVCTOR CATENAE. Sume tibi aromata primæ
myrrhæ & electæ, id eſt, liquidiſsimæ & puriſsimæ. Hebraicè legitur וְאַתָּה קַח לְךָ בְּשָׂמִים רֹאשׁ מָר דְּרוֹר חֲמֵשׁ
מֵאוֹת Veatta kach lecha beſamim ros, mar deror chames meoth, Et tu ſume tibi aromata capitis, myrrhæ li-
beræ quingentos, ſcilicet ſiclos. Aromata capitis vocat præcipua, primæ notæ, & optima. Myrrham autem
liberam, intelligit carentem mixtura, id eſt, non adulteratam, ſolet enim frequenter adulterari, vt tradit Pli-
nius. Quaſi dicat myrrham illam optimam, quæ liberè tranſit per manus mercatorum. Vel, Et tu accipe tibi
aromata præcipua, aut odoramenta præſtantiſsima, myrrhæ liberæ ſeu ſponte fluentis quingentos. Verùm
quia dictio דְּרוֹר Deror, non ſolùm libertatem, verùm etiam electionem ſignificat, Verterunt alij, Sume tibi a-
romata præcipua, myrrhæ puriſsimæ, ſiue exquiſitæ quingentos. Septuaginta, καὶ σὺ λάβε ἡδύσματα τὸ ἄνθος M
σμύρνης ἐκλεκτῆς πεντακοσίους σίκλους, Et tu cape aromata florem myrrhæ electæ quingentos ſiclos. Chaldaica,
Tu autem ſume tibi aromata primæ myrrhæ mundiſsimæ quingentos ſiclos. Quæ omnia à Latinæ verſionis
ſenſu non deuiant. Sequitur, Et cinamomi medium, id eſt, ducentos quinquaginta ſiclos. In Hebræo eſt
וְקִנְּמָן בֶּשֶׂם מַחֲצִיתוֹ Vekinneman bêſem machazitho, Et calami aromatis ſiue aromatici (id eſt, cinamomi opti-
mi ſiue odorati) dimidium eius, ſcilicet myrrhæ. Sic & Chaldaica. Et quamuis dictio ſiclus non adſit in He-
bræo, ad ſingulas tamen ſpecies videtur ſubaudienda. Septuaginta, καὶ κινναμώμου εὐώδους τὸ ἥμισυ τούτου, Et ci-
namomi odoriferi dimidium huius. Sequitur, Et calami ſimiliter. Dictio ſimiliter, ab Interprete addita eſt,
Sed in Hebræo eſt בֹּשֶׂם Bóſem, aromatici, Vt dicatur, Et calami aromatici ducentos & quinquaginta ſiclos,
Sic habet & Chaldaica. Septuaginta, καὶ καλάμου εὐώδους, Et calami odoriferi, &c. Sed hoc parum eſt. In
pondere ſanctuarij, ſiue in ſiclis ſanctuarij, quod eſt idem. Hebraicè enim eſt בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ Beſekel hakódes,
Et oleum

A Et oleum de oliuetis, ſiue oliuæ menſuram Hin, quod Septuaginta dixerunt vnum. Menſura autem eſt Aegy-
ptiaca, duodecim logim continens, id eſt, vt vertit Interpres, ſextarios. Log autem eſt menſura quæ tantum
capit, quantum ſex ouorum teſtis contineri poteſt. De quibus in ſuperioribus multa dicta ſunt. Ex omnibus
igitur ſupradictis addito oleo oliuarum menſuræ Hin, opere vnguentarij conficiebatur vnctionis oleum, non
ad totum tabernaculum inungendum, ſed ad ſtigmata ſignandum paſsim, vnde ſequitur: *Faciéſque vnctionis*
oleum ſanctum, vnguentum compoſitum opere vnguentarij, & vnges ex eo tabernaculum teſtimonij, & arcam teſtamenti, menſámque cum
vaſis ſuis, candelabrum & vtenſilia eius, altaria thymiamatis & holocauſti, & vniuerſam ſupellectilem quæ ad cultum eorum pertinet, ſan-
ctificabíſque omnia, & erunt ſancta ſanctorum. Qui tetigerit ea, ſanctificabitur. AVGVSTINVS IN QVAESTIO- Quæſt.135.
NIBVS SVPER EXODVM. Aduertendum & notandum, quemadmodum vnguento chriſmatis om-
nia iuſsit vngi, tabernaculum ſcilicet, & ea quæ in illo erant, & deinde erunt ſancta ſanctorum. Quid igi-
B tur diſtabit iam inter illa interiora quæ velo teguntur, & cætera, ſi omnia cùm vncta fuerint, erunt ſancta
ſanctorum, diligentiùs requirendum, hæc tamen notanda crediderimus, vbi etiam meminerimus, quòd ſi-
cut de illo altari ſacrificiorum quod poſt vnctionem appellari voluit ſanctum ſancti, continuò dictum eſt,
Omnis qui tangit illud, ſanctificabitur, ita de omnibus poſtea quæ de illo vnguento vncta, dicta ſunt ſancta
ſanctorum, eadem ſententia ſubſecuta eſt, vt diceretur, Omnis qui tangit ea, ſanctificabitur. Quod duobus
modis intelligi poteſt, ſiue tangendo ſanctificabitur, ſiue ſanctificabitur vt ei liceat tangere, ſi tamen non li-
cebat tangere populo tabernaculum, quando offerebat hoſtias, vel quæcunque ab eis oblata offerebantur deo.
THOMAS. Sanctificabíſque omnia, & erunt ſancta ſanctorum. Qui tetigerit ea, ſanctificabitur. Scien- 2.2.q.81.
dum quòd nomen ſanctitatis duo videtur importare. Vno quidem modo munditiam. Et huic ſignificatio- ar.8.in cor.
ni competit nomen Græcum. Dicitur enim agæos, id eſt, ſine terra. Alio modo importat firmitatem. Vnde
apud antiquos ſancta dicebantur quæ legibus erant munita, vt violari non deberent. Vnde & dicitur aliquid
C eſſe ſanctum, quia eſt lege firmatum. Poteſt etiam ſecundum Latinos hoc nomen ſanctus ad munditiam
pertinere, vt intelligatur ſanctus quaſi ſanguine tinctus, eo quòd antiquitùs illi qui purificari volebant, ſan-
guine hoſtiæ tingebantur, vt Iſidorus dicit in libro etymologiarum. Et vtraque ſignificatio competit, vt
ſanctitas attribuatur his quæ diuino cultui applicantur, ita quòd non ſolùm homines, ſed etiam templum, &
vaſa & alia huiuſmodi ſanctificari dicuntur ex hoc quòd cultui diuino applicantur: munditia enim neceſ-
ſaria eſt ad hoc quòd mens deo applicetur, quia mens humana inquinatur, ex hoc quòd inferioribus rebus
coniungitur, ſicut quælibet res ex immixtione peioris ſordeſcit, vt argentum ex immixtione plumbi. Opor-
tet autem quòd mens ab inferioribus rebus abſtrahatur ad hoc quòd ſupremæ rei poſsit coniungi. Et ideo
mens ſine munditia deo applicari non poteſt. Vnde ad Hebræos duodecimo dicitur, Pacem ſequimini cum
omnibus & ſanctimoniam, ſine qua nemo videbit deum. Firmitas etiam exigitur ad hoc quòd mens deo ap-
plicetur. Applicatur enim ei ſicut vltimo fini & primo principio, huiuſmodi autem oportet maximè im-
D mobilia eſſe. Vnde dicebat Apoſtolus Romanorum octauo, Certus ſum, quòd neque mors neque vita ſe-
parabit me à charitate dei. Sic ergo ſanctitas dicitur per quam mens hominis ſeipſam & ſuos actus applicat
deo. Vnde non differt à religione ſecundum eſſentiam, ſed ſolùm ratione. Nam religio dicitur ſecundum
quod exhibet deo debitum famulatum in his quæ pertinent ſpecialiter ad cultum diuinum, ſicut in ſacrifi-
ciis, oblationibus & aliis huiuſmodi. Sanctitas autem dicitur, ſecundum quòd homo non ſolùm hæc, ſed
aliarum virtutum opera refert in deum, ſecundum quòd homo ſe diſponit per bona quædam opera ad cul-
tum diuinum pertinentia. CAIETANVS. Sanctificabíſque omnia, & erunt ſancta ſanctorum. Si
toties repetitum hoc epitheton perpenditur, apparebit ideo communicatum, quia illa quibus communica-
tur, habent quandam vim ſanctificandi alia, vt quemadmodum altare ſanctificat oblata ſuper ipſum, ita
hæc omnia ſanctificent ea quibus adhibentur, & quæ eis adhibentur. Concha enim ſanctificabat aquam, &
E ſic de aliis. Propterea ſubditur iuxta Hebræum, Omne tangens ea ſanctificabitur. Et dicitur hoc, ne aliquis
præſumat vti vaſis & inſtrumentis iſtis & contentis in eis, immò tactis ab eis, ad prophanos vſus. AV-
CTOR CATENAE. Faciéſque vnctionis oleum ſanctum, addendum, ex eo. Eſt enim in He-
bræo אֹתוֹ Otho, Id eſt, ex omnibus his aromatibus confuſis, facies ſanctæ vnctionis vnguentum. Opere vn-
guentarij, id eſt, arte apothecarij confectum. Poſt hæc autem verba. Sequitur in Hebræo, שֶׁמֶן מִשְׁחַת קֹדֶשׁ
יִהְיֶה Sémen miſchath kódes ihie, Oleum vnctionis ſanctæ erit, ſic & Chaldaica, ſic & Septuaginta, ἔλαιον
χρίσμα ἅγιον ἔσαι, Oleum chriſmatis ſanctum erit. Vertunt alij, Vnguentum ſanctum erit. Alij, Oleum vn-
ctionis ſanctificationis erit. Quæ verba dimiſit more ſuo Interpres, vt vitaret repetitionem. Et vniuerſam
ſupellectilem quæ ad eorum cultum pertinet. Altarium holocauſti ſubaudi, & incenſi, quod tamen Hebræum
ad ſolum altare holocauſti refert, inquiens, וְאֶת כָּל כֵּלָיו Veeth col chelaf, Et omnia vaſa eius, videlicet al-
taris immediatè præcedentis. Poſt quæ verba legitur in Hebræo, וְאֶת הַכִּיֹּר וְאֶת כַּנּוֹ Veeth haciior veeth cano,
Et concham vel labrum, & baſim eius: ſic & Chaldaica, Et luterem & baſim eius, ſic & Septuaginta, καὶ τὸν
F λουτῆρα, καὶ τὴν βάσιν αὐτοῦ, id eſt, Et peluim & baſim eius. Et erunt ſancta ſanctorum, id eſt, ſanctiſsima.
Alij vertunt, Sanctificatio ſanctificationum, quod eſt idem. Qui tetigerit ea ſanctificabitur, vel ſanctus erit,
id eſt, omnis vir tangens, mundus erit. Alij legunt, Quicquid tetigerit ea, ſanctum erit, hoc eſt, ea re quæ
tetigerit ſanctificata, non licebit vti in rebus priuatis, ſed tantùm in ſacris. Septuaginta & Chaldaica ſicut
Interpres noſter legunt. Ex omnibus igitur (inquit) his mixturis vnctionis oleum conficies, prout periti arti-
fices in compoſitione vnguentorum facere ſolent, quo tabernaculum, atriúmque, ac omnia in eis contenta
digito delinies, conſecrabíſque & diuino cultui aptabis, ita vt amplius in communem hominum vſum non
veniant. Et qui idoneus erit horum aliquid contingere, ex tactu ipſo ſanctificationem quandam habitudi-
némque ad deum adipiſcetur. Vel miniſtri altaris, ſi voluerint ipſa tangere, priùs ſeipſos ſanctificare, hoc
eſt, mundare & purificare opus erit. *Aaron & filios eius vnges, ſanctificabíſque eos vt ſacerdotio fungantur mihi.* Ali-
ter tamen & aliter. Nam Aaron in capite & manibus, filij autem eius in manibus tantùm (vt nonnulli aſſe-
runt

Universidad de Deusto
Biblioteca

runt) erant inungendi. Alij verò dicunt, quòd minorum sacerdotum manus non vngebantur, sed quadam G tantùm mixtione de oleo vnctionis, & arietis consecrationis sanguine facta, ipsi & vestes eorum aspergebantur, vt suprà vigesimo nono, & Leuitici octauo habetur. AVGVSTINVS. Consequenter non solis sacerdotibus, neque solis Leuitis dicendum admonet, quòd ait ad Moysen, *Filiis quoque Israel dices.* vtique filij Israël totus ille populus erat. Iubet autem illis dici, *Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras. Caro hominis non vngetur ex eo, & iuxta compositionem eius non facietis aliud, quia sanctificatum est, & sanctum erit vobis. Homo quicunque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo.* Vel iuxta aliam literam, Oleum linitio vnctionis sanctum erit hoc vobis in progenies vestras. Super carnem hominis non linietur, & secundum compositionem hanc non facietis aliud, quia similiter sanctum est, & sanctificatio erit vobis. Quicunque fecerit similiter, & quicunque dabit de eo exteræ nationi, interibit de populo suo. Iubet igitur non solis sacerdotibus, sed vniuerso populo Israël, vt non faciant tale vnguentum in vsus humanos. Hoc est enim quod H ait, Supra carnem hominis non linietur. Prohibet ergo simile fieri in vsus suos, & interitum minatur, si quisquam similiter fecerit, id est, vnguentum ad vsus suos, similiter si simile confecerit, vel cuiquam hinc dederit exteræ nationi. Ac per hoc quod ait, sanctificatio erit vobis, cum hoc populo Israël vniuerso dici iubet, non video quid intelligam, nisi quia licebat eis quando veniebant cum suis quisque muneribus, tangere tabernaculum, & tangendo sanctificabantur propter illud oleum quo cuncta peruncta sunt, & hinc dictum, Omnis qui tangit sanctificabitur, non tamen sic quemadmodum sacerdotes, qui vt æterno sacerdotio fungerentur, vngebantur ex illo. CAIETANVS. Homo quicunque tale composuerit, & dederit ex eo alieno, exterminabitur de populo suo. Non solùm prohibetur eiusdem rationis vnguentum fieri, sed etiam factum dari cuicunque extraneo. Alienum autem hìc intellige, non sacerdotem. AVCTOR CATENAE. Hoc oleum vnctionis sanctum erit mihi in generationes vestras, id est, hoc vnguentum I pro sacrosancto habebitis, neque vobis eo aliter quàm in sacris meis vti licebit, nempe cùm vngetis sacerdotes. Legunt aliqui, Oleum hoc vnctionis sanctæ, meum erit in generationes vestras, hoc est, meo tantùm cultui deputatum. Sed est idem cum litera nostra. Et iuxta compositionem eius non facietis aliud, id est, iuxta proportionem numeri & mensuræ illius. Alij dictionem בְּמַתְכֻּנְתּוֹ Bemathcunto, quæ est Mathcóneth, à verbo thachan, quod est parare, componere & appendere, vertunt in similitudine eius, dicentes, Nec facietis sibi simile in illa compositione. Vnde & Chaldaica, Et iuxta similitudinem eius non facietis aliud sicut illud. Alij, Nec talem compositionem facietis, qualis hæc est. Sic & Septuaginta. Demum quidam, Et secundum summam eius non facietis sicut illud. Quæ similiter omnia idem dicunt cum litera nostra. Quia sanctificatum est, & sanctum erit vobis. Hebraicè est, קֹדֶשׁ הוּא קֹדֶשׁ יִהְיֶה לָכֶם Kódes hu kódes ihie lachem, Sanctum est, sanctúmque erit vobis. Sic & Chaldaica, hoc est, quia vnguentum hoc sanctum est, ideo pro sacrosancto illud habebitis, neque prophanabitis vtendo ad alios vsus quàm ad meos. Legunt alij, Est enim sanctum, & sanctum erit vobis. Alij, Sancta enim est (subaudi dicta compositio) & sancta vobis esto. Nonnulli, sanctificatio seu sanctum est, & sanctificatio erit vobis. Sic & Septuaginta. Verùm & hæc K idem dicunt cum Latina editione. Et dederit ex eo alieno, siue posuerit ex eo super alienum, id est, qui eo vnxerit illum qui non fuerit sacerdos, aut ex genere sacerdotali. Vel super alienum, id est, res alienas, vt non referatur ad personas, sed alias res. Vt prohibeatur non solùm ad vsum hominum, siue indigenarum, siue alienigenarum, ne adhibeatur ea vnctio, sed ne ad alias quidem res. Oleum itaque istud, vel similiter confectum aliud, præcipitur nequaquam applicandum prophanis vsibus, sed tantùm diuinis, qualis est sacerdotum inunctio, quos sacrosanctos habere debet omnis populus. Quibus & nomen suũ dominus impartitur, vt dij appellentur, sintq; in reuerentia & æstimatione honorifica, quam & adaugeant semper fide & bonis operibus ad deum & ad homines. Prohibetur ergo olei eius vsus prophanus qualiscunque sub pœna mortis, quo sit auctoritas maior, rebus hoc oleo consecratis.

Vbi suprà.

Mysticè. Cap. 3. Psal. 104. HIERONYMVS IN HABACVC. Videamus quot sint genera Christorum, & simul vi- L debimus quot sint genera vnguentorum. Christi in veteri testamento dicebantur & Patriarchæ, de quibus scriptum est in Psalmis, Corripuit reges pro eis, nolite tangere Christos meos, & in Prophetis meis nolite malignari. Et in primo Paralipomenon libro omnes qui de Aegypto egressi sunt, Christi vocantur. Chrisma quoque in Exodo sacerdotale conficitur, quo postea sacerdotes in Leuitico referuntur vncti. Est & aliud vnguentum quo reges vnguntur in regno, quod in duo scinditur, Si enim Dauid est & Salomon, id est, fortis manu & pacificus, cornu vngitur. Si verò Iehu & Azael sunt, perfunduntur lenticula, vas autem fictile sic vocatur, id est, phacos. Sed & Cyrus persarum rex atque Medorum, qui de captiuitate populum relaxauit, licet multi errent, & de domino saluatore scriptum putent, audit per Esaiam, Hæc dicit dominus Christo meo Cyro, cuius tenui dexteram, vt audirẽt coram eo gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo ianuas, &c. Et ad extremum dicitur, Tu autem non cognouisti me, quod de saluatore nefas est intelligere. Est vnguentum Propheticum, quo præcipitur Heliæ, vt Helisæum vngat in Prophetam. Et super omnia vn- M guentorum genera, est vnguentum spirituale quod vocatur oleum exultationis, quo vngitur saluator & dicitur ad eum. Propterea vnxit te deus deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Participes autem eos puto, ad quos loquitur & Ioannes, Et vos vnguentum habetis à sancto. Et post modicum, Hæc scripsi vobis de his qui seducunt vos, & chrisma quod accepistis ab eo, manèat in vobis, & nõ necesse habetis vt aliquis doceat vos, sed ipsum chrisma docebit vos de omnibus, & verũ est, & non mendacium, & sicut vos docuit manete in eo. Ac ne fortè qui chrisma baptismi perdiderũt, desperẽt de chrismate reparando, scriptũ est in Leuitico, Quòd lepro- *Exod. 30. Leuit. 8. 1. Reg. 16. 4. Reg. 9. & 19. Esa. 45. Psal. 44. 1. Ioan. 2. Leuit. 14.* sus extra castra proiectus, cũ ad sacerdotẽ venerit, & lepra ipsius fuerit emũdata, mittat sibi sacerdos oleũ in manu sinistra, & intincto digito septies aspergat oleũ corã domino, & tãgat eodẽ oleo auriculã eius qui leprosus fuerat, & dextrã manũ, & dextrũ pedẽ, & quod remãserit de vnguento, totũ mittat in caput eius. Cũmq; oia hæc ritè cõpleuerit, tũc immolet holocaustũ pro eo, & ipse Christ⁹ voceẽ dei. Volo aliquid dicere, sed timeo ne negligẽtib⁹ occasionem

A occasionem ruinæ tribuam, quod in scripturis sanctis idem homo frequenter vnctus inueniatur: Deniq; Dauid tertiò vnctus est, quod nos non intelligamus super eo qui peccauit, & iterum vngitur, sufficit enim leproso vt post primum vnguentum perditum vngatur secundo, sed super eo qui per dies singulos proficit, & semper eius augetur vnctio, & de leprosi oleo migrat ad oleum populi atque sanctorum, & de oleo populi ad oleum peruenit sacerdotum, & à sacerdotibus transcendit ad Chrisma pontificis, à pontifice quoque ad regem, à rege ad patriarchas, & à patriarchis pergit ad Christum, & vngitur oleo exultationis, quo qui fuerit linitus, vnus cum deo efficitur spiritus, & vbi pater & filius est, ibi etiam ille erit. Verùm hoc rarum est, & sunt vota credentium. Cæterũ nescio an sequatur effectus: Dicitur enim, Vnxit te deus, deus tuus, oleo lætitiæ, & reliqua: hoc est, eo oleo quod hi qui tui participes sunt, aut rarò, aut nunquam poterunt inuenire. CYRILLVS LIBRO DVODECIMO IN LEVITICVM. Illud igitur oleum, de quo in Exodo scriptum est, quomodo potest secũdum B literam propriè oleum dei dici, quod ex myrrha & casia confectum est à pigmentario? Sed si vis videre oleum dei, audi quem propheta dicat vnctum esse oleo dei, illum sine dubio, de quo dicit: Propterea vnxit te deus, *Psalm. 44.* deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis. Hic ergo est magnus sacerdos, qui solus oleo domini vnctus est, & in quo semper sanctum permansit diuini chrismatis oleum. ISIDORVS. Vel oleum vnctionis quo tabernaculum inungitur, altiori intelligentia sanctum chrisma est, quo fidelis populus Ecclesiæ in quibus diuinitas tanquam in tabernaculo habitat, inungitur. Possunt etiam per vnguentum hoc, sanctorum virtutes intelligi, vel odor iustitiæ longè latéque diffusus, de quo dicit Apostolus, Deo autem gratias qui triumphat per nos in Christo Iesu, & odorem iustitiæ suæ manifestauit per nos. INTERLINEARIS. Ex prima autem myrrha conficitur oleum, hoc est, præcipua carnis mortificatione, quæ scilicet pura intentione pro deo tantùm sit facta, vnde dicitur in Canticis, Manus meæ distillauerunt myrrham. Ex cinamomo etiam quod cinerei est coloris conficitur, quod humanitatem significat, quo nos cinerem esse, & in cinerem reuersuros intel- C ligimus. Ex casia quoque. Hæc quia in aquosis nascitur, & in immensum crescit, & bonum odorem reddit, fidem quæ per baptismum crescit, exprimit. Horum autem pondus esse dicitur sanctuarij, id est, vt iusta sit & recta mensura, quia secundum Ecclesiasticam regulam omnia sunt facienda. Vnguentarij verò sunt Apostoli & doctores qui vnguenta componunt, quibus sancta dedicatur Ecclesia. Hoc autem vnguento caro hominis non vngitur, quia carnis voluptatem amantibus, ista non conueniunt. Quòd si quis ex eo alieno dederit, exterminabitur de populo suo, id est, si hæretico vel Gentili, vel Iudæo sancta domini quæ canibus non sunt danda, proiecerit, ipse de cœtu sanctorum cui iungi debebat, eiicietur. AVCTOR CATENAE. Nostrum etiam vnctionis oleum spiritus sanctus est, per filium missus à patre fidelibus, quo ad omne opus sanctum reduntur idonei, & Ecclesiæ ministri, & serui dei.

D *Dixitque dominus ad Moysen, Sume tibi aromata stacten & onycham, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum. Aequalis ponderis erunt omnia. Faciesque thymiama compositum opere unguentarij, mixtum diligenter & purum, & sanctificatione dignissimum. Cúmque in tenuissimum puluerem unuersa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo testimonij, in quo loco apparebo tibi. Sanctum sanctorum erit uobis thymiama. Talem compositionem non facietis in usus uestros, quia sanctum est domino. Homo quicunque fecerit similе, ut odore illius perfruatur, peribit de populis suis.* E

AVCTOR CATENAE. Quia adolendum erat in altari incensi thymiama coram domino, ideo confectionem eius in postrema hac capituli parte edocet, inquiens: *Dixitque dominus ad Moysen, Sume tibi aromata, stacten & onycham, galbanum boni odoris, & thus lucidissimum. Aequalis ponderis erunt omnia.* INTERLINEARIS ET ORDINARIA. Stacten guttam esse dicunt myrrhæ arboris. Onycha verò ostreola fertur esse parua F uula suauè redolẽs, magnitudine humani vnguis, quæ Græcè onyx dicitur, vnde & Græcè onyche dicitur. Galbanus autem ferulæ succus esse dicitur, & nascitur in Syria, optimum cartilaginosum est, & minus lignosum, cuius odore fugantur serpentes. Thus autem Græcè libanum dicitur, à Libano monte Arabiæ, alius enim libanus est Phœniciæ, in quo sunt Cedri. Optimum, quod masculinum dicitur, quia in modum humani testis rotũdum, cuius arbor nascitur in Arabia ad aceris qualitatem perplexo & intorto vimine. AVCTOR CATENAE. Sume tibi aromata, stacten. Stactes quid sit satis notum, sic interpretati sunt etiam Septuaginta & Chaldaica, quæ Hebraicè vocatur נָטָף nataph, & idem sonat quod stilla seu gutta. Designat itaque myrrham primam, electã & induratam. Hanc Rabbi Salomõ dicit Italicè appellari ghoma, quanquã ferè aliud sit stactes, quam gũmi. Vertunt hìc quidam hanc dictionẽ guttam, & interpretantur balsamũ. Alij vertunt, balsamũ. Quidam resinam. Onycha verò Hebraicè dicitur שְׁחֵלֶת sechêleth. Quam tradit idem Rabbi Salomon radicem esse candentem, tersam ac puram, in morem vnguis quæ (vt prædictũ est) sic Græcè nuncupatur. Atque eodem modo F vertunt etiam Septuaginta & Chaldaica. Reddunt hanc quidã recentiorum vngulam caballinã. Alij, Vnguem aromaticum, vel vngulã aromaticam. Et ipsi quoq; dicunt hãc esse leuem & perlucidã in more vnguis humani. Galbanum boni odoris: Quod Hebraicè legitur וְחֶלְבְּנָה סַמִּים Vechelbena sammim, Et galbanũ aromatũ, id est, aromaticũ, siue aromatizans. Sic habet & Chaldaica. Alij dictionẽ sammim, vertunt aromata, referuntq; ad tres prædictas species, quasi appositiuè dictũ sit, id est, aromata. Alij verò ad dictionẽ sequentẽ referũt, hoc modo, Aromata ista vnà cũ thure mundo. Dicunt enim hi Galbanum non esse de per se boni, sed mali odoris, simile melli nigro. Alibi tamen legitur quòd lachryma sit cuiusdam herbæ similis ferulæ, grana habens, vt faba, & vt granum fabæ, glutitum medetur tussi, subuenit quoque conquassationi lapsi de alto, epilenticis vtiliter adhibetur, fumigio serpentes excludit, oleo mixto perunctum, vim serpentis non admittit, oleo splendido mixtum, à serpentibus comestum, necem infert eisdem, dolorem dentium si apponatur, tollit. Antiquitate verò & aliis ex causis, amittit bonum odorem. Ideo litera exprimit, Galbanum boni odoris. Et thus lucidissimum. Hebraicè

Universidad de Deusto
Biblioteca

est וּלְבֹנָה זַכָּה Vlbona zaccha, Et thus mundissima, quoniã thus in Hebræo est fœminini generis. Sic & Chaldaica G habet, Et thus mundissimum. Sed idem est cum lucidissimo. Impermixtum autem thus designatur, id est, resinæ non admixtum, per quam sua puritas obfuscatur. Aequalis ponderis erunt omnia. Hebraicè ita legitur locus, בַּד בְּבַד יִהְיֶה Bad bebad ihie. Dicunt autem docti quidam, dictionem Bad, cum simplici daleth significare æqualitatem ponderum vel mensurarum, scilicet quando de diuersis rebus tantum accipitur de vna, quantum de alia. Vnde hîc legunt Hebræi, Bad cum bad erit, id est, tantum cum tanto, quasi dicat, tantũ de vno quantum de alio. Et ita rectè vertit Interpres, Chaldaica quoq; ita habet. Septuaginta etiam, ἴσον ὑπὲρ ἴσου, Aequale æquali erit. Ad quem sensum vertunt aliqui, Pondus in pondere erit: vel, Pondus sicut pondus, hoc est, pondus vnius, sicut pondus alterius, id est, æqualis ponderis erunt omnia. Alij descendere faciunt dictionem à בָּרַר Badad per duplex daleth, quod solum significat, & reddunt, Solum cum solo erit, aut vnum cum vno. Ac si dicat, quod sit contusum vnumquodque seorsum in pila, & in puluerem redactum. Dicúntque vniuscuiusque horum aro- H
matum libras Septuaginta Moysen accepisse. *Faciésque thymiama compositum opere vnguentarij, mixtum diligenter & pu-*
Quæst.136. *rum, & sanctificatione dignissimum.* AVGVSTINVS. Quod præcepit quibus aromatibus fiat thymiama, id est, incensum, & dicit vnguentario more coctum opus vnguentarij, non ideo putare debemus vnguentum fieri, id est, vnde aliquid vngatur, sed vt dictum est, thymiama, vel incensum quod imponatur illi altari incensi, vbi non licebat sacrificare. INTERLINEARIS. Omnes ergo hæ species in vnum miscebantur, & fiebat thymiama quod Hebraicè dicitur Sithirach. CAIETANVS. Nomen thymiama appropriatum est huic mixto odorifero, cremãdo per modum thuris super altare internum. AVCTOR CATENAE. Faciésque thymiama. Parum est quod in Hebræo est אֹתָהּ Otha, vt dicatur, Faciésque ex eo thymiama, id est, ex his omnibus facies thymiama. Vertunt alij, Faciésque ex his thymiama. Alij, Et facies ipsum suffimẽtum aromaticum. Sic & Septuaginta, καὶ ποιήσατε ἐπ' αὐτῷ θυμίαμα, Et facient illud thymiama. Chaldaica, Faciésque thymiama aromatum. Mixtum diligenter & purum. Quæ enim deo offeruntur, & eius cultui mancipantur, de- I
bent esse præcipua. Et sanctificatione dignissimum, id est, aptissimum applicari seu consecrari in dei obsequium. Hebraicè est, מְמֻלָּח טָהוֹר קֹדֶשׁ Memullach tahor kôdes, Cõminutum vel cõmixtum, purum & sanctum, id est, omnia ita contundes, miscebisque diligenter cum summa puritate & sanctimonia. Septuaginta, μεμιγμένον καθαρὸν, ἔργον ἅγιον, Mixtum, purum, opus sanctum. Chaldaica, Mixtum, mundissimum, in sanctificationem. Quæ à litera nostra non deuiant. Thymiama igitur confici iubetur ad legem domini, & non alia ratione, quotidie, mane & vesperi imponendum & incendendum ante velum interius, super ara aurea incensi à sacerdote, dum lucernæ emunguntur. *Cúmque in tenuissimum pulverem vniuersa contuderis, pones ex eo coram tabernaculo testimonij, in quo loco apparebo*
Quæst.137. *tibi, sanctum sanctorum erit vobis thymiama.* AVGVSTINVS. Iuxta aliam literam, Et concides de illis minutim, & pones contra testimonia in tabernaculo testimonij, vnde innotescã tibi inde, in sanctũ sanctorũ erit tibi incensum. Ecce iterum hoc incensum, quia intus ponebatur ad altare incensi quod intus erat, sanctum sanctorum dicitur, & tabernaculũ testimonij. Propriè dicitur illud ipsum interius vbi arca erat, adhibita sanè diffe- K
rentia cùm ait, Vnde innotescã tibi inde. Sic enim dixerat primũ de propitiatorio, quod vtiq; intus est, id est, intra velum supra arcam. CAIETANVS. Cumq; in tenuissimũ puluerẽ, & cæt. Non spectat hoc ad opus aromatarij, sed sacerdos instruitur quomodo vti debet thymiamate iam cõposito, vt scilicet vtatur eo priùs tuso, & subtili reddito. Instruitur enim vt non thymiama grossum sed cõminutum, & in tenues particulas redactũ, sacerdos incendat super altare. Nihilq; dicitur de puluere, sed tantũ de contusione & tenuitate, vt statim euaporatio fieret. In loco (inquit) quo apparebo tibi. Iuxta Hebræum habetur, Quo ero paratus tibi illic. Sæpe hoc repetitur, ad imprimendum mentibus humanis magnitudinẽ tanti beneficij. AVCTOR CATENAE. Hebraicè sic habetur locus, וְשָׂחַקְתָּ מִמֶּנָּה הָדֵק וְנָתַתָּה מִמֶּנָּה לִפְנֵי הָעֵדֻת בְּאֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר אִוָּעֵד לְךָ שָׁמָּה Vesachakta miménna hadek, venathatta miménna liphne habeduth beohel mohed, aser iuahed lecha sámma, Et contundes ex ea (subaudi cõpositione) tenuissimum puluerem, vel minutum, & pones ex ea coram testimonio, vel arca testimonij, in tabernaculo fœderis vel conuentus, in quo conueniã, seu constituã tecum ibi. Dat enim minutum siue cõminutum, & quasi pilo tusum, item tenuissimum puluerem significat. Vertunt alij, Et contundes ipsum in puluerem, ponésque ex eo coram testimonio, in tabernaculo testimonij, vbi testificabor tibi. Quidam, Et contundes ex illo puluerem, ponésque ex eo coram testimonio in tentorio conuentionis, vbi tibi paciscar. Nonnulli, Et cõtun- L
des ex eo cõminuendo, & pones ex eo coram tabernaculo Ecclesiæ, in quo conueniam tecum ibi. Septuaginta, καὶ συγκόψας ἐκ τούτων λεπτὸν, καὶ δώσεις ἀπέναντι τοῦ μαρτυρίου ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρίου, ὅθεν γνωσθήσομαί σοι ἐκεῖ. Et conteres ex his subtile, & pones coram testimonio in tabernaculo testimonij, vnde cognoscar tibi illic. Chaldaica verò, Et contundes ex eo, & cõminues, & pones ex eo coram testimonio in tabernaculo fœderis, vbi constituã verbũ meum tibi. Quę omnia idem sunt cũ Latina litera. Poni igitur pręcipitur thymiama coram testimonio, hoc est, ante sanctum sanctorum, in quo stabat arca fœderis, in qua tabulæ decalogi, quæ testimonium nominantur. Ex quo loco dominus responsa dare consuerit sacerdoti summo. Tunc autem Moysi loquebatur, qui solus in- M
grediendi facultate fruebatur, domino ordinante. Sanctum sanctorum erit vobis. Sic enim legitur in Hebræo, sine adiectione thymiamatis. Et ibi est colum, quod ad locum aræ referri potest, & ad thymiama, quod sacrosanctum haberi volebat, in prophanos vsus minimè admittendum. Vnde sequitur, *Talem compositionem non*
facietis in vsus vestros, quia sanctum est domino. Homo quicunque fecerit simile, vt odore illius perfruatur, peribit de populis suis. Talem compositionem non facietis in vsus vestros. Quod ideo præcipitur, ne sacra prophanentur, nèue ecclesiasticum ministeriũ ludibrio & contemptui hominum exponatur. Antè autem hæ verba, est in Hebræo וְהַקְטֶרֶת אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה Vehaketóreth aser tahasé, Et hoc incensum, suffimentum, vel thymiama quod facies, subaudi est, vel erit. Sic & Chaldaica, Et thymiama aromatum quod facies. Quia sanctum est domino. Adde ex Hebræo, Tibi. Quasi dicat, ideo non facies in communem vsum, quia hæc cõpositio dicabitur domino. Peribit de populis suis. Verbum נִכְרַת nichrath, etiam exterminabitur, excindetur, siue eradicabitur verti potest. Idem tamen est sensus, videlicet tolletur de terra viuentium, & peribit anima eius.

GREGO-

A GREGORIVS IN PRIMO MORALIVM. Tota virtute perspiciendus est fluuius operis, si purus *Mysticè.*
emanat ex fonte cogitationis. Omni cura seruandus est à malitiæ puluere oculus cordis: ne hoc quod in actione *Cap.39.*
rectum hominibus ostentat, apud semetipsum per vitiũ prauę intentionis intorqueat. Curandũ itaq; est, ne bona nostra pauca sint, curandũ ne indiscussa, ne aut pauca agentes, inueniamur steriles: aut indiscussa relinquentes, vecordes. Neque enim vnaquæq; verè virtus est, si mixta aliis virtutibus non est. Vnde rectè ad Moysen dicitur, Sume tibi aromata, stacten & onycham: galbanum quoque boni odoris, & thus lucidissimũ. Faciesq; thymiama cõpositum opere vnguentarij, mixtũ diligenter & purum. Thymiama quippe ex aromatibus cõpositum facimus, cũ in altari boni operis, virtutum multiplicitate redolemus. Quod mixtum & purũ fit, quia quãtò virtus virtuti iungitur, tantò incensum boni operis syncerius exhibetur. Vbi & bene subiũgitur, Cumq; in tenuissimum pul-
B uerem vniuersa aromata cõtuderis, pones ex eo coram testimonij tabernaculo. In tenuissimum puluerem aromata vniuersa cõterimus, cũ bona nostra quasi in pilo cordis occulta discussione tundimus, & si veraciter bona sint, subtiliter retractamus. Aromata ergo in puluerem redigere est virtutes recogitãdo terere, & vsque ad subtilitatem oculti examinis reuocare. Et notandum, quòd de eodem puluere dicitur: Pones ex eo coram testimonij tabernaculo, quia tunc nimirum bona nostra veraciter in conspectu iudicis placent, cùm hæc mens subtiliùs recogitando conterit, & quasi de aromatibus puluerem reddit: ne grossum durumq; sit bonũ quod agitur, ne si hoc arcta retractationis manus non cõminuat, odorẽ de se subtiliùs non aspergat. Hinc est enim quòd spõsæ virtus, sponsi voce laudatur, cùm dicitur, Quæ est ista quę ascendit per desertum sicut virgula fumi ex aromatibus myr- *Cant.3.*
rhæ & thuris, & vniuersi pulueris pigmẽtarij? Sancta quippe Ecclesia sicut fumi virgula ex aromatibus ascendit, quia ex vitę suæ virtutibus in interni quotidie incẽnsi rectitudinem proficit, nec sparsa per cogitationes defluit, sed se intra arcana cordis in rigoris virga constringit. Quæ ea quæ agit dum recogitare semper ac retractare non
C desinit, myrrham quidem & thus habet in opere, sed puluerem in cogitatione. ISIDORVS. Incensum est, quòd ex quatuor odoratissimis generibus in maximã subtilitatem cõminutis, quæ sunt stacte, onix, galbanum, & thus, componitur. Hæc in forma orationum fidelium constituta esse beati Ioannis Apocalypsis ostendit. Et illi quidem viginti quatuor seniores prociderunt ante agnum, habentes vnusquisque citharas & phialas aureas, plenas incenso, quæ sunt orationes sanctorum. Quãquam & speciem quatuor elementorum, horũ quatuor odorum naturæ significare videantur, vt thus quod perlucidum est, aëri comparetur, stacte verò aquis, galbanus & onix, terræ atq; igni, vt per hæc omnium quæ in cœlo & infra cœlum, & in terra & in aquis sunt, placitum deo incensum sit hîc creaturarum laudis oratio. ORDINARIA. Talem (inquit) compositionẽ non facietis in vsus vestros, Quia scilicet precibus & laudibus diuinis nõ debemus vti in adulationibus humanis. Soli enim deo ita seruiendũ est. Vnde suprà prohibetur ne caro hominis vngatur ex eo. AVCTOR CATENAE. Significat igitur thymiama ex quatuor aromatum speciebus cõpositum, fidelium deuotionem & fidem, orationes & vota deo grata, ad gloriam dei, & proximi profectum. Quia (inquit) sanctum est domino. BASILIVS.
D Hoc est, quicunque bene agit, id non sibi, sed deo ascribat, qui omnium bonorũ auctor est, atque largitor. Huius generis thymiama erat Paulus, qui dicebat, Christi bonus odor sumus.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMPRIMVM, ARGVMENTVM.

Vocatio artificum Beseleel & Ooliab. Præceptum sabbati, & quid significet.
Dantur Moysi tabulæ lapideæ.

CAPVT XXXI.

E Locutusque est dominus ad Moysen, dicens, Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Hu- *Lectio.1.*
ri filij Hur, de tribu Iuda, & impleui eum spiritu dei, sapientia & intelligentia & scientia in omni opere ad excogitandum quicquid fabrè fieri potest ex auro & argento & ære, marmore & gemmis, & diuersitate lignorum. Dedique ei socium Ooliab filium Achisamech de tribu Dan. Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, ut faciant cuncta quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis & arcam testimonij, & propitiatorium quod super eam est, & cuncta uasa tabernaculi, mensamque & uasa eius, candelabrum purissimum cum uasis suis, & altaria thymiamatis & holocausti, & omnia uasa eorum, labium cum basi sua, uestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti, & filiis eius, ut fungantur offi-
F cio suo in sacris, oleum unctionis & thymiama aromatum in sanctuario. Omnia quæ præcepi tibi facient.

AVCTOR CATENAE. Multa & varia de construendo tabernaculo & vasis seu instrumẽtis eius, item *Lectio.2.*
de conficiendo vestitu sacerdotali mandata sunt, quæ vt rectè inxta sententiam dei fiant, singularem ingenij industriam requirunt. Nunc igitur designantur diuinitùs ingenioſi artifices nomine Beseleel & Ooliab, vt hi tanquam magistri præfecti operã dent, quo omnia, quæ ad cõstituendũ tabernaculum & cultum dei pertinẽt, iuxta præscriptũ verbi dei cõficiantur. Ait itaq;, *Locutusq; est dominus ad Moysen, dicens, Ecce vocaui ex nomine Beseleel filium Huri*
filij Hur, de tribu Iuda, & impleui eum spiritu dei, sapientia & intelligentia & scientia in omni opere, ad excogitandũ quicquid fabrè fieri po
test ex auro & argento & ære, marmore & gẽmis, & diuersitate lignorũ. Dediq; ei sociũ Ooliab filiũ Achisamech de tribu Dan. AMBRO-
SIVS DE NOE ET ARCA. Spiritus sanctus, spiritus sapientiæ est, spiritus cognitionis. Habet ergo sa- *Cap.3.*
pientiam, habet etiam disciplinam. Sicut & de Beseleel, qui sacrum tabernaculum diuino oraculo iussus est

Universidad de Deusto
Biblioteca

facere, ait scriptura, Quia repletus est spiritu prudentiæ & disciplinæ. AVGVSTINVS IN QVAE- G
Quæst.138. STIONIBVS SVPER EXODVM. Vtrum spiritus sancti muneri etiam ista opera tribuenda sunt quæ pertinere ad opificium videntur, an & hoc significatiuè dictum est, vt ea pertineant ad diuinum spiritum sapientiæ & intellectus & scientiæ, quæ his rebus significantur? Tamen etiam hîc cùm spiritu repletus dicatur iste diuino sapientiæ & scientiæ, nondum legitur spiritus sanctus. INTERLINEARIS. Vocaui (inquit) ex nomine, tanquam mihi charum & notùm. ORDINARIA. Ab hoc Beseleel dicitur Dauid duxisse originem, & polymitarij nomen, quia Beseleel opere polymito tabernaculum construxit.

HVGO DE SANCTO VICTORE. Hîc mihi oritur insolubilis quæstio, quia legitur in libro Paralipomenon quod Caleph fuit pater Hur, & ille Caleph non habuit nisi quadraginta annos in exitu ab Aegypto. Beseleel igitur modò non habebat nisi duos annos ad summum. CAIETANVS.

Parui refert quòd iuxta Hebræum habetur, Vide vocaui in nomine Beseleel. Monet enim deus quòd ipse H
vocauit ad opus tabernaculi, & cætera, nominatim pro primo artifice istum, ne quæstio verteretur super hoc. Hunc autem Iosephus descendisse ex Maria sorore Moysi autumat, eo quòd intelligit Huri patrem Beseleel filium fuisse Hur & Mariæ. Et impleui eum (inquit) spiritu dei. Iuxta Hebræum habetur, spiritu elohim, hoc est, spiritu diuini iudicij, vt diuinus archifaber sit in huiusmodi operibus. Marmore (ait) & gemmis. Iuxta Hebræum, Et in fabrefactione, lapidis ad implendum. Et est sermo de gemmis, quæ per modum impletionis alligantur. AVCTOR CATENAE. Ecce vocaui ex nomine Beseleel. Hebraismus est, pro, præ aliis elegi. Quanquam in Hebræo, loco, Ecce, sit רְאֵה Ree, hoc est, Vide, & ita habet Chaldaica. Sed hoc idem est quo ad sensum literæ. Et impleui spiritu dei, id est, meo: de se enim in tertia persona loquitur. Et scientia in omni opere, scilicet cuiusuis artis mechanicæ. Ad excogitandum quicquid fabrefieri potest ex auro. Optimè sensum Interpres ex verbis elicuit, Ea enim sunt, לַחְשֹׁב מַחֲשָׁבֹת לַעֲשׂוֹת בַּזָּהָב Lachsob machasaboth lahasoth bazahab, Ad excogitandum cogitationes, ad faciendum in vel ex auro. Hoc est, ad excogitan- I
dum quicquid excogitari potest. Vertunt alij, Ad excogitandum adinuentiones, & ad operandum in auro. Alij, ad texendum polymita, ad operandum in auro. Et de significato quidem verbi Chêseb, à quo dictio Machasaboth venit, satis in superioribus dictum est. Septuaginta, διανοεῖσθαι, καὶ ἀρχιτεκτονεῖν ἐργάζεσθαι τὸ χρυσίον, Ad excogitandum, & fabricandum ad operandum aurum. Chaldaica verò, Ad docendum artifices, vt faciant in auro. Quod autem nos dicimus, Marmore & gemmis & diuersitate lignorum, Hebraicè habetur, וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן לְמַלֹּאת וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָה Vbacharóseth eben lemalloth, vbacharóseth hes lahasoth becol melacha, Et in fabrefactione lapidis ad implendum, & in fabrefactione ligni ad faciendum in omni opere. Vertunt alij, Et in artificio gemmario ad replendum (subaudi palas lapillis pretiosis) & in arte fabrili lignaria, ita vt possit operari in omni arte mechanica. Id est, donaui eum cognitione omnium artium mechanicarum. Ex quo discimus artes mechanicas esse à deo. Alij, In artificio includendi lapides, & in fabricatione lignorum, atque ad operandum in omni arte. Quidam, In artificio quoque gemmas inserendi, K
& fabrefactione lignorum, ad operandum denique in omni opere. Nonnuli, Et in arte lapidaria ad implendum, & in arte lignaria ad faciendum in omni opere. Chaldaica, Et in arte lapidis pretiosi ad implendum cælaturas, & in arte fabri lignarij, vt faciant in omni opere. Quo in loco multa apud Septuaginta abundant, nempe, & hyancintum, & purpuram, & coccinum filatum, & byssum retortam. Deinde dicitur, Et ad lapidaria opera, & ad fabrilia lignorum, operari secũdum omnia opera. Quæstio autem magna vertitur apud Rabi Salomonem quis fuerit Hur & Huri, pater & auus Beseleel, sed hæc, & huiusmodi disputationes obmittendæ, & sacratioribus studiis insistendum. Principiò igitur obseruandum venit, quòd dominus dicit, Vocaui Beseleel ex nomine. Et postea, Dedi ei socium Ooliab. His enim verbis significat dominus, se tantam curam nostri agere, vt etiam nomina nostra, quibus alioqui nihil vanius est, teneat, & ex nominibus nos agnoscat. Felicem se iudicat, qui in tantam venit claritudinem, vt non tantùm de facie, sed etiam ex nomine suo, Romano Imperatori, aut alij Monarchæ notus sit, quanto autem felicior iudicandus est, quem deus, summus omnium Mo- L
narcha ex nomine suo nouerit? Vnde dominus consolaturus Israëlem, apud Esaiam capite quadragesimo tertio ait, Noli timere, quia redemi te, & vocaui te nomine tuo. Et capite quadragesimonono Christus ait, Dominus ab vtero vocauit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Similiter apud Lucam capite decimo inquit, Gaudete quòd nomina vestra scripta sunt in cœlis. Nouit autem (vt ita loquamur) Deus nomẽ nostrum, si nos nomen nostrum Christo tradiderimus, & Christo per fidem veram & bona opera coniuncti simus. Quare dabimus operam, vt membra Christi efficiamur, & vt nomen nostrum impietatibus ac flagitiis nó sordidemus, ne non tam apud homines, quàm apud deum nomen nostrum fœteat & sic ignotum sit. Et impleui eum (inquit) spiritu dei, & cætera. Ingenium inueniendi artes etiam fabriles, non aliunde datur quàm à domino, cui & gratiæ referendæ sunt, qui suo quoque tempore, quas vult artes pro hominum commoditate dispensat ac inspirat, in cu
ius solius gloriam atque laudem exercendæ sunt, cui etiam prophanæ disciplinæ & artes seruiunt. Non est quo- M
que vsus creaturarum ad ornatum ad pulchritudinem illicitus, vel deo contrarius, si tantùm modus seruetur, & nó quæratur cũ alicuius iniuria vel damno. Lapides quoq; prętiosos proficere in genuina virute sua auro inser-
tos, verisimile fit etiam ex sacris literis. Dicuntur autẽ huiusmodi gemmę, lapides impletionũ, vel consecrati aut insititij, quia auro ornantur, vt sint duplo clariores. Oportet autẽ & hunc Ooliab illustrissimum fuisse artificem, qui ex tãta hominũ multitudine de tribu Dan, ferè vltima ac minima, assumitur à domino ad diuinũ illud opus tabernaculi promouendũ, cũ cęteris ad eius cõplementũ gloriosum spectãtibus vasis, & supellectili tota, cũ vesti-
tu põtificali & vnguentis. Quod autẽ suprà de Beseleel motũ est, pro quęstione indissolubili, fortè cogita prudens
Lector si ita solui posset facili manu. Cũ cõstet Beseleel virũ fuisse sapientẽ, & electũ à deo ad cõstruendũ tabernaculum, fuisseq; filiũ Huri filij Hur, cõfecisseq; tabernaculũ, & tabernaculo cõpleto fuisse missum Caleph ad explorandum terrã promissionis cũ quadraginta esset annorum, impossibile est eum fuisse patrem istius Hur aui Beseleel, qui senior eo fuit. Dicendum itaq; patrem Hur fuisse Caleph (corruptè enim legitur Caleph) prout apertè

legitur

A legitur primo Paralipomenon secundo, & alium proculdubio extitisse, quàm is qui fuerit missus explorator.

Et in corde omnis eruditi posui sapientiam, vt faciant cuncta quæ præcepi tibi, tabernaculum fœderis & arcam testimonij, & propitiatorium quod super eam est, & cuncta vasa tabernaculi, mensámque & vasa eius, candelabrum purissimum, cum vasis suis, & altaria Thymiamatis & holocausti, & omnia vasa eorum, labrum cum basi sua, vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti & filiis eius, vt fungantur officio suo in sacris, oleum vnctionis, thymiama aromatum in sanctuario, omnia quæ præcepi tibi facient.

CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et in corde omnis sapientis corde, dedi sapientiam. Propter reliquos cooperarios subiunctum hoc est, ad significandum quòd non istis duobus solis, sed omnibus aliis bene eruditis in huiusmodi artibus ipse deus dedit scientiam, & propterea subditur, Et facient omnia quæ præcepi tibi. AVCTOR CATENAE. Hebraicè ita legitur locus iste וּבְלֵב כָּל חַכַם לֵב נָתַתִּי חָכְמָה Vbleb col chacham leb nathátti chachma, Et in corde omnis sapientis, cor dedi sapientiæ: vel, In corde om-
B nis sapientis corde, dedi sapientiam. Id est, docui omnes artifices, in eorum animis inserendo sapientiam, vt facere possint, & cætera. Vertunt alij, Et in corde cuiuslibet qui ingenioso est corde, dedi sapientiam. Alij, Et in cor vniuscuiusque, qui sapienti est corde, ego dedi sapientiam. Quidam, Et in corde omnis sapientis, corde, dedi sapientiam. Septuaginta, καὶ παντὶ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν, hoc est, Et omni erudito corde dedi intellectum. Chaldaica, Et in corde omnium sapientum corde, dedi sapientiam. Non ergo refertur ad illum primum, sed reliquos omnes quos diuino spiritu repleuisset. Sed hæc idem dicunt, quod & nostra litera. Vestes sanctas in ministerio Aaron sacerdoti. Hebraicè plus dicitur, nempe וְאֵת בִּגְדֵי הַשָּׂרָד וְאֵת בִּגְדֵי הַקֹּדֶשׁ לְאַהֲרֹן הַכֹּהֵן Veeth bigde haserad veeth bigde hakódes leaharon hacohen, Et vestes ministerij, & vestes sanctas Aaron sacerdotis. Sic & Chaldaica. Vestimenta autem ministerij vocat hoc loco ea vestimenta, quibus arca, mensa, candelabrum, & reliqua vasa inuoluebantur, quando tabernaculum deponebatur. Verùm quia dictio Sarad, remanere & relinqui significat, vertunt hîc aliqui, Et vestimenta quibus quæ supersunt inuoluũtur,
C & vestimenta sancta pro Aaron sacerdote. Alij, Et vestes ministeriales, & vestes sanctitatis Aaron sacerdoti. Et filiis eius, vt fungantur officio suo in sacris. Id quod Hebraicum & Chaldaica habet, Et vestes filiorum eius vt ministrent, & Septuaginta, εἰς τὸ ἱερατεύειν μοι, Vt sacerdotio fungatur mihi. Omnia quæ præcepi tibi facient. Vel iuxta omnia, est enim Hebraicè כְּכֹל Checol. Sic habet & Chaldaica, sic & Septuaginta, κατὰ πάντα, Secundum omnia. Dicit itaque dominus, Cunctis prudentibus artificibus, artem fabrè agendi, infudi vel auxi, vt omnes simul sumpti faciant cuncta quæ fieri iussi, & vnusquisque eorum cooperetur iuxta traditam sibi prudentiam. Vides hîc quòd omnis sapientia in cor hominis deriuata, à domino est, prouidentiæ diuinæ donum, in cuius gloriam, & non contra illius beneplacitum sit applicanda. Vides etiam non solùm iustitiam & pietatem, sed & industriam exercendi opificij, esse donum dei, & opus spiritus sancti. Quare & in di-
scendis officiis deus pro dono suo inuocandus est, & in consecuto iam dono dei piè ambulandum est, ne hoc spiritus sancti donum transferamus ad organum satanæ, & abutamur eo ad imposturas aliásque iniqui-
D tates. Sed & cuncti qui ingenio prædita sunt, referre accepta debent, si qua pulchrè excogitauerunt, non suo ingenio, sed deo.

HIERONYMVS IN ESAIAM. Iudæis perdentibus architectos, omnis ædificandi gratia translata est ad Ecclesiam. Vnde Paulus Apostolus dicit, Quasi sapiens architectus fundamentum posui. Et Hieremias architectus erat, qui non solùm eradicabat, & sustodiebat & perdebat, sed & ædificabat. Vnde idem Apostolus loquitur, Dei agricultura, dei ædificatio sumus. Dominus quoque noster appellatur structor macceriarum. Et in Euangelio filius fabri fugillatur, qui vniuersa condiderit. In Regum quoque volumine legimus, quòd miserit rex Salomon & tulerit Hyram Tyrium filium mulieris viduæ, qui erat de tribu Neptalim, & Habebat patrem Tyrium, artificem æris. Ingressúsque est ad regem, & fecit omnia opera regi Salomoni, in quo typus est ædificandæ Ecclesiæ, quod non solùm de tribu Iuda, sed de Neptalim quoque & patre Tyrio generatus sit, qui habuit matrem viduam, quia priorem virum perdiderat. Et
E multò plures sunt filij desertæ magis quàm eius quæ habet virum. Sed & in Paralipomenon libro legimus vallem artificum, Saraias autem genuit Ioab patrem vallis artificum, ibi quippe artifices erant. Qui propterea habitare dicuntur in valle, quòd non eos inflabat scientia, sed humilem atque mansuetum sequebantur Iesum, & cùm Apostolo dicere poterant, Ego sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus. Et alibi, Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. Et nunc per speculum videmus in ænigmate. ORDINARIA, INTERLINEARIS, ET AVCTOR CATENAE.

Mystice. Cap.3. 1.Cor.3. Hiere.18. Matth.13. 3.Reg.5. 2.Para.2. Esa.15. 1.Par.4. 1.Cor.13.

Spiritualiter igitur Beseleel qui interpretatur in vmbra dei, quasi dicat, Dominus illuminatio mea & salus mea, quem timebo? Et Ooliab, qui interpretatur protectio mea, tanquam nomine dicat, Dominus protector vitæ meæ, à quo trepidabo? tabernaculum domino & omnia vasa eius ædificantes, sanctorum Apostolorum & Martyrum typum gerunt, qui sub Christo principe sanctam Ecclesiam sanguine suo ædificauerunt, de quibus dicitur, Isti sunt qui viuentes in carne, plantauerunt Ecclesiam sanguine suo. Vnde & quidam eo-
F rum dicebat, Adiutores dei sumus. Bene autem tabernaculum construunt, qui tam constanter in domino confidunt. Operantur verò hi omnes ex auro, argento, ære, marmore, gemmis & diuersitate lignorum, cùm per vniuersum mundum sapientia, eloquentia, stabilitate, sonoritate prædicationis, ac fortitudine indefessa, sanctam dei Ecclesiam fundant. STRABVS. Notandum autem, quòd in constructione tabernaculi mysterium trinitatis ostenditur, sicut in baptismo & in transfiguratione. In baptismo enim in voce sonuit pater, & filius baptizatus est. In specie columbæ spiritus sanctꝰ apparuit. Ooliab quoque qui interpretatur protectio mea pater, patris personam. Beseleel verò qui in vmbra dei, significat personam spiritus sancti, de quo dicitur, Et virtus altissimi obumbrabit tibi. Virtus enim altissimi, spiritus sanctus intelligitur. Vnde dominus dicit, Ego noui virtutem de me exiisse. Iusio autem, id est, verbum quo tabernaculum fieri iussum est, filius est, per quem pater in virtute spiritus sancti omnia operatur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 ET locutus est dominus ad Moysen dicens, Loquere filiis Israël, & dices ad eos, Videte ut sab- G
batum meum custodiatis, quia signum est inter me & uos in generationibus uestris, ut sciatis quia
ego dominus qui sanctifico uos. Custodite sabbatum, sanctum enim est uobis: qui polluerit il-
lud, morte moriatur. Qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Sex diebus fa-
cietis opus, in die septimo sabbatum est, requies sancta domino. Omnis qui fecerit opus in hac die,
morietur. Custodient filii Israël sabbatum, & celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sem-
piternum inter me & filios Israël, signumque perpetuum. Sex enim diebus dominus fecit cœlum & ter-
ram, & in septimo ab omni opere cessauit.

H

2 CAIETANVS. Attende prudens lector, quòd præcepta cærimonialia per Moysen populo data à deo, vt ex supradictis patet, non obligabant vsque ad ingressum terræ promissionis. Et quia sanctificatio sabbati præceptum erat partim cærimoniale, & partim erat morale, excepit deus hoc præceptum ab aliis cærimonialibus, decernendo vt hoc ex tunc executioni mandetur. Et propterea significatiùs dicit, tantùm sabbata mea custodietis: ac si apertiùs dixisset, Inter cærimonialia præcepta exigo nunc duntaxat custodiam sabbatorum. AVCTOR CATENAE. Sed & ne crederent filij Israël licitum esse die sabbati opus tabernaculi ædificare, ad dei enim cultum & ipsum ordinabatur, ne hoc (inquam) crederent, præceptum de obseruatione sabbati hoc in loco renouatur, simul vt firmiùs stabiliretur præceptum, pœna transgredientibus imposita, quæ suprà vigesimo capite, dum mandatum imponeretur, præfixa non fuerat. Dicit igitur: *Et locutus est dominus ad Moysen, dicens, Loquere filiis Israel, & dices ad eos: Videte vt sabbatum meum custodiatis quia signum est inter me & vos in generationibus vestris, vt sciatis quia ego dominus qui sanctifico vos.* INTERLINEARIS. In ipsius sabbati obser- I
Cap.20. uatione. HIERONYMVS, IN EZECHIELEM. Tale quid & per Ezechielem loquitur dominus, dicens, Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi in desertum, & dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi illis, quæ faciat homo, & viuat in eis. Insuper & sabbata mea dedi eis, vt esset signum inter me & eos, & scirent quia ego dominus sanctificans eos. Hæc igitur ad eos dicuntur qui educti sunt de Aegypto in desertum, vt Aegyptiorum vitiis liberati, faciliùs in solitudine dei præcepta complerent, & iudicia eius facerent, & sabbata custodirent, Quæ in signum data sunt inter eum qui dedit, & eos quibus data sunt. Ergo sabbatum & circuncisio in signum data sunt veri sabbati, & veræ circuncisionis, vt sciamus nobis in perfecto & æterno sabbato requiescendum à seculi operibus, & non præputium, sed cor circuncidamus, Vnde in sex diebus operantes, die septimo requiescamus, vt nihil aliud die ac nocte faciamus, nisi omne quod viuimus, deberi domino nouerimus, & redeunte hebdomade, totos nos eius nomini consecremus, vt per sanctificationem diei recordemur domini, qui sanctificat nos. Hæc K
præcepta & iustificationes & obseruantiam sabbati, dedit dominus in deserto, vt facientes illa, viuerent in
1.2.q.100. ar.5.ad 2. eis, non de illis ad maiora transirent, sicut in Euangelio promissum est. Quæ illi violauerunt non semel nec parum, sed vehementer, vt violationis ὑπέρασις monstraretur. THOMAS. Omnes solennitates legis veteris sunt institutæ in commemorationem alicuius diuini beneficij vel præteriti commemorati, vel futuri præfigurati, & similiter propter hoc omnia sacrificia offerebantur, inter omnia autem beneficia dei commemoranda primum & præcipuum erat beneficium creationis, quod commemoratur in sanctificatione sabbati. Vnde Exodi vigesimo pro ratione huius præcepti ponitur, Sex enim diebus fecit deus cœlum & terram, & cætera. Inter omnia autem futura beneficia quæ erant præfiguranda, præcipuum & finale erat quies mentis in deo, vel in præsenti per gratiam, vel in futuro per gloriam, quæ etiam figurabatur per obseruantiam sabbati. Vnde dicitur Esaiæ quinquagesimo octauo, Si auerteris à sabbato pedem tuum, vocaberis sabbatum domini delicatum, & sanctum domini gloriosum. Hæc enim beneficia primo & principaliter sunt in mente ho- L
minum maximè fidelium, aliæ verò solennitates celebrantur propter aliqua particularia beneficia temporaliter transeuntia. Sicut celebratio phase propter beneficium præteritæ liberationis ex Aegypto, & propter futuram passionem Christi quæ temporaliter transiuit, inducens nos in quietem sabbati spiritualis, & ideo prætermissis omnibus aliis solennitatibus & sacrificiis, de solo sabbato fit mentio Exodi trigesimo primo.

CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Tantùm sabbata mea custodietis. Significantiùs per hoc quod suprà diximus exprimitur, ac si apertiùs dixisset, Inter cærimonialia præcepta exigo ex nunc duntaxat custodiam sabbatorum. Nec intelligo de sabbatis omnium festiuitatum, sed tantùm de sabbatis septimo quoque die: nunquam enim legitur tempore quo fuerunt in deserto, celebrata fuisse festa instituta, nec nisi semel immolatum fuisse pascha, sed sabbatum fuisse seruatũ in deserto patet Numeri decimo quinto, vbi narratur collectorem lignorum die sabbati fuisse pro sacrilegio lapidatum. Primam autem rationem ponit sabbati, quia signum est ad sciendum quòd ego dominus sanctifico vos. Hæc est enim prima ratio institutionis dierum festorum, vt ex di- M
cato deo tempore à deo, credamus multo magis nos ipsos dicari deo ab ipso deo. Sanctificatio enim temporis, est propter sanctitatem hominis vt finem, & non è conuerso. AVCTOR CATENAE. Quod apud nos legitur, Videte, ex Septuaginta sumptum est, qui ὁρᾶτε habent, id est, videte. Hebraicè autem אַךְ ach, est quod tantũmodo, seu duntaxat, vel veruntamen, sicut habet Chaldaica, significat. Et est Eclipsis, quasi dicat, Faciente quidem omnia illa quæ iussi, tamen nolo illa fieri diebus festis, agnoscendo me dominum esse, qui sanctificauerim vos. In generationibus vestris, id est, per ætates vestras, quandiu vixeritis. Qui sanctifico vos, id est, qui separaui vos ab aliis populis, & mihi selegi, vt sancti essetis. Signum est itaque sanctificationis, qua deus sanctificator est suos sanctificans. Sabbati igitur religio primum in lege mandatum, ad verum dei cultum ordinari debet. Signum est enim à deo ipso constitutum vacationis à seruilibus operibus, vt eo die specialiter dei voluntas audiatur

A audiatur, dicatur, proponatur, & dei regnum quæratur, quatenus cæteris diebus temporalia curentur, & copiosè diuino fauore adiiciantur. Exerceatur autem fides in vnum deum, & in beneficum conditorem omnium rerum propter hominem, vt semper domino deo nostro grati, cogitemus quid à deo receperimus, & quomodo obedientia mandatorum eius eidem gratificari valeamus. Vel signum dicit esse sabbatum inter se & eos, nempe quòd illi sint populus eius, illius cultui specialiter deputatus, ipse verò eorum sit deus.

Custodite sabbatum, sanctum enim est vobis. Qui polluerit illud, morte moriatur. Qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. INTERLINEARIS. Qui (inquit) polluerit sabbatum, turbando animæ quietem, morte moriatur, animæ videlicet & corporis. Qui etiam fecerit in eo opus, nempe seruile, scilicet peccatum, peribit anima illa de medio populi sui, hoc est de cœtu sanctorum. CAIETANVS. Secunda ratio relatiuè ad vtilitatem hominis sumitur. Prima siquidem relatiuè ad nostrum intellectum, hæc au-
B tem relatiuè ad volũtaria opera consideratur, nam ex eo quod sabbatum sanctum est, hoc est, mundum est ab hominum operibus, vtpote in quo diuinis duntaxat vacandum est, sanctum autem vobis (hoc est) ad vestrum bonum mandatur custodiendum. Apponitur etiam pœna polluenti sabbatum. Et ne sit quæstio de illis quibus polluitur, subiungitur, Qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Vt intelligamus, quòd sabbatum polluitur operibus quamuis alias licitis. Et hoc intellige de operibus seruilibus.

AVCTOR CATENAE. Sanctum est enim vobis, id est, sacrosanctum vobis esse debet. Qui polluerit, hoc est, violauerit, vel prophanauerit ipsum, morte moriatur, id est, sententia iudicis. Hoc enim verbum יוּמַת Iumat, in sexta coniugatione Hebraica significat. Ita intelligendum paulò pòst, & aliis locis. Qui fecerit in eo opus, peribit anima illius de medio populi sui. Hebraismus est, pro excidetur, eradicabitur, exterminabitur, & peribit. Eradicationem seu excisionem, vocant Hebræi præmaturam mortem, quæ homini accidit inter quinquagesimum & sexagesimum annum, sed non extenditur ad posteritatem, vt orba-
C tio. Vnde qui testibus conuictus est, quòd violauit sabbatum, interficietur: qui autem conuinci non potest, & tamen prophanauit sabbatum, is eradicabitur, eo quo supradictum est modo. Cùm itaque (dicit dominus) ad vestram sanctificationem & salutem sabbatum contulerim, quamuis ex hoc ad maiestatis meæ honorem & gloriam referam, diligenter illud custodite. Quòd si quis ausu temerario sabbatum inhonorauerit, opus lege prohibitum in eo faciendo, si transgressio eius palàm innotuerit, seu probari testibus potuerit, occidetur in corpore, morietur quoque in anima, nam æternas pœnas incurret, nisi fortè illum pœniteat. *Sex diebus facietis opus, in septimo sabbatum est, requies sancta domino. Omnis qui fecerit opus in hac die, morietur.* CAIETANVS. Tertia ratio sabbati relatiuè ad deum, ex eo enim quòd requies ab operibus hominum die septimo, non quacunque ratione fit, sed quia dicatur domino, ideo celebrandum est sabbatum die septimo. Et repetitur pœna mortis operanti in die septimo, tum vt arctiùs imprimatur mentibus populi seruare hoc præceptum, tum vt intelligant, quòd vtrinque (hoc est) ex parte boni eorum, &
D ex parte honoris diuini, decernitur pœna mortis. AVCTOR CATENAE. Sex diebus facietis opus. Parum est quòd in Hebræo est יֵעָשֶׂה Iehase, fiet & ita etiam habet Chaldaica. In die septimo sabbatum est, requies sancta domino seu coram domino. Rectè versa sunt Hebraica. Sic enim habent Chaldaica & Septuaginta. Quamuis alij hîc, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיהוָה Sabbath sabbathon kódes laihoua, Quies quietis est, & sanctitas domino, vertant, id est, At in die septimo omnino vobis cessandum est, est enim is dies domino deo sacer, siue consecratus. Alij, Et in die septimo sabbatum quietis est, sanctum domino. Alij, Die septimo sabbatum est, quies sancta domino. Quidam, Et die septimo sabbatum cessationis est, sanctificatio domino. Sed hæc à litera nostra non deuiant. Omnis qui fecerit opus. Subintelligendum est, proinde, vt sic legatur, Proinde omnis, & cætera. Hebraicum autem & Chaldaica sic legunt hîc, Quicunque fecerit opus in die sabbati, morte moriatur. Sed idem est cùm Latina editione, quæ pau-
ca immutauit, ne eadem verba toties repetere cogeretur. Repetitio autem tam frequens de sabbato obser-
E uando, otiosa & leuis esse non potest, qualis esset, si nihil aliud lex tam seriose inculcata prætenderet, quàm nihil agere, & totum diem iacendo, fabulando, ludendo, vel stertendo transigere. Sacro autem die sacra opera, & deo digna exercitia perficienda sunt, & ea non pauca, quia in illis dies ipsa sanctificanda præcipitur, dum soli deo religiosissimè vacatur. Moriendo autem morietur, qui diem à domino sanctificatum fœdauerit fœdis operibus, & bis impius est qui impietatem exercet quamcunque in sabbato, quem diem dominus sanctificandum sub pœna mortis decreuit tam seriosa lege. *Custodiant filij Israel sabbatum, & celebrent illud in generationibus suis. Pactum est sempiternum inter me & filios Israel, signumque perpetuum.* THEODORE-
F TVS. Quemadmodum cùm circuncisionem Abrahæ daret, dicit, Et erit in signum inter me & vos, ita cum de sabbato legem ferret (inquit) Est enim signum mihi & filiis Israël in generationes. Semper enim lex Dei noua ad filios Israël idcirco posita est, vt memoriam dei iugiter populus ille teneret, seque ab aliis populis segregatum esse cognosceret. Quemadmodum enim greges inustæ notæ ab aliis distingue-
re solent, ita viuendi eximia præcepta populum Israëliticum ab aliis esse distinctum, Deóque legislatori vacare declarabant. CAIETANVS. Nihil refert vtrum clausula hæc vltima seorsum legatur, vel sit pars præcedentis sententiæ, legendo, Et custodient filij Israël sabbatum, ad faciendum sabbatum in generationibus suis pactum perpetuum. Nam secundum vtramque lectionem quarta ratio sabbati significatur, pactum inter deum & filios Israël. Secunda tamen lectio iuxta Hebraicum, adiungit vtilitatem seruandi sabbatum, quæ est reddere succedentibus generationibus requiem ipsam diuino pacto debitam. Et in hoc significatur eminentia huius præcepti respectu reliquorum cærimonialium, quia hoc duntaxat contentum est in fœdere inter deum & filios Israël. Et est sermo de fœdere quod ipse deus tanquam ore proprio pepigit cum populo dando illis decem præcepta, illud enim propriè est & appellatur pactum inter deum & filios Israël, & perspicuum est nullius cærimonialis mentionem in eo fieri nisi sabbati. Est itaque sensus huius quarte

Universidad de Deusto
Biblioteca

rationis, quòd seruando sabbatum, efficient in succedentibus generationibus pactum inter deum & filios Israël, G viuidum semper, signúmque perpetuum. AVCTOR CATENAE. Custodiant filij Israël. Quod dicitur Hebraicè וְשָׁמְרוּ Vesamru, vertunt hîc aliqui pro decentia locutionis, Custodiant itaque. Septuaginta, φυλάξουσιν, Et custodient, Chaldaica, Custodiántque. Sed hoc minimum est quod annotetur. Et celebrent illud in generationibus suis. In Hebræo non sic pũctatur, sed legitur hoc modo, לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם בְּרִית עוֹלָם Laasoth eth hasabath ledorotham berith holam, Vt faciant sabbatum in generationibus suis, vel per posteritates suas fœdere sempiterno, siue perpetuo. Facere autem sabbatum, idem est quòd celebrare. Sic enim & Chaldaica habet. Vertunt alij, Vt præparent sabbatum in generationibus suis pactum perpetuum. Quasi dicat, Obseruatio vestra quam facietis, erit præparatio pro nepotibus vestris, vt & ipsi sabbatum obseruent quasi pacto obligati. Septuaginta verò & Chaldaica legunt prout est in litera nostra. Nec propter hoc sensus immutatur. Inter me & filios Israël, signúmque perpetuum. In Hebræo non est copula, sed duntaxat: Inter me enim & H inter filios Israël signum est perpetuum, Vel sempiternum, vt legunt Septuaginta. Vel, In æternum, vt habet Chaldaica. Signum (inquam) est, quod ego sum deus eorum, & ipsi populus meus. Celebrent itaque filij Israël sabbatum per successiones filiorum suorum, quod est præceptum seu fœdus pacis ac amicitiæ, duraturum per omne tempus veteris testamenti, immò & in nouo quoque permanet eiusdem celebratio spiritalis. *Sex enim diebus dominus fecit cœlum & terram, & in septimo ob omni opere cessauit.* CAIETANVS. Quinta ratio sabbati redditur ex eo quòd est signum rememoratiuum creationis mundi, descriptæ per sex dies, ita quòd septimo quieuit deus à nouis creaturis condendis. AVCTOR CATENAE. Quod nos legimus, Et in die septimo ab omni opere cessauit, Hebraicè habetur, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ Vbaiom hasebihi sabath vainnaphas, Et in die septimo cessauit & requieuit, Sic & Septuaginta, videlicet, ἐπαύσατο καὶ κατέπαυσε, cessauit & requieuit. In hunc sensum & Chaldaica, habens, Quieuit & requieuit. Verùm quia propriè verbum נָפַשׁ Naphes, significat refrigerare, vel requiescere animo, aut recreare, seu animari, id est, I animam sumere, vertunt hîc aliqui, Cessauit & refrigeratus, siue refocillatus, vel recreatus est, aut animo requieuit. Loquitur autem scriptura & hîc & aliis penè infinitis locis, de deo humano more, perinde quasi homo esset qui post laborem recrearetur & respiraret, & hoc vt audientes quod scribitur, faciliùs capiant, quod & diligentissimè notant Hebræi. Clarè ergo intelligitur non solùm filiis Iacob dominum condidisse cœlum & terram, sed omnibus hominibus, quibus ex æquo creator est, neminêmque ab isto sabbatismo excludi, qui in deum nostrum optimum maximum crediderit, & vt creatorem omnium creaturarum adorauerit.

Mysticè. IRENAEVS ADVERSVS HAERESES. Quoniam & circuncisionem non quasi con-
Li.4.ca.30. summatricem iustitiæ, sed in signo eam dedit deus, vt cognoscibile perseueret genus Abrahæ, ex ipsa scriptura discimus, Dixit enim (inquit) deus ad Abraham, Circuncidetur omne masculinum vestrum, & circuncidetis carnem præputij vestri, & erit in signum testamenti inter me & vos. Hoc idem de sabbatis Ezechiel pro- K pheta ait, Et sabbata mea dedi eis, vt sint in signo inter me & ipsos, vt sciant, quoniam ego sum dominus qui sanctifico vos. Et in Exodo deus ait ad Moysen, Et sabbata mea obseruabitis, erit enim in signum apud me vobis in generationes vestras. In signo ergo data sunt hæc, non autem sine symbolo erant signa, id est, sine argumento, neque occisa, tanquam quæ à sapiente artifice darentur, sed secundum carnem circuncisio, præfigurabat spiritalem. Etenim nos, ait Apostolus, circuncisi sumus circuncisione non manufacta. Et propheta ait, Circuncidite duritiam cordis vestri. Sabbata autem perseuerantiam totius diei erga deum deseruitionis edocebant. Aestimati enim sumus, ait Apostolus Paulus, tota die vt oues occisionis, scilicet & consecrati, & ministrantes omni tempore fidei nostræ, & perseuerantes ei, & abstinentes ab omni auaritia, non acquirentes nec possidentes thesauros in terra. Manifestabatur autem & tanquam de ea quæ facta sunt requietio dei, hoc est, regnum in quo requiescens homo ille qui perseuerauerit deo assistere, par- L ticipabit de mensa dei. Et quia non per hæc iustificabatur homo, sed in signo data sunt populo, ostendit quòd ipse Abraham sine circuncisione & sine obseruatione sabbatorum credidit deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus dei vocatus est. Sed & Loth sine circuncisione eductus est de Sodomis percipiens salutem à deo. Item deo placens Noe cùm esset incircuncisus, accepit mensuras mundi secundum generationes, sed & Enoch sine circuncisione placens deo, cùm esset homo, dei legatione ad Angelos fungebatur, & translatus est, & conseruatur vsque nunc testis iusti iudicij dei, quoniam Angeli transgressi deciderunt in iudicium, homo autem placens translatus est in salutem. Sed & reliqua autem omnis multitudo eorum qui ante Abraham fuerunt iusti, & eorum Patriarcharum, qui ante Moysen fuerunt, sine his quæ prædicta sunt, & sine lege Moysi iustificabantur. Quemadmodum & ipse Moyses in Deuteronomio ait ad populum, Dominus deus tuus testamentum disposuit in Horeb, & non patribus vestris disposuit dominus testamentum hoc, sed ad vos. AVCTOR CATENAE. Qui ergo filij Israël secundum carnem se esse gloriantur, hi sabbatum faciant in generationibus suis, & diem saturni otio potiùs contaminent quàm sanctificent. Filij autem Is- M raël & Abrahæ, hi quietem septimo die in domino agant, toti pendentes à domino, & sese ipsius volũtati sanctæ cõmodantes, vt nõ quę voluerit caro agant, sed spiritus sancti influxibus agitẽtur ad opera spiritus contra carnẽ. Id enim verè est sabbatũ agere, sese totos deo subdere & prostrare, plena voluntate deo resignari. Sicut ille verè polluit sabbatũ, qui deũ non agnoscit, & reuerẽtur omniũ creatorẽ. Qui verò pro dei cultu exhibet cõtumaciam cõtra dei mãdata, agendo quę deo displicẽt, morte morietur infringens sabbatũ, vita gratiæ destituetur hîc, & in futuro seculo, qui dominũ deũ omniũ creatorẽ nõ crediderit, vel non obediẽdo tam facili præcepto, subesse omnium domino contẽpserit. INTERLINEARIS. Pactũ est (inquit) sempiternum inter me & filios Israël, signúmque perpetuum, significans scilicet priùs bona opera consummare debere, & postea in æternum quiescere, vnde bene subdit, Sex enim diebus dominus fecit cœlum & terram, & in septimo ab omni opere cessauit.
ORDINARIA. Frustra ergo gloriantur Iudæi de legali obseruatione sabbati. Apertè enim hîc dicitur quòd

A quòd signum est, futuræ scilicet quietis & beatitudinis, vel quietis sanctorum in præsenti, qua quiescunt à tumultu mundi operum & vitiorum. AVGVSTINVS. Sed & notandum quid sibi vult quod secundum *Quæst.139.* Septuaginta Interpretes, cùm de sabbato obseruãdo præciperet, ait, Testamentum æternum in me & filiis Israël, non ait inter me & filios Israël. An quia sabbatum requiem significat, & requies nobis non est nisi in illo? Nam profectò filios Israël vniuersum populum suum dicit, id est, semen Abraham, etenim est Israël secũdum carnem, & secundum spiritum. Nam si Israël non esset dicendus nisi ex genere carnis, non diceret Apostolus, Videte Israël secundum carnem, vbi profectò significat esse Israël secundum spiritum, qui in absconditio Iudæus est, & circuncisus corde. Sic ergo melius fortasse distinguitur, Testamentum æternum in me, vt inde alius sit sensus, & filiis Israël signum æternum, id est, æternæ rei signũ, quomodo petra erat Christus, quia petra significabat Christum. Non ergo ita intelligendum est testamentum æternum in me & in filiis Israël, tanquam in deo & filiis Is-
B raël sit hoc testamentum æternum, sed in me testamentum, quia in illo promissa est requies eterna, & filiis Israël signum est æternum, quia filij Israël acceperunt obseruandum signum, quo requies significabatur æterna veris Israëlitis, hoc est, filiis promissionis & visuris deum facie ad faciem sicuti est.

DEdit quoque dominus Moysi completis huiusmodi sermonibus in monte Sinai duas tabulas testimonij la- 3
pideas, scriptas digito dei.

IRENAEVS. Quæritur hîc, cur deus non dederit patribus antiquis legem, sed tantùm Moysi in duabus 3
tabulis lapideis quam populo promulgaret? Quia lex non est posita iustis, iusti autem patres, virtutem decalogi *Vbi supra.*
conscriptam habentes in cordibus & animabus suis, diligentes scilicet deum, qui fecit eos, & abstinentes erga proximum ab iniustitia, propter quod non fuit necesse admonere eos correptoriis literis, quia habebant in se-
C metipsis iustitiam legis. Cùm autem hæc iustitia & dilectio quæ erat erga deum cessisset in obliuionem, & extincta esset in Aegypto, necessario deus propter multam suam erga homines beneuolentiam, semetipsum ostendebat per vocem, & eduxit de Aegypto populum in virtute, vti rursus fieret homo discipulus & sectator dei, & subassiligebat indicto audientes, vt non contemnerent eum, qui se fecit, & manna cibauit eos, vti rationalem acciperent escam. Quemadmodum & Moyses in Deuteronomio ait, Et cibaui te manna, quod non sciebant patres tui, vti cognoscas quoniam non in solo pane viuit homo, sed & in omni verbo dei, quod procedit de ore
Cap.11. eius, viuit homo. CYRILLVS LIBRO PRIMO SVPER IOANNEM. Nam quemadmodum quanuis vniuersis sol oritur, nihil tamen inde cæcus vtilitatis cõsequitur, nec propterea meritò quispiam splendorem solis accusabit, sed non videndi culpam cæcitati attribuet, sic vt arbitror, de vnigenito etiam intelligendum est. Lux enim vera ille profectò est, & splendorem suum ad omnes emittit, sed huius seculi deus (vt ait Pau-
2.Cor.4. lus) mentes infidelium hominum obcæcauit, ne illuminatio cognitionis dei in ipsis fulgeat. Cæcitatem autem
D aduenisse homini dicimus, non quia penitùs luce priuatus sit, conseruat enim natura semper intelligendi vim diuinitùs sibi concessam: verùm quia peiore habitu homo hebetat, & ad peiora diuertens languefacit quodam modo gratiæ mensuram. Quapropter quando huiusmodi subit hominem, Psalmista tunc iure illuminari orat, *Psal.118.* clamans ad deum, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. Lex enim data est, vt per eam lux quæ in nobis est accendatur, lippitudine oculorum mentis detersa, & depulsis tenebris quæ prisca ignorãtia nos occuparunt. AMBROSIVS DE FVGA SECVLI. Lex gemina est, naturalis & scripta. Naturalis in *Cap.3.*
corde, scripta in tabulis. Omnes ergo sub lege, sed naturali. Sed non est omnium, vt vnusquisque sibi sit lex. Ille autem sibi lex est, qui facit sponte quæ legis sunt, & in corde suo scriptum opus legis ostendit. Habes quæ bona legis sint, quæ tamen non solùm scire vel audire perfunctoriè, sed etiam facere debemus. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur. Cognouisti etiam quæ mala sint. Primùm natura
E ipsa boni operis magistra est. Scis non furandum, & seruum tuum si furtum tibi fecerit verberas, & si quis ad vxorem tuam affectauerit, persequendum putas. Quod ergo in aliis reprehendis, ipse committis? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non adulterandum, adulteras? Secuta est etiam lex quæ data est per Moysen. Per legem autem agnitio peccati. Accepisti etiam quid declinares, & ea agis quæ prohibita cognoscis. Lex autem quid operatur, nisi vt omnis mundus fieret subditus deo, quia non solùm Hebræo lata est, verùm etiam adue-
Cap.24. nam vocauit, quæ non excluſit proselytum? HIERONYMVS IN ESAIAM. Audiant Iudæi qui se solos legem accepisse domini gloriantur, quòd vniuersæ primùm gentes, totúsque orbis naturalem acceperit le-
Rom.2. gem, & idcirco postea lex data sit per Moysen, quia prima lex dissipata est, de qua Apostolus loquitur, Quum enim gentes quæ non habent legem, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, isti legem non habentes, ipsi sibi sunt
Cap.7. lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis. Qui igitur has leges obseruauerint, præmia consequentur, qui autem neglexerint eas, sustinebunt, quæ pluribus in locis sermo propheticus comminatur. IDEM IN
F HIEREMIAM. Ex hoc loco habes verum esse quod dicitur per Hieremiam prophetam, Non sum locutus cum patribus vestris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Aegypti, super verbo holocausti & victimarum, nam manifestè intelligitur, quòd primum decalogum dederit in tabulis lapideis, scriptum digito dei, & post offensam idololatriæ capútque vituli, postea iusserit sibi magis fieri quàm dæmonibus, auferens puram
Quæst.140 religionem mandatorum dei, & concedens sanguinem victimarum, carniúmque desiderium. AVGVSTINVS. Cùm tam multa locutus sit deus, duæ tantùm tabulæ dantur Moysi lapideæ, quæ dicuntur tabulæ testimonij, futuræ in arca. Nimirum omnia cætera quæ præcepit deus, ex illis decem præceptis quæ duabus tabulis conscripta sunt, pendere intelliguntur, si diligenter quærantur, & bene intelligantur, quomodo hæc ipsa rursus decem præcepta ex duobus illis, dilectione scilicet dei & proximi, in quibus tota lex pẽdet & prophetę. IDEM
Cap.20. DE CATECHIZANDIS RVDIBVS. Cùm igitur populus Iudæorum per desertum ductus esset per
Luc.11. quadraginta annos, accepit legem digito dei scriptam, quo nomine significatur spiritus sanctus, sicut in Euangelio manifestissimè declaratur. Neque enim deus forma corporis definitus est, nec sic in illo membra & digiti

cogitan-

Universidad de Deusto
Biblioteca

cogitandi sunt,quemadmodum videmus in nobis,sed quia per spiritum sanctum dona dei sanctis diuiduntur, G
vt cùm diuersa possint,non tamen discedant à concordia charitatis, in digitis autem maximè apparet quædam
diuisio, nec tamen ab vnitate præcisio, siue propterea, siue propter aliam quancunque causam spiritus sanctus
appellatus est digitus dei,non tamen cùm hoc audimus,humani corporis forma cogitanda est.Accepit ergo ille
populus legem digito dei scriptam in tabulis sane lapideis, ad significandam duritiam cordis illorum, quòd le-
gem non erant impleturi.Corporalia quippe dona desiderantes à domino, magis carnali timore quàm spiritali
Rom.13. charitate tenebantur, legem autem non implet nisi charitas. Ideo multis sacramentis visibilibus onerati sunt,
quo seruili iugo premerentur,in obseruationibus ciborum,& in sacrificiis animalium, & in aliis innumerabili-
bus, quæ tamen signa erant rerum spiritualium, ad dominum Iesum Christum & ad Ecclesiam pertinentium,
quæ tunc à paucis sanctis & intelligebantur ad fructum salutis, & obseruabantur ad congruentiam temporis, à
multitudine verò carnalium tantummodo obseruabantur, non intelligebantur. IDEM DE VERBIS H
Serm.6. APOSTOLI. Quod autem digitus dei spiritus sanctus intelligatur, lege Euangelium, & vide, quia vbi di-
Matth.12. cit vnus Euangelista, domino dicente, Si ego in spiritu eiicio dæmonia, alius dicit, Si ego in digito dei eiicio
Luc.11. dæmonia.Lex ergo digito dei scripta est,hoc est,in spiritu dei, quo spiritu victi magi Pharaonis dixerunt, Digi-
1.2. q. 98. ar.2.in cor. tus dei est hic. THOMAS. Dedit quoque dominus Moysi,& cætera. Lex vetus à bono deo data est, qui est
pater domini nostri Iesu Christi.Lex enim vetus homines ordinabat ad Christum dupliciter. Vno quidem mo-
do,testimonium Christo perhibendo, vnde ipse dicit Lucæ vltimo, Oportet impleri omnia quæ scripta sunt in
lege,& in psalmis,& in Prophetis de me,& Ioannis quinto,Si crederetis Moysi,crederetis forsitan & mihi,de me
enim ille scripsit. Alio modo per modum cuiusdam dispositionis, dum retrahens homines à cultu idololatriæ,
concludebat eos sub cultu vnius dei,à quo saluandum erat humanum genus per Christum.Vnde Apostolus di-
cit ad Galatas tertio, Priusquam veniret fides, sub lege custodiebamur conclusi in eam fidem quæ reuelanda e-
rat manifestum est autem quòd eiusdem est disponere ad finem, & ad finem perducere, & dico eiusdem per se, I
vel per suos subditos. Non enim diabolus legem tulisset, per quam homines adducerentur ad Christum, per
quem erat eiiciendus,secũdum illud Matthæi duodecimo,Si Satanas Satanam eiicit, diuisum est regnum eius,
Vbi supra ar.3.in cor. & ideo ab eodem deo à quo facta est salus hominum per gratiam Christi, lex vetus data est. Præterea sciendum,
quòd lex huiusmodi data est à deo per angelos.Et præter rationẽ generalem quam Dionysius assignat in quarto
capitulo cœlestis hierarchiæ, quòd diuina debent deferri ad homines mediantibus angelis, specialis ratio est
quare legem veterem per angelos dari oportuit.Dictum est enim quòd lex vetus imperfecta erat,sed disponebat
ad salutem perfectam generis humani, quæ futura erat per Christum. Sic autem videtur in omnibus potestati-
bus & artibus ordinatis,quòd ille qui est superior,principalem & perfectum actum operatur per seipsum, ea ve-
rò quæ disponunt ad perfectionem vltimam, operatur per suos ministros, sicut nauifactor compaginat nauem
per seipsum, sed præparat materiam per artifices subministrantes, & ideo conueniens fuit vt lex perfecta noui K
testamenti daretur immediatè per ipsum deum hominem factum:lex autem vetus per ministros dei,scilicet per
angelos daretur hominibus. Et per hunc modum Apostolus primo ad Hebræos probat eminentiam nouæ legis
Ibidẽ ar. 4 in cor. ad veterem, quia in nouo testamento locutus est nobis deus in filio suo, in veteri autem testamento est sermo
factus per angelos. Vlterius sciendum, quòd posset vna ratio assignari quare potiùs populo Iudæorum data sit
lex quàm aliis populis,quia aliis populis ad idololatriam declinantibus,solus populus Iudæorum in cultu vnius
dei permansit,& ideo alij populi indigni erant legem recipere,ne sanctum canibus daretur.Sed ista ratio conue-
niens non videtur, quia populus ille etiam post legem latam ad idololatriam declinauit, quod grauius fuit, vt
patet Exodi trigesimo tertio, & Amos quinto: Nũquid hostias & sacrificium obtulistis mihi in deserto quadra-
ginta annis domus Israël,& portastis tabernaculum Moloch dei vestri,& imaginem idolorum vestrorum, sidus
dei vestri, quæ fecistis vobis? Expresse etiam dicitur Deuteronomij nono, Scito quòd non propter iustitias tuas
dominus deus tuus dedit tibi terram hanc in possessionem, cùm durissimæ ceruicis sis populus, sed ratio ibi
præmittitur, vt compleret verbum suum dominus quod sub iuramento pollicitus est patribus tuis Abraham, L
Isaac & Iacob,quæ autem promissio eis sit facta ostendit Apostolus ad Galatas tertio,dicens,Abrahæ dictæ sunt
promissiones & semini eius:non dicit seminibus quasi in multis,sed quasi in vno,& semini tuo qui est Christus.
Deus igitur & legem & alia beneficia specialia illi populo exhibuit propter promissionem eorum patribus fa-
ctam,vt ex eis Christus nasceretur,decebat enim vt ille populus ex quo Christus nasciturus erat,quadam specia-
li sanctificatione polleret secũdum illud quod dicitur Leuitici decimonono,Sancti eritis,quia ego sanctus sum.
Nec etiam fuit propter meritum ipsius Abrahę vt talis promissio ei fieret,vt scilicet Christus ex eius semine na-
sceretur, sed ex gratuita dei electione & vocatione.Vnde dicitur Esaiæ quadragesimo primo, Qui suscitauit ab
oriente iustum, vocauit eum vt sequeretur se. Sic ergo patet quod ex sola gratuita electione patres promissio-
nem acceperunt,& populus ex eis progenitus legem accepit,secũdum illud Deuteronomij quarto, Audistis ver-
ba illius de medio ignis, quia dilexit patres, & elegit semen eorum post illos. Si autem rursus quæratur, quare
hunc populum elegit vt ex eo Christus nasceretur & non alium, conueniet responsio Augustini quàm dicit su- M
per Ioannem, Quare hunc trahat, & illum non trahat, noli velle diiudicare si non vis errare. Et quamuis salus
futura per Christum,esset omnibus gẽtibus præparata,tamen oportebat ex vno populo Christum nasci,qui pro-
Vbi supra ar.6.in cor. pter hoc præ aliis prærogatiuas habuit secũdum illud Romanorum nono, Quorum scilicet Iudæorum, est ado-
ptio filiorum dei,& testamentum,& legislatio,quorum patres, ex quibus Christus est secũdum carnem. Demum
sciendum,quod cõuenientissimè lex vetus data fuit tempore Moysi.Cuius ratio potest accipi ex duobus,secun-
dum quod quælibet lex duobus generibus hominum imponitur. Imponitur enim quibusdam duris & superbis
qui per legem compescuntur,& domantur. Imponitur etiam bonis, qui per legem instructi adiuuantur ad im-
plendum quod intendunt. Conueniens igitur fuit tali tempore legem veterem dari ad superbiam hominum
conniuendam. De duobus enim homo superbiebat,scilicet de scientia & de potentia. De scietia quidem,quasi
ratio naturalis ei posset sufficere ad salutem. Et ideo vt de hac eius superbia conniueretur, permissus est homo
regimini

A regimini suæ rationis absque adminiculo legis scriptæ,& experimento homo discere potuit quod patiebatur ra-
tionis defectum per hoc quòd homines vsque ad idololatriam & turpissima vitia circa tempora Abrahæ sunt
prolapsi,& ideo post hæc tempora fuit necessarium legem scriptam dari in remedium humanæ ignorantiæ,quia
per legem est cognitio peccati vt dicitur Romanorum quinto, Sed postquam homo est instructus per legem,
conuicta est eius superbia de infirmitate, dum implere non poterat quod cognoscebat, & ideo sicut Apostolus
concludit ad Romanos octauo, Quod impossibile erat legi in qua infirmabatur per carnem, misit deus filium
suum, vt iustificatio legis impleretur in nobis. Ex parte verò bonorum lex data est in auxilium, quòd quidem
tunc maximè populo necessarium fuit, quando lex naturalis obscurari incipiebat propter exuperantiam pecca-
torum. Oportebat enim huius auxilium quodam ordine dari, vt per imperfecta ad perfectionem manuduce-
rentur, & ideo inter legem naturæ & legem gratiæ oportuit legem veterem dari. CAIETANVS. Dedit
B quoque dominus Moysi,& cætera.Iuxta Hebræum habetur,Et dedit Moysi sicut finire eius ad loquendum cum
ipso in monte Sinai.Clarè sonat Hebraica litera, quòd in fine sermonis, proculdubio prærecitati, dedit has ta-
bulas.Quod autem dicit,sicut finire eius,aduerbium sicut,non est nota similitudinis,sed iuxta vsitatum vulga-
re,est nota temporis.Est enim sensus,quòd finiendo sermonem,postremò dedit Moysi has tabulas.Duas tabulas
testimonij siue testificationis.Appellantur tabulæ decem præceptorum, tabulæ testificationis, ab officio testifi-
candi,quia datę sunt ad testificandum iugiter populo quòd deus ore proprio præcepit illa.Lapideas.Parui refert
quòd Hebraicè habetur, tabulas lapidis. Phrasis enim Hebraica huiusmodi repetitionibus gaudet. Nec explica-
tur species lapidis, quanuis Hebræi dicãt lapidem Sapphyrinum fuisse. Scriptas digito dei. Iuxta Hebræum ha-
betur nomen Elohim. Et aptè tabulæ legis scriptæ dicuntur digito summi legislatoris, tanquam manu propria
non subscripserit,sed scripserit ipse summus iudex hæc decem præcepta. Et meminit digiti, quia digitis scribi-
mus,more enim humano de deo loquitur. AVCTOR CATENAE. Sic Hebraicè habetur locus iste וַיִּתֵּן
C אֶל מֹשֶׁה כְּכַלֹּתוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ בְּהַר סִינָי שְׁנֵי לֻחֹת הָעֵדֻת לֻחֹת אֶבֶן כְּתֻבִים בְּאֶצְבַּע אֱלֹהִים Vaitten el Mose cechallotho
ledabber itto behar Sinai sene luchoth haheduth,luchoth eben chethubim beezbaha elohim,Et dedit deus Moy
si cùm consummauit loqui secum in monte Sinai duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei.
Sic habet Chaldaica,sic & Septuaginta per omnia. Etenim litera caph, non solùm sicut, siue iuxta, sed etiam
cùm vel postquam significat,vt hoc eodem libro, nono capitulo, Cùm egressus fuero de vrbe, Et Deuteronomij
decimo septimo,Postquam autem sederit in solio regni.Digito autem dei,Hebraismus est,id est,digito suo,an-
tecedens pro relatiuo. Vocat autem tabulas testimonij, in quibus decem præcepta erant scripta, quibus testaba-
tur Israëlitis suam voluntatem, quicquid eos in posterum facere vellet. Rectè igitur pactum testimonij domini
dei est id, quod summam totius beneplaciti sui proximo suo digito inscripsit lapidibus, & arcæ fœderis ac testi-
monij includi præcepit,& summa reuerentia coli,tanquam deum ipsis propriè præsentem,condito testamento,
& proprij anuli impressione cõfirmato & sigillato.Verissimè enim pactum domini dicitur, decalogi testamen-
D tum,quo sic professus est futurum fidelibus clementissimum patrem & dominum,vt vicissim ipsi sese illi exhi-
beant filios dilectionis & obedietiæ.Idem ergo est dicere,digito dei scriptas, ac si dixisset opere dei, non autem
humano. Sed dicet aliquis, Quid est quòd deus conscripsit decalogum potius in lapideas, quàm in ligneas aut
papyraceas tabulas? Cui respondebimus, Voluit deus his saxeis tabulis significare stabilitatem & firmitudinem
legis suæ.Vt enim gentes incidebant leges suas in æs,quo significarent eas debere esse inuiolatas,ita deus inscul-
psit decalogum suum in lapides, vt declararet se potiùs cœlum & terram aboliturum quam decalogum suum.
ISIDORVS. Cur autem in duabus tabulis scripta est lex, nisi propter duo testamenta significanda, aut *Mysticè.*
propter duo illa præcepta dilectionis dei & dilectionis proximi, in quibus lex tota pendet & Prophetæ? Hæc
enim in singulis tabulis explicata sunt:in vna enim tria præcepta ad dei pertinentia charitatem, in alia verò se-
ptem pertinentia ad proximi societatem.Sed cur lapideæ fuerunt, nisi ad significandũ cor lapideum Iudæorum?
Per lapidis enim insensibilitatem,demonstrauit duram eorum mentis stoliditatem, de qua Propheta dicit, Au-
E feram è vobis cor lapideum, & dabo vobis cor carneum. Vnde & Apostolus, Non in tabulis lapideis,sed in ta-
bulis cordis carnalibus. Neque enim hoc tabulæ carnales volunt, vt carnaliter sapiamus, sed quia in compara-
tione lapidis qui sine sensu est, caro sentit, idcirco per lapidis duritiam significatum est cor non intelligens, &
per carnis sensibilitatem,significatum est cor intelligens. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM.
Denario autem numero perfectio doctrinæ designatur. Vnde & Moysi decem legis præcepta tribuuntur, quæ
dei digito scripta sunt. Quid est enim digitus dei, nisi spiritus sanctus? Qui cùm legem scripsit, hanc vtique in
decem præceptis edidit, quia & si in ea carnale aliquid foris protulit, intus hanc spiritualis intelligentiæ perfe-
ctione signauit. CYRILLVS DE SPIRITV SANCTO. Crassiores Iudæorum mentes quæ externa
legis videbantur quodammodo ferre posse,hoc est,ea quæ per literam legis dicebantur, at intolerabilia erant,&
inaccessa quæ intus latebant, & vt sic dicamus, vera sensuum facies. Eapropter & diuinus Paulus scribit nobis,
Vsque in hunc diem idem velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quia per Christum a-
F boletur,sed vsque in hunc diem,quãdo legitur Moyses,velamen super cor eorum positum est. Hactenus Iudæo-
rum res promouerunt. Nos autem omnes, inquit, reuelata facie gloriam domini vt speculo repræsentantes, ad
ipsam imaginem transformamur,à gloria in gloriam,tanquam à domino spiritus. Dominus autem spiritus est.
Quemadmodum enim qui in speculum vident imaginem & figuram veritatis,& non veritatem intuentur.Ita
& qui Christianæ vitæ pulchritudinem videre desiderant, & lege quasi speculo vtuntur, votorum suorum vti-
que compotes erunt, nam illam rerum imaginem ad veritatem transformantes, scient purè quid deo maximè
placeat ac gratum sit.At quo pacto congruum fuerit, olim & ab initio priscis nouam & Euãgelicam legem non
esse datam, sed figuras duntaxat & vmbras eis perscriptas?Euidentior quidem dispensationis modus quomodo
se habeat, deo qui scit omnia relinquendus est. Nihilominus tamen vel in mediocrem notitiam,rationum bo-
narum cogitationes,quæ certiores sunt, nos adducunt, vel saltem vt dispẽsationis occasionem scire videamus.
Itaque dicimus, quòd liberati ex Aegypto opus habebant instructione & educatione quasi puerili. Erant enim
adhuc

Universidad de Deusto
Biblioteca

adhuc crassi,& ad absurda quæque facilè seductiles. Nam his qui ineluibili & immodico carnis amore infirmi, G
& affectionibus quasi ineuitabilibus obnoxij erãt, ferè impossibile erat, & minimè integrum, vt statim arduam
quandam ciuilitatem & vitæ rationem arriperent, quæ tam præclara sit ac admirabilis, vt ambuletur quidem
super terram, nuncupatus autem habeatur in cœlis, secundum quod scriptum est, An non perfectorum quidem
est solidus cibus, paruulis verò lac conducibilius est? Pueris igitur opus erat eruditione, quæ per figuras (& vt
sic dicam) victu delicatiore, non sermone ad consummatam perfectionem ducente, Israëlitæ enim leues erant,
parúmque sapientes, & in quamlibet affectionem facilè rapiebantur, & si quis mores & conatus eorum diligen-
Exod.32. ter spectarit, opinor quòd nec vmbra digni erant, id quod Moyses ostendit. Nam cùm deus præciperet vt Moy-
ses legem suscepturus in montem conscenderet, mox illi defecerũt à deo, & vitulo facto miserè dicere ausi sunt,
Hi sunt dij tui, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Vnde Moyses tantam inconstantiam ægreferens, tabulas in
quibus lex erat cõfregit, neque vmbra, neque figuris, neque vlla doctrina cœlesti dignos arbitratus. Adhæc tam
stupidæ mentis erant, vt immemores omnium miraculorum, quæ propter ipsos per diuinam potentiam facta
erant, vitulo diuinum honorem tribuerent iterum, & ad cultum Aegyptium, vel memoria redirent. Porrò in la- H
pideis quidem tabulis lex depingebatur digito dei vt scriptum est. Et erant illa quæ fiebant, figura eorum, quæ
credita sunt à nobis per Christum esse facta. Quippe omnium dominus deus sui consilij scientiam quodammo-
Psal.49. do in nobis scribit, filio quasi calamo vtens in spiritu. Ita enim illum per Dauidem nominauit, dicens, Lingua
calamus scribæ velociter scribentis. Patris enim calamus, hoc est filius, omnium cordibus inscripsit omnis bo-
ni scientiam, quasi quodam digito dei, spiritu tam suo quàm patris vsus. Sanè spiritum digitum dei nomina-
Luc.11. bat, dicens quodam loco, Si autem in spiritu dei eiicio dæmonia. Et Paulus nos vocat spiritualem epistolam,
2.Cor.4. Vos estis (inquiens) epistola nostra, vos estis inscripta, quæ legitur ab omnibus hominibus, declarantes quòd estis
epistola Christi subministrata, à nobis inscripta, non atramento, sed spiritu dei viuentis, non in tabulis lapideis,
sed in tabulis cordis carneis. I

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMSECVNDVM, ARGVMENTVM.

Vitulum aureum adorant Israelitæ. Orat Moyses deum pro eis, obiiciens promissiones. Iratus confringit tabulas. Obiurgat Aaronem. Idololatræ interficiuntur. Orat iterum Moyses peccatum populo dimitti, aut deleri se de libro vitæ.

CAPVT XXXII.

Lectio 1. *Videns autem populus quòd moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus ad-*
uersus Aaron, ait, Surge fac nobis deos qui nos præcedant. Moysi enim huic uiro qui nos e- K
duxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit ei. Dixitque ad eos Aaron, Tollite inau-
res aureas de uxorum filiorúmque & filiarum uestrarum auribus, & afferte ad me. Fecit
populus quæ iusserat, deferens inaures ad Aaron. Quas cùm ille accepisset, formauit opere
fusorio, & fecit ex eis uitulum conflatilem. Dixerúntque, Hi sunt dij tui Israël, qui te eduxe-
runt de terra Aegypti. Quod cùm uidisset Aaron, ædificauit altare coram eo, & præconis
uoce clamauit, dicens, Cras solennitas domini est. Surgentésque mane, obtulerunt holocausta & hostias pacificas,
& sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

Lectio 1. PROSPER DE PROMISSIONIBVS ET PRAEDICTIONIBVS DEI. Dum hæc quæ su-
para.ca.4. pradicta sunt in monte Sinai Moysi facienda mandantur, populus præuaricatus à deo, idololatriæ crimen in- L
currit. Fingitur per Aaron vitulus ex auro, eíque in contumeliam dei veri victimas sacrificiáque obtulit, dicens,
Psal.103. Hi dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. Et obliti sunt deum qui liberauit eos, qui fecit magnalia in
Aegypto, mirabilia in terra Cham, & terribilia in mari rubro. Hanc igitur historiam recensẽt sanctus domini
Propheta, inquiens: *Videns autem populus quòd moram faceret descendendi de monte Moyses, congregatus aduersus Aaron, ait, Sur-*
ge, fac nobis deos qui nos præcedant. Moysi enim huic viro qui nos eduxit de terra Aegypti, ignoramus quid acciderit ei. AVGVSTI-
Locut.119. NVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Secundum alia exemplaria, Consurrexit populus
1.Cor.10. in Aaron, & dixerunt ei. Vsitata locutio est, quia ex multis populus constat. Deinde notandum totum pro parte
positum. Apostolus enim sicut reuera erat, quosdam eorum dixit hoc fecisse, non totum populum, vbi ait, Ne-
que idolis seruiamus, sicut quidam illorum. Surge, & fac nobis deos qui nos præcedant. Sedenti loquebantur, an
potiùs locutio est notanda, propter quod sæpe dicitur, Exurge domine, aut surge deus, iudica terram? AM-
Epistola 56 ad Romul. BROSIVS EPISTOLARVM LIBRO SEPTIMO. Cùm Moyses in monte Sina legem acciperet, po- M
pulus erat cum Aaron sacerdote. Et quanuis frequenter ad culpam lubricus, tamen quandiu lex dabatur, sacri-
legio errasse non proditur. Verùm vbi diuinum conticuit oraculum, peccatum irrepsit, vt peterẽt sibi fieri deos.
Cap.3. HIERONYMVS IN DANIELEM. Hanc autem dicunt scripturæ sanctæ consuetudinem, vt vnum
3.Reg.12. idolum appellet pluraliter, vt est illud in Exodo de vitulo, Isti sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Ae-
Esa.44. gypti. Et in Regum volumine, Hieroboam ponens aureum vitulum in Bethel, idola fecisse narratur. E contra-
rio multa dæmonia singulari numero appellantur, vt in Esaia, Inclinat se, & adorat illud, & votum faciens di-
cit, Deus meus es tu. CHRYSOSTOMVS HOMILIA DE REGRESSV EIVS EX ASIA. Moysi
accidit quod in seculari coniugio assolet euenire. Etenim vir quando impudicam vxorem habere se nouit, nec
prospicere ei de domo permittit, qui & si peregrinari aliquando coactus fuerit, cogitat citò reuerti, quasi quo-
dam suspicionis aculeo stimulatus: qui autem sobriam & castam habet, foras securus moratur, sufficientes procurato-

A curatorum munimine mores relinquens vxoris. Hoc (inquam) Moyses passus est, quia inemendabilem synago-
gam habebat vxorẽ, reliquit eam, & fornicata est. IDEM HOMILIA DE PRODITIONE IVDAE.
Iudæi circa deum bonorum sibi omnium largitorem fuerunt effrenata diffidentia contumaces, & eius be-
neficia obliuione præteribant. Nam post Aegypti profectionem viderunt conscindi maria, & denuò conuenire,
& alia multa mirabilia, & dicunt, Fac nobis deos, qui nos antecedant. Adhuc inspicis quod miraris, & oblitus es
largitoris? INTERLINEARIS. Putauit autem populus Moysen interisse, aut aliquid accidisse, quòd
non posset redire. ORDINARIA. Fac nobis deos dixerunt, cùm vnus tantùm vitulus factus sit, ad simi-
litudinem scilicet bouis Apis quem in Aegypto coluerunt, sed qui idololatriam colit, omnibus vitiis subiicit
se, & quasi tot diis & dæmonibus, quot vitiis seruit. CAIETANVS. Videns autem populus, & cætera. Ne-
scitur quantum temporis significetur per hanc moram, ex subiunctis tamen colligitur, quòd non paruo tempo-
B re ante descensum Moysi tumultus iste fuerit, nam interceserit non solùm collectio auri, sed etiam tempus con-
flandi vitulum aureum, & certum est huiusmodi opus multo tempore egere. Congregatus (inquit) aduersus vel
super Aaron. Quanuis Moyses ascensurus in montem surrogauerit loco sui Aaron & Hur, quia tamen Aaron
erat præcipuus, ideo ad Aaron cucurrerunt. Nec dicitur quòd totus populus, sed quòd populus congregatus est,
popularis enim concursus significatur, quanuis non de consensu omnium. Super Aaron autem dicitur, ad insi-
nuandum quòd tanquam superiores, proculdubio potentia, cucurrerunt ad Aaron. Ex verbo autem, Surge, insi-
nuatur, quòd matutinus fuit hic concursus, tanquam Aaron adhuc iacentem excitauerint, dicendo, Surge, & fac
nobis deos. Et dicunt, Qui nos præcedant, manifestando se confidere in idolo tanquam in duce & gubernatore
exercitus ac populi. Rationem autem petitionis suæ reddunt, ignorantiam eius quod accidit Moysi. In quibus
verbis manifestant se nihili pendere deum, nullam dei rationem habere, sed Moysi duntaxat, aiunt enim quòd
Moyses eduxit eos de Aegypto, pro nihilo habentes tot diuina miracula in illa eductione, & quia nesciunt quid
C acciderit Moysi, pro nihilo habent quòd deus ore proprio ipsis audientibus mãdauerit non fieri idola, non ado-
rari alium deum. Deum itaque sensibilem fieri exigunt, posthabito deo qui de cœlis locutus est. AVCTOR
CATENAE. Dictio hal Hebraica, tam contra quàm super vel ad Aaron reddi potest, vnde rectè transtulit
Interpres, licet tam Septuaginta quàm Chaldaica legant, Et congregatus est populus ad Aaron. Sed hoc parum
est. Ignoramus quid acciderit. Idem in sensu est iuxta Hebraicum: לֹא יָדַעְנוּ מֶה הָיָה לוֹ Lo iadáhenu me háia lo,
Non scimus quid factum sit ei, pro, Nescimus quid acciderit huic viro Moysi. Quasi dicãt, quid ad nos Moyses?
Fortasis mortuus est. Quòd si nunquam rediret ad nos, num nobis semper sine deo viuendum esset? Vides ex
hoc loco absentiam rectoris grandem iacturam fieri populi, quanquam negocium agat ipsius coram domino,
permissio enim dei erat, vt cordis ipsorum hypocrisis reuelaretur, & patientia ducis ac modestia cum iusto zelo
ostenderetur. Facilis populi contemptus oritur contra præpositos, & ingratitudo fœda. Contemptim enim vi-
rum illum appellabant, non ipsum dignati tantùm proprio nomine. Conqueri videntur se seductos à viro isto
D esse ex Aegypto, deos multos sibi postulant fieri, audacissima procacitate, qui vnius dei tãta beneficia non agno-
scunt. Sed vidisti (obsecro) insaniorem iusipientiam? audisti vnquam verba magis hominum sensu carentium
ac stupidæ mentis indicia, velle quòd homo quispiam deum faciat? Fac (inquiunt) nobis deos, qui nos præcedãt,
& in animum sibi inducere vt credant hos deos fabricandos eduxisse ipsos de terra Aegypti, cùm eo tempore
quo liberati sunt, dij ipsi nondum formati essent? Habes tamen quòd solent etiam impij discere per experien-
tiam, nihil se posse sine deo, quem vbi vnum & verum amare nesciũt & colere, plures sibi deos effingunt & pro-
stituunt, vt qui sordent, sordescant magis. *Dixítque ad eos Aaron, Tollite inaures aureas de uxorum filiorúmque & filiarum*
uestrarum auribus, & afferte ad me. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Non *Quæst.141*
absurdè intelligitur difficilia præcipere voluisse, vt hoc modo eos ab illa intentione reuocaret, factum tamen il-
lud ipsum difficile, vt esset aurum ad faciendum idolum, propter eos notandum putaui, qui cõtristantur si quid
E igitur Aaron petit anulos eorum, & inaures mulierum, quæ tradita in ignem misit, & conflatum est vituli caput. *Vbi supra.*
Neque excusare tantùm sacerdotem possumus, neque condemnare audemus. Non imprudens tamen, qui anu-
los ludæis & inaures abstulit. Etenim qui sacrilegium moliebantur, nec fidei signaculum habere poterant, nec
ornamenta aurium. Denique & patriarcha Iacob abscondit inaures cum simulachris gentium, quando in Sichi-
mis abscondit, vt nullus audiret superstitiones gentilium. Pulchrè autem dicit, Deponite anulos & inaures au-
reas, quæ sunt inaures mulierum vestrarum. Non quo virorum inaures relinqueret, sed quòd viros non habere
manifestaret. Congruè quoque inaures auferuntur mulieribus, ne iterum Eua vocem serpentis audiret. Et ideo
quia sacrilegium audierant, conflatis earum inauribus conflata est imago sacrilegij. Qui enim male audit, con-
flare sacrilegium solet. INTERLINEARIS. Non est autem ausus resistere, quia sciebat populum pronum
ad occidendum. Aurum autem illud periit, quod est purius & charius. BERNARDVS IN EPISTOLIS. *Epist.83.ad*
Omnes qui piè volunt viuere in Christo, persequutionem patiuntur, ita vt cum eis nunquam desit piè viuere, *Abbatem*
F non semper tamen adsit & perficere pro bona voluntate. Sicut enim impiorum est, piis bonorum propositis af- *S.Nicolai.*
fidu è reluctari, sic contra pietatem non est, propter multitudinem aduersantium, quanuis iusta & sancta deside-
ria paucorum, plerumque non perfici. Sic Aaron sceleratis tumultuantis populi contra voluntatem suam cla-
moribus cesit. Sic Samuel eidem populo inordinatè regem petenti, inuitus Saulem inunxit. Sic Dauid cùm
vellet deo construere templum, propter infestantium tamen bella inimicorum, quia vir bellicosus erat, prohibi-
tus est facere quòd sanctè proposuit. CAIETANVS. Poterat quidem Aaron petere aurum aliud ab illo
quod erat formatum in aures, sed quærens cautè diuertere furorem populi, proposuit hoc difficile, quod & diffi
cilius reddidit, dicendo, Ex auribus vxorum filiorúmque & filiarum vestrarum, vt dissensio domestica in do-
mo qualibet oriretur, reluctantibus mulieribus & pueris. AVCTOR CATENAE. Tollite inaures au-
reas. Verbum פָּרַק pharak, confringere, diuidere, separare, dissoluere, dilacerare, & excutere significat. Hîc autem
פְּרֻקוּ párku imperatiuus est, in coniugatione piel, vbi litera פ phe, est cum kamez propter res literam sequentem.
Vnde

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vnde aliqui hîc vertũt, Seponite vel separate. Alij, Dissoluite, vel dilacerate, aut dirumpite, siue abrumpite. Quidam, decerpite. Septuaginta & Chaldaica, vt apud nos habent, Tollite. Quæ omnia vnum sunt. Aaron itaque difficilia populo præcipit & iniungit, vt vel ea ratione eos abstrahat ab impia intentione mala. Quis enim credidisset mulieres & filias ad ornamentorum lenocinia tam propensas, statim allaturas ornamenta sua, & abiicienda in ignem? Et viri quoque quomodo hæc impetrare ab vxoribus posse crederentur? Facilis debet à fidelibus haberi iactura omnium rerum temporalium propter deum, si hi tam sponte & subitò propter idolum pretiosa quæque abiicere potuerunt, nam sequitur, *Fecit populus quæ iusserat, deferens inaures ad Aaron.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, totus populus. Ecce augmentum mali, priùs populus congregatus est furens, deinde totus populus dedit inaures deferendas ad Aaron. Nec in Hebræo habetur, Quod iusserat, sed simplex executio scribitur. AVCTOR CATENAE. Fecit populus quod iusserat, deferens inaures ad Aaron. Sensum ex verbis reddidit aptè doctus Interpres, Hebraica autem ipsa sunt huiusmodi וַיִּתְפָּרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נִזְמֵי הַזָּהָב אֲשֶׁר H בְּאׇזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אַהֲרֹן Vaithpárku col haham eth nizme hazahab âser beaznehem, vaiabiu el Aharon, Separauitque vel separarunt sese omnis populus ab inauribus aureis quas (habebat) in auribus suis, & adduxerunt ad Aaron. Id est, priuauit se inauribus, vel detraxit inaures de auribus suis. Hebraismus. Est autem verbum in Hithpael, quia magno & prompto animo fecerunt, & complacuerunt vt separarent se ab inauribus suis, vt illas non haberent amplius. Dictio etiam אֵת Eth, vice מִן Min, id est, à, posita est. Vertunt alij, Et rupit à se cunctus populus inaures aureas quas habuerunt in auribus suis, & attulerunt ad Aaron. Alij, Abruperunt ergo populus inaures aureas omnes quæ pependerant in auribus suis, & attulerunt ad Aaron. Quidam, Et dissoluit populus inaures aureas quæ erant in auribus suis, & detulerunt ad Aaron. Chaldaica, Tulerúntque omnis populus inaures aureas quæ erant in auribus suis, & detulerunt ad Aaron. Sic ferè & Septuaginta. Quæ omnia à sensu literæ nostræ non deuiant. Israëlitæ igitur studiosissimè conferunt, quod ad nouos deos fabricandos petitum erat. In quo facto præposteram videas eorum liberalitatem. In constituendis enim falsis deorum cultibus liberalissimi sunt, qui I alibi in instaurando & conseruando vero cultu dei auarissimi & tenacissimi existunt. In Hieremia nanque capite. XLIIII. Iudæi liberaliter offerunt reginæ cœli, qui erat alienus cultus, in Nehemia verò capite. XIII. Leuitæ ad conseruandum verum cultum dei tam illiberaliter tractantur, vt necesse habeant ministerium ecclesiasticum deserere. Idem etiam conqueritur spiritus sanctus per Aggeum & Malachiam. Nec huic dissimile est quod hodie passim fieri vides. Quotus enim quisque Christianorum est, qui non in voluptates carnis, in superflua & vana ac populi auram captantia, non censum omnem profundat, at in pauperes Christi ne vilem quidem obolum erogare curat? Quod verò dicitur, omnis populus attulisse inaures ad Aaron, eo etiam sensu dictum intelligere possumus, quo maior pars illius significetur, nam & id loquendi genus passim in consuetudine est. *Quas cum ille accepisset, formauit opere fusorio, & fecit ex eis vitulum conflatilem. Dixerúntque, Hi sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* INTERLINEARIS. Quia bouem adorauerunt in Aegypto, aliud forsitan idolum non susceiperent. AMBROSIVS. Cur autem caput vituli exierit, sequentia docent. Quia significabatur futurum quòd K Hieroboam posteriore tempore hoc genus sacrilegij induceret, vt populus Hebræorum adoraret vitulos aureos,

Cap.7. siue quòd omnis perfidia similis immanitatis, atque bestialis insipientiæ sit. HIERONYMVS IN OSEE

Vbi supra cap.eodem. Multa sæpe Israël idololatriæ accepit vulnera, & maximè illud, quando in eremo vituli conflauerunt caput, atque dixerunt, Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegypti. IDEM. Propterea ait Propheta, Vastabuntur & miseri erunt, & semper timentes ac formidantes, quia præuaricati sunt in deum, adorantes vitulos aureos, & relinquentes eum qui redemit eos de Aegyptia seruitute, & eduxit in excelso brachio, ipsi verò locuti sunt contra dominum mendacia, dicentes de idolis, Hi sunt dij tui Israël, qui te eduxerũt de terra Aegypti, & non clamauerunt ad dominum in corde suo, sed in idololatriæ fornicationibus volutabãtur. CYRIL-

Cap.5. LVS LIBRO SEXTO SVPER IOANNEM. Quomodo autem se iactare possunt Iudæi, quòd ex iis

Indic.2. 4.Reg.24. qui idololatriæ dediti fuerint non descenderunt, sed vana & friuola est eorum iactantia. Nam & patres eorum in deserto adorauerunt vitulum conflatilem, & cùm à iudicibus regerentur, sæpius abierunt post deos alienos, L & traditi sunt in manus persequentium. Denique cùm regum principatu gubernarentur, frequentur admodum prolapsi sunt in cultum idolorum, tandem Babylonicam perpessi captiuitatem in scelerum suorum pœnam. Si

Hiere.3. non fuerit vnquam in progenitoribus eorum ista fornicationis abominatio, quare igitur Hieremias Propheta, imò dominus per Hieremiam, Iudæam de fornicatione increpat, atque vt ab illa desistat, clementissimè commonet, dicens, Tu autem fornicata es cum amatoribus multis, tamen reuertere ad me, dicit dominus, & ego suscipiam te? THEODORETVS. Aaron propositum in vitulo formando quærendum est. Ita enim fiet, vt omnino venia indignum fuisse non iudicemus. Nam quum frater illius Moyses quadraginta dies in montis vertice constitisset, & populus ille rabie quadam insaniret, atque in Aegyptum remigrare vellet, primò quidem populi impetum verbis compescere tentauit, sed postquam dicto audientes minimè esse intellexit, mulierum aureas inaures postulauit, vt animum ornatus pecuniarúmque maximè amantem, superstitionis insaniæ tanquam militem militi in acie opponeret. Verùm ne hac quidem ratione rabiem illorum extinxit. Quapropter vitulum M formare necessariò coactus est. Huiusmodi itaque propositum à diuina benignitate illi ignoscendum erat. Id quod Moyses ipse in Deuteronomio satis declarauit, quum ait, Deprecatus sum dominum pro Aarone fratre meo, & mortuus non est. DIODORVS. Aaron vt tempus in vituli formatione contereret, donec Moyses ipse de monte descenderet, qui omnem illam iusaniam atque impetum refrenaret, inaures aureas postulauit, vitulum ipsum opere fusorio conflauit. CAIETANVS. Iuxta Hebræum dupliciter legitur hæc litera, Et formauit illud in stylo, vel ligauit illud in crumena. Si prima admittitur lectio, non facilè patet, quia non apparet ad quid opus fuerit stylo exercendo ad formandum aurum, quod vt subiungitur, fundendum erat. Potest tamen dici, quòd figurauit stylo aurum, non in ipso auro, sed in forma seu exemplo ipsius fundendi. Si verò altera admittitur lectio, significatur quòd vniuersas inaures ligauit in vase vno, tanquam sigillans illas publicè in crumena, ad tollendam suspicionem omnis furti, fraudis, vsurpationis & exemptionis, vt certus esset populus, quòd

A quòd omnes inaures pariter ad faciendum deum eorum funderentur. Et quia hic actus quadrat negotio fundendi inaures collectas omnes, ideo hæc secunda lectio amplectenda videtur: æquiuocę enim sunt istæ dictiones apud Hebræos, & liberum est vtramlibet eligere lectionem. Et fecit ex eis vitulum conflatilem. Nihil refert quòd Hebraicè habetur, nõ ex eis, sed illud, proculdubio aurum. Non fuit itaque vitulus sculptus stylo, sed fusoria arte conflatus. Et in hoc apparet multo fuisse opus tempore ad faciẽdum hunc vitulum, oportuit enim priùs facere formam, & reliqua necessaria ad fundendum aurum, & formandum ipsum in figuram vituli. Et si notaueris verbum fecit, perpendes quòd ex industria Aaron fecit figuram vituli, & fabellam esse quòd diabolico opere formatus fuerit vitulus, de ipso enim Aaron dicitur, Et fecit vitulum fusilem. Intellige tamen semper per artificem. Dixerúntque. Cõmunis vox de vitulo iam fuso significatur. Hi sunt dij tui Israël, & cætera. Vide stultitiam. Nunc nouiter facto vitulo attribuunt præteritum beneficium eductionis de Aegypto, volunt vitulum

B agnosci & coli vt deum benefactorem etiam præteriti beneficij. AVCTOR CATENAE. Hebraicè sic habeẽ locus וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיָּצַר אֹתוֹ בַּחֶרֶט וַיַּעֲשֵׂהוּ עֵגֶל מַסֵּכָה Vaikkach miiadam vaiâzar otho bachêret, vaiahasehu hêgel massecha, Et tulit de manu eorum, & formauit illud cum stylo (nempe ferreo) seu opere fusorio, & fecit ex illo (videlicet auro) vitulum conflatilem seu fusilem. Chéret nanque stylum, siue opus fusorium, vel marsupium significat. Stylum autem Hebræi ferreum intelligunt. Alij volunt typum & formulam esse, in quem proiecerit Aaron aurum, quod fusum expresserit vituli similitudinem. Vertunt alij, Qui sumens de manu illorum, finxit illud stylo, & fecit hoc ipsum vitulum fusum. Sic & Septuaginta interpretantur, καὶ ἔπλασεν αὐτὸ ἐν τῷ γλυφίδι, hoc est, Et finxit seu formauit illud in stylo, vel calamo, vbi ἐν est loco præpositiõis μετὰ. Chaldaica, Et tulit de manibus eorum, & formauit illud circino, & fecit vitulum conflatilem. Quomodo verò sculpserit ipsum indicat Rabbi Salomon, explicans vocabulum Chéret, dicítque significare instrumentum artificum deaurantium,

C quo deaurant & exculpunt, sicut qui scribunt literas in tabulis, scalpellum scilicet innuens. Atque ita vitulus effectus est, non (vt ait ipse) quod in fornacem sit coniectus, & imago in igne coaluerit, vt quidam existimant, sed conflarunt totum aurum in fornace per ignem in vnam massam non absimile de remotis vitulo. Quam deinde Aaron ipse veluti adhuc rudem materiam, scalpello postea formauit & effigiauit in vituli imaginem. Quod fit ab his qui sigilla & aurea vasa exculpunt. Atque hoc significatur in cõtextu Hebraico, in nostro obscuriùs. Nullum tamen (vt coniectari licet) non mouit lapidem Aaron, quo negocium illud differret in aduentum Moysi. Iubet primò decerpere iocalia, & ornamenta de capitibus mulierum & puerorum, quod tamen non putabat futurum, deinde sculpit in metallo cum stylo, tertiò proiicit vniuersam massam in ignem, & egreditur vitulus, nó virtute ignis & artis, vt Hebræi dicunt, sed quod in illo populo magna esset colluuies Aegyptiorum, inter quos erant Magi qui sua arte id egerunt, vt præter omnium expectationem egrederetur vitulus, nam celebris erat apud Aegyptios cultus eius bouis, quem Apim appellabant. Sic tandem timuit populum Aaron, & absente fratre nihil ausus est agresti populo negare. Et fortè (vt iam dictum) non potuit futura credere, quæ domino permit-

D tente, ob insignem populi perfidiam & inobedientiam facta sunt. Quæ autem maior iniquitas & stultitia fieri potuit, quàm statim acclamare diuinis vocibus, Hi sunt dij tui Israël, & cætera. Vbi honoris gratia plurali numero explicant vnum deum, nouum illum suum aureũ vitulum. Ingratitudo denique impia fuit contra deum, cũm ex eo auro quod dominus deus eorum illis tradiderat spoliatis Aegyptiis, in iniuriam dei, deos Aegyptios coluere, quos sanè suo bono senserant prostratos & victos, à suo illo vero deo & sancto. *Quod cùm vidisset Aaron, ædificauit altare coram eo, & præconis voce clamauit, dicens, Cras solennitas domini est.* CAIETANVS. Aaron primatum nolens perdere, ædificat altare coram vitulo, non expectans rogari, sed statim vt vidit vitulum, primus ædificauit illi altare ad sacrificãdum ei. Et præconis voce clamauit, dicens, Cras solennitas domini est. Iuxta Hebræum habetur, Et clamauit Aaron, & dixit, Festum Iehoua cras. Non meretur tanta blasphemia Aaron excusationem, quam alios secuti apposuimus circa petitionem inaurium, sed potiùs meretur accusationem, vt pro honore fu-

E turi idoli petierit inaures aureas ex vxoribus, filiis & filiabus. Insaniuit enim ipse longè magis quàm alij, nam alij non nisi elohim & elohe, quæ sunt nomina communia, attribuerunt idolo, ipse autem incommunicabile & ineffabile nomen tetragrammaton attribuit idolo, nullo ad hoc instigante, & quod peius est, voce publica. Scriptum est autem hoc quemadmodum & peccatum Petri in nouo testamento (quòd tamen Petri peccatum fuit longè minus) ad commendationem diuinæ gratiæ, quæ post tantum scelus Aaron assumpsit ad pontificatum. Et vide studium Aaron ad accelerandum sacrificium, vt vidit vitulum, ædificauit altare, & clamauit, Cras fe-

F stum vitulo tanquam summo deo. Non poterat festum citiùs indici, Ecce quo ducit ambitio principatus.

AVCTOR CATENAE. Et præconia voce clamauit, id est, voce præconia indixit, Cras, & cætera. Stupenda Aaron tẽtatio, quomodo potuerit sic decipi & superari, vt neglecto deo certo & agnito, populo tam stulto acquiescẽret in tam nefario facinore. Et vnde (obsecro) tam sancto viro tam grauis casus accidit? Certè non aliunde, quàm quòd oculos suos statuit declinare in terram, & à voluntate dei deflexit eos ad fauorem vulgi. Licet aliquibus videatur ipsum studuisse dilationi sub spe reditus Moysi, à quo nefas impediri posse speraſſet, ma-

G ximè cùm clamari iusserit, non hodie, sed crastino futuram domino solennitatem, quam non idolo celebrãdam decernit, sed Iehoua domino deo vero. *Surgentésque mane, obtulerunt holocausta & hostias pacificas, & sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.* CYPRIANVS AD QVIRINVM LIBRO TERTIO. Ciborum *Esa.22.* nimiam concupiscentiam non appetendam, apud Esaiam ostenditur, vbi dicitur, Edamus & bibamus, cras enim moriemur. Non remittetur vobis peccatum istud, quo adusque moriamini. Item in Exodo, Consedit populus manducare & bibere, & surrexit ludere. In epistola Pauli ad Corinthios prima, Cibus nos non commendat deo, neque si manducauerimus, abundabimus: neque si non ederimus, egebimus. Et iterum, Cùm conueneritis ad manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, vt non in iudicium cõueniatis. Item ad Romanos, Non est regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto. Item in Euangelio κατὰ Ioannem, Ego panem habeo quem non nostis. Meus cibus est, vt faciam voluntatem eius qui me misit, vt perficiã opus eius. AMBROSIVS EPISTOLARVM LIBRO SEXTO. Nemo se luxui committit, nisi

1.Cor.8. Rom.14. Ioan.4.

Epistola 36 ad Sabinũ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

nisi qui recedit à præceptis dei veri. Vbi autem cœperit quis luxuriari, incipit deuiare à fide vera. Ita duo com- G
mittit maxima crimina, opprobria carnis, & mentis sacrilegia. Ergo qui non sequitur dominum deum suum,
ingurgitat se luxuriæ ac libidini pestiferis corporis passionibus. Qui autem se ingurgitauerit atque immerserit
huiusmodi volutabris, perfidiæ laqueos incurrit. Sedit enim populus manducare & bibere, & fieri sibi deos po-
poscit. Vnde docet dominus quoniam qui duobus istis flagitiorum generibus dederit animam suam, exuitur
indumento non vestis lanæ sed viuidæ virtutis, cuius amictus non temporalis, sed æternus est. CHRYSO-
STOMVS DE PROVIDENTIA DEI LIBRO PRIMO. Si laboribus addicti & ærumnis, ne sic
quidem peccare desistimus, quo scelerum progressa non esset audacia nostra, si nos affluere delitiis & ocio con-
stituisset deus? Omnia enim (inquit) mala ociositas docuit. Attestantur autem nostræ huic rationi & quæ quoti-
die fiunt, & quæ maioribus nostris contigerunt. Sedit (inquit) populus manducare & bibere, & surrexerunt lude-
re. Ac rursum, Incrassatus est impinguatus, & recalcitrauit dilectus. Consona his quoque beatus Dauid loqui- H
Psal.77. tur, dicens, Cùm occideret eos, tunc exquirebant eum, & reuertebantur, & diluculo veniebant ad eum. Ad
Hiere.6. Homil.54. Hierusalem quoque per Hieremiam loquitur deus, per omnia erudire Hierusalem, ne recedat anima mea à te.
IDEM IN HOMILIIS AD POPVLVM. Quot tibi vis enumerem ex delitiis mala perpessos? Noe
factus est ebrius & denudatus, & vide quot ex hoc orta sunt mala. Esau per ingluuiem primogenita perdidit, &
ad fratricidium animum dedit. Populus Israël sedit manducare & bibere, & surrexerunt ludere, & propterea di-
citur, Cùm manducaueris & biberis, memento domini dei tui. In præcipitium enim ceciderunt, in delitias de-
lapsi. Vidua illa delitiis vacans, viua mortua est. Et iterum, Impinguatus est, & incrassatus, & recalcitrauit dile-
ctus. Et iterum Apostolus ait, Curam carnis ne feceritis ad concupiscentias. Non promulgo ieiunium, nec enim
est qui audiat, sed tollo luxum, præcido delitias propter vtilitatem vestram, tanquam enim torrens, omnia de-
Cap.5. litiæ subuertunt, nihil est quòd eas coërceat, eiiciunt ex regno. GREGORIVS IN PRIMO MORA-
LIVM. Nonnulla quippe sunt vitia, quæ à conuiuiis aut separari vix possunt, aut certè nequaquam possunt. I
Penè enim semper epulas comitatur voluptas. Nam cùm corpus in refectionis delectatione resoluitur, cor ad
inane gaudium relaxatur. Vnde scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerũt ludere. IDEM
3.par.c.20. IN PASTORALI. Quo etiam ex loco, quia gulæ deditos leuitas protinus operis sequitur, comprobatur.
Cap.14. IDEM DECIMO MORALIVM. Si autem aliquando vanitas culpa non esset, Psalmista non diceret,
Psal.38. Quanquam in imagine dei ambulet homo, tamen vanè conturbatur. Thesaurizat, & ignorat cui congreget ea,
quia quanuis trinitatis imaginem in natura seruemus, vanis tamen delectationis motibus perturbati, in con-
uersatione nostra delinquimus, vt modis nos semper alternantibus cupido concutiat, metus frangat, lætitia
mulceat, dolor affligat. Ex vanitate ergo ad iniquitatem ducimur, cùm priùs per leuia delicta deflectimus, vt
vsu cuncta leuigante, nequaquam post committere etiam grauiora timeamus. Nam dum moderari lingua o-
tiosa verba negligit, mora inolitæ remissionis capta, audax ad noxia prorumpit, dum gulæ incumbitur, ad le-
uitatis protinus insaniam proditur: cúmque mens subigere delectationem carnis renuit, plerunque & ad persi- K
diæ voraginem ruit. Vnde bene Paulus plebis Israëliticæ damna conspiciens, vt imminentia ab auditoribus
1.Cor.10. mala compesceret, curauit ex ordine transacta narrare, dicens, Neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex
ipsis, quemadmodum scriptum est, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Esus quippe po-
túsque ad lusum impulit, lusus ad idololatriam traxit, quia si vanitatis culpa nequaquam cautè compescitur,
Ecclesia.19. ab iniquitate protinus mens incauta deuoratur. Salomone attestante, qui ait, Qui modica spernit, paulatim de-
Homil.40. cidit. Si enim curare parua negligimus, insensibiliter seducti, audenter etiam maiora perpetramus. IDEM
IN HOMILIIS. Prima semper male conuiuantibus famulatur culpa loquacitatis, post loquacitatem verò
ludendi etiam leuitas sequitur. Nam quia edacitatem lusus sequatur, testatur sacra scriptura, quæ ait, Sedit po-
pulus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Sed priusquam ad lusum moueatur corpus, ad iocos ac verba
Epist.152. ad papam Innocentiũ. inania mouetur lingua. BERNARDVS IN EPISTOLIS. Insolentia clericorum cuius mater est ne- L
gligentia Episcoporum, vbique terrarum turbat & molestat Ecclesiam. Dant episcopi sanctum canibus, & mar-
garitum porcis, & illi conuersi conculcant eos. Meritò quales fouent, tales & sustinent. Quos ditant Ecclesiæ bo-
Psal.72. nis, non corrigunt eorum mala, malósque grauati portant. Alienis nimirum laboribus locupletantur clerici,
comedunt fructum terræ absque pecunia, & prodit quasi ex adipe iniquitas eorum. Quos propriè hodiéque re-
Deut.32. spicit vetus illa scriptura, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. Mens quippe assueta deli-
tiis, nec exculta disciplinæ sarculo, multas contrahit sordes. Porrò inueteratam rubigine si tentes abradere, nec
summis saltem digitis contingi patientur, sed sicut scriptum est, Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit. RV-
Psal.105. PERTVS. Plana ergo est res gesta, quia citò fecerunt, imò citò defecerunt, faciendo vitulum, & adorando
Rom.1. sculptile, & quod valde est admirandum, talem tantámque gloriam suam, mutauerunt in similitudinem vituli
comedentis fœnum. Ergo ludæi non minus quàm Græci, os omne obstruatur, nam & isti commutauerunt ve-
ritatem dei in mendacium. Dixerunt enim, Hi sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Hoc (in- M
quam) dicendo, veritatem dei mutauerunt in mendacium, & seruierunt creaturæ potiùs quàm creatori, videli-
cet seruitute peccati, scriptura sic dicente, Et sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. In gloria
similitudinis vituli comedentis fœnum, comederunt ac biberunt, & idcirco lusibus obscœnis continuò semet-
ipsos conuomuerunt, traditi in reprobum sensum, vt facerent ea quæ non conueniunt, & mercedem quam o-
portuit erroris sui, ita in semetipsis receperunt. Ergo & Apostolo teste, ludæorum gloriatio exclusa est, vt non
insultet Græco, quòd seruierit creaturæ, nam quod grauius est, & ipse seruiuit in præuaricatione. Lex enim huic
erat, & adhuc quasi aurum sermo dei recens ab igne calebat. Paulò antè lectum fuerat volumen fœderis à Moyse
Exod.20. audiente populo, qui & dixerunt, Omnia quæ locutus est dominus, faciemus, & erimus obedientes. Hoc facto
vtique inaures aureas suis auribus internis appendebant. Ille verò sumptum sanguinem respersit in populum, &
ait, Hic est sanguis fœderis, quod pepigit dominus vobiscum. Itaque vniuiro deo quasi coniugalem iurauerant
copulam, & inauribus mandatorum eius (vt iam dictum est) ornatam faciem habebant. At nunc tulerunt inaures au-

A res aureas de vxorum & filiorum ac filiarum suarum auribus, formauerúntque opere fusorio, & fecerunt ex eis
vitulum conflatilem, & eisdem pedibus quibus mare transierant, coram tali figura saltauerunt, & veritatem
quam cecinerant, dicentes, Cantemus domino, gloriose magnificatus est, equum & ascensorem proiecit in ma-
re, in mendacium commutauerunt, cantando, Hi sunt dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Igitur Rom.2.
inexcusabilis est & Iudæus, qui Græcum ad gratiam dei confugientem, propter antiqua peccata iudicat, eadem
enim egit quæ iudicat. Et quoties ab illo paululum cessauit pædagogi virga, stultus puer ad eadem vel similia
se conuertit idololatriæ flagitia. THOMAS IN EPISTOLAS PAVLI. Neque idololatræ efficia- 1.Cor.ca.10
mini, idolothytis scilicet vescendo in veneration em idoli, vel in scandalum infirmorum, Sicut quidam illo- lect.2.
rum, supple idololatræ fuerunt, Exodi. XXXII. & Psalmo, Et fecerunt vitulum in Horeb, & adorauerunt scul-
ptile, quemadmodum scriptum est, Sedit populus, id est, quidam de populo, manducare & bibere coram idolo,
B quibus similes sunt qui comedunt idolothyta, idola venerando. Et surrexerunt ludere, id est, ludos facere, sicut
choreas & huiusmodi in veneration em idoli. Vel surrexerunt ludere, id est, idolum adorare, quod est simile lu-
do puerorum, qui faciunt imagines luteas. IDEM. Sed quæritur, num in ludis possit esse aliqua virtus? 2.2.q.168.
Et respondetur quòd sicut homo indiget corporali quiete ad corporis refocillationem, quia non potest con- ar.2.in cor.
tinuè laborare propter hoc quòd habet finitam virtutem, quæ determinatis laboribus proportionatur, ita etiam & ad 2.
est ex parte animæ, cuius etiam est virtus finita ad determinatas operationes proportionata. Et ideo quando
vltra modum suum in aliquas operationes se extendit, laborat, & ex hoc fatigatur, præsertim quia in operatio-
nibus animæ simul etiam laborat corpus, inquantum scilicet anima intellectiua vtitur viribus per organa cor-
porea operantibus. Sunt autem bona sensibilia connaturalia homini. Et ideo quando anima vltra sensibilia
eleuatur operibus rationis intenta, nascitur exinde quædam fatigatio animalis, siue homo intendat operibus
rationis practicæ, siue speculatiuæ. Magis tamen si operibus contemplationis intendat, quia per hoc magis à
C sensibilibus eleuatur, quanuis fortè in aliquibus operibus exterioribus rationis practicę maior labor corporis
consistat. In vtrisque tamen tantò aliquis magis altero fatigatur, quantò vehementiùs operibus rationis inten-
dit. Sicut autem fatigatio corporalis soluitur per corporis quietem, ita etiam oportet quòd fatigatio animalis
soluatur per animæ quietem. Quies autem animæ est delectatio. Et ideo remedium contra fatigationem ani-
malem adhibetur per aliquam delectationem intermissa intentione ad insistendum studio rationis. Sicut in
Collationibus patrum legitur, quòd beatus Ioannes Euangelista cùm quidam scandalizarentur quòd eum cum
discipulis suis ludentem inuenerant, dicitur mandasse vni eorum qui arcum gerebat, vt sagittam traheret.
Quod cùm pluries fecisset, quæsiuit vtrum hoc continuè facere posset, qui respondit quòd si hoc continuè fa-
ceret, arcus frangeretur. Vnde beatus Ioannes subintulit, quòd similiter animus hominis frangeretur, si nun-
quam à sua intentione relaxaretur. Huiusmodi autem dicta vel facta in quibus non quæritur nisi delectatio
animalis, vocantur ludicra vel iocosa. Et ideo necesse est talibus interdum vti quasi ad quandam animæ quie-
D tem. Et hoc est quòd Philosophus dicit in. IIII. Ethicorum, quòd in huius vitæ conseruatione quædam re-
quies cum ludo habetur. Et ideo oportet interdum aliquibus talibus vti. Circa quæ tamen tria esse præcipuè ca-
uenda videntur. Quorum primum & principale est, quòd prædicta delectatio non quæratur in aliquibus ope-
rationibus, vel verbis turpibus vel nociuis. Vnde Tullius dicit in primo de Officiis, quòd vnum genus iocan-
di est illiberale, petulans, flagitiosum, obscœnum. Aliud autem attendendum est, ne totaliter grauitas animæ
resoluatur. Vnde Ambrosius dicit in primo de Officiis, Caueamus ne dum relaxare animum volumus, solua-
mus omnem harmoniam quasi concentum quendam bonorum operum. Et Tullius dicit in primo de Officiis,
quòd sicut pueris non omnem ludendi licentiam damus, sed eam quæ ab honestis actionibus non sit aliena,
sic in ipso ioco aliquod probi ingenij lumen eluceat. Tertio autem attendendum est sicut & in omnibus hu-
manis actibus, vt congruat personæ, tempori, & loco, & secundum alias circunstantias debitè ordinetur, vt
scilicet sit tempore & homine dignus, vt Tullius dicit ibidem. Huiusmodi autem secundum regulam ratio-
E nis ordinantur. Habitus autem secundum rationem operans, est virtus moralis. Et ideo circa ludos potest esse
aliqua virtus, quam Philosophus Eutrapeliam nominat. Et dicitur aliquis eutrapelus à bona conuersione, quia
scilicet bene conuertit aliqua dicta vel facta in solatium. Et in quantum per hanc virtutem homo refrenatur
ab immoderantia ludorum, sub modestia continetur. Nec obstat quòd dicit Chrysostomus, Non dat deus lu-
dere, sed diabolus. Audi quid ludentes passi sunt, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.
Ergo circa ludos non potest esse virtus. Quia respondetur, verbum illud Chrysostomi esse intelligendum de
illis qui inordinatè ludis vtuntur, & præcipuè qui finem in delectatione ludi constituunt, sicut de quibusdam
dicitur Sapientiæ. X V. Aestimauerunt esse ludum vitam nostram. Contra quos dicit Tullius in primo de Offi- Vbi supra
ciis, Non ita generati à natura sumus, vt ad ludum & iocum facti esse videamur, sed ad seueritatem potiùs, ar.3. in cor.
& ad quædam studia grauiora atque maiora. Quòd si vlterius quæratur an in superfluitate ludi possit esse pec- & ad 2.
catum, dicendum, quòd in omni eo quod est dirigibile secundum rationem, superfluum dicitur quod regulam
F rationis excedit, diminutum autem dicitur secundum quod deficit à regula rationis. Dictum est autem quòd
ludicra siue iocosa verba vel facta sunt dirigibilia secundum rationem. Et ideo superfluum in ludo accipitur,
quod excedit regulam rationis. Quod quidem potest esse dupliciter. Vno modo ex ipsa specie actionũ quæ assu-
mũtur in ludum, quod quidem iocãdi genus secũdum Tulliũ dicitur esse illiberale, petulãs, flagitiosum, obscœ-
num, quãdo scilicet vtitur aliquis causa ludi turpibus verbis vel factis, vel etiã his quæ vergũt in proximi nocu-
mẽtum, quæ de se sunt peccata mortalia. Et sic patet quòd excessus in ludo est peccatũ mortale. Alio autem mo-
do potest esse excessus in ludo secundum defectum debitarum circunstantiarum, puta cùm aliqui vtuntur ludo,
vel tẽporibus vel locis indebitis, aut etiam præter cõuenientiam negocij seu personæ. Et hoc quidem quãdoque
potest esse peccatũ mortale propter vehemẽtiam affectus ad ludũ, cuius delectationẽ præponit aliquis dilectioni
dei, ita quòd cõtra præceptũ dei vel Ecclesiæ talibus ludis vti non refugiat. Quãdoque autem est peccatũ venia-

Universidad de Deusto
Biblioteca

le, puta si aliquis non tantùm afficitur ad ludum, quòd propter hoc velit aliquid contra deum committere. G
Demum sciendum quòd superfluitas in ludo pertinet ad ineptam lætitiam, quam Gregorius dicit esse filiam gulæ. Vnde Exodi. XXXII. dicitur, Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere. CAIETANVS. Surgentèsque mane,& cætera.Iuxta Hebræum significatur quòd matutini surrexerunt, vt intelligamus quàm prompti fuerint ad sacrificia offerenda pro solennitate idoli. Et surrexerunt ludere. Iuxta Hebræum habetur,Et surrexerunt ad illudendum.Ecce fructus idololatriæ,qualis deus, talis & fructus cultus eius, leuitatibus irrisionum vacant,ex illo cultu surgentes. AVCTOR CATENAE. Zachak,ludere, iocari, illudere, siue irridere significat, vnde bene transtulit Interpres, cui & Septuaginta & Chaldaica adstipulantur. Nimirum semper promptus fuit populus ad idololatriam, ideo nunc quoque postero die summo mane surgunt ad sacrificandum, non domino, sed nouo idolo suo. Mos interim describitur idololatrarum mactare bestias,comburere partem super aram, seruare quædam ad esum, instruere solennes epulas, commessationi va- H
care,quam subsequeretur lusus, tripudium,carmina petulantia omnis generis,impune & sine verecundia. Quæ & vtinam hodie non fierent alicubi inter veri & optimi dei sacra, & in sanctorum eius festiuitatibus, facinus profectò nefandissimum. Hebræi patres suos excusantes, omnem ferè culpam huius tantæ præuaricationis reiiciunt in mixturam illam proselytorum qui eos sequuti fuerunt ex Aegypto. Quod si verum est, cur dicit dominus, Populus iste duræ ceruicis est, dimitte me vt irascatur furor meus contra eos? Cur in omnibus ferè Prophetis scelus istud populo huic in faciem refricat?Sed & quare dicunt magistri eorum,quòd in hodiernum vsque diem,non sit satis expiatum facinus istud? Vnde & ait Moyses Gerundensis, Non accidit tibi ô Israël vltio aliqua, in qua non sit vel vncia de iniquitate vituli. Fateantur igitur velint nolint veritatem, & dent gloriam deo, se hîc peccatum maximum peccasse, in quo iugum domini penitùs à se reiecerunt, imò totam religionem,deum & legem eius,atque omnem pudorem prostituerunt. Nam crapulæ studentes, meretricum quoque amplexibus sese addixerunt,vt nihil esset in quo gentilibus non conformes, imò peiores essent, qui crapula I
Mystice. & lusu mulierum deos suos venerabantur.

GREGORIVS NYSSENVS. Imperatum fuisse ab Aaron dicitur, vt inaures ab auribus vxorum tollerent, hæ conflatæ simulachri materia fuerunt. Dicimus igitur quòd Moyses Hebræorum virtutem in auribus exornare voluit, id est, lex, quam pro Moyse intelligimus obedientiam, quæ per inaures significatur, ludæorum virtutem confirmauit, quam tollit Aaron, vt inobedientia ipsorum ostenderet ad cultum idolorum esse peruentum. Idcirco statim ad primum peccandi aditum inaures auferuntur, vt iam præuaricationis & inobedientiæ consilia cœpisse viderentur, qui diuinum præceptum negligendum esse hortabantur. Id est ergo quod dicimus, auferri ab auri præceptorum inaurem. Quare qui hos fratres,hos amicos, hos proximos interimet, audiet illam vocem quam à Moyse illi perceperunt, qui tunc sine disquisitione multos è cultoribus idoli occiderunt, Consecrastis (inquit) manus vestras hodie domino, in suo vnusquisque filio vel fratre, vt detur super vos benedictio. RVPERTVS. Præsagium quoque eius (quæ nunc est) confusionis & K
ignominiæ ludaicæ in isto scelere promptum est agnosci. Sicut enim tunc aurium suarum decus vel ornamentum, scilicet inaures aureas in vitulum formandum coniecerunt, & veritate derelicta mendacium coluerunt, sic futurum erat, vt auream legis & Prophetarum veritatem, commutarent in mendacium, quod nunc faciunt, sacros codices manibus tenentes, & vipereis linguis blasphemias contra Christum fabricantes.
AVCTOR CATENAE. Sed & his similes sunt,qui diuitias,libidinem vel honores pro deo colere non timent,pro quibus deum negligere non verentur.

2 IOcutus est autem dominus ad Moysen,dicens, *Vade, descende, peccauit populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti,recesserunt citò de uia quam ostendisti eis. Fecerúntque sibi uitulum conflatilem, & adorauerunt,atque immolantes ei hostias,dixerunt, Isti sunt dij tui Israël, qui te eduxerunt de terra Aegy-* L
pti. Rursúmque ait dominus ad Moysen, Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit. Dimitte me ut irascatur furor meus contra eos,& deleam eos,faciámque te in gentem magnam. Moyses autem orabat dominum deum suum, dicens, *Cur domine irascitur furor tuus contra populum tuum quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna, & in manu robusta? Ne quæso dicant Aegyptii, callidè eduxit eos ut interficeret in montibus, & deleret è terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui. Recordare Abraham, Isaac & Israël seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens, Multiplicabo semen uestrum sicut stellas cœli, & uniuersam terram hanc de qua locutus sum, dabo semini uestro, & possidebitis eam semper. Placatúsque est dominus ne faceret malum quod locutus fuerat aduersus populum suum.*

3 CHRYSOSTOMVS HOMILIA PRIMA ADVERSVS IVDAEOS. Iudæi M
semper ea fecerunt quæ dei placitis aduersata sunt. Etenim cùm illos volebat ieiunare, cum incrassabantur dilatabantúrque. Rursus vbi non volebat eos ieiunare, mordicùs tenebant ieiunium: cùm vellet illos victimas sibi offerre, ad simulachra, properabant: cùm non volebat illos festum diem celebrare, studio festum diem agebant. Et ideo Stephanus dicebat ad illos, Vos semper spiritui sancto restitistis. In hoc (inquit) incubuistis, vt
Act.7. quæcunque deus præceperit, iis contraria faciatis. Id an verum sit, ex lectione quam in manibus habemus, perspicuè cognoscere licet, quæ in hunc modum loquitur, *Locutus est autem dominus ad Moysen,dicens,* CAIETANVS. Postquam dedit deus tabulas Moysi, reuelauit ei peccatum populi. An autem reuelatio ista fuerit facta descendente iam Moyse cum tabulis,an antequam inciperet descendere,certum non est. Supradictis tamen in calce præcedentis capituli magis quadrat, vt postquam incœpisset descendere, deus hæc ei reuelauerit, nam ibidem

A ibidem dicitur quòd deus finiendo sermonem ad Moysen, dedit ei tabulas scriptas. Innuitur enim quòd tunc acceptis tabulis incœperit descendere(vt pote diuino eloquio finito)& in via deus dixerit ei hæc: *Vade,descende, peccauit populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti, recesserunt citò de via quam ostendisti eis.* HIERONYMVS IN DANIELEM. Quia Propheta Daniel dixerat, Eduxisti populum tuum, & nomen tuum inuocatum est super ciuitatem tuam, & super populum tuum, propterea ex persona dei loquitur Gabriel, Nequaquam populus dei est, sed populus tuus, nec vrbs sancta dei, sed sancta (vt dicis) tibi. Simile quid & in Exodo legimus, quando deus loquitur ad Moysen, Descende, peccauit enim populus tuus, hoc est, non populus meus,quia me deseruit. INTERLINEARIS. Peccauit populus tuus,& cætera. Quasi dicat, populus hic, tuus cognatione carnis vel affectu solicitudinis, iam non meus, peccauit, & quasi leuis & instabilis, citò recesit de via
B qua itur ad deum, quam ante ostendisti ei. CAIETANVS. Ironicè dici, Vade, descende, subiuncta testantur. Loquitur enim deus humano more ad Moysen lætum euntem & descendentem cum tabulis, dicendo, Vade, descende, quia peccauit. Iuxta Hebræum habetur, Quia diruit populus tuus quem eduxisti de terra Aegypti,nempe quicquid boni erat in eis,significando, ne eas,ne descendas, quemadmodum & descendis, quia totum oppositum reperies in populo, dextruxit enim quicquid boni constructum erat in eis. Significanter autem dicit, populus tuus(hoc est,tam dilectus à te)ad cumulum criminis, vt etiam ipsum Moysen peccasse significetur. Recesserunt citò de via quam ostendisti eis. Iuxta Hebræum habetur, Quam præcepi eis. Declarat in specie peccatum populi, tum à contempto se præceptore ore proprio, tum à celeritate contemptus. AVCTOR CATENAE. Quòd nos legimus, Peccauit populus tuus, Hebraicè habetur כִּי שִׁחֵת עַמֶּךָ Chisicheth ammecha, Quoniam peccauit populus tuus. Sic & Septuaginta. Sachath autem verbum, corrumpere, dissipare, perdere,disperdere, & peccare significat. Vnde aliqui vertunt, Quia corrupit, subaudi, viam suam & opera sua, id est, peccauit.Alij, Quia disperiit. Chaldaica verò, Quia corruptus est populus tuus, habent. Quæ
C tamen cum sententia literæ nostræ conueniunt.Et quod nos legimus,Quam ostendisti eis,Hebraicè צִוִּיתָם Ziuithim habetur, quod & præcepisti eis, sicut legit Chaldaica, reddi potest, vel præcepi eis, vt Septuaginta habent, videlicet ἐνετειλάμην αὐτοῖς, vtroque enim modo interpretari potest verbi terminatio ziua, quod præcipere & iubere significat. Nam & quod dominus iusserat, per manum Moysi præceperat. Cùm igitur sanctè viuimus, dominum sumus, ipsum patrem & dominum agnoscimus, & filij vicissim ab ipso deo agnoscimur. Cùm verò peccamus,nostri sumus,& à domino alienamur ac abiicimur.Incipit ex peccato esse vel potiùs dici populus Moysi, hoc est, hominum, qui per inobedientiam & ingratitudinem beneficum deum abiecerant. Maximum periculorum homini impendit, dum sibi ipsi relinquitur. Disperditur populus dum vanis rebus nititur, & idola sectatur, ritibúsque prophanis eneruatur à iusto & honesto, vt patet ex omnium gentium superstitionibus, quæ semper tandem degenerant in libidinem. Per iram sine ira tamen vt volunt aliqui, dicitur Moyses populum eduxisse de Aegypto,cùm reuera dominus illud egerit. Via autem quam deseruerunt,lex domini est,& via vitę.
D *Fecerúntque sibi uitulum conflatilem, & adorauerunt, atque immolantes ei hostias, dixerunt, Isti sunt dij tui Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti.* HIERONYMVS IN PSALMOS. In deo debuerat esse gloria eorum, sed relicto *Psal.105.*
eo,simulachro muto & surdo dantes gloriam, dicebant, Hi sunt dij tui Israël. Sic & nunc si quis relicta Ecclesia sortes phytonèsque consulit, mutatur gloria eius, & similis pecudis fit, sicut quondam Nabuchodonosor. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Dominus indicãs Moysi *Quæst.142.*
quid de vitulo fecerit populus, hoc est, de idolo quod ex auro suo fecerant, dicit eos dixisse, Hi dij tui Israël, & cætera, quod eos dixisse iuxta exemplaria quæ apud nos sunt, non legitur, sed animum eorum hunc fuisse deus ostendit. Horum quippe verborum gerebant in corde sententiam, quæ deum latere non poterat. INTERLINEARIS. Fecerúntque sibi vitulum conflatilem, hoc est, fieri coëgerunt. Et immolantes hostias,dixerunt,& cætera,Quasi dicat,beneficium meum idolo imputauerunt. AVCTOR CATENAE.
E Breui versu & sententia describitur grande crimen filiorum Israël, & quasi stylo ferreo in silicem imprimitur nefas inexpiabile humanis viribus, quomodocunque dominus Moysi bona polliceatur, & reconciliari vi-
deatur. Habent singula verba exaggerationem iustæ querelæ dei, contra ceruicosum hunc populum, omnibus reliquis gentibus aliquando ad dominum conuertendis in exemplum. Non solùm (inquit) vitulum fecerunt, sed etiam adorauerunt, & bona dei sui idolo obtulerunt. Professionem laudis & honoris retulerunt dæmonibus & non deo,Beneficium abnegauerunt tam magnificè susceptum,& hostibus dei transcripserunt. *Rursúmque ait dominus ad Moysen, Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit, Dimitte me vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciámque te in gentem magnam.* HIERONYMVS IN HIEREMIAM. Quod ait dominus per hunc Prophe- *Cap.28.*
tam, Occurrant mihi, siue domino exercituum, illud ostendit, verum Prophetam posse domino precibus restere,secundum quod & Moyses stetit in percussione contra dominum, vt auerteret iram furoris eius. Samuel quoque idem fecit. Et dominus ad Moysen, Dimitte me (ait) vt percutiam populum istum. IDEM IN EPISTOLA AD GAVDENTIVM. Quando autem dicit, Dimitte me, ostendit se teneri pos-
F se, ne faciat quod minatus est. Dei enim potentiam, serui preces impediebant. IDEM IN EZECHIE- *Cap.13.*
LEM. Legimus Aaron aduersus ignem,Israëlis populum deuorantem,occurrisse,& stetisse medium, & opposuisse murum pro salute populi. Hieremiæ quoque dicitur, ne occurrat domino, neque stet contra iram eius orationis perseuerantia. Sicut enim murus hosti opponitur, & aduersario occurri solet ex aduerso contráque venienti, ita dei sententia sanctorum precibus frangitur. Vnde & Moysi dicitur, Dimitte me, & delebo populum istum. Cui enim dicitur, Dimitte me, ostenditur quòd tenendi habeat facultatem. CYRILLVS CONTRA IVLIANVM LIBRO QVINTO. Quoniam autem summam calumniam putat Iulianus, quòd interdum in mansuetissimum vniuersorum deum transferamus iram, age etiam hoc dicamus ei, Væ qui dicunt bonum malum, & malum bonum. Taxat enim insipienter, quæ sanè sapiens omni modo debebat maximi facere. Est enim tardus ad iram vniuersorum deus, hoc est, vt definiat delinquentibus congruas pœnas. Facillimus autem ad deponendam iram, & ad promptè miserendum his,

Universidad de Deusto
Biblioteca

qui in suis delictis comprehenduntur. Vitulum enim fecerat in eremo Israël, & oblitus erat miraculorum quæ G
à deo in Aegypto facta. Succensuit ob hoc deus, idque valde meritò, dixitque ad sacrorum ducem Moysen,
Vade statim hinc, transi, iniquè enim egit populus tuus, quem eduxisti ex terra Aegypti: egressi statim sunt de
via, quam mandasti eis. Fecerunt sibi vitulum, & adorauerunt illum, sacrificauerúntque illi, & dixerunt, Hi sunt
dij tui Israël, qui eduxerunt te de terra Aegypti. Et nunc sine me, & succensus ira in eos, exteram eos, &
faciam te in gentem magnam. Orante autem sapientissimo Moyse, vt his qui peccauerant, veniam condona-
ret, propitiatus est (inquit) vt lucrifaceret populum suum. Quanquam videat quis interdum reges terrenos fu-
rore quidem immodico percitos, in eos qui per insipientiam ipsos offenderunt, nullíque obsecranti cedentes,
non sortitis summos thronos, non exercituum ducibus, non aliis quibusdam summa dignitate conspicuis au-
res præbent. At ille summus & maximus deus, vnius iusti preces admittit. Dicet autem forsitan aduersarius,
Nunquid considerauit & sensit sero meliora, & tardum consilium recepit, quamuis oportebat futurum non H
ignorare, nec permittere ab initio, vt postea ab ira cessandum esset? Quod autem diuersum sentire volens, etiam
progenitorum suorum non meminerit, facilè videre licet. Obliuiscitur enim fortassis Homeri, qui de suis diis
dicit, Mutabiles autem etiam dij ipsi. Quod autem & ea in deo carpit, quæ ob nimiam suauitatem morum ad-
mirari decebat, manifestum & minimè laboriosum, si quis dispensationem in his quæ acta sunt, addiscere vo-
luerit. Nam oportebat quidem eos qui nefaria perpetrarunt, declarari reos iudicij. Hac ratione & irasci dicitur.
Verùm erat necessarium præterea nosse etiam nos, qui post Moysen, benignitatis quæ in deo eminentiam, &
quantum virtus valeat apud illum, & quanta vis orationum sanctorum. An non hæc bonam spem vitæ conce-
dunt? Etenim quòd vnius iusti preces deus admittit, magna interdum & ob grauia delicta condemnata multi-
tudine, quomodo non omnes gaudere oportet? quamuis suis capitibus humanis infirmitatibus implicitis, ob sa-
cras leges offensas, supplicium imminens videant. Sufficient enim & ipsis vnius iusti preces in subsidium.

THEODORETVS. Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos. Ex his verbis mani- I
festè colligi potest, deum & ab omni animi commotione natura liberum atque omnino vacuum, & singulari
benignitate præditum esse. Qui enim ira commotus aliquid agit, precatores hortatorèsque maximè recusat, at
verò deus ait, Dimitte me. Nullus autem precatores expectat vt irascatur, sed vt admonitus ab ira conquiescat.
Igitur dimitte me, perinde est quasi dixisset, prohibe me. Nam quia magnus ille Moyses peccatum populi igno-
rabat, illum & deus ipse de populi peccato certiorem fecit, & vt legationem pro populo suo susciperet excitauit.
Quod verò dictum est, Faciámque te in gentem magnam, Gentes in Christum credituras præsignauit, quod
enim tunc minimè factum est, post Christi domini nostri aduẽtum præstitum est. GREGORIVS NONO
Cap.11. & 12. MORALIVM. Mirum valde est quòd apud Iob dicitur, Deus cuius resistere iræ nemo potest, cùm multos
indignationi supernæ animaduersionis obuiasse, eloquia diuina testentur. An non iræ dei Moyses restitit, qui
pro cadente populo erectus, ipsum supernæ percussionis impetum, mortis suæ oblatione restrinxit, dicens, Di-
mitte illis hanc noxam, alioquin dele me de libro tuo quem scripsisti? An non iræ dei Aaron restitit, cùm inter K
Num.16. viuentes ac mortuos thuribulum sumpsit, atque animaduersionis ignem, incensi fumo temperauit? An non Phi-
Num.25. nees iræ dei restitit, qui luxuriantes cum alienigenis, in ipso coitu trucidans, zelum suum diuinæ indignationi
obtulit, & furorem gladio placauit? An non iræ dei Dauid restitit, qui angelo feriendi se offerens, placationis gra-
tiam & ante tempus propositum exegit? An non Helias iræ dei restitit, qui longo iam tempore terra arente, sub-
ductas de cœlo pluuias verbo reuocauit? Quomodo ergo diuinæ iræ nullum posse resistere dicitur, cùm multos
sæpe restitisse exemplis existentibus demonstratur? Sed si subtiliter & hæc beati Iob eloquia, & illorum facta
pensamus, & verum cognoscimus quia diuinæ iræ non resistitur, & verum quia multi sæpe restiterunt. Omnes
etenim sancti qui iræ dei obuiant, ab ipso accipiunt, vt contra impetum percussionis eius opponantur, atque (vt
ita dixerim) cum ipso se erigunt contra ipsum, eósque diuina vis sibi opponit secum, quia in eo quòd aduersum
sæuientis iram foris obtinent, intus eos gratia irascentis fouet, & famulantes interiùs leuat, quos quasi aduersan-
tes exteriùs tolerat. Portat ergo contradictionem deprecantium quam aspirat, & velut nolenti opponitur, quod L
ab ipso vt fiat imperatur. Moysi enim dicit, Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, fa-
ciámque te in gentem magnam. Quid est seruo dicere, Dimitte me, nisi deprecandi ausum præbere? Ac si apertè
ei diceretur, Pensa quantum apud me valeas, & cognosce quia obtinere poteris quicquid pro populo exoras.
Quod quia hac mente agitur, statim venia subiuncta testatur. Cùm verò superna indignatio, sese (vt ita dixe-
rim) medullitùs mouet, hanc oppositio humana non retinet, nec se vtiliter cuiuslibet deprecatio obiicit, cùm
semel deus aliquid ab intimis irascendo disponit. Hinc est enim quòd Moyses qui reatum totius plebis apud
deum suis precibus tersit, dúmque se obicem obtulit, diuinæ iracundiæ vim placauit, ad petram Oreb veniens,
& pro aquæ exhibitione diffidens, repromissionis terram ingredi, domino irascente non potuit. Et sæpe hac de
re affligitur, sæpe desiderio se excitante turbatur, & dispositæ vltionis iracundiam repellere à semetipso non va-
2.Reg.24. luit, qui hanc volente domino & à populo amouit. Hinc Dauid quia prostrata plebe postmodum angeli gla-
dium prece compescuit, prius plorans & eiulans, nudis pedibus filium fugit, & quousque perpetrati facinoris vl- M
3.Reg.17. tionem ad plenum reciperet, iram dei pro semetipso temperare nequaquam valuit. Hinc Helias vt sicut homo
parum aliquid quasi de diuina animaduersione sentiret, qui verbo cœlos aperuit, ante indignationem mulieris
territus, per desertum fugit, & pro semetipso infirmatur in formidine, qui furorem dei placat aliis per interne-
tionem. Ire dei igitur & resisti valet, quando ipse qui irascitur opitulatur: & resisti omnino non valet, quando se
Hiere.7. ad vlciscendum excitat, & ipse precem quæ ei funditur, non aspirat. Hinc ad Hieremiam dicitur, Tu ergo noli
Hiere.15. orare pro populo hoc, & ne assumas pro eis laudem & orationem, quia non exaudiam te in tẽpore clamoris eo-
par.3.ca.4. rum ad me. Et rursum, Si steterint Moyses & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. PRO-
SPER. Et nunc dimitte me, & deleam eos, & cętera. Pius ergo dominus dat intercedendi sibi tẽpus, cùm dicit,
Sine me. Non enim deus ex hominis, sed homo ex dei voluntate pendebat. RVPERTVS. Quid ageret
Psal.105. Moyses breuiter hîc ipse innuit, deum dixisse referens, Dimitte me. Psalmista verò vehementiùs exprimit, &
dixit

A dixit (inquiens) vt disperderet, si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius. Per nimiam humilitatem significat Moysen deum tenuisse, dicendo, in confractione. Confractio nanque nimia cordis humilitas est, quæ sola coram omnipotente deo & domino, vniuersæ fortitudinis principe, res fortis est & valida, ita vt illa laborante, quasi brachium suum ad percutiendum deus extendere non valeat, regina virtutum agente ne refutetur ipsa, & vincente pro sua reuerentia. CAIETANVS. Rursumque ait dominus. Distinctio ista sermonis diuini innuit, quòd Moyses audito tãto scelere populi ingemuit ratione diuinę iniurię, & mali in populo. Cerno (inquit) quòd populus iste duræ ceruicis sit. Iuxta Hebræum habetur, Vidi populum istum, & ecce populus duræ ceruicis ipse. Potest intelligi de visione vt sonat, hoc est, vt humano more deus dicat quòd diligentiùs considerauí, non audiendo, sed videndo corda & opera populi huius, & sese offert populum duræ ceruicis, hoc est, populum non cedentem præceptis meis, qui non emollitur tot beneficiis. Potest & intelligi de visiocis, hoc est, populum non cedentem præceptis meis, qui non emollitur tot beneficiis. Potest & intelligi de visio-
B ne visitationis, vt deus dicat se visitasse populum istum tãta multitudine beneficiorum, cùm tot manifestis miraculis, & ipse sese offert duræ ceruicis, hoc est, inflexibilem ad obediendum mihi, ad agnoscendum me benefactorem. Et assimilatur conditio populi duræ ceruici, ad insinuandum quòd quamuis aliquando quasi violentia beneficij coactus subiciat caput mihi, citò tamen tanquam dura ceruix redit in statum suæ duritiæ, in statum erecti contra me capitis. Et nunc dimitte me, vt irascatur furor meus, & cætera. Nisi Moyses meritis & precibus tanquam detinens diuinæ iustitiæ executionem fuisset, non dixisset deus, nunc dimitte me, & irascetur furor meus. Peccata populi merebantur vt deus tunc deleret eos, merita autem & preces Moysi merebantur, vt non tũc delerentur, & propterea scriptura vtrumque dicit, & vim precum Moysi, dicendo, Et nunc dimitte me: & meritum populi dicendo, & irascetur, & cætera. AVCTOR CATENAE. Rursumque ait dominus ad Moysen. Ex Interprete in nostra editione est dictio, rursus, pro conuenienti textura apposita. Quòd autem nos dicimus, Cerno quòd populus iste duræ ceruicis sit, sic in Hebræo habetur: רָאִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה וְהִנֵּה עַם קְשֵׁה עֹרֶף הוּא
C Raíthi eth haham haze vehinne ham kesé hóreph hu, Vidi populum istum, & ecce populus duræ siue perfractæ ceruicis est, id est, incorrigibilis, durus corde, & valde indomitus. Chaldaica, Notum est coram me, quòd populus iste sit duræ ceruicis. Quæ omnia verba apud Septuaginta desiderãtur. Sequitur, Dimitte me. Hebraicè præcedit וְעַתָּה Vehatta, Et nunc: sic & Septuaginta habent. Chaldaica verò more suo quid intendat dominus per hoc verbum indicare volens, habet, Et nunc dimitte deprecationem tuam à facie mea, quasi dicat, noli apud me preces fundere pro eo. Quod ipsum magis erat prouocare Moysen ad precandum attentiùs pro populo. Quocirca & hîc, & in frequentissimo vsu scripturæ, obseruandi sunt loquendi modi. Et deleam eos. Hebraicè וַאֲכַלֵּם
Vaachallem, id est, Et delebo seu conteram eos. Faciámque te in gentem magnam, id est, efficiam vt ex te gens oriatur magna, vel præficiam te alij genti multo maiori. Sic igitur post peccatum descriptum, pœna digna decernitur cum increpatione verissima. Dura illorũ ceruix nusquam non proditur per totam scripturam, & ipsorum gesta. Subindicatur tamen clementia dei admirabilis, & misericordia propter Christum nasciturum, cùm
D velut ad arbitrium Moysi statuitur, vt irasci dominus permittatur, facilè hominis sancti precibus reconciliandus ipse deus. Dimitte me, ait, & sine vt irascatur furor meus pro æquitate. Humano loquitur more dominus deus, veluti cùm filius offendit patrem, & pater in manu euaginatum tenens gladium quasi ad iugulãdum eum, alicui prope existenti dicat, ne retineas me à percussione improbi huius, innuens nihilominus magis contrarium, videlicet quòd retineri velit, ex quibus verbis animæquior factus est Moyses ad intercedendum pro populo suo, & ad dei iram retinendam. Hoc exemplo reuelatur nobis ingens dei clementia, quòd tradat se piorum precibus (vt ita dicamus) captiuum. Simul & illud, quod maximi apud deum meriti sunt viri boni, quorum tantam ipse rationem habeat. Quòd si tantum valent coram deo pij pro impiis, vt possint supplicia eorum auertere, quantò magis valebunt pro piis? Faciámque (inquit) te in gentem magnam. Sine tui nominis & honoris quæcunque iactura, committam tibi populum longè meliorem & maiorem isto. BERNARDVS SVPER Serm.30.
CANTICA. Et Moysi quidem oblatum est à deo, si præuaricatorem populum vellet dimittere, & diuinæ ex-
E ponere vltioni, ipsum quidem fieri posse in gentem magnam, sed ille renuit. Quare? Ob nimiam profectò dilectionem, qua illi fortiter deuinctus populo tenebatur, & quoniam non requirebat quæ sua sunt, sed dei honorem, & non quod sibi vtile foret, sed quod multis. Vnde ait scriptura: *Moyses autem orabat dominum deum suum, di-* Cap.5.
cens, Cur domine irascitur furor tuus contra populum tuum quem eduxisti de terra Aegypti, in fortitudine magna & in manu robusta? Psal.6.
HIERONYMVS IN ESAIAM. De furore domini & in alio loco legimus, Domine ne in Hiere.10.
furore tuo arguas me, neque in ira tua corripias me. Et Hieremias, Corripe nos (inquit) domine, veruntamen
in iudicio & non in furore. Furere autem dominus dicitur, non quòd humanis perturbationibus subiaceat,
sed quòd nos qui delinquimus, nisi irascentem audierimus, dominum non timeamus. Vnde & Apostolus scri- Rom.2.
bit, quòd bonitas dei & patientia prouocet nos ad pœnitentiam, nos autem secundum duritiam & impœnitens
cor nostrum, thesaurizemus nobis iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei. Irasci autem dicitur deus,
non animi motu, vel quauis alia perturbatione quæ illi omnino accidere non potest, sed cùm impiis & pecca-
F toribus iustam inferre dicitur vltionem, hoc est, reddere illis quæ merentur. Et hæc vltio diuina, ira vel furor eius dicitur. CHRYSOSTOMVS SVPER IOANNEM. Vides autem quomodo Cap.1.
Moyses cùm à ludæorum ingratitudine liberari posset, & alterius gentis potiorem longèque maiorem acci- Homil.12.
pere principatum, cùm sanctus & dei seruus esset intimus, ne audire quidem id sustinuit, sed potiùs vnà cum
his qui sibi semel crediti erant, perire, quàm sine illis saluus esse, & ad maiorem dignitatem assumi, prætulit.
Huiusmodi esse oportet cui animarum cura commissa est. Est nanque absurdum vt prauorum filiorum pater,
nolit nisi eorum quos genuit pater appellari: Nos autem discipulos quotidie nunc hos, nunc illos mutemus,
erga neminem amicè familiaritèrque affecti. AMBROSIVS OFFICIORVM LIBRO SECVNDO. Cap.7.

Si quis consilio, vsu, ministerio, officiis popularem comprehendat gratiam, aut si quis periculum suum pro vniuersa plebe offerat, non est dubium quòd tantum charitatis à plebe in eum refundatur, vt populus salutem eius & gratiam sibi præferat. Quantas Moyses à populo illatas absorbebat contumelias, & cùm dominus in

Universidad de Deusto
Biblioteca

insolentes vindicare vellet,se tamen pro populo offerebat frequenter, vt indignationi diuinæ plebem subduceret. Quàm mitr sermone post iniurias appellabat populum,cõsolabatur in laboribus,delinibat oraculis, fouebat operibus. Et cùm deo constanter loqueretur,homines tamen humili & grata appellatione affari solebat. Meritò æstimatus est supra homines,vt & vultui eius non possent intendere,& sepulturam eius non repertam crederẽt, quia sic sibi totius plebis mentes deuinxerat, vt plus eum pro mansuetudine diligerent, quàm pro factis admirarentur. GREGORIVS VIGESIMOSEPTIMO MORALIVM. Quid igitur hoc viro mansuetius,qui commissi sibi populi seditionem tolerat, & tamen irascentem dominum pro eisdem suis persequutoribus rogat,seque pro illis diuino furori obiicit,quia in sancto eius pectore etiam ex persequutione charitas ignescit. CAIETANVS. Moyses autem orabat dominũ deum suum. Iuxta Hebræum habetur, Et orauit Moyses faciem Iehoua elohe sui,dicens. Conditiones orationis huius describuntur,tum dicendo faciem, significatur enim magna mentis eleuatio tanquam vsque ad faciem dei: tum dicendo elohe sui, magna enim describitur ducia orantis,tanquam confidenter supplicantis gubernatorem deum summum. Iunguntur autem hæc duo diuina nomina, Iehoua & elohe,ad insinuandum quòd ad ipsum fontem essendi,ac per hoc fontem omnis gratię salua iustitia eius recurrit: non enim petit aduersus iustitiam diuinam, sed vt non tunc fiat punitio quam populus meretur, quod salua iustitia misericorditer fieri poterat. AVCTOR CATENAE. Moyses autem orabat dominum deum suum. Hebraicè est, Faciem domini dei sui. Et Hebraismus est, quem reddidit Interpres. Siue prout Septuaginta & Chaldaica legũt, Et orauit Moyses coram domino deo suo. Ardẽtissima oratio Moysi fidelissimi in populum iam suum & dei, plena nimirum fidei & synceritatis, & ad gloriam dei ad quam vnicè zelabat. Piis hominibus nihil grauius & intolerabilius quàm blasphemia in deum & contemptus. Non admittit Israëlem dici Moysi populum, sed occurrit sermoni domini, & piè corrigit. Contra populum tuum (inquit) non meum, quare sic irasceris domine? Quem eduxisti tu de Aegypto, non ego, idque non meo consilio vel robore, sed tua tantùm fortitudine. Et ea maxima, quam nunc totus mundus conspexit, & credere incepit potentiam tuam. CAIETANVS. Exeuentu autem malo qui sequeretur huiusmodi executionem iustitiæ, delendo populum, supplicat, dicendo, *Ne quæso dicant Aegyptij, Callidè eduxit eos vt interficeret in montibus, & deleret è terra. Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui.* INTERLINEARIS. Ac si dicat, dicerent Aegyptij, quia aliter eos delere non poterat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum repetitur, Vt quid dicent Aegyptij. Ecce euentus malus, blasphemia videlicet dei in ore Aegyptiorum, quæ verè caret bono fine. Callidè eduxit eos. Peius sonant Hebraica, In malo, seu malitia eduxit eos, & cætera. Futura vox Aegyptiorum aduersus deum si tunc deleret populum recitatur. Quiescat ira tua. Iuxta Hebræum habetur, Reuertere ab ira furoris tui, & cætera. Quia deus dixerat, Dimitte me nunc, tanquam progrediens ad vindictam, ideo Moyses supplicat, vt ad euitandam blasphemiam reuertatur ab ira furoris inchoata ex parte meritorũ populi. AVCTOR CATENAE. Ne quęso dicãt Aegyptij. Hebraicè est לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם Lamma iomru mizráim, hoc est, Vt quid vel quare loquentur Aegyptij? Septuaginta, μήποτε εἴπωσιν οἱ Αἰγύπτιοι, Ne fortè loquantur Aegyptij. Quæ omnia idem sunt in virtute cum litera nostra. Deinde vbi nos, Callidè eduxit eos, habemus, Hebraica litera בְּרָעָה Beraha legit, hoc est, cum malitia, vel in malum, aut in astutia, seu malitiosè, causa videlicet detrimẽti & ruinæ, sicut & Septuaginta, μετὰ πονηρίας, hoc est, Cum prauitate siue malitia vel cum malignitate, sicut habet Chaldaica. Vertunt alij, Malo sydere eduxit eos. Quasi dicat, Ne committas vt Aegyptij dicant in hũc modum, Infelici sydere eduxit eos. Aegyptij enim omnia tribuunt syderibus. Denique quod nos, Quiescat ira tua, & esto placabilis super nequitia populi tui legimus, Hebraicè ita habetur שׁוּב מֵחֲרוֹן אַפֶּךָ וְהִנָּחֵם עַל הָרָעָה לְעַמֶּךָ Sub mecharon appẽcha, vehinnachem hal haraha lehãmẽcha, Reuertere ab ira furoris tui, & pœniteat te super malitia populi tui, Vel super malo, populo tuo. Tria hæc verba, Quod facere decreuisti, subintelligi debent, hoc modo, Muta sententiam de malo quod facere decreuisti populo tuo. Ita exponendum esse docent sequentia. Alij vertunt, Auertere à furore iræ tuæ, & pœniteat te mali huius contra populum tuum, Vel super malum hoc populi tui. Septuaginta, παῦσαι τῆς ὀργῆς τοῦ θυμοῦ σου, καὶ ἴλεως γίνου ἐπὶ τῇ κακίᾳ τοῦ λαοῦ σου, Cessa ab ira furoris tui, & placabilis esto super nequitia populi tui. Chaldaica verò, Reuertere ab ira furoris tui, & conuertere à malo quod cogitasti facere populo tuo. Quæ omnia in sententia vnum sunt cum editione nostra. Dicat ergo Moyses, Redundabit hæc ira tua domine, hoc iudicium tuum quantumlibet iustum, in blasphemiam tui nominis, in prejudicium veritatis, in obfuscationem bonitatis tuæ, in scandalum electorum etiam ex omnibus gentibus. Cùm audierint cœpisse te liberare populum hunc tuum, & vel noluisse, vel non potuisse, quod vtrumque intolerabile sanctis. Cõuertere potiùs ad bonitatis & veritatis tuæ titulos, latiùs ex hoc declarandos. *Recordare Abraham, Isaac, & Israel seruorum tuorum, quibus iurasti per temetipsum, dicens, Multiplicabo semen vestrum sicut stellas cœli, & vniuersam terram hanc de qua locutus sum, dabo semini vestro, & possidebitis eam semper.* ORDINARIA. Patres qui diliguntur à deo inducit pro filiis qui offendunt, nec merentur audiri, quia bona sanctorum patrum sæpe subueniunt filiis. INTERLINEARIS. Quibus (inquit) iurasti, id est, firmiter promisisti, per temetipsum, quia maiorem non habuisti, & quem homines non audent peierare, vnde non licet mutari promissum. THEODORETVS. Obseruandum est igitur Moysen cùm legationem suam ad deum placandum non satis idoneam esse existimaret, Patriarcharum quoque nomina in patrocinium inuocasse. CAIETANVS. Primùm supplicauit ex parte diuini honoris, modò supplicat ex parte diuinæ veracitatis, & è regione peccati populi, proponit merita Patriarcharum Abrahæ, Isaac, & Iacob. AVCTOR CATENAE. Et possidebitis eam semper. Parum est quòd Hebraicè est וְנָחֲלוּ לָעַד Venachalu leholam, Et possidebunt in seculum. Quod alij vertunt, Quam (subaudi terram) perpetua hæreditate possidebunt. Alij, Et hæreditate accipient in seculum. Chaldaica, Et possidebunt eam in æternum. Septuaginta, εἰς τὸν αἰῶνα, In seculum: נָחַל Nachal enim verbum, & hæreditare, & possidere significat. Sic & dictio עַלָם Holam, semper, in seculum, in æternum, & in perpetuum, de qua multa aliàs. Recordare igitur Abraham, Isaac, & Iacob seruorum tuorum. Ac si dicat Moyses, Si populus hic incendio perire meretur, ecce Abraham pater eorum tui amore in Vr Chaldæorum proiectus extitit. Si gladio, ecce Isaac, qui pro te

pro te immolari paratus fuit. Si exilio, en Iacob tanquam exul tibi & patri obediẽs fugit in Mesopotamiam. Quibus iurasti per temetipsum, dicens, Multiplicabo, & cætera. Quod (inquit) patribus promisisti, statue subinde vt cœperas, próque tua pietate, tam graue hoc malum verte pro tuo more in bonum, & promissiones tuas circa hunc populum ne facias irritas, propter semen illud tuum quod promisisti possessurum terminos terrę, & in quo benedicendæ sunt omnes gentes, & filij tui velut stellæ cœli & arena maris multiplicandi, non nunc semel erabenedicentur, cum longè alia nobis promiseris. Dei igitur veritatem allegat in promissis quàm certissimis, quem pro syncera fide & deuotione non fert mendacem credi ab infidelibus vel dici, & seminis benedicti reminiscẽtiam obiicit, orans sine dubio in nomine domini nostri Iesu Christi, qui & pro sua reuerentia exaudiendus non dubitabatur. Iam tunc enim Christi mysterium æquè domino deo patri præsens erat, vt postquam crucifixus rebitabatur. Iam tunc enim Christi mysterium æquè domino deo patri præsens erat, vt postquam crucifixus regnum susceptum sempiternum. *Placatúsque est* (inquit) *dominus ne faceret malum quod locutus fuerat aduersus populum suum.*

B HIERONYMVS IN DANIELEM. Si dominus iam decreuerat perdere populum Israël, quomodo dicitur quòd pœnituit eum super malum quod locutus fuerat facere populo suo, vel quòd placatus est ne faceret malum, & cætera? Num vt homo deus, qui in horas consilium mutet? Quod facilè soluitur Ezechiæ regis exemplo, quem Esaias dixerat esse moriturum, & Niniuitarum quibus dictum est, Adhuc quadraginta dies, & Niniue subuertetur. Et tamen ad preces Ezechiæ & Niniue, dei sententia commutata est, non vanitate iudicij, sed eorum conuersione, qui meruere indulgẽtiam. Alioquin & in Hieremia loquitur deus se mala minari super gentem, & si bona fecerit, minas clementia commutare. Rursum bona agenti se asserit polliceri, & si mala fecerit, dicit se suam mutare sententiam, non in homines, sed in opera quæ mutata sunt. Neque enim deus hominibus, sed vitiis irascitur, quæ cum in homine non fuerint, nequaquam punit quod mutatum est. GREGORIVS VIGESIMO MORALIVM. Sicut igitur cùm culpas percutit dominus, dicitur irasci, quanuis nulla animi perturbatione moueatur, sic cùm ipse immutabilis id quod voluerit mutat, pœnitere dicitur, quamuis rem C mutet, consilium non mutet. AVGVSTINVS. Secundum alia exemplaria, Et propitiatus est dominus de malitia, quam dixit facere populo suo. Malitiam hîc pœnam intelligi voluit, sicuti est, Aestimata est malitia extus illorum. Secundum hanc dicitur, Bonum & malum à deo, non secundum malitiam qua homines mali sunt. Malus enim deus non est, sed malis ingerit mala, quia iustus est. CAIETANVS. Nulla in deo mutatio significatur, sed quod reuelauerat se facturum, non simpliciter, sed secundum merita populi, reuelat absque omni sui mutatione se non facturum simpliciter propter honorem suum, propter verificandas promissiones factas patribus, propter preces Moysi, propter merita Patriarcharum. AVCTOR CATENAE. Propria Hebraica verba sunt וַיִּנָּחֶם יְהוָה עַל הָרָעָה אֲשֶׁר דִּבֶּר לַעֲשׂוֹת לְעַמּוֹ Vainnachem Iehoua hal haraha aser dibber lahasoth lehammo, Et pœnituit dominum super malum quod locutus fuerat vt faceret populo suo. Id est, cessauit & abstinuit inferre vindictam in populum suum, quam vtique inferre proposuerat. Est enim Hebraismus. Alij vertunt, Pœnituit itaque dominum mali, quod locutus fuerat ad faciendum, seu se facturum populo suo. Chaldaica, Reuersúsque est dominus à malo quod cogitauit facere populo suo. Quę omnia idem dicunt cum litera nostra. Placari autem post iram, & pœnitere dei, aliud non est, quàm immobilis semper voluntate sua sancta, consulere electis multipharìam, nunc blandiendo, nunc puniendo, exempla piis edere, obedientiæ & contemptus. diuinorum. Hîc autem placari, est remittere condignam tanto crimini pœnam, vt non tunc statim illos abiecerit sicut meriti fuerant, sed vt populum suum denuo agnosceret, & cœptum beneficium redemptionis non rescinderet. Vides igitur quanti sint apud deum preces syncerę & ardentissimæ charitatis. Propterea Esaias conquerens dicebat, Non est qui consurgat, ac teneat te. Et per Ezechielem dominus cõtestatur, Quæsiui virum qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam, & non inueni, & effudi super eos indignationem meam.

RVPERTVS. Sed nunquid vanè dixit deus Moysi, Dimitte me, vt irascatur furor meus contra eos, & deleam eos? Nunquid in ventum dixit, Faciámque te in gentem magnam? Imò sicut dictum, iam nunc factum est.

E Duram cerui cem populi illius deus confregit, Moysen autem fecit in gentem magnam. Dilatauit enim vniuersam de gentibus Ecclesiam toto orbe diffusam. Non ergo frustra dixit, Deleam eos, faciámque te in gentem magnam, dixit enim, & factum est. Attamen distulit ne tunc faceret, in præsentiarum non dimittente Moyse, sicut dictum est. AVCTOR CATENAE. Id si non reuera factum sit iudicent ludæi ipsi, & intelligant Christianorum Ecclesiam Moysi & Prophetis obsequentissimam & studiosissimam, si non maior sit & melior quàm ludæorum synagoga vnquam fuit. Non quidem sine peccato, sed sine abiectione diuini honoris, & fide verborum dei, quæ ludæis non rarò in totum abiecta sunt, & hodie negligi videntur, quicquid simulent. Ideóque regnum dei iamdudum ablatum est ab ipsis, & datum gentibus facientibus fructum, & agrum scripturę pro virili colentibus, prout gratiam dominus largitur. BERNARDVS. Ego autem cõsilio secretiori puto hoc munus diuinitùs pro sui magnitudine seruatum spõsæ, vt ipsa potiùs & non Moyses mitteretur in gẽtem magnam. Non enim oportebat amicum sponsi præripere spõsæ benedictionem, & propterea non quidem Moyses, sed no-

F ua sponsa, cui dicitur, Ite in mundum vniuersum, prædicate Euangelium omni creaturæ. Ipsa (inquam) prorsus missa est in gentem magnã. Num in maiorem potuit quàm in vniuersitatem? Et facilè vniuersitas cessit portãti pacem, gratiam offerenti. Sed non sicut gratia, ita & lex, quàm dissimili vultu ad omnem cõscientiam se offerũt suauitas huius, & illius austeritas. Quis sanè ex æquo respiciat cõdemnãtem & consolãtem, reposcẽtem & ignoscẽtem, plectẽtem & amplectẽtem? Non pari profectò acceptabitur voto vmbra & lux, ira & pax, iudiciũ & misericordia, figura & veritas, virga & hæreditas, frenũ & osculũ. Graues denique Moysi manus testibus Aaron & Hur. Graue legis iugũ testibus ipsis Apostolis, qui hoc & sibi & patribus importabile clamitãt. Graue iugũ & vile præmium, nam terra est in promissione. Pro huiusmodi non est missus Moyses in gẽtem magnam. Verùm tu mater Ecclesia, promissionem habens vitæ quæ nunc est & futuræ, facilè in duplici gratia obtines ab vniuersis te recipi, & propter iugum suaue, & propter regnũ sublime. Pulsa de ciuitate, ab vniuersitate exciperis, dum sic prouocat quod promittis, vt quod imponis nõ terreat. Quid adhuc vnius vineæ plãgas dãnum, quod tãto sibi fœnore compen-

Universidad de Deusto Biblioteca

compenſatum eſt?Pro eo quòd fuiſti derelicta, & odio habita, & non fuit qui per te tranſiret, ponam te(inquit) G
in ſuperbiam ſeculorum, gaudium in generatione & generationem, & ſuges lac gentium , & mammilla regum
lactaberis, & ſcies quia ego dominus ſaluans te , & redemptor tuus fortis Iacob. ANTONIVS ABBAS
AD ARSENOYTAS. Magnum pro certo chariſsimi eſt vobis iſtud, vt percontemini de cognatione ſen-
ſualis extantiæ, in qua non eſt maſculus neque fœmina, ſed ſubſtantia tantùm immortalis exiſtit, habens quidem
principium, finem verò nequaquam, debitúmque vobis erat cognoſcere, & de eo quomodo omnino deciderit
in tantam humilitatem,& in confuſionem eximiam, quæ pertranſiens in omnibus vobis, aduenit. Igitur quan-
do ſubſtantia immortalis exiſtit, non conſoluenda corporibus:hanc ob cauſam deus eandem plagam aſpiciens
irremediabilem effectam,& quia magnificata eſſet vehementer, per ſuam indulgentiam viſitationem eorum fa-
ciens , propter propriam bonitatem poſt aliquantum temporis legem poſuit eis: vnde & operatus eſt per Moy-
ſen, præbendo legem. Et Moyſes quidem fundauit eis veritatis domum, curare volẽs eandem validam plagam. H
Sed perficere nequiuit ædificium domus , inſuper autem & omnis ſanctorum chorus collectus in vnum , petiit
patris bonitatem de ſalutari noſtro , vt calcaret in terris pro noſtra cunctorum ſalute . Ipſo vtpote extante no-
ſtro magno & fideli pontifice , ac medico vero, qui ſolus ſanare poſſet hanc enormem plagam , vnde & volun-
Philip.2. tate patris exinaniuit ſemetipſum propria gloria , deúſque exiſtens formam ſerui aſſumpſit , tradens ſe propter
Eſa.51. noſtra peccata. Et delicta quidem noſtra humiliauerunt eum, ſed liuore eius nos omnes ſanati ſumus.

8 *ET reuerſus eſt Moyſes de monte, portans duas tabulas teſtimonij in manu ſua, ſcriptas ex utraque parte, & factas opere domini. Scriptura quoque dei erat ſculpta in tabulis. Audiens autem Ioſue tumultum populi uociferantis , dixit ad Moyſen, Vlulatus pugnæ auditur in caſtris . Qui reſpondit , Non eſt clamor adhortantium ad pugnam, neque uociferatio compellentium ad fugam, ſed uocem cantantium ego audio. Cúmque appropinquaſſet ad caſtra, uidit uitulum & choros , iratúſque ualde, proiecit de manu tabulas , & confregit eas* I
ad radicem montis. Arripiénſque uitulum quem fecerant, combuſsit, & contriuit uſque ad puluerem quem ſparſit in aquam, & dedit ex eo potum filiis Iſraël. Dixítque ad Aaron, Quid tibi fecit hic populus , ut induceres ſuper eum peccatum maximũ? Cui ille reſpondit, Ne indignetur dominus meus. Tu enim noſti populum iſtum quòd pronus ſit ad malum. Dixerunt mihi, Fac nobis deos qui præcedant nos. Huic enim Moyſi qui nos eduxit de terra Aegypti, neſcimus quid acciderit. Quibus ego dixi, Quis ueſtrum habet aurum? Tulerunt & dederunt mihi, & proieci illud in ignem, egreſſúſque eſt hic uitulus.

3 AMBROSIVS DE HELIA ET IEIVNIO. Moyſes de ieiunio legem dedit , de vino non dedit.
Ipſum quoque ieiunantem non voces magnæ, non fulgura & nubes nimboſa, non fumigãs Sina perterruit. Ne- K
que verò introiſſet in nubem,& vocem dei loquentis de medio ignis ſine periculo ſalutis audiſſet, niſi munitus
armis ieiunij fuiſſet. Quadraginta enim diebus ieiunauit in monte, cùm legem acciperet à domino deo noſtro.
Et in ſuperioribus quidem montis lex dabatur Moyſi ieiunanti, in inferioribus populo manducanti , præuari-
catio ſacrilega luxu accendebatur epulantium. Quo ſpectaculo motus, fregit tabulas Moyſes , indignum iudi-
cans vt ebrio populo lex daretur. Itaque tabulas legis quas accepit abſtinentia, conteri fecit ebrietas. Quid verò
alia dicam? Nónne ſterilitatem matris Samſon , vini abſtinentia fœcundauit, & parientem fecit ſterilem? Quo-
niam iuxta præceptum domini vinum non bibit. Nónne Annam non manducantem exaudiuit dominus,& in-
fœcunditatem eius ſoluere ieiunia? Ex quibus duo generati, vnus fortiſsimus, alius obſeruantiſsimus, dignos ſe
præbuerunt, qui ieiuno gremio diu foti , & quodam abſtinenti effuſi vtero viderentur . Idem itaque Samſon,
qui matris ſobrietate generatus eſt , Allophylorum inſultantium ſibi ebrietatem vindicatus eſt . Heliſæus vates
quidem à magiſtro didicerat parſimoniam, cùm filios aleret prophetarum , vitis agreſtis grumulis menſas one- L
rabat,& inemptis ſylueſtribus oleribus, hoſpitalitatis humanitate implebat officium. Quorum offenſi amaritu-
dine, cùm manducare non poſſent, leuis farinæ aſperſione omnem illam amaritudinem temperauit, abſtinentiæ
propheticæ munere veneni vires euacuans . Sed age iam quid ſacra ipſa lectio proloquatur audiamus. *Et re-
uerſus eſt*(inquit)*Moyſes de monte, portans duas tabulas teſtimonij in manu ſua, ſcriptas ex vtraque parte, & factas opere domini. Scriptura*
Cap.2. *quoque dei erat ſculpta in tabulis.* AMBROSIVS LIBRO TERTIO DE SPIRITV SANCTO. Ple-
runque ex noſtris ſermonibus ea quæ ſupra nos ſunt, conuenit æſtimari. Et quia illa videre non poſſumus, ex his
quæ videre poſſumus colligamus . Inuiſibilia enim eius à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta con-
Rom.1. ſpiciuntur. Et ſubdidit, Sempiterna quoque virtus eius & diuinitas. Quorum aliud de filio, aliud de ſpiritu ſan-
cto dictum vide, vt quemadmodum ſempiterna virtus patris dicitur filius , ita etiam ſpiritus qui diuinus eſt,
ſempiterna diuinitas eſſe credatur. Nam & filius qui ſemper viuit , vita ſempiterna eſt. Hic ergo digitus dei, &
2.Cor.3. ſempiternus eſt & diuinus . Quid enim dei proprium, quod non ſempiternum ſit & diuinum . Hoc digito ſicut M
legimus tabulas illas lapideas inſcripſit , quas Moyſes accepit . Non enim carnali digito deus harum literarum
quas legimus, apices & elementa formauit, ſed ſpiritu ſuo dedit legem . Et ideo Apoſtolus dixit , Lex enim ſpi-
ritalis eſt, quæ vtique non atramento inſcripta eſt , ſed ſpiritu dei viui , non in tabulis lapideis, ſed in tabulis
cordis carnalibus . Nam ſi Apoſtoli epiſtola ſcribitur in ſpiritu , quid obſtat quo minus etiam legem dei non
atramento ſed ſpiritu dei deſcriptam credere debeamus quæ vtique cordis noſtri mentíſque ſecreta , non
maculat ſed illuminat ? Scripta eſt autem in tabulis lapideis , quia in typo ſcripta eſt, ſed tabulæ fractæ primò
ſunt & abiectæ de Moyſi manibus, quia Iudæi à Propheticis operibus exciderunt . Et bene tabulæ fractæ ſunt,
non ſcriptura deleta . Et tu vide ne frangatur tabula tua, ne mens tua & animus tuus diuidatur . Nunquid
diuiſus eſt Chriſtus ? Non diuiſus eſt, ſed vnum eſt cum patre, & nemo te ab eo ſeparet . Si fides deficiat,
tabula tui cordis frangitur . Comminuitur animi firmitudo, ſi vnitatem diuinitatis in Trinitate non credas.
Scripta

A Scripta eſt & fides tua, ſcripta eſt & culpa tua, ſicut Hieremias dixit. Scripta eſt Iuda culpa tua graphio ferreo & *Hierem.17*
vngue adamantino. Et ſcripta eſt(inquit)in pectore & in corde tuo. Ibi igitur culpa eſt, vbi gratia. Sed culpa gra-
phio ſcribitur, gratia ſpiritu deſignatur. Hoc digito myſticè etiã domin⁹ Ieſus inclinato capite ſcribebat in terra, *Ioan.8.*
cùm à Iudæis adultera eſſet oblata, ſignificans per figuram quando de peccatis alterius iudicamus, noſtri nos de-
bere meminiſſe peccati. At ne rurſus, quia legem deus ſpiritu ſancto ſcripſit , inferiùs aliquid tanquam de mi-
niſterio ſpiritus crederemus, vel ex corporis noſtri æſtimatione quandam portionem exiguam dei ſpiritus pu-
taremus, ait alibi Apoſtolus, Non ſe humanæ ſcientiæ verbis loqui, ſed doctis ſpiritus , & ſpiritalibus ſpiritalia
comparare, animalem autem non percipere quæ ſunt ſpiritus dei . Sciebat enim quòd is qui diuina carnalibus
compararet, inter animalia eſſet, non inter ſpiritales homines cõparandus, Stultitia(inquit) illi eſt. Et ideo quia
ſciebat has futuras eſſe animalium hominum quæſtiones, præſagus futuri ait, Quis enim cognouit ſenſum do-
B mini, qui inſtruat eum? Nos autẽ ſenſus Chriſti habemus. INTERLINEARIS. Reuerſus igitur eſt Moy-
ſes de monte, ad regendum populum intellige,& corrigendum. Scriptura autem dei quæ erat ſculpta in tabulis,
nil aliud erat quàm præcepta diuina. CAIETANVS. Et reuerſus eſt Moyſes. Iuxta Hebræum habetur, Et
vertit ſe, & deſcendit Moyſes de monte. Hinc elicitur, quòd Moyſes deſcendendo de monte, citatus à deo ver-
tit ſe verſus montis cacumen, & in tali ſitu audiuit deum, & ſupplicauit deo, tanquam deus ſupra montis cacu-
men loqueretur & audiret, ad inſinuandum enim quòd Moyſes aſpiciens verſus montis cacumen orauerat, ſcri
ptum eſt, Et vertit ſe, & deſcendit de monte. Portans duas tabulas,& cætera. Iuxta Hebræum habetur vtrobique
nomen elohim , ita quòd & tabulæ dicuntur opus elohim , & ſcriptura dicitur ſcriptura elohim. Significatur
enim deus artifex tabularum & ſcriptor, non calamo ſed ſcalpello, nam ſubiungitur quòd ſcriptura erat ſculpta.
Et vtrumque opus attribuitur deo, quatenus eſt iudex, vt nihil humani operis, ſed totum dei ſit,& ex integro offi
cium dei legiſlatoris, non ſolùm ſcribendo leges, ſed etiam conficiendo legis tabulas ſignificetur . Scripta ſunt
C enim hæc ad manifeſtandum quòd nihil cooperatus eſt Moyſes ad huiuſmodi tabulas. AVCTOR CA-
TENAE. Quod nos, Et reuerſus eſt Moyſes de monte habemus, Hebraicè eſt וַיִּפֶן וַיֵּרֶד מֹשֶׁה מִן הָהָר Vai-
phen vaiêred Moſe min hahar, Et reſpexit, & deſcendit Moyſes de monte. Sic & Chaldaica . Sed quia verbum
Phana, etiam vertere & conuertere, reuerti ac declinare ſignificat, vertunt quidam, Et conuerſus eſt,& deſcen-
dit, ſcilicet à deo, quaſi dicat , Auertit faciem ſuam à deo,& deſcendit. Alij, Et vertens ſe Moyſes deſcendit de
monte, hoc eſt, declinans à deo, cum quo loquebatur, diuertit ad deſcendendum ad filios Iſraël. Sed hæc vnum
ſunt. Scriptas ex vtraque parte, ſic & Chaldaica. Id quod in Hebræo eſt מִשְּׁנֵי עֶבְרֵיהֶם Miſene hebrehem, In, ſiue
à duobus lateribus ſuis, id eſt, in vtroque latere. Quod alij vertũt, In duabus ſuperficiebus ſuis. Alij, Ab vtraq; fa-
cie. Septuaginta, ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν αὐτῶν, Ex vtriſque partibus earum. Sed & hæc idem ſunt. Ideo autem
quælibet tabula erat ſcripta in vtroque latere, id eſt, ante & retro eiſdem literis, vt dei mandata in eis, tam ab his
qui ſtabant ex vna parte verſus eas, quàm ab illis qui ſitu oppoſito ipſas reſpiciebant, legerentur. Poſt hæc autem
D verba ſequitur Hebraiſmus , qui conſultò præteritus eſt ab Interprete מִזֶּה וּמִזֶּה הֵם כְּתֻבִים Mize vmize hem
chethubim, Hinc & hinc, ſiue inde ſcriptæ erant. Sic & Septuaginta & Chaldaica. Et factas opere dei. Sic ferè &
Chaldaica, Tabulæ autem erant opere dei factæ. Quod in Hebræo eſt, וְהַלֻּחֹת מַעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה Vehaluchoth
mahaſe elohim hémma, Erántque tabulæ illæ opus dei, ſiue, Et tabulæ opus dei erant. Sic & Septuaginta legũt.
Sequitur, Scriptura quoque dei erat ſculpta in tabulis. Non deuiat ad Hebraico quod eſt huiuſmodi, וְהַמִּכְתָּב
מִכְתַּב אֱלֹהִים הוּא חָרוּת עַל הַלֻּחֹת Vehamichtab michtab elohim hu, charuth hal haluchoth, Et ſcriptura, ſcriptu
ra dei, ſculpta in tabulis. Sic & Septuaginta. Alij vertunt, Et ſcriptum hoc, fuit ſcriptum dei, ſculptum in tabu-
lis. Chaldaica, Et ſcriptúra erat ſcripta à facie dei, ſculpta ſuper tabulas. Quæ omnia idem dicunt quod Latinus
Interpres. Et quidem potuit Decalogus mandatorum dei vnica inſcribi tabula, ſed indicanda erat ſumma vo-
luntatis diuinæ, charitas dei in prima , & proximi in ſecunda . Digito autem dei ſcriptas tabulas manibus ſuis
Moyſes geſtabat deſcendens de monte, vtraque parte ſcriptas, hoc eſt, vtrinque non hominum artificio, ſed ope-
E re dei: cõplectebantur enim legem naturæ à creatore inditam humanis pectoribus, antiquatam tamen originali
præuaricatione primorum parentum, & malitia hominum in ſeculo, vt iam neceſſaria fuerit lex ſcripta lapideis
tabulis , duratura vſque dum Chriſtus ſpiritum ſanctum miſſurus eſſet in corda ſuorum . Non igitur humana
erat traditio, ſed præceptum & opus dei in tabulis ſacroſanctis. *Audiens autem Ioſue tumultum populi vociferantis, di-
xit ad Moyſen, Vlulatus pugnæ auditur in caſtris. Qui reſpondit, Non eſt clamor adhortantium ad pugnam, neque vociferatio compellantium
ad fugam, ſed vocem cantantium ego audio.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Et in aſcenſu &
deſcenſu legitur Ioſue fuiſſe cum Moyſe, ſed non legitur cum eo in monte permanſiſſe. Vnde etiam dubitatio
orta eſt, vtrum ibi tandiu cum Moyſe ieiunauerit, an non. CAIETANVS. Ex hoc loco clarè apparet,
quòd Ioſue non eſt reuerſus in caſtra, ſed expectauit Moyſen quadraginta diebus in parte illa mõtis, in qua ſub-
ſtiterat. Qualiter autem interim vixerit, neſcitur. Dixerat autem Ioſue vocem bellicam, reſpondet Moyſes non
eſſe vocem bellicam fortiorum in bello, nec eſſe vocem bellicam debiliorum in bello(ac per hoc negat omnẽ vo
F cem bellicam) ſed eſſe vocem canentium. Et rectè audiuit, quoniam ſubiungitur, quòd poſtea vidit vitulum &
choros ducentium choreas, quod nõ fit ſine cantu. AVCTOR CATENAE. Audiens autem Ioſue
tumultum populi vociferantis, in Hebræo ſcriptum eſt אֶת קוֹל הָעָם בְּרֵעֹה
Eth kol haham bereho. Sciendum autem verbum רוּעַ Róah, à quo רֵיעַ Réah, vlulare, vociferare tam in læti-
tia quàm in luctu, & iubilare eſſe. Vnde aliqui hîc vertunt, Vocem populi in vociferatione eius, ſiue ſua, id eſt,
dum clamaret atque vociferaret. Sic & Chaldaica, Vocem populi quando vociferabantur. Alij vertunt, Vocem
populi iubilantis, Siue, Vocem populi cum iubilo. Septuaginta, φωνῆς τοῦ λαοῦ κραζόντων, Vocem populi claman-
tium. Sed hæc minima ſunt,& in vnum tendentia. Clamabat enim populus , lætabatur & iucundabatur diem
feſtum agens idolo, more gentilium. Sequitur. Vlulatus pugnæ auditur in caſtris, Sic & Chaldaica, Vox pugnæ
auditur in caſtris. Hebraicè eſt, קוֹל מִלְחָמָה בַּמַּחֲנֶה kol milchama bamachane , Vox bellica ſeu belli in caſtris,
ſubaudi, auditur. Sic & Septuaginta. Vel, Vox prælij in turma. Quæ idem dicũt cum litera noſtra. Quod autem
apud

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud nos legitur, Non est clamor adhortantium, & cætera, Hebraicè scribitur, G אֵין קוֹל עַנּוֹת גְּבוּרָה וְאֵין קוֹל עַנּוֹת חֲלוּשָׁה קוֹל עַנּוֹת אָנֹכִי שֹׁמֵעַ En kol hanoth gebura, veen kol hanoth chalusa, kol hannoth anochi someah, Non vox vociferationis fortis, nec vox vociferationis infirmę, sed vocẽ cãtationis ego audio. Neque certè aliud est, q̃ quod vertit Interpres. Eodem enim modo exponit etiam Chaldaica editio, habens, Non est vox fortium præualentium in pugna, neque vox imbecillium qui superantur, sed vocem ludentium ego audio. Septuaginta etiam ipsi tale quiddam innuere videntur, οὐκ ἔστι φωνὴ ἐξαχόντων κατισχύμ, οὐδὲ φωνὴ ἐξαχόντων τροπῆς, ἀλλὰ φωνὴν ἐξαχόντων ὅμνυσι ἐγὼ ἀκούω, hoc est, Non est vox imperantium violenter, seu vox præcinentium pugnam, neque vox imperantium conuersionem, seu præcinentium fugam: siue hoc modo, Non est vox incipientium violenter, neque vox incipientium fugam, sed vocem incipientium, vel imperantium, vel præcinẽtium vinum ego audio. Vinum autem à viris doctis additum putamus, quia sic cantantes insaniebant, ac si essent ebrij: & fortè de facto ebrij erant, nam & comederant & biberant, & postea surrexerant ludere. Alij vertunt, Non est clamor victorum, neque eorum qui victi sunt, sed vocem cantantium ego audio. Nam עַנּוֹת Hana, & cantare, & vociferare, & demum quemcunque clamorem significat. Alij etiam, Non est vox quæ resonet siue respondeat fortiter, seu fortitudinem, neque vox quæ resonet vel respondeat infirmiter, vel debilitatem, sed vocem cantantium ego audio. Quidam, Non est vociferatio fortitudinis, neque est clamor vociferationis imbecillitatis, sed vocem iubilationis ego audio. Esto igitur omnium harum versionum sensus, Nõ est strepitus qualis esse solet vincentium, neque eorum qui vincuntur. In bello enim duæ diuersæ voces audiuntur, vna eorum qui victi sunt, & hæc est vox calamitosa & tristitiæ plena: Altera est eorum qui victoriam adepti sunt, & illi iubilãt pro fortitudine sua. In castris autem Israël audiebatur vox gaudentium, ludentium atque cantantium. Nam vltimum verbum עַנּוֹת Hannoth, aliqui pro ridere, hîc positum esse dicunt, aliqui pro eleuare vocem in cantico. Inuenitur siquidem & in aliis locis pro cantare, sed in coniugatione dagessata, prout est hoc in loco. Iosue ergo verba indicant silentium Moysi, qui illi non statim reuelauerat quod domino indicante sciebat de populi casu horrendo. Non sunt enim aduersa infelicia subitò prædicanda, dum malum emendari nequit, & factum est irreuocabile. Moyses autem præmonitus, intelligebat, quid sonus populi vociferantis portenderet, non pugnam, non fugam, non victoriam, sed cantica sacrilega ante idolum pro stultitia vulgi. *Cúmque appropinquasset ad castra, vidit vitulum & choros iratúsque valde, proiecit de manu tabulas, & confregit eas ad radicem montis.* INTERLINEARIS. Quia iudicauit indignos, quibus præcepta dei legerentur. HIERONYMVS LIBRO SECVNDO CONTRA IOVINIANVM. Moyses quadraginta diebus & noctibus ieiunus in monte Sina, etiam tunc probans, nõ in solo pane viuere hominem, sed in omni verbo dei, cum domino loquitur, populus autem sator idola fabricatur. Ille vacuo ventre, legem accipit scriptam digito dei: Iste manducans & bibens, consurgénsque ludere, aurum conflat in vitulum, & Aegyptium bouem præfert domini maiestati. Tot dierum labor, vnius horæ saturitate perit. Frangit audacter Moyses tabulas, sciebat enim dei sermonem non posse audire temulentos. Incrassatus est & pinguefactus, & dilatatus, & recalcitauit dilectus, & dereliquit dominum, qui fecerat eum, & K absceſsit à deo salutari suo. Vnde & in eodem Deuteronomio præcipitur, Ne cùm manducaueris & biberis, & domos opimas ædificaueris, ouibus & bubus tuis multiplicatis, & argento & auro, extollatur cor tuum, & obliuiscaris domini tui. CHRYSOSTOMVS. Absurdum esse Moyses existimauit, si legem dei populo ebrio, legémque infringente afferret. THEODORETVS. Nam quia dotalium libellorũ typum tabulæ gerebant, sponsa verò iam antequam in thalamum duceretur, adulterium perpetrarat, iure optimo dotalem libellum fregisse existimandus est. HVGO DE SANCTO VICTORE. Confregit eas ad radicem montis. Vtrum ex humano affectu, an ex diuino instinctu hoc fecerit, non patet. CAIETANVS. In pœnam ergo populi vtpote indigni beneficio diuinarum tabularum, confregit eas. AVCTOR CATENAE. Sanctorum hominum est zelum dei habentium, pro contempta dei gloria, & crimine læsæ maiestatis diuinæ, nihil dissimulare, sed memorabili opere ostendere ac testari verum cordis dolorem, & minimè hypocritico corde palàm patefacere indignitatem causæ, ad terrorem aliorum, & cautelam piorum. Non quòd non crediderit domino priusquam videret, sed non ita pium pectus auditu permouebatur vt visu, eatenus, vt zelus diuinę gloriæ vicerit institutum, etiam religiosum & pium. Erat enim totus ardens in dei gloriam, & populi electi statum felicem per omnia. Vt igitur cor Israëlitarum confunderet & cõmoueret, videntiũ legẽ dei è cœlo allatã, & in lapide Sapphyrino digito dei scriptam, propter sua autem peccata, tabulas illas cœlestes deperditas, volens confregit eas. Sed dicet aliquis, An non est hoc excedere limites modestiæ, tabulas Decalogi paulò antè diuinitùs conscriptas, quas manu gestabat, proiicere in terram, & confringere? Etsi enim populus grauissimè peccauit, quid tamen insontes tabulę diuina manu cõscriptę cõmeruerunt? Irascimini (inquit scriptura) & nolite peccare. At quèadmodum homicidium quod Moyses perpetrauit in Aegyptium, de quo scriptum est suprà capite secundo, non fuit peccatum aduersus legem dei, sed heroicus spiritus, & zelus spiritus sancti: ita & hæc Moysi ira, qua hoc loco corripitur, non est carnalis affectus, sed spiritualis zelus aduersus publicam impietatem, propter honorem dei, quale quid scriptura testatur aliàs de Phinees, qui scortatorem Israëlitam vnà cum scorto Madianitide pugio- M ne suo publicè cõfodit, quale quid etiam Euangelia de Christo domino nostro testantur, qui flagellis eiecit vendentes & ementes de templo. *Arripiénsque vitulum quem fecerant, combussit, & contrivit vsque ad pulverem, quem sparsit in a-*
Vbi suprà. *quam, & dedit ex eo potum filiis Israel.* AMBROSIVS AD ROMVLVM. Idololatriæ indignitate percitus, fregit tabulas Moyses, & comminuit vituli caput, atque in puluerem redegit, vt omnia impietatis aboleret vestigia. HIERONYMVS AD FABIOLAM DE VESTITV SACERDOTVM. Vituli puluerem quem adorauerat Israël, in contemptum superstitionis in potum accipit, vt contemnere discat, quod in secessum proiici videat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum explicatur modus contritionis, Et moluit vsque ad tenue. Proculdubio puluis aureus significatur. Quem sparsit in aquam. Clariùs sonant Hebræa, Et sparsit super facies aquarum, & dedit ex eo potum filiis Israël. Significatur enim quòd in ipsa actione qua pocula sumebantur ad potandum, spargebatur modicum puluris super aquam. Si enim diutiùs puluis in aqua mansisset, nõ fuisset

A fuisset in superficie, & consequenter non fuisset bibitus. Quorsum autem Moyses potauerit populum huiusmodi potione, perspicuum nõ est, Scriptura enim tacet finem. Suaptè autem natura potus iste fuit annihilatiuus idoli, ita vt nullæ manerent illius reliquiæ. AVCTOR CATENAE. Sic idolum suum vorare coguntur ad facti iniuriam, & memoriam, simúlque testatur idoli impotentiam, quòd totum ipsum redactũ videre cogerentur in cineres. CHRYSOSTOMVS HOMILIA DE REGRESSV EIVS. Moyses itaque matignus ille dei famulus, caput prophetarum, maris viator, mensæ apparator, qui à genitrice proiectus est, & ab impugnatrice saluatus, genuit quidem eum mater, abstulit autem eum Aegyptia, & enutriuit, & qui in Aegypto nutriebatur, in cœlis conuersabatur, qui tantùm ac tale statuit trophæum, iste talis ac tantus, vt qui quadragin-
B le de monte, increpauit Aaron ob seditionem populi, & irascens inuectus est in eum cur acquieuerit voluntati eorum, Propterea inquit scriptura, *Dixíque ad Aaron, Quid tibi fecit hic populus, vt induceres super eum peccatum maximũ?* 2.2.q.10. ar.3.in.cor.
THOMAS. Sciendum quòd omne peccatum formaliter consistit in auersione à deo. Vnde tantò aliquod peccatum est grauius, quantò per ipsum homo à deo separatur. Per infidelitatem autem maximè homo à deo elongatur, quia nec veram dei cognitionem habet. Per falsam autem cognitionem ipsius non appropinquat ei, sed magis ab eo elongatur. Nec potest esse quòd quantum ad quid deum cognoscat, qui falsam opinionem de eo habet, quia id quod ipse opinatur, non est deus. Vnde manifestum est quòd peccatum infidelitatis est maius omnibus peccatis, quæ contingunt in peruersitate morum. Secus est autẽ de peccatis quæ opponuntur aliis virtutibus theologicis. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Quod fecisti venire super ipsum peccatum magnum? Hinc apparet, quòd Moyses nouerat Aaron fuisse causam talis idololatriæ. AVCTOR CATENAE. Vt induceres super eum peccatum maximum, Id est, quòd impuleris eum in tantum peccatum, si-
C animam suam prodere magis debuisset, & elegisse mortem citiùs quàm tantum admisisse sacrilegium, nedum iuuisse. Adduxisse perniciem accusatur, quòd non summo conatu fuerat amolitus. *Cui ille respondit, Ne indigneris mihi domine. Quòd pronus sit ad malum. Dixerunt mihi, Fac nobis deos, qui præcedant nos, Huic enim vir dominus meus. Tu enim nosti populum istum quòd pronus sit ad malum. Dixerunt mihi, Fac nobis deos, qui præcedant nos, Huic enim Moysi qui nos eduxit de terra Aegypti, nescimus quid acciderit.* HVGO DE SANCTO VICTORE. Tu nosti populum quòd pronus sit ad malum. Quod non potuit prohibere, dolens passus est, ita tamen quòd prætiosis ornamentis quæ magis diligebant spoliauit eos, vt saltem per hoc reprimeret eos à stulta voluntate illa, nec tamen potuit. CAIETANVS. Iuxta Hebræum plus habetur, Non irascatur furor domini mei. Timentis sunt verba. Tu enim nosti populum istum, & cætera. Iuxta Hebræum, Quod in malo ipse. Et est sensus, quòd ipse populus est subiectus malis dispositionibus regnantibus in eo. AVCTOR CATENAE. Ne indignetur dominus meus, Vel vt habent Hebraica & Chaldaica, Ne irascatur furor domini mei. Et est Hebraismus, pro,
D Ne indigneris mihi domine. Quòd pronus sit ad malum, Hebraicè כִּי בְרָע הוּא Chi beraha hu, habetur, Quod in malo sit. Hebraismus est, pro, quòd omnino malus sit, Vel pro eo quod Interpres reddidit, sicut & Chaldaica habet. Quod Septuaginta verterunt, σὺ οἶδας τὸ ὄμμα τὸ λαὸ τοῦτο, hoc est, Tu nosti impetum, voluntatem, auditatem, studium, propensionem populi huius, subaudi ad malum. Huic enim Moysi, addendum est ex Hebræo, Homini siue viro. Est enim הָאִישׁ Hais. Vt dicatur, Quoniam huic Moysi homini siue viro. Et est sermo contemptibilis, sicut suprà expositum fuit. Pronus quidem populus erat ad malum, sed tanto studiosius rebus bene gerendis Aaron instare debuerat. Dominum vocat, cũ frater natu maior esset Moyse. Et vel ex hoc intelligitur nondum consecratus, quia non sibi improperatur sacerdotium conspurcatum, nec vspiam reconciliatus legitur, quòd post tantum casum irregularitatis non fuerat intermittendũ. *Quibus ego dixi, Quis vestrum habet aurum? Tulerunt & dederũt illud mihi, & proieci illud in ignem, egressúsq; est hic vitulus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Compendio locutus est, non dicens quòd ipse formauerit vt exiret vitulus fusilis. An excusationis causa timendo mentitus est, tanquam ipse in ignem periturum aurum proiecerit, atque ipso non id agente, forma vituli exierit? Quod ideo non est credendum, hoc eo animo dixisse, quia nec latere E Moysen posset quid esset in viro cum quo deus loquebatur, & fratrem de mendacio non redarguit. HVGO DE SANCTO VICTORE. Egressúsque est hic vitulus, opere scilicet hominis, nõ miraculo. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Cui aurum, amouete. Breuissimè refert petitionem inaurium, dictio enim interpretata amouete, extractionem sonat inaurium. Deinde sequitur, Et dederunt mihi, & cætera. Substantia facti narratur, tacito modo faciendi. Fecerat siquidem aurum in ignem, sed arte & modo fundendi, & exiuit vitulus ex tali materia & opere, eo modo quo artificialia exeunt ex materia & arte. Fatetur enim Aaron peccatum suum. AVCTOR CATENAE. Quis vestrum habet aurum? Tulerũt & dederunt mihi. Hebraicè ita habetur לְמִי זָהָב הִתְפָּרֵקוּ וְיִתְּנוּ לִי Lemi zahab, hithparáku vaittenu li. Cui aurum, Separauerunt & dederunt mihi. Vel separate (subaudi vos ab illo) & date mihi. Id est, Siqui sint qui habeant aurum, auferant à se, & ad me affe-
F rant, quod & fecerunt. Hebraismus. In hunc sensum est & Chaldaica, habens, Quis habet aurũ, tollite & adducite mihi. Septuaginta, τίνι ὑπάρχει χρυσίον, περιέλεσθε, καὶ δόντωσάν μοι, Cui est aurum, auferte, & dederunt mihi. Vertunt alij, Qui habent aurum, rumpant vel abrumpant à se, & dent mihi, פָּרַק Pharak enim verbum, diuidere, lacerare, & excutere significat. Sed vna eadèmque est omnium sententia. Et egressus est hic vitulus, id est, fusorio opere auro resoluto formatus, non ex solo Dęmonis opere, vt quidam dixerũt. Scriptura enim vtriusque testamenti, formationem vituli tam Aaron quàm populo ascribit. Nam & Stephanus protomartyr ait, Vitulum fecerunt in istis diebus, & lætabantur in operibus manuum suarum. In Psalmo quoque legimus, Vitulum fecerũt in Horeb, & adorauerunt sculptile. Nam communiter dicitur, quòd vitulo per fusionem in formam redacto, simulachrum illud scalpendo decorauerunt. Excusatio quidem Aaron insufficiens erat, & quæ tantùm ad hominem obtendi poterat, pro tanto vt dicitur, non pro toto. Et hic est pernitiosus ille iam inde ab Adam in nobis inueteratus mos, quod agnitorum peccatorum culpam in alios transferre satagimus. Sic enim ait domino deo primus parens noster, Mulier quam dedisti mihi sociam, dedit mihi de ligno & comedi. Sic & illa dixit, Serpens decepit *Act.7.* *Psalm.105.* *Gene.3.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

decepit me. Hæc autem non est vera ratio effugiendi, sed potiùs augendi supplicium. Procuranda fuerat salus populi verbo & opere. Murum se pro domino exposuisse debuerat, & impediuisse idololatriam, sed sic habet humana iustitia. Videri tamen potest Aaron fuisse ea ratione inconstantior in opere domini, ne putaretur fratris vicem voluisse defendere, illius iniuriam affectu carnis vindicare, maluisseque populi gratiam conseruare viuus, quàm fratris & dei negocium propugnare moriturus, cum quo facilè conciliandus sperabatur, dei gloria interim neglecta, non sine magno crimine suo & populi. Quicquid sit, attenuat, quãtum potest culpam, quasi sua sponte prodierit vitulus ex coniecto in ignem auro.

Mysticè. AVGVSTINVS. Verũ quòd Moyses iratus tabulas testimonij digito dei scriptas collisisse atque confregisse videtur, magno mysterio figurata est iteratio testamenti noui, quoniam vetus fuerat abolendum, & constituendum nouum. *Quæst.144* AMBROSIVS. Fractæ sunt itaque primæ tabulæ, vt repararentur secundæ, quibus per euangelij prædicationem perfidia comminuta euanuit. Sic Moyses typum illum diſsipauit Aegyptium, & altitudinem extollentem se compressit æternæ legis auctoritate. Vnde & Dauid ait, Et confringet dominus cedros libani, & comminuet eas tanquam vitulum libani. *Psalm.28.* ISIDORVS. Tabulæ igitur imaginem demonstrabant priscæ legis, non post longo interuallo pro populi peccato cessantis. Alię verò ad instar priorum iteratim incisę, noui testamenti habuere figuram. Istæ non franguntur, vt ostenderetur noui testamenti eloquia permansura. Vnde & meritò decem verbis legẽda signantur, vt per eundẽ numerum figura crucis exprimeretur. Huius enim forma. x. litera est. Nam tracto vno apice à summo in imum ducitur, rursus alio non dispari per trãsuersa brachiorum cõponitur, vnde & ipse ait, Nõ veni soluere legem, sed implere, vtiq; per passionẽ crucis, cuius imago fuit in tabulis. RVPERTVS. Vel confractionis qua populi Iudæorũ hodie deus durã ceruicem confregit, præsagium in tabulis lapideis præcucurrit. Sicut enim illæ confractæ sunt cõfringente Moyse, sic lapidea populi illius corda confracta sunt & reprobata, accusante Moyse, quemadmodũ dicit dominus, Est qui accusat vos Moyses. *Ioan.5.* AVGVSTINVS. XXII. CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM. Et hæc quidẽ de tabulis. Sed quid sibi vult iste vitulus quem fecerũt filij Israël in solitudine, vel quid significat, quòd Moyses ipsum vitulum igne cõbusit, minutatim q; concidit, & in aquam aspergens, potum populo dedit? Si enim tabulas, quas digito dei, hoc est, operatione spiritus sancti scriptas acceperat, ideo fregit, quia indignos eos quibus legeret iudicauit: si denique vt ab eis ille vitulus penitus aboleretur incendit & contriuit, & in aquam sparsit atque summersit, vt quid & potum hoc populo dedit? Quem non excitet factum hoc ad quærendam & intelligendam prophe ticam significationem? Occurrat ergo iam intentis mentibus, quia diaboli corpus significatur in vitulo, id est, ho mines in omnibus gentibus, quibus ad hæc sacrilegia caput, hoc est, auctor diabolus est. Aureum propterea, quia *Cap.93.* videntur idololatriæ ritus velut à sapientibus instituti, de quibus dicit Apostolus, Quoniam cognoscentes deũ, *Rom.1.* non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, & immutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentum. Ex hac quasi sapientia iste vitulus aureus, qualia solebant Aegyptiorum etiam ipsi primates, & tanquam docti homines adorare figmenta. Hoc ergo vitulo significatum est omne corpus, id est, omnis societas gentilium idololatriæ deditorum. Hanc sacrilegam societatem dominus Christus igne illo comburit, de quo in Euangelio ait, Ignem ve- *Luc.12.* ni mittere in terram, vt quoniam non est qui se abscondat à calore eius, dum in eum credunt gentes, igne virtutis eius, diabolica in eis forma soluatur. Totum deinde corpus illud comminuitur, id est, ab illa male conspirationis constatione discissum, verbo veritatis humiliatur, & comminutum in aquam mittitur, vt eos Israëlitæ, id est, Euangelij prædicatores ex baptismo in sua membra, hoc est, in dominicum corpus transferant, quorum Israëlitarum Petro de ipsis gentibus dictum est, Macta & manduca. Si ait, macta & manduca, quare non etiam, concide & bibe? Ita ille vitulus per ignem zeli, & aciem verbi, & aquam baptismi, ab eis potiùs quos ab- *Psalm.73.* sorbere conabatur, absorptus est. IDEM IN PSALMOS. Magnum igitur hîc agitatum est sacramentum. Cũ enim sic irasceretur Moyses colentibus & adorantibus idolum, & zelo dei inflammatus vindicaret tem poraliter, vt à morte sempiterna deuitanda terreret, tamen ipsum caput vituli in ignem misit & exterminauit, comminuit, in aquam sparsit, dedit populo bibere, sic factum est magnum sacramentum. O ira prophetica, & animus non turbatus sed illuminatus. Quid egit? Mitte in ignem, vt forma ipsa prius confundatur: minutatim comminue, vt paulatim consumatur. Mitte in aquam, da populo bibere. Quid est hoc, nisi quia adoratores dia- *2.Cor.6.* boli corpus ipsius facti erant, quomodo agnoscentes Christum fiunt corpus Christi vt eis dicatur, Vos autem estis corpus Christi & membra? Corpus diaboli consumendum erat, & hoc ab Israëlitis consumendum. Ex il- *Act.10.* lo enim populo Apostoli, ex illo prima Ecclesia, Et dictum erat Petro de gentibus, Macta & manduca. Quid est macta & manduca? Occide quod sunt, & fac quod es. Hac macta & manduca, hac comminue & bibe vtrumq; tamen in eodẽ sacramento, quia oportebat vtiq;, & sine dubitatione oportebat, vt corpus quod erat diaboli, credendo transiret in corpus Christi, sic diabolus consumitur amissis membris suis. Hoc figuratum est & in serpente Moysi. Nam fecerunt magi similiter proiectisq; virgis suis exhibuerunt dracones, sed draco Moysi omnium illorum magorum virgas absorbuit. Intelligatur ergo & modò corpus diaboli, hoc fit, deuoratur à gen- *Vbi suprà.* tibus quæ crediderunt, factus est esca populis Aethiopibus. AMBROSIVS. Itaque absorbuit populus omnem perfidiam ac superbiam, ne eum absorberet impietas & arrogantia. Melius est enim vt vnusquisque præ- *1.Cor.15.* ualeat carni & vitiis eius, ne dicatur de eo, Quia deuorauit eum mors præualens, sed dicatur magis, Deuora- *Psalm.109.* ta est mors in victoria sua. Vbi est mors victoria tua? Vbi est mors aculeus tuus? Et de domino dictum, De torrente in via bibet. Quia acetũ accepit, vt absorberet vniuersorum tentationes. RVPERTVS. Iuxta anago- *Psalm. 73.* gen itaque, idem hoc facto, quod & de illo dicto prophetico sentiendum. Tu confregisti capita draconis, dedisti eum escam populis Aethiopum. Capita nanque draconis siue vituli, per quod diaboli cultum licet intelligi, ecce deus Moysi confregit, atque in puluerem redactum, populo suo in potum dedit, quia eos qui ex parte vel regno erant diaboli, per pœnitentiam confractos, & in puluerem humilis conscientiæ redactos, Ecclesiæ suæ

A suæ per baptismi aquam incorporauit. GREGORIVS NYSSENVS. Qui per omnes gradus quos iam exposuimus ascenderit, is à deo sibi traditas tabulas ad populum defert, quibus diuina lex continetur, sed dura cum peccato collisione diruptæ conteruntur. Peccatum verò simulachri cultus erat in vituli similitudine constituti, quod à Moyse contritum, aquáque dissolutum, ipsis qui peccarunt, factus est potus. Ita omni modo ea materia, quæ hominum peccato subministrauit, deleta est. Propheticè igitur hæc historia de iis, quæ nostris temporibus facta sunt exclamauit. Omnis enim circa simulachra error, & vita hominum ablatus est, nec amplius nostrorum principum pietate à pio credentium ore debitus, qui Christiana freti laudatissima professione, impietati seruientia idolorum templa deleuerunt. Videmus præterea quæ sancta fuerunt, apud impietatis mysteria, quasi aquam instabilem delapsa defluxisse, aquam ab illorum ipsorum ore, qui cultu si- B mulachrorum insaniebant imbibitam. Nam cùm cernas oculis qui huic vanitati erant penitùs dediti, alia temre voce videtur, futurum esse tempus olim in quo simulachrum omne, ore ipsorum qui ab iniquitatis errore ad pietatem transponẽtur, delebitur ac imbibetur? AVCTOR CATENAE. Vel edere fructum viarum suarum debebant impij Iudæi, & calicem bibere perpetuæ infelicitatis, quam hæc traiectio significabat, nõ minus quàm cùm coram Pilato clamarent de sanguine Christi super se & posteros mansuro, vtrumque enim fa gitium manet semper, & durat omnibus populis in doctrinam.

Videns ergo Moyses populũ quòd esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiã sordis, & inter hostes nudum constituerat, & stans in porta castrorum ait, Si quis est domini iungatur mihi. Congregatíque sunt ad eum omnes filij Leui. Quibus ait, Hæc dicit dominus deus Israël, Ponat vir gla- 4
C *dium super femur suum. Ite, & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem & amicum & proximum suum. Feceruntque filij Leui iuxta sermonem Moysi. Ceciderunt que in die illo quasi tria milia hominum. Et ait Moyses, Consecrastis manus uestras hodie domino, unusquisque in filio & in fratre suo, ut detur uobis benedictio.*

PROSPER. Quamuis dominus ad orationem Moysi placatus fuerit, non tamen illud tam grande pec- 4
catum caruit vindicta, quoniam peccatum impunitum esse non potest. Vide ergo quid statim fuerit sequu- *1.Par.ca.4.*
tum. *Videns ergo* (inquit) *Moyses populum quòd esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia *Quæs.146.*
litera sic habet, Et cùm vidisset Moyses populum, quia dissipatus est, dissipauit enim eos Aaron vt in gaudium
D venirent aduersariis suis. Notandum est quemadmodum illud totum malum quod populus fecit, ipsi Aaron tri buatur, quòd eis consenserit ad faciendum quod male petierant. Magis enim dictum est, Dissipauit eos Aaron, quoniam cessit eis, quàm dissipauerunt seipsi, qui tantum malum flagitauerunt. HVGO DE SANCTO VICTORE. Erat populus inter Hostes nudus & spoliatus à pecunia supradictorum ornamentorũ. Hostes autem vocat adiacentes gentes. AVCTOR CATENAE. Videns ergo Moyses populum quòd esset nudatus, hoc est, manifestatus, quia per exteriorem suam idololatriam, interior eius impietas qua idolola- *Heb.4.*
triam antè concepit, fuit aperta. Quod enim aperitur nudari dicitur, nã & Apostolus dicit, Omnia nuda & aperta sunt oculis eius. Vel Moyses vidit populum nudatum, subaudi ab ornamentis suis, aureísque iocalibus. Subiungitur autem ratio, spoliauerat enim eum Aaron, id est, populo abstulerat, non quidem per violentiam, sed ea pe-
tendo pro fabricatione idoli. Vnde sequitur, Propter ignominiam sordis, id est, propter sordidum & ignomi-
E niosum idolum excudendum, quod ignominiæ ac sordis nomine, in veteris instrumenti scripturis, ob excessuam idolatriæ fœditatem atque impietatem exprimi solet. Et inter hostes nudum constituerat, videlicet inter gentes illas exteras circunadiacentes, dei auxilio priuatum & nudatum propter huiusmodi scelus reddiderat.
Diximus secundum editionem nostram, verùm quia locus difficilis valde est, adhuc pro eius clariori intelligen- וַיַּרְא מֹשֶׁה אֶת הָעָם כִּי פָרֻעָ הוּא כִּי פֵרַע אַהֲרֹן לְשִׁמְצָה
tia ipsa ponenda sunt Hebraica, quæ huiusmodi sunt, בְּקָמֵיהֶם Vaiar Mose eth haham-chi pharúah hu, chi pheraho Aharon leśimza bekameheim, Et vidit Moyses po-
pulum quoniam nudatus vel discoopertus esset, quoniam nudauerat vel discooperuerat eum Aaron propter ignominiam seu ad infamiam inter hostes eorum. Et est sensus. Cùm vidisset Moyses quòd detecta esset ma litia populi ipsius ad ignominiam eius apud aduersarios. Erat enim magnum dedecus & magna confusio Israëlitis coram hostibus, vt deserto deo vero, qui tot & tanta miracula fecerat in oculis eorum, & pro vtilitate eorum, eligeret alium deum, etiam cum magno dispendio auri & argenti sui. Denudauit igitur Aaron populum illum, primùm quòd innotescere fecerit vniuerso mundo qualem haberent animum, quum illis fabricauit vitu-
F lum quem adorauerunt, præterea denudauit eum ornamentis suis aureis. Verũ quoniam verbũ פָּרַע Pharaha, etiã vacare seu otiosum esse & dissipare, Et dictio קָמִים kamim, etiam insurgẽtes in aliquem, siue aduersarios significant, ideo alij, Vidit Moyses populum quòd discoopertus vel vacuatus, siue priuatus aut exinanitus, siue exutus esset, Quoniam discooperuerat, vel vacuauerat aut priuauerat, siue exinaniuerat aut exuerat, vel dissipauerat eos Aaron propter ignominiam eorum qui insurgebant in eos, aut propter vituperationem seu infamiam aduersariorum suorum, transferunt. Quod exponit Rabi Salomon his verbis, Eo quòd ea res erat summo decori in ore hostium suorum. Septuaginta (vt iam dictum) magis sententiam quàm verba secuti, habent, καὶ ἰδὼν μωϋσῆς τὸν λαὸν ὅτι ἀπεσκέδασται, ἀπεσκέδασε γὰρ αὐτοὺς ἀαρὼν, Videns Moyses populum quòd esset dispersus seu dissipatus, dispersit enim eos Aaron, Vt quandam scilicet ruinam innuerent & interitum. Sequentem verò sententiam clarè satis expresserunt, ἐπίχασμα τοῖς ὑπεναντίοις αὐτῶν, Ludibrium aduersariis suis, hoc est, Quæ res erat cessura in maximum ludibrium eorum apud hostes seu aduersarios suos. Quæ omnia idem dicunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

dicunt in sententia cum litera nostra. Chaldaica diuersum parumper habet, videlicet, Viditque Moyses po- G
pulum quòd otiosus esset: otiosum enim fecerat eum Aaron, vt contaminaret eos nomine pessimo in generationes suas. Fortè autem innuit quòd effœminauerat populum Aaron, & mollem reddiderat hac idololatria, adeò vt etiam in retro subsequuturas eorum progenies infamem fecerit & prostituerit, semper enim eis peccatum hoc refricandum erat, tantúmque crimen super eos induxerit, ob nimium otium cui tot diebus quasi marcescentes indulserant. Ex quibus omnibus id colligitur, quòd multiplici malo Aaron populũ inuoluit, auro spoliauit, ornatu destituit, perfidum reddidit, hostium opprobrio & irrisioni exposuit ad perpetuam eorum ignominiam, seu in ignominiam sordis, id est, propter formationem idoli, exinanitum deuotione in deum & fide, dissipatum quoque irreparabili ruina. Vnde non parum hostes Israëlis gaudere poterant, & ridere totum opus dei cum populo isto. *Et stans in porta castrorum, ait, Si quis est domini, iungatur mihi. Congregatique sunt ad eum omnes filij Leui. Quibus ait, Hæc dicit dominus deus Israel, Ponat vir gladium super femur suum. Ite, & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem & amicum & proximum suum.* AMBROSIVS. Quod occidi fecit à proximis H
proximos Moyses, filios à parentibus, à fratribus fratres, præceptum euidens, quia præferenda est religio necessitudini, pietas propinquitati. Ea est enim vera pietas, quæ præponit diuina humanis, perpetua temporalibus. Vnde & ipse Moyses ad filios Leui dixit, Qui paratus est à domino, veniat ad me. Et dixit illis, Hæc dicit dominus deus Israël, Imponite vnusquisque gladium suum in femore suo, & pertransite, vt contemplatione atque amore reuerentiæ diuinæ perimeretur omnis affectus necessitudinis. Et occisa quidem scribuntur tria milia hominum. Nec numeri inuidia mouemur, quia melius est paucorum supplicio vniuersos exui, quàm in omnes vindicari. Neque verò aliquid durum videtur pro vindicta iniuriæ cœlestis. Denique sanctiora cæteris ad hoc munus eliguntur ministeria Leuitarum, quorum portio deus. Nesciunt enim suis parcere, qui nihil suum norunt, Quoniã sanctis omnia deus est. BASILIVS IN SERMONE DE IRA. Ira quando oportet, I
& vt oportet ex ratione dispensata, fortitudinem patientiámque ac constantiam parit: præter verò rectam rationem tractata, furor & insania efficitur. Idcirco nos Psalmus admonet, Irascimini & nolite peccare. Ipse nanque dominus in Euangelio illum qui temerè fratri iratus fuerit, reum iudicij facit. Illum verò qui tanquam pharmaco ad ea quæ oportet ira vtitur, minimè condemnat. Dicitur nanque, Ponam inimicitiam inter te & serpentem. Et rursus, Hostes sitis Madianitis. Docentis verba sunt, vt ira veluti armis vtamur. Ideo Moyses omnium hominum mansuetissimus, vituli idololatriam damnans, Leuitarum manus in cædem fratrum armauit. Vnusquisque (inquit) vestrum, gladium ad latus teneat, & transite à porta in portam, & flectite per circuitum castrorum, & suum quisque fratrem interimat, & quilibet proximum suum. Et paulò pòst ait Moyses, Vestras hodie manus deo consecrastis, quilibet in filio suo & fratre suo, vt detur vobis benedictio. Quid Phinees iustũ reddidit? Nónne iusta contra fornicantes ira, qui alioqui mitis ac mansuetus existens, postq̃ stuprum Zambri & scorti Madianitis palàm in populo vidit, adeòque impudenter admissum, vt nec tam turpe spectaculum occultari vellent, minimè tam indignum facinus passus, ira vt oportebat vsus, protinus vtrum- K
que trucidauit. Samuel autem Agag regem Amalech à Saule contra mandatum domini seruatum, nónne iusta ira in medium trahens occidit? Sic itaque fit ira sæpenumero bonarum actionum ministra. Helias verò zelotes quinquaginta supra quadringentos turpitudinis sacerdotes, & quadringentos viros sacrorum nemorum, comedentes de mensa Iezabel, iusta sapientique indignatione in totius Israël vtilitatem, vt morte mulctarentur effecit. Tu autem fratri tuo sine causa iraseris. Quomodo enim non sine causa? Cùm sit alius qui instigat dæmon, & alius qui instigatur homo, cui tu maledicis, simile quoddam canibus admittens, qui saxa mordere solent, quãdo iactantes attingere non valent. Instigatus enim ac incitatus, misericordia profectò dignus est. Qui verò incitat, odio maximo est insectandus. In hunc igitur iram transfer hominum interfectorem, mẽdacij patrem, peccati ministrum. Fratrem verò in te peccantem miserabere. Nam si in peccato vsque in extremum durabit, cum
Cap.14. ipso dæmone æterno tradetur igni. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Moyses vt bene pec
catum idololatriæ vindicaret, Leuitas viginti tria milia virorum iusit occidere. In cuius nimirum exercitatio- L
ne cædis dicit, Si quis est domini iungatur mihi. Quasi dicat, In hoc ostendet quisque quia sit domini, si pro eius amore fratri, proximo, vel amico non parcit. Nos autem peccatores cernimus, & obiurgare peccantes aut nolumus, aut timemus. Cur ergo hoc facimus, nisi quia deum sicut patres illi nequaquam diligimus?

Cap.6. IDEM. XX. MORALIVM. Sciendum autem quòd disciplina vel misericordia multum destituitur, si vna sine altera teneatur. Sed circa subditos suos inesse rectoribus debet, & iustè consolans misericordia, & piè sæuiens disciplina. Sit itaque amor, sed non molliens: sit rigor, sed non exasperans: sit zelus, sed non immoderatè sæuiens: sit pietas, sed non plusquàm expediat parcens. Intueri libet in Moysi pectore misericordiam cum seueritate sociatam. Videamus amantem piè, & districtè sæuientem. Certè cùm Israëliticus populus ante dei oculos penè inueniabilem contraxisset offensam, ita vt eius rector audiret, Descende, peccauit populus tuus, ac si ei diuina vox diceret, Qui in tali peccato lapsus est, iam meus non est, atque subiungeret, Dimitte me, vt
irascatur furor meus contra eos, & deleam eos, faciámque te in gentem magnam, ille semel & iterum pro po- M
pulo cui præerat, obicem se ad impetum dei irascentis opponens, ait, Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Pensemus ergo quibus visceribus eundem populum amauit, pro cuius vita de libro vitæ deleri se petiit. Sed tamen iste qui tanto eius populi amore constringitur, contra eius culpas pensemus quanto zelo rectitudinis accendatur. Mox enim vt petitione prima ne delerentur, culpæ veniam obtinuit, ad eundem populum veniens, ait, Ponat vir gladium suum super femur suum. Ite, & redite de porta vsque ad portam per medium castrorum, & occidat vnusquisque fratrem & amicum & proximum suum. Ceciderúntque in die illa quasi viginti tria milia hominum. Ecce qui vitam omnium etiam cum sua morte petiit, paucorum vitam gladio extinxit. Intus arsit ignibus amoris, foris accẽsus est zelo seueritatis. Tanta fuit pietas, vt se pro illis coram domino morti offerre non dubitaret, tanta seueritas, vt eos quos diuinitùs feriri timuerat, ipse iudicij gladio feriret. Sic amauit eos quibus præfuit, vt pro eis nec sibi parceret, & tamen

delinquentes

A delinquentes sic persequutus est, quos amauit, vt eos etiam domino parcente prosterneret. Vtrobique legatus fortis, vtrobique mediator admirabilis, causam populi apud deum precibus, causam dei apud populum gladiis allegauit. Intus amans, diuinæ iræ supplicando obstitit: foris sæuiens, culpam feriendo consumpsit. Succurrit citiùs omnibus, ostensa morte paucorum. Et idcirco omnipotens deus fidelem famulum suum citiùs excitius omnibus, ostensa morte paucorum. Et idcirco omnipotens deus fidelem famulum suum citiùs excurrit audiuit agentem pro populo, quia vidit quid super populum acturus esset ipse pro deo. In regimine ergo populi vtrumque Moyses miscuit, vt nec disciplina deesset misericordiæ, nec misericordia disciplinæ.

IDEM IN PASTORALI. Admonendi sunt pacati, ne dum nimis humanam pacem desiderant, pra *Par.3.c.23.*
uos hominum mores nequaquã redarguant, & cõsentiendo peruersis, ab auctoris sui se pace disiungant, ne dum humana foras iurgia metuunt, interni fœderis discissione feriantur. Quid est enim pax transitoria, nisi quoddam vestigium pacis æternæ? Quid esse ergo dementius potest, quàm vestigia in puluere impressa diligere, sed ipsum
B à quo impressa sunt non amare? Hinc Dauid dum totum se ad fœdera pacis internæ constringeret, testatur quòd *Psalm.138.*
cum malis concordiam non teneret, dicens, Nónne qui oderant te domine oderam, & super inimicos tuos tabescebam? perfecto odio oderam illos, inimici facti sunt mihi. Inimicos etenim dei perfecto odio odisse, est & quod facti sunt diligere, & quod faciunt increpare, mores prauorum premere, & vitæ prodesse. Pensandum ergo est quando ab increpatione quiescitur, quanta culpa si pax cum pessimis tenetur, si propheta tantus hoc velut in hostiam deo obtulit, quod contra se pro domino prauorum inimicitias excitauit. Hinc est quòd tribus Leui assumptis gladiis per castrorum media transiens, quia feriendis noluit peccatoribus parcere, deo manus dicta est consecrasse. Hinc Phinees peccantium ciuium gratiam spernẽs, coëuntes cũ Madianitis perculit, & iram domini iratus placauit. Hinc per semetipsam veritas dicit, Quid putatis? quia pacẽ veni mittere in terram? Non vtiq; sed *Matth.10.*
gladium. Malorum nanque cùm incautè amicitiis iungimur, culpis ligamur. Vnde Iosaphat qui tot de anteacta vita præconiis attollitur, de Achab regis amicitiis penè periturus increpatur. Cui à domino per prophetam di-
C citur, Impio præbes auxilium, & his qui oderunt dominum, amicitia iungeris, & idcirco iram quidem domini *2.Para.19.*
merebaris, sed bona opera inuenta sunt in te, eo quòd abstuleris lucos de terra Iuda. Ab illo enim qui summè remer

Universidad de Deusto
Biblioteca

xerunt hîc nonnulli, ꝙ illi tantũ occidebantur, qui ex populo mali tanti auctores primi & principales fuerunt. Di G
xerunt alij, ꝙ hoc intelligitur de solis Leuitis impiis, quos alij Leuitę feruentiores zelo, non passi fuerunt inultos, id quod aliæ tribus non curabant, nec tantoperè de crimine dolebant vt tribus Leuitica, quorum maxima pars Moysi obsequebantur sponte, vt iussi fuerant occidẽdo fratres, proximos & amicos, per quos contribules aptiùs intelliguntur, quã de reliquis tribubus. Nobis autẽ cũ totus ferè populus in fabricatione idoli culpabilis fuerit, vt & totus aliquomodo punitus videatur, ad maiorẽ dei gloriã, Leuiticęq; tribus honorẽ cedere videtur, si pręceptũ Moysi generaliter factũ intelligamus vt videlicet quẽcunq; de porta ad portã castrorũ habuerint obuium, transeundo & reuertendo, de quacunq; tribu & familia is fuerit, sicut frater germanus, siue aliàs sanguine cõiunctus, aut quomodocũq; proximus vel amicꝰ, zelantissimè interfecerint Leuitę. *Fecerunt ꝙ filij Leui iuxta sermonẽ Moysi. Cecidẽrunt ꝙ in die illo quasi tria milia hominum.* GREGORIVS NYSSENVS. Armauit Leuitas non in alienigenas, sed in suos ardenter Moyses, qui ab altera extremitate castrorũ, ad alterã cõfuse, vt quisq; obuiã fieret, omnes interfe- H
cerunt. Ita cũ pariter quicunq; mucroni incideret occideretur, nemo interficientiũ quis amicus, aut quis inimicꝰ discernebat, quis domesticus, quis affinis, quis cognatus aut alienus, nemo prospiciebat, sed vnicus atq; par aduersus omnes, in quos inciderant erat impetus. Vnde discimus idcirco absq; dispositione punitos fuisse, quoniã vnà omnes ad malum conspirantes, ratione vitij quasi vnus effecti sunt. Et veluti cũ quispiã vnum hominẽ peccatis cõmotus suis cædit vehementer, non hoc aut illud suum affligit mẽbrum, sed quo flagellum cõmodè potest inferri, illud verberat. Bene enim nouit quãcunque partem percusserit, ad totum corpus inde sensum doloris trãsiturum, sic quę sine dispositione tunc adhibebatur punitio, omnes qui conspiratione vitij, quasi erant in vnũ corpus conflati, mirum in modum castigabat. Quare si nonnunq̃ peccatis hominum iram dei excitatam, non in omnes, sed in aliquos ferri videamus, diuinę clementiæ magnitudinẽ admirari debemus, qua fit, vt non omnes sicuti merentur percutiantur, omnes tamen flagellis castigentur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, I
Et cecidit è populo in die illa sicut tria milia viri. Et est casus ġenitiui, viri: ita ad verbum habetur. Corrupta est itaq; litera in aliquibus Latinis exemplaribus in numero viginti trium miliũ, nam Hebraica litera nec integrum trium miliũ numerum affirmat, sed cum aduerbio sicut. AVCTOR CATENAE. Fecerunt ꝙ filij Leui iuxta sermonem Moysi, id est, vt pręceperat Moyses. Hebraismus. Cecidẽrunt ꝙ in die illa quasi tria milia hominum, cùm in Hebræo ita legatur, וַיִּפֹּל מִן הָעָם בַּיּוֹם הַהוּא כִּשְׁלֹשֶׁת אַלְפֵי אִישׁ Vaippol min haham baiom hahu chisloseth alphe is, Et cecidit de populo in die illa quasi tria milia viri. Vbi nomen viri, & verbũ cecidit, singularia pro pluralibus posita sunt, Prout vertit Latinus Interpres. Septuaginta, καὶ ἔπεσον ἐκ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τρεῖς χιλιάδες ἀνδρῶν, Et ceciderunt ex populo in die illa tria milia virorum. Chaldaica, Cecidẽrunt ꝙ ex populo quasi tria milia virorum. Tria igitur milia virorum cecidisse in toto populo tredecim tribuum, non magnũ fuit in tanta virorum multitudine quæ cõsenserit in crimen istud, & adfuerit. Hinc factum, quòd dixerunt nonnulli, hos tres mille fuisse duntaxat de tribu Leuitarum quę erat in numero viginti duo milia, vt residui decem & nouem milia innocentes fuerint à præuaricatione ista. Verũ rectiùs est vt dicamus vindictam cum magna miseri- K
cordia permixtam fuisse. Cùm igitur ita se habeat hic locus tam in Hebraicis quàm in Græcis & Chaldaicis codicibus, mirum est vnde factum sit, quòd vbique ferè apud Latinos expositores viginti tria milia hominum loco trium milium occisa fuisse referantur, nisi ex causa quam suprà tetigimus. *Et ait Moyses, Consecrastis manus vestras hodie domino vnusquisque in filio & in fratre suo, vt detur vobis benedictio.* CAIETANVS. Intelligimus hæc verba fuisse dicta à Moyse Leuitis. Nec est præteriti temporis verbum consecrastis, sed consecrate Imperatiuũ in Hebræo. Et hinc manifestum sit, quòd verba ista non fuerũt dicta post occisionẽ sed antè, sed Moyses more suo priùs narrat factum, & deinde ordinẽ illius. Continẽt enim hæc verba rationẽ discurrendi & occidendi: adhortantis enim sunt, & manifestantis, quòd interfectio hæc erit tanquã cõsecratio manuum eorum summo deo. Vnusquisque in filio suo, & in fratre suo, vt detur vobis benedictio. Iuxta Hebræum habetur, Quia vir in filio suo & in fratre suo, & ad dandũ super vos hodie benedictionẽ. Non itaque subintelligitur repeti cõsecrate, sed ad initiũ benedictionis subiunctę spectãt hęc prima verba. Et est sensus, quia vnusquisq; in filio & in fratre suo erit per hanc actionẽ L
consecratus, hoc est, dicatus deo, & vltra hoc erit actus iste meritorius ad dandum super vos hodie benedictionem, hoc est, vt deus hodie vobis benedicat. Duo itaque bona Leuitis promittit ex hac actione, & quòd filij ac fratres eorum erunt etiam consecrati deo, & quòd super eos omnes dabitur à deo benedictio. Ita quòd pronomen, vos, demonstrat Leuitas illos, & filios & fratres eorum. Et meminit filiorum, quia minores non concurrebant ad hanc interfectionem, eo quòd essent pueri. Fratrum quoque, quia multi Leuitarum manserunt cum Moyse, siue propter ætatem senilem, siue ad custodiam. Vos (inquit) euntes consecrate manus vestras hac actione, quia non solùm vos, sed & filij & fratres vestri erunt hinc consecrati, & super vos omnes dabit deus benedictionem. Et vtrumque impletum fuit, quia tribus tota Leuitica dicata est deo, & benedictionem habuit decimarum, primitiarum, oblationum, & cætera. AVCTOR CATENAE. Consecrastis manus vestras, & cætera. Hebraica litera sic legitur, מִלְאוּ יֶדְכֶם הַיּוֹם לַיהוָה כִּי אִישׁ בִּבְנוֹ וּבְאָחִיו וְלָתֵת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרָכָה Milu iedchem haiom laihoua, chi is bibno vbachif velatheth halechem haiom beracha, Implete, id est, Consecrate ma- M
nus vestras hodie domino, quia vnusquisque vestrũ in filio suo & in fratre suo (subaudi cõsecrabit, vel consecrare poterit illas, interficiendo eũ scilicet) vt detur super vos hodie benedictio. Debebat hic versus præcedere, hoc enim dixerat Moyses antequàm interficerent eos. Quasi dicat, Hoc agite quod vobis dicam, quod factum perinde reputabitur à domino, quasi obtuleritis ei dona & oblationes, si quis fratrem aut filium suum idololatram interfecerit, pro quo etiam facto bene erit vobis, vel dabit vobis ipse dominus benedictionẽ. Et quam benedictionem? Vt sola scilicet tribus vestra ad peragenda publica sacra in tabernaculo Israëlitico deligatur. Alij Imperatiuum pro præterito exponunt, sicut & Latinus fecit Interpres, quod nonnunquã in his literis fieri consueuit, reduntq;, Consecrastis manum vestram hodie domino. Quia vnusquisq; vestrum consecrauit manũ suam in filiũ suum & in fratrẽ suum, ad dandum super vos hodie benedictionẽ. Sic & Chaldaica, Obtulistis oblationes vestras hodie coram domino, vnusquisque in filio suo, & fratre suo, vt detur hodie super vos benedictio. Septuaginta,

Implestis

A Implestis manus vestras, &c. In reliquis vt apud nos. Dicat ergo Moyses, Tantùm abest vt homicidæ & parricidæ habeamini ob impios interfectos, vt etiam manus vestras consecraueritis, non hominum odio, sed amore dei, & pietatis zelo incitati & dignam vobis benedictionem parauerit is. Vides ergo, quòd de mandato domini occidere idololatras, est consecrare, non polluere manus, si zelo honoris diuini fiat. Si dicatur quomodo potuerunt Leuitæ interficere filios & fratres suos, cùm omnes ad Moysen congregati fuerint, responderi forsan potest, omnes pro maiori parte positum esse, & fuisse de Leuitis aliquos qui non sunt congregati ad Moysen, & hos fuisse occisos. Tale quid habes Iudicum vigesimo capite, Congregati sunt omnes filij Israël quasi vir vnus, & tamen non fuerunt ibi viri Iabes Galaad, vt subditur postea sequenti capite. Hoc ita dicere cogit literæ angustia. Quanquam aliqui (vt iam dictum) quod est, In filio & fratre suo, vertãt pro filio & fratre suo, vt sit sensus, hac interfectione idololatrarum ex omnibus tribubus non tantùm manus vestras, sed & filiorum & fratrum
B vestrorum domino consecrastis, vt & ipsi ministrent mihi in tabernaculo.

GREGORIVS NYSSENVS. Verùm hoc ex ipsa historia non altiùs intellecta discimus, Ad *Mystice.*
sublimius autem reducere volentes, illud priùs considerabimus quòd communi præconio legislator exclamauit, Si quis est domini, ad me veniat. Qua voce lex ipsa omnibus edicere videtur, si quis deum amare vult, me legem amet, nam qui legis amicus est, is certè dei quoque amicus est. Iubet deinde iis qui tali præconio congregati sunt, absque disquisitione & in fratres, amicos & proximos gladio ferociter vti. Superioris speculationis seriem sequentes, dicimus, omnem hominem qui ad legem ac deum respicit, malorum domesticorum cæde purgari. Nec enim semper frater aut amicus, aut proximus in meliorem à scriptura partem accipitur. Sed sunt nonnulli fratres, amici, proximi, qui quasi alieni ac inimici nobis aduersantur, quos eas arbitramur esse cogitationes, quarum vita nobis mortem, mors verò vitam solet inducere. Hæc expositio illis etiam conue-
C nit, quæ de Aaron diximus. Ibi enim pro fratre, socium atque protectorem diuinitùs nobis datum Angelum intelleximus, qui aduersus Aegyptios signa operatur, qui etiam maior ætate iurè dictus est, nam angelica natura homine priùs creata est. Frater verò, quia est quædam profectò intellectualis & angelicæ naturæ ad intellectum & animam humanam affinitas, quas ob res & si vtroque in loco frater dicitur, non tamen locum habet oppositio, quomodo is frater appellari possit, qui in malum accipitur, cùm æquiuocè fratris nomen nunc in bonum, nunc in malum (vt diximus) accipiatur. Aduersus igitur hos malos fratres gladiorum opponit aciem Moyses. Quod enim aliis quis iubet, sibi quoque ipsi sancit. Horum fratrum cædes, peccatorũ interitus est. Nam qui aduersarij consiliis fixum atque statutum in animo malum deleuit, aduersarium in seipso interfecit. Quare qui hos fratres, hos amicos, hos proximos interimet, audiet illam vocem, quam à Moyse illi perceperunt, qui tũc sine disquisitione multos è cultoribus idoli occiderunt. Cõsecrastis (inquit) manus vestras hodie domino, in suo
vnusquisque filio vel fratre, vt detur super vos benedictio. GREGORIVS IN PASTORALI. Moyses 3. par. Cap. 26.
cùm irascentẽ deum populo cerneret, & assumi ad vlciscendũ gladios iuberet, illos à parte dei denũciat existere,
D qui delinquentiũ scelera incunctãter ferirent, dicens, Si quis domini est, iungatur mihi. Ponat vir gladium super femur suum. Ite, & redite de porta vsque ad portã per medium castrorum, & occidat vnusquisq; fratrem suum, & amicum, & proximum suũ. Gladium quippe super femur ponere, est prædicationis studiũ voluptatibus carnis anteferre, vt cũ sancta quis studet dicere, curet necesse est illicitas suggestiones edomare. De porta verò vsque ad portam ire, est à vitio vsque ad vitium per quod ad mentẽ mors ingreditur, increpando discurrere. Per mediũ verò castrorum transire, est tanta æqualitate intra Ecclesiam viuere, vt qui delinquentium culpas redarguit, in nullius se debeat fauorem declinare. Vnde & rectè subiungitur, Occidat vir fratrem, & amicum, & proximum suum. Fratrem scilicet, & amicum, & proximum interficit, qui cũ punienda inuenit, ab increpationis gladio nec eis quos per cognationẽ diligit parcit. Si ergo ille dei dicitur, qui ad ferienda vitia zelo diuini amoris excitatur, profectò esse se dei denegat, qui in quantũ sufficit, increpare vitã carnaliũ recusat. AMBROSIVS AD RO-
MVLVM. Est igitur ille Leuita verus, vltor & vindex, qui carnem interimit vt seruet spiritum, qualis erat ille
E qui ait, Castigo corpus meum, & seruituti redigo. Quid autem tam proximum quàm caro animę? Quid tam pro- 1. Cor. 9.
ximum quã sunt passiones corporis? Eas in se Leuita bonus interimit spiritali gladio, qui est verbum dei bis acutum & validum. Est & gladius spiritus qui pertransit animam, sicut ad Mariã dictum est, Tuã ipsius animam per- Luc. 2.
transibit gladius, vt reuelentur multorum cordium cogitationes. Nónne caro animæ fraterno quodã copulatur consortio? Nónne etiam menti nostræ affinis & propinquus sermo est? Cùm igitur cõprimimus sermonẽ ne multiloquio peccatum incidamus, ius germanitatis abrumpimus, & fraternę vinculum propinquitatis dissoluimus. Irrationabile quoque suum anima tanquã cognatũ rationabili vigore dissociat. Sic ergo Moyses docuit populũ insurgere in proximos suos, per quos fides reuocaretur, virtus impediretur, vt desecaretur in nobis quicquid à virtute deuium foret, cõfusum erroribus, vitiis innexum. Hac institutione populi meruit, vt non solùm deliniret indignationẽ diuinam, atque offensam auerteret, verumetiam cõciliaret gratiam. Pro captu itaque nostro quid sentiremus expressimus, alij si quid melius habent proferant, vt ex ipsis & ex nobis discamus quid potiùs hoc in
F loco eligendum & sequendum sit. AVGVSTINVS XXII CONTRA FAVSTVM MANICHAEVM. Cap. 92.
Quid etiam Propheticæ significationis habuerit, requirendum est, quod ex eis multos qui se absente ipsum idolum fabricauerunt, sine vlla cuiusq; necessitudinis distinctione iussit interimi. Facilè est vt intelligatur hominũ illorum interemptionẽ significare vitiorum talium necẽ, qualibus illi ad eandem idololatriam defluxerunt. In talia quippe vitia sæuire nos iubet Psalmus cùm dicit, Irascimini, & nolite peccare. In talia vitia sæuire nos iubet Apostolus cũ dicit, Mortificate membra vestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, luxuriam, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus. ISIDORVS. Sed & ipse numerus trium milium interfectorum, triplicem formã indicat peccatorum. Omne enim peccatum, aut facto, aut verbo, aut cogitatione committitur. PROSPER. Sed & tales in his discipulos nostri mediatoris ostendit, quibus ait *Vbi supra.*
ipse, Si quis venit ad me, & non odio habet patrem, matrem, fratrem, filios, insuper & animam suam, non po- Luc. 14.
test meus discipulus esse. Et iterum scriptum est, Qui dicit patri suo & matri suæ, nescio vos, & fratribus suis

2 f ignoro

Universidad de Deusto
Biblioteca

ignoro illos & filios suos oderunt, hi testamentum tuum seruabunt. Quod sancti fecere martyres, vocati per gra- G
tiam, felicitate perpetua munerati.

5 *FActo autem altero die locutus est Moyses ad populum, Peccastis peccatum maximum. Ascendam ad dominum, si quomodo quiuero eum deprecari pro scelere uestro. Reuersúsque ad dominum ait, Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, Fecerúntque sibi deos aureos. Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Cui respondit dominus, Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Tu autem uade, & duc populum istum quò locutus sum tibi. Angelus meus præcedet te. Ego autem in die ultionis uisitabo & hoc peccatum eorum. Percussit ergo dominus populum pro reatu uituli quem fecit Aaron.*

5 RVPERTVS. Omnibus qui in regimine animarum præsunt, qualiter præesse, imò qualiter prodesse H
debeant, hinc exemplum trahendum est, vt videlicet intus amantes, diuinæ iræ supplicando obsistant: foris
sæuientes, culpam feriendo consumant. Alioquin male sedent supra cathedram Moysi, sunt enim sicut Scri-
Matth. 23. bæ & Pharisæi, si sedentes in loco Moysi, deserunt prædictum officium, vel curam Moysi. Hi pro se dictum
putent, quod in Euangelio suo dominus dicit, Super cathedram Moysi sederunt Scribæ & Pharisæi. Omnia
ergo quæcunque dixerint vobis seruate & facite, secundum verò opera eorum nolite facere. Dicunt enim &
Amos. 6. non faciunt, &c. Idcireo sancta Romana Ecclesia talibus desidiosis & negligentibus, & iuxta Amos Prophe-
tam, dormientibus in lectis eburneis, & lasciuientibus in stratis suis, cùm comederint agnum de grege, &
vitulum de medio armenti, talibus (inquam) somnolentis prædictæ lectionis Euangelicæ lucernam per sin-
gulos annos vna dominicarum in oculos ingerere consueuit, valido simul concentu concrepans hoc exem-
plum Moysi, ne nesciant quod sequi debeant, videlicet quia sanctificauit Moyses altare domino, & immo-
lans victimas, fecit sacrificium matutinum in odorem suauitatis domino deo in conspectu filiorum Israël, I
& deinde consurgens ascendit in montem, vbi constituit ei deus, & videns eum, procidens adorauit eum,
dicens, Obsecro domine, dimitte peccata populi tui, &c. Cur enim tam longo, támque acuto canore res
ista declamatur, nisi quia grande negocium est, vt qui præsunt, ad hoc excitentur, vt Moysi exemplo solici-
ti sint non dilatare phylacteria sua, vel magnificare fimbrias, sed prouidere populo, ne fortè gratia dei nuda-
tus, & inter hostes visibiles siue inuisibiles nudus propter peccata sit constitutus, cúmque operire meritis &
protegere precibus? Nunc iam quæ dicta quoniam scitu digna sunt, diligentiùs percurramus. *Facto autem* (inquit) *altero die, locutus est Moyses ad populum, Peccastis peccatum maximum. Ascendam ad dominum, si quomodo quiuero eum deprecari pro scelere uestro.* CAIETANVS. Nota hunc ascensum, proculdubiò in montem, vt subiuncta reuersio
testatur. Nota autem propter scripta Deuteronomij nono. Si quomodo (inquit) quiuero eum deprecari pro sce-
lere vestro. Iuxta Hebræum habetur, Fortè faciam condonare peccatum vestrum. Non audet Moyses promit-
tere impetrationem veniæ, sicut nec impetrauit absolutè. AVCTOR CATENAE. Facto autem altero K
die. Id Hebraicè dicitur וַיְהִי מִמָּחֳרָת Vaihi mimacharath, Et factum est in crastinum, hoc est, crastino autem
die, siue sequenti, vel postero die. Ascendam ad dominum. In Hebræo est dictio וְעָתָּה Vehatta, Et nunc. Vt
dicatur, Et nunc ascendam. Sed hoc minimum est. Quasi dicat Moyses, Vos interim agnoscite scelus ve-
strum magnum, ego autem ascendam ad dominum. Si quomodo quiuero eum deprecari pro scelere vestro.
Idem est sensus in Hebraico, vbi legitur, אוּלַי אֲכַפְּרָה בְּעַד חַטַּאתְכֶם Vlai achappera behad chatathchem, Si for-
tè placabo pro peccato vestro. Sic & Chaldaica. Alij vertunt, Fortassè expiabo peccatum vestrum. Alij, Si for-
tè propitiationem obtineam pro peccato vestro. Quidam, Si quomodo propitiari queam peccatum vestrum.
Nonnulli, Si fortè expiem orando pro peccato vestro. Septuaginta, ἴνα ἱλάσωμαι περὶ τῆς ἁμαρτίας ὑμῶν, Vt
deprecer pro peccato vestro. Quæ omnia idem dicunt cum Latina editione. Loquitur autem Moyses per ver-
bum fortè, tum ad facinoris huius enormitatem, tum rei difficultatẽ ostendendam, deinde etiam vt dei liberta- L
tem in exaudiendo, ac propriam incertitudinem de impetrando, seu quantum, quando & qualiter erat exau-
diendus, populo qui peccauerat demonstret. Desperatio itaque nulla cadit in sacerdotem deo dignum, de mi-
sericordia dei neganda quamlibet impiè peccantibus, cùm non tam suum intelligit esse commissum sibi popu-
lum, quàm domini dei benignissimi patris, qui certè filios odisse non potest, nec deserere, nisi eos qui se pa-
trem agnoscere renuunt ex malitia, nihil emendare parati, sed contumaces. Pro quibus omnis lapis moueñ-
dus est vt domino concilientur, exhortationibus, orationibus, minis & pœnis, nihil negligendo, veluti fide-
lis pastor & parens. Sed dicat quis, cùm supra legatur, Placatúsque est dominus ne faceret malum quod locu-
tus fuerat aduersus populum suum, quomodo dicit nunc Moyses, Ascendam ad dominum, si fortè deprecari
possim pro peccato vestro? Huic respondetur, quòd licet certus esset Moyses dominum deum totum po-
pulum simul & subitò non esse deleturum, non tamen certus erat an ex interuallo temporis, siue per partes,
& ideo pro hoc se oraturum spondet. *Reuersúsque ad dominum ait, Obsecro, peccauit populus iste peccatum maximum, Fe-*
Locut. 124. *cerúntque sibi deos aureos.* AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS SVPER EXODVM. Dum de vno M
vitulo ita loquitur, Pluralem numerum pro singulari posuit. Inde est illud, Hi dij tui Israël qui eduxerunt te de
terra Aegypti. Non sanè locutiones istæ reperiuntur, vbi pluralis pro singulari ponitur, nisi in eo rerum genere,
in quo etiam de pluribus fieri vel intelligi potest. Non enim quia vnus ille vitulus erat, ideo non & plures fieri
poterant, aut ideo non multis idolis similis fuerat. Hac locutione dictum est latrones insultasse domino, cùm
hoc vnum fecisse scriptura testetur, sed non solus fuerat latro. Quinetiam cùm ista locutio fit per nomina pro-
pria, qualiter eam in scripturis factam nondum comperimus, plures sic intelliguntur, sicut Phedras & Me-
deas quidam dixerunt, cùm fuerit vna Phedra, & vna Medea, sed Phedras & Medeas appellauerunt omnes
similes Phedræ & Medeæ. Ita non sine causa nec vtcumque ac passim sicut ab imperitis vitiosè fit, sed certò
modo, certúsque regulis istæ locutiones interponuntur. CHRYSOSTOMVS HOMILIA TERTIA
DE VERBIS ESAIAE, VIDI DOMINVM. Et cur quęso te, incœpit Moyses à confessione
peccati?

A peccati? Quia in mundanis ac forensibus iudiciis, post accusationem & criminum confessionem, sequitur
mors, cæterùm apud diuinum tribunal post accusationem & confessionem criminum, datur corona. Vnde &
Salomon dicit, Ne iustificaueris teipsum in conspectu domini. Sic & alibi dicitur, Dic tu prior peccata tua,
vt iustificeris. AVCTOR CATENAE. Et considera, obsecro, orandi modum. Primò enim populi pec-
catum, & graue quidem peccatum confitetur, deinde peccati genus exprimit. Confessionem quippe pecca-
torum, viam esse nouerat ad obtinendam indulgentiam. *Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo*
quem scripsisti. AMBROSIVS LIBRO PRIMO DE POENITENTIA. Scriptum est, Si peccauerit *Cap. 8.*
homo in hominem, orabunt pro eo ad dominum: si autem in dominum peccauerit homo, quis orabit pro eo?
Hoc est singularis vitæ aliquis, quia quo maior culpa, eo maiora sunt quærenda suffragia. Non enim quicun-
que de vulgo pro Iudæorum populo, sed Moyses rogauit, quando vituli caput fidei immemores adorauerunt.
B Nunquid errauit Moyses? At certè quia non errauit, quod rogauit & meruit, & impetrauit. Quid enim ta-
lis affectus non impetraret, quando se obiecit pro populo, dicens, Et nunc si dimittis illis peccatum, dimitte:
sin autem, dele me de libro vitæ? Vides quia non tanquam delitiosus intercessor, & fastidij plenus sibi consulat
nec offensionem contrahat, quòd Nouatianus metuere se dicit, sed magis omnium memor, sui immemor, offen-
dere non timebat ipse, vt plebem ab offensionis periculo exueret & liberaret. Meritò ergo scriptum est, Quis ora-
bit pro eo, hoc est, talis qualis Moyses, qui se offerat pro peccantibus, talis qualis Hieremias, cui Prophetæ cùm *Hier. 7.*
esset dictum à domino deo nostro, noli orare pro populo isto, tamen orauit, & veniam promeruit. Denique in-
tercessione Prophetica & obsecratione tanti vatis inflexus dominus, dicit ad Hierusalem, quoniam ea quoque *Baruch. 3.*
pœnitentiam pro delictis egerat, dicens, Domine omnipotẽs deus Israël, anima in angustiis & spiritus anxius cla-
mat ad te, Audi domine, & miserere. Et iubet luctus vestimenta deponi, & abiici gemitus pœnitentiæ. Sic enim
scriptum est in fine libri, Exue te Hierusalem stola luctus & vexationis tuæ, & indue te decorem eius quæ à deo *Baruch. 5.*
C tibi data est gloriæ in æternum. IDEM LIBRO TERTIO DE SPIRITV SANCTO. Non deletur *Cap. 11.*
gratia, sed iniquitas, quia scriptum est, Ego sum, ego sum qui deleo iniquitates tuas. Denique Moyses pro popu-
lo petens, Dele (inquit) me de libro tuo, si non parces huic populo. Nec tamẽ deletus est, quia non habebat iniqui-
tatem, sed gratiam profluebat. HIERONYMVS ALGASIAE. Si consideremus Moysi vocem rogantis
deum pro populo Iudæorum, atque dicentis, Si dimittis eis peccatum suum, dimitte: si autem non vis, dele me
de libro tuo quem scripsisti, perspiciemus eundem & Moysi & Pauli erga creditum sibi gregem affectum. Pa-
stor enim bonus ponit animam suam pro ouibus suis. Mercenarius autem cùm viderit lupum venientem, fu- *Rom. 9.*
git, quia non sunt eius oues. Et hoc ipsum est dicere, Optabam anathema esse à Christo, & dele me de libro tuo
quem scripsisti. Qui enim delentur de libro viuentium, & cum iustis non scribuntur, anathema fiunt à do-
mino. Simúlque cerne Apostolum quantæ charitatis in Christum sit, vt pro illo cupiat mori, & solus perire,
dummodo omne in illum credat hominum genus. Perire autem non in perpetuum, sed impræsentiarum. Qui
D enim perdiderit animam suam pro Christo, saluam eam facit. Vnde & de quadragesimo tertio Psalmo assu-
mit exemplum, Quoniam propter te mortificamur tota die, reputati sumus vt oues occisionis. Vult ergo Apo-
stolus perire in carne, vt alij saluentur in spiritu, suum sanguinem fundere, vt multorum animæ conser-
uentur. Sic ergo & Moyses anathema fieri voluit, ne populus à domino deleatur propter peccatum. IDEM
IN PSALMOS. Deleantur de libro viuentium, & cum iustis non scribantur. Duos hîc libros indicat scri- *Psal. 68.*
ptos, viuentium ac iustorum. Vnde animaduertendum est, quòd ille sit viuentium, in quo ante aduentum
dei Prophetæ ac Patriarchæ scripti sunt. De quo Moyses peccante populo ait, Si non dimittis eis noxam, de-
le me de libro quem scripsisti. Iustorum verò dicit illum, de quo Dominus ad eos qui per fidem secuti sunt ait, *Luc. 10.*
Gaudete & exultate, quia nomina vestra scripta sunt in cœlo. Persecutores ergo isti de quibus Propheta lo-
quitur, & à primo libro deleti sunt, & in secundo non sunt scripti. IDEM IN EPISTOLA AD
GAVDENTIVM. Moyses compassionis loquebatur affectu, Si dimittis populo huic, dimitte: sin au-
E tem, dele me de libro tuo. Vult perire cum pereuntibus, nec propria salute contentus est. Gloria quippe regis,
multitudo populi. IDEM IN IONAM. Sciebat hic Propheta sancto sibi spiritu suggerente, quòd pœ- *Cap. 1.*
nitentia gentium ruina sit Iudæorum. Idcirco amator patriæ suæ, non tam saluti inuidet Niniue, quàm non
vult perire populum suum. Alioquin legerat Moysen rogantem dixisse pro eo, Si dimittis eis peccatum, & cæ-
tera, & ad preces illius saluatum Israël, & Moysen de libro non fuisse deletum, quin potius dominum occasio-
nem accepisse per seruum, vt cæteris conseruis illius parceret. Dum enim dicit, Dimitte me, ostendit se posse *Rom. 9.*
retineri. Tale quid & Apostolus loquitur, Optabam anathema esse pro fratribus meis, qui sunt Israëlitæ secun-
dum carnem. Non quòd ipse perire desideret, cui viuere Christus est, & mori lucrum, sed magis meretur vi-
tam, dum saluare vult cæteros. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iu- *Quæst. 147*
xta alia exemplaria, Et nunc si quidem remittis illis peccatum illorum, remitte: sin autem dele me de libro tuo
quem scripsisti. Securus quidem hoc dixit, vt in consequentibus ratiocinatio concludatur, id est, vt quia
F deus Moysen non deleret de libro suo, populo peccatum illud remitteret. Veruntamen aduertendum est
quantum malum in illo peccato perspexit Moyses, quod tanta cæde crediderit expiandum, qui eos sic di- *Cap. 7.*
ligebat, vt pro eis illa verba deo funderet. GREGORIVS LIBRO DECIMO MORA-
LIVM. Charitas Moysen delinquente populo, & vsque ad petitionem mortis in precibus strauit, & vsque
ad interfectionem populi per zeli studium erexit, vt & pro pereunte plebe sese morti obiiceret, & contra pec-
catum protinus vice domini irascentis sæuiret. CHRYSOSTOMVS IN HOMILIA DE CRVCE
ET LATRONE. Dimitte (ait dominus) pater eis peccatum, quia nesciunt quid faciunt. Quid ergo di-
misit illis? Peccatum dimiserat, si illos pœnituisset. Nam si illis non concederet peccatum, nec Paulus post
Ecclesiæ persequutionem Apostolus extitisset, nec tanta multitudo Iudæorum credidisset. Et quia ingens nu- *Act. 21.*
merus Iudæorum credidit, audi quid dicunt Paulo apostolo, Vides frater, quot milia Iudæorum sunt qui cre-
diderunt. Imitemur igitur dominum, & pro inimicis nostris oremus. Clauis confixus in cruce pendebat & pro

Universidad de Deusto
Biblioteca

inimicis qui eum crucifixerunt, habuit cum patre sermonem. Sed dicis, Quemadmodum potero imitari? Mi- G
Matth.11. hi crede, hoc imples facilè. Nam si non poteras, non diceret, Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.
Si erat imitari impossibile, nec Paulus diceret, Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Si non vis dominum
imitari, saltem Stephanum apostolum imitare, qui dominum imitatus est. Nam sicut Christus dissimulata cru-
ce, contemptis clauis, fusisque despectis iniuriis, patrem pro Iudæis exorabat, sic & seruus Stephanus iactationi-
bus lapidum occupatus, iniquorum circundatus insidiis, confractis omnibus membris sauciatus, corporis dolo-
re contempto, pro lapidantibus deprecabatur, & pro inimicis orabat, dicens, Domine ne statuas eis hoc pecca-
tum. Audisti verba domini, audisti verba serui: audisti verba filij, audisti verba Apostoli. Ille ait, Pater dimitte
Act.7. eis hoc peccatum, non enim sciunt quid faciunt: Iste ait, Domine ne statuas eis hoc peccatum. Et non verbis tan-
tum, sed nimia cum affectione deprecabatur. Et ideo efflexis genibus eius cùm lapidabatur, orabat. Vis & alte-
rum seruum qui maiora sustinuit, demonstremus? A Iudæis (Paulus inquit) ter virgis cæsus sum, semel lapida- H
1.Cor.11. tus sum, nocte & die in profundo maris fui. Et post hæc orabat pro fratribus suis, pro cognatis secundum car-
nem. Vis & alterum non de nouo, sed de veteri Testamento cognoscere? Nam hoc plus admirationis affert,
quod vbi inimicos amare non iubebantur, sed oculum pro oculo, dentem pro dente, & vbique tali onere pro
vindicta, Apostolica philosophia gerebatur, & audi. Moyses delapidatus à Iudæis, sæpiúsque contemptus, quid
ait? Si dimittis eis peccatum, dimitte: sin autem, & me dele de libro quem scripsisti. Vides singulos alienam in-
commoditatem suæ saluti præponere? Nihil peccasti, & cur particeps desideras esse supplicij? Cur pœnæ coniun-
ctus? cur tribulationi socius? cur effectus detrimenti consortium? Quam iucunditatem, quid beneficij, cùm
alij puniuntur sentire possum? nec fructum meæ commoditatis agnosco, cùm tenentur alij laceratione supplici-
j. Sufficerant quidem ad emendationem nostræ mentis exempla prolata, sed vt firmius corrigamus, alium
quoque huius philosophiæ præcepta seruasse monstrabo. Beatus ille & mansuetus Dauid, cùm exercitus suus
immanitate quadam fuisset ereptus, & filius eius Absalon contra patrem tyrannidem exercere voluisset, cùm I
postea deus contra eos fuisset iratus, & Dauid vidisset angelum frameam inferentem, & plaga vniuersos de-
perire, ait, Ego pastor peccaui, & ego pastor malum feci, fiat super me manus tua, & super domum patris mei.
Vidisti vbique omnium communem philosophiam? Et alter quid gesserit percipe, vt abundanti corrigaris ex-
emplo. Samuel propheta sustinuit iniuriam Iudæorum, remotus ab aliis est, & dum deus illi solatium voluisset
Rom.9. afferre, ait, Non te exprobrauerunt, sed me. Et ille qui exordinatus fuerat, qui contemptus, ait, Mihi absit pec-
care, intermittendi orare pro vobis dominum. Peccatum arbitratur minus pro inimicis orare. Christus dicit,
Pater dimitte illis peccatum, non enim sciunt quid faciunt. Stephanus dicit, Domine ne statuas illis hoc pecca-
tum. Paulus ait, Optabam anathema esse ego ipse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum
carnem. Moyses dicit, Si dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem, & me dele de libro quem scripsisti. Da-
uid ait, Fiat manus tua super me, & super domum patris mei. Samuel ait, Mihi absit peccare, intermittendi ora-
re pro vobis dominum. Quam igitur veniam mereri poterimus demum, si tantorum seruorum de veteri at- K
que nouo Testamento non imitamur exempla, vt pro nostris inimicis oremus? Si forsitan aliud facientes, con-
tra inimicos oramus. Nolite fratres, nolite deprecor. Nam quantò plura sunt exempla quæ diximus, tantò
imitationis merces augetur. Melius est pro inimicis quàm pro amicis orare. Nec enim tantùm nobis præstat
pro amicis oratio, quantùm pro inimicis deprecatio. Si diligitis (inquit) eos qui vos diligunt, nihil magnum
facitis, etenim publicani hoc faciunt. Vt sciatis quia si pro amicis oramus, nondum publicanos vicimus. Sed
quando diligimus inimicos, deo inquantum possumus similes sumus, qui solem suum oriri facit super bonos
& malos. IDEM IN HOMILIA DE AMORE ERGA PERSEQVENTES. Audiui ego non-
nullos iactare solitos, sese non vltra ad eos adisse, qui vel semel nullam sui habuerint rationem, quòd tamen si-
bi dominus tuus gloriæ duxit, quoties nanque hunc homines conspuerunt, quoties aspernati sunt, quibus ni-
hilominus ipse & opem ferre, & subuenire non intermisit. Ne itaque illud in ore habueris, minus scilicet posse
odio te habentes conuenire, quin illud vsurpatum habeas velim, nequire te tui paruifacere contemptores, quo- L
rum alterum Christi discipulum decet, alterum dæmones, vtq; primum illud claros homines facit & illustres,
ita secundum hoc obscurat, & ridiculos reddit, eóque & Moyses admirationi habetur, quia deo dicente, Mitte
me, vt iratus conteram illos, nihil est passus eos respuere, qui se fuissent sæpius aspernati, qui respondebat, Si di-
miseris eis peccatum, dimitte: sin autem, & me perde. Erat is sanè & dei amicus & imitator. Ne itaque nobis id
laudi demus, quòd potius foret ob turpitudinem occultandum, neque illud vsurpemus, quod dici vulgò solet,
Noui ego contemptui habere quamplurimos, quin erunt omnes & irridendi per nos, & comprimendi, qui verbis
istiusmodi vtuntur, quandoquidem in his se iactant, quibus pudere oportuisset. Quid inquis? dic mihi christia-
num hominem conspuendum censes, quę neque infidelę Christus conspuisset? At quid conspuisset dixerim, quin
adeò hunc, & si sordidum & informem dilexit, tátóque est amore prosequutus, vt eius gratia mortem subierit, tu
verò eundem decorum admodũ impræsentiarum effectum, & cunctis admirabilem respuis? Dic mihi nondum
aduertis, qualia in eum verba iactes, aut quòd audeas facinus, qui & Christi sit membrũ, & eiusdem ac tu domi- M
ni corpus gerat, cúmque pro capite habeat, pro mensa & veste, próque luce & sponso, ac demum vniuersorum
loco ducat, neque hunc solùm, quin & alios plerosque maledictis offendis? Continete iam, & desine insanire,
recognosce fratrem, edisce furentis hæc dicta esse, & animi valetudine laborantis, quin longè his aliena hunc
in modum profare. Nunquam desistam benevolentia te complecti, vel si centies à te patiar repulsam. Hoc pacto
& fratrem lucrifeceris, vinęsque hanc in dei laudem vitam, & futurę beatitudinis non eris immunis. IDEM
IN SERMONE DE ASCENSIONE DOMINI. Moyses post idolorum cæremoniam dicebat domi-
no, Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte: sin autem, & me dele de libro quem scripsisti. Quid hoc est?
Contumaciam vides, & pro impiorum suppliciis deprecaris? Ideo (inquit) doleo, ideo deprecor, quia dignè
cruciantur, quia meritò puniuntur, quia ipsi sunt sui causa supplicij. Et Ezechiel cùm Angelum populo vide-
ret inferentem summa supplicia, cum nimia lamentatione clamauit, dicens, Heu mihi domine, quoniam
deles

A deles tu reliquias Israël. Et Hieremias, Castiga nos domine in iudicio tuo, & non in ira tua, ne nos paucissimos
facias. Et cùm Moyses & Ezechiel & Hieremias dolent, quantò magis illæ potestates angelicæ (inquam) vir-
tutes nostris calamitatibus commouẽtur? EX COLLATIONIBVS PATRVM. Aut dimit- *Coll.9.*
te eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quem scripsisti. Magnus profectò legislatoris affe- *Cap.18.*
ctus, qui cum fratribus suis etiam perituris non renuit interire. EX EISDEM. Illud etiam præ omnibus *Coll.17.*
inæstimabilis illa censura nos instruit, quòd cùm sit ei ante ortum vniuscuiusque prægnitus finis, ita ordine *Cap.26.*
ac ratione communi, & humanis quodammodo omnia dispensat affectibus, vt non potentialiter, neque se-
cundum præscientiæ suæ ineffabilem notitiam, sed secundum præsentes hominum actus vniuersa diiudicans,
vel respuat vnumquenque, vel attrahat, & vel infundat quotidie suam gratiam, vel auertat. Quod ita esse etiam
illa Saulis manifestat electio, cuius vtique cùm vituperabilem finem præscientia dei ignorare non posset, de
B tot milibus Israëlis elegit eum, & vnxit in regem, præsentis in illo meritum vitæ remunerans, non peccatum
futuræ præuaricationis intendens. Ita vt postquam reprobus factus est, vt velut pœnitudinem gerens electio- *1.Reg.15.*
nis suæ deus, humanis quodammodo de eodem vocibus atque affectibus conqueratur dicens, Pœnitet me quòd
constituerim Saul regem, quia dereliquit me, & verba mea opere non impleuit. Et iterum, Veruntamen lu-
gebat Samuel Saulem, quoniam dominum pœnitebat quòd constituisset regem Saul super Israël. Denique hoc
quoniam opere fuerat executus, postea etiam per Ezechielem prophetam dominus protestatur cum omnibus se
hominibus quotidiano gesturum esse iudicio: Etiam si dixero (inquiens) iusto quòd vita viuat, & confisus in *Ezech.33.*
iustitia sua fecerit iniquitatem, omnes iustitiæ eius obliuioni tradentur, & in iniquitate quam operatus est, in
ipsa morietur. Sin autem dixero impio, Morte morieris, & egerit pœnitentiam à peccato suo, feceritque iu-
dicium & iustitiam, pignus restituerit ille impius, rapinámque reddiderit, in mandatis vitæ ambulauerit, nec
fecerit quicquam iniustum, vita viuet & non morietur, omnia peccata eius quæ peccauit, non imputabun-
C tur ei. Denique cùm ab illo populo quem ex omnibus gentibus dominus adoptauit, propter subitam vituli præ-
uaricationem, misericordiæ suæ auertisset aspectum, interueniens pro eo legislator exclamat, Obsecro do-
mine, peccauit populus iste peccatum magnum, fecerúntque sibi deos aureos, & nunc si remittis peccatum eo-
rum, remitte: sin autem, dele me de libro tuo quem scripsisti. Cui respondit dominus, Si quis peccauerit co-
ram me, delebo eum de libro meo. Dauid quoque dum de Iuda & persequutoribus Christi prophetico spiritu
quereretur, Deleantur (inquit) de libro viuentium. Et quia non merebantur ad pœnitentiam salutarem pro
reatu tanti criminis peruenire, subiungit, Et cum iustis non scribantur. Denique in ipso Iuda vis Prophe- *Psal.78.*
ticæ maledictionis euidenter impleta est. Nam expleto proditionis crimine, suspendio se necauit, & ne si post
illam deletionem nominis sui conuersus ad pœnitentiam esset, iterum cum iustis scribi mereretur in cœlo. Non
ergo est ambigendum, etiam Iudæ nomen illo tempore quo electus à Christo apostolatus sortitus est gradum,
in libro vitæ viuentium fuisse conscriptum, ac pariter eum audiuisse cum cæteris, Nolite gaudere quia dæ-
D monia vobis subiiciuntur: gaudere autem, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis. Sed quia philargyriæ pe- *Luc.10.*
ste corruptus, de ascriptione cœlesti ad terrena deiectus est, competenter de eo ac de similibus eius dicitur per
Prophetam, Domine omnes qui te derelinquunt confundentur: recedentes à te in terra scribentur, quia de-
reliquerunt venam aquarum viuentium dominum. Et alibi, In consilio populi mei non erunt, in scriptura *Hier.17.*
domus Israël non scribentur, & in terram Israël non ingredientur. RVPERTVS. Aut dimitte eis (inquit) *Ezech.13.*
hanc noxam: aut si non facis, dele me de libro quem scripsisti. Quare? Videlicet quia & ego homo peccator
sum: si non est apud te propitiatio, si iudicium apud te est sine misericordia, consequitur, vt & me de libro tuo
deleas. Si enim iniquitates obseruaueris, quis sustinebit? Ergo si tu peccata non dimittis, si soli apud te scri- *Psal.129.*
pti permanent iusti, consequens est, vt nec ego permaneam in libro tuo quem scripsisti. Scripsisse, & quòd scri-
pserit delere dicitur deus, non quòd mutetur quasi homo sæpe mutans stylum suum, iterum quæ digna sunt le-
gi scripturus, sed quòd multos qui scripti esse sibi videntur, eo quòd confiteantur se nosse deum, de memo-
E ria tollat per iudicium factorum, quia factis negant. Multi enim sunt vocati, pauci verò electi, id est, mul- *Matth.22.*
ti in præsenti Ecclesia nomina sua dando in libro confessionis conscripti, sed pauci (quod valde pauendum
est) iudicij diluuium euasuri sunt. Notandum verò, quòd non dixit Moyses, Dele me pro illis de libro tuo
quem scripsisti, aut opto deleri vt scribantur isti, sed si non dimittis eis, dele me (inquit) quod idem est ac si
diceret, Si deles illos, dele & me cum illis. Hoc propter illud nunc dicimus quòd eodem spiritu Apostolus
dicit, Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu san- *Rom.9.*
cto, quoniam tristitia est mihi magna, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema es-
se à Christo pro fratribus meis qui sunt cognati mei secundum carnem, &c. Nam eadem charitate & hic lo-
cutus est & ille, sed paulò differt in verbis, dum ille anathema cupit esse pro fratribus suis, hic autem deleri se
concedit cum illis. Ille sua separatione vult fratrum salutem redimere, hic si non possit eorum salutem obti-
nere, concedit se, cum eis de libro viuentium deleri, vel anathema existere. Vtriusque dicta magni ponde-
F ris sunt, & nostras vires excedunt. Magni etiam viri hactenus vtramque sententiam humeris suis versauerunt,
& rem sicut est, satis verbis exprimere non potuerunt. Est enim hoc penè ineffabile, nec nisi aliquid de eiusdem
charitatis spiritu habentibus, saltem sensu perceptibile est, quomodo homo deo familiaris, qualicunque cau-
sa vel ratione hoc animo suo admittere possit, vt à deo anathema esse, vel de libro eius concedat seipsum deleri,
quomodo in ista concessione non solùm nullam incurrat pœnã aut culpam, sed etiam ampliorẽ apud deum me-
reatur gratiã. Nobis hoc non solùm de tanta re sublucet, quia deus charitas, deus humilitas est, & cũ per humili-
tatẽ siue charitatẽ à deo quisquam procul absistit, indigniorem se iudicans eis pro quibus interuenit, miro modo
quantũ se deprimit, tantùm ascẽdit, quantum condemnat, tantũ iustificat, quantum à deo quasi recedit, tantũ illi
proximus fit. Diuitias animi eiusmodi nos frigidi atq; inopes ignoramus, & idcirco cũ legimus, illũ anathema se
esse optantem pro fratribus, istũm de libro dei deleri se concedentẽ, aut dicta dissimulamus, aut in sensum exilẽ
grauissimè prolata detorquemus. Cęterũ quẽ spiritus idẽ tetigit, videt ex parte aliqua, quantũ talis habitus mẽtis

Universidad de Deusto
Biblioteca

apud deum valeat pro sua reuerentia. Videre sibi videtur maiestatem cœlis omnibus ac terris tremendam, G
Exod.33. de solio suo surgere, & accedere vulnerato corde, rogare amicum quasi discedentem, ne deserat se, dicentémque verbi gratia, Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabo in nomine domini coram te. Hoc sentiens anima beata, fortitudine sua vtitur, quia solis superbis resistere potest deus, & dicente deo, Dimitte me, vt irasci mihi liceat cum tuo consensu, non audit, non consentit, & non patitur, nisi interdum voluntatem hominis faciat deus, & in istis viribus suis mirabiliter confracta, sicut & de isto dictum est, Quia stetit in confractione in conspectu eius, ineffabili dulcedine pascitur, ineffabili charitatis vulnere scinditur, cuius sanguinem absque re-
Ser.12. uerentia videre non sustinet altissimus BERNARDVS SVPER CANTICA. Quid de hoc viro dicam, quanto adipe & pinguedine repleuerat viscera sua? Nec domus illa exasperans in qua pro tempore versabatur, potuit vnquam in omni murmure & furore suo, vnctione spiritus qua semel imbutus fuerat, exterminare, quominus inter assiduas lites & quotidiana iurgia, ipse in sua mansuetudine perduraret. Meritò testatus est spi- H
ritus sanctus de eo quòd esset mitissimus omnium hominum qui morabantur super terram. Siquidem cum his qui oderunt pacem erat pacificus, in tantum vt populo ingrato & rebelli non modò non irasceretur, sed &
Psal.105. irascentem deum suo interuentu leniret, sicut scriptum est, Dixit vt disperderet eos, si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, vt auerteret iram eius, ne disperderet eos. Denique, Si dimittis(ait) dimitte: sin autem, dele me de libro tuo quem scripsisti. O verè hominem vnctum vnctione misericordiæ. Loquitur planè parentis affectu, quam nulla possit delectare felicitas, exortibus quos parturiuit. Verbi gratia, Si dimittes quispiam mulieri pauperculæ dicat, Ingredere tu ad prandium meum, sed quem gestas infantulum, relinque foris, quoniam plorat & molestus est nobis, nunquid faciet? Nónne magis eliget ieiunare, quàm exposito pignore charo, sola prandere cum diuite? Ita nec Moysi sedet solùm introduci in gaudium domini sui, foris scilicet remanente populo, cui licet inquieto & ingrato, vice pariter & affectione matris inhæret. Dolet viscera, sed
Epist.78. tolerabiliorē sibi iudicat tortionē quam euulsionē. IDEM AD SVGGERIVM ABBATEM. Annon I
liquidò certus erat deo pollicente Moyses, si quidem perisset populus cui præerat, se non solùm pariter perirurum non esse, sed insuper & missum in gentem magnam? Et tamen quo affectu, quo studio, quibus pietatis visceribus irritantibus subuenit, obuiat irascenti? Denique & se obiiciens pro delinquentibus ait, Si dimittis, dimitte: sin autem, dele me de libro tuo quem scripsisti. Fidelis aduocatus, qui quoniam non quærit quæ sua sunt, facilè obtinet omne quod quærit. Planè benignus, qui tanquam caput vnitum membris, genti suæ firma charitate cohærens, aut illam saluabit secum, aut non potest nisi idem cum illis subire periculum. Hieremias quoque vinctus & ipse insuperabiliter suis, sed affectu compassionis, non contentionis assensu, præ communi exilio & seruitute contempsit natale solum, ac propriam voluntatem. Quippe cui cæteris migrantibus liberè manere in patria liberum fuit, sed maluit captiuus abduci cum populo, cui se fore & in ipsa captiuitate nouerat necessarium. Paulus eodem procul dubiò spiritu optans anathema esse etiam ab ipso Christo pro fratribus, pro-
prio experitur affectu, quàm vera sit illa sententia, Fortis est vt mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio. Sed K
2.Reg.24. addo adhuc quē penè prætermiseram, & sanctum Dauid, qui cernens dolensque populi stragē, angelo percutienti festinus occurrit, & in se potiùs domúmq; patris sui diuinam transferri flagitat vltionē. HVGO DE SANCTO VICTORE. Dele me de libro tuo. Non ex ratione, sed ex impetu humanæ affectionis, & fiducia magna in deum hoc dicit. Et quòd non fuerit crudelitas in occidendo ostendit magna pietas quæ sequuta est in orando. Scribi autem in libro vitæ aut deleri, dupliciter intelligitur, aut secundum præscientiam dei, aut secundum præsentem statum, secundum quem quandoque contingit, quòd si talis permaneret aliquis saluaretur: sed quia præsentem quam habet iustitiam deserit, dicitur deleri de libro vitæ, in quo deus eum tunc scripsit, quando illam iustitiam ei dedit. Secundum præscientiam verò qui scriptus est, nunquam secundum eandem
1.par.q.24. ar.1. in cor. delebitur. THOMAS. Sciendum quòd liber vitæ in deo dicitur metaphoricè, secundum similitudinem à rebus humanis acceptam. Est enim consuetum apud homines, quòd illi qui ad aliquid eliguntur, conscribuntur in libro, vtpote milites vel consiliarij, qui olim dicebantur patres conscripti. Omnes autem prædestinati L
eliguntur à deo ad habendam vitam æternam. Ipsa ergo prædestinatorum conscriptio dicitur liber vitæ. Dicitur autem metaphoricè aliquid conscriptum in intellectu alicuius, quod firmiter in memoria tenet, secundum illud Prouerbiorum tertio. Ne obliuiscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiat. Et post pauca sequitur, Describe illa in tabulis cordis tui. Nam & in libris materialibus aliquid scribitur ad succurrendum memoriæ. Vnde ipsa dei notitia, qua firmiter retinet se aliquos prædestinasse ad vitam æternam, dicitur liber vitæ. Nam sicut scriptura libri est signum eorum quæ fienda sunt, ita dei notitia est quoddam signum apud ipsum eorum qui sunt perducendi ad vitam æternam, secundum illud secunda ad Timotheum
Vbi supra. ar.3.in cor. secundo, Firmum fundamentum dei stat habens signaculum hoc, Nouit dominus qui sunt eius. IDEM. Si autem quæratur vtrum quis deleri possit de libro vitæ, respondemus quòd quidam dixerunt quòd non secundum rei veritatem, sed tantùm secundum opinionem hominum. Est enim consuetum in scripturis, vt aliquid dicatur fieri quando innotescit. Et secundum hoc aliqui dicuntur esse scripti in libro vitæ, in quantum M
homines opinantur eos ibi scriptos propter præsentem iustitiam quam in eis vident. Sed quando apparet vel in hoc seculo vel in futuro quòd ab hac iustitia exciderunt, dicuntur inde deleri. Et sic etiam exponitur in glossa deletio talis super illud Psalmi, Deleantur de libro viuentium. Sed quia non deleri de libro vitæ ponitur inter præmia iustorum secundum illud Apocalypsis capite tertio. Qui vicerit, sic vestietur vestimētis albis, & non delebo nomen eius de libro vitæ (Quod autem sanctis repromittitur, non est solùm in hominum opinione) potest dici quòd deleri vel non deleri de libro vitæ, non solùm ad opinionem hominum referēdum est, sed etiam quantùm ad rem. Est enim liber vitæ conscriptio ordinatorum in vitam æternam. Ad quam ordinatur aliquis ex duobus, scilicet ex prædestinatione diuina, & hæc ordinatio nunquam deficit, & ex gratia. Quicunque enim gratiam habet, ex hoc ipso est dignus vita æterna. Et hæc ordinatio deficit interdum, quia aliqui ordinati sunt ex gratia habita ad habendum vitam æternam, à qua tamen deficiunt per peccatum mortale. Illi igitur

A igitur qui sunt ordinati ad habendum vitam æternam ex prædestinatione diuina, sunt simpliciter scripti in libro vitæ, quia sunt ibi scripti vt habituri vitam æternam in seipsa: & isti nunquam delentur de libro vitæ. Sed illi qui sunt ordinati ad habendum vitam æternam, non ex prædestinatione diuina, sed solùm ex gratia, dicuntur esse scripti in libro vitæ non simpliciter, sed secundum quid, quia sunt ibi scripti vt habituri vitam æternam non in seipsa, sed in sua causa. Et tales possunt deleri de libro vitæ, vt deletio non referatur ad notitiam dei, quasi deus aliquid præsciat, & postea nesciat, sed ad rem scitam, quia scilicet deus scit aliquem priùs ordinari in vitam æternam, & postea non ordinari, cùm deficit à gratia. Quòd non arguit in deo mutabilitatem aliquam, sed ex parte præscitorum, quæ sunt mutabilia. CAIETANVS. Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo quē scripsisti. Metaphorico sermone appellat librum,
B ordinem definitum à deo de agendis. Et est sermo de libro principatus in hoc mundo, nam tanquam liber apud deum est decretum, quod isti & illi principentur in hac vita. Et quia dixerat deus Moysi, Dimitte me, vt irascatur furor meus contra populum, te autem faciam in gentem magnam, intellexerat Moyses deum scripsisse ipsum in libro principatus ex hoc quòd etiam si destrueretur populus ille, deus nihilominus constitueret ipsum principem super gentem magnam. Ideo petit quòd aut condonet peccatum hoc, aut deleat ipsum de libro
C principatus, significans per hoc quòd non vult esse princeps alterius gentis, si gens ista consumitur. AVCTOR CATENAE. Aut dimitte eis hanc noxam, aut si non facis, &c. Si hoc modo reddatur locus (ita enim etiam reddi potest, ☞ Im enim quandoque significat siue vel aut) erit horum verborum sensus, Aut hanc idololatriam dimitte huic populo, aut si non vis, dele me de numero prædestinatorum, quod non ex perturbatione animi, sed ex ardentissimæ charitatis incendio, & ex occulta familiaritate ac confidentia ad deum dixit Moyses. Siue per hyperbolicæ locutionis modum, qua frequenter aliquid per excessum dicitur sine mendacio, ad insinuandum affectionis seu causæ magnitudinem. Iuxta quem modum ait etiam Apo-
C stolus ad Romanos nono, Optabam ego ipse anathema, &c. Sic enim ambo erant Iudæorum saluti affecti, vt si dicere liceret (Quod tamen ipsum fieri erat impossibile) quodammodo deleri de libro vitæ, & separari à domino, quàm eos perire desiderarent, licet ipsi certi essent quòd eos deus de libro vitæ non deleret. Alij verò hoc de libro secundum præsentem iustitiam duntaxat intelligunt, in quo omnes qui in charitate sunt, scripti dicuntur, & à quo delentur, cùm ad mortem peccant. Vt dicat Moyses, volo potius quàm illi pereant, reiici à te impræsentiarum, sed non in perpetuum. Si autem prout Chaldaica habēt reddatur locus, videlicet, Et nunc si dimittis peccata eorum, sin autem non, dele me nunc de libro tuo quem scripsisti, Multa sunt subaudienda. Et erit sensus, Si tantum peccatum remiseris ei, quid sentient de te gentes? quanta apparebit misericordia tua? quibus laudibus efferent te omnes? Quòd si non vis remittere, tolle nomen meum de libro tuo
D in quo scripsisti omnes electos tuos, ac si dicat, ne sim de numero electorum tuorum, Quod expone prout suprà. Alij de libro vitæ intelligunt, hoc est, de numero viuentium in hoc mundo, quasi dicat, Si non vis parcere populo huic, tolle me de hac vita, nolo enim viuere, si hic populus non est futurus in gratia tua. Alij exponunt, de libro legis dele nomen meum, ne memoria nominis mei habeatur in eo. Quid igitur hac charitate excellentius? Moyses nullo modo ferè non contumeliæ genere ab Israëlitis affectus fuit, Nunc eiecerunt ipsum ex Aegypto in exilium, nunc transtulerunt in ipsum culpam calamitatis Aegyptiacæ, Præbuisti (inquiunt) Pharaoni gladium vt nos occideret, nunc accusarunt ipsum impostura & seductionis, nunc paulùm abest, quin opprimant eum lapidibus. Quid plura? Quacunque leui occasione ita in ipsum debacchantur, vt ferè nunquam non de vita sua periclitetur: Nihilominus tamen complectitur eos tanta charitate, vt malit à deo reiici (hoc enim est de libro viuentium deleri) quàm vt Israël reiiciatur & condemnetur. Rarum itaque hoc sanctissimi Moysi, sed perfectum exemplum Paulus sequutus est, qui pro fratribus anathema elegit esse. Christus verò dominus vtrosque excessit, pro inimico toto orbe turpissima morte contempta & suscepta. Sic
E animam suam lucratur, qui pro vero dei cultu & fratribus deo lucrandis sese exponit morti, qui ob defensionem patriæ & pietatis, & reformanda iustitia, ac arcendis criminosis vitam prostituit, & perdere in hoc mundo videtur, qui (quod alios docet ex verbo dei) pro conseruatione iustitiæ suam quoque animam non facit seipso pretioliorem, sed pro salute multorum tradit, siue sacerdos is sit, Samuel, Phinees, Moyses, siue rex Dauid & Iosias. *Cui respondit dominus, Qui peccauerit mihi, delebo eum de libro meo. Tu autem vade, & educ populum istum quò locutus sum tibi. Angelus meus præcedet te. Ego autē in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum.* CYPRIANVS IN
F SERMONE DE LAPSIS. Credimus quidem posse apud iudicem plurimùm valere martyrum merita & opera iustorum, sed cùm iudicij dies venerit, cùm post occasum seculi huius & mundi ante tribunal Christi populus eius adstiterit. Cæterùm si quis præpropera festinatione temerarius, remissionem se cunctis dare putat posse, aut audet domini præcepta rescindere, non tantùm nihil prodest, sed & obest lapsis. Prouocasse est iram, non seruasse sententiam, nec misericordiam prius dei deprecandam putare, sed contempto domino de sua facilitate præsumere. Sub ara dei animæ occisorum martyrum clamant, magna voce di-
centes, Quousque domine sanctus & verus non iudicas & vindicas sanguinem nostrum de his qui in terris *Apoc.6.*
inhabitant? & requiescere ac patientiam adhuc tenere iubentur, & quenquam posse aliquis existimat, remittendis passim donandisque peccatis bonum fieri contra iudicem velle, aut prius quàm vindicetur, ipse, alios posse defendere? Mandant aliquid martyres fieri? Si iusta, si licita, si non contra ipsum dominum, à dei sacerdote facienda sunt, si obtemperantis facilis & prona consensio, si petentis fuerit religiosa moderatio. Mandant aliquid martyres fieri? Sed si scripta non sunt in domini lege quæ mandant, antè est vt sciamus illos de deo impetrasse quod postulant, tunc facere quod mandant. Neque enim statim videri potest de diuina maiestate concessum, quod fuerit humana pollicitatione promissum. Nam & Moyses pro peccatis populi petit, nec tamen peccantibus veniam cùm petisset accepit. Precor (ait) domine, deliquit hic populus delictum grande, & nunc si dimittis eis delictum, dimitte: sin autem, dele me de libro quem scripsisti. Et dixit dominus ad Moysen, Si quis deliquit ante me, deleam eum de libro meo. Ille amicus dei, ille facie ad faciem locu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tus cum deo,quod petiit impetrare nō potuit,nec dei indignantis offensam sua deprecatione pacauit. Hieremiā G
Hier.1. deus laudat & prædicat,dicens,Prius quàm te formarem in vtero,noui te,& prius quàm exires de vulua sanctificaui te, & Prophetam in gentibus dedi te, & eidem pro peccatis populi deprecanti frequentiùs & oranti, Noli
Ibid.7. (ait)orare pro populo hoc, & noli postulare pro eis in prece & oratione, quia non exaudiam in tempore in quo
Gen.6. inuocabunt me,in tempore afflictionis suæ.Quid verò iustius Noe,qui cùm repleta esset terra peccatis,solus in-
Dan.5. uentus est iustus in terris? Quid gloriosius Daniele? Quid ad facienda martyria in fidei firmitate robustius? in
Iob.1. dei dignatione feliciùs? qui toties & cùm confligeret vicit, & cùm vinceret superuixit? Quid Iob in operibus promptius, in tentationibus fortius, in dolore patientius, in timore submissius, in fide verius? Nec his tamen si rogarent,concessurum se deus dixit.Cùm Propheta Ezechiel pro delicto populi deprecaretur,Terra(inquit)quæ
Ezech.14. cunque peccauerit mihi vt delinquat delictum,extendam manum meam super eam, & obteram stabilimentum panis,& immittam in eam famem,& auferam ab ea hominem & pecora. Et si fuerint tres viri hi in medio eius, H
Noe,Daniel & Iob,non liberabunt filios neque filias,ipsi soli salui erunt. Adeò non omne quod petitur, in præiudicio petentis,sed in dantis arbitrio est.Nec quicquam sibi vsurpat & vindicat humana sententia,nisi annuat
Marc.8. & censura diuina. In Euangelio dominus loquitur,dicens,Qui me confessus fuerit corā hominibus,& ego con-
Luc.12. fitebor eum coram patre meo qui in cœlis est.Qui autem me negauerit, & ego negabo eum. Si se negantem non
Matth.10. negat,nec confitentem confitetur. Non potest Euangelium in parte consistere, & in parte nutare. Aut vtrumque oportet vt valeat,aut vtrumque vim veritatis amittat. Si negantes criminis rei non erunt, nec confitentes præmium virtutis accipient. Potrò si fides quæ vicerit coronatur, necesse est vt victa perfidia puniatur. Ita martyres aut nihil possunt, si Euangelium solui potest: aut si Euangelium non potest solui, contra Euangelium facere non possunt,qui de Euangelio martyres fiunt. Ex quibus omnibus concludendo dicimus, non facilè ignoscere deum idololatris. THEODORETVS. Notandum est quòd cùm vniuersorum deus preces Moysi pro populo susceptisset,atque in illius gratiam supplicium distulisset,addidit tamen,Ego autem in die visitationis mee I
visitabo & hoc peccatum eorum, quod ferè idem esse cum Apostoli verbis videri potest, An ignoras quòd benignitas dei ad pœnitentiam te adducit? Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi
Cap.20. iram in die iræ & reuelationis iusti iudicij dei, qui reddet vnicuique secūdum opera eius. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Cùm ergo in mente sua decreuisset dominus vt effunderet furorem suum super eos, noluit facere,parcens Aegyptiis,& cæteris gentibus,ne scandalizarentur,& ipsis quorum misertus est, expectans
Cap.2. pœnitentiā conuersorum. IDEM IN LAMENTATIONES HIEREMIAE. Sæpe synagoga Iudæorum dominum irritans, iamdudum iustam pœnam promeruisset,nisi eam conditoris sui bonitas diu tolerasset, ac piè & patienter sufferret.Sed quoniam conuerti noluit,& cessare à cœpta nequitia renuit, tandem secundum merita sua,condignam vltionem recepit, sicut olim ad Moysen famulū suum, quando populo ad idololatriam conuerso orabat,dominus respondit,dicens,Dimittam iuxta verbum tuum, veruntamen in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum.Vnde nunc dicit, Fecit dominus quæ cogitauit, compleuit sermonem suum quem K
præceperat à diebus antiquis,destruxit & non pepercit.Quoniam plagas quas in Prophetis & lege frequenter cōminando prædixerat, tandem ad iracūdiam prouocatus super eos inducebat. INTERLINEARIS. Qui peccauerit mihi,& cætera,quasi dicat,Te non delebo, quia nō peccasti. Visitauit autem dominus peccatum hoc in die vltionis,id est,Romanæ captiuitatis, seu visitabit in die generalis iudicij. RVPERTVS. Tu autem (inquit)vade, & duc populum istum quò locutus sum tibi. Dum dicit,Tu,Subauditur quem ego noui ex nomi-
Exod.33. ne.Sic enim postmodum dicit, Inuenisti gratiam coram me,& teipsum noui ex nomine. Igitur cùm ad petitionem dicentis,Aut dimitte eis hanc noxam,aut si non facis,dele me de libro tuo quem scripsisti, ita dominus respōdet,Qui peccauerit mihi,delebo eum de libro meo,Tu autem vade, & duc populum istum quò locutus sum tibi.Miro modo partem vtramque euadit,vt neque noxam hanc omnino dimittat,neque seruum fidelem de aliorum ruina in magna humilitate trepidantem,abundantiori iustitia absorberi, vel desperationi appropinquare permittat.Neque enim noxam hanc eis dimittit,qui protinus subiūgit,Angelus meus præcedet te. Ego autem
Phi.cap.4. Lect.1. Heb.cap. 12. Lect.4. in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum. THOMAS IN EPISTOLAM AD PHILIPPENSES ET AD HEBRAEOS. Qui peccauerit mihi,delebo eum de libro meo.Sciendū quòd antiquitùs apud Romanos,Senatores qui assumebantur ad magnas dignitates,describebantur in matricula,quos primus Pompilius in tabulis aureis scripsit,& dicebantur patres conscripti.Et qui ibi scribebantur,non de facili à memoria labebātur.In simili,Omnes sancti prædestinati,eliguntur à deo ad magnum,scilicet ad vitam æternam.Et hæc ordinatio,est prædestinatio.Conscriptio huius ordinationis, dicitur liber vitæ, & hæc conscriptio est in memoria diuina,quia in quantum ordinat,prædestinat.In quātum verò immobiliter scit,dicitur esse præscriptio. Firma ergo notitia de prædestinatis,dicitur liber vitæ. Sed nunquid aliqui inde delētur. Sciendum est quòd aliqui sunt scripti simpliciter,aliqui secundū quid.Sunt etiam aliqui prædestinati à deo vt habituri simpliciter vitam æternam,& isti sunt scripti indelebiliter.Aliqui vt habeant vitam æternam non in se, sed in sua causa, in quantum ordinantur ad iustitiam præsentem, & tales dicuntur deleri de libro vitæ quando excidunt à præsenti iustitia. M
CAIETANVS. Qui peccauerit mihi,&c.Incipit respōsio diuina ab vltimo,declarando quòd non vult delere eum à libro principatus,eo quòd deletio à principatu sit propter peccatū illius qui describitus erat princeps, tu autem non peccasti.Et intellige deletionem,quemadmodum & librum, metaphoricè. Significatur autem per huiusmodi similitudinem, quòd peccatum alicuius decreti in principem, meretur vt non sit princeps, & ponit obicem executioni,qua fieret vel conseruaretur princeps: hoc enim impedimētum significatur per metaphoram deletionis.Tu autem vade,&c. Respondet quo ad veniam, quòd pro nunc non delebit populū, sed concedit vt ipse Moyses ducat populum in locum aliàs dictum, hoc est, in terram Chananæorum. Sed deus more hominis minus placati,non nominat locum,sed dicit,quem dixi tibi.Angelus meus præcedet te.Deficit,Ecce.Et hoc minoris est placationis,nam sensus est,Ecce Angelus meus deputatus à me ad præcedēdum te.Et in hoc latet quod postea explicabitur,videlicet quòd non præcedam ego, sed Angelus meus.Ego autem in die vltionis, &c. Iuxta

Hebræum

A Hebræum habetur,Et in die visitandi visitabo super eos peccatum eorum.Quamuis modò abstineam à deletione eorum,tempore tamen visitationis puniam eos.Non est autem notum nobis tēpus istud visitandi, quoniam secundum diuini iudicij rationes, decernūtur tempora visitationum pœnalium. AVCTOR CATENAE. Angelus meus præcedet te.Addendum ex Hebræo, Ecce. Est enim הִנֵּה מַלְאָכִי Hinne malachi.Vnde legi debet, Ecce Angelus meus præcedet te,Vel ibit ante faciem tuam. Quod est idem,Videlicet erit ductor vester.Sed hoc minimum quod annotetur.Quod verò nos legimus, Ego autem in die vltionis visitabo & hoc peccatum eorū, Hebraicè ita habetur, וּבְיוֹם פָּקְדִי וּפָקַדְתִּי אֲלֵהֶם חַטָּאתָם Vbiom pakdi vphakadti alehem cattatham, In die autē visitationis meæ visitabo super eos peccatum eorum.Phakad enim visitare significat,à quo pekuda,id est,visitatio,quæ tamen alia non est,quàm vltio per Interpretem translata. Dum enim punit dominus peccatores, visitat eos.Septuaginta,ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ ἐπισκέπτωμαι,ψῆ ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς πλὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, Qua autē die visitauero, & in-
B ducam super eos peccatū eorum. Chaldaica, Et in die visitationis meæ visitabo super eos peccata eorum. Quæ omnia idem dicūt cum litera nostra.Est autem sensus,Eo tempore quo puniturus sum peccata, puniam & istud peccatum.Hoc autem quando factum fuerit,diuersa est inter doctores opinio.Quidam enim volunt peccatum hoc punitū fuisse in Babylonica,quidam in Romana captiuitate. Alij in omnibus plagis quæ illi populo quandoque inflictæ sunt,& præcipuè cùm omnes interierunt in deserto,nec sunt in terram promissionis ingressi.Nōnulli in die iudicij puniendum dicunt,quando reassumptis corporibus impœnitētes in æternum punietur. Hæc enim verè dicitur vltio consummata & generalis peccatorum hic interim non ad integrum punitorum. Tametsi igitur veræ charitatis affectu ita in proximum ardet Moyses,vt cupiat pro salute eius à deo reiici,rectum tamen & iustum est iudicium dei, quod non permittit vt alius pro alio, videlicet insons pro nocente,damnetur. Dicit ergo dominus ad Moysen,Qui peccauerit mihi,delebo eum de libro meo,quasi dicat, Delector equidem tanto charitatis tuæ ardore,sed iustitia conseruanda est,quæ exigit vt peccatores damnentur, non iusti. Sic Ge-
C nesis decimooctauo dicitur,Absit à te,vt occidas iustum cum impio,fiátque iustus sicut impius.Nō est hoc tuū, qui iudicas omnem terram.Et Ezechielis decimoseptimo,Anima quæ peccauerit,ipsa morietur. Et mox,Filius non portabit iniquitatem patris,& pater non portabit iniquitatem filij.Sic & lex dicit Deuteronomij XXIIII. Non occidētur patres pro filiis,nec filij pro patribus,sed vnusquisque pro peccato suo morietur. Potest etiam & hic esse sensus,Qui peccauerit mihi,peccato videlicet ad mortem,delebo eum de libro meo qui est vitæ, secundum præsentē iustitiam:non enim pro iusto eum habebo,nec pro felicitatis æternæ capace, siue seruo ad me pertinente recognoscam. Sic & deus ipsum Moysen quando ad aquas contradictionis incredulitate peccauit, de libro suo deleuit secundum præsentem iustitiam,pœnitentem autem denuo scripsit in eo,hoc est,inter suos tanquam talē recognouit,qui tamen de primo illo ęternæ dei prædestinationis libro nūquam fuerat deletus.Tu autem(inquit)vade,& duc populū istum quò locutus sum tibi.Cùm deus significasset Moysi,se retinere peccata impœnitentium,potuisset ei in mētem venire,quid ergo frustra in hoc populo laborabo? Si deus retinet peccatum
D eorum,quis ego sum qui possim aliquam salutem ipsis conferre?Deseram igitur eos,& aliò proficiscar,quocunque deus me duxerit.Ad hoc respondet nunc dominus,& ait,Tu autem vade,& duc populum istum, & cætera, hoc est,Et si retineo impœnitentibus peccatum,tamen nolo vt tu vocationem hanc tuam deseras.Mandaui tibi vt educas populum ex Aegypto ad terram patribus promissam, & pollicitus sum angelum meum præcessurum te.Tu igitur quod præceptum est tibi fac,& sine me mea iudicia perficere.Fac tu id ad quod teneris, ego faciam quæ mihi iusta & æqua videbuntur. Educ tu populum istum, quod est tui officij, & age quæcunque ad salutem
E uerso orbi ad dominum conuertendi, gloriosa mansuetudinis virtus in tanto viro, qua dominus eum ornauerat,quæ & maximè omnium principes decet.Negat autem & auxilium & præsentiam dominus,vt rogetur ardētiùs,nunquam enim deinceps destitit adesse & auxiliari tota vita Moysi & Iosue. Interim tamen Angelum promittit ducem populi,perpetuúmque timorem Israëlitis incutit, vt humilientur in suis conscientiis, vtq; dignè se puniri semper existiment ob tantam suam rebellionem,quoties mala perferunt,& manum sentiunt flagellantis. *Percussit ergo dominus populum pro reatu vituli quem fecit Aaron.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS *Quæst.148.*
SVPER EXODVM. Meritò quæritur,cùm superius populum dissipasse dictus sit Aaron,cur in ipsum vindicta nulla processerit, neque cùm Moyses interfici iussit omnem qui Leuitis euntibus ad portam & redeuntibus occurrisset armatis, neque cùm postea factum est quod scriptura dicit, Et percussit dominus populum propter sacturam vituli quem fecit Aaron, maximè quia & hîc hoc idem repetendo inculcatum est. Non enim dipter sacturam vituli quem fecit Aaron, maximè quia & hîc hoc idem repetendo inculcatum est. Non enim dictum est, Et percussit dominus populum propter facturam vituli quem fecerūt, sed quem fecit Aaron, & tamen
F non est percussus Aaron, quinetiam illud quod de sacerdotio eius ante peccatum eius deus præcipiebat, impletum est,sed iussit & ipsum & filios ablui & sic ordinati sunt in sacerdotio.Ita nouit ille cui parcat vsque ad commutationem in melius,& cui parcat ad tempus,quamuis eum præscierit in melius non mutari,& cui non parcat, vt mutetur in melius,& cui nō parcat,ita vt vitæ mutationē eius expectet, & hoc totū ad id redit quod Apostolus dicit exclamās,Quàm inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperuestigabiles viæ eius. HVGO DE SANCTO VICTORE. Percussit ergo dominus populum, scilicet supradicta interfectione quam fecerunt Leuitæ. Vnde etiam apparet hoc instinctu dei esse factum, non maleuolentia Moysi. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur.Et percussit dominus populum super quod fecerūt vitulum quem fecit Aaron. Qualis fuerit ista percussio & quando,non est scriptum.Et narratur crimen tam populi quàm Aaron,punitio autē Aaron non narratur,quia Moyses impetrauit illi vitam, vt ipse testatur Deuteronomij capitu Jo nono. AVCTOR CATENAE. Hebraica verba sunt huiusmodi, וַיִּגֹּף יְהוָה אֶת הָעָם עַל אֲשֶׁר עָשׂוּ אֶת הָעֵגֶל אֲשֶׁר עָשָׂה אַהֲרֹן Vaiggoph

ichoua

Universidad de Deusto
Biblioteca

Iehoua eth haham,hal aſer haſu eth hahẽgel aſer haſa Aharon,Et percuſsit dominus populum eo quòd fecerunt G vitulum,quem fecit Aaron. Ipſi enim fecerunt, petendo vt fieret, ille verò fecit miniſterialiter.Septuaginta,καὶ ἐπάταξε κύριος τὸν λαὸν περὶ τῆς ποιήσεως τοῦ μόχου,οὗ ἐποίησεν ἀαρών,Et percuſsit dominus populum pro factura vituli,quem fecit Aaron.Sed hæc Latinæ lectionis ſenſum non variant.Chaldaica, Et percuſsit dominus populũ, eo quòd coluerant vitulum quem fecerat Aaron.Nam & haſa verbum,celebrare & colere quandoque ſignificat, vt Deuteronomij quinto.Vt obſeruares diem ſabbati,pro quo Hebræi legunt,Vt faceres diem ſabbati, id eſt, vt celebrares.Et profectò huic loco quadrat tranſlatio hæc,vt vitetur repetitio illa ſeu potiùs apparẽs contradictio, quem fecerunt,quem fecit Aaron. Epilogus igitur breuis eſt hiſtoriæ præuaricationis tantæ, & pœnæ condignæ, decernens iuſtitiam deo,Iſraëli autem præuaricationem & graue peccatum.

Myſticè. RVPERTVS. Non autem pro reatu tantùm huius vituli materialis quem fecit hic Aaron,ſed & pro reatu vituli,id eſt,mendacij quod fecerunt principes ſacerdotum,in quod veritatem dei commutauerunt(vt ſupe- H riùs iam dictum eſt)blaſphemando & abnegando Chriſtum filium dei,ecce percuſsit dominus populum Iudaicum.Vnde ſignanter dixit,viſitabo & hoc peccatum eorum,& hoc(inquam)ſubauditur & aliud,cuius in iſto typus eſt vel præfiguratio,quod facturi ſunt.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVM TERTIVM, ARGVMENTVM.

Angelus deducens Iſraelitas.Renuit deus cum populo aſcendere.Luget populus peccatum.Moyſes cum deo loquitur.Orat deum eſſe ſecum.Optat videre faciem dei.Iubetur ſtare in petra.

CAPVT. XXXIII. I

Lectio prima. LOcutúſque eſt dominus ad Moyſen, dicens, *Vade, aſcende de loco iſto, tu & populus tuus quem eduxiſti de terra Aegypti,in terram quam iuraui Abraham,Iſaac & Iacob, dicens, Semini tuo dabo eam,Et mittam præcurſorem tui Angelum,ut eiiciã Chananæũ,& Amorræum,& Ethæum, & Pherezæum , & Euæum,& Iebuſæum, & intres in terram fluẽtem lacte & melle. Non enim aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè diſperdam te in uia.*

Lect.i. AVCTOR CATENAE. Tẽtatur grauiter fidelis paſtor Eccleſiæ à clementiſsimo deo,vt appareat qua charitate & zelo fidei feratur in populum domini ſibi commendatum,tanta iam ingratitudine notatum in deum ipſum ſuum, & prælatum Moyſen. Subinde tamen commonefacit eum verbi dei infal- K libilis,& promiſsionum quas irritari ſit impoſsibile,vt in tentatione conſiſtat & firmetur,verbum enim dei vnicum eſt fideli in tentatione ſolatium, & eſſe debet. Ait ergo, *Locutúſque eſt dominus ad Moyſen,dicens.* CAIETANVS. Diſcretio itaque ſermonis diuini ad eundem Moyſen in monte perſeuerantem cum deo innuit, quòd Moyſes audita diuina ſententia quæ ſcripta eſt in præcedenti capitulo,intelligẽs deum partim placatum & partim iratum,perſeuerauit ſupplicando ad impetrandum plus clementiæ, & quòd orante Moyſe,iterum deus allocutus eum fuerit clementiùs,dicendo ſubiuncta. AVCTOR CATENAE. Locutúſque eſt dominus ad Moyſen,dicẽs.Dictio,dicens,ab Interprete poſita eſt, non enim habetur in Hebræo. Sed hoc minimũ eſt. *Vade,aſcende de loco iſto, tu & populus tuus quem eduxiſti de terra Aegypti in terram quam iuraui Abraham, Iſaac & Iacob, dicens, Semini*
Quæſt.149 *tuo dabo eam.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Deus iratus dicere videtur , Tu & populus tuus quẽ eduxiſti de terra Aegypti,Alioqui dixiſſet,tu & populus meus quem eduxi de ter- L ra Aegypti.Sed illi quando idolum popoſcerunt,ita locuti ſunt,Moyſes enim hic homo,qui eduxit nos de terra Aegypti,non ſcimus quid factum ſit ei,liberationem ſuam in hominem conſtituendo defecerant. Hoc eis modò replicatur,cùm dicitur,Tu & populus tuus quẽ eduxiſti de terra Aegypti,quod illis eſt criminis & non Moyſi . Non enim aliud volebat Moyſes , niſi vt non in illo,ſed in domino ſpem ponerent, & domini miſericordia ſe cum gratiarum actione crederent ab illa ſeruitute liberatos, cuius tamen apud deum tanquam fideliſsimi famuli,tantum erat meritum per illius gratiam, vt ei diceret deus,ſine me,& iratus cõteram eos. Quod vtrum iubentis ſit cùm ait,ſine me, an quaſi petentis ſit,vtrumque videtur abſurdum.Nam & ſi iubebat deus, inobedienter famulus non parebat, & deum hoc à ſeruo velut pro beneficio petere non decebat, cùm præſertim poſſet eos etiam illo nolente conterere.Ille itaque ibi ſenſus in promptu eſt,quod his verbis ſignificat deus,plurimùm apud ſe prodeſſe illi populo,quia ſic ab illo viro diligebãtur,quem ſic dominus diligebat,vt eo modo admoneremur, cùm merita noſtra nos grauaſſent, ne diligamur à deo, releuari nos apud eum illorum meritis poſſe, quos deus diligit.Nam cùm ab omnipotente dicitur homini,Sine me,& conteram eos, quid aliud dicitur,quàm contere- M rem eos,niſi diligerẽtur abs te:Ita ergo dictum eſt,Sine me,ac ſi diceretur,noli eos diligere,& conteram eos,quia ne id faciam,dilectio tua in illos intercedit mihi . Obtemperandum autem eſſet domino dicenti, noli eos diligere, ſi hoc iubendo diviſſet , & non potius admonendo & exprimendo quid illum ab eorum ſupplicio reuocaret,nec tamen etiam illo intercedẽte ſine flagello diſciplinæ populum dereliquit. Neſcio quo enim modo,vt ſic eos diligeret ipſe Moyſes,deus illos occultiùs diligebat qui manifeſta voce terrebat. RVPERTVS. Mirum fortè videbitur quomodo ad orationem Moyſi placatus fuerit dominus, ne faceret malum quod locutus fuerat aduerſus populum ſuum,& tum idem Moyſes poſtquam dixit, Cõſecraſtis manus veſtras hodie domino,vnuſquiſque in filio,& in fratre ſuo. Facto die altero, dixit ad populum , Peccaſtis peccatum maximum, aſcendam ad dominum, ſi quo modo quiuero eum deprecari pro ſcelere veſtro. Sed profectò liquet quia placatus quidem in eo fuerat dominus,ne in præſentiarum corporaliter deleret eos, ſuggerẽte,& quaſi conſulẽte Moyſe, ne quæ-

ſo dicant Aegyptij,Callidè eduxit eos vt interficeret eos in montibus,& deleret è terra,ſed in eo nondum placatus fuerat,vt dominum eorum ſe eſſe rurſus profiteretur,vnde & adhuc alieno animo loquitur ſecũdò,vt ſemel fuerat locutus , Vade, & aſcende de loco iſto, tu & populus tuus, tuus (inquam) non meus. CAIETANVS. Vade,aſcende de loco iſto.Priùs tanquam iratus in genere,dixerat,Vade,duc populum quò dixi tibi, modò tanquam magis placatus , dicit in ſpecie , Aſcende. Aſcendendo enim itur à deſerto ad terram promiſsionis, tu & populus tuus . Priùs dixerat,Duc populum,modò clementior erga populum,dicit vt ipſe populus cum Moyſe aſcendat.Quem eduxiſti de terra Aegypti.Ratio tangitur clementiæ,quia promiſerat Moyſes populo in Aegypto educere eum,ad hoc vt poſſideret terram promiſsionis. In terram quã iuraui Abraham, &c.Priùs dixerat quod dixi tibi,modò explicat terram, & rationem clementiæ ex parte diuinæ veritatis(quia iurauerat)& ex parte me-
B enim Moyſes in monte loquens cum domino)vade vt aſcendas , quia pars ſeptentrionalis eſt editior meridionali.Hinc etiam factum quòd Chaldaica habet hoc in loco,Vade,deſcende.Quòd autem dicitur tuus,neque in *Quæſt.150.* Hebræo,neque in Chaldæo eſt,ſed ex Septuaginta ſumptum, habent enim, ὁ λαός σου, Populus tuus. AVGVSTINVS. Vbi autem ſupradicta verba dixit deus ad Moyſen,cõtinuò tanquam ad ipſum Moyſen adhuc loquatur,occulta conuerſione quæ Græcè ἀποστροφὴ dicitur,iam ad ipſum populum loquitur, dicẽs, *Et mittam præcurſorem tui Angelum,vt eiiciam Chananæum,& Amorræum,& Ethæum,& Pherezæum,& Euæum,& Iebuſæum, & intres in terram fluẽtem lacte & melle.Non enim aſcendam tecum,quia populus duræ ceruicis es, ne forte diſperdam te in via.* Magna ſacramenti & mira profunditas , tanquam miſericordiam maiorem poſſet Angelus habere quàm deus , qui populo duræ ceruicis parceret cui deus ſi cum illis eſſet,ipſe non parceret, & tamen etiam per Angelum ſuum, ſe quodammodo ab eis abſente qui nuſquam eſſe abſens poteſt, implere ſe dicit quod patribus eorum iurauit, tanquam & hic oſtendens
C ſe non eſſe cum eis, quia duræ ceruice ſunt , quia non eum propitium & ſalubrem,niſi humilitas & pietas capit? *Pſal.50.* Eſſe autem deum cum duræ ceruicis hominibus,nihil eſt aliud,quàm vindicando adeſſe,atque puniendo.Vnde cum eo modò malis non adeſt parcendo, facit quod pertinet ad illud quod dicitur , Auerte faciem tuam à peccatis meis,quia niſi auertit,aduertit. Sicut enim fluit cera à facie ignis, ſic pereant peccatores à facie dei. RVPERTVS. Ergo Angelus meus præcedet te (inquit) ſiue emittam præcurſorem tui Angelum, ſubauditur, ad hoc tantùm vt intres terram Chananæorum , non etiam ad hoc vt intres in terram viuentium . Non enim ſum deus tuus,non tuipſe es populus meus.Nam hoc eſt quod dicit, Non enim aſcendam tecum, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè diſperdam te in via, ac ſi dicat, quoniam populus duræ ceruicis es, non tibi expedit , vt me deum tuum nomines,vt culturam meam profitearis,vt leges meas baiules,ad præuaricandum tam pronus & facilis.Leuius enim multo eſt deum neſcire, quàm cognitum irritare. Tolerabilius eſt viam dei ignorare, quã poſt
D agnitam retrorſum ire.Idcirco ſi aſcendero tecum,ti me dixeris deum tuum,iuſtiùs in via diſperdam te prouocantem me dura ceruice. HVGO DE SANCTO VICTORE. Ne diſperdam te. Iratus aliquando tua ſtultitia,ſi tecum eſſem aſsiduè. CAIETANVS. Et mittam præcurſorem tui Angelum.Parui refert quòd in Hebræo habetur,Et mittam faciebus tuis Angelum.Perſeuerare ſe manifeſtat deus in hac punitione,quòd non vult ipſe præcedere, ſed mittere Angelum ſuum antecedentẽ eos . Vt eiiciam(inquit)ſiue & eiiciam Chananæũ, &c.Priùs promiſerat Angelum antecedentẽ,ſed nihil dixerat de eiectione hoſtium,modò adiungit quòd eiiciet gentes illas habitantes terram promiſſam.Non enim aſcendam tecum.Iuxta Hebræum habetur,Quia non aſcẽdam in intra te.Ecce explicatur quòd latebat mittendo Angelum. Idem autem ſignificatur dicendo in intra te, quod Latinè dicitur ab Interpretibus in medio tui.Lege prudẽs lector calcem capituli vigeſimiquinti,& inuenies non ſemel deum dicere ſe habitaturum in medio filiorum Iſraël , promittit enim ibi , quod ratione tabernaculi habitabit in medio filiorũ Iſraël,& erit eis in deum, & dicit quòd ideo eduxit eos de terra Aegypti, vt habitaret in medio eorum,ex illis enim intellectus huius literæ pẽdet.Reuocat ſiquidem deus quod aliàs promiſerat, vi-
E delicet quòd habitaret intra populum Iſraël, intercedẽtibus officiis tabernaculi, quod in medio eorum locandũ erat. Intelligo itaq; quòd deus placatus eſt quo ad beneficium columnæ nubis & ignis in officio dei antecedẽdi populum,& quo ad beneficium eiectionis hoſtium & terræ promiſsionis, non placatus autẽ quoad beneficiũ decreti tabernaculi & ſacerdotij in medio illorũ,Angelus in columna præibat,& ipſe deus in tabernaculo paratum ſe fore promiſit millies. Et vtitur vocabulo aſcẽſus, quia ad literam loquitur de corporali populi aſcenſu in terram promiſsionis,manifeſtando quòd cum aſcendẽte populo non aſcendam,tanquam inter ipſos exiſtẽs modo quo promiſeram,ſcilicet paratus in tabernaculo ad audiẽdum & reſpondẽdum.Quia populus duræ ceruicis eſt. Dirigitur ſermo diuinus ad populum , reddit enim deus rationẽ ex conditione mala populi quare non vult ire inter eos.Ne fortè diſperdam te in via.Alteram reddit rationem,Prima enim ex parte culpæ ſeu culpabilis conditionis,hæc autem ex parte pœnæ ſe tenet. Et dicit fortè, non dubitando ex parte ſui, ſed propter liberum arbitrium populi ſub dubio ponitur euẽtus deuorationis,habetur enim in Hebræo,Ne quando deuorẽ te in via,pro-
F culdubiò recidiuante te ob duram tuam ceruicẽ.Vide clementiam dei,ideo negat ſe iturum inter eos,ne eis noceat. Negatio ergo iſta quamuis iuſta, ad beneuolẽtiam tamẽ erga populũ ſpectat. AVCTOR CATENAE. Quod in noſtra editione legitur, Præcurſorem tui,Hebraicè habetur לְפָנֶיךָ Lephanẽcha,id eſt,ante faciem tuam vel ante te.Septuaginta, πρὸ προσώπου σοῦ, id eſt,ante faciem tuam. Chaldaica, ante te. Sed idem in his omnibus eſt ſenſus.Quòdq;,vt eiiciam Latinè legimus,Hebraicè וְגֵרַשְׁתִּי Vegeraſti habetur,hoc eſt,& eiiciam.Septuaginta autem ad Angelum,καὶ ἐκβαλῶ,id eſt,& eiiciet,vel ſecundum alia exẽplaria ad ipſum populum,Καὶ ἐκβαλῶ,Et eiicies.Chaldaica & ipſa habet,Et eiiciam. Et intres.Verbum eſt additum ab Interprete,pro clariori literæ textura. In terram(inquam)aſcende fluentẽ lacte & melle,id eſt,ſuauibus omnibus rebus plenam. Per lac autẽ omnes neceſſarias res intelligit ad victum pertinentes.Et eſt Hebraiſmus.Quòd etiam apud nos eſt,Non enim aſcendam tecum,Hebraicè בְּקִרְבְּךָ Bekirbecha legitur,hoc eſt,In medio tui,cuius loco etiam Septuaginta,μετὰ σοῦ,hoc eſt, tecum dixerunt.Chaldaica verò,Non enim aſcẽdere faciam maieſtatem meam in medio tui,ſed eadem eſt ſententia

Universidad de Deusto Biblioteca

tentia.Non sunt igitur patrum vel filiorum meritis,nec humana virtute eiiciẽdæ impiæ istæ gentes,sed dei vo- G
luntate,ordine & virtute, qui spiritibus administratoriis dispensationes suas peragit, cùm vnica volitione pos-
sit omnia.Domini quoque iudicio & iustitia,populi vel inseruntur terris,vel expelluntur.Dominus enim est,cui
voluerit dat victoriam,eradicat & plantat.Terra autem fluit melle & lacte,id est, ad omnia humana commoda
sese offert piis habitatoribus,creatoris sui bonitatem agnoscentibus. Non enim(inquit)ascendam in medio tui,
quia populus duræ ceruicis es,ne fortè disperdam,seu consumam te in via.Deus cõsueuit adesse iustis,visitando,
miserendo,confortando:impiis autem,puniendo & vlciscendo. Et est sensus,Cum his non possum esse propter
te,vt vindicem & puniam:nec propter eos,vt visitem & confortem,mittam Angelum meum saltem.
Mysticè. INTERLINEARIS. Spiritaliter autem,Angelum quem se missurum spondet dominus deus,dominum
Iesum Christum possumus intelligere,qui est Angelus magni consilij, qui præsentia carnis humanum genus vi-
sitauit,& peccata dimisit.Ipse introducturus est populum in terram lacte & melle manantẽ,hoc est,in Ecclesiam H
simplici & perfecta doctrina abundantẽ. AVCTOR CATENAE. Terra etiam huiusmodi typus est cœ-
lestis patriæ sanctorum,vbi nectare & ambrosia reficiuntur beati, in eam per vnum dei hominúmque mediato-
rem dominum Iesum Christum introducendi.Nam & cùm genus nostrum fuisset omni interitu dignũ, ipse per
magni consilij Angelum,nos ab interitu vindicatos, ad promissam fidelibus viuentium terram deduxit. CY-
Cap.36. RILLVS LIBRO QVARTO SVPER IOANNEM. Ait sanctus Euangelista Ioannes, Hæc cũ dixisset
dominus,ipse mansit in Galilæa,vt autẽ ascenderunt fratres eius,tunc & ipse ascendit ad diem festum, non ma-
Exod.23. nifestè,sed quasi in occulto.Dixisse verò ipsum,quòd non ascendet,& tamen ascendisse,in libro Exodi priscis tẽ-
poribus figura significatum inuenies.Nam cùm Moyses in cacumine montis diutiùs moraretur,legem à deo ex-
pectãs,quúmque vitulum(dei pietate neglecta)Hebræi colerent,nequitia hominum irritatus, perdere genus eo-
rum minatus fuit.Et tandem dixit ad Moysen,Vade, & ascende hinc tu & populus tuus quem eduxisti de terra
Aegypti,ad terram quam iuraui Abrahæ,dicens,Semini tuo dabo ipsam, & mittam ante faciem tuam Angelum I
meum.Respondit Moyses,Nisi tu nobiscũ venias,non educes me hinc. Et quomodo cognosci poterit inuenisse
me,ac populum tuum apud te gratiam,nisi nobiscum veneris?Tunc dicit dominus ad Moysen, Et hoc verbum
quod dixisti faciam,inuenisti enim gratiam apud me.Vides prius dictum esse à deo propter populi peccatũ non
ascẽsurum se cum illis,sed Angelum quẽdam missurum: postea verò propter Moysen,& patrum memoriam ve-
nia data,cum illis seipsum præsentem fore promittit.Similiter igitur etiam hîc,quum propter incredulitatẽ Iu-
dæorum iturum se negauerit,tamen propter sanctos paucos,& solicitationes suas ascẽdit,non vt ad festũ diẽ, sed
vt salutarẽ illis doctrinã proponeret,nec Angelo ad hoc ministeriũ vtitur,sed ipse salutaris doctrinę minister fit.

2 *AVdiénsque populus sermonem hunc pessimum , luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo . Dixítque*
dominus ad Moysen, Loquere filiis Israël, Populus duræ ceruicis es, semel ascendã in medio tui, & dele-
bo te. Iam nunc depone ornatum tuum, ut sciam quid faciam tibi. Deposuerunt ergo filii Israël ornatum K
suum à monte Horeb. Moyses quoque tollens tabernaculum, tetendit extra castra procul, uocauítque nomen eius ta-
bernaculum fœderis. Et omnis populus qui habebat aliquam quæstionem, egrediebatur ad tabernaculũ fœderis, ex-
tra castra. Cúmque egrederetur Moyses ad tabernaculum, surgebat uniuersa plebs, & stabat unusquisque in ostio
papilionis sui, aspiciebántque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium. Ingresso autem illo tabernaculum fœ-
deris, descendebat columna nubis, & stabat ad ostiũ, loquebatúrque cum Moyse cernentibus uniuersis quod colũna
nubis staret ad ostiũ tabernaculi. Stabántque ipsi, & adorabant per fores tabernaculorũ suorũ. Loquebatur autem
dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Cúmque ille reuerteretur in castra,
minister eius Iosue filius Nun puer, non recedebat de tabernaculo.

2 CHRYSOSTOMVS HOMILIA PRIMA DE VERBIS ESAIAE. Vidi dominum.Dictum est L
valere iusti deprecationẽ,sed efficacem,hoc est,pœnitentia conuersionéque adiutam eorum pro quibus funditur,
His verò quibus mores manẽt sine pœnitẽtia,citráque bonam conuersionem,quomodo possit auxiliari iusti de-
precatio,cùm illi ipsi suis factis obsistant? AVCTOR CATENAE. Ne igitur preces Moysi in cassum co-
ram domino effunderentur, sed eius misericordiam efficaciter impetrarent, & ipse populus pœnitentium habi-
tum sumit,peccatum suum ac dei derelictionẽ humiliter deflet,& à solito corporis ornatu abstinet,hócque tan-
dem modo conuertẽdum putat benignissimum dominum ab ira furoris sui,& indulturum peccato eorum, se-
que non interituros.Ait igitur hæc sacra lectio: *Audiénsque populus sermonem hunc pessimũ,luxit,& nullus ex more indutus*
est cultu suo. RABANVS. Pessimum sermonẽ dicit audiuisse populum,hoc est,crudelissimum atque mœstis-
simum.Quod enim maius alicui potest præstari beneficium, quàm dei gratiam habere præsentẽ, ac conditorem
suum agnoscere sibi esse propitium?Aut quod maius est discrimen,quàm auctoris sufferre iram?Nihil habet bo-
ni , qui creatoris sui carebit gratia atque præsentia. INTERLINEARIS. Quòd autem nullus ex more M
indutus est cultu suo, factum est, vt habitu quoque pœnitẽtiam demonstrarent. CAIETANVS. Audiẽs-
que populus, &c. Hinc imprimis habetur quòd Moyses de monte rursus descenderit,& retulerit populo senten-
tiam dei,deinde habetur,quòd quamuis multæ clemẽtiæ verba diuina essent,quia tamẽ deus negabat affuturam
præsentiã suam,malum simpliciter & absolutè habitum est verbum istud,vtpote negans præcipuũ bonum,diui-
nam videlicet præsentiam inter eos. Et luxit, & nullus ex more indutus est cultu suo . Interna tristitia in luctu,
externa verò in abdicatione exterioris ornatus in propriis personis significatur: intus enim & extra, statum pœ-
nitentiæ assumpserunt. AVCTOR CATENAE. Quod nos legimus in Latino codice, Et nullus ex mo-
re indutus est cultu suo,nõ dissentit ab Hebraico quod est huiusmodi, וְלֹא שָׁתוּ אִישׁ עֶדְיוֹ עָלָיו Velo sâthu is hed-
io halaf, Et non posuerunt vnusquisque ornamentum super se, Id est,nullus ornatum suum sibi adhibuit.Chal-
daica, Et nullus posuit ornatũ cultus sui super se. Quæ clausula omittitur à Septuaginta, innuúntq; hoc per alia
verba

A verba, κατεπένθησαν ἐν πενθικοῖς, Defleuerunt in lugubribus, scilicet vestibus. Atq; hoc modo intelligunt eos nullo
solẽni indutos ornamẽto,sed pullis amictos fleuisse.Pessimus ergo hic dicitur sermo dei,qui optimus est suapte
natura,sed male cedit contẽptoribus dei. Grauis siquidẽ dei ira est,& importabilis indignatio,si absentiã minetur
auxilij sui,si destituat sua gratia, & nos nobis ipsis relinquat, id quod durissimæ ceruicis plebi nunc futurũ præ-
dicitur. Præstat enim deũ non scire,quã agnitum,& tot beneficiis commendatũ spernere. Lugẽtium interim est,
negligere ornamentorũ delitias. *Dixítque dominus ad Moysen,Loquere filiis Israel,Populus duræ ceruicis es,semel ascendam in me-*
dio tui,& delebo te. RABANVS. Hoc est quod ante dixit,In die vltionis visitabo & hoc peccatum eorum.Se-
mel enim dicitur ascendere dominus in medio perfidorum,vt deleat eos quia certissimè, & sine vlla dubietate
venturus est iudicare viuos & mortuos,iustis dare præmium perennẽ gloriam,peccatoribus perpetuam pœnam.
INTERLINEARIS. Aut ergo vltimi iudicij vindictam,aut Babylonicam captiuitatẽ vel Romanam mi-
B natur. HVGO DE SANCTO VICTORE. Comminatio igitur est.Et nota quod dicit, Ascẽdam. Est
enim ascẽsus vel ab inferioribus ad superiora,vel ab ocultis ad manifesta,sicut hîc.Promittit enim se manifestare
eis cũ malo eorũ CAIETANVS. Dixit dominus ad Moysen.Et hoc intelligo dictũ cum Moyses esset in mõ-
te,sed nunc commemoratũ est ad declarandũ rationem depositi ornatus tam prædicti quã subiungẽdi.Loquere
filiis Israël,Populus duræ ceruicis es,semel ascendam in medio tui,& delebo te. Iuxta Hebræũ habetur, Momẽ-
to vno ascendã in intra te,& cõsumam te.Declaratio est eius quod dixerat,ne quando deuorẽ te in via.Prędicit
enim illis,quòd ipsi tam proni sunt ad contemptũ dei,vt si deus cũ ipsis ascendẽtibus in terrã promissionis ascẽ-
deret inter eos, paruissimo tẽpore (tanquam momento vno)perseueraret hic ascensus, quoniam statim ipsi con-
temnerent deum quasi in faciẽ eius,& deus consumeret eos.Iste enim euentus prænunciatur,dicendo, Momẽto
vno ascendã in intra te,& finiam te. AVCTOR CATENAE. Quod nos dicimus,semel ascendã in medio
tui, & delebo te, Hebraicè ita legitur רֶגַע אֶחָד אֶעֱלֶה בְקִרְבְּךָ וְכִלִּיתִיךָ Régaha echad ehele bekirbecha vechillithí-
C cha, Repentè,subitò,in puncto,seu momẽto vel impetu vno,vel breui tẽpore ascendã in medio tui,& delebo,seu
consumam vel perdã te,id est,si minimum temporis ascendero tecũ, conficiam te. Quæ sententia paulò diuersa
redditur à Septuaginta, ὁρᾶτε μὴ πληγὴν ἄλλην ἐπάγάγω ἐφ᾽ ὑμᾶς, Cauete, seu videte ne plagã aliam inducã super
vos.Chaldaica etiã itidem,Si vna hora abstulero maiestatẽ meam à te,disperdam te.Terretur igitur populus,vt
vel seruili timore retrahatur à malo & formidine pœnæ , quia paternam indulgentiã non agnoscunt,nec vene-
rantur.Nõ excidit de ore dei verbũ vanum, quo fit vt excidium iudaicum iam tunc rebelli populo prædictũ vi-
deatur,qui vno ferè momento eradicatus cernitur, vt à tot millibus annorũ radices denuo figere non potuerit,
sed in exẽplum infidelitatis,tanto tempore mundũ obambulare cogatur iusto dei iudicio. Sed precibus Moysi,&
Christi domini aduentus gratia,dilata est illorũ infelicitas,donec ipsi quoq; implerent numerũ peccatorũ suorũ.
Iam nunc depone ornatũ tuum,vt sciã quid faciã tibi. INTERLINEARIS. Vel manifestã dei præsentiam quę illi po-
pulo per Angelũ apparebat,ornatum eius intelligit,vel tabernaculum paruũ quod infrà castra erat in medio eo-
D rum, quo consulendi gratia cõfluebat populus.Vt sciã(inquit)quid faciam tibi, id est, scire faciã te quantũ mali
perpetraueris,quo mea præsentia & angelica visitatione priuaris . Nã ab illo die non ita manifestè apparuit deus
illi populo. RABANVS. Scire autẽ hîc pro reuelare accipiendũ est, sicut alibi ignorare pro nõ manifestare.
Vnde illud in Euangelio,De die autẽ illa,& hora nemo nouit,neq; Angeli cœlorum,neque filius,nisi pater solus.
RVPERTVS. Hoc iuxta historiam lectorem ædificat , quia videlicet nisi ambulet peccator demisso capite,
nondum se scire fatetur deus quid ei faciat,nullam enim habet materiã struendæ misericordiæ,nisi ambitio,vel
habitus pœnitentiæ præcedat. HVGO DE SANCTO VICTORE. Depone ornatũ tuum,id est,primũ ta-
bernaculũ in quo consulebatur dominus, antequã factum esset illud magnũ, de quo dominus instruxit Moysen
in monte.Vel depone,id est,extra castra fige.Vt sciã quid faciã tibi.Humano more loquitur. CAIETANVS.
Iuxta Hebræũ habetur,Et nunc fac descendere ornatum tuũ de supra te. Ornatum personalem spontanei depo-
suerunt,ornatum autẽ qui erat in loco supra eos iubentur deponere.Quòd enim hîc sermo sit de ornatu loci su-
E perioris,insinuant verba mandati, fac descendere,& rursus de supra te.Quis autẽ esset locus iste superior, mani-
festatur in subiuncta executione.Vt sciam.Iuxta Hebræum habetur,Et sciam quid faciam tibi.Metaphoricus est
sermo,loquitur enim deus more hominis nouiter cognoscẽtis ex nouis factis quid faciendũ sit. Est enim sensus,
vt ad instar cognoscẽtis ex factis,sciam ex operibus tuis quæ facies,quid boni vel mali faciam tibi.Et manifestat
deus per hunc modum loquendi,quòd faciet eis secundum opera eorum sequentia.Prouocat enim eos ad pœni-
tentiam,& tanquam suspensus expectans pœnitentiam eorum,dicit,Deponite ornatum,tanquam indigni orna-
re locũ meum,& sciã consequenter iuxta pœnitentiam vestram,quid boni vel mali faciam vobis. AVCTOR
CATENAE. Iam nunc depone ornatum tuum vt sciam quid faciam tibi . Optimè locũ reddidit doctus In-
terpres,qui ita legitur in Hebręo וְעַתָּה הוֹרֵד עֶדְיְךָ מֵעָלֶיךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָּךְ Vehatta hored hediecha mehalécha,
Veedha ma ehese lach , Et nunc depone ornatũ tuum à te (subaudi in signũ animi resipiscentis & dolẽtis de pec-
cato admisso)& sciã siue videbo,vel notum faciam,quid faciã tibi.More si quidem irati ducis loquitur,qui po-
F stea quàm ponere arma milites iusserit , decernit quid eis pœnæ infligat.Septuaginta, νῦν οὖν ἀφέλεσθε τὰς στολὰς τῶν
δοξῶν ὑμῶν, καὶ τὸν κόσμον, καὶ δείξω σοι ἃ ποιήσω σοι, Nunc igitur deponite vestes gloriarum vestrarum,& ornatum,&
ostendam tibi quæ faciam tibi.Quorũ(vt videtur)mens est, ornatum hunc quem deponere iubetur populus,ve-
stes esse lætitiæ,quas per illud tẽporis ob contractum cum domino fœdus induebatur . A quibus fortassè non ab-
errat Chaldaica,inquiens,Et nunc aufer ornatum cultus tui à te.Notũ est enim coram me quod facturus sum ti-
bi. Quem quidem vestium cultum cùm iam deposuissent, videri potest hîc quædam esse præmissæ depositionis
approbatio.Cæterùm quia deus his minis vocat Israëlitas non ad internetionem,sed ad pœnitentiam,ideo iubet
eos declarare pœnitentiam externis argumentis,vt conspicuum fiat eos agnoscere peccatũ suum, & dolere pro-
pter impietatem.Nec tantũ lætitiæ vestes deponere mãdat, quàm etiam vt vnusquisque lugubrem induat,vt ex-
terno habitu publicè declarẽt dolorẽ animi sui. Porrò luctui apud Iudæos,seruierũt ieiuniũ,ciliciũ seu saccus,&
cinis.Achab publicè lugẽs futurã familiæ ipsius internetionẽ,operuit cilitio carnẽ suam,ieiunauit & dormiuit in
sacco

Universidad de Deusto Biblioteca

sacco tertio Regum vigesimoprimo. Niniuitæ prædicauerũt in luctu ieiuniũ, & vestiti sunt saccis à maiore vsq; G ad minorẽ. Et Daniel capite nono ait, Posui faciẽ meam ad dominũ deum meũ, rogare & deprecari in ieiuniis, sacco & cinere. Dixerunt nõnulli ornatum istum coronas quasdã fuisse, quibus principes populi in datione legis capita sua coronauerunt in signũ lætitiæ & exultationis, quod spiritualiter à sponso cœlesti deo desponsabantur, quas iussi sunt à suis remouere capitibus, quia ad idololatriam corruerant. Alij pro ornamento exponunt arma bellica, quæ iubẽtur deponere, vt iis nudati, in quencunq; hostilẽ incursum præcipites ferantur, vt crimẽ perfidiæ diluant. Sunt qui ornatum fideliũ nullum esse dicant, nisi fidem & opera virtutũ ex fide non ficta, qua totũ illum populum caruisse, vel hinc liquet, quod in peccatis suis omnes mortui sunt in solitudine, præter paucissimos, & incredulitatis suæ mercedẽ quam oportuit, in eremo susceperunt. Non quòd deus ista deponi hîc mandet (absit enim quòd deus iniqua præcipiat) sed quòd prædictio sit duntaxat depositionis. *Deposuerũt ergo filij Israel ornatũ suũ à monte Horeb.* CAIETANVS. Iuxta Hebræũ habetur. Et deposuerunt filij Israël ornatũ suum de mõte Choreb. H Ecce locus superior qui vtpote mons dei, ornatus fuerat à filiis Israël, renuit enim deus perseuerãtiam huius ornatus, propter cõmissum crimen in eum. AVCTOR CATENAE. Vltra ornatũ suũ, Septuaginta addũt, καὶ τὴν στολήν, Et vestẽ, quibus & Chaldaica conuenit, habens, Ornatum cultus sui, quo infertur, quod iam dictũ est ornatum suum in luculentis vestibus extitisse. Nam quòd ad aurium spectat ornamentum, parũ fuisset illud deposuisse, nisi etiam in dei optimi maximi blasphemiam & contẽptum obtulissent, magna libidine idolatrãdi & ex mera perfidia. Ornatum etiam huiusmodi depositum diuersi diuersimodè interpretantur, sicut supradictũ est. *Moyses quoque tollens tabernaculũ, tetendit extra castra procul, vocauítque nomen eius tabernaculum fœderis.* ORDINARIA. Hoc per prolepsim accipiendum, si de illo tabernaculo accipitur quod Moysi in monte monstratũ est, & fabricatum præcipiente domino à Beseleel & Oliab. Vel aliud tabernaculum fuit, ad quod iam cõueniebat ad iudicandum. RVPERTVS. Putaremus vna die quo descendit Moyses de monte, dicta hæc esse vel acta, sed ecce litera repugnat, iam enim tabernaculũ factum est, quod Moyses tetendit extra castra. HVGO DE SANCTO VI- I CTORE. Prope montem erat tabernaculum, quandiu Moyses morabatur in monte. Et ibi Aaron & Septuaginta seniores tractabant de dubiis quæ ferebantur ad eos de castris. Postquam autem populus peccauit, & Moyses descendit, præcepit dominus vt tabernaculum remoueretur à monte Horeb versus populum. Moyses verò tunc extra castra, non intra, ipsum locauit. Vocauítque nomen eius tabernaculum fœderis. Non modò, sed antè, vt pro plusquamperfecto perfectum accipiamus. AVCTOR CATENAE. Tetendit extra castra procul. Ex Hebræo addẽdum esset, A castris. Est enim מִן הַמַּחֲנֶה Min hamachane. Sed Interpres putauit dictionẽ procul sufficere etiam pro dictis verbis. Sequitur, Vocauítque nomen eius tabernaculum fœderis. Dictionẽ מוֹעֵד Mohed, aliqui sicut Interpres, aliqui sicut Septuaginta μαρτυρίου, testimonij, aliqui sicut Chaldaica, domus doctrinæ, Quidam cõuentus vel conuentionis, eo quòd constituisset dominus, cõuenissètque cum Moyse se illic visibili signo affuturum, responsaq; daturum, Quidam Ecclesiæ interpretati sunt. Non est autem secundum aliquos hic sermo de magno illo tabernaculo fœderis, vel sancto sanctorum, vel atrio, nõdum enim fabricata erant. Præterea illud K tabernaculũ non extra castra, sed in medio castrorũ iuxta verbum domini erectũ est, vt Exodi quadragesimo, & Numeri vndecimo habetur. Sed de tabernaculo Moysi quod posthac cũ aliis figere & erigere nolebat. Nũc enim extra castra seorsum habitabat secum, vt cõmodiùs visitatione diuina doceretur de regimine populi, & improbę plebis tumultũ fugere maluit, quã importuniùs ferre. Erat autẽ suum istud tentorium vice prætorij, ideo dicitur tabernaculũ non domini, sed cœtus vel cõgregationis vbi decidebantur causæ & lites, & doctrina necessaria tradebatur. Sunt qui de alio quodã paruo dei tabernaculo dictũ velint, quod & ipsum fuit ad tẽpus cõstructum, in quo etiã Moyses vocẽ dei excipiebat, donec verũ tabernaculum cum arca & propitiatorio ac aliis instrumẽtis suprà cõmemoratis ędificaretur & erigeretur. Hac autem erectione tabernaculi huiusmodi extra castra, admonuit Moyses Israëlitas quòd & si deus erat ipsis placatus, debebãt tamẽ agnoscere se propter admissum peccatũ indigniores esse, quã vt deus inter ipsos habitaret. Quãuis non desint grauissimi viri, qui nunquã à deo peccatũ illud fuisse dimissum asseuerẽt, sed tantũ pœnam paulisper esse dilatam propter preces Moysi. Quod si fuit, id vel ma- L ximè indicat erectio tabernaculi Moysi procul à castris. Alij de ipso magno intelligunt tabernaculo, per occupationẽ tamen dictum, quia nondũ factum erat. Vel fortassè factũ quidem erat, verũ quo modo factum esset, Moyses nondũ dixerat. *Et omnis populus qui habebat aliquã quæstionem egrediebatur ad habitaculũ fœderis extra castra.* Hebraica litera sic habet וְהָיָה כָּל מְבַקֵּשׁ יְהוָה יֵצֵא אֶל אֹהֶל מוֹעֵד אֲשֶׁר מִחוּץ לַמַּחֲנֶה Vehaia col mebakkes Iehoua, ieze el ôhel mohed aser michus lamachane, Et fuit siue & factum est omnis quærẽs, vel vt omnis qui quæreret siue oraret dominũ, egrediebatur vel exiret ad tabernaculũ fœderis, seu testimonij vel cœtus siue cõuentus aut Ecclesiæ, quod extra castra. Quærere autẽ dominum hoc loco pro cõsulere ponitur. Septuaginta, καὶ ἐγένετο πᾶς ὁ ζητῶν κύριον, καὶ ἐξεπορεύετο εἰς τὴν σκηνὴν ἔξω τῆς παρεμβολῆς, hoc est, Et factũ est omnis quęrẽs dominum, & egrediebatur in tabernaculũ extra castra. Quorũ verborum sensum lucidiùs ponit Chaldaica editio, inquiẽs, Et omnis qui quęrebat doctrinã à facie domini, egrediebatur ad tabernaculum domus doctrinæ, quod erat extra castra. Sed hæc omnia à Latinę versionis sentẽtia nequaquã discordãt. Vsus nanq; eius tabernaculi quod Moyses procul extra castra tetẽdit fuit, M vt ibi prædicaretur verbũ dei, ibi exoraretur dominus, & ibi etiã causæ forẽses cognoscerẽtur, ac iuxta sentẽtiam verbi dei deciderẽtur, quæ sentẽtia vel per Moysen in grauioribus, vel per ordinarios iudices in leuioribus pronunciabatur. Subiungitur deinde quanta pompa, quantáq; maiestate Moyses solitus fuerit in hoc tabernaculum ingredi. *Cúmque egrederetur* (inquit) *Moyses ad tabernaculum, surgebat vniuersa plebs, & stabat vnusquisque in ostio papilionis sui, aspiciebántque tergum Moysi, donec ingrederetur tentorium.* CAIETANVS. De exitu Moysi ex castris ad tentoriũ est sermo, habitabat enim Moyses in castris cum aliis. Et describitur officium populi eunte Moyse, vt non sequerentur ipsum, sed staret in ostiis tentoriorum suorum, respicẽtes euntẽ illum. AVCTOR CATENAE. Aspiciebántq; tergum Moysi. Pro tergum, in Hebræo est אַחֲרֵי מֹשֶׁה Achare Mose, id est, Post Moysen, sed idẽ est. Hoc est, obseruabant Moysen abeuntẽ, donec intraret tentorium. Egredi igitur Moysen ad tabernaculum, est secundum aliquos post auditas causas, & reddita responsa in castris apud populũ, redire ad propria, & secum habitare extra

castra

A castra, & cũ domino colloqui. Atque eo ipso honoratiór fiebat populo, quo minus pręter necessitatem sese vulgo mobili & tumultuoso immiscebat, idque non ex fastu aliquo & põpa, sed iussu domini, & vt orationi vacaret cõmodiùs, & aliquãtò esset quietior. Secundum alios verò, hoc intelligitur, cũ Moyses iret in tabernaculum domini extra castra de tabernaculo suo (siue esset paruum siue magnum illud) pro cõsulendo dominũ, & dandis respõsis populo, vel eorum quæstionibus dirimendis, vniuersus populus in reuerentiã dei & eius locum tenẽtis Moysi assurgebat, erectúsque stabat quisque in foribus sui tabernaculi, nec antè audebat assidere, quã ille tentorium domini fuisset ingressus. Deinde confirmat & dominus publico miraculo huius tabernaculi sanctitatẽ. *Ingresso autẽ* (inquit) *illo tabernaculum fœderis, descendebat columna nubis, & stabat ad ostium, loquebatúrque cũ Moyse cernentibus vniuersis quòd columna nubis staret ad ostium tabernaculi.* Loquebatúrq; cum Moyse, subaudi, dominus, non autẽ columna. Testabatur enim is coram populo, & aspiciẽte tota Ecclesia dignitatem Moysi, visibili spectro se illi insinuans, quò esset au- B ctoritate grauior, cernerétq; populus verbum Moysi, nõ tam eius esse quàm domini, vt tantò promptiùs & humiliùs obsequerentur mandatis. Nil enim Prophetæ populo loqui debent nisi verbum domini. Significabat etiam hoc signo dominus, se adhuc Israëlitas fauore suo cõplecti, & præsto inter ipsos adesse. Et cùm hoc illi probè intelligerent, ac gratitudinem suam quoquomodo possent declamarent, *Stabant ipsi, & adorabant per fores tabernaculorũ suorum.* Non discrepat ab Hebraico vbi legitur, וְקָם כָּל הָעָם וְהִשְׁתַּחֲווּ אִישׁ פֶּתַח אָהֳלוֹ Vecham col haham vehistachauu is pethach aholo, Surgebátq; omnis populus, & adorabant, seu incuruabat se vnusquisque ad ostium seu in foribus tabernaculi sui. Sic habet & Chaldaica, cui & Septuaginta cõsonant, præterquã in verbo ἵστατο, hoc est, stabat, sed idem sensus est. Debetur ergo (vt vides) prælatis à populo & verbi ministris honor, ipsius dei intuitu, vnde & dignos se domini ministros gerere debent, ac fideles semper in obsequio dei inueniri, ne propter ipsorũ insolentiam nomen domini blasphemetur. *Loquebatur autem dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suũ.* AMBROSIVS IN SERMONIBVS. Quadraginta dierum noctiúmq; ieiunio Moyses sanctus *Ser.27. de ieiuniis.*
C meruit cum deo loqui, stare & cõsistere, & de manu eius legis præcepta suscipere. Quamuis enim illum ab obtutibus dei cõditio humana subtraheret, ieiuniorum tamen gratia proximum illum diuinitatis cõsortio faciebat. Hæc enim in nobis virtutum portio dei est, vt ieiunemus frequenter, quoniam semper deus ipse ieiunat. In quocunq; igitur plus operum suorum inesse perspexerit, ipsi magis familiaris, intimus & amicus est. Sicut scriptura dicit, Et Moyses loquebatur cũ deo facie ad faciem, sicut quis loquitur cum amico suo. Vnde & dominus Iesus Christus resurrectionis gloriam præcepturus, virtutes suas quadraginta dierum noctiúmque ieiunio dedicauit, vt ostenderet nõ panem esse vitam hominum. His itaque dierũ quadraginta ieiuniis recõciliatur deus, aperiuntur cœli, inferna reserantur. Igitur & nos fratres dilectissimi, ieiunemus continuè & deuotè hoc spatio temporis, vt propitietur nobis dominus, pateant nobis cœli, inferna contra nos nõ valeant. HIERONYMVS IN MI- *Cap.7.* CHEAM. Nolite credere amicis (ait sanctus Propheta) quia omnis amicus supplãtatione supplantat, & qui pro- *Hier.9.*
D pter aliquid est amicus, non tam amicus eius est quem amare se simulat (ab amare quippę amicus dicitur) quàm eius rei quam diligit. Interrogatus quidam quid esset amicus, respondit, Alter ego. Quod si Pythagoræorũ nobis opponitur exemplũ, qui se vades inuicem tyranno dederũt, dicemus nõ generaliter aduersum omnes amicos, & charitatis affectus, sententiam à deo esse prolatam, nec contra omne tempus, sed de eo super quo Apostolus ait, In *2.Timot.3.* nouissimis diebus aduenient tẽpora periculosa, erunt enim homines seipsos amantes, cupidi, fastidiosi, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, pactum nõ custodientes, delatores, incõtinentes, immites, sine benignitate, proditores, proterui, inflati, voluptatum amatores magis quàm dei, &c. Tunc *Matth.10.* enim tradet frater fratrem, & pater filium, & mater filiam, & inimici hominis domestici eius. Sed & nũc rara fides est, cũ aliud in labiis, aliud in corde versatur, venenum animi linguæ mella tegunt. Amici diuitum multi, à pauperibus autem etiam qui videntur esse, discedũt. Vnde dicitur, Si habes amicum, in tentatione posside eum. *Eccle.6.* Legi in cuiusdam cõtrouersia, Amicus diu quæritur, vix inuenitur, difficilè seruatur. Scripsit Theophrastus tria de amicitia volumina, omni eam præferens charitati, & tamen raram in rebus humanis esse cõtestatus est. Est &
E Ciceronis de amicitia liber, quẽ Lęlium inscripsit, in quo illud quod apud nostros præcipitur. Vt sit nobis amicus, quasi vinum vetus, & in suauitate bibamus illud, penè eisdem verbis positum est. Amicitia pares aut accipit, aut facit, vbi inæqualitas est, & alterius eminentia, alterius subiectio, ibi nõ tam amicitia, quã adulatio est. Vnde & alibi legimus, sit amicus eadem anima. Et Lyricus pro amico precãs, Serues (inquit) animæ dimidiũ meæ. Nolite ergo credere in amicis, id est, his hominibus qui de amicitiis sectãtur lucra. Si vis vera amicitia delectari, esto amicus dei sicut Moyses, qui loquebatur deo, quasi amicus ad amicũ. Esto amicus, vt Apostoli ad quos saluator *Ioan.5.* ait, Iam nõ dicam vos seruos, quoniã seruus nescit quid velit dominus suus, sed dicam vos amicos, quoniã perseuerastis mecũ in omnibus tẽtationibus meis. Delicata est amicitia, quæ amicorũ felicitates & diuitias sequitur. Istiusmodi homines nõ mihi videntur amicos, sed seipsos diligere. Cõsideremus attẽtiùs verba domini, sed dicam vos (inquit) amicos. Redditq; causas quare illos amicos vocet. Quia perseuerastis mecũ in tentatione, & nõ hucusq; stetit, sed in omnibus (inquit) tẽtationibus meis. Euenit quippe interdũ vt qui nobiscum perseuerauit in
F vna tẽtatione, aliis victus recedat. IDEM IN PSALMOS. Putamus parũ esse quod dicitur, Ego seruus domi- *Psal.133.* ni sum? Sũma virtus est hoc mereri. Quomodo? Quasi dignitatẽ vendicat qui dicit, Ego seruus Imperatoris sum, & nemo audet accedere ad seruũ Imperatoris, sic infinita dignitas se dicere esse seruũ domini. Vnde & Apostolus de seruitute domini gloriatur, & scribit in principio epistolarũ suarũ, Paulus seruus Christi. Et de Moyse dicitur, Et nõ sicut Moyses famulus meus, cui locutus sum facie ad faciẽ. Videte quid dicat, Cæteris locutus sum in visione & in ęnigmate, sed nõ sicut Moysi famulo meo, cui locutus sum facie ad faciẽ. Ponamus exẽplum. Dicamus esse aliquẽ dominum ditissimũ. Iste habet familiã, habet & seruos qui sibi ministrẽt. Nunquid tantã habent fiduciã serui qui in villis sunt, quantã illi qui quotidie ministrãt? Illis magna dignitas est, qui faciẽ vident domini, & ministrãt ei. Deniq; cæteri serui, qui faciem non vidẽt domini sui, si voluerint aliquid imperrare, cõseruos petũt. Hoc totũ quare dixi? Dominus noster Iesus habet & ipse multã familiã, habet quasi ad faciẽ suam qui sibi ministrant, habet alios in agris. Monachos & virgines ego puto illos esse qui ad faciẽ ministrãt domino suo, seculares

autem

Universidad de Deusto
Biblioteca

autem qui sunt quasi in agro, de familia sua. Deniq; illi qui sunt in agris, istos postulant vt rogẽt dominũ si quid G necessarium habent. Quantam habent ergo dignitatem, qui quotidie vident faciem domini, tantã habent pœnã, qui negligunt ministerium domini. Solent enim mali serui quando sunt in agris, magis timere dominum quia nõ vident. Si autem quotidie cœperint videre, cõtemnunt, & familiaritas superbiam facit. Et nos igitur nõ debemus de cõsuetudine contemnere bonitatẽ dei nostri. Benedicite ergo dominũ omnes serui domini, qui nõ estis serui peccati, sed serui domini. Omnes serui domini, qui solũ dominum habetis deum. Omnes serui domini, quibus ira nõ imperat, in quibus libido non regnat, in quibus alia peccata nõ regnant, quibus nõ dominantur vitia, illi dominantur à domino. Omnes serui domini. AVGVSTINVS LIBRO IIII. DE SYMBOLO AD
Cap.3. CATECHVMENOS. Si nemo hominũ videt deum, quomodo locutus est cũ Moyse os ad os, sicut quis loquitur ad amicum suũ? Irruit quæstio nõ parua. Ait enim dominus, Non quomodo cũ aliis per ænigmata, ita loquar ad Moysen famulũ meum, sed os ad os loquar illi. & subiũxit scriptura quę suprà diximus, quoniã loquebaH
Ioan.1. tur Moyses cũ deo os ad os sicut quis loquitur ad amicũ suum. Si os ad os loquebatur cũ eo, & videbat eum, quomodo verũ est illud Apostolicũ, quod nemo deũ vidit vnquã, nec videre potest? Si autẽ videbat eũ Moyses, quid est quod idẽ ipse post paululũ pro magno petit, & dicit, Si inueni gratiã ante te, ostende mihi faciẽ tuã? Et dominus illi, Facies quidẽ mea nõ videbitur tibi, nõ enim videbit quis faciẽ meã & viuet. Vbi est illud quod videbat, & si videbat, cur desiderabat videre quod videbat? Aut quomodo illi negabatur id quod iã demõstrabatur? Exercet ingeniũ quærẽtis. Videbat Moyses deũ non oculis corporeis, sed oculis mẽtis. Et quia lux illa perpetua quod deus est, plus eũ quã cæteros illustrauerat, ideo dictũ est, os ad os loquebatur illi, ac si diceretur, plus omnibus manifestatus est illi. In eo autẽ quod dictũ est, non enim quis poterit videre faciem meã & viuere, ostẽsum est nemiCap.10. nem his oculis corporeis deũ posse videre. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Quid est quod facie ad faciẽ Moyses cũ deo loquitur, & tamen paulò infrà dominũ obsecrat, vt faciem suã ei ostendat? Sed facies dei cognitio eius est. Cognoscitur autẽ deus per speculũ, cognoscitur per seipsum. Per speculũ hîc, per semetipsum in I cœlo. Speculum verò est illa lux, quã habitat deus: ipse autẽ lux illa, quę ipse est. ORDINARIA. Vel secundũ opinionẽ populi loquitur scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum deo, cũ per subiectã creaturã, id est, per Angelum & nubẽ ei loqueretur & appareret. Nã eius substantiã, nec hominũ, nec Angelorũ sicut est, quisquã
1.Timot.1. videre potuit, Vnde dicitur, Regi seculorũ immortali, inuisibili, &c. Et alibi lucẽ habitat inaccessibilẽ. INTERLINEARIS. Aut loquebatur dominus ad Moysen facie ad faciẽ, hoc est, manifesta visione. RVPERTVS. Cũ in hac mortali carne cõsistentibus, videri nõ possit in sua substantia lumen incircunscriptũ, cur sic dictũ est, Loquebatur dominus Moysi facie ad faciẽ, sicut loqui solet, &c. Idcirco videlicet, quia suũ ab illo consilium nõ absc̃debat, & secretorũ suorum eũ faciebat conscium. Quomodo enim loqui solet homo ad amicum suũ? Aperiẽdo vtiq; illi cõsilium suũ, non celãdo illi quæ facturus sit, eo quòd custos sit animi, vnde & amici vocabulũ originẽ sumpsit. Et scimus quia Prophetarum maximus Moyses extitit, sicut dominus de illo testimoniũ perhibet,
Num.12. cũ dicit ad Aaron & Mariã. Audite sermones meos, Si quis fuerit inter vos Propheta domini, in visione appareK bo ei, & vel per somnium loquar ad illũ. At nõ talis seruus meus Moyses, qui in omni domo mea fidelissimus est.
Deut.34. Ore enim ad os loquar ei. Et palã nõ per ænigmata & figuras dominũ videt. Itẽ scriptura dicit, Et nõ surrexit Propheta vltra in Israël sicut Moyses, quẽ nosset dominus facie ad faciẽ in omnibus signis atq; portentis. Igitur quia quod Prophetarũ, scilicet prœuidere consilium dei, quod carnalibus siue popularibus sub figuris absc̃debatur, & cęremoniis vmbraticis, quia (inquã) hoc Moysi datũ est, & prioribus Prophetis, rectè sic de illo est dictũ, quia loquebatur ei dominus facie ad faciẽ, quomodo loqui solet homo ad amicũ suum. THOMAS. Sicut Augusti-
1.2.q.98. ar.3.ad.2. nus dicit duodecimo super Genesim ad literã, in Exodo dicitur, Loquutus est dominus Moysi facie ad faciẽ, & paulò pòst subditur, ostẽde mihi gloriã tuã: sentiebat ergo quod videbat, & quod nõ videbat desiderabat, nõ ergo videbat ipsam dei essentiã, & ita nõ immediatè ab eo instruebatur. Quod ergo dicitur quòd loquebatur ei facie ad faciẽ, secundum opinionẽ populi loquitur scriptura, qui putabat Moysen ore ad os loqui cum deo cùm per subiectã creaturã, id est, per Angelum & nubẽ ei loqueretur & appareret. Vel per visionẽ faciei intelligitur quędã L eminens cõtemplatio, & familiaris infrà essentiæ diuinæ visionẽ. CAIETANVS. Non dicit, & videbatur deus facie ad faciẽ (hoc enim negat deus in subiunctis) sed dicit, & loquebatur facie ad faciẽ. Stat enim loqui facie ad faciẽ, & nõ videri faciem loquentis, vt patet de colloquentibus in tenebris. Loquens enim deus facie ad faciem, nõ manifestat seipsum nisi sermone, nec percipitur nisi per modum auditus, si autem facies eius videretur, intelligeretur per modum intuitus, & videretur sicuti est. Et ne in dubium vertatur quid significatur per loqui facie ad faciẽ, subiungitur explicatio, sicut vir ad sociũ suum. Ergo deum loqui facie ad faciẽ, est deum loqui familiariter, sic enim vir loquitur socio suo. Et hoc ad differentiã locutionis diuinæ ad populum, nam populo locutus est, nõ familiariter, sed cũ maiestate, quãdo dedit decẽ præcepta. Nec dicitur quòd Moyses loquebatur deo sicut vir socio suo, quia licet deus familiare se exhibebat colloquendo, Moyses tamen cũ omni humilitate & reuerẽtia audiebat & loquebatur. AVCTOR CAT. Quod nos habemus facie ad faciẽ, Hebraicẽ פָּנִים אֶל פָּנִים M
Panim el panim, dicitur. Iuxta verò Septuaginta, ἰδιστίως ἰδιστίω, id est, præsens præsenti: secundũ verò Chaldaicam, verbũ ad verbum, quæ omnia eundẽ sensum exprimunt, nempe quòd familiarissimè ac iucundissimè ei loquebatur, siue per aliquã externam formam, siue per internam reuelationem, vel (vt magis creditur) per Angelum in humana specie apparentem, non autem per somnia aut imaginarias visiones, quod declaratur verbis cõtinuò sequentibus, sicut solet loqui homo ad amicum suum, vel cum proximo suo, vt habet Chaldaica. Vtrumque enim significat Hebraica dictio רֵעֵהוּ Rehe, ac etiam socium. Deus enim colloquio suo non terruit Moysen, vt antea populum cùm promulgaret decalogum, non collocutus est cum Moyse, vt tyrannus cũ subdito, aut captiuo, vt carnifex cum dãnato, sed vt amicus cũ amico, quorũ colloquia solent esse iucũdissima. Certè quod dicitur, facie ad faciẽ, nõ potest intelligi, Deum posuisse Moysi ob oculos essentiã suam corporali specie. Sed intelligendũ est de familiaritate colloquij facies enim dei hoc loco significat fauorẽ, gratiã & amicitiã dei. Colloqui igitur facie ad faciẽ, significat familiarissimè & amicissimè colloqui. Colloquiũ igitur Moysi cũ domino, aliud nõ est accipiendum

A accipiendum quàm Angelici ministerij opus, quo de gerendis & prædicandis instruebatur ab Angelo magni cõsilij, qui & ipsissimum dei verbum aptissimè nominatur, & ipse est deus, quo condita sunt omnia atq; subsistũt. Per quod deus primũ quidem locutus est patribus in Prophetis, nouissimè in carne, verbo carnem facto, & cũ hominibus conuersante. *Cúmque ille reuerteretur in castra minister eius Iosue filius Nun puer, non recedebat de tabernaculo.* INTERLINEARIS. Quia etsi ad necessaria corporis secedebat, statim redibat. Non quòd remaneret in tabernaculo, sed in quolibet loco atrij sibi constituto. CAIETANVS. Duo ex hoc loco habentur, & quòd Moyses habitaturus erat in castris, & nõ extra, in tentorio adunationis, & quòd populus tandiu adorans perseueraret, quandiu duraturum erat colloquium inter deum & Moysen, finito enim colloquio diuino, reuertebatur ad castra Moyses. Et quia isti duo duntaxat (Moyses & Iosue) immunes manifestè fuerant à peccato populi, igitur deus hos duos tantũ admittendos censuit ad tentorium Ecclesiæ. Et appellatur Iosue puer à qualitate innocentiæ quaB lis est in pueris, non enim ætate erat puer, qui fuerat dux belli in prælio contra Amalechitas. Sed & eius innocentia tangitur ratio quare eligitur, & manifestatio innocẽtiæ insinuatur, dicendo seruitorem suum, fuerat enim in monte tanquam minister Moysi, expectans eum quando populus fecit vitulum conflatilem, hinc enim notoria erat eius innocentia. AVCTOR CATENAE. Minister eius Iosue filius Nun puer. More Hebraico vocat puerum ministrum, erat enim grandior natu Iosue. Talis huius dictionis acceptio secundo Regum secundo habetur, vbi dicitur, Surgant pueri & ludant corã nobis. Verũ quia antè dictum est minister Moysi, puer hîc accipi potest pro discipulo, seu pro viro innocente ac puro, iuxta quem modum saluator noster post resurrectionẽ dixit Apostolis, Pueri nunquid pulmentarium habetis? In Zacharia quoque Angelus superior ad inferiorem an-Ioan.1. gelum ait, Curre, & loquere ad puerum istum, videlicet Zachariam Prophetã, qui tunc erat vir senex. Quod autem nos legimus, Nõ recedebat de tabernaculo, & ita est apud Chaldaicam & Septuaginta, Sola Hebraica habẽt, מִתּוֹךְ הָאֹהֶל Mittoch haóhel, hoc est, De medio tabernaculi. Sed idem est. Etenim Moyses Iosue iniunxerat proC pter reuerentiam sacri loci, & præcipuè propter dei ibi frequenter apparentis & loquẽtis honorem, residere in tabernaculo, vbi is reditum illius præstolans, vacabat interim diuinæ contemplationi.

RVPERTVS. Sed quid hoc est quòd cõtraria vel repugnãtia loqui videtur dominus? Suprà enim dixerat, *Mystice.* Non ascendã tecum quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdã te in via. Nunc autẽ, Populus duræ ceruicis es. Semel ascendã in medio tui, & delebo te. Sed notanda in sermone diuersitas. Negãdo enim dixit, nõ ascendã tecũ. Affirmãdo, semel ascendã, dixit in medio tui. Nõ parũ differt in verbis aut in sensu, quòd illic tecũ, hîc autẽ in medio tui, dixit. Verbi gratia, Debellator siue aduersarius, cũ ciuitatẽ irruperit, rectè in medio populi ascẽdisse dicitur, cũ populo autem ascendisse non rectè dicitur. Igitur & quod dixit, Non ascendã tecũ, quia populus duræ ceruicis es, ne fortè disperdã te, & quod iterum ait, Semel ascendã in medio tui, & delebo te, vtrũque admota discretionis lampade peruidendũ est. Non ascendã tecũ dixit. Quare? Ne fortè disperdã te. Tu enim duræ ceruicis populus es, tu puer sensu, tu quasi iuuẽculus lasciuus & indocilis es. Tu animalis homo es, & ea quæ dei sunt non D percipis, idcirco ponã velamẽ super faciẽ tuã, idcirco non in manifestatione rerum, sed in figuris, & in vmbris loquar ad te, de altitudine mysteriorũ cœlestium. Quare? Ne fortè disperdã te. Tu enim rerum altitudinem non sustineres, sed blasphemares, sed dura ceruice recalcitrares, & ita me ad disperdendũ te prouocares. Quandoq; tamen ita fiet. Semel ascendã, non quidẽ tecum, sed in medio tui, & delebo te. Ascendã (inquam) in medio tui, nam *Baruch.3.* in terra videbor, & cũ hominibus cõuersabor. Et delebo te (inquit) subaudi tur de libro meo, quẽ scripsi. Nam hoc ad illud respicit, quod suprà Moysi dicenti, aut dimitte eis hanc noxã, aut dele me de libro tuo quẽ scripsisti, qui peccauerit (inquit) mihi, delebo eũ de libro meo. Nec vana cõminatio. Semel enim ascendit, semel humanatus est, semel passus, mortuus est, & resurrexit, & in cœlũ ascendit, & tunc demũ illum populum dura ceruice ascẽsus sui nimis impatientẽ deleuit, cõpleta Prophetia, quæ dicit, Deleãtur de libro viuentiũ, & cũ iustis non scribãtur. De-*Psalm.68.* leuit (inquã) id est, non scripsit, & quod scripti esse videbãtur, dicẽdo filios se esse Abrahæ, & habẽdo templũ & altare, quasi calami vitiũ abstersit, delendo cũ eis templũ ipsorũ & altare. Itaq; dum quãuis dicãt se Iudæos esse, non E sunt Iudæi, sed sunt synagoga satanæ, planè deleti sunt, deo pro illis aliorũ cõfessorũ nomina scribẽte, aliósq; su-*Apoc.2.* scitãte pro illis filios Abrahæ. AVCTOR CAT. Quod igitur dictũ est, semel vel vno momento ascendã in medio tui, & delebo te, quãdo Euãgelij prædicatio relicto illo rebelli populo, atq; ob eius incredulitatem abiecto ad gentes trãsiuit, impletum est. RVPERTVS. Sed & ô magnũ & mirum spectaculũ, magna & mira dispensatio mysteriorum cœlestiũ. Interim dum tabernaculũ cõstituitur, inimicitiæ sunt inter deũ & populum pro reatu vituli, & non antè soluuntur exẽdæ inimicitiæ, nisi priùs tendatur tabernaculũ, quod & perinde vocatur tabernaculum fœderis. Diximus suprà de cœlestibus, quorũ secundũ exẽplar, hoc ipsum tabernaculũ factũ est. Quid igi*Heb.8.* tur est hoc, nisi quia dum essent inimicitiæ inter deũ & homines, propter soluẽdas easdẽ inimicitias, tabernaculũ verũ quod fixit deus & nõ homo, ab incarnatione Christi filij dei fieri cęptum est? Proinde valde notandũ quod dicitur, Et omnis populus qui habebat aliquã quęstionẽ, egrediebatur ad tabernaculũ fœderis extra castra, & cęt. Quidnã est, ꝙ tẽditur tabernaculũ extra castra, nisi quòd cœlestia sancta, quorũ Pontifex ac minister Christus est, F extra carnales Iudęorum tẽduntur cęrimonias, quas odiuit anima domini, sicut dicit Esaias? Et quid est, quòd o-*Esa.1.* mnis populus qui habebat aliquã quęstionẽ egrediebaẽ ad illud tabernaculũ fœderis, nisi quia omnis qui scripturarũ quærit veritatẽ, oportet vt egrediatur ad hæc sancta Christi sacramẽta, per quæ sumus deo reconciliati? Velamẽ quippe quod super Iudæorũ cor positũ est, in solo Christo reuelaẽ. Quid (inquã) est ꝙ ingresso Moyse tabernaculũ fœderis, desc̃ẽdebat & stabat ad ostiũ tabernaculi colũna nubis vidẽtibus cũctis, nisi ꝙ cõiuncta lege quæ per Moysen data est, cũ gratia & veritate, quæ per Christũ Iesum facta est, stat in ingressu recõciliationis, incarna *Ioan.1.* tio eiusdẽ Christi filij dei, vt videlicet tabernaculũ fœderis ingredi, id est, deo recõciliari nemo possit nisi per istã columnam nubis, in qua thronũ suum sapiẽtia posuit, per istã carnẽ in qua corporaliter inhabitat oĩs plenitudo diuinitatis? Loquebatur autẽ dñs cũ Moyse cernentibus vniuersis. Quomodo cernẽtibus? Aspiciebantꝙ (inquit) tergũ Moysi, donec ingrederetur tentoriũ. Ergo lex & Euangeliũ familiare quidẽ atq; cõsonum habẽt colloquiũ, sed donec omnia compleantur quæ vtroq; testamento promissa sunt, Iudæi non videbunt, non enim faciem sed

Universidad de Deusto
Biblioteca

tergum Moysi filij Israël viderunt. Sed & id quod dicitur, Stabantq; & ipsi, & adorabant per fores tabernaculorũ G
suorũ, iuxta historiã, moralẽ sensum legẽtis ędificat. GREGORIVS IN EZECHIELEM. Ibi enim stamꝰ, *Hom.13.*
vbi mentis oculos figimus. Vnde Helias ait, Viuit dominus, in cuius cõspectu sto. Ibi vtiq; stabat, vbi cor fixerat. *3.Reg.17.*
Quid est autẽ populum columnam nubis aspicere, & in tabernaculi sui foribus stare atq; adorare, nisi quòd humana mens cũ superiora illa atq; cœlestia vtcunq; in ænigmate conspicit, iam claustra habitationis corporeæ per subleuatã cogitationẽ exit, atq; illum humiliter adorat, cuius &si videre substantiã non valet, iam tamẽ eius potentiam per illuminationẽ spiritus miratur? Et cũ Moyses tabernaculũ ingreditur, eius terga populus aspicit, & in papilionum suorũ ostiis cõsistit, quia cũ sanctus quisq; prædicator alta de deo loquitur, supernę habitationis iam vtcunq; tabernaculũ ingreditur. Cuius prædicationis infirmi quiq; etsi virtutẽ plenè pensare non possunt, tamen velut terga aspiciunt, quia postrema quæ prævalent, per intellectũ sequuntur, sed in ipsis quoq; quę minus capere sufficiunt, iam de suis papilionibus quasi exeunt, atq; in ostiis stant, quia & habitacula carnis relinquere, & ad il- H
la æternæ vitæ gaudia quæ audiunt progredi conantur. AVCTOR CATENAE. Stemus igitur & nos in foribus tabernaculorũ nostrorũ (hoc autẽ fit dum adhuc in terreno nostro domicilio huius tabernaculi quod destruetur, viuimus) & adoremus Christũ dominum nostrum, vt cũ hoc tabernaculũ carnis nostræ destructũ fuerit, ædificationẽ habeamus ex deo, domiciliũ non manufactũ, æternũ in cœlis quẽ admodum Paulus ait. STRABVS. Moyses tenet figurã legis. Moysi ergo tergum populus Iudaicus aspiciebat, quia nihil mysticum, nihil spirituale in lege voluit intelligere, sed superficiẽ tantũ literę. Ideo eius facies abscondita erat, id est, vera & mera cognitio. Ingresso illo in tabernaculum, descẽdebat colũna nubis, & stabat ad ostium. Alia trãslatio dicit, ꝙ Moyse volẽte ingredi tabernaculũ opponebat se nubes antè, & prohibebat eũ. Hic autẽ dicitur, quòd illo ingresso loquebatur nubes ante ostiũ cũ eo. Sciẽdum ergo quod aliquã partẽ ingrediebatur, atriũ scilicet, & tunc anteꝙ intraret in tabernaculũ, opponebat se nubes, hoc ergo loco significat eos qui minus sunt perfecti sciẽtia & opere, nec valẽt intima scripturarũ penetrare. Alibi autẽ quando mediũ nebulæ ingressus est, perfectorũ figurã tenuit, scilicet qui I
Par.2.c4.5. mysticorũ sensuũ arcana inuestigant. GREGORIVS IN PASTORALI. Sciendũ autẽ quòd prædicatores sancti nõ solũ sursum sanctũ caput Ecclesię, videlicet dnm contẽplando appetunt, sed deorsum quoq; ad mẽbra illius miserando descẽdunt. Hinc Moyses crebrò tabernaculũ intrat & exit, & qui intus in contẽplatione rapitur, foris infirmantiũ negotiis vrgetur. Intus dei arcana cõsiderat, foris onera carnaliũ portat. Qui de rebꝰ quoq; dubiis semper ad tabernaculũ recurrit, corã testamenti arca dnm cõsulit, exemplũ procul dubio rectoribus præbens, vt cũ foris ambigunt quid disponãt, ad mentẽ semper quasi ad tabernaculũ redeãt, & velut corã testamenti arca, dnm cõsulant, si de his in quibus dubitãt apud semetipsos intus sacri eloquij paginas requirant. Hinc ipsa
Luc.6. veritas per susceptionẽ nostræ humanitatis ostensa nobis, in mõte orationi inhæret, miracula in vrbibus exercet, imitationis videlicet viã bonis rectoribus sternens, vt etsi iam summa cõtemplãdo appetant, necessitatibus tamẽ infirmantiũ eõpatiendo misceantur, quia tunc ad alta charitas mirabiliter surgit, cũ ad ima proximorũ se misericorditer attrahit, & cũ benignè descẽdit ad infima, valẽter recurrit ad summa. Tales autẽ sese qui prę sunt exhi- K
beant, quibus subiecti occulta quoq; sua prodere non erubescant, vt cũ tentationũ fluctus paruuli tolerant, ad pastoris mentẽ quasi ad matris sinũ recurrãt, & hoc quod se inquinari pulsantis culpæ sordibus prævidẽt, exhortationis eius solatio ac lachrymis orationis lauent. AVCTOR CAT. Sed & in eo ꝙ ingrediente Moyse tabernaculum colũna nubis descendebat & stabat ante ostiũ, nõne secundũ altiorẽ intelligentiã adumbratur nobis dñs Iesus Christus, qui ingressurus tabernaculum nõ manufactũ, id est, cœlum, susceptus est nube, de quo dicitur,
Act.1. Et nubes suscepit eum ab oculis eorũ? Cuius etiã incõprehensibilis diuinitas cum isdẽ ingressus est sacratissimæ virginis vterũ veniens in hunc mũdum, obtenebrata est obscuritate carnis. Propterea Angelus ad ipsam virginẽ
Luc.1. dixit, Et virtus altissimi obumbrabit tibi. RVPERTVS. Cumq; (inquit) Moyses reuerteretur in castra, minister eius Iosue filiꝰ Nun, puer nõ recedebat de tabernaculo. Reuersio Moysi in castra, lectio legis est sine Euãgelij gratia. Suprà diximus, colloquiũ domini cũ Moyse ad tabernaculi ostiũ cõsonantiã esse legis & gratiæ, ad ingressum veri & cœlestis tabernaculi, quia videlicet vtrũq; recipere vel profiteri oportet eũ, qui ingreditur in tabernaculũ L
fœderis, id est, qui deo per mortẽ filij eius cupit reconciliari. Ergo Moyses quidẽ reuertitur in castra, sed Iosue minister eius non recedit de tabernaculo, quia videlicet lex quidẽ legitur in synagoga, quæ tabernaculo vero nõ appropinquat, sed spiritus legis cũ Christi perseuerat gratia in Euãgelio. Iosue quippe minister Moysi, spiritũ legis in eo quoq; rectè significat, quia populum in eã repromissionis terrã introduxit, quam per Moysen dominus eidem populo promisit. Sic etenim litera legis promissiones quidem dei continet, sed nisi per spiritualem legis intelligentiam, promissionibus eisdem nemo dignus effici potest. Legant igitur occidentẽ literam carnales Iudæi, nam spiritus viuificans à tabernaculo cuius pontifex Christus est, non recedit. INTERLINEARIS. Vel Iosue minister Moysi quià tabernaculo non recedit, Christus est, qui cum Ecclesia sua est vsque ad consummationem seculi, & semper pronunciabatur in lege, quãuis occultus. AVCTOR CATENAE. Nam dominus noster in eo dicitur Moysi minister, quòd minister fuit circuncisionis propter veritatẽ dei ad implẽdas promissiones patrum, & quia factus sub muliere, factus sub lege, non venit eam soluere, sed adimplere. M

3 EXIT autem Moyses ad dominũ, Præcipis ut educam populũ istũ, & non indicas mihi quẽ missurus es mecũ, præsertim cũ dixeris, Noui te ex nomine, & inuenisti gratiã corã me. Si ergo inueni gratiam in conspectu tuo, ostende mihi faciẽ tuã, ut sciã te, & inueniã gratiam ante oculos tuos. Respice populũ tuum gentem hanc. Dixitq; dominus, Facies mea præcedet te, & requiẽ dabo tibi. Et ait Moyses, Si non tu ipse præcedas, ne educas nos de loco isto. In quo enim scire poterimus ego & populus tuus inuenisse nos gratiã in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscũ, ut glorificemur ab omnibus populis, qui habitant super terram? Dixit autẽ dominus ad Moysen, Et uerbum istud quod locutus es faciam. Inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine.

3 RVPERTVS. Hoc est quod suprà iam dictũ est, quia placatus quidẽ fuerat dominus, ne faceret malũ quod loçutus

A locutus fuerat aduersus populũ suũ, & introduceret eos in terrã Chananæorũ, sed nõ etiã placatus fuerat in eo, vt ascenderet cũ eis, & esset deus eorũ, quod est introducere in terram & regionẽ viuentium. Propterea ergo *Dixit Moyses ad Dominum, Præcipis vt educam populũ istum, & nõ indicas mihi quẽ missurus es mecum, præsertim cũ dixeris, Noui te ex nomine, & inuenisti gratiã coram me.* Cùm dicit, præcipis vt educam populũ istum, subauditur in terrã istam mortuorũ, siue mortalium: & cũ dicit, & non indicas mihi quẽ missurus es mecum, subauditur qui introducat populũ istum in terram viuentium, præsertim cũ dixeris, noui te ex nomine. Quasi consequens sit, vt quòd ipse notus est deo, hoc alios qui dei notitia nõ sunt digni, cõmendare possit. Sic deũ ex ore ipsius pietas humana constringere cupit. Sic enim per aliũ Prophetam idem dominus dicit, Si fuerint tres isti viri in medio eorum, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iu- *Ezech.14.*
stitia sua liberabunt animas suas, ipsi soli liberabuntur. Non liberabũt filios neque filias, sed ipsi soli liberabũtur.
HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD TITVM. Non absq; scrupulo transeundum est, quòd *Cap.1.*
B quibusdam Apostolus imprecatus est, vt eis gratia & pax multiplicarentur, in Epistola verò hac, pax & gratia sine multiplicatione sint positæ. Noe vir iustus, & naufrago orbe solus seruatus, non dicitur plures gratias, sed vnã gratiã inuenisse in cõspectu dei. Et Moyses ad dominũ, Si inueni (inquit) gratiã apud te. Et sicubi alibi in persona sanctorũ gratia posita est, quære & inuenies nõ eos gratias inuenisse, sed gratiã. Mercator ille de Euãgelio qui plures habuit margaritas, ad extremũ vnã preciosam reperit, quã de multis margaritis solã emit. Perfectorũ quippe *Matth.13.*
est vnã margaritã & vnũ thesaurũ, omnibus margaritis & totius substantiæ suæ emere cõmercio. Incipientiũ verò & adhuc in itinere positorũ, nedũ vnã & solã, sed plures habere margaritas. AVGVSTINVS. Notandũ *Quæst.153.*
est, quòd prius ipse Moyses dicit hîc deo, Præsertim cũ dixeris, Noui te ex nomine: siue iuxta alia exemplaria, Scio te præ omnibus, quod illi deꝰ posteaq; hoc ipse dixit legitur dixisse, vt infra paulò pòst habetur, ante autẽ nõ legit, vt intelligamus nõ omnia esse scripta, quæ cũ illo deus locutus est, sed diligẽtiùs inquirendũ est in prioribus scripturæ partibus, an verò ita sit. Sed quid est hoc quod dixit deus ad Moysen, quoniã scio te præ omnibus? Nũquid *Quæst.152.*
C ergo deus nouit plus aliqua, & aliqua minus? An secundũ quod dicitur quibusdã in Euãgelio, Non noui vos? Secundũ hanc enim scientiã qua deus dicitur scire quæ illi placent, nescire quæ displicent, non quia ignorat ea, sed quia nõ approbat, sicut ars rectè dicitur nescire vitia, cũ improbat vitia, præ omnibus deus Moysen sciebat, quia deo præ omnibus Moyses placebat. GREGORIVS IN HOMILIIS. Perfecto viro dicitur, Noui te *Hom.25*
ex nomine, quia homo cõmune omniũ nostrũ vocabulũ est, Moyses verò propriũ cui rectè dicitur, quia ex nomine scitur. Ac si ei apertè dñs dicat, Non te generaliter vt cæteros, sed specialiter scio. IDEM. Deus humiles no- *Vbi suprà*
uit atq; approbat, superbos autẽ ignorat. Vnde & quibusdã de miraculorũ virtute superbientibus, in fine dicturus *Hom.40.*
est, Nescio vos vndesitis. &c cõtra Moysi dicitur, Noui te ex nomine. CYRILLVS LIB. II. CONTRA IVLIANVM. Si quis Moysen celebrare velit, longũ & prolixum sermonẽ haberet. Audi enim deũ manifestè dicentẽ, Noui te præ omnibus, & gratiã inuenisti apud me. Multiplicè autẽ virtutẽ qua præditus erat, satis manifestè indicat miraculorũ virtus quæ in Aegypto facta sunt. Subditꝰ enim erat vniuersorũ deo, ac ministrabat vltio-
D nem cõtra Aegyptiorũ insanias exigenti. THOMAS. Præcipis vt educas populũ istum, & cætera. Præceptum *1.2.q.90.*
importat applicationẽ legis ad ea quæ ex lege regulantur. Ordo autẽ ad bonũ cõmune qui pertinet ad legẽ, est ap- *ar.2. ad.1.*
plicabilis ad singulares fines, & secundũ hoc etiã de particularibus quibusdã præcepta dantur. IDEM. Præser- *1.36.q.1. in*
tim cũ dixeris quia noui te ex nomine. Sciendũ quòd deus absq; dubio omniũ vniuersaliũ & singularium cogni- *cor.*
tionẽ habet. Tamẽ circa hanc quæstionẽ diuersi diuersimodè senserunt. Cõmentator enim in vndecimo Metaphysices videtur expresse negare à deo particulariũ cognitionẽ, nisi in quantũ cognoscit essentiã suã quæ est principiũ eis esse, sed cũ deus nõ tantũ sit causa esse rerũ, sed omniũ quæ in rebꝰ sunt, oportet vt cognitionẽ rerũ nõ tãcip

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab ipso,& ex hoc accidit difficultas Philosophis propter duo. Primò quia quidã ipsorum nõ ponebant deũ operari immediatè in rebus omnibus,sed ab ipso esse primas res,quib⁹ mediãtibus ab eo aliæ producũtur, & ideo nõ poterant inuenire qualiter cognosceret res quæ sunt hîc,nisi in primis causis vniuersalibus. Secũdo quia quidam eorum nõ ponebant materiã esse factam,sed deum agere tantũ inducendo formã. Et ideo cũ materia sit principium indiuiduationis,nõ poterat inueniri apud eos quomodo deus singularia inquantũ huiusmodi cognoscat. Sed quia nos ponimus deũ immediatè operantẽ in rebus omnibus,& ab ipso esse nõ solũ principia formalia, sed etiã materiã rei,ideo per essentiã suã sicut per causam,totũ quod est in re cognoscit,& formalia & materialia,vnde nõ tantũ cognoscit res secundũ naturas vniuersales,sed secũdũ quod sunt indiuiduatę per materiã, sicut ędificator si per formã artis cõceptã posset perducere totã domũ quantũ ad materiã & formã per formã artis quã habet apud se,cognosceret domũ hanc & illã,sed quia per artẽ suã non inducit nisi formã,ideo ars sua est solũ similitudo formæ domus. Vnde nõ potest per eã cognoscere hãc domũ vel illã,nisi per aliquid acceptũ à sensu. CAIETANVS. Tanq̃ populo perseuerante in pœnitẽtia,Moyses supplicauit,vt deus ampliore gratia vteretur. Ait ergo,Præcipis vt educã. Iuxta Hebræũ habetur,Vide. Nõ audet Moyses inchoare orationẽ à petitione effect⁹ cõcupiti,sed petẽdo vide,hoc est,ad instar meditãtis cõfer ac libra quę subiungo: Tu dicẽs mihi fac ascẽdere populũ istum,& tu nõ feciſti scire me quẽ mittes mecũ. Duo hæc in primis libranda proponit tanquã sibi inuicẽ minus cohæreant: dixerat enim deus,quòd mittet Angelum suũ ante eum,sed non manifestauerat quẽ Angelũ missurus esset,& propterea Moyses verũ proponit,intendens per hæc proponere,quòd gratia nõ est perfecta, & rationabiliter proponit,quia cõsueuerunt principes manifestare duci exercitus quẽ cũ eo mittent. Præsertim cũ dixeris,noui te ex nomine,& inueniſti gratiã corã me. Iuxta Hebræũ habetur, Et tu dixisti,noui te in nomine, & etiã inueniſti gratiã in oculis meis. Postq̃ proposuit mãdata nõ perfecta,proponit reuelata valde perfecta de ipso Moyse. Alterũ,noui te in nomine,hoc est,approbaui te nominatim,hoc est,secundũ propria tibi,& hoc ad differentiã populi,quẽ nouerat deus,nõ in proprio populi nomine,sed nominibus Abrahæ,Isaac,& Iacob,hoc est,nõ ppriis sed alienis meritis. Significat enim per hoc Moyses tãta prædita virtute,vt propriis meritis approbet,etiã si nõ esset filius Abrahę,Isaac,& Iacob,hoc enim significat,dicẽdo in nomine (proculdubio tuo) noui te,& etiã dixisti mihi, inueniſti gratiã in oculis meis. More enim humanorũ principũ describitur, quòd Moyses erat tam gratiosus coram deo,vt impetraret etiã gratias pro aliis, quẽadmodum gratiosi apud principes mundi huius. AVCTOR CATENAE. Quod nos legimus, Præcipis vt educã populũ istũ, Hebraicè ita habetur וְאַתָּה אָמַרְתָּ אֵלַי הַעַל אֶת הָעָם הַזֶּה Ree atta omer elai hâhal eth haham haze, hoc est, Vide tu dicis ad me, ascendere fac populũ istũ, ita & Chaldaica. Vertunt alij, Ecce tu dicis ad me, duc populũ istum. Sic & Septuaginta, ἴδ δὺ σὺ μοι λέγεις, ἀνάγαγε τὸν λαὸν τοῦτον. Ecce tu mihi dicis, deduc populũ hunc, sed hæc nõ deuiãt à sensu Interpretis. Præsertim cũ dixeris Hebraicè est, וְאַתָּה אָמַרְתָּ Veatta amártha, Et tu, siue, Et tamẽ tu dixisti. Vel, Tu quoq; dixisti, Aut dixisti autem. Quæ idem sunt cum litera nostra. Quod etiã nos dicimus, Noui te ex nomine, & cęt. Hebraicè legitur, יָדַעְתִּיךָ בְּשֵׁם וְגַם מָצָאתָ חֵן בְּעֵינָי Iedaetticha besem, vegam masatha chen behenai, Noui te in nomine seu ex nomine, vel nominatim, & etiam inueniſti gratiam in oculis meis, siue, sed & gratiã nactus es coram me, Et Hebraismus est, Pro præteris te elegi, & gratus es mihi. Quod optimè expresserunt Septuaginta, διό & ὅτι παρὰ πάντας, καὶ χάριν ἔχεις παρ ἐμοί, Noui te præter omnes, & gratiã habes apud me. Chaldaica verò, Vocaui te ex nomine, & etiã inueniſti gratiã coram me, sed sensus idẽ. Moyses ergo causatur differri aduentũ eius quẽ semper dominus mittendũ promittebat. Is autẽ sine dubio Christus dominus est, à seculis promissus Abrahę filiis, Redẽptor & perfectus saluator. Hũc verò mitti nunc & sæpe precatur Moyses, ob amorẽ & gratiam qua se gratis amari à deo gratus fatebatur, quasi diceret, Per bonitatẽ tuam qua me indignum & nhil meritum tantoperè amas, & nominatim me tibi seruũ elegisti, oro messiã non differas nimium, sed nunc iam mittas quẽ missurus es, ne imbecillis ego tam rebellis populi habenas moderari compellar, & ostendas eum mihi quem sis missurus. Dicunt alij quòd petitio ista Moysi fuit, quoniam suprà dixerat dominus, Angelus meus præcedet te: & rursus, Mittam præcursorem tui Angelũ, vt eiciam Chananæum, Et in deductione Israëliticæ plebis vsque ad terram promissionis, dationeq; & acceptione legis plures Angeli ministerium præbuerunt. Propter quod beatissimus Stephanus ait Iudæis, Accepistis legem in dispositione angelorum, Et ad Galatas scribit Apostolus, Lex propter transgressionẽ posita est, ordinata per Angelos in manu mediatoris. Quia igitur dixit Moysi dominus in summa ꝙ mitteret Angelum præcursorẽ, non tamen expresserat in specie quẽ, & quãtæ auctoritatis, cuiusve prędicãtiæ, ideo hoc in loco istud petiit sibi à domino manifestari. RVPERTVS. Non indicas (inquit) mihi quem missurus es mecum. Ergone Moysi nõ indicabat deus, quòd missurus esset Christum filium suum, cùm (vt prædictum est) loqueretur ei facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum? Sed audi quod sequitur: *Si enim inueni gratiam in conspectu tuo, Ostende mihi faciem tuã vt sciam te, & inueniã gratiam ante oculos tuos. Respice populũ tuũ gentẽ hanc.* Hoc igitur postulat indicari sibi, id est, populo Israël, cuius personã gerit, cuius causam susceperit, cuius legatione functus, quanta potuit fortitudine hactenus vsus est, tenendo deũ, dicentẽ, dimitte me, indicari (inquã) populo Israël eum quẽ missurus est, vt cùm venerit, ostendat illis faciem suam vt videatur manifestè. AMBROSIVS IN PSALMVM. CENTESIMVM DECIMVMOCTAVVM. Morale historię veteris facit nos meminisse debere, quę est de sancto Moyse qui rogauit eum vt se demonstraret ei, & facie ad faciem eum videret. Norat vtique sanctus vates domini quòd inuisibilem deum facie ad faciem videre non posset, sed deuotio sancta mensuram supergreditur, & putauit deo etiam hoc esse possibile, vt corporeis oculis faceret id quod est incorporeum comprehendi. Non reprehẽsibilis hic error, sed etiam grata cupiditas atque inexplebilis, quòd dominum suum velut manu tenere, & obtutu oculorum videre cupiebat. Sciebat enim ad imaginem & similitudinem dei factum esse hominem. Quando enim electus à domino deo est ad populũ liberandũ, impletus est spiritu sapientiæ. Viderat Angelũ illũ & faciem eius in gloria. Deniq; fulgente eius lumine pauefactus est, & vidit rubum vri & non exuri. Visu cepit fulgorem, quem miratus accesit, cupiditate & gratia prouocatus, vt diligentiùs fulgorem illum in rubo cõsideraret. Itaq; si tantũ accepit ardorẽ, tantam subiit cupiditatem cùm angelum vidisset in flãma ignis de rubo, vt licet pauore apprehensus

Act.7. *Gal.3.*

A apprehensus cõsiderare non auderet, cõsiderare tamẽ velit, quanto magis vultũ domini corporaliter videre desiderabat, dicens intra se, vultum illũ plenum lucis, plenum glorię, plenum virtutis, plenũ diuinitatis quẽ esse dicã? Non plus possum dicere vel sentire de deo. Cũ enim cõsummauerit homo, tũc incipit, Et cũ finierit, tunc aperiet, vt scriptũ est, quia incõprehensibilis est dei æterna maiestas. Irritus quidã erat postulationis affectus, sed affectus probabilis serui, qui vltra naturã suã deuotione progressus, de domini Angelis æstimabat quantũ in domini vultu plus desideraret, quo cupiditatẽ suã gestiret explere. Nouerat in ipso homine aliã post mortẽ futurã gloriã, aliã claritatẽ. Sicut enim stella in claritate est, ita & resurrectio mortuorũ. Quæ & si seminatur in corruptione, surgit *1.Cor.15.*
tamẽ in incorruptione, surgit in gloria, surgit in virtute, surgit corpus spiritale. Qui ergo hæc scire poterat, meritò præsumebat vt vultũ dei videre cuperet, quẽ esset fopitus corporis morte visurus. Talẽ certè etiã formã recepérat, talẽ dñs iam probabat, vt nõ distaret ab angelis cœlestis minister & executor oraculi. Et ideo cũ sciret, quia
B angeli pusillorũ quotidie viderent faciẽ patris qui in cœlis est, putauit quòd iam eã videre deberet, tanq̃ oblitus corporis, & carne depositа, sicut ille qui in corpore adhuc positus cũ raperetur in paradisum, vtrũ in corpore siue extra corpus raptus esset ad tertiũ cœlũ, nescire se dixit. Sancti enim etiã cũ gerunt corpus, nõ sunt tamẽ in carne, sed in spiritu, quoniã qui in cupiditate & cõuersatione sunt carnali, deo placere non possunt. Sancti autẽ cõuersatione in carne nõ sunt sed in cœlo, sicut Paulus ostẽdit. Et quid dicamus de probabili desiderio vultus diuini? Homines qui sunt, & si quem nobilem, si quẽ fortem, si quẽ sapientem esse audiunt, tanq̃ supra hominẽ arbitrantes cõcupiscunt videre. Procedit Imperator cuius regiæ potestati cõmissa pars est orbis terrarũ, cõcurrũt omnes, & in tanta multitudine illum solũ aspicere gestiunt, & de fulgore purpuræ plus quiddã esse in vultu imperatoris existimant. Miraris si dei desiderabilis vultus est, cũ cõformẽ sui hominẽ humanus omnes miratur affectus. Hinc datur intelligi etiã illud, quod imperatori vnusquisq; nullius reus criminis gestit occurrere. Nã & si crimen hadatur intelligi etiã illud, tegũt illud tamen cordis occulta, dũmodo publico non sit inuolutus reatu, nec sit aliquod eius beat conscientia, tegũt illud tamen cordis occulta, dũmodo publico non sit inuolutus reatu, nec sit aliquod eius
C crimen expressum. Deniq; vbi rei aliqui fuerint aduocati, & imperatori se & ipsis iudicibus offerre prohibentur, quẽadmodum turpes lenonũ meretricumq; personæ, à cõspectu vel iudicis vel imperatoris arcentur, ne turpis morũ visus offendat vultus regij claritatẽ. Qui autẽ bene sibi cõscius est, nullius criminis reus, quasi innocẽs promor

Universidad de Deusto
Biblioteca

rant,non creaturã deo seruientem,sed hoc ipsum quod deus est,cuiusq; oculis apparuisse mortalium? IDEM G
Epist.112. AD PAVLINAM DE VIDENDO DEVM. Ostende mihi temetipsum.Quid ergo?ille non erat ipse?Si non esset ipse,nõ ei diceret,Ostẽde mihi temetipsum,sed ostende mihi deũ:& tamen si eius naturã substantiamq; cõspiceret,multominꝰ diceret,Ostẽde mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie qua apparere voluerat, nõ autẽ ipse apparebat in natura propria quã Moyses videre cupiebat.Ea quippe promittitur sanctis in alia vita. Vnde quod respõsum est Moysi, verũ est, quia nemo potest faciẽ dei videre & viuere, id est, nemo potest eũ in hac vita
1.Ioan.3. videre viuens sicuti est.Nã multi viderunt,sed quod volũtas elegit, non quod natura formauit.Et illud quod ait sanctus Ioãnes, si rectè intelligitur, Dilectissimi filij dei sumus, & nondũ apparuit quid erimus. Scimus quia cũ apparuerit,similes ei erimus,quoniam videbimus eũ sicuti est,nõ sicut homines viderunt quãdo voluit in specie qua voluit, nõ i natura qua in semetipso etiã cũ videret latuit,sed sicut est,quod ab eo petebatur, cũ ei diceretur,
In sermone de spiritu sancto. Ostende mihi temetipsum,ab eo qui cũ illo facie ad faciẽ loquebatur.Nõ quia dei plenitudinẽ quisq; nõ solũ ocu H lis corporis,sed vt ipsa mente aliquando comprehendit. CHRYSOSTOMVS. Ostende(inquit) mihi faciem tuã.Vidit quidẽ & Abrahã olim deũ,sed extrinsecũs apud quercũ Mambre.Vidit & Iob, sed extrà per turbinem & nebulas.Vidit & ipse Moyses,sed extrà per cauernã & in petra. Vidit Esaias, sed extrà in throno excelso.Vidit Ezechiel,sed extrà in animalibus oculatis.Vidit & Daniel,sed in visione noctis.Vident deũ & qui nunc apud nos mundi corde,at nõ extrà,sed intrinsecus,sicut filij & hæredes dei, cohæredes autẽ Christi. Etenim prophetiæ spiritus acceperunt omnes qui ante Christũ iusti, non adoptionẽ filiorum.Nondũ enim(inquit Lucas)spiritus sanctus erat in hominibus.Non enim audierant à deo,qui ante Christũ fuerunt, Regnũ cœlorum intra vos est.Non audierunt qui ante Christũ,Veniã ego & pater meus,& mãsionẽ apud vos faciemus. Idcirco dicit vobis qui in eum creditis,Multi prophetæ & iusti desiderauerunt videre quæ videtis, & audire quæ auditis,& non audierũt.Tantũ fidelibus in nouissimis deus spiritũ suum sanctũ demisit & inhabitauit, & cõuersatus est in nobis.
Cap.36. CYRILLVS LIBRO IX. SVPER IOAN. Ostende mihi faciem tuam. Nõ dissimilis petitio Philippi, I quando dixit Iesu,Domine ostẽde nobis Patrẽ & sufficit nobis.Studiosus quidẽ Philippus fuit,sed nõ adeò acutus vt cõmodè atq; aptè quæ sit visio dei posset intelligere.Propterea putabat oculis huius corporis diuinã posse videre naturã,sed manifestè à deo dicitur,Nemo videbit faciẽ meã,& viuet.Nã etsi visus à multis sanctis à scriptura dicatur,nullus tamẽ rectè intelligens,suspicabitur ipsam dei naturã visam fuisse, ꝓpterea & aliter alius vidit.Aliter enim Esaias,aliter Ezechiel,aliter alij viderunt. Vnde oportebat intellexisse Pilippũ impossibile, omnino homini oculis corporis substãtiã dei aspicere,nec valde prudẽter,cũ imago & character patris verus adesset primitiuũ quasi nõ adesset,desiderare.Sufficiẽtissimè nãq;,qui Christũ videt,patrẽ videt:pbè enim à fructu arbor cognoscitur vt saluator ait. Quũ ergo visio atq; cognitio filij perfectè sufficiat ad naturã patris cognoscẽdã,superuacaneus forsan Philippi sermo videt.Non tamẽ laude sua priuãdus est,admiratione nãq; cõmotũ dixisse arbitror,Dñe ostende nobis patrẽ,& sufficit nobis.Ac si diceret,oẽs nos gaudij plenos ꝓfitebimur, nec deesse ad beatitudinem quicq; nobis arbitrabimur,si(quod maximè optamus)deũ patrẽ videbimus. Laudãdus ergo est,qui visionem patris cæteris omnibus rebus anteposuit.Hæc quidẽ simpliciora,expressioraq; sunt,curiosiùs autẽ atq; occultiùs illud addemus.Nõ ignoramus scribas ac Pharisæos cæterosq; Iudęorũ principes innumeris Christi signis cõmotos,sic inuidia exarsisse,vt cũ prohibere ne miraculosè ageret nõ possent, ad detrahendum illi versos,multa ad diminuendã illius gloriã prædicasse,modò in principe dæmoniorũ signa fieri ab illo clamantes,modò turbas
Luc.11. reprehendẽtes quoniã illũ audirent.Dicebãt enim,dæmoniũ habet, ac furit, cur eũ auditis?Gloriæ igitur Christi
Ioan.10. summoperè inuidentes,persuadebãt turbis præuaricationẽ legis Christum odisse, & Moysi toto animo inhærere. Moysen enim dicebant, obuiã deo populũ ab Aegypto ad Sinã montẽ eduxisse, ac ostẽdisse eis deum in cacumine montis,& fecisse vt auribus suis verba dei audirent,ita certiores omnes factos esse,verbis dei legẽ esse dictatã. Hunc autẽ præstigiatorem nihil tale vnq; fecisse.Hæc illos ita dicere ac facere inde maximè patet, ꝙ ad cæcum à
Ioan.9. natiuitate,cui virtute ineffabili saluator visum largitus est,cũ amaritudine dicebant, Tu illius discipulus es,nos autem Moysi sumus discipuli.Nos scimus quia Moysi locutus est deus,hunc verò nescimus vnde sit.Hanc ratio- L nem non facilè,imò nullo modo confutari posse omnes credebant, qui Iudæis fauebant. Hæc vbiq; clamantes, multos decipiebant,& turbatione cuncta replebant.Cogitauit ergo secum Philippus, omnẽ Iudæorum posse cõtradictionem dissolui,si Christus quoque credentibus in eum,patrẽ ostenderet. Quapropter obsecrat,dicens,Domine ostende nobis patrem,& sufficit nobis.Multis(inquit)modis ô domine ad fidem tuam nos attraxisti,innumerisque signis Iudæorum impudentia repelli potest, sed nihil omnino deerit, si etiam ipse deum patrem nobis ostenderis,hoc enim maximè faciet,vt Iudæorum ora consumere possimus.Non arbitror longè à mente Philippi occultiore hoc sensu nos aberrare.Ipse certè ad hæc excogitãda nos inuitauit, quum dicat sufficere sibi deum patrem videre,quasi hoc solùm credentibus deesse videretur:ipse quoque saluator,in sequentibus hoc ferè subaperit,dicens,Verba quæ ego dico vobis,non à me loquor,sed pater in me manẽs,ipse facit opera,quod loco suo
Cap.36. latiùs exponemus. GREGORIVS XVIII. MORALIVM. Cur Moyses,qui cum deo facie ad faciem loquebatur, sicut loqui solet homo cum amico suo, ei inter ipsa verba suæ locutionis dicit, Si inueni gratiam M in conspectu tuo, ostendè mihi teipsum manifestè, vt videam te? Certè enim si deus non erat cum quo loquebatur, ostende mihi deum diceret, & non ostẽde temetipsum. Si autem deus erat cum quo facie ad faciem loquebatur, cur petebat deum videre quem videbat? Sed ex hac eius petitione colligitur, quia eum sitiebat per incircunscriptæ naturæ suæ claritatem cernere, quem iam cœperat per quasdam imagines videre, vt sic supernа essentia mentis eius oculis adesset, quatenus ei ad æternitatis visionem nulla imago creata temporaliter interesset. Et viderunt ergo patres testamenti veteris dominum, & tamen iuxta Ioannis vocem, Deum nemo vidit vnquam, & iuxta beati Iob sententiam, Sapientia quæ deus est, abscondita est ab oculis omnium viuentium, quia in hac mortali carne consistentibus, & videri potuit per quasdam circumscriptas imagines, &
Ser.32. videri non potuit per incircunscriptum lumen æternitatis. BERNARDVS SVPER CANTICA.
Magni patrisfamiliàs seu regiæ maiestatis schema apparere existimo his qui accedentes ad cor altum, de maiori

A de maiori spiritus libertate & puritate cõscientiæ magnanimiores facti,cõsueuerunt audere maiora,inquieti prorsus & curiosi secretiora penetrare,& apprehendere sublimiora,& tentare perfectiora,nõ modò sensuũ,sed & virtutum:Hi enim pro fidei magnitudine digni inueniuntur qui inducantur in omnẽ plenitudinẽ, nec est omnino in omnibus apothecis sapientiæ,à quo deus scientiarũ dominus arcendos cẽseat, cupidos veritatis, vanitatis nõ conscios.Talis erat Moyses qui audebat dicere deo,Si inueni gratiam in oculis tuis,ostende mihi teipsum,Talis Philippus qui sibi & suis cõdiscipulis patrẽ flagitabat ostẽdi.Talis& Thomas,qui nisi sua manu tangeret vulnus *Ioan.20.* & fossũ latus,credere recusabat.Pusilla fides, sed de magnitudine animi miro modo descẽdẽs. Talis quoq; Dauid qui & ipse dicebat deo,Tibi dixit cor meũ, exquisiuit te facies mea, faciem tuã domine requiram. Tales itaque magna audent,quoniã magni sunt,& quæ audent obtinent iuxta verbum promissionis ad ipsos quod est istiusmodi,Quemcunque locum calcauerit pes vester,vester erit. Magna siquidem fides, magna meretur: & quatenus *Psalm.20.*
B in bonis domini fiduciæ pedem porrexeris,eatenus posidebis. Deniq; Moysi ore ad os loquitur deus, & palã nõ *Deut.11.* per ænigmata & figuras dominũ videre meretur,cũ prophetis aliis tantũ in visione apparere se dicat,& per somnium loqui. Philippo quoq; secũdum petitionẽ cordis sui ostensus est pater in filio, in eo proculdubio quod in *Num.41.* continenti audiuit, Philippe qui videt me, videt & patrem, quia ego in patre,& pater in me est: sed & Thomæ *Ioan.14.* iuxta desiderium cordis eius palpandũ se præbuit,& voluntate labiorũ eius nõ fraudauit eum. Quid Dauid? Nõ- *Ioan.12.*
ne & ipse voto se omnino fraudari significat,vbi ait,non daturũ se somnũ oculis suis, nec palpebris suis dormi- *Psalm.131.*
tationem,donec inueniret locũ domino:Igitur istiusmodi magnis spiritibus, magnus occurrit sponsus, & ma- *Psalm.125.*
gnificabit facere cũ eis,emittens lucẽ suam & veritatẽ suam, eosq; deducens & adducens in montẽ sanctum suũ, *Psalm. 42.*
& in tabernacula sua,ita vt dicat qui eiusmodi est,Quia feçit mihi magna qui potens est.Regẽ in decore suo vi- *Luc.1.*
debunt oculi eius præuntẽ se ad speciosa deserti, ad flores rosarũ & lilia cõualliũ, ad amœna hortorum & irri- *Esa.33.*
gua fontiũ,ad delitias cellariorum & odoramenta aromatum,postremo ad ipsa secreta cubiculi. Isti sunt thesau
C ri sapientiæ & scientiæ penes sponsum abscõditi,hæc vitæ pascua præparata in refectionẽ animarũ sanctarũ. Beatus vir qui impleuit desideriũ suum ex ipsis. GILLEBERTVS DE HOLLANDIA SVPER CAN- *Serm.6.*
TICA. Non est vna nec simplex nec vniformis visio sponsi. Exultauit Abrahã vt videret diem eius, vidit & gauisus est.Vidit Iacob dominum facie ad faciẽ,& salua facta est anima eius.Vidit Moyses;sed posteriora vidit. Vidit Esaias dominum sedentẽ super soliũ excelsum, Vidit Ezechiel, Vidit Daniel in hominis similitudine,cũ adhuc nondũ hominẽ suscepisset.Sed omnis ante incarnationẽ huiusmodi visio in corporali mõstrata est specie, non in corporis humani veritate.Viderunt Apostoli in ipsa carnis veritate,& palpauerũt & attrectauerũt. Vtriq; tamẽ intus fide deũ viderũt.Dictũ est Philippo, Qui videt me,videt & patrẽ meũ.Quę visio,quia referatur ad fi- *Ioan.14.*
dem,quod adiunctũ est declarat.Non credis quia ego in patre, & pater in me est?Alioquin propter opera credi
te.Quę enim cõsequentia,vt ad probandũ quòd patrẽ viderit,inducat,quia se viderit, nisi quòd in vtroq; eã vo-
D luit visionẽ intelligi quę per fidem fit?Propterea & de credulitate consequẽter adiungit, Nõ creditis quia ego in patre,& pater in me est?Alioquin propter opera ipsa credite.Si enim habitat Christus per fidem in cordibus nostris,& si ipsa corda nostra mundantur per fidẽ,cur non & in cordibus nostris videtur per fidẽ?Superiorum verò visionum,quarũ altera facta est in imagine,altera in carne,vtraq; plena est vel iucunditatis vel vtilitatis, sed cũ tertiæ quæ est per fidẽ,seruatur integritas.Nam vt de verbi apparitione quæ in carne erat loquar,præter vitæ verba quæ de ore eius procedebant,quantũ putas virtutis insigne in ipso exteriori renitebat habitu, quàm manifesta eius quæ intus erat dabant indicia oculus,vox,vultus?Deniq; gestus omnis quomodo diuinã spirabat gratiam? Iucunda planè visio illa,sed deũ in homine credenti. Et quidẽ illa quæ prophetis & patribus ante Christi incarnationem facta est,diuinũ quiddã spirabat in apparẽte imagine,quantũ mea se habet fides,inæstimabilẽ delectationem & menti & sensui infundebat cernentis,nec nisi quorũ mundus erat animus, apparebat obtutibus. Nam & post resurrectionẽ in ipsa carnis suæ veritate, nõ nisi testibus præordinatis à deo apparuisse legitur. Felices illi
E & lumen gloriæ dupliciter menti infunditur.Vno modo per modum formæ cõnaturalis factæ & permanẽtis,& sic facit mentẽ simpliciter beatã.Et hoc modo infunditur beatis in patria.Et ideo dicũtur cõprehẽsores, &, vt ita

Universidad de Deusto
Biblioteca

dicam,visores.Alio modo contingit lumen gloriæ mentem humanã sicut quædam pasio transiens, & sic mens G
fuit Pauli in raptu lumine gloriæ illustrata. Vnde etiam ipsum nomen raptus ostendit transeundo hoc esse fa-
ctum,& ideo non fuit simpliciter glorificatus,nec habuit dotem gloriæ, cũ illa claritas nõ fuerit effecta proprie-
tas.Et propter hoc non fuit deriuata ab anima in corpus, neque in hoc statu perpetuo permãsit, vnde solũ actum
beati habuit in ipso raptu,sed non fuit beatus.De Moyse etiam quòd viderit deum per essentiã patet. Nam ipse à
domino petiuit Exodi trigesimo tertio,Ostende mihi faciem tuam.Et licet tunc negatum fuerit sibi, non tamen
dicitur, quòd dominus finaliter negauerit ei.Vnde dicit Augustinus quòd concessum fuit per hoc quòd dicitur
Numeri duodecimo,Si quis fuerit inter vos propheta domini,& cęt.Palã enim & nõ per ænigmata videt deum.

CAIETANVS. Si ergo inueni gratiã,& cæt.Iuxta Hebræum habetur, Nunc si, obsecro, inueni gratiam in
oculis tuis,fac me scire nunc viã tuam.Vide disparitatem literę. In vulgata editione petit,Ostende mihi faciem
tuam:iuxta Hebraicam autem veritatem petit,Fac me scire nunc viam tuam.Non petit fac vt sciam quẽ missu-
rus es mecum,sed longè plus petit: intelligebat siquidem Moyses, quòd istę ordinationes antedictæ de Angelo H
mittendo,de tabernaculo extra castra locando,& cętera,erant secundum merita populi,erant secundum præsen
tem iustitiam,& ignorabat quid deus disposuerit simpliciter & absolutè,& hoc cupiebat scire,& hoc petit dicen-
do,fac me scire viam tuam.Ac si apertiùs dixisset,Intelligo viam,seu ordinem quem disposuisti secundum me-
rita nostra,supplico vt sciã viam,hoc est,ordinẽ quem disposuisti secundum te, Ordinem enim gubernandi po-
pulum,appellat viam.Et quia alius erat ordo gubernationis relatiuè ad merita, alius relatiuè ad diffinitionẽ di-
uinam absolutè,& iste appellatur à Moyse via tua(vtpote à te solo pendens,non nostris respondens meritis) ideo
hunc ordinem petit scire.Et in hoc petit non seruari modum indicatum & publicatum populo. Vt sciã te, & in-
ueniam gratiam ante oculos tuos.Iuxta Hebræum habetur,Et sciam te, propter quod inueniã gratiam in oculis
tuis.Fructus exauditionis manifestatur duplex,ita tamẽ quòd primus erit ratio secundi.Et est sensus,quòd si ma
nifestaueris mihi viam qua secundum te disposuisti ducere populum istũ,sequetur in me hic fructus, videlicet ꝙ I
cognoscam te,& hinc sequetur alter,quòd inueniam gratiam in oculis tuis. Humano siquidem more alloquitur
Moyses deum,ac si alloqueretur regem,Si manifestas mihi quid disponis secũdum cor tuum,cognoscam te(hoc
est)cognoscam dispositionem seu conditionem animi tui:& animo tuo cognito,exhibebo me morigerũ ac gra-
tiosum in oculis tuis.Quandiu enim homo nescit qualitatem animi principis, difficile est vt exhibeat se in om-
nibus morigerum ac gratiosum in oculis principis:cognita autem natura principis,facilè est.Cognoscitur autem
optimè principis natura , manifestante ipsomet quid ipse velit ex seipso, & propterea hoc ordine procedit Moy-
ses in petitione & fructibus.Respice populum tuum gentẽ hanc. Iuxta Hebræum habetur, Et vide quòd populus
tuus gens ista.Secunda petitio est,vt deus libret quòd gens ista non est gens alicuius regis,non est gens noua deo,
sed est populus tuus,vt tui ipsius rationem habeas,ducendo & gubernando hanc. Optimo ad impetrãdum loco
vtitur. AVCTOR CATENAE. Si ergo inueni gratiã in oculis tuis, ostende mihi faciẽ tuam, hoc est,si
gratus tibi sum,sicut tu ipse mihi testatus es,da mihi ad horã videre teipsum. Vt sciam te,id est,sicut es in teipso K
cognoscam.Et inueniam gratiam ante oculos tuos.Quod ideo dicitur,non quia iam non esset in gratia, cùm ei
priùs dictum esset,Inueniſti gratiam corã me,sed propter augmentum gratiæ,in qua sancti semper in hoc mun-
do prosperari desiderant,& propter finalẽ in gratia perseuerantiã.Respice populum tuum gentem hãc.Quasi di-
cat,clementer intuere ac dirige plebẽ tuam hanc mihi creditam,ad vitia pronã ac labilẽ, propter quod & gẽtem
voco eam.Gens enim est absque cõsilio & prudentia, vtinã saperent & intelligerent, atq; nouissima prouiderẽt.
Sed vt clariùs literæ huius veritas pateat, ipsa sunt Hebraica ponenda הוֹרֵעֵנִי נָא אֶת דַּרְכֶּךָ Hodieni na eth dera-
chécha,Ostẽde mihi,obsecro,vel notã siue scire me fac viam tuam. Est enim dictio derech, quæ viam significat.
Ita etiam legitur ab omnibus recẽtioribus.Mirum est autem, vnde in Latinam versionẽ venerit,faciem tuam,su-
per qua tot clarissima virorum ingenia,multa scitu digna excuderint.Nec credendũ quòd doctus Interpres abs-
que magno mysterio diuersissimã Latinam vocẽ ab Hebraica inuexerit.Aliquid ergo occultum fortè hîc innu-
itur, quod nos pauperis Mineruæ homines lateat.Petit igitur secundum Hebræum Moyses, Ostẽde mihi viam L
tuam,scilicet per quam ducam populum tuum,præsertim cũ tu te elongaueris à populo,& angelum ductorẽ cer-
tum non destinaris.Sic enim cognoscã misericordiam & bonitatẽ tuam, & maximè tibi gratum me esse cõpro-
babis.Non igitur postulat videre eius faciem,aut substantiã,sed vt ostẽderet viam qua ituri essent,ne in aliquem
miserabilem errorem inciderent.Sed & Septuaginta valde diuersum transtulerunt, Ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν γνωστῶς,
ἵνα ἴδω σε, Ostende mihi teipsum manifestè,vt videam te.Et fortè hinc factum quòd Latinus Interpres, Faciẽ tuã
verterit.Chaldaica etiam viam habet,& non faciẽ,sed alio diuertit sensum,ostende mihi viã bonitatis tuę.Cõ-
sidera tamen prudẽs lector,num fortè persistat Moyses in petẽdo visionẽ Mesiæ sub aliis tamẽ verbis. Nam cui-
libet notum, Mesiam ipsum fore deum simul & hominem. Dum ergo Latinus Interpres faciem dei nominat,
eiusdem filij dei inuisibilem diuinitatẽ designat.Dum Hebraica veritas,viam dei appellat,eius sanctissimam hu
manitatẽ significat,per quam via nobis ad patrẽ factus est, qui de seipso dicit . Io.14.Ego sum via,veritas, & vita. M
Nam & diuo Gregorio teste,Via dei est omnis actio,quã incarnata sapiẽtia tẽporaliter gessit. Iũge ergo vtramq;
literã in vnum,& dic ostende mihi faciẽ tuam,viam tuã:& dices,deum & hominẽ nobis filiũ tuũ saluatorẽ mit-
te.Quod sub aliis verbis regius propheta petebat inquiens, Ostende nobis domine misericordiã tuã, & salutare
tuum da nobis.Quẽ sensum ex subiunctis statim verbis deus ipse nobis subaperit dum respõdet, Facies mea prę-
cedet te.Quasi dicat petis & faciẽ & viam,En ipsa facies veniet,& deducet te per viã, Hoc est,mittam Mesiam
quem petis,Si quis meliora attulerit,libenter eius acquiescemus sentẽtiæ.Nam doctũ alioqui Interpretem,credẽ
dum est ipsos fuisse sequutũ 70.Interpretes.Sequitur.Respice populũ tuũ gentẽ hãc.Hebraicè est, וְרְאֵה כִּי עַמְּךָ הַגּוֹי
הַזֶּה Vre chi hammẽcha hagoi haze,Et vide quòd populus tuus est gẽs hęc, Id est aspice piis oculis in populũ tuũ,
qui te ductore opus habet qui clemẽs & misericors est.Sed hoc idẽ est cũ litera nostra. Septuaginta autẽ ad seipsũ
Moysen loquẽtẽ referũt verbũ vide,videlicet,ἵνα γνῶ, ὅτι λαός σου τὸ ἔθνος τὸ μέγα τοῦτο, Et vt sciam ꝙ populus tuus
gens magna est.Chaldaica,Vt cognoscã misericordiã tuã,vt inueniã gratiã in cõspectu tuo, notumq; est corã te
quòd

A quòd populus iste est populus tuus.Per istam itaque tuam hanc gentem(inquit Moyses)quam peculium habes &
foues, clementer te obsecro, ostende qua via & quo ductore populum tuum glorificare velis, & saluare electos
tuos,& promissa complere patribus dudum facta, vt mysteria gratiæ tuæ sciam, & non tanta macerer angustia
pro populo tam dureceruico, qui tamen populus tuus est, & promissiones tenet , quorum est prophetia & bene-
dictio per omnia secula.Quis hæc tua mysteria non summoperè cuperet discere,& eis in tot calamitatibus con-
solari? *Dixitque dominus , Facies meæ præcedet te, & requiem dabo tibi.* AVGVSTINVS DE ESSENTIA DI-
VINITATIS. Facies dei est cognitio diuinitatis eius ad homines, de qua cognitione scriptum est,Ostende *Psal.79.*
nobis domine faciem tuam & salui erimus.Hoc est,da nobis cognitionem tuam,quæ cognitio per filium homi-
nis innotuit,ipso dicente in Euangelio,Nemo nouit patrem nisi filius, & cui voluerit filius reuelare. Aliter verò
facies dei significat inuisibilem essentiam diuinitatis filij dei . De qua ipse ad Moysen per angelum respondens
B ait,Posteriora mea videbis,faciẽ autem meã videre non poteris. GREGORIVS IN SECVNDO MO- *Cap.10.*
RALIVM. Nos quod amamus respicimus,quod verò auersari volumus,ab eo faciem declinamus. Quid ita-
que dei facies nisi respectus eius gratiæ perhibetur intelligi, quæ eum in repromissionis terram feliciter erat in-
troductura? IDEM DECIMOOCTAVO MORALIVM. Per faciem quoque solet notitia designari. *Cap.2.*
Vnde scriptum est,Et facies mea præcedet te,id est,notitia ducatũ præbebit. CYRILLVS LIBRO TER- *Cap.2.*
TIODECIMO THESAVRI. Sed & facies patris spiritus sanctus appellatur, quoniam ostendit ipsam es-
sentiam dei, vnde est, qui manus quoque dicitur propter virtutem omnipotentem quæ ipsi inest. INTER-
LINEARIS. Quod autem & requiem Moysi promittit, vitam æternam intellige HVGO DE SAN-
CTO VICTORE. Vel requiem, ducendo videlicet in terram promissionis. CAIETANVS. Iuxta
Hebræum habetur,Facies mea ibit,& requiescere faciam te.Ecce maior gratia, ecce reuocatio sententiæ, qua di-
xerat se non iturum,sed angelum duntaxat missurum,ecce manifestatio vię eius,quòd ipse secundum propriam
C faciem ibit , sic quòd Moyses quiescet , hoc est, non erit solicitus de euentibus me assumente prouinciam eundi.
AVCTOR CATENAE. Hebraicè legitur locus iste: פָּנַי יֵלֵכוּ וְהֵנִחֹתִי לָךְ Panai ielèchu vahanichóthi
lach,Facies mea ibit seu facies meæ ibunt,& requiescere faciam te.Hebraismus. Quasi dicat, ego te præcedam,
nam statim Moyses dicit,Si non tuipse præcedas,& cætera. Ibit igitur facies mea vobiscum , & ego ipse ducam
vos,quò tibi maior sit requies.Quod & Septuaginta intellexerunt,vertentes, Αὐτὸς προπορεύσομαί σου, καὶ καταπαύ-
σω σε, Ipse præcedam te,& requiescere faciam te.Chaldaica,Maiestas mea ibit, & requiem dabo tibi. Quæ idem
dicunt cum litera nostra.Potest etiam hic verborum esse sensus, Tu quidem in pace suo tempore quiesces, ego
verò gratiam meam à populo hoc non sum auersurus vnquam , sed complebo promissa multò augustiùs, quàm
quisquam cogitare hominum possit. RVPERTVS. Vel parum dictum erat , Poterat enim subaudiri , ad
hoc tantùm facies mea præcedet te,vt eiiciam Chananęum & Amorręum,& Ethęum,& Pherezęum,& Euęum,
& Iebusæum,vnde, *Et ait Moyses,Si non tuipse præcedas,ne educas nos de loco isto.* Quia per faciem poterat intelligi an-
D gelus,qui ad eiiciendum Chananæum hominem sufficeret, si (inquit) non tuipse præcedes, qui solus diabolum
mundi principem eiicere potes,non educas nos de loco isto. Quò enim nobis viuere, filiósque procreare, si non
tuipse veneris, qui natos ad mortem , solus potes ad vitam regenerare? Addit adhuc, *In quo enim scire poterimus ego*
& populus tuus inuenisse nos gratiam in conspectu tuo, nisi ambulaueris nobiscum,vt glorificemur ab omnibus populis qui habitant super ter-
ram? Ergò ne ad hoc tendit vir mansuetissimus tota confractione cordis sui,vt glorificetur gentium cædibus,
& bellorum victoriis? Nempe gloria hæc vana est. Igitur illud potiùs fortissima prece versat, vt glorificetur ille
populus pro parte electorum à cunctis populis dicentibus quia salus ex Iudæis est. CAIETANVS. Iuxta *Io.an.4.*
Hebræum habetur,Si non facies tua ambulans.Dixerat deus duntaxat,facies mea ibit,nec explicauerat modum
eundi,an videlicet ante eos,vel cum eis,vel post eos,aut supra eos distans, & propterea Moyses instat supplican-
do vt eat cum eis , sicut promiserat ante peccatum populi . Et hoc incipit significare dicendo , Si non facies tua
ambulans,subauditur enim nobiscum,vt clarè subiungitur,ne facias ascenderenos hinc,potiùs volumus mane-
E re in deserto,quàm ascendere in terram promissionis, facie tua non ambulãte nobiscum. In quo enim scire po-
terimus,& cætera.Iuxta Hebræum, Et in quo cognoscetur hîc, quòd inueni gratiam in oculis tuis ego & popu-
lus tuus,si non in ire tuo nobiscum?Auget Moyses orationem à cognitione diuinæ gratiæ,dicendo quòd nisi tu
ambules nobiscum,non cognoscetur gratia tua erga nos hîc, huiusmodi enim notitiæ priuatio, diminutiua est
gloriæ diuinæ inter homines . Vt glorificemur ab omnibus populis qui habitant super terram . Iuxta Hebræum
habetur , Et separati erimus ego & populus tuus ab omni populo qui super facies terræ . Hebraica consuetudine
ea quæ admiranda sunt, appellantur separata, & propterea hîc ad literam significatur, & erimus mirabiles ab o-
mnibus populis.Aptissimè fructus iste adiũgitur notitiæ ac famæ diuinæ præsentiæ in populo Israël,hinc enim
(vt rei probauit euentus) admiratus est eos , & admiratur vsque hodie gesta legens mundus vniuersus. AV-
CTOR CATENAE. Si non tuipse præcedas . Optimè sensum ex verbis reddidit Interpres , sunt enim hu-
iusmodi in Hebræo אִם אֵין פָּנֶיךָ הֹלְכִים Im en panẽcha hólchim,Si non facies tua iuerit , vel præsentia tua ambu-
F lauerit,siue,si non facies tuæ euntes,subaudi nobiscum. Quasi dicat Moyses,Et hoc est quod petimus. Alioqui si
non tuipse præcesseris nos, per neminem alium hinc ducemur. Interfice nos omnes potiùs in deserto isto , quàm
per alium nisi per te ducamur . Septuaginta, Εἰ μὴ σὺ αὐτὸς πορεύῃ μεθ' ἡμῶν, μηδὲ με ἀναγάγῃς ἐντεῦθεν, Si tu non ipse
iueris nobiscum,ne me deducas hinc.Chaldaica,Si non perrexerit maiestas tua nobiscum, ne ascendere facias
nos hinc.Quę idem sunt cum litera nostra.Deinde quod sequitur,In quo enim scire poterimus,parum est quòd
in Hebræo legatur וּבְמֶה יִוָּדַע אֲפוֹא Vbame iuadaha epho,In quo enim scietur hîc.Demum quod dicitur,Vt glo-
rificemur ab omnibus populis qui habitant super terram, rectissimè redditus est locus à docto Interprete : sunt
enim Hebraica in hunc modum וְנִפְלִינוּ אֲנִי וְעַמְּךָ מִכֹּל הָעָם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה Veniphlinu ani vehammecha
micol haham aser hal pene haadama,Et quoniam verbum phala hic positum,& separare seu dinidere, & mira-
ficare vel mirabile facere significat,sicut Interpres in prima significatione accepit,ita alij in secunda sumpserunt
verterúntque, Et diuidamur seu diuisi erimus vel separabimur ego & populus tuus ab seu præ omni populo, aut
supra

Universidad de Deusto
Biblioteca

supra omnes populos, qui supra faciem terræ, vel in superficie terræ. Vt sit sensus, in quo magis cognoscetur nos G
tibi gratos esse, quàm si nobis tuipse affueris, & separati fuerimus à reliquis gentibus speciali tua cura & protectione? Vertunt alij, Et mirificemur ego & populus tuus, siue eximij erimus præ omnibus populis qui habitant in superficie terræ. In quem sensum conueniunt & Septuaginta, καὶ ἐνδοξασθησόμεθα παρὰ πάντα τὰ ἔθνη, Et gloriabimur super omnes gentes. Chaldaica vtrumque complexa significatum, habet, Vt fiant nobis miracula, & diuidamur ego & populus ab omni populo qui est super faciem terræ. Confitetur igitur hîc suam Moyses & populi fragilitatem, siquando præsentia & auxilio domini fuerint destituti, qui vt proprio motu non sunt egressi, sic sine domino ductore præcedente, & hostes profligante, procedere non poterunt, & promissionum tãtarum compotes fieri, ac cœptam tueri gloriam tui nominis, & perfectam seruitutis euasionem iactare cum laude. Te verò nobiscum veniente, nihil verebimur proficisci quocunque iusseris, & patribus promissam hæreditatem inuadere non metuemus, omnibus circumiacentibus regnis & populis formidini erimus, omnipotentiæ ac clementiæ H
tuæ testes habebimur & erimus, vt soli in dei veri cultu digno, & dei nostri gratiosa præsentia & assistentia gloriari valeamus, destructis omnibus falsorum deorum præstigiis & erroribus. Non enim in alium finem tantoperè cupio honorem & prosperitatem tui populi, quàm ad tuam gloriam, & sanctitatis famam, vt nomen tuum sacrosanctum celebretur vbique & semper, ex clarissimis beneficiis Israëli populo tuo exhibẽdis atque exhibitis.

Dixit autem dominus ad Moysen, Et verbum istud quod locutus es faciam: Inuenisti enim gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine.

Cap.21. CYRILLVS IN IOANNEM LIBRO PRIMO. Ait Ioannes, Lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Necessariò vt vetustis etiam sanctis longè maior Emanuel videretur, Moy-
Num.12. si meminit, ad quem à deo dictum est, Noui te præter omnes, & gratiam inuenisti apud me. Notiorem autem deo præter cæteros fuisse hinc scire possumus, Si quis Propheta fuerit inter vos, dicit dominus, in visione apparebo ei, & per somnium loquar ad illum. At non talis sicut seruus meus Moyses, qui in tota domo mea fidelissimus est, ore enim ad os loquor ei, & palàm, non per ænigmata & figuras dominum videt. Quum igitur Moyses I
antiquioribus sanctis multò præcelluerit, superiorem eo vnigenitum idcirco ostendit, vt omnium primus videatur, & gratiam, inquit, pro gratia, quia lex per Moysen data est, gratia & veritas per Iesum Christum facta est.

Cap.14. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Quem singulariter redemptor diligit, quem singulari dignitate ad perpetuæ hæreditatis possessionem nutrit, cùm frater eius asseritur, singulari numero declaratur. Vn-
Ioan.21. de & ad Moysen quasi singularem amicum dicit, Noui te ex nomine. Hinc est quòd de Ioanne in Euangelio dicitur, Hic est discipulus ille quem diligebat Iesus. Qui enim omnes discipulos valde diligebat, dum hunc diligere dicitur, frater singulari numero demonstratur. IDEM IN SEPTEM PSALMOS POENITEN-
Psal. Domine ne in furore. TIALES. Scire dei approbare est, sed nescire est reprobare. Moysi nanque dicit, Noui te ex nomine. Et reprobis in fine dicturus est, Nescio vos. INTERLINEARIS. Inuenisti gratiam coram me. Hoc est, propriè &
Matth.15. specialiter placuisti mihi. RVPERTVS. Et verbum istud quod locutus es faciam. Hoc (inquit) faciam, vt
Rom.9. glorificeris tu, & populus meus, à cunctis populis qui habitant super terram, quia vestra est adoptio filiorum, & K
gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium, & promissa, & Christus ex vobis secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula. Hoc modo nunc omnes populi glorificant populum illum, & ita planè gloriam illam gloriam suam esse faciunt. Inuenisti enim (inquit) gratiam coram me, & teipsum noui ex nomine. Confirmat hoc deus, quòd paulò ante gemebundus commemorauerat dei famulus, dicendo, Præsertim cùm dixeris, noui te ex nomine, & inuenisti gratiam coram me. Sed quonam ex nomine deus nouit illum? Nunquid
Exod.2. ex eo tantùm, quòd filia Pharaonis imposuit illi, vocans eum Moysen, dicens, quia de aqua tuli ipsum? Equidem ex isto quoque nomine nescire deus non poterat eum, quo & appellare ipsum de rubo dignatus est, iterato dicens, Moyses Moyses? Sed quid magnum est quempiam à deo taliter cognosci, vel compellari ex nomine? Nempe ita Pharaonem regem Aegypti nominare nouit, compellans etiam illum in Propheta qui per ipsum præfigu-
Ezech.29. ratus est, Ecce ego ad te Pharao rex Aegypti draco magne, Et ad eundem principem superbiæ, & eieci te (inquit) L
ô Tyre. Quid ergo magnum est deum quempiam taliter scire ex nomine? At nunquid in regno eius huiusmodi
Apoc.3. vocabulis indigebimus? Igitur cùm dicit teipsum noui ex nomine, subaudiendum est, dei, quod inuocatum est super te. Ex hoc etenim nomine deo notus est omnis qui scriptus est in libro vitæ. Vnde in Apocalypsi de victore dicit, Et scribam super eum nomen dei mei, & nomen ciuitatis dei mei nouæ Hierusalem quæ descendit de cœlo à deo meo, & nomen meum nouum. Isto ex nomine, & Moysen, & omnem electum deus agnoscit hominem. Sed vnum idèmque nomen, cùm sit, quasi variis literis scribitur, vt in alio aurea, in alio argentea, in alio rursus purpurea, siue candida scriptura laudetur, multa quippe sunt dona nominis domini, neque vni cuncta tribuuntur. Quantum quisque deum cognoscit, tantùm in eo fulget nomen domini. Nomen quippe à notione
Luc.10. dictum est. Et vnum itaque nomen domini est, quod super nos ille scripsit, & multa sunt nomina, de quibus idem nos agnoscit. Hinc est quòd pluraliter dicit, In hoc gaudete, quia nomina vestra scripta sunt in cœlis.

HVGO DE SANCTO VICTORE. Et teipsum noui ex nomine. Magnum signum est dilectionis, M
quòd rex non negligens seruum suum, eius proximum nomen cognoscit, & eo illum ad se vocat. Ita hic de deo & Moyse intelligendum est, quòd dederat ei deus specialem gratiam præ cæteris, sicut proprium nomen speciam
1.Cor.ca.8. lect.1. lem proprietatem significare habet. THOMAS SVPER EPISTOLAS PAVLI. Si quis diligit deum, & cum charitate scientiam habet, hic cognitus, id est, approbatus est ab eo. Nouit enim dominus qui sunt eius, secunda ad Timotheum secũdo. CAIETANVS. Etiam verbum istud quod locutus est faciam. Ecce plena exauditio. Et ratio subditur, quia inuenisti gratiam in oculis meis. Vbi clarè patet, nõ propter Patriarchas, sed propter Moysen deum plenitudinem beneficij præsentiæ suæ cum populo concessisse. Et teipsum noui ex nomine. Non solùm gratiosus es apud me ad impetrandum pro populo, sed etiam noui te notitia approbationis in nomine tuo, hoc est, in proprio merito tuo. Adinstar principis loquitur deus post magnam gratiam concessam supplicanti pro aliis, subiungentis & nihilominus personam tuam magnipendam. AVCTOR CATENAE. Et verbum istud quod locutus es faciam, hoc est, rem hãc quam tu dixisti. Quasi dicat, Ego gradiar cum

A cum populo hoc vt tu rogas. Et quod sequitur, Noui te ex nomine, dicunt Hebræi verbum illud magnam præ se ferre diuinæ maiestatis dignationem, id quod & ex Euangelico illo discitur verbo, sensu tamen opposito, Non noui vos, discedite à me operarij iniquitatis. Vt in summa, inuenire gratiam coram deo, sit deo gratum & acceptum esse: Nosse verò ex nomine, sit deo curæ esse. Septuaginta habent, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας, hoc est, noui te præter omnes. Chaldaica, Et vocaui te ex nomine. Sed idem in sensu sunt cum litera Latina. Exaudiui itaque (ait deus) preces tuas, & gloriam mei nominis propagabo per te & populum istum, vt non sit angulus in toto mundo futurus, qui ignoraturus sit, & sanctitatis meę gloriam, & te mihi charissimum amicum fuisse, & fidelissimum gẽtis tuæ patronum. Clarificabo nomen tuum super omnes reges & principes, gratiam erga te meam sancti pariter & prophani admirabuntur omnes in mundo vniuerso, & collaudabunt.

GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Moyses autem qui facie ad faciem deum videre dicitur, *Mystice. Cap.10.*
B & eius faciem ad videndum postulare, quid rectiùs designat, quàm perfectionem electorum, qui iam speculum illius summæ lucis intuentur, sed tamen ad ipsam lucis veritatem pertingere vehementer cupiunt? Ista quidem cognitio lucis, electorum desideria satiare non nouit, sed excitare: illa verò & satiare, & excitare. Nam tam iucunda res est, vt ineffabiliter concupiscatur: & tam plena, vt qui iam semper hanc in magno desiderio viderunt, semper ineffabili plenitudine satientur.

DIxit, Ostende mihi gloriam tuam. Respondit, Ego ostendam omne bonum tibi, & uocabo in nomine do- 4
mini coram te, & miserebor cui uoluero, & clemens ero in quem mihi placuerit. Rursúmque ait, Non
poteris uidere faciem meam. Non enim uidebit me homo & uiuet. Et iterum, Ecce (inquit) est locus apud
me, & stabis supra petram. Cúmque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & protegam dextera mea
C *donec transeam. Tollámque manum meam, & uidebis posteriora mea, faciem autem meam uidere non poteris.*

AVCTOR CATENAE. Cùm iam toties bonam domini voluntatem ad se audisset Moyses, non ta- 4
men cessat resumere subinde easdem preces. Non est enim batologia in oratione verè fidelis pectoris, ideóque hæc quoque non sunt vt vana cum nausea relegenda à piis. CAIETANVS. Vel expertus Moyses tam ingentem erga se diuinam gratiam, accensus est ad supplicandum pro eleuatiore visione diuinorum. *Qui ait,*
subaudi Moyses, *Ostende mihi gloriam tuam.* HIERONYMVS IN MARCVM. Oblitus carnis suæ Moyses, *Cap. vltim.*
postulat in vita ista quod post illam speramus in futura. THOMAS SVPER ESAIAM. Hîc oportet *Cap.1.*
tria videre. Primò qualiter se habeat visio ad prophetiam. Secundò de modis prophetalium visionum. Tertiò de differentia propheticæ visionis ad alias visiones. Circa primum sciendum est quòd prophetia potest habere duplicem interpretationem, secundum quod potest venire à phanos quod est apparitio, vel à for faris. Secũdum
D primam deriuationem dicitur prophetia habens apparitionem de his quæ procul sunt. Et secundum hoc prophetia differt à visione in modo, quia apparitio dicit relationem visibilis ad videntem, sed visio è conuerso. Iterum se habent ex additione, quia visio est de quibuscunque, sed prophetia de his quæ procul sunt. Dicuntur autem aliqua esse procul à cognitione nostra dupliciter, simpliciter, & secundum quid. Simpliciter procul sunt futura contingentia ad vtrũlibet, quorum non potest alicui determinata cognitio, nec in se nec in suis causis prouenire. Et de his prophetia propriè est secundum quid, quæ procul sunt, quorum cognitio diffugit à cognoscente sicut quædam præterita & quædam præsentia, & de his non est prophetia simpliciter, sed quo ad nescientes: sed secundum secundam deriuationem, dicitur Propheta quasi procul fans. Et sic prophetia addit supra visionem, actum exterioris denunciationis, & visio erit materialis respectu prophetiæ. Circa secundum, sciendum est quòd modi prophetalium visionum distinguuntur secundum ea in quibus accipitur scientia futuri contingen-
E corporibus, quorum sunt. Aut est species recepta in imaginatione, & dicitur visio spiritualis, quia primò manifestatur in ipsa actus & proprietas spiritualiter, quæ est cognoscere rem abstractam à materia. Aut est species existens tantùm in intellectu, & dicitur visio intellectualis. Et est sciendum quòd prophetia saluatur in istis tribus, sicut totum potentiale in suis partibus, cuius natura est, quòd secũdum perfectam suam virtutem est in vno, & in aliis est quædam participatio & quidam motus illius, sicut est in anima quod eius tota virtus saluatur in anima rationali, & sensitiua non habet perfectam animæ virtutem, & adhuc minus anima vegetabilis. Propter quod dicit Gregorius quòd plantæ non viuunt per animam, sed per vigorem. Similiter etiam & corporalis visio & spiritualis vel imaginaria est aliquid prophetiæ, sed non possunt dici veræ prophetiæ, nisi addatur visio intellectualis, in qua est completa ratio prophetiæ, Danielis decimo, Intelligentia eius opus est in visione, vnde antecedit, intellexit, quo ad sermonem scilicet Danielis. Visio autem primò & propriè dicitur de visione corporali, & quia omnis nostra cognitio est à sensu, inter quos visus potior est, & subtilitate & vniuersalitate, quia
F plures rerum differentias ostendit, Ideo transfertur nomen visiuæ cognitionis ad alias cognitiones interiores. Circa tertium, sciendũm quòd non quælibet visio intellectualis, est visio Prophetalis. Est enim quædam visio ad quam sufficit lumen naturale intellectus, sicut est contemplatio inuisibilium per principia rationis. Et in hac contemplatione ponebant Philosophi summam felicitatem hominis. Est iterum quædam contemplatio ad quam eleuatur homo per lumen fidei sufficientis sicut sanctorum in via. Est etiam quædam beatorum in patria ad quam eleuatur intellectus per lumen gloriæ videns deum per essentiam, inquantum est obiectum beatitudinis. Et hoc plenè & perfectè non est nisi in patria. Sed quandoque ad ipsam raptim eleuatur aliquis etiam existens in hac mortali vita, sicut fuit in raptu Pauli, secunda Corinthiorum duodecimo, Scio hominem in Christo ante annos quatuordecim siue in corpore, & cætera, vbi dicit glossa quòd vidit sicut illi qui sunt de tertia Hierarchia. Nulla autem istarum est visio Prophetalis, quia ad ipsam nec lumen naturale, nec lumen fidei sufficit, sed eleuatur ad ipsam intellectus Prophetæ per lumen gratiæ gratis datæ, quod est donũ prophetiæ. Neque enim

attingit

Universidad de Deusto
Biblioteca

attingit ad videndum deum prout est obiectum beatitudinis, sed prout est ratio eorum quæ pertinent ad dispo- G
sitionem hominum in mundo. Similiter non omnis visio corporalis vel imaginaria dicitur prophetica, sed illa
tantùm quæ fit per speciem specialiter diuina virtute ad hoc ordinatam, vt fit in signum alicuius futuri, siue vi-
dens, siue alio modo intelligentia accipiat. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Fac videre me nunc
honorem tuum. Dicit autem nunc, hoc est, in præsenti vita, ad differentiam speratæ in alia vita felicitatis.

AVCTOR CATENAE. Hebraica lectio est: הַרְאֵנִי נָא אֶת כְּבֹדֶךָ Harêni na eth chebodêcha, Fac videre
me nunc, seu obsecro, Vel ostende mihi quæso gloriam tuam. Est enim Chabod dictio, quæ honorem & glo-
riam significat. Sic Septuaginta & Chaldaica. Cupio (inquit Moyses) præ omnibus in mundo bonis & donis, vt
videam oculis meis, & in vita mea præsenti, tuam gloriam maximam inter omnes homines propagari, desidе-
rium gentium compleri vt promisisti, vtq; omnes homines ad agnitionem perueniant tui nominis & gloriæ,
cùm sis omnium creator & dominus æquè vt noster. Sed tamen omnium maximè volo & obsecro, hunc quem H
tibi elegisti peculiarem populum, gratum fieri tibi & perseuerare, vt in eo & per eum summè glorificeris & con-
fitearis, cùm benefeceris eis, & ipsi tibi tota fidei deuotione adhæserint. Vbi omnia tentat Moyses, quo populum
domino iterum reconciliet. Postulat, vt dominus esset lux itineris, vt populum suum clementer aspiceret, nũc
autem vt gloriam nominis sui ostendat, maximo cum affectu petit. Vel breuius & literæ conuenientius. Osten-
de mihi teipsum, sicut videris in gloria tua. Diximus literæ conuenientius, quia subiuncta domini verba hunc
esse germanum sensum subindicant, cùm dicit, Non poteris videre faciem meam. Nec enim videbit me homo,
& viuet. Ex benignissimis ergo domini verbis diuino amore suprà quàm dici possit accensus Moyses, & mirum
immodum de diuina erga se pietate confidens, ausus est petere quod nulli vnquam hominum (Paulo excepto)
videre licuit, dei videlicet maiestatem in sua substantia sicuti est, & à beatis in cœlo videtur & fruitur, in hac
mortali vita intueri. Sunt qui hæc Moysi verba ita interpretantur. Rogo vt reueles mihi maiestatem tuam, & ita
reueles, vt possim eam extrinsecùs sentire & palpare, ac populo visibilem & palpabilem obtrudere. Nam quòd I
Israël paulò ante tam fœdè à verbo tuo defecerit, hinc adeò accidisse mihi videtur, quia hactenus non viderunt
substantiam tuam externa & manifesta maiestate. Quare operæprecium facies, vt nobis ob oculos ponas maie-
statem tuam, sicut reipsa est, quo Israëlitæ non audiant tantùm verbum tuum, sed etiam teipsum sensibiliter vi-
deant, ac maiestatem tuam manibus, vt ita dicam, palpent. Tametsi enim sæpenumero inculcem eis, quòd sit
deus, quòd deo curæ simus, quòd deus præsto nobis adsit in omnibus afflictionibus, quòd seruaturus nos sit in
omnibus aduersis, quòd ducturus nos sit incolumes ad terram patribus promissam, atque adeò, quòd quæ verba
tuo mandato loquor, Dei verba sint, & affirmem hæc omnia confirmari & certificari per stupenda tua miracula,
quæ partim in Aegypto, partim in mari rubro, partim in deserto edidisti, tamen tanta est cæcitas eorum, vt quia
te non videant, ac palpent externo sensu, quemadmodum subditus regem suum, aut filius parentem suum vi-
det, existiment vanissima esse, quæ de te prædicantur. Quare nisi fallor, nihil potes nec nobis nec nomini tuo v- K
tilius facere, quàm si explices mihi maiestatem tuam externo sensu comprehensibilem, vt possim eam, quoties
opus est, Israëlitis ostendere, ac impia loquentibus os obstruere. Quòd Moyses hoc loco agit, idem etiam egit
suprà capite tertio: Si dixerint, inquiens, quod est nomen eius, quid dicam eis? His verbis inquirit Moyses mani-
festam ac carnalem reuelationem diuinæ maiestatis. Et est vulgaris hominum morbus, quòd cùm mentio dei
fit, affectent deum ac maiestatem eius externo sensu comprehendere. *Respondit*, subaudi dominus, *Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabo in nomine domini coram te, & miserebor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit.* AVGVSTI-

Quæst.154. NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Cùm dixisset dominus ad Moysen, Ostende
mihi gloriam tuam, respondit ei dominus iuxta alia exemplaria, Ego transibo ante te in gloria mea, & vocabo
nomine domini in conspectu tuo, & miserebor, cui misertus ero: & misericordiam præstabo, cui misericordiam
præstitero. Cùm paulò antè dixisset ipse, Antecedam te, siue secundum aliam editionem, Facies mea præcedet
te, & requiem tibi dabo. Quod Moyses sic videtur accepisse, antecedam te, tanquam non ei populo qui præsens
in itinere futurus esset, & ideo ait, Si non tuipse simul veneris nobiscum, ne me educas hinc, & cætera. Deus au- L
tem neque hoc ei negauit, dicens, Et hoc tibi verbum quod dixisti faciam. Quomodo ergo cùm dixisset ei Moy-
ses, Ostende mihi gloriam tuam, rursus tanquam præcessurus, & non cum eis simul futurus videtur dicere, Ego
transibo ante te, siue transibit gloria mea ante te, nisi quia hoc aliud est? Ille quippe intelligitur loqui & dicere,
Transibo ante te, de quo dicit Euangelium, Cùm venisset hora vt transiret Iesus de hoc mundo ad patrem, qui
transitus etiam pascha interpretari perhibetur. Hæc itaque magna omnino prophetia est. Ipse enim ante omnes
sanctos transiit ad patrem de hoc seculo, parare illis mansiones regni cœlorum, quas dabit eis in resurrectione
mortuorum, quoniam transiturus ante omnes, primogenitus à mortuis factus est. Gratiam verò suam in eo ipso
valde commendat, cùm dicit, Et vocabo in nomine domini in conspectu tuo, tanquam in conspectu populi Is-
raël, cuius Moyses cùm hæc audiret, typum gerebat. In conspectu enim gentis ipsius vbique dispersæ, vocatur
dominus Christus in omnibus gentibus. Vocabo autem dixit, non vocabor, actiuum verbum pro passiuo po-
nens, genere locutionis inusitato, in quo nimirum magnus sensus latet. Sic enim fortasse significare voluit, seip- M
sum hoc facere, id est, gratia sua fieri, vt vocetur dominus in omnibus gentibus. Quod verò addidit, Et misere-
bor cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericordiam præstitero. Ibi planè expressiùs ostendit vo-
cationem, qua nos vocauit in suum regnum & gloriam, non pro meritis nostris, sed pro misericordia sua. Quo-
niam enim se gentes introducturum pollicebatur, dicens, Vocabo nomine domini in conspectu tuo, commen-
Rom.13. dauit se hoc misericorditer facere, sicut Apostolus dicit, Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circunci-
sionis propter veritatem dei ad confirmandas promissiones patrum. Gentes autem super misericordia glorifica-
re deum. Hoc ergo prædictum est, Miserebor, cui misertus ero, & misericordiam præstabo, cui misericordiam
præstitero. Quibus verbis prohibuit hominem velut de propriarum virtutum meritis gloriari, vt qui gloriatur,
in domino glorietur. Non enim ait, miserebor talibus vel talibus, sed cui misericors fuero, vt neminem præce-
dentibus bonis operibus suis, misericordiam tantæ vocationis meruisse demonstraret. Etenim Christus pro im-
piis

A piis mortuus est. Sed vtrum hoc idem repetere voluerit, cùm addidit, Misericordiam præstabo, cui misericor-
diam præstitero, vel sicut alij interpretati sunt, cui misericors fuero, an aliquid intersit nescio. Quod enim Græ-
ca lingua duobus verbis dictum est ἐλεήσω & οἰκτειρήσω, quod vnum atque idem videtur significare, non potuit
Latinus diuersis verbis dicere, sed diuersis modis eandem misericordiam repetiuit. Si autem diceretur, misere-
bor cui misereor, aut miserebor cui misertus ero, non satis commodè dici videretur, & tamen fortius ille ipse ibi
sensus est, quod autem ipsius misericordiæ suæ firmitatem, deus ista repetitione mõstrauit, sicut Amen amen, si-
cut Fiat fiat, sicut repetitio somnij Pharaonis, pluráque similia, aut in vtrisque populis, id est, Gẽtibus & Hebræis,
hoc modo deus prænunciauit misericordiam se esse facturum. Quod Apostolus ita dicit, Sicut enim vos ali- *Rom.11.*
quando non credidistis deo, nunc autem misericordiam consecuti estis in illorum incredulitate, sic & ipsi nunc
qui non crediderunt in vestra misericordia, vt & ipsi misericordiam consequantur. Cõclusit enim deus omnes *Epistol.*
B in incredulitate, vt omnium misereatur. AMBROSIVS IN EPISTOLA AD DEMETRIADEM. *lib.10.*

Quis sine auxilio gratiæ fructum potest afferre iustitiæ? Aut quis audet dicere se à Christo non diuidi, qui *epistola 84*
Christum in se diffitetur operari? An fortè verendum est ne liberum tollere videamur arbitrium, cùm omnia
per quæ propitiatur deus, ad ipsum dicimus esse referenda? Quod nequaquam esse consequens veritatis osten-
ditur. Operante enim spiritu dei iuuatur arbitrium non aufertur, & hoc agit gratia, vt voluntas peccato corru-
pta, vanitatibus ebria, seductionibus circumsepta, difficultatibus impedita, non remaneat in languoribus suis,
sed per opem miserentis medici curata reualescat, & gaudeat se non interrogantem edoctam, & non quærentem
esse quæsitam. Quia impletur quotidie quod Esaias propheta prædixit, Quibus non est annunciatum de eo vi- *Esa.52.*
debunt, & qui non audierunt intelligent. Quomodo autem hoc fiat Ioannes Apostolus docet, dicens, Scimus *1.Ioan.5.*
quia ex deo sumus, & mundus totus in maligno positus est. Et scimus quoniam filius dei venit, & dedit nobis
sensum vt cognoscamus verum deum, & simus in vero filio eius. Quod vtique nunc eadem potentia dominus *Matth.28.*
C indesinenter operatur, qui ait, Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi. Vt *Rom.9.*
ergo misericordiam dei quæramus, dei misericordia est qui ait, Miserebor cui misertus ero, & misericordiam
præstabo cui misericordiam præstitero. Vnde mirè per Hieremiam idem dominus manifestat quòd dei gratiam
nemo præueniat merito suo. Sed propter dilectionem qua deus diligit, etiam auersos ad misericordiam trahi.
Dilectione (inquit) æterna dilexi te, propterea traxi te ad miserationem, quia ædificabo te, & ædificaberis virgo *Hiere.31.*
Israël. Cui sententiæ Ioannes quoque Apostolus cõgruit, dicens, Non quasi nos dilexerimus deum, sed quoniam *1.Ioan.4.*
ipse dilexit nos. Et infra, Nos ergo diligamus, quoniam deus prior dilexit nos. Paulus quoque Apostolus in ea- *2.Timot.1.*
dem est sententia, dicens in epistola ad Timotheum secunda, Collabora Euangelio secundum virtutem dei qui
nos liberauit, & vocauit vocatione sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gra-
tiam quæ data est nobis ante tempora æterna. Ad Titum etiam scribens docet, Nullo bono hominis merito dei *Tit.2.*
D gratiam præueniri. Eramus (inquit) & nos insipientes aliquando, increduli, errantes, seruientes desideriis & vo-
luptatibus variis, in malicia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem. Cùm autem benignitas & humani-
tas apparuit saluatoris nostri, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam, sal-
uos nos fecit, per lauacrum regenerationis spiritus sancti, quem effudit abundè in nos per Iesum Christum sal-
uatorem nostrum, vt iustificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ. Omnis igitur illumi-
natarum mentium pius motus alienari quidem non potest à propria hominis voluntate, siquidem nihil rectè
faciet, nisi quòd volens egerit, sed vt ad id quòd æquum & vtile est, animi tendat intentio, de illius æternæ &
incommutabilis voluntatis inspiratione concipitur. Et sicut arte medici fit in oculis caligantibus, vt possint vi-
dere quod non vident, nec tamen non ipsorum est visio quam medicina contulerit, ita in cordibus tardis & he-
betibus per spiritum sanctum acies obducta tergitur, & de vero lumine tenebrosæ iam & deficientes lucernæ
lumen accipiunt, nec tamen nisi ipsarum erit quicquid fulgoris acceperint. Vnde dicit dominus, Ignem veni *Luc.12.*
mittere in terram, & quid volo nisi vt ardeat? Et idem iubet lucernæ nostræ sint semper ardentes, vt scilicet su-
E perno igne accensus animus non tepescat, sed studeat semper ardere, ac si vigorem eius aliqua turbarit aduersi-
tas, vnde cœpit inflammari, inde poscat igniri. Proinde quia manifestissimè & Prophetica, & Euangelica, & A-
postolica doctrina, nec superbos nos vult esse, nec desides, cooperatores nos esse oportet gratiæ dei, vt illam ex-
citantem, iuuantem, locupletantem, & quotidie prouehentem vigilanter & sobrie subsequamur, nunquam ces-
santes ab actione gratiarum, quia inter secunda vitæ istius & aduersa, quibus gemina semper tentatione pulsa-
mur, si proficimus inde alimur, si stamus, inde subsistimus, si recidimus, inde reparamur: Dicit enim spiritus per *Psal.36.*
Prophetam Dauid, A domino gressus hominis dirigentur, & viam eius volet. Cùm ceciderit non collidetur,
quia dominus supponit manum suam. Non itaque frustra præcipitur vt boni simus, cùm dicitur, Declina à ma- *Hiere.32.*
lo, & fac bonum. Sed nec frustra per Hieremiam dicit dominus. Timorem meum dabo in cor eorum, & visita- *Rom.12.*
bo eos vt bonos eos faciam. Nec superflua erat præceptio Pauli Apostoli ad Romanos, dicentis, Noli vinci à ma- *2.Cor.13.*
lo, sed vince in bono malum: cùm Corinthiis dicat, Oramus autem ad deum, vt nihil mali faciatis. In omnibus
F enim monitis dei atque mãdatis, vna eadémque ratio est, & diuinæ gratiæ & humanæ obedientiæ. Nec ob aliud
vnquam datur præceptum, nisi vt quæratur præcipientis auxilium. Voces enim docentium, & literę paginarum
quæ ad eruditionem audientium vel legentium deo seruiunt, non carent eius virtute cui seruiunt, & quando
id quod iubetur, ab obediente perficitur, tunc effectus diuini operis declaratur. CHRYSOSTOMVS IN *Cap.7. Ho-*
EPISTOLAM AD HEBRAEOS. Hic voluntas nostra est plurimas mutationes excipiens, & nunc qui- *milia.12.*
dem istud, nunc autem illud assumens. Et procliuis est ad malitiam, propterea oportet vndique cautelam exhi-
bere nos, ne fortè obdormiscamus: Ecce enim (inquit) non obdormiet, neque obdormiscet, qui custodit Israël, &
ne des commotionem pedibus tuis. Non dixit commoueasimilis, sed tu ne des, in nostro arbitrio est dare, & nullo
alio. Si enim voluerimus stare firmi, & immobiles, non commouebimur. Quid ergo? Nihil dei est? Omnia qui-
dem dei sunt, sed non ita vt liberum arbitrium lædatur. Si igitur dei sunt (inquit) omnia, quid ergo nos culpa-
mur? Propterea dixi vt liberum arbitrium nostrum non lædatur: In nostro itaque arbitrio est. Oportet nos quip-
pe eli-

Universidad de Deusto
Biblioteca

pe eligere primùm quæ bona sunt, & tunc ipse, quæ ab ipso sunt introducit. Non antecedit nostras voluntates G
nisi per excitantem gratiam, ne lædatur liberum arbitrium, cùm autem nos elegerimus, multam tunc introduxit
auxiliationem. Et quomodo ergo Paulus inquit, Neque volentis, neque currentis, sed miserentis est dei? Primùm
quidem non sicut propriam sententiam introduxit, sed veluti ex his quæ proposita erant, hoc collegit, & ex his
quæ ante præmiserat. Dicens enim, Scriptum est, Miserebor cui miserebor, & dicitur igitur, Neque volentis, ne-
que currentis, sed miserentis est dei. Dicis ergo mihi, quid adhuc queritur? Secùdum illud autem est dicendum.
Quia cuius est amplius, totum esse dixit. Nostrum enim eligere tantùm est & velle, dei autem efficere, & ad per-
fectionem perducere: quia ergo illius est amplius, eius dixit esse vniuersum, secundum consuetudinem homi-
num, sic quippe etiam nos facimus. Verbi gratia. Videmus domum bene ædificatam, & dicimus quia totum ar-
tificis est, & tamen non omne opus eius est, sed etiam operariorum, & qui materiam tribuit domui, & aliorum
plurimorum, veruntamen quoniam amplius esse contulit, illius vniuersum opus dicimus, sic etiam & hîc. Ite- H
rum in multitudine, vbi plurimi sunt, omnes esse dicimus, vbi autem pauci, nullum. Sic & Paulus dixit, Neque
volentis, neque currentis, sed miserentis est dei. Adstruit autem hîc duo quædam magna, vnum quidem ne in
superbiam erigamur, siue festines, inquit, non potest tuum esse effectum. Si enim desuper non adueniat adiumen-
tum, omnia in vano erunt. Veruntamen quicquid adeptus fueris eorum ad quæ festinas, manifestum quia cur-
rendo, & volendo adipisceris. Non ergo hoc dixit quoniam in vanum currimus. Sed quid? Quoniam in vanum
currimus, si nostrum esse vniuersum putauerimus, si non plurimam partem deo tribuerimus. Neque enim deus
totum suum esse voluit, ne videatur sine causa nos coronare, neque iterum nostrum, ne in superbiam incida-
mus. Si enim minimam partem habentes, alta sapimus, quid si totius nos operis nostri domini essemus? Multa
quippe deus vt ambitionem nostram recideret fecit. Et adhuc altissima illa manus quantis nos passionibus cir-
cundedit, vt nostram recidat arrogantiam, quantis circumuallauit bestiis? Etenim quando dicunt quidam, quid
hoc, aut cur hoc? contra quod deo placet ista loquuntur. In tanto te timore constituit, & neque sic humilia sapis I
sed si modicam prosperitatem arripias, ad ipsum cœlum pertingis alta sapiendo. Propterea etiam celeres muta-
tiones existunt, & ruinæ, & neque sic corripimur. Propterea mortes frequentes & immaturæ, nos autem veluti
immortales sapimus, vt nunquam morituri. Sic rapimus aliena, & sic ampliora cupimus, vt nunquam reddituri
rationem. Sic ædificamus, tanquam hîc perpetuò permansuri. Et neque dei verbum per singulos dies nobis inso-
nans, neque ipsæ res nos corripiunt. Non est dies, non est hora, in qua non videantur mortui frequenter efferri,
sed omnia sine causa. Duritiam enim nostram nihil mitigat, neque ex alienis calamitatibus meliores effici pos-
sumus, magis autem nolumus. Sed quando soli lugemus, tunc humiliamur. Et si item manum suam porrigat
deus, nos manum nostram erigimus. Nemo diuina sapit, nemo contemnit quæ in terra sunt, nemo ad cœlum
attendit, sed sicuti sues deorsum proni sunt, ad ventrem inclinati, in volutabris deuoluti, sic & plurimi homi-
num deterioribus volutabris se polluunt, & non sentiunt. Melius quippe est luto immundo pollui, quàm pecca- K
tis. Qui enim illic polluitur, paruo tempore delauatur, & efficitur similis ei, qui illic non cecidit, qui verò in ba-
rathrum ceciderit peccatorum, talem pollutionem accipit, quæ aquis non posset dilui, sed quæ multo tempore
opus habeat, & pœnitentia diligenti, & lachrymis, & luctu feruentiore, ampliorêque tempore, quàm in dilectis-
simis nostris solemus ostendere. INTERLINEARIS. Ego ostendam omne bonum tibi, id est, requiem
Psal.16. æternam dabo tibi, in qua est omne bonũ in visione dei, sicut Psalmista ait, Satiabor cùm apparuerit gloria tua.
Et vocabo in nomine domini coram te, hoc est, ô plebs Iudaica per prædicatores & Apostolos meos in nomine
filij mei, cuius incarnationem prædicabunt, inuocabor. Et miserebor cui voluero, & cætera. Gratuita & sponta-
nea est omnibus dei misericordia, cùm enim miseretur, gratia est: cùm indurari permittit, iustum iudicium est,
quanuis occultum. RVPERTVS. Quia non frustra hoc maximè loco, cùm deum offendisset populus, tali
ordine de videnda gloria domini, Moyses postulasse creditur, Quod postulanti atque dicenti, Ostende mihi
gloriam tuam, respondit, Ego ostendam omne bonum tibi, & vocabo in nomine domini coram te, & misere-
bor cui voluero, & clemens ero in quem mihi placuerit, pro persona sua dicitur illi, & ad illud spectat quod su- L
pra dixerat hîc, Aut dimitte eis hãc noxam, aut si non facis, dele me de libro tuo, quem scripsisti. Ac si dicat, Ego
ostendam gloriam meam, ego ostendam omne bonum tibi, non cui vis, non pariter omni populo, pro quo petis,
sed tibi quem ego ex nomine noui, & vocabo in nomine domini coram te, vocabo (inquam) id est, ostendam
eandem gloriam in nomine domini in quo te noui, vocabo vtique coram te, vt videas manifestè, quod nunc
vides per speculum, & in ænigmate, & ex parte cognoscis, & miserebor cui voluero, & clemẽs ero in quem mihi
placuerit, quia videlicet nulli quicquam debeo, quoniam omnium pater Adam in me peccauit, & proinde quic-
quid ostendero tibi, vel cuilibet alij, gratiæ est, non debiti. BERNARDVS DE GRATIA ET LIBE-
RO ARBITRIO. Gratia dei liberum nostrum excitat arbitrium, cùm seminat cogitatum, sanat, cùm im-
mutat affectum, roborat vt perducat ad actum, seruat ne sentiat defectum. Sic autem ista cum libero arbitrio o-
peratur, vt tantùm illud in primo præueniat, in cæteris comitetur. Ad hoc vtique præueniens, vt iam sibi dein-
ceps cooperetur. Ita tamen quod à sola gratia cœptum est, pariter ab vtroque perficitur, vt mixtim non sigilla- M
tim, simul non vicissim per singulos profectus operentur. Non partim gratia, partim liberum arbitrium, sed to-
tum singula opere indiuiduo peragunt. Totum quidem hoc, & totum illa, sed vt totum in illo, sic totum ex illa.
Rom.9. Credimus placere lectori quod à sensu Apostoli nusquam recedimus, & quaquauersum euagetur oratio, in ea-
dem penè ipsius verba frequenter recidimus. Quid enim nostra aliud sonant quàm illud, Ergo neque volentis,
1.Cor.4. neque currentis, sed miserentis est dei? Quod sanè non ideo dicit, quasi quis velle aut currere possit in vanum,
sed quòd is qui vult & currit, non in se, sed in eo à quo accipit & velle & currere, debeat gloriari. Denique ait,
Quid habes quod non accepisti? Crearis, sanaris, saluaris, quid horum tibi ex te homo? Quid horum non im-
possibile libero arbitrio? Nec creare qui non eras, nec iustificare peccator, nec mortuus poteras teipsum resusci-
tare, vt cætera prætermittam bona, quæ aut sanandis necessaria sunt, aut saluandis reposita. Quod dicimus de
Rom.10. primo, patet & vltimo. Sed & de medio nemo dubitat, nisi qui ignorans dei iustitiam, & suam volens cõstituere,
iustitiæ

A iustitiæ dei non est subiectus. Quid enim? Agnoscis creantis potentiam, saluantis gratiam, & sanantis ignoras
iustitiam? Sana me ait, & sanabor, saluum me fac, & saluus ero, quoniam laus mea tu es. Iste iustitiam dei agno- Hiere.17.
scebat, à quo æquè sperabat tam saluari à peccato, quàm à miseria liberari. Et ideo laudem suam illum, non se
meritò statuebat. Propter hoc Dauid ingeminans, Non nobis (inquit) domine, non nobis, sed nomini tuo da glo- Psal.113.
riam, quod vtrãque à deo stolam, & iustitiæ scilicet expectaret & gloriæ. Quis est qui ignorat dei iustitiam? Qui
seipsum iustificat. Quis est qui seipsum iustificat? Qui merita sibi aliunde quàm à gratia præsumit. Cæterùm qui
fecit quod saluaret, etiam dat vnde saluet. Ipse (inquam) merita donat, qui fecit quibus donaret. Quid retribuam Psal.115.
(inquit) domino pro omnibus, non quæ tribuit, sed quæ retribuit mihi? Et quod est, & quod iustus est, à deo esse
confitetur, ne si vtrumlibet negaret, vtrumque perderet, amittendo vtique vnde iustus est, & sic damnãdo quod
est. Sed si vel tertio loco inuenit quod vicissim rependeret? Calicem (ait) salutaris accipiam. Calix salutaris, san- Ibidem.
B guis est saluatoris. Ergo si deest tibi omnino de tuo quod vel secũdis dei donis retribuas, vnde tibi salutem præ-
sumis? Nomen domini (inquit) inuocabo, quod nimirum quicunque inuocauerit, saluus erit. Igitur qui rectè sa- Rom.10.
piunt triplicem confitentur operationem, non quidem liberi arbitrij, sed diuinæ gratiæ in ipso, siue de ipso. Pri-
ma creatio, secunda reformatio, tertia consummatio. Primò nanque in Christo creati sumus in libertatem vo-
luntatis, secundò reformamur per Christum in spiritũ libertatis, cum Christo deinde consummandi in statum
æternitatis. Siquidem quod non erat, in illo creari oportuit, quod erat per formam reformari deformem, mem-
bra non perfici nisi cum capite. Quod vtique tunc complebitur, cùm omnes occurremus in virum perfectum in Ephe.4.
mensuram ætatis plenitudinis Christi, quando apparente Christo vita nostra, apparebimus & nos cum ipsa in Coloss.3.
gloria. Cùm igitur consummatio fieri habeat de nobis, siue etiam in nobis, non autem à nobis, creatio verò facta
sit & sine nobis, sola quæ nobiscum quodammodo fit propter consensum voluntarium nostrum, in merita nobis
reputabitur reformatio. Ipsa sunt ieiunia nostra, vigiliæ, continentia, operáque misericordiæ, cæteráque virtu-
C tum exercitia, per quæ vtique constat interiorem hominem nostrum renouari de die in diem, dum & intentio
terrenis incuruata curis, de imis paulatim ad superna resurgit, & affectio circa carnis desideria languens, sensim
in amorem spiritus conualescit, & memoria veterum operum turpitudine sordens, nouis bonisque actibus can-
didata indies hilarescit. In his nempe tribus interior renouatio consistit, rectitudine scilicet intentionis, purita-
te affectionis, recordatione bonæ operationis, per quam sibi bene conscia memoria enitescit. Verùm hæc cùm
certum sit diuino in nobis actitari spiritu, dei sunt munera. Quia verò cum nostræ voluntatis assensu, nostra Matth.10.
sunt merita. Non enim vos estis, inquit, qui loquimini, sed spiritus patris vestri qui loquitur in vobis. Et Aposto- 2.Cor.13.
lus, An experimentum eius quæritis, inquit, qui in me loquitur Christus? Si ergo Christus aut spiritus sanctus
loquitur in Paulo, non etiam itidem operatur in ipso? Non enim loquor, ait, quæ per me non efficit deus. Quid Rom.15.
ergo? si non Pauli, sed dei loquentis in Paulo, vel operantis per Paulum, & verba sunt & opera, vbi iam Pauli 2.Timot.4.
merita? Vbi est quod tam fidenter aiebat, Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui, de reli-
D quo reposita est mihi corona iustitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex? An in eo confidit for-
tè coronam esse repositam sibi, quòd per ipsum illa fiebant? Sed multa per malos siue angelos, siue homines fiunt
bona, nec tamen reputantur illis in merita. An quia potiùs & cum ipso, hoc est, cum eius bona voluntate fiebant?
Nam si inuitus, inquit, euangelizauero, dispensatio mihi credita est: si autem volens, gloria est mihi. Cæterùm si 1.Cor.9.
vel ipsa voluntas, de qua omne meritum pendet, ab ipso Paulo non est, quo pacto eam quam sibi repositam præ-
sumit, coronam vocat iustitiæ? An quoniam iustè iam & ex debito requiritur quodcunque vel gratis promitti- 2.Timot.1.
tur? Denique ait: Scio cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare. Dei promissum suum
appellat depositum, & quia credidit promittenti, fidenter promissum repetit. Promissum quidem ex misericor-
dia, sed iam ex iustitia persoluendum. Est ergo quam Paulus expectat, corona iustitiæ, sed iustitiæ dei, non suæ.
Iustum quippe est vt reddat quod debet. Debet autem quod pollicitus est. Et hæc est iustitia de qua præsumit A-
postolus, promissio dei, ne si hanc contemnens, suam velit statuere, iustitiæ dei non sit subiectus, cuius tamen
E suæ iustitiæ ipsum deus voluit habere consortem, vt & coronæ faceret promeritorem. In eo enim sibi iustitiæ
consortem, & coronæ statuit promeritorem, cùm operum quibus erat illa repromissa corona, habere dignatus
est coadiutorem. Porrò coadiutorem fecit, cùm fecit volentem, hoc est, suæ voluntati cõsentientem. Itaque vo-
luntas in auxilium, auxilium reputatur in meritum. Si ergo à deo voluntas est, & meritum. Nec dubium quin à
deo sit & velle & perficere pro bona voluntate. Deus igitur auctor est meriti, qui voluntatem applicat operi, &
opus explicat voluntati. Alioquin si propriè appellentur ea quæ dicimus nostra merita, spei quædam sunt semi-
naria, charitatis incentiua, occultæ prædestinationis indicia, futuræ felicitatis præsagia, via regni, non causa re-
gnandi. Denique quos iustificauit, non quos iustos inuenit, hos & magnificauit. HVGO DE SANCTO Rom.8.
VICTORE. Ostendam tibi omne bonum. Hoc erit in futuro in quo visio dei erit vita æterna. Et in præsen-
ti, Vocabo, vel secundum alia exemplaria, Vocabor in nomine domini, scilicet faciam me vocari deum ducem
vestrum ex miraculis quæ faciam. Et si quis causam quærat quare ego hoc faciam, non est alia causa, nisi quia
F volo, & hoc est, Miserebor cui voluero, & cætera. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EPISTO-
LAM AD ROMANOS. Ex his quæ in tempore fiunt, oritur difficultas, quare enim huic magis quàm illi Quæst.238
deus conferat gratiam, solet quæri, cùm sint indifferentes, & neuter possit gratiam promereri, sine qua non potest
saluari. Videtur enim non esse mihi imputandum si non facio quòd sine gratia non possum facere, cùm gratia
non sit collata mihi sed magis illi, qui non confert mihi necessariam gratiam, cùm non possit sine detrimento
suo. Solutio. De gratia diuersi diuersa sentiunt, quidam dicebant deum non posse facere, nisi quod facit. Quod
non esse verum constat. Alij dicunt quòd quoddam seminarium virtutis (quod radicem charitatis vocant) in
isto est, ex quo aptus est vt gratia sibi collata vitam æternam promereatur, quod quia in illo non est, nec charita-
tem nec vitam æternam promereri potest. Sed quia hoc contra Ecclesiam est omnino prætermittatur. Alij dicũt
quòd deus suam gratiam omnibus communiter proponit, quam qui apprehendit saluabitur, qui non apprehen-
dit, damnabitur: velut si quis tibi in turre bonum cibum præparauerit, & dicat ascende vt cibum capias, sed quia
tu sine

Universidad de Deusto
Biblioteca

tu sine scala vel aliquo huiusmodi auxilio ascendere non potes, ideirco dicunt alia gratia opus esse, vt ad illam G
superiorem ascendas. Item ad illam apprehendendam alia, & ad illam alia, & sic vsque ad infinitum. Sed hi totum gratiæ attribuunt, & nihil merito relinquunt. Sunt alij qui dicunt gratiam propositam etiam porrigendo homini, vt ipse eam apprehendat, sine qua apprehensa erigi non potest, veluti si cui existenti in puteo funis demittatur, sine quo non potest à puteo exire, si verò manum ad funem porrigat & apprehendat, extrahitur, & aliquid ex homine est, licet meritum absque gratia esse non possit. Sed quia hæc sententia diuidit inter meritum & gratiam, quod aliquid boni sit ibi ex homine, saltem quod manum erigit, & funem apprehendit, quod quia sine gratia fieri nequit, hæc quoque sententia cum prædicta est cauenda. Potest autem dici quòd gratia dei æquè bono & malo, id est, prædestinato & reprobo proponitur, quam tamen vnusquisque non apprehendit, vel trahentem sequitur, immo ille cui gratiæ radius infunditur, oculos claudit, & sic radium quo tangitur repellit, vnde & ipsi meritò gratia subtrahitur, quia ipse se subtrahit. Est enim in gratia quemadmodum in solis radio, qui se o- H
culo ingerit, quo oculus tactus visum exercet. Est enim oculus talis naturæ, vt per illum visus exerceatur, si solis radio percutiatur, sine quo visio non est in oculo, nisi tamen talis naturæ esset etiam si tactus radio non videret, vt paries vel lapis non videt & si radio solis perfundatur: sic anima habet potentiam promerendi naturaliter, quam tamen non potest exercere, nisi splendore gratiæ perfundatur. Cùm verò tangitur, mouetur, & meretur, vnde totum est ex gratia, sic tamen vt non excludatur meritum, veluti si puer qui nondum gradi potest ab aliquo ducatur, & graditur quidem, quod tamen per se non posset, nec etiam alio ducente nisi haberet naturalem potentiam gradiendi, tamen totum ex ducente dicitur esse quod graditur, sic ad hoc vt anima promereatur duo exiguntur & gratia & naturalis potentia, tota tamen auctoritas promerendi solius est gratiæ, quia naturalis potentia nil ponit sine gratia. THOMAS CONTRA GENTILES. Ego ostendam omne bo-
Lib. 3. ca. 63 num tibi. In illa felicitate quæ proueniet ex diuina visione omne desiderium humanum impletur, secundum illud psalmi, Qui replet in bonis desiderium tuum. Et omne humanum studium ibi suam consummationem ac- I
cipit. Quod quidem patet discurrenti per singula. Est enim quoddam desiderium hominis inquantum intellectualis est, de cognitione veritatis, quod quidem homines consequuntur per studium contemplatiuæ vitæ. Et hoc quidem maximè in illa visione cõsummabitur, quando per visionem primæ veritatis omnia quę intellectus naturaliter scire desiderat, ei innotescent, vt ex supradictis apparet. Est etiam quoddam hominis desiderium secundum quod habet rationem qua inferiora disponere potest, quod quidem consequuntur homines per studium actiuę & ciuilis vitæ, quod desiderium principaliter ad hoc est, vt tota hominis vita secundum rationem disponatur, quod est viuere secundum virtutem: cuiuslibet enim virtuosi finis in operando est propriæ virtutis bonum, sicut fortis vt fortiter agat. Hoc autem desiderium tunc omnino complebitur, quando ratio in summo vigore erit diuino lumine illustrata, ne à recto deficere possit. Consequuntur etiam ciuilem vitam quædam bona quibus homo indiget ad ciuiles operationes, sicut honoris sublimitas quam homines inordinatè appetentes superbi & ambitiosi fiunt. Ad summam autem honoris altitudinem per illam visionem dei homines sublimantur, inquantum deo quodammodo vniuntur (vt suprà ostensum est) Et propter hoc sicut ipse deus rex seculorum K
est, ita & beati ei coniuncti reges dicuntur. Apocalypsis vigesimo, Regnabunt cum Christo. Consequitur etiam ciuilem vitam aliud appetibile quod est famæ celebritas, per cuius inordinatum appetitum homines inanis gloriæ cupidi dicuntur. Beati autem per illam visionem redduntur celebres, non secundum hominum qui decipi & decipere possunt opinionem, sed secundum verissimam cognitionem & dei & omnium beatorum, & ideo illa beatitudo in scriptura sacra frequentissimè gloria nominatur, sicut in Psalmo dicitur, Exultabunt sancti in gloria. Est etiam & aliud in ciuili vita appetibile, scilicet diuitiæ, per cuius inordinatum appetitum & amorem homines illiberales & iniusti fiunt, in illa autem beatitudine est bonorum omnium sufficientia, inquantum beati perfruuntur illo quod comprehendit bonorum omnium perfectionem. Propter quod dicitur Sapientiæ septimo, Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa, & in Psalmo dicitur, Gloria & diuitiæ in domo eius. Est etiam tertium hominis desiderium, quod est sibi & aliis animalibus commune, vt delectationibus perfruatur, quod L
homines maximè consequuntur secundum vitam voluptuosam, & per eius immoderantiam intemperati & incõtinentes fiunt. In illa verò felicitate est delectatio perfectissima, tanto quidem perfectior ea quæ secundum sensus est, qua & bruta animalia perfruuntur, quanto intellectus est altior sensu, tanto etiam illud bonum in quo delectabimur, maius est omni sensibili bono, & magis intimum, & magis continuè delectans, quanto etiam illa delectatio est magis pura ab illa permixtione contristantis aut solicitudinis alicuius molestantis, de qua dicitur in Psalmo, Inebriabuntur ab vberibus domus tuæ, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Est etiam naturale desiderium omnibus rebus commune, per quod conseruationem sui desiderant secundum quod possibile est, per cuius immoderantiam homines timidi redduntur, & nimis à laboribus sibi parcẽtes, quod quidem desiderium tunc omnino complebitur, quando beati perfectam sempiternitatem consequentur ab omni nocumento securi, Secundum illud Esaiæ quadragesimo nono, & Apocalypsis vigesimo primo, Non esurient neque sitient amplius, neque cadet super illos sol neque vllus æstus. Sic igitur patet quòd per diuinam visionem consequuntur M
substantiæ intellectuales veram felicitatem, in qua omnino desiderium quietatur, & in qua est plena sufficientia omnium bonorum quæ secundum Aristotelem ad felicitatem requiruntur. Vnde & Boetius dicit, quòd beatitudo est status omnium bonorum congregatione perfectus. Huius autem perfectæ & vltimæ felicitatis, in hac vita nihil est adeò simile sicut vita contemplantium veritatem, secundum quod est possibile in hac vita, & ideo Philosophi qui de illa felicitate vltima plenam notitiam habere non potuerunt, in contemplatione quæ est possibilis in hac vita, vltimam felicitatem hominis posuerunt. Propter hoc etiam inter alias vias in scriptura diuina magis contemplatiua commendatur, dicente domino Lucæ decimo, Maria optimam partem elegit, scilicet contemplationem veritatis, quæ non auferetur ab ea. Incipit enim contemplatio veritatis in hac vita, sed in futura consummatur. Actiua verò & ciuilis vita, huius vitæ terminos non transcendunt. IDEM IN EPI-
Cap. 9. Lect. 3. STOLAM AD ROMANOS. Miserebor cui voluero, & clemẽs ero in quem mihi placuerit. Hæc auctoritas

A ritas huiusmodi est secundum literam nostram. Sed Apostolus illam induxit secundum literam Septuaginta, dicens, Moysi enim dixit dominus, Miserebor cui miserebor, & misericordiam præstabo cui miserebor. Vbi secundum superficiem literæ omnia bona nostra dei misericordiæ adscribũtur, secundum illud Esaiæ sexagesimo tertio, Miserationum domini recordabor, laudem domini super omnibus quæ reddidit nobis. Et Threnorum tertio, Misericordiæ domini quòd non sumus consumpti, multæ enim sunt miserationes eius. Exponitur autem hæc auctoritas in glossa dupliciter, & secundum hoc ex auctoritate hac dupliciter soluitur quæstio & obiectio. Vno modo sic, Miserebor cui miserebor, id est, illi qui est dignus misericordia, & ad maiorem expressionem iterat, dicens, Misericordiam præstabo cui miserebor, id est, cui dignum iudico misereri, sicut & in Psalmo dicitur, Misertus est dominus timentibus se. Et secundum hoc licet misericorditer sua impendat, tamen ab iniustitia excusatur, quia dat quibus dandum est, & quia non dat cui dandum non est, secundum rectitudinem
B sui iudicij. Sed misereri cui dignum est, potest intelligi dupliciter, vno modo vt intelligatur aliquis dignus misericordia propter opera præexistentia in hac vita, licet non in alia, vt posuit Origenes, quod pertinet ad hæresim Pelagianorum, qui posuerunt gratiam dei hominibus secundum merita dari. Sed hoc stare non potest, quia sicut suprà dictum est, ipsa etiam bona merita sunt homini à deo, & sunt prædestinationis effectus. Alio modo potest intelligi, vt aliquis dicatur dignus misericordia, non propter aliqua merita præcedentia gratiam, sed propter merita subsequentia, puta vt dicamus quòd deus dat alicui gratiam, & proposuit eam ab æterno illi se daturum, quem præsciuit ea bene fore vsurum. Et secundum hoc intelligit glossa, quòd miseretur cui miserendum est, vnde dicit, Miserebor cui misertus ero, id est, illi miserebor vocando, & gratiam apponendo, cui præscius quòd misericordiam daturus essem, sciens illum conuertendum, & apud me permansurum. Sed videtur quòd nec hoc conuenienter dici posset. Manifestum est enim, quòd nihil potest poni vt ratio prædestinationis, quod est prædestinationis effectus, etiam si accipiatur prout est in dei præscientia, quia ratio prædeC stinationis præintelligitur prædestinationi. Effectus autem in ipsa includitur. Manifestum est autem, quòd omne dei beneficium quod homini confert ad salutem, est diuinæ prædestinationis effectus, diuinum autem beneficium non solùm extendit se ad infusionem gratiæ qua homo iustificatur, sed etiam ad gratiæ vsum, sicut etiam in rebus naturalibus non solùm causat ipsas formas in rebus, sed etiam ipsos motus & operationes formarum, eo quòd deus est principium omnis motus, cuius operatione cessante à mouendo, ex formis nullus motus vel operatio sequitur. Sic autem se habet habitus gratiæ vel virtutis in anima ad vsum ipsius, sicut se habet forma naturalis ad suam operationem. Et ideo dicitur Esaiæ vigesimosexto, Omnia opera nostra operatus es in nobis domine. Probat autem hoc speciali ratione Aristoteles de operibus voluntatis humanæ. Cùm enim non habeat potentiam ad oppositа, puta ad sedendum vel non sedendum, Oportet quòd reducatur in actum per aliquid aliud. Reducitur autem in actum alterius horum per consilium, ex quo vnum oppositorum prælegit alteri. Sed cùm iterum homo habeat potentiam consiliandi vel non consiliandi, opportebit esse aliquid per quod re-
D ducatur in actum consilij. Et cùm in hoc non sit procedere in infinitum, oportet esse aliquod principium extrinsecum superius homine quod ipsum moueat ad consiliandum. Et hoc non est aliud quàm deus. Sic igitur ipse vsus gratiæ est à deo, nec propter hoc superfluit habitus gratiæ, sicut nec superfluunt formæ naturales quarum deus in omnibus operetur, quia sicut dicitur Sapientiæ octauo, Ipse disponit omnia suauiter, quia scilicet per suas formas omnia inclinantur quasi sponte in id ad quod ordinantur à deo. Sic igitur non potest esse quòd merita consequentia gratiam, sint ratio miserendi aut prædestinandi: sed sola dei voluntas, secundum quam misericorditer aliquos liberat. Manifestum est enim quòd iustitia distributiua locum habet in his quæ dantur ex debito, puta si aliqui meruerunt mercedem vt plus laborantibus maior merces donetur, non autem habet locum in his, quæ sponte & misericorditer aliquis dat. Si aliquis duos pauperes in via inueniens, & det vni quod potest, vel disponit in eleemosynam dare, non est iniquus, sed misericors. Similiter si aliquis duobus
E tri verò iniquus. Cùm enim omnes homines propter peccatum primi parentis damnationi nascantur obnoxij, quos deus per suam gratiam liberat, sola misericordia liberat, & sic quibusdam est misericors quos liberat, quibusdam autem iustus quos non liberat, neutris autem iniquus. Et ideo Apostolus quæstionem soluit per auctoritatem quæ omnia diuinæ misericordiæ adscribit. Sciendum est tamẽ, quòd dei misericordia secundum tria attenditur. Primò quidem, secundum prædestinationem qua ab æterno proposuit aliquos liberare, Psalmus, Misericordia eius ab æterno & in æternum. Secundò, secundum vocationem & iustificationem, quibus homines saluat ex tempore, ad Titum tertio, Secundum suam misericordiam saluos nos fecit. Tertiò, magnificando per gloriam, quando liberat ab omni miseria, Psalmus, Qui coronat te in misericordia & miserationibus. Et ideo miserebor scilicet vocando & iustificando, cui miserebor prædestinando, & misericordiam præstabo finaliter glorificando eum, cui miserebor vocando & iustificando. Et hic sensus magis concordat cum nostra litera, quæ dicit, miserebor cui voluero, & clemens ero cui mihi placet. Vbi manifestè non meritis,
F sed soli diuinæ voluntati adscribitur diuina misericordia. Deinde cùm dicit, Igitur non volẽtis, & cætera, concludit propositum ex præmissa auctoritate. Et potest hæc conclusio multipliciter intelligi, vno modo sic, Igitur ipsa salus hominis non est volentis neque currentis, id est, non debetur alicui per aliquam eius voluntatem vel exteriorem operationem quæ dicitur cursus secundum illud primæ Corinthiorum nono, Sic currite vt comprehendatis: Sed est miserentis dei, id est, procedit ex sola dei misericordia, vt maximè sequitur ex auctoritate inducta Deuteronomij nono, Ne dicas in corde tuo, Propter iustitiam meam introduxit me dominus vt terram hãc possiderem. Potest autem & aliter intelligi, vt sit sensus, Omnia procedũt ex dei misericordia. Igitur non est volentis, scilicet velle, neque currẽtis, scilicet currere: sed vtrũque est miserentis dei, secundũ illud primæ Corinthiorũ quintodecimo, Non autem ego, sed gratia dei mecum. Et Ioãnis quintodecimo, Sine me nihil potestis facere. Sed si hoc solũ in hoc verbo intellexisset Apostolus, cùm etiã gratia sine libero arbitrio hominis non velit neq; currat, potuisset è cõuerso dicere, Nõ est miserẽtis dei, sed volẽtis & currẽtis, quod aures pię non ferũt.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vnde plus aliquid est ex his verbis intelligendum, vt scilicet principalitas gratiæ dei attribuatur. Semper enim G
actio magis attribuitur principali agenti quàm secundario, puta si dicamus quòd securis non facit arcam, sed
artifex per securim. Voluntas autem hominis mouetur à deo ad bonum, vnde suprà octauo dictum est, Qui spi-
ritu dei aguntur, hi sunt filij dei. Et ideo hominis operatio interior non est homini principaliter, sed deo attri-
buenda, Ad Philippenses secundo, Deus est qui operatur in nobis velle & perficere pro bona voluntate. Sed si
non est volentis velle, neque currentis currere, sed dei mouentis ad hoc hominem, Videtur quòd homo non sit
dominus sui actus, quod pertinet ad libertatem arbitrij. Et ideo dicendum est, quòd deus omnia mouet, sed di-
uersimodè, inquantum scilicet vnumquodque mouetur ab eo secundum modum naturæ suæ. Et sic homo mo-
uetur à deo ad volendum & currendum per modum liberæ voluntatis. Sic ergo velle & currere est hominis vt
liberè, non autem est hominis vt principaliter mouentis sed dei. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ha-
betur, Ego faciam transire omne bonum meum supra faciem tuam. Tria promittuntur singillatim declaranda. H
Primum est obiectum visibile, Omne bonum meum. Et est sermo de omni bono dei interno. Quod dico ad
differentiam omnis dei boni externi, quale est bonum vniuersi, non promittit deus quòd faciet transire bonum
quod est in ipso, vt testatur executio huius promissionis scripta in capitulo sequenti, dicendo & transiuit le-
houa. Omnia itaque bona quæ continentur in ipso deo (videlicet potentiam, sapientiam, bonitatem, iustitiam,
misericordiam, & id genus reliqua) promittit deus se facturum transire supra faciem Moysi. Secundum est fa-
ciam transire. Non dicit faciam manere, ad insinuandum quòd omne bonum suum monstrabit, non sic vt pos-
sit figi in illud intuitus videntis, sed per modum transeuntis, manifestè enim experimur in visu corporali, quòd
si obiectum visibile proponitur non manens, sed motum motu transeuntis, non possumus in illud figere aciem
visus, simili siquidem modo promittit deus monstrare omne bonum suum Moysi visione intellectuali. Ter-
tium est, Supra faciem tuam. Non dicit faciei tuæ, sed supra faciem tuam, experimur enim quòd visu corporali
quæ apparent supra nos, non videmus nisi secundum superficiem versus inferiora. Similiter enim promittit I
monstrandum omne bonum suum supra faciem Moysi, hoc est, quòd videbuntur bona sua, quatenus referun-
tur ad hæc inferiora vt causæ, vt exemplaria, vt fines, & cætera, & non penetrabuntur secundum quòd sunt in
seipsis. Collige prudens lector tres limitationes in hac promissione, promittit enim pro obiecto monstrando,
non seipsum, sed omne bonum suum, pro modo verò monstrandi, non fixè sed transeundo, pro quasi situ, supra
faciem, hoc est, vt monstretur non omnino, sed quatenus respicit inferiora. Verba siquidem dei sunt hæc, & pro-
pterea libranda exactè sunt. AVCTOR CATENAE. Hebraicè ita legitur locus אֲנִי אַעֲבִיר כָּל טוּבִי
עַל פָּנֶיךָ Ani ahabir col tubi hal panêcha, Ego transire faciam omne bonum meum super, vel ante faciem tuam,
vel in conspectu tuo. Vertunt alij, Ego efficiam vt coram te transeat omne bonum meum. Alij, Ego præterire
faciam omnia bona mea ante faciem tuam. Et est sensus, Ostendam tibi aliqua vestigia bonorum meorum quæ
sunt infinita, hoc est, tantùm ostendam tibi de bonis meis, quantum mens humana capere & cognoscere potest.
Chaldaica, Ego transire faciam omnem gloriam meam super faciem tuam, habet. Quod audi quomodo expri- K
mant Septuaginta, ἐγὼ παρελεύσομαι πρότερός σε τῇ δόξῃ μου, Ego præibo, seu præcedam prior te gloria mea. Quæ
omnia à Latinæ literæ sensu non discrepant. Et quod sequitur, Et vocabo in nomine domini coram te, Hebrai-
cè legitur וְקָרָאתִי בְשֵׁם יְהוָה לְפָנֶיךָ Vecharáthi besem Iehoua lepanécha, Et inuocabo in nomine seu nomen do-
mini coram te, id est, inuocabo nomen domini in præcedendo te, hoc est, cùm antegrediar, nomen meum osten-
dam, & inuocabitur abs te. Vertunt alij, Et vocabo in nomine domini coram te, sicut fecit Interpres, & est sen-
sus, Cùm transiero, clamabo, Dominus magnus, quem tu videre non poteris. Alij, Et clamabo nominatim, Do-
minus est coram te, subaudi qui præterit. Sic intellexerunt & Septuaginta, καὶ καλέσω ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, κύριος ἔ-
μπροσθέν σου, Et vocabo in nomine meo, dominus coram te. Chaldaica vt apud nos. Demum quod sequitur, Et
miserebor cui voluero, & clemẽs ero in quẽ mihi placuerit, & apud Hebræos legitur וְחַנֹּתִי אֶת אֲשֶׁר אָחֹן וְרִחַמְתִּי
אֶת אֲשֶׁר אֲרַחֵם Vechannoti eth aser achon, verichamti eth aser arachem, Et miserebor quem siue cuius misere- L
bor. Vel & parcam cui parcam, & clemens ero cui clemens ero, siue & visceribus commouebor super quem vi-
sceribus commouebor, aut & miserebor cui miserebor. Et Hebraismus est, sicut & illud, Quod scripsi scripsi, hoc
est, scripsi quod volui. Ita & hîc miserebor & parcam cui voluero, & cui mihi placuerit, prout doctissimus red-
didit Interpres. Vertunt alij, Et miserebor cui miserebor, & propitiabor cui propitiatus fuero. Et subaudiunt,
cùm ego transgrediar, clamabo etiam hoc, Ego miserebor & cætera. Siue cùm præteribo, dicam coram te no-
minatim, Dominus est qui præterit, idque faciam pro misericordia mea qua vtor erga eos quibus mihi placet.
Septuaginta quoque, καὶ ἐλεήσω ὃν ἂν ἐλεῶ, καὶ οἰκτιρήσω ὃν ἂν οἰκτιρῶ, Et miserebor cui misertus fuero, & clemens
ero, cui clemens fuero. Ita & Chaldaica. Quæ vnum sunt cum litera nostra. Dicat ergo dominus, Tam inæsti-
mabili gratia prosequar & glorificabo te & populum istum, vt maior æstimari non possit. Omne bonum meum
quo donabo te & istum populum, oculis tuis videbis, & perspicies quæ daturus sum illis. Videbunt oculi tui sa-
lutare quod faciam genti isti, & quàm verus sim in promissis, reipsa intelliges & senties. Et gratias ages, & glori-
ficabis nomen meum, cùm beneficia gratiæ & gloriæ in te & totam hanc gentem conferam, quam tamen non M
omnes sunt suscepturi, non enim omnes fruentur beneficiis meis, quia non omnes credent, multi murmurabunt,
& contemnent bonitatem, beneficia & portenta mea. Non enim omnes digni sunt, quia non omnes à me electi,
ego autem quos elegi, seruabo & pascam, beatos reddam, & confirmabo in gratia & gloria. Quos verò ad bono-
rum meorum participationem non elegi, isti sua culpa qua sponte semper peccare volunt, & cõtemnere meas le-
ges, & verbo non credere, isti misericordia mea indigni inuenientur, & eam non desiderabũt, nec precibus ac vo-
tis assequentur. Locus admodum difficilis, etiam Paulo admirabilis, tamen secundum dei sapientiam & bonita-
tem, nulli calumniæ obnoxius, dominus est enim, & is ipse iustus & clemẽs. Vbi autem hæc tanta Moyses vide-
rit hîc promissa, facilè intelligemus, si cõsideremus quæ statim sequũtur, & insuper promissiones dei ad populum
de terra hæreditatis quam ante mortem suam oculis carnalibus prospexit, non solùm vidẽs de longè totam ter-
ram Chanaan, domino mõstrante ad oculũ, sed etiam duabus & dimidiæ tribui sorte diuisit suas portiones non
incer-

A incertior de imminente quoque aliarum tribuum partitione per Iosue prosequenda. Et vt id parum sit, non
ignoramus gloriam & gratiam dei ad electos, Christum dominum à Moyse visum esse, clarificatum in monte
Tabor, præsente etiam Helia Propheta, vbi regem regum, & salutem omnium electorum vidit facie ad faciem,
& gauisus est, sicut & Abraham, in gloriam plebis Israëliticæ, qua nulla maior genti cuicunque contingere po-
test nec comparari. Id autem non ob alicuius merita, sed sola ac libera gratia dei, qua dispensat beneficia sua,
fidem, gratiam & gloriam, cui, quando, & quantum sibi placet. Qualem autem gloriam post Christi prædica-
tum Euangelium Moyses viderit & videat, quàm glorioſum quoque nomen hæreditauerit in domino, & ad
dei gloriam Moyses, quàm plenè impletum fuerit gaudium eius de gloria dei, quam iam nunc in monte Sinai
tam ardenter desideratam petiit, verbis paucis explicari non potest, sed fidelibus considerandum relinquitur.
Hoc notato, quòd omnia promissa dei, tam populo quàm Moysi facta, abundantissimè & glorioſissimè com-
B pleta sunt, & semper complentur in mysteriis Ecclesiæ Christi domini, qui scopus semper fuit omnium sancto-
rum, & totius scripturæ. Hic si Iudæis aliud videatur, quid ad nos? Ipsi viderint qua causa hæc videre non
æquè possint atque nos, scripturis sacris credentes, & vnum illum verum deum colentes, & eundem quem
Abraham & Moyses, sed non in spiritu & veritate. Sunt qui locum istum ita edisserant, Petis videre essentiam
meam. In regno beatitudinis, tempore statuto manifestabo me tibi, & plenam felicitatem impertiar, imò me-
ipsum superimpendam, qui summum sum atque perfectum bonum, & in quo est bonorum omnium aggre-
gatio perfecta. In vita quoque hac omne tibi gratiæ & virtutis charisma donabo, quo per fidem atque sapien-
tiam præfata bona cognoscere queas. Faciam me etiam deum ac ducem vestrum ex miraculis quæ in vestri
fauorem operabor, ab omnibus nuncupari. Demum quos elegi, & in seruos prædestinaui, liberrimè saluos fa-
ciam, & vasa misericordiæ constituam, prout voluntatis meæ proposito visum fuerit & placuerit. Alij verò
aliter, nempe ita, Quanuis tu Moyses preceris, quod homini ad consequendum in hoc seculo est impossibile,
C tamen vt aliqua ex parte te precum tuarum compotem faciam, non reuelabo quidem coram te incompre-
hensibilem maiestatis meæ essentiam, transire tamen faciam coram te omne bonum meum, reuelabo enim tibi
omnem meam bonam voluntatem, qua erga homines afficior, & manifestabo tibi epitheta seu cognomina
mea, ex quibus præcipuè intelliges, quam ego voluntatem, quam animum, quos affectus erga vos homines
geram, quid item vobis de me, & animo meo polliceri debeatis. Et vt breuiter intelligas, quæ postea pluribus
explicabo, effundam nunc summatim coram te omnem animi mei affectum. Is autem sic se habet. Faueo cui
fauero, misereor cui misertus fuero, hoc est, ita affectus sum, vt non sim nisi ipsa misericordia & clementia, qua
etiam complector quemcunque visum mihi fuerit. Salus enim hominis & si detur meritis operum suorum,
tamen ex misericordia, ex gratia mea, quia ita volui & promisi prouenit. Quicunque igitur saluantur, mea
misericordia & fauore saluantur. Eos autem saluo per misericordiam quos volo, vt salus volentis & curren- *Vbi supra.*
D tis, sit dei miserentis & fauentis. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER
EXODVM. Deinde post hanc suæ misericordiæ commendationem, respondet dominus ad illud quod
ei dictum fuerat, Ostende mihi gloriam tuam, vel quod suprà petiuerat Moyses, dicens, Ostende mihi temet-
ipsum manifestè, vt videam te. *Non poteris* (inquit) *videre faciem meam, Non enim videbit me homo & viuet.* Ostendens
huic vitæ quæ agitur in sensibus mortalibus corruptibilis carnis, deum sicuti est, apparere non posse, id est, sicuti
est videri in illa vita potest, vbi vt viuatur, huic vitæ moriendum est. IDEM IN QVAESTIONIBVS *Quæst. 72.*
EX NOVO TESTAMENTO. Sed quid est quòd Iacob appellatus est homo videns deum, & Moyses
vidit deum facie ad faciem, nec non & Esaias, Vidi (ait) deum sabaoth oculis meis. Contra autem Ioannes
Euangelista, Deum (inquit) nemo vidit vnquam. Hoc quantum videtur contrarium est, quantum ad fidem ve-
rò pertinet, deum omnino nemo vidit vnquam, neque patrem, neque filium. Quod enim visus dicitur, ad
intelligentiam refertur, visus est enim velut in imagine. Veluti nos cùm imperatores nesciamus, videmus eos
in figura, non in veritate. Ita & deus visus est, vt intelligeretur deus esse qui apparebat per rationem, non per
E substantiam, quia in natura sua deus videri non potest. Et vt verius propositæ quæstionis secreta pandamus,
sensum Euangelistæ explicare nitamur. Ioannes enim occultum aliquid prodere voluit, quod sciuit ad salu-
tarem doctrinam pertinere. Idcirco deum (inquit) nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius qui est in sinu pa-
tris, ipse enarrauit. Animaduertamus sensum Euangelistæ, vt enim verum esse, quia nemo vidit deum vn-
quam ostenderet, filium hoc narrasse docet, quem falli vtique impossibile est, quia in sinu patris est. Sinus au-
tem patris quid est, nisi affectus in charitate veri patris per naturæ vnitatem in filium? Quamobrem nemo vi-
dit deum nisi vnicus filius, hoc Ioannes Apostolus filium dei audiuit dicentem inter alia, Non quia patrem vi- *Ioan. 5.*
dit quisquam nisi qui est à deo, hic vidit patrem. Vt ergo ad condemnationem proficeret Iudæorum qui Chri-
stum dei filium audire nolebant vel credere, ostendit Euangelista hunc esse Christum qui patribus apparuis-
set in deum, illum autem qui pater est, nunquam videri nisi à filio. Quando enim deum patrem negat visum,
& deum apparuisse patribus profitetur, manifestare se vult dei filius, quia ipse semper in deum visus à patri-
F bus est. Vnde inter cætera dicit Iudæis de patre, Neque vocem eius audistis aliquando, neque figuram eius
vidistis. Ecce non est contrarium, & visum & inuisum esse deum. AMBROSIVS IN LIBRO *Cap. 11.*
DE BONO MORTIS. Non enim videbit me homo & viuet. Rectè quidem. Nam si solis radios
oculi nostri ferre non possunt, & si quis diutiùs è regione solem intenderit, cæcari solere perhibetur, Si crea-
tura creaturam sine fraude atque offensione sui non potest intueri, quomodo potest sine periculo sui vibrantem
cernere vultum creatoris æterni, corporis huius opertus exuuiis? Quis enim iustificatur in conspectu dei, cùm
vnius quoque diei infans mundus à peccato esse non possit, & nemo possit de sui cordis integritate & castimo-
nia gloriari? Sed quia iusti hanc remunerationem habent vt videant faciem dei, & lumen illud quod illumi-
nat omnem hominem, ab hinc induamus huiusmodi studiũ, vt appropinquet anima nostra deo, appropinquet
oratio, adhæreat illi nostrum desiderium, non separemur ab eo. Et hic quidem positi meditando, legendo, quæ-
rendo, copulemur deo, cognoscamus eum vt possumus. Ex parte enim hîc cognoscimus quia hîc imperfecta, illic perfecta

Universidad de Deusto
Biblioteca

perfecta omnia, hîc paruuli, illic robusti. Videmus (inquit) nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie G
1.Cor.13. ad faciem. Tunc reuelata facie gloriam dei speculare licebit, quam nunc animæ corporis huius concretis visceribus inuolutæ, ex quibusdam carnis huius maculis & colluuionibus obumbratæ, fyncerè videre non possunt. IDEM IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Nemo hominum videbit faciem meam & viuet. Quando dictum sit considera. Adhuc homo erat, ideo istud ei dicitur. Processu ei debebatur vt deus fieret, & ideo dictum est ei. De homine dixit, Desiste hominis habere peccata, & videbis faciem meam. Qui enim faciem meam videt, debet esse sine peccato. Sed quia homo sine peccato esse non potest, ideo vt in dei appellatione posit excrescere commonetur. Et quid de dei appellatione dicamus? Esto angelus, hoc est, diuini minister imperij, obsequere mandatis domini. Cùm fueris angelus, videbis faciem domini. Magnum est videre dei vultum. Lex tibi dicit, vt tertio te offeras in Hierusalem. Ipse
Matth.5. dominus Iesus ait, Beati mundo corde, ipsi enim deum videbunt. Aduertis quid à te exigatur vt videas deum, H cui vitæ proposita sit prærogatiua videndi deum. Emunda igitur cor tuum, vt quasi nouum creetur renouato spiritu. Omnes pollutas cogitationes de corde tuo abiice, nihil sit quo tuus inquietur affectus. Simplex mens, pura synceritas sit. Talibus se dominus cùm volucrum corporis deposuerint, demonstrare dignatur.

GREGORIVS NAZIANZENVS IN TRACTATV DE FIDE. Filium dei ita visum à patribus approbamus, vt non totum in illo quod est deus videretur, sed vt dispositiones rerum futurarum, quæ suis quibusque temporibus complendæ erant, in illo per imaginem cernerentur. Nam quis filium dei videre potuit, antequam conspicabilem materiam quæ ei complacuit, assumpsit, vel ipsum hominem induere dignatus est? Qui si Abrahæ visus est, sed in forma humani corporis visus est, quòd scilicet postremis temporibus in homine venturus esset, ostendit. Iacob etiam alibi in angelo, alibi æquè videtur in homine. Qui ideo se in angelo demonstrauit, vt nuncium se magni consilij indicaret. In homine verò cum quo colluctatus fuisse describitur, vt imaginem futuræ collu&tationis, quam cum Israël habiturus erat, cùm secundum I hominem aduenisset, perspicuè indicaret. Sed vt deum crederet, cum quo tanto certamine sub figura hominis luctabatur, Israël, homo videns deum, nomen accipit. Vidi enim (inquit) deum facie ad faciem, & salua facta est anima mea. Et vtique figuram hominis viderat, quam deus dei filius induerat. Moysi in rubo in flamma ignis apparuit, vt lumen credentibus, incredulis iudicium ostenderet, quia Christus credentibus salus est, non creden-
2.Cor.2. tibus pœna, vt Apostolus dicit, Aliis odor vitæ in vitam, aliis odor mortis in mortem. Populum Israël in columna nubis per diem, & per noctem in columna ignis, quasi dux itineris præcedebat, vt baptismi gratiam per nubem, & donum sancti spiritus per ignem ostenderet. Vnde & Apostolus Paulus in nube patres baptizatos scribit, & spiritum sicut ignem esse, Apostolorum acta declarant. GREGORIVS NYSSENVS. Non poteris videre faciem meam. Non enim videbit me homo, & viuet. Non quia causa mortis videntibus sit illa facies, nam quomodo vitæ facies, causa appropinquantibus mortis esse poterit? Verùm quoniam & si viuificat quidem deus natura, proprium tamen suum est, vt omnem cognitionem excedat. Iccirco qui eorum quæ K cognoscuntur deum esse opinatur, quasi deuiasset ab eo qui est, ad id quod esse putatur, vitam non habet. Nam qui verè est, is vera vita est, & hic cognitione non comprehenditur. Quare si hæc viuificans natura cognitionem omnem excedit, non est profectò vita id quod cognoscitur. Quod verò vita non est, id vitam præbere non potest. Sic igitur desiderium Moysi adimpletur, vt insatiabile permaneat, discit enim ex istis, quod deus natura interminabilis est, nullo termino comprehensus. Nam si aliquo termino concludi intelligatur, necesse est termino illi aliquid connectatur, omnino enim quod terminatur, ad aliud desinit, vt terrestrium terminus aër est, & aqua rerum aquaticarum. Quemadmodum igitur pisces aqua, & aues aëre circunclduntur, & cùm sint in medio istorum elementorum, aquæ tamen quædam superficies ad piscem, & aëris ad volatile terminatur. Sic necesse est si deus termino concluditur, heterogenea quadam natura contineri. Est enim quod continet contento maius. At verò deus natura bonum esse conceditur, quod autem ad bonum comparatum heterogeneum est, non bonum sed malum esse comprehenditur, & est vt diximus, quod continet contento L maius. Quare si termino deus continetur, consequens erit superari vincique à malo, cùm continentium vis ea quæ continentur exuperet. Id autem adeò absurdum est, vt nullus vnquam mentis compos sic esse opinatus sit. Est ergo interminabilis diuina natura, & interminabile comprehendi non potest. Quare qui diuinam pulchritudinem videre desiderat, & ad id tendit, in hoc cursu semper consistat. Et id est verè deum videre, vt nunquam id desiderium terminetur. Quare necesse est, vt cùm videamus, sicut nobis possibile est, maiore videndi desiderio exardescamus, & sic nullus vnquam terminus abscindet nobis iter huius, cùm neque ipsius boni terminus aliquis sit, nec satietas desiderij huius posit fieri. HIERONYMVS DAMASO, DE VERBIS ESAIAE, VIDI DOMINVM, ET CAETERA. Aiunt Iudæi Esaiam à maioribus suis idcirco interemptum, quia cùm Moyses posteriora dei viderit, hic dominum sabaoth oculis carnalibus vidisse se scribat, super hoc deo dicente, Nemo faciem meam videbit & viuet. Quos si interrogemus quomodo se deus in lege aliis Prophetis in visione & somno dicat ostendi, Moysi verò facie ad fa- M ciem colloqui, & quomodo stet illa sententia, Nemo faciem meam videbit & viuet, cùm facie ad faciem se ad Moysen locutum esse fateatur. Respondebunt vtique, iuxta possibilitatem humanam deum visum, non vt est, sed vt voluit se videri. Quibus & nos dicimus, eodem modo ab Esaia esse visum, restante summa vt Moyses deum aut viderit aut non viderit. Si vidit, vidit ergo & Esaias, qui vidisse se dicens, impiè est interfectus à vobis, quia deus videri potest. Si non vidit, interficite & Moysen cum Esaia, quia eiusdem mendacij reus est, dicens se vidisse eum, qui videri non potest. Quemcunque in expositione eius loci super Moysen habuerint intellectum, etiam nos ad Esaiæ temperabimus visionem. CHRYSOSTO-
Homil.4. MVS DE INCOMPREHENSIBILI DEI NATVRA. Nec principatus nec potestates in cœlestibus, nouerunt dei substantiam. Quis hæc dicit? non item Paulus, aut Ezechiel, atque Esaias, Sed vas aliud immaculatum & sanctum, ipse tonitrui filius, Charissimus ille Christo Ioannes, qui ad

A qui ad pectus recubuit domini, atque ab illo diuino fonte sacra sua flumina hausit. Quid hic dicit? Deum nullus vnquam vidit. Verè tonitrui filius dictus, qui vocem tam illustriorem, tam omni tuba clariorem, reddidit, qui vt omnes contentiosi conturbarentur & obmutescant, facit diligentissimè. Sed scrupulum qui se obiiciat, videamus. Quid ait Ioannes? deum nullus vnquam vidit? Ergo minimè Prophetis credemus qui sese vidisse inquiunt, Esaias enim, Vidi dominum (inquit) sedentem super solium excelsum & eleuatum. Daniel, Vsquequo throni positi sunt, & antiquus dierum sedebat. Micheas, Vidi dominum deum Israël sedentem super solium suum. Alius rursus Propheta, Vidi dominum stantem super altare, & dixit mihi, Percute cardinem, & cætera. Denique multa huiusmodi testimonia possunt colligi, quæ cùm ita sint, quamobrem Ioannes negat ita esse quenquam, qui deum viderit? Nullum vidisse deum Ioannes inquit, vt exquisitam illam comprehensionem & expressam cognitionem in nullo adhuc contigisse intelligas. Constat illa condescensum fuisse omnia, nec vi-
B disse quempiam illorum synceram ipsam substantiam, eo quòd variè quisque viderit. Deus enim simplex omni concretione abiunctus, nulla forma aut figura effigiatus est. At verò illi omnes figuras viderunt varias, quod idem deus per alium item Prophetam insinuans ac suadens, neminem scilicet exquisitè ipsam suam vidisse substantiam, inquit, Ego visiones multiplicaui, & in manibus Prophetarum assimilatus sum. Tum ex his quæ deus Moysi denegat, cùm enim ille videre deum sensu oculorum concupisceret, is, Nemo videbit faciem meam & viuet, addidit. Liquidum itaque nobis hoc, & confessum habetur. Quamobrem non de natura humana solùm sic ait, deum vnquam nullus vidit, sed etiam de virtutibus superis. Proinde vnigenitum allegat eius dogmatis præceptorem & auctorem. Ne quis enim vnde id cõstet obiiceret, addidit, Vnigenitus filius qui est in sinu patris, ipse exposuit, testem prorsus locupletissimum, & magistrum egregiæ suæ opinionis allegat. Atqui si Moyses id idem vellet designare, porrò hic vacanter dixisset, Vnigenitus exposuit filius. Nam vel antequam Ioannes hæc tanquam ab vnigenito accepta referret, constaret ita esse verbis Prophetæ, qui ex deo acceperat. Verùm quod
C plus aliquid, quàm olim propositum fuisset, ipse nobis esset reuelaturus, videlicet ne virtutes quidem supernas posse deum videre, idcirco vnigenitum allegare magistrum voluit. Visum autem hoc loco pro cognitione positum arbitrare, haud enim pupillæ, & oculi, & genæ insunt in virtutibus illis supernis, sed quod visus in nobis est, idem in illis cognitio. Quapropter quotiens deum nullum vnquam vidisse audis, illud intellige, nullum esse qui deum nouerit, qui deum cognouerit, qui substantiam dei exquisita ratione perceperit. Quin etiam cùm de Seraphin audis oculos auertisse, pinnas visui obduxisse, itémque Cherubin hoc idem fecisse, noli oculos habere illos existimare, corpori enim hæc forma peculiaris est, sed his ipsis humanæ, ac pinguis Mineruæ vocabulis cognitionem illarum designari tibi à Propheta intellige. Cùm itaque dicat, deum quanuis condescendentem minimè ferre illas virtutes potuisse, nil aliud docet, nisi eius cognitionem expressam, amplam, integram non potuisse recipere, neque ausas esse intueri synceram illam, perfectissimámque substantiam, imò ne ad ipsum quidem eius condescensum satis aspirare. Hinc etiam Euangelista certior, neque humanæ naturæ interesse rem
D tantam scire, neque ipsis virtutibus superis deum esse comprehensibilem, ipsum à dextris eius sedentem, ac diligentissimè rem scientem, allegat huius opinionis auctorem. CYRILLVS SVPER IOANNEM Cap.22. LIBRO PRIMO. Deum nemo vidit vnquam, Vnigenitus filius qui est in sinu patris ipse enarrauit. Animaduerte rursus diuini Euangelistæ diuinum acumen. Non ignorauit nonnullos dicturos, Gloriam vnigeniti à patre nobis enarras, nec quicquam magnum atque sublime affers, sed quasi aliter videri gloria sua non posset, quoniam præstantior Ioanne atque Moyse fuit viris singularissimis (non enim negamus) quasi vnigeniti
Esa.6. à patre gloriam eius appellasti. At non ita beatus Esaias: Vidi enim (inquit) dominum sedentem super solium excelsum & eleuatum, & plena domus à maiestate eius, & Seraphin stabant circa ipsum, sex alæ vni, & sex alæ alteri, & velabant duabus faciem, duabus pedes, & duabus volabant, & exclamabant alter ad alterum & dicebant, Sanctus, sanctus, sanctus dominus sabaoth, plena est omnis terra gloria eius. Ezechiel autem, Ecce (inquit)
Ezech.1. vox facta est super firmamentum quod erat super caput eorum, & super firmamentum quod erat imminens ca-
E piti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni, & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper, & vidi quasi speciem electri à lumbis eius desuper, & à lumbis eius vsque ad deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu, velut aspectum arcus quum fuerit in nube in die pluuiæ, hic erat aspectus splendoris per gyrum. Hæc visio similitudinis gloriæ domini. Quum talia igitur impietate atque imperitia dicturos aliquos non ignoraret, necessariò conatus eorum multo antè repressit, dicens, Deum nemo vidit vnquam, Ipse nanque (inquit) vnigenitus deus qui in sinu dei patris est, hoc nobis enarrauit. Ille ad Moy-
Ioan.6. sen clarè dixit, quia nemo videbit faciem suam, & viuet: ille quoque discipulos docuit, quia patrem nemo vidit nisi qui ex patre est. Soli enim consubstantiali filio pater visibilis est, & nulli præter eum alij, visionem autem in his deo conuenientem semper intelligas, non tamen Prophetarum oratio falsa est, quum clamant visum à se fuisse dominum sabaoth. Non enim ipsum quod natura dei substantialiter est, vidisse contendunt, sed apertè quomodo viderunt exponunt, hæc dicentes. Est visio similitudinis gloriæ domini. A rebus ergo corporeis ænig-
F maticè, quasi figura diuinæ gloriæ formabatur, quæ similitudo quasi depicta in tabula symbolicæ diuinæ gloriæ præstantiam, vltra mentem & orationem hominis esse ostendebat. Optimè igitur sublimis Euangelista, quum se vidisse gloriam eius quasi vnigeniti à patre gloriã affirmauerit, à præstãtia, qua omnes Christus superauit, verè se dicere cõfirmat. Nam quẽadmodum per creaturarum pulchritudinem, creatoris virtutem cõspicimus, quum Sap.13. cœli absque voce gloriã dei enarrẽt, & opera manuum eius annũciet firmamentum, Sic ab operibus præstantior Psal.18. in gloria vnigenitus cæteris demonstratur. Sed aciem oculorum hominis tanquam deus effugiens, quia omnem superat creaturam, idcirco increatus, id est, deus esse & intelligitur & glorificatur. Hic sensus propositi textus meo iudicio est. IDEM LIBRO TERTIO SVPER IOANNEM. Et ideo cùm corporis oculis Cap.9. deitatis gloriam cernere requireremus, necessariò vnigenitus dei filius imbecillitatem nostrã assumpsit, humana Cap.37. carne indutus, & sic voluntatem patris nobis annũciauit. Omnia (inquit) quę audiui à patre meo nota feci vobis. GREGORIVS DECIMOOCTAVO MORALIVM. Quisquis sapientiam quæ deus

Universidad de Deusto
Biblioteca

est, videt, huic vitæ funditùs moritur, ne iam eius amore teneatur. Nullus quippe eam vidit, qui adhuc car- G
naliter viuit, quia nemo potest deum simul amplecti & seculum. Qui enim deum videt, eo ipso moritur, quo
vel intentione cordis, vel effectu operis, ab huius vitæ delectationibus tota mente separatur. Vnde adhuc ad
Moysen dicitur, Non enim videbit me homo, & viuet. Ac si apertè diceretur, Nullus vnquam deum spiritua-
liter videt, & mundo carnaliter viuit. Vnde Paulus quoque Apostolus qui adhuc dei inuisibilia (sicut ipse
testatur) ex parte cognouerat, iam huic mundo totum se mortuum esse perhibebat, dicens, Mihi mundus cru- *Gal.6.*
cifixus est, & ego mundo. Sciendum verò est, quòd fuere nonnulli, qui deum dicerent etiam in illa regione bea-
titudinis in claritate quidem sua conspici, sed in natura minimè videri. Quos nimirum minor inquisitio-
nis subtilitas fefellit. Neque enim illi simplici & incommutabili essentiæ, aliud est claritas, & aliud natura,
sed ipsa ei natura sua, claritas, ipsa claritas, natura est. Quia enim suis dilectoribus hæc dei sapientia se quan-
doque ostenderet, ipse pollicetur, dicens, Qui diligit me, diligetur à patre meo, & ego diligam eum, & mani- H *Ioan.14.*
festabo meipsum illi. Ac si patenter dicat, Qui in vestra me cernitis, restat vt in mea me natura videatis. Hinc
rursus ait, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Hinc Paulus dicit, Nunc videmus per specu- *Matth.5.*
lum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cogni- *1.Cor.13.*
tus sum. Sed quia de deo per primum Ecclesiæ prædicatorem dicitur, In quem desiderant angeli prospicere, *Cap.38.*
sunt nonnulli qui nequaquam deum videre vel angelos suspicantur, & tamen dictum per veritatis senten- *1.Pet.1.*
tiam scimus, Angeli eorum in cœlis semper vident faciem patris mei qui in cœlis est. Nunquid ergo aliud ve- *Matth.18.*
ritas, aliud prædicator insonat veritatis? Sed si sententia vtraque confertur, quia sibi nequaquam discordent
agnoscitur. Deum quippe angeli & vident, & videre desiderant, & sitiunt intueri, & intuentur. Si enim sic vi-
dere desiderant, vt effectu sui desiderij minimè perfruantur, desiderium sine fructu anxietatem habet, & an-
xietas pœnam. Beati verò angeli ab omni pœna anxietatis longè sunt, quia nunquam simul pœna & beatitudo
conueniunt. Rursum cùm eos dicimus dei visione satiari, quia & Psalmista ait, Satiabor dum manifestabitur I *Psal.16.*
gloria tua, considerandum nobis est, quoniam satietatem solet fastidium subsequi. Vt ergo rectè sibi vtraque
conueniant, dicat veritas, quia semper vident, dicat prædicator egregius, quia semper videre desiderant. Et de-
siderant igitur sine labore, quia desiderium satietas comitatur, & satiantur sine fastidio, quia ipsa satietas ex
desiderio semper accenditur. Sic quoque & nos erimus, quando ad ipsum fontem vitæ venerimus. Erit nobis
delectabiliter impressa sitis simul atque satietas. Sed longè abest ab ista siti necessitas, longè à satietate fasti-
dium, quia & sitientes satiabimur, & satiati sitiemus. Videbimus igitur deum, ipsúmque erit præmium laboris
nostri, vt post mortalitatis huius tenebras, accessa eius luce gaudeamus. INTERLINEARIS. Quod
igitur ait dominus ad Moysen, Non poteris videre faciem meam, ipsam viam intellige diuinæ substantiæ, cu- *Homil.1.de*
ius ratio protinus subditur, Non enim videbit me homo per incircunscriptam essentiam, & viuet mortali car- *Natiui.do-*
ne. MAXIMVS EPISCOPVS TAVRINENSIS. Non poteris videre faciem meam, id *mini.*
est, non poteris carnalibus oculis meam, sicut est, inspicere deitatem. ALCVINVS LIBRO SE- K
CVNDO DE TRINITATE. Sicut immutabilis est omnino deus, ita & inuisibilis est in natura *Cap.16.*
magnitudinis suæ, quanuis multoties legatur quòd apparuerit deus cuilibet in veteri testamento patrum, sed *& 17.*
apparuit quibus voluerat per subiectam creaturam, in qua voluerat specie, & quomodo voluit, sed nullatenus
à quolibet visus est in substantia diuinitatis suæ, quæ omnino inuisibilis & incommutabilis est. Quòd beatisi-
mus & magnus Propheta Moyses intelligens ait deo, cum quo vt amicus ad amicum, facie ad faciem locutus
esse dicitur. Si inueni gratiam ante te, ostende mihi temetipsum. Si itaque eius naturam substantiámque con-
spiceret, nullatenus diceret, ostende mihi temetipsum. Ipsi ergo apparuit deus in ea specie qua voluerat, non ipse
autem apparuit illi in natura propria, quam Moyses videre cupiebat manifestè. Nouerat vtique quod corpora-
liter videbat, quodcunque videbat, & veram visionem dei spiritualiter requirebat. Locutio quippe illa quæ fie-
bat in vocibus, sic modificabatur, tanquam esset amici loquentis ad amicum. Confirmat verò Euangelista, dei
esse naturam omnimodis inuisibilem, vbi ait, Deum nemo vidit vnquam, quia plenitudinem diuinitatis quæ L
in deo est, nemo oculis vidit, nemo mente comprehendit. Nec etiam angelicæ naturæ comprehensibilis est
deus, quia verè incomprehensibilis dicitur, sed secundum mensuram donationis dei, ita deum vel angeli vel
animæ sanctorum intelligunt. Proinde quanuis vsque ad æqualitatem angelicam humana post resurrectio-
nem natura proficiat, & ad contemplandum deum glorificata consurgat, videre tamen eius essentiam plenè
non valet, sed vnicuique sanctorum ad suæ sufficientiam beatitudinis, manifestabitur gloria eius. Quod verò
omnia quæ patribus visa sunt, congruis temporibus vel locis secundum dispensationem dei, per angelicas
essent administrationes, apertissimè eximius mundi doctor, qui in tertium raptus cœlum, audire meruit quæ-
dam arcana mysteriorum dei verba, ostendit, vbi ait, Nónne omnes sunt administratorij spiritus, in admini- *Heb.1.*
strationem missi propter eos qui hæreditatem capiunt salutis? volens intelligi, illa non omnia solùm per an-
gelos facta, sed etiam propter nos facta, quæ in veteribus seguntur figurationibus, & paulò pòst. Si enim ser-
mo per angelos dictus, factus est firmus, omnia quæ data sunt vel dicta populo priori, per angelos ministrata M
esse ostendit, nostræ verò salutis originem, & plenitudinem per ipsum dei filium mox in sequentibus eius-
dem epistolæ verbis ministratam esse demonstrauit. Et beatus Stephanus protomartyr angelum Moysi lo- *Act.7.*
cutum esse in flamma ignis asseruit in disputatione quam habuit contra lapidatores suos, dum in eadem vi-
sione dicitur dominum apparuisse Moysi, apparuerunt verò angeli & locuti sunt in persona illius qui eos
direxerat. Sed quæri potest, Cur scriptura non dicat, apparuit angelus, vel locutus est angelus cuilibet pa-
trum? Quanuis quidem præco verba referat iudicis, non scribitur in gestis, præco dixit vel fecit, sed iudex di-
xit vel fecit. Quapropter probabili ratione videri potest, patribus nostris ante incarnationem Christi sub per-
sona domini apparuisse vel locutos esse angelos. Nec illos etiam in sua apparuisse substantiá credendum est,
sed in subiecta creatura, quæ ab illis tempore opportuno assumpta est ad ministrationem officij sui. Sicut
anima hominis inuisibilis est, ita etiam angelicam carnalibus oculis naturam inuisibilem esse certissimum est.

RVPER-

A RVPERTVS. Notanda hoc in loco diligenter gemina subdistinctio. Quædam enim loquitur domi-
nus Moysi in personam Iudaici populi pro parte electorum, sicut suprà visum est, Ego ostendam omne bonum
tibi, & cætera. Quædam verò pro parte reproborum cuiusmodi hoc quod facta subdistinctione rursum ait, Non
poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo, & viuet, id est, ac si dicat, In medio populi huius
pro quo postulas, cuius proloquutor es, non sic ascendam, vt faciem meam videat, vt ostendam illi gloriam
meam. Quare? Non enim videbit me homo & viuet. Ego autem idcirco ascendam, homo factus inter homi-
nes, vt in me reuiuiscat homo, qui in Adam mortuus est. Si igitur ascendero, non in homine deus absconditus,
sed deus manifestus, crucis vtilitas impedietur, & homo non viuet, quia non erit redemptus. Veruntamen
fidem habentibus opportunitas videndi non negabitur. GVERRICVS ABBAS IGNIA- *Ser. de pur. & ador.*
CENSIS. Sextus ornatus thalami Sion est intellectus, qui mentem hominis super hæc infima rapit,
B omnèsque corporeas substantias intellectuali intuitu transiens, non corporeis substantiis figitur, Volènsque *cord. affec-*
vltrà progredi, & propiùs accedere, audit à domino, Ne appropinques huc, non enim videbit me homo & vi- *tibus.*
uet. Hic intellectus conuenit his qui à deo purgatum oculum habent, de quibus dicitur, Beati mundo cor- *Matth.5.*
de, quoniam ipsi deum videbunt. Adorna igitur tabernaculum tuum Sion intellectu. BERNARDVS *Serm.31.*
SVPER CANTICA. Studiosis mentibus verbum sponsus frequenter apparet, & non sub vna spe-
cie. Quid ita? profectò quoniam nondum videtur sicuti est, Nempe illa visio stat, quia forma stat, quæ tunc
videtur. Est enim, nec vllam capit ex eo quod est, fuit, vel erit mutationem. Tolle nempe fuit & erit, vnde
iam transmutatio aut vicissitudinis obumbratio? At quicquid veniens ex eo quod fuit, non cessat tendere
in id quod erit, transitum sanè habet per est, sed omnino non est. Nam quomodo est, quod nunquam in eo-
dem statu permanet? Solum proinde verè est, quod nec à fuit præciditur, nec ab erit expungitur, sed solum
atque inexpugnabile remanet ei est, & manet quod est. Nec fuit, sanè tollit illi esse ab æterno, nec erit, esse in
C æternum, ac per hoc sibi vendicat verum esse, id est, increabile, interminabile, inuariabile. Cùm igitur ipse
qui sic est, imò qui non sic aut sic est, videtur sicuti est, stat vt dixi illa visio, quia nulla eam interpolat vicissi- *Matth.20.*
tudo. Et tunc ille de Euangelio vnus omnibus qui sic vident, denarius redditur in vna specie quæ offertur.
Nam & quod apparet vt inuariabile in se est, ita inuariabiliter intuentibus præsto est, & quibus apparet, nil
videre desiderabilius volunt, nil possunt delectabilius. Quando ergo illa vel fastidiet auiditas, vel se subtra-
het suauitas, vel fraudabit veritas, vel deficiet æternitas? Quòd si in æternum extenditur videndi copia, pari-
ter & voluntas, quomodo non plena felicitas? Nil quippe aut deest iam semper videntibus, aut supereſt semper
volentibus. At talis visio non est vitæ præsentis, sed in nouissimis reseruatur, his duntaxat qui dicere possunt,
Scimus quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicuti est. Et nunc quidem apparet qui- *1.Ioan.3.*
bus vult, sed sicuti vult, non sicuti est. Non sapiens, non sanctus, non Propheta videre illum sicuti est potest,
aut potuit in corpore hoc mortali, poterit autem in immortali qui dignus habebitur. Itaque videtur & hic,
D sed sicut videtur ipsi, & non sicuti est. Nam neque hoc luminare magnum (solem loquor istum quem quoti-
die vides) vidisti tamen aliquando sicuti est, sed tantùm sicut illuminat, verbi causa, aërem, montem, pariе-
tem. Quod nec ipsum quidem aliquatenus posses, si non aliqua ex parte ipsum lumen corporis tui pro sui
ingenita serenitate & perspicuitate cœlesti lumine simile esset. Non denique alterum membrum corporis
capax est luminis ob multam vtique dissimilitudinem. Sed nec ipse oculus cùm turbatus fuerit lumini pro-
pinquabit, nimirum ob amissam similitudinem. Qui ergo turbatus, nullatenus serenum solem videt pro-
pter dissimilitudinem, serenus aliquatenus videt propter nonnullam similitudinem. Profectò si pari prorsus
puritate vigeret, videret omnino inoffensa facie eum sicuti est, propter omnimodam similitudinem, ita &
solem iustitiæ illum qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, videre in hoc mundo
sicut illuminat, illuminatus potest, tanquam iam in aliquo similis, sicuti est, omnino non potest, tanquam non- *Psal.33.*
dum perfectè similis. Propterea dicit, Accedite ad eum & illuminamini, & facies vestræ non confundentur. *2.Cor.3.*
E Ita sanè, sed si quantum satis est, illuminamur, vt reuelata facie speculantes gloriam dei in eandem imaginem *Prouer.25.*
transformemur de claritate in claritatem tanquam à domini spiritu. Ergo accedendum ad eum non irruen-
dum, ne irreuerens scrutator maiestatis opprimatur à gloria. Nec locis sanè accedendũ, sed claritatibus, ipsis-
que non corporeis, sed spiritalibus tanquam à domini spiritu. A domini planè, & non à nostro, quanuis in no-
stro non corporeis, sed spiritalibus tanquam à domini spiritu. Qui itaque clarior, ille propinquior, esse autem clarissimum peruenisse est. Porrò iam præsentibus non
aliud est videre sicuti est, quàm esse sicuti est, & aliqua dissimilitudine non confundi. Sed id tunc vt dixi.
Interim verò tanta hæc formarum varietas, atque numerositas specierum in rebus conditis, quid nisi qui-
dam sunt radij deitatis monstrantes quidem quia verè sit à quo sunt, non tamen quid sit prorsus diffinien-
tes? Itaque de ipso vides, sed non ipsum. Cùm autem de eo quem non vides, cætera vides, scis indubitanter
existere quem oportet inquirere, vt inquirentem non fraudet gratia, negligentem ignorantia non excuset. *Rom.1.*
Verùm hoc genus videndi commune. In promptu enim est iuxta Apostolum omni vtenti ratione, Inuisibi-
F lia dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicere. Alius proculdubio ille modus, quo quondam patribus cre-
bra illa atque ambitiosa diuinæ præsentiæ familiaritas dignanter indulta est, quanquam nec ipse sicuti est, *Heb.1.*
sed sicut dignata est. Nec vno vtique modo, sed vt ait Apostolus, Multipariè multísque modis, cùm ipse in *Deut.6.*
se sit vnus, dicente ipso ad Israël, dominus deus tuus deus vnus est. Et hæc demonstratio non quidem com-
munis, sed tamen foris facta est, nimirum exhibita per imagines extrinsecùs apparentes seu voces sonantes.
THOMAS SVPER IOB. Manifestum est quòd caro hominis secundum statum vitæ præ- *Cap.19.*
sentis corruptibilis est, corpus autem quod corrumpitur aggrauat animam, vt dicitur Sapientiæ nono, & ideo *Lect.2.*
nullus in hac mortali carne viuens potest videre deum, Sed caro quam anima in resurrectione resumet, eadem
quidem erit per substantiam, neque corruptionem habebit ex diuino munere, secũdum illud Apostoli prima ad
Corinthios quintodecimo, Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem. Et ideo illa caro huius cõditionis
erit, quòd in nullo animã impediat, quin deũ possit videre, sed erit ei omnino subiecta, quod ignorãs Porphyri⁹

Universidad de Deusto
Biblioteca

dixit quòd animæ ad hoc vt fiat beata, omne corpus fugiendum est, quasi anima sit deum visura non homo, & G
ad hoc excludendum ait sanctus Iob, quem visurus sum ego ipse, quasi dicat non solùm anima mea deum vi-
debit,sed ego ipse qui ex anima & corpore subsisto,& vt ostendat quòd illius visionis etiam suo modo erit par-
ticeps corpus,subiungit, Et oculi mei conspecturi sunt, non quia oculi corporis diuinam essentiam sunt visuri,
sed quia oculi corporis videbunt deum hominem factum. Videbunt etiam gloriam dei in creaturam refulgen-
1. par. q. 12. tem secundum Augustinum in fine de Ciuitate dei. IDEM. Sciendum quòd ab homine puro deus vide-
art. 11. in cor. ri per essentiam non potest, nisi ab hac vita mortali separetur. Cuius ratio est, quia modus cognitionis sequitur
ad 1. & 2. modum naturæ rei cognoscentis. Anima autem nostra quandiu in hac vita viuimus, habet esse in materia cor-
porali. Vnde naturaliter non cognoscit aliqua, nisi quæ habent formam in materia, vel quæ per huiusmodi co-
gnosci possunt. Manifestum est autem, quòd per naturas rerum materialium diuina essentia cognosci non po-
test. Ostensum est enim suprà, quòd cognitio dei per quamcunque similitudinem creatam, non est visio essen- H
tiæ ipsius. Vnde impossibile est animæ hominis secundum hanc vitam viuentis essentiam dei videre. Et huius
signum est,quòd anima nostra quantò magis à corporalibus abstrahitur, tantò intelligibilium abstractorum fit
capacior. Vnde in somniis & alienationibus à sensibus corporis,magis diuinæ reuelationes percipiuntur,& præ-
uisiones futurorum. Quòd ergo anima eleuetur vsque ad supremum intelligibilium, quod est essentia diuina,
esse non potest quandiu hac mortali vita vtitur. Quòd si in scripturis dicitur aliquis deum vidisse, id intelli-
gitur,inquantum formatæ sunt figuræ vel sensibiles vel imaginariæ, secundum aliquam similitudinem aliquod
diuinum repræsentantes. Quod ergo dicit Iacob, Vidi deum facie ad faciem, referendum est non ad ipsam di-
uinam essentiam, sed ad figuram in qua repræsentabatur deus. Et hoc ipsum ad quandam prophetiæ eminen-
tiam pertinet, vt videatur persona dei loquentis, vel loquens deus licet imaginaria visione. Vel hoc dicit Iacob
ad designandam quandam eminentiam intelligibilem contemplationis supra communem statum. Verum est I
tamen quòd sicut deus miraculosè aliquid supernaturaliter in rebus corporeis operatur, ita etiam & supernatu-
raliter & præter communem ordinem mentes aliquorum in hac carne viuentium, sed non sensibus carnis v-
tentium, vsque ad visionem suæ essentiæ eleuauit, vt dicit Augustinus duodecimo super Genesim ad literam,
& in libro de videndo deum, de Moyse, qui fuit magister Iudæorum, & Paulo qui fuit magister Gentium.

Ca. 1. lect. 4 IDEM IN EPISTOLAM AD COLOSSENSES. Non poteris videre faciem meam. Notandum
quòd deus dicitur inuisibilis, quia excedit capacitatem visionis cuiuscunque intellectus creati, ita quòd nullus
intellectus creatus naturali cognitione potest pertingere ad eius essentiam, Iob trigesimosexto, Ecce deus ma-
gnus vincens scientiam nostram,prima ad Timotheum vltimo,Lucem habitat inaccessibilem, & cætera. Vide-
tur ergo à beatis ex gratia, non ex natura. Ratio huius assignatur à Dionysio, quia omnis cognitio terminatur
ad existens,id est,ad aliquam naturam participantem esse. Deus autem est ipsum esse non participatum, ergo est
Cap. 12. lect. 2. incognitus. IDEM IN SECVNDAM AD CORINTHIOS. Demum sciendum, quòd diuinam
essentiam nullus in hac vita positus,& hac mortali vita viuens, videre potest. Vnde dixit dominus Moysi, Non K
videbit me homo & viuet,id est,non videbit me homo, nisi totaliter separetur à corpore. Ita scilicet quòd ani-
ma eius non insit corpori vt forma, vel si ineat vt forma, tamen mens eius omnino in huiusmodi visione tota-
liter alienetur à sensibus. CAIETANVS. Rursumque ait. Non est in Hebræo rursum, sed habetur, Et di-
xit, Hoc est, ad amplius manifestandum quid continetur sub promissionibus suis adiunxit, Non poteris videre
faciem meam,vt intelligat Moyses quòd nec per modum transitus videnda est ab eo facies dei, hoc est, deus,si-
cuti est. Et ratio subiungitur ex parte conditionis humanæ, Non enim videbit me homo & viuet, Proculdubio
vita corporali,qualis nunc agitur. Quod dicitur ad differentiam hominum beatorum post resurrectionem,tunc
enim videbit deum homo,& viuet vita corporali;sed non vita animali,qualis agitur nunc,hoc est,vita quæ fo-
uetur cibo & potu,tunc enim viuet homo nullo indigens alimento,non solùm immortalis,sed impassibilis. No-
ta qui temerè negas in libris Moysi mentionem fieri futuræ felicitatis, hæc verba diuina,non videbit me homo
& viuet. Si nullus homo post hanc vitam visurus est deum,superfluè deus adiunxit,& viuet, Sat erat dicere,non L
videbit me homo,hoc enim sufficit ad reddēdam rationem quare non poteris videre faciem meam. Adiungen-
do ergo,& viuet,insinuat,quòd adepta hominis vita,poterit homo videre ipsum,ac per hoc proculdubio secun-
dum animam manens,sic enim omnia quadrant,& ratio perfecta redditur, quare Moyses viuens vita corporali
ista,non poterit videre faciem dei,quia nullus homo potest hanc visionem assequi viuēdo. AVCTOR CA-
TENAE. Rursumque ait. Hebraicè est וַיֹּאמֶר Vaiómer, Et ait, subaudi dominus. Sed hoc parum est. Non pote-
ris videre faciem meam,id est,secundum aliquos,faciem similitudinis,quam tibi obiiciam, tātùm abest, vt me-
ram ipsam diuinitatem videas. Non enim videbit me homo & viuet. Hebraismus, Nemo viuēs videbit me,non
videbit, non assequetur diuinitatem meam quisquam quandiu viuet, nemo homo viuēs hanc vitam tempora-
riam & caducam,poterit assequi meam essentiam,quid sim ego. Alij exponunt, Non videbit me homo & viuet,
hoc est,Non dabitur homini in hac vita corporea & sensitiua viuenti, vt plenè & perfectè deum in subst ātia sua
videat. Colliguntq; ex hoc loco Hebræi, Deum nulli mortalium apparere in sua essentia citra mortis discrimen, M
atq; hinc esse quod Manue dicebat Iudicū capite tertiodecimo, Morte moriemur, quia vidimus dominū. Sic Ia-
cob pro magna gratia habuit, quòd vidisset deum facie ad faciē, & liberata esset anima eius. Alij sic locū intelli-
gunt, Non videbit me homo qui viuat in æternū. Moyses enim vidit, & tamē mortuus est. Ait itaq; dominus di-
lecto suo Moysi, faciem meam mortalium nemo intueri valet: in mea propria subst ātia & natura inuisibilis sum,
alienā autem formā ac faciem, aliquādo tādem assumam, in qua videbor inter homines cōuersaturus, verus ho-
mo in benedicta humanitate Christi, primò in humilitate conspiciendus, tandem in maiestate mundum iudi-
Quæst. 154. caturus. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Item interposito articu-
lo, dicente scriptura, *Et iterum*, scilicet ait dominus. Sequitur, *Ecce* (inquit) *est locus apud me*. Quis enim locus non pe-
nes deum est, qui nusquam est absens? Sed Ecclesiam significat, dicendo, Ecce locus penes me, tāquam templum
suum commendans. *Et stabis* (inquit) *supra petram*, quia super hanc petram (ait dominus) ędificabo Ecclesiam meam,

Cùmque

A *Cùmque transibit gloria mea*, Id est, statim vt transiet gloria mea, stabis supra petram, quia post transitum Christi,
id est, post passionem & resurrectionem Christi, stetit populus fidelis supra petram. *Ponam te in foramine petræ*, Seu
& ponam te in cauerna petræ, munimen firmissimum significat. Alij autem interpretati sunt, In spelunca petræ,
sed Græcus habet ὀπῇ, hoc enim foramen, vel cauernam rectiùs interpretamur. *Et protegam manu mea donec transeā*,
Siue vt habet alia litera, Et tegam manu mea super te, donec transeam. *Tollámque manum meam, & videbis posteriora*
mea, faciem autem meam videre non poteris. Vel auferam manū meam, & tunc videbis posteriora mea, facies autē mea
non videbitur tibi. Cùm iam dixisset stabis supra petram, statim vt transiet gloria mea, vbi intelligitur post tran-
situm suum promisisse super petram stabilitatem, quomodo accipiendum est quod ait, Ponam te in cauernam
Petræ, & tegam manum meam super te, donec & cætera, quasi iam illo in petra constituto, tegat manum suam su
per eum, & deinde transeat, cùm esse in petra non possit, nisi post eius transitum? Sed recapitulatio intelligenda
B est rei prætermissæ, quali solet vti scriptura in multis locis. Postea quippe dixit, quod ordine temporis prius est.
Qui ordo ita se habet, Tegam manum meam super te, donec transeam, & tunc videbis posteriora mea, nam fa-
cies mea non videbitur tibi, & stabis supra petram statim vt transiet gloria mea, & ponam te in cauerna petræ.
Hoc enim factum est in eis, quos tunc significabat persona Moysi, id est, Israëlitis qui in dominum Iesum sicut
Actus Apostolorum indicant, postea crediderunt, id est, statim vt transiet eius gloria. Nam posteaquàm resurre-
xit à mortuis, & ascendit in cœlum misso de cœlo spiritu sancto, cum linguis omnium Gentium loquerentur *Act. 2.*
Apostoli, compuncti sunt corde multi ex eis qui crucifixerant Christum, quem si cognouissent, nunquam cruci-
fixissent: Cæcitas enim ex parte Israël facta est, sicut dictum fuerat, Tegam manum meam super te donec tran-
seam. Vnde Psalmista dicit, Quoniam die ac nocte grauata est super me manus tua, Diem appellans, quando *Psalm. 31.*
Christus diuina miracula faciebat: noctem, quando sicut homo moriebatur, quando & illi titubauerunt, qui in
die crediderant. Hoc est ergo, cùm transiero, tunc videbis posteriora mea, Cùm transiero de hoc mundo ad pa-
C trem, posteriùs in me credituri sunt, quorum typum geris. Tunc enim cōpuncti corde dixerunt, Quid faciemus? *Act. 2.*
Et iussi sunt ab Apostolis agere pœnitentiam, & baptizari in nomine Iesu Christi, vt dimitterentur illis peccata
eorum. Quod in Psalmo illo sequitur, cùm dictum esset, Die ac nocte grauata est super me manus tua, id est, vt co
gnoscerem. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Sequitur & iungit, Conuersus sum *1. Cor 2.*
in ærumna mea dum configitur spina, id est, cùm essem corde compunctus. Deinde addidit, Peccatum meum
cognoui, & facinus meum non operui, postquàm viderunt quanto scelere Christum crucifixerunt. Et quia rece-
perunt consilium vt agerent pœnitentiam, & in baptismo remissionem acciperēt peccatorum, Dixi (inquit) pro-
nunciabo aduersus me delictum meum domino, & tu remisisti impietatem cordis mei. Hāc autem prophetiam
potius fuisse, quam locutus est dominus ad Moysen, satis res ipsa indicat, quandoquidem de petra vel cauerna
eius, & de manus eius superpositione, de visione posteriorum eius, nihil postea visibili opere subsecutum legitur.
IDEM LIBRO QVARTO DE SYMBOLO AD CATECHVMENOS. Quid igitur con *Cap. 3.*
D cessum sit fidelissimo famulo dei Moysi, ne tam magnum eius desiderium in omnibus frustraretur, debet nosse
charitas vestra. Dictum est illi à domino, sicut eadem scriptura narrat, Vade, ascende super petram in Oreb, & sta
ibi, & transiet claritas mea ante te, & posteriora mea videbis, facies autem mea non videbitur tibi. Ne forte sur-
repat peruersus intellectus, aut hæreticus sensus, & putet quis deum esse corporeum, vigilet pia fides & catholica
doctrina. Mysticis enim figuris loquitur scriptura diuina, seruans rebus tempora, quibus recognitis manifesta *Exod. 17.*
exerceat veritate, quoniam nec hoc vacat à mysterio, quod in monte Oreb super petram iussus est ascēdere Moy *Psalm. 77.*
ses, & stare. Ipsa est illa petra, quæ percussa produxit aquas populo sitienti, de qua dicit sanctus Dauid, Dirupit *1. Cor. 10.*
petram, & fluxerunt aquæ. Apostolus autem exponens hoc ait, Patres nostri escam spiritalem manducauerunt, &
eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra. Petra autem erat Chri-
stus. Ipsa sunt illa posteriora dei, Christus dei. Hoc vidit Moyses prophetando, quod Paulus exponit dicendo.
Cùm venit (inquit) plenitudo temporis, misit deus filium suum factum ex muliere. Mulierem hîc ponit, consue- *Gal. 4.*
E tudinem seruans locutionis Hebraicæ, quę omnes fœminas mulieres appellat, Nam scriptum est, Seruate mulie- *Num. 31.*
res quæ nondum cognouerunt virum. Et de ipsa Eua dictum est, Formauit eam in mulierem, antequàm illam *Gen. 2.*
viro coniungeret, eam mulierem appellauit. IRENAEVS ADVERSVS HAERESES VALENTI- *L. 4. ca. 37.*
NI. Vnus deus qui verbo & sapientia fecit & aptauit omnia, hic est autem Demiurgus, qui & mundum hunc
attribuit humano generi, qui secūdum magnitudinem quidem ignotus est omnibus iis qui ab eo facti sunt. Ne-
mo enim inuestigauit altitudinem eius, nec veterum, nec eorum qui nunc sunt. Secundum autem dilectionem
cognoscitur semper, per eum per quem constituit omnia. Est autem hic verbum eius dominus noster Iesus Chri-
stus, qui in nouissimis temporibus homo, in hominibus factus est, vt finē coniungeret principio, id est, hominem
deo. Et propterea Prophetæ ab eodem verbo propheticum accipientes charisma, prædicauerunt eius secundum
carnem aduentum, per quem commixtio & communio dei & hominis secundum placitum patris facta est, ab
initio prænunciante verbo dei, quoniam videbitur deus ab hominibus, & conuersabitur cum eis super terram, &
F colloqueretur, & adfuturus esset, id est, ab vniuerso suo plasmate, saluans illud, & parcibilis ab eo, & liberans nos
de manibus omnium odientiū nos, trāsgressionis spiritu, & faciēs nos seruire sibi in sanctitate & iustitia omnes
dies nostros, vti complexus homo spiritum dei, in gloriam cedat patris. Hæc propheticè significabant prophetæ,
sed non quemadmodum quidam dicunt, inuisibili patre omnium existente alterum esse eum, qui à prophetis
videretur. Hoc autē dicunt, qui in totum, quid sit prophetia nesciunt. Nam prophetia est prædicatio futurorum,
id est, eorum quæ post erunt præsignificatio. Præsignificabant enim prophetæ, quoniam videbitur deus ab homi
nibus, quemadmodum & dominus ait, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Sed secundum magni
tudinem quidem eius, & mirabilem gloriam nemo videbit deum, & viuet, Incapibilis enim pater, secundum au
tem dilectionem & humanitatem, & quod omnia possit, etiam hoc concedit iis qui se diligunt, id est, videre
deum, quod & prophetabant prophetæ. Quoniam quę impossibilia apud deum. Homo enim à se non videt deū.
Ille autem volens videtur ab hominibus, à quibus vult, & quemadmodū vult. Potens est enim in omnibus deus,

visus

Universidad de Deusto
Biblioteca

visus quidem tunc per spiritum prophetiæ, visus est autem & per filium adoptiuè, videbitur autem & in regno G
cœlorum paternaliter, spiritu quidem præparante hominem in filium dei, filio autem adducente ad patrem, patre autem incorruptelam donante in æternam vitam, quæ vnicuique euenit ex eo quòd videat deum. Quemadmodum enim videntes lumen intra lumen sunt, & claritatem eius recipiunt: sic & qui vident deum, intra deum sunt, percipientes eius claritatem, viuificat autẽ eos claritas. Percipiunt ergo vitam qui vident deũ, & propter hoc incapibilis, visibilem se & comprehensibilem & capacem hominibus præstat, vt viuificet percipientes & videntes se: quemadmodum enim magnitudo eius inuestigabilis est, sic & benignitas eius inenarrabilis, per quam visus vitam præstat iis, qui vident eum. Quoniam viuere sine vita impossibile est, subsistentia vitæ autem, de participatione euenit: participatio autẽ dei, est videre deũ, & frui benignitate eius. Homines igitur videbũt deum & viuent, per visionem immortales facti, & pertingentes vsque in deum. Quod sicut prædixi per prophetas figuraliter manifestabatur, quoniam videbitur deus ab hominibus qui portant spiritũ eius, & semper aduentum Chri- H
sti sustinent. Quemadmodum & in Deuteronomio Moyses ait, In die ista videbimus, quoniam loquetur deus ad hominem & viuet. Quidam enim eorum videbant spiritum propheticum, & operationes eius in omnia genera charismatum effusa: alij verò aduẽtum domini, & eam quæ est ab initio administrationem per quam perfecti, voluntatem patris, quæ est in cœlis, & quæ est in terris: alij verò & glorias paternas temporibus aptas, & ipsis qui videbant, & qui tunc audiebant, & omnibus qui deinceps audituri erant. Sic igitur manifestabatur deus, per omnia enim hæc deus pater ostenditur, spiritu quidem operante, filio verò administrante, patre verò comprobante, homine verò consummante ad salutem. Quemadmodũ & per prophetam Oseæ ait, Ego (inquit) visiones multiplicaui, & in manibus prophetarum assimilatus sum. Apostolus autem idipsum exposuit, dicens, Diuisiones autem charismatum sunt, idem autem spiritus, & diuisiones ministeriorum sunt, idem dominus, & diuisiones operationum sunt, idem autem deus qui operatur omnia in omnibus. Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad vtilitatem. Sed quoniam qui omnia in omnibus operatur deus est, qualis est, & quantus est, in- I
uisibilis & inenarrabilis est omnibus, quæ ab eo facta sunt, incognitus autem nequaquã: omnia enim per verbum eius discunt, qui est vnus deus pater qui continet omnia, & omnibus esse præstat, quemadmodum in Euangelio scriptum est, Deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Enarrat ergo filius ab initio patris, quippe qui ab initio est cum patre, qui & visiones propheticas, & diuisiones charismatum, & ministeria sua, & patris glorificationem consequenter & compositè ostenderit humano generi apto tempore ad vtilitatem. Vbi est enim consequentia, illic & constantia: & vbi constantia, illic & pro tempore: & vbi pro tempore, illic & vtilitas: & propterea verbum dispensatum paternæ gratiæ factus est ad vtilitatem hominũ, propter quos fecit tantas dispositiones, hominibus quidem ostendens deum, deum autem exhibens hominem, & inuisibilitatem quidem patris custodiens, nequando homo fieret contemptor dei, & vt semper haberet ad quod proficeret, visibilem autem rursus hominibus per multas dispositiones ostendens deum, ne in totum deficiens homo cessaret esse. Gloria enim dei viuens homo, Vita autem hominis, visio dei. Si enim quæ est per conditionem K
ostensio dei, vitam præstat hominibus in terra viuentibus, multo magis ea quæ est per verbum manifestatio patris, vitam præstat iis, qui vident deum. Quoniam ergo spiritus dei, per prophetas futura significauit, præformans nos, & præaptans ad id, vt subditi deo simus, futurum autem erat, vt homo per sancti spiritus beneplacitũ videret, necessariò oportebat eos per quos futura prædicabantur, videre deum, quem ipsi hominibus videndum intimabãt, vti non solũ dicatur propheticè deus, & dei filius, & filius & pater, sed vt videatur omnibus membris sanctificatis & edoctis ea quæ sunt dei, vt præformaretur & premeditaretur homo applicari in eam gloriam, quę pòst reuelabitur iis qui diligunt deum. Non enim solùm sermone prophetabant prophetæ, sed & visione & conuersatione, & actibus quos faciebant, secundum id quod suggerebat spiritus. Secundum hanc igitur rationem inuisibilem videbant deum. Quemadmodum & Esaias ait, Regem dominum sabaoth vidi oculis meis, significans, quoniam videbit oculis deum homo, & vocem eius audiet. Secundum hanc igitur rationem, & filium dei hominem videbant conuersatum cum hominibus, id quod futurum erat prophetantes, eum qui nõdum aderat, L
adesse dicentes, & impassibilem passibilem annunciantes, & eum qui tunc in cœlis, in limum mortis descendisse, dicentes. Et reliquas autem eius recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam verò per operationem typicè significabant, quæ quidem videnda erant visibiliter videntes, quæ verò audienda erant, sermone præconantes, quæ verò agẽda erant operatione perficientes, vniuersa verò propheticè annunciantes. Propterea & Moyses transgressori quidem legis populo igneum deum esse dicebat, igneum à deo diem superduci minitans. His verò qui erga dominum timorem habebant, dominus deus dicebat, misericors, pius, & magnanimus, & magnæ miserationis, & verax, & iustitiam seruans, & misericordiam in milia, auferens iniustitias, & nequitias & peccata. Et verbum quidem loquebatur Moysi apparens in conspectu, quemadmodum si quis loquatur ad amicum suum. Moyses verò cupiuit manifestè videre eum, qui secum loquebatur, & dictum est ei, Sta in loco alto petrę, & manum meam contegam super te. Quando verò transierit claritas mea, tunc videbis quæ sunt posteriora mea, facies autem mea non videbitur tibi, nõ enim M
videt homo faciem meam, & viuet, vtraque significans, quoniam & impossibile est homini videre deum, & quoniam per sapientiam dei in nouissimis temporibus videbit deum homo, in altitudine petræ, hoc est, in eo qui est secundum hominem eius aduentus, & propter hoc facie ad faciem confabulatus est cum eo in altitudine montis, assistente etiam Helia, quemadmodum Euangelium retulit, restituẽs in fine pristinam repromissionem. Non igitur manifestè ipsi faciem dei videbant prophetæ, sed dispositiones & mysteria quæ inciperet homo videre deum. Quemadmodum & Heliæ dicebatur, Exies cras, & stabis in conspectu domini, & ecce dominus trãsiet, & ecce spiritus magnus & fortis qui dissoluet montes, & conteret petras in conspectu domini, & nõ in spiritu dominus, & post spiritum terræmotus, & non in terræmotu dominus, & post terræmotum ignis, & non in igne dominus, & post ignem vox auræ tenuis. Per hæc enim, & per prophetas valde indignans, propter transgressionem populi, & propter interfectionem prophetarum, docebantur mitiùs agere, ac secundum hominem aduentus domini

A mitti significabatur futurus, post illam legem quæ data est per Moysen, mitis & tranquillus, in quo nec calamum quassatum confregit, nec linum fumigans extinxit. Ostendebatur autem & regni eius mitis & pacifica requictio. Post enim spiritum qui conterit montes, & post terræmotum, & post ignem, tranquilla & pacifica regni eius aduentũt tempora, in quibus cum omni tranquillitate spiritus dei viuificat, & auget hominem. Manifestiùs autem adhuc per Ezechielem factum est, quoniam ex parte dispositiones dei, sed non ipsum videbant prophetæ priores deum. Hîc enim dei cũ vidisset visionẽ, & Cherubim & rotas eorum, & vniuersæ progressionis eius mysterium cùm retulisset, & similitudinem quasi figuram hominis, & illa quidem quæ erant super lumbos eius, quasi figuram electri, quæ autem deorsum, quasi visionem ignis & reliquam vniuersam thronorum visionem manifestans, ne quis putaret fortè eum in iis propriè vidisse deum, intulit, hæc visio similitudinis gloriæ domini. Igitur si neque Moyses vidit deum, nec Helias, nec Ezechiel, qui multa de cœlestibus viderunt, quæ autem ab iis videban-
B tur erant similitudines claritatis domini, & prophetiæ futurorum, manifestum est quoniam pater quidem inuisibilis, de quo & dominus dixit, Deum nemo vidit vnquam. Verbum autem eius quemadmodum volebat ipse, & ad vtilitatem videntium claritatem monstrabat patris, & dispositiones exponebat. Quemadmodum & dominus dixit, Vnigenitus deus qui est in sinu patris, ipse enarrauit. Et ipse autem interpretatur patris verbum, vtpote diues & multus existens, non in vna figura, nec in vno charactere videbatur videntibus eum, sed secundũ dispensationum eius causas siue efficaciam, sicut in Daniele scriptum est, Aliquando enim cum iis qui erant circa Ananiam, Azariam, Mizaelem, videbatur, assistens eis in fornace ignis & in camino, & liberans eos de igne, Et visio, inquit, quarti, similis filio dei. Aliquando autem lapis à monte abscissus sine manibus, & percutiens temporalia regna, & ventilans ea, & ipse replens vniuersam terram. Rursum hîc idem videbitur quasi filius hominis in nubibus cœli veniens, & appropinquans ad veterem dierum, & sumens ab eo vniuersam potestatẽ & gloriam, & regnum, Et potestas (inquit) eius potestas æterna, & regnum eius non interibit. Sed & Ioannes domini
C discipulus in Apocalypsi sacerdotalem & gloriosum regni eius videns aduentum: Conuersus sum, inquit, videre vocem quæ loquebatur mecum, & conuersus vidi septem candelabra aurea, & inter candelabra similem filio hominis, indutum podere, & adcinctũ ad mammas zonam auream. Caput autem eius & capilli quemadmodũ lana alba, quomodo nix, & oculi eius vt flamma ignis, & pedes eius similes chalcolibano, quemadmodum in camino succensus est. Vox eius quasi vox aquarum, & habet stellas septem in manu dextera sua, & de ore eius romphea ex vtraque parte acuta exibat, & facies eius quemadmodum sol fulgens in virtute sua. In iis enim aliquid à patre clarum eius significat, vt caput: aliquid verò sacerdotale, vt poderem, & propter hoc Moyses secundum typum vestiuit pontificem: aliquid verò ad finem, quemadmodum chalcolibonum in camino succensum, quod est fortitudo fidei, & perseuerabile orationum, propter aduenientis in fine temporum succensionis incendium. Ioanne verò non sustinente visionem, Et cecidi enim (inquit) ad pedes eius quasi mortuus, vt fieret quod scri-
D ptum est, Nemo videt deum, & viuet, & viuificans eum verbum & admonens, quoniam ipse est in cuius pectore recumbebat ad cœnam, interrogans quis esset qui inciperet eum tradere, Et dicebat, Ego sum primus & nouissimus, & qui viuo, & fui mortuus, & ecce viuo in secula seculorum, & habeo claues mortis & inferorum. Et post hæc in secunda visione eundem dominum videns, Vidi enim (inquit) in medio throni & quatuor animalium, & in medio presbyterorum agnum stantem quasi occisum, habentem cornua septem, & oculos septẽ, qui sunt septem spiritus dei, dimissi in vniuersam terram. Et rursus de eodem ipso agno ait, Et ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur fidelis, & verus, & per iustitiam iudicat & pugnat, & oculi eius sicut flamma ignis, & in capite eius diademata multa, habens nomen scriptum, quod nemo scit nisi ipse, & circumamictus vestimentum aspersum sanguine, & vocatur nomen eius verbum dei, & exercitus cœli sequebatur eum in equis albis, vestiti byssinum album mundum, & de ore eius procedit romphea acuta, vt in ea percutiat gentes, & ipse pascet eos in virga ferrea, & ipse calcat lacum vini furoris iræ dei omnipotentis, & habet super vestitum, & super femur suum nomen scriptum, Rex regum & dominus dominantium. Sic semper verbum dei ve-
E lut lineamenta rerum futurarum habet, & velut species dispositionum patris hominibus ostendebat, docens nos quæ sunt dei. HILARIVS QVARTO DE TRINITATE. Vnigenito deo prædica, quòd absque eo deus non sit. Audi enim præter Moysen & Esaiam, tum idipsum quoque & Hieremiam docentem, cum dicit, Hic deus noster est, & non deputabitur alter ad eum. Qui inuenit omnem viam disciplinæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Dixerat enim iam superiùs, Et homo est, & quis cognoscet eum? Habes ergo deum in terra visum, & inter homines conuersatum, & requiro quomodo intelligendum existimes, deum nemo vidit vnquam, nisi vnigenitus filius, qui est in sinu patris, cùm Hieremias deum prædicet, qui & visus in terris est, & inter homines conuersatus est? Pater certè non nisi filio visibilis est. Quis ergo iste est qui visus est, & conuersatus est inter homines? Deus certè nosster est, & visibilis in homine, & contrectabilis deus. Et prophetam loquentem intellige, Non deputabitur alter ad eum. Si quæris quomodo, audi quæ sequuntur, ne per id non & patri proprium esse existimes, quod dictum
F est, Audi Israël, Dominus deus tuus vnus est. Hæc enim sibi cohærent. Non deputabitur alter ad eum, qui inuenit omnem viam scientiæ, & dedit eam Iacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hoc super terram visus est, & inter homines conuersatus est. Vnus est enim mediator dei & hominum, deus & homo, & in legislatione, & in corporis assumptione mediator. Alius igitur ad eum non deputabitur. Vnus est enim hic in deum ex deo natus, per quem creata sunt omnia in cœlo & in terra, per quem tempora & secula facta sunt. Totum enim quicquid est, ex eius operatione subsistit. Hic ergo vnus est disponens ad Abraham, loquens ad Moysen, testans ad Israël, manens in prophetis, per virginem natus ex spiritu sancto, aduersantes nobis inimicásque virtutes ligno passionis affigens, mortem in inferno perimens, spei nostræ fidem resurrectione confirmans, corruptionem carnis humanæ gloria corporis sui perimens. Ad hunc ergo non deputabitur alius. Soli enim hæc vnigenito deo propria sunt, & vnus hic in hanc peculiarem virtutum suarum beatitudinem natus ex deo est, non alter ad eum deus deputatur. Non enim ex alia substantia, sed ex deo deus est. Nihil in eo itaque nouum, nihil extraneum, nihil

Universidad de Deusto
Biblioteca

hil recens est. Cùm enim audit Israël, quòd sibi deus vnus sit, & filio dei deo non alter deus deputetur, vt deus G sit absolutè pater deus, & filius deus vnum sunt, non vnione personæ, sed substantiæ vnitate, quia filio dei deo deputari ad alterum deum non sinit propheta dicens, quòd deus vnus est. GREGORIVS NYSSENVS.

Ambigere profectò quispiam poterit, quomodo Moyses quem tot tantísque visionibus deum vidisse scriptura testatur, quo cum deus ita loquebatur, vt si quis amicum suum alloqueretur, orat nunc quasi nunquam vidisset, vt videat. Et quomodo diuina vox modò annuit oranti quod petit, & hanc quoque gratiam, sibi velle conferre non negat: modò in desperationem ducit, cùm asserat non esse hanc vitam hominum eius rei quam postulabat capacem, & ad hæc, quem locum esse apud se deus dicit, & quem in loco lapidem, & quod in lapide foramen, in quod iubet peruenire Moysen, deinde deum manum suam ad os foraminis illius positurum, & cùm transierit Moysen inuocatum à foramine, posteriora eius, qui vocauit inspecturum, hæc enim scriptura narrat, & sic asserit deum à Moyse perspectum, sicut diuina voce sibi fuerat promissum. Hæc omnia H si quis secundum literam solùm consideret, non obscurus duntaxat quærentibus sensus fiet, verùm etiam non rectas de eo generabit opiniones, sola enim figurata anterius, atque posterius habent, omnis figura corporis terminus est. Quare qui figuram deo attribuit, corpus ipsum consequenter putabit, corpus autem omne compositum est, compositum porrò diuersorum ac differentium concursu constituitur. Quicquid verò sic constitutum est, indissolubile non est, quódque dissoluitur, id corrumpitur: dissolutio enim, corruptio compositi est. Quas ob res si quis posterius dei secundum literam capiet, in hoc inconueniens consequenter deducetur. Nam antè & retro in figura certè est, figura in corpore, corpus natura dissolubile, dissolubile autem incorruptibile esse non potest. Sic qui omnino literæ seruit, rerum ipsarum consequentia corruptibilem esse deum opinari compellitur. Est autem deus incorruptibilis omnino atque immortalis. Non est ergo vbique sequenda litera. Quòd si hac in parte altiorem, quàm litera patitur, sensum quærere cogimur, quis alienum esse scriptura dicet, si ad spiritualem sensum totum reducimus? nam cùm necesse sit partes aliquas spiritaliter intelligere, I totum quoque necesse, vt & possit & debeat, sicuti partes intelligi, est enim totum ex partibus, quare partium naturam sapiat necesse est. Locus igitur apud deum, & lapis in loco, & in lapide quædam capacitas, quã foramen appellauit, ingressúsque Moysi ad illud, impositio quoque manus dei in ore foraminis, & transgressio eius, & vocatio, ac denique posteriorum partium aspectatio, ad altius & conuenientius norma regulâque anagogica sic reducetur. Quemadmodum igitur grauia & rotunda corpora, si è cacuminibus montium lapsa deorsum fuerint, & si nullus postea impellat, ipsa tamen per se vehementiore impetu, si nihil impedimento sit, semper deferuntur, quousque ad planiciem descenderint. Sic anima cuius natura sursum fertur, terrenis absoluta cupiditatibus, ardentior in dies fiet, velociúsque pertransit, ad sublimiora semper conscendens. Nam cùm nihil sibi sit impedimento, per seipsam ad naturam boni fertur. Attrahit enim ad se natura ipsius boni, omnes qui ad pulchritudinis eius radios, sanis possint oculis respicere, ita fit vt cœlestium desiderio semper ad maiora (vt Apostolus ait) consurgat, ac semper ad altiora peruolet. Nam cùm per ea quæ iam percepit, ad maiora K & perspicere & aspicere possit, maiore atq; maiore desiderio semper ardet, ac si indesinéter sursum fertur, his quæ peracta sunt robustior facta, solùm enim virtutis actio nutrit laborem, virésque auget. Quapropter magnus ille Moyses, cùm semel per scalam in qua deus innixus erat, vt Iacob dicit, ascendere cœpisset, nunquam stetit, nunquam terminum motus nouit, sed semper de gradu in gradum ascendebat, nec enim deficere vnquam potest altior gradus. Negauit falsam Aegyptiorum reginæ coniunctionem, qua filius eius putabatur. Hebræum vltus est, ad desertam & solitariam se transtulit vitam, quam humanæ perturbationes non vexant, pauit cicurium animalium gregem, vidit resplendentem lucem diuinam, abiecit calceos, vt facilius ad lucem accederet, in libertatem vendicauit suos, hostem vndis vidit submersum, lucida nube ductus est, sicco lapide sedauit sitim, à cœlo deduxit panem. Præterea extensione manuum alienigenam fudit, sonitum tubæ audiuit, caliginem subiit, ad penetralia diuini tabernaculi ingressus est, sacerdotij didicit mysteria, simulachrum L destruxit, propitium deum reddidit, legem de Deorum prauitate dirutam restituit, gloria effulsit. Ac tot tantísque sublimationibus elatus adhuc ardet desiderio, adhuc tanquam famescens ac sitiens, tanquam eo carens, quo semper fruebatur, orat vt videat, non vt ipse capere potest, sed vt se habet qui desideratur. Vnde arbitror immenso desiderio atque ardenti erga deum ita fuisse affectum, quod visionibus sibi enituit, vt ferre non posset, quin ab iis quæ comprehendit ad occultiora compelleret, quocirca supremæ pulchritudinis amator, quod iam viderat, tanquam imaginem eius, quod non viderat credens, ipso frui primitiuo desiderabat. Id ergo vult audax in monte illa petitio, ne per specula & imagines, sed per veram & propriam faciem frui pulchritudine posset. Diuina verò vox per ea quæ negat, concedit quod petitur, pauculis verbis immensam sententiarũ profunditatem subaperiens. Annuit enim facturum se quod petebatur, finem autem atque cessationem huius desiderij futurum non promisit, nec enim ita quispiam deum videre potest, vt videndi desinat desiderium. Nam in hoc profectò deus videtur, vt nunquam desinas ad eum respicere. Sed quisnam est ille locus, qui apud deum esse intelligitur? Quis ille lapis? quæ est illa capacitas in lapide? quæ est illa manus dei, quæ hos lapides foraminis retinet? transitus verò dei quis est? aut posterius eius, quod Moyses videre permittitur? oportet enim profectò magnum quid vnumquodque istorum esse, & deo tonanti non indignum, ita vt omnium visione, quam ad hunc vsque diem Moyses viderat, maior hæc & sublimior credi possit. Quomodo igitur illorum verborum profunditatem intelligemus? auxilio scilicet illius, qui & Moysi, & omnibus qui eum amant, planam ad omne bonum viam solet præstare. Ecce (inquit) locus apud me. Quod sic intelligendum est, quod ab iis quæ mox diximus, non sit alienum. Locum igitur dicit non superficie circunfusum, nec quantite vlla descriptum (nec enim est in immenso mẽsura) sed ad infinitum atque interminabile loci nomine, qui circunscripta mensura terminatur, auditorem deducit. Hunc ergo sensum subostendere mihi videtur. Quoniam tibi Moyses ad anteriora pergendi semper ingens desiderium est, nec vllo huius cursus labore defatigaris, nec terminum huius assequendi boni constituis, sed semper inhias ad maiora, scias tantum esse apud me locum, vt nunquam terminum

eius

A eius cursu aut volatu aliquo queas inuenire. Hic autem cursus atque volatus, status quidam ex alia ratione. Sistam enim (inquit) te in lapide. Mirabile auditu quomodo vnum ac idem, est status, & motus est. Si quis ascendit, non stat: si stat, non ascendit. At hic ascendit, quia stat. Nam qui caducus ac instabilis cogitationibus est, non fixus in bono nec permanens, sed mobilis atque fluctuans, cogitationibus variis oppressus & conquassatus, is nunquam ad sublimitatem veræ vitæ ascendit, sicut qui colles conantur scandere sabulo, nam etsi proiectis in longum pedibus magna transire spacia videantur, semper tamen ad inferiora delapso sabulo deferuntur. Motus igitur fit, progressus autem nullus fit. At si quis vt Psalmista dicit, à fece profundi retractos pedes in hoc posuerit lapide, lapis autem Christus est, plenitudo virtutum omnium, quantò firmior ac nobilior vt Paulus consulit, in bono fuerit, tantò velociùs volat hac stabilitate quasi pennis eleuatus. Cùm igitur locum apud se ostendit, ad perpetuum cursum exhortatur. Cùm statum in lapide daturum se promittit, modum diuini
B cursus illius Moysi subaperit. Capacitas verò aut foramen lapidis, verbis Apostoli expositum est, cùm domum non manufactam cœlestem spe iis reseruari, qui terrestre tabernaculum dissoluerunt asserat. Nam certè qui cursum perfecit, vt ipse dicit, in lato illo & capacissimo studio, quod diuina vox locum appellauit, qui videlicet fidem conseruauit, ac in lapide vti ænigmaticè dicitur, pedes suos firmauit, is corona iustitiæ, à manu eius qui hæc certamina nobis posuit coronabitur. Hæc autem gloria multis nuncupatur à scriptura nominibus. Vna enim & eadem res hîc quidem lapidis capacitas appellatur, in aliis autem paradisus, delitiæ, tabernaculum æternum, mansio apud patrem, patriarchæ sinus, regio viuentium, aqua requietis, Hierusalem superior, regnum cœlorum, Babylon vocationis, corona gratiarum, corona pulchritudinis, turris fortitudinis, supermensale gaudium, dei consensus, sedes iudicij, locus nominatissimus, occultum tabernaculum. Vna ergo illius gloriæ hæc quoque appellatio est, Moysi in lapidem ingressus. Nam quoniam Christus lapis est, vt Paulo placet, Omnem autem bonorum spem in Christo firmiter esse credimus, qui bonum aliquod adeptus est, is in
C Christo est, qui omne bonum cõtinet, qui verò ad Christum peruenit, & à manu dei tectus est (manus autem dei quid aliud esse potest quàm creatrix rerum virtus?) ipse vnigenitus deus, per quem omnia facta sunt, qui & currentibus locus est, & via, vt ipse dicit, & lapis confirmatorum, & domus quiescentium, qui ad hunc (inquam) peruenit, is audiet vocantẽ, is in posterioribus vocantis constituetur vt scriptura monet, quod probè Dauid ille intellexit. Habitanti enim in auxilio excelsi dicit, In scapulis suis obumbrabit tibi, quod est post deũ esse constitutum. Nam scapulæ posteriora sunt. De se autẽ clamat, Adhæsit anima mea post te, & suscepit me dextera tua. Vides quomodo Psalmista cum historia consentit. Nam vt hîc dicitur eum à dextera suscipi, qui post deum adhęsit, sic ibi eum manus tegit, qui dei vocem expectat in lapide. Sed dominus quoque qui Moysi oracula dedit qui ad implendum legem suam venit, ænigma id enodans apertissimè, similiter ad discipulos ait, Si quis (inquit) vult post me venire, non dixit ante me. Hoc quoque ipsum cuidam de vita æterna cogitanti præcipit, dicens, Veni, & sequere me. Qui autem sequitur, non faciem, sed tergum aspicit. Docetur igitur Moyses desi-
D rans deum videre, quomodo potest deus videri. Sequi enim deum corde ac animo semper quocunque ducat, idipsum est deum videre. Etenim transitus ille dei, ducem esse deum sequentis significat, cùm non sit possibile viam ignoranti rectè ac tuto iter peragere, nisi post ducem rectè sequatur. Dux igitur præeundo sequenti viam monstrat, qui autem sequitur, tunc à recta via non aberrat, cùm semper ducis tergum respiciat. Nam qui ad latera se transfert, aut ducentis faciem cernere studet, non facit eam viam quam dux ostẽdit, ac ideo dicitur ei, Facies mea non videbitur tibi, hoc est, noli ad faciem ducentis dei occurrere, ne in oppositum cursus fiat. Nam si bono bonum contrarium non est, & qui ducentis faciem videt, ducenti oppositus est, cùm ducens bonus sit, ipse malus est, contrarium virtuti vitium, quare Moyses non ex opposito conspicit deum, sed tergum eius respicit. Nam qui ex opposito deum aspicit, non viuet, vt vox diuina testatur, Non videbit (inquit) homo faciem meam & viuet. Vides quantum est vt aliquis discat deum sequi. Nam post illos ascensus mira-
biles, post glorioſas visiones, post inaudita miracula, vix iuxta finem vitæ hanc consecutus est gratiam, vt di-
E sceret deum sequi. Nihil enim amplius mali officere illi potest, qui post deum hoc modo constitutus est.

HIERONYMVS IN MATTHAEVM. Petra Christus est. Super hanc petram dominus fun- *Cap.8.*
dauit Ecclesiam. Ab hac petra Apostolus Petrus sortitus est nomen. Super huiusmodi petram non inueniuntur
serpentis vestigia. De hac & Propheta loquitur confidenter, Statuit supra petram pedes meos. Et in alio loco, *Psalm.39.*
Petra refugium leporibus siue herinaciis. Timidum enim animal in petræ cauernas se recipit, & cutis aspera & *Psalm.130.*
tota armata iaculis, tali se protectione tutatur. Vnde & Moysi dicitur eo tempore quo de Aegypto fugerat, &
lepusculus domini erat, Sta in foramine petræ, & posteriora mea videbis. IDEM IN ECCLESIASTEN. *Cap.12.*
In consummatione mundi cũ refriguerit charitas multorũ, & imminutæ fuerint animę magistrorũ quæ possunt
cœlestẽ cibũ præbere credentibus, translatæ in cœlestia, tunc incipient hi qui ex parte in hoc mundo intuebantur
lumẽ sciẽtiæ, inuolui tenebris. Si enim Moysi dicitur, Ponam te in foramine petræ, & sic posteriora mea videbis,
qutãò magis vnaquęq; anima per foramẽ & quasdã tenebrosas cauernas aspicit veritatẽ? THEODORETVS.
F Moyses legislator cũ audisset deum dicentem, Non ascendam tecum, populus enim duræ ceruicis es, precatus est
deum vt secum ambularet, neque alium pro se deum illis daret. Postquàm autem id quoqueà bonitate diuina
impetrauit, Diuino amore correptus, Diuinam naturam vt videret orauit. Cui dictum est, Non poteris vide-
re faciem meam. Deum enim nemo vnquam vidit, Sed diuinas dispensationes atque operationes (sic enim
posteriora dei intelligendum est) neque id tamen promiscuè & communiter omnibus datum est, sed iis qui su-
per petram ab ipso deo collocati sunt, quæ profectò fidem illam solidam atque immotam declarant, cuius pe-
træ foramen quid aliud quàm fidei oculum intelligere debemus, quo ea conspicimus quæ corporeis oculis nul-
la ratione contemplari possunt? Ecce (inquit) locus apud me. Diuinæ bonitatis locum vocat, per quem quum
à nullo comprehendi ac capi queat, ab iis qui digni sunt, quodammodo capi ac contineri videtur. GREGO- *Cap.6.*
RIVS TRIGESIMOQVINTO MORALIVM. Est locus apud me, & cætera. Locus iste Ecclesia est, *Exod.12.*
de qua veritas conspicitur, & sacrificium accipitur, quæ sola pro errantibus fiducialiter intercedit, vnde de

agni

Universidad de Deusto
Biblioteca

agni hostia precipitur, In vna domo comedite, nec efferetis de carnibus eius foras. In vna nanq; domo agnus co- G
meditur, quia in vna catholica Ecclesia vera hostia redemptoris immolatur. De cuius carnibus diuina lex efferri
Gen.7. foras prohibet, quia dari sanctũ canibus vetat. Sola est in qua opus bonum fructuose peragitur, vnde & mercedẽ
denarij, nõ nisi qui intra vineã laborauerant acceperunt. Sola est quæ intra se positos valida charitatis cõpage cu
stodit. Vnde & aqua diluuij arcam quidẽ ad sublimiora sustulit, omnes autẽ quos extra arcã inuenit extinxit. So
la est in qua superna mysteria veraciter contemplemur. Vnde & ad Moysen dominus dicit, Est locus apud me, &
stabis supra petrã & paulò pòst. Tollam manũ meã, & videbis posteriora mea. Quia enim ex sola catholica Ec-
clesia veritas conspicitur, apud se esse locũ dominus perhibet, de quo videatur. In petra Moysi ponitur vt dei spe-
ciem contempletur. Quia nisi quis fidei soliditatem tenuerit, diuinam præsentiam non cognoscit. De qua so-
Matth.16. liditate dominus dicit, Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. IDEM VIGESIMO QVIN-
Cap.14. TO MORALIVM. Per locum igitur Ecclesia, per petram dominus, per Moysen verò multitudo plebis H
Israëliticæ figuratur, quæ domino in terra prædicante non credidit. Ipsa ergo in petra stetit, terga domini
transeuntis aspiciens, quia videlicet post passionem ascensionẽmque dominicam, intra sanctam Ecclesiam de-
ducta, fidem Christi percipere meruit, & cuius præsentiam non vidit, eius posteriora cognouit. SIXTVS
PAPA AD EPISCOPOS ORIENTALES. Ecclesia dei sine macula & ruga debet existere, & ideo
non oportet eam à quibusdam conculcari, aut maculari, quia scriptum est, Vna est columba mea, perfecta mea.
Hinc iterum dominus ad Moysen ait, Est locus penes me, & stabis supra petram. Quis est locus qui non sit do-
mini, dum cuncta in ipso per quem creata sunt continentur? Sed tamen locus apud eum, videlicet sanctæ Ec-
clesiæ vnitas est, in qua supra petram statur, dum confessionis soliditas humiliter tenetur. INTER-
LINEARIS. Quia igitur ex sola catholica Ecclesia veritas conspicitur, apud se dicit dominus esse locum
de quo videatur. Cùm transierit gloria mea, id est, filius meus de hoc mundo ad patrem, gloria enim patris, est
filius sapiens. In foramine petræ ponam te, hoc est, in passione eiusdem solidabo te. Protegámque manu mea I
donec transeam, id est, velamen ponam super oculos tuos, ne mysterium incarnationis cognoscas. Et cùm tran-
siero, tollam manum meam, & videbis posteriora mea, ac si apertè dicat, Postquàm ad cœlos ascendero, aufe-
ram velamen à corde tuo, & incarnationem credes. Faciem autem meam videre non poteris, videlicet præsen-
tiam in carne meam non cognosces, supposita scilicet cæcitate tua. EVCHERIVS DE FORMVLIS
SPIRITALIBVS. Sed & transire dicitur deus, cùm de cordibus quorundam hominum, in quibus ante per
fidem credebatur, postea subrepente perfidia, vel quolibet delicto, ab eis recedit, & ad alios transit, quemadmodũ
de Iudæis ad Gentes, de hæreticis ad Catholicos, seu de quibuslibet irreligiosis ad religiosos. RVPERTVS.
Ecce est locus apud me, & cætera. Hoc pro parte dictum est electorum, videlicet Petri cæterorúmque Apostolo-
rum, vel omnium qui ex eodem populo crediderunt, aut crediturí sunt, quibus nihil obfuit, quòd faciem, id
est, præsentiam domini sicut erat, non viderunt, postquàm enim resurrexit à mortuis, & ascendit in cœlum, tunc K
cognouerunt, & ita quodammodo posteriora eius viderunt. Dicat ergo, Est locus apud me, stabis supra petram.
Matth.16. Quam videlicet supra petram stabat Petrus iam cùm diceret, Tu es Christus filius dei viui, & idcirco tale re-
sponsum accepit, Et ego dico tibi, tu es Petrus, & super hanc petram ędificabo Ecclesiam meam. Cúmque tran-
sibit gloria mea, id est, cùm transiero ex hoc mundo, glorificatus magna resurrectionis & ascensionis gloria, po-
nam te, id est, omnem Israëlitam, quicunque erit ex tua fide, quemcunque non excæcauerit fumus inuidiæ, po-
nam (inquam) in foramine petræ, id est, in fide passionis meæ, & protegam dextera mea, non enim rapiet quis-
quam de manu mea, donec transeam, vt prædictum est. Tollámque manum meam, id est, extollam potentiam
meam, & videbis posteriora mea, sicut iam dictum est, Faciem autem meam, id est, dum præsens in corpore
2.2.q.171. ar.2.in cor. sum, maiestatem meam non poteris videre. THOMAS. Cúmque transibit gloria mea. Sicut Aposto-
lus dicit ad Ephesios quinto, Omne quod manifestatur lumẽ est, quia videlicet sicut manifestatio corporalis vi-
sionis fit per lumen corporale, ita etiam manifestatio visionis intellectualis fit per lumen intellectuale. Oportet
ergo quòd manifestatio proportionetur lumini per quod fit, sicut effectus proportionatur suæ causæ. Cùm er- L
go prophetia pertineat ad cognitionem, quæ supra naturalem rationem existit (vt dictum est) consequens est,
quòd ad prophetiam requiratur quoddam lumen intellectuale, excedens lumen naturalis rationis. Vnde dici-
tur Micheæ septimo, Cùm sedero in tenebris, dominus lux mea est. Lumen autem dupliciter alicui inesse po-
test. Vno modo per modum formæ permanentis, sicut lumen corporale est in sole & in igne. Alio modo per
modum cuiusdam passionis siue impressionis transeuntis, sicut lumen est in aëre. Lumen autem propheticum
non inest intellectui prophetæ per modũ formæ permanentis, aliàs oporteret quòd semper prophetæ adesset fa-
cultas prophetandi, quod patet esse falsum. Dicit enim Gregorius super Ezechielẽ, Aliquãdo prophetiæ spiritus
deest prophetis, nec semper eorum mentibus præsto est, quatenus cũ hunc non habent, se hunc cognoscant ex do-
no habere cùm habent. Vnde Helisæus dixit de muliere Sunamite quarto Regum quarto, Anima eius in amari-
tudine est, & dominus celauit à me, & non indicauit mihi. Et huius ratio est, quia lumen intellectuale in ali-
quo existens per modum formæ permanentis & perfectæ, perficit intellectum principaliter ad cognoscendum M
principium illorum quæ per illud lumen manifestantur, sicut per lumen intellectus agentis præcipuè intellectus
cognoscit prima principia omnium illorum quæ naturaliter cognoscuntur. Principium autem eorum quæ ad
supernaturalem cognitionem pertinent, quæ per prophetiam manifestantur, est ipse deus, qui per essentiam à
prophetis non videtur. Videtur autem à beatis in patria, in quibus huiusmodi lumen inest, per modum cuius-
dam formæ permanentis & perfectæ, secundum illud Psalmi, In lumine tuo videbimus lumen. Relinquitur er-
go quòd lumen propheticum insit animæ prophetæ per modum cuiusdam passionis vel impressionis transeun-
tis. Et hoc significatur Exodi trigesimo tertio, Cúmque transibit gloria mea ponam te in foramine petræ, & cæ-
tera. Et tertij Regum decimonono dicitur ad Heliam, Egredere, & sta in monte coram domino, & ecce domi-
nus transit, & cætera. Et inde est quòd sicut aër semper indiget noua illuminatione, ita etiam mens prophetæ
semper indiget noua reuelatione, sicut discipulus qui nondum est adeptus principia artis, indiget vt de singu-
lis instruatur

A lis instruatur. Vnde Esaiæ quinquagesimo dicitur, Mane erigat mihi aurem &, & audiam quasi magistrum.
Et hoc etiam ipse modus loquendi per prophetiam designat, secundum quod dicitur quòd locutus est domi-
nus ad talem vel talem prophetam, aut quòd factum est verbum domini, siue manus domini super eum. Habi-
tus autem est forma permanens. CAIETANVS. Et iterum, luxta Hebræum, Et dixit dominus. Ad-
iunctio ista nouum quid insinuat, & verè noua est manifestatio prędictorum ex noua similitudine continente o-
mnia antedicta, tam pollicita, quàm negata. Ecce est locus, & cætera. Iuxta Hebræum, Ecce locus mecũ, & sta-
bis super rupem, & erit transeunte honore meo, & ponam te in foramine rupis, & velabo vola mea super te, do-
nec transeam, & remouebo volam meam, & videbis posteriora mea, & facies mea non videbitur. Non promit-
titur res gerenda, sed parabola est. Cuius sensus est, quòd intelligibili quasi transitu dei coram intellectu Moysi
ipse Moyses stabit super rupem, hoc est, erecta & fixa mente eleuatus, sed tamen quasi absconditur in concaui-
B tate rupis ab ipso deo, dum vniuersa capacitas mentis humanæ offusicatur in seipsa, & opprimendam se experi-
tur à tam excellenti obiecto. Quamuis enim excellens intelligibile non corrumpat intellectum, sed confortet il-
lum, est tamen illi improportionatum, & excedit capacitatem illius, & hoc est offuscare & opprimere illum. Et
quia huiusmodi improportio impediens nostrum intellectum ad videndum diuinum intelligibile, non est sup-
pleta relatiuè ad diuinam faciem, sed est suppleta relatiuè ad diuina quædam bona, vt respiciunt effectus, ideo
manus impediens visionem faciei, & ablata vt videantur posteriora, describitur, vt intelligamus negatum lu-
men maius significari per appositam manum, & infusum lumen minus, significari per remotionem manus. Et
in his comprehenduntur promissa & negata. Et dicta ac scripta sunt hęc etiam in metaphora, vt vel sic retineat
populus, quòd deus est inuisibilis, & quòd posteriora dũtaxat dei vidit Moyses, & audiẽdo hæc, & nõ intelligen
do, admirentur mysteria, & venerentur. AVCTOR CATENAE. Et iterum. Parui refert quòd in
Hebræo est וַיֹּאמֶר יְהוָה Vaiómer Iehoua, Et dixit dominus. Idem enim importat. Et protegam dextera siue vo-
C la mea, est enim כַּפִּי Chappi, quæ dictio significat manum, palmam, volam meam. Quæ idem dicunt cum lite-
ra nostra. Eadem dictio est infra immediatè vbi dicitur, Tollámque manum meam. Faciem autem meam vi-
dere non poteris. Hebraicè est, וּפָנַי לֹא יֵרָאוּ Vphanai lo ierau, Facies autem mea non videbitur, Subaudi à te,
Vel vt dicunt alij, ab homine. Sic & Septuaginta. Chaldaica autem paulò diuersiùs, si non in sensu, in verbis
habet, inquiens, Ecce locus est paratus in conspectu meo, & stabis supra petram. Erítque cùm transierit gloria
mea, ponam te in cauerna petræ, & protegam te verbo meo, donec transeam. Et auferam verbum gloriæ meæ,
& videbis id quod est post me. Et quæ sunt coram me, non apparebunt. Quod autem hoc in loco dicitur est,
Quia petisti videre essentiam meam, manifestabo me, non in tabernaculo, sed in monte Sinai, neque id vul-
gari modo, sed magna maiestate, & stupendo miraculo. In locum igitur montis Sinai conscendito, & supra pe-
tram stabis ibi positam. Quod postquàm feceris, reuelabo me coram te magna maiestate, ac ne præ ea concidas,
ponam te in foramine petræ, vt firmus ac fixus constes. In hac apparitione non expectes me reuelaturum tibi
D faciem meam, hoc est, imperscrutabilem essentiam maiestatis meæ, sed ponam figuram quasi manus meæ su-
per te, & detinebo ac obuelabo oculos tuos, ne videas faciem meam. Commemorabo autem epitheta & co-
gnomina mea, quæ postquàm recitauero, & manum meam iterum abstulero, videbis posteriora seu tergum
meum, facies autem mea non videbitur, hoc est, cognosces me non ex facie, sed à tergo. Cognosces me non ex
propria forma seu essentia, sed ex epithetis seu cognominibus meis. Cognosces me nõ ex inuisibili & imperscru
tabili mea substantia, sed ex visibilibus & perscrutabilibus meis operibus seu effectibus. Facies enim dei hoc lo-
co significat imperscrutabilem dei essentiam ac maiestatem. Posteriora autem eius dicuntur manifesta & visibi-
lia opera dei. Vnde & vulgus cognitionem ab effectibus, vocat cognitionem à posteriori. Et Paulus dicit inui-
sibilia dei cognosci à creatione mundi per opera. Et Actorum quartodecimo, Deus non sine testimonio seipsum
reliquit, benefaciens de cœlo, dans pluuias & tempora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. Sed quo-
modo deus reuelet sese à posteriori seu à tergo, postea ipse copiosè significabit, cùm recitabit nomina seu epithe-
E ta sua coram Moyse, vt in sequenti capite audiemus. Quod igitur facies dei, non videtur, & posteriora videtur,
hoc indicare voluit, quòd ipsa diuina essentia conspici à nobis viatoribus non potest, diuinæ autem prouiden-
tiæ effectus in creaturis, qui sunt propriè viæ domini, quoniam effectus omnis sua causa est posterior, videri pos-
sunt. Spectrum itaque aliquod & simulachrum presentię diuinę tũc quoque promisit dominus fideliſsimo seruo
suo stanti ad petram montis Horeb, non sine tamen Christi mysterio ostenso, ac intellecto. Transiuit quippe glo-
ria dei, & pertransiit Iudæos, non nisi à posteriori eis visa, quia à mortis, resurrectionis, & prædicationis tem-
pore resipuerunt, credentes in Christum quem præsentem abominati sunt, & occiderunt. Denique vltimus Is-
raël, post cæteras Gentes ad Christum conuersas saluabitur, postquàm plenitudo gentiũ intrauerit. Moyses quip-
pe in foramine petræ stat, domino prodeũte tutatus, & feliciter domino credens saluatus, populus autem Iudai-
cus in eadem petra scandalum patietur, & tempus visitationis non aduertet, sed offendet ad lapidem quem re-
probauit, tum primùm saluandus, cùm conspiciet Christum exaltatum in caput anguli, gentium & Iudæorum
vnicam Ecclesiam coniuncturum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMQVARTVM, ARGVMENTVM. G

Instaurantur tabulæ. Misericordia dei. Prohibetur societas Gentium & idololatria. Solennitas azymorum. Primogenita. Sabbatum. Festum trium hebdomadarum. Primitiæ. Ieiunium Moysi. Faciem suam cornutam velat Moyses.

CAPVT XXXIIII.

Lectio.1. ACcide ceps præcide (ait) tibi duas tabulas lapideas instar priorum. Et scribam super eas uerba quæ habuerunt tabulæ quas fregisti. Esto paratus mane, ut ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super uerticem montis. Nullus ascendat tecum, nec uideatur H
Lectio.2. quispiam per totum montem, boues quoque & oues non pascantur è contra.

RVPERTVS. Hîc quia gens prauaricatrix primam fidem irritam fecerat in conflatione vituli, & totum ædificiũ fœderis collapsum fuerat, penè ab alio rursus principio inchoatur. *Ac deinceps præcide (ait) tibi duas tabulas lapideas instar priorum, & scribam super eas verba quæ habuerunt tabulæ quas fregisti.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et dixit dominus ad Moysen, Dola tibi duas tabulas instar priorum, & cætera. Manifestat per hoc deus reuocari pœnas adepti tabernaculi in medio corũ, ex eo enim quòd tabulas decem præceptorum locandas in theca decernit, concomitanter vniuersam tabernaculi fabricam quam decreuerat & monstrauerat Moysi in monte antequàm populus peccaret, decernit. Et dicit dola tibi, non mihi, ego enim non indigeo tua dolatione, sicut nec tuis tabulis. Prima siquidem vice ego tabulas dedi, dolaui & scripsi, tanquam ex me operans, modò autem tuis precibus operaturus, volo vt doles tu tabulas, ego autem I
scribam. AVCTOR CATENAE. Principium capituli huius Hebraicè est, וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה Vaiómer Iehoua el Mose, Et dixit dominus ad Moysen. Ita habent Septuaginta, ita & Chaldaica. Sed & id innuit etiam Interpres cùm dixit, Ac deinceps, videlicet ait dominus ad Moysen. Quódq; apud nos legitur, Præcide tibi, Hebraicè est פְסָל לְךָ Pesal lecha, hoc est, Dola, seu præcide vel sculpe tibi, Pasal enim hæc significat. Septuaginta secundum significatum sicut Interpres secuti, λάξευσον σεαυτῷ, Præcide tibi ipsi, dixerunt: Chaldaica verò primum, videlicet, Dola tibi. Tabulæ igitur diuinæ legis bis paratæ sunt, semel ab ipso domino, quo autem id modo factum, vanum fuerit perquirere, cùm velle dei sit fieri creaturis. Secundò à Moyse nunc dolari præcipiuntur, ab ipso domino inscribendæ. *Esto paratus mane, vt ascendas statim in montem Sinai, stabisque mecum super verticem montis.* CAIETANVS. Non dicit mane diei crastinæ, sed absolutè mane, vt intelligamus quòd non est præceptum vt mane diei immediatè sequentis esset paratus ad ascendendum in montem (plus enim temporis exigebat dolatio lapidum) sed vt præparatis tabulis, non quacunque hora, sed matutina ascenderet K
in montem. Vnde in Hebræo subiungitur, Et ascendes mane in montem Sinai, & stabis mihi ibi super verticem montis. Sententia clara est, mandans etiam modum expectandi ipsum deum, stando. AVCTOR CATENAE. Quod nos legimus, Vt ascendas statim. Pro dictione statim, Hebraicè est בַּבֹּקֶר Babóker, id est, mane. Et quod sequitur, stabisq; mecũ, ibi est לִי שָׁם Li sam, id est, Mihi vel ibi illic, hoc est, propter me, vel expectans me, Sic & Septuaginta, καὶ στήσῃ μοι ἐκεῖ, Et stabis mihi ibi. Chaldaica quoq;, Stabis corã me ibi. Sed hæc minima sunt. Debuit itaq; quammaximè exaltari Moyses, per quẽ docendi erant reliqui populi. Stabisq; mecũ (inquit) ibi, imò mihi, ad meũ scilicet obsequiũ, non tuũ. Sic lex quoq; Euãgelica à Christo discipulis primũ prædicata est in monte excelso, Et de Sion mõte exibit lex, & cęt. *Nullus ascendat tecũ, nec videatur quispiã per totũ montẽ, boues quoque & oues non pascantur è contra.* CAIETANVS. Etiã è regione montis pasci animalia prohibet. Partẽ certã intelligo, quæ erat è regione montis ex illa parte qua ascẽdebatur in montẽ, & hoc pro reuerentia diuinæ præsentiæ in signo visibili illic. AVCTOR CATENAE. Boues quoq; & oues nõ pascantur è cõtra. Quod Hebraicè dicitur, אֶל L
מוּל הָהָר הַזֶּה El mul hahar hahu, E regione montis huius, vel illius. Sic & Chaldaica. Alij vertunt, In prospectu montis huius. Quidã ad montem istum. Septuaginta, πλησίον τοῦ ὄρους ἐκείνου, Prope montẽ illũ. Sed hæc in sensu vnum sunt cũ litera Latina. Reuerentiæ ergo & timoris nutriendi in populo gratia, talia præcipiũtur, quo lex domini custodiatur diligentiùs, & vt sacrosancta veneretur. Alioqui ouium & boum pascua dominus nõ moratur. Sed apparitionem domini qualemcunque suscipi voluit à tam ceruicoso populo cum timore.

Mystice. RABANVS. Sed & quod iubet dominus Moysi vt sit paratus mane statim ascẽdere in montẽ Sinai, quatenus stet cum domino super verticem montis, spiritualiter innuit his qui populo dei præsunt, vt præparẽt corda sua ad accipiendũ diuinã sapientiã. Mane ergo paratus est ascẽdere, qui discussis tenebris vitiorũ atq; carnalium desideriorũ mentẽ suam eleuat ad intuenda cœlestia, quatenus in fide catholica firmiter cõsistens, diuinę cõtemplationis particeps existat. Oues quoq; & boues prohibet, vt è cõtra non pascantur, quia simplices quiq; atque terrenis operibus incubantes, ad spiritualiũ ac diuinorũ mysteriorum meditationẽ non sufficiunt. AVCTOR M
CATENAE. Nemo etiam capax diuini colloquij, nisi qui supra humanũ captũ diuino spiritu fuerit illustratus, secretum domini ad sanctos suos, nõ percipit caro & sanguis, vel animalis homo quæ dei sunt, sed pij & excelsi. Sed & quod tabulæ secundæ dolari à Moyse præcipiuntur ab ipso domino inscribẽdę, non vacat mysterio. Lex enim dei ab ipso hominis conditore inscripta est cordibus & cõscientiis hominũ, quam ratio quoq; naturalis dictat & docet, ea nempe quæ iubet Decalogus. Sunt autẽ quę inscribuntur lapidibus verba domini, nõ humana, ideoq; summo studio hominibus obseruanda, non solũ Israëlitis, sed & omnibus gentibus ex æquo, sed ad verum intellectũ, non Iudaicum obseruanda. Confregerat humana temeritas & prævaricatio intolerabilis tabulas diuinæ legis tunc, cũ omnis caro corruperat viã suã, etiã post diluuiũ impietate peruadẽte mundũ, & carnis propensione regnante in perfidis, quas legis scriptæ durę ceruicis populo, quãlibet electo, renouari oportebat. Sed per Christum dominum olim reformandas & explanandas, ad seriem fidei & charitatis in deum & proximum.

Excidit

A EXcidit ergo duas tabulas lapideas quales antea fuerant, & de nocte consurgens ascendit in montem Si- 2
nai sicut ei præceperat dominus, portans secum tabulas. Cúmque descendisset dominus per nubem, stetit Moyses cum eo innocans nomen domini. Quo trãseunte coram eo, ait, Dominator domine deus misericors & clemens, patiens & multæ miserationis, ac uerax, qui custodis misericordiam in milia, qui aufers iniquitatem & scelera atque peccata, nullúsque apud te, per se innocens est. Qui reddis iniquitatem patrum filiis ac nepotibus in tertiam & quartam progenem. Festinúsque Moyses curuatus est pronus in terram, & adorans ait, Si
inueni gratiam in conspectu tuo domine, obsecro ut gradiaris nobiscum, populus enim duræ ceruicis est, & ut auferas iniquitates nostras atque peccata, nósque possideas.

B CHRYSOSTOMVS DE ORANDO DEVM LIBRO SECVNDO. Qui vitam agũt in mari, in 2
ipsum profundũ sese demittunt ac preciosos lapillos his qui versantur in terra deferunt. Nos verò diuinarũ scripturarũ mare scrutantes, in ipsum spiritualis sapiẽtiæ profundum, quantũ quidem in nobis est, decurramus, & legentibus afferamus thesaurũ bonum melius ornantẽ animas, quã ornant regum capita è gẽmis contextæ coronę. Nam harum quidẽ pulchritudo simul cum ipsa vita marcescit. Cæterùm qui doctrina spiritus coronat animam, cùm hîc interim cum omni mentis securitate vitæ tẽpus exigit, tum post huius vitæ finem cum fiducia accedit ad tribunal Christi, plenus virtute & ab omni vitio purus. Quẽ igitur thesaurum è profundo scripturarũ adducimus? Non ipsum profundum attingentes sapientiæ, sed eo vsq; descendentes, quousq; cõcedit Christus, qui homines inuitans ad orandum, & vtilitatẽ hinc proficiscentem cõmendare volens animis nostris, iudicem quendam inducit improbum ac sæuum, qui pudorem omnem ex oculis abiecerat, quíque dei timorem ex anima propulerat. Atqui satis erat iusti clementísque iudicis personam proposuisse, vt huius iustitia collata cum dei boni-
C tate, demonstraret quantũ valeat deprecatio. Etenim si benignus ac mansuetus homo placidè recipit, qui supplices accedunt, quantò magis idem facturus est deus, cuius tanta est erga mortalium genus benignitas, vt non solùm nostram excedat intelligentiam, verùm etiam maior sit quàm vt huius magnitudinem, angeli ipsius possint animo complecti. Itaque satis erat, vt dixi, iusti iudicis personam inducere. Nunc autem iudicem proposuit immitem, impium, & inhumanum, in cæteris quidem implacabilem, ad preces verò benignum ac mansuetum, videlicet vt intelligas, quòd omnis precatio ingenium etiam malum, facilè ad misericordiam & clemẽtiam pertrahit. Quam igitur ob causam hoc fecit Christus? Ne quis omnium ignoraret, quantam vim habeat deprecatio, atque idcirco postquam iudici omnium immanissimo adhibuisset viduam, cúmque præter naturam ostendisset factum ex improbo humanum, ad patrem suum parabolam transfert, ad illum, inquam, bonum, mansuetum, mitem, humanum, misericordia sua vincentem peccata mortalium, condonantem errata plurima, tolerantem quotidie in se dicta conuicia, dissimulantem honorem haberi dæmoniis, se contumeliis affici, filium suum
D innumeris incessi conuiciis, aliáque ferentem atrocia, dicenda pariter ac silenda, & tamen sic conuiciis affectus adeò mansuetè tolerat. Quòd si viderit, eo quo decet tremore accedentes sibi an non protinus miserebitur? Miserebitur profectò. Sic & populum ad impietatem prolapsum, orando seruauit Moyses, orando meruit dei conspectu frui, aliáque innumera bona consecutus est, non alia re quàm orando. Nam & hoc deprecatio illi præstitit vt vitam ageret adsimilem iis qui cœlum inhabitant. An autem quæ diximus vera sint, lectio quæ in præsentiarum habetur in manibus abundè manifestabit. Ea igitur sic inquit. *Excidit ergo duas tabulas lapideas quales antea fuerant, & de nocte consurgens ascendit in montem Sinai, sicut ei præceperat dominus, portans secum tabulas.* CAIETANVS. Surrexit Moyses ea hora qua matutinus ascenderet, sicut præceperat ei dominus. AVCTOR CATENAE. Excidit ergo duas tabulas lapideas quales antea fuerant. Et de nocte consurgens. Hebraica sunt sicut habet Chaldaica, Dolauítque duas tabulas lapideas sicut priores, & surrexit Moyses mane. Alij legunt, Sculpsit igitur duas tabulas lapideas instar priorum, & consurgens Moyses mane. Est enim pasal verbum, de quo suprà. Sed hæc à
E litera nostra non deuiant. Nam quod illa nocte dicit surrexisse Moysen, summum diluculum intellexit, quod Hebræi בַּבֹּקֶר Babócher dicunt. Portans secum tabulas. Succinctiùs vertit Hebraicum Interpres, sententiam tamen retinens. Est enim ibi, וַיִּקַּח בְּיָדוֹ שְׁנֵי לֻחֹת אֲבָנִים Vaikkach biiado sene luchoth abanim, Tulítque in manu sua duas tabulas lapideas. Sic & Chaldaica. Moyses ergo secundas aptauit tabulas, quia primas per zelum confregerat, & sine mora montem iussus ascendit, legem decem verborum à domino susceppturus, quam populo proponat de fide in deum, & charitate in proximum, breuiter omnia perstringentem. *Cúmque descendisset dominus per nubem, stetit Moyses cum eo innocans nomen domini.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et descendit dominus in nube, & statuit se cum eo ibi, & vocauit in nomine domini. Significatur itaque secundum planum literæ sensum, quòd postquam Moyses ascendit ad cacumen montis, descendit deus in signo visibili nubis, & quòd idem deus in illo signo visibili non motus mansit ibidem cum Moyse. Et scriptum est hoc, ne intelligeres quòd deus in illa nube apparuerit transeundo, ad excludendum enim hoc dicitur, quòd statuit se
F ibi cum eo. Nec est dubium, quòd secundum planam literæ continuationem, ille qui descendit in nube, qui constituit se cum Moyse ibi, ipsemet vocauit in nomine domini, exequẽdo quod promiserat in præcedenti capitulo, dicens, & vocabo in nomine domini. Ibi scribitur promissio, hîc scribitur executio. AVCTOR CATENAE. Hebraica veritas sic habet hoc in loco וַיֵּרֶד יְהוָה בֶּעָנָן וַיִּתְיַצֵּב עִמּוֹ שָׁם וַיִּקְרָא בְשֵׁם יְהוָה Vaiéred Iehoua behanan, vaithiazzeb himmo sam, vaikra besem Iehoua, Et descẽdit dominus in nube, & stetit cum eo ibi, & inuocauit in nomine domini. Sic & Septuaginta, Καὶ κατέβη κύριος ἐν νεφέλῃ, καὶ παρέστη αὐτῷ ἐκεῖ, καὶ ἐκάλεσε τῷ ὀνόματι κυρίου, hoc est, Et descendit dominus in nube, & affuit ei illic, & vocauit nomine domini. Chaldaica verò, Et reuelatus est dominus in nube, & stetit cum eo ibi, & inuocauit in nomine domini. Vertunt alij, Et descẽdit dominus per nubem, & stetit ibi coram eo, & commemorauit nomen domini, siue Et clamauit nominatim, Dominus est. Id est, Clamauit, dominus ad Moysen, alta voce denunciauit ei hanc vocẽ, Dominus est, vt capite præcedẽti dixerat, Vocabo in nomine domini corã te, Sic nomen magnificum suum exprimẽs, hîc dicit, Dominus est.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ex quibus omnibus habetur quòd dominus descendit in nube, dominus stetit cũ Moyse, & dominus inuocauit G
nomen domini. Dominus autẽ hîc absq; dubio Angelus domini dicitur cuius voluntatẽ exequebatur ad omnia
& promulgabat, Vel Christus dominus noster qui & dominus est & dicitur, & angelus testamenti promissus, so-
lus mediator inter patrem & homines. Sed & secundum Hebraicam literam, omnia quæ sequũtur, Dei sunt ver-
ba non Moysi. Vt enim suprà dixerat, Clamabo nominatim, Dominus est, miserebor, & cætera: ita & hîc idem
dicit, Deus misericors, quasi dicat, Ego sum dominus ille, & deus & misericors, quem tu rogasti pro populo, &c.
Sequitur igitur. *Quo transeunte corã eo ait, Dominator domine deus misericors & clemens, patiens & multæ miserationis ac verax, qui*
custodis misericordiam in milia, qui aufers iniquitatem & scelera atque peccata, nullúsque apud te per se innocens est. Qui reddis iniquitatẽ pa-
Cap.3. trum filiis ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem. HIERONYMVS IN LAMENTATIONES HIERE-
MIAE. Qui semetipsum diligenter inspicit, & pro peccatis suis carnem macerare, & desideria mortificare nõ
despicit, non solùm veniã delictorum, sed & supernum præmium à verò saluatore & clementissimo iudice spe- H
rare debebit, qui omnes homines vult saluos facere, Misericors enim est, & miserator dominus, patiens & multũ
misericors. CYRILLVS CONTRA IVLIANVM LIBRO NONO. Qualis nã locutus est dominus
in nomine domini, & qualis trãsiit dominus à facie domini? nónne scilicet omnino credemus in filio apparuisse,
& locutũ esse? Nũquid duo domini, ũq; distincti, sicut intelligũtur duo homines? nam vna dominatio & deitas,
vna patris & filij & spiritus sancti, nisi quòd vnumquodq; ex nominatis, in sua subsistentia intelligitur, qua per se
demõstrat vbiq; sacra scriptura vnius naturæ propria & eximia & vnicuiq; perfectè agnata esse docet. Vnde & fi-
lius tanquã totam habẽs in seipso patris proprietatẽ naturalẽ, & ipse existẽs in patre cũ his quæ habet intelligitur,
dicit manifestè ad illum, Omnia mea tua sunt, & omnia tua mea. Et iterũ, Omnia quæ habet pater, mea sunt. Quũ
igitur sit, & non alio modo, vbiq; sapientissimus Moyses designet filium, non dicat vltra. Qui multos filios no-
minat dei, atque hos non homines, sed angelos, vnigenitum verbum deum, vel filium dei, vel quomodocunque
vocatur, non ad homines retulit? Sed ô sapiens, manifestè & sæpissimè cõmemorauit. Intelligis ne etiam ipse? mi- I
Deut.6. nimè profectò. Quamuis scripseris, & rectè, Dominũ deum tuum adorabis, & illi soli seruies, & quæ cum illis cõ-
ueniunt, non ad tollendum filium, sed magis ad subuertendos tuos deos dicta esse hæc intelligẽs, ausus es dicere.
Qui multa talia etiã vbiq; dicit, Dominũ deum tuũ adorabis, & illi soli seruies? Quomodo igitur Iesus in Euã-
Matth. vlt. gelio traditur præcepisse, Euntes docete omnes gẽtes, baptizantes eos in nomine patris & filij, & spiritus sancti?
Quæres igitur & à nobis ipse, Quomodo igitur, dic mihi, quũ Moyses & Prophetæ confessi sint sanctã & substã-
tialem trinitatẽ, & tui sapientes rem non ignorarunt, tam graui & admonitionis experte incõsiderãtia laborare
te nescis? Nam & ipsi principales posuerunt tres subsistẽtias, & illas quidem inter se discriminarunt, & alias inter
illas minores esse fecerunt. Nesciuerũt enim purum de deo sermonẽ, veruntamen non omnino expertes fuisse vi-
detur veritatis. IDEM LIBRO III. CONTRA IVLIANVM. Qui reddis iniquitatem patrum filiis
ac nepotibus in tertiam & quartam generationem. Oportebat & hoc discere eos qui semel recepti, vt sciãt quòd
ignauia ipsis sit quàm damnosa. An non conueniet etiam propriis patribus in bonos filios talem habere senten- K
tiam? & quomodo hoc ambiguum? Reddit autẽ peccata patrum in filios, in tertiam & quartam generationem,
non enim simpliciter dictum est, quia sequitur necessariò, Odientes se, Vnde etiam valde admirabitur quis irre-
prehensibilẽ mansuetudinem omnium domini. Nam cùm sint homines quidã ignaui, & ad peccandum propẽsi,
hac ratione accersentes sibiipsis legislatoris seueritatem interdum eius patientia longanimiter fert primos, nec è
vestigio delictorum suppliciũ exigit, sed condonat ea & sequentibus, progreditúrq; vsque ad tertiam generatio-
nem. Eos autẽ qui ex illis progeniti sunt, si à patrũ lapsibus noluerint recedere, sed fiunt præfractiores ac deterio-
res, & ad ignauiam similiter spectant, tunc scilicet ac valde meritò vix & segniter vindicat. Bonus enim est se-
Ezech.18. cundum naturã, & mansuetudinis omnis principium ac genitor. Memores autem sumus & per vocẽ Ezechielis
nos manifestè edoceri, Dicit enim, Anima peccãs ipsa morietur. Filius verò non feret vindictã patris sui, neq; pa-
ter feret vindictã filij, sed vnusquisq; in peccato suo quod peccauit morietur. Ista est sententia sancta iustè iudi-
cantis dei, neq; ipse pugnat aduersus leges suas. Vnde piè intelligendum est, quòd peccata patrum filios in tertia L
& quarta generatione odientes ipsum, (hoc est, si neque primi, neq; secundi, neque tertij, & qui post illos sequun-
tur, perseuerant in voluntate impia, & ad peccandum dedita, hi enim sunt qui & deũ oderunt, eo quòd diuinis
eius edictis se opponere audent) tam desperatos nimirum & suppliciorum lues subsequitur. RVPERTVS.
Notandum quòd cùm tota sit intentio Moysi deprecari pro populi scelere, & misericordiam implorare, non ta-
men inter tot nomina laudis diuinæ, inter tot vocabula, misericordia siluit de iustitia vel veritate, dicendo mi-
sericors & clemens, patiens & multæ miserationis, tandẽmque addendo, & verax. Itẽmque nominum ipsorum
exponendo causas, cùm dixisset, Qui custodis misericordiam in milia, qui aufers iniquitatẽ, & scelera atque pec-
cata, nullúsque apud te per se innocens est, Quod totum miserationis & gloriæ est iustificantis, addidit, Qui red-
dis iniquitatem patrum in filiis ac nepotibus in tertiam & quartam progeniem. Quod proculdubiò iustitiæ &
Ezech.19. veritatis est. Quomodo ergo (inquis) idem deus per Prophetam dicit, filius non portabit iniquitatem patris, &
pater non portabit iniquitatem filij? Videlicet non portat filius iniquitatem patris, quandocunque nõ imitatur: M
redditur autem iniquitas patrum in filiis & nepotibus, quicunque patres iniquos imitantur. Verbi gratia, Nos
omnes homines secundum carnem, Adæ filij sumus. Si ergo iniquitatem, id est, incredulitatem eius, qua ser-
penti magis quàm deo credidit imitamur, iniquitas eiusdem patris in nobis filiis iustè redditur. Si autem ini-
quitatem eiusdem veteris hominis fugientes, ad iustitiam noui hominis Iesu Christi filij dei confugimus, non
Cap.11. & 12. vtique iniquitatem illius portabimus. GREGORIVS DECIMOSEXTO MORALIVM.
Si ad hoc saluari quisque hîc munditia manuum suarum creditur, vt suis viribus innocens fiat, proculdubiò
erratur, quia si superna gratia nocentem non præuenit, nunquam profectò inueniet quem remuneret inno-
centem. Vnde veridici Moysi voce dicitur, Nullúsque apud te per se innocens est. Superna ergo pietas priùs a-
git in nobis aliquid sine nobis, vt subsequente quoque nostro libero arbitrio bonum quod iam appetimus, agat
nobiscum, quod tamen per impensam gratiam in extremo iudicio ita remunerat in nobis, ac si solis processisset
ex

A ex nobis. Quia enim diuina nos bonitas vt innocẽtes faciat, præuenit, Paulus ait, Gratia autem dei sum id quod *1.Cor.15.*
sum. Et quia eandẽ gratiam nostrum liberũ arbitrium sequitur adiungit, Et gratia eius in me vacua nõ fuit, sed
abũdantiùs illis omnibus laboraui. Qui dum de se nihil esse cõspiceret, ait, Non autẽ ego. Et tamen quia se esse a- *Ibidem.*
liquid cum gratia inuenit, adiunxit, sed gratia dei mecum. Non enim diceret mecũ, si cũ præueniẽte gratia sub-
sequens liberũ arbitrium non haberet. Vt ergo se sine gratia nihil esse ostenderet, ait, Non ego. Vt verò se cũ gra-
tia operatum esse per liberum arbitrium demonstraret, adiunxit, sed gratia dei mecum. Munditia itaq; manuum
suarũ innocẽs saluabitur, quia qui hîc præuenitur dono vt innocẽs fiat, cũ ad iudicium ducitur, ex merito remu-
neratur. RABANVS. Nullus (ait) apud te per se innocens est. Quomodo apud deum quis per se innocens *Iob.4.*
esse poterit, cũ scriptura dicat, Non est homo super terram qui faciat bonum & nõ peccet? Et alibi, Astra (inquit)
nõ sunt munda in conspectu eius, & in angelis suis reperit prauitatẽ. Ac inde necessariò vnusquisq; ab illo repo
B scat mũdari, qui solus est sine macula, solúsq; habet immortalitatẽ, & lucem habitat inaccessibilẽ. Cui Psalmista *Psal.50.*
dicit, Amplius laua me ab iniustitia mea, & à delicto meo mũda me. Ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum &
in delictis peperit me mater mea. Et in libro Iob, Quis potest (inquit) mundum facere de immundo cõceptum se-
mine, nónne tu qui solus es? CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et transiuit dominus super faciem
eius. Ecce executio alterius polliciti. Duo enim promiserat, Alterum, ego faciam trãsire omne bonũ meum supra
faciem tuam: Alterum, Et vocabo in nomine domini: vtriusq; executio hîc scribitur ordine retrogrado. Vbi pru
dens lector aduerte, quòd promittendo dicitur, Ego faciã transire omne bonum meum: exequendo autẽ dicitur,
& trãsiuit dominus, vt intelligamus quòd deus quatenus in se habet omnia sua bona trãsiuit. Et ait scilicet deus,
nõ Moyses dixit deo. Quòd si fluctuas, lege iuxta Hebræum capite quartodecimo libri Numeri, & clarè inuenies
scriptum, quòd deus dixit subiuncta Moysi, & acquiescẽs veritati. Quo aufers iniquitatẽ, & scelera atq; peccata.
Iuxta Hebræum, Eleuans iniquitatẽ, & scelus & peccatũ. Hebraicè condonare peccata, appellatur eleuare peccata,
C fortè quia homo per hoc eleuatur ab imo statu, qualis est status subiecti peccato. Sensus itaq; proculdubiò est, cõ-
donãs iniquitatẽ & scelus & peccatũ. Manifestat igitur se deus condonantẽ omne genus peccatorũ, omnia siqui-
dem peccatorũ genera cõprehendũntur sub his tribus. Nã Hebraicè sic graduãtur, quod tertiũ sonat malum, primũ
peius, secundũ autem pessimũ. Sub tertio siquidẽ continẽtur peccata per ignorantiã, infirmitatẽ vel passionem
facta, sub primo autẽ peccata ex proposito studiosè patrata, sub secundo verò peccata ex malignitate vel contẽ-
ptu. Nec dicit quòd deus omnia hæc peccata omnibus cõdonet (hoc enim non esse verũ reproborum multitudo
testatur) sed dicit quòd cõdonat omnia genera peccatorũ, ad explicandũ quòd nullum est peccati genus exẽptum
à venia. Et nisi sæpe deus cõdonaret omnia, nõ diceret se condonãtem participio præsentis tẽporis, hinc enim in-
sinuatur, quòd nullũ peccatum superat diuinã propitiationem, sed quodlibet peccati genus veniam apud illum
iugiter inuenit. Nec aduersatur huic sententiæ Euangelium dicens, quòd peccatum in spiritũ sanctum nec in hoc
seculo nec in futuro remittetur, quoniam hîc est sermo de venia peccatorũ ex parte dei, ibi autẽ ex parte peccãtis
D indispositi, immò elongãtis se à ratione consequẽdæ veniæ. Propter huiusmodi enim elongationẽ dicitur, quòd
regulariter non consequẽtur veniã, propter diuinam autem clementiã quòd nullum peccatum superat diuinam
propitiationẽ, sed quodlibet peccati genus veniã apud illum cõtinuè inuenit. Qui reddis (inquit) iniquitatẽ pa-
trum filiis, &c. Manifestat hîc se deus quatenus iustũ penes hoc quòd punit iniquitatẽ patrũ in filiis vsq; in quartã
generationẽ. Si in singulis generationibus iniquitates patrum diligentiùs põderaremus, & cũ subsequutis in eorũ
filiis pœnis cõferremus, diuina perpẽderetur iustitia, quæ ab ipso deo hîc reuelatur. Sed nos mortes reliquáq; ma-
la filiorũ seu nepotum, naturæ aut infortunio attribuẽtes, diuinæ obliuiscimur iustitiæ, nec diuina ista reuelatio-
ne vtimur, in nostrum proculdubiò detrimẽtum, nam si hanc libraremus reuelationẽ diuinam, multi patres co-
hiberẽt se amore saltẽ filiorum à studiosè peccãdo, nõ enim in litera scribitur tertium genus peccati, quod ex pas-
sione, vel ignorãtia, vel humana fit infirmitate, sed scribitur primũ genus peccati, quum quis studiosè peccat, hoc
enim peccati genus significatur dicẽdo, visitãs iniquitatẽ. Sed occurrũt duæ quæstiones circa hanc partẽ. Altera
E est, Nũquid deus præcipit cõtrarium eius quod ipse facit? nã ipse præcepit Deuteronomij XXIIII. quòd nõ oc-
cidãtur filij pro iniquitate patrum, & tamẽ hîc dicit se visitare iniquitatẽ patrum super filios etiã tertios & quar-
tos. Solutio est, quòd nõ est cõtraria lex dei iustitiæ dei, sed ibi decernitur iudicium humanũ, hîc verò declaratur
quid reseruatur iudicio diuino. Decernit deus, vt iudex homo non occidat filiũ pro peccato patris, reseruat sibi
deus iudicium tale, quia ipse solus est qui dat esse patri & filio, qui dedit & cõseruat sua largitate esse vtriusq;, &
nulli facit iniuriã occidẽdo quencunq;, & propterea etiã iustè iubet interfici paruulos lactãtes Chananæorũ. Al-
tera est an reuocata est hęc sententia per reuelationẽ factam Ezechieli, capite decimooctauo, vbi de diuino tractãs
deus iudicio, dicit, Filius nõ portabit iniquitatẽ patris. Solutio est, ꝙ non est reuocata sententia ista illic, quia hîc
est sermo de pœna corporis, ibi autẽ de pœna animæ. AVCTOR CAT. Quo trãseunte corã eo ait, Domina-
tor domine deus. Hebraicè legitur וַיַּעֲבֹר יְהוָה עַל פָּנָיו וַיִּקְרָא יְהוָה יְהוָה אֵל Vaiahabor Iehoua hal panaf vaikra, Ie-
houa Iehoua El, Et trãsiuit dominus ante faciẽ eius & clamauit, Siue ante eũ (subaudi dominus ipse) Domine do-
F minus deus, supple est, id est, cũ ipse dominus trãsiret coram Moyse, ipse dominus clamauit hęc verba. Et vide si
quasi aliis verbis dicat, deus pater, Deus filius, de⁹ spiritus sanctus. Vertũt alij, Dominator dominus deus, Aliqui
Dominus dominus fortis, Nã nomẽ dei אֵל El in fortẽ reddunt. Septuaginta, Καὶ παρῆλθε κύριος πρὸ προσώπου αὐτοῦ, καὶ
ἐκάλεσε κύριος κύριος ὁ θεός, Et trãsiuit dñs ante faciẽ eius, & vocauit, Dominus domin⁹ deus. Chaldaica, Et trãsire
fecit dominus maiestatẽ suã super faciẽ eius, & inuocauit, Domine domine deus. Kara nanq; verbũ, vocare, inuo
care & clamare significat. Quæ quidẽ lectura, à Latini Interpretis lectione nõ dissentit, qui verba hęc à Moyse do-
mino deo dicta fuisse asserit. Ex Hebræo autẽ verba sunt dei corã Moyse commemorãtis epitheta & cognomina
sua, quib⁹ omne bonũ suũ, hoc est, omnis bona sua volũtas, & quę nobis de deo ad salutẽ nostrã cognitu necessa-
ria sunt cognosci queãt, Vnde & Moyses in Numeris capite quartodecimo allegat hãc reuelationẽ, & admonet
deũ suorũ epithetorũ, vt irã eius mitiget. Ait enim, Magnificetur fortitudo domini sicut iurasti, dicẽs, Dominus
patiens & multæ misericordiæ, auferens iniquitates & scelera, nullúmq; innoxiũ derelinquẽs, qui visitas peccata

Universidad de Deusto Biblioteca

patrum in filios in tertiã & quartam generationẽ. Huc etiam respicit Psalmus centesimus secundus dicẽs, Notas G
fecit vias suas Moysi, filiis Israël volũtates suas. Vbi autem hoc factum est? In monte Sinai, cùm dominus cõme-
moraret Moysi epitheta sua, dicẽs, Miserator & misericors dominus, lõganimis, & multũ misericors, &c. Sed co-
gita pro defensione doctissimi Interpretis num possemus dicere, verba hæc primùm à domino deo prolata esse,
tum secundò ab ipso Moyse, vt videlicet statim cũ dominus de se hæc protulisset, Moyses statim sermonẽ assum-
pserit, & eisdem verbis quibus edoctus fuerat, magnum domini nomen supplex inuocauerit? Vt sic verè dicere
possimus, & verba dominum protulisse iuxta Hebraicam veritatẽ, & verè etiam Moysen ipsa dixisse iuxta edi-
tionem nostram. Quod ne durum alicui forsitan videatur, afferimus locũ in scripturis apertum, quem ita intel-
ligere necessariò cõpellimur. In parabola siquidem vineæ quando coloni filium patris familiàs eiecerũt extra vi-
neam, & interfecerunt, ait dominus Matthæi vigesimoprimo. Cùm ergo venerit dominus vineæ, quid faciet a-
gricolis illis? Aiunt illi, Malos malè perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum tẽpo- H
ribus suis. Attamẽ & Marci duodecimo, & Lucæ vigesimo hęc verba ab ipso domino dicta fuisse cõstat, sic enim
est vtrobiq;, Quid ergo faciet illis dominus vineæ. Veniet & perdet colonos istos, & dabit vineam aliis. Est ergo
mendax scriptura? Absit. Quid igitur? Dicendum, quòd dominus primũ interrogauit Iudeos quibus cũ loqueba-
tur, Quid faciet dominus vineæ agricolis illis cũ venerit? At illi responderũt, Malos malè perdet, & cætera, quod
cùm dixissent, mox dominus sermonem reassumpsit, inquiens, Veniet, & perdet colonos istos, & vineam locabit
aliis. Quasi dicat dominus, Ex ore vestro vos iudico, profectò ita erit, Veniet dominus vineæ, & perdet colonos
hos pessimos, & vineam locabit aliis agricolis qui reddant ei fructum temporibus suis. Si quis melius aliquid
attulerit pro huius loci defensione, cui mirũ in modum (vt vidisti) Chaldaica quoque fauet editio, nos quoque
libenter ei acquiescemus, tantùm ne doctissimus Interpres locum non fuisse assequutus asseratur. Quódque nos
dicimus patiens, Hebraicè est אֶרֶךְ אַפַּיִם Erech appáim, Longus naribus, vel ad furores, seu tardus ad iram, vel le-
ni animo, quod nil aliud est quã patiẽs, qui Græcè dicitur μακρόθυμος. Et multæ miserationis ac verax, siue verus. I
Quod Hebraicè dicitur, וְרַב חֶסֶד וֶאֱמֶת Verab chésed veemeth, Et multus in misericordia & veritate, Vel, Et abũ-
dans pietate atque veritate, id est, verax in promissis meis. Vertunt alij, Immensæ bonitatis ac veritatis siue fidei.
Chaldaica, Multa faciens bona & veritatem. Septuaginta, Vt apud nos. Qui custodis misericordiã in millia, He
braicè est נֹצֵר Nozer, Custodiens, id est, qui custodio, hoc est, cuius misericordia nunquã exhauritur. Alij legunt,
Custos misericordiæ in milibus. Alij tenax bonitatis in mille. Quidam, Seruans misericordiã milibus. Chaldai-
ca, Custodiens bonitatem in mille generationes. Septuaginta, καὶ ποιῶν ἔλεος εἰς χιλιάδας, Et faciens misericordiã
in millia, Quæ omnia vnum sunt. Qui aufers iniquitatem, scelera atque peccata. Dictio נֹשֵׂא Nose, Auferens red-
ditur, id est, qui aufero & condono iniquitates. Parum autẽ refert quòd apud Hebræos omnia hæc nomina sunt
singularis numeri, videlicet iniquitatem, & scelus, atque peccatum. Qui tamen locus ita legitur in Chaldaica vt
apud nos, videlicet, Dimittens iniquitatem, & scelera & peccata. Deinde pro eo quòd nos habemus, Nullúsque
apud te innocens est (Quod ita intelligitur, vt propria auctoritate nullus absque culpa existat. Et si quis quandoq; K
aliquantisper & ad horam iustus est, id solũ per te est, & gratiam tuam) Hebraicè est וְנַקֵּה לֹא יְנַקֶּה Venakke lo ie-
nakke, Et innocens non faciet innocentem, vel non erit innocens, aut sine piaculo. Vel potest reddi sic, Et mun-
dãs non mũdabit. Et est sensus sicut in litera nostra. Vertunt alij, Quíque absoluendo non absoluit. In tertia per-
sona de se loquitur, id est, Nocẽtem non pronuncio innocentem, sed punio. Hebraismus. In quem sensum etiam
alij legunt, Et nocentem non faciens innocentem. Quidam reddunt, At impunita minimè dimittens. Vt postquã
dixisset, condonans iniquitatem, transgressionẽ & peccatum, ne quis interrogaret, Si ergo cõdonas, dimittis im-
punita. Absit (inquã) ita condono, vt impunita minimè dimittã, ac si dicat, dum punio, condono, & ita cõdono,
vt punienda puniã. Alij legunt, Et innocentem iudicando non innocentẽ iudicabit. Quasi dicat, Quantumlibet
quis innocẽs & iustus sit, si secundum totam vitam suam, & iudicium meum rigorosum discutiatur, & iniustus
inuenietur & nocens. Sunt & qui legant, Et mundãdo non mũdabit, hoc est, hominem ab iniquitate, quãuis par-
cat iniquitati, sed paululũ puniet hominem vt eum corrigat, & ad bonam vitam reducat. Alij exponunt, Mũdat L
resipiscentes aut pœnitentiam agentes. At illos qui nolunt resipiscere, non mũdat. Potest etiam sic legi, Nec quasi
innocenti parcet, subauditúrque nocenti. Significat autem verbum naka, mũdum, seu innocẽtem esse, mundare
& parcere. Septuaginta, καὶ τὸν ἔνοχον οὐ καθαριεῖ, id est, Et reũ nõ purificabit. Chaldaica longa periodo alium infert
sensum videlicet, Parcens eis qui conuertuntur ad legem tuam, & non iustificans eos qui non conuertuntur. De-
mum quod apud nos est, Qui reddis iniquitatẽ patrum, &c. Hebraicè legitur פֹּקֵד עָוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים
עַל שִׁלֵּשִׁים וְעַל רִבֵּעִים Poked hauon aboth hal banim vehal bene banim hal sillesim vehal ribbehim, Visitans ini-
quitates patrum super filios & super filios filiorũ, & super tertios, & super quartos, id est, Qui punio peccata ma-
iorum in posteris, si pergant maioribus suis esse similes. Vertunt alij, Visitans iniquitatẽ patrum in filiis & nepo-
tibus, in tertiis & quartis. Quod est idẽ. Septuaginta verò, ἐπάγων habẽt, id est, Inducens peccata patrum super fi-
lios, &c. Chaldaica, Visitãs peccata patrũ in filios & in filios filiorũ sceleratorum, in generationẽ tertiam, & in ge-
neratione quartam. Vbi vides dictionẽ, sceleratorũ, optimè totam hãc clausulã dilucidare. Est autẽ verbũ pakad M
Hebraicè, quod visitare seu requirere significat. Ex his tamen omnibus à sentẽtia nostræ editionis non receditur.
Imaginẽ igitur Moyses gloriæ dei his assequutus, oratione sua explicat nomen domini, triplici vocabulo docẽs
trinitatem personarum in diuinis, laudésq; domini prosequens sub vnius appellationis substantiæ. Quarum pri-
ma est vt dominũ commonefaciat de visceribus pietatis, quæ gerit ad fideles, non secus atq; mater fœtũ fouẽs in
vtero, & gallina pullos, hoc est, enim Rachum. Deinde totũ gratiosum & clementissimum in electos, omnia gra-
tis largiẽdo, quæ necessaria nouit charis filiis, nullis meritis prouocatus. Præterea longanimẽ appellat, & irã diffe
rentẽ in peccãtes, neq; secundũ malitias hominũ vindicando, sed prẹstabilẽ super peccata. Multæ quoq; beneficẽ-
tiæ qua indesinẽter, etiã indignis benefacit, solẽ illis splẽdere permittẽs. Verax quoq; in promissis & minis, cuius
est immutabile consiliũ, & sancta semper, iustáq; voluntas. Qui probitatis piorum nunquã obliuiscitur, supra cõ-
dignum sanctos remunerat, ipsorum posteris benedicit, & gratiam patrũ conseruat ad filios, boni consulit deli-
cta

A cta sanctorum, reconciliatur præuaricatoribus, & non statim vlciscitur quæcunque illorum peccata, quin & in
grauia crimina labi non sinit, supponit manum, ne cadendo collidantur & conterãtur. Est tamen interim vltor
malorum omnium, nec quisquam vllam coram deo iustitiam iactare valet, nec impunè delinquere. Improborũ
autẽ filios, paternorum scelerum hæredes, punit in tertiam & quartã generationẽ. Verùm non portabunt impio-
rum peccata filij emendati. Non est autem prætermittendum, quòd duodecim hîc vocibus seu epithetis Moyses
dominũ deum appellat, siue deus seipsum nuncupat, quas duodecim dei esse proprietates Hebræi dicunt, quibus
omnis eius voluntas circa hominum salutẽ ostenditur, sicut iam fuerat Moysi promissum. Prima & secũda pro-
prietas dei est, Dominator domine, suprema videlicet illa maiestas eius, quæ bis repetitur ad eius innuendã sem-
piternitatem. Tertia, Deus, & est El, id est fortis, conterens aduersarias potestates. Quarta, Misericors, præseruans
scilicet à lapsu. Quinta, Clemens, erigens peccatorem. Sexta, Longanimis siue patiens, non illico cõdemnans im-
B piũ. Septima, Multæ miserationis, siue abundans pietate super iustũ & impiũ. Octaua, Verax, seu multæ veritatis,
implens promissa. Nona, Custodiens misericordiã in millia, liberalis & munificus benefactor. Decima, Auferens
iniquitatem, scelera atq; peccata, benignus in condonandis delictis. Vndecima, Nullúsque apud te per se innocẽs
est, suprema puritas & innocentia, Vel parcens volentibus conuerti, non parcẽs nolentibus. Duodecima, Reddẽs
vel visitans iniquitatem patrum filiis, & cætera, iustissimè puniens in peccatis perseuerantes. De his autẽ epithe-
tis siue proprietatibus qui plura nosse cupierit, Hebræos doctores legat, qui eas ad satietatem vsque pertractant.
Festinúsque Moyses incuruatus est pronus in terram, & adorãs ait. INTERLINEARIS. Nempe se terram & cinerẽ esse
intelligens. CAIETANVS. Magis quadrat tantæ mentis eleuatioris & efficaciæ orationis, vt Moyses à
principio huius visionis intelligibiliter caput flexerit, prostraueritq; se, summum honorem exhibẽdo deo trans-
eunti, & ad hoc fortè insinuandum Hebraicè dicitur, & inclinauit occiput, vt mentem ex integro humiliasse de-
scribatur. Eleuatus enim à sensuum vsu tunc erat Moyses, vt ad tam excellentem esset dispositus visionem intel-
C ligibilem. AVCTOR CATENAE. Quinimmò non tãtùm verbis, sed & cæremoniis, & corporis humili
gestu ex deuotionis feruore, dominum interpellat fidelis prælatus, pro subiecto illi populo. Parum alioqui valet
demissum corpus cum elata mente & hypocrisi, quam dominus ignorare non potest. *Si inueni gratiam in conspectu*
tuo domine, obsecro vt gradiaris nobiscum, populus enim duræ ceruicis est, & vt auferas iniquitates nostras atque peccata, nósque possideas. *Locut. 127.*
AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS. Iuxta alia exẽplaria habetur, Si inueni gratiã in cõspectu tuo,
simul ambulet dominus meus nobiscũ, tanquã de alio dicat. Assiduæ sunt hæ locutiones, sed cũ dicitur ad deũ,
putatur patri dici de filio. Cùm autem talia dicerentur ad Pharaonem, & ad Ioseph, & ad alios multis locis, ge-
nus locutionis intelligebatur. INTERLINEARIS. Peto (inquit) vt clemens & propitius sis nobis, & pu-
niendo ac ignoscendo, tam in proximum quàm in nos ipsos commissa, tanquam hæreditatem tuam possideas.
RVPERTVS. Cùm dicit vt gradiaris nobiscum, &c. Fiducialiter fides Euangelica gaudet subintelligere, vt *Ioan. 1.*
verbum caro fiat, & habitet in nobis, & videamus gloriam eius, gloriã quasi vnigeniti à patre. Nam ex Adam po-
D pulus duræ ceruicis eramus, idcirco medicamẽto humilitatis dei indiguimus. CAIETANVS. Nõ allegat
Moyses pro impetranda gratia diuinæ præsentiæ inter eos, duram ceruicẽ populi quasi rationem prouocãdi ad
exaudiendum, sed tanquã rationem cogentem Moysen ad sic precandum, videlicet ex diuina gratia erga ipsum
Moysen. Et est sensus, quòd ideo peto perseuerãtiam præsentiæ tuæ inter nos in toto itinere, ex hoc scilicet, si in-
ueni gratiã in oculis tuis, quia populus iste duræ ceruicis est, & peccabit, & merebitur vt priues eos præsentia tua.
Ac si apertiùs dixisset, Non obstante quòd populus iste duræ ceruicis sit, & sæpe te offendet ac irritabit, supplico
vt perseueres eundo intra nos ob gratiam tuã qua me prosequeris. Nominat autem Moyses in hac supplicatione
deum domine mi, teneritudinem affectus conduplicando, explicans repetito aduerbio obsecrandi, vt teneritu-
do comitem habeat reuerentiam. Et vt auferas (inquit) iniquitates nostras atque peccata, nósque possideas. Iuxta
Hebræum habetur, Et condonabis iniquitatem nostram, & peccata nostra, & hæreditabis nos. Primi & tertij ge-
neris peccatorum meminit, tacendo secundum quod est pessimum, videbat enim Moyses populum quamuis
E duræ ceruicis, non tamen ex contemptu dei pronum ad peccandum. Et addendo tertiam petitionem, dicit, Et
hæreditabis nos, hoc est, possidebis nos vt hæredes tuos in terrã promissionis. Ad magnum beneficij cumulum
spectat singulare hoc priuilegium, vt filij Israël quasi hæreditario iure tanquam proprij dei hæredes introducan-
tur in terram promissam Patriarchis. Si tamen in secunda petitione intellexeris, quòd ideo iniquitates & pecca-
ta Moyses dicit etiam sua, qua iniquitatem peccatúmque Aaron tanquam etiam suum reputat, intercedendo
pro illo, non aberrasti, nam diuina responsio manifestat, quòd Moyses supplicauerat non solùm pro populo, sed
pro Aaron. AVCTOR CATENAE. Si inueni gratiam, addendum ex Hebræo, Nunc. Vt dicatur, Si nũc
inueni. Et dictio si, secundum aliquos, ponitur pro quia. Parum autem refert id quod apud nos legitur, Obsecro
vt gradiaris nobiscum, in Hebræo haberi יֵלֶךְ נָא אֲדֹנָי בְּקִרְבֵּנוּ Iélech na adonai bekirbẽnu, Gradiatur siue ambu-
let obsecro dominus in medio nostri. Vertunt alij, Eat quæso dominus meus in medio nostri. Alij, Vadat nunc
dominus per medium nostri. Septuaginta etiam, συμπορευθήτω ὁ κύριός μου μεθ' ἡμῶν, Simul eat dominus meus
F nobiscum. Chaldaica quoque in tertia persona legit, Eat obsecro maiestas domini inter nos. Nam Hebraismus
est, pro gradiaris nobiscum tu, sicut Interpres reddidit. Parimodo quod apud nos est, Vt auferas, nósque possi-
deas, Hebraicè futura sunt, וְסָלַחְתָּ וּנְחַלְתָּנוּ Vesalachta vnchaltánu, Et paries vel propitiaberis seu propitius fies
iniquitati nostræ & peccato nostro, & in hæreditatem accipies nos. Sic & apud Septuaginta, καὶ ἀφελεῖς, καὶ ἐσό-
μεθά σοι, id est, Et auferes, & erimus tibi. Chaldaica quoque, Et dimittes delicta nostra atque peccata, & posside-
bis nos. Quæ idem dicunt in sententia cum litera nostra, quæ & ipsa rectè reddita est. Nam נָחַל Nachal verbum,
& hæreditare significat & possidere. Petit enim vt cùm Israël sit populus incuruæ ceruicis, ita eum comple-
ctatur, vt suppliciis quidem erudiat eum, & à peccatis deterreat, nunquam autem penitùs abiiciat eum, sed
agnoscat ipsum tanquam propriam suam hæreditatem. Replicat igitur orationem Moyses, sicut & Christus do-
minus noster in monte Olyueti. Sic non sufficit semel orasse, sed sine intermissione, & seriò orãdus est dominus.
Semper autem humilitatem resipiat oratio, peccatorúmque confessio non omittatur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Mystice. Psal.17. Iob.22. 1.Cor.13.

RABANVS. Spiritualiter autem. Quid est dominum descendere per nubem, nisi in velamento mysterio- G
rum se inuestigãdum præbere? Vnde Propheta dicit, Posuit tenebras latibulum suũ, Et in Iob, Nubes (ait) latibulum eius, Vt secundum Apostolum, Nunc videamus per speculũ in ænigmate, Tunc autem, id est, tẽpore vniuersalis iudicij, quando fuerimus trãslati de morte ad vitam, de corruptione ad incorruptionem, reuelata facie gloriam domini contemplabimur. Interim ergo donec illucescat dies, & inclinẽtur vmbræ, iuxta exemplum Moysi, simus cum eo, & inuocemus nomen domini, intentiùs deprecantes, quatenus per gratiam suam, & secundũ multitudinem misericordiæ suæ, ad ea quæ intelligenda illuminare, ad ea quæ agenda sunt, nos adiuuare dignetur. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVMOCTAVVM. Ait sancta scriptura,

Ioan.14. Stetit Moyses cum eo inuocans nomen domini. Moyses non trãsiuit viam, sed in via stetit, cui dictum fuerat, Tu autem hîc sta mecum. Stetit enim cum illo qui ait, Ego sum via & veritas & vita. Hanc qui viam transit labitur. Moyses autem non lapsus est, sed pertransiuit à secularibus ad spiritalia, à temporalibus ad æterna. HIE- H

Psal.81. RONYMVS SVPER PSALMOS. Multa sunt schemata. Frequenter enim sedemus, interdum stamus, interdum iacemus, interdum currimus, interdum ambulamus, ita & deus describitur pro varietate hominum, & status ipsius diuersus inducitur. Si sancti sumus, & sumus similes Moysi, dicitur ad nos, Tu verò hîc sta mecum. Hoc enim dixit deus ad Moysen. Stabat enim Moyses super petram, propterea & dominus stabat illi. Si verò priùs sancti fuerimus, & postea peccatores, iam non nobis stat deus, sed ambulat, hoc est, mouetur de loco suo, qui nobis antè steterat. Postquam nos moti fuerimus, & ipse nobiscum pariter mouetur. Denique & Adam quãdiu in paradiso fuit, & mandatum seruauit, stabat ei deus. Postquam verò transgressus est, audiuit vocẽ dei ambulantis in paradiso. Vis scire quia ambulabat ei deus? Quid ei dixit? Adam vbi es? Qui antè stantem deum non fugerat, posteà ambulantem fugit. Diximus de stante, diximus de ambulante, dicamus de sedente. Quandocun-

Gen.3. Esa.6. Dan.7. que sedens inducitur deus, dupliciter inducitur: Aut quasi rex, aut quasi iudex. Si quasi rex, videtur sicut Esaias, Vidi dominum sedentem super thronum excelsum & eleuatum. Ibi quasi rex regnans inducitur. Quando verò I
quasi iudex inducitur, throni positi sunt, & libri aperti sunt, vt in Daniele scriptum est. Quid dicitur? Throni positi sunt, & libri aperti sunt. Hoc est, dominus quasi iudex sessurus, & omnium opera relecturus. Libri qui modò complicati sunt, tunc aperientur. Omne quod facimus, quod loquimur, quod cogitamus, etiam de ocioso verbo reddituri sumus rationem. Scriptum est in libris dei. Putat aliquis libros esse in cœlo vbi scribuntur peccata nostra? Ego libros puto conscientias nostras, quæ tunc aperientur, & videbit vnusquisque quod fecit. Nil occultum quod non reuelabitur. Propterea throni positi sunt, & libri aperti sunt. Quanta scripta sunt in libro meo, & ne fratri quidem meo, neque amico meo audeo confiteri. Sciunt Angeli quid fecerim, sciunt throni, sciunt Seraphim, scit pater & filius & spiritus sanctus. Diximus de deo quòd aliis stet, aliis ambulet, aliis verò sedeat, aut quasi rex, aut quasi iudex, aliis verò dormit. Si quando nos derelinquit tentationibus, licet simus sancti, tamen relinquimur tentationibus vt probemur, eo tempore nobis dormit dominus. Denique quid dicit Psalmista, Exur-

Marc.4. ge, vt quid dormitas domine? Et Apostoli quando erant in naui, & nauis fluctibus tundebatur, dormiebat eis do- K
minus. Propterea enim nauis fluctibus tundebatur. Denique excitant eum & euigilant, & statim tempestas quiescit. IDEM IN EPISTOLAM AD GALATAS. Ait sanctus Apostolus, State, & nolite iterum iugo

Cap.5. seruitutis contineri. Et ex hoc ostenditur, quia non stet qui iugo inhæreat seruitutis. Et quia is qui à Christo libertate donatus est, tandiu fuerit sub iugo quãdiu spiritum seruitutis habuerit in timore, & legis initia sit secutus. Quòd autem ait, state, firmam & stabilem in Christo hortatur fidem, vt Ecclesiæ Galatiæ fixo in saluatore

Psal.39. 1.Cor.10. Act.7. permaneant pede. De quo & in alio loco iustus loquitur, Statuit super petram pedes meos, pro eo quod est, super Christum, ne scilicet circunferantur omni vento doctrinæ, & in diuersa rapiantur. Vnde & ad stantes dicitur, Et qui stat, videat ne cadat. Et in alio loco, State, viriliter agite, confortamini, vt stent cum eo quem Stephanus à dextris patris stantem vidit in martyrio perseuerans, & qui locutus est ad Moysen, Tu verò sta mecum.

3 RESpondit dominus, *ego inibo pactum uidentibus cunctis, signa faciam quæ nunquam sunt uisa super terram, nec in ullis gentibus, ut cernat populus iste in cuius es medio, opus domini terribile quod facturus sum. Obserua cuncta quæ hodie mandaui tibi. Ego ipse eiiciam ante faciem tuam Amorræum, & Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque, & Heuæum, & Iebuzæum. Caue ne unquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam, sed & aras eorum destrue, confringe statuas, lucósque succide. Noli adorare deum alienum. Dominus zelotes nomen eius, deus est æmulator. Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cùm fornicati fuerint cum diis suis, & adorauerint simulachra eorum, uocet te quispiam ut comedas de immolatis. Nec uxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis, ne postquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos suos. Deos conflatiles non facies tibi.* L M

3 CYRILLVS LIBRO DECIMOSEXTO IN LEVITICVM. Tanquam si sol respiciat segetem, & afferat fructus, quam vtique si non respexisset, infructuosa mansisset. Ita deus segetem cordis nostri respiciens, & radiis nos verbi sui illuminãs, auget nos & multiplicat, vt vltra iam non simus paruuli, sed magni efficiamur, sicut magnus factus est Isaac, & magnus factus est Moyses, & magnus Ioannes. Vis videre si respiciat dominus ad hominẽ, quãta sit salus? Petrus aliquãdo penè perierat, & ex cõsecratione Apostolici numeri (diabolo per os ancil-

Luc.22. læ põtificis inspirante) fuerat ereptus, Sed vbi respexit ad eum Iesus tantũ, vbi ad eũ placidi vultus ora conuertit, statim reuersus in semetipsum, & prolapsum de præcipitio reuocans pedem, fleuit (inquit) amarissimè: itaque ita respectus à deo, locũ suũ flendo recepit, quẽ negãdo perdiderat. Sed & hoc in loco ex respectu & cura ipsius domini ad preces Moysi, quæ, qualia & quãta populo Iudæorũ prouẽtura sint bona videamus. Ait ergo: *Respãdit dominus, Ego*

A *ego inibo pactum uidentibus cunctis, signa faciam quæ nunquam sunt uisa super terram, nec in ullis gentibus, ut cernat populus iste in cuius es medio, opus domini terribile quod facturus sum.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXO- *Quæst.196.*
DVM. Vel secundum alia exemplaria, Coram omni populo tuo faciam glorioſa. Nondum dignatur dicere, coram omni populo meo. An ita dixit, populo tuo, quomodo cuilibet homini eiusdem populi diceretur, ex quo populo es? Quomodo ciuitati tuæ dicimus, non cui dominaris, vel quam constituisti, sed vnde ciuis es. Sic enim & paulò pòst dicit, Omnis populus in quibus es. Alio modo quid dictũ est, nisi populus tuus? Quòd autem non dixit, in quo es, consuetudo locutionis est. INTERLINEARIS. Quod dominus hîc se promittit facturum, nunquam est Iudæis datum ad literam. De die ergo iudicij accipiẽdum est, in quo facturus est quæ nunquam visa fuerunt. RABANVS. Quid est quòd Moysi deprecanti pro salute populi sibi commissi, quatenus dominus gratiam suam illis cõcederet, eorúmque peccata atque delicta auferret, respõdit dominus

B Ego inibo pactum, videntibus cunctis signa faciam, quæ non sunt visa super terram, &c. Quæ sunt illa signa quæ nunquam sunt visa super terram? An fortè signa illa ad nouum testamentum pertinent, incarnationis videlicet, passionis ac resurrectionis domini? De quibus signis ad perfidũ regem qui noluit iussus à domino petere, Esaias *Esa.7.*
propheta ait, Audite ergo domus Dauid, Nũquid parũ est vos molestos esse hominibus, quia molesti estis & deo meo? Propterea ipse dominus dabit vobis signum. Ecce virgo cõcipiet & pariet filiũ, & vocabis nomen eius Emmanuel. Butyrum & mel comedet, vt sciat reprobare malum & eligere bonũ. Tunc ergo verè cũ populo dei initum est pactũ, quando per Christi aduentũ in mundo prædicatum est Euangeliũ. RVPERTVS. Quæ ergo sunt signa nunquam visa, vel quod est opus domini terribile, quod cernat populus præsidente Moyse, nisi quòd deus homo factus est, quòd crucifixus, mortuus, & sepultus est, & resurrexit tertia die, prophetia Moysi eius testimonium astipulante? Nempe si respicias ad signa quæ in illo populo facta sunt, antequam veniret hic filius dei, maiora visa sunt super terrã, maiora facta sunt signa in medio Aegypti, nec tam terribile opus domini vidit po-

C pulus ille, sub cunctis regibus suis, quàm fuit illud quod iam fecerat dominus in Pharaonem & in omnes seruos eius. CAIETANVS. Respondit dominus, Ego inibo pactum videntibus cũctis. Iuxta Hebræum habetur, Et dixit, Ecce ego feriens fœdus è regione totius populi tui. Non dicit cum quo feriet fœdus, sed tum ex eo quòd dicit è regione omnis populi, tum ex eo quòd in calce cõcludit, Videbit omnis populus terribile quod ego faciã tecum, intelligimus quòd de fœdere principatus & sacerdotij est sermo. Reuelat si quidem deus Moysi quòd faciet mirabilia ac terribilia ad seruandum ipsum Moysen in principem & Aaron in pontificẽ, quæ omnia subsequuta leguntur in libro Numeri sextodecimo & decimoseptimo. Hæc enim fuerunt facta è regione totius populi, non solùm spectante populo, sed quasi pugnante contra Moysen & Aaron pro vsurpatis principatu & pontificatu. Præuidebat enim deus has seditiones futuras, & propterea dicit Moysi supplicanti pro Aaron, Ecce ego feriens fœdus, subaudi tecum, etiam pro Aaron. Et significãter dicit populi tui, quoniam seditio futura erat in populo, non quatenus erat populus dei, sed quatenus populus hominis. Verè autẽ fuerunt terribilia opera aduersus

D Dathan & Abiron & Chore, quæ fecit deus in fauorem Moysi, ad testificandũ quòd ipse misit eum Prophetã ad ducẽ populi, & quòd ipsius dei auctoritate disponebat Moyses de sacerdotio. AVCTOR CATENAE. Hebraica ita sonant hoc in loco וְאָמַר הִנֵּה אָנֹכִי כֹּרֵת בְּרִית נֶגֶד כָּל עַמֶּךָ Vaiómer hinne anochi coreth berith, neged col hammecha, Et dixit, Ecce ego ferio pactum corã omni populo tuo. Septuaginta, ἰδοὺ ἐγὼ τίθημί σοι διαθήκην ἐνώπιον παντὸς τοῦ λαοῦ σου, Ecce ego pono tibi pactũ coram omni populo tuo. Chaldaica verò, Ecce inibo pactum, sed quod sequitur, iungit sequenti clausulæ, videlicet corã omni populo tuo faciam mirabilia. Quod verò legimus signa faciã, &c. Iuxta Hebræum habetur אֲעָשֶׂה נִפְלָאֹת אֲשֶׁר לֹא נִבְרְאוּ בְכָל הָאָרֶץ וּבְכָל הַגּוֹיִם Eheseh niphlaot, aser lo nibreu becol haáres vbcol hagoim, Faciam mirabilia quæ nunquam creata fuerũt in vniuersa terra, & in omnibus populis, ita & Chaldaica. Demum quod dicitur, Vt cernat populus iste, &c. Hebraicè legitur sicut in Chaldaica habetur, Et videbit omnis populus in cuius medio tu es, opus domini quia terribile est, quod ego facio tecum. Septuaginta etiam in hunc sensum, præter, ὃ ἐγὼ ποιήσω σοι ἐκεῖ, Quæ ego faciam tibi illic. Sed ea-

E dem est sententia, quæ etiam omnia nequaquam ab Interprete nostro discordant. Non solùm igitur precantem Moysen exaudit dominus, sed multa insuper beneficia pollicetur, magna ac mirabilia in gratiam & profectum fidelis populi se facturum promittit. Nominat Israëlem populum Moysi, pro quo scilicet tantoperè solicitus sit, tam fideliter æmuletur, sicut & Paulus Ecclesias, cui etiam quasi donati sint, quia ad ipsius preces, non suis meritis redempti ab exitio quod dura ceruice sua toties sibi asciuerant. Signa autem quæ facturus est dominus, licet ea significari possint hoc in loco quæ fecit in deserto, vt sunt eductio aquæ de petra, locutio asinæ Balaam, & similia, vel quæ sub ducatu Iosue contigerunt, transitus Iordanis, & murorum Iericho subuersio, & statio solis, & reliqua. Et quod sequitur, Videbunt opus terribile quod faciam tecum, intelligant nonnulli de cornuta facie Moysi, seu de seditione Chore & sociorum eius, Excellentiùs tamen incarnationis dominicæ mirabilissimum omnium accipimus mysterium. Ipse enim saluator noster, & in fœdus gentium vnicè datus, ipse in terris visus, & coram omni populo conuersatus, ipse in Iudæis signa fecit, quæ nemo alius fe-

F cit. *Obserua cuncta quæ hodie mandaui tibi.* CAIETANVS. Ab hoc loco dirigit deus sermonem ad populum. Ita quòd alloquitur Moysen in persona populi repetendo quæ altera vice (hoc est, in priore Moysi ieiunio quadraginta dierum) dixerat, & hoc ad manifestandum, quòd quæ tunc ordinauerat, antequam populus peccaret, vult exequutioni mandari tanquam nouiter præcepta. Et quoniam superiùs hæc exposita sunt, pertransibimus. AVCTOR CATENAE. Obserua cuncta quæ hodie mandaui tibi. Ita legitur in Hebræo sicut in Chaldaica, Obserua tibi omnia quæ ego præcipio tibi hodie. Et Hebraismus est, custodi, siue caue, aut obserua tibi, pro obserua diligenter. Et conuenientiùs per præsens verbum redditur, Præcipio tibi, quod Hebraicè est מְצַוְּךָ Mezauecha, & apud Septuaginta, ἐντέλλομαί σοι, nam posthac incipiet recensere dominus præcepta. *Ego ipse eiiciam ante faciem tuam Amorræum, Chananæum, & Hethæum, Pherezæum quoque & & Heuæum & Iebusæum.* Promittit exterminium impiorum, quorum crimina iam iudicio diuino consummata erant, in gratiam autem fidelium conterendi, quos in ipsorum locum plantare decreuerat, sicut ante

Universidad de Deusto
Biblioteca

quadringentos annos Abrahæ promiserat. Tacet autem Gergezæũ populum, qui tamen à Septuaginta non præ- G
termittitur, fortè quia ante ingressum filiorum Israël in terram promissionis iam is de terra illa recesserat. *Ca-*
Quæst.150. *ue ne vnquam cum habitatoribus terræ illius iungas amicitias, quæ tibi sint in ruinam.* AVGVSTINVS. Quid est quod di-
citur ad Moysen secundum alia exemplaria, Attende tibi, ne quando ponas testamentum his qui sedent super
terram. Non enim habet Græcus, Nequãdo ponas, sed nequando ponat. An fortè de populo ei dicere voluit, cu-
ius ipse ductor fuit? Sed non ipse introduxit populum in eam terram, vbi prohibet poni testamentũ cum eis qui
in illa habitabant. Mirum itaque locutionis genus est, & adhuc inexpertum, vel non animaduersum, si tamen lo-
Locut.128. cutio est, ac non sensus aliquis. IDEM IN LOCVTIONIBVS. Nequando ponat testamentum his qui
sedent super terram, Ac si diceret, sedes habent, quod est habitant. AVCTOR CATENAE. Caue ne vn-
quam, &c. Litera hæc ita legitur in Hebræo sicut est in Chaldaica, Caue tibi ne fortè ineas pactum cum habitato-
ribus terræ ad quam tu ingredieris, ne fortè sit in scandalum in medio tui. Id est, ne tibi sint causa ruinæ quum H
habitabunt tecum, fiet enim vt te inducant in idololatriam, vt postea declaratur. Et ita doctus etiam intellexit
Latinus Interpres. Legunt alij, Caue tibi ne fortè percutias fœdus cum habitatore terræ super quam tu venis, ne
fortè sit in offendiculum in medio tui. Quod tamen est idem. Septuaginta verò, μὴ ποτε διαθῇς διαθήκην τοῖς ἐγκα-
θημένοις ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς ἣν σὺ εἰσπορεύῃ ἐν αὐτῇ, μή ποτε γένηται πρόσκομμα ἐν ὑμῖν, Ne fortè disponas pactum habitati-
bus in terram in quam tu ingredieris in ea, ne fortè fiat offensio in vobis. Quæ verba ad Moysen dicuntur in per-
sona totius populi. Nam nec ipse vnquam terram promissionis est ingressus, nec vnquam fœdus cum illis genti-
bus iniisset, vtpote fidelis famulus domini in tota domo sua. Discimus igitur hoc in loco cum impiis non esse
fœdus ineundum, non contrahendas cum infidelibus amicitias, nequando vt facilè fit, ipsorum fascino inficia-
mur, & scandalo præcipitemur. Nouit dominus conditiones fragilitatis humanæ, quàm procliue sit ad deterio-
ra inclinari, arripere exempla peiorum, facilius decipi iustos ab impiis, quàm improbos à melioribus emendari.
Sic reipsa declarat dominus, quòd redierit cum Israëlitis in gratiam, & quòd velit eos introducere in terram I
Chanaam, quia repetit & explicat veteres quasdam leges, vt significet hoc vnum sibi maximæ curæ esse, quo ve-
ra religio & legitima Respublica in Israël instituetur. INTERLINEARIS. *Sed* & (nequis incipiat deos
gentium colere, & vt nulla monimenta idololatriæ remaneant) *Aras* (inquit) *eorum destrue, confringe statuas, lucósque*
succide. AVCTOR CATENAE. Parum est quòd tam in Hebræo quàm in Chaldaica & Septuaginta tria
verba hæc futuri sunt temporis & numeri pluralis, videlicet destruetis, confringetis, succidetis. Nam idem est
sensus vbique. Abundãt autẽ apud Septuaginta, καὶ τὰ γλυπτὰ αὐτῶν θεῶν αὐτῶν κατακαύσετε πυρί, Et sculptilia deo-
rum eorum comburetis igne. Abominationes illarum gentium ob oculos ponit, vt fidelis videat quantùm do-
minus idola detestetur. Expertus nimirum cor prauum hominis ab infantia deus, astúsque dæmoniorum super-
stitionibus illudentium, tam paternè admonet, & à periculo dehortatur. Vult ergo destrui aras, cõfringi statuas,
excindi lucos, ac omnem idololatriæ occasionem amputari, ne facilè repullulascat. *Noli adorare deum alienum. Do-*
Quæst.158. *minus zelotes nomen eius, deus est æmulator.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. K
Cùm præciperet deus loquens ad Moysen, vt data terra in potestate, omnis idololatria euerteretur, nec adorarẽ-
tur dij alieni, ait iuxta alia exemplaria, Dominus enim deus zelans nomen, deus zelotes est, id est, ipsum nomen
quod dominus deus dicitur, Zelans est, quia deus zelator est. Quod nõ humanæ perturbationis vitio facit deus,
semper atque omnimodo incommutabilis atque tranquillus, sed hoc verbo indicat non impunè plebem suam
per alienos deos fornicaturam. Ductum est enim verbum à tropo metaphora, à zelo maritali, quod castitatem cu-
stodit vxoris, quod nobis prodest, non deo. Quis enim tali genere fornicationis deo nocuerit? sed sibi plurimum
vt pereat. Quod deus prohibet terrore grauissimo, zelotem se appellãs. Cui dicitur in Psalmo, Perdidisti omnes
Psal.72. qui fornicantur abs te, Mihi autem adhærere deo bonum est. CYRILLVS LIBRO TERTIO CON-
TRA IVLIANVM. Quòd scriptura vocat deum zelotem, offendatur nullus. Diuina enim & ineffabilis na-
tura non est sicut nos, separata est autem in tantum, & eleuatur mentaliter, sicut & incomparabiles sunt excellẽ-
tiæ sermones. Affectiones enim quæ in singulis rebus, intelligũtur in nobis, ita vt insint affectiones, laborat enim L
natura infirmitate, & propensione ad delinquendum. In vniuersorum autem deo significantur illæ vocibus &
verbis nostris, neutiquam autem sic intelliguntur. Caret enim affectionibus deus, sed zelare dicitur, eo quòd ni-
hil quod semel agnouit gloriam eius, in malas rapi velit inclinationes. Non enim fas est, imò prorsus nephariũ,
vt per idololatriam paruifiat, & immundis ac prophanis dæmonibus cultus impendatur. Igitur si dicatur zela-
re, id fit secundum modum, quem nunc diximus, quandoquidem natura bonus est, & omnes homines vult sal-
Titum.2. uos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, boni autem fuerit, nihil facere quod non est secundum veritatem. At
quòd nonnulli à veritate exciderunt, & diuinum lumen à mente sua depulerunt, per imperitiam lapsi sunt, vt ea
quæ deteriora sunt sapiant, tenebrísque & inconsiderantia mentem suam adimpleant. Etenim eos qui fundati
sunt in hoc vt constantes & sapientes inueniantur, omnino honor apud deum sequitur, propensos veri ad illici-
ta, pœna sententiæ sequitur. Zelat igitur, siquidem aliquid licet humano more loqui molestè ferens, si quosdam
2.Cor.11. ex suis viderit miserè perditos. THOMAS IN EPISTOLAS PAVLI. Zelus non est aliud quàm qui- M
Lect.1. dam motus animi bonus vel malus tendentis in statum proximi, & importat feruorem amoris. Et ideo consue-
uit sic diffiniri: Zelus est amor intensus, non patiens consortium in amato. Et siquidem non patiatur cõsortium
in aliquo bono, puta vitij vel alicuius imperfectionis, sed singulariter illud solus vult habere, tunc zelus est bo-
nus, & æmulatio bona, qua dicitur primæ Corinthiorum duodecimo, Aemulamini charismata, &c. Ad Galatas
quarto, Aemulamini bonum in bono, &c. Tertij Regum vigesimonono, Zelo zelatus, &c. Psalmus, Zelus domus
tuæ, &c. Et hoc bono zelo nuncupatur etiam deus quandoque metaphoricè zelotes, & zelare dicitur, in quan-
tùm non patitur ab homine alium aliquem pro vero deo adorari. Si verò non patiatur consortium in aliqua ex-
cellentia, vel in aliqua prosperitate mundi, tunc zelus est malus & æmulatio. Hoc autem bono zelo seu æmula-
tione aliquando quis æmulatur alios pro se, sicut vir zelatur pro vxore suo quam sibi soli vult seruari. Aliquan-
do verò zelatur aliquis pro alio, Sicut eunuchus zelatur vxorem domini sui, vt custodiat eam sibi. Sicut Apo-
stolus

A stolus populum suum quem videbat paratũ ad præcipitium, & cum sponso Christo velle prostitui diabolo, æmu-
labatur, ne Christus sponsus verus in eis aliquod consortium pateretur. CAIETANVS. Iuxta Hebræum
habetur, Quia non adorabis alium El. Ratio prohibiti fœderis cum illis gentibus redditur, vitatio idololatriæ.
Et hîc habes nomen El, commune etiam deo non vero, sed secundum opinionem, sicut & nomen Elohim. Do-
minus zelotes nomen eius, deus est æmulator. Iuxta Hebræum habetur, quia Iehoua zelotes nomen eius, El ze-
lotes ipse. Ratio adiungitur comminando vltionem diuinam si adorauerint alium deum, quia ipse fons essendi
& in re & in nomine, zelotes est, hoc est, ad similitudinem zelotypi non tolerat consortem in cultu deitatis. Et
verè quia natura diuina non potest habere parem, ac per hoc nomen eius nõ habet par, ideo & ipse zelotes, & no-
men eius zelotes dicitur, & cultus qui ei debetur, non debet alteri exhiberi, magnáque pœna dignum se reddit,
qui diuinum cultum alteri exhibet, vtpote quãtum in se est, profitens alium parem deo. Et significanter dicitur,
B El zelotes ipse, vt intelligatur, quòd est fortis ad puniẽdum & propulsandum iniuriam. AVCTOR CATE-
NAE. Noli adorare, &c. Hebraicè est כִּי לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לְאֵל אַחֵר Chi lo tistachaue leel acher, Quoniam nõ ado-
rabis deum alterum. Vertunt alij, Quia non incuruabis te deo alteri. Septuaginta, ὃν γὰρ μὴ προσκυνήσετε θεῷ ἑτέρῳ,
Non enim adorabitis deum alium. Chaldaica, Non enim adorabis idola populorum. Sed hæc literæ nostræ sen-
sum non variant, Dominus zelotes nomen eius. Addendũ ex Hebræo, Quia sue quoniam, vt sit redditio ratio-
nis quare non debeant deos alienos adorare, & dicendum, Quoniam dominus zelotes nomen eius, deus æmula-
tor sue zelotes est. Et Hebraismus est, pro, Dominus enim dicitur zelotypus, id est, nõ patitur vt secum alius deus
colatur, solus pro deo amari & coli vult. Septuaginta, ὁ γὰρ κύριος ὁ θεός ζηλωτὸν ὄνομα, θεὸς ζηλωτής ἐστιν, Nam domi-
nus deus zelosum nomen, deus zelotes est. Dominus ergo honorem suum zelat, & alteri non fert tribui spem sa-
lutis & gratiæ, qui solus est & haberi vult fons & origo elementiæ & pietatis, propensior ad iuuãdum, quàm om-
nis creatura ad desiderandum. Nihil enim odit eorum quæ condidit, patrem & omnipotentem vocari se iubet,
C & ad illum cum fiducia in necessitatibus confugi vult. *Ne ineas pactum cum hominibus illarum regionum, ne cum forni-* 2.2.q.10.
cati fuerint cum diis suis, & adorauerint simulachra eorum, vocet te quispiam, & comedas de immolatis. THOMAS. Sciendum *ar.9.in cor.*
quòd communio alicuius personæ interdicitur fidelibus dupliciter. Vno modo in pœnam illius cui communio & *ad 1.*
fidelium subtrahitur. Alio modo ad cautelam eorum quibus interdicitur, ne alij communicent. Et vtraque cau-
sa ex verbis Apostoli accipi potest primæ ad Corinthios quinto. Nam postquam sententiam excommunicatio-
nis protulit, subdit pro ratione, Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit? Et postea ratio-
nem subdit ex parte pœnæ per iudiciũ Ecclesiæ illatæ, cùm dicit, Nónne de his qui intus sunt vos iudicatis? Pri-
mo ergo modo non interdicit Ecclesia fidelibus communionem infidelium qui nullo modo fidẽ Christianam
receperunt, scilicet Paganorum vel Iudæorum, quia non habet de eis iudicare spirituali iudicio, sed temporali
in casu, cùm inter Christianos commorantes aliquam culpam committunt, & per fideles temporaliter puniũtur.
Sed isto modo scilicet in pœnam interdicit Ecclesia fidelibus communionem illorum infidelium qui à fide su-
D scepta deuiant, vel corrumpendo fidem sicut hæretici, vel etiá totaliter à fide recedẽdo sicut apostatæ. In vtrosq;
que enim horum excommunicationis sententiam profert Ecclesia. Sed quantum ad secundum modum videtur
esse distinguendum secundum diuersas conditiones personarum & negociorum & temporum. Si enim aliqui
fuerint firmi in fide, ita quòd ex communione eorum cum infidelibus conuersio infidelium magis sperari possit,
quàm fidelium à fide auersio, non sunt prohibendi infidelibus communicare, qui fidem non susceperunt, scili-
cet Paganis vel Iudæis, & maximè si necessitas vrgeat. Si autem sint simplices & infirmi in fide, de quorum sub-
uersione probabiliter timeri possit, prohibendi sunt ab infidelium communione, & præcipuè ne magnam fami-
liaritatem cum eis habeant, vel absque necessitate eis communicent. Et ideo dominus Exodi trigesimoquarto
præcipit Iudæis qui erant proni ad idololatriam, ne inirent fœdus cum illis gentibus quarum terram ingressuri
erant. Timendum enim erat ne per continuam conuersationem cum eis, alienarentur à fide, vt ibi manifestè di- *Vbi supra.*
citur. IDEM. Sciẽdum etiam, quòd nomen castitatis dupliciter accipitur. Vno modo propriè, & sic est spe- *q.151. ar.2.*
E cialis virtus, habens specialem materiam, scilicet cõcupiscentias delectabilium quæ sunt in venereis. Alio modo *in cor.*
nomen castitatis accipitur metaphoricè. Sicut enim in corporis commixtione consistit delectatio venereorum,
circa quam propriè est castitas, & oppositum vitium scilicet luxuria: ita etiam in quadam spirituali coniunctio-
ne mentis ad res aliquas consistit quædam delectatio contra quam est quædam spiritualis castitas metaphoricè
dicta, vel etiam spiritualis fornicatio similiter metaphoricè dicta. Si enim mens hominis delectetur in spirituali
coniunctione ad id cui debet coniungi, scilicet ad deum, & abstinet se ne delectabiliter aliis coniungatur con-
tra debitum diuini ordinis, dicetur castitas spiritualis, secundum illud secundæ ad Corinthios vndecimo, De-
spondi vos vni viro virginem castam exhibere Christo. Si autem delectabiliter contra debitum diuini ordinis
coniungatur mens quibuscunque aliis rebus, dicetur fornicatio spiritualis, secundum illud Hieremiæ tertio, Tu
autem fornicata es cum amatoribus multis. CAIETANVS. Ecce diuina prohibitio circa esum immola-
torum simulachris, & propterea mala moraliter erat durante statu legis manducatio immolatorum, soluta au-
F tem lege (vt ad Corinthios Paulus scribit) non est mala moraliter, nisi propter conscientiam vel scandalum.
פֶּן־תִּכְרֹת בְּרִית לְיוֹשֵׁב הָאָרֶץ וְזָנוּ אַחֲרֵי אֱלֹהֵיהֶם וְזָבְחוּ לֵאלֹהֵיהֶם
AVCTOR CATENAE. Hebraicè sic legitur loc° Pen tichroth berith leioseb haárez, vezanu achare elohehem vezábchu lelohehem, Ne fortè ineas fœdus cum
habitatore terræ, & fornicabuntur post deos eorum, & adorabunt deos eorum. Subaudi verbum præcedens, Ca-
ue(inquam)tibi. Vertunt alij, Ne fortè si inieris fœdus cum habitatore terræ, & illi fornicentur post deos suos, &
sacrificent diis suis. Alij, Ne fortè si fœdus ineas cum habitatore terræ, illi post deos suos scortantes, & diis suis
sacrificantes. Et pendet clausula ab inferioribus. Septuaginta, μὴ ποτε διαθῇς διαθήκην τοῖς ἐγκαθημένοις ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ
ἐκπορνεύσωσιν ὀπίσω τῶν θεῶν αὐτῶν, καὶ θύσωσι τοῖς θεοῖς αὐτῶν, Ne fortè ponas pactũ habitãtibus in terra, & forni-
centur post deos eorum, & sacrificent diis eorum. Chaldaica, Ne fortè ineas pactum cum habitatoribus terræ.
Et errabunt post idola sua, & sacrificabunt idolis suis. Quódque sequitur, Vocet te quispiam, vt comedas de im-
molatis, Hebraicè habetur וְקָרָא לְךָ וְאָכַלְתָּ מִזִּבְחוֹ Vekara lecha veachalta mizibcho, Et vocabit te (subaudi quis-
piam,

Universidad de Deusto
Biblioteca

piam,& comedes de sacrificio seu victimis eius.Nam est familiare Hebræis,vt de populo,promiscuo loquantur G
numero. Idem plerunque fit in nominibus specierum animalium.Vertunt alij,Te quoque vocent, comedásque
de sacrificio eorum.Septuaginta,καὶ καλέσωσί σε,καὶ φάγῃς τῶν θυσιῶν αὐτῶν,Et vocent te,& comedes de sacrificiis
eorum.Chaldaica.Et vocabunt te,vt comedas de sacrificiis eorum.Quæ omnia cum editione nostra eãdem pe-
nitùs sententiam faciunt.Non igitur tam fœdus & amicitiam prohibet dominus cum cæteris,quàm malum in-
de solitum sequi, ne ritibus idololatrarum contaminentur, & fornicationibus gentium cum diis suis alienentur
à cultu veri dei,& veluti inescentur ipsorum sacrificiis,amoribus corrumpãtur, excidentes à fide,spe & charita-
te eius, cui soli hæc ipsa debentur.Et hac de causa reprehendebat eos Paulus qui comedebant idolothyta. Nec
1.2.q.105. *vxorem de filiabus eorum accipies filiis tuis,ne posiquam ipsæ fuerint fornicatæ, fornicari faciant & filios tuos in deos suos.* THOMAS.
ar.4. ad 6. Dominus alienigenas prohibuit in matrimonium duci propter periculum seductionis ne inducerentur in ido-
lolatriam,& specialiter hoc prohibuit de illis gentibus quæ in vicino habitabant,de quibus erat magis probabi- H
le quòd suos ritus retinerent. Si qua verò idololatriæ cultum dimittere vellet, & ad legis cultum se transferre,
poterat in matrimonium duci, sicut patet de Ruth quã duxit Booz in vxorem. Vnde ipsa dixit socrui suæ,Po-
pulus tuus populus meus, deus tuus deus meus, vt habetur Ruth primo. Et ideo captiua non aliter permittebā-
tur in vxorem duci, nisi priùs rasa cæsarie,& circuncisis vnguibus,& deposita veste in qua capta est, & fleret pa-
trem & matrem,per quæ significatur idololatriæ perpetua abiectio. AVCTOR CATENAE. Nec vxorẽ
de filiabus eorum,&c.Non potuisset aptiùs reddi sententia ex Hebræo quàm sit reddita. Cuius verba sunt sicut
Chaldaica habet,Et tollas de filiabus suis filiis tuis(subaudi vxores,sic enim loquuntur Hebræi)& errabunt filiæ
suæ post idola sua,& errare facient filios tuos post idola sua.Recẽtiores autem verbum וְזָנוּ Vezanu,& dictionem
אֱלֹהֵיהֶן Elohehen reddunt,Et fornicabuntur,Itẽmque,Deos suos,& dicunt, Et accipias de filiabus eius filiis tuis,
& fornicentur filiæ eius post deos ipsarum,siue suos,& fornicari faciãt filios tuos post deos earum, siue suos. Alij
legunt, Ducas insuper filiis tuis illorum filias, quæ post deos suos scortantes, filios quoque tuos scortari faciant I
post deos suos.Nam idololatria,spiritualis est scortatio & fornicatio. Est enim sensus, ne filiæ gentilium huius-
modi in vxores acceptæ, inducant filios tuos ad cultum idolorum suorum, vt de Salomone tertio Regum vn-
decimo legimus. Quæ omnia vnum dicunt cum litera nostra. Septuaginta hîc sententiam istam fusioribus ver-
bis interpretantur, inquiunt enim, Et accipias de filiabus eorum filiis tuis, & de filiabus tuis des filiis eorum, &
fornicentur filiæ tuæ post deos eorum,& fornicari faciant filios tuos post deos eorum. Multa solicitudine anni-
tendum ne quis incidat in improbam vxorem,vel perfidia irretitam,facilè enim post suos affectus adducit ma-
ritum,& ex societate consortis mores mutantur,idque facilè in peius. Quãquam & vir malus à sancta vxore san-
ctificari possit,& contra,sed non caret periculo cultus disparitas,cui & Paulus consultum voluit. *Deos conflatiles*
Locut. 129. non facies tibi. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS. Vel deos fusiles. Locutio autem est à parte to-
tum significans. Non enim quia fusiles tantummodo nominauit, fieri sculptiles, ductiles, fictiléque permisit,
vel vllum genus simulachrorum, aut qualemcũque factitiorum deorum. AVCTOR CATENAE. Deos K
conflatiles nominat statuas quascunque eorum qui pro diis haberi cœperant, communi popularíque errore. Ne-
quaquam eas admitti vel sustineri, & multo minus fieri à populo suo illo voluit deus tam ad idololatriã prono,
ne deo vero debitus honor dæmonibus, animalibus, demum & insensibilibus, ac irrationabilibus rebus impen-
deretur.Nouit pius pater quid filio prosit,& dominus seruo, ideóque magna cum prouidentia omnia eis perma-
ximè nocitura interdicit.

Mysticè. INTERLINEARIS. Spiritaliter autem per has gentes septem vitia designantur,cum quibus societatem
iungere prohibemur.

4 SOlemnitatem Azymorum custodies. Septem diebus uescéris azymis sicut præcepi tibi in tempore men-
sis nouorũ.Mense enim uerni temporis egressus es de Aegypto.Omne quod aperit uuluam generis ma-
sculini,meum erit.De cunctis animantibus tam de bobus quàm de ouibus,meum erit.Primogenitum asini L
redimes oue.Sin autem nec pretium pro eo dederis, occidetur. Primogenitum filiorum tuorum redimes, nec appa-
rebis in conspectu meo uacuus.Sex diebus operaberis, die septimo cessabis arare & metere. Solemnitatem hebdo-
madarum facies tibi in primitiis frugum messis tuæ triticeæ, & solemnitatem quando redeunte anni tempore cun-
cta conduntur.Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis domini dei Is-
raël.Cùm enim tulero gentes à facie tua, & dilatauero terminos tuos,nullus insidiabitur terræ tuæ, ascendente te
& apparẽte in conspectu domini dei tui ter in anno.Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ,neque
residebit mane de uictimis solemnitatis phase.Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo domini dei tui. Non co-
ques hœdum in lacte matris suæ.

4 RABANVS. Hîc scriptura eadem repetit quæ in prioribus commendauit, hoc est, de tribus festiuitatibus M
præcipuis,& de primogenitorum oblatione,& de primitiis frugum,& quia in anterioribus iuxta sensum patrum
exposita sunt,breuiùs hîc perstringentur. *Solennitatem*(inquit)*Azymorum custodies.Septem diebus uescéris azymis,sicut præ-*
cepi tibi tempore messis nouorum. Mense enim uerni temporis egressus es de Aegypto. CAIETANVS. Iuxta Hebræum ea-
dem dictio repetitur,quam Interpres modò nouorum,modò verni temporis transtulit,vtrobique enim signifi-
catur primitiuus mensis,qui secundũ veritatem est principium veris,vtpote iuxta ingressum solis in arietem. Et
appellatur(vt prædictum est)primitiuus, quoniam tunc sunt primitiæ frugum & fructuum terræ. AVCTOR
CATENAE. Dicitur nanque bis in Hebræo בְּחֹדֶשׁ הָאָבִיב Bechódes haabib, id est, in mẽse nouarum frugum
Significat enim abab,virens seu nouas fruges adhuc virescentes.Vel culmum,quando scilicet è culmo primùm
prodit spica, quod fieri solet mense Martio apud Palæstinos, vel principio Aprilis secundum alios. Aliqui hîc,
loco,Mensis nouorum, & mense verni temporis,legunt vtrobique,Mensis. Et mense maturescentis frugis,id est,
decoctionis

A decoctionis frugum. Alij vertunt in mense primitiorum. Chaldaica, In mense nouarum frugum. Quoniam in
mense nouarum frugũ egressus es de Aegypto.Septuaginta vt apud nos, videlicet, τοῦ μηνὸς τῶν νέων,In mense no-
uorum.Sed omnia hæc vnum eundémque sensum habent.Ne igitur otiosus populus cæremonias gentium ma-
gnificiat & æmuletur, simul vt in dei sui laudibus occupetur, & futura mysteria saltem sub vmbra & velamine
veneretur & suspiciat,proprias ei dominus indicit & multas celebritates,& gaudiorum occasiones sacras decer-
nit, commemorationem scilicet celeberrimi beneficij, & iucundissimi exitus de seruitute Aegyptiaca, cuius
non deberent,nec ipsi, nec filij in perpetuum obliuisci, sed quotannis reminisci cum gratiarum actione & gau-
diis. *Omne quod aperit vuluam generis masculini,meum erit. De cunctis animantibus tam de bobus quã de ouibus,meum erit.* HIE-
RONYMVS ADVERSVS HELVIDIVM. Definiuit hîc sermo dei, quid sit primogenitum. Omne (in- *Cap.25.*
B quit) quod aperit vuluam, meum erit. CYRILLVS IN IOANNEM LIBRO VNDECIMO. San-
ctificari secundum legalem consuetudinem dicitur, quod vt sacrum deo ab hominibus offertur, quemadmo-
dum & omne primogenitum vuluam aperiens in filiis Israël. Sanctifica enim (inquit)omne primogenitum, id
est, tribue ac describe, tanquam sacrum. Non enim audiendus est, si quis dicet sanctificationem imponere pri- *Exod.13.*
mogenitis, Moysi iussum fuisse? Nulla enim creatura hoc facere potest, sed soli deo attribuitur. Vnde cùm se- *Num.11.*
niores sanctificare deus vellet, manifestè dixit ablaturum se de spiritu Moysi, & daturum electis de senioribus. *Prou.20.*
Participatione nanque spiritus sanctificare supremæ tantummodo naturæ opus est, hanc sanctificandi secun-
dum legem significationem, perspicuam Salomon facit, dicens, Laqueus viro est citò suorum aliquid sanctifi-
care. Sequitur enim pœnitentia plerunque post votum. Ita sanctificare, offerre quicquam deo secundum legis
consuetudinem significat. AVCTOR CATENAE. Omne quod aperit vuluam meum erit. Sic enim le-
gitur Hebraicè. Nam quod apud nos habetur, generis masculini, hoc loco non est in Hebraicis codicibus, sed à
Septuaginta mutuauit Interpres, qui legunt, τὰ ἄρσενικὰ masculina, & ab his quæ immediatè sequuntur. Neque
C id absque ratione. Nam primogenita masculina non autem fœminina offerebantur domino, vt Lucæ secundo
scribitur, Quia omne masculinum adaperiens vuluam, sanctum domino vocabitur. De cunctis animantibus
tam de bobus quàm de ouibus,meum erit.Sensus optimè versus est.Hebraica verò litera ita sonat, וְכָל מִקְנֶה תִּזָּכָר פֶּטֶר שׁוֹר וְשֶׂה Vecol miknecha tizzachar péter sor vase, Et omne pecus tuum si fuerit masculum, quod aperit
(subaudi matricem) bos siue ouis. Id est, omnia primogenita tam boum quàm ouium, masculina tamen, mea
erunt. Quod supra generatim dixerat, ne crederes de hominibus tantùm accipi debere, hæc nunc subiunxit,
Alij quia verbum זָכָר zachar, Memorari etiam significat, & miknecha hoc in loco fœminini generis est,ita ver-
tunt, Et omne pecus tuum erit memoratum (vt videlicet separentur masculi ab eo, nempe pecore fœmineo)
aperiens bos siue agnus. In quem etiam sensum quidam legunt, Omne quod memorabitur inter primogenita
boum & ouium, supple meum erit.Siue,Omne pecus tuum recensebitur, primogenitum tam in armento quàm
in pecore. Alij, Et omne primogenitum pecus tuum masculum,meum est,siue ex armento sit,siue ex grege. Qui-
D dam, Atque omne pecus tuum masculinum adaperiens vuluam,tam in armento quàm in pecore. Demum non-
nulli, Et omne pecus tuum quod masculum parit, primogenitum bouis & pecudis. Chaldaica, Et omnes ma-
sculos primogenitos in pecoribus tuis sanctificabis, primogenitum bouis & agni. Septuaginta, πᾶν διανοίγον
μήτρας,ἐμοὶ τὰ ἀρσενικὰ,πρωτότοκον μόσχου καὶ πρόβατου, Et omne adaperiens vuluam, mihi masculina, primogeni-
tum vituli & ouis. Id est, omne adaperiens vuluam mihi erit, ex his quæ sunt masculina, siue ex hominibus si

Universidad de Deusto Biblioteca

stra. Siue ergo fideles, siue sint primogeniti, non conspicietur coram deo vacui, vel quòd semper aliquid gratia- G
rum reportaturi sint à præsentia domini, seu secum semper munera allaturi ad dei cultum & sacrificia. *Sex die-*
Quæst.160. *bus operaberis, in die septimo cessabis arare & metere.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS. Cũ de sabbato
præcepisset, quid est quod addidit, De satione & messe requiesces? Videtur enim dicere, tẽpore sationis & messis.
An fortè ita obseruandam requiẽ sabbati præcepit, vt nec illa tempora habeãt excusationem, quæ agricolis sunt
valde necessaria propter victum atque vitam. Iussum est ergo, vt etiam tempore sationis & messis quando mul-
tum vrget operatio, requiescatur in sabbato, ac super hæc tempora, quæ opus plurimũ flagitant significatum est,
omni tempore sabbato debere cessari. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Die septimo requiesces,
in aratione & in messe requiesces. Præcipitur quies die septima absolutè, & deinde in specie tempore arandi, &
tempore messis, ne putaretur dies septimus ad continuandam messem aut arationem exemptus à quiete. AV-
CTOR CATENAE. Arare & metere. Vitauit Interpres repetitionem verbi, quiesces seu cessabis, & totum H
contextum vnum membrum fecit, sensumq; optimè assequutus est. In Hebræo autem ita legunt, בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר
תִּשְׁבֹּת Becharis vbakazir tisboth, In aratione autem & in messe cessabis, subaudi die sabbati, id est, etiam si tẽ-
pore quo arandum est, & quo segetes demetendæ sunt, volo diligenter obseruari sabbata mea, tametsi vos aliò
vocet priuata vtilitas, vel arandi, vel segetes demetendi. Reddunt alij, Tam ab agricultura quàm à messe quie-
sces. Alij, Tam in semẽte quàm in messe sabbatum ages. Chaldaica etiam similiter, Sex diebus operaberis, in die
autem septimo requiesces, In seminationis tempore & messis quiesces. Septuaginta etiam in hanc subscribunt
sententiam. Sabbatum igitur sæpius inculcatur fidelibus, non solùm ad corporaliter quiescendum, & non gra-
uandam familiam & iumenta, sed multo magis ad legis audientiam, ad populi eruditionem, & ad testandum
fidem & religionem in creatorem cœli & terræ, & omnium creaturarum. *Solennitatem hebdomadarum facies tibi in*
primitiis frugum mesis tuæ triticeæ, & solennitatem quãdo redeunte anni tempore cuncta conduntur. CAIETANVS. Iuxta He-
bræum habetur, Et festum collectionis reuolutionem anni. Quod superiùs in capitulo vigesimotertio dixerat fi- I
nem anni, modò appellat reuolutionem anni eadem ratione. AVCTOR CATENAE. Hebraica lectio
est וְחַג הָאָסִיף תְּקוּפַת הַשָּׁנָה Vechag haasiph tecuphath hasana, Et solennitatem collectionis (subaudi fructuũ) in
reuolutione seu circuitu anni. Chaldaica, Et solennitatem quando egrediente anno fructus congregantur. Se-
ptuaginta, καὶ ἑορτὴν συναγωγῆς μεσοῦντος τοῦ ἐνιαυτοῦ, hoc est, Et festum congregationis mediante anno. Quæ idem
sunt cum Latina litera. Solennitas itaque hebdomadarum celebrabatur quinquagesima die post primam azy-
morum, proxima die post exactas septem septimanas. Hoc festum nobis dicitur Pentecoste. Institutum à Moyse
in memoriam datæ legis in monte Sinai in tabulis lapideis, & institutæ Ecclesiæ fidelium, & subarratæ sponsæ
synagogæ, veluti annulo desponsationis, qualiter non fecit omni nationi, & iudicia sua non manifestauit genti-
libus. Eodem festo gratiarum actio deferebatur pro nouis fructibus, de quibus primitiæ tunc offerebantur do-
mino largitori. Solennitas autem collectæ in fine anni tertia celebranda iubetur, pro iam susceptis omnibus ter-
ræ nascentibus in horrea mense septimo qui respondet Septembri nostro. Includebat autem hæc solennitas etiã K
festum tabernaculorum quod per dies septem continuos ante celebrabatur. In hoc verò die festo desinebat prior
annus, & inchoabat nouus, iuxta supputationem antiquorum, licet ob exitum de Aegypto, ex tunc annus secũ-
dum solennitates legales nouus inciperet in mense Nisan. Cui fortè alluserunt Septuaginta dicentes, Et festum
congregationis mediante anno. *Tribus temporibus anni apparebit omne masculinum tuum in conspectu omnipotentis domini dei*
Israel. INTERLINEARIS. In vere scilicet, æstate, & autumno. HIERONYMVS IN ZACHA-
Cap.1. RIAM. Scriptum est quòd ter per annum apparere debeat omne generis masculini coram domino deo no-
stro. Prima festiuitas est azymorum phase, quod apud nos Græco Latinóque sermone Pascha dicitur. Secunda
Pentecostes post septem hedomadas, in qua panes propositionis de nouis primùm frugibus offeruntur. Tertia in
mense septimo, tubarum, propitiationis & tabernaculorum, id est, σκηνοπηγίας, cuius extrema dies egressionis ap-
pellatur & terminus. AVCTOR CATENAE. Tribus temporibus, Quod Hebraicè dicitur שָׁלשׁ פְּעָמִים L
Salos pehamim, Tribus vicibus. Sed idem est. In conspectu omnipotentis domini dei Israël. In Hebræo est אֶת
פְּנֵי הָאָדֹן יְהֹוָה אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל Eth pene haadon Iehoua elohe Israël, In conspectu dominationis domini dei Israël.
Alij vertunt, Ante conspectum domini Iehoua dei Israël. Alij ante conspectum dominatoris dei nostri Israël.
Tria enim dei nomina ponuntur consequenter. Chaldaica etiam ita, coram dominatore seculi domino deo Is-
raël. Septuaginta, ἐνώπιον κυρίου τοῦ θεοῦ ἰσραήλ, Coram domino deo Israël. Sed hoc leuiculum est. Satis manife-
stum est, non tam latam fuisse vel longam promissionis terram, quòd infrà quatuor menses, vel ad summum
sex, ter Hierosolymam omne masculinum proficisci iubebatur. Denique patet cæremonialia ista non iniuncta
fuisse nisi Israëli intra terram promissionis habitanti. Vnde & legem Moysi non seruandam tunc, quando vnius
veri dei Israëlitarum cultus verus disseminandus erat in totam terram, id quod aliter futurum credi non pote-
rat, nisi in spiritu. Quod vt rumpantur Iudæorum ilia, fateri coguntur & meritò confundi, qui expectant ne-
scio quam Hierusalem, & quale templum, in quo deus coli ab ipsis debeat, quasi contrahi volentes omnipotentis
dei immensam maiestatem, in suam regiunculam & cancellos. *Cùm enim tulero gentes à facie tua, & dilatauero terminos* M
tuos, nullus insidiabitur terræ tuæ ascendente, & apparente in conspectu domini dei tui ter in anno. AVGVSTINVS IN
Quæst.161. QVAESTIONIBVS. Quod dixit iuxta alia exemplaria, Non concupiscet quisquam de terra tua, cùm a-
scendes videri in conspectu dei tui per tria tempora anni, hoc vult intelligi, vt securus quisque ascenderet, nec
de terra sua solicitus esset, deo promittente custodiam, quòd nemo inde aliquid cõcupisceret propter illum qui
ascendit, nec suam inde timeret absentiam. Et hîc satis ostendit quid suprà dixerit, Non apparebis in con-
spectu domini dei tui inanis, quia in illo loco dixit, vbi tabernaculum vel templum deus fuerat habitatu-
rus. INTERLINEARIS. Hoc ad literam nunquam contigit Iudæis, & ideo in futura vita complebi-
tur, quando nec visibilis hostis, ne inuisibilis sanctis nocere poterit. CAIETANVS. Duo hinc haben-
tur. Alterum, quòd præceptum apparendi ter in anno, non obligabat tempore suspecti belli. Alterum, quòd
non obligabat vsque ad dilatatos terminos terræ promissæ, quando secura vniuersa regio futura erat, ita quòd
nullus

A nullus remansisset concupiscens terram Israël. Vbi enim vulgata editio habet, nullus insidiabitur, Hebraica lite-
ra habet, Et non desiderabit vir terram tuam, ascendente te ter in anno ad apparẽdum coram Iehoua elohetuo.
Quandiu enim secura non erat regio, rationabile non erat vt omnes masculi ter in anno relinquerent vrbes &
oppida, regionẽmque circuncirca inermem. AVCTOR CATENAE. Sensum hoc in loco Interpres non
verba sequutus est quæ habent וְלֹא יַחְמֹד אִישׁ אֶת אַרְצְךָ Velo iachmod is eth arzecha, Et non desiderabit quis-
quam terram tuam. Camad enim concupiscere & desiderare significat. Chaldaica etiam, Neque concupiscet
homo. Similiter Septuaginta, οὐκ ἐπιθυμήσει οὐδεὶς habent. Nota autem quòd totam hanc literam legere potes,
sicut habet Chaldaica, nempe, Eiiciam enim populos à facie tua, & dilatabo terminum tuum, neque concupi-
scet homo terram tuam, cùm ascenderis vt appareas coram domino deo tuo tribus temporibus in anno. Et est
sensus vt in litera nostra. Sunt & qui vertant, Quando eliminauero gentes à conspectu tuo, & dilatauero ter-
B minum tuum, & nullus desiderauerit terram tuam, ascendes, vt appareas coram domino deo tuo tribus vici-
bus per annum. Et tunc perinde est ac si dicat, Non antè ascendes ter in anno ad adorandum in Hierusalem,
quàm aduersarij populi de terra tua fuerint eiecti, vt non sit qui terram tuam te ascendente inuadere possit,
atque ab ascensu perturbare. Quanquam ergo eiiciendi erant Chananæorum populi suis sedibus, & vehemen-
ter opprimendi ac irritandi contra Israëlem, Non tamen tantoperè offensi populo dei nocere permittuntur,
quin tutò vniuersus Israël audeat pro solennitatibus istis Hierosolymam pergentes, deserere ædes, vrbes & op-
pida, viris omnibus vacua ac plena vxoribus & prole, si quando ter in anno obedientes, ac fiduciam attestan-
tes in deum suum, Hierosolymam perrecturi essent annis singulis, & dominum deum suum adoraturi. Iuben-
tur ergo fidere domino, & cæremonias eius obseruare, lege ordinatas à domino, ad tempus correctionis & con-
summationis. Vide igitur liberalissimam promissionem. Potuissent enim Israëlitæ legislatori obiicere, Quid
tu exponis lege tua fines nostros hostibus diripiendos? Si enim viris ter in anno proficiscendum est ad locum ta-
C bernaculi, aut templi, finitimi hostes incurrent hac occasione in vacuas domos & vrbes nostras, ac cuncta,
nemine resistente, diripient. Aduersus hunc metum munit eos dominus memorabili promissione. Nullus (in-
quit) hostis desiderabit terram tuam, tantùm abest, vt incurrat & deuastet eam. Immittam enim tantum ter-
rorem in gentes finitimas, vt vobis ad facienda sacra proficiscentibus, non aliter trepident, quàm si armati
bellum contra ipsas moueretis. Hæc tamen promissio ita intelligenda est secundum quosdam, quamuis aliis
aliter videatur, non quòd licuerit Israëlitis planè securis & ignauis esse, ac domi in tribus publicis festis nec
custodes, nec vigiles retinere, nec etiam suo tempore portas claudere, ac munire. In publica eius politia inter
hostes constituta, nunquam est stertendum, & officium boni magistratus negligendum. Sed intelligenda est
promissio, quod cùm fines regionis pro sua legitima & publica ordinatione, custodiis & vigiliis muniti fue-
rint, & maxima virorum pars ad locum tabernaculi seu templi in tribus festis iuxta legem proficiscantur, non
ita hostium incursum timeant, vt mandato dei non obediant, & legem eius de conuentu ad sacrum locum in
D tribus festis aut violent, aut abrogent. Si enim dominus dedit eis terram, expulsis indigenis mirabiliter, mul-
to magis defendet fines eorum ab extraneis, cùm implent mandatum domini. Sic cùm Patriarcha Iacob ascen-
deret ex vocatione dei ad Bethel, vt ibi habitaret, quanquam cum imbelli familia proficisceretur, tamen finiti-
mæ gentes non fuerunt ausæ persequi recedentes, quia terror dei inuaserat omnes per circuitum ciuitates, Ge-
nesis trigesimoquinto. Sic & Deuteronomij secundo proficiscẽtibus è deserto in terram Amorræorum promit-
titur, Hodie incipiam mittere terrorem atque formidinem tuam in populos qui habitant sub omni cœlo, vt
audito nomine tuo paueant, & in morem parturientium contremiscant. Atque hoc reipsa impletum esse, in-
genuè confitetur Rahab ierichuntina. Irruit inquiens, in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores
terræ. *Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ, neque residebit mane de victimis solennitatis phase.* AVGVSTI- Locut.132.
NVS IN LOCVTIONIBVS. Alia litera, Non occides super fermẽtum sanguinem immolatorum meo- Locut.133.
rum. Locutio est vtique, occides sanguinem, pro eo quod est, occidendo effundes. Et non dormiet vsque in Psal.43.
E mane immolatio solennitatis Paschæ. Dormiet dixit, pro manebit. Nam caro pecudis occisæ & coctæ, quomo-
do dormiet? Quod ergo dicitur, Quare obdormis domine? hoc genere locutionis dicitur & intelligitur, qua-
re cessas, id est, non vindicas? IDEM IN QVAESTIONIBVS. Quid est quod ait, Non occides super Quæst.162.
fermentum sanguinem immolatorum meorum? An illa hoc loco dicit immolata sua, quæ per pascha occi- Quæst.163.
duntur, & præcepit ne tunc sit in domo fermentum, quoniam dies sunt azymorum? Quid est etiam quod ait,
& non dormiet in mane immolatio solennitatis paschæ, nisi quòd superiùs apertè præcepit, ne aliquid ex pe-
core quod immolatur carnium relinquatur in mane? Sed locutio fecit obscuritatem, dormiet enim dixit pro
manebit. CAIETANVS. Non ergo vniuersaliter, sed de sacrificio duntaxat paschali est sermo. AV-
CTOR CATENAE. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ meæ siue sacrificij mei. Est enim
זִבְחִי zibchi. Sic enim legunt & Septuaginta. Et de qua hostia seu sacrificio intelligat dominus, aperit Chal-
daica, habens, Non immolabis super fermento sanguinem Phase mei. Et est sensus, Antequam immoles victi-
F mam paschalem, remouebis omne fermentum & fermentatum de domo tua. Sequitur, Neque residebit mane
de victimis solennitatis phase. Non discrepat in sensu ab Hebraico quod est, וְלֹא יָלִין לַבֹּקֶר זֶבַח חַג הַפָּסַח Velo
ialin labóker zébach chag hapásach, Et non remanebit, vel morabitur, siue pernoctabit (omnia enim hæc si-
gnificat verbum לוּן lun) vsque mane victima solennitatis phase, hoc est, totum agnum in nocte paschæ come-
detis, nec remanebit ex eo quicquam vsque in diem sequentem. Vertunt alij, Nec pernoctabit vsque mane sa-
crificium festi paschalis, siue mactatio solennitatis pesach. Fortè Chaldaica de omni victima vniuersaliter in-
telligit quod non debeat in mane reseruari, inquiens, Neque manebunt extra altare adipes victimæ solennita-
tis vsque mane. Iterum ergo phase domino celebrandum inculcatur fidelibus, vt nunquam tanti beneficij, re-
demptionis videlicet ex Aegypto, eos capiat obliuio. *Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo domini dei tui. Non co-*
ques hœdum in lacte matris suæ. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Ecce
dixit hoc vltimum iterum, quod quemadmodum intelligi possit ignoro. Magna tamen est de Christo prophe-
tia

Universidad de Deusto
Biblioteca

tia, & si fieri ad literam possit, quantò magis si non potest? In sermonibus enim dei non sunt ad proprietatem G
operum omnia reuocãda, sicut nec illud de petra & cauerna eius, & manus superpositione. Sed planè de fide narrationis hoc exigẽdum est, vt quæ dicit facta esse, verè facta sint, & quæ dicit dicta esse, verè dicta sint. Quod exigitur etiã à narratoribus Euangelij, cùm enim Christum narrent quædam dixisse quæ in parabolis dixit, tamen hæc eum dixisse non parabolica, sed historica narratio est. CAIETANVS. Primitias frugũ terræ tuæ, &c. Iuxta Hebræum habetur, Principium primitiarum terræ tuæ, facies venire domum domini dei tui. Sententia est clara, Non coques, Iuxta Hebræum, Non elixabis hœdum in lacte matris suæ. Declaratum est hoc superiùs. AVCTOR CATENAE. Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo domini dei tui. Non variat in sensu ab Hebraico, quod huiusmodi legitur רֵאשִׁית בִּכּוּרֵי אַדְמָתְךָ תָּבִיא בֵּית יְהוָה אֱלֹהֶיךָ Resith bicure admattecha tabi beth Iehoua elohécha, Principium primitiarum terræ tuæ adduces in domum domini dei tui. Hoc est, primitias illas primas offeres deo quas terra à te culta reddiderit. Vertunt alij, Primam maturitatem terræ tuæ inferes H
in domum domini dei tui. Septuaginta, τὰ πρωτογενήματα ἐισοίσεις, Primitias inferes. Chaldaica, Primitias terræ tuæ offeres in domum sanctuarij domini dei tui. In quibus omnibus vnus idémque sensus est. Sequitur, Nõ coques hœdum in lacte matris suæ, id est, (sicut superiùs quoque diximus) quandiu sugit lac, hoc est, ne offeras mihi hœdum postea coquendum ministerio sacerdotum, ne offeras (inquam) mihi dum lac matris sugit. Alij vertunt, Cum matre lactante, quasi dicat, satis tibi sit comedere hœdum, abstineas à matre, hoc enim præsefert crudelitatem quandam. Sic aliàs præcipit pullos auium cõprehendere in nido dimissa matre. Sed de hoc latiùs vide suprà capite vigesimotertio. Præcipitur ergo gratiarum actio pro beneficiis dei quæ nobis iussu dei & ordine terra profert, domino obediendo. Et non de nouissimis bonis, sed primis & optimis deum colere iubemur. Additur iterum, non coquendum hœdum in lacte matris, id est, abstinendum ab omni crudelitate, & alioqui delicatum cibum non condimentis operosioribus gulæ præparandum.

Mystice. *Heb.6.* RVPERTVS. Primùm omnium hæc iteratio præceptorum carnalibus Iudæis de iustitia sua gloriãtibus, I
æterna exprobratio est, vt non glorientur, sed eorum quoque omne os obstruatur, sicut superiùs iam dictum est. Apostolus autem, Intermittentes (inquit) inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, nõ rursum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad deum, & reliqua. Ergó ne Apostolica auctoritas huic legali contraria est, cùm fundamentum pœnitentiæ rursus iaciendum esse deneget, Hîc autem & præcisæ rursus tabulæ, & à principio repetita sit lex? Non vtique, Nam neque hîc fundamentum rursus iactum est.
Exod.24. Fundamẽtum autem fœderis hoc est. Tulit itaque Moyses dimidiam partem sanguinis & misit in crateras, partem autem residuam fudit super altare. Assumẽnsque volumen fœderis, cùm legisset audiente populo, sumptum sanguinẽ respersit in populum, & ait, Hic est sanguis fœderis, quod pepigit dominus vobiscum super cunctis sermonibus his. Hoc si iteratò factum esset, rectè fundamentum rursum iactum esse dici posset. Quod quia factum non est, legali vtique consonat Apostolica auctoritas. Non enim pœnitentiam (vt male Nouatus intellexit) lapsis dandam esse negauit, sed fundamentum pœnitentiæ, id est, baptismũ in quo fundatur firmitas pœnitentiæ. Nam K
cùm dixisset fundamẽtum pœnitentiæ ab operibus mortuis, & fidei ad dominum, addidit baptismatum doctrinæ, impositionis quoque manuum. Non igitur dandum pœnitentiæ locum, sed baptisma negauit esse iterãdum.
AVCTOR CATENAE. Solennitatem ergo (inquit) azymorum custodies, &c. Quid est quòd reiterando dominus præcepta à populo Israël obseruanda, à paschali solenitate incipit, nisi quia sine fide passionis & resurrectionis dei hominúmque mediatoris domini nostri Iesu Christi, quæ in illa solennitate repræsentabatur, iuxta illud Apostoli, Pascha nostrum immolatus est Christus, nulli hominum potest esse salus? Quòd autẽ omne quod aperit vuluam generis masculini de animantibus, & tam de bobus quàm de ouibus domino offerri præcipitur, id nobis indicat, quia opus bonum quodcunque, & quicunque humani cordis partus fœlix, si quando à fortibus, patientibus, simplicibus, & innocentibus edatur, non nostro arbitrio, sed dei gratiæ consecrandus sit. Fœminas autem, hoc est, imperfectiora, & fragiliora nostra, nobis ipsis appropriãda sciamus. GREGORIVS VIGESI-
Cap.15. MOSEPTIMO MORALIVM. Primogenitum asini mutabis oue. Primogenita asini oue mutare est, im- L
mundæ vitæ primordia in innocẽtiæ simplicitatem conuertere, vt postquam illa peccator egit, quæ vt immunda dominus respuit, ea iam agenda proferat, quæ dei sacrificio imponat. ISIDORVS. Quòd si precium pro eo non datur, occiditur, quia nimirum mens immunda, ac delictis obnoxia, si non fuerit in melius commutata, morte perpetua necabitur. AVCTOR CATENAE. Munda ergo animalia sibi tantùm offerri vult dominus. Stoliditatem asininam ac tarditatem, imò rigidam mentem, & ad opus bonum non nisi cogendam, abominatur dominus, simplicitatem, patientiam, beneficentiam, animum lædendi nescium, vili pabulo contentum, fœcundum & alacrem appreciatur. Primogenita quoque filiorum agno redimi iubentur, meritis nempe agni qui tollit peccata mundi, siue ouis quæ ad occisionem ducta est, & coram tondente se obmutuit, & non aperuit os suum, domino consecrandi, qui est primitiæ omnium saluandorum. Non conspicientur autem fideles coram deo vacui, sed cum oblatione bonorum operum, vel insigni aliqua virtute, & fidei fructum afferente coram domino, ceu non vacuis lampadibus virgines apparituri. INTERLINEA- M
RIS. Sex (ait) diebus operaberis, in die septimo cessabis, quasi dicat toto tempore vitæ tuæ, quia homo nascitur ad laborem, militia est vita hominis super terram, cessabis autem in septimo, hoc est, in quiete animarum. AVCTOR CATENAE. Solennitas verò hebdomadarum in primitiis frugum messis triticeæ, nobis significauit spiritus sancti in Apostolorum pectora missionem, quando locuti sunt nouis linguis magnalia dei, & instituti sacra eruditione scripturæ, mysteriorúmque omnium & impressa eis fuit Euangelica doctrina, prædicanda per eos toto terrarum in orbe, vt non tam Iudæorum deus agnoscatur, credatur, colatur, & confiteatur, sed omnium fidelium & credentium verbo domini. Sed & recollectionis festum celebrare opus est, in quo perseuerantia bonorum operum exprimitur, de qua per dominum dicitur, Qui autem perseuerauerit vsque in finem, hic saluus erit. Hæc nempe virtutes omnes in horreum dominicæ charitatis congregat, quia sine ipsa nulla virtutum earundem, quamuis omnes ad supernæ vitæ brauium currant, coronatur

A ronatur. Verùm cum his omnibus ter in anno apparere in conspectu domini oportet, hoc est, in fide trinitatis sanctæ omnia bona nostra offerre. Nam nisi hanc quisque verè firmitérque crediderit saluus esse non poterit. INTERLINEARIS. Non immolabis super fermento sanguinem hostiæ tuæ, quia sacrificium purum, & sine omni corruptione malitiæ & nequitiæ esse debet, de quo etiam nihil in mane reseruandum nobis est, quoniam sic sacrificia nostra in præsenti debemus complere, ne in futuro iudicio incipiamus sacrificare cùm non erit tempus operandi, sed mercedem recipiendi. AVCTOR CATENAE. Sed & iterum pascha domino celebrandum hoc in loco mandatur fidelibus cum azyma synceritatis & veritatis, vt toti renouentur & reformentur fide vera ac deuotione in deum, nihil veteris fermenti hypocrisis & odij conseruando in pectore. INTERLINEARIS. Vt autem iugiter humilietur homo sub potenti manu domini, vt eum exaltet in die
B visitationis, & de seipso non præsumat, inanitérque se extollat supra se, addidit, Primitias frugum terræ tuæ offeres in domo domini, hoc est, Principia omnium bonorum ascribe deo non tibi. RVPERTVS. Demum præcepta quæ hîc breuiter iterantur, sic terminantur vt ante, Non coques hœdum in lacte matris suæ. Quo dicto prohibemur de Christo secundum carnem sapere. Hœdum nanque Cherinthus in lacte matris suæ coquere voluit, qui Christum ex Maria initium sumpsisse dixit. At ille ante matrem, & ante auos matris, imò & *Ioan.1.* ante originem mundi deus erat, nam omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil. AMBRO- *Cap.16.*
SIVS DE INSTITVTIONE VIRGINIS. Inoperata est caro Christi, quam vt Maria virgo conciperet, inusitato quodam nouóque incarnationis mysterio, sine vlla virilis seminis admixtione diuinæ gratia dispositionis quod erat carnis assumpsit ex virgine, atque in illa nouissimi Adam, immaculati ho- *Exod.34.*
minis membra formauit. Hominem audis, sed supra hominem intellige, quia scriptum est, Non coques agnum in lacte matris suæ. Et alibi legis, Et homo est, & quis cognoscet eum? Ergo non debes agnum illum in quo plenitudo diuinitatis corporaliter inhabitat, conditionis humanæ viribus æstimare, & maiestatem incompre-
C hensibilis potestatis, degeneris cognitionis infirmitate concludere. Non enim illum perfectæ fidei cibum Iacob coxit in lacte, quo Isaac pater ita est delectatus, vt ei prærogatiuam omnem benedictionis Prophetica so- *Heb.5.*
brietate conferret. Et ideo Apostolus scripsit, suecum lactis tenuis cibum esse doctrinæ, dicens, Quia omnis qui alitur lacte, expers est verborum iustitiæ, paruulus enim est, perfectorum autem est solida esca.

D Ixítque dominus ad Moysen, *Scribe tibi uerba hæc, quibus & tecum & cum Israël pepigi fœdus. Fuit* 5
ergo ibi cum domino Moyses quadraginta dies & quadraginta noctes. Panem non comedit, & aquam
non bibit, & scripsit in tabulis uerba fœderis decem. Cúmque descenderet Moyses de monte Sinai, te-
nebat duas tabulas lapideas testimonii, & ignorabat quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis domi-
D *ni. Videntes autem Aaron & filii Israël cornutam Moysi faciem, timuerunt propè accedere. Vocatíque ab eo,*
reuersi sunt, tam Aaron quàm principes synagogæ. Et postquam locutus est ad eos, uenerunt ad eum etiam
omnes filii Israël. Quibus præcepit cuncta quæ audierat à domino in monte Sinai. Impletíque sermonibus po-
suit uelamen super faciem suam. Quòd ingressus ad dominum, & loquens cum eo, auferebat donec exiret,
& tunc loquebatur ad filios Israël omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui uidebant faciem egredientis Moysi
esse cornutam, sed operiebat rursus ille faciem suam, si quando loquebatur ad eos.

AMBROSIVS EPISTOLARVM LIBRO TERTIO. Verum & summum bo- 5
num deum optimum maximum, si illo concupiscibili suo & delectabili anima gustauerit, & duabus his hau- *Epist.11.ad*
E serit affectionibus, excludens dolorem & formidinem, incredibiliter exæstuat. Osculata enim verbum dei, *Irenæum.*
modum non capit nec expletur, dicens, Suauis es domine, & in iocunditate tua doce me iustificationes tuas. *Psal.118.*
Osculata dei verbum concupiscit super omnem decorem, diligit super omnem lætitiam, delectatur super omnia aromata, cupit frequenter videre, sæpe intendere, cupit attrahi vt sequi possit. Vnguentum (inquit) *Cap.1.*
exinanitum est nomen tuum, propterea te diligimus adolescentulæ, propterea certamus, sed comprehendere te non possumus. Attrahe nos, vt possimus currere, vt odore vnguentorum tuorum accipiamus virtutem sequendi. Festinat etiam interna mysteria videre, ipsam requiem verbi, ipsam boni illius summi habitationem, & lucem eius & claritatem. In illo sinu ac recessu primo festinat audire sermones eius, & cùm audierit, super omnem suauitatem accipit. Doceat te Propheta qui gustauit, & ait, Quàm dulcia faucibus meis verba tua, super mel & fauum ori meo. Quid enim aliud desideret anima quæ semel suauitatem verbi gustauerit, quæ semel claritatem eius viderit? Moyses in monte positus quadraginta diebus legem accipiens, *3.Reg.19.*
F cibum corporis non requirebat. Helias ad illam festinans requiem, rogabat vt acciperetur anima sua à se. *Matth.17.*
Petrus aspiciens & ipse in monte dominicæ resurrectionis gloriam, nolebat descendere, dicens, Domine bonum est nos hîc esse. Quanta igitur illa diuinæ substantiæ gloria, quanta verbi bona, in quæ concupiscunt & Angeli prospicere? Anima igitur quæ illud videt, corpus hoc non requirit, minimámque sibi familiaritatem cum eo esse debere intelligit, renunciat seculo, abducit se à vinculis carnis, exuit omnibus voluptatum istarum nexibus. Denique Stephanus Iesum videbat, & lapidari non formidabat, immò cum lapidare- *Act.7.*
tur, non pro se, sed pro illis à quibus perimebatur rogabat. Paulus quoque raptus vsque ad tertium cœlum *2.Cor.12.*
cum corpore esset, an sine corpore nesciebat. Raptus (inquam) in paradisum vsum proprij iam non sentiebat corporis, & audiens verba dei quomodo ad corporis infirmitates descenderet erubescebat. Itaque sciens quid vidisset in paradiso, vel quid audisset clamabat, dicens, Quid adhuc velut viuentes de hoc mundo decernitis? Ne tetigeritis, ne attaminaueritis, ne gustaueritis, quæ sunt omnia ad corruptelam ipso vsu. Volebat

enim

Universidad de Deusto
Biblioteca

enim nos in figura esse istius mundi, non in possessione atque vsu, vt ita vtamur hoc mundo tanquam non vta- G
mur, tanquam prætereuntes, non tanquam residentes, ambulantes tanquam in imagine seculi non in cupidi-
tate, vt velocissima dispositione ipsam imaginem huius mundi transeamus. Denique ipse fide ambulans non
specie, peregrinabatur à corpore, sed aderat domino, & cùm esset in terris, non in terrenis, sed in cœlestibus
conuersabatur. Ergo anima nostra quæ deo vult appropinquare, eleuet se à corpore, semper illi summo adhæ-
reat, illi bono quod est diuinum, quod est semper, & quod erat ab initio, & quod erat apud deum, hoc est,
1. Ioan.1. dei verbum. Ipsum est illud diuinum in quo viuimus, & sumus, & mouemur, ipsum est quod erat à princi-
pio, ipsum est quod est. Dei enim filius Iesus Christus in nobis (inquit) est, in quo non fuit est & non, sed est in
Exod.3. illo, fuit. Ipse dixit Moysi, vt diceret, Qui est misit me. Cùm hoc igitur anima nostra sit, & sit (si fieri potest)
Psal.118. semper, vt nostrum possit quis dicere, Anima mea in manibus tuis semper. Erit autem, si non in carne sit,
sed in spiritu, Erit si se terrenis non misceat. Cùm enim ad carnalia reflectitur, tunc ei illecebra obrepit corpo- H
ris, tunc ira & indignatione exæstuat, tunc mœstitia afficitur, tunc supinatur per arrogantiam, tunc dolore af-
fligitur. Hæ sunt ægritudines animæ graues, quibus plerunque ad mortem cogitur, dum oculi eius cœcantur,
vt non videant veræ lumen gloriæ & diuitias æternæ hæreditatis. Quòd si eos ad deum semper intendat, ac-
cipiet à Christo fulgorem sapientiæ, vt illuminatum in agnitione dei habeat obtutum, vt videat illam spem no-
stræ vocationis, aspiciat illud quod est bonum & placitum & perfectum. Quod enim bonum complacitum
Luc.6. patri, quod complacitum, perfectum, sicut habes in Euangelio vbi dicit dominus, Diligite inimicos vestros,
vt imitemini patrem qui pluit super iustos & iniustos, quod est vtique bonitatis. Et postea concludit, dicens,
Estote perfecti sicut pater vester qui in cœlis est, perfectus est. Charitas enim perfecta est, denique plenitudo
legis est. Quid autem tam bonum quàm charitas quæ malum non cogitat? Et ideo terras fugito, in quibus in-
uidia est, vbi ambitio, vbi contentio. Sed age iam hunc qui totis visceribus diligebat deum, sacra lectio pro-
loquatur. *Dixitque dominus ad Moysen, scribe tibi verba hæc, quibus & tecum & cum Israel pepigi fœdus.* AVGVSTINVS I
Quæst.165. IN QVAESTIONIBVS. Quod & antè dixerat quando tabulas accepit quas fregit, hoc etiam modò re-
petit, non recapitulando quod factum est, sed iterum factum esse commendans. Repetitio quippe legis quid
significet diximus. CAIETANVS. De decem præceptis esse sermonem testantur subiuncta (quamuis
sub aliis verbis) in Hebræo, videlicet quoniam super os verborum istorum pepigi tecum fœdus, & cum Israël.
Perspicuum est enim quòd fœdus dei ore proprio loquentis populo & Moysi, in illis decem præceptis consistit.
Nec mutat deus sententiam qua in principio huius capituli dixerat Moysi, dola tibi duas tabulas, & ego scri-
bam super eas, nam non mandat Moysi vt scribat decem præcepta super tabulas lapideas, sed simpliciter &
absolutè vt scribat, proculdubiò in volumine legis, ac si apertius dixisset, non sufficiet scriptura decem præ-
ceptorum in tabulis lapideis recondendis in theca sub propitiatorio, sed scribe eadem in volumine legis, vt
vsui sint lectioni omnium, & quando legetur lex, audiantur ab omnibus. AVCTOR CATE-
NAE. Quod in nostra litera habetur, Quibus tecum & cum Israël pepigi fœdus, Hebraicè legitur כִּי עַל פִּי K
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה Chi hal pi hadebarim haélle, Quoniam secundum vel iuxta verba hæc, &c. Vnde sensum opti-
mè assequutus est Interpres. Vertunt alij, Quoniam iuxta tenorem vel rationem verborum istorum percus-
si seu sanciui fœdus, &c. Alij, Quia secundum verba ista. Septuaginta, ἐπὶ γὰρ τῶν λόγων τούτων τέθειμαί σοι
διαθήκην, In sermonibus his posui tibi fœdus. Chaldaica, Quia per sermonem horum verborum pepigi tecum
fœdus, &c. Sed omnia hæc eundem habent sensum. Fœdus autem pepigit dominus deus non alia ratione
cum Israël, quàm vt verba ipsius audiant, & perficiant domini voluntatem, & cæremonientur illi soli, non
idolis, donec ipsa quoque idololatria mundo auferatur per eum, qui expectatio est omnium gentium, cuius
Euangelica doctrina de monte Sion exitura, velut aquæ inundantes orbem terræ repleat scientia domini, vt
humero vno adoretur ab omnibus gentibus, qui solus est benedictus in æternum & vltra. *Fuit ergo ibi cum do-*
mino Moyses quadraginta dies & quadraginta noctes. Panem non comedit, & aquam non bibit, & scripsit in tabulis verba fœderis de-
Ser.1. *cem.* CHRYSOSTOMVS DE IEIVNIO. Quid detulit Iudæis legem à monte? Ieiunium L
Moysi, quod quadraginta diebus fiebat: sed priusquam deferretur lex, visus est populus veritatem amisisse. Pri-
ma lex, Dominus deus vnus est: & mandatum suscepturi dicunt, Hi dij tui. Magna infirmitas. Nam & pro
deo viuo simulachrum vituli venerati sunt. Quod ergo huiusmodi pharmacon? Iterum ieiunat Moses, qui
non peccarat, & ignoscitur peccantibus peccatum. Veteris legis radix à ieiunio cœpit. Nam testamenti præ-
dicatio à ieiunio initium sumpsit. Baptizatus enim saluator propter nos, & profectus in eremum prius ieiu-
nauit, & tunc signa facere cœpit, non ipse ieiunio opus habens: nos autem docens pro virili ieiunij præ-
missionem. Si igitur vetus à ieiunio incipit, & noua ab eo fundamenta ponit, ne putemus malum esse ie-
iunium. BASILIVS IN SERMONE PRIMO DE IEIVNIO. Vetustum quidem
munus est ieiunium, nunquam senescens seu tabescens, sed continuò vigens florênsque. Putâsne vetustatem
ieiunij ex lege sumere? Et lege antiquius est. Idq; , Si me parumper audieris, scies. Noli existimare diem pro-
pitiationis apud Israël septimi mensis die decima consecratum esse ieiunij principium. Historias paululum M
percurre, vetustum ipsius vestiga initium. Patrum thesaurus est. Quicquid vetustate excellit, venera-
bile est. Ieiunij caniciem diligenter venerare, homini primo coæuum est, in paradiso prius institutum.
Mandatum prius Adam accepit, De ligno scientiæ boni ac mali ne comedatis. Hoc autem, ne comedi-
te, ieiunij simul & abstinentiæ lex est. Si enim Eua à ligno abstinuisset, non profectò hoc nobis opus es-
Matth.9. set ieiunio. Valentes nanque medico non indigent, sed male habentes. Ob peccata saucij sumus, per pœ-
nitentiam verò sanamur. Pœnitentiam quoque citra ieiunium vana est. Terra nanque execrabilis sen-
tes ac tribulos tibi parit. Ad lugendum non in delitiis agitandum constitutus es, per ieiunium deo satisfa-
cias. Sed & in paradiso commoratio, ieiunij quædam est imago, non solùm quod Angelis homo in ra-
tione victus similis ob paucorum indigentiam exstitit. Sed quoniam quæcunque hominum industria postea
reperit

A reperit, nobis in paradiso permanentibus adinuenta nondum erant. Nondum vini potatio, nondum ani-
malium sacrificia, non denique erant, quæcunque nunc mentem inquinant humanam. Itaque quoniam non
ieiunauimus in paradiso, eiecti sumus. Ieiunemus ergo, vt ad ipsum reuertamur. Nónne vides Lazarum, quo-
modo per ieiunium in paradisum est ingressus? Noli Euæ inobedientiam imitari, ne rursus serpentem acci-
pias consiliarium carnis curæ cibum subiicientem. Neque corporis imbecillitatem, valetudinemque cause-
ris. Non enim mihi, sed omnia videnti hæc facis. Ieiunare non potes, dic quæso, grauare verò corpus es-
culentis plus æquo potes? At debilibus non ciborum luxum, sed abstinentiam ieiuniúmque medicos vidi
præcipientes. Quomodo tete excusas? Satur esse potes, abstinere parumper non potes? Quid facilius, quæ-
so, ventri, cibi tenuitate noctem tolerare, an ciborum copia oneratum iacere? imò ne iacere quidem, sed
magis crebrò huc illuc ob cœnæ grauitatem distentum ac molestatum verti ac torqueri? Nisi fortè dicas,
B gubernatores nauem commeantibus valde oneratam melius seruare, quàm leuem & expeditam. Nam mul-
titudine plenam & grauem paruus vndæ impulsus demergit. Ea verò quæ mediocrem retinet ponderum sar-
cinam, facilè fluctibus supernatat, cùm nil eam impediat, quin in sublimi versetur. Sic & hominum corpo-
ribus continua saturitate grauatis solet euenire. Facilè nanque per ægrotationes submerguntur. Firmiorem
verò & vegetiorem habitum leuis reddit cibus, & expectatum ex morbo incommodum, sicut tempestatem in-
surgentem effugit, & præsentem iam, iámque intentantem asperitatem, veluti turbinis cuiusdam impulsum
ab se reiicit: An ociosum esse laboriosius putas, quàm currere, & quiescere, quàm luctari, quandoquidem in de-
litiis esse magis quadrare dicis infirmis, quàm tenuiter viuere. Vitalis enim virtus, breuem ac tenuem victum
facilè quidem digerit, magisque nutrimentum præstat, multitudinem verò varietatémque ciborum suscipiens,
deinde ad concoctionem deducere non valens, varia morborum genera creat. Sed ad historiam de ieiunij ve-
tustate reuertamur. Sancti omnes, veluti hæreditatem quandam ex patribus acceptum ieiunium ita seruaue-
C runt, vt pater filio per manus traderet, vnde & ad nos vsque ista ieiunij possessio conseruata est. Non erat in
paradiso terrestri vinum, non animalium sacrificia, non carnium vsus, post diluuium, & vinum repertum
est, & dictum vt olera vescimini quibuslibet: posteaquam desiit perfectio, tunc admissæ sunt delitiæ. Noe
exemplum gerit sobrietatis qui vini vsum ignorauit. Nondum enim venerat in vitam mortalium, nec in vsu
& consuetudine habebatur. Cùm igitur neque vidisset antea, neque bibisset vinum Noe, ipsius nocumento læ-
sus imprudenter cecidit, Plantauit enim, inquit scriptura, Noe vineam, & bibit de fructu eius, & inebriatus
est, non quòd vini potator esset, quòd experientiam vini non habens, ignorauerat bibendi illius mensuram. Sic
itaque vini vsus post paradisum inuentus est. Ex quo sanè apparet, ieiunij & abstinentiæ decus antiquissimum
esse. Sed & Moysen per ieiunium nouimus in montem ascendisse. Neque enim aliter ausus esset verticem fumum
emittentem adire, atque in caligine versari, nisi ieiunio munitus. Per ieiunium mandata dei digito in tabu-
lis conscripta suscepit. Item supra montem, ieiunium legis latæ conciliator erat, inferiùs verò gula ad idolo-
D latriam populum deduxit ac contaminauit: Sedit (inquit) populus manducare & bibere, & surrexit ludere.
Quadraginta dierum laborem ac perseuerantiam, dei seruo continuò ieiunante ac orante, vna tantùm popu-
li ebrietas cassam irritámque reddidit. Quas enim tabulas dei digito conscriptas ieiunium accepit, has ebrie-
tas contudit. Propheta sanctissimo indignum existimante, violentum populum ex deo legem accipere oporte-
re. Vno enim temporis momento ob gulam, populus ille per maxima prodigia dei cultum edocta, in Aegyptia-
cam idololatriam turpissimè ruit. Ex quo si vtrumque simul conferas, videre licet, quomodo ieiunium ad deum
ducat, delitiæ verò salutem prodant. Redi ad priora. Quid Esau inquinauit seruúmque fratris reddidit? Nón-
ne cibus vnus, per quem primogenita vendidit? Samuelem verò nónne precatio cum ieiunio matri largita
est? Quid etiam fortissimum hominum Samsonem & indomitum reddidit, nónne ieiunium, per quod in ma-
tris ventre conceptus est? Ieiunium illum concepit, ieiunium nutriuit, ieiunium virum ac fortem fecit, quod
sanè angelus matri præceperat, monens, quæcunque ex vite procederent ne attingeret, non vinum, non siceram
E biberet. Ieiunium Prophetas gignit, potentes confirmat atque roborat. Ieiunium legislatores sapientia refertos
facit. Animæ optima custodia, corpori cohabitatio secura, fortibus viris munimentum & arma, athletis & cer
tantibus exercitatio. Hoc præterea tentationem expellit, ad pietatem inungit, sobrietatem familiarem reddit,
modestiam generat, in bellis fortem reddit, in pace quiescere docet, Nazaræum sanctificat, sacerdotem con-
secrat. Neque enim fas sine ieiunio sacerdotem attingere sacra, non solùm in mystico nunc & vero dei cultu,
sed & in figurato ex lege introducto. Ipsum nanque ieiunium Heliam magnæ visionis spectatorem reddidit.
Quadraginta nanque dierum ieiunio animam purgans, in spelunca Horeb meruit (quantum fas est homini)
deum videre. Ieiunãs quoque viduæ filium incolumem reddidit, ac fortis potensque per ieiunium contra mor-
tem apparuit. Ex eius item ore ieiuno vox exiens, cœlum populo peccanti tribus annis & sex mensibus clausit,
vt eorum cor durum, durámque ceruicem molliret, maluit seipsum quoque tali calamitate condemnare.
Quamobrem (inquit) viuit dominus, Si erit aqua super terram, nisi per os meum, induxítque per famem om-
F ni populo ieiunium, vt delitiarum ac remissæ vitæ vitium corrigeretur. Helisæo autem qualis erat vita? Quo-
modo apud Sunamitidem hospitio exceptus est? Quomodo item & ipse Prophetas excepit? Nónne agrestibus
holeribus & modica farina hospitalitatis beneficentiam adimpleuit? ita vt propter adiunctam holeribus colo-
cynthidem agrestem, de morte periclitaturi fuerint qui gustaturi erant, nisi per ieiunantis precationẽ vis veneni
extincta fuisset. In summa & vt breuiter dicam, ieiunium sanctos omnes deo proximos conciliatósq; reddidisse
inuenies. Est quædam natura corporis quam defecatam vocant, quæ in flamma constituta, in carbonem verti
videtur, inde verò erepta, quasi per aquam abluta & purgata, purior redditur. Talia erant trium puerorum
corpora, illorum apud Babylonem ex ieiunio visa. In magna nanque camini flamma, velut aurei natura exi-
stentes, ignis vim & nocumentum superarunt. Imò longè auro potentiores visi sunt. Non enim assum-
psit eos ignis, sed conseruauit incolumes, quamuis nihil flammam illam sustinuisset, quàm & bitumen &
pix & sarmenta, circumposita in cubitorum quadraginta nouem altitudinem excitabant, quæ & vicina

Universidad de Deusto
Biblioteca

depascens multos circa Chaldæos astantes absumebat. Talem igitur pyram pueri ieiuni ingredientes, ve- G
lut aërem leuissimum roscidúmque calcantes, in tam vasto igni respirabant, nec vnum ex capillis quidem
amiserunt, tantum eis præstitit in ieiuniis educatos fuisse. Daniel autem vir desideriorum, panem tribus
hebdomadis minimè comedens, nec aquam bibens, etiam leones ieiunare docuit in lacum descendens. Velut
enim ex lapide aut ferro vel alia duriore materia factus esset, dentes in eum minimè figere potuerunt leones.
Ieiunium enim corpus illius instar ferri candentis in aqua tincti obduratum, & leonibus inuictum reddidit.
Os enim contra sanctum non aperuerunt. Ieiunium extinxit vim ignis, obturauit ora leonum. Ieiunium in-
super orationem in cœlum defert, velut ala quædam ei coniuncta, & ad superiora tendens. Ieiunium domo-
rum augmentum, sanitatis mater, iuuentutis pædagogus, ornamentũ senioribus, iter facientibus optimum via-
ticum, cohabitantibus securus contubernalis. In matrimonio insidias vir non metuit vxorem videns ieiunan- H
tem, vxor item virum idem facientem animaduertens, zelotipa nunquam erit. Quis ob ieiunium propriam di-
minuit domum? Fac periculum, numera hodie quæ sunt intus, numera deinceps, nihil videbis ob abstinentiam
diminutum, nullum animal mortem timebit, nusquam effundetur sanguis, nullam aduersus animalia mortis
sententiam emittet venter innocuus. Vacat coquorum gladius, mensa sponte natis parata cibis satis erit. Sab-
bati lex data est Iudæis, Vt iumentum (inquit) tuum, vtq; puer tuus quiescat. Ieiunium sit quies à laboribus, quos
serui aliique operarij anno continuo tolerant. Parce tunc coquo. Da libertatem mensas præparare solito. Sine
vacare pincernæ manum. Desinat aliquantulum tot ciborum secundarúmque mensarum varietates struens.
Quiescat aliquando & domus ipsa ab innumeris illis tumultuationibus & à fumo & nidore, denique à sursum
deorsum curritantibus, & ventri tanquam morosо cuidam & imperioso domino seruientibus. Omnino & ve-
ctigalium exactores subditis suis parum aliquando remissionis permittunt, det ergo & venter aliquas inducias.
Quinque saltem dierum inducias, & vacationem tribuat. At improbus & insatiabilis, continuò petens, & nun-
quam accepti gratiam habens, accipit hodie, cras oblitus erit. Quando enim expletus est, tunc de abstinentia phi I
losophatur, vbi inflatus est, nihil præceptorum & sapientiæ reminiscitur. Ieiunium vsuræ naturam non nouit.
Ieiunantis mensa fœnus non sapit. Ieiunantis filium orphanum debitum paternum, veluti serpens quidam deuo
rans, minimè attingit. Denique ieiunium lætitiæ quædam occasio. Sicut enim sitis dulcem subministrat potum,
ac fames dulcem omnino præparat mensam, sic ciborum degustationem ieiunium suauissimam redit. Interposi
tum nanque, & deliciarum cõtinuationem intercidens & abscindẽs, desiderabilem suauemq; longè ciborum re-
petitionem, vt peregrinam ac restitutam reddet. Ex quo si volueris iucundam tibi mensam præparare, sume ex ie
iunio mutationem atq; interuallum. Tu verò ob copiam superuacuam, affluentesq; nimium delicias, veras gulæ
delicias ac voluptatẽ amittis, dum nimium delicias sectaris, voluptatem deliciarum perdis. Nihil enim tam de-
siderabile, quàm voluptas interrupta, ac minimè continuata. Nam ea quorũ rarus est vsus, longè melius dul-
ciusq; sapiunt. Sic & ille qui nos creauit, per vicissitudinẽ rerum, eorum quæ dedit, gratiam nobis præstantiorem
tribuit. Nonne vides solem post noctem clariorem apparere? Et vigilantia post somnum dulcior, & sanitas post K
morborũ experiẽtiam longè est clarior. Ita & mensa post ieiunium optatior est pariter, diuitibus lautèq; victitan-
tibus, atque illis qui tenui & frugali mensa vtuntur. Time diuitis illius Euangelici exemplum. Illum nanq; vitæ
delitiæ igni tradiderunt. Non enim ob iniustitiam, sed ob mollem victum ardentis camini flammis perpetuò
obruitur. Hunc itaque ignem vt extinguamus, aqua opus est. Nec tantùm ad futura consequenda ieiunium fa-
cit, sed etiam ad corporis salubritatem. Nam optima habitudo ad summum ex mollibus rebus deducta, facilio-
rem habet ad morbos occasionem, cùm labefacta natura carnis pondus non diu ferat. Vide miser ne aquã nunc
fastidiens, post hanc vitam, aquæ guttam (vt diues ille) desideres. Nullus enim ex aqua factus est ebrius, nullius
vnquam caput ex aqua grauatum, dolore affectum est. Nullus aquam potans alienis pedibus est vsus, neu pedes
eius vllius vnquam ope indiguerunt. Nullius etiam manus aqua irrigatæ, auxilium expectauere. Superfluum
enim quod digestioni residuum est & incoctum (quod delicatis necessariò euenit) morbos varios corporibus
generat. At ieiunantis color venerandus, non impudenti rubore florens, sed honesto honorabilique pallore or- L
natus. Oculus præterea mitis ac pius, incessus grauis, os venustum, ac prudentiam præ se ferens, minimè risu
immodesto aut cachinno vtens, sermonis parcitas, cordis puritas. Reminiscere parumper sanctorum, qui à
seculis præteritis fuere, quibus dignus non erat mundus, qui in melotis & pellibus caprinis egeni, tribulati, & af-
flicti errauerunt. Illorum imitare vestigia, si & illorum præmia cupis. Quid quæso, Lazarum in Abraham sinu
collocauit, nisi ieiunium? Ioannis autem vita vnũ erat ieiunium, qui nec lectum habuit nec mensam, non terram
aratro aptam, non bouem aratorem, non frumentũ, non pistorem, non deniq; quicquid aliud in vita necessariũ,
quamobrem nullus eo maior inter natos mulierum domini testimonio surrexit. Paulum quoq; inter alia multa,
ieiunium quoque quod ipse de tribulationibus suis gloriando commemorat in tertium cœlum euexit. In sum-
ma, dominus Iesus qui carnem humanam nostri causa assumpsit, per ieiunium diaboli insidias conatúsq; euasit,
profectò nos instruere volens, vt ieiuniis & exercitationibus & palæstris, nosmet ad certamina cum inimicis pa-
ratos reddamus, & vt aduersario per abstinentiam ansam omnem ad erectionem contra nos eripiamus. Cũ alio- M
qui ob diuinitatis sublimitatẽ tentari nequaquã posit, vt homo voluit, ac in abstinentia sustinuit. Post resurre-
ctionem verò, cũ in cælum esset ascensurus, cibo est vsus, vt verã corporis reuiuiscentis naturã crediturus ostẽde-
ret. Tu verò si gulæ vacans corpus saginabis, mentẽ procul dubio tabefacies, nulla salutariũ ac vitaliũ doctrinarũ
alimonia subministrata, quarũ nullam habes rationem. An ignoras, vt quemadmodũ in pugna, alterius auxilium
facit vt alter vincatur, sic caro carni per saginam addita, spiritum expugnat. Spiritum verò qui iuuerit, carnem
in seruitutem redigit. Hæc nanque inter se opposita sunt. Si mentem itaque robustam ac valentem tibi esse vo-
lueris, carnem per ieiunium subiugabis. Hoc enim est quod Apostolus ait, Quantum exterior homo noster cor-
rumpitur, tantum interior renouatur de die in diem. Et rursus, Quando infirmor tunc fortior sum. Non cõtem
nes corruptibiles hasce escas? Non desiderabis regalẽ illam mensam, quam omnino pœnitentis vitæ sobrietas ac
ieiuniũ præparabit? An ignoras quemadmodũ per saturitatẽ & cibos immodicos, vermes tibi tortores præparas?

Quis

A Quis vnquam lautè viuens & in deliciis continuis constitutus, spiritualis gratiæ communionem vllam excepit? Moyses iterum legem accepturus, iterum ieiunio opus habuit. Niniuitæ nisi vsque ad animalia ieiunas-
sent, euersionis & ruinæ minas nequaquam euasissent. In deserto autem quorum corpora ceciderunt? nónne
illorum qui carnes appetiuere? Illi enim donec manna tantùm & aqua cõtenti fuere, Aegyptios vicere, mare pe-
dibus transiere, in eorum tribubus nullus æger ac debilis fuit. Postquàm verò carnium ollas quibus in Aegypto
nutriti fuerant recordati sunt, inque Aegyptum desideriis suis reuersi sunt, terram promissionis minimè vi-
derunt. Nónne igitur exemplum hoc formidas? non horres iniucundum hunc cibum, ne te à speratis bonis
excludat? Sed ne sapiens quidem Daniel visiones vidisset, nisi ieiunio splendidiorem perspicaciorémque ani-
mam reddidisset. Ex cibi nanque crassicie, veluti vapores ardentes, more condensæ nebulæ conscendentes,
innascentem sancti spiritus splendorem omnino euertunt. Si verò angelorum cibus est aliquis, panis est, vt
B ait Propheta, Panem angelorum manducauit homo, non carnes, non vinum, non denique quæcunque iis
qui ventri student, curari solent. Ieiunium contra dæmonum exercitum sunt arma. Hoc enim genus ne-
quaquam nisi per orationem & ieiunium discedit. Talia igitur sunt ex ieiunio bona. Saturitas autem ne-
quitiæ probríque initium est. Statim enim delicias, ebrietates, sumptuosaque ciborum condimenta, omne ge-
nus bestialis lasciuiæ subsequitur, imò vnà concomitatur. Inde homines in equos post mulieres insanien-
tes degenerant propter œstrum ex deliciis in animam inductum. Ab ipsis vinolentis natura sexus peruerti-
tur, atque commutatur, vt in mare fœminam, & in fœmina marem quærant. Ieiunium verò vel in matrimo-
nio modestia vtitur & continentia, ac ab ipsis longè concessis abstinent, & de communis sententia consilij, quã-
dóque ad tempus vacant, vt orationi dent operam. Ne tu puta solùm in ciborum abstinentia ieiunij bonum
esse: Verum nanque ieiunium, malorum est cuitatio. Cùm ieiunas solue omnem impietatis colligationem, ne
proximo tristitiam inferas, æs alienum illi remitte, non fora litésque per ieiunium exerceas. Carnes non edis?
C Fratrem nihilominus edis. Vino abstines? At contumeliandi libidinem non cohibes. Vesperam ad cibum ex-
pectas? At totum nihilominus diem in foro & iudicio consumis. Væh vobis ebrij, non vino tantùm: ira &
indignatio, animæ quædam ebrietas est, excordem ac stolidam eam veluti vinum reddens. Est item tristitia e-
brietas, mentem submergens. Timor ebrietas est, quando quæ timenda non sunt timentur. A timore (in-
quit) inimici eripe animam meam. Denique affectus omnis seu perturbatio quæ mentem vexat, ac de statu di-
mouet rationis, iure poterit ebrietas appellari. Cogita parumper iratum, videbis ob animi perturbationem e-
brietate quadam captum, nec sui ipsius dominum esse, se se ignorat, & præsentes, quemadmodum in pugna no-
cturna irruit in omnia atque offendit, incomposita loquitur, effrenis est, iurgatur, cædit, minatur, iurat, cla-
mat, vociferatur, rumpitur. Fuge istam ebrietatem. Sed & eam quæ vini est, ne admittas. Ne anteuertas aquæ
potionem vinolentia. Ne per ebrietatem ad ieiunium venias. Non est accessus ad ieiunium per ebrietatem,
neque enim per auaritiam ad iustitiam, neque per luxum ad modestiam ac pudicitiam, non denique per vitium
D ad virtutem aditus est. Alia porta ingrediendum. Ebrietas ad luxuriam deducit, parsimonia frugalitásque ad
ieiunium. Certaturus antè se se exercet. Ieiunium cœpturus antè se ad continentiam præparet. Noli legis au-
ctorem decipiendo quinque dierum abstinentiam per luxum compensaturus, totidem dierum crapulam præ-
sumere. Frustra nanque laboras, corpus quidem conterens, defectum verò haud corrigens. Tutum non est re-
ceptaculum, in dolium fractum aquas hauris. Vinum enim perfluit viam suam decurrens, peccatum verò rema-
net. Seruus fugit dominum verberantem, tu autem singulis diebus caput à vino tentari atque cædi sustines. Vi-
ni igitur vsus optima mensura, quantum sat est ad corporis sanitatem. Si autem excesseris, cras graui capite ibis
oscitabundus, languidus, marcidus, vinum olens. Omnia tibi circumagi, omnia moueri videbuntur. Ebrietas
somnum quidem inducit, mortis fratrem, vigilantiam verò simul affert somni similem. An nescis quis sit quem
recepturus es? qui nobis pollicetur, quòd ego & pater veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Cur igitur
ebrietate præoccuparis, & domino viam præcludis? cur inimicum permittis tuas munitiones inuadere, tèque de
E statu deiicere? Ebrietas dominum non recipit, spiritum sanctum expellit. Vt fumus apes abiicit, sic spirituales gra
tias crapula reiicit. Ieiunium ciuitatis ornamentum, fori stabilitas, domorum pax, rei familiaris salus. Quòd si
vis eius ornamentum inspicere, compara diem hodiernam crastinæ, & hanc aspicies ciuitatem ex tumultu &
turbine in altam quietem commutatam. HIERONYMVS IN ESAIAM. Fortitudo panis & forti- *Cap.3.*
tudo aquæ pro omni cibo & potu accipitur. Legimus quòd Moyses fuerit in monte Sinai, & quadraginta die-
bus panem non comederit, & aquam non biberit. Illud quoque quod ad Adam dicitur, In sudore vultus tui co- *Gen.3.*
medes panem tuum, donec reuertaris in terram de qua sumptus es, similiter audiendum. Nec non quod à *Matth.4.*
saluatore dicitur, Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod egreditur per os dei.

IDEM IN EZECHIELEM. Numerus autem quadraginta semper afflictionis & pœnitentiæ est. Vn- *Cap.29.*
de & Moyses & Helias & ipse saluator quadraginta diebus ieiunauerunt & noctibus, & per quadraginta annos *3.Reg.9.&*
populus erat in solitudine, vt postea circunciſus in Galgalis, opprobrio & ignominia Aegypti liberetur. In cu- *Matth.4.*
F ius numeri sacramento, & hîc idem propheta pro tribu Iuda quadraginta diebus dormit in dextro latere, & *Num.14.*
quadraginta annis populus seruiturus in Aegypto nunciatur, qui faciunt quadraginta decadas, siue quatuor
ἑκατοντάδας. Pluuiæ quoque diluuij quadraginta diebus inferunt orbi naufragium. Iustum enim erat, vt qui *Gen.7.*
per quatuor elementa mundi, quibus omnia constare dicuntur, dum ea diligit & fouet, deum offenderat, in
ipso numero puniretur. IDEM IN IONAM. Porrò quadragenarius numerus conuenit pecca- *Cap.3.*
toribus, & ieiunio, & orationi, & sacco & lachrymis, & perseuerantiæ deprecandi, ob quod & Moyses qua-
draginta diebus ieiunauit in monte Sina, & Helias fugiens Iezabel, & dei desuper ira pendente, quadragin-
ta dies ieiunasse describitur. Ipse quoque dominus verus Iona missus ad prædicationem mundi, ieiunauit *3.Reg.34.*
quadraginta dies, & hæreditatem nobis ieiunij derelinquens, ad esum corporis sui sub hoc numero nostras
animas præparat. IDEM LIBRO SECVNDO ADVERSVS IOVINIANVM. Sed vide
quòd nec secunda conscriptio tabularum absque ieiunio potuit impetrari: quod ebrietas perdiderat, inedia

Universidad de Deusto
Biblioteca

repent. Ex quo ostenditur, posse nos per ieiunium redire in paradisum, vnde per saturitatem fueramus reiecti. G

Vbi suprà. AVGVSTINVS. Quòd ait, Panem non manducauit, & aquam non bibit, intelligitur ieiunauit, à parte totum, id est, nomine panis omnem cibum, & nomine aquæ omnem potum significante scriptura. Et scripsit in tabulis testamenti decem verba. De Moyse dictum est quòd ipse scripserit, cui etiam deus paulò antè dixerat, Scribe tibi verba hæc. Cùm verò primùm legem accepit, cuius tabulas abiecit & fregit, nec ipse excidisse dictus est tabulas lapideas, nec ei dictum est vt scriberet, sicut ei modò dicitur, nec eas ipse scripsisse narratur, sicut modò narrat scriptura, & dicit, Scripsit in tabulis testamenti decem verba, sed tunc dictum est, Et dedit Moysi statim vt cessauit loqui ad eum in monte Sina, duas tabulas testimonij, tabulas lapideas scriptas digito dei. Deinde paulò pòst, Conuersus (inquit) Moyses descendit de monte, & duæ tabulæ testimonij in manu eius, tabulæ lapideæ scriptæ ex vtraque parte earum, hinc atque hinc erant scriptæ, & tabulæ opus dei erant, & scriptura, scriptura dei, & sculpta in tabulis. INTERLINEARIS. Panem non comedit, corporalem scilicet, nam non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod procedit de ore dei. MAXIMVS EPISCOPVS TAVRINENSIS. Aduertite fratres charissimi quanta nobis spiritualis vitæ documenta succrescant, quámque magnificis ad propositum sanctitatis prouocemur exemplis, quod quadragenis referuntur diebus beatus Moyses & dei filius ieiunasse. Illud sanè perspicite, quia quantum distat seruus à domino, tantum necesse est eorum distare ieiunium. Moyses enim veteris editor legis est, Christus noui conditor testamenti. Ieiunat Moyses vt præceptis legalibus vnius populi erudiat disciplinam. Christus ieiunat, vt vniuersas totius mundi redimat gentes. Ieiunat Moyses vt præsentis vitæ mandata suscipiat, ieiunat & Christus vt æternæ salutis sacramenta constituat. Ieiunat Moyses vt deum videret, ieiunat & Iesus vt vnum se esse cum deo dum diabolum triumphat, ostenderet. Moyses post ieiunium scriptas digito dei tabulas populo præuaricante confregit. Christus suo ieiunio mansurum per secula Euangelium consecrauit. Quid illud est autem quòd cùm vterque quadragenos ieiunauerit dies, non I vterque post ieiunium esurisse perhibetur? Moyses vtique non esuriuit, vt in homine fragili operata diuinitas probaretur. Esuriuit dei filius, vt assumptionem carnis nostræ fragilem suscepisse hominem reuelaret. Quod non esurit Moyses, cœlestis est posibilitatis exemplum, quòd esurit Christus, nostræ redemptionis est sacramentum. Huiusmodi dominus peregit in sua carne mysterium, vt sicut deus esse diuinis virtutibus creditur, ita & homo esse infirmitatibus dinosatur humanis. Et hinc est quòd Christus vt homo esurit, & esurientes pascit vt deus. Hinc quòd fatigatur itinere, & claudis virtutem tribuit ambulandi. Hinc quòd oculos suos laxat in lachrymis, & mirabiliter cæcis reformat aspectum. Hinc quòd appropiante morte tristatur, & mortuum Lazarum suscitat de sepulchro. Hæc omnia fratres conditor ac redemptor vt deus & homo agit, non quia talis illi nascendi necessitas fuit, sed quia tale in cœlo & in terris voluit regnare mysterium. GREGORIVS IN PRIMVM REGVM. Legis & prophetiæ & Euangelij sub quadragenario numero nobis ieiunia commendantur. Nam Moyses vt legem perciperé mereretur, bis quadraginta dierum numero ieiunauit. Helias vt K Iezabel manus euaderet, quadraginta diebus in huius cibi fortitudine ad Horeb dei montem peruenit. Dominus ac redemptor noster Iesus Christus per quadraginta dies in eremo ieiunans, nullum omnimodo cibum sumpsit. CAIETANVS. Ecce secundum ieiunium Moysi quadraginta diebus & quadraginta noctibus in continua mentis eleuatione perseuerantis, deo illum conseruante. Et scripsit in tabulis verba fœderis decem. Iuxta Hebræum explanatur, Et scripsit super tabulas verba fœderis, decem verba. Ecce clarè aperitur, quòd decem illa præcepta sunt verba fœderis inter deum & populum. Nec subintelligitur Moyses, sed dominus cum quo erat Moyses, est enim sensus, & dominus scripsit super tabulas. Hunc autem esse literalem sensum, testatur non solùm promissio in principio huius capituli scripta (dicente deo, dola tibi duas tabulas, & scribam super tabulas) sed etiam ipse Moyses Deuteronomij decimo clarè referens quòd deus scripsit super istas secundas tabulas, & propterea nullus relinquitur quæstioni locus de scriptore harum tabularum. AVCTOR CATENAE. Fuit ergo ibi cum domino Moyses. Dictionem Moyses, cùm non sit in Hebræo canone, necessariò tamen subintellectam, Interpres Latinus apposuit. Panem non comedit & aquam non bibit. Tabulas legis non Moyses nunc inscribere dicitur, sed dominus. Quod vt clarè scias, nec scrupulus tibi aliquis remaneat, lege Deuteronomij caput decimum qui loci huius glossema est, & si non rarò Moysi tribuitur quòd opus domini scitur. Verba fœderis decem. More suo Interpres verborum fugit repetitionem. Sic enim est in Hebræo, Scripsitq; super tabulas vel in tabulis verba fœderis, decem verba, est enim עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים Aśereth hadebarim. Per quæ duo verba declarat quid velit intelligi per verba fœderis, nempe decem verba, decem præcepta, hoc est, ipsum decalogum. Decem autem verba sunt, Vel si concupiscentiæ prohibitio ad vxorem alterius, & rerum proximi reliquarum habeantur pro vno, & dei cultus & idolorum prohibitio duo habeantur, vel si hæc duo postrema pro vno, & concupiscentiæ pro duobus reputentur. *Cúmque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat duas tabulas lapideas testimonij, & ignorabat quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis domini.* INTERLINEARIS. Quibusdam videlicet splendoris radiis illustrata, quos humanus visus ferre non poterat, M eo, quia cum domino tandiu locutus fuerat. AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Quod ne quis non putet corporaliter id fieri potuisse, cognoscat. Etenim vsu solis quòd multis etiam pallore confectis totius corporis figura mutatur, & ignis vapore calefactis, species vultus rutilans offunditur. Oriente die rubent terræ croceo colore perfusæ, imaginem de beneficio mutuatæ. Gemmarum quoque monilia coruscantia transfunduntur finitimis, quòd ipsa radiauerint, & miraris si Moysi vultus diuinæ infectus sit claritate præsentiæ? Miraris si refulgente dei gratia iusti vaporetur ingenium?

Cap.6. HIERONYMVS IN AMOS. In exodo iuxta Hebraicum & Aquilæ editionem legimus, Et Moyses nesciebat, quia cornuta erat species vultus eius, qui verè dicere poterat, In te inimicos meos cornu ventilo. CAIETANVS. Eædem tabulæ appellantur etiam tabulæ testimonij seu testificationis, ratione siquidem verborum appellantur tabulæ fœderis, quia in illis consistit fœdus inter deū & populum, ratione verò

A verò officij appellantur tabulæ testificationis seu testimonij, quia ad officium testificandi fœdus inter deum & populum erant. Et ignorabat, & cætera. Iuxta Hebræum habetur, quòd cornificauit cutis faciei suæ in locutione sua cum ipso. Emissio radiorum appellatur metaphoricè cornificatio, eo quòd tanquam emissio cornuum sit emissio radiorum. Nihil ergo cornuum ad literam significatur, sed quòd pellis faciei Moysi non solùm lucida erat, sed etiam splendoris radios emittebat. Et ratio redditur gratia diuini colloquij. Et sic intellige sequentia. AVCTOR CATENAE. Cúmque descenderet, & cætera. Vt noueris Interpretem virum doctum multos fugisse Hebraismos consultò, & purissimum tantùm sensum assequutum, vide quomodo legatur locus iste in Hebræo, nam ita est sicut in Chaldaica, videlicet, Et factum est cũ descendisset Moyses de monte Sinai, duæ tabulæ testimonij erant in manibus Moysi, cùm descendisset de monte. Ad quid enim bis, cùm descendisset de monte positum est, nisi & Hebraica phrasis quam tamen quo ad sententiam integram, licet trun-
B catã quo ad verba, reddidit Interpres. Idipsum in decies sexcentis locis versionis suæ inuenies. Sequitur, Et ignorabat ꝙ cornuta esset facies sua ex consortio sermonis domini. Duę sunt hoc in loco opiniones, quæ nobis recitandæ sunt, & vtraq; virorũ eruditissimorũ, & Hebraici idiomatis perquàm peritorum. Primi dicunt (vt propriis eorum vtamur verbis) quòd vox ambigua fecit in editione nostra errorem, quamuis sit etiam discrimen inter nomen cornu, & id quod significat radians. Nam cornu vocatur קֶרֶן kéren per duplex cegol, at radians קָרַן karan cum camez & patach. Igitur inquiunt hi, non habetur in contextu Hebraico faciem Moysi fuisse cornutam, sed radiantem, quod ex verbis ipsis apertissimè intelligitur, quæ in hunc habent modum, וּמֹשֶׁה לֹא יָדַע כִּי קָרַן עוֹר פָּנָיו בְּדַבְּרוֹ אִתּוֹ VMose lo iadaha chi karan hor panaf bedabbero itto, Et Moyses nõ sciebat ꝙ radias esset siue splenderet, aut splenduisset siue radios iacularetur cutis faciei suæ cùm loqueretur cum eo. Non scribitur igitur faciem fuisse cornutam, sed cutem radiantem. Ex hoc ergo potest emendari praua vulgi cõsuetudo, qui duobus cornibus pingunt Moysen. Non enim cornua è fronte egrediebantur, sed & frons & nasus & os & mentum radia
C bant. Consonat Chaldaica quoq; editio habens, Moyses autem nesciebat quòd multiplicatus esset splẽdor gloriæ vultus sui cùm loqueretur cum eo. Sed & Septuaginta bene hunc locum verterunt, καὶ μωϋσῆς οὐκ ᾔδει ὅτι δεδόξασται ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, hoc est, Et Moyses non sciebat quòd glorificatus fuerat aspectus cutis faciei suæ. Rident itaque nos & execrantur Iudæi, quoties Moysen in nostris templis cornuta facie depictum aspiciunt, quasi nos eum diabolũ quendam, vt ipsi stultè interpretantur, esse putemus. Ex hoc autem editionis Septuaginta loco cognoscitur, antiquam illam editionem qua ante Hieronymũ vtebatur Ecclesia, fuisse ipsorum Septuaginta. Nam & Apostolus multis verbis alludit ad editionem LXX. vt manifestè patet. 2. Cor. 3. & in officio transfigurationis saluatoris canitur, Glorificata est facies Moysi, quòd ex editione Septuaginta sumptũ est, qua Latini vtebantur, vnde & antiphonas sumebant. Et hæc est priorum opinio quæ nostram editionem aliquãtisper taxare videtur, vt vnam pro alia posuerit dictionem. Verùm alij Interpretem defendentes, eúmque & prudentem & doctum asserentes, dicunt verum esse dictionem kéren cornu significare, sed ab eadem verbum karan descende-
D re, quòd significat cornutum esse. Vnde locum hunc ita vertunt, Et Moyses nesciebat quòd in modum cornuum radiaret cutis faciei suæ, dum ipse loqueretur cum eo. Et ita Interpretem exponunt, dum dicit hic & paulò infra, quòd cornuta esset faciei suæ cutis. Non (inquam) quòd in facie cornua haberet, nam ita sentire fatuitas esset, sed quòd radij splendoris clari ac fulgidi ex facie eius prodeuntes in modum cornuum micuerint, sicut & radij à sole deriuati, speciem cornu præ se ferunt. Id etiam ex lucerna apud te accensa facilè deprehendere potes. Rutilans enim ex ea flamma in modum cornu se se exerit. Vnde & Rabbi Salomon radios illos, cornua magnificentiæ appellat. Verum est autem quòd tota facies Moysi sic rutilauit & micuit, vt Israëlitæ non potuerint intendere in eam. Et hæc secunda est opinio, quæ (vt ingenuè fateamur) nobis magis placet, & à doctis Hebræis, comprobatur, nec eruditum Interpretem alicuius calumniatur inscitiæ, neque à Septuaginta Interpretum seu Chaldaicæ lectionis sententia ne latum quidem (vt videtur) vnguem discordat. Hoc fuit autem stupendum miraculum, quòd deus in facie Moysi edidit, vt eius & decalogi auctoritatem commendaret. Vn-
E de & Paulus ex hoc loco argumentatur de auctoritate & gloria ministerij Euangelij. Id verò ex longa conuersatione, collocutione & communione cum deo assequutus est sanctus eius famulus, ex quibus illius mẽstantis fuit illuminationibus claritatibúsque repleta, vt in eius vultu redũdarẽt. Sed dicet aliquis, cùm etiam antea tot diebus fuerit cum deo conuersatus, & cum eo in monte locutus, cur etiam tunc rediens non fuerit tam splendidus? Respondeti potest, quòd quia interim multò magis in spiritualibus donis atq; diuina cõtemplatione profecerit, & iam deum in forma tam gloriosa conspexerit, ac dominus super faciẽ suam posuerit dexteram suam, ideo clarior factus sit, *Videntes autẽ Aaron & filij Israel cornutã Moysi faciem timuerunt propè accedere.* AMBROSIVS IN PSALMVM CENTESIMVM DECIMVM OCTAVVM. Illuminat dominus sanctos suos, & lucet in corde iustorum. Ita quòd cùm sapientem videris, cognosce quia descendit super eum dei gloria, illuminauit eius mẽtem sapientiæ fulgore, cogitationisque diuinæ. Illuminauit autem etiam corporaliter faciem Moysi, & transfi- 2.Cor.3.
F gurata est gloria vultus eius, quem videntes Iudæi trepidauerunt, & ideo factum est vt Moyses velamen ponaret super faciem suam, ne in eam filij Israël intenderent, & superturbarentur. THOMAS IN EPISTOLAS PAVLI. Videntes autem Aaron & filij Israël cornutam Moysi faciem, & cætera. Vbi litera nostra habet quòd Moyses habebat faciem cornutam, alia litera habet faciem splendidam, quod melius dicitur. Non enim intelligendum est eum habuisse cornua ad literam sicut quidam eum pingunt, sed dicitur cornuta propter radios qui videbantur esse quasi quædam cornua. AVCTOR CATENAE. Videntes autem Aaron & filij Israël cornutam Moysi faciem, timuerunt propè accedere. Sententia rectè reddita est. Hebraica autẽ sunt prout in Chaldaica, Vidítque Aaron & omnes filij Israël Moysen, & ecce multiplicatus erat splendor gloriæ vultus eius, timuerúntque accedere ad eum. Verùm quia sunt eadem verba quæ suprà, videlicet וְהִנֵּה קָרַן עוֹר פָּנָיו Vehinne karan hor panaf, vertunt nonnulli hæc verba, Et ecce splendentem, vel fulgentem, siue radiantem cutem faciei eius. Alij, Et ecce radios eiaculabatur siue resplendebat cutis faciei eius. Quidam, Et ecce radiabat in modum cornu cutis faciei eius. Septuaginta, καὶ ἦν δεδοξασμένη ἡ ὄψις τοῦ χρωτὸς τοῦ προσώπου αὐτοῦ, Et erat glo- 2.Cor.3.l.2

 rificatus

Universidad de Deusto
Biblioteca

rificatus aspectus cutis faciei eius. Vide autem proximè superiorem clansulã pro clariori loci intelligentia. Stupentes itaque ob tam nouum & insolitum miraculum, & quoniam visus eorum reuerberabatur claritate vultus Moysi & radiorum illorum, non ausi sunt appropinquare ei tam Aaron quàm filij Israël. *Vocatique ab eo reuersi sunt tam Aaron quàm principes synagogæ, & postquàm locutus est, venerunt ad eum etiam omnes filij Israel.* CAIETANVS. G

Significatur quòd non singillatim, sed simul omnes primates cum Aaron accesserunt ad Moysen & locutus est ad eos. Et postea etiam sic venerunt ad eum omnes filij Israël. Descripta autem reuersio Aaron & principum, manifestat quòd tanta fuerat reuerentia, vt non solùm destiterint ab appropinquatione, sed nec substiterint, sed retrocesserint. AVCTOR CATENAE. Vocatique ab eo reuersi sunt, & cætera. Non discrepat ab Hebraico & Chaldaica vbi legitur, Et vocauit eos Moyses, & reuersi sunt ad eum Aaron & omnes principes congregationis, & locutus est Moyses cum eis, & postea accesserunt omnes filij Israël. Nam hi omnes abierant territi splendore qui apparebat in facie Moysi. *Quibus præcepit cuncta quæ audierat à domino in monte Sinai. Implesseque sermonibus posuit* H *velamen super faciem suam. Quod ingressus ad dominum & loquens cum eo, auferebat, donec exiret, & tunc loquebatur ad filios Israel omnia*
Cap.1. *quæ sibi fuerant imperata.* HIERONYMVS IN ECCLESIASTEN. Legimus in Exodo glorificatum vul
2.Cor.3. tum Moysi in tantum, vt filij Israël in eum aspicere non possent. Quam gloriam Paulus Apostolus ad cõparationem Euangelicæ gloriæ, dicit esse non gloriam. Nam nec glorificatum est (inquit) quod glorificatum fuit in hac parte propter excellentem gloriam. CAIETANVS. In Hebræo habetur, Et finiuit Moyses loqui cum eis. Et hîc est punctus vltimus narrationis progressus totius, videlicet quòd descendenti Moysi occurrerunt Aaron & Primates, & veriti splendorem faciei retrocesserunt, sed vocati à Moyse simul accesserunt, & quòd Moyses locutus est illis, & quòd post sermonem ad illos, omnes filij Israël venerunt ad Moysen, & Moyses dixit illis omnia quæ præceperat illi deus, ita quòd ad finem vsque omnia dixit. Hoc siquidem progressu narrato, subiungitur narratio modi quo Moyses durante splendore faciei eius loquebatur hominibus, narrãdo quòd diuersimodè loquebatur hominibus & deo, Nam alloquendo deum erat discooperta facies eius, homines autem alloquebatur facie I velata, ne radij splendoris impedirent intuitus hominum versus ipsum. Hic est sensus literæ supradictæ. AVCTOR CATENAE. Quem etiã clariùs ex Chaldaica percipies sic habente etiã iuxta Hebraicum, & præcepit eis omnia quę locutus est dominus cum eo in monte Sinai. Cumq; consummasset Moyses loqui cũ eis, posuit super faciẽ suã velamen (hoc est) dum loqueretur cũ eis semper habebat velamen. Et cũ ingrediebatur Moyses in conspectu domini vt loqueretur cũ eo, auferebat velamen donec exiret, & egrediebatur & loquebatur cum filiis Israël quod præceptum erat. Hæc est litera, & est sensus: Consummauit Moyses loqui ad populum quæcunque eis dominus promulganda promiserat, semper interim obtectam habens faciem suam præ splendore vultus quem intueri non poterant. Interim autem dominum allocuturus deponebat velamen, facie ad faciem aspiciendo & colloquẽdo cum domino. Sunt qui hunc eundem intellectum sequentes, literam hanc illustriorem reddant, ita vertentes Hebraica illa וּבְבֹא מֹשֶׁה לְדַבֵּר אִתָּם Vaichal Mose middaber ittem, Et cùm pergeret Moyses loqui cum eis. Et tunc conuenienter subditur, Posuit velamen super faciem suam. Et quod sequitur, Quòd K ingressus, aliqui legunt, Qui ingressus, volentes quòd referat Moysen. Et ita legit etiam Complutẽsis editio. Non desunt tamen ex Hebræis qui purum literæ contextum sequentes, dicant, quòd tunc tantùm ponebat velamen super faciem Moyses, quando finisset loqui ad populum, vt videlicet in duobus casibus amoueret velamen, & discooperiret faciem, cùm loqueretur ad filios Israël, quo cum maiori loqueretur auctoritate, & quando cum deo loquebatur, quòd indignum esset loqui cum rege facie cooperta. Verùm prior intellectus videtur verior, & Apostolico sensui conuenientior. *Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat rursus ille faciem suam, siquando loquebatur ad eos.* CAIETANVS. Clarè manifestat vicissitudines apponendi & remouendi velamen, quandiu visa est facies eius quasi cornificando splendens. Quanto autem tempore huiusmodi splendor durauit, scriptum non est. AVCTOR CATENAE. Hebraica litera huiusmodi est וְרָאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת פְּנֵי מֹשֶׁה כִּי קָרַן עוֹר פְּנֵי מֹשֶׁה וְהֵשִׁיב מֹשֶׁה אֶת הַמַּסְוֶה עַל פָּנָיו עַד בֹּאוֹ לְדַבֵּר אִתּוֹ Verau bene Israël eth pene Mose, chi karán hor pene Mose, vehesib Mose eth hamalue hal panaf, had boo ledabber itto, Et vide- L runt seu videbántque filij Israël faciem Moysi quando splendens siue fulgida vel radians in modum cornu, aut radios ciacularetur cutis faciei Moysi, & reducebat seu reponebat Moyses velamen super faciem suam, donec veniret ad loquendum cum eo, id est, donec ingrederetur tabernaculum, vt cum deo loqueretur. Septuaginta, ὅτι δεδόξασται, Quòd glorificata erat. Chaldaica, Videbántque filij Israël aspectum vultus Moysi, quia vultus erat splendor gloriæ vultus Moysi. Et reducebat Moyses velamen super faciem suam, donec ingrederetur ad loquendum cum eo. Hoc autem dicit, Vbi agnouit Moyses faciem suam splendore maximo afferre metum Israëlitis, cœpit velare faciem verba faciens ad eos: velamen autem obductum faciei deponebat, cùm erat tabernaculum ingressurus, secunda Corinthiorum tertio. Repetit igitur idipsum quod suprà dixerat, ad commendationem & inquisitionem mysterij.

Mystice. RVPERTVS. Fractis tabulis prioribus, aliæ ad instar priorum præcisæ sunt, & in eis eadem verba describuntur, quia fractis propter incredulitatem carnalibus Iudæis, alterius populi tabulæ cordis carnales electæ M sunt de cunctis Gentibus, & eis præcepta traduntur. Notandum quippe, quia sic dixit, & sic distinxit deus, Quibus & tecum, & cum Israël pepigi fœdus. Et tecum (inquit) & cum Israël, id est, cum isto populo, & cum illo qui pòst venturus est. Nam carnales quidem cærimonias mutat, imò & abiicit spiritualis lex, nec de illis curat iustitia, quæ ex fide Iesu Christi est, sed decem verba legis immutari non licet, & obseruari tam à nouis quàm à veteribus postulat, sancta, iusta & bona fœderis lex. Vnde aliàs opere dei, aliàs digito dei scripta esse memorãtur, & hoc dicto æterna vel immutabilia fore signantur. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SV-
Ibidem. PER EXODVM. Sed magna hîc nobis oritur quæstio, quomodo illæ tabulæ, quas erat Moyses deo vtique præsciente fracturus, non hominis opus esse dicantur, sed dei, nec ab homine scriptæ, sed scriptæ digito dei. Posteriores verò tabulæ tandiu mansuræ ac in tabernaculo & templo dei futuræ, iubente quidem deo, tam ab homine excisæ sint, quàm ab homine scriptæ? An fortè in illis prioribus gratia dei significabatur, nõ hominis opus, qua

A qua gratia indigni facti sunt, reuertentes corde in Aegyptum, & facientes idolum, vnde illo beneficio priuati sunt, & propterea Moyses tabulas fregit, istis verò tabulis posterioribus significati sunt qui de suis operibus gloriantur? Vnde dicit Apostolus, ignorantes dei iustitiam, & suam volentes constituere, iustitiæ dei non sunt *Rom.10.* subiecti, & ideo tabulæ humano opere exculptæ, & humano opere conscriptæ datæ sunt, quæ cum ipsis manerent ad eos significandos de suis operibus gloriaturos, non de digito dei, hoc est, de spiritu dei. Certè ergo repetitio legis nouum testamentum significat, illud autem vetus significabat, vnde confractum & abolitum est, maximè quoniam cùm secundò lex datur, nullo terrore datur, sicut illa in tanto strepitu ignium, nubium & tubarum, vnde tremefactus populus dixit, Non loquatur deus ad nos, ne morianmur, vnde significatur timor esse in veteri testamento, in nouo dilectio. Quomodo igitur hîc soluitur quæstio, quare illæ opus dei, istæ opus hominis? Et illæ conscriptæ digito dei, istæ scriptæ ab homine? An fortè ideo magis in illis prioribus vetus
B significatum est testamentum, quia deus ibi præcipit, sed homo non fecit? Lex enim posita est in veteri testamento, quæ conuinceret transgressores, quæ subintrauit vt abundaret delictum. Non enim implebatur timore, quæ non impletur nisi charitate. Et ideo dicitur opus dei, quia deus legem constituit, deus conscripsit, nullum opus hominis, quia homo deo non obtemperauit, & eum potiùs reum lex fecit. In secundis autem tabulis homo per adiutorium dei tabulas fecit atque conscripsit, quia noui testamenti charitas legem fecit. Vnde dicit do- *Matth.5.* minus, Non veni legem soluere, sed adimplere. Dicit autem Apostolus, Plenitudo legis charitas, & fides quæ *Rom.13.* per dilectionem operatur. Factum est itaque homini facile in nouo testamento quod in vetere difficile fuit, habenti fidem, quæ per dilectionem operatur, atque illo digito dei, hoc est, spiritu dei intus eam in corde scribẽte, non foris in lapide. Vnde dicit Apostolus, Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus, quoniam *2.Cor.3.* charitas dei qua veraciter impletur præceptum, diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis. Hoc est ergo, Prima data est lex, vbi significatur vetus testamentum, quod est opus tantummodo dei, &
C conscriptio digitorum dei, Quod Apostolus dicit, Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum & iustum *Rom.7.* & bonum. Lex ergo sancta & bona, dei opus est, vbi homo nihil agit, quia non obtemperat, sed reatu potiùs premitur, lege minante atque damnante. Peccatum enim (inquit) vt appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Beatus autem homo est, cùm hoc mandatum sanctum & iustum & bonum facit, hoc etiam opus eius, sed per gratiam dei. ISIDORVS. Quid autem sibi vult quòd Moyses quadraginta diebus ieiunauerit? Cuius actionis quædam figura est, in huius numeri consideratione. Quadragenario enim numero & Moyses & Helias, & ipse dominus ieiunauerunt. Præcipitur enim nobis ex lege, & ex prophetis, & ipso Euangelio, quod testimonium habet à lege & prophetis. Vnde etiam in monte inter vtramque personam medius saluator effulsit, vt ab omnibus mundi illecebris auiditatem nostram tanquam ieiunio temperantiæ refrenemus, quandiu perfectio Decalogi legis per quatuor eiusdem mundi partes, id est, toto orbe prædicatur, vt decem quater ducta, quadragenarium numerum signent. Sequitur, Cumque descenderet Moyses de monte Sinai, tenebat
D duas tabulas lapideas testimonij, & ignorabat quòd cornuta esset facies sua ex consortio sermonis domini.

ORIGENES SVPER EXODVM. Lectio hæc nos ad intelligẽtiæ inquisitionẽ, vel incitat, vel repel- *Hom.12.* lit. Incitat mentes studiosas & liberas, desides & occupatas repellit. Scriptum est enim, Quia vidit Aaron & omnes filij Israël Moysen, & erat glorificata facies eius, & color vultus eius, & timuerunt accedere ad illum. Et post pauca, Ponebat (inquit) Moyses velamen super faciem suam. Cùm autem introiret in conspectu domini vt loqueretur illi, deponebat velamen. Hæc autem Apostolus disserens magnifico illo sensu quo in cæteris vtitur de quo dixit, Nos autem sensum Christi habemus, ait, Quòd si ministerium mortis in literis formatum in lapidibus, fuit ad gloriam, ita vt non possent intẽdere filij Israël in faciem Moysi propter gloriam vultus eius, quæ aboletur, quomodo non magis ministerium spiritus erit in gloria? Et iterum paulò pòst dicit, Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israël in faciem vultus eius. Obtusi sunt enim sensus eorum vsque in hodiernum diem. Cùm enim legitur Moyses, velamen est positum super cor eo-
E rum. Quis non admiretur mysteriorum magnitudinem? quis non pertimescat velamen obtusi cordis? Glorificata est facies Moysi, sed non poterant intendere in faciem vultus eius filij Israël, non poterat intendere populus synagogæ. Si quis autem conuersationem & vitam potest habere eminentiorem quàm reliquum vulgus, iste potest intueri gloriam vultus eius. Et nunc enim sicut dixit Apostolus, Velamen est positum in lectione veteris testamenti, & nunc Moyses glorificato vultu loquitur, sed gloriã quæ est in vultu eius non possumus intueri. Idcirco autem non possumus, quia adhuc populus sumus, & nihil studij, nihil meriti plusquàm reliqua plebs habemus. Verùm quia dicit sanctus Apostolus, Idipsum autem velamen in lectione veteris testamenti manet, amputaret nobis omnem intelligentiæ spem tanti & talis Apostoli prolata sententia, nisi addidisset, Cùm autem quis conuersus fuerit ad dominum, auferetur velamen. Igitur causam auferendi velaminis, conuersionem nostram esse dicit ad dominum. Ex quo colligenda sunt nobis iudicia, quòd donec legentes scripturas diuinas latet nos intellectus, donec obscura sunt nobis & clausa quæ scripta sunt, nondum conuersi ad dominum sumus. Si enim
F cõuersi essemus ad dominũ, sine dubio auferretur velamen: sed & hoc ipsum conuerti ad dominum, quale sit videamus. Et vt euidentiùs scire possimus quid sit cõuersus, dicendum nobis priùs est quid sit auersus. Omnis qui cùm recitãtur verba legis, communibus fabulis occupatur, auersus est. Omnis qui cũ legitur Moyses, de negociis seculi, de pecunia, de lucris sollicitudinẽ gerit, auersus est. Omnis qui possessionũ curis stringitur, & diuitiarũ cupiditate distenditur, qui gloriæ seculi & mũdi honoribus studet, auersus est. Sed & qui ab his quidẽ videtur alienus, assistit autẽ & audit verba legis, & vultu atq; oculis intẽtus, corde tamẽ & cogitationibus euagatur, auersus est. Quid ergo est cõuerti? Si his omnibus terga vertamus, & studio, actibus, mente, sollicitudine, verbo dei operã demus, & in lege eius die ac nocte meditemur, omissis omnibus deo vacemus, exerceamur in testimoniis eius, hoc est, cõuersum esse ad dominũ. Tu ergo si volueris filium tuũ scire literas quas liberales vocant, scire grammaticam, vel rhetoricam disciplinã, nũquid nõ ab omnibus eum vacuum & liberum reddis? Nunquid non omissis cæteris, huic vni studio dare operam facis? Pedagogos, magistros, libros, impensas, nihil prorsus deesse facis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

quo aduſque perfectum propoſiti ſtudij opus reportet. Quis noſtrum ita ſe ad diuinæ legis ſtudia conuertit? Quis G noſtrum ita operam dedit? Quis tanto ſtudio ac labore diuináque quærit ſtudia, quanto quæſiuit humana? Et quid conquerimur, ſi quod non didicimus ignoramus? Aliqui veſtrum vt recitari audierint quæ leguntur, ſtarim diſcedunt. Nulla ex his quæ lecta ſunt inquiſitio ad inuicem, nulla collatio, nuſquam memoria mandati illius, quo te diuina lex commonet. Interroga patres tuos & dicent tibi, presbyteros tuos & annunciabunt tibi. Alij ne hoc ipſum quidem patienter expectant, vſque quo lectiones in Eccleſia recitétur. Alij verò nec ſi recitantur, ſciũt, ſed in remotioribus dominicæ domus locis ſecularibus fabulis occupantur. De quibus ego auſus ſum dicere, quia cùm legitur Moyſes, iam non velamen ſuper cor eorum, ſed paries quidam & murus eſt poſitus. Si enim ille qui adeſt, qui audit & intentus eſt, & quæ audit retractat & diſcutit, & quæ aſſequi non poteſt, percunctatur & diſcit, vix poteſt ad libertatem ſcientię peruenire, ille qui abſcondit aures ſuas ne audiat, & terga in faciem legentis obuertit, quomodo dicendus eſt velamen habere ſuperpoſitum cordi, ad quem ne ip- H ſum quidem velamen literæ, quo ſenſus velatur, qui eſt ſonus vocis acceſsit? Euidens igitur figura eſt, quomodo glorioſa efficitur facies Moyſi, habent enim gloriam ea quæ loquitur, ſed hæc tegitur, & occultatur, & eſt omnis gloria eius intrinſecùs. Illud quoque intuere quale ſit, quòd in lege vultus quidem Moyſi, glorificatus refertur, licet velamine contegatur: manus autem eius intra ſinum miſſa, leproſa facta memoratur ſicut nix. In in quo mihi videtur forma totius legis pleniſsimè deſignari. In vultu enim eius, ſermo legis: in manu, opera deſignantur. Quia ergo ex operibus legis nullus erat iuſtificandus, nec aliquem ad perfectum adducere poterat lex, idcirco manus Moyſi leproſa fit, & in ſinum reconditur, tanquam nihil perfecti operis habitura: facies verò eius glorificata eſt, ſed velamine tegitur, quia ſermo eius habet ſcientiæ gloriam, ſed occultam. Vnde & Propheta dicit, Niſi audieritis occulta, plorabit anima veſtra: Et Dauid dicit, Incerta & occulta ſapientiæ tuæ manifeſtaſti mihi. In lege ergo Moyſes ſolam faciem habet glorificatam, neque manus eius habent gloriam, immò potiùs & contumeliam, ſed neque pedibus denique ſoluere iubetur calceamentum ſuum, ſic nulla erat gloria in I pedibus eius, licet & hoc fieret non ſine alicuius forma myſterij: Nouiſsima nanque pars hominis pedes ſunt. Oſtendebatur ergo quòd in nouiſsimis temporibus ſolueret Moyſes calciamentum ſuum, vt acciperet alius ſpõſam, & illa vocaretur domus diſcalceati vſque in hodiernum diem. Nihil ergo aliud in lege glorioſum habet Moyſes niſi ſolam faciem, in Euangeliis autem totus glorificatur ex integro. Audi enim quid dicatur in Euangeliis. Cùm aſcendiſſet Ieſus in montem excelſum, aſſumens ſecum Petrum & Ioannem & Iacobum, transformatus eſt ibi coram ipſis, & ecce apparuerunt (inquit) Moyſes & Helias in gloria colloquentes cum eo. Hîc non refertur quia glorificatus eſt vultus eius, ſed quia totus apparuit in gloria, colloquens cum Ieſu, & ibi ei completur illa promiſsio, quam accepit in monte Sina, cùm dictum eſt ei, Poſteriora mea videbis. Vidit ergo poſteriora eius. Vidit enim quæ in poſterioribus & nouiſsimis diebus facta ſunt, & gauiſus eſt. Sicut enim Abraham concupiuit videre diem domini, vidit & gauiſus eſt: ita & Moyſes concupiuit videre diem domini, & vidit & gauiſus eſt: & neceſſariò gauiſus eſt, quia iam non ſolùm vultu glorificatus deſcendit de monte, ſed totus K glorificatus aſcendit in montem. Gauiſus eſt ſine dubio Moyſes, quòd eum de quo dixerat, Prophetam vobis ſuſcitabit dominus deus veſter ex fratribus veſtris, ſicut meipſum audietis per omnia, nunc adeſſe cernebat, & fidem facere ſermonibus ſuis. Et ne cunctaretur in aliquo, audit paternam vocem dicentem, Hîc eſt filius meus dilectus in quo mihi bene complacui, ipſum audite. Moyſes dudum dixit, illum audietis, nunc pater dicit, Hic eſt filius meus, ipſum audite, & præſentem de quo dicit, oſtendit. Gaudere etiam mihi pro hoc videtur Moyſes, quia & ipſe quodammodo nunc deponit velamen conuerſus ad dominum, cùm euidenter quæ prædixit, implẽtur, vel cùm tempus aduenit vt per ſpiritum ſanctum quæ obtexerat reuelentur. Retractandus tamen eſt ſancti Apoſtoli ſenſus, & conſiderandum quid ei viſum ſit, cùm dixiſſet, Si autem conuerſus quis fuerit ad dominum, auferetur velamen, vt adderet, Dominus autem ſpiritus eſt, per quod quaſi interpretari videtur, quid eſt dominus. Quis enim neſcit quòd dominus ſpiritus eſt? Sed nunquid in hoc loco de domini vel natura, vel ſubſtantia tractabatur, vt diceret quia dominus ſpiritus eſt? Videamus ergo ne non ſolũ cùm Moyſes legitur, ſed & cũ Paulus legitur, velamen ſit poſitum ſuper cor noſtrum. Et manifeſtè, ſi negligenter audimus, ſi nihil ſtudij ad eruditionem & intelligentiam conferimus, non ſolũ legis & prophetarum ſcriptura, ſed & Apoſtolorũ & Euangeliorũ grandi nobis velamine tegitur. Ego autem vereor, ne per nimiam negligentiam & ſtoliditatem cordis, non ſolùm velata ſint nobis diuina volumina, ſed & ſignata, vt ſi detur in manus hominis neſcientis literas liber legendus, dicat, quia neſcio literas. Si detur in manus hominis ſcientis literas, dicat quia ſignatus eſt. Vnde oſtenditur non ſolũ ſtudium nobis adhibendum eſſe ad diſcendas literas ſacras, verùm ad ſupplicandum domino, & diebus ac noctibus obſecrandum, vt veniat agnus ex tribu Iuda, & ipſe accipiens librum ſignatum dignetur aperire. Ipſe eſt enim qui ſcripturas adaperiens, accendit corda diſcipulorum, ita vt dicant, Nonne cor noſtrum erat ardens intra nos, cùm aperiret nobis ſcripturas? Ipſe ergo etiam nũc nobis aperire dignetur, quid eſt quod Apoſtolo ſuo inſpirauit vt diceret, Dominus autem ſpiritus eſt. Vbi autem ſpiritus domini, ibi libertas. Ego quidem quantum pro paruitate intelligentiæ noſtræ ſentire poſſum, puto quòd verbum dei pro eo quòd auditoribus in- M tereſt (vt ſæpe iam diximus) nunc via, nunc veritas, nunc vita, nunc reſurrectio nominatur: nunc autẽ caro, nunc verò ſpiritus dicitur. Quamuis enim verè ex virgine ſubſtantiam carnis acceperit, in qua & crucem pertulit, & reſurrectionem initiauit, tamen eſt vbi Apoſtolus dicit, Et ſi cognouimus Chriſtum ſecundum carnem, ſed nunc iam non nouimus. Quia ergo & nunc ſermo eius ad ſubtiliorem & ſpiritalem intelligentiam prouocat auditores, & vult eos nihil carnale in lege ſentire, dicit vt qui vult auferri velamen de corde ſuo, conuertatur ad dominum. Non quaſi ad carnem dominum, eſt enim & hoc, quia verbum caro factum eſt, ſed quaſi ad ſpiritum dominum. Si enim quaſi ad ſpiritum dominum conuertatur, de carnalibus ad ſpiritualia veniet, & ad libertatem de ſeruitute tranſibit. Vbi enim ſpiritus domini, ibi & libertas. Et vt adhuc euidentius fiat quod dicitur, vtamur & aliis Apoſtoli ſenſibus. Ad quoſdam dicit quos ſenſerat incapaces, Quia nihil me iudicaui aliud ſcire inter vos niſi Chriſtum Ieſum, & hunc crucifixum. Iſtis talibus non dicebat

A bat, dominus ſpiritus eſt, nec dicebat eis quia Chriſtus dei ſapientia eſt. Non enim poterant agnoſcere Chriſtum ſecundum hoc quòd ſapientia dei eſt, ſed ſecundum hoc quòd crucifixus eſt. Illi autem quibus dicebat, Sapientiam loquimur inter perfectos, ſapientiam autem non huius ſeculi, neque principum huius mundi, qui deſtruuntur, ſed loquimur dei ſapientiam in myſterio abſconditam, non indigebant vt verbum dei ſecundum hoc ſuſciperent, quòd caro factum eſt, ſed ſecundum hoc, quòd ſapientia in myſterio abſcondita eſt. Sic ergo & in hoc loco iis qui de carnali ad ſpiritualem intelligentiam pronocantur, dicitur, dominus autem ſpiritus eſt. Vbi autem ſpiritus domini, ibi & libertas. Vt autem oſtenderet, quia ipſe iam peruenit ad ſcientiæ libertatem, & exutus eſt de velaminis ſeruitute, addit his, & dicit, Nos autem omnes reuelata facie gloriam domini ſpeculantes. Si ergo & nos dominum deprecemur, vt velamen de corde noſtro dignetur auferre, capere poſſumus intelligentiam ſpiritalem, ſi tamen conuertamur ad dominum, & libertatem ſcientiæ requiramus. Sed quomodo in-
B uenire poſſumus libertatem, qui ſeruimus ſeculo, qui ſeruimus pecuniæ, qui ſeruimus deſideriis carnis? Ego meipſum corripio, meipſum iudico, ego meas culpas arguo, viderint qui audiunt, quid de ſemetipſis ſentiant. Ego iterum dico, quòd donec alicui horum deſeruio, non ſum conuerſus ad dominum, nec vllam conſecutus ſum libertatem, donec talia me negocia & ſollicitudines ſtringunt. Illius cuius conſtringor, negocij & ſollicitudinis ſeruus ſum. Scio enim ſcriptum eſſe quia vnuſquiſque à quo vincitur, huic & ſeruus addicitur, etiam ſi me amor pecuniæ non ſuperet, etiam ſi poſſeſsionum & diuitiarum cura non ſtringit: laudis tamen cupidus ſum, & gloriam ſector humanam, ſi de hominum vultibus & ſermonibus pendeo, quid de me ille ſentiat, quomodo ille me habeat, ne illi diſpliceam, ſi illi placeam, donec requiro iſta, ſeruus horum ſum. Sed volebam ex hoc ſaltem ſatis agere, ſi poſsim liber fieri, ſi poſsim de iugo huius ſeruitutis abſolui, & peruenire ad libertatem, ſecundum Apoſtoli commonitionem, dicentis, In libertate vocati eſtis, nolite fieri ſerui hominum. Sed quis mihi dabit hanc manumiſsionem? quis me ab hac ſeruitute turpiſsima liberabit, niſi ille qui dixit, Si vos filius liberauerit,
C vere liberi eritis? Etenim ſcio quia ſeruus non poteſt libertate donari niſi fideliter ſeruiens, niſi dominum diligens. Et ideo etiam nos fideliter ſeruiamus, & ex toto corde & ex toto animo, & ex tota virtute diligamus dominum deum noſtrũ, vt mereamur libertate donari à Chriſto Ieſu filio eius domino noſtro. AMBROSIVS. *Vbi ſupra.*
In hoc facto magnum illud myſterium declarabatur, quòd illud velamen quod in facie Moyſi corporaliter ponebatur, in cordibus Iudæorum myſticè poneretur, eo quòd veram legis claritatem videre non poſſent. Vultus enim Moyſi, fulgor eſt legis, fulgor autem legis non in litera, ſed in intellectu eſt ſpiritali. Itaque quandiu vixit Moyſes, & alloquebatur Iudæorum populum, velamen habebat in facie ſua. Mortuo autem Moyſe, Ieſus Naue iam non per velamen, ſed facie reuelata, & presbyteros alloquebatur & populum, & nemo trepidabat, cùm vtique & ipſi dixerit deus, quòd cum ipſo ita eſſet futurus, vt fuit cum Moyſe, & cum ſimiliter illuminaret, geſtorum vtique non vultus gloria, hoc ſignificante ſpiritu ſancto, quòd venturus eſſet Ieſus verus. Ad quem ſi quis
D conuerteretur, & eum vellet audire de corde ſuo velamen auferret, & reuelata facie verum ſaluatorem videret. Ergo deus omnipotens pater qui in Moyſi facie excæcauit populum Iudæorum, non duritia ſed præſcientia, nec malitia ſed æquitate atque iuſtitia. Ipſi enim ſibi velamen poſuerunt, qui legem intelligere noluerunt. Lex enim ſpiritalis eſt, ſicut dixit Hebræus. Is vtique ſecundum illud quod dat vnicuique noſtrum, in quo non tribuentis, ſed diligentis eſt culpa, iſte (inquam) dominus illuminauit cor populi nationum in facie Chriſti Ieſu per eius aduentum. Quod euidenter Apoſtolico declaratur exemplo, ſicut ſcriptum habemus. Quoniam deus, qui dixit *2.Cor.4.*
de tenebris lumen ſplendeſcere, illuxit in cordibus noſtris ad illuminationem ſcientiæ claritatis dei in facie Chriſti Ieſu. Ideo ergo dicit Dauid ad dominum Ieſum, Vultum tuum illumina ſuper ſeruum tuum. Faciem Chriſti videre cupiebat, vt mens eius illuminari poſſet. Et ſecundum incarnationem poteſt accipi. Multi enim Prophetæ & iuſti videre voluerunt, vt ipſe dominus declarauit. Quod autem negatum Moyſi fuerat, non quærebat vt corporaliter dei vultum in corpore videret, ſi tamen & Moyſes tam ſapiens & eruditus hoc potuerit
E tò faciem eius aduenientis ex virgine quærebat videre, vt illuminaretur in corde, ſicut illuminabantur etiam illi qui dicebant, Nonne cor noſtrum ardebat in nobis, cùm aperiret nobis ſcripturas? Quòd ſi quis ad deum pa- *Luc.24.*
trem dictum vult videri, poteſt accipi vultus patris filius. Qui enim videt filium, videt & patrem. Illuminat tamen vultus dei ſecundum quod oculi eius ſuper iuſtos habentur AVGVSTINVS LIBRO SECVNDO CONTRA ADVERSARIVM LEGIS ET PROPHETARVM. Quod dictum eſt de miniſtro ve- *Cap.7.*
teris teſtamenti Moyſe, quòd non poterant intendere filij Iſraël in faciem eius propter gloriam vultus eius, ſi- *Exod.34.*
gnum erat quia in lege Chriſtum intellecturi non erant: Et ideo velamen inter faciem Moyſi & ipſos poſitum *2.Cor.3.*
erat, vt non intenderent ſicut ſcriptum eſt, filij Iſraël vſque in finem: Finis autem legis quis eſt? Ad hoc non ego, *Rom.10.*
ſed Apoſtolus ipſe reſpondeat: Finis enim legis, inquit, Chriſtus ad iuſtitiam omni credenti: Finis perficiens, non interficiens. Finis quippe dicitur propter quem fiunt omnia quæcunque aliquo fiunt officio. Nam inter officium
& finem hoc diſtat, quòd officium eſt in eis quæ facere debemus: finis, propter quem facimus. Quia itaque illa
F omnia propter Chriſtum fiebant, quem filij Iſraël in eis quæ faciebant non intelligebant: hoc ſignificabat velamen, quòd eos vſque in finem non ſinebat intendere, id eſt, vſque ad faciem Moyſi, quæ ſignificabat Chriſtum. Sed ideo dictum eſt quòd euacuetur hæc gloria, quia omnes vmbræ ſignificantes euacuantur, cùm res quæ ſignificatur aduenerit. Quemadmodum enim ſcientia quæ nunc eſt euacuabitur, ſicut idem dicit Apoſtolus, cùm *1.Cor.13.*
venerit illa quam dicit facie ad faciem: ſic & iſta quæ in vmbris tradita erant Iudæis in veteri teſtamento, neceſſe fuit euacuari reuelatione teſtamenti noui. GREGORIVS VIGESIMOOCTAVO MORALIVM. Hoc iam ſancta Eccleſia per ſpiritum agnoſcit, quòd ſynagoga priùs per literam intelligere omnino *Cap.23.*
non valuit. Vnde & Moyſes cùm populo loqueretur, faciem velabat, vt videlicet deſignaret, quòd ille Iudæorum populus legis verba cognoſceret, ſed eiuſdem claritatem legis omnimodo non videret. Vnde rectè per Pau- *2.Cor.3.*
lum dicitur, Vſque in hodiernum diem cùm legitur Moyſes, velamen eſt poſitum ſuper cor eorum. IDEM IN PRIMVM REGVM. Et ſi per magnam interne viſitationis gratiam, paſtoris anima ad ſuperna ſuſtol- *Cap.3.*
litur

Universidad de Deusto
Biblioteca

litur, paruulis tamen non ad modum subtilitatis suæ, sed pro eorum viribus imponere præcepta conuersationis G
debet. Vnde & Moyses à monte in immenso vultus sui splendore regrediens, faciem velauit, vt in eum populus
par.3.cap.5 intendere visum potuisset. IDEM IN PASTORALI. Sciendum nanque est prædicatori, vt auditoris
sui animum vltra vires non trahat, ne (vt ita dicam) dum plusquam valet tenditur, mentis corda rumpatur. Al-
Luc.7. ta etenim quæque debent multis audientibus contegi, & vix paucis aperiri. Hinc nanque per semetipsam veri-
tas dicit, Quis putas est fidelis dispensator & prudens, quem constituit dominus super familiam suam, vt det
illi in tempore tritici mensuram? Per mensuram quippe tritici exprimitur modus verbi, ne cùm angusto cordi
1.Cor.3. incapabile aliquid tribuitur, extra fundatur. Hinc Paulus ait, Non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi
carnalibus, tanquam paruulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam. Hinc Moyses à secreto dei exiens,
coruscantem coram populo faciem velat, quia nimirum turbis claritatis intimæ arcana non indicat. Hinc per
eum diuina voce præcipitur vt is qui cisternam foderit, si operire neglexerit, corruente in ea boue vel asino, pre- H
cium reddat. Quia ad alta scientiæ fluenta peruenientes, cùm hæc apud bruta audientium corda non contegit,
pœnæ reus addicitur, si per verba eius in scandalum, siue munda, siue immunda mens capiatur. Hinc ad beatum
Iob.38. Iob dicitur, Quis dedit gallo intelligentiam? Prædicator etenim sanctus dum caliginoso hoc clamat in tempo-
re, quasi gallus cantat in nocte, dum dicit, Hora est iam nos de somno surgere. Et rursum, Euigilate iusti, & noli-
te peccare. Gallus autem profundioribus horis noctis altos edere cantus solet. Cùm verò matutinum iam tem-
pus in proximo est, minutas ac tenues voces format, quia nimirum qui rectè prædicat, obscuris adhuc cordibus
aperta clamat, nihil de occultis mysteriis indicat, vt tunc subtiliora quæque de cœlestibus audiant, cùm luci ve-
ritatis appropinquant. IDEM IN PRIMVM REGVM. Sed & aliter, In duobus diebus prædicator a-
gnoscitur, in tertio habet quod etiam hi qui nouerant, non cognoscant. Primus nanque dies auditoribus perti-
net, secundus sodalibus, tertius est prædicationis. Primum nanque diem pastor habuit, quando prælatis suis di-
scipulus obediuit: Quasi enim in magna luce cernitur, qui in virtute obedientiæ deuotus est. Secundum diem I
habuit, quando meliorum coadiutor esse iam cœpit. Ista quippe claritas magnæ conuersationis, in electorum
Matth.5. exemplo maximum diem facit. Hanc diem dominus insinuans, ait, Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt
videant vestra bona opera, & glorificent patrem vestrum qui in cœlis est. Tertius verò dies insilientis spiritus est,
& prophetiæ. In tertio quippe die pastor aspicitur, quando sublimitatem dignitatis suæ adæquat splendore con-
uersationis, quando cœlesti virtute indutus, ea vita, eáque doctrina subditis lucet, vt videri ab eis possit, discuti,
& iudicari non possit. Talis quidem erat Moyses, quando lucidissimo vultu à monte descendit, cuius subditi
2.Cor.6. fulgorem videbant, sed in fulgentem claritatem intendere visum non poterant. Talis erat qui gloriabatur, di-
Act.2. cens, Nos autem reuelata facie gloriam dei speculantes, in eandem imaginem transformamur, tanquam à do-
mini spiritu. Tales (inquit) erant, quos spiritus sanctus repleuerat. Vnde & qui in Hierusalem conuenerant, ad-
mirantes, dicunt, Nónne isti qui loquuntur Galilæi sunt? Interrogabant quippe vt scirent quod audiebant, &
scire non poterant. Qui autem nouerant Saul, de re quæ ei accidit, admirantes interrogant, quia eos aliquan- K
do in humiliori ordine sanctæ Ecclesiæ humiles, & despectos cernimus, quos dum sanctus spiritus ad ordinem
prædicationis assumit, gratiarum suarum splendoribus induit, & in eisdem splendoribus mirabiles ostendit. Sed
bene sanctorum virtutes admiramur, cùm eas bonitati conditoris adscribimus. Quare & Moyses confitens do-
Exod.15. mino ait, Quis similis tibi in diis domine, quis similis tibi gloriosus in sanctis, mirabilis in maiestate, faciens
Psal.67. prodigia? Hinc Psalmista dicit, Mirabilis deus in sanctis suis, ipse dabit virtutem & fortitudinem plebi suæ.

THEODORETVS. Velamen Moysi quid sibi velit, satis dilucidè Apostolus explanat cùm ait, Vsque in hodiernam diem idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quod in Christo euacuatur. Sed vsque in hodiernum diem cùm legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cùm autem cõuersi fuerint ad dominum, auferetur velamen. Quemadmodum enim tunc diuina gloria facies Moysi completa est, fulgórque ille acies oculorum præstringebat vt contra obtueri non possent: eadem ratione Iudæi dum literę legis intendunt, non gloriam, sed velamen intuentur. Ij verò qui spiritus sancti gratia ad deum accedunt, L
à velamine illo liberi fiunt, gloriámque illam qua Moyses tunc perfusus est, contemplari merentur. Id quod &
beatus Paulus hisce verbis declarauit, Nos verò omnes reuelata facie gloriam domini speculantes, in eandem
imaginem transformamur à claritate in claritatem, tanquam à domini spiritu. Quemadmodum enim perlu-
cida specula in se intuentium figuras facilè exprimunt, similiter corda pura atque syncera gloriam dei facilè
excipiunt. Ob id & dominus ait, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. Ac quemadmodum Iudas
cùm diabolũ in seipso suscepisset, illius nequitiam in seipso formauit: eadem ratione qui diuina gratia ad deum
accedit, fulgoribus illis qui inde refulgent, illustratur. Ac quemadmodum qui in tenebris commoratur, tenebri-
cosus fit, qui verò ad solem lucémque residet, soli lucique similis effici solet: ita qui & deo assidet, diuinæ quo-
dammodo naturæ particeps euadere consueuit. ISIDORVS. Quod ergo descendente denuo Moyse cum
tabulis, facies eius glorificata videtur, sed tamen velamine tegitur, hoc significabat, vt ostenderet eandem legem
mystico esse velamine coopertam, tectámque infidelibus & occultam. Sermo quippe legis habet scientiæ glo- M
riam, sed secretam. Habet & cornua duum testamentorum, quibus contra dogmata falsitatis incedit armata.
Cùm enim Moyses legitur, velamen est positum super cor eorum, & manifestè dum legis & Prophetarum scri-
pturam per nimiam stoliditatem cordis carnaliter accipiunt infideles, illis tota facies Moysi quodam velamine
tegitur, ita vt non possint loquentis legis gloriam sustinere. Sed si conuersi fuerint ad dominum, auferetur vela-
men, occidens litera morietur, viuificans spiritus suscitabitur. Dominus enim spiritus est, & lex spiritualis est.
Vnde & Dauid orabat in psalmo, Reuela oculos meos, & considerabo mirabilia de lege tua. RVPERTVS.
Cúmque descenderet (inquit) Moyses de mõte Sinai, tenebat duas tabulas testimonij, & ignorabat quòd cor-
nuta esset facies eius ex consortio sermonis dei. Videns autem Aaron & filij Israël cornutam Moysi faciem, ti-
muerunt propè accedere. Cornuta, id est, splendida siue radiosa facies Moysi, cum secundarum tabularum scri-
ptura, quid miraculo suo præsignauerit, hodie palàm totus orbis agnouit. Vbi enim tabulæ secundę, id est, Chri-
stiani

A stiani populi corda præceptorum dei scripturam susceperunt, & cœpit ab eis lex spiritualiter intelligi, tantum splendorem facies, id est, sensus Moysi emisit, quantum ferre non valentes, fugiunt ad latebras filij Israël, id est, carnales Iudæi. Impletis (inquit) sermonibus, posuit velamen super faciem suam. Quod ingressus ad dominum, & loquens cum eo, auferebat, donec exiret. Et tunc loquebatur ad filios Israël omnia quæ sibi fuerant imperata. Qui videbant faciem egredientis Moysi esse cornutam, sed operiebat rursus ille faciem suam, si quando loquebatur ad eos. Hoc expositione nostra non indiget. Dicit enim Apostolus, Et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, vt non intenderent filij Israël in faciem eius, quod euacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. 2.Cor.3.
Vsque in hodiernum diem, idipsum velamen in lectione veteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Sed vsque in hodiernum diem cùm legitur Moyses velamen est positum super cor eorum. Cùm autem cõuersi fuerint ad dominum, auferetur velamen. Igitur quòd posuit Moyses velamen super faciem
B suam, quòd ingressus ad dominum & loquens cum eo, illud auferebat, si quando autem loquebatur ad filios Israël, operiebat rursus faciem suam, eius rei præsagium fuit, quam totus nunc orbis agnoscit. Quia videlicet dum loquitur Moyses ad Christum, id est, ad euangelicam Ecclesiam in qua Christus est, tollit velamen suum, & apertam ostédit faciem. Tollit enim literam occidentem, & spiritum promit viuificantem. Vbi autem legitur in synagogis Iudæorum, operit vultum suum, id est, spiritualem legis sensum. Illi enim propter aureum blasphemiarum suarum vitulum oculós perdiderunt, & claritatem veritatis sustinere non possunt. Nam in his qui pereunt (inquit Apostolus) opertum est Euangelium, in quibus deus huius seculi, sapientium excæcauit mentes infidelium vt non fulgeat illuminatio Euangelij Christi, qui est imago dei. AVCTOR CATENAE. Moysi igitur facies ordinatione, doctrina, mysteriis legis splendet ac radiat, glorioſè quidem fidelibus & dignis, sed non Iudæis cæcis. Eam enim intueri non possunt, qui lumen legis, & ipsissimum omnium Prophetarum scopum Christum dominum ideo ignorant, quia abominantur, & amplecti recusant, reiecti à domino, donec resipiscãt.
C Ignorabat autem Moyses propriam gloriam, sancti enim non agnoscunt excellentiam suam, sed humiles sunt in conscientiis suis, nec facilè credunt de se magnifica, domino acceptа referunt bona quæ se habere sentiunt, vt non in se, sed in domino glorientur. Ex colloquio dei per scripturas sacras cum homine, illustratur vultus & conscientia piorum, vt iustè iudicent de diuinis & humanis. Vocatis autem filiis Israël per Moysen & reuersis illis exposita sunt domini præcepta, quia conuersis Israëlitis post excæcationem, reddetur intelligentia legis. Surditate nanque depulsa, & humiliata ceruice, populus ille audiet & intelliget Moysen, & in spiritu ac circuncisо corde reconciliabuntur domino, ipsius veritatem cum bonitate agnoscent, postquam errores suos & iniuidiam deposuerint, & spiritum scripturæ aspicient, qui nunc non nisi temporalia somniant, & expectant imperia mundi, diuitias & gloriam.

D

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMQVINTVM, ARGVMENTVM.

Præcipitur sabbatum, Primitiæ & donaria exiguntur. Deuota promptitudo populi offerentis.
Beselecl & Ooliab artifices commendantur à Moyse.

CAPVT XXXV.

E IGitur congregata omni turba filiorum Israël, dixit ad eos, Hæc sunt quæ iussit dominus fie- Lectio 1.
ri. Sex diebus facietis opus, septimus dies erit uobis sanctus, sabbatum & requies domini.
Qui fecerit opus in eo, occidetur. Non succendetis ignem in omnibus habitaculis uestris per
diem sabbati. Et ait Moyses ad omnem cateruam filiorum Israël, Iste est sermo quem præ-
cepit dominus, dicens, Separate apud uos primitias domino. Omnis uoluntarius & prono
animo offerat eas domino, aurum & argentum, æs, hyacinthum & purpuram, coccúmque
bis tinctum & byssum, pilos caprarum, pelléſque arietum rubricatas, & ianthinas, ligna
Sethim, & oleum ad luminaria concinnanda, & ut conficiatur unguentum & thymiama suauissimum, lapides ony-
chinos & gemmas ad ornatum superhumeralis & rationalis. Quisquis uestrum est sapiens, ueniat, & faciat quod
dominus imperauit, tabernaculum scilicet, & tectum eius, atque operimentum, annullos & tabulata cum uectibus,
paxillos & bases, arcam & uectes, propitiatorium & uelum quod ante illud oppanditur, mensam cum uectibus
& uasis & propositionis panibus, candelabrum ad luminaria sustentanda, uasa illius & lucernas & oleum ad
nutrimenta ignium, altare thymiamatis, & uectes, & oleum unctionis & thymiama ex aromatibus, tentorium ad
F ostium tabernaculi, altare holocausti & craticulam eius æneam cum uectibus & uasis suis, labrum & basim eius,
cortinas atrij cum columnis & basibus, tentorium in foribus uestibuli, paxillos tabernaculi & atrij cum funiculis
suis, uestimenta quorum usus est in ministerio sanctuarij, uestes Aaron pontificis ac filiorum eius, ut sacerdotio
fungantur mihi.

AVCTOR CATENAE. Post exactam vindictam contra incredulos, & reconciliatum domino popu- Lectio 2.
lum, & recuperatum fœdus de obseruatione mandatorum domini, ac denuo restitutis & rescriptis tabulis decalogi, consequenter resumit Moyses institutum de cultu domini instituendo, quod illi nuper rebus adhuc saluis in monte ostenderat, & præceperat extruendum sanctuarium. Et congregato ad id toto populo filiorum Israël, docet eos de voluntate domini, primùm quidem de sabbato religioſè celebrando, & sanctificando, tanquam princi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

principale in lege mandatum, pertinens ad fidei fomentum & charitatis, mortis pœnam indicens transgressori- G
bus. Ait ergo. *Igitur congregata omni turba filiorum Israel, dixit ad eos.* CAIETANVS. Parui refert quòd iuxta Hebræum habetur, Et adunauit Moyses totam synagogam filiorum Israël. Narrato modo quo Moyses loquebatur populo, narratur consequenter sermo habitus non cum vniuerso populo quèadmodum locutus fuerat deus, sed cum deputatis ab vniuerso populo. Synagoga enim filiorum Israël appellatur congregatio electorum à populo, impossibile enim erat audiri Moysen à tanta multitudine. *Hæc sunt quæ iussit dominus fieri.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Alia litera habet, Hæc verba quæ dixit dominus facere ea. Ambiguè autem positum est, vtrum ea facere ipse dominus, an illi, sed vtique manifestum est quòd illi, iussit quippe ille quæ fierent, sed fortè ideo sic positum est, vt ex vtroque accipiatur, quia & dominus facit, cùm facientes adiuuat, secundum illud Apostoli, In timore & tremore vestram ipsorum salutem operamini, deus enim est qui operatur in vobis & velle & operari pro bona voluntate. AVCTOR CATENAE. H
In Hebræo autem sic legitur, אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה יְהוָה לַעֲשֹׂת אֹתָם Elle hadebarim aser ziua Iehoua lahasoth otham. Hæc verba, quæ præcepit dominus vt faciatis ea. Sic & Chaldaica. Septuaginta ὗτοι οἱ λόγοι, οὓς εἶπε κύριος ποιῆσαι αὐτούς, Hi sermones, quos dixit dominus facere eos. Sed hæc idem in sensu cum litera nostra. *Sex diebus facietis opus, septimus dies erit vobis sanctus, sabbatum & requies domini. Qui fecerit opus in eo, occidetur.* CAIETANVS. Propositurus cærimonialia, inchoat à sabbatis, quia hoc erat præcipuum præceptum inter cærimonialia. Rationes autem subiunctæ, fuerunt in calce capituli trigesimi primi expositæ. AVCTOR CATENAE. Septimus dies erit vobis sanctus, vel vt alij reddũt dictionem קֹדֶשׁ kódes, sanctitas, aut sanctum, siue sanctificatio. Sabbatum & requies domini. Hebraicè legitur שַׁבַּתְתוֹן לַיהוָה Sabbath sabbathon láihoua, Sabbatum cessationis domino, id est, dies septimus vobis sanctus erit & solennis, in quo in honorem dei ab operibus cessabitis. Vertũt alij, Sabbatum quietis domini. Quasi dicat, hunc diem celebrabitis in memoriam quòd dominus die septimo à creatione mũdi quieuerit. Septuaginta, ἀνάπαυσις τῷ κυρίῳ, Requies domino. Chaldaica, In die autem septimo e- I
rit vobis requies sabbati sancti coram domino. Sed & hæc idem cum Latina editione. Qui fecerit opus in eo, occidetur. Siue omnis qui fecerit in eo opus, morietur, id est, sententia iudicum condemnabitur. *Non succendetis ignem in habitaculis vestris per diem sabbati.* CAIETANVS. Non est hæc prohibitio noua, quia ad literam non prohibetur accensio ignis absolutè, sed relatiuè ad coquendum, & alia seruilia officia, alioquin prohibita fuisset accensio candelę in die septimo, quod est ridiculum. Hoc itaque singulare explicatur in die septimo, quod nec coquere necessaria alimenta liceat, dicendo, non accendetis ignem, coquere enim alimenta licitum erat aliis festiuis diebus, & hoc mandatum iam promulgatum fuerat superiùs capite sextodecimo. AVCTOR CATENAE. Non succendetis ignem, & cætera. Abundat apud Septuaginta hic, ἐγὼ κύριος. Ego dominus, non enim est ex textu Hebraico. Is est autem secundum aliquos huius loci sensus, Sabbato nullum accendendum ignem fuisse vnde lucrum aliquod sperari posset, vt ex fornace, in qua lateres vel ollæ, aut calx decoquuntur, aut etiam si succenderetur fornax ad coquendos panes. Vnde & Septuaginta non legũt, Non succendetis ignem, sed K
οὐ κάυσετε, Non ardebit. Alij verò absolutè dictum intelligunt, vt & ea quæ non sine molestia coqui possunt, & ad ignem esculenta parari necesse est, disponi debent in profesto sabbati, qui propterea dies præparationis dicebatur, sic vt ne ignis quidem succendi permittatur in sabbato, quòd non modica occupatione & tractu temporis tales cibi cocti præparantur fomento ignis, ad impedimẽtum quietis orationis, & auditionis verbi dei. Cùm aliàs tamen liceret etiam secundum istos, ignem habere die sabbati ad calefaciendum & illuminandum. Quicquid igitur necessaria studia spiritualia impedire potest, & gratum deo otium, id sabbato intermitti mandatur, Quod vnico exemplo ignis non accendendi significatur, non vt nimium superstitiosi Iudæi intelligunt hypocritico suo spiritu, qui vt ad literam hoc præceptum seruare videantur, conductitiis Christianis vtuntur sabbato, vt illis ignem foueant, non aduertentes, sacerdotibus licuisse ignem instruere pro iugi sacrificio die sabbati.

Et ait Moyses ad omnem cœtum filiorum Israel, Iste est sermo quem præcepit dominus, dicens, Separate apud vos primitias domino. Omnis voluntarius & prono animo offerat eas domino, aurum & argentum, æs, hyacinthum, purpuram, coccúmque bis tinctum, & byssum, pilos caprarum, pelléſque arietum rubricatas, & ianthinas, ligna Sethim, & oleum ad luminaria cõcinnanda, & vt conficiatur vnguẽtum & thymiama suauissimum, lapides onychinos, & gemmas ad ornatum superhumeralis & rationalis THEODORETVS. Et ligna Sethim, & lapides pretiosos, aurum atque argẽtum Hebræos ex Aegypto portasse, verisimile mihi fit. Nam & dominus iussit vt mulier peteret à vicina sua vasa aurea atque argentea, quare & vniuersorum deus primitias omnia illa vocauit, hoc est, hostium exuuias. CAIETANVS. Loco primitiarum, iuxta Hebræum est, Eleuationem Iehoua. Ab actu eleuandi coram deo res quæ deo offeruntur, appellatur oblatio quæ fit deo, eleuatio deo seu dei. Omnis voluntarius & prono animo, & cætera. Cerne ordinem. Primo proponit oblationem diuinam, deinde quales exigit offerentes, videlicet spontaneos ex intimo corde, deinde explicat res offerendas, aurum & argentum, & quæ sequuntur. AVCTOR CATENAE. Separate apud vos primitias domino. Parui refert quòd Hebraicè legitur קְרְשׁוּ מֵאִתְּכֶם תְּרוּמָה לַיהוָה kechu meittechem teruma laihoua, Tollite ex vobis oblationem domino, seu primitias coram domino. Sic habet & Chaldaica. Hoc est, accipite de his quę apud vos sunt M
de facultatibus vestris quas offeratis domino. Vertunt alij, Tollite à vobis munus leuationis domino. Septuaginta, λάβετε παρ' ὑμῶν αὐτῶν ἀφαίρεμα κυρίῳ, Capę à vobis ipsis separationem domino. Sed hæc non discrepant à nostra editione. Quid autem propriè significet teruma, & alia omnia quæ hîc sequuntur vocabula, vide fusiùs in superioribus huius libri, vbi copiosè posita sunt, ne toties eadem repetantur. Quod autem Latinus Interpres dixit, Voluntarius & prono animo, Hebraicè legitur נְדִיב לִבּוֹ Nedib libbo, hoc est, voluntario corde, seu cuius spontaneum est cor, & idem significat. Quódque coccum bis tinctum, Hebraicè תּוֹלַעַת שָׁנִי tholáhath sani legitur, quæ vtraque dictio coccinum significat, ac si dicatur coccinum coccinum. Chaldaica habet coccinum semel tantùm. Septuaginta, κόκκινον δίπλοῦν διανενησμένον, hoc est, coccinum duplum filatum. Illud etiam quod apud nos est, & byssum, & Hebraicè scribitur שֵׁשׁ ses, apud Septuaginta, καὶ βύσσον κεκλωσμένην est, id est, & byssum retortam vel netam. Et ianthinas. In Hebræo ita legitur תְּעֹרֹת תְּחָשִׁים Vehoroth techasim, Et pelles taxorum, aut

taxonum

A taxonum, siue melium, vel ianthinas, licet Septuaginta & Chaldaica & multi Latini codices, hyacinthinas habeant. Deinde quod in nostra editione est, Et oleum ad luminaria concinnanda, & vt conficiatur vnguentum & thymiama suauissimum, ita Hebraicè legitur וְשֶׁמֶן לַמָּאוֹר וּבְשָׂמִים לְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים Vesemen lamaor vbsamim lesemen hamisseha veliktóreth hasammim, Et oleum pro, seu ad luminare, & aromata seu odoramenta ad oleum vnctionis, & in thymiama aromatum, seu pro incenso aromatico, Aut, & Aromata ad suffitum, siue, Et suffimentum aromaticum. Chaldaica, Et oleum ad luminaria, aromata in vnguentum vnctionis, & in thymiama aromatum. Septuaginta, καὶ ἔλαιον εἰς τὴν φαῦσιν, καὶ θυμίαμα εἰς τὸ ἔλαιον τῆς κρίσεως καὶ εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ θυμιάματος. Et oleum ad illuminationem, & thymiama ad oleum vnctionis, & ad compositionem thymiamatis. Quæ omnia si rectè consideres, à communi nostra lectione non deviant. Demum quod apud nos est, Et gemmas ad ornatum superhumeralis & rationalis, ibi est, וְאַבְנֵי מִלֻּאִים לָאֵפוֹד וְלַחֹשֶׁן Veabne milluim laephod
B velachósen, Et lapides repletionum, seu plenitudinum, pro superhumerali & pectorali. Lapides autem repletionum vocat eos, qui palis aureis includi solent. Vnde aliqui reddunt, Et lapides qui includantur in Ephod & in pectorali. Quod proculdubio ad ornatum magnum fiebat illorum vestimentorum. Vnde rectè ad sensum prospiciens Interpres vertit, Gemmas ad ornatum. Chaldaica, Et lapides vt impleant cælaturas quæ sunt in superhumerali & in rationali. Septuaginta, καὶ λίθους εἰς τὴν γλυφήν, εἰς τὴν ἐπωμίδα, καὶ εἰς τὸ λογεῖον, Et lapides in sculpturam ad superhumerale & in rationale. Quæ omnia idem dicunt. Igitur quæ superiùs capite vigesimoquinto de ædificio sanctuarij à Moyse curando reuelabantur à domino, hæc nunc populo promulgantur, vt domino obediant, de suis spontaneis donariis offerendo materiam, pro tabernaculo & vasis præparandis necessariam. Vult autem deus hilarem datorem, & eum solum diligit, nec amat obsequium inuoluntariè delatum. Pretiosa quæque exigit à populo, occasionem superbiendi & lasciuiendi adimens fidelibus, qui cultum dei præferre debent omni mammonæ. Quid autem hæc omnia fuerint, in superioribus ostensum est. *Quisquis vestrum est sapiens,*
C *veniat & faciat quod dominus imperauit, tabernaculum scilicet & tectum eius, atque operimentum, annulos & tabulata cum vectibus, paxillos & bases, arcam & vectes, propitiatorium & velum quod ante illud oppanditur, mensam cum vectibus & vasis, & propositionis panibus, candelabrum ad luminaria sustentanda, vasa illius & lucernas & oleum ad nutrimenta ignium, altare thymiamatis, & vectes, & oleum vnctionis & thymiama ex aromatibus, tentorium ad ostium tabernaculi, altare holocausti, & craticulam eius æneam cum vectibus & vasis suis, labrum & basim eius, cortinas atrij cum columnis & basibus, tentorium in foribus vestibuli, paxillos tabernaculi & atrij cum funiculis suis, vestimenta quorum vsus est in ministerio sanctuarij, vestes Aaron pontificis ac filiorum eius, vt sacerdotio fungantur mihi.* CAIETANVS. Proponit in genere opificium egens sapiente artifice, cùm dicit, Quisquis vestrum, & cætera. Tabernaculum scilicet, & tectum eius. Iuxta Hebræum habetur, Tabernaculum, tentorium eius, & operimentum eius, annulos & tabulata cum vectibus, columnas & bases. Fac punctum post dictionem tabernaculum, nam primò proponit ipsum tabernaculum, & deinde sigillatim septem eius quasi partes, singulis adiungendo pronomen eius, inchoando à tentorio, sed Interpres omisit pronomina. Vnde quasi appositiuè legendum est, tabernaculum, tentorium eius, & cætera. Et nomine tabernaculi (vt superiùs capite vigesimosexto patet) significatur vniuersitas cortinarum ex byssо, hyacintho, purpura, & cætera: nomine verò tentorij, vniuersitas cortinarum ex lana caprina: nomine verò operimenti, vniuersitas pellium ad tegendum tectum tabernaculi. Arcam & vectes eius & cætera, tentorium ad ostium tabernaculi. Interpres bis vtitur tentorij nomine, ad significandum velum loco valuarum. Et paxillos atrij cum funiculis suis. Non est perspicuum an significentur funiculi, quorum nulla est facta mentio superiùs narrãdo ordinationem diuinam. Parui tamen refert legere in specie funiculos, vel in genere, & reliqua eius, scilicet atrij, nam & funiculis opus erat ad retrahendum cortinas atrij. Vestimenta quorum vsus est in ministerio sanctuarij. Dictio interpretata vestimenta, tam hîc quàm in subiunctis vestibus Aaron, & vestibus filiorum eius, propriè significat pannos, & propterea de pannis necessariis ad inuoluendum ea quæ erãt in sanctuario congruè intelligitur, hi enim panni explicabuntur inferius, cùm de transferendo tabernaculo erit
D sermo. AVCTOR CATENAE. Quisquis vestrum sapiẽs est, quod in Hebræo dicitur חַכַם לֵב Chacham leb, Sapiens siue sapienti corde, id est, Quisquis est industrius. Chaldaica, Omnésque sapientes corde. Septuaginta, καὶ πᾶς ὁ σοφὸς τῇ διανοίᾳ. Et omnis sapiens mẽte. Parum autem refert quod dicitur apud nos, Veniat & faciat, in Hebraico haberi יָבֹאוּ וְיַעֲשׂוּ iabóu veiahasu, hoc est, veniant & faciant. Nam apud Hebræos dictio col, vtrius-
E que est numeri. Deinde ait, Tabernaculum scilicet, & tectum eius, atque operimentum, quæ Hebraicè ita habentur הַמִּשְׁכָּן אֶת אָהֳלוֹ וְאֶת מִכְסֵהוּ Hamiscan eth aholo veeth michsehu, Tabernaculum & tentorium eius, & operimentum eius, scilicet tabernaculi, & ita habet Chaldaica. Secundum autem Hebræos מִשְׁכָּן Mischan sunt inferiores cortinæ quæ intra tabernaculum videri poterant, sed אֹהֶל óhel erant cortinæ quæ ex pilis caprinis contextæ erant, & erant veluti tectum tabernaculi, vnde aptè Interpres Latinus dixit, Et tectum eius. Et Septuaginta, τὰ παραχρύμματα, id est, propugnacula. At Michse, hoc est, operimentum, erant pelles arietum rubricatæ, quæ sunta premum erant tegumentum. Postea ait, Annulos & tabulata cum vectibus, paxillos & bases. In Hebræo autem habetur loco anulorum אֶת קְרָסָיו Eth kerasaf. Et fibulas, vel vncinos, siue circulos eius. Et propriè keras est fibu-
F la, cuius caput est curuum, & solùm inuenitur in numero plurali. Deinde loco paxillorum Hebraicè legitur עַמֻּדָיו hammudaf, id est, columnas eius, & Hebraica per omnia Chaldaicæ conueniunt, quæ habet, Fibulas eius, & tabulas eius, & vectes eius, columnas eius, & bases eius. Septuaginta, καὶ τὰς παστάδας habent loco columnarum, & loco tabularum, καὶ τὰς σύλας. Et columnas. Arcam & vectes, propitiatorium, hoc est, tegumentum, vel cœlum arcæ, quod Hebraicè dicitur כַּפֹּרֶת Cappóreth. Vbi autem nos, panes propositionis habemus, in Hebræo scribitur, לֶחֶם הַפָּנִים Léchem happanim, quod aliqui verterunt, Panem facierum. Chaldaica & Septuaginta, Panem seu panes propositionis legunt. De quibus multa in superioribus dicta sunt. Candelabrum ad luminaria sustentanda. Rectè & hîc locum reddidit Interpres, clariorem enim fecit sententiam, cùm in Hebræo legatur וְאֶת כְּנֹרַת הַמָּאוֹר Veeth menorath hamaor, Et candelabrum luminaris, id est, in quo erant luminaria. Chaldaica, Et candelabrum illuminationis. Septuaginta, καὶ τὴν λυχνίαν τοῦ φωτός, Et cãdelabrum luminis. Sequitur, Et oleum ad nutrimenta ignium. Sensum retinuit, cùm verba sint, וְאֶת שֶׁמֶן הַמָּאוֹר Veeth semen hamaor, Et oleum ad luminare

siue

Universidad de Deusto
Biblioteca

siue luminarium, siue cum oleo luminaris, id est, quo luminaria ipsa fouebantur. Septuaginta, καὶ τὸ ἔλαιον τοῦ φω- G
τός, Et oleum luminis. Chaldaica, Et oleum ad illuminandum. Tentorium ad ostium tabernaculi. Et hoc rectè redditum est. Nam Hebraicè est וְאֵת מָסַךְ הַפֶּתַח לְפֶתַח הַמִּשְׁכָּן Veeth masach hapèthach lephétach hamiscan, Et velum siue aulæum ostij pro ostio tabernaculi, Aut velum quoque ostij ad ingressum tabernaculi. Septuaginta, καὶ τὸ ἐπίσπαστρον τῆς θύρας τῆς σκηνῆς, Et velum portæ tabernaculi. Chaldaica, Et tentorium ostij ad portam tabernaculi. Sequitur, Tentorium in foribus vestibuli. Velum intelligit quod in foribus atrij oppandebatur. Nam Hebraicè est, וְאֵת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר Veeth masach sáhar hechazer, Et velum siue aulæum portæ ipsius atrij. Sic & Septuaginta, siue, Et velum in porta atrij. Chaldaica, Et tentorium portæ atrij. Vbi etiam nos habemus paxillos tabernaculi atrij, Hebraicè habetur אֶת יִתְדֹת הַמִּשְׁכָּן וְאֶת יִתְדֹת הֶחָצֵר Eth ithdoth hamiscan veeth ithdoth hechazer, Et paxillos tabernaculi, & paxillos atrij. Sic habent & Chaldaica & Septuaginta. Vertunt alij clauos tabernaculi, & clauos atrij. Et quidem dictio יָתֵד Iathed, tam paxillum quàm clauum significat. Quod autem in H
nostra editione est, Vestimenta quorum vsus est in ministerio sanctuarii, Hebraicè legitur אֶת בִּגְדֵי הַשָּׂרָד לְשָׁרֵת בַּקֹּדֶשׁ Eth bigde haserad leshareth bakódes, Et vestimenta vel vestes ministerii ad ministrandum, siue vt ministrent in sanctuario. Sic habet & Chaldaica. Alij legunt, in sancto vel in sanctificatione. Per hæc autem vestimenta, ea significantur indumenta, in quibus candelabrum & altare incensi atque arcæ inuolucbantur, cùm castra transferebantur. Id quod fortè dictio illa הַמְשָׁרֵת Haserad manifestè innuit. Nam sarad (à quo serad ministerium deriuatur) remanere seu relinqui significat. Ex quo prudenter quidam hîc vertunt, Et vestimenta quibus quæ supersunt inuoluuntur, ad ministerium in sanctuario. Sequitur, Vestes Aaron, Addendum ex Hebræo, sanctas, vt dicatur, Vestèsque sanctas Aaron. Vt sacerdotio fungantur mihi, Quod vnico verbo Hebraicè exprimitur, לְכַהֵן lechahen, Ad ministrandum, seu (vt habet Chaldaica) Vt ministrêt. Alij sicut Interpres Latinus legunt, Vt sacerdotio fungantur. Post quæ abundant apud Septuaginta verba multa, videlicet, καὶ τὸ ἔλαιον τοῦ χρίσματος, καὶ τὸ θυμίαμα τῆς συνθέσεως, Et oleum vnctionis, & thymiama compositionis, Quæ in Hebræo canone non I
habentur. Tabernaculum igitur suum deus pretiosis voluit & pulchris rebus statui, & ornari vsque ad miraculum, quo rudi & curioso populo augustiùs & honoratiùs haberetur, quo minus Gētilium superstitionum stulto ornatu & pompa caperetur, quóue huiusmodi sensibilibus ad inuisibilia manuduceretur, & futura incarnationis mysteria sub his velaminibus edoceretur. Naturalissimis coloribus imbui velamina dominus deus voluit, vt vniuersi orbis decorem repræsentarent. Simúlque adesse gemmas præcepit, ad diligentiùs inuestigandū rerum naturalium vires, omnipotentiæ & sapientiæ dei effectus admirabiles. Sicut autem quod hîc tabernaculum dicitur cortina proximè asseribus applicanda, & tectum seu tentorium secunda cortina capillacea de pellibus caprarum priori superposita, ac operimentum duplex tectum in superioribus, sic tabulata sunt asseres quadragintaocto, secundum literam, vel quinquaginta, deaurati cum quindecim vectibus ad tres plagas. Columnæ autem sunt gestantes vtrumque velum ad ingressum tabernaculi, & distinguentes sanctum à sancto sanctorum, bases verò sub tabulis & columnis. Deinde vasa sacra populo paranda & ædificanda exponit Moyses, omnium sanc- K
tissimam arcam testimonij & fœderis auream, & quibus portetur vectes, propitiatorium super eam cum Cherubim, velúmque interius quod arcæ oppanditur ne videatur, & mensam propositionis auream, cum vectibus pro duodecim panibus proponendis ad aquilonem sancti, candelabrum item aureum cum lucernis, supellectili, ac oleo. De quibus omnibus dictum est, vt replicare non sit opus. Altare incensi & holocausti alterum, cum suffitu & oleo vnctionis, lauacro, & basi sua. Atrij deinde cortinas proponit cum columnis & basibus, addito velo pro introitu ad atrium, quod tentorium nominatur, cum paxillis & funibus, & omnibus sacerdotalibus indumentis. Omnia vt à domino acceperat facienda, nunc populo curanda proponit.

Mystice. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS. Posteaquam Moyses de monte descendit, opera com-
Quæst.172. mendantur tabernaculi construendi, & vestis sacerdotalis, de quibus faciendis antequam aliud præciperet, locutus est ad populum de sabbati obseruatione. Vbi non immeritò mouet, cùm decem verba legis accepit in ta- L
bulis lapideis iterum, quas ipse excidit, ipse conscripsit, quare de sabbato solo, posteaquam descendit populum admonuit? Si enim propterea decem præcepta legis superfluum fuit, vt populus iterum audierit, cur & hoc non fuit superfluum, vt de sabbato audiret, cùm & hoc in eisdem decem præceptis legatur? An & hoc simile est velamento, quo faciem obtexit, quia splendorem vultus eius filii Israël non poterant intueri? Nam ex decem præceptis hoc solùm populo præcepit, quod figuratè ibi dictum est, alia quippe nouem sicut præcepta sunt, etiam in nouo testamento obseruanda minimè dubitamus. Illud autem vnum de sabbato vsqueadeo figurata diei septimi obseruatione apud Israëlitas velatum fuit, & in mysterio præceptum, & quodam sacramento figurabatur, vt hodie à nobis non obseruetur, sed solùm quod significabat intueamur. In illa autem requie vbi opera seruilia iubentur cessare, magna est altitudo gratię dei. Tunc enim fiunt cum requie opera bona, cùm fides per dilectionem
Rom.5. operatur, timor autem tormentum habet, & in tormento quæ requies? Vnde timor non est in charitate, charitas autem diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis, ideo sabbatum requies sancta domino dicitur, dei scilicet gratiæ tribuenda, non nobis velut ex nobis. Alioquin nostra opera sic erunt, vt sint M
humana, aut cum peccato, aut cum timore, non cum dilectione, & ideo seruilia sine requie. Plenitudo autem sabbati erit in requie sempiterna. Sequitur autem, Separate apud vos primitias domino. Omnis voluntarius, &
Homil.9. cætera. ORIGENES SVPER EXODVM. Si quis dignè intelligat, vel ex Aegypto Hebræorum profectionem, vel transitum maris rubri, sed & omnem hanc viam, quæ agitur per desertum, & metationes singulas quásque castrorum, si horum ita extiterit capax, vt etiam legem dei suscipiat scriptam, non atramento, sed spiritu dei viui. Si quis (inquam) ad hæc ita per ordinem profectuum perfectè veniat, vt singula quæque implens, in spiritu assecutus sit, & ea quæ in his indicantur augmenta virtutum, ille poterit consequenter etiam ad visionem & intelligentiam tabernaculi peruenire. De quo tabernaculo multis quidem in locis memorant scripturæ diuinæ, & indicare quædam videntur, quorum vix capax posit esse humanus auditus, præcipuè tamen Apostolus Paulus de intelligentia tabernaculi quædam nobis prodit, scientiæ excelsioris indicia. Sed nescio quo pacto fragi-

A fragilitatem fortasis intuens auditorum, claudit quodammodo ipsa quæ pandit. Dicit nanque ad Hebræos scribens, Tabernaculum enim factum est primum, in quo erat candelabrum, & propositio panum quod dicebatur sancta sanctorum. Post secundum autem velamen, tabernaculum quod dicitur sanctum, habens aureum altare incensi, & arcam testamenti & intra eam duas tabulas, & manna, & virgam Aaron, quæ frondauerat. Sed iis addidit, de quibus non est modò dicendum per singula. Quod ergo ait, De quibus non est modò dicēdum, quidam ad illud tempus referunt, quo Hebræis scribebat epistolam. Aliis verò videtur, quòd pro mysteriorum magnitudine omne tempus præsentis vitæ ad hæc explananda idoneum neget. Verùm non vsquequaque tristes nos relinquit Apostolus, sed vt sibi moris est, aperit pauca de multis, vt clausum sit quidem negligentibus, inueniatur autem à pulsantibus, & quærentibus aperiatur. Repetit ergo rursum de tabernaculo, & dicit, Non enim in
B sancta manufacta ingressus est Iesus exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum, vt appareat nunc vultui dei per velamen, id est, per carnem suam. Qui ergo velamen interioris tabernaculi carnem Christi interpretatus est, sancta autem ipsum cœlum vel cœlos, dominum verò Christum pontificem, eúmque dicit introisse semel in sancta H
æterna redemptione inuenta, ex his paucis sermonibus si quis intelligere nouit Pauli sensum, potest aduertere quantum nobis intelligentiæ pelagus patefecerit. Sed qui satis amant literam legis Moysi, spiritum verò eius refugiunt, suspectum habent Apostolum Paulum, interpretationes huiusmodi proferentem. Videamus ergo si non etiam veterum sanctorum aliqui opinionem tabernaculi longè aliam quàm isti nunc existimant, habuere. Da-
uid nanque eximius Prophetarum quàm magnificè de tabernaculo sentit, ausculta. Dum dicitur (inquit) mihi per singulos dies vbi est deus tuus. Hæc memoratus sum, & effudi in me animam meam, quoniam ingrediar in locum tabernaculi admirabilis vsque ad domum dei. Et iterum quartodecimo Psalmo dicit, Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo, aut quis requiescet in monte sancto tuo? Qui ingreditur sine macula, & operatur iu-
C stitiam, & cætera. Quis ergo est iste locus tabernaculi admirabilis, ex quo peruenitur vsque ad domum dei, cuius quia memor factus est, effusa est in ipso anima eius, & velut quodā intolerabili desiderio resolutus est, quia istud tabernaculum quod ex pellibus & cortinis, atque operimentis cilicinis, aliúsque nostri vsus materiis constabat, Propheta desiderans effunderetur animo, ac tota mente corrueret? Vel certè quomodo verum erit de isto dici tabernaculo, quod non habitet in eo nisi innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam, cùm regnorum prodat historia habitasse in tabernaculo dei sacerdotes pessimos, filios pestilētiæ, & ipsam quoque arcam testamenti ab Allophylis captam, apud impios & prophanos fuisse detentam? Ex quibus omnibus constat, longè alio sensu Prophetam sentire de tabernaculo hoc in quo dicit, quòd non habitet in eo nisi innocens manibus & mundo corde, & qui non accepit in vanum animam suam, nec fecit proximo suo malum, & opprobrium non accepit aduersus proximum suum. Talem ergo oportet esse huius habitatorem tabernaculi, quod fixit dominus & non homo. Sed veniamus etiam ad Euangelia, si quid in ipsis dici de tabernaculis inue-
nimus, vt per sententiam domini indubitatum possit esse quod quærimus. Inuenimus ergo ipsum saluatorem
D Iesum Christum tabernaculum non vnum, sed plura memorantem, & non temporalia, sed æterna, cùm dicit, Facite vobis amicos de iniquo mammona, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Audisti pronunciantem dominum æterna esse tabernacula, audi nunc & Apostolum dicentem, Tabernaculum nostrum quod de cœlo est, & superindui cupientes. Nondum tibi ex his omnibus iter aperitur, quod derelicta terra, sequens Propheticum & Apostolicum sensum, & (quod omnium maximum est) sequēs verbum Christi, tota mente, & toto sensu ascendas in cœlum, atque ibi æterni tabernaculi magnificentiam quæras, cuius figura per Moysen adumbratur in terris? Denique sic ad eum etiam dominus dicit, Vide (inquit) omnia facito secundum figuram, quæ tibi ostensa est in monte. Verùm humana mens, & nostra præcipuè, qui nos minimos aut etiam nullos
in diuina sapientia nouimus, eousque fortasis possit accedere, vt sentiat quidem hæc, quæ diuinis voluminibus inferuntur, non de terrenis, sed de cœlestibus dici, & formas esse non præsentium, sed futurorum bonorum, non corporalium, sed spiritualium rerum, quomodo autem horum narratio aptari possit cœlestibus & æternis,
E nec nostræ mensuræ est dicere, nec vestræ (vt opinor) capacitatis audire. Pauca tamen si nos orantibus vobis dominus illuminare dignetur, quæ ad Ecclesiæ ædificationem pertineant, aperire tentabimus. Iubetur ergo vniuersus populus, vnusquisque pro viribus conferens facere tabernaculum, vt quodammodo omnes simul vnum sint tabernaculum. Collatio verò ipsa non fit necessitate, sed sponte. Ait enim dominus ad Moysen, vt vnusquisque sicut visum fuerit cordi eius, aurum, argentum, lapides pretiosos, æs, tum præterea byssum, coccum, hyacinthum & purpuram, pelles etiam arietum rubras, & pelles hyacinthinas, sed & ligna imputribilia, pilos quoque capra-
rum ad constructionem tabernaculi offerat. Mulieres quoque sapientes in arte textrina requiruntur, & fabri qui aurum, vel argentum, vel æs, lapides etiam aptare nouerint, aurum & ligna formare. Tum deinde mensuræ tra-
duntur atriorum. Quæ atria extenta tentoriis, columnis erecta, seris stabilita, & funibus distenta firmantur. Fiūt præterea quædam velaminibus distincta, quæ appellantur sancta, & alia nihilominus secundo dirempta vela-
mine, quæ dicuntur sancta sanctorum. Collocatur intrinsecùs arca testamenti, supra quam Cherubim extensis
F alis, seque inuicem contingentibus statuuntur, ibique ex auro velut basis eis quædam collocatur, ac sedes, quod appellatur propitiatorium, sed & altare aureum incensi. Tum præterea in exteriori loco candelabrum ponitur aureum in parte austri, vt respiciat ad aquilonem. In parte verò aquilonis mensa collocatur, & propositio panum super eam, necnon & altare holocaustorum iuxta velamē interius ponitur. Sed quid ego de his reuoluo per singula? Vix ad hæc tantùm enarranda sufficimus, vix nobis ipsa rerum materialium forma adduci ante oculos potest, & quomodo quis latentia in his mysteria expedire sufficiet? Veruntamen causa pro qua fieri deberet tabernaculum in superioribus inuenitur prædicta, dicente domino ad Moysen, Facietis (inquit) mihi sanctificationem, & inde videbor vobis. Vult ergo deus vt faciamus ei sanctificationem. Promittit enim quia si fecerimus ei sanctificationem, possit à nobis videri. Vnde & Apostolus ad Hebræos dicit, Pacem sequimini, & sanctificationem, sine qua nemo videbit deum. Hæc ergo est sanctificatio, quam iubet dominus fieri, quam & Apostolus in virginibus esse vult, vt sint sanctæ corpore & spiritu, sciens sine dubio, quòd qui fecerit domino sanctificationem

Universidad de Deusto
Biblioteca

cationem per cordis sui & corporis puritatem, ipse videbit deum. Faciamus ergo & nos sanctificationem domino,& omnes vnam,& vnusquisque per singulos vnam , vt omnes sanctificationem Ecclesiam faciamus, quæ est sancta,non habens maculam aut rugam,hoc modo,si columnas habeat doctores & ministros suos,de quibus dicit Apostolus:Petrus,Iacobus,& Ioannes,qui videbantur columnæ esse,dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis. In tabernaculo ergo hoc columnæ seris interiectis iunguntur , dum Ecclesiæ doctores datis sibi dextris sociamur. Sed columnæ istæ inargentatæ sint, & bases earum inargentatæ. Binæ autem bases columnis singulis deputentur.Vna quæ caput dicitur,& superponitur.Alia quæ verè basis appellatur,& columnæ velut fundamentum subiicitur.Inargentatæ ergo sunt columnæ idcirco,quia qui verbum dei prædicant, accipiant per spiritum eloquia domini, quæ sunt eloquia casta , argentum igne probatum . Isti autem prædicationis suæ bases habent Prophetas. Super fundamentum enim Apostolorum & Prophetarum collocantur,quorum testimoniis vtentes, fidem Christi confirmant.Caput autem columnarum est ille(vt opinor)de quo dicit Apostolus , quia caput viri Christus est.Seras verò columnarum,societatis Apostolicæ datas sibi inuicem dextras suprà iam diximus.Tentoria quæ ansulis assuta , & circulis suspensa , atque innexa funibus , admodum cortinarum viginti & octo in longum, atque in latum quatuor cubitis distenduntur, habeatur reliqua credentium plebs, quæ hæret & pendet in funibus fidei.Funis enim triplex non rumpitur, quæ est trinitatis fides, ex qua dependet , & per quam sustinetur omnis Ecclesia . Viginti autem & octo cubitorum quod in longum distenditur , & in latum quatuor , atrij vnius mensura, puto quòd inserta lex Euangeliis designetur. Septenarius nanque numerus legem significare solet,pro multis septimi numeri sacramentis.Si consociatur ad quatuor, quater septem consequenter vigintioctonumerum faciunt.Decem verò hæc atria fiunt,vt integrum perfectionis numerum teneant, & legis decalogum signent.Iam verò cocci,& hyacinthi,byssi,& purpuræ specie,multa ac diuersa opera explicant.Inde tentoria,inde velum exterius & interius , inde tota sacerdotalis & pontificalis vestis auro & gemmis expenditur adiunctis. Sed ne diutiùs per singularum demoremur species virtutum , possumus breuiter dicere , illa significari per hæc, quibus ornaretur Ecclesia. Fides enim auro conferri potest , sermo prædicationis eius, argento & lapidibus pretiosis,æs patientiæ,lignis imputribilibus scientia,quæ per lignum venit,aut incorruptio castitatis,quę nunquam veterascit.Byssо virginitas,cocco confessionis gloria,purpuræ charitatis fulgor, hyacintho spes regni cœlorum. Istæ sunt interim materiæ,ex quibus omne tabernaculum construatur,induantur sacerdotes,ornetur & pontifex. Quorum indumenta quæ sint, vel qualia, in alio loco pronunciat Propheta , & dicit, Sacerdotes tui induantur iustitiam.Sunt ergo omnia ista indumenta iustitiæ,Et iterum Paulus Apostolus dicit,Induite vos viscera misericordiæ.Sunt ergo indumenta misericordię.Sed & alia nihilominus Apostolus indumenta nobiliora designat, cùm dicit,Induite vos dominum Iesum Christum,& carnis curam ne feceritis ad concupiscentias. Ista sunt ergo indumenta,quibus ornatur Ecclesia.Potest autem & vnusquisque nostrum etiam in semetipso construere tabernaculum deo.Si enim(vt quidam ante nos quoque dixerunt) tabernaculum hoc totius mundi tenet figuram, mundi autem etiam singuli quique habere imaginem possunt , cur non & tabernaculi vnusquisque in semetipso formam possit exprimere? Has ergo debet columnas sibi aptare virtutum,columnas argenteas,id est, patiętiam rationabilem.Potest enim esse quidem in homine quę videatur patiętia,sed quæ rationabilis non sit.Nam & qui non sentit iniuriam,& propterea non redit, patiens videtur, sed non est rationabilis ista patientia . Iste ergo habet quidem columnas,sed non sunt argentatæ. Qui verò propter verbum dei patitur & fortiter fert, iste columnis argenteis decoratus & munitus,potest in se & atria distendere,cùm dilatauerit cor suum secundum Apostoli vocem dicentis ad Corinthios,Dilatamini & vos.Potest & seris munire,cùm se vnanimitate dilectionis adstrinxerit.Potest super argenteas bases stare,cùm super stabilitatem verbi dei,verbi Prophetici & Apostolici collocatur.Potest habere in columna deauratum caput, si caput aureum sit ei fides Christi. Omnis nanque viri caput Christus est.Decem verò atria potest in semetipso distendere,cùm non in vno tantùm verbo legis dilatatur, neque duobus , aut tribus , sed in toto decalogo legis spiritalis intelligentiæ dilatare amplitudinem potest , aut fructum spiritus,gaudium, pacem,patientiam,benignitatem,bonitatem,modestiam,fidem,continentiam,adiecta,quæ est mater omnium,charitate protulerit.Habeat adhuc ista in se anima quæ non dederit somnum oculis suis,palpebris suis dormitationem,nec requiem temporibus suis,donec inueniat locum domino,tabernaculum deo Iacob , habeat(inquam) in se defixum & altare , in quo orationum hostias & misericordiæ victimas offerat deo,in quo continentiæ cultro superbiam quasi taurum immolet, iracundiam quasi arietem iugulet. Luxuriam omnęmque libidinem tanquam hircos, & hœdos litet. Sciat tamen ex his etiam sacerdotibus superare dextrum brachium,& pectusculum, & maxillas, id est, opera bona, & opera dextra. Nam sinistrum nihil reseruet. Pectusculum quoque integrum,quod est cor rectum,& mens deo sacrata,& maxillas ad verbum dei loquędum.Sciat sibi in sanctis etiam candelabrum luminis collocandum,vt sint ei lucernæ semper ardentes, & lumbi succincti, & ipse tanquam seruus , qui expectat dominum suum redire de nuptiis. De his enim lucernis & dominus dicebat,Lucerna corporis tui est oculus tuus.Sed istud candelabrum lucernarum in austro collocet,vt ad aquilonem respiciat.Accenso etenim lumine,id est, vigilanti corde respicere semper debet ad aquilonem, & obseruare eum qui ab aquilone est,sicut & Propheta videre se dicit succensum lebetem,vel ollam,& faciem eius à facie aquilonis.Ab aquilone enim accenduntur mala vniuersæ terræ.Vigilans ergo, & sollicitus & ardens intueatur semper astutias diaboli,& semper aspiciat vnde sit ventura tentatio,vnde hostis irruat,vnde inimicus obrepat. Dicit enim & Apostolus Petrus, Quia aduersarius vester diabolus, sicut leo rugiens, circuit quærens quem transuoret. Mensa quoque propositionis habens duodecim panes in parte collocetur aquilonis,respiciės ad austrum. Panes isti,Apostolicus ei tam numero quàm virtute sit sermo, quo indesinenter vtimur quotidie. Nąque hos ante dominum iubetur apponere.Rursum respiciat ad austrum,vnde dominus venit.Dominus enim ex Themą veniet sicut scriptum est,quod est de austro.Habeat in penetralibus pectoris sui etiam altare incensi,vt ipse dicat,Quia Christi bonus odor sumus. Habeat & arcam testamenti, in qua sint tabulæ legis , vt in lege dei meditetur die ac nocte,& memoria eius arca & bibliotheca efficiatur librorum dei,quia & Propheta beatos dicit eos qui memoriа tę-

ria tenent mãdata eius,vt faciant ea. Sit intra ipsum vrna mãnæ reposita, intellectus verbi dei subtilis & dulcis. Sit & virga Aaron intra eum,doctrina sacerdotalis, & florida seueritas disciplinæ. Supra omnem verò gloriã sit ei pontificalis ornatus.Potest enim intra se agere põtificatum pars illa quæ in eo est preciosissima omnium,quod quidã principale cordis appellãt,alij rationabilẽ sensum,aut intellectualẽ substãtiã,vel quocunque modo appellari potest in nobis portio nostri illa, per quã capaces esse possimus dei.Ista ergo pars in nobis velut quidam pontifex exornetur indumẽtis,& monilibus pretiosis,ac podere byssino.Indumẽti hoc genus est, quod vsque ad pedes deducitur,totum cõtegens corpus.In quo designatur,vt primò omnium totus sit castitate vestitus.Accipiat postmodũ & humerale gẽmatũ,in quo fulgor operũ collocatur,vt videtes homines opera vestra bona, magnificẽt patrẽ vestrũ qui in cœlis est.Accipiat & logiũ,quod rationale dici potest,pectori superpositũ, quaterno lapidũ ordine distinctũ.Sed & aurea lamina in frõte resplẽdeat,quod Petalũ appellatur,in quibus vtrisq; veritas, & manifestatio dicitur collocata.Ego in his quæ in pectore locari dicũtur,sermonem Euangelicũ sentio, qui quadruplicato ordine veritatẽ fidei nobis & manifestationẽ trinitatis exponit,cũcta referens ad caput,ad vnius scilicet dei naturã.In his est ergo omnis veritas,& omnis manifestatio veritatis.Igitur si rectè vis põtificatũ gerere deo, Euãgelicus sermo,& trinitatis fides semper tibi habeatur in pectore. Cui cõuenit etiã Apostolicus sermo tã virtute,quàm numero,tãtùm vt nomẽ dei semper habeatur in capite,& ad vnũ deũ cuncta referãtur.Habeat etiã in interioribus põtifex partibus operimẽta sua,habeat pudẽda cõtecta,vt corpore & spiritu sanctus sit,& cogitationibus,& operibus purus sit.Habeat etiã per indumẽti circuitũ tintinnabula,vt ingrediẽs(inquit)sancta,det sonitum,& non intret cum silẽtio.Et hæc tintinnabula quæ semper personare debẽt, in extremo vestimẽti sunt posita,idcirco credo,vt de extremis tẽporibus,& fine mũdi nunquã sileas,sed inde semper sones,inde disputes,& loquaris,secundũ eum qui dixit,Memor esto nouissimorũ tuorũ,& non peccabis.Ad hũc ergo modũ homo noster interior deo põtifex adornetur,vt introire possit,non solùm in sancta,sed in sancta sanctorũ,vt possit adire propitiatoriũ,vbi sunt Cherubim,& inde appareat ei deus,sancta possunt esse ea, quæ in præsenti sęculo habere sancta cõuersatio potest.Sancta verò sanctorũ,in quę semel tantũmodo intratur,ad cœlum esse transitũ puto,vbi est propitiatoriũ,& Cherubim,vbi & mũdis corde apparere poterit deus.Vel quia dominus dicit,Ecce regnum dei intra vos est.Hæc interim quãtum ad prędens in trãscursu occurrere sensibus nostris potuit,quantũcumque moderari auribus potuimus auditorũ,de tabernaculo dicta sint, Et vnusquisque nostrum studeat facere intra se tabernaculũ deo.Non enim frustra de patribus refertur,quia in tabernaculis habitauerunt.Ego sic intelligo Abraham habitasse in tabernaculis,& Isaac,& Iacob.Cõstruxerũt nãque isti intra se tabernaculũ deo,qui se tãtis ac talibus virtutũ splẽdoribus adornauerũt. Refulgebat nanque in eis insigne regiũ purpura, propter quod dicebatur ad Abrahã à filiis Heth,A deo rex in nobis tu es.Splẽdebat & coccus,propterea enim ad iugulandũ duxit deo vnicũ,& propterea dextrã illius angelus tenuit.Splendebat hyacinthus,cùm cœlũ semper intuẽs, cœli dominũ sequebatur,sed & in cæteris similiter ornabatur.Ego sic intelligo & diẽ festũ tabernaculorũ,qui mãdatur in lege,vt exeat populus certa die anni,& in tabernaculis habitet,habẽs ramos palmarũ,& frõdes salicis,ac populi,& ramos arboris frõdosæ.Palma victoriæ signum est illius belli,quod inter se caro & spiritus gerit.Arbor autem populus, & salix,tam virtute quàm nomine,virgulta sunt castitatis. Quæ si integrè conserues, habere potes & nemorosæ & frondentis arboris ramos , quæ est æterna & beata vita , cùm te dominus in loco viridi collocauerit super aquam refectionis per Christum Iesum dominum nostrum.

EGreßáque omnis multitudo filiorum Israël de conſpectu Moyſi,obtulerũt mẽte promptiſſima atq; deuota primitias domino,ad faciendum opus tabernaculi teſtimonii.Quicquid ad cultum & ad veſtes ſanctas neceſſariũ erat,uiri cum mulieribus præbuerunt,armillas & inaures, annulos & dextralia. Omne uas aureum in donaria domini ſeparatum eſt.Si quis habebat aurum,hyacinthum & purpuram , coccúmque bis tinctum, byſſum & pilos caprarum , pelles arietum rubricatas & iãthinas, argenti æriſque metalla obtulerunt domino, lignáque Sethim in uarios uſus.Sed & mulieres doctæ quæ neuerant dederunt,hyacinthum,purpuram & uermiculum ac byſſum,& pilos caprarum,ſponte propria cuncta tribuentes. Principes uerò obtulerunt lapides onychinos & gemmas ad ſuperhumerale & rationale , aromatáque & oleum ad luminaria concinnanda , & ad præparandum unguentum ac thymiama odoris ſuauiſſimi componendum. Omnes uiri & mulieres mente deuota obtulerunt donaria,ut fierẽt opera quæ iuſſerat dominus per manũ Moyſi.Cuncti filii Iſraël uoluntaria domino dedicauerunt.

CAIETANVS. Narratis faciendis,narratur executio oblationis,manifestata priùs qualitate offerẽtium. Inquit ergo, *Egreſſaq; omnis multitudo filiorum Iſrael de cõſpectu Moyſi,obtulerũt mente prõptiſſima atque deuota primitias domino,ad faciendũ opus tabernaculi teſtimonij*. INTERLINEARIS. Quia nõ vult deus coacta seruitia,& amore seruitur ei,nõ timore, & mẽte non corpore, ideo filij Israël prõptissima atque deuota mẽte primitias domino obtulerũt.

AVCTOR CATENAE. Non autem de omnibus hoc dicitur,sed Hebraica sic habẽt וַיָּבֹאוּ כָּל אִישׁ אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר נָדְבָה רוּחוֹ אֹתוֹ Vaiabou col is aſer neſao libbo,vecol aſer nadba rucho otho,Et venerũt ſeu venit omnis vir,ſeu vnuſquiſque,quẽ ſeu qui,incitauit ſeu eleuauit cor ſuum,& omnis quem promptũ ſeu volũtarium fecit ſpiritus eius,vel cuius ſpõtaneus erat ſpiritus ſecũ.Sicut etiã Septuaginta, καὶ ἤνεγκαν ἕκαστος ὧν ἔφερεν αὐτῶν ἡ καρδία,καὶ ὅσις ἔδοξε τῇ ψυχῇ αὐτῶν,Et adduxit vnuſquiſque quæ tulit eorum cor,& quibusviſum eſt animę eorum,ſeu & quæ viſa ſunt animę eorum.Et eſt ſenſus,Venerunt omnes homines qui erant prædicti animo liberali ac prono ad dandum.Vertũt alij, Et venit quiſque quem cor ſuum ferebat, Et quicunque ſpiritu fuit promptо ac voluntario. Chaldaica , Et venerũt omnes viri qui ex corde ſuo ſe obtulerunt , & omnis qui habuit ſpiritum perfectum. Quòd autem in noſtra editione pro venerunt,obtulerunt dictum eſt, fuit, quia verbum בּוֹא bo, & offerre & venire ſignificat . Nam verbum הֲבִיאוּ Hebiu , quòd ſtatim ſequitur , obtulerunt ſignificat . Interpres autem ſuccinctiùs more ſuo exprimere voluit , quod multis verbis in Hebræo ſcriptum erat . Primitias

Universidad de Deusto
Biblioteca

domino,siue oblationem,vel cōtributionem.Est enim dictio תְּרוּמַת Terumath,de qua plura in superioribus ha- G
bentur. *Quicquid ad cultum & ad vestes sanctas necessarium erat,viri cum mulieribus præbuerunt,armillas & inaures,annulos & dex-*
tralia. CAIETANVS. Ex intimo ergo corde eleuatus,& ex proprio spiritu spontaneus redditus, ad diuina
describitur quilibet offerens.Viri cum mulieribus præbuerũt,& cætera. Desunt quatuor dictiones. Legendũ est,
Et viri cum mulieribus omnis spontaneus corde obtulerunt,& cætera.Memento quòd masculinum cōcipit fœ-
mininum de vtrisque enim dicitur,omnis spōtaneus corde. AVCTOR CATENAE. Principium huius
clausulæ in Hebræo superioribus copulatur, & sic habetur וּלְכָל עֲבֹדָתוֹ וּלְבִגְדֵי הַקֹּדֶשׁ Vlcol habodatho vlbigde
hakódes,Et ad omne opus,ministerium,seu cultum eius,& ad vestes sanctas.Vt dicat,ad faciendũ opus testimo-
nij,& ad omnem cultum eius,& ad vestes sanctas.Legunt alij,Pro omni ministerio eius, atque pro vestibus san-
ctis.Ita habet & Chaldaica.Septuaginta autem & ipsi in eadem sunt sententia, habentes, καὶ εἰς πάντα τὰ κάτεργα
αὐτῆς, καὶ εἰς πάσας τὰς στολὰς τοῦ ἁγίου, Et ad omnia accessoria eius,& ad omnes vestes sanctuarij.Sed hoc parum H
est.Sequitur,Viri cum mulieribus præbuerunt,armillas & inaures,annulos & dextralia. Hebraica sic habent hoc
in loco, וַיָּבֹאוּ הָאֲנָשִׁים עַל הַנָּשִׁים כֹּל נְדִיב לֵב הֵבִיאוּ חָח וָנֶזֶם וְטַבַּעַת וְכוּמָז Vaiabóu haanasim hal hanasim,col nedib
leb hebíu chach vanezem vetabbahath vechumaz.Et venerunt viri cum mulieribus , omnis spontaneus corde,
obtulerunt armillam & inaurem & annulum & dextrale. Quæ omnia singularia sunt pro plurali. Reddunt alij,
Venerunt itaque tam viri quàm mulieres,quicunque prompti erant corde,& obtulerunt inaurem,ornamentum
narium,annulum & ornamentum brachiorum.Alij,Et venerunt tam viri quàm mulieres, quicunque prompto
erant corde,& obtulerunt fibulas & inaures,annulos & murenulas. Et fibulas intelligunt armillas, hoc est, orna-
menta brachiorum.Inaures ornamenta aurium.Murenulas autem,ornamenta seu typum pudibũdorum mulie-
brium.Quãquam haud facilè persuaderi possumus, illius pudibundi typi aut ornamēti vsum solennem aut vsi-
tatum fuisse in populo dei castissimè erudito.Alij, Et venerũt viri cum mulieribus, quicunque voluntario erãt
corde,& obtulerunt fibulas,& inaures,annulos,& ornamenta.Chaldaica,Obtuleruntq; viri cum mulieribus om- I
nes ex corde voluntario,obtulerunt armillas & inaures, annulos & dextralia. Eadem ferè apud Septuaginta ex-
primitur sententia,apud quos tamen loco armillarũ,inuenies σφραγῖδας,id est,sigilla,& abundant,καὶ ἐμπλόκια,
hoc est,& torques.Sed hæc omnia à Latina editione non variant,quæ Hebraismum euitauit, & nihil de sentētia
omisit.Sunt itaque armillæ brachiorum ab armo dictæ, inaures aurium, annuli digitorum, dextralia manuum
ornamēta. *Omne vas aureũ in donaria domini separatũ est.* INTERLINEARIS. Ab vsibus scilicet terrenis. CAIE-
TANVS. Hæc sola verba,Omne vas aureum,habentur in Hebręo,& non subiungitur.In donaria domini se-
paratum est. AVCTOR CATENAE. Et verum quidem est quòd ita iuxta Hebraicũ legitur כָּל כְּלִי זָהָב
Col cheli zahab,Omne vas aureum,Et iũgitur superiori sententiæ,obtulerũt armillas & inaures, annulos & dex-
tralia,omne vas aureum,siue vt alij vertũt,Quę iocalia,siue instrumenta omnia erãt aurea,vt intelligeres omnia
quæ prædixerat, à viris & mulieribus oblata fuisse aurea.Verùm Septuaginta & Chaldaica, hîc subaudiũt copu-
lam,&,leguntq;,Et omne vas aureum,vt sit sensus,Nòn solùm obtulerũt quę suprà recensita sunt,sed & vltra illa K
quęcunque habuerũt vasa aurea.Quos sequutus Interpres,vertit,Omne vas aureũ in donaria domini separatum
est,nam quicquid offerebatur,à cōmuni vsu separabatur,& domini cultui applicabatur. *Si quis habebat aurũ,hya-*
cinthum & purpurã,coccumq; bis tinctum,byssum & pilos caprarũ,pelles arietum rubricatas & iãthinas,argenti ærisq; metalla, obtulerũt do-
Quæst.168. *mino,lignaq; Sethim in varios vsus.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iux-
ta alia exēplaria habetur,Omnis offerēs demptionem,argētum & æs attulerũt,demptionem domino,tanquã di-
ceret,Omnis qui attulit,attulit illud atq; illud,inter cætera quæ dicebat, & argentũ & æs cōmemorãs. Demptio-
nē sanè interpretati sunt Latini,quòd Græcus habet ἀφαίρεμα. Appellata est autem dēptio, eo quòd sibi demeret,
qui domino offerret. CAIETANVS. Si quis habebat aurũ.Iuxta Hebræum habetur,Et omnis vir qui ele-
uauit eleuationem auri.Insinuat,quòd illa enumerata priùs, oblata fuerũt à mulieribus,adiũgit nunc aurũ obla-
tum à viris. AVCTOR CATENAE. Si quis habebat aurũ.Hebraica litera habet וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר הֵנִיף תְּנוּפַת
זָהָב לַיהוָה Vecol is aser heniph tenuphath zahab laihoua,Et omnis vir qui eleuauit eleuationē auri domino,siue L
& omnis qui subleuãdam attulit auri oblationē domino.Et hũc habet sensum,Qui volũtario erãt corde, attule-
runt iocalia aurea,& eleuabãt ea corã domino,atque ventilabãt in sublimi,qui ritus quidã erat efferēdi, sicut &
alius ritus erat leuandi sursum & deorsum aliquot vicibus . Primus Hebraicè vocatur תְּנוּפָה tenupha, secundus
תְּרוּמָה Et hęc in textu clarè reddi nō possunt,nisi multa vtamur paraphrasi.Chaldaica & omnis vir qui separauit
primitias auri coram domino.Septuaginta,καὶ πάντες ὅσοι ἤνεγκαν ἀφαίρεμα χρυσίου κυρίῳ, Et omnes qui obtulerũt
segregationē auri domino.Deinde sequitur apud Hebręũ וְכָל אִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ תְּכֵלֶת Vecol is aser nimza itto
techéleth,Et omnis vir apud quem inueniebatur hyacinthus,siue cum quo inuētus est hyacinthus,& cætera quæ
sequũtur,de quibus pluries in superioribus dictũ est.Chaldaica,Omnisq; apud quem inuētus est hyacinthus. Se-
ptuaginta,καὶ πᾶς ᾧ εὑρέθη παρ' αὐτῷ ὑάκινθος,Et omnis cui inuentũ est apud eum hyacinthus & Græcismus est.Sed
Interpres Latinus succinctiùs locutus est.Vbi autē apud nos est,pelles arietũ rubricatas, & ianthinas, in Hebræo
additur הֵבִיאוּ hebíu,id est,obtulerũt.Deinde vbi nos legimus, Argēti ærisq; metalla obtulerũt domino,ita est in M
Hebraico כָּל מֵרִים תְּרוּמַת כֶּסֶף וּנְחֹשֶׁת הֵבִיאוּ אֵת תְּרוּמַת יְהוָה Col merim terúmath chéseph vnchóseth hebíu eth
terumath Iehoua,Omnis eleuãs eleuationē seu oblationē argēti & æris, obtulerũt leuationē seu oblationē domi-
no.Chaldaica,Omnis qui separauit primitias argenti & æris,obtulerunt primitias corã domino.Septuaginta,καὶ
πᾶς ὁ ἀφαιρῶν τὸ ἀφαίρεμα,ἀργύριον καὶ χαλκὸν ἤνεγκαν τὰ ἀφαιρέματα τῷ κυρίῳ,Et omnis separans separationē,argen-
tum & æs obtulerũt separationes domino.Sed more suo Interpres sensum non verba trãstulit. Demũ quod apud
nos est, lignaq; Sethim in varios vsus, sic est in Hebræo: וְכָל אֲשֶׁר נִמְצָא אִתּוֹ עֲצֵי שִׁטִּים לְכָל מְלֶאכֶת הָעֲבֹדָה הֵבִיאוּ
Vecol aser nimza itto haze sittim lecol melècheth hahaboda hebíu,Et omnis apud quē,seu cũ quo inuēta sunt li-
gna sittim,ad omne opus ministerij obtulerunt.Ita & Chaldaica,hoc est,quicũque habebãt ligna Sethim, obtu-
lerunt ea pro vniuerso opere ministerij,& (vt vertit Interpres) in varios vsus ad constructionem ipsius taberna-
culi.Septuaginta verò,καὶ παρ' οἷς εὑρέθη ξύλα ἄσηπτα εἰς πάντα τὰ ἔργα τῆς κατασκευῆς,ἤνεγκαν,Et apud quos inuenta
sunt

A sunt ligna imputribilia in omnia opera fabricationis,obtulerunt.Sed cuncta hæc idem sunt in sententia cum li-
tera nostra . In quibus omnibus obedientia deuota ac prompta populi describitur ad donaria offerenda ad im-
pensas tabernaculi,& artificum opera diligentes: gaudebant enim sua effundere in ornatum & cultum taberna-
culi domini dei sui. Non parcebant ornatui mulierum , quem reseruauerant primùm . Non enim verisimile est
omnes diuitias suas exhibuisse ad vitulum,sicut nec nunc omnia proferunt,sed sufficientia & ad opus abundan-
tia,donata sponte,quibus spoliauerant Aegyptum,eis rebus nunc quoque tabernaculum ornant , sic domino iu-
bente. *Sed & mulieres doctæ quæ neuerant dederunt hyacinthum,purpuram & vermiculum,ac byssum,& pilos caprarum, sponte propria*
cuncta tribuentes. AVGVSTINVS IN LOCVTIONIBVS. Iuxta aliam literam, Et omnis mulier sa- Locut. 142.
piens mente manibus nere , quasi nere posset non manibus , & sapiens nere . Elegans atque inusitata locutio est.
Deinde omnis mulier attulerunt,More superiorum plurali concluditur singularis,quia omnis mulier attulit v-
B sitatiùs diceretur.Et omnes mulieres quibus visum est sensu suo,in sapientia nerunt pilos caprinos.Notandum,
sapientiam in his artibus sæpe appellare scripturam, id est, sophiam. CAIETANVS. Sed & mulieres do-
ctæ dederunt quæ neuerant. Iuxta Hebræum habetur, Et omnis mulier sapiens corde manibus suis neuerunt, &
attulerũt netam hyacinthum,& purpuram,& vermiculum,& byssum.Et post enumerata neta quatuor generum,
subiungitur,Et omnes mulieres quarum eleuauit cor earum ipsas in scientia,neuerunt lanam caprinam.Et hinc
apparet quòd suprà diximus, non ignobiles fuisse cortinas è capris, sed ex vocato vulgariter symballoto. AV-
CTOR CATENAE. Sed & mulieres doctæ, & cætera. Hebraica litera sic habet וְכָל אִשָּׁה חַכְמַת לֵב בְּיָדֶיהָ
טָווּ וַיָּבִיאוּ מַטְוֶה Vecol issa chacmath leb biiadéha tauu, vaiabíu matue, Et omnis mulier sapiens corde , manibus
suis neuerunt, & attulerunt netum siue filatum. Alij legunt, Omnes quoque mulieres, quæ sapienti erant corde,
manibus suis nebant, & attulerunt quod nendo operatæ fuerant. Sapientes vel sapienti corde vocant peritas, id
est,quæ optimè nere nouerãt.Chaldaica,Omnísque mulier sapiens corde,manibus suis nebat, & adducebat hya-
C cinthum & purpuram & coccinum & byssum quæ neuerant.Septuaginta,καὶ πᾶσα γυνὴ σοφὴ τῇ διανοίᾳ ταῖς χερσὶν
νήθειν ἤνεγκαν νενησμένα,Et omnis mulier sapiens corde,siue docta ingenio manibus ad filandum, obtulerunt fila-
ta.Sed & hoc idem cum litera nostra.Hyacinthum,purpuram,ac vermiculum.Qui est idem cum cocco bis tin-
cto, & à Chaldaica & Septuaginta coccinum appellatur . Quod autem apud nos est, Et pilos caprarum , sponte
propria cuncta tribuētes, apud Hebraicam literam huiusmodi est וְכָל הַנָּשִׁים אֲשֶׁר נָשָׂא לִבָּן אֹתָנָה בְּחָכְמָה טָווּ אֶת
הָעִזִּים Vecol hanasim aser nasa libban othána bechachma , tauu eth habizim , Et omnes mulieres, quibus eleua-
tum est cor in sapientia,seu quarum cor eleuauit eas in sapientia,filauerũt capras, siue caprarum pilos. Hebrais-
mus est, Quarum cor eleuauerunt eas in sapientia , pro mulieres peritæ artis nendi . Legunt alij , Sed & omnes
mulieres quas excitauit vel incitabat cor ipsarum sapienter vel industriè neuerunt pilos caprinos.Chaldaica, Et
omnes mulieres quæ volebant,cum sapientia cordis earum nebant filos caprarum. Septuaginta, καὶ πᾶσαι αἱ γυ-
ναῖκες, αἷς ἔδοξε τῇ διανοίᾳ αὐτῶν ἐν σοφίᾳ, ἔνησαν τὰς τρίχας τὰς αἰγείας,Et omnes mulieres quibus visum est in men
D te earum,in sapientia neuerunt pilos caprinos.Quæ etsi aliquantulum à nostra litera variare videantur,conside-
rato tamen diligenter quod Interpres plura membra in vnum coaptauit ac redegit,in sententia nequaquam di-
screpant. *Principes verò obtulerunt lapides onychinos,& gemmas ad superhumerale & rationale. Aromatáque & oleum ad luminaria*
concinnãda,& ad præparãdum vnguētum,ac thymiama odoris suauißimi cōponendum. AVGVSTINVS IN LOCVTIO- Locut. 144.
NIBVS. Iuxta Septuaginta,Et compositiones, & oleum vnctionis, & compositionem incensi. Non composi-
tiones aliquas extra debemus intelligere,sed cùm dictum esset, & compositiones, per coniunctionem copulati-
uam,non aliud adiunxit,sed quod dixerat exposuit,vt sciremus quas cōpositiones.Et oleum vnctionis, & com-
positionem incensi . Compositionem autem vocat , quia ex multis confecta sunt. AVCTOR CATENAE.
Et quod apud nos legitur,Et gemmas ad superhumerale & rationale,& subauditur ornandum, Hebraicè adiun-
ctum est הַמִּלֻּאִים Hamilluim, id est, plenitudinum seu adimpletionum, vel vt habet Chaldaica , Ad implendas
cælaturas quæ erant in superhumerali & rationali. Et vt iam dictum est , significat gemmas pretiosas quæ palis
E aureis includi solent,quibus ornaretur vtrũquę.Pro eo autem quod nostra editio vertit dictionem שֹׁהַם Sóham
onychinos,prout etiam habet & Chaldaica,Septuaginta λίθους τῆς σμαράγδου,posuerunt,hoc est,lapides smarag-
di. Deinde quod sequitur , Aromatáque & oleum, & cætera, ita legitur in Hebræo וְאֶת הַבֹּשֶׂם וְאֶת הַשֶּׁמֶן לַמָּאוֹר
וּלְשֶׁמֶן הַמִּשְׁחָה וְלִקְטֹרֶת הַסַּמִּים Veeth habósem veeth hasamen lemaor, vlsémen hamischa velictóreth hasam-
mim.Et aroma vel aromata, & oleum pro luminari , & pro oleo vnctionis , & pro incenso siue thymiamate aut
suffito aromatico vel aromatum.Vertunt alij,Odoramenta quoque,& oleum pro luminari, & pro oleo vnctio-
nis,& aromata ad suffitum.Chaldaica,Et aromata & oleum ad luminaria,& ad oleum vnctionis,& ad thymia-
ma aromatum . Quæ omnia idem sunt penitùs cum Latina litera. *Omnes viri & mulieres mente deuota obtulerunt do-*
naria,vt fierent opera quæ iusserat dominus per manum Moysi.Cuncti filij Israel voluntaria domino dedicauerũt. RABANVS. Non
vtique contra Apostolum ex tristitia aut ex necessitate,sed alacri corde ac pia deuotione,quia hilarem datorem
diligit deus. THOMAS. Sacrificia propriè dicuntur,quãdo circa res deo oblatas aliquid fit,sicut quòd ani- 2.2.q.85. ar.3.ad.3.
F malia occidebantur & comburebãtur,quòd panis frangitur,& comeditur,& benedicitur. Et hoc ipsum nomen
sonat.Nam sacrificium dicitur ex hoc,quòd homo facit aliquid sacrum.Oblatio autem directè dicitur,cùm deo
aliquid offertur,etiã si nihil circa ipsum fiat, sicut dicũtur offerri denarij vel panes in altari, circa quos nihil fit.
Vnde omne sacrificium est oblatio,sed non cōuertitur.Primitiæ autem oblationes sunt,quia deo offerebãtur, vt
legitur Deuteronomij vigesimo nono.Non autem sunt sacrificia,quia nihil sacrum circa eas fiebat.Decimæ au-
tem propriè loquēdo non sunt sacrificia,neque oblationes,quia non immediatè deo, sed ministris diuini cultus
exhibētur. CAIETANVS. Omnes viri & mulieres.Non sic absolutè scribitur in Hebręo,sed cum limita-
tione,quos spontaneos reddidit cor eorum,ipsos ad afferendum donaria, vt fierent opera quæ iusserat dominus
per manum Moysi.Et quod sequitur,Cuncti filij Israël,in Hebręo habetur,Attulerunt filij Israël voluntaria do-
mino. AVCTOR CATENAE. Omnes viri , & cætera. Iuxta Hebraicum ita habetur כָּל אִישׁ וְאִשָּׁה
אֲשֶׁר נָדַב לִבָּם אֹתָם לְהָבִיא לְכָל הַמְּלָאכָה Col is veissa aser nadab libbam otham lehabi lecol hamelacha,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Omnis vir & mulier quorum spontaneum cor secum, siue quos spontaneos fecerat cor ipsorum ad offerendum G
ad omne opus. Legunt alij, Omnis vir & mulier quorum cor erat liberale vt offerrent aliquid pro cuncto opere.
Alij, Omnis vir aut mulier, qui spontaneum vel voluntarium habuerunt cor offerendi pro cuncto opere. Chal-
daica, Omnis vir & mulier qui voluerunt ex corde suo, vt offerrent ad omne opus quod præceperat, & cætera.
Quæ omnia nec à Latina sententia discrepant, si dictionem omnes, pro generibus singulorum, non pro singulis
generum appositam esse intellexeris, videlicet vt sit sensus, quòd quicunque ex omnibus viris & mulieribus ob-
tulerunt, id spontaneo corde, & prompta mente fecerunt. Septuaginta paululum variant, καὶ πᾶς ἀνὴρ καὶ γυνὴ ὧν
ἔφερεν ἡ διάνοια αὐτῶν, εἰσεληλύθεισαν ποιῆσαι πάντα τὰ ἔργα, Et omnis vir & mulier quorum tulit mens eorum ingre-
dientes facere omnia opera, & cætera. Subauditur, sponte obtulerunt. Deinde quod dicitur, Cuncti filij Israël
voluntaria domino dedicauerunt, ita in Hebræo habetur הֵבִיאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל נְדָבָה לַיהוָה Hebiu bene Israël neda-
ba laihoua, Obtulerunt seu afferebant filij Israël donum voluntarium, seu oblationem spontaneam domino, id H
est, quod sponte & libero ac prompto animo dederunt. Et est Hebiu verbum superioris clausulæ, videlicet om-
nis vir & mulier, quæ cuncta in vnum collegit Interpres, vt succinctiùs more suo verteret. Chaldaica, Obtule-
runt filij Israël voluntariè coram domino. Septuaginta, ἤνεγκαν ἀφαίρεμα τοῖ ἰσραὴλ κυρίῳ, Obtulerunt segrega-
tionẽ filij Israël domino. Ergo omnis vir & mulier (de quibus scilicet dixerat suprà) intelligũtur filij Israël. Mu-
lierum igitur quoque operas dominus non aspernatur ad consummationem decoris. Minima quoque opuscula
& donaria dominus suscipit ad exornãdum tabernaculum suum, vbi qui non possunt aurum, argentum & gem-
mas, saltem pilos caprarum & ligna afferunt, vt tabernaculi ornamenta pulchra varietate resplendeant.

Mystic. Homil. 13.

ORIGENES. Iam quidem & priùs de tabernaculo pro viribus dixeramus, verùm quoniam sæpe in Exodi
libro repetitur ipsa descriptio, dicitur enim & cùm dominus præcepit Moysi qualiter fieri debebat, & iterum
cùm Moyses præcepit populo vt offerat construendo operi materias, & cùm offertur, sicut hæc lectio continet,
quæ nobis modò recitata est, sed & postmodum enumerantur singula, cùm per Beseleel & cæteros sapiẽtes viros I
fabricantur, & iterum cùm ad conspectum Moysi deferuntur, & rursum cùm præcepto domini dedicantur. Fit
præterea & in aliis, vel libris vel locis horum commemoratio, & frequenter repetitur, vtpote quòd necessariò
commonetur. Nunc ergo recitatus est nobis ille sermo, vbi filij Israël prompta mente donaria in opus taberna-
culi contulerunt. Cùm considero meipsum primum, & discutio, piget ad hæc aperiẽda manum mittere. Vereor
enim ne fortè etiam si dominus reuelare dignetur alicui, sicut fortè dignatur (de me enim non sum ausus dice-
re) vereor inquam, & valde dubito si inueniam auditores, & cùm ita sit, ne fortè ab eo qui explanare conabitur,
requirantur dominicæ margaritæ, vbi, vel quomodo, vel ante quos mittantur. Verùm quoniam magnoperè ex-
pectatis vt aliqua ex his quæ lecta sunt disserantur, & præcepit mihi dominus meus, dicens, Oportebat te dare
pecuniam meam ad mensam, & ego veniẽs, cum vsuris vtique exegissem eam, ipsum rogabo, vt verbum meum
suam pecuniam facere dignetur, vti non meam pecuniam, non meum aurum vobis, sed ipsius fœnerem, ipsius
vobis verbo, & ipsius sensu loquar, & ad auditus vestri hæc deferam mensam. Vos iam videritis suscipientes do- K
minicam pecuniam, quomodo vsuras eius venienti domino præparetis. Vsuræ autem sunt verbi dei, habere in
vsu vitæ & actuum ea quæ præcepit sermo dei. Si ergo audientes verbum, vtimini eo, & agitis secundum ea quæ
auditis, & secundum hæc viuitis, vsuras domino præparatis, & potest fieri vt vnusquisque vestrum de quinque
talentis faciat decem, & audiat à domino, Euge serue bone & fidelis, eris potestatem habens super decem ciuita-
tes. Tantùm illud videte, ne quis vestrum acceptam pecuniam, aut in sudario colliget, aut diffodiat in terram,
quia huiusmodi hominis in aduentu domini quis sit exitus, bene nostis. Tentabimus igitur pauca de multis,
imò pauciora de paucis, quippe quibus & noster sermo librandus sit, & vester auditus. Primò igitur omnium
videamus quid est quod suprà dixit Moyses ad filios Israël, Sumite à vobisipsis redemptionem domino, & nunc
quòd omnis multitudo filiorum Israël, obtulit mente promptissima atque deuota primitias domino. Non vult
dominus vt aliquid offeras sibi quod extra te est, à nobisipsis sumenda, & initia offerenda sunt domino, prout
vnusquisque concepit corde. Aurum iubetur & argentum deferri, æs & cæteræ materiæ, & deferuntur, quomo- L
hoc possum ego de meipso offerre? Nunquid intra me aurum nascitur aut argentum, & cætera quæ iubentur?
Nónne hoc vnusquisque de promptuariis, & de scriniis suis profert? Quid est ergo quod dixit Moyses, Offerte
à vobis ipsis, & vnusquisque sicut concepit corde? Et iterum, Omne vas aureum in donaria domini separatum
est. Si quis habebat aurum, hyacinthum & cætera, obtulerunt domino. Illud quidem aurum & argentum, cæte-
ræq; materiæ vnde tabernaculum constructum est, constat de scriniis & promptuariis vniuscuiusque prolatum.
Spiritalis autem lex aurum requirit ad tabernaculum, quod intra nos est, & argentum quod intra nos est, &
omnes reliquas materias illas deposcit, quas & intra nos habere possumus, & proferre de nobis. Dicit enim scri-
ptura, quia propè est verbum in ore tuo, & in corde tuo, quia si confessus fueris in ore tuo dominum Iesum,
& credideris in corde tuo, quòd deus illum suscitauit à mortuis, saluus eris. Si ergo credideris in corde tuo,
cor tuum & sensus tuus aurum est. Obtulisti igitur aurum ad tabernaculum, id est, fidem cordis tui. Si verò con-
fessus fueris, sermonem obtulisti, sermonem confessionis argentum. Idcirco ergo dixit Moyses, qui est lex spiri- M
talis, sumite à vobis ipsis. Hæc à teipso sumis, hæc intra te sunt, hæc etiam si nudus sis, habere potes. Sed & quod
addidit, vnusquisque sicut concepit corde, huc respicit. Non enim poteris aliquid de sensu tuo offerre deo, vel
de verbo tuo, nisi priùs quæ scripta sunt corde conceperis, nisi intentus fueris, & diligenter audieris, non potest
aurum tuum probatum esse, nec argentum: requiritur enim vt probatum sit. Audi scripturam dicentem, Eloquia
domini eloquia casta, argentum igne probatum, purgatum septuplum. Si ergo quæ scripta sunt corde cõceperis,
erit aurum tuum, id est, sensus tuus probus, & argentum tuum, qui est sermo tuus, probatum. Quid etiam de ære
dicemus? Opus est & ære ad tabernaculi cõstructionem. Videtur quidem æs pro fortitudine suscipi, & loco poni
posse fortitudinis & cõstantiæ, sed ne quis dicat, hoc diuinare magis est, quã explanare, vbi quod dicitur, non de
scripturarum auctoritate munitur, puto ergo æs accipi posse pro voce. Aliud est enim sermo, aliud vox. Sermo
dicitur loquela rationi subnixa. Vox verò est (verbi causa) si Latinè, si Græcè dicatur, si elenatiùs, si presiùs.

Sed hæc

A Sed hæc necessariò vt de scripturis probemus exigitis. Audi quid dicit Apostolus, Si linguis hominum loquar &
angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum vt æramentum sonans, vt cymbalum tinniens. Ita ergo
loqui linguis, & interpretari ex alia in aliam linguam, eris oblatio est. Necesse est enim omnia habere tabernacu-
lum dei, & nihil deesse in domo domini. Est igitur (vt diximus) æris oblatio vox. Vox autem est quæ alterius sen-
sum in alteram linguam vertit. Sermo verò est, qui sensum proprium profert. Omnia ergo offerantur deo, & sen-
sus, & sermo, & vox. Quid de cęteris dicemus? Multa sunt enim, & singula discutere opus est ingens. Verùm quid
proderit vt nostro quidem ingenti labore dicantur, ab occupatis verò auditoribus, & vix vnius horæ puncto
verbo dei assistentibus, spernantur & pereant? Nisi enim dominus ædificauerit domum, in vanum laboraue-
runt qui ædificant eam. Veruntamen nos (vt suprà dictum est) tradimus ad mensam pecuniam domini, videat
enim vnusquisque auditorum, quomodo suscipiat quæ traduntur. Vnusquisque autem (inquit) nostrum, sicut
B corde concepit, offerat initia domino. Quod dixit initia, quæro quæ sint initia auri, vel quæ primitiæ argenti?
Quomodo autem de cocco & purpura & bysso videntur conferri primitiæ? Aut quomodo sicut corde conce-
perit, & mente prompta & deuota quis offert? Hoc iam singulos nostrum pulsat, videamus simul & quomodo
corde concepimus. Quanti modò hic præsentes sumus, & sermo dei tractatur? sunt qui concipiunt corde quæ le-
cta sunt: sunt qui omnino non concipiunt quæ dicuntur, sed est mens eorum & cor, aut in negociis, aut in actĩ-
bus seculi, aut supputationibus lucri, & præcipuè mulieres, quomodo putas corde concipiunt, quæ tantum gar-
riunt, quæ tantum fabulis obstrepunt, vt non sinant esse silentium? Iam quid de mente earum, quid de corde di-
scutiam, si de infantibus suis, aut de lana cogitent, aut de necessariis domus? Vereor magis ne sequantur illas, de
quibus dicit Apostolus, Quæ discunt circumire domos, non solùm verbosæ, sed & curiosæ, loquentes quæ non
oportet. Quomodo ergo istæ tales corde concipiunt? Non concipit corde quis, nisi vacet corde, nisi sit mente
liber & totus intentus, nisi corde vigilet, non potest corde concipere, & offerre dona deo. Quod si hactenus ne-
C gleximus, ex hoc saltem attentiores simus, & sollicitè intendamus, vt possimus mente concipere, ac vltroneè of-
ferre. Iustum est enim, vt in tabernaculo domini inueniatur vnusquisque habere quod ei offerat. Quam glorio-
sum tibi est, si dicatur in tabernaculo domini, Aurum istud (verbi causa) quo arca testamenti obtegitur, illius
est, argentum ex quo bases & columnæ sunt, illius est, æs de quo annuli & candelabrum, & nonnullæ columna-
rum bases factæ sunt, illius est, sed & lapides isti humeralis & logij, illius sunt, purpura qua ornatur pontifex, il-
lius est, & coccus illius est, & cætera quæque per singula? Et rursum quàm indecorum, quàm miserum erit, si do-
minus veniens requirere ædificium tabernaculi, nihil muneris tui inueniat in eo, nihil à te cognoscat oblatum?
Sic indeuotus, sic infidelis vixisti, vt nihil memoriæ tuæ in tabernaculo dei esse gestieris? Sicut enim princeps
huius mundi venit ad vnumquemque nostrum, & quærit si quid de suis actibus inueniat in nobis, & siquidem
inuenerit, sibi nos vendicat, ita & è contrario, si veniens dominus inueniat aliquid tuum in tabernaculo suo,
sibi te defendit, & suum te dicit. Domine Iesu præsta mihi, vt aliquid munimenti habere merear in tabernaculo
D tuo. Ego optarem (si fieri posset) esse aliquid meum in illo auro, ex quo propitiatorium fabricatur, vel ex quo arca
contegitur, vel ex quo candelabrum fit luminis & lucernæ. Aut si aurum non habeo, aut argentum, saltem ali-
quid inueniar offerre quod proficiat in columnas vel in bases earum. Aut certè vel æris aliquid habere merear
in tabernaculo, vnde circuli fiant, & cætera quæ sermo diuinus describit. Vtinam mihi esset possibile vnum
esse ex principibus, & offerre gemmas ad ornamentum pontificis, humeralis, & logij. Sed quia hęc supra me sunt,
certè vel pilos caprarum habere merear in tabernaculo dei, tantùm ne in omnibus iciunus & infœcundus inue-
niar. Vnusquisque ergo sicut concepit corde, mente prompta & deuota offerat. Videte si concipitis, videte si te-
netis, ne fortè effluant quæ dicuntur & pereant. Volo vos admonere religionis vestræ exemplis. Nostis qui diui-
nis mysteriis interesse consuestis, quomodo cùm suscipitis corpus domini, cum omni cautela & veneratione
seruatis, ne ex eo parum quid decidat, ne consecrati muneris aliquid dilabatur. Reos enim vos creditis, & re-
ctè creditis, si quid inde per negligentiam decidat. Quod si circa corpus eius conseruandum tanta vtimini
E cautela, & merito vtimini, quomodo putatis minoris esse piaculi verbum dei neglexisse, quàm corpus eius? Ini-
tia ergo iubentur offerre & offerunt, hoc est, primitias, qui offert quod primum est, necessariò habeat ipse quod
reliquum est. Vide quantum nos oportet abundare auro, quantum argento, ac reliquis omnibus quæ iubentur
offerri, vt & domino offeramus, & nobis superśit. Primo enim omnium debet sensus meus intelligere deum, &
ipsi offerre primitias intellectus sui, vt cùm deum bene intellexerit, reliqua consequenter agnoscat. Hoc etiam
sermo faciat, hoc & omnia quæ in nobis sunt, agant. Sed videamus & cætera. Hyacinthum, & purpuram, & coc-
cum duplicatum, & byssum tortam. Quatuor ista sunt, ex quibus conficiuntur, vel pontificis indumenta, vel
cætera quæ ad sacrum parantur ornatum. De his dixerunt quidam ante nos, & sicut non decet aliena furari, ita
conueniens puto, benedictis alterius non abuti fatentem. Ista ergo (vt & prioribus visum est) quatuor elemento-
rum ex quibus & mundus constat & corpus humanum, tenent figuram, id est, aëris, ignis, aquæ, & terræ. Hya-
cinthus ergo ad aërem refertur, hoc enim ipse indicat color, sicut & coccus ad ignem. Purpura aquæ tenet figu-
F ram, quasi quæ de aquis accipiat fucum. Byssus terræ, quia oritur ex terra. Habemus ergo & nos hæc omnia in
nobis, & quia ex his primitias domino iubemur offerre, ideo dixit, Sumite ex vobisipsis, & offerte primitias do-
mino. Verùm illud considerandum puto, quòd cùm de cæteris simpliciter dixit Moyses, tantùm de cocco addi-
dit duplicatum, & byssum tortam. Requiritur ergo, cur alias quidem materias, ex quibus & cætera indicantur
elementa, simpliciter dixerit, coccum quo ignis designatur, solùm posuerit duplicatum? Difficilia hæc ad intelli-
gendum, & ad proferendum multùm difficiliora. Veruntamen prout dominus dederit, tentabimus explanare.
Oportet enim & dici aliqua, & aliquãta seruari. Videamus ergo qua ratione coccum dixerit duplicatum. Color
iste (vt diximus) ignis indicat elemẽtum. Ignis autem duplicem habet virtutem, vnam qua illuminat, aliam qua
incẽdit. Hæc est historię ratio. Veniamus & ad intellectũ alium. Et iam ignis ipse duplex est. Est ignis quidam in
hoc seculo, est & in futuro. Dominus Iesus dixit, Ignem veni mittere in terram. Ignis iste illuminat. Item rursus
dominus dicet in futuro operariis iniquitatis, Ite in ignem æternum, quem præparauit pater meus diabolo, &

Universidad de Deusto
Biblioteca

angelis eius. Ille ignis incendit. Veruntamen iste ignis, quem venit mittere Iesus, illuminat quidem hominem G
omnem venientem in hunc mundum, habet tamen aliquid & quod incendat, sicut confitentur illi qui dicunt,
Nonne cor nostrum ardens erat intra nos, cùm adaperiret nobis scripturas? Simul ergo & incendebat & illu-
minabat, adaperiens scripturas. Nescio autem si & ille ignis in futuro seculo qui incendit, habeat aliquid &
quod illuminet. Est ergo (vt ostendimus) natura ignis duplex, & ideo offertur coccus duplicatus. Quomodo er-
go nos offerre possumus ignem istum duplicatum ad ædificium tabernaculi, videamus. Si doctor es, extruis ta-
bernaculum, ædificans Ecclesiam dei, dicit ergo & ad te deus, quod & ad Hieremiam dixit, Ecce dedi verba
mea in os tuum, id est, ignem. Si ergo docens & ædificans Ecclesiam dei, increpes tantummodo, & arguas & ca-
stiges, & peccata populi exprobres, nihil autem consolationis proferas de scripturis diuinis, obscurum nihil ex-
planes, nihil scientiæ profundioris attingas, nec aliquid intelligentiæ sacratioris aperias, obtulisti quidem coc-
cum, sed non duplicatum. Ignis enim tuus incendit tantummodo, & non illuminat. Et rursum, si docens myste- H
ria legis aperias, secretorum arcana discutias, peccantem verò non arguas, negligentem non corripias, seueritа-
tem disciplinæ non teneas, obtulisti quidem coccum, sed non duplicatum. Ignis enim tuus tantùm illuminat,
non accendit. Qui ergo rectè offert, & rectè diuidit, coccum offert duplicatum, vt cùm scientiæ lumine igniculum seueritatis admisceat. Quid autem sibi velit & byssus torta videamus. Et huic enim dedit aliquid additamenti præ cæteris elementis. Byssum diximus terræ habere formam, quod est caro nostra. Carnem ergo non vult
offerri deo fluitantem luxu, & delitiis resolutam, sed torqueri iubet eam & constringi. Quis ergo est qui torqueat
carnem suam? Ille nimirum qui dicit, Macero corpus meum, & in seruitutem subiicio, ne forte cùm aliis prædi-
cauerim, ipse reprobus efficiar. Sic ergo est offerre & byssum tortam, carnem abstinentia, vigiliis, & meditatio-
num labore conficere. Offeruntur & pili caprarum. Hoc genus pecudis in lege pro peccato iubetur offerri. Pilus
verò species est emortua, exanguis & inanimis. Hanc qui offert, ostendit in se sensum peccati iam mortuum, nec
in membris suis vltra viuere aut regnare peccatum. Pelles quoque offeruntur arietum. Arietem etiam ante nos I
quidam pro furore posuerunt. Et quia pellis mortui animalis indicium est, ostendit furorem in se mortuum, qui
deo offert arietum pelles. Additur autem ad hæc, viri cum mulieribus præbuerunt armillas, & cætera, siue iuxta
alia exemplaria, Et viri acceperunt à mulieribus suis omnes quibus visus est sensus, & attulerunt gemmas, & in-
aures, & anulos, & discriminalia, & dextralia. Vides & hìc quomodo illi afferunt dona deo, qui corde vident,
qui intellectum corde concipiunt, qui mentem intentam & deditam habent ad verbum dei? Isti ergo afferunt
munera, & afferunt etiam à mulieribus suis, inaures (inquit) & gemmas, & dextralia. Mulieres secundum allego-
ricam rationem sæpe iam diximus quòd caro accipitur, & vir rationabilis sensus. Bonæ sunt ergo istæ mulieres
quæ obediunt viris suis. Bona caro quę iam spiritui non repugnat, sed obtemperat & consentit, & ideo si duobus
vel tribus in vobis conuenerit, ex quacũque re petieritis, fiet vobis dicit dominus. Offerũt ergo à mulieribus suis
inaures. Vides quomodo domino offertur auditus? Sed & dextralia domino offeruntur, Opera dextra, & opera
bona quæ per carnem geruntur. Hæc domino offerat rationabilis sensus, sed & discriminalia offeruntur. Offert K
discriminalia, qui bene scit discernere quid agendum sit, quid vitandum, quid deo placeat, quidue displiceat,
quid iustum sit, quid iniustum. Ista sunt discriminalia quæ domino offeruntur. Hæ ergo mulieres inaures domi-
no offerunt, quia sunt mulieres sapientes. Venerunt enim (inquit) mulieres sapientes, & fecerunt quæcunque ne-
cessaria erant ad indumenta pontificis. Ille verò mulieres quæ inaures suas obtulerunt vt fieret vitulus, insipen-
tes erant, quæ à veritate quidem auerterunt auditum, ad fabulas autem impietatèmque se conuerterunt, & ideo
obtulerunt inaures suas, vt fieret caput vituli. Sed & in Iudicum libro aliud nihilominus idolum inuenimus ex
mulierum inauribus factum. Istæ ergo beatæ mulieres, beata ista caro, quæ domino offert inaures suas, & dextra-
lia sua, & anulos suos, & omnia opera manuum suarum, quæ in mandatis domini agit. Additur post hæc, quia
& apud quem inuenta sunt ligna imputribilia, obtulit deo. Si quis diligit Christum dominum in incorruptio-
ne, lignum imputribile offert domino. Beatus ergo apud quem inuenitur, vel sensus incorruptus, vel corpus in-
corruptum, & hoc offert deo. Vnde & bene valde dixit, Apud quem inuenta sunt ligna imputribilia. Non enim L
apud omnes inueniuntur ligna imputribilia. De auro non dixit, neque de argento, apud quem inuẽtum est. Po-
test enim apud omnes inueniri sensus & sermo. Sed nec de quatuor coloribus hoc dixit. Omnium nanque est, ex
quatuor constare secundum corpus elementis. Ligna autem imputribilia, id est, incorruptionis & virginitatis
gratia apud rarum quemque inueniri potest, sicut & dominus dicit, Non omnes capiunt verbũ istud, sed quibus
datum est. Sed & principes (inquit) obtulerunt dona sua. Quæ sunt ista dona quæ principes offerũt? Gemmas (in-
quit) obtulerunt, & iuxta aliam literam lapides smaragdos, & lapides repletionis, & lapides adhumerales. Lapi-
des repletionis dicuntur, qui ponuntur in logio, hoc est, in pectore pontificis collocãtur, scripti per nomina tri-
buum filiorum Israël. Hoc quod dicitur logion, id est, rationale, qui est pannus exiguus ex auro & gemmis, colo-
ribúsque variis, & superhumerali contra pectus pontificis annectebatur, formam habet sensus rationalis qui in
nobis est. In hoc positi dicuntur lapides repletionis, qui tamen cohærent & connexi sunt ad lapides humerales,
atque ex his cõtinentur adstricti. Humeralis ornatus indicium est actuum bonorum. Actus ergo cum ratione, & M
ratio cum actibus sociatur, vt sit cõsonantia in vtroque. Qui enim fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in
regno cœlorum. Sit ergo in nobis sermo de actibus pedens, & sermonem actus exornent. Hic enim pontificis re-
fertur ornatus. Sed ad hæc explenda principes requiruntur. Iste ornatus eorum est, qui in tantum profecerunt, vt
præsse populis mereantur. Offerunt etiam oleum principes ad vsus duplices, profuturum lucernis & chrismati.
Debet enim lucerna eorum qui populis præsunt, non abscondi, aut sub modio poni, sed super candelabrum, vt
luceat omnibus qui in domo sunt. Sed & incensi compositionem principes offerunt quæ componatur per Moy-
sen in odore suauitatis domino, vt & ipsi dicant, quia Christi bonus odor sumus. ISIDORVS. Offeruntur igitur vno studio, & tamen diuersa donaria ad constructionem tabernaculi, iuxta quod scriptum est, Au-
rum, argentum, æs, lapides pretiosos, tum præterea byssum, coccum, hyacinthum, & cætera. Collatio verò ipsa
non fit necessitate sed sponte, quia fides spontanea est. GREGORIVS TRIGESIMO MORALIVM.

Cap. 10.

Quod

A Quod verò quicquid in tabernaculi ornatum & ad vestes sanctas necessarium erat, viri cum mulieribus præ-
buerunt, hoc significat, quòd in explendo cultu sanctæ Ecclesiæ, & fortium facta sublimia, & infirmorum opera
extrema numerantur. Quid autem per armillas quæ lacertos astringunt, nisi præpositorum validè laborantium
opera demonstrantur? Et quid per inaures, nisi subditorum obedientia exprimitur? Quid per anulos nisi signa-
culum secretorum? Plerumque enim magistri signant, quod ab auditoribus capi non posse considerant. Et quid
per dextralia, nisi primæ operationis ornamenta memorantur? Quid per vas aureum in donaria domini sepa-
ratum, nisi diuinitatis intelligentia accipitur? quæ tanto ab inferiorum amore disiungitur, quanto ad sola quæ
æterna sunt amanda subleuatur. Quid per hyacinthum, nisi spes cœlestium? Quid per purpuram, nisi cruor ac
tolerantia passionum amore regni perpetui exhibita? Et quid per bis tinctum coccum nisi charitas demonstra-
tur, quæ pro perfectione bis tingitur, quia dei & proximi dilectione decoratur? Quid per byssum nisi imma-
B culata carnis incorruptio? Et quid per pilos caprarum, ex quibus ciliciorum asperitas texitur, nisi dura pœniten-
tium afflictio designatur? Dum igitur alij per armillas & anulos fortè magisterium exercent, alij per inaures &
dextralia deuotam obedientiam rectámque operationem exhibent, alij per separatum vas aureum, præclaram
subtiliorémque dei intelligentiam tenent, alij per hyacinthum, purpuram & coccum audita cœlestia sperare,
credere, amare non desinunt, etiam quæ adhuc subtiliori intellectu minimè cognoscunt, alij per byssum incor-
ruptionem carnis offerunt, alij per caprarum pilos deplorant asperè quod libenter commiserunt. Ecce ex tanta
diuersitate operum vnum conficitur tabernaculum, sicut ex diuerso puluere, vna compingitur terræ gleba infu-
sione sancti spiritus irrigata. ISIDORVS. Iam porrò ligna Sethim imputribilia, omnes sancti intelligun-
tur, mente & corpore incorrupti, nec cum seculo pereuntes, semper manentes æterni. Lapides quoque pretiosi,
Confessores, Apostoli, sacerdotes, omnésque iusti, Quos etiam lapides viuos beatus Petrus Apostolus dicit, Vt 1. Pet. 2.
sitis (inquit) lapides viui, coædificati in templum dei. Hæc igitur omnia offeruntur in tabernaculum dei, vt nul-
C lus desperet salutem. Offert super hæc & alius aurum, sensum, alius argentum, eloquium, alius vocem æris. Sic-
que fiunt multa in tabernaculo dei, mensa scilicet & candelabrum, altare, columnæ, bases, tabulæ, cathedræ &
fulcra, thuribula, phialæ, mortariola, emunctoria, paxilli, tentoria, quibus diuersitatibus tota illa tabernaculi, id
est, Ecclesiæ pulchritudo distinguitur. Nam tabernaculum Ecclesia est, in qua mensa, id est, vnitas fidei, vel certè
scriptura sacra, qua vniuersi fideles spirituali cibo pascuntur. Candelabrum quoque cum septem lucernis, Chri-
stus cum septem Ecclesiis. Emunctorium quoque eius, hoc est, geminum testamentum. Et columnæ, doctores
sancti, firmitate fidei solidati. Nec non & bases, id est, Prophetæ suo fundamine structuram gestantes Ecclesiæ.
Ibi etiam & tabulæ Apostoli prædicationis latitudine dilatati. Ibi tentoria, Præpositi videlicet & prædicatores,
qui exteriùs laborant contra huius seculi turbines. Sunt ibi & cathedræ, id est, distributiones hominum. Sunt
& paxilli, hoc est, principes Ecclesiæ, quibus appendent omnia genera populorum. Scyphi quoque doctrinæ elo-
quia siue sensus. Necnon & thuribula, virtutes scilicet operum bonorum, vel orationes sanctorum, quibus odor
D suauitatis ascendit ad dominum. Phialæ quoque Apostoli & doctores pleni vitalibus aquis. Ibi lilia virginitatis
candor. Siue mortariola, laborum passionúmque tolerantiæ, quibus mortificantur membra pœnitentium. Et
hæ quidem species dispensationésque donorum sunt diuisæ per spiritum sanctum fidelibus, vt in singulis distri-
butionibus perfectum Christi tabernaculum construatur, in quibus habitat deus in medio eorum. Oleum verò
quod de arboribus oliuarum offertur, eandem gratiam spiritus sancti ostendit, habentem in se pacem & miseri-
cordiam per saluatoris aduentũ, vnde in cordibus nostris lumen veritatis accenditur. RABANVS. Quod
igitur principes obtulerunt lapides onychinos & gemmas ad superhumerale, & rationale, aromatáque & oleum
ad luminaria concinnanda, & ad præparandum vnguentum ac thymiama odoris suauissimi componendum,
significat Apostolos, apostolicosq; viros, sacerdotes, ac doctores fidelium, mirifica virtutũ opera sermone atque
exemplis, decorem ministerij sacerdotalis decenter præparare, quatenus per eorum studium atque impensam
in sancta Ecclesia fulgeat lumen scientiæ, atque exemplum boni operis, sermo luculentus ad instruendos audito-
E res, ac bona fama sanctæ conuersationis, ad commendandam sanctæ religionis gratiam his, qui in domo dei
honestè conuersantur, vt eorum exemplo discant eorum subiecti, domino spontanea cordis, oris atque operis
vota persoluere, vnde & sequitur, Omnes viri & mulieres mente deuota obtulerunt donaria, & cætera. Item,
Cuncti filii Israël voluntaria domino dedicauerunt.

Dixítque Moyses ad filios Israël, Ecce uocauit dominus ex nomine Beseleel filium Huri filij Hur de tribu 3
Iuda, impleúitque eum spiritu dei, sapientia & intelligentia & scientia, & omni doctrina ad excogitan-
dum & faciendum opus in auro & argento & ære, sculpendisque lapidibus, & opere carpẽtario. Quic-
quid fabrè adinueniri potest, dedit in corde eius. Ooliab quoque filium Achisamech de tribu Dan, ambos erudiuit
sapientia, ut faciant opera abietarij, polymitarij ac plumarij, de hyacintho ac purpura coccóque bis tincto, & bys-
F *so, & texant omnia, ac noua quæque reperiant.*

AVCTOR CATENAE. Postquam in superioribus narrauit de oblationibus factis à filiis Israël pro ædi- 3
ficatione tabernaculi, hìc subinde tractat de artificibus, vnde & ait. *Dixítque Moyses ad filios Israel, Ecce vocauit domi-*
nus ex nomine Beseleel filium Huri filij Hur de tribu Iuda. CAIETANVS. Parui refert quòd in Hebræo habetur, Vi-
dete, vocauit dominus, & cætera. Ne oriatur contentio inter artifices, manifestat Moyses diuinam electionem
monẽdo eos, videte, quia dominus nominauit Beseleel caput artificum. AVCTOR CATENAE. Ecce
vocauit, siue videte. Est enim in Hebræo רְאוּ Reu. Sed in idem quo ad sensum recidit. Ex nomine Beseleel, siue
nominatim. Vocauit autem (inquit) ex nomine, id est, delegit, siue selegit. *Implenísque eum spiritu dei, sapientia &*
intelligentia & scientia, & omni doctrina ad excogitandum & faciendum opus in auro & argento & ære, sculpendísque lapidibus,
& opere carpentario. AMBROSIVS. IN PSALMVM CXVIII. Non est difficile doceri quo-

Universidad de Deusto Biblioteca

modo vnum verbum multa sint, & multa verba vnum verbum sit, cùm dixerit Apostolus, Quia ipse est imago G
Coloss.1. dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ, in quo creata sunt omnia in cœlestibus & in terra, siue visibilia siue
inuisibilia, siue sedes siue dominationes, siue principatus siue potestates, omnia per ipsum & in ipso creata sunt.
Vnum est igitur verbum quod operatur in singulis, & cum in singulis operatur, operatur omnia & in omnibus.
Hoc verbum vnicum apud patrem se diffudit in plurima, quia de plenitudine eius omnes accepimus. Itaque si
videas singula omnium quæ creata sunt in ipso, videbis in singulis vnum verbum esse omnium, cuius pro captu
nostro participes sumus. In me verbum est humanum, in alio verbum cœleste, verbum angelorum, plerique sunt
qui habent verbum dominationum & potestatum. Verbum est iustitiæ, verbum castitatis, verbum prudentiæ,
verbum pietatis, verbum etiam virtutis. Sic vnum verbum multa sunt, & multa verba vnum sunt. Nec verò ar-
duum istud æstimari, cùm legerimus, Quia omnia potest spiritus sapientiæ. Itaque sicut alij datur per spiritum
sermo sapientiæ, & alij sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alij fides in eodem spiritu, alij gratia cura- H
tionum in vno spiritu, alij operatio virtutum, alij spiritus cognitionis, alij spiritus consilij plenioris, alij spiritus
fortitudinis, alij pietatis spiritus, & in omnibus vnus atque idem spiritus est, diuidens singulis prout vult. Ita est
spiritus Prophetarum, est spiritus Apostolorũ, est etiam artificum spiritus, sicut & Beseleel & Ooliab, quos imple-
uit dominus spiritu diuino sapientiæ & scientiæ, & omnis artis, vt facerent amictum & tabernaculum, atque
altare secundum sensum, quem dedit his deus, sed etiam cæteris sapientibus intelligere & facere omnia opera
secundum omnia quæ deus imperabat. Itaque fecerunt quæ non didicerant nec viderant, secundum ea quæ his
spiritus dei demonstrabat. Et plerisque videtur alius Apostolorum spiritus, alius Prophetarum, & diuersus in
singulis, sed non est diuersus, sed vnus est spiritus, diuidens genera diuersa virtutum. Vnde non dubium videri
debet, si aliis verbum Apostolicum, aliis Propheticum aliis Euangelicum, aliis verbum operatorium est datum,
& vnum est verbum diuidẽs se singulis pro nostra posibilitate, vel pro sua volũtaria largitate. AVGVSTI-
Locut. 146. NVS IN LOCVTIONIBVS. Iuxta alia exemplaria legitur, Facere aurum & argẽtum & æs, pro eo quod I
est facere ex auro & argento & ære. Non enim aurum faciebãt, sed ex auro. Tale est etiam quod paulò pòst dixit,
Quæst.169. & operari ligna, hoc est, ex lignis. IDEM IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Narrante
Moyse commemoratum est quòd ei dixit deus de Beseleel eisdem verbis ac totidem, quòd eum impleuerit spi-
ritu diuino sapientiæ & intellectus & scientiæ ad tabernaculi opera facienda, quæ pertinent ad artes opificum.
Vnde quid nobis videretur iam diximus. Sanè nouo more hîc iuxta aliam literã ars architectonica perhibetur,
opificum ex auro & argento & quocunque metallo, cùm illa dici soleat architectonica, quæ pertinet ad fabricas
ædificiorum. GRAECVS. Sapientia Beseleelis, donum à deo fuit, quo affabrè architectum sese gereret. Est
enim & sapientia mulieris textricis apud Iob, & agricolæ. Hæc autem omnia dona dei sunt ad humani generis
vtilitatem. BASILIVS. Propterea væ homini illi, qui sapientiæ prudentiæq; suæ causam deo auctori non
adscribit. CAIETANVS. Quia in Hebræo est, Et impleuit eum spiritu Elohim. Deo quatenus est distri-
butor donorum, attribui potest huiusmodi impletio, ego tamen intelligo hoc in loco nomine Elohim non signi K
ficari deum, sed iudicem. Ita quod ad literam significatur, quòd deus impleuit eum spiritu iudicis in sapientia,
in intelligentia & in scientia & in omni opere, & ad cogitandum cogitationes, ad faciendum in auro, & cętera.
Eminentia siquidem Beseleel manifestatur in hoc, quod impletus est spiritu iudicis relatiuè ad alios artifices, vt
intelligatur constitutus eorum princeps cuius officium est iudicare. AVCTOR CATENAE. Impleuit-
que eum spiritu dei. Hebraismus est, impleuit dominus spiritu dei, pro, impleuit dominus spiritu suo. Antecedẽs
pro relatiuo. Et omni scientia. In Hebræo est, וּבְכָל מְלָאכָה Vbcol melacha, Et omni opere, vel omni arte, seu arti-
ficio. Quasi dicat, reddidit eum absolutissimum in omni arte. Chaldaica, Et scientia in omni opere. Sed & nihil
aliud Latinus Interpres intellexit, cùm dixit, Et omni doctrina. Quod etiam apud nos legitur, Ad excogitãdum,
Hebraicè additum est מַחֲשָׁבֹת Machasaboth, vt dicatur, Ad excogitandum cogitationes, id est, ad excogitandas
adinuentiones. Vertunt alij, Qui ingeniosa excogitat opera. Alij, Qui polymitarius est artifex. Sed idem est in- L
tellectus. Quódque nos legimus, Et faciendum opus in auro & argento & ære, Septuaginta habent, πάντα ἀρχι-
τεκτονεῖν κατὰ πάντα τὰ ἔργα τῆς ἀρχιτεκτονίας ποιεῖν τὸ χρυσίον καὶ τὸ ἀργύριον καὶ τὸν χαλκόν, Omnia fabricandi se-
cundum omnia opera architecturæ, facere aurum & argentum & æs. Et Græcismus est, sed eadem sentẽtia. Dein-
de quod sequitur, Sculpendísque lapidibus, Hebraicè idem dicitur sub aliis tamen verbis, videlicet וּבַחֲרֹשֶׁת אֶבֶן
לְמַלֹּאת Vbacharóseth èben lemalloth, Et in artificio siue fabrefactione lapidis adimpletionum, siue ad implen-
dum. Artem autem lapidis vocat artem gemmariam. Ad replendum, scilicet palas lapillis. Vertunt alij, In arti-
ficio gemmarum, vt illas includant. Alij, Deinde artifex gemmarius, qui gemmas includit. Nonnulli, Et in arte
gemmaria ad complendum. Chaldaica, Et in arte gemmaria, vt gemmis cælaturas impleat. Septuaginta, καὶ λι-
θουργῆσαι τὸν λίθον, Et sculpere lapidem. Sed horum omnium vnus idémque sensus est. Demum quod sequitur,
Et opere carpentario, Hebraicè est, וּבַחֲרֹשֶׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלֶאכֶת מַחֲשָׁבֶת Vbacharóseth hez lahasoth becol
melécheth machasabeth, Et in artificio ligni ad operandum siue faciendum in omni opere cogitationis. Opus
cogitationum dicitur, opus plenum arte, in quo opus est ingenio acri. Vertunt alij, Et in artificio ligni, vt faciat M
vel fabrefaciat quodcunque opus ingeniosum. Alij, Et in arte lignaria ad faciendum in omni opere cogitatio-
nis. Chaldaica, Et in omni opere fabri lignarij, vt faciat in omni opere artificis. Septuaginta, καὶ κατεργάζεσθαι τὰ
ξύλα, καὶ ποιεῖν ἐν παντὶ ἔργῳ σοφίας, Et elaborare ligna, & facere in omni opere sapientiæ. Quæ omnia à sensu lite-
ræ nostræ nequaquam discrepant. *Quicquid fabrè adinueniri potest, dedit in corde eius.* CAIETANVS. Iuxta He-
bræum vna est sententia cum superioribus continuata, quæ sic legitur. Et officio ligni ad faciendum in opere co-
gitationis, nec plus habetur, Nec dicitur in omni opere cogitabili seu cogitationis, ad quod verificandum suffi-
cit scire facere omnia opera excogitata. AVCTOR CATENAE. Quicquid fabrè adinueniri potest.
Hæc verba tam secundum Hebræum quàm Chaldaicam & Septuaginta superiori clausulæ coaptantur, vt
sit sensus, quòd dominus impleuit Beseleel omni scientia operandi in arte lignaria quicquid fabrè inue-
niri potest. Et quod sequitur, Dedit in corde eius. In Hebræo est וּלְהוֹרֹת נָתַן בְּלִבּוֹ Vlhoroth nathan
belibbo

A belibbo, Et ad ostendendum vel ad docendum dedit, vel posuit in corde eius, id est, concessit ei spiritum &
ingenium, vt alios docere possit quid fabrefacere debeant. Alij vertunt, Dedítque in corde eius vt instruere pos
sit, hoc est, reddidit Beseleel facilẽ & pronum ad docendum alios. Quod dicitur propter vulgares artifices,
qui non nisi difficulter suam artem aliis communicant. Chaldaica, Et vt doceat dedit in corde eius. Septuagin-
ta, καὶ προβιβάσαι γε ἔδωκεν ἐν τῇ διανοίᾳ αὐτῷ, Et instruere dedit in mente ei. Quorum omnium idem est sensus.
*Ooliab quoque filium Achisamech de tribu Dan, ambos erudiuit sapientia, vt faciant opera abietarij, polymitarij, ac plumarij de hyacin-
tho & purpura coccóque bistincto, & bysso, & texant omnia, ac noua quæque reperiant.* AVGVSTINVS IN LOCV-
TIONIBVS. Iuxta alia exemplaria legitur, Facere omnia opera sancti textilia, & varia texere cocco & bys- *Locut. 146.*
so, facere omne opus architectonicum varietatis. Ecce in rebus textilibus architectonicum opus appellat, mirũ
nisi propterea, quia tabernaculo fiebant quod ædificio simile fuit, & tanquam domus erigebatur. Quid autem
B dicat opera sancti, non euidenter apparet, vtrum sancti sacerdotis, quoniam & de stola vel de stolis eius hęc di-
cuntur, an sancti dei in cuius cultu hæc fiebant, an opera sancti, sicut dicebatur sanctum, & sanctum sanctorũ.
RVPERTVS. Cùm scripturæ huius auctoritate dicentis, quia vocauit eos dominus ex nomine, & ambos
erudiuit sapientia, quis dubitet has vel omnes eiusmodi artes esse dei dona? Proinde in quocunque habentur ho-
mine artes tam vtiles ac licitæ, diligendæ sunt, admonendi periti artifices, vt tanquam dei talentum in lucrum
expendant, quia non ipsorum facultas propria, sed creatoris omnia tribuentis commissum est, & ab eis quibus
tribuit, ipse exacturus est. CAIETANVS. Iuxta Hebræum sic habet hæc litera, Ipsum & Ooliab filium
Achisamech de tribu Dan, Subaudi quod præmissum est, Ad docendum dedit in corde. Excellentia Ooliab si-
gnificatur in hoc, quod adiungitur Beseleel comes ad officium docendi alios artifices. Scito autem quòd qua-
tuor artis genera commemorantur, nam in calce subiungitur, Et textoris. Et hîc nominatur tertiò acupictor, se-
cundò polymitarius, primo autem nomen est valde genericum, quod alij interpretantur fabrum, alij opificem,
C alij magistrum, alij industrium. AVCTOR CATENAE. Hebraica veritas sic habet hoc in loco, הוּא
וְאָהֳלִיאָב בֶּן אֲחִיסָמָךְ לְמַטֵּה דָן Hu veaholiab ben Achisamach lematte Dan, Ipse seu ipsum & Ooliab filium Achi
samech de tribu Dan, scilicet concessit dominus vt possint alios docere, dependet enim à clausula superiori. Sic
& Chaldaica ad verbum, & Septuaginta quoque ab hac lectione nõ discrepant. Siue ergo legas, ipse, intellige, Et
posuit deus in corde eius vt ipse & Ooliab, instruant alios, siue legas ipsum (vtroque enim modo legere potes)
Sic construe, Dedit dominus in corde eius, ipsum Beseleel & Ooliab docere posse alios. Deinde quod sequitur,
Ambos erudiuit sapientia, in Hebręo legitur מִלֵּא אֹתָם חָכְמַת לֵב Mille otham chachmat leb, Impleuit eos sapiẽ-
tia cordis. Sic & Chaldaica. Sapientiam autem cordis vocat peritiam artis, & industriam siue ingeniositatẽ. Se-
ptuaginta, καὶ ἐνέπλησεν αὐτοὺς σοφίας καὶ συνέσεως καὶ διανοίας, Et impleuit eos sapiẽtia & intellectu & mẽte. Quæ
sunt idem cũ litera nostra in virtute. Quod nos habemus, Vt faciant opera abietarij, polymitarij & plumarij, He-
braicè sic habetur, לַעֲשׂוֹת כָּל מְלֶאכֶת חָרָשׁ וְחֹשֵׁב וְרֹקֵם Lahasoth col melecheth charas vechoseb verochem, Ad
D faciendum omne opus fabrile & polymitarium, ac plumarium, per quæ quidem nomina, omne opificij genus
intelligitur. Vertunt alij, Vt facere possint omne opus fabrile, & ingeniosum atque acupictoris, siue polymitum
& phrygium, Vel & phrygionicum, & acupictorium. Chaldaica vt faciant in omni opere carpentarij, & artificis
& polymitarij. Septuaginta, συνιέναι ποιῆσαι πάντα τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου, τὰ ὑφαντὰ τὰ ποικιλτά, Sciendi facere omnia
opera sanctuarij, textoria variegata. Sed hæc à sensu literæ nostræ non deuiant. Demum quod nos habemus, Et
texant omnia, ac noua quæque reperiãt, Hebraicè habetur, וְאֹרֵג עֹשֵׂי כָּל מְלָאכָה וְחֹשְׁבֵי מַחֲשָׁבֹת Veoreg, hose col
melacha vechósbe machasaboth, Et texentis, & iungitur superiori clausulæ, vt faciant in hyacintho & purpura
& coccino, & bysso, & in omni opere textoris, Facientes omne opus, & artificiosum inuentum. Vertunt alij, Atq;
textura, & faciant omne artificiũ & ingeniosas adinuentiones. Est enim Rochem propriè qui opus aliquod facit
per acum, sed Chóseb qui ingeniosum opus facit per texturam. Alij reddunt, Et texentis, facientium omne opus
excogitantium cogitationes nouas, id est, reddidit eos peritos lignarios, phrygiones, acupictores, vel pluma-
E rios, & textores. Breuiter ita peritos, vt quoduis opus excogitare possent & facere. Nonnulli, textorióque opere,
factores omnium operum, & polymiti ingeniosi. Demum quidam, & textorio, Facientes omne opus, & cogitan
tes cogitationes. Quæ in sensu à Latina editione non discrepant. Chaldaica variat aliquantulum, inquiens, Et
in omni opere textorio, & doceant artifices. Iuxta igitur præceptum domini vocantur ad opus aggrediendum
Beseleel & Ooliab artifices, ad id per dominum illustrati. Noluit autem solum omnia prosequi, sed asciuit mul-
tos, non dubium auxiliarios, sed hos duos architectos statuit, & operis directores, vt & æmulationum subtrahe-
retur occasio, & vt otiosi non essent tam mulieres quàm viri.
RVPERTVS. Sed & mysticè Beseleel qui interpretatur vmbra dei, nomine suo significat ipsum opus ta- *Mysticè.*
bernaculi, quod fecit vmbram, id est, exemplar esse tabernaculi cœlestis. Ooliab quoque interpretatur prote-
ctio mea pater, quo nomine significat, quia dei vel tabernaculi eius adiutoribus, protectio ipsius pro merce-
de speranda est. RABANVS. Vel aliter, Per istos tabernaculi typici artifices exprimuntur veri taberna-
F culi spirituales opifices. Nam & nomina eorum, horum officia designant. Beseleel quippe in vmbra dei in-
terpretatur, Hur ignis, Huri lux mea, Iudas confessio, Ooliab protectio mea pater, Achisamech fratrem meum
roborans, & Dan, iudicium vel iudicans in Latina lingua resonat. Igitur doctores sancti qui prædicatione
sua spirituale ædificium domus dei fabricant, bene vmbra dei nuncupari possunt, qui in diuina defensio-
ne confidunt. Ex quorum persona Psalmista dicit, In vmbra alarum tuarum sperabo, donec transeat iniquitas.
Ipsi ignis aut lumen ritè nominantur, qui zelo spirituali accensi, lumen fidei ac scientiæ spiritualis auditoribus
suis impendunt, atque confessionis catholicæ normam ostendunt. Hi quoque protectionem dei patris habentes,
in iudicio & iustitia, fratres suos quatenus in fide catholica & bonis operibus perseuerent, exhortando corrobo-
rant. Nec non & illud piè considerandum est, quia non solùm ille qui de tribu regali ortus est, quin etiam iste,
qui de ancilla natus est, ad magisterium operis dei eligitur. Beseleel nanque ex tribu Iuda qui de Lia libera na-
tus est, processit, & Ooliab de tribu Dan, qui fuit filius Balæ ancillæ Rachel progenitus est, Spiritualiter nobis in-
nuens

Universidad de Deusto
Biblioteca

Act.10. nuens, quia non solùm nobiles, sed etiam ignobiles, quantum ad seculi dignitatem pertinet, ad regimen Ecclesiæ eliguntur, quia iuxta Petri vocem, Non est personarum acceptor deus, sed in omni gente qui timet deum, & operatur iustitiam, acceptus est illi. Non enim deus nobilitatem carnis, sed nobilitatem animi pensat, & solummodo recta fide & bonis operibus apud deum discernimur ab illis. Præterea in ipsa electione artificum potest secundum mysterium accipi, quòd non solùm ex Iudæis, sed etiam ex gentibus doctores Ecclesiæ suæ dominus esse voluit. Vnde in libro Numerorum, vbi filij Israël castrametati sunt circa tabernaculum, Iudas ab oriente castrametatus est, & Dan ab aquilone. In oriente ergo dominus primùm ex Iudæis primitiuam Ecclesiam constituit, postea de vocatione gentium, hoc est, ex paganis qui de regno illius qui ad Aquilonem solium suum constituere legitur, ad ipsum confugerunt, gratiæ suæ expertes esse noluit, sed dignitatem Ecclesiasticam percipere, & ad corporis sui vnitatem pertinere decreuit.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMSEXTVM, ARGVMENTVM.

Oblatis plus æquo donariis fabricatur tabernaculum iuxta omnes partes suas, cortinas, saga, opertoria, tabulata, vectes, velum & tentorium.

CAPVT XXXVI.

Lectio.1. *ECit ergo Beseleel & Ooliab & omnis uir sapiens quibus dedit dominus sapientiam & intellectum, ut scirēt fabrè operari quæ in usus sanctuarij necessaria sunt, & quæ præcepit dominus. Cúmque uocasset eos Moyses, & omnem eruditum uirum cui dederat dominus sapientiam, & qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis uniuersa donaria filiorum Isrāël. Qui cùm instarent operi quotidie, mane uota populus offerebat. Vnde artifices uenire cōpulsi, dixerunt Moysi, Plus offert populus quàm necessarium est. Iussit ergo Moyses præconis uoce cātari, Nec uir nec mulier quicquā ultrà offerat in opere sanctuarii. Sicque cessatum est à muneribus offerendis, eo quòd oblata sufficerent, & superabundarent.*

Lectio.1. AVCTOR CATENAE. Structura totius sanctuarij primū à domino Moysi committitur per singulas partes, ex quibus & quomodo instituenda capite vigesimosexto, vt visum est. Deinde voluntas domini de ea populo proponitur, Capite trigesimoquinto, vt iam lectum est. Hoc præsenti in loco prosequutio operis ad longum describitur. Primò quantum ad tabernaculum attinet extruendum, deinde quæ intra illud fieri oportebat, capite sequenti, consequenter de atrio singula facta ad præceptum domini narrantur capite trigesimooctauo. K Tādem de sacerdotalibus vestibus, quomodo omnes paratæ fuerint, explicatur capite trigesimonono. Quæ omnia satis intelliguntur ex prædictis præter paucissima quę annotanda de superfluo venient. Videamus ergo quid dicat de constructione tabernaculi sanctus domini propheta. *Fecit ergo* (inquit) *Beseleel & Ooliab & omnis vir sapiens, quibus dedit dominus sapientiam & intellectum, vt scirent fabrè operari, quæ in vsus sanctuarij necessaria sunt, & quæ præcepit dominus.* CAIETANVS. Prosequutio est, manifestans artifices nominatos adhibitis aliis artificibus eruditis, fecisse vniuersum opus mandatum à domino. AVCTOR CATENAE. Fecit ergo Beseleel & Ooliab & omnis vir sapiens. Addendum ex Hebræo, corde, id est, ingeniosus. Legitur enim ibi חֲכַם לֵב Chacham leb. Sic & Chaldaica. Septuaginta, σοφὸς τῇ διανοίᾳ, Sapiens mente, Quod est idem. Vt scirent fabrè operari quę in vsus sanctuarij necessaria sunt, & idem est sensus in Hebraico iuxta tamen alia verba לָדַעַת לַעֲשֹׂת אֵת כָּל מְלֶאכֶת עֲבֹדַת הַקֹּדֶשׁ לְכֹל ladáhath lahasoth eth col melecheth hobodath hakódes, lecol, Vt scirent facere omne opus, vel omnia opera ministerij sanctificationis, secundum omnia quæ præceperat, & cætera, hoc est, fecit (in- L quam) prorsus vt præceperat dominus. Alij vertunt, Vt scirent facere omne opus pro cultu sanctuarij, atque omnia, & cætera. Septuaginta, συνίνσι ποιεῖν πάντα, τὰ ἔργα τὰ κατὰ τὰ ἅγια καθήκοντα, κατὰ πάντα, Intelligendi facere omnia opera quæ ad sanctuarium pertinentia, secundum omnia, & cætera. Chaldaica, Vt facerent omne opus ministerij sanctuarij, iuxta omnia quæ præcepit dominus. Non igitur tantùm duo architecti operi incumbunt, sed omnis vir sapiens, imò & mulieres suis quibusque studiis magnoperè rebus perficiendis insistunt, torquendo, filando, nendo, fundendo, deaurando, acupingendo, fabricando, ligna inscindendo, atque dolando, gemmas auro inserendo, & cætera, prout quisque valebat, sponte porrigebat partes suas. *Cúmque vocasset eos Moyses, & omnem eruditum virum, cui dederat dominus sapientiam, & qui sponte sua obtulerant se ad faciendum opus, tradidit eis vniuersa do-*
Quæst.170. *naria filiorum Israel.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Iuxta alia exemplaria, & omnes qui sponte vellent ire ad opera, vt consummarent ea, & acceperunt à Moyse omnes demptum æs. In notitiam tantùm Moyses pertulit quæ dominus opera fieri præcepit, tabernaculum scilicet, cum o- M mnibus quæ in eo essent, & vestes sacerdotales. Commemorauit autem quosdam, quibus dixit spiritum diuinitùs datum, quod illa efficere possent, & tamen multi intelligūtur sponte ad eadem opera venisse, quibus nec imperatum est, nec eorum nomina commemorata sunt à domino dicta Moysi. Non ergo illi soli hoc munus diuinitùs habuerunt, qui nominatim commemorantur, sed fortasse præcipuè atque excellentiùs. Laudandus est autem in his omnibus, non attractus ad opus seruiliter animus, sed liberaliter & sponte deuotus. CAIETANVS. Quoniam executio in his capitulis scripta, declarata, quo ad opera est superiùs capitulis vigesimoquinto & sequentibus vsque ad trigesimum primum, ideo ad scripta ibidem recurre prudens lector, ne eadem repetamus. AVCTOR CATENAE. Et quoniam Latinus Interpres succinctè loquitur, & expositoris potiùs quàm Interpretis officio fungitur, Chaldaica editio est afferenda, Hebraicę consona, quæ ita habet, Vocauítque Moyses Beseleel & Ooliab, & omnem virū sapientem corde, in cuius corde dedit dominus sapientiam

A tiam, & omnem qui sponte se obtulit ad faciendum opus. Et tulerunt de conspectu Moysi omnes primitias quas obtulerunt filij Israël ad opus ministerij sanctuarij, vt facerent illud. Huic & Septuaginta lectio concordat. Sapientem verò corde virum, vt & prijs dictum, ingeniosos quosque vocat artifices. Quāquam Hebraica, כֹּל אֲשֶׁר נְשָׂאוֹ לִבּוֹ לְקָרְבָה אֶל הַמְּלָאכָה לַעֲשֹׂת אֹתָהּ Col aser nesao libbo lekarba el hamelacha lahasoth otha, Aliqui vertant, Atque omnem quem excitauerat cor suum vt accederet ad hoc opus ad perficiēdum illud. Quod est idemmet quod ait Latina litera. Alij, Atque omnem qui sponte sua ad hoc ferebatur, vt accederet ad opus hoc perficiendum. Nonnulli, omnem quem eleuauit cor eius ad appropinquandum operi ad faciendum illud. Quod verò dicitur, Tulerunt de conspectu Moysi, siue acceperunt à conspectu Moysi, omnes primitias, siue omnem oblationem, more Hebraico dictum est, pro à Moyse. Vocatis igitur (inquit) ad se Moyses sapientioribus artificibus, diuidit singulis collectam pro suo opere materiam, vt non quisque quod vellet, sed quod iubeatur perfi-
B ciat, iuxta à deo sibi donatam gratiam laborandi. *Qui cum instarent operi quotidie, mane vota populus offerebat.* Vota vocat spontaneas oblationes. Vt cœpimus pro tædio Lectori euitando, sola erimus Chaldaica editione contenti, nisi vbi & ea ab Hebraico aliquantulum dissenserit, ait ergo illa, Ipsi quoque offerebant ei munera voluntaria mane mane. Mane mane dicit, id est, singulis diebus. Legunt alij, Et ipsi attulerunt ad eum, nempe Moysen, oblationem spontaneam vel voluntaria dona singulo mane. Est enim in Hebræo dictio נְדָבָה Nedaba. Septuaginta, καὶ αὐτοὶ προσεδέχοντο ἔτι, τὰ προσφερόμενα παρὰ τῶν φερόντων πρωΐ πρωΐ. Et ipsi recipiebant (subaudi artifices) adhuc oblata à ferentibus mane mane. Artifices ergo sedulò curant, & iniūcta perficiunt, populus autem offert sine mora, quasi certatim diuino huic operi insistentes. *Vnde artifices venire compulsi dixerunt Moysi, plus offert populus quàm necessarium est.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Notandum quòd illi qui sapientes appellantur, effectores operum sancti, etiam moribus tales erant, vt cùm ipsi susciperent omnia Quæst.171.
quæ populus offerebat, existimans necessaria ex quibus illa omnia complerentur, viderunt plus offerri quàm erat
C necesse, & dixerunt Moysi, atque ille per præconem vltrà populum offerre prohibuit. Poterant autem si vellent, multa auferre, sed modestia prohibuit, vel religio terruit. AVCTOR CATENAE. Chaldaica litera ita habet, Venerúntque omnes sapientes qui faciebant omne opus sanctuarij, vnusquisq; ab opere suo quod ipsi faciebant, & locuti sunt ad Moysen, dicentes, plus offert populus quàm necessarium est ad opus ministerij quod præcepit dominus vt facerent illud. Vide hîc quàm paucis verbis bene doctus Interpres noster sensum integrum reddiderit ex Hebraico. Verùm pro his verbis quæ & nostra litera, & Chaldaica habet, plus offert populus quàm necessariū est ad opus ministerij, vertunt quidam quod Hebraicè legitur מַרְבִּים הָעָם לְהָבִיא מִדֵּי הָעֲבֹדָה לְמְלֹאכָה Marbim haham lehabi mide hahaboda lamelacha, Multiplicant populus offerendo vel ad offerendum quàm sufficientia, siue vltra sufficientiam, vel præ abundantia ministerij ad opus, id est, plus offert quàm sufficiat operi, Quod non est aliud, quàm quod Interpres & Chaldaica dixerunt. Laudatur igitur deuotio populi, mul to plura offerre parati quàm necesse sit. Nihil enim tam placet quàm cęrimonialis splendor in cultu religionis,
D vt nullatenus, seu vix sine talibus rudis populus diu posse conseruari videatur. Sunt enim cęremoniæ pædagogus ad vlteriorē cultū, qui fide, spe & charitate deo exhibetur, quicquid dicant neoterici hęretici. *Iussit ergo Moyses præconis voce cantari, Nec vir nec mulier quicquam offerat vltrà in opere sanctuarij. Sícque cessatum est à muneribus offerendis, eo quòd oblata sufficerent, & superabundarēt.* Chaldaica, Præcepítque Moyses, & transire fecerunt prędonē per castra, dicentem, Vir & mulier non faciant vltrà opus ad primitias sanctuarij. Cessauítque populus à muneribus offerendis, & quod factum erat sufficiebat ad omne opus quod faciendum erat, & superabundabat. Ita illa. Vbi autem dicitur, Et transire fecerunt præconem per castra, in Hebræo est קוֹל Kol, id est, Vocem, & Hebraismus est, pro diuulgauerunt. Loco cuius est apud Septuaginta, καὶ ἐκήρυξεν ἐν τῇ παρεμβολῇ, Et prædicauit in castris. Et pro eo quod dicitur, Et quod factum erat, & in Hebræo est וְהַמְּלָאכָה הָיְתָה דַיָּם Vehamelacha háitha daiam, Vertunt docti, Nam supellectilis illa fuit sufficiens, siue, Nam satis erat materiæ, vel, Et substantia erat eis sufficiens, Quod nō est
E cessari ab oblationibus, sed non insistebatur priuato commodo, & Moyses fidelior erat, quàm vt gratis populum exhauriri facultatibus annuisset.

Mysticè. ORIGENES. Posteaquam obtulit populus, vocauit Moyses omnem sapientem ad fabricandum, & architectum, vt componerentur & fabricarentur singula quæque quæ scripta sunt, sed & mulieres (inquit) sapientes vocauit, vt facerent quæ conuenirent in tabernaculo domini. Vides ergo omnia quæ fiunt, à sapientibus fieri, & mulieres sapientes vocantur, & viri sapientes? Omnia enim opera domini in sapientia fiunt. Venit ergo vnusquisque sapiens sensu, & facit opera domini. Non sufficit nobis si offeramus tantùm, sed opus est vt cum sapientia ea quæ in nobis sunt operemur, sciamus miscere aurum cum bysso, & coccum duplicare, vel miscere cum purpura. Quid enim tibi prodest si habeas hæc, & vti his nescias, neque agnoscas quomodo vnumquodque in suo tempore, & in suo loco aptare debeas & proferre? Et ideo danda nobis est opera, vt sapientes simus, & hæc quæ audimus de scripturis sanctis, proferre in tempore, & aptare posimus & componere, atque ex his ador-
F nare tabernaculum deo Iacob. AVCTOR CATENAE. Quod etiam omnes sapientes & scientes fabrè operari, in tabernaculi ædificatione sedulò laborant, & populus tam promptè offert donaria figura est, quod sic ad profectum Ecclesiæ inuigilare & conari debent, quicunque aliquam vel minimam gratiam se consequutos à domino sentiunt, siue vnum talētum acceperint, siue decem. Rarus est, qui non insigni aliqua gratia præter alios donatus inuenitur, qua proximum & Ecclesiam iuuare possit, & ministrare Christo.

2 *FEcerúntque omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de byssō retorta & hyacintho & purpura coccóque bis tincto opere uario, & arte polymita. Quarū una habebat in longitudine uigintiocto cubitos, & in latitudine quatuor. Vna mensura erat omnium cortinarum. Coniunxítque cortinas quinque alteram alteri, & alias quinque sibi inuicem copulauit, Fecit & ansas hyacinthinas in ora cortinæ*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tinæ unius ex utroque latere, & in ora cortinæ alterius similiter, ut contra se inuicem uenirent ansæ, & G mutuò iungerentur. Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos, qui morderent cortinarum ansas, & fieret unum tabernaculum. Fecit & saga undecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi. Vnum sagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor. Vnius mensuræ erant omnia saga. Quorum quinque iunxit seorsum, & sex alia separatim. Fecitque ansas quinquaginta in ora sagi unius, & quinquaginta in ora sagi alterius, ut sibi inuicem iungerentur, & fibulas æneas quinquaginta, quibus necteretur tectum, ut unum pallium ex omnibus sagis fieret. Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis, aliudque desuper uelamentum de pellibus ianthinis. H

2 AVCTOR CATENAE. Tractaturus de singulis tabernaculi instrumentis, quo ordine, & quomodo fabricatum sit, ab ipso primo operimento aurei tabernaculi incipit, quod & Misean dicitur, ac propriè tabernaculum nuncupatur. *Fecerúntque* (inquit) *omnes corde sapientes ad explendum opus tabernaculi, cortinas decem de byssò retorta & hyacintho & purpura, coccóque bis tincto, opere vario, & arte polymita. Quarum vna habebat in longitudine viginti octo cubitos, & in latitudine quatuor. Vna mensura erat omnium cortinarum.* Fecerúntque omnes sapientes corde ad explendum opus tabernaculi cortinas decem de byssò retorta, id est, ingenioſi artifices inter eos qui vacabant operi perficiendo, constructerunt tabernaculum ex cortinis decem de byssò retorta, & cætera. Voces Hebreæ שֵׁשׁ מָשְׁזָר Ses maſzar, Linum duplicatum ſignificant, vel (vt alij volunt) ſeptuplicatum, ſi Latinè dici poſſet. Quod autem apud nos est, opere vario, & arte polymita, Hebraicè legitur, כְּרֻבִים מַעֲשֵׂה חֹשֵׁב עֲשָׂה אֹתָם Cherubim mahaſe choſeb haſa otham, Cum figuris Cherubim opere artificis fecit eas. Ita & Chaldaica. Vertunt alij, Cherubinos opere phrygionico fecit eas, id est, ſparſit eas imaginibus alatis repræſentantibus Cherubim. Quidã, Cherubim fecit in eis opere polymito. Vnde & Septuaginta, χερουβὶμ ἐργασίᾳ ὑφαντοῦ ἐποίησεν αὐτάς, Cherubim opere textorij fecit illas. Alij, Pictas opere ſubtili fecit eas, reddiderunt. Quæ omnia idem ferè in ſenſu ſignificant, quod & litera noſtra habet. Continebant igitur omnes iſtæ partiales cortinæ pariter iunctæ, iuxta ædificij latitudinem & parietum altitudinem, viginti octo cubitorum latitudinem, ex vtraque parte protenſæ vſque ad baſes, ſi aſſeres octo occidentales, ſingulos latitudinis cubitos habuerunt, vt videtur, & contrarium probari non poteſt, & rationi conſonum eſt, vt totum tectum ſit tabernaculum. Quòd ſi cubitus & ſemis latitudo fuit aſſeribus iſtis octo ſingulis, tunc pro latitudine totius tabernaculi duodecim cubitorum, opertorium illud deficiet vtrinque duobus cubitis ſupra baſes, quod ipſum nonnihil deformitatis ducere videbitur. Idem verò operimentum iuxta aliud latus quadraginta cubitorum cùm ſit, conteget triginta cubitorum totam longitudinem tabernaculi, & decem reſiduis dependebit vſque ad baſes occidentales. *Coniunxítque cortinas quinque alteram alteri, & alias quinque ſibi inuicem copulauit. Fecit & anſas hyacinthinas in ora cortinæ vnius ex vtroque latere, & in ora cortinæ alterius K ſimiliter, vt contra ſe inuicem venirent anſæ, & mutuò iungerentur. Vnde & quinquaginta fudit circulos aureos qui morderent cortinarum anſas, & fieret vnum tabernaculum.* Chaldaica variat aliquantulum in verbis, non tamen in ſenſu, habet enim, Coniunxítque quinque cortinas vnam cum alia, & quinque cortinas alias coniunxit vnam cum alia. Fecítque anſas ex hyacintho in ora cortinæ vnius in latere quo iungenda erat, & ſic fecit in ora cortinæ alterius in latere quo iungenda erat. Quinquaginta anſas fecit in cortina vna, & quinquaginta anſas fecit in latere cortinæ alterius quo iungenda erat. Erant enim anſæ vna è regione alterius. Fecítque quinquaginta fibulas aureas, & cõiunxit cortinas vnam cum alia fibulis, & factum eſt tabernaculum vnum. Vbi vt vides, Latinus Interpres ſuccinctiùs locutus eſt, multas vitans repetitiones, quæ Hebraico idiomati propriè ſunt. Dum autem vnum dicit factum tabernaculum, capit tabernaculum pro tentorio infimo ex decem coniunctis cortinis confecto, quod propriè tabernaculum dici iam præmonuimus. Coniunctio itaque cortinarum decem pulchrè deſcribitur facta anſulis & fibulis, iuxta decorem & exigentiam operis, vt omnia faberrimè connecterentur, & reſolui poſ- L ſent facilè, dum inſtaret profectio. *Fecit & saga vndecim de pilis caprarum ad operiendum tectum tabernaculi. Vnum ſagum in longitudine habebat cubitos triginta, & in latitudine cubitos quatuor. Vnius menſuræ erant omnia ſaga. Quorum quinque iunxit ſeorſum, & ſex alia ſeparatim. Fecítque anſas quinquaginta in ora ſagi vnius, & quinquaginta in ora ſagi alterius, vt ſibi inuicem iungerentur, & fibulas æneas quinquaginta quibus necteretur tectum, vt vnum pallium ex omnibus ſagis fieret.*

Sic habet hoc in loco Chaldaica, nequaquam ab Hebræo diſcrepans. Fecítque cortinas de pilis caprarum ad extendendum ſuper tabernaculum, vndecim cortinas fecit. Longitudo cortinæ vnius triginta cubitorum erat, & quatuor cubitorum erat latitudo vnius cortinæ. Vnius menſuræ erant vndecim cortinæ. Et coniunxit quinque cortinas ſeorſum, & ſex cortinas ſeorſum. Fecítque anſas quinquaginta in ora cortinæ in latere quo iungenda erat, & quinquaginta anſas fecit in ora cortinæ alterius in loco quo iungenda erat. Fecítque fibulas æneas quinquaginta, vt coniungeretur tabernaculum vt eſſet vnum. Hæc illa. A qua in ſententia non deuiat Latinus Interpres. Fibulas autem æneas, vncinos intellige, ſicut anſas, anſulas vel laqueolos. M Et nota quòd ſcribitur fere vbique, fecit in ſingulari, cùm tamen plures artifices operi incumberent. Sed refertur verbum fecit ad Moyſen, veluti ad Architectum, iuxta cuius conſtructionem ſapientes omnia fecerunt. De ſagis igitur vndecim, & ex eis compoſita tota magnitudine, dêque plicatura duorum cubitorum in fronte tabernaculi, ſupra columnas veli, ſuperiùs dictum eſt capite vigeſimo ſexto. *Fecit & opertorium tabernaculi de pellibus arietum rubricatis, aliúdque deſuper velamentum de pellibus Ianthinis.* Fecit & opertorium tabernaculi, vel tabernaculo ſiue tentorio, hoc eſt, operimentum illis vndecim ſagis cilicinis. Complectitur autem hic verſus duo opertoria groſſioris materiæ contra inclementiam aëris & pluuias, quæ incertum eſt ſi quantitate æquauerint duas reliquas cortinas. Sciendum tamen, dictionem Hebraicam תְּחָשִׁים Techaſim, quam Chaldaica & Septuaginta hyacinthinas tranſtulerunt, ab aliis, taxorum ſiue taſorum, ab aliis, de pellibus melium verti, de qua etiam ſuprà ſatis.

GREGORIVS

A GREGORIVS NYSSENVS. Quod autẽ qualéque ſit tabernaculum illud abſque manu fabri- *Myſticè.*
catum, quod quaſi exemplar in monte Moyſi proponitur, vt ad illud reſpiciens, manu præparet, efficiatque hominibus tantum miraculum? Vide nanque (inquit) vt omnia facias ſecundum ſimilitudinem, quæ tibi monſtrata eſt in monte. Columnæ aureæ baſi argentea inhærentes, aliæ rurſus columnæ, quarum capita & baſes ex ære, quod verò intra extrema erat, ex argento erat, quibus omnibus quaſi ſubiectum ex ligno erat incorruptibili, circumcirca verò per ſuperficiem ſplendor prædictæ materiei circunfundebatur, & arca ſimiliter puriſsimo auro fulgens, quod autem aurum hoc ſuſtinebat, ipſum quoque lignum erat incorruptibile. Candelabrum deinceps baſi quidem vnicum, in ſeptem autem ramos in cacumine diuiſum, ſeptem lucernas per ramos ſuſtinebat. Huius candelabri materia puriſsimum erat aurum, non concauum, neque ligno ſuſtentatum, ſed ſolidum. Iuxta hæc propiciatorium erat, & altare, & quæ dicuntur Cherubim, quorum
B alis arca adumbrabatur. Hæc omnia ex auro erant ſolido, nihil aliud in ſeipſis habentia. Præter hæc erant coria purpureo colore pertincta, cortinæ mira varietate diſtinctæ, ac inaudito contextæ artificio, diuerſis coloribus alio alium ſuſcipientibus ad pulchritudinem cortinarum, quibus in duo diuidebatur tabernaculum, in partem ſcilicet viſibilem, in quam aditum ſacerdotes habebant, & in partem ſecretiorem atque abditam: nomen autem priori parti ſancta erat, occultæ verò parti atque reconditæ, ſancta ſanctorum. Sed quis omnia exquiſita poterit ratione ſpiritualiter intelligere, quæ in illo tabernaculo fuerint diuinitùs fabricata? Quis hæc quorum ſunt imagines ac imitationes exponit? Quiſnam quam vtilitatem videntes hinc conſequantur, quídve lucrentur ex materiali immaterialium figura explicabit? Rectius certè eſt exquiſitiſsimam atque altiſsimam horum rationem ab illis petere, qui gratia ſpiritus profunda dei queant perquirere, ſi quis nunc talis eſt, vt ſpiritu myſteria, loquatur, ſicut ait Apoſtolus. Quod autem à nobis coniectione quadam hæc ad propoſitum accommodantibus dicitur, id iudicio legentium totum relinquimus, nec reclamabimus ſi reiecerint, nec
C lætabimur, ſi ſuſceperint. Dicimus ergo nonnihil ex Paulo, qui myſterium breuiter tetigit, adiuti, quòd in figura prædoctus fuit Moyſes tabernaculum, quo vniuerſa continentur, id verò Chriſtus dei virtus & dei ſapientia, quæ quidem ſapientia dei non manu facta, ſed increata cùm ſit, ſecundum naturam ſuam creaturam ſuſcepit, quando ſecundum nos carne oportuit tabernaculum hoc fabricari. Item idem alio atque alio modo factum, & non factum eſt, natura in quantũ ante ſecula fuit, increatum eſt: in quantum corporalem hanc concretionem ſuſcepit, creatum factúmque eſt. Nec obſcurum eſt, quod dicimus, iis qui fidei noſtræ myſterium complectuntur, vnum enim eſt ex omnibus tabernaculum, quod & ante ſecula fuit, & in nouiſsimis temporibus factum eſt. Id temporaliter ita fieri non indigebat, quomodo enim quod ante omnia erat tempora, factione indigebit temporali? Verùm propter nos, qui prauis conſiliis id corrumpimus, quod etiam ſecundum nos voluit fieri, vt extra ipſum quod eſt, ad ſeipſum ſcilicet nos reduceret. Tabernaculum igitur ipſe vnigenitus deus eſt, qui vniuerſa in ſeipſo continet, qui ex nobis etiam ſibi tabernaculum fabricatus eſt. Nemo autem ex zelatoribus Chriſti con-
D turbetur, ſi tantam rem tabernaculum appellamus, quaſi quicquam detrahatur diuinæ naturæ propter vocabuli vilitatem, nec enim vnquam dignum illa natura verbum inuenietur. Nam quæ ab hominibus proferuntur, æqualiter à ſignificanda illa natura omnia diſtant. Sed cætera, quæ de deo dicuntur, piè ad oſtentandam diuinam quandam virtutem capiuntur, vt medicus, paſtor, protector, panis, virtus, via, ianua, manſio, aqua, lapis, fons, aliáque huiuſmodi, ſic conſentanea quadam ſignificatione tabernaculum quoque dicimus. Virtus enim, quæ omnia continet, in qua vniuerſa deitatis plenitudo inhabitat, cùm commune id omnium tectum ſit, cúmque vniuerſa in ipſo contineat, non iniuria tabernaculum nuncupatur. Oportet autem vt tabernaculi viſio, Myſtico tabernaculo ſic conueniat, vt ſingula ipſius ad aliquid non indignum myſterio nos deducant. Ac quoniam diuinus Apoſtolus viſionem ipſe quoque totius tabernaculi conſecutus, cùm in cœleſtibus adytis per ſpiritum ſibi myſteria paradiſi reuelata ſint, Cortinam inferioris tabernaculi carnem Chriſti eſſe ait, non erit alienum ad hanc Apoſtolicam vnius partis expoſitionem reſpicientes, totam de tabernaculo
E noſtram ſententiam explicare. Fiet autem nobis per ipſius Apoſtoli verba in intelligentiam ænigmatum tabernaculi facilior aditus, ait enim de vnigenito, quem nomine tabernaculi nuncupari diximus, Quia in eo creata ſunt omnia, viſibilia & inuiſibilia, ſiue throni, ſiue poteſtates, ſiue principatus, ſiue dominationes ſiue virtutes. Quòd ſi corium his etiam ineſt colore purpureo, & pili intexti, non tamen ſpeculationis huius ſeries perturbabitur. Nam oculus ille propheticus, in altiſsimarum hac rerum viſione, ſalutarem quoque domini paſſionem tanquam è ſpecula proſpexit, quam ex vtroque dictorum ſignificatam fuiſſe non ambigo. Rubedo enim ſanguinem, pili autem mortem oſtendunt. Nam cùm in corpore pilus abſque ſenſu ſit, non iniuria mortis ſymbolum dicitur. ISIDORVS. Iam adeſt nobis figura tabernaculi quod iubente domino Moyſes fabricare iubetur. Tabernaculum hoc per allegoriam Eccleſia eſt in huius vitæ eremo conſtituta, de quo Pſalmiſta ait, Quoniam abſcondit me in tabernaculo ſuo in die malorum. Variis igitur ſpeciebus inſtruitur tabernaculum, partim pretioſis, partim vilioribus, per quod demonſtratur alios ſanctos, alios eſſe peccatores in
F Eccleſia. Fideles autem omnes, & intra corpus Eccleſiæ conſtitutos. Tentoria verò quæ anſulis aſſuta, & circulis ſuſpenſa, atque innexa funibus ad modum cortinarum, viginti & octo in longum, atque in latum quatuor cubitis diſtenduntur, reliqua credentium plebs intelliguntur, quæ hæret & pendet in funibus fidei. Funis enim triplex non rumpitur, quæ eſt Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam ſuſtinetur omnis Eccleſia. Quod autem viginti & octo cubitorum in longum, & in latum quatuor cortinæ vnius menſuræ diſtenduntur, lex Euangelij deſignatur. Septenarius nanque numerus legem ſignificare ſolet, pro multis ſeptiformis numeri ſacramentis, qui conſociatur ad quatuor Euangelia. Quater ſeptem, viginti & octo numerum faciunt. Decem autem cortinæ fiunt, vt integrum perfectionis numerum teneant, & legis decalogum ſignent. Quæ tamen quinquagenis aureis circulis ſibimet connectuntur, quia omnes fideles per donum ſancti ſpiritus fidei & charitatis vinculo ſociantur. Quinquagenarius enim numerus, ad ſpiritum pertinet ſanctum. Vnde & quinquageſima die poſt paſcha, deſcendit de cœlo paracletus. Conſequenter verò vndecim vel cilicina fieri

præcipiuntur

Universidad de Deusto
Biblioteca

præcipiuntur. In cilicio quippe peccatum ostenditur propter hœdos ad sinistram positos. Quoniam ergo su- G
perius in decem cortinis sancti perfectionem legis tenentes imaginati sunt, rursus vndenario Ciliciorum nu-
mero, quoniam transgreditur denarium, transgressores legis, hoc est, peccatores in Ecclesia intelliguntur.
Sed tamen & ipsa saga cilicina quinquagenis ansulis copulantur propter pœnitentiæ signum & spem remis-
sionis per indulgentiam peccatorum. Vnde & quinquagesimus Psalmus veniæ & remissionis est.

GREGORIVS NYSSENVS. Sed in hunc etiam sensum corium purpureum & saga ex pilis, ad
ornatum tabernaculi pertinentia, accommodatè intelligentur, si pro corio mortificatio pronæ ad peccan-
dum carnis, pro sagis strictior viuendi norma, & quasi durior intelligitur, his enim maximè Ecclesiæ taberna-
culum exornatur. Coria enim cùm nullam in se viuendi virtutē à natura retineant, colore rubedinis florere vi-
dentur, quod ostendit floridam spiritus gratiam non habitare in homine, nisi primò peccati vim in seipso mor-
tificauerit. Si verò pudorem etiam modestum coloris rubedine significari quispiam contendat, non certè relu- H
ctabor. Pilorum autem intricatio asperam tactui texturam efficiens, asperam & passionum omnium abstinen-
tiam atque continentiam suboſtendit. Quæ omnia maximè ita se habere confirmat eorum vita, qui continua
viuunt virginitate. ISIDORVS. Possunt eadem tentoria cilicina quibus tabernaculum tegeretur, vt
pluuias & ventos & turbines tolerarent, grossas hominum mentes accipi, qui aliquando in Ecclesia occul-
to dei iudicio quamuis duri sint præferuntur. Vnde & bene sequenter pelles arietum ibi subiecit, vt per arietes
duces præpositosque Ecclesiarum ostenderet, nam qui deseruire curis temporalibus non timent, oportet vt ten-
tationum ventos & pluuias de huius mundi contrarietatibus portent, vt hi qui intra Ecclesiam spiritualiter
quasi byssus & hyacinthus & purpura fulgent, securi interiùs resplendeant, dum præpositi & rectores eorum con
tra procellas & turbines seculi foris laborant.

3 FEcit & tabulas tabernaculi de lignis Sethim stantes. Decem cubitorum erat longitudo tabulæ I
unius, & unum ac semis cubitum latitudo retinebat. Binæ incastraturæ erant per singulas tabu-
las, ut altera alteri iungeretur. Sic fecit in omnibus tabulis tabernaculi. E quibus viginti ad pla-
gam meridianam erant contra austrum, cum quadraginta basibus argenteis. Duæ bases sub una tabula
ponebantur ex utraque angulorum parte, ubi incastraturæ laterum in angulis terminantur. Ad plagam quo-
que tabernaculi quæ respicit ad aquilonem, fecit viginti tabulas cum quadraginta basibus argenteis, duas
bases per singulas tabulas. Contra occidentem verò, id est, ad eam partem tabernaculi quæ mare respicit, fe-
cit sex tabulas, & duas alias per singulos angulos tabernaculi retro, quæ iunctæ erant à deorsum usque
sursum, & in unam compaginem pariter ferebantur. Ita fecit ex utraque parte per angulos, ut octo essent
simul tabulæ, & haberent bases argenteas sedecim, binas scilicet bases sub singulis tabulis. Fecit & uectes K
de lignis Sethim, quinque ad continendas tabulas unius lateris tabernaculi, & quinque alios ad alterius late-
ris tabulas coaptandas, & extra hos quinque alios uectes ad occidentalem plagam tabernaculi contra mare.
Fecit quoque uectem alium qui per medias tabulas ab angulo usque ad angulum peruenire. Ipsa autem ta-
bulata deaurauit fusis basibus earum argenteis. Et circulos eorum fecit aureos, per quos uectes induci pos-
sent, quos & ipsos laminis aureis operuit.

3 AVCTOR CATENAE. Chaldaica. Fecítque tabulas tabernaculi de lignis Sethim stantes. De-
cem cubitorum erat longitudo tabulæ, & cubiti & dimidij erat latitudo tabulæ vnius. Duos cardines fecit in
vnaquaque tabula, & duabus incastraturis erant cóiunctæ vna cum alia. Sic fecit in omnibus tabulis taberna- L
culi. Et fecit tabulas tabernaculi viginti ad latus meridianum, & quadraginta bases argéteas fecit sub viginti ta-
bulis: duæ bases sub vna tabula in duobus cardinibus eius, & duæ bases sub tabula alia in duobus cardinibus
eius. Et in latere secundo tabernaculi ad plagam septentrionalem fecit viginti tabulas, & quadraginta bases
de argento: duæ bases erant sub tabula vna, & duæ bases sub alia tabula. Et in posteriori parte occidentali ta-
bernaculi fecit sex tabulas, & duas tabulas fecit in angulis tabularum extremis. Et erant coniunctæ ab infe-
riori parte, simúlque erant coniunctæ in capite suo in annulo vno, sic fecit in duobus angulis. Fuerúntque
octo tabulæ, & bases earum argenteæ. Sedecim bases erant, binæ bases sub vnaquaque tabula. Et fecit quin-
que uectes de lignis Sethim ad continendas tabulas vnius lateris tabernaculi, & quinque uectes fecit ad con-
tinendas tabulas alterius lateris tabernaculi, & quinque uectes fecit ad continendas tabulas partis posterioris
tabernaculi ad occidentem. Et fecit uectem medium, vt mitteretur per medias tabulas à summo vsque ad sum-
mum. Tabulásque cooperuit auro, & annulos earum fecit ex auro, vt essent loca uectibus, uectes quoque coo- M
peruit auro. Hæc illa, à qua in substantia non discrepat Latina litera. Cùm autem totum hoc caput & se-
quens sit repetitio eorum quæ antedicta sunt in capitulo vigesimo sexto, & vigesimo septimo, vt nec voces va-
riæ sint, neque res, nec super eo à doctoribus aliquid scribatur, & nos etiam hîc nihil habemus quod annotari
posit, nisi quòd in præmissis verbis describitur verum illud ligneum tabernaculum ex asseribus de lignis Se-
thim fabricatum, modo qui suprà habitus est, cuius exemplar Moysi in monte monstratum est, cùm annu-
lis & uectibus omnia pariter deaurata erant. Insistebant autem tabulæ basibus argenteis terræ infixis. For-
tasse verisimile videbitur tabernaculum illud in summis solennitatibus totum aureum visum esse, discoper-
tum aulæis, in aliis minoribus, nunc vna, nunc ambabus cortinis tectum, reliquis diebus tectum adhuc di-
ligentiùs.

Mysticè. GREGORIVS NYSSENVS Tabulæ, siue secundum alia exemplaria, columnæ argento atque

A atque auro refulgentes & vectes, ac annuli, cæteráque omnia, quæ ad sustinendum contegendúmque taber-
naculum describuntur, si quis ad superius tabernaculum respicit, angelorum est multitudo in tabernaculo ip-
sa conspecta, qua corporea hæc, secundum dei voluntatem sustinentur atque reguntur. In illo enim taberna-
culo veri vectes nostri & habitant, & sunt, qui ad ministerium mittuntur, propter futuros salutis hæredes,
qui sicuti quidam annuli in animos saluandorum immittuntur, ad sublimitatem virtutis ad terram deiectos
eleuantes. ISIDORVS. Sed & aliter. Cùm tabernaculum in Ecclesiæ typum factum sit, interim &
tabulas deauratas erexit Moyses, & bases earum fudit argenteas. Quid enim per tabulas, nisi doctores & Apo-
stoli, extensa in mundum prædicatione dilatati? Quid per bases argenteas, nisi Prophetæ signantur, qui su-
perimpositas tabulas ipsi firmi & fusiles sustinent, quia Apostolorum & Doctorum vita, dum eorum prædi-
catione instruitur, eorum auctoritate solidatur? Vnde & coniunctæ binæ bases singulis tabulis supponuntur,
B quia dum prophetæ sancti in verbis suis de mediatoris incarnatione concordant, subsequentes prædicatores
Ecclesiæ indubitanter ædificant. Et cũ in semetipsis non discrepant, illos in se robustiùs figunt. Quod autem ar-
genteas ait bases & tabulas deauratas, ostendit præcepta Apostolorum longè clariora esse quàm Prophetarum.

FEcit & uelum de hyacintho, & purpura, uermiculo ac byssо retorta, opere polymitario, uarium at- 4
que distinctum, & quatuor columnas de lignis Sethim, quas cum capitibus deaurauit, fusis basi-
bus earum argenteis. Fecit & tentorium in introitu tabernaculi, ex hyacintho, purpura, uermiculo,
byssóque retorta, opere plumarij, & columnas quinque cum capitibus suis, quas operuit auro, basesque ea-
rum fudit æneas.

C CAIETANVS. Quod in nostra editione dicitur de secundis columnis quòd operuit eas auro, in 4
Hebræo habetur, operuit tantummodo summitates earum, & radios seu filos cingentes eas auro, per quod
significatur, quòd columnæ ligneæ fabrefactæ erant tanquam si essent sculptæ per lineam helicam, ita quòd li-
nea illa à summo vsque ad imum erat operta auro. Quod autem in fine & basibus æneis subiungitur, quas &
operuit auro, non est in Hebræo. AVCTOR CATENAE. Litera hæc ita legitur Hebraicè & Chal-
daicè, Fecítque velum de hyacintho & purpura & coccino & byssо retorta, opere artificis fecit illud cum figu-
ris Cherubim. Et fecit ei quatuor columnas de lignis Sethim, & cooperuit eas auro, & capita earum erant ex au-
ro, & effudit eis quatuor bases de argento. Fecítque tentorium in ostio tabernaculi, de hyacintho & purpura &
coccino & byssо retorta opere polymitarij, & columnæ eius quinque cum capitibus suis, & cooperuit capita
earum & cælaturas earum auro, basesque earum fecit quinque ex ære. Hæc illa. Sicut autem pluries superiùs
dictum est, vbi in nostra editione est, opere polymitario varium atque distinctum, habetur in Hebræo, מַעֲשֵׂה
D חֹשֵׁב עֲשֵׂה אֹתָהּ כְּרֻבִים Mahasè choseb hasa otha Cherubim, Opere ingenioso fecit illud cum picturis. Vel opere
acupictoris fecit illud cum Cherubim. Alij legunt, Opere phrygionico sparsit velum illud imaginibus repræ-
sentantibus Cherubim. Alij, Cherubim fecit in ipsis opere polymito. Septuaginta ἔργον ὑφαντὸν ἐποίησεν αὐτὸ
χερουβίμ. Opus textile fecit illud Cherubim. Quæ omnia eundem sensum habent. Deinde quod apud nos est
de secundis columnis in introitu tabernaculi quas operuit auro, in Hebræo, sic legitur וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשֻּׁקֵיהֶם
זָהָב Vezippa rasehem vachasúkehem zahab, Operuítque capita earum, & fila eas cingentia, siue ambitus ea-
rum auro. Fila siue ambitus vocat cælaturas quibus columnæ cingebantur, sicut etiam legit Chaldaica. In
Septuaginta etiam non habetur nisi deauratio capitum. Vnde cùm legis in Latina litera, Quas operuit auro,
expone in summitatibus & cælaturis, ita vt reliqua pars columnarum intelligatur purè lignea. Quod autem
in fine apud nos est, Basesque earum fudit æneas, Addendum ex Hebræo quinque, Vt dicatur, Basesque earum
quinque fudit æneas. Quod verò sequitur in quibusdam Latinis codicibus, Quas & operuit auro, nec in He-
E bræo, nec in Chaldaica, nec in Septuaginta, sed nec in antiquioribus quidem Latinis exemplaribus scriptum
reperitur. Duo igitur vela hîc facta describuntur, primum quod dirimebat sanctum à sancto sanctorum, &
quatuor tantùm columnis suspendebatur: alterum, quod ex quinque columnis pendebat pro ostio tabernacu-
li fœderis.

ISIDORVS. Ipsum tabernaculum cum in typo Ecclesiæ vt dictum est, fieret, columnas eius quatuor fun *Mysticè.*
dari argenteas dominus iubet. Columnæ istæ, quatuor Euangelistæ sunt, sanctæ firmitate fidei solidati. Argen-
teæ autem dicuntur, propter diuini eloquij claritatem. Harum columnarum bases Prophetæ sunt, qui suo gesta-
mine structuram portant Ecclesię. Super fundamentum enim Prophetarum Euangelistæ Ecclesiam collocant,
Eorúmque auctoritate Euangelicam fidem confirmant. Caput autem columnarum aureum, ille est de quo di-
cit Apostolus, quia caput viri Christus est. Quod verò in medio tabernaculi velum extenditur, & exterior pars
ab interiore separatur, illud significat, quòd nunc populis Ecclesiæ ea quæ promissa sunt, velut oppansa quous-
F que adueniant, videre non liceat. Sic enim & Apostolus ait, Nunc videmus per speculũ in ænigmate, tunc au-
tem facie ad faciem. Quandiu igitur in hoc mundo sumus, tanquam per speculum veritatem videmus, positi
quasi in sancta, nondum peruenientes ad sancta sanctorum. Sancta enim possunt esse ea quæ in præsenti seculo
habere sancta conuersatio potest. Sancta verò sanctorum, in quæ semel tantummodo intratur, ad cœlum esse
transitum, Vbi est propitiatorium & Cherubim, Vbi & mundis corde apparere poterit deus. In qua tamen con-
uersatione constituti, non sine adiutorio spiritus sancti consistimus. Habemus ergo ex spiritus sancti fonte septem
lucernas, quæ illúminent populum Ecclesiæ, id est, septemplicem domini gratiam missa in vniuerso orbe terra-
rum, quæ populos Ecclesiæ, fulgore spiritus sancti diuersa charismatum claritate illustrat. Potest quippe hoc op-
pansum velum, quod partem tabernaculi interioris occultabat, ne prospicerentur illuc reposita, tempus illud si-
gnificare, quod fuit sub lege, quia quæ lex & Prophetæ cecinerunt, occulta erant, & interiecto velamine vide-
ri non poterant. Sed posteaquàm Christo adueniente, tempore passionis velum illud à summo vsque deorsum

dirumpitur

Universidad de Deusto
Biblioteca

dirumpitur, omnia illa quæ antea erant occulta, per domini pasionem ad nostram fidem sunt reuelata, dicente Apostolo, Nobis autem reuelauit deus per spiritum suum, qui spiritus omnia scrutatur, & ea quæ sunt alta dei. GREGORIVS NYSSENVS. Quoniam igitur sæpius à Paulo Ecclesia Christus appellatur, Christus autem superius tabernaculum est, non est alienum, si quis Ecclesiam suam inferius esse tabernaculum arbitretur, in quo columnæ sunt mysteriorum Ecclesiæ ministri, quos hoc ipso nomine nonnunquam appellamus, ministros autem, Apostolos, Prophetas, doctores: Nec enim solùm Petrus & Ioannes & Iacobus columnæ Ecclesiæ sunt, nec Ioannes Baptista tantùm ardens erat lychnus, sed omnes quibus Ecclesia sustentatur, qui suis operibus luminaria facti sunt, hi columnæ & lychni nuncupantur. Vos estis lux mundi, veritas Apostolis ait, ac rursum alios diuus Apostolus, quasi columnas hortatur, cùm dicit, Firmi estote atque immobiles. At verò Timotheum columnam pulcherrimam fabricatus est, cùm ipsum firmitatem veritatis, suæ vocis doctrina effecerit. Quæ verò intus tabernaculum erant, & oppanso velo celabantur, sancta sanctorum nominabantur, ad quæ multitudo peruenire non poterat, hæc rerum veritatem significant. Veritatem hanc mysterij nostri, dico rem sanctam, & sanctam sanctorum, & multis incomprehensibilem. Hæc veritas in adytis tabernaculi constituta, absque curiositate aliqua intelligi, ac recipi debet. Credendum enim est ita esse, vt Ecclesia prædicat, non tamen oculis omnium cerni posse, sed in mentis ipsius penetralibus indubitabilem veritatem permanere.

AVCTOR CATENAE. Verùm quoniam quædam erant tempore illo circa Christi mysteria ignota populo, quæ sacerdotibus erant nota, licet non tam plenè vt in nouo postea testamento, ideo velum aliud fabricatur, quod in ingressu tabernaculi quinque columnis appendititium expanditur.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMSEPTIMVM, ARGVMENTVM. 1

Formantur Arca, Propitiatorium, Mensa, Candelabrum, Lucernæ, Altare thymiamatis, ipsumq; thymiama.

CAPVT XXXVII.

Lectio.1. *FEcit autem Beseleel & arcam de lignis Sethim, habentem duos & semis cubitos in longitudine, & cubitum ac semissem in latitudine. Altitudo quoque unius cubiti fuit & dimidij. Vestiuitque eam auro purissimo intus ac foris. Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius. Duos annulos in latere uno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis Sethim, quos* K *uestiuit auro, & quos misit in annulos qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam.*

Lectio.1. AVCTOR CATENAE. Executio operis in hoc capitulo describitur quo ad ea quæ erant intra tabernaculum, & primò eorum quæ intra sancta sanctorum, in quibus præcipua erat arca, De qua ait, *Fecit autem Beseleel & arcam de lignis Sethim, habentem duos & semis cubitos in longitudine, & cubitum ac semissem in latitudine. Altitudo quoque vnius cubiti fuit & dimidij. Vestiuitque eam auro purissimo intus ac foris.* Fabrica arcæ descripta est suprà capitulo vigesimoquinto quomodo eam dominus fieri decreuerit, hîc autem quomodo eandem Beseleel architectus confecerit. Repetitio quidem eiusdem rei & historiæ, apud cæteros auctores vitio datur, apud L Hebræos est de more, & vsus totius sacræ scripturæ, vbi non solùm docetur quid credendum sit & agendum, sed idipsum insuper repetitis vicibus inculcatur, quandoquidem ignauia & somnolentia sensus humani in diuinis rebus, hoc ipsum necessariò exigit. Quòd si secularium literarum amatores in hac sacra scriptura reprehendere & calumniari velint, quare non idipsum in Poëtarum omnium parente & maximo Homero suo faciunt? Quare illius idiotismos tantoperè laudant, & otiosissimas repetitiones vsque ad cœlum eue-
hunt? Huius autem omnium vetustissimæ scripturæ & sacrosanctæ morem vtilem & eruditum subsannant, & illud in ea reprehendunt, quod in suis laudant? *Et fecit illi coronam auream per gyrum, conflans quatuor annulos aureos per quatuor angulos eius. Duos annulos in latere vno, & duos in altero. Vectes quoque fecit de lignis Sethim, quos vestiuit auro, & quos misit in annulos qui erant in lateribus arcæ ad portandum eam.* Chaldaica in eundem sensum legit. Fecitque illi circulum aureum per circuitum. Et fudit ei quatuor annulos aureos super quatuor angulos eius, duo annuli in latere vno, & duo annuli in latere altero. Et fecit vectes de lignis Sethim, & cooperuit eos auro, & induxit vectes per annulos qui erant in lateribus arcæ. Quod autem apud nos est, Et fecit illi coronam M per circuitum, Hebraicè est זֵר Zer, quod circulum aut limbum siue labium significat, & est ambitus, arcæ decoris gratia adhibitus, quem Septuaginta, κυμάτιον στεφτὸν, id est, Vndulam vertibilem appellarunt. Coronamentum igitur aureum ad quatuor latera inæqualia impositum, ad decus & ornamentum erat. Vectibus autem annulis aureis insertis gestanda erat arca à sacerdotibus, quoties demigrandum esset, qui tamen nunquã eximebantur ab annulis, vt ad omne momentum parata esset baiulatio.

Mysticè. ISIDORVS. Iam nunc arcam testamenti dei inspiciamus, in qua erant repositæ tabulæ legis. Per hanc itaque arcam quam de lignis imputribilibus Moyses fabricauit, Ecclesia Christi significatur, ædificata ex omnibus sanctis mente & corpore incorruptis, habentibus etiam interius duas tabulas testamenti, id est, obseruantiam legis & Euangelij. Intus autem ac foris inauratur arca. Sic & Ecclesia quasi aurum radiare debet, tam interius vitæ splendore, quàm exterius doctrinæ & sapientiæ claritate. Corona autem aurea per circuitum

A cuitum, & quatuor circuli aurei, qui per quatuor angulos iubentur adiungi, hoc significant, quia in eo quod Ecclesia per quatuor mundi partes dilatata tenditur, proculdubio quatuor sanctis Euangelij libris accincta prædicatur, quam tamen intra vnius coronæ ambitum, id est, intra eiusdem fidei vnitatem concludit. Vectes quoque de lignis Sethim fiunt, qui eisdem ad portandum circulis inseruntur, quia fortes perseuerantésque doctores, veluti imputribilia ligna quærendi sunt, qui instructioni sacrorum voluminum semper inhærentes, sanctæ Ecclesiæ vnitatem denuncient, & quasi intromissi circulis, arcam portent. Qui auro quoque iubentur operiri, vt cum sermone aliis insonant, ipsi etiam vitæ splendore fulgescant. In hac testamenti arca fuit vrna aurea, tabulæ quoque, & virga Aaron. Arca hæc (vt prædictum est) Ecclesia est, habens duas tabulas lapideas, id est, duplicis testamenti perpetuam firmitatem. Vrnam quoque auream, hoc est, carnem Christi puram atque synceram, quæ reconditum in se manna perpetuæ diuinitatis conseruat, & angelici illius panis perennem cœlestémque
B gerit dulcedinem, necnon etiam virgam Aaron, id est, eiusdem summi verique pontificis nostri Iesu Christi salutare vexillum, immortalis memoriæ semper viriditate frondentem.

FEcit & propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum & dimidij in longitudine & cubiti ac semis in latitudine. Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex utraque parte propitiatorij. Cherub unum in summitate unius partis, & Cherub, alterum in summitate partis alterius. Duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorij, extendentes alas, & tegentes propitiatorium, seque mutuò & illud respicientes. 2

C AVCTOR CATENAE. Alterum quod erat intra sancta sanctorum, propitiatorium erat cum suis Che- 2
rubim, de quo modò tractat, inquiens, *Fecit & propitiatorium, id est, oraculum, de auro mundissimo, duorum cubitorum & dimidij in longitudine, & cubiti ac semis in latitudine.* Duo verba illa, Id est, oraculum, addidit de suo Interpretes, cùm in Hebræo non inueniantur. Septuaginta autem, τὸ ἱλαστήριον ἐπίθεμα, dixerunt, id est, fecit & propitiatorium superpositionem, nempe innuere volentes quòd propitiatorium erat super arcam positum. Alij dictionem כַּפֹּרֶת Cappóreth, Tegumentum vel cœlum verterunt. Propitiatorium igitur hîc describitur, quod tabula quædam fuisse videtur pro operculo arcæ, æqualis eidem arcæ iuxta longitudinem & latitudinem, cuius tantùm spissitudo tacetur, & altitudo supra arcam. *Duos etiam Cherubim ex auro ductili, quos posuit ex vtraque parte propitiatorij. Cherub vnum in summitate vnius partis, & Cherub alterum in summitate partis alterius. Duos Cherubim in singulis summitatibus propitiatorij, extendentes alas, & tegentes propitiatorium, seque mutuò & illud respicientes.* Chaldaica litera sic habet, Fecitque duos Cherubim, de auro ductili fecit eos ex duobus lateribus propitiatorij: Cherub vnum in latere vno hinc,
D & Cherub alterum in latere altero illinc. Ex propitiatorio fecit Cherubim ex duobus lateribus eius. Et erant Cherubim extendentes alas suas sursum, tegentes alis suis super propitiatorium, & facies vniuscuiusque eorum erat è regione alterius, contra propitiatorium erant Cherubim. Hæc illa. Quæ etsi ad verbum magis referat Hebraicum quàm Latina litera, ab ea tamen in sensu non discrepat. Studuit enim in his repetitionibus breuitati Latinus Interpres, nil tamen de rei substantia dimittens. Quod autem in nostra editione & Chaldaica legitur, Duos etiam Cherubim ex auro ductili, in Hebræo est dictio מִקְשָׁה Miksa, quam aliqui, solidos reddiderunt: Et (vt aliàs dictum est) Miksa propriè ductile significat, metallum scilicet percussum malleo, & induratum vel complanatum. Quod etiam apud nos habetur. In summitate vnius, & in summitate partis alterius, Hebraicè posita est dictio קָצָה kaza, quæ extremitatem, finem & summitatem significat, & recentiores magis extremitatem hîc, quàm summitatem vertunt. Septuaginta, κλίτος latus siue angulum dixerunt. Sed & quod dicitur in Latina litera, Duos Cherubim, in Hebræo est, כְּפֹרֶת עֲשֵׂה אֶת הַכְּרֻבִים Min hacappóreth hasa eth hacherubim, De ipso propitiatorio, vel tegumento, siue
E cœlo, fecit ipsos Cherubim, hoc est, ex eadem materia qua factum erat propitiatorium, fecit & Cherubim. Alij nostrum Interpretem imitati, sic legunt locum, Cherub vnum ab extremo hinc, & Cherub alterum ab extremo inde à propitiatorio, fecit Cherubim à duabus extremitatibus eius. Vt sit sensus, quòd duos Cherubim fecit in duabus extremitatibus propitiatorij, vnum ab extremitate vna, ab altera alterum. Cherubim ergo (inquit) duorum facies alatæ erant, indicantes naturam intellectualem angelicam omnipotenti deo ministrantem, subitò præsentem rebus & hominibus ad mandatum domini, & ad dispensationem ordinis iudiciorum dei. Quod verò duo fuerint, id exigebat ratio duarum extremitatum. Quaternario enim iuxta angulos numero intra diuina locus non dabatur. Alij volunt imagines fuisse duorum iuuenum, alas habentium, sicut in templo Salomonis.

ISIDORVS. Iam porrò propitiatorium super arcam testamenti positum, id est, ipse Christus insi- *Mysticè.*
F nuatur, qui inter deum & homines medius propitiator interuenit, de quo dicit Apostolus, Quem proposuit deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius. Hoc propitiatorium arcæ superponitur, sicut & Christus caput est Ecclesiæ, cuius à dextris & à sinistris duo Cherubim consistunt, quod est plenitudo scientiæ, id est, dilectio dei & proximi, per quam dominus ostenditur. Nemo enim potest peruenire ad dominum, nisi per charitatem. Plenitudo enim legis dilectio. Alij eadem duo Cherubim, duo intelligunt testamenta, quæ propitiatorium dei, id est, Christi sacramentum obumbrant, testante Propheta, In medio duum animalium cognosceris. Hi versis vultibus se respiciunt, dum in spirituali sensu vertuntur. Tunc enim alterutrum in melius sibi concordant & in omnibus rectiùs consonant. Siquidem ex vtroque latere oraculum vel propitiatorium tegunt, quia vetus & nouum instrumentum, tam Christi sacramenta, quàm Ecclesiæ mysteria sub ænigmatum figuris operiunt. GREGORIVS NYSSENVS. Hunc altiorem esse sensum scripturæ in hoc loco, inde patet, quòd Cherubim illa materialia suis alis tegebant mysteria, quæ in arca erant, vt

Universidad de Deusto Biblioteca

litera dicit. Nam id nomen iis Angelis attribuitur, vt Esaias & Ezechiel aiunt, qui circa diuinam maiesta- G
tem inspiciuntur. Arca verò fœderis, alis ipsorum Cherubim contecta, hîc illud dicitur, quod apud Esaiam fa-
cie signatur. Nam vt arca hîc, ita ibi facies cherubicis alis contegi affirmatur. Vnum igitur ab vtrisque signifi-
cari non dubitamus. Videtur autem mihi incomprehensibile huius speculationis, quæ de ineffabilibus est, æni-
gmaticè significari.

3 *Fecit & mensam de lignis Sethim, in longitudine duorum cubitorum, & in latitudine unius cubiti, quæ
habebat in altitudine cubitum ac semissem, circundedítque eam auro mundißimo, & fecit illi labium
aureum per gyrum, ipsíque labio coronam auream interrasilem quatuor digitorum, & super ean-
dem alteram coronam auream. Fudit & quatuor circulos aureos, quos posuit in quatuor angulis per singu-* H
*los pedes mensæ contra coronam, misítque in eos uectes, ut poßit mensa portari. Ipsos quoque uectes fecit de
lignis Sethim, & circundedit eos auro, & uasa ad diuersos usus mensæ, acetabula, phialas, & cyathos, & thuri-
bula ex auro puro, in quibus offerenda sunt libamina.*

3 AVCTOR CATENAE. Chaldaica litera Hebraicæ veritati conueniens, hoc ipsum habet, quæ huius-
modi est, Fecítque mensam de lignis Sethim, duorum cubitorum longitudo eius, & cubiti vnius latitudo eius,
& cubiti, & dimidij altitudo eius. Et operuit eam auro mundissimo, Fecítque ei circulum aureum per gyrum.
& fecit ei coronam interrasilem altam pugillo per circuitum, & fecit circulum aureum ipsi coronæ interra-
sili per gyrum. Et fudit ei quatuor annulos aureos, & posuit annulos super quatuor angulos eius, qui erant
ad quatuor pedes eius. Contra coronam interrasilem fuerunt annuli, vt per eos mitterentur vectes, vt porta- I
retur mensa. Fecítque vectes de lignis Sethim, & operuit eos auro, vt in eis portaretur mensa. Et fecit vasa
quæ erant super mensa, acetabula eius, & phialas, & thuribula, & cyathos, in quibus offerenda erant libami-
na, de auro mundissimo fecit ea. Et hæc quidem illa. Dum ergo apud nos legitur, Circundedítque eam au-
ro mundissimo, pro cooperuit accipe. Est enim verbum וַיְצַף Vaizaph, à צָפָה Zapha, quod operire significat.
Quod etiam dicitur, Et fecit illi labium aureum per gyrum. Dictionem זֵר zer, vertunt alij coronam. Pro
eo etiam quod legimus coronam interrasilem, vertunt clausuram palmarem siue palmi, hoc est, ambitum qui
latitudinem habuit quatuor coniunctorum digitorum. Vt enim apud Latinos duplex est palmi mensura, vna
minor, quæ quatuor transuersales continet digitos, & alia maior, quæ duodecim habet transuersales digitos,
hoc est, integram manus distensionem, sic apud Hebræos טֶפַח tóphach est mensura quatuor digitorum, & זֶרֶת
zéreth est maxima extensio, quam quis cum digitis facere potest, & illa mensura continet ter palmum mino-
rem, de quo hîc habetur sermo. Et quod sequitur, Et super eandem alteram coronam auream. Hebraica, K
וַיַּעַשׂ זֵר זָהָב לְמִסְגַּרְתּוֹ סָבִיב Vaiáhas zer zahab lemisgarto sabib, Et fecit limbum aureum ipsi clausuræ (hoc est)
super ipsam clausuram, in circuitu, ab aliquibus vertuntur. Ab aliis, Et coronam fecit auream super ipsam
clausuram per circuitum. A nonnullis, Limbo autem addidit per ambitum coronam auream. Quæ omnia
idem in sensu sunt cum Latina editione. Et à Septuaginta ita vertuntur, καὶ ἐποίησεν αὐτῇ στρεπτὸν κυμάτιον χρυ-
σοῦν κύκλῳ, καὶ ἐποίησεν αὐτῇ στεφάνην παλαιστοῦ κύκλῳ, καὶ ἐποίησε στρεπτὸν κυμάτιον κύκλῳ τῇ στεφάνῃ, Et fecit ei ver-
tibilem vndam auream in circuitu, & fecit ei coronam pugilli in circuitu, & fecit vertibilem vndulam in
circuitu coronæ. Sequitur, Contra coronam, misítque in eos vectes, vt posset mensa portari. Ipsa Hebraica
sunt huiusmodi, לְעֻמַּת הַמִּסְגֶּרֶת הָיוּ הַטַּבָּעֹת בָּתִּים לַבַּדִּים לָשֵׂאת אֶת הַשֻּׁלְחָן Lehummath hamisgèreth haiu hatab-
bahoth, battim labaddim laseth eth hasulchan, E regione coronæ interrasilis, siue clausuræ palmaris, Vel sub
limbo erant circuli illi, domus vectibus, vel in quos mittebantur vectes, vel loculi, scilicet pro vectibus ad L
gestandum mensam. Vertunt alij, Contra clausurã erant annuli, loca vectibus ad portandam mensam. Septua-
ginta, ὑπὸ τὴν στρεπτὴν στεφάνην. Et hîc est punctus, & iunguntur hæc verba superiori clausulæ sicut est apud La-
tinam literam. Vt dicatur, Et imposuit quatuor annulos super quatuor partes pedum eius sub vertibili coro-
na. Deinde legunt, ἦσαν οἱ δακτύλιοι εἰς θήκας τοῖς ἀναφορεῦσιν, ὥστε αἴρειν τὴν τράπεζαν, Erant annuli in repo-
sitoria vectibus ad portandam mensam. Sed hæc Latinæ editionis sensum non immutant. Quod autem se-
quitur, Et circundedit eos auro, & hîc pro cooperuit expone, est enim idem verbum quod suprà. Quo in lo-
co Interpres sermonis repetitionem fugiens, consultò dimisit hæc verba quæ Hebraicè habentur, לָשֵׂאת אֶת
הַשֻּׁלְחָן Laseth eth hasulchan, Ad ferendam mensam. Vt sit sensus, Fecit hos vectes coopertos auro, vt eis
mensa portaretur. Deinde cùm dicitur, Et vasa ad diuersos vsus mensæ, Rectè sensus ex verbis est redditus,
nam Hebraicè ita legitur, וַיַּעַשׂ אֶת הַכֵּלִים אֲשֶׁר עַל הַשֻּׁלְחָן Vaiáhas eth hachelim aser hal hasulchan, Et fecit
vasa quæ super mensam, Et subauditur, Erant ponenda, videlicet ad vsus mensæ. Nempe acetabula, phia-
las, & cyathos, &c. Nomina horum vasorum vide capite vigesimoquinto huius libri, ne toties eadem repe- M
tantur. Demum vbi dicitur, In quibus offerenda sunt libamina, Idem est in Hebræo, vbi legitur אֲשֶׁר יֻסַּךְ בָּהֵן
Aser iussach bahen, Quibus libandum est in eis. Hebraismus, pro, In quibus libandum est. Alij vertunt, Qui-
bus libaretur, siue libabatur. Septuaginta libabit, supple Aaron. Nonnulli in alium sensum reddunt videli-
cet, Quibus tegentur, Et subaudiunt panes propositionis, qui his instrumentis cooperiendi erant in mensa.
Sunt & qui ad conficiendum ac coquendum eosdem panes hæc instrumenta referant, & dicant, Quibus pur-
gantur, quibúsque funditur. Expeditis igitur his quæ erant intra sancta sanctorum, ponit modò ea facta quæ
intra tabernaculum, quod dicebatur sanctum. Et primùm quidem, Mensa aurea cum coronamento suo ac
vectibus, descripta est capite vigesimoquinto eisdem præcisè verbis, quibus hoc loco. Excepto tantùm illo,
vt quod ibidem scribitur, Et facies, & teges, & pones, & erunt, & operies, &c. Hîc dicitur, & fecit, & texit, &
posuit, & deaurauit, &c. Idq; non solùm de mensa, sed de reliquis omnibus quæ sequuntur, ne quis putet Moy-
sen

A sen & populum tam rebellem, multa quidem suscepisse mandata dei, sed nihil paruisse.
ISIDORVS. Postea verò mensa, pacis & fidei Ecclesiæ gestabat typum, in qua pascimur alimentis scri- *Mysticè.*
pturarum, ad cuius vnitatem ex toto orbe vocibus Apostolicis dei populus congregatur, Salomone dicente, Sa-
pientia ędificauit sibi domum, parauit suam mensam, miscuit vinum in cratere, & reliqua, dicẽs, Venite, & edite
de meis panibus. GREGORIVS VIGESIMO LIBRO MORALIVM. Iubente autem domino nõ *Cap.1.& 2.*
solùm phialæ ad mensam tabernaculi, sed etiam cyathi præparantur. Quid enim per phialas, nisi larga prædica-
tio, quid verò per cyathos nisi minima & tenuis de deo locutio designatur? In mensa igitur domini & phialæ
præparantur & cyathi, quia videlicet in doctrina sacri eloquij non solùm exhibenda sunt magna & arcana, quæ
deebriant, sed etiam parua & subtilia quæ quasi per gustum notitiam præstant. Debet enim subtiliter is qui do-
cet perspicere, ne plus studeat quàm ab audiente capiatur, prædicare. Debet enim ad infirmitatem audientium
B semetipsum contrahendo descendere, nedum paruis sublimia, & idcirco non profutura loquitur, se magis curet
ostendere, quàm auditoribus prodesse.

Fecit & candelabrum ductile de auro mundißimo. De cuius uecte calami, cyphi, sphærulæq; ac lilia pro- 4
*cedebant, sex in utroque latere. Tres calami ex parte una, & tres ex altera. Tres cyphi in nucis modum
per calamos singulos, sphærulæque simul & lilia, & tres cyphi instar nucis in calamo altero, sphæru-
læque simul & lilia. Aequum erat opus sex calamorum qui procedebant de stipite candelabri. In ipso autem uecte
erant quatuor cyphi in nucis modum, sphærulæque per singulos & lilia & sphærulæ sub duobus calamis per loca
tria, quæ simul sex fiunt calami, procedentes de uecte uno. Et sphærulæ igitur & calami ex ipso erant, uniuersa*
C *ductila ex auro purißimo. Fecit & lucernas septem cum emunctoriis suis, & uasa ubi ea quæ emuncta sunt extin-
guantur, de auro mundißimo. Talentum auri appendebat candelabrum cum omnibus uasis suis.*

AVCTOR CATENAE. Chaldaica, Fecítque candelabrum de auro mundissimo, ductile fecit illud, ha- 4
stile & calamum eius, cyphi eius, sphærulæ & lilia eius ex ipso erant. Et sex calami egrediebantur de lateribus
eius, tres calami ex latere vno candelabri, & tres calami ex latere altero. Tres cyphi figurati erant in calamo
vno, sphærula & lilium, Sic fecit in sex calamis qui egrediebantur de candelabro. Et in candelabro erant qua-
tuor cyphi figurati, sphærulæ eius & lilia, sphærulâque sub duobus calamis eius, & sphęrula sub duobus cala-
mis eius, & sphærula sub duobus calamis eius: sic fecit in sex calamis qui egrediebantur ex eo. Sphærulæ eius
& calami eius ex ipso erant, omnia simul ductilia ex auro mundissimo. Fecítque septem lucernas eius, & for-
cipes eius, & thuribula eius ex auro mundissimo, ex talento auri mundissimi fecit illud, & omnia vasa eius. Sic
D illa. A qua Latina editio in substantialibus non deuiat. Vbi autem apud nos est, De cuius vecte, Hebraicè est
יְרֵכָהּ וְקָנָהּ Ierecha vekana, Hastile eius, & calamus eius, siue truncus eius, & hastile eius, Aut basis eius, & sti-
pes eius, Vel scapus eius & calami eius. Septuaginta, ὁ καυλὸς αὐτῆς καὶ οἱ καλαμίσκοι, Hastile eius, & calami
eius. Procedebant. Hebraicè est, מִמֶּנָּה הָיוּ Mimmena haiu, Ex ipso erant. Sic & Septuaginta. Quorum ver-
borum duplex sensus esse potest, Alter, quòd ex eadem massa auri confecta erant hastile, calami, cyphi, sphæ-
rulæ & lilia ipsius candelabri: Alter verò, qui est apud Latinum Interpretem, quod candelabrum vnum erat in-
tegrum ac solidum, & ex eius trunco mira arte hæc omnia exibant & procedebant, videlicet calami, cyphi,
sphærulæ, lilia seu flores. De quibus omnibus vide quæ dicta sunt suprà vigesimoquinto capite. Sequitur, Tres
calami ex parte vna, & tres ex altera. Breuiùs se expedit Interpres quàm sint Hebraica, שְׁלֹשָׁה קְנֵי מְנֹרָה מִצִּדָּהּ
הָאֶחָד Selosa kene menora mizidda haechad, Tres calami candelabri ex latere eius vno. Et sic replicatur in
sequenti clausula, Et tres calami candelabri in latere eius secundo, seu altero. Sed sensus est idem. Tres cy-
E phi in nucis modum per calamos singulos, sphærulæq; simul & lilia. Idem habetur ex Hebraico שְׁלֹשָׁה גְבִעִים
מְשֻׁקָּדִים בַּקָּנֶה הָאֶחָד כַּפְתֹּר וָפֶרַח Selosa gebihim mésukkadim bakane haechad caphtor vaphérach, Tres cyphi
seu calices in modum seu formam amygdali in calamo singulo vel vno, cum sphærula & flore. Alij vertunt,
Tres scyphi amygdalati in calamo vno, & sphærula & flos. Et sic etiam in sequenti clausula repetitur. Se-
ptuaginta Latinæ editioni quasi conueniunt, quæ omnia tandem vnum & idem dicunt. Aequum erat opus
sex calamorum qui procedebant de stipite candelabri. Hebraicè כֵּן לְשֵׁשֶׁת הַקָּנִים הַיֹּצְאִים מִן הַמְּנֹרָה Chen lesè-
seth hakanim haiozim min hamenora, Sic (subaudi fecit) sex calamis qui egrediebantur, vel egredientibus de
candelabro. Ita & Septuaginta. Quod est idem cum eo quod habet Latina editio. In ipso autem vecte, hoc est,
hastili. Hebraicè est בַּמְּנֹרָה Bamenora, In ipso candelabro. Sphærulæq; per singulos & lilia. Verba, per singulos,
addidit Interpres pro clariori loci elucidatione. Procedentes de vecte vno. Quod Hebraicè dicitur, מִמֶּנָּה Mi-
menna, Ex eo. Quo in loco aduertendum Interpretem multa verba Hebraica in vnum compilasse, & sensum
F eorum integrum reddidisse, prout vidisti in Chaldaica. Et sphærulæ igitur & calami ex ipso erant. Hoc quo-
modo intelligatur, vide suprà in hac eadem annotatione. Et vasa vbi ea quæ emuncta sunt extinguantur,
id est, reponantur ad extinguendum. Significat enim מַחְתָּה Machta, & prædictum vas, & illud etiam quo
portatur ignis, thuribulum scilicet. Hæc autem omnia & plura his vide suprà capite vigesimoquinto, quæ
ideo omittuntur, ne bono lectori tædio sint. Candelabrum igitur nunc fecisse commemoratur eadem mate-
ria & forma, quibus præcipiebatur Moysi in monte faciendum. Vectis autem candelabri intelligitur hasti-
le medium super fundamento vel pedibus consistens, & lucernam suam gestans, vnde procedebant tres ex vtra-
que parte calami ornati formis cyphorum, sphærularum ac liliorum. Aequum erat opus, id est, erectis in eandem
altitudinem calamis, cum hastili, & lucernas gestantibus, veluti extentis sex brachiis.
ISIDORVS. Candelabrum autẽ istud septem ramorum, spiritus sancti gerebat imaginem, qui septiformi *Mysticè.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

gratia illustrat Ecclesiam omnem, in vnitate fidei consistentem. Alij idem candelabrum Christum intelligunt G
gestantem septem Ecclesias, in quibus septiformis spiritus sancti splendor emicat. Huic candelabro fiunt emunctoria, quæ in Esaia forcipes nuncupantur. Et hæc quidam duo testamenta interpretati sunt, quibus peccata purgantur, quæq; inter se sancti spiritus vnione sociãtur. Extra velum autem testimonij quod oppansum est, candelabrum ardere præcipitur, quia sine vllo veteris testamenti velamine spiritus sancti iam veritas fulget. GREGORIVS NYSSENVS. Cũ igitur de lychnis, id est lucernis, audis, quòd septempartito ex vna basi ac radice candelabri sustentabantur, vt lux abundanter vndique perluceret, iure multiformes spiritus fulgores in hoc tabernaculo perfulgere intelliges, septempartito enim spiritus radios etiam Esaias partitus est.

5 FEcit & altare thymiamatis de lignis Sethim, per quadrum singulos habẽs cubitos, & in altitudine duos, H
è cuius angulis procedebant cornua, uestiúitque illud auro purissimo, cum craticula ac parietibus & cor-
nibus. Fecitque ei coronam aureolam per gyrum, & duos anulos aureos sub corona per singula latera, ut
mittãtur in eos uectes, & possit altare portari. Ipsos autẽ uectes fecit de lignis Sethim, & operuit laminis aureis.

5 AVCTOR CATENAE. Chaldaica, Fecitque altare incensi aromatum de lignis Sethim. Lógitudo eius erat cubiti vnius, & latitudo eius cubiti vnius, quadrangulum erat, & duorum cubitorum erat altitudo eius, ex ipso fuerunt cornua eius. Operuítque illud auro mundissimo, tectum eius, & parietes eius per gyrum, & cornua eius. Et fecit circulum aureum per circuitum eius in duobus angulis eius super duo latera eius, vt per eos inducerentur vectes, vt portaretur in eis. Fecítque vectes de lignis Sethim, & operuit eos auro. Ita habet Chaldaica, verbis aliquantisper, licet non sensu, à nostra editione distans. Vbi verò apud nos est, E cuius angulis procedebãt cornua, In Hebræo est, מִמֶּנּוּ חָיוּ קַרְנֹתָיו Mimènnu haiu karnothaf, Ex eo vel ipso erant cornua eius, id est, ex eadem materia qua & altare. Quod etiam nos cum craticula habemus, Hebraicè est גַּגּוֹ gaggo, Et tectum eius, gag enim I
propriè tectum siue solarium significat. Videtur autem craticulam à Septuaginta mutuasse Interpres, nam & ipsi
τὸν ἐσχάραν, hoc est, craticulam habent. Sed hæc sensum non mutant. Sequitur, Ac parietibus. Addendum ex He-
bræo, In circuitu, propter dictionem סָבִיב Sabib. Fecítque ei coronam auream per gyrum, vel limbum aureum.
Vtroque enim modo reddi potest זֵר זָהָב Zer zahab, Per singula latera, vt mittantur in eos vectes, &c. Compila-
uit Hebraica Interpres, & sensum tantùm expresit. Et verba quidem ipsa iuxta fontem sunt, vt legisti in Chal-
daica. Altare ergo incensi modicum comparatione, inter candelabrum & mensam stabat non longè ab interiori
velo, in tabernaculo Moysi, sicut & in templo Salomonis. Craticulam autem pro tecto accipe, nam hæc ara (vt
dictum est) habuit tectum cum coronamento aureo per gyrum, gestabatúrque vectibus, si quando emigrandum
indicebatur à domino.

Mystice. GREGORIVS NYSSENVS. Altare verò & thuribulum cùm audio, adorationẽ intelligo, quam huic
tabernaculo, id est, filio dei, cœlestes virtutes afferunt. Non enim solùm inferorum atque terrestrium, sed cœ- K
stium quoque linguam ait Apostolus, laudem atque gloriam, vt rerum omnium principio reddere. Id enim gra-
tum est ipsi sacrificium, labiorum fructus, vt ait Apostolus, & odor orationis.

6 COmposuit & oleum ad sanctificationis unguentum, & thymiamata de aromatibus mundissimis opere
pigmentarii.

6 AVCTOR CATENAE. Chaldaica litera, Et fecit oleum sanctæ vnctionis, & thymiama aro-
matum mundissimum opere aromatarij. Quod est idem cum litera nostra. Oleum sanctificationis fiebat ad in-
ungendum primum tabernaculum, & omnia vasa eius, deinde etiam summum sacerdotem, & filios minori sa-
cerdotio adaptandos. Vnde & successu temporum reges quoque vngebantur de nouo creati, vel suscepti in im-
perium. Thymiama autem illud, incensum intelligitur, quod intra tabernaculum quotidie incendebatur super
aram incensi mane & vesperi à sacerdote, dum lucernas super candelabrum vel extingueret vel accenderet, quo L
& summus pontifex vtebatur semel in anno, propitiationis die ingrediens solenniter sancta sanctorum, quibus
fas non erat vti in prophanis vsibus quibuscunque.

Mystice. ISIDORVS. Porrò vnguentum quo perungitur tabernaculum, Chrisma est, quo vngitur fidelis populus,
in quibus diuinitas tanquam in tabernaculo inhabitat. Potest quidem intelligi per hoc vnguentum etiam virtus
sanctorum, siue odor iustitiæ longè latèque diffusus, de quo dicit Apostolus, Deo autem gratias, qui triumphat
per nos in Christo Iesu, & odorem iustitiæ suæ manifestauit per nos. Incensum autem est, quod ex quatuor odo-
ratissimis generibus in maximam subtilitatem comminutis, quæ sunt stacte, onyx, galbanum & thus compони-
tur. Hæc in forma orationum fidelium constituta esse, beati Ioannis Apocalypsis ostendit. Et illi quidem vigin-
tiquatuor seniores prociderunt ante agnum, habentes vnusquisque citharas & phialas aureas plenas incẽso, quæ
sunt orationes sanctorum. Quanquam & speciem quatuor elementorum, horum quatuor odorum naturæ signi-
ficare videãtur, vt thus quod perlucidum est, aëri cõparetur, stacte verò aquis, galbanus & onyx terræ atque igni, M
vt per hæc omnium quæ in cœlo & infra cœlum, & in terra, & in aquis sunt, placitum deo incensum, sit huius
creaturæ laudis oratio.

IN CAPVT

A IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMOCTAVVM, ARGVMENTVM.

Formatur altare holocausti cum labio æneo, & atrio, oblatáque donaria designantur.

CAPVT. XXXVIII.

B FEcit & altare holocausti de lignis Sethim, quinque cubitorum per quadrũ, & trium in alti- *Lectio pri-*
tudine, cuius cornua de angulis procedebant, operuítque illud laminis æneis. Et in usus eius *ma.*
parauit ex ære uasa diuersa, Lebetes, forcipes, fuscinulas, uncinos, & ignium receptacu-
la. Craticulámque eius in modum retis fecit æneam, & subter eam in altaris medio arulam,
fusis quatuor æneis anulis per totidem retiaculi summitates, ad immittendos uectes ad
portandum. Quos & ipsos fecit de lignis Sethim, & operuit laminis æneis, induxítque in
circulos qui in lateribus altaris eminebant. Ipsum autem altare non erat solidum, sed cauum
ex tabulatis, & intus uacuum.

AVCTOR CATENAE. Nunc peruenitur ad extructionem eorum quæ extra tabernaculum circunstare *Lect. 2.*
oportebat, quorum primum altare erat holocaustorum sub diuo ante fores tabernaculi, inter secundum velum
& primum, quod atriorum erat. Et quia in aliquibus paucis variat Hebræum, ponetur Chaldaica litera illi con-
cordans, quæ est huiusmodi, Fecítque altare holocausti de lignis Sethim, quinque cubitorum erat longitudo
C eius, & quinque cubitorum latitudo eius, quadrãgulum erat, & trium cubitorum altitudo eius. Fecítque cornua
eius super quatuor angulos eius, ex ipso erant cornua eius. Et cooperuit illud ære. Et fecit omnia vasa altaris, le-
betes, & batilla, & acetabula, & fuscinulas, & thuribula, omnia vasa eius fecit ex ære. Fecítque ei craticulam ope-
re retis ex ære, sub circulo eius deorsum vsque ad dimidium eius. Et fudit ei, quatuor annulos in quatuor angu-
lis craticulæ æneæ, vt per eos inducerentur vectes de lignis Sethim, & operuit eos ære. Et induxit vectes per an-
nulos in lateribus altaris, vt portaretur cum eis, cõcauum ex tabulis fecit illud. Hæc illa. Quæ Latinæ literæ sen-
sum in nullo variat. Quod igitur est in nostra litera, Per quadrum, intellige longitudinis & latitudinis ipsius,
quasi dicat, quinque cubitorum latitudo erit, & quinque longitudo altaris, vt ex vtraque parte æquale sit, & qua-
drangulum faciat. Quod etiam apud nos habetur, Cuius cornua de angulis procedebant, & in Hebræo, & Chal-
daica est, Ex ipso erant cornua, intelligitur ex eadem materia qua & altare, confecta, nempe de lignis Sethim.
Lebetes, forcipes, fuscinulas, vncinos, & ignium receptacula. Hebraica verba horum omnium vasorum dili-
D genter exposita, vide suprà hoc eodem libro, in principio vigesimi septimi capitis, idcóque nunc ab eorum re-
citatione supersedebimus. Et subter eam in altaris medio arulam. Hebraica sunt, תַּחַת כַּרְכֻּבּוֹ מִלְמַטָּה עַד חֲצִיוֹ Tá-
chath carcubbo milemátta had chezio. Quæ & sicut vertit Chaldaica, Et, sub circuitu eius ab imo vsque ad di-
midium eius, subaudi altitudinis altaris, Vel subter ambitum eius deorsum, siue infernè vsque ad medium eius,
verti potest. Et est sensus, quòd aræ huic à parte inferiori subtus gyrum eius, cribrum fecit æneum, quod vsque
ad dimidium altaris pertingebat. Volunt autem aliqui ideo hanc craticulam factam, ne pedibus altare fœdare-
tur. Qui in lateribus altaris eminebant. Addendum esset ex Hebraicis verbis, לַשֵּׂאת אֹתוֹ בָּהֶם Laseth otho ba-
hem, Ad portandum illud in eis. Sed Interpres putauit sufficisse quòd semel suprà dixerat. Ipsum autem altare
non erat solidum, sed cauum ex tabulatis & intus vacuum. Latiùs exponit quod paucioribus verbis habetur in
Hebræo, videlicet, נְבוֹב לֻחֹת עֲשָׂה אֹתוֹ Nebub luchoth hasa otho, Cauum siue cum vacuo intra tabulas fecit
illud. Vel, Ex asseribus cauam eam fecit, subaudi aram. Aut sicut vertit Chaldaica, cui & Septuaginta conue-
E niunt. Et sensus est, qui in litera nostra habetur. Alij legunt, Vacuum tabularum, hoc est, sine tabulis, facies
illud. Ex quo alia sententia prorsus infertur. Sed de omnibus etiam his fusiùs vide quod in superioribus scri-
ptum est. Quomodo itaque fabricandum esset altare hoc, dominus Moysi dixerat in monte, vt suprà vige-
simoseptimo capite. Hic tantùm narratur quomodo perfectum sit cum suo cribro, cornibus, & vasis variis ad
combustionem sacrificiorum necessariis. Annulos autem octo habebat hæc ara, quatuor intra concauitatem
æneos, in angulis circa medium altitudinis fixos, quibus tenebatur craticula, quæ & cribrum dicitur, cui li-
gna incendenda imponebantur, ac deinde carnes holocaustorum decidentibus cineribus ac fauillis atque car-
bonibus per craticulam. Alij quatuor annuli aurei, extra, in superficie conuexa aræ, duobus altrinsecus la-
teribus affixi erant, qui Hebraico more domus dicuntur vectium immittendorum, si quando transferenda es-
set ara.

Mystice. ISIDORVS. Altare autem istud corpus Christi significabat, siue omnes sanctos, in quibus ardet sem-
F per diuinus ignis, & semper consumitur caro. GREGORIVS NYSSENVS. Fecit & altare
holocausti de lignis Sethim. Hoc in altari & sacrificium laudis, & thus orationis in mane ac vesperum adhi-
beri semper videmus. Hoc sic intelligere Dauid ille nos inducit, qui incensum orationis in odorem suauitatis
dirigit, & manuum extensionem sacrificium esse asserit vespertinum.

FEcit & labrum æneum cum basi sua de speculis mulierum quæ excubabant in ostio tabernaculi.

GRAECVS. Mos Aegyptiorum fuit, ac præsertim mulierum, sacris rebus interesse, lineis vestibus
sese induere, speculum etiam sinistra, sistrum verò dextera manu tenere. Hæc igitur specula ex Aegy-
pto deportauerunt, quæ & in luteris formam fabricata sunt. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habe-
tur, Et fecit concham æream, & basim eius æream in speculis conuenientium, quæ conuenerunt ad portam

Universidad de Deusto
Biblioteca

tentorij adunationis. Dictio interpretata conuenientium, participium est deductum ab exercitu, sicut & verbum G
conuenerunt. Et quia fœminini generis est, significat mulieres ad instar exercitus (si dici liceret) exercituãtes, quæ exercitua uerunt portam tabernaculi. Concursus siquidem mulierum ad portam tabernaculi describitur ad instar exercitus, ad insinuãdum vel multitudinem speculorum æreorum quibus incrustata est concha tota, & propterea dicitur facta ex ære in speculis, vel qualitatem conchæ, ab occursu tot mulierum spectantiũ seipsas in illa. Dictio enim interpretata speculis, significat visiones, ac si dictum fuisset in visionibus conuenientium. Ac si apertiùs diceretur, fecit concham æreã talem, quòd in illa videbant seipsas exercitus mulierum, ita quòd non significatur concha incrustata speculis æreis, sed ipsum æs conchæ tam tersum ac politum, vt esset in quo sisterent ad seipsas videndum mulieres, ad instar exercitus conuenientes ad portam tabernaculi. Et hunc secundum sensum crediderim literalem, si verum est quòd dictio illa visiones significet, vt audio. AVCTOR CATENAE.
Hebraica litera huiusmodi est hoc in loco וַיַּעַשׂ אֶת הַכִּיּוֹר נְחֹשֶׁת וְאֶת כַּנּוֹ נְחֹשֶׁת בְּמַרְאֹת הַצֹּבְאֹת אֲשֶׁר צָבְאוּ פֶּתַח H
אֹהֶל מוֹעֵד Vaiáhas eth haciior nechóseth veeth cano nechóseth, bemaroth hazóboth aser zábu péthach óhel mohed, Et fecit labrum seu concham æneam, & basim eius æneam de speculis conuenientium, seu militantium, vel excubantium, seu exercentium, quæ conueniebant, seu militabant, vel excubabãt, seu sese exercebant ad ostiũ tabernaculi testimonij, vel conuentus, siue Ecclesiæ. Aut ad ostium tentorij constitutionis. Pro quo sciendum צָבָא zaba verbum hic positum, militare, exercitum ducere, ad bellum procedere, & excubare significare. Dicunt ergo nonnulli ex speculis mulierum quæ veniebant, vt orarent in ostio tabernaculi, confectam fuisse concham illam. Vocãtur proinde specula illa ex quibus conflatum est lauacrum illud æneum, specula mulierum, quod hæ peculiariter pro capitum suorum compositione iis vti solebãt, sicut & Esaię tertio luxus ille filiabus Sion improperatur. Mulieres verò quæ à se seculi vanitatem reiecerant, & soli deo placere studebãt, portabãt huiusmodi specula, & in ministerium domini offerebant, & per singulos dies certo tempore veniebãt ad tabernaculum adoraturæ. Et quia turmatim sicut castra militum in exercitu militantium veniebãt mulieres deuotæ, ideo hoc verbo I
vsa est scriptura. Et hunc sensum clarè prosequitur Chaldaica hoc in loco, ita habens, Et fecit labrum ex ære, & basim eius ex ære de speculis mulierũ quæ veniebãt vt orarent in ostio tabernaculi fœderis. Alij exponunt iuxta communem modum, bœth per in, vel cum. Vt sit sensus, Labrum illud eatenus collimatũ fuisse cùm æneum esset, vt lauantes se, aspicere quoque potuerint velut in speculo, vbi maculam contraxissent ibidem abluendam, vel quòd verè appositа fuerint in circuitu labij specula ad idem, ex ære illustrato confecta & apparata. Inquit enim Rabbi Abraham morem fuisse Iudæarum omnium, suam decorare faciem, & aptare tiaram singulo mane ad specula ænea, aut in vitreis suam faciem respicere. Hoc autem æs vel specula contulerunt in hunc vsum deuotæ aliquæ mulieres, quæ non in atrio, multò minus in sanctuario ministrabant, sed extra atrium suo loco, quæ per eas fieri poterant operando veluti insigniter deuotas, & cultui diuino dedicatas, strenuè aduigilando exercebãtur. Nec enim dicitur in ostio in Hebræo, sed ad ostiũ, hoc est, pro ostio & foribus, vt fieri scilicet decebat. Et tentorium illud, intelligitur ambitus cortinarum pro atrio, in quo ad ortum solum ostium erat velo viginti cubi- K
torum oppanso, vbi mulieres illæ præstolabantur fortalsis officia commoda mulierum pro asportanda aqua, quæ ibi excipiebatur à Leuitis intra atrium, in quod ne viris quidem ingressus patebat, multò minus fœminis, quantumlibet deuotis. Septuaginta fortè in hunc sensum conueniunt, habentes, ἐκ τῶν κατόπτρων τῶν νηστευουσῶν,
Luc.2. ἃ ἐνήστευσαν παρὰ τὰς θύρας τῆς σκηνῆς, De speculis ieiunantium quæ ieiunauerunt apud ostia tabernaculi. Nam & de Anna prophetissa filia Phanuel legitur muliere vidua, quòd non discedebat de templo, ieiuniis & obsecrationibus seruiens nocte ac die. Potest etiam hic νηστεύειν pro vigilare poni, nam & ieiunare & vigilare mulieres poterãt ad ostium tabernaculi. Dicitur enim de filiis Heli sacerdotis, quòd dormiebant cum mulieribus quæ obseruabãt ad ostium tabernaculi. Concha igitur ænea, fusorium vel lauacrum erat capacissimum aquæ, vnde lauabantur ministri, vt suprà capite trigesimo. Hoc autem loco non scribitur nec alibi forma huius lutri. Erat autem cum basi sua æneus, tantæ magnitudinis & ponderis vt portari potuerit.

Mysticè. GREGORIVS NYSSENVS. Vrnas verò spiritales, id est, vasa ad lauandum, quis ambiget eos esse, qui L
per sacramentalem aquam, peccatorum sordes auferunt? Talis vrna erat Ioannes lauans in Iordane ad pœnitentiam homines. Talis erat Petrus, tria milia hominum simul ad baptismi lauacrum deducens. Philippus quoque vrna eunuchi Candacis fuit. Quid multa? Omnibus qui ad baptismi donum veniunt, ij vrnæ ac lotoria sunt, qui
Hom.17. ministerio suo gratiam præbent. GREGORIVS IN HOMILIIS. Dicẽdum & aliter. Labrum æneum Moyses ponit, in quo sacerdotes lauari debeant, & sancta sanctorum ingredi, quia lex dei priùs nos lauari per compunctionem præcipit, vt nostra immunditia ad penetrandum secretorum dei munditiam non sit indigna. Quod bene labrum de speculis mulierum perhibet factum, quæ ad tabernaculi ostium indesinenter excubabãt. Specula quippe mulierum sunt præcepta dei, in quibus se sanctæ animæ semper aspiciunt, & si quæ in eis sunt fœditatis maculæ, deprehendunt. Cogitationum vitia corrigunt, Et quasi renitentes vultus velut ex reddita imagine componunt, quia dum præceptis dominicis solerter intendunt, in eis proculdubiò vel quid in se cœlesti viro placeat, vel quid displiceat agnoscunt. Quæ quãdiu in hac vita sunt, æternum tabernaculum ingredi nequa- M
quam possunt. Sed tamen ad ostium tabernaculi mulieres excubant, quia sanctæ animæ etiam cùm infirmitate adhuc carnis grauantur, amore tamen continuò ingressum æterni introitus obseruant. Moyses ergo labrum sacerdotibus de speculis mulierum fecit, quia lex dei, lauacrum compunctionis peccatorum nostrorum maculis exhibet, dum ea per quæ sanctæ animæ superno sponso placuerunt, intuenda nobis cœlestia præcepta præbet. Quibus si diligenter intendimus, internæ nostræ imaginis maculas videmus. Videntes autem maculas, in pœnitentiæ dolore compungimur. Compuncti verò, quasi in labro de speculis mulierum lauamur. Tunc ergo de nobis verè compungimur, si studiosè patrum præcedentium facta pensamus, vt ex conspecta illorum gloria, in nostris nobis oculis nostra vita sordescat. Tunc verè compungimur, cùm præcepta domini studiosè perscrutamur, & per hæc proficere ipsi contemnimus, per quæ iam profecisse nouimus quod veneramur.

Fecit &

A *FEcit & atriũ, in cuius australi plaga erant tẽtoria de byſſo retorta cubitorũ centũ. Colũnæ æneæ uiginti* 3
cum baſibus ſuis, Capita columnarum & tota operis cælatura argentea. Aequè ad ſeptentrionalẽ plagã
tentoria, colũnæ baſeſq; & capita columnarũ, eiuſdẽ menſuræ & operis ac metalli erãt. In ea uerò pla-
ga quæ ad occidentẽ reſpicit, fuerũt tentoria cubitorũ quinquaginta, colũnæ decẽ cum baſibus ſuis æneæ, & capita columnarũ, & tota operis cælatura argentea. Porrò cõtra orientẽ quinquaginta cubitorũ parauit tẽtoria, è quibus quindecim cubitos colũnarum triũ cum baſibus ſuis, unũ tenebat latus & in parte altera quia inter utramq; introitũ tabernaculi fecit, quindecim æquè cubitorũ erant tentoria, columnæq; tres, & baſes totidẽ. Cuncta atrii tentoria byſſus retorta texuerat. Baſes colũnarum fuere æneæ, Capita autẽ earum cũ cunctis cælaturis ſuis argẽtea.
B *Sed & ipſas colũnas atrii ueſtiuit argẽto, & in introitu eius opere plumario fecit tentoriũ ex hyacintho, purpura, uermiculo ac byſſo retorta, quod habebat uiginti cubitos in longitudine, altitudo uerò quinque cubitorũ erat, iuxta menſurã quam cuncta atrii tentoria habebãt. Colũnæ autem in ingreſſu fuerunt quatuor cum baſibus æneis, capitáque earum & cælaturæ argenteæ. Paxillos quoque tabernaculi & atrii per gyrum fecit æneos.*

STRABVS. Paxilli secundum literam erant in summitate columnarum fixi, quibus funes religabantur, 3
qui cortinas à terra subleuabant, firmati superioribus quibusdam ansulis, inferiùs verò religati ad prædictos paxillos cortinas extendebant, ne rugam contraherent. AVCTOR CATENAE. Chaldaica litera ita hoc loco habet. Fecitque atrium, in cuius australi plaga erant cortinæ de byſſo retorta centum cubitorum. Columnæ earum erant viginti, & baſes earum viginti ex ære, capita columnarum & cælaturæ erant ex argento.
C Et in plaga ſeptentrionali erant cortinæ centum cubitorum, columnæ earum viginti, & baſes earum viginti, ex ære, capita columnarum & cælaturæ earum erant de argento. Et in plaga occidentali fuerunt cortinæ quinquaginta cubitorum, columnæ earum decem, & baſes earum decem, Capita columnarum & cælaturæ earum ex argento. Et in plaga orientali erat ſpacium quinquaginta cubitorum, quindecim cubitorum cortinæ erant in vno latere, columnæ earum tres, & baſes earum tres, & in latere ſecundo oſtij atrij hinc & inde, erant cortinæ quindecim cubitorum, columnæ erant tres, & baſes earum tres. Omnes cortinæ atrij per circuitum erant de byſſo retorta, & baſes columnarum erant ex ære, capita columnarum & cælaturæ earum fuerunt de argento, & cooperuit argento capita earum. Illæ quoque omnes columnæ atrii cælatæ erant argento, & tentorium oſtii atrii fecit opere polymitarii, ex hyacintho & purpura & coccino & byſſo retorta, viginti cubitorum erat latitudo eius, & altitudo eius ſicut latitudo eius, quinque cubitorum erat, iuxta altitudinem cubitorum atrii, & columnæ eius quatuor, & baſes earum quatuor ex ære. Vncini earum erant ex argento, & operuit ca-
D pita earum & cælaturas earum argento. Omnéſque paxilli tabernaculi & atrii per circuitum erant ex ære. Hæc illa. Paucula autem quædam ſunt in Latina litera, quæ pro clariori intelligentia admonenda cenſemus. Et primùm illud eſt, vbi dicitur, In cuius auſtrali plaga erant tentoria. Quæ cortinas intelligere debes, ſicut omnes editiones transferunt, Hebraicè קַלְעֵי Kalhe dictas. Et ſic accipiendum in tota hac lectione inferiùs. Sequitur, Columnæ æneæ viginti. Adde earum, vt dicatur, Columnæ earum, &c. Eſt enim עַמּוּדֵיהֶם Hammudehem. Sed hoc ſubintelligitur. Quòd autem dicitur, Capita columnarum, in Hebræo habetur וָוֵי Vaue. Dicunt autem Hebræi וָי vau eſſe clauum prominentem qui literæ vau habet figuram, & in quo aliquid ſuſpendi poteſt, qualis eſt vncinus, qui caput habet retortum, & ab aliquibus paxillus dicitur. In ſingulis autem columnis atrii dicunt nonnulli fuiſſe infixos iuxta cælaturas columnas cingentes vncinos quoſdam, in quos ſuſpendebantur pecudes offerendæ, poſtquam excoriatæ erant, & hos hìc vocari וָוֵי clauos ſeu vncinos, qui memorantur columnis infixi. Alii volunt (& noſtro iudicio decentiùs) pro columnarum capitibus hoc in loco
E poni, ſed de hoc ſatis dictum in ſuperioribus. Et tota operis cælatura argentea. Hebraicè eſt וְחִשְׁקֵיהֶם Vachaſúkehem, Et cælaturæ earum, ſiue fila eas cingentia, ſubaudi columnas, ſiue cincturæ earum ex argento, ſed & hoc idem cum litera noſtra. Aequè ad ſeptentrionalem plagam tentoria. Tam noſtra editio, quàm Chaldaica, hìc Hebraica ſuppleuit, vbi legitur tantùm, Et ad plagam aquilonis centum cubitorum colũmnæ & cætera, nam noſtra addidit tentoria, Chaldaica, Erant cortinæ, vbi Septuaginta habent, ἑκατὸν ἐφ' ἑκατὸν, id eſt, centum ad cẽtum. Quod ſic intelligitur. Et in ſeptentrionali plaga ad centum cubitorum longitudinem, erant cortinæ centum cubitorum. Columnæ baſẽſq; Vtrobique ex Hebræo addendum eſſet, viginti, vt diceret, Columnæ earũ viginti, & baſes earum viginti. Sed cũ Interpres in fine huius mẽbri epilogando dicat, eiuſdẽ menſuræ & operis ac metalli, refert ſe ad ea quæ dixit de auſtrali plaga. Capita colũnarũ. Intellige hìc cũ cælaturis earũ, ſeu filis eas cingentibus. Nam in Hebræo repetitur dictio וְחִשְׁקֵיהֶם Vachaſúkehem. Nec omittendũ quòd vbicunq; hoc in loco apud nos legitur, capita columnarũ & tota operis cælatura argentea, à Septuaginta verti, καὶ οἱ κρίκοι αὐτῶν καὶ ἡ
F ψαλὶς ἐξ αὐτῶν ἀργυρᾶ, Et fibulæ earũ & forcipes earum argẽteæ. Columnæ decem cum baſibus ſuis æneæ. Propria Hebraica ſunt עַמּוּדֵיהֶם עֲשָׂרָה וְאַדְנֵיהֶם עֲשָׂרָה Hammudehem haſara, veadnehem haſara, Columnæ earũ decem & baſes earũ decem. Sed Interpres ſuccinctè loquitur in his capitulis, & breuioribus quàm poteſt verbis ſenſum intentum reddit. Vnde prudenter etiam hoc loco de ſuo addidit, æneæ. E quibus quindecim cubitos columnarũ trium cum baſibus ſuis vnum tenebat locum, &c. Senſus eſt, Erant cortinæ quindecim cubitorum ex vno latere introitus, cum columnis tribus, & baſibus tribus, & ex alio ſimiliter latere in medio introitum atrii fecit. Sed & Hebraica ſunt hoc in loco eademmet prorſus quæ habet Chaldaica. Sic & in eo quod ſequitur, Et in parte altera, quia inter vtraque, &c. Hebraica litera eſt prout habet Chaldaica, Cuncta atrii tentoria (adde per circuitũ) eſt enim in Hebræo dictio סָבִיב Sabib) byſſus retorta, texuerat. Verbum texuerat, appoſitũ eſt ab Interprete. Et eſt ſenſus, Omnes cortinæ quæ circumcirca atrium, erãt confectæ ex retorta byſſo. Sed & ipſas columnas atrii veſtiuit argento, hoc eſt, capita ipſarum columnarum, nõ totas columnas. Sic enim ſunt Hebraica וְצִפּוּי רָאשֵׁיהֶם כֶּסֶף Ve-

Universidad de Deusto Biblioteca

zippui raſehem cáſeph,Et operimentum capitellorum ſeu capitum earum erat argenteum, ſiue, & tecta fuerunt G
capita earum argento,aut,capita verò earum obducta erant argento. Idem eſt ſenſus apud Septuaginta & Chal-
daicam. Sequitur poſt hæc in Hebræo, וְהֵם מְחֻשָּׁקִים כֶּסֶף כֹּל עַמֻּדֵי הֶחָצֵר Vehem mechuſſakim chéſeph col ham-
mude héchazer, Et ipſæ cinctæ argento omnes columnæ atrij. Vel, Et cingebantur circulis ſiue cingulis argen-
teis omnes columnæ atrij. Quæ fortè ideo dimiſit Interpres,quoniam ſuprà dixerat,capita autem earum cũ cun-
ctis cælaturis ſuis argentea.Et in introitu eius,opere plumario fecit tentorium, id eſt,velum,ſiue aulæum, quod
Hebraicè dicitur מָסָךְ Maſach.Sequitur,Altitudo verò quinque cubitorum erat.Addendum hîc ex Hebræo, Cũ
latitudine,Eſt enim בְּרֹחַב Beróchab,Vt dicatur, Altitudo verò eius cum latitudine, Vel ſicut latitudo quinque
cubitorum.Vel vt alij legunt, Et in altitudine, ſiue, Ac longitudine quinque cubitos, ſubaudi habebat velum
ipſum in oſtio atrij. Quod verò ſequitur, Iuxta menſuram quam cuncta atrij tentoria habebant, hoc eſt, & hoc
velum fecit ad menſuram aliarum cortinarum atrij, Iuxta Hebræum ita legitur, לְעֻמַּת קַלְעֵי הֶחָצֵר Lehummath H
kalhe hechazer,E regione cortinarum,ſiue contra tentoria atrij,Et eſt ſenſus,quòd hoc velum ſtabat ex aduerſo
aliarum cortinarum atrij,nam aliæ erant ab aquilone,aliæ à meridie,aliæ ab occidente, hoc ab oriente expãſum
erat.Vertunt alij,Secundum propoſitionem tapetium,ſiue cortinarum atrij.Et eſt ſenſus ſecundum literam no-
ſtram,quòd altitudo & latitudo huius veli,erat quinque cubitorum,obſeruata proportione & menſura ad alias
cortinas. Cui intellectui & Septuaginta & Chaldaica etiam ſubſcribunt. Columnæ autem in ingreſſu fuerunt
quatuor.Verba in ingreſſu,pro clariori intellectu addidit Interpres.Et cælaturę earum argenteæ.Hîc addendum
ex Hebræo,Et operimentum capitum earum,Vt dicatur, Capita ſiue capitella earũ ex argento, & operimentum
capitum ſeu capitellorum earum, & cælaturæ ſiue cincturæ earum ex argento. Sunt enim eadem verba in He-
bræo,quæ paulò ante poſita ſunt.Sed Interpres Septuaginta ſequutus,ſufficere arbitratus eſt, quod dixerat capi-
ta earum. Paxillos quoque (addendum omnes) Eſt enim וְכָל הַיְתֵדֹת Vechol haithedoth,vt dici debeat,Omnéſq;
paxillos ſiue clauos, tabernaculi & atrij per gyrum fecit æneos. Et hi erant quibus retinebantur in terra cortinæ I
ne facilè à vento raperentur. Atrij ergo totius, ſecundum longum, latum, cortinas, columnas, baſes,capitella &
velum pro oſtio, ſtructura hîc perfecta deſcribitur, ſicut ſuprà capite vigeſimoſeptimo perficienda à deo Moyſi
mandabatur,vbi ſi quid te hîc moratur,lector,fortaſsis inuenies.

GREGORIVS NYSSENVS. Atria verò quæ inter ſe complicata in circulum connectuntur, pacem,
Myſticè. concordiam & charitatem credentium eſſe, non abſurdè quiſpiam dixerit. Sic enim Dauid hunc locum expo-
ſuiſſe videtur,cùm dicat,Qui ponis terminos tuos pacem. STRABVS. Funes autem quibus cortinæ ſuſté-
tantur,ſanctam ſcripturã ſignificant,de qua Salomon ait,Funiculus triplex difficilè rumpitur,Quia ſancta ſcri-
ptura,hiſtoria,moralitate,& allegoria conſtans, nullis hæreticorum dogmatibus poteſt dirumpi. Paxilli in mo-
dum linguæ facti, linguas doctorum ſignificant, qui ſcripturam exponunt. Cortinas etiam à terra ſubleuant &
extendunt,quia ſubiectos docent ſequi & imitari cœleſtia,nullámque mali operis vel fraudis rugam contrahere.
K

HAec ſunt inſtrumẽta tabernaculi teſtimonii, quæ enumerata ſunt iuxta præceptum Moyſi, in cæremoniis
Leuitarum per manum Ithamar filii Aaron ſacerdotis, quæ Beſeleel filius Huri filii Hur de tribu Iuda
4 *domino per Moyſen iubente compleuerat, iuncto ſibi ſocio Ooliab filio Achiſamech de tribu Dan, qui &*
ipſe artifex lignorum egregius fuit & polymitarius atque plumarius, ex hyacintho, purpura, uermiculo, & byſſo.

4 CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur,Iſta numerata tabernaculi teſtimonij,quæ enumerata ſunt iuxta
præceptum Moyſi, miniſterio Leuitarum per manum Ithamar filij Aaron ſacerdotis, quæ Beſeleel filius Huri fi-
lij Hur de tribu Iuda, domino per Moyſen iubente compleuerat,&c. Tanquam rubrica ſubiunctarum ſumma-
rum auri,argenti & æris præponitur.Deſcribitur autem quòd ſupputatio fuit facta iuſſu Moyſi miniſterio Leui- L
tarum,præſidente illis Ithamar filio Aaron,facientibus autem opera Beſeleel & Ooliab,vt percipiamus quòd or-
dinatè & fideliter contrectatæ ſunt res oblatæ pro tabernaculo diuino, ad hoc enim meminit Moyſes perſona-
rum quarum curæ commiſſæ ſunt res. Et Ithamar quidem ac Leuitis tanquam ratiocinia ſcribentibus, Beſeleel
verò & Ooliab principalibus artificibus,vt ex iſtorum omnium relatione,ſubiunctarum ſummarum notitia ha-
bita fuerit. AVCTOR CATENAE. Chaldaica editio habet, Hæ ſunt numerationes tabernaculi teſti-
monij, quæ enumeratæ ſunt iuxta præceptum Moyſi per miniſterium Leuitarũ per manum Ithamar filij Aaron
ſacerdotis.Beſeleel enim filius Huri filij Hur de tribu Iuda,fecit omnia quæ prçcepit dominus ad Moyſen.Et cũ
eo Ooliab filius Achiſamech de tribu Dan,faber lignarius & artifex, & polymitarius in hyacintho,& purpura,&
coccino,& byſſo.Hæc illa,quæ idem dicit in ſententia cum litera noſtra. Leuicula tamen quædam hîc annotare
placet,pro faciliori ipſius lectionis intelligentia.Illúdque primùm,quòd pro eo quod apud nos eſt,Hæc ſunt in-
ſtrumenta tabernaculi teſtimonii, quæ enumerata ſunt iuxta præceptum Moyſi in cæremoniis Leuitarum per
manum Ithamar filii Aaron ſacerdotis, in Hebraica veritate ita legi אֵלֶּה פְקוּדֵי הַמִּשְׁכָּן מִשְׁכַּן הָעֵדֻת אֲשֶׁר פֻּקַּד עַל M
פִּי מֹשֶׁה עֲבֹדַת הַלְוִיִּם בְּיַד אִיתָמָר בֶּן אַהֲרֹן הַכֹּהֵן Elle pekude hamiſcan miſcan haheduth, aſer pukkad hal pi Moſe,
habodath haluiim biiad Ithamar ben Aaron hacohen,Hæ ſunt numerationes,vel iſti ſunt numeri,aut,Hęc ſunt
numerata,ſeu computũ tabernaculi,tabernaculi(inquam)teſtimonii, quæ enumerata ſunt iuxta præceptũ Moyſi
miniſterio ſiue in miniſterium Leuitarum per manum Ithamar filii Aaron ſacerdotis.Pakad enim, cenſere,nu-
merare,computare, necnon & præcipere ſignificat.Hîc autem ponitur nomen & verbum ab eo deriuatum.Et eſt
ſenſus,Omnia quæ ſupradicta ſunt, hucuſque confecta vaſa tabernaculi teſtimonii, deſeruitura miniſterio Le-
uitarum,enumerata ſunt ex mandato Moyſi per Ithamar filium Aaron iuniorem.In eundem etiam ſenſum ver-
tunt alii,Hæc eſt ſumma rerum tabernaculi, tabernaculi(inquam)teſtimonii,vt numerata ſiue ratione ſubducta
eſt iuxta præceptum Moyſi, pro miniſterio ſiue miniſterium Leuitarum, per manum ſiue in manu Ithamar filii
Aaron ſacerdotis.Et quod dicitur pro miniſterio, perinde eſt ac ſi diceret, vt eſſent miniſteriũ Leuitarum, id eſt,
vt ea

A vt ea curarent Leuitæ.Officium enim Leuitarum erat transferendi tabernaculi, quando locum mutabant Iſraë-
litæ.Et quòd dicitur,per manum ſiue in manu Ithamar,Hebraiſmus eſt,pro opera Ithamar.Quæ omnia eundem
ſenſum habent cum litera noſtra.Nõ ſolùm autem enumerationes verti poteſt,ſed etiam commiſsiones & præ-
cepta, quæ dominus circa erigendum ſanctuarium Moyſi fecerat, quod dicitur tabernaculum vel manſio teſti-
monij, quando decreuit miniſterium cæremoniale ſibi exhibendum, non à toto populo,vel omnibus tribubus,
ſed à Leuitis ad hoc deligendis à domino,officio & commiſsione Ithamar filij Aaron.Ille enim præeſſe debebat
tabernaculi reſolutioni,& compoſitioni onerum & tranſlationi,ſiquando caſtra ſoluenda eſſent, & tranſmigrã-
dum de loco.Nam quod apud nos dicitur in cærimoniis Leuitarum,Hebraicè eſt עֲבֹדַת habodath.Habduth au-
tem eſt ſeruitus,opus,cultus, miniſterium. Rectè ergo,& in cæremoniis, ſiue per miniſterium Leuitarum tranſ-
ferri potuit.Septuaginta paululum hîc variant,legentes, καὶ αὕτη ἡ σύνταξις τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, καθὰ συνετάγη Μωϋ-
B σῆ, τὴν λειτουργίαν εἶναι τῶν Λευιτῶν διὰ Ἰθάμαρ τοῦ υἱοῦ Ἀαρὼν τοῦ ἱερέως, Et hæc eſt conſtructio tabernaculi teſtimonij,
ſicut præceptum fuit Moyſi,miniſterium eſſe Leuitarum per Ithamar filium Aaron ſacerdotis. Sequitur, Iuncto
ſibi ſocio.Quod idem eſt cum eo quod dicitur in Hebræo, וְאִתּוֹ Veitto,Et cum eo.Reliqua autem quæ ſequun-
tur,toties repetita ſunt,vt pudeat in eis amplius immorari.

OMne aurum quod expenſum eſt in opere ſanctuarii, & quod oblatum eſt in donariis, uiginti & nouem 5
talentorum fuit, & ſeptingentorum triginta ſiclorum, ad menſuram ſanctuarii. Oblatum eſt autem ab
his qui tranſierunt ad numerum à uiginti annis & ſuprà, de ſexcẽtis tribus millibus & quingentis quin-
quaginta armatorum. Fuerunt præterea centum talenta argenti, è quibus conflatæ ſunt baſes ſanctuarii, & introi-
tus ubi uelum pendet. Centum baſes factæ ſunt de talentis centum, ſingulis talentis per baſes ſingulas ſupputatis.
C *De mille autem ſeptingentis & ſeptuaginta quinque ſiclis, fecit capita columnarum, quas & ipſas ueſtiuit argẽ-*
to. Aeris quoque oblata ſunt talenta ſeptuaginta duo millia & quadringenti ſuprà ſicli, ex quibus fuſæ ſunt baſes
in introitu tabernaculi teſtimonii, & altare æneum cum craticula ſua, omniáque uaſa quæ ad uſum eius pertinent,
& baſes atrii tam in circuitu quàm in ingreſſu eius, & paxilli tabernaculi atque atrii per gyrum.

AVCTOR CATENAE. Reconciliatus deo populus, mira promptitudine & hilaritate donaria obtulit 5
ad conſtructionem tabernaculi domini. Operatur enim magna dei amor(vt per quendam ſanctorum dicitur)ſi
adeſt: ſi autem non adeſt, nec operatur quidem.Vt igitur noſcas quàm deuotus fuerit deo populus, ſummã po-
nit Moyſes auri, argenti & æris quod in domini donaria oblatum eſt, inquiens, *Omne aurum quod expenſum eſt in*
opere ſanctuarij, & quod oblatum eſt in donariis, viginti & nouem talentorum fuit, & ſeptingẽtorum triginta ſiclorum ad menſuram ſanctua-
D *rij.* Hic ſenſus verborum ab Interprete eſt redditus, ſed ipſa Hebraica paululum variant, quæ ſunt huiuſmodi
כָּל הַזָּהָב הֶעָשׂוּי לַמְּלָאכָה בְּכֹל מְלֶאכֶת הַקֹּדֶשׁ Col hazahab hehaſui lamelacha becol melèchet hakódes,Omne au-
rum factum ad opus in omni opere ſanctificationis,ſeu ſanctuarii,Et eſt Hebraiſmus, aurum factum ad opus in
omni opere,pro,aurum omne quod expenſum ſeu inſumptum eſt in omni opere ſanctuarii. Talis loquendi mo-
dus eſt & in Chaldaica & in Septuaginta.Sequitur,Et quod oblatum eſt in donariis. Pro quo in Hebræo eſt וַיְהִי
זְהַב הַתְּנוּפָה Vaihi zehab hatenupha,Fuit autem aurum ſponte oblatum,ſubaudi hoc quod inſumptum fuit.Hoc
enim ſignificat aurum Tenupha.Hæc autem debent legi per parentheſim.Alii legunt,Fuit aurum oblationis,ſeu
ad ventilandum oblatum.Ad menſuram ſanctuarii.Quod Hebraicè dicitur, בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ Beſékel hakódes, ſe-
cundum vel iuxta ſiclum ſanctuarii, aut ſanctificationis, ſiue ſanctum,vt legunt Septuaginta, Id eſt, ad nume-
rum ſiue pondus ſiclorum quibus vtebantur in ſanctuario. Nam aliàs dictum, differentiam fuiſſe inter ſiclum
communem & ſiclum ſanctuarii. Chaldaica, In pondere ſanctuarii. Quæ omnia à Latinæ literæ ſenſu non de-
E uiant. Quod nos habemus viginti & nouem talenta, Rabi Salomon dicit centenarios, quorum quilibet ſecun-
dum eum conſtat ſexaginta minis, hoc eſt, libris vſualibus. Eſt autem mina ſanctuarii duplo maior communi.
Quo fit,vt centenarius vel talentum, ſecundum illum, contineret centum viginti minas, & mina viginti quin-
que ſiclos. Summa ergo centenarii continebat tria millia ſiclos.Vt autem omnia bene noueris, dicunt talentum
habere ſexaginta libras in pondere. Libram ſeu minam habere quindecim, vel ſecundum alios vigintiquinque
ſiclos. Siclum verò habere quatuor denarios. Denarium ſex obolos. Obolũ ſedecim grana hordeacea. *Oblatum*
eſt autem ab his qui tranſierunt ad numerum à viginti annis & ſuprà, de ſexcentis tribus millibus & quingentis quinquaginta armatorum.
CAIETANVS. Valde manca eſt litera iſta, nam in Hebræo poſt explicatam ſummam auri, ſubiũgitur ſum-
ma argenti,dicendo,Et argentum numeratorum ſynagogæ centũ talenta, & mille ſeptingenti ſeptuaginta quin-
que ſicli in ſiclo ſanctuarii. Ad differentiam argenti aliter oblati, dicitur argentum numeratorum ſynagogæ,
quia de argento duntaxat eſt ſermo quod oblatum fuerat numerando populum, à numeratis videlicet viris à
F viginti annis & ſuprà. Et hinc habetur prima numeratio populi executioni mandata iuxta præceptum ſuperiùs
ſcriptum, facta eodem anno quo egreſſus eſt populus de Aegypto iuxta montem Sinai ante conditum taberna-
culum diuinum. Deinde ſequitur, Partitio ad caput, dimidium ſicli in ſiclo ſanctuarij, omni tranſeunti ſuper
numeratos à filio viginti annorum & ſuprà, ſexcentis millibus & tribus millibus & quingentis & quinquagin-
ta. Perpende quòd præter mulieres & viros infra vigeſimum annum,& vt creditur,præter viros emeritæ militiæ
ſecundum ætatem, tantus erat numerus virorum à viginti anno & ſuprà. Nec oportet immorari ad declaran-
dum partitionem ſeu diſtributionem hanc, quoniam ex ſuperiùs ſcriptis cùm ordinata fuit numeratio populi,
patet. Quòd autem dicitur in ſiclo ſanctuarii, ad differentiam ſicli communis, ſeu non exactè menſurati dici-
tur. AVCTOR CATENAE. Oblatum eſt autem. Deeſt hoc loco manifeſtè in noſtris codicibus longa
periodus,quæ ita habetur in Hebræo: וְכֶסֶף פְּקוּדֵי הָעֵדָה מְאַת כִּכָּר וְאֶלֶף וּשְׁבַע מֵאוֹת וַחֲמִשָּׁה וְשִׁבְעִים שֶׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ:
בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת מַחֲצִית הַשֶּׁקֶל בְּשֶׁקֶל הַקֹּדֶשׁ Vecheſeph pekude haheda meath cicar veeleph vſbaha meoth vacha-
miſſa

Universidad de Deusto
Biblioteca

missa vesibhim sékel besékel hakódes. Békaha lagulgóleth machazith hasékel besékel hakódes, Et argentũ numeratorum synagogæ, vel cógregationis, vel quòd ex censu cœtus, centũ talenta, & mille, & septingenti, & quinque, & septuaginta sicli, secundum siclum, vel iuxta pondus sicli sanctuarij, vel sanctificationis. Semisis capiti, vel dimidium pondus pro vnoquoque capite, aut drachma per singula capita, hoc est, dimidium sicli secundum vel iuxta siclum sanctuarij vel sanctificationis. Vel singula capita obtulerunt, dimidium sicli iuxta pondus sanctuarij. Quasi dicat, Argentum eorum qui ex congregatione in numerum venerunt, hoc est, argentum datum à recensitis qui iam attigerãt vicesimum annum, offerendo dimidium, sicli pro vnoquoque, ascendit ad prædictã summam. In hunc sensum & Chaldaica, Hebraicæ literæ conueniens, Argentum autem (inquiens) numeratorum congregationis fuit centum talentorum, & mille, & septingentorum, & septuaginta, & quinque siclorum, in põdere sanctuarij. Vnum pondus oblatum est per singula capita, quod est dimidium sicli in põdere sanctuarij. Qui etiam census non deest apud Septuaginta. Sed & quòd de dimidio sicli per vnumquodque caput oblato, dictũ est, non est ab illis dimissum, Δραχμὴ μία τῇ κεφαλῇ ἐ ἥμισυ τοῦ σίκλου, Drachma vna vnicuique capiti, dimidium sicli. Sequitur deinde præsens hæc litera, oblatum est autem ab his qui transierunt ad numerum à viginti annis & suprà. Vbi in Hebræo habetur לְכָל הָעֹבֵר עַל הַפְּקֻדִים מִבֶּן עֶשְׂרִים שָׁנָה וָמַעְלָה Lecol hâhober hal hapekudim miben hesrim sana vamâhela, Omni transeunti, vel pro omni transeunte, vel qui transibat in numerum, aut ad numeratos à filio viginti annorum & suprà. Et dependet à superioribus, videlicet quod argẽtum hoc fuit oblatum pro omnibus recensitis, incipiendo tamen à constitutis in vigesimo anno & suprà duntaxat. Et est sensus literæ nostræ, cui etiam Chaldaica subscribit, habens, Quod oblatum est ab omnibus qui transierunt ad numeros à viginti annis & suprà. De sexcentis tribus millibus, vel pro, siue à, vel in, sexcentis tribus millibus (Est enim לְשֵׁשׁ Leses, qui in numerum transibãt cum aliis quingentis quinquaginta, quorum quilibet dimidium sicli offerebat, vnde tantum argenti pondus consurgebat. Demum in nostra editione dictio, Armatorum, abundat. Nam neque in Hebræo est, neque apud Chaldaicam, siue Septuaginta. Potuit autem fortè eam addere Interpres, quia in superioribus dictum fuit quòd armati ascenderunt filij Israël de Aegypto. Nó igitur refertur numeratio populi ad aurum, sed ad argentum, soluente quolibet numerando Israëlita dimidium siclum. Si igitur adnumeres argenti summam numero virorum, inuenies correspondentiam. Vnus enim centenarius siue talentum, valet tria millia siclos, centum ergo centenarij faciunt trecenta millia siclorum integrorum, & ideo sexcenta millia dimidium. Item mille septingẽti septuaginta quinque integri sicli, conferũt tria millia quingentos quinquaginta dimidios, vnde resultat numerus sexcentorum trium millium & quingentorum quinquaginta. *Fuerunt præterea centum talenta argenti, è quibus conflatæ sunt bases sanctuarij, & introitus vbi velum pendet. Centum bases factæ sunt de talentis centum, singulis talẽtie per bases singulas supputatis.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum, Et fuit centum talenta argenti ad fundendum bases sanctuarij, & bases veli, centum bases centum talentis, talentum basi. Manifestatur quid de argento isto effectum fuerit, & primùm quod de centum talentis factæ sunt centum bases argenteæ, nonaginta videlicet sex bases sub tabulis quadraginta octo, & quatuor bases sub quatuor columnis veli separantis sanctum à sancto sanctorum. Et ex æqualitate cuiuslibet basis descripta, dicendo talentum basi, innuitur quòd rationabilius iudicauimus, scilicet quòd bases sub tabulis erant rotundæ, & plana superficie terram tangentes, Sicut bases columnarum, & ad hoc fortè insinuandum, paris argenti singulæ declarantur. AVCTOR CATENAE. Fuerúntq; præterea, &c. Dictio præterea abundat, nisi velis dicere quod dictionem hanc posuit prudenter Interpres, vt totã clausulam superiorem dimissam recuperet. Chaldaica editio ita legit hunc locum. Fuerúntque centum talenta argenti, ex quo conflatæ sunt bases sanctuarij, & bases tentorii, centum talenta pro centum basibus, talentum pro base. Et est idem sensus qui apud nos. Idem etiam dicitur à Septuaginta, nisi quòd pro basibus, vertũt κεφαλίδας, Capita, Quas tamen bases intelligere debes, quæ Hebraicè אַדְנֵי Adne dicuntur. Quadraginta itaque bases erant sub tabulis ad austrum totidẽ ad aquilonem, sedecim ad occasum, sub quatuor columnis in ingressu atrii quatuor quoque bases argenteæ, vnde centenarius numerus conflatur basium tabernaculi in circuitu. *De mille autem septingentis & septuaginta quinque siclis fecit capita columnarum, quas & ipsas vestiuit argento.* CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Fecit vncinos columnis, & vestiuit capita earum, & cinxit ipsas. Hæc tria ex reliquo argento cõfecta dicuntur, quæ omnia superiùs declarata fuerunt, nam nihil hîc additur, nisi quòd capita columnarum vestita sunt argento, hoc enim recitãdo diuinam ordinationem, tacitum fuit. AVCTOR CATENAE. De mille autem septingentis & septuaginta quinque siclis fecit capita columnarum. Deest in Hebræo dictio siclis, & in emendatioribus antiquis Latinis codicibus etiam. Sed tamen necessariò requiri videtur, & tam Chaldaica quàm Septuaginta illam habent. Quæ etiam pro capita columnarum, legunt vncinos columnarum. Qua stante lectione, Capita columnarum non fuissent argentea totaliter, sed vncini & ornatus quidam inargentati in summitatibus. Est enim in Hebræo dictio וָוִים Vauim, de qua suprà toties mẽtio facta. Et profectò ita intelligẽda est Latina litera, dum dicit, Et fecit capita columnarum, scilicet quòd ea tantùm ornauit argento. Nam in Hebræo sequitur, וְצִפָּה רָאשֵׁיהֶם וְחִשַּׁק אֹתָם Vezippa rasehem vechissach otham, Et texit capita ipsarum, & cinxit eas. Alii vertunt, Et operuit siue abduxit capita vel capitella earũ, & fecit cincturas earum vel pro eis. Alii, Quarum capitella texit, & cinxit cælaturis. Et hi exponunt, Texit auro, scilicet capita columnarum, & cinxit cælaturis argenteis. Quem sensum sequũtur & Septuaginta, καὶ κατεχρύσωσε τὰς κεφαλίδας αὐτῶν, καὶ κατεκόσμησεν αὐτούς, Et deaurauit capita corũ, & ornauit eos. Et intellige columnas, quæ apud Græcos masculini sunt generis. Chaldaica verò, Et operuit capita earum, & fecit cælaturas earum. Et ita etiam intellige literam nostram cùm dicit, Et ipsas vestiuit argento, hoc est, ligaturas, & cælaturas in ipsis columnis fecit argenteas. Nam quòd capita columnarum, & ipsæ etiã totæ non fuerint argenteæ, illud vel maximè indicio est, quòd in singulis basibus expensum est talentum vnum: quomodo ergo pro capitellis & corpore columnarum fabricandis suffecissent mille septingenti & septuaginta quinque sicli, qui omnes talentum & aliquid vltra duntaxat faciunt? Restat ergo vt intelligamus de his siclis confectos fuisse vncinos, cooperta capitella columnarum, & extructas cælaturas earum. *Aeris quoque oblata sunt talenta septuaginta duo millia, & quadringenti suprà sicli, ex quibus fusæ sunt bases in introitu tabernaculi testimonij, & altare*

æneum cum craticula sua, omniáque vasa quæ ad vsum eius pertinent, & bases atrij tam in circuitu quàm in ingressu eius, & paxilli tabernaculi atque atrij per gyrum. CAIETANVS. Aeris quoque oblata sunt talenta septuaginta. Hîc debet fieri punctus, & cum coniunctione copulatiua subiungi, & duo millia & quadringenti sicli, &c. Errore siquidem scriptorum legitur septuaginta duo millia. Lustra prudens lector vniuersa facta ex ære, & perpendes nullam columnam fuisse æneam, sed omnes (vt suprà diximus) ligneas. AVCTOR CATENAE. Hoc igitur modo distinguenda oratio est, dicendúmque talenta septuaginta, & duo millia quadringenti sicli, aliter maximus esset error, sic enim habet veritas Hebraica וְנִחֻשֶׁת הַתְּנוּפָה שִׁבְעִים כִּכָּר וְאַלְפַּיִם וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁקֶל Vnchósheth hatenupha sibhim ciccar, vealpáim vearbaha meoth sákel, Aes quoque oblationis fuit septuaginta talentorum, & duo millia & quadringentorum siclorum, ita habet & Chaldaica. Sed Septuaginta, Ⓒ ὁ χαλκὸς τοῦ ἀφαιρέματος τριακόσια ἑξήκοντα τάλαντα, καὶ δισχίλιοι καὶ πεντακόσιοι σίκλοι, Et æs separationis trecenta septuaginta talenta, & duo millia & quadringenti sicli. Abundat autem apud eos dictio trecẽta, qui error non rarus etiam apud Septuaginta in numeris, non ex eorum (vt creditur) defectu, sed scriptorum. Sequitur, Cum craticula sua. Optimè reddidit Hebraismum qui est, וְאֵת מִכְבַּר הַנְּחֹשֶׁת אֲשֶׁר לוֹ Veeth michbar hanechósheth aser lo, Et craticulam æneam quæ erat ei, Vel cribrum æneũ quod ei. Omniáq; vasa quæ ad vsum eius pertinẽt, idem est quod Hebraica, Chaldaica, & Septuaginta dicunt, Et omnia vasa altaris. Aereæ ergo erãt omnes bases atrij & columnarum in ingressu atrij fusæ ex talentis hîc enumeratis, cum altari holocaustorum intra atrium & vasis eius, necnon paxillis atrij, & tabernaculi. Summa autem tam argenti quàm æris superiùs omissa fuerat, quæ hîc suppletur.

IN CAPVT EXODI TRIGESIMVMNONVM, ARGVMENTVM.

Pontificalia sacerdotalia quæ omnia conficiuntur ornamenta, totúmque iniunctum opus perficitur, ac Moysi benedicendum assertur.

CAPVT. XXXIX.

DE hyacintho verò & purpura, vermiculo ac byssо, fecit vestes quibus indueretur Aaron, quãdo ministrabat in sanctis, sicut præcepit dominus Moysi. Fecit igitur & superhumerale de auro, hyacintho & purpura coccóque bis tincto, & byssо retorta, opere polymitario. Inciditq; bracteas aureas, & extenuauit in fila, ut possent torqueri cũ priorũ colorũ subtegmine, duásque oras sibi inuicẽ copulatas in utroq; latere summitatũ, & balthcũ ex eisdem coloribus, sicut præceperat dominus Moysi. Parauit & duos lapides onychinos astrictos & inclusos auro, & sculptos arte gemmaria nominibus filiorum Israël. Posúitque eos in lateribus superhumeralis, in monimentum filiorum Israël, sicut præceperat dominus Moysi. *Lectio prima.*

AVCTOR CATENAE. In hoc etiam capite omnia vocabula & res repetuntur, quæ antea commemorata sunt. Sed habet hoc Hebraicus sermo, vt iteret eadem ipsa plerunque, cuius rationem alibi etiam annotauimus. CAIETANVS. Recurre igitur ad suprà scripta, seruata differentia, quod ibi mãdatur, facies, hîc verò scribitur executio, fecerũt. Ait igitur, *De hyacintho verò & purpura, vermiculo ac byssо fecit vestes quibus indueretur Aaron quando ministrabat in sanctis, sicut præcepit dominus Moysi.* AVCTOR CATENAE. Hebraica propria sunt sicut Chaldaica editio legit, De hyacintho autem & purpura & coccino, fecerunt vestes ministerij ad ministrandum in sanctuario, fecerúntq; vestes sanctas Aaron, sicut præcepit dominus Moysi. Abundat ergo in codicibus nostris, ac byssо, Nam nec in Hebræo, nec in Chaldaica, nec in Septuaginta habetur, sed Interpres illam hinc ex capite viagesimo octauo huius libri inuexit. Nam vbi dominus mandat Moysi fieri superhumerale, inter cæteras materias ex quibus confici debet, numerat etiam byssum. Dictionem etiam לְעִרֹת Ieareth, vertunt aliqui, Quæ inseruirẽt. Sed idem sensus est tamẽ omnibus, qui & in Latina litera. Collata igitur ac comportata materia sacerdotalium vestium hîc replicatur ad aliud institutum, suprà enim præcipiebatur opus, hîc fieri vsque ad cõplementum devestium hîc replicatur ad aliud institutum, suprà enim præcipiebatur opus, hîc fieri vsque ad cõplementum describitur. *Fecit igitur & superhumerale de auro, hyacintho & purpura coccóque bis tincto, & byssо retorta, opere polymitario.* Chaldaica & Hebraicum, Fecitq; superhumerale ex auro, & hyacintho, & purpura, & coccino, & byssо retorta. Vbi videsabundare apud nos etiam hoc loco opere polymitario. Sed prudens & doctus Interpres, has duas dictiones etiã sumpsit ex eodẽ vigesimo octauo capite huius libri, vbi hæ duæ dictiones expresse ponuntur. Vnde locus iste suppletur per illum. Nominatiuus autem qui subintelligitur ante verbum, Fecit, est Beseleel. Superhumerale verò, vestis erat veluti militaris sine manicis, pectus ipsum à collo, & tergum à scapulis, vltra cingulum nõnihil operiens, iuncturas habens ex lateribus & in humeris, firmiter corpori adhærens. Rabi Salomon putat Ephod figurã habuisse tunicæ muliebris, quæ duobus labiis, vel vt ipse dicit, duobus locis hęret in humeris mulieris, angusta quidem in pectore, vt pote quæ tergum & pectus cinxit, sed quæ deorsum ad talos vsque descendit. *Inciditque bracteas aureas, & extenuauit in fila, vt possent torqueri cum priorum colorum subtegmine.* Chaldaica, Extenderúntque bracteas aureas, & inciderunt fila, vt facerent in medio hyacinthi, & in medio purpuræ, & in medio coccini, & in medio byssi opere artificis. Hîc Interpres more suo concisiùs locutus est, repetitiones Hebraicas deuitans, & tamen nihil de sententia omittens. Quod igitur dicitur, Extenderunt bracteas aureas, & inciderũt, siue incidit (est enim קָצִין Kizez, singularis numeri) fila, &c. Est sensus, quòd Beseleel & Ooliab, produxerunt & extenuauerunt laminas aureas, ac ita subtiles reddiderunt, vt ex eis fila inciderint, quæ cũ hyacintho, purpura, cocco & lino opere phrygionis texebãtur. Fila igitur hyacinthini coloris & purpurei, obducebãtur aureis subtilissimis bracteolis, arte mirifica, quæ vsque hodie perseuerat, cùm aurea fila contorquentur & filantur, pulchrè coloribus intra aurum adducẽtibus. *Duásque oras sibi inuicem copulatas in vtroque latere summitatum.* Chaldaica, Humerulos fecerunt ei coniunctos, in duobus lateribus eius iungebantur. Alij, Oras fecerunt copulãtes se, siue vt copularentur in duabus extremitatibus, verterunt. Est enim dictio כָּתֵף catheph, quam quidã pro humero, & pro his quæ humero adhærent, alij pro

latere

Lect. 1.

Universidad de Deusto
Biblioteca

latere exponũt,eo quòd locus coniunctionis nõ fuerit in humeris,sed in lateribus . Confirmabãtur igitur margi- G
nes & limbi ex lateribus & collo,vt sine ruptura ora pariter colligerentur. *Et baltheũ ex eisdẽ coloribus,sicut præceperat*
dominus Moysi. CAIETANVS. Hîc balthei nomẽ pro artificio sumitur. AVCTOR CATENAE. Multa hoc
in loco verba Hebraica in vnã compaginat sententiã Interpres,& paucis sese expedit.Hebręum autẽ ita habet,si-
cut Chaldaica.Et baltheus ornamẽti sui qui erat iuxta illud,ex ipso erat iuxta opus eius,ex auro hyacintho & pur-
pura & bysso retorta,sicut pręcepit dominus Moysi.Vt sit sensus,Quod cingulũ ipsius superhumeralis, ex eadem
erat materia & similis texturę cũ eo,sicut pręceperat dominus.Alij quod Hebraicè dicitur וְחֵשֶׁב אֲפֻדָּתוֹ אֲשֶׁר עָלָיו
Vechéseb aphuddatho aser halaf,Artificiũ quoq; cincturæ eius quòd erat super ipsum, prudentissimè verterunt.
Alij,Textura polymita limbi eius quæ erat supernè in eo. Et hi nõ intelligunt cingulũ, sed lorum & labiũ circũ-
circa ipsius humeralis.Nõnulli,Et baltheus superhumeralis eius qui erat super illud. Et aduerte quòd in Hebræo
est,וְתוֹלַעַת שָׁנִי Vetholáhath sani,Et cocco bis tincto,seu cocco vermiculi,quod in Chaldaica desideratur,non ta H
men deficit apud Septuaginta.Cingulo igitur elegantissimi operis & coloris stringebãtur omnia,tunica scilicet
interior,superhumerale,& pectorale,de quibus aliàs. *Parauit & duos lapides onychinos astrictos & inclusos auro,& insculptos arte gẽmaria nominibus filiorũ Israel,posuítq; eos in lateribus superhumeralis in monimentũ filiorũ Israel ,sicut præceperat dominus Moysi.*
Chaldaica.Fecerúntq; duos lapides onychinos inclusos in cęlaturis aureis,scriptos distinctè quasi sculptura an-
nuli per nomina filiorũ Israël.Et posuit eos in humerulis superhumeralis in lapides memoriales filiis Israël,sicut
pręceperat dominus Moysi.Alij,Fecerũt quoq; lapides onychinos circũdatos aureis inclusoriis, & sculptos scul-
pturis sigilli pro nominibus filiorũ Israël,Vel,circundatos palis aut spintribus aureis,cęlatos cęlatura sigilli,cum
nominibus filiorũ Israël,Et posuit eos in oris superhumeralis Ephod,lapides in memoriã filiis Israël,vel pro me-
moriali filiorũ Israël,siue,Vt essent lapides monumẽti pro filiis Israël,quemadmodũ præceperat dominus Moysi.
Quæ omnia idẽ dicũt,nec à literę nostrę sensu deuiãt.Aduerte tamẽ,quòd vbi scriptura plurali numero loquitur
his in locis, Et fecerũt,& impleuerunt,& cętera huiusmodi,refertur ad Beseleel,Ooliab & reliquos artifices, qui I
pleni spiritu dei,operabãtur.Vbi verò singulari,Et posuit,& fecit,& similia,ad solũ Beseleel,qui caput omniũ ar-
tificũ erat & magister,cui etiã omnes ex ordinatione diuina obediebant. Aduerte deinde,quòd hîc in quibusdã
codicibus Latinis,ante illa verba,Posuítque eos in lateribus superhumeralis,& cętera,erat hæc integra clausula,
Sex nomina in lapide vno,& sex in altero,iuxta ordinẽ natiuitatis eorũ.Quæ & ipsa verba cũ non extẽt apud He
braicum, vel Chaldaicã, siue Septuaginta, licet desumpta videri possent ex dicto capitulo vigesimooctauo,vbi
illa specificè habẽtur,nec in plerisq; emẽdatioribus Latinis libris,vel docta Cõplutẽsi editione sint,etiã nos omit-
tenda duximus.Duæ(inquit)iustæ magnitudinis gẽmæ,auro insertæ affixis annulis & catenulis ante & retro ge-
stabãtur in humeris, cælaturas continentes & inscripturas duodecim nominũ tribuũ Israël, memoriale Patriar-
charũ filiis & posteris.Opus igitur ingeniosum fuit in summitate Ephod,sub axillis scilicet portãtis,& illi cõiun-
ctæ erant à tergo humerales illæ fimbriæ,vna in dextera,& altera in sinistra,à se inuicem tantum distantes,quan-
tum humeri à tergo deferẽtis à se distabant, quorum extremitates per humeros ductæ, in pectore sacerdotis ite- K
rum contingebant superiorem partem Ephod,habentes infixos lapides onychinos & inclusoria aurea.
Mysticè. ISIDORVS. Iam nunc indumẽta pontificis quæ sint,quídq; potiùs significẽt,demonstrandũ est.Aaron au-
tem sacerdotẽ illum significat, ad quẽ dicitur, Tu es sacerdos in æternũ secundum ordinẽ Melchisedech.Vestis
eiusdẽ sacerdotis,Ecclesia est,de qua dicit Apostolus,Vt exhiberet sibi gloriosam Ecclesiã,non habentẽ maculam
aut rugã.Quatuor colores ex quibus vestis eius contexitur,meritorũ est diuersitas,quæ intra sanctã Ecclesiam in
Christi corpore rutilat.Superhumerale verò palliũ,saluatoris insinuat potestatẽ & regnum,sicut scriptũ est,prin-
cipatus eius super humeros eius.Duo quoq; lapides onychini,seu smaragdini vt Septuaginta trãstulerunt,in su-
perhumerali à dextra & lęua positi,duo sunt populi,gentilis dexter,& Iudæus qui fuit aliquando sinister, habẽtes
in se sculpta nomina duodecim Patriarcharũ,id est,ad imitamentum vitæ exẽpla sanctorum Apostolorum.Alij
eosdẽ duos lapides,duo testamẽta dixerunt,siue literã & spiritum, in quibus tenentur legis vniuersa mysteria,in
dextera spiritus,in lęua litera. Quòd etiã in vtroq; humero pontifex velamine superhumeralis astringitur,id in- L
dicat,vt domini sacerdos contra aduersa & prospera,virtutum semper ornamento muniatur. Et quòd superhu-
merale ex auro & hyacintho,& purpura,& bis tincto cocco,& torta fieri bysso pręcipitur,quanta sacerdos clare-
scere virtutũ diuersitate debeat demonstratur.In sacerdotis quippe habitu aurũ fulget,dum intellectu sapientiæ
emicat.Cui hyacinthus qui aëreo colore resplendet adiungitur,scilicet vt omne quod tractat,ad amorẽ cœlestiũ
surgat.Huic admiscetur regalis purpura,vt suggestiones vitiorũ,veluti ex potestate regia cõprimat.Coccus quoq;
bis tinctus huic superhumerali adiũgitur, vt ante interni iudicis oculos omnia virtutũ bona ex charitate deco-
rẽtur,quia dum charitas in dilectione dei & proximi pendet,quasi ex duplici tinctũ refulget.Cui bis tincto coc-
co torta byssus adiungitur,de terra enim byssus nitenti specie oritur,per quod cãdens decor & munditia corpo-
ralis castitatis designatur,quæ videlicet torta pulchritudini superhumeralis innectitur,quia tunc castimonia ad
perfectũ munditiæ candore ducitur,cũ per abstinentiã caro affligitur. Siquidẽ & baltheo præcingitur, per quod
renũ incẽtiua,& luxurię libidinũ restringãtur. GREGORIVS NYSSENVS. Cũ tabernaculi visione ab omni M
sorde mundatus oculus ille mẽtis Mosaicę altiùs eleuatus esset,rursúsq; ad cacumẽ alterius speculationis ascen-
disset, sacerdotalẽ perdidicit conficiendũ vestitum,in quo est tunica,& pectorale,quod variis ac diuersis lapidũ
fulgoribus resplendebat,& thiara cum lamina super eam, feminaliáq;,& poma,& supra hæc omnia rationale,ac
eius iudicium,& quæ in vtrisq; inspicitur veritas,& horũ vtrinque connectiua superhumeralia, Patriarcharum
insculpta nominibus.Quorum omniũ nomina multitudine ipsa ostẽdunt, non sensualia quædã significari, qui-
bus enim corporis vestibus hęc nomina,iudiciũ,rationale,veritas,cõueniunt? Quare patet,nõ huius sensibilis a-
mictus gratia historiã esse descriptam,sed vt alius quidã ornatus animæ virtuosis operibus ostendatur. Nã quid
sibi aliud voluerunt hęc nomina tria illis à Moyse imposita,iudiciũ,rationale,veritas?aut cui vnquam corpora-
li vesti hæc indita fuerunt?nulli profectò,nec enim cõueniunt,sed nomina ipsa quid præfigurauerint aperiũt,&
laborẽ expositionis diminuunt.Duo igitur tegumẽta superimponuntur indumẽto illi talari vsq; pectus & renes
ab

A ab humeris descendẽti,duabus portis in vtroq; humero ad inuicẽ cõiuncta.Portæ autẽ sunt lapides,Patriarcharũ
nomina sex vnusquisq; cælata ferentes.Horum tegminũ magna varietate colorum textura erat cõfecta, hyacin-
thus purpura cõnexebatur,& cocci rubedo bysso iungebatur,& his omnibus aurea fila erãt inspersa,ita vt ex mul-
ticolore hac tinctura,vnus quidã cõmixtus splẽdor ex tegminibus refulgeret.Ex quibus discere possumus, quòd
indumẽta superiora,quæ cordis sunt ornamenta,multis variisq; constãt virtutibus.Hyacinthus enim ex purpura
cõplicatur,nam viuendi puritas,atq; mundicies naturæ regno cõiungitur.Natura enim quodammodo ipsa du-
ce,vnà cum pudoris rubore laudabilis viuendi nascitur ratio.Aurum autẽ his tincturæ floribus refulgens,reser-
uatum huic vitæ thesaurum subostendit.Patriarcharum quoque nomina lapidibus insculpta, non parum nobis
ad virtutis ornatũ conferunt.Præteritorũ enim virorum,qui optimè vixerunt, exẽplis vita nostra corroboratur.

B *FEcit & rationale opere polymito iuxta opus superhumeralis,ex auro,hyacintho,purpura,coccóq; bis tin* 2
cto,& bysso retorta,quadrangulũ duplex mensuræ palmi,& posuit in eo gemmarũ ordines quatuor.In
primo uersu erat sardius,topacius,smaragdus.In secundo carbunculus,sapphyrus, iaspis.In tertio ligu-
rius,achates,& amethystus.In quarto chrysolitus,onychinus,berillus, circundati & inclusi auro per ordines suos.
Ipsiq; lapides duodecim sculpti erãt nominibus duodecim tribuũ Israël,singuli per nomina singulorũ. Fecerunt in
rationali & catenulas sibi inuicem cohærẽtes de auro purissimo , & duos uncinos,totidémq; annulos aureos.Porrò
annulos posuerũt in utroq; latere rationalis, è quibus penderent duæ catenæ aureæ, quas inseruerũt uncinis qui in
superhumeralis angulis eminebãt.Hæc & ante & retro ita cõueniebãt sibi,ut superhumerale & rationale mutuò
necterentur,stricta ad baltheum & annulis fortius copulata,quos iungebat uitta hyacinthina,ne laxa fluerent, &
C *à se inuicem mouerentur, sicut præcepit dominus Moysi.*

AVCTOR CATENAE. *Fecit & rationale opere polymito*,& cętera,vsque ad *singuli per nomina singulorum*.Quia va- 2
riant in verbis licet non in sensu Hebraica,ideo vt cœptum est,ponetur Chaldaica litera. Fecítq; rationale opere
artificis iuxta opus superhumeralis,ex auro,hyacintho & purpura,& coccino,& bysso retorta,quadratũ erat, du-
plicatum fecerũt rationale.Palmi vnius erat lõgitudo eius,& latitudo eius palmi vnius,duplicatum erat.Et im-
pleuerunt in eo quatuor ordines lapidis preciosi.In primo ordine erat sardius,topatius,& carbunculus. Et in se-
cundo ordine smaragdus,sapphyrus, & iaspis.In tertio autem ordine ligurius, achates,& amethystus. In quarto
autẽ ordine chrysolitus,onychinus,& berillus, inclusi strictique auro fuerunt in impletionibus suis. Ipsi autẽ la-
pides duodecim erant,iuxta nomina filiorum Israël,scripti scriptura distincta quasi sculptura annuli, singuli la-
pides per nomina singulorum per duodecim tribus. Hæc illa. Rationale igitur seu pectorale, quod chózen He-
bræis,λόγιον Græcis dicitur,erat quadrata lacinia palmaria multicoloriis filis acupictorio opere cõtortis & netis
D fortiter,& duplicata,in quatuor ordinibus gẽmæ ternæ insertæ auro concludebantur,singulis nominibus inscri-
ptis singulis lapidibus preciosis,opera sculptoris. Omnia hæc etiã superiùs descripta sunt cum sequẽtibus.Quod
verò ait,Mensuræ palmi,intellige maioris,quãta scilicet est intercapedo extremorũ digitorum quãdo à se inuicẽ
distenduntur,& mensurã illam habuit tã exterior quàm interior duplicati pectoralis pars.Sequitur, *Fecerúntque*
in rationali catenulas sibi inuicem cohærentes, & cætera,vsque in finẽ.Chaldaica autem editio ita habet, Fecerúntq; in ra-
tionali catenulas sibi inuicẽ cohærentes opere fimbriæ ex auro mundissimo.Et fecerunt duos vncinos aureos,&
posuerunt duos annulos in duobus lateribus rationalis,posuerúntq; duas fimbrias aureas in duobus annulis qui
erant in lateribus rationalis. Et duas fimbrias quæ erant in duobus lateribus eius, posuerunt in duobus vncinis,
posuerúntq; eas in humerulis superhumeralis,contra faciẽ eius.Fecerúntq; duos annulos aureos, & posuerũt eos
in duobus humerulis superhumeralis inferiùs contra faciẽ eius è regione iuncturæ eius supra baltheum superhu
meralis. Et coniunxerunt rationale ex annulis suis ad annulos superhumeralis vitta hyacinthina, vt esset super
E baltheum superhumeralis, vt non recederet rationale à superhumerali,sicut præceperat dominus Moysi.Sic illa.
Quæ idem dicit in sensu cum litera nostra,quæ summatim duntaxat perstringit ea quæ verbis lõgioribus in He-
bræo habentur.Omnia autẽ quæ hîc ponuntur vocabula,videbis & suprà in capite vigesimooctauo,ideo pro eo-
rum intelligentia pleniori illuc recurre.Quod autẽ dicitur,Et fecerunt duos vncinos aureos,expone,Iam autem
fecerant duos vncinos aureos.Qui scilicet cõiuncti erant palis lapidum onychinorum superhumeralis.Et quod
dicit, Cõtra faciem eius,siue,E regione faciei eius,significat in parte eius anteriori.Igitur catenulæ aureæ iunge-
bant rationale cum onychinis lapidibus superhumeralis,duobus vncinis vel annulis, & vitta vel baltheo copu-
labantur ad dorsi catenulas & annulos,ne laxa defluerent & dimouerentur,sed fortiter omnia figerentur.
ISIDORVS. Rationale verò pectori superpositum,quaterno lapidũ ordine distinctum,sermonem figurat *Mysticè.*
Euangelicum,qui quadruplicato ordine veritatẽ nobis fidei, & doctrinam trinitatis exponit; cui cõuenit in gẽ-
mis apostolicus sermo,tam virtute,quàm numero. Hoc rationale duplex est, quia Euangelicæ doctrinæ scientia
F aperta est & abscondita,simplex est & mystica.Item idẽ sacerdos, Christus non incõgruè interpretatur in mem-
bris suis,& maximè in pontifice,qui moratur in sanctis, & offert victimas pro populo, carnem immaculati agni
sacro ore conficiens.Porrò quod in Aaron pectore rationale iudicij vittis ligãtibus imprimitur,significat, vt sa-
cerdotale cor nequaquam cogitationes fluxæ possideant, sed ratio sola constringat. Quod etiam rationali vigi-
lanter adiungitur,vt duodecim Patriarcharũ nomina describãtur,id indicat, vt adscriptos sanctos patres sem-
per in pectore ferre debeat,quorũ exempla imitari nõ cesset. GREGORIVS NYSSENVS. Supradicto or-
natui alius rursum desuper ornatus coniungitur. Scuta enim aurea ex vtrisq; tegminibus dependẽt, hæc sustinẽt
fabricatum quidem ex auro,figura quadratum,duodecim lapidibus resplendens,ordine quodã dispositis.Qua-
tuor autem ordines erant,quorum vnusquisque trinitatem lapidum continebat. Lapides autem ita erãt varij,vt
nullius ad alterum esset similitudo,proprio enim singuli splendore fulgebant . Sed figura quidẽ ornamenti hæc.
Spiritalis verò sensus,scutorum quidem, quæ ab humeris depẽdebant, armatos nos esse adhortatur aduersus ty-
rannum

Universidad de Deusto
Biblioteca

rannum & hostem nostrum. Virtus enim, vt à Paulo dictum est, fide ac bona cõstat cõsciẽtia: quibus ita esse adG uersus inimicorum tela munitos oportet, vt his iustitiæ armis, dextris atque sinistris, inuulnerabiles maneamus. Quadratus autem ille ornatus, qui vtrinque à scutis dependebat, in quo nomina patriarcharum qui tribubus cognomina dederunt, impressa lapidibus, fuerunt cordis tegmenta. Quare diligenter nos docet, omnibus patriarcharum virtutibus animũ eius esse exornatũ, qui duobus his scutis aduersarij tela repulerit. Quadrata verò figura stabilitatem virtutis ostẽdit. Nam hęc figura æqualiter vndique angulis & conuexis nixa lateribus, non facilè de loco mouetur. At verò catenulæ quibus ornamenta hæc ad brachia connectuntur, præcipere mihi videntur, oportere in altiore vita praxim speculationi cõiungere. Cor enim speculationis loco poni videtur, brachia verò operationis. THEODORETVS. Primùm superhumerale siue Ephod cõfectum est, in quo ab vtroque humero duo lapides pretiosi inserti erãt, quibus duodecim tribuum nomina inscribebãtur. Deinde rationale, quod rationis particeps cor operiebat. Id autem duodecim lapides vario colore distinctos cõtinebat, quibus cum belH lum ingrueret, declarabatur, Victorẽsne an victi è bello discessuri essent. Idcirco rationali erat & declaratio & veritas. Illud autem maximè cognitione dignũ est, quòd sapientissimus Deus per symbola quædam crassiorem illum populum erudiuit: nos verò per rationale, earũ rerum quæ sub intelligentiã cadũt, contẽplationẽ intelligimus, per superhumerale, virtutis ipsius exercitationem. Tum etiam ipsius rationalis atque superhumeralis cõiunctionẽ, ad fidei bonorumq; operũ indiuiduam copulationẽ referimus. Quódque superhumerale rationali imponeretur, nihil aliud sibi velle quàm bona opera contẽplationi substruẽda esse, & quasi pro fundamẽto collocãda.

3 *Fecerúntque tunicam superhumeralis totam hyacinthinam, & capitium in superiori parte cõtra medium, orámque per gyrum capitii textilem, deorsum autem ad pedes mala punica ex hyacintho, purpura, uermiculo ac byssо retorta, & tintinnabula de auro purissimo, quæ posuerunt inter malogranata in extremaI parte tunicæ per gyrum, tintinnabulum autem aureum & malum punicum, quibus ornatus incedebat pontifex, quando ministerio fungebatur, sicut præcepit dominus Moysi.*

3 THEODORETVS. Sacerdotibus suis dominus omnigenum circumposuit ornatũ, qui vulgus plebemq; ipsa habitus varietate percelleret, ipsos verò sacerdotes doceret, quanta illos animum suum pulchritudine exornare, & virtutum ornamentis cõdecorare teneãtur. Vnde sequitur, *Fecerunt q; tunicam superhumeralis totam hyacinthinam*, & cætera vsque in finem lectionis. AVCTOR CATENAE. Chaldaica editio. Fecerunt q; pallium superhumeralis opere textoris totum hyacinthinũ. Et os pallij in medio eius, sicut os loricæ. Ora erat per circuitum oris eius vt non rũperetur. Fecerunt q; in inferiori parte pallij malogranata ex hyacintho & purpura & coccino retorto. Fecerũt q; tintinnabula de auro mũdissimo, & posuerũt tintinnabula in medio malorum granatorum in inferiori parte pallij per circuitũ in medio malorum granatorũ. Tintinnabulum & malũ granatũ, in inferiori parte pallij per circuitũ, ad ministrãdum, sicut præceperat dominus Moysi. Hæc illa, quæ eadẽ est cum HeK braica litera, nec in sensu à nostra discrepat. Parum est autem, quòd vbi in principio dicitur, Fecerũt q; tunicam, Hebraicè est וַיַּעַשׂ Vaiáhas. Et fecit, subauditur Beseleel. Pallium autẽ superhumeralis vocat, quod supponebatur ipsi superhumerali. Et quod dicit ad ministrandũ, expone in pallio quò vteretur in ministrãdo, siue vt Latina litera ait, Quãdo ministerio fungebatur. Cætera omnia planissima sunt. Tertium ergo indumẽtum quod sub humerali induẽdum, vnde & pallium superhumeralis dicitur, hyacinthinũ erat, lõgum & latum, supernè habẽs capitiũ forte, ne scinderetur ad collũ, cum multo splẽdore & elegãtia collum exornãs, infernè verò iuxta talos fimbria contexta per totum variis coloribus, cui inhærebant & impendebãt malogranatorum effigies cum tintinnabulis alternis appensę, & in incessu resonantia, si pontifex tabernaculum exisset vel intrasset.

Mystícè. ISIDORVS. Tunica autem ista talaris à capite vsque ad plantas demissa, Ecclesia Christi est, vsque ad finem rẽporum permansura. Hæc vestis sit tota hyacinthina. Hyacinthus enim aëreo colore resplendet, scilicet vt omnis Ecclesia quæ sursum sunt sapiat, & tota ad amorẽ cœlestiũ surgat. Mala autẽ punica in inferioribus posiL ta, eiusdẽ Ecclesiæ vnitatẽ declarãt. Nã sicut in malo punico, vno exterius cortice multa interius grana muniuntur, sic innumeros sanctę Ecclesię populos vnitas fidei cõtegit, quos intus diuersitas meritorũ tenet. Tintinnabula verò inter mala granata cõsonãtia, Prophetæ intelligũtur & doctores sancti, in medio Ecclesiæ collocati, quorum lingua doctrinæ sciẽtiam resonãs, tãgit vtrasq; partes, id est, Legis & Euãgelij. Hæc autẽ tintinnabula in extremo vestimẽto sunt posita idcirco, vt de fine mũdi, & de vita futura disputãtes, nũquã sileãt. Tabernaculũ autem sacerdos ingrediẽs, in tunica tintinnabulis ambitur, vt videlicet voces prædicationis habeat, ne superni inspectoris iudiciũ ex silẽtio offendat. Mala quoq; punica tintinnabulis cõiungũtur, vt per eius doctrinã fidei vnitas designetur. GREGORIVS NYSSENVS. Hyacintho est talaris vestis tincta, qua qui hũc locum ante nos speculati sunt, aëra significari affirmãt. Ego autẽ vtrũ habeat ad aëreum colorẽ flos hyacinthinus affinitatem an non, nolo cõtendere. Rationẽ verò hãc non reiicio, nõ enim parũ ad virtutẽ cõducere videtur: hortatur enim hoc ænigmate omnẽ, qui dei sacerdotiũ assumere studet, seipsum ac corpus suum deo offerre hostiã, non eneca-M tum, aut cæsum (viuum enim hoc sacrificiũ, rationalisq; cultus hic est) nec pingui quodã ac carnoso huius vitæ amictu, sed tenue, sicut telam araneę mũda viuẽdi ratione cõfectũ, vt viuẽdi tenuitate lene, atq; aëreũ factũ, sursum posse ferri videatur. Hoc enim modo cum nouissimã tubã illã audiemus, omni onere liberati, leues ad iubentis vocẽ exiliemus: nec põdere vllo ad terrã deprimemur, sed cùm domino per aëra sublimes feremur. Quin ergo, vt Psalmista dicit, quasi telã araneę animã suam liquefecit. Is etiã illã vestẽ seipsum induit, quæ à capite ad pedes vsque circũfunditur: nec enim mancam, aut truncã esse virtutẽ, sed integrã, atq; per omnes numeros perfectã lex vult. Aurea verò tintinnabula, bonorũ operũ splendor sunt, malis punicis intercapta. Duo enim hæc sunt studia, quibus virtus tota cõflatur, recta in deũ fides, & probata in hac vita cõsciẽtia. Hæc mala punica & tintinnabula indumẽto Timothei Paulus ille innexuit, cùm dicat oportere vt habeat fidẽ & probã cõsciẽtiã. Fides igitur sacerdotis, veluti tintinnabulũ clarè atq; sonorè in sanctæ trinitatis prædicatione exclamet. Vita verò naturam pu-

A ram punicorũ imitetur pomorum, quorũ circũfusa exteriùs quasi testa, incomestibilis, duraq; est, quod autẽ intus recõditum est, & visu ex varietate coloris, atque collocationis ordine iocũdum est, & gustu iocũdius, non parua dulcedine sensum afficiẽs. Philosophica quoq; & Christiana viuẽdi ratio dura exteriùs, atque aspera sensui est, intus sapiùs optimarũ pulcherrimarumq; rerũ plena, tẽpore suo cùm matura fuerit, cumq; agricola noster poma punica huius vitæ aperiet, dulcissimã suorũ fructuum præstabit fragrãtiam. Apostolus etiã dicit, nullã disciplinam in præsenti vita videri lætitiam afferre, sed tristitiã, & id est quod per exteriora pomi punici figuratur. Post hæc autẽ fructum pacificũ reddit, & id est dulcedo interior, ac pulchritudo. Hanc vestẽ cõsymbotã etiam iubet esse, vt à nobis quoque ipsis aliquid vlterius ad virtutis incremẽtum adinuenire conemur, quo indumẽtum ornatius fiat, sicuti Paulus faciebat, qui ornatissimos indies cõssymbos virtuti addebat. Nam cùm lex permittat altari ministrãtes, ex altari: & Euãgelij nũcios, ex Euãgelio viuere: ille sine hac ad vitæ necessitatẽ mercede EuanB geliũ prædicauit, nudus, famescẽs, sitiens. Hi ergo illi sunt ornatissimi cõssymbi, qui vestẽ secundũ peccata contextũ, si additi sunt, reddũt ornatiorẽ. THEODORETVS. Tunicã talarẽ fieri iussit dominus, illíque tintinnabula aurea & corymbos in modũ punici mali appendere, vt quum sacerdos magnus in adyta introiret, sonum exaudiret, cum tremore ac reuerentia munere suo fungeretur, illíque legislatoris in mentẽ veniret, quare & tunica ipsa aërij coloris fuit, hyacinthinus enim erat, vt hoc colore conspecto, mentem in cœlestia subleuaret.

4 *Fecerúntque & tunicas byssinas opere textili Aaron & filiis eius, & mitras cum coronulis suis ex byssо, feminalia quoque linea byssina, cingulum uerò de byssо retorta, hyacintho, purpura ac uermiculo bis tincto arte plumaria, sicut præceperat dominus* Moysi. *Fecerunt & laminam sacræ uenerationis de auro purissimo, scripserúntque in ea opere gemmario, Sanctum domini, & strinxerunt eam cum mitra uitta hyacinthiC na, sicut præceperat dominus Moysi.*

4 AVCTOR CAT. Narratis tribus indumentis quę soli põtifici summo cõueniebãt, vnico cõtextu narrat aliorũ cõfectionẽ, quę tã ipsi q̃ minoribus sacerdotibus cõmunia erãt. Ait igitur, *Fecerũt & tunicas byssinas opere textili*, &c. vsq; ad *sicut præceperat dominus Moysi.* Chaldaica editio sic habet, Fecerũq; tunicã ex byssо opere textoris Aarõ & filiis eius. Et tiarã ex byssо, & pileos in decorẽ ex byssо. Et femoralia ex byssо retorta, baltheũ quoq; ex byssо retorta, & hyacintho, & purpura, & coccino, opere polymitarij, sicut præcepit dominus Moysi. Hęc illa. Quod apud nos est, Et mitras cũ coronulis, & in Chaldaica legitur, Et pileos in decorem, & apud Septuaginta, καὶ τίαρας μίτρας κιδάρεις, Et mitrã ex byssо, in Hebræo est וְאֵת פְּאֵרֵי הַמִּגְבָּעוֹת Veeth paare hamigbahoth, Et ornamẽta galerorũ, id est, elegãtes galeros. Vertũt alij, Et mitras decoras. Alij, Et pileos galerorũ. Nõnulli, Et pileolos decoros. Quæ omnia idẽ dicunt ferè. Vbi verò dicitur in nostra editione, Ac vermiculo bis tincto, & rectè dicitur, quia ita legitur etiã in Hebręo, aduerte in pluribus codicibus Latinis p errorẽ impressorũ esse scriptũ, pro bistincto, distinctũ. Et D idẽ est vermiculus, quod & coccus. Quartũ igitur indumẽtũ factũ erat succinctoriũ cõmune etiã aliis sacerdotibus, cũ tunicis, mitris ac pileis byssinis & baltheis. Sequitur, *Fecerũt & laminã sacræ uenerationis*, &c. vsq; in finẽ. Chaldaica, Et fecerũt laminã coronã sanctitatis ex auro mũdissimo, & scripserũt sup eam scriptura distincta, Sanctũ domino. Et posuerũt in ea vittã hyacinthinã, vt poneretur super mitrã, sicut præceperat dominus Moysi. Quod apud nos est, Scripserũt q; ĩ ea opere gẽmario, Hebraicè est מִכְתַּב פִּתּוּחֵי חוֹתָם Michtab pittuche chothã, Scriptura sculpturarũ sigilli, id est, sculptura elegãtissima affabrè facta. Vertũt alij, Scripturã cęlaturã annuli, quod Septuaginta dixerũt, Literas impressas sigilli. Et est sensus, quòd insculpserũt in lamina illa aurea literas, sicut solẽt literę in annulis insculpi. Et hoc idẽ in sentẽtia dicũt Latina & Chaldaica litera. Nã nil aliud est dicere, opere gemmario, nisi quòd literæ insculptę sunt in lamina, sicut gẽmarij insculpere solẽt in sigillis. Sequitur, Sanctũ domini, vel, sanctitas domino, est enim קֹדֶשׁ לַיהוָה kódes laihoua, hoc est, sanctitas decet dominum, quasi dicat, Proni, vel, sanctitas domino, est enim cul este prophani, sanctè coelndus est dominus. Quod autem sequitur apud nos, Et strinxerunt eam cum mitra, E & cætera, sensum ex Hebraico vertit Interpres, nam verba ipsa sunt sicut in Chaldaica. Et est sensus, quòd inseruerunt in lamina, hoc est, super laminam, filum hyacinthinum, vt collocarent eam super mitram, id est, paulò supra frontem. Aurea ergo lamina in sola pontificis fronte alligata mitræ per vittam erat, inscripta nomine domini dei omnipotentis, sacratissimo & ineffabili יְהוָה, quod nominabatur Sanctum domini.

Mystícè. ISIDORVS. Poderẽ autẽ istã sacerdotalẽ lineam, incarnationẽ Christi spiritaliter accipimus, quę de terra est, & significatur in pedibus, linũ enim de terra oritur. Cidarim super caput eius, & aureã laminã, splẽdorẽ diuinitatis intelligimus, vt vnus atq; idẽ secũdũ hominẽ podere, secundũ deũ cidari ornatus esse videatur. Feminalia verò illa quæ induũt, castitatẽ corporis Christi, & integritatẽ ostẽdũt. Cingulũ verò illud quo sacerdotale pectus astringitur, chorus sanctorũ, qui cõcordię figura, vnitate fidei Christũ amplectitur. GREGORIVS NYSSENVS. Vel caput diademate coronatũ, referuatã virtutis coronã significat, quã is exornat, qui aurea lamina ineffabilibus erat notis cælatus. Ita induto, vestitoq; sacerdoti nullũ calciamẽtũ imponitur, ne tardior ad curren F dũ sit, aut vix mobilis, pelles secũ attrahẽs animaliũ mortuorũ. Nã (vt iã diximus) impedimẽto calcei fuerãt Moysi, cùm ad ardentẽ rubũ accederet. Quòd si in primo statim aditu reprobãtur, multo magis à sacerdotis pede reiiciũtur. HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Volumus scire quæ sit corona decoris etiã in capite Hierusalẽ: Reuoluamus Exodũ in quo scriptũ est, Et fecit laminã aureã, & scripsit in ea literas deformatas sigillo sanctificationis domini, & posuit super Aaron. Signum dominicæ sanctificationis nomẽ est omnipotẽtis dei: quod quatuor literis Hebraicis scribitur, & apud eos vocatur ineffabile, dũ nomẽ eius nõ potest dici. Cuius maiestatem etiã gẽtilitas nõ ignorat, & Athenienſiũ testatur ara, ignoto deo. Vnde & Apostolus: Quẽ vos, inquit, ignotũ colitis, hũc nos annũciamus vobis. Istã puto coronã esse, de qua & Psalmista dicit: Signatũ est super nos lumẽ vultus tui domine. Et Apostolus loquebatur: Cursum cõsummaui, fidẽ seruaui, de cętero reposita est mihi corona iustitię, quã reddet mihi iustus iudex. Et in alio loco ad credẽtes: Gaudiũ meũ, & corona mea. Gloria enim patrũ, filiorum, & in Salomone scribitur: Corona gloriæ senectus, eorũ videlicet, qui destruxerũt ea quę paruulorum sunt, & post ætatem

Cap. 16.

Act. 17. Psal. 4. 2. Tim. 4. Philip. 4. Prouer. 17.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ætatẽ perfecti viri, venerunt ad ſenectutẽ, & ad patrum nomina. Quibus ſcribit Ioannes poſt pueros & iuuenes, G
1.Ioan.2. 1.Cor.13. qui poſſunt dicere: Quãdo eram paruulus, loquebar vt paruulus, ſapiebam vt paruulus, cogitabam vt paruulus: quando autẽ factus ſum vir, deſtruxi ea quæ paruuli ſunt. THEODORETVS. Cidaris quæ cœlũ referebat, capiti ſacerdotis imponebatur. Tænia quoq; frontẽ velabat, quã Septuaginta mitrã vocant. Hæc verò laminã aureã in medio habuit, quæ ineffabile dei nomẽ inſcriptũ habebat, quod Hebræi tetragrãmaton vocant. Vt autẽ reuerentiam illos Deus doceret, rem hãc ænigmate quodam declarauit: Inſcribes illud, inquit, Sanctificatio domini.

5 PErfectũ eſt igitur *omne opus tabernaculi & tecti teſtimonii. Feceruntq; filii Iſraël cũcta quæ præceperat dominus Moyſi, & obtulerũt tabernaculũ & tectũ & uniuerſam ſupellectilẽ, annulos, tabulas, uectes, columnas ac baſes, opertoriũ de pellibus arietũ rubricatis, & aliud operimentũ de ianthinis pellibus, uelũ, arcam, uectes, propitiatoriũ, menſam cũ uaſis ſuis & propoſitionis panibus, cãdelabrũ, lucernas & utenſilia earũ cũ* H
oleo, altare aureũ, & unguẽtum & thymiama ex aromatibus, & tentoriũ in introitu tabernaculi, altare æneum, retiaculum, uectes & uaſa eius omnia, labrũ cum baſi ſua, tentoria atrii & columnas cum baſibus ſuis, tentorium in introitu atrii, funiculóſque illius & paxillos. Nihil ex uaſis deſuit, quæ in miniſteriũ tabernaculi, & in tectũ fœderis iuſſa ſunt fieri. Veſtes quoq; quibus ſacerdotes utũtur in ſanctuario, Aaron ſcilicet, & filii eius, & obtulerunt filii Iſraël, ſicut præceperat dominus. Quæ poſtquàm Moyſes cuncta uidit completa, benedixit eis.

5 THEODORETVS. Cur deus tabernaculũ fieri iuſsit, ipſe declarat, ait enim: Facientq; mihi ſanctuariũ, & habitabo in medio eorũ. Iuxta omnẽ ſimilitudinẽ tabernaculi quod oſtendã tibi, & omnium vaſorum in cultum eius. Nam quia in monte lex data erat, & vix fieri potuit quin nonnulli ob id deum circunſcriptum eſſe exiſtimarent, tabernaculum fieri iuſsit, vt inde ipſe deus apparẽs, populũ in pietate ac religione erudiret. Quemadmo- I
dum enim poſt acceptã terram promiſsionis templum ſibi ab illis conſtrui mandauit, atq; in eo ſibi miniſtrari legem conſtituit, vt ne dæmonum cultui operã darent, ita iter facientibus, & deſertum pertrãſeũtibus, Tabernaculum ædificare præcepit, vt ibi precationes ac rem diuinam facerent. Idq; in eorum vſum atque vtilitatẽ. Nam quia dum magnus ille Moyſes per plures dies in mõte moraretur, dixerunt ad Aaronem, Fac nobis deos qui nos præcedant, & cum imaginem vituli feciſſent, dixerunt, Hi ſunt dij tui Iſraël qui te eduxerunt de terra Aegypti, propterea tabernaculum hoc fieri iuſsit. De huius itaque cõſummatione nunc pertractans, ait ſacra lectio, *Perfectum eſt igitur omne opus tabernaculi & tecti teſtimonij.* CAIETANVS. Aduerte prudens lector, quòd tam hîc quã ſæpè alibi ſcriptura diſtinguit tentoriũ à tabernaculo diuino, ad inſinuandũ vtrũq; cõcurriſſe, videlicet tentoriũ & tabernaculũ. Et tabernaculũ quidẽ appellat iuxta ſuperiùs deſcripta illud lineũ operimentũ, cõtextũ vt ſuprà deſcriptum eſt, tentoriũ autẽ operimenta deſuper appoſita ex pilis caprarũ, & pellibus, & cæt. Poſſet nihilominus intelligi, quòd ſupra totũ ædificiũ tabernaculi extendebatur tentoriũ protegens tabernaculũ à pluuia, tegmen enim ex K
pellibus non ſufficiebat ad hoc, & frequẽs in Hebræo repetitio tentorij adiũcti tabernaculo, innuit hunc ſenſum eſſe cõplectendum ad literam. AVCTOR CATENAE. Chaldaica, Perfectumq; eſt omne opus tabernaculi fœderis. Quod apud nos eſt, Tabernaculi & tecti teſtimonij, in Hebræo eſt, מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד Miſcan óhel mohed, Tabernaculi tẽtorij teſtimonij, id eſt, tabernaculi quod alio nomine vocaẽ tentoriũ teſtimonij, ſiue cõuentus. Per appoſitionẽ enim tabernaculũ dicitur tentoriũ cõuentus, ſiue teſtimonij. Vertũt alij, Habitaculi & tabernaculi cõgregationis, ſiue Eccleſiæ. Vbi dictio, Et, pro id eſt, accipitur. Septuaginta, ἔργον τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου, Opus tabernaculi teſtimonij. Sed hæc omnia vnũ ſenſum habẽt. Hactenus (inquit) cõſummata ſunt omnia ad diuinũ cultũ à domino ordinatũ pertinentia, quæ illi gratiſsima fuerunt, quia iuxta ſuum inſtitutũ erãt cõparata. Vnde ſequitur, *Feceruntq; filij Iſrael cuncta quæ præceperat dominus Moyſi, & obtulerunt tabernaculum & tectũ & uniuerſam ſupellectilem, annulos, tabulas, uectes, columnas ac baſes.* Chaldaica, Feceruntq; filij Iſraël iuxta omnia quæ præceperat dominus Moyſi, ita fecerunt. Adduxerúntq; tabernaculũ ad Moyſen, & omnia vaſa eiuſdẽ tabernaculi, fibulas eius, tabulas eius, uectes L
eius, & columnas eius, & baſes eius. Hæc illa, quæ in ſenſu à litera noſtra nõ diſcrepat. Quod autem apud nos eſt, Et tectũ, & vniuerſam ſupellectilẽ, annulos, Hebraicè legitur אֶת הָאֹהֶל וְאֶת כָּל כֵּלָיו קַרְסָיו Eth haóhel veeth col chelaf keraſaf, Tentoriũ & cuncta vaſa eius, fibulas ſiue vncinos eius. Hæc per expoſitionẽ dicũtur, exponit enim quid per tabernaculũ intelligat, nẽpe & cæt. Sed hæc ſenſum nõ variãt. Operas igitẽ ſuas ſinguli artifices attulerũt ad Moyſen, quę ex ordine recẽſentur. Tabernaculi nomine intelligas primã & nobiliorẽ cortinã, proximã tabulis vel aſſeribus aureis impẽdentẽ. Tectũ ſiue tentoriũ dicitẽ huic ſuperpoſitũ aulæũ aliud de pilis caprarũ, pretioſum & elegãs, deinde deauratæ tabulæ pro corpore tabernaculi ſtatuẽdi. *Opertoriũ de pellibus arietũ rubricatis, & aliud operimentũ de ianthinis pellibus, uelũ.* Chaldaica, Et opertoriũ de pellibus arietũ rubricatis, & opertoriũ de pellibus hyacinthinis, velũ quoq; quod extenditur. Eſt enim in Hebræo, וְאֵת פָּרֹכֶת הַמָּסָךְ Veeth parócheth hamaſach, Et velum cooperimẽti, ſiue tentorij. Septuaginta, καὶ τὸ καταπέτασμα, Et velũ: ſignificatur itaq; his verbis duo fuiſſe opertoria, præter prædictas duas cortinas magnas, vnũ de pellibus arietũ rubricatis confectũ, aliud de pellibus taxorũ, M
qui & ianthini dicuntur à Græcis, incertũ autẽ nobis quid fuerit. Velũ autẽ intelligitur oppãſum ſancto ſanctorũ. Aliud enim aulæũ pro oſtio tabernaculi, quod tentoriũ hîc nominatur. *Arcam, uectes, propiciatoriũ, menſam cũ uaſis ſuis,* Et cætera vſq; in finẽ. CAIETANVS. Narrata cõfectione rerum omniũ, narratur quòd portauerũt res omnes ad Moyſen, & iterũ numerãtur in litera, ad inſinuandũ ſolẽnitatẽ lationis, vt intelligeremus quòd ordinata proceſsione cũ magna celebritate tulerunt res diſtinctè ad Moyſen, & Moyſes benedixit illis. AVCTOR CAT. Chaldaica, Arcã teſtimonij & vectes eius, & panẽ propoſitionis, cãdelabrũ mũdiſsimũ, & lucernas quę ordinãtur, & oĩa vaſa eiº, & oleũ ad illuminãdũ altare aureũ, & oleũ vnctionis, thymiama aromatũ. Tentoriũq; quod erat in oſtio tabernaculi, altare ęneũ, & retiaculũ eiº ęneũ, vectes eiº, & oĩa vaſa eiº. Labrũ & baſim eius, cortinas atrij cũ colũnis ſuis, & cũ baſibus ſuis: velũ quoq; ad oſtiũ atrij, funiculos eius, & paxillos eiº, & oĩa vaſa miniſterij tabernaculi fœderis: veſtes quoq; miniſterij ad miniſtrãdum in ſanctuario, veſtes ſanctas Aaron ſacerdotis, & veſtes filiorum

A filiorũ eius vt miniſtrẽt, iuxta omnia quę præcepit dominus Moyſi, ita fecerũt filij Iſraël omne opus. Viditq; Moyſes omne opus, & ecce fecerant illud, ſicut præceperat dominus, ita fecerũt, benedixitq; eis Moyſes. Et ita quidem Chaldaica, quæ idẽ dicit in ſententia cũ litera noſtra, quæ breuiſsima eſt, & ſublatis multis verbis, more ſuo intentum ſenſum exprimit. Vbi autẽ nos habemus, Arcã, ſubaudi teſtimonij, nã Hebraicè eſt הָעֵדוּת Haheduth. Itẽ, Cãdelabrum. Adde ex Hebræo, Purũ ſiue mundiſsimũ, vt habet Chaldaica. Eſt enim ibi הַמַּהֲרָה Hatehora. Lucernas, Hebraicè eſt נֵרֹתֶיהָ נֵרֹת הַמַּעֲרָכָה Nerothéha neroth hamaharacha, Lucernas eiº, lucernas ordinationis, ſiue diſpoſitionis. Quas hoc modo vocat, q̃ quotidie aptabantur mane & veſperi. Sequitur, Cũ oleo. Addendũ, luminaris: Eſt enim Hebraicè הַמְאוֹר Hamaor. Dicitur autẽ oleũ luminaris, quod infundebatur lucernis. Quod verò dicit, Et vnguentũ, intellige oleũ vnctionis, id eſt, ad vngendũ tabernaculum & ſacerdotes. Vt ſit ſenſus, adduxerũt ad Moyſen materias illas, ex quibus cõfici debebat oleũ, quo ſupradicta inungerentur. Et tentoriũ ſiue velum in in-
B troitu tabernaculi. Eſt enim מָסָךְ Maſach, Retiaculum. Hebraicè additur לוֹ אֲשֶׁר Aſer lo, Quod ei. Ac ſi dicat, Et cribrũ ęneum eiuſdẽ altaris. Tentoria atrij, id eſt cortinas, quæ Hebraicè dicuntur קְלָעִי kalhe, Tentoriũ, hoc eſt velum, in introitu atrij, Eſt enim eadẽ dictio מָסָךְ Maſach. Sed omnia hæc minima ſunt, quę tamen pro elucidatione literæ, non pro eo quòd ſint cõtraria adnotauimus. Nihil ex vaſis defuit, & cętera. Senſus eſt optimè redditus, Sed verba Hebraica ſunt prout habet Chaldaica. Cætera omnia quæ ſequuntur iuxta Hebraicum ad verbum ſunt vt in Chaldaica. Vnum tamẽ aduerte, quòd veſtes miniſterij ad miniſtrandum in ſanctuario, vocãtur veſtes quibus vtebantur in trãſferendo tabernaculo, hoc eſt, quibus inuoluebantur vaſa tabernaculi, dum tranſmigrarent. Nam vt in Chaldaica apertè vides, diſtinguuntur hæ veſtes à veſtibus Aaron & filiorũ, quibus vtebãtur dum ſeruirẽt in officio ſacerdotũ. De Arca teſtimonij eiuſq; propitiatorio illi imminẽte, de mẽſa panũ propoſitionis, & candelabris cũ vaſis ad ea pertinẽtibus, ac lucernis ſeptẽ, & oleo cũ aris duabus, & atrij cortinis ac baſibus, velis, funibus & clauis, cũ veſtimentis ſacris ſacerdotalibus ac Leuiticis, quomodo præcepta, confecta, inſti-
C tuta & ordinata, ſatis iam dictum eſt.

THEODORETVS. Tabernaculũ ſanè vniuerſi à deo creati imaginẽ geſsit. Quẽadmodum enim poſteaq̃ opifex deus cœlum ac terrã creauit, firmamentũ in medio collocauit, & ſuperiora ab inferioribus diſtinxit, eadẽ ratione vnũ quidẽ fieri tabernaculũ iuſsit, triginta cubitorũ longitudine, decem autẽ latitudine, in medio tamen velum interpoſuit, atq; in duas partes ita diuiſit. Et partẽ quæ ianuã ſpectabat, ſancta vocauit: eam verò quæ intra velum erat, ſancta ſanctorũ nominauit: Et vt Dauid propheta canit, Cœlũ cœli domino, terram autẽ dedit filiis hominũ: ſimiliter ad exteriorẽ veli partem ſacerdotibus aditus patebat, interiora verò adyta erant, ad quæ ſemel tamen quotannis põtifex ingrediebatur. Erantq; ibi Cherubinorũ imagines, quæ virtutũ cœleſtiũ & corpore vacantiũ figurã habebãt. In horũ medio Arca iacebat, quæ tabulas legis in ſe habebat, & vrnã Mannæ, & virgã Aaron quæ fiorũerat. Super propitiatoriũ collocatũ erat, quod Cherubinorũ alis inumbrabatur. In hoc vniuerſorũ deus ſe ſe videndũ prębebat. Nam quia diuina natura neq; videri, neq; forma veſtiri poteſt, donorũ ſuorum ſigna
D ac monimenta intus ſeruari mãdauit. Nam & tabulæ legiſlationẽ declarabãt, ſacerdotiũ verò virga, Manna cibũ in deſerto, panemq; illum nõ manu factũ: Propitiatoriũ verò Prophetiæ ſignum erat, inde enim prædictiones fiebant. Ac quẽadmodum ex magnitudine & pulchritudine rerum creatarum Deum ipſe omniũ genitor pro portione cõtemplari poteſt, ita & per hæc magnorũ donorũ largitor cognoſcebatur: tabernaculi itaq; interiora, cœleſtiũ figurã tenebãt, quare & ſancta ſanctorũ dicebantur. Atq; hæc ita ſe ſe habere teſtis eſt diuinus ille Apoſtolus, cum ait, Neq; enim in manu facta ſancta introiuit Chriſtus exemplaria verorũ, ſed in ipſum cœlum, vt nunc appareat vultui Dei pro nobis. Et rurſus cùm de diuina ſpe diſſereret, hæc quoq; ſubiunxit: Quam velut ancorã habemus firmam atque ſecuram, & ingredientẽ vſq; ad interiora velaminis, vbi præcurſor pro nobis introiit Ieſus, ſecundum ordinẽ Melchiſedech Pontifex factus in æternũ. Exteriora verò terreſtrium figurã gerebant, quapropter & ſacerdotibus cõtinenter peruia erãt. Hæc autẽ habebãt, candelabrũ ad auſtralẽ partẽ collocatũ, ſeptẽ lucer-
nis ornatũ, quæ numerũ dierum hebdomadis declarabãt. Menſam præterea aureã, quæ Boream ſpectabat, ſuper
E quam duodecim panes proponi mãdauit, & phialas aureas plenas thuris & ſalis. In medio autẽ cãdelabri ac menſæ aureũ altare, in quo thura adolebãtur iacebat, quę ſanè omnia ænigmata erãt frugũ, quę ẽ terra in vſum hominum gignuntur. Sed ante tabernaculũ, extra æneum erat altare ad ſacrificandũ ſuper illud. Id autẽ declarabat ſuperuacanea hæc eſſe, neq; omnium Deo placere. Vnde & ſacrificia illa perficere cõceſsit ob illorum nimiã animi inconſtantiã atq; imbecillitatẽ. Cæterùm extra tabernaculũ rem diuinã fieri iuſsit, vt oſtenderet interioribus hęc minimè neceſſaria eſſe, Nos autẽ miniſterium quod ad interiora pertinet, planè explemus. Thymiama nanque & lucernarum lumen Deo offerimus, myſticum quoq; ſanctæ menſæ ſacrificium. Porrò quòd triginta cubitorum fuerit longitudo tabernaculi, & decem latitudo, facilè colligi poteſt. Viginti nanque tabulas auſtrales, totidemq; Aquilonalis pars habebat. Tabulas nanque columnas Septuaginta Interpretes vocant. Cũ autem vnaquęq; tabula vnius ac dimidij cubiti eſſet, ſine dubio viginti tabulæ triginta cubitos faciebant. Similiter pars quę ad occa-
F ſum ſolis pertinebat, ſex tabulas eiuſdẽ menſuræ habebat, duas item in ipſis angulis, ex quibus duodecim cubiti conficiuntur, quorum decem interiorẽ latitudinem implebant, alij duo vtriuſque lateris quod vtrinq; erat, conIunctionem excipiebant. Tum etiã ab ortu ſolis ianuam fieri iuſsit, vt & ipſe oriens ſol quandã veluti adorationẽ veſtibulo offerret, ſtatim radios ſuos inde emittens, vt hi qui vnum deũ colere atq; adorare iuſsi erãt, ad tabernaculum conuerſi poſt ſe ſolem haberent, neq; hunc, ſed vniuerſorum effectorẽ adorarent. Tabulato itaq; tabernaculum ſimile erat, quum tabulas inter ſe compactas haberet. Habebant verò & baſes argenteas, & capitella ſimiliter, quæ intus & extra inauratæ erant. Tectum verò habuit ex variis texturis atque coloribus cõfectũ. Hic enim purpureus, hic roſeus, ille coccinus, ille hyacinthinus erat, byſſus verò albi coloris erat, quę omnia quatuor elemẽta referebãt. Hyacinthus quippe aëri aſsimulatur, roſeus ſiue coccinº igni, purpureus mari, illud enim purpurã cõchyle nutrit, ex quo purpureus color cõficitur, byſſus verò terrã repręſentabat, ex qua ortũ habet. Pelles inſuper ex pilis cõpoſitas habuit, quæ imponebãtur. Saga quoq; pellicea ac varia quibus à pluuia atq; incẽdio defendebatur.

Myſticè.

HIERONYMVS IN EZECHIELEM. Ait dominus per prophetã ad Hieruſalẽ, Et indui te variis. Iſta *Cap.16.*

 ſunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

Gen.37. Psalm.44. Ephes.4. sunt varia vestimẽta quibus indutus est Ioseph, nec potuerunt eum fratres vẽdere, nisi priùs eum tunicæ varietate G nudassent. Et de sponsa dicitur in quadragesimo quarto psalmo: Astitit regina à dextris tuis in vestitu deaurato, circundata varietate. Hoc est vestimẽtũ, de quo & Apostolus loquitur: Induite nouũ hominẽ, qui renouatur in cognitionẽ iuxta imaginẽ creatoris. Volumus scire quę sint varia vestimenta? Idem nos Apostolus doceat, credentibus scribens: Induimini ergo viscerибus misericordię, bonitatis, humilitatis, mãsuetudinis, patientiæ. Quid hac varietate pulchrius, de qua & Iob loquebatur: Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam, aut varietatis disciplinam? Et pontifex semel in anno quando pro populo adolebat incensum, ingrediens in sancta sanctorũ, variis vestibus vtebatur. Certè si diuitiæ, varietatem vestium & non sanctitas faceret, diuersitásque virtutum, Pharao & Nabuchodonosor hæc vestimenta habuisse scriberentur, & non Ioseph, qui sub peregrino & pastorali patre, vestes discolores & regias habere non poterat.

H

IN CAPVT EXODI QVADRAGESIMVM, ARGVMENTVM.

Erigitur tabernaculum, consecratur, ac dei maiestate repletur.

CAPVT XL.

Lectio.1. *LOcutúsque est dominus ad Moysen, dicẽs, Mense primo, die prima mẽsis, eriges tabernaculũ testimonij, & pones in eo arcam, demittésq; ante illam uelũ, & illata mensa pones super eam quæ ritè præcepta sunt. Cãdelabrũ stabit cũ lucernis suis, & altare aureũ, in quo adoletur incensum corã arca testimonij. Tentoriũ in introitu tabernaculi testimonij pones, & ante illud altare holocausti, labrum inter altare & tabernaculũ, quod implebis aqua. Circundabísque atrium tentoriis & ingressum eius. Et assumpto unctionis oleo, unges tabernaculum cum uasis suis, ut sanctificentur altare holocausti, & omnia uasa eius, labrũ cũ basi sua. Omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint sancta sanctorũ. Applicabísque Aaron & filios eius ad fores tabernaculi testimonij, & lotos aqua indues sanctis uestibus, ut ministrent mihi, & unctio eorum in sacerdotium proficiat sempiternum. Feciтque Moyses omnia quæ præceperat dominus.* I

Lectio.1. AVCTOR CATENAE. Descripta hucusq; tabernaculi & vasorum eius constructione, hîc eius erectio ponitur. Et quia nihil sine domini speciali mãdato agebant, præmittitur eius præceptũ. Ait ergo: *Locutúsque est dominus ad Moysen, dicens, Mense primo, die prima mensis, eriges tabernaculũ testimonij.* THEODORETVS. Mẽse primo, prima K die mensis, deus tabernaculũ erigi iussit, propterea q̃ eodẽ tempore vniuersitatẽ rerum opifex condidit. Apparẽte enim vere nouo & prata florẽt, & segetes vndare, & arbores fructũ producere solẽt, ob id sub hoc tẽpus Israëlis populũ ab ægyptiaca seruitute redemit, & angelus Gabriel beatę virgini felicissimũ nuntiũ tulit, hoc tẽpore Deus noster pro humano genere pati voluit. STRABVS. Primus anni mẽsis ipse est Nisan, qui & Aprilis, in quo Iudæi pascha celebrabant, & tabernaculũ erectum est. CAIETANVS. Locutúsq; est dominus, & cętera. Nomen est tetragrãmaton tam hîc quàm in omnibus istis capitulis, vt etiã tempus erectionis tabernaculi, & vsus illius diceretur à deo. AVCTOR CAT. Mense primo, id est, prima die mẽsis Nisan. Ascẽdit enim Moyses altera vice montẽ Sinai, vigesima nona die mensis Ab, & descendit iterũ de monte decima die mensis Tisri, quæ fuit dies propitiationis: fuitq; per totũ mensem Elul, & per decẽ dies mensis Tisri in monte, quadraginta scilicet diebus ac noctibus. Et mox vt descendit, pręcepit vt insisterent operi tabernaculi perficiendo, cõsummaueruntq; vniuersum opus ab Autumno vsq; ad principiũ mẽsis Paschalis, qui iam erat secundus annus, incipiẽs scilicet ab egressu de Aegypto. Quod autẽ dicitur apud nos, Tabernaculũ testimonij, in Hebræo sunt duæ dictiones idẽ sig- L nificantes, videlicet מִשְׁכַּן אֹהֶל Miscan óhel, quas tamen aliqui vertunt, Tabernaculũ, tentoriũ. Et hoc per appositionem dictũ esse volũt, Tabernaculũ, quod alio nomine dicitur Tentoriũ cõuentus, seu fœderis, vel testimonij. Sed Chaldaica & Septuaginta legunt prout in litera nostra. Annus igitur quo tabernaculũ erectum est, inferiùs dicetur secundus esse egressionis de Aegypto, non enim primus dici potest, cùm in principio eius exierint, mirum quomodo dimidio anno cuncta perfici in solitudine commodè potuerint. Hic verò dies prima primi mensis dedicatur erectioni tabernaculi à domino, qui & Nisan dicitur, partim cum Martio, partim cum Aprili nostro concurrens. *Et pones in eo arcam, demittésque ante illam velum.* Deest testimonij. Est enim Hebraicè אֲרוֹן הָעֵדוּת Aaron haheduth, & Græcè, τὴν κιβωτὸν τοῦ μαρτυρίου, & Chaldaicè, Arcam testimonij. Demittẽsque ante illam velum. Concinnè admodum Interpres hîc sensum magis quàm Hebraica verba posuit, quæ sunt, וְסַכֹּתָ עַל הָאָרוֹן אֶת הַפָּרֹכֶת Vesacotha hal haaron eth haparócheth, Et cooperies super arcã velamine: hoc est, teges eã velo M ipso. Sic & Chaldaica, sic & Septuaginta. Nam velum non super arcã ponitur, sed prætenditur arcæ ne videri possit ab introeuntibus tabernaculũ, distinguitq; sanctũ à sancto sanctorũ. Operire ergo, est citra arcã suspẽdi velum ex quatuor colũnis. Suo igitur loco reponi iubẽtur singula, quorũ primũ & maximũ est arca dei, continens fœdus dei Israël cũ peculiari suo populo, decalogum scilicet. Non enim intelligendum est omnes quinque libros Moysi arcæ inclusos per Moysen, sed tantùm duas tabulas digito dei inscriptas, vel ad mandatum domini à Moyse reformatas. *Et illata mensa pones super eam quæ ritè præcepta sunt. Candelabrum stabit cum lucernis suis, & altare aureum, in quo adoletur incensum coram arca testimonij. Tentorium in introitu tabernaculi testimonij pones.* Hebraicè est וְהֵבֵאתָ אֶת הַשֻּׁלְחָן וְעָרַכְתָּ אֶת עֶרְכּוֹ Vehebẽtha eth hasulchan veharachta eth herco, Et inferes seu induces mẽsam, & ordinabis ordinationẽ siue ordinem eius. Sic & Chaldaica. Et est sensus vt in litera nostra, nempe vt ponat super eam panes propositionis. Vnde & Septuaginta, καὶ ἐπιθήσεις τὴν τράπεζαν, καὶ προθήσεις τὴν πρόθεσιν αὐτῆς, Et inferes mensam, & appones propositionem eius. Alij vertunt, Et ordinabis eam iuxta dispositionem suã, hoc est, aptabis & quo ad situ & quo

A quo ad in ea contenta prout aliàs mandaui tibi. Et quod sequitur, Candelabrũ stabit cum lucernis suis, Hebraicè habetur, וְהַבֵאתָ אֶת הַמְּנֹרָה וְהַעֲלִיתָ אֶת נֵרֹתֶיהָ Vehebetha eth hamenora vehahaletha eth nerothêha, Et introduces vel induces candelabrum, & incendes lucernas eius. Ita & Chaldaica. Septuaginta autem, καὶ ἐπιθήσεις τοὺς λύχνους αὐτῆς habent, Et impones lucernas eius. Tentoriũ in introitu tabernaculi. Iam sæpius dictũ, accipi pro velo. Est enim מָסָךְ Masach. Citra velũ in aquilonari parte sancti ponitur mensa aurea, cũ duodecim panibus ordinatè impositis secundum præceptum dei. Candelabrum aureum cum lucernis septẽ ad australem plagã è regione mensæ. Aureum autẽ altare quod dicitur incensi vel thymiamatis, mediũ ponendũ iubetur. Non sic corã arca testimonij intelligitur, quòd intra sanctum sanctorum statuatur, intra velum scilicet, sed extra in tabernaculo citra velum. Deinde de alio velo secundo dicitur, quòd appẽdendum sit pro introitu tabernaculi. *Et ante illud altare holocausti. Labrũ inter altare & tabernaculũ, quod implebis aqua.* Parùm latiùs dicitur in Hebræo, וְנָתַתָּה אֶת מִזְבַּח הָעֹלָה לִפְנֵי פֶּתַח מִשְׁכַּן אֹהֶל מוֹעֵד B Venâthatta eth mizbach hahola liphne pêthach miscan óhel mohed, Et pones altare holocausti ante ostium tabernaculi fœderis. Idem & Chaldaica, & Septuaginta, excepto quòd loco ante, dixerũt πρὸς, hoc est, iuxta ostium. Quod implebis aqua. Hoc Hebraicè dicitur, וְנָתַתָּ שָׁם מָיִם Venathatta sam máim, Et pones ibi aquam. Sic Chaldaica & Septuaginta. Sed idem est sensus. Ante igitur ostium tabernaculi altare maius sub diuo ponitur, inter velum istud proximũ, secundum scilicet, & tertium quod ad ingressum est atrij. Ibi enim in atrio sacerdotum hæc ara ænea & holocaustorum poni iubetur, sic tamen distans à tabernaculo, hoc est, secundo velo, vt interponi possit concha vel labrum æneum, aqua implendum pro lauacro. *Circundabísq; atrium tentoriis, & ingressum eius.* Idẽ sensus in Hebræo sub aliis verbis, וְהַקֵמֹתָ אֶת הֶחָצֵר סָבִיב וְנָתַתָּ אֶת מָסַךְ שַׁעַר הֶחָצֵר Vesamta eth hechazer sabib, venathatta eth masach sahar hechazer, Et pones atrium per circuitum, & pones seu expandes tentorium seu aulæum ostij atrij, seu ad portã atrij. Sic Chaldaica, sic & Septuaginta. Ordine pulchro hæc omnia prædicta includuntur atrio per tentoria ex colũnis pendentia. Speciale autẽ tentoriũ, quod & exterius velum, vel C tertium pro foribus appẽdebat atrij ad ingressum. *Et assumpto unctionis oleo, unges tabernaculũ cũ uasis suis, ut sanctificẽtur, altare holocausti & omnia uasa eius, labrum cũ basi sua. Omnia unctionis oleo consecrabis, ut sint sancta sanctorum.* CAIETANVS.

Interpres omnia simul ponit, nam in Hebræo post sanctificandũ tabernaculum cum vasis suis, subditur, Et erit sanctum. Et vnges altare holocausti & omnia vasa eius, & sanctificabis altare, & erit altare sanctum sanctorum. Deinde subditur, Et vnges concham & basim eius, & sanctificabis ipsam. In quibus verbis triplex sanctitatis gradus inter hæc manifestatur, nam concha vnctione sanctificatur, sed de ea non dicitur, & erit sanctum, tabernaculum verò vnctione, & sanctificatur, & erit sanctum, altare autem holocaustorum vnctione, & sanctificatur, & erit sanctum sanctorum, vtpote sanctificans alia. AVCTOR CATENAE. Chaldaica editio cui in omnibus consonant Hebraica, ita habet hoc in loco, Tollésque oleum vnctionis, & vnges tabernaculum, & omnia quæ in eo sunt, & sanctificabis illud, & omnia vasa eius, & erit sanctum, & vnges altare holocausti, & omnia vasa eius, sanctificabísque altare, & erit altare sanctum sanctorum. Et vnges labrum & basim eius, & sanctificabis ilD lud Hæc illa, Quæ diffusior est in verbis quàm Latina litera, sed sensus non variatur. Quod verò dicitur, Et erit altare sanctum sanctorum vertunt nonnulli, sanctitas sanctitatum, & perinde est ac si dicat, sacrosanctũ erit. Consecratio igitur tabernaculi fit ex oleo vnctionis sacro, quo aliquibus tantũ in locis non totum vngebatur tabernaculum à Moyse. Ara etiã similiter inungebatur, quę hîc sanctum sanctorum dicitur, quia sanctificat oblata & offerentes mysterio attactus sui. Labrum quoq; vel aquarum concha ac lauacrum in vnctione sacratur, decebat enim purum esse & sanctũ quod aliis puritatem largiretur. Hoc est autem sanctificari illud, diuino cultui applicari, vt prophanis non cõmaculetur vlibus. *Applicabísque Aaron & filios eius ad ostium tabernaculi testimonij, & lotos aqua indues sacris uestibus, ut ministrent mihi, & unctio eorum in sacerdotiũ sempiternũ proficiat. Feciтque Moyses omnia quæ præceperat dominus.* CAIETANVS. Sententia clara est, quòd deus manifestè statuit Aaron & filios eius secundũ carnalem successionẽ perpetua generatione fore sacerdotes, & hoc post peccatũ Aaron, tum ad cõmendationẽ diuinæ gratiæ, tũ ad tollendã humanã ambiguitatẽ, an Moyses affectu fraterno, an deus ipse dederit sacerdotiũ Aaron, præE cipuè post tantũ idololatrię crimẽ. AVCTOR CATENAE. Volẽs Interpres breuitati studere, multa hoc in loco verba sine tamẽ sentẽtiæ iactura dimisit quæ ex Chaldaica lectione videri poterũt, sic enim apud illã & in Hebræo legitur, Applicabísque Aaron & filios eius ad ostium tabernaculi fœderis, & lauabis eos aquis. Et indues Aaron vestibus sanctis, & vnges eum, sanctificabísque illum vt ministret corã me. Filios quoque eius applicabis & indues eos tunicis, & vnges eos sicut vnxisti patrem eorum, & ministrabunt coram me, & vt sit eis vnctio sua in sacerdotium sempiternum in generationibus suis. Feciтque Moyses iuxta omnia quæ præceperat ei dominus, ita fecit. Ita & Septuaginta per omnia. Nam quòd Interpres dixit, Et vnctio eorum in sacerdotium sempiternum proficiat, quanquam sapientioribus sententia aperta sit, propter imperitiores tamen adhibenda sunt Hebraica ipsa, quæ sic habent, וְהָיְתָה לָהֶם מָשְׁחָתָם לְכְהֻנַּת עוֹלָם לְדֹרֹתָם Vehaitha lihioth lahem maschatam lichunath holam ledorotham, hoc est, Et erit seu futurum est, vt sit eis vnctio eorum in sacerdotium perpetuum vel sempiternum in generationibus suis. Sic etiam Septuaginta, καὶ ἔσται, ὥστε εἶναι αὐτοῖς χρίσμα ἱερατείας εἰς τὸν F ἀῶνα, εἰς τὰς γενεὰς αὐτῶν, Et erit vt sit illis vnctio sacerdotij in æternum in generationes eorum, hoc est, quàm diu viuent. Nam quod vltimo loco dicitur, Feciтque Moyses iuxta omnia quæ præceperat ei dominus, ita fecit, locutio est, plenum enim esset etiam si nõ adderetur, ita fecit. Post omnia igitur à Moyse sacra vnctione dicata deo, tunc summus pontifex consecrari mandatur vt iussus erat, cum suis filiis sacerdotali officio successuris, interim tamen inferiori gradu à summo & vnico sacerdote. Primùm autem aquis lauari, vt mundi essent qui alios purificandi officium susciperent: Deinde Aaron pontificalibus indui vestibus sacris, præmisso tamen priùs sacrificio vituli, duorúmque arietum, de quibus superius dictum est: Subinde filios quoque vestimentis sacerdotalibus consecrari præcipitur in sacerdotes minoris ordinis, sacra vnctione eos inungendo, simúlque ius sacerdotale concedendo, ad viuendum de altari, si seruirent domino legitimè. Sempiternum autem sacerdotium Aaron & filiorum decernitur, si in fœdere permansissent, sicut & vsque hodie veris Israëlitis & fidelibus manet spirituale sacerdotium, vt sint gens sancta, populus acquisitionis in Christi pretioso sanguine, sine fine, qui

est æterna expiatio delictorum omnium,& oblatio immaculatæ ac dignissimæ hostiæ perfectæ expiationis. G
Mysticè. STRABVS. Allegoricè autem primus mensis signat initium gratiæ,quando tabernaculũ dei,id est, Eccle-
sia erecta est,cũ Christus scilicet crucifixus,de latere suo produxit mysteria sanguinis & aquæ, quib⁹ Ecclesia de-
dicatur & cõsecratur.Et notandũ, quòd hîc primus mensis secundi anni fuit, primus enim annus sub lege fuit,
Psalm.64. secũdus annus sub gratia Euãgelij,cui dominus benedixit,Vnde benedices coronæ anni benignitatis tuæ.Annus
enim benignitatis fuit, quo salus humani generis per humanitatẽ Christi apparuit,hoc ergo anno tabernaculum
dei erectũ est,id est,Ecclesia fundata & exaltata. RABANVS. Quod igitur primo mẽse anni secũdi,primo die
mensis erigitur tabernaculũ,quid significat,nisi cõstructionẽ Ecclesiæ per aduentũ Christi? Primũ ergo annũ,om
ne tempus legis ante incarnationẽ saluatoris domini nostri accipe,vt secundus annus ab aduẽtu mediatoris dei
& hominum,vsque ad consummationem seculi intelligatur.Quasi ergo primo mense,prima die mensis taberna
culum erigitur, cùm in initio gratiæ per redemptorem nostrum omnis Ecclesiæ ornatus cõstruitur,ac decor no- H
uæ Hierusalem,sponsæ videlicet cœlestis regis qui de cœlo descendit,qualis sit fidelibus animabus tonante euan
gelio,demonstratur.Pòst autem,hoc est in resurrectione viuorum & mortuorum, iam manifestabitur specie qui
nunc latet in ænigmate. Et sicut in primo anno congregatis impensis,eiusdem structuræ pręparatus sumptus fu-
turo operi substituendus erat,ita electorum omnium qui fuerunt ab initio mundi, vsque ad aduentum domini
sermo vel opus, ad structuram sanctæ Ecclesiæ per ipsum saluatorem ædificandæ conueniens, per scriptores ve-
teris testamenti colligitur,vt doctores Euãgelij sumptus habeant priscæ legis,in attestatione Euangelij ad con-
summandam fidẽ credentiũ. STRABVS. Tabernaculum autem cũ vasis suis vnctionis oleo cõsecratur,quia
sancta Ecclesia quicquid agit cũ virtutibus suis, debet dedicare & cõsecrare gratiæ spiritus sancti: oleum quippe
vnctionis,spirituali gratiæ comparatur,qua omniũ virtutum opera domino cõsecrentur. Applicabísque Aaron,
& cætera.Fores tabernaculi,id est,sanctæ ecclesiæ sunt apostoli,per quos debet aula cœli ingredi:ad hos applicãdi
sunt Aaron & filij eius,id est,omnis cœtus sanctorũ, & maximè præpositorum, vt eos imitentur, & eorũ vestigia I
sequantur. THEODORETVS. Vel tabernaculum quod erigitur, Christi domini nostri corpus significat.
In vna die,per quã seculum instans intelligimus.In noua luna,hoc est,in aduẽtu domini,per quẽ omnia noua fa-
cta sunt,ac vetera quæque transierunt.Mense primo,hoc est,sub nouum ver,quãdo annus pulcherrimus est,quã-
do spiritualis hyemis tristitiam spiritus sancti gratia mitigat atq; relaxat. CYRILLVS LIBRO QVAR-
Cap.28. TO SVPER IOANNEM. Quod autem tabernaculum in figura Christi priscis tributum fuerit,optimè
cognoscimus,si attentiùs quæ ad Moysen diuinitùs verba dicuntur examinabimus,nec digressio nobis timenda
est: non enim oportet exactam in scripturis diligentiam accusantes formidare, sed scripturę verba primò pona-
mus. Loquutus (inquit) dominus ad Moysen, dicens: Mense primo, in neomenia mensis, vno die eriges taber-
naculum. Quamobrem vniuersi dominus in vno die, nec in pluribus,& in neomenia, non cuiusuis mensis, sed
primi, tabernaculum erigere Moysi iussit? Omnia enim hæc non absque causa dicuntur, quum nihil temerè di-
ctum in scriptura inueniatur.Dicimus igitur tabernaculũ illud,quod tunc erigebatur,sanctissimum Christi cor K
Colos.2. pus,&(vt ita dicã)totius carnis eius soliditatẽ,in qua plenitudo deitatis corporaliter habitauit,significasse. Vno
verò igitur die,vt per hunc diem tempus intelligas in quo carnem assumpsit. Neomenia verò nihil aliud deno-
tat,quàm saluatoris aduentũ,quo renouamur,quo transactis iam priscis omnia noua facta videmus.Nouũ enim
verè tempus in Christo nobis apparuit,antiquitatẽ cultu iam terminans,& in nouam vitam euangelica doctri-
na reformans,& peccatis inueteratos in iuuentam iustitiæ redigens, & corruptionis vires destruens, ac incorru-
2.Cor.5. ptibilitatis fulgore omnes, qui ad eum concurrunt, mirum in modum exornans: noua enim creatura efficitur,
quisquis in Christo est,vt scribitur,Mense autem primo tabernaculum erectum est,quando mitigata hyemis sæ-
uitia,verni temporis pulchritudo resplẽdet: quando solis radij & clariùs fulgent,& temperãtiùs calefaciũt,quã-
do floribus terra decoratur,& virescentibus herbis prata vestiũtur,quæ omnia spiritaliter intelligẽda sunt. Hye-
mis enim tẽpestas,id est,attrocissima diaboli tyrannis,& vires eius,tempore Christi ceciderũt. Sol autẽ nobis ful- L
Malach.4. gentior Christus ipse apparuit,de quo deus pater dicit:Et orietur vobis sol iustitiæ, delictorum frigiditate corru-
ptos,spiritus ardore ad iustitiã reficiens.Flores autẽ & virescentes herbas, meritò sanctos dicemus, feruenti erga
deum pietate varios virtutis fructus edentes. Et qui olim regnãte peccato, vt in hyeme nullũ producẽtes fructũ
versabamur,fidei fructũ,spirituum largitori quasi bono agricolæ afferimus.Hoc ipsum quasi ex persona Christi
Esa.32. prophetarum quidã nos docuit:Ipse qui loquor adsum, inquit,vt ver super montes. Quid enim in montibus ver
efficiat,& nos tetigimus,& omnes intelligunt.In vno igitur die tabernaculum (quod Christi figura erat) erigere
Moyses iussus fuit,vt intelligas semel Christũ præsenti hoc tẽpore mortuũ fuisse,nec amplius moriturũ. Nam se-
mel homo factus, semélque mortuus,semel etiam surrexit.Sequitur enim post mortem resurrectio, quæ corporis
rursum cũ anima coniunctio est.Neomenia verò,quia nouum in Christo seculum est , quia noua creatura in eo:
Primus autem mẽsis,à morte ad vitam,ab interitu ad incorruptionem,à sterilitate ad virtutis fertilem vsum,hu-
manæ naturæ reditum atque transgressionem denotabat.Alio deinde modo Christum nobis figurauit, dicens:
Et pones in eo arcam testimonij,& teges eam velo.In superioribus totus nobis Christus integritate tabernaculi M
notabatur.Aedes enim dei est sanctissimũ Christi corp⁹,in quo propter nos habitare voluit.In his verò per arcã
quæ in tabernaculo erat,idẽ rursus nobis quasi per partes ostenditur.Cõstituta enim fuit ex lignis quæ putredinẽ
Exod.25. non patiũtur,vt incorruptibile corpus Christi esse perdiscas.Auro etiã puro intra & extra fuit deaurata,quia pre-
Colos.2. ciosa regaliaq; omnia in ipso sunt:non solũ quæ deitati,verùm etiã quę humanitati eius attribuũtur.In omnibus
enim primus est(ait Paulus)& aurũ honoris atq; pręstãtię loco super omnes accipitur.Hoc modo cõstituta deau-
rataq; arca,diuinã legẽ in ea repositã cõtinebat.Quę quoniã verbũ dei est nõ subsistens,sed mandatũ, dei verbum
subsistenti carni coniunctũ significabat:velo autẽ tabernaculũ tegitur,quia in carne Deus latebat,& quasi velami
ne corporis tectus ignorabatur.Vnde multi deitatis potestatem,quæ in ipso miraculis fulgebat,percipere propter
Ioan.6. carnẽ nolentes,modò criminabantur,quia deũ se faceret,quum esset homo: modò sine rubore clamabãt, Nónne
hic est filius Ioseph,cuius noscim⁹ patrẽ & matrẽ?quomodo nũc dicit,qui de cœlo descẽdi?Eo igitur velo quo ta-
bernaculum

A bernaculũ tegebatur,nõ cognitũ iri à pluribus Iudæorũ Iesum denotabatur.Præcedebat autẽ populũ suũ in deser-
to, quia ipsius dei locum tenebat,qui populũ suum(vt Psalmista quoq; testatur)solus ducebat:Deus quum egre- Psalm.67.
dereris in conspectu populi tui , quum pertransires in deserto , terra mota est : etenim cœli distillauerunt. Vides
Christi figuram fuisse arcam. Quum enim arca præcederet, deus præcessisse apertè dicitur , quod inde liquidiùs
demonstratur.Nam quum per Moysen deus in montem Seir,ad expugnandum Amorrhæum Iudæos ascendere Num.14.
iuberet:tunc illi timore perculsi,nec dei virtutem,sed vires suas considerantes sedebãt in radicibus montis plo-
rantes,vt scribitur.Moyses autẽ irritatus,nõ deducturũ se illos in repromissionis terram minitabatur. Ita cõmo-
ti raptis armis absq; iussu ductoris ascendebant,deus verò per Moysen sibi futurum euentũ cecinit:Non ascẽda-
tis,ne cadatis in conspectu hostiũ vestrorum,non sum enim vobiscũ.At illi ex inobedientia non attendẽtes,ascẽ
debant,arca verò non ascendit cũ eis,sed stetit fixa in castris.Audisti dicentẽ,nõ sum vobiscũ,vides non cõscen-
B disse cũ illis arcam:Nõne igitur clarè hîc intelligis,dicentis dei locũ eam tenuisse?Per Hierico etiã sacerdotũ ma Iosue.6.
nu circunducta, nõ machinis nec arietibus, aut vineis,sed tubarũ clangore alta deiecit mœnia. Ipse nanq; Chri-
stus per sanctos viros modò vbiq; circunductos,non armis aut machinis, sed buccinarũ clangore, sed euãgelica
Apostolicaq; doctrina, vniuersas diaboli vires euertit,cũ omniũ penè gentiũ cõsensus fide dominũ suũ suscipiat.
Quod & in glorificationibus in Ecclesia publicè fieri videmus,põtificali buccina respõsionẽ populi pręcedẽte.Põ-
tificis enim vocẽ quasi buccinã quandã intelligimus, & hoc pacto aduersarios fundimus atq; fugamus.Nõ enim
corporea sunt arma nostra(vt ait Paul⁹)sed spiritalia,& diuinę virtutis plena.Quod autẽ per sanctos viros circũ- 2 Cor.10.
uehatur Christus,tum Habacuc propheta docet, dicẽs:Qui ascẽdis super equos tuos,& quadrigæ tuæ saluatio. Tũ Habacuc.3
maximè ipse saluator de Paulo ad Ananiã dicẽs:Vade,quoniã vas electionis est mihi iste,vt portet nomẽ meũ co Act.9.
rã omnibus gẽtibus.Ad hęc,allata(inquit)mẽsa pones super eã,quę ritè præcepta sunt:cãdelabrũ stabit cũ lucernis Exod.40.
suis.Quibus ambobus Christus significatur:Christus enim mẽsa est in qua panes depositi sunt,quibus omnes par-
C ticipatione corporis sui ad vitã ęternã aluntur.Ego enim ait,sum panis qui descẽdi de cęlo,& vitã ęternã do mũ Ioan.6.
do:Si quis manducauerit ex hoc pane,viuet in æternũ.Et panis quẽ ego dabo,caro mea est, quã ego dabo pro mũ
di vita.Mẽsę igitur propositio,id est,panes,sanctissimũ Christi corpus(quo ad vitã æternã omnes alũtur)prorsus
significat.Verũ quoniã Dauid cũ suis quũ esurirent,propositionis panes comedisse scribũtur,videamus quid hac 1.Reg.22.
ex re mysticũ notabatur.Nõ licebat de panibus ꝓpositionis nisi sacerdoti comedere:quod tamẽ Dauid & sui,quã-
uis ex tribu sacerdotali nõ essent,esuriẽtes fecerũt.Figurabatur igitur hinc gentiũ fides, & Hebræorũ ex parte. Iu-
dæis enim & viris sacris propter maiores suos & legẽ Christus debebatur:sed multitudo gentiũ,quãuis prophana
Idolorũ cultu fuisset,cucurrit tamen ad panẽ vitæ,Dauid etiã rege pręsente,ac locũ eorũ per figurã tenente,qui ex
Israël ad salutẽ venerũt,quos Esaias appellat reliquias.Multi enim etiã ex Iudęis Christo crediderũt. Candelabrũ Esa.10.
etiã vniuersum terrarũ orbem illuminans,Christus est.Ego(inquit)sum lux mũdi septẽ verò lucernæ in candela- Ioan.8.
bro sunt,quia multis ac variis modis per gratias sancti spiritus,credentiũ animas Christus illuminat:quę omnia
D ex auro fiunt purissimo,quia nihil(vt diximus)preciosius Christo.Solidũ verò hastile fit,quoniã nihil cõcauum,
nihil leue in Christo est.Lilia etiã fiunt propter sanctificationis odorem.Ego(inquit)sum flos prati,& lilium val- Cant.1.
lis.Duos autẽ ramos in candelabro videri Zacharias propheta dicit: vt duorũ intelligas populorũ Deum miser- Zach.14.
tum fuisse,quos & filios appellauit.Vnde clarè patet Christũ candelabro figuratũ fuisse,qui obedientia & fide Iu-
dęorum,gentiumq; populos assistere sibi fecit.Multifariã deinceps Christũ scriptura significauit,dicens:Et pones Exod.40.
altare aureũ,in quo adoleatur incensum coram arca testimonij. Tentoriũ in introitu tabernaculi pones , & ante
illud altare holocausti:& circumpones tabernaculũ,& sanctificabis omnia. Cõsidera quàm diligenter vtrisq; al-
taribus Christus nobis describitur. Coram enim arca aureũ altare,in quo incensum adolebatur positũ erat , & in
introitu tabernaculi tentoriũ extendebatur,ne quid de interioribus vulgò cerneretur,holocausti verò altare iux
ta portas tabernaculi extra tentorium cõstitutũ erat. Ita per altare quidẽ incensi, vt suauitatis odor ascendisse ad
deum patrẽ intelligitur:per holocausti verò altare,vt hostia pro nobis ad cædẽ acta. Celabatur verò primũ,quia
E occulta atq; recondita est gloria Christi.Alterum autem vulgò patebat,quia mors eius omnibus patet.Sed coram
etiam arca altare aureum erat constitutum,vt in conspectu dei patris miram admodũ atque preciosam filij glo-
riam esse ænigmaticè subostenderet,iuxta illud:Nullus cognoscit filiũ nisi pater.In introitu verò tabernaculi al-
tare holocausti stabat,quod mortẽ Christi quã pro omnibus tulit , significabat,vt diximus: vt intelligamus nul- Matth.11.
lo nos posse modo ad deum patrẽ accedere,nisi per sacrificiũ Christi.Ego(inquit)sum porta,& nemo ad patrẽ ac- Ioan.10.
cedit,nisi per me.Tendebatur autem tabernaculũ omniaq; cõtinebat,vt vnum omnia non multa esse viderẽtur.
Vnus enim quamuis multifariam in nobis intelligatur, Christus est tabernaculũ quidem,propter carnis tegmen- Ioan.14.
tum,Arca verò legem habens recõditam, vt dei patris verbum. Mensa,vt cibus & vita.Candelabrum,vt lux spi-
ritalis.Altare incensi,vt odor suauitatis in sanctificatione. Altare holocausti, vt hostia pro totius mundi vita ad
crucem acta.Omnia verò hæc sanctificantur:quia quocunque modo Christũ intelligas, totus sanctus est. Taber-
naculo igitur præcedente Hebræi sequebantur,stante castrametabantur: vt nos discamus nullum alium datum
F nobis esse ducem ad salutem,quàm verbum dei hominem factum. Et hoc modo conemur sua seruantes præce-
pta, vitam æternam consequi, quod illi non fecerunt, qui doctrinam Christi spernentes, retro abierunt, & non
ambulabant cum eo. Petrus autem, & omnes duodecim rectè vt sancti videbant, non posse aliũde se vitam ac-
quirere,quàm à Christo,ideo illi firmiter inhærebant. IDEM. Sed & in alio rei vmbra Christũ significabat. Vbi suprà.
Moyses enim qui figura Christi erat,quum sanctificari potiùs homo à locis sanctis soleat, cõtra ipse tabernaculũ Cap.40.
vngens oleo sanctificabat:quia non figuræ,sed veritatis gratia hæc fiebant, quod & in Prophetis aspicere licet.
Alius enim fornicanti mulieri, vel nolens cohabitare iubebatur, alius nudus ambulare, alius super dexterum la
tus non paruo dierum numero iacere: quæ omnia non propter seipsa,sed propter ea quæ significabantur fiebant. Osea.1.
Ita igitur etiam Moyses,quamuis à tabernaculo ipse sanctificandus erat, sanctificare tamen illud videbatur , vt Esa.20.
Christum intelligas,à quo templum suum sanctificatum est.Conuersatur autem carne cum Iudæis, & in carne il Ezech.4.
los alloquitur,vt olim in propiciatorio deus.

Universidad de Deusto Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

2 Igitur *mense primo anni secundi, in prima die mensis collocatum est tabernaculum. Erexitque illud* G
Moyses, & posuit tabulas ac bases & uectes, statuítque columnas, & expandit tectum super taberna-
culum, impositó desuper operimento, sicut dominus imperauerat. Posuit & testimonium in arca, subdi-
tis infra uectibus, & oraculum desuper. Cumque intulisset arcam in tabernaculum testimonij, appendit ante eam
uelum, ut expleret domini iussionem. Posuit & mensam in tabernaculum testimonij ad plagam septentriona-
lem extra uelum, ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat dominus Moysi. Posuit & candelabrũ
in tabernaculo testimonij è regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis iuxta præceptum domi-
ni. Posuit & altare aureum sub tecto testimonii contra uelum, & adoleuit super eo incensum aromatum, sicut ius-
serat dominus Moysi. Posuit & tentorium in introitu tabernaculi testimonii, & altare holocausti in uestibulo testi- H
monii, offerens in eo holocaustum & sacrificia, ut dominus imperauerat. Labrum quoque statuit inter tabernacu-
lum testimonii & altare, implens illud aqua. Laueruntque in eo Moyses & Aaron ac filii eius manus suas ac pe-
des, cũ ingrederentur tectum fœderis, & accederẽt ad altare, sicut præceperat dominus Moysi. Erexit & atrium
per gyrum tabernaculi & altaris, ducto in introitu eius tentorio.

2 AVCTOR CATENAE. Fidelis fuit domini famulus Moyses iuxta dictum Apostoli in omni domo eius, Proptereáque ab illius præceptis ne latum quidem (vt dicitur) vnguem deuiauit. Quæcunque igitur superiùs mandauit dominus, is nunc festinanter exequitur, domino enim sine mora obediendum in omnibus. Ait itaque: *Igitur mense primo anni secundi, in prima die mensis collocatum est tabernaculum. Erexítque illud Moyses, & posuit tabu-* I
las ac bases & uectes, statuítque columnas. CAIETANVS. Clarè patet, quòd adhuc non completo primo anno à die egressus ex Aegypto, erectum est tabernaculum, nam ex Aegypto egressi sunt quintadecima die primi mensis. AVCTOR CATENAE. Et nos quoque huius essemus sententiæ, nisi Septuaginta Interpretes aliter nos dicere compellerent, qui ita habent, ἐν τῷ μηνὶ τῷ πρώτῳ τῇ δευτέρᾳ ἔτει ἐκπορευομένων αὐτῶν ἐξ γῆς Αἰγύπτου νουμηνίᾳ, In mense primo, secundo anno egressorum eorum ex Aegypto prima die mensis. Quæ verba licet non sint in Hebræo nec in Chaldaica editione, satis tamen nobis indicant, à quo sit secundus iste annus, & illius primus mensis computandus nempe ab exitu filiorum Israël de terra Aegypti. Est autem Chaldaica lectio hoc in loco, Hebreæ non dissimilis, nempe, Factúmque est in mense primo in anno secundo, prima die mensis erectum est tabernaculum. Erexítque Moyses tabernaculum, & posuit bases eius, & imposuit tabulas eius, & posuit vectes eius, & erexit columnas eius. Latinus autem Interpres more suo paucis verbis sententiam hanc collegit, solitos Hebraismos deuitans. Clarè igitur hìc dicitur secundi anni primo mense erectum taber- K
naculum. Sigillatim autem elegantissima serie describitur ordo erectionis, primò bases argenteas infigendo æquali serie in terram, duas sub assere vno, incastraturis nitentes, deinde vectibus quindecim immissis per aureos anulos, ad minus ducentos quadraginta. Columnas erexit intra tabernaculum, & ad ostium pro primo & secundo velo. *Et expandit tectum super tabernaculum impositó desuper operimento, sicut dominus imperauerat.* AVGVSTI-
Quæst.173. NVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Cùm scriptura narret quomodo Moyses cõstituerit tabernaculum, Extendit (inquit) tectum siue aulæa super tabernaculum, non vtique desuper tectum, sed cingens columnas, quia de columnis dixerat, quòd statuerit tabernaculum. AVCTOR CATENAE. Chaldaica. Et expandit tentorium super tabernaculum, & posuit coopertorium tabernaculi super illud desuper, sicut præceperat dominus Moysi. Tectum tabernaculi dicitur cortina de pilis caprarum, Ohel dicta, super hãc autem aliæ duæ impositæ sunt ex pellibus arietum & taxorũ, Miscan dictæ, duplex operimentũ pro munimento & conseruatione decoris ab inclementia aëris. *Posuit & testimonium in arca, subditis infrà uectibus, & oraculum desuper. Cúmque* L
intulisset arcam in tabernaculum testimonij, appendit ante eam uelum, ut expleret domini iussionem. CAIETANVS. Iuxta Hebræum habetur, Et tulit & dedit testificationem thecæ. De tabulis lapideis est sermo, illas enim testificationẽ appellat. Et dicit quòd Moyses accepit eas ex loco vbi recondiderat illas, & locauit illas in theca. Et statim subditur, Et posuit vectes super thecam. Præceptum siquidem diuinum erat, vt vectes thecæ essent semper in anulis, qui erant in superiori parte laterum thecæ, & propterea dicitur, super thecam. Et oraculum desuper. Iuxta Hebræum habetur, Et dedit propitiatorium supra thecam desuper. Superiùs expósita sunt hæc. Et aduerte prudens lector, quòd nec in confectione, nec in oblatione rerum facta est mentio propitiatorij, sed mòdò in collocatione rerum fit mentio illius, ad insinuandum quòd non omnia explicitè scripta sunt in huiusmodi supputationibus, vt per hoc intelligamus multa fuisse facta, quæ nõ sunt scripta. In cuius signum nec etiam in ista collocatione fit mentio Cherubinorum sustentantium propitiatorium, sed dicendo quòd dedit propitiatoriũ supra arcam desuper, implicitè insinuauit, quòd dedit illud Cherubinis, alioquin in aëre fuisset suspensum, cùm
non solùm esset supra arcam, sed desuper. AVCTOR CATENAE. Chaldaica tulítque & posuit testimo M
nium in arca, & posuit in arca vectes, & posuit propitiatorium super arcam desuper, & intulit arcã in tabernaculum, & posuit velum extentum, vt protegeret super arcam testimonij, sicut præceperat dominus Moysi. Hæc illa, quæ in sententia conuenit cum litera nostra. Quod autem dicitur, Posuit testimoniũ in arca, intellige duas tabulas legis quæ erant testimoniũ fœderis inter deũ & populũ. Et quod dicitur subditis infrà vectibus, siue iuxta Hebræum, Et posuit in arca vectes, perinde est ac si diceret, Traduxit vectes per annulos arcæ. Deniq; quod dicitur, Appendit ante eam velum, De velo quod oppandebatur arcę loquitur. Erecto igitur modo prædicto tabernaculo, arcam posuit Moyses suo loco, id est, in sancto sanctorum, necnon testimonium tabularum legis in ea posuit, & immissis annulis aureis vectibus de lignis Sethim deauratis subtus coronamentum arcæ, quibus portetur. Et desuper oraculum vel propitiatorium cum Cherubim posuit. Quibus exactis oppandebat velum primum, quo obtegebatur arca obtutibus omnium hominum. *Posuit & mensam in tabernaculum testimonij ad plagam*
septentrionalem

A *septentrionalem extra uelum, ordinatis coram propositionis panibus, sicut præceperat dominus Moysi. Posuit & candelabrum in tabernaculo testi-*
monij è regione mensæ in parte australi, locatis per ordinem lucernis iuxta præceptum domini. Posuit & altare aureum sub tecto testimonij con-
tra uelum, & adoleuit super eo incensum aromatum, sicut iusserat dominus Moysi. CAIETANVS. Hinc clarè apparet, quòd altare thymiamatis erat extra sanctum sanctorum, inter candelabrum & mensam propositionis, directè contra velum, & (vt superiùs patet) directè contra arcam & propitiatorium, quod est esse in medio, respiciendo ad occidens. AVCTOR CATENAE. Chaldaica editio ita legit, Posuítque mensam in tabernaculo fœderis in latere tabernaculi ad aquilonem extra velum, & ordinauit super ea ordines panum coram domino, sicut præceperat dominus Moysi. Posuítque candelabrum in tabernaculo fœderis è regione mensæ in latere australi tabernaculi. Et incendit lucernas coram domino, sicut præceperat dominus Moysi. Et posuit altare aureum in tabernaculo fœderis coram velo. Et adoleuit super eo incensum aromatum, sicut præceperat dominus Moysi. Hęc
B Chaldaica, cuius sensus idem cum Latina litera. Cùm dicit extra velum, illud intelligit quod distinguebat in duas partes tabernaculum. Et cùm dicit iuxta Hebræum, Et incendit seu accendit lucernas coram domino, vt præceperat dominus Moysi, Hebraismus est, prout ipse præceperat, antecedens pro relatiuo. Apparet igitur Moysen præstantissimum vatem propensissima deuotione præstitisse omnia quæ domino mandante perficienda susceperat, & valde opus istud populo commendare voluisse, in perpetuam rei gestæ memoriam, quia tot iam vicibus non piguit iterare quæ alius longè paucioribus absoluisset. Sed ita illusit spiritus sanctus vanitati humani iudicij, quòd facilè nauseam concipit de rebus diuinis, & de omnibus quæ non placent, longè elegantiora comminiscitur apud semetipsum, quæ sibi abundè pulchra videtur. Non ergo stat pietas vera in artificioso eloquio, non, Ciceronianam Moysi linguam adhibuit, sed balbam & impeditiorem. Vulgo scribens, vulgari eloquio, filóque plebeio texit historiam, & iam à piis omnibus à tot annorum millibus non floccipẽditur, sed vt sacrosancta hystoria veneratur. Iterum igitur de situ mensæ aureæ quem locum susceperit, explicat toties replicatum, de
C candelabro, de altari incensi, quod & tunc primùm exhibito sacrosancto incenso initiauit. *Posuit & tentorium in introitu tabernaculi testimonij.* Id est, obtendit ostio tabernaculi velum, siue aulæum iam omnibus intra tabernaculùm constitutis & exactis, velum appendit ad ostium, & clausit aspectibus, quod illa sacrosancta mysteria admirari melius potest quàm aspicere. *Et altare holocausti in uestibulo testimonij, offerens in eo holocaustum & sacrificia, vt*
dominus imperauerat. Labrum quoque statuit inter tabernaculum testimonij & altare, implens illud aqua. Laueruntque in eo Moyses & Aa-
ron ac filij eius manus suas ac pedes, cùm ingrederentur tectum fœderis, & accederent ad altare, sicut præceperat dominus Moysi. CAIETANVS. Quod dicitur, offerens holocaustũ & sacrificia, iuxta Hebræũ habetur, Et munus. Sonat autẽ apud Hebræos oblationẽ ex flore farinæ. Nec significatur præterita ablutio, sed futura: nec significat ꝙ in ipsa cõcha fieret ablutio, sed ꝙ de ipsa, hoc est, ꝙ de ipsa fluebat aqua abluens manꝰ & pedes. AVCTOR CAT. Chaldaica, Et altare holocausti posuit in ostio tabernaculi fœderis, & obtulit super eo holocaustũ & munus, sicut præceperat dominus Moysi. Posuítque labrũ inter tabernaculũ fœderis, & inter altare, & posuit ibi aquã ad lauandũ.
D Lauerúntque ex eo Moyses & Aaron & filij eius manus suas & pedes suos, cùm ingrederentur tabernaculum fœderis, & cùm accederent ad altare lauabantur, sicut præceperat dominus Moysi. Ita Chaldaica, quæ idem in effectu dicit cum litera nostra. Dictio autem מִנְחָה Mincha, quam Latinus Interpres sacrificia vertit, Septuaginta θυσίαν, & Chaldaica, Munus, aiunt Hebræi oblationem esse, quæ fiebat de liquidis atque farina similaginea, consperſa oleo. Quod autem dicitur, lauerúntque ex eo, intellige ex eius aqua. Ante igitur ostium proximè quidem cõstituitur lauacrum ablutionis, sed primò altare holocausti depositum & fundatum scribitur hìc, vt alibi semper. Vtriusque vsum paucis designat, vt ibi holocausta domino offerãtur, & ab omni impuritate se sciant oportere esse remotissimos, ne quis vnquam præsumat ingredi tectum sanctuarij illotis manibus & pedibus, etiam si oblationi holocaustomatum operam nauasset. *Erexit & atrium per gyrum tabernaculi & altaris, ducto in introitu eius ten-* *Vbi suprà.*
torio. AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. Manifestat altare holocaustomatum ad ostium tabernaculi forinsecus fuisse, vt atrio totum ambiretur, & altare esset infra atrium, inter
E portam atrij, & ostium tabernaculi. CAIETANVS. Sic autem erat intra ambitum atrij, vt cortina loco valuarum atrij non posset lædi ab igne altaris. AVCTOR CATENAE. Erexítque atrium per circuitum tabernaculi & altaris, & posuit velum in ostio atrij. Sed est idem cum litera nostra. Atrium tandem erexit Moyses, & extendit per gyrum, oppanso ad eius introitum altero velamine.

STRABVS. Vectis non solùm parietes nectit, sed & columnas introitus confirmat ne corruant, aut à re- *Mysticè.*
cto statu deflectant: quia dominus & vtrumque populum in vna fide dilectionis sociauit: & eorum doctores vt in fide & amore & prædicatione perseuerent confortat. Nec mirum si & per capita ipsa: & per vectes capita ipsa continentes, Christus accipitur: quia cuiusque electi regendo caput est. Vnde caput viri Christus est. Et quia non solùm singulos ad quærenda cœlestia erigit, sed etiam omnes continet, & ne à recto statu deflecti: nec abinuicem discordando possint separari, vinculo pacis confirmat. Cui simile est quòd dominus dicitur & agnus & pastor & ostium, cùm pastor agnum pascat, & ambo per ostium intrent, cùm propriè sit verbum in principio, horum verò
F nullum sit propriè, sed figuraliter. Pastor, quia ducit ad pascua vitæ: ostium, quia non nisi per illum peruenitur ad patrem: Agnus, quia ab Aegypto saluat. Sic & hìc per capita figuratur propter regnum quo singulis præest: & per vectem ob generalem prouidentiam, quia omnes confirmat. BEDA. Sic anima pro diuersis actionibus diuersa nomina sortitur: dum viuificat corpus, anima nominatur: dum vult, animus est: dum scit, mens est: dum recolit, memoria est: dum iudicat, ratio est: dum spirat, spiritus est: dum sentit, sensus est. AVCTOR CATENAE. Velamina tria quorum vnum ante sancta sanctorum, & aliud ante ostium tabernaculi, tertiumq; quod pro atrij ingressu oppanduntur, altiori id nobis indicant intelligentia, secreta diuina non passim omnibus, sed diuinis tantùm aperienda esse, piis scilicet & fidelibus, nam si ante porcos proiici illa contigerit, calcabuntur & contemnentur. Sed nec se intromitti debere rebus diuinis tractandis, nisi vocatos & ad hoc institutos accepta gratia spiritus sancti per impositionem manuum presbyterij. Discimus autem ex lotione sacerdotum ante ingressum tabernaculi, quam puro corde, oculo, mente & intentione nobis sint sancta tractanda, sine fastu gloriæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

cuiuscunque,simpliciter,candidè,bona fide,non intuitu quæstus vel honoris, tantùm ad ædificationem proximi,& ad gloriam dei,etiam si interim vani vana loquantur & garriant.Dominus autem est,qui pium huiusmodi pectus & donat & conseruat. G

POstquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonii, & gloria domini impleuit illud.
3 *Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis,nube operiente omnia, & maiestate domini coruscãte,quia cuncta nubes operuerat. Si quando nubes tabernaculum deserebat, proficiscebantur filii Israël per turmas suas,si pendebat desuper,manebant in eodem loco.Nubes quippe domini incubabat per diem tabernaculo, & ignis in nocte,uidentibus cunctis populis Israël per cunctas mansiones suas.* H

3 AVCTOR CATENAE. Verè misericors & miserator dominus iuxta Psalmistę dictum, & misericordia eius super omnia opera eius.Vides hìc quanta benignitate,quantáque charitate populo Iudaico condescendat,vt etiam sensibili signo præsentiam suam adesse ostendat,séque illi propitium ac placatum manifestet, modò in præceptis suis ambulet,& mandata eius non derelinquat.Ait igitur, *Postquam omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonij, & gloria domini impleuit illud.Nec poterat Moyses ingredi tectum fœderis, nube operiente omnia, & maiestate domini coruscante,quia cuncta nubes operuerat.* AVGVSTINVS IN QVAESTIONIBVS SVPER EXODVM. *Quæst.ead̃*
Notanda est res mirabilis, quòd nube descendente & implente tabernaculum, quæ tamen gloria domini dicitur, non poterat Moyses intrare tabernaculum, qui in monte Sina quando legem primitùs accepit, intrauit in nubem vbi erat deus.Proculdubio ergo aliam personam tunc figurabat,aliam nunc.Et tunc eorum qui participes fiunt intimæ veritatis dei,nũc autem Iudæorum,quibus gloria domini,quæ in tabernaculo est, quod est gratia Christi, tanquam nubes opponitur, non eam intelligentibus, & ideo non intrauit in tabernaculum testimonij. Et hoc credendum est semel factum, mox vt constitutum est tabernaculum, significationis huius causa, vel alicuius alterius.Neque enim semper sic erat nubes super tabernaculũ,vt illuc Moyses intrare non posset,quandoquidem non remouebatur,nisi cùm eis hoc signũ dabatur,disiungendi,hoc est,castra mouendi ex eo loco vbi erant, & accedendi quò nubes ducebat per diem, & flamma per noctem. Quæ duo vicissim etiam super tabernaculum manebãt,vbi castra posuissent,nubes per diem,flamma per noctem. HIERONYMVS IN EPISTOLAM AD GALATAS. *Cap.5.* Quantas habeat diffinitiones & significantias gloria, & philosophorum innumerabiles libri,& Ciceronis duo volumina, quæ de gloria scripsit, indicio sunt. Ne autem penitùs verbum gloriæ prætermittamus intactum,suas philosophis ineptias relinquentes,de scripturis aliqua retractemus. Opinionem vulgi, & laudem hominum fauore quæsitam, gloriæ nomen sonat, vbi dicitur: Omnia autem faciunt, *Matth.23.* vt ab hominibus glorificentur.Et alibi:Quomodo potestis credere,gloriam ab inuicem quærẽtes? Porrò in bo- *Ioan.5.* nam partem in eodem loco, Et gloriam ab eo qui solus est, non quærentes. Ex quo intelligimus idem verbum, K nunc virtutem significare,nunc vitium.Si ab hominibus quæro gloriam,vitium est:si à deo virtus est, qui & adveram nos gloriam cohortatur,dicens:Eos autem qui me glorificant, glorificabo. Significat & aliud in scripturis diuinis gloria,cùm augustius aliquid, & diuinius hominum se præbet obtutibus.Visa est in tabernaculo glo- *3.Reg.8.* ria domini,& in templo quod à Salomone constructum est,gloria erat:& in facie Moysi,quando nesciebat quod *Exod.40.* glorificatus esset vultus eius, de qua vultus gloria, puto & Apostolum dicere: Nos autem omnes reuelata facie *2.Cor.3.* gloriam domini contemplantes,in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam sicut à dei spiritu. Et *Act.7.* ipse saluator, splendor gloriæ & figura substantiæ dei dictus est.Vidit & Stephanus gloriam dei, & Iesum stantem à dextris eius. Vt autem & nobis fingendorum nominum licentiam præsumamus, rebus quippe nouis (vt ait quidam) noua fingenda sunt nomina, quia hìc dictum est: Non efficiamur inanis vel vacuæ gloriæ cupidi, nos eos asseramus plenæ gloriæ esse cupidos,qui gloriam dei desiderant,& laudem virtute condignam,& aspectum diuinius aliquid ostendentem.Vnde & in plerisque,nostri maiestatem pro gloria transtulerũt. Iamdudum L cupio in verba prorumpere, sed teneor timore dicendi. Dicam tamen, nec tacebo passionem meam, passionem penè communem,non de diuitiis,non de potentia,non de pulchritudine & corporum venustate:hæc enim ma- *Luc.7.et 20* nifestè inter carnis opera nominantur.Eleemosyna si ob laudem fiat,inanis est gloria, longa oratio, pallor ex ieiunio sequens.Non mea sunt verba,sed saluatoris in Euangelio pertonãtis. Ipsa quoque castitas in matrimonio, viduitate,virginibus,sæpe plausum quærit humanum:& quod dudum timeo dicere, sed dicendum est, martyrium ipsum, si deo fiat vt admirationi & laudi habeamur à fratribus, frustra sanguis effusus est. Loquatur Apo- *2.Cor.12.* stolus,loquatur electionis vas:Si tradidero corpus meum vt glorier,charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest.Ille qui dixerat: Scio hominem in Christo, ante annos quatuordecim, siue in corpore nescio, siue extra corpus nescio,deus scit,raptum vsque ad tertium cœlum.Et post modicum:Raptus in paradisum, audiuit arcana verba,quæ non licet homini loqui.Illi,inquam,qui plus omnibus laborauit, ne magnitudo reuelationum extolleret eum,datus est stimulus carnis eius,angelus Satanæ, qui eum colaphizaret, vt non extolleretur. Et certè M ter dominum rogauit vt discederet ab eo, sed dictum est ei: Sufficit tibi gratia mea, virtus enim in infirmitate perficitur.Quid tam dei opus,quàm scripturas legere,in Ecclesia prædicare,sacerdotium cupere, ante altare domini ministrare? Sed & hæc nisi aliquis omni diligentia custodierit cor suum, de cupiditate laudis oriuntur. Videas plerosque(quòd etiam Tullius ait)libros suos de contemnenda gloria inscribere, & causa gloriæ,proprij nominis titulos prænotare.Interpretamur scripturas,sæpe vertimus stylum,quæ digna lectione sunt, scribimus, & nisi Christi causa fiant, sed memoriæ in posteros, & famæ in populos, totus labor irritus fiet, & erimus quasi tympanum sonans,& cymbalum concrepans. Videas plerosque de scripturis inter se contendere, & athleticum scomma dei facere sermonem,inuicem prouocant:& si victi fuerint,inuident:inanis quippe gloriæ cupidi sunt. Scio in Latinis codicibus in eo testimonio quod suprà posuimus,Si tradidero corpus meum vt glorier,ardeam habere pro glorier,sed ob similitudinẽ verbi,qua apud Græcos ardeam & glorier,id est,καυθήσομαι & καυχήσομαι, vna

A vna literæ parte distinguitur,apud nostros error inoleuit. Sed & apud ipsos Græcos ipsa exemplaria sunt diuersa. CAIETANVS. Postquam autem omnia perfecta sunt, operuit nubes tabernaculum testimonij, & cætera. Ecce diuinæ præsentiæ signum, ecce promissio diuinæ præsentiæ inter eos executioni mandata. Et tunc quidem abundantiùs,nam duplex signum sensibile scribitur, nubes supra tentorium tegens illud, gloria autem (hoc est,splendida lux)intus non in vna parte, sed vniuersùm tabernaculum impleuit, ita quòd totum splendebat.Et propterea nec Moyses poterat licitè ingredi tabernaculum,magnæ siquidem temeritatis fuisset attentare ingressum loci occupati à diuina præsentia. Postea autem perseuerauit diuina præsentia in vno duntaxat signo, videlicet in nube supra tabernaculum,die quidem in forma nubis, nocte autem in forma ignis. Et quia vt inferiùs describetur, tabernaculum locabatur in medio populi, ideo etiam ad literam verificatur diuina præsentia in signo sensibili continua in medio populi. AVCTOR CATENAE. Chaldaica litera sic legit hoc in
B loco etiam iuxta Hebraicum, Et perfecit Moyses omne opus. Et operuit nubes tabernaculum fœderis, & gloria domini impleuit tabernaculum. Et non poterat Moyses ingredi tabernaculum fœderis, eo quòd manebat super illud nubes,& gloria domini impleuerat tabernaculum, Idem tamen est sensus cum litera nostra. *Si quando nubes tabernaculum deserebat,proficiscebantur filij Israel per turmas:si pendebat desuper, manebant in eodem loco.* CAIETANVS.

Iuxta Hebręum,non desertio,sed ascensus nubis describitur:ita quòd in ascensu nubis à supra tabernaculum, profecturi erant filij Israël in omnibus profectionibus suis, & in non ascensu nubis, non mouebantur vsque quo esset ascensus nubis.Sic enim Hebraica sonat litera,manifestans aliud miraculũ diuini ducatus, videlicet quòd sensibili signo ascensus & non ascensus, manifestabat deus tanquam eorum dux, quando debebant proficisci, & quando quiescere. AVCTOR CATENAE. Siquando nubes tabernaculum deserebat. Quanquam notum sit quid innuatur, Hebraica tamen sunt huiusmodi וּבְהֵעָלוֹת הֶעָנָן מֵעַל הַמִּשְׁכָּן Vbhehaloth hehanan mehal hamiscan,Et cùm eleuabatur nubes desuper tabernaculum,ita & Chaldaica.Sic ergo Latinam literam intellige,
C quando dicit quòd nubes deserebat tabernaculum,id est,eleuabatur super ipsum,& præibat. Sic etiam vertunt. Septuaginta,ἡνίκα δ' ἂν ἀνέβη ἡ νεφέλη ἀπὸ τῆς σκηνῆς,Quãdo autem ascendebat nubes à tabernaculo.Quod autem sequitur mox,Proficiscebantur filij Israël per turmas suas.loco, per turmas suas , Hebraicè est בְּכֹל מַסָּעֵיהֶם Becol mashehem,In omnibus profectionibus suis, id est, per omnes profectiones suas, & quoties proficiscebantur. Est enim dictio מַסָּע Massaha profectio, à verbo נָסַע Nasaha descendens, quod est proficisci. Chaldaica, Per omnes mansiones suas.Septuaginta longè aliter exponunt,σὺν τῇ ἀπαρτίᾳ αὐτῶν,Cum farcina sua.Sequitur,Si pendebat desuper, manebant in eodem loco. Hebraicè legitur hoc modo וְאִם לֹא יֵעָלֶה הֶעָנָן וְלֹא יִסְעוּ עַד יוֹם הֵעָלֹתוֹ Veim lo iehale hehanam , velo ishau had iom hehalotho , Et si non eleuabatur nubes , non proficiscebantur vsque in diem qua eleuabatur.Sic & Chaldaica,sic & Septuaginta, est enim apud eos,ἐὰν δὲ μὴ ἀνέβη ἡ νεφέλη, Si autem non ascendebat nubes, & cætera. Quanquam etiam is sensus possit ex Latino Interprete elici. Vertunt alij, Quando autem nubes non recedebat,non proficiscebantur, vsque ad diem qua recedebat. Sed & hoc idem est cum supe-
D rioribus. *Nubes quippe domini incubabat per diem tabernaculo,& ignis in nocte, videntibus cunctis populis Israel per cunctas mansiones suas.* CAIETANVS. Iuxta Hebręũ habetur,Oculis omnis domus Israël in omnibus profectionibus eorum. Perseuerantia describitur nubis in die & ignis in nocte, extensa ad omnes profectiones eorum. Perseuerauit ergo quousque venerunt ad terram promissionis, diuina præsentia in medio eorum. AVCTOR CATENAE. Et ignis in nocte.Nubes per diem se ostẽdebat,at de nocte Hebraicè dicitur וְאֵשׁ תִּהְיֶה לָיְלָה בּוֹ Vees tihie láila bo,Et ignis erat nocte in ipsa,vt scilicet ex nube appareret ignis.Sic quoque Septuaginta, καὶ πῦρ ἦν ἐπ' αὐτῆς νυκτός,Et ignis erat in ipsa,noctu.Eadem itaque nubes quæ interdiu sese ostendebat,noctu in ignis speciem vertebatur,& illucebat Hebræis. Non ergo erat alia nubes, quod & de columna dicendum. Nec aliter quàm supradicto sensu intelligendum quòd Chaldaica habet, Et ignis erat in eo per noctem , quasi referens ad tabernaculum,non ad nubem,quòd ignis erat in eo,nam intelligetur quòd in nube existente super tabernaculum, ignis erat . Parui autem refert quòd apud nos est , Videntibus cunctis populis Israël per cunctas mansiones suas , He-
E braicè haberi: לְעֵינֵי כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּכָל מַסָּעֵיהֶם Lehene col beth Israël becol mashehem,In oculis omnis domus Israël in omnibus profectionibus siue mãsionibus suis.Sic & Chaldaica.Est enim idem sensus, quem & Septuaginta sub his verbis expresserunt,ἐναντίον παντὸς Ἰσραὴλ,coram omni Israël.

STRABVS. Spiritali autem sensu Moyses hoc in loco(vt dictum est)sicut in aliis pluribus, figuram tenet *Mystice.* Iudaici populi. Moyses ergo nube obstante, in tabernaculum non poterat intrare: quia Iudaicus populus nunquam sacramenta scripturæ valuit penetrare . Nubes enim domini per diem incubabat tabernaculo : & ignis in nocte. Hoc loco ignis diuinorum mysteriorum scientiam significat. Scriptura enim sancta sanctis, & ignorantiam suam fatentibus,lumen est:Iniquis verò,& scientiam iactantibus, nubes, quia excæcat eos. ORDINARIA. In tabernaculo autem domini erant tabulæ , quarum annulis erant infixi vectes de lignis Sethim , quibus possent leuari & portari de mansione ad mansionem,quæ omnia mysteriis plena sunt: per tabernaculum intelligimus Ecclesiam præsentem,in qua sunt tabulæ,scilicet sancti humilitate pleni: quibus quinque vectes sunt
F affixi,id est,spiritualis notitia quinque librorum Moysi, per quam se & alios sustollãt ad claritatem æternę beatitudinis.Per vectes ergo(vt diximus) quinque libros Moysi intelligimus: qui sunt Genesis, Exodus, Leuiticus, liber Numerorum,& Deuteronomium: in quibus continetur principium mundi, & medium, & consummatio. In Genesi describitur creatio, in Exodo recreatio, in Leuitico sacramentorum Ecclesiæ administratio , in libro Numerorum Euangelica prædotatio, in Deuteronomio vltima benedictio , vnde & in benedictionibus terminatur.Est itaque in Genesi ordo creationis:in Exodo mysterium recreationis: in Leuitico sanctitas Ecclesiasticæ administrationis: in libro Numerorum consolatio Euangelicæ prædicationis: in Deuteronomio consummatio æternæ benedictionis. Inter hos autem quinque libros Moysi excellit Exodus , quem nunc ad manus habemus. In eo enim & quæ filiis Israël in figura contingebant : & mysteria plenè continentur Christi & Ecclesiæ. Hìc tamen primùm de exitu actuali carnalium filiorum Israël de historiali Aegypto agitur: in quo significatur spiritualis exitus spiritualium Israëlitarum de vera Aegypto, scilicet de tenebris vitiorum. Agitur etiam de transitu maris

maris rubri,& submersione Pharaonis & exercitus eius:& de liberatione populi dei, in quo figuratur baptismus G
sanguine Christi consecratus: in quo diaboli vitia submerguntur, & animæ fidelium liberantur. Agitur etiam
de pugna Israëlitarum cum Amalech,in quo victoria Christi & suorum, & confusio diaboli figuratur. Tandem
catalogo mansionum descripto,agitur de lege data in monte Sina:in quo nobis innuitur,vt à terrenis subleuati,
discamus subiici cœlestibus disciplinis. Agitur item de constructione tabernaculi & vasorum eius: de vestibus
sacerdotum & vnctione,in quo intelligitur præsens Ecclesia: & diuersæ personæ fidelium diuersis officiis depu-
tatæ, sicut vasa diuersis vsibus deputata erant vel officiis, & sacramentorum & orationum sacratarum suauissi-
ma odoramenta. Ecce ergo quomodo quod iuxta ordinem historiæ congruit,iuxta allegoriam quoque non in-
congruè factum est. Nam postquam dixit de carnali generatione, qua per peccatũ primi hominis nascimur filij
diaboli,congruebat vt subderet de regeneratione spirituali,qua per iustificationem secũdi hominis,id est,Chri-
In oratione qua se excusat cur tandiu etc. sti, renascimur filij dei. GREGORIVS NAZIANZENVS. Porrò Moyses tabernaculum compegit H
terrenum, quod exemplar erat cœlestis, ad quod omnes offerebant, id quod eis præconis voce mandatum erat,
quidam verò vouebant,& hic quidem aurum, iste verò argentum at alius lapides preciosos, in clamidem, quæ-
dam bissum tenuissimum,nonnullæ coccum bis tinctum,alij purpuram, quidam pelles arietum rubricatas, ali-
quæ pilos caprarum ad vsum tabernaculi,munus inter cætera vilissimum. Omnes verò quod vnicuique siue vi-
ro,seu fœminæ obtingebat,omnes sanè offerebant,& nihil erat inutile,etiam quod pauperrimi inferebant. Qua-
propter & nos ita in hoc venerando Ecclesiæ huius tabernaculo faciamus, quam dominus & non homo cõstru-
xit,quæ diuersis virtutis ædificata est pulchritudinibus. Et hic quidem paruum,alius verò magnum quid,omnes
autem pariter inferamus,in opus perfectũ,in habitaculum Christi,in tẽplum sanctum,cõstruentes, & cum archi-
tectura spiritus singula disponentes. Cæterùm nequaquam tantùm inferemus quãtum accepimus, etiam si intu-
lerimus omnia: quandoquidem esse nostrũ ex deo est, ac etiam vt habeamus illud quod inferimus. Hoc autem
pulcherrimum est & piissimũ,quòd deus nequaquã ex dignitate dãtis,sed virtute & qualitate fructificãtis men- I
surat donum. Ne igitur expecta vt bonus fias,sed iam fieri incipias,nec timeas ne indignus videaris,nisi omnino
indignus haberi velis. Hoc igitur inferas,ac re ipsa præstes,illud verò animi suppleat promptitudo. Interim verò
rogato,vt tibi propter tenuitatẽ parcatur. Ne cõspiciaris,inquit,corã me vacuus. Nemo sit ociosus aut nõ fructi-
fer,nemo anima sterili & infœcũda. Vnusquisque ex domesticis,& iis quæ habet,fructificet deo. Peccator pœni-
tentiã,qui bene currit,perseuerantiã,iuuenis cõtinentiã,senex prudentiã,diues distributionẽ, pauper gratiarũ a-
ctionem,potens alacritatẽ,exactor humanitatẽ:sacerdotes induãtur iustitia,seu(vt rectiùs dicam)induamur, ne
dispergamus pecora cãpi,nec corrũpamus pro quibus bonus pastor animã suam posuit,qui oues suas cognoscit,
& ab iis cognoscitur,& propriis vocat nominibus,illãsque ad caulam ducit,& rursus ex illa educit,nẽpe ab infi-
delitate ad fidẽ, & à vita hac ad requiem futurã. Timeamus ne à nobis secũdum cõminationes iudiciũ incipiat,
& ne accipiamus è manu domini peccata duplicia, si nos haud ingrediamur, ac insuper eos qui ingredi valent
prohibeamus. Vos oues nolite pascere pastores,neque super terminos eorũ eleuemini. Satis enim vobis est,si rectè K
pascimini. Nolite iudicare iudices, nec legẽ feratis legislatoribus, deus enim nequaquam deus est seditionis &
confusionis,sed ordinis & pacis. Nemo igitur caput sit,qui vix manus aut pes esse possit,siue mẽbrum aliud cor-
poris honorabilius. Sed vnusquisque fratres,in eo ordine in quo vocatus est permaneat, licet dignior etiam exi-
stat,in illoq; magis præsentẽ amet claritatẽ, quàm vt eam quam nõ accepit quærat. Nemo qui sine periculo sub-
esse potest,imperare desideret,nec subiectionis lex soluatur, qua tam terrestria quàm cœlestia sunt colligata, neq;
dominationẽ multiplicẽ sine dominatione faciamus vos qui in sermonibus versamini,nolite nimium cõfidere
sermonibus,nec in sermonibus sapere superflua. Nec desideretis in omnibus vincere male,nam quædam sunt in
quibus vinci est melius. Date sermoni sermonem,facite illũ armaturã iustitiæ,non doctrinã mortis. Vos milites
vestro cõtenti sitis stipẽdio,& nihil præter id quod vobis est cõstitutum exigatis: hoc vos nobiscũ iubet Ioannes,
magnus veritatis præco,præcursor, vox verbi. Cæterũ quidnam cibum voco, regium nẽpe cõmeatum, & quæ se-
cũdũ legem dignitatibus debẽtur dona. At superuacuũ cuiusnam est? Ego quidẽ maledicere obmitto: vos autem L
rectè noui,intelligitis quid dicere velim,Date Cæsari quæ Cæsaris sunt,& dei deo,huic tributũ, huic timorem,
vos qui reipublicę curã geritis:timorẽ autem quum dico,auaritiã prohibeo. Quid igitur magni(dicetis forsitan)
lucrabimur? id quod omnium est maximũ,& si multis per me mediatorem,nẽpe spem optimã,& ea quæ in ciui-
tate superna sunt præcipua,non in hac parua,& inter ciuitates minima, cui nec dominari alicuius est momenti,
vt modestè loquar, honorans illam quòd nos nutriuit. Quapropter vbi cuncta admodum sunt veneranda, &
splendida,ibi primi fieri velimus. Vendicemus nobis splendorem qui ibi est,in sinu Abrahę potiùs quàm in hac
ærumnis plena requiescamus. Iudicium iudicemus iustum,pauperis & inopis misereamur,simul & viduæ ac or-
phani. Liberemus occidendos,vel vt modestiùs loquar,ne occidamus ipsi:non despiciamus nobis supplicantes,
à mensa vsque ad animas: non negligamus male affectum, aut in portis nostris vulneratum, non exultemus ob
aduersitates aliorum,non abominemur conseruum nostrum, non fiamus amici & fratres partis ditioris, ne do-
leamus in flamma, & vasto hiatu distemus à sanctis, ne rogare cogamur, vt Lazarus mendicus summo digito M
linguam nostram refrigeret,non tamen id assequamur. Fiamus boni,misericordes,compatientes, domini boni-
tatem imitemur, qui solem suum bonis & malis exoriri sinit, ac omnes pariter pluuia sua nutrit. Ne aliorũ pau-
pertate ditescere quæramus, nec adeò à diuina exorbitemus æquitate: neque diuitias nostras ex aliorum colli-
gamus lachrymis, à quibus tanquam rubigine & erugine consumamur, seu(vt scriptura loquitur) quas rursus e-
uomemus. Quòd si insatiabiliores sumus quàm decet, aut plus etiam iusto possidemus, impertiamur aliquid
parui inde,vt inde ditescamus. Hęc igitur præcepta ad omnes pariter pertinent,& non solùm ad eos qui tantùm
versantur in publicis. Siquidem communibus ægritudinibus, communia etiam conueniunt medicamenta.
Quæ omnia sufficienter adimplebimus, adiuuante nos domini nostri Iesu Christi gratia, qui cum patre simul
& spiritu sancto viuit & regnat deus in secula seculorum. Amen.

Finis Catenæ in Exodum Aloisio Lippomano Episcopo Metonensi coadiutoréque Veronensi authore.

ORDO CHARTARVM.

1. a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z.
2. a b c d e f g h i k l m n o p q r ſ t v x y z.
3. a b c.

Omnes sunt quaterniones præter 3. c. ternionem.

PARISIIS,
EXCVDEBAT CAROLA GVILLARD,
ANNO SALVTIS HVMANAE
M. D. L.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

ANOTACIONES

1
3

Universidad de Deusto
Biblioteca